BIBLIOTHECA
PATRUM GRAECORUM
DOGMATICA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDENDAM

CURAVIT

JOANNES CAROLUS THILO,

PHILOSOPHIAE ET THEOL. DOCTOR HUJUSQUE IN ACADEMIA HALENSI PROFESSOR PUBL. ORDINAR.

Vol. I.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA DOGMATICA SELECTA.

LIPSIAE,

T. O. WEIGEL.

MDCCCLIII.

SANCTI ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA DOGMATICA SELECTA.

#13,966

EX RECENSIONE

BERN. DE MONTFAUCON

CUM EJUSDEM INTERPRETATIONE ET ADNOTATIONIBUS.

PRAEFATUS EST

214.14
C
M782

JOANNES CAROLUS THILO,

PHILOSOPHIAE ET THEOL. DOCTOR HUJUSQUE IN ACADEMIA HALENSI PROFESSOR PUBL. ORDINAR.

Property of
CBF
Please return to
Graduate Theological
Union Library

LIPSIAE,

T. O. WEIGEL.

MDCCCLIII.

214.14
A86

PRAEFATIO.

Saepius et alios querentes audivi et ipse conquestus sum, opera celeberrimorum ecclesiae patrum, quorum summa fuit in dogmatibus fidei definiendis et stabiliendis auctoritas, propter raritatem exemplarium et pretii quo veneunt magnitudinem paucis tantum viris doctis ad manum esse; nec delectos ex illis prostare eos libros dogmatici et polemici argumenti, quibus praeter conciliorum acta in theologia historica sive dogmatum historia illustranda plurimum utimur. Pertinet haec querela maxime ad illos ecclesiae graecae theologos, qui per aetatem inter concilia Nicaenum et Chalcedonense interiectam, qua controversiae gravissimae de fundamentis veritatis divinae, de mysteriis trinitatis et incarnationis dei, tractatae sunt, scriptorum multitudine et praestantia immortalitatem nominis sibi pepererunt. Quotus enim quisque est, qui opibus abundet et cui contingat, ut meliores editiones Parisienses operum Athanasii, Basilii Magni, Gregoriorum Nazianzeni et Nysseni, Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini, Theodoreti, aliorum, quae partim etiam in publicis bibliothecis frustra quaeruntur, sibi comparare possit? Nec tamen illis editionibus emendatioribus et instructioribus sine incommodo carebit, qui in lectione et usu patrum diligentiam atque accurationem criticorum sicut decet aemulari cupit, ut ex scriptis genuinis et quantum id fieri potest integritati suae restitutis veram illorum in dogmatibus fidei assequatur sententiam, neque falsariorum fraudibus vel librariorum erroribus vel interpretum incuria et imperitia de veritate deturbetur. Nam ut taceam etiam vetustiores minorisque aestimatas editiones nunc raro extare, in iis passim desunt scripta, quae postea ex codicibus manu scriptis viri docti eruerunt, adulterina et supposititia cum genuinis commiscentur, ipsa genuina, quae proferuntur, lacunis interpolationibus mendisque scripturae magis minusve depravata sunt, denique desiderantur pleraque omnia criticae recensionis atque interpretationis historicae subsidia et adiu-

menta, quibus imprimis monachi Benedictini ex congregatione sancti Mauri suas patrum editiones exornaverunt. Pars quidem optimarum editionum Parisiensium saeculo praeterito in Italia Venetiis et Patavii, aliae nuper Parisiis typis recusae sunt, sed exempla repetita non multo minoris venduntur quam archetypa nec facilius studiosis ad manus veniunt. Bibliothecae autem patrum quae appellantur, velut locupletissima Gallandiana, non complectuntur patres maiores, quorum opera pluribus voluminibus constant, et in aliis eius generis collectionibus, quae nostris temporibus inchoatae sunt et particulatim venales habentur, scripta dogmatica illorum ecclesiae graecae theologorum aut non reperiuntur, aut latine tantum exhibentur. Sic *Bibliotheca sacra patrum ecclesiae graecorum,* quam Car. Ern. Richterus Lipsiae a. 1826. edere coepit, non ultra tertiam partem Clementis Alex. opera continentem processit, et *Bibliotheca patrum ecclesiae catholicae, qui ante Orientis et Occidentis schisma floruerunt*, Oxonii ab a. 1838. sumtibus Parkeri excusa paene tota constat scriptis exegeticis. Insunt enim octo vel novem voluminibus, quae adhuc comparuerunt, Augustini confessiones, Chrysostomi homiliae in Matthaeum atque in epistolas Pauli ad Corinthios et ad Romanos a F. Fieldio editae, Theodoreti commentarius in Pauli epistolas. Quae vero Parisiis ab a. 1829. prodiit *Collectio selecta ss. ecclesiae patrum complectens exquisitissima opera tum dogmatica et moralia, tum apologetica et oratoria,* cuius plus quam centum et triginta volumina cura et studio A. B. Caillau et M. N. S. Guillon edita sunt, ea non graecum textum, sed latinas, quae exstabant, interpretationes scriptorum Origenis, Athanasii, Basilii, Gregorii Naz. aliorumque praebet. Neque altera collectio Parisiensis, quae *Patrologiae cursus completus* inscribitur, copiam facit legendi patres graecos, quum editor eius J. P. Migne solos latinos patres scriptoresque ecclesiasticos secundum saeculorum quibus vixerunt ordinem typis denuo exscribendos curet: in qua opera nunc evulgatis nonaginta circiter tomis usque ad saeculum nonum progressus est. Quo igitur rariores sunt editiones scriptorum quos nominavi et pretiosiores, quam ut a plerisque eorum, qui accuratiorem dogmatum notitiam ipsis ex fontibus haurire velint, acquiri possint vel conquiri, et quo minus fieri unquam potest, ut magna volumina parvo venditentur et latius divulgentur, eo aegrius ferimus ne delectum quidem librorum potiorum institutum esse, qui desiderium integrorum operum propemodum expleat. Ac profecto mirari licet, quod inter tot viros doctos, qui in scriptis patrum ad frequentiorem et faciliorem usum transferendis operam collocaverunt, nemo ad hos fidei orthodoxae patres ac statores, quorum sanctam cohortem ducit Athanasius, claudit Joannes Damascenus, animum videtur

advertisse idque sibi proposuisse, ut praecipuos eorum tractatus seligeret et iunctim ederet, quo theologis paratiores essent. Id vero ne temere dictum videatur hoc consilio, ut meam qualemcunque operam novitatis titulo lectoribus commendem, bibliothecas patrum selectas opuscula dogmatica continentes et chrestomathias patristicas accuratius percensebo. Ita simul apud lectores illud exsequar officium recognoscendi studia et merita eorum, qui nobis auctoritate sua in opere faciundo praeiverunt: quod officium nunc haud pauci ignorant aut negligunt.

Qui in historia theologiae litteraria versati sunt, sciunt collectiones scriptorum ecclesiasticorum, quae promiscue bibliothecae patrum dicuntur, pro diversis editorum consiliis delectu librorum multum differre diversaque ratione esse compositas. Aliae enim varios veteris et mediae aetatis scriptores ecclesiasticos, qui pauciora litterarum monumenta reliquerunt, complectuntur eorumque opera quae supersunt omnia continent aut secundum certas materiarum classes aut ex aetatum, quibus floruerunt illi, ordine digesta. Cuius generis sunt amplissimae illae *Bibliothecae patrum* Parisienses, Coloniensis, Lugdunensis, Gallandiana, quarum editores id studuerunt efficere, ut ad universam antiquitatem ecclesiasticam illustrandam quam plurima eiusdem monumenta viris doctis in usum parata instructaque paterent. Aliae angustioribus finibus concluduntur et scripta unius tantum classis vel argumento formaque vel scriptorum aetate distinctae lectoribus praebent: quas ad singularia quaedam studia theologica excitanda et sustentanda adornatas esse apparet. Inter huiusmodi bibliothecas sive collectiones patrum varie inscriptas locum obtinent eae, quibus complurium patrum tractatus dogmatici ac polemici continentur. Sicut enim exstant *Bibliothecae patrum asceticae et concionatoriae* h. e. opusculorum asceticorum et homiliarum sermonumque collectiones, ita dogmaticas quoque habemus a viris doctis ad studium theologiae dogmaticae et polemicae promovendum institutas, etsi nulla, quod ego sciam, *Bibliotheca patrum dogmatica* inscripta est. Namque eae partim prodierunt, antequam usu receptum esset collectiones scriptorum ecclesiasticorum appellari *bibliothecas patrum*, qua appellatione Margarinus de la Bigne, editor primae Bibliothecae patrum Parisiensis a. 1575. primus usus est: partim minoris sunt molis vel recentiores continent scriptores, quam ut splendidum illud nomen mereri potuerint: partim ad singularem quendam usum destinatae et accommodatae sunt, quem editores statuerunt in fronte indicandum esse. Unus Roeslerus collectionem ampliorem, de qua infra dicetur, *Bibliothecam patrum* inscripsit, nec tamen simpliciter *dogmaticam* nominavit.

Primus autem eiusmodi opus suscepit Joannes Sichardus. Is viginti circiter opuscula patrum dogmatica et polemica, quae in nonnullis Germaniae bibliothecis repererat, in unum volumen collegit, quod *Antidotum contra diversas omnium fere seculorum haereses* inscripsit et Basileae, ubi tunc rhetoricam profitebatur, typis Henrici Petri a. 1528. excudendum curavit. Aliquanto post Joannes Heroldus *Haereseologiam* ex eadem officina a. 1556. emisit, in qua pleraque ex Antidoto Sichardi repetuntur, praeterea Lactantii et Fulgentii scripta adduntur. Utrumque opus nunc obsoletum Ittigius in *Tractatu de bibliothecis et catenis patrum* p. 1. et 14. recensuit. Quae ab eodem Heroldo collecta et publici iuris facta sunt *Orthodoxographa,* ea non, ut ex titulo isto coniici possit, ad solam theologiam dogmaticam referuntur, sed ab editore ipso appellatur *theologica bibliotheca abunde satis sufficiens theologo in omnem usum futura.* Hi igitur viri quum id spectassent, ut ex disputationibus patrum contra varias haereses quasi corpus theologiae polemicae conficerent, deinceps alii selectos veterum scriptorum libros de singulis quibusdam controversiis vel locis theologicis coniunctim ediderunt et eos in fronte indicaverunt. Specimen collectionis huiusmodi dedit J. Vlimmerius Lovaniensis, qui scriptores nonnullos antiquiores *de veritate corporis et sanguinis domini in eucharistia,* Paschasium, Lanfrancum, Guitmundum, Algerum, Ivonem Lovanii a. 1561. edidit. Post hunc Josua Simlerus uno volumine formae maioris complexus est *Scripta veterum latina de una persona et duabus naturis domini et servatoris nostri Jesu Christi adversus Nestorium, Eutychen et Acephalos olim edita,* quae hoc ipso titulo inscripta Tiguri a. 1571. prodire iussit. Insunt in hoc volumine etiamnunc utili Joannis Cassiani, Leonis Magni, Gelasii, Boëthii, Vigilii Tapsensis, Fulgentii Ruspensis, Rustici diaconi de illo dogmate scripta: praeterea Justiniani imperatoris edictum rectae fidei confessionem continens et Joannis Maxentii libellus fidei aliaque eiusdem opuscula. Eodem fere tempore sylloge scriptorum de s. trinitate a Theodoro Beza Genevae apud Henr. Stephanum a. 1570. edita est, in qua, sicut titulus indicat, inveniuntur *Ἀθανασίου διάλογοι έ. περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, Βασιλείου λόγοι δ'. κατὰ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Ἀναστασίου καὶ Κυρίλλου ἔκθεσις σύντομος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως,* eadem latine ex interpretatione Bezae, Phoebadii liber contra Arianos. Quae Athanasii (vel alius potius auctoris), Anastasii et Cyrilli sunt et quae Phoebadii, eorum princeps illa fuit editio. Saeculo autem septimo decimo praeterquam quod Joannes Wegelinus libellos aliquot Cyrilli Alexandrini et Joannis Damasceni atque Michaëlis Pselli ad locum de persona Christi pertinentes ex codd. mss. Augustae Vin-

del. a. 1611. evulgavit, duo tantum celebriora opusculorum dogmaticorum syntagmata lucem publicam adspexerunt. Utrumque quaenam contineat, in fronte declaratur. Unum eorum inscriptum est: *Veterum auctorum qui IX. saeculo de praedestinatione et gratia scripserunt opera et fragmenta nunc primum in lucem edita cura et studio Gilberti Mauguin.* Editum id est Parisiis a. 1650. duobus tomis. Alterum est Leonis Allatii *Graecia orthodoxa* Romae a. 1652. et 59. duobus tomis, in quibus recentiores ecclesiae graecae scriptores *de processione spiritus s. et aliis* agentes, Nicephorus Blemmida, Joannes Veccus aliique in titulis utriusque tomi nominati continentur.

Saeculum superius atque etiam hoc nostrum satis quidem ferax fuit collectionibus monumentorum veteris ecclesiae, sed eae paene omnes anecdotis, quae ad varias disciplinas theologicas resque ecclesiasticas spectant, implentur. Paucae ita institutae sunt, ut aut omnino aut maiore ex parte libris dogmaticis atque polemicis constarent. Tales omnino sunt collectiones, quae duobus ecclesiae romanae theologis litteratissimis, Josepho Mariae Tommasi R. E. Cardinali et Petro Francisco Foggini, bibliothecae Vaticanae custodi, debentur. Illius *Institutiones theologicae antiquorum patrum* sine editoris nomine a. 1709—12. III. voll. ex typographia Congregationis de propaganda fide vulgatae sunt. In primo volumine post praemissas Leonis, Innocentii III. et Gregorii M. epistolas, quibus lectio patrum ecclesiae commendatur, lectoribus exhibentur Tertulliani liber de praescriptionibus adv. haereticos, Gregorii Naz. or. XXVI. et XXXIII. sive prima theologica, Vincentii Lerinensis commonitorium: in secundo Cypriani liber III. testimoniorum ad Quirinum et Basilii M. Ascetica, liber de iudicio dei, de vera ac pia fide, nec non eius Moralia: in tertio Epiphanii Ancoratus et Anacephalaeosis emendatiores quam in ed. Petavii. Reliqua quae voluit volumina quominus ederet, vir eminentissimus morte praematura impeditus est. Altera collectio ab Fogginio adornata Romae apud fratres Palearinios ab a. 1754. septem tomis prodiit hac inscriptione: *SS. Patrum opera selecta de gratia dei et praedestinatione sanctorum.* Primo tomo et secundo separatim venalibus *S. Augustini opera selecta* exhibentur, sequentibus Prosperi Aquitani, Fulgentii aliorumque potiora eiusdem argumenti opuscula, quae nolo singula enumerare. Meritis laudibus Schoenemannus editionem hanc praedicavit non modo nitidissimam et forma descriptioneque usui aptissimam, verum etiam emendatissimam. Vid. *Biblioth. historico-liter. patrum lat.* Tom. II. p. 189. Contra nonnisi maiore ex parte huc pertinent *Sanctorum patrum opera polemica* ab Francisco Oberthür *ad commodiorem usum edita* Wirceburgi a 1777—94. XXXIV. Voll. Etenim quod non promittit titulus hic ge-

neralis, vir doctus opera omnia apologetarum graecorum saec. II. et Clementis Alexandrini atque Origenis, item Tertulliani, Cypriani, Lactantii, Hilarii cum opusculis Minucii Felicis, Novatiani et Optati Milevitani ad exemplaria optimarum editionum typis denuo describenda curavit. Atque id quo consilio fecerit latius patente, ipse in epistola ad Franc. Antonium Vitale, Tertulliani Operibus praefixa exponit. Insunt igitur non solum libri polemici tum contra gentiles et Judaeos, tum contra haereticos et schismaticos conscripti, sed etiam tractatus de dogmatibus, moribus aliisque rebus ecclesiasticis et commentaria in scripturam sacram. Nobilissima vero opera polemica patrum graecorum saec. IV. et V. ab ista collectione, quae non absoluta est, absunt. Idem existimandum est de aliis quibusdam collectionibus minoribus, quae etsi id non in fronte prae se ferunt, tamen iis potissimum destinatae sunt, qui dogmata veteris ecclesiae ex patrum scriptis accuratius cognoscere cupiant. Cuius generis sunt *Opuscula patrum selecta* cum praefatione A. Neandri duabus partibus Berolini a. 1826. et seq. sumtibus Franclini emissa, et quae Oxonii a. 1840. iterum duobus tomis prodierunt *Scriptorum ecclesiasticorum opuscula praecipua quaedam* ab Mart. Josepho Routh, celeberrimo *Reliquiarum sacrarum* editore, recognita notisque illustrata. Illorum in parte priore insunt Clementis Alex. scriptum *τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος;* epistola ad Diognetum, Augustini libellus de catechizandis rudibus atque Tractatus XI. et XII. in ev. Joannis: posteriore eiusdem Augustini scripta aliquot ad controversiam Pelagianam pertinentia. Quae praeter illas promissae erant quatuor partes, lucem non viderunt. Alterius autem operis institutum maxime, nec tamen omnino ad rationes dogmaticas et polemicas accommodatum esse editoris praefatio docet atque ipsa opusculorum series, quorum pleraque dogmatici et polemici sunt argumenti. Etenim praeter Irenaei regulam fidei et epistolae ad Florinum fragmentum ibi exstant scripta Hippolyti contra haeresin Noëti, Tertulliani de praescriptione haereticorum, Cypriani de idolorum vanitate, Arnobii disputationum adversus gentes liber primus, Lactantii epitome institutionum divinarum, Athanasii expositio fidei, excerpta ex epistola Chrysostomi ad Caesarium et ex opere Gelasii de duabus Christi naturis, Cyrilli Alex. epistola synodica adversus Nestorium, Joannis Antiocheni epistola ad Cyrillum, denique symbola et canones priorum quatuor conciliorum oecumenicorum cum definitione fidei a sexto proposita. Reliqua a viro doctissimo in syllogen hanc recepta partim ad officia et mores Christianorum, partim ad quaestionem de antiqua romani praesulis auctoritate spectant, velut nobilissima Firmiliani epistola. Alia quae multorum manibus nunc teritur collectio, *Bibliotheca patrum*

ecclesiasticorum latinorum selecta, qua auspicanda Gersdorfius, bibliothecae acad. Lips. praefectus, theologiae patristicae studiosos sibi devinxit, non iis terminis circumscripta est, ut bibliothecis patrum dogmaticis ac polemicis annumerari possit.

Peculiarem vero inter easdem locum sibi vindicat, quae ab Christ. Frider. Roeslero edita et hoc praenotata est titulo: *Bibliothek der Kirchen-Väter in Uebersetzung und Auszügen aus ihren fürnehmsten besonders dogmatischen Schriften sammt dem Original der Hauptstellen und nöthigen Anmerkungen.* Lipsiae a. 1776—86. X. Voll. Etenim differt ea ab reliquis, quas descripsi, omnibus eo, quod scripta patrum graecorum et latinorum non integra exhibet utroque sermone, sed particulatim et carptim in germanicam translata linguam. Ceterum quo consilio talis bibliotheca ab Roeslero composita sit, ipse in praefatione primo volumini praemissa lectores edocuit. Profitetur ibi se theologis eruditioribus, quorum plurimum intersit monumenta veteris ecclesiae excutere, opera sua prodesse velle: quippe inter quos noverit multos variis difficultatibus impediri, quo minus debitum his monumentis studium impendant et fructus ex eo provenientes percipiant. Nonnullos enim minus peritos esse veterum linguarum artisque criticae et minus instructos ab historia, quam ut sine duce in lectione patrum procedere possint: alios inopia librorum laborare, quod editiones patrum meliores propter raritatem et magnum pretium paucorum in manus veniant: denique quum scripta eorundem partim sint intellectu difficiliora, partim maioris voluminis, alios multos, quibus fortasse non desit assiduitas, otium non habere ad ea legenda et ad campum eruditionis patristicae, qui latissime pateat, emetiendum. His igitur omnibus ut adiumentum et subsidium paret, id in Bibliotheca patrum edenda propositum sibi esse ait simulque significat, cur patres germanice loquentes fecerit. In deligendis autem libris et in excerpendo sedulo se curasse affirmat, ut nihil praetermitteretur eorum, quae ad historiam doctrinae christianae illustrandam valeant: hunc ad usum etiam verba graeca et latina locorum id genus classicorum ad marginem apposita esse et plerasque observationes suas eodem referri. Itaque vir ille doctus, quem Semleri exemplo in historia dogmatum tractanda singularem industriam posuisse scimus, id potissimum efficere studuit, ut theologi omnes, qui per illam historiam in theologia dogmatica proficere cuperent, ipsi ex patrum scriptis minore temporis dispendio ac faciliore opera cognoscere possent, quae publica veteris ecclesiae quibusvis temporibus fides fuisset, quid celeberrimi eius doctores de unaquaque quaestione imprimis difficili aut obscura sensissent, qui errores per haereticos diffusi essent et ex quibus

fontibus fluxissent, quomodo controversiae exortae et tractatae, denique quomodo in his paulatim dogmata sacra uberius explicata atque accuratius determinata et limata essent. Quod quidem operis institutum etsi non his ipsis verbis in praefatione declaratum est, certe ex universis studiis ab auctore ad id collatis cognoscitur. Ac profecto Bibliotheca Roesleriana ita comparata est, ut largam et idoneam theologiae historicae materiam praebeat. Primis quatuor voluminibus excerpta continentur ex scriptis patrum, qui ante concilium Nicaenum floruerunt: sex reliquis comprehenduntur opera patrum saeculorum IV. et V. et scriptorum quorundam posterioris aetatis eodem modo in angustum coacta. Neque vero omnia exponuntur opera, sed, sicut titulus quem supra posui, indicat, praecipua tantum, maxime dogmatica. In quo tamen observandum est dogmatica hic dici omnia veteris ecclesiae monumenta, in quibus de dogmatis theologicis quomodocunque disseritur. Quo sensu id monumentorum genus latissime patet nec solos complectitur libros dogmaticos, in quibus de industria aut singula doctrinae christianae capita pertractantur aut universa sicut inter se apta colligataque sunt illustrantur, sed praeterea apologeticos atque polemicos, quorum auctores dum veritatem divinam ab adversariorum ecclesiae calumniis et haereticorum erroribus vindicant, eam ipsam data occasione explicant et argumentis rationibusque stabiliunt. Neque interest quidquam, utrum illi libri formam commentationis vel tractatus habeant, an aliam sive orationis, sive epistolae, sive dialogi, dummodo sint argumenti dogmatici et lucem afferant dogmatum historiae. Qua ratione etiam ex tomis Origenis in evangelium Joannis et ex Eusebii, Theodoreti, Evagrii commentariis de rebus Christianorum, praeterea ex actis nonnullorum conciliorum selecta capita proponuntur. De ipso librorum delectu non est quod hic dicam eosque singulos persequar.

Inter chrestomathias patristicas varie inscriptas una tantum, quod ego sciam, reperitur, quae collectionibus patrum dogmaticis adnumerari potest, nisi *Opuscula patrum* Berolini et Oxonii edita, quae supra commemoravi, vel adeo *Collectionem selectam* ab A. B. Caillau Parisiis publicatam huc referri velis. Notata illa est hoc indice: *Chrestomathia patristica ad usus eorum, qui historiam dogmatum christianorum accuratius discere cupiunt, adornata a Jo. Chr. Guil. Augusti.* Prodiit Lipsiae a. 1812. duobus voluminibus. Priore volumine graeco continentur Justini Martyris ex libro de resurrectione quae supersunt, Irenaei regula fidei, praefatio Origenis in opus de principiis, Eusebii ad historiam ecclesiasticam prooemium, Athanasii tractatus de incarnatione verbi dei apologeticus et eiusdem professio fidei sive oratio *περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ θεοῦ λόγου*, Cyrilli Hierosol. catechesis

quarta, Gregorii Nyss. oratio catechetica, denique ex Joannis Damasceni opere dogmatico selecta capita de deo et Jesu Christo. In posteriore latino occurrunt Tertulliani, Cypriani, Lactantii, Hieronymi et Augustini delecta quaedam opuscula. Utraque et graeca et latina, ut editor in praefationibus more suo satis verbose declaravit, collecta sunt eo consilio, ut corpus quoddam doctrinae christianae vel summarium theologiae tum graecorum tum latinorum patrum ex illis efficeretur. Destinata autem est chrestomathia maxime iuvenibus, *qui ad historiam dogmatum christianorum recte discendam paulo ulterius, quam praelectionibus academicis fieri potest, progredi et viam ad propriam patrum ecclesiasticorum lectionem sibi praeparare cupiunt.* Hunc ad usum delectus scriptorum, quem fecit Augustius, maximam partem accommodatus videtur et liber, qui non raritate magnove pretio studiosorum de manibus excutitur, ab oblivione qua iam intercipitur vindicandus esset et commendandus illis, si liberior a mendis typographicis prelo exisset. Eorum enim tantus est numerus, ut paene necessarium sit singula scripta, antequam legas, ad exemplaria optimarum editionum recognoscere et emendare: id quod ipse olim expertus sum, quum Gregorii orationem catecheticam in collectione illa descriptam sodalibus seminarii theologici proposuissem explicandam. Promissum tertii voluminis, in quo *locos communes ex patribus universis* exhibere volebat, Augustius non exsolvit. Quae praeter Augustianam exstant Chrestomathiae patristicae, earum partim selecta patrum scripta vel capita ad alias quasdam disciplinas theologicas illustrandas studiosis suppeditant, partim factae sunt usibus eorum, qui sibi notitiam aliquam variorum patrum comparare, hoc est eorum ingenium, doctrinam, disputandi rationem, scripturae sacrae interpretationem, eloquentiam cognoscere cupiunt. Illius generis sunt Hermanni Olshausen *Historiae ecclesiasticae veteris praecipua monumenta*, Jo. Caspari Orelli *Selecta patrum capita ad εἰσηγητικὴν sacram pertinentia*, Ludovici Pelt et Henrici Rheinwald *Homiliarium patristicum.* Ad alterum genus referuntur C. F. Matthaei *Novae ex Joanne Chrysostomo Eclogae*, Joannis van Vorst *Joannis Chrysostomi selecta*, H. J. Royaards *Chrestomathia patristica*, Lud. de Sinner *Novus ss. patrum graecorum saeculi quarti delectus.* Sunt etiam in quibus selecta patrum graecorum carmina, orationes, epistolae cum aliis poesis et eloquentiae graecae exemplaribus componuntur, velut praestantissima Joannis Patusae *Ἐγκυκλοπαιδεία φιλολογική*. Illas autem chrestomathias, in quibus loci illustres, sententiae dogmaticae, apophthegmata moralia excerptaque ad pietatem christianam facientia ex patrum scriptis colliguntur, huius loci non est attingere.

Itaque recensui omnes, quae mihi innotuerunt, bibliothecas patrum dogmaticas ac polemicas et diutius quam in animo habueram, negotio hoc satis molesto me passus sum detineri. Sed non potui quin pluribus verbis commorarer in consiliis editorum explicandis et describenda librorum materia, quam in plerisque ex solis titulis cognoscere nemo potest. Iam hac notitia lectoribus subiecta testatum est, quod volui testificari, praecipua patrum graecorum saec. IV. et V. opuscula dogmatica, quorum exemplaria supra dixi maxime desiderari, ab illis collectionibus abesse neque igitur extare talem eorum delectum, qui desiderium integrorum operum quodammodo expleat. Excipienda utique est Bibliotheca patrum Roesleriana, sicut ex universa eiusdem institutione paulo ante a me adumbrata apparet. Continet enim volumine *quinto* excerpta ex nonnullis Athanasii opusculis, ex Eusebii Praeparatione et Demonstratione evangelica atque tribus de theologia ecclesiastica libris, ex Catechesibus XXIII. Cyrilli Hierosolymitani: *sexto* ex Ancorato et Panario Epiphanii, praeterea ex Titi Bostrensis contra Manichaeos et Didymi Alexandrini de spiritu sancto libris: *septimo* epitomas scriptorum praecipuorum Basilii Magni et utriusque Gregorii, item historiae ecclesiasticae Evagrii: *octavo* summaria Cyrilli Alexandrini librorum V. contra Nestorium et unius contra Anthropomorphitas, dialogorum Theodoreti, denique Joannis Damasceni de orthodoxa fide. Atqui nemo, credo, nunc erit, qui arbitretur, Roesleriano opere desideriis et commodis theologorum, quibus ille inservire voluit, satis esse prospectum idque etiam hoc nostro tempore historiae dogmatum studiosis commendandum esse tanquam accommodatum ipsorum usibus et sufficiens. Quid? quod Roeslerus ipse sensit, in eiusmodi excerptis acquiescere non posse, qui in familiaritatem patrum intrare atque penitus in theologiam eorum se insinuare velint, et propterea graviter in praefatione exhortatus est theologos, ut, si vires ingenii suppetant et otium librorumque copia, integra patrum scripta graece et latine legant neque hoc labore supersederi posse opinentur. Etenim qui ad patrum lectionem se conferunt hac mente, ut inde accuratiorem dogmatum notitiam hauriant, non satis habent nosse, quid argumenti singula scripta habeant, id quod commode ex summariis disci potest: sed si recte officio suo funguntur, etiam in propriam auctorum cogitandi, argumentandi, philosophandi, scripturam sacram interpretandi, dicendi scribendive rationem atque in universam methodum, qua in explicandis dogmatibus usi sunt, diligentius inquirunt. Haec autem et alia cum his coniuncta animadverti et perspici non possunt, nisi integra scripta legantur et relegantur. Accedit quod qui excerptis vel selectis capitibus ab alio propositis utitur, rationes suspensas habet ex alieno

iudicio, cui se submittere, praesertim in hoc litterarum genere, intelligens quivis gravabitur. Sicut enim theologi ex partium studio et pro dissensione, quae est de dogmatibus theologicis, magnopere dissentiunt de patrum auctoritate et usu, ita vero in scriptis patrum alia aliis placent aut displicent et notanda videntur aut praetereunda. Ceterum qua mente Roeslerus studia Semleri aemulatus hoc excerpendi et epitomandi munus susceperit et exsecutus sit, antea iam breviter exposui. Nunc id unum subiicio, virum industrium haud paucos suo modo pertractasse patrum libros, qui parum conferunt ad historiam doctrinae christianae illustrandam, velut Eusebii Praeparationem et Demonstrationem evangelicam eiusque historiam ecclesiasticam, contra in aliis plurimum lucis illi historiae afferentibus compendium fecisse operae non sine fraude lectorum. Sic ex amplissimo et praestantissimo opere dogmatico Gregorii Nysseni, ex libris XII. vel XIII. contra Eunomium, non excerpsit potiora neque summam eorum ipse confecit, sed tantummodo *κεφάλαια*, summaria singulorum librorum universo operi in codicibus praescripta, germanice reddidit. Similiter de celeberrimis Augustini opusculis dogmaticis polemicisque labori pepercit, satisque ipsi fuit proposuisse Retractationum libros in germanicum conversos et passim adnotationibus historicis atque litterariis auctos. Illud vero, quod patrum graecorum et latinorum scripta nonnisi ex interpretatione germanica lectoribus hac in bibliotheca innotescunt, quantum ferat incommodi, non opus est rationibus argumentisque docere, et re ipsa iniuriam facerem theologis nostrae aetatis, si in universum id docendum susciperem. Roeslerus huic incommodo aliqua ex parte occurrere studuit eo, quod ad marginem apposuit ipsa patrum graecorum et latinorum verba, quibus aut controversiae causa vel occasio inesset aut subtilior dogmatis explicatio. Quo tamen effectum non est neque potuit effici, ut omnes voces formulaeque patribus utriusque ecclesiae in re dogmatica propriae et peculiares lectorum oculis subiicerentur, quorum vim et significationem nosse et observare oportet eum, qui veram illorum de dogmatibus fidei sententiam assequi studet. Nec quaeritur hic de solis terminis, qui dicuntur, technicis theologiae dogmaticae, quorum in usu omnes vel plerique inter se conveniunt, sed etiam de vocibus eiusmodi et phrasibus, quibus diversarum scholarum sive ecclesiarum doctores et singuli quidam patres proprio suo modo consueverunt uti. Quam ad proprietatem verborum qui non attendit, eum praetereunt subtilia illa sententiarum discrimina, quae in historia dogmatum plurimum nostra interest enotare et enucleare, quoniam in iis saepius fons vel sedes dogmatis ecclesiastici reperitur. Omnino diligens observatio usus lo-

quendi dicendique generis patrum, quo peculiaris eorum cogitandi sentiendique ratio et quasi forma ingenii expressa est, multum facit etiam ad rationes dogmaticas, quas secuti sunt, aperiendas. Haec igitur praesidia ad indagandam veritatem deficiunt eos, qui de doctrina veteris ecclesiae quaerentes scripta patrum non graece et latine legunt, sed versionibus utuntur sive vernaculis, sive latinis graecorum, et ex his sapere conantur. Quod vero gravissimum est, iidem variis obnoxii sunt erroribus ex imperitia vel negligentia interpretum, etiam ex partium studio, quo fides interpretum in hoc scriptorum genere etiamnunc sollicitatur. De Roesleri interpretationibus id quidem dictum nolo: sed hunc quoque interdum hallucinatum esse et a vero scriptorum, maxime graecorum, sensu aberrasse non dubitabit etiam qui non inspexerit Bibliothecam, si operis intra paucos annos confecti molem et difficultatem expenderit. Quod si igitur nec Roesleri studiis illa, quae multos ex theologis litteratis et olim desiderasse et nunc desiderare diximus, expleta sunt, profecto verendum nobis non est, ne edentes Bibliothecam patrum graecorum dogmaticam dicamur acta agere, qua ab temeritate animus abhorret. Simul autem strictim demonstravimus, cur nobis non probetur ratio Roesleri aliorumque virorum doctorum, qui excerpta potius ex patrum libris quam integra eorum scripta studiosis theologiae historicae proponenda esse censuerunt, neque putamus fore, qui nunc tale quid a nobis expectent. Nec tamen novam aliquam nos proferre syntagmatum patristicorum speciem, quae dubitari possit an omnino sit commoda et usui theologorum conveniens, id collectionum eiusmodi, quas recensuimus, exempla docent. Alia vero est quaestio, an recte statuamus, nostris temporibus edendi operis occasionem nobis esse datam: de qua antequam dicam quid sentiam, necesse est de ipsius operis instituto vel materia et forma disseram. Id enim institutum quale sit, neque inscriptio ita indicat, ut nihil opus sit editoris professione, neque hactenus satis in hac praefatione explicatum est, etsi ab ipsa re exorsi sumus.

Primum igitur quod maximi est momenti exponam, quibus terminis collectio, quam simpliciter *Bibliothecam patrum graecorum dogmaticam* inscribere mihi placuit, sit circumscripta vel quaenam patrum graecorum opuscula dogmatica ex magna quae exstat multitudine et varietate deligere iunctimque edere propositum sit. Qua de re consilium meum ab initio praefationis ita aperui, ut in usum theologorum maxime desiderari demonstrarem delectum illustrissimorum patrum graecorum, qui quum principalia et universalia religionis christianae dogmata de trinitate et incarnatione dei in disceptatione versa-

rentur, in his ad sententiam ecclesiae explicandis et defendendis summam nacti essent auctoritatem atque posteris exemplorum, quae imitarentur, unicorum loco fuissent. Illos enim plerosque, Athanasium dico, Basilium, Gregorios, Cyrillum Alexandrinum, Theodoretum, extremo loco Ioannem Damascenum, magna reliquisse operum volumina, quorum editiones meliores propter raritatem et ingens pretium in paucorum manus veniant: id quod eo magis dolendum est, quo digniora habeantur praecipua eorundem opuscula, quae a theologis diligenter versentur et cognoscantur. Inde iam intellexerunt lectores, Bibliothecam nostram minime colligendis omnibus veteris ecclesiae graecae monumentis, in quibus dogmata theologica tractantur, destinatam esse et paratam, sed intra arctiores fines contineri, ut nonnisi praestantiora paucorum ecclesiae illius doctorum scripta de summis religionis christianae mysteriis ad eam pertineant. Excludentur enim non solum omnes trium priorum saeculorum patres scriptoresque ecclesiastici, sed etiam longe plurimi sequentium saeculorum, quorum scripta aut merito suo minorem habent auctoritatem et usum, aut in Bibliothecis patrum vel separatim sic edita sunt, ut opus non sit ea nunc typis renovari. Cur ab istis abstinendum esse censeamus, vix intelligentioribus significandum videtur. Nimirum de patribus, qui ante concilium Nicaenum floruerunt, satis provisum est, ut ne propter raritatem exemplarium negligantur. Si Hippolytum, Gregorium Thaumaturgum et Methodium excipias, illorum omnium editiones nunc exstant et satis emendatae instructaeque et modico pretio empturis parabiles. Scripta autem pleraque patrum posterioris aetatis, quae inter fontes theologiae historicae inferiorem locum obtinent, etiamsi nostra memoria non denuo edita sint et propter venalium exemplorum raritatem pretium habeant, non tamen magnopere desiderantur, quoniam nonnisi a paucis viris doctis attinguntur, quorum studiis singularibus exemplaria in bibliothecis publicis reposita fere sufficiunt. Itaque in universum patet, et quorumnam scriptorum libros et cuiusnam argumenti Bibliotheca complectatur, idque ex mea sententia etiam in inscriptione indicatum est. Namque nomine *patrum* illos solos appellatos volui, qui id eximie merentur quasi parentes et auctores dogmatis ecclesiastici: quemadmodum in ecclesia graeca Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus atque Chrysostomus titulo *doctorum ecclesiae* prae ceteris patribus ornantur et celebrantur, atque unus Athanasius *pater orthodoxiae* sive *orthodoxae fidei* honorifice praedicatur. Pari modo etiam quod Bibliothecam hanc nominavi *dogmaticam*, intelligi volo ex angustiore *dogmatis* notione, secundum quam religio christiana uno tantum vel duobus dogmatibus illis de trinitate et incarnatione dei continetur et a

reliquis omnibus distinguitur. Sed nondum declaravi, quas in delectu instituendo secutus sim rationes vel quas ad regulas iudicium de singulis libris vel recipiendis vel non recipiendis direxerim. In quo id maxime cavendum esse putavi, ne rem omnem ad meum arbitrium revocasse viderer. Propterea sicut de patribus ipsis, qui ad operis institutum pertinerent, ex communi ecclesiae sententia statui, ita etiam illa praecipue scripta circumspicienda et deligenda esse iudicavi, quae tanquam normam recte sentiendi et docendi ab ecclesia eiusve doctoribus prae aliis probata esse viderem. Simul vero, siquidem propositum mihi est historiae dogmatum studiosos librorum ab multis desideratorum apparatu augere, ad consilium hoc delectum accommodare studui ita, ut non negligerem libros patrum, ex quibus a viris doctis plurima ad enarrandam et illustrandam dogmatum historiam hauriri nossem.

Libri ipsi, quos sic delectos Bibliotheca exhibet, plerique sunt ex numero tractatuum *polemicorum et dogmaticorum,* in quibus veteris ecclesiae doctores quum haereticorum errores refellunt eorumque argumenta confutant, tum dogmata ecclesiastica enodant et illustrant atque tam scripturae sacrae testimoniis quam patrum auctoritatibus et argumentationibus dialecticis confirmant. Si conciliorum acta excipias, tractatus eiusmodi inter fontes theologiae historicae primum tenent locum certe per illam aetatem, qua dogmata de tribus in deo personis atque de Christi persona et naturis per Arianos, Apollinaristas, Nestorianos, Eutychianos aliosque haereticos in disceptationem vocata eaque ratione uberius explicata et accuratius definita sunt. Nullum est enim librorum tunc a patribus conscriptorum genus, quod plus afferat studiosis historiae dogmatum, qui non modo synodorum et singulorum theologorum decreta formulasque, verum etiam causas eorum rationesque, quoad fieri potest, perspicere planeque cognoscere cupiunt, ut de ipsa dogmatum veritate et subtilitate explorate iudicare possint. Illa eiusdem aetatis scripta *polemica,* quae nunc apologetica potius appellare solemus, velut Eusebii Evangelica praeparatio et Evangelica demonstratio, Athanasii liber contra gentes, Chrysostomi adversus Iudaeos orationes et demonstratio, quod Christus sit deus, Cyrilli Alexandrini contra impium Iulianum libri X., Theodoreti Graecarum affectionum curatio, ad notitiam dogmatum theologicorum non tantum prosunt, quantum libri apologetarum saeculorum secundi et tertii, neque in bibliothecam, qualis haec nostra est, referenda sunt: praesertim quum ea, quae Eusebii sunt et Theodoreti, nuper a Thoma Gaisford, viro de litteris graecis immortaliter merito, separatim edita sint. Idem fere iudicandum est de scriptoribus polemicis, qui aut omnes antecedentium et suorum haereses exposuerunt simulque easdem breviter ac

summatim refutarunt, ut Epiphanius et Theodoretus; aut contra singulas quasdam haereses disputaverunt, quae ansas non dabant ad mysteria fidei subtilius explicanda, quemadmodum saeculo quarto Alexandrum Lycopolitam, Didymum Alexandrinum, Titum Bostrensem, Serapionem Thmueos episcopum in Manichaeos calamum strinxisse videmus.

Neque tamen, ut significatum est, omnia scripta doctorum ecclesiae *dogmatica et polemica* in bibliothecam recipienda duxi. Commemoro ex his praetermissas a me Cyrilli Hierosolymitani Catecheses octodecim ad competentes sive catechumenos, in quibus is quidem, quo tempore presbyteri munere fungebatur, omnes articulos symboli Hierosolymitani copiosiore sermone, ut videtur, extemporali exposuit eaque ratione praecipua doctrinae christianae capita persecutus est. Verumtamen non tam exacte et presse, quam in eruditis disputationibus fieri solet, de dogmatibus theologicis disseruit, sed ut res ferebat, quum explanatius tum etiam fusius et ad commune iudicium popularemque intelligentiam accommodatius, atque multo etiam minus universam doctrinae christianae formam certa ratione et arte complexus est. Quamobrem monumentum hoc veteris ecclesiae in suo genere unicum quanquam lectu dignissimum est, ut quae publica fuerit eo tempore fides et qualis institutio catechetica, inde discamus, parum tamen auctoritatis et usus habet, ubi de subtiliore dogmatum enodatione et definitione vel de artificiali eorum tractatione et probatione quaeritur. Nec dubitari potest, quin praeter auctoris proclivitatem ad sententiam Semi-Arianorum vel certe quasdam eius suspiciones illa ipsius operis conformatio prohibuerit, quo minus id tanquam scientiae artisque theologicae specimen pariter celebraretur atque praecipua Athanasii, Basilii, Gregorii Nazianzeni scripta dogmatica iam ab eiusdem et proxime sequentis aetatis theologis celebrata esse constat. Ceterum quod editiones Cyrilli Millesiana et Touttaeana nunc rariores sunt, sane optandum est, ut nova Catecheseon XXIII. editio a viro docto ad hoc munus satis instructo et idoneo adornetur, quum quae studio Guil. Caroli Reischl Monaci a 1848. minus probabiliter inchoata est, non absolvi videatur. Praeter Cyrilli Catecheses plura celebriorum scriptorum, qui ecclesiam Orientis saeculo quarto illustrarunt, ad nos delata sunt opuscula dogmatica eaque ad locum de trinitate pertinentia, quae fortasse erunt qui hac in Bibliotheca desiderent. Cuius generis sunt Eusebii Caesareensis libri duo *contra Marcellum* et tres *de ecclesiastica theologia*, Didymi Alexandrini *de trinitate* libri tres graece ab Io. Aloysio Mingarelli Bononiae a. 1769. primum editi et eiusdem *de spiritu sancto* tractatus ex interpretatione latina Hieronymi, Epiphanii *Ancoratus*, Ioannis Chrysostomi *contra Anomoeos*

homiliae aliaque sub eius nomine scripta. Eusebii libros illos nemo doctus nescit, etiamsi per se non magni sint momenti, tamen idcirco haud exiguum habere pretium, quod multa fragmenta operis Marcelliani *περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑποταγῆς* contineant, ex quibus obscura atque controversa episcopi Ancyrani sententia maxime illustranda et diiudicanda est. Itaque quoniam requiruntur ab omnibus, qui in disceptanda Marcelli causa suo iudicio uti volunt, iis locus in Bibliotheca patrum dogmatica videtur concedendus esse. Sed ut taceam olim iam Rettbergium, scholae Clausthaliensis rectorem, *Marcelliana*, hoc est collectionem fragmentorum, quorum modo mentionem feci, Gottingae a. 1794. edidisse, nuperrime *Eusebii Pamphili contra Hieroclem et Marcellum libri* opera et studio Thom. Gaisfordi Oxon. a. 1852. prodierunt, neque igitur opus est ut denuo typis exscribantur. Disputationes autem Didymi de trinitate, siquidem eius sunt, a viris doctis plerisque in tractando hoc dogmate prorsus negliguntur vel ignorantur: cuius rei causa nescio utrum sit unicae editionis Mingarellianae raritas, an quod ipsum opus infructuosum et nullius momenti esse visum sit. Nam quod Didymus propter sententias Origenianas a synodo *ἐνδημούσῃ* Justiniani iussu convocata tanquam haereticus damnatus et a Martino, pontifice romano, anathemate perculsus est, id neminem, credo, nunc deterruerit, quominus libros legat et ad dogmatis expositionem adhibeat, praesertim quum constet illum antea magnam apud doctores ecclesiae habuisse famam, neque de consensu eiusdem cum fide Nicaena esse dubitatum. Utcunque res sese habet, certum est Didymum ingenii acumine et disputandi peritia atque eloquentia inferiorem fuisse Athanasio, Basilio, Gregorio utroque, ut si cum his comparetur, nihil admodum ad expoliendam dogmatis formulam et acuendam demonstrationem videatur contulisse. Sicut per totam vitam summum studium posuit in scriptura sacra ex praescripto et ad exemplum Origenis interpretanda, item ad profligandam haeresin Arianam ac Macedonianam id praecipue egit, ut scripturae sacrae testimoniis saepe copiosius expositis veritatem catholicam muniret et argumentationes haereticorum ab eodem fonte ductas confutaret. Itaque in libris de trinitate, quos post Athanasii et Basilii M. mortem provecta aetate contra Lucium illum Alexandrini Arianorum coetus antistitem scripsisse perhibetur, lectores sacri codicis oraculis paene obruit, minus vero rationibus dogmatum subtilius, quam ab aliis factum erat, reddendis adiuvit. Laudem eloquentiae sive peritiae sermonis iam Hieronymus Didymo derogavit, nec ipse sibi eam arrogavit. Ille in praefatione in librum de spiritu sancto latine redditum dicit auctorem *imperitum sermone esse et* (al. *sed*) *non scientia.* Hic in fine libri scribit: *Sicut enim*

pietatis sensum nobis audaciter iuxta nostram conscientiam vendicamus, ita quantum de eo loqui pertinet, venustatem rhetoricam, facundiae consequentiam textumque sermonis procul abesse simpliciter confitemur. Studii quippe nostri fuit, de scripturis sanctis disserentibus pie intelligere quae scripta sunt, et imperitiam mensuramque nostri non ignorare sermonis. Vid. Hieronymi Opp. ed. Vallars. Tom. II. p. 106. et 168. In libris a Mingarello detectis haud scio an ad hanc infacundiam referendum sit, quod Didymus multis utitur vocibus novis et compositionibus verborum inusitatis, quae certe in politioribus saeculi quarti scriptoribus frustra quaeruntur et partim insolentiam et vanitatem sermonis Areopagitici redolent. Praeterea passim periodos format membrorum congerie perplexas et tortuosas, cuiusmodi amplificationibus molestis et inelegantibus itidem scripta Dionysii Areopagitae referta esse norunt omnes qui ea attigerunt. Sed insignis haec orationis forma, quae aliquot locis conspicitur, dubitationem potest lectori afferre, an iure a fratribus Mingarellis opus Didymo vindicatum sit, quippe in qua nemo facile deprehenderit illam *eloquii paupertatem* vel *sermonis imperitiam,* de qua Didymus se in altero opusculo excusatum voluit. Ac profecto est, quod denuo curiosius disquiratur de authentia operis deque eruditione auctoris, quae ut remotior est ab ecclesiastica saeculi quarti consuetudine, ita propius accedit ad studia Platonicorum postremorum, quum contra ab Hieronymo Didymus praedicetur *apostolicum virum ex ipso sermone exprimens tam sensuum lumine* (al. *nomine*) *quam simplicitate verborum.* Num vero propterea, ut ad novam disquisitionem viri docti excitentur, opus in lucem publicam revocandum sit, aliis diiudicandum relinquo. Equidem satis habeo significasse, cur Didymi scripta secundum rationes, quas in delectu instituendo sequor, ad institutum huius bibliothecae non pertineant. Epiphanii Ancoratum, ut supra memoravi, Cardinalis Ios. Mar. Tommasi dignum iudicavit, quem prae aliis dogmaticis veteris ecclesiae monumentis in suas *Institutiones theologicas antiquorum patrum* (tom. III. p. 4. sq.) transferret. In quo vir eruditus id maxime respexisse videtur, quod Epiphanius in Ancorato non solum dogma de trinitate explicat, sed universam fidei doctrinam vel certe praecipua eius capita, quemadmodum illis temporibus in ecclesia catholica tradi solebant et inculcari, ex divinarum litterarum auctoritate exponit et contra haereticos confirmat. Nam inter scripta dogmatica patrum graecorum saeculorum quarti et quinti, quod ego sciam, nullus praeter illum exstat eiusmodi tractatus, qui summam fidei publicae exhibeat ita ut uno tenore doceamur, quibusnam ex partibus sive articulis ea composita fuerit, quibus formulis viri ecclesiastici usi sint, quibus

sacrarum litterarum dictis sententias probaverint et contra haereticorum fraudes defenderint. Cyrilli Catecheses, de quibus antea dixi, alius sunt generis sive formae. Neque huc referri potest Gregorii Nysseni Oratio catechetica, in qua ingeniosus ille theologus id potius propositum habuit, ut iis, quorum munus esset Iudaeos, Graecos, haereticos ad ecclesiam accedentes instituere, viam commonstraret, qua ad fidem veritati divinae faciendam ingredi deberent. Etenim ut in exordio ait, *οὐ μὴν ὁ αὐτὸς τῆς διδασκαλίας τρόπος ἐπὶ πάντων ἁρμόσει τῶν προσιόντων τῷ λόγῳ, ἀλλὰ κατὰ τὰς τῶν θρησκειῶν διαφορὰς μεθαρμόζειν προσήκει καὶ τὴν κατήχησιν, πρὸς τὸν αὐτὸν μὲν ὁρῶντας τοῦ λόγου σκοπὸν, οὐχ ὁμοιοτρόπως δὲ ταῖς κατασκευαῖς ἐφ᾽ ἑκάστου χρωμένους.* Itaque de dogmatibus disseruit tunc in ecclesia publice receptis, praecipue de trinitate et incarnatione dei, de redemptione generis humani deque sacramentis, non tam ut ea ipsa exponeret, quam ut ostenderet, qua ratione catechumenis pro diversitate religionum et opinionum mentibus eorum insidentium ex variis principiis in utramque partem concessis et ex notionibus communibus ratiocinando de veritate divina commodissime posset persuaderi. Quamquam haec Gregorii disputatio multum contulit ad fundandam et exstruendam disciplinam dogmaticam, siquidem is quod erat eius consilium veritates quas dicimus revelatas ad rationem revocare ac quodammodo fidem et rationem conciliare studuit. Ancoratum vero Epiphanii non, ut a viris doctis dici solet, ad unum dogma de trinitate pertinere neque contra solos Arianos et Macedonianos esse scriptum, iam synopsis libri, quae in ed. Petav. Tom. II. p. 1. legitur, quemvis docere potest: *Ἀγκυρωτὸς δὲ κέκληται ὁ λόγος αὐτοῦ, ὅτι ἀγκύρας δίκην τὸν περὶ τῆς ζωῆς καὶ σωτηρίας ἐρευνῶντα νοῦν ἄγει, διὰ τὸ περισυλληπτικὸν τῆς ἐν αὐτῷ συντάξεως τῶν πολλῶν τῆς πίστεως μερῶν· φημὶ δὴ τοῦ περὶ τῆς πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ὁμοουσιότητος, τοῦ περὶ τελείας τῆς Χριστοῦ ἐνσάρκου παρουσίας, τοῦ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ ζωῆς αἰωνίου καὶ κρίσεως σαρκός τε καὶ ψυχῆς ἐπιτοαυτὸ, καὶ τοῦ κατὰ εἰδώλων τε καὶ αἱρέσεων ἐν μέρει καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν ἄλλων.* Quibuscum concinunt et auctoris professio ab initio libri p. 6. med. et ipsius libri tenor, cuius ad finem p. 122. sq. duae formulae, una brevior, altera longior, universam fidem ecclesiae continentes subiiciuntur. Sed qui Epiphanium noverit, non putabit eum, quamvis *τὰ περὶ πίστεως* tractatu suo complecti voluerit, dogmatum causas rationesque subtilius indagasse et quomodo singula apta inter se essent ac nexa curiose circumspexisse vel in universum rationis ope lucis aliquid et firmitatis divinis sententiis attulisse. Si

quis theologus fuit unquam remotus ab philosophiae studio et usu, Epiphanius profecto is est, vindex ille traditionis acerrimus. Accedit quod plebeio stilo usus est, quo nomine iam notatus est a Photio cod. 124. *τὴν δὲ φράσιν ταπεινός τε καὶ οἷα εἰκὸς Ἀττικῆς παιδείας ἀμελέτητον τυγχάνειν.* Idem vitium fortasse etiam Hieronymus de viris illustr. c. 114. tectius significare voluit, ubi Epiphanio etiamtum superstite ait, *illius scripta ab eruditis propter res, a simplicioribus propter verba lectitari.* Itaque Ancoratus licet accommodatus sit ei consilio, quo eum ab Tommasio editum esse diximus, tamen ita comparatus est, ut rationes, quibus nos ducimur, ab eodem in Bibliothecam inserendo nos avocent. Nimirum viri illius eruditi institutum fuit, scripta quaedam patrum, in quibus summa doctrinae christianae breviter traditur, in *institutionibus theologicis* collecta edere, sicut in fronte tomi primi haec leguntur verba: *complectens secundum ordinem temporum opuscula tum latina tum graeca, quae aditum ianuamque patefaciunt ad ecclesiastica dogmata.* In quo id simul spectavit, ut lectoribus persuaderetur, veteris ecclesiae doctores in decretis religionis christianae ad traditionis normam tractandis eandem observare methodum, quam hodie ecclesia romana teneat. Nobis vero aliud esse propositum, satis superque iam dictum est. Ceterum quum Epiphanium in manibus habeamus, commemorare lubet alterum eiusdem libellum, *σύντομον ἀληθῆ λόγον περὶ πίστεως καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας,* qui tanquam clausula magni de haeresibus operis a Petavio Tom. I. p. 1078. sq. et separatim itidem a Tommasio Tom. III. p. 399. sq. editus est. In hoc non solum fidem, sed etiam ritus et praecepta moresque atque universam ideam ecclesiae catholicae adumbravit ita ut iis, qui memoriam vel imaginem ecclesiae illius aetatis repraesentare volunt, maxime commendandus sit. Similiter Theodoretus in *Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομῇ* postquam quatuor prioribus libris fabulas haereticas enarravit, extremo quinto libro illis *τὰ θεῖα δόγματα,* falsis vera, brevi in conspectu opposuit: quem librum Tommasius praetermisit fortasse propterea quod Theodoretus ex sententia ecclesiae catholicae non in *patrum* numero habetur, quanquam is Tertulliani item ab hoc numero exclusi opusculum recepit. Denique de Chrysostomo brevi defungar. Sciunt omnes, qui scripta vel leviter inspexerunt, clarissimum hunc veteris ecclesiae oratorem in interpretandis populo scripturis sacris omnino etiam quae ad fidem pertineant, suis locis tractasse, sed tamen remotum fuisse ab illa disputandi subtilitate, qua alios oratores sacros illorum temporum aequales etiam de sublimioribus dogmatis tum controversis commentatos esse testatum est. Secundum disciplinam scholae

Antiochenae modestius se intra terminos divinae patefactionis cohibuit nec quicquam habuit antiquius quam ut dogmata fidei ad vitae conformandae usum conferret, ideoque praecipue dogmata cum vita moribusque vel cum horum praeceptis cohaerentia et coniuncta, velut de peccato, de libero arbitrio et gratia ac praedestinatione, de salute per Christum reparata eiusque consequendae modo et adminiculis, diligentius exposuit. Ubi de illis locis theologicis quaeritur, sane consulendus est Chrysostomus, de mysteriis trinitatis dei et incarnationis non item. Nemo igitur nisi qui hospes est in Chrysostomi aliorumque patrum scriptis, mirabitur, quod in Collectione nostra nec aliae eiusdem ex commentariis in scripturam sacram homiliae, nec illae duodecim contra Anomoeos sive Eunomianos habitae reperiuntur, inter quas quinque priores et undecima *de incomprehensibili dei natura*, septima *de consubstantiali* et duodecima *de divinitate Christi* paene totae sunt argumenti dogmatici ac polemici. Vid. Opp. ed. Montfaucon Paris. a. 1834. Tom. I. p. 542—680. Duo autem Sermones, unus *de sancta trinitate*, alter *de sancto spiritu*, in quibus argumentationes contra Arianos et Macedonianos tenuius et acutius tractantur, non referunt illam Chrysostomi sponte fluentem eloquentiam et propterea inter spuria positi sunt Tom. I. p. 1024. sq. et III. p. 964. sq. Ne tamen tanti doctoris nomen omnino absit ab hac bibliotheca, locum dabo celeberrimae ad Caesarium epistolae contra Apollinaristas scriptae (Opp. Tom. III. p. 895—900.) et fortasse etiam sermoni illi contra Arianos, qui extremus est inter Chrysostomi Homilias V. ex cod. Dresdensi ab Bechero primum editas Lipsiae. a. 1839. Inscriptus est *Εἰς τὸ, Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν.* (Hebr. III. 1.) Pari modo, si voluminum mensura id permittet, Basilii *περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος* libro ad Amphilochium huius ipsius epistolam synodicam a Cotelerio Monument. eccles. gr. Tom. II. p. 99—104. primum publicatam subiiciam, atque illi Chrysostomi epistolae adnectam selectas aliquot Isidori Pelusiotae epistolas, quae ad controversiam de modo et effectu coniunctionis utriusque in Christo naturae pertinent.

Sed satis iam exemplorum, ex quibus cognoscatur, quomodo, quae de delectu instituendo ipse mihi praescripsi, exsecutus sim. Itaque ad reliqua progrediar lectoribusque indicabo ipsa patrum graecorum opuscula, quae, si coeptis deus adnuerit, ut bibliotheca absolvi possit, collecta in ea reperientur. Et primum quidem de Athanasianis dicam, quae primo hoc volumine comprehensa viris doctis offeruntur.

Inter scriptores graecos saeculi quarti, qui dogmata sacra expo-

suerunt et contra haereticos disputaverunt, principatus merito debetur magno Athanasio, sicut inde ab antiquis temporibus ei consensu ecclesiae catholicae datus est. Non opus est id veterum testimoniis probare, quae a Montfauconio aliisque collecta sunt, quoniam res nota est et trita. Sufficit unius Photii, periti iudicis, sententia Bibliothecae cod. 140., quo Athanasii contra Arianos orationes recensuit, infra hoc in volumine p. 142. descripta. Ibi enim vim eloquentiae in tractandis controversiis, peritiam artis dialecticae usumque scripturae sacrae in argumentando laudat ita, ut ipsius iudicio omnibus his partibus nihil Athanasio defuisse videatur. Tum solas orationes illas ad Arianismum refutandum satis esse pronuntiat additque, non aberraturum esse a scopo, qui dixerit Gregorium theologum et divinum Basilium, adversarios Arianorum disertissimos, hocce ex fonte sua hausisse. Secus vero de Athanasio existimasse Arianos veteres et recentiores, id quidem nemo mirabitur. In exemplum lectoribus subiicere liceat Philostorgii verba, quae Suidas s. v. *Ἀπολινάριος* ex historia viri huius Eunomianorum partibus addicti excerpsit: *τρεῖς δὴ οὗτοι ἄνδρες (Ἀπολινάριος καὶ Βασίλειος καὶ Γρηγόριος), τότε τοῦ ὁμοουσίου προὐμάχουν κατὰ τοῦ ἑτεροουσίου, μακρῷ πάντας παρενεγκόντες τοὺς πρότερον καὶ ὕστερον ἄχρις ἐμοῦ τῆς αὐτῆς αἱρέσεως προστάντας, ὡς παῖδα παρ᾽ αὐτοῖς κριθῆναι τὸν Ἀθανάσιον.* Ex recentioribus acerbissime Athanasium insectatus est Guil. Whiston in opere olim famoso *Primitive Christianity reviv'd* (Londin. 1711.) Vol. I. praefationis historicae p. CXVI—CXXVIII. ubi cantica in illum scilicet fidei Nicaenae defensorem aliis praeivit. *) Sed fuerunt etiam inter theologos ecclesiae evangelicae, qui pari modo de Athanasii laudibus detrahendum putarent. Horum ex numero prae ceteris nominandus est Semlerus in scriptis patrum volutatus, qui episcopum Alexandrinum in tradenda doctrina de trinitate ab omnibus ecclesiae graecae saec. IV. episcopis eruditioribus et persuadendi

---

*) Speciminis causa ex libro rariore adscribam, quae p. CXVIII. de ingenio et moribus Athanasii dicta leguntur: *A Person of his general Character, which I take to be that of one Resolute, Ambitious, and Tyrannical; of admirable Parts, but little Learning, and small Appearance of Sincerity; who would never submit to either Emperor or Council; and who would rather set the Christian World in a Combustion on all Occasions than recede in the least from his Pretensions; who reasons generally very weakly; yet treats his Adversaries with the most unchristian Names of Reproach and Scorn possible; and who still alter'd his Notions, or at least his Language as he saw Occasion, and as Matters would bear, and yet us'd plausible Words and Insinuations all along; a Person, I say, of this general Character cannot but afford great Room for Suspicion to considering Men.*

facultate et scripturae sacrae demonstratione longe superatum esse iudicavit. Vid. *I. S. Baumgartens Untersuchung theologischer Streitigkeiten.* Vol. III. *histor. Einleitung* p. 106. *). Idem in *Hist. eccles. selectis capp.* Tom. I. p. 179. ubi potiora quaedam Athanasii scripta commemoravit, de his strictim subiungit: *Ista autem dogmatica non omnino carent suspicione; adeo multa latino potius quam graeco episcopo conveniunt; de interpretatione nihil omnino meritus fuit, adeo invenuste tractat SS. loca, ut Arianos, siquidem vetusta fuerint ista scripta, mirum sit reposuisse nihil.* Haec et alia viri doctissimi oracula, quae nunc non multum abest quin temere prolata dicamus, mirum quantum placuerunt olim et probata sunt illis, qui animo alienati erant a doctrina ecclesiastica et opinionibus suis ita constricti mente, ut in intimos theologiae Athanasianae recessus nec cuperent nec possent penetrare. Hinc Io. Ern. Christianus Schmidt in Histor. ecclesiastica (*Handbuch der christlichen Kirchengeschichte*) Vol. II. p. 169. sq. Semleri vestigia presse secutus Athanasium cum scriptoribus latinis Hilario, Eusebio Vercellensi, Lucifero, Phoebadio componit et horum omnium libros de dogmate controverso conscriptos parvi pretii esse statuit, quod ipsi parum subtilitatis et perspicuitatis sive explicationis ad rem tractandam attulissent: ideo extrema saeculi IV. parte Cappadoces nonnullos doctrinis instructiores et dicendi facultate florentes, imprimis Basilium et Gregorios, defendenda fide Nicaena maximam laudem consecutos esse. Muenscherus autem in Athanasio non modo eruditionis mediocritatem, contortas scripturae sacrae interpretationes scribendique consuetudinem neglecto rerum ordine et crebris repetitionibus lectori molestam reprehendit, sed etiam quod in controversiis theologicis ad profligandos adversarios omnibus artibus etiam parum honestis usus sit, minus vero subtilitatem disputandi probabilem et liberale veritatis studium praestiterit. Vid. *Handbuch der christlichen Dogmengeschichte* Vol. III. p. 197. Taceo sinistras aliorum existimationes praesertim de animo moribusque et factis Athanasii, in quibus si quid est veri, ut fert humana sors, id in tanto

---

*) Verba Semleri l. l. sunt: *Ohnerachtet Athanasius von mehrern alten Schriftstellern der katholischen Partey sehr gelobt wird, dass er Urheber der richtigen Lehrbestimmung von Gott und den drei Personen seie: so ist dieses doch wohl mehr in Absicht seiner äusserlichen Veränderungen, die als Verfolgungen wegen der reinen Lehre pflegen vorgestellt zu werden, und in Absicht seiner Bemühungen, die Ausbreitung arianischer Lehre zu hindern, wahr oder merklich erweislich: als dass es überhaupt und in Absicht eines überzeugenden Vortrags dieser Lehre, und ihrer Herleitung aus der heiligen Schrift wahr wäre; worin er von allen gelerten Bischöfen dieses vierten Jahrhunderts, so zur griechischen katholischen Partey gehören, unleugbar sehr übertroffen worden.*

viro decet excusare, non exagitare. Sed pleraque haec in Athanasium peccata esse apparet ab iis, qui non intelligerent, in controversia Ariana actum esse de errore gravissimo et perniciosissimo, quo ipsa religio christiana in discrimen vocaretur, neque illam veterum Christianorum πίστιν et ὑπομονὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ martyriis spectatam animo complecti possent. Etenim sic sentientes et omnia ex suis opinionibus moribusque metientes dictis et factis magni viri potuerunt induci, ut quem alii eximium fidei et constantiae exemplum praedicaverant, ipsi arrogantiae et pervicaciae insimularent, et qui olim *propugnaculum veritatis* et *columna ecclesiae* vocatus erat, eum communem Christianorum sui temporis tempestatem calamitatemque fuisse dicerent. *) Eiusmodi criminationes vel potius iniqua illa de Athanasio theologo eiusque scriptis iudicia vicissim hanc habuerunt vim, ut in historia dogmatum theologia patris orthodoxiae diu negligentius tractaretur nec tantum quantum par erat, curae et diligentiae scriptis excutiendis et sententiis reconditioribus eruendis impenderetur. Nostris vero temporibus studiis Moehleri primum ac Neandri, dein Baurii et Dorneri theologica Athanasii dogmata clariore in luce posita sunt, eaque ratione laudes magni viri non solum ab obtrectationibus et iniquitatibus vindicatae, sed etiam ex subtiliore rerum cognitione auctae et illustratae. Fatentur hodie omnes qui sapiunt, Athanasio cum Arianis non de quaestione philosopha vel problemate metaphysico fuisse controversiam, sed de fundamento totius religionis christianae atque adeo de principali salutis nostrae causa, quandoquidem ipsi id constiterit, nisi filius sit unius eiusdemque substantiae cum patre, per eum nec deum hominibus perfecte innotuisse, nec homines cum deo vere esse reconciliatos et ab adversaria potestate redemptos: nisi igitur credatur, quod formula Nicaena credere iubeat, temere fiduciam omnem et spem collocari in Christo. Id autem qui tenent, iudicium suum ad aliam dirigunt normam, atque ea fuit, qua obtrectatores magni ecclesiae doctoris usos esse videmus, nec possunt, si quidem Christiani sunt, animum inducere, ut quae in alio quovis virtutis et magnificentiae signa probantur, eadem in hoc vituperentur. Virum enim in episcopatus fastigio positum in defendenda ac stabilienda fide Nicaena, ex qua

*) Tetigi his verbis iniquissimum et durissimum iudicium, quod Henkius de Athanasio pronuntiavit in Hist. univers. ecclesiae christianae ed. IV. Vol. I. p. 266. sq. „*Wenn Athanasius früher gestorben wäre, so würde wohl früher Ruhe geworden sein; denn dieser hochmüthige Starrkopf, den Alter und Leiden nur immer unbiegsamer gemacht hatten, war durch sein ausgebreitetes gebietendes Ansehn der Haupturheber von vielen Verwirrungen und von dem Unglück vieler tausend Menschen gewesen.*“ Sententiam suam de controversia Ariana vel de dogmate Nicaeno antea p. 212. sq. professus est.

spem omnem salutis pendere censeret, omnem vitam suam consumsisse, pro incolumitate veritatis divinae se invidiae periculisque obtulisse et adversa quaevis forti ac constanti animo subiisse et vero etiam iusto in hostes odio eosque profligandi studio exarsisse, haec talia quis non erubescat vituperando affligere? Modum excesserint Gregorius Nazianzenus aliique veteres in laudandis Athanasii virtutibus, certe probabiliores nunc nobis videntur illis morum vituperatoribus.

Sed plus hic nostra refert videre de Athanasio theologo et disputatore deque vindiciis principatus, quo eum dignum esse diximus. Etenim verendum est, ne lectores haud pauci in scriptis polemicis passim offendant et iure reprehensa putent, quae tamen idoneam habent excusationem neque Athanasium inferiorem faciunt aliis sui saeculi scriptoribus vel praestantissimis. Ita negari omnino non potest, illum in disputationibus non semper eam, quae decet theologum, moderationem observasse, sed ardore haeresis oppugnandae et evertendae abreptum saepe acerbius et contumeliosius in Arianos invectum esse: verumtamen qui erroris gravitatem periculique inde ecclesiae imminentis magnitudinem expenderit et recordatus fuerit disputantium illa aetate mores atque Arianorum ipsorum impudentiam, is propensus erit ad asperitatem illam excusandam. In quo nimius fortasse est Montfauconius, qui in *praefatione in universa s. Athanasii opera* ed. Patav. Tom. I. p. XXIII. de stylo Athanasii disserens scribit: „In polemicis enim maxime aetatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholicae quid apportarent mali. Etsi vero asper est et sannis maledictisque plenus, quando res est illi contra haereticos: nemo tamen est, qui perspecta haereticorum, maxime Arii sequacium pertinacia, furore, immanitate in Christianos, in episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inclementius dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat: et remisse depellere feroces homines, fateri erat diffisum se causae suae. Etsi vero mordet acriter, cum insolentia criminum aut haeresum temeritas acrem postulat oratorem; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam aequi bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit, *mollitque animos et temperat iras.*“ Cum his cohaerent alia Athanasio cum disputatoribus eius aetatis plerisque omnibus communia, quae lectoribus ex hodierna disciplina theologica res iudicantibus displiceant: dico artes illas dialecticas sive eristicas ex sophistarum et rhetorum scholis perceptas, quibus utuntur ad adversarios de statu deiiciendos eorumque tela depellenda, methodum disputandi *κατ᾽ οἰκονομίαν*, argumenta dictu speciosa potius quam vera et iustam probandi vim

habentia, studium invidiam adversariis creandi ex consecutionibus ipsosque per has lacessendi ad errores suos evomendos, confirmationem veritatis ex miraculis, velut ex miraculo mortis Arii, de quo Athanasius in ep. ad Serapionem fratrem Opp. Tom. I. p. 269. ed. Patav. Taceo plura istorum similia, quae partim illo iam tempore in aliis increpavit Gregorius Nazianzenus nec tamen se ipsum ab iisdem prorsus immunem praestare potuit. Quod vero, ut supra significavimus, dixerunt nonnulli, Athanasium in scriptis suis ad nauseam usque eadem fere aliis verbis repetere et sine delectu omnia arripere, quae causae suae aliquo modo patrocinari viderentur, nec modum et ordinem rebus adhibere, itaque in eloquentia vel in usu ac ratione scribendi Basilio, Gregorio Nazianzeno aliisque cedere, id inique ac temere iudicatum est et peritiorum iudicum sententiis confutatur. Praeter Photium iam a me commemoratum imprimis audiendus est Montfauconius, existimator harum litterarum doctus et intelligens, cuius verba quod huc transcripsi, gratum fore spero lectoribus et utile. ,,Sed paulum, inquit, libet spatiari: et quia tantam laudem tulit Athanasius, et quidem a laudatis viris, ut elegantissimis Graeciae scriptoribus anteferretur, iam qua in re praestare, qua item aliis nonnihil cedere videatur expendamus; et quae crebro Athanasii scripta regustando comperimus, proponamus studioso lectori. Primo quidem si Gregorii Nazianzeni illam quadrandae orationis industriam, si numeros spectes, ab hoc eloquentiae genere alienus semper fuit Athanasius, cuius dictio plus habet nativae elegantiae quam artificiosae diligentiae. Et si quando hic plusculum artis adhibeat, ut in oratione contra Gentes, epistola ad Dracontium, apologia ad Constantium; ita tamen omnia temperat, ut lateat artificium et oratio non adstricte, sed remisse numerosa sit: contra vero Gregorius, ultra aliquando quam satis sit, circumscriptione et ambitu utitur, ut certis numeris definita, tanquam orbe inclusa, currat oratio. Chrysostomi vero, *τοῦ καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή*, illam expeditam et profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non adtingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, et maiore sententiarum, quam verborum ubertate. Verum longe praestat salibus, nervis et *τῷ εὐτόνῳ* redundantiam omnem resecante. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in eloquentia pariter et in mutis artibus observatur. Basilio autem nemo propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed praeit ille elaboratione; hic longe praestat acrimonia. Et hac in parte, quae scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius estque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicubi haereticos insectatur, frequens est,

apte et apposite distributis, etsi potius suopte ingenio quam elaboratione adhibitis. Huius oratio nunquam effluit, nunquam longius vagatur." Posthaec variis laudibus praedicat praestantiora Athanasii opera, orationem contra Gentes, epistolam de sententia Dionysii, epistolam ad Dracontium, orationes contra Arianos, apologias de fuga et ad Constantium, etiam orationes contra Apollinarium, quas acutissimas esse ait, ut in iis inveniamus Athanasium Athanasio *δριμύτερον*. Deinceps quae sequuntur de Athanasio aspere cum haereticis agente, ea supra lectoribus exhibui. Extrema Montfauconii de stylo Athanasii verba sunt haec: „Dictio eius pura et elegans est ut plurimum: nec inficior tamen nonnullis eius operibus aliquam peregrinitatem attulisse Latinae linguae usum; quale illud est, *ἐκκλησίαν ἔδωκεν εἰς πρέδαν, βετεράνος,* et alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliquae huiusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab iis vel Graece peritiores abstinerent. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam captat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causae invadit, et contra haereticos canit quodammodo classicum. Platonis Homerique libros legit assidue, nec non aliorum veterum, ut ex oratione contra Gentes et ex aliis eius operibus propalam est. Quodsi Gregorius Nazianzenus illum hac in parte mediocriter dumtaxat eruditum fuisse narret, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam aetatis suae partem his in studiis contrivit. Aliis autem iure videatur Athanasius *φιλολόγος* et his in rebus probe eruditus." Si quae vir doctissimus copiosius disseruit, quantum probabilia sunt, breviter complecti velis, pronuntiandum est, Athanasii eloquentiam non tam fuisse studii et artis, quam facultatis a natura profectae eamque illis maxime excelluisse virtutibus, quae doctorem et disputatorem sive scriptorem didacticum et polemicum ornant eique fidem, auctoritatem, famam conciliant. Dictionem autem qui voluerit ad normam sermonis Attici exigere, intelliget non tantum barbarismis, quales notavit Montfauconius, et usitato illa aetate *κοινισμῷ* maculatam esse, sed aliis quoque vitiis, quae etiam cultissimis alioqui ecclesiae graecae patribus communia sunt nec potuerunt abesse ab scriptis eorum, ut Basilius M. fatetur in epistola ad Libanium CCCXXXIX. Opp. ed. Bened. Tom. III. p. 455. D. coll. ep. CCCLVI. p. 461. E. Nimirum Athanasii non sunt contendendi cum Libaniis. Hi *λεξειδίων θηράτορες* nihil antiquius habuerunt quam ut orationibus suis Atticae elocutionis elegantiam et venustatem exprimerent. Illis *ἁλιεῦσιν ἀνθρώπων* curae cordique est res christiana et salus Christianorum, cui inservientes,

ubi expedit, *pro facilitate legentis volunt abuti sermone vulgari,* ut ait Hieronymus, etiamsi possint elegantiora proferre. Ceterum quod de crebris sententiarum repetitionibus deque ordine rerum passim neglecto reprehensus est Athanasius, quis non intelligat eum coactum fuisse, ut eadem saepius repeteret et repetendo inculcaret, quum ipsi paene decem per lustra contra eosdem haereticos viris equisque, ut dicitur, pugnandum esset pro eadem causa tanquam pro aris et focis? Quis miretur, episcopum tot et tantis occupationibus distentum, tot fortunae procellis agitatum, quinquies sede sua expulsum omnique calamitatum genere afflictum non omnia scripta, quae pro fide et pro ecclesia a se flagitari putaret, pari studio potuisse expolire? Nec dubitandum, quin plura subitaria ex ore potius dictantis excepta, quam ab ipso conscripta sint.

Gravior est quaestio de scripturae sacrae interpretatione et usu in controversiis theologicis. In quo non admiramur quod Semlero aliisque recentioribus multa displicuerunt, sed quod hac quoque in parte Athanasium reliquis eruditioribus saeculi quarti disputatoribus inferiorem iudicarunt, id praeter opinionem accidit. Etenim recte iam Richardus Simon, criticus in hoc scriptorum genere peritissimus, observaverat, eos qui pugnam Arianam secundo ordine excepissent, non repudiasse arma Athanasii antesignani, vel ut proprie dicam, patres qui post Athanasium scripsissent contra Arianos, ipso auctore usos esse et plerosque N. T. locos, quorum magnum numerum collegisset, eadem fere ratione explicatos illis haereticis opposuisse. Vid. *Histoire critique des principaux commentateurs du N. T. cap. VI. p.* 91. *) Omnino Basilius M. et Gregorii Nazianzenus atque Nyssenus in libris et orationibus contra Eunomium non tot scripturae testimonia, quot ab Athanasio prolata erant, exposuerunt: sed tantum abest, ut explicationes et argumentationes episcopi Alexandrini ex parte improbaverint, quod ipsi meliora edocti essent, ut ab illo controversiam de scriptura profligatam iam esse putaverint et propterea maluerint magis dialectice et rhetorice disputare ex suo ingenio, quam quae ab aliis satis explanata essent repetere, praesertim quum sophisticae et rhetoricae Eunomii artes disputationem eiusmodi requirere viderentur. Conf. l. l. cap. VII. et VIII. p. 104. 114. sq. 119. Quomodo autem factum sit, ut Athanasius in scriptis polemicis tot utriusque codicis

---

*) Verba Rich. Simonis sunt: *On peut,* inquit, *dire, qu'il a servi comme de fond aux autres Peres, qui ont écrit après luy contre les Ariens. Ils le suivent ordinairement dans ses explications d'un grande nombre de passages du Nouveau Testament, qu'il a recueillis; satisfaisant en même tems aux obiections de ces Heretiques.*

locis ad refutandam haeresin et confirmandam fidem Nicaenam uteretur et quidem alia ratione atque antiquiores ecclesiae doctores consuevissent, breviter et probabiliter docuit idem Rich. Simon l. l. p. 91. his verbis: Novitates (novae sententiae et argumentationes) Arii occasionem dabant Athanasio maiore cura, quam id antea factum, examinandi tam veteris quam novi testamenti locos ad filium dei spectantes. Theologiae eo tempore nova accendebatur lux, et quum disceptationes illae Alexandriae exortae essent, ubi dialectica florebat, demonstrationi scripturae iungebatur ratiocinatio. Hinc vero magnae deinceps enatae sunt controversiae, siquidem quaelibet pars ea, quae ex scriptis evangelistarum et apostolorum ratiocinando efficiebant, pro puro dei verbo putari volebant. Ariani expostulabant cum catholicis, quod voces et formulas in religionem induxissent, quae in scriptura sacra non exstarent. S. Athanasius contra probabat, Arianos voces eiusmodi novasse multo plures. Ita factum est, ut utraque pars non solum expressis sacri codicis testimoniis niteretur, sed etiam argumentis per consequentiam inde ductis, nec minus traditione exegetica sive interpretationibus antiquiorum ecclesiae scriptorum." — Etenim Arius ab Luciano presbytero Antiocheno, ut videtur, profectus cum sociis suis profitebantur, fundamentum veritatis positum esse in scriptura sacra eamque secundum sensum historicum sive ad litteram explicandam esse. Itaque ab initio controversiae cum Alexandro, episcopo Alexandrino, ad evertendum dogma de divinitate Christi plurimos proferebant scripturae, maxime N. T. locos, in quibus de Christo dicta essent, quae non possent cum hac scilicet commenticia divinitate conciliari; testimonia vero scripturae, quibus catholici sententiam suam tuebantur, improbabant eaque alio sensu accipienda esse contendebant: id quod Alexander ipse significat in ep. ad Alexandrum his verbis: *πᾶσάν τε αὐτοῦ τῆς σωτηρίου οἰκονομίας καὶ δι᾽ ἡμᾶς ταπεινώσεως φωνὴν ἐκλεξάμενοι, ἐξ αὐτῶν συναγείρειν πειρῶνται τῆς ἀσεβείας ἑαυτῶν τὸ κήρυγμα, τῆς ἀρχῆθεν θεότητος αὐτοῦ καὶ παρὰ τῷ πατρὶ δόξης ἀλέκτου τοὺς λόγους ἀποστρεφόμενοι.* Hoc est: *Collectisque omnibus vocibus salutari eius incarnationi susceptaeque propter nos humilitati congruentibus, impiam ex his praedicationem conflare nituntur, verba, quibus aeterna eius divinitas et ineffabilis apud patrem gloria declaratur, aversantes.* Conf. Theodoret. hist. eccles. lib. I. cap. 3. ed. Hal. Tom. III. p. 729. Catholici non negabant, scripturam fontem esse et normam dogmatum christianorum, nec de grammatica et historica librorum N. T. interpretatione dissentiebant, nisi quod singulos locos secundum analogiam scripturae regulamque fidei interpretandos esse docebant. Ita vero

locos plerosque, qui in disceptationem vocabantur, aliter exponebant atque Ariani, vel certe alia ex iis argumenta eruebant. Cuius rei testis est Hilarius De trinitate lib. II. cap. 3. „*Exstiterunt enim plures, qui caelestium verborum simplicitatem pro voluntatis suae sensu, non pro veritatis ipsius absolutione susciperent, aliter interpretantes quam dictorum virtus postularet. De intelligentia enim haeresis, non de scriptura est: et sensus, non sermo fit crimen.*“ His enim verbis obscurioribus Arianos reprehendit non quod auctoritate scripturae niterentur, quam ipse ubivis agnoscit et sequitur, sed quod eam non simpliciter et recte intelligerent atque, ut infra ait, *mente perversi omnia confunderent et implicarent.* Qua ratione simul fatetur, catholicos cum Arianis et de scriptura, theologiae fundamento, et de lege interpretationis simplicis ex virtute dictorum, quam ab illis in ipsa interpretatione observari negat, consentire. Idem existimandum est de Athanasio. Saepius is scripturae sufficientiam, quam in scholis dicimus, laudat, velut in Orat. contra Gentes cap. 1.: *αὐτάρκεις μὲν γάρ εἰσιν αἱ ἅγιαι καὶ θεόπνευστοι γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγελίαν*, et in fragmento Epistolae festalis librorum V. et N. T. canonem continentis Opp. Tom. I. p. 767. extr. ed. Patav.: *ταῦτα πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα τῶν ἐν τούτοις ἐμφορεῖσθαι λογίων· ἐν τούτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται.* Etiam Expos. in Ps. XCIII. v. 6. Tom. I. p. 930. ubi graviter accusat prave scripturam interpretantes his verbis: *χήραν ψυχὴν καὶ προσήλυτον νοῦν ἀποκτείνει ὁ κακῶς τὰς θείας γραφὰς ἐξηγούμενος. ὀρφανὸς δέ ἐστι νοῦς ἐστερημένος οὐρανίου πατρός.* Arianis vero aliisque haereticis a veritate divina animo alienatis scripturam nihil prodesse pronuntiat in Epist. ad episcopos Aegypti et Libyae cap. 4. Tom. I. p. 216. ibique illos damnat simulantes se vocibus scripturae insistere, ut scilicet ex verborum sono recte sentire viderentur ac deinde miseros homines in sententias a scriptura alienas erroresque inducerent. Graeca sunt: *ἀπάτης δὲ χάριν τῶν ἁπλουστέρων, οἷοί εἰσι περὶ ὧν ἐν Παροιμίαις γέγραπται· ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ· σχηματίζονται μελετᾶν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῶν διάβολος, ἵνα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν ὀρθὸν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ τὸ λοιπὸν πείσωσι παρὰ τὰς γραφὰς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους.* Nimirum Ariani catholicis novitatem vocum et formularum in scriptura non exstantium imputabant seque in accurata ad litteram interpretatione iactabant. Contra Athanasius hanc simulationem esse putabat et fallaciam, qua homines simplices ad verba duntaxat attendentes nec sensum perspicientes (*ὁ τοιοῦτος τὰ λεγόμενα μόνον σκοπῶν καὶ μὴ τὴν διάνοιαν*

θεωρῶν) ad haeresin attraherentur. Nec tamen ipse sensum verborum more Origenis contemnebat, sed accuratius erui volebat et definiri, quam id ab haereticis fieret. Sic in Orat. I. contra Arianos cap. 54. sq. (nostrae edit. p. 258. sq.) de dicto ep. ad Hebr. I. 4. *τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων* disserens ibi id, quod in omnibus aliis scripturae locis agere conveniat, observandum esse praecipit, ut diligenter attendatur, qua occasione locutus sit apostolus, quae sit persona, quae res cuius gratia scripserit, ne quis illa ignorans aut aliud praeter ea intelligens a vera aberret sententia. Tum hac ratione demonstrat, ex illis verbis non sequi, quod Ariani *πρόφασιν προβαλλόμενοι τὰ ῥητά* inde colligerent. Conf. De decr. syn. Nic. c. 14. p. 42. Similiter alio loco De decr. syn. Nic. cap. 10. p. 36. monet, ne interpretes, ubi in scriptura eaedem dictiones deo et hominibus attribuuntur, humano modo intelligant, quae ad deum spectant, nec vicissim, quae ad homines pertinent, tanquam de deo dicta accipiant, sed ut pro natura rerum significatarum quae scripta sunt diiudicent. Namque in eo maxime peccare videbantur Ariani, quod *ἀνθρωπίνως* de deo dicta, velut *filii generationem,* non *θεοπρεπῶς* intelligerent neque alium generandi modum agnoscerent, quam qui decisione profluvioque fit substantiae, eaque in re impie cavillarentur: et quod quae in scriptura sacra ad solam humanam Christi naturam referuntur, divinae impingerent ut ex eiusmodi locis filium patre minorem esse docere possent. Athanasius igitur non minus quam Hilarius aliique catholici auctoritatem scripturae ratione grammatica explicatae comprobabant, neque ab adversariis de hoc principio discrepabant. Quare omnis disputatio redibat ad scripturam et cardo controversiae in singulis eius testimoniis vertebatur, quae utrique pro sua sententia proferebant et rationibus confirmabant. Illis autem in deligendis et exponendis negari non potest neglecta esse ab utraque parte, quae recte praecipiuntur a Faustino presbytero De trinitate s. de fide contra Arianos cap. 1. „*Scripturae divinae ob hoc editae sunt, ut secundum illarum sensum nostram fidem dirigamus, non ut nostros sensus illorum sacris dictionibus inseramus.*“ Et inferiore loco: *In divinis vocibus non numerus testimoniorum, sed auctoritas requirenda est, quae idonea est, etiam si una voce proferatur.* Ariani primum, dein etiam catholici auctoritatis causa testimonia scripturae partim sine delectu collecta coacervabant, ita ut argumenta numerare potius quam ponderare viderentur: neque in explicanda scriptura eam, quam ipsi observari iubebant, regulam semper tenebant, sed verba subinde ad suam sententiam contorquebant atque ita ad dogmata probanda adhibebant. Athanasium quoque eius vitii non

prorsus expertem fuisse non mirabitur, qui interpretandi consuetudinem plerisque omnibus illius saeculi doctoribus probatam et ebraeae linguae ignorantiam, qua laborabant, recordatus sit et ipsius controversiae rationem et vim expenderit. Nam quum quaererentur et disputarentur, quae scripta non sunt vel *κατὰ ῥητόν* in scriptura non continentur nec nisi ratiocinando inde elici possunt, et quum in universum expositio scripturae implicaretur argumentatione dialectica, proclive erat disputatoribus in hoc incidere vitium, ut cupide scriptura uterentur et ex opinionibus suis. Certe exiguus fuit illa aetate numerus theologorum, qui sic sentirent, uti Eusebium Emisenum de scripturae usu in his controversiis sensisse nos olim docuimus in libello *Ueber die Schriften des Eusebius von Alexandrien und des Eusebius von Emisa* (Halle 1832.) p. 72. sq. Quanta vero subtilitate et intentione Athanasius argumentationes Arianorum ex scriptura contra dogma Nicaenum petitas refutaverit et dogma illud eiusdem auctoritate confirmaverit, qua constantia singula dicta ex consensione universae scripturae et ad sensum ecclesiae recte intelligere et explicare studuerit, id egregie demonstravit et exemplis illustravit Moehlerus in libro praestantissimo, cui inscriptum est: *Athanasius der Grosse und die Kirche seiner Zeit.* Vol. I. p. 241—304. Conf. Dion. Petavii *Dogmata theologica* Tom. II. de Trinitate libr. II. ed. Antwerp. p. 65. sq.

Restat, ut paucis dicam de theologica Athanasii scientia et arte, qua in dogmatibus fidei exponendis atque defendendis usus est. Hanc quanti aestimaverint clarissimi veteris ecclesiae doctores temporibus illis aequales, cognosci potest ex summa, qua episcopus Alexandrinus apud eos valuit, auctoritate. Duos tantum proferam testes, Basilium Magnum et Gregorium Nazianzenum. Ille praeter alia in Ep. CLIV. ed. Bened. p. 243. D. scribit: *τὸ γὰρ περὶ τὸν μακαριώτατον Ἀθανάσιον ἐσπουδακέναι δεῖγμα ἐναργέστατον τοῦ ὑγιῶς ἔχειν περὶ τὰ μέγιστα. Nam beatissimi Athanasii studiosum esse, argumentum evidentissimum est sanae in rebus maximis sententiae.* Hic in Orat. XLI. in laudem Athanasii cap. 20. ed. Bened. p. 398. ait, viros virtute excellentes tantum tribuisse Athanasio, ut, quidquid illi placuisset, pro lege haberent, ac rursus vetitum sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac maiori, quam quae sanctis viris deberi videatur, ipsius veneratione afficerentur. Graeca sunt: *καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, ὅ τι ἐκείνῳ ἐδόκει· καὶ τοῦτο ἀπώμοτον πάλιν, ὃ μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μωυσέως αὐτοῖς τὰ ἐκείνου δόγματα, καὶ πλεῖον τὸ σέβας, ἢ παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἁγίοις ὀφείλεται.* Idem in extrema oratione cap. 37. p. 411.: *Ζήσας δὲ οὕτω καὶ παιδευθεὶς καὶ*

παιδεύσας, ὥστε ὅρον μὲν Ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα, τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; Sicut h. l. praedicat illum ita vixisse atque institutum fuisse aliosque instituisse, ut et vita ipsius morumque ratio Episcopatus norma esset, et ipsius dogmata pro fidei orthodoxae lege haberentur: ita vero in tota oratione tanquam exemplar perfecti et omnibus numeris absoluti theologi laudat. Suspexerunt igitur magni hi viri Athanasium, quo scilicet ipsi longe superiores iudicati sunt a Philostorgio aliisque recentioribus, quos supra nominavimus. Taceo alias veterum laudes idem sonantes, quae comprehenduntur uno illo nomine honorifico πατρὸς τῆς ὀρθοδοξίας, quod primus, ni fallor, Epiphanius Haer. LXIX. cap. 2. commemoravit: quippe quo id ipsum significetur, in quo principatus theologicus maxime cernitur. Recte, ut nobis videtur, Montfauconius hoc praeconium Athanasio a veteribus tributum comprobavit et illustravit auxitque in Praefatione generali, ubi *de doctrina Athanasii* breviter expositurus sic praefatur: „In Christianae fidei exortu non erant eius mysteria certarum vocum limitibus circumscripta; sed emergentibus demum erroribus vocabula quaedam definiri necessum fuit, quibus ceu claustris continerentur temerarii homines rerum novandarum studiosi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex indicio sit, salvis semper et integris rebus ac fide nihil mutata, multa Athanasii aevo eiusque ope inducta verba fuisse et ad certam formam redacta fidei capita; ut *Pater hodiernae theologiae* iure ille vocari possit. Quo maior vir habendus est, ut qui eam fidei enarrandae rationem prior induxerit, ex qua peritissimi quique, tanquam ex fonte, verum sentiendi pariter et loquendi modum haurirent: inter quos ecclesiae lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus pro fidei magistro virum habuere.“ Etenim eodem puto sensu *Patrem hodiernae theologiae* appellatum esse, quo veteres πατέρα τῆς ὀρθοδοξίας dixerint. Ut autem intelligatur, illa appellatione dignitatem et praestantiam Athanasii theologi vel principatum, quem nos agnoscimus, vere exprimi, accuratius vis et ratio eiusdem declaranda est. Id quidem satis manifestum est, improbe Whistonum l. l. p. CXVI sq. Montfauconii verba in deteriorem partem traxisse, ac si ille quodammodo confessus esset, Athanasium fuisse auctorem novi systematis theologiae vel novae sectae in ecclesia: qua ab sententia, ut verba clamant, longissime fuit remotus. Sed quum nomen theologiae vario significatu, latiore et angustiore, usurpetur, fieri potest, ut nisi conveniente significatu hic accipiatur, appellatio ipsa aut falsa videatur aut inepta. Falsa enim videbitur, si theologiam dictam putemus universam doctrinam theologicam vel disciplinarum theologicarum

complexum. Nimirum huius theologiae si unum aliquem nominare velimus parentem, is non erit Athanasius, sed potius Origenes ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος, quo cognomine ab illo in Ep. IV. ad Serap. cap. 9. laudatur. Inepta vero videbitur appellatio, si theologiae nomen significatu angustissimo accipiamus, ut sola doctrina de divinitate Christi vel de trinitate dei intelligatur: quo significatu saepius legitur in Athanasii aliorumque veterum scriptis, velut Orat. I. contra Arian. cap. 18. p. 182. Quamquam recentiores quoque eam doctrinae sacrae partem, qua de deo eiusque proprietatibus et operibus ac de trinitate disseritur, separatim *theologiam* vocant, quemadmodum veteres θεολογίαν ab οἰκονομίᾳ seiungebant, nemo tamen Athanasium *patrem hodiernae theologiae* praedicaverit, si praeter Nicaeni dogmatis auctoritatem nihil ei tribuere velit. Itaque theologia intelligenda est, quam hodie vulgo dicimus dogmaticam, vel potius complexus dogmatum fidei in ecclesia publice receptorum, ut Athanasius hoc sensu *theologiae ecclesiasticae parens et stator* praedicetur. Idem profecto Epiphanius aliique nomine τῆς ὀρθοδοξίας, quo proprie recta de fide Nicaena sententia laudatur, significare voluerunt, siquidem illi persuasum habuerunt, dogmate de trinitate et incarnatione dei integram fidem christianam ita contineri, ut qui de hoc recte sentiat, de reliquis gravius et in detrimentum salutis errare non possit. Athanasium vero eo, quo dixi, sensu *patrem hodiernae theologiae* iure meritoque vocari, id nisi ratione magis idonea, quam qua Montfauconius usus est, comprobetur, etiam nunc erunt qui addubitent, sicut olim Schroeckhius in Hist. eccl. Vol. XII. p. 241. ed. 2. addubitavit. Etenim concedendum est, illum hanc laudem non eo meruisse, quod primus singulari libro dogmata fidei suo tempore probata complexus esset eaque ad ecclesiae sententiam subtiliter exposuisset. Nam qui olim inter eiusmodi libros dogmaticos retulerunt Athanasii *Synopsin scripturae sacrae* et *Syntagma doctrinae*, dupliciter erraverunt. *Synopsis* non est argumenti dogmatici neque Magnum Athanasium habet auctorem, sed videtur esse commentarius in Stichometriam Nicephori ab Athanasio aliquo obscuro non ante saec. X. conscriptus. Vid. Credner *Zur Geschichte des Kanons* (Halle 1847.) p. 127 sq. *Syntagma* autem, uti ab Andr. Arnoldo primum (Paris. 1685.) editum est et inter Athanasii Opera (ed. Patav. Tom. II. p. 304 sq.) legitur, morum vitaeque praecepta maxime in usum monachorum continet itemque ab illo abiudicandum est. Conf. Oudini *Comment. de scriptoribus eccles. ant.* Vol. I. p. 374 sq. Alia quidem exstat istius libelli forma in cod. Naniano gr. LXIII., ex quo Mingarellius typis describendum curavit in Catalogo sic inscripto: *Graeci codd. mss. apud Nanios asservati* (Bonon. 1784.) p. 107—114.

Ibi enim is duabus constat partibus, una *de fide*, altera *de moribus:* quarum illa ab exemplo antea edito abest, haec multum discrepat. Sed hac quoque forma libellus non videtur dignior, qui tanti doctoris nomen prae se ferat. Athanasius igitur institutiones dogmaticas non composuit, nec si id fecisset propterea parens hodiernae theologiae iure vocari posset: quum antea iam Origenes, Clemente hac in re magistro usus, primum theologiae dogmaticae specimen dedisset libris quatuor *περὶ ἀρχῶν* et in exordio operis etiam notionem eiusdem explicuisset. Verumtamen in scriptis Athanasii universam religionis christianae formam et rationem, quam cogitatione complexus erat, expositam habemus, atque ita demonstrare possumus illum in tractandis praecipuis fidei dogmatibus eam praeivisse viam, quam clarissimos ecclesiae doctores saec. IV. ingressos esse constat. Primum in duobus libris apologeticis, in *Oratione contra gentes* et in *Oratione de incarnatione verbi* (inscribuntur graece *λόγος κατὰ Ἑλλήνων* et *λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*). In his igitur libris, quos admodum iuvenis ante controversiam Arianam conscripsit, de praestantia religionis christianae cum religionibus gentium comparatae ita disseruit, ut eam propemodum totam evolveret et omnes partes vel capita omnia persequendo perfectam et absolutam esse doceret. Qua ratione, maxime in altero tractatu, non tantum ipsam doctrinam principalem de incarnatione verbi ac de causis et fructu adventus filii dei ad homines eiusque actionum et perpessionum illustravit, sed etiam antecedentia vel supposita, praecipue veram dei notionem et rectam de hominis creatione atque lapsu sententiam, et consequentia, quae de salute per Christum recuperanda traduntur, prout occasio ferebat, attigit. Conf. Moehlerus l. l. p. 136—184. et Dornerus in hist. dogmatis de persona Christi (*Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christi*) Vol. I. pag. 834—848. Tum vero in disputationibus contra Arianos itemque in iis, quibus Macedonianos et Apollinaristas aliosve de incarnatione verbi non recte sentientes confutavit, non satis habuit sola dogmata controversa de tribus in deo personis et de duabus in Christo naturis tractavisse: sed quemadmodum in theologica scripturae sacrae interpretatione singula dicta ex universae scripturae consensione atque ex fidei regula aestimari voluit et intelligi, sic in singulis quaestionibus dogmaticis ubivis principia et finem religionis christianae universamque eius formam circumspicienda esse putavit atque hac rei tractandae subtilitate adductus est, ut alia quoque illis controversis connexa doctrinae sacrae capita suis locis excuteret et quid de iis sentiendum esset, declararet. Praeterea ipsa controversiae materia ei non modo causam

attulit disputationis hac ratione amplificandae, verum etiam necessitatem imposuit. Constat enim haereticos illos, maxime Arianos, praeter errores primarios, de quibus controversia exorta esset, alias protulisse vel certe fovisse opiniones falsas, quae vel genuissent illos errores vel ex iisdem natae essent: id quod mirum videri non potest, quum dogmata alia ex aliis apta et nexa sint et sic inter se cohaerentia unum veluti corpus efficiant, ut qui de uno aliquo praesertim principali non recte sentiat, is necessario pluribus implicetur erroribus. Arianos vero non tantum de singulis quibusdam dogmatibus a catholicis dissensisse, sed aliam prorsus religionis christianae speciem mente informatam habuisse, acute et subtiliter demonstratum est a Moehlero l. l. Vol. I. p. 195 sq. et a Baurio in Historia dogmatis de trinitate et incarnatione dei (*Die christliche Lehre von der Dreieinigkeit und Menschwerdung Gottes in ihrer geschichtlichen Entwickelung*) Vol. I. p. 343 sq. Denique Athanasius etiam aliis in scriptis exegeticis et paraeneticis passim de rebus ad fidem pertinentibus disseruit, velut in Expositionibus in Psalmos et in Epistolis festalibus, quas Guil. Cureton ex Syriaca versione Londini a. 1848. primum edidit et nuper F. Larsovius in Germanicam linguam translatas Lips. a. 1852. vulgavit. His igitur in scriptis Athanasii genuinis universam, quam cogitatione complexus erat, doctrinae christianae formam et rationem ita expositam habemus, ut de scientia theologica et studiis dogmaticis, ex quibus *patrem hodiernae theologiae* h. e. parentem ac statorem theologiae ecclesiasticae agnosci volumus, explorate iudicari possit, etsi liber non exstat singularis, quo summa doctrinae christianae ex artis lege ab ipso explicata sit. Iam vero ut doceamus, studiis dogmaticis magni viri fundamenta iacta firmataque esse, quibus theologia ecclesiastica nititur, illumque omnino in dogmatibus enodandis et definiendis eam summa auctoritate praeivisse viam, qua postea doctores ecclesiae progressos esse constat, non opus hic est Athanasianam doctrinae formulam, quam Moehlerus particulatim variis operis sui locis diligentissime enarravit, perpetua oratione persequi atque cum formulis doctorum ecclesiae priorum aetate et posteriorum conferre, sed sufficiet potiora illius formulae capita satis celebrata attigisse et Athanasium cum uno Origene comparavisse, cuius a schola ille profectus est, sed a sententia discessit ita, ut in theologia dogmatica, quae philosophando ab Origene partim deformata esset, ad normam veritatis revelatae conformanda operam et studium collocaret. Etenim dubitari non potest, quin Athanasius, qui Alexandriae a teneris vixerat et institutus erat, litteris theologicis praecipue ad disciplinam Origenis eruditus sit ac scripta eius studiose diligenterque legerit, quae ab eruditioribus illius

temporis Christianis praesertim in Aegypto magni aestimabantur, sicut et Origenes ipse tunc apud plerosque optima et meritissima fama fruebatur*). Confirmant id laudes, quibus ab Athanasio de decr. syn. Nic. c. 27. et Ep. ad Serap. IV. c. 9. praedicatur, et reperiuntur in libris Athanasii haud pauca, ex quibus auctorem Origene magistro usum esse nec scripta discipulorum eiusdem, velut Dionysii Alexandrini et Theognosti, improbasse cognoscitur. Aeque certum est, illum philosophia Platonica Alexandriae vigente, cui Origenes plurimum tribuerat, imbutum fuisse et quidem ex puriore formula fortasse per studia Plotini revocata, cuius vestigia etiam in Basilii aliorumque saeculi quarti doctorum scriptis deprehenduntur. Si quis animo ad hanc rem attento Athanasii libros percurrat, is multa satis offendet praesertim in duobus apologeticis, quae aperte eloquentiam et doctrinam Platonicam sapiunt.

Haec hactenus Ioannes Carolus Thilo, quum ante diem XVII. mensis maii h. a. annum agens undesexagesimum suis, academiae, cui tanto ornamento fuit, atque theologiae eriperetur. Multa praeter haec disputaturus fuit, plus enim semel de Athanasio et eius doctrina librorumque hoc volumine repetitorum natura et momento uberius subtiliusque expositum iri mihi significavit; at proh dolor praeter brevissimas quasdam notulas fugitivo calamo in memoriae subsidium exaratas vel potius proiectas locorumque aliquot accuratius explicandorum adnotationem nihil in eius schedis inventum est, quod ad illud exordium pertineret. Id quod eo magis dolendum, quo maiorem de hac praefatione exspectationem fovere licuit. Fuit enim haec beati viri eruditio et singularis doctrinae praestantia, ut in hoc literarum genere et habitaret et regnaret, neque facile inter nostrae memoriae theologos inveneris quem Patribus familiariorem historicaeque theologiae peritiorem dicas. Et hoc quidem non eo a me animo dictum est, ut theologum laudem mea certe laude longe superiorem, sed ut appareat quantum ab his prolegomenis sperandum fuerit, quum haec Bibliotheca beato auctori tantopere cordi esset, ut eam, de qua per

*) Credibile non est a Petro Alexandrino episcopo sic de Origene iudicatum esse, quemadmodum in ep. Iustiniani ad Mennam (Concill. ed. Mansi Tom. IX. p. 504.) ex Actis Petri Alex. fide, ut videtur, haud dignis refertur. Conf. Tillemontius *Mémoires* Tom. III. p. 588 sq. Contra verosimile est, Alexandrum, Petri post Achillam successorem, qui Athanasium in diaconi ordinem promovit et in contubernium ascivit, studiis theologiae Origenianae favisse, quum ipse in explicanda et defendenda doctrina de aeterna filii generatione Origenis vestigia presserit.

multos annos cogitaverat, librorum delectum continuo mente volvens, selectos iteratis vicibus explorans retractansque et vix ac ne vix quidem sibi satisfaciens, non nisi locuplete quadam dote commendatam in lucem publicam dimissurus fuisset. Periit igitur novus quidam fructus eorum studiorum, quibus tantam aetatis suae partem consecravit, non magnus ille quidem vel splendidus, si cetera immortalis viri in theologiam merita contuleris, sed maturus tamen, id quod me quidem iudice hoc exordium testatur ab ipso adhuc auctore typis commissum, reliquisque eius scriptis haudquaquam inferior. Periit inquam; illae enim quas dixi notulae tantum abest ut consilium atque sententiam beati viri prodant, ut vix quid de hoc illove argumento fortasse praeter alia dicturus fuisset coniicere possis, neque praeter eas quidquam exstat, quod continuationis materiem offerat. Quae quum ita sint, ego equidem, cui secundaria quaedam in hoc opere provincia demandata fuit, a bibliopola rogatus ut inchoatam praefationem ad finem perducerem, non ad eam arrogantiam audaciamque progressus sum ut absolvere conarer quod tantus theologus imperfectum reliquit, sed satius dixi, ea, quae beatus auctor ipse prelo tradiderat vel praeparaverat, qualia sunt intacta cum lectoribus communicari. Eruditis certe reique gnaris breve hoc abrupti exordii specimen tanquam monumentum quoddam, quod artifex quasi ipse sibi inscius posuit, gratius haud dubie atque sanctius fore spero, quam si adiectis ab aliena manu rebus communibus et in vulgus notis amphora institui coepta urceus exiiset.

Quod vero ad ipsam hanc Bibliothecam attinet, ea quamvis tristissimo illo casu hoc iacturae fecerit ut prolegomenorum commendatione careat, tamen si coeptis deus adnuerit progressum suum habebit. Delectus enim librorum, qui secundum principia supra p. 16 sqq. accuratius explicata recipientur, dudum factus erat antequam ad primum hoc volumen typis exscribendum accederetur, neque crediderim beatum editorem, licet illud *diem die doceri* cum maxime ad se pertinere censeret et de quibusdam forte adhuc dubitaret (vd. p. 24.), multa deinceps immutaturum fuisse. Alterum igitur volumen ipso adhuc suasore atque teste imprimi coeptum et iam ad finem properans post paucas septimanas in lucem prodibit, quae reliqua sunt tria, prout res postulare videbitur et temporum rationes permittent, sequentur.

Quae dicenda restant paucissimis absolvantur. Textus editionis Benedictinae opera Iacobi Lopini et Bernardi Montfauconii Lutetiae Parisiorum 1698. publici iuris factae tam accurate repetitus est, ut praeter paucissima loca, ubi quum lectio a prioribus editionibus non monito lectore discederet, minus de emendatione cogitandum videretur

quam de errato (cuiusmodi in illis etiam libris licet ceteroquin typographicae integritatis laude florentissimis haud tamen pauca deprehenderis), et praeter interpunctionem prorsus obsoletam nihil omnino immutaretur. Monita pariter atque annotationes adiectae sunt integrae, ne ea quidem parte marginalium praetermissa, quae aliquid scitu dignum contineret, ita ut et nihil desit et non nisi paucissima eaque ubivis uncis inclusa accesserint, lunulae enim Benedictinorum sunt. In locis citatis quantum eius fieri potuit denuo evolvendis, accuratius quam Parisienses editores fecerant definiendis et ad recentiores optimasque editiones recensendis multum temporis operaeque positum est. Denique versionem latinam, etsi emendandi largam necessitatem offerat, si paucissima eaque levissima, quae perspicuitatis causa transponenda fuerunt, interpunctionemque excipias, prorsus intactam exscribere praeplacuit quam passim corrigere, praesertim quum haud raro ad ea, quae corrigenda fuissent, significanda archetypi graeci mutata interpunctio sufficere videretur. Errata typographica in tanti operis decursu vix ac ne vix quidem prorsus poterant evitari. Graviora indicata sunt; leviora, nec non quod typorum fragilitate saepius accidit ut singularum literarum formae, imprimis accentus et spiritus, sub preli ictibus evanescerent, ipsius lectoris benevola indulgentia corriget.

Scripsi Lipsiae pridie Kalendas Octobres MDCCCLIII.

DAVIDES IOANNES HENRICUS GOLDHORN
Th. et Ph. Doctor et Bibliothecae Paullinae Bibliothecarius.

CONTENTA.

Expositio fidei. . . . . p. 1
Epistola de decretis Nicaenae Synodi contra Arianos. . p. 12
Epistola de sententia Dionysii. . . . . p. 92
Orationes contra Arianos. . . . . p. 140
Epistolae ad Serapionem. . . . . p. 666
Epistola ad Epictetum. . . . . p. 820
Epistola ad Adelphium. . . . . p. 844
Contra Apollinarium. . . . . p. 860
Indices. p. 939
Corrigenda. . . . . p. 1006

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
EXPOSITIO FIDEI.

ADMONITIO.

Cum incertum sit tempus, quo sequentem fidei expositionem ediderit S. Athanasius, eam aptiore loco non putamus posse collocari, quam in fronte operum, quae S. Doctor adversus Arianos conscripsit. Haec autem duplicis sunt generis: in aliis enim fidem catholicam adversus Arianam impietatem strenue propugnat invictus Verbi defensor: in aliis vero varios gravissimosque recenset casus, quos ipse pro eiusdem fidei defensione Arianis auctoribus constanter pertulit; ac proinde valde consentaneum videtur, illam fidem primum exponi, pro cuius causa his perfunctus est laboribus, quos ipse enarrat, et pleraque quae deinceps sequuntur opera composuit. Quid haec expositio contineat, ipse docet titulus: nempe brevis est explicatio fidei catholicae adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. XI. pro defensione trium capitul. c. 2. Symboli expositionem appellat, quae forte tunc fuit huius operis inscriptio. Quin is verus sit S. Athanasii fetus, nulla sane est dubitandi ratio; neque porro id probare ullo modo opus fuerit, siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se indicat. Nec enim ex eo, quod hic tantum humanam Christi naturam dominicum hominem *appellat S. Pater, hanc expositionem eius non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est: quin potius idem contrarium validissime probat, cum veteres quidam scriptores haec ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis referre operae pretium videtur. Rufinus apologia pro Origene inter opera S. Hieronymi editionis Pa-* P. 97.

p. 97. *risiensis anni* 1643. *tom. IX. p.* 131.[1]) *meminit libelli S. Athanasii, ubi hae voces* dominicus homo *exstabant; quem quidem locum abrasisse ac deinde rescripsisse idem obiicit S. Hieronymo, qui hanc a se depellendo calumniam*[2]) *minime negat, id ita scriptum exstitisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus sit haec fidei expositio,*
p. 98. *an vero alia maior, ex qua aliquot fragmenta affert Theodoretus dialogo 3.*[3]), *ubi eaedem voces habentur, certo affirmari non potest: nisi forte fusior illa fidei expositio, quam Theodoretus* maiorem de fide orationem *appellat, libellus dici non posse aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen perspicuum est, hanc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abiudicandam, cum teste Rufino eum his aliquando fuisse usum constet. Ceterum maior illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil aliud videtur esse, quam fusior et prolixior explicatio huiusce expositionis, nec maior inscribi, nisi quia alia etiam, nempe haec, exstabat, quae brevior et contractior esset, quod ut clarius pateat, haud ab re fuerit locum ipsum afferre, ubi Christus ut homo* dominicus homo *dicitur. En igitur verba* ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου τοῦ μείζονος, *ut appellat Theodoretus:* ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὁ δὲ κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἀσθενήσας οὐδὲ ἄκων ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκήσαντος θεοῦ λόγου τοῦ εἰπόντος· οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀπ' ἐμαυτοῦ αὐτὴν τίθημι· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. *Id est: Accidit ut Lazarus morbo confectus moreretur: at* dominicus homo *non vi morbi nec invitus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente, qui dixit:* Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam: potestatem habeo ponendi eam, et rursus potestatem habeo sumendi eam. *Haec ibi quae nonnisi paulo maior est explicatio eorum, quae in sequenti expositione numero* 1. *leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerpsisse videtur Augustinus haec, quae lib.* 2. *de Sermone Domini in monte habet cap.* 6. *n.* 20. *Nulli licebit ignorare Dei regnum, cum eius unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in* homine dominico *de caelo venerit iudicaturus vivos et mortuos. Haec enim postrema verba* in homine dominico iudicaturus vivos et mortuos *habentur in eadem expositione num.* 1., *quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat*

1) Hier. Opp. ed. Martianay. Tom. V. p. 253.
2) Apologia adv. Rufin. II, 20. (ed. Vallars. — Opp. ed. Martianay Tom. IV. p. 415. s. f.).
3) Opp. ed. Garn. IV. p. 161.

apud catholicos auctores: sic enim scribit lib. 1. *Retract. c.* 19. *n.* 8.: P.98.
Hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Deinde addit: sed ubicunque hoc dixi, dixisse me nollem: postea quippe vidi, non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. Ratio autem cur haec reprehendat, hanc ipse ibidem affert: Non video, utrum recte dicatur homo dominicus, *qui est mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in eius sancta familia non potest dici? Denique Facundus Hermianensis libro XI. pro defensione trium capitulorum c.* 2. *tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quae unus locus est, ubi hae ipsae voces* homo dominicus *leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis afferemus*[1]). *Ex his igitur evidens est, nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor huius expositionis fidei. Nec vero haec locutio in Athanasio culpanda est, quam nempe ipse ac post eum Epiphanius in Ancorato* §. 95. *et Cassianus Collat. XI.* c. 13. *et de incarnatione lib. V. cap.* 5. *et lib. VI. cap.* 22. *forteque alii catholice usurparunt: unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus, per* hominem dominicum *nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum iidem et alii e Patribus* hominem *a Verbo assumtum tam crebro dicunt; humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refugit.*

1) Vd. p. 5. n. g. p. 6. n. a. p. 9. n. g.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

[a] ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.

p. 99. 1. *Πιστεύομεν εἰς ἕνα ἀγέννητον Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, τὸν ἔχοντα ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι· καὶ εἰς ἕνα μονογενῆ λόγον, σοφίαν, υἱόν, ἐκ τοῦ πατρὸς ἀνάρχως καὶ ἀϊδίως [b] γεγεννημένον, λόγον δὲ οὐ προφορικόν, οὐκ ἐνδιάθετον, [c] οὐκ ἀπόῤῥοιαν τοῦ τελείου, οὐ τμῆσιν τῆς ἀπαθοῦς φύσεως, οὔτε προβολήν, ἀλλ᾽ υἱὸν αὐτοτελῆ, ζῶντά τε καὶ ἐνεργοῦντα, τὴν ἀληθινὴν [d] εἰκόνα τοῦ πατρός, ἰσότιμον καὶ ἰσόδοξον· τοῦτο γάρ ἐστί, φησι, τὸ θέλημα τοῦ πατρός, ἵνα καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα, οὕτως τιμῶσι καὶ τὸν υἱόν[1])· θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, ὥς φησιν Ἰωάννης ἐν [e] καθολικαῖς· καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεός, καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος[2])· παντοκράτορα ἐκ παντοκράτορος· πάντων γάρ, ὧν ἄρχει ὁ πατὴρ καὶ κρατεῖ, [f] ἄρχει καὶ κρατεῖ καὶ ὁ υἱός· ὅλος ἐξ ὅλου, ὅμοιος τῷ πατρὶ ὤν, ὥς φησιν ὁ κύριος· ὁ ἐμὲ ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν πατέρα[3]). ἐγεννήθη δὲ ἀνεκφράστως καὶ ἀπερινοήτως· τὴν γὰρ γενεὰν [g] αὐτοῦ τίς διηγή-*

1) Ioan. 5, 23. 2) 1. Ioan. 5, 20. 3) Ioan. 14, 9.

a. Seguer. *τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις πίστεως.* Regius *τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις μεγάλου Ἀθανασίου πίστεως.*

b. Seguerianus *γεγενημένον.*

c. Haec in Eusebianos dicta esse videntur, qui fidei Nicaenae ob vocem *ὁμοούσιον* subscribere renuebant. *Ἐπεὶ γάρ,* ut scribit Socrates histor. Eccles. lib. I. cap. 8. [ed. Reading pag. 22.], *ἔφασαν ὁμοούσιον εἶναι ὃ ἔκ τινος ἐστὶν ἢ κατὰ μερισμὸν ἢ κατὰ ῥεῦσιν ἢ κατὰ προβολήν· κατὰ προβολὴν μὲν ὡς ἐκ ῥιζῶν βλάστημα, κατὰ δὲ ῥεῦσιν ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βώλου χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστὶν ὁ υἱός, διὰ τοῦτο οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πίστει ἔλεγον.* Id est: *Nam quoniam consubstantiale illud esse aiebant, quod ex alio est vel partitione vel fluxu vel proiectu, proiectu quidem ut ex radicibus germina, fluxu ut ex parentibus liberi, partitione vero ut ex auri massa duae vel tres phialae: nullo porro horum modo Filium Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse asseverabant.* Notandum tamen, auctores mediae et infimae aetatis voce *προβολή* uti ad significandam processionem Spiritus sancti, ipsumque

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

EXPOSITIO FIDEI.

---

1. Credimus in unum non-genitum Deum, Patrem omnipotentem, omnium effectorem visibilium et invisibilium, qui a se ipso habet ut sit: et in unum unigenitum Verbum, Sapientiam, Filium ex Patre sine initio et ab aeternitate genitum, Verbum vero non prolatum vel internum, non aliquid ex perfecto effluens, aut ex impatibili natura sectum vel proiectum, sed Filium per se perfectum, viventem et agentem, veram Patris imaginem, honore et gloria parem: haec est enim, inquit, voluntas Patris, *ut quemadmodum Patrem honorant, ita et Filium honorent;* Deum verum ex Deo vero; uti dicit Ioannes in Catholicis epistolis: *Et sumus in vero, in Filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus et vita aeterna;* omnipotentem ex omnipotente; omnibus enim, quibus imperat et dominatur Pater, imperat et dominatur similiter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit, ut ipse ait Dominus: *Qui me videt, videt Patrem.* Genitus autem est modo inexplicabili et qui comprehendi nequeat. Nam *generationem* P. 99.

Ioannem Damascenum Patrem appellare *προβολέα τοῦ ἁγίου πνεύματος*, ut videre est lib. I. Orthod. fid. c. 9. et 13.

d. Gobler. et Felckm. I. anon. post *εἰκόνα τοῦ πατρός* omissis interiectis statim subdunt *ἵνα καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα* etc. Ibidem Reg. post *καθώς* addit *φησί*.

e. Gobler. et Felckm. I. anon. *ἐν τῇ καθολικῇ*. Mox Reg. *ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ υἱῷ Ἰησοῦ Χριστῷ*, ut et habent aliqui mss. novi Testamenti edit. Oxon. 1675., qui tamen *υἱῷ* ante *αὐτοῦ* praemittunt. Paulo post art. *ἡ* post *ζωή* deest in Seguer.

f. Sic Reg. Gobler. et Felckm. I. anon., qui tamen duo ultimi *καὶ ὁ υἱός* inter *ἄρχει* et *καὶ κρατεῖ* interponunt. Alii mss. et editio Commel. *καὶ ὁ υἱός* omittunt.

g. Sic Seguer. et versio graeca Esaiae. Editi *αὐτῷ*. Quae mox sequuntur, refert Facundus Hermianensis lib. XI. pro defensione trium capitulor. cap. 2. [Gallandi Bibl. Patr. XI. p. 784. col. 2.] his verbis: *Dicit itaque idem beatus Athanasius in expositionem symboli: Qui in fine saeculorum descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine Maria nostrum adsumpsit hominem Iesum Christum, quem pro nobis passioni tradidit.*

P. 99. σεται[1]); ἀντὶ τοῦ οὐδείς. ὃς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ
τῶν κόλπων τοῦ πατρός, ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου Μαρίας τὸν ἡμέ-
τερον ἀνείληφεν ἄνθρωπον, Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν
παρέδωκεν ἰδίᾳ προαιρέσει, ὥς φησιν ὁ κύριος· οὐδεὶς αἴρει τὴν
ψυχήν μου ἀπ᾽ ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω
πάλιν λαβεῖν αὐτήν[2]). ἐν ᾧ ἀνθρώπῳ σταυρωθείς, καὶ ἀποθανὼν
P. 100. ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, [a]καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανούς· ἀρχὴ
ὁδῶν κτισθεὶς ἡμῖν[3]), ἐν τῇ γῇ ὤν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σκότους φῶς, σω-
τηρίαν ἐκ πλάνης, ζωὴν ἐκ νεκρῶν, εἴσοδον ἐν τῷ παραδείσῳ, ἐξ οὗ
[b]ἐκβέβληται Ἀδάμ, εἰς ὃν πάλιν εἰςῆλθε διὰ τοῦ λῃστοῦ, ὡς εἶπεν
ὁ κύριος· σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ[4])· εἰς ὃν καὶ ὁ
Παῦλος εἰςῄει· ἄνοδόν τε εἰς οὐρανούς, ὅπου πρόδρομος εἰςῆλθεν
ὑπὲρ ἡμῶν ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος, ἐν ᾧ μέλλει κρίνειν ζῶντας καὶ
νεκρούς.

2. Πιστεύομεν ὁμοίως [c]καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πάντα ἐρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ[5]), ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ [d]τοῦτο φρονοῦντα δόγματα. οὔτε γὰρ υἱοπάτορα φρονοῦμεν, ὡς οἱ Σαβέλλιοι λέγοντες μονοούσιον καὶ οὐχ ὁμοούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι υἱόν· οὔτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ πατρί· οὔτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ᾽ ἑαυτάς, ὥσπερ σωματοφυῶς ἐπ᾽ ἀνθρώπων, ἐστὶ λογίσασθαι, ἵνα μὴ [e]πολυθείαν ὡς τὰ ἔθνη φρονήσωμεν· ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγεννημένος οὐ διῃρέθη, καί τοι δύο σχήματα καὶ δύο ὀνόματα τυγχάνοντα. οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ υἱός ἐστιν, οὔτε ὁ υἱὸς πατήρ ἐστιν· ὁ γὰρ πατὴρ υἱοῦ πατήρ [f]ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς υἱός ἐστιν. ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ πηγὴ ποταμὸς οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγή, ἀμφότερα δέ ἓν καὶ ταὐτόν ἐστιν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μετοχετευόμενον, οὕτως ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν θεότης ἀῤῥεύστως καὶ ἀδιαιρέτως [g]τυγχάνει. φησὶ γὰρ ὁ κύριος· ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω[6]). παρὰ δὲ τῷ πατρί ἐστιν ἀεί, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός· οὐδέποτε δὲ ἐκενώθη ὁ κόλπος τοῦ πατρὸς τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος· φησὶ γάρ· ἐγὼ ἤμην παρ᾽ αὐτῷ ἁρμόζουσα[7]). οὐ φρονοῦμεν δὲ [h]κτίσμα ἢ ποίημα ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν τοῦ παντὸς κτί-

1) Esa. 53, 8. 2) Ioan. 10, 18. 3) Prov. 8, 22. 4) Luc. 23, 43. 5) 1. Cor. 2, 10. 6) Ioann. 16, 28. 7) Prov. 8, 30.

a. Sic Regius ms. In aliis vero et editis *καί* deest. Quae sequuntur, habet Facundus eodem loco [vd. n. ant.] his verbis: *Principium viarum conditus nobis est in terra, quas* (forte *in qua*) *nobis ostendit de tenebris lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum ad paradisum, de quo exclusus est Adam, in quem iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus: hodie mecum eris in paradiso, quo et Paulus intravit, ascensum in caelum, quo praecursor pro nobis ingressus est dominicus*

eius quis enarrabit? quod idem est ac si diceretur *nullus.* Qui idem P. 99.
cum in fine saeculorum ex Patris sinu descendisset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assumsit hominem, Iesum Christum, cuius propriae voluntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemadmodum ipse ait Dominus: *Nemo tollit animam meam a me: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.* In quo homine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit a mortuis, et in caelos assumtus est. Idem principium viarum nobis creatus, cum in terra P. 100.
versaretur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex errore, vitam ex mortuis nec non ingressum in paradisum, ex quo Adam eiectus fuerat, et in quem idem rursus per latronem ingressus est, quemadmodum ait Dominus: *Hodie mecum eris in paradiso,* in quem etiam introivit ipse Paulus. Ascensum quoque in caelum nobis paravit, quo praecursor pro nobis intravit Dominicus homo, in quo vivos et mortuos est iudicaturus.

2. Credimus similiter in Spiritum Sanctum, qui omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Dogmatis autem omnibus, quae his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio-patrem agnoscimus, qui unius sit substantiae, non vero consubstantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuimus Patri; neque tres hypostases per seipsas divisas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne ut gentes deorum multitudinem inducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus ab eodem non separatur, quamvis duae sint illorum figurae duove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater Filii Pater est, et Filius Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quae ex fonte permanat in fluvium, sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exivi et venio.* Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris, nec umquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus. Namque ait: *Ego eram apud eum componens.* Nec vero sentimus creatum aut factum, aut ex nihilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab aeternitate

homo, in quo iudicaturus est vivos et mortuos.

b. Seguer. ἐκβέβλητο. Mox Gobler. et Felckm. I. anon. ὥς ἔφη ὁ κύριος.

c. καί abest a Seguer. Gobler. et Felckm. I. anon.

d. Gobler. et Felckm. ταῦτα. Mox Reg. et Seguer. υἱοπάτορα habent. Alii vero et editi υἱοπατέρα.

e. Seguer. πολυθεΐαν. Id. mox γεγενημένος.

f. ἐστί hic et mox abest a Gobleriano et Felckmanni I. anonymo.

g. Reg. τυχόν; mendose.

h. In mss. Seguer. et Reg. particula καί, quam hic alii et editi addunt, nulla est.

P. 100. στην θεὸν τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν, τὸν ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, [a] ὡς συναπεγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς ἀϊδίως ἡ ὁμοία δόξα καὶ δύναμις· ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν υἱόν, καὶ τὸν πατέρα ἑώρακε [1]). τὰ πάντα δηλονότι διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτὸς κτίσμα, ὥς φησιν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ κυρίου, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων [2]). οὐ λέγει δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστί· τὸ γοῦν
P. 101. ἐκτίσθαι ἐπὶ πάντων κεῖται· τὸ δὲ ἔστι πρὸ πάντων μόνῳ τῷ υἱῷ ἁρμόττει.

3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελείου τέλειόν ἐστι, πρὸ πάντων βουνῶν γεννηθέν, τοῦτ' ἔστι πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοερᾶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν [b] αὐτὸν ὁ Παῦλος πρωτότοκον πάσης κτίσεως [3]). ἀλλὰ πρωτότοκον [c] εἰπὼν δηλοῖ μὴ εἶναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ πατρός· ξένον γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. τὰ γὰρ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ πατρὸς ἀϊδίως ἐγεννήθη· διὸ πρωτότοκός ἐστι πάσης κτίσεως ὁ θεὸς λόγος, ἄτρεπτος ἐξ ἀτρέπτου. ἔστι τοίνυν [d] τὸ ὃ δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε σῶμα κτίσμα, περὶ οὗ λέγει Ἱερεμίας κατὰ τὴν τῶν ἑβδομήκοντα [e] ἑρμηνευτῶν ἔκδοσιν· κύριος ἡμῖν ἔκτισεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίαν καινήν, ἐν ᾗ σωτηρίᾳ περιελεύσονται ἄνθρωποι [4]). κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ κεῖται· ἔκτισε κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ. ἡ δὲ κτισθεῖσα ἡμῖν εἰς καταφύτευμα [f] σωτηρία, καινὴ καὶ οὐ παλαιά, ἡμῖν τε καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν, [g] Ἰησοῦς ἐστιν, ὁ κατὰ τὸν σωτῆρα γενόμενος ἄνθρωπος, ὃς ἑρμηνεύεται πῇ μὲν σωτηρία, πῇ δὲ σωτήρ. ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σωτῆρος ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός. ἡ οὖν ἐκ τοῦ σωτῆρος σωτηρία κτισθεῖσα καινή, καθὼς λέγει Ἱερεμίας, ἔκτισεν ἡμῖν σωτηρίαν καινήν, καὶ ὡς Ἀκύλας φησίν, ἔκτισε κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, τουτέστιν ἐν τῇ Μαρίᾳ. οὐδὲν γὰρ ἐκτίσθη καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν ἄνευ συνουσίας κυριακὸν σῶμα,

1) Ioann. 14, 9. 2) Coloss. 1, 16. 3) Coloss. 1, 15. 4) Ierem. 31, 22.

a. Sic mss. Seguer. et Reg. quos ipsi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mss. discrepantiam affert Felckmannus. Nannius sic hunc locum reddit: *cui ut ab aeterno ex Patre genito par gloria et potestas.* An forte ᾧ pro ὡς legerit? Nos ita vertimus quasi ᾧ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videtur, elici potest. Nostram autem coniecturam non parum confirmant quae subiiciuntur verba ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν υἱόν etc. *Nam qui videt Filium, videt et Patrem.* Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab aeternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simul et Patrem.

b. αὐτὸν ὁ Παῦλος abest a Gobler. et Felckm. I. anon.

c. Segner. omittit εἰπών. Gobler. et Felckm. I. anon. omisso εἰπών habent δηλῶν. In Reg. pro δηλοῖ legitur δηλῶν.

ex Patre par gloria et virtus simul ingenita est: nam *qui videt Filium, videt et Patrem.* Nempe omnia per Filium creata sunt: at non ipse res est creata, uti his verbis docet Paulus: *Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia.* Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum *creatum esse* de omnibus quidem dicitur: sed *esse* ante omnia soli utique Filio congruit. P. 100. P. 101.

3. Ille itaque fetus est natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc est ante omnem naturam ratione et intelligentia praeditam, quemadmodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis creaturae.* Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum esse, sed fetum esse Patris significavit. Siquidem alienum est ab eius divinitate, rem creatam ipsum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata sunt: solus autem Filius ab aeternitate ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primogenitus est omnis creaturae, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus, quod quidem propter nos assumsit, res creata est, de quo dicit Ieremias iuxta Septuaginta Interpretum editionem: *Dominus creavit nobis in plantationem salutem novam, in qua salute homines circumibunt.* Interprete autem Aquila: *Creavit Dominus novum in femina.* Creata porro nobis in plantationem salus nova et non antiqua, nobis et non ante nos, Iesus est, qui quatenus Salvator factus est homo, quae quidem vox *Iesus* aliquando salus, aliquando salvator redditur. Est autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut loquitur Ieremias, nobis salutem novam creavit. Vel ut vertit Aquila: *Creavit Dominus novum in femina*, id est in Maria. Nihil enim novum in femina creatum est, nisi dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Iesu in Proverbiis legitur: *Dominus*

d. Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. I. anon. At alii cum editis τό omittunt: editique praeterea δι' ὑμᾶς post ἐφόρεσε habent.

e. ἑρμηνευτῶν deest in Gobler. et Felckm. I. anon. Hic porro locus sic in Hebraeo legitur:

בָּרָא יְהוָֹה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה
תְּסוֹבֵב גָּבֶר׃

id est: *Creavit Deus novum in terra, femina circumdabit virum.*

f. Sic Seguer. Ceteri vero et editi σωτηρίας καινή, mendose.

g. יְשׁוּעָה unde nomen Iesus a verbo ישׁע proprie quidem est salus: at nomen proprium inde deductum recte *Salvator* vertitur. Hinc Hieronymus lib. I. commentar. in Matth.: *Iesus Hebraeo sermone Salvator dicitur.* Hunc locum Facundus Hermian. loco supra [p. 5. n. g.] laudato his verbis refert: *Ea vero salus, quae nobis condita est ad plantationem nostram, nova est et non vetus, nobis et non eis qui ante nos, Iesus qui iuxta Salvatorem factus est homo, qui interpretatur pastor, salus, interdum etiam Salvator.* Haec ibi perperam e Graeco reddita.

P. 101. ὡς καὶ ἐν παροιμίαις ἐκ προσώπου τοῦ [a]Ἰησοῦ λέγει· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[1]). οὐ λέγει δέ· πρὸ ἔργων ἔκτισέ με, ἵνα μή τις εἰς τὴν θεότητα τοῦ λόγου ἐκλάβοι τὸ ῥητόν.

4. Ἑκάτερα τοίνυν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ῥητὰ σωματικῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν ἐκτίσθη ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος, [b]ὃν εἰς σωτηρίαν ἡμῖν ἐφανέρωσε. διὰ τούτου γὰρ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἔχομεν προσαγωγήν[2]). αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς [c]ἡ πρὸς τὸν πατέρα ἀνάγουσα ἡμᾶς. ὁδὸς δὲ σωματικόν τί ἐστι θέαμα, ἥτις ἐστὶν ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος. τὰ πάντα γοῦν ἔκτισεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος οὐκ ὢν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα. οὐδὲν γὰρ τῶν κτισμάτων ἔκτισέ τι ἴσον ἢ ὅμοιον ἑαυτῷ· πατρὶ δὲ ἔοικε τὸ γεννᾶν,
P. 102. τεχνίτῃ δὲ τὸ κτίζειν. ποίημα [d]γοῦν ἐστι καὶ κτίσμα τὸ ὃ δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε σῶμα ὁ κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῖν, ὥς φησιν ὁ Παῦλος, ἀπὸ θεοῦ σοφία καὶ ἁγιασμὸς καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρωσις[3]). καίπερ πρὸ ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως σοφία τοῦ πατρὸς ἦν ὁ λόγος καὶ ἔστι. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἐκπόρευμα ὂν τοῦ πατρὸς ἀεί ἐστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πέμποντος πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος υἱοῦ, δι' οὗ ἐπλήρωσε τὰ πάντα. ὁ πατὴρ [e]συνέχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἐγέννησε τὸν υἱόν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ ἔκτισεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς καὶ ὡς βλαστὸν ἀπὸ ῥίζης καὶ ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ φωτός, ἃ οἶδεν ἡ φύσις ἀδιαίρετα· δι' οὗ τῷ πατρὶ δόξα, [f]κράτος, μεγαλοσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

1) Prov. 8, 22. 2) Ephes. 2, 18. 3) 1. Cor. 1, 30.

a. Gobler. et Felckm. primus anonymus τοῦ υἱοῦ.
b. Basilienses ms. ὤν.
c. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. I. anon. Ceteri vero et editi post ὁδός addunt καθὼς λέγει, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, et praeterea Reg. ante καθώς habet καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Seguer. ἡμᾶς habet, ceteri et editi ὑμᾶς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς legatur in Gobler. et I. ut vocat anonymo, quemadmodum utique legi debet.

creavit me initium viarum suarum in opera sua. Non dicit, ante P. 101.
opera creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, de Iesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est dominicus homo, quem nobis nostrae salutis procurandae causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem: ipse enim est via, quae nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est, quod oculis cernitur, estque ipse dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid aequale vel simile sibi ipsi potest creare: sed Patris est generare, et artificis creare. Itaque res facta et creata est corpus, P. 102.
quod propter nos gestavit Dominus, *quod genitum nobis est,* ut ait Paulus, *a Deo sapientia et sanctificatio et iustitia et redemptio;* quamvis ante nos atque rem quamlibet creatam et fuerit et sit Verbum Patris sapientia. Sanctus autem Spiritus, qui a Patre procedit, semper est in manibus Patris mittentis, et ferentis Filii, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur, qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium, uti diximus, genuit, non creavit, non secus ac fluvium ex fonte, germen ex radice, et splendorem ex luce, quae individua esse, natura ipsa agnoscit. Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et maiestas ante omnia saecula, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

d. Regius *οὖν* omisso *καί* sequente. Ibidem Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni I. anonymus habent *τὸ ὃ δι' ἡμᾶς.* Ceteri et editi *τό* omittunt. Mox haec verba: *ὁ κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῖν,* desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet *ἐγενήθη.*

e. Reg. *ὁ συνέχων.* Editio Commel. et 6. ms. Felckm. mendose habent *συνέχον.* Mox Seguer. *ὡς ἔφημεν.*

f. Gobler. et Felckm. I. anonym. *κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.* In fine *τῶν αἰώνων* deest in Regio ms.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
EPISTOLA
DE
DECRETIS NICAENAE SYNODI
CONTRA ARIANOS.

ADMONITIO.

P. 206. I. *Quae sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicum. Hic nimirum cum in disputatione, quam cum nonnullis Arianae haeresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset, illi, contra quos disputabat, quid responderent anxii, postremo se converterunt ad criminandum sanctam synodum Nicaenam, quod vocabula non scripta, id est quae in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe voces* ex substantia *et* consubstantialis: *quos tametsi ita rixantes et nugantes penitus compescuit, tamen ut accuratius quae in Synodo Nicaena contra Arium et Arianos gesta essent resciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse Concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi vellet narrare: quod hac in epistola abunde praestat Athanasius.*

II. *Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sententiis mutandis, quod pravae doctrinae signum evidens esse ait, cum constantia sit verae indicium certum. Tum breviter commemorat, quomodo Synodus se erga Eusebianos initio gesserit, ac postquam ipse in Eusebianos Arianamque impietatem prolixe satis invectus est variaque illorum refellit argumenta, ut depellat criminationem, qua Arii fautores in Synodum Nicaenam utebantur, quod scilicet nova excogitaverit vocabula, dilucide exponit, quonam pacto dolus astutiaque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum, Filium esse ex* substantia *Patris et Patri* consubstantialem. *Quod idem etiam refert epistola ad Afros.*

III. *Quamvis autem concedat Athanasius dictiones* ex substantia *et* consubstantialis *in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a Synodo fuisse inventas, sed longe antea ab antiquioribus usurpatas; Theognostum enim olim docuisse* substantiam Filii esse ex substantia Patris absque ulla divisione natam. *Dionysii quoque Alexandrini affert auctoritatem asserentis,* Filium esse Patri consubstantialem. *Nam cum eum quidam criminarentur negasse,* Filium esse Patri consubstantialem, *ipse Dionysio Romae episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse, dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est huius vocis antiquitatis.* P. 206.

IV. *Insigne etiam ibidem monumentum catholicae fidei circa SS. Trinitatem adduxit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romae episcopi adversus Sabellianos. Erant enim huius aetate qui, ut Sabellium refellerent, docebant tres S. Trinitatis hypostases esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi Deos praedicabant: alii autem aiebant, Verbum opus et rem factam esse. Utrosque iure coarguit Dionysius docetque contra illos, tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum, sed genitum.*

V. *Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis,* Verbum aeternum esse eiusdemque ac Patrem substantiae. *Nam quae in eius operibus videntur huic catholicae sententiae esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum, quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet, ea, quae postmodum dictitabant Ariani, hic ab Origene aperte condemnari, haec nimirum verba:* Fuit aliquando, cum non esset Filius; *siquidem id necessario sequitur ex illorum sententia, qui Filium non semper fuisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco, cuius mox meminimus, sic loquitur:* Si factus est Filius, fuit aliquando cum non esset; *quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent, qui idem sentirent, quod postea Ariani, nil profecto mirum, si eosdem quoque loquendi modos adhiberent. Sed ex his satis fuerit observare, fuisse longe ante Arium Arianae impietatis praecursores.*

VI. *Postremo S. Athanasius de voce ἀγενήτου disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutuatos esse ait, ut post explosas alias eorum voculas suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem ἀγένητον* non-factum *dicendum esse vellent, concludebant Filium γενητόν* factum *debere dici. Verum fraudem istam aperit et repellit Athanasius, docetque Deum* non-factum *appellari, quatenus τοῖς γενητοῖς* rebus factis *opponitur, sed appellari* P. 207.

p. 207. Patrem, *cum refertur ad* Filium. *De voce ἀγενήτου disserit quoque Orat. I. contra Arianos*[1]) *et in epistola de Synodis Arimini et Seleuciae*[2]), *in qua circa finem locum affert epistolae S. Ignatii ad Ephesios scribentis, Dominum esse simul γενητόν* factum *et ἀγένητον* non-factum. *Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus γενητός* factus *dicitur, quatenus homo, et ἀγένητος* non-factus, *quatenus Deus. Ibidem quoque non negat, aliquos post Ignatium Doctores solum Patrem dixisse ἀγένητον* non-factum: *at respondet eos ita locutos, non quod Filium γενητόν* factum *putarent, sed ut Patrem nullam sui causam habere significarent, esseque Patrem sapientiae, per quam omnia γενητά* facta *fecit.*

VII. *Ex his porro aliisque infra ad num. 28. dicendis liquet, ἀγένητον legendum esse, non vero ἀγέννητον. Nam ἀγένητον Athanasius semper opponit τῷ γενητῷ. At ἀγέννητον significat* non-genitum, *opponiturque τῷ γεννητῷ* genito, *quo sane modo verum est, solum Patrem esse ἀγέννητον, et Filium γεννητόν ut pote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Ioannes Damascenus lib. I. orthodoxae fidei cap. 9. his verbis: χρὴ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγένητον δι' ἑνὸς ν γραφόμενον τὸ ἄκτιστον ἤτοι μὴ γενόμενον σημαίνει. τὸ δὲ ἀγέννητον διὰ τῶν δύο νν γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν . . . . . . κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαινόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἁγίας θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι. κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαινόμενον οὐδαμῶς. μόνος γὰρ ὁ πατὴρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Id est:* Sciendum est vocem *ἀγένητον* per unum *ν* scriptam significare, quod increatum est, sive quod non est factum. At vox *ἀγέννητον* per duo *νν* scripta significat, quod non est genitum . . . . . . Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctae divinitatis hypostasibus divinissimis: nam consubstantiales sunt et increatae; sed iuxta secundam significationem non est communis; siquidem solus Pater est *ἀγέννητος non-genitus*, quippe qui non sit ex alia hypostasi. *Eadem totidem verbis exstant in libro de S. Trinitate cap. 8. in fine* 6. *Tomi operum S. Cyrilli Alexandrini.*

VIII. *Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse huiusmodi distinctio. Namque Cicero Tusculan. 1.*[3]) *τὸ ἀγένητον vertit* id cuius nulla est origo, *et* quod non oritur vel nascitur: *sic enim haec Platonis in Phaedro verba reddit ἀρχὴ δὲ ἀγένητον,* principii autem nulla est origo: *ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι,* quod si nusquam oritur: *ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη,* natura animi neque nata certe est, et aeterna est. *Verum nec illi etiam videntur po-*

1) num. 30 seqq. Vd. infra. 2) num. 47. Opp. ed. Ben. Tom. I. Pars II. p. 761. 3) c. 23. cll. Plat. Phaedr. p. 245. ed. Steph.

suisse discrimen inter non nasci sive non gigni *et* non fieri. *S. Hilarius libro contra Constantium num.* 16. *eandem vocem reddit* innascibilem, *nisi forte legerit ἀγέννητον.* Novitates vocum, *inquit ille ad Constantium,* sed profanas devitari iubet Apostolus. Tu cur pias excludis, cum praesertim ab eo dictum sit: omnis scriptura divinitus inspirata utilis est? Innascibilem scriptum nusquam legis, numquid et hoc negandum erit, quia novum est? *Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro de anima cap.* 4. *vocem ἀγένητον ex Platonis loco paullo ante citato simul* innatum et infectum *reddit.* Consequens enim est, *inquit,* ut ex Dei flatu animam professi initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, innatam et infectam animam volens: et natam autem docemus et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, ut pote illud animalibus competens. Differentiae autem, sua habendo loca et tempora, habent aliquando et passivitatis commercia. Capit itaque et facturam pro nasci poni; siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici: sic et Plato utitur. *Haec ille.* P. 207.

IX. *De tempore, quo haec data fuit epistola, dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Caesariensis mortem; nam Acacio eius successore scripta est, ut patet num.* 3. *Certum quoque est, scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse, innuunt haec verba, quae num.* 2. *habentur:* Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani); siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad iniurias se se convertant, deindeque cohortem et tribunum nobis minitabuntur; his enim tota innititur perversa illorum doctrina. *Ex quibus perspicuum fuerit, haec tunc scripsisse* P. 208. *S. Athanasium, cum quiescerent Ariani nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur, scriptam esse hanc Epistolam ab anno* 350. *ad annum* 354., *nempe post reditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriae pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare coeperit Constantius.*

X. *In fine subiecimus Epistolam Eusebii Caesariensis ad suae Paroeciae homines, quemadmodum se subiecisse ait S. Athanasius num.* 3., *ut et exstat in manuscripto Regio ac in Basiliensi Felckmanni, eaque in tomo* 2. *editionis Commelianae inserta est, cum sero nimis animadversa suo loco amplius reponi iam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.*

[a] ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

ΟΤΙ Η ΕΝ ΝΙΚΑΙΑΙ ΣΥΝΟΔΟΣ ΕΩΡΑΚΥΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΟΥΡΓΙΑΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΕΥΣΕΒΙΟΝ ΕΞΕΘΕΤΟ ΠΡΕΠΟΝΤΩΣ ΚΑΙ ΕΥΣΕΒΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΕΙΑΝΗΣ ΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΑ ΟΡΙΣΘΕΝΤΑ.

P. 208. 1. *Καλῶς ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σοῦ ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεύοντας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τῶν Εὐσεβίου τινὲς ἑταίρων, καὶ πλεῖστοι δὲ τῶν τὰ τῆς ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. τὴν μὲν οὖν σὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπεδεξάμην, καλῶς διελέγξασαν τὴν τῆς αἱρέσεως ἀσέβειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντίαν τεθαύμακα, ὅτι καίτοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαθρῶν τε καὶ ματαίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ καταγνωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοφροσύνῃ, ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες· διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἔγραψαν ἀγράφους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον; σὺ μὲν [b] οὖν, ὡς λόγιος ἀνήρ, καὶ οὕτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἧττον ἀπεδείξας κενολογοῦντας. ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲν ξένον τῆς ἑαυτῶν κακονοίας πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσεις. εἰσὶ γὰρ ποικίλοι καὶ παλίμβολοι τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαμαιλέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχόμενοι μὲν ἐρυθριῶσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναιδευόμενοι προφασίζονται. ἂν δέ τις αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις διελέγξῃ, κάμνουσιν ἕως ἂν ἐπινοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζωνται μάταια[1]), ἵνα μόνον διαμείνωσιν ἀσεβοῦντες. τὸ δὲ τοιοῦτον ἐπιχείρημα οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ γνώρισμα μὲν ἄντικρυς τῆς ἀλογίας αὐτῶν,*

1) Psal. 2, 1.

a. Regius mss. *τοῦ αὐτοῦ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος* etc. In editis post *τὰ*

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

EPISTOLA.

QUOD NICAENA SYNODUS PERSPECTA EUSEBIANORUM CALLIDITATE CONGRUENTER ET PIE QUAE ADVERSUS ARIANAM HAERESIM DECRETA SUNT EDIDERIT.

---

1. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianae haeresis pro- P. 208.
pugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus, qui fidem Ecclesiae sequuntur. Tua igitur quae vero Christi amore ardet vigilantia mihi valde placuit, eaque impiam haeresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit, Arianorum rationes futiles admodum et inanes esse, ipsique ab omnibus omnis nequitiae condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Iudaeorum murmurent ac identidem dicant: Quare qui Nicaeae convenerunt, vocabula non scripta nempe *ex substantia* et *consubstantiale* scripsere? Tu quidem ut vir disertus illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire demonstrasti; at illi nihil alienum a pravitate suae mentis committunt, cum varias comminiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamaeleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur erubescunt; haerent autem cum examinantur ac tandem vana impudenter praetexunt, quae si quis refellerit, non defatigantur donec ea quae nulla sunt excogitaverint et inania, ut scriptum est, fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sane est, quam propriae ipsorum insipientiae evidens argumentum nec non

ὁρισθέντα additur ἐπιστολή: sed aptius collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ etc.

b. Sic Reg. At in aliis et editis οὖν deest.

P. 208. μίμησις δὲ καθὰ προεῖπον τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοηθείας. καὶ γὰρ ἐλεγχόμενοι κἀκεῖνοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς αὐτὴν ἀντιβλέπειν, ἐπροφασίζοντο λέγοντες· τί ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ[1]); καίτοι σημείων
P. 209. τοσούτων γενομένων, ὥςτε λέγειν καὶ αὐτούς· τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα[2]); νεκροὶ γὰρ ἠγείροντο, χωλοὶ περιεπάτουν, τυφλοὶ ἀνέβλεπον, λεπροὶ ἐκαθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνος ἐγίνετο, καὶ ἀπὸ πέντε ἄρτων ἐκορέσθησαν πεντακιςχίλιοι. καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύνουν τὸν κύριον, ὁμολογοῦντες ἐν αὐτῷ πληροῦσθαι τὰς προφητείας καὶ αὐτὸν εἶναι θεὸν τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν· μόνοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ καὶ [a] λαμπρότερα ἡλίου φαινόμενα ἦν τὰ σημεῖα, ὅμως πάλιν ἐγόγγυζον ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἔλεγον· διατί σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν θεόν[3]); ἄφρονες καὶ τῷ ὄντι τυφλοὶ τὴν διάνοιαν. δέον τὸ ἔμπαλιν αὐτοὺς λέγειν· διατί σὺ θεὸς ὢν ἄνθρωπος γέγονας; τὰ γὰρ ἔργα θεὸν αὐτὸν ἐδείκνυεν, ἵνα τὴν μὲν ἀγαθότητα τοῦ πατρὸς προςκυνήσωσι, τὴν δὲ δι' ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίαν θαυμάσωσι· τοῦτο μὲν οὔτε ἔλεγον, ἀλλ' οὔτε τὰ γινόμενα βλέπειν ἐβούλοντο. ἢ ἔβλεπον μέν· ἐξ ἀνάγκης γὰρ ἦν ὁρᾶν αὐτά· πάλιν δὲ ἐγόγγυζον μεταβαλλόμενοι· διατί ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν παραλυτικόν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν τότε ποιεῖς ἀναβλέπειν[4]); τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν καὶ μόνον γογγυσμός. καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐκεῖνοι συνήθως ἐμέμφοντο, καὶ μᾶλλον ἤθελον ἀθεότητος ἔχειν ὑπόνοιαν [b] Βεελζεβοὺλ ὀνομάζοντες, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν. ἀλλὰ καὶ οὕτως τοῦ σωτῆρος πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως δεικνύοντος [c] ἑαυτοῦ τὴν θεότητα καὶ εὐαγγελιζομένου πᾶσι πατέρα, οὐδὲν ἧττον ὥσπερ εἰς κέντρα λακτίζοντες ἀντέλεγον ἐκεῖνοι μωρολογοῦντες, ἵνα μόνον κατὰ τὴν θείαν παροιμίαν [d] προφάσεις ἐφευρίσκοντες χωρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας.

2. Ἰουδαῖοι μὲν [e] οὖν οἱ τότε τοιαῦτα πονηρευόμενοι, καὶ ἀρνούμενοι τὸν κύριον, εἰκότως τῶν τε νόμων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἔξω γεγόνασι. καὶ Ἀρειανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαΐζοντες τ' αὐτόν μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καϊάφᾳ καὶ τοῖς τότε Φαρισαίοις· οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὔλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν τὴν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι, διατί τοῦτο καὶ μὴ τοῦτο γέγραπται; καὶ μή τοι θαυμάσῃς, εἰ τοιοῦτα νῦν μηχανῶνται· μετ' ὀλίγον γὰρ

1) Ioan. 6, 30. 2) Ioan. 11, 47. 3) Ioan. 10, 33. 4) Ioan. 5. et 9.

a. Reg. λαμπρότερον.
b. Ita Reg. et Basil. Editi vero mendose addunt τήν.
c. Sic Reg. Alii vero et editi αὐτοῦ.
d. Hic alludit S. Athanasius ad Prov.

Iudaicae, uti iam dixi, nequitiae imitatio. Siquidem Iudaei, cum a ve- P. 208.
ritate convicti oculos contra eam attollere non valerent, huiusmodi interrogatiunculis se obtegebant: *Quod tu facis signum ut videamus
et credamus tibi? Quid operaris?* Quamquam tot signa fierent, ut P. 209.
etiam ipsi cogerentur dicere: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbant caeci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, et quinque panibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur et adorabant fatebanturque in ipso impleri prophetias eumque Deum et Filium Dei esse. Soli autem Pharisaei, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant et aiebant: Quare *tu homo cum sis facis teipsum Deum?* Stulti profecto vereque mente caeci, quos scilicet potius ita loqui decuisset: Quare tu Deus cum sis homo factus es? Siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris benignitatem fuissent venerati et illius factam nostri causa dispensationem non potuissent non admirari. Verum tantum aberat, ut id dicerent, ut etiam nec quae fiebant vellent videre; vel si videbant (nec enim ista poterant non videre), rursus ad aliam confugiebant querelam. Cur Sabbato, inquiebant, paralyticum sanas et visum caeco nato restituis? Haec autem speciosae dumtaxat causae erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi enim etiam, cum aliis diebus Dominus omnem morbum et infirmitatem sanaret, more solito conquerebantur malebantque Beelzebul eum appellantes in impietatis suspicionem venire, quam propriam abiicere nequitiam. Hinc licet Salvator variis multisque modis suam ipse divinitatem patefaceret, Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi velut in stimulos calcitrantes, stulte blaterantes contradicebant, idque tantummodo ut iuxta divinum proverbium excogitatis occasionibus se ipsos a veritate separarent.

2. Itaque Iudaei, qui tam improbe Dominum negabant, iure merito et legum et omnium, quae Patribus promissa fuere, expertes facti sunt. Ariani vero, qui Iudaeos hodie imitantur, Caiphae et Pharisaeorum mihi videntur esse haud dissimiles. Cum enim suam haeresim nihil, quod rationi sit consentaneum, continere videant, occasiones pariter confingunt, cum hoc pacto interrogant: Cur hoc potius quam illud scriptum est? Verum ne mireris, si nunc ita se gerant: siqui-

18, 1. *προφάσεις ζητεῖ ἀνὴρ βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων.* Id est, ut habet vulgata, *occasiones quaerit, qui vult recedere ab amico.* Sic nempe Ariani vanis suis querelis occasiones quaerebant, ut a veritate recederent.

e. Sic Regius ms. Editi vero et alii *μὲν γάρ.*

P. 209. καὶ εἰς ὕβρεις ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπεῖραν καὶ τὸν [a]χιλίαρχον ἀπειλήσουσιν· ἐν τούτοις γάρ ἐστιν αὐτῶν ἡ δοκοῦσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. τὸν γὰρ τοῦ θεοῦ λόγον ἀρνούμενοι εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἔρημοι. ταῦτα γοῦν εἰδὼς οὐδὲν [b]ἂν ἀπεκρινάμην ἐρωτῶσιν ἐκείνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ διάθεσις ἀπήτησε γνῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμην· ἀλλ'
P. 210. εὐθύς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δείξας δι' ὀλίγων, ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. σκόπει δὲ καὶ σύ, ἀγαπητέ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. εἰ θαῤῥοῦσιν οἷς ἐφεῦρον αὐτοὶ κακοῖς, ἐπισπείραντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογείσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιάσθωσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ' αὐτῶν ὁρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φόνῳ καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κρίναντος αἰτιᾶσθαι, διατί μὴ οὕτως ἀλλ' ἐκείνως ἐλάλησε; τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροῖ τὸν κριθέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἔγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἢ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἑαυτῶν εὐσεβές· κατηγορηθέντες γὰρ ἠλέγχθησαν, οὐ μεμψάμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι τοὺς αἰτιαθέντας μηδὲν ἕτερον ποιεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι. ἢ εἰ τὸ συνειδὸς ἔχουσι ῥυπαρὸν καὶ συνορῶσιν ἑαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιάσθωσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν [c]κακὸν ἀσεβείας ἔγκλημα καὶ ἀπαιδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαθῶς, ἵν' ἐπιγνόντες ἃ πρότερον ἠγνόουν, ἀπονίψωνται τὰς ἑαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νάματι καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

3. Ὡς ἐφιλονείκουν ἀσεβοῦντες καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μεστά. οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι, ἦσαν δὲ πλέον ἢ ἔλασσον τριακόσιοι, πρᾴως καὶ φιλανθρώπως ἀπῄτουν αὐτούς, περὶ ὧν ἔλεγον διδόναι λόγον καὶ ἀποδείξεις εὐσεβεῖς. ὡς δὲ καὶ μόνον φθεγγόμενοι κατεγινώσκοντο καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὁρῶντες τῆς [d]ἑαυτῶν αἱρέσεως τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὡμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ [e]κακοδοξίᾳ αὐτῶν αἰσχύνην· οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραψάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τού-

a. Sic ex ms. Regio emendavimus. Alii autem et editi *τήν* mendose.

b. Ex ms. Reg. particulam *ἄν* addidimus, quam alii et editi omittunt.

c. *κακόν* abest a Regio ms.

dem haud multo post futurum est, ut iidem ad iniurias se se convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis minitabuntur: his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Nempe postquam Dei Verbum sive rationem reiecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quae quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondissem. Verum quia tua Caritas ea, quae in Synodo acta sunt, scire ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confestim quae tunc gesta sunt nota feci paucisque demonstravi, quam a recta fide procul sit Ariana haeresis, nilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, carissime, vide an non ita se res habeat. Nam si his ipsi confidunt, quae auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus, propter quos haeretici sunt declarati, ac deinde quae contra se decreta sunt, si possint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus ius habet post iudicium sententiam iudicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius eius culpa huiusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati convicti sunt, cum nihil antea essent conquesti: aequum autem est eos, qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant; vel si sordidata convicti conscientia suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpent quae ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantiae merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quae prius nesciebant, cognitis impias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis possint abluere. Sic igitur in Nicaena Synodo erga Eusebianos actum est. P.209. P.210.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quae ab eis dicebantur, plena erant impietatis. Episcopi autem, qui tricenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his, quae dicebant, rationem redderent piasque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui coeperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur agnitaque suae haeresis futilitate muti permanebant et suo silentio perversae sententiae turpitudinem fatebantur. Itaque Episcopi vocabulis, quae illi commenti erant, rescissis sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripsissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis, quae nunc reprehendunt, sub-

d. Reg. τῆς αἱρέσεως αὐτῶν.

e. Sic Reg. atque ita etiam legit Nannius. Ceteri et editi κενοδοξίᾳ, ut et legit Ambrosius Camaldulensis, qui nempe vertit: *ipsoque silentio confitebantur turpitudinem inaniter captatae gloriae.*

P. 210. τοις τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι μήτε κτίσμα ἢ ποίημα μήτε τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἀλλὰ γέννημα [a] ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστιν ὁ λόγος. καὶ τό γε παράδοξον, Εὐσέβιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καί τοι πρὸ μιᾶς ἀρνούμενος, ὅμως ὕστερον ὑπογράψας, ἐπέστειλε τῇ ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦ, λέγων [b] ταύτην εἶναι τῆς ἐκκλησίας τὴν πίστιν καὶ τῶν πατέρων τὴν παράδοσιν, πᾶσί τε φανερῶς ἔδειξεν, ὅτι πρότερον ἐσφάλλοντο καὶ μάτην
P. 211. ἐφιλονείκουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. εἰ γὰρ καὶ ᾐσχύνθη τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς ἠθέλησεν αὐτὸς ἀπελογήσατο τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλά γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερῶς τοῦτο σημᾶναι βούλεται. καὶ πέπονθέ τι δεινόν· [c] ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, κατηγόρησε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι γράψαντες· οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσηται τὴν ἀλήθειαν. [d] ὑπέταξα γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῷς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

4. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀδικοῦσιν οὗτοι, κἂν ἐνθυμούμενοι [e] μόνον ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ; πῶς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιβλέπειν τοῖς καλῶς ὁρισθεῖσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως καὶ μαρτυρουμένοις ὑπὸ τῶν αὐτοὺς πρότερον ἀσεβεῖν διδαξάντων; εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλοντο οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὡς κύνες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν[1]), πῶς οὐχὶ καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προπίνοντες τούτους καὶ καθηγεμόνας τῆς αἱρέσεως ἔχειν [f] ἐθέλουσιν, ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψύχους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν[2]), καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας ὃ λέγουσι, μετ᾽ ὀλίγον δὲ ψέγοντας ὅπερ εἰρήκασι, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. [g] τοῦτο δέ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἴρηκεν, ἔκγονόν ἐστι διαβόλου, καὶ καπήλων δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων

1) 2. Petri 2, 22. 2) Iacobi 1, 8.

a. Sic Reg. At alii et editi *γέννημα καὶ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας*.

b. *ταύτην* restituimus ex ms. Reg.

c. Haec sunt ipsa Eusebii verba ex eius epistola, quam in fine huius operis subiici curavimus: *ἔτι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ πρὸ τοῦ γεννηθέναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως.* Id est:

scripsere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris eique con- P. 210.
substantialis et quod neque res creata nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Caesareae in Palaestina Episcopus, qui pridie restiterat, postea subscripsit hancque ecclesiae fidem et Patrum traditionem esse missis ad suam ecclesiam litteris significavit omnibusque aperte declaravit, illos prius errasse frustraque adversus veritatem contendisse. P. 211.
Licet enim tunc cum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se ecclesiae excusaverit, tamen cum in Epistola voces *consubstantialis* et *ex substantia* non repudiaverit, illud certe, quod diximus, palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit, quod cum scriberent, filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur exstitisse voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc praesentis temporis causa factum prae metu dissimulet veritatemque neget. Itaque in fine subieci Eusebii Epistolam, ut Christi hostium ac insignem praecipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

4. An non igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali Concilio reclamare? An non scelerati habendi sunt, qui adversis oculis contueri audent ea, quae recte contra Arianam haeresim decreta fuere et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subscripserunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi, qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes illos ipsos duces haeresis habere velint? homines, ut ait Iacobus, *duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis*, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quae dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem, quod paulo ante reprehendebant, approbantes. Id vero, ut ait Pastor, non nisi a diabolo ortum habet cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Siquidem vera illa doctrina est, uti Patres tradidere, verumque doctorum indicium,

Nec item absurdum visum est his vocibus, non erat antequam genitus est, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei filium priusquam secundum carnem gigneretur.

d. Sic Reg. At alii et editio Commel. ὑπέταξε, sed mendose, ut optime observat Felckmannus.

e. Sic Reg. Alii et editi *μόνον* omittunt.

f. Reg. θέλουσιν, qui idem mox ὁ Ἰάκωβος. Editi ὁ omittunt.

g. Verba Pastoris ex homilia 85. Antiochi [Hermae Past. lib. II. mand. 9. Patr. apost. ed. Cotel.-Cler. I. p. 27.] haec sunt: *ἡ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶν τοῦ διαβόλου.* Versio antiqua latina: *Etenim haec dubitatio filia est diaboli.*

P. 211. ἐστὶ γνώρισμα. ἔστι γάρ, ὡς οἱ πατέρες παραδεδώκασιν, ὄντως διδασκαλία, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν καὶ μὴ ἀμφισβητεῖν μήτε πρὸς ἑαυτοὺς μήτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον μοχθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς [a] ἂν καλοῖντο διδάσκαλοι. Ἕλληνες γοῦν οὐχ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτά, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦντες, οὐκ ἀληθῆ τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τῷ ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτούς. εἰ γὰρ καὶ διαφόροις χρόνοις γεγόνασιν, ἀλλ' εἰς ταὐτὸν ἀλλήλοις ὁρμῶσιν, ἑνὸς ὄντες τοῦ θεοῦ προφῆται καὶ τὸν αὐτὸν συμφώνως εὐαγγελιζόμενοι λόγον.

5. Ἃ γοῦν Μωσῆς ἐδίδασκε, ταῦθ' Ἀβραὰμ ἐφύλαττεν· ἃ δὲ Ἀβραὰμ ἐφύλαττε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνὼχ ἐγίνωσκον, [b] διακρίνοντες καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ θεῷ.
P. 212. καὶ γὰρ καὶ Ἄβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν [c] παρὰ τοῦ Ἀδάμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ κυρίου, ὃς καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐλθὼν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας ἔλεγεν· [d] οὐκ ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς[1]). διὰ τοῦτο καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ διατυπῶν, οὐδὲ διακόνους ἠθέλησεν εἶναι διλόγους[2]), [e] μήτιγε ἐπισκόπους· τοῖς δὲ Γαλάταις ἐπιπλήττων, ἀπεφήνατο καθ' ὅλου λέγων· εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, καθὼς προείρηκα καὶ πάλιν λέγω· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω[3]). τοῦ τοίνυν ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ἢ καὶ οὗτοι τοὺς περὶ Εὐσέβιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἕτερα παρὰ τὰ ὑπέγραψαν, ἀνάθεμα ποιείτωσαν· ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράψαντας, μὴ γογγυζέτωσαν κατὰ τῆς τηλικαύτης συνόδου. εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκεῖνο ποιοῦσι, δῆλοί εἰσι καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι περιφερόμενοι, καὶ μὴ ταῖς ἰδίαις ἀλλὰ ἀλλοτρίαις ἑλκόμενοι γνώμαις. τοιοῦτοι δὲ ὄντες, οὐδὲ νῦν τοιαύτας προβαλλόμενοι προφάσεις ἀξιόπιστοί εἰσιν· ἀλλὰ καὶ πανέσθωσαν αἰτιώμενοι ἃ μὴ γινώσκουσι· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰδότες, ἁπλῶς τὸ μὲν πονηρὸν λέγουσι καλόν, τὸ δὲ καλὸν πονηρόν, καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκύ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρόν[4]). ἀμέλει τὰ μὲν κριθέντα κακὰ καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν ἐθέλουσι, τὰ δὲ καλῶς

1) 1. Ioan. 2, 7. 2) 1. Tim. 3, 8. 3) Gal. 1, 9. 8. 4) Esa. 5, 20.

a. Sic Reg. At editi et alii ἂν omittunt.
b. Reg. διακρίναντες.
c. Ita hic et mox Reg., ubi alii et editi ἀπό.
d. Haec a Ioanne scripta S. Athanasius

cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis P. 211. patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi non veri doctores sunt appellandi. Hinc Gentiles, qui inter se non consentiunt sed dissident, vera privantur doctrina. Sancti autem et qui veritatis revera sunt praecones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetae et idem summo consensu nunciarent Verbum.

5. Hinc ergo quae Moyses docuit, haec custodivit Abraham: quae vero custodivit Abraham, haec Noë et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus, qui quidem ipse ea ab Adamo didicerat; Adam autem ab ipso Domino, qui cum in fine saeculorum ad destruendum peccatum venisset, ait: *Non mandatum novum do vobis, sed mandatum vetus, quod ab initio audistis.* Idcirco eadem ab eo edoctus beatus apostolus Paulus, cum munia Ecclesiastica praescriberet, noluit *Diaconos* multoque minus Episcopos *bilingues* esse. Cum autem idem Galatas obiurgaret, generatim rem hoc modo definivit: *Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit, sicut praedixi et iterum dico. Sed licet nos aut Angelus de coelo evangelizet vobis praeter id quod accepistis, anathema sit.* Quae cum ita denunciet Apostolus, vel illi igitur Eusebianos, qui mutata sententia alia nunc docent quam quibus subscripsere, anathemate percutiant: aut si agnoscant recte illos subscripsisse, adversus tantam Synodum desinant tandem obgannire. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis: qui si tales fuerint, neque etiam nunc, cum huiusmodi opponunt rationes, ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea, quae ignorant, cessent criminari, forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed *malum* imperite ac temere *appellant bonum et bonum malum: amarum dulce esse arbitrantur et dulce amarum.* Hinc certe quae ut mala iudicata sunt et reprobata, ea illi vim habere volunt: quae autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid P. 212.

Christo accommodat. Verba Ioannis sunt: *οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν ἔχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἐστιν ὁ λόγος, ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio: mandatum vetus est verbum, quod audistis.*

e. Sic Reg. Editi vero et alii *μήτοιγε.*

P. 212. ὁρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. ἔδει [a] μὲν οὖν μήθ' ἡμᾶς ἔτι τινὰ τούτων ἀπόλογον ποιεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰς ματαίας αὐτῶν προφάσεις ἀποκρίνεσθαι, μήτ' ἐκείνους ἔτι φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συντίθεσθαι οἷς ὑπέγραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, εἰδότας ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ὕποπτός ἐστι καὶ κακοήθης. τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνηθῆναι κἂν τὸ βραχύτατον ἀπολογήσασθαι, τοῦτο δείκνυσιν ἀληθῶς ἀσεβῆ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. καὶ γὰρ [b] οὐ πρότερον ὑπέγραψαν, εἰ μὴ κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μὴ πανταχόθεν ἀπορήσαντες ᾐσχύνθησαν. ὥστε τὸ μεταβάλλεσθαι τῆς εἰς ἀσέβειαν φιλονεικίας ἔλεγχός ἐστι. διὸ ἔδει μέν, καθάπερ εἴρηται, καὶ τούτους ἠρεμεῖν. ἐπειδὴ δὲ δεινοὶ πρὸς ἀναισχυντίαν εἰσί, καὶ νομίζουσιν ἴσως αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προστῆναι τῆς διαβολικῆς ταύτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας διὰ [c] τῆς προτέρας ἐπιστολῆς τῆς πρὸς σὲ γραφείσης, πλατυτέρῳ τῷ κατ' [d] αὐτῶν ἐλέγχῳ κεχρημένος, ὅμως φέρε καὶ νῦν τούτους ὥσπερ ἐκείνους καθ' ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτῶν
P. 213. λεγομένων ἐξετάσωμεν. δειχθήσεται γὰρ οὐδὲν ἧττον καὶ νῦν οὐχ ὑγιής, ἀλλά τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἡ αἵρεσις.

6. Φασὶ τοίνυν, ὥσπερ κἀκείνοις ἐδόκει, καὶ τετολμήκασι λέγειν· οὐκ ἀεὶ πατήρ, οὐκ ἀεὶ υἱός· οὐκ ἦν γὰρ ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῇ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε καὶ αὐτός· διὸ καὶ οὐκ ἀεὶ πατὴρ [e] ὁ θεὸς γέγονε τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ υἱός, τότε καὶ ὁ θεὸς ἐκλήθη πατὴρ αὐτοῦ· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα ὁ λόγος, καὶ ξένος καὶ ἀνόμοιος κατ' οὐσίαν τοῦ πατρός ἐστιν· οὔτε δὲ φύσει καὶ ἀληθινὸς λόγος τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱός, οὔτε ἡ μόνη καὶ ἀληθινὴ σοφία αὐτοῦ ἐστιν, ἀλλὰ κτίσμα καὶ εἷς τῶν ποιημάτων ὤν, καταχρηστικῶς λέγεται λόγος καὶ σοφία· [f] λόγῳ γὰρ τῷ ὄντι ἐν τῷ θεῷ γέγονε καὶ αὐτός, ὥσπερ καὶ τὰ πάντα· διὸ οὐδὲ ἀληθινὸς [g] θεός ἐστιν ὁ υἱός. ἐγὼ δὲ τοῦτο πρῶτον καὶ τούτους ἐρωτῆσαι βούλομαι, τί ἐστιν ὅλως υἱός, καὶ τίνος ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαντικόν, ἵν' οὕτως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κἂν οὕτως νοῆσαι δυνηθῶσιν. ἡ μὲν γὰρ θεία γραφὴ διπλῆν τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου διάνοιαν ἡμῖν σημαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φησίν· ἐὰν εἰσακούσητε τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ ὑμῶν, φυλάσσειν πάσας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ [h] τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον

a. Sic Reg. At ceteri et editi *μέν* omittunt.
b. Deest *οὐ* in edit. Commel. et in septimo Felckmanni mscr. codice.
c. Non iam exstat haec Epistola.
d. Sic Regius. Alii et editi mendose **κατ' αὐτῷ**.
e. Sic Reg. Alii vero et editi *γέγονεν ὁ θεὸς τῷ υἱῷ*.
f. Sic Reg. Ceteri et editi **λέγω** mendose. Ad hunc autem locum in ms. Felckm. haec notat *Δοξαπατρής. Ση.* **πρὸς τοὺς καὶ νῦν δύο σοφίας ἔχειν φάσκοντας**

amplius a nobis esset addendum vel ad illa defendenda vel ad vanis P. 212.
eorum rationibus respondendum, nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri, quibus suae haeresis duces subscripsere, ut pote qui non ignorent, eam quae secuta est Eusebianorum mutationem suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripserint postquam saltem se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur, quam impia sit Ariana haeresis. Nec enim subscripsissent, nisi prius illam haeresim condemnassent; nec condemnassent, nisi eos undique haesitantes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio evidens est indicium suae in impietate defendenda pertinaciae. Illos igitur, sicuti dictum est, praestaret quiescere: verum quandoquidem insigni sunt impudentia praediti, arbitranturque se posse felicius quam illos diabolicam hanc impietatem propugnare: etiamsi in priore Epistola, quam ad te misi, fusius contra eos disputarim, istorum tamen ut antea illorum dicta singula examinare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum haeresim haud P. 213.
sanam, sed totam daemonicam esse.

6. Aiunt itaque, quemadmodum et illi dicere audebant: „Non „semper Pater, non semper Filius; nam non erat Filius antequam esset „genitus, sed ipse quoque ex nihilo fuit factus. Hinc non semper Deus „fuit Filii Pater; sed cum factus et creatus est Filius, tunc etiam Deus „eius Pater est appellatus. Namque res creata et facta est Verbum, „quod et substantia Patri dissimile est ac externum. Non autem na-„tura aut verus est Patris Filius, neque sola et vera eius est Sapientia, „sed creatum est et una ex rebus creatis, Verbumque et Sapientia non „nisi abusione dicitur. Per Verbum enim, quod est in Patre, et ipsum „quoque factum est, ut et caetera omnia, ac proinde nec Filius verus „est Deus.“ Ego vero hoc primum ab illis velim sciscitari, quidnam prorsus sit Filius, quidve eo nomine significetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelligere. Equidem ex divina Scriptura discimus, duplicem huius nominis esse significationem, unam, cuius Moyses in lege meminit: *Si audieritis,* inquit, *vocem Domini Dei vestri, ut custodiatis omnia mandata eius, quae ego praecipio tibi hodie, ut facias bonum et quod acceptum est Domino Deo tuo; filii estis Domini Dei nostri.* Quo etiam sensu Ioannes in evangelio ait: *Quotquot autem*

τὸν θεὸν καὶ πατέρα· μίαν μὲν τὸν υἱόν, ἑτέραν δὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἔστι σοφός. Id est: *Nota haec ad illos esse dicta, qui etiam nunc Deum et Patrem duas sapientias habere contendunt, unam quae Filius sit, alteram quae sit in sua substantia, secundum quam est sapiens.*

g. Sic Regius. At alii et editi *θεός* omittunt.

h. Sic Reg. ut et versio LXX. Caeteri et editi *τό* omittunt et pro *ἐναντίον* ha-

P.213. κυρίου τοῦ θεοῦ σου, υἱοί ἐστε κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν[1]). καθὼς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Ἰωάννης· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι[2])· ἑτέραν δὲ διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστιν υἱὸς καὶ ὁ Ἰακὼβ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ οἱ πατριάρχαι τοῦ Ἰακώβ. αὐτοὶ δὲ κατὰ ποίαν ἄρα τούτων νομίσαντες εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦσιν; εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν εὖ οἶδ' ὅτι συνδραμοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην, οἷοί εἰσι [a]καὶ οἱ ἐκ βελτιώσεως τρόπων ἐπικτώμενοι τὴν τοῦ ὀνόματος χάριν, καὶ λαμβάνοντες ἐξουσίαν, ἵνα υἱοὶ θεοῦ γένωνται· τοῦτο γὰρ ἔλεγον κἀκεῖνοι· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῶν δόξειεν, οὐδὲ μονογενὴς ἂν εἴη, ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτὸς ἐσχηκὼς τὴν τοῦ υἱὸς προσηγορίαν. κἂν γάρ, ὥς φασι, προγνωσθεὶς ἔσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνῃ καὶ ἅμα τῷ γενέσθαι δέχηται τό τε ὄνομα καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος δόξαν, ἀλλ' οὐδὲν διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τὸ ὄνομα, ἕως οὕτω καὶ αὐτὸς υἱὸς εἶναι μεμαρτύρηται. καὶ γὰρ Ἀδὰμ προλαμβάνων τὴν χάριν, καὶ ἅμα τῷ γενέσθαι τεθεὶς ἐν τῷ παραδείσῳ,
P.214. οὐδὲν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἐνώχ, ὃς μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετέθη, οὔτε τοῦ ἀποστόλου καὶ αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἁρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ποτε λῃστοῦ, ὃς διὰ τὴν ὁμολογίαν ἐπαγγελίαν ἔλαβεν εὐθὺς εἰς τὸν παράδεισον ἔσεσθαι.

7. Ἀλλ' ἐν τούτοις διωκόμενοι λέξουσιν ἴσως ὃ πολλάκις λέγοντες ᾐσχύνθησαν· οὕτως νομίζομεν τὸν υἱὸν πλέον ἔχειν παρὰ τὰ ἄλλα, καὶ διὰ τοῦτο μονογενῆ λέγεσθαι, ὅτι μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκτίσθη. τίς ἄρα ταύτην ὑμῖν τὴν μωρὰν καὶ καινὴν ἐπίνοιαν ὑπέβαλεν, ἵνα εἴπητε· τὸν μὲν υἱὸν μόνον μόνος ὁ πατὴρ αὐτούργησε, τὰ δ' ἄλλα πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονεν ὡς δι' ὑπουργοῦ; εἰ μὲν γὰρ διὰ τὸ κάμνειν ἠρκέσθη μόνον αὐτουργῆσαι τὸν υἱὸν ὁ θεός, τὰ δ' ἄλλα οὐκέτι, ἀσεβὲς τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοὺς ἀκούσαντας Ἡσαΐου λέγοντος· θεὸς αἰώνιος, θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, [b]οὐδὲ κοπιάσει, οὐδέ ἐστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ[3]). καὶ γὰρ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πεινῶσι δίδωσιν ἰσχύν, καὶ διὰ τοῦ λόγου [c]αὐτοῦ τοὺς κάμνοντας ἀναπαύει. εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηξίωσεν αὐτὸς

1) Deuter. 13, 19. et 14, 1. 2) Ioan. 1, 12. 3) Esa. 40, 28.

bent ἐνωπίον. Hic porro locus, qui finis est c. 13. et initium c. 14. Deuteron., sic exstat: ἐὰν ἀκούσῃς τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ σου, φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ σου, υἱοί ἐστε κυρίου τοῦ θεοῦ ὑμῶν. Si audieris vo-

receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Alia vero eius- P. 213.
dem vocis significatio est, qua Isaac Abrahae dicitur filius, et Iacob Isaaci, et Patriarchae Iacobi. Respondeant igitur quo sensu Dei Filium esse intelligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim dubito, quin ad eamdem devolvantur impietatem atque Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum priorem significationem Verbo attribuant, quo nempe sensu his etiam convenit, qui ob mores in melius mutatos hoc nomine dignantur et potestatem filios Dei fieri accipiunt (quae etiam illorum erat doctrina); si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Verbum differre videbitur, nec unigenitus dicendus erit, quippe qui et ipse propter virtutem Filii nomen sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmodum dictitant, talis fore praecognitus, simul ut natus est, Filii nomen huiusque nominis decus acceperit: tamen nihil inter eum et illos intererit, qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati, quamdiu scilicet ipse eam dumtaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam, qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enocho, qui nonnisi P. 214
aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo, qui et ipse post recte facta in paradisum est raptus; imo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

7. Verum his illi vehementer pressi idem forte responsuri sunt, quod saepe erubescentes dictitarunt: „Ita intelligimus Filium rebus „caeteris antecellere, et ideo unigenitum dici, quod ipse solus a solo „Deo factus sit, cetera vero omnia a Deo per Filium sint creata.“ Quis quaeso stultam hanc et novam cogitationem vobis suggessit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, caetera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta? Si enim prae lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis; haec de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Esaiam dicentem audierimus: *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminos terrae, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiae eius,* Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere, quae post Filium sunt producta; id etiam absque im-

cem domini Dei tui, ut custodias omnia mandata eius, quae ego praecipio tibi hodie, ut facias bonum et quod placitum est in conspectu domini Dei tui, filii estis Domini Dei vestri.

a. καί deest in Reg.
b. οὐδὲ κοπιάσει abest a Felckm. septimo codice anonymo et ab edit. Commel.
c. Reg. διὰ τοῦ λόγου ἑαυτοῦ, ut et infra ante τὰ πάντα τά τε μικρά etc.

p.214. τὰ μετὰ τὸν υἱὸν αὐτουργῆσαι, καὶ τοῦτο μὲν ἀσεβές. οὐκ ἔστι γὰρ τύφος ἐν τῷ θεῷ, ὅς γε μετὰ τοῦ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται, καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀβραὰμ διορθοῦται τὸν Ἀβιμέλεχ χάριν τῆς Σάῤῥας, τῷ δὲ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ ὄντι στόμα κατὰ στόμα λαλεῖ, καὶ εἰς μὲν τὸ Σινᾶ ὄρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπολέμει κρυφαίᾳ χάριτι τὸν Ἀμαλήκ. ψεύδεσθε δὲ ὅμως καὶ τοῦτο λέγοντες· αὐτὸς γὰρ ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς[1]· αὐτός τέ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ τὰ πάντα τά τε μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα ποιήσας· καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν τὴν κτίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ πατρός, τοῦτο δὲ τοῦ υἱοῦ· ἀλλ᾽ ἑνός ἐστι θεοῦ ὡς χειρὶ χρωμένου τῷ ἰδίῳ λόγῳ, καὶ ἐν αὐτῷ ποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ τοῦτ᾽ αὐτὸς μὲν ὁ θεὸς δεικνὺς ἔλεγεν· ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα[2]· ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδίδασκεν· εἷς θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι᾽ οὗ τὰ πάντα[3]. αὐτὸς γοῦν ἀεὶ καὶ νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καὶ ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καὶ βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα, ἐφ᾽ ἣν δὲ οὐ βρέχει, ξηραίνεται. καὶ τὴν μὲν γῆν κελεύει τοὺς καρποὺς ἀποδιδόναι, τὸν δὲ Ἱερεμίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ πλάττει. εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ πάντα διὰ τοῦ λόγου ποιῆσαι· μέρη γὰρ τῶν ὅλων ἐστὶ ταῦτα.

8. Εἰ δὲ ὅτι μὴ ἐδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς ἀκράτου χειρὸς τοῦ [a] ἀγεννήτου τὴν ἐργασίαν βαστάξαι, μόνος ὁ υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονε, τὰ δ᾽ ἄλλα ὡς δι᾽ ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ υἱοῦ γέγονε· καὶ τοῦτο γὰρ Ἀστέριος ὁ θύσας ἔγραψεν, ὁ δὲ
p.215. Ἄρειος μεταγράψας [b] δέδωκε τοῖς ἰδίοις· καὶ λοιπὸν ὡς καλάμῳ τεθραυσμένῳ χρῶνται τῷ ῥηματίῳ τούτῳ, ἀγνοοῦντες τὸ ἐν αὐτῷ σαθρὸν ὡς παράφρονες. εἰ γὰρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βαστάξαι τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ· ἔστι δὲ καθ᾽ ὑμᾶς ὁ υἱὸς εἷς τῶν γενητῶν· πῶς αὐτὸς ἠδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ; καὶ εἰ ἵνα τὰ γενητὰ γένηται, μεσίτου γέγονε χρεία, γενητὸς δὲ καθ᾽ ὑμᾶς ἐστιν ὁ υἱός· ἔδει καὶ πρὸ αὐτοῦ μέσον τινὰ εἶναι, ἵνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄραρεν ὅτι κἀκεῖνος ἐδέετο μεσίτου ἑτέρου πρὸς τὴν ἰδίαν σύστασιν. κἂν τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προεπινοήσει τὸν ἐκείνου μεσίτην, ὥστε καὶ εἰς ἄπειρον ἐκπεσεῖν. οὕτω δὲ ἀεὶ τοῦ μεσίτου ζητουμένου, οὐδὲ ἡ κτίσις συστῆναι δυνήσεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγετε, μηδένα τῶν γενητῶν βαστάξαι τὴν ἄκρατον χεῖρα τοῦ [c] ἀγενήτου. εἰ

1) Psal. 100 [99. LXX.], 3. 2) Esa. 66, 2. 3) 1. Cor. 8, 6.

a. Sic omnes mss. et editi: sed legendum est *ἀγενήτου*, ut deinceps habet Regius codex. Vide quae in admonitione [n. VI.—VIII.] hac de re diximus, et quae infra notantur ad num. 28.

b. Reg. *μεταδέδωκε*. Porro Asterius,

pietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse P. 214. cum Iacobo in Aegyptum profectus est, et propter Abrahamum Sarae causa Abimelechum castigavit, qui idem cum Moyse tametsi homine os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit: ac denique occulta gratia qua populum adiuvit, devicit Amalecum. Verum falsa haec sunt, quae propugnatis: siquidem *ipse fecit nos et non ipsi nos.* Ipse est, qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit; nec res creatas fas est dividere, ita ut dicatur hoc Patris, illud Filii esse; verum omnia sunt unius Dei, qui proprio Verbo tamquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet: *Manus mea fecit haec omnia.* Idem etiam didicit et docuit Paulus. *Unus,* inquit, *Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia.* Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur, nubibus praecipit, et in unam terrae partem effunduntur, quae autem non irrigatur, siccatur. Iubet similiter terram fructus edere, et Ieremiam in utero format. Si porro haec nunc ipse efficit, dubium certe non est, quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum facere; quippe cum ista rerum universarum sint partes.

8. Sin autem quia res aliae creatae actionem invictae non-facti manus ferre non valerent, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliae per Filium tanquam ministrum et adiutorem factae sunt, ut scripsit Asterius, qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec P. 215. stulti eius agnoscunt futilitatem. Si enim res factae manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis; quomodo ipse a solo Deo fieri potuit? Si item ut res factae fierent, intermedio adiutore opus fuit, et Filius, ut putatis, factus quoque ipse est; profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedius, cum res creata quoque esset, alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alius rursus intermedius propter illum alium erit fingendus, atque ita in infinitum delabemur. Porro dum ita intermedius aliquis semper requiretur, certe res creatae constitui non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non-facti manum. Quod si id absurdum esse

de quo hic agitur, ex Sophista Christianus factus, persecutionis tempore idolis immolavit, idemque postea multos libros pro confirmanda Ariana haeresi composuit. Vide Socrat. Histor. Eccles. lib. I. c. 36. et Philostorg. lib. II. num. 15.

c. Reg. *ἀγενήτου,* ceteri et editi *ἀγεννήτου.*

p. 215. δὲ τὸ ἄτοπον τοῦτο συνορῶντες ἄρχεσθε λέγειν, ὅτι ὁ υἱὸς κτίσμα ὢν ἱκανὸς γέγονεν, ὥστε ὑπὸ τοῦ [a]ἀγενήτου γενέσθαι, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα γενητὰ ὄντα δυνατὰ ἦν παρὰ τοῦ [b]ἀγενήτου αὐτουργηθῆναι· κτίσμα γὰρ καθ' ὑμᾶς κἀκεῖνος, ὥσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἐστί· καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν ἀσεβῆ καὶ μωρὰν ὑμῶν ἐπίνοιαν, αὐτάρκους ὄντος τοῦ θεοῦ τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων δὲ τῶν γενητῶν δυναμένων τὴν ἄκρατον χεῖρα βαστάξαι τοῦ θεοῦ. ἀνοήτου δὴ οὔσης αὐτῶν τῆς τοιαύτης φρενοβλαβείας, ἴδωμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο τῶν ἀσεβῶν τὸ σόφισμα πλέον τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀλογώτερον ἀναφανείη. Ἀδὰμ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν. ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πάλιν τὸν Ἀδὰμ πλέον τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν ἢ διαφέρειν τῶν μετ' αὐτὸν ἄν τις φήσειεν, εἰ μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ πεποίηται καὶ πέπλασται, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γεννώμεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα, ἕως μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μή ὢν πρότερον, ὕστερον γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλέον τις τῷ πρωτοπλάστῳ δοίη διὰ τὸ κατηξιῶσθαι τῆς τοῦ θεοῦ χειρὸς αὐτόν· ἀλλ' ἐν τιμῇ καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλέον εἰς αὐτὸν ὁ τοιοῦτος λογιζέσθω. ἐκ γῆς γὰρ γέγονεν, ὥσπερ καὶ πάντες· καὶ ἡ χεὶρ δὲ ἡ πλάσασα τότε τὸν Ἀδάμ, [c]καὶ αὕτη καὶ νῦν καὶ ἀεὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον πάλιν πλάττει καὶ διασυνίστησι· καὶ τοῦτο ὁ θεὸς αὐτὸς τῷ μὲν Ἱερεμίᾳ, ὡς προεῖπον, φησίν· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε[1]). περὶ δὲ τῶν πάντων ἔλεγεν· ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα[2]). καὶ πάλιν διὰ Ἠσαΐου φησίν· οὕτως λέγει κύριος ὁ λυτρούμενός σε καὶ πλάσσων σε ἐν κοιλίᾳ· ἐγὼ κύριος ὁ συντελῶν πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν[3]). ὁ δὲ Δαβὶδ τοῦτο γινώ-
p. 216. σκων ἔψαλλεν· αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με[4])· καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ λέγων· οὕτως λέγει κύριος ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑαυτῷ[5]), τοῦτο σημαίνει. οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, κἂν προάγῃ τῷ χρόνῳ, ἕως καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ συνιστάμεθα καὶ κτιζόμεθα πάντες. εἰ τοίνυν οὕτως, ὦ Ἀρειανοί, καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι οὕτως καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ γέγονεν, οὐδὲν καθ' ὑμᾶς τῶν ἄλλων κατὰ τὴν φύσιν διοίσει, ἕως καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν, καὶ γέγονε, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῷ συνεκτίσθη τοῦ ὀνόματος ἡ χάρις. εἷς γάρ ἐστι καὶ αὐτός, ἀφ' ὧν [d]λέγετε, περὶ ὧν ἐν ψαλμοῖς τὸ πνεῦμά φησιν· αὐτὸς εἶπε, καὶ

1) Ierem. 1, 5. 2) Esa. 66, 2. 3) Esa. 44, 24. 4) Psal. 119 [118. LXX], 73. 5) Esa. 49, 5.

intelligentes respondeatis, Filium licet creatum potuisse a non-facto P. 215. fieri; necesse est etiam concedatis, alias res omnes, quae factae sunt, potuisse a non-facto procreari: quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata, ut et res omnes ceterae. Praeterea ex impio et stulto huiusmodi vestro commento sequitur, inutilem esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per seipsum potuerit efficere, et res omnes factae invictam Dei manum ferre potuerint. Itaque cum inepta ac futilis sit haec illorum ratio, expendamus an non aliud impiorum sophisma etiam magis quam ceterae ipsorum argutiae absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est: verum nemo idcirco dixerit, Adamum aliquid amplius ceteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit, nos autem omnes ex Adamo perpetua generis continuatione nascamur et procreemur: quamdiu scilicet certum erit, ipsum etiam ex terra formatum esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

9. Quod si primo parenti aliquid ceteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit, ut Dei manu formaretur; verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes, et manus, quae tunc Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes eius posteros format ac componit. Id ipse Deus ad Ieremiam, ut prius monui, dixit: *Priusquam te formarem in utero, novi te.* De omnibus autem aliis ait: *Manus mea fecit haec omnia.* Et rursus per Esaiam: *Haec dicit Dominus, qui redimit te et format te in utero. Ego Dominus, qui omnia perficio: extendi caelum solus et stabilivi terram.* David quoque, cui ista non P. 216. latebant, canebat: *Manus tuae fecerunt me et formaverunt me.* Et is, cuius haec apud Esaiam leguntur verba: *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi,* idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differret, licet nos tempore antecesserit, quamdiu constabit, nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra haec est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum et factum fuisse: nihil secundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contendetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque non nisi ob virtutem huius nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse. Si quidem ille unus quoque ex his est, de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctus in

a. Reg. et Basil. *ἀγενήτου.* Editi et Felckm. 7. *ἀγεννήτου.*

b. Reg. *ἀγενήτου* et *ὑπουργηθῆναι.* Editi et alii *ἀγεννήτου* et *αὐτουργηθῆναι.*

c. *καί* abest a Regio.

d. Reg. *λέγεται.*

P. 216. ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν[1]). τίς τοίνυν ἐστίν, ᾧ ὁ θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῇ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ᾧ ἐντέλλεται ὁ θεός, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτίζεται. ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε δεῖξαι ἕτερον [a]παρ' ὃν ἀρνεῖσθε λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἔννοιαν ἐπινοήσητε. ναὶ γάρ, φήσουσιν, εὕρομεν· ἥν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἤκουσα· διὰ τοῦτο πλέον τῶν ἄλλων ἔχειν τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν, καὶ λέγεσθαι μονογενῆ τοῦτον νομίζομεν, ἐπειδὴ μόνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ πατρός, τὰ δ' ἀλλὰ πάντα τοῦ υἱοῦ μετέχει. κεκμήκασι μὲν οὖν ἤδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ ῥήματα ὡς τὰ χρώματα· δειχθήσονται δὲ ὅμως καὶ [b]οὕτως ὡς οἱ ἐκ τῆς γῆς[2]) κενολογοῦντες, καὶ κυλιόμενοι ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἰδίαις ἐννοίαις.

10. *Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνος μὲν τοῦ θεοῦ υἱός, ἡμεῖς δὲ τοῦ υἱοῦ υἱοὶ* [c]*καλούμεθα, πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοὶ λεγόμεθα, οὗ καὶ αὐτός ἐστιν υἱός,* [d]*δῆλον ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦ πατρὸς μετέχομεν τοῦ λέγοντος· υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα*[3]). εἰ μὴ γὰρ μετείχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἔλεγεν· ἐγέννησα. εἰ δὲ αὐτὸς ἐγέννησεν, οὐχ ἕτερος ἀλλ' αὐτὸς ἡμῶν ἐστι πατήρ· καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλέον ἐκεῖνος ἔχει καὶ πρῶτον γέγονεν· ἡμεῖς δὲ εἰ ἔλαττον, καὶ ὕστερον γεγόναμεν, ἕως τοῦ αὐτοῦ πάντες μετέχομεν καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς υἱοὶ λεγόμεθα. τὸ γὰρ πλέον καὶ ἔλαττον οὐ τὴν φύσιν ἄλλην δείκνυσιν· ἑκάστῳ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ πρᾶξις τοῦτο προστίθησι· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ δέκα πόλεων, ὁ δὲ ἐπὶ πέντε καθίσταται[4])· καὶ οἱ μὲν καθέζονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ[5]), οἱ δὲ ἀκούουσι· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου· καί· εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ[6]). τοιαῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνοι φρονοῦντες εἰκότως φαντάζονται τοιούτου υἱοῦ ἀεὶ μὴ εἶναι τὸν θεὸν πατέρα, μηδὲ τὸν τοιοῦτον υἱὸν ἀεὶ
P. 217. εἶναι, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων κτίσμα γεγενῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν γεννηθῇ· ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ υἱόν. ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἔτι τούτους οὐκ ἔστιν εὐαγές, μᾶλλον γὰρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ τοῦτο τὸ φρόνημα· λείπει ἄρα κατὰ τὴν ἑτέραν διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστιν υἱός, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν· τὸ γὰρ ἔκ τινος φύσει γεννώμενον καὶ μὴ ἔξωθεν ἐπικτώμενον υἱὸν οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τοῦτο τοῦ ὀνόματός ἐστι τὸ σημαινόμενον· ἆρ' οὖν ἀνθρωποπαθὴς ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις; τοῦτο γὰρ ἴσως κατ' ἐκείνους καὶ αὐτοὶ

1) Psal. 33 [32. LXX.], 9. 2) Ioan. 3, 31. 3) Esa. 1, 2. 4) Luc. 19, 17. 19. 5) Matth. 19, 28. 6) Matth. 25, 34. et 23.

a. Reg. *παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε*. Idem paulopost *ἦν ποτέ*; mendose. b. Reg. *οὕτως ὡς οἱ*. Alii et editi *ὡς* omittunt.

psalmis ait: *Ipse dixit et facta sunt: ipse mandavit et creata sunt.* P. 216.
Quis itaque ille est, cui Deus mandavit, ut et ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum, cui Deus mandat, et in quo res factae creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, praeter illud, quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquiunt, invenimus (idem nimirum, quod olim ab Eusebianis usurpatum audivi). „Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere et „unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris est particeps, res „autem aliae omnes Filii sunt participes.“ Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impediet, quominus ostendamus, illos vere inania ex terra loqui suisque cogitationibus tamquam in luto volutari.

10. Enimvero si ille Dei filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum; sed si nos etiam ipsius Dei, cuius ille est filius, filii dicimur, certe liquet, nos etiam Patris participes esse, quippe qui dicat: *Filios genui et exaltavi.* Si enim ipsius participes non essemus, non diceret *genui*; si autem ipse genuit, non alius utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert, si amplius ille aliquid habeat et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes eiusdem fuerimus participes et filii eiusdem Patris nuncupemur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat: id enim sibi singuli recte factis comparant; atque alius quidem decem civitatibus praeficitur, alius quinque; alii sedent super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël; alii audiunt: *Venite Benedicti Patris mei,* et: *Euge serve bone et fidelis.* Cum haec igitur illorum sit sententia, iure merito existimant, huiusmodi Filii Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Filium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum et factum, nec P. 217.
fuisse antequam genitus esset; siquidem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum cum haec illos dicere fas iam non sit, utpote cum ista Sadducaeorum potius et Samosatensis sint propria, restat, ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abrahae est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium esse agnoscit natura, eaque est propria huius nominis significatio. Num ergo Filii generatio humano more est intelligenda (forte enim id ipsi, ut et illi olim, ignari reponent)? Nequaquam. Nec enim Deus hominis similis est, uti nec homines Dei. Illi enim ex materia eaque

c. Basil. καλαίμεθα.

d. Sic scribendum putamus, ut et videtur Nannius legisse, qui vertit *certum est.* Reg. ms. habet δηλον ὅτι, sed absque ullo accentu in δῆλον. Ceteri et editi δηλονότι, ut et legit Ambros. Camaldul.

P. 217. θελήσουσιν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες. οὐδαμῶς. οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός, ἐπεὶ [a] μηδὲ οἱ ἄνθρωποι ὡς ὁ θεός. οἱ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ ταύτης οὔσης παθητικῆς ἐκτίσθησαν, ὁ δὲ θεὸς ἄϋλος καὶ ἀσώματος. εἰ δὲ αἱ αὐταὶ λέξεις ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θείαις ποτὲ κεῖνται γραφαῖς, ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν ὡς παρήγγειλεν ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγνώσει[1]), καὶ οὕτω διακρίνειν, καὶ κατὰ τὴν ἑκάστου τῶν σημαινομένων φύσιν τὰ γεγραμμένα διαγινώσκειν, καὶ μὴ συγχέειν τὴν διάνοιαν, ὥστε τὰ τοῦ θεοῦ μὴ ἀνθρωπίνως νοεῖν, μηδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ θεοῦ ποτε λογίζεσθαι. τοῦτο γάρ ἐστι τὸν οἶνον ὕδατι μίξαι[2]), καὶ πῦρ ἀλλότριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θείῳ πυρί.

11. *Καὶ γὰρ* καὶ ὁ θεὸς κτίζει, καὶ ἐπ' ἀνθρώπων δὲ τὸ κτίζειν εἴρηται. καὶ ὁ μὲν θεὸς ὤν ἐστι, λέγονται δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι, παρὰ θεοῦ καὶ τοῦτο λαβόντες ἔχειν. ἆρ' οὖν οὕτως ὁ θεὸς κτίζει ὡς ἄνθρωποι; ἢ οὕτως ὤν ἐστιν ὡς ἄνθρωπος; μὴ γένοιτο· ἄλλως ἐπὶ θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ ἑτέρως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα. ὁ μὲν γὰρ θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ ὄντα[3]) εἰς τὸ εἶναι, οὐδενὸς ἐπιδεόμενος, οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζονται, εὐξάμενοι πρότερον καὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τοῦ πάντα δημιουργήσαντος θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. πάλιν τε οἱ μὲν ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι [b] καθ' ἑαυτοὺς εἶναι, ἐν τόπῳ τυγχάνοντές εἰσι περιεχόμενοι, καὶ συνεστῶτες ἐν τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ, ὁ δὲ θεὸς ὤν ἐστι καθ' ἑαυτόν, περιέχων τὰ πάντα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς περιεχόμενος, καὶ ἐν πᾶσι μέν ἐστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ δύναμιν, ἔξω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἐστὶ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν. ὥσπερ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἄνθρωποι κτίζουσιν, ὅνπερ τρόπον ὁ θεὸς κτίζει, οὐδ' οὕτως εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι, ὥσπερ ἐστὶν ὁ θεός· οὕτως ἄλλως ἐστὶν ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἄλλως ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός. τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα μέρη πως τῶν γεννώντων εἰσίν, ἐπεὶ καὶ [c] αὐτὴ τῶν σωμάτων ἡ φύσις οὐχ ἁπλῆ τίς ἐστιν, ἀλλὰ ῥευστή, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀποῤῥέουσί τε ἄνθρωποι γεννῶντες, καὶ πάλιν ἐπιῤῥεῖ τὰ ἐκ τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· δι' ἣν αἰτίαν καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πατέρες οἱ ἄνθρωποι· ὁ δὲ θεὸς ἀμερὴς ὢν ἀμε-
P. 218. ρίστως ἐστὶ καὶ ἀπαθὴς τοῦ υἱοῦ πατήρ. οὔτε γὰρ ἀποῤῥοὴ τοῦ ἀσωμάτου ἐστίν, οὔτ' ἐπιῤῥοή τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων· ἁπλοῦς δὲ ὢν τὴν φύσιν, ἑνὸς καὶ μόνου τοῦ υἱοῦ πατήρ ἐστι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μονογενής ἐστι, καὶ μόνος ἐν τοῖς

1) 1. Tim. 4, 13. 2) Esa. 1, 22. 3) Rom. 4, 17.

patibili sunt creati, at Deus expers est materiae et corporis. Quod P.217. si caedem dictiones Deo et hominibus in divinis Scripturis interdum attribuuntur, hominum est perspicacium, ut admonet Paulus, attendere ad lectionem, remque perpendere, ac pro natura rerum significatarum quae scripta sunt diiudicare, nec sensum confundere, ita ut quae ad Deum spectant, humano modo non intelligantur, nec vicissim quae ad homines pertinent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est vinum cum aqua miscere, alienumque ignem ad divinum ignem in altari admovere.

11. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem quoque dicitur; Deus item is est qui est, homines similiter dicuntur esse, quod ipsum quidem a Deo acceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo? An eodem modo est, quo homo? Minime certe; sed aliter has voces de Deo intelligimus, aliter de hominibus. Nam Deus quidem creat, ea quae non erant vocans ut sint, nullaque re ad creandum indigens; homines vero non nisi subiecta utuntur materia, postquam a Deo, qui omnia per proprium Verbum creavit, scientiam artemve agendi precibus obtinuerunt. Praeterea homines, qui per se ipsi esse non possunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo consistunt; at Deus, qui per se vere est, omnia continet, et a nulla re ipse continetur, in omnibus est sua bonitate et potentia, at extra omnia est propria natura. Quemadmodum ergo non eodem modo creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo sunt quo ille; ita aliter procreantur homines, et aliter Filius ex Patre nascitur. Fetus enim hominum partes quodammodo sunt gignentium, quippe cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed fluxa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quaedamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quae quidem causa est, cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendo Filii est Pater. Nihil enim P.218. ex re incorporea effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi

a. Sic Reg. Alii vero et editi *μὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι.*

b. Reg. *καθ' αὑτούς* et paullo post *καθ' αὑτόν.*

c. Reg. *αὐτῶν.*

P. 218. κόλποις τοῦ πατρός ἐστι, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δείκνυσιν ὁ πατὴρ λέγων· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα [1])· λόγος δέ ἐστιν οὗτος τοῦ πατρός, ἐν ᾧ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀμερὲς τοῦ πατρὸς νοεῖν δυνατόν· λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται, μήτιγε ὁ τοῦ θεοῦ. διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς ὡς λόγος· ἔνθα γάρ ἐστιν ὁ πατήρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τούτου λόγος ἐστίν· ἡμεῖς δὲ στήκομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προςκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν υἱὸν τοῦ προςκυνητοῦ πατρός· ἡμεῖς δὲ προςκυνοῦμεν, κύριον καὶ θεὸν αὐτὸν [a] ὁμολογοῦντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα καὶ ἄλλους παρ' ἐκεῖνον.

12. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, σκοπείτω λοιπὸν ὁ βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γενέσθω τις αὐτοὺς ἐντρέπων, εἰ τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα θέμις εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ λόγον ἔχει κἂν εἰς ἐνθύμησίν τινος ὅλως ἐλθεῖν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐπισυμβέβηκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀεὶ ὁ υἱός. καὶ γὰρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐννοίας ὑπερεξῆλθε καὶ ὑπεραναβέβηκεν ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις. ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν χρόνῳ γινόμεθα πατέρες, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ οὐκ ὄντες πρότερον ὕστερον γεγόναμεν· ὁ δὲ θεὸς ἀεὶ ὢν ἀεὶ τοῦ υἱοῦ πατήρ ἐστι. καὶ τῶν μὲν ἡ γένεσις ἐκ τῶν ὁμοίως ὄντων ἔχει τὴν πίστιν. ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ [b] ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ [2])· διὰ τοῦτο οἱ ἅγιοι, οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ υἱός, εἰκόνα τινὰ δεδώκασιν ἡμῖν ἐκ τῶν ὁρωμένων λέγοντες· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ [3])· καὶ πάλιν· ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς [4])· ὅτε καὶ μεμφόμενος τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος φησίν· [c] ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας [5])· αὕτη δέ ἐστιν ἡ πηγὴ ἡ λέγουσα· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος [6]). καὶ μικρὸν μέν ἐστι τὸ παράδειγμα καὶ λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθούμενον· δυνατὸν δὲ ὅμως ἐξ αὐτοῦ πλέον τῆς ἀνθρώπου φύσεως κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ἴσην τὴν ἡμῶν εἶναι καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν. τίς γὰρ δύναται κἂν λογίσασθαι, μὴ εἶναί ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ, μὴ εἶναι ἀεὶ τὸν υἱόν, ἢ ὅτι οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῇ; ἢ τίς ἱκανὸς διελεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγασμα, ἢ τὴν πηγὴν ἐπινοῆσαί ποτε τῆς ζωῆς ἔρημον, ἵνα καὶ μανεὶς εἴπῃ, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή [7]), ἢ ἀλλότριος τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὁ λέγων· ὁ ἐμὲ

1) Matth. 3, 17. 2) Matth. 11, 27. 3) Hebr. 1, 3. 4) Psal. 36 [35. LXX.], 10. 5) Bar. 3, 12. 6) Ierem. 2, 13. 7) Ioan. 14, 6.

posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum citra divisionem ac nihil patiendo producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendo. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater, illic et eius Verbum est; nos autem, tanquam res factae, coram eo stamus iudicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius; nos vero adoramus, Dominum eum et Deum confitentes, quia scilicet creati diversique ab illo sumus. P. 218.

12. Quae cum ita sint, attendat, quaeso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis, qui ut eos pudore afficiat, ab iisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est et proprius eius est fetus, ex nihilo esse dicere, an item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse. Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficimur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuerimus; at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creatarum generatio ex similitudine cognoscitur; quia vero *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius et cui Filius revelaverit*, idcirco Sancti, quibus id Filius revelavit, imaginem quandam ex rebus aspectabilibus nobis huiusmodi verbis reliquerunt: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius*; et iterum: *Quoniam apud te est fons vitae, in lumine tuo videbimus lumen.* Verbum item Israëlem obiurgans ait: *Dereliquisti fontem sapientiae*; ipse porro est fons, qui dicit: *Me dereliquerunt fontem aquae vivae.* Haec autem exempla licet levia sint admodum et obscura ad id quod cupimus exprimendum, ex his tamen intelligi potest aliquid, quod sit supra hominum naturam, nec Filii generationem nostrae esse similem. Quis enim vel cogitatione fingat, non esse aliquando splendorem, ut audeat contendere, non semper fuisse Filium, vel non fuisse, priusquam esset genitus? Aut quis a sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquando destitutum cogitabit, ut insaniens dicat, ex nihilo esse Filium, qui ipse ait: *Ego sum vita*, vel eum a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit: *Qui me videt, videt et Patrem*? Nimirum cum Sancti haec nos ita intelli-

a. Sic Reg. Alii vero et editi *αὐτόν* omittunt.

b. Reg. *ᾧ ἐάν*. Mox id. *ἡμῖν*, ut et legerunt interpretes. Ceteri et editi *ὑμῖν*.

c. Sic mss. et Scriptura. Editi *ἐγκατελίπετε*.

P. 219. ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν πατέρα[1]); οὕτω γὰρ ἡμᾶς οἱ ἅγιοι βουλόμενοι νοεῖν, τοιαῦτα καὶ παραδείγματα δεδώκασι, καὶ ἔστιν ἄτοπον καὶ λίαν ἀσεβές, τοιαύτας ἐχούσης τῆς γραφῆς τὰς εἰκόνας, ἐξ ἄλλων ἡμᾶς περὶ τοῦ κυρίου διανοεῖσθαι τῶν μήτε γεγραμμένων, μήτε τινὰ διάνοιαν εἰς εὐσέβειαν ἐχόντων.

13. Οὐκοῦν λοιπὸν λεγέτωσαν, πόθεν ἄρα καὶ οὗτοι μαθόντες, [a]ἢ τίνος αὐτοῖς παραδεδωκότος, τοιαῦτα περὶ τοῦ σωτῆρος ὑπονοεῖν ἤρξαντο. ἀνέγνωμεν, φήσουσιν, ἐν ταῖς παροιμίαις· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[2]). καὶ γὰρ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτο λέγειν ἐδόκουν, καὶ σὺ δὲ γράφων ἐδήλωσας, ὅτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνατρεπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, τοῦτο δὲ ὅμως αὐτοὶ τὸ ῥητὸν ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, ἓν τῶν κτισμάτων τὸν υἱὸν εἶναι ἔλεγον, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν συνηρίθμουν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσί μοι μὴ νενοηκέναι καλῶς· ἔχει γὰρ τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ καὶ λίαν ὀρθήν, ἣν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐβλασφήμησαν. τὰ γὰρ προειρημένα [b]πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν, καὶ ὄψονται πολλὴν ἐν αὐτοῖς οὖσαν τὴν διαφοράν. τίς γὰρ οὐ συνορᾷ διάνοιαν ἔχων ὀρθήν, ὅτι τὰ μὲν κτιζόμενα καὶ ποιούμενα ἔξωθεν τοῦ ποιοῦντος, ὁ δὲ υἱός, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔδειξεν ὁ λόγος, οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος [c]πατρὸς ὑπάρχει; καὶ γὰρ ἄνθρωπος κτίζει μὲν οἰκίαν, γεννᾷ δὲ υἱόν, καὶ οὐκ ἄν τις ἀναστρέφων εἴποι τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν ναῦν γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ κατασκευάζοντος, τὸν δὲ υἱὸν [d]κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτίζοντος, τὸν δὲ υἱὸν ἀνόμοιον τοῦ γεννῶντος· ἀλλὰ μᾶλλον [e]τὸν μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσει, τὴν δὲ οἰκίαν τέχνης εἶναι δημιούργημα, εἰ μή τις ἄρα τὴν διάνοιαν νοσοίη καὶ τὰς φρένας παρεξεστηκὼς [f]τυγχάνοι. ἀμέλει πάντων μᾶλλον ἡ θεία γραφή, γινώσκουσα τὴν ἑκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτιζομένων διὰ Μωυσέως φησίν· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[3])· περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν πατέρα σημαίνει λέγοντα· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε[4])· καὶ πάλιν· υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε[5])· αὐτός τε περὶ ἑαυτοῦ ὁ κύριος ἐν παροιμίαις λέγει· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με[6])· καὶ περὶ μὲν τῶν γεννητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησί· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο[7])·

1) Ioan. 14, 9. 2) Prov. 8, 22. 3) Genes. 1. 4) Psal. 110 [109. LXX.], 3. 5) Psal. 2, 7. 6) Prov. 8, 25. 7) Ioan. 1, 3.

a. Sic Reg. codex. Alii et editi omittunt *ἢ τίνος αὐτοῖς παραδεδωκότος*. Mox idem Reg. *ὑπονοεῖν*, ubi alii et editi *νοεῖν*.

gere vellent, nobis huiusmodi exempla tradidere. An non igitur absurdum proinde valdeque impium fuerit, cum has imagines et exempla Scriptura contineat, nos ex aliis, quae neque scripta sunt neque ad pietatem ullo modo spectant, Domini notitiam inquirere? P.219.

13. Iam itaque respondeant, undenam edocti vel quo tandem illis tradente ista de Salvatore suspicari coeperint. Legimus, inquient, in Proverbiis: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Scilicet id etiam videbantur obiectare Eusebiani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti, istos quoque multis licet argumentis prostratos et convictos ad illa Scripturae verba profugisse, eaque sursum deorsumve circumferentes asseverare, Filium unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas annumerare. Verum hunc Scripturae locum non recte mihi videntur intellexisse; siquidem pium et valde rectum continet sensum, quem si ipsi intellexissent, Dominum gloriae blasphemiis non offendissent. Nam quae supra sunt dicta, cum hac sententia conferant, cognoscentque multum in illis esse discriminis. Quis enim sanae mentis non intelligit, res creatas et factas extra effectorem esse, filium autem, ut supra ostendimus, non extra sed ex gignente patre exsistere? Nempe homo domum quidem condit, sed filium gignit, ita ut nemo inverso ordine ausit dicere, domum et navem ab aedificatore gigni, filium autem ab eodem condi et fieri, nec item domum aedificatoris imaginem esse, filium vero esse genitoris dissimilem; sed potius filium esse patris imaginem et domum artis opus fatebitur, nisi forte quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina Scriptura, quae rerum omnium naturam longe melius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysem haec ait: *In principio fecit Deus caelum et terram.* De Filio autem non alium quam ipsum Patrem declarat dicere: *Ex utero ante luciferum genui te.* Et rursus: *Filius meus es tu; Ego hodie genui te.* Ipse quoque Dominus de se ipso in Proverbiis ait: *Ante omnes colles generat me.* Ioannes item de factis et creatis rebus sic loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt*; de Domino autem dicit: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Itaque si filius est, non est res creata, si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illa inter se

b. Sic Reg. Alii vero et editi *εἰς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλέτωσαν.*

c. Sic Reg. At alii et editi *πατρός ἐστι.*

d. Haec verba *κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτίζοντος, τὸν δὲ υἱόν* omissa sunt in Reg.

e. Sic Reg. Ceteri autem et editi *τόν* omittunt.

f. Reg. *τυγχάνει.*

P. 219. περὶ δὲ τοῦ κυρίου εὐαγγελιζόμενος λέγει· ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο[1]). εἰ τοίνυν υἱός, οὐ κτίσμα, εἰ δὲ κτίσμα, οὐχ υἱός· πολλὴ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομίζηται.

14. Ἆρ' οὖν μάτην γέγραπται τοῦτο τὸ ῥητόν; τοῦτο γὰρ πάλιν ἐκεῖνοι περιβομβοῦσιν ὡς ἀγέλη κωνώπων. οὐχί γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτίζε-
P. 220. σθαι λέγεται, ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τοῦτο. τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὑρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἡγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὴν χρείαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοούμενος. τὸν μὲν οὖν καιρὸν [a] τοῦ ῥητοῦ τούτου εὑρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι ἀεὶ ὢν ὁ κύριος ὕστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ υἱὸς ὢν τοῦ θεοῦ γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου. τὴν δὲ χρείαν νοήσειεν, ὅτι τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ πατρὶ ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦμεν δουλείας[2]). τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν σωτῆρός ἐστι, τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[3]). ὡς γὰρ υἱῷ θεοῦ ὄντι ἁρμόζει καλῶς τὸ ἀϊδίως εἶναι καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ πατρός, οὕτως καὶ ἀνθρώπῳ γενομένῳ πρέπουσα φωνὴ τὸ κύριος ἔκτισέ με. τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ· καὶ ἐπείνασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυνθάνετο ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. καὶ ὥσπερ ἀκούοντες αὐτὸν κύριον καὶ θεὸν καὶ φῶς ἀληθινόν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ πατρός, οὕτως δίκαιόν ἐστιν ἀκούοντας τὸ ἔκτισε καὶ τὸ δοῦλος καὶ τὸ πέπονθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι, ἀνοίκειον γάρ, ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ οὐχ ἑτέρου, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἐστίν. εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρήσιμον [b] ἐθέλοι τις μαθεῖν, εὑρήσει καὶ τοῦτο· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο[4]), ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαβόντες θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τούτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι θεοῦ λοιπὸν καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζειν ἠρξάμεθα. ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς τὸ πνεῦμα λαμβάνοντες οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ

1) Ioan. 1, 18. 2) Hebr. 2, 15. 3) Prov. 8, 22. 4) Ioan. 1, 14.

differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet eius na- P. 219.
tura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti culicum examen murmurant. Minime vero; non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem P. 220.
esse Scripturae sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scriptarum causam investigabit, ac proinde quae legerit, dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine saeculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens, nos *omnes liberaret, qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus*. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum iam corpore accepto haec ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et aeternum esse et in sinu Patris esse; ita homini facto recte congruunt haec verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur: et esurivit et sitivit et interrogavit ubi iaceret Lazarus, et passus est, ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus, *Creavit, servus et passus est*, haec eius divinitati tribuere aequum non est, ut pote quae ab eadem sint aliena, sed carni, quam propter nos accepit, cuius ista nimirum sunt propria; quae quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum inde emolumentum discere velit, id etiam est reperturus. Nam *Verbum caro factum est*, ut et eam pro omnibus offerret, et nos eius spiritus facti participes dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset; sic enim exinde et homines Dei et in Christo homines appellari incepimus. Sed ut nos Spiritu accepto propriam non amittimus naturam, ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis

a. Sic Regius. Ceteri et editi omittunt τούτου. b. Reg. ἐθέλει.

P. 220. κύριος γενόμενος δι᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπος καὶ σῶμα φορέσας οὐδὲν ἧττον ἦν θεός· οὐ γὰρ ἠλαττοῦτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθεοποιεῖτο τοῦτο καὶ ἀθάνατον ἀπετέλει.

15. Ἱκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεῦσαι τὴν αἵρεσιν τῶν Ἀρειανῶν. καὶ γάρ, ὡς ὁ κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν ἔλεγον αὐτοὶ διηλέγχθησαν ἀσεβοῦντες, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτείνωμεν καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γάρ ἐστιν, ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ᾽ ἡμῶν· τάχα κἂν οὕτως ἐντραπέντες ἀναβλέψωσιν ὅθεν κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ὡς [a] προείπομεν, αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ πατρός. ὁ μὲν γὰρ ἀπόστολός φησι· Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[1]·
P. 221. ὁ δὲ Ἰωάννης εἰρηκώς· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εὐθύς· καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας[2]· ὡς, τοῦ λόγου ὄντος μονογενοῦς υἱοῦ, ἔν τε τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ γεγενῆσθαι τόν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν θεόν, ἐν τῷ Βαροὺχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας[3]. εἰ μὲν οὖν ἀρνοῦνται τὰ γεγραμμένα, αὐτόθεν ἀλλότριοι καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντες, οἰκείως ἂν καλοῖντο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοι καὶ χριστομάχοι· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς ἐπωνόμασαν καὶ αὐτοί· εἰ δὲ συνομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερῶς εἰπεῖν, ἃ κεκρυμμένως φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος [b] καὶ ἄσοφος ἦν ὁ θεός ποτε, καὶ μανέντες εἴπωσιν· ἦν ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἑαυτῆς γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ᾽ ἔξωθεν ἑαυτῆς κεκτῆσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμήσωσιν εἰπεῖν· ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ υἱός. τοῦτο γὰρ οὐκ ἔτι πηγὴν ταύτην δείκνυσιν, ἀλλά τινα λάκκον ὥσπερ ἔξωθεν ὕδωρ λαβόντα, κεχρημένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μεστόν, οὐδένα τῶν κἂν βραχεῖαν αἴσθησιν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν ἡγοῦμαι. ἐπειδὴ δὲ τονθορύζοντες λέγουσιν, ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ υἱοῦ λόγος καὶ σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ υἱοῦ, ἄλλος ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὅσιον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κάλλιον προσηγορίας· τοῦτο δὲ πάλιν προ-

1) 1. Cor. 1, 24. 2) Ioan. 1, 14. 3) Bar. 3, 12.

ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est p. 220.
redditum.

15. Et haec quidem satis esse videntur ad Arianam haeresim proscribendam; siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age iam nos quoque proponamus ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis haereant argumentis, sane tempus est, ut a nobis interrogentur; forte nempe hoc pacto futurum est, ut erubescant ac perspiciant, unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et Sapientiam Patris; nam haec sunt quidem Apostoli verba: *Christus Dei virtus et Dei sapientia.* Ioannes vero postquam dixisset: *Et Verbum caro factum est,* mox subdidit: *Et vidimus gloriam eius, glo-* p. 221.
riam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis. Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt caeli et terra ac omnia, quae in eis sunt. Huius porro sapientiae fontem esse Deum, nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israël *fontem sapientiae dereliquisse.* Si igitur ea, quae scripta sunt, negare voluerint; profecto nominis, quo insigniuntur, indigni et alieni fiunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturae afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant, quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiae fuisse expertem, furentesque dicant: „Fuit aliquando cum non „esset, nec fuit Christus priusquam est genitus.“ Praedicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant: „Ex nihilo factus est Filius.“ Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quendam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda haec sit impietas, ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dictitant, haec ad illos dicere haud ab re fuerit: Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille praeter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit praestantior, fas non est eum, qui praestantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa praestantius nomen obtinuit, idque signum fuerit eius progressionis. Atqui haec impietas priore

a. Reg. προείπαμεν.
b. Sic Reg. At editi et alii vocem ἄσοφος omittunt, quam tamen interpretes legerant.

P.221. κοπὴν αὐτοῦ σημαίνει, καὶ οὐ μεῖόν ἐστι τῶν προτέρων καὶ τοῦτο
τὸ ἀσέβημα. τὸν γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐστι,
τὸν λέγοντα· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1]), ὃν καὶ ὁ ἑωρακὼς ἑώ-
ρακε τὸν πατέρα[2]), [a]ὀνομάζειν ὑπό τινος ἔξωθεν βελτιοῦσθαι,
πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ
τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνεχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκεῖνο
λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ᾀσματίοις Ἄρειος καὶ ἐν
τῇ ἑαυτοῦ [b]Θαλίᾳ ὡς ἐπαπορῶν μυθολογεῖ· πολλοὺς λαλεῖ λόγους
ὁ θεός. ποῖον αὐτῶν ἄρα λέγομεν ἡμεῖς υἱὸν καὶ λόγον μονογενῆ
τοῦ πατρός; ἀνόητοι καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοί. πρῶτον
μὲν γὰρ τοιαῦτα λαλοῦντες περὶ θεοῦ, μικροῦ δεῖν ἄνθρωπον τὸν
θεὸν ὑπολαμβάνουσιν, οὕτω λαλοῦντα καὶ παραμείβοντα τοὺς προ-
P.222. τέρους τοῖς δευτέροις λόγοις, ὥσπερ οὐκ ἀρκοῦντος ἑνὸς ἐκ τοῦ θεοῦ
λόγου πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ πατρὸς δημιουργίαν καὶ τὴν
τούτου πρόνοιαν πληρῶσαι· τὸ μὲν γὰρ πολλοὺς αὐτὸν λαλεῖν λόγους,
ἀσθένεια τῶν πάντων ἐστίν, ἑκάστου λειπομένου τῆς τοῦ ἑτέρου
χρείας· τὸ δὲ ἑνὶ κεχρῆσθαι λόγῳ τὸν θεόν, ὡς καὶ ἔστιν ἀληθῶς,
τοῦτο καὶ τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσι, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ λόγου
τὴν τελειότητα, καὶ [c]τῶν οὕτω φρονούντων τὴν εὐσεβῆ σύνεσιν.

17. Εἴθε δὲ καὶ οὗτοι κἂν ἐξ ὧν λέγουσι νῦν, ἐθελήσουσιν ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν· εἰ γὰρ ἅπαξ διδόασι τὸν θεὸν προφέροντα λόγους, ἴσασιν ὅλως αὐτὸν πατέρα· τοῦτο δὲ γινώσκοντες σκοπείτωσαν, ὅτι μὴ θέλοντες ἕνα διδόναι τοῦ θεοῦ λόγον πολλῶν αὐτὸν εἶναι πατέρα φαντάζονται, καὶ τὸ μὲν ὅλως εἶναι τοῦ θεοῦ λόγον οὐ θέλουσιν ἀρνεῖσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τοῦ θεοῦ υἱὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν. ἔστι δὲ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἀγνωσία καὶ τῶν θείων γραφῶν ἀπειρία. εἰ γὰρ ὅλως ὁ θεὸς πατήρ ἐστι λόγου, διατί μὴ καὶ ὁ [d]γεννώμενος υἱός ἐστιν; υἱὸς δὲ πάλιν τοῦ θεοῦ τίς ἂν εἴη, ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ; καὶ γὰρ οὐ πολλοὶ λόγοι, ἵνα μὴ ἕκαστος ἐνδεὴς [e]ᾖ, ἀλλὰ εἷς ὁ λόγος, ἵνα τέλειος μόνος αὐτός, καὶ ὅτι ἑνὸς ὄντος τοῦ θεοῦ μίαν ἔδει καὶ τὴν εἰκόνα εἶναι αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱός. καὶ γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λογίων ἐστὶ μαθεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ εἰκὼν καὶ ἡ χεὶρ καὶ ἡ δύναμις· ἓν γάρ ἐστι τὸ τοῦ θεοῦ γέννημα,

1) Ioan. 10, 30. 2) Ioan. 14, 9.

a. Reg. ὀνομάζων.

b. Huius Arii operis meminit Socrates Ecclesiasticae historiae lib. I. cap. 9. [p. 29. ed Reading.] his verbis: *ἰστέον δὲ ὅτι Ἄρειος βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης, ὃ ἐπέγραψε Θάλειαν. ἔστι δὲ ὁ χαρακτὴρ τοῦ βιβλίου χαῦνος καὶ διαλελυμένος, τοῖς Σωταδείοις ᾄσμασι παραπλήσιος· ὅπερ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνοδος ἀπεκήρυξεν.* Id est: *Sciendum est Arium librum de sua opinione composuisse, quem Thaliam inscripsit, cu-*

non est minor; siquidem is, qui illum, qui in Patre est, in quo item P. 221.
est Pater, qui et idem dicit: *Ego et Pater unum sumus*, quem item qui videt, videt et Patrem, qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, nae ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque deiecti atque in summas, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo argumentum confugiunt, quod ipse Arius suis in cantiunculis et Thalia velut desperans effutivit. „Multa, inquiunt, verba loquitur Deus. „Quale ergo horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris esse di- „cimus?“ Stolidi certe illi et quidvis potius quam Christiani! Primo enim dum haec de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment, quippe qui sic loquatur et priora verba novis immutet, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia P. 222.
creanda, quae Pater decreverit, et ad eius providentiam exequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, nec non illorum pietatis, qui ita sentiunt.

17. Utinam vero saltem ex his, quae nunc proferunt, veritatem fateri velint. Nam si semel concedant, Deum verba proferre, illum Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant, se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multorum patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt inficiari; sed illud esse Dei filium non consentiunt, quod profecto ex veritatis ignorantia et divinarum Scripturarum inscitia provenit. Nam si vere Deus Pater est Verbi, cur qui gignitur, Filius non sit? Quis autem rursus Dei filius possit esse praeter eius Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque eius imago, quae ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei verbum, sapientia, imago, manus et virtus. Unus enim est Dei fetus, haecque sunt indicia, eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris, id quod ex ipso

ius libri stylus mollis est et dissolutus ac Soladeis cantilenis persimilis, quem tunc Synodus (Nicaena) *condemnavit.* Haec ibi. Scribit quoque Philostorgius lib. II. c. 2., Arium, quo errorem facilius disseminaret, ᾄσματά τε ναυτικὰ καὶ ἐπιμύλια καὶ ὁδοιπορικὰ γράψαι, καίτοι αὖθις ἕτερα συντεθέντα εἰς μελῳδίας ἐκτεῖναι, ἃς ἐνόμιζεν ἑκάστοις ἁρμόζειν. Id est: *Cantilenas nauticas, molarias et viatorias composuisse, aliasque rursus editas in numeros redegisse, quos cuique convenire existimabat.*

c. Reg. τῶν omittit moxque habet εὐσεβῆ σύνεσιν. Alii autem et editi ἀσεβῆ σύνεσιν, ut et Nannius legit.

d. Reg. γεννῶν ἑνός; mendose.

e. ἢ abest a Reg. et Basiliensi.

P. 222. καὶ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς γεννήσεώς [a] εἰσι γνωρίσματα. ἄν τε γὰρ τὸν υἱὸν εἴπῃς, τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει δεδήλωκας· ἄν τε τὸν λόγον ἐνθυμηθῇς, τὸ ἐξ αὐτοῦ πάλιν καὶ τὸ ἀδιαίρετον αὐτοῦ λογίζῃ· καὶ τὴν σοφίαν δὲ λέγων, οὐδὲν ἧττον τὸ μὴ ἔξωθεν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν φρονεῖς· ἂν δὲ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χεῖρα ὀνομάσῃς, τὸ ἴδιον πάλιν τῆς οὐσίας λέγεις· καὶ τὴν εἰκόνα δὲ λέγων, τὸν υἱὸν σημαίνεις· τί γὰρ ἂν εἴη ὅμοιον τῷ θεῷ, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ γέννημα; ἀμέλει [b] ἅπερ διὰ τοῦ λόγου γέγονε, ταῦτα τῇ σοφίᾳ τεθεμελίωται· καὶ ἃ ἐν τῇ σοφίᾳ τεθεμελίωται, ταῦτα πάντα ἐν τῇ χειρὶ πεποίηται, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονε. καὶ τούτων οὐκ ἔξωθεν ἡμεῖς, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν γραφῶν ἔχομεν τὴν πίστιν· ὁ μὲν γὰρ θεὸς αὐτὸς διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγει· ἡ χείρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν [1]). καὶ πάλιν· καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς χειρός μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν [2]). ὁ δὲ Δαβὶδ τοῦτο μαθὼν καὶ εἰδὼς τὴν χεῖρα αὐτὴν οὖσαν τὴν σοφίαν ἔψαλλε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου [3])· ὡς καὶ Σολομὼν παρὰ θεοῦ λαβὼν ἔλεγεν· ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν [4]). Ἰωάννης τε γινώσκων τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν λόγον εὐαγγελίζετο· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν.
P. 223. πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν [5]). ὁ δὲ ἀπόστολος βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν λόγον αὐτὸν ὄντα τὸν υἱόν φησι· πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ᾽ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἔθηκεν κληρονόμον πάντων· δι᾽ οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας [6])· καὶ πάλιν· εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι᾽ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι᾽ αὐτοῦ [7]). εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν υἱὸν αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ πατρός, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολῇ· εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί, ὃς ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς [c] τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι᾽ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν [8]). ὡς γὰρ διὰ

1) Esa. 48, 13. 2) Esa. 51, 16. 3) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 4) Prov. 3, 19. 5) Ioan. 1, 1—3. 6) Hebr. 1, 1. 2. 7) 1. Cor. 8, 6. 8) Coloss. 1, 12—17.

natura exoritur, significasti. Sive Verbum esse cogitaveris, rursus id P. 222.
quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari, cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo est, denotas; similiter si virtutem et manum eum dixeris, quod proprium est naturae, significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit praeter id, quod ex illo gignitur? Certe quae per Verbum facta sunt, haec eadem sapientia sunt fundata. Et quae in sapientia fundata sunt, haec omnia in manu sunt facta ac per Filium condita sunt. Nec vero ut haec probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Esaïam prophetam dicit: *Manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit caelos.* Et rursus: *Et sub umbra manus meae protegam te, in qua caelos constitui et terram fundavi.* David autem, qui eadem edoctus manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat: *Omnia in sapientia fecisti: impleta est terra creatione tua.* Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, haec sunt verba: *Deus sapientia fundavit terram.* Ioannes item non ignorans, Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditur: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil.* Aposto- P. 223.
lus denique, cui perspectum quoque erat, manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filium, sic loquitur: *Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis, in extremo dierum istorum locutus est nobis in Filio, quem constituit haeredem universorum, per quem etiam fecit saecula.* Et iterum: *Unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* Cum autem idem Apostolus non ignoraret, Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, haec habet epistola ad Colossenses. *Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suae, in quo habemus redemtionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae; quoniam in ipso condita sunt universa, quae in caelis et in terra sunt, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant.* Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non *offendet in lapidem offensio-*

a. Reg. ἔστι.
b. Sic Reg. Ceteri vero et editi ὅπερ.
c. Sic Reg., ut et habet Scripturae textus. In aliis et editis τήν deest.

P. 223. τοῦ λόγου, οὕτως εἰκόνος αὐτοῦ ὄντος ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. οὕτως δέ τις περὶ τοῦ κυρίου διανοούμενος, οὐ προςκόψει τῷ λίθῳ τοῦ προςκόμματος[1], ἀλλὰ μᾶλλον πορεύσεται πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τῆς [a] ἀληθείας τὸ φρόνημα, κἂν διαῤῥαγῶσιν οὗτοι φιλονεικοῦντες, μήτε τὸν θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐντρεπόμενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσέβιον οὕτως ἐξεταζόμενοι τότε διὰ πολλῶν καὶ καταγνόντες ἑαυτῶν, καθὰ προεῖπον, ὑπέγραψαν, καὶ μεταγνόντες ἠρέμησαν καὶ ἀνεχώρησαν. ἐπειδὴ δὲ οὗτοι νεανιευόμενοι ταῖς ἀσεβείαις καὶ σκοτοδινιῶντες περὶ τὴν ἀλήθειαν οὐδὲν ἕτερον ἢ κατηγορεῖν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐκ ποίων αὐτοὶ γραφῶν μαθόντες, ἢ παρὰ τίνος τῶν ἁγίων ἀκούσαντες, συμπεφορήκασιν ἑαυτοῖς ῥημάτια, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, καὶ τὸ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τὸ [b] τρεπτόν, καὶ τὸ προϋπάρχειν, καὶ τὸ θελήματι, ἐν οἷς κατὰ τοῦ κυρίου παίζοντες μυθολογοῦσιν. ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησί· πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ [c] μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλεπόμενον γεγονέναι[2]. ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ λόγῳ πρὸς τοὺς αἰῶνας· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ προϋπάρχων [d] πρὸ τῶν αἰώνων, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν· ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο καί τοι μὴ ὂν ἐκ
P. 224. τοῦ κανόνος προφέρουσι· [e] πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα. ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν πρὸς τὸν υἱόν ἐστι· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὧν καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτός· οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγκαταριθμεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οἰκοδομήμασι τὸν αὐτὸν ἄν τις παραφρονῶν λέγοι. διατί τοίνυν ἀγράφους αὐτοὶ λέξεις πρὸς ἀσέβειαν ἐφευρόντες, αἰτιῶνται τοὺς [f] ἀγράφοις λέξεσιν εὐσεβοῦντας; τὸ μὲν γὰρ ἀσεβεῖν παντελῶς κεκώλυται, κἂν ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτό τις ἐπιχειρῇ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσιον παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται, κἂν ξενιζούσαις λέξεσί τις χρήσηται, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβὲς [g] ἔχοι τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νενόηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. τὰ μὲν

1) Rom. 9, 32. 2) Hebr. 11, 3.

a. Reg. εὐσεβείας.

b. Nempe Ariani docebant, Verbum esse mutabilis naturae, ita ut se ad bonum vel malum posset convertere; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

c. Sic Reg. ut et Orat. de incarnatione

nis, sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Haec est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec Deum reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt. P. 223.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati eo postremum redacti sunt, ut seipsos condemnarent, tandemque subscripsere, uti supra diximus, atque adeo mutata sententia siluerunt. Cum autem isti impietate feroces et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes omne studium in calumnianda Synodo ponant, respondeant nobis, ex quibusnam Scripturis ipsi hausere, vel a quibusnam Patribus audivere huiusmodi voculas, quas sibi visum est congerere, *Ex non existentibus, non erat antequam genitus est, fuit aliquando cum non esset,* nec non sequentes voces, *mutabilis, praeexistere et voluntate,* quibus utique vocabulis impie adversus Dominum nugantur. Enimvero beatus quidem Paulus epistola ad Hebraeos ait: *Fide intelligimus, perfecta esse saecula Verbo Dei, ut id, quod cernitur, non ex rebus apparentibus fieret.* Verum nihil Verbo commune est cum saeculis; ipse enim ante saecula existit, per quem saecula facta sunt. In Pastore autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone): *Primum omnium crede unum esse Deum, qui* P. 224. *omnia creavit et perfecit, omniaque ex nihilo ut essent fecit.* Sed nec illud quoque ad Filium pertinet; siquidem de omnibus loquitur, quae per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri, ut opifex his, quae ipse effecit, annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque aedificia ab eo constructa. Quid igitur illi eos, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti accusant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi variis verbis speciosisve sophismatis suam impietatem quis tentet obtegere; at nemo non fateatur, rem sanctam ac iustam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis vocibus quis utatur, dummodo is, qui loquitur, pie sentiat et per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illae itaque Christi hostium, quas

verbi [Athan. Opp. ed. Ben. Tom. I.] pag. 49. habetur. Ceteri et editi *ἐκ μὴ φαινομένων*, ut et legisse videtur versionis vulgatae auctor.

d. *πρό* deest in Reg.

e. [Hermae Pastor] Lib. 2. mand. 1. [Patres apost. ed. Cotel.-Cler. I. pag. 85.]

f. Reg. *ἐγγράφοις*; mendose.

g. Reg. *ἔχῃ*.

P. 224. οὖν προειρημένα τῶν χριστομάχων χαμαίζηλα ῥημάτια προαπέδειξεν ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάσης ἀσεβείας ὄντα μεστά· τὰ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα καὶ ὁρισθέντα κατ' αὐτῶν ἐὰν ἐρευνήσῃ τις ἀκριβῶς, εὑρήσει πάντως ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, ἂν μάλιστα καὶ τὴν πρόφασιν τῶν τοιούτων λέξεων ἔχουσαν τὸ εὔλογον, φιλομαθῶς ἐρωτήσας, ἀκούσῃ· ἔστι γὰρ αὕτη.

19. [a] Τῆς συνόδου βουλομένης τὰς μὲν τῶν Ἀρειανῶν τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν γραφῶν ὁμολογουμένας φωνὰς γράψαι, ὅτι τε υἱός ἐστιν οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ἴδιον δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννημα· οἱ περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ τῆς πολυχρονίου κακοδοξίας ἑαυτῶν ἑλκόμενοι ἐβούλοντο τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, μηδέν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν ἡμῶν αὐτόν, διὰ τὸ γεγράφθαι· εἷς θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα[1]). καὶ πάλιν· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ[2]). ἀλλ' οἱ πατέρες θεωρήσαντες ἐκείνων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, ἠναγκάσθησαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ γράψαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν υἱόν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ κοινὸν καὶ ἴσον τοῦ τε υἱοῦ καὶ τῶν γενητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κτίσμα, τὸν δὲ λόγον μόνον ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεσθαι. κἂν γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ τὰ πάντα [b] λέγηται, ἀλλ' ἄλλως, ἢ ὡς ἔστιν ὁ υἱός, εἴρηται. τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκῇ καὶ ἐκ ταυτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, [c] κατὰ τοὺς λέγοντας ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς καὶ ὁμοιομερῶν, [d] ἢ ὥς τινες τῶν αἱρετικῶν ἄλλον δημιουργὸν λέγουσιν, ἢ ὡς πάλιν ἄλλοι ὑπό τινων
P. 225. ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν, ἀλλ' ὅτι τοῦ θεοῦ ὄντος τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ λόγου οὐκ ὄντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ λόγος, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστίν, εἴρηται καὶ ἔστι μόνος ἐκ τοῦ πατρός, [e] τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός· οὐδενὶ γὰρ τῶν γενητῶν ὑπάρχει τοῦτο. ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ θεοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγε· καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, ἵνα δείξῃ πᾶσιν, ὅτι ἄλλος μέν ἐστιν ὁ υἱὸς τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ γενομένων· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ γενόμενα διὰ υἱοῦ γέγονε· τῆς δὲ δημι-

1) 1. Cor. 8, 6. 2) 2. Cor. 5, 17. 18.

a. Videsis Epist. ad Africanos [nr. 5. Opp. ed. Ben. T. I. P. II. p. 895.], ubi eadem habentur.

b. Sic Reg. Alii vero et editi λέγεται.

c. Epicurus, Anaxagoras.

supra retulimus, futiles et vanae voculae omni prorsus sunt impietate P.224.
plenae, uti antea et modo nostra oratione ostendimus. Si quis autem ea, quae contra illos a Synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpenderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuerit causa has voces adhibendi, quae quidem haec fuit.

19. Cum vellet Synodus impia Arianorum vocabula abrogare et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris fetus; Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsi, istud *ex Deo* nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet, quod scriptum sit: *Unus Deus, ex quo omnia*, et iterum: *Vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo.* Qua illorum astutia et impia callidate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt, quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere, Filium esse ex Dei substantia, ut nempe illud *ex Deo* non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur, cetera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatae non casu et sponte seu ex seipsis existunt, nec fortuitum ortum habuere, ut quidem putabant, qui ex atomorum coniunctione et ex consimilibus omnia esse effecta docebant, quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam sensere haeretici, denique quia nec, ut aliis placebat, ab Angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta; sed quia omnia a P.225.
Deo, qui vere est, cum antea non essent, per Verbum facta sunt, ut essent: idcirco ex Deo illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est ex Patre; atque id ipsum significatur, cum dicitur, Filium esse ex substantia Patris; id enim nulli rei factae potest congruere. Sane Paulus, qui omnia ex Deo esse dicit, mox subiicit: *Et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia*; nempe ut cunctos doceret, Filium alium esse ab omnibus, quae ex Deo facta sunt. Nam quae ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cuius Deus auctor est, haec ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Filius.

d. Marcionitae et Manichaei, Simon Magus, Menander, Saturninus aliique.

e. Haec verba *τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός* desunt in edit. Commel. et 7. ms. Felckm. In aliis vero habentur, eaque legerunt Nannius et Ambros. Camald.

P. 225. οργίας χάριν τῆς παρὰ θεοῦ γενομένης ταῦτ' εἴρηκε, καὶ οὐ δια τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός. οὔτε γὰρ τὰ πάντα ὡς ὁ υἱός, οὔτε ὁ λόγος εἷς τῶν πάντων ἐστί· τῶν γὰρ πάντων κύριος καὶ δημιουργός ἐστι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἁγία σύνοδος λευκότερον εἴρηκεν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν εἶναι τοῦ πατρός, ἵνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν ὁ λόγος εἶναι πιστευθῇ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόφασις πρὸς ἀπάτην [a] ὑπολειφθήσηται τοῖς ἀσεβοῦσι. περὶ μὲν οὖν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς οὐσίας ἡ πρόφασις αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων, δεῖν γραφῆναι δύναμιν ἀληθινὴν καὶ εἰκόνα τοῦ πατρὸς τὸν λόγον, ὅμοιόν τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ πατρὶ καὶ ἄτρεπτον καὶ ἀεὶ καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἦν ὁ λόγος ἀεί, ὑπάρχων ἀϊδίως παρὰ τῷ πατρί, ὡς ἀπαύγασμα φωτός· οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠνείχοντο μὲν μὴ τολμῶντες ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχύνην, ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς τονθορύζοντες καὶ διανεύοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀεὶ καὶ τὸ τῆς δυνάμεως ὄνομα καὶ τὸ ἐν αὐτῷ κοινὰ πάλιν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν υἱόν, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τούτοις ἡμᾶς συνθέσθαι· τὸ μὲν ὅμοιον, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράφη· εἰκὼν ἔστιν ὁ ἄνθρωπος καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχει[1]), τὸ δὲ ἀεί, ὅτι γέγραπται· ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες[2]), τὸ δὲ ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καί ἐσμεν[3]), καὶ τὸ ἄτρεπτον δέ, ὅτι γέγραπται· οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ[4]), περὶ δὲ τῆς δυνάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμπη καὶ ὁ βροῦχος μὲν λέγονται δύναμις καὶ δύναμις μεγάλη[5]), πολλάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὥςπερ· ἐξῆλθε πᾶσα ἡ δύναμις κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου[6]), καὶ ἄλλαι δὲ οὐράνιαι δυνάμεις εἰσί· κύριος γάρ, φησί, τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς Ἰακώβ[7]). τοιαῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ λεγόμενος σοφιστὴς παρ' αὐτῶν μαθὼν ἔγραψε, καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ Ἄρειος μαθών, ὥςπερ εἴρηται. ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι
P. 226. καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόκρισιν ἐκείνων, καὶ ὅτι κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν καρδίαις τῶν ἀσεβῶν δόλος ἐστὶ τεκταινομένων κακά[8]), ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ αὖθις συναγαγεῖν ἐκ τῶν γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἅπερ πρότερον ἔλεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν καὶ γράψαι, ὁμοούσιον εἶναι τῷ πατρὶ τὸν υἱόν, ἵνα μὴ μόνον ὅμοιον τὸν υἱόν, ἀλλὰ ταὐτὸν τῇ ὁμοιώσει ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι σημαίνωσι, καὶ ἄλλην οὖσαν τὴν τοῦ υἱοῦ ὁμοίωσιν καὶ ἀτρεψίαν δείξωσι παρὰ τὴν ἐν ἡμῖν λεγομένην μίμησιν, ἣν ἐξ ἀρετῆς

1) 1. Cor. 11, 7. 2) 2. Cor. 4, 11. 3) Act. 17, 28. 4) Rom. 8, 35. 5) Ioel. 2, 25. 6) Exod. 12, 41. 7) Psal. 46 [45. LXX.], 8. 8) Prov. 12, 20.

Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, P. 225. sed omnium est dominus et opifex. Siquidem idcirco sancta Synodus apertius dixit, illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit ex Deo, atque ut etiam nullus iam locus dolose agendi impiis relinqueretur. Haec ergo fuit causa, cur *ex substantia* scriptum sit.

20. Cum autem rursus Episcopi dicerent, scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile semperque esse, ac sine divisione in ipso esse (nec enim unquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab aeternitate apud Patrem exstitit, tanquam lucis splendor), his autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos suppudebat convictos et confutatos fuisse; tamen deprehensi sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere, istas voces *Simile, semper, virtutem, et in ipso* nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum videri, si haec nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis* spectat, ea, inquiebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit: homo *imago et gloria Dei est*. Vox *semper* nobis item convenit; nam scriptum est: *Semper enim nos viventes*. Nec haec verba *in ipso* a nobis sunt aliena, quia *in ipso vivimus et movemur et sumus*. *Immutabiles* quoque dicimur, ubi scriptum est: *Nihil nos separabit a caritate Dei*. Denique nomen *virtutis* aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur. Idem etiam saepe de populo scriptum est, ut: *Egressa est omnis virtus Domini ex terra Aegypti*. Aliae item caelestes sunt virtutes: *Nam,* inquit, *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Iacob*. Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quae nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi Episcopi illorum hac in re simulationem animadverterunt, *dolum*que esse *in* P. 226. *cordibus* impiorum *mala cogitantium,* ut ait Scriptura; sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quae antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare ac denique scribere, Filium Patri esse consubstantialem, ut scilicet significarent, Filium non tantum similem, sed eandem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quae in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora, quae inter se sunt similia, illa certe distare et procul a

a. Reg. ὑπολίπηται.

P. 226. διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἡμεῖς προςλαμβάνομεν. τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὅμοια πρὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα δυνατόν πως διΐστασθαι καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἷοί εἰσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων υἱοὶ πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σήθ, ὡς ἦν ὅμοιος αὐτῷ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ[1]). ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ πατρὸς τοῦ υἱοῦ γέννησις ἄλλη παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστί, καὶ οὐ μόνον ὅμοιος, ἀλλὰ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, καὶ ἕν μέν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ[2]), ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ἀεὶ δὲ ἐν τῷ πατρί ἐστιν ὁ λόγος, καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ λόγῳ, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει· διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος τοῦτο νοοῦσα καλῶς ὁμοούσιον ἔγραψεν, ἵνα τήν τε τῶν αἱρετικῶν κακοήθειαν ἀνατρέψωσι, καὶ δείξωσιν ἄλλον εἶναι τῶν γενητῶν τὸν λόγον. καὶ γὰρ τοῦτο γράψαντες εὐθὺς ἐπήγαγον· τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ποίημα ἢ ἐξ ἑτέρας οὐσίας, τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ ἐκκλησία. ταῦτα δὲ εἰρηκότες ἐδήλωσαν φανερῶς, ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναιρετικὰ τῶν τῆς ἀσεβείας λογαρίων εἰσίν, ἅπερ ἐστὶ κτίσμα καὶ ποίημα καὶ γενητὸν καὶ τρεπτὸν καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν ἀντιλέγει τῇ συνόδῳ· ὁ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ φρονῶν ἐξ ἀνάγκης τὰ τῆς συνόδου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων, ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

21. Οὐκ οὖν εἰ τὰ ῥήματα καὶ οὗτοι ὡς ξένα προφασίζονται, φρονείτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνοδος οὕτως ἔγραψεν, ἀναθεματίζοντες ἅπερ ἀνεθεμάτισεν ἡ σύνοδος, καὶ λοιπόν, εἰ δύνανται, μεμφέσθωσαν τὰς λέξεις. εὖ δὲ οἶδα, ὅτι φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς συνόδου καὶ τὰ ῥήματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέξονται. ἂν δὲ καὶ ταύτην αἰτιᾶσθαι θελήσωσι, δῆλοι πᾶσίν εἰσι μάτην καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ μόνον ἀφορμὰς ἑαυτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. ἡ μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέξεων αὕτη· εἰ δ' ὅτι καὶ μὴ ἔγγραφοί εἰσι πάλιν γογγύζουσιν, αὐτόθεν μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέσθωσαν ὡς κενολογοῦντες καὶ τὸν νοῦν οὐχ ὑγι-
P. 227. αίνοντες· ᵃἑαυτοὺς δὲ καὶ ἐν τούτοις αἰτιάσθωσαν, ὅτι πρῶτοι παρασχόντες τὴν τοιαύτην πρόφασιν ἐξ ἀγράφων θεομαχεῖν ἤρξαντο. γινωσκέτω δὲ ὅμως, εἴ τίς ἐστι φιλομαθής, ὅτι εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλά, καθάπερ εἴρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνούμεναι σημαίνουσι τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ὁλόκλη-

1) Genes. 5, 3. 2) Ioan. 10, 30.

se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios P. 226.
parentes, quemadmodum de Adam et Seth, quem ille genuit, scriptum est, nempe similem illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiae Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item *unum ipse et Pater* sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre et Pater in Verbo, eo modo quo splendor se habet ad lucem, id enim dictio ipsa significat; idcirco Synodus ea re perspecta eum esse consubstantialem recte scripsit, ut et haereticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subiungunt: „His vero qui dicunt Filium „Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel muta-„bilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et „Catholica Ecclesia.“ Quibus utique dictis aperte declaratur, his vocabulis *ex substantia* et *consubstantialis* deleri impietatis voculas, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, Synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem quae Synodus sentire et intelligere, ita ut recte percipiat, haec eo fere modo esse, quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

21. Itaque si illi verba ista velut nova ac peregrina admittere recusant; sententiam ipsam admittant, quam Synodus his indicare voluit, et quibus illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema, ac de cetero, si possint, voces ipsas reprehendant. Ego vero nullus dubito, quin sententia Synodi recepta verba quoque ipsa approbent. Sin autem sententiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit, frustra illos nullaque de causa verba reprehendere, sed solum occasiones impietatis confirmandae sibi ipsis fingere. Haec igitur causa fuit, cur huiusmodi voces fuerint institutae. Quod si rursus murmurent, quod illae in Scripturis non exstent, hoc ipso tanquam futiles et mente non sani sunt reiiciendi. Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, P. 227.
quod primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis vocibus, quae in Scripturis non habentur, bellum Deo coeperint inferre. Noverit tamen quisquis studiosus fuerit, etiamsi ipsae voces ita in Scripturis non exstent, sententiam tamen, quam continent, vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra dictum est, quam quidem sententiam,

a. Reg. ἑαυτοῖς.

P. 227. ρον. σκοπεῖν δὲ τοῦτό σε μὲν ἔξεστιν, ἐκείνους δὲ κατακούειν τοὺς ἀπαιδεύτους. δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ᾽ ἔστιν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν λόγον ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι καὶ μόνον ἴδιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. πόθεν γὰρ ἄλλοθεν νοήσειέ τις τὸν υἱόν, ὅς ἐστιν ἡ σοφία καὶ ὁ λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ; ὅμως δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν γραφῶν μεμαθήκαμεν, τοῦ μὲν πατρὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν[1]), καί· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε[2]), τοῦ δὲ υἱοῦ περὶ ἑαυτοῦ δεικνύντος τοῖς Ἰουδαίοις· εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον[3]), καὶ πάλιν· οὐχ ὅτι [a]τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ θεοῦ, οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα[4]), καὶ μὴν καὶ τό· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[5]), καί· ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[6]), ἶσόν ἐστι τῷ λέγειν· ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρός εἰμι καὶ ἀδιαίρετος αὐτοῦ. καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγων· ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο[7]), μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ [b]σωτῆρος εἴρηκε. τί γὰρ ἄλλο τὸ ἐν κόλποις σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ γέννησιν;

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν θεὸν ἡγεῖταί τις εἶναι σύνθετον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηκός, ἢ ἔξωθέν τινα περιβολὴν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἢ εἶναί τινα περὶ αὐτὸν τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥςτε λέγοντας ἡμᾶς θεὸν ἢ ὀνομάζοντας πατέρα μὴ αὐτὴν τὴν ἀόρατον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν σημαίνειν, ἀλλά τι τῶν περὶ [c]αὐτήν· μεμφέσθωσαν μὲν τὴν σύνοδον γράψασαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν, κατανοείτωσαν δέ, ὅτι δύο ταῦτα βλασφημοῦσιν οὕτω διανοούμενοι. τόν τε γὰρ θεὸν σωματικόν τινα εἰςάγουσι, καὶ τὸν κύριον οὐκ αὐτοῦ τοῦ πατρός, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι υἱὸν καταψεύδονται. εἰ δὲ ἁπλοῦν τί ἐστιν ὁ θεός, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστι, δῆλον ὅτι λέγοντες τὸν θεὸν καὶ ὀνομάζοντες τὸν πατέρα οὐδέν τι ὡς περὶ αὐτὸν ὀνομάζομεν, ἀλλ᾽ αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνομεν. κἂν γὰρ καταλαβεῖν, ὅτι ποτέ ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, μὴ ᾖ δυνατόν, ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν θεόν, καὶ τῆς γραφῆς ἐν τούτοις αὐτὸν σημαινούσης, οὐκ ἄλλον τινὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτὸν σημᾶναι θέλοντες, λέγομεν θεὸν καὶ πατέρα καὶ κύριον. ὅταν γοῦν λέγῃ· ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, καὶ τὸ ἐγώ
P. 228. εἰμι κύριος ὁ θεός, καὶ ὅπου ποτὲ λέγει ἡ γραφὴ ὁ θεός, ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν, καὶ ὅτι ἐστὶν ὅνπερ λέγουσιν. οὐκοῦν μὴ ξενιζέσθω τις ἀκούων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν υἱὸν

1) Psal. 45 [44 LXX], 2. 2) Psal. 110 [109. LXX.], 3. 3) Ioan. 8, 42. 4) Ioan. 6, 46. 5) Ioan. 10, 30. 6) Ioan. 14, 10. 7) Ioan. 1, 18.

cum proferuntur, his indicant, quibus aures sanae et integrae sunt in P. 227.
pietate. Id sane et tibi inspicere et imperitis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est vereque creditur, Verbum esse ex Patre, illudque solum proprium eius et natura fetum esse. Ex quo enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in quo omnia sunt facta, quam ex Deo esse intelligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didicimus. Pater enim per David dicit: *Eructavit cor meum verbum bonum,* et: *Ex utero ante luciferum genui te.* Filius item de seipso ita ad Iudaeos loquitur: *Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Patre exivi,* et iterum: *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem.* Item illud: *Ego et Pater unum sumus,* et: *Ego in Patre et Pater in me,* idem est ac si diceret: Ego ex Patre sum nec ab eo possum dividi. Ioannes quoque dicit: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Scilicet haec ipse a Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud *in sinu* significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

22. Si quis ergo Deum compositum esse existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut aliquem extrinsecus amictum habeat, quo contegatur, aut quaedam circum eum sint, quae eius substantiam compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem nominamus, non eius substantiam, quae nec videri nec comprehendi potest, sed aliquid eorum, quae circum ipsam sunt, significemus; Synodum per me licet incusent, quae Dei Filium ex eius substantia esse scripserit. Intelligant tamen, se ita sentiendo duplicem impietatem committere. Nam quendam Deum corporeum inducunt, et Dominum non sui Patris, sed rerum, quae circum ipsum sunt, filium esse mentiuntur. Sed si Deus aliquid simplex est, uti revera est, liquet nihil nos, quod veluti circum ipsum sit, nominare, cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam eius substantiam significare. Quamvis enim comprehendi non possit, quid tandem sit Dei substantia, attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum huiusmodi vocibus indicet, sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit: *Ego sum qui sum,* et: *Ego sum Dominus Deus,* ac ubicumque P. 228.
Scriptura dicit *Deus;* cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari, quam ipsam eius incomprehensam substantiam, et quod ille sit, quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat, cum audit Filium

a. Sic Reg. ut et legitur Ioan. 6, 46. Alii et editi τόν omittunt.

b. Sic Reg. Editi vero et alii πατρός.

c. Reg. αὐτόν.

P.228. τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδεχέσθω τοὺς πατέρας διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παραλλήλου τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γράψαντας τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. ταὐτὸν γὰρ ἡγήσαντο λέγειν ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ τὸ λέγειν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν λόγον· ἐπεὶ καὶ τὸ θεός, καθὰ προεῖπον, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ὄντος σημαίνει. εἰ μὲν οὖν μὴ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ λόγος, ὡς ἂν υἱὸς εἴη φύσει γνήσιος ἐκ πατρός, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργῆσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ· οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ πατρός, οὔτε αὐτὸς ὁ υἱὸς κατ' οὐσίαν ἐστὶ υἱός, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς, ὡς ἡμεῖς οἱ κατὰ χάριν καλούμενοι υἱοί. εἰ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι μόνος ὁ [a] υἱὸς γνήσιος, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστι, λεχθείη ἂν εἰκότως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ ὁ υἱός.

23. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἐξαπτόμενον ἐκ τῆς θέρμης τοῦ ἡλίου πῦρ, ὅπερ καὶ σβέννυσθαι πάλιν εἴωθεν, εἰρήκασιν οἱ ἅγιοι εἶναι τὸν λόγον πρὸς τὸν θεόν· τοῦτο γὰρ ἔργον ἔξωθεν καὶ κτίσμα τοῦ ποιοῦντος ἦν· ἀλλὰ ἀπαύγασμα αὐτὸν εὐηγγελίσαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητα δηλώσωσι. καὶ γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθήσεται· [b] πῶς γὰρ ἂν ἄλλως εἴη τοιοῦτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστι γέννημα; ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα σώζειν. οὕτω δὴ τοῦ λόγου φανέντος εὐσεβοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἴη μηδὲ ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ξενίζεσθαι τοὺς χριστομάχους, ἐχούσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὑγιῆ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. εἰ γὰρ δή φαμεν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν λόγον· λοιπὸν γὰρ ἡ λέξις ὁμολογείσθω καὶ παρ' αὐτῶν· τί ἂν εἴη τοῦτο, ἢ τὸ ἀληθῶς καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς καὶ γεγέννηται; οὐ γὰρ ἑτεροειδές, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀνόμοιον τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρὸς ἐπιμιγνύηται· οὐδὲ ἔξωθεν ἁπλῶς ὅμοιος, ἵνα μὴ καθ' ἕτερον ἢ ὅλως ἑτεροούσιος φαίνηται, ὥςπερ χαλκὸς στίλβων καὶ χρυσὸς καὶ ἄργυρος καὶ κασσίτερος. ταῦτα γὰρ ξένα καὶ ἑτεροφυῆ ἀλλήλων καὶ ἀπεσχοινισμένα τῇ φύσει καὶ τῇ δυνάμει τυγχάνουσι· καὶ οὔτε ὁ χαλκὸς ἴδιος τοῦ χρυσοῦ, οὔτε ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ ὅμοια μὲν νομίζεται εἶναι, ἑτεροούσια δὲ ἀλλήλων ἐστίν· εἰ μὲν οὖν καὶ [c] ὁ υἱὸς οὕτως ἐστίν, ἔστω κτίσμα ὥςπερ καὶ ἡμεῖς καὶ μὴ ὁμοούσιος· εἰ δὲ υἱός ἐστι λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ πατρός,
P.229. ἀπαύγασμα, εἰκότως ὁμοούσιος ἂν εἴη. [d] εἰ γὰρ τὸ μὴ ἐκ τοῦ

a. Sic Reg. Basil. ut et legit Nannius. Ceteri et edit. Commel. omittunt *ὡς υἱὸς γνήσιος* etc. usque ad *καὶ γάρ*.

b. Sic Reg. Ceteri vero et editi *πῶς γὰρ ἄλλως*.

Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiatur, qui videlicet, ut ipsam rei notionem perpurgarent, maioris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces *ex Deo* istis *ex Dei substantia* explicavere. Idem enim esse arbitrati sunt, dicere Verbum *ex Deo* esse, ac dicere ipsum esse *ex Dei substantia*, quando quidem ista vox *Deus*, ut dixi, nihil aliud significat, quam substantiam eius, qui est. Si igitur Verbum non ita est ex Deo, ut verus ex Patre natura sit Filius, sed si eo tantummodo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatae, quia nempe a Deo factae sunt; sane neque ex substantia Patris est; neque ipse Filius substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est tanquam verus Filius, uti revera est; iure ac merito ex substantia Dei Filius dicendus est. P. 228.

23. Certe rem ita se habere patet ex exemplo lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet extingui, Verbum se ad Deum habere Sancti censuere; ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixere, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, eiusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat, vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fetus? Sic enim necesse est eum eandem rem esse ac suum Patrem. Quae cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce *consubstantialis* minime debent offendi, cum haec sanam omnino contineat sententiam rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse dicimus (iam enim et ipsi dictionem hanc admittant), quid aliud significamus, quam veram et aeternam substantiam, ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur, nec extrinsecus duntaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversae substantiae esse appareat, veluti aes fulgens et aurum, argentum et stannum. Haec siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura tum virtute nec aes proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur; sed quamvis haec putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, esto res creata ut et nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendorve, merito utique consubstantialis est. Nisi enim P. 229.
ostendatur, illum non ex Deo, sed tanquam organum natura et sub-

c. Sic Regius. At in aliis et editis ὁ deest.

d. Particula μή videtur addenda post εἰ vel certe subaudienda. Ibid. Reg. δείκνυτε.

P. 229. θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὄργανον ἑτεροφυὲς καὶ ἑτεροούσιον δείκνυται, καλῶς ἄρα ἡ σύνοδος ἔγραψε καὶ νενόηκεν ὀρθῶς.

24. Ἐξηρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις [a] πᾶς λογισμὸς σωματικός, φαντασίαν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερβάντες, καθαρᾷ τῇ νοήσει καὶ μόνῳ τῷ νῷ νοῶμεν υἱοῦ πρὸς πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ λόγου τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἰδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τοῦ ἀπαυγάσματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ υἱὸς οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς θεῷ πρέπον ἐστίν, εἴρηταί τε καὶ ἔστι, τὸν αὐτὸν τρόπον [b] τὴν λέξιν τοῦ ὁμοουσίου ἀκούοντες, μὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνας αἰσθήσεις πίπτοντες μερισμοὺς καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογιζώμεθα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἑνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν. τοῦτο γὰρ ἴδιον υἱοῦ πρὸς πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυσι τὸν θεὸν ἀληθῶς ὄντα πατέρα τοῦ λόγου. πάλιν γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο. τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ἀνόμοιον εἶναι τοῦ ἡλίου; ἢ τίς μᾶλλον ἐνορῶν οὕτως τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτός, οὐκ ἂν εἴποι θαῤῥήσας· ὄντως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἕν εἰσι, καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ δείκνυται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὄν, ὥςτε τὸν ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν κἀκεῖνο; τὴν δὲ τοιαύτην ἑνότητα καὶ φυσικὴν ἰδιότητα πῶς ἂν οἱ πιστεύοντες καὶ βλέποντες ὀρθῶς καλέσαιεν ἢ ὁμοούσιον γέννημα; τὸ δὲ τοῦ θεοῦ γέννημα τί ἄν τις οἰκείως καὶ πρεπόντως νοήσειεν, ἢ λόγον καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, ἥνπερ [c] οὔτε τοῦ πατρὸς λέγειν ξένην ὅσιόν ἐστιν, οὔτε μὴ ἀϊδίως εἶναι παρὰ τῷ πατρὶ κἂν φαντάζεσθαι θέμις ἐστί; τούτῳ γὰρ τῷ γεννήματι τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ πατήρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν ἐκτείνων δι' αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται· καὶ οὕτως ἓν αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ εἰσιν[1]), ὥςπερ εἴρηται, εἰ μὴ ἄρα οἱ κακόφρονες τολμήσαντες πάλιν εἴποιεν, ἄλλην εἶναι τὴν τοῦ λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἵν' ᾖ τὸ μὲν ἐν τῷ υἱῷ φῶς ἓν πρὸς τὸν πατέρα, αὐτὸς δὲ ξένος κατ' οὐσίαν ὡς κτίσμα. ἀλλὰ τοῦτο τοῦ Καϊάφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως [d] ἀτεχνῶς ἐστι τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν ἐκκλησία ἐξέβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποκρίνονται, διὸ καὶ αὐτοὶ τῆς ἀληθείας ἐκπεσόντες ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί. εἰ γὰρ ὅλως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς φωτός, διατί μὴ μᾶλλον αὐτός ἐστι τὸ μετεχόμενον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ πατρὸς εὑρίσκηται; εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστίν, οὐκέτι δείκνυται διὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, οὗ καὶ αὐτὸς μετέχει. εἰ δὲ οὗτός

1) Ioan. 10, 30.

stantia diversum esse, fatendum sane est, recte Synodum et scripsisse p. 229.
et cogitasse.

24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporea; sed sensus omnes praetergressi pura intelligentia et sola mente percipiamus, quam vere sit Filius Patris, quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fetus et filius non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est, ita cum vocem *consubstantialis* audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendae sunt ullae; sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes unam naturam et eandem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur, Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat, splendorem soli externum et dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit, quonam modo splendor se ad solem habeat eandemque esse lucem, non audacter dicat: ,,Vere lux et splendor una res est, hicque in illa ostenditur, et splendor in sole existit, ,,ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat?" Haec porro unitas et naturalis proprietas quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? Quis autem proprie digneque alium Dei fetum esse concipiet praeter Verbum, sapientiam et virtutem, quam sane nec Patri externam fas est dicere, nec vel cogitare licet non semper apud Patrem fuisse? Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere, aliam esse Verbi substantiam, et aliam lucem, quae ex Patre in illo est, ita ut lux quidem, quae est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata sit Patri externus. Verum haec profecto Caiphae et Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc tuentur hancque ob causam ipsi veritate relicta haeretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quae est ex Patre, particeps ille est, cur non potius ipse is est, cuius res aliae fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperiatur? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit, omnia per Filium facta esse, sed per illum, cuius et ipse est particeps. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique

a. Sic Reg. Editi vero *πῶς* mendose.

b. Sic Reg. At alii et editi *τὴν λέξιν* omittunt.

c. Sic Reg. Alii vero et editi *ἦν οὔτε*.

d. Reg. *ἀτέχνως*.

p. 229. ἐστιν ὁ λόγος, ἡ σοφία τοῦ πατρός, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ ἀποκαλύπτεται καὶ γινώσκεται καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὗ ἄνευ οὐδὲν ὁ πατὴρ ποιεῖ,
p. 230. [a] δῆλον ὅτι αὐτός ἐστι τὸ ἐκ τοῦ πατρός· αὐτοῦ γὰρ καὶ πάντα τὰ γεννητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἁγίου πνεύματος. οὕτω δὲ ὢν οὐκ ἔσται ἐξ οὐκ ὄντων οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ πατρὸς ἴδιον γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ταύτην ἔχοντες τὴν διάνοιαν τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις ἔγραψαν. ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτοῖς πλάσαντες ἐπενόησαν ταύτας, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προφασίζονται, ἀλλ' ἄνωθεν παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήκασι, φέρε καὶ τοῦτο διελέγξωμεν, ἵνα μηδὲ αὕτη αὐτοῖς ἡ πρόφασις περιλείπηται. μάθετε τοίνυν, ὦ χριστομάχοι Ἀρειανοί, ὅτι Θεόγνωστος μέν, ἀνὴρ λόγιος, οὐ παρῃτήσατο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. γράφων γὰρ περὶ υἱοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ὑποτυπώσεων οὕτως εἴρηκεν· οὐκ ἔξωθέν τίς ἐστιν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμίς· οὔτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα οὔτε ἡ ἀτμὶς αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐστὶν ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόῤῥοια τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάσης τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς οὐ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ὑπ' αὐτοῦ αὐγαῖς, οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς ἀλλοίωσιν ὑπέμεινεν, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν υἱόν. ὁ μὲν οὖν Θεόγνωστος [b] τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμνασίᾳ ἐξετάσας, ὕστερον τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τιθείς, οὕτως εἴρηκεν. Διονύσιος δὲ ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ Σαβελλίου γράφων, τήν τε κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ σωτῆρος διὰ πλειόνων ἐξηγούμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς διελέγχων τοὺς Σαβελλίζοντας, ὅτι μὴ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος σάρξ, ἀλλ' ὁ τούτου λόγος[1]), ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, ἐπειδὴ ὑπενοήθη ὡς ποίημα καὶ γενητὸν λέγων τὸν υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ πατρί, γράφει πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, ἀπολογούμενος συ-

1) Ioan. 1, 24.

a. Sic Reg. At alii et editi *δηλονότι.*

b. Ut ista intelligantur, notandum est, Theognostum teste Photio Biblioth. cod. 106. septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac praecipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet; at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe haec habet, quae hic profert S. Athanasius, qui per haec verba *τὰ πρότερα* non aliud certe intelligit, quam priores eius orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere; sed id eum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cuius haec sunt verba: *υἱὸν δὲ λέγων κτίσμα αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπιστατεῖν, καὶ ἀλλάττα, ὥσπερ Ὠριγένης, ἐπιφέρει τῷ υἱῷ, εἴτε ὁμοίως ἐκείνῳ δυσσεβείᾳ ἑαλωκώς, εἴτε ὡς ἄν τις εἴποι ἐκβιασάμενος τὴν ὑπὲρ αὐ-*

fuerit, ipsum illum esse, qui est ex Patre. Siquidem res universae eius sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce. P. 230.

25. Itaque cum Patres Nicaenae synodi ita sentirent, huiusmodi dictiones illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi excogitaverint, ut illi quidem obiiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, age id quoque ostendamus, ne vel haec ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia.* Nam in secundo Hypotyposeῶν haec de Filio scribit: „Non extrinsecus ad„inventa est Filii substantia neque ex nihilo educta, sed ex Patris „substantia nata est, ut lucis splendor et aquae vapor; neque enim „splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol est; neque rursus aliquid „est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia, ita tamen, „ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut enim „sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita ne„que Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium sui ipsius „imaginem habet." Sic igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quae antea proposuerat, non nisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriae episcopus ex his, quae adversus Sabellium scripserat, quibus nempe Salvatoris dispensationem secundum carnem permultis explanabat ac inde confutabat Sabellianos ostendebatque, non Patrem factum esse carnem, sed Verbum, uti Ioannes dicit, cum, inquam, in suspicionem venisset dixisse Filium rem factam et creatam esse, non vero Patri consubstantialem, literas dedit ad Romae Episcopum Dionysium quoque appellatum, in quibus se expurgans asseverabat, calumniam hanc esse adversus se confictam; nunquam enim se Filium factum dixisse, sed illum Patri

τοῦ ἀπολογίαν, ἐν γυμνασίας λόγῳ καὶ οὐ δόξης ταῦτα προτιθείς. Id est: *Cum de Filio disserit, cum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione praeditis praesidere, et alia quaedam, ut Origenes, Filio affingit, sive eadem ac ille impietate infectus, sive ut quis forte dixerit ad illum utcunque defendendum, haec exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposuerit.* Et in fine: *ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, ὃν καὶ περὶ θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβέστερόν πως περί τε τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ υἱοῦ.* *In septima autem oratione, quam et de Dei opificio inscribit, magis pie cum de aliis rebus tum praecipue in fine orationis de Filio disputat.* Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione eiusdem Operis apud Photium habemus, ubi haec leguntur: *ἀνεγνώσθη Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως λόγοι ἕπτα, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μακαρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ ὑποτυπώσεις. Lectae sunt Theognosti Alexandrini Orationes septem, cuius Operis haec est inscriptio; Beati Theognosti Alexandrini et Interpretis Hypotyposes.*

P. 230. κοφαντίαν εἶναι ταύτην κατ' αὐτοῦ. μήτε γὰρ ποιητὸν εἰρηκέναι τὸν υἱόν, ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διεβεβαιώσατο. ἔχει δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτως· καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ θεῷ. εἰ γὰρ καὶ τὸ
P. 231. ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὑρηκέναι που τῶν ἁγίων γραφῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἑξῆς, ἃ σεσιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπᾴδει. καὶ γὰρ ἀνθρωπίνην γονὴν παρεθέμην δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μήτε τέκνα. καὶ τὴν μὲν ἐπιστολήν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· [a] εἰδ' οὖν, αὐτά σοι τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ [b] πάσης ἂν ἔπεμψα τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεὶς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα· καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές· καὶ ποταμὸν εἶπον ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα ἕτερον ὄνομα μετειληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι καὶ ἀμφότερα ὑπάρχειν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ.

26. Ὅτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλὰ ἴδιον [c] τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα ἀδιαίρετόν ἐστιν, ὡς ἔγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἰδοὺ καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος, γράφων κατὰ τῶν τὰ [d] τοῦ Σαβελλίου φρονούντων, σχετλιάζει κατὰ τῶν ταῦτα τολμώντων λέγειν καί φησιν οὕτως· ἑξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς [e] διαιροῦντας καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ σεμνότατον κήρυγμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ, τὴν μοναρχίαν, εἰς τρεῖς δυνάμεις τινὰς καὶ μεμερισμένας ὑποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέπυσμαι γὰρ εἶναί τινας τῶν παρ' ὑμῖν κατηχούντων καὶ διδασκόντων τὸν θεῖον λόγον ταύτης ὑφηγητὰς τῆς φρονήσεως· οἳ κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σαβελλίου γνώμῃ. ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν υἱὸν εἶναι λέγων τὸν πατέρα καὶ ἔμπαλιν, οἱ δὲ τρεῖς θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ξένας ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας διαιροῦντες τὴν ἁγίαν μονάδα. ἡνῶσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ θεῷ τῶν ὅλων τὸν θεῖον λόγον· ἐμφιλοχωρεῖν δὲ τῷ θεῷ καὶ ἐνδιαιτᾶσθαι δεῖ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἤδη καὶ τὴν θείαν τριάδα εἰς ἕνα, ὥσπερ εἰς κορυφήν τινα, τὸν θεὸν τῶν ὅλων τὸν παντοκρά-

a. εἰδ' οὖν, supple εἶχον, commode redditur per vocem *alioquin*, ut patet, quod quia videntur non animadvertisse interpretes, perperam hunc locum verterunt.

consubstantialem confiteri se affirmabat. Haec autem sunt eius verba: P.230.
„Et aliam epistolam scripsi, ubi ostendi, falsam esse qua illi in me „utuntur criminatione, quasi scilicet qui negassem, Christum Deo esse „consubstantialem. Etsi enim fateor, me id nominis nullo in loco „sanctarum Scripturarum invenisse, tamen quae subsequuntur argu- P.231.
„mentationes meae, quas quidem illi reticuerunt, ab hac sententia non „discrepant. Quin etiam humani partus exemplum in medium protuli, „quem nempe perspicuum est eiusdem esse naturae, addidique eo „solum parentes alios esse a suis liberis, quod ipsi non sint liberi, „nec item necesse esse aut parentes esse aut liberos. Et hanc qui- „dem epistolam, ut dixi, ob praesentem rerum statum exhibendam non „habeo; alioquin ipsa, quae tunc scripsi, verba vel potius integrae „epistolae exemplar misissem, quod, ubi potero, facere non omittam. „Memini vero probeque scio, me plurima rerum, quae eiusdem sint „generis, exempla proposuisse. Namque dixi, plantam ex semine vel „ex radice exortam aliam esse ab eo unde producta est, esse tamen „eiusdem naturae, fluvium similiter ex fonte emanantem aliud nomen „habere, neque enim fontem dici fluvium, neque fluvium fontem, utrum- „que nihilominus existere, ita ut fluvius sit aqua ex fonte profluens."

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec creatum sit, sed proprius et individuus Patris substantiae fetus, ut scripsit magna Synodus, ecce Dionysius quoque Romae Episcopus scribens contra Sabellianos his verbis adversus illos indignatur, qui talia audent dicere. „Iam vero, inquit, aequum fuerit adversus illos disputare, qui augu- „stissimam Dei Ecclesiae praedicationem, Monarchiam, in tres quasdam „virtutes ac separatas hypostases tresque divinitates dividunt, discin- „dunt destruuntque. Audivi enim quosdam ex his, qui apud vos di- „vinum Verbum praedicant et docent, huius opinionis magistros esse, „qui quidem ex diametro, ut ita loquar, Sabellii sententiae adversan- „tur. Illius enim in eo consistit impietas, quod dicat Filium esse „Patrem et vicissim, illi autem tres Deos quodammodo praedicant, „cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino „separatas dividunt. Necesse est enim, divinum Verbum Deo univer- „sorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, „ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem „(Deum universorum omnipotentem dico), reduci et colligi. Nam futilis „Marcionis doctrina, quae monarchiam in tria principia secat et di-

b. Sic Reg. Ceteri autem et editi *πᾶσιν*, ut et legit Ambros. Camald.

c. Reg. *τῆς* omittit.

d. *τοῦ* abest a Reg.

e. Reg. *τοὺς καταδιαιροῦντας*.

P. 231. τορα [a] λέγω, συγκεφαλαιοῦσθαί τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος δίδαγμα, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομὴν καὶ διαίρεσιν, παίδευμα ὂν διαβολικόν, οὐχὶ δὲ τῶν ὄντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ σωτῆρος μαθήμασιν. οὗτοι γὰρ τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὔτε παλαιὰν οὔτε καινὴν διαθήκην κηρύττουσαν. οὐ μεῖον δ' ἄν τις καταμέμφοιτο καὶ τοὺς ποίημα τὸν υἱὸν εἶναι [b] δοξάζοντας, καὶ γεγονέναι τὸν
P. 232. κύριον, ὥσπερ ἕν τι ὄντως γενομένων νομίζοντας, τῶν θείων λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἁρμόττουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινὰ καὶ ποίησιν προςμαρτυρούντων. βλάσφημον οὖν οὐ τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποίητον τρόπον τινὰ λέγειν τὸν κύριον. εἰ γὰρ γέγονεν υἱός, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ δὲ ἦν, [c] εἴ γε ἐν τῷ πατρί ἐστιν[1]), ὡς αὐτός φησι, καὶ εἰ λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἱ θεῖαι λέγουσι γραφαί, ὥςπερ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὖσαι τοῦ θεοῦ τυγχάνουσιν. εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ υἱός, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα, ἦν ἄρα καιρός, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ θεός. ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο. καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγοίμην, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπισταμένους τὰς ἀτοπίας τὰς ἐκ τοῦ ποίημα λέγειν τὸν υἱὸν ἀνακυπτούσας; αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προςεσχηκέναι τὸν νοῦν οἱ καθηγησάμενοι τῆς δόξης [d] ταύτης, καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς διημαρτηκέναι, ἑτέρως ἢ βούλεται ταύτῃ ἡ θεία καὶ προφητικὴ γραφὴ τὸ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ[2]) ἐκδεξάμενοι. οὐ μία γὰρ ἡ τοῦ ἔκτισεν, ὡς ἴστε, σημασία· ἔκτισε γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγονόσιν ἔργοις, γεγονόσι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ· οὐχὶ δέ γε τὸ ἔκτισε νῦν λέγοιτ' [e] ἂν ἐπὶ τοῦ ἐποίησε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ ἐκτήσατό σε, καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἔκτισέ σε[3]); τῇ ἐν τῷ δευτερονομίῳ μεγάλῃ ᾠδῇ ὁ Μωσῆς φησι. πρὸς οὓς καὶ εἴποι ἄν τις· ὦ ῥιψοκίνδυνοι ἄνθρωποι, ποίημα ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως[4]), ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωςφόρου γεννηθείς[5]), ὁ εἰπὼν ὡς σοφία· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με[6]); καὶ πολλάχου δὲ τῶν θείων λογίων γεγεννῆσθαι, ἀλλ' οὐ γεγονέναι τὸν υἱὸν λεγόμενον εὕροι τις ἄν, ὑφ' ὧν καταφανῶς ἐλέγχονται τὰ [f] ψεύδη περὶ τῆς τοῦ κυρίου γεννήσεως

1) Ioan. 14, 11. 2) Prov. 8, 22. 3) Deuter. 32, 6. 4) Coloss. 1, 15. 5) Psal. 110 [109. LXX.], 3. 6) Prov. 8, 25.

a. Reg. λέγων, ut et legit Ambros. Camald. b. Reg. δοξάσαντας. Basil. δοξάζοντες et alia manu γρ. δοξάσαντας.

„vidit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, P. 231.
„vel eorum, quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem
„quidem non ignorant in divina Scriptura praedicari, tres autem esse
„Deos nec in vetere nec in novo Testamento doceri. Non minus
„etiam illi culpandi sunt, qui Filium opus esse existimant et Dominum
„factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his, quae vere
„facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem con- P. 232.
„venit congruitque, non autem formatum et factum esse testetur. Non
„levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manu-
„factum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando cum non
„esset; atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat, et
„si Christus ipsum sit Verbum, sapientia et virtus. Haec siquidem
„Christum esse divinae literae docent, ut vobis certe non latet; haec
„autem eadem virtutes Dei sunt; ac proinde si factus est Filius, fuit
„ergo aliquando, cum haec non essent. Igitur tempus fuit, cum sine
„his esset Deus; quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his
„apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata
„sunt, quae absurda sequuntur ex illorum sententia, qui Filium factum
„esse contendunt, ad quae sane non attendisse mihi videntur huius
„opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui sci-
„licet contra mentem divinae et propheticae Scripturae haec verba ex-
„plicant: *Dominus creavit me principium viarum suarum.* Nec enim,
„ut scitis, una est significatio verbi *creavit.* Nam hoc in loco *crea-*
„*vit* idem est ac praefecit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per
„ipsum Filium. Hoc autem verbum *creavit* hic intelligendum non est
„pro *fecit:* siquidem facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses
„in magno Deuteronomii carmine ait: *Numquid non ipse est pater*
„*tuus, qui possedit te et fecit te et creavit te?* Sic etiam illos recte
„quis possit coarguere: O praecipites temerariique homines, ergone
„facta res est primogenitus omnis creaturae, qui ex utero ante luci-
„ferum genitus est, qui ut Sapientia dicit: *Ante omnes colles me gi-*
„*gnit?* Denique Scripturae divinae multis in locis genitum eum di-
„cunt, nusquam vero factum; ex quibus aperte convincuntur falsa de
„Domini generatione opinari hi, qui divinam eius atque inexplicabilem
„generationem factionem audent dicere. Itaque admirabilis divinaque
„unitas in tres divinitates non est separanda, neque factionis vocabulo

c. Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii *εἰ δέ.*

d. Sic Reg. Alii vero et editi omittunt *ταύτης.* Mox Reg. pro *ἤ* habet *ἦ.*

e. Sic mss. et ed. Commel. At edit. Parisiensis *ἀντί.* Ceterum *ἂν ἐπί* idem hic significat ac *ἀντί.* Mox *τὸ κτίσαι* quod abest ab ed. Commel. restituimus ex mss. Reg. et Basil. hancque vocem legerunt Nannius et Ambros. Camald.

f. Reg. et Basil. *ψευδῆ.*

P 232. ὑπολαμβάνοντες, οἱ ποίησιν αὐτοῦ τὴν θείαν καὶ ἄῤῥητον γέννη-
σιν λέγειν τολμῶντες. οὔτ' οὖν καταμερίζειν χρὴ εἰς τρεῖς θεότη-
τας τὴν θαυμαστὴν καὶ θείαν μονάδα, οὔτε ποιήσει κωλύειν τὸ
ἀξίωμα καὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ κυρίου, ἀλλὰ πεπιστευκέ-
ναι εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν
υἱὸν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἡνῶσθαι δὲ τῷ θεῷ τῶν
ὅλων τὸν λόγον· ἐγὼ γάρ, φησί, καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1])· καὶ ἐγὼ
ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[2]). οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία
τριὰς καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο.

27. Περὶ δὲ τοῦ ἀϊδίως συνεῖναι τὸν λόγον τῷ πατρί, καὶ
μὴ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ πατρὸς ἴδιον αὐ-
τὸν εἶναι, ὡς εἰρήκασιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἐξέστω πάλιν ὑμᾶς ἀκοῦ-
σαι καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ὠριγενούς. ἃ μὲν γὰρ ὡς ζητῶν
P. 233. καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα μὴ ὡς αὐτοῦ φρονοῦντος δεχέσθω τις·
[a]ἀλλὰ τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν ἀδεῶς ὁρίζων
ἀποφαίνεται, [b]τοῦτο τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι. μετὰ γοῦν
τὰ ὡς ἐν γυμνασίᾳ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἱρετικούς, εὐθὺς αὐτὸς
ἐπιφέρει τὰ ἴδια λέγων οὕτως· [c]εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀο-
ράτου, ἀόρατος εἰκών· ἐγὼ δὲ τολμήσας προςθείην ἄν, ὅτι καὶ
ὁμοιότης τυγχάνων τοῦ πατρὸς οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν. πότε γὰρ
ὁ θεὸς ὁ κατὰ τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος, ὁ θεὸς γὰρ φῶς ἐστιν[3]),
ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν δῷ
εἶναι υἱοῦ [d]πρότερον οὐκ ὄντος; πότε δὲ ἡ τῆς ἀῤῥήτου καὶ ἀκα-
τονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς [e]εἰκών, ὁ χα-
ρακτήρ[4]), λόγος, ὁ γινώσκων τὸν πατέρα, οὐκ ἦν; κατανοείτω γὰρ
ὁ τολμῶν καὶ λέγων· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός, ὅτι ἐρεῖ καὶ τὸ
σοφία ποτὲ οὐκ ἦν, καὶ λόγος οὐκ ἦν, καὶ ζωὴ οὐκ ἦν. καὶ πάλιν
ἐν ἑτέροις οὕτω λέγει· ἀλλ' οὐ θέμις ἐστὶν οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν
ἀσθένειαν ἡμῶν τὸ ὅσον ἐφ' [f]ἡμῖν ἀποστερεῖσθαι τὸν θεὸν τοῦ
ἀεὶ συνόντος αὐτῷ λόγου μονογενοῦς, σοφίας ὄντος ᾗ προςέχαιρεν[5])·
οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσεται. ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ πατέ-
ρων εἰς πατέρας διαβεβηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύο-
μεν· ὑμεῖς δέ, ὦ νέοι Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Καϊάφα μαθηταί, τίνας
ἄρα τῶν ῥημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι πατέρας; ἀλλ' οὐδένα τῶν
φρονίμων καὶ σοφῶν ἂν εἴποιτε· πάντες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται,
πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀπο-

1) Ioan. 10, 30. 2) Ioan. 14, 10. 3) 1. Ioan. 1, 5. 4) Hebr. 1, 3.
5) Prov. 8, 30.

a. Certe legendum ἀλλ' ἅ, idque omnino exigit sensus.

b. Sic Reg. Alii et editi τούτου. Mox Reg. μετὰ γοῦν, ubi alii et editi μετὰ οὖν.

c. [Haec in iis quae hodie extant Ori-

„dignitas summaque Domini magnitudo est in Deum Patrem omni- P. 232.
„potentem, et in Christum Iesum eius Filium, et in Spiritum sanctum, „ac Verbum Deo universorum esse unitum. *Ego* enim, inquit, *et* „*Pater unum sumus.* Et, *Ego in Patre, et Pater in me est.* Ita „scilicet divina Trinitas et sancta Monarchiae praedicatio integra ser- „vabitur."

27. Quod autem Verbum ab aeternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiae vel hypostasis proprius sit, ut declaravit Synodus, liceat vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quae ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, P. 233.
quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat; at quae fidenter definit et affirmat, haec vera est viri huius perquam studiosi sententia. Itaque post ea, quae exercitationis gratia ad haereticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit: „Si est „imago Dei invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam „addere ausim, cum sit similitudo Patris, non posse fieri, ut aliquando „non fuerit. Quando enim Deus, quem Ioannes lucem appellat (nam „*Deus lux est*), propriae gloriae splendore caruit, ut quis audeat „principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? „Quandonam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem „cognoscit et est character ac imago eiusdem substantiae, quae digne „nec exprimi nec nominari nec proferri possit? Intelligat enim, qui „dicere audet: *Fuit aliquando, cum non esset Filius,* idem esse ac si „diceret: *Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, vita non* „*erat.*" Idem rursus ita alibi loquitur: „Verum nefas est nec peri- „culo vacat, propter nostram infirmitatem Deum quantum in nobis est „unigenito privare Verbo, quod semper cum illo fuit, et illa erat sa- „pientia, qua delectabatur. Alioquin eum non semper fuisse delecta- „tum intelligendum erit." En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus; vos vero, o novi Iudaei et Caïphae discipuli, quos Patres, qui vestris voculis faverint, exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent praeter unum diabolum, qui nempe

genis operibus non leguntur. Cfr. tamen Opp. edd. Ruaei. I. p. 189. n. d.]

d. Editio Parisiensis particulam ὡς addit ante πρότερον, sed abest a mss. et edit. Commel.; eam tamen nihil vetat in latino exprimi.

e. Reg. εἰκών omittit.

f. Sic Reg. Editi autem et alii ἡμῶν.

P.233. στασίας πατὴρ γέγονεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐπισπείρας τὴν ἀσέβειαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον πείσας ὑμᾶς, ὅτι μὴ τὰ ὑμέτερα ἀλλὰ ταῦτα γεγράφασιν, ἅπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. ἣν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὡμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐστί. ταύτην ἐκδικοῦντες οἱ μακάριοι πατέρες οὕτως ἔγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ καὶ τῶν ἄλλων [a] αἱρέσεων τολμηρότεροι.

28. Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δειχθέντων τότε φαύλων, καὶ ἀεὶ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἑλλήνων
P.234. λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ [b] ἀγενήτου, ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσέβειαν ἀναίσχυντοι καὶ πρὸς τὰς τοῦ κυρίου βλασφημίας φιλόνεικοι. εἰ μὲν οὖν ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα οὕτως ἀναισχυντοῦσιν, ἔδει μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδωκότων [c] αὐτό, ὅτι καὶ ὃν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχήν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοβήθησαν ὅμως καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγένητα, εἰδότες ὅτι καὶ τοῦτο λέγοντες οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα πέφυκε, καὶ ἢ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, ἢ μηδόλως λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν. εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ [d] οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν θείων γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνοδος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν γραφῶν περὶ τοῦ σωτῆρος εἰρημένοις, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο πατέρες καὶ ἔγραψαν, διηγησάμην· καὶ αὐτοὶ δέ, εἴπερ ἄρα

a. Editio Parisiensis *αἱρετικῶν*. At mss. et editio Commel. *αἱρέσεων*. Nihilominus commode redditur per vocem *haereticis*.

b. Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Graecam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici *ν* fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse *ἀγενήτου* patet, quia haec vox opponitur voci *γενητοῦ*, ut in Admonitione [n. 6.—8.] observatum est. Praeterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in Thesauro Assertione prima eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum *ν* scribit. Hinc etiam editio Commeliana et Parisiensis paullo post *ἀγένητα* per unicum *ν* habent, licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex *ν* scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani; is enim in Phaedro animam ait esse *ἀγένητον*, quae vox quoque per unum *ν* ibidem scribitur. Haec sunt Platonis verba [p. 245. Steph.]: *Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινοῦν, καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. μόνον δὴ τὸ αὑτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτό, οὔποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως, ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴ δ' ἐξ ἑνός. εἰ*

solus huius vestrae defectionis pater et auctor extitit, vobisque primum P. 233. impietatem hanc inseminavit, ac etiam nunc suadet, ut oecumenicam Synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra, sed illa definierit, quae ab initio tradidere testes oculati, qui et ministri Verbi fuere. Nam fides, quam Synodus scripto confessa est, ipsa vere est Catholicae Ecclesiae, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere Arianamque haeresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam Synodum calumniari conantur. Nam non tam huiusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde convicti sunt non solum haeretici esse, sed aliis etiam haereticis audaciores.

28. Itaque cum suas illas voculas futiles esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem *ἀγενήτου*, id est non-facti, a Graecis seu Gentilibus sunt mutati, ut huiusmodi P. 234. innixi vocabulo rursus inter res factas creatas Dei Verbum, per quod res ipsae factae sunt, numerarent; tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemiis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam prae se ferunt impudentiam, quia huius vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem, quam ex bono, et animam, quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illae sint eis non lateat, tamen non-factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet, se hoc vocabulo nihil de primo principio, ex quo ipsae quoque exortae sunt, detrahere. Ita inquam illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his, quae ignorant, disserere. Quod si quid haec vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est, ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturae auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi, qua de causa quove sensu Synodus has voces *ex substantia* et *consubstantialis* congruenter his, quae ex Scripturis de

γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interiectis: *εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ἢ ψυχήν· ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη.* Id est: *Omnis anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est; quod autem movet aliud et ab alio movetur, quandoquidem finem habet motus, vitae quoque finem habet. Solum igitur illud, quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, ne moveri quidem unquam desinit; quin etiam ceteris, qua moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne, quod fit, ipsum autem ex nullo fit; nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrumpi necesse est.* Et paulo post: *Porro si ita non est aliud esse id, quod seipsum movet, quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non-factam et immortalem.* Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam *non-factam* esse asserit, alibi tamen, in Timaeo videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserte docet.

c. Sic Reg. et Basil. At editio Comm. *αὐτὰ ὅτι.*

d. *οὐκ* deest in editione Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita legerunt Ambros. Camald. et Nannius.

P. 234. δύνανται, ἀποκρινέσθωσαν πῶς εὗρον τὴν ἄγραφον ταύτην λέξιν, ἢ ποίᾳ διανοίᾳ τὸν θεὸν ἀγένητον λέγουσι. διαφόρους γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ὄνομα ἀκήκοα. λέγεσθαι γάρ [a] φασιν ἀγένητον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι, καὶ πάλιν τὸ μήτε ὑπάρχον μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι, καὶ τρίτον ἐστὶν αὐτοῦ σημαινόμενον τὸ ὑπάρχον μέν, μήτε δὲ γενητὸν μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' ἀΐδιον ὂν καὶ ἀδιάφθορον. ἴσως μὲν οὖν τὰς πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐθελήσουσι [b] διὰ τὸ ἐκεῖθεν ἄτοπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην ἔσται τά τε ἤδη γενόμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι ἀγένητα· τὸ γὰρ δεύτερον πλέον ἔχει τούτου τὸ ἄτοπον. ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιοῦνται κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγένητον. ἀλλὰ καὶ τοῦτο λέγοντες οὐδὲν ἧττόν εἰσιν ἀσεβεῖς. εἰ γὰρ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ἢ κτιστόν, ἀλλ' ἀΐδιον ὄν, τοῦτο λέγουσιν ἀγένητον, τουναντίον δὲ [c] τοῦτον εἶναι τὸν θεοῦ λόγον, τίς οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν τῶν θεομάχων; τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω μαινομένους καταλιθώσειεν; ἐπειδὴ γὰρ αἰσχύνονται προφέρειν ἔτι τὰ πρῶτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐφ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἄλλως πάλιν
P. 235. αὐτὰ σημαίνειν ἐπενόησαν οἱ δείλαιοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὡς αὐτοὶ λέγουσιν ἀγενήτου. εἰ γὰρ ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστι, δηλονότι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς γέγονε, καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἦν ἄρα πρὶν γεννηθῇ, καὶ εἰ μή ἐστιν ἀΐδιος, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν.

29. Ἔδει οὖν ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονοῦντας ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις [d] αὐτῶν ῥήμασι σημαίνειν ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ ἀγενήτου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόνοιαν. ἀλλ' οὐ ποιοῦσι τοῦτο οἱ κακοήθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. ὡς γὰρ ἐκεῖνος μετὰ ἀλλοτρίων ἐνδυμάτων ἀπατᾶν ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὗτοι τὸ ἀγένητον ὀνομάζειν ἐπενόησαν, ἵνα προσποιούμενοι τὸν θεὸν εὐφημεῖν κεκρυμμένην ἔχωσι τὴν κατὰ τοῦ κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλοις σημαίνωσιν. ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ σοφίσματος [e] αὐτῶν γνωσθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται, λεγέτωσαν. εὕρομεν, φασὶν οἱ κακοῦργοι, καὶ προστιθέντες τοῖς προτέροις λέγουσιν ἀγένητον εἶναι τοῦτο, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. ἀχάριστοι καὶ τῷ ὄντι τῶν γραφῶν ἀνήκοοι,

a. Sic Regius. Editi vero φησίν.

b. Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διά τε ἐκεῖθεν.

Salvatore dicta sunt, ediderit, qui item Patris ante Synodum iisdem P. 234.
usi fuerint; ipsi autem, si utique possint, respondeant, quonam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant. Siquidem multas huic voci inesse significationes audivi. Aiunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri; item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod aeternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes reiecerint, ob ea quae inde proveniunt absurda. Si enim prima admittatur significatio, certe quae iam facta sunt, et quae fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur, ut tertiam amplectantur atque eo sensu hanc vocem *non-factum* intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium, ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed aeternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui quaeso non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum voculas, propter quas P. 235.
merito sunt condemnati, iam proferre erubescant, easdem rursus alio modo nomine non-facti, ut ipsi loquuntur, excogitato ingerere sunt conati. Nam si Filius inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus; si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est; denique si aeternus non est, fuit aliquando cum non esset.

29. Profecto illos ita denuo sentientes aequum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur, ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum huiusmodi involucro aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid iam aliud sibi supersit respondeant. Invenimus, inquiunt improbi, qui nimirum praeter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet, quod qui Filium sper-

c. Lege *τούτων*.
d. Reg. *ἑαυτῶν*.
e. Sic Reg. At alii et editi *αὐτοῖς*.

P.235. οἱ μὴ διὰ τιμὴν τὴν εἰς τὸν θεόν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν υἱὸν ἀτιμίαν πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες, ὅτι ὁ τὸν υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν πατέρα. πρῶτον μὲν γὰρ κἂν οὕτω τὸν θεὸν ὀνομάζωσιν, οὐ δείκνυται τῶν γενητῶν ὁ λόγος. τῆς γὰρ οὐσίας τοῦ πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτως παρ᾽ αὐτῷ ἐστιν ἀϊδίως. οὐ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο παραιρεῖ τὴν τοῦ λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγένητον πρὸς τὸν υἱὸν ἔχει τὸ σημαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὰ διὰ τοῦ υἱοῦ γενόμενα. καὶ ὥςπερ ὁ τὸν ἀρχιτέκτονα προςφωνῶν καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἢ πόλεως οὐ συναριθμεῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱόν, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ ἔργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίνων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον, οἷά ἐστι τὰ παρ᾽ αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ, τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποιήσαντος εἰδὼς οἶδεν, ἄλλον εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα, καὶ διὰ μὲν τὸν υἱὸν πατέρα αὐτὸν καλεῖ, διὰ δὲ τὰ ἔργα κτίστην καὶ ποιητήν· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ λέγων οὕτως τὸν θεὸν ἀγένητον ἐκ τῶν ἔργων [a] αὐτῶν ὀνομάζει, σημαίνων μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γενητόν, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τῶν [b] γενητῶν ποιητής ἐστιν, οἶδε μέν τοι τὸν λόγον ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν καὶ μόνον ἴδιον τοῦ πατρὸς γέννημα, δι᾽ οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

30. Καὶ γὰρ καὶ παντοκράτορα τὸν θεὸν οἱ προφῆται λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν λόγον ἕνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπε-
P.236. καλοῦντο· ᾔδεισαν γὰρ τὸν υἱὸν ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁμοιότητα, ἀλλ᾽ ὅτι πάντων, ὧν διὰ τοῦ υἱοῦ πεποίηκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τούτων τε τὴν ἐξουσίαν τῷ υἱῷ δέδωκε, καὶ δεδωκὼς πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ λόγου κυριεύει. πάλιν τε κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν θεόν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν λόγον ἕνα τούτων τῶν δυνάμεων [c] τοῦτ᾽ ἔλεγον, ἀλλ᾽ ὅτι τοῦ μὲν υἱοῦ πατήρ ἐστι, τῶν δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ γενομένων δυνάμεων κύριός ἐστι. [d] καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς πάλιν ὁ λόγος ἐν τῷ πατρὶ ὢν πάντων τούτων ἐστὶ κύριος καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γάρ, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, τοῦ υἱοῦ ἐστιν. ὥςπερ οὖν [e] τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν, οὕτως ὁ βουλόμενος λέγειν τὸν θεὸν ἀγένητον, λεγέτω μήν, εἰ ἅπαξ οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ μέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν λόγον τῶν γενητῶν, ἀλλ᾽ ὅτι, καθὰ προεῖπον, ὁ θεὸς οὐ μόνον οὐκ ἔστι γενητός, ἀλλὰ καὶ τῶν γενητῶν ποιητής ἐστι διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. καὶ γὰρ καὶ οὕτως λεγομένου τοῦ πατρός, πάλιν εἰκὼν ὁ λόγος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τοῦ

a. Basil. *αὐτόν*.
b. Sic Reg. At alii et editio Commel. *γενημάτων*.
c. Sic Reg. et Basil. Alii vero et editi *τοῦτ᾽ ἔλεγεν*.

nit, spernit et Patrem. Namque primo etiamsi Deum ita appellaverint, P. 235. non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiae Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti refertur ad Filium, sed ad ea, quae per Filium facta sunt. Ac quemadmodum qui architectum domus vel urbis aedificatorem appellat, non huiusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in aedificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his, quae ab ipso facta sunt, cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis aedificiis, ac proinde propter filium ipsum patrem vocat, et propter opera creatorem et effectorem; eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat significatque, illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris fetum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

30. Nec enim ipsi quoque prophetae, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent, Verbum unum esse ex omnibus; quippe cum illis perspectum esset, Filium alium P. 236. esse a factis rebus, eumque ob suam cum Patre similitudinem omnium quoque esse dominum; sed quia omnium, quae per Filium fecit, ipse dominus est eorumque potestatem Filio dedit, qua data ipse rursus omnibus per Verbum dominatur. Similiter Deum dominum virtutum dixere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii pater et virtutum per Filium factarum dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum, quod est in Patre, horum omnium dominus est omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia, quae Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane, si prorsus ita ipsi videtur; verum non eo utatur nomine, ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse, sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantiale est, ac proinde cum eius sit imago,

d. Sic Reg. At alii et editi *καὶ γὰρ αὐτός.*

e. Reg. *τὸ τοιοῦτον ἔχει νοῦν.*

P.236. πατρός· εἰκὼν δὲ ὢν αὐτοῦ, ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν καὶ τῶν πάντων· οὗ γάρ ἐστιν εἰκών, τούτου καὶ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει, ὥςτε τὸν λέγοντα ἀγένητον καὶ παντοκράτορα τὸν πατέρα νοεῖν ἐν τῷ ἀγενήτῳ [a]καὶ τῷ παντοκράτορι καὶ τὸν τούτου λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἥ τις ἐστὶν ὁ υἱός. ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχερεῖς οὐ τῆς εἰς τὸν θεὸν τιμῆς φροντίζοντες ἐφεῦρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγενήτου, τῆς δὲ κατὰ τοῦ σωτῆρος χάριν κακονοίας· εἰ γὰρ ἔμελεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφημίας, ἔδει μᾶλλον, καὶ τοῦτο βέλτιον ἦν, πατέρα τὸν θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτούς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτούς· λέγοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν θεὸν ἀγένητον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτόν, καθὰ προεῖπον, ποιητὴν μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν λόγον ποίημα σημάνωσι κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν θεὸν πατέρα λέγων εὐθὺς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν υἱὸν σημαίνει, καὶ οὐκ ἀγνοήσει, ὅτι υἱοῦ ὄντος διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ γενόμενα ἐκτίσθη πάντα.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον [b]ἢ ἀληθέστερον ἂν εἴη, τὸν θεὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ σημαίνειν καὶ πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγένητον. τοῦτο μὲν γὰρ τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει, τὸ δὲ τοῦ πατρὸς ὄνομα τὸ ἴδιον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. ὅσῳ δὲ ὁ λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσοῦτον καὶ πλέον τὸ λέγειν τὸν θεὸν πατέρα τοῦ λέγειν ἀγένητον διαφέροι ἄν. καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραφον καὶ ὕποπτον, ποικίλην ἔχον τὴν σημασίαν ἐστίν· [c]ἐκεῖνο δὲ ἁπλοῦν καὶ ἔγγραφον καὶ ἀληθέστερον καὶ μόνον
P.237. σημαῖνον τὸν υἱόν. καὶ τὸ μὲν ἀγένητον παρ' Ἑλλήνων εὕρηται τῶν μὴ γινωσκόντων τὸν υἱόν· τὸ δὲ πατὴρ παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐγνώσθη καὶ κεχάρισται· καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτός, τίνος ἐστὶν υἱός, ἔλεγεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[1]), καί· ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα[2]), καί· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[3])· καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὔχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν· ὅταν δὲ προσεύχησθε, λέγετε· [d]θεὲ ἀγένητε, ἀλλὰ μᾶλλον· ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς[4]). καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησεν· ἐκέλευσε γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα ἀγενήτου καὶ γενητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα ἀκτίστου καὶ κτίσματος, ἀλλ' εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· οὕτως γὰρ τελειούμενοι υἱοποιούμεθα καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος

1) Ioan. 14, 10. 2) Ioan. 14, 9. 3) Ioan. 10, 30. 4) Matth. 6, 9.

aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cuius P. 236.
enim est imago, eius et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente huius Verbum et sapientiam, quae ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitavere, non ut Deum honorarent, sed ut signum suae erga Salvatorem malevolentiae exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curae fuisset, satius sane erat praestabatque, illos Deum Patrem agnoscere et dicere, quam eum huiusmodi nomine vocare. Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum dicunt, ut scilicet Verbum quoque factum esse significent, quod quidem plurimum ipsis arridet. Qui vero Deum Patrem nominat, statim in illo Filium quoque intelligit nec dubitare potest, quin si Filius existat, res factae omnes per Filium sint creatae.

31. Itaque melius veriusve fuerit, Deum ex Filio significare Patremque dicere, quam eum ex solis operibus non-factum appellare. Nam id quidem nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta indicat, Patris autem nomen proprium ex eius substantia fetum significat. Quantum autem est discriminis Verbum inter et res factas, tantum et amplius differt Deum Patrem dicere et non-factum appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non exstat suspectumque est, ac variam habet significationem. At simplex est aliud nomen, habeturque in Scripturis, ac veritati magis est consentaneum, eoque solus Filius significatur. Praeterea nomen non-facti a Gentibus, qui Filium non P. 237.
cognoscunt, inventum est; at Patris nomen ab ipso Domino nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe cuius filius esset, non nesciebat, ait: *Ego in Patre, et Pater in me est,* et: *Qui videt me videt et Patrem,* et: *Ego et Pater unum sumus.* Nullo autem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin etiam cum nos orare docuit, non dixit: Cum oratis, dicite: Deus non-facte, sed potius: Cum oraveritis, dicite: *Pater noster qui es in caelis.* Nostrae quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim nos in nomine non-facti et facti vel in nomine non-creati et creati baptizari iussit, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos initiati vere efficimur filii Dei, et Patris nomen pronunciantes ex hoc nomine Verbum, quod in Patre est, cognoscimus. Licet porro proprium sui ipsius patrem appellari concedat, non tamen idcirco nos cum Filio secundum natu-

a. Sic Reg. Alii autem et editi τῷ omittunt.

b. ἤ deletum est in Regio codice.

c. Sic Reg. Alii autem et editi ἐκεῖ.

d. Sic Reg. At alii et editi ϑεὸς ἀγένητε.

P. 237. τούτου καὶ τὸν ἐν τῷ πατρὶ λόγον. εἰ δὲ καὶ πατέρα θέλει λέγειν ἡμῶν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ πατέρα, οὐ χρὴ διὰ τοῦτο συνεκτείνειν ἑαυτοὺς τῷ υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν. καὶ τοῦτο γὰρ δι᾽ αὐτὸν λέγεται παρ᾽ ἡμῶν· ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ λόγος ἐφόρεσε σῶμα καὶ γέγονεν ἐν ἡμῖν, ἀκολούθως διὰ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς λέγεται πατήρ. τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν πνεῦμα τοῦ λόγου δι᾽ ἡμῶν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ὡς ἡμῶν ὀνομάζει· οὗτος [a] δὲ τοῦ ἀποστόλου νοῦς ἐστι λέγοντος· ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον· ἀββᾶ ὁ πατήρ[1]).

32. Ἀλλ᾽ ἴσως καὶ διὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀγένητον ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον ὄντες ἐθελήλουσι καὶ αὐτοὶ λέγειν· ἔδει καὶ περὶ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν γραφῶν τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα λέγεσθαι, [b] καὶ μὴ ἀγράφους ἐπεισάγεσθαι λέξεις. ναὶ ἔδει, φαίην ἂν καὶ ἔγωγε, ἀκριβέστερα γὰρ ἐκ τῶν γραφῶν μᾶλλον ἢ ἐξ ἑτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα· ἀλλ᾽ ἡ κακοήθεια καὶ μετὰ πανουργίας παλίμβολος ἀσέβεια τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠνάγκασε, καθὰ προεῖπον, τοὺς ἐπισκόπους, λευκότερον ἐκθέσθαι τὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα ῥήματα. καὶ τὰ μὲν παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα διάνοιον ὀρθὴν ἔχοντα δέδεικται, τῶν δ᾽ Ἀρειανῶν καὶ τὰ λογάρια σαθρὰ καὶ ὁ τρόπος πονηρὸς ἐφάνη. καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγένητον ὄνομα ἰδίαν ἔχον διάνοιαν καὶ δυνάμενον εὐσεβῶς προφέρεσθαι αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐνθύμησιν, ὡς ἠθέλησαν, ὀνομάζουσιν ἐπ᾽ ἀτιμίᾳ τοῦ σωτῆρος, ἵνα μόνον ὡς γίγαντες θεομάχειν φιλονεικῶσιν. ἀλλ᾽ οὔτε ἐκεῖνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκατάγνωστοι, οὔτε τὸ ἀγένητον καλῶς καὶ εὐσεβῶς δυνάμενον ὀνομάζεσθαι, ὅμως κακῶς αὐτοὶ φρονοῦντες, λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· κατῃσχύνθησαν γὰρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐστηλιτεύθη πανταχοῦ. ταῦτα μέν, ὡς ἠδυνήθην, ἀπομνημονεύσας τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωκα· οἶδα δὲ ὅτι τῶν χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων
P. 238. ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περιδραμοῦνται πάλιν ἑτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἑτέρας ἐπινοήσουσι. κατὰ γὰρ τὸ προφητικόν· εἰ ἀλλάξεται Αἰθίοψ τὸ δέρμα αὐτοῦ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς[2]), καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν εὐσεβῶς φρονεῖν μεμαθηκότες ἀσεβεῖν. σὺ μέν τοι, ἀγαπητέ, δεξάμενος ἔντυχε κατὰ σαυτόν, καὶ εἰ δοκιμάσειας καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθι καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ ταῦτα μαθόντες ἀποδέξωνται μὲν τῆς συνόδου τὸν ζῆλον τῆς ἀληθείας καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκρίβειαν, καταγνῶσι δὲ τῆς τῶν χρι-

1) Galat. 4, 6. 2) Ierem. 13, 23.

ram exaequare debemus. Nempe is ipse causa est, cur ita etiam a P.237. nobis appellatur. Quia enim Verbum corpus nostrum assumsit et inter nos versari voluit, convenienter ob Verbum, quod apud nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur. Nam Verbi Spiritus, qui in nobis est, per nos suum ipsius patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane mens est Apostoli dicentis: *Misit Deus spiritum filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater.*

32. Verum fortassis ipsi tandem convicti, nomen non-facti inepte usurpasse, haec nobis pro sua improbitate velint reponere: ,,Decuisset ,,igitur nihil de Domino et Salvatore nostro Iesu Christo dicere, nisi ,,quae de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quae in Scri- ,,pturis non exstent, inducere.'' Ita sane oportuisse ego quoque consenserim; siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta, quae ex Scripturis eruuntur, quam quae aliunde. Verum, uti iam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas Episcopos impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, liquidius exponerent. Itaque probavimus ea, quae a Synodo scripta sunt, rectum sensum continere; at contra ostensum est, et futiles admodum Arianorum voculas et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum, quod propriam habet significationem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo, ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt; sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque haeresis ubique est proscripta. Haec quidem, quae tunc in Synodo acta esse memini, ut potui, memoravi; nec tamen me fugit, pertinaces Christi hostes neque his au- P.238. ditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros istisque alias rursus addituros. Nam ut prophetae verbis utar: *si mutare potest Aethiops pellem suam, aut pardus varietates suas*; sane illi quoque, qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, carissime, haec ut acceperis, tecum quaeso perlege; quae si tibi recta esse videbuntur, ea fratribus, qui tunc forte aderunt, legas velim, ut illi his auditis zelum quidem Synodi in tuenda veritate et in explicanda sententia accurationem approbent, Arianorum autem Christi hostium condemnent pervicaciam et vanas rationes, quas

a. Sic Reg. In aliis vero et editis δέ deest.

b. Sic Reg. et Basil. At alii et editi καί omittunt.

P. 238. στομάχων Ἀρειανῶν καὶ τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, [a] ἃς τῆς ἀσεβοῦς ἑαυτῶν χάριν αἱρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς μεμελετήκασιν· ὅτι τῷ θεῷ καὶ πατρὶ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ υἱῷ καὶ λόγῳ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΩΣ

[b] ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς παροικίας αὐτοῦ.

1. Τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως πραγματευθέντα κατὰ τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν, εἰκὸς μὲν [c] ὑμᾶς, ἀγαπητοί, καὶ ἄλλοθεν μεμαθηκέναι, τῆς φήμης προτρέχειν εἰωθυίας τὸν περὶ τῶν [d] πραττομένων ἀκριβῆ λόγον. ἀλλ' ἵνα μὴ [e] ἐκ τοιαύτης ἀκοῆς τὰ τῆς ἀληθείας ἑτεροίως ὑμῖν ἀπαγγέλληται, ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα ὑμῖν πρῶτον μὲν τὴν ὑφ' ἡμῶν [f] προταθεῖσαν περὶ τῆς πίστεως γραφήν, ἔπειτα τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προςθήκας ἐπιβαλόντες ἐκδεδώκασι. τὸ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν γράμμα ἐπὶ παρουσίᾳ θεοφιλεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἀναγνωσθέν, εὖ τε ἔχειν καὶ δοκίμως ἀποφανθέν, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.[g]

2. Καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ [h] πρώτῃ κατηχήσει, καὶ ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν, καὶ καθὼς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν μεμαθήκαμεν, καὶ ὡς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ [i] ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐδιδάσκομεν, οὕτως καὶ νῦν πιστεύοντες τὴν ἡμετέραν πίστιν [k] ὑμῖν προςαναφέρομεν· ἔστι δὲ αὕτη.

3. [l] Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἁπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα, τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ
P. 239. ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. πιστεύομεν [m] δὲ καὶ εἰς ἓν πνεῦμα

a. Sic Reg. et Basil., quae et legit Ambros. Camald. Haec vero usque ad ὅτι desunt in aliis et edit. Commel.

b. In editione Commeliniana ex ms. Basiliensi additur τοῦ ἀρειανόφρονος.

c. Socrates Histor. Eccles. lib. I. c. 8. ex editione Valesii: καὶ ὑμᾶς. Mox idem omittit καὶ ἄλλοθεν.

d. Editio Commel. πραττομένων πραγμάτων. Theodoretus Histor. Eccles. lib. I. c. 12. ex editione Valesii πεπραγμένων. Gelasius Cyzicenus historiae Synodi Nicaenae lib. II. c. 34. ex tomo 2. Concilior. [Mansi conc. nova coll. Tom. II. p. 914.] πραττομένων πραγμάτων ἀληθῆ λόγον.

e. Socrates ἐκ μόνης τοιαύτης.

impiae suae haeresis propugnandae causa sibi ipsis sunt commenti; P. 238. quoniam Deum et Patrem decet gloria, honor et adoratio una cum principii experte eiusdem Filio et Verbo, nec non sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita saecula saeculorum. Amen.

EUSEBII CAESARIENSIS

Epistola ad suae paroeciae homines.

1. Quae de fide Ecclesiastica in magna Synodo Nicaeae congregata acta sunt, verisimile est vos, dilecti, aliunde quoque didicisse, cum soleat fama accuratam rerum narrationem praecurrere. Verum ne huiusmodi rumore res aliter vobis narretur ac revera se habet, necesse esse duximus ad vos primum quidem illam fidei formulam mittere, quae a nobis proposita est, deinde alteram, quam nonnullis ad nostra verba additis ediderunt. Itaque noster libellus, qui praesente piissimo Imperatore nostro lectus, rectus et approbatione dignus esse est declaratus, huiusmodi est.

2. Quemadmodum accepimus ab episcopis, qui nos antecesserunt, nec non in prima catechesi, et cum acciperemus lavacrum, quemadmodum item ex divinis didicimus litteris, ac cum in Presbyterio tum in ipso Episcopatu credidimus et docuimus, sic etiam nunc credentes fidem nostram vobis offerimus, quae sic se habet.

3. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium effectorem, et in unum Dominum Iesum Christum, Dei Verbum, Deum ex Deo, lumen ex lumine, vitam ex vita, Filium unigenitum, primogenitum omnis creaturae, ante omnia saecula ex Patre genitum, per quem et omnia facta sunt, qui propter nostram salutem incarnatus est et inter homines vixit, qui passus est et resurrexit tertia die et ascendit ad Patrem, iterumque cum gloria ven- P. 239. turus est, ut iudicet vivos et mortuos. Credimus quoque in unum Spiritum sanctum, horumque quemlibet esse et existere credimus Pa-

f. Editio Commel. *προτιθεῖσαν*. Socrates *προτεθεῖσαν*.

g. Apud Gelas. Cyzic. sequitur huiusmodi titulus: *ἡ ὑφ᾽ ἡμῶν ἐκτεθεῖσα πίστις, fides a nobis exposita.*

h. Socrates omittit *πρώτη*. Ibid. Theodor. *ὅτε καὶ τὸ λουτρόν* etc.

i. Socrates *ἐπιστεύσαμεν*.

k. Theodor. omittit *ὑμῖν*. Ibid. Gelas. Cyzic. *προφέρομεν*.

l. Theodor. *πιστεύω*.

m. Socrates *καί* omittit. Ibid. haec verba *τούτων ἕκαστον* et quae sequuntur usque ad *καθώς* desunt apud Gelas. Cyzic.

P. 239. ἅγιον, τούτων ἕκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες πατέρα ἀληθῶς πατέρα καὶ υἱὸν ἀληθῶς υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς ἅγιον πνεῦμα, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἀποστέλλων εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἶπε· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος[1]). περὶ ὧν καὶ διαβεβαιούμεθα οὕτως ἔχειν καὶ οὕτως φρονεῖν καὶ πάλαι οὕτως ἐσχηκέναι καὶ μέχρι θανάτου [a]ὑπὲρ ταύτης ἐνίστασθαι τῆς πίστεως, ἀναθεματίζοντες πᾶσαν ἄθεον αἵρεσιν. ταῦτα ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς [b]πάντοτε πεφρονηκέναι, ἐξ οὗπερ ἴσμεν ἑαυτούς, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας, ἐπὶ τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρόμεθα, δεικνύναι ἔχοντες [c]δι᾽ ἀποδείξεων καὶ πείθειν ὑμᾶς, ὅτι καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους οὕτως ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐκηρύσσομεν.

4. Ταύτης ὑφ᾽ ἡμῶν ἐκτεθείσης τῆς πίστεως, [d]οὐδενὶ παρῆν ἀντιλογίας τόπος, ἀλλ᾽ αὐτός τε πρῶτος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς ὀρθότατα περιέχειν αὐτὴν ἐμαρτύρησεν, οὕτω τε καὶ ἑαυτὸν φρονεῖν [e]συνωμολόγησε, καὶ ταύτῃ τοὺς πάντας συγκαταθέσθαι, ὑπογράφειν τε τοῖς δόγμασι καὶ συμφωνεῖν τούτοις αὐτοῖς παρεκελεύετο, ἑνὸς μόνου προςεγγραφέντος ῥήματος τοῦ ὁμοουσίου, ὃ καὶ αὐτὸ [f]ἡρμήνευσε λέγων, ὅτι μὴ κατὰ τῶν σωμάτων πάθη [g]λέγοιτο ὁμοούσιον, οὔτ᾽ οὖν κατὰ διαίρεσιν οὔτε κατά τινα ἀποτομὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄϋλον καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι, θείοις δὲ καὶ ἀποῤῥήτοις λόγοις [h]προςήκειν τὰ τοιαῦτα νοεῖν. καὶ ὁ μὲν σοφώτατος ἡμῶν καὶ εὐσεβέστατος βασιλεὺς τοίαδε ἐφιλοσόφει, οἱ δὲ προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προςθήκης τήνδε τὴν γραφὴν πεποιήκασιν.

Η ΕΝ ΤΗΙ ΣΥΝΟΔΩΙ ΥΠΑΓΟΡΕΥΘΕΙΣΑ ΠΙΣΤΙΣ.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν, πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς

1) Matth. 28, 19.

a. Socrates *οὕτω σχήσειν καὶ ἐν αὐτῇ ἐνίστασθαι τῇ πίστει.* Theodor. ibid. habet *συνίστασθαι.*

b. Theodor. omittit *πάντοτε*, pro quo Socrates habet *πάντα*, Gelasius vero *πάντως*, qui praeterea pro *ἴσμεν* habet *ἔγνωμεν.*

c. Theodor. et Gelas. *ἔχοντες καὶ δι᾽ ἀποδείξεων.* Ibid. *καί* ante *πείθειν* abest a Socrate, qui mox pro *παρεληλυθότας* habet *παρελθόντας.* Idem post *κηρύσσομεν* addit *ὁμοίως.*

d. Theodor. *οὐδείς.*

e. Theodor. *συνωμολογήτει.* Socrates

trem vere Patrem et Filium vere Filium et Spiritum sanctum vere P. 239. Spiritum sanctum, ut et Dominus noster, cum suos discipulos ad praedicandum mitteret, ait: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* De quibus etiam asseveramus nos ita sentire ac antea sensisse et usque ad mortem fidem istam esse propugnaturos. Anathemate insuper percutimus omnem impiam haeresim. Haec ex corde et animo semper sensisse, ex quo nosmetipsos cognoscimus, atque nunc ex veritate sentire et dicere, coram Deo omnipotente et Domino nostro Iesu Christo, testamur, possumusque argumentis vobis ostendere et persuadere, nos etiam praeteritis temporibus ita credidisse et docuisse.

4. Hac a nobis exposita fide nulli erat contradicendi locus, sed primus ipse piissimus noster Imperator rectissima esse, quae illa continebat, est testatus, sicque se quoque sentire confessus est, atque omnes est cohortatus, ut hanc amplecterentur fidem hisque subscriberent et assentirent dogmatis, una tantum adiecta voce *consubstantialis*, quam eandem ipse ita est interpretatus; nempe non secundum corporum affectiones hanc vocem *consubstantialis* esse intelligendam, neque igitur divisione aliqua neque abscissione Filium ex Patre exsistere; nec enim fieri posse, ut natura intelligens et incorporea materiaeque expers corporeae alicui affectioni subiiciatur, sed res huiusmodi nonnisi divinis atque inexplicabilibus rationibus esse concipiendas. Ita quidem disserebat sapientissimus et religiosissimus Imperator; illi autem ob huiusce vocis, *consubstantialis*, additamentum sequentem formulam composuere:

FIDES IN SYNODO EDITA.

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium effectorem, et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre unigenitum, hoc est ex substantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum

ἐμαρτύρατο. Mox Theodor. et Gelas. συγκατατίθεσθαι. Ibid. ante ὑπογράφειν Socrates καί addit omisso τε sequenti. It. ibid. Theodor. pro συμφωνεῖν habet συμφρονεῖν.

f. Socrates, Theodor. et Gelas. ἡρμήνευσε, ut et editio Comm. Reg. ἑρμήνευε.

g. Gelasius Cyzic. λέγοιτο τῷ πατρὶ ὁμοούσιος. Theodor. et editio Commel. λέγοιτο ὁμοούσιος. Socrates λέγοι τό. Ibid. pro οὔτ᾽ οὖν Gelas. οὔτε.

h. Socrates προσήκει. Mox idem εὐσεβής pro εὐσεβέστατος. Item ibidem Gelasius Cyzic. τά addit ante τοιάδε. Theodoretus vero habet τὰ τοιαῦτα διεφιλοσόφει. Mox Socrates omittit τῆς προσθήκης. qui idem pro sequenti titulo habet tantum τὸ μάθημα.

P. 239. ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά
P. 240. τε ἐν τῷ οὐρανῷ [a] καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, τὸν δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, [b] ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. καὶ εἰς [c] τὸ ἅγιον πνεῦμα. τοὺς δὲ λέγοντας· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καί· πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, [d] ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

5. Καὶ δὴ ταύτης τῆς γραφῆς ὑπ᾽ αὐτῶν ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται [e] αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τὸ τῷ πατρὶ ὁμοούσιον, οὐκ ἀνεξέταστον αὐτοῖς [f] κατελιμπάνομεν. ἐπερωτήσεις τοιγαροῦν καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινοῦντο, ἐβασάνιζέν τε ὁ λόγος τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων, καὶ δὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας [g] ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ πατρός. [h] ταύτῃ δὲ καὶ ἡμῖν ἐδόκει καλῶς ἔχειν συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας, ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν υἱόν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν· διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ [i] συνετιθέμεθα, οὐ δὲ τὴν φωνὴν τοῦ ὁμοουσίου παραιτούμενοι, τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν κειμένου, καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας.

6. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὸ γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα κατεδεξάμεθα, ἐπειδὴ τὸ ποιηθὲν κοινὸν [k] ἔφασκεν εἶναι πρόσρημα τῶν λοιπῶν κτισμάτων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ γενομένων, ὧν οὐδὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν υἱόν· διὸ [l] δὴ μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα τοῖς δι᾽ αὐτοῦ γενομένοις [m] ἐμφερές, κρείττονος δὲ ἢ κατὰ πᾶν ποίημα [n] τυγχάνειν οὐσίας, ἣν ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως ἀνεκφράστου καὶ ἀνεπιλογίστου πάσῃ [o] γενητῇ φύσει τυγχάνοντος.

7. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἐξεταζόμενος ὁ λόγος [p] συνίστησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν σωμάτων τρόπον, οὐδὲ τοῖς θνητοῖς ζώοις παραπλησίως· οὔτε γὰρ κατὰ διαίρεσιν

a. Gelas. *τά τε.*
b. Gelas. addit *καί* et mox post *παθόντα* addit *ταφέντα.* Mox Theodor. et Socr. *καί* omittunt ante *ἐρχόμενον.*
c. Socrates *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.*
d. Socrates *τούτοις ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.* Theod. ibid. *ἡ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.*
e. Theodor. *αὖθις.*
f. Theodor. et Socr. *καταλιμπάνομεν.* Gelas. *καταλαμβάνομεν.* Ibid. Theodor. *ἐρωτήσεις.* Mox Theodor. et Gelas. *ἐβασανίζετο ὁ λόγος.*

ex Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per p. 239.
quem omnia facta sunt, sive quae in caelo sive quae in terra sunt, qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit et p. 240.
incarnatus est, homo factus est, passus est et resurrexit tertia die, ascendit in caelos et veniet iudicaturus vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Illos vero qui dicunt, „fuit aliquando cum non „esset," et: „antequam genitus est non erat," et: „ex non-exi-„stentibus sive ex nihilo factus est," vel qui Dei Filium ex alia hypostasi vel substantia esse aut creatum esse aut mutari vel converti posse sentiunt, anathemate ferit catholica Ecclesia.

5. Hac itaque ab illis edita formula noluimus assentiri, nisi postquam diligenter ab ipsis inquisivimus, quonam modo dixissent Filium ex substantia Patris et Patri consubstantialem esse. Hinc ergo motae sunt quaestiones et responsiones, quisque illorum verborum sensus esset, ratione est examinatum. Itaque inter eos convenit ista dictione *ex substantia* significari, Filium esse quidem ex Patre, non tamen velut partem Patris existere. Quam sane sententiam nobis rectum visum est amplecti utpote consentaneam piae doctrinae, qua nimirum declaratur, Filium ex Patre quidem esse, non tamen partem eius substantiae existere. Quocirca nobis quoque placitum est, ut sententiam istam approbaremus. Neque etiam *consubstantialis* vocem repudiavimus, cum propter pacis bonum, quod nobis ante oculos potissimum versabatur, tum ne a recta sententia decideremus.

6. Similiter admisimus voces *genitum et non factum*, quandoquidem hanc vocem *factum* communem esse aiebat ceterarum rerum creatarum, quae per Filium factae sunt, quarum nihil simile Filius haberet, ac proinde ipsum non esse rem factam rebus illis similem, quae per eum factae sunt, sed praestantioris quam res omnes factas substantiae esse, quam ex Patre esse genitam divina docent oracula, modum autem generationis inexplicabilem esse, nec ab ulla facta natura posse percipi aut cogitari.

7. Re item examinata confirmatum est, Filium Patri consubstantialem esse non corporum aut mortalium animantium more; neque enim id fieri divisione substantiae aut praecisione neque aliqua affe-

g. Gelas. *οὐσίας τοῦ πατρός.* Ibid. Socrates *ὡμολόγητο.*

h. Socrates *ταῦτα.*

i. Theodor. et Socr. *συντιθέμεθα.* Mox Theodor. et Gelas. omittunt *τοῦ ὁμοουσίου.* Et praeterea Theodor. habet *παραιτούμεθα.* Et paulo post *πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν.*

k. Sic Reg. codex et editio Commel. At Theodor., Socr. et Gelas. *ἔφασκον.*

l. Theodor. *μηδέ.*

m. Socrates *ὅμοιον.*

n. Sic editio Commel. nec non Theod. et Gelas. At Reg. ms. *τυγχάνει.*

o. Socrates *γεννητῇ.*

p. Theodor. et Gelas. *συνίστη.*

P.240. τῆς οὐσίας, οὔτε [a]κατὰ ἀποτομήν, ἀλλ' οὐδὲ κατά τι πάθος ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τε καὶ δυνάμεως· τούτων γὰρ πάντων ἀλλοτρίαν εἶναι τὴν [b]ἀγένητον τοῦ πατρὸς φύσιν· παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ πατρί, τὸ μηδεμίαν ἐμφέ-
P.241. ρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ [c]φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον [d]ἀφομοιῶσθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεώς τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός· ᾧ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἑρμηνευθέντι τὸν τρόπον καλῶς ἔχειν ἐφάνη [e]συγκαταθέσθαι· ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφεῖς ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου [f]συγχρησαμένους ὀνόματι.

8. Ταῦτα μὲν [g]οὖν περὶ τῆς ἐκτεθείσης εἰρήσθω πίστεως, ᾗ συνεφωνήσαμεν οἱ πάντες, οὐκ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀποδοθείσας διανοίας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως ἐξετασθείσας [h]καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας. καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν ἐκτεθέντα [i]ἄλυτον εἶναι ἡγησάμεθα, διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσθαι φωναῖς, διὸ σχεδὸν ἡ πᾶσα γέγονε σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία τῆς ἐκκλησίας. μηδεμίας γοῦν θεοπνεύστου γραφῆς τῷ ἐξ οὐκ ὄντων καὶ τῷ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν καὶ τοῖς ἑξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης, οὐκ εὔλογον ἐφάνη ταῦτα λέγειν καὶ διδάσκειν, ᾧ καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθέμεθα, ἐπεὶ μηδὲ ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ τούτοις [k]εἰώθαμεν συγχρῆσθαι τοῖς ῥήμασιν.

9. [l]Ἔτι μὴν τοῦ ἀναθεματίζεσθαι τὸ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως.

10. Ἤδη δὲ ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς τῷ λόγῳ κατεσκεύαζε καὶ κατὰ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ γένεσιν [m]τὴν πρὸ πάντων αἰώνων εἶναι αὐτόν, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι δυνάμει ἦν ἐν τῷ πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ πατρὸς ἀεὶ πατρός, ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ [n]καὶ σωτῆρος ἀεί, δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεί τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος.

a. Gelas. μετά. Mox Socrates omittit ἀλλ' οὐδὲ κατά τι πάθος ἢ τροπήν, et paulo post ut et Gelas. οὐσίας τε καί.

b. Theodor., Socrat. et Gelas. ἀγέννητον, et paulo post γεννητά.

c. Socr. ἐμφαίνειν.

d. Theodor. ὅμοιον. Gelas. ἀφομοιοῦσθαι

e. Theod. συγκατατίθεσθαι.

f. Gelas. χρησαμένους.

g. οὖν abest a Theodor.

h. καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας desunt apud Gelas.

i. Theodor. δεκτόν. Mox Socrates χρήσασθαι pro χρῆσθαι. Item pro διό Theodor. et Gelas. habent δι' ἅς. Socrates ibid. σύγχυσίς τε.

k. Theodor. εἰώθειμεν.

l. Sic editio Commeliniana, Theodor. et Gelasius. At ms. Reg. ὅτι. Ibid. editio Commel. pro μήν habet τήν mendose. Theodor. item et Gelas. pro τοῦ habent τό. Mox pro τῷ παρά etc., ut habent editio Commel., Theodor. et Gelasius, ms. Reg. habet τὸ παρά etc. Ibid. Theodor. habet παρὰ πᾶσι μὲν ὁμολογεῖσθαι αὐ-

ctione, conversione aut mutatione substantiae et virtutis Patris, ab his P. 240.
enim omnibus alienam esse non-factam Patris naturam; verum hisce verbis *consubstantialem Patri* indicari, nullam Filio Dei cum factis et creatis rebus esse similitudinem, sed soli Patri, qui ipsum genuit, P. 241.
omni modo similem esse, neque ex alia quam ex Patris hypostasi et substantia esse. Cui voci hoc modo explicatae assentiri rectum nobis visum est, quandoquidem exploratum habemus, veteres quosdam eruditos et illustres Episcopos ac Scriptores, cum de Patre et Filio dissererent, voce *consubstantialis* usos fuisse.

8. Haec itaque de edita fide sint dicta, cui quidem omnes sumus assensi, sed nonnisi postquam rem accurate perpendimus, eoque sensu, qui explicatus est coram religiosissimo Imperatore, quique allatis supra rationibus fuit approbatus. Anathematismum porro, qui post fidem ab illis adiectus est, nihil grave et molestum habere existimavimus, cum prohibeat, ne voces, quae non exstent in Scripturis, usurpentur; quae scilicet causa fuit omnis fere dissensionis et perturbationis, quae in Ecclesia orta est. Cum igitur nulla divinitus inspirata Scriptura usa sit vocibus *ex non existentibus, fuit aliquando cum non esset,* aliisque ibi subiectis, visum est rationi consentaneum non esse haec vel dicere vel docere, quod cum rectum quoque esse intellexissemus, approbavimus, quandoquidem nec nos antea huiusmodi verba usurpare soliti fueramus.

9. Nec item absurdum putavimus, his vocibus *non erat antequam genitus est* anathema dicere, cum omnes fateantur Filium Dei fuisse, priusquam secundum carnem gigneretur.

10. Tum vero piissimus noster Imperator sua ipse oratione probabat, etiam illum fuisse secundum divinam eius generationem, quae est ante omnia saecula, quandoquidem priusquam effectu fuisset genitus, ipse potentiâ erat in Patre, licet non gigneretur; quippe cum Pater semper fuerit pater, ut et semper fuit et rex et salvator, necnon omnia potentiâ, semperque eodem modo et similiter se habeat.

τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ πρὸ τῆς etc. Gelas. *ὁμολογεῖσθαι εἶναι αὐτόν* etc. Editio Commel. *ὁμολογεῖσθαι εἶναι τὸν υἱόν* etc.

Haec autem verba *ἔτι μήν* et cetera, quae sequuntur usque ad *ταῦθ' ὑμῖν ἀναγκαίως* etc. desunt apud Socratem, quae forte reticuit, ne Eusebii, quem ab Ariana haeresi ex hac epistola purgandum susceperat, causam aperte proderet.

m. Theodor. *τὸ πρὸ πάντων.* Mox in ms. Regio *ἀγεννήτως* iungitur cum *ὄντος τοῦ πατρός* etc. Melius tamen ad Filium refertur, ut apud Theodor. Gelas. et edit. Commelianam. Nam sensus est, Filium, antequam actu ut aiunt esset genitus, fuisse potentia in Patre *ἀγεννήτως* id est *absque sui generatione,* quod commode putamus expressisse his verbis: *licet non gigneretur.* Alii vertunt: *ingenito quodam modo;* alii: *ingenita quadam ratione,* quae non ita clare rem ipsam videntur significare.

n. Theodoret. *καὶ σωτῆρος καὶ δυνάμει* etc. Mox pro *κατὰ τὰ αὐτά* Editio Commel. et Gelas. habent *κατὰ τὰ αὐτοῦ.*

P. 241. 11. *Ταῦθ' ὑμῖν ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα, ἀγαπητοί, τὸ* [a] *κεκριμένον τῆς ἡμετέρας ἐξετάσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως φανερὸν ὑμῖν καθιστῶντες, καὶ ὡς εὐλόγως τότε μὲν καὶ μέχρις* [b] *ἐσχάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, ὅτε ἡμῖν τὰ ἑτεροίως γραφέντα προσέκοπτε, τότε δὲ ἀφιλονείκως τὰ μὴ λυποῦντα κατεδεξάμεθα, ὅτε ἡμῖν εὐγνωμό-*
P. 242. *νως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν* [c] *ἐφάνη συντρέχειν τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις.*

a. Theodor. *τὰ κεκριμένα* et mox *φανερά. καί* seq. abest ab eodem.
b. Socr., Theodor., Gelas. *ὑστάτης.*
c. Theodor. *ἐμφανῆ σύμπραξιν ἔχειν ἔδοξε.* In fine apud Gelasium Cyzicenum additur: *ἀσπαζόμεθα ὑμᾶς σὺν τῇ παρ'*

11. Haec ad vos scribere necessarium duximus, carissimi, ut vobis pateret, quam maturo iudicio cuncta ponderaverimus comprobaverimusque, quamque convenienter ad extremam usque horam restiterimus, quamdiu scilicet nobis displicuerunt, quae diverse a nostra formula videbantur proponi; tunc autem absque ulla contentione eas voces, quae nihil incommodi haberent, fuisse amplexos, cum nobis sincero et aequo animo quid significarent expendentibus visum est nihil nisi simile esse his, quae nos ipsi in fide prius exposita confessi fueramus. P. 241. P. 242.

ὑμῖν ἀδελφότητι· ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς ἐν κυρίῳ εὐχόμεθα, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, id est: *Vos amplectimur cum fraternitate, quae apud vos est: valere vos in Domino precamur, fratres honoratissimi.*

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
EPISTOLA
DE
SENTENTIA DIONYSII.

ADMONITIO.

P. 242. I. *Quam hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus fere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen coniecturae, quae nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicaenis decretis reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant, quae num.* 19. *leguntur, Arianos scilicet adversus Nicaenam Synodum tum passim et ubique obmurmurasse, quod praecedentis epistolae tempori apprime congruit. Item ex modo huius epistolae ordiendae haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem fere verbis initio adhibitis hanc perinde atque praecedentem ad virum dirigit controversiis Catholicos inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari liceat, ad eundem ipsum utramque fuisse missam. Immo subodoramur huius scribendae occasionem ex praecedenti obortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum pro tutanda adversus Arianos τοῦ ὁμοουσίου voce adtulisset Athanasius, haec causa fuisse videtur, cur Ariani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequicquam tentarent. Sed hae coniecturae non omnem prorsus amovent dubitandi locum.*

II. *Ariani itaque Catholicorum argumentis passim confutati suam haeresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatis eiusdem litteris anno* 263. *conscriptis, ubi dum Sabellianorum confutaret errorem, in similitudines quasdam inciderat, quibus licet praeter auctoris mentem laesa videretur Verbi divinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiamque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quaedam excerpit loca, quibus peropportune Aria-*

nicam retundit impudentiam Catholicumque Dionysium plane commonstrat et ab Arii sententia alienissimum. P 242.

III. *Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio saeculo Dionysii adversariorum depulsa criminatio, quarto Arianorum calumnia simul et prava doctrina confutata est, pari hodieque vi polleant ad novos refellendos Arianos, qui Verbi deitatem haud minore quam prisci illi impietate oppugnant, quique suam sententiam venditant ut prioribus Ecclesiae saeculis vulgo receptam. Namque ut caetera taceam ex iis, quae num.* 19. *habentur, planum est, voces illas* ἐκ τῆς οὐσίας *et* ὁμοούσιον *iam tum usitatas vulgatasque fuisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur, omisisse suspiciosum. Eminet vero omnibus aliis Dionysii dictis haec praeclara aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes profligantur adversus Trinitatem obortae haereses, num.* 17. οὕτω μὲν ἡμεῖς εἴς τε τὴν τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quae imminui nequit, in Unitatem contrahimus. *Haec inquam sententia, quae in omnibus Graecis Athanasii editis hactenus desiderabatur, iam primo Graece prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit, quod voces* τριάδα *et* μονάδα *similiter omnino desinerent.*

IV. *Et vero non haec una ex Graeco textu exciderat sententia*; P. 243.
multae quippe aliae sunt in hac epistola amanuensium vitio omissae, quod videlicet duae consequenter positae clausulae vel eadem vel similiter desinente voce caderent; quae omnes optimorum manuscriptorum ope iam sunt feliciter restitutae. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quam clausulae integrae hoc lapsus genere praetermissae. Ut vel hinc palam omnibus sit, quam necessaria fuerit nova eiusdem sancti Doctoris operum editio.

V. *Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fuse satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit, hinc sane augetur iam vulgata de ipso nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacuit haeresi suae exitiosam historiam, quam incautius, ut ait Athanasius, alii Ariani in suamque perniciem evulgarunt. Apparet autem ex quibusdam huius epistolae locis, ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse; nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet, quem item Arium quasi superstitem aliquando loquentem inducit, tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam fuisse vix quispiam sit dubitandi locus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐφρόνει, ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· καὶ μάτην αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ὁμόδοξον [a] ἑαυτῶν.

P. 243. 1. *Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως τῆς γενομένης παρ᾽ ὑμῖν πρὸς τοὺς χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράψαι τὴν σὴν διάθεσιν, ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἡδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. τὴν μὲν οὖν [b] σὴν εὐλάβειαν ἀπεδεξάμην καλῶς φρονοῦσαν περὶ τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν, τῶν δ᾽ Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων. οὐδὲν γὰρ οὔτ᾽ εὔλογον οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας γραφῆς ῥητὸν ἐχούσης τῆς [c] αἱρέσεως αὐτῶν, ἀεὶ μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς πατέρας τετολμήκασι. καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε ἀλλὰ καὶ οἰκεῖον τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν αὐτῶν· οἱ γὰρ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ 1) μελετᾷν ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν*
P. 244. *ἐπίσκοπον [d] Ἀλεξανδρείας ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; ὃν γὰρ ἐὰν οὗτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἱρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, κἂν μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν, ὥςπερ λησταί τινες καὶ τὸν τρόπον ἄσεμνοι, οἳ ἐπειδὰν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἐπιτηδεύμασιν ὀνειδίζωνται, τοὺς σώφρονας [e] συναριθμοῦσιν ἑαυτοῖς καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.*

1) Psal. 2, 2.

a. Reg., quem sequimur, *ἑαυτῶν.* Editi et reliqui mss. *αὐτῶν.* In editis post titulum legitur *ἐπιστολή,* quae vox in nullo codice habetur; tametsi certum est epistolam esse. Felckmanni tertius anonymus hunc habet titulum: ***τοῦ αὐτοῦ κατὰ** ἀρειανῶν ἀπολογία ὑπὲρ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.* *Eiusdem contra Arianos Apologia pro Dionysio Episcopo Alexandriae.*

b. *σήν* in editis deerat: omnes mss. habent.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

quod Dionysius Alexandrinus Episcopus adversum Arianam haeresim senserit, ut et Nicaena Synodus, et quod falso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

---

1. Sero significasti non ita pridem apud vos habitam contra P. 243.
Christi hostes disputationem; etenim antequam tua id mihi caritas scriberet, diligenter sciscitatus haec didiceram libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summopere probavi, quae ita recte sentiat de beatis Patribus nostris, dementiamque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum haeresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio, impudentibus illi cavillationibus sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi; nunc vero eo audaciae processerunt, ut etiam Patres calumnientur, quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim *adversus Dominum et adversus Christum eius meditari* ausi sunt, quid mirum si beatae memoriae
virum Dionysium Episcopum Alexandrinum ut doctrina secum consen- P. 244.
tientem criminentur? Quem enim ipsi ad commendationem suae haereseos laudibus ornare videntur, quamquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant, haud secus quam praedones et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati adscribunt.

c. Sic Taurinensis, Colbertinus, Iesuit. et Felckmanni qui notatur Fr. I. et ita legit Nannius. Sed Regius et Basil. cum omnibus editis *τῆς διαιρέσεως*. Praestat prior lectio; quod suadetur etiam ex simili sententia, quae in superiore epistola [p. 18. huius ed.] legitur num. 2.: *οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὔλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν τὴν αἵρεσιν προφάσεις ἐπινοοῦσι.*

d. *τῆς Ἀλεξανδρείας* Taurin. Colbert. Iesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. et Fr. I. *ὁμόδοξον ἑαυτῶν.* Sed Basil. cum editis omnibus *ὁμόδοξον αὐτῶν.*

e. Sic Reg. Taurin. Colbert. et Ies. At editi *συναριθμῶσιν.*

P. 244. 2. Εἰ μὲν οὖν θαῤῥοῦσιν οἷς φρονοῦσι καὶ λέγουσι, [a] προφερέτωσαν γυμνὴν τὴν αἵρεσιν καὶ δεικνύτωσαν ἐξ αὐτῆς εἴ τινα νομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν γραφῶν ἔχειν ἢ κἂν ἀνθρώπινόν τινα λογισμὸν εὐσεβῆ πρὸς ἀπολογίαν, εἰ δὲ [b] μηδέν τι τοιοῦτον ἔχουσι, σιωπάτωσαν. οὐδαμόθεν γὰρ εὑρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον ἔλεγχον καθ᾿ ἑαυτῶν, ἀπὸ μὲν τῶν γραφῶν, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[1]), ὃν οὗτοι λέγουσιν οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλλοντος ἐκ προσώπου τοῦ πατρός· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν[2]), ὃν οὗτοι λέγουσι κατ᾿ ἐπίνοιαν εἶναι καὶ ἐξ οὐκ ὄντων [c] γεγενῆσθαι, εἶτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, ὅτι πάντα δι᾿ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[3]), τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι᾿ οὗ τὰ πάντα[4]), καὶ ἐν ἑτέροις· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα[5]). ποίαν παῤῥησίαν ἕξουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύνην [d] ὀφλήσουσιν, ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἁγίων ῥήμασιν, ὅταν λέγωσι ποίημα εἶναι τὸν τῶν πάντων δημιουργόν, καὶ κτίσμα τοῦτον, ἐν ᾧ τὰ κτίσματα γέγονε καὶ συνέστηκεν; οὐδὲ ἀνθρώπινος δέ τις αὐτοῖς λογισμὸς εὐσεβὴς εἰς ἀπολογίαν [e] περιλείπεται. τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἢ Ἕλλην ἢ Βάρβαρος, ὃν ὁμολογεῖ θεόν, τοῦτον ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γένηται; ἢ τίς ἀνθρώπων ἀκούσας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι θεόν, λέγοντος· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[6]), καὶ ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν[2]), τολμήσει [f] κἂν εἰπεῖν ὅτι ὁ ἐκ καρδίας τοῦ θεοῦ λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ἢ ὁ υἱὸς κτίσμα ἐστὶ καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; πάλιν δὲ τίς ἀκούων τούτου, ὃν ἐπίστευσεν εἶναι κύριον καὶ σωτῆρα, λέγοντος· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[7]), καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[8]), ἐπιχειρήσει διαιρεῖν ἃ ἐκεῖνος ἥνωσε καὶ ἀμέριστα [g] τετήρηκε;

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες καὶ παῤῥησίαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ἰδίοις καταψεύδονται τῶν εὐσεβῶν. [h] ἀλλ᾿ ἔδει πάντων αὐτοὺς ἐρήμους ὄντας καὶ συνορῶντας ἑαυτοὺς ἐν ταῖς ἐρω-
P. 245. τήσεσι πανταχόθεν ἀποροῦντας καὶ χασμωμένους μεταγινώσκειν μᾶλλον, ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πλάνης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὓς οὐκ ἴσασιν, ἵνα μὴ καὶ παρ᾿ αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. ἴσως δὲ τῆς τοιαύτης

1) Ioan. 1, 1. 2) Psal. 45 [44. LXX.], 2. 3) Ioan. 1, 3. 4) 1. Cor. 8, 6. 5) Coloss 1, 16. 6) Matth. 3, 17; 17, 5. 7) Ioan. 14, 11. 8) Ioan. 10, 30.

a. Taurin. et Colbert. soli προςφερέτωσαν.
b. Editi εἰ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur. Colb. et Fr. I. καί deest. Paulo post Colb. μᾶλλον ἐλέγχους. Mox Taur. Colb. Ies. et Fr. I. ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν.

2. Si quam igitur sententiae dictisve suis fiduciam habent, nudam nobis haeresim suam proferant, hincque liquido ostendant nobis, si quod se putant habere, vel ex Scripturis sumtum aut saltem humanum, sed pium tamen pro sua defensione argumentum; sin vero eiusmodi nihil habent, sileant; nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scripturis sacris Ioannes ait: *In principio erat Verbum,* quod (aiunt ipsi) non erat antequam gigneretur; David vero ex Patris persona ita psallit: *Eructavit cor meum Verbum bonum,* quod ipsi asserunt secundum cogitationem duntaxat esse et ex non-exstantibus factum fuisse; Ioannesque iterum in Evangelio dicit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil,* Paulusque ita scribit: *Unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia,* et alibi: *quoniam in ipso creata sunt omnia.* Quid igitur illis fiduciae supererit, imo potius, qua non digni erunt ignominia, quandoquidem Sanctorum sententiis adversantur, cum dicant, omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam esse eum, in quo omnia creata sunt et consistunt? Ne humana quidem ulla ratio, quae pietatem sapiat, illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim hominum, sive Graecus sive Barbarus, quem Deum confitetur, eundem creaturam esse dixerit aut non fuisse antequam fieret? Aut quis hominum, cum illum audierit, quem unum credit esse Deum, dicentem: *Hic est Filius meus dilectus,* et: *Eructavit cor meum Verbum bonum,* ausit dicere: Verbum quod ex Dei corde progressum est, ex non-exstantibus factum est, aut: Filius creata res est, non propria loquentis proles? Ac rursum quis, si eum, quem Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicentem: *Ego in Patre et Pater in me,* et: *Ego et Pater unum sumus,* ea dividere conetur, quae ille coniunxit et indivisa conservavit? P. 244.

3. Haec igitur cum et ipsi animadvertant, rebus suis diffidentes piis viris confictas adscribunt sententias. Atqui magis decuit eos omnium inopes et advertentes, se interrogatos passim haesitare ac hianti ore obmutescere, sententiam commutare, potiusque sese avertere P. 245.
a via erroris, quam homines, quos ignorant, inter suos recensere; ne ab iisdem confutati plus dedecoris referant. Verum illi fortasse ab huiusmodi dolis nunquam absistere volent, Caïphae enim sociorum-

c. Taur. Colb. γεγεννῆσθαι; minus recte.
d. Sic Reg. Basil. et edit. Commel. Edit. vero Parisiensis et Colon. ὀφειλήσουσιν. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. ὀφείλουσιν.
e. Taurin. Colb. Ies. παραλείπεται. Paulo post Fr. I. ἐπιχειρήσοι.
f. Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. κἂν εἰπεῖν. Editi ἂν.
g. Taurin. Colbert. Iesuit. ἀμέριστα πεποίηκε.
h. Taurin. ἀλλ' ἐπειδὰν τούτων αὐτούς. Colb. ἐπειδὰν δὲ τούτων αὐτούς. Infra Edit. Paris. et Colon. χασμαμένους. Edit. vero Commelin. cum omnibus mss. χασμωμένους. Ibidem Taurin. et Colbert. μεταγινώσκειν ἐχρῆν μᾶλλον.

P. 245. πανουργίας [a] οὐ θελήσουσιν ἀποστῆναί ποτε· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Καϊάφαν ἐζήλωσαν, ὥςπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ᾽ αὐτῶν μεμαθήκασι. καὶ γὰρ κἀκεῖνοι τοσαῦτα τοῦ κυρίου πεποιηκότος ἔργα, δι᾽ ὧν ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοί τε παρ᾽ αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι κἂν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ᾽ αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφυγον λέγοντες· ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ[1]), καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν ἑαυτῶν ἐπικαλύπτειν. ἀλλ᾽ οὔτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες ὤνησάν τι, οὔτε οὗτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φυγεῖν τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται· καὶ γὰρ κἀκείνους ἐφ᾽ οἷς παρηνόμουν ἤλεγξεν ὁ κύριος λέγων· τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησε[2]), καὶ τούτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἡ αὐτὴ πάλιν ἀλήθεια [b] διελέγξει, ὅτι τὰ Ἀρείου Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὔτ᾽ ἐφρόνησεν οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησεν· ἀλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου τὴν χριστομάχον [c] ἐκληρώσαντο μανίαν. μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθές, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μήτε παρ᾽ ἑτέρων ἐπισκόπων ἐπ᾽ ἀσεβείᾳ καταγνωσθεὶς ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὥςπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, μήτε αὐτὸς ὡς αἵρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῇ κεκοίμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας, ἢ περὶ ὧν ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4. Καὶ ἤρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον [d] ἀρνουμένων καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων καὶ πάντας Χριστιανοὺς ἐπιχειρούντων ἀπατᾷν. ἐπειδὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταῦτα ἴδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία δειχθῇ, καὶ [e] παύσωνται μὲν κἂν ὀψέποτε βλασφημοῦντες παρ᾽ ἑαυτοῖς τὸν κύριον, ὁμολογήσωσι δὲ κἂν μετὰ τῶν στρατιωτῶν βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, ὅτι ἀληθῶς

1) [Matth. 3, 9. et Luc. 3, 8.] Ioan. 8, 39. 2) Ioan. 8, 40.

a. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *οὐ θέλουσιν.* Mox Colb. *Καΐφαν.* Ibidem post *ὥςπερ καί* in Colbert. *τό* deest. Paulo post edit. Paris. et Colon. *ἐγνώριζον αὐτόν.* Edit. Commel. et omnes mss. *ἐγνώριζεν ἑαυτόν*, recte, excepto Felckmanni 3. anonymo, qui totum hunc locum sic habet: *καὶ γὰρ οἱ πάλαι Ἰουδαῖοι τοσαῦτα τοῦ κυρίου πεποιηκότος ἔργων* (lege *ἔργα*) *δι᾽ ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενος* (lege *ἐλεγχόμενοι*) *παρ᾽ αὐτοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους αὐτ—.* qui codex hic incipit, nam initio mutilus est.

Mox idem *κατέφευγον.* Paulo post in Taurin. et Felkm. 3. anon. *καί* ante *νομίζοντες* deest. Ibidem Taurin. Colb. Ies. et Felckm. 3. anon. *τὴν ἀλογίαν*

que hac in parte aemulatores sunt, a quibus etiam Christum abnegare P. 215. didicerunt. Illi siquidem, postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret, se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicerentque, nec valerent argumenta, quibus confutabantur, vel paulisper obtueri, ad Patriarcham confugerunt dicentes: *Nos patrem habemus Abraham,* rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam eiusmodi verba profuere, neque hi Dionysium nominando eiusdem criminis notam effugere valebunt. Nam et illos ex ipsis suis sceleribus coarguit Dominus his verbis: *Hoc Abraham non fecit,* et hos rursum impietatis mendaciique ipsa veritas convincet ostendetque, Dionysium episcopum nec eadem quae Arius sensisse nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi tum novi isti Iudaei a patre suo diabolo huiusmodi in Christum furorem hereditate accepere. Magni certe argumenti est, in hoc illos vere non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis Episcopis deprehensae impietatis damnatus Episcopatu pulsus sit, ut illi e Clero eiecti sunt, neque haeresis propugnandae causa secesserit ab Ecclesia, sed in illa pie obdormierit, eiusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem quae illi sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium, quin eadem fuisset qua illi poena plectendus.

4. Et haec quidem satis erant ad integram novorum Iudaeorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omnesque Christianos decipere conantur. Ceterum quia occasiones calumniandi Episcopi ex quibusdam eius epistolae partibus se habere arbitrantur, age et illas inspiciamus, ut inde eorum vaniloquentia commonstretur, utque vel sero tandem blasphemandi Dominum finem faciant, et cum militibus saltem conspecto creaturarum testimonio fateantur, vere hunc esse Filium Dei et non creaturam. Aiunt igitur beatae memoriae

ἑαυτῶν. Editi et Reg. *ἀλογίαν αὐτῶν.* Mox Colb. et Fr. I. *λέγοντες ἤνυσάν τι.* Ibidem Taur. Colbert. Ies. *οὔτε αὐτοί,* Felckm. vero 3. anon. *οὔτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τήν* etc.

b. Felckm. 3. anon. *διελέγχει* solus. Infra post *ἠγνόησεν· ἀλλά* Felck. 3. anon. deficit.

c. Taurin. Colb. Ies. *ἐκληρονόμησαν.* Paulo post Taurin. Colb. Fr. I. *ἀλλὰ καὶ τόν.* Mox Colb. *ὅτε μήτε.* Post *καταγνωσθεὶς* haec *ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς ὥςπερ οὗτοι τοῦ κλήρου,* quae in editis deerant, in Reg. Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. habentur: sed in hoc ultimo *ὑπεβλήθη* mendose legitur. Mox Taurin. et Colbert. *ἐξῆλθε τὴν ἐκκλησίαν.*

d. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. Editi vero *ἀρνησαμένων.*

e. Reg. Taurin. *παύσονται.*

p. 246. [a]οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. φασὶ τοίνυν ἐν ἐπιστολῇ τὸν μακαρίτην Διονύσιον εἰρηκέναι, ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ᾽ οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ πατρός, ὥςπερ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡς ποίημα ὢν οὐκ ἦν πρὶν γένηται. [b]ναὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ· ἀλλ᾽ ὥςπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτως καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολὰς ἔγραψε, καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτούς, ἵνα ἐκ πασῶν καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μιᾶς ἡ πίστις [c]δειχθῇ τοῦ ἀνδρός· καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος οὐκ ἐκ μιᾶς ἀλλ᾽ ἐκ πασῶν ἡ τούτου τέχνη κρίνεται. εἰ μὲν οὖν ἁπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἣν λέγουσιν ἐπιστολὴν ἢ ταύτην μόνην ἔγραψε, κατηγορείτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἵλκυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράψαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογούμενος [d]περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, ἔδει πάλιν αὐτοὺς μὴ ἀφέντας τὰ αἴτια φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς, ἵνα μὴ δόξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηρᾶν, παραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀλήθειαν. καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψαιτο [e]ἄν τις αὐτόν, ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτίλλει, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον μαθὼν τὴν αἰτίαν, θαυμάσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως ἐνέτυχον τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· οὕτω γὰρ αὐτῶν ἥ τε συκοφαντία καὶ ἡ πονηρία τῆς προαιρέσεως δειχθήσεται. ἐπειδὴ δὲ ἢ οὐκ ἴσασιν ἢ αἰσχύνονται, [f]λέγειν ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἄνω Λιβύης τηνικαῦτά τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου, καὶ τοσοῦτον ἴσχυσαν ταῖς [g]ἐπινοίαις, ὡς ὀλίγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέ-

a. Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. I. Editi vero *οὗτος υἱός*, omisso articulo. Paulo post edit. Paris. Colon. et Felckm. 3. anon., qui hic resumit, post *τοίνυν* habent *οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας*, quae verba, cum desint in omnibus aliis codicibus et in edit. Commelin., expunximus. Ibidem Reg. Taurin. Ies. Fr. I. *μακαρίτην*. Alii cum editis *μακάριον*. Mox Taurin. et Colb. *γεννητόν*. Felck. 3. anon. *γέννημα*; perperam. Ibid. in Taurin. Colb. et Fr. I. *δέ* post *μήτε* deest. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Ies. Felck. 3. anon. *κατ᾽ οὐσίαν αὐτόν*. Sed *αὐτόν* deerat in editis.

b. Sic Reg. et Taurin. et ita habuisse videntur Basil. et Fr. I. licet Felckmannus memoria lapsus eandem ex iis codicibus notet lectionem, quae in edit. Commeliniana. Editi *καὶ ἔγραψεν*. Felckmanni vero 3. anon. totum hunc locum sic habet: *πρὶν γένηται τοῦτο μαθὼν Διονύσιος· αὐτὸς γὰρ εἶχε μέριμναν. ἀλλ᾽ ὥςπερ ταύτην*. Nimirum verba quaedam inferius posita imperite huc transtulit. Infra Felck.

Dionysium in epistola sua dixisse, opus et rem factam esse Filium P. 246. Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite et faber a scapha; etenim cum sit res facta, non erat antequam fieret. Etiam scripsit; eiusmodi illius epistolam esse et nos ultro fatemur. Sed ut hanc scripsit, ita et alias plurimas conscripsit epistolas, quas etiam ab illis lectas oportuit, ut ex omnibus, non ex unica duntaxat explorata viri fides esset. Fabri namque peritia, qui multas triremes exstruxit, non ex unica, sed ex omnibus simul aestimanda. Si igitur simpliciter ut fidem suam exponens hanc quam dicunt scripsit epistolam, aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine; verum quippe eo casu suppetit accusandi argumentum. Quod si temporis et personae ratio eum ad talia scribenda compulit, aliasque postmodum scripsit epistolas ad eam suspicionem amovendam, non decuit, omissis scribendi causis viro temere invidiam conflare, ut ne videantur nil nisi voculas aucupari, veritatem autem quae in aliis eius epistolis sese prodit praetermittere. Nam et agricola eiusdem generis arbores alias alio modo pro praesentis soli ratione colit; nec quis illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi vero surculum inserat, istam plantet, aliam evellat, sed potius cum causam didicerit, variam hominis peritiam mirabitur. Itaque nisi obiter eius scripta legerint, epistolae argumentum indicent mihi; hinc enim eorum calumnia propositique pravitas comperta erit. Ceterum quia vel ignorant vel indicare erubescunt, nos enarrare necessum est.

5. In Pentapoli superioris Libyae quidam Episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis praedicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumbebat, mittit sua-

3. anon. *ἑτέρας ἄλλας . . . καὶ δεῖ καὶ ταύταις.* Mox idem *καὶ μὴ μόνον.*

c. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *ἡ πίστις γνωσθῇ.* Felckm. 3. anon. *γνωρισθῇ.* Infra idem *ἡ τούτου τέχνη γνωρίζεται.* Paulo post idem *ἢ μόνον ταύτην.*

d. Felck. 3. anon. *περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, τί καινόν; καὶ γὰρ καὶ γεωργός·* omissis intermediis.

e. Felckm. 3. anon. *ἄν τις αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον* omissis interpositis. Infra post *ποικίλον* deest *αὐτοῦ* in Taurin. Colb. Ies. Fr. I. et Felckm. 3. anon., qui postremus sic habet: *τὸ πολυποικίλον τῆς ἐπιστήμης ἐκ πενταπόλει* omissis multis de more. Mox Reg. Taurin. Ies. Fr. I. *τοῖς γράμμασιν.* Editi vero *τοῖς συγγράμμασιν.*

f. Sic Reg. et editi: sed Taurin. Ies. et Fr. I. *λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπεῖν.*

g. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. et Felckm. 3. anon. *κακονοίαις.* Sed editi et codices Reg. et Basil. *ἐπινοίαις*, quos sequi visum est, quia aliis praestant.

P 246. ριμναν [a]τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας· ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἠσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναίδειαν ἐκείνων γράψαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος ἐκ τῶν εὐαγγελίων παραθέσθαι, ἵν᾽ ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκεῖνοι τὸν υἱὸν ἠρνοῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ πατρὶ ἀνετίθεσαν, [b]οὕτως οὗτος δείξας, ὅτι οὐχ ὁ πατὴρ ἀλλ᾽ ὁ υἱός ἐστιν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι
P. 247. τὸν πατέρα υἱόν, καὶ οὕτως λοιπὸν κατ᾽ ὀλίγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγῃ θεότητα τοῦ [c]υἱοῦ καὶ τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ πατρός. αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτός, διὰ τοὺς οὕτως [d]ἀναισχύντως θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

6. *Τί τοίνυν ὅμοιον ἡ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διατί Διονύσιος [e]ὡς Ἄρειος ὀνομάζεται, πολλῆς οὔσης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν, ὁ δὲ καινῆς αἱρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος ἔγραψε [f]Θαλείαν ἐκτεθηλυμένοις καὶ γελοίοις ἤθεσι, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον [g]Σωτάδην, ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἑλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς, οὐ γὰρ ἀξιόπιστος κατὰ τοῦτο. εἰ δὲ γράψας τὴν πρὸς [h]Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν ὑπωπτεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβληται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπτευθέντα κατ᾽ οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ᾽ οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι καὶ εἰς τὴν ἰδίαν [i]ἕλκειν ἕκαστον βούλησιν. καὶ γὰρ καὶ ἰατρὸς πολλάκις τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατάλληλα ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτός, [k]ἐπιτίθησιν, οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγιείαν ἔχων τὸν σκοπόν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος οὗτος, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἤθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.*

7. *Εἰ δὲ ὅτι μόνον ἔγραψεν [l]οὕτως ὁ μακαρίτης, αἰτιῶνται*

a. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. et Felckm. 3. anon. *καί* habent ante *τῶν ἐκκλησιῶν*. Infra Taurin. Colb. Ies. *ἀλλὰ μᾶλλον* omisso *καί*. Ibidem Felckm. 3. anon. *ἀναιδέστερον διετέθεισαν, ἠναγκάσθη*.

b. *οὕτως* deest in Felckm. 3. anon.

c. Taurin. Colb. Ies. *τοῦ Χριστοῦ*. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus *τοῦ υἱοῦ*, praeter 3. anon., qui habet *τοῦ λόγου*.

d. Taurin. et Ies. *ἀναισχύντους*.

e. Felck. 3. anon. *ὡς ἀρειανὸς νομίζεται*. Mox. Taurin. et Ies. *οὔσης αὐτῷ*. Infra *τὴν οἰκείαν κακοδοξίαν*. Taurin. Colb. Ies.

f. Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni *θαλίαν*. Alii *θαλείαν*.

detque rei auctoribus, ut a pravis opinionibus desistant. Quibus mi- P. 246.
nime desistentibus imo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est, eorum impudentiam hac sua epistola coercere humanaque Salvatoris ex Evangeliis exponere, ut cum audacius illi Filium negarent et humana eius Patri adscriberent, ostendens ipse, non Patrem sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet, Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam et ad Patris cognitionem sensim re- P. 247.
duceret. Hoc est epistolae argumentum, haec viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

6. Quid igitur similitudinis habent Arii haeresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Ille namque Catholicae Ecclesiae magister est, hic novae haeresis inventor extitit. Certe Arius pravae suae doctrinae exponendae causa Thaliam conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, Aegyptium nempe Sotadem imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus iniectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam in suspicionemque venisset, deinde illius levandae causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illum, quae suspecta fuere, per quandam dispensationem conscripsisse; scripta vero ac gesta, quae ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia, quae aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem praeceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traduxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatae memoriae virum criminan-

Felckm. vero 3. anon. *ἔγραψε λίαν ἐκτεθηλυμένοις καὶ γελοίοις ἄνθεσι.* [De re vd. supra p. 46. n. b.]

g. Reg. et edit. Commel. *Σωσάτην.* Alii cum edit. Paris. *Σωτάδην.* Ibid. Felck. 3. anon. *ὁ μέν τοι Διονύσιος ἔγραψε καί.* Paulo post Taurin. et Colb. *καὶ δι' ὧν*, ubi alii cum editis *καὶ περὶ ὧν.*

h. Felck. 3. anon. *Ἀμμωνᾶν.*

i. Colb. et Fr. l. *τρέπειν ἕκαστον.* Mox. Felck. 3. anon. *δοκοῦντα εἶναί τισι ἀκατάλληλα* eadem omnino sententia.

k. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Felckm. 3. anon. Editi minus recte *ὑποτίθησιν.*

l. Felck. 3. anon. *οὗτος ὁ μακάριος.* Paulo post idem *κατ' αὐτοῦ γεγόνασι.* Et hic deficit codex iste.

P. 247. αὐτόν (αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι), τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων Ἀποστόλων ἐν ταῖς πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ θεὸς δι' αὐτοῦ ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς οἴδατε, τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει [a]τοῦ θεοῦ ἔκδοτον διὰ χειρῶν ἀνόμων προςπήξαντες ἀνείλατε[1]), καὶ πάλιν· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής[2]), τοῦ δὲ Παύλου ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς [b]Πισιδίας, ὅτι μεταστήσας ὁ θεὸς τὸν Σαοὺλ ἤγειρε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· εὗρον Δαβὶδ τὸν
P. 248. τοῦ Ἰεσσαί, [c]ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου. τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν[3]), καὶ πάλιν ἐν ταῖς Ἀθήναις· τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεός, τὰ νῦν [d]παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν· καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν[4]), ἢ Στεφάνου τοῦ [e]μεγάλου μάρτυρος, ὅταν λέγῃ· ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηνοιγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ θεοῦ[5]); ὥρα [f]γὰρ λοιπὸν αὐτοὺς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείου ἐφρόνουν· ἄνθρωπον γὰρ [g]ἀπὸ Ναζαρὲτ καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκείνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἆρ' ἐπειδὴ τοῖς [h]ῥήμασι τούτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἄνθρωπον ᾔδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι καὶ πλέον οὐδέν; μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὡς ἀρχιτέκτονες σοφοὶ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων [i]τοῦ θεοῦ πεποιήκασι, καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὔλογον· ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, πλανηθέντες [k]τε καὶ πλανήσαντες Ἕλληνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον

1) Act. 2, 22—24. 2) Act. 4, 10. 3) Act. 13, 22. 23. 4) Act. 17, 30. 31. 5) Act. 7, 56 [55. Vulg.].

a. *τοῦ* in editis desideratur: sed legitur in omnibus codicibus et in Graeco Scripturae textu. Ibidem Taurin. Ies. et Graecus Scripturae textus *διὰ χειρῶν*, alii et editi *διὰ χειρός*.

b. Taurin. et Fr. I. *πισσιδίας*.

c. *ἄνδρα* deest in Taurin. Col. Ies. Sed in reliquis mss., in omnibus editis et in Graeco Scripturae textu habetur. Mox *πάντα* in Taurin. Ies. Fr. I. et in Graeco Script. textu legitur, in reliquis mss. et in editis desideratur.

d. Sic omnes editi et Graecus Scripturae textus. Reg. *ἀπαγγέλλει*, Taurin.

tur, quod ita scripserit (argumenta quippe, quae Ariani ab ipso mutantur, vere criminationes sunt), quid facturi quaeso sunt, si audiant magnos et beatos Apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis: *Viri Israëlitae, audite verba haec: Iesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis virtutibus et prodigiis et signis, quae fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et praescientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemistis*, et rursum: *In nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste sanus coram vobis adstat,* Paulum vero Antiochiae in Pisidia haec narrantem: *Amoto Saüle Deus suscitavit illis David in Regem, cui testimonium perhibens dixit: Inveni David filium Iesse, virum secundum cor meum, qui faciet voluntates meas. Huius Deus ex semine secundum promissionem eduxit Israëli Salvatorem Iesum*, et rursus Athenis: *Et tempora quidem huius ignorantiae despiciens Deus nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique poenitentiam agant, eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in aequitate, in viro, in quo statuit, fidem praebens omnibus, suscitans eum a mortuis*, aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem: *Ecce video caelos apertos, et filium hominis stantem a dextris Dei*? Restat, ut iam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum), etiam ipsos Apostolos cum Ario sensisse, quandoquidem Christum hominem Nazareth oriundum et passibilem esse praedicant.

P. 247. P. 248.

8. Haec illis ita somniantibus num quia Apostoli his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt hominem duntaxat esse et nihil praeterea? Absit. Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi ut architecti periti et dispensatores mysteriorum Dei non absque legitima causa rem ita temperarunt. Iudaei namque illius temporis, cum errarent atque Ethnicos in errorem inducerent, rati Iesum hominem duntaxat esse ex semine David oriundum, perinde ac ceteros Davidis filios, non

Colb. Ies. ἐπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Ies. ἐν ᾗ μέλλει. In editis ἐν deest.

e. Editi τοῦ μεγαλομάρτυρος. Reg. τοῦ μεγάλου μάρτυρος, Taurin. Colb. Ies. Fr. I. τοῦ μάρτυρος.

f. γάρ post ὥρα deest in Felck. 3. anon. qui hic denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Colb. Fr. I. καὶ νῦν habent, sed deest in editis et in reliquis mss.

g. Editi γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτόν quod desit in Reg. Taur. et Colb. expuncta est. Ibidem Reg. ἀποναζαρά.

h. Felck. 3. anon. χρήμασι. Mox idem καὶ πλέον μηδέν.

i. τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. legitur.

k. τε deest in Taurin. Colb. Ies. Fr. I. In Reg. vero et in editis habetur.

P. 248. μόνον, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἔρχεσθαι καθ᾿ ὁμοιότητα τῶν [a] ἐκ τοῦ Δαβὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων, οὔτε δὲ θεὸν αὐτὸν οὐδὲ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο ἐπίστευον· τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, [b] ἵν᾿ ὅλως πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενομένων σημείων, ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν, λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος [c] αὐτοῦ πίστιν αὐτοὺς ἀναγάγωσι, δεικνύντες, ὅτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ θεοῦ. ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθητὸν τὸν Χριστὸν εὐθὺς [d] συνῆπτεν· οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστιν[1]), ἐν δὲ τῷ εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος[2]), ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ φησιν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν[3]) καὶ κύριον ἑαυτοῦ[4]) τε καὶ ἀγγέλων [e] καὶ δυνάμεων[5]) εἶναι. πάλιν τε Παῦλος, ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χριστόν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοις μέν· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ[6]), Φιλιππησίοις δέ· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ[7]). τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν [f] τῆς ζωῆς καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα καὶ ἴσα θεῷ καὶ κύριον καὶ ἐπίσκοπον ψυχῶν, [g] τί ἂν εἴη ἕτερον, ἢ ὅτι ἐν σώματι λόγος ἦν θεοῦ, δι᾿ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ἔστιν ἀδιαίρετος τοῦ πατρός, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς;

P. 249. 9. *Καὶ Διονύσιος* τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποίηκεν· ἐπειδὴ γὰρ εἷρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προεῖπον, ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ [h] σωτῆρος εἰρημένα ῥῖψαι κατ᾿ αὐτῶν, ἵνα τούτους ἀποσχοινίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν υἱὸν εἶναι τὸν πατέρα, εὐκολωτέραν αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέγῃ λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀτμίδα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρός. [i] ἐν γοῦν ταῖς ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων παῤῥησιάζεται ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. ὥςπερ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ κυρίου (καὶ γὰρ ἄνθρωπος γέγονε ὁ κύριος), ἀλλὰ [k] καὶ μᾶλλον θαύματος ἄξιοι διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ

1) Act. 3, 15. 2) Matth. 16, 26. 3) 1. Petr. 2, 25. 4) Ib. 1, 3. 5) Ib. 3, 22. 6) Hebr. 1, 3. 7) Phil. 2, 6.

a. *ἐκ* deest in Felck. 3. anon. Mox post *αὐτὸν* Taurin. *οὐθ᾿ ὅτι ὁ λόγος*. Colb. *οὐθ᾿ ὅτι λόγος*. Artic. *ὁ* in omnibus aliis mss. praeter Reg. legitur, in omnibus editis desideratur.
b. Felck. 3. anon. *ἵν᾿ οὕτως*.
c. *αὐτοῦ* deest in Taurin.
d. Taurin. Colb. Fr. I. *συνεῖπεν*. Ies. *συνῆψεν*. Reg. et editi *συνῆπτεν*. Mox Taurin. *ὡμολόγει*. Ibidem *τοῦ* ante *ζῶντος* in editis deest, in codicibus vero omnibus legitur.

Deum illum neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapro- P. 248.
pter beati Apostoli prudenti admodum consilio primum humana Salvatoris Iudaeis enarravere, ut eos ex editis conspicuisque miraculis iam advenisse Christum plane persuasos hinc ad credendam eius divinitatem deducerent, demonstrando, opera, quae edita fuerant, non hominis sed Dei esse. Certe Petrus cum dixisset, virum passibilem Christum esse, illico subiunxit: *Hic auctor vitae est,* ipseque in evangelio confitetur: *Tu es Christus filius Dei vivi,* et in epistola sua ait, ipsum *Episcopum animarnm* atque *Dominum* suum nec non *Angelorum et Potestatum* esse. Paulus item, qui ait, Christum esse virum ex semine David, in epistola ad Hebraeos haec habet: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius,* ad Philippenses vero: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo.* Haec porro, auctor vitae, Filius Dei, splendor, figura, aequalis Deo, Dominus, Episcopus animarum, quid aliud sibi velint, quam in corpore fuisse Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre quemadmodum splendor a luce?

9. Id ipsum egit Dionysius ab Apostolis edoctus: cum enim iam P. 249.
irrepsisset Sabellii haeresis, coactus est huiusmodi epistolam, ut dixi, scribere ac verba, quae humili et humano more de Salvatore dicta sunt, illis obiicere; ut per humana illos absterreret a dicendo, Filium esse Patrem, sicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret, ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellaret Verbum, sapientiam, virtutem, vaporem et splendorem Patris. In epistolis itaque ad sui defensionem scriptis palam de fide loquitur pietatemque erga Christum profitetur. Ut igitur Apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata (nam Dominus homo factus est), quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam tempori accommodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est propter epistolam ad Euphranorem et Am-

e. Felck. 3. anon. *καὶ δαιμόνων.*

f. In Reg. et in editis *τῆς* deest, sed habetur in Taurin. Colb. Ies. et Felck. 3. anon. Mox Felck. 3. anon. *ἴσον θεῷ.*

g. Taurin. Colb. Ies. Felck. 3. anon. *τί ἂν ᾖ ἕτερον,* qui ultimus sequentia sic habet: *ἢ ὅτι ἐν σώματί ἐστι λόγος ὢν θεοῦ* etc. Mox idem *διαίρετος τῷ πατρὶ ὡς ἔστι,* mendose. Taurin. Colb. Ies. ante *ὡς ἔστι* habent *καί.*

h. Taurin. Colb. Ies. *πρ̄ς* id est *πατρός·* prono quippe lapsu ex *σρ̄ος* i. e. *σωτῆρος* factum est *πρ̄ὸς, πατρὸς.* Mox Felck. 3. anon. *ἵνα τοὺς τοιούτους ὁ ἀποσχοινίσας.* Paulo post idem *εὐκολώτερον.*

i. Felck. 3. anon. *ἐν γὰρ ταῖς.*

k. *καί* deest in Taurin. Colb. Ies. Fr. I.

P. 249. τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν· οὕτως [a]οὐκ Ἀρειανὸς ὁ Διονύσιος διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολήν. εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς ἐχρήσατο λόγοις καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα, καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων τὴν τοῦ σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν, [b]δι' ἣν καὶ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. καὶ γὰρ ὥςπερ λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, οὕτως μετὰ ταῦτα ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[1]· [c]καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος[2], ἡ δὲ παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε[3]), καὶ γέγονεν ὁ κύριος ἄνθρωπος. καὶ εἷς μέν ἐστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαινόμενος· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο[1])· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα ἰδίαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων [d]τὴν ἑρμηνείαν, καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγούμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια [e]τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίνων κατ' ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας βαδιεῖται. ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος ὁ κύριος δείκνυσι τὸ μὲν κλαίειν τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς θεός, καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακιςχιλίους, καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μνημείῳ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ [f]τοῦ λόγου.

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων
P. 250. περὶ τοῦ σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν (ἀνθρωπίνως γάρ ἐστιν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ [g]ἐγώ ἡ ἄμπελος, ὁ πατὴρ ὁ γεωργός[4]), καὶ τὸ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[5]), καὶ τὸ ἔκτισε[6]), καὶ τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων[7])), οὐκ ἠγνόει δὲ τὸ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[8]), καὶ τὸ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[9]). ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κἀκεῖ ταῦτα γράφων ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ κυρίου. ὥςπερ γὰρ ἐν μορφῇ θεοῦ [h]ὤν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν

1) Ioan. 1, 14. 2) Ibid. 1. 3) Matth. 1, 23. 4) Ioan. 15, 1. 5) Hebr. 3, 2. 6) Prov. 8, 22. 7) Hebr. 1, 4. 8) Ioan. 14, 10. 9) Ioan. 14, 9.

In reliquis editis et mss. legitur. Mox οἰκονομίαν καὶ τήν. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. In editis καί deest.

a. Felck. 3. anon. οὐκ ἀρειανὸς Διονύσιος πρὸς εὐσέβιον καὶ σαμμωνᾶν (sic hoc loco, supra tamen Ἀμμωνᾶν) κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν γράφων. εἰ γάρ. sic ille mendose.

b. Reg. solus δι' ὅν.

c. Felck. 3. anon. post ἐγένετο addit καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε. Quod itidem paulo infra addit post ἐγένετο.

d. Felck. 3. anon. τὴν σημασίαν, καὶ ὅταν ἀνθρώπινα.

e. Reg. Taurin. Colb. Ies., quos sequimur, τῆς ἐνσάρκου, ut infra legitur.

monium contra Sabellium scriptam. Tametsi enim humilibus verbis P. 249. et exemplis est usus, at illa sunt ex Evangeliis depromta, adestque illi legitima haec conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne adventus, propter quem haec et similia scripta sunt. Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea *Verbum caro factum est.* Et *in principio* quidem *erat Verbum,* Virgo autem circa consummationem saeculorum *in utero habuit,* Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est, qui duabus illis sententiis indicatur, nam *Verbum caro factum est.* Quae porro de divinitate et de humanïtate eius dicta sunt, propriam et unicuique quo de agitur congruentem habent interpretationem, ita ut qui humana Verbi scribit, eius quoque divinitatem agnoscat, et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum, quae ad carnalem eius adventum spectant; sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit, Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profundere, ut Deum vero Lazarum a mortuis suscitare, novit quoque illum esurire corporaliter ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare; corpus itidem humanum in sepulcro iacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo ut Dei corpus suscitari.

10. Haec ipsa docens Dionysius in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quae de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, refellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim P. 250. haec de illo sunt prolata: *Ego vitis, et pater meus agricola,* et: *fidelem ei qui fecit ipsum,* nec non illud: *creavit,* et: *tanto melior Angelis factus.* Nec ignorabat tamen illud: *Ego in Patre et Pater in me,* et: *Qui videt me, videt et Patrem;* haec enim illum novimus in aliis scripsisse epistolis, ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens,* et: *cum esset dives, propter nos egenus factus*

Editi *τῆς ἐν σαρκί.* Mox *δόκιμος τραπεζίτης.* Clemens Alex. [p. 354. extr. ed. Sylburg. — Strom. I, 28. ed. Potter.] hunc locum ex Paulo adfert: *Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζῖται τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες.* Sed haec clausula non iam exstat apud Paulum, iisdem saltem verbis expressa: legitur quidem 1. Thess. 5, 21. *πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε.* Sed illud *δόκιμοι τραπεζῖται* in nullis iam exemplaribus exstat Familiare tamen Athanasio est, et antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli epistolis, alii ex Evangelio illud desumtum aiunt. Felck. 3. anon. *διακρίνων τὴν εὐσέβειαν βαδιεῖται.* Mox idem *λέγῃ.*

f. Felck. 3. anon. *τοῦ λόγου οὗ καὶ γέγονε σάρξ.* Et hic rursum desinit.

g. Ies. *ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος.*

h. Taurin. Ies. Fr. 1. *ὢν ὁ κύριος οὐχ.*

P. 250 δοῦλον λαβών[1]), καὶ πλούσιος ὢν ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς[2]), οὕτως ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων, εἰσὶ καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ [a]λέξεις. ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἴρηται ταῦτα περὶ τοῦ σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· [b]ὁ μὲν γεωργὸς ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα ὁμοούσια καὶ συγγενῆ καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἄμπελος. ἔστι δέ, ὡς εἶπεν ὁ κύριος, αὐτὸς ἡ ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα[3]). εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιός ἐστιν ἡμῖν [c]ὁ υἱὸς καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ πατρός, ὥσπερ καὶ ἡ ἄμπελος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱὸς παρ' ὅ ἐσμεν ἡμεῖς, κἀκεῖνος μὲν λόγος τοῦ πατρός, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν καὶ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν ἔκγονοι, οὐκ ὀφείλει τὸ ῥητὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι [d]τοῦ λόγου, ἀλλὰ λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν, ἐπεὶ καὶ οὕτως εἴρηκεν ὁ σωτήρ· [e]ἐγὼ ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ πατὴρ ὁ γεωργός[4]). ἡμεῖς γὰρ τοῦ κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἐσμεν, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν· ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου[5]). καὶ ὥσπερ ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τῆς ἀμπέλου καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ κυρίου ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κἀκεῖνο ῥίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. ὁ δὲ πατὴρ εἴρηται ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ λόγου τὴν ἄμπελον, [f]ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ σωτῆρος, καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν ἡμῖν ἡτοίμασε, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν κύριον, εἰ μὴ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἑλκύσει πρὸς αὐτόν[6]).

11. Ταύτην δὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἑρμηνείαν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτως λεγομένης ἀμπέλου γράφεσθαι πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[7]), καὶ τοσούτῳ [g]κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων[8]) καὶ τὸ ἔκτισεν[9]). ὅτε γὰρ ἔλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου σῶμα, τότε καὶ [h]ἐκτίσθαι καὶ πεποιῆσθαι καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἁρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. ἄλλως τε οὐ μετὰ

1) Philipp. 2, 6. 7. 2) 2. Cor. 8, 9. 3) Ioan. 15, 5. 4) Ibid. et v. 1. 5) Psal. 22 [21. LXX.], 23. 6) Ioan. 6, 44. 7) Hebr. 3, 2. 8) Hebr. 1, 4. 9) Prov. 8, 22.

a. Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. quos sequi visum est *λέξεις*. Reg. et editi *διαλέξεις*.

b. Hic denuo resumit Felck. 3. anon. qui paulo post sic habet: *τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν.* Mox idem *αὐτά τε καί*.

c. *ὁ* ante *υἱός* in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. et Ies. habetur. Paulo post *κατὰ τοῦτο καὶ ὁ*. Sic Reg.

est; sic cum verba de divinitate eius dicta magnifica sint et excelsa, p. 250.
e contrario humilia et egena sunt, quae de carnali eius adventu enarrantur. Quod autem haec ipsa de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad substantiam a vite alienus sit, palmites vero eiusdem substantiae et generis ac vitis ab ipsaque indivisi; una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius et eandem quam nos habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola; si vero aliud est Filius praeter illud, quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus Adae, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum eius adventum; quandoquidem ita Salvator ait: *Ego sum vitis, vos palmites*, et *Pater agricola.* Nos enim quantum ad corpus eiusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales ex eaque prodeunt; sic et nos corpora habentes eiusdem generis ac corpus Domini ex plenitudine eius accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est; ipse enim vitem, quae est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

11. Haec igitur germana cum sit huius sententiae interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est: *Qui fidelis est ei, qui fecit illum* et *tanto melior Angelis factus* et *creavit.* Quo enim tempore illud accepit, quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse, siquidem huiusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumtum Angelis praestantior effectus est,

Taurin. Colb. Ies. et Felck. 3. anon. In editis *καί* deest. Fr. I. vero sic habet: *κατὰ τοῦτο ὑμῖν ὁ υἱός.*

d. Felck. 3. anon. *τοῦ Χριστοῦ· ἀλλά.*

e. Hunc locum Theodoretus adfert Dialogo 1. *τῷ ἀτρέπτῳ*, p. 39., qui ibidem habet *ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός.* Ibidem Felck. 3. anon. *κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς* etc. Mox idem *διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. ὁ δὲ πατὴρ ὁ γεωργός*, omissis intermediis.

f. Theodoretus *ἥτις ἐστὶ τὸ κυριακὸν σῶμα*, *quae est dominicum corpus.* Sic etiam Felckman. 3. anon., qui post haec quaedam omittit de more.

g. Reg. *κρείττω.*

h. Taurin. Ies. *ἐκτίθεσθαι.*

P.251. τὸ σῶμα γέγονε [a]κρείττων τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων ἢ ἶσος αὐτῶν φαίνηται· ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωσέως ἔφησε· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη[1]· διότι ὁ μὲν νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο[2]) καὶ [b]τοῦ πνεύματος ἡ χορηγία. καὶ τότε μὲν ἀπὸ [c]Δὰν καὶ μέχρι Βερσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο, νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν[3]), καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προςκυνοῦσι καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὸν πατέρα γινώσκουσιν. ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως.

12. [d]Ἆρ᾽ οὖν, ὡς οἱ χριστομάχοι θρυλλοῦσι, Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ υἱοῦ γράφων καὶ λέγων οὕτως ποίημα [e]αὐτὸν ἕνα τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἔλεγεν εἶναι; ἢ λέγων μὴ εἶναι τὸν λόγον ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐφρόνει τοῦτον ὁμοούσιον ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται καὶ δύναται δι᾽ αὐτῶν βοῆσαι [f]κατὰ τούτων λέγων· οὐκ εἰμὶ τῆς αὐτῆς ὑμῖν δόξης, ὦ θεομάχοι, οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἀρείῳ παρέσχεν εἰς ἀσέβειαν. ἀλλὰ [g]πρὸς Ἄμμωνα καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων ἐμνήσθην τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν τοιούτων [h]ἄλλων ῥητῶν, ἵνα τὰ ἀνθρώπινα τοῦ κυρίου δείξας πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους, ὅτι ὁ πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος· ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς [i]οὐκ ἔστιν ἄμπελος, οὕτως οὐκ ἔστιν ὁ ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ πατὴρ ἀλλ᾽ ὁ λόγος, [k]καὶ ὁ λόγος δὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος ἄμπελος ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. ταύτῃ μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ [l]Ἀμμώνιον ἔγραψα· πρὸς δὲ τὴν ὑμῶν ἀναίδειαν τὰς ἑτέρας ἐπιστολὰς τὰς παρ᾽ ἐμοῦ γραφείσας [m]ἀντιτίθημι, ἵνα γνῶσιν οἱ φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν καὶ

1) Hebr. 2, 2. 2) Ioan. 1, 17. 3) Psal. 19 [18. LXX.], 5.

a. Reg. *κρείττω*. Et sic paulo inferius. Mox Taurin. Colbert. Ies. Fr. I. *ἐλάττων ἴσως*.

b. Reg. et omnes editi *τοῦ πατρός*. Et ita legit Nannius. At Taurin. Ies. et Fr. I. *τοῦ πνεύματος*. Utra sit vera lectio, vix statui potest, cum utraque quadret. Proclivis sane est transmutatio. In mss. enim haec voces sic scribuntur, *πρ̄ς, πν̄ς*, ita ut unius litterae mutatione confundantur. Postrema lectio praestare videtur.

c. Taurin. Colbert. Ies. *δάμ*. Mox Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *μέχρι Βερσαβεέ*. Quatuor postremi cum articulo *τῆς*; editi vero *μέχρι Βερσαβεά*.

d. Hic resumit Felck. 3. anon. Mox Reg. de more *θρυλοῦσι*. Paulo post Felck. 3. anon. *ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ*.

e. Felck. 3. anon. *αὐτὸν ἢ ἕνα τῶν ἀνθρώπων εἶναι, καὶ μὴν οὐχ οὕτως* omissis intermediis.

f. Taurin. *κατ᾽ αὐτῶν*.

g. Reg. *πρὸς Ἄμμωνα*. Ies. Fr. I. *πρὸς μὲν Ἄμμωνα*. Taurin. Colb. et

ne antea minor illis aut par fuisse existimetur; sed cum ad Iudaeos P. 251.
Paulus scribat humanumque Domini ministerium cum Mosis ministerio conferat, ait: *Tanto melior Angelis factus*; per Angelos enim lex enunciata est, quia *lex* quidem *per Moysem data est: gratia* autem *per Iesum Christum facta est* nec non Spiritus donum. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enunciabatur; iam vero *in omnem terram exivit sonus eorum,* et Gentes Christum adorant per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

12. Ergone Dionysius, ut Christi hostes iactitant, cum de Filii humanitate scribit ipsumque rem factam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiae Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scripsit, sed conspicuum est in iis illum recte sentire, quibus sane epistolis adversum haereticos quodam modo exclamat his verbis: „Vestrae non sum sententiae, „o Dei hostes, neque scripta nostra Ario fuere impietatis occasio; sed „quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem „litteris de agricola et vite deque aliis eiusmodi dictis mentionem feci, „eo dictum illud est, ut humanis Domini demonstratis persuaderem „illis, ut ne dicerent, Patrem esse qui homo factus est. Quemad„modum enim agricola non est vitis, ita qui in corpore fuit non est „Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est „ob corporalem cum palmitibus id est nobiscum cognationem. Hac „mente ad Ammonium et Euphranorem scripsi; alias autem quas misi „epistolas vestrae impudentiae oppono, ut hinc sapientibus nota sit „mea defensio nec non recta mea in fide Christi sententia.“ Par itaque erat Arianos, si sanae quidem mentis fuissent, talem de Episcopo

Felck. 3. anon. *πρὸς μὴν Ἀμμωνᾶν,* sed Taurin. recentiore manu suprascriptum habet *ιον,* id est *Ἀμμώνιον.* Edit. Commel. item *πρὸς Ἄμμωνα.* Cum igitur omnes mss. et editio Commelin. *Ἄμμωνα* vel *Ἀμμωνᾶν* habeant, videntur Parisienses editores nulla auctoritate ducti *Ἀμμώνιον* posuisse, quia scilicet sic infra habetur.

h. Felck. 3. anon. *ἄλλων ῥημάτων.* Mox idem *τοῦ Χριστοῦ δείξας.*

i. Felck. 3. anon. *οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀμπέλῳ.*

k. Haec *καὶ ὁ λόγος* desunt in editis, sed in omnibus mss. leguntur. Mox Felck. 3. anon. *ἄνθρωπος ἐκλήθη. ἄμπελος δὲ ἐκλήθη ὁ υἱὸς, διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα.* Theodoretus vero hunc locum citans Dial. 1. sic habet: *ἄμπελος δὲ ἐκλήθη ὁ κύριος διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.*

l. Felck. 3. anon. *καὶ σαμωνᾶν ἔγραψα ἐπιστολήν. πρὸς δὲ τήν,*

m. Taurin. et les. *ἀνατίθημι.* Ibidem Felck. 3. anon. *ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἧς θρυλλεῖτε γνῶσιν οἱ φρόνημοι.* Qui codex mox desinit in voce *φρόνησιν.* Statimque in eodem subiungitur Epist. ad Ioannem et Antiochum.

P.251. τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν ὀρθήν μου φρόνησιν. ἔδει μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, εἴπερ εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν, τοιαῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου· πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσίν ἐστι καὶ ὀρθὰ τοῖς εὑρίσκουσι γνῶσιν¹). ἐπειδὴ δὲ μὴ μαθόντες [a]τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πεπτώκασιν εἰς
P.252. ἀσέβειαν, καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμένοι νομίζουσιν εἶναι [b]καὶ τὰ ὀρθὰ στρεβλά, καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, [c]τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν εἶναι φῶς, ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν πρὸς πλείονα κατάγνωσιν τῶν αἱρετικῶν. ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονοῦμεν καὶ γράφομεν.

13. [d]Ἡ δὲ πρόφασις, δι᾽ ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, [e]ἔστιν αὕτη. Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει καὶ ζήλῳ τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προεῖπον, κατὰ τῆς αἱρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολήν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας [f]ἀδελφῶν φρονοῦντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτόν, ἵνα παρ᾽ αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης. κἀκεῖνος ἀκούσας ἔγραψεν ὁμοῦ κατά τε τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἄρειος λέγων ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας, ἴσην καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων τήν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα [g]καὶ γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι περὶ ὧν εἰρήκασι κατ᾽ αὐτοῦ. καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτός, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας. ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν [h]χριστομάχων κατανόει καὶ πῶς αὐτοὶ καθ᾽ ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν· Διονυσίου γὰρ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, δείκνυται μὴ νῦν πρῶτον ἀλλ᾽ ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν [i]χριστομάχων Ἀρειανῶν ἡ αἵρεσις. ἔπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μήτε οὕτως φρονήσας ὡς [k]αὐτοὶ λέγουσι, μήτε ὅλως τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

1) Prov. 8, 9.

a. *τήν* deest in Reg. et in editis desideratur, habetur autem in Taurin. Ies. et Fr. I.

b. *καί* ante *τά* deest in Taurin. Colb. Ies. Sed legitur in omnibus editis et in Reg.

c. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *τὸ δὲ σκότος φῶς* omissis intermediis.

d. Haec verba: *ἡ δὲ πρόφασις δι᾽ ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἔστιν αὕτη* ad modum tituli iacent in omnibus editis et manuscriptis, quasi quae subsequuntur alium constituerent tractatum. Taurin. vero sic ad marginem habet: *λόγος β τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου. Magni Atha-*

habere existimationem: *Omnia enim clara sunt intelligentibus et recta* P.251.
invenientibus scientiam. Quandoquidem autem Catholicae Ecclesiae fide non eruditi in impietatem sunt collapsi, ac mente denique excaecati quae recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem tenebras tene- P.252.
brasque lucem arbitrantur; operae pretium fuerit, ut aliarum Dionysii epistolarum verba adhibeamus, allatis ad maiorem haereticorum confutationem earum scribendarum causis; quarum lectio nos ad talia de Viro sentienda atque loquenda induxit.

13. Haec vero causa illi fuit alias conscribendi epistolas. Cum Dionysius episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti iam dixi, contra Sabellii haeresim ad Ammonium et Euphranorem studio religionis permotus scripsisset, quidam ex Ecclesia fratres, sanae quidem doctrinae homines, non sciscitati tamen eum, qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille auditis una scripsit et contra Sabellii sectatores et contra eos, qui eius essent sententiae, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est eiectus, aequalem aiens licet ex diametro oppositam Sabellii impietatem eorum blasphemiae, qui dicunt, Verbum Dei creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit Elenchus et Apologia. Hic animadvertas velim execrandam Christi hostium officinam, et quo pacto ad suam ipsi ignominiam haec moverint. Cum enim Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam et rem factam esse, liquido constat, non iamprimum sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum haeresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua sese purgarit, palam est illum nec eius fuisse sententiae, quam ei adscribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

nasii liber secundus. Colb. et Ies. τοῦ αὐτοῦ λόγος β. Sed consequenter ea ponenda esse patet ex praecedentibus.

e. ἔστιν αὕτη deest in Colb.

f. Taurin. Ies. ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb. εἰς τὴν Ῥώμην. Editi et Reg. πρὸς τὴν Ῥώμην. Porro epistolae Dionysii Romani infra memoratae haud exigua pars adfertur in praecedenti tractatu num. 26.

g. καί deest in Taurin. et Ies. Ibidem Taurin. et Colb. γεννητόν mendose. Mox Reg. Taurin. Colb. Ies. et Fr. l. τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. In editis τόν deest.

h. Reg. Taurin. Colb. Ies. χριστομάχων. Editi θεομάχων.

i. χριστομάχων deest in Taur. Colb. Iesuit.

k. Taurin. Colb. Ies. ὡς οὗτοι.

P. 252. 14. *Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν τὸ καὶ μόνον ἀπολογήσασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλλήκασιν· οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν* [a] *ὑπωπτεύθη· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη τί ἕτερον ποιεῖ, ἢ λύει μὲν πᾶν ὑποπτευθὲν ἔγκλημα κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ* [b] *συκοφάντας τοὺς Ἀρειομανίτας; ἵνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος* P. 253. *ἔγραψε πλέον αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ* [c] *παράθωμαι. γνώσῃ γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακόφρονές εἰσιν, ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστί. πρῶτον μὲν οὖν ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας* [d] *ἔγραψεν ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολήν· τοῦτο δὲ τί ἐστιν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται, δεικνὺς ὅτι μὴ ὡς Ἄρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτός, ἀλλ' ὅτι τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ κυρίου μνησθεὶς οὐκ ἠγνόει, τοῦτον εἶναι λόγον καὶ σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ πατρός; ἔπειτα αἰτιᾶται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ὁλοκλήρους λέγοντας ἀλλὰ περικόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῇ συνειδήσει ἀλλὰ πονηρᾷ λαλοῦντας ὡς θέλουσι. τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν ἐπιστολάς. ἡ δὲ τοιαύτη μέμψις αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἡγεῖται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι* [e] *τὰ τοῦ Παύλου φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγόρων εἰρημένων ἀπαντῶν πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει, καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ δείκνυσιν ὁλόκληρον ἑαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. φασκόντων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διονύσιον, οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ θεὸς πατήρ, οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱός, ἀλλ' ὁ μὲν θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, οὐ γὰρ ἀΐδιός ἐστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγέγονεν, ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων, ἅπερ ἢ ζητῶν ἐξετάζει ἢ συλλογιζόμενος συνάγει ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει ἢ τοὺς κατειρηκότας αἰτιᾶται, ταῦτα παρεὶς διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας μεθ' ἕτερα οὕτως.*

15. *Οὐ γὰρ ἦν* [f] *ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατήρ. καὶ τοῦτο οἶδεν*

a. Taurin. Colb. Ies. *περὶ ὧν κατηγορήθη* et infra *περὶ ὧν ὑπωπτεύθη* transmutatis vocibus.

b. Reg. *συκοφάντας.* Editi et alii mss. *συκοφαντοῦντας.*

c. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *παραθῶμεν* Reg. et editi *παραθῶμαι.*

d. Omnes mss. et editi *ἔγραψεν*, sed videtur legendum *ἐπέγραψεν*, ut supra

14. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem et P. 252. ad demonstrandam eorum calumniam, quod Dionysius de iis etiam, quae isti iactitant, sese purgaverit; non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque amovendae causa; cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit, quam quod omnem criminis suspicionem levat et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis, quae sui defendendi causa scripsit, magis confundantur, age eius tibi verba proponam, ut hinc noveris, Arianos pravae mentis ho- P. 253. mines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit Apologiam et Elenchum. Quid sibi vult illud, nisi quod et obtrectatores suos arguit et scripta sua propugnat, ostendens se non ea mente, qua suspicatus est Arius, scripsisse, sed licet eorum meminerit, quae de Domino secundum humanitatem dicta sunt, non ignorasse tamen, ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde, quod accusatores sententias suas non integras referant sed truncatas, et quod non bona conscientia sed mala pro libidine loquantur; quos similes ait beati Apostoli epistolarum calumniatoribus. Haec porro viri expostulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores suis similes arbitratur, nihil sane aliud declarat, quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutarit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam: „Deus non fuit semper Pater; Filius semper non fuit, sed „Deus aliquando Verbo caruit, ipse vero Filius non erat antequam „gigneretur, sed fuit aliquando cum non esset, non enim aeternus est, „sed postmodum esse incoepit,“ animadverte, quomodo ad haec ille respondeat. Verba autem eius quamplurima, quibus res in quaestionem adductas expendit aut ex allatis ratiociniis quaedam colligit aut interrogatos adversarios coarguit vel obtrectatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens ea solum proponam, quae eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa in primo libro, cui titulus Elenchus et Apologia, quibusdam praemissis sic ad verbum scripsit.

15. „Nunquam enim fuit quando Deus non erat Pater.“ Et in

legitur. Mox Taurin. Ies. Fr. I. ἦ ὅτι τούτους.

e. Taurin. Colb. Ies. τὰ Παύλου.

f. Sic Taurin. Colb. Fr. I. In Reg. et in editis deest ὁ. Paulo post, Reg. Taur. Ies. ἀεὶ τὸν χριστὸν εἶναι λόγον ὄντα. In editis εἶναι deest.

P.253. ἐν τοῖς ἑξῆς, ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ
δύναμιν. οὐ γὰρ δὴ τούτων ἄγονος ὢν ὁ θεὸς εἶτα ἐπαιδοποιήσατο.
ἀλλ' ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ υἱὸς ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει
τὸ εἶναι. καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν· ἀπαύγασμα
δὲ ὢν φωτὸς ἀϊδίου πάντως καὶ αὐτὸς ἀΐδιός ἐστιν· ὄντος
γὰρ ἀεὶ τοῦ φωτὸς δῆλον ὡς ἔστιν ἀεὶ τὸ ἀπαύγασμα· τούτῳ γὰρ
καὶ ὅτι φῶς ἐστι τῷ καταυγάζειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ
φωτίζον εἶναι. πάλιν γὰρ ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. εἰ ἔστιν
[a]ἥλιος, ἔστιν αὐγή, ἔστιν ἡμέρα· εἰ τοιούτων μηδέν ἐστι, πολύ γε
δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. εἰ μὲν οὖν ἀΐδιος ὁ ἥλιος, ἄπαυστος ἂν
P.254. ἦν καὶ ἡ ἡμέρα, νῦν δέ (οὐ γάρ ἐστιν) ἀρξαμένου τε ἤρξατο καὶ
παυομένου παύεται. ὁ δέ γε θεὸς αἰώνιόν ἐστι φῶς οὔτε ἀρξάμενον
οὔτε [b]λῆξόν ποτε· οὐκ οὖν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνεστιν
αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἄναρχον καὶ ἀειγενές, [c]προφαινόμενον αὐτοῦ,
ὅπερ ἐστὶν ἡ λέγουσα σοφία ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν
δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ[1]). καὶ αὖθις
ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· [d]ὄντος οὖν αἰωνίου τοῦ
πατρός, αἰώνιος ὁ υἱός ἐστι, φῶς ἐκ φωτὸς ὤν· ὄντος γὰρ γονέως,
ἔστι καὶ τέκνον. εἰ δὲ μὴ τέκνον εἴη, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύναται
γονεύς; ἀλλ' εἰσὶν ἄμφω καὶ εἰσὶν ἀεί· εἶτα πάλιν προστίθησι
ταῦτα· φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ θεοῦ, ὁ Χριστός ἐστιν
ἀπαύγασμα. πνεύματος δὲ ὄντος (πνεῦμα γάρ, φησίν, ὁ θεός[2])),
[e]ἀναλόγως πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέγεται· ἀτμὶς γάρ, φησίν, ἐστὶ
τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως[3]). καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησί· μόνος
δὲ ὁ υἱὸς ἀεὶ συνὼν τῷ πατρί, καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος, καὶ
αὐτός ἐστιν ὢν ἐκ τοῦ πατρός.

16. Ταῦτα εἰ μὲν ἀμφιβόλως [f]εἴρηται, χρείαν εἶχε τοῦ ἑρμηνεύοντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ὁ μὲν Ἄρειος τριζέτω τοὺς ὀδόντας, ὁρῶν τὴν αἵρεσιν [g]αὐτοῦ καταστρεφομένην ὑπὸ Διονυσίου, καὶ ἀκούων, ἅπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, καὶ ὁ υἱὸς οὐχ ἁπλῶς ἀΐδιός ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ἀϊδίου ὄντος, ἀΐδιος ἂν εἴη καὶ ὁ υἱός, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. οἱ δὲ κἂν μόνον ὑπονοήσαντες Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν [h]κατατιθέσθωσαν τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυςφημίαν. ποία γὰρ κοινωνία τούτοις ἐστί, τοῦ μὲν Ἀρείου λέγοντος· οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῇ, ἀλλ' ἦν

1) Prov. 8, 30. 2) Ioan. 4, 24. 3) Sap. 7, 25.

a. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. In edit. ὁ ἥλιος. Mox editi et Reg. πολύ γε δεῖ (Reg. δή) καὶ παρεῖναι. Taur. Colb. Ies. πολλοῦ γε δεῖ παρεῖναι. Fr. l. πολλοῦ γε καὶ δεῖ παρεῖναι.
b. Taurin. Colb. Ies. λῆξαν.

sequentibus profitetur, „Christum semper fuisse ac Verbum, Sapien- P. 253. „tiam et Virtutem extitisse. Neque enim Deus cum his antea caru„isset, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre „habet esse.“ Et paucis interiectis, eadem de re iterum dicit: „Cum sit splendor lucis aeternae, et ipse omnino aeternus est. „Luce enim semper existente, manifestum est, et splendorem semper „existere; eo enim ipso lucem esse intelligitur, quod splendeat, „ac fieri nequit, ut lux non luceat. Rursum enim ad exempla ve„niamus. Si sol est, est quoque splendor, est et dies; si vero „horum nihil est, multum abest adesse solem. Quod si aeternus sol „esset, dies etiam nunquam cessaret; nunc autem (neque enim ita se P. 254. „res habet) incipiente sole incipit et dies ac desinente desinit. Deus „autem aeterna lux est, quae nunquam incoepit, nunquam desinet. „Aeternus ergo splendor ipsi praelucet ac coexistit, qui absque initio „est et ab aeterno genitus ante eum emicat, quique ipsamet est Sa„pientia, quae dicit: *Ego eram, qua gaudebat, et delectabar quotidie* „*ante faciem eius omni tempore.*“ Pauloque postea de eodem resumit his verbis: „Cum igitur aeternus sit Pater, aeternus est et Filius, lu„men de lumine. Nam si genitor est, est et filius; quod si filius non „est, qua ratione et cuius potest esse genitor? Atqui ambo sunt et „semper sunt.“ Deinde haec addit: „Cum igitur Deus sit lux, Chri„stus est splendor; cum autem ipse Spiritus quoque sit (nam *Spi*„*ritus*, inquit, *est Deus*), congruenter rursum Christus vapor dictus „est: *est enim*, inquit, *vapor virtutis Dei.*“ Et iterum ait: „Solus „autem Filius, qui Patri semper coexistit et illo, qui est, plenus, ipse „quoque est ex Patre.“

16. Haec si ambigue dicta fuissent, interprete opus haberent; at cum palam et plerumque haec in scriptis suis pertractarit, Arius quidem dentibus strideat, quod suam haeresim cernat a Dionysio eversam audiatque vel invitus haec illius verba: „Semper Deus Pater fuit; „et Filius non absque causa aeternus dicitur; sed quia aeternus est „Pater, aeternus est et Filius, illique coexistit, quemadmodum splen„dor luci.“ Ii vero, qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid quaeso illi inter se affinitatis habent, Ario dicente: „Filius non erat priusquam

c. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *προφερόμενον*. Paulo post Taurin. *ἐν τῷ προσώπῳ*.

d. Sic Reg. Taurin. Ies. Editi *οὗτος οὖν* perperam. Mox *καί* ante *αἰώνιος* deest in Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. In editis vero legitur.

e. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. Editi vero *ἀνάλογος*. Mox Reg. et Basil. prima manu *ἀτμὶς λέλεκται*. Taur. Colb. Ies. *ἀτμὶς εἶναι λέγεται*. Editi *ἀτμὶς λέγεται*.

f. Taurin. Ies. *εἴρητο*.

g. Taurin. Ies. *ἑαυτοῦ*.

h. Taurin. Ies. *καταθέσθωσαν*.

P.254. ποτε ὅτε οὐκ ἦν, τοῦ δε Διονυσίου διδάσκοντος· ὁ δέ γε θεὸς αἰώνιόν ἐστι φῶς οὔτε ἀρξάμενον οὔτε [a] λῆξόν ποτε· οὐκ οὖν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, [b] ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς προφαινόμενον αὐτοῦ; καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑποψίαν τῶν λεγόντων, ὅτι πατέρα λέγων Διονύσιος οὐκ ὀνομάζει τὸν υἱόν, καὶ πάλιν υἱὸν λέγων οὐκ ὀνομάζει τὸν πατέρα, ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν υἱὸν [c] ἀπὸ τοῦ πατρός, [d] ἀποκρίνεται καὶ δυσωπεῖ τούτους, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17. Τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πλησίον· πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἀπαγάγω τὸν υἱόν, [e] ἐσήμανα καὶ τοῦτον ἐν τῷ πατρί· υἱὸν ἐπήγαγον, εἰ καὶ μὴ προειρήκειν τὸν πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ υἱῷ προείληπτο.
P.255. [f] ἅγιον πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ' ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἧκεν ἐφήρμοσα. οἱ δὲ οὐκ ἴσασιν, ὅτι μήτε ἀπηλλοτρίωται πατὴρ υἱοῦ ᾗ πατήρ, προκαταρκτικὸν γάρ ἐστι τῆς συναφείας τὸ ὄνομα, οὔτε [g] ὁ υἱὸς ἀπῴκισται τοῦ πατρός, ἡ γὰρ πατὴρ προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν, ἔν τε ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐστι τὸ πνεῦμα, μήτε τοῦ πέμποντος μήτε τοῦ φέροντος δυνάμενον [h] στέρεσθαι. πῶς οὖν ὁ τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ ἀφωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων οἴομαι; καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει λέγων· οὕτω μὲν ἡμεῖς εἴς τε τὴν τριάδα [i] τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα.

18. Εἶτα καὶ αἰτιασαμένων αὐτόν, ὡς ἕνα λέγοντα τῶν γενητῶν εἶναι τὸν υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ πατρί, αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιούτους διελέγχει λέγων· πλὴν ἐγὼ γενητά τινα καὶ ποιητά [k] τινα φήσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα, ἐπεὶ μήτε τὸ φυτὸν ἔφην τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος.[1] εἶτα τοῖς ἱκνουμένοις καὶ προςφυεστέροις ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων, ποικίλα [m] προσεπεξευρὼν τεκμήρια, ἅπερ

a. Taurin. Colb. Ies. λῆξαν.
b. Editi ἄναρχόν τε. Sed τε deest in Reg. Taurin. Colb. Ies. Ibid. Taurin. Colb. Ies. Basil. Fr. I. προφερόμενον. Sed praestat Regii et editorum lectio προφαινόμενον. Prona autem est commutatio vocis προφαινόμενον in προφερόμενον: primum enim προφενόμενον scribi potuit, ut fere fit. Hinc προφερόμενον facili lapsu factum fuerit.
c. ἀπό deest in Taurin. Colb. Ies.
d. In editis ἀποκρίνεται deest: sed habetur in omnibus codicibus.
e. Taurin. Colb. ἐσήμηνα.
f. ἅγιον deest in Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. In aliis vero et in editis habetur. Paulo post Taurin. et Ies. ἐφήμησα pro ἐφήρμοσα. Fr. I. ἐφήμισα.
g. Art. ὁ in Reg. habetur: in editis vero et in Taurin. Colb. Ies. desideratur. Paulo post Colb. ἐν δέ ταῖς. Haec porro confer sodes cum his quae habentur supra in Expositione Fidei versus finem [vd. p. 10. huius edit.].
h. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. στερεῖσθαι.
i. Eximia haec clausula τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα, quae

gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat;“ Dionysio contra haec P. 254.
docente: „Deus autem aeterna lux est, quae nunquam incoepit, nun-
„quam desinet; aeternus ergo splendor ipsi praelucet ac coexistit, qui
„absque initio est et ab aeterno genitus ante eum emicat?“ Porro
ad alteram quorundam suspicionem, qui aiunt: „cum Patrem dicit Dio-
„nysius, Filium non nominat, et vice versa, cum Filium dicit, Patrem
„non memorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre;“ ita
respondet Dionysius hominesque pudore suffundit in secundo libro his
verbis.

17. „Singula nomina a me prolata a se invicem nec separari
„nec dividi queunt: Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem face-
„rem, iam illum in Patre significaram: Filium adiunxi, ac etiamsi Pa-
„trem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus P. 255.
„fuerat; Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem
„processerit adiunxi. Illi vero ignorant, neque Patrem, qua Pater est,
„a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo coniunctionis, ne-
„que Filium a Patre separari, namque Patris vocabulum commune
„quidpiam indicat. In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque
„a mittente neque a ferente separari potest. Quomodo igitur ego,
„qui talibus utor nominibus, illa a se invicem separata et omnino di-
„visa existimem?“ Et paucis interiectis haec addit: „Sic quidem nos
„indivisibilem Unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum,
„quae imminui nequit, in Unitatem contrahimus.“

18. Hinc accusatores suos, qui eum mentiebantur dixisse, Filium inter res factas computari et nequaquam esse Patri consubstantialem, iterum in primo libro coarguit his verbis: „Caeterum ubi res „factas et opificia quaedam consideranda dixi, eorum exempla ut minus „utilia cursim protuli, cum dixi: neque planta idem est quod agricola, „neque scapha idem quod navium faber: deinde in congruis et naturae „rei accommodatioribus magis sum immoratus ac pluribus ea, quae „certioris fidei erant, exposui, variis excogitatis exemplis, quae tibi

in editis desideratur, in omnibus mss. habetur, et a veteri interprete versa est: ut nihil dubium sit, eam Typographi mendo omissam fuisse, quod haec verba *τριάδα* et *μονάδα* similiter desinerent: quod item palam est ex iis, quae habentur infra num. 19. Isidorus Pel. l. 2. epist. 144. *τὸ δὲ πλατύνοντα εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν οὐσίαν συνάγειν ὀρθότατόν ἐστι καὶ ἀληθέστατιν δόγμα.* Id est: *At personas in sanctam Trinitatem dilatare atque in unam essentiam colligere rectissimum ac verissimum dogma est.* Mox Reg. Taurin. Colbert. Ies. Fr. I. *αἰτιασαμένων*, editi *αἰτιωμένων*. Ibidem editi mendose *λεγόντων*; sed Reg. Taurin. Colb. et Basil. secunda manu *λέγοντα*.

k. *τινά* deest in Taurin. Colb. Fr. I. et in Ies. secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic: *τῶν μὲν ἀχρειοτέρων πρότερον ἐξ* etc. Ibid. Colb. et Fr. I. *ἐπεὶ μήτε τῷ γεοργῷ ἔφην τὸ φύτον,* quorum postremus post *τὸ σκάφος* addit *συγγενές*.

l. Hic quidpiam omissum videtur.

m. Sic Reg. Colb. Ies. Fr. I. Taurinensis vero cum editis *προςεξευρών*.

P. 255. *καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ θεῷ. εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὑρηκέναι μηδ' ἀνεγνωκέναι που τῶν ἁγίων γραφῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἑξῆς, ἃ σεσιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπᾴδει. καὶ γὰρ [a] ἀνθρωπείαν γονὴν παρεθέμην δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα,[b] ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα. καὶ τὴν μὲν ἐπιστολήν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰδ' οὖν, αὐτά σοι τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ [c] καὶ πάσης ἂν ἔπεμψα τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προςθεὶς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα. καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε,*
P. 256. *καὶ πάντως [d] ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές, καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα ἕτερον σχῆμα καὶ ὄνομα μετειληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότερα ὑπάρχειν, καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἱονεὶ [e] πατέρα εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μηδὲ ὁρᾷν γεγραμμένα, ἀλλ' οἱονεὶ τυφλώττειν ὑποκρίνονται· τοῖς [f] δὲ δυσὶ ῥηματίοις ἀσυνθέτοις καθάπερ λίθοις μακρόθεν ἐπιχειροῦσί με βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα. ἐν [g] δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ φησίν· ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγεννήθη, καὶ ὥσπερ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἐῤῥευσε, καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσβέστου λαμπρὸν φῶς ἀνήφθη.*

19. *Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταψηφίσεται τῶν ὑπονοούντων τὸν Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν; ἰδοὺ γὰρ διὰ τούτων φανερῶς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἵρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. τὸ μὲν γὰρ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ καὶ τὸ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαυγάσματος λόγῳ καὶ λέγων, ὅτι τούτου ὁ πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος, [h] τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων αὐτῶν ἀναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς καὶ βλαστὸν ἀπὸ ῥίζης καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως καὶ φῶς ἐκ φωτὸς καὶ*

a. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Editi vero *καὶ γὰρ καί.*

b. Tota haec sententia: *ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα,* quod duae clausulae in hanc vocem *τέκνα* terminarentur, in editis omissa fuerat: sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. itemque in praecedenti Tract. (ubi legitur *ὑπάρχον*) [vd. p. 66. huius edit.] et infra in libro de Synodis [Tom. I. P. II. p. 758.]. Mox Taurin. Colb. Ies. *προςκομίσαι.*

c. *καί* deest in Taurin. Ies. et Colb., qui ultimus idem habet *πάσην.* Basil. secunda manu *πάσιν.*

d. Sic Reg. Taurin. et Fr. I. Editi vero *ἐκεῖνο.* Mox Reg. Taurin. Colb. Ies. *ὁμοφυές.* Et ita legit Nannius, qui vertit

„in alia epistola scripsi, quibus criminationem eorum depuli menda- P. 255.
„cemque ostendi, qua aiebant me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vocabulum nusquam in „Scripturis sacris vel invenisse vel legisse, attamen argumenta mea, „quae subsequuntur quaeque isti tacuerunt, ab hac sententia nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet „esse eiusdem generis ac genitorem, dixique revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii; alias necesse fore „neque parentes existere neque filios. Epistolam autem, ut ante dixi, „ob praesentem rerum conditionem, penes me non habeo; alioquin „ipsa tibi quae tunc scripsi verba, imo epistolae totius exemplar misissem, mittamque si quando mihi eius copia fuerit. Memini porro „me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglobasse. „Etenim plantam sive ex semine sive ex radice succrescentem aliam „dixi esse ab eo, unde pullulavit, etsi eiusdem omnino sit naturae; „fluviumque a fonte fluentem aliam formam et nomen accipere: neque P. 256.
„enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem dici; sed utrumque „existere, ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero aquam ex fonte „manantem. Sed haec quidem et similia scripta se non videre quasi „caecutientes dissimulant; duabus autem voculis inconnexis quasi lapidibus eminus me impetere conantur, non advertentes, perobscuris „rebus, quae ut intelligantur additione indigent, plerumque non modo „aliena sed et contraria exempla lucem afferre.“ In tertio autem libro ait: „Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, „et a luce inextincta splendida lux accensa est.“

19. His auditis, quis non insaniae deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Nae ille his argumentis ab ipsa veritate profectis totam Arii proterit haeresim. Nam illud *Non erat priusquam gigneretur* et *Erat quando non erat* splendoris vocabulo confutat, nec non his verbis: „Pater eius nunquam absque prole fuit.“ Illud autem quod aiunt *ex non-exstantibus* refellit dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine et vitam ex vita. Quod autem illi separant

eiusdem naturae. Editi ὁμοιοφυές. Paulo post Taurin. Colb. Ies. Fr. I. καὶ σχῆμα καί.

e. τόν ante πατέρα et mox τό ante ἐκ τῆς, quae in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Ies., sed habentur in lib. de Synodis, ubi haec verba referuntur.

f. Sic Reg. Taurin. Ies. Editi τοῖς δυσί. Paulo post Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. με βάλλειν, et ita legit vetus Interpr. Editi vero cum Regio ἐμβάλλειν.

g. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. Editi ἐν τῷ. Mox Ies. ἐγενήθη.

h. Sic Reg. Taurin. Ies. Basil. Fr. I. Editi vero mendose τοῦ δέ, ἐξ οὐκ ὄντων αὐτόν.

P. 256. ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζειν καὶ διαιρεῖν [a] αὐτοὺς τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀναιρεῖ λέγων αὐτὸς ἀδιαίρετον καὶ ἀμείωτον τὴν τριάδα εἰς μονάδα συγκεφαλαιοῦσθαι, τὸ δὲ λέγειν αὐτούς, ἀλλότριον εἶναι τὸν υἱὸν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ἄντικρυς πατεῖ λέγων ὁμοούσιον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν, πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον [b] ἑαυτῶν εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν υἱόν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνοπες περιβομβοῦντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον. εἰ γὰρ Διονύσιός ἐστιν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνείσθωσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος· εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρῆσθαι, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον [c] θρυλλοῦσιν ὡς τὰ αὐτῶν φρονοῦντα; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολὰς γράψας [d] τοὺς μὲν κατειρηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ διελέγχει ψευδομένους, τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν [e] γενητὸν τὸν λόγον παρακρούεται, ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἴρηκε, διὰ τοῦτό φησιν εἰρηκέναι, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ πατήρ ἐστιν ἀλλ' ὁ υἱὸς ὁ τὸ γενητὸν καὶ κτιστὸν καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα, διὸ καὶ γεγενῆσθαι καὶ πεποιῆσθαι καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ υἱός.

P. 257. 20. Ἀμέλει ἐπειδὴ [f] προελήφθη γράψαι τὰς τοιαύτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαίρειν, παρὰ δὲ τῶν ἀκουόντων συνείδησιν ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ, τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπερίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις ἀλλὰ τὴν διάνοιαν [g] τοῦ γράφοντος κρίνωσι, καὶ μάλισθ' ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. ἔφησε γοῦν καὶ αὐτός· ὅτι τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον τὰ παραδείγματα τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ [h] προσφυεστέροις ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων. ὁ δὲ τοῦτο λέγων δείκνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν ἀΐδιον καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ἤπερ γενητόν· ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικὸν τοῦ κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ ἀΐδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ πατρός, διαβεβαιοῦται οὐκ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὗρον ἐν ταῖς γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγών, ἔγνων ὅτι υἱὸς ὢν καὶ λόγος οὐ ξένος

a. Colb. *αὐτούς*. Mox Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *ἀναιρεῖ λέγων*. Reg. Basil. et editi *διαβάλλει λέγων*.

b. Taurin. Colb. Ies. *αὐτῶν*.

c. Reg. de more *θρυλοῦσιν*. Ibidem Taurin. Ies. Fr. I. *τὰ αὐτά*. Mox Fr. I. *μάλιστα δ' ὅτι*.

d. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. Editi vero *τοὺς μὲν οὖν*.

e. Taurin. Colb. Ies. *γεννητόν* men-

et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quae P. 256.
nec dividi nec minui potest, in Unitatem contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantialem Patri esse Filium. Hic sane summopere miranda impiorum hominum impudentia, Dionysio namque, quem doctrinae suae paria sensisse affirmant, dicente consubstantialem esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi Synodus Consubstantialis vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicum Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui id ipsum ait, quasi secum sentientem iactitant? cum praesertim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis eos, qui se insimulabant, quasi diceret Filium non esse Patri consubstantialem, mendacii coarguat, illos vero, qui putabant se dixisse Verbum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire, sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse, qui conditum, creatum et factum corpus induit, quocirca Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

20. Certe cum illa verba prius scripserit, Arianis quidem fa- P. 257.
cessere iussis, benevolum animum ab iis postulat, ad quorum aures haec pervenerint; ut animadversa harum quaestionum difficultate imo potius incomprehensibilitate non verba, sed Scriptoris animum iudicarent, cum potissimum alia complurima veram eius mentem aperiant. Ait igitur ipse: „Eiusmodi exempla ut minus utilia cursim protuli, „nimirum de planta et agricola; naturae accommodatiora fusius per- „tractavi, ac veriora pluribus exposui.“ Iam qui haec loquitur, ostendit, verius dici Filium aeternum et ex Patre esse, quam esse factum; nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino, indicatur, illis vero aeternitas divinitatis eius. Eos igitur, qui se accusabant, ut qui negaret Filium esse Patri consubstantialem, his argumentis a se confutatos declarat, haud levi modo, sed sapientissime et cum vera demonstratione, dum haec ait: „Etsi hanc vocem in Scripturis non „inveni, attamen earundem Scripturarum mentem colligens agnovi, „ipsum, cum Filius et Verbum sit, non posse a Patris substantia esse „alienum.“ Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut

dose. Taurin. item infra ὁ τὸ γεννητόν.
f. Taurin. Colb. Ies. ἐλήφθη. Mox Reg. Taurin. Ies. μακρά: editi vero μακράν.

g. Colb. τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. et Ies. μάλιστα ὅταν.
h. Colb. προφυεστέροις. Mox Taurin. Colb. Ies. πλεῖον ἐξῆλθον.

P.257. ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. ὅτι γάρ οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα
φρονεῖ τὸν υἱὸν εἶναι (καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τεθρυλήκασιν αὐτόν),
οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησίν· ἐὰν δέ τις τῶν συκοφαντῶν,
ἐπειδὴ τῶν ἁπάντων ποιητὴν τὸν θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶπον, οἴ-
ηταί με καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον πατέρα
φήσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱὸς [a]προςγέγραπται· μετὰ γὰρ τὸ
εἰπεῖν πατέρα ποιητὴν ἐπαγήοχα· καὶ οὔτε πατήρ ἐστιν [b]ὧν ποιη-
τής, εἰ κυρίως ὁ γεννήσας πατὴρ ἀκούοιτο (τὴν γὰρ πλατύτητα
τῆς τοῦ πατρὸς προςηγορίας ἐν τοῖς ἑξῆς [c]ἐπεξεργασόμεθα), οὔτε
ποιητὴς ὁ πατήρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιητὴς λέγοιτο· παρ'
Ἕλλησι γὰρ [d]ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί·
καὶ ποιητής, ὁ ἀπόστολος εἶπε, νόμου[1])· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ
ἀρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ θεός· ἔμεινα
τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν[2]).

21. Ἔστιν ἀληθῶς ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ θείου λο-
γίου λέγοντος· οὗ ἐὰν στραφῇ [e]ὁ ἀσεβής, ἀφανίζεται[3]). ἰδοὺ γὰρ
ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ
ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. φανερῶς μὲν
γὰρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα [f]μὴ δὲ κτίσμα τὸν υἱόν· αἰτιᾶται
δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν ὡς εἰπόντα ποιητὴν
P.258. τὸν θεόν, [g]ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον πατέρα τὸν
θεόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱὸς προςγέγραπται. τοῦτο δὲ λέγων δείκνυσι
μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν υἱόν, μηδὲ ποιητὴν ἀλλὰ πατέρα τοῦ
ἰδίου λόγου τὸν θεὸν εἶναι. καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπή-
γαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν θεὸν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο
ποικίλως ἀπολογούμενός φησι μηδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν
λόγον· εἰρηκέναι γὰρ ποιητήν φησι διὰ τὴν σάρκα, ἣν [h]ἀνέλαβε
γενητὴν οὖσαν αὐτὴν ὁ λόγος. εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ λόγου τις [i]ὑπο-
νοήσοι τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἔπρεπεν αὐτοὺς ἀφιλονείκως
ἀκοῦσαι· [k]ὡς γὰρ οὐ ποίημα φρονῶ τὸν λόγον, καὶ οὐ ποιητὴν
ἀλλὰ πατέρα τὸν θεὸν αὐτοῦ λέγω. κἂν ἐξ ἐπιδρομῆς εἴπω ποι-
ητὴν τὸν θεόν, διηγούμενος περὶ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπο-

1) Rom. 2, 13. et Iacob. 4, 11. 2) Esa. 5, 7. 3) Prov. 12, 7.

a. Taurin. Colb. Ies. προγέγραπται.
b. Sic Reg. Taurin. Ies. et ita legit Nannius. Editi ὢν ποιητής, longe diverso sensu. Mox in Taurin. Colb. Ies. πατήρ desideratur.
c. Taurin. Colb. Ies. ἐπεργασόμεθα. Reg. et editi ἐπεξεργασόμεθα. Mox Colb. Ies. οὔτε ποιητὴς οὐ πατὴρ ἦν μόνος. Taurin. οὔτε ποιητὴς οὐ πατὴρ μόνος ἦν. Reg. ut editi.
d. In Taurin. Colb. Ies. illud ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων usque ad sequens ποιηταὶ τῆς κακίας omissa sunt.
e. Articulus deest in Taurin. Colb. Ies. Ibidem haec: ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται in editis desiderabantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζεται et ἀφανίζονται omissa: sed leguntur in Reg. Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. Ibid. Taurin.

factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis: „Si P. 257.
„quis autem ex sycophantis, eo quod Deum omnium dixi factorem „et creatorem, existimat me etiam Christi creatorem dixisse, advertat, „me prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filius adscriptus „est. Postquam enim dixi, Patrem factorem esse, subdidi: Neque „pater eorum est, quorum factor est, si proprie pater intelligatur esse „is qui genuit (latitudinem enim vocabuli huius pater in sequentibus „inquiremus), neque factor pater est, si solus opifex factor dicatur; „apud Graecos enim ii, qui sapientes sunt, suorum librorum factores „vocantur, Apostolusque ait: *factor legis*; nam rerum etiam intrinse„carum, cuiusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut „dixit Deus: *Expectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem.*"

21. Qui haec audit, divini sane oraculi meminerit dicentis: *Quocumque se vertat impius, evanescit.* Etenim quam se cumque in partem quotidie convertant impii illi, evanescunt, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi, quippe qui aperte doceat, Filium nec factam nec creatam rem esse; carpit autem appositeque refellit eos, qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, P. 258.
quod non adverterint, se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius adscriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite* ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta, neque sic aiens reprehendenda esse sua verba; se enim factoris nomine usum affirmat propter carnem, quam Verbum assumserat, utique factam. Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque contentionis studio audisse oportuit: „ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non facto„rem sed patrem eius dico; si quando de Filio disserens Deum obiter dixero factorem eius, etiam tunc res defensione non carue-

* *vel* mala conscientia.

Colb. Ies. *μηδ᾽ εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.*

f. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Editi vero male *μὴ δὲ καὶ κτίσμα.*

g. Haec: *ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον πατέρα τὸν θεόν* in Colb. desiderantur, omissa lapsu amanuensis ideo decepti, quod praecedens phrasis per *τὸν θεόν* similiter desineret. Infra idem *προγέγραπται.*

h. Taurin. Colb. Ies. *ἣν ἔλαβε.*

i. Reg. et Taurin. *ὑπονοήσει.* Editi *ὑπονοήσοι.* Mox *καί* ante *οὕτως* deest in Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. Sed in Reg. et in editis habetur et opportune quidem.

k. Taurin. Colb. Ies. *εως γάρ.* Iidem infra *καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς.*

P. 258. λογήσασθαι δυνατόν· ποιητὰς [a] γὰρ τῶν ἰδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοί φασι καί τοι πατέρας ἑαυτοὺς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων· ἡ δὲ θεία γραφὴ καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινημάτων ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα. ὥςτε πανταχόθεν τὸν μὲν υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα μηδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς [b] Ἀρειανῆς κακοδοξίας ἀποδείκνυσι.

22. Μὴ γὰρ δή τις Ἀρειανὸς μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοείτω κατ᾽ αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρί, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνῆφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλεῖστον ἀλλήλων διεστάναι, καὶ μὴ ἀεὶ μὲν συνεῖναι τὸν υἱὸν τῷ πατρί, ἀφ᾽ οὗ δὲ γέγονεν ὁ υἱός, ἐξ ἐκείνου καὶ πατέρα τὸν θεὸν εἰρῆσθαι, καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὥςπερ καὶ ἐπ᾽ ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. ἀλλ᾽ ἐνθυμείσθω καὶ μνημονευέτω τῶν [c] προειρημένων, καὶ ὄψεται Διονυσίου τὴν πίστιν ὀρθήν. λέγων γάρ· οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατήρ, καὶ πάλιν· ὁ δέ γε θεὸς αἰώνιόν ἐστι φῶς οὔτε ἀρξάμενον οὔτε λῆξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον [d] πρόκειται καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἄναρχον καὶ ἀειγενές, προφαινόμενον αὐτοῦ· ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ᾽ αὐτοῦ. [e] καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ῥίζης καὶ τοῦ βλαστοῦ καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀτμίδος καταισχύνει τοὺς χριστομάχους τ᾽ ἀναντία [f] θρυλλοῦντας κατ᾽ αὐτοῦ.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἄρειος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ ῥημάτιον, ὡς ἐκ κοπρίας, καὶ προςτίθησιν, ὡς ἄρα ὁ λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ πατρός, ἀλλ᾽ ἄλλος μέν ἐστιν ὁ ἐν τῷ θεῷ λόγος· οὗτος δὲ ὁ κύριος ξένος μὲν [g] καὶ
P. 259. ἀλλότριός ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας· κατ᾽ ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ υἱός, κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ [h] οὗτος υἱός, ὡς κτίσμα, καὶ τοιαῦτα λέγων αὐχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς καὶ ἐν τούτοις ἔχων ὁμόδοξον τὸν Διονύσιον· ὅρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου κακονοίαις· γράφει γὰρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως· προείρηται μὲν οὖν, ὅτι πηγὴ τῶν ἀγαθῶν [i] ἁπάντων ἐστὶν ὁ θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ᾽

a. In Colb. et Fr. I. *γάρ* omissum. Et in eodem paulo infra *ὄντας* item omissum. Quod autem ait sapientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus initio Stromatum [p. 269. ed. Sylb.]: *ψυχῆς ἔγγονοι οἱ λόγοι*, *animae liberi sunt libri.*

b. Ies. Fr. I. *ἀρειανικῆς.* Mox Reg. Taurin. Colb. Ies. *ἀποδείκνυσι.* Editi *ἐπιδείκνυσι.*

c. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *πρόσθεν εἰρημένων.* Reg. et editi *προειρημένων.*

d. Reg, Taurin. Colb. Ies. *πρόκειται,* et sic legendum ut supra. Editi *πρόςκειται.* Mox Taurin. Colb. Fr. I. *προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλίνει μηδένα.* Ies.

„rit; nam sapientes Graeci se suorum librorum factores appellant, P. 258.
„tametsi iidem propriorum librorum patres sunt, divina autem Scri-
„ptura nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos dicit factores
„legis et iudicii et iustitiae." Itaque quacunque ex parte res spectetur, probe commonstrat, Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

22. Verum ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohaereant, res autem a se invicem plurimum distent, et neque Filium semper Patri coextitisse, ex quo autem Filius esse coepit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et dehinc illi coexistere, ut fit apud homines. Sed meminerit eorum, quae supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscet. Nam cum dicat: „non enim erat cum Deus non esset pater;" et iterum: „Deus autem aeterna lux est, quae nunquam incoepit, nunquam
„desinet; aeternus ergo splendor ipsi praelucet et coexistit, qui abs-
„que initio est et ab aeterno genitus ante eum emicat;" par sane fuit neminem talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radicis et germinis, spiritus et vaporis Christi hostes, qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

23. Cum autem Arius ad cetera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinarit et haec adiecerit: „Ver-
„bum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum; hic vero
„Dominus extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et
„duntaxat secundum cogitandi modum dicitur Verbum, et non est se- P. 259.
„cundum naturam ac verus Dei filius; sed per adoptionem hic quo-
„que filius dicitur, utpote creatura;" et dum haec ait [leg. aiat], apud eos, qui rei veritatem ignorant, gloriatur [leg. glorietur], quasi in hoc Dionysius secum sentiat; tute quaeso videas, quae de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores. In primo enim libro sic scribit: „Dictum est superius Deum esse fontem omnium bo-
„norum, Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans: verbum

προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλείει μηδένα. Melius Reg. et editi quos sequimur. Vide supra num 15.

e. Tertullianus adversus Praxeam [cap. 8. p. 504. ed. Rigalt.] haec ipsa profert exempla: *Nec frutex, ait, a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo sermo.*

f. Reg. de more *θρυλοῦντας.* Mox Taurin. Ies. *πρὸ πᾶσι.* Ibidem *ὁ* ante *Ἄρειος* deest in editis, sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Ies.

g. Haec: *καὶ ἀλλότριός ἐστι* desunt in Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. Sed habentur in Reg. et in editis.

h. Taurin. Colb Ies. *αὐτός.*

i. Taurin. Colb. Ies. *καὶ ἁπάντων.* Mox *δέ* post *ποταμός* deest in Colb.

p. 259. αὐτοῦ προχεόμενος ὁ υἱὸς ἀναγέγραπται· ἀπόῤῥοια γὰρ νοῦ λόγος, καὶ ὥς ἐπ' ἀνθρώπων [a]εἰπεῖν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται, ἕτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου, ὁ διὰ γλώσσης νοῦς προπηδῶν. ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε προπέμψας καὶ ἔστιν οἷος ἦν, ὁ δὲ ἐξέπτη προπεμφθεὶς καὶ φέρεται πανταχοῦ, καὶ οὕτως ἐστὶν ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, ἕτερος ὢν θατέρου, καὶ ἕν εἰσιν, ὄντες δύο. οὕτω γὰρ [b]καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἓν καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέχθησαν εἶναι. ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ οὕτως λέγει· ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεύγεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν 1), καὶ ἔστι μὲν ἑκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχὼς τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μὴν διεστήκασιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων [c]στέρονται, οὐδέ ἐστιν οὔτε ὁ νοῦς ἄλογος οὔτε ἄνους ὁ λόγος, ἀλλ' ὅγε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν [d]αὐτῷ φανείς, καὶ ὁ λόγος δείκνυσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος, καὶ ὁ μὲν νοῦς ἐστιν οἷον λόγος ἐγκείμενος, [e]ὁ δὲ λόγος νοῦς προπηδῶν. καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς [f]ἐνιδρύεται, συνεισιὼν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν οἷον πατὴρ ὁ νοῦς τοῦ λόγου, ὢν ἐφ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ καθάπερ υἱὸς ὁ λόγος τοῦ νοῦ, πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον ἀλλ' οὐδὲ ἔξωθέν ποθεν σὺν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. οὕτως ὁ πατήρ, [g]ὁ μέγιστος καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν υἱὸν λόγον ἑρμηνέα καὶ ἄγγελον ἑαυτοῦ ἔχει.

24. Τούτων ἢ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος, ἢ ἀκούσας οὐκ [h]ἐνόησεν ὁ ἀμαθής. οὐκ ἂν γάρ, εἴπερ ἦν νοήσας, κατεψεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλοιδόρει διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μῖσος. χριστομάχος γὰρ ὢν
p. 260. οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονοῦντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος προείρηκεν· εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν 2). ἢ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διονύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραψάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογείτωσαν· γραψάτωσαν τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν, καὶ

1) Psal. 45 [44. LXX.], 2. 2) Ioan. 15, 20.

a. Sic Reg. Basil. et editi. Taurin. et Ies. *εἶπεν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχεύεται.* Fr. I. *εἶπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξέρχεται.* Colb. item *ἐξέρχεται.*

b. *καί* deest in Taurin. Colb. Ies., sed in aliis habetur. Mox Reg. *ἐλέγχθησαν,* quem sequi visum est. Alii et editi *ἐλέχθησαν.* Ibidem omnes mss. *ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ.* Editi *ἐν δὲ τῷ β.* Mox *λέγει* post *οὕτως* deest in Taurin. Colb. Ies.

c. Taurin. Ies. *στερῶνται.*

d. Taurin. Colb. Ies. mendose *ἑαυτῷ.* Mox Ies. solus *ἑαυτῷ* mendose.

„quippe est mentis emanatio, et (ut humano more loquamur), ex corde P. 259.
„per os emittitur. Mens vero quae per linguam prosilit, diversa est „a verbo quod in corde existit: istud enim postquam illud praemise„rit, remanet, et est quale antea erat, illud vero praemissum evolat „et circumquaque fertur: et sic est utrumque in altero, tametsi di„versum est ab altero, et unum sunt, licet duo sint. Sic namque „Pater et Filius unum sunt, et in se invicem illos esse comprabatum „est.“ In secundo autem libro haec habet: „Ut enim mens nostra „eructat a seipsa verbum, ut ait Propheta: *Eructavit cor meum ver„bum bonum*, estque utrumque alterum ab altero distinctum obtinens „locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore commore„tur et moveatur; non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem „privantur, neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente, „sed mens verbum facit, et in ipso apparet, et verbum mentem ex„hibet, in qua factum est, mensque est quasi verbum immanens, ver„bum autem quasi mens prosiliens: mens in verbum transit, verbum „mentem in circumstantes auditores insinuat: et sic mens per verbum „in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens „quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens, verbum autem quasi „filius mentis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum „esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem „quoque modo Pater ille maximus et mens illa universalis ante om„nia Filium habet Verbum, Interpretem et Angelum suum.“

24. Haec vel nunquam audivit Arius, vel si audivit non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium conviitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui quae Christi sunt sapiunt, ut ipse prae- P. 260.
dixit Dominus: *Si me persequuti sunt, et vos persequentur.* Aut si putant impietatis patroni, secum sentire Dionysium, eadem quae ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro, et una confiteantur, quae ipse consub-

e. Reg. solus ὁ δὲ νοῦς λόγος male. Mox ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. Genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatum. Sic προτρεπτ. p. 50. [ed. Sylb.] ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς θεούς, *Deos in theatrum inducit.* Alias [p. 9.] ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, *spectatoribus insinuare.* Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐκκυκλεῖν.

f. Reg. Basil. et editi ἐνιδρύεται. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. ἐνίδρυται.

g. Taurin. Colb. Ies. soli ὁ ante μέγιστος. Paulo post καί ante ἄγγελον deest in Reg. Taurin. Colb. Ies. Opportune tamen positum videtur.

h. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. ἐνενόηκεν.

P. 260. ἅμα ὁμολογείτωσαν [a] καὶ ἅπερ εἶπεν ἀπολογούμενος τὸ ὁμοούσιον, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τήν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμόν, καὶ τὰ ἄλλα· [b] ἵνα κἂν ἐκ τῆς διαφορᾶς γνῶσιν, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ᾽ οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος εἴρηκε. καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες [c] ἀναιρῶσιν ἅπερ κατ᾽ αὐτῶν τούτων ἐφρόνησαν. τί γὰρ κἂν ἐγγὺς ἔχει τῶν Ἀρείου κακῶν ἡ Διονυσίου πίστις; οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ᾽ ἐπίνοιαν λέγει τὸν λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει λόγον τοῦ θεοῦ; καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρός, ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει, ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγήν. εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι καὶ τειχίσας διελεῖν, ἢ τὸν ποταμὸν ἑτεροούσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγήν, καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι, ἢ τὸ ἀπαύγασμα [d] τολμᾷ διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτός, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτός, μαινέσθω μετὰ Ἀρείου· ὁ γὰρ τοιοῦτος μηδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων [e] ἔτι φανήσεται. εἰ δὲ ἀδιαίρετα ταῦτα οἶδεν ἡ φύσις καὶ τὸ [f] τούτων γέννημα ἴδιον, μήτε τὰ Ἀρείου τις ἔτι λοιπὸν φρονείτω, μήτε Διονύσιον διαβαλλέτω, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον [g] ἐκ τούτων αὐτοῦ θαυμαζέτω τήν τε τοῦ λόγου λευκότητα καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου, λέγοντος ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ θεῷ λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Ἰωάννης· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος [1]), καὶ [h] ἄλλην μὲν ἰδίαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ θεῷ, ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ ἀπόστολος· Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία [2]), πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν, ὅρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ [i] βιβλίῳ γράφει περὶ τούτων οὕτως· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· ἀλλ᾽ οὐκ ἦν [k] λόγος ὁ τὸν λόγον προέμενος· ἦν γὰρ ὁ λόγος πρὸς τὸν θεόν. σοφία γεγένηται ὁ κύριος· οὐκ ἦν οὖν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνείς· ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησίν,
P. 261. ᾗ προσέχαιρεν [3]). ἀλήθειά ἐστιν ὁ Χριστός· εὐλογητὸς δέ, φησίν, ὁ θεὸς τῆς ἀληθείας [4]). ἐνταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀνα-

1) Ioan. 1, 1. 2) 1. Cor. 1, 24. 3) Prov. 8, 30. 4) 1. Esdr. [LXX. 3. Esdr. Vulg.] 4, 40.

a. Sic Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. In editis *καί* desideratur. Ibidem Iesuit. *ὁμολογούμενος* pro *ἀπολογούμενος*.

b. Taurin. Colb. Ies. *ἱκανὰ κἄν*.

c. Taurin. Ies. *ἀναιροῦσιν*. Mox iidem cum Colb. et Fr. I. *κατ᾽ αὐτὸν τοῦτον*. Ibid. Reg. Taurin. Ies. Fr. I. *ἔχῃ*. Editi *ἔχει*. Mox Taurin. Colb. Ies. *ἡ Διονυσίου δόξα*.

d. Regius *τὸ ἅμα* mendose. Taurin. Colb. Ies. et Fr. I. *τολμᾷ* recte. Editi *ἅμα*. Mox haec: *καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτός*, in editis omissa fuerant,

stantialitatis propugnandae causa tradidit, sententiam item, qua dicit P. 260.
Filium esse ex substantia Patris, nec non aeternitatem eius, cognationem mentis cum verbo, fontis cum fluvio et cetera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint, quomodo priora quidem illa per oeconomiam dixerit, haec vero ut piae fidei postulat ratio. Ac deinceps haec profitentes suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arii malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? Ille Verbum Patri extraneum dicit, hic docet esse proprium et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare et quasi muro exstructo dirimere, vel ausit dicere fluvium diversae substantiae a fonte, ac diversam ab eo aquam commonstrare, vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem nec a luce prodire, is cum Ario insaniat; eiusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si haec indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; ne quis igitur deinceps cum Ario sentiat aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc eius cum sermonis perspicuitatem tum rectam fidem admiretur.

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud de quo loquutus est Ioannes: *In principio erat Verbum*, et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam his verbis indicat Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei sapientia*; illud summa vi impugnat Dionysius pravamque illam sententiam strenue insectatur. Vide quaeso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat: „*In principio erat Verbum*; sed non „erat Verbum, quod Verbum protulerit; erat enim Verbum apud Deum. „Dominus sapientia est; non erat igitur sapientia, qui sapientiam pro-„duxit; nam *ego eram*, inquit, *qua delectabatur*. Veritas est Chri- P. 261.
„stus: *Benedictus autem*, ait, *Deus veritatis*. Ibi una Sabellium et

quod phrasis esset praecedenti ὁμοιοτέλευτός. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I.

e. Sic Reg. Taurin. Ies. In editis ἔτι desideratur.

f. Reg. Taurin. Colb. Ies. τούτου. Ed. et Felckmanni codices τούτων.

g. Reg. Taurin. Colb. Ies. ἐκ τούτων, rectius quam editi ἐκ τούτου.

h. Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. ἄλλην, et sic infra ubi quatuor postremi codices καί addunt ante ἄλλην. Mox iidem ὁ Παῦλος, ubi Reg. Basil. et editi ὁ ἀπόστολος.

i. Sic Taurin. Colb. Ies. Fr. I. In Reg. et in editis βιβλίῳ deest.

k. In Taurin. Colb. Ies. ὁ ante λόγος. Sed in reliquis et in editis deest articulus. Paulo post Taurin. et Ies. γεγέννηται. Alii omnes γεγένηται. Mox Colb. Fr. I. οὖν ἡ σοφία.

p. 261. τρέπει, καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἱρέσεις ἴσας ἐν ἀσεβείᾳ δείκνυσιν· οὔτε γὰρ λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ λόγου πατήρ, οὔτε ποίημά ἐστι τὸ ἐκ τοῦ πατρός, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα, πάλιν τε οὐκ ἔστι πατὴρ ὁ προελθὼν λόγος, οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἷς ἐστιν οὗτος λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ πατρὸς υἱός, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν [a]ὢν ἐν αὐτῷ καὶ ἀϊδίως καὶ ἀδιαιρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀλήθειά ἐστιν ὁ κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλης σοφίας δεύτερος, ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι, δι᾽ οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ πατήρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γενητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας, δι᾽ αὐτοῦ τε γνωρίζεται οἷς ἂν [b]ἐθέλοι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. μόνον γὰρ τοῦτον οἶδε τοῦ θεοῦ λόγον καὶ Διονύσιος. αὕτη τοῦ Διονυσίου ἡ πίστις· ὀλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραψα, δυνάμενα παρασχεῖν σοὶ μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλείονα προςτιθέναι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς μεγίστην αἰσχύνην διὰ τὴν [c]κατὰ τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. ἐν πᾶσι γὰρ καὶ καθ᾽ ἕκαστον δι᾽ ὧν ἔγραψεν, ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δείκνυται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴ [d]διανοίᾳ ἄλλῃ κατ᾽ οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ᾽ αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δείκνυσι. καὶ ἔστιν ἀληθῶς τύπος οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβελλίου μανίας, ὥςτε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιούτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν (ὅτι λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ υἱός, καὶ ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1]), ἵνα μὴ τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἐκεῖνοι πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἑαυτῶν τὰ τοιαῦτα πορίσωνται, ἀκούοντες, [e]ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καί· ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα[2])), ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ σωτῆρος προβάλλειν, ὥςπερ αὐτὸς πεποίηκεν, οἷά ἐστι τὸ [f]πεινᾷν, τὸ κοπιᾷν καὶ ὅτι ἄμπελος καὶ ηὔχετο καὶ πέπονθεν. ὅσῳ γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, [g]τοσούτῳ δείκνυται μὴ ὁ πατὴρ γενόμενος ἄνθρωπος. ἀνάγκη γὰρ καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ κυρίου εἶναι καὶ γεωργόν, καὶ εὐχομένου αὐτοῦ εἶναι τὸν [h]ἐπακούοντα, καὶ αἰτοῦντος αὐτοῦ εἶναι τὸν διδόντα. τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ [i]ἐπακούων, καὶ ἄλλος

1) Ioan. 10, 30. 2) Ioan. 14, 9.

a. ὢν deest in Colb.
b. Sic Reg. Taurin. Colbert. Ies. Editi vero ἐθέλῃ.
c. κατά deest in editis, sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. et a Nannio item lectum est.

Arium evertit ambasque haereses paris impietatis declarat; neque enim P. 261. Verbum est Verbi pater, neque factum est, quod ex Patre procedit, sed propria eius substantiae proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater, nec Verbum istud unum ex multis est, sed solus est Patris Filius verus et natura genuinus, qui et nunc in ipso existit et in aeternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus; sed solus hic est, per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum constituit substantias, per quem etiam quibus vult innotescit, in ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit et Dionysius. Haec est Dionysii fides. Pauca enim ex eius epistolis collecta conscripsi, quae tamen plura addendi tibi occasionem praebeant, Arianos vero maximo pudore suffundant ob suam adversus Episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis eorum malitiam coarguit et haeresim traduxit.

26. Ex his itaque patet, epistolam ad Euphranorem et Ammonium alia mente et ex oeconomia quadam ab ipso scriptam esse, quod item ex eius apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi forma ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces eius cito coarguere velit, non ab argumentis eius divinitatem indicantibus initium ducat nempe Filium esse Verbum, Sapientiam et Virtutem, nec ab illo: *Ego et Pater unum sumus*; ne illi, quae recte dicta sunt, ad pravum sensum detorquentes impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt: *Ego et Pater unum sumus,* et: *Qui vidit me, vidit et Patrem meum,* sed Salvatoris exemplo praemittat ea, quae humano more de illo dicta habentur, cuiusmodi sunt esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit; quanto enim haec dictu sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur, Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim, cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare, et cum oret, esse qui exaudiat, cum denique petat, esse qui concedat. Huiusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit, alium esse, qui orat,

d. Sic Reg. Basil. et editi, atque ita Nannium legisse patet, qui vertit *alia mente.* Sed Taurin. Colb. Ies. Fr. I. sic: ἐπιστολὴ μὴ φαύλῃ διανοίᾳ· ἀλλὰ κἂν.

e. ὅτι deest in Taurin. Colbert. Ies. Fr. I.

f. Reg. Taurin. Ies. πεινῇν. Mox Taurin. Colb. Ies. καὶ ὅτι ἤυχετο.

g. Taurin. Colb. Ies. τόσῳ. Mox Reg. καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Ies. καί deest.

h. Colb. Ies. Fr. I. ἐπακούοντα. Editi et Reg. ὑπακούοντα. Mox Reg. διδοῦντα.

i. Colb. Ies. Fr. I. ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi ὑπακούων. Mox Taur.

P. 261. ἡ ἄμπελος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενοῦντα τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς λέγεται ῥητά, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς
P. 262. οὔσης γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησίν, ὁ λόγος σάρξ[1]), καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος ὢν τοῦ πατρός, ὅμως δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ πατὴρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ. τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται [a] περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι, ἵνα δειχθῇ ὅτι οὐκ ἄλλου ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὔσης, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μή ἐστιν ὁ πατὴρ ὁ γενόμενος σάρξ, ἀλλ' ὁ [b] τούτου λόγος, ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ πατρί. οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ λόγου θεότητος ἑτοιμότερον διδάξει, ὅτι [c] λόγος καὶ σοφία, υἱὸς καὶ δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. ἀνάγκη γὰρ καὶ [d] ἐνταῦθα πάλιν νοεῖν, ὅτι τοῦ λόγου ὄντος εἶναι δεῖ καὶ τὸν πατέρα τοῦ λόγου, καὶ σοφίας οὔσης εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα, καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος εἶναι καὶ τὸ φῶς, καὶ οὕτως εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἕν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς [e] ἔγραψε, καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε. καὶ γὰρ ὥσπερ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους, ἵνα μὴ καὶ οὗτοι τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ κυρίου παρεξηγούμενοι νομίσωσι τοιοῦτον εἶναι τὸν λόγον, οἷοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. ἂν δὲ διδαχθῶσιν καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, [f] διακρινοῦσι λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ τῇ θεότητι ἁρμόζοντα. τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δειχθέντος ἐξ ὧν ἔγραψεν εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; τίνος ἄρα πάλιν ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων καταψεύσονται; ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν ζητεῖν ἔρεισμα, καὶ μὴ εὑρίσκοντας καταψεύδεσθαι λοιπὸν τῶν πατέρων. ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πιστεύσει, κἂν βιά-

1) Ioan. 1, 14.

Colb. Ies. Fr. I. καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Iidem λέγεται ῥήματα.
a. Taurin. Colb. Fr. I. ἀναδέχεται.
b. Taur. Ies. τούτου τοῦ λόγου mendose.
c. Sic Taurin. Colb. Ies. At Reg. et editi ὁ λόγος minus recte. Mox καί ante χαρακτήρ deest in Reg. Taurin. Colb. Ies.

alium, qui exaudit, alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba p. 261.
Filium quasi alienum a Patre declarant, haec ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena: ideo cum caro opificium sit, *Verbum*, quod, ut ait Ioannes,
caro factum est, licet secundum naturam proprium sit Patri et ab eo p. 262.
indivisibile, attamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus; quae enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur; quo hinc palam fiat, non alterius sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque haec eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur, non esse Patrem, qui caro factus est, sed eius Verbum, quod illam redemit Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc Divinitatem quoque Verbi facilius edocebit: ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est iam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere, Sapientia cum sit, eius parentem esse, et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Haec cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit, his vero Arianam prosternit haeresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas non ex humanis, sed ex iis, quae Verbi Divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda; ut ne illi, quae de Domino corporis causa dicuntur, prave interpretantes existiment, eiusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insania sua perseverent. Qui si de Divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabunt, cumque didicerint, Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguent ab iis, quae ad Divinitatem attinent. Haec cum ita se habeant, Dionysiusque Episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit; quid iam acturi sunt Ariomanitae? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necesse enim est illos a fundamento Apostolorum lapsos fluctuantique mente praeditos sustentaculum quaerere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere; ab omnibus enim eorum haeresis damnata est; nisi forte de diabolo deinceps loquantur, is enim solus

d. Sic Reg. Taurin. Colbert. Ies. Fr. I. editi vero *ταῦτα* perperam.

e. Taurin. *ἔγραψε καὶ γὰρ ὥςπερ ἀνέτρεψε* omissis intermediis. Ibidem Colb. Ies. Fr. I. *ἀρειανικήν.*

f. Reg. et Basil. *διακρίνουσιν* in praesenti. Sed melius alii cum editis *διακρινοῦσι.* Mox Reg. Basil. et editi *οὗτοι.* Alii *αὐτοί.* Paulo post Taurin. Colbert. Iesuit. Fr. I. *τούτων δὲ οὕτως ὄντων.* Reg. cum editis *τούτων δ᾽ οὕτως ἐχόντων.*

P. 262. σωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις [a] παρὰ πᾶσιν· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φθέγξονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. τίς οὖν ἔτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμών, Χριστιανοὺς ὀνομάσειε καὶ μὴ μᾶλλον διαβολικούς; ἵνα μὴ μόνον χριστομάχοι ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα [b] μεταβάλλωνται, καὶ ἣν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνῶσι· τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μὲν [c] ὠφελήσει, ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὔχεσθαι.

a. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *παρὰ πάντων*. Reg. Basil. et editi *παρὰ πᾶσιν*.
b. Reg. *μεταβάλονται καὶ τήν*.
c. Reg. Taurin. Colb. Ies. Fr. I. *ὠφελήσει*. Editi *ὠφελεῖ*. Mox iidem *πλανωμένων*. Editi *πεπλανημένων*.

cum illis consentit, imo potius ipse est qui haeresim illis suggessit. P. 262.
Quis igitur etiamnum eos, quorum diabolus dux est, Christianos nominarit et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolici audiant. Nisi forte mutata sententia quam excogitaverunt impietatem abnegent veritatemque agnoscant; hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus haec precari.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
ORATIONES
CONTRA ARIANOS.

ADMONITIO.

P. 403. I. *Historiae Arianorum ad Monachos a S. Athanasio missae subiungere visum est quatuor Orationes contra Arianos. Namque si, ut nonnullorum est sententia, hoc ipsum Opus est, quod una cum Arianorum historia ad Monachos misit S. Athanasius, proprius hic eius locus est. Sed si alii probabilius existiment, illas Orationes alias plane esse ab Opere ad Monachos misso, nec idcirco incommode hic collocantur. Cum enim constet, eas post intrusum Georgium a sancto Athanasio in solitudine tum degente esse compositas, potest utique fieri ut illas nonnisi post Epistolam ceteraque ad Monachos missa Opera scripserit; nam quo definite anno conscriptae fuerint, certo dici non potest. Sed de his fusius in Praefatione generali* [p. XXXV.]; *cetera nunc, quae ad ipsas adtinent Orationes, prosequamur.*

II. *Supra pagina* 269. *in Admonitione in Epistolam Encyclicam ad Episcopos Aegypti et Libyae iam observavimus, quatuor duntaxat esse Orationes contra Arianos, non quinque, ut alii editi habent, ipsamque Encyclicam Epistolam ab illis Orationibus penitus esse distinctam*; *verum operae pretium est plenius hic ea de re disserere. Inter se non consentiunt manuscripti Codices in assignando numero Orationum contra Arianos. Seguerianus optimae notae Codex quinque numerat, quarum prima est Epistola Encyclica ad Episcopos Aegypti et Libyae, ad cuius initium in margine haec nota legitur, quam noluimus omittere:* οὗτος ὁ ἐνταῦθα πρῶτος λόγος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων τέταρτος φέρεται. καὶ Σεβῆρος δὲ ὁ δυςσεβὴς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου λόγου τῶν κατὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Πα-

λαιστίνης τοῦ ἀπὸ γραμματικῶν τέταρτον τὸν παρόντα λόγον ὀνο- P.403.
*μάζει. ὁ δὲ ἐν ὁσίοις Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς φαρᾶν, ἀνὴρ λόγιος
καὶ συγγράμματα καταλελοιπὼς ἀξιάγαστα, ἐν τῷ κατὰ ἀγνοητῶν
αὐτοῦ διαλόγῳ τέταρτον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν
λόγον ὀνομάζει τὸν καὶ ἐν τῷδε τῷ τεύχει τέταρτον κείμενον, οὗ ἡ
ἀρχή· οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέ-
σθαι. Id est:* Haec, quae hic inscribitur Oratio prima S. Athanasii,
in aliquibus Exemplaribus quarta dicitur. Et vero impius Severus in
vigesimo tertio capite libri tertii adversus Ioannem a Grammaticis,
Caesareae in Palaestina Episcopum, quartam appellat praesentem Oratio-
nem. At sanctus Theodorus Episcopus Pharan, vir eruditus, qui et
egregia reliquit Opera, in suo adversus Agnoëtas Dialogo quartam sancti
Athanasii Orationem contra Arianos appellat, quae item isto in volu-
mine quarta est, cuius videlicet initium est: Quandoquidem semel
Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere. *Haec ibi,
quae item habentur in Codice Gobleriano, eaque Felckmannus ait esse
cuiusdam Lectoris Romani nomine, qui Codicem Goblerianum scripsit.
Editi Graeci Codices et ms. Felckmanni secundus licet illam Episto-
lam non inscribant primam Orationem, tamen eam, quam iam nos
primam inscribimus, secundam appellant. In Basiliensi Codice tres
primae Orationes eodem ordine quo iam a nobis numerantur, sed
quam quartam inscribimus, ibi sexta dicitur; forte nempe quod Epi-
stola Encyclica ad Episcopos Aegypti et Libyae in aliquibus Codicibus
Oratio quarta in Arianos appellatur, et Oratio de Incarnatione verbi,
cuius initium οἱ κακοτέχνως, quinta numeratur, ut in Felckmanni
quinto Codice ms. In Regio ms. Codice chartaceo tres primae exstant
Orationes eadem serie, ut hac in nostra Editione, numeratae, sed
quarta deest. In alio Regio optimae notae ms. Codice, qui mediam
Operum S. Athanasii partem continet, duae ultimae initio habentur
Orationes, quae item ibidem tertia et quarta nuncupantur. Sed ne
diutius in percurrendis manuscriptis Codicibus immoremur, vide di-
screpantes lectiones, quas studiose collegimus ad initium singularum
Orationum, nec non Epistolae Encyclicae ad Episcopos Aegypti et Li-
byae et Tractatus modo memorati de Incarnatione. Multi praeterea
antiqui Scriptores eodem ordine illas citarunt Orationes ac nos nu-
meramus, ut Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Iustinianus Impe-
rator, quemadmodum suis in locis observamus. Verum nihil opus est
longiore disputatione, cum clarum sit ex hisce ipsis quatuor Oratio-
nibus, nihil eas commune cum ullo alio Opere habere, sed ita inter* P.404.
*se cohaerere, ut unum ipsae Opus simul conficiant, quarum prima
sit principium, quarta autem omnium sit finis, quam sane ob causam*

P.404. *sola haec ultima solita terminatur conclusione. Ratio autem cur quinque adversus Arianos Orationes in multis numerentur Codicibus, nulla alia videtur, quam quod in illis Codicibus Epistola Encyclica ad Episcopos Aegypti et Libyae proxime erat ante quatuor Orationes, quae quidem cum et ipsa sit in Arianos composita, inscripta idcirco est Oratio prima contra Arianos.*

III. *Supersedemus hic a proponendis singularum Orationum argumentis, res enim nos longius deduceret; sed singula, quae digna observatione nobis visa sunt, in margine annotare nobis curae fuit, quae, cui lubuerit, facile possit perlustrare. Satis interim sit generatim observare, Arianam impietatem plene hic confutari, variaque Arianorum argumenta et responsa referri et refelli. Nec vero solam Arianorum haeresim conterit S. Pater, sed aliorum etiam haereticorum, qui circa Christum Dominum erraverunt, commenta obiter dissolvit, sive qui Christum purum esse hominem, sive qui eum nonnisi phantasticum habuisse corpus, sive qui quid aliud finxerunt. Quin etiam ita nitide veram de Christo Domino fidem exponit, ut ipsorum quoque, qui post ipsum exorti sunt, confodiat haeresim. Hinc Nestorium profligat, cum docet Christum, Deum licet et hominem, unum tamen esse, uniusque esse eius cum divina tum humana opera, cum Verbum non in hominem descendisse, sed hominem factum esse ostendit, cum denique beatam Virginem Mariam* θεοτόκον Deiparam *saepius appellat. Non minus etiam Eutychis errori adversatur, cum passim demonstrat distinctas Christi naturas variaque earum munia diserte explicat. Hinc sancti Patres in Conciliis, in quibus illorum haereticorum damnata impietas est, tanti Doctoris testimonia adducere fidemque Catholicam eius confirmare auctoritate non omiserunt, uti ad propria loca monuimus.*

IV. *Photii, qui quidem ipse quinque S. Athanasii Orationes contra Arianos numerat, de iisdem Orationibus iudicium non hic duximus praetermittendum. Sic igitur ille Bibliothecae Codice* 140.: *ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ ἁγίου (Ἀθανασίου) ἡ κατὰ Ἀρείου καὶ τῶν αὐτοῦ δογμάτων πεντάβιβλος. τὴν μὲν οὖν φράσιν σαφής τέ ἐστιν, ὡς καὶ ἐν πᾶσι, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελής, δριμὺς καὶ βαθύς, καὶ τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὔτονος. καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἡλίκον, ὅσον καὶ θαυμάσιον. λογικαῖς τε μεθόδοις οὔτε γυμνῶς καὶ ἀπὸ ἐκεῖθεν λέξεων, ὥςπερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς μειρακιώδη φιλοτιμίαν ἐπιδεικνύμενοι πράττουσιν, ἀλλ᾽ ἐμφιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς, καὶ ταῖς ἐννοίαις μόναις καὶ ταύταις διεσχηματισμέναις ἀποκέχρηται· γραφικαῖς τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατωχύρωται· καὶ ἁπλῶς ἀρκεῖ τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ*

πάσης Ἀρειανῆς παρατάξεως. καὶ εἴ τις τὸν Θεολόγον Γρηγόριον P. 404. *καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον ἐκ ταύτης ὥςπερ πηγῆς ἀρυσαμένους φαίη τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διειδεῖς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης ῥεῦσαι ποταμούς, οὐκ ἂν οἶμαι σφαλείη τοῦ παραδείγματος. Id est:* Lecti sunt eiusdem Sancti (Athanasii) libri quinque contra Arium et eius dogmata. In his ut et in omnibus eius Operibus dictio nitida est, simplex, nec redundans. Acrem hîc se praebet et profundum vehementemque in argumentando, tantaque eius ubertas est quam et admiranda. Logicis autem methodis ita utitur, ut non nude nec in ipsis vocibus versetur, uti pueri et tirones adolescentes, qui docti videri cupiunt, solent agere, sed philosophice et magnifice, solisque verborum sententiis hisque diverse innititur. Scripturae similiter testimoniis et probationibus firmissime se communit. Denique istud Opus adversus universam Arianorum aciem possit sufficere. Atque si quis ex eo libro tamquam ex fonte Theologum Gregorium et divinum Basilium hausisse dixerit pulcros illos et perlucidos suarum contra errorem Orationum fluvios, hunc ego non putem a veri similitudine aberraturum. *Haec Photius.*

[a] ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

P. 405. 1. [b] *Αἱ μὲν αἱρέσεις, ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, καὶ τούτων ἡ ἀσέβεια πάλαι* [c] *πᾶσιν ἔκδηλος γέγονε. τὸ γὰρ ἐξελθεῖν ἀφ᾽ ἡμῶν τοὺς ταῦτα ἐφευρόντας δῆλον ἂν εἴη, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Ἰωάννης*[1]*, ὅτι τῶν τοιούτων* [d] *οὔτε ἦν οὔτε νῦν ἐστι μεθ᾽ ἡμῶν τὸ φρόνημα. διὸ καί, ὡς εἶπεν ὁ σωτήρ*[2]*, μὴ συνάγοντες μεθ᾽ ἡμῶν* [e] *σκορπίζουσι μετὰ τοῦ διαβόλου, παρατηρούμενοι τοὺς κοιμωμένους, ἵνα τὸν ἴδιον ἰὸν τῆς ἀπωλείας ἐπισπείραντες ἔχωσι τοὺς συναποθνήσκοντας* [f] *ἑαυτοῖς. ἐπειδὴ δὲ ἡ μία τῶν αἱρέσεων ἡ ἐσχάτη καὶ νῦν ἐξελθοῦσα πρόδρομος τοῦ ἀντιχρίστου, ἡ Ἀρειανὴ καλουμένη, δόλιος οὖσα καὶ πανοῦργος, βλέπουσα τὰς πρεσβυτέρας* [g] *ἑαυτῆς ἀδελφὰς ἄλλας αἱρέσεις ἐκ φανεροῦ στηλιτευθείσας, ὑποκρίνεται περιβαλλομένη τὰς τῶν γραφῶν λέξεις, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῆς ὁ διάβολος, καὶ βιάζεται πάλιν εἰςελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα πλάσασα ἑαυτὴν ὡς Χριστιανὴν ἀπατήσῃ τινὰς κατὰ Χριστοῦ φρονεῖν τῇ πιθανότητι τῶν παραλογισμῶν (εὔλογον γὰρ οὐδὲν παρ᾽ αὐτῇ), καὶ ἐπλάνησέ* [h] *γε τῶν ἀφρόνων ἤδη τινάς (ὥςτε τούτους μὴ μόνον φθαρῆναι τῇ ἀκοῇ, ἀλλὰ καὶ λαβόντας κατὰ τὴν*

1) 1. Ioan. 2, 19. 2) Luc. 11, 23.

a. Ita Regius codex ms. et Basiliensis. Seguer. *τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος δεύτερος.* Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1. 2. et 5. habent item cum Editis *λόγος δεύτερος.* Omnibonus ita hanc Orationem inscribit: *contra Arianos Sermo primus.* Sed idem Epistolam ad Episcopos Aegypti et Libyae sic inscribit: *Athanasii liber primus contra haereticos.*

b. Seguer. *ἃ μὲν αἱρέσεις.* Idem et Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἐπινοήσασαι.* Alii cum editis *ὅσαι κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι.*

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

ADVERSUS ARIANOS

ORATIO PRIMA.

---

1. Omnes quidem haereses, quotquot hactenus a veritate recessere, evidens est insanas sibi excogitasse opiniones, illarumque impietas omnibus iam dudum est patefacta. Dubitari enim non potest, quin earum auctores *ex nobis exierint*, quemadmodum scripsit beatus Ioannes, quandoquidem neque fuit unquam, neque nunc nobiscum est illorum doctrina. Idcirco, ut dixit Salvator, *non colligentes nobiscum dispergunt* cum diabolo, dormientesque observant, ut sparso suo exitiali veneno mortis socios habeant plurimos. Quia vero una et postrema haeresum, quae praevia Antichristo modo exorta est Arianaque appellatur, vafra et callida, animadvertens antiquiores se sorores alias haereses palam notatas, ipsa sese Scripturarum vocabulis sui patris diaboli exemplo simulate induit, nihilque non molitur, ut in Ecclesiae paradisum sibi regredi liceat, ut Christiana specie assumta aliquos ad prave de Christo sentiendum possit falsis argumentationibus adducere (siquidem nihil in se habet quod rationi sit consentaneum), cum, inquam, nihilominus nonnullos insipientes iam circumvenerit (adeo ut illi non tantum auribus sint depravati, sed etiam Evae similes acceptum errorem gustaverint, indeque ignorantia obcoecati *amarum dulce* aesti- P. 405.

c. Regius πάλαι πρόδηλος γέγονε. Mox Seguer. τοὺς ταύτην ἐφευρόντας.

d. Sic mss. excepto Felckm. 2., qui, ut et editi, omittit οὔτε ἦν, quod in Basiliens. recenti manu additum est. Seguer. habet οὔτ' ἦν.

e. Felckm. 2. et editio Commel. σκορπιάζουσι. Seguer. ibid. μετὰ διαβόλου.

f. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi αὐτοῖς.

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. αὐτῆς. Paulo post Goblerian. et Felckm. 1. post περιβαλλομένη addunt iterum δόλιος ουσα καὶ πανοῦργος.

h. γε deest in Regio. Idem et Basil. Anglic. et Felckm. 5. ἀφρόνων ἤδη τι-

p. 405. Εὔαν γεύσασθαι, καὶ λοιπὸν ἀγνοοῦντας νομίζειν τὸ πικρὸν γλυ-
κύ[1]) καὶ τὴν βδελυκτὴν αἵρεσιν λέγειν καλήν)· ἀναγκαῖον ἡγησάμην
προτραπεὶς παρ᾽ ὑμῶν διελεῖν τὴν [a]πτύξιν τοῦ θώρακος[2]) τῆς
μιαρᾶς αἱρέσεως ταύτης, καὶ δεῖξαι τὴν δυσωδίαν τῆς ἀφροσύνης
αὐτῆς, ἵνα οἱ μὲν πόῤῥωθεν ὄντες [b]αὐτῆς ἔτι φύγωσιν αὐτήν, οἱ
δ᾽ ἀπατηθέντες ἀπ᾽ αὐτῆς μεταγνῶσι, καὶ ἠνεῳγμένοις τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς τῆς καρδίας [c]νοήσωσιν, ὅτι ὥςπερ τὸ σκότος οὐκ ἔστι φῶς
p. 406. οὐδὲ τὸ ψεῦδος ἀλήθεια, οὕτως οὐδὲ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσίς ἐστι καλή,
ἀλλὰ καὶ οἱ [d]τούτους καλοῦντες Χριστιανοὺς πολὺ καὶ λίαν πλα-
νῶνται, ὡς μήτε τὰς γραφὰς [e]ἀνεγνωκότες μή τε ὅλως εἰδότες τὸν
Χριστιανισμὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ πίστιν.

2. Τί γὰρ ὅμοιον ἑωρακότες τῆς αἱρέσεως πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν φλυαροῦσιν ὡς μηδὲν κακὸν λεγόντων ἐκείνων; [f]τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς καὶ τὸν Καϊάφαν αὐτοὺς εἰπεῖν Χριστιανόν, καὶ τὸν προδότην Ἰούδαν ἔτι συναριθμεῖν τοῖς ἀποστόλοις, τούς τε τὸν [g]Βαραβᾶν αἰτησαμένους ἀντὶ τοῦ σωτῆρος λέγειν μηδὲν κακὸν πεποιηκέναι, καὶ Ὑμέναιον δὲ καὶ Ἀλέξανδρον[3]) συνιστάνειν ὡς καλῶς φρονοῦντας, καὶ ψεύδεσθαι κατ᾽ αὐτῶν τὸν ἀπόστολον. ἀλλ᾽ οὔτε [h]ταῦτ᾽ ἂν ἀκοῦσαι Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο, οὔτε τὸν τολμῶντα λέγειν τοῦτο ὑγιαίνειν ἄν τις τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. ἀντὶ γὰρ Χριστοῦ παρ᾽ αὐτοῖς Ἄρειος, ὡς παρὰ Μανιχαίοις Μανιχαῖος, ἀντὶ δὲ Μωυσέως καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων [i]Σωτάδης τις ἐξεύρηται παρ᾽ αὐτοῖς, ὃ καὶ παρ᾽ Ἕλλησι [k]γελώμενος, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος. τοῦ μὲν γὰρ τὸ κεκλασμένον καὶ θηλυκὸν ἦθος [l]μεμίμηται γράφων Ἄρειος καὶ αὐτὸς Θαλίας, τῆς δὲ τὴν ὄρχησιν ἐζήλωσεν ἐξορχούμενος καὶ παίζων ἐν ταῖς κατὰ τοῦ σωτῆρος [m]δυςφημίαις, ὥςτε τοὺς ἐμπίπτοντας εἰς τὴν αἵρεσιν διαστρέφεσθαι μὲν τὸν νοῦν καὶ ἀφρονεῖν, ἀλλάσσειν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου τῆς δόξης ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου[4]), καὶ ἀντὶ Χρι-

1) Esa. 5, 20. 2) Iob. 41, 5. 3) 1. Tim. 1, 20. 4) Rom. 1, 23.

νάς. Seguer. Gobler. Felckm. 1. δή τινας. Editi ἀφρόνων τινάς.

a. Sic Reg. Seguer. Anglic. Goblerian. Felkm. 1. et in Basil. emendatum, in quo legebatur τάξιν. Felckm. 5. πτῆξιν. Editi πύξιν mendose.

b. Segu. Gobl. Felckm. 1. αὐτῆς omittunt. Mox Felckm. 5. ἀπατηθέντες ὑπ᾽ αὐτῆς. Gobler. et Felckm. 1. ἐπ᾽ αὐτῆς.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. διανοηθῶσιν.

d. Seguer. οἱ τοὺς Ἀρειανοὺς καλοῦντες. Mox πολὺ καί abest a Gobler. et Felckm. 1. At Felckm. 5. πολλοὶ καί etc.

e. Seguer. Gobler. Felckm. 1. γινώσκοντες. Basil. ἀναγινώσκοντες et alia manu ἀνεγνωκότες. Reg. ἀνεγνῶντες. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. μήθ᾽ ὅλως.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔστι γὰρ ἀληθῶς etc. Ibid. Seguer. Anglic. Goblerian. αὐτοὺς εἰπεῖν. Reg. Basil. Felckm. 2. αὐτοῖς εἰπεῖν. Editi αὐτὸν εἰπεῖν.

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. Βαραββᾶν. Editi et alii Βαραβᾶν.

h. Seguer. ταῦτ᾽ ἂν ἀκοῦσαι. Regius ταῦτα ἀκούσας. Alii et editi ταῦτα

ment, atque detestandam haeresim appellent bonam); vobis hortantibus P. 405. necessarium duxi thoracis nefandae huiusce haeresis sinus explicare, atque eius stultitiae patefacere foetorem, ut qui procul ab ea sunt remoti, eam magis adhuc fugiant, qui autem ab ea decepti fuerunt, resipiscant apertisque cordis oculis intelligant, quemadmodum tenebrae non sunt lux nec mendacium veritas, ita Arianam haeresim bonam mi- P. 406. nime esse, immo vero eos, qui Arianos Christianos vocant, multum profecto valdeque errare, tanquam qui nec Scripturas legerint nec quid sit Christianismus et Christianae religionis fides omnino sciant.

2. Quid enim simile haeresim inter et rectam piamque fidem animadverterunt, ut nugatorie asseverent, nihil illos mali dicere? Si ita est, illis sane liceat Caïpham Christianum nuncupare, proditorem Iudam inter Apostolos numerare, contendere nihil eos mali fecisse, qui Barabbam prae Salvatore petierunt, Hymenaeum et Alexandrum tanquam recte sentientes commendare, affirmareque Apostolum falsa illis affinxisse. Verum nemo Christianus ista vel audire voluerit, nemo eum, qui haec ausit dicere, sana mente esse putaverit. Enimvero pro Christo Arius illis est, uti Manichaeis Manichaeus. Similiter pro Moyse aliisve viris Sanctis nescio quem Sotadem, qui ipsis Gentilibus ludibrio est, et filiam Herodiadis repererunt. Namque et illius fractos effoeminatosque mores Arius Thalias quoque ipse scribendo imitatus est, et huius saltatricis saltationem suis in Dominum maledictis saltando et ludendo est aemulatus, adeo ut qui in huiusmodi haeresim inciderint, mente conturbentur et desipiant, et nomen Domini gloriae mutent in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, ac denique pro Christianis Ariani nominentur, hocque suae impietatis habeant insigne. Nec enim seipsos conentur defendere, nec quod illis probro est in eos

ἀκοῦσαι. Mox Anglic. Basil. Felckm. 2. et 5. *λέγειν τοῦτο, ὑγιαίνειν ἄν τις τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι.* Sic item Gobler. et Felckm. 1. sed *τοῦτον* omittunt. Seguer. *τοῦτο λέγειν, ὑγιαίνει ἄν τις ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι.* Reg. *λέγειν τοῦτον, ὑγιαίνει ἂν τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι.* Editi *λέγειν τοῦτον ὑγιαίνειν ἄν τις ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Σωτάτης.* Sic etiam emendatum legitur in Anglicano. Porro duos poëtas huius nominis commemorat Suidas, de quibus haec habet: *Σωτάδης Ἀθηναῖος, κωμικὸς τῆς μέσης κωμῳδίας.* *Sotades Atheniensis, poëta comicus mediae comoediae.* *Σωτάδης Κρής, Μαρωνείτης, δαιμονισθείς, ἰαμβογράφος ἔγραψε φλύακας ἤτοι κιναίδους διαλεκτῷ Ἰωνικῇ.* *Sotades Cretensis, Maronita, Daemoniacus, Iamborum scriptor composuit Phlyacas (id est scurras) sive Cinaedos Ionia dialecto.* De isto ultimo sermo hic habetur. [Praeterea vd. supra p. 46. not. b.]

k. Basiliensis *γενόμενος* et alia manu *γελώμενος.* Anglic. *γενώμενος.*

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μιμεῖται* et mox *θαλείας.*

m. Reg. *βλασφημίαις.* Mox Seguerian. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *τὸν νοῦν καὶ φρονεῖν παρ᾽ ὃ δεῖ φρονεῖν.*

p. 406. στιανῶν λοιπὸν Ἀρειανοὺς ὀνομάζεσθαι, [a] τοῦτό τε τῆς ἀσεβείας ἔχειν τὸ γνώρισμα. μὴ γὰρ προφασιζέσθωσαν, μηδὲ ὀνειδιζόμενοι καταψευδέσθωσαν κατὰ τῶν μὴ ὄντων [b] ὥς εἰσίν, οὕτω καλοῦντες καὶ αὐτοὶ τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν διδασκάλων, ἵνα δόξωσι καὶ αὐτοὶ οὕτως καλεῖσθαι Χριστιανοί, μηδὲ αἰσχυνόμενοι τὸ ἐπονείδιστον ἑαυτῶν ὄνομα παιζέτωσαν, εἰ δὲ αἰσχύνονται, ἐγκαλυπτέσθωσαν ἢ ἀποπηδάτωσαν ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας. [c] οὐδὲ πώποτε γὰρ λαὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κυρίου, εἰς ὃν καὶ τὴν πίστιν ἔχομεν. τῶν γοῦν μακαρίων ἀποστόλων διδασκάλων ἡμῶν γενομένων καὶ διακονησάντων [d] τὸ τοῦ σωτῆρος εὐαγγέλιον, οὐκ ἐξ ἐκείνων ἐκλήθημεν, ἀλλ' ἀπὸ
p. 407. τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ καὶ ἐσμὲν καὶ ὀνομαζόμεθα. οἱ δὲ παρ' ἑτέρων ἔχοντες τὴν ἀρχὴν ἧς νομίζουσι πίστεως, ἐκείνων εἰκότως ἔχουσι καὶ τὴν ἐπωνυμίαν, ὡς αὐτῶν γενόμενοι κτῆμα.

3. Ἀμέλει πάντων ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανῶν ὄντων καὶ καλουμένων, ἐξεβλήθη [e] πάλαι Μαρκίων αἵρεσιν ἐφευρών, καὶ οἱ μὲν παραμείναντες μετὰ τοῦ ἐκβαλόντος ἐκεῖνον ἔμειναν Χριστιανοί, οἱ δ' ἀκολουθήσαντες [f] Μαρκίωνι οὐκέτι μὲν Χριστιανοί, Μαρκιωνισταὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν. οὕτω καὶ Οὐαλεντῖνος καὶ Βασιλίδης καὶ Μανιχαῖος καὶ Σίμων ὁ μάγος τοῖς ἀκολουθήσασι μεταδεδώκασι τοῦ ἰδίου ὀνόματος, καὶ οἱ μὲν [g] Οὐαλεντινιανοί, οἱ δὲ Βασιλιδιανοί, οἱ δὲ Μανιχαῖοι, κἀκεῖνοι Σιμωνιανοί, καὶ ἄλλοι κατὰ Φρύγας [h] ἀπὸ Φρυγίας, καὶ ἀπὸ Νοουάτου Νοουατιανοὶ προσαγορεύονται. οὕτω καὶ Μελίτιος, ἐκβληθεὶς παρὰ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, οὐκέτι Χριστιανοὺς ἀλλὰ [i] Μελιτιανοὺς ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους· οὕτως ἄρα καὶ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τὸν Ἄρειον ἐκβαλόντος, οἱ μὲν μετὰ Ἀλεξάνδρου μείναντες ἔμειναν Χριστιανοί, οἱ δὲ συνεξελθόντες Ἀρείῳ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ σωτῆρος [k] ἡμῖν τοῖς μετὰ Ἀλεξάνδρου καταλελοίπασιν, Ἀρειανοὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι. ἰδοὺ γοῦν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ κοινωνοῦντες τῷ διαδεξαμένῳ τοῦτον Ἀθανασίῳ, καὶ οἷς [l] ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κοινωνεῖ, τὸν αὐτὸν ἔχουσι

a. Sic Seguer. At alii et editi *τούτου τε.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *ὥς εἰσὶν αὐτοί, καλοῦντες* etc. Mox Seguerian. *δόξωσι.* Anglic. *διδάξωσι.* Editi et alii *δείξωσι.* Ibidem Seguer. Reg. Angl. Gobler. et Felckm. 1. *καλεῖσθαι Χριστιανοί.* Alii et editi *καλεῖσθαι Ἀρειανοί.*

c. Seguer. *οὐδέποτε.* Idem et Reg. *ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε.* Felckm. 5. habet item *ἔσχε.* Editi et alii *ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων εἶχε.*

d. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Reg. Anglic et Basil. *τὸ τοῦ κυρίου.* Editi et alii *τοῦ κυρίου.*

e. *πάλαι* deest in Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. Pro eo Anglic. *πάλιν.*

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Μαρκίωνι ἐκείνῳ.* Mox iidem et Anglican. *Μαρκιωνισταί.* Editi et alii *Μαρκιωνανοί.* Paulo post Seguer. *Βασιλείδης.*

g. Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 1. et Goblerian. At Reg. et editio Commel. *Οὐαλεντιανοί.* Seguer. ibidem *Βασιλειανοί.*

false coniiciant, qui sui similes non sunt, ut etiam Christianos a pro- P.406.
priis magistris velint appellare, quo nimirum hoc pacto ipsi quoque
videantur Christiani appellari. Ne inquam in tam probroso hoc suo
nomine erubescentes velint nugari; aut si vere erubescunt, vel sese
abscondant vel a propria resiliant impietate. Nec enim unquam po-
pulus a propriis Episcopis nomen accepit, sed a Domino, in quem et
fidem habemus. Hinc licet beati Apostoli magistri nostri et Evangelii
Salvatoris administri fuerint, ex illis tamen non nominamur, sed a P.407.
Christo Christiani et sumus et dicimur. Hi autem, qui ab aliis ha-
bent suae fidei originem, congruenter illorum nomine notantur, ut pote
qui ad eosdem pertineant.

3. Sane cum nos omnes a Christo Christiani et essemus et nominaremur, eiectus olim est Marcion haeresis auctor; atque hi quidem, qui cum illo permanserunt, qui Marcionem expulit, Christiani nomen retinuerunt, qui vero secuti sunt Marcionem, *Marcionistae deinceps sunt appellati. Similiter Valentinus, Basilides, Manichaeus et Simon Magus proprium nomen suis asseclis impertierunt; unde alii Valentiniani, alii Basilidiani, alii Manichaei, Simoniani alii, aliique Cataphryges a Phrygia, et a Novato Novatiani nuncupantur. Ita similiter Meletius a Petro Episcopo et martyre eiectus suos non iam amplius Christianos sed Meletianos vocavit. Sic igitur etiam postquam beatae memoriae Alexander Arium eiecit, hi, qui cum Alexandro perstiterunt, Christiani ut antea dicti sunt, qui autem cum Ario recesserunt, Salvatoris nomen nobis, qui cum Alexandro remansimus, reliquerunt, et illi iam inde Ariani sunt appellati. Hinc ergo qui item post Alexandri mortem cum Athanasio eius successore et aliis, quibuscum ipse communicat, communicant, eandem illi retinent formam, neque aliqui inter eos nomine eius insigniuntur, neque ipse illorum, sed omnes rursus et consueto more Christiani vocantur. Tametsi enim magistrorum succes-

* [*Adde:* non amplius Christiani sed]

h. Sic Seguer. Anglican. Basil. Gobler. Felckm. 1. 2. et 5. In Regio erat quoque *κατὰ Φρύγας*, sed male emendatum est *κατὰ Φρυγίας*. Editi *Καταφρύγες*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Νοουάτου, Νοουατιανοί*. Felckm. 5. *Ναβάτου, Ναβατιανοί*. Editi et alii *Ναυάτου, Ναυατιανοί*. Mox Basil. *Μελέτιος*.

i. Basil. et Felckm. 5. *Μελετιανούς*. Paulo post Seguer. *μακαρίτου Ἀλεξάνδρου*. Editi et alii *μακαρίου Ἀλεξάνδρου*.

k. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *ἡμῶν*.

l. Seguer. et Reg. codex *αὐτὸς ὁ Ἀθανάσιος*. Paulo post editio Commel. *οὔτε ἐκ ἐκείνων*. Sed *ἐκ* abest a Segueriano, Regio et Felckm. 5.

P. 407. τύπον, καὶ οὔτε ἐκείνων τὸ τούτου τινὲς ἔχουσιν ὄνομα, οὔτε αὐτὸς ἐξ ἐκείνων ὀνομάζεται, ἀλλὰ πάντες [a] πάλιν καὶ συνήθως Χριστιανοὶ καλοῦνται. κἂν γὰρ διδασκάλων διαδόχους ἔχωμεν καὶ μαθηταὶ τούτων γινώμεθα, ἀλλά γε τὰ τοῦ Χριστοῦ παρ᾽ αὐτῶν διδασκόμενοι Χριστιανοὶ οὐδὲν ἧττόν ἐσμεν καὶ καλούμεθα, οἱ δέ γε τοῖς αἱρετικοῖς ἀκολουθοῦντες, κἂν μυρίους διαδόχους [b] ἔχωσιν, ἀλλὰ πάντως τὸ ὄνομα τοῦ τὴν αἵρεσιν ἐφευρόντος φέρουσιν. ἀμέλει τελευτήσαντος Ἀρείου, [c] πολλῶν δὲ τῶν ἰδίων αὐτὸν διαδεξαμένων, ὅμως οἱ τὰ ἐκείνου φρονοῦντες ἐξ Ἀρείου γνωριζόμενοι Ἀρειανοὶ καλοῦνται. καὶ θαυμαστόν γε τούτου τεκμήριον, οἱ μὲν ἐξ Ἑλλήνων καὶ νῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐρχόμενοι, ἀφιέντες [d] τὴν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν, οὐ τῶν κατηχούντων λαμβάνουσι τὴν ἐπωνυμίαν [e] ἀλλὰ τὴν τοῦ σωτῆρος, καὶ ἀντὶ Ἑλλήνων ἄρχονται Χριστιανοὶ καλεῖσθαι· οἱ δὲ πρὸς ἐκείνους ἀπιόντες, ἢ ὅσοι δ᾽ ἂν
P. 408. ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας [f] πρὸς τὴν αἵρεσιν μεταβάλλονται, τὸ μὲν Χριστοῦ καταλιμπάνουσιν ὄνομα καὶ λοιπὸν δὲ Ἀρειανοὶ καλοῦνται, ὡς οὐκέτι τὴν Χριστοῦ πίστιν ἔχοντες, ἀλλὰ τῆς Ἀρείου γενόμενοι μανίας [g] διάδοχοι.

4. Πῶς τοίνυν Χριστιανοὶ οἱ μὴ Χριστιανοὶ ἀλλὰ Ἀρειομανῖται; ἢ πῶς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας εἰσὶν οἱ τὴν ἀποστολικὴν ἀποτιναξάμενοι πίστιν καὶ καινῶν κακῶν ἐφευρεταὶ γενόμενοι, οἱ [h] τὰ μὲν τῶν θείων γραφῶν λόγια καταλείψαντες, τὰς δὲ θαλείας Ἀρείου σοφίαν καινὴν ὀνομάζοντες; εἰκότως τοῦτο [i] λέγοντες, καινὴν γὰρ αἵρεσιν ἀπαγγέλλουσι. διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις, ὅτι πολλὰ πολλῶν συντάγματα καὶ πλείστας ὁμιλίας [k] εἴς γε τὴν παλαιὰν καὶ τὴν καινὴν γραψάντων, καὶ παρὰ μηδενὶ θαλείας εὑρισκομένης, ἀλλὰ μηδὲ παρὰ τοῖς σπουδαίοις τῶν Ἑλλήνων, ἢ παρὰ μόνοις τοῖς ᾄδουσι τὰ τοιαῦτα παρὰ πότον μετὰ κρότου καὶ σκωμμάτων ἐν παιδιαῖς, ἕνεκεν τοῦ γελᾶσθαι παρ᾽ ἑτέρων, ὁ θαυμαστὸς Ἄρειος οὐδὲν σεμνὸν μιμησάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν σπουδαίων ἀγνοήσας, πλεῖστά τε τῶν ἄλλων αἱρέσεων ὑποκλέψας, τὴν τοῦ [l] Σωτάδου μόνου γελοιολογίαν ἐζήλωσε. τί γὰρ ἔπρεπε ποιεῖν αὐτόν, ἢ θέ-

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii *πάλιν συνήθως*. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μαθηταὶ τούτων*. Editi et alii *ἀκροαταὶ τούτων*. Mox Seguer. *τὰ τοῦ Χριστοῦ*. Alii et editi *τὰ Χριστοῦ*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *ἔχουσιν*.

c. Seguer. *πολλῶν τε*. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *ἐξ Ἀρείου γνωριζόμενοι*. Editi et alii *ἐξ* omittunt.

d. Sic Seguer. Editi autem et alii *τὴν Ἑλλήνων*. Ibid. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. *κατηχούντων*. Editi et Felckm. 2. *κατεχόντων*, mendose.

e. Seguer. *ἀλλὰ τοῦ σωτῆρος*. Reg. *ἀλλὰ τὴν τοῦ σωτῆρος*. Editi et alii *ἀλλὰ τὴν τοῦ σωτῆρος κατέχουσι*. Ibid. Seguer. *ἀντὶ Ἑλλήνων*. Gobler. et Felck. 1. *ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων*, ut et legit Naunius. Basil. Anglic. Felckm. 5. *ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων*. Reg. *ἀπὸ Ἑλλήνων*, ut legit Omnibonus. Editi *καὶ ἄρχονται*.

f. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. *εἰς*

sores habemus, quorum efficimur discipuli; tamen quia ea, quae sunt P. 407. Christi, nos illi docent, Christiani nihilominus et sumus et dicimur. At qui sequuntur haereticos, innumerabiles licet successores habuerint, eius semper nomine, qui haeresis inventor fuit, appellabuntur. Certe etiamsi mortuus sit Arius, multique ex suis illi successerint, tamen qui eius propugnant opiniones, ex Ario noti Ariani vocantur. Et vero non leve huiusce rei argumentum mihi esse videtur, quod qui e Gentilibus etiam nunc ad Ecclesiam accedunt, dimissa idolorum superstitione non illorum, a quibus instruuntur, cognomen accipiunt, sed Salvatoris, ita ut qui Gentiles dicebantur, Christiani incipiant vocari. Qui autem ad illos abeunt, vel quicunque ab Ecclesia ad hanc haeresim P. 408. discedunt, Christi deposito nomine Ariani deinceps nuncupantur, ut qui Christi fidem non amplius habeant, sed Arii furoris sint facti haeredes.

4. Num igitur aequum fuerit, eos Christianos dicere, qui non Christiani sed Ariani sunt? An ad Catholicam Ecclesiam illi pertinent, qui Apostolicam fidem excusserunt et novorum malorum auctores fuerunt? qui divinarum Scripturarum oraculis relictis Arii Thalias novam sapientiam appellant? quod quidem non immerito aiunt, novam quippe haeresim annuntiant. Quocirca mirari subit, quod cum multi plurimos commentarios et sermones scripserint in vetus et novum Testamentum, nec apud ullos vel etiam apud graviores Gentilium auctores Thalia reperiatur, sed ab his duntaxat soleat adhiberi, qui inter pocula cum plausu et facetiis ista in ludis canunt, ut ab aliis irrideantur, mirificus Arius nihil honestum sectatus, imo ignarus, quid probos homines deceat, maximamque partem aliarum haeresum furatus, solius Sotadae scurriles facetias aemulatus fuit. Quid enim eum agere conveniebat, cupientem contra Dominum tripudiare, quam miseras suae

τὴν αἵρεσιν. Ibid. Seguer. *μεταβάλωνται.* Reg. *μεταβάλλωνται.* Felckm. 2. et editio Commel. *μεταβάλλουσι.* Alii mss. *μεταβάλλονται.* Mox Seguer. *καὶ λοιπὸν δέ.* Gobler. et Felckm. 1. *ὄνομα, καὶ Ἀρειανοὶ καλοῦνται.* Alii et editi *ὄνομα, λοιπόν* etc.

g. *διάδοχοι* abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

h. Seguer. *τὰ μὲν Χριστοῦ λόγια.* Mox Seguer. *σαλίας,* et ad marginem alia manu *θαλείας,* ut et habet Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *θαλίας.*

i. Felckm. 5. *λέγουσι.* Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *καινὴν γάρ* etc. Editi et alii *γάρ* omittunt. Regius *καὶ νῦν αἵρεσιν καταγγέλλουσι.*

k. Seguer. *εἷς τε.* Paulo post idem et Gobler. et Felckm. 1. *θαλείας.* Alii et editi *θαλίας.*

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Σωτάτου.* Anglic. Felckm. 2. et 5. *Σωσάτου.* Editio Commel. *Ζωτάδου.*

P. 408. λοντα κατὰ τοῦ σωτῆρος ὀρχήσασθαι τὰ δύστηνα ἑαυτοῦ ῥημάτια
τῆς ἀσεβείας ἐν ἐκλύτοις καὶ παρειμένοις μέλεσι σημαίνειν, ἵν'
ὥςπερ ἡ σοφία φησίν· ἀπὸ ἐξόδου λόγου [a]ἐπιγνωσθήσεται ἀνήρ,
οὕτως ἀπ' ἐκείνων τὸ τῆς ψυχῆς μὴ ἀνδρῶδες καὶ τῆς διανοίας
ἡ φθορὰ τοῦ γράψαντος γινώσκηται; καὶ γὰρ οὐδὲ ἔλαθεν ὁ [b]δόλιος,
ἀλλὰ καί τοι πολλάκις ὡς ὁ ὄφις ἄνω καὶ κάτω στρέφων
ἑαυτὸν ὅμως πέπτωκεν εἰς τὴν πλάνην [c]τῶν Φαρισαίων. ὡς γὰρ
ἐκεῖνοι θέλοντες παρανομεῖν ἐσχηματίζοντο τὰ τοῦ νόμου μελετᾶν
ῥήματα, καὶ θέλοντες ἀρνεῖσθαι τὸν προςδοκηθέντα καὶ παρόντα
κύριον ὑπεκρίνοντο μὲν ὀνομάζειν τὸν θεόν, ἠλέγχοντο δὲ βλασφημοῦντες
ἐν τῷ λέγειν· διατί σὺ ἄνθρωπος ὢν θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς,
καὶ λέγεις· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1]); οὕτω καὶ ὁ κίβδηλος
καὶ [d]Σωτάδειος Ἄρειος ὑποκρίνεται μὲν ὡς περὶ θεοῦ λέγων,
[e]παρεντιθεὶς τὰς τῶν γραφῶν λέξεις, ἐλέγχεται δὲ πανταχόθεν
Ἄρειος ἄθεος, ἀρνούμενος τὸν υἱὸν καὶ τοῖς ποιήμασιν αὐτὸν
συναριθμῶν.

5. Ἡ μὲν οὖν ἀρχὴ τῆς Ἀρειανῆς [f]θαλείας καὶ κουφολογίας,
ἦθος ἔχουσα καὶ μέλος θηλυκόν, αὕτη· κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ,
P. 409. συνετῶν θεοῦ, παίδων ἁγίων, ὀρθοτόμων, ἅγιον θεοῦ πνεῦμα λαβόντων,
τάδε ἔμαθον ἔγωγε ὑπὸ τῶν σοφίης μετεχόντων, ἀστείων,
θεοδιδάκτων, κατὰ πάντα σοφῶν τε· τούτων κατ' ἴχνος ἦλθον ἐγὼ
βαίνων [g]ὁμοδόξως ὁ περικλυτός, ὁ πολλὰ παθὼν διὰ τὴν θεοῦ
δόξαν, ὑπό τε θεοῦ μαθὼν σοφίαν καὶ γνῶσιν ἐγὼ ἔγνων. τὰ δὲ
ἐν αὐτῇ [h]κροτούμενα παρ' αὐτοῦ σκώμματα φευκτὰ καὶ μεστὰ
δυςσεβείας τοιαῦτά ἐστιν· οὐκ ἀεὶ [i]ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν
ὅτε ὁ θεὸς μόνος ἦν καὶ οὔπω πατὴρ ἦν, ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε
πατήρ. οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱός· πάντων γὰρ γενομένων ἐξ οὐκ ὄντων,
καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ ποιημάτων γενομένων, καὶ αὐτὸς
ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, [k]καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ
ἦν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ
αὐτός. ἦν γάρ, φησί, μόνος ὁ θεός, καὶ οὔπω ἦν ὁ λόγος καὶ ἡ
σοφία· εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε [l]δὴ πεποίηκεν ἕνα
τινά, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν λόγον καὶ σοφίαν καὶ υἱόν, ἵνα ἡμᾶς

1) Ioan. 10, 33. 30.

a. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. *ἐπιγνωσθήσεται.* Reg. et Felckm. 5. *γινώσκεται.* Editi *γινώσκηται.* Ibid. coniunctio *καί* post *ἀνήρ* in editis posita deest in Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1.

b. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. Editi vero et alii *δείλαιος.*

c. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *τῶν τότε Φαρισαίων.*

d. Seguer. et Reg. *Σωτάτιος.* Anglic. Felckm. 2. et 5. *Σωσάτειος.*

e. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii *παρατιθείς.* Mox Seguerian. *παντόθεν,* qui ibid. ut et Goblerian. et Felckm. 1. omittit *Ἄρειος.*

impietatis voculas dissolutis et luxuriosis modis significare, ut, quemadmodum sapientia ait: *ex verbis suis cognoscetur vir*, sic huiusmodi numeris scriptoris animus effoeminatus eiusque mentis corruptio pateret? Et vero latere non potuit homo versutus; verum quamvis saepissime sese serpentis more sursum deorsumve contorserit et verterit, tamen in Pharisaeorum lapsus errorem est. Nam ut illi in animo habentes legem violare se legis verba meditari fingebant, cumque expectatum iamque praesentem Dominum vellent negare, simulabant Deum eum appellare, eorumque nihilominus convicta impietas est, cum dicerent: cur *tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum,* et dicis: *Ego et Pater unum sumus*? ita quoque fucatus et Sotadeus Arius simulat quidem se de Deo loqui, cum Scripturarum vocibus utitur; at nihil id impedit, quominus atheus et impius esse undique convincatur, quippe qui Dei Filium audeat negare eumque inter res creatas annumeret. P. 408.

5. Ipsum itaque Arianae Thaliae et futilitatis exordium, quod mores modosve effoeminatos prae se fert, huiusmodi est: „Iuxta eorum fidem, qui electi Dei, periti Dei, filii sancti et orthodoxi sunt, quique sanctum Dei Spiritum acceperunt, haec ego didici a viris, qui sapientiae participes, comes, a Deo docti et in omnibus sunt sapientes. Horum ego eadem ac illi sentiens vestigiis instili, ego inquam celeberrimus ille, qui quamplurima propter Dei gloriam passus sum, et a Deo doctus sapientiam et scientiam accepi.“ Facetiae autem eius execrandae et plenae impietatis, quae in ea continentur, tales sunt: „Non semper Deus fuit Pater, sed fuit, cum Deus solus esset, nondumque Pater erat; postea vero factus est Pater. Non semper fuit Filius, nam cum omnia ex nihilo sint orta, resque omnes creatae sint et factae, ipsum quoque Dei Verbum ex nihilo factum est, et fuit aliquando cum non esset; nec erat antequam fieret, sed habuit quoque creationis initium. Erat enim, inquit, solus Deus, nondumque erat Verbum et Sapientia. Cum autem nos postea voluit creare, tunc profecto unum quendam fecit, quem et Verbum et Sapientiam P. 409.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *θαλείας*. Alii *θαλίας*.

g. Seguer. Reg. et Felckm. 5. *ὁμοδόξων*. Ibid. editi et Felckm 2. *περικλυτής*. Alii mss. *περικλυτός*. Mox Seguer. *ὑπό γε θεοῦ μαθών*.

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Editi *κρατούμενα*. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *μεστὰ δυςσεβείας*. Editi et alii *μετὰ δυςσεβείας*.

i. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ θεὸς πατήρ, πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ θεός* etc. Editi et alii *ὁ θεὸς πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε θεός* etc. Mox haec verba *καὶ οὔπω πατὴρ ἦν* desunt in Reg., qui idem, Seguer. et Anglic. *ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε*. Editi *ὕστερον δὲ ἐπεὶ γέγονε*. Ibid. Reg. *οὐκ ἀεὶ ὁ υἱός*.

k. Anglic. *καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γένηται*. Mss. item omnes et edit. Commel. habent *γένηται*.

l. *δή* abest a Seguer.

P. 409. δι᾽ αὐτοῦ δημιουργήσῃ. δύο γοῦν σοφίας φησὶν εἶναι, μίαν μὲν τὴν ἰδίαν καὶ συνυπάρχουσαν τῷ θεῷ, τὸν δὲ υἱὸν ἐν [a] ταύτῃ τῇ σοφίᾳ γεγενῆσθαι καὶ ταύτης μετέχοντα ὠνομάσθαι μόνον σοφίαν καὶ λόγον. ἡ σοφία γάρ, φησί, τῇ σοφίᾳ ὑπῆρξε σοφοῦ θεοῦ θελήσει. οὕτω καὶ λόγον ἕτερον εἶναι λέγει παρὰ τὸν υἱὸν ἐν τῷ θεῷ, καί τούτου μετέχοντα τὸν υἱὸν ὠνομάσθαι πάλιν κατὰ χάριν λόγον καὶ υἱὸν αὐτόν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς αἱρέσεως αὐτῶν ἴδιον φρόνημα, δηλούμενον ἐν ἑτέροις αὐτῶν συγγράμμασιν, ὅτι πολλαὶ δυνάμεις εἰσί· καὶ ἡ μὲν μία τοῦ θεοῦ ἐστιν ἰδία φύσει καὶ ἀΐδιος, ὁ δὲ Χριστὸς πάλιν οὐκ ἔστιν ἀληθινὴ δύναμις τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μία τῶν λεγομένων δυνάμεών ἐστι καὶ αὐτός, [b] ὧν μία καὶ ἡ ἀκρὶς καὶ ἡ κάμπη οὐ δύναμις μόνον ἀλλὰ καὶ μεγάλη [1]) προσαγορεύεται· αἱ δ᾽ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ὅμοιαί εἰσι τῷ υἱῷ, περὶ ὧν καὶ [c] Δαβὶδ ψάλλει λέγων· κύριος τῶν δυνάμεων [2]). καὶ τῇ μὲν φύσει ὥςπερ πάντες οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἐστὶ τρεπτός, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ἕως βούλεται, μένει καλός, ὅτε μέν τοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὥςπερ καὶ ἡμεῖς, τρεπτῆς ὢν φύσεως. διὰ τοῦτο γάρ, φησί, καὶ προγινώσκων ὁ θεὸς ἔσεσθαι καλὸν αὐτόν, προλαβὼν αὐτῷ ταύτην τὴν δόξαν [d] δέδωκεν, ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα, ὥςτε ἐξ ἔργων αὐτοῦ, ὧν προέγνω ὁ θεός, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι [e] πεποίηκε.

P. 410. 6. Εἰπεῖν δὲ πάλιν ἐτόλμησεν, ὅτι οὐδὲ θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὁ λόγος· εἰ δὲ καὶ λέγεται θεός, ἀλλ᾽ οὐκ ἀληθινός ἐστιν, ἀλλὰ μετοχῇ χάριτος, ὥςπερ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτω καὶ αὐτός λέγεται ὀνόματι [f] μόνον θεός. καὶ πάντων ξένων καὶ ἀνομοίων ὄντων τοῦ θεοῦ κατ᾽ οὐσίαν, οὕτω καὶ ὁ λόγος ἀλλότριος μὲν καὶ ἀνόμοιος κατὰ πάντα τῆς [g] τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ ἰδιότητός ἐστι, τῶν δὲ γενητῶν καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἷς αὐτῶν τυγχάνει. μετὰ τούτων δὲ ὥςπερ καὶ διάδοχος τῆς προπετείας τοῦ διαβόλου [h] γενόμενος, ἔθηκεν ἐν τῇ θαλείᾳ, [i] ὡς ἄρα καὶ τῷ υἱῷ ὁ πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει, καὶ οὔτε ὁρᾷν οὔτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ λόγος τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἀλλὰ καὶ ὃ γινώσκει [k] καὶ ὃ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἰδίοις μέτροις οἶδε καὶ βλέπει, ὥςπερ καὶ

1) Ioël. 2, 25. 2) Psal. 24 [23. LXX.], 10.

a. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. Editi vero et alii *αὐτῇ*. Ibid. Seguer. *γεγενῆσθαι, ταύτης τε μετέχοντα*. Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ὑπῆρξε*. Editi et alii *ὑπῆρχε*.

b. Sic Seguer. At Reg. *ὧν μία ἐστὶ καὶ ἀκρίς* etc. Editi et alii *δυνάμεών ἐστι καὶ αὐτὸς ὧν μία καὶ ἡ ἀκρίς*.

c. Gobler. et Felckm. 1. *Δαβὶδ λέγει, κύριε τῶν δυνάμεων*.

d. Sic Seg. Reg. Gobl. Felckm. 1. et 5. Editi autem et alii *ἔδωκεν*. Ibid. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς* etc. Alii et editi *ἣν ἂν καὶ ἐκ τῆς*.

e. Sic Seguer. Reg. Anglic. Goblerian.

„et Filium nominavit, ut nos per ipsum crearet.“ Duas ergo sapientias esse ait, unam quae propria sit et cum Deo simul existat, Filium vero in ista sapientia factum fuisse, eiusque factum participem, Sapientiam et Verbum nomine tenus esse appellatum. „Sapientia enim, inquit, per sapientiam, Dei sapientis voluntate, extitit.“ Sic aliud Verbum in Deo esse dicit praeter Filium, cuius Verbi participem factum Filium, ipsum quoque gratiâ Verbum et Filium vocatum fuisse. Est autem etiam propria haec illorum haeresis sententia, quam aliis suis in operibus explicarunt, nempe multas virtutes seu potentias esse, quarum una quidem naturâ Dei propria sit atque aeterna, Christum autem non esse veram Dei virtutem, sed unam earum, quae virtutes solent dici, inter quas et *locusta* et *eruca*, non virtus tantum, sed *magna virtus* appellatur; alias porro multas esse similesque Filio, de quibus David psallit: *Dominus virtutum*; item Verbum naturâ ut nos omnes esse mutabile, suoque arbitrio quousque volet bonum perseverare, quod si voluerit, posse quoque ut et nos mutari, cum mutabili sit natura. „Quia enim Deus, inquit, bonum eum fore praescivit, idcirco hanc ei gloriam praeveniendo donavit, quam homo postea ex virtute consecutus est: quapropter ex eius operibus, quae praescivit Deus, talem illum nasci voluit.“ P. 409.

6. Praeterea ausus est dicere, Verbum non esse verum Deum. „Nam tametsi dicitur Deus, inquit, non tamen verus est Deus; sed gratiae factus particeps non aliter quam alii omnes ipse quoque nomine duntaxat dicitur Deus. Quemadmodum item, pergit ille, res omnes secundum naturam diversae et dissimiles Dei sunt; ita et Verbum omnino alienum et dissimile est naturae proprietatisve Dei Patris, sed ad res factas et creatas pertinet, quarum una ipsum est.“ Insuper temeritatis diaboli haeres veluti factus scripsit in Thalia, Patrem a Filio videri non posse, neque Verbum perfecte et plene suum Patrem posse intueri vel cognoscere, sed quicquid cognoscit et cernit, convenienter pro suis viribus cognoscere et cernere, quemadmodum et nos pro nostra facultate cognoscimus. „Enimvero, inquit, non solum P. 410.

Felckm. 1. et 5. In aliis et editis deest πεποίηκε. Mox Seguer. Gobler. et Felck. 1. εἰ γὰρ καὶ λέγεται.

f. Sic Seguer. At alii et editi omittunt μόνον. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. ὄντων τοῦ θεοῦ. Editi et alii ὄντων τῷ θεῷ.

g. Reg. Anglican. Basil. τοῦ θεοῦ πατρός. Editi et alii τοῦ πατρός. Ibid. Seguer. et Reg. ἰδιότητος. Editi et alii ἀϊδιότητος, ut et legerunt Nannius et Omnibonus. Felckm. 5. ibid. γεννητῶν.

h. Goblerian. et Felckm. 1. γινόμενος. Iidem et Seguer. θαλείᾳ. Alii θαλίᾳ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὁ πατὴρ ἄῤῥητος ὑπάρχει. Ibidem τελείως καὶ deest in Reg.

i. Vide supra p. 398. [Alexandr. epist. encycl. ad Episcopos nr. 2., ubi eadem leguntur.]

k. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις.

p.410. ἡμεῖς γινώσκομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. καὶ γὰρ καὶ ὁ υἱός, φησίν, οὐ μόνον τὸν πατέρα ἀκριβῶς οὐ γινώσκει, λείπει γὰρ αὐτῷ εἰς τὸ καταλαβεῖν, [a]ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οὐκ οἶδε· καὶ ὅτι μεμερισμέναι τῇ φύσει καὶ ἀπεξενωμέναι καὶ ἀπεσχοινισμέναι καὶ ἀλλότριοι καὶ ἀμέτοχοί εἰσιν ἀλλήλων αἱ οὐσίαι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καί, ὡς αὐτὸς ἐφθέγξατο, ἀνόμοιοι πάμπαν ἀλλήλων ταῖς τε οὐσίαις καὶ δόξαις εἰσὶν ἐπ' ἄπειρον. τὸν γοῦν λόγον φησὶν εἰς ὁμοιότητα δόξης καὶ οὐσίας ἀλλότριον εἶναι παντελῶς ἑκατέρων τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τούτοις γὰρ ἐφθέγξατο τοῖς ῥήμασιν ὁ ἀσεβής· καὶ διῃρημένον δὲ εἶναι καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀμέτοχον κατὰ πάντα τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἔφησε. ταῦτα μέρη τῶν ἐν τῷ γελοίῳ συγγράμματι κειμένων μυθιδίων ἐστὶν Ἀρείου.

7. Τίς τοίνυν τῶν τοιούτων καὶ τοῦ μέλους τῆς [b]Θαλείας ἀκούσας οὐ μισήσειεν ἐν δίκῃ παίζοντα τὸν Ἄρειον ὡς ἐπὶ σκηνῆς περὶ τοιούτων; τίς οὐ θεωρεῖ τοῦτον διὰ τοῦ δοκεῖν ὀνομάζειν θεὸν καὶ περὶ θεοῦ λέγειν, ὡς τὸν ὄφιν συμβουλεύοντα τῇ γυναικί; τίς δὲ τοῖς ἑξῆς [c]ἐντυγχάνων οὐ βλέπει τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ τοῦ ὄφεως τὴν μετὰ ταῦτα πλάνην, εἰς ἣν παρήγαγε σοφισάμενος [d]τὴν γυναῖκα; τίς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις βλασφημίαις οὐκ ἐξίσταται; ὁ μὲν οὖν οὐρανός, [e]ὡς ὁ προφήτης φησίν[1]), ἐξέστη, καὶ ἡ γῆ ἔφριξεν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου, ὁ δὲ ἥλιος πλέον ἀγανακτῶν καὶ μὴ φέρων τότε τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν δεσπότου [f]γενομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἑκὼν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινεν, ἀπεστράφη καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν· ἐπὶ δὲ ταῖς Ἀρείου βλασφημίαις πῶς οὐ
p.411. πᾶσα τῶν ἀνθρώπων [g]ἡ φύσις ἀφασίᾳ πληγήσεται, καὶ κλείσει μὲν τὰς ἀκοάς, καμμύσει δὲ τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μήτε ἀκοῦσαι [h]τοιούτων μήτ' ἰδεῖν τὸν ταῦτα γράψαντα δυνηθῇ; ὁ δὲ κύριος αὐτὸς πῶς οὐ μᾶλλον δικαίως [i]κατὰ τούτων ὡς ἀσεβῶν ἀλλὰ καὶ ἀχαρίστων βοήσει, ἃ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ὠσηὲ προείρηκεν· οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ, [k]δείλαιοί εἰσιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτούς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ, [l]καὶ μετ' ὀλίγα· καὶ εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο πονηρά,

1) Ierem. 2, 12.

a. Seguer. ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτός etc.
b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τῆς θαλείας. Basil. τῆς θαλίας. Alii et editi θαλίας.
c. Seguer. ἐντυχών.
d. Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi τήν omittunt.
e. Seguer. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. et 5. ὡς ὁ προφήτης. Editi et alii ὡς προφήτης. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. ἡ δὲ γῆ ἔφριξεν. Iidem et Seguer. ἐπὶ τῷ παραβαθέντι νόμῳ. Editi et alii ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου.
f. Seguer. γινομένας. Reg. γεινομένας.

„Filius Patrem non accurate cognoscit, utpote cui comprehendendi fa- P. 410. „cultas desit, verum nec suam ipse naturam notam habet.“ Addit similiter natura divisas, diversas, disiunctas, alienasque nec invicem participes esse Patris, Filii et Sancti Spiritus substantias: quin etiam, ut ipse ait, „penitus inter se et substantia et gloria sunt infinite dissi„miles.“ Itaque quod ad naturae et gloriae similitudinem attinet, Verbum ab utrisque Patre videlicet et Spiritu Sancto alienum omnino esse docet; haec enim ipsa sunt impii illius verba, qui item ait Filium ex se a Patre esse divisum nullaque in re participem eius esse. Et hae quidem sunt particulae fabellarum, quae in ridiculo Arii exstant volumine.

7. Quis ergo his et carmine Thaliae auditis Arium quasi in scena de huiusmodi rebus iocantem iure non oderit? Quis non agnoscit illum, cum Dei nomen proferre et de Deo loqui videtur, simillimum esse serpentis mulieri dantis consilium? Ecquis vero aliis, quae ibidem sequuntur, perlectis non tam clare eius perspicit impietatem, quam fraudem, in quam serpens mulierem dolose induxit? Quis quaeso ad has impietates non obstupescat? Caelum quidem, ut ait Propheta, obstupuit, et terra tremuit ob violatam legem. Sol autem vehementius indignatus nec ferens iniurias, quas communis omnium nostrum Dominus sponte pro nobis corpore toleravit, sese ipse avertit, contractisque radiis diem illum privavit luce. Quî vero ad impia Arii verba universa hominum natura stupore non exhorrescat, aures non obstruat, P. 411. oculos non claudat, ut nec illa audiat nec eum, qui ista conscripsit, aspiciat? An non potius iure merito contra ipsos tanquam impios et valde ingratos clamaverit ipse Dominus, quae per Prophetam Oseam praedixit: *Vae eis, quoniam recesserunt a me, miseri sunt, quia impii in me fuerunt. Ego vero redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia*, et paulo post: *Contra me cogitaverunt mala, in nihilum conversi sunt*? Nam postquam a Dei Verbo, quod ipsum vere est, sese avertere et eum, qui non est, sibi confinxere, in nihilum utique sunt ipsi dilapsi. Sane haec causa fuit, cur generalis Synodus Arium

Mox Seguer. *καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας, τὴν ἡμέραν* etc. Editi et alii *ἀπεστράφη τὰς ἀκτῖνας συστείλας. καὶ τὴν ἡμέραν.*

g. Seguer. *ἡ φύσις.* Editi et alii *φύσις.*

h. Seguer. Basil. et Anglic. *τοιούτων.* Editi et alii *τούτων.*

i. Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At in editis et aliis deest *κατά.* Ibid. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *ἀσεβῶν ἅμα καὶ ἀχαρίστων.*

k. Sic Seguer. Editi *δήλαιοι*; mendose.

l. Sic Seguerian. et alii mss. praeter Felckm. 2. et Reg. in quibus, ut et in editis, ita legitur: *καὶ μετ᾽ ὀλίγον· καὶ ἐβουλεύσαντο κακά, καὶ εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο* etc. Mox Seguer. *τὸν παρόντα τοῦ θεοῦ λόγον.*

P. 411. ἀπεστράφησαν εἰς οὐδέν[2]); τὸν γὰρ ὄντα τοῦ θεοῦ λόγον ἀποστραφέντες, πλάσαντες δὲ ἑαυτοῖς τὸν οὐκ ὄντα, εἰς τὸ μηδὲν πεπτώκασι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ταῦτα λέγοντα τὸν Ἄρειον ἐξέβαλε τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀνεθεμάτισεν, οὐ φέρουσα τὴν ἀσέβειαν. καὶ λοιπὸν αἵρεσις ἐλογίσθη ἡ Ἀρείου πλάνη ἔχουσά τι πλέον τῶν ἄλλων αἱρέσεων, [a] ὅτι καὶ χριστομάχος ἐκλήθη καὶ πρόδρομος ἐλογίσθη τοῦ ἀντιχρίστου. εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν, ὡς προεῖπον, αὐτάρκης ἡ τοσαύτη κρίσις κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αἱρέσεως πεῖσαι πάντας φεύγειν ἀπ' αὐτῆς, ὅμως ἐπειδή τινες τῶν λεγομένων Χριστιανῶν [b] ἢ ἀγνοοῦντες ἢ ὑποκρινόμενοι, καθάπερ εἴρηται πρόσθεν, ἀδιάφορον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἡγοῦνται τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ταῦτα φρονοῦντας Χριστιανοὺς ὀνομάζουσι, φέρε κατὰ δύναμιν ἐρωτῶντες αὐτοὺς ἀποκαλύψωμεν τὴν πανουργίαν τῆς αἱρέσεως. τάχα κἂν οὕτω [c] συμποδισθέντες ἐπιστομισθῶσι καὶ φύγωσιν ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως.

8. [d] Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ λέξεις τινὰς τῆς θείας γραφῆς ἐν τῇ Θαλείᾳ γράψαι νομίζουσι καὶ τὰς βλασφημίας εὐφημίας εἶναι, πάντως [e] ποῦ καὶ τοὺς νῦν Ἰουδαίους ὁρῶντες ἀναγινώσκοντας τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας ἀρνήσονται καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦτο σὺν ἐκείνοις τὸν Χριστόν, ἀκούοντες δὲ τάχα καὶ Μανιχαίων λεγόντων μέρη τινὰ τῶν εὐαγγελίων ἀρνήσονται σὺν αὐτοῖς τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. εἰ δὲ ἀγνοοῦντες οὕτω χειμάζονται καὶ τοιαῦτα βαττολογοῦσι, μαθέτωσαν ἀπὸ τῶν γραφῶν, [f] ὅτι καὶ ὁ τὰς αἱρέσεις ἐπινοήσας διάβολος διὰ τὴν ἰδίαν τῆς κακίας δυσωδίαν κιχρᾶται τὰς λέξεις τῶν γραφῶν, ἵνα αὐτὰς ἔχων ἐπικάλυμμα τὸν ἴδιον ἰὸν ἐπισπείρας ἀπατήσῃ τοὺς ἀκεραίους. οὕτω τὴν Εὔαν ἠπάτησεν, [g] οὕτω καὶ τὰς ἄλλας αἱρέσεις ἔπλασε, οὕτω καὶ νῦν Ἄρειον ἔπεισεν εἰπεῖν καὶ σχηματίσασθαι δῆθεν κατὰ τῶν αἱρέσεων, ἵνα λάθῃ τὴν ἰδίαν [h] ἐπιβάλλων αἵρεσιν. καὶ ὅμως οὐκ ἔλαθεν
P. 412. οὐδὲ οὕτως ὁ πανοῦργος· εἰς γὰρ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἀσεβήσας πάντων εὐθὺς ἐξέπεσε, καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἠγνόησε καὶ [i] μηδὲν ὅλως ἀληθὲς φρονῶν ὑποκρίνεται. πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσῃ περὶ τοῦ πατρὸς ὁ τὸν υἱὸν ἀρνούμενος, τὸν ἀποκαλύπτοντα περὶ αὐτοῦ; ἢ πῶς περὶ τοῦ πνεύματος ὀρθὰ φρονήσει δυσφημῶν εἰς τὸν [k] τοῦτο χορηγοῦντα λόγον; τίς δὲ πι-

1) Ose. 7, 13. 15.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὅτι χριστομάχος καὶ πρόδρομος ἐκλήθη τοῦ ἀντιχρίστου.

b. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At in editis ἢ deest.

c. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1. Editi autem et alii οὕτως αἰδεσθέντες.

d. Felckm. 2. et editi εἰ μὲν διὰ τὸ λέξεις οὖν. Mox Gobler. et Felckm. 1. Θαλείᾳ. Alii Θαλίᾳ.

ista effutientem repulerit ex Ecclesia, cuius cum impietatem ferre non posset, eum anathemate percussit; ex quo iam tempore credita est Arii impietas quid amplius quam ceteras haereses continere, quippe quae et Christi inimica dicta sit, et praenuncia Antichristi sit habita. Etsi igitur, uti iam dixi, tam amplum adversus impiam hanc haeresim iudicium maxime sufficit, ut eius horror omnibus iniiciatur, attamen quia nonnulli, qui Christiani vocantur, vel inscienter vel dissimulanter istam haeresim ad fidem nihil pertinere, ut antea dictum est, existimant, eosque, qui ita sentiunt, Christianos non dubitant appellare; age, quo retegatur haeresis astutia, illos pro nostra facultate interrogemus. Forte enim hoc pacto futurum est, ut irretiti taceant et ab ea non secus quam a conspectu serpentis fugiant. P. 411.

8. Itaque si idcirco arbitrantur impiam Thaliam esse piam, quia aliquot divinae Scripturae voces contineat, profecto sequetur, ut cum nunc vident legi a Iudaeis Legem et Prophetas, Christum quoque ipsi cum illis negent. Quin etiam si acciderit, ut Manichaeos quasdam Evangeliorum particulas recitantes audiant, Legem et Prophetas cum illis repudient necesse fuerit. Quod si per ignorantiam ita aestuant et haec garriunt, discant ex Scripturis ipsum diabolum haeresum auctorem, ob proprium perversitatis foetorem verba Scripturarum usurpare solere, ut illis quodammodo obtectus suum venenum possit facilius spargere simplicesque circumvenire. Sic Evam fefellit ille, sic alias effinxit haereses, sic etiam hoc tempore Ario persuasit, ut in haereses ipse inveheretur illisque adversari simularet, quo latenter suam posset haeresim inducere. Verumtamen ne ita quidem latere potuit Veterator. Ut enim suam contra Dei Verbum expromsit impietatem, P. 412.
omnibus statim rebus excidit, cunctisque compertum est, eum in ceteris quoque ignarum esse nihilque omnino, quod verum sit, sentire, sed tantum simulatione uti. Quî enim vera de Patre is proferat, qui Filium, a quo Patris cognitio omnis impertitur, audet negare? Vel quî recte de Spiritu Sancto ille opinabitur, qui de Filio, a quo ipse datur, impie non veretur loqui? Quis illi credat de resurrectione dis-

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πάντως που.* Editi et alii *πάντων γοῦν.*

f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ὅτι καὶ τὰς αἱρέσεις ὁ ἐπινοήσας.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὕτω τὰς ἄλλας.* Mox Felckmanni 2. et editi *ἔπλασε*, ut et legit Nannius, qui vertit *confinxit.* Alii *ἐπλάνησεν.*

h. Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero *ἐπιβαλών.*

i. Seguer. Basil. et Anglic. *μηδὲν ὅλως.* Alii et editi *μηδὲ ὅλως.* Ibid. Felckm. 5. *ἀληθὲς φωνῶν.* Mox Seguer. *πῶς γὰρ ἂν ἀληθείσῃ.* Alii et editi *πῶς γὰρ ἀληθεύσει.*

k. Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et

P. 412. στεύσει λέγοντι τούτῳ περὶ ἀναστάσεως, ἀρνουμένῳ τὸν ἐκ νεκρῶν δι' ἡμᾶς πρωτότοκον[1]) γενόμενον [a]Χριστόν; πῶς δὲ οὐκ ἄντικρυς ἀγνοήσας τὴν ἐκ πατρὸς τοῦ υἱοῦ γνησίαν καὶ ἀληθινὴν γέννησιν πλανηθήσεται καὶ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ; οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, ἀρνησάμενοι τὸν λόγον καὶ λέγοντες· οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα[2]), πάντων ἀθρόως ἀφῃρέθησαν, καὶ γεγόνασιν ἔρημοι φωτὸς λύχνου, ὀσμῆς μύρου, προφητείας γνώσεως καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ νῦν οὐδὲν συνιέντες ὡς ἐν σκότῳ περιπατοῦντές εἰσι. τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἢ πόθεν ἢ παρὰ τίνος οἱ κόλακες καὶ δωροδόκοι τῆς αἱρέσεως ἤκουσαν τοιαῦτα; τίς ὅτε κατηχοῦντο τοιαῦτα λελάληκεν αὐτοῖς; τίς αὐτοῖς εἴρηκεν, ὅτι τὴν εἰς τὴν [b]κτίσιν λατρείαν ἀφέντες κτίσματι καὶ ποιήματι πάλιν προσέρχεσθε λατρεύειν; εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ πρῶτον νῦν ὁμολογοῦσιν ἀκηκοέναι [c]τὰ τοιαῦτα, μὴ ἀρνείσθωσαν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἐκ πατέρων εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. τὸ δὲ μὴ ἐκ πατέρων ἀλλὰ νῦν ἐφευρεθὲν [d]τί ἂν εἴη ἕτερον ἢ περὶ οὗ προείρηκεν ὁ μακάριος Παῦλος· ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες [e]τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν[3]) καὶ ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν[4]);

9. Ἰδοὺ γὰρ ἡμεῖς μὲν ἐκ τῶν θείων γραφῶν παῤῥησιαζόμεθα περὶ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως, καὶ ὡς λύχνον [f]ἐπὶ τῆς λυχνίας τιθέαμεν λέγοντες· υἱὸς ἀληθινὸς φύσει καὶ γνήσιός ἐστι τοῦ πατρός, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, σοφία μονογενὴς καὶ λόγος ἀληθινὸς καὶ μόνος τοῦ θεοῦ οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποίημα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα· διὸ θεός ἐστιν ἀληθινός, ἀληθινοῦ πατρὸς ὁμοούσιος ὑπάρχων, τὰ δ' ἄλλα, οἷς εἶπεν· ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε[5]), [g]μόνον μετοχῇ τοῦ λόγου διὰ τοῦ πνεύματος ταύτην ἔχουσιν τὴν χάριν παρὰ τοῦ πατρός. χαρακτὴρ
P. 413. γάρ ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως[6]) καὶ φῶς ἐκ φωτὸς καὶ δύναμις καὶ εἰκὼν ἀληθινὴ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. τοῦτο γὰρ πάλιν εἶπεν [h]ὁ κύριος· ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[7]). ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἔστι, καὶ οὐδέποτε οὐκ ἦν. ἀϊδίου γὰρ ὄντος τοῦ πατρός, ἀΐδιος ἂν εἴη καὶ ὁ τούτου λόγος καὶ ἡ σοφία. [i]αὐτοὶ δὲ τί

1) Coloss. 1, 18. 2) Ioan. 19, 15. 3) 1. Tim. 4, 1. 2. 4) Tit. 1, 14. 5) Psal. 82 [81. LXX.], 6. 6) Hebr. 1, 3. 7) Ioan. 14, 9.

Felckm. 1. εἰ τὸν τοῦτο. Felckm. 5. εἰς τοῦτο. Editi εἰς τὸν τοῦτον.
a. Gobler. et Felckm. 1. κύριον.
b. Anglic. κτίστην.
c. Seguer. τὰ τοιαῦτα omittit.
d. Seguer. τί δ' ἂν εἴη.
e. Felckm. 2. et editi τῆς ἰδίας πίστεως τῆς ὑγιαινούσης. Alii omnes τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Mox Seguer. πνεύμασι πλάνοις, idemque et Anglic. Gobler. Felckm. 1. δαιμονίων. Alii et editi δαιμόνων. Quae ibidem sequuntur, exstant

serenti, qui Christum propter nos factum *primogenitum ex mortuis* P. 412.
negat? Qui vero fieri potest, ut is, qui germanam ac veram Filii ex Patre generationem plane ignorat, circa eiusdem corporeum adventum non erret? Ita enim et olim Iudaei, postquam Verbum negaverunt et dixerunt: *Non habemus Regem nisi Caesarem,* rebus omnibus continuo spoliati sunt, ac luce lucernae, unguenti odore, Prophetiae cognitione, ipsaque veritate nudi sunt destituti, qui et modo nihil intelligentes tanquam in tenebris ambulant. Enimvero quis talia audivit unquam? Aut unde vel a quo huiusce haeresis adulatores muneribus corrupti ista didicere? Quis illos, cum Christianae religionis elementis informabantur, quicquam simile docuit? Quis illis dixit: Rerum creatarum cultu dimisso, iterum accedite ut rem creatam et factam colatis? Quod si ipsi nunc primum haec se audire fatentur, non ergo inficientur, alienam esse hancce haeresim neque a Patribus traditam. Quod autem a Patribus traditum non est, sed novissime est excogitatum, cuius quaeso generis esse censendum est, quam eius, de quo dixit beatus Paulus: *In postremis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, et avertentium se a veritate*?

9. Ecce enim nos quidem ex divinis Scripturis libere et confidenter de pia rectaque fide loquimur, quam et tanquam lucernam super candelabrum collocamus, dicentes: Filius verus natura et genuinus est Patris eiusque substantiae proprius, Sapientia unigenita, Verbum verum ac unicum Dei ipse est, non res creata vel facta, sed proprius substantiae Patris fetus. Quocirca Deus est verus veroque Patri consubstantialis existit. Alii autem, quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis,* Filii per Spiritum participes tantum facti hanc a Patre habent gratiam. *Figura* enim est *substantiae* Patris, lux ex luce, virtus et vera naturae P. 413.
Patris imago. Id enim ipse Dominus dixit: *Qui me vidit, vidit Patrem.* Semper item fuit et est, ac nunquam non fuit; cum enim Pater aeternus sit, eius quoque Verbum et Sapientiam aeternam esse necesse est. Illi vero quid tandem nobis ex nefanda Thalia queant proferre? Eam saltem prius legant scriptoris mores imitati, ut vel ab aliis irrisi

in mss. Seguer. et Anglic. In aliis vero et editis sic legitur: *δαιμόνων, ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν.*

f. Seguer. *ἐπὶ τὴν λύχνην τίθεμεν.* Idem ibid. et Gobler. Felckm. 1. et Anglic. *καὶ γνήσιος.* Editi et alii *καί* omittunt.

g. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *μόνη.* Paulo post Seguerian. *χαρακτήρ ἐστι.*

h. *ὁ κύριος* abest a Gobler. et Felckm. 1. Mox Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. *ἀεὶ ην καὶ ἔστι* Felckm. 2. et editi *ἀεὶ δὲ καὶ ἔστι.* Alii *ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἔστι.*

i. Sic Seguer Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *αὐτοὶ δὲ ἄρα τί ἡμῖν.* Seguer. ibid. *πανεκλύτου θαλίας.*

P. 413. ἄρα ἡμῖν ἐκ τῆς πανεγκλήτου Θαλίας προφέρουσιν; ἢ πρῶτον ἀναγνώτωσαν αὐτὴν μιμούμενοι τὸ ἦθος τοῦ γράψαντος, ἵνα κἂν παρ᾽ ἑτέρων χλευαζόμενοι μάθωσιν ἐν ποίῳ κεῖνται πτώματι, καὶ οὕτω λοιπὸν λεγέτωσαν. τί δ᾽ ἂν εἴποιεν ἐξ αὐτῆς, [a]ἢ ὅτι οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ᾽ ὕστερον γέγονεν· οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱός, οὐ γὰρ ἦν πρὶν γεννηθῇ· οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρός, ἀλλ᾽ ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη καὶ αὐτός· οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα· [b]καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς θεὸς ὁ Χριστός, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη· οὐκ οἶδε τὸν πατέρα ἀκριβῶς ὁ υἱός, οὔτε ὁρᾷ ὁ λόγος τὸν πατέρα τελείως, καὶ οὔτε συνιεῖ οὔτε γινώσκει ἀκριβῶς ὁ λόγος τὸν πατέρα· οὐκ ἔστιν ὁ ἀληθινὸς καὶ μόνος αὐτὸς [c]τοῦ πατρὸς λόγος, ἀλλ᾽ ὀνόματι μόνον λέγεται λόγος καὶ σοφία, καὶ χάριτι λέγεται υἱὸς καὶ δύναμις· οὐκ ἔστιν ἄτρεπτος ὡς ὁ πατήρ, ἀλλὰ τρεπτός ἐστι φύσει ὡς τὰ κτίσματα, καὶ λείπει αὐτῷ εἰς κατάληψιν τοῦ γνῶναι τελείως τὸν πατέρα; θαυμαστή γε ἡ αἵρεσις μηδὲ τὸ πιθανὸν ἔχουσα, [d]ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι κατὰ τοῦ ὄντος φανταζομένη, καὶ ἀντὶ εὐφημίας δυσφημίας διόλου προβαλλομένη. εἴ τις ἄρα τὰ παρ᾽ ἀμφοτέρων ἐξετάσας ἐρωτηθείη, τὴν ὁποτέρου πίστιν ἂν ἕλοιτο, ἢ τὰ τίνος ἂν [e]εἴποι ῥήματα πρέποντα εἶναι θεῷ· μᾶλλον δὲ καὶ εἰπάτωσαν αὐτοὶ οἱ τῆς ἀσεβείας κόλακες, τί πρέπει περὶ θεοῦ (θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος[1])) ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι. ἀπὸ γὰρ τούτου καὶ τὸ ὅλον ἑκατέρων τῶν προβληθέντων γνωσθήσεται, τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν ἢ τὸ οὐκ ἦν, τὸ ἀεὶ ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι, τὸ ἀΐδιον ἢ τὸ ἀφ᾽ οὗ καὶ ἐξότε, ἀληθινὸν ἢ θέσει καὶ μετοχῇ καὶ κατ᾽ ἐπίνοιαν, τῶν γενητῶν ἕνα λέγειν αὐτὸν ἢ τῷ πατρὶ συνάπτειν αὐτόν, [f]ἀνόμοιον αὐτὸν εἶναι κατ᾽ οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἢ ὅμοιον καὶ ἴδιον τοῦ πατρὸς εἶναι, κτίσμα εἶναι ἢ δι᾽ αὐτοῦ τὰ κτίσματα γεγενῆσθαι, αὐτὸν εἶναι τὸν τοῦ πατρὸς λόγον ἢ ἕτερον παρὰ τοῦτον, καὶ δι᾽ ἐκείνου τοῦτον γεγενῆσθαι καὶ δι᾽ ἄλλης σοφίας, [g]καὶ τοῦτον ὀνόματι μόνον σο-
P. 414. φίαν καὶ λόγον κεκλῆσθαι, κἀκείνης τῆς σοφίας τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον γεγενῆσθαι.

1) Ioan. 1, 1.

a. ἢ deest in Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1.

b. Seguer. καί omittit.

c. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii αὐτὸς ὁ τοῦ πατρός. Ibid. Gobler. et Felck. 1. ὀνόματι μόνῳ.

d. Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi ἀλλ᾽ ἀεὶ τὸ μὴ εἶναι. Paulo post Seguer. προβαλλομένη. Editi προσβαλλομένη.

e. Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1. εἴποιτο et mox μᾶλλον δὲ εἰπάτωσαν. Ibidem Seguer. τί πρέπει περὶ θεοῦ. θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος. ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι. Sic item Gobler. et Felckm. 1. At non notat Felckman., utrum etiam ἐρωτώμενον an ἐρωτώμενοι cum editis habeant. Editi τί πρέπει περὶ θεοῦ, θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἐρωτώμενοι ἀποκρίνασθε. Ibid. Seguerian. ἀπὸ

discant quanto lapsu ceciderint, atque ita deinde loquantur. Quid vero P. 413. amplius ex illa dicendum habeant, quam ista: „Non semper Deus fuit „Pater, sed postea factus est. Non semper fuit Filius, nec enim fuit „antequam natus est. Non est ex Patre, sed ipse quoque ex nihilo „exstitit. Non proprius est naturae Patris, nam et creatus est et fa- „ctus. Christus non est verus Deus, sed ipse etiam nonnisi partici- „patione Deus effectus est. Filius Patrem non novit accurate, nec „Verbum perfecte Patrem videt; nec item verum et unicum est Patris „Verbum, sed solo nomine Verbum dicitur et Sapientia, gratia Filius „et virtus appellatur. Non est immutabilis ut Pater, sed naturâ mu- „tabilis est sicuti res creatae, ipsique deest, quod ad comprehensio- „nem et perfectam Patris cognitionem requiritur?“ Mira sane hae- resis, quae nihil continet credibile, sed eum, qui est, non esse fingit, perpetuoque pro laudibus profert maledicta. Si quis igitur utraque examinata sententia rogetur, quaenam fides sibi videatur eligenda, vel cuiusnam voces Deo magis convenire arbitretur, imo vero vel ipsi impietatis assentatores dicant, quid de Deo (nam *Deus erat Verbum*) quempiam interrogatum deceat respondere. Inde enim sententia utraque proposita omnino constabit, quid respondere conveniat; nempe erat vel* non erat, semper vel antequam natus est, aeternum esse vel a quo et ex quo, verum esse vel adoptione, participatione et secundum cogitationem, unum eum ex factis rebus dicendum esse vel cum Patre coniungendum, ipsum Patri secundum naturam esse dissimilem vel Patris similem et proprium esse, rem creatam esse vel per ipsum res creatas factas fuisse, eum esse Patris Verbum vel alterum esse praeter istum, ipsumque per illud aliud Verbum et per aliam sapientiam factum esse, eundem denique nomine tantummodo Sapientiam et P. 414. Verbum vocatum esse, illiusque sapientiae participem et secundum fuisse factum.

* [*Huic vel pariter atque sequentibus praestiterit substituere an.*]

γὰρ τούτων. Alii et editi ἀπὸ γὰρ τούτου. Item Seguerianus Goblerianus et Felckm. 1. ἑκατέρων τῶν προβληθέντων. Editi et alii ἑκατέρων τῶν προβλημάτων. Ibid Seguerian. τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι· τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ᾽ οὗ etc. Reg Gobler. et Felckm. 1. τί πρέπει λέγειν, ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ ἦν, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι, τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ᾽ οὗ etc. Alii et editi τί πρέπει λέγειν, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἢ τὸ ἀεὶ ἦν· τὸ πρὶν γενέσθαι, ἢ τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ᾽ οὗ etc.

f. Seguerian. Reg. et Felckm. 5. ἀνόμοιον αὐτόν. In editis αὐτόν deest. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. ἴδιον εἶναι. Editi et alii ἀΐδιον εἶναι.

g. Seguerian. καί omittit. Idem mox. Basil. Goblerian. Felckm. 1 et 5. τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον. Anglican. τοῦτον δεύτερον. Editi τοῦτον μέτοχον γεγενῆσθαι. Seguerian. paulo post θεολογεῖ καὶ δείκνυσι.

P. 414. 10. Τὰ τίνων ἄρα ῥήματα θεολογεῖ καὶ δεικνύει θεὸν εἶναι καὶ υἱὸν τοῦ πατρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; ταῦθ' ἅπερ ὑμεῖς [a]ἐξημέσατε, ἢ ἅπερ ἡμεῖς ἐκ τῶν γραφῶν εἰρήκαμεν καὶ λέγομεν; εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστι θεὸς οὐδὲ λόγος οὐδὲ υἱὸς ὁ σωτήρ, ἐξέστω λέγειν ὥςπερ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς νῦν Ἰουδαίοις οὕτω καὶ ὑμῖν, ἃ βούλεσθε. εἰ δὲ λόγος [b]τοῦ πατρὸς καὶ υἱὸς ἀληθινός ἐστι, καὶ ἐκ θεοῦ θεός ἐστι, καὶ ἐπὶ πάντων εὐλογημένος εἰς τοὺς αἰῶνας[1]), πῶς οὐκ ἄξιον ἀφανίσαι καὶ ἀπαλεῖψαι τά τε ἄλλα ῥήματα καὶ τὴν Ἀρειανὴν [c]θαλείαν ὡς εἰκόνα κακῶν καὶ πάσης ἀσεβείας γέμουσαν, εἰς ἣν ἐμπίπτων οὐκ οἶδεν, ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῇ ὄλλυνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον ᾅδου συναντᾷ; καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ καὶ ὡς πανοῦργοι κρύπτουσι, μὴ θαῤῥοῦντες [d]ἐκλαλεῖν αὐτά, ἀλλ' ἕτερα φθεγγόμενοι παρὰ ταῦτα. ἐάν τε γὰρ εἴπωσι, καταγνωσθήσονται, ἐάν τε ὑπονοηθῶσι, βληθήσονται παρὰ πάντων [e]τοῖς ἐκ τῶν γραφῶν ἐλέγχοις. διὰ τοῦτο γοῦν, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου ὄντες, πανούργως τὸν νομιζόμενον ἑαυτῶν λύχνον ἅψαντες ἐκ τῆς ἀγριελαίου καὶ φοβούμενοι μὴ ταχέως ἀποσβεσθῇ (φῶς γάρ, φησίν, ἀσεβῶν σβέννυται[2])), τοῦτον μὲν κρύπτουσιν ὑπὸ τὸν μόδιον τῆς ὑποκρίσεως, ἕτερα δὲ φθέγγονται καὶ προστασίας φίλων καὶ Κωνσταντίου φόβον ἐπαγγέλλονται, ἵν' οἱ εἰςερχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας μὴ βλέπωσι τὴν τῆς αἱρέσεως [f]ῥυπαρίαν. πῶς οὖν οὐκ ἀξία καὶ κατὰ τοῦτο πάλιν μίσους ἡ αἵρεσις, ὅπουγε καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὡς μὴ ἔχουσα παῤῥησίαν κρύπτεται καὶ ὡς ὄφις θάλπεται; πόθεν γὰρ ἑαυτοῖς [g]συνεφόρησαν τὰ ῥημάτια ταῦτα; ἢ παρὰ τίνος ἄρα λαβόντες τοιαῦτα τετολμήκασι λέγειν; ἀνθρώπων μὲν [h]οὖν οὐδένα ἂν εἴποιεν τὸν ταῦτα παρασχόντα. [i]τίς γάρ ἐστιν ἀνθρώπων ἢ Ἕλλην ἢ Βάρβαρος, ὅςτις ὃν ὁμολογεῖ θεὸν τοῦτον τολμᾷ λέγειν ἕνα εἶναι τῶν κτισμάτων καὶ οὐκ ἦν πρὶν ποιηθῇ; ἢ τίς ἐστιν, ὅςτις ᾧ πεπίστευκε θεῷ ἀπιστεῖ λέγοντι· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[3]), φάσκων [k]ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς ἀλλὰ ποίημα; πλέον γὰρ ἀγανακτήσουσι πάντες κατ' αὐτῶν τοιαῦτα μαινομένων. ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν γραφῶν ἔχουσι τὰς προφάσεις. ἐδείχθη γὰρ πολλάκις, δειχθήσεται δὲ καὶ νῦν [l]ἀλλότρια ταῦτα τῶν θείων λογίων. οὐκοῦν ἐπειδὴ λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ τοῦ

1) Rom. 9, 5. 2) Iob. 18, 5. 3) Matth. 3, 17. 17, 5.

a. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. ἐξηράσατε. Felckm. 5. ἐξεμέσατε. Paulo post Seguerian. εἰρήκαμεν ἢ καὶ λέγομεν. Mox idem et plerique mss. οὐκ ἔστι θεὸς οὐδὲ λόγος. Felckm. 2. et editi οὐκ ἔστι θεὸς λόγος. Ibid. Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. ἐξέστω λέγειν. Alii et editi ἔξεστι λέγειν.

b. Anglican. τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. Ibid. Seguer. υἱὸς ἀληθινός ἐστι. In aliis et editis deest ἐστί.

10. Quorum igitur verba magis Deo digna sunt ostenduntque Dominum nostrum Iesum Christum Deum esse et Filium Patris? Eane, quae vos evomuistis, annon potius ea, quae nos ex Scripturis sacris et attulimus et afferimus? Itaque si Salvator nec Deus nec Verbum nec Filius est, liceat sane vobis quemadmodum Gentilibus et nostri aevi Iudaeis quicquid libuerit dicere; sed si et Verbum Patris et Filius verus est, si Deus est ex Deo et super omnia benedictus in saecula, an non prorsus aequum fuerit, alias voces et Arianam Thaliam veluti malorum imaginem omnique plenam impietate delere et obliterare, in quam qui inciderit, nescit gigantes ibi perire, ipseque in inferorum foveam occurrit? Nec vero id illi ignorant, hincque fit, ut illam utpote callidi occultent nec audeant pervulgare, sed alia omnino usurpent verba. Nam si impia illa verba proferre auderent, non dubium quin condemnarentur. Quin etiam si vel in suspicionem ita sentiendi venirent, profecto undique Scripturarum obruerentur auctoritatibus. Idcirco igitur tamquam filii huius saeculi veriti, ne sua lucerna oleastri oleo accensa cito exstinguatur (nam *lux impiorum exstinguitur*), eam sub simulationis modium abscondunt, alia loquuntur, amicorum praesidia et Constantii metum ostentant, ut qui ipsos conveniunt, sordes Arianae haeresis propter illorum simulationem et ostentationem non animadvertant. An non ergo vel hac de causa odio prosequenda fuerit, quod etiam a suis occultetur ut timida ac veluti serpens foveatur? Unde enim has sibi coacervarunt voculas, aut a quonam acceptas prodere non sunt veriti? Sane neminem hominum, qui sibi illas tradiderint, poterunt indicare. Quis enim hominum sive Graecus sive Barbarus eum, quem Deum confitetur, unam e rebus creatis ausit dicere nec fuisse antequam factus est? vel quis est, qui ei, quem Deum credidit, fidem deroget dicenti: *hic est filius meus dilectus,* eumque non filium sed rem factam esse velit? Nempe fieri non potest, quin omnes adversus illos adeo insanientes acrius indignentur. Verum nec etiam ad Scripturas confugere illis integrum fuerit: iam enim saepius ostensum est moxque ostendetur, voces huiusmodi a divinis oraculis esse penitus alienas. Itaque quando illis restat dicendum, se his a Diabolo acceptis insanisse (si quidem tantorum malorum solus ille sator est), age ei obsistamus (namque cum illo nobis per illos certamen P. 414.

c. Gobler. et Felckm. 1. *θαλείαν*. Seguerian. et alii *θαλίαν*.

d. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii *λαλεῖν*. Mox mss. omnes *ἐάν τε γάρ*. Editi vero *ἀλλ᾽ ἐάν τε γάρ*.

e. Segu. Gobl. Felckm. 1. *τοῖς ἀπὸ τῶν*.

f. Editi mendose *ῥυπαρίσαν*.

g. Felckm. 5. *συνεφεύρησαν*.

h. Seguerian. *οὖν* omittit. Mox idem et Gobler. et Felckm. 1. *ἢ Ἕλλην*. Editi et alii *ἢ* omittunt.

i. Similia supra habentur pag. 244. [p. 96. huius edit.]

k. *ὅτι* deest in Segueriano, Gobleriano et Felckm. 1.

l. Seguerian. *ὡς ἀλλότρια*.

P. 415. διαβόλου λαβόντες ἐμάνησαν (τούτων γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστὶ σπορεύς), φέρε πρὸς αὐτὸν ἀντιστῶμεν (πρὸς ἐκεῖνον [a] γάρ ἐστιν ἡμῖν διὰ τούτων ἡ πάλη), ἵνα τοῦ κυρίου βοηθοῦντος, κἀκείνου συνήθως πίπτοντος τοῖς ἐλέγχοις, αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, βλέποντες ἀποροῦντα τὸν [b] ἐπισπείραντα τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς, καὶ μάθωσι κἂν ὀψέποτε, ὅτι Ἀρειανοὶ ὄντες οὐκ εἰσὶ Χριστιανοί.

11. Εἰρήκατε καὶ φρονεῖτε, ὑποβάλλοντος ὑμῖν ἐκείνου, ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός· τοῦτο γὰρ πρῶτον ὑμῶν τῆς [c] ἐπινοίας ἀποδῦσαι τὸ ἔνδυμα δεῖ. τί τοίνυν ἦν ποτε ὅτε ὁ υἱὸς οὐκ ἦν; εἴπατε, ὦ δύσφημοι καὶ δυσσεβεῖς. εἰ μὲν οὖν τὸν πατέρα λέγετε, μείζων ὑμῶν [d] ἡ βλασφημία· οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν, ὅτι ποτὲ ἦν, ἢ ἐν τῷ ποτὲ σημαίνειν αὐτόν· [e] ἔστι γὰρ ἀεί, καὶ νῦν ἐστιν, ὄντος τε καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὢν καὶ τοῦ υἱοῦ πατήρ. εἰ δὲ λέγετε, ὅτι ὁ υἱὸς ἦν ποτε ὅτε αὐτὸς οὐκ ἦν, μωρὰ καὶ [f] ἀνόητός ἐστιν ἡ ἀπόκρισις. πῶς γὰρ ἦν αὐτὸς καὶ οὐκ ἦν αὐτός; οὐκ οὖν ἐν τούτοις ἀποροῦντας ὑμᾶς ἀνάγκη λοιπὸν λέγειν· ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν ὁ λόγος· τοῦτο γὰρ [g] φύσει σημαίνει καὶ αὐτὸ τὸ ποτὲ ὑμῶν ἐπίῤῥημα. καὶ ὅπερ δὲ πάλιν γράφοντες εἰρήκατε· οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν [h] γεννηθῇ, ταυτόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· χρόνον γὰρ εἶναι κἀκεῖνο καὶ τοῦτο πρὸ τοῦ λόγου σημαίνει. πόθεν οὖν ὑμῖν [i] ἐξηύρηται ταῦτα; ἱνατί καὶ ὑμεῖς ὡς τὰ ἔθνη ἐφρυάξατε καὶ μελετᾶτε κενὰ λεξείδια κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ[1]); οὐδεμία γὰρ τῶν ἁγίων γραφῶν τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ σωτῆρος εἴρηκεν, ἀλλὰ [k] μᾶλλον τὸ ἀεί, τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ συνεῖναι ἀεὶ τῷ πατρί. ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[2]). καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τάδε λέγει· ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος[3]). τοῦ δὲ ὁ ὢν καὶ τοῦ ἦν τίς ἂν [l] ἀφέλοιτο τὸ ἀΐδιον; τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἰουδαίους μὲν ἤλεγχε γράφων· ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας[4]), Ἕλληνας δὲ ἐντρέπων ἔλεγε· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης[5]). τίς δὲ ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις, [m] αὐτὸς πάλιν διδάσκει λέγων· Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[6]). οὐ γὰρ δὴ τοῦτο λέγων τὸν πατέρα σημαίνει, ὡς

1) Psal. 2, 1. 2. 2) Ioan. 1, 1. 3) Apocal. 1, 4. 4) Rom. 9, 5. 5) Rom. 1, 20. 6) 1. Cor. 1, 24.

a. Sic Segner. In aliis deest ἐστίν.
b. Seguerian. ἐπισπείροντα et paulo post ὑποβαλόντος.
c. Basil. ἀπονοίας, ut et habet Anglic. in margine.
d. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. ἡ δυσφημία.
e. Segner. ἔστι γὰρ ἀεὶ καὶ νῦν ἔστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν. Goblerian. et

est), ut Domino adiuvante, et illo ut solet vi argumentorum prostrato, P. 415. ipsi tandem erubescant, haerentem videntes, qui haeresim ipsis inseminavit, saltemque vel sero discant, eos, quia Ariani sint, Christianos non esse.

11. Dixistis igitur et sentitis, illo vobis suggerente, fuisse aliquando, cum non esset Filius, nam hoc primum vestri commenti velum detrahendum est. Quid ergo fuit aliquando, cum Filius non esset? nam haec vestra sunt verba, o maledici et impii. Si Patrem esse respondetis, maior vestra est impietas; nefas quippe est de illo dicere, aliquando fuit, vel eundem voce *aliquando* significare. Namque et semper et nunc est, et Filio existente est; ipse est qui est, et Filii Pater. Si vero respondetis, Filium fuisse aliquando, cum ipse non esset, stulta profecto et fatua est responsio. Nam qui fieri potest, ut et ipse esset et idem ipse non esset? Itaque necessario restat, ut hic haesitantes respondeatis, fuisse aliquando tempus, cum non esset Verbum. Hoc enim vestrum adverbium *aliquando* id ex se significat. Quod item rursus scripsistis: Non erat Filius priusquam nasceretur, idem omnino est ac illud, quod dicitis; Fuit aliquando, cum non esset; siquidem uterque loquendi modus tempus ante Verbum esse indicat. Undenam igitur haec a vobis sunt excogitata? Ut quid et vos tanquam *gentes fremuistis et inanes voculas adversus Dominum et adversus Christum eius meditamini*? Nulla enim in parte sanctarum Scripturarum tale aliquid de Salvatore exstat, sed potius ex illis perspicuum est, sempiternum eum et aeternum esse, semperque cum Patre exstitisse. Nam *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Et in Apocalypsi haec habentur: *Qui est, qui erat, et qui venturus est.* Quis autem aeternitatem ei, qui est et qui erat, possit detrahere? Sic enim et ipse Paulus, ut Iudaeos convinceret, Epistola ad Romanos scripsit: *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.* Cum item Gentiles confutaret, ait: *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus et divinitas.* Quae vero sit virtus Dei, idem ite-

Felckm. 1. *σημαίνειν αὐτὸν, καὶ νῦν ἐστιν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν.*

f. Sic Seguer. In editis et aliis deest *ἐστίν.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *φύσιν.*

h. Reg. *γεννηθῇ.* Seguer. *γεννηθῆναι.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐξηύρηνται.*

k. Sic Seguer. et Reg. codex. At editi *μᾶλλον ἀεὶ τὸ ἀΐδιον.*

l. Seguer. et Reg. *ἀφέλοι τὸ ἀΐδιον.* Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *τούτοις γὰρ καί.*

m. Seguer. Gobler. Felckm. 1. Basil. et Anglic. *Παῦλος διδάσκει.* Ibid. Basil. *γράφων.*

P. 415. πολλάκις [a] πρὸς ἀλλήλους ἐψιθυρίσατε λέγοντες· ὁ πατήρ ἐστιν ἡ
P. 416. ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις. οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· οὐ γὰρ εἴρηκεν· αὐτὸς ὁ θεός ἐστιν ἡ δύναμις, ἀλλ' αὐτοῦ ἐστιν ἡ δύναμις. εὔδηλον δὲ [b] πᾶσίν ἐστιν ὡς τὸ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν αὐτός, ἀλλ' οὐδὲ ξένον, ἴδιον δὲ μᾶλλον αὐτοῦ. ἀνάγνωτε δὲ καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν [c] ῥημάτων καὶ ἐπιστρέψατε πρὸς κύριον· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι[1])· καὶ ὄψεσθε περὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ σημαινόμενον.

12. Περὶ γὰρ τῆς κτίσεως μνημονεύων ἀκολούθως γράφει καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ κτίσει [d] τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν. εἰ μὲν οὖν αὐτάρκης ἐστὶν ἡ κτίσις ἀφ' ἑαυτῆς μόνης χωρὶς υἱοῦ γνωρίσαι τὸν θεόν, σκοπεῖτε μὴ πέσητε νομίζοντες καὶ χωρὶς υἱοῦ τὴν κτίσιν γεγονέναι. εἰ δὲ δι' υἱοῦ γέγονε καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκεν, ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν κτίσιν ὀρθῶς θεωρῶν θεωρεῖ καὶ τὸν ταύτην δημιουργήσαντα λόγον, [e] καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα νοεῖν ἄρχεται· εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸν σωτῆρα οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ[2]), τῷ τε Φιλίππῳ λέγοντι· δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, οὐκ ἔλεγε· [f] βλέπε τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[3]), εἰκότως ὁ Παῦλος αἰτιώμενος τοὺς Ἕλληνας, ὅτι τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν τάξιν τῆς κτίσεως θεωροῦντες οὐ [g] διανοοῦνται περὶ τοῦ ἐν αὐτῇ δημιουργοῦ λόγου (τὰ γὰρ κτίσματα μηνύει τὸν ἑαυτῶν δημιουργόν, ἵνα [h] δι' αὐτῶν καὶ τὸν ἀληθινὸν θεὸν νοήσωσι καὶ παύσωνται τῆς εἰς τὰ κτίσματα λατρείας), εἴρηκεν· ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ [i] θειότης[4]), ἵνα τὸν υἱὸν σημάνῃ. λέγοντες δὲ οἱ ἅγιοι ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, οὐδὲν ἧττον πάλιν τὸ ἀΐδιον εὐαγγελίζονται τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ αἰώνιον, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν σημαίνουσιν. ὁ μὲν γὰρ Ἡσαΐας φησί· [k] θεὸς αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς[5]), ἡ δὲ Σουσάννα ἔλεγεν· ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος[6]), ὁ δὲ Βαροὺχ ἔγραφε· κεκράξομαι [l] πρὸς τὸν αἰώνιον ἐν ταῖς ἡμέραις μου, καὶ μετ' ὀλίγα· ἐγὼ γὰρ ἤλπισα ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτη-

1) 2. Cor. 3, 17. 2) Matth. 11, 27. 3) Ioan. 14, 8. 9. 4) Rom. 1, 20. 5) Esa. 40, 28. 6) Sus. [Dan. 13. Vulg.], 42.

a. Sic Seguerian. At editi cum aliis ἀλλήλοις.
b. Gobler. et Felckm. I. πᾶσιν ὡς τὸ αὐτοῦ.
c. Seguer. τῶν ῥητῶν. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. καὶ ἐπιγράψατε.
d. Sic Seguerian. In aliis vero deest τοῦ.
e. Sic Seguerian. Reg., atque ita legerat Nannius. Editi, ut et legit Omnibonus, λόγον, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα etc. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. et Felckm. 1. ᾧ ἂν ὁ υἱός. Editi ᾧ ἐὰν ὁ υἱός.
f. Seguer. βλέπετε, ut etiam legerat Nannius.

rum his verbis docet: *Christus Dei virtus et Dei sapientia.* Nec enim P. 415.
hoc in loco Patrem voluit significare, ut soletis inter vos dictitare aientes: Pater sua ipsius est sempiterna virtus. Non ita sane est. P. 416.
Nec enim dixit: ipse Deus est virtus, sed: eius est virtus. Nemini porro dubium fuerit, quin id, quod eius est, non idem sit quod ipse; nec tamen hoc ipsum ab eo est alienum, sed potius eius proprium est. Verum legite, quae postea sequuntur, et convertimini ad Dominum (*Dominus autem Spiritus est*), illudque de Filio intelligi facile perspicietis.

12. Nempe postquam creationis meminisset, valde congruenter de opificis in ipsa creatione virtute loquitur, quae quidem virtus Verbum est Dei, per quod omnia facta sunt. Si igitur rerum creatarum natura Deum ex se sola sine Filio possit notum facere, videte ne ruatis arbitrantes etiam sine Filio illam esse factam. Si porro omnia per Filium facta sunt et in eo consistunt, is qui rite creatam naturam voluerit contemplari, Verbum quoque, a quo est condita, necessarie contemplabitur, ac Patrem per ipsam intelligere incipiet. Quod si secundum Salvatorem *Nemo novit Patrem nisi Filius et cui voluerit Filius revelare,* si item Philippo dicenti: *ostende nobis Patrem,* non respondit: intuere res creatas, sed: *qui vidit me, vidit Patrem*; admodum convenienter Paulus Gentiles increpans, quod concentum et ordinem rerum creatarum contemplantes nihil de Verbo earum opifice cogitarent (namque res creatae suum indicant opificem, ut per ipsas etiam verum Deum agnoscerent abstinerentque a rerum creatarum cultu), admodum inquam convenienter dixit: *sempiterna quoque eius virtus et divinitas*, ut his Filium significaret. Porro cum aiunt Sancti: *Qui existit ante saecula,* et *per quem fecit saecula,* non minus Filium aeternum sempiternumque praedicant, eumque hac ratione Deum esse significant. Nam Isaïas dicit: *Deus sempiternus, qui creavit terminos terrae.* Susanna quoque aiebat: *Deus sempiterne.* Baruch item scripsit: *Clamabo ad Deum sempiternum in diebus meis*, et paulo post: *Ego enim speravi in sempiternum, salutem vestram, et venit mihi gaudium a Sancto.* Cum autem Apostolus ad Hebraeos scribat: *Qui cum*

g. Seguerian. *διανοεῖσθε.*

h. Sic Seguerian. et Reg., ut et Omnibonus legit. Felckm. 5. *δι' αὐτόν,* quemadmodum videtur legisse Nannius, qui vertit *ut per eum verum Deum intelligant.* Mox Seguer. *νοήσητε καὶ παύσησθε.*

i. Sic Seguerian. Regius Basil. Anglican. Goblerian. et Felckman. 1. At editi *θεότης.*

k. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et in textu Graeco Isaïae. Editi *ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος.* Mox Reg. et Felckm. 1. *Σωσάννα.*

l. Sic Seguer. et textus Graecus Scripturae. Editi *πρὸς τὸν θεὸν τὸν αἰώνιον.* Mox Seguer. *καὶ μετ' ὀλίγα φησίν.* Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Graecus Scripturae textus *ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν.* Editi et alii *ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ σωτῆρι ἡμῶν.*

P.416. ρίαν ὑμῶν, καὶ ἦλθέ μοι χαρὰ παρὰ τοῦ ἁγίου[1]). [a]ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ὁ ἀπόστολός φησιν· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ[2]), ψάλλει δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ· καὶ ἡ λαμπρότης κυρίου ἔστω ἐφ' ἡμᾶς[3]), καί· ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς[4]), τίς οὕτως ἐστὶν ἀνόητος, ὡς ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ ἀεὶ εἶναι τὸν υἱόν; πότε γάρ τις εἶδε φῶς χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος,
P.417. ἵνα καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ εἴπῃ· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, [b]ἢ ὅτι πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν; καὶ τὸ λεγόμενον δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ πρὸς τὸν υἱόν· ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων[5]) οὐκ ἐπιτρέπει τινὰ κἂν τὸ τυχὸν διάστημα λογίσασθαι, ἐν ᾧ μὴ ὑπῆρχεν ὁ λόγος. εἰ γὰρ πᾶν διάστημα ἐν τοῖς αἰῶσι [c]μετρεῖται, πάντων δὲ τῶν αἰώνων βασιλεύς ἐστι καὶ ποιητὴς ὁ λόγος, ἀνάγκη, μὴ ὄντος κἂν τοῦ τυχόντος διαστήματος πρὸ αὐτοῦ, μανία τὸ λέγειν· ἦν ποτε ὅτε οὐκ [d]ἦν ὁ αἰώνιος, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ υἱός. λέγοντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[6]), καὶ οὐ λέγοντος· ἐγενόμην ἀλήθεια, ἀλλ' ἀεὶ τὸ εἰμὶ λέγοντος (ἐγώ εἰμι ὁ ποιμήν[7]), ἐγώ εἰμι τὸ φῶς[8]), καὶ πάλιν· οὐχ ὑμεῖς λέγετέ με ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος; καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ[9])), τίς τὸ τοιοῦτον ἀκούων ῥῆμα παρὰ θεοῦ καὶ [e]σοφίας καὶ λόγου πατρὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος ἔτι διστάξειεν περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ εὐθὺς πιστεύσει, ὅτι ἐν τῷ εἰμὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἄναρχον [f]τοῦ υἱοῦ σημαίνεται;

13. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἀΐδιον περὶ τοῦ υἱοῦ αἱ γραφαὶ δείκνυνται λέγουσαι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ ἅπερ φθέγγονται οἱ Ἀρειανοὶ λέγοντες τὸ οὐκ ἦν καὶ τὸ πρὶν καὶ τὸ ὅτε, αἱ αὐταὶ γραφαὶ περὶ τῶν κτισμάτων λέγουσι, δηλώσει πάλιν τὰ μέλλοντα λέγεσθαι. [g]ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γενέσεως διηγούμενός φησι· καὶ πᾶν χλωρὸν ἀγροῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάντα χόρτον ἀγροῦ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἔβρεξεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν[10]), καὶ ἐν μὲν τῷ δευτερονομίῳ· ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη[11]), ὁ δὲ κύριος διὰ μὲν ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰ [h]ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι ὁ πατήρ μείζων μου ἐστί,

1) Bar. 4, 20. 22. 2) Hebr. 1, 3. 3) Psal. 90 [89. LXX.], 17. 4) Psal. 36 [35. LXX.], 10. 5) Psal. 145 [144. LXX.], 13. 6) Ioan. 14, 6. 7) Ioan. 10, 14. 8) Ioan. 8, 12. 9) Ioan. 13, 13. 10) Genes. 2, 5. 11) Deuter. 32, 8.

a. Goblerian. et Felckm. 1. *ἐπειδὴ δὲ* omisso *καὶ ὁ ἀπόστολος πρὸς Ἑβραίους φησίν.* Et mox iidem *αὐτοῦ. καὶ ὁ Δαβίδ.* Ibid. Seguer. omittit *ψαλμῷ.* Item Seguer. ibid. *χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος.* Goblerianus et Felckman. 1. *χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος.* Editi *χωρὶς τοῦ ἀπαυ-*

sit splendor gloriae et figura substantiae eius, et David in octogesimo P. 416. nono Psalmo canat: *Et sit splendor Domini super nos,* et: *in lumine tuo videbimus lumen*; quis adeo demens sit ut dubitet, utrum semper fuerit Filius? Quando enim quis lucem vidit absque splendoris fulgore, ut de Filio audeat dicere: Fuit aliquando cum non esset, vel Non erat P. 417. antequam nasceretur? Iam illud, quod in centesimo quadragesimo quarto Psalmo ad Filium dicitur: *Regnum tuum regnum omnium saeculorum,* certe non sinit quemquam vel minimum intervallum cogitare, in quo non exstiterit Verbum. Si enim omne intervallum saeculis definitur, omniumque saeculorum rex et opifex est Verbum, cum ante ipsum nullum vel tantillum sit intervallum, non est dubium, quin is insaniat vehementer, qui dixerit: Fuit aliquando cum non esset aeternus, et Ex nihilo est Filius. Praeterea cum dicat Dominus; *Ego sum veritas,* nec dicat: Ego factus sum veritas, sed ubique verbum *Sum* adhibeat, ut: *Ego sum pastor, ego sum lux,* et rursus: *Nonne vos vocatis me Dominum et Magistrum, et bene dicitis; sum etenim*; quis Deum et Sapientiam et Verbum Patris ea voce, cum de seipso loquitur, utentem audiens de veritate adhuc ambiget, nec statim credet, hoc verbo *Sum* indicari Filium aeternum esse et sine initio ante omnia saecula existere?

13. Quod ergo Scripturae sacrae Filium aeternum esse asseverent, patet ex dictis; quod autem quae dictitant Ariani, *non erat, priusquam, quando,* eaedem Scripturae de rebus creatis affirment, ex dicendis constabit. Moyses enim huius mundi procreationem enarrans ait: *Omne virgultum agri antequam nasceretur in terra, et omne foenum agri priusquam exoriretur; non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram.* Et in Deuteronomio: *quando dividebat Altissimus gentes.* Dominus autem per seipsum aiebat: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia dixi, Vado ad Patrem, quia Pater maior me est, et nunc dixi vobis, priusquam fiat,*

γάσματος, ἢ τῆς λαμπρότητος.

b. Sic Seguer. Editi vero ὅτε οὐκ ἦν· ὅτι πρίν etc.

c. Sic Seguer. Editi vero μεμέτρηται.

d. Sic Seguerian., Gobler. et Felckm. 1. atque ita legerat Nannius. Basil. Anglican. Reg., ut et legit Omnibonus, ἦν ὁ λόγος ὁ αἰώνιος. Editi ἦν ὁ λόγος. Paulo post Felckm. 2. et editi ἐγενόμην ἡ ἀλήθεια.

e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi σοφίαν καὶ λόγον.

f. Goblerian. et Felckman. 1. περὶ τοῦ υἱοῦ.

g. Gobler. et Felckm. 1. ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς ἐν τῇ γενέσει φησί. et infra ἐπὶ τὴν γῆν. καὶ ἐν τῷ δευτερονομίῳ.

h. Sic Seguerian. et Reg. At editi ἀγαπᾶτε. Mox εἶπον abest a Seguer. Idem paulo post εἴρηκα πρὸ τοῦ γενέσθαι.

P.417. *καὶ νῦν προείρηκα ὑμῖν, πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε*[1]). *περὶ δὲ τῆς κτίσεως διὰ* [a]*Σολομῶνός φησι· πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με*[2]), *καί· πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι*[3]). [b]*περὶ δὲ Ἱερεμίου λέγει· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε*[4]). *καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει· κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ· πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην,* [c]*ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ*[5]). *ἐν δὲ τῷ Δανιήλ· ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ Σουσάννα καὶ εἶπεν· ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος ὁ τῶν κρυπτῶν*
P.418. *γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν*[6]). *τὸ ἄρα οὐκ ἦν ποτε καὶ τὸ πρὶν γενέσθαι καὶ τὸ ὅτε καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι λεξείδια ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν καὶ κτισμάτων,* [d]*τῶν ἐξ οὐκ ὄντων γενομένων, ἁρμόζει λέγεσθαι, ἀλλότρια δὲ τοῦ λόγου ἐστίν. εἰ δὲ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν γενητῶν, τὸ δὲ ἀεὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λέγουσιν αἱ γραφαί, οὐκ ἄρα, ὦ θεομάχοι, ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ υἱός, οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ υἱός, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς εἰκὼν καὶ λόγος* [e]*ἀΐδιός ἐστιν, οὐδὲ πώποτε οὐκ ὤν, ἀλλὰ ἀεὶ ὤν, ὡς ἀϊδίου ὄντος φωτὸς ἀΐδιον ἀπαύγασμα. τί τοίνυν χρόνους πρὸ τοῦ υἱοῦ φαντάζεσθε; ἢ διατί μετὰ χρόνους βλασφημεῖτε τὸν λόγον, δι᾽ οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασι; πῶς γὰρ ὅλως χρόνος ἢ αἰὼν ὑπέστη μήπω φανέντος καθ᾽ ὑμᾶς τοῦ λόγου, δι᾽ οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν*[7]); *ἢ διατί* [f]*χρόνον σημαίνοντες οὐ λέγετε φανερῶς· ἦν χρόνος ὅτε οὐκ ἦν ὁ λόγος; ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ χρόνου* [g]*σκέπετε πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων, τὸ φρόνημα δὲ ὅλως ἑαυτῶν οὐ κρύπτετε, ἀλλ᾽ οὐδὲ κρύπτοντες λαθεῖν δύνασθε. πάλιν γὰρ χρόνους σημαίνετε λέγοντες· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν* [h]*γεννηθῇ.*

14. *Τούτων οὕτω δεικνυμένων ἔτι πλέον ἀναιδεύονται λέγοντες· εἰ μὴ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ᾽ ἀΐδιός ἐστιν ὁ υἱὸς καὶ συνυπάρχει τῷ πατρί, οὐκέτι υἱὸν ἀλλ᾽ ἀδελφὸν εἶναι τοῦ πατρὸς*

1) Ioan. 14, 28. 29. 2) Prov. 8, 23—25. 3) Ioan. 8, 58. 4) Ierem. 1, 5. 5) Psal. 90 [89. LXX.], 1. 2. 6) Sus. [Dan. 13. Vulg.], 42. 7) Ioan. 1, 3.

a. Sic Seguerianus, Gobler. Felckm. 1. Alii vero et editi *Σολομῶντος*. Paulo post Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ποιῆσαι πρὸ τοῦ* etc. Mox Seguer. et Reg. *καί* omittunt post *ὑδάτων*.

b. Seguerian. *παρὰ δέ* etc. Idem et Regius *πρὸ τοῦ με πλάσαι σε* etc. In editis *με* deest. Mox Seguer. *καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει, κύριε* etc. Reg. habet item *κύριε*. Goblerian. et Felckman. 1. *καὶ ὁ Δαβίδ· κύριος καταφυγή* etc. Editi *καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει, κύριος* etc. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1. *ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ*. Regius *εἰς γενεὰν καὶ γενεάν*. Editi *εἰς γενεάν*. Seguerian. ibid. cum psalmista *γενηθῆναι*. Editi et alii *ἑδρασθῆναι*.

c. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. *καὶ*

ut cum factum fuerit, credatis. Ita quoque de rebus creatis per Sa- P. 417.
lomonem loquitur: *Antequam terram faceret, et antequam abyssos
produceret, antequam fontes aquarum erumperent, antequam montes
collocarentur; ante omnes colles gignit me.* Et: *Antequam Abraham
fieret, ego sum.* De Ieremia item dicit: *Priusquam te formarem in
utero, novi te.* Et David his verbis psallit: *Domine, refugium factus
es nobis in generatione et generatione. Priusquam montes fierent, et
formaretur terra et orbis, a saeculo et usque in saeculum tu es.* Et
apud Danielem: *Exclamavit voce magna Susanna et dixit: Deus aeterne,
qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant.* Ita- P. 418.
que hae dictiones *Aliquando non erat, antequam nasceretur, quando* et similes aliae voculae de rebus factis ac creatis, quae ex nihilo sunt factae, aptissime dicuntur, sed a Verbo omnino sunt alienae. Si porro haec de rebus creatis habent Scripturae, cumque de Filio agitur, vocabulum *semper* adhibent, non igitur, o Dei hostes, ex nihilo factus est Filius, neque ullo modo est ex rebus factis, sed Patris imago est aeternumque Verbum, quod sane non aliquando non fuit, sed semper fuit, tanquam aeternae lucis splendor aeternus. Quid igitur tempora ante Filium comminiscimini, vel cur post tempora impie affirmatis Verbum extitisse, per quod ipsa saecula facta sunt? Nam qui prorsus fieri queat, ut vel tempus exstiterit vel saeculum, cum nondum, ut quidem putatis, exortum fuerit Verbum, *per quod omnia facta sunt, et sine quo nihil omnino factum est*? Aut quare, cum tempus significetis, non aperte dicitis: Fuit tempus quando non erat Verbum? Verum nomen quidem ipsum temporis simpliciores decipiendi causa reticetis, at mentem et sententiam vestram celare penitus non valetis, quamquam si celaveritis, latere certe nunquam poteritis; siquidem tempora ipsi rursus significatis, cum dicitis: Fuit aliquando, cum non esset, et Non erat priusquam ortus est.

* 14. Verum his licet ita probatis, eo impudentius huiusmodi argutiis nobis insultant. Si non fuit aliquando, inquiunt, cum non esset Filius, sed ipse aeternus est, unaque cum Patre existit, nolite iam

ἀπὸ τοῦ. Ibid. *καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος* desunt in Seguer. Mox Gobler. et Felckm. 1. *ἐν δὲ τῷ Δανιὴλ Σουσάννα εἶπεν.* Iidem et Seguer. *ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος.* Editi *ὁ θεὸς ὁ οὐράνιος.* Basil. Anglic. Reg. et Felck. 5. *Σωσάννα.*

d. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi *κτισμάτων ἐξ οὐκ ὄντων.*

e. Seguerian. *ἴδιος* et mox *ἀλλ' ἀεὶ ὢν, ὡς ἀϊδίου φωτὸς ἀΐδιον ἀπαύγασμα.* Alii et editi *ἀΐδιος* et *ἀλλὰ ἀεὶ ὢν, ὡς ἀϊδίου ὄντος φωτός* etc. Ibid. Seguer. *χρόνους πρὸ υἱοῦ.*

f. Seguerian. *χρόνους.*

g. Segu. *σκέπτετε.* Mox idem et Gobl. et Felckm. 1. *τὸ φρόνημα δὲ ὅμως ἑαυτῶν.*

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γενηθῇ* et mox *ἐνεδρεύονται.* Editi et alii *γεννηθῇ* et *ἀναιδεύονται.* Reg. ibid. haec habet ad marginem: *ὅτι οὐκ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς, εἰ καὶ συναΐδιος αὐτῷ, ἀλλ' υἱός.* Id est: *Quod non sit Patris frater, licet coaeternus ipsi sit, sed Filius.*

P. 418. λέγετε [a]αὐτόν. ἀνόητοι καὶ φιλόνεικοι! εἰ μὲν γὰρ ἀϊδίως συνεῖναι μόνον αὐτὸν ἐλέγομεν, καὶ μὴ υἱόν, [b]πιθανή τις ἦν αὐτῶν ἡ προσποίητος εὐλάβεια, εἰ δὲ ἀΐδιον λέγοντες ὁμολογοῦμεν αὐτὸν υἱὸν ἐκ πατρός, πῶς ὁ γεννηθεὶς ἀδελφὸς τοῦ γεννήσαντος δύναται νομίζεσθαι; καὶ εἰ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν ἡμῶν ἐστιν ἡ πίστις, ποία ἀδελφότης ἐν τούτοις ἐστίν; ἢ πῶς δύναται ὁ λόγος ἀδελφὸς [c]λέγεσθαι τούτου, οὗ καὶ ἔστι λόγος; οὐκ ἔστιν ἀντίῤῥησις αὕτη ὡς παρὰ ἀγνοούντων γινομένη· συνορῶσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ πρόφασίς ἐστιν Ἰουδαϊκὴ καὶ θελόντων, [d]ὡς εἶπεν ὁ Σολομών[1]), ἀπὸ τῆς ἀληθείας χωρίζεσθαι. οὐ γὰρ ἔκ τινος ἀρχῆς προϋπαρχούσης ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐγεννήθησαν, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ νομισθῶσιν· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ [e]γεννήτωρ ἐστί,
P. 419. καὶ ὁ πατὴρ πατήρ ἐστι, καὶ οὐχ υἱός τινος γέγονε, καὶ ὁ υἱὸς δὲ υἱός ἐστι καὶ οὐκ ἀδελφός. εἰ δὲ ἀΐδιον γέννημα τοῦ πατρὸς λέγεται, καλῶς λέγεται. οὐ γὰρ ἀτελὴς οὐσία τοῦ πατρὸς ἦν ποτε, ἵνα καὶ τὸ [f]ἴδιον αὐτῆς ἐπισυμβαίνῃ ταύτῃ, οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου γεγέννηται ὁ υἱός, ἵνα καὶ ὑστερίζῃ τῆς πατρῴας ὑπάρξεως· ἀλλὰ θεοῦ γέννημά ἐστι, καὶ [g]ὡς θεοῦ τοῦ ἀεὶ ὄντος ἴδιος ὢν υἱὸς ἀϊδίως ὑπάρχει. ἀνθρώπων μὲν γὰρ ἴδιον [h]τὸ ἐν χρόνῳ γεννᾶν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς φύσεως, θεοῦ δὲ ἀΐδιον τὸ γέννημα διὰ τὸ ἀεὶ τέλειον τῆς φύσεως. εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν υἱός, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα γέγονε, δεικνύτωσαν πρότερον, καὶ ὡς περὶ ποιήματος φανταζόμενοι κραζέτωσαν, [i]ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐκ ὄντα γὰρ γέγονε τὰ γενητά. εἰ δὲ υἱός ἐστι (τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ λέγει καὶ αἱ γραφαὶ βοῶσι), τὸ δὲ υἱὸς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς γεννώμενον, τὸ δὲ γεννώμενον ἐκ [k]τοῦ πατρὸς λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ σοφία καὶ ἀπαύγασμα· τί δεῖ λέγειν ἢ ὅτι λέγοντες· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός, ὡς λῃσταί τινες [l]ἀποσυλῶσι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ ἄντικρυς κατ' αὐτοῦ φθέγγονται, ὅτι ἦν ποτε τοῦ ἰδίου λόγου καὶ [m]σοφίας χωρίς, καὶ τὸ φῶς ἦν ποτε χωρὶς αὐγῆς, καὶ ἄγονος ἦν ἡ πηγὴ καὶ ξηρά; κἂν γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ χρόνου προσποιούμενοι φοβεῖσθαι διὰ τοὺς ὀνειδίζοντας αὐτοὺς λέγωσι πρὸ χρόνων αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ὅμως ὅτι διαστήματά τινα διδόασιν, ἐν οἷς μὴ εἶναι αὐτὸν φαντάζονται, οὐδὲν ἧττον

1) Prov. 18, 1.

a. Seguerian. *τοῦτον.*
b. Basil *πιθανότης.* Seguerian. ibid. *ἡ προσποίητος.* Editio Commel. *ἡ πρὸς τοῦτο προσποιητή.* Alii *ἡ πρὸς τοῦτο προσποίητος.*
c. Seguer. et Felckm. 5. *γενέσθαι.*
d. Gobl. et Felckm. 1. *ὡς φησὶ Σολομών.*
e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At Anglican. *γενητής ἐστι.* Alii et editio Commel. *γεννητής ἐστι.*
f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *ἀΐδιον.*

eum Filium sed fratrem Patris dicere. O stolidos admodum et liti- P. 418.
giosos! Si enim eum ab aeternitate tantum simul extitisse cum Patre
nec Filium esse assevecraremus, aliquid utique probabilitatis haberet
simulata illorum religio. Sin autem cum eum aeternum dicimus, eun-
dem confitemur genitum ex Patre Filium, qua quaeso ratione genitus
genitoris frater possit existimari? Si item nostra fides est in Patrem
et Filium, quaenam inter illos intercedit fraterna cognatio? aut quo-
modo potest Verbum eius dici frater, cuius est Verbum? Nec vero
haec illis ignota est repugnantia, nam veritatem et ipsi perspiciunt;
sed est sane Iudaïca excusatio et hominum, qui, ut ait Salomon, a
veritate volunt discedere. Neque enim ex aliquo principio prius exi-
stente Pater et Filius geniti fuerunt, ut censeantur esse fratres, sed
Pater quidem principium et genitor est Filii, et Pater pater est, nec
alicuius fuit Filius; Filius autem filius est, non frater. Si idem porro P. 419.
aeternus Patris fetus dicitur, recte omnino dicitur. Nam non aliquando
imperfecta fuit Patris natura, ut quod illius proprium esset, eidem po-
stea accederet, neque ut homo ex homine genitus est Filius, ut Patre
existeret posterior, sed Dei fetus est, qui utpote proprius Dei semper
existentis Filius ab aeternitate et ipse existit. Hominum quidem pro-
prium est in tempore gignere propter naturae defectum, at aeternus
est Dei fetus, quia semper perfectissima fuit Dei natura. Itaque si non
est Filius, sed e nihilo est factus, id primum ipsi probent, ac deinde
liceat illis tanquam de re facta clamitare: Fuit aliquando cum non es-
set; res quippe quae factae sunt, antea certe non erant. Sed si est
Filius (uti Pater testatur et Scripturae praedicant), Filius autem nihil
aliud est quam quod ex Patre gignitur, idque quod ex Patre gignitur,
eius est Verbum et Sapientia et splendor, quid aliud inde concluden-
dum est, quam eos, qui dicunt: Fuit aliquando, cum non esset Filius,
velut fures quosdam Verbum a Deo detrahere, aperteque adversus eum
contendere, ipsum fuisse aliquando sine proprio suo Verbo et Sapien-
tia, lucem fuisse aliquando sine splendore, fontem sterilem et aridum
esse? Nam tametsi temporis nomen metu id sibi exprobrantium re-
fugere simulantes fatentur, eum ante tempora extitisse; tamen quia
quaedam definiunt intervalla, in quibus ipsum non fuisse volunt, valde

g. Seguerian. καὶ ὡς θεοῦ, ut et Nannius legit. Alii et editi καὶ θεοῦ. Mox Felckm. 5. ἀϊδίως ὑπάρχων.

h. τό deest in Segueriano.

i. ὅτι deest in Seguer. Gobleriano et Felckm. 1. Mox Seguerian. τὰ γεννητά. Idem mox τοῦτο γὰρ ὁ πατήρ.

k. Sic Seguerian. Reg. Goblerian. et Felckman. 1. Editi vero et alii ἐκ τοῦ θεοῦ.

l. Sic Seguer., Reg. et editio Commel. At Goblerian. et Felckm. 1. ἀποσυλοῦσι. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. τὸν λόγον ἀπὸ θεοῦ.

m. Seguer. τῆς σοφίας.

P. 419. χρόνους σημαίνοντες καὶ ἀλογίαν περὶ τὸν θεὸν εἰςάγοντες μεγάλως ἀσεβοῦσιν.

15. Εἰ δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ πάλιν συνομολογοῦσι, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι φανερῶς παρὰ πάντων καταγινώσκεσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον γέννημα ἀρνοῦνται, ὡς [a] μὴ δυναμένου τούτου εἶναι χωρὶς τῆς ἐκ μερῶν καὶ διαιρέσεων ὑπονοίας· οὐδὲν ἧττον πάλιν ἀρνοῦνται μὴ εἶναι μὲν ἀληθινὸν υἱόν, ὀνόματι δὲ μόνον λέγοντες υἱόν. πῶς δὲ οὐ σφάλλονται μεγάλως περὶ τοῦ ἀσωμάτου τὰ σωμάτων ἐνθυμούμενοι, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως ἀρνούμενοι τὸ [b] φύσει καὶ ἴδιον τοῦ πατρός; ὥρα γὰρ αὐτοὺς μὴ νοοῦντας καὶ πῶς ἐστιν ὁ θεὸς ἢ ποταπός ἐστιν ὁ πατήρ, ἀρνεῖσθαι καὶ αὐτόν, ἐπεὶ καὶ τὸ γέννημα τοῦ πατρὸς ἐξ ἑαυτῶν μετροῦσιν οἱ ἄφρονες. ἀλλ' οὕτως αὐτοὺς διακειμένους καὶ νομίζοντας μὴ δύνασθαι εἶναι [c] υἱὸν τοῦ θεοῦ οἰκτείρειν μὲν ἄξιον, ἐρωτᾶν δὲ καὶ διελέγχειν αὐτοὺς ἀκόλουθόν
P. 420. ἐστι, τάχα κἂν οὕτως εἰς αἴσθησιν ἔλθωσιν. εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων [d] ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, πάντως που κατὰ μετουσίαν καὶ αὐτὸς υἱὸς καὶ θεὸς καὶ σοφία ἐκλήθη· οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα συνέστηκέ τε καὶ ἁγιαζόμενα δοξάζεται. τίνος τοίνυν ἐστὶ μέτοχος, εἰπεῖν ὑμᾶς ἀνάγκη. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα τοῦ πνεύματος μετέχει, αὐτὸς δὲ ἄρα καθ' ὑμᾶς τίνος ἂν εἴη μέτοχος; τοῦ πνεύματος; καὶ μὴν αὐτὸ τὸ πνεῦμα μᾶλλον παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, ὡς αὐτὸς εἴρηκε[1]), καὶ ἄλογόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἁγιάζεσθαι παρ' ἐκείνου. οὐκοῦν τοῦ πατρὸς μετέχει· τοῦτο γὰρ λείπεται καὶ ἀνάγκη λέγειν. καὶ τί τοῦτο ἄρα ἢ πόθεν ἐστίν; εἰ μὲν οὖν ἔξωθέν ἐστιν ἐπινοηθὲν παρὰ τοῦ πατρός, οὐκέτι πάλιν τοῦ πατρὸς [e] μετέχων ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ ἔξωθεν γενομένου, καὶ οὐκέτι αὐτὸς οὐδὲ δεύτερος ἔσται [f] μετὰ τὸν πατέρα, ἔχων πρὸ ἑαυτοῦ ἐκεῖνο, οὐδὲ τοῦ πατρὸς υἱὸς ἂν λεχθείη, ἀλλ' ἐκείνου, οὗ καὶ μετέχων υἱὸς καὶ θεὸς ἐκλήθη. εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον καὶ ἀσεβές, λέγοντος μὲν τοῦ πατρός· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[2]), λέγοντος δὲ καὶ τοῦ υἱοῦ πατέρα ἴδιον εἶναι τὸν θεόν[3]), [g] δῆλον ὅτι οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστι τὸ μετεχόμενον. τοῦτο δὲ πάλιν ἐὰν ἕτερον ᾖ παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ, τὸ ἶσον ἄτοπον ἀπαντήσει, μέσου πάλιν εὑρισκομένου [h] τούτου ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, ἥτις ποτέ ἐστι.

1) Ioan. 16, 14. 2) Matth. 3, 17. 17, 5. 3) Ioan. 8, 54.

a. Sic Seguerian. Reg. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi μή omittunt.
b. Sic Seguer. At Reg. ἴδιον καὶ φύσει. Alii et editi φύσει ἴδιον.
c. Seguerian. υἱὸν θεοῦ. Mox Gobler. et Felckm. 1. καὶ ἐλέγχειν αὐτούς.
d. In Seguer. deest ἐστίν. Felckm. 2. et 5. ἐστὶν ὁ θεός.

impii sunt habendi, quod tempora significent et Rationis sive Verbi P. 419. expertem audeant Deum ipsum fingere.

15. Quod si Filii nomen et ipsi admittunt, ne palam ab omnibus condemnentur, sed tamen eum proprium naturae Patris fetum esse inficiantur, quasi scilicet absque partium et divisionum suspicione id fieri non queat; sane eum negant nihilominus, quippe qui illum non verum sed solo nomine Filium esse velint. Ceterum an non graviter errant, qui eodem modo de re non corporea ac de corporea ratiocinantur, quique ob propriae naturae imbecillitatem, quod proprium et naturale est Patris, non verentur negare? Profecto si ita est, superest, ut cum minime intelligant, quomodo sit Deus vel qualis sit Pater, eundem quoque plane negent, quandoquidem fetum Patris nonnisi ex seipsis insani metiuntur. Verum illos ita affectos arbitrantesque, esse non posse Dei Filium, miserari aequum mihi videtur; haud tamen ab re fuerit illos interrogare et convincere, si forte vel hoc pacto ad sensum et rationem queant revocari. Si secundum vos Filius est ex ni- P. 420. hilo nec fuit antequam natus est, prorsus sequitur, ut ipse quoque nonnisi participatione Filius, Deus et Sapientia sit appellatus. Nam ita etiam res aliae omnes sunt constitutae, quae et sanctificatae glorificantur. Cuius ergo ille sit particeps, vos dicere necesse omnino est. Res enim aliae omnes Spiritus sunt participes, ipsum autem cuiusnam rei participem dicetis? Spiritus? Atqui ipse Spiritus a Filio potius accipit, ut idem Filius testatur, absurdumque dictu est, hunc ab illo sanctificari. Igitur Patris fit particeps; id enim superest et necessario dicendum. Sed quid tandem, vel unde illud est? Si aliquid extrinsecus excogitatum a Patre, non iam Patris erit particeps, sed eius, quod extrinsecus est, nec proinde secundum post Patrem locum obtinebit, cum rem illam ante se habeat, nec item Patris erit dicendus Filius, sed illius, cuius factus particeps, et Filius et Deus est nuncupatus. Quod quidem si absurdum et impium merito videatur, cum dicat Pater: *Hic est Filius meus dilectus*, ipseque Filius proprium suum Patrem Deum esse affirmet, liquet utique, nihil extrinsecus sed ex substantia Patris esse id, cuius fit particeps. Si porro istud fuerit aliud praeter Filii naturam, aeque absurdum erit, cum hoc idem medium quid reperiatur esse ex Patre et ex natura Filii, quaecumque tandem illa sit.

e. Basil. et Anglican. *μετέχον*. Mox Basil. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ ἔξωθεν ἐπιγενομένου*. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ οὐκέτι δὲ αὐτός*.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μετὰ τοῦ πατρός*.

g. Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckman. 1. At editi *δηλονότι*. Ibid Seguer. *ἀλλ᾽ ἐκ τῆς οὐσίας*. Editi et alii *ἀλλὰ τῆς οὐσίας*.

h. Seguer. Anglican. Gobler. et Felckman. 1. *τοῦτε*. Basil. *τοῦτο*.

P.420. 16. Τοιούτων δὴ οὖν ἀτόπων καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἀναφαινομένων λογισμῶν, ἀνάγκη λέγειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον αὐτοῦ σύμπαν εἶναι τὸν υἱόν· τὸ γὰρ ὅλως μετέχεσθαι τὸν θεὸν ἶσόν ἐστι λέγειν ὅτι καὶ γεννᾷ· [a]τὸ δὲ γεννᾷν τί σημαίνει ἢ υἱόν; αὐτοῦ γοῦν τοῦ υἱοῦ μετέχει τὰ πάντα κατὰ τὴν τοῦ [b]πνεύματος γινομένην παρ' αὐτοῦ χάριν, καὶ φανερὸν ἐκ τούτου γίνεται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς μετεχόμενον, τοῦτό ἐστιν ὁ υἱός· αὐτοῦ γὰρ [c]τοῦ υἱοῦ μετέχοντες τοῦ θεοῦ μετέχειν λεγόμεθα, καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος· ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως[1]), [d]ὥς φησι καὶ ὁ ἀπόστολος· οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε[2]); καί· ἡμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσμεν ζῶντος[3]). καὶ αὐτὸν δὲ τὸν υἱὸν βλέποντες ὁρῶμεν τὸν πατέρα, ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ ἔννοια καὶ κατάληψις γνῶσίς ἐστι περὶ τοῦ πατρός, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον εἶναι γέννημα· ὥσπερ δὲ τὸ μετέχεσθαι οὐκ ἄν τις ὑμῶν ἔτι πάθος εἴποι καὶ μερισμὸν τῆς
P.421. τοῦ θεοῦ οὐσίας ([e]δεδήλωται γὰρ καὶ ὡμολόγηται μετέχεσθαι τὸν θεόν, καὶ ταὐτὸν εἶναι μετέχεσθαι καὶ γεννᾷν), οὕτως τὸ γέννημα οὐ πάθος οὐδὲ μερισμός ἐστι τῆς μακαρίας ἐκείνης οὐσίας. οὐκ ἄπιστον ἄρα ἐστὶν υἱὸν ἔχειν τὸν θεόν, τῆς ἰδίας οὐσίας τὸ γέννημα· οὐδ' ἄρα πάθος καὶ μερισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ σημαίνομεν, λέγοντες υἱὸν καὶ γέννημα, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ γνήσιον καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ μονογενὲς [f]τοῦ θεοῦ γινώσκοντες οὕτω πιστεύομεν. τούτου δὲ οὕτως πεφασμένου καὶ δεικνυμένου, ὅτι τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα τοῦτό ἐστιν ὁ υἱός, οὐδενὶ λοιπὸν ἀμφίβολον ἀλλὰ καὶ πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ σοφία καὶ ὁ λόγος τοῦ πατρός, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα κτίζει καὶ ποιεῖ, καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα, [g]ἐν ᾧ τὰ πάντα φωτίζει καὶ ἀποκαλύπτεται οἷς ἐὰν θέλῃ, τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ χαρακτὴρ καὶ εἰκών, ἐν ᾧ θεωρεῖται καὶ γινώσκεται, διὸ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰσι (καὶ γὰρ ὁ τοῦτον βλέπων βλέπει καὶ τὸν πατέρα[4])), τοῦτό ἐστιν ὁ Χριστός, ἐν ᾧ τὰ πάντα λελύτρωται, καὶ πάλιν τὴν καινὴν εἰργάσατο κτίσιν[5]). [h]τοῦ δὲ υἱοῦ πάλιν οὕτως ὄντος, οὐχ ἁρμόζει, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα, ἢ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. ὁ γὰρ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας

1) 2. Petr. 1, 4. 2) 1. Cor. 3, 16. 3) 2. Cor. 6, 16. 4) Ioan. 14, 9. 5) 2. Cor. 5, 17.

a. Sic. Seguer. Alii vero τὸ δὲ γεννᾷ.
b. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. atque ita legit Nannius. Editi πατρὸς γενομένην. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. ἐκ τούτου γίνεται. Editi ἐκ τούτου δείκνυται.
c. Seguerian. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. τοῦ υἱοῦ μετέχοντες. Editi τοῦ υἱοῦ μετέχοντος.
d. Gobler. et Felckm. 1. ὡς καὶ Παῦλός φησιν. Mox Seguerian. ἡμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσμεν ζῶντος, ut et habent aliqui

16. Quoniam ergo has sententias absurdas atque a veritate alienas esse evidens est, dicendum est necessario, id quod est ex substantia Patris, proprium omnino eius esse Filium. Deum enim participari idem prorsus est ac Deum generare. Quid porro vox generare aliud significat quam Filium? Itaque res omnes Filii fiunt participes secundum Spiritus gratiam quae ab eo datur, idque inde fit manifestum, quod ipse quidem Filius nullius est particeps; quod autem ex Patre alios sui participes facit, hoc ipsum est Filius. Nos enim cum ipsius Filii participes efficimur, Dei participes esse dicimur, idque ipsum est, quod aiebat Petrus: *ut efficiamini divinae consortes naturae*, quemadmodum et Apostolus dicit: *Nescitis quia templum Dei estis?* et *Nos enim templum Dei viventis sumus.* Ipsum similiter Filium intuentes Patrem intuemur, cognitio enim et comprehensio Filii Patris est agnitio, quia proprius est ex eiusdem natura fetus. Porro ut nemo vestrum iam dixerit, Dei participem fieri esse divinae naturae passionem et divisionem (nam ostensum et concessum est Deum participari, idemque esse illum participari ac generare), ita quoque cum genitum a Deo Filium dicimus, nec passionem ullam nec divisionem beatae illius naturae significamus. Non itaque incredibile est, Deo esse Filium, qui propriae eius naturae sit fetus, neque passionem aut divisionem divinae naturae innuimus, cum Filium et fetum dicimus; sed potius ita credimus, quia id, quod genuinum, verum et unigenitum Dei est, cognoscimus. Quod cum hoc modo expositum probatumque fuerit, nempe id, quod ex Patris natura est genitum, eiusdem esse Filium; nemini iam dubium esse debet sed imo planum et perspicuum, hunc ipsum esse Sapientiam et Verbum Patris, in quo et per quod omnia creat et efficit. Hic ipse inquam eius splendor est, in quo omnia illuminat et quibus voluerit se patefacit, hic ipse figura ac imago eius est, in quo conspicitur et cognoscitur, quam ob causam et ipse et Pater unum sunt*: hic ipse denique est Christus, in quo omnia redemta sunt, et novam rursus perfecit creaturam. Cum igitur huiusmodi sit Filius, non convenit, imo valde periculosum est asseverare, eum ex nihilo esse factum vel non fuisse antequam natus est. Qui enim ita de eo, quod Patris naturae proprium est, loquitur, in

P. 420.

P. 421.

* [*Adde:* nam qui hunc videt, videt et Patrem.]

codices mss. novi Testamenti. Goblerian. et Felckman. 1. *ἡμεῖς γὰρ ναοί ἐσμεν θεοῦ ζῶντος.* Editi *καὶ ἡμεῖς ναοί ἐσμεν* etc.

e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi autem et alii *δεδώκατε γὰρ καὶ ὡμολογήκατε.*

f. Seguer. et Reg. *ἐκ τοῦ θεοῦ.*

g. Sic Seguer. et Reg. At editi *ἐν ᾧ πάντα.* Mox Basil. Reg. et Anglic. *ἐὰν θέλῃ.* Seguerian. *ἐὰν ἐθέλῃ.* Editi *ἐὰν θέλει.*

h. Reg. et Felckm. 5. *τοῦτ' ἐ υἱοῦ.*

P. 421. τοῦ πατρὸς οὕτως λέγων καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φθάνει βλασφημῶν, τὰ τοιαῦτα φρονῶν περὶ αὐτοῦ, οἷα καὶ περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννήματος φανταζόμενος καταψεύδεται.

17. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἀνατρέπειν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ὅμως δὲ καὶ ἐκ τούτου ἄν τις ἴδοι τὸ ἀλλόδοξον αὐτῆς. εἰ ποιητὴς καὶ κτίστης ἐστὶν ὁ θεός, διὰ υἱοῦ δὲ τὰ ποιήματα κτίζει, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἰδεῖν τὰ γινόμενα ἢ διὰ τοῦ λόγου γινόμενα, πῶς οὐ βλάσφημον, ποιητοῦ ὄντος τοῦ θεοῦ, λέγειν τὸν [a]δημιουργικὸν αὐτοῦ λόγον καὶ τὴν σοφίαν μὴ εἶναί ποτε; ἶσον γάρ ἐστιν εἰπεῖν ὅτι μηδὲ ποιητής ἐστιν ὁ θεός, οὐκ ἔχων ἴδιον ἐξ αὐτοῦ δημιουργικὸν λόγον, ἀλλ' ἔξωθεν ἐπεισαγόμενός ἐστι καὶ ξένος αὐτοῦ, καὶ ἀνόμοιος κατ' οὐσίαν [b]τυγχάνων, ἐν ᾧ δημιουργεῖ. ἔπειτα λεγέτωσαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ κἂν ἐκ τούτου βλεπέτωσαν τὴν δυσσέβειαν ἑαυτῶν ἐκ τοῦ λέγειν· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν [c]πρὶν γεννηθῇ. εἰ γὰρ οὐκ ἀϊδίως συνέστιν ὁ λόγος τῷ πατρί, οὐκ ἔστιν ἡ τριὰς ἀΐδιος, ἀλλὰ μονὰς μὲν ἦν πρότερον, ἐκ προσθήκης δὲ γέγονεν ὕστερον τριάς, καὶ [d]προϊόντος τοῦ χρόνου κατ' αὐτοὺς ηὔξησε καὶ συνέστη τῆς θεολογίας ἡ γνῶσις. πάλιν τε εἰ οὐκ ἔστιν ὁ υἱὸς ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα,
P. 422. ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων [e]γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων συνίσταται τριάς, καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν τριὰς ἀλλὰ μονάς, καὶ ποτὲ μὲν ἐλλειπὴς τριάς, ποτὲ δὲ πλήρης, ἐλλειπὴς μέν, [f]πρὶν γένηται ὁ υἱός, πλήρης δέ, ὅτε γέγονε, καὶ λοιπὸν καὶ τὸ γενητὸν τῷ κτίστῃ συναριθμεῖται, καὶ τό ποτε μὴ ὂν [g]τῷ ἀεὶ ὄντι συνθεολογεῖται καὶ συνδοξάζεται, καὶ τό γε μεῖζον ἀνόμοιος ἑαυτῆς ἡ τριὰς εὑρίσκεται, ξέναις καὶ ἀλλοτρίαις φύσεσί τε καὶ ταῖς οὐσίαις συνισταμένη, τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰπεῖν ἢ γενητὴν [h]τὴν τῆς τριάδος σύστασιν. ποταπὴ οὖν αὕτη θεοσέβεια, ἡ μηδὲ ἑαυτῇ ὁμοία τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ προσθήκης χρόνων πληρουμένη, καὶ ποτὲ μὲν [i]μὴ οὕτως, ποτὲ δὲ οὕτως οὖσα; εἰκὸς γὰρ αὐτὴν καὶ πάλιν λήψεσθαι προσθήκην, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον, [k]ὡς ἅπαξ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ προσθήκης ἔσχε τὴν σύστασιν. οὐκ ἀμφίβολον δὲ ὅτι καὶ δυνατὸν αὐτὴν μειοῦσθαι, τὰ γὰρ προστιθέμενα φανερὸν ὅτι καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύναται.

18. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως, μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστι [l]γενητὴ ἡ τριάς,

a. Basil. *δημιουργόν.* Felckm. 5. *δημιουργικὸν αὐτόν.*
b. Seguer. *τυγχάνει ὁ λόγος, ἐν ᾧ.* Paulo post idem *κἂν ἐκ τούτων.* Felckman. 2. et editio Commel. *δὲ ἐκ τούτου.*
c. Sic Seguer. Basil. et Felckm. 5., quae et vertunt Nannius et Omnibonus. In aliis et editis deest *καὶ οὐκ ἦν.*
d. Seguer. *προϊόντος τοῦ χρόνου τοῦ ὄντος.* Idem paulo post *πάλιν δὲ, εἰ οὐκ ἔστιν.*
e. Sic Seguerian. et Reg., ut et legerant Omnibonus et Nannius. In editis desunt *γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων.*
f. Sic Seguer. Editi vero et alii *πρὸ τοῦ γένηται υἱός.* Mox Goblerian. Reg.

ipsum etiam Patrem profert blasphemiam, eadem de illo sentiens, quae de eius fetu false comminiscitur. P. 421.

17. Id sane unum satis fuerit ad Arianam haeresim penitus evertendam; verumtamen quam a recta fide aliena illa sit, licet etiam ex hoc ratiocinio perspicere. Si Deus effector et creator est, si item res factas creavit per Filium, nullaque res facta est, quae per Filium non sit facta; an non maxime impium est, cum Deus sit rerum effector, contendere, opifex eius Verbum et Sapientiam aliquando non fuisse? Idem enim plane est ac si diceretur, Deum rerum effectorem omnino non esse, quippe cum propriam ex seipso opificem Rationem seu Verbum non habeat, sed adventitium atque ab eo alienum naturaque dissimile sit Verbum illud, in quo res creat. Deinde nobis explicent, imo suam inde agnoscant impietatem, qua dicunt; Fuit aliquando cum non esset, et Non fuit antequam natus est. Nimirum si Verbum cum Patre non est ab omni aeternitate, non est profecto aeterna Trinitas; sed primo quidem fuit unitas, postea vero ex accessione facta Trinitas est, ac progressu temporis crevit ex illorum sententia constitutaque est theologiae cognitio. Insuper si Filius non est proprius naturae Patris fetus, sed e nihilo est factus, ex nihilo igitur constabit quoque Trini- P. 422. tas, fuitque aliquando, cum non esset trinitas sed unitas, fuit item Trinitas aliquando imperfecta et aliquando perfecta, imperfecta quidem antequam fieret Filius, perfecta autem postquam idem factus est, atque exinde res facta coepit creatori annumerari, et is, qui aliquando non fuit, cum eo, qui semper fuit, Deus agnosci et coli. Quin etiam, quod gravius est, ipsa Trinitas sui ipsius erit dissimilis, quippe quae ex externis alienisque naturis et substantiis sit constituta; quod sane nihil aliud est quam factam sive creatam Trinitatis constitutionem dicere. Cuiusmodi igitur illa censenda est religio, quae nec sui similis est, sed temporum progressu perficitur, quaeque modo non ita modo ita sit? Siquidem verisimile est, illam iterum incrementum accepturam, idque infinite, quemadmodum primum ex additamento constituta est. Nec vero dubium est, quin eadem possit decrescere; constat enim ea, quae adduntur, tolli similiter posse.

18. Verum ita non est; absit. Non est inquam facta Trinitas,

Felckm. 1. et 5. τὸ γεννητὸν τῷ κτίστῃ et infra ἢ γεννητὴν τὴν τῆς τριάδος.

g. Seguerian. σὺν τῷ ἀεὶ ὄντι θεολογεῖται

h. Seguerian. τήν omittit. Mox idem, Gobler. et Felckm. 1. ποταπὴ οὖν. Editi et alii ποταπὴ δέ. Ibidem Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. θεοσέβεια ἣ μηδὲ ἑαυτῇ ὁμοία. Basil. Reg. et Felckm. 5. habent item θεοσέβεια ἣ μηδέ. Editi et alii θεοσέβεια μηδὲ αὑτῆς ὁμοία.

i. Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. μὴ οὖσα, ποτὲ δέ etc.

k. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ὡς ἅπαξ. Editi et alii ἕως ἅπαξ.

l. Felckm. 2. et editio Commel. γενετὴ

P. 422. ἀλλ᾽ ἀΐδιος καὶ μία θεότης ἐστὶν ἐν τριάδι, καὶ μία δόξα τῆς
ἁγίας τριάδος. καὶ σχίζειν αὐτὴν εἰς διαφόρους φύσεις τολμᾶτε!
τοῦ πατρὸς ἀϊδίου ὄντος, τὸν συγκαθήμενον αὐτῷ λόγον λέγετε
[a]ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν! τοῦ δὲ υἱοῦ συγκαθημένου τῷ πατρί,
ἐνθυμεῖσθε τοῦτον μακρύνειν ἀπ᾽ αὐτοῦ! κτίζουσά ἐστι καὶ δη-
μιουργὸς ἡ τριάς, καὶ οὐ φοβεῖσθε καταφέροντες αὐτὴν εἰς τὰ ἐξ
οὐκ ὄντων! οὐκ αἰδεῖσθε τὰ δοῦλα συνεξισάζοντες τῇ εὐγενείᾳ
τῆς τριάδος, καὶ τὸν βασιλέα κύριον Σαβαὼθ τοῖς ὑπηκόοις συν-
τάττοντες! παύσασθε [b]συμφύροντες τὰ ἄμικτα, μᾶλλον δὲ τὰ μὴ
ὄντα τῷ ὄντι! οὐκ ἔστι ταῦτα λέγοντας ἐνεγκεῖν δόξαν καὶ τιμὴν
τῷ κυρίῳ, ἀλλὰ ἀδοξίαν καὶ ἀτιμίαν· ὁ γὰρ ἀτιμάζων τὸν υἱὸν
ἀτιμάζει τὸν πατέρα. [c]εἰ γὰρ νῦν ἐν τριάδι ἡ θεολογία τελεία
ἐστί, καὶ αὕτη ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θεοσέβειά ἐστι, καὶ τοῦτό ἐστι
τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια, ἔδει τοῦτο οὕτως ἀεὶ εἶναι, ἵνα μὴ το
καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια [d]ἐπιγένηται, καὶ ἐκ προςθήκης [e]συνίσταται
τὸ τῆς θεολογίας πλήρωμα. ἔδει οὖν τοῦτο ἀϊδίως εἶναι· εἰ δὲ
μὴ ἀϊδίως ἦν, ἔδει μηδὲ νῦν οὕτως αὐτὴν εἶναι, ἀλλ᾽ οὕτως εἶναι,
P. 423. ὥςπερ ἐξ ἀρχῆς ὑμεῖς αὐτὴν ὑποτίθεσθε, ἵνα μηδὲ νῦν τριὰς ᾖ.
ἀλλ᾽ οὐκ [f]ἂν ἀνάσχοιτό τις Χριστιανῶν τῶν τοιούτων αἱρετικῶν·
Ἑλλήνων γὰρ ἴδια ταῦτα, ὥςτε γενητὴν εἰςάγειν τριάδα καὶ τοῖς
γενητοῖς αὐτὴν συνεξισάζειν (τῶν γὰρ γενητῶν ἐστιν ἐλλείψεις καὶ
προςθήκας δέχεσθαι), [g]Χριστιανῶν δὲ ἡ πίστις ἄτρεπτον καὶ τε-
λείαν καὶ ἀεὶ ὡςαύτως ἔχουσαν τὴν μακαρίαν οἶδε τριάδα, καὶ οὔτε
[h]πλέον τι τῇ τριάδι προςτίθησιν, οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην γεγενῆ-
σθαι λογίζεται· ἑκάτερον γὰρ τούτων δυςσεβές. διὸ καὶ ἀμιγῆ
μὲν αὐτὴν γινώσκει τῶν [i]γενητῶν, ἀδιαίρετον δὲ τὴν ἑνότητα τῆς
θεότητος αὐτῆς φυλάττουσα προςκυνεῖ, καὶ φεύγει μὲν τὰς τῶν
Ἀρειανῶν βλασφημίας, ὁμολογεῖ δὲ καὶ οἶδεν ἀεὶ εἶναι τὸν υἱόν·
ἔστι γὰρ ἀΐδιος [k]ὡς ὁ πατήρ, οὗ καὶ ἔστι λόγος ἀΐδιος· καὶ γὰρ
καὶ τοῦτο πάλιν ἴδωμεν.

19. Εἰ πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς ἐστι καὶ λέγεται ὁ θεός, ὡς διὰ μὲν Ἱερεμίου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος[1]), καὶ πάλιν· θρόνος δόξης [l]ὑψωμένος, ἁγίασμα ἡμῶν, ὑπομονὴ Ἰσραήλ,

1) Ierem. 2, 13.

ἡ τριάς. Mox Seguer. et Reg. κἂν σχίζειν. Alii vero et editi καὶ σχίζειν, ut et legit Omnibonus.

a. Sic Seguerianus. In aliis et editis deest ὅτι.

b. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii φύροντες. Mox Seguer. τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. Editi et alii τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα τῷ ὄντι.

c. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. et Felckm. 5. εἰ γὰρ νῦν ἐν τριάδι θεολογία. Editio Commel. ἡ γὰρ νῦν ἐν τριάδι θεολογία. Mox Seguer. αὕτη ἀληθής etc. Idem ibid. Angl. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. θεοσέβεια. Editi et alii εὐσέβεια.

d. Seguer. ἐπιγένηται. Alii et editi ἐπιγίνεται.

sed aeterna atque una est in Trinitate divinitas, una pariter est sanctae Trinitatis gloria: vos tamen eam in diversas naturas diffindere audetis, cumque Patrem aeternum esse concedatis, ipsi de Verbo, quod illi assidet, dicitis: Fuit aliquando cum non esset, Filiumque Patri assidentem ab eodem removere non dubitatis! Creatrix est et opifex Trinitas; haud tamen reformidatis, eam inter res e nihilo factas deiicere, nec veremini servos pares facere nobilissimae Trinitati, summumque regem Dominum Sabaoth inter subditos collocare! Desinite ea, quae commisceri non queunt, imo ea, quae non sunt, cum illo qui est, simul permiscere! Qui ista proferunt, non gloria et honore sed ignominia et contumelia Dominum afficiunt. Nam qui Filio infert iniuriam, infert et Patri. Si enim nunc perfecta est in Trinitate theologia, eiusque agnitio vera et sola est religio, atque hoc est, quod et rectum et ipsa veritas est; id certe semper ita fuisse oportuit, ne id, quod rectum et veritas est, quid adventitium esse aut theologiae complementum ex accessione constituti putetur. Id inquam necesse omnino fuit esse ab aeternitate; nam si ab aeternitate non fuisset, nec nunc haec ipsa theologia sive divinitatis notio talis esse oporteret, sed qualem ab initio fuisse fingitis, ut neque nunc esset Trinitas. Verum nemo Christianus tam petulantes pertulerit haereticos. Haec enim Gentilium propria sunt, ut factam inducant Trinitatem eamque cum rebus factis coniungant. Siquidem rerum factarum est defectiones et accessiones suscipere. At Christianorum fides immutabilem ac perfectam suique semper similem beatam agnoscit Trinitatem, nec quicquam amplius Trinitati addit, neque eam unquam defecisse cogitat. Nam utrumque dictu impium est. Hinc eam non ignorat cum rebus factis nequaquam esse permixtam, individuamque eius divinitatis unitatem et servat et adorat, ab Arianorum abhorret impietatibus, confiteturque et novit semper fuisse Filium. Aeternus enim est ut Pater, cuius est Verbum aeternum. Id enim iterum libeat dispicere.

P. 422.

P. 423.

19. Si sapientiae et vitae fons est et dicitur Deus, uti per Ieremiam ait: *Me dereliquerunt fontem aquae vivae*, et rursus: *Thronus gloriae excelsus, sanctificatio nostra, expectatio Israël, Domine,*

e. Forte συνιστᾶται.

f. Sic Basil. Anglic. Reg. Felckm. 2. et 5. At Seguer. et Felckm. 1. οὐκ ἀνέχοιτο. Gobler. οὐκ ἀνέσχοιτο. Mox Felckm. 2. et editio Commel. Ἑλλήνων γὰρ ταῦτα. Ibid. Reg. et Felckm. 5. γενετὴν εἰςάγειν et mox γεννητοῖς et γεννητῶν.

g. Sic Seguer. Reg. Basil. et Anglican. At editio Commel. χριστιανοῦ δέ.

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckman 1. Reg. vero πλεῖόν τι τῇ. Felckm. 2. et editio Commel. πλεῖον τῇ. Ibid. Seguer. οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην. Editi et alii οὐδὲ ἐνδεῆ ταύτην.

i. Reg. et Felckm. 5. τῶν γεννητῶν.

k. Sic Reg. et Seguer. In editis ὡς deest. Mox Seguer. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν. Editi et alii καὶ γαρ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν. Ibid. Anglican. ἡ πηγὴ τῆς σοφίας.

l. Sic Seguer. et Ierem. 17, 12 Editi vero et alii ὑψούμενος, ἁγίασμα ὑμῶν.

P. 423. κύριε, πάντες οἱ ἐγκαταλιπόντες σε αἰσχυνθήτωσαν· ἀφεστηκότες, ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν· ὅτι ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν κύριον[1]), ἐν δὲ τῷ Βαροὺχ [a]γέγραπται· ἐγκατελίπετε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας[2])· [b]ἀκόλουθον ἂν εἴη τὴν ζωὴν καὶ τὴν σοφίαν μήτε ξένα τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς εἶναι, ἀλλ' ἴδια, μήτε ἀνύπαρκτά ποτε εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ εἶναι. ἔστι δὲ [c]ταῦτα ὁ υἱὸς ὁ λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή[3]), καί· ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν[4]). πῶς τοίνυν οὐκ ἀσεβεῖ ὁ λέγων· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός; ἶσον γάρ ἐστιν εἰπεῖν· ἦν ποτε [d]ὅτε ἡ πηγὴ ξηρὰ ἦν χωρὶς τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας. ἡ δὲ τοιαύτη οὐκ ἂν εἴη πηγή, τὸ γὰρ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν οὐκ ἔστι πηγή. ὅσης δὲ ἀτοπίας γέμον ἐστὶ τοῦτο! ὁ μὲν γὰρ θεὸς τοὺς ποιοῦντας αὐτοῦ τὸ θέλημα ἐπαγγέλλεται ὡς πηγὴν ἔσεσθαι, [e]ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ, λέγων διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· καὶ ἐμπλησθήσῃ, καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή σου, καὶ τὰ ὀστᾶ σου [f]πιανθήσεταί, καὶ ἔσται ὡς κῆπος μεθύων, καὶ ὡς πηγή, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ[5])· οὗτοι δὲ τὸν θεὸν λεγόμενον καὶ ὄντα πηγὴν τῆς σοφίας ἄγονον αὐτὸν καὶ λείψαντά ποτε τῆς ἰδίας σοφίας δυςφημεῖν τολμῶσιν. ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τούτων ἐστὶ ψεύδη, ἡ δὲ ἀλήθεια μαρτυρεῖ
P. 424. πηγὴν ἀΐδιον εἶναι τὸν θεὸν τῆς ἰδίας σοφίας. ἀϊδίου δὲ τῆς πηγῆς οὔσης, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν σοφίαν ἀΐδιον εἶναι δεῖ, ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ τὰ πάντα γέγονεν, ὡς ψάλλει Δαβίδ· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας[6]), καὶ Σολομών φησιν· ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει[7]). [g]αὐτή τε ἡ σοφία ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης φησίν, ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[8])· καὶ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. εἷς γὰρ θεὸς [h]ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ[9]). εἰ δὲ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη συναριθμούμενος τοῖς πᾶσιν. ὁ γὰρ τολμῶν τὸν δι' οὗ τὰ πάντα λέγειν ἕνα εἶναι τῶν πάντων, πάντως δή που καὶ περὶ θεοῦ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, τὸ αὐτὸ [i]λογίσεται. εἰ δὲ τοῦτο ὡς ἄτοπον φεύγει τις, καὶ διίστησιν ὡς ἄλλον ἀπὸ τῶν πάντων τὸν θεόν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὸν μονογενῆ υἱόν, ἴδιον ὄντα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ἄλλον λέγειν εἶναι

1) Ierem. 17, 12. 13. 2) Baruch. 3, 12. 3) Ioan. 14, 6. 4) Prov. 8, 12. 5) Esa. 58, 11. 6) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 7) Prov. 3, 19. 8) Ioan. 1, 3. 9) 1. Cor. 8, 6.

Ibid. Seguer. πάντες οἱ καταλιπόντες σε καταισχυνθήσονται· ἀφεστηκότες ἀπὸ τῆς γῆς γραφήσονται.

a. Felckm. 2. et editi γέγραπται, ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν κύριον, καὶ ἐγκατελίπετε etc. Ibid. Reg. Anglic. et Basil. ἐγκατελίπατε.

b. Editio Commel. εἴη ἀκόλουθον ἄν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀκόλουθον ἂν εἴη τὴν πηγήν. Paulo post Seguer. ἀλλ' ἀΐδια, μήτε ἀνύπαρκτα.

omnes qui dereliquerunt te, confundantur; qui recesserunt, in terra P. 423.
scribantur; quoniam dereliquerunt fontem vitae Dominum; item apud
Baruch scriptum est: *Dereliquistis fontem sapientiae;* consentaneum
valde fuerit, vitam et sapientiam non quid alienum sed proprium naturae fontis esse, neque aliquando non exstitisse, sed semper fuisse.
Atqui haec omnia ipse est Filius, qui dicit: *Ego sum vita,* et *Ego sapientia habito in consilio.* An non igitur impius habendus ille est,
qui ait: Fuit aliquando cum non esset Filius? Namque idem est ac
si diceretur: Fuit aliquando, cum fons esset aridus absque vita et sapientia. Atqui si huiusmodi esset, fons certe non esset; nam quod
non ex seipso gignit, fons utique non est. At quam istud absurdum
est! Etenim Deus eos, qui suae ipsius voluntati parent, promittit instar fontis futuros, a quo nunquam deficiet aqua. Sic enim ipse per
Isaiam Prophetam loquitur: *Et satiaberis quemadmodum concupiscit
anima tua, et ossa tua pinguia fient, et erunt velut hortus irriguus,
et tanquam fons, a quo aqua non deficiet.* Illi autem Deum, qui quidem dicitur et est fons sapientiae, sterilem atque sine propria Sapientia aliquando fuisse improbissime audent affirmare. Verum falsa sunt,
quae ab illis dicuntur. At testatur Veritas, Deum propriae Sapientiae
aeternum fontem esse; ac proinde cum fons aeternus sit, necesse quo- P. 424.
que est Sapientiam aeternam esse. In ipsa siquidem omnia facta sunt,
ut psallit David: *Omnia in Sapientia fecisti.* Salomon item ait: *Deus
Sapientia fundavit terram, praeparavit caelos prudentia.* Haec porro
Sapientia Verbum est, et *per ipsum,* ut ait Ioannes, *facta sunt omnia,
et sine ipso factum est nihil.* Denique ipse est Christus. Nam *unus
Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum; et unus Dominus Iesus
Christus, per quem omnia et nos per ipsum.* Si porro omnia per
ipsum, ipse profecto inter omnia numerandus non est. Qui enim
eum, *per quem omnia,* unum omnium esse dicere ausus fuerit, ille de
Deo, *ex quo omnia,* idem plane sentiet. Quod si quis id tanquam
maxime absurdum procul reiiciat, Deumque ab omnibus ut alium discriminet, consequens sane fuerit, ut unigenitus Filius, qui Patris naturae est proprius, alius quoque ab omnibus esse censeatur. Atqui

c. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 5. Editi vero *ταῦτα υἱὸς ὁ λέγων.* Mox Goblerian. et Felckm. 1. *ἡ σοφία κατεσκεύασα.*

d. Sic Seguer. In editis et aliis deest *ὅτε.* Paulo post Reg. et Felckm. 5. *εἰ δὲ τοιαύτη.* Et mox Seguer. Reg. Basil. *ἐξ ἑαυτοῦ.* Editi et alii *ἐξ αὐτοῦ.*

e. Seguer. *ἢ.* Idem et Goblerian. et Felckm. 1. *ἐξέλειπεν.*

f. Sic Seguer. Reg. et Esaiae 58, 11. Basil. Anglican. Felckm. 5. *ποιηθήσεται.* Editi *πιανθήσονται.* Mox Seguer. *ἢ μὴ ἐξέλιπεν.*

g. Reg. et Basil. *αὕτη τε.* Anglic. *αὕτη δέ.*

h. Seguer. omittit *ὁ πατήρ.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *λογίσηται.* Basil. *λογίζεται.* Paulo post Seguer. *τῶν πάντων τὸν θεόν.* Editi *πάντων θεόν.*

P. 424. τῶν πάντων· μὴ ὄντος δὲ αὐτοῦ τῶν πάντων, οὐ θέμις ἐπ᾽ αὐτοῦ λέγειν τὸ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν καὶ οὐκ ἦν πρὶν [a] γεννηθῇ. αἱ τοιαῦται γὰρ φωναὶ κατὰ τῶν ποιημάτων ἁρμόζουσι λέγεσθαι, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς τοιοῦτός ἐστιν, οἷός ἐστιν [b] ὁ πατήρ, οὗ καὶ ἔστι τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα, λόγος καὶ σοφία. τοῦτο γὰρ ἴδιον τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τοῦτο τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ δείκνυσιν ἴδιον, ὥςτε [c] μήτε τὸν θεὸν λέγειν ποτὲ ἄλογον, μήτε τὸν υἱὸν ἀνύπαρκτόν ποτε λέγειν. ἐπεὶ διατί υἱός, εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ; ἢ διατί λόγος καὶ σοφία, εἰ μὴ ἀεὶ καὶ [d] ἴδιον αὐτοῦ;

20. Πότε γοῦν τοῦ ἰδίου χωρὶς ἦν ὁ θεός; ἢ πῶς τις περὶ τοῦ ἰδίου ὡς περὶ ξένου καὶ [e] ἀλλοτριοουσίου δύναται λογίσασθαι; τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, οἷά ἐστι τὰ γενητά, οὐδὲν ὅμοιον κατ᾽ οὐσίαν ἔχει πρὸς τὸν πεποιηκότα, ἀλλ᾽ ἔξωθεν αὐτοῦ [f] ἐστι, χάριτι καὶ βουλήσει αὐτοῦ τῷ λόγῳ γενόμενα, ὥςτε πάλιν δύνασθαι καὶ παύεσθαί ποτε, εἰ θελήσειεν ὁ ποιήσας· [g] ταύτης γάρ ἐστι φύσεως τὰ γενητά. τὸ δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ πατρός (ὡμολόγηται γὰρ ἤδη τοῦτο εἶναι ὁ υἱός) πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ δυςσεβὲς εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν [h] γεννηθῇ, ἀλλ᾽ ἐπισυμβέβηκε καὶ δύναται πάλιν μὴ εἶναί ποτε; τοῦτο δὲ καὶ μόνον ὁ ἐνθυμούμενος κατανοείτω, πῶς τὸ τέλειον καὶ τὸ πλῆρες τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἀφαιρεῖται. καὶ γὰρ φανερώτερον ἄν τις ἴδοι πάλιν τὸ ἄτοπον τῆς αἱρέσεως, ἐὰν ἐνθυμηθῇ, ὅτι ὁ υἱὸς εἰκών ἐστι καὶ ἀπαύγασμα
P. 425. τοῦ πατρὸς καὶ χαρακτὴρ καὶ ἀλήθεια. εἰ γὰρ ὑπάρχοντος φωτὸς [i] ἔστιν εἰκὼν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οὔσης ὑποστάσεως ἔστι ταύτης ὁ χαρακτὴρ ὁλόκληρος, καὶ ὄντος πατρὸς ἔστιν [k] ἡ ἀλήθεια, σκοπείτωσαν οἱ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ εἶδος τῆς θεότητος χρόνῳ μετροῦντες, εἰς πόσον ἀσεβείας βάραθρον πίπτουσιν. εἰ γὰρ οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν [l] γεννηθῇ, οὐκ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ ἡ ἀλήθεια. ἀλλὰ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις· τοῦ γὰρ πατρὸς ὄντος ἦν [m] ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἀλήθεια, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[1]), καὶ τῆς ὑποστάσεως ὑπαρχούσης πάντως εὐθὺς εἶναι δεῖ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εἰκόνα ταύτης· οὐ γὰρ ἔξωθέν ἐστι γραφομένη [n] ἡ τοῦ θεοῦ εἰκών· ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ θεὸς γεννητής ἐστι ταύτης, ἐν ῇ

1) Ioan. 14, 6.

a. Sic Seguer. Basil. Anglic. et Felckman. 2. At Reg. γενηθῇ. Editi γεννηθῆναι.
b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt ὁ πατήρ.
c. Seguer. μήτε. Editi et alii μή.
d. Sic Seguerian., ut et legit Nannius. Editi et alii ἀΐδιον.
e. Seguer. ἀλλοτριοουσίου. Reg. Gobl. et Felckm. 1. ἀλλοτριουσίου. Editi ἀλλοτρίου. Mox Felckm. 2. cum editis ὅσα ἐστί. Alii mss. οἷά ἐστι.
f. Sic Seguer. In editis et aliis deest ἐστί. Ibid. Seguer. τῷ λόγῳ αὐτοῦ.
g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi τοιαύτης γάρ ἐστι

si ipse non est ex omnibus, de illo nefas est dicere: Fuit aliquando P. 424.
cum non esset et Non erat antequam nasceretur. Huiusmodi enim voces de factis quidem rebus apte usurpantur; at ipse Filius talis est, qualis Pater, cuius naturae proprius quoque est fetus, Verbum ac Sapientia. Namque id proprium est Filii erga Patrem, idemque Patrem Filii proprium ostendit, ita ut dici nequeat, vel Deum aliquando sine Verbo seu Ratione fuisse, vel Filium aliquando non exstitisse. Ceteroquin cur diceretur Filius, nisi esset ex ipso? vel quare Verbum et Sapientia appellaretur, nisi et semper et proprius illius esset?

20. Quandonam igitur Deus sine illo fuit, quod ipsius proprium est? vel quis id, quod proprium est, tanquam quid externum et quod diversae sit naturae possit concipere? Enimvero res aliae, quales sunt res factae, nihil natura simile habent cum suo auctore, sed extra eum eiusdem gratia et voluntate per Verbum sunt conditae, adeo ut possint aliquando esse desinere, si nempe placuerit creatori, quippe cum ea sit rerum factarum natura. At quod naturae Patris est proprium (hoc enim esse Filium iam concessum est) an non temerarium et impium est ex nihilo esse dicere, nec fuisse antequam nasceretur, sed adventitium esse, posseque iterum aliquando non esse? Quod qui vel solum cogitat, intelligat quaeso, quomodo possit detrahi perfectio et plenitudo naturae Patris. Hinc enim clarius licebit perspicere, quam absurda sit Ariana haeresis, si nimirum attendatur, Filium Patris imaginem, splendorem et figuram atque veritatem esse. Nam si existente P. 425.
luce imago eius existit splendor, si item substantia existente eiusdem existit integra figura, si denique existente Patre existit veritas, videant, qui divinitatis imaginem et figuram tempore metiuntur, in quantam incidant impietatem. Si enim non fuit Filius antequam nasceretur, nec igitur semper fuit in Deo veritas. Verum id nefas dictu est. Siquidem Patre existente fuit semper in illo veritas, quae Filius est, qui et idem dicit: *Ego sum veritas.* Substantia similiter existente eius figuram et imaginem continuo esse prorsus necesse est. Nec enim extrinsecus depicta est Dei imago, sed ipse Deus eiusdem est genitor, in qua seipsum intuens eadem delectatur, ut ait Filius: *Ego eram qua*

φύσεως τὰ γεννήματα. Paulo post Seguer. *τοῦτο εἶναι υἱός.*

h. Seguer. *γενηθῇ.*

i. Sic Seguer. Editi vero et alii *εἰκών ἐστιν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα.*

k. Sic Seguer. At alii et editi *ἡ ἀλήθεια ὁ υἱός.* Paulo post Seguer. *εἰς ὅσον ἀσεβείας.*

l. Seguer. *γενηθῇ.* Idem ibid. et Reg. *οὐκ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ.* Editi et alii *ἀεί* omittunt.

m. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. Editi autem *ἦν ἂν ἐν αὐτῷ.* Ibidem in Gobleriano et Felckm. 1. desunt *ἥτις ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ λέγων, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.*

n. Sic Seguer. et Reg. In editis deest *ἡ.* Paulo post Felckm. 2. et editio Commel. *ἑαυτὸν ὁ ὁρῶν.*

P. 425. ἑαυτὸν ὁρῶν προςχαίρει ταύτῃ, ὡς αὐτὸς ὁ υἱὸς λέγει· ἐγὼ ἤμην ᾗ προςέχαιρε[1]). πότε γοῦν οὐχ [a]ἑώρα ἑαυτὸν ὁ πατὴρ ἐν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι; ἢ πότε οὐ προςέχαιρεν, ἵνα τολμήσῃ τις εἰπεῖν· ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ἡ εἰκών, καὶ οὐκ ἦν χαίρων ὁ πατήρ, πρὶν γένηται ἡ εἰκών; πῶς δὲ καὶ ἑαυτὸν ἂν ἴδοι ὁ ποιητὴς καὶ κτίστης ἐν κτιστῇ [b]καὶ γενητῇ οὐσίᾳ; τοιαύτην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν εἰκόνα, οἷός ἐστιν ὁ ταύτης πατήρ.

21. Φέρε τοίνυν, ἴδωμεν τὰ τοῦ πατρός, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα ἐπιγνῶμεν, εἰ αὐτοῦ ἐστιν. ἀΐδιός ἐστιν ὁ πατήρ, ἀθάνατος, δυνατός, φῶς, βασιλεύς, παντοκράτωρ, θεός, κύριος, [c]κτίστης καὶ ποιητής. ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν υἱὸν ἑωρακὼς ἴδῃ τὸν πατέρα[2]). εἰ δὲ μὴ οὕτως ἐστίν, ἀλλ' ὡς οἱ Ἀρειανοὶ φρονοῦσι, γενητός ἐστι καὶ οὐκ ἀΐδιος ὁ υἱός, οὐκ ἔστιν αὕτη τοῦ πατρὸς ἀληθὴς εἰκών, εἰ μὴ ἄρα λοιπὸν ἀπερυθριάσαντες εἴπωσιν, ὅτι καὶ τὸ εἰκόνα λέγεσθαι τὸν υἱὸν οὐχ ὁμοίας οὐσίας ἐστὶ γνώρισμα, ὄνομα δὲ μόνον ἐστὶν αὐτοῦ. ἀλλὰ τοῦτο πάλιν, ὦ χριστομάχοι, οὐκ ἔστιν εἰκὼν οὐδὲ χαρακτήρ. ποία γὰρ ἐμφέρεια τῶν ἐξ οὐκ ὄντων πρὸς τὸν κτίσαντα τὰ οὐκ ὄντα [d]εἰς τὸ εἶναι; ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ οὐκ ὂν ὅμοιον εἶναι δύναται, λειπόμενον τῷ ποτὲ μὴ εἶναι καὶ τῷ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύνταξιν ἔχειν; τοιοῦτον γὰρ αὐτὸν εἶναι θέλοντες οἱ Ἀρειανοὶ λογισμοὺς ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, λέγοντες· εἰ γέννημά ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς καὶ εἰκών, καὶ ὅμοιός ἐστι κατὰ πάντα τοῦ πατρός, ὀφείλει πάντως, ὥςπερ γεγέννηται, γεννᾶν καὶ ὁ υἱὸς καὶ γίνεσθαι καὶ αὐτὸς πατὴρ υἱοῦ, πάλιν τε [e]ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννώμενος γεννᾶν καὶ αὐτός, καὶ καθ' ἑξῆς ἕως εἰς ἄπειρον, τοῦτο γὰρ ὅμοιον δείκνυσι τὸν γεν-
P. 426. νηθέντα τοῦ γεννήσαντος. ἐφευρεταὶ [f]δυςφημιῶν ἀληθῶς οἱ θεομάχοι, οἵτινες, ἵνα μὴ τὸν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσωσι, σωματικὰ καὶ γήϊνα περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς φρονοῦσι, τομὰς καὶ ἀποῤῥοίας καὶ ἐπιῤῥοίας κατηγοροῦντες κατ' αὐτοῦ. εἰ μὲν οὖν ὡς ἄνθρωπός ἐστιν [g]ὁ θεός, γινέσθω καὶ γεννητὴς ὡς ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ὁ υἱὸς ἑτέρου γίνηται πατήρ, καὶ οὕτω καθεξῆς ἐξ ἀλλήλων γινέσθωσαν, ἵνα καὶ εἰς πλῆθος θεῶν ἡ διαδοχὴ κατ' αὐτοὺς αὐξάνῃ. εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός (οὐκ ἔστι γάρ), οὐ

1) Prov. 8, 30. 2) Ioan. 14, 9.

a. Sic Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero ὁρᾷ.
b. καί abest ab editione Commel. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. οἷός ἐστιν. Editi et alii ὥς ἐστιν.
c. Seguer. καὶ κτίστης. Et paulo post pro ἴδῃ idem habet ἑωρακὼς ᾖ.
d. Sic in Seguer. exstat totus hic locus. Alii vero et editi πρὸς τὸ εἶναι, ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ μὴ ὂν ὅμοιον εἶναι δυνατόν; λειπόμενον οὖν τό, ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ τὸ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύστασιν ἔχειν. In Felckm. 1. et Gobleriano deest οὖν post λειπόμενον.

delectabatur. Quandonam ergo seipsum Pater non intuebatur in sui P. 425. ipsius imagine, aut quandonam eadem non delectabatur, ut quis dicere audeat, ex nihilo esse imaginem, nec Patrem delectatum esse antequam imago nasceretur? Quî vero effector et creator seipsum in creata et facta natura posset contemplari? Etenim talis imago esse debet, qualis est eius Pater.

21. Age itaque, quae ad Patrem pertinent inspiciamus, quo possimus dignoscere utrum imago eius sit. Aeternus est Pater, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator et effector. Haec sane eadem in imagine esse oportet, ut vere qui Filium viderit, videat Patrem. Nam nisi ita sit, sed, ut Ariani sentiunt, factus est, non vero aeternus Filius, non est haec vera imago Patris, nisi forte pudore omni exuto dicant, quod Filius imago appellatur, non id esse similis substantiae indicium, sed eius duntaxat nomen esse. Atqui, o impii et hostes Christi, hoc nec imago nec figura est. Quae enim similitudo rerum e nihilo factarum cum illo, qui ea, quae non erant, ut essent creavit? aut quo pacto id, quod non est, eius, qui est, simile esse queat, cuius is defectus est, ut aliquando non fuerit et inter res factas collocatum sit? Ariani igitur cum Filium ita esse velint, sibi ipsis huiusmodi excogitavere ratiunculas. Si Filius, inquiunt, fetus et imago est Patris, si perfecte similis est Patri, debet certe, quemadmodum genitus est, sic et ipse generare fierique et ipse filii pater; qui item ex ipso genitus fuerit, generare et ipse debet, et ita deinceps infinite. Id siquidem genitoris genitum similem ostendit. Blasphemiarum nae illi inventores, qui Dei ipsius hostes, ne fateantur Fi- P. 426. lium Patris esse imaginem, corporea et terrestria de ipso Patre cogitant, excisiones, effluentias, influxionesve in illo prave fingunt. Equidem si Deus hominis similis est, sit etiam eo modo genitor quo homo, Filius fiat pater alterius, atque ita deinceps alii ex aliis procreentur, ut secundum illos in deorum multitudinem crescat ea progenies. At si Deus non est ut homo, uti revera non est, sane nec humana de eo licet cogitare. Etenim brutae animantes atque homines vi primae creationis alii ex aliis successione gignuntur, et is, qui gignitur, ex genito patre

e. Sic Seguer. et Reg. In editis autem ὁ omittitur. Ibid. ad marginem haec habet Reg. *διατί μὴ καὶ υἱὸς γεννᾷ, ἵνα καὶ πατὴρ ᾖ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶν υἱός. Cur non Filius et ipse gignit, ut et pater sit, sed est duntaxat filius.*

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δυσφημίας.* Mox Seguer. *ὁμολογῶσι, σωματικά* etc. Paulo post iidem Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *ἀποῤῥοὰς καὶ ἐπιῤῥοάς.*

g. Sic Seguer. At alii et editi *ὁ υἱός.* Paulo post Seguerian. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *ἑτέρου γένηται.* Ibid. Seguer. *καὶ οὕτω δὲ καθεξῆς.*

P. 426. δεῖ τὰ ἀνθρώπων [a] ἐπ' αὐτοῦ λογίζεσθαι. τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκ δημιουργικῆς ἀρχῆς κατὰ διαδοχὴν ἀλλήλων γεννῶνται, καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ γεννωμένου πατρὸς γεννηθεὶς εἰκότως καὶ αὐτὸς ἑτέρου γίνεται πατήρ, ἔχων ἐκ πατρὸς ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸς γέγονε (διὸ οὐδέ ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις κυρίως πατὴρ καὶ κυρίως υἱός, οὐδὲ ἕστηκεν ἐπ' αὐτῶν [b] τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱός· ὁ γὰρ αὐτὸς υἱὸς γίνεται καὶ πατήρ, υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος, πατὴρ δὲ τοῦ γεννωμένου ἐξ αὐτοῦ)· ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως· οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός· οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ ἐκ πατρός ἐστι, διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸν [c] γεννησόμενον πατέρα, οὔτε ὁ υἱὸς ἐξ ἀποῤῥοίας ἐστὶ τοῦ πατρός, οὐδὲ ἐκ γεννηθέντος πατρὸς γεγέννηται, διὸ οὐδὲ γεγέννηται εἰς τὸ γεννᾶν. ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ πατὴρ κυρίως πατήρ ἐστι καὶ ὁ υἱὸς κυρίως υἱός ἐστι, [d] καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνων ἕστηκε τὸ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ εἶναι καὶ τὸ υἱὸς ἀεὶ υἱὸς εἶναι.

22. Οὐκοῦν ὁ ζητῶν διατί μὴ γεννητικὸς υἱοῦ ὁ υἱὸς ζητείτω διατί μὴ πατέρα ἔσχεν ὁ πατήρ. [e] ἀλλὰ ἄτοπά γε ἀμφότερα καὶ πάσης μεστὰ ἀσεβείας. ὡς γὰρ ὁ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ καὶ οὐκ ἄν ποτε γένοιτο υἱός, οὕτως ὁ υἱὸς ἀεὶ υἱός ἐστι καὶ οὐκ ἄν ποτε γένοιτο πατήρ· καὶ ἐν τούτῳ γὰρ μᾶλλον χαρακτὴρ ὢν καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς δείκνυται, μένων ὅ ἐστι καὶ οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' ἔχων ἐκ τοῦ πατρὸς τὴν ταυτότητα. εἰ μὲν οὖν ὁ πατὴρ μεταβάλλεται, μεταβαλλέσθω καὶ ἡ εἰκών· πρὸς γὰρ τὸν γεννήσαντα οὕτω καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἕστηκεν. εἰ δὲ ἄτρεπτός ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὅ ἐστιν [f] οὕτως διαμένει, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει καὶ οὐ τραπήσεται. ἔστι δὲ [g] ἐκ τοῦ πατρὸς υἱός, οὐκ ἄρα ἕτερόν τι γενήσεται, ἢ ὅπερ ἐστὶ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιον. μάτην ἄρα καὶ τοῦτο ἐπενόησαν οἱ ἄφρονες, ἐξᾶραι θέλοντες ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὴν εἰκόνα,
P. 427. ἵνα [h] τοῖς γενητοῖς τὸν υἱὸν ἐξισάσωσιν. ἐν τούτοις γοῦν αὐτὸν συντάττοντες οἱ περὶ Ἄρειον ἐκ διδασκαλίας Εὐσεβίου, καὶ τοιοῦτον εἶναι νομίζοντες, οἷα τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενά ἐστιν, ἀπεπήδησαν μὲν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, [i] συμφορήσαντες δὲ ἑαυτοῖς ῥημάτια πανουργίας περιήρχοντο κατὰ τὴν ἀρχήν, ὅτε τὴν αἵρεσιν ταύτην ἔπλασσον, καὶ μέχρι δὲ νῦν τινες συναντῶντες ἐξ αὐτῶν

a. Basil. *ἐπ' αὐτῷ.* Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα.* Paulo post Seguer. *ὁ γεννώμενος ἐκ γενομένου πατρός.* Idemque infra et Reg. Gobler. Felckm. 1. *ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ.* Editi *ἐν αὐτῷ τοῦτο* etc.

b. Seguer. *τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱός.* Reg. *τὸ κυρίως πατὴρ καὶ υἱός.* Editi *τὸ πατὴρ καὶ υἱός.*

c. Seguerian. Reg. Anglican. Gobler. et Felckman. 1. *γενησόμενον.* Mox iidem praeter Anglican. et Reg. *ἐξ ἐπιῤῥοῆς.* Seguer. ibid. *οὔτε ἐκ γενηθέντος.*

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἐπὶ τούτων μόνων.* Felckm. 5. *καὶ ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνον.* Editi et alii *καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνον.*

e. Sic Seguerian. Editi autem *ἀλλά γε*

genitus convenienter et ipse alterius fit pater, eam in seipso virtutem P. 426. a patre habens, ex qua et ipse factus est. Hinc in illis non est proprie pater vel proprie filius, nec stabilis vel constans est patris et filii conditio. Idem quippe et filius et pater fit, filius inquam genitoris, pater autem eius, qui ex ipso gignitur. Verum in divinitate non ita se res habet. Nec enim hominum similis est Deus, nec Pater ex patre est, unde nec patrem geniturum gignit, nec Filius est ex effluvio Patris, nec ex genito Patre genitus est, ideoque nec gignitur ut gignat. Hinc in sola Divinitate Pater proprie pater est et Filius proprie filius, atque in his solis constans firmaque est patris et filii conditio, ita ut Pater sit semper pater et Filius semper filius.

22. Qui igitur inquirit, cur Filius filii alius gignendi vim non habeat, idem inquirat, cur Pater non habuerit patrem. Verum utrumque perabsurdum est impietateque omni plenum. Ut enim Pater semper est pater nec unquam filius potest esse, ita Filius semper est filius nec unquam pater esse potest; quo utique modo maxime ostenditur figura et imago Patris esse, manendo quod est mutationemque nullam subeundo, sed acceptam a Patre servando immutabilitatem. Itaque si Pater mutatur, eius quoque imago mutetur. Sic enim erga genitorem se habet eius et imago et splendor. At si immutabilis est Pater et id, quod ipse est, perpetuo manet, ita necesse est eius imaginem id, quod ipsa est, similiter permanere nec mutari. Atqui Filius est ex Patre; non igitur aliud fiet quam quod est Patris naturae proprium. Itaque frustra et istud stulti commenti sunt, imaginem a Patre cupientes abstrahere, ut Filium rebus factis parem facerent. Hinc ergo P. 427. Ariani illum in rerum factarum numero ex Eusebii doctrina reponentes, talemque esse arbitrantes, qualia quae ab ipso sunt facta, procul a veritate discessere, fallacibusque sibi comparatis voculis, cum primum hancce formarent haeresim, circumcirca concursabant, imo etiam ad

ἀμφότερα μετὰ πάσης δυσσεβείας· ὥσπερ γὰρ ὁ πατήρ etc. Hic autem in margine Codicis Regii haec exstant: *ὅτι καὶ κατὰ τὸ μὴ γεννᾶν ὁ υἱός, χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς καὶ μᾶλλον δείκνυται. Quod Filius etiam quatenus non gignit, figura et imago Patris maxime ostenditur.*

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. Editi autem *ὄντως*. Mox Seguer. *ἡ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει.* Editi et alii *ἡ εἰκὼν ὡς ἐστὶ διαμένει.* Gobler. et Felckm. 1. *μένει.*

g. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκ πατρός.*

h. Basil. et Felckm. 5. *γεννητοῖς.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐν τούτοις γοῦν αὐτοῖς.*

i. Basil. *συμφυρήσαντες.* Felckm. 5. *συμφρονήσαντες.*

p. 427. παιδαρίοις κατὰ τὴν ἀγορὰν πυνθάνονται αὐτῶν, οὔτιγε ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ἀλλ' ὥσπερ τὰ περισσεύματα τῆς καρδίας[1]) αὐτῶν [a]ἐρευγόμενοι λέγουσιν· ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος πεποίηκεν ἢ τὸν ὄντα; ὄντα [b]οὖν αὐτὸν πεποίηκεν ἢ μὴ ὄντα; καὶ πάλιν· ἓν τὸ [c]ἀγέννητον ἢ δύο; καὶ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ ἰδίᾳ προαιρέσει οὐ τρέπεται, τρεπτῆς ὢν φύσεως; οὐ γὰρ ὡς λίθος ἐστὶν [d]ἀφ' ἑαυτοῦ μένων ἀκίνητος. εἶτα καὶ εἰςερχόμενοι πρὸς γυναικάρια πάλιν αὐταῖς ἐκτεθηλυμένα [e]ῥημάτια φθέγγονται· εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν τέκῃς; ὥςπερ δὲ οὐκ εἶχες, οὕτω καὶ ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. τοιούτοις ῥήμασιν ἐξορχούμενοι παίζουσιν οἱ ἄτιμοι καὶ τὸν θεὸν ἀνθρώποις ἀπεικάζουσι, φάσκοντές τε εἶναι Χριστιανοὶ ἀλλάσσουσι τὴν τοῦ θεοῦ [f]δόξαν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου[2]).

23. Ἔδει μὲν οὖν μηδὲν ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα, οὕτως ἀνόητα ὄντα καὶ μωρά. ἵνα δὲ μὴ δοκῇ τι βέβαιον ἔχειν ἡ αἵρεσις αὐτῶν, προςήκει κἂν [g]ὡς ἐκ παρέργου διελέγξαι καὶ ἐν τούτοις αὐτοὺς μάλιστα διὰ τὰ εὐχερῶς ἀπατώμενα παρ' αὐτῶν γυναικάρια. [h]ἔδει δὲ ταῦτα λέγοντας αὐτοὺς καὶ ἀρχιτέκτονος πυνθάνεσθαι· εἰ δύνασαι χωρὶς ὕλης [i]ὑποκειμένης οἰκοδομεῖν; ὥςπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἠδύνατο χωρὶς ὕλης ὑποκειμένης ποιῆσαι τὰ ὅλα. [k]ἔδει καὶ ἕκαστον αὐτοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐρωτᾷν· εἰ δύνασαι εἶναι χωρὶς τόπου; ὥςπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἐν τόπῳ ἐστίν· [l]ἵν' οὕτως κἂν παρὰ τῶν ἀκουόντων ἐντρέπεσθαι δυνηθῶσιν. ἢ διατί ἐὰν μὲν ἀκούωσιν ὅτι υἱὸν ἔχει ὁ θεός, [m]εἰς ἑαυτοὺς ἀποβλέποντες ἀρνοῦνται τοῦτον, ἐὰν δὲ ἀκούωσιν ὅτι κτίζει καὶ ποιεῖ, οὐκέτι τὰ ἀνθρώπινα ἀντιτιθέασιν; ἔδει δὲ καὶ ἐν τῷ κτίζειν ἀνθρώπινα νοεῖν αὐτοὺς καὶ ὕλην ὑποβάλλειν τῷ θεῷ, ἵνα καὶ τὸ εἶναι κτίστην τὸν
p. 428. θεὸν ἀρνήσωνται, καὶ λοιπὸν μετὰ Μανιχαίων κυλίωνται. εἰ δὲ ταῦθ' ὑπερβαίνει ἡ περὶ θεοῦ ἔννοια, καὶ μόνον τις ἀκούσας πιστεύει καὶ οἶδεν ὅτι ἐστὶν οὐχ ὡς ἡμεῖς ἐσμεν, ἔστι μέντοι ὡς

1) Luc. 6, 45. 2) Rom. 1, 23.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐῤῥευγόμενοι.
b. Sic mss. At editi οὖν omittunt.
c. Lege hic ἀγένητον.
d. Seguer. ἐφ' ἑαυτοῦ.
e. Seguer. ῥήματα. Ibidem idem, Gobl. et Felckm. 1. φθέγγονται, εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν τέκῃς. Editi et alii φθέγγονται, εἶχες υἱὸν πρὶν ἢ τέκῃς. Paulo post Basil. et Felckm. 5. ἐξερχόμενοι παίζουσιν. Ibidem Seguer. Anglic. Reg. Gobler. et Felckm. 1. καὶ τὸν θεὸν ἀνθρώποις. Editi καὶ τὸν θεὸν ἄνθρωποι. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. φάσκοντές τε εἶναι. Editi φάσκοντες εἶναι.
f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi autem θεοῦ εἰκόνα ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτῶν ἀνθρώπων. Ibidem Seguer. μηδὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ ταῦτα. Gobler. et Felckm. 1. μηδ' ἀποκρίνασθαι etc.
g. Sic Seguer. Editi vero κἂν οὕτως.

hoc usque tempus nonnulli illorum pueris in forum occurrunt, quos P. 427. interrogant, non quidem ex divinis Scripturis, sed velut *ex cordis abundantia* huiusmodi verba eructantes: „Qui est, eumne, qui nondum es- „set, fecit ex nihilo, an qui iam esset? Fecit igitur eum, qui iam „erat, an qui non erat?" Et rursus: „Unumne est non-genitum*, „vel duo? Num Filius libero praeditus est arbitrio, propriaque vo- „luntate non mutatur, cum naturae sit mutabilis? Nec enim instar „lapidis est per se manens immobilis." Deinde mulierculas quoque conveniunt, quas indecoris hisce sermonibus aggrediuntur: „Num filium „habuisti priusquam pareres? atqui quemadmodum non prius habuisti, „sic nec fuit Dei Filius antequam nasceretur." Huiusmodi dictis tripudiant inglorii illi homines Deumque similem hominum fingunt, qui cum se Christianos esse praedicant, *Dei gloriam mutant in similitudinem imaginis corruptibilis hominis.*

23. Sane ad ista ne respondere quidem aequum esset, adeo insulsa sunt et inepta. Verum ne illorum haeresis aliquid soliditatis habere videatur, eos hic vel saltem obiter confutare operae pretium fuerit, maxime propter mulierculas, quae ab illis circumveniuntur facillime. Et vero illi, qui ista dicunt, architectum etiam ita debuissent interrogare: „Potesne sine subiecta materia aedificare? ut autem non „potes, sic nec Deus absque subiecta materia res universas potuit „efficere." Debuissent quoque a singulis hominibus sciscitari: „An „potes esse sine loco? atqui ut non potes, ita etiam Deus in loco „est." Sic enim illi vel saltem ab audientibus cogerentur erubescere. Quare enim cum Filium Deo esse audierint, tum ipsi ad seipsos respicientes eum audent negare, cum vero Deum creare et facere audierint, non itidem humana opponunt? Atqui par erat etiam, eos in rerum creatione intelligenda humana cogitare et materiam Deo suppeditare, ut Deum creatorem esse inficiantes demum cum Manichaeis volutarentur. Quod si ipsa Dei notio his maiora cogit cogitare, atque P. 428 ubi vel tantum quis audierit, statim credit certumque habet, Deum non eo modo esse quo nos sumus, sed esse ut Deum, nec creare ut ho-

* *Lege* non-factum.

Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 5. *καὶ ἐν τούτοις αὐτούς.* Editi *καὶ ἐν τούτοις αὐτοῖς.*

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis autem *δέ* post *ἔδει* et *καί* post *αὐτούς* deest. Ibidem Seguer. *ἀρχιτέκτονας.* Anglic. *ἀρχιτέκτονα.*

i. Sic Seguer. At alii et editi omittunt *ὑποκειμένης.*

k. Seguer. *καὶ ἔδει ἕκαστον.* Gobler. et Seguer. *καὶ ἔδει καὶ ἕκαστον.* Ibid. editi mendose habent *τῶν ἄνθρωπον.*

l. Sic Seguer., ubi et omnes mss. habent *ἀκουόντων.* Editi *ἵνα οὕτως καὶ παρὰ τῶν ἀκόντων.* Mox Seguer. *ἐὰν μὲν ἀκούσωσιν.*

m. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Reg. item Basil. et Felckm. 5. habent *ἑαυτούς.* Editi *εἰς αὐτοὺς μὲν ἀποβλέποντες.*

P. 428. θεός, καὶ κτίζει οὐχ ὡς ἄνθρωποι κτίζουσι, [a]κτίζει μέντοι ὡς θεός· δῆλον ὅτι καὶ γεννᾷ οὐχ ὡς ἄνθρωποι γεννῶσι, γεννᾷ μέν τοι ὡς θεός. [b]οὐ γὰρ ὁ θεὸς ἄνθρωπον μιμεῖται, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν θεόν, κυρίως καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα πατέρα τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ, καὶ αὐτοὶ πατέρες ὠνομάσθησαν τῶν ἰδίων τέκνων· ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται[1]). καὶ ἃ λέγουσι δέ, ἐὰν ἀνεξέταστα μείνῃ, ὡς εἰρηκότες τι φρόνιμον νομίζονται, ἐὰν δέ τις αὐτὰ λογικῶς ἐξετάσῃ, πολὺν εὑρεθήσονται γέλωτα καὶ χλευασμὸν ὀφλισκάνοντες.

24. Πρῶτον μὲν γὰρ ἡ πρώτη καὶ τοιαύτη [c]αὐτῶν ἐρώτησίς ἐστι μωρὰ καὶ ἄδηλος. οὐ γὰρ σημαίνουσι περὶ τίνος πυνθάνονται, ἵνα καὶ ὁ ἐρωτώμενος ἀποκρίνηται, ἀλλ' ἁπλῶς λέγουσιν· ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα. [d]τίς οὖν ὁ ὢν καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα, [e]ὦ Ἀρειανοί; ἢ τίς ὁ ὢν καὶ τίς ὁ μὴ ὤν, καὶ τίνα λέγεται ὄντα ἢ μὴ ὄντα; δυνατὸν γὰρ καὶ τὸν ὄντα ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ προόντα. τέκτων γοῦν καὶ χρυσοχόος καὶ κεραμεὺς τὴν οὖσαν καὶ πρὸ αὐτῶν τυγχάνουσαν ὕλην ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν τέχνην ἐργάζεται, ποιῶν ἃ βούλεται σκεύη, αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὅλων θεὸς τὸν ὄντα καὶ γενόμενον ἤδη παρ' αὐτοῦ χοῦν ἐκ γῆς λαβὼν πλάττει τὸν ἄνθρωπον, [f]καὶ αὐτὴν μέντοι τὴν γῆν οὐκ οὖσαν πρότερον ὕστερον εἰς τὸ εἶναι πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. εἰ μὲν οὖν οὕτω πυνθάνονται, δῆλόν ἐστιν, ὡς ἡ μὲν κτίσις οὐκ ἦν [g]πρὶν γένηται, οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν οὖσαν ὕλην ἐπεργάζονται, καὶ ἀσύστατος αὐτῶν ὁ λόγος φανήσεται, γινομένων καὶ ὄντων, [h]γινομένων καὶ μὴ ὄντων, ὥσπερ εἴπαμεν. εἰ δὲ περὶ θεοῦ καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ λαλοῦσι, προστιθέτωσαν [i]τὰ λειπόμενα τῇ ἐρωτήσει, καὶ οὕτως ἐρωτάτωσαν· ὁ ὢν θεὸς ἦν ποτε ἄλογος; καὶ φῶς ὢν ἀφεγγὴς ἦν; ἢ ἀεὶ ἦν τοῦ λόγου πατήρ; ἢ καὶ πάλιν οὕτως· ὁ ὢν πατὴρ τὸν λόγον μὴ ὄντα πεποίηκεν, ἢ τὸν λόγον ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα ἔχει ἀεὶ σὺν αὐτῷ; ἵνα γνω-
P. 429. σθῶσιν ὅτι ὅλως [k]περὶ θεοῦ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ περιεργάζονται καὶ σοφίζεσθαι τολμῶσι. τίς γὰρ ἀνέξεται λεγόντων αὐτῶν ἄλογόν ποτε τὸν θεόν; πάλιν γὰρ εἰς ταὐτὸν τοῖς προτέροις περιπε-

1) Ephes. 3, 15.

a. Seguer. κτίζει δὲ ὡς θεός. Ibidem Basil. δῆλον ὅτι. Alii et editi δηλονότι.
b. Seguerian. οὐ γὰρ θεὸς ἄνθρωπον μεμίμηται. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Iidemque et Seguer. διὰ τὸν θεόν. Seguer. ibid. τὸν κυρίως etc. Editi διὰ τὸ τὸν θεόν.
c. Sic Seguer. Editi et alii omittunt αὐτῶν. Ibidem mss. omnes μωρὰ καὶ ἄδηλος. Editi μωρὰ καὶ εὔδηλος.
d. Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. et 5. In editis οὖν deest.
e. Seguer. ὦ Ἀρειανοί; τίς ὁ ὢν ἢ τίς ὁ μὴ ὤν· καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα λέγετε; δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Gobler. et Felckm. 1. καὶ τίνα λέγετε μὴ ὄντα;

mines creant, sed creare ut Deum; similiter quoque clarum est, eum P. 428. gignere non ut gignunt homines, sed ut gignit Deus. Neque enim Deus hominem imitatur, sed potius homines propter Deum, qui proprie et solus vere Pater sui ipsius Filii est, patres quoque suorum liberorum sunt appellati. Nam ex ipso *omnis paternitas in caelis et in terra nominatur*. Ea porro, quae dicunt illi, si nemo expenderit, prudenter sapienterque dicta esse forte videbitur; at si quis ea ratione examinaverit, nihil illos inde nisi risum multum et contemtum sibi conciliasse comperiet.

24. Namque prima illorum interrogatio stulta profecto incertaque est. Nec enim indicant qua de re interrogent, ut interrogatus queat respondere, sed absolute aiunt: „Num qui est, eum, qui non erat etc." Quis ergo ille est, qui est, et quae sunt ea, quae non erant, o Ariani? Quis ille est, qui est, quisve ille, qui non erat? Quaenam esse dicuntur vel non esse? Nam qui est, facere potest tum quae non sunt, tum quae sunt, tum etiam quae prius erant. Siquidem faber, aurifex et figulus pro sua singuli propria arte materia ipsis prius existente utuntur et quae volunt vasa fingunt ex ea. Ipse autem universorum Deus pulvere, qui iam erat quemque produxerat, e terra assumto hominem formavit, verum hanc ipsam terram, quae quidem prius non erat, per proprium ipse Verbum ut esset fecit. Si igitur ista illi inquirunt, palam est, res creatas non fuisse antequam fierent, hominesque uti materia, quae iam sit; ac proinde nulla erit illorum ratio, cum et fiant ea, quae sunt, et ea similiter fiant, quae non erant, eo nempe quo diximus sensu. Sed si de Deo eiusque Verbo sermonem habent, addant quae desunt suae interrogationi, eamque in hunc modum efferant: „An qui est Deus, fuit aliquando sine Verbo? An qui „lux est, sine splendore erat?" vel: „An semper fuit Verbi Pater?" aut rursus hoc modo: „Num qui est Pater, Verbum, cum antea non „esset, fecit? An non potius Verbum, qui suae naturae proprius est „fetus, secum semper habet?" Ita enim perspicuum erit, illos de Deo et de eo, qui ex Deo est, curiosius quam par est indagare audereque P. 429. sophistarum more disputare. Ecquis enim illos Deum sine Ratione

δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Anglican. et Felckm. 5. habent quoque *λέγετε.* Reg. veró *λέγονται.* Mox Seguer. *ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ τὰ προόντα.*

f. Seguerian. *καί* omittit. Paulo post Felckm. 5. *πεποίηκεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ ἰδίου λόγου.*

g. Sic Seguer. Gohler. et Felckm. 1. Editi vero *πρὶν ἢ γένηται.* Mox Seguer. Reg. et Felckm. 5. *ὕλην ἐπεργάζονται.* Edit. *ὕλην ἀπεργάζονται.*

h. In Seguer. desunt *γινομένων καὶ μὴ ὄντων.* Ibid. idem, Anglic. Gobler. et Felckman. 1. *ὥςπερ εἴπομεν.* Editi *ὥςπερ εἴπαμεν.*

i. Sic Seguerian. Gohler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *τὰ λείποντα.* Mox Seguer. *καὶ οὕτως ἀνερωτάτωσαν.*

k. Seguer. *περὶ τοῦ θεοῦ.*

P.429. πτώκασι, καί τοι φεύγειν αὐτὸ καὶ σκέπειν σπουδάσαντες τοῖς ἑαυτῶν [a] σοφίσμασι. ἀλλ' οὐ δεδύνηνται. οὐδεὶς γὰρ ὅλως κἂν ἀκοῦσαι θελήσειεν ἀμφιβαλλόντων αὐτῶν, [b] ὅτι ὁ θεὸς οὐκ ἦν ἀεὶ πατήρ, ἀλλ' ὕστερον γέγονεν, ἵνα καὶ φαντασθῶσιν, ὅτι καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ποτε οὐκ ἦν, πολλῶν ὄντων τῶν προειρημένων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, [c] καὶ τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· ἦν ὁ λόγος[1]), τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος πάλιν· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης[2]), καὶ ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν[3]).

25. Καὶ βέλτιον ἦν μὲν αὐτοὺς ἠρεμεῖν, ἐπειδὴ δὲ οὐ παύονται, λοιπὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἐρώτησιν αὐτῶν τοῦτο ἄν τις ἐπίσης αὐτοῖς τολμήσας ἀντερωτήσειεν. ἴσως ἐκ τῶν ὁμοίων ἀτοπημάτων βλέποντες ἑαυτοὺς συγκλειομένους [d] ἀναχωρήσουσι τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχης. πολλὰ τοίνυν πρότερον ἵλεων τὸν θεὸν ἐπικαλεσάμενος οὕτως αὐτοῖς τις ἀπαντήσειεν· [e] ὁ ὢν θεὸς οὐκ ὢν γέγονεν, ἢ καὶ πρὶν γένηταί ἐστιν; ὢν οὖν ἑαυτὸν ἐποίησεν, ἢ ἐξ οὐδενός ἐστι, καὶ μηδὲν ὢν πρότερον ἐξαίφνης αὐτὸς ἐφάνη; ἄτοπος ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, ναὶ ἄτοπος καὶ [f] πλέα δυςφημίας, ἀλλ' ὁμοία γε τῆς ἐκείνων· ὁπότερον γὰρ ἂν εἴπωσι, τοῦτο μεστόν ἐστι πάσης ἀσεβείας. [g] εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ θεοῦ βλάςφημον καὶ πλέον ἀσεβείας ἐστί, βλάςφημον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα ἐρωτᾶν. ἀποκρίνασθαι δὲ ὅμως πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀλόγου καὶ μωρᾶς ἐρωτήσεως ἀναγκαῖον οὕτως, ὅτι ὢν ἐστιν ἀϊδίως ὁ θεός, ὄντος οὖν ἀεὶ τοῦ πατρός, [h] ἔστι καὶ ἀϊδίως καὶ τὸ τούτου ἀπαύγασμα, ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ πάλιν ὁ ὢν θεὸς ἐξ αὐτοῦ [i] καὶ ὄντα τὸν λόγον ἔχει, καὶ οὔτε ὁ λόγος ἐπιγέγονεν οὐκ ὢν πρότερον οὔτε ὁ πατὴρ ἄλογος ἦν ποτε. ἡ γὰρ κατὰ τοῦ υἱοῦ τόλμα εἰς τὸν πατέρα τὴν βλασφημίαν ἀνάγει, εἴγε ἔξωθεν ἐπενόησεν [k] ἑαυτῷ σοφίαν καὶ λόγον καὶ υἱόν· ὃ γὰρ ἐὰν τούτων εἴπῃς, τοῦτο τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννημα σημαίνει, ὥςπερ εἴρηται. ὥστε ἀσύστατος αὐτῶν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ εἰκότως. ἀρνούμενοι γὰρ
P.430. τὸν λόγον, ἄλογον ἔχουσι καὶ τὴν ἐρώτησιν. ὡς γὰρ εἴ τις τὸν

1) Ioan. 1, 1. 2) Hebr. 1, 3. 3) Rom. 9, 5.

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi *σπουδάσμασι*.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι θεός*. Paulo post Seguer. *λόγος αὐτοῦ*. In aliis et editis deest *αὐτοῦ*.

c. Sic Seguer. Editi autem et alii *καὶ τοῦ Ἰωάννου λέγοντος, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*. Nannius non item legerat *ἐν ἀρχῇ*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος*. Ibidem *πάλιν* deest in Seguer., qui et habet *ἀπαύγασμα τῆς δόξης*. In aliis et editis omittitur *γράφοντος* et *τῆς δόξης*. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπὶ πάντων θεός. βέλτιον μὲν ἦν* etc.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀναχωρήσωσι*. Mox Seguer. *ἵλεω τὸν θεόν*.

e. Sic Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5.

seu Verbo fuisse dicentes possit ferre? Namque eodem ac supra re- P. 429. volvuntur, etiamsi suis argutiis scopulum hunc conentur vitare et occultare; sed frustra. Nemo enim illis vel saltem aures praebere voluerit contendentibus, Deum non semper fuisse Patrem, sed postea factum esse, ut scilicet inde fingant, eius Verbum aliquando non fuisse. Nemo inquam haec eos disputantes patienter audierit, cum propter plurima quae supra adversus illos allata sunt argumenta, tum cum Ioannes dicat: *Erat Verbum,* et Paulus scribat: *Qui est splendor gloriae,* et: *qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen.*

25. Profecto satius quidem fuisset eos prorsus silere; at quoniam nolunt quiescere, si quis impudentissimas illorum quaestiones refutare voluerit, similia vicissim ab illis audacter perquirat. Fortassis enim cum seipsos similibus viderint absurdis impeditos, tandem cum veritate pugnare desistent. Multis igitur cum precibus Divina prius implorata clementia, sic ipsis quis occurrerit: „Num qui est Deus, „cum antea non esset, postea factus est, vel est ne etiam priusquam „fieret? Ergo is cum esset, seipsum fecit, vel est ex nullo ortus, „cumque nihil antea esset, subito apparuit?“ Verum absurda est huiusmodi quaestio; ita plane fateor, absurda est valdeque impia, at est tamen quaestioni ipsorum similis. Nam utrumvis dixerint, id omni plenum impietate est. Si porro haec de Deo quaerere impium et quam maxime impium est, non minor sane impietas fuerit eadem de Verbo interrogare. Verumtamen ad stultam hanc et insanam illorum interrogationem evertendam necessaria videtur huiusmodi responsio. Nimirum semper est Deus; ac proinde cum semper sit Pater, semper quoque est eiusdem splendor, quod est ipsius Verbum. Praeterea qui est Deus, Verbum, quod item est, habet ex seipso, neque Verbum est postea adnatum, quod prius non esset, neque Pater unquam sine Verbo fuit. Nam impia, qua Filius lacessitur, audacia in ipsum Patrem redundat, si nempe sapientiam, Verbum et Filium extrinsecus sibi excogitasse dicatur; quodlibet enim horum dixeris, id, quod ex Patre natum est, significat, quemadmodum dictum est. Levis igitur futilisque haec illorum est quaestio, et merito quidem. Nam quoniam Ver-

At Seguer. *ὁ ὢν θεός, ὢν γέγονε.* Editi et alii *ὁ ὢν θεὸς καὶ οὐκ ὢν γέγονε.* Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μηδένος ὄντος πρότερον.*

f. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *πλείων.* Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 5. *πλέον.* Ibid. Seguer. *ὁμοία γε τῇ* etc. Mox idem, Gobl. et Felckm. 1. *ὁπότερον γὰρ εἴπωσι.*

g. Sic mss. praeter Felckm. 2., in quo et in editis desunt *εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ θεοῦ βλάσφημον καὶ πλέον ἀσεβείας ἐστί.* Goblerian. et Felckm. 1. Anglic. et Basil. *πλέον πάσης ἀσεβείας.*

h. Sic Gobler. et Felckm. 1. At Seguer. *ὃν ἐστιν ἀϊδίως.* Editi et alii *ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐξ αὐτοῦ ὄντα.*

k. Sic Seguer. At Basil. *αὑτῷ.* Editi *αὐτῷ.* Mox omnes mss. *ὃ γάρ* etc. Editio Commel. *ὁ γὰρ ἐάν* etc. Ibid. Seguer. *ἂν.*

p. 430. ἥλιον ὁρῶν πυνθάνοιτο περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος καὶ λέγοι· ὁ ὢν τὸ μὴ ὂν πεποίηκεν ἢ ὂν αὐτὸ πεποίηκεν; οὐ [a] σώφρονα ἔχειν ὁ τοιοῦτος λογισμὸν νομισθήσεται, ἀλλ' ἐμβρόντητος ἂν εἴη, ὅτι ὅλως ὅ ἐστιν ἐκ τοῦ φωτός, [b] τοῦτο ἔξωθεν ἐπινοεῖ καὶ περὶ τοῦτο ἐρωτᾷ, πότε καὶ ποῦ καὶ ὅτε καὶ εἰ πεποίηται· οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς τοιαῦτα λογιζόμενος καὶ οὕτω πυνθανόμενος πολλῷ μᾶλλον [c] τὴν μανίαν μείζονα ἂν ἔχοι, ὅτι τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς λόγον ἔξωθεν αὐτῷ ἐπεισάγει, καὶ τὸ φύσει γέννημα ὡς ποίημα [d] σκιαλογῶν λέγει· οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. ἀκουέτωσαν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν αὐτῶν, ὅτι ὁ ὢν πατὴρ τὸν ὄντα υἱὸν ἐποίησεν· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο[1]), καὶ ὄντα αὐτὸν υἱὸν θεοῦ ἐποίησεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων καὶ [e] υἱὸν ἀνθρώπου, εἰ μὴ ἄρα κατὰ τὸν Σαμοσατέα μηδὲ εἶναι αὐτὸν πρὶν ἄνθρωπον γενέσθαι εἴποιεν. καὶ πρὸς μὲν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐρώτησιν ἱκανὰ ταῦτα παρ' ἡμῶν.

26. Ὑμεῖς δέ, ὦ Ἀρειανοί, τῶν ἰδίων ἑαυτῶν [f] ῥημάτων μνημονεύοντες εἴπατε! ὁ ὢν τοῦ μὴ ὄντος ἔχρῃζεν εἰς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, ἢ ὄντος αὐτοῦ ἔχρῃζεν; εἰρήκατε γάρ· ὄργανον ἑαυτῷ τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κατεσκεύασεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ποιήσῃ τὰ πάντα. [g] τί οὖν ἐστι βέλτιον, τὸ χρῇζον, ἢ τὸ τὴν χρείαν ἀναπληροῦν; ἢ ἀμφότερα τὰ ἐνδέοντα ἀλλήλων ἀναπληροῦσι; τοιαῦτα γὰρ λέγοντες τοῦ [h] κατασκευάσαντος μᾶλλον ἀσθένειαν δεικνύετε, εἰ μὴ καὶ μόνος ἴσχυσε δημιουργῆσαι τὰ πάντα, ἀλλ' ἔξωθεν ἑαυτῷ ὄργανον ἐπινοεῖ, ὥσπερ τέκτων ἢ ναυπηγός τις, μὴ δυνάμενος ὁτιοῦν [i] ἐργάσασθαι χωρὶς σκεπάρνου καὶ πρίονος. τί οὖν τούτου ἀσεβέστερον; ἢ τί δεῖ διατρίβειν ὅλως ἐν τούτοις ὡς δεινοῖς, αὐταρκῶν ὄντων τῶν προειρημένων δεῖξαι, φαντασίαν μόνον εἶναι τὰ παρ' αὐτῶν; πρὸς δὲ τὴν ἑτέραν αὐτῶν εὐήθη πάνυ καὶ μωρὰν ἐξέτασιν, ἣν πρὸς τὰ γυναικάρια ποιοῦνται, οὐδὲν μὲν πάλιν οὐδὲ περὶ ταύτης ἐχρῆν ἀποκρίνασθαι, ἢ τοῦτο μόνον, ὃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι μὴ [k] δέον τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ γέννησιν συμμετρεῖν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. ἵνα δὲ ὅμως καὶ ἐν τούτῳ καταγνῶσιν ἑαυτῶν, καλὸν ἐκ τῶν [l] αὐτῶν πάλιν οὕτως αὐτοῖς ἀπαντῆσαι. ὅλως εἰ περὶ υἱοῦ πυνθάνονται γονέων, ἐνθυ-

1) Ioan. 1, 14.

a. Seguer. οὐ σώφρονος. Mox idem, Goblerian. et Felckm. 1. νομισθήσεται. Editi et alii λογισθήσεται.

b. Sic Seguerian. et Reg. Editi autem τοῦ ἔξωθεν. Paulo post Seguer. οὕτως ὁ περὶ τοῦ υἱοῦ. Reg. οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ υἱοῦ. Editi οὕτως καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ.

c. Sic Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. τὴν μανίαν μείζονα ἂν ἔχει. Regius πολλῷ μείζονα ἂν ἀτιμίαν ἔχῃ. Editi πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐπιτιμίαν μείζονα ἂν ἔχοι. Paulo post Seguerian. ἔξωθεν αὐτοῦ.

d. Seguerian. σκιαλογῶν. Editi et alii σκιολογῶν.

bum sive Rationem negant, hinc nihil etiam rationis est in illorum quaestione. Ut enim si quis solem aspiciens de splendore eius quaereret ac diceret: ,,An qui est, splendorem cum non esset fecit, aut ,,qui iam esset?" ut inquam is non sapiens sed stolidus existimaretur, quia splendorem, qui est ex luce, extraneum ille fingeret et de illo quaereret, quando, ubi, cum et factus ne esset; sic sane qui ista de Filio et Patre cogitat quique ita interrogat, multo dementior censendus est, quippe qui Verbum, quod ex Patre est, externum ipsi inducat, idque, quod natura est genitum, tanquam quid factum exhibens dicat: Non fuit antequam nasceretur. Verum id etiam responsi ad ea, quae interrogaverunt, accipiant: Pater, qui est, Filium, qui erat, fecit. Nam *Verbum caro factum est,* et cum ipse esset Filius Dei, eum in fine saeculorum fecit filium hominis; nisi forte cum Samosatensi respondeant, illum non prius fuisse quam homo fieret. Et haec quidem satis sint ad primam illorum interrogationem. P. 430.

26. Vos autem, o Ariani, proprias vestras voculas memoria repetentes, nobis iam interrogantibus respondete! Qui est, eone, qui non erat, indigebat, ut res omnes procrearet, an eodem, cum iam esset, opus habuit? Dixistis enim Patrem ex nihilo Filium sibi tanquam instrumentum comparasse, ut per eum omnia efficeret. Quis igitur praestantior est? Isne qui indiget, an qui indigentiam explet? An ambo quae sibi desunt mutuo subministrant? Nam cum ista dicitis, eius, qui instrumentum sibi adhibuit, imbecillitatem evidentius ostenditis, si nempe solus omnia non potuerit efficere, sed extrinsecus paraverit sibi instrumentum, veluti faber quidam aut navium fabricator, qui nihil sine securi et serra queunt efficere. Quae maior possit esse impietas? Vel quid hic diutius insistimus, quasi haec essent difficilia, cum ex his, quae supra diximus, clarissimum sit, mera illorum mentis commenta esse quaecunque proferunt? Ad alteram autem insulsam admodum stultamque eorum quaestionem, quam proponunt mulierculis, nihil quoque aliud respondere oporteret, quam quae supra a nobis iam sunt dicta, nempe non debere nos modum, quo Deus gignit, hominum natura metiri. Ut tamen etiam hic se ipsos cogantur condemnare, haud ab re erit, ex his, quae ipsi proponunt, illis hoc modo

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. υἱὸν ἀνθρώπου. Editi υἱὸν αὐτὸν ἀνθρώπου.

f. Seguer. ῥηματίων τούτων. Gobler. et Felckm. 1. ῥημάτων τούτων.

g. Sic Seguer., Gobler. Felckm. 1. et Reg. Editi τί τίνος οὖν ἐστι etc. Paulo post Seguer. χρείαν ἀποπληροῦν. Ibid. idem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀμφότερα. Editi vero et alii ἀμφότεροι.

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. κατασκευάζοντος.

i. Seguer. et Reg. ἐργάσασθαι. Gobler. et Felckm. 1. ἐργάσεσθε, mendose. Editi ἐργάζεσθαι.

k. Seguer. δεῖν.

l. Sic Seguer. Reg. Basil. et Felckm. 5. In editis deest αὐτῶν.

P.430. μείσθωσαν πόθεν ἐστὶ τὸ γεννώμενον τέκνον. εἰ γὰρ καὶ οὐκ εἶ-
P.431. χεν ὁ γονεὺς υἱὸν πρὶν γεννήσει, ἀλλ' ἐσχηκὼς οὐκ ἔξωθεν οὐδὲ ἀλλότριον, ἀλλ' [a] ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον ἔσχεν εἰκόνα, ὥςτε τοῦτον ἐν ἐκείνῳ βλέπεσθαι, κἀκεῖνον ἐν τούτῳ θεωρεῖσθαι. εἰ τοίνυν ἐκ τῶν [b] ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων τὸν χρόνον τῶν γεννώντων λαμβάνουσι, [c] διατί μὴ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τὸ κατὰ φύσιν καὶ τὸ ἴδιον ἐνθυμοῦνται τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονέας, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὄφεις μόνον τὸ πρὸς τὸν ἰὸν ἐπιτήδειον ἐκ τῆς γῆς ἐκλέγονται; ἔδει δὲ πυνθανομένους αὐτοὺς [d] γονέων καὶ λέγοντας· οὐκ εἶχες υἱὸν πρὶν γεννήσεις, προςθεῖναι καὶ εἰπεῖν· ἐὰν δὲ σχῇς υἱόν, ἄραγε ἔξωθεν ὥςπερ οἰκίαν ἤ τι ἕτερον κτῆμα ἀγοράζεις; ἵνα σοι ἀποκρίνηται· οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ ἐστι. τὰ μὲν γὰρ ἔξωθεν κτήματά ἐστι καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον μετέρχεται, ὁ δὲ υἱὸς ἐξ ἐμοῦ ἐστι καὶ τῆς ἐμῆς οὐσίας ἴδιος καὶ ὅμοιος, οὐκ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἐμὲ [e] γεγονώς, ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ γεγεννημένος, διὸ καὶ ἐν ἐκείνῳ ὅλος εἰμί, μένων αὐτὸς ὅ εἰμι. οὕτω γὰρ ἔχει· κἂν ὁ γονεὺς τῷ χρόνῳ [f] διαφέρῃ, ὡς ἄνθρωπος ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεγονώς, ἀλλ' ἔσχεν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεὶ συνυπάρχον τὸ τέκνον, εἰ μὴ ἡ φύσις ἐνεπόδιζε καὶ ἐκώλυε τὸ δύνασθαι. καὶ γὰρ καὶ [g] ὁ Λευὶ ἔτι ἦν ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ προπάππου, πρὶν αὐτὸς γεννηθῇ, καὶ ὁ πάππος γεννήσει. ὅταν οὖν εἰς τοῦθ' ἡλικίας [h] ἔλθοι ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾗ καὶ τὸ δυνατὸν ἡ φύσις παρέχει, εὐθὺς ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει πατὴρ ὁ ἄνθρωπος γίνεται [i] τοῦ ἐξ ἑαυτοῦ υἱοῦ.

27. Οὐκοῦν εἰ γονέων περὶ τέκνων ἐπύθοντο καὶ ἔγνωσαν, ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῶν γονέων εἰσίν, ὁμολογείτωσαν καὶ περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, ὅτι [k] ὅλως ἐκ τοῦ πατρός ἐστι. καὶ περὶ τοῦ χρόνου ζητοῦντες, τὸ ἐμποδίζον τὸν θεὸν λεγέτωσαν. χρὴ γὰρ ἐξ ὧν ὡς χλευάζοντες ἐπυνθάνοντο, ἐκ τούτων αὐτοὺς ἀσεβοῦντας διελέγχειν. εἰπάτωσαν τοίνυν τί τὸ ἐμποδίζον τὸν θεόν, ἀεὶ τοῦ υἱοῦ πατέρα αὐτὸν εἶναι; τὸ γὰρ ἐκ [l] πατρὸς εἶναι τὸ γεννώμενον ὡμολόγηται. ἵνα δὲ καὶ ὅλως τι τοιοῦτον λογισάμενοι περὶ τὸν θεὸν καταγνῶσιν ἑαυτῶν, ὥςπερ ἠρώτησαν

a. Seguer. *ἐξ ἑαυτοῦ.* Editi et alii *ἐξ αὐτοῦ.*

b. Gobler., et Felckm. 1. *ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ παραδειγμάτων.*

c. Sic mss. Editi vero *διατί μὴν ἐκ τῶν αὐτῶν.* *αὐτῶν* abest a Felckm. 2.

d. Sic Reg. et Seguer. At editi *αὐτοὺς περὶ γονέων.* Mox Anglic. *πρὶν γενήσῃς.* Ibid Seguer. Reg. Basil. Anglic. *προςθεῖναι.* Felckm. 5. *προςθῆναι.* Editio Commel. *προθεῖναι.* Seguerian. ibid. *ἂν καὶ σχῇς υἱὸν, ἄρα ἔξωθεν.*

e. Sic mss. Editi vero *γέγονεν.* Mox Anglican. et Felckm. 5. *ὅλως εἰμί.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅλος εἰμί. οὕτω γὰρ καὶ ἔχει.*

f. Sic Seguer. Reg. Basil. et Anglican. At alii et editi *διαφέρει.* Mox Seguer. *ἔσχεν ἂν καὶ ἄνθρωπος.* Editi et alii *ἔσχεν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεί.*

occurrere. Nempe si parentes de Filio velint prorsus interrogare, in- P.430.
telligant ipsi, unde sit filius, qui gignitur. Etsi enim genitor filium
non habet, antequam eum genuerit, tamen postquam eum habuerit, non P.431.
illum certe extrinsecus nec alienum, sed ex seipso propriumque suae naturae atque sui simillimam imaginem habuit, ita ut ille in ipso et ipse in illo videatur. Si igitur humanis exemplis tempus gignentium definiunt, cur non ex iisdem exemplis filios natura similes propriosque suorum parentum esse percipiunt, sed serpentum more id solum, quod veneno aptum est, e terra seligunt? Sane cum illi parentes his verbis interrogabant: „Habuistine filium antequam gigneres?" haec oportuerat addere: „Si habes filium, num extrinsecus velut domum aut „aliquid aliud emis?" ut scilicet tibi responderet: „Non extrinsecus, „sed ex me est. Quae enim extrinsecus habentur, possessiones sunt, „atque ab alio ad alium transeunt; at filius ex me est, meaeque na„turae proprius est ac similis, non ex alio in me factus, sed ex me „genitus; unde totus et integer in illo sum, manens ipse quod sum." Nempe ita se res habet; tametsi genitor tempore a filio differt, ut homo, qui et ipse quoque in tempore natus est; simul tamen semper secum existentem filium etiam ipse haberet, nisi obstaret repugnaretque naturae imbecillitas. Hinc Levi tum quidem in lumbis proavi erat, cum nondum ipse esset genitus, eumque avus genuisset. Quocirca cum homo id aetatis attigerit, in qua generandi facultatem tribuit natura, statim homo natura ab omni iam libera impedimento filii, qui ex ipso est, fit pater.

27. Itaque si parentes de propriis interrogaverint liberis compererintque, filios naturales non extrinsecus nasci, sed ex parentibus; fateantur quoque igitur Verbum Dei totum esse ex Patre. Quod si de tempore movent difficultatem, respondeant, quidnam Deo possit esse impedimento. Par enim est, eos ex his ipsis, quae ridendo quaerunt, impietatis convinci. Dicant igitur, quid impediat, quominus Deus sit semper Filii Pater? Nam concessum est, id, quod gignitur, ex patre esse. Ut autem hi, qui ista de Deo cogitant, in se ipsos ferant sententiam, quemadmodum ipsi mulieres de tempore interrogavere, sic so-

g. Seguer. ὁ Λευῒς ἔτι ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ προπάππου ἦν, πρὶν αὐτός γε γεννηθῇ, καὶ ὁ πάππος γενήσει ὅταν γοῦν.

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. Reg. et Anglic. ἄνθρωπος ἢ καὶ τό etc. Editi ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ δύνατον. Ibid. Seguer. παρέχοι. Gobler. Felckm. 1. et Reg. παρέχει. Editi παρέχῃ. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felckman. 1. ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει. Editi ἀνεμποδίστως.

i. Seguer. τοῦ ἐξ αὐτοῦ. Mox idem, Gobler. et Felckm. 1. ἐπύθοντο. Editi ἐπυνθάνοντο. Ibid. Seguer. ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν γονέων. Editi et alii ὅτι τὰ φυσικὰ τέκνα οὐκ ἔξωθεν ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ γονέως.

k. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. ὅλως. Editi ὅλος.

l. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi ἐκ τοῦ πατρός.

P.431. γυναῖκας [a]περὶ τῶν χρόνων, οὕτω πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου
περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος αὐτοῦ καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς,
P.432. ἵνα μάθωσιν, ὅτι καί περ ὄντα γεννήματα ταῦτά [b]ἐστι καὶ ἀεὶ
σὺν ἐκείνοις, ἐξ ὧν καί εἰσιν. εἰ δὲ καὶ τὸ φύσει καὶ τὸ ἀεὶ οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἔχουσι πρὸς τὰ τέκνα, διατί τὸν θεὸν ἐλάττονα τῶν [c]γενητῶν ὑπονοοῦντες οὐ φανερώτερον ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν ἐξάγουσιν; εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ τολμῶσιν ἐκ φανεροῦ λέγειν, ὁμολογεῖται δὲ ὁ υἱὸς μὴ ἔξωθεν [d]ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φύσει γέννημα, οὐδὲν δὲ οὐδὲ τὸ ἐμποδίζον ἐστὶ τὸν θεόν (οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐστὶ τοῦ ἡλίου, μᾶλλον δὲ θεός ἐστι τοῦ ἡλίου)· δῆλον ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀεί ἐστι συνυπάρχων ὁ λόγος τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα [e]οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι πεποίηκεν ὁ πατήρ. ὅτι μὲν οὖν ὁ υἱὸς οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων ἀλλ' ἀΐδιός τε καὶ ἐκ τοῦ πατρός ἐστι, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δείκνυσι, καὶ ἡ ἐρώτησις δὲ τῶν αἱρετικῶν [f]πρὸς τοὺς γονέας διελέγχει τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. ἔγνωσαν γὰρ τὸ κατὰ φύσιν, [g]καὶ λοιπὸν καὶ περὶ τῶν χρόνων ᾐσχύνθησαν.

28. Ὅτι δὲ οὐ δεῖ τὴν τοῦ θεοῦ γέννησιν παραβάλλειν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει καὶ νομίζειν μέρος εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἢ ὅλως τι πάθος σημαίνειν τὴν γέννησιν, φθάσαντες μὲν εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ νῦν δὲ [h]τὰ αὐτά φαμεν. οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός. ἄνθρωποι μὲν γὰρ παθητικῶς γεννῶσι, ῥευστὴν ἔχοντες [i]τὴν φύσιν καὶ χρόνους ἀναμένοντες διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως, ἐπὶ δὲ θεοῦ τοῦτο λέγειν οὐκ ἔστιν. [k]οὐ γὰρ ἐκ μερῶν συγκείμενός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀπαθὴς ὢν καὶ ἁπλοῦς ἀπαθῶς καὶ ἀμερίστως τοῦ υἱοῦ πατήρ ἐστι. καὶ τούτου πάλιν μέγα τεκμήριον καὶ ἀπόδειξις ἐκ τῶν θείων γραφῶν. ὁ λόγος γὰρ [l]ὁ τοῦ θεοῦ υἱός ἐστιν αὐτοῦ, καὶ ὁ υἱὸς λόγος ἐστὶ τοῦ πατρὸς καὶ σοφία· [m]λόγος δὲ καὶ σοφία οὔτε κτίσμα οὔτε μέρος ἐστὶ τούτου, οὗ καὶ ἔστι λόγος, οὔτε κατὰ πάθος ἐστὶ γέννημα· ἀμφότερα γοῦν ἡ γραφὴ συνάπτουσα υἱὸν [n]μὲν ἔφησεν, ἵνα τὸ φύσει καὶ ἀληθινὸν τῆς οὐσίας γέννημα εὐαγγελίσηται, ἵνα δὲ μή τις ἀνθρώπι-

a. Reg. et Felckm. 5. *περὶ τὸν χρόνον.* Ibid. Seguer. *πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος.* Goblerian. et Felckm. 1. *πυνθανέτωσαν καὶ τοῦ ἡλίου πρὸ τοῦ ἀπαυγάσματος.* Editi et alii *πυθέσθωσαν καὶ περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος.* Item ibid. Seguer. et Gobler. *καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ.* Editi *καὶ τῆς πηγῆς καὶ περὶ τοῦ.*

b. Sic Seguer. At alii et editi *ἀεὶ σὺν ἐκείνοις ἐστίν.*

c. Sic Seguer. et Reg. Editi *γεννητῶν.* Mox Felckm. 2. et editi *αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν.* Ceteri mss. *ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν.* Ibid. Seguer. *διεξάγουσιν.*

d. Sic Seguerianus, Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *ἀλλὰ τοῦ πατρός.* Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλὰ πλέον ἐστί.* Ibid. Seguer. et Reg. *μᾶλλον δὲ ὁ θεός.* Editi *μᾶλλον δὲ θεός.*

e. Sic Seguer. At alii et editi omittunt *οὐκ ὄντα.* Mox Felckm. 2. et editi *ὅτι ὁ μὲν οὖν υἱός.* Alii mss. *ὅτι μὲν οὖν ὁ*

lem de suo splendore, fontem de fluvio ex se manante interrogent, ut P. 431.
discant, haec, quamvis sint quid prognatum, semper cum illis esse, ex P. 432.
quibus fuere exorta. Porro si huiusmodi accidit genitoribus, ut id, quod ex ipsis oritur, et ex natura et semper habeant, cur Deum rebus factis inferiorem suspicantes non apertius suam expromunt impietatem? Quod si id palam non audent dicere, concessumque praeterea est, Filium non extrinsecus sed ex Patre naturaliter nasci, nec denique quicquam est, quo Deus impediri possit (nec enim hominis similis est Deus; imo sole maior est, vel potius Deus est solis), perspicuum sane fuerit, et ex ipso et cum ipso Patre semper una existere Verbum, per quod omnia, quae antea non erant, fecit Pater ut essent. Itaque Filium non ex nihilo sed aeternum atque ex Patre esse, res ipsa demonstrat; atque adeo illa haereticorum interrogatio, qua parentes circumveniunt, eorum coarguit malitiam. Nam quod naturae proprium est, coacti sunt ipsi agnoscere, nihilque nisi pudorem retulere ex huiusmodi quaestionibus, quas circa tempora excogitarunt.

28. Quod autem Dei generationem cum humana natura conferre, vel partem Dei esse eius Filium nefas sit putare, nec ullam prorsus passionem generatio significet, antea quidem diximus, eademque modo repetimus, Deum non esse hominis similem. Nam homines quidem quiddam patiendo gignunt, quippe qui fluxam habeant naturam et tempus propter propriae naturae infirmitatem exspectent. At de Deo id dici non licet. Neque enim ex partibus est compositus, sed passionis expers est et simplex, nihilque omnino patiens et absque ulla divisione Filii est Pater; cuius utique rei insigne argumentum ac documentum divinae nobis Scripturae suppeditant. Nimirum Verbum Dei Filius eius est, et vicissim Filius Verbum et sapientia est Patris: Verbum porro et sapientia nec res est creata nec pars eius, cuius est Verbum, nec passione aliqua nascitur. Igitur utrumque Scriptura coniungens Filium quidem esse declaravit, ut naturalem et verum esse naturae fetum doceret; ne quis autem humanum fetum esse suspicaretur, rursus eius-

υἱός. Ibid. Seguer. *ἀΐδιός τε καὶ ἐκ τοῦ* etc. Editi et alii *ἀΐδιός ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ* etc.

f. Seguer. *ἡ πρὸς τοὺς γονέας*.

g. Reg. et Seguer. *καὶ λοιπὸν καὶ περί*. Editi *καὶ λοιπὸν περί*. Ibid. Reg. et Felckm. 5. *περὶ τὸν χρόνον*. Mox Seguer. *τὴν τοῦ θεοῦ γέννησιν*. Editi *τὴν περὶ τοῦ θεοῦ γέννησιν*.

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi autem *ταῦτα*.

i. Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckman. 5. *ἔχοντες τὴν φύσιν*. Editi *ἔχοντες φύσιν*.

k. Seguer. *οὐ γάρ*. Editi et alii *οὐδὲ γάρ*.

l. Seguerian. *ὁ λόγος γὰρ τοῦ θεοῦ*. Editi et alii *ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ*.

m. Sic Seguerianus, Regius codex aliique, praeter Felckm. 2., a quo et ab editis abest quod sequitur, *λόγος δὲ καὶ σοφία οὔτε κτίσμα*.

n. Sic Seguer. In editis *μέν* deest.

P.432. νον [a] ὑπολάβοι τὸ γέννημα, πάλιν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων λόγον αὐτὸν εἶναι καὶ σοφίαν καὶ ἀπαύγασμά φησιν. ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως καὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τῷ θεῷ πρέπον λογιζόμεθα. ποῖον οὖν πάθος ἢ ποῖον μέρος ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ
P.433. λόγος καὶ ἡ σοφία καὶ τὸ ἀπαύγασμα; καὶ τοῦτο δυνατὸν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄφρονας μαθεῖν. ὡς γὰρ γυναικῶν ἐπύθοντο περὶ υἱοῦ, [b] οὕτως καὶ ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν περὶ τοῦ λόγου, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὔτε πάθος αὐτῶν οὔτε μέρος ἐστὶ τοῦ νοῦ τούτων ὁ λόγος, ὃν προφέρονται. εἰ δὲ τῶν ἀνθρώπων καί τοι παθητῶν ὄντων καὶ μεριστῶν ὄντων τοιοῦτος ὁ λόγος, διατί περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ ἀμερίστου θεοῦ πάθη καὶ μέρη λογίζονται, ἵνα τοῦτο προςποιούμενοι δῆθεν εὐλαβεῖσθαι ἀρνήσωνται τὴν ἀληθῆ καὶ φύσει γέννησιν τοῦ υἱοῦ; καὶ ὅτι [c] μὲν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γέννημα οὐκ ἔστι πάθος, ἱκανῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται, δέδεικται δὲ καὶ ἰδίᾳ νῦν ὁ λόγος οὐ κατὰ πάθος γεννώμενος. ἀκουέτωσαν δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας [d] τὰ αὐτά. οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός. μὴ ἀνθρώπινον φανταζέσθωσαν καὶ ἐν τούτῳ περὶ αὐτοῦ. καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων πάλιν δεκτικῶν σοφίας γεγονότων, ὁ θεὸς οὐδενὸς μετέχων αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας πατήρ ἐστιν, ἧς οἱ μετέχοντες εἰώθασι σοφοὶ καλεῖσθαι· καὶ ἔστι καὶ [e] αὐτὴ ἡ σοφία οὐ πάθος οὐδὲ μέρος, ἀλλὰ γέννημα ἴδιον τοῦ πατρός. διὰ τοῦτο ἀεὶ πατήρ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονε τῷ θεῷ τὸ πατήρ, ἵνα μὴ καὶ τρεπτὸς εἶναι νομισθῇ. εἰ γὰρ καλὸν [f] τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα, οὐκ ἀεὶ δὲ ἦν πατήρ, οὐκ ἀεὶ ἄρα τὸ καλὸν ἦν ἐν αὐτῷ.

29. Ἀλλ' ἰδού, φασί, καὶ ἀεὶ ποιητής ἐστιν ὁ θεός, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν αὐτῷ τοῦ δημιουργεῖν ἡ δύναμις, ἆρ' οὖν ἐπειδὴ δημιουργός ἐστιν, ἀΐδιά ἐστι καὶ τὰ ποιήματα, καὶ οὐ θέμις εἰπεῖν οὐδὲ ἐπὶ τούτων· οὐκ ἦν πρὶν [g] γενηθῇ; ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί. τί γὰρ ὅμοιον υἱὸς καὶ ποίημα, ἵνα τὰ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν [h] δημιουργῶν εἴπωσι; πῶς δὲ τοσαύτης διαφορᾶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δειχθείσης γεννήματος καὶ ποιήματος ἐμμένουσι τῇ ἀμαθίᾳ; πάλιν οὖν τὸ αὐτὸ λεκτέον· τὸ ποίημα ἔξωθεν τοῦ ποιοῦντός ἐστιν, ὥσπερ εἴρηται, ὁ δὲ υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι· διὸ καὶ τὸ μὲν ποίημα οὐκ ἀνάγκη ἀεὶ εἶναι, ὅτε γὰρ βούλεται ὁ δημιουργὸς ἐργάζεται, τὸ δὲ γέννημα οὐ βουλήσει ὑπόκει-

a. Seguerian. ὑπολάβῃ.

b. Seguer. οὕτως ἄνδρας ἐρωτησάτωσαν. Mox Seguer. et Reg. οὔτε. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. πάθος αὐτῶν οὔτε. Reg. item οὔτε. Editi et alii οὐδὲ πάθος οὐδὲ μέρος.

c. Reg. et Seguer. ὅτι μὲν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ. Gobler. et Felckm. 1. ὅτι τὸ ἐκ θεοῦ. Editi ὅτι μὲν τὸ ἐκ θεοῦ.

d. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 5. ταῦτα. Editi ταυτά. Mox Seguer. μὴ ἀνθρωπίνως. Reg. μὴ ἀνθρώπινα.

e. Felckm. 5. αὕτη.

f. Sic Seguer. et Reg. Editi καλὸν καὶ

dem indicat naturam, cum eum Verbum, sapientiam et splendorem esse dicit. Inde siquidem intelligimus divinam generationem passionis immunem aeternamque et Deo dignam esse. Quae enim passio vel quaenam est pars Patris Verbum, sapientia et splendor? Id certe ipsi etiam amentes possint discere. Ut enim mulieres de Filio interrogavere, sic viros de Verbo interrogent, ut doceantur, nec passionem nec partem eorum esse mentis suae verbum, quod enunciant. Quod si hominum, quorum patibilis et dividua est natura, huiusmodi sit verbum, quare in Deo, qui nec corporeus est nec dividuus, passiones partesve cogitant, ut scilicet id cavere simulantes veram ac naturalem Filii generationem negent? Igitur id, quod ex Deo genitum est, absque ulla passione genitum esse satis supra probatum est; nunc etiam speciatim ostendimus Verbum absque passione generari. Iam vero eadem similiter de sapientia audiant. Non est Deus ut homo, nihil hic humanum de illo fingant. Nam sapientiam accipiunt homines; at Deus, qui nullius fit particeps, ipse suae sapientiae pater est, cuius qui participes fiunt, sapientes solent appellari. Haec autem sapientia non passio, non pars, sed proprius Patris est fetus. Idcirco semper fuit Pater, nec patrem esse Deo postea accidit, ne esse existimetur mutabilis. Nam si illum patrem esse bonum fuit, nec semper fuit pater, non igitur semper fuit in illo bonum.

P. 432.

P. 433.

29. Atqui inquiunt semper quoque Deus fuit effector, nec efficiendi facultas illi postea accessit: num ergo quia opifex est, aeterna quoque sunt eius opera, nec de his dicere licet, non erant antequam fierent? Nae insani Ariani! Quid enim simile est filium inter et opus, ut eadem de patre quae de opificibus dicant? Quî porro, postquam tantam esse fetus et operis differentiam supra ostensum est, in eadem haerent inscitia? Idem igitur repetendum est, videlicet opus extra opificem esse, uti dictum est, filium vero proprium esse naturae fetum. Quocirca necesse non est semper opus extitisse, siquidem cum vult opifex, opus facit. At fetus subiectus voluntati non est, sed naturae est proprietas. Praeterea recte opifex quis vocari potest, etiamsi

τὸ εἶναι. Paulo post Segner. φησί, καὶ ἀεὶ ποιητής ἐστιν ὁ θεὸς καὶ οὐκ ἐπιγέγονε. Gobler. et Felckm. 1. φασί, καὶ ἀεὶ ὁ θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι καὶ οὐκ ἐπιγέγονε. Reg. φησί, καὶ ἀεὶ ὁ θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι καὶ οὔτε ἐπιγέγονεν. Editi φασ'ν, ἀεὶ ὁ θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι, οὔτε ἐπιγέγονε. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Reg. ἆρ' οὖν. Editi ἄρ' οὖν.

g. Sic Seguer. Editi vero et alii γεννηθῇ. Ibid. Segner. Gobler. et Felckm. 1. ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί. Editi et alii ἄφρονες Ἀρειανοί.

h. Sic Seguer. At alii et editi δημιουργημάτων.

P.433. ται, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐστὶν [a] ἰδιότης. καὶ ποιητὴς μὲν ἂν εἴη καὶ λέγοιτο, κἂν μήπω ᾖ τὰ ἔργα, πατὴρ δὲ οὐκ ἂν [b] λεχθείη οὐδ' ἂν εἴη μὴ ὑπάρχοντος υἱοῦ. ἐὰν δὲ περιεργάζωνται, διατί ὁ θεὸς [c] ἀεὶ δυνάμενος ποιεῖν οὐκ ἀεὶ ποιεῖ, μαινομένων μὲν καὶ αὕτη ἡ τόλμα. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο[1]); ἢ πῶς ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ κεραμεῖ· τί με οὕτως ἐποίησας[2]); ἵνα δὲ κἂν ἀμυδρόν τινα λογισμὸν εὑρόντες μὴ σιωπήσωμεν, ἀκουέτωσαν, ὅτι εἰ καὶ τῷ θεῷ δυνατὸν ἀεὶ ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠδύνατο τὰ
P.434. [d] γενητὰ ἀΐδια εἶναι· ἐξ οὐκ ὄντων γάρ ἐστι καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται. τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν τῷ ἀεὶ ὄντι θεῷ; διὸ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελὲς αὐτῶν ἀφορῶν ὁ θεός, ὅτε εἶδεν ὅτι δύναται γενόμενα διαμένειν, τότε καὶ πεποίηκε πάντα. καὶ ὥσπερ δυνάμενος [e] καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἢ ἐπὶ Νῶε ἢ ἐπὶ Μωσέως ἀποστεῖλαι τὸν ἑαυτοῦ λόγον οὐκ ἀπέστειλεν εἰ μὴ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων (τοῦτο γὰρ εἶδε λυσιτελεῖν πάσῃ τῇ κτίσει), οὕτω καὶ τὰ [f] γενητά, ὅτε ἠθέλησε καὶ λυσιτελὲς ἦν αὐτοῖς, ἐποίησεν. ὁ δέ γε υἱός, οὐκ ἂν ποίημα [g] ἀλλ' ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, ἀεί ἐστιν· ἀεὶ γὰρ ὄντος τοῦ πατρὸς ἀεὶ εἶναι δεῖ καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία. καὶ τὰ μὲν κτίσματα, κἂν μηδέπω [h] ὑπάρχῃ, οὐκ ἐλαττοῖ τὸν ποιητήν, ἔχει γὰρ τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν ὅτε βούλεται, τὸ δὲ γέννημα, [i] ἐὰν μὴ ἀεὶ συνῇ τῷ πατρί, ἐλάττωμα τῆς τελειότητος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστιν. ὅθεν τὰ μὲν ποιήματα ὅτε ἠθέλησεν ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ λόγου [k] αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς ἀεί ἐστιν ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας.

30. Ταῦτα τοὺς μὲν πιστοὺς εὐφραίνει, τοὺς δὲ αἱρετικοὺς λυπεῖ βλέποντας ἀναιρουμένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν. καὶ γὰρ κἀκείνη πάλιν αὐτῶν ἡ ἐρώτησις ἐν τῷ λέγειν· ἓν τὸ ἀγένητον ἢ δύο; οὐκ ὀρθὴν αὐτῶν δείκνυσι τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ὕποπτον καὶ δόλου μεστήν. οὐ γὰρ ἐπὶ τιμῇ τοῦ πατρὸς οὕτως ἐρωτῶσιν, ἀλλ' ἐπὶ ἀτιμίᾳ τοῦ λόγου. ἂν γοῦν τις ἀγνοῶν τὴν πανουργίαν αὐτῶν ἀποκρίνηται, ἓν τὸ [l] ἀγένητον, εὐθὺς τὸν ἑαυτῶν ἰὸν ἐξεμοῦσι λέγοντες· οὐκοῦν ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστι, καὶ καλῶς εἰρήκαμεν οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. πάντα γὰρ [m] φυρῶσι καὶ κυκῶσιν, ἵνα μόνον

1) Rom. 11, 34. 2) Rom. 9, 20.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀϊδιότης. Ibidem Editi addunt καὶ τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι, quae absunt ab omnibus manuscriptis.
b. Reg. et Felckm. 5. κληθείη.
c. Seguer. omittit ἀεί. Mox idem αὕτη ἡ τόλμα. Editi et alii αὕτη τόλμα.
d. Felckm. 5. γεννητά.
e Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis καί deest. Mox Seguer. ἢ ἐπὶ Νῶε ἢ ἐπὶ Μωσέως. Goblerian. et Felckm. 1. καὶ ἐπὶ Νῶε ἢ ἐπὶ Μωυσέως. Editi καὶ ἐπὶ Νῶε ἐπί τε Μωυσέως.

nondum exstent opera: at pater nec dici nec esse potest, quando non P. 433. existit filius. Quod si scrutari velint, cur cum Deus semper possit opera facere, non semper facit, sane insanientium hominum temeritas ista est. *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Aut *quomodo figmentum dicet* fictori: *Quid me fecisti sic?* Verum ne vel levi obiecta ratione silentio utamur, audiant illi, res factas aeternas esse non potuisse, etiamsi eas semper potuerit facere Deus. Illae enim ex nihilo sunt, nec erant antequam fierent; quae P. 434. autem non erant antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est, possint existere? Hinc Deus rerum ipsarum commodo prospiciens tunc omnia fecit, cum vidit posse facta permanere. Ac quemadmodum tametsi ab initio Adami aut Noe aut Moysis tempore Verbum suum potuit mittere, nec tamen misit nisi in fine temporum (id quippe universae naturae esse utile noverat), ita et res factas produxit, cum et ipse voluit et illis conveniebat. At vero Filius, cum non opus sed naturae Patris sit proprius, semper idcirco est. Cum enim semper sit Pater, semper quoque esse oportet, quod eius naturae est proprium, quod idem et Verbum et Sapientia eius est. Ceterum res creatae, licet nondum existant, nihil tamen suo detrahunt effectori, cum eas pro sua voluntate possit producere; at fetus nisi semper simul sit cum Patre, perfectionis eius naturae sequetur imminutio. Hinc opera quidem, cum voluit, per suum produxit Verbum; Filius vero semper est proprius naturae fetus.

30. Et haec quidem fidelibus laetitiam, dolorem pariunt haereticis, quippe qui prostratam penitus suam videant haeresim. Nam alia haec illorum interrogatio, an unum sit non-factum vel duo, argumento est non rectam esse illorum mentem, sed suspectam et dolo plenam. Non enim ad Patris honorem, sed ad Verbi dedecus ista sciscitantur. Itaque si quis illorum artificii ignarus unum esse non-factum responderit, statim suum venenum his verbis effundunt: ,,Ergo Filius e rebus ,,factis est, recteque contendimus non fuisse antequam nasceretur.“ Omnia enim conturbant et miscent, eo tantum animo, ut Verbum dis-

f. Felckm. 5. τὰ γεννητά.

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀλλ' ἀΐδιος. Mox iidem et Basil. Anglic. et Felckman. 5. τοῦ πατρὸς ἀεί ἐστιν. In aliis et editis ἀεί omittitur.

h. Sic Seguerian. et Reg. Editi vero ὑπάρχει.

i. Sic Seguer. At editi et alii ἐὰν μὴ συνῆν ἀεί.

k. Sic Seguer. At ab aliis et editis abest αὐτοῦ.

l. Sic Basil. et Anglic. At alii et editi ἀγέννητον. Vide quae supra pag. 207. [p. 14 huius ed.] num. 7. hac de re disseruimus. Paulo post Felckm. 5. ὁ υἱὸς τῶν γεννητῶν ἐστι.

m. Seguerian. φύρουσι. Ibidem idem, Gobler. et Felckm. 1. κυκῶσιν.

P.434. διαστήσωσι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τὸν δημιουργὸν [a] τῶν ὅλων τοῖς ποιήμασι συναριθμήσωσι. πρῶτον μὲν οὖν καὶ κατὰ τοῦτο καταγνώσεώς εἰσιν ἄξιοι, ὅτι μεμφόμενοι τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις ὡς ἀγράφοις χρησαμένοις λέξεσι, καί τοι μὴ δυςφήμοις ἀλλ' ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀσεβείας αὐτῶν [b] κειμέναις, ηὐτομόλησαν εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν αὐτοί, ἐξ ἀγράφων φθεγγόμενοι καὶ ἐπινοοῦντες λοιδορίας κατὰ τοῦ κυρίου, μὴ γινώσκοντες μήτε ἃ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. ἐρωτησάτωσαν γοῦν Ἕλληνας, παρ' ὧν ἤκουσαν (οὐ γὰρ τῶν γραφῶν ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν [c] εὕρεμα), ἵνα ἀκούσαντες πόσα σημαινόμενα ἡ λέξις ἔχει μάθωσιν,
P.435. ὅτι οὐδὲ περὶ ὧν [d] λέγουσιν ἐπίστανται καλῶς ἐρωτᾶν. κἀγὼ γὰρ δι' αὐτοὺς ἐπυθόμην λέγεσθαι ἀγένητον τὸ μηδέπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι, ὡς τὸ [e] ξύλον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι σκάφος, καὶ αὖθις ἀγένητον λέγεσθαι τὸ μήτε γενόμενον μήτε δυνάμενον γενέσθαι ποτέ, [f] ὡς τὸ τρίγωνον τετράγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς περιττός. οὔτε γὰρ τὸ τρίγωνον γέγονέ ποτε τετράγωνον οὔτε γένοιτ' ἄν ποτε, ἀλλ' οὔτε ὁ ἄρτιος γέγονέ ποτε περιττὸς οὔτε γένοιτ' ἄν ποτε περιττός. λέγεται δὲ πάλιν [g] ἀγένητον τὸ ὑπάρχον μέν, μὴ γενηθὲν δὲ ἔκ τινος, μηδὲ ὅλως ἔχον ἑαυτοῦ τινα πατέρα. προςέθηκε δὲ καὶ ὁ πανοῦργος σοφιστὴς Ἀστέριος, ὁ καὶ τῆς αἱρέσεως συνήγορος, ἐν τῷ ἰδίῳ [h] συνταγματίῳ λέγων, ἀγένητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθέν, ἀλλ' ἀεὶ ὄν. κατὰ ποῖον οὖν σημαινόμενον νοοῦσι τὸ ἀγένητον, ἔδει προςτιθέντας αὐτοὺς ἐρωτᾶν, ἵνα καὶ ὁ ἐρωτώμενος ὀρθῶς ἀποκρίνηται.

31. Εἰ δὲ νομίζουσι καλῶς ἐρωτᾶν ἐν τῷ λέγειν· ἓν τὸ [i] ἀγένητον ἢ δύο; ἀκούσονται πρῶτον μέν, ὡς ἀμαθεῖς, πολλά τε εἶναι καὶ οὐδέν, πλεῖστα μὲν τὰ δυνάμενα γενέσθαι, οὐδὲν δὲ τὸ μὴ δυνάμενον, ὥςπερ εἴρηται. εἰ δὲ ὡς Ἀστερίῳ [k] ἤρεσε τὸ μὴ ποίημα ἀλλ' ἀεὶ ὂν ἀγένητον εἶναι, οὕτως ἐρωτῶσιν, ἀκουέτωσαν οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς οὕτω κατὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν [l] ἀγένητος ἂν λεχθείη. οὔτε γὰρ τῶν γενητῶν οὔτε ποί-

a. Sic Seguer. ut et legit Nannius. In editis et aliis deest τῶν ὅλων.

b. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckman. 1. et 5. At editi mendose κειμένοις.

c. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 1. et 5. Editi vero εὕρημα.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. θέλουσιν. Paulo post iidem et Regius ac Felckm. 5. λέγεσθαι μὲν ἀγέννητον. In Seguer. deest μέν. Alii autem et editio Commel. λέγεσθαι μὲν ἀγένητον. Ibid. Seguer. τὸ μήπω.

e. Seguer. ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ τοῦτο γενέσθαι. Reg. ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ γενέσθαι. Ibidem Seguer. Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 5. καὶ πάλιν. Alii et editi καὶ αὖθις. Item ibid. Seguer. Reg. et Felckm. 5 ἀγέννητον. Editio Commel. et alii ἀγένητον. Addunt item ibidem Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm 5. λέγεσθαι, quod in editis et aliis deest.

f. Sic Regius codex. Editi vero et alii ὡς τὸ τρίγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμός.

iungant a Patre et omnium opificem inter opera numerent. Sane illi P. 434. etiam idcirco damnatione digni fuerint, quod cum Episcopis Nicaeae congregatis crimini dent vocabulis non scriptis usos esse, tametsi non impiis sed potius ad illorum impietatem evertendam aptissime positis, ipsi sua sponte eandem non dubitent subire criminationem, dum voces non scriptas usurpant, convitiaque excogitant adversus Dominum, nec ea cognoscunt, quae ipsi dicunt et asseverant. Interrogent itaque Gentiles, a quibus huiusmodi didicere dictionem (nec enim Scripturarum sed illorum vox ista commentum est), ut variis eius significationibus auditis intelligant, se ne de his quidem, de quibus disserunt, recte nosse interrogare. Ego enim propter illos didici non-factum dici, P. 435. quod nondum factum est, sed fieri potest, ut lignum, quod quidem nondum scapha est factum, sed fieri potest. Rursus non-factum vocant, quod neque factum est neque unquam fieri potest, ut triangulus quadrangulus et numerus par impar. Nec enim triangulus quadrangulus unquam fuit, aut unquam futurus est, nec item numerus par fuit vel erit unquam impar. Praeterea dicitur non-factum, quod quidem existit, sed ex nullo est natum, neminemque prorsus sui patrem habet. Asterius quoque sophista vaferrimus et haeresis patronus in proprio opusculo addidit, non-factum esse id, quod non est factum, sed quod semper est. Itaque quonam sensu vocem non-facti intelligerent, necesse erat eos interrogando explicare, ut videlicet is, qui interrogabatur, rite posset respondere.

31. Quod si se recte putant interrogare cum aiunt: Unumne est non-factum an duo? primum quidem ut imperiti audituri sunt, et multa et nihil esse, plurima inquam, quae esse possunt, nihil vero, quod fieri non queat, quemadmodum dictum est. Sed si ut Asterio placuit non id, quod factum est, sed quod semper est, non-factum esse, sic illi hoc sensu interrogant, audiant nec semel sed saepius, Filium secundum hanc significationem non-factum posse dici. Namque nec est

οὔτε γάρ etc. Paulo post Seguer. *οὐδὲ ὁ ἄρτιος..... οὐδὲ γένοιτ᾽ ἄν.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀγένητον* et mox *μὴ γενηθέν.* Editi et alii *ἀγέννητον* et *μὴ γεννηθέν.*

h. Seguer. *συνταγματίῳ.* Editi et alii *συντάγματι.* Ibid. Seguerianus, Gobler. et Felckm. 1. *λέγων ἀγένητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ᾽ ἀΐδιον.* Editi et alii *λέγων ἀγέννητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ᾽ ἀεὶ ὄν.* Ibid. Seguer. et Reg. *κατὰ ποίαν τοίνυν.* Editi *κατὰ ποῖον οὖν.* Item Seguer. ibid. *νοοῦσι τὸ ἀγένητον.* Editi *νοοῦσι τὸ ἀγέννητον.* Felckm. 5. ibid. *ἔδει προςποιηθέντας.*

i. Seguer. *ἀγένητον.* Editi *ἀγέννητον.*

k. Sic mss. praeter Felckm. 2, qui ut editi mendose habet *ἤρησε.* Mox Seguer., Basiliensis, Anglic., Gobler. et Felckm. 1. *ἀγένητον εἶναι.* Editi et alii *ἀγέννητον εἶναι.* Paulo post Anglic. *ἀλλὰ καὶ πολλάκις.*

l. Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglicanus, Gobler. et Felckm. 1. *ἀγένητος.* Editi *ἀγέννητος.* Mox Felckman 5. *τῶν γεννητῶν.* Alii et editio Commel. *γενητῶν.*

P. 435. ημά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀϊδίως συνέστι τῷ πατρί, ὥςπερ καὶ ἤδη δέδεικται, κἂν πολλάκις μεταβάλλωνται, ἵνα μόνον κατὰ τοῦ κυρίου λέγωσιν· ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. πάντων δὴ οὖν ἐκπίπτοντες, ἐὰν [a] καὶ ἐκεῖνο θελήσωσι λοιπὸν ἐρωτᾶν κατὰ τὸ ὑπάρχον μέν, μήτε δὲ γεννηθὲν ἔκ τινος μήτε ἔχον ἑαυτοῦ πατέρα, ἀκούσονται μὲν καὶ παρ' ἡμῶν τὸν οὕτω σημαινόμενον ἕνα καὶ μόνον [b] ἀγένητον εἶναι τὸν πατέρα, οὐδὲν δὲ πλέον ἕξουσιν ἐκ τοῦ τοιαῦτα ἀκούειν αὐτούς. οὐδὲ γὰρ τὸ οὕτως ἀγένητον λέγεσθαι τὸν θεὸν δείκνυσι [c] γενητὸν εἶναι τὸν υἱόν, δήλου ὄντος κατὰ τὰς προειρημένας ἀποδείξης, τοιοῦτον εἶναι τὸν λόγον, οἷός ἐστιν ὁ γεννήσας αὐτόν. οὐκοῦν εἰ [d] ἀγένητος ὁ θεός, οὐ γενητὴ ἀλλὰ
P. 436. γέννημά ἐστιν ἡ τούτου εἰκών, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία. ποία γὰρ ἐμφέρεια [e] τῷ γενητῷ πρὸς τὸ ἀγένητον; πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητέον· ἐπεὶ εἰ ὅμοιον τὸ γενητὸν τῷ ἀγενήτῳ θέλουσιν, ὡς τὸν ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο, οὐ μακράν εἰσιν εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ [f] ἀγένητον καὶ κτισμάτων ἐστὶν εἰκών, καὶ λοιπὸν πέφυρται πάντα παρ' αὐτοῖς, [g] γενήτων μὲν ἐξίσωσις πρὸς τὸ ἀγένητον, ἀγενήτου δὲ καθαίρεσις μετρουμένου πρὸς τὰ ποιήματα, ἵνα μόνον τὸν υἱὸν ἐν τοῖς ποιήμασι [h] καταγάγωσιν.

32. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς οἶμαι θελῆσαι λέγειν ἔτι τὰ τοιαῦτα, ἐὰν Ἀστερίῳ γε τῷ σοφιστῇ πείθωνται. ἐκεῖνος γάρ, [i] καίπερ σπουδάζων συνηγορεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει καὶ λέγων ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον, τὰ ἐναντία τούτοις ἀντιφθέγγεται, λέγων καὶ τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ [k] ἀγένητον καὶ ἄναρχον εἶναι, καὶ ἔστι μέρος ὧν ἔγραψε ταῦτα· οὐκ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος Χριστὸν κηρύσσειν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἢ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν, ἀλλὰ [l] δίχα τῆς προσθήκης δύναμιν θεοῦ καὶ θεοῦ σοφίαν[1]), ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ δύναμιν, τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγενήτως, κηρύσσων. καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· καί τοίγε ἡ μὲν ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἣν ἄναρχόν τε καὶ [m] ἀγένητον οἱ τῆς

1) 1. Cor. 1, 24.

a. Seguerian. *κατ' ἐκεῖνο.* Paulo post Regius *γενηθὲν ἔκ τινος.* Alii et editi *γεννηθέν.*

b. Seguerian. Basil Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἀγένητον* hic et mox. Alii vero et editi *ἀγέννητον.*

c. Regius *γεννητόν.* Editi et alii *γενητόν.*

d. Basiliensis, Anglic. Gobler. et Felckman. 1. *ἀγένητος.* Alii et editi *ἀγέννητος.* Ibid. Felckm. 5. *οὐ γεννητή.* Ceteri et editi *οὐ γενητή.*

e. Felckm. 5. *τῷ γεννητῷ.* Idem ibid. et Regius *πρὸς τὸ ἀγέννητον.* Ceteri mss. cum editione Commel. *τῷ γενητῷ πρὸς τὸ ἀγένητον.* Mox Seguerian. *ἐπεὶ ὅμοιον.* Ibid. Felckm. 5. *τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ.* Reg. *τὸ γενητὸν τῷ ἀγεννήτῳ.* Alii et editio Commel. *τὸ γενητὸν τῷ ἀγενήτῳ.* Item ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο.* Editi et alii *ὁρῶντα τοῦτον βλέπειν ἐκεῖνον.*

f. Regius codex et Felckm. 5. *ἀγέννητον.* Alii et editio Commel. *ἀγένητον.* Ibid. *καί* ante *κτισμάτων* deest in Seguer. et Reg.

ex rebus factis nec opus, sed semper una cum Patre est, uti iam fuit P. 435. probatum, etiamsi varias illi formas induant, ut impia haec adversus Dominum possint proferre verba: Ex nihilo est et non erat antequam nasceretur. Quod si omni ex parte explosi demum velint illa voce significari id, quod existat quidem, non sit autem ex aliquo ortum, neque sui ipsius habeat patrem, respondebimus, eum, quem hoc modo significant, unum ac solum esse non-factum Patrem; quo quidem responso nihilo magis sunt profecturi. Nec enim ex eo, quod Deus hac ratione non-factus dicatur, sequitur factum esse Filium, cum ex superioribus argumentis clarum sit, tale esse Verbum, qualis est qui ipsum genuit. Quocirca etiamsi Deus sit non-factus, non idcirco facta sed vere genita est eius imago, quae eius et Verbum et Sapientia est. Ecqua enim intercedit similitudo inter rem factam et non-factam? Nam P. 436. eadem saepius dicere nil grave videatur. Si enim id, quod factum est, velint simile esse eius, quod non-factum est, adeo ut qui unum viderit, aliud quoque videat, parum omnino abfuerit, quin dicant id, quod non-factum est, rerum creatarum imaginem esse, proindeque omnia ab ipsis confunduntur; nam et res factas cum eo, qui non-factus est, adaequant, et eum, qui non-factus est, usque ad res factas deprimunt, idque tantum, ut Filium inter ipsas res factas collocent.

32. Verum nec ipsos arbitror ea amplius ausuros dicere, si Asterio Sophistae velint obtemperare. Ille enim, tametsi Arianae haeresi studet suffragari unumque esse non-factum affirmat, contraria tamen illis loquitur, quippe qui dicat, Dei sapientiam non-factam et principii expertem esse, ut ex eius scriptis, quorum haec pars est, licet perspicere. „Non dixit, inquit ille, beatus Paulus, se Christum „praedicare Dei virtutem vel Dei sapientiam, sed absque adiunctione „Dei virtutem et Dei sapientiam; aliam quidem esse docens propriam „ipsius Dei virtutem ipsique innatam ac simul cum eo existentem et „non-factam.“ Et paulo post: „Quamvis sempiterna eius virtus et „sapientia, quam principii expertem et non-factam esse vera ratio de-

g. Felckm. 5. γεννητοῦ. Ceteri et editio Commel. γενητῶν. Ibid. Reg. et Felckman. 5. πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἀγεννήτου δὲ καθαίρεσις. Alii cum editione Commel. πρὸς τὸ ἀγένητον, ἀγενήτου δέ etc.

h. Anglic. κατάγωσιν. Mox Seguerian. Reg. Basil. Anglican., Gobler. et Felckm. 1. ἔτι τὰ τοιαῦτα. Editi et alii ἔτι τοιαῦτα.

i. Seguer. Gobler. Felckm. 1. καίτοι. Editi et alii καίπερ. Paulo post Seguer. Basil. Anglic. Goblerian. et Felckm. 1. ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον. Editi et alii ἓν εἶναι τὸ ἀγέννητον.

k. Regius et Felckm. 5. ἀγέννητον. Alii et editio Commel. ἀγένητον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ταῦτα. οὐκ εἶπεν. Editi et alii ταῦτα. καὶ οὐκ εἶπεν.

l. In Seguer. Gobler. et Felckm. 1. desunt δίχα τῆς προσθήκης δύναμιν θεοῦ καὶ θεοῦ σοφίαν. Mox iidem τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Reg. τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Ibid. Seguer. ἀγενήτως. Editi τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν ἀγέννητως.

m. Reg. et Felckm. 5. ἀγέννητον. Alii cum editione Commel. ἀγένητον.

P.436. ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοί, μία ἂν εἴη δήπουθεν καὶ αὐτή. εἰ γὰρ καὶ μὴ καλῶς νοήσας τὸ τοῦ ἀποστόλου ῥητὸν ἐνόμισεν εἶναι δύο σοφίας, ἀλλ' ὅμως συνυπάρχουσαν [a] αὐτῷ ἀγένητον σοφίαν εἰρηκώς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔφησεν ἀγένητον εἶναι σὺν αὐτῷ. τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐχ ἑαυτῷ ἀλλ' ἑτέρῳ συνυπάρχει. ἢ τοίνυν Ἀστερίῳ πειθόμενοι μηκέτι ἐρωτάτωσαν· ἓν τὸ [b] ἀγένητον ἢ δύο; ἵνα μὴ ὡς ἀμφιβάλλοντες μάχωνται πρὸς ἐκεῖνον, ἢ εἰ ἐναντιοῦνται κἀκείνῳ, μὴ ἐπερειδέσθωσαν αὐτοῦ τῷ συνταγματίῳ, ἵνα [c] μὴ ἀλλήλους δάκνοντες ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῶσι. καὶ ταῦτα μὲν δι' ὀλίγων πρὸς τὴν ἀμαθίαν αὐτῶν εἰρήσθω. πρὸς δέ γε τὴν πανοῦργον αὐτῶν προαίρεσιν τί τοσοῦτον ἄν τις εἴποι; τίς αὐτοὺς οὐκ ἂν οὕτως μαινομένους μισήσειε δικαίως; ἐπειδὴ γὰρ οὐκέτι παῤῥησίαν ἔχουσιν ἐν τῷ λέγειν· ἐξ οὐκ ὄντων
P.437. καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, ἐπενόησαν [d] ἑαυτοῖς τὴν τοῦ ἀγενήτου λέξιν, ἵνα τὸν υἱὸν γενητὸν παρὰ τοῖς ἀκεραίοις λέγοντες αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων καὶ τὸ οὐκ ἦν ποτε, σημαίνωσιν· ἐν γὰρ τούτοις τὰ γενητὰ καὶ τὰ κτίσματα σημαίνονται.

33. Ἔδει οὖν, εἴπερ θαῤῥοῦσιν οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ ἐπιμένειν καὶ μὴ ποικίλως μεταποιεῖν ἑαυτούς· ἀλλ' οὐ [e] θέλουσιν, νομίζοντες εὐχερῶς ἅπαντα δύνασθαι, ἐὰν τῷ ὀνόματι τούτῳ σκέποντες τὴν αἵρεσιν προβάλωνται τὸ ἀγένητον. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἀγενήτου λεξείδιον οὐ πρὸς τὸν υἱὸν ἔχει τὴν σημασίαν, κἂν οὗτοι [f] γογγύζωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά, καὶ ὅμοιον ἄν τις ἴδοι τούτου τὸ παντοκράτωρ καὶ τὸ κύριος τῶν δυνάμεων. εἰ γὰρ τῶν πάντων ὁ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου κρατεῖ καὶ κυριεύει, [g] καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς βασιλεύει ὁ υἱός, καὶ τὸ κράτος πάντων ἔχει ὡς λόγος καὶ ὡς εἰκὼν τοῦ πατρός, εὔδηλον ὡς οὐδὲ ᾧδε τοῖς πᾶσι συναριθμεῖται ὁ υἱός, οὐδὲ δι' αὐτὸν λέγεται παντοκράτωρ καὶ κύριος, ἀλλὰ διὰ τὰ δι' υἱοῦ γενόμενα, [h] ὧν καὶ κρατεῖ καὶ κυριεύει διὰ τοῦ λόγου. καὶ τὸ ἀγένητον ἄρα οὐ διὰ τὸν υἱόν, ἀλλὰ διὰ τὰ [i] δι' υἱοῦ γενόμενα σημαίνεται· καὶ καλῶς, ὅτι οὐκ

a. *αὐτῷ* abest a Segueriano Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Regius et Felckm. 5. *ἀγέννητον σοφίαν εἰρηκώς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγέννητον.* Ceteri et editio Commel. *ἀγένητον σοφίαν εἰρηκώς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον.* Seguer. habet: *σοφίαν εἰρηκὼς ἀγένητον, οὐκέτι* etc. Mox Reg. et Felckm. 5. *ἔφησεν ἀγέννητον.* Alii vero et editio Commel. *ἔφησεν ἀγένητον.*

b. Reg. et Felckm. 5. *ἀγέννητον.* Alii cum editione Commel. *ἀγένητον.*

c. Seguer. *μή* omittit, nec legit Nannius. Sed alii et editi habent.

d. Seguerian. Reg. Basil. et Felckm. 5. *ἑαυτοῖς.* Alii et editio Commel. *αὐτοῖς.* Ibidem Reg. et Felckm. 5. *ἀγεννήτου* et *γεννητόν.* Alii vero et editi *ἀγενήτου* et *γενητόν.* Paulo post Seguer. Reg. Gobl. et Felckm. 1. *αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ οὐκ ἦν ποτε.* Editi *αὐτὰ πάλιν τὰ ῥήματα, τὰ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ οὐκ ἦν ποτε πρὶν γεννηθῇ σημαίνωσιν.* Ibid. Seguer. et Reg. *ἐν γὰρ τούτοις,* ut et legerant Omnibonus et Nannius. Editi *ἐὰν γὰρ τούτοις.* Item ibid. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 5. *γενητὰ καὶ τὰ κτίσματα.* In editis et aliis *καὶ τά* deest. Reg. et

„clarat, una sane et eadem fuerit.“ Licet enim verbis Apostoli non P. 436. bene intellectis duas esse sapientias existimarit, tamen cum dixerit, sapientiam, quae simul cum Deo existit, non-factam esse, non iam unum non-factum, sed aliud quoque non-factum cum illo esse declaravit. Nam quod simul existit, non simul cum seipso sed cum alio existit. Vel igitur Asterio auscultantes non amplius interrogent, Unumne sit non-factum, an duo? ne tamquam dissidentes cum eo pugnent. Aut si ei adversantur, eiusdem libro inniti desinant, ne se invicem lacerantes a seipsis mutuo conficiantur. Et haec quidem pauca adversus illorum inscitiam sint dicta. Quis vero in sceleratam eorum astutiam vehementer satis invehi possit? Quis eos ita insanientes merito non oderit? Cum enim iam non sit eis integrum his uti vocibus: E nihilo est, non fuit antequam nasceretur, vocabulum non-facti excogitavere, P. 437. ut cum apud simpliciores Filium factum esse dicunt, eadem rursus illa significent vocabula, nempe Ex nihilo est et aliquando non fuit. Namque huiusmodi vocibus res factae et creatae indicantur.

33. Sane si his, quae propugnant, confiderent, ea ipsa essent retinenda, nec varias opus esset formas assumere. Verum id minime volunt, seque omnia facile posse arbitrantur, si haeresi hoc nomine cooperta vocabulum non-facti obiecerint. Sed enim haec ipsa non-facti dictio nequaquam ad Filium refertur, quicquid illi contra obganniant, sed ad res factas; cuius quidem rei quid simile videre est in istis vocibus Omnipotens et Dominus virtutum. Nam si Pater omnia per Verbum in sua potestate habet, gubernat, et regit, si eodem Patris regno potitur Filius omnibusque imperat ut Verbum et imago Patris; manifestum est, neque hoc modo Filium inter res omnes collocari, neque Deum propter ipsum Omnipotentem et Dominum appellari, sed propter res per Filium factas, quibus per Verbum et imperat et dominatur. Similiter igitur nec vox non-facti ad Filium refertur, sed ad res per Filium factas, idque non immerito. Nec enim Deus rerum

Felckm. 5. *γεννητά*. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ibidem *σημαίνονται*. Editi et alii *σημαίνεται*.

e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii *θελήσουσιν*. Paulo post Reg. Basil. Anglican. *προβάλλωνται*. Reg. ibid. *τὸ ἀγέννητον* et mox *τοῦ ἀγεννήτου*. Editi vero et alii *ἀγένητον* et *ἀγενήτου*. Ibid. Seguer. *καὶ γὰρ καὶ αυτὸ τὸ τοῦ* etc. Basil. item Anglican. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *αὐτὸ τὸ τοῦ*. Editi *καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τοῦ*.

f. Seguer. *γογγύζουσιν*. Ibid. Regius et Felckm. 5. *ἀλλὰ πρὸς τὰ γεννητά*. Alii et editi *ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά*. Mox Seguerian. Basil. et Anglic. *παντοκράτωρ*. Editi et alii *παντόκρατορ*. Ibid. Seguer. *καὶ κύριος*. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ κύριε*. Editi et alii *καὶ τὸ κύριε*.

g. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii hic addunt *καὶ βασιλεύει*. Paulo post mss. *καὶ τὸ κράτος*. In editis *καί* deest. Mox Seguer. *ὡς λόγος, ὡς εἰκών*.

h. Seguerian. *ὧν καὶ κρατεῖ*. Editi et alii *ὧν κρατεῖ*. Mox Reg. et Felckm. 5. *ἀγέννητον*. Editi et alii *ἀγένητον*.

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δι᾽ υἱοῦ*.

P. 437. ἔστιν ὡς τὰ γενητὰ ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ τούτων κτίστης διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ δημιουργός ἐστιν. ὥςπερ δὲ τὸ [a] ἀγένητον πρὸς τὰ γενητὰ σημαίνεται, οὕτως καὶ τὸ πατὴρ δηλωτικόν ἐστι τοῦ υἱοῦ. καὶ ὁ μὲν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ [b] ἀγένητον ὀνομάζων τὸν θεὸν τὰ κτίσματα καὶ τὰ γενητὰ βλέπει καὶ καταλαμβάνει, ὁ δὲ τὸν θεὸν πατέρα καλῶν εὐθὺς τὸν υἱὸν νοεῖ καὶ θεωρεῖ. διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις [c] αὐτῶν τὴν ἐπ᾽ ἀσεβείᾳ φιλονεικίαν, ὅτι καίτοι καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀγενήτου καλὴν ἔχοντος τὴν προειρημένην διάνοιαν καὶ δυναμένου μετ᾽ εὐσεβείας ὀνομάζεσθαι, αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν προφέρουσιν ἐπ᾽ ἀτιμίᾳ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἀναγνόντες ὅτι ὁ τιμῶν τὸν υἱὸν τιμᾷ τὸν πατέρα, καὶ ὁ τὸν υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν πατέρα[1]). εἰ γὰρ ὅλως αὐτοῖς εὐφημίας καὶ τῆς εἰς τὸν πατέρα τιμῆς ἔμελεν, [d] ἔδει μᾶλλον, καὶ τοῦτο βέλτιον καὶ
P. 438. μεῖζον ἦν, πατέρα τὸν θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτούς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτόν. λέγοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν θεὸν [e] ἀγένητον, ἐκ τῶν γενομένων ἔργων αὐτόν, καθάπερ εἴρηται, ποιητὴν μόνον καὶ δημιουργὸν λέγουσι, νομίζοντες ὅτι καὶ τὸν λόγον ποίημα ἐκ τούτου σημαίνειν δύνανται κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν, ὁ δὲ τὸν θεὸν πατέρα λέγων ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦτον σημαίνει, οὐκ ἀγνοῶν ὅτι υἱοῦ ὄντος ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ γενητὰ πάντα ἐκτίσθη. καὶ οὗτοι μὲν [f] ἀγένητον λέγοντες μόνον ἐκ τῶν ἔργων σημαίνουσιν αὐτόν, καὶ οὐκ ἴσασι καὶ αὐτοὶ τὸν υἱόν, ὥςπερ Ἕλληνες, ὁ δὲ πατέρα λέγων τὸν θεὸν ἐκ τοῦ λόγου σημαίνει τοῦτον, [g] εἰδὼς δὲ τὸν λόγον οἶδεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, καὶ καταλαμβάνει ὅτι δι᾽ αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν.

34. [h] Οὐκ οὖν εὐσεβέστερον καὶ ἀληθὲς ἂν εἴη μᾶλλον τὸν θεὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ σημαίνειν καὶ πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων [i] ὀνομάζειν καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγένητον. τοῦτο μὲν γὰρ μόνον ἕκαστον, καθάπερ εἶπον, καὶ κοινῇ πάντα τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει, [k] τὸ δὲ πατὴρ ἐφ᾽ υἱοῦ μόνον σημαίνεται καὶ ἵσταται. ὅσῳ δὲ ὁ λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσούτῳ καὶ πλεῖον τὸ λέγειν τὸν θεὸν πατέρα τοῦ λέ-

1) Ioan. 5, 23.

Editi et alii *διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ*. Seguer. ibid. *καὶ καλῶς*. In aliis et editis deest *καί*. Mox idem *γενητὰ θεός*. Editi et alii *γενητὰ ὁ θεός*. Reg. *γεννητά*.

a. Reg. et Felckm. 5. *ἀγέννητον πρὸς τὰ γεννητά*. Editi et alii *ἀγένητον πρὸς τὰ γενητά*. Ibidem Seguer. *δὲ τὸ ἀγένητον* et mox *οὕτως τὸ πατήρ*. Editi *δὲ ἀγένητον* et *οὕτως καὶ τὸ πατήρ*.

b. Regius et Felckm. 5. *ἀγέννητον* et mox *γεννητά*. Editi et alii *ἀγένητον* et *γενητά*. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1. *δημιουργὸν ὀνομάζων*.

c. Seguer. *αὐτῶν* omittit. Idem et Basil. et Angl. *ἐπ᾽ ἀσεβείᾳ*. Editi *ἐπ᾽ ἀσεβείας*. Seguerian. ibid. *καίτοι καὶ τοῦ*. Editi at alii *καίτοι τοῦ*. Ibidem Reg. et Felckman. 5. *ἀγεννήτου*. Editi et alii *ἀγενήτου*.

d. Seguer. *ἔδει μᾶλλον δέ, καὶ τοῦτο*.

factarum est similis, sed earum creator per Filium et effector est. P. 437. Porro ut haec dictio non-factum ad res factas referenda est, ita vox ista Pater ad Filium refertur. Hinc qui Deum effectorem, opificem et non-factum appellat, res creatas et factas perspicit et intelligit: qui autem Deum Patrem vocat, statim Filium concipit et agnoscit. Quocirca mira profecto videatur illorum in propria impietate pervicacia. Nam quamvis vox non-facti rectum quem supra diximus sensum habeat pieque possit usurpari, illi, ut suae patrocinentur haeresi, eadem voce ad Filii contumeliam abutuntur. Nimirum non legerunt, eum, qui Filium honorat, Patrem quoque honorare, et qui Filium iniuria afficit, Patrem similiter eadem afficere iniuria. Enimvero si gloria et honor Patris illis curae fuisset, debuissent potius, quod et convenientius fuisset et dignius, Patrem Deum agnoscere et dicere, quam eum P. 438. hoc nomine indicare. Nam cum Deum non-factum appellant, eum, quemadmodum dixi, ex factis operibus effectorem duntaxat et opificem vocant, rati se posse inde pro sua libidine innuere, Verbum opus et rem factam esse. Qui autem Deum Patrem nuncupat, eum ex Filio significat, non ignarus, quod cum esset Filius, res factae omnes per eundem Filium necessario fuerunt creatae. Atque illi quidem cum Deum non-factum dicunt, eum ex solis operibus indicant, nec ipsi, haud secus ac Gentiles, Filium agnoscunt. At qui Deum Patris nomine insignit, illum ex Verbo significat. Cognito autem Verbo, ipsum quoque agnoscit esse opificem, omniaque per ipsum facta esse intelligit.

34. Quocirca pietati et veritati magis fuerit consentaneum, Deum ex Filio nominare Patremque appellare, quam ex solis operibus eum significare ac non-factum dicere. Hoc enim nomen vel singulatim, ut dixi, vel generatim omnia solummodo opera, quae ex Dei voluntate per Verbum facta sunt, significat. At Patris nomen ad solum Filium respicit, atque in eo sistit. Quantum porro discriminis est Verbum inter et res factas, ita aliud, immo longe maius aliquid est, Deum Pa-

Mox omnes mss. praeter Felckm. 2. habent *ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτόν*, quae absunt ab editione Commel. et Felckm. 2.

e. Reg. et Felckm. 5. *ἀγέννητον*. Alii et editio Commel. *ἀγένητον*.

f. Felckm. 5. *ἀγέννητον*. At alii et editio Commel. *ἀγένητον*. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀγένητον λέγοντες*. Editi et alii *ἀγένητον εἶναι λέγοντες*.

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εἰδὼς δὲ τὸν λόγον*. Editi et alii *εἰδὼς δὲ καὶ τὸν λόγον*.

h. [Eadem iisdem prope verbis vd. supra in epist. de decr. Nic. nr. 31.]

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *σημαίνειν*. Editi et alii *ὀνομάζειν*. Mox Reg. et Felckm. 5. *ἀγέννητον*. Alii et editio Commel. *ἀγένητον*. Ibid. Seguer. *τοῦτο μὲν γὰρ καὶ μόνον*. Editi et alii *τοῦτο μὲν γὰρ μόνον*.

k. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *τὸ δέ, πατέρα*. Ibidem Seguerian. *ἐφ᾽ υἱοῦ μόνου*. Paulo post Seguer. *τοσούτῳ καὶ πλέον τῷ λέγειν*.

P. 438. γειν [a]ἀγένητον διαφέροι ἄν. καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραπτον καὶ ὕποπτον ἅτε ποικίλην ἔχον ἐστὶ τὴν σημασίαν, ὥστε τοῦ ἐρωτωμένου περὶ αὐτοῦ εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν περιφέρεσθαι, τὸ δὲ πατὴρ ἁπλοῦν καὶ ἔγγραφον καὶ ἀληθέστερον καὶ σημαῖνον [b]μόνον τὸν υἱόν ἐστι. καὶ τὸ μὲν ἀγένητον παρ' Ἑλλήνων εὕρηται τῶν μὴ γινωσκόντων τὸν υἱόν, τὸ δὲ πατὴρ παρὰ τοῦ κυρίου [c]ἡμῶν ἐγνώσθη καὶ κεχάρισται. καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτὸς τίνος ἐστὶν υἱὸς ἔλεγεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ [d]ἐν ἐμοί ἐστι[1]), καί· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[2]), καί· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[3])· [e]καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὔχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν· ὅταν δὲ [f]προσεύχεσθε λέγετε· θεὲ ἀγένητε, [g]ἀλλὰ μᾶλλον· ὅταν δὲ προσεύχεσθε, λέγετε· πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς[4]), καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως
P. 439 ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησε, κελεύσας ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα [h]ἀγενήτου καὶ γενητοῦ οὐδὲ εἰς ὄνομα κτίστου καὶ κτίσματος, ἀλλ' εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος[5]). οὕτω γὰρ τελειούμενοι καὶ ἡμεῖς ἐκ ποιημάτων ὄντες υἱοποιούμεθα λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν αὐτῷ τῷ πατρὶ λόγον. μάταιος ἄρα καὶ ἡ περὶ τῆς τοῦ [i]ἀγενήτου λέξεως ἐπιχείρησις αὐτῶν δέδεικται, καὶ μηδὲν πλεῖον ἔχουσα ἢ μόνην φαντασίαν.

35. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἰ [k]τρεπτός ἐστιν ὁ λόγος, περιττόν ἐστι περὶ τούτου ζητεῖν· ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἐγγράψαντά με τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα δεῖξαι τὸ τολμηρὸν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. ἔστι γὰρ ταῦτα ἃ ὡς ἐρωτῶντες φλυαροῦσιν. αὐτεξούσιός ἐστιν [l]ἢ οὐκ ἔστι; προαιρέσει κατὰ τὸ αὐτεξούσιον καλός ἐστι, καὶ δύναται ἐὰν θελήσῃ τραπῆναι, τρεπτῆς ὢν φύσεως, ἢ [m]ὡς λίθος καὶ ξύλον οὐκ ἔχει τὴν προαίρεσιν ἐλευθέραν εἰς τὸ κινεῖσθαι καὶ ῥέπειν εἰς ἑκάτερα; τῆς μὲν οὖν αἱρέσεως αὐτῶν

1) Ioan. 14, 10. 2) Ioan. 14, 9. 3) Ioan. 10, 30. 4) Matth. 6, 9. et Luc. 11, 2. 5) Matth. 28, 19.

Gobler. et Felckm. 1. *τοσοῦτον καὶ πλέον τὸ λέγειν.*

a. Reg. et Felckm. 5 *ἀγέννητον.* Ceteri cum edit. Commel *ἀγένητον.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *διαφέρει.* Paulo post Segnerian. *ἅτε ποικίλην.* Editi *καὶ ποικίλην.*

b. *μόνον* deest in Seguer. Mox ibid. Reg. et Felckman. 5. *ἀγέννητον.* Editio Commel. et alii mss. *ἀγένητον.*

c. Seguer. omittit *ἡμῶν.* Paulo post idem Seguer. Basil. Reg. et Felckm. 5. *τίνος ἐστὶν υἱός.* In aliis et editis deest *ἐστίν.*

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐν ἐμοί ἐστι.* In aliis et editis deest *ἐστί.*

e. Sic Seguer. Reg. Basil. Felckm. 5. et editio Commel. ut et Nannius et Omnibonus legerant. Alii et editi omittunt *καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός.* Reg. *ἀγέννητον* idemque cum Seguer. *τὸν πατέρα.* Nam ab aliis deest art. *τόν.*

f. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii *προσεύχησθε.* Ibid. Seguer. *θεὲ ἀγένητε.* Reg. *θεὲ ἀγέννητε* uterque omisso *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,* quod alii et editi hic addunt. Gobler. et Felckm. 1. *θεὲ ἡμῶν*

trem appellare, quam non-factum dicere. Haec enim dictio in sacris P. 438. Scripturis non exstat, suspectamque, utpote variam, habet significationem, ita ut interpretantis animum distrahat multiplicem in sensum. At vox Patris simplex est atque in divinis Scripturis usitata, magisque veritati congruit, et Filium duntaxat significat. Deinde vocabulum non-facti a Gentilibus, qui Filium ignorant, est excogitatum: Patris autem vocabulum ab ipso Domino nostro est agnitum et beneficii loco nobis concessum. Siquidem ipse non ignarus cuius erat filius, aiebat: *Ego in Patre, et Pater in me est,* et: *qui vidit me, vidit Patrem,* et: *Ego et Pater unum sumus.* Nusquam autem ipse Patrem non-factum appellat: nec cum nos orare docuit, dixit: cum vero oratis, dicite, Deus non-facte; sed potius, *Cum vero oratis, dicite, Pater noster, qui es in caelis.* Eo etiam summam nostrae fidei pertinere voluit, cum nos iussit baptizari non in nomine facti et non-facti neque in P. 439. nomine creatoris et rei creatae, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Nos enim, qui inter res factas numeramur, ita initiati iam efficimur filii, et cum Patris nomen pronunciamus, ex hoc nomine Verbum quoque, quod in Patre est, agnoscimus. Vanum itaque illorum conatum esse in hac dictione non-facti adhibenda, eamque nihil praeter meram speciem habere, probatum luculenter est.

35. Iam de eo, quod illi inquirunt, utrum verbum sit mutabile, supervacaneum est disputare. Siquidem satis omnino fuerit, si quae ab eis dicuntur ipse exscribens, quam impia sit illorum temeritas ostendero. Haec enim sunt, quae nugatorie interrogant. „Num libero „praeditus est arbitrio vel non? An voluntate pro sui arbitrii liber„tate bonus est, et si velit potest mutari, cum mutabili sit natura, „vel ut lapis et lignum liberam non habet voluntatem in utramque „partem se movendi et vergendi?" Ea utique et dicere et sentire

ἀγένητε. Anglic. πάτερ ἡμῶν ἀγένητε. Editio vero Commel. et alii λέγετε, ἀγένητε. Felckm. 5. ἀγέννητε.

g. Sic Seguer. At alii et editi ἀλλὰ πάτερ ἡμῶν etc. Paulo post Seguer. et Regius ἠθέλησε, κελεύσας. Alii et editi ἠθέλησεν οὐ κελεύσας.

h. Reg. et Felckm. 5. ἀγεννητοῦ καὶ γεννητοῦ. Anglican. item γεννητοῦ. Alii vero et editio Commel. ἀγενήτου καὶ γενητοῦ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. κτίστου καὶ κτίσματος, ubi Gobler. et Felckm. 1. circumflectunt ultimam in κτιστοῦ. Sed perinde est, nam utrumque scribitur κτιστὴς et κτίστης. Alii et editi ἀκτίστου καὶ κτίσματος.

i. Reg. et Felckm. 5. ἀγεννήτου. At alii et editio Commel. ἀγενήτου. Mox Seguer. δέδεικται μηδὲν πλέον ἔχουσα ἢ μόνον φαντασίαν. Ceteri vero et editi καὶ μηδὲν πλεῖον ἔχουσα ἢ μόνην φαντασίαν.

k. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Alii et editi ἄτρεπτος; mendose.

l. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi ἢ οὔ; προαιρέσει οὖν κατὰ τό. Mox Gobler. et Felckm. 1. καὶ οὐ δύναται.

m. Sic Seguer. et editi, atque ita legit Nannius. Alii ὡς ἄνθος καὶ ξύλον, ut et Omnibonus legit. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 5. et Reg. καὶ ῥέπειν. Editi et alii καὶ τρέπειν.

p. 439. οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοιαῦτα λέγειν τε καὶ φρονεῖν· ἅπαξ γὰρ πλάσαντες ἑαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων θεὸν καὶ κτιστὸν υἱόν, ἀκολούθως ὡς ἁρμόζοντα κτίσματι [a] τὰ τοιαῦτα καὶ συνέλεξαν ἑαυτοῖς ῥήματα. ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας διαμαχόμενοι καὶ ἀκούοντες παρ᾽ αὐτῶν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου λόγου τοῦ πατρὸς τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ φθέγγεσθαι τολμῶσι, τίς τούτου τοῦ δόγματος μιαρώτερον ἂν ἴδοι; τίς τούτων καὶ [b] μόνον ἀκούων, κἂν μὴ ἀντιλέγειν δύνηται, οὐ ταράττεται καὶ τὴν ἀκοὴν ἀποκλείσει, ξενιζόμενος ἐφ᾽ οἷς [c] ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι καὶ αὐτὸς καινῶν ἀκούει ῥημάτων, ἐχόντων αὐτόθεν καὶ ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς προφορᾶς τὴν βλασφημίαν; εἰ γὰρ τρεπτὸς καὶ ἀλλοιούμενός ἐστιν ὁ λόγος, [d] ποῖ ἄρα στήσεται, καὶ ποῖον αὐτοῦ τὸ τέλος ἔσται τῆς ἐπιδόσεως; ἢ πῶς ὅμοιος τῷ ἀτρέπτῳ ὁ τρεπτὸς εἶναι δυνήσεται; πῶς δὲ ὁ τὸν τρεπτὸν ἑωρακὼς ἑωρακέναι τὸν ἄτρεπτον νομίσειεν; ἐν ποίᾳ δὲ ἄρα ἐὰν γένηται καταστάσει, δυνήσεταί τις τὸν πατέρα ἐν αὐτῷ βλέπειν; δῆλον γὰρ ὡς οὐκ ἀεί τις ὄψεται ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα διὰ τὸ ἀεὶ τρέπεσθαι τὸν υἱὸν καὶ ἀλλοιουμένης αὐτὸν εἶναι φύσεως. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος, [e] καὶ ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχει καὶ ὁ αὐτός ἐστιν, ὁ δὲ υἱὸς εἰ κατ᾽ ἐκείνους τρεπτὸς
p. 440. καὶ οὐκ ἀεὶ ὁ αὐτός, ἀλλ᾽ ἀεὶ ἀλλοιουμένης φύσεώς ἐστι, πῶς ὁ τοιοῦτος εἰκὼν τοῦ πατρὸς εἶναι δύναται, οὐκ ἔχων τὸ ὅμοιον τῆς ἀτρεψίας; πῶς δὲ καὶ ὅλως ἐν τῷ πατρί ἐστιν, ἀμφίβολον ἔχων τὴν [f] προαίρεσιν; τάχα δὲ καὶ τρεπτὸς ὢν καὶ καθ᾽ ἡμέραν προκόπτων οὔπω τέλειός ἐστιν. ἀλλ᾽ ἡ μὲν τοιαύτη τῶν Ἀρειανῶν οἰχέσθω μανία, ἡ δὲ ἀλήθεια λαμπέτω καὶ δεικνύτω τούτους παραφρονοῦντας. πῶς γὰρ οὐ τέλειος [g] ὁ ἴσος θεῷ; ἢ πῶς οὐκ ἄτρεπτος ὁ μετὰ τοῦ πατρὸς ἓν ὢν καὶ τῆς οὐσίας ἴδιος ὢν υἱὸς αὐτοῦ; τῆς δὲ οὐσίας τοῦ πατρὸς οὔσης ἀτρέπτου, ἄτρεπτον ἂν εἴη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἴδιον γέννημα. [h] εἰ δὲ τούτου οὕτως ὄντος τοῦ λόγου τροπὴν καταψεύδονται, μανθανέτωσαν ποῦ τούτων ὁ λόγος κινδυνεύει. ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ καὶ τὸ δένδρον [i] ἐπιγινώσκεται· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν ἑώρακε τὸν πατέρα[1]), καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ γνῶσις γνῶσίς ἐστι τοῦ πατρός.

36. Οὐκοῦν ἀναλλοίωτος ἡ εἰκὼν τοῦ ἀτρέπτου θεοῦ ἂν εἴη· Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-

1) Ioan. 14, 9.

a. Seguer. *τά* omittit. Paulo post *καί* ante *ἀκούοντες* deest in Gobl. et Felckm. 1.

b. Seguer. *μόνον ἀκούων*. Basiliens. Anglican. Reg. et Felckm. 5. *μόνων*, iidemque cum editis omittunt *ἀκούων*. Seguer. ibid. *δύναται*.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκεῖνοι λαλοῦσι, καὶ αὐτὸς κενῶν*. Seguer. ibid. *ἀκούων*. Ceteri et editi *ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι καὶ αὐτὸς καινῶν ἀκούει*.

d. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. At alii et editi *ποῖον*.

alienum non est ab illorum haeresi. Cum enim Deum e nihilo exortum et Filium creatum sibi finxerint, non immerito huiusmodi usurpavere voces, quae rebus creatis conveniant. Quandoquidem vero ipsi in disputationibus, quas cum Ecclesiae viris habent, eosque cum de vero et solo Patris Verbo disserentes audiunt, talia non verentur de eo loqui, quid quaeso illa doctrina impurius videri possit? Quis si illos vel tantum audierit, etiamsi contradicere non valeat, non statim perturbetur auresque non obstruat, novis his merito perculsus vocabulis, quae et illi usurpant et ipse audit, quaeque ipsa ex se vel solum prolata apertam praeferunt blasphemiam? Nam si Verbum verti et mutari potest, ubi quaeso stabit, qualisve eius incrementi finis futurus est? vel quomodo mutabilis immutabili poterit esse similis? Quomodo item qui mutabilem viderit, immutabilem se vidisse arbitrabitur? In quonam autem eius statu poterit in illo videri Pater? Certe liquet, quod nemo semper in illo Patrem est visurus, cum semper mutetur Filius mutabilisque sit naturae. Namque Pater immutabilis est omnisque expers conversionis, semperque et idem et eodem modo est. Sed si Filius, ut sentiunt, est mutabilis nec semper idem, sed P. 440. eius naturae, quae semper mutetur; quî fieri potest, ut ille sit imago Patris, qui similem non habeat immutabilitatem? Imo quomodo in Patre esse omnino possit, qui ambigua est voluntate? Forte vero cum sit mutabilis et singulis diebus proficiat, perfectus nondum est. Sed valeat tam insanus Arianorum error, fulgeatque veritas, quae et eos desipere palam ostendat. Quî enim fieri potest ut ille perfectus non sit, qui aequalis Deo est? Aut quomodo immutabilis non est, qui unum cum Patre est eiusque naturae proprius est Filius? Cum igitur Patris natura sit immutabilis, non dubium est, quin immutabilis quoque sit proprius qui ex ea exoritur fetus. Quae cum ita sint, si Verbum mutabile esse pergant falso contendere, videant quantum sit in eiusmodi sermone periculum. Namque ex fructu arbor cognoscitur; hinc qui vidit Filium, vidit Patrem, et Filii cognitio Patris est cognitio.

(P. 439. — margin at first line: "exor- P. 439.")

36. Quapropter immutabilis Dei imago immutabilis quoque ipsa sit necesse est. Siquidem *Iesus Christus heri et hodie idem et in*

e. Seguer. Gobler. et Felckman. 1. *καὶ ἀεὶ ὡςαύτως.*
f. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. *αἵρεσιν.*
g. Seguer. Reg. et Basil. *ὁ ἴσα θεῷ.*
h. Sic Seguer. At Basil. et Anglic. *εἰ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος λόγου.* Goblerian. Felckm. 1. et 5. *εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως τοῦ λόγου.* Reg. *εἰ δὲ τοῦ τοῦθ' οὕτως ὄντως τοῦ λόγου.* Editi *εἰ δὲ τοῦ ὄντος λόγου.*
i. Sic Seguer. Alii vero et editi *γινώσκεται, καὶ διὰ τοῦτο ὁ.*

P. 440. νας[1]). καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ [a]ψάλλων περὶ αὐτοῦ φησι· καὶ σὺ κατ᾽
ἀρχάς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν
οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς
ἱμάτιον παλαιωθήσονται, [b]καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς,
καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλεί-
ψουσιν[2]). ὁ δὲ κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγει·
ἴδετέ με, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι[3]) καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι[4]). εἰ γὰρ καὶ
περὶ τοῦ πατρὸς δύναται λέγειν τις εἶναι τοῦτο [c]τὸ σημαινόμενον,
ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν ἁρμόζει τοῦτο λέγειν, ὅτι μάλιστα γενόμενος
ἄνθρωπος δείκνυσι τὴν ταυτότητα καὶ τὸ ἄτρεπτον ἑαυτοῦ τοῖς
νομίζουσι διὰ τὴν σάρκα [d]ἠλλοιῶσθαι αὐτὸν καὶ ἕτερόν τι γεγε-
νῆσθαι. ἀξιοπιστότεροι δὲ οἱ ἅγιοι καὶ μᾶλλον ὁ κύριος τῆς τῶν
ἀσεβῶν κακονοίας. καὶ γὰρ κατὰ τὸ εἰρημένον [e]ἀνάγνωσμα τῆς
ὑμνῳδίας, πάντων τῶν γενητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως διὰ τῆς
οὐρανοῦ καὶ γῆς σημασίας τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν [f]ἡ γραφὴ τὴν
φύσιν λέγουσα, καὶ τὸν υἱὸν ὑπεξαίρουσα τούτων, δείκνυσι μηδό-
λως γενητὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὸν ἀλλοιοῦντα τὰ
ἄλλα καὶ μὴ ἀλλοιούμενον αὐτὸν διδάσκει, δι᾽ ὧν φησι· σὺ δὲ ὁ
αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. καὶ εἰκότως γε, τὰ μὲν
γὰρ [g]γενητά, ἐξ οὐκ ὄντων ὄντα καὶ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται, ὅλως
ὅτι οὐκ ὄντα γίνεται, ἀλλοιουμένην ἔχει τὴν φύσιν, ὁ δὲ υἱός, ἐκ
P. 441. τοῦ πατρὸς ὢν καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιος, ἀναλλοίωτος καὶ ἄτρε-
πτός ἐστιν, ὡς αὐτὸς ὁ πατήρ. οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐ-
σίας [h]τῆς ἀτρέπτου τρεπτὸν γεννᾶσθαι λόγον καὶ ἀλλοιουμένην
σοφίαν. πῶς γὰρ ἔτι λόγος, εἰ τρεπτός ἐστιν; ἢ πῶς ἔτι σοφία
τὸ ἀλλοιούμενον; εἰ μὴ ἄρα [i]ὡς ἐν οὐσίᾳ συμβεβηκός, οὕτως εἶναι
θέλουσιν, ὡς ἐν ἰδιαζούσῃ τινὶ οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν καὶ
ἕξιν ἀρετῆς, καὶ κεκλῆσθαι ταύτην οὕτως λόγον καὶ υἱὸν καὶ σο-
φίαν, ὥστε καὶ ἀφαιρεῖσθαι καὶ προστίθεσθαι αὐτῇ δύνασθαι.
τοιαῦτα γὰρ φρονοῦντες πολλάκις εἰρήκασιν. ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι Χρι-
στιανῶν ἡ πίστις αὕτη. [k]οὐδὲ γὰρ τοῦτο δείκνυσιν εἶναι λόγον
καὶ υἱὸν ἀληθῶς θεοῦ οὔτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν. τὸ γὰρ
τρεπόμενον καὶ ἀλλοιούμενον οὐχ [l]ἱστάμενον δὲ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐ-

1) Hebr. 13, 8. 2) Psal. 102 [101. LXX.], 26—28. 3) Deuter. 32, 39.
4) Malac. 3, 6.

a. ψάλλων et mox καὶ σύ abest a Gobler. et Felckm. 1.

b. Sic mss. omnes. Sed in editis desunt καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1. ἐκλείψουσιν. καὶ δι᾽ ἑτέρου προφήτου πάλιν φησίν· ἴδετε etc. Item ibid. Seguer. Basil. Reg. Anglic. ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου. Editio Commelin. ἑαυτοῦ τοῦ διὰ τοῦ etc. Ibid Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἴδετέ με, ἴδετε ὅτι. Alii et editi ἴδετέ με ὅτι.

c. Sic Seguer. Editi vero τοῦτο σημαινόμενον.

d. Seguer. ἀλλοιοῦσθαι.

e. ἀνάγνωσμα abest a Gobleriano et

saecula. De eo David etiam sic psallit: *Et tu, Domine, initio terram* P. 440.
fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut amictum volves eos et mutabuntur. Tu autem idem es, et anni tui non deficient. Ipse porro Dominus de seipso per Prophetam ait: *Videte me, videte quod ego sum* et *non mutatus sum.* Nam licet his Patrem significari possit quis respondere, eadem tamen in Filium optime quadrant, quatenus scilicet homo factus se eundem semper et immutabilem esse iis ostendit, qui ipsum ob carnem mutatum et aliud factum esse autumant. Certe viri sancti et ipse Dominus longe fide digniores sunt, quam impiorum perversitas. Cum enim Scriptura in Psalmo, cuius verba retulimus, rerum omnium factarum et creatarum, quae caeli et terrae nomine comprehenduntur, mutabilem esse affirmet naturam, Filiumque ex illis eximat, apertissime declarat, eum nullo modo factum esse, sed potius omnia ab illo immutari, ipsum vero non mutari docet hisce verbis: *Tu autem idem es, et anni tui non deficient.* Et merito quidem. Namque res factae, cum sint ex nihilo nec fuerint priusquam factae sunt, prorsus quia ipsae fiunt cum antea non essent, hinc mutabili sunt natura. At Filius, qui est ex Patre eiusque naturae proprius est, mutationis et conversionis est expers, non P. 441.
aliter quam ipse Pater. Nec enim fas est dicere, ex natura immutabili mutabile Verbum et mutabilem sapientiam gigni. Quomodo enim Verbum esse possit, si mutabile est? vel quomodo id, quod mutatur, sapientia esse queat? Nisi forte velint sic rem se habere, ut accidens est in substantia; ita scilicet, ut in privata aliqua substantia quaedam gratia acciderit virtutisque habitus, qui hac ratione Verbum, Filius et sapientia sit appellatus, qui proinde decrescere possit et crescere. Ista enim, prout sentiunt, saepius respondere. Verum ea non est Christianorum fides. Nam id non ostendit vere esse Verbum et Filium Dei, vel sapientiam veram esse sapientiam. Nam quod mutatur et convertitur, nec in uno et eodem perseverat statu, quomodo verum esse potest? Atqui Dominus dicit: *Ego sum veritas*; ergo si ipse Dominus

Felckm. 1. Mox Felckm. 5. *γεννητῶν*. Ceteri et editi *γενητῶν*.

f. Sic Seguer. et Reg. Editi *ἡ γραφὴ φύσιν λέγουσα, καὶ τούτων τὸν υἱὸν ὑπεξαίρουσα.* Ibid. Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 5. *γενητὸν αὐτὸν εἶναι.* Et mox *ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα.* Editi *γενητὸν εἶναι* et *ἀλλοιοῦντα ἄλλα.*

g. Felckman. 5. *γεννητά.* Alii et editi *γενητά.*

h. Gobler. Felckm. 1. et Reg. *οὐσίας τοῦ ἀτρέπτου.*

i. Sic mss. omnes, praeter Felckm. 2., in quo et in editis sic legitur: *εἰ μὴ ἄρα ὡς ἐν οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν* etc. Ibid. Anglic. *καὶ κεκλῆσθαι αὐτήν.*

k. Seguer. *οὔτε.* Mox idem, Gobler. et Felckm. 1. *υἱὸν ἀληθῶς θεοῦ.* Alii vero et editi *υἱὸν καὶ ἀληθῶς θεόν.* Ibid. Seguer. et Reg. *οὔτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν.* Editi et ceteri mss. *οὔτε τὴν σοφίαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν.*

l. Seguer. *ἱστάμενόν τε.* Mox idem et Reg. *ὁ δὲ κύριος.*

P. 441. τῷ πῶς δύναται εἶναι ἀληθές; ὁ δέ γε κύριος λέγει· ἐγώ εἰμι ἡ
ἀλήθεια[1]). εἰ τοίνυν ὁ κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει καὶ
τὸ [a] ἄτρεπτον ἑαυτοῦ δείκνυσιν, οἵ τε ἅγιοι μαθόντες τοῦτο μαρ-
τυροῦσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ περὶ θεοῦ ἔννοιαι τοῦτο ἴσασιν εὐσεβές,
πόθεν ταῦτ' ἐπενόησαν οἱ δυσσεβεῖς; ἀπὸ μὲν οὖν τῆς καρδίας
ὡς ἀπὸ φθορᾶς αὐτὰ ἐξήμεσαν.

37. [b] Ἐπειδὴ δὲ προφασίζονται τὰ θεῖα λόγια καὶ βιάζονται
παρεξηγεῖσθαι ταῦτα κατὰ τὸν ἴδιον νοῦν, ἀναγκαῖον τοσοῦτον ἀπο-
κρίνασθαι τούτοις, ὅσον ἐκδικῆσαι [c] τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μὲν
ὀρθὴν ἔχοντα τὴν διάνοιαν, ἐκείνους δὲ κακῶς φρονοῦντας. φασὶ
τοίνυν, ὅτι γέγραπται [d] παρὰ μὲν τῷ ἀποστόλῳ· διὸ καὶ ὁ θεὸς
αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα,
ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι [e] Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπι-
γείων καὶ καταχθονίων[2]), παρὰ δὲ τῷ Δαβίδ· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε,
ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου[3]).
εἶτα ἐπιφέρουσιν ὡς σοφόν τι λέγοντες· εἰ διὰ τοῦτο ὑψώθη καὶ
χάριν ἔλαβε καὶ διὰ τοῦτο κέχρισται, μισθὸν τῆς προαιρέσεως
ἔλαβε, προαιρέσει δὲ πράξας τρεπτῆς [f] ἐστι πάντως φύσεως. ταῦτα
οὐ μόνον εἰπεῖν ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ
Ἄρειος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δὲ λαλεῖν οὐκ ὀκνοῦσι κατὰ [g] μέσην τὴν
ἀγοράν, οὐχ ὁρῶντες ὅσην μανίαν ὁ λόγος αὐτῶν ἔχει. εἰ γὰρ μι-
σθὸν προαιρέσεως ἔλαβεν ἃ ἔσχεν, οὐκ ἂν ἐσχηκὼς [h] αὐτὰ εἰ μὴ
τοῦ δεομένου τὸ ἔργον ἐνεδείξατο· ἐξ ἀρετῆς ἄρα καὶ βελτιώσεως
P. 442. ταῦτα [i] ἐσχηκὼς εἰκότως ἐλέχθη διὰ ταῦτα καὶ υἱὸς καὶ θεός, καὶ
οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς υἱός. τὸ μὲν γὰρ ἔκ τινος κατὰ φύσιν ἀλη-
θινόν ἐστι γέννημα, οἷος ἦν Ἰσαὰκ τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰωσὴφ τῷ Ἰα-
κὼβ καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἡλίῳ, οἱ δὲ ἐξ ἀρετῆς καὶ χάριτος
λεγόμενοι μόνον εἰσὶν ἔχοντες ἀντὶ τῆς φύσεως τὴν ἐκ τοῦ λαβεῖν
χάριν καὶ ἄλλοι [k] παρὰ τὸ δοθὲν αὐτοῖς ὄντες, οἷοί εἰσιν οἱ ἄν-
θρωποι οἱ κατὰ μετοχὴν πνεῦμα λαβόντες, περὶ ὧν καὶ ἔλεγεν·
υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν[4]). ἀμέλει ἐπεὶ
μὴ κατὰ φύσιν ἦσαν υἱοί, διὰ τοῦτο καὶ τραπέντων αὐτῶν ἀφη-
ρέθη τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπεκηρύχθησαν· καὶ πάλιν δὲ μετανοοῦντας
αὐτοὺς δέξεται καὶ διδοὺς τὸ φῶς πάλιν [l] υἱοὺς καλέσει ὁ καὶ
κατὰ τὴν ἀρχὴν θεὸς οὕτω τὴν χάριν αὐτοῖς δεδωκώς.

1) Ioan. 14, 6. 2) Phil. 2, 9. 10. 3) Psal. 45 [44. LXX.], 8. 4) Esa. 1, 2.

a. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Anglic. vero *ἄτρεπτον γὰρ τοῦτο δείκνυσιν.* Ceteri et editi *ἄτρεπτον αὐτοῦ τοῦτο δείκνυσιν.* Paulo post Seguerian. *ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ.* Editi et alii *ἀλλὰ καὶ αἱ.*

b. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπεί.* Ibid. Seguerian. *προφασίζονται τὰ θεῖα.* Editi cum aliis *προφασίζονται καὶ θεῖα.*

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μέν* etc. Alii et editi *τὰ ῥήματα καὶ δεῖξαι τούτοις ταῦτα.*

id de se asseverat et se ipse immutabilem testatur esse, idemque dicerunt et confirmant sancti, imo ipsa Dei notio hoc pietati consonum esse innuit, unde quaeso ista commenti sunt impii? Profecto illa ex corde tanquam ex corruptione vomuerunt. P. 441.

37. Quando vero divinis oraculis abutuntur eaque ad suam mentem adulterare totis moliuntur viribus, necesse est illis ita respondere, ut Scripturae vindicemus verba palamque faciamus, ea quidem recte posse intelligi, sed illos prave sentire. Aiunt igitur ab Apostolo scriptum esse: *Propter quod et Deus exaltavit illum et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum,* et apud David: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Deinde ut acutum aliquid assumunt: „Si idcirco exaltatus est gratiam„que accepit et unctus est, mercedem igitur recepit suae voluntatis. „Quod si voluntate egit, sane mutabilis est naturae.“ Haec non solum dicere sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius, eademque per medium forum divulgare non verentur eorum asseclae, non attendentes quantam redoleat insaniam huiusmodi illorum sermo. Nam si ipsa, quae habuit, merces est suae voluntatis, eaque non habuisset, nisi indigentis opus exhibuisset; igitur quia ob suam virtutem vitaeque sanctimoniam illa est consecutus, ea propter et Filius et Deus merito P. 442.
dictus est, non autem verus est Deus. Quod enim est ex aliquo secundum naturam, verus est fetus. Sic Isaac Abrahae, Ioseph Iacobi et splendor solis est fetus. Qui vero ob virtutem et gratiam nomen filii consequuntur, non naturâ sed tantummodo gratiâ hanc accepere dignitatem, aliique omnino sunt ab eo, quod ipsis datur; cuiusmodi sunt homines, qui Spiritus sancti participes facti sunt, de quibus etiam dicit: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me repulerunt.* Certe quia non naturâ filii erant, idcirco in peius mutatis ablatus est Spiritus, et abdicati sunt; quos tamen idem, qui initio illis huiusmodi gratiam largitus est Deus, poenitentes iterum suscipiet luceque impertita rursus filios eos appellabit.

d. Sic Seguer. At alii et editi *παρὰ τῷ ἀποστόλῳ.*
e. Felckm. 1. *Ἰησοῦ χριστοῦ.* Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *διὰ δὲ τοῦ Δαβίδ, διὰ τοῦτο.*
f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἔστι πάντως* et mox *ἀλλὰ καὶ γράψαι.* Editi vero et alii *ἐστὶν ὄντως* et *ἀλλὰ καὶ πρᾶξαι.*
g. Seguer. *μέσην τὴν ἀγοράν.* Editi et alii *μέσην ἀγοράν.*
h. Seguer. *αὐτὰ ἦν.* Ibid. idem cum Gobleriano et Felckm. 1. *τοῦ διδομένου.* Reg. *τοῦ ἐσομένου.*
i. Sic Seguer. Basil. Anglican. Gobler. Reg. et Felckm. 5. At editi *ἔσχηκε.*
k. Gobler. et Felckm. 1. *περί.* Paulo post Seguer. *οἱ ἄνθρωποι κατά* etc. Et mox *περὶ ὧν καὶ ἔλεγεν.* Editi et alii *περὶ ὧν ἔλεγεν.*
l. Seguer. *υἱοὺς αὐτούς.*

P. 442. 38. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν σωτῆρα [a]λέγουσι, δειχθήσεται μήτε ἀληθινὸς μήτε θεὸς μήτε υἱός, μήτε ὅμοιος τῷ πατρί, μήτε ὅλως τοῦ εἶναι κατ᾽ οὐσίαν πατέρα ἔχων τὸν θεὸν ἀλλὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ μόνης χάριτος, τοῦ δὲ εἶναι κατ᾽ οὐσίαν κτίστην τὸν θεὸν καθ᾽ ὁμοιότητα τῶν πάντων ἔχων. τοιοῦτος δὲ ὤν, οἷον [b]οὗτοι λέγουσι, φανήσεται μᾶλλον μηδὲ ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκὼς τὸ ὄνομα υἱός, εἴγε τοῦτο τῶν ἔργων ἔπαθλον ἔσχε καὶ προκοπῆς, οὐκ ἄλλης ἢ τῆς ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν [c]ἀνέλαβεν[1]). τότε γάρ ἐστιν, ὅτε γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου[2]) ὑπερυψῶσθαι λέγεται καὶ χάριν εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ κάμψῃ πᾶν γόνυ[3]). τί οὖν ἦν πρὸ τούτου, εἰ νῦν ὑψώθη καὶ νῦν ἤρξατο προςκυνεῖσθαι [d]καὶ νῦν υἱὸς ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; φαίνεται γὰρ μηδὲν βελτιώσας αὐτὸς τὴν σάρκα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς δι᾽ αὐτῆς βελτιωθείς, εἴγε κατὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν τότε ὑψώθη καὶ υἱὸς ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. τί οὖν ἦν πρὸ τούτου; πάλιν γὰρ αὐτοὺς ἐρωτᾷν ἀνάγκη, ἵνα καὶ τὸ τέλος τῆς ἀσεβείας αὐτῶν θεωρηθῇ. εἰ γάρ ἐστιν ὁ κύριος θεός, υἱός, λόγος, οὐκ ἦν δὲ ταῦτα πρὸ τοῦ γένηται ἄνθρωπος· ἢ ἄλλο τι ἦν παρὰ ταῦτα καὶ ὕστερον τούτων ἐξ ἀρετῆς μετέσχεν, ὥςπερ [e]εἴπαμεν, ἢ τὸ ἕτερον, ὅπερ εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλὰς τραπείη, ἀνάγκη λέγειν αὐτούς, μηδὲ εἶναι πρὸ τούτου αὐτόν, ἀλλὰ τὸ ὅλον [f]ἄνθρωπον εἶναι φύσει καὶ μηδὲν πλέον. ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι τοῦτο τῆς ἐκκλησίας, τοῦ δὲ Σαμοσατέως ἐστὶ καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα. διατί οὖν τὰ ἐκείνων φρονοῦντες οὐχὶ καὶ ὡς Ἰουδαῖοι περιτέμνονται, ἀλλ᾽ ὑποκρίνονται τὸν Χριστιανισμὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἔχουσι τὴν μάχην; εἰ γὰρ οὐκ ἦν, ἢ ἦν μέν, ἐβελτιώθη δὲ ὕστερον, πῶς δι᾽ αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα, ἢ πῶς ἐν τούτῳ, [g]εἴ γε μὴ τέλειος ἦν, προσέχαιρεν ὁ πατήρ; καὶ αὐτὸς δὲ εἰ νῦν ἐβελτιώθη, πῶς πρὸ τούτου ηὐφραίνετο ἐν προσώπῳ [h]τοῦ πατρός[4]); πῶς δὲ εἰ μετὰ τὸν θάνατον ἔλαβε τὸ προςκυνεῖσθαι, φαίνεται ὁ Ἀβραὰμ αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ προςκυνῶν[5]) καὶ Μωσῆς ἐν τῇ βάτῳ[6]), καὶ ὡς εἶδε Δανιήλ, μύριαι μυριάδες καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ[7]); πῶς δὲ εἰ νῦν κατ᾽ αὐτοὺς ἔσχε τὴν βελτίωσιν, τῆς πρὸ κόσμου καὶ [i]τῆς ὑπερκοσμίου δόξης ἑαυτοῦ μνημονεύων ἔλεγεν αὐτὸς ὁ υἱός· δόξασόν με σύ, πάτερ, τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν

P. 443 (margin, at «τέμνονται»)

1) Philip. 2, 7. 2) Philip. 2, 8. 3) Philip. 2, 10. 4) Prov. 8, 30. 5) Genes. 18, 2. 6) Exod. 3. 7) Dan. 7, 10.

a. Seguer. θέλουσι.
b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. αὐτοί. Editi et alii οὗτοι. Ibidem μᾶλλον abest a Seguer.
c. Seguer. ἔλαβε.
d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ νῦν υἱός. Editi καὶ υἱός.
e. Seguer. εἴπομεν.

38. Quod si haec illorum est de Salvatore sententia, sequetur, P. 442.
eum neque verum Deum neque verum Filium neque Patris esse similem, nec Deum sui ipsius secundum substantiam patrem habere, sed solius sibi concessae gratiae, ac denique Deum creatorem sui ipsius secundum substantiam sicuti res alias omnes habere. Quod si sit eiusmodi, ut illi volunt, inde clarum erit, eum ab initio non habuisse Filii nomen, si nimirum id nominis illi tributum sit tanquam factorum suique praemium progressus, qui quidem nullus fuit alius, quam cum factus est homo et servi formam accepit. Tunc enim est, cum factus obediens usque ad mortem, exaltatus esse et hoc nomen tanquam singularem gratiam accepisse dicitur, *ut in nomine Iesu omne genu flectatur.* Quid ergo fuit antea, si tunc exaltatus est coepitque adorari ac Filius est appellatus, cum factus fuit homo? Videtur enim nulla in re carnem meliorem reddidisse, sed ipsum potius per eam meliorem fuisse effectum, si nimirum tunc, ut impie putant, exaltatus est et Filius dictus, cum factus est homo. Quid igitur erat antea? Nam necesse est eos iterum interrogare, ut finem illorum impietatis tandem inspiciamus. Si enim Dominus est Deus, Filius et Verbum, nihilque horum erat priusquam homo fieret; vel certe aliquid aliud erat praeter illa, quorum postea ob virtutem est particeps effectus, uti diximus, vel aliud, quod quidem in ipsorum reciderit capita, illos necesse est dicere, eum scilicet neque antea extitisse, sed totum naturâ hominem solum esse nihilque amplius. Verum haec non est Ecclesiae doctrina, sed Samosatensis huiusque temporis Iudaeorum. Cum igitur eadem atque illi sentiant, cur non ut Iudaei circumciduntur, sed ficte Christianam profitentur fidem et contra eam decertant? Nam si antea non P. 443.
erat aut ita erat, ut postea melior sit redditus, quomodo per ipsum facta sunt omnia? Vel si perfectus non erat, quomodo in ipso oblectabatur Pater? Si porro ipse melior effectus est, quomodo antea coram Patre laetabatur? Praeterea, si post mortem illi datum est ut adoraretur, quomodo illum Abrahamus in tabernaculo et Moyses in rubo adorasse memorantur, et ut vidit Daniel, millia plurima ministrabant ei? Si item secundum illos melior nunc factus est, quomodo caelestis gloriae, qua ante mundum fruebatur, memor ipse Filius dicebat: *Glorifica me tu, Pater, gloria quam apud te habui, priusquam mundus*

f. Sic Seguerian. At alii et editi *ἄνθρωπος.*

g. Sic Seguerian. Basil. Anglican. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et 5. Alii vero et editio Commelin. *εἰ νῦν τέλειος.* Mox Seguer. *καὶ αὐτός γε.*

h. Seguer. *προςώπῳ πατρὸς.* Idem paulo post *αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ,* ut et legit Nannius. In aliis et editis deest *ἐν τῇ σκηνῇ.*

i. Seguerian. *καὶ ὑπερκοσμίου δόξης αὐτοῦ.* Idem mox *με σὺ, πάτερ,* ut et habetur Ioan. 17, 5. Editi vero et alii *με πάτερ.*

P. 443. κόσμον εἶναι παρὰ σοί[1]); [a] εἰ δὲ νῦν ὑψώθη κατ' αὐτούς, πῶς πρὸ τούτου ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη, καὶ πάλιν· ἔδωκεν ὁ ὕψιστος φωνὴν αὐτοῦ[2]); οὐκοῦν εἰ καὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι τὴν δόξαν [b] εἶχεν ὁ υἱός, καὶ κύριος τῆς δόξης ὕψιστός τε ἦν, καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατέβη, καὶ ἀεὶ προσκυνητός ἐστιν, οὐκ ἄρα καταβὰς ἐβελτιώθη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐβελτίωσεν αὐτὸς τὰ δεόμενα βελτιώσεως, καὶ εἰ τοῦ βελτιῶσαι χάριν καταβέβηκεν, οὐκ ἄρα μισθὸν ἔσχε [c] τὸ λέγεσθαι υἱὸς καὶ θεός, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς υἱοποίησεν ἡμᾶς τῷ πατρὶ καὶ ἐθεοποίησε τοὺς ἀνθρώπους γενόμενος αὐτὸς ἄνθρωπος.

39. [d] Οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὢν ὕστερον γέγονε θεός, ἀλλὰ θεὸς ὢν ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ. ἐπεὶ εἰ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε υἱὸς καὶ θεὸς ἐλέχθη, πρὸ δὲ τοῦ γένηται ἄνθρωπος υἱοὺς ἔλεγε τοὺς [e] πάλαι λαοὺς ὁ θεός, καὶ Μωσῆν ἐτίθει θεὸν τοῦ Φαραῶ[3]), καὶ ἐπὶ πολλῶν [f] ἡ γραφή φησιν· ὁ θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν[4]), δῆλόν ἐστιν ὡς μετ' αὐτοὺς καὶ υἱὸς καὶ θεὸς οὗτος ἐλέχθη. πῶς οὖν πάντα δι' αὐτοῦ[5]) καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων[6]), ἢ πῶς πρωτότοκος [g] πάσης τῆς κτίσεως[7]), ἔχων τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ κληθέντας υἱοὺς καὶ θεούς; πῶς δὲ οἱ μέτοχοι πρῶτοι οὐ μετέχουσι λόγου; οὐκ ἔστιν ἀληθὴς [h] αὕτη δόξα, παρεύρεσίς ἐστι τῶν νῦν Ἰουδαϊζόντων. πῶς γὰρ ὅλως δύνανταί τινες ἐπιγνῶναι πατέρα τὸν θεόν; [i] οὔτε γὰρ υἱοθεσία γένοιτ' ἂν χωρὶς τοῦ ἀληθινοῦ υἱοῦ, λέγοντος αὐτοῦ· οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα εἰμὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ[8]).
P. 444. [k] πῶς δὲ καὶ θεοποίησις γένοιτ' ἂν χωρὶς τοῦ λόγου καὶ πρὸ αὐτοῦ, καί τοι λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τούτων Ἰουδαίους· εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο[9]); εἰ δὲ πάντες, ὅσοι υἱοί τε καὶ θεοὶ ἐκλήθησαν εἴτε ἐπὶ γῆς εἴτε ἐν οὐρανοῖς, διὰ τοῦ λόγου υἱοποιήθησαν καὶ ἐθεοποιήθησαν, αὐτὸς [l] δὲ ὁ υἱός ἐστιν ὁ λόγος· δῆλον ὅτι δι' αὐτοῦ μὲν οἱ πάντες, αὐτὸς δὲ πρὸ πάντων, μᾶλλον δὲ μόνον αὐτὸς ἀληθινὸς υἱὸς καὶ μόνος ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ θεὸς ἀληθινός ἐστιν, οὐ μισθὸν ἀρετῆς ταῦτα λαβὼν οὐδὲ ἄλλος ὢν παρὰ ταῦτα, ἀλλὰ φύσει κατ'

1) Ioan. 17, 5. 2) Psal. 18 [17. LXX.], 10. 14. 3) Exod. 7, 1. 4) Psal. 82 [81. LXX.], 1. 5) Ioan. 1, 3. et Coloss. 1, 16. 6) Coloss. 1, 17. 7) Coloss. 1, 15. 8) Matth. 11, 27. 9) Ioan. 10, 35.

a. Seguer. *εἰ δὲ καὶ νῦν* et mox *ἔκλινεν οὐρανόν.*

b. Seguer., Gobler. et Felckm. 1. *εἶχεν.* Editi et alii *ἔσχεν.* Ibid. Seguer. *κύριος τῆς δόξης.* Ceteri et editi *κύριος δόξης.* Item ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1. *ὕψιστός τε ἦν.* Editi et alii *ὕψιστος ἦν.*

c. Sic mss. praeter Felckman. 2., qui cum editione Commel. habet *μισθὸν ἔσχεν υἱὸς καὶ θεός.*

d. Seguer. *οὐ γὰρ ἄνθρωπος* et paulo post *ἐπεὶ ὅτε γέγονεν.*

e. Basil., Anglic. *παλαιοὺς λαούς*

f. Seguerian *ἡ γραφὴ ὥς φησιν· ὁ θεός.* Reg. item *ὁ θεός.* Editi et alii *ἡ γραφή φησι, θεός.*

esset? Quod si nunc, ut putant, exaltatus est, quomodo antea *incli-* P. 443.
navit caelos et descendit, et iterum: *dedit altissimus vocem suam*? Quocirca si etiam priusquam fieret mundus, gloria potitus est Filius, et Dominus gloriae et altissimus fuit, atque e caelis descendit, semperque adorandus est, non ergo postquam descendit melior est effectus, sed potius ea, quae indigebant ut meliora fierent, reddidit meliora. Quod si ut nos meliores redderet descendit; non igitur praemii instar accepit nomen Filii et Dei, sed ipse potius effecit, ut nos sui Patris filii essemus, et homines Deos reddidit factus ipse homo.

39. Non igitur cum homo esset, factus est postea Deus, sed contra, cum Deus esset, postea homo factus est, quo nos ipse potius Deos efficeret. Alioquin si tunc tantum, cum factus est homo, Filius et Deus est appellatus, si item, antequam fieret homo, priscos populos Deus filios vocavit, et Moysem Deum constituit Pharaonis, idque nominis multis Scriptura attribuit, cum ait: *Deus stetit in synagoga Deorum*, patet, eum post illos et Filium et Deum esse dictum. Quomodo ergo omnia per ipsum creata sunt, ipseque est ante omnia, aut quomodo omnium rerum creatarum primogenitus est, qui ante se alios habet, qui et filii et dii dicti sint? Quomodo vero primi participes Verbi non sunt participes? Vera profecto non est tam perversa opinio, sed commentum eorum est, qui nunc Iudaïzant. Nam si ita est, quî fieri potest, ut Deum Patrem aliqui agnoscant? Nec enim adoptio sine vero Filio fieri potest, cum ipse dicat: *Nemo cognoscit Patrem nisi Filius et cui Filius revelaverit*. Quomodo item sine
Verbo et ante Verbum Deus quis effici queat, cum ipse ad Iudaeos P. 444.
istorum fratres sic loquatur: *Si illos Deos dixit, ad quos Verbum Dei factum est*? Porro si omnes, quotquot cum filii tum dii appellati sunt sive in terris sive in caelis, per Verbum et filii et dii sunt effecti, ipseque Filius Verbum est; perspicuum sane fuerit, omnes per ipsum filios effici, ipsum vero ante omnes, imo vero solum eum verum Filium et solum ex Deo vero verum Deum esse, nec mercedem virtutis haec accepisse neque alium ab illis esse, sed naturâ et substantiâ illa

g. Sic Seguer. At alii et editi *πάσης κτίσεως, ἔχων τοὺς πρὸ αὐτοῦ*. Ibid. omnes mss. *υἱοὺς καὶ θεούς*. Editi *υἱοὺς καὶ θεόν*. Item ibid. Seguer. *οἱ μετοχῇ πρῶτοι*.

h. Sic Seguer. At alii cum editis *αὕτη ἡ δόξα, παρεξεύρεσις*.

i. Seguer. *οὕτως ἡ υἱοθεσία*. Paulo post idem, Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *εἰ μὴ ὁ υἱός*. Alii et editio Commelin. *εἰ ὁ υἱός*. Ibid. Felckm. 5. *καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς ἀποκαλύψῃ*.

k. Sic Seguerian. et Reg. Alii et editi *πῶς δ᾽ ἂν καί*.

l. Sic Seguer. At alii et editi *δέ* omittunt. Ibid. Seguer. et Reg. *ὁ λόγος· δῆλον ὅτι*. Habent item *δῆλον ὅτι* Basil. Anglic. et Felckm. 5. At alii et edit. Commel. *ὁ λόγος καὶ δηλονότι*. Mox Seguer. *μᾶλλον δὲ μόνον αὐτός*. Editi et alii *μᾶλλον δὲ αὐτός*.

P.444. οὐσίαν ὢν ταῦτα. [a]γέννημα γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὑπάρχει, ὥςτε μηδένα ἀμφιβάλλειν ὅτι καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἀτρέπτου πατρὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ὁ λόγος.

40. Τέως μὲν οὖν ταῖς περὶ τοῦ υἱοῦ ἐννοίαις χρώμενοι οὕτως πρὸς τὰς ἀλόγους αὐτῶν ἐπινοίας, ὡς δέδωκεν [b]αὐτὸς ὁ κύριος, ἀπηντήσαμεν. καλὸν δὲ καὶ τὰ θεῖα λόγια παραθέσθαι λοιπόν, ἵν' ἔτι καὶ [c]πλεῖον τοῦ μὲν υἱοῦ τὸ ἄτρεπτον ἀποδειχθῇ καὶ ἡ ἀναλλοίωτος αὐτοῦ πατρικὴ φύσις, τούτων δὲ ἡ κακοφροσύνη. γράφων τοίνυν Φιλιππησίοις ὁ ἀπόστολός φησι· τοῦτο φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἶσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα [d]ἐξομολογήσηται, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός[1]). τί τούτου λευκότερον καὶ ἀποδεικτικώτερον [e]γένοιτο ἄν; οὐ γὰρ ἐξ ἐλαττόνων βελτίων γέγονεν, ἀλλὰ μᾶλλον θεὸς ὑπάρχων [f]τὴν δούλου μορφὴν ἔλαβε, καὶ ἐν τῷ λαβεῖν οὐκ ἐβελτιώθη, ἀλλ' ἐταπείνωσεν ἑαυτόν. ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις μισθὸς τῆς ἀρετῆς, ἢ ποία προσκοπὴ καὶ βελτίωσις ἐν ταπεινώσει; εἰ γὰρ θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐξ ὕψους καταβὰς λέγεται ὑψοῦσθαι, ποῦ ὑψοῦται θεὸς ὤν; δήλου ὄντος πάλιν τούτου, [g]ὅτι τοῦ θεοῦ ὑψίστου ὄντος ἐξ ἀνάγκης εἶναι δεῖ καὶ τὸν τούτου λόγον ὕψιστον. ποῦ οὖν πλεῖον εἶχεν ὑψωθῆναι ὁ ἐν τῷ πατρὶ ὢν καὶ ὅμοιος κατὰ πάντα τοῦ πατρός; οὐκοῦν πάσης προςθήκης ἀπροςδεής ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν, ὡς ὑπονοοῦσιν οἱ Ἀρειανοί. εἰ γὰρ διὰ τὸ ὑψωθῆναι καταβέβηκεν [h]ὁ λόγος, καὶ ταῦτα γέγραπται, τίς χρεία ἦν ὅλως καὶ ταπεινῶσαι
P.445. ἑαυτόν, ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λαβεῖν, ὅπερ εἶχε; ποίαν δὲ καὶ χάριν ἔλαβεν ὁ τῆς χάριτος δοτήρ; ἢ πῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὸ προςκυνεῖσθαι ὁ ἀεὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προςκυνούμενος; καὶ πρὶν γένηται γ' οὖν ἄνθρωπος, παρακαλοῦσιν οἱ ἅγιοι· ὁ θεὸς ἐν τῷ

1) Philip. 2, 5—11.

a. Seguerian. *ὢν ταῦτα, γέννημα τῆς τοῦ* etc. Idem mox et Reg. Anglican. et Basiliens. *μηδὲ ἀμφιβάλλειν*. Paulo post editio Commel. mendose habet *ἄτρεπτός ἐστι περὶ καὶ ὁ λόγος*. Sed *περὶ* abest ab omnibus mss.

b. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi *ὡς δέδωκεν ὁ κύριος, αὐτοῖς*. Ibid. Seguer. *ἀπαντήσωμεν*.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πλέον*. Editi et alii *πλεῖον*. Paulo post Seguer.

ipsa esse. Namque substantiae Patris fetus ipse est, ita ut nullus sit P. 444. dubitandi locus, quin ad Patris immutabilis similitudinem sit quoque Verbum immutabile.

40. Hactenus quidem Filii notionibus inhaerentes sic absurdis illorum commentis, prout ipse dedit Dominus, occurrimus. Iam vero praestiterit divina exponere oracula, ut et Filii immutabilitas magis confirmetur, sitque exploratius, paternam eius naturam mutationis esse expertem, et clarius illorum appareat improbitas. Itaque his verbis ad Philippenses scribit Apostolus: *Hoc vos sentite, quod et Christus Iesus, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, similis hominum factus, et figura inventus ut homo. Humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Idcirco et Deus exaltavit illum et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.* Quid his luculentius et evidentius proferri potest? Nec enim ex deteriore melior factus est, sed potius cum Deus esset, formam servi accepit, in qua accipienda non melior est effectus, sed semet ipsum humiliavit. Ubi igitur hic merces virtutis est, vel qualis progressus qualeve in melius incrementum in huiusmodi humiliatione? Nam si quatenus cum Deus esset, homo factus est et ex altitudine descendit, exaltari dicitur, quo quaeso extolli sive exaltari potest is, qui Deus est? Ex eo enim, quod Deus sit altissimus, liquet, eius quoque Verbum necessario esse altissimum. Quo ergo altius extolli potuit is, qui in Patre est et Patris est in omnibus simillimus? Itaque nullo incremento opus habet nec is est, quem falso suspicantur Ariani. Nam si ut exaltaretur, Verbum descendit, idque indicat Scriptura, quid erat necesse seipsum humiliare, ut id, quod iam ha- P. 445. bebat, accipere niteretur? Quam porro gratiam accepit ipse gratiae dator? Aut quomodo nomen, quo adoraretur, accepit is, qui semper suo nomine fuit adoratus, et quem, antequam factus esset homo, Sancti hisce vocibus invocabant: *Deus, in nomine tuo salvum me fac!* et: *hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei no-*

τούτων τε ἡ κακοφροσύνη. γράφων τοίνυν Φιλιππίοις.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐξομολογήσεται.

e. Sic Seguer. Alii autem et editi ἂν γένοιτο.

f. Seguer. τὴν δούλου. Editi τὴν τοῦ δούλου.

g. Sic Seguerian. et Reg. Alii et editi ὅτι καὶ τοῦ θεοῦ. Paulo post Seguer. ποῦ οὖν πλέον. Regius πῶς οὖν εἶχεν omisso πλεῖον.

h. Gobler. et Felckm. 1. ὁ λόγος, ταῦτα γέγραπται. Paulo post Seguerian. ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λαβεῖν ὁ τῆς χάριτος δοτήρ, omissis intermediis.

P.445. ὀνόματί σου σῶσόν με[1]). [a]καὶ πάλιν· οὗτοι ἐν ἅρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα[2])· καὶ ὑπὸ μὲν τῶν πατριαρχῶν προςεκυνεῖτο, περὶ δὲ τῶν ἀγγέλων γέγραπται· καὶ προςκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ[3]).

41. [b]Εἰ δὲ καί, ὡς ψάλλει Δαβὶδ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ, πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης [c]εἰς γενεὰς γενεῶν[4]), πῶς ἐλάμβανεν ὃ εἶχεν ἀεὶ καὶ πρὶν λαβεῖν νῦν αὐτό; ἢ πῶς ὑψοῦται ὁ καὶ πρὶν ὑψωθῆναι ὕψιστος ὤν; ἢ πῶς ἔλαβε τὸ προςκυνεῖσθαι ὁ καὶ πρὶν τοῦτο νῦν λαβεῖν ἀεὶ προςκυνούμενος; οὐκ ἔστιν αἴνιγμα, ἀλλὰ μυστήριον θεῖον. [d]ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[5]), δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ λεγόμενον νῦν ὑπερύψωσεν οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου ὑψουμένην σημαίνει, ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἔστιν ἴσα θεῷ, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἐστὶν ἡ ὕψωσις. οὐ πρὶν γοῦν εἴρηται ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, ἵνα γένηται φανερόν, ὅτι τὸ ἐταπείνωσε [e]καὶ τὸ ὑπερύψωσεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λέγεται· οὗ γάρ ἐστι τὸ ταπεινόν, τούτου καὶ τὸ ὑψωθῆναι ἂν εἴη, καὶ εἰ διὰ τὴν πρόςληψιν τῆς σαρκὸς τὸ ἐταπείνωσε γέγραπται, δῆλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὸ ὑπερύψωσε δι' αὐτήν ἐστι. τούτου γὰρ ἦν ἐνδεὴς ὁ ἄνθρωπος δια τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ θανάτου. ἐπεὶ οὖν εἰκὼν ὢν τοῦ πατρὸς καὶ ἀθάνατος ὢν ὁ λόγος ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν, καὶ ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς [f]ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ ἑαυτοῦ σαρκὶ τὸν θάνατον, ἵν' οὕτως ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ θανάτου προσενέγκῃ τῷ πατρί· διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν λέγεται [g]ὑπερυψοῦσθαι, ἵν' ὥσπερ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς [h]ἀπεθάνομεν ἐν Χριστῷ, οὕτως ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ πάλιν ἡμεῖς ὑπερυψωθῶμεν, ἔκ τε τῶν νεκρῶν ἐγειρόμενοι καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενοι, ἔνθα πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰςῆλθεν Ἰησοῦς[6]), οὐκ εἰς ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ὑμῶν[7]). εἰ δὲ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰςῆλθεν ὁ Χριστός, καίτοι καὶ [i]πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ κύριος ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν οὐρανῶν, ὑπὲρ ἡμῶν

1) Psal. 54 [53. LXX.], 3. 2) Psal. 20 [19. LXX.], 8. 3) Psal. 97 [96. LXX.], 7. et Hebr. 1, 6. 4) Psal. 72 [71. LXX.], 17. 5. 5) Ioan. 1, 1. 6) Hebr. 6, 20. 7) Hebr. 9, 24.

a. Gobler. et Felckm. 1. καὶ, οὗτοι ἐν ἅρμασι. Mox mss. omnes θεοῦ ἡμῶν. Editio Commel. θεοῦ ὑμῶν, mendose.

b. Goblerian. et Felckman. 1. ἄγγελοι θεοῦ. καὶ Δαβὶδ λέγει· πρὸ τοῦ ἡλίου.

c. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. omittunt εἰς ante γενεάς, ubi Seguer. et Reg. γενεᾶς. Ibid. Seguer. Reg. Goblerian. Felckm. 1. πῶς ἐλάμβανε. Felckman. 5. πῶς ἔλαβε. Alii et editi πῶς

stri magnificabimur. Eum ergo Patriarchae adorabant. De Angelis quoque scriptum est: *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* P. 445.

41. Quod si, ut etiam canit David septuagesimo primo Psalmo, *Ante solem permanet nomen eius, et ante lunam in generationes generationum,* quomodo accepit quod semper habuit, ac priusquam nunc illud ipsum acciperet? Vel quomodo exaltatur is, qui antequam exaltaretur erat altissimus? Aut quomodo datum est illi, ut ab aliis adoraretur, qui etiam antequam hunc honorem nunc consequeretur, adoratus semper est? Non est aenigma, sed mysterium divinum: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum;* quod idem Verbum postea nostri causa caro factum est. Itaque ista dictio *exaltavit* non significat, naturam Verbi exaltatam fuisse, nam semper et fuit et est aequalis Deo; sed humanae naturae exaltationem indicat. Igitur ista non ante dicta sunt, quam ubi Verbum caro factum est, ut evidens esset, has voces *humiliavit* et *exaltavit* de sola intelligi humanitate. Namque id solum, quod humile est, extolli potest. Quapropter si ob assumptam carnem scriptum est *humiliavit,* clarum est vocem *exaltavit* de eadem esse intelligendam. Hoc enim honore indigebat homo carne et morte humilis. Quoniam ergo ille, qui Patris imago et immortale Verbum erat, servi formam induit ac mortem in sua carne ut homo propter nos toleravit, ut seipsum hoc pacto pro nobis Patri per mortem offerret; hinc quoque ut homo propter nos et pro nobis dicitur exaltari, ut quemadmodum eius morte omnes in Christo mortui sumus, ita in ipso Christo rursus exaltaremur, cum nimirum a mortuis excitati in caelos ascendemus, *quo praecursor pro nobis introivit Iesus; non enim in exemplaria verorum, sed in ipsum caelum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis.* Si porro nunc pro nobis in ipsum caelum ingressus est Christus, quamvis etiam antea et semper Dominus et opifex esset caelorum; igitur nunc quoque eum pro nobis exaltari scriptum est. Insuper quemad-

οὖν ἐλάμβανε. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ καὶ πρὶν ὑψωθῆναι.* Editi et alii *ὁ πρὶν ὑψωθῆναι.*

d. Seguerian. *ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν.* Mox idem, Gobler. et Felckm. 1. *δι᾽ ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ λόγος.* Reg. *δι᾽ ἡμᾶς ὕστερον οὗτος ὁ λόγος.* Alii et editi *δι᾽ ἡμᾶς ὕστερον ὁ λόγος.*

e. Seguer. Gobler. et Felckman. 1. *καὶ ὑπερύψωσεν.* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου.*

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. Anglic. et Felckm. 1. At ab aliis et editis abest *ὡς ἄνθρωπος.*

g. Seguerian. *λέγεται ὑπερυψοῦσθαι.* Editi et alii *λέγεται καὶ ὑπερυψοῦσθαι.*

h. In Basil. deletum est *ἀπεθάνομεν* proque eo factum *ἐζωοποιήθημεν.*

i. Seguer. *πρὸ τούτου κύριος καὶ δημιουργός.* Mox idem *τὸ ὑπερυψώθη συγγέγραπται.*

P. 445. ἄρα καὶ τὸ ὑψωθῆναι νῦν γέγραπται. καὶ ὥσπερ αὐτὸς πάντας
P. 446. ἁγιάζων λέγει πάλιν τῷ πατρὶ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἁγιάζειν[1]), οὐχ ἵνα ἅγιος ὁ λόγος γένηται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ ἁγιάσῃ πάντας ἡμᾶς· οὕτως ἄρα καὶ τὸ νῦν λεγόμενον ὑπερύψωσεν αὐτόν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ὑψωθῇ, ὕψιστος γάρ ἐστιν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν δικαιοσύνη γένηται, ἡμεῖς δὲ ὑψωθῶμεν [a]ἐν αὐτῷ καὶ εἰς τὰς πύλας εἰςέλθωμεν τῶν οὐρανῶν, ἃς αὐτὸς πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέῳξε, λεγόντων τῶν προτρεχόντων· ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰςελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης[2]). καὶ ὧδε γὰρ οὐκ αὐτῷ ἦσαν αἱ πύλαι κεκλεισμέναι κυρίῳ καὶ ποιητῇ τῶν πάντων ὄντι, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγραπται, οἷς ἦν ἡ θύρα κεκλεισμένη τοῦ παραδείσου. διὸ καὶ ἀνθρωπίνως μὲν δι' ἣν ἐφόρει σάρκα λέγεται περὶ [b]αὐτοῦ τὸ ἄρατε πύλας καὶ τὸ εἰςελεύσεται ὡς ἀνθρώπου εἰςερχομένου, θεϊκῶς δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ [c]καὶ θεός ἐστιν ὁ λόγος, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κύριος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. τὴν δὲ τοιαύτην εἰς ἡμᾶς γενομένην ὕψωσιν προανεφώνει τὸ πνεῦμα ἐν ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγον· καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται, ὅτι [d]τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶ σύ[3]). εἰ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν ὁ υἱός, οὐκ ἄρα αὐτός [e]ἐστιν ὡς ἐνδεὴς ὑψούμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ὑψούμενοι, ἥτις ἐστὶν αὐτός.

42. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐχαρίσατο αὐτῷ οὐ δι' αὐτὸν τὸν λόγον γέγραπται, ἦν γὰρ πάλιν καὶ πρὶν ἄνθρωπος γένηται προςκυνούμενος, ὥσπερ [f]εἴπομεν, ὑπό τε τῶν ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς κτίσεως κατὰ τὴν πατρικὴν ἰδιότητα· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο πάλιν περὶ αὐτοῦ [g]γέγραπται. ὥσπερ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ὑψώθη, οὕτως ὡς ἄνθρωπος λέγεται λαμβάνειν ὅπερ εἶχεν ἀεὶ ὡς θεός, ἵνα εἰς ἡμᾶς φθάσῃ καὶ ἡ τοιαύτη δοθεῖσα χάρις. οὐ γὰρ ἠλαττώθη ὁ λόγος σῶμα λαβών, ἵνα καὶ χάριν ζητήσῃ λαβεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐθεοποίησεν ὅπερ ἐνεδύσατο καὶ πλέον ἐχαρίσατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦτο. [h]ὥσπερ γὰρ ἀεὶ προςεκυνεῖτο λόγος ὢν καὶ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὕτως ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, κληθείς τε Ἰησοῦς, οὐδὲν ἧττον ἔχει πᾶσαν [i]ὑπὸ πόδα τὴν κτίσιν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι

1) Ioan. 17, 19. 2) Psal. 24 [23. LXX.], 7. 3) Psal. 89 [88. LXX.], 17. 18.

a. Seguerian. *ἐν αὐτῷ*. Alii et editio Commel. *ἐν ἑαυτῷ*. Seguerian. ibid. *εἰς* omittit. Paulo post Reg. Anglic. et Felckman. 5. *ἀνέῳξε*. Ceteri et editii *ἠνέῳξε*.

b. Felckm. 5. *περὶ ἑαυτοῦ*. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *πύλας*, et praeterea Seguer. sic habet: *καὶ εἰςελεύσεται*, omisso *τό*.

c. Sic Seguer. Reg. Basil. Gobler. et Felckm. 1, At alii et editi *καὶ ὁ θεός*. Paulo post Seguer. *καὶ ὁ βασιλεύς*. Editi et alii *καὶ βασιλεύς*. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. *γενομένην ὕψωσιν*. Alii et editi *λεγομένην ὕψωσιν*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ὕψωσιν ὁ Δαβὶδ προανε-*

modum ipse, qui omnes sanctificat, seipsum pro nobis Patri sanctificare dicit, non sane ut Verbum sanctum fiat, sed ut ipse in seipso nos omnes sanctos reddat; ita pariter his verbis *exaltavit eum* non intelligendum est, eum exaltari (nam altissimus est), sed is est sensus, ut videlicet ille quidem pro nobis iustitia fieret, nos autem in ipso exaltaremur et caelorum ingrederemur ianuas, quas ipse rursus pro nobis aperuit, dicentibus his qui praecurrebant: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternae! et introibit rex gloriae.* Siquidem non hic intelligendum est, clausas ei fuisse portas, qui omnium Dominus et effector erat. Verum id etiam propter nos scriptum est, quibus paradisi ianua erat occlusa. Unde humano more propter carnem, quam gestabat, de illo dicitur *Tollite portas* et *introibit,* velut nempe homine introeunte. Rursus vero quia Verbum Deus est, de eodem divine dicitur, Dominum eum et regem gloriae esse. Hanc autem nostram exaltationem Spiritus sanctus psalmo octogesimo octavo his verbis praedicit: *Et in iustitia tua exaltabuntur, quoniam gloria virtutis eorum tu es.* Si porro Filius iustitia est, non ergo ille exaltatione opus habet, sed nos sumus, qui in iustitia exaltamur, quae nempe ipse est. P. 446.

42. Illa similiter verba *donavit illi* non propter ipsum Verbum scripta sunt. Nam antequam homo fieret, ab Angelis ab omnibusque rebus creatis secundum paternam proprietatem adorabatur, uti diximus. Verum illud de illo propter nos et pro nobis dictum est. Quemadmodum enim ut homo mortuus est et exaltatus, sic quatenus homo accipere dicitur, quod semper ut Deus habuit, ut scilicet huiusmodi etiam data gratia ad nos usque pertingeret. Nec enim Verbum carne assumta diminutum est, ut quaereret accipiendam gratiam, sed potius divinum reddidit quod induit, eoque humanum genus munifice locupletavit. Ut enim quatenus Dei Verbum et in forma Dei erat, semper fuit adoratum, ita idem etiam, quatenus homo factus et vocatus Iesus, universas res creatas sub pedibus subiectas habet, omnesque in hoc nomine ipsi flectunt genua, confitenturque, non ignominiosum eius di-

φώνει ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγων· ἐν τῇ etc.

d. Sic Seguer. ut habetur in Graeco Scripturae contextu. In aliis et edit. *τό* deest.

e. Seguerian. *ἐστιν ὁ λόγος ὡς.* Mox idem *οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ.* Ceteri et editi *ἐν* omittunt. Mox item Seguer. *καὶ γὰρ καὶ τό.* Editi et alii *καὶ γὰρ τό.*

f. Reg. et Felckm. 5. *εἴπαμεν* et mox *πάσης κτίσεως.*

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *εἴρηται.* Mox *ὁ χριστός* abest a Seguer., qui ibidem cum Basil. et Felckm. 5. et Regio *ὑπερυψώθη.*

h. Seguer. *ὡς γάρ.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *ὑπὸ πόδα.*

P.416. τούτῳ τὰ γόνατα κάμπτουσαν αὐτῷ καὶ ἐξομολογουμένην, ὅτι καὶ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν λόγον καὶ θάνατον ὑπομεῖναι σαρκὶ οὐκ ἐπ' ἀδοξίᾳ τῆς θεότητος [a] αὐτοῦ γέγονεν, ἀλλ' εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. δόξα δὲ πατρός ἐστι τὸν γενόμενον ἄνθρωπον καὶ ἀπολό-
P.417. μενον εὑρεθῆναι, καὶ νεκρωθέντα ζωοποιηθῆναι, καὶ ναὸν γενέσθαι θεοῦ. καὶ γὰρ καὶ τῶν [b] ἐν οὐρανοῖς δυνάμεων, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἀεὶ μὲν προςκυνούντων αὐτόν, προςκυνούντων δὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τὸν κύριον, ἡμῶν ἐστιν [c] αὕτη ἡ χάρις καὶ ὑπερύψωσις, ὅτι τε καὶ ἄνθρωπος γενόμενος προςκυνεῖται ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, καὶ οὐ ξενισθήσονται αἱ [d] οὐράνιοι δυνάμεις βλέπουσαι τοὺς συσσώμους ἐκείνου πάντας ἡμᾶς εἰςαγομένους εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. ἄλλως δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων εἰλήφει δούλου μορφήν, καὶ ταπεινώσας ἦν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου συγχωρήσας φθάσαι τὸ σῶμα.

43. Ἰδοὺ γοῦν τὸ νομιζόμενον παρὰ ἀνθρώποις μωρὸν τοῦ θεοῦ διὰ τὸν σταυρὸν γέγονε πάντων [e] ἐντιμότερον. ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῶν ἐν αὐτῷ ἀπόκειται· οὐκέτι δὲ μόνος ὁ Ἰσραήλ, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη λοιπόν, ὡς προείρηκεν ὁ προφήτης, τὰ μὲν εἴδωλα [f] ἑαυτῶν καταλιμπάνουσι[1]), τὸν δὲ ἀληθινὸν θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ πατέρα ἐπιγινώσκουσι, καὶ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων φαντασία καταργεῖται, μόνος δὲ ὁ ὄντως θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προςκυνεῖται. τὸ δὲ καὶ [g] ἐν σώματι γενόμενον τὸν κύριον καὶ κληθέντα Ἰησοῦν προςκυνεῖσθαι, πιστεύεσθαί τε αὐτὸν υἱὸν θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἐπιγινώσκεσθαι τὸν πατέρα, δῆλον ἂν εἴη, καθάπερ εἴρηται, ὅτι οὐχ ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστίν, ἔλαβε τὴν τοιαύτην χάριν, ἀλλ' ἡμεῖς. [h] διὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ συγγένειαν ναὸς θεοῦ γεγόναμεν καὶ ἡμεῖς καὶ υἱοὶ θεοῦ λοιπὸν πεποιήμεθα, ὥςτε καὶ ἐν ἡμῖν ἤδη προςκυνεῖσθαι τὸν κύριον, καὶ τοὺς ὁρῶντας ἀπαγγέλλειν, ὡς ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν[2]), ὅτι ὄντως ὁ θεὸς ἐν τούτοις ἐστί, [i] καθάπερ καὶ ὁ Ἰωάννης ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ φησίν· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι[3]), ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ γράφει· ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν[4]). γνώρισμα δέ ἐστι καὶ τοῦτο τῆς εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένης ἀγαθότητος, ὅτι ἡμεῖς μὲν ὑψώθημεν διὰ τὸ ἐν

1) 1. Paralip. 14, 12 cll. 2. Sam. [2. Reg. LXX.], 5, 21. 2) 1. Cor. 14, 25. 3) Ioan. 1, 12. 4) 1. Ioan. 3, 24.

a. Seguerian. θεότητος τοῦτο γέγονεν. Mox idem et Reg. γενόμενον ἄνθρωπον. Ab aliis et editis abest ἄνθρωπον.
b. Seguer. ἐν οὐρανῷ. Ibid Gobler. et Felckm. 1. καὶ γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς.
c Seguer. αὕτη χάρις. Mox Gobler. et Felckm. 1. ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος.
d. Seguer. αἱ οὐράνιοι. Editi et alii αἱ οὐράνιαι. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckman. 1. εἰς τὰς χώρας αὐτῶν.

vinitati, sed gloriosum Deo Patri esse, quod Verbum caro factum sit P. 446. et mortem carne subierit. Patris scilicet gloria est, factum et postea perditum reperiri hominem, mortuumque revocari ad vitam ac tem- P. 447. plum Dei fieri. Cum enim caeli potestates, Angeli et Archangeli, qui Dominum semper adoravere, nunc eum in nomine Iesu adorent, nostra profecto gratia et gloria est, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur; nec virtutibus caelestibus mirum videbitur, cum nos omnes, qui eiusdem ac ille naturae corpora habemus, in suam regionem viderint introduci. Quod utique aliter non contigisset, nisi ille, qui in forma Dei erat, formam servi assumsisset seque adeo humiliasset, ut corpus suum mortem pati permiserit.

43. En ergo quod per crucem stultitia Dei esse hominibus videbatur, omnibus factum est honoratius. In ipsa siquidem posita est nostra resurrectio, nec Israël solum sed etiam omnes gentes iam, uti Propheta vaticinatus est, sua deserunt idola verumque Deum Christi patrem agnoscunt. Daemonum quoque dissolutae praestigiae sunt, solusque verus Deus in nomine Domini nostri Iesu Christi adoratur. Quod autem Dominus etiam assumto corpore et vocatus Iesus adoratur crediturque Filius Dei, ac per ipsum Pater cognoscitur, id aperte indicat, uti diximus, non Verbum quatenus Verbum sed nos huiusmodi gratiam accepisse. Nam propter nostram cum eius corpore cognationem nos quoque Dei templum effecti sumus iamque filiorum Dei obtinuimus dignitatem, adeo ut etiam in nobis iam Dominus adoretur, et spectantes pronuntient, ut ait Apostolus, quod vere Deus in illis sit. Idipsum quoque Ioannes in Evangelio ita declarat: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*, itemque in epistola, ubi haec scribit: *In hoc scimus, quia manet in nobis, ex spiritu eius, quem dedit nobis.* Id sane argumentum est eius in nos benignitatis, quod nos ob altissimum Dominum, qui in nobis est, exaltati fuimus, ac propter nos data fuit gratia, eo quod Dominus gratiae

Alii et editio Commel. *εἰς τὰς χώρας ἑαυτῶν.*

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐντιμότερον.* Alii et editi *προτιμότερον* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *ἡ γὰρ ἀνάστασις.* Seguer. ibid. *ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῖν* et paulo post *οὐκέτι δὲ μόνον.*

f. Seguer. *ἑαυτῶν.* Reg. *αὐτῶν.* Alii et editio Commel. *αὑτῶν.*

g. Sic Seguer. et Reg. Gobler. item et Felckm. 1. habent *γενόμενον.* Alii et editi *ἐν τῷ σώματι γενέσθαι τὸν κύριον.*

h. Gobler. et Felckm. 1. *διὰ τὴν πρός* etc.

i. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et Basil. Anglic. et Felckm. 5. *καθάπερ καὶ Ἰωάννης.* Editio Commel. *καθάπερ ὁ Ἰωάννης.* Ibidem *μέν* et paulo post *γράφει* abest a Gobler. et Felckm. 1.

P. 447. ἡμῖν εἶναι τὸν ὕψιστον κύριον, καὶ δι' ἡμᾶς ἡ χάρις δίδοται διὰ τὸ [a] γενέσθαι ὡς ἡμᾶς ἄνθρωπον τὸν χορηγοῦντα τὴν χάριν κύριον, αὐτὸς δὲ ὁ σωτὴρ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ἐν τῷ λαβεῖν τὸ ταπεινὸν ἡμῶν σῶμα, δούλου τε μορφὴν ἔλαβεν, ἐνδυσάμενος τὴν δουλωθεῖσαν σάρκα τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν παρ' ἡμῶν εἰς βελτίωσιν [b] ἔσχηκεν (ἀνενδεὴς γάρ ἐστι καὶ πλήρης ὁ τοῦ θεοῦ λόγος), ἡμεῖς δὲ παρ' αὐτοῦ μᾶλλον ἐβελτιώθημεν. αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ
P. 448. φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον[1]). καὶ μάτην ἐπερείδονται οἱ Ἀρειανοὶ τῷ διὸ συνδέσμῳ, διὰ τὸ λέγειν τὸν Παῦλον· διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. [c] οὐ γὰρ ἆθλον ἀρετῆς οὐδὲ βελτίωσιν προκοπῆς αὐτοῦ σημαίνων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸ αἴτιον τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης ὑψώσεως. τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ τὸν ἐν μορφῇ θεοῦ [d] ὑπάρχοντα καὶ εὐγενοῦς πατρὸς υἱὸν ταπεινῶσαι ἑαυτὸν καὶ δοῦλον ἀνθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενέσθαι; εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἀπὸ ἁμαρτιῶν λυτρωθέντες ἐκ νεκρῶν ἀνέστημεν, ἀλλ' ἐμένομεν ὑπὸ γῆν νεκροί, οὐδ' ἂν ὑψώθημεν εἰς οὐρανούς, ἀλλ' ἐκείμεθα ἐν τῷ ᾅδῃ. δι' ἡμᾶς ἄρα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τὸ λεγόμενον ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο.

44. Τοιαύτην μὲν οὖν ἡγοῦμαι τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ καὶ μάλα ἐκκλησιαστικὴν οὖσαν. καὶ δεύτερον δὲ ὅμως τις ἐπιχειρήσειεν εἰς τὸ ῥητόν, ἐκ παραλλήλου λέγων τὰ αὐτά, ὅτι οὐ τὸν λόγον αὐτόν, ᾗ λόγος ἐστίν, ὑψοῦσθαι σημαίνει (ἔστι γάρ, ὡς προείρηται [e] μικρῷ πρόσθεν, ὕψιστος καὶ ὅμοιος ὢν τῷ πατρί), ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς ἐστι δηλωτικὸν τὸ ῥητόν. λέγων γοῦν· ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ διὰ τοῦτο ὑπερύψωσε, δεῖξαι θέλων ὅτι εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος λέγεται τεθνηκέναι, ἀλλ' ὡς ζωὴ ὢν ὑψώθη τῇ ἀναστάσει· ὁ γὰρ καταβὰς αὐτός ἐστι [f] καὶ ὁ ἀναστάς[2]). κατέβη γὰρ σωματικῶς, ἀνέστη δὲ ὅτι θεὸς ἦν αὐτὸς ἐν σώματι. καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν οὗ χάριν ἐπήγαγε [g] τῇ διανοίᾳ ταύτῃ τὸν διὸ σύνδεσμον, οὐ μισθὸν ἀρετῆς οὐδὲ προκοπῆς ἀλλ' αἰτίας δηλωτικόν, δι' ἣν ἡ ἀνάστασις γέγονε, καὶ δι' ἣν αἰτίαν οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ Ἀδὰμ [h] καὶ μέχρι νῦν ἀπέθανον καὶ ἔμειναν νεκροί, οὗτος δὲ μόνος ὁλόκληρος ἐκ νεκρῶν ἀνέστη. ἡ δὲ αἰτία αὕτη ἐστίν, ἣν αὐτὸς προείρηκεν, ὅτι θεὸς ὢν ἄνθρωπος γέγονεν. οἱ

1) Ioan. 1, 9. 2) Ephes. 4, 10.

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ut et legit Nannius. Ceteri et editi γενέσθαι δι' ἡμᾶς.
b. Seguer. ἔσχεν.
c. Seguer. οὐδὲ γὰρ ἆθλον ἀρετῆς .... οὔτε. Idem paulo post τῆς εἰς ἡμᾶς γεγενημένης ὑψώσεως.
d. Seguer. ὄντα. Idem et Gobler. et Felckm. 1. καὶ εὐγενοῦς πατρὸς υἱόν.

largitor homo nostri similis sit effectus. Ceterum ipse Salvator se- P. 447. ipsum humiliavit, cum nostrum humile corpus accepit servique formam induit, cum carnem, quae peccato mancipata erat, assumsit. Nihil autem ipse, quo melior fieret, a nobis habuit, siquidem nulla re indiget, sed plenum et perfectum est Dei Verbum. Verum nos ille potius effecit meliores. Nam ipse lux est, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum. Frustra porro Ariani coniunctione *idcirco* ni- P. 448. tuntur, ubi nimirum ait Paulus: *Idcirco et Deus exaltavit illum.* Nec enim hisce verbis praemium virtutis vel incrementum in melius significavit, sed nostri causa factam exaltationem. Quid vero illud aliud est, quam eum, qui in forma Dei erat, nobilissimique Patris Filium seipsum humiliasse, et nostri vice ac propter nos servum esse factum? Nisi enim Dominus homo fuisset factus, nunquam nos a peccatis redimi vel a mortuis excitari potuissemus, sed mortui sub terram remansissemus, neque unquam in caelos fuissemus evecti, sed in inferis iacuissemus. Itaque propter nos et pro nobis illud dictum est: *exaltavit* et *donavit.*

44. Hunc ego sensum huius loci esse, eundemque maxime ecclesiasticum arbitror. Alio tamen modo sed pari sententia idem ita licet interpretari, ut nempe illis verbis non indicetur, Verbum ipsum quatenus est Verbum exaltari; nam, ut paulo ante est dictum, altissimum simileque Patris est. Verum huiusmodi dicto resurrectio a mortuis significatur propter humanam ab eo assumtam naturam. Hinc postquam dixit: *humiliavit semetipsum usque ad mortem*, statim addidit: *idcirco exaltavit*, quibus utique verbis vult ostendere, eum, quamvis quatenus homo est mortuus esse dicitur, at quatenus est vita resurrectione exaltatum fuisse; nam *qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Siquidem corpore descendit, resurrexit vero, quia ipse Deus erat in corpore; haecque rursus causa est, cur eo sensu coniunctionem *idcirco* adhibuerit, quae nec virtutis nec incrementi alicuius mercedem indicaret, sed causam declararet, propter quam facta est resurrectio, et quare alii quidem homines ab Adam ad hoc usque tempus mortem obierint mortuique manserint, solus vero ille integer ex mortuis resurrexerit. Haec autem causa illa est, quam ipse prius nos docuit,

ut et Nannius legit. Alii et editio Comm. *καὶ ἐν ὁμοιώσει πατρὸς υἱόν.*

e. *μικρῷ πρόσθεν* abest a Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Seguer. et Reg. *ὕψιστος ὅμοιος ὢν τῷ.* Gobler. item et Felckm. 1. *ὢν* addunt. Editi aliique *ὕψιστος καὶ ὅμοιος τῷ πατρί.*

f. Felckman. 5. *καὶ ἀναστάς.* Ibidem Basil. *κατέβη σωματικῶς, ἀνέστη δὲ ὡς θεός, ὅτι ὁ θεός.* Alii vero et editio Commel. *ἀνέστη δὲ ὅτι θεός.* *γάρ* autem alii omnes et mss. et editi post *κατέβη* habent.

g. Seguer. *καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ταύτῃ.* Idem paulo post *δι' ἣν ἀνάστασις.*

h. Seguer. *καί* omittit.

P. 448. μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι μόνον ἐξ Ἀδὰμ ὄντες ἀπέθανον καὶ τὸν θάνατον εἶχον βασιλεύοντα κατ᾽ αὐτῶν, οὗτος δὲ ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ[1]) ἐστιν· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο[2]), καὶ λέγεται [a]ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐπουράνιος[3]) διὰ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι τὸν λόγον· διὸ οὐδὲ κεκράτηται ὑπὸ τοῦ θανάτου. εἰ γὰρ καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, συγχωρήσας μέχρι θανάτου φθάσαι τὸ [b]ἴδιον ἑαυτοῦ σῶμα διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δεκτικὸν θανάτου, ἀλλ᾽ ἐκ γῆς ὑπερυψώθη διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι υἱὸν τοῦ θεοῦ. ἴσον γοῦν ἐστι τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον·
P. 449. διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν, τῷ λεγομένῳ ἐν ταῖς πράξεσι [c]παρὰ τοῦ Πέτρου· ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ[4]). ὡς γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ γέγραπται· ἐπειδὴ ἐν μορφῇ θεοῦ ὢν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ θεὸς ὑπερύψωσεν αὐτόν· [d]οὕτως καὶ παρὰ τοῦ Πέτρου λέγεται· ὅτε ἐπειδὴ θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς ὁρῶσι θεόν· διὰ τοῦτο δυνατὸν οὐκ ἦν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου[5]). ἀνθρώπῳ δὲ δυνατὸν οὐκ ἦν τοῦτο κατορθῶσαι· ἴδιον [e]γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὁ θάνατος· διὰ τοῦτο θεὸς ὢν ὁ λόγος γέγονε σάρξ, ἵνα θανατωθεὶς σαρκὶ ζωοποιήσῃ πάντας τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει.

45. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς λέγεται ὑψῶσθαι καὶ ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο, καὶ νομίζουσιν οἱ αἱρετικοὶ ἐλάττωμα εἶναι [f]ἢ πάθος τῆς τοῦ λόγου οὐσίας, ἀναγκαῖον εἰπεῖν πῶς καὶ ταῦτα λέγεται. ὑψῶσθαι γὰρ λέγεται αὐτὸς ἀπὸ τῶν κατωτέρων μερῶν τῆς γῆς[6]), ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ λέγεται ὁ θάνατος εἶναι. αὐτοῦ δὲ λέγεται ἀμφότερα, ἐπειδὴ [g]αὐτοῦ ἦν καὶ οὐχ ἑτέρου σῶμα τὸ ὑψωθὲν ἀπό τε τῶν νεκρῶν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέν. αὐτοῦ δὲ πάλιν ὄντος τοῦ σώματος, καὶ οὐκ ὄντος ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ λόγου, εἰκότως ὑψουμένου τοῦ [h]σώματος αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος διὰ τὸ σῶμα ὑψοῦσθαι λέγεται. εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος, μὴ λεγέσθω περὶ αὐτοῦ ταῦτα. εἰ δὲ ὁ λόγος γέγονε σάρξ, ἀνάγκη ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι αὐτοῦ τήν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν ὕψωσιν, [i]ἵν᾽ ὁ μὲν θά-

1) 1. Cor. 15, 47. 2) Ioan. 1, 14. 3) 1. Cor. 15, 48. 49. 4) Actor. 2, 24. 5) Actor. 2, 22. 24. 6) Ephes. 4, 9.

a. Seguer. λέγεται ὅτι ὁ τοιοῦτος.

b. ἴδιον abest a Seguer. Paulo post idem, Gobler. et Felckm. 1. διὰ τὸ εἶναι τὸν ἐν σώματι. Alii et editi διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι.

c. Seguer. παρὰ τοῦ Πέτρου. Editi et alii παρὰ Πέτρου.

d. Seguer. οὕτως καὶ παρὰ τοῦ etc. Ceteri et editi οὕτω, παρὰ τοῦ etc. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. ἐπειδὴ θεός. Alii et editi ἐπειδὰν θεός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀπέδειξεν αὐτῷ καὶ τοῖς. Ceteri et editi ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς.

e. Seguer. ἴδιον γὰρ τῶν ἀνθρώπων.

quod scilicet cum Deus esset, homo factus est. Nam ceteri quidem omnes puri homines ex Adam exorti mortui sunt, et mors adversus illos regnavit: iste vero *secundus homo e caelo* est: nam *Verbum caro factum est.* Qui homo *e caelo* et *caelestis* esse dicitur, quia Verbum e caelo descendit; quae causa est cur mortis imperio subiectus non fuerit. Quamvis enim seipsum adeo humiliavit, ut corpus suum permiserit mori, quia mori poterat; attamen idem e terra exaltatum est, quia in eo corpore Filius Dei erat. Quocirca quod hic dicitur: *Idcirco et Deus illum exaltavit,* videtur simile esse illius loci Actorum, ubi ait Petrus: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus mortis, quatenus impossibile erat teneri illum ab ea.* Ut enim Paulus scribit: Quia *cum in forma Dei esset,* factus est *homo, et humiliavit semetipsum usque ad mortem, idcirco et Deus exaltavit illum,* sic etiam a Petro dicitur: Quia cum Deus esset, factus est homo, ipsumque Deum esse signa et prodigia videntibus ostenderunt, idcirco a morte teneri ille non potuit. Id profecto praestare homo non poterat, cum mors hominum sit propria. Quapropter Verbum, quod Deus erat, caro factum est, ut carne moriens vitam omnibus virtute sua redderet.

P. 448. P. 449.

45. Quoniam autem ipse exaltatus esse et Deus illi donasse dicitur, idque putant haeretici esse defectum et passionem naturae Verbi, necesse quoque est qua ratione haec sint intelligenda explanare. Nempe ipse ex inferioribus terrae partibus exaltatus esse dicitur, quia mors dicitur quoque eius esse. Utrumque porro eius esse dicitur, quoniam illius non autem alius erat corpus, quod a mortuis excitatum et in caelos est sublatum. Quia ergo illud corpus ad ipsum pertinet, neque Verbum extra idem est, iure merito exaltato corpore ipse ut homo propter corpus dicitur exaltari. Itaque si homo non est factus, fas non sit ista de illo dici. Sed si Verbum caro factum est, necesse est eius et resurrectionem et exaltationem tanquam de homine dici, tum ut mors, quae eius esse dicitur, sit peccati hominum pretium et mortis

Editi et alii ἴδιον γὰρ ἀνθρώπων. Ibid. Seguer. θεὸς ὢν λόγος.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εἶναι ἢ πάθος. Alii et editi εἶναι καὶ πάθος. Mox Seguer. Reg. Basil. et Anglic. ὑψῶσθαι γὰρ λέγεται αὐτός etc. Editi et alii ὑψοῦσθαι γάρ etc. Ibid Seguerian. Basil. Gobler. et Felc m 1 ἀπὸ τῶν κατωτέρω μέρων. Item Seguer. ibid ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ Editi et alii ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ

g. Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1. At Seguer. καὶ αὐτοῦ ἦν καὶ οὐχ' ἑτέρου. Editi et alii ἐπειδὴ αὐτοῦ ἦν, οὐχ ἑτέρου.

h Sic Seguerian. Gobler et Felckm. 1. Alii vero et editi σώματος ὡς ἄνθρωπος, καὶ διὰ τὸ σῶμα etc. Paulo post idem Seguer. Gobler. et Felckman 1. ἐγένετο σάρξ. Ceteri et editi γέγονε σάρξ. Ibidem Seguer. et Reg. ὡς περὶ ἀνθρώπου. Felckm. 2. et editi ὥσπερ ἀνθρώπου. Alii mss. καὶ περὶ ἀνθρώπου.

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1: ἵν' ὁ

P. 449. νατος λεγόμενος αὐτοῦ λύτρον ἡ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου, ἡ δὲ ἀνάστασις καὶ ὕψωσις βεβαία δι' αὐτὸν εἰς ἡμᾶς [a]διαμένη. ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ εἴρηκεν· ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ὁ θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο, ἵνα καὶ ἐκ τούτου [b]δείξῃ πάλιν ὅτι μὴ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος σάρξ, ἀλλ' ὁ τούτου λόγος ἐστὶν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ὑψούμενος παρ' αὐτοῦ, ὥςπερ εἴρηται. δῆλον δὲ καὶ οὐκ ἂν [c]ἀμφιβάλοι τις, ὅτι ἃ δίδωσιν ὁ πατήρ, διὰ τοῦ υἱοῦ δίδωσι. καὶ ἔστι παράδοξον καὶ ἐκπλῆξαι δυνάμενον ἀληθῶς. ἣν γὰρ δίδωσιν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς χάριν, ταύτην αὐτὸς ὁ υἱὸς λέγεται δέχεσθαι, καὶ τὴν ὕψωσιν, ἣν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ποιεῖ, ταύτην ὡς αὐτὸς ὑψούμενός ἐστιν ὁ υἱός. αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν [d]τοῦ θεοῦ υἱὸς αὐτὸς γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ
P. 450. ὡς μὲν λόγος τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς δίδωσι (πάντα γάρ, ἃ ποιεῖ καὶ δίδωσιν ὁ πατήρ, δι' αὐτοῦ ποιεῖ τε καὶ παρέχει), ὡς δὲ υἱὸς ἀνθρώπου αὐτὸς ἀνθρωπίνως λέγεται τὰ παρ' ἑαυτοῦ δέχεσθαι, διὰ τὸ μὴ ἑτέρου ἀλλ' αὐτοῦ εἶναι τὸ σῶμα τὸ φύσιν ἔχον τοῦ δέχεσθαι τὴν χάριν, καθάπερ εἴρηται. ἐλάμβανε [e]γὰρ κατὰ τὸ ὑψοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον· ὕψωσις δὲ ἦν τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτόν. αὐτὸς δὲ ὁ λόγος εἶχεν ἀεὶ τοῦτο κατὰ τὴν πατρικὴν ἑαυτοῦ θεότητα [f]καὶ τελειότητα.

46. Τὸ μὲν οὖν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ γεγραμμένον τοιοῦτον ἔχον τὸν νοῦν ἐλέγχει τοὺς ἀσεβεῖς, τὸ δὲ παρὰ τῷ ὑμνῳδῷ [g]λεγόμενον τὴν αὐτὴν πάλιν ἔχει διάνοιαν ὀρθήν, ἣν παρεξηγοῦνται μὲν οὗτοι, ὁ δὲ ψαλμῳδὸς δείκνυσιν εὐσεβῆ· φησὶ γὰρ καὶ αὐτός· ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας [h]ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου[1]). ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί, καὶ ἐπίγνωτε κἂν ἐντεῦθεν τὴν ἀλήθειαν! μετόχους τοῦ κυρίου πάντας [i]ἡμᾶς εἴρηκεν ὁ ψάλλων· εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἦν καὶ τῶν γενητῶν εἷς, εἷς ἦν ἂν τῶν μετεχόντων καὶ αὐτός· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν μὲν θεὸν αἰώνιον ὕμνησε λέγων· ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν

1) Psal. 45 [44. LXX.], 7. 8. et Hebr. 1, 8. 9.

μέν etc. Editi et alii ἵν' ὡς ὁ μέν. Paulo post omnes mss. ἁμαρτίας καὶ κατάργησις, praeter Felckm. 2. qui ut et editi καί omittit.

a. Seguer. et Angl. διαμείνῃ. Felckm. 5. διαμένει. Alii et editi διαμένῃ.

b. Anglic. et Reg. δόξῃ. Ibid Seguer. Gobler. et Felckm. 1. πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Et mox Gobler. et Felckm. 1. ὁ λόγος ἦν ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως etc.

c. Reg. ἀμφιβάλῃ. Felckm. 5. ἀμφιβάλλοι.

d. Seguer. τοῦ πατρὸς υἱός. Ibidem in Regio ad marginem haec annotantur:

destructio, tum ut resurrectio exaltatiove firma per ipsum in nobis p. 449.
perseveret. De utroque autem dixit: *Deus illum exaltavit* et *Deus illi donavit*, ut hinc etiam ostenderet, non Patrem factum esse carnem, sed eius Verbum hominem factum esse, ab eoque humanitus accipere et exaltari, ut iam est dictum. Constat autem nec id in dubium vocari potest, ea, quae dat Pater, per Filium dare. Quocirca illud profecto singulare planeque admirabile est, quod gratiam, quam Filius Patre donante aliis impertit, ipse dicitur accipere, et exaltatione, quam idem Filius Patre item exaltante perficit, ipse quoque exaltatur. Ille nimirum, qui Dei filius erat, hominis quoque filius est factus, atque ut Verbum Patre dante dat omnia; nam omnia, quae facit et dat Pa- p. 450.
ter, per ipsum facit et praebet. Idem vero ut filius hominis ea, quae ipse dat, humanitus accipere dicitur, quia scilicet non alterius sed ipsius sit corpus, quod ex sua natura gratiam potest accipere, uti diximus. Namque accipiebat, quatenus exaltabatur homo, cuius exaltatio erat Deum ipsum effici. Verbum autem semper istud habuit ex paterna sui divinitate et perfectione.

46. Itaque is verus est verborum Apostoli sensus, eoque valide confutantur impii. Quod item ait Cantor sacer, rectum similiter sensum obtinet, quem prava illi quidem interpretatione corrumpunt, sed pietati esse consonum patet ex ipso Psalmo, cuius haec sunt verba: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi. Virga aequitatis virga regni tui. Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem: idcirco unxit te, Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Attendite, o Ariani, saltemque hoc ex loco agnoscite veritatem! Consortes Domini nos omnes Psalmista appellavit. Quod si ex nihilo et una e rebus factis esset Filius, ipse quoque inter consortes numeraretur. Cum autem illum Deum aeternum his verbis cecinerit: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi*, res vero alias declaraverit eius fieri participes;

κατὰ Νεστορίου et mox κατὰ Εὐτυχοῦς ac deinde κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρείου.

e. Basiliensis et Anglic. ἐλάμβανε γὰρ καὶ τό.

f. Sic Seguer. ut et legit Nannius. Alii et editi omittunt τελειότητα. Mox Segu. παρὰ τῷ ἀποστόλῳ. Editi παρὰ τοῦ ἀποστόλου. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. τοῦ ἀποστόλου ῥητόν.

g. λεγόμενον abest a Gobl. et Felckm. 1. Paulo post Seguer. ὁ δὲ ψαλμός, ut legit quoque Nannius. Editi et alii ὁ δὲ ψαλμῳδός. Ibid. γὰρ καὶ αὐτός desunt in Gobler. et Felckm. 1.

h. Seguer. ἀνομίαν. Mox idem ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί. Editi et alii ἴδετε, Ἀρειανοί.

i. Seguer. ἡμᾶς omittit. Mox idem εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῶν γενητῶν εἷς ἦν, ἦν ἂν τῶν.

P. 450. αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τὰ δὲ ἄλλα πάντα μετέχειν αὐτοῦ δεδήλωκε, τί δεῖ νοεῖν ἢ ὅτι τῶν μὲν [a]γενητῶν ἄλλος ἐστί, τοῦ δὲ πατρὸς μόνος αὐτός ἐστιν λόγος ἀληθινός, ἀπαύγασμα καὶ σοφία, ἧς τὰ [b]γενητὰ πάντα μετέχει καὶ ἁγιάζεται παρ᾽ αὐτοῦ τῷ πνεύματι; καὶ ἐνταῦθα γοῦν χρίεται, οὐχ ἵνα θεὸς γένηται (ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου), οὐδ᾽ ἵνα βασιλεὺς γένηται (ἦν γὰρ ἀϊδίως βασιλεύων, εἰκὼν ὑπάρχων τοῦ θεοῦ, ὡς τὸ λόγιον δείκνυσιν[1])), ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἡμῶν πάλιν καὶ τοῦτο γέγραπται. οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ βασιλεῖς, ὅτε ἐχρίοντο, τότε βασιλεῖς ἐγίνοντο, οὐκ ὄντες πρότερον βασιλεῖς, ὡς Δαβίδ, [c]ὡς Ἐζεκίας, ὡς Ἰωσίας καὶ οἱ ἄλλοι, ὁ δὲ σωτὴρ τὸ ἔμπαλιν θεὸς ὢν καὶ [d]τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, τοῦτε πνεύματος τοῦ ἁγίου χορηγὸς ὢν αὐτός, ὅμως δὲ λέγεται νῦν χρίεσθαι, ἵνα πάλιν ὡς ἄνθρωπος λεγόμενος τῷ πνεύματι χρίεσθαι ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις, καθάπερ τὸ ὑψωθῆναι καὶ [e]το ἀναστῆναι, οὕτως καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνοίκησιν καὶ οἰκειότητα κατασκευάσῃ. τοῦτο δὲ σημαίνων καὶ αὐτὸς δι᾽ ἑαυτοῦ [f]ὁ κύριος ἔλεγεν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ· ἐγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν [g]ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα
P. 451. ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ[2]). τοῦτο καὶ λέγων ἔδειξεν ὅτι μὴ αὐτός ἐστιν ὁ ἁγιαζόμενος, ἀλλ᾽ ὁ ἁγιάζων· οὐ γὰρ παρ᾽ ἑτέρου ἁγιάζεται, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵνα ἡμεῖς ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἁγιασθῶμεν. ὁ δὲ ἑαυτὸν ἁγιάζων κύριός ἐστι τοῦ ἁγιάζειν. πῶς οὖν τοῦτο γίνεται; [h]πῶς δὲ τοῦτο λέγει ἢ ὅτι ἐγὼ λόγος ὢν τοῦ πατρὸς αὐτὸς ἐμαυτῷ ἀνθρώπῳ γενομένῳ δίδωμι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐμαυτὸν ἄνθρωπον γενόμενον ἐν τούτῳ ἁγιάζω, ἵνα λοιπὸν ἐν ἐμοὶ ἀληθείᾳ ὄντι (ὁ δὲ [i]λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν[3])) οἱ πάντες ἁγιασθῶσιν;

47. Εἰ δὲ ἡμῶν χάριν ἑαυτὸν ἁγιάζει, καὶ τοῦτο ποιεῖ, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, [k]εὔδηλον ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τοῦ πνεύματος γενομένη κάθοδος εἰς ἡμᾶς ἦν γινομένη, διὰ τὸ φορεῖν αὐτὸν [l]τὸ ἡμέτερον σῶμα, καὶ οὐκ ἐπὶ βελτιώσει τοῦ λόγου γέγονεν, ἀλλ᾽ εἰς ἡμῶν πάλιν ἁγιασμόν, ἵνα τοῦ χρίσματος αὐτοῦ μεταλάβωμεν καὶ περὶ ἡμῶν [m]λεχθείη· οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ

1) 2. Cor. 4, 4. et Coloss. 1, 15. 2) Ioan. 17, 18. 19. 3) Ioan. 17, 17.

a. Felckm. 5. *γεννητῶν*. Mox Seguer. *μόνος αὐτός ἐστι λόγος*. Goblerian. et Felckm. 1. *μόνον ἐστὶν αὐτὸς λόγος*. Editi aliique *μόνος ἐστὶν αὐτοῦ λόγος*.

b. Felckm. 5. *γεννητά*. Mox Seguer. *παρ᾽ αὐτοῦ, πνεύματι*. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *κἀνταῦθα*.

c. Sic Seguer. Basil. Anglican. et Reg. At Gobler. et Felckm. 1. *Δαβίδ, Σαλομῶν καὶ οἱ ἄλλοι*. Felckm. 5. *Δαβίδ, Ἐζεκίας* etc. Ibid. Seguer. *Ἰωσίας καὶ οἱ ἄλλοι*. Editi et alii *ὡς Δαβὶδ καὶ Ἐζεκίας, ὡς Ἰωσίας, ὡς οἱ ἄλλοι*.

d. Sic Seguerian Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi *τῇ βασιλείᾳ*. Mox Seguer. *χορηγὸς ὢν αὐτός, ὅμως δὲ λέγεται*. Alii et editi *αὐτὸς ὢν χορηγὸς μόνος, ὅμως λέγεται*.

quid intelligendum aliud occurrit quam eum a rebus factis alium esse, P. 450. solumque esse Patris Verbum, splendorem et sapientiam, cuius res omnes creatae fiant participes, et sanctae ab eodem Spiritu reddantur? Quocirca hîc ungi dicitur, non ut Deus fiat (nam Deus antea ipse erat), nec ut rex sit (ab aeternitate enim idem regnavit, utpote qui Dei sit imago, quemadmodum Scriptura testatur), verum id quoque pro nobis scriptum est. Nam reges Israëlitae, cum ungebantur, tunc reges fiebant, qui antea reges non erant, ut David, Ezechias, Iosias aliique. At vero Salvator, tametsi antea Deus semperque Patris regno potitus atque Spiritum sanctum ipse impertiens, tamen nunc ungi dicitur, ut cum quatenus homo Spiritu ungi significatur, quemadmodum nobis hominibus dedit ut exaltaremur et resurgeremus, sic nos etiam Spiritus habitationem amicosque efficeret. Id ipse Dominus his suis verbis indicabat, ut legitur in Ioannis Evangelio: *Ego misi eos in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.* Quibus utique verbis patefecit, se non esse qui sanctificetur, P. 451. sed qui sanctificet. Nec enim ab alio sanctificatur, sed se ipse sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur. Qui autem seipsum sanctificat, sanctificandi Dominus est. Quî porro istud efficitur, quidque aliud dicit quam verba huiusmodi: Ego qui Patris Verbum sum, ipse mihi facto homini dono Spiritum, meque factum hominem in illo sanctifico, ut deinceps in me, qui veritas sum (nam *Verbum tuum veritas est*), omnes sanctificentur?

47. Quod si nostri gratia se ipse sanctificat, idque tunc facit, cum homo est factus, certe liquet Spiritum, cum in eum apud Iordanem descendit, in nos ipsos, quia nostrum ille gestaret corpus, descendisse neque id contigisse, ut Verbum melius fieret, sed ut nos sancti efficeremur eiusque unctionis essemus participes, ac de nobis

e. Seguer. *καὶ ἀναστῆναι.*

f. Felckm. 2. et editi *αὐτὸς ὁ κύριος ἔλεγεν.* Alii omnes mss. *αὐτὸς δι᾽ ἑαυτοῦ* etc.

g. Sic Seguer. ut et legitur Ioan. 17, 19. Alii vero et editi omittunt *ἐγώ* et mox habent *ἐν τῇ ἀληθείᾳ.*

h. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ πῶς δέ* etc. Ibid. omnes mss. *ἢ ὅτι* praeter Felckm. 2., in quo et in edit. Commel. deest *ἤ.* Item ibid. mss. *αὐτὸς ἐμαυτῷ ἀνθρώπῳ.* Editi *αὐτὸς ἐμοὶ τῷ ἀνθρώπῳ.*

i. Reg. Felckman. 5. et Basil. *ὁ γὰρ λόγος.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *ἵνα δὲ ἡμῶν χάριν.*

k Sic mss. At editio Commel. *ἄδηλον* mendose. Ibidem Seguer. *ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτόν.* Regius et Felckm. 5. *ὡς καὶ ἡ εἰς αὐτόν.* Alii et editi *ὡς καὶ εἰς αὐτόν.*

l. Sic Seguer. ut et Nannius legit. Alii et editi omittunt *τὸ ἡμέτερον.*

m. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commel. *λεχθῇ.* Paulo post Felckm. 5. *οἰκεῖ ἐν ἡμῖν.*

P. 451. ἔστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν[1]); τοῦ γὰρ κυρίου ὡς ἀνθρώπου λουομένου εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἡμεῖς ἦμεν οἱ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ λουόμενοι, καὶ δεχομένου δὲ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, ἡμεῖς [a]ἦμεν οἱ παρ' αὐτοῦ γινόμενοι τούτου δεκτικοί. διὰ τοῦτο οὐδ' ὥςπερ Ἀαρὼν ἢ Δαβὶδ ἢ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτως καὶ αὐτὸς ἐλαίῳ κέχρισται, ἀλλὰ ἄλλως παρὰ πάντας τοὺς μετόχους αὐτοῦ ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως, [b]ὅπερ ἑρμηνεύων αὐτὸς εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου φησί· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με[2]), καθὼς [c]καὶ ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν· ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ[3]). πότε οὖν καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ εἴρηται, ἢ ὅτε καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενος ἐβαπτίζετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ καταβέβηκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα; καὶ μὴν [d]αὐτὸς ὁ κύριός φησι· τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται[4]), καί· ἐγὼ αὐτὸ [e]ἀποστέλλω[5]), καί· λάβετε πνεῦμα ἅγιον[6]) τοῖς μαθηταῖς. καὶ ὅμως ὁ ἄλλοις παρέχων ὡς λόγος καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς λέγεται νῦν ἁγιάζεσθαι, ἐπειδὴ πάλιν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ τὸ ἁγιαζόμενον σῶμα αὐτοῦ ἐστιν. ἐξ ἐκείνου [f]γοῦν καὶ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τοῦ τὸ χρῖσμα καὶ τὴν σφραγῖδα λαμβάνειν, λέγοντος τοῦ μὲν Ἰωάννου· καὶ ὑμεῖς χρῖσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου[7]), τοῦ δὲ ἀποστόλου· καὶ ὑμεῖς ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ[8]). οὐκοῦν δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τὸ λεγόμενον. ποία τοίνυν [g]καὶ ἐκ τούτου προκοπὴ βελτιώσεως καὶ μισθὸς ἀρετῆς ἢ ἁπλῶς πράξεως τοῦ κυρίου δείκνυται; εἰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι θεὸς θεὸς ἐγεγόνει, εἰ μὴ [h]βασιλεὺς ὢν εἰς βασι-
P. 452. λείαν προήγετο, εἶχεν ἂν ὑμῶν ὁ λόγος σκιᾶς τινος πιθανότητα. εἰ δὲ θεός ἐστι καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ τῆς βασιλείας αἰώνιός ἐστι, ποῦ εἶχε προκόψαι θεός; ἢ τί ἔλειπε τῷ ἐπὶ τὸν θρόνον καθημένῳ τοῦ πατρός; εἰ δὲ καὶ ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν, αὐτοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, αὐτός τε αὐτὸ ἀποστέλλει, οὐκ ἄρα ὁ λόγος [i]ἐστίν, ᾗ λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ὁ τῷ παρ' αὐτοῦ διδομένῳ πνεύματι χριόμενος, ἀλλ' ἡ προςληφθεῖσα παρ' αὐτοῦ σάρξ ἐστιν ἡ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ χριομένη, ἵνα καὶ ὁ ἁγιασμὸς ὡς εἰς ἄνθρωπον τὸν κύριον γινόμενος εἰς πάντας ἀνθρώπους γένηται παρ' αὐτοῦ. οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ, φησί, τὸ πνεῦμα λαλεῖ[9]), ἀλλ' ὁ λόγος ἐστὶν ὁ τοῦτο διδοὺς τοῖς ἀξίοις. ὅμοιον

1) 1. Cor. 3, 16. 2) Esa. 61, 1. 3) Act. 10, 38. 4) Ioan. 16, 14. 5) Ioan. 16, 7. 6) Ioan. 20, 22. 7) 1. Ioan. 2, 20. 8) Ephes. 1, 13. 9) Ioan. 16, 13.

a. Sic Seguer. ut etiam videtur Nannius legisse, quippe qui vertit *nos eramus*. Alii et editi ἡμεῖς ἐσμεν. Paulo post Seguer. ἢ οἱ ἄλλοι. Alii et editi ἢ ἄλλοι.
b. Felckm. 5. ὥςπερ.

c. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi καί omittunt. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. ἔχρισεν αὐτόν. Editi et alii ἔχρισεν αὐτός. Ibidem Seguerian. Reg. Gobler. et

diceretur: *An nescitis quia templum Dei estis et Spiritus Dei habitat in vobis?* Cum enim Dominus tanquam homo lavaretur in Iordane, nos ipsi in illo et ab illo lavabamur. Cum item Spiritum acciperet, nos dignos reddebat, qui illum acciperemus. Quocirca non ut Aaron vel David aut alii omnes ita et ipse oleo est unctus, sed aliter prae omnibus sui consortibus, nempe oleo laetitiae, quod esse Spiritum sanctum his ipse Prophetae verbis docet: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me.* Idem quoque ait Apostolus: *Quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto.* Quando igitur ista de illo dicta sunt, nisi cum assumta carne baptismum in Iordane suscepit, atque in ipsum descendit Spiritus? Et vero ipse quidem Dominus ita loquitur: Spiritus *de meo accipiet*, et *Ego illum mitto*, et ad discipulos: *Accipite Spiritum sanctum.* Nihilominus ipse ille, qui ut Verbum et splendor Patris Spiritum aliis impertit, nunc dicitur sanctificari, quia scilicet factus homo est eiusque sanctificatur corpus. Inde itaque nos etiam unctionem et sigillum habere incoepimus, dicente Ioanne: *Et vos unctionem habetis a sancto.* Apostolus quoque scribit: *Et vos signati estis Spiritu promissionis sancto.* Illud igitur propter nos et pro nobis dicitur. Quidnam vero incrementum in melius, quae virtutis vel factorum Domini merces possit ex his probari? Namque si cum Deus non esset, factus fuisset Deus, si cum non esset rex, regiam fuisset con- P.452.
secutus dignitatem, inesset sane vestra in oratione umbra saltem aliqua verisimilitudinis. Sin autem Deus ille est, eiusque aeternus est thronus, quî quaeso potuit proficere Deus, quidve illi deerat, qui in Patris solio sedebat? Praeterea si, ut ipse affirmat Dominus, eius est Spiritus, ex eoque accipit, ipseque illum mittit, non igitur Verbum, quatenus Verbum et Sapientia est, a Spiritu, quem ipse dat, ungitur, ut infusa in Dominum tanquam in hominem sanctitas in omnes homines ab ipso dimanaret. Non enim a se ipso, inquit, Spiritus loquitur, sed dignis a Verbo datur. Nam hic Psalmistae locus superioris haud est dissimilis. Ut enim Apostolus scripsit: *Qui cum in forma Dei*

P.451. (margin, beside first line)

Felckm. 5. *θεὸς πνεύματι.* Ceteri et editi *θεὸς ἐν πνεύματι.*

d. Goblerian. et Felckm. 1. *καὶ μὴν ὁ κύριος.*

e Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀποστέλλω.* Alii et editio Commel. *ἀποστελῶ.* Mox Seguer. *ὁ ἄλλοις.* In aliis et editis ὁ deest.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὖν*. Ibid. Seguer. *τοῦ τὸ χρίσμα.* Ceteri et editi *τοῦτο τὸ χάρισμα.* Mox Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἡμεῖς χρίσμα ἔχομεν.*

g. Seguerian. *τοίνυν καὶ ἐκ τούτων.* Gobler. et Felckm. 1. *τοίνυν ἐκ τούτων.*

h. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi *βασιλεύων.* Mox Seguer. *ὁ λόγος ὑμῶν σκιᾶς τινά.*

i. Sic Seguer. ut et legit Nannius. Sed *ἤ* pro *ἦ* scribitur in Seguer., ut saepe aliis etiam in locis contingit. Alii et editi *οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστὶ καὶ ἡ σοφία.*

P. 452. γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ προειρημένῳ ῥητῷ· ὡς γὰρ ὁ ἀπόστολος ἔγραψεν· ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών[1]), οὕτως ὁ Δαβὶδ ὑμνεῖ τὸν κύριον, αἰώνιον μὲν ὄντα Θεὸν καὶ βασιλέα, ἀποσταλέντα [a] δὲ πρὸς ἡμᾶς καὶ προςλαβόντα τὸ ἡμέτερον σῶμα θνητὸν ὄν. τοῦτο γὰρ παρ' αὐτοῦ [b] σημαίνεται ἐν τῷ ψάλλειν· σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου[2]), παρὰ δὲ Νικοδήμου καὶ τῶν περὶ Μαριὰμ δείκνυται, ὅτε ὁ μὲν ἦλθε φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης λίτρας ἑκατόν[3]), αἱ δὲ ἅπερ ἦσαν ἑτοιμάσασαι ἀρώματα[4]) εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ σώματος τοῦ κυρίου.

48. Ποία οὖν [c] πάλιν προκοπὴ τῷ ἀθανάτῳ προςλαβόντι τὸ θνητόν, ἢ ποία βελτίωσις τῷ αἰωνίῳ ἐνδυσαμένῳ τὸ πρόςκαιρον; ποῖος δὲ καὶ μισθὸς μείζων γένοιτ' ἂν [d] Θεῷ αἰωνίῳ καὶ βασιλεῖ καὶ ὄντι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός; ἆρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε καὶ γέγραπται, ἵνα ἄνθρωπος γενόμενος ὁ κύριος θνητοὺς ὄντας καὶ προςκαίρους ἡμᾶς ἀθανάτους κατασκευάσῃ καὶ εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰςαγάγῃ; [e] ἆρ' οὐκ ἐρυθριᾶτε καταψευδόμενοι τῶν θείων λογίων; καὶ γὰρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημήσαντος, ἡμεῖς μὲν ἐβελτιώθημεν ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, αὐτὸς δὲ ὁ αὐτός ἐστι, καὶ οὐκ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος (πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ λεκτέον), ἐτράπη, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ [f] μένει εἰς τὸν αἰῶνα[5]). ἀμέλει ὥςπερ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγος ὢν ἐχορήγει τοῖς ἁγίοις ὡς ἴδιον τὸ πνεῦμα, οὕτως καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἁγιάζει τοὺς πάντας τῷ πνεύματι καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον[6]). καὶ [g] Μωσεῖ μὲν ἐδίδου καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἑβδομήκοντα[7]), δι' αὐτοῦ τε ηὔχετο Δαβὶδ τῷ πατρὶ λέ-
P. 453. γων· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ[8]), καὶ ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔλεγεν· [h] ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας[9]), καὶ ἔπεμψεν ἀψευδὴς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. οὐκοῦν Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον [i] ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας[10]), μένων ἄτρεπτος, καὶ ὁ αὐτός ἐστι διδοὺς καὶ λαμβάνων, διδοὺς μὲν ὡς Θεοῦ λόγος, λαμβάνων δὲ ὡς ἄνθρωπος. οὐκ ἄρα [k] ὁ λόγος ἐστίν, ᾗ λόγος ἐστίν, ὁ βελτιούμενος, εἶχε γὰρ

1) Phil. 2, 6. 7. 2) Psal. 45 [44. LXX.], 9. 3) Ioan. 19, 39. 4) Luc. 24, 1. 5) Esa. 40, 8. 6) Ioan. 20, 22. 7) Num. 11, 16. 8) Psal. 51 [50. LXX.], 13. 9) Ioan. 15, 26. 10) Hebr. 13, 8.

a. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Regius autem et Felckm. 5. ἀποσταλέντα δὲ καὶ προςλαβόντα. Editi et alii ἀποσταλέντα δὲ προςλαβόντα.
b. Gobler. et Felckm. 1. σημαίνεται. σμύρνα Iidem et Seguer. Reg. et Felckman. 5. κασσία. Mox Seguer. Reg. Gobl. et Felckm. 1. et 5. παρὰ δὲ Νικοδήμου. Ceteri et editi παρὰ δὲ Νικοδήμῳ.
c. πάλιν abest a Seguer.

esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta; ita David Dominum hymnis celebrat, ut aeternum Deum et regem, qui ad nos missus nostrum mortale induit corpus. Id enim significat hisce Psalmi verbis: *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis,* quod idem confirmant cum Nicodemus tum Maria sociaeque eius, hic cum *venit ferens mixturam myrrhae et aloës libras centum,* illae *aromata portantes, quae* ad sepulturam corporis Domini *praeparaverant.* P. 452.

48. Quale ergo incrementum immortali mortale assumenti, vel quae mutatio in melius aeterno temporale induenti accessit? Quaenam item maior merces Deo aeterno et regi, qui in sinu Patris est, contingere queat? An non perspicitis, istud quoque propter nos et pro nobis factum scriptumque esse, ut homo factus Dominus nos, qui mortales et temporales sumus, immortales redderet atque in aeternum caelorum regnum introduceret? An non erubescitis, qui divinas litteras audetis falsa adulterare interpretatione? Enimvero postquam advenit Dominus noster Iesus Christus, nos quidem a peccato liberati meliores effecti fuimus, ipse autem idem omnino est, nec quia homo est factus (nam idem repetendum est), mutatus est, sed sicuti scriptum est: *Verbum Dei manet in aeternum.* Profecto quemadmodum priusquam homo fieret, tanquam Verbum Spiritum ut sui proprium sanctis subministrabat, ita etiam homo factus Spiritu omnes sanctificat aitque discipulis: *Accipite Spiritum sanctum.* Hunc quoque dedit ipse Moysi aliisque septuaginta, per quem et David Patrem his verbis precabatur: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me.* Denique homo factus aiebat: *Mittam vobis Paraclitum, Spiritum veritatis,* quem utique misit verax Dei Verbum. Itaque *Iesus Christus heri et hodie idem et in saecula,* manens immutabilis, ipse est qui dat et qui accipit; dat ut Dei Verbum, accipit ut homo. Non ergo Verbum ut Verbum in melius proficit. Nam omnia habuit semperque habet. Sed homines sunt, qui in illo et per illum habent accipiendi initium. Hinc enim, cum P. 453.

d. Seguer. *τῷ θεῷ.* Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *ἆρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν.* Editi et alii *ἆρ' οὐ* omittuntque *καί* ante *ὑπὲρ ἡμῶν.*

e. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 5. At alii et editi *ἆρ' οὐκ.*

f. Sic Seguer. ut et Esa. 40, 8., ubi ita legitur: *τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα.* Editi et alii *διαμένει.*

g. Sic Seguerian. Reg. *Μωϋσεῖ.* Basil. Anglic. Felckm. 5. *Μωϋσῇ.* Ceteri et editi *Μωϋσῆς* et *Μωσῆς.* Paulo post Seguer. et Reg. *πνεῦμά σου τὸ ἅγιον.* Ibidem *σου* abest a Gobler. Felckm. 1. et 5.

h. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et 5. At alii et editio Commel. *ἀποστέλλω.*

i. Seguer. *καὶ αὐτός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶνας.*

k. Sic Seguer. ubi *ἢ* pro *ᾖ* scribitur.

P. 453. πάντα καὶ ἀεὶ ἔχει, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποί εἰσιν, οἱ ἀρχὴν ἔχοντες τοῦ λαμβάνειν ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ. αὐτοῦ γὰρ νῦν λεγομένου ἀνθρωπίνως χρίεσθαι, ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ χριόμενοι, ἐπειδὴ καὶ βαπτιζομένου αὐτοῦ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ βαπτιζόμενοι. περὶ δὲ τούτων πάντων μᾶλλον ὁ σωτὴρ [a] φανερὸν ποιεῖ λέγων τῷ πατρί· κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς ἕν [b] ἐσμεν[1]. δι' ἡμᾶς ἄρα καὶ δόξαν ᾔτει, καὶ τὸ ἔλαβε καὶ τὸ ἐχαρίσατο καὶ τὸ ὑπερύψωσε λέλεκται, ἵν' ἡμεῖς λάβωμεν καὶ ἡμῖν χαρίσηται καὶ ἡμεῖς ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ, ὥςπερ [c] καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵν' ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν αὐτῷ.

49. Εἰ δὲ διὰ τὸ προςκεῖσθαι ἐν τῷ ψαλμῷ· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ θεός, ὁ θεός σου[2], ἐκ τῆς διὰ τοῦτο λέξεως πρόφασιν πάλιν ἑαυτοῖς εἰς ἃ βούλονται πορίζονται, γνώτωσαν οἱ τῶν γραφῶν ἀμαθεῖς καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί, ὅτι [d] καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸ διὰ τοῦτο οὐ μισθὸν ἀρετῆς ἢ πράξεως σημαίνει τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ αἴτιον πάλιν τῆς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ καθόδου καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν γινομένης τοῦ πνεύματος χρίσεως. οὐ γὰρ εἶπε· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ἵνα γένῃ θεὸς ἢ βασιλεὺς ἢ υἱὸς ἢ λόγος (ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἔστιν ἀεί, καθάπερ δέδεικται), ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ [e] θεὸς εἶ καὶ βασιλεύς, διὰ τοῦτο καὶ ἐχρίσθης, ἐπεὶ οὐδὲ ἄλλου ἦν συνάψαι τὸν ἄνθρωπον τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἢ σοῦ τῆς εἰκόνος τοῦ πατρός, καθ' ἣν [f] καὶ ἐξ ἀρχῆς γεγόναμεν, σοῦ γάρ ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα. τῶν μὲν γὰρ γενητῶν ἡ φύσις οὐκ ἦν ἀξιόπιστος εἰς τοῦτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, ἀνθρώπων δὲ παρακουσάντων. διὰ τοῦτο θεοῦ χρεία ἦν (θεὸς δέ ἐστιν ὁ λόγος), ἵνα τοὺς ὑπὸ κατάραν γενομένους αὐτὸς ἐλευθερώσῃ. εἰ μὲν οὖν ἐξ οὐκ ὄντων ἦν, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἦν ὁ Χριστός, [g] εἷς ὢν πάντων καὶ μέτοχος τυγχάνων καὶ αὐτός. ἐπειδὴ δὲ θεός ἐστι θεοῦ υἱὸς ὤν, βασιλεύς τε ἀΐδιός ἐστιν ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τοῦ πατρὸς ὑπάρχων, διὰ τοῦτο εἰκότως αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος [h] Χριστός,
P. 454. ὃν ὁ πατὴρ ἀπαγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, ἀποκαλύπτων τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ προφήταις, ἵνα ὥςπερ δι' αὐτοῦ γεγόναμεν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ τῶν πάντων λύτρωσις ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν γένηται, καὶ τὰ

1) Ioan. 17, 22. 2) Psal. 45 [44. LXX.], 8.

Gobler. οὐκ ἆρ' ὁ λόγος ἐστὶν ἢ λόγος ἐστὶν ὁ etc , ubi ἢ item pro ἦ. Basil. Anglic. et Felckm. 2. οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἦ λόγος ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Reg. οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστίν, ἦ λόγος, ὁ βελτιούμενος. Felckm. 5. οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Editi οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἦ λόγος ἦ ἐστιν ὁ βελτιούμενος. Ibid. Seguer. Reg. Basil. Angl. omittunt πάντα.

Abest item ἀεί a Segueriano, Gobleriano et Felckm. 1.

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii φανεροποιεῖ.

b. ἐσμεν deest in Seguer. et Reg. Mox Seguer. ᾔτει. Alii et editi αἰτεῖ. Ibid. Seguer. et mox ἵν'. ἡμεῖς. Alii et editi ἵνα ἡμεῖς.

c. Haec verba ὥςπερ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν

ille secundum humanam naturam ungi dicitur, nos sumus, qui in illo P. 453. ungimur; cum item baptizatur, nos in eo baptizamur. De quibus omnibus ipse Salvator clarius sic Patri loquitur: *Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi illis, ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus.* Propter nos igitur etiam postulabat gloriam, illaque verba *accepit, donavit, exaltavit* dicta sunt, ut scilicet nos acciperemus, nobis donaret, atque in illo exaltaremur, quemadmodum se ipse quoque sanctificat, ut nos in eo sanctificemur.

49. Quod si haec Psalmi verba: *Idcirco unxit te, Deus, Deus tuus*, in suum sensum detorquere contendant, intelligant Scripturarum imperiti inventoresque impietatis, rursus voce illa *Idcirco* non mercedem virtutis vel actionum Verbi significari, sed causam eius ad nos adventus unctionisque Spiritus, quae pro nobis in illo peragebatur. Nec enim dixit: „*Idcirco* unxit te, ut fieres Deus, vel rex, vel Filius, „vel Verbum;“ id enim antea erat et semper est, uti probavimus; sed potius: „Quia et Deus et rex es, *idcirco* unctus es; quandoquidem „nemo alius poterat hominem cum Spiritu sancto coniungere praeter „te, qui imago es Patris, ad cuius similitudinem nos quoque ab initio „sumus creati. Nam tuus est ipse Spiritus.“ Nec enim rerum factarum natura ad hoc munus erat idonea, cum et Angeli peccaverint et homines Deo parere noluerint. Quapropter Deo opus erat (Deus autem est Verbum), ut eos liberaret, qui iugo maledictionis premebantur. Itaque si ex nihilo esset, ipse non esset Christus, quippe qui inter res alias creatas et ipse locum haberet et esset similiter particeps. At quia Deus est, cum sit Dei Filius, quia item rex est sempiternus, cum sit splendor et figura Patris, idcirco convenienter admodum ipse est qui exspectabatur Christus, quem Pater hominibus praenunciavit, cum eum sanctis suis Prophetis revelaret, ut quemad- P. 454. modum per ipsum facti fuimus, ita omnium peccatorum redemtio in eo fieret, omniaque eius subderentur imperio. Haec causa est, cur in

ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵν᾽ ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν αὐτῷ habent Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. legeratque Nannius; desunt in ceteris et editis. Ibid. Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *προςκεῖσθαι.* Alii et editi *προκεῖσθαι.* Mox Seguer. et Reg. *θεός, ὁ θεός σου.* In aliis et editis deest *ὁ θεός σου.*

d. Gobler. et Felckm. 1. *κἀνταῦθα.*

e. Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et Felckm. 1. *θεὸς ᾖ* pro *θεὸς εἶ.* Editi et alii *εἶ* omittunt.

f. Sic Seguer. et Reg. In aliis et editis *καί* deest. Paulo post Felckm. 5. *γεννητῶν.* Ibid. Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ ἦν ἀξιόπιστος.* Ceteri et editi *οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος.*

g. Seguer. *εἷς τῶν πάντων.* Mox idem *θεός ἐστι, θεοῦ υἱὸς ὤν.* Editi et alii *θεός ἐστι, καὶ θεοῦ* etc.

h. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *χριστός.* Alii et editi *κύριος.* Mox Seguerian. *ἀπαγγέλλει*, ut et Nannius legit. Ceteri et editi *ἀπέστειλε.*

P. 454. πάντα παρ' αὐτοῦ βασιλεύηται. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς εἰς αὐτὸν [a] γενομένης χρίσεως καὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ λόγου, ἣν προορῶν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς τὴν μὲν θεότητα καὶ τὴν πατρικὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὑμνῶν ἀναφωνεῖ· ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, [b] τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κάθοδον ἀπαγγέλλων λέγει· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου[1]).

50. Τί δὲ θαυμαστὸν ἢ τί ἄπιστον, εἰ ὁ τὸ πνεῦμα διδοὺς κύριος λέγεται νῦν [c] αὐτὸς τῷ πνεύματι χρίεσθαι, ὅπου γε χρείας πάλιν ἀπαιτούσης οὐ παρῃτήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ εἰπεῖν ἑαυτὸν καὶ ἐλάττονα τοῦ πνεύματος; τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς [d] εἰς τὸ ἐλέγξαι βλασφημοῦντας αὐτούς· εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια[2]). ἰδοὺ γὰρ ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ ἐν πνεύματι λέγει νῦν ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον ἢ διὰ τὴν σάρκα. ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὔσης ἱκανῆς ἀφ' ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τοὺς δαίμονας εἰ μὴ δυνάμει τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν· εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι [e] θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. ἀμέλει καὶ τὴν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον [f] βλασφημίαν γινομένην μείζονα τῆς ἀνθρωπότητος σημαίνων ἔλεγεν· ὃς ἂν εἴπῃ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἕξει ἄφεσιν[3]), οἷοι ἦσαν οἱ λέγοντες· οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός[4]); οἱ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦντες[5]) καὶ τὰ τοῦ λόγου ἔργα τῷ διαβόλῳ ἐπιγράφοντες ἄφυκτον τιμωρίαν [g] ἕξουσι. τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν ὁ κύριος, τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, [h] οὐκέτι δὲ ἐλάττονα τοῦ πνεύματος ἑαυτὸν ἀλλὰ ἴσον σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν· λάβετε τὸ πνεῦμα ἅγιον[6]), καί· ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω[7]), κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει [i] καὶ ὅσα ἀκούει λαλήσει[8]). ὥσπερ οὖν ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ

1) Psal. 45 [44. LXX.], 7. 8. 2) Matth. 12, 24. 28. 3) Matth. 12, 32. 4) Matth. 13, 55. 5) Marc. 3, 29. et Luc. 12, 10. 6) Ioan. 20, 22. 7) Ioan. 15, 26. 8) Ioan. 16, 13. 14.

a. Sic Seguer. At editi et alii γινομένης. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. ἣν θεωρῶν. Editi aliique ἣν προορῶν.

b. Seguer. et Reg. τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς. Basil. Gobler. et Felckm. 1. τὴν καὶ εἰς ἡμᾶς. Alii et editi τὴν εἰς ἡμᾶς.

c. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglican. et Felckm. 5. At ceteri et editi λέγεται καὶ αὐτός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ. Editi et alii ἀνθρώπινον αὐτοῦ.

d. Seguer. Reg. et Felckm. 5. μετὰ τὸ ἐλέγξαι, ut et quaedam Catena ms. in Lucam, cuius meminit Felckm., ubi sic legitur: μετὰ τὸ ἐλέγξαι βλασφημοῦντας αὐτούς, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς, εἰ δὲ ἐγώ etc. Seguer. item et Basil. εἰ δέ. In aliis et editis deest δέ.

e. θεοῦ abest a Segu. Gobl. et Felckm. 1.

ipso facta fuerit unctio, et cur carnem Verbum assumserit; quod prae- P. 454.
noscens Psalmista eius divinitatem paternumque regnum hisce celebrat verbis: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi, virga aequitatis virga regni tui.* Cum autem eius ad nos adventum denuntiat, haec ait: *Idcirco unxit te, Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.*

50. Quid porro mirum vel incredibile, si Dominus, qui dat Spiritum, nunc ipse Spiritu ungi dicitur, qui ubi postulavit necessitas, seipsum Spiritu inferiorem propter humanam suam naturam dicere non renuit? Nam Iudaeis obiicientibus, Beelzebul nomine illum eiicere daemonia, ipse ut illorum convinceret impietatem, ita respondit: *Si porro ego in Spiritu Dei eiicio daemonia.* Ecce enim ille, qui Spiritum donat, se nunc Spiritu daemonia eiicere profitetur, quod non certe aliter quam propter carnem est dictum. Nam ut hominum natura ex seipsa non potest daemones eiicere, sed sola Spiritus virtute, idcirco ut homo dicebat: *Si porro ego in Spiritu Dei eiicio daemonia.* Quin etiam blasphemiam in Spiritum sanctum maiorem ea esse dicit, quae in se ut hominem profertur. *Quicunque,* inquit, *dixerit Verbum contra Filium hominis, veniam obtinebit;* quales illi erant qui aiebant: *Nonne hic est fabri filius?* Qui vero adversus Spiritum proferunt blasphemiam et Verbi opera Diabolo adscribunt, hi certe supplicio inevitabili sunt puniendi. Et haec quidem Dominus ad Iudaeos tanquam homo loquebatur; at discipulis suam divinitatem maiestatemque ostendens, nec se Spiritu minorem sed aequalem esse significans, dabat ipse Spiritum ac dicebat: *Accipite Spiritum sanctum,* et: *Ego illum mitto,* et: *ille me glorificabit et quaecunque audiet loquetur.* Ut igitur hic Dominus dator Spiritus fateri non dubitavit, se ut hominem

— f. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et Catena ms. in Lucam. Alii et editi *δυςφημίαν.* Ibidem *γινομένην* abest a Gobler. et Felckm. 1. In catena sic item ibidem legitur: *μείζονα τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δεικνὺς ἔλεγεν, ὃς ἐὰν εἴπῃ.* Seguer. habet item *ἐάν.*

g. Seguer. Reg. Anglic. et Catena ms. *ἕξουσι.* Editi et alii *ἀνέξουσι.* Seguer. ibid. Gobler. Felckman. 1. *οὖν* omittunt. Ibidem Seguer. *τοῖς Ἰουδαίοις ὥς ἀνθρώποις*; mendose.

h. Sic Seguer. et Catena ms. ut et Nannius legit. Catena in margine habet *μείζονα καὶ ἶσον.* Ceteri mss. et editi *οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος ἀλλὰ μείζονα καὶ ἶσον ὄντα σημαίνων,* id est: *non iam se Spiritu minorem sed maiorem et aequalem significans.* Ad quem locum in margine Codicis Basiliensis haec notat ὁ *Δοξαπατρής: ὅρα πῶς ὁ υἱὸς ἶσος καὶ μείζων τοῦ πνεύματος· ἶσος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, μείζων δὲ διὰ τὴν αἰτίαν ὥς ἔοικεν, ὥς καὶ αὐτοῦ ὁ πατήρ.* Id est: *Vide quomodo Filius aequalis et maior sit Spiritu, aequalis quidem secundum divinitatem, maior vero ratione causae, ut et Pater ipso Verbo est maior.* Ibidem haec verba *λάβετε τὸ πνεῦμα ἅγιον καί* desunt in Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 2. et 5.

i. Sic mss. ut et legerunt interpretes. Editi omittunt *καὶ ὅσα ἀκούει λαλήσει.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckman. 1. *ἐν-*

P. 454. τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὁ κύριος οὐ παραιτεῖται εἰπεῖν ἐν πνεύματι ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια ὡς ἄνθρωπος, τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν
P. 455. τοῦ πνεύματος δοτὴρ οὐ παρῃτήσατο λέγειν· πνεῦμα [a]κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με[1]), διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν σάρκα, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα δειχθῇ ὅτι κατὰ τὰ ἀμφότερα ἡμεῖς ἐσμεν οἱ καὶ ἐν τῷ ἁγιάζεσθαι δεόμενοι τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος καὶ μὴ δυνάμενοι δαίμονας ἐκβάλλειν ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος δυνάμεως. διὰ τίνος δὲ καὶ παρὰ τίνος ἔδει τὸ πνεῦμα δίδοσθαι, ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ, οὗ καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι; πότε δὲ λαμβάνειν ἡμεῖς ἐδυνάμεθα, εἰ μὴ ὅτε ὁ λόγος γέγονεν ἄνθρωπος; [b]καὶ ὥςπερ τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων ἔλαβε δούλου μορφήν[2]), οὕτως [c]καὶ ὁ Δαβὶδ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως μετέσχομεν τοῦ πνεύματος καὶ ἡγιάσθημεν, εἰ μὴ ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ [d]αὐτὸς ὁ λόγος ἔλεγεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ πνεύματι χρίεσθαι. διὸ καὶ βεβαίως ἐλάβομεν, αὐτοῦ λεγομένου κεχρῖσθαι σαρκί· τῆς [e]γὰρ ἐν αὐτῷ σαρκὸς πρώτης ἁγιασθείσης, καὶ αὐτοῦ λεγομένου δι' αὐτὴν εἰληφέναι ὡς ἀνθρώπου, ἡμεῖς ἐπακολουθοῦσαν ἔχομεν τὴν τοῦ πνεύματος χάριν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνοντες[3]).

51. Τὸ δὲ ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας [f]ἀδικίαν[4]) πρόςκειται ἐν τῷ ψαλμῷ, οὐχ', ὡς ὑμεῖς πάλιν νοεῖτε, τρεπτὴν [g]δεικνύον τοῦ λόγου τὴν φύσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ σημαῖνον. ἐπειδὴ γὰρ τῶν [h]γενητῶν ἡ φύσις ἐστὶ τρεπτή, καὶ οἱ μὲν παρέβησαν, οἱ δὲ παρήκουσαν, ὥςπερ εἴρηται, ἥ τε πρᾶξις αὐτῶν οὐκ ἔστι βεβαία, ἀλλὰ πολλάκις ἐνδέχεται τὸν νῦν ἀγαθὸν μετὰ ταῦτα τρέπεσθαι καὶ ἕτερον [i]γίνεσθαι, ὡς τὸν ἄρτι δίκαιον ἄδικον μετ' ὀλίγον εὑρεθῆναι· διὰ τοῦτο πάλιν ἀτρέπτου χρεία [k]ἦν, ἵνα τὸ ἀμετάβλητον τῆς τοῦ λόγου δικαιοσύνης ἔχωσιν εἰκόνα καὶ τύπον πρὸς ἀρετὴν οἱ ἄνθρωποι. ἡ δὲ τοιαύτη διάνοια ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τοῖς εὐφρονοῦσιν εὔλογον. ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐτράπη, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας [l]ὁ θάνατος εἰςῆλθεν εἰς τὸν κόσμον[5]), διὰ τοῦτο τὸν δεύτερον Ἀδὰμ

1) Esa. 61, 1. 2) Phil. 2, 6. 7. 3) Ioan. 1, 16. 4) Psal. 45 [44. LXX.], 8. 5) Rom 5, 12.

ταῦθα αὐτὸς ὁ (Gobler. et Felckm. 1. *ὁ* omittunt) *τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὁ κύριος.* Editi et alii *ἐνταῦθα τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὢν ὁ υἱός.*

a. Seguer. *πνεῦμα ἅγιον.* Paulo post idem *ἵνα δειχθῇ* Gobler. et Felckm. 1. *δεχθῇ* mendose pro *δειχθῇ.* Editi *δείξῃ.* Seguer. ibid. *κατὰ τὰ ἀμφότερα.* Ceteri et editi *κατ' ἀμφότερα.*

b. Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felckman. 1. Editi vero aliique *ὥςπερ παρά.* Ibid. Seguerian *τοῦ ἀποστόλου.* Alii et editi *τῷ ἀποστόλῳ.* Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. ut et Nannius legit *ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν.* In ceteris et editis deest *καὶ ὑπερυψώθημεν.*

c. *καί* abest a Seguer.

Spiritu daemonia eiicere, eodem modo ipse, qui Spiritum donat, haec p. 454.
dicere gravatus non est: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit* p. 455.
me, quia videlicet caro factus ipse est, ut ait Ioannes, quo palam fieret, duo illa ad nos pertinere, qui nempe gratia Spiritus indigemus, ut sanctificemur, nec daemones sine eiusdem Spiritus virtute possumus eiicere. Per quem porro et a quo dari convenit Spiritum, nisi per Filium, cuius ipse est Spiritus? Quando vero nos eum poteramus accipere, nisi cum Verbum factus est homo? Porro ut locus Apostoli probat, nos non fuisse redimendos vel exaltandos, nisi ille, qui in Dei forma erat, formam servi accepisset, sic David ostendit, nos non futuros Spiritùs participes vel sanctificandos, nisi ipsum Verbum, a quo datur Spiritus, seipsum pro nobis Spiritu ungi diceret. Hinc nos eum constanter accepimus, cum Verbum carne unctum esse dicitur. Quia enim caro primum in illo sancta effecta est, et ipse ut homo Spiritum per eam accepisse dicitur, nos subsequentem Spiritus gratiam *ex eius plenitudine accepimus.*

51. Iam vero illud quod in Psalmo exstat: *Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem,* non, ut et vos rursus intelligitis, mutabilem Verbi significat naturam, sed potius eius inmutabilitatem inde confirmat. Cum enim rerum factarum natura sit mutabilis, quippe cum alii leges violaverint, alii noluerint obedire, uti supra dictum est, cum illorum vita nec stabilis sit nec constans, sed saepe accidat, ut is, qui nunc bonus est, postea mutetur aliusque evadat, ita ut qui modo iustus est paulo post iniustus fiat; idcirco immutabilis nobis opus erat, quo Verbi iustitia immutabilis hominibus esset exemplar et forma ad virtutem amplectendam. Haec autem sententia his, qui recte sentiunt, rationi admodum consentanea videbitur. Cum enim Adam primus homo fuerit mutatus, et *mors per peccatum in mundum intraverit,* eam ob rem secundum Adam decebat esse immutabilem, ut si serpens insidias ite-

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὗτος.*

e. *γάρ* deest in Felckm. 5. Paulo post Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. *ὡς ἀνθρώπου.* Alii et editi *ὡς ἄνθρωποι*; mendose. Mox Seguer. *τοῦ χρίσματος χάριν.* Ceteri et editi *τοῦ πνεύματος χάριν.*

f. Seguer. *ἀνομίαν,* ut et Reg. in margine. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *πρόσκειται κατὰ τὸν ψαλμῳδόν.* Seguer. et Reg. ibidem *οὐχ᾽ ὡς ὑμεῖς.* Editi *οὐχ ὡς ἡμεῖς*; mendose.

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *δεικνύντος.* Anglic. Felckm. 5. *δεικνύοντος.*

h. Felckmanni quintus anonymus ms. *γεννητῶν.* Mox Seguer. *ὡς προείρηται.*

i. Sic Gobler. et Felckm. 1. At Seguer. *ἕτερόν τι γίνεσθαι.* Alii et editi *ἕτερόν τινα γενέσθαι.*

k. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckman. 1. In aliis et editis deest *ἦν.* Mox Seguer. *τῆς τούτου δικαιοσύνης.*

l. *ὁ* abest a Seguer. et Reg.

P. 455. ἔπρεπεν ἄτρεπτον εἶναι, ἵνα κἂν πάλιν ὁ ὄφις ἐπιχειρήσῃ, [a] αὐτοῦ μὲν τοῦ ὄφεως ἡ ἀπάτη ἐξασθενήσῃ, τοῦ δὲ κυρίου ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου ὄντος πρὸς πάντας ὁ ὄφις ἀσθενὴς τοῖς ἐπιχειρήμασι γένηται. ὥςπερ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ παραβάντος εἰς πάντας [b] ἀνθρώπους ἔφθασεν ἡ ἁμαρτία, οὕτως τοῦ κυρίου γενομένου ἀνθρώπου καὶ τὸν ὄφιν ἀνατρέψαντος εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ τοιαύτη ἰσχὺς διαβήσεται, ὥςτε λέγειν ἕκαστον ἡμῶν· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοή-
P. 456. ματα ἀγνοοῦμεν [1]). οὐκοῦν εἰκότως ὁ κύριος ὁ ἀεὶ καὶ φύσει [c] ἄτρεπτος, ἀγαπῶν δικαιοσύνην καὶ μισῶν ἀδικίαν, χρίεται καὶ αὐτὸς ἀποστέλλεται, ἵνα ὁ αὐτός τε ὢν καὶ αὐτὸς διαμένων, τὴν τρεπτὴν σάρκα λαβών, τὴν μὲν ἁμαρτίαν ἐν αὐτῇ κατακρίνῃ [2]), [d] ἐλευθέραν δὲ αὐτὴν κατασκευάσῃ εἰς τὸ δύνασθαι λοιπὸν τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληροῦν ἐν αὐτῇ, ὥςτε καὶ λέγειν δύνασθαι· ἡμεῖς [e] δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκὶ ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν [3]).

52. Μάτην ὑμῖν ἄρα καὶ νῦν, ὦ Ἀρειανοί, ἡ τοιαύτη ὑπόνοια γεγένηται. καὶ μάτην ἐπροφασίσασθε τὰ ῥήματα τῶν γραφῶν· ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ ἄτρεπτός ἐστιν [f] καὶ ἀεὶ καὶ ὡςαύτως ἔχει, οὐχ᾽ ἁπλῶς ἀλλ᾽ ὡς ὁ πατήρ. ἐπεὶ πῶς ὅμοιος, εἰ μὴ οὕτως ἐστίν; ἢ πῶς πάντα τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστιν, εἰ μὴ καὶ τὸ ἄτρεπτον καὶ τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ πατρὸς ἔχει; οὐχ᾽ ὡς ὑποκείμενος δὲ νόμοις καὶ τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν ἔχων τὸ μὲν ἀγαπᾷ, τὸ δὲ μισεῖ, ἵνα μὴ φόβῳ τοῦ ἐκπεσεῖν τὸ ἕτερον προςλαμβάνῃ καὶ ἄλλως πάλιν τρεπτὸς εἰςάγηται, ἀλλ᾽ ὡς θεὸς ὢν καὶ λόγος τοῦ πατρὸς κριτής [g] ἐστι δίκαιος καὶ φιλάρετος, μᾶλλον δὲ καὶ χορηγὸς ἀρετῆς. δίκαιος οὖν φύσει καὶ ὅσιος ὤν, διὰ τοῦτο ἀγαπᾷν λέγεται δικαιοσύνην καὶ μισεῖν ἀδικίαν, ἶσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι τοὺς μὲν ἐναρέτους ἀγαπᾷ καὶ προςλαμβάνεται, τοὺς δὲ ἀδίκους ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ. [h] καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πατρὸς τὸ αὐτὸ λέγουσιν αἱ θεῖαι γραφαί· δίκαιος [i] κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε [4])· καί· ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν [5])· καί· τὰς μὲν πύλας Σιὼν ἀγαπᾷ, τὰ δὲ σκηνώματα Ἰακὼβ οὐ περὶ πολλοῦ ποιεῖται [6])· καί· τὸν μὲν Ἰακὼβ ἠγάπησε, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησε [7])· κατὰ δὲ τὸν Ἡσαΐαν· φωνὴ θεοῦ ἐστι πάλιν λέγοντος, ἐγώ εἰμι

1) 2. Cor. 2, 11. 2) Rom. 8, 3. 3) Rom. 8, 9. 4) Psal. 11 [10. LXX.], 7 [8. Vulg.]. 5) Psal. 5, 6 [7. Vulg.]. 6) Psal. 87 [86. LXX.], 2. 7) Malach. 1, 2. 3.

a. Gobl. et Felckm. 1. αὐτοῦ ἡ ἀπάτη.
b. Sic Seguerianus, Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Sed in Gobler. et Felckm. 1. pro ἁμαρτία habetur ἀπάτη et in Angl. addditur λοιπόν ante διαβήσεται. Editi et alii εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀπάτη διέβη· οὕτω τοῦ κυρίου ἰσχύσαντος ἡ τοιαύτη ἰσχὺς λοιπὸν εἰς ἡμᾶς διαβήσεται.
c. Sic Seguer., Reg. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commel. ἀτρέπτως. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἵνα ὁ αὐτός τε ὢν καὶ αὐτὸς διαμένων. Alii autem et editi ἵνα ὁ αὐτὸς διαμένων.

rum tenderet, eius fraudes irritae forent, summamque propter Domini P. 455. immutabilitatem vim nullam adversus quemquam haberent omnes eius conatus. Nam quemadmodum peccante Adamo peccatum in omnes homines pertransiit, ita postquam Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanabit in omnes homines, ut singuli nostrum dicant: *Non enim ignoramus cogitationes eius.* Meritissimo igitur Dominus, qui semper et naturâ immutabilis est, qui iustitiam amat et iniquita- P. 456. tem odio habet, ungitur et mittitur, ut idem ipse et existens et permanens carne mutabili assumta peccatum in ipsa condemnet eamque reddat liberam, ut legis iustitiam possit deinceps in ipsa implere. Hinc iam licet dicere: Nos *autem non in carne sed in Spiritu* sumus, *si quidem Spiritus Dei habitat in* nobis.

52. Frustra igitur, Ariani, vobis huiusmodi oborta suspicio est, frustra Scripturarum verba praetenditis. Verbum enim Dei immutabile est semperque idemque est, neque id alio modo quam ipse Pater. Alioquin quomodo illius esset simile, nisi tale esset? Aut quomodo omnia, quae Patris sunt, Filii quoque essent, nisi Patris immutabilitatem haberet? Nec vero veluti legibus subiectus aut alterutram in partem flexibilis hoc amat et illud odit, ne corruendi metu aliud quam oporteat amplectatur atque ita rursus alia quadam ratione mutabilis inducatur. Verum ut Deus et Verbum Patris iustus est iudex amansque virtutis vel potius virtutem donans. Quia ergo natura iustus et sanctus est, idcirco iustitiam diligere et iniquitatem odio habere dicitur, quod perinde est ac si dicas, eum homines virtute praeditos amare et admittere, iniustos vero repellere et odisse; quod idem de Patre testantur divinae Scripturae: *Iustus Dominus et iustitias dilexit,* et: *Odio habuisti omnes qui iniuste agunt,* et: *Portas Sion diligit; tabernacula autem Iacob non magni facit,* et: *Iacob quidem dilexit, Esaü vero odio habuit.* Item secundum Isaiam vox Dei est rursum dicentis: *Ego sum Dominus, qui iustitiam diligo et rapinas iniquitatis*

d. Seguer. *ἐλεύθερον.* Felckm. 2. et editi *ἐλευθερίαν.* Alii mss. *ἐλευθέραν.* Paulo post Anglic. Basil. et Felckman. 5. *πληροῦν ἐν ἑαυτῇ.*

e. Sic Seguerian. Ceteri vero et editi *ἡμεῖς οὐκ.*

f. Sic Seguer. At Reg. *ἔστιν ἀεί* etc. Editi aliique *ἔστιν ὡς ἀεί.* Mox Regius Basil. Anglican. Felckm. 5. *ὡς ὁ πατήρ.* Ceteri et editi *ὡς πατήρ.*

g. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 5. At alii et editi *ἔτι.*

h. Sic Seguerian. At Reg. Gobler. et Felckman. 1. *καὶ γὰρ περί.* Editi et alii *καὶ περί.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δίκαιος ὁ κύριος.* Mox Seguer. Reg. Anglic. et Felckm. 5. *ἐμίσησας.* Alii et editi *ἐμίσησε.*

P.456. κύριος ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην καὶ μισῶν [a]ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας[1]). ἢ τοίνυν κἀκεῖνα τὰ ῥήματα ὡς ταῦτα ἐκλαμβανέτωσαν (καὶ γὰρ κἀκεῖνα περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ γέγραπται), ἢ καὶ ταῦτα ὡς ἐκεῖνα κακῶς διανοούμενοι τρεπτὸν καὶ τὸν πατέρα [b]ἐπινοείτωσαν. εἰ δὲ καὶ μόνον ἀκούειν τοῦτο λεγόντων ἑτέρων οὐκ ἔστιν ἀκίνδυνον, διὰ τοῦτο καλῶς διανοούμεθα τὸ λέγεσθαι τὸν θεὸν δικαιοσύνας ἀγαπᾷν καὶ μισεῖν ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας, οὐχ ὡς ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν ἔχοντος αὐτοῦ καὶ δεκτικοῦ [c]τοῦ ἐναντίου, ὥστε τοῦτο μὲν ἐκλέγεσθαι, ἐκεῖνο δὲ μὴ αἱρεῖσθαι, τοῦτο γὰρ τῶν γενητῶν ἴδιόν ἐστιν· ἀλλ' ὅτι ὡς κριτὴς τοὺς μὲν δικαίους [d]ἀγαπᾷ καὶ προςλαμβάνεται, τῶν δὲ φαύλων μακρὰν γίνεται. ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ τοιαῦτα νοεῖν, ὅτι οὕτως ἀγαπᾷ
P.457. καὶ μισεῖ. τοιαύτην γὰρ εἶναι [e]τὴν φύσιν τῆς εἰκόνος δεῖ, οἷός ἐστιν ὁ ταύτης πατήρ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ ὡς τυφλοὶ μήτε ταύτην μήτε ἄλλο τι τῶν θείων λογίων βλέπωσιν. [f]ἐκπεσόντες γὰρ τῶν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ἐννοιῶν μᾶλλον δὲ παρανοιῶν ἐπὶ ῥητὰ πάλιν τῶν θείων γραφῶν καταφεύγουσιν, εἰς ἃ καὶ αὐτὰ συνήθως ἀναισθητοῦντες οὐχ ὁρῶσι τὸν ἐν τούτοις νοῦν, [g]ἀλλ' ὡς κανόνα τινὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν θέμενοι πρὸς τοῦτον πάντα τὰ θεῖα λόγια διαστρέφουσιν. οἵ τινες καὶ μόνον αὐτὰ φθεγγόμενοι οὐδὲν ἕτερον ἀκούειν εἰσὶν ἄξιοι ἤ· πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ[2]), ἂν δὲ καὶ [h]ἐπιμένωσι, πάλιν ἐντρέπεσθαι καὶ ἀκούειν· ἀπόδοτε τὰ τοῦ ἀνθρώπου τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ[3]).

53. Γεγράφθαι τοίνυν, φασίν, ἐν μὲν ταῖς παροιμίαις· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[4]), ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· [i]τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα[5]), καὶ μετ' ὀλίγα· ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[6]), καὶ ἐν ταῖς πράξεσι δέ· γνωστὸν [k]οὖν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, πᾶς οἶκος Ἰσραήλ, ὅτι καὶ [l]κύριον καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεὸς τοῦτον τὸν

1) Esa. 61, 8. 2) Matth. 22, 29. 3) Matth. 22, 21. 4) Prov. 8, 22. 5) Hebr. 1. 4. 6) Hebr. 3, 1. 2.

a. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἁρπάγματα ἀδικίας*. At Anglic. *ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας* ut et habetur Esa. 61, 8. Alii vero et editio Commelin. *ἁρπάγματα ἢ ἀδικίας*. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μὴ τοίνυν*.

b. Seguer., Gobler. et Felckm. 1. *ἐπινοήσουσι*. At Reg. et Felckman. 5. *ἐπινοείτωσαν*. Editi et alii *ἐπινοήτωσαν*. Paulo post Seguer. *διάτοι τοῦτο*.

c. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. In aliis autem et editis *τοῦ* deest.

d. Sic mss. praeter Felckm. 2., in quo ut et in editis sic legitur: *δικαίους ἀγαπᾷ, τοὺς δὲ ἀδίκους μισεῖ καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν γίνεται*.

odi. Vel ergo illa verba perinde ac ista intelligant, nam et illa de P. 456. Dei imagine sunt scripta, vel ista ut illa male interpretantes mutabilem fingant Patrem. Quod si talia vel etiam aliis dicentibus audire non vacat periculo, idcirco igitur ea recte intelligimus, nempe Deum iustitias diligere et iniustas rapinas odisse dici, non quasi in alterutram partem propendere et contrarium amplecti possit, ita ut illud eligat, istud reiiciat, id enim rerum factarum proprium est; sed quod ut iudex iustos amat et suscipit, procul autem a malis recedit. Eadem porro de Dei imagine sentire quoque convenit, eam scilicet simili modo et amare et odisse. Siquidem talis esse debet imaginis natura, qualis P. 457. eius est Pater, etiamsi Ariani neque illam neque quidquam aliud divinarum literarum prae caecitate non perspiciant. Cum enim suas videant cogitationes vel potius delirationes inanes et vanas esse, rursus ad divinarum Scripturarum verba confugiunt. Verum cum hic pro suo more pariter caecutiant, horum sensum non possunt percipere, sed suam impietatem tanquam regulam secuti, divina omnia oracula ad eam detorquent, quae cum vel tantum proferunt, nihil certe aliud audire digni sunt, quam: *Erratis nescientes Scripturas neque virtutem Dei.* Quod si pertinaces resistant, hisce rursus verbis sunt confutandi: *Reddite* quae sunt hominis homini et *quae sunt Dei Deo.*

53. Atqui, inquiunt, in Proverbiis scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* In epistola quoque ad Hebraeos haec scribit Apostolus: *Tanto praestantior Angelis factus, quanto excellentius prae illis nomen haereditate accepit,* et paulo post: *Unde, Fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Iesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum,* et in Actibus: *Notum sit igitur vobis omnibus, omnis domus Israël, quod et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Ie-*

e. Sic Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At Reg. *εἶναι φύσει τὴν εἰκόνα.* Editi *εἶναι τῇ φήσει* (mendose pro *φύσει*) *τὴν εἰκόνα.*

f. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 5. At alii et editio Commel. *ἐμπεσόντες.*

g. Sic mss. praeter Felckm. 2., ubi ut et in editis sic habetur: *ἀλλὰ κανόνα ἐπὶ καρδίαν ἀσέβειαν θέμενοι.*

h. Sic Seguer. et Reg. Editi *ἐπιμείνωσι.* Mox Seguer., Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἀκούειν, ἀπόδοτε.* Alii et editi post *ἀκούειν* addunt *πάλιν.*

i. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. *τοσοῦτον.* Paulo post mss. omnes *καὶ μετ᾽ ὀλίγα.* In editis *καί* deest.

k. *οὖν* abest a Felckm. 5. et Reg. Ibid. Seguer. *πᾶσιν ὑμῖν.* Gobler. et Felckman. 1. *καὶ πᾶς οἶκος.* Editi et alii *ἔστω ὑμῖν πᾶς οἶκος.*

l. Sic Seguer. ut et videtur Vulgata legisse. Alii vero et editi *κύριον καὶ χριστὸν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε τοῦτον* etc.

P. 457. Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε[1]). ταῦτα ἄνω καὶ κάτω προφέροντες καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν διάνοιαν [a] ἐνόμισαν ἐκ τούτων κτίσμα καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἕνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, οὕτω τε ἀπατῶσι τοὺς ἀνοήτους, [b] πρόφασιν μὲν προβαλλόμενοι τὰ ῥητά, ἀντὶ δὲ τῆς ἀληθινῆς διανοίας τὸν ἴδιον τῆς αἱρέσεως ἰὸν ἐπισπείροντες· εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἠσέβουν εἰς τὸν κύριον τῆς δόξης οὐδὲ τὰ καλῶς γραφέντα παρηρμήνευον. εἰ μὲν οὖν ἐκ φανεροῦ λοιπὸν [c] ἀναδεξάμενοι τὸν τοῦ Καϊάφα τρόπον ἰουδαΐζειν ἔκριναν, ὥστε ἀγνοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ὄντως ὁ θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς κατοικήσει[2]), μὴ ἐξεταζέτωσαν τὰς ἀποστολικὰς λέξεις· οὐ γὰρ Ἰουδαίων τοῦτο. εἰ δὲ καὶ τοῖς ἀθέοις Μανιχαίοις ἑαυτοὺς ἐγκαταμίξαντες ἀρνοῦνται τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[3]) καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, μὴ προφερέτωσαν τὰς παροιμίας, [d] ἀλλότριον
P. 458. γὰρ καὶ τῶν Μανιχαίων τοῦτο. εἰ δὲ διὰ τὸ πρόβλημα καὶ ὅπερ ἐκ τούτου κέρδος τῆς φιλοχρηματίας ἐσχήκασι, διά τε τὴν ἐν τῷ δοκεῖν φιλοδοξίαν οὐ τολμῶσιν ἀρνεῖσθαι τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, [e] ἐπειδὴ καὶ γέγραπται, ἢ καὶ τὰ ῥήματα τὰ περὶ τούτου γεγραμμένα διανοείσθωσαν ὀρθῶς εἰς τὴν ἐνσώματον παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, ἢ εἰ τὴν διάνοιαν ἀρνοῦνται, ἀρνείσθωσαν ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος. ἀπρεπὲς γὰρ ὁμολογεῖν μὲν ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐρυθριᾶν δὲ ἐπὶ τοῖς γεγραμμένοις περὶ αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο τὴν τούτων διάνοιαν διαφθείρειν.

54. Γέγραπται [f] μὲν γάρ· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων[4])· [g] τοῦτο γὰρ ἐξετάσαι πρῶτον ἀναγκαῖον. δεῖ δέ, ὡς ἐπὶ πάσης τῆς θείας γραφῆς προσήκει ποιεῖν καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα καθ' ὃν εἶπεν ὁ ἀπόστολος καιρὸν καὶ τὸ πρόσωπον καὶ [h] τὸ πρᾶγμα, διόπερ ἔγραψε, πιστῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα ἢ καὶ παρ' ἕτερόν τι τούτων ἀγνοῶν ὁ ἀναγινώσκων ἔξω τῆς ἀληθινῆς διανοίας γένηται. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ φιλομαθὴς εὐνοῦχος ἐκεῖνος εἰδὼς παρεκάλει τὸν Φίλιππον λέγων· δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει [i] τοῦτο; περὶ ἑαυτοῦ ἢ

1) Act. 2, 36. 2) Zachar. 2, 14 [10. LXX.]. 3) Ioan. 1, 14. 4) Hebr. 1, 4.

a. Gobler. et Felckm. 1. *ἐνόησαν*. Mox Seguer. *καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἕνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον*. Ceteri et editi *καὶ ποίημα καὶ ἕνα τῶν γενητῶν εἶναι καὶ τῆς τὸν θεοῦ* etc. Felckm. 5. *γεννητῶν*.

b. Sic Seguer. Gobler. et Felckman. 1. At alii et editi *προφάσει μὲν προβαλλόμενοι τὰ ῥήματα*.

c. Sic Seguer. Gobler. et Felckman. 1. At alii et editio Commel. *ἀναλεξάμενοι*. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felckman. 1. *ὄντως ὁ θεός*. Basil. et Anglic. *ὄντως θεός*. Ibid. Seguer. *ἐπὶ τῆς γῆς*. Alii et editi *οὕτως θεὸς ἐπὶ γῆς*.

d. Seguer. *ἀλλότριον γὰρ καὶ τοῦτο Μανιχαίων*. Ibid. *τὸ πρόβλημα* reddimus *dignitatem*, quam scilicet Ariani Episcopi Presbyterique et alii e Clero amisissent, si negare ausi fuissent Verbum carnem factum esse. Et vero cum *προβάλλεσθαι* praesertim Ecclesiasticos apud auctores interdum significet promoveri in dignitates et *πρόβλησις* ipsam promotio-

sum quem vos crucifixistis. Haec illi loca sursum deorsum versant, P. 457.
quorum non assecuti sensum inde Dei Verbum creatum et opus ac unam ex rebus factis esse arbitrantur, atque ita stultos in errorem inducunt, specie quidem verba e sacris literis excerpta proponentes, sed loco verae sententiae, quam continent, proprium suae haeresis spargentes venenum. Namque si quod illis Scripturae locis significatur, haberent exploratum, in Dominum gloriae impii non essent, neque ea; quae recte scripta sunt, prave interpretarentur. Quod si Caïphae mores palam iam amplexati Iudaeos sequi decrevere, ita ut ignorent quod scriptum est, nimirum vere Deum in terris habitaturum; voces igitur Apostolicas nolint excutere. Id enim Iudaeorum non est. Sin autem societate inita cum impiissimis Manichaeis, Verbum carnem factum esse, corporeumque eius adventum negant; nobis Proverbia non opponant. Nam hoc etiam alienum a Manichaeis est. Quod si propter P. 458.
dignitatem, quam obtinent, et avaritiae lucrum, quod ex ea fecere, aut famae conservandae gratia gloriaeque cupiditate inficiari non audent, Verbum carnem factum esse, quia scilicet id scriptum est; vel ergo verba de illo scripta de corporea ipsius Salvatoris praesentia recte intelligant, vel si id, quod significant, velint reiicere, pernegent quoque Dominum factum fuisse hominem. Valde enim dedecet Verbum carnem factum esse confiteri, et in his, quae de eo scripta sunt, erubescere, ob eamque rationem depravare genuinum Scripturae sensum.

54. Itaque scriptum est, tanto praestantiorem factum esse Angelis. Nam id primum expendere necesse est. Ceterum hic, ut in omnibus aliis divinae Scripturae locis agere convenit, observandum est, qua occasione locutus sit Apostolus, quae sit persona, quae res cuius gratia scripsit, accurate et fideliter attendendum est, ne quis illa ignorans aut aliud praeter ea intelligens a vera aberret sententia. Haec profecto non ignorabat studiosus ille Eunuchus, qui Philippum ita rogabat: *Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc, de se an de alio ali-*

nem, recte quoque *πρόβλημα* ipsam designare potest dignitatem. Nannius hunc locum ita vertit: *Sin autem simulandi Christianismi gratia, et eius qui inde provenit quaestus et famae causa non audent inficiari* etc. Omniboni haec quoque est versio: *At si propositi sui gratia et lucri quod inde avare faciunt, et opinionis cui ambitiose student* etc.

e. Felckm. 5. *ἐπειδὴ γέγραπται.* Seguer. ibid. *ἢ καὶ τὰ ῥητά.* Mox idem et Gobler. et Felckm. 1. *ἐνσώματον αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ σωτῆρος.* Ibidem iidem et Reg. ac Basil. et Anglican. *ἢ εἰ τήν.* Felckm. 5. *σωτῆρος, εἴη τήν*; mendose, forte pro *εἰ ἢ τήν.* Editi et alii *ἢ εἰ εἰς τήν.*

f. Sic Seguerian. At in aliis et editis *μέν* deest.

g. Alii loci num. 53. propositi expenduntur in sequenti Oratione.

h. Sic Seguer., Gobler. et Felckman. 1. ut et infra habent mss. et editi. At hic ceteri et editi *τὸ παράδειγμα.* Mox Seguer. et Anglic. *παρὰ ταῦτα ἢ.* Ibidem Seguer. et Reg. *παρ' ἕτερόν τι.* Basil. et Anglican. *παρ' ἑτέρων τι.* Editi aliique *παρὰ ταῦτα ἢ καὶ ἕτερόν τι.*

i. Sic Seguerian. codex, ut et habetur Actor. cap. 8. vers. 34. Editi et alii omittunt *τοῦτο.*

P. 458. περὶ ἑτέρου τινός[1]); ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ παρὰ πρόσωπον ἐκλαβὼν τὴν ἀνάγνωσιν πλανηθῇ τῆς ὀρθῆς διανοίας. καὶ οἱ μαθηταὶ δέ, θέλοντες τὸν καιρὸν τῶν λεγομένων μαθεῖν, παρεκάλουν τὸν κύριον λέγοντες· εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας[2]); καὶ αὐτοὶ [a] ἀκούοντες παρὰ τοῦ σωτῆρος τὰ περὶ τοῦ τέλους ἤθελον μαθεῖν καὶ τὸν καιρόν, ἵνα μή τε αὐτοὶ πλανῶνται, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν δυνηθῶσι· μαθόντες γοῦν διορθώσαντο μέλλοντας πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. [b] ὅταν μὲν οὖν τῶν τοιούτων τις ἔχῃ καλῶς τὴν γνῶσιν, ὀρθὴν ἔχει καὶ ὑγιαίνουσαν τὴν τῆς πίστεως διάνοιαν, ἐὰν δὲ παρ' ἑτερόν [c] τις ἐκλαμβάνῃ τι τούτων, εὐθὺς εἰς αἵρεσιν ἐκπίπτει. παρὰ καιρὸν μὲν οὖν ἐπλανήθησαν οἱ μὲν περὶ Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι[3]), οἱ δὲ Γαλάται μετὰ τὸν καιρὸν ἀγαπήσαντες νῦν [d] τὴν περιτομήν· παρὰ πρόσωπον δὲ πεπόνθασι καὶ πάσχουσι μέχρι νῦν Ἰουδαῖοι, νομίζοντες περὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι τὸ ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ [e] Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός[4]), καὶ ὅταν τὸ μὲν προφήτην ὑμῖν [f] ἀναστήσει ὁ θεὸς[5]) νομίζωσι περὶ ἑνὸς τῶν προφητῶν λέγεσθαι,
P. 459. τὸ δὲ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη[6]) μὴ μανθάνωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ὑπολαμβάνωσι [g] περὶ τοῦ Ἡσαΐου λέγεσθαι ἢ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν γενομένων προφητῶν.

55. Τοιαῦτα δὴ οὖν καὶ οἱ χριστομάχοι παθόντες εἰς μυσαρὰν αἵρεσιν ἐκπεπτώκασιν. εἰ γὰρ ἐγνώκεισαν τό τε πρόσωπον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸν καιρὸν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, οὐκ ἂν τὰ ἀνθρώπινα εἰς τὴν θεότητα ἐκλαμβάνοντες τοσοῦτον ἠσέβουν οἱ ἄφρονες. τοῦτο δὲ δυνατὸν ἰδεῖν, εἰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀναγνώσματός τις [h] καλῶς ἐκλάβοι. φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος· πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν [i] ἐν τοῖς προφήταις ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ· εἶτα μετ' ὀλίγα φησίν· δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν [k] ἡμῶν ποιησάμενος ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, [l] ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα[7]). περὶ τοῦ καιροῦ ἄρα, καθ' ὃν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν

1) Act. 8, 34. 2) Matth. 24, 3. 3) 2. Tim. 2, 17. 18. 4) Esa. 7, 14. et Matth. 1, 23. 5) Deuter. 18, 15. 6) Esa. 53, 7. 7) Hebr. 1, 1. 3. 4.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. αὐτοὶ ἀκούοντες. Editi et alii αὐτοὶ γὰρ ἀκούοντες.
b. Gobler. et Felckm. 1. ὅταν οὖν.
c. Sic Seguer. At Anglic. Gobler. et Felckm. 1. τις omittunt. In Reg. vero τι deest. Ceteri et editi παρ' ἕτερον ἐκλαμβάνῃ τις τούτων.
d. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi τήν omittunt.
e. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. Alii autem et editio Commel. Ἐμανουήλ.

quo? Nam verebatur, ne alteri personae verba Scripturae attribuendo P. 458.
a recto sensu deflecteret. Similiter Discipuli tempus rerum, quas futuras praedicebat Dominus, discere cupientes, eum hoc modo interrogabant: *Dic nobis quando haec erunt, et quod signum adventus tui?* Iidem quoque cum ea, quae finem mundi spectabant, a Salvatore audirent, eius praeterea tempus discere peroptabant, ut nec ipsi errarent et alios possent docere. Quod cum didicissent, Thessalonicenses, qui in proximo erroris erant periculo, correxerunt. Ubi igitur ista quis probe noverit, recta ac sana fide res est intellecturus. Sin autem alio modo horum aliquid explicaverit, statim incidet in haeresim. Hinc Hymenaeus et Alexander, qui resurrectionem iam factam esse affirmabant, tempus praeveniendo erraverunt, Galatae vero post tempus circumcisionem nunc amplectendo. Erraverunt similiter in persona intelligenda et etiamnum errant Iudaei, qui existimant de aliquo ex ipsis istud dici: *Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*, cum item haec verba: *Prophetam vobis suscitabit Deus*, de aliquo Prophetarum intelligi arbitrantur, et verborum istorum: *Sicut ovis ad occisionem du-* P. 459.
ctus est interpretationem non a Philippo discunt, sed illis Isaiam aut alium aliquem Prophetam designari opinantur.

55. Idem profecto istis Christi hostibus accidit, indeque in nefandam lapsi sunt haeresim. Nam si personam, rem et tempus verborum Apostoli cognovissent, non ea, quae ad humanam pertinent naturam, transtulissent in divinitatem, nec eo impietatis insani devenissent. Id autem is facile perspiciet, qui initium huius loci recte intellexerit. En enim Apostoli verba: *Multifariam multisque modis olim Deus locutus Patribus per prophetas, hisce ultimis diebus locutus est nobis in Filio.* Deinde paulo post ait: *per seipsum purgatione peccatorum nostrorum facta, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis, tanto praestantior factus Angelis, quanto excellentius prae illis nomen haereditate accepit.* Itaque Apostoli dictum temporis meminit, quo

f. Seguer. *ἀναστήσῃ, νομίζουσι.* Goblerian. item et Felckm. 1. habent *νομίζουσι.*

g. Sic Seguer. Reg. Felckm. 5. Ceteri vero et editi *παρὰ τοῦ Ἡσαΐου.*

h. Sic Seguer. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *καλῶς* omittunt.

i. Seguer. addit *ἐν τοῖς προφήταις,* alii et editi omittunt. Ibid. Seguerian. Basil. Anglic. Reg. *ἐπ' ἐσχάτου.*

k. Sic Seguer. et Anglican. In aliis et editis deest *ημῶν.* Paulo post *ἐν ὑψηλοῖς* abest a Segueriano, Gobler. et Felckman. 1.

l. Sic Seguer. Gobler. et Felckman. 1. At editi aliique omittunt *ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.* Mox *ἄρα* abest a Reg. et Felckm. 5.

P. 459. υἱῷ, ὅτε καὶ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρισμὸς γέγονε, μνημονεύει τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν. πότε δὲ ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, καὶ πότε γέγονε καθαρισμὸς τῶν ἁμαρτιῶν, [a]πότε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, ἢ μετὰ τοὺς προφήτας ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν; εἶτα τοῦ διηγήματος ὄντος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας, [b]λέγων περὶ τῶν ἐσχάτων καιρῶν ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν, ὅτι μήτε τοὺς προτέρους χρόνους ἐσιώπησε τοῖς ἀνθρώποις ὁ θεός· ἐλάλησε γὰρ αὐτοῖς διὰ τῶν προφητῶν. [c]καὶ ἐπειδὴ καὶ προφῆται διηκόνησαν, καὶ δι' ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη; καὶ ὁ υἱὸς δὲ ἐπεδήμησε καὶ ἦλθε διακονῆσαι, ἀναγκαίως ἐπήγαγε [d]τὸ τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, δεῖξαι θέλων ὅτι ὅσον ὁ υἱὸς διαφέρει δούλου, τοσοῦτον καὶ τῆς διακονίας τῶν δούλων ἡ τοῦ υἱοῦ διακονία κρείττων γέγονε. [e]τὴν διακονίαν ἄρα διακρίνων ὁ ἀπόστολος τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινὴν παῤῥησιάζεται πρὸς Ἰουδαίους γράφων καὶ λέγων· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὸ ὅλον συγκριτικῶς [f]εἴρηκε μείζων ἢ τιμιώτερος γενόμενος, ἵνα μὴ ὡς περὶ ὁμογενῶν τούτου κἀκείνων τις λογίσηται, ἀλλὰ κρείττων εἴρηκεν, ἵνα τὸ διαλλάττον τῆς φύσεως τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ [g]γενητὰ γνωρίσῃ. καὶ τούτων ἔχομεν τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, τοῦ μὲν Δαβὶδ ψάλλοντος· κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας[1]), τοῦ δὲ [h]Σολομῶνος ἀναφωνοῦντος· λάβετε παιδείαν, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίον δεδοκιμασμένον· κρείσ-
P. 460. σων γὰρ σοφία λίθων πολυτελῶν, πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς [i]ἐστι[2]). πῶς γὰρ οὐκ εἰσὶν ἑτεροούσια καὶ ἄλλα τὴν φύσιν ἡ σοφία καὶ οἱ ἀπὸ γῆς λίθοι; ποία δὲ συγγένεια ταῖς [k]οὐρανίοις αὐλαῖς καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς οἴκοις; ἢ τί ὅμοιον τῶν αἰωνίων καὶ πνευματικῶν τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ θνητά; [l]καὶ τοῦτο γὰρ ἦν ὃ Ἡσαΐας φησί· τάδε λέγει κύριος τοῖς εὐνούχοις· ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ σάββατά μου καὶ [m]ἐκλέξωνται ἃ ἐγὼ θέλω καὶ ἀντέχωνται τῆς διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχει μου τόπον ὀνομαστόν, κρεῖσσον υἱῶν καὶ θυγατέρων ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει[3]). οὕτως ἄρα οὐδεμία συγγένεια [n]τῷ υἱῷ πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἐστί· μηδεμιᾶς δὲ οὔσης τῆς συγγε-

1) Psal. 84 [83. LXX.], 11. 2) Prov. 8, 10. 11. 3) Esa. 56, 4. 5.

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii *ἢ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος μετὰ τοὺς* etc. Ibid. Seguer. Reg. Basil. et Anglic. *ἐπ' ἐσχάτου.*

b. Seguerian. *λεγόντων τε περὶ τῶν.* Gobler. et Felckm. 1. *λέγων τῶν τε περὶ τῶν.*

c. Goblerian. et Felckm. 1. *καὶ ἐπειδὴ προφῆται.*

d. Sic Seguer. At editi et alii *τό* omittunt. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δεῖξαι θέλων ὅτι ὅσον ὁ υἱός.* Alii et editi *διεξελθὼν ὅτι, καὶ ὅσον υἱός.* Ibid. Seguerian. *τοσοῦτον καὶ τῆς.* In aliis et editis *καί* deest.

e. Seguer. *τὰς δὲ διακονίας.* Alii et editi *τὴν διακονίαν.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἄρα διακρίνων ὁ ἀπό-*

nobis Deus in Filio locutus est et peccatorum facta est purgatio. P. 459. Quando porro nobis in Filio locutus est, et peccatorum purgatio facta est, vel quando factus est homo, nisi post Prophetas in postremis diebus? Deinde cum sermo sit de dispensatione, quae nostri causa suscepta est, de ultimis temporibus verba faciens convenienter admonet, neque prioribus temporibus Deum tacuisse, siquidem per Prophetas locutus est. Quoniam igitur Prophetae ministravére, et lex promulgata per Angelos est, deindeque advenit Filius, ut ipse ministraret, necessario haec verba intulit: *Tanto praestantior factus Angelis*, ut scilicet ostenderet, quantum servo praestat filius, tanto etiam Filii administrationem servorum administratione praestantiorem fuisse. Veterem itaque et novam administrationem distinguens Apostolus fidenter haec ad Iudaeos scribit: *Tanto praestantior factus Angelis.* Quapropter nulla hic usus est comparatione, nec dixit maior vel honoratior, ne quis illum eiusdem ac illos esse generis suspicaretur; sed *praestantior* dixit, ut naturae Filii et rerum creatarum differentiam demonstraret, idque verum esse ex divinis patet Scripturis. Nam David ita psallit: *Praestantior dies una in atriis tuis super millia.* Haec item sunt Salomonis verba: *Accipite disciplinam et non argentum, et cognitionem prae auro probato. Praestantior est enim sapientia lapidibus pretiosis; nihilque est pretiosum, quod sit illa dignum.* An P. 460. non enim diversae sunt naturae et substantiae sapientia et lapides terreni? Quaenam autem cognatio aulis caelestibus cum terrenis domiciliis? Vel quid simile potest esse res aeternas spiritalesque inter ac res caducas et mortales? Id enim ipsum est, quod Isaias ait: *Haec dicit Dominus Eunuchis: Qui custodierint sabbata mea et elegerint quae ego volo et tenuerint foedus meum, dabo illis in domo mea et in muro meo locum celebrem, praestantius quam filiis et filiabus nomen sempiternum dabo eis, quod non deficiet.* Similiter igitur nulla est cognatio Filio cum Angelis; ac proinde non comparationis sed di-

στολος τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινήν. Editi et alii ἄρα κρίνων ὁ ἀπόστολος τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς. Mox Felckmanni 2. et editi omittunt τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων.

f. Seguer. εἴρηται. Mox idem et Angl. Gobler. et Felckm. 1. τιμιώτερος γενόμενος. In editis et aliis deest γενόμενος. Paulo post Seguer. κἀκεῖνόν τις λογίσηται.

g. Felckm. 5. γεννητά.

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Σολομῶντος.

i. Sic Seguer. et Prov. 8, 10. Alii vero et editi omittunt ἐστι. Mox Seguerian. Anglic. et Felckm. 5. οὐχ' ἑτεροούσια.

k. Sic Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. ταῖς οὐρανίαις. Editi aliique ταῖς ἐν οὐρανοῖς.

l. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in Seguer. καί omittitur. Alii et editi καὶ τοῦτο γὰρ ὁ Ἡσαΐας.

m. Sic Reg. Basil. et Anglic. ut et legitur Esai. 56, 4. Seguer. ἐκλέγωνται. Alii et editio Commel. ἐκδέξονται.

n. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi τοῦ υἱοῦ. Mox Seguer. οὔσης συγγενείας.

P.460. νείας, οὐκ ἄρα συγκριτικῶς ἐλέχθη τὸ [a]κρείττων, ἀλλὰ διακριτικῶς, διὰ τὸ ἀλλάττον τῆς τούτου φύσεως ἀπ᾽ ἐκείνων. καὶ αὐτὸς οὖν ὁ ἀπόστολος τὸ κρείττων ἑρμηνεύων οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ [b]ἢ ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ γενητὰ τίθησι, λέγων ὅτι ὁ μὲν υἱός, τὰ δὲ δοῦλα[1]), καὶ ὁ μὲν ὡς υἱὸς μετὰ τοῦ πατρὸς ἐν δεξιᾷ κάθηται, τὰ δὲ ὡς δοῦλα παρέστηκε καὶ ἀποστέλλεται καὶ λειτουργεῖ.

56. Τούτων δὲ οὕτως γεγραμμένων, [c]οὐ γενητὸς ἐκ τούτων ὁ υἱὸς σημαίνεται, ὦ Ἀρειανοί, ἀλλὰ μᾶλλον ἄλλος μὲν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ πατρός, ἐν τοῖς κόλποις ὢν αὐτοῦ. καὶ γὰρ καὶ τὸ γεγραμμένον ἐνταῦθα γενόμενος οὔτε γενητὸν σημαίνει τὸν υἱόν, ὥςπερ ὑμεῖς νομίζετε. εἰ μὲν γὰρ ἁπλῶς εἰρήκει [d]τὸ γενόμενος καὶ ἐσιώπησεν, ἡ πρόφασις ἦν τοῖς Ἀρειανοῖς. ἐπειδὴ [e]δὲ τὸν υἱὸν προείρηκε δι᾽ ὅλης τῆς περικοπῆς, ἀποδείξας αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῶν γενητῶν, οὐδὲ τὸ γενόμενος ἀπολελυμένως ἔθηκεν, ἀλλὰ τὸ κρείττων συνῆψε [f]τῷ γενόμενος. ἀδιάφορον γὰρ ἡγήσατο τὴν λέξιν, εἰδὼς ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου γνησίου υἱοῦ ὁ λέγων τὸ γενόμενος ἶσον [g]τῷ γεγενῆσθαι καὶ ὅτι ἐστὶ κρείττων λέγει. τὸ μὲν γὰρ γεννητὸν οὐ διαφέρει κἂν [h]λέγῃ τις γέγονεν ἢ πεποίηται, τὰ δὲ γενητὰ ἀδύνατον δημιουργήματα ὄντα λέγεσθαι γεννητά, εἰ μὴ ἄρα μετὰ ταῦτα μετασχόντα [i]τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ γεγεννῆσθαι καὶ αὐτὰ λέγονται, οὔ τί γε διὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν μετουσίαν
P.461. τοῦ υἱοῦ ἐν [k]τῷ πνεύματι. καὶ τοῦτο πάλιν οἶδεν ἡ θεία γραφή, ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν λέγουσα· πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, [l]καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[2]), καί· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας[3]), ἐπὶ δὲ [m]τῶν υἱῶν τῶν γεννητῶν· ἐγένοντο τῷ Ἰὼβ υἱοὶ ἑπτὰ καὶ θυγατέρες τρεῖς[4]), καί· Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἑκατὸν ἐτῶν, ὅτε ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαὰκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ[5]), ὁ δὲ Μωσῆς ἔλεγεν· ἐὰν γένωνταί τινι υἱοί. οὐκοῦν εἰ μὲν τῶν [n]γενητῶν ἄλλος ἐστί, τῆς δὲ τοῦ πατρὸς οὐσίας μόνος ἴδιον γέννημα ὁ υἱός, μεματαίωται τοῖς Ἀρειανοῖς ἡ περὶ τοῦ γενόμενος πρόφασις. κἂν γὰρ ἐν τούτοις αἰσχυνθέντες βιά-

1) Hebr. 1, 14. 2) Ioan. 1, 3. 3) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 4) Iob. 1, 2. 5) Genes. 21, 5.

a. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *κρεῖττον*. Mox Seguer. *διὰ τὸ διαλάττον τῆς τούτου* etc. Ibid. Felckm. 2. et editi *ἐπ᾽ ἐκείνων*. Ceteri autem mss. *ἀπ᾽ ἐκείνων*. Paulo post Regius, Basil. Gobl. et Felckm. 1. *κρεῖττον ἑρμηνεύων*.

b. Seguer. *ἀλλ᾽ ἐν τῇ διαφορᾷ*. Idem paulo post *καὶ ὁ μὲν υἱὸς μετὰ τοῦ* etc.

c. Seguer. *οὐ*. At alii et editi *οὔτε*. Ibid. Felckm. 5. *γεννητός* et infra *γεννητῶν* et *γεννητόν*.

d. Sic Seguer. At *τό* abest ab aliis et editis. Mox Seguer. *σιωπήσας ἦν*. Goblerian. et Felckm. 1. *σκοπήσας ην*; mendose. Editi et alii *ἐσιώπησεν*.

e. Seguer. *ἐπειδὴ δὲ υἱὸν προείρηκε καὶ δι᾽ ὅλης* etc.

f. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. At alii et editio Commel. *τό*. Paulo post Seguer. Reg. Goblerian. et Felckm. 1. *ἐπὶ ὁμολογουμένου*. Alii vero et editi *ἐπὶ ὁμολογουμένως*.

stinctionis causa vocabulum *praestantior* usurpavit Apostolus, propter discrimen videlicet, quod inter naturam Filii et naturam Angelorum intercedit. Hinc ipse Apostolus vocem illam *praestantior* explicans id, quod eâ significatur, non alia de re intelligit, quam de Filii et rerum factarum differentia. Nam hunc quidem filium appellat, illos autem servos. Hinc ille ut filius cum Patre ad dexteram sedet, isti autem stant, mittuntur ac ministrant. P. 460.

56. Quae cum ita scripta sint, o Ariani, ea sane non indicant, Filium esse factum, sed potius alium esse a rebus factis, propriumque Patris et in eius sinu esse. Nam quod hic scribitur *factus*, non idcirco factum vere Filium significat, uti vos putatis. Etenim si tantum dixisset *factus*, aliudque nihil addidisset, inde aliqua Arianis esset litigandi occasio. Verum cum antea Filium nominaverit, eumque alium esse a rebus factis totum per contextum ostenderit, non absolute voce *factus* usus est, sed vocabulum *praestantior* cum voce *factus* coniunxit; quippe qui eam dictionem indifferentem existimaret. Scilicet probe intelligebat, hac voce *factus* de eo dicta, quem verum esse Filium constabat, nihil aliud hic significari, quam eum factum fuisse et esse praestantiorem. Nihil enim refert, si quis de re genita interdum dixerit facta est vel effecta est. At res factae, cum sint opera, genitae dici non queunt, nisi forte geniti Filii participes postea effectae genitae quoque et ipsae dicantur, non quidem propriam ob naturam, sed quia Filii factae sint in Spiritu participes. Nec vero id ignoravit divina P. 461.
Scriptura, quae de rebus factis ait: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil,* et: *Omnia in sapientia fecisti.* De genitis autem filiis sic loquitur: *Facti sunt Iob filii septem et filiae tres,* et: *Abraham vero centum annorum erat, cum factus est ei Isaac filius eius.* Moyses quoque dixit: *Si alicui filii facti fuerint.* Si ergo Filius alius est a rebus factis, solusque proprius est naturae Patris fetus, frustra Ariani disputandi occasionem ex vocabulo *factus* arripuere. Nam si hic fracti pudore iterum contendant, illa verba comparate dicta

g. Reg. et Seguer. *τῷ γεγεννῆσθαι.* Mox Basil. et Felckm. 5. *γεννητόν.* Alii et editi *γενητόν.*

h. Seguerian. et Reg. *λέγῃ.* Ceteri et editi *λέγει.* Mox Seguerian. Reg. Basil. Felckm. 5. *δημιουργήματα ὄντα λέγεσθαι γεννητά.* Anglic. Gobler. et Felckman. 1. habent item *ὄντα λέγεσθαι.* Alii et editio Commel. *δημιουργήματα εἶναι καὶ λέγεσθαι γενητά.*

i. Sic Reg. et Seguer. Sed in Seguer. pro *αὐτὰ* legitur *αὐτοί.* Gobler. Felckm. 1. et 5. *τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται.* Anglic. *τοῦ γενητοῦ υἱοῦ γεγεννῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται.* Editi vero et alii *μετασχόντα τοῦ γενέσθαι τοῦ υἱοῦ καὶ γεγεννῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ λέγονται.* Felckm. 5. habet *λέγοντας*; mendose.

k. Basil. *ἐν τῷ πατρί.*

l. Reg. Gobler. et Felckm. 1. addunt *καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.* Alii omittunt.

m. Seguer. *τῶν γεννητῶν υἱῶν.* Alii *τῶν υἱῶν τῶν γεννητῶν* praeter Felckman. 2., qui ut editi habet *γενητῶν.*

n. Felckm. 5. *γεννητῶν.*

P.461. ζωνται πάλιν λέγειν συγκριτικῶς εἰρῆσθαι τὰ ῥητά, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι τὰ συγκρινόμενα ὁμογενῆ, ὥςτε τὸν υἱὸν τῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως, αἰσχυνθήσονται μὲν προηγουμένως ὡς τὰ Οὐαλεντίνου καὶ [a]Καρποκράτους καὶ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν ζηλοῦντες καὶ φθεγγόμενοι, ὧν ὁ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς εἴρηκε τῷ Χριστῷ, ὁ δὲ Καρποκράτης ἀγγέλους τοῦ κόσμου δημιουργοὺς εἶναί φησι. [b]παρ᾽ αὐτῶν γὰρ ἴσως μαθόντες καὶ οὗτοι συγκρίνουσι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον τοῖς ἀγγέλοις.

57. Ἀλλ᾽ ἐντραπήσονται τοιαῦτα φανταζόμενοι παρὰ μὲν τοῦ ὑμνῳδοῦ λέγοντος· τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ[1]); καί· τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, κύριε[2]); ἀκούσονται δὲ ὅμως, ἐὰν ἄρα [c]κἂν οὕτως μάθωσιν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμογενέσιν ὁμολογουμένως φιλεῖ τὰ τῆς συγκρίσεως γίνεσθαι καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν. οὐδεὶς γοῦν θεὸν [d]συγκρίνοι πρὸς ἄνθρωπον οὐδὲ πάλιν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἄλογα οὐδὲ ξύλα πρὸς λίθους διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς φύσεως, ἀλλὰ θεὸς μὲν ἀσύγκριτόν ἐστι πρᾶγμα, ἄνθρωπος δὲ πρὸς ἄνθρωπον [e]συγκρίνεται καὶ ξύλον πρὸς ξύλον καὶ λίθος πρὸς λίθον, καὶ οὐκ ἄν τις ἐπὶ τούτων εἴποι τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον καὶ [f]τὸ πλέον. οὕτως Ἰωσὴφ ὡραῖος ἦν μᾶλλον παρὰ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ Ῥαχὴλ τῆς Λείας· ἀστὴρ δὲ ἀστέρος οὐχὶ κρείσσων, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρει ἐν δόξῃ[3]). ἐπὶ δὲ τῶν ἑτερογενῶν, ὅταν [g]ταῦτά τις παραβάλλῃ πρὸς ἄλληλα, τότε τὸ κρεῖττον πρὸς τὸ διαλλάττον λέγεται, [h]καθάπερ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν λίθων εἴρηται. εἰ μὲν οὖν εἰρηκὼς ἦν ὁ ἀπόστολος· τοσούτῳ μᾶλλον ὁ υἱὸς τῶν ἀγγέλων προάγει ἢ τοσούτῳ μείζων ἐστίν, ἦν ἂν ὑμῖν πρόφασις, [i]ὡς συγκρινομένου τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους· νῦν δὲ λέγων κρείττονα αὐτὸν εἶναι καὶ τοσούτῳ διαφέρειν, ὅσῳ διέστηκεν [k]υἱὸς δούλων, δείκνυσιν αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως. λέγων δὲ πάλιν αὐτὸν εἶναι τὸν θεμελιώσαντα τὰ
P.462. πάντα[4]) δείκνυσιν ἄλλον αὐτὸν εἶναι πάντων τῶν γενητῶν. ἄλλου δὲ καὶ ἑτεροουσίου αὐτοῦ ὄντος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ποία τῆς οὐσίας αὐτοῦ σύγκρισις ἢ ὁμοιότης πρὸς τὰ γενητά; κἂν γὰρ πάλιν ἐνθυμηθῶσί τι τοιοῦτον, διελέγξει τούτους τὰ αὐτὰ λέγων ὁ Παῦλος· τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· υἱός μου εἶ σύ,

1) Psal. 89 [88. LXX.], 7. 2) Psal. 86 [85. LXX.], 8. 3) 1. Cor. 15, 41. 4) Hebr. 1, 10.

a. Sic Basil. Anglic. et Felckm. 5. Seguer. Καρποκρᾶ. Editi Καρποκράτου. Infra Seguer. Reg. Felckm. 5. Καρποκρᾶς, ut et habet Epiphanius haeresi 27. Gobler. et Felckm. 1. Καρποκράς.

b. Seguerian. παρὰ γὰρ τῶν ἴσων. Goblerian. et Felckm. 1. παρά γε τῶν ἴσων. Ceteri et editi παρ᾽ αὐτῶν γὰρ ἴσως.

c. Sic Seguerian. At alii et editi καὶ οὗτοι.

esse, proindeque ea, quae comparantur, eiusdem esse generis, ita ut P. 461. Filius naturae sit Angelorum; ipsos profecto imprimis pudebit eadem pugnare et loqui ac Valentinum, Carpocratem aliosve haereticos, quorum ille Angelos eiusdem esse generis ac Christum affirmavit, Carpocrates autem eosdem esse dixit mundi fabricatores. Nempe isti ab illis forte edocti magistris Dei Verbum cum Angelis conferre non verentur.

57. At certe eos tam impia cogitantes coget erubescere sacer Cantor, cuius hae sunt voces: *Quis similis erit Domino in filiis Dei?* et: *Quis similis tui in Diis, Domine?* Nihilominus illis quoque respondebimus, ut vel sic verum discant, comparationem solere institui inter ea, quae eiusdem constat esse generis, non autem inter ea, quae diversam habent naturam. Itaque nemo Deum cum homine comparaverit neque etiam hominem cum belluis neque ligna cum lapidibus propter naturae dissimilitudinem. Sed Deus quidem cum nulla re comparari potest, homo vero cum homine, lignum cum ligno, lapis cum lapide recte potest conferri, nec in his vox *praestantius* usurpabitur, sed vox *magis* vel *plus*. Sic Ioseph magis pulcher erat suis fratribus, Rachel magis pulchra quam Lia. Stella vero non stella praestantior, sed magis una ab alia *differt in gloria.* Cum autem res diversae naturae inter se comparantur, tunc vox *praestantior* aut *praestantius* differentiae significandae gratia adhibetur, quemadmodum de sapientia et lapidibus est dictum. Si igitur Apostolus dixisset: Tanto magis Filius antecellit vel tanto maior est Angelis; vobis sane ex hac Filii cum Angelis comparatione contendendi ansa praeberetur. At cum eum dicat esse praestantiorem, tantumque differre, quantum filius a servis differt, manifeste utique ostendit alium esse a natura Angelorum. Cum item eum omnia fundasse affirmet, alium profecto ab omnibus factis rebus esse probat. Quapropter cum diversae sit naturae P. 462. a rerum factarum natura, quaenam quaeso comparatio aut quae similitudo eius naturae cum rebus factis? Verum si rursus simile aliquid excogitent, illos his verbis confutabit Paulus: *Ad quem autem Ange-*

d. Sic Seguerian. et Reg. Alii vero et editi *συγκρίνει.*

e. *συγκρίνεται* abest a Gobleriano et Felckm. 1.

f. Seguer. *καὶ πλέον.* Idem mox post *ἀδελφοὺς* omittit *αὐτοῦ.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Λίας.* Item Seguer. ibid. *ἀστὴρ δέ.* Alii et editi *ἀστὴρ γάρ.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐχὶ κρείσσων.* Gobler. et Felckm. 1. *κρεῖσσον*; mendose. Editi et alii *οὐ κρείττων.*

g. Seguer. *ὅταν τις ταῦτα.* Reg. *ταῦτα* omittit. Ibidem Felckm. 5. *παραβάλλῃ.* Editio Commel. et alii *παραβάλῃ.*

h. [Vd. supra p. 262. not. 2.]

i. Seguer. *ὡς* omittit.

k. Seguer. *ὁ υἱός.*

P. 462. [a]ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ [b]πυρὸς φλόγα[1]).

58. Ἰδοὺ τῶν μὲν γενητῶν τὸ ποιεῖσθαι, καὶ ταῦτα ποιήματα εἶναι λέγει· πρὸς δὲ τὸν υἱὸν οὐ ποίησιν οὐδὲ τὸ γενέσθαι ἀλλὰ τὸ ἀΐδιον καὶ [c]τὸ βασιλέα καὶ τὸ εἶναι δημιουργὸν προςφωνεῖ λέγων· ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ [d]διαμένεις[2]). ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ συνιδεῖν ἠδύναντο, εἴπερ ἤθελον, ὅτι ἄλλος μέν ἐστιν ὁ δημιουργῶν, ἄλλα δὲ τὰ δημιουργήματα, καὶ ὁ μὲν θεός ἐστι, τὰ δὲ [e]γενητά ἐστιν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιημένα. τὸ γὰρ λεγόμενον νῦν [f]αὐτοὶ ἀπολοῦνται οὐχ ὡς εἰς ἀπώλειαν ἐσομένης τῆς κτίσεώς φησιν, ἀλλ' ἵνα ἀπὸ τοῦ τέλους [g]τὴν τῶν γενητῶν δείξῃ φύσιν. τὰ γὰρ δυνάμενα ἀπολέσθαι, κἂν μὴ ἀπώληται διὰ τὴν χάριν τοῦ πεποιηκότος ταῦτα, ὅμως ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ τὸ μὴ εἶναί ποτε αὐτὰ μαρτυρεῖται. διὰ τοῦτο γοῦν, ὡς τούτων τοιαύτην ἐχόντων τὴν φύσιν, λέγεται ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὸ σὺ δὲ [h]διαμένεις, ἵνα τὸ ἀΐδιον αὐτοῦ δειχθῇ· οὐ γὰρ ἔχων τὸ δύνασθαι ἀπολέσθαι, ὥςπερ ἔχει τὰ γενητά, ἔχων δὲ τὸ διαμένειν ἀεί, ἀλλότριον μέν ἐστιν αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, ἴδιον δὲ τὸ ἀεὶ εἶναι καὶ [i]συνδιαμένειν σὺν τῷ πατρί. εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα γράψας ἦν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, κἂν ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ πάσης [k]τῆς γραφῆς ἀληθῶς ἐκωλύοντό τι τοιοῦτον φαντάζεσθαι περὶ τοῦ λόγου. ἐπειδὴ δὲ αὐτός τε ἔγραψε καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται [l]γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὢν ὁ υἱός, καὶ αὐτὸς μὲν δημιουργός, τὰ δὲ δημιουργεῖται παρ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαύγασμα καὶ λόγος καὶ εἰκὼν καὶ σοφία τοῦ πατρός ἐστι, τὰ δὲ γενητὰ κάτω που τῆς τριάδος [m]ἐστὶ παραστήκοντα καὶ δουλεύοντα· ἑτερογενὴς ἄρα καὶ ἑτεροούσιός ἐστιν ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν, καὶ μᾶλλον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιος καὶ ὁμοφυὴς τυγχάνει. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς οὐκ εἴρηκεν· ὁ πατήρ μου [n]κρείτ-

1) Hebr. 1, 5. 7. 2) Hebr. 1, 8. 10. 11.

a. Seguer. Gobler. et Felckman. 1. addunt *ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Sed Gobler. et Felckm. 1. habent *ἐγέννησά σε.* Ea autem ab aliis et editis desunt.

b. Seguer. *πῦρ φλέγον.* Mox Felckm. 5. *γεννητῶν.*

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ βασιλέα.*

d. Seguer. *διαμενεῖς.* At alii et editi *διαμένεις.*

e. Felckm. *γεννητά.*

f. Sic Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 5. At editi *αὐτό* mendose. Ibid. Seguer. Reg. Basil. et Anglic. *οὐχ ὡς εἰς ἀπώλειαν.* Editi et alii *οὐκ εἰς ἀπώλειαν.* Mox mss. *κτίσεώς φησιν.* Editi *κτίσεως φύσιν* mendose.

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ut et Anglic. in margine *τὴν ἀρχὴν τῶν γενητῶν δείξῃ.* Paulo post Seguer. *κἂν μὴ*

lorum dixit unquam: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et ad P. 462. *Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis.*

58. Fieri ergo proprium est rerum factarum, quas opera esse dicit. At cum de Filio loquitur, non utitur factionis vocabulo nec fieri ait, sed eum aeternum, regem et creatorem hisce verbis agnoscit: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi, et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes.* Ex quibus, si vellent isti, perspicere possent, alium esse opificem et alia opera, illum nimirum esse Deum, haec facta esse et ex nihilo producta. Nam quod hîc dicitur: *ipsi peribunt,* non ita dictum est quasi periturae sint res creatae, sed ut rerum factarum naturam a fine indicaret. Nam quae perire possunt, licet beneficio effectoris non pereant, tamen ex nihilo sunt facta, eaque aliquando non fuisse ipsa testantur. Quia igitur ea est illorum natura, idcirco de Filio dicitur: *Tu autem permanes*, ut eius inde ostendatur aeternitas. Nam quia interire non potest, ut possunt res factae, sed potius vim habet semper permanendi, hinc alienum quidem est de ipso dici: Non fuit priusquam esset genitus: at proprium eius est, semper esse et cum Patre permanere. Etsi autem Apostolus Epistolâ ad Hebraeos haec non scripsisset, ex aliis tamen eiusdem Epistolis atque ex universa alia Scriptura talia de Verbo comminisci sane prohiberentur. Ceterum quandoquidem ipse quoque scripsit et supra ostendimus, Filium ex natura Patris esse genitum, et illum quidem esse effectorem, res autem alias ab eo effici, illum esse splendorem, Verbum, imaginem et sapientiam Patris, res vero factas infra Trinitatem assistere et servire; alius ergo generis et naturae est Filius quam rerum factarum, ac potius proprius est substantiae Patris eandemque ac ille naturam habet. Hinc enim et ipse Filius non dixit: *Pater meus praestantior me est*, ne quis eum alium a Patris natura esse suspicaretur, sed *maior* dixit,

ἀπολύηται. Basil. Gobler. Felckm. 1. et Regius *ἀπόλυνται.* Anglic. *ἀπόλλυνται.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅμως ἐκ τῶν μὴ ὄντων γέγονε.*

h. Seguer. *διαμενεῖς.* Alii et editi *διαμένεις.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm 1. *ἔχων τὸ δύνασθαι.* Editi et alii *ἔχει τὸ δύνασθαι.* Paulo post Seguer. *αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι οὐκ ἦν* etc. In aliis et editis deest *τό.*

i. Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et Felckman. 1. *διαμένειν σὺν τῷ πατρί.* Ceteri et editi *συνδιαμένειν πατρί.*

k. Seguerian. *πάσης τῆς ἄλλης θείας γραφῆς ἐκωλύοντο τοιοῦτόν τι φαντάζεσθαι περὶ τοῦ υἱοῦ.* Basil. Gobler. et Felckm. 1. et Reg. *τι τοιοῦτον.* Item Gobler. et Felckm. 1. *περὶ τοῦ υἱοῦ.*

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *γέννημα* et *ὤν*, moxque habent *δημιουργεῖ.*

m. Seguer. Reg. Felckm. 1. et 5. *ἐστί.* Editi et alii *εἰσί.*

n. Sic Reg. et Seguerian. Ceteri vero et editi *μου κρείττων ἐστίν.* Ibid. Segu. *ξένον τις τῆς.* Editi et alii *ξένον τῆς.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *ὑπολάβωσιν.*

P. 462. των μου ἐστίν[1]), ἵνα μὴ ξένον τις τῆς ἐκείνου φύσεως αὐτὸν ὑπο-
P. 463. λάβοι, ἀλλὰ μείζων εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς γέννησιν· πλὴν ὅτι καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν μείζων ἐστὶν ἔδειξε πάλιν τὴν τῆς οὐσίας ἰδιότητα.

59. Καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ αὐτὸς οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου προηγουμένως [a]συγκρῖναι θέλων πρὸς τὰ γενητὰ ἔλεγε· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· [b]ἀσύγκριτος γάρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ λόγου βλέπων καὶ τὴν τότε παρ᾽ αὐτοῦ γενομένην οἰκονομίαν, ἠθέλησε δεῖξαι οὐχ ὅμοιον εἶναι [c]τοῦτον τοῖς πρότερον, ἵνα ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρει τοῦ προαποσταλέντων παρ᾽ αὐτοῦ, τοσούτῳ καὶ πλέον ἡ [d]παρ᾽ αὐτοῦ καὶ δι᾽ αὐτοῦ γενομένη χάρις κρείττων τῆς δι᾽ ἀγγέλων διακονίας γένηται. δούλων μὲν γὰρ ἦν ἀπαιτεῖν μόνον τοὺς καρπούς, υἱοῦ δὲ καὶ δεσπότου χαρίσασθαι τὰς ὀφειλὰς [e]καὶ μεταθεῖναι τὸν ἀμπελῶνα. καὶ τὰ ἐπιφερόμενα γοῦν παρὰ τοῦ ἀποστόλου δείκνυσι τὴν διαφορὰν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ [f]γενητὰ λέγοντος· διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως προσέχειν ἡμᾶς τοῖς ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν. εἰ γὰρ ὁ δι᾽ ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν, πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥ τις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι [g]διὰ τοῦ κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη[2]). εἰ δὲ τῶν γενητῶν εἷς ἦν ὁ υἱός, οὐ κρείττων αὐτῶν ἦν, [h]οὔτε ἐν τῇ παρακοῇ τὸ μεῖζον τῆς τιμωρίας δι᾽ αὐτὸν ἀπέκειτο. οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ διακονίᾳ τῶν ἀγγέλων ἐνῆν καθέκαστον αὐτῶν τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον ἐν τοῖς παραβαίνουσιν, ἀλλ᾽ εἷς ἦν ὁ νόμος καὶ μία ἡ κατὰ τῶν [i]παραβαινόντων ἐκδικία. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστι τῶν γενητῶν ὁ λόγος, ἀλλ᾽ υἱὸς τοῦ πατρὸς, διὰ τοῦτο ὅσῳ κρείττων αὐτὸς καὶ τὰ δι᾽ αὐτοῦ κρείττονα καὶ [k]παρηλλαγμένα ἐστί, τοσούτῳ καὶ ἡ [k]τιμωρία χείρων γένοιτο. θεασάσθωσαν γοῦν τὴν διὰ τοῦ υἱοῦ χάριν, καὶ ἐπιγνώτωσαν καὶ ἐκ τῶν ἔργων μαρτυρούμενον αὐτόν, ὅτι τῶν μὲν γενητῶν ἄλλος ἐστί, μόνος δὲ αὐτὸς [l]υἱὸς ἀληθινὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ. ὁ νόμος δὲ δι᾽ ἀγγέλων ἐλαλήθη, καὶ οὐδένα τετελείωκε[3]) δεόμενος

1) Ioan. 14, 28. 2) Hebr. 2, 1—3. 3) Hebr. 7, 19.

a. Seguer. et Felckman. 5. συγκρῖναι. Editi et alii διακρῖναι.

b. Sic Seguer. Idemque mox et Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Basil. ἀσύγκριτον γὰρ ἀληθῶς μᾶλλον. Editi et alii ἀσύγκριτον γάρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο ἐστίν.

c. Sic Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 5. At alii et editi τοῦτο. Ibid. Seguer. ἵν᾽ ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρῃ.

d. Seguer. παρ᾽ αὐτοῦ. Editi et alii παρὰ τούτου. Regius et Felckman. 5. παρὰ τούτου καὶ διὰ τούτου. Ibidem Seguer. κρείττω.

e. Seguer. μετατιθέναι.

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero cum edit. Commel. γεννητά.

g. Basil. ὑπὸ τοῦ κυρίου. Paulo post

non quidem magnitudine quadam aut tempore, sed quia ex ipso Patre P. 463. gignitur. Quin etiam cum dixit: *maior est*, naturae proprietatem ostendit.

59. Et vero ipse Apostolus, non ut Verbi naturam cum rebus factis potissimum compararet, dixit: *Tanto praestantior factus Angelis*. Namque simul comparari non queunt, cum sint inter se diversae. Sed ad corporeum Verbi adventum et ad dispensationem eius attendens indicare voluit, ipsum aliorum, qui antecesserant, simile non esse, ut quantum naturâ ab iis, quos antea miserat, differt, tanto etiam longeque praestantior esse intelligeretur gratia, quae ab ipso et per ipsum datur, quam Angelorum administratio. Siquidem servorum erat fructus duntaxat reposcere, at Filii et Domini erat debita donare et vitem transferre. Unde ea, quae subiicit Apostolus, differentiam, quae Filium inter et res factas intercedit, demonstrant. *Propterea*, inquit, *oportet nos maxime attendere ad ea, quae audivimus, ne forte effluamus. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis praevaricatio et inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quae cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est.* Quod si Filius esset e rebus factis, non illis sane esset praestantior, neque maiori supplicio propter eum puniretur inobedientia. Nec enim in administratione Angelorum pro singulis illorum maius vel minus erat in his, qui peccabant, sed lex erat una unaque in peccantes animadversio. Quia vero Verbum non est e rebus factis, sed est filius Patris, idcirco quanto praestantior est, et ea, quorum auctor ipse est, praestantiora sunt et ab aliis diversa, tanto etiam gravius esse debet supplicium. Itaque datam per Filium considerent gratiam, eumque ex suis operibus agnoscant vere alium esse a rebus factis, solumque illum verum Filium in Patre esse et Patrem in ipso. Discant legem ab Angelis promulgatam esse, sed neminem reddidisse perfectum, quippe quae, ut docet Paulus, Verbi ad-

Seguer. *εἰ τῶν γενητῶν ὁ υἱὸς ἦν, οὔτε κρείττων.* Gobler. et Felckm. 1. *εἰ δὲ τῶν γενητῶν ὁ υἱὸς ἦν, οὐ κρείττων.*

h. Seguer. *οὔτε ἐν τῇ.* Reg. *οὐδὲ ἐν τῇ.* Basil. et Anglic. *οὐδὲν τῇ.* Alii et editi *οὐδὲ τῇ.* Mox Seguer. *οὔτε γάρ* et paulo post *ἐνῆν τὸ καθέκαστον αὐτῶν μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *παραβαινόντων.* Alii et editi *παρακουόντων.* Paulo post Seguerian. *ἀλλ' υἱὸς τοῦ πατρός, διάτοι τοῦτο.* Ceteri et editi *ἀλλ' υἱός ἐστι τοῦ πατρός, διὰ τοῦτο.*

k. Sic Seguer. At alii et editi *τιμωρία ἂν γένοιτο.* Paulo post Seguer. *τὴν διὰ τοῦ υἱοῦ χάριν.* Editi et alii *τὴν διὰ τοῦ χριστοῦ χάριν.* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἐπιγνώτωσαν ἐκ τῶν ἔργων.*

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *υἱός.* Paulo post Seguer. *ὁ νόμος δι' ἀγγέλων.*

P. 463. τῆς τοῦ λόγου ἐπιδημίας, ὥς εἴρηκεν ὁ Παῦλος, ἡ δὲ τοῦ λόγου ἐπιδημία τετελείωκε τὸ ἔργον τοῦ πατρός. καὶ τότε μὲν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν[1]), ἡ δὲ τοῦ λόγου παρουσία κατήργησε τὸν θάνατον, καὶ οὐκέτι μὲν ἐν τῷ Ἀδὰμ [a] πάντες ἀποθνήσκομεν, ἐν δὲ τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα. καὶ τότε μὲν
P. 464. ἀπὸ [b] Δὰν μέχρι Βηρσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο, καὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ἦν ὁ θεός, νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ [c] φθόγγος αὐτῶν[2]), καὶ πᾶσα ἡ γῆ πεπλήρωται τῆς περὶ θεοῦ γνώσεως, οἵ τε μαθηταὶ ἐμαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πεπλήρωται νῦν τὸ γεγραμμένον· ἔσονται πάντες διδακτοὶ θεοῦ[3]). καὶ τότε μὲν τύπος ἦν τὰ δεικνύμενα, ἄρτι δὲ ἡ ἀλήθεια πεφανέρωται· καὶ τοῦτο πάλιν αὐτὸς ὁ ἀπόστολος μετὰ ταῦτα φανερώτερον [d] ἐξηγεῖται λέγων· κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος [e] Ἰησοῦς[4]), καὶ πάλιν· νὺν δὲ διαφορωτέρας τετύχηκε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται[5]), καί· [f] οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος[6]), καὶ αὖθίς φησιν· ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τούτοις καθαρίζεσθαι, αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσι θυσίαις [g] παρὰ ταύτας[7]). τὸ ἄρα κρεῖττον καὶ νῦν καὶ δἰ ὅλων τῷ κυρίῳ ἀνατίθησι, τῷ κρείττονι καὶ ἄλλῳ παρὰ τὰ γενητὰ τυγχάνοντι. κρείττων γὰρ ἡ δἰ αὐτοῦ θυσία, κρείττων ἡ ἐν αὐτῷ ἐλπίς, καὶ αἱ δἰ αὐτοῦ ἐπαγγελίαι οὐχ ὡς πρὸς μικρὰ μεγάλαι συγκρινόμεναι, ἀλλ [h] ὡς ἄλλαι πρὸς ἄλλα τὴν φύσιν τυγχάνουσαι, ἐπεὶ καὶ ὁ ταῦτα οἰκονομήσας κρείττων τῶν γενητῶν ἐστι.

60. Καὶ τὸ λεγόμενον πάλιν γέγονεν ἔγγυος [i] τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐγγύην τὴν παρ᾽ αὐτοῦ γενομένην σημαίνει. ὡς γὰρ λόγος ὢν σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ γενέσθαι τῇ σαρκὶ λογιζόμεθα (γενητὴ γάρ ἐστιν αὕτη καὶ κτιστὴ [k] τυγχάνει οὖσα), οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ γέγονεν, ἵνα τοῦτο κατὰ δεύτερον σημαινόμενον ἐκλάβωμεν, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον. καὶ γνῶσιν οἱ φιλονεικοῦντες ὅτι καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς κακονοίας ἑαυτῶν ἐκπίπτουσιν, ἀκουέτωσαν ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι σημαίνει ὁ Παῦλος, ὁ εἰδὼς αὐτὸν υἱὸν καὶ σοφίαν καὶ ἀπαύγασμα καὶ εἰκόνα τοῦ πατρός, ἀλλ᾽ εἰς τὴν τῆς διαθήκης διακονίαν τὸ γενέσθαι καὶ νῦν λογίζεται, καθ᾽ ἣν ὁ

1) Rom. 5, 14. 2) Psal. 19 [18. LXX.], 8. et Rom. 10, 18. 3) Esa. 54, 13. et Ioan. 6, 45. 4) Hebr. 7, 22. 5) Hebr. 8, 6. 6) Hebr. 7, 19. 7) Hebr. 9, 23.

a. Seguer. omittit πάντες.
b. Sic Reg. At Seguerian. ἀπὸ Δάμ. Basil. Anglic. et editi ἀπὸ Ἀδάμ.
c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐξῆλθεν ὁ νόμος, καὶ πᾶσα. Mox Seguer. οἵ τε μαθηταὶ ἐμαθήτευσαν. Alii et editi οἱ δὲ μαθηταὶ ἐμαθητεύσαντο.
d. Seguer. et Reg. ἐξηγεῖται. Editi et alii ἐξηγεῖτο.
e. Sic Seguer. Gobler. et Felckman. 1.

ventu indigeret. At Verbi adventus Patris opus perfecit. Hinc antea P. 463.
ab Adam ad Moysem mors quidem *regnavit*, sed Verbi praesentia mortem penitus destruxit, nec amplius in Adam morimur, sed omnes in Christo vita donamur. Praeterea antea a Dan usque ad Bersabee lex divulgabatur, atque in sola Iudaea notus erat Deus; nunc autem P. 464.
in omnem terram exivit sonus eorum, et omnis terra Dei cognitione est repleta, gentesque universas edocuere Discipuli, ac denique hoc tempore illud Scripturae impletum est: *Erunt omnes docti a Deo.* Etenim quae tunc quidem apparebant, merae erant figurae, nunc autem ipsa patefacta veritas est, quod Apostolus postea luculentius ipse explicat his verbis: *In tantum praestantioris testamenti sponsor factus est Iesus*, et rursus: *Nunc autem excellentius sortitus est ministerium, quanto et praestantioris testamenti mediator est, quod in praestantioribus promissionibus sancitum est. Nam nihil ad perfectionem adduxit lex, sed erat introductio spei praestantioris*, et paulo post: *Necesse est ergo exemplaria caelestium his mundari, ipsa autem caelestia praestantioribus hostiis quam istis.* Vocem igitur *praestantioris* hic et per totum Epistolae contextum Domino, qui praestantior et alius est a rebus factis, attribuit. Siquidem praestantius est sacrificium, quod per ipsum peragitur, praestantior spes, quae in eo collocatur, ac promissa, quae nobis per illum sunt facta, non ut magna cum parvis comparantur, sed ut diversa ab aliis naturâ, quia is, qui ista administravit, rebus factis est praestantior.

60. Iam vero quod dicitur: *factus est sponsor*, sponsionem, quam ille pro nobis fecit, significat. Quemadmodum enim ille, cum Verbum esset, caro factus est, hocque, quod dicimus factum esse, carni adscribimus (haec enim facta et creata est), ita etiam haec dictio *factus est* iuxta secundam significationem hic est intelligenda, quatenus videlicet factus homo est. Noverint proinde pertinaces homines, vanum quoque pravum hoc illorum commentum esse; audiant Paulum, cui perspectissimum erat, eum et Filium ac sapientiam, splendoremque et imaginem Patris esse, minime his verbis significare eius factam fuisse naturam, sed eam dictionem referre ad testamenti administra-

et mox cum Reg. *τετύχηκε λειτουργίας.* Alii et editi *ἔγγυος ὁ υἱός* et *τέτυχε λειτουργείας.*

f. Basil. *οὐδὲν δὲ ἐτελείωσεν.*

g. Anglican. *παρὰ ταῦτα· τὸ ἄρα κρείττων.*

h. Reg. *ὡς ἄλλων.* Mox idem et alii mss. *πρὸς ἄλλα.* Editi *πρὸς ἄλλας.*

i. Sic mss. At editi addunt *καί* post *ἔγγυος.* Paulo post Seguer. *σὰρξ γέγονε.*

k. Sic Seguer. At alii et editi *τυγχάνουσα.* Seguer. *καὶ ἐνταῦθα γέγονεν, ἵνα καὶ τοῦτο.*

P.464. ποτὲ βασιλεύων θάνατος κατηργήθη. καὶ γὰρ καὶ κατὰ [a]τοῦτο κρείττων ἡ δι᾿ αὐτοῦ διακονία γέγονεν, ὅτι καὶ τὸ ἀδυνατὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ[1]), ἐκστήσας ἀπ᾿ αὐτῆς τὸ παράπτωμα, ἐν ᾧ διαπαντὸς ᾐχμαλωτίζετο, ὥςτε μὴ δέχεσθαι τὸν θεῖον νοῦν· τὴν δὲ σάρκα δεκτικὴν τοῦ λόγου κατασκευάσας ἐποίησεν ἡμᾶς μηκέτι [b]κατὰ σάρκα περιπατεῖν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα[2]), καὶ πολλάκις
P.465. λέγειν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκί, ἀλλ᾿ ἐν πνεύματι, καὶ ὅτι ἦλθεν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς εἰς τὸν κόσμον, οὐχ᾿ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ᾿ ἵνα [c]πάντας λυτρώσηται, καὶ σωθῇ ὁ κόσμος δι᾿ αὐτοῦ[3]). τότε μὲν γὰρ ὡς ὑπεύθυνος ὁ κόσμος ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ νόμου, ἄρτι δὲ ὁ λόγος εἰς ἑαυτὸν ἐδέξατο τὸ κρῖμα, καὶ τῷ σώματι παθὼν ὑπὲρ πάντων σωτηρίαν τοῖς πᾶσιν ἐχαρίσατο. [d]τοῦτο δὲ βλέπων κέκραγεν Ἰωάννης· ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο[4]). κρείττων δὲ ἡ χάρις ἢ ὁ νόμος καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ τὴν σκιάν.

61. [e]Τὸ οὖν κρείττων, ὥςπερ εἴρηται, οὐχ οἷόν τε ἦν δι᾿ ἑτέρου τινὸς γενέσθαι ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦ καθημένου ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός. τί δὲ τοῦτο σημαίνει ἢ τὸ γνήσιον τοῦ υἱοῦ, [f]καὶ τὴν θεότητα τοῦ πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ υἱοῦ; τήν τε γὰρ τοῦ πατρὸς βασιλείαν βασιλεύων ὁ υἱὸς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θρόνον τῷ πατρὶ κάθηται, καὶ τῇ τοῦ πατρὸς θεότητι θεωρούμενος θεός ἐστιν ὁ λόγος, [g]καὶ ὁ βλέπων τὸν υἱὸν βλέπει τὸν πατέρα, καὶ οὕτως εἷς θεός ἐστιν. ἐκ δεξιῶν γοῦν καθήμενος ἀριστερὸν οὐ ποιεῖ τὸν πατέρα, ἀλλ᾿ ὅπερ ἐστὶ δεξιὸν καὶ τίμιον ἐν τῷ πατρὶ, τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἔχει καὶ λέγει· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι[5]). διὰ τοῦτο γὰρ καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν ὁ υἱὸς ὁρᾷ τὸν πατέρα καὶ [h]αὐτὸς ἐκ δεξιῶν, κἂν ὡς ἄνθρωπος γενόμενος λέγῃ· [i]προωρώμην τὸν κύριόν μου ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν ἵνα μὴ σαλευθῶ[6]). δείκνυται γὰρ πάλιν καὶ ἐν τούτῳ ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ [k]ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. δεξιοῦ γὰρ ὄντος τοῦ πατρός, ἐν τῷ δεξιῷ ἐστιν ὁ υἱός, καὶ καθημένου τοῦ υἱοῦ ἐκ δεξιῶν, ὁ πατήρ ἐστιν ἐν τῷ υἱῷ. καὶ οἱ μὲν ἄγγελοι διακονοῦσιν ἀνερχόμενοι καὶ

1) Rom. 8, 3. 2) Rom. 8, 4. 3) Ioan. 3, 17. 4) Ioan. 1, 17 5) Ioan. 16, 15. 6) Psal. 16 [15. LXX.], 8.

a. Sic Seguer. et Anglic. At Reg. Basil. et Felckm. 5. *καὶ τούτῳ*. Editi et alii *καὶ τοῦτο*. Paulo post Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἀδύνατον*. At alii et editi *δυνατόν*; mendose.
b. *κατά* abest a Seguer. Gobleriano et Felckm. 1. Paulo post Seguer. et Basil. *πολλάκις λέγειν*. Ceteri et editi *πολλάκις λέγει*. Ibidem Seguer. *ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν*.
c. Felckm. 2. cum editis *πάντα*. Alii omnes mss. *πάντας*.
d. Seguer. *τοῦτο βλέπων*.

tionem, qua scilicet mors, quae olim regnaverat, destructa est. Si- P. 464. quidem ea ratione eius administratio praestantior facta est, quia *quod lex facere non poterat, ubi per carnem infirma erat, fecit Deus misso Filio suo in similitudine carnis peccati, et de peccato condemnavit peccatum in carne*, remoto ab ea delicto, quo captiva perpetuo tenebatur, adeo ut divinum sensum non valeret recipere. Cum autem carnem dignam reddidit quae Verbum reciperet, fecit, ut nos non amplius secundum carnem sed secundum spiritum ambularemus, saepeque dicamus: Nos vero non sumus in carne, sed in spiritu, et quia venit P. 465. Dei Filius in mundum, *non ut iudicaret mundum*, sed ut omnes redimeret, et *mundus per ipsum servaretur*. Tunc enim mundus tanquam reus a lege iudicabatur, nunc vero Verbum in se suscepit iudicium et corpore pro omnibus patiendo salutem donavit omnibus. Quod cum exploratum haberet Iohannes, exclamabat: *Lex per Moysem data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est*. Praestantior autem est gratia quam lex et veritas quam umbra.

61. Hoc ergo quod *praestantioris* vocabulo exprimitur, quemadmodum dictum est, per alium fieri non poterat nisi per Filium, qui ad dexteram Patris sedet. Quid autem istud significat, nisi verum illum esse Filium, eandemque Patris et Filii esse divinitatem? Quia enim eodem Patris regno potitur Filius, in eodem similiter throno quo Pater sedet, cumque ipse Patris divinitate videatur, hinc sane Deus est Verbum, et qui videt Filium, Patrem videt, atque hoc pacto unus est Deus. Itaque a dextris sedens sinistrum non reddit Patrem, sed quod dextrum et honorabile est in Patre, hoc etiam habet Filius, qui ipse ait: *Omnia quaecunque habet Pater, mea sunt*. Quocirca Filius a dextris Patris sedens videt ipse similiter Patrem a dextris sedentem, quamvis ut homo factus dicat: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quia a dextris est mihi, ne commovear*. Inde enim etiam palam fit, et Filium in Patre et Patrem in Filio esse. Quamvis enim dexter est Pater, a dextris tamen etiam est Filius, et Filio a dextris sedente, in Filio est ipse Pater. Et Angeli quidem ascen-

e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *τὸ δὲ κρείττων*.

f. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglican. et Felckm. 5. In aliis vero et editis desunt haec verba: *καὶ τὴν θεότητα τοῦ πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ υἱοῦ*.

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ βλέπων*. Mox Seguer. *καὶ οὗτος εἷς*.

h. Sic Seguer. At alii et editi *αὐτόν*.

i. Sic Seguer. Editi vero *προωρώμην τὸν κύριον, ὅτι ἐκ δεξιῶν μοῦ ἐστὶ διαπαντός*. Paulo post Seguer. *ὡς ὁ υἱός*. Editi et alii *ὡς υἱός*. Mox Goblerian. et Felckman. 1. *καὶ ὁ πατήρ*. Alii et editi *καὶ πατήρ*.

k. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ πατήρ*. In aliis et editis *ὁ* deest.

P. 465. κατερχόμενοι, περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ φησι· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ [1]· καὶ ὅτε μὲν ἄγγελοι διακονοῦσι, λέγουσιν, [a] ὅτι ἀπεστάλην πρὸς σέ, καὶ κύριος ἐνετείλατο, ὁ δὲ υἱὸς κἂν λέγῃ ἀνθρωπίνως, [b] ὅτι ἀπεστάλην καὶ ἔρχεται τὸ ἔργον τελειῶσαι καὶ διακονῆσαι, λέγει ὅμως [c] ὡς λόγος καὶ εἰκὼν ὑπάρχων· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι, καί· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, καί· ὁ πατὴρ [d] ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς τὰ ἔργα ποιεῖ [2]· ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτῃ θεωρεῖ, ταῦτα τοῦ πατρός ἐστιν ἔργα. ἔστι μὲν οὖν ἱκανὰ ταῦτα δυσωπῆσαι τοὺς μαχομένους πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, εἰ δ' ὅτι γέγραπται· γενόμενος κρείττων, τὸ γενόμενος οὐ θέλουσιν ὡς περὶ [e] υἱοῦ λεγόμενον ἶσον ἀκοῦσαι γεγενῆσθαι καὶ ἔστιν, ἢ διὰ τὸ γεγενῆσθαι τὴν κρείττονα διακονίαν τὸ γενόμε-
P. 466. νος λαβεῖν καὶ νοεῖν ὥσπερ εἴπομεν, ἀλλὰ νομίζουσιν ἐκ ταύτης τῆς λέξεως γενητὸν εἰρῆσθαι τὸν λόγον· ἀκουέτωσαν συντόμῳ λόγῳ ταῦτα πάλιν, ἐπειδὴ τῶν [f] εἰρημένων ἐπελάθοντο.

62. Εἰ μὲν ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ὁ υἱός, [g] ἔστω καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἐπ' ἐκείνων τὸ γενόμενος, καὶ μηδὲν αὐτῶν κατὰ τὴν φύσιν διαφερέτω· ἀλλ' ἔστωσαν [h] ἢ καὶ οὗτοι υἱοὶ ἢ κἀκεῖνος ἄγγελος, καὶ κοινῇ πάντες καθεζέσθωσαν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός, ἢ μετὰ πάντων καὶ ὁ υἱὸς [i] παρεστηκέτω ὡς λειτουργικὸν πνεῦμα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενος [3]) καὶ αὐτὸς [k] ὁμοίως ἐκείνων. εἰ δὲ διΐστησιν ὁ Παῦλος τὸν υἱὸν ἀπὸ τῶν γενητῶν λέγων· τίνι γὰρ εἶπέ ποτε [l] τῶν ἀγγέλων, υἱός μου εἶ σύ; καὶ οὗτος μὲν δημιουργεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, αὐτοὶ δὲ παρ' αὐτοῦ γίνονται, καὶ αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ πατρὸς καθέζεται, οἱ δὲ [m] παρεστήκασι λειτουργοῦντες· τίνι πάλιν οὐκ ἔστι φανερόν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ λόγου [n] ἔλεγε τὸ γενόμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης διακονίας; ὡς γὰρ λόγος ὢν γέγονε σάρξ, οὕτω γενόμενος ἄνθρωπος γέγονε τοσούτῳ κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων γενομένης διακονίας, ὅσῳ διαφέρει δούλων [o] υἱὸς καὶ δὲ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων. ὥστε παυσάσθωσαν ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ γενόμενος, οὐκ ἔστι γὰρ τῶν γενητῶν, καὶ γνώτωσαν ὅτι

1) Hebr. 1, 6. 2) Ioan. 14, 10. 9. 10. 3) Hebr. 1, 14. 4) Hebr. 1, 5.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt ὅτι.

b. Gobler. et Felckm. 1. ἀνθρωπίνως, ἐστάλην. Basil. ἀπεστάλη: Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ ἔρχεται. Editi et alii καὶ εὔχεται.

c. ὡς abest a Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Mox iidem ἐν ἐμοί ἐστι. In aliis et editis deest ἐστί.

d. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri autem et editi ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, τὰ ἔργα ποιεῖ. Ibid. Seguer. ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτῃ. In aliis et editis deest ταύτῃ.

e. Seguer. περὶ Ἰησοῦ. Mox Seguer. Gobler. et Felckman. 1. γεγενῆσθαι τὸν κρείττονα. Felckm. 5. item γεγενῆσθαι. Alii et editi γενέσθαι τὸν κρείττω.

f. Seguer. προειρημένων. Ibid. Basil. Anglic. et Felckm. 5. ἐπέλαθον.

dendo et descendendo ministrant, de Filio autem dicit: *Et adorent* P.465. *eum omnes Angeli Dei.* Insuper cum Angeli ministrant, aiunt: Missus sum ad te, et: Dominus praecepit. At Filius, licet ut homo dicat, se missum esse et venisse ad opus perficiendum et administrandum, tamen ut Verbum et imago ait: *Ego in Patre et Pater in me est*, et: *Qui vidit me, Patrem vidit*, et: *Pater in me manens ipse facit opera.* Nam quae in ista videntur imagine, ea ipsa sunt Patris opera. Haec igitur satis sunt ad veritatis hostes pudore afficiendos. Quod si, quia scriptum est *praestantior factus*, nolunt hanc vocem *factus* ita intelligi de Filio, ut idem sit ac si diceretur *factus est* et *est*; vel quod eius administratio praestantior aliis facta fuerit, uti diximus, sed hoc P.466. ex vocabulo arbitrantur factum dici Verbum, haec iterum breviter audiant, quandoquidem quae supra disputavimus iam sunt obliti.

62. Si Filius unus ex Angelis est, aeque ipsi ac illis haec vox *factus* conveniat, nihilque natura ab illis differat; verum vel ipsi sint filii vel ille sit Angelus, omnesque pariter ad dexteram Patris sedeant, vel cum omnibus assistat quoque ipse Filius tanquam spiritus administer, in administrationem ut illi missus. At vero si Paulus Filium a rebus factis hisce verbis discriminet: *Cui enim Angelorum dixit unquam: Filius meus es tu?* praeterea si caelum ille et terram creat, hique ab eo fiunt, si ille cum Patre sedet, hi autem ministrantes assistunt; cui non perspicuum est, nequaquam de Verbi substantia vocem *factus* intelligi ab Apostolo, sed de administratione, quae peracta per ipsum est? Nam quemadmodum, cum esset Verbum, caro factum est, ita factus homo tanto praestantior in administratione factus est Angelis, quantum filius a servis et opifex ab operibus differt. Desinant itaque vocem *factus* de natura Filii interpretari, nec enim est e rebus factis; sed agnoscant hoc vocabulo *factus* factam significari administrationem et dispensationem. Quomodo autem praestantior factus

g. Sic Seguer. qui mox cum Gobler. et Felckm. 1. *ἐπ᾽ αὐτῷ.* Alii et editi *ἔσται καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ.* Paulo post Seguer. *κατὰ φύσιν.*

h. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 5. At in aliis et editis *ἤ* deest. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckman. 1. *καὶ οὗτοι.* Editi aliique *καὶ αὐτοί.* Paulo post Basil. *παρακαθεζέσθωσαν.*

i. Seguer. Reg. et Felckm. 5. *παραστηκέτω.*

k. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editi *τὰς ἐκείνων ὁμοίας.*

l. Sic Seguer. et Reg. Ceteri autem et editi *τῶν* omittunt. Mox mss. *καὶ ουτος μέν.* Editi *καὶ αὐτὸς μέν.*

m. Seguer. *παρειστήκεισαν.*

n. Sic Seguer. At alii et editi *ἐλέγετο.*

o. Seguer. *δούλων ὁ υἱός, καὶ ὁ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων.* Basil. et Anglic. *δεδημιουργημένων.* Felckm. 5. et Reg. *δημιουργημάτων.* Editi *δημιουργημένων*; mendose. Ibid. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *παυσάσθωσαν.* Editi et alii *πανέσθωσαν.*

P. 466. τῆς διακονίας καὶ τῆς γενομένης οἰκονομίας σημαντικόν ἐστι τὸ γενόμενος. πῶς δὲ γέγονε κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ, κρείττων ὢν τῇ φύσει παρὰ τὰ γενητὰ, δείκνυσι τὰ προειρημένα, καὶ ἡγοῦμαι μὲν κἂν οὕτως αὐτοὺς αἰσχύνεσθαι. ἂν δ' ἄρα φιλονεικῶσιν, ἀκόλουθον ἂν εἴη πρὸς τὴν ἀλόγιστον αὐτῶν τόλμαν ὁμόσε χωρῆσαι [a] τούτοις, καὶ τὰ ὅμοια ῥητὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἰρημένα αντιθεῖναι τούτοις, ἵνα ἢ δυσωπηθέντες παύσωσιν [b] ἑαυτῶν τὴν γλῶτταν ἀπὸ κακῶν, ἢ γνῶσιν εἰς ὅσον βάθος εἰσὶν ἀνοίας. γέγραπται τοίνυν· γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ [c] εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαί με[1]), καὶ πάλιν· ἐγένετο κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι[2]), καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν ταῖς [d] θείαις γραφαῖς εὑρίσκεται. εἰ μὲν οὖν εἰς τὸν υἱὸν εἰρῆσθαι ταῦτα λέγουσιν (ὃ καὶ τάχα καὶ μᾶλλον ἀληθές ἐστιν), ἐπιγνώτωσαν ὅτι μὴ ὄντα γενητὸν αὐτὸν ἀξιοῦσι γενέσθαι βοηθὸν [e] ἑαυτοῖς καὶ οἶκον καταφυγῆς οἱ ἅγιοι, καὶ λοιπὸν τὸ γενόμενος καὶ τὸ ἐποίησε καὶ τὸ ἔκτισεν εἰς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν λαμβανέτωσαν. τότε γὰρ γέγονε βοηθὸς καὶ οἶκος καταφυγῆς, ὅτε τῷ σώματι [f] ἑαυτοῦ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον καὶ ἔλεγε· δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς[3]).

P. 467. 63. Ἂν δὲ εἰς τὸν πατέρα λέγωσιν εἰρῆσθαι τὰ [g] ῥητά, ἆρ' ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα γέγραπται τὸ γενοῦ καὶ τὸ ἐγένετο, τοσούτῳ ἐπιχειρήσουσιν, ὥς τε εἰπεῖν γενητὸν [h] εἶναι τὸν θεόν; ναὶ τολμήσουσιν, ὥςπερ καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα διαλογίζονται· φέρει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἀκολουθία τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ὑπονοεῖν, οἷα καὶ περὶ τοῦ λόγου [i] αὐτοῦ φαντάζονται. ἀλλὰ μὴ γένοιτο μηδὲ εἰς νοῦν ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἐλθεῖν τὸ τοιοῦτον. οὔτε γὰρ ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστιν, οὔτε τὸ γεγραμμένον [k] καὶ τὸ λεγόμενον ᾧδε γενοῦ καὶ ἐγένετο ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει, ἀλλὰ τὴν γενομένην βοήθειαν τοῖς δεομένοις. ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἀεὶ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι μετὰ ταῦτα γεγόνασι διὰ τοῦ λόγου, [l] ὅτε αὐτὸς ὁ πατὴρ ἠθέλησε· καὶ ἔστιν ὁ θεὸς ἀόρατος καὶ ἀπρόσιτος τοῖς γενητοῖς, καὶ μάλιστα τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις.

1) Psal. 31 [30. LXX.], 3. 2) Psal. 9, 10. 3) Matth. 11, 28.

a. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et 5. At Anglic. *διαχωρῆσαι τούτοις*. Alii et editi *χωρῆσαι τούτους*.
b. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi *αὐτῶν*.
c. Seguer. *καὶ οἶκον*. Mox Gobler. et Felckm. 1. omittunt *πάλιν*.
d. Seguer. omittit *θείαις* et paulo post *καί* ante *τάχα*.
e. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *αὐτοῖς*.
f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτοῦ*. Mox Seguer. *ἐπὶ τοῦ ξύλου*.
g. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ῥήματα*. Ibidem Seguer. *ἆρ' ἐπειδή*. Alii autem et editi *ἄρα ἐπειδή*. Mox Seguer. *τὸ γένου γέγραπται καὶ ἐγένου*. Gobler. et Felckm. 1. *γέγραπται καὶ ἐγένου, τοσοῦτον* etc.

fuerit in administratione, qui ipse naturâ praestantior est quam res factae, ea, quae supra diximus, manifesto ostendunt, indeque illos arbitror erubescere. Verum si contumaces esse pergent, e re fuerit insanae ipsorum occurrere temeritati, similiaque de ipso Patre dicta illis opponere, ut vel fracti pudore suam linguam a malis cohibeant, vel intelligant, in quantum devenerint inscitiae. Itaque scriptum est: *Fias mihi in Deum protectorem et in domum refugii, ut salvum me facias,* et rursus: *Factus est Dominus refugium pauperi,* et alia id genus, quae in divinis leguntur Scripturis. Quod si ista de Filio dicta esse contendent, quod forte vel etiam magis verum est, agnoscant Sanctos eum, qui res facta non erat, rogare, ut sibi adiutor et in domum refugii fieret, ac deinceps vocabula *factus*, *fecit* et *creavit* de corporea eius intelligant praesentia. Tunc siquidem adiutor et domus refugii factus est, cum nostra peccata suo corpore in lignum sustulit dixitque: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* P. 466.

63. Sin autem illas voces de Patre putant intelligi, num quia P. 467.
hic quoque scriptum est *Fias* et *factus est,* eo devenient impudentiae, ut Deum factum esse dicant? Ita sane id audebunt, quemadmodum idem de eius Verbo fingere non sunt veriti. Nam sequitur ex ipsorum dictis, ut eadem opinentur de Patre, quae de eius Verbo comminiscuntur. Verum absit, ut cogitatio tam impia in mentem fidelium unquam veniat. Nec enim Filius e rebus creatis est, nec quod hic scribitur *fias* et *factus est,* principium existendi significat, sed datum indigentibus adiutorium. Namque Deus et semper et idem est, homines autem per Verbum postea facti sunt, quando ipse voluit Pater; nec Deum videre aut ad eum accedere queunt res ullae factae, praesertimque homines in terris degentes. Quapropter cum infirmi homines eius implorant opem, cum vexati precantur auxilium, cum in-

h. Seguer. *εἶναι τὸν θεόν; καὶ τολμήσουσιν ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ.* Editi vero et alii *καὶ τολμήσουσιν ὡς περὶ τοῦ.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *διαλογίζονται. ἀλλὰ μὴ γένοιτο* omissis intermediis.

i. Sic Seguerianus. At in aliis et editis deest *αὐτοῦ.* Mox Seguerianus *ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἐλθεῖν.* Editi et alii *τινός ποτε τῶν πιστῶν παρελθεῖν.*

k. Sic Basil. Anglic. Gobler. et Felckman. 1. At Seguer. *γεγραμμένον λεγόμενον.* In editis et aliis deest *καὶ τὸ λεγόμενον.* Mox Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *γενομένην βοήθειαν.*

l. Seguerian. *ὅτε αὐτός.* Goblerian. et Felckm. 1. *ὅτ' αὐτός.* Alii et editi *ὡς αὐτός.* Mox Seguer. Reg. Goblerian. et Felckm. 1. *ἔστιν ὁ θεός.* Editi et aliique *ἔστι θεός.*

P.467. ὅταν τοίνυν ἀσθενοῦντες [a] οἱ ἄνθρωποι παρακαλῶσιν, ὅταν διωκόμενοι δέωνται βοηθείας, ὅταν ἀδικούμενοι προσεύχωνται, τότε φιλάνθρωπος [b] ὢν ὁ ἀόρατος ἐπιφαίνεται διὰ τῆς ἑαυτοῦ εὐεργεσίας, ἣν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ποιεῖται· καὶ λοιπὸν πρὸς τὴν χρείαν ἑκάστῳ γίνεται τὰ τῆς θεοφανείας, καὶ γίνεται τοῖς μὲν ἀσθενοῦσιν ἰσχύς, τοῖς δὲ διωκομένοις καταφυγὴ καὶ οἶκος σωτηρίας, τοῖς δὲ ἀδικουμένοις λέγει· ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι[1]). ὅπερ οὖν εἰς ἀντίληψιν [c] ἑκάστῳ διὰ τοῦ υἱοῦ γίνεται, τοῦτο τὸν θεὸν ἕκαστος ἑαυτῷ γεγενῆσθαι λέγει, ἐπειδὴ καὶ βοήθεια παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γίνεται. τοῦτο οἶδε καὶ ἡ συνήθεια τῶν ἀνθρώπων, [d] καὶ τοῦτο καὶ πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσει καλῶς εἰρῆσθαι. πολλάκις καὶ παρὰ ἀνθρώπων γέγονεν ἀνθρώποις βοήθεια, καὶ ὁ μὲν ἀδικουμένῳ συνέκαμεν, ὡς ὁ Ἀβραὰμ τῷ Λώτ[2]), ὁ δὲ διωκομένῳ τὸν οἶκον [e] ἠνέῳξεν, ὡς ὁ Ἀβδίας τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν[3]), καὶ ὁ μὲν τὸν ξένον ἀνέπαυσεν, ὡς ὁ Λὼτ τοὺς ἀγγέλους[4]), ὁ δὲ τοῖς δεομένοις [f] κεχορήγηκεν, ὡς ὁ Ἰὼβ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν[5]). ὥσπερ οὖν ἕκαστος τῶν εὖ παθόντων εἰ λέγοι· ὁ δεῖνά μοι γέγονε βοηθός, καὶ ἄλλος εἰ λέγοι· κἀμοὶ καταφυγὴ καὶ [g] τούτῳ χορηγός, λέγοντες δὲ ταῦτα οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως οὐδὲ τὴν οὐσίαν τῶν εὖ ποιησάντων σημαίνουσιν, ἀλλὰ τὴν [h] εἰς αὐτοὺς γινομένην παρ᾽ ἐκείνων εὐεργεσίαν· οὕτως ὅταν λέγωσι περὶ τοῦ θεοῦ οἱ ἅγιοι τὸ ἐγένετο καὶ τὸ γενοῦ, οὐκ ἀρχήν τινα γενέσεως σημαίνουσιν, ἄναρχος γὰρ καὶ οὐ γενητὸς ὁ θεός, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους παρ᾽ αὐτοῦ [i] γενομένην σωτηρίαν.

P.468. 64. Τούτου δὲ οὕτως νοουμένου, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ὅσα δ᾽ ἂν καὶ ὁσάκις ἂν λέγηται ἐγένετο καὶ γενοῦ, τὴν αὐτὴν διάνοιαν σώζειν, ὥστε [k] καὶ τὸ λεγόμενον γενόμενος κρείττων τῶν ἀγγέλων καὶ ἐγένετο ἀκούοντας μὴ ἀρχήν τινα [l] τοῦ γίνεσθαι ἐπινοεῖν τοῦ λόγου, μηδὲ ὅλως ἐκ τούτων γενητὸν αὐτὸν φαντάζεσθαι, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς διακονίας καὶ οἰκονομίας, [m] ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, νοεῖν τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Παύλου. ὅτε γὰρ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[6]), ἦλθέ τε ἵνα διακονήσῃ καὶ πᾶσι σωτηρίαν χαρίσηται, τότε ἡμῖν ἐγένετο σωτηρία καὶ ἐγένετο

1) Esa. 58, 9. 2) Genes. 14, 16. 3) 1. [3. LXX.] Reg. 18, 4. 4) Genes. 19, 3. 5) Iob. 29, 15. 6) Ioan. 1, 14.

a. *οἱ* deest in Segueriano.

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Reg. *ὢν ὁ ἀόρατος*. Ceteri et editi *ὢν ἀοράτως*. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *διὰ τῆς ἑαυτοῦ*. Editi *διὰ τῆς αὐτοῦ*.

c. Seguer. *ἑκάστῳ*. Editi et alii *ἑκάστου*. Ibid. Felckm. 5. *τοῦτον τὸν θεόν*. Item ibid. Seguer. *ἕκαστος αὐτῷ*. Gobler. et Felckm. 5. *ἕκαστος αὐτῶν*. Alii et editi *ἕκαστος ἑαυτῷ*.

d. *καί* deest in Seguer. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὁμολογήσει*. Alii et editi *ὁμολογήσειεν*.

e. Seguer. et Anglic. *ἤνοιξεν*.

f. Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Item Basil. Reg. et Anglic. habent *κεχο-*

iuria affecti orant, tunc ille, qui est invisibilis, cum perhumanus sit, P. 467. se praesentem suo beneficio exhibet, quod per proprium Verbum et in ipso tribuit, ac demum ad cuiusque utilitatem sese accommodat divina praesentia, ita ut infirmis fiat robur, afflictis refugium et domus salutis, hisque, qui patiuntur iniuriam, dicit: *Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum.* Quod igitur in protegendis singulis fit per Filium, hoc Deum sibi factum esse singuli testantur, quia per Verbum fit auxilium ab ipso Deo. Nec vero insolens est inter homines id loquendi genus, quod rectum esse nemo non fatebitur. Saepe siquidem hominibus adiutorium factum est ab hominibus. Nam alius illi, qui iniuriam accepit, opem tulit, ut Abraham Lot, alius domum persecutionem fugienti aperuit, ut Abdias filiis Prophetarum, alius peregrinum refecit, ut Lot Angelos, alius indigentibus suppeditavit necessaria, ut Iob his, qui quidpiam ab ipso petebant. Quemadmodum igitur si singuli, qui ab aliis acceperint beneficia, dixerint: Ille mihi factus est adiutor, vel: Mihi ille refugium et isti beneficus factus est distributor, non initium ortûs neque naturam eorum, qui bene de se mererentur, significarent, sed acceptum solummodo ab eis beneficium; similiter cum Sancti de Deo dicunt *factus est* et *fias,* nullum ortûs initium indicant, nam nec initium Deus habet ullum nec factus ipse est, verum his verbis significatur salus, quam hominibus comparavit.

64. Quibus ita intellectis efficitur, ut quotiescumque de Filio di- P. 468. citur *factus est* et *fias,* eodem explicetur modo, ita ut, cum ista audiunt *praestantior factus Angelis* et *factus est,* non aliquod nascendi principium Verbi effingant aut eum factum esse inde opinentur, sed illud Pauli dictum de administratione et dispensatione, cum homo factus est, intelligant. Cum enim *Verbum caro factum est et habitavit in nobis,* ac venit ut ministraret omnibusque impertiret salutem, tunc idem nobis factum est salus, factum est vita, factum est expiatio, tunc

ρήγηκεν. Editi et alii *τῷ δεομένῳ κεχωρήγηκεν.* Ibid. Reg. et Seguer. *ὡς ὁ Ἰώβ.* Ceteri et editi *ὡς Ἰώβ.*

g. Felckm. 5. *καὶ τούτων χορηγός.*

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εἰς ἑαυτοὺς γεγενημένην.* Seguer. ibidem omittit *παρ᾽ ἐκείνων.* Mox Seguer. *ὅταν περὶ θεοῦ λέγωσιν οἱ ἅγιοι τὸ, ἐγένετο, καὶ, ἐγένου.*

i. Seguer. *γινομένην.*

k. Seguer. et Reg. *καὶ τὸ λεγόμενον.* Ceteri et editi *τό* omittunt.

l. Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. At Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *τοῦ γενέσθαι.* Editi et alii utrumque omittunt. Mox Seguer. *καὶ ὅλως ὡς ἐκ τούτου τῶν γενητῶν.* Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὅλως ἐκ τούτων τῶν γενητῶν.*

m. Reg. hic omittit *ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος,* eaqne subiungit post *παρὰ τοῦ Παύλου.* Paulo post Seguer. *ἦλθε δὲ ἵνα.*

P. 468. ζωὴ καὶ ἐγένετο ἱλασμός, τότε ἡ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ οἰκονομία κρείττων γέγονε [a] τῶν ἀγγέλων, καὶ ἐγένετο ὁδὸς καὶ ἐγένετο ἀνάστασις. καὶ ὥςπερ τὸ γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν οὐκ οὐσίας γένεσιν σημαίνει αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὴν φιλανθρωπίαν, ὥςπερ εἴρηται, οὕτως καὶ νῦν τὸ γενόμενος κρείττων [b] τῶν ἀγγέλων καὶ ἐγένετο καὶ τοσούτῳ κρείττων γέγονεν ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου γενητὴν σημαίνει, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν γενομένην ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν, κἂν ἀχάριστοι τυγχάνωσιν οἱ αἱρετικοὶ καὶ φιλόνεικοι [c] πρὸς ἀσέβειαν.

[d] ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

1. Ἐγὼ μὲν ᾤμην τοὺς τῆς Ἀρείου μανίας ὑποκριτὰς ἐπὶ τοῖς προειρημένοις πρὸ τούτου κατ᾽ αὐτῶν ἐλέγχοις καὶ ταῖς περὶ τῆς ἀληθείας ἀποδείξεσιν ἀρκεῖσθαι, καὶ παυομένους λοιπὸν μεταγινώσκειν ἐφ᾽ οἷς ἐφρόνησάν τε καὶ ἐλάλησαν κακῶς περὶ τοῦ σωτῆρος· αὐτοὶ δέ, οὐκ οἶδ᾽ ὅπως, οὐδὲ οὕτως καταδύονται, ἀλλ᾽ [e] ὡς χοῖροι καὶ κύνες περὶ τὰ ἴδια ἐξεράματα καὶ τὸν ἑαυτῶν βόρβορον κυλιόμενοι μᾶλλον ἐφευρίσκουσιν ἑαυτοῖς ἐπινοίας εἰς ἀσέβειαν. μὴ νοοῦντες γοῦν μήτε τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις γεγραμμένον· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ 1), μήτε [f] τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν 2), φιλονεικοῦσιν ἁπλῶς, λέγοντες ποίημα καὶ κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν. καὶ ἤρκει μὲν ἀπὸ [g] τῶν προειρημένων αὐτοὺς συνιδεῖν, εἰ μὴ τέλεον καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπώλεσαν, ὡς τῆς ἀληθείας μαρτυρησάσης, μὴ εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων μηδὲ ὅλως τῶν γενητῶν [h] τὸν υἱόν (θεὸς γὰρ
P. 469. ὢν οὐκ ἂν εἴη ποίημα, οὐδὲ θέμις λέγειν αὐτὸν κτίσμα· κτισμάτων γὰρ καὶ ποιημάτων ἴδιον τὸ λέγεσθαι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ)· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὥςπερ δεδιότες ἀποστῆναι [i] τῆς ἰδίας μυθοπλαστίας προφασίζονται συνήθως τὰ προειρημένα ῥητὰ τῶν θείων γραφῶν, τὰ καλῶς [k] μὲν γεγραμμένα, ῥᾳδιουργηθέντα

1) Prov. 8, 22. 2) Hebr. 3, 2.

a. Seguer. *γέγονε τῶν ἄλλων.*

b. Seguer. et Reg. *τῶν ἀγγέλων.* In editis aliisque deest *τῶν.* Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *γέγονεν ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς.* Goblerian. Felckm. 1. *γέγονεν ἀγγέλων ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς.* Ceteri et editi *γέγονεν ἀγγέλων ὁ Ἰησοῦς.*

c. Sic Seguerian. At alii et editi *πρὸς τὴν εὐσέβειαν.*

d. Sic Regius. Basil. item habet *λόγος δεύτερος.* Theodoretus similiter dialogo *ἀσύγχυτος inconfusus* inscripto eandem orationem ita citat: *τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγου δευτέρου. S. Athanasii Episcopi Alexandriae, ex Oratione secunda adversus haereses.* Seguer. *τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος τρίτος.* Ceteri quoque et editi *λόγος τρίτος.* In

eius pro nobis administratio Angelorum administratione praestantior P.468. est facta, denique ipsum item factum est via et resurrectio. Atque ut istud *Fias mihi in Deum protectorem* non naturae ipsius Dei procreationem, sed eius humanitatem, ut dixi, significat et benignitatem, ita his vocibus *praestantior factus Angelis* et *factus est* et *tanto praestantior sponsor factus est Iesus* non Verbi facta esse natura significatur (absit), sed beneficium, quod ex eius accepimus incarnatione, quantumvis ingrati fuerint haeretici atque in tuenda impietate perpugnaces.

EIUSDEM CONTRA ARIANOS

ORATIO SECUNDA.

1. Ego quidem speraveram, fore, ut Arii insaniae histriones argumentis, quae supra cum ad illos confutandos tum ad veritatem patefaciendam tractavi, contenti deinceps quiescerent, ipsosque poeniteret tam male de Salvatore sensisse et locutos esse. Verum illi, nescio quo pacto, ne ita quidem recedunt, sed porcorum canumve more sese in suae vomitionis luto et sordibus volutantes nova commenta defendendae impietatis causa sibi excogitant. Itaque nec illud intelligentes, quod in Proverbiis scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua,* nec istud Apostoli: *Qui fidelis est ei, qui fecit illum,* temere altercantur aiuntque Dei Filium rem factam et creatam esse. Sane ex his, quae supra dicta sunt, licebat ipsis perspicere, nisi sensus penitus amisissent, Filium teste veritate ex nihilo non esse, neque ad res factas ulla ratione pertinere. Cum enim Deus ipse sit, nec fas est eum creatum dicere. Siquidem rerum creatarum et fa- P.469. ctarum proprium est dici ex nihilo esse nec fuisse antequam gignerentur. Quando vero, tanquam veriti a propriis discedere fabulis, supra dictas divinarum Scripturarum voces obiicere solent, quae quidem recte sunt scriptae, sed quas illi malitiose interpretantur; age quis sit verborum illorum sensus repetamus, cum ut Fidelium animos

editis praeterea praemittitur consuetus titulus *τοῦ ἐν ἁγίοις* etc.

e. Gobler. et Felckm. 1. *ὡς ὗς καὶ κύνες περὶ τοὺς ἰδίους ἐμέτους.* Iidem ibidem et Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. *καὶ τὸν ἑαυτῶν.* In editis *καί* deest.

f. Sic Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. *τὸ τοῦ ἀποστολοῦ.* Felckm. 4. *μήτε τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ.* Editi *μήτε τὸ τῷ ἀποστόλῳ.* Mox pro *φιλονεικοῦσιν* Seguer. *φιλονείκως.*

g. Vide Orationem primam num. 53. et 54.

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. *εἶναι τὸν υἱὸν. οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ποίημα.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. et 4. habent *γεννητῶν*, nisi mendum sit Typographi. Seguer. Reg. et editi *γενητῶν.*

i. Seguer. et Felckm. 4. *ἀπὸ τῆς.* Paulo post Segu. Gobl. Felckm. 1. *προειρημένα ῥητά.* Editi et alii *προειρημένα ῥήματα.*

k. *μέν* abest a Gobler. et Felckm. 1. Ibidem iidem et Seguerian. ac Felckm. 4. *ῥᾳδιουργούμενα.* Ceteri et editi *ῥᾳδιουργηθέντα.*

P.469. δὲ παρ᾽ αὐτῶν, φέρε, πάλιν ἐπαναλαβόντες τὸν νοῦν τῶν προειρημένων τοὺς μὲν πιστοὺς ὑπομνήσωμεν, τούτους δὲ [a] δείξωμεν καὶ ἐξ ἑκάστου τούτων μηδ᾽ ὅλως εἰδέναι τὸν Χριστιανισμόν. εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἑαυτοὺς συνέκλειον εἰς τὴν [b] τῶν νῦν Ἰουδαίων ἀπιστίαν[1]), ἀλλ᾽ ἐρωτῶντες ἐμάνθανον, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[2])· ὅτε δὲ εὐδοκήσαντος τοῦ πατρὸς ὁ λόγος [c] αὐτὸς γέγονεν ἄνθρωπος, τότε εἰκότως εἴρηται περὶ αὐτοῦ παρὰ μὲν τοῦ Ἰωάννου [d] τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[3]), παρὰ δὲ τοῦ Πέτρου· κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησε[4]), καὶ διὰ μὲν [e] Σολομῶνος ὡς παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ κυρίου· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[5]), παρὰ δὲ τοῦ Παύλου· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων[6]), καὶ πάλιν· ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών[7]), καὶ [f] αὖθις· ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν [g] Ἰησοῦν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[8])· τὰ τοιαῦτα γὰρ πάντα ῥητὰ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν καὶ διάνοιαν, βλέπουσαν εἰς εὐσέβειαν καὶ δεικνύουσαν τὴν θεότητα τοῦ λόγου καὶ τὰ ἀνθρωπίνως λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸ [h] γεγενῆσθαι αὐτὸν καὶ υἱὸν ἀνθρώπου. καὶ εἰ καὶ αὐτάρκη ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν κατ᾽ αὐτῶν, ὅμως ἐπειδὴ μὴ νοοῦντες τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον, ἵνα τούτου πρῶτον μνησθῶ, νομίζουσιν ἓν τῶν ποιημάτων εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, διὰ τὸ γεγράφθαι· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ἀναγκαῖον [i] ἡγησάμην τοῦτο πάλιν λέγοντας αὐτοὺς ἐντρέπειν, ὥςπερ καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέγομεν, [k] λαμβάνοντες παρ᾽ αὐτῶν τὸ λῆμμα.

2. Εἰ μὲν [l] οὖν οὐκ ἔστιν υἱός, λεγέσθω καὶ ποίημα, πάντα τε τὰ ἐπὶ τῶν ποιημάτων κατηγορείσθω καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ, καὶ μόνος μὴ λεγέσθω υἱός, μὴ λόγος, μὴ σοφία, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς μὴ λεγέσθω πατὴρ ἀλλὰ μόνον δημιουργὸς καὶ κτίστης τῶν γινομένων ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἔστω ἡ μὲν κτίσις εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ κατ᾽ ἐκείνους μὴ ἔστω γεννητικῆς φύσεως, ὥς τε τῆς ἰδίας οὐσίας [m] αὐτοῦ μὴ εἶναι λόγον, μὴ σοφίαν,
P.470. μὴ δ᾽ ὅλως εἰκόνα. εἰ γὰρ μή ἐστιν υἱός, οὐδὲ εἰκών. μὴ ὄντος

1) Rom. 11, 32. 2) Ioan. 1, 1. 3) Ioan. 1, 14. 4) Act. 2, 36. 5) Prov. 8, 22. 6) Hebr. 1, 4. 7) Phil. 2, 7. 8) Hebr. 3, 1. 2.

a. Reg. *διδάξωμεν.* Gobler. et Felckman. 1. *διώξωμεν.* Reg. *ἀποδείξομεν.* Alii et editi *δείξωμεν.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. *καὶ ἐξ ἑκάστου τούτων,* quae desunt in Reg. Editi et alii *καὶ ἕκαστον τούτων.*

b. Sic Seguer. Reg. Felckm. 2. 4. 5. et editio Commelin. In aliis et editis *νῦν* deest.

c. Reg. et Felckm. 5. *ὁ λόγος αὐτοῦ.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐγένετο ἄνθρωπος.*

confirmemus, tum ut illos ex singulis his locis ostendamus Christia- P. 469. nismi ignaros penitus esse, quem si cognoscerent, sese in Iudaeorum nostrae aetatis infidelitate nequaquam concluderent, sed sciscitando discerent, quod *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum,* cum autem volente Patre ipsum Verbum homo est factus, tunc iure merito de illo dictum est a Ioanne quidem: *Verbum caro factum est,* et a Petro: *Dominum et Christum eum fecit,* et per Salomonem velut ex ipsius Domini persona: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua,* item a Paulo: *Tanto praestantior factus Angelis,* et alibi: *Semet ipsum exinanivit, forma servi assumta,* et rursus: *Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum.* Haec enim et similia dicta eandem vim significationemque habent, quae et pietati est consentanea et Verbi divinitatem ostendit, itemque ea, quae humano more illi attribuuntur, dicta esse quatenus ipse filius quoque hominis factus est. Quae tametsi satis sunt ad illos penitus refellendos, tamen quandoquidem quod dictum ab Apostolo est, ut huius primum meminerim, non intelligentes arbitrantur, Dei Verbum unum ex operibus et rebus factis esse, ob haec nempe verba: *Qui fidelis est ei qui fecit illum,* necessarium duxi, propositione illorum assumta, ut antea egimus, eorum iterum confutare impietatem.

2. Itaque si non est Filius, opus appelletur, et omnia, quae de operibus dicuntur, dicantur de illo; nec item solus dicatur Filius nec Verbum nec Sapientia, nec ipse quoque Deus dicatur Pater, sed solummodo opifex et creator rerum quas produxit. Sit etiam res creata, imago et figura effectricis eius voluntatis, nec ipse secundum illos genitalem habeat naturam, ita ut nec Verbum nec Sapientia nec imago ulla sit propriae eius naturae. Nam si Filius non est, nec imago est. P. 470.

d. *τό* abest a Segueriano.

e. Reg. Felckm. 2. et editio Commel. *Σαλομῶνος.*

f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. 4. et 5. Alii vero et editi *πάλιν.*

g. Sic Seguer. Anglic. et Felckm. 4. In aliis deest *Ἰησοῦν.* Paulo post Reg. omittit *δύναμιν καί,* quae in Segueriano punctis ut expungenda notantur desuntque in editione Commel. sed leguntur in Gobler. et Felckm. 1. eaque vertit Nannius.

h. Sic Seguer. At alii et editi *γενέσθαι αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου, εἰ καί.*

i. Felckm. 4. *ἀναγκαῖον οὖν.*

k. Sic Seguer. Basil. et Felckm. 4. At alii et editio Commel. *λαμβάνοντας.*

l. *οὖν* deest in Segueriano. Paulo post idem et Anglic. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *κατηγορείσθω.* Editi et alii *κατηγορείσθωσαν.* Ibidem Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. et 4. *καὶ μόνον.*

m. Sic Seguerian. At in aliis et editis deest *αὐτοῦ.*

P. 470. δὲ υἱοῦ, πῶς ἄρα τὸν θεὸν κτίστην εἶναι λέγετε, [a] εἴ γε διὰ λόγου καὶ ἐν σοφίᾳ πάντα τὰ γινόμενα γίνεται, χωρίς τε τούτου οὐκ ἄν τι γένοιτο, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ; εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν [b] αὐτὴ ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἔρημος κατ' αὐτοὺς ὡς φῶς μὴ φωτίζον καὶ πηγὴ ξηρά, πῶς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἔχειν αὐτὸν λέγοντες οὐκ αἰσχύνονται; καὶ ἀναιροῦντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν [c] προηγεῖσθαι θέλοντες οὐκ ἐρυθριῶσιν; εἰ δὲ τὰ ἐκτὸς καὶ οὐκ ὄντα πρότερον, βουλόμενος δὲ αὐτὰ εἶναι, δημιουργεῖ καὶ γίνεται τούτων ποιητής, πολλῷ πρότερον εἴη ἂν πατὴρ γεννήματος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας. εἰ γὰρ τὸ [d] βούλεσθαι περὶ τῶν μὴ ὄντων διδόασι τῷ θεῷ, διατί μὴ τὸ ὑπερκείμενον τῆς βουλήσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ θεοῦ; ὑπεραναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν [e] πατέρα τοῦ ἰδίου λόγου. εἰ τοίνυν τὸ πρότερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐχ ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐκείνων ἄνοιαν, πῶς τὸ δεύτερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ βούλησιν, γένοιτ' ἄν; πρότερον δέ ἐστιν ὁ λόγος καὶ δεύτερον ἡ κτίσις. ἀλλ' ἔστιν ὁ λόγος, κἂν πλείονα τολμῶσιν οἱ ἀσεβεῖς· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν ἡ κτίσις, καὶ δῆλον ἂν εἴη ὅτι ποιητὴς ὢν ὁ θεὸς ἔχει καὶ τὸν δημιουργικὸν λόγον οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἴδιον ἑαυτοῦ· πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ῥητέον. εἰ τὸ βούλεσθαι ἔχει, καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ποιητικόν ἐστι, καὶ ἀρκεῖ τὸ βούλημα αὐτοῦ πρὸς σύστασιν τῶν γινομένων, ὁ δὲ λόγος ἐστὶν αὐτοῦ [f] ποιητικὸς καὶ δημιουργός· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς ζῶσα βουλὴ καὶ ἐνούσιος ἐνέργεια καὶ λόγος ἀληθινός, ἐν ᾧ καὶ συνέστηκε καὶ διοικεῖται τὰ πάντα καλῶς. [g] οὐδεὶς δὲ οὐδὲ διστάξειεν, ὡς ὁ ἁρμόζων τῆς ἁρμονίας καὶ τῶν ἁρμοζομένων πρόεστι, καὶ δεύτερόν ἐστι, καθὰ προεῖπον, τὸ δημιουργεῖν τοῦ γεννᾶν τὸν θεόν. τὸ μὲν γὰρ υἱὸς ἴδιον [h] καὶ ἀληθῶς ἐκ τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀεὶ οὔσης οὐσίας ἐστί, τὰ δὲ ἐκ βουλήσεως αὐτῆς ἔξωθεν συνιστάμενα γίνεται καὶ δημιουργεῖται [i] διὰ τοῦ ἰδίου καὶ ἐξ αὐτῆς γεννήματος.

3. Οὐκοῦν τοῦ λόγου δεικνύντος πολλὴν ἀτοπίαν κατὰ τῶν λεγόντων μὴ εἶναι υἱὸν θεοῦ ἀλλὰ ποίημα, ἀνάγκη λοιπὸν ἡμᾶς συνομολογεῖν υἱὸν εἶναι τὸν κύριον. εἰ δὲ υἱός ἐστιν, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστιν, ὡμολόγηται δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος [k] εἶναι, μὴ διαφερέσθωσαν ταῖς λέξεσι, καθὰ προεῖπον, ἐὰν

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi εἰ γὰρ διά. Paulo post Seguer. χωρίς τε. Editi et ceteri χωρὶς δέ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. 4. 5. οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς. Alii et editi οὐκ ἔχει καθ' ὑμᾶς.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. αὔτη.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. προηγεῖσθαι θέλοντες. Editi et alii προβάλλοντες.

d. Seguer. et Felckm. 4. βουλεύεσθαι.

e. Seguer. αὐτὸν φύσει πατέρα. Mox idem et Reg. εἰ τοίνυν τὸ πρότερον. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. εἰ τοίνυν

Si porro Filius non est, quî Deum creatorem esse dicitis, si utique p. 470. per Verbum et in Sapientia omnia fiunt, quaecumque fiunt, et sine eo nihil fit, ille autem secundum vos nihil habet, in quo et per quod omnia efficiat? Quod si ipsa divina natura, ut putant, fecunda non est, sed sterilis, ut lux non illuminans et fons siccus, nonne eos pudere debet affirmare, eum vi efficiendi praeditum esse? An non erubescent, eo sublato, quod est ex natura, id velle primum locum tenere, quod est ex voluntate? Certe si quae extrinsecus sunt nec prius erant, cum ea esse vult, ipse efficit; multo prius idem pater fuerit fetûs ex propria natura oriundi. Si enim Deo voluntatem circa res, quae non erant, attribuunt, quare quod voluntate superius est, in Deo non agnoscunt?[e] Voluntate autem superius est, eum ex natura patrem proprii Verbi esse; si igitur id, quod prius est, nempe quod ex natura est, non existit, ut stulte illi volunt, quomodo id, quod est posterius, quod nimirum est ex voluntate, poterit quaeso fieri? Atqui prius est Verbum, posterior res creata. Verum existit Verbum, etiamsi maiora contra moliantur impii; nam per ipsum factae sunt res creatae. Et certe clarum est, Deum ut effectorem Verbum etiam efficiens habere non externum, sed quod sui sit proprium. Idem enim rursus dicendum est. Nimirum si voluntatem habet, eiusque voluntas efficax est et sufficit ad rerum factarum constitutionem, si praeterea Verbum eius est efficax et opifex; dubium utique non est, quin idem quoque sit Patris vivens consilium sive voluntas, substantialis efficientia et verum Verbum, in quo omnia et constant et recte administrantur. Nemo vero vel ambigere possit, quin compositor et compositione et rebus compositis prior sit. Posterius item est, ut iam dixi, Deum creare, quam gignere. Namque Filius proprie et vere ex beata illa semperque existente natura est exortus, quae autem ex eius voluntate producuntur, extrinsecus fiunt ac per proprium et ex ipsa natura exortum fetum procreantur.

3. Cum igitur ostenderimus, perabsurdam esse eorum sententiam, qui Dominum Dei Filium esse negant, sed opus esse contendunt; iam profecto necesse fuerit, Dominum Filium esse confiteri. Quod si filius est, uti revera est, concessumque est Filium non extrinsecus sed ex gignente esse; ne ergo amplius de verbis, ut supra monuimus,

φύσει πρότερον. Editi *εἰ τοίνυν πρότερον.*

f. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ ποιητικός.* Ibid. Seguer. *δημιουργικός.* Mox idem et Felckm. 4. *ὅτι καὶ αὐτός.*

g. Basil. *οὐδεὶς δὲ διστάξειεν.*

h. Seguer. omittit *καὶ ἀληθῶς.*

i. Gobler. et Felckm. 1. *δημιουργεῖται τὰ διὰ τοῦ.*

k. Goblerian. et Felckm. 1. *γεννῶντός ἐστιν καὶ εἶναι.* Ibidem iidem et Seguer. ac Felckm. 4. *καὶ διαφερέσθωσαν* et mox *προείπομεν.*

p. 471. καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἀντὶ τοῦ τῷ γεννήσαντι τῷ ποιήσαντι [a]ὀνομάζουσιν οἱ ἅγιοι, ὡς ἀδιαφόρου τοῦ ῥήματος ὄντος ἐπὶ τῶν τοιούτων, ἕως τὸ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖται. οὐ γὰρ αἱ λέξεις τὴν φύσιν παραιροῦνται, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ φύσις τὰς λέξεις εἰς ἑαυτὴν ἕλκουσα μεταβάλλει· καὶ γὰρ οὐ πρότεραι τῶν οὐσιῶν [b]αἱ λέξεις, ἀλλ᾽ αἱ οὐσίαι πρῶται καὶ δεύτεραι τούτων αἱ λέξεις. διὸ καὶ ὅταν ἡ οὐσία [c]ποίημα ἢ κτίσμα ᾖ, τότε τὸ ἐποίησε καὶ τὸ ἐγένετο καὶ τὸ ἔκτισε κυρίως ἐπ᾽ αὐτῶν λέγεταί τε καὶ σημαίνει τὸ ποίημα· ὅταν δὲ ἡ οὐσία γέννημα ᾖ καὶ υἱός, τότε τὸ ἐποίησε καὶ τὸ ἐγένετο [d]καὶ τὸ ἔκτισεν οὐκ ἔτι κυρίως ἐπ᾽ αὐτοῦ κεῖται οὐδὲ ποίημα σημαίνει, ἀλλ᾽ ἀντὶ τοῦ ἐγέννησε τῷ ἐποίησεν ἀδιαφόρως [e]τις κέχρηται ῥήματι. πολλάκις γοῦν πατέρες τοὺς ἐξ αὐτῶν φύντας υἱοὺς δούλους ἑαυτῶν ὀνομάζουσι, καὶ οὐκ ἀρνοῦνται τὸ γνήσιον τῆς φύσεως· καὶ πολλάκις τοὺς ἰδίους δούλους φιλοφρονούμενοι τέκνα καλοῦσι, καὶ οὐ κρύπτουσι [f]τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν κτῆσιν· τὸ μὲν γὰρ ἐπ᾽ ἐξουσίας ὡς πατέρες λέγουσι, τὸ δὲ φιλανθρώπως ὀνομάζουσι. Σάῤῥα γοῦν τὸν Ἀβραὰμ κύριον ἐκάλει, καί τοι μὴ δούλη ἀλλὰ σύζυγος οὖσα, καὶ ὁ μὲν ἀπόστολος Φιλήμονι τῷ κτησαμένῳ συνῆπτεν ὡς ἀδελφὸν Ὠνήσιμον τὸν δοῦλον, ἡ δὲ Βηρσαβεὲ καί τοι μήτηρ οὖσα τὸν υἱὸν ἐκάλει δοῦλον, λέγουσα τῷ πατρί· τὸν δοῦλόν σου [g]Σολομῶνα, εἶτα καὶ Νάθαν ὁ προφήτης εἰςελθὼν τὰ αὐτὰ ἐκείνῃ ἔλεγε τῷ Δαβίδ, ὅτι Σολομῶνα τὸν δοῦλόν σου[1]), καὶ οὐκ [h]ἔμελεν αὐτοῖς τὸν υἱὸν εἰπεῖν δοῦλον· ἀκούων γὰρ κἀκεῖνος ἐπεγίνωσκε τὴν φύσιν, καὶ οὗτοι δὲ λέγοντες οὕτως οὐκ ἠγνόουν τὸ γνήσιον· κληρονόμον γοῦν ἠξίουν αὐτὸν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, ὃν ὡς δοῦλον ἐκάλουν, ἦν γὰρ υἱὸς τῇ φύσει τοῦ Δαβίδ.

4. Ὥςπερ τοίνυν ἀναγινώσκοντες ταῦτα διανοούμεθα καλῶς, καὶ ἀκούοντες δοῦλον τὸν Σολομῶνα οὐ νομίζομεν αὐτὸν εἶναι δοῦλον, ἀλλὰ φύσει καὶ γνήσιον υἱόν· οὕτως ἐὰν καὶ περὶ τοῦ σωτῆρος τοῦ ἀληθῶς ὁμολογουμένου υἱοῦ καὶ φύσει λόγου ὄντος [i]λέγωσιν οἱ ἅγιοι· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ἢ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐὰν λέγῃ· κύριος ἔκτισέ με, καί· ἐγὼ δοῦλος σὸς καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου[2]), καὶ ὅσα τοιαῦτα, μὴ διὰ τοῦτο ἀρνείσθωσάν τινες τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἰδιότητα, ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ Σολομῶνος

1) 1. [3. LXX.] Reg. 1, 19. 26. 2) Psal. 116, 16 [115, 7. LXX. 16. Vulg.].

a. Seguer. *ὀνομάζωσιν.*
b. Felckm. 5. *αἱ λέξεις· διὸ καὶ ὅταν* etc. omissis intermediis.
c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At a Regio et Felckm. 5. abest *ᾖ*. Editi *ποίημα ᾖ ἢ κτίσμα.* Paulo post Seguer. Basil. Anglic. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et 5. *ἐπ᾽ αὐτῶν.* Alii et editi *ὑπ᾽ αὐτῶν.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *λέγεταί τε.* Sed in aliis et editis deest *τε.* Item ibidem mss. omnes *σημαίνει.* Editio Commel. *σημαίνῃ,* mendose.

disputent, si Sancti de Verbo ipso loquentes loco *qui genuit* dixerint P. 471. *qui fecit*. Modo enim de eo, quod ex natura est, consentiant, parvi omnino refert, qua voce hac in re utantur. Nec enim voces naturam perimunt, sed potius ipsa natura voces ad se accommodat et convertit. Nam non voces naturis sunt priores, sed naturae priores sunt et voces naturis posteriores. Unde quando naturae factae sunt vel creatae, tunc propriae de illis hae dictiones usurpantur *fecit, facta est, creavit*, quibus opus significatur. Quando autem natura est et fetus et filius, tunc eaedem dictiones *fecit, facta est* et *creavit* non proprie ei attribuuntur neque opus significant, sed pro dictione *genuit* dictio *fecit* absque ullo discrimine usurpatur. Certe non raro patres filios ex se genitos suos servos appellant, nec tamen quod naturae proprium est inficiantur. Saepe etiam servos benevolentiae gratia filios vocant, quo sane nomine non dissimulant, illos ab initio in sui fuisse ditione; sed patres filios suos servos pro sua auctoritate vocant, et contra servos filios pro sua erga eos benignitate. Sic Sara Abrahamum dominum dixit, quamvis non eius esset ancilla sed uxor. Apostolus quoque Onesimum servum cum Philemone hero tanquam fratrem coniunxit. Bersabee item tametsi mater filium servum appellavit, cum patri ait: *Servum tuum Salomonem*, ingressusque postea Nathan Propheta eadem quae illa Davidi dixit: *Salomonem servum tuum*; nec curabant illi quod filium servum dicerent. Nam et ille audiens naturam agnoscebat, et hi cum ita loquerentur, verum eum esse filium haud ignorabant. Itaque rogabant, ut ille patris haeres fieret, quem servi nomine appellabant. Salomon enim erat naturâ filius Davidis.

4. Quemadmodum ergo nos, qui ista legimus, ea recte intelligimus, neque cum Salomonem servum appellatum audimus, illum fuisse servum existimamus, sed naturalem et verum filium; ita si de Salvatore, quem vere Filium esse constat quique naturale Verbum est, Sancti haec dicunt: *Qui fidelis est ei, qui fecit illum*, vel si ipse de seipso ait: *Dominus creavit me*, et: *Ego servus tuus et filius ancillae tuae*, aliaque huius generis, non ideo eum Patris proprium esse negare licet, sed ita de Patre et Filio ut de Salomone et Davide recte est sentien-

d. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. omittunt *καὶ τὸ ἔκτισεν*.

e. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *χρῆταί τις*.

f. Felckm. 5. *τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν φύσιν καὶ κτίσιν*.

g. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ut et infra. At alii cum editione Commel. *Σαλομῶνα*. Mox Gobler. et Felckman. 1. pro *εἰςελθών* habent *συνελθών*.

h. Anglic. Reg. Gobler. et Felckman. 1. *ἔμελλεν*.

i. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. et Felckm. 1. et 4. At Felckm. 5. *λέγωσιν ἄν*. Editi *λέγουσιν*.

P.471. καὶ τοῦ Δαβὶδ διανοείσθωσαν ὀρθῶς περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ
υἱοῦ. [a]ἐπεὶ εἰ ἀκούοντες Σολομῶνα δοῦλον ὁμολογοῦσιν υἱόν, πῶς
οὐ πολλάκις ἀπολωλέναι δίκαιοί εἰσιν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ κυ-
P.472. ρίου διάνοιαν οὐ σώζουσιν, ἀλλ' ὅταν μὲν [b]ἀκούωσι γέννημα καὶ
λόγον καὶ σοφίαν, βιάζονται παρερμηνεύειν καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν φύ-
σει καὶ γνησίαν γέννησιν τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ, [c]ἀκούοντες
δὲ ποιήματος φωνὰς καὶ λέξεις εὐθὺς εἰς τὸ νομίζειν φύσει ποί-
ημα τὸν υἱὸν καταφέρονται, καὶ ἀρνοῦνται τὸν λόγον, καίτοι δυνά-
μενοι διὰ [d]τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον πάσας τὰς τοιαύτας
λέξεις ἐπιῤῥίπτειν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ; πῶς οὖν καὶ οὗτοι
οὐ βδελυκτοὶ παρὰ τῷ κυρίῳ δείκνυνται, δισσὰ στάθμια[1]) παρ'
ἑαυτοῖς ἔχοντες, καὶ τῷ μὲν ἐκεῖνα λογιζόμενοι, [e]τῷ δὲ τὸν κύριον
βλασφημοῦντες; ἀλλ' ἴσως τὸ μὲν δοῦλος ὡς κατὰ διάθεσιν λεγό-
μενον [f]συντίθενται, τὸ δὲ τῷ ποιήσαντι κατέχουσιν ὡς μέγα τι
βοήθημα τῆς αἱρέσεως αὐτῶν. ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦτο κάλαμος
τεθλασμένος τὸ ἔρεισμα· καταγνώσονται γὰρ εὐθὺς ἑαυτῶν, εἰ
μάθοιεν τὸ τῆς γραφῆς ἰδίωμα. καὶ γὰρ ὥσπερ δοῦλος λέγεται
[g]ὁ Σολομὼν καίπερ ὢν υἱός, οὕτως, ἵνα τὰ ἐν τοῖς προτέροις εἰ-
ρημένα πάλιν εἴπωμεν, εἰ καὶ ποιουμένους καὶ κτιζομένους καὶ
γινομένους τοὺς [h]ἐξ ἑαυτῶν φυομένους υἱοὺς λέγοιεν οἱ γονεῖς,
οὐδὲν ἧττον οὐκ ἀρνοῦνται τὴν φύσιν. ὁ γοῦν Ἐζεχίας, ὡς ἐν τῷ
Ἡσαΐᾳ γέγραπται, εὐχόμενος ἔλεγεν· ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία
ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου, κύριε τῆς σωτηρίας
μου[2]). καὶ αὐτὸς μὲν ἔλεγε ποιήσω, ὁ δὲ προφήτης [i]ἔν τε αὐτῷ
τῷ βιβλίῳ καὶ τῇ τετάρτῃ τῶν βασιλειῶν οὕτω φησί· καὶ οἱ υἱοί
σου, οἳ ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ[3]). ἀντὶ τοῦ γεννᾷν ἄρα τὸ ποιήσω
εἴρηκε, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ φυομένους ὡς ποιουμένους φησί, καὶ οὐ
διαφέρεταί τις, ὡς περὶ τοῦ φύσει γεννήματός ἐστιν [k]ἡ λέξις. καὶ
Εὔα δὲ τεκοῦσα τὸν Καῒν εἶπεν· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ
θεοῦ[4]). ἀντὶ τοῦ τεκεῖν ἄρα καὶ αὐτὴ τὸ ἐκτησάμην εἴρηκε, καὶ
γὰρ πρότερον ἰδοῦσα τὸν τόκον ὕστερον εἶπε τὸ ἐκτησάμην, [l]καὶ
οὐ διὰ τὸ ἐκτησάμην νομίσειεν ἄν τις ἔξωθεν ἠγοράσθαι τὸν Καῒν
καὶ μὴ ἐξ αὐτῆς τετέχθαι. καὶ ὁ Πατριάρχης δὲ Ἰακὼβ ἔλεγε τῷ
Ἰωσήφ· νῦν [m]οὖν οἱ δύο υἱοί σου, οἱ γενόμενοί σοι ἐν Αἰγύπτῳ

1) Prov. 20, 23. 2) Esa. 38, 19. 20. iuxta LXX. 3) Esa. 39, 7. et 2. [4. LXX.] Reg. 20, 18. 4) Genes. 4, 1.

a. Sic Segner. At Gobler. et Felckm. 1. ἐπειδὴ εἰ ἀκούοντες. Reg. et Felckm. 5. ἐπεὶ δὲ οἱ ἀκούοντες. Editi et alii ἐπειδὴ οἱ ἀκούοντες.

b. Seguer. ἀκούωσι. Felckm. 4. ἀκούουσι. Ceteri et editi ἀκούσωσι. Paulo post Segner. τὴν φύσει καὶ γνησίαν. Alii et editi τὴν φύσιν καὶ γνησίαν.

c. Segnerian. ἀκούοντες. Editi et alii ἀκούσαντες.

d Felckm. 4 γεγεννῆσθαι. Paulo post Seguer. et Felckm. 4. πῶς οὖν καὶ οὗ-

dum. Alioqui si cum Salomonem servum dici audiunt, eum nihilomi- P. 471. nus filium esse fatentur, an non eos saepius perire aequum est, qui idem de Domino nolint sentire, sed cum eum fetum, Verbum et Sa- P. 472. pientiam vocari audierint, falsas excogitant interpretationes negantque Filium naturâ et vere genitum esse ex Patre, cum vero iidem voces et dictiones operis audiunt, statim eo feruntur, ut et putent Filium ex natura opus esse et Verbum esse negent, quamquam ex eo, quod ille factus homo est, possunt huiusmodi vocabula ad humanam eius naturam referre? Annon igitur et illi detestabiles apud Dominum esse convincuntur, quibus duo sunt pondera, quorum altero illa recte expendunt, altero autem blasphemias adversus Dominum proferunt? At forte consentiunt Salomonem ex animi affectione servum esse appellatum; haec autem verba de Domino dicta *qui fecit illum* velut magnum suae haeresis praesidium tuentur. Verum huiusmodi fulcrum calamus quassatus illis est. Cito enim semetipsos sunt condemnaturi, si proprium Scripturae didicerint loquendi modum. Nempe quemadmodum Salomon, tametsi filius erat, tamen servus est dictus, ita, ut ea quae supra dixi repetam, licet parentes filios, quos ex se genuerunt, formari, creari et fieri dixerint, tamen eos natura filios esse non negant. Hinc ergo Ezechias, ut apud Esaiam legitur, orando aiebat: *Namque ab hodierno die liberos faciam, qui annuntiabunt iustitiam tuam, Domine salutis meae.* Ipse igitur dixit *faciam.* Propheta vero in eodem libro et quarto Regum sic loquitur: *Et filii tui qui egredientur ex te.* Itaque *faciam* pro *gignam* usurpavit, et eos, qui ex se nascerentur, tanquam qui fierent appellavit. Nemo tamen in dubium vocaverit, quin de fetu naturali sermo habeatur. Eva quoque, postquam peperit Cain, dixit: *Possedi hominem per Deum.* Nempe pro *peperi* dixit *possedi.* Nam quia partum prius viderat, postmodum dixit *possedi.* Nec tamen propter hanc dictionem *possedi* arbitrandum est, Cain extrinsecus emtum fuisse, non vero ex ipsa esse natum. Similiter Patriarcha Iacob dixit Ioseph: *Duo ergo filii tui, qui tibi facti sunt in Aegypto, ante-*

τως. Editi et alii πῶς οὖν καὶ οὗτοι. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm 1. παρὰ τῷ κυρίῳ Reg. et Felckm. 5 περὶ τοῦ κυρίου Ceteri et editio Commel. παρὰ τοῦ κυρίου.

e. Gobler. et Felckm. 1. τὸν δὲ τὸν κύριον.

f. Sic Seguer Reg. Gobler. et Felckman. 1. At alii cum editione Commel. συντίθεται. Mox Reg. et Felckm. 5. μέγα βοήθημα. Ibid. Basil. ἔσται.

g. Seguer. λέγεται Σολομῶν.

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editio Commel. ἐξ αὐτῶν.

i. Seguer. Gobler et Felckm. 1. et 4. ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ ἐν τῇ. Ibidem pro οὕτω Seguer. αὐτῷ.

k. Seguer. et Felckm. 4. ὁ λόγος.

l. Gobler. et Felckm. 1. omittunt καὶ οὐ διὰ τὸ ἐκτησάμην. Iidem paulo ante sic scribunt: ἄρα. Felckm. 5. ibid. οὐ διὰ τοῦτο τὸ ἐκτησάμην.

m. οὖν abest a Gobler. et Felckm. 1.

P. 472. πρὸ τοῦ με ἐλθεῖν πρὸς σὲ εἰς Αἴγυπτον, ἐμοί εἰσιν, Ἐφραῒμ καὶ Μανασσῆς[1]), καὶ ἡ γραφὴ δὲ περὶ τοῦ Ἰὼβ φησιν· ἐγένοντο [a] αὐτῷ υἱοὶ ἑπτὰ καὶ θυγατέρες τρεῖς[2]), ὥςπερ καὶ Μωσῆς εἴρηκεν ἐν τῷ νόμῳ· ἐὰν δὲ γένωνταί τινι υἱοί, καί· ἐὰν ποιήσῃ υἱόν.

5. Ἰδοὺ πάλιν τοὺς γεννηθέντας ὡς γενομένους καὶ ποιηθέν-
P. 473. τας εἰρήκασιν, εἰδότες ὅτι ἕως ὁμολογοῦνται [b] υἱοί, κἂν λέγῃ τις ἐγένοντο ἢ ἐκτησάμην ἢ ἐποίησα, οὐδὲν διαφέρει. ἡ γὰρ φύσις καὶ ἡ ἀλήθεια ἕλκει τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτήν. διὸ καὶ πρὸς τοὺς ζητοῦντας, εἰ [c] κτίσμα καὶ ποίημά ἐστιν ὁ κύριος, χρὴ πρότερον ζητεῖν, εἰ υἱός ἐστι καὶ λόγος καὶ σοφία· τούτων γὰρ ἀποδεικνυμένων ἐκβάλλεται εὐθὺς καὶ παύεται ἡ περὶ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος ὑπόνοια, οὔτε γὰρ τὸ ποίημα υἱὸς καὶ λόγος ἂν εἴη, οὔτε ὁ υἱὸς ποίημα [d] ἂν εἴη. τούτων δὲ πάλιν οὕτως ὄντων, φανερὰ πᾶσιν ἀπόδειξις, ὡς ἡ λέξις ἡ λέγουσα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν οὐκ εἰς ὄνησίν ἐστι τῇ αἱρέσει αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς κατάγνωσιν. δέδεικται γὰρ ὅτι ἡ τοῦ ἐποίησε λέξις καὶ ἐπὶ τῶν γνησίων καὶ φύσει τέκνων ἐν τῇ θείᾳ [e] κεῖται γραφῇ· ὅθεν τοῦ κυρίου ἀποδεικνυμένου φύσει καὶ γνησίου υἱοῦ, λόγου καὶ σοφίας τοῦ πατρός, κἂν λέγηται ἐπ᾽ αὐτοῦ τὸ ἐποίησεν ἢ [f] τὸ ἐγένετο, οὐχ ὡς ποιήματος ὄντος αὐτοῦ λέγεται, ἀλλ᾽ ἀδιαφόρως τῇ λέξει χρῶνται οἱ ἅγιοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σολομῶνος καὶ τῶν Ἐζεχίου τέκνων· καὶ γὰρ καὶ αὐτῶν γεννησάντων ἐξ ἑαυτῶν γέγραπται ἐποίησα [g] καὶ ἐκτησάμην καὶ ἐγένετο. οὐκοῦν τὰ τοιαῦτα λεξείδια πολλάκις προφασισάμενοι οἱ θεομάχοι ὀφείλουσι κἂν ὀψέ ποτε ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποθέσθαι τὴν ἀσεβῆ φρόνησιν, καὶ φρονῆσαι περὶ τοῦ κυρίου ὅτι υἱός [h] ἐστιν ἀληθινός, λόγος καὶ σοφία τοῦ πατρός, οὐ ποίημα, οὐ κτίσμα. εἰ γὰρ ποίημά ἐστιν ὁ υἱός, ἐν ποίῳ ἄρα λόγῳ καὶ [i] ἐν ποίᾳ σοφίᾳ γέγονεν αὐτός; πάντα γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας γέγονε, καθὼς γέγραπται· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας[3]), καί· πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[4]). εἰ δὲ αὐτός ἐστιν ὁ λόγος καὶ ἡ σοφία, ἐν ᾗ [k] πάντα γίνεται, οὐκ ἄρα τῶν ποιουμένων ἐστὶν οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς γέννημα.

1) Genes. 48, 5. 2) Iob. 1, 2. 3) Psal. 103 [104. LXX.], 24. 4) Ioan. 1, 3.

a. Felckm. 2. cum editis omittit *αὐτῷ*, quod in aliis mss. omnibus legitur. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὥςπερ καὶ Μωσῆς*. Alii et editi *ὥςπερ Μωσῆς*.

b. Seguer. *οἱ υἱοί*. Mox Felckman. 2. pro *ἐγένοντο*, ut in aliis legitur mss. habet cum edit. Commel. *ἐγένετο*.

c. Reg. et Felckm. 5. *ποίημα ἢ κτίσμα*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *ζητεῖν ἢ υἱός*.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. addunt *ἢ κτίσμα*.

e. Gobler. et Felckman. 1. *καλεῖται*. Paulo post Seguer. Reg. Felckm. 4. *φύσει καὶ γνησίου*. Alii vero et editi *φύσει γνησίου*.

quam venirem ad te in Aegyptum, mei sunt, Ephraïm et Manasses. P. 472. De Iob item haec habet Scriptura: *Facti sunt ei septem filii et tres filiae.* Quo etiam modo Moyses in Lege locutus est: *Si alicui filii facti fuerint* et *si fecerit filium.*

5. En ergo illi eos, qui geniti sunt, factos et formatos appellavere, quippe qui non ignorarent nihil referre, si de filiis dicatur *facti* P. 473. *sunt, possedi* vel *feci,* modo filios eos esse concedatur. Namque natura et veritas mentem ad se intelligendum attrahunt. Quocirca si qui disputent, utrum Dominus res facta vel creata sit, primo ab illis quaerendum est, num ille sit Filius, Verbum et Sapientia. Hoc enim probato, mox evanescit omnis hac de re suspicio. Neque enim res facta Filius et Verbum potest esse, neque pariter Filius res facta esse potest. Quae cum ita sint, profecto omnibus patet, has voces *qui fecit illum* nullo adiumento ad illorum haeresim esse, sed eam his potius condemnari. Siquidem ostensum est verbum *fecit* etiam cum de veris et naturalibus filiis fit mentio, a Scriptura divina usurpari; unde cum probatum sit, Dominum naturalem verumque Filium, Verbum atque Sapientiam Patris esse, etiamsi cum de illo habetur sermo, dictio *fecit* vel *factus est* adhibeatur, non id dicitur, quasi ille opus esset, sed Sancti hisce verbis promiscue utuntur, uti de Salomone et Ezechiae liberis ostendimus. Licet enim eos ex seipsis genuissent, scriptum est nihilominus *feci, possedi, factus est.* Quocirca iam necesse est, ut illi Dei hostes, qui propugnandae haeresis causa huiusmodi saepe obiecere voculas, sero saltem ex his, quae diximus, suam deponant sententiam, ac deinceps sentiant Dominum verum Filium, Verbum et Sapientiam Patris esse, non autem rem factam vel creatam. Nam si res facta esset Filius, in quonam ipse verbo quanamve in sapientia factus esset? Omnia siquidem opera per Verbum et Sapientiam facta sunt, uti scriptum est: *Omnia in Sapientia fecisti,* et: *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Si porro ipse est Verbum et Sapientia, in qua omnia fiunt, non igitur ex eorum numero est, quae fiunt, ac nullo modo res est creata, sed Patris est fetus.

f. Seguer. et Felckman. 4. ἢ ἐγένετο. Felckman. 5. καὶ ἐγένετο. Paulo post Seguer. Reg. Felckm. 5. ἀλλ᾽ ἀδιαφόρως. Alii et editio Commel. ἀλλὰ ἀδιαφόρως; mendose.

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. In editis et aliis καί deest.

h. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. et 4. In aliis autem et editis deest ἐστιν.

i. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. Ceteri et editi omittunt ἐν ποίᾳ. Ibidem Seguerian. γέγονε καὶ αὐτός. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τῆς σοφίας γέγονε καθὼς γέγραπται. Felckm. 4. τῆς σοφίας γέγονε καὶ αὐτὰ ὡς γέγραπται. Editi aliique τῆς σοφίας, ὡς γέγραπται.

k. Seguer. τὰ πάντα. Mox Felckm. 4. οὐδὲ ὅλως τῶν γεννητῶν.

p. 473. 6. [a]Σκοπεῖτε γὰρ ὁπόσον ἔχει πτῶμα τὸ λέγειν ποίημα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. λέγει που Σολομῶν ἐν τῷ ἐκκλησιαστῇ· ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ θεὸς εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, [b]ἐὰν ἀγαθὸν καὶ ἐὰν πονηρόν[1]). οὐκοῦν εἰ ποίημά ἐστιν ὁ λόγος, ἀχθήσεται [c]καθ᾽ ὑμᾶς καὶ αὐτὸς εἰς κρίσιν; καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ κρίσις κρινομένου τοῦ κριτοῦ; τίς δὲ τοῖς μὲν δικαίοις τὰς εὐλογίας δώσει, τοῖς δὲ ἀναξίοις τὰς ἐπιτιμίας, ἑστηκότος τοῦ κυρίου
p. 474. καθ᾽ ὑμᾶς μετὰ πάντων ἐν κρίσει; ποίῳ δὲ καὶ νόμῳ κριθήσεται αὐτὸς ὁ νομοθέτης; ταῦτα τῶν ποιημάτων ἴδιά ἐστι, τὸ κρίνεσθαι, τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ εὐλογεῖσθαι [d]καὶ ἐπιτιμᾶσθαι. φοβήθητε λοιπὸν τὸν κριτὴν καὶ πείσθητε τῷ Σολομῶνι λέγοντι. εἰ γὰρ σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ θεὸς εἰς κρίσιν, ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἔστι τῶν κρινομένων, [e]ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμπάντων τῶν ποιημάτων αὐτός ἐστιν ὁ κριτής, πῶς οὐ λαμπρότερον ἡλίου δείκνυται μὴ ποίημα ὢν ὁ υἱός, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς [f]λόγος, ἐν ᾧ τὰ ποιήματα γίνεταί τε καὶ κρίνεται; εἰ δ᾽ ὅτι γέγραπται· πιστὸν ὄντα[2]), πάλιν ταράττει αὐτοὺς νομίζοντας, ὡς ἐπὶ πάντων λέγεσθαι καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τὸ πιστόν, ὅτι πιστεύων ἐκδέχεται τῆς πίστεως τὸν μισθόν· ὥρα καὶ διὰ τοῦτο πάλιν αὐτοὺς ἐγκαλεῖν [g]Μωσεῖ μὲν λέγοντι· ὁ θεὸς πιστὸς καὶ ἀληθινός[3]), τῷ δὲ Παύλῳ γράφοντι· πιστὸς ὁ θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε[4]). ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες οἱ ἅγιοι οὐκ ἀνθρώπινα περὶ τοῦ θεοῦ διενοοῦντο, ἀλλ᾽ ἐγίνωσκον διπλοῦν εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ γραφῇ περὶ τοῦ πιστοῦ, τὸ μὲν ὡς [h]πιστεύον, τὸ δὲ ὡς ἀξιόπιστον, καὶ τὸ μὲν ἐπ᾽ ἀνθρώπων, τὸ δὲ ἐπὶ θεοῦ ἁρμόζειν. πιστὸς γοῦν ὁ Ἀβραάμ, [i]ὅτι τῷ λαλοῦντι πεπίστευκε θεῷ, πιστὸς δὲ ὁ θεός, ὅτι καθὼς ψάλλει Δαβίδ· πιστός ἐστιν ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὁ κύριος[5]), καὶ ἀξιόπιστός ἐστι, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν ψεύσασθαι. καί· εἴ τις ἐστὶ πιστὴ [k]χήρας ἔχουσα[6]), διὰ τὸ καλῶς πιστεύειν πιστὴ καλεῖται, πιστὸς δὲ ὁ λόγος[7]), ὅτι ὃ εἴρηκεν ὀφείλει πιστεύεσθαι· ἀληθὲς γάρ ἐστι καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως. καὶ [l]τὸ γεγράφθαι τοίνυν· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, οὐ πρὸς ἄλλους ἔχει τὴν ὁμοιό-

1) Eccles. 12, 14. 2) Hebr. 3, 2. 3) Deuter. 32, 4. 4) 1. Cor. 10, 13. 5) Psal. 145 [144. LXX.], 14 [13. Vulg.]. 6) 1. Tim. 5, 16. 7) 1. Tim. 3, 1.

a. Reg. *σκοπεῖται.* Alii omnes mss. *σκοπεῖτε.* Editio Commel. *σκοπεῖν τε.* Ibid. Seguer. *ὅποσον ἔχει.* Editi et alii *πόσον ἔχει.*

b. Seguer. *καὶ ἐάν.*

c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. Editio Commel. et alii *παρ᾽ ὑμῖν.* Paulo post mss. omnes *τοῖς μὲν δικαίοις*, ubi editio Commel. *μέν* omittit.

d. Seguer. et Felckman. 4. addunt *καὶ ἐπιτιμᾶσθαι*, quae in aliis et editis desunt. Mox Seguer. *πείσθητε καὶ τῷ Σολομῶνι· εἰ γὰρ σύμπαν.*

e. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλὰ μᾶλλον πάντων.* Mox Seguer. et Felckm. 4. *δείκνυται.* Editi et alii *δέδεικται.*

f. Sic Seguer. et Reg. Editi vero et alii *ὁ λόγος.* Ibidem Seguer. Gobler. et

6. Namque attendite, quantus sit error Dei Verbum opus appellare. P.473. Salomon aliquo in loco Ecclesiastis ait: *Universum opus Deus adducet in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.* Num ergo, si opus est Verbum, in iudicium quoque secundum vos adducetur? Ubi igitur iam iudicium futurum est, si ipse iudex iudicetur? Quis iustis benedictiones et indignis supplicia retribuet, cum ipse Dominus secundum vos cum omnibus stet in iudicio? Qua P.474. porro lege ipse legislator iudicabitur? Haec utique rerum factarum propria sunt, iudicari, a Filio benedici et puniri. Iam ergo iudicem timete et Salomoni auscultate. Nam si universum opus Deus adducet in iudicium, ipse autem Filius non numeratur inter eos, qui iudicantur, sed potius ipse universorum operum iudex est, an non sole clarius est, Filium non esse opus, sed Patris esse Verbum, in quo opera et fiunt et iudicantur? Quod si illud quod scriptum est: *qui fidelis est*, rursus illos conturbet, perindeque de illo ac de omnibus vocem *fidelis* dictam putent, quia scilicet credendo fidei mercedem recipit; profecto restat, ut eadem de causa Moysem increpent, qui nempe ait: *Deus fidelis et verus*, nec non Paulum scribentem: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.* Verum Sancti, qui ita loquebantur, non humana de Deo cogitabant, sed noverant duplicem esse vocis *fidelis* apud Scripturam significationem: scilicet interdum eum, qui credit, significare, interdum vero eum, qui dignus est cui credatur, priorem porro significationem hominibus convenire, posteriorem Deo. Itaque fidelis est Abraham, quia loquenti Deo credidit, fidelis autem Deus est, quia ut canit David: *Fidelis est Dominus in omnibus verbis suis*, dignusque fide est, nec fieri potest ut ipse mentiatur. Item: *Si qua fidelis viduas habet*, haec fidelis appellatur, quia recte credit. Fidelis autem sermo est, quia quod dixit credi debet, siquidem id verum est nec aliter fieri potest. Itaque illud etiam, quod scriptum est: *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, nihil simile cum aliis habet, nec is eius est sensus, quod ille credendo gratus est effe-

Felckm. 1. *γίνεταί τε καί.* In aliis et editis *τε* omittitur. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πιστὸν ὄντα, πάλιν ταράττει αὐτούς.* Editi vero *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, σπαράττει πάλιν αὐτούς.*

g. Sic Seguer. Regius vero *Μωϋσεῖ.* Editio Commel. *Μοϋσῇ.* Ibid. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ θεὸς . . . τῷ δὲ Παύλῳ.* Alii et editi *θεὸς . . . καὶ τῷ Παύλῳ.*

h. Sic Basil. et Felckm. 5. At omnes alii et editi *πιστεῦον.* Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἁρμόζειν.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπειδή.* Ibidem Basil. *πεπίστευκε τῷ θεῷ.* Mox Seguer *ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις.* Gobler. et Felckm. 1. *ἐν πάσι τοῖς ἔργοις.* Alii et editi *ἐν λόγοις.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckman. 1. et 5. *καὶ ἃ λαλῶν ἀξιόπιστός ἐστι.*

k. Sic Felckm. 4. ut et legitur 1. Timoth. 5, 16. Seguer. *χεῖρας* mendose pro *χήρας.* Alii et editi *χήρα.* Ibidem Seguer. et Felckm. 4 *δια τὸ καλῶς.* Alii et editi *διὰ τοῦ καλῶς.*

l. Felckm. 4. *τῷ.*

P. 474. τητα, οὐδ' ὅτι πιστεύων εὐάρεστος γέγονεν, ἀλλ' ὅτι υἱὸς ὢν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ πιστός ἐστι καὶ αὐτός, ὀφείλων πιστεύεσθαι ἐν οἷς [a] ἂν λέγῃ καὶ ποιῇ, αὐτὸς ἄτρεπτος μένων καὶ μὴ ἀλλοιούμενος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ καὶ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ.

7. Οὕτως μὲν οὖν ἄν τις πρὸς τὴν ἀναίδειαν αὐτῶν χωρῶν [b] δύναται καὶ ἐκ μόνης τῆς ἐποίησε λέξεως διελέγχειν αὐτοὺς πλανωμένους καὶ νομίζοντας εἶναι ποίημα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. ἐπειδὴ [c] δὲ καὶ ἡ διάνοια τῶν γεγραμμένων ἐστὶν ὀρθή, δεικνύουσα τὴν ἐποίησε λέξιν πότε καὶ πρὸς τί λεγομένη σημαίνεται, [d] ἀναγκαῖον P. 475. καὶ ἐξ αὐτῆς δεῖξαι τῶν αἱρετικῶν τὴν ἀλογίαν, ἐὰν μάλιστα, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, καὶ τούτου τὸν καιρὸν καὶ τὴν χρείαν [e] λάβοιμεν. οὐ τοίνυν τὰ πρὸ τῆς κτίσεως διηγούμενος ὁ ἀπόστολος ταῦτα εἴρηκεν, ἀλλ' ὅτε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὕτω γὰρ γέγραπται· ὅθεν, [f] ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν [g] Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[1]). πότε οὖν ἀπεστάλη, ἢ ὁπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; πότε δὲ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα, καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους [h] αὐτοῦ τῇ πίστει προσάγει καὶ προσφέρει τῷ πατρί, λυτρούμενος πάντας καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν θεόν; οὐ τὴν οὐσίαν ἄρα τοῦ λόγου οὐδὲ τὴν [i] ἐκ τοῦ πατρὸς φυσικὴν γέννησιν σημᾶναι θέλων ὁ ἀπόστολος εἴρηκε πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν (μὴ γένοιτο, ποιῶν γάρ ἐστιν ὁ λόγος, οὐ ποιούμενος αὐτός), ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κάθοδον καὶ ἀρχιερωσύνην γενομένην, ἣν καλῶς ἄν τις ἴδοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον καὶ [k] τὸν Ἀαρὼν ἱστορίας. οὕτως Ἀαρὼν οὐ γεγέννηται ἀρχιερεύς, ἀλλὰ ἄνθρωπος, καὶ μετὰ χρόνον, ὅτε ὁ θεὸς ἠθέλησε, γέγονεν ἀρχιερεύς, καὶ γέγονεν οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ ἐκ τῶν συνηθῶν ἱματίων γνωριζόμενος, ἀλλ' [l] ἐπενδιδυσκόμενος τὴν ἐπωμίδα, τὸ λογεῖον, τὸν ποδήρη, ἃ αἱ γυναῖκες μὲν εἰργάσαντο προστάξει τοῦ θεοῦ, ἐν τούτοις δὲ εἰςερχόμενος εἰς τὰ ἅγια τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσέφερε. καὶ ἐν τούτοις ὥςπερ ἐμεσίτευε τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυσίαις, οὕτω τοίνυν καὶ ὁ κύριος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν

1) Hebr. 3, 1. 2.

a. Seguer. ἐὰν λέγῃ. Idem ibidem et Gobler. Felckm. 1. et 4. αὐτός omittunt.
b. Goblerian. et Felckm. 1. δύνασθαι. Ibid. Seguer. τῆς ἧς, ἐποίησε, λέξεως.
c. Reg. et Felckm. 5. δέ omittunt. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τὴν ἥν, ἐποίησε, λέξιν. Ibid. Felckm. 4. πρὸς τί λεγομένου.
d. Felckman. 5. ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῆς. Editio Commel. ἀναγκαῖον καὶ ἑαυτῆς. Alii mss. ἀναγκαῖον καὶ ἐξ αὐτῆς.
e. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Felckm. 5. λαμβάνωμεν. Alii et editi λάβωμεν. Mox ταῦτα, ut habent ceteri mss. et editio Commel., abest a Felckm. 5. et Reg.

ctus, sed quod cum veri Dei sit Filius, fidelis ipse quoque est, eique P. 474. in omnibus, quae dixerit feceritve, fides est adhibenda. Namque immutabilis permanet nec in sua humana administratione aut corporeo adventu ullam subiit mutationem.

7. Sic ergo retundi potest illorum impudentia, solaque ex hac dictione *fecit* errantes eos arbitrantesque Dei Verbum factum esse facillimum est refellere. Quapropter cum rectus sit illorum verborum sensus, constetque ex eo, quandonam et ad quid vox *fecit* referatur, necesse est ex ea ipsa haereticorum ostendere stupiditatem, maxime P. 475. si, ut antea diximus, ad eius tempus et usum attenderimus. Non igitur cum haec diceret Apostolus, de his, quae ante creationem erant, verba faciebat, sed de his duntaxat, quae Verbum carnem factum spectarent; sic enim scriptum est: *Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Iesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum.* Quandonam igitur missus est, aut quandonam nostram induit carnem? Quandonam nostrae confessionis pontifex est factus? Nonne tunc, cum postquam pro nobis se ipse obtulisset, corpus excitavit ex mortuis, nuncque eos, qui ipsius amplectuntur fidem, adducit et offert Patri, omnes redimens, et pro omnibus Deo satisfaciens eumque propitium reddens? Non itaque Apostolus Verbi naturam vel naturalem eius ex Patre ortum his significabat vocibus: *Qui fidelis est ei qui fecit illum*; absit, siquidem efficiens, non effectum est Verbum; sed eius ad homines adventum et factum pontificatum indicabat, ut ex legis et Aaronis historia licet perspicere. Nec enim Aaron pontifex genitus est, sed homo, qui postea, cum Deo placuit, factus est pontifex; quod quidem non quovis modo actum est, nec ille consuetis ex vestimentis pontifex est agnitus, sed epomidem, poderem et rationale induit, quas vestes Dei iussu textuerant mulieres, quibus ille indutus in sancta ingrediebatur, ut sacrificium pro populo offerret, ac veluti medius constituebatur inter Dei visionem et hominum sacrificia. Sic igitur ipse quoque Dominus *in principio* quidem *erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et*

f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et Scriptura. Alii vero et editi *ἀδελφοί μου.*

g. Regius et Felckmanni 5. omittunt *Ἰησοῦν.*

h. Felckm. 5. *αὐτῷ.* Ibid. Felckm. 4. *προςφέρει τῷ πνεύματι καὶ πατρί.*

i. Sic Seguer. Gobler Felckm 1. et 4., sed in solo Seguer. additur articulus *τοῦ.* Alii et editi *τὴν ἐκ πατρὸς φύσει γέννησιν.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *εἴρηκε αὐτὸν πιστὸν ὄντα* etc.

k. Reg. et Felckm. 5. *καὶ τῆς Ἀαρών.* Mox Reg. Anglic. et Felckm. 4. *γεγέννηται.* Alii et editi *γεγένηται.*

l. Sic Seguer. Basil. Anglic. Reg. Gobl. Felckm. 1. et 5. Ceteri vero et editi *ἐπενδυσκόμενος* Ibidem Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὴν ἐπωμίδα, τὸν ποδήρη, τὸ λόγιον.*

P.475. ὁ λόγος, [a]καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[1]), ὅτε δὲ ἠθέλησεν ὁ πατὴρ ὑπὲρ πάντων λύτρα δοθῆναι καὶ πᾶσι χαρίσασθαι, τότε δὴ ὁ λόγος, ὡς Ἀαρὼν τὸν ποδήρη, οὕτως [b]αὐτὸς ἔλαβε τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα, Μαρίαν ἀντὶ τῆς ἀνεργάστου γῆς ἐσχηκὼς μητέρα τοῦ σώματος, ἵνα ἔχων τὸ προςφερόμενον αὐτὸς [c]ὡς ἀρχιερεὺς ἑαυτὸν προσενέγκῃ τῷ πατρί, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρίσῃ, καὶ ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναστήσῃ.

8. Τούτου γὰρ ἦν τὰ παλαιὰ σκιά, καὶ ὅπερ πεποίηκεν ἐλθὼν ὁ σωτήρ, τοῦτο κατὰ τὸν νόμον [d]ἐσκιογράφει ὁ Ἀαρών. ὥςπερ οὖν ὁ Ἀαρὼν ὁ αὐτὸς ὢν οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν
P.476. ἀρχιερατικὴν ἐσθῆτα, ἀλλὰ μένων ὁ αὐτὸς ἐκαλύπτετο μόνον, καὶ εἰ ἔλεγέ τις ἑωρακὼς αὐτὸν προσφέροντα· ἰδοὺ γέγονε σήμερον ὁ Ἀαρὼν ἀρχιερεύς, οὐκ [e]ἐσήμαινεν αὐτὸν ἄνθρωπον τότε γεγενῆσθαι (ἦν γὰρ καὶ πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα γενέσθαι ἄνθρωπος), ἀλλ' ὅτι τῇ λειτουργείᾳ πεποίηται ἀρχιερεύς, περιθέμενος τὰ πεποιημένα καὶ [f]κατασκευασθέντα ἱμάτια τῇ ἀρχιερατείᾳ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου δυνατόν ἐστι καλῶς νοεῖν, ὡς οὐκ ἄλλος γέγονε τὴν σάρκα λαβών, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὢν ἐκαλύπτετο [g]ταύτῃ, καὶ τὸ γέγονε καὶ τὸ πεποίηται οὐχ ὅτι ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστί, πεποίηται νοεῖν θέμις, ἀλλ' ὅτι λόγος ὢν δημιουργὸς ὕστερον πεποίηται ἀρχιερεύς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ [h]γενητὸν καὶ ποιητόν, ὅπερ καὶ προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν δύναται, διὸ καὶ λέγεται πεποιῆσθαι. εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ κύριος, μαχέσθωσαν οἱ Ἀρειανοί· [i]εἰ δὲ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τί ἔδει περὶ γεγονότος ἀνθρώπου λέγειν ἢ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν; ὡς γὰρ ἴδιον περὶ τοῦ λόγου εἰπεῖν· ἐν ἀρχῇ [k]ἦν ὁ λόγος[1]), οὕτως ἀνθρώπων ἴδιόν ἐστι τὸ γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι. τίς γοῦν ἰδὼν τὸν κύριον ὡς ἄνθρωπον περιπατοῦντα καὶ θεὸν ἐκ τῶν ἔργων δεικνύμενον οὐκ ἂν ἠρώτησε· τίς τοῦτον ἐποίησεν [l]ἄνθρωπον; τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐρωτηθεὶς οὐκ ἂν ἀπεκρίνετο, ὅτι ὁ πατὴρ [m]τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν ἡμῖν ἀρχιερέα; τὴν

1) Ioan. 1, 1.

a. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *καὶ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.*

b. Sic Seguer. Gobler. et Felckman. 1. Editi vero et alii *οὕτως καὶ αὐτὸς ἔλαβε ἀπὸ γῆς ἀνθρωπίνην σάρκα.* Felckm. 5. *ἀπὸ ἀνθρωπίνης σάρκα.*

c. Seguer. *ὢν ἀρχιερεύς.* Paulo post idem *πάντας ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.*

d. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *σκιογραφεῖ ὁ Ἀαρών, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἱερατικὴν ἐσθῆτα.*

e. Sic Seguer. et Regius. Ceteri et editi *ἐσήμανεν.* Mox Seguer. *πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα* etc. Reg. et Felckm. 5. *πρὸ τοῦ ἀρχιερεὺς γενέσθαι.* Editi et alii *πρὸ τοῦ ἀρχιερέα γενέσθαι.*

f. Gobler. et Felckm 1. *κατασκευασμένα.* Ibidem Seguer. Reg. Anglic. Go-

Deus erat Verbum; cum autem voluit Pater, ut pretium pro omnibus redimendis solveretur et gratia in omnes conferretur, tunc Verbum carnem, ut Aaron poderem, accepit e terra, et Mariam rudis instar terrae corporis sui matrem habuit, ut quid ad offerendum tanquam pontifex habens seipsum offerret Patri, omniumque peccata proprio ablueret sanguine, et cunctos ex mortuis excitaret. P. 475.

8. Vetera siquidem huiusce rei umbra erant, quodque Salvator post suum adventum peregit, id Aaron in lege adumbrabat. Igitur quemadmodum Aaron idem erat, nec mutabatur pontificalem induens vestem, sed idem manens eâ solummodo operiebatur, ita ut si quis illum offerentem intuitus dixisset: Ecce Aaron factus est hodie pontifex, non his verbis significasset illum tunc hominem factum esse, quippe cum homo esset antequam fieret pontifex, sed ipsum indicasset vestibus factis destinatisque pontificatui indutum pontificem sacerdotio factum fuisse. Sane simili modo huiusmodi dictiones *factus est* aut *effectus est* recte de Domino possumus interpretari, eum videlicet carne assumta non alium fuisse factum, sed eundem esse, illâque solum contegi; nefas autem est Verbum quatenus Verbum factum esse cogitare, sed intelligendum est Verbum, cum esset opifex et creator, corpore facto et creato, quod pro nobis posset offerre, postea indutum pontificem factum fuisse, quae causa est cur factum dicatur. Itaque si Dominus homo non est factus, decertent Ariani. Sin autem Verbum caro factum est, quid aliud de homine facto dicendum erat, quam *qui fidelis est ei, qui fecit illum*? Ut enim proprie de Verbo dicitur: *In principio erat Verbum*, ita hominum proprium est fieri et creari. Quis ergo si Dominum viderit tanquam hominem ambulantem, Deumque se factis declarantem, non sciscitetur, quisnam istum fecerit ho- P. 476.

bler. Felckm. 1. et 5. τῇ ἱερατείᾳ. Alii et editi τῇ ἀρχιερατείᾳ.

g Seguer. et Felckm. 4. αὐτῇ. Gobler. et Felckm. 1. αὐτήν. Editi et alii ταύτῃ. Mox ἢ λόγος abest a Felckm. 5. Seguer. ἢ λόγος; mendose.

h. Felckm. 4. γεννητόν. Ceteri et editio Commel. γενητόν.

i. Sic Seguerian, Anglic. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. At Basil. et Felckm 2. εἰ δὲ ὅλως σάρξ. Editi εἰ δὲ ὅλος σάρξ. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. τί ἔδει. Alii et editi τί δεῖ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. περὶ γεγονότος. Basil. περὶ τοῦ γινομένου. Anglic. περὶ γινομένου. Editi περὶ γενομένου. Mox Felckm. 4. καὶ γὰρ ἴδιον.

k. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 4. At ceteri et editi ἦν λόγος. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι et mox ὡς ἄνθρωπον. Alii et editi γενέσθαι καὶ πεποιῆσθαι, qui et ὡς omittunt.

l. Basil. Reg. et Felckm. 5. ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀπέστειλεν ἡμῖν omissis intermediis. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τίς δὲ πάλιν οὕτως. Editi et alii ἢ τίς οὕτως. Item Seguer. ibidem ἀπεκρίνετο. Goblerian. Felckm. 1. et 4. ἀπεκρίνατο. Alii et editi ἀπεκρίθη.

m. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. αὐτόν. Ceteri et editi τοῦτον.

P.476. δὲ τοιαύτην διάνοιαν καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτὸς ὁ ἀπόστολος, ὁ καὶ γράψας· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, δηλῶσαι μᾶλλον ἱκανός [a] ἐστιν, ἐὰν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστί, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἀνάγνωσμα τυγχάνει. γράφει τοίνυν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Ἑβραίους ταῦτα· ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διαπαντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν [b] δουλείας· οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς
P.477. τὸν θεόν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι [c] τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθείς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆναι· ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[1]).

9. Τίς τὴν περικοπὴν ταύτην ὅλην ἀναγινώσκων οὐ τῶν μὲν Ἀρειανῶν καταγινώσκει, τὸν δὲ μακάριον ἀπόστολον [d] θαυμάζει καλῶς εἰρηκότα; πότε γὰρ πεποίηται καὶ πότε ἀπόστολος γέγονεν, εἰ μὴ ὅτε παραπλησίως [e] ἡμῖν μετέσχε καὶ αὐτὸς αἵματος καὶ σαρκός; καὶ πότε γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεύς, ἢ ὅτε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὡμοιώθη; ὡμοιώθη δὲ τότε, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ἐνδυσάμενος τὴν ἡμετέραν σάρκα. οὐκοῦν περὶ τῆς [f] κατὰ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας τοῦ λόγου γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγε· πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ λόγου. μηκέτι τοίνυν μαίνεσθε λέγοντες [g] ποίημα εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἔστι γὰρ αὐτὸς υἱὸς φύσει μονογενής, τότε δὲ ἔσχεν ἀδελφούς, ὅτε τὴν ὁμοίαν ἡμῖν ἐνεδύσατο σάρκα, [h] ἣν καὶ προσφέρων αὐτὸς δι᾽ ἑαυτοῦ ἀρχιερεὺς ὠνομάσθη καὶ γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστός, ἐλεήμων μέν, ὅτι [i] ὑπὲρ ἡμῶν προσενέγκας ἑαυτὸν ἠλέησεν ἡμᾶς, πιστὸς δέ, οὐ πίστεως μετέχων οὐδὲ εἴς τινα πιστεύων ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ πιστεύεσθαι ὀφείλων [k] περὶ ὧν ἐὰν λέγῃ καὶ ποιῇ,

1) Hebr. 2, 14—3, 2.

a. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. ut et Nannius legerat. In aliis et editis desunt *ἐὰν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστί.* Gobler. et Felckm. 1. habent *ἐὰν τῶν ἔμπροσθεν.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ.* Editi et alii *καὶ περὶ τούτου.* Mox Seguer. Felckm. 4. et 5. *τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ.*

b. Felckm. 4. *θανάτου καὶ δουλείας.* Idem paulo post omittit *κατὰ πάντα.*

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὰς ἁμαρτίας.* Editi aliique *ταῖς ἁμαρτίαις.*

d. Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *ἀπόστολον θαυμάζει.* Alii et editi *ἀπόστολον οὐ θαυμάζει.*

e. Seguer. et Reg. *ἡμῖν.* Editi *ὑμῖν.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 5.

minem? Quis autem ita interrogatus non responderet, Patrem illum P. 476. fecisse hominem ipsumque pontificem nobis misisse? Atqui hanc ipsam sententiam tempusque et personam ex ipso Apostolo, qui scripsit: *qui fidelis est ei, qui fecit illum,* melius licet discere, si nempe ad ea, quae antecedunt, attenderimus. Una enim series est, ac de eodem agitur hoc in Scripturae loco. Haec itaque scribit Epistola ad Hebraeos: *Quia ergo pueri carnis et sanguinis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorundem particeps fuit, ut per mortem eum destrueret, qui mortis imperium habet, id est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors fieret et fidelis pontifex in his, quae ad Deum spectant, ut expiaret peccata* P. 477. *populi. In eo enim, in quo ipsum tentari contigit, potest his, qui tentantur, auxiliari. Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Iesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum.*

9. Quis haec verba possit legere, quin Arianos statim condemnet beatumque admiretur Apostolum, qui tam praeclare est locutus? Quando enim factus effectusque est apostolus, nisi cum ipse ut nos carnis et sanguinis fuit particeps? Quando vero misericors et fidelis pontifex est factus, nisi cum per omnia fratribus similis fuit effectus, quod utique tunc accidit, cum nostra carne assumpta factus homo est? Itaque de humana Verbi dispensatione, non de natura Verbi haec scripsit Paulus: *Qui fidelis est ei, qui fecit illum.* Iam ergo insanire desinite nec amplius contendite Dei Verbum rem factam esse. Siquidem ipse est unigenitus naturâ Filius. Tunc autem habuit fratres, cum carnem nostri similem induit, quam per seipse offerens pontifex appellatus est factusque est misericors et fidelis, misericors quidem, quia cum seipsum pro nobis obtulit, nostri est misertus, fidelis vero, non quia fidei particeps est aut in aliquem credit uti nos, sed quia in his, quae vel dixerit vel fecerit, credi debet, ac fidele constansque

μετέσχε καὶ αὐτός. Ceteri et editi *μετέσχεν αὐτός.*

f. Seguer. *κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.* Mox idem et Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. habent *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας λόγου,* quae in aliis et editis desunt; sed et ea Nannius legerat.

g. Sic Seguerianus. Gobl. item Felckm. 1. et 4. habent *τὸν τοῦ θεοῦ λόγον.* Felckm. 5. *ποίημα εἶναι λέγοντες τὸν λόγον.* Alii et editi *ποίημα λέγοντες τὸν λόγον.*

h. Sic Seguer. Reg. Basil. Gobl. Felckman. 1. et 4. Editi vero et alii *ης.* Ibidem mss. omnes *προςφέρων αὐτός.* Editi *προςφέρων αὐτόν.*

i. Sic Seguer. et Felckm. 4. At alii et editi *περὶ ἡμῶν.* Ibidem Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. *προςενέγκας ἑαυτόν.* In aliis et editis deest *ἑαυτόν.*

k. *περὶ ὧν* abest a Felckm. 5. Ibidem Seguer. et Felckm. 4. *ἂν λέγῃ.* Alii et editi *ἐὰν λέγῃ.*

P. 477. καὶ ὅτι πιστὴν θυσίαν προςφέρει τὴν μένουσαν καὶ μὴ διαπίπτουσαν. αἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον προςφερόμεναι οὐκ εἶχον τὸ πιστόν, καθ' ἡμέραν παρερχόμεναι καὶ δεόμεναι πάλιν καθαρσίου, ἡ δὲ τοῦ σωτῆρος θυσία ἅπαξ [a] γενομένη τετελείωκε τὸ πᾶν καὶ πιστὴ γέγονε μένουσα διὰ παντός. καὶ Ἀαρὼν μὲν ἔσχε τοὺς διαδεχομένους, καὶ ὅλως ἡ κατὰ νόμον ἱερατεία χρόνῳ καὶ θανάτῳ παρήμειβε τοὺς προτέρους, ὁ δὲ κύριος ἀπαράβατον καὶ ἀδιάδεκτον ἔχων τὴν ἀρχιερωσύνην πιστὸς γέγονεν ἀρχιερεύς, παραμένων ἀεὶ[1]) καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ πιστὸς [b] γενόμενος, εἰς τὸ ἐπακούειν καὶ μὴ πλανᾶν τοὺς προσερχομένους. τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς [c] τοῦ μεγάλου Πέτρου μαθεῖν ἔξεστι, λέγοντος· ὥςτε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχάς[2]). πιστὸς γάρ ἐστιν οὐκ ἀλλασσόμενος ἀλλ' ἀεὶ διαμένων καὶ ἀποδιδοὺς ἃ ἐπηγγείλατο.

10. Ἑλλήνων μὲν οὖν οἱ λεγόμενοι παρ' αὐτοῖς ψευδώνυμοι θεοὶ οὔτε τῷ εἶναι οὔτε τῷ ἐπαγγέλλεσθαί εἰσι πιστοί· οὔτε γὰρ
P. 478. οἱ αὐτοί εἰσι πανταχοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ [d] κατὰ τόπους τῷ χρόνῳ διαφθείρονται καὶ περὶ ἑαυτοὺς καταῤῥέουσι. διὸ καὶ κατ' αὐτῶν ὁ λόγος βοᾷ, ὅτι πίστις οὐκ [e] ἴσχυσεν[3]) ἐν αὐτοῖς, καὶ ὕδωρ ψευδές εἰσι[4]), καὶ οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς[5]). ὁ δὲ τῶν ὅλων καὶ μόνος τῷ ὄντι ὄντως καὶ ἀληθινὸς [f] ὢν θεὸς πιστός ἐστιν, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ λέγων· ἴδετέ με ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι[6]), καί· οὐκ ἠλλοίωμαι[7])· διὸ καὶ ὁ τούτου υἱὸς πιστός ἐστιν, ἀεὶ ὢν καὶ οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐδὲ διαψευδόμενος οὔτε ἐν τῷ εἶναι οὔτε ἐν τῷ ἐπαγγέλλεσθαι, καθάπερ πάλιν ὁ ἀπόστολος γράφων Θεσσαλονικεῦσι μέν φησι· πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ [g] ποιήσει[8]), ἐν γὰρ τῷ ποιεῖν ἃ ἐπαγγέλλεται πιστός ἐστι λαλῶν, Ἑβραίοις δὲ περὶ τοῦ σημαίνειν τὴν λέξιν ταύτην [h] καὶ τὸ ἀναλλοίωτον οὕτως γράφει· εἰ ἀπιστήσομεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται[9]). οὐκοῦν εἰκότως ὁ ἀπόστολος τὴν σωματικὴν τοῦ λόγου παρουσίαν διηγούμενός [i] φησιν· ἀπόστολον καὶ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, δεικνὺς ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀναλλοίωτός ἐστι. [k] καὶ ὥςπερ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἀρχιερωσύνης μνημονεύει γράφων [l] ὁ ἀπόστολος, οὕτω καὶ πάλιν οὐκ ἐσιώπησε μακράν, ἀλλ'

1) Hebr. 7, 24. 2) 1. Petr. 4, 19. 3) Ierem. 9, 2 [3. LXX.]. 4) Ierem. 15, 18. 5) Deuter. 32, 20. 6) Deuter. 32, 39. 7) Malach. 3, 6. 8) 1. Thessal. 5, 24. 9) 2. Tim. 2, 13.

a. *γενομένη* deest in Felckm. 4. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckman. 1. *καὶ ὅλως ἡ κατά.* Seguer. ibid. *τὸν νόμον.* Ceteri et editi *καὶ ὄντως ἡ κατὰ νόμον.*

b. Seguer. *γινόμενος.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ ἀποστόλου Πέτρου.* Mox iidem Reg. et Seguer.

sacrificium non fluxum offert. Nam legis sacrificia nihil fidele sive P. 477. firmum habebant, cum singulis diebus praeterirent, novaque rursus indigerent purgatione. At Salvatoris sacrificium semel peractum omnia perfecit, fideleque est factum, cum maneat perpetuo. Praeterea Aaroni fuere successores, omninoque legis sacerdotium tempore et morte interveniente priores mutabat sacerdotes. At Dominus pontificatum habet, qui nec transit nec cui succeditur; unde fidelis factus est pontifex, quia semper manet. Fit quoque promissione fidelis, cum eos, qui ad illum accedunt, exaudiat, nec fallat unquam. Id item ex Epistola beati Petri licet discere. *Itaque*, inquit, *et hi, qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas.* Fidelis enim est, qui non mutatur, sed semper permanet, et ea reddit, quae est pollicitus.

10. Falsi autem Gentilium Dii neque quoad naturam neque quoad promissa fideles sunt. Nec enim ipsi ubique existunt, quin etiam his in locis, ubi sunt, tempore depereunt ac per se destruuntur. Hinc P. 478. adversus illos clamat Verbum, fidem in illis non valuisse, et falsam eos esse aquam, fidemque in illis non esse. At solus et verus omnium Deus fidelis est, qui idem et est et ait: *Videte me, videte quod ego sum*, et: *non sum mutatus.* Hinc etiam eius Filius fidelis est, qui et ipse semper est nec mutatur nec naturâ nec promissis fallax est, ut iterum scribit Apostolus ad Thessalonicenses: *Fidelis est, qui vos vocat, qui et faciet.* Cum enim ea, quae promittit, efficit, fidelis est in verbis suis. Quod autem hoc vocabulum immutabilitatem significet, idem his verbis Hebraeos docet: *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Itaque iure merito Apostolus de corporea Verbi praesentia sermonem habens dixit: *Apostolum et qui fidelis est ei, qui fecit illum*; quibus utique verbis ostendit, Iesum Christum etiam factum hominem heri et hodie eundem esse atque in perpetuum tempus esse immutabilem. At vero quemadmodum humanae illius naturae sacerdotii nomine meminit Apostolus, sic etiam non diu de eius divinitate siluit, sed mox meminit eiusdem, quo nos ubi-

κατὰ τὸ θέλημα. Alii et editio Commel. κατὰ θέλημα.

d. Seguer. κατὰ τοὺς τόπους.

e. Basil. ἐνίσχυσεν.

f. Gobler. et Felckm. 1. ὢν υἱὸς καὶ θεός. Mox Seguer. ἴδετέ με, ἴδετε. Alii et editi postremum ἴδετε omittunt.

g. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii autem et editio Commel. ποιεῖ.

h. Seguer. καὶ τό. Editi et alii καί omittunt. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἀρνήσασθαι ἑαυτόν. Alii et editi ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτόν.

i. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. φησιν. Editi et alii ἔφησεν.

k. Seguer. ἐστι. καὶ ὥσπερ τῆς. Editi et alii ἐστί. διὸ καὶ ὡς περὶ τῆς.

l. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. γράφων ὁ Παῦλος, οὕτω πάλιν. Paulo post iidem pro ἔνθα habent ἐνταῦθα.

p. 478. εὐθὺς περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μνημονεύει, πανταχοῦ τῆς ἀσφαλείας γινόμενος, ἔνθα μάλιστα τὸ ταπεινὸν ὀνομάζει, ἵν᾽ εὐθὺς αὐτοῦ τὴν ὑψηλότητα καὶ τὴν πατρικὴν μεγαλειότητα γινώσκωμεν. φησὶ γοῦν· ὁ μὲν Μωσῆς θεράπων, ὁ δὲ Χριστὸς υἱός, κἀκεῖνος μὲν πιστὸς εἰς τὸν οἶκον, οὗτος δὲ ἐπὶ τὸν οἶκον[1]), ὡς αὐτὸς αὐτὸν κατασκευάσας καὶ κύριος αὐτοῦ καὶ δημιουργὸς τυγχάνων, καὶ ὡς θεὸς ἁγιάζων αὐτόν. ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς ἄνθρωπος φύσει ὢν πιστὸς [a]ἐγένετο, πιστεύων τῷ διὰ τοῦ λόγου λαλοῦντι αὐτῷ θεῷ, ὁ δὲ λόγος οὐχ ὥσπερ τις τῶν γενητῶν ἦν ἐν σώματι οὐδὲ ὡς κτίσμα ἐν κτίσματι, ἀλλὰ θεὸς ἐν σαρκὶ καὶ δημιουργὸς καὶ κατασκευαστὴς ἐν τῷ κατασκευασθέντι ὑπ᾽ αὐτοῦ. καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ ὑφεστάναι σάρκα [b]περιβέβληνται, ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος ἕνεκα τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ κύριος ὢν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου ἦν. [c]δούλη γὰρ τοῦ λόγου ἡ πᾶσα κτίσις ἡ παρ᾽ αὐτοῦ γενομένη καὶ ποιηθεῖσα. ἐκ δὲ τούτου συνέστηκεν, ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ ἀποστόλῳ ἐποίησεν οὐ ποιούμενον δείκνυσι τὸν λόγον, ἀλλ᾽ ὅπερ ἔλαβεν ὅμοιον [d]ἡμῖν σῶμα· διὸ καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν ἐχρημάτισε γενόμενος ἄνθρωπος.

11. Εἰ δὲ δέδεικται ὅτι, κἂν ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ λόγου τις [e]λέγη
p. 479. τὸ ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ ἐγέννησε λέγει, ποίαν ἄρα παρεξευρεῖν ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακονοίας εἰς τοῦτο δυνήσονται, ὅπουγε πανταχόθεν ὁ λόγος τὸ ῥητὸν διακαθάρας ἔδειξε μὴ εἶναι ποίημα τὸν υἱόν, ἀλλὰ τῇ μὲν οὐσίᾳ [f]γέννημα τοῦ πατρός, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ κατ᾽ εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς ἐποιήθη δι᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπος [g]καὶ συνίσταται; καὶ διὰ [h]τοῦτο ἄρα λέγεται παρὰ μὲν τῷ ἀποστόλῳ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ἐν δὲ ταῖς παροιμίαις[2]) [i]καὶ τὸ κτίζεσθαι. ἕως γὰρ ὁμολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, καθάπερ [k]προείρηται, εἴτε ἐγένετο εἴτε πεποίηται εἴτε ἔκτισται εἴτε πέπλασται, εἴτε δοῦλος εἴτε υἱὸς παιδίσκης εἴτε υἱὸς ἀνθρώπου, εἴτε κατεστάθη εἴτε ἀπεδήμησεν, εἴτε νυμφίος εἴτε ἀδελφιδοῦς εἴτε ἀδελφός. πάντα γὰρ ταῦτα τὰ λεξείδια τῆς [l]ἀνθρώπων συστάσεως ἴδια τυγχάνει ὄντα, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ τὴν

1) Hebr. 3, 5. 6. 2) Prov. 8, 22.

a. Seguer. *ἐγίνετο*. Paulo post Felckm. 4. *τις τῶν γεννητῶν*.

b. Sic mss. omnes. Editio Commel. *περιβέβληται*: Mox Seguer. *ἕνεκα τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γέγονεν*. Ceteri et editi *ἕνεκεν τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γενόμενος*.

c. Anglic. *δοῦλοι*. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἡ παρ᾽ αὐτοῦ γενομένη*. Editi aliique *δι᾽ αὐτοῦ γενομένη*. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *παρὰ τοῦ ἀποστόλου*. Alii et editi *παρὰ τῷ ἀποστόλῳ*.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἡμῖν*. Ceteri et editio Commel. *ἡμῶν*.

e. Seguer. Reg. et Felckm. 4. *λέγῃ*. Alii et editio Commelin. *λέγοι*. Ibidem Seguer. *λέγειν ποίαν* etc. Mox Seguer.

que redderet securos, praesertim ubi de eius humilitate loquitur, ut P.478. ipsius altitudinem paternamque maiestatem statim cognosceremus. Ait igitur: Moyses famulus, Christus autem Filius erat; et ille quidem fidelis erat in domo, iste vero super domum, ut pote qui eam aedificaverit, eiusque Dominus sit ac opifex, et eam tanquam Dominus sanctam efficiat. Siquidem Moyses, qui homo natura erat, fidelis est factus, cum Deo, qui per Verbum loquebatur, crederet; Verbum autem non veluti res quaedam facta erat in corpore aut ut res creata in creata, sed Deus erat in carne et opifex ac fabricator in opere a se constructo. Praeterea homines carne circumdantur, ut sint et consistant, at Dei Verbum homo factus est, ut carnem sanctam redderet, et qui Dominus erat, servi figuram assumsit. Verbi enim serva est res omnis creata, quae ab ipso facta et condita fuit. Inde porro constat illud ab Apostolo dictum *fecit* minime significare factum fuisse Verbum, sed corpus duntaxat, quod simile nostri accepit hincque factus homo frater noster est appellatus.

11. Quod si ostensum est, cum quis de ipso Verbo loquens vocabulo *fecit* utitur, eum illud loco *genuit* usurpare; quam illi quaeso P.479. pravam interpretationem sunt excogitaturi, postquam nostra Oratione dictum illud tam dilucide enucleavimus ostendimusque, Filium non rem factam sed natura quidem Patris fetum esse, oeconomia vero sive dispensatione eundem, cum Patri visum est, hominem propter nos factum esse? quam ob causam ait Apostolus: *qui fidelis est ei, qui fecit illum,* et in Proverbiis idem creari dicitur. Dummodo enim factum eum esse hominem concedatur, nihil sane interest, si uti iam est observatum, de eo dicatur sive factus est sive effectus est sive creatus est sive formatus est, sive servus sive filius ancillae sive filius hominis, sive constitutus est sive peregrinatus est, sive sponsus sive patruelis sive frater. Siquidem omnia haec vocabula hominum con-

Goblerian. Felckm. 1. et 5. *ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακονοίας.* In aliis et editis deest *ἔτι μᾶλλον κακονοίας.*

f. Seguer. et Felckm. 5. *γέννημα τοῦ πατρός.* Alii et editio Commel. *γέννημα ἐκ τοῦ πατρός.* Ibidem Gobler. Felckm. 1. et 4. omittunt *τῇ δὲ οἰκονομίᾳ, κατ' εὐδοκίαν τοῦ πατρός.*

g. Forte legendum *ἄνθρωπος; καὶ συνίσταται καὶ διὰ τοῦτο ἄρα λέγεσθαι.*

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ubi Seguer. *παρὰ μὲν τῷ.* Alii *μὲν παρὰ τῷ.* Anglic. *διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τῷ.* Editi et alii *διὰ τοῦ λέγεσθαι παρὰ μὲν τῷ* etc. *μέν* deest in Regio.

i. Seguer. Gobler. Felckman. 1. et 4. *καὶ κτίζεσθαι.* Ibidem Seguer. *ἕως μὲν γάρ* etc.

k. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii vero et editi *εἴρηται, εἴτε πεποίηται.*

l. Seguerian. *ἀνθρώπου.* Paulo post Felckm. 5. *ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον.* Ibidem Felckm. 4. *γεγεννῆσθαι.*

p.479. οὐσίαν τοῦ λόγου ἀλλὰ τὸ ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι σημαίνει. τοιαύτην ἔχει διάνοιαν καὶ τὸ ἐν ταῖς πράξεσι παρ' αὐτῶν πάλιν προφερόμενον ῥητὸν [a] τοῦ Πέτρου λέγοντος· ὅτι [b] κύριον καὶ Χριστὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε[1]). οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα γέγραπται· ἐποίησεν ἑαυτῷ υἱὸν ἢ ἐποίησεν ἑαυτῷ λόγον, ἵνα καὶ τοιαῦτα φαντασθῶσιν. εἰ μὲν οὖν μὴ ἐπελάθοντο, ὅτι περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ λαλοῦσιν, ἐρευνάτωσαν εἴπου γέγραπται· ἐποίησεν [c] ἑαυτῷ υἱὸν ὁ θεὸς ἢ ἔκτισεν ἑαυτῷ λόγον, ἢ πάλιν, εἴπου γέγραπται φανερῶς· ποίημά ἐστιν ἢ κτίσμα ὁ λόγος, καὶ τότε προφασιζέσθωσαν, ἵνα καὶ οὕτως ἐλεγχθῶσιν [d] οἱ ἀνόητοι· εἰ δὲ μηδέν τι τοιοῦτον εὑρίσκουσι, μόνον δὲ εἴπου γέγραπται ἐποίησε καὶ πεποίηται θηρεύουσι, φοβοῦμαι μὴ κατ' ὀλίγον ἀκούοντες· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[2]) καὶ ἐποίησε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ ἐποίησε τὴν θάλασσαν, εἴπωσιν αὐτὸν εἶναι τὸν οὐρανόν, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ γενόμενον φῶς, καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν γῆν καὶ ἕκαστον τῶν ποιηθέντων, ἵνα λοιπὸν ὁμοιωθῶσι [e] καὶ τοῖς λεγομένοις Στωϊκοῖς, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν αὐτὸν τὸν θεὸν ἐξαπλοῦσιν εἰς τὰ πάντα, οὗτοι δὲ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον εἰς ἕκαστον τῶν [f] ποιημάτων συντάττουσιν· εἰ καὶ φθάσαντες εἰρήκασι τὰ ὅμοια, λέγοντες ἕνα τῶν ποιημάτων αὐτὸν εἶναι.

12. Ἀλλὰ πάλιν ἀκουέτωσαν [g] τὰ αὐτά, καὶ μανθανέτωσαν πρῶτον, ὅτι υἱός ἐστιν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, καὶ οὐ ποίημα ὁ λόγος, καὶ οὐ δεῖ τὰς τοιαύτας λέξεις εἰς τὴν θεότητα
p.480. αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀλλ' ἐρευνᾷν διατί καὶ πῶς [h] ταῦτα γέγραπται, καὶ πάντως ἀπαντήσει τοῖς ζητοῦσιν ἡ ἀνθρωπίνη οἰκονομία, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο. καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος εἰρηκώς· κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν, εὐθὺς ἐπήγαγε· τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε[3]), καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν, γένοιτο δ' ἂν καὶ τούτοις, ἐὰν [i] τὴν ἀκολουθίαν τηρήσωσιν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτὸν πεποιῆσθαι ἔλεγε. τί γάρ ἐστι τὸ σταυρούμενον ἢ τὸ σῶμα; τὸ δὲ σωματικὸν τοῦ λόγου πῶς εἶχε σημᾶναι, ἢ διὰ τοῦ εἰπεῖν ἐποίησεν; ἄλλως τε καὶ τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα ἐποίησεν ὀρθὴν ἔχει τὴν διάνοιαν. οὐ γὰρ εἴρηκε, καθὰ προεῖπον, ἐποίησεν αὐτὸν λόγον, ἀλλὰ κύριον αὐτόν,

1) Actor. 2, 36. 2) Genes. 1, 1. 3) Actor. 2, 36.

a. Anglic. *ῥητὸν Πέτρου.* Ibidem *λέγοντος* deest in Gobler. et Felckm. 1.

b. Seguer. *ὅτι καὶ κύριον.* Idem ibid. et Reg. *ἐποίησε τοῦτον.* At in aliis et editis deest *τοῦτον.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐποίησεν ἑαυτῷ υἱόν, ἢ ἐποίησεν ἑαυτῷ λόγον.* Reg. *ἐποίησεν αὐτὸν υἱόν, ἢ ἐποίησεν λόγον.* Editio Commel. *ἐποίησεν αὐτῷ υἱόν, ἢ ἐποίησεν αὐτῷ λόγον.*

c. Felckm. 5. hic et mox *αὐτῷ.*

ditionis propria sunt, eaque et similia non naturam Verbi significant, P. 479. sed eum hominem factum esse demonstrant. Eodem similiter modo intelligendus est locus ille Actuum, quem illi quoque obiiciunt, ubi scilicet Petrus ait: *Quia et Dominum et Christum fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis.* Nec enim hic scriptum est: Fecit sibi ipsi filium vel fecit sibi ipsi Verbum, ut ista comminiscerentur. Si igitur obliti non sunt, se de Dei Filio loqui, scrutentur num alicubi scriptum sit: sibi ipsi filium fecit Deus vel sibi ipsi Verbum creavit, vel an uspiam aperte dictum sit: Verbum res est facta ac creata; idque tunc obiiciant, ut etiam hac ex parte stulti confutentur. Quod si nihil huiusmodi reperiunt, sed tantum sedulo observant sicubi scriptum est *fecit* et *factus est*, vereor ne audientes: *In principio fecit Deus caelum et terram* et fecit solem et lunam et fecit mare, eo sensim veniant, ut dicant eum esse caelum et lucem, quae prima die facta est, terramque et singulas res factas, ut iam scilicet his, quos Stoïcos vocant, similes habeantur. Stoïci enim ipsum Deum in omnia extendunt, illi autem Dei Verbum collocant in singulis rebus factis; quamquam similia iam propugnarunt, cum ipsum contenderint unam ex rebus factis esse.

12. Verum iterum eadem audiant, ac primum discant, Filium ipsum esse, ut supra dictum est, nec Verbum rem factam esse, nec illa loca de eius divinitate esse intelligenda, sed expendendum, qua de causa quove modo scripta fuerint; quod si quis exquirat, ea de hu- P. 480. mana dispensatione, quam nostri causa suscepit, dicta esse reperiet. Hinc enim cum Petrus dixisset: *Dominum et Christum eum fecit,* continuo addidit: *hunc Iesum, quem vos crucifixistis*; ex quibus profecto nemini non est manifestum, idque et istis patebit, modo velint sermonis contextum observare, his Petri verbis indicari non quidem naturam Verbi, sed ipsum secundum naturam humanam factum esse. Quid enim crucifixum est praeter corpus? quî vero id, quod Verbi corporeum est, potuit aptius significare quam vocabulo *fecit*? quamquam haec ipsa dictio *fecit* rectam hic obtinet significationem. Nec

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐλεγχθῶσιν ἀνόητοι.*

e. *καί* deest in Seguer. Ibid. Felckm. 2. *ἀπὸ τὸν θεόν.* Reg. et editio Comm. *ἀπὸ τῶν θεῶν.* Alii *αὐτὸν τὸν θεόν.*

f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. At alii et editi *ποιηθέντων.*

g. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. quae et Nannius legit. Editi vero et alii omittunt *τὰ αὐτὰ καὶ μανθανέτωσαν.* Mox Segn. Gobl. et Felckm. 1. et 4. *εἴρηται.* Anglic. *εἴπομεν.* Ceteri et editi *εἴπαμεν.*

h. *ταῦτα* abest a Seguer.

i. Seguer. *ἐὰν καὶ τήν.* Ibid. Reg. et Felckm. 5. *ἀκολουθίαν φυλάξωσιν.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.* Alii et editio Comm. *κατὰ τὸν ἄνθρωπον.*

p. 480. [a] καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ εἰς ὑμᾶς καὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ἐποίησεν, ἶσον
τῷ εἰπεῖν ἀπέδειξε. καὶ τοῦτο [b] αὐτὸς ὁ Πέτρος, ἀρχόμενος τῆς
τοιαύτης ἀρχιδιδασκαλίας, μετὰ παρατηρήσεως ἐσήμανεν, ἡνίκα
πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν· ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τού-
τους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον
[c] εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις οἷς ἐποίησε δι᾽ αὐτοῦ
ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς αὐτοὶ οἴδατε[1]). τὸ ἄρα πρὸς τῷ
τέλει λεγόμενον ἐποίησε, τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ εἴρηκεν ἀπέδειξεν· ἀπὸ
γὰρ τῶν σημείων καὶ ὧν [d] ἐποίει θαυμασίων ὁ κύριος ἀπεδείχθη
οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ θεὸς ὢν ἐν σώματι καὶ κύριος [e] αὐ-
τὸς ὢν ὁ Χριστός. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις λε-
γόμενον παρὰ τοῦ Ἰωάννου· διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐδίωκον αὐτὸν
οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα
ἴδιον ἔλεγε τὸν θεόν, ἶσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ[2]). οὐ γὰρ ἔπλατ-
τεν ἑαυτὸν ὁ κύριος τότε θεόν, [f] οὐδὲ γὰρ ὅλως ἔνι ποιούμενος
θεός, ἀλλὰ ἀπεδείκνυε διὰ τῶν ἔργων λέγων· κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύ-
ητε, τοῖς ἔργοις [g] μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ
καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[3]). οὕτως τοίνυν κύριον καὶ βασιλέα αὐτὸν
πεποίηκεν ὁ πατὴρ ἐν μέσῳ [h] ἡμῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς πρότερον
ἀπειθοῦντας, καὶ δῆλόν ἐστιν ὡς ὁ νῦν κύριος καὶ βασιλεὺς ἀνα-
δεικνύμενος οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι τότε βασιλεὺς καὶ κύριος,
ἀλλ᾽ ἀρχὴν ἔχει τοῦ τὴν κυριότητα ἑαυτοῦ δεικνύειν καὶ ἐκτείνειν
καὶ πρὸς τοὺς ἀπειθήσαντας.

13. Εἰ μὲν οὖν νομίζουσιν ὅτι καὶ [i] πρὶν γένηται ἄνθρωπος
καὶ σταυρὸν ὑπομείνῃ οὐκ ἦν κύριος καὶ βασιλεὺς ὁ σωτήρ, ἀλλὰ
τότε ἀρχὴν [k] ἔσχε τοῦ εἶναι κύριος, γνώτωσαν ὅτι τὰ τοῦ Σαμοσα-
τέως ἐκ φανεροῦ πάλιν φθέγγονται ῥήματα. εἰ δέ, ὥσπερ ἀνέγνω-
p. 481. μεν καὶ προείπομεν ἐν τοῖς προτέροις, [l] κύριος καὶ βασιλεύς ἐστιν
ἀΐδιος, τοῦ μὲν Ἀβραὰμ κύριον αὐτὸν προσκυνοῦντος, τοῦ δὲ Μω-
σέως λέγοντος· καὶ κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμοῤῥα θεῖον
καὶ πῦρ παρὰ κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ[4]), καὶ τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος·
εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου[5]), [m] καί· ὁ
θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος

1) Act. 2, 22. 2) Ioan. 5, 16. 18. 3) Ioan. 10, 38. 4) Genes. 19, 24.
5) Psal. 110 [109. LXX.], 1.

a. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καί* omittunt. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλ᾽ εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν μέσῳ ἡμῶν.* Alii et editio Commel. *ὑμᾶς* et *ὑμῶν* habent.

b. Reg. Gobler. et Felckman. 1. *τοῦτο αὐτό.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀρχιδιδασκαλίας*, ut et Nannius legit. Alii et editi *διδασκαλίας.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *εἰς ἡμᾶς.* Alii et editi *εἰς ὑμᾶς.*

d. Seguer. et Reg. *ἐποίησε.* Alii et editi *ἐποίει.*

e. Seguer. *κύριος καὶ αὐτός.*

f. Seguer. et Felckm. 7. *οὐδὲ γὰρ ὅλως.* Alii et editi *οὐδὲ ὅλως.*

enim dixit, ut supra annotavimus, fecit eum Verbum, sed *Dominum* P. 480. *eum*, neque id tantum, sed *apud vos* et *in medio vestri fecit*, quod idem est ac *ostendit*. Sane id Petrus ipse primariam hancce doctrinam promulgare incipiens verbis huiusmodi annotavit: *Viri Israëlitae, audite verba haec: Iesum Nazarenum, virum, quem Deus apud vos ostendit virtutibus, prodigiis et signis, quae Deus per illum fecit in medio vestri, sicut ipsi scitis.* Itaque quod in fine ait *fecit*, idem initio vocabulo *ostendit* dixerat. Namque ex signis et miraculis, quae edidit Dominus, ostensus est non simplex homo, sed Deus esse in corpore et Dominus ac Christus. Simile quoque est, quod a Ioanne in Evangelio dicitur: *Idcirco ergo eum Iudaei magis persequebantur, non tantum quod solvebat sabbatum, sed et patrem proprium dicebat Deum, aequalem se faciens Deo.* Nec enim tunc Dominus se ipse Deum finxit, cum Deus omnino fieri non queat, sed se Deum esse operibus ostendebat, uti ipse ait: *Si mihi non creditis, saltem operibus credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre et Pater in me est.* Sic ergo Dominum et Regem eum fecit Pater in medio nostri et apud nos, qui prius non credebamus. Unde etiam perspicuum est, eum, qui eo tempore Dominus ac Rex esse ostendebatur, non tunc incoepisse Regem et Dominum fieri, sed coepisse dominatum ostendere suum atque etiam apud eos propagare, qui antea non credebant.

13. Si igitur existimant, Salvatorem Dominum et Regem non fuisse, antequam fieret homo et crucis supplicium subiret, sed tunc tantum Dominum esse coepisse; noverint, se eadem quae Samosatensis aperte proferre. Sin autem, ut vidimus supraque ostendimus, P. 481. Dominus et Rex est aeternus, quippe cum Abraham eum tanquam Dominum adoret, et Moyses dicat: *Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino*, et David canat: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*, et *Thronus tuus, Deus,*

g. *μου* abest a Seguer. et Felckm. 4.

h. Gobler. et Felckm. 1. *ἡμῶν*. Felckm. 4. *αὐτῶν*. Ibidem Seguer. et Felckm. 4. *εἰς ἡμᾶς*. Alii et editio Commel. *ὑμῶν* et *εἰς ὑμᾶς*. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὃ καὶ δῆλον*. In aliis et editis *ὅ* deest. Ibidem Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. *ὡς ὁ νῦν*. Alii et editio Commel. *ὡς νῦν*.

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πρὶν γένηται*. Alii et editi *πρὸ τοῦ γένηται*. Mox Seguer. *ὑπομείνει*. Felckm. 5. et Reg. *ὑπομεῖναι*. Editi et alii *ὑπομείνῃ*.

k. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *εἶχε*. Ceteri et editio Commel. *ἔσχε*. Mox Seguer. et Reg. *τὰ τοῦ Σαμοσατέως*. Editi et alii *τά* omittunt.

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κύριος βασιλεύς*. Iidem mox omittunt *τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος*.

m. Felckm. 2. et editi addunt *ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου*, quae in aliis desunt. Mox Seguer. *εἰς αἰῶνα αἰῶνος*.

P.481. ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου[1]), [a]καί· ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων[2])· δῆλόν ἐστιν ὡς καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος βασιλεὺς καὶ κύριος ἦν ἀΐδιος, εἰκὼν καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὑπάρχων. ἀϊδίου δὲ ὄντος τοῦ λόγου κυρίου καὶ βασιλέως, πρόδηλον πάλιν ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ πεποιῆσθαι ἔλεγεν ὁ Πέτρος, ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κυριότητα γενομένην, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τῷ σταυρῷ πάντας λυτρωσάμενος πάντων γέγονε κύριος καὶ βασιλεύς. ἐὰν δὲ διὰ τὸ γεγράφθαι ἐποίησε φιλονεικῶσι, μὴ θέλοντες ἴσον εἰρῆσθαι τὸ ἐποίησε τῷ ἀπέδειξεν, [b]ἢ μὴ νοοῦντες ἢ διὰ τὴν χριστομάχον αὐτῶν προαίρεσιν, ἀκουέτωσαν ὅτι καὶ οὕτως ὀρθὴν ἔχει διάνοιαν τὰ τοῦ Πέτρου ῥήματα. ὁ γὰρ γινόμενός τινων κύριος τοὺς ἤδη ὄντας κτᾶται [c]ὑφ᾽ ἑαυτόν· εἰ δὲ ὁ κύριος δημιουργός ἐστι πάντων καὶ βασιλεὺς ἀΐδιος, [d]ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, τότε καὶ ἡμᾶς ἐκτήσατο· δῆλον ἂν εἴη καὶ κατὰ τοῦτο, ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον οὐδ᾽ οὕτως ποίημα σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πάντων ὑποταγὴν καὶ τὴν εἰς πάντας γενομένην τοῦ σωτῆρος κυριότητα, καὶ ἔστιν ὅμοιον τοῦτο τοῖς ἔμπροσθεν. ὥςπερ γὰρ ἐκεῖ [e]παρετιθέμεθα τὰ ῥητά, τὸ γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν[3]) καὶ τὸ ἐγένετο κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι[4]), καὶ ἐδείκνυεν ὁ λόγος, ὅτι μὴ ταῦτα [f]γενητὸν δείκνυσι τὸν θεόν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἕκαστον γινομένην εὐεργεσίαν παρ᾽ αὐτοῦ· οὕτω καὶ τὸ τοῦ Πέτρου ῥητὸν τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν.

14. *Λόγος* μὲν γὰρ ὢν αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς κύριός ἐστι τοῦ παντός. ἡμεῖς δὲ τὸ πρὶν ἦμεν ὑπεύθυνοι ἐξ ἀρχῆς μὲν τῇ δουλείᾳ τῆς φθορᾶς καὶ τῇ κατάρᾳ τοῦ νόμου, [g]ἔπειτα δὲ καὶ κατ᾽ ὀλίγον ἑαυτοῖς ἀναπλάσαντες τὰ μὴ ὄντα ἐδουλεύομεν, ὡς εἶπεν ὁ μακάριος ἀπόστολος[5]), τοῖς [h]φύσει μὴ οὖσι θεοῖς, καὶ τὸν μὲν ἀληθινὸν θεὸν ἠγνοοῦμεν, τὰ δὲ μὴ ὄντα προετιμῶμεν τῆς ἀληθείας· ἀλλ᾽ ὕστερον, ὥςπερ ὁ [i]πάλαι λαὸς ἐν Αἰγύπτῳ βαρούμενος ἐστέναξεν, οὕτως καὶ ἡμῶν ἐχόντων τὸν ἔμφυτον νόμον [k]καὶ κατὰ τοὺς ἀλαλήτους στεναγμοὺς τοῦ πνεύματος ἐντυγχανόντων[6]) καὶ λεγόντων· κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν, [l]κτῆσαι ἡμᾶς[7]), γέγονεν ὥςπερ

1) Psal. 45 [44. LXX.], 8. 2) Psal. 145 [144.LXX.], 13. 3) Psal. 31. [30. LXX.], 3. 4) Psal. 9, 10. 5) Rom. 1, 25. 6) Rom. 8, 26. 7) Esa. 26, 13.

a. Sic Seguerian. Reg. Basil. Goblerian. Felckm. 1. 4. et 5. Editi vero aliique *βασιλείας σου, βασιλεία πάντων.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πρὶν γένηται.* Felckm. 4. *πρὸ τοῦ γένηται.* Alii et editi *πρὸ τοῦ γενέσθαι.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τήν* etc. Alii et editi *ἢ καὶ μὴ νοοῦντες, ἢ καὶ διά.* Mox Felckm. 5. *αὐτῶν αἵρεσιν.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *εἰς ἑαυτόν.* Ibidem *εἰ δέ* abest a Felckm. 5., qui habet *καὶ δημιουργός.*

d. Segner. Gobler. et Felckman. 1. *ὅτε ἐγένετο ἄνθρωπος.* Mox Seguer. Basil.

in saeculum saeculi, virga aequitatis virga regni tui, et *Regnum tuum* P. 481. *regnum omnium saeculorum*; liquet sane, eum prius etiam quam homo fieret, Regem et Dominum aeternum fuisse, ut pote qui sit imago et Verbum Patris. Cum igitur Verbum aeternus fuerit Dominus et Rex, manifestum profecto est, Petrum non dixisse, naturam Filii fuisse factam, sed eius in nos dominatum factum fuisse, quando factus homo est et omnibus cruce redemtis omnium Dominus et Rex est factus. Sin vero propterea, quod scriptum est *fecit*, instent pertinaciter, nec idem hic esse velint *fecit* ac *ostendit*, vel quia non intelligunt, vel quia adversus Christum dimicare statuerunt; audiant, etiam hoc modo Petri verba recte posse explicari. Nam qui aliquorum fit dominus, eos, qui iam existunt, in suam recipit ditionem. Sed si Dominus omnium est creator rexque sempiternus, cumque factus homo est, tunc etiam nos possedit; clarum utique fuerit nec etiam hoc pacto illis Petri verbis significari, factam esse Verbi naturam, sed omnia posthac ei fuisse subiecta, ac Salvatoris dominatum apud omnes factum fuisse, quod sane simile est his, quae supra tractata sunt. Ut enim ibi in medium attulimus haec verba: *Fias mihi in Deum protectorem,* et *Factus est Dominus refugium pauperi,* ostendimusque, his non doceri Deum factum esse, sed gratiam ab eo in singulos collatam indicari; ita eadem est verborum Petri significatio.

14. Verbum enim cum sit ipse Dei Filius, omnium est dominus; nos autem, antequam essemus, servituti corruptionis et legis maledictioni obnoxii ab initio tenebamur, deinde cum paulatim ea, quae non essent, nobis ipsi effinxissemus, his qui naturâ dii non erant, ut docet beatus Apostolus, servivimus verique Dei ignari ea, quae nulla erant, veritati anteposuimus. Postea vero, ut vetus ille populus in Aegypto oppressus ingemiscebat, ita cum nos naturali ornati lege inenarrabiles Spiritûs gemitus edebamus aiebamusque: *Domine Deus noster, posside nos,* quemadmodum factus est in domum refugii et in

Anglican. et Felckm. 5. ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου. Reg. ὡς τὸ κατὰ τοῦ Πέτρου. Alii et editi ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Πέτρου.

e. Basil. παρατιθέμεθα. Alii et editio Commel. παρετιθέμεθα. Ibidem Seguer. et Felckm. 4. τὰ ῥητά. Alii et editi τὰ ῥήματα. Item ibidem Seguer. εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν. Felckm. 4. εἰς θεὸν γεννητόν. Editi et alii εἰς θεόν tantum. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. καὶ ἐγένετο. Ceteri et editi καὶ τὸ ἐγένετο.

f. Felckm. 4. γεννητόν. Alii et editio Commel. γενητόν.

g. Seguer. ἔπειτα δὲ καί. Alii et editi καί omittunt.

h. φύσει abest a Basil. Mox Seguer. καὶ τὸν ἀληθινόν.

i. Seguer. ὁ παλαιός. Mox Felckm. 4. ἐστέναζεν.

k. Seguer. νόμον κατὰ τούς. Ceteri et editi νόμον καὶ κατὰ τούς.

l. Felckm. 4. κτίσαι.

p. 482. εἰς οἶκον καταφυγῆς καὶ εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν, οὕτως καὶ κύριος ἡμῶν γέγονε. καὶ οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸς ἔσχεν τότε, ἀλλ' ἡμεῖς ἀρχὴν ἔσχομεν [a] τοῦ εἶναι αὐτὸν κύριον ἡμῶν. λοιπὸν γὰρ ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ὢν τοῦ κυρίου, ἐλεήσας καὶ θέλων [b] πᾶσι γνωσθῆναι, ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ἐνδύσασθαι σῶμα ἀνθρώπινον καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, κληθῆναί τε αὐτὸν [c] Ἰησοῦν, ἵν' ἐν τούτῳ ἑαυτὸν προσενέγκας ὑπὲρ πάντων τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ [d] ἀπὸ τῆς θεοπλανησίας καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ πάντων γένηται κύριος καὶ βασιλεὺς αὐτός. τὸ [e] δὴ οὖν γενέσθαι αὐτὸν οὕτως κύριον καὶ βασιλέα, τοῦτό ἐστιν ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος· ἐποίησεν αὐτὸν κύριον καὶ Χριστὸν ἀπέστειλεν [1]), ἶσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ποιήσας ὁ πατήρ, ἴδιον γὰρ ἀνθρώπων τὸ ποιεῖσθαι, οὐχ ἁπλῶς [f] δὲ ἐποίησεν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰς τὸ κυριεῦσαι πάντων αὐτὸν καὶ ἁγιάζειν πάντας διὰ τοῦ χρίσματος πεποίηκεν. εἰ γὰρ καὶ δούλου μορφὴν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων λόγος, ἀλλ' ἡ πρόςληψις τῆς σαρκὸς οὐκ [g] ἐδούλου τὸν λόγον φύσει κύριον ὄντα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλευθέρωσις μὲν ἦν ἡ γινομένη παρὰ τοῦ λόγου πάσης τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὸς δὲ ὁ φύσει [h] κύριος λόγος καὶ ἄνθρωπος ποιηθεὶς διὰ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς κύριος πάντων καὶ Χριστὸς τουτέστιν εἰς τὸ ἁγιάζειν τῷ πνεύματι πάντας πεποίηται. καὶ ὥςπερ ὁ θεός, γινόμενος εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ λέγων· ἔσομαι αὐτοῖς θεός [2]), οὐ μᾶλλον τότε γίνεται θεός, οὐδὲ [i] τότε ἀρχὴν ἔχει τοῦ γίνεσθαι θεός, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀεί, τοῦτο καὶ τοῖς δεομένοις γίνεται, ὅταν αὐτῷ δοκῇ· οὕτω [k] καὶ ὁ Χριστός, φύσει κύριος καὶ βασιλεὺς ἀΐδιος ὤν, οὐχ ὅτε ἀποστέλλεται μᾶλλον γίνεται κύριος, οὐδὲ τότε ἀρχὴν λαμβάνει τοῦ εἶναι κύριος καὶ βασιλεύς, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀεί, τοῦτο καὶ [l] τότε κατὰ σάρκα πεποίηται, καὶ λυτρωσάμενος πάντας γίνεται καὶ οὕτως ζώντων καὶ νεκρῶν κύριος· αὐτῷ γὰρ λοιπὸν τὰ πάντα δουλεύει, καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ [m] ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου [3]). οὐ γὰρ ἔπρεπε δι' ἑτέρου τὴν λύτρωσιν γενέσθαι, [n] ἀλλὰ διὰ τοῦ φύσει κυρίου, ἵνα μὴ διὰ υἱοῦ μὲν κτιζώμεθα, ἄλλον δὲ κύριον ὀνομάζωμεν, καὶ πέσωμεν εἰς τὴν Ἀρειανὴν καὶ τὴν Ἑλ-

1) Act. 2, 36. 2) Ezech. 37, 27. 3) Psal. 110 [109. LXX.], 1.

a. Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. 4. et 5. *τοῦ εἶναι*. Editi et alii *τῷ εἶναι*.

b. Seguer. *καὶ θέλων καὶ πᾶσι*.

c. Sic Reg. Felckm. 4. et 5. At editi et alii *υἱόν*.

d. Seguerian. *ἀπό τε τῆς θεοπλασίας*. Felckm. 4. item *θεοπλασίας*. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *κύριος καὶ βασιλεύς*. Editi et alii *κύριος καὶ θεός, βασιλεύς*.

e. *δή* abest a Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Ibid. mss. *οὕτως κύριον*, prae-

Deum protectorem, sic et ipse dominus noster est factus. Nec ille P. 482. tunc esse coepit, sed nos eum dominum habere incoepimus. Nam Deus, qui bonus est et Pater Domini, misericordia motus volensque notus omnibus fieri, fecit, ut suus Filius corpus humanum indueret homoque fieret et vocaretur Iesus, ut in eo corpore pro omnibus se offerens omnes idolatria et corruptione liberaret ac omnium dominus et rex fieret. Eum ergo hac ratione dominum et regem factum esse, id ipsum est quod Petrus ait: *Fecit eum dominum et Christum misit,* quod idem est ac si diceret, Patrem eum fecisse hominem. Fieri enim proprium est hominum. Nec vero eum solummodo fecit hominem, sed ut in omnes dominaretur eosque unctione sanctos redderet. Nam etsi Verbum in forma Dei existens servi formam accepit, carnis tamen assumtio Verbum, qui dominus naturâ erat, servum non effecit, sed universam potius hominum naturam ipsum Verbum liberavit, quod Verbum, qui natura Dominus erat, etiam factus homo per servi formam omnium factus est dominus et Christus, id est, ut omnes per Spiritum sanctificaret. Atque ut Deus, factus in Deum protectorem et dicens: *Ero illis Deus,* non tunc magis fit Deus vel fieri incipit, sed quod semper est, id etiam fit indigentibus, cum ipsi placuerit; ita quoque Christus, qui natura dominus et rex sempiternus est, non magis fit dominus tum cum mittitur, neque dominus et rex esse tunc incipit, sed quod semper est, hoc ipsum tunc etiam secundum carnem factus est, omnibusque redemptis fit quoque hoc modo viventium et mortuorum dominus. Iam enim inde omnia ipsi serviunt, idque ipsum est, quod canit David: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Neque enim decebat per alium redemtionem fieri, quam per eum, qui natura dominus erat, ne per filium creati alium appellaremus Dominum, at-

ter Felckm. 2., in quo ut et in editis deest *οὕτως*. Mox Seguer. *τουτέστιν*. Ibidem Anglican. *τὸ ἔλεγεν*. Item Seguer. ibid. Gobler. et Felckm. 1. et 4. *ἔλεγεν Πέτρος*.

f. Seguerian. Reg. et Felckman. 4. *δέ* omittunt.

g. Felckman. 4. *ἐδήλου*. Paulo post Seguer. *ην γινομένη*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *περὶ τοῦ λόγου*.

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κύριος λόγος*, ut et Nannius legit. In aliis et editis deest *λόγος*. Ibidem *καί* omittunt Gobler. et Felckm. 1.

i. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 4. At Gobler. et Felckm. 1. *τότε γίνεται θεός, ἀλλ' ὅπερ* etc. omissis intermediis. Alii et editi post *γίνεσθαι* omittunt *θεός*. Ibid. Felckm. 4. *καὶ τοῖς ἀνθρώποις γίνεται δεομένοις*.

k. Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. *καὶ ὁ χριστός*. Alii et editi *καὶ χριστός*.

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὅτε κατὰ σάρκα πεποίηται, λυτρωσάμενος*.

m. Seguer. et Felckm. 4. *ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ*. Alii et editi *ψάλλει Δαβίδ*.

n. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ φύσει κυρίου, ἵνα διὰ υἱοῦ μέν* etc.

p. 482. ληνικὴν ἀφροσύνην, [a]κτίσει δουλεύοντες παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα θεόν[1]).

15. *Αὕτη τοῦ ῥητοῦ κατά γε τὴν ἐμὴν οὐθενείαν ἡ διάνοια.* καὶ γὰρ ἀληθῆ καὶ χρηστὴν ἔχει τὴν αἰτίαν τὰ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοιαῦτα ῥήματα τοῦ Πέτρου. Ἰουδαῖοι [b]γὰρ πλανηθέντες ἀπὸ τῆς
p. 483. ἀληθείας προσδοκῶσι μὲν ἐρχόμενον τὸν Χριστόν, οὐχ ἡγοῦνται δὲ αὐτὸν καὶ πάθος ἀναδέχεσθαι, λέγοντες ὅπερ οὐ νοοῦσιν· ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι ὅταν ἔλθῃ ὁ Χριστός, μένει εἰς τὸν αἰῶνα· [c]καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ αὐτὸν ὑψωθῆναι[2]); ἔπειτα οὐ λόγον γινόμενον ἐν σαρκί, ἀλλὰ ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον γίνεσθαι, ὡς πάντες γεγόνασιν οἱ βασιλεῖς, ὑπολαμβάνουσιν. ὁ μὲν οὖν κύριος [d]τοὺς περὶ Κλεόπαν ἐντρέπων ἐδίδασκεν, ὅτι τὸν Χριστὸν δεῖ πρῶτον παθεῖν[3]), καὶ τοὺς ἄλλους δὲ Ἰουδαίους, ὅτι θεὸν ἐπιδημῆσαι, λέγων· εἰ ἐκείνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ [e]ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι[4]).

16. Ὁ τοίνυν Πέτρος μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ σωτῆρος καὶ ἀμφότερα διορθούμενος τοὺς Ἰουδαίους φησίν· ὦ Ἰουδαῖοι, [f]τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν ἔρχεσθαι αἱ θεῖαι γραφαί, καὶ ὑμεῖς μὲν ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἐκ τοῦ Δαβὶδ νομίζετε, τὰ δὲ γεγραμμένα περὶ αὐτοῦ οὐ τοιοῦτον αὐτόν, οἷον ὑμεῖς λέγετε, σημαίνουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον κύριον καὶ θεὸν καὶ ἀθάνατον καὶ χορηγὸν ζωῆς καταγγέλλουσιν. ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς εἴρηκεν· ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν[5]), [g]ὁ δὲ Δαβὶδ ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου[6]), ἐν δὲ τῷ [h]πεντεκαιδεκάτῳ· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν[7]). ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς τὸν Δαβὶδ φθάνει τὰ τοιαῦτα [i]ῥητά, αὐτὸς μὲν μαρτυρεῖ κύριον ἑαυτοῦ φάσκων εἶναι τὸν ἐρχόμενον, συνορᾶτε [k]δὲ καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἀπέθανε καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ παρ' ὑμῖν ἐστιν. ὅτι δὲ τὸν Χριστὸν τοιοῦτον εἶναι δεῖ, οἷον αὐτὸν

1) Rom 1, 25. 2) Ioan. 12, 34. 3) Luc. 24, 26. 4) Ioan. 10, 35 36. 5) Deuter. 28, 66. 6) Psal. 110 [109. LXX.], 1. 7) Psal. 16 [15. LXX.], 10.

a. Seguerian. *τῇ κτίσει λατρεύοντες.* Alii et editi *κτίσει δουλεύοντες.* Paulo post Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *κατά γε τὴν ἐμὴν οὐθενείαν,* ut et videtur legisse Nannius, qui vertit *pro mea imbecillitate.* Editi et alii *κατά γε τὴν ἐμὴν νουθεσίαν.* Ibidem Goblerian. et Felckm. 1. *καὶ ἀληθῆ.*

b. Seguer. *γάρ* omittit.

c. *καί* deest in Seguer. et Felckm. 4.

d. Seguer. *τοὺς περὶ τὸν Κλεόπαν.*

e. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et

que in Arianorum et Gentilium delaberemur dementiam, rebus creatis P. 482.
potius quam Deo omnium creatori servientes.

15. Hic est, ut pro mea quidem tenuitate iudico, huius loci sen-
sus. Non enim absque vera et recta causa haec ad Iudaeos dixit Pe-
trus. Nimirum Iudaei a veritate deerrantes Christum expectant ven-
turum, nec eum passurum arbitrantur, aientes quod minime intelligunt: P. 483.
Nos scimus Christum cum venerit in aeternum permansurum, et quomodo tu dicis ipsum extolli oportere? Deinde non putant Verbum in carne nasci, sed purum eum hominem esse, quales omnes fuere Reges. Hinc Dominus, ut Cleopham eiusque socium convinceret, eos docebat Christum primum pati oportuisse. Ceteros item confutavit Iudaeos, Deum advenisse his ostendens verbis: *Si illos dixit Deos, ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi: Filius Dei sum.*

16. Itaque Petrus, qui haec a Salvatore didicerat, Iudaeos utraque ex parte coarguens ait: ,,O Iudaei, divinae Scripturae Christum ,,venire annuntiant, vosque eum purum esse hominem ut unum ex ,,David posteris arbitramini. Verum quae de illo sunt scripta, non ,,talem eum indicant, qualem vos dicitis, sed potius Dominum eum et ,,Deum, immortalem atque auctorem vitae esse declarant. Namque ,,Moyses dixit: *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos ve-,,stros,* et David Psalmo centesimo nono: *Dixit Dominus Domino meo, ,,sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum ,,tuorum,* et Psalmo decimo quinto: *Non derelinques animam meam ,,in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Haec ,,autem Verba non ad David pertinere, testatur idem ipse, cum eum, ,,qui venit, sui appellet dominum. Vos vero ipsi perspicite, illum ,,esse mortuum eiusque reliquias apud vos esse. Christum vero ta-,,lem esse oportere, qualem eum describunt Scripturae, vos quoque

4. sed in solo Seguer. *ὅτι* habetur. Reg. item habet *βλαςφημεῖς*. Alii et editi *καὶ ἀπέστειλεν, ὑμεῖς λέγετε βλαςφημεῖν.*

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. In aliis et editis deest *τόν*.

g. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ Δαβίδ. εἶπεν ὁ κύριος.* Ceteri et editio Commel. addunt post *Δαβίδ*: *ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ.*

h. Sic mss. et editio Commel. Mox Seguer. *εἰς τὸν ᾅδην.* Reg. emendatum habet *εἰς ᾅδου.*

i. Sic Seguerian. et Felckm. 4. At alii et editi *ῥήματα.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. *κύριον αὐτοῦ.* Alii et editi *κύριον ἑαυτοῦ.*

k. *δέ* deest in Felckm. 4. Paulo post Seguerian. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὑμῖν.* Alii et editio Commel. *ἡμῖν.* Ibidem Seguer. *τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι.*

P. 483. λέγουσιν [a] εἶναι αἱ γραφαί, πάντως καὶ ὑμεῖς συνομολογήσετε. παρὰ θεοῦ γὰρ εἴρηνται οἱ λόγοι, καὶ οὐ δύναται [b] ψεῦδος ἐν αὐτοῖς εἶναι. εἰ μὲν οὖν δύνασθε εἰπεῖν, ὡς ἐλθόντος πρότερον [c] τοιούτου, καὶ δύνασθε δεῖξαι θεὸν αὐτὸν εἶναι ἀφ' ὧν ἐποίησε σημείων καὶ τεράτων, εἰκότως ἡμῖν διαμάχεσθε· εἰ δὲ δεῖξαι μὲν οὐ δύνασθε ὡς ἐλθόντα, προσδοκᾶτε δὲ ἀκμὴν τοιοῦτον, [d] ἐπίγνωτε τὸν καιρὸν ἀπὸ τοῦ Δανιήλ· εἰς τὸν παρόντα γὰρ χρόνον τὰ λεχθέντα παρ' αὐτοῦ φθάνει. εἰ δὲ ὁ παρὼν καιρὸς οὗτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πάλαι [e] προκαταγγελλόμενος, καὶ τὰ γενόμενα δὲ νῦν ἐφ' ὑμῖν ἑωράκατε, γνῶτε ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ προσδοκώμενος. ὁ μὲν γὰρ Δαβὶδ καὶ πάντες οἱ προ-
P. 484. φῆται ἀπέθανον, καὶ τὰ μνήματα πάντων [f] παρ' ὑμῖν ἐστιν, ἡ δὲ γενομένη νῦν ἀνάστασις ἔδειξεν εἰς τοῦτον φθάνειν τὰ γεγραμμένα. τὸ μὲν γὰρ σταυρωθῆναι δείκνυσι τὸ ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην[1], [g] καὶ τὸ τῇ λόγχῃ δὲ τρωθῆναι τὴν πλευρὰν πληροῖ τὸ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη[2], τὸ δὲ μὴ μόνον ἐξαναστῆναι, ἀλλὰ καὶ παλαιοὺς νεκροὺς ἐκ τῶν μνημείων ἐγεῖραι (τούτους γὰρ ἑωράκασιν ὑμῶν οἱ πλεῖστοι), [h] τοῦτό ἐστι τὸ οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην[3], καὶ τὸ κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἀφεῖλεν ὁ θεός[4], τὸ δὲ καὶ τοιαῦτα σημεῖα ποιῆσαι αὐτόν, οἷα γέγονε, δείκνυσι θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν ζωὴν καὶ κύριον τοῦ θανάτου. ἔπρεπε γὰρ τὸν Χριστόν, τὸν ἄλλοις ζωὴν διδόντα, αὐτὸν μὴ κρατεῖσθαι [i] ὑπὸ τοῦ θανάτου· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός. ἀλλὰ [k] μὴν αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἄνθρωποι γὰρ πάντες ὑπεύθυνοι θανάτου εἰσί. μηκέτι τοιγαροῦν [l] ἀμφιβαλλέτω τις, ἀλλ' ἀσφαλῶς γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραήλ, ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ἐθεωρήσατε σχήματι ἄνθρωπον ποιοῦντα σημεῖα καὶ τοιαῦτα ἔργα, ἃ μηδεὶς πώποτε πεποίηκεν, αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ [m] κύριος πάντων. καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος καὶ κληθεὶς Ἰησοῦς, ὥσπερ ἐν τοῖς προτέροις [n] εἴπομεν, οὐκ ἠλαττώθη τῷ ἀνθρωπίνῳ πάθει, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐν τῷ [o] ποιηθῆναι ἄνθρωπος ζώντων καὶ νεκρῶν ἀποδείκνυται κύριος. ἐπειδὴ γάρ, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σο-

1) Deuter. 28, 66. 2) Esa. 53, 7. 3) Psal. 16 [15. LXX.], 10. 4) Esa. 25, 8.

a. *εἶναι* abest a Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Paulo post iidem et Felckm. 4 *συνομολογήσετε*. Editi et alii *συνομολογεῖτε*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *ψευδές*.

c. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At alii et editi *τούτου*.

d. Seguer. *ἐπιγνῶναι*. Paulo post idem *τὸν λεχθέντα*.

e. Felckm. 4. *παραγγελόμενος*.

f. Seguer. et Felckm. 4. *παρ' ἡμῖν*. Alii et editi *παρ' ὑμῖν*. Mox Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. *εἰς τοῦτον*. Ceteri et editi *εἰς τοῦτο*.

,,una certe fatebimini, cum illa verba sint a Deo dicta, nec in illis p. 483.
,,ullus esse possit mendacii locus. Si igitur talem aliquem antea ad-
,,venisse eumque Deum esse ex signis et prodigiis, quae ediderit, po-
,,testis ostendere, iure merito nobiscum contendite. Sin autem talem
,,aliquem advenisse non potestis probare, sed eum adhuc expectatis,
,,tempus ex Daniele cognoscite; nam quae ab illo dicta sunt, in prae-
,,sens quadrant tempus. Porro si praesens tempus illud ipsum est,
,,quod olim fuit praedictum, vosque ipsi ea, quae nunc apud nos gesta
,,sunt, estis intuiti, nolite in dubium vocare, quin iste Iesus, quem
,,vos crucifixistis, ipse sit Christus expectatus; siquidem David et om-
,,nes Prophetae mortui sunt, exstantque apud vos eorum monumenta.
,,At resurrectio, quae modo est facta, argumento est ad istum ea, p. 484.
,,quae scripta erant, spectare. Eum enim crucifigendum fuisse haec
,,verba ostendunt: *Videbitis vitam vestram pendentem,* et in vulnere,
,,quod eius lateri lancea est inflictum, istud Prophetae impletur: *Sicut*
,,*ovis ad occisionem ductus est.* Quod autem non solum ipse revixit,
,,sed etiam priscos mortuos e monumentis excitavit (hos enim pleri-
,,que vestrûm viderunt), hoc ipsum est: *Non derelinques animam*
,,*meam in inferno*, et: *Absorbuit mors invalescens*, et rursus: *Ab-*
,,*stulit Deus.* Illa porro quae edidit signa eum Deum esse in cor-
,,pore, vitamque ac dominum mortis esse prorsus persuadent. Siqui-
,,dem decebat Christum, qui vitam aliis impertit, a morte non teneri,
,,quod certe fieri non potuisset, si, ut vos sentitis, purus homo esset
,,Christus. Verum ipse est Filius Dei. Nam omnes homines morti
,,sunt subiecti. Itaque nemo iam ambigat, sed pro certo habeat omnis
,,domus Israël, hunc Iesum, quem figurâ hominem vidistis, signorum
,,tantorumque auctorem operum, quae nullus unquam egit, ipsum esse
,,Christum et dominum omnium. Namque factus licet et vocatus Iesus,
,,ut antea diximus, non est tamen humana conditione diminutus, sed
,,potius, cum homo factus est, viventium et mortuorum dominus est
,,declaratus. *Quia enim*, ut ait Apostolus, *in sapientia Dei non co-*
,,*gnovit mundus Deum per sapientiam, placuit Deo per stultitiam*

g. Seguer. Reg. et Felckm. 5. *καὶ τὸ τῇ λόγχῃ δέ.* Felckm. 4. *καὶ τὸ τῇ δὲ λόγχῃ.* Editi et alii *καὶ τὸ τῇ λόγχῃ τρωθῆναι.*

h. Seguerian. *τουτέστι.* Mox idem *εἰς τὸν ᾅδην καὶ κατέπιεν.* Felckm. 5. *εἰς ᾅδου.* Felckm. 4. item *καὶ κατέπιεν.*

i. Seguer. et Felckm. 4. *ὑπὸ τούτου τὸ δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει.* Gobler. Felckm. 1. *ὑπὸ τούτου. τοῦτο δὲ οὐκ ἄν.*

k. Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Felckm. 4. et 5. Alii vero et editi *ἀλλὰ μέν.*

l. Sic Seguer. Reg. Anglic. et Felckm. 4. At ceteri et editi *ἀμφιβαλέτω.*

m. Seguer. *καὶ ὁ κύριος.*

n. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. Alii autem et editi *εἴπαμεν.*

o. Seguerian. *γενηθῆναι.* Goblerian. et Felckm. 1. *γεννηθῆναι.*

p. 484. φίας τὸν θεόν, ηὐδόκησεν [a] ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας[1])· οὕτως καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ οὐκ ἠθελήσαμεν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐπιγνῶναι τὸν θεὸν καὶ δουλεῦσαι τῷ φύσει δεσπότῃ ἡμῶν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, ηὐδόκησεν ὁ θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ δεῖξαι τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα καὶ πάντας ἑλκύσαι πρὸς ἑαυτόν. δι᾽ ἀνθρώπου [b] δὲ ψιλοῦ τοῦτο ποιῆσαι ἀπρεπὲς ἦν, ἵνα μὴ ἄνθρωπον κύριον ἔχοντες ἀνθρωπολάτραι γινώμεθα· διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ [c] ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν κύριον καὶ Χριστὸν ὁ πατήρ, ἴσον τῷ εἰπεῖν, εἰς τὸ κυριεύειν αὐτὸν καὶ βασιλεύειν ἐποίησεν, ἵν᾽ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὥςπερ πᾶν γόνυ κάμπτει, οὕτως καὶ κύριον καὶ βασιλέα αὐτόν τε τὸν υἱὸν ἐπιγινώσκωμεν καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὸν πατέρα.

17. Ἰουδαίων μὲν [d] οὖν οἱ πλεῖστοι ταῦτα ἀκούοντες ἐνετράπησαν καὶ λοιπὸν ἐπέγνωσαν τὸν Χριστόν, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι γέγραπται[2]). ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀρειομανῖται αἱροῦνται ἀπομένειν Ἰουδαῖοι καὶ μάχεσθαι τῷ Πέτρῳ, φέρε τὰς ὁμοίας λέξεις αὐτοῖς παραθώμεθα· ἴσως κἂν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες τὴν συνήθειαν
p. 485. τῆς θείας γραφῆς. ὅτι μὲν οὖν [e] ἀΐδιος κύριός ἐστι καὶ βασιλεὺς ὁ Χριστός, δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ οὐδείς ἐστιν, ὃς ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ θεοῦ ὅμοιος [f] αὐτοῦ ἂν εἴη, ὅμοιος δὲ ὢν πάντως ἐστὶ καὶ κύριος καὶ βασιλεύς· αὐτὸς γάρ φησιν· ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[3]). ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ μόνον τὸ λεγόμενον [g] παρὰ τοῦ Πέτρου· κύριον αὐτὸν ἐποίησε καὶ Χριστὸν[4]) οὐ ποίημα εἶναι τὸν υἱὸν σημαίνει, ἔξεστιν ἰδεῖν ἀπὸ τῆς εὐλογίας τοῦ Ἰσαάκ, κἂν ἀμυδρά πως ἡ εἰκὼν αὕτη πρὸς τὸ προκείμενον ᾖ. ἔφη τοίνυν τῷ μὲν Ἰακώβ· γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, τῷ δὲ Ἡσαῦ· ἰδοὺ κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου[5]). εἰ μὲν οὖν τὸ ἐποίησε [h] τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακὼβ ἐσήμαινεν, οὐδ᾽ οὕτως μὲν ἐχρῆν αὐτοὺς τοιαῦτα περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ κἂν ἐνθυμεῖσθαι· οὐ γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ποίημα ὡς ὁ Ἰακώβ· πλὴν ἐδύναντό πως πυθόμενοι μηκέτι παραφρονεῖν. εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως λαμβάνουσι, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος τοῦ Ἰακὼβ κτίσματος καὶ ποιήματος, πῶς οὐ πλέον τοῦ διαβόλου μαίνονται, [i] εἰ ἄρα

1) 1. Cor. 1, 21. 2) Actor. 2, 37. 3) Ioan. 14, 9. 4) Actor. 2, 36. 5) Genes. 27, 29. 37.

a. ὁ θεός deest in Seguer. et Felckm. 4. Seguer. ibid. ἀλλ᾽ ηὐδόκησεν. Paulo post idem οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, οὐκ.

b. δέ abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4.

c. Goblerian. et Felckm. 1. ἐκάλεσε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν κύριον, omissis intermediis.

„*praedicationis salvos facere credentes.* Sic etiam quia nos homines P.484. „per eius Verbum noluimus Deum agnoscere nec Dei Verbo, qui na- „tura noster dominus est, servire, placuit Deo in homine suum osten- „dere dominatum omnesque ad seipsum attrahere. Per merum autem „hominem id dedecebat fieri, ne hominem dominum habentes hominis „cultores efficéremur. Quapropter ipsum Verbum caro factum est, et „vocavit nomen eius Iesum atque ita eum dominum et Christum fecit „Pater, id est fecit, ut dominaretur et regnaret, ut in nomine Iesu, „quem vos crucifixistis, quemadmodum omne genu flectitur, ita et do- „minum et regem ipsum Filium et Patrem per eum agnosceremus."

17. His auditis plerique Iudaeorum ita fuere commutati, ut Christum agnoverint, quemadmodum in Actibus scribitur. Verum quandoquidem Ariani Iudaei permanere atque adversus Petrum contendere decreverunt, age similes loquendi modos eis proponamus; futurum forte est, ut hoc pacto tandem cedant, ubi divinae Scripturae morem P.485. didicerint. Itaque Christum aeternum dominum et regem esse constat ex supra dictis, nullusque est qui hac de re dubitet. Cum enim Filius Dei sit, illius similem ipsum esse necesse est. Quia porro similis eius est, dominus et rex necessario est. Ipse enim ait: *Qui me vidit, vidit patrem.* Quod autem sola haec Petri verba: *Dominum eum et Christum fecit,* Filium opus esse non significent, ex benedictione Isaac licet perspicere: quamquam haec imago ad rem, de qua agimus, exprimendam paulo obscurior est. Igitur ille ad Iacob dixit: *Fias Dominus fratris tui*, ad Esaü autem: *Ecce eum tui Dominum feci.* Quod si dictio *fecit* hic naturam Iacob eiusque ortus principium significaret, neque tamen idcirco idem de Dei Verbo esset cogitandum; nec enim Filius Dei res facta est sicuti Iacob; quamquam possent, si vellent alios interrogare, non amplius desipere. Verum si ista neque de natura neque de ortus principio intelligunt, cum tamen Iacob natura creatus sit et factus, an non furiose magis quam diabolus insanire dicendi sunt, qui ea, quae rebus naturâ factis non audent similes

d. *οὖν* deest in Seguer.

e. Segueriau. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀϊδίως.* Editi et alii *ἀΐδιος.*

f. Basil. Gobler. Reg. Felckm. 1. et 4. *αὐτῷ.*

g. Gobler. et Felckm. 1. *περὶ τοῦ Πέτρου.*

h. Sic mss. praeter Felckm. 2., qui ut editi habet *τὴν οὐσίαν καὶ τῆς γενέσεως ἀρχήν.* Ibid. Seguer. *ἐσήμαινε.* Gobler. et Felckmanni 1. *ἐσήμανε.* Alii et editi *σημαίνει.*

i. Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. *εἰ ἃ μηδέ.* Editi et alii *εἰ ἄρα ἃ μηδέ.* Ibidem Felckm. 5. *γεννητοῖς.*

P. 485. ἃ μηδὲ τοῖς φύσει γενητοῖς τολμῶσιν ἐκ τῶν ὁμοίων λέξεων συνάπτειν, ταῦτα τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ προσπλέκουσι, [a] λέγοντες αὐτὸν ποίημα εἶναι; ἔλεγε γὰρ ὁ Ἰσαὰκ γίνου καὶ ἐποίησα, [b] οὔτε τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακὼβ οὔτε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων (μετὰ γὰρ τριάκοντα καὶ πλεῖον ἔτη τῆς γενέσεως αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν), ἀλλὰ τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἐξουσίαν αὐτοῦ τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην.

18. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Πέτρος οὐ ποίημα τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου σημαίνων ταῦτ' ἔλεγεν, ᾔδει γὰρ αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ὁμολογήσας· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος[1]), ἀλλὰ τὴν κατὰ χάριν ποιηθεῖσαν καὶ γενομένην καὶ εἰς ἡμᾶς [c] αὐτοῦ βασιλείαν καὶ κυριότητα. καὶ γὰρ ταῦτα λέγων οὐκ ἐσιώπησε περὶ τῆς ἀϊδίου καὶ πατρικῆς θεότητος [d] τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ προειρηκὼς ἦν, ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς[2])· τὸ δὲ μετ' ἐξουσίας διδόναι τὸ πνεῦμα οὐ κτίσματος οὐδὲ ποιήματός ἐστιν, ἀλλὰ θεοῦ δῶρον. τὰ μὲν γὰρ κτίσματα ἁγιάζεται παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὁ δὲ υἱὸς οὐχ ἁγιαζόμενος [e] παρὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς διδοὺς αὐτὸ τοῖς πᾶσι δείκνυται μὴ κτίσμα ἀλλὰ υἱὸς ἀληθινὸς τοῦ πατρὸς ὤν. πλὴν ὅτι ὁ διδοὺς τὸ πνεῦμα ὁ αὐτὸς λέγεται [f] καὶ πεποιῆσθαι, πεποιῆσθαι μὲν ἐν ἡμῖν κύριος διὰ τὸ ἀνθρώπινον, διδοὺς δὲ ὅτι τοῦ θεοῦ λόγος ἐστίν. ἦν γὰρ
P. 486. ἀεὶ καὶ ἔστιν ὥσπερ υἱὸς οὕτως καὶ κύριος παμβασιλεὺς τῶν πάντων, ὅμοιος ὢν κατὰ πάντα τοῦ πατρός, καὶ πάντα τὰ τοῦ [g] πατρὸς ἔχων, ὡς εἴρηκεν αὐτός[3]). φέρε λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις λεγόμενον· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[4]) θεωρήσωμεν· εἰ καὶ [h] μάλιστα, δειχθέντος τοῦ λόγου ὅτι μὴ ποίημά ἐστι, δέδεικται ὅτι μηδὲ κτίσμα ἐστί. ταὐτὸν γάρ ἐστιν εἰπεῖν [i] ποίημα καὶ κτίσμα, ὥστε καὶ τὴν ἀπόδειξιν τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι ποίημα τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα. διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις αὐτοὺς ἐπινοοῦντας [k] ἑαυτοῖς προφάσεις εἰς ἀσέβειαν, καὶ μὴ αἰσχυνομένους ἐπὶ τοῖς γινομένοις καθ' ἕκαστον ἐλέγχοις. πρότερον μὲν γὰρ ἐπενόουν ἀπατᾶν πυνθανόμενοι τῶν ἀκεραίων· ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐποίησεν ἢ τὸν ὄντα; καὶ εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν γεννήσεις; ὡς [l] δὲ δέδεικται τοῦτο

1) Math. 16, 18. 2) Actor. 2, 17. 3) Ioan. 16, 15. 4) Prov. 8, 22.

a. Felckm. 5. οὗτοι λέγοντες.
b. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. At alii et editio Commelin. οὐ τότε τὴν ἀρχήν. Paulo post Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. et 5. πλέον. Alii et editi πλεῖον.
c. Seguer. εἰς ἡμᾶς αὐτούς.
d. Seguer. τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ θεοῦ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα Alii et editi ὅτι τὸ πνεῦμα.
e. Gobler. et Felckm. 1. περὶ τοῦ πνεύματος. Felckm. 4. παρὰ τοῦ πατρός.
f. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. ὁ omittunt. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4.

ob dictiones attribuere, Dei Filio ipsi affingant eumque rem factam P. 485. esse contendant? Et vero Isaac cum diceret *fias* et *feci*, nec principium ortus Iacob nec eius significabat naturam, siquidem post triginta et amplius annos, ex quo Iacob natus erat, haec ille aiebat, sed eius in fratrem potestatem, quae postea facta est, indicabat.

18. Ergo multo magis Petrus non his verbis significavit factam esse Verbi naturam; ipsum siquidem Filium Dei esse noverat confessusque fuerat, cum ait: *Tu es Christus, Filius Dei viventis*; sed eius in nos imperium et dominatum ex gratia factum intelligebat. Hinc etiam haec dicendo de aeterna et paterna Filii Dei divinitate non siluit, sed prius dixerat, illum in nos Spiritum effudisse. Atqui Spiritum cum potestate dare non rei creatae est vel factae, sed Dei donum est. Nam res creatae sanctae quidem efficiuntur a Spiritu sancto, Filius autem non sanctus efficitur a Spiritu sancto, sed ipse eum dat omnibus, indeque patet non creatum sed verum Patris esse Filium. Is nihilominus, qui dat Spiritum, ipse quoque factus esse dicitur. Nimirum factus esse apud nos dominus dicitur ob humanam naturam, dat autem Spiritum, quia Dei Verbum est. Siquidem semper fuit et est sicut Filius ita et dominus et summus omnium imperator, in om- P. 486. nibus Patri similis omniaque habens, quae Patris sunt, ut ipse dixit. Iam vero si placet istud Proverbiorum: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, dispiciamus; quamquam cum Verbum rem factam non esse ostenderimus, plane nec rem creatam esse simul probatum est. Idem enim est si rem factam vel creatam dixeris, proindeque argumenta quibus probatur, eum non esse factum, eadem ostendunt creatum non esse. Quocirca permirum sane est, illos confirmandae impietatis causa varia comminisci nolleque allatis cedere argumentis. Namque primo quidem simpliciores circumvenire conati sunt, ita interrogantes: „Qui est, eumne, qui non erat, fecit ex non „existente, an qui erat?“ Et: „habuistine filium priusquam genuis„ses?“ Quod esse futile ut probatum est, aliam sunt commenti quae-

καὶ πεποιῆσθαι· πεποιῆσθαι μέν. Alii vero et editi semel tantum habent πεποιῆσθαι.

g Sic Seguer. Reg. et Felckm. 1. At editi τὰ τοῦ πνεύματος.

h. Seguer. εἰ καὶ τὰ μάλιστα.

i. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. ut et Nannius legerat. Alii et editi εἰπεῖν ποίημα τὸν αὐτὸν μὴ εἶναι· καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι etc.

k. Seguer. omittit ἑαυτοῖς. Mox idem habet αἰσχυνομένοις. Ibidem Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἐπὶ τοῖς γινομένοις καθ᾿ ἕκαστον ἐλέγχοις. Reg. γινομένοις καθεκάστην. Alii et editi καθεκάστην γινομένοις.

l Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. At in aliis et editis deest δέ. Mox Felckmanni 4. ἀγένητον. Alii et editi ἀγέννητον.

P. 486. σαθρόν, ἐφεῦρον λέγειν· ἓν τὸ ἀγένητον ἢ δύο; εἶτ' ἐν τούτῳ διελεγχθέντες συνῆψαν εὐθύς· αὐτεξούσιός ἐστι καὶ τρεπτῆς ἐστι φύσεως; ἀλλὰ ἐκβληθέντος καὶ τούτου πάλιν ἐφεῦρον λέγειν· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων[1])· ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἡ ἀλήθεια διήλεγξε, νῦν λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνάγοντες διὰ τοῦ ποιήματος [a]καὶ κτίσματος τὴν αἵρεσιν αὐτῶν συνιστᾶν νομίζουσι. πάλιν γὰρ ἐκεῖνα σημαίνουσι καὶ οὐκ ἀφίστανται τῶν ἰδίων κακονοιῶν, τὰ αὐτὰ ποικίλως ἀντιμεταβάλλοντες [b]καὶ μεταστρέφοντες, ὅπως ἴσως τῇ ποικιλίᾳ τινὰς ἀπατῆσαι δυνηθῶσιν. εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν [c]καὶ τὰ προειρημένα δείκνυσιν αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἐπίνοιαν ματαίαν, ὅμως ἐπειδὴ τῷ ἐκ τῶν παροιμιῶν ῥητῷ τεθρυλλήκασι τὰ πανταχοῦ καὶ παρὰ πολλοῖς τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Χριστιανῶν πίστιν δοκοῦσί τι λέγειν, ἀναγκαῖον καὶ αὐτὸ τὸ ῥητόν, ὥςπερ τὸ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, οὕτω καὶ τὸ ἔκτισε [d]καθ' ἑαυτὸ ἐξετάσαι, ἵν' ὡς ἐν πᾶσι καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσι μηδὲν πλέον ἔχοντες ἢ φαντασίαν.

19. Καὶ πρῶτά γε ἴδωμεν, [e]ἅπερ ἐπιδεδώκασι κατὰ τὴν ἀρχήν, ἡνίκα ἡ αἵρεσις ἐπλάττετο παρ' αὐτῶν, τῷ μακαρίτῃ Ἀλεξάνδρῳ. ἔγραψαν τοίνυν λέγοντες· κτίσμα ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ποίημά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, γέννημά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων. [f]Θεασάσθω δὴ
P. 487. ἕκαστος τὸ πανοῦργον καὶ δόλιον τῆς αἱρέσεως ταύτης· εἰδυῖα γὰρ τὸ πικρὸν τῆς ἰδίας κακοφροσύνης καλλωπίζειν ἑαυτὴν βιάζεται πιθανότητι ῥημάτων, καὶ λέγει μὲν ὅπερ φρονεῖ, [g]ὅτι κτίσμα ἐστί, νομίζει δὲ δύνασθαι κρύπτειν ἑαυτὴν ἐν τῷ λέγειν· ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. μᾶλλον [h]δὲ οὕτω γράψαντες διὰ τούτων πλέον ἤλεγξαν ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. εἰ γὰρ ὅλως καθ' ὑμᾶς κτίσμα ἐστί, πῶς ὑποκρίνεσθε λέγοντες· ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων; [i]καὶ εἰ ὅλως ποίημά ἐστι, πῶς οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων; ἐν οἷς καὶ τὸν ἰὸν τῆς αἱρέσεως θεωρεῖν ἔξεστι. λέγοντες γὰρ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι καὶ τούτων ἕνα εἶναι τὸν κύριον δογματίζουσιν· ὡς μηκέτι κατ' αὐτοὺς μονογενῆ εἶναι, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἀδελφῶν ἕνα καὶ αὐτὸν γέννημα

1) Hebr. 1, 4.

a. Sic Seguerian. Reg. Basil. Goblerian. Felckm. 1. et 4. Alii vero et editi omittunt *καὶ κτίσματος*. Ibidem Felckm. 4. *τὴν αἵρεσιν ἑαυτῶν*.

b. Gobler. et Felckm. 1. addunt *καὶ λέγοντες*. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. et Anglic. omittunt *ὅπως* Reg. habet *ὅπως τῇ*. Editi *ὅπως ἴσως τῇ*.

c. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τοίνυν καὶ τὰ προειρημένα*. Reg. *τοίνυν τὰ προειρημένα*. Editi et alii *τοίνυν προειρημένα*. Paulo post Seguer. et Reg. *ἐκ τῶν παροιμιῶν*. In aliis et editis *τῶν* deest.

d. Seguer. *καθ' ἑαυτό*. Goblerian. et Felckm. 1. *καθ' ἑαυτῶν*. Alii et editio Commel. *καθ' ἑαυτόν*.

e. Seguer. *ὅπερ*. Mox Seguer. et Reg.

stionem, nempe: „Unumne est non-factum an duo?“ sed ibi quoque P. 486. devicti, istam rursus excogitavere: „Num liberi est arbitrii naturaeque „mutabilis?“ Quod cum pariter explosum fuisset, illud Apostoli perperam sunt interpretati: *Tanto praestantior factus Angelis.* Verum cum hoc etiam illorum commentum dissolverit veritas, iam omnia illa simul colligentes rei factae et creatae vocabulis suam sperant confirmare haeresim. Eadem enim illa iterum significant, nec impia sua deserunt commenta, sed ea varie mutant et vertunt, ut aliquos possint varietate in errorem inducere. Quapropter licet ex his, quae iam dicta sunt, vanum hunc illorum conatum esse perspicuum sit; quia tamen illum Proverbiorum locum ubique circumferunt et pervulgant, atque plurimis, qui Christianae fidei ignari sunt, aliquid dicere videntur, necesse est, quemadmodum de his verbis *Qui fidelis est ei qui fecit illum* disseruimus, sic et istam dictionem *creavit* seorsim expendere, ut hoc in loco sicuti in aliis omnibus nihil praeter mera mentis commenta sibi esse convincantur.

19. Primo ergo videamus, quaenam initio, cum ab ipsis fingeretur haeresis, beatae memoriae Alexandro tradiderint.* Haec nempe illi scripserunt: „Creatus est, sed non ut una e rebus creatis; factus est, „sed non ut una e rebus factis; genitus est, sed non ut una e rebus „genitis.“ Quilibet quaeso attendat ad artificium dolumve huiusce haeresis, quae cum non ignoraret, quam amara esset impia sua do- P. 487. ctrina, verborum fuco sese exornare nisa est, ita ut id quidem, quod sentiebat, promeret, eum scilicet creatum esse, seipsam autem occultare arbitraretur, cum subiungeret: sed non ut una e rebus creatis. Verum huiusmodi verbis suam apertius patefecerunt impietatem. Nam si secundum vos creatus plane est, cur simulatione utimini addentes: sed non ut una e rebus creatis? si item vere factus est, quid illud significat: sed non ut una e rebus factis? qua profecto in re venenum haeresis perspicere licet. Cum enim dicunt, eum esse genitum, sed non ut unam ex rebus genitis, multos inducunt filios, quorum unum esse Dominum opinantur, ita ut secundum illos iam non sit unigenitus, sed unus et ipse inter plures fratres et genitus et filius appel-

ἡνίκα ἡ αἵρεσις. Editi aliique ἡνίκα καὶ ἡ αἵρεσις. Ibidem in mss. Seguer. et Reg. haec verba τῷ μακαρίτῃ Ἀλεξάνδρῳ recte referuntur ad praecedentia, ut et videtur legisse Nannius, qui vertit: *quae per id temporis, cum ista haeresis ab iis fingeretur, apud beatae memoriae Alexandrum suis scriptis ediderunt. Scripserunt enim* etc. At in editione Parisiensi et Colon. male iunguntur cum ἔγραψαν τοίνυν.

f. Seguer. θεάσθω. Gobler. et Felckm. 1. θεάσασθαι.

g. Sic Seguer. et Felckm. 4. In aliis et editis deest ὅτι.

h. Seguer. μᾶλλον γὰρ καὶ οὕτω γράψαντες πλέον ἤλεγξαν διὰ τούτων.

i. Sic mss. At in editis καί deest. Mox Seguerian. et Felckm. 4 ἐν οἷς καὶ τὸν ἰόν etc. Editi et alii ἐν ᾗ καί etc.

P. 487. καὶ υἱὸν χρηματίζειν. τίς οὖν χρεία τῆς ὑποκρίσεως, ὥστε λέγειν μὲν αὐτὸν κτίσμα, [a] λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα; καὶ γὰρ καὶ ἐὰν λέγητε· οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ἀνόητον ὑμῶν τὸ τοιοῦτον σόφισμα δειχθήσεται· ἓν γὰρ πάλιν τῶν κτισμάτων αὐτὸν [b] εἶναι λέγετε, καὶ οἷα ἄν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ φρονεῖτε ὡς ἀληθῶς μωροὶ καὶ τυφλοί. ποῖον γὰρ καὶ ἕτερον τῶν κτισμάτων τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον γέγονε καὶ τὸ ἕτερον, ἵνα τοῦτο περὶ υἱοῦ ὡς ἐξαίρετόν τι λέγητε; [c] καὶ πᾶσα ἡ φαινομένη κτίσις ἐν ἓξ ἡμέραις γέγονε· καὶ τῇ μὲν πρώτῃ τὸ φῶς, ὅπερ ἐκάλεσεν ἡμέραν, τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ στερέωμα, καὶ τῇ τρίτῃ [d] συναγαγὼν τὰ ὕδατα ἔδειξε τὴν ξηρὰν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ποικίλους προήγαγε καρπούς, καὶ τῇ μὲν τετάρτῃ [e] πεποίηκε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ πάντα τὸν τῶν ἀστέρων χορόν, τῇ δὲ πέμπτῃ τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ ζώων καὶ τῶν ἐν τῷ ἀέρι πετεινῶν τὴν γένεσιν ἔκτισε, τῇ δὲ ἕκτῃ τὰ τετράποδα [f] τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πεποίηκε καὶ λοιπὸν τὸν ἄνθρωπον, τά τε ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται[1]). καὶ οὔτε τὸ φῶς [g] ὡς ἡ νύξ, οὔτε ὁ ἥλιος ὡς ἡ σελήνη, οὔτε τὰ ἄλογα ὡς ὁ λογικὸς ἄνθρωπός ἐστιν, οὔτε οἱ ἄγγελοι ὡς οἱ θρόνοι, οὔτε [h] οἱ θρόνοι ὡς αἱ ἐξουσίαι· ἀλλὰ πάντα μέν ἐστι κτίσματα, ἕκαστον δὲ τῶν γενομένων κατὰ γένος τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ ὡς γέγονεν ἔστι τε καὶ [i] μένει.

P. 488. 20. Ἢ τοίνυν ὁ λόγος ἐξαιρείσθω τῶν ποιημάτων, καὶ ὡς κτίστης [k] ἀποδιδόσθω τῷ πατρί, καὶ ὁμολογείσθω φύσει υἱός, ἢ εἰ ὅλως κτίσμα ἐστί, τὴν αὐτὴν ὁμολογείσθω τάξιν ἔχειν, οἵαν ἔχει καὶ τὰ ἕτερα πρὸς ἄλληλα, λεγέσθω δὲ κἀκείνων ἕκαστον κτίσμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, [l] γέννημα ἢ ποίημα, οὐδ' ὡς ἓν

1) Rom. 1, 20.

a. Gobl. et Felckm. 1. omittunt *λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *λέγητε.* Felckm. 4. *λέγετε.* Alii et editio Commel. *λέγηται.* Reg. ibid. *ἀλλ' οὐχ ὡς.*

b. Seguerian. *εἶναι λέγετε.* In aliis et editis deest *εἶναι.* Paulo post Seguer. *περὶ υἱοῦ φρονεῖτε.*

c. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ πᾶσα.* Alii et editi omittunt *καί.* Hic autem locus affertur a Iustiniano Imperatore Tractatu sive Epistola adversus Origenis errores, inserta Concilior. tom. 5. post Concilium v. Generale [Mansi, Conc. coll. Tom. IX. pag. 505.], excerptusque esse dicitur *ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρου λόγου.*

d. Felckm. 4. *συναγών.*

e. Seguer. *ἐποίησε.*

f. Sic Seguer. At *τά* abest ab aliis et editis. Mox in Iustiniani Imperatoris Tractatu post *τὸν ἄνθρωπον* additur *τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος,* quae verba mirum est abesse ab Athanasii mss. et editis. Quin autem ea Iustiniani aetate exstarent in hac sancti Athanasii Oratione, nulla videtur dubitandi ratio, cum ex his ipsis verbis *τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος* errorem Origenis carpat Iustinianus, qui sic ibi prosequitur: *ἰδοὺ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος παραδίδωσιν ὅτι μετὰ πάντα τὰ κτίσματα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς. οὐ γὰρ εἶπε τὸ σῶμα μετὰ πάντα γενέσθαι, ἵνα προϋπάρχουσα ἡ ψυχὴ εἰσέλθῃ ἐν*

letur. Quid igitur simulatione opus est, ut eum et creatum dicant et non creatum? Nam etiamsi addatis: non ut una e rebus creatis, insulsum sane videbitur vestrum huiusmodi sophisma. Eum quippe unam ex rebus creatis esse asseveratis, ac quaecunque de aliis rebus creatis dici possint, vos eadem Filio adscribitis, vere stulti et caeci. Quae enim alia etiam res creata talis est, qualis facta alia est, ut id de Filio tanquam praecipuum aliquid praedicetis? Certe universa rerum aspectabilium natura intra sex dies facta est, ita ut prima die lux facta sit, quam vocavit diem, secunda firmamentum, tertia congregatis aquis aridam patefecit variosque in ea produxit fructus, quarta solem et lunam omnemque astrorum coetum creavit, quinta autem animalia maris et aves aëris, sexta denique terrae quadrupedes ac deinde hominem fecit. *Invisibilia* autem *ipsius ex creatione mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Atqui neque lux ut nox est, neque sol ut luna, nec brutae animantes ut homo ratione praeditus, nec Angeli ut Throni, nec Throni ut Potestates; sed res illae omnes creatae quidem sunt, at singulae in propria natura, uti factae fuerunt, et sunt et permanent. P. 487.

20. Vel igitur Verbum ex factis rebus eximatur, atque ut creator reddatur Patri, et Filius naturâ esse concedatur. Aut si vere res est creata, eundem ordinem habere fateantur, qualem inter se habent res ceterae. Singulae itaque creatae dicantur, non vero ut una ex rebus creatis, genitae similiter et factae dicantur, non tamen ut una P. 488.

αὐτῷ· ἀλλ᾽ εἶπε μετὰ πάντα τὰ κτίσματα τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἀμφότερα, τουτέστι σῶμά τε καὶ ψυχὴν ὁ θεὸς κατὰ ταυτὸν ἐδημιούργησεν. Id est: *Ecce Sanctus quoque Athanasius tradit post omnes creaturas Deum fecisse hominem ex corpore et anima intelligente et rationali constantem. Neque enim dixit corpus post omnia factum esse, ut praeexistens anima in id ingrederetur: sed dixit post omnes creaturas hominem esse factum ex anima rationali et corpore constantem, ostendens utrumque, id est, corpus et animam Deum simul fabricatum esse.*

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὡς ἡ νύξ.* Alii et editio Commel. *ὡς νύξ.*

h. Sic Seguer. et Felckm. 4. At alii et editi *οὗτοι.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *γινομένων.*

i. Seguer. *διαμένει.*

k. Sic Seguer. Regius autem et editi *ἀποδεδόσθω.* Ibidem Seguer. Reg. Gobl. Felckm. 1. et 5. *καὶ ὁμολογείσθω.* Editi et alii *ἢ ὁμολογείσθω.* Item ibid. Felckm. 2. et editi *καὶ ὁμολογείσθω τάξιν, οἵαν ἔχει,* omissis intermediis, quae in aliis habentur. Felckm. 5. *καὶ φύσει υἱός.* Et paulo post *λεγέσθω τε κἀκείνων.*

l. Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. *γέννημα,* quomodo legendum esse clarum est ex his, quae paulo ante habentur num. 19. *λέγοντες γὰρ γέννημα, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι* etc. Alii vero et editi mendose habent *γένημα.* Ibid. Seguer. *οὐδ᾽ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, ἢ γεννημάτων.* Felckm. 4. habet item *γεννημάτων.* Regius vero et Felckm. 5. *γεννητῶν.* Editi et alii *ἀλλ᾽ οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιη-*

P.488. τῶν ποιημάτων ἢ γεννημάτων. ταυτὸν γὰρ εἰρήκατε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα, γράψαντες γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα. κἂν γὰρ [a]ὑπερέχῃ τῶν ἄλλων τῇ συγκρίσει ὁ υἱός, ἀλλ' οὐδὲν ἧττόν ἐστι κτίσμα ὥςπερ κἀκεῖνα· καὶ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς φύσει κτίσμασιν εὑρεῖν ἐστιν ἕτερα [b]ἑτέρων ὑπερέχοντα. ἀστὴρ γοῦν ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ[1]), τά τε ἄλλα ἕκαστα πρὸς ἄλληλα κατὰ σύγκρισιν ἔχει τὴν διαφοράν. καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὰ μὲν κύρια, τὰ δὲ τοῖς βελτίοσι δουλεύει, οὐδὲ τὰ μὲν ποιητικὰ αἴτιά ἐστι, τὰ δὲ παρ' αὐτῶν γίνεται· ἀλλὰ πάντα τοῦ γίνεσθαι καὶ κτίζεσθαι τὴν φύσιν ἔχει, ὁμολογοῦντα δι' ἑαυτῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτῶν, ὡς ψάλλει Δαβίδ· οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα[2]), καθάπερ καὶ Ζοροβάβελ ὁ σοφὸς λέγει· πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀλήθειαν καλεῖ· καὶ ὁ οὐρανὸς αὐτὴν εὐλογεῖ· καὶ πάντα τὰ ἔργα σείεται καὶ τρέμει[3]). [c]εἰ δὲ πᾶσα ἡ γῆ τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑμνεῖ καὶ εὐλογεῖ καὶ τρέμει, δημιουργὸς δὲ ταύτης ὁ λόγος ἐστί, καὶ αὐτὸς λέγει· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[4])· οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλὰ μόνος [d]ἴδιος τοῦ πατρός, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἥρμοσται, καὶ αὐτὸς ὑμνεῖται παρὰ πάντων ὡς δημιουργός· ἤμην γάρ, ὡς αὐτός φησι, παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα[5]), καὶ ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι[6]). τὸ δὲ ἕως ἄρτι [e]δείκνυσι τὸ ἀϊδίως ὡς λόγον ὑπάρχειν αὐτὸν ἐν τῷ πατρί· λόγου γὰρ ἴδιον ἐργάζεσθαι τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα καὶ μὴ εἶναι ἐκτὸς αὐτοῦ.

21. Εἰ δὲ ἃ ὁ πατὴρ ἐργάζεται, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ἐργάζεται, καὶ ἃ κτίζει ὁ υἱός, ταῦτα τοῦ πατρός ἐστι κτίσματα, ἔργον δὲ καὶ κτίσμα ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός· ἢ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν [f]ἐργάσεται καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἔσται κτίζων, ἐπειδὴ ἃ ἐργάζεται ὁ πατήρ, ταῦτα καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν ἔργα, ὅπερ ἄτοπον ἂν εἴη καὶ ἀδύνατον, ἢ τὰ τοῦ πατρὸς κτίζων καὶ ἐργαζόμενος αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη ἔργον οὐδὲ κτίσμα, ἵνα [g]μὴ ὁ αὐτὸς ποιητικὸν αἴτιον ὢν ἐν τοῖς ποιουμένοις
P.489. εὑρίσκηται, ποιῶν ὅπερ γέγονεν [h]αὐτός, μᾶλλον δὲ μηδὲ ποιεῖν δυνάμενος. πῶς γάρ, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, οἷός τέ ἐστι τὰ οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι δημιουργεῖν; εἰ δὲ κτίσμα ὢν δημιουργεῖ καὶ αὐτὸς [i]κτίσμα, ἔσται καὶ ἐφ' ἑκάστου κτίσματος τὸ αὐτὸ νοούμενον, ὥςτε δύνασθαι [k]καὶ αὐτὰ δημιουργεῖν. καὶ εἰ

1) 1. Cor. 15, 41. 2) Psal. 19 [18. LXX.], 2. 3) 1. Esdr. 4, 36 [LXX.]. 4) Ioan. 14, 6. 5) Prov. 8, 30. 6) Ioan. 5, 17.

μάτων, ἢ ὡς ἓν τῶν γενητῶν. Item ibid. Seguer. Gobler. Basil. Reg. Felckm. 1. 4. et 5. ταυτὸν γάρ. Ceteri et editi αὐτὸν γάρ. Ibidem Seguer. Reg. Basil. Anglican. Felckm. 4. et 5. τὸ γέννημα. Editi et alii γένημα. Mox mss. omnes γεννηθέντα. Editi γενηθέντα.

a. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ὑπερέχει.

b. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἕτερα ἑτέρων. Ceteri et editi omittunt ἑτέρων. Ibidem Basil. et Felckm. 4. ἀστὴρ γάρ. Item ibid. Se-

ex factis aut genitis rebus. Siquidem idem esse dixistis *γέννημα* et P. 488.
ποίημα id est rem genitam et factam. Nam scripsistis *γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα* id est genitum vel factum. Tametsi enim Filius aliis rebus comparatus longe illis excellit, nihilo tamen minus res est creata ut illae; quippe cum etiam inter res, quae natura creatae sunt, aliae aliis sint praestantiores. Stella enim a stella differt in gloria, resque aliae omnes inter se comparatae differunt. Nec tamen idcirco aliae dominae sunt, aliae praestantioribus serviunt, aliae causae sunt efficientes, aut aliae ab aliis fiunt, sed omnes ex naturae suae conditione fiunt et creantur, suumque creatorem per se ipsae confitentur, uti psallit David: *Caeli enarrant gloriam Dei, et opus manuum eius annunciat firmamentum.* Sapiens item Zorobabel ita loquitur: *Omnis terra veritatem invocat; caelum etiam ipsi benedicit, omniaque opera concutiuntur et tremunt.* Atqui si universa terra opificem sive creatorem et veritatem laudat, benedicit et tremit, eius autem opifex est Verbum, quod et ipsum ait: *Ego sum veritas*; non ergo Verbum est creatum, sed ipsum solum Patris proprium est, in quo omnia sunt coagmentata, atque idem ab omnibus tanquam opifex hymnis celebratur. Nam, ut ipsum Verbum ait, *Eram apud illum componens*, et *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* Quae dictio *usque modo* significat, ipsum ut Verbum semper in Patre existere. Siquidem Verbi proprium est, Patris opera efficere nec extra eum esse.

21. Quod si quae Pater facit, eadem et Filius facit, et quae creat Filius, Patris sunt creaturae, certe si Filius creatura est Patris, vel ergo ipse seipsum efficit proindeque seipse creat (quandoquidem quae Pater facit, eadem Filii sunt opera), quod profecto absurdum est, nec fieri ullomodo potest, vel si Patris opera creat et facit, igitur nec opus nec creatura est, ne cum ipse sit causa efficiens, in rebus, quae fiunt, facere reperiatur quod ipse factus est, cum potius ne facere qui- P. 489.
dem possit. Qui enim fieri queat, ut ea, quae non sunt, efficiat ut sint, si ut putatis factus e nihilo est? Quod si ille licet creatus possit producere creaturam, certe idem de singulis creaturis erit intelligendum, nempe illas quoque creare posse. Quod si a vobis conce-

guer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *διαφέρει ἐν δόξῃ· τάτε ἄλλα ἕκαστα.* Alii vero et editi *ὑπερέχει ἐν δόξῃ· τὰ δὲ ἄλλα ἕκαστα.*

c. Felckm. 4. *ἡ δὲ πᾶσα γῆ.*

d. Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. *ἴδιος.* Alii et editio Commel. *ἀΐδιος.*

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δείκνυσι.* Ceteri et editi *δεικνύει.*

f. Mss. omnes *ἐργάσεται.* Editi *ἐργάζεται.* Seguer. ibid. *καὶ αὐτὸς ἑαυτόν.* In aliis et editis deest *αὐτός.* Reg. vero sic habet: *αὐτὸ ἑαυτὸν ἐργάσεται, καὶ ἑαυτὸ ἔσται κτίζον.*

g. Seguer. *μὴ ὁ αὐτός.* Editi et alii *μὴ αὐτός.*

h. Felckm. 5. *αὐτό.*

i. Felckm 4. *κτίσματα.*

k. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *δύνασθαί ποτε καὶ αὐτά.*

P. 489. τοῦτο οὕτω βούλεσθε, τίς ἡ χρεία τοῦ λόγου, δυναμένων τῶν ὑποβεβηκότων παρὰ τῶν ὑπερεχόντων γίνεσθαι, ἢ ὅλως δυναμένου καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου τῶν γενομένων ἀκοῦσαι παρὰ τοῦ θεοῦ γενοῦ καὶ ποιήθητι, καὶ οὕτως ἂν ἕκαστον ἐδημιουργεῖτο; ἀλλ' [a] οὐδὲ γέγραπται τοῦτο οὔτε δυνατὸν ἦν. τῶν γὰρ γινομένων οὐδέν ἐστιν ποιητικὸν αἴτιον· πάντα γὰρ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν, οὐκ ἂν ἐργασαμένου καὶ αὐτοῦ τὰ πάντα, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ λόγος τῶν κτισμάτων ἦν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἄγγελοι δημιουργεῖν δυνήσονται, [b] κτίσματα ὄντες καὶ αὐτοί, κἂν Οὐαλεντῖνος καὶ Μαρκίων καὶ Βασιλείδης τοιαῦτα φρονῶσι καὶ ὑμεῖς ἐκείνων ζηλωταὶ [c] τυγχάνητε, οὐδὲ ὁ ἥλιος κτίσμα ὢν ποιήσει ποτὲ τὸ μὴ ὂν εἰς τὸ εἶναι, οὐδὲ ἄνθρωπος ἄνθρωπον [d] πλάσει, οὐδὲ λίθος λίθον ἐπινοήσει, οὐδὲ ξύλον ξύλον αὐξήσει· ἀλλ' ὁ θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐν κοιλίᾳ ἄνθρωπον καὶ ὄρη τιθεὶς καὶ ξύλον μηκύνων, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐπιστήμης ὢν δεκτικὸς [e] ταύτην τὴν ὕλην συντίθησι καὶ μεταῤῥυθμίζει, καὶ τὰ ὄντα ἐργάζεται ὡς ἔμαθε, καὶ ἀγαπᾷ ὅτι μόνον γέγονε, τήν τε φύσιν ἐπιγινώσκων [f] τὴν ἑαυτοῦ, ἐάν τινος δέηται, τὸν θεὸν οἶδεν αἰτεῖν.

22. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ θεὸς ἐξ ὕλης ἐστὶν ἐργαζόμενος καὶ συντιθείς, Ἑλληνικὸν [g] μὲν τὸ φρόνημα, καὶ τεχνίτης οὐ ποιητὴς ἂν κληθείη ὁ θεός, [h] ἐργαζέσθω δὲ ὅμως οὕτως τὴν ὕλην ὁ λόγος προσταττόμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ θεῷ. εἰ δὲ τὰ οὐκ ὄντα καλεῖ διὰ τοῦ ἰδίου λόγου εἰς τὸ εἶναι, οὐκ ἔστι τῶν μὴ ὄντων καὶ καλουμένων ὁ λόγος, ἵνα μὴ καὶ ἕτερον λόγον ζητῶμεν, δι' οὗ καὶ [i] οὗτος ἐκλήθη· λόγῳ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα γέγονε. καὶ εἰ δι' αὐτοῦ κτίζει καὶ ποιεῖ, οὐκ ἔστι τῶν κτιζομένων καὶ ποιουμένων αὐτός, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ κτίζοντος θεοῦ λόγος ἐστίν, ὅστις καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ πατρός, [k] ὧν αὐτὸς ὁ λόγος ἐργάζεται, γινώσκεται ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ πατρί ἐστι καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ ἑωρακὼς αὐτὸν ἑώρακε τὸν πατέρα[1]), διὰ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. πῶς οὖν δι' αὐτοῦ κτίζει, εἰ μὴ ὁ λόγος ἐστὶν αὐτοῦ [l] καὶ ἡ σοφία; πῶς δὲ λόγος
P. 490. ἂν εἴη καὶ σοφία, εἰ μὴ ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς ἐγένετο; [m] πῶς δὲ πάντων ἐξ οὐκ ὄντων καὶ

1) Ioan. 14, 10. 9.

a. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Ceteri vero et editi *οὔτε γέγραπται τοῦτο, οὔτε δυνατὸν ἦν.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *κτίσματα.* Alii et editi *κτίσμα.*

c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *τυγχάνετε.*

d. Felckm. 4. *πλάσσει.* Mox Seguer. *ἀλλ' ὁ θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐν κοιλίᾳ ἄνθρωπον.* Alii et editi *ἀλλὰ θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐκ κοιλίας τὸν ἄνθρωπον.*

e. Felckm. 4. *ταύτῃ.*

f. Seguer. *τήν* omittit. Idem ibidem et Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐάν τινος δέηται.* Editi et alii *ἄν τινος* etc. ubi men-

ditur, quid Verbo opus fuit, cum inferiores a superioribus effici queant, P. 489. vel saltem cum res singulae factae potuerint a Deo initio audire *Fias* et *Efficere*, atque ita fuissent productae? Verum neque id scriptum est neque fieri potuit. Nulla enim rerum, quae fiunt, causa est efficiens; nam omnia per Verbum facta sunt, quod sane non fecisset omnia, si ipsum quoque Verbum e rebus creatis esset. Nec enim vel Angeli possunt creare, cum ipsi sint creati, licet ita senserint Valentinus, Marcion et Basilides, quorum vos aemulatores estis, nec sol ut pote creatus quod non est faciet ut sit, nec homo hominem formabit, nec lapis effinget lapidem, nec ligno lignum dabit incrementum. Sed Deus ipse est qui hominem in utero format, qui montes collocat, qui lignum producit; ipse autem homo, qui scientiae capax est, istam materiam varie format et componit, atque ea, quae sunt, uti didicit effingit et figurat, satisque illi est, quod sint facta; tum vero naturae non ignarus suae, si re aliqua indigeat, a Deo id novit esse poscendum.

22. Itaque si Deus quoque ipse ex materia res facere et componere dicatur, haec sane sententia Gentilium est, artifexque non autem effector erit Deus. Materiam tamen hoc modo Verbum Deo iubenti ministrans efficiat. Sed si ea, quae non sunt, per proprium Verbum vocat ut sint, certe Verbum non est inter ea, quae non sunt et vocantur, ne aliud nobis quaerendum sit Verbum, per quod istud vocatum fuerit. Nam Verbo omnia facta sunt. Quod si per Verbum Deus res creat et facit, ipsum profecto non est e rebus creatis et factis, sed potius Dei creantis Verbum est, quod etiam ex Patris operibus, quae ipsum Verbum facit, cognoscitur, quoniam ipsum est in Patre et Pater in eo, et qui ipsum vidit, vidit Patrem, ob naturae scilicet proprietatem summamque Filii in omnibus cum Patre similitudinem. Quomodo itaque res per ipsum creat, nisi eius sit Verbum et Sapientia? Quomodo vero Verbum et Sapientia possit esse, si eius P. 490. naturae non sit fetus proprius, sed ex nihilo quoque factus ipse sit?

dose editio Commel. *δέκται* pro *δέηται*. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ θεός*. In aliis et editis deest καί.

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *μέν* omittunt.

h. Basil. *ἐργάζεσθαι*. Haec autem verba *ἐργαζέσθω δὲ ὅμως οὕτως τὴν ὕλην ὁ λόγος προσταττόμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ θεῷ*, deleta sunt in ms. Seguer.

i. Segnerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *οὗτος*. Editi et alii *αὐτός*. Mox mss. *καὶ εἰ δι᾽ αὐτοῦ κτίζει*. Editio Commel. *εἰ* omittit.

k. Seguer. *ὤν*, mendose.

l. Seguer. Reg. Felckm. 5. *καὶ σοφία*. Alii et editi *καὶ ἡ σοφία*.

m. Basil. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *καὶ πῶς δὲ πάντων*. Ibidem Felckm. 4. *ἐξ οὐκ ὄντων ὄντων*. Mox Seguer. Basil. Reg. Anglic. et Felckm. 4. *καὶ τῶν οὐκ*

P. 490. κτισμάτων ὄντων, καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' ἐκείνους ἑνὸς ὄντος τῶν κτισμάτων καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτέ, μόνος οὗτος ἀποκαλύπτει τὸν πατέρα, [a]καὶ οὐδεὶς ἄλλος εἰ μὴ μόνος αὐτὸς γινώσκει τὸν πατέρα; εἰ γὰρ δυνατὸν ποίημα ὄντα τοῦτον γινώσκειν τὸν πατέρα, γινωσκέσθω καὶ παρὰ πάντων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἑκάστου μέτρων. ποιήματα γὰρ [b]πάντα, ὥσπερ καὶ αὐτός. εἰ δὲ οὐ δυνατὸν τοῖς γενητοῖς οὔτε βλέπειν οὔτε γινώσκειν, [c]ἀλλ' ὑπερβαίνει πάντας ἥτε ὄψις καὶ ἡ περὶ τούτου γνῶσις (καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν ὁ θεὸς εἶπεν· οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται[1]), ὁ δὲ υἱὸς εἴρηκεν· οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός[2]))· ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν ὁ λόγος, μόνος γινώσκων [d]καὶ μόνος βλέπων τὸν πατέρα, ὡς εἶπεν· οὐχ ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν [e]παρὰ τοῦ πατρός[3]), καί· οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός[2]), κἂν Ἀρείῳ μὴ δοκῇ. πῶς οὖν ἔγνω μόνος, εἰ μὴ [f]μόνος ἦν ἴδιος αὐτοῦ; πῶς δ' ἂν ἦν ἴδιος, εἰ κτίσμα ἦν καὶ μὴ υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ; [g]τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν καὶ πολλάκις περὶ εὐσεβείας οὐκ ὀκνητέον. ἀσεβὲς ἄρα τὸ φρονεῖν ἕνα τῶν πάντων εἶναι [h]τὸν υἱόν, βλάσφημον δὲ καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν κτίσμα ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, καὶ ποίημα ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, [i]γέννημα ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων. πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἓν τούτων, εἴ γε κατ' αὐτοὺς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ; ἴδιον γὰρ τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων τὸ μὴ εἶναι πρὶν γενέσθαι [k]καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ὑφίστασθαι, κἂν τῇ δόξῃ τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κτίσμασι πρὸς [l]ἑαυτὰ διαφέροντα εὑρεθήσεται, ὥσπερ καὶ βλεπόμενα δείκνυται.

23. Ἀλλ' εἴπερ κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς κτίσμα μὲν ἢ ποίημα ἦν, οὐχ ὡς ἓν δὲ τῶν κτισμάτων, διὰ τὸ ἐν δόξῃ διαφέρειν αὐτῶν, ἔδει [m]πρὸς τὰ ἄλλα ποιήματα τῇ κατὰ τὸ βέλτιον συγκρίσει σημαίνεσθαί τε παρὰ τῆς γραφῆς καὶ δείκνυσθαι αὐτόν, [n]οἷον

1) Exod. 33, 20. 2) Matth. 11, 27. 3) Ioan. 6, 46.

ὄντων ποτέ. Alii et editio Commel. *καὶ οὐκ τῶν ὄντων ποτέ.*

a. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. *πατέρα; εἰ γὰρ δυνατὸν ποίημα* etc. omissis intermediis.

b. *πάντα* abest a Felckm. 4. Mox idem et Felckm. 5. *γεννητοῖς.*

c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Regius autem et Felckm. 5. *γινώσκειν ὑπερβαίνει πάντας.* Editi et alii *γινώσκειν· ὑπερβαίνει γὰρ πάντας.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἡ περὶ τούτου γνῶσις.* Editi aliique *ἡ περὶ αὐτοῦ γνῶσις.* Ibidem Seguer. *καὶ γὰρ αὐτὸς μέν* etc. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ ὁ θεός φησιν· οὐδείς* etc. Editi et alii *καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μέν* etc.

d. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 4. et 5. Editi vero et alii *γινώσκων τὸν πατέρα καὶ μόνος βλέπων αὐτόν.*

e. Gobler. et Felckm. 1. *περὶ πατρός* et paulo post *κἂν Ἀρείῳ μὴ δοκεῖ.*

f. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. 4. et 5. At ceteri et editi *μόνος ἴδιος ὢν αὐτοῦ; πῶς δ' ἂν ᾖ ἴδιος.* Ibidem Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et ceteri mss. omnes Felckmanni *εἰ κτίσμα ἦν.* Editi *ἂν κτίσμα ἦν.* Reg. *εἰ* et *ἂν*

Deinde qui fit, ut cum omnia ex nihilo producta sint et creata, Filiusque, ut volunt, una sit e rebus creatis et quae aliquando non fuerunt, solus tamen iste Patrem revelet, nullusque alius praeter illum Patrem cognoscat? Nam si fieri potest, ut ille, qui opus est, Patrem cognoscat; quid ni ab omnibus quoque pro uniuscuiusque dignitate ac facultate cognoscatur? Omnia siquidem opera sunt, uti et ipse. Quod si fieri nequit, ut res factae Patrem vel videant vel cognoscant, sed eius visio et cognitio omnes superet; namque ipse Deus ait: *Nemo videbit faciem meam et vivet*, et Filius: *Nemo*, inquit, *novit Patrem nisi Filius*; fatendum sane est, Verbum aliud esse a rebus factis, utpote a quo solo Pater videatur et cognoscatur, ut haec eius verba ostendunt: *Non quod Patrem quis vidit, nisi is qui apud Patrem est, nemoque Patrem cognoscit nisi Filius,* quicquid repugnet Arius. Quomodo ergo solus cognosceret, nisi solus proprius eius esset? Quomodo vero proprius eius esset, si esset creatus, non autem verus ex ipso Filius? Nec enim grave debet esse eadem saepius pietatis causa dicere. Itaque impium est sentire, Filium unum ex omnibus esse. Nefarium vero et stultum est, eum creatum dicere, sed non ut unam e creatis rebus, factum, sed non ut unam e factis rebus, genitum, sed non ut unam e rebus genitis. Nam qui fieri potest ut non sit sicut una ex hisce rebus, si, ut illi quidem opinantur, non erat antequam esset genitus? Siquidem rerum creatarum et factarum proprium est non esse antequam fiant atque ex nihilo procreari, licet aliae aliis gloria praecellant. Ut enim res aspectabiles inter se differre cernimus, sic idem etiam in omnibus aliis rebus creatis licet deprehendere. P. 490.

23. Atqui si, ut putant haeretici, Filius res creata esset vel facta, sed non ut una ex rebus creatis, quia scilicet gloriâ ab illis differat; sane id debuisset significare Scriptura, ipsumque cum aliis rebus factis ratione praestantiae comparando ostendere, quonam modo maior Ar-

omittit. Item ibidem Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ Alii et editi υἱὸς ἀληθινός, ὁ ἐξ αὐτοῦ.

g. Felckm. 2. et editi ταῦτα. Ibidem mss. omnes περὶ εὐσεβείας. Editi περὶ ἀσεβείας. Item ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. οὐκ ὀκνητέον. Editi et alii οὐκ ὀκνηρόν.

h. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. τὸν υἱόν. Ceteri et editi τὸν θεόν. Mox Seguer. et Felckm. 5. ἀλλ' οὐχ ὡς. Editi et alii καὶ οὐχ ὡς.

i. Gobler. et Felckm. 1. καὶ γένημα. Ibidem Seguer. Reg. et Felckm. 1. γέννημα et γεννημάτων. Ceteri et editio Commel. γένημα et γενημάτων. Item ibidem Seguerian. πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἕν. In aliis et editis deest ὡς. Mox Reg. et editi πρὶν γεννηθῇ. Alii mss. πρὶν γενηθῇ.

k. Reg. et Basil. καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, mendose.

l. Felckm. 4. πρὸς ἑαυτὸ διαφέρουσιν εὑρεθήσεται, ὥςπερ βλεπόμενα.

m. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. πρὸς τὰ ἄλλα. Editi et alii πρὸς ἄλλα. Mox Seguer. σημαίνεσθαί τε τῆς. Gobl. Felckm. 1. et 4. σημαίνεσθαι παρά τε τῆς. Editi σημαίνεσθαί τε παρὰ τῆς. In Felckm. 5. τε plane deest.

n. Felckmanni 5. αὐτὸν μείζονα, οἷον ἔδει. Mox Goblerian. et Felckm. 1. καὶ λαμπρότερον ἡλίου.

P. 491. ἔδει λέγεσθαι αὐτὸν μείζονα ἀρχαγγέλων, ἔδει ἐντιμότερον τῶν θρόνων καὶ λαμπρότερον μὲν ἡλίου καὶ σελήνης, μείζονα δὲ τῶν οὐρανῶν. νῦν δὲ οὕτω μὲν αὐτὸς οὐ σημαίνεται, υἱὸν δὲ αὐτὸν ἴδιον καὶ μόνον δείκνυσιν [a] ἑαυτοῦ ὁ πατὴρ λέγων· υἱός μου εἶ σύ [1]), καί· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα [2])· διὸ καὶ διηκόνουν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι [3]) ὡς ἄλλῳ παρ᾽ αὐτοὺς ὄντι, καὶ προσκυνεῖται παρ᾽ αὐτῶν οὐχ ὡς τῇ δόξῃ μείζων, ἀλλ᾽ ὡς ἄλλος παρὰ πάντα τὰ κτίσματα καὶ παρ᾽ ἐκείνους ὤν, [b] μόνος δὲ τοῦ πατρὸς ἴδιος ὢν κατ᾽ οὐσίαν υἱός. εἰ γὰρ ὡς ὑπερέχων τῇ δόξῃ προσεκυνεῖτο, ἔδει καὶ ἕκαστον τῶν ὑποβεβηκότων τὸν ὑπερέχοντα προσκυνεῖν· ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν οὕτως· [c] κτίσμα γὰρ κτίσματι οὐ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δοῦλος δεσπότην καὶ κτίσμα θεόν. Πέτρος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος προσκυνῆσαι θέλοντα τὸν Κορνήλιον κωλύει, λέγων [d] ὅτι κἀγὼ ἄνθρωπός εἰμι [4]), ἄγγελος δὲ θέλοντα προσκυνῆσαι τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ ἀποκαλύψει κωλύει λέγων· ὅρα μή. σύνδουλός σού εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου· τῷ θεῷ προσκύνησον [5]). οὐκοῦν θεοῦ ἐστι μόνου τὸ προσκυνεῖσθαι, καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ὅτι [e] κἂν ἄλλων ταῖς δόξαις ὑπερέχωσιν, ἀλλὰ κτίσματα πάντες εἰσὶ καὶ οὐκ εἰσὶ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων τὸν δεσπότην. τὸν γοῦν πατέρα τοῦ Σαμψὼν τὸν Μανωὲ θέλοντα θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ ἀγγέλῳ ἐκώλυσεν ὁ ἄγγελος, λέγων [f] ὅτι μὴ ἐμοὶ ἀλλὰ τῷ θεῷ προσένεγκε [6]). ὁ δὲ κύριος καὶ παρ᾽ ἀγγέλων προσκυνεῖται, γέγραπται γάρ· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ [7]), καὶ παρὰ πάντων [g] δὲ τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ Ἡσαΐας φησίν· ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων, καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, εἶτα ἑξῆς· καὶ [h] προσκυνήσουσί σοι καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται· ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλὴν σοῦ [8]). τούς τε μαθητὰς προσκυνοῦντας δέχεται καὶ πληροφορεῖ τούτους, ὅςτις ἐστὶ λέγων· οὐχ ὑμεῖς λέγετέ με ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος; [i] καὶ κα-

1) Psal. 2, 7. 2) Matth. 3, 17. et 17, 5. 3) Matth. 4, 11. 4) Act. 10, 26. 5) Apocal. 22, 9. 6) Iudic. 13, 16. 7) Psal. 97 [96. LXX.], 7. et Hebr. 1, 6. 8) Esa. 45, 14.

a. Regius ἑαυτῷ. Felckm. 4. αὐτοῦ. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 1. et 4. ὁ ἀγαπητός. In aliis et editis ὁ deest.

b. Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. μόνου. Alii et editi μόνος. Ibidem mss. κατ᾽ οὐσίαν. Editio Commelin. κατ᾽ οὐσίας. Seguer. ibid. pro εἰ γάρ habet οὐ γάρ.

c. Felckm. 5. κτίσμα γὰρ κτίσμα.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1 λέγων ὅρα μή. σύνδουλός σου εἰμί omissis intermediis.

e. Sic Seguer. et Felckm. 4. qui tamen ultimus habet τῶν ἄλλων. Editi et alii κἂν ἀλλήλους δόξαις ὑπερέχωσιν. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. κτίσματα πάντες. Felckm. 4. κτίσματα πάντοτε. Alii et editi κτίσματα πάντα.

changelis, Thronis honoratior, sole et luna splendidior, caelisque amplior dicendus sit. Nihil autem tale de illo habetur, sed Pater eum solum et proprium sui Filium esse his verbis declarat: *Filius meus es tu*, et: *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hinc quoque Angeli ei ministrabant tanquam qui alius ab illis esset, eumque adorant non ut gloria maiorem, sed ut alium tum ab omnibus rebus creatis tum a seipsis atque ut solum Patris propriumque et natura Filium. Nam si eum tanquam gloria praecellentem adorarent, singulae res inferiores eas, quae superiores et praestantiores sunt, deberent adorare. Sed non ita se res habet. Nec enim res creata aliam creatam adorat, sed servus Dominum et res creata Deum adorat. Unde Petrus apostolus Cornelium se adorare volentem his verbis retinet: *Ego etiam homo sum.* Similiter Angelus Ioannem se in Apocalypsi volentem adorare hoc modo arcet: *Vide ne feceris, conservus enim tuus sum et fratrum tuorum Prophetarum et eorum, qui servant sermones huius libri. Deum adora.* Itaque solus Deus adorandus est, noruntque ipsi Angeli, etiamsi res alias gloria superent, se tamen omnes esse res creatas, nec in eorum esse numero, qui adorantur, sed qui Dominum adorant. Hinc Angelus Manüe Samsonis patrem, qui sibi sacrificium volebat offerre, his dictis coercuit: *Non mihi sed Deo offer.* Porro Dominus ab Angelis adoratur, scriptum enim est: *Et adorent eum omnes Angeli Dei,* ab omnibus item gentibus adoratur, ut ait Esaias: *Laboravit Aegyptus et negotiatio Aethiopum, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt et tibi servi erunt,* deinde: *et te adorabunt teque precabuntur, quia in te est Deus, et non est Deus praeter te.* Praeterea discipulos seipsum adorantes laudat hisque verbis eos hac de re confirmat: *Nonne vos vocatis me Domine et magister? et bene dicitis; sum etenim.* Thomam quoque

p. 491

f. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὅτι μὴ ἐμοί.* In aliis et editis deest *ὅτι.* Seguer. Ibid. Anglic. et Felckm 4. *προςένεγκε.* Reg. et Felckm. 5. *προςένεγκαι.* Editi et alii *προςένεγκον.* Ibidem Seguer. *ὁ δὲ κύριος καὶ παρ᾽ ἀγγέλων.* At *καί* abest ab aliis et editis.

g. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. *πάντων δέ.* In aliis et editis *δέ* omittitur. Ibidem Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *καθώς* pro *ὡς,* ut alii et editi habent, ubi etiam Seguer. *ὁ* omittit. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ αἱ ἐμπορίαι.* Angl. *καὶ ἐμπορίαι.* Editi et alii ut et Scriptura *καὶ ἐμπορία.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *Σαβαεὶμ* ut Scriptura. Alii vero et editi *Σεβωείμ.*

h. Gobler. et Felckm. 1. *προςεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ προςεύξονται, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλήν σου.* Seguer. *προςκυνοῦσι, καὶ ἐν σοί* etc. Idem et Felckm. 4. *ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι, καὶ οὐκ* etc. ut et Scriptura. Editi omittunt *ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι.* Editio autem Commel. sic mendose habet: *ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεὸς πλήν σου.*

i. Sic Seguer. Felckm. 4. et Scriptura, iidemque et Gobler. ac Felckm. 1 *εἰμὶ γάρ.* Editi et alii *καί* omisso *καλῶς λέγετε· καὶ γάρ εἰμι.* Ibidem Seguer. Angl. Gobler. Felckm. 1. et 4. *Θωμᾶν δὲ λέγοντα.* At *δέ* abest ab aliis et editis. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. ut et Scriptura *καὶ ὁ θεός μου.* Alii et editi *καὶ θεός μου.*

P.491. λῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ[1]). καὶ τὸν Θωμᾶν δὲ λέγοντα αὐτῷ· ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου[2]) συγχωρεῖ λέγειν καὶ μᾶλλον ἀποδέχεται, μὴ κωλύων αὐτόν. ἔστι γὰρ αὐτός, ὥς οἵ τε [a]ἄλλοι προφῆται λέγουσι καὶ Δαβὶδ ψάλλει, κύριος τῶν δυνάμεων, [b]κύριος Σαβαώθ,
P.492. ὃ ἑρμηνεύεται κύριος τῶν [c]στρατιῶν[3]), καὶ θεὸς ἀληθινὸς καὶ παντοκράτωρ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαῤῥηγνύωσιν ἑαυτούς.

24. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτὸς προσεκυνήθη, οὐδὲ ταῦτ᾽ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, εἰ ὅλως τῶν κτισμάτων ἦν. νῦν δὲ ἐπειδὴ οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ᾽ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνουμένου θεοῦ γέννημα καὶ φύσει υἱός ἐστι, διὰ τοῦτο προσκυνεῖται καὶ θεὸς πιστεύεται καὶ κύριος στρατιῶν καὶ ἐξουσιαστὴς καὶ παντοκράτωρ ἐστὶν ὡς ὁ πατήρ. αὐτὸς γὰρ [d]εἴρηκε· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν[4])· υἱοῦ γὰρ ἴδιον τὰ τοῦ πατρὸς [e]ἔχειν, καὶ τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι ὡς ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι τὸν πατέρα, καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων [f]γίνεσθαί τε καὶ συνίστασθαι. ἐπεὶ καλὸν αὐτοὺς ἔρεσθαι καὶ τοῦτο, ἵν᾽ ἔτι μᾶλλον ὁ ἔλεγχος τῆς αἱρέσεως αὐτῶν φαίνηται· διατί πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ πάντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐχόντων τὴν [g]σύστασιν, τοῦ τε υἱοῦ καὶ αὐτοῦ ὄντος καθ᾽ ὑμᾶς κτίσματος καὶ ποιήματος καὶ ἑνὸς τῶν οὐκ ὄντων [h]ποτέ, δι᾽ αὐτοῦ μόνου τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[5]); ἢ διατί, ὅταν μὲν τὰ πάντα λέγηται, οὐ τὸν υἱόν τις ἐν τοῖς πᾶσι σημαίνεσθαι νοεῖ [i]ἀλλὰ τὰ γενητά, ὅταν δὲ περὶ τοῦ λόγου λέγωσιν αἱ γραφαί, οὐκ ἐκ τῶν πάντων πάλιν αὐτὸν ὄντα νοοῦσιν, ἀλλὰ τῷ πατρὶ συντάττουσιν αὐτόν, ἐν ᾧ τὴν πάντων πρόνοιαν καὶ σωτηρίαν ἐργάζεται καὶ ποιεῖ ὁ πατήρ, καὶ μάλιστα δυναμένων τῶν πάντων τῷ αὐτῷ προστάγματι, ᾧ κἀκεῖνος παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονε, γενέσθαι; οὐ γὰρ κάμνει ὁ θεὸς προστάττων, οὐδὲ ἀσθενεῖ πρὸς τὴν [k]τῶν πάντων ἐργασίαν, ἵνα τὸν μὲν υἱὸν μόνος μόνον κτίσῃ, εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων δημιουργίαν ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ χρείαν ἔχῃ τοῦ υἱοῦ. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὑπέρθεσιν ἔχει, ὅπερ [l]ἂν ἐθελήσῃ γενέσθαι, ἀλλὰ μόνον ἠθέλησε, καὶ ὑπέστη τὰ πάντα, καὶ τῷ βου-

1) Ioan. 13, 13. 2) Ioan. 20, 28. 3) Psal. 48 [47. LXX.], 9. et Psal. 24 [23. LXX.], 10. 4) Ioan. 16, 15. 5) Ioan. 1, 3.

a. *ἄλλος* abest a Felckm. 5. Mox Seguer. et Felckm. 4. *τῶν δυνάμεων καὶ Σαβαώθ.*

b. In Hebraeo textu habetur יְהוָה צְבָאוֹת ubi Graeca versio *κύριος τῶν δυνάμεων* et Vulgata *Dominus virtutum.*

c. Felckm. 4. *στρατιώτων.* Mox Basil. *καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαῤῥηγνύουσιν.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ ἂν δὲ αὐτός.* Editi et alii *οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτός.* Mss. ibidem *οὐδὲ ταῦτ᾽ ἐλέγετο.* Editio Commel. *οὐ ταῦτ᾽ ἐλέγετο.*

d. Seguer. et Felckm. 4. *εἶπεν.* Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1. *υἱοῦ γὰρ ἴδιον.* Editi et alii *υἱοῦ δὲ ἴδιον.*

ipsi dicentem: *Dominus meus et Deus meus* ita loqui sinit nec pro- P.491.
hibet, sed potius comprobat. Ipse enim est, ut alii Prophetae testantur et canit David, *Dominus virtutum et Dominus Sabaoth*, id est *Dominus exercituum*, ac Deus verus et omnipotens, hic licet disrum- P.492.
pantur Ariani.

24. Atqui ipse non certe adoratus fuisset, nec ista de eo dicerentur, si prorsus e numero esset rerum creatarum. Quia vero non est creatus, sed proprius est substantiae Dei adorandi fetus ac naturalis Filius, idcirco adoratur et Deus creditur, estque Dominus exercituum, dominator atque omnipotens, sicuti ipse Pater. Siquidem ipse dixit: *Omnia quaecunque habet Pater, mea sunt.* Filii enim proprium est, ea, quae Patris sunt habere, ac talem esse, ut in ipso Pater conspiciatur, et per eum omnia facta fuerint, in eoque fiat et constet omnium salus. Nam hoc ab illis inquirere haud ab re erit, quo magis sit perspicua illorum haeresis refutatio: Quare nimirum, cum res omnes sint creatae atque ex nihilo exstiterint, ipseque Filius secundum vos sit creatus et ex earum rerum numero, quae aliquando non fuerunt, omnia tamen per ipsum fecit Deus, et sine illo factum est nihil? Vel quare cum *omnia* dicitur, Filium inter omnia significari nemo intelligit; cum vero de Verbo loquuntur Scripturae, non ipsum e numero omnium esse intelligunt, sed cum Patre collocant, omniumque conservationi et saluti in eo providet ac prospicit Pater; maxime cum omnia eodem imperio, quo ipse a solo Deo factus est, fieri possint? Nec enim Deus iubendo defatigatur, vel ad omnia creanda est imbecillior, ut solus solum Filium creet, quo adiutore et ministro indigeat ad res alias producendas. Nam nulla interponitur mora, ut ea quae voluerit fiant, sed satis fuit eum velle, statimque omnia exstiterunt, nemoque eius restitit voluntati. Quare igitur non a solo Deo omnia eodem iussu facta sunt, quo Filius factus est? Vel si factus ipse est, dicant velim, quare omnia per ipsum facta sunt? sane nihil

e. Anglican. ἔχειν, καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὰ πάντα omissis intermediis.

f. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Solus tamen Seguerian. habet τε. Alii et editi omittunt καὶ συνίστασθαι. Ibidem Felckm. 2. et editi πάλιν ἐπεί. In aliis deest πάλιν.

g. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. Editi vero et alii ὑπόστασιν. Ibid. Seguer. ὄντος καθ᾽ ὑμᾶς. At ceteri et editi ὄντος omittunt. Item ibid. καὶ ποιήματος deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4.

h. Sic mss. omnes. Editi vero πῶς.

i. Sic Seguer. Reg. Basil. et Anglican. At Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. ἀλλὰ τὰ γεννητά. Editi νοεῖ; ὅταν δέ, etc.

k. Sic Seguerian. At alii et editi τῶν omittunt. Ibidem Seguer. Reg. Basiliens. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. μόνος μόνον κτίσῃ. In aliis et editis deest μόνον.

l. Seguer. ὅπερ ἂν ἐθέλησῃ. Regius ὅπερ ἂν θελήσῃ. Editi et alii ὅπερ ἐὰν θελήσῃ.

P. 492. λήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκε. τίνος οὖν ἕνεκα οὐ γέγονε τὰ πάντα παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ τῷ προστάγματι, ᾧ γέγονε καὶ ὁ υἱός, ἢ διατί διὰ τούτου πάντα γέγονε καί τοι καὶ αὐτοῦ γενητοῦ τυγχάνοντος, λεγέτωσαν. ἀλογία μὲν [a]οὖν πᾶσα παρ' αὐτοῖς· φασὶ δὲ ὅμως περὶ τούτου, ὡς ἄρα θέλων ὁ θεὸς τὴν γενητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἑώρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς [b]τοῦ πατρὸς ἀκράτου [c]καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτίζει πρώτως μόνος μόνον ἕνα, καὶ καλεῖ τοῦτον υἱὸν καὶ λόγον, ἵνα τούτου μέσου [d]γενομένου οὕτως λοιπὸν καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ
P. 493. γενέσθαι δυνηθῇ. ταῦτα οὐ μόνον εἰρήκασιν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ Ἄρειος καὶ ὁ θύσας Ἀστέριος.

25. Πῶς οὖν οὐκ ἄν τις αὐτῶν ἐκ τούτων τέλεον καταγνοίη τῆς ἀσεβείας, ἣν μετὰ πολλῆς τῆς ἀφροσύνης ἑαυτοῖς κεράσαντες οὐκ ἐρυθριῶσιν οὕτω καταμεθύοντες τῆς ἀληθείας; εἰ μὲν γὰρ διὰ τὸ κάμνειν τὸν θεὸν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἐργασίαν φήσουσι μόνον αὐτὸν πεποιηκέναι τὸν υἱόν, καταβοήσει μὲν τούτων πᾶσα ἡ κτίσις οὐκ ἄξια φθεγγομένων περὶ τοῦ θεοῦ, ἐγγράφως δὲ ὁ Ἡσαΐας λέγων· θεὸς αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει οὐδὲ κοπιάσει, οὐδέ ἐστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ[1]). εἰ δὲ ὡς ἀπαξιῶν ὁ θεὸς τὰ ἄλλα ἐργάσασθαι τὸν μὲν υἱὸν μόνον εἰργάσατο, τὰ δὲ ἄλλα [e]τῷ υἱῷ ἐνεχείρισεν ὡς βοηθῷ, καὶ τοῦτο μὲν ἀνάξιον θεοῦ, οὐκ ἔστι γὰρ ἐν θεῷ τῦφος, ἐντρέψει δὲ αὐτοὺς ὅμως ὁ κύριος λέγων· οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ [f]τοῦ πατρὸς ὑμῶν[2]) τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ πάλιν· μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε· οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς [g]τὰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται [h]προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ,

1) Esa. 40, 28. 2) Matth. 10, 29.

a. Sic Segnerian. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis deest οὖν. Paulo post Seguerian. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. θέλων ὁ θεός. Alii et editi θέλων ὁ τῶν ὅλων θεός. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τὴν γενητήν. Felckm. 5. τὴν γεννητήν. Alii et editio Commelin. τὴν γενετήν. Item ibid. Felckm. 4. ἐπεὶ δὲ ἑώρα.

b. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi τοῦ θεοῦ. Ibidem Seguer. Gobl. et Felckm. 1. καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ. Ceteri et editi καὶ παρ' αὐτοῦ. Mox Reg. et Felckm. 5. κτίζει πρώτως. Alii et editi πρῶτος.

c. Supple χειρός, ut supra habetur p. 214. [p. 30. huius edit.] n. 8.

d. Seguer. Reg. Basiliens. et Felckm. 4. γενομένου. Ceteri et editi γινομένου.

nisi perabsurdum habent quod respondeant. Haec sunt nihilominus quae hac de re effutiunt. „Cum Deus, inquiunt, factam naturam vellet creare, vidit merae manus Patris eiusque creationis seu actionis participem fieri non posse; quam ob causam primo solus solum unum creavit, quem Filium et Verbum appellavit, ut illo intermedio facto ita deinceps omnia per ipsum possent fieri.“ Haec non tantum dixere, sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius atque Asterius, qui Idolis immolavit. P. 492. P. 493.

25. An non igitur ex his summae sunt merito condemnandi impietatis, quam insigni cum amentia coniungentes non erubescunt contra veritatem tam impudenter bacchari? Nam si aiunt, Deum procreasse solum Filium, quod ipse impar erat ad res alias efficiendas, adversus illos tanquam indigna de Deo loquentes reclamabit universa rerum creatarum natura, nec non Esaias, qui haec scribit: *Deus aeternus, qui terminos terrae construxit, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiae eius.* Quod si Deus res alias a se fieri indignum se arbitratus solum produxit Filium, cetera autem Filio veluti adiutori dimisit, hoc ipsum profecto valde indignum est Deo. Nec enim ulla in Deo est superbia. Verumtamen illos quoque, si ita senserint, silere coget Dominus, cuius nimirum haec sunt verba: *Nonne duo passeres asse vaeneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro, qui in caelis est?* Et rursus: *Ne soliciti sitis animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt neque metunt neque congregant in horrea; et Pater vester caelestis pascit illa. Nonne vos illis praestantiores estis? Quis vero ex vobis solicite cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimento quid soliciti estis? Considerate lilia agri quomodo*

Ibid mss. *καὶ τὰ πάντα* praeter Felckm. 2. in quo ut in editis deest *καί*.

e Felckm. 2. et editi *τῷ ἔργῳ*. Alii omnes mss. *τῷ υἱῷ*. Ibidem Seguer. *ἐνεχείρησεν*. Idem et Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὡς βοηθῷ*. Editi et alii *ὡς* omittunt. Felckm. 4. ibidem *καὶ αὐτὸ μέν*. Idem et Seguer. ac Gobler. *ἀνάξιον θεοῦ*. Editi et ceteri *ἀνάξιον θεῷ*

f. Sic mss. Editio autem Commel *ἄνευ πατρός*. Ibidem Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 4. *ὑμῶν*, ut et Scriptura habet. Reg. et Felckm. 5. *ἡμῶν*. Alii et editi *μου*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *φάγετε*. Ibidem Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 4. *τί ἐνδύσεσθε*.

g. Felckm. 5. *εἰς ἀποθήκας*. Paulo post Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 4 *οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον*. Alii et editi *οὐχ ἡμεῖς*, mendose.

h. Gobler. et Felckm. 1. *προσθῆναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον* etc. omissis intermediis.

P. 493. πῶς αὐξάνουσιν· οὐ κοπιῶσιν οὐδὲ νήθουσι· λέγω [a]δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι[1]); εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον θεοῦ προνοεῖσθαι καὶ μέχρι [b]τῶν οὕτω μικρῶν, τριχὸς κεφαλῆς καὶ στρουθίου καὶ τοῦ χόρτου τοῦ ἀγροῦ, οὐκ ἀνάξιον ἦν αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι. ὧν γὰρ τὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τούτων καὶ ποιητής ἐστι διὰ τοῦ [c]ἰδίου λόγου. ἄλλως τε καὶ μεῖζον ἄτοπον τοῖς τοῦτο λέγουσιν ἀπαντᾷ· διαιροῦσιν γὰρ τὰ κτίσματα καὶ τὴν δημιουργίαν, καὶ τὸ μὲν τοῦ πατρὸς ἔργον, τὰ δὲ τοῦ υἱοῦ διδόασιν ἔργα· δέον [d]ἢ καὶ τὰ πάντα μετὰ τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς γίνεσθαι, ἢ εἰ διὰ τοῦ υἱοῦ πάντα τὰ γενητὰ γίνεται μὴ λέγειν αὐτὸν ἕνα [e]τῶν γενητῶν εἶναι.

P. 494. 26. Ἔπειτα δὲ κἀκείνως ἐλέγξειεν ἄν τις αὐτῶν τὴν ἄνοιαν. εἰ καὶ ὁ λόγος τῆς γενητῆς φύσεώς ἐστι, πῶς [f]ταύτης ἀδυνάτου τυγχανούσης χωρεῖν τὴν τοῦ θεοῦ αὐτουργίαν, μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων ἠδυνήθη παρὰ τῆς ἀγενήτου καὶ ἀκραιφνεστάτης οὐσίας τοῦ θεοῦ [g]γενέσθαι, ὡς ὑμεῖς λέγετε; ἀνάγκη γὰρ ἢ τούτου δυναμένου καὶ πᾶσαν δύνασθαι, ἢ πάσης ἀδυνάτου τυγχανούσης μὴ δύνασθαι μηδὲ τὸν λόγον· εἷς γάρ ἐστι τῶν [h]γενητῶν καὶ οὗτος καθ' ὑμᾶς. πάλιν [i]δέ, εἰ διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι τὴν γενητὴν φύσιν μετασχεῖν τῆς τοῦ θεοῦ αὐτουργίας μεσίτου χρεία γέγονεν, ἀνάγκη πᾶσα, γενητοῦ καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ λόγου, μέσου χρείαν εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς τούτου δημιουργίας, διὰ τὸ εἶναι ἕνα καὶ αὐτὸν τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ ἐργασίας, ἀλλὰ μέσου δεομένης· κἂν ἐκείνου δέ τις εὑρεθῇ μέσος, πάλιν ἑτέρου χρεία μεσίτου δι' ἐκεῖνον, καὶ οὕτω τις ἐπαναβαίνων καὶ διερευνῶν τῷ λογισμῷ εὑρήσει πολὺν ὄχλον [k]ἐπιῤῥεόντων μεσιτῶν, καὶ οὕτως ἀδύνατον ὑποστῆναι τὴν κτίσιν ἀεὶ τοῦ μεσίτου δεομένην, καὶ τοῦ μέσου μὴ δυναμένου γενέσθαι χωρὶς ἑτέρου μεσίτου, διὰ τὸ [l]πάντας εἶναι τῆς γενητῆς φύσεως τῆς μὴ δυναμένης με-

1) Matth. 6, 25—30.

a. *δὲ ὑμῖν* abest a Felckm. 4. Ibidem idem et Seguer. *ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ*, ut et Matth. 6, 29. legitur. Editi et alii *ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ*. Ibidem pro *αὐτοῦ*, ut Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm 4. et 5. habent, Felckm. 2. habet *αὐτῶν*: editio autem Commel. *αὑτοῦ*, ut Scriptura. Felckm. 4. ibidem *περιεβάλλετο*.

b. Sic Seguer. et Regius. Felckm. 4. omittit *τῶν οὕτω μικρῶν*. Editi et alii *μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν, μέχρι τριχός* etc. Ibidem Seguer. Reg. et Felckm. 4. *καὶ τοῦ χόρτου*. Ceteri et editi *καὶ χόρτου*.

c. Sic Seguerian. Basil. Reg. Anglican. Felckm. 4. et 5. At editi et alii *οἰκείου*. Ibidem Seguer *μεῖζον ἄτοπον τοῖς τοῦτο*. Editi *μεῖζον τὸ τοῖς ἀτόπημα τοῖς τοῦτο*.

d. Seguer Gobler. et Felckm. 1. *ἢ καὶ πάντα*. Paulo post Felckm. 5. *εἰ* post *ἢ* omittit. Ibidem Seguer. et Reg. *δι' υἱοῦ*. Felckm. 4. ibid. *γεννητά*.

crescunt; non laborant neque nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si autem foenum agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; nonne multo magis vos modicae fidei? Si ergo non indignum Deo videtur res tantulas, ut capitis crinem, passerem agrique foenum, sua complecti providentia, certe nec ipsas creare indignum ei fuit. Quibus enim Deus providentia sua consulit, eorum per proprium Verbum est effector. Praeterea, qui haec audent dicere, turpiorem in errorem incidunt. Illi enim res creatas et creationem dividunt, ita ut hanc velint Patris opus esse, illas autem Filii esse opera; cum necesse sit vel omnia cum Filio a Patre fieri, vel si res omnes factae per Filium fiant, non affirmare, eum unam e rebus factis esse. P. 493.

· 26. Insuper hoc etiam pacto redargui potest illorum inscitia. P. 494.
Si ipsum quoque Verbum factae est naturae, qui fieri potest, ut cum ipsa Dei actionem sustinere non queat, solum Verbum ex omnibus a non-facta et purissima Dei natura fieri potuerit, uti vos asseveratis? Nam necesse est, si possit Verbum, res omnes similiter posse, aut si nulla possit, nec Verbum item posse, utpote quod secundum vos una sit e factis rebus. Rursus si, ideo quod facta natura non possit actionis ipsius Dei esse particeps, intermedii alicuius opus fuit; sane cum Verbum factum sit et creatum, ut possit creari, necessarius omnino fuerit aliquis item intermedius, quandoquidem ipsum quoque est ex numero factarum naturarum, quae actionis Dei participes esse non queunt, sed intermedio indigent aliquo. Quod si intermedius aliquis inter illum intermedium et Deum reperiatur, alio iterum intermedio propter istum opus erit, itaque quis progrediendo et mente indagando maximam confluentium intermediorum turbam offendet, ac proinde nulla res creata poterit existere et constitui, cum semper intermedio aliquo indigeat, unusque intermedius sine alio intermedio non possit fieri, ideo quia omnes factae sunt naturae, quae actionis solius Dei,

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τῶν γενητῶν εἶναι.* Felckm. 4. *τῶν γεννητῶν εἶναι.* Alii et editi *τῶν ποιημάτων εἶναι.* Paulo post Seguer. et Felckm. 4. *αὐτῶν τὴν ἄνοιαν.* Editi et alii *αὐτῶν τὴν ἀνομίαν.*

f. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ταύτης.* Ceteri et editi *αὐτῆς.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *μόνος αὐτός.* Alii et editi *μόνος οὗτος.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γίνεσθαι.* Ceteri et editi *γενέσθαι.* Mox Goblerian. et Felckm. 1: *ἀνάγκη γὰρ εἰ τούτου.* Ibidem iidem et Seguer. Anglic. Felckm. 4. et 5. *καὶ πᾶσαν δύνασθαι.* Alii et editi *καὶ πάντα δύνασθαι.* Item ibid. mss. omnes *ἢ πάσης.* Editi *πλάσης*, perperam.

h. Felckm. 4. et 5. *γεννητῶν.* Ibidem *καί* abest a Gobler. Felckm. 1. et 4.

i. Seguer. *πάλιν τε.*

k. Seguer. et Felckm. 4. *ἐπεισρεόντων.*

l. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *πάντας εἶναι.* Alii et editi *πάντα εἶναι.* Ibidem Seguer Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *τῆς γενητῆς φύσεως.* Ceteri et editi *τῆς γενητῆς τῆς φύσεως.*

P.494. τασχεῖν τῆς παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ ἐργασίας, ὡς ὑμεῖς λέγετε. πόσης τοίνυν ἀφροσύνης εἰσὶ πλήρεις, δι᾽ ἣν καὶ τὰ ἤδη γενόμενα νομίζουσιν ἀδύνατον εἶναι γενέσθαι. ἢ τάχα οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὰ φαντάζονται, ζητοῦντες ἔτι τὸν μεσίτην. κατὰ γὰρ τὴν οὕτως ἀσεβῆ καὶ μωρὰν διάνοιαν αὐτῶν οὐδ᾽ ἂν ὑπέστη [a] τὰ ὄντα, μὴ εὑρισκομένου τοῦ μέσου.

27. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνο φάσκουσιν· ἰδοὺ δὲ καὶ διὰ Μωσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὸν νόμον [b] δέδωκε, καίτοι καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου· ὥστε δυνατὸν διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὅμοια γίνεσθαι. τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλυπτομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Μωσῆς γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο οὐδὲ [c] τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καλέσαι καὶ πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακονῆσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς [d] τὸν βασιλέα Φαραώ. ἔχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφοράν, ὅτι τὸ μὲν διακονεῖν τῶν γενητῶν ὡς δούλων ἐστί, τὸ δημιουργεῖν δὲ καὶ κτίζειν μόνου τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας. διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν
P.495. τοῦ δημιουργεῖν οὐκ ἄν τις ἄλλον εὕροι, [e] ἢ μόνον τὸν τοῦ θεοῦ λόγον· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε[1]), καὶ χωρὶς τοῦ λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἕν[2]), πρὸς δὲ τὰς διακονίας οὐχ εἷς ἀλλ᾽ ἐκ πάντων πολλοί εἰσιν, οὓς ἐὰν θέλῃ πέμπειν ὁ κύριος. πολλοὶ μὲν [f] γὰρ ἀρχάγγελοι, πολλοὶ δὲ θρόνοι καὶ ἐξουσίαι καὶ κυριότητες, χίλιαί τε χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες[3]) παρεστήκασι [g] λειτουργούντων καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἀποστέλλεσθαι, καὶ προφῆται μὲν πολλοί, καὶ ἀπόστολοι δὲ δέκα καὶ δύο καὶ [h] ὁ Παῦλος, καὶ Μωσῆς δὲ αὐτὸς οὐ μόνος ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν σὺν αὐτῷ, καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλοι ἑβδομήκοντα πνεύματος ἐπληρώθησαν ἁγίου[4]), καὶ Μωσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυή, κἀκεῖνον οἱ κριταί, κἀκείνους οὐχ εἷς ἀλλὰ πλεῖστοι βασιλεῖς. εἴπερ οὖν [i] καὶ κτίσμα ἦν καὶ τῶν γενητῶν ὁ υἱός, ἔδει καὶ πολλοὺς εἶναι τοιούτους υἱούς, ἵνα καὶ πολλοὺς τοιούτους διακόνους ἔχῃ ὁ θεός, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλῆθός ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλά, ὁ δὲ λόγος εἷς ἐστι, τίς οὐ συνορᾷ καὶ ἐκ [k] τούτων, ὅτι ὁ υἱὸς διέστηκε τῶν πάντων, καὶ οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν πατέρα τὴν ἰδιότητα; ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ λόγοι, ἀλλὰ

1) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 2) Ioan. 1, 3. 3) Daniel. 7, 10. 4) Num. 11, 25.

a. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. τὰ ὄντα. Editi et alii τὰ γενητά. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. τοῦ μέσου. Editi et alii τοῦ μεσίτου. Mox Felckman. 4. ἰδοὺ δὲ καί.

b. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. δέδωκε. Ceteri et editi ἔδωκε.

c. Seguer. Reg. Gobler. et Felckm 1. οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα. Alii et editi οὐδὲ μὴ ὄντα. Mox καὶ πλάσαι deest in Seguer.

ut vos contenditis, particeps esse non potest. Quanta igitur illorum P. 494. est dementia, ex qua res iam factas fieri non potuisse arbitrari illos necesse est. An vero necdum factas esse opinantur intermediumque aliquem adhuc quaerunt? Nam iuxta impiam hanc et stultam illorum sententiam minime existerent etiam ea, quae existunt, cum intermedius non reperiatur.

27. At vero quid obiiciant videamus. „Ecce, inquiunt, Deus per „Moysem populum deduxit ex Aegypto, per eundem legem dedit, tam- „etsi homo ipse erat, ac proinde similia per simile possunt fieri." Utique maxime decuit haec eos latenter loqui, ne summo afficerentur pudore. Nec enim Moyses missus est ad creandum neque ut ea, quae non sunt, vocaret ut sint, neque ut homines similes formaret, sed tantum ut apud populum et apud regem Pharaonem sermonum esset administer; quae profecto multum inter se differunt. Nam ministrare rerum factarum est tanquam servorum, res vero producere et creare solius Dei est propriique eius Verbi et sapientiae. Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit praeter solum Dei Verbum, *omnia* si- P. 495. quidem *in sapientia facta sunt, et sine Verbo factum est nihil.* Quod autem ad eos, qui ministrant, spectat, non unus certe, sed ex omnibus plurimi sunt, quos nimirum Domino placuerit mittere. Etenim multi Archangeli, multi Throni et Potestates ac Dominationes, milliaque millium et decies millies dena millia ministrant ac praesto sunt ad missionem. Multi quoque sunt Prophetae, duodecim sunt item Apostoli et Paulus. Et vero ipse Moyses non solus, sed Aaron cum eo, ac deinde alii septuaginta sancto Spiritu repleti sunt; ac Moysi Iesus filius Nave successit, cui successere Iudices, Iudicibus vero non unus sed multi Reges. Si igitur creatus et factus esset Filius, multos quoque huiusmodi filios esse oporteret, ut multos pariter eius generis ministros haberet Deus, quemadmodum aliorum magna est multitudo. Quod si id verum non est, sed res quidem creatae multae sunt, unum autem est Verbum; quis non inde perspicit, Filium ab omnibus differre, nec res creatas illi esse aequales, sed eum proprium esse Patris? Unde non multa sunt Verba, sed solum unum unius Patris

d. Seguer. *πρὸς βασιλέα.*

e. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ μὴ μόνον.*

f. Sic Seguer. Reg. Basil. Gobl. Felckm. 1. et 4. Alii et editi *γάρ* omittunt. Ibid. Felckm. 4. *ἄγγελοι.*

g. Sic Seguer. Gohler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *λειτουργῶν καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἐξαποστέλλεσθαι.*

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. At alii et editi *καὶ Παῦλος.* Ibidem Gobl. et Felckm. 1. *αὐτὸς καὶ Ἀαρών.*

i. Seguer. *καὶ κτίσμα* et mox *ἔδει καὶ πολλούς.* In aliis et editis *καί* utrobique deest.

k. Seguer. *ἐκ τούτου.*

P. 495. μόνος εἷς τοῦ ἑνὸς πατρὸς λόγος καὶ μία [a]τοῦ ἑνὸς θεοῦ εἰκών ἐστιν. ἀλλ' ἰδού, φασί, καὶ ἥλιος μόνος εἷς καὶ ἡ γῆ μία. ἄφρονες εἰπάτωσαν ὅτι καὶ ὕδωρ ἓν καὶ πῦρ ἕν, ἵνα ἀκούσωσιν ὅτι τῶν [b]γενομένων ἕκαστον ἓν μέν ἐστι κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγχειριζομένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν οὐκ ἔστιν ἕκαστον ἱκανὸν καὶ μόνον [c]αὔταρκες. εἶπε γὰρ ὁ θεός· γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς. εἶτά φησι· καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥςτε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός[1]).

28. [d]Ἰδοὺ πολλοὶ φωστῆρες, καὶ οὐ μόνος ὁ ἥλιος οὐδὲ σελήνη μόνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἕν ἐστι κατ' οὐσίαν, μία δὲ καὶ κοινὴ πάντων ἐστὶν ἡ λειτουργία, καὶ [e]τὸ ἑκάστου λεῖπον παρὰ τοῦ ἑτέρου πληροῦται, καὶ τοῦ φωτίζειν ἡ χρεία παρὰ πάντων γίνεται. ἥλιος γοῦν [f]τοῦ μεθ' ἡμέραν μόνου διαστήματος φαίνειν ἔχει τὴν ἐξουσίαν καὶ ἡ σελήνη τὴν νύκτα, οἱ δὲ ἀστέρες μετὰ τούτων τοὺς καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς ἐκτελοῦσι, καὶ ἕκαστος εἰς σημεῖα γίνεται [g]πρὸς τὴν ἀπαιτοῦσαν χρείαν. οὕτω καὶ ἡ γῆ οὐκ εἰς πάντα, ἀλλ'
P. 496. εἰς μόνους τοὺς καρποὺς καὶ βάσιν εἶναι τῶν ἐν αὐτῇ ζώων, τό,τε στερέωμα διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος, καὶ ἡ θέσις τῶν φωστήρων ἐν αὐτῷ ἐστιν· [h]οὕτω καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ μετὰ τῶν ἄλλων πάντων γέγονε εἰς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν, καὶ ὅλως οὐδὲ ἓν μόνον, ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὥςπερ ἀλλήλων ὄντα μέλη, ἓν καθάπερ σῶμα τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν υἱὸν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλλέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος νομίζοντες εἶναι τῶν πάντων τὸν λόγον, καὶ μέρος οὐχ ἱκανὸν ἄνευ τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ λειτουργίαν. εἰ δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ δυςσεβές ἐστιν, ἐπιγνώτωσαν ὅτι μὴ τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ λόγος, [i]ἀλλὰ τοῦ μὲν πατρὸς μόνος

1) Genes. 1, 14. 16—18.

a. Segner. τοῦ ἑνὸς θεοῦ. Editi et alii omittunt ἑνός. Seguer. ibidem καὶ ἥλιος μόνος εἷς ἐστι, καὶ γῆ μία. Editi καὶ ὁ ἥλιος εἷς, ἡ γῆ μία.

b. Felckm. 1. et Gobler. γινομένων.

c. Sic Seguerian. Reg. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi αὐτάρκως. Ibidem Seguer. Felckm. 4. καὶ εἶπε γάρ etc.

d. Sic Seguerian. Reg. Basil. Gobler. et Felckman. 1. et 5. Ceteri vero et editi ἰδοὺ πάλιν φωστῆρες. Ibid. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 5. μόνος ὁ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη· ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἕν ἐστι. Editi et alii μόνος ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, ἀλλ' ἕκαστον μέν ἐστι.

e. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. τὸ ἑκάστου λεῖπον. Editi τὰ ἑκάστῳ λείποντα.

Verbum unaque unius Dei imago est. Atqui, inquiunt, etiam sol unus P. 495. est et terra una. Addant insani unam aquam unumque ignem esse, ut deinde audiant, quamlibet quidem rerum factarum unam esse secundum propriam naturam, sed singulas non solas sufficere ad officium et munus commissum. Hinc enim dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento caeli ad illuminandam terram et ad separandum diem a nocte, et sint in signa et in tempora et in dies et in annos.* Deinde sequitur: *Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius ut praeesset diei, et luminare minus ut praeesset nocti, et stellas, et posuit eas in firmamento caeli, ut lucerent super terram et praeessent diei ac nocti.*

28. En multa luminaria, nec solus sol vel sola luna, sed unumquodque est quidem natura unum, unum tamen et commune omnium est officium, atque id, quod uni deest, ab alio suppletur, cunctisque sua est illuminandi utilitas et necessitas. Sol enim per solum diem apparendi habet potestatem, luna vero per noctem, ac stellae cum illis tempora et annos efficiunt, singulaeque in signa ad usus vitae necessarios fiunt. Sic etiam terra non ad omnia apta est, sed ad solos fructus proferendos, et ad sustentanda animalia, a quibus incolitur. P. 496. Firmamentum vero aquas ab aquis dividit, in eoque collocata sunt luminaria. Ita similiter et ignis et aqua cum omnibus aliis facti sunt ad constituenda corpora. Uno verbo nihil solum est, sed singulae res factae veluti totidem membra mundum tanquam unum corpus perficiunt. Si ergo similia de Filio suspicantur, digni sunt qui ab omnibus lapidentur, quippe qui putent, Verbum partem esse universitatis, partem inquam, quae ad commissum sibi munus obeundum sine aliis non sit idonea. Quod cum aperte impium sit, agnoscant igitur, Verbum inter res factas non habere locum, sed solum proprium Patris Verbum esse et rerum factarum opificem. At reponunt, creatum quidem eum

f. Sic mss omnes praeter Felckm. 2. qui ut et editi habet mendose *οὐ μεθ' ἡμέραν*. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm 1. *οἵ τε ἀστέρες* Felckm. 4. *οὕτω ἀστέρες*. Editi et alii *οἱ δὲ ἀστέρες*.

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 5. At editi et alii *γίνεται, καὶ πρὸς τήν*.. paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et 5. *εἰς μόνους τοὺς καρπούς, καὶ βάσιν*. Alii et editi *εἰς μόνους καρποὺς καὶ βλάστην*. Ibid. Seguer. Reg. Basil. et Felckm. 4. *τῶν ἐν αὐτῇ*.. Felckm. 5. *τῶν ἐν αὐτοῖς*. Editi et alii *τῶν ἐν αὐτῷ*.

h. Sic Seguer. Reg. Gobler Felckm. 1. 4. et 5. Alii autem et editi *ἐστιν· καὶ οὕτω*.

i. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii vero et editio Commel. *ὁ λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός*. Ibid. Felckm. 4. statim subdit *ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου* omissis intermediis.

P. 496. ἴδιος λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. ἀλλ᾽ εἰρήκασι· κτίσμα μέν ἐστι καὶ τῶν γενητῶν, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμάθηκε τὸ δημιουργεῖν, καὶ οὕτως ὑπηρέτησε τῷ διδάξαντι θεῷ. ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ σοφιστής, ὡς μαθὼν ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον, γράψαι τετόλμηκεν, οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. εἰ γὰρ διδακτόν ἐστι τὸ δημιουργεῖν, σκοπείτωσαν μὴ καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν εἴπωσι μὴ φύσει ἀλλ᾽ ἐπιστήμῃ δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατὸν μεταπίπτειν ἀπ᾽ αὐτοῦ. ἔπειτα εἰ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτήσατο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἔτι σοφία ἐστί, δεομένη μαθημάτων; τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; σοφία γὰρ οὐκ ἦν λειπομένη διδασκαλίας. κενὸν [a] ἄρα τι πρᾶγμα ἦν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης σοφία, ἀλλ᾽ ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ ὄνομα τῆς σοφίας, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἔσται σοφία, ἕως ἂν ὃ μεμάθηκε [b] φυλάττῃ. ὃ γὰρ μὴ φύσει τινὶ ἀλλ᾽ ἐκ μαθήσεως προσγέγονε, δυνατόν ἐστι καὶ ἀπομαθεῖν ποτε. τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, οὐ Χριστιανῶν ἀλλὰ Ἑλλήνων ἐστί.

29. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν [c] τινι προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν θεὸν εἰσάγουσιν οἱ ἄφρονες, φθόνον μέν, ὅτι μὴ πολλοὺς [d] δημιουργεῖν ἐδίδαξεν, ἵν᾽ ὥσπερ πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ περὶ αὐτὸν ὦσιν, ἀσθένειαν δέ, ὅτι μὴ μόνος ἠδυνήθη ποιῆσαι, συνεργοῦ δὲ ἢ ὑπουργοῦ χρείαν ἔσχε, καί τοι δειχθείσης καὶ τῆς γενητῆς φύσεως δυνατῆς οὔσης [e] γίνεσθαι παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ, εἴγε κατ᾽ αὐτοὺς ὁ υἱὸς γενητὸς ὢν ἠδυνήθη παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ γενέσθαι. ἀλλ᾽ οὐδενός ἐστιν ἐνδεὴς ὁ θεός, μὴ γένοιτο, αὐτὸς γὰρ εἶπε· πλήρης εἰμί[1]), οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ λόγος,
P. 497. ἀλλ᾽ εἰκὼν καὶ σοφία ὢν τοῦ πατρὸς τὰ τοῦ πατρὸς ἐργάζεται, οὐδὲ τῆς τῶν γενητῶν ἕνεκεν ἐργασίας τὸν υἱὸν [f] πεποίηκεν, ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦ υἱοῦ ὄντος φαίνεται πάλιν ἐργαζόμενος ὁ πατήρ, ὡς αὐτὸς ὁ κύριός φησιν· ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι[2]). εἰ δὲ καθ᾽ ὑμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν [g] ὁ υἱός, ἵνα τὰ μετ᾽ αὐτὸν ἐργάσηται, φαίνεται δὲ ὁ πατὴρ καὶ μετὰ τὸν υἱὸν ἐργαζόμενος· περιττὴ καθ᾽ ὑμᾶς καὶ κατὰ τοῦτο [f] τοῦ τοιούτου [h] υἱοῦ ποίησις. ἄλλως τε διατί ὅλως θέλων ἡμᾶς κτίσαι ζητεῖ τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρκουμένου τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστῆσαι περὶ ὧν [i] ἂν αὐτῷ δοκῇ; καὶ μὴν αἱ γραφαὶ λέγουσι·

1) Esa. 1, 11. 2) Ioan. 5, 17.

a. Anglic. κενὸν ἄρτι πρᾶγμα.
b. Seguer. Anglic. Felckm. 5. διαφυλάττῃ.
c. Sic mss. praeter Felckm. 2. qui ut et edit. Commel. omittit τινι. Mox Seguer. φθόνον ἢ καὶ ἀσθένειαν.
d. Sic Regius et Felckm. 4. At alii et editi δημιουργούς. Ibidem Seguer. Angl.

esse et unam e factis rebus, sed artem creandi tanquam a magistro P. 496. et artifice didicisse, atque ita ipsi Deo, quem magistrum habuit, ministrasse. Haec enim Asterius Sophista, utpote Christum doctus negare, ausus est scribere, minime ad ea quae inde sequuntur absurda attendens. Nam si ars creandi potest doceri, videant ne ipsum etiam Deum non natura sed arte opificem esse dicant, ita ut ea facultate privari possit. Deinde, si Dei Sapientia facultatem creandi discendo comparavit, quomodo sapientia appellari potest, quae doctrina indigeat? Quid vero ipsa erat antequam disceret? Nec enim sapientia erat, quae doctrina opus habuit. Inanis nempe et vacua res aliqua fuit, non autem substantialis sapientia, sed sapientiae nomen proficiendo obtinuit, quae tamdiu futura est sapientia, quamdiu quod didicit conservatura est. Nam quod aliquis non naturâ sed studio consecutus est, id aliquando potest dediscere. Haec autem de Dei Verbo dicere, non profecto Christianorum sed Gentilium est.

29. Etenim si facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem stulte in Deum inducunt, invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum sunt Archangeli et Angeli, ita et multi essent creatores, imbecillitatem vero, quia non solus res potuerit facere, sed adiutore et administro opus habuerit; quamquam factam naturam a solo Deo fieri posse ostensum iam est, quandoquidem Filius, qui ut putant est factus, a solo Deo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus; absit. Ipse enim dixit: *Plenus sum.* Nec item Verbum discendo factus est creator, sed cum sit imago et sapientia Patris, ea quae sunt Patris P. 497. efficit. Nec etiam Filium creavit rerum factarum efficiendarum causa; namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipse Dominus his verbis docet: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* Quod si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea, quae post illum existunt, produceret, et ipse tamen Pater post editum Filium operatur, supervacua sane est huiusmodi Filii procreatio. Praeterea cur quaeso, cum nos creare vellet, intermedium aliquem quaesivit administrum, quasi scilicet non sufficeret eius voluntas ad ea efficienda, quae ipse voluerit? Clamant quippe Scripturae: *Omnia quaecumque voluit fecit,*

Gobler Felckm. 1. et 4. *πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι.* Alii et editio Comm. *πολλοὶ ἄγγελοι.*

e. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *γίνεσθαι.* Ceteri et editi *γενέσθαι.* Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτὸς γὰρ εἶπε.* Alii et editi *αὐτὸς εἶπε.*

f. Seguer. et Felckm. 1. *ἐποίησεν.*

g. Seguer. *γέγονεν υἱός.*

h. *υἱοῦ* abest ab Anglic. Mox Felckm. 4. et Seguer. *θέλων ἡμᾶς κτίσαι.* Alii et editi *θέλων κτίσαι*

i. Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *ἂν αὐτῷ.* Editi et alii *ἐὰν αὐτῷ.* Paulo post Seguer. *ἐποίησε· καὶ τῷ γὰρ βουλήματι.* Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐποίησε·*

P. 497. πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε[1]), καί· τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν[2]); εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἱκανόν ἐστιν αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, περιττὴ πάλιν καθ' ὑμᾶς ἡ τοῦ μεσίτου χρεία. καὶ γὰρ [a]καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωσέως καὶ τοῦ ἡλίου καὶ σελήνης ὑμῶν δέδεικται σαθρόν, κἀκεῖνο δὲ πάλιν ὑμᾶς ἐντρέψει. εἰ θέλων ὁ θεὸς τὴν [b]γενητὴν κτίσαι φύσιν, περὶ δὲ ταύτης βουλευσάμενος ἐπινοεῖ καὶ κτίζει τὸν υἱὸν καθ' ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ, σκοπεῖτε πόσην ἀσέβειαν φθέγγεσθαι τετολμήκατε.

30. Πρῶτον μέν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ υἱὸς δι' ἡμᾶς γεγονώς, καὶ οὐχ ἡμεῖς [c]δι' αὐτόν· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται· ὥςτε χάριν αὐτὸν ἡμῖν μᾶλλον ἔχειν, καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, [d]καθάπερ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί, οὐ γὰρ ἐκτίσθη, φησὶν ἡ γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα[3]). ἆρ' οὖν ὥςπερ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστιν[4]), οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ θεοῦ εἰκὼν καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ γεγόναμεν, ὁ δὲ υἱὸς ἡμῶν ἐστιν εἰκὼν καὶ εἰς ἡμῶν δόξαν ὑπέστη. καὶ ἡμεῖς μὲν εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν, ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος καθ' ὑμᾶς οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρείαν ὡς ὄργανον πεποίηται· ὥςτε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρείας [e]συνίστασθαι. καὶ πῶς οὐ πᾶσαν ἄνοιαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι; καὶ γὰρ εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ λόγος, οὐκ ἔστιν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ θεῷ. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνον ἔχων ἐν ἑαυτῷ [f]περὶ ἡμῶν βουλεύεται, ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ βουλεύεται, ὡς ἐκεῖνοί φασι, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου. εἰ
P. 498. δὲ τοῦτό ἐστι, τάχα [g]οὐδὲ ὅλως ἤθελε τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἔκτισεν, ἀλλ' ἡμᾶς θέλων δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε, μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν· ὥςτε κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας περιττὸν εἶναι λοιπὸν τὸν υἱὸν τὸν γενόμενον ὡς ὄργανον, γενομένων ὧν ἕνεκα καὶ ἐκτίσθη. εἰ δὲ [h]ὡς δυνατὸς ὁ υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι παρὰ τοῦ

1) Psal. 115, 3 [113, 11. LXX. 113 II, 3. Vulg.]. 2) Rom. 9, 19. 3) 1. Cor. 11, 9. 4) 1. Cor. 11, 7.

τῷ γὰρ βουλήματι. Alii et editio Commel. ἐποίησε· καί, τῷ βουλήματι. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. ἰδοὺ καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ ἱκανόν ἐστι μόνον. Ibid. Basil. ἱκανόν ἐστιν αὐτῷ.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ γὰρ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ Μωσέως. Ibid. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἡλίου καὶ σελήνης ὑμῶν δέδεικται. Editio Commelin. ἡλίου καὶ πάνυ παρ' ἡμῶν. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. κἀκεῖνο δέ. In aliis et editis deest δέ

b. Reg. et Basil. τὴν γενετήν. Ibidem Seguerian. et Felckm. 4. περί τε ταύτης. Alii et editi περὶ δὲ ταύτης.

c. Sic Seguer. et Reg. Gobler. Felckm. 4. et 5. δι' αὐτόν· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν. Ceteri et editi καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν omissis in-

et: *voluntati enim eius quis resistit?* Si porro sola eius voluntas sufficit ad res omnes producendas, inutilis secundum vos erit intermedii illius adiutoris opera. Illa enim Moysis, solis et lunae exempla quae adduxistis, futilia esse probatum est. Verumtamen sic etiam vos possumus refellere. Si factam naturam volens Deus creare deque ipsa facienda deliberans Filium secundum vos excogitat et creat, ut nos per ipsum postea producat, quantam proferre audetis impietatem animadvertite. P. 497.

30. Primo enim inde sequitur, ut ipse Filius nostri potius causa factus fuerit, quam nos propter ipsum. Nec enim nos propter eum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ita ut ille nobis potius habeat gratiam, quam nos illi, ut et mulier viro. *Etenim,* ut ait Scripturs, *non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Igitur quemadmodum *vir imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est*; ita nos Dei imago et ad ejus gloriam facti sumus, Filius autem nostri imago et ad nostram gloriam factus dicendus erit. Deinde nos quidem facti sumus, ut existeremus, at Dei Verbum non ut existeret, sed nostri gratia instar instrumenti factum est, proindeque non nos propter illud, sed ipsum propter nos existit. An non vero qui haec vel tantum cogitant, omnium dementissimi sunt habendi? Nam si propter nos factum est Verbum, nobis certe prius non est apud Deum. Neque enim cum illud in se ipse haberet, de nobis creandis deliberavit Deus, sed potius cum nos in se ipse haberet, de suo Verbo, ut illi dictitant, producendo deliberavit. Quod si verum est, forte nec omnino Pater Filium voluit. Nam non ipsum P. 498. volens creavit, sed nos volens ipsum propter nos creavit. Siquidem eum post nos excogitavit, adeo ut jam ex impia illorum sententia inutilis sit Filius, quem instar instrumenti factum esse volunt, quandoquidem ea sunt effecta, quorum causa creatus ipse est. Quod si Filius a solo Patre factus est, quia solus potuit ab illo fieri, nos

termediis. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. χάριν αὐτὸν ἡμῶν. Alii et editi χάριν αὐτὸν ἡμῖν. Ibid. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 4. et 5. μὴ ἡμᾶς αὐτῷ. Editi μὴ ἡμεῖς αὐτῷ.

d. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. καθάπερ. Editi et alii ὥςπερ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἡ γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνή etc. Editi et alii ἡ γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνή. Ibidem Seguer. Basil. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. ἀρ' οὖν. Ceteri et editi ἆρ' οὖν.

e. Felckm. 4. παρίστασθαι. Paulo post Seguer. κἂν μόνον. Alii et editi καὶ μόνον. Ibidem Anglic. καὶ εἰ δι' ἡμᾶς.

f. Basil. et Felckm. 2. omittunt περὶ ἡμῶν. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἀλλ' ἡμᾶς βουλεύεται.

g. Reg. οὐδ' ἤθελε.

h. Seguer. εἰ δὲ καὶ ὡς. Mox idem et Reg. Goblerian. et Felckm. 1. ἡμεῖς δέ. Alii et editio Commel. ὑμεῖς δέ. Anglic. et Felckm. 2. ibid. δυνατοί. Reg. et Felckm. 5. δυνατοῦ. Ibid. Segu. παρὰ τοῦ λόγου. Alii et editi διὰ τοῦ λόγου.

P. 498. λόγου γεγόναμεν, διατί μὴ καὶ πρῶτον ὡς δυνατοῦ ὄντος [a] αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ βουλεύεται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; ἢ διατί τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει τῶν ἀσθενῶν; ἢ διατί πρῶτον αὐτὸν ποιῶν οὐχὶ καὶ [b] περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται; ἢ διατί περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος οὐ πρώτους ἡμᾶς ἐργάζεται, ἱκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν [c] πάντων σύστασιν, ἀλλ᾽ ἐκεῖνον μὲν πρῶτον κτίζει, περὶ δὲ ἡμῶν πρῶτον βουλεύεται, καὶ πρώτους ἡμᾶς θέλει τοῦ μεσίτου, καὶ ἡμᾶς μὲν θέλων κτίσαι καὶ περὶ ἡμῶν βουλευόμενος κτίσματα καλεῖ, ἐκεῖνον δέ, ὃν δι᾽ ἡμᾶς δημιουργεῖ, υἱὸν καλεῖ καὶ ἴδιον [d] κληρονόμον; ἔδει δὲ ἡμᾶς, ὧν ἕνεκα καὶ τοῦτον ποιεῖ, υἱοὺς μᾶλλον καλεῖσθαι, ἢ δηλονότι τοῦτον υἱὸν ὄντα τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι καὶ θέλειν, δι᾽ ὃν καὶ πάντας ἡμᾶς ποιεῖ. ταῦτα μὲν οὖν [e] τῶν αἱρετικῶν ἔμετοι καὶ ναυτίαι.

31. Οὐ μὲν τό γε τῆς ἀληθείας φρόνημα δεῖ σιωπᾶν, ἀλλὰ μάλιστα τοῦτο καὶ μεγαληγορεῖν πρέπει. ὁ τοῦ θεοῦ γὰρ λόγος οὐ δι᾽ ἡμᾶς γέγονεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡμεῖς δι᾽ αὐτὸν γεγόναμεν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα[1], οὐδὲ διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν [f] οὗτος ὢν δυνατὸς ὑπὸ μόνου τοῦ πατρὸς γέγονεν, ἵν᾽ ἡμᾶς δι᾽ αὐτοῦ ὡς δι᾽ ὀργάνου δημιουργήσῃ· μὴ γένοιτο, οὐκ ἔστιν οὕτως. [g] καὶ γὰρ καὶ εἰ δόξαν ἦν τῷ θεῷ μὴ ποιῆσαι τὰ γενητά, ἀλλ᾽ ἦν οὐδὲν ἧττον ὁ λόγος πρὸς τὸν θεὸν καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ πατήρ. τὰ μέν τοι γενητὰ ἀδύνατον ἦν χωρὶς τοῦ λόγου γενέσθαι· οὕτω γὰρ καὶ γέγονε δι᾽ αὐτοῦ, καὶ εἰκότως. ἐπειδὴ γὰρ λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ [h] θεοῦ ὁ υἱός, ἐξ αὐτοῦ τέ ἐστι καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν, ὡς εἶπεν αὐτός[2], οὐκ ἠδύνατο μὴ δι᾽ αὐτοῦ γενέσθαι τὰ δημιουργήματα. καθάπερ γὰρ τὸ φῶς τῷ ἀπαυγάσματι [i] τὰ πάντα φωτί-
P. 499. ζει, καὶ ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος οὐκ ἄν τι φωτισθείη, οὕτω καὶ ὁ πατὴρ ὡς διὰ χειρὸς ἐν τῷ λόγῳ εἰργάσατο [k] τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ. εἶπε γοῦν ὁ θεός, ὡς καὶ Μωσῆς ἐμνή-

1) Coloss. 1, 16. 2) Ioan. 10, 38.

a. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 4. At editi et alii *δυνατοῦ ὄντος περὶ αὐτοῦ.*

b. Felckm. 4. *ὡς περί.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *περὶ πρώτου βουλεύεται.* Reg. Basil. Felckm. 4. et 5. *περὶ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται.* Alii et editi *περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται.* Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *βουλευόμενος.* Alii et editi *βουλευσάμενος.*

c. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τῶν πάντων.* Alii et editi *τῶν ὄντων.*

d. Seguer. Angl. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἴδιον κληρονόμον.* Alii et editio Comm. *ἴδιον καὶ κληρονόμον.* Paulo post Seguer. Anglic. Felckm. 1. et Gobler. *δηλονότι.* Ceteri et editi *δῆλον ὅτι.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 4. *τοῦτον προενθυμεῖσθαι.* Editi et alii *τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι.*

e. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. et 4. At *τῶν* in aliis et editis

autem, quia non potuerimus, a Verbo facti fuimus; cur non de illo, P. 498.
quippe qui ab ipso posset fieri, sed de nobis creandis primum deliberavit? Vel cur eum, qui ab ipso fieri poterat, his, qui non poterant, non anteposuit? Vel quare cum primum eum fecerit, de illo non primum deliberavit? Aut denique cur cum de nobis primum deliberarit, non tamen primum nos fecit, cum ad res omnes procreandas satis sit eum velle? Equidem primum illum creare dicitur Deus, sed tamen de nobis primum deliberat, nosque prius vult quam ipsum intermedium; ac nos quidem creare volens et de nobis deliberans res creatas vocat, illum vero, quem nostri causa creat, Filium atque haeredem nominat. Atqui nos potius, quorum gratia illum facit, filios oportuit appellari, vel certe illum, qui Filius est, prius debuit cogitare et velle, propter quem scilicet etiam nos omnes facit. Haec sunt, quae evomunt et effutientes nauseant haeretici.

31. Non est autem silentio praetermittendum, quae sit veritatis sententia, sed ea potius ample declaranda est. Igitur Verbum Dei propter nos non est factum, sed potius nos propter ipsum facti sumus, atque *omnia in ipso creata sunt.* Neque vero quia nos ab ipso Deo fieri non possemus, ille autem posset, idcirco a solo Patre est factus, ut nos per ipsum tanquam per organum crearet; absit, non ita se res habet. Nam etiamsi Deo placuisset nullas res factas producere, Verbum nihilominus esset apud Patrem, atque in ipso esset Pater. At vero res factae non poterant sine verbo fieri; quae causa est cur per ipsum factae fuerint, et merito quidem. Quia enim Verbum naturâ est proprius substantiae Dei Filius, estque ex eo et in eo, uti ipse dixit; liquet sane res creatas non potuisse non per ipsum fieri. Ut enim lux omnia splendore illuminat, nihilque sine splendore potest illuminari, ita et Pater veluti per manum omnia in P. 499.
Verbo effecit, nihilque sine illo facit. Itaque Deus, ut narrat Moyses,

deest. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4 *ναῦσαι.* Anglic. *ναυσίαι.* Editi et alii *ναυτίαι.* Paulo post Felckm. 5. *ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοῦτο μεγαληγορεῖν.* Ibidem Felckm. 4. *ὁ τοῦ θεοῦ λόγος.*

f. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commel. *οὗτος ὡς δυνατός.*

g. Sic Seguer. At Gobler. Felckm 1 et 4. *καὶ γὰρ καὶ δόξα ἦν.* Felckm. 5. *καὶ γὰρ ἡ δόξα ἦν.* Alii et editi *καὶ γὰρ εἰ δόξα ἦν.*

h. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *θεοῦ ὁ υἱός.* Editi et alii *θεοῦ υἱός.* Mox Seguer. et Felckm. 4. *καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ.* Ceteri et editi *καὶ ἐν αὐτῷ.* Ibidem Gobl. Felckm. 1. et Anglican. *οὐκ ἠδύνατο δι᾽ αὐτοῦ γενέσθαι.*

i. Seguer. Felckm. 5. *τὰ πάντα.* Gobl. et Felckm. 1. *πάντα.* Editi et alii *πάντας.* Ibidem Seguer. Reg. et editio Commel. *ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος.* Alii *ἄνευ ἀπαυγάσματος.* Item ibidem Seguer. et Felckm. 4. *οὐκ ἄν τι φωτισθείη.* Basil. Anglic. Felckm. 5. et Reg. *οὐδεὶς ἄν τις φωτισθείη.* Editi et alii *οὐδεὶς ἂν φωτισθείη.*

k. Seguerian. et Felckm. 4. *τὰ πάντα.* In aliis et editis *τά* deest. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *εἶπεν οὖν.* Alii et editi *εἶπε γοῦν.* Idid. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὡς Μωσῆς.*

P.499. μόνευσε· γενηθήτω φῶς καὶ συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ ἐξαγαγέτω ἡ γῆ καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον[1]), [a]ὡς καὶ ὁ ἅγιος ψάλλει Δαβίδ· αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν[2]). εἶπε δὲ οὐχ ἵνα ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπουργός τις ἀκούσῃ, καὶ μαθὼν τὸ βούλημα τοῦ λέγοντος [b]ἀπελθὼν ἐργάσηται· τοῦτο γὰρ τῶν μὲν κτισμάτων ἴδιον, ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου [c]τοῦτο νοεῖν ἢ λέγειν ἀπρεπές. ἔστι γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ δημιουργὸς καὶ ποιητικός, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς βουλή[3]). διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ εἶπεν ἡ θεία γραφή, ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπεκρίνατο ὁ ἀκούων, πῶς ἢ [d]ποῖα βούλεται τὰ γινόμενα γενέσθαι, ἀλλὰ μόνον· εἶπεν ὁ θεὸς γενηθήτω, καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο οὕτως[4]). τὸ γὰρ δόξαν καὶ βουληθὲν εὐθὺς [e]ἐγίνετο τῷ λόγῳ καὶ ἀπηρτίζετο. ὅταν μὲν γὰρ ὁ θεὸς ἄλλοις ἢ ἀγγέλοις ἐντελληται ἢ τῷ Μωσεῖ ὁμιλῇ ἢ τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγέλληται, τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται, καὶ ὁ μὲν λέγει· κατὰ τί γνώσομαι[5]); ὁ δέ· προχείρισαι ἄλλον[6]), καὶ πάλιν· ἐὰν ἐρωτήσωσί με, τί ὄνομα αὐτῷ, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς[7]); καὶ ὁ ἄγγελος [f]τῷ μὲν Ζαχαρίᾳ ἔλεγε· τάδε λέγει κύριος[8]), τὸν δὲ κύριον ἠρώτα· κύριε [g]παντόκρατορ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλήμ[9]); καὶ ἐκδέχεται ἀκοῦσαι λόγους καλοὺς καὶ παρακλητικούς. ἔχει γὰρ τούτων [h]ἕκαστος τὸν μεσίτην λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ πατρός. ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς καὶ κτίζῃ ὁ λόγος, οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις, ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ πατρί[10])· [i]ἀλλ' ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται, ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ᾖ γνώρισμα δι' ἡμᾶς τὸ εἶπεν, τὸ δὲ καὶ ἐγένετο οὕτως τό τε ἔργον σημαίνηται τὸ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας, ἐν ᾗ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι τοῦ πατρός. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἶπεν ὁ θεὸς ἐν τῷ λόγῳ γνωρίζεται· πάντα γάρ, φησίν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας[11]), καὶ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν[12]), καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ[13]).

32. Ἀπὸ [k]δὴ τούτων ἐστὶ συνορᾶν, ὡς οὐ πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν

1) Genes. 1, 3. 9. 11. 26. 2) Psal. 33 [32. LXX.], 9. 3) Esa. 9, 6. 4) Genes. 1, 3. 9. 11. 5) Genes. 15, 8. 6) Exod. 4, 13. 7) Exod. 3, 13. 8) Zachar. 1, 17. 9) Zachar. 1, 12. 10) Ioan. 10, 38. 11) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 12) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 13) 1. Cor. 8, 6.

a. *ὡς* abest a Gobler. et Felckm. 1. qui habent *καὶ Δαβὶδ ψάλλει.* Ibid. Seguer. et Felckm. 4. *ὁ μακάριος ψάλλει* etc. Mox ante *ἐνετείλατο* deest *αὐτός* in Seguer. et Felckm. 4.

b. Felckm. 4. *ἐπελθὼν ἐργάσεται.*

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπὶ τοῦ λόγου τὸ νοεῖν.* Reg. *ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ νοεῖν.*

d. Seguer. *ὁποῖα.* Ibidem Anglic. Reg. Felckm. 4. et Seguer. *γινόμενα.* Editi et alii *γενόμενα.* Paulo post Seguer. *γενηθήτω καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο οὕτως.* Felckm. 4. *γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε, καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο* etc. Editi et alii *γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο* etc.

e. Anglic. et Felckm. 5 *ἐγένετο.* Ibid. mss. addunt *τῷ λόγῳ* quod deest in edit.

dixit: *Fiat lux* et *congregetur aqua* et *producat terra* et *faciamus hominem*, atque ut canit beatus David: *ipse dixit et facta sunt, ipse praecepit et creata sunt.* Dixit inquam, non ut, quemadmodum apud homines fieri solet, tanquam minister aliquis audiret, ac ubi loquentis didicisset voluntatem, ad opus peragendum properaret. Hoc enim rerum creatarum proprium est, quod de Verbo cogitare vel dicere valde dedecet. Siquidem Verbum Dei opifex est et efficiens, ipsumque est Patris consilium. Hinc sane divina Scriptura non dixit, ipsum audivisse atque respondisse, quonam modo vel quales vellet esse res factas; sed dixit tantum Deus *Fiat*, deindeque subditur: *Et factum est ita.* Quod enim Deus fieri voluit, statim Verbo factum et absolutum est. Quando autem aliis vel Angelis praecipit aut cum Moyse loquitur aut promittit Abrahamo, tunc qui audit, respondet, atque hic quidem ait: *Unde scire possum?* ille vero: *Alium elige*, et rursus: *Si me interrogaverint, quod est nomen eius? quid dicam eis?* Ait quoque ad Zachariam Angelus: *Haec dicit Dominus.* At idem ipse Dominum ita interrogaverat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Ierusalem?* expectatque, ut bonos et consolatorios sermones audiat. Illi nempe singuli intermedium habebant Dei Verbum et Sapientiam, quae Patris voluntatem declarabat. Cum autem ipsum Verbum agit et creat, nulla ibi est interrogatio, nulla responsio; in illo enim est Pater, et Verbum in Patre; sed ut opus fiat, voluisse satis est; ita ut hoc verbum *Dixit* sit nostri gratiâ divinae voluntatis indicium, his autem verbis *Et factum est ita* opus per Verbum et sapientiam factum significetur, qua quidem in sapientia est etiam Patris voluntas. Itaque istud *Dixit Deus* in Verbo cognoscitur; namque *omnia*, inquit, *in Sapientia fecisti*, et: *Verbo Domini caeli firmati sunt*, et: *Unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum.* P. 499.

32. Ex quibus perspicuum certe est, Arianos hac sua haeresi

Commel. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐντέλλεται.*

f. Seguer. *ἄγγελος δέ.* Editi et alii *δέ* omittunt.

g. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *παντοκράτωρ*, itaque habetur Zachar. 1, 12. Editi vero et alii *παντόκρατορ.* Mox Reg. et Anglic. *ἐλεήσεις.*

h. Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 4. *ἕκαστος.* Editi et alii *ἕκαστα.* Ibid. Seguer. et Felckm. 4. *τὸν μεσίτην*, ut et legendum esse in margine Anglicani ms. notatur. Ceteri et editi *τὸν μεσιτεύοντα.* Mox Seguer. *τοῦ θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν.* Editi et alii *τήν* omittunt.

i. Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. *ἀλλ᾽ ἀρκεῖ.* Alii et editi *καὶ ἀρκεῖ.* Mox Reg. Anglic. et Felckm. 5. *ἦν γνώρισμα.* Ibidem Seguerian. *τῷ εἰπεῖν τὸν πατέρα.* Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὸ εἰπεῖν τὸν πατέρα.* Item ibid. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1 et 5. *σημαίνηται.* Alii et editi *σημαίνεται.*

k. Felckm. 4. *ἀπὸ δὲ τούτων.* Regius *ἀπὸ τούτων.*

P. 499. τὴν μάχην οἱ Ἀρειανοὶ περὶ τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ [a] σχηματίζονται
μὲν πρὸς ἡμᾶς, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν θεότητα μάχονται. εἰ μὲν γὰρ
P. 500. ἡμῶν ἦν ἡ φωνὴ [b] ἡ λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου[1]), μικρὰ ἦν
αὐτοῖς ἡ παρ' ἡμῶν μέμψις· εἰ δὲ τοῦ πατρός ἐστιν ἡ φωνή, καὶ
οἱ μὲν μαθηταὶ ἤκουσαν, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς [c] περὶ ἑαυτοῦ λέγει· πρὸ
δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με[2])· πῶς οὐ κατὰ τοὺς μυθευομένους
γίγαντας καὶ αὐτοὶ νῦν θεομαχοῦσι, τὴν γλῶτταν ἔχοντες, ὡς εἶπεν
[d] ὁ ψάλλων, μάχαιραν ὀξεῖαν[3]) εἰς ἀσέβειαν; οὔτε γὰρ τὴν φωνὴν
τοῦ πατρὸς ἐφοβήθησαν, [e] οὔτε τοῦ σωτῆρος ᾐδέσθησαν τὰ ῥήματα,
ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἁγίοις ἐπείσθησαν, τοῦ μὲν γράφοντος· ὃς ὢν ἀπαύ-
γασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως [f] αὐτοῦ[4]), καί· Χρι-
στὸς [g] θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[5]), τοῦ δὲ ψάλλοντος· ὅτι παρὰ
σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς[6]), καί· πάντα ἐν
σοφίᾳ ἐποίησας[7]), καὶ τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων· καὶ ἐγένετο
λόγος κυρίου πρός με[8]), τοῦ δὲ Ἰωάννου· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[9]),
καὶ τοῦ Λουκᾶ· καθὼς [h] παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται
καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου[10]), [i] ὡς καὶ πάλιν Δαβὶδ λέγει·
ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς[11]). ταῦτα γὰρ πάντα
τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύει πανταχοῦ, τὴν δὲ τοῦ λόγου
ἀϊδιότητα σημαίνει, καὶ ὅτι οὐ ξένος [k] ἀλλ' ἴδιος τῆς τοῦ πατρὸς
οὐσίας ἐστί. πότε γὰρ εἶδέ τις φῶς χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος; ἢ
τίς τολμᾷ λέγειν ἀλλότριον εἶναι τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως;
ἢ πῶς οὐ μαίνεται πλέον ὁ κἂν ἐνθυμούμενος ἄλογον καὶ ἄσοφόν
ποτε τὸν θεόν; [l] τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα καὶ τοιαύτας τὰς
εἰκόνας ἔθηκεν ἡ γραφή, ἵν' ἐπειδὴ ἀδύνατός ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη
φύσις περὶ θεοῦ καταλαβεῖν, κἂν ἐκ τούτων ὀλιγοστῶς πως καὶ
ἀμυδρῶς, ὡς ἐφικτόν ἐστι, διανοεῖσθαι δυνηθῶμεν. καὶ ὥσπερ
περὶ τοῦ εἶναι [m] θεὸν καὶ πρόνοιαν αὐτάρκης ἡ κτίσις πρὸς τὴν
γνῶσιν (ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γε-
νεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται[12]), καὶ οὐ φωνὰς ἀπαιτοῦντες παρ'
αὐτῶν μανθάνομεν, ἀλλ' ἀκούοντες μὲν τῶν γραφῶν πιστεύομεν,

1) Matth. 3, 17. et 17, 5. 2) Prov 8, 25. 3) Psal. 57 [56. LXX.], 5. 4) Hebr. 1, 3. 5) 1. Cor. 1, 24. 6) Psal. 36 [35. LXX.], 10. 7) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 8) Ierem. 2, 1. 9) Ioan. 1, 1. 10) Luc. 1, 2. 11) Psal. 107 [106. LXX.], 20. 12) Sapient. 13, 5.

a. Felckm. 4. *ἀλλὰ καὶ σχηματίζονται.* Ibidem *πρός* deest in Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5.

b. Segnerian. omittit *ἡ λέγουσα.*

c. Felckm. 4. *περὶ αὐτοῦ.* Ibid. Seguerian. Reg. Gobler. et Felckm. 1. ut et Scriptura *πάντων βουνῶν.* Ceteri et editi *πάντων τῶν βουνῶν.*

d. Gobl. et Felckm. 1. *εἶπεν ὁ ψαλμός.*

e. Felckm. 4. *ἐφοβήθησαν ἢ ἐφοβήθησαν.* Ibidem Felckm. 5. mendose *τὰ τοῦ πατρὸς ᾐδέσθησαν.*

f. *αὐτοῦ* abest a Seguer.

g. Segnerian. *καὶ χριστὸς δὲ θεοῦ* etc. Mox Gobler. et Felckm. 2. *τοῦ δὲ ψαλμῳδοῦ.*

bellum nobis minime inferre, sed potius contra nos quidem simulate P. 499.
pugnare, revera autem contra ipsam divinitatem. Si enim nostrûm esset vox illa: *hic est Filius meus,* nonnulla illis esset de nobis con- P. 500.
querendi causa. Sed si vox est Patris, et a discipulis audita, et ab ipso etiam confirmata Filio, qui de se ipse ait: *Ante omnes colles gignit me*; nonne et ipsi more Gigantum, quos celebrant fabulae, bellare cum Deo dicendi sunt, qui lingua, ut cum Psalmista loquar, tanquam gladio acuto pro asserenda impietate utuntur? Siquidem nec Patris vocem nec Salvatoris verba sunt reveriti, nec Sanctis fidem habent, quorum unus quidem sic scribit: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius,* et: *Christus Dei virtus et Dei sapientia,* alius vero ita psallit: *Quia apud te est fons vitae, in lumine tuo videbimus lumen,* et: *omnia in sapientia fecisti.* Prophetae item aiunt: *Et factum est Verbum Domini ad me,* et Ioannes: *In principio erat Verbum,* et Lucas: *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri Verbi fuerunt.* David etiam dicit: *Misit Verbum suum et sanavit eos.* Haec enim omnia Arianam ubique profligant haeresim, Verbique asserunt aeternitatem, nec ipsum alienum sed naturae Patris proprium esse. Quis enim unquam lucem absque splendore vidit? Vel quis characterem substantiae audebit alienum eius esse dicere? Aut quî is non maxime insanit, qui vel cogitat Deum aliquando sine Verbo sive Ratione et Sapientia fuisse? Namque ideo huiusce modi exempla ac imagines proposuit Scriptura, ut quoniam res divinas comprehendere hominum non valet natura, saltem ex his aliqua ex parte et obscure pro nostris viribus intelligere possemus. Ac quemadmodum ipsa rerum natura satis ex se est ad probandum Deum et providentiam esse, *Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum illarum creator convenienter conspicitur,* nec verba exigimus ut discamus, sed et Scripturis auditis credimus, et huncce omnium rerum ordinem ac concentum contemplantes illum

h. Sic Seguer Reg. Gobler Felckm. 1. et 4. Editi vero et alii *καθὼς καὶ παρέδωκαν.*

i. Goblerian. et Felckm. 1. *ὡς* et *λέγει* omittunt.

k. Sic Seguer. At Anglic. *ἀλλὰ ἀΐδιος.* Ceteri et editi *ἀλλὰ ἴδιος.* Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος.* Alii et editi *χωρὶς ἀπαυγάσματος.*

l. Seguer. Angl. Gobler. et Felckm. 1. *τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα.* Ibid. Seguer. *τοιαύτας εἰκόνας.* Editi et alii *τοιαῦτα γὰρ παραδείγματα καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας.* Paulo post Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὀλιγοστῶς.* Ceteri et editi *ὀλίγως.*

m. Seguerian *τὸν θεόν.* Mox idem et Reg. *ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ἀναλόγως.* Regius habet *τῶν κτισμάτων* Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτισμάτων, ἀναλόγως.* Felckm. 4. *ἐκ γὰρ μεγάλης καλλονῆς καὶ μεγέθους καὶ κτισμάτων, ἀναλόγως.* Editi vero et alii *ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτίσεως κόσμου, ἀναλόγως.* Ibid. Seguer. Goblerian. Felckm. 1. et 4. *γενεσιουργὸς αὐτῶν.* Alii et editi omittunt *αὐτῶν.*

P. 500. καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τάξιν τῶν πάντων θεωροῦντες καὶ τὴν ἁρμονίαν ἐπιγνώσκομεν τοῦτον εἶναι πάντων ποιητὴν καὶ δεσπότην καὶ θεόν, τούτου [a]τε τὴν εἰς πάντα πρόνοιάν τε θαυμαστὴν καὶ ἡγεμονίαν καταλαμβάνομεν)· τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος ἱκανῶν ὄντων τῶν προειρημένων ῥητῶν, περιττόν, μᾶλλον δὲ καὶ μανίας πλέον ἐστὶν ἀμφιβάλλειν καὶ αἱρετικῶς πυνθάνεσθαι, πῶς οὖν δύναται ἀϊδίως εἶναι [b]ὁ υἱός, ἢ πῶς δύναται ἐκ τῆς οὐσίας
P. 501. εἶναι τοῦ πατρός, καὶ μὴ μέρος εἶναι. τὸ γὰρ ἔκ τινος [c]εἶναι λεγόμενον μέρος ἐστὶν αὐτοῦ, τὸ δὲ μεριζόμενον οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον.

33. Ταῦτα γὰρ τῶν ἑτεροδόξων ἐστὶ τὰ σοφὰ κακουργήματα. [d]καὶ εἰ καὶ φθάσαντες ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διηλέγξαμεν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν κενολογίαν, ὅμως καὶ τούτων τῶν ῥητῶν ἡ ἀκρίβεια [e]καὶ τῶν παραδειγμάτων ἡ διάνοια διελέγχει τὴν σκιογραφίαν τοῦ μιαροῦ δόγματος αὐτῶν. ὁρῶμεν γὰρ τὸν λόγον ἀεὶ ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα καὶ τῆς οὐσίας ἴδιον, [f]οὗ καὶ ἔστιν ὁ λόγος, καὶ μὴ ἔχοντα τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον. ὁρῶμεν καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου ἴδιόν τε αὐτοῦ [g]ὄν, καὶ μὴ διαιρουμένην μηδὲ μειουμένην τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου, ἀλλ' αὐτήν τε ὁλόκληρον οὖσαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τέλειον καὶ ὁλόκληρον, καὶ μὴ μειοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ φωτός, ἀλλ' ὡς γέννημα ἀληθινὸν [h]ἐξ αὐτοῦ. συνορῶμεν καὶ τὸν υἱὸν οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς γεννώμενον, καὶ ὁλόκληρον μένοντα τὸν πατέρα, τὸν δὲ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως[1]) ἀεὶ ὄντα, ἐμφέρειάν τε καὶ εἰκόνα ἀπαράλλακτον σώζοντα πρὸς τὸν πατέρα, ὡς τὸν [i]ἰδόντα τοῦτον ὁρᾶν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἧς καὶ χαρακτήρ ἐστιν. ἔκ τε τῆς ἐνεργείας τοῦ χαρακτῆρος διανοούμεθα τὴν τῆς ὑποστάσεως ἀληθῶς θεότητα· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ διδάσκων ἔλεγεν· ὁ πατὴρ ὁ μένων ἐν ἐμοὶ αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ[2]), καί· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[3]), [k]καί· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[4]). οὐκοῦν ἡ χριστομάχος αἵρεσις πειρασάτω πρῶτον τὰ ἐν [l]τοῖς γενητοῖς παραδείγματα διελεῖν καὶ εἰπεῖν· ἦν ποτε ὁ ἥλιος χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος, ἢ ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς τοῦ φωτὸς οὐσίας ἴδιον, ἢ ἴδιον μέν ἐστι, κατὰ διαίρεσιν δὲ μέρος ἐστὶ τοῦτο τοῦ φωτός, καὶ πάλιν διελέτω τὸν λόγον καὶ εἰπάτω τοῦτον ἀλλότριον εἶναι τοῦ νοῦ, ἢ ὅτι ποτὲ οὐκ

1) Hebr. 1, 8. 2) Ioan. 14, 10. 12. 3) Ioan. 10, 30. 4) Ioan. 14, 10.

a. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *τούτου τε.* Editi et alii *τούτου δέ.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πρόνοιάν τε.* At in aliis et editis deest *τε.*

b. Felckm. 4. *εἶναι υἱός.*

c. Seguer. *ἔκ τινος εἶναι.* In aliis et editis deest *εἶναι.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον.* Regius *οὐκέτι ἐστὶ αὐτοῦ.* Editi et alii *οὐκέτι ἐστὶν ὁλόκληρον.*

d. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. At Felckm. 4. et 5. *καὶ εἰ φθάσαντες.* Editi et alii *καὶ φθάσαντες.*

intelligimus omnium opificem, Dominum ac Deum esse, eiusque in P. 590. res omnes providentiam admirabilem et gubernationem agnoscimus. Ita similiter cum ea, quae hactenus dicta sunt, plane sufficiant ad Filii probandam divinitatem, vanum, imo stultissimum fuerit hac de re dubitare atque haeretice interrogare, quomodo Filius potuit esse ab aeternitate, vel quomodo ex Patris est substantia nec tamen eius pars, cum id quidem, quod ex aliquo esse dicitur, eius pars sit, id P. 591. autem, quod dividitur, integrum non sit.

33. Hae sunt enim flagitiosae haereticorum argutiae, quarum futilitatem tametsi supra confutavimus, nihilominus accurata dictorum illorum explicatio rectaque perceptio exemplorum nefariae eorum sententiae vanam speciem repellet. Quippe videmus semper esse Verbum, ex illoque esse et eius proprium esse naturae, cuius est Verbum, nihilque in eo vel prius vel posterius esse. Videmus item splendorem ex sole esse illiusque esse proprium, nec tamen idcirco dividi aut minui naturam solis, sed et eam integram manere, et splendorem integrum et perfectum esse, neque ab eo lucis naturam imminui, sed tanquam verum fetum ex illa esse. Similiter intelligimus Filium non extrinsecus sed ex Patre esse genitum, simulque tum Patrem integrum permanere, tum substantiae figuram semper esse, ac perfectam absque ulla varietate cum Patre servare similitudinem et imaginem, adeo ut qui hunc viderit, in ipso quoque naturam et substantiam, cuius figura est, contueatur. Ex efficientia item figurae veram substantiae divinitatem percipimus, quemadmodum Salvator ipse his verbis docuit: *Qui manet in me, ipse faciet opera quae ego facio,* et: *Ego et Pater unum sumus,* et: *Ego in Patre et Pater in me est.* Itaque impia et Christo inimica haeresis primum tentet res factas, quae in exemplum proponuntur, dividere, ac dicere: Fuit aliquando sol sine splendore, vel splendor non est proprius naturae lucis, vel splendor lucis proprius quidem est, sed divisione pars ipse est lucis, ac postea Verbum illi separent, affirmentque alienum esse a mente, aut aliquando non

e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi *καὶ πάντων τῶν.*

f. Sic Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At Seguerian. *οὗ καὶ ἔστι λόγος.* Editio Commel. *ου ἐστιν ὁ λόγος.*

g. Seguer. *ὄντα.* Mox idem addit *μηδὲ μειουμένην.* Regius vero *καὶ μειουμένην,* quae desunt in aliis et editis.

h. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *καὶ ἐξ αὐτοῦ.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *συνορῶμεν.* Editi et alii *ἐξ αὐτοῦ συνὸν ὁρῶμεν.* Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μένοντα τὸν πατέρα.* Ceteri et editi *μὲν ὄντα τὸν πατέρα.* Ibidem Seguer. *τόν τε χαρακτῆρα.*

i. Seguer. *ὁρῶντα.*

k. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. Ceteri autem et editi *κἀγώ.*

l. Seguer. Reg. et Felckm. 4. *ἐν γενητοῖς.* Mox Seguer. Gobler. Reg. Felckm. 1. et 4. *ἦν ποτε ὁ ἥλιος.* Alii et editio Commel. *εἴ ποτε ὁ ἥλιος.*

P. 501. ἦν ἢ οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἢ ὅτι μέρος κατὰ διαίρεσίν ἐστιν οὗτος ἐκείνου. [a] περὶ δὲ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δυνάμεως οὕτω διελέτω ὡς ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τότε περὶ ὧν [b] ἐὰν θελήσῃ φανταζέσθω. εἰ δὲ ἀδύνατος αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ τόλμα, πῶς οὐ μαίνονται [c] μεγάλως, εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῶν γενητῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν φύσεως μάτην ἐπεκτείνοντες ἑαυτοὺς καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες;

34. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτων τῶν γενητῶν καὶ σωματικῶν εὑ-
P. 502. ρίσκεται τὰ [d] γεννήματα μὴ μέρη ὄντα τῶν οὐσιῶν, ἐξ ὧν εἰσι, μηδὲ παθητικῶς ὑφιστάμενα μηδὲ μειοῦντα τὰς οὐσίας τῶν γονέων· πῶς πάλιν οὐ μαίνονται [e] ἐπὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ ἀληθινοῦ θεοῦ ζητοῦντες καὶ ὑπονοοῦντες μέρη καὶ πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες τῷ ἀπαθεῖ καὶ ἀναλλοιώτῳ θεῷ, ἵνα τὰς ἀκοὰς ἐν τούτοις ταράσσωσι τῶν [f] ἀκεραιοτέρων καὶ διαστρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας; τίς γὰρ ἀκούων υἱὸν οὐκ ἐνθυμεῖται τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας; [g] τίς δὲ ἀκούσας, ὅτε κατηχεῖτο κατὰ τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ θεὸς υἱὸν ἔχει καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκεν, οὐχ οὕτως ἐδέξατο κατὰ τὴν διάνοιαν ὡς νῦν ἡμεῖς φρονοῦμεν; τίς ὅτε γέγονεν ἡ μιαρὰ τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις, οὐκ εὐθὺς ἀκούσας ἃ λέγουσιν ἐξενίσθη, ὡς ἀλλότρια λεγόντων αὐτῶν καὶ [h] παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς σπαρέντα λόγον ἐπισπειρόντων; τὸ μὲν γὰρ σπειρόμενόν ἐστιν ἐξ ἀρχῆς ἑκάστῃ ψυχῇ, [i] ὅτι ὁ θεὸς υἱὸν τὸν λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν ἔχει, καὶ ταῦτά ἐστιν αὐτοῦ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· φύεται δὲ εὐθὺς ἐκ τῶν ῥηθέντων τὸ ἀεί, τὸ ἐκ τοῦ πατρός, τὸ ὅμοιον, [k] τὸ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας, καὶ οὐδεμία περὶ κτίσματος ἢ ποιήματος ἐν τούτοις ἔννοια. ὅτε δὲ ἐχθρὸς ἄνθρωπος κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων 1) ἐπέσπειρε τὸ κτίσμα [l] καὶ τὸ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν καὶ τὸ πῶς οὖν δύναται, τότε λοιπὸν ὡς ζιζάνιον γέγονεν ἡ κακοῦργος αἵρεσις τῶν χριστομάχων, καὶ εὐθὺς ὡς ἐρημωθέντες πάσης ὀρθῆς φρονήσεως δίκην λῃστῶν περιεργάζονται καὶ λέγειν τολμῶσι· πῶς [m] οὖν δύναται ὁ υἱὸς ἀϊδίως συνυπάρχειν τῷ πατρί; καὶ γὰρ οἱ

1) Matth. 13, 25.

a. Felckm. 4. *περί τε.* Ibidem Seguer. *χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτός,* ut et Nannius legit. Alii et editi *καί* omittunt.

b. Seguerian. *ἂν θελήσῃ.* Editi et alii *ἐὰν θελήσῃ.*

c. Sic Seguer. et Felckm. 4. ut et videtur legisse Nannius, qui vertit *magnifice.* Editi et alii *πολλάκις.* Paulo post Seguer. Reg. Basil. et Felckm. 4. *ἐπεκτείνοντες.* Ceteri et editi *ἀπεκτείνοντες.*

d. Anglic. *γενήματα.* Paulo post mss. omnes *ὑφιστάμενα.* Editio Commel. *ἀφιστάμενα,* mendose.

e. Gobl. et Felckm. 1. *περὶ τοῦ.* Mox iidem et Seguer. ac Felckm. 4. *πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες.* Alii et editi *πάθη καὶ διαρέσεις προσάπτοντες.*

f. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. Ceteri et editi *ἀκεραίων.* Ibid. Seguer. *καὶ διαστρέφωμεν.*

g. Sic Seguer. Reg. et Anglic. In aliis et editis deest *δέ.* Ibid. Felckm 4. *παρὰ τὴν ἀρχήν.* Idem paulo post *λόγῳ πάντα πεποίηκεν.*

h. Sic Seguer. Reg. Basil. Angl. Felckm. 4. et 5. At alii et editi *παρ᾽ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς.*

fuisse, vel substantiae divinae mentis proprium non esse, aut denique P. 501. eius partem divisione esse. Figuram quoque, lucem et virtutem eodem modo separent ac Verbum et splendorem, atque tunc quod ipsis collibitum fuerit opinentur. At si talia nullo modo audere queunt, an non vehementer insanire sunt existimandi, qui se in res illas inferant, quae ipsorum natura et creatis rebus adeo sunt superiores, quique ea aggrediantur, quae omnino fieri non possunt?

34. Namque si in factis his et corporeis rebus quidam repe- riuntur fetus, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint, nec P. 502. patibili producti sint modo, neque parentum minuerint naturam; nonne rursus dementes sunt, qui in vero et incorporeo Deo partes ac patiendi modos quaerant et suspicentur, eique, qui immutabilis est nec aliquid pati potest, attribuant divisiones, ut scilicet simplicium aures hac ratione conturbent atque a veritate avertant? Quis enim audiendo nomen Filii non statim intelligat, quod Patris naturae proprium est? Quis vero, cum primis Christianae religionis elementis informaretur, Deo Filium esse audiens, omniaque eum proprio Verbo fecisse, id non eo sensu perceperit, quo nos nunc intelligimus? Quis cum impura Arianorum haeresis nata est, non continuo audita illorum sententia obstupuit, ut pote aliena loquentium aliamque superseminantium doctrinam ab ea, quae ab initio seminata est? Doctrina siquidem, quae primum in qualibet anima est seminata, huiusmodi est, Deo Filium esse, qui eius sit Verbum, sapientia et virtus, haecque eius esse imaginem et splendorem; ex quibus ultro sequitur, Filium semper esse, ex Patre esse, similem illius esse, aeternumque naturae esse fetum, nihil denique hic factum aut creatum debere cogitari. At ubi inimicus homo dormientibus hominibus hasce de Filio opiniones superseminavit, nempe eum creatum esse, aliquando fuisse cum non esset, et quomodo igitur id fieri potest? tunc veluti zizanium facta est perversa Christi inimicorum haeresis, qui illico, tanquam omni recto sensu destituti, furum instar circumire coeperunt, eoque devenerunt temeritatis, ut haec dicerent: „Qui fieri potest, ut Filius semper cum Patre

i. Basil. *ψυχῇ σπαρέντα λόγον, ὅτι.* Alii mss. *ψυχῇ, ὅτι.* Editi *ψυχῇ καὶ ἀΐδιον, ὅτι.* Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν.*

k. Sic Seguer. At Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας.* Felckm. 5. *τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήματος.* Reg. *τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος.* Felckm. 2. *τὸ ὅμοιον καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας γεννήσαντος* id est *similem eum et proprium esse naturae genitoris.* Editi et alii *τὸ ὅμοιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος similem eum esse naturae genitoris.* Nannius *ἀΐδιον* quoque legerat. Mox pro *ἔννοια* Basil. *ἐπίνοια.*

l. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ τὸ ἦν ποτε* iidemque et Reg. ac Felckm. 5. *πῶς οὖν δύναται.* Ceteri et editi omittunt *τό* et *οὖν.*

m. *οὖν* abest a Basil. Ibidem Felckm. 4. *δύναται υἱός.* Idem ibid. et Seguer. Goblerian. Felckm. 1. *ὑπάρχειν τῷ θεῷ; καὶ γὰρ ἄνθρωποι.*

P. 502. ἄνθρωποι μετὰ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων υἱοὶ γίνονται, καὶ ὁ μὲν πατὴρ τριάκοντα ἐτῶν ἐστιν, ὁ δὲ υἱὸς ἀρχὴν ἔχει τότε γεννηθείς· καὶ ὅλως [a]πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. πάλιν τε ψιθυρίζουσι· πῶς δύναται ὁ υἱὸς λόγος εἶναι, ἢ ὁ λόγος εἰκὼν τοῦ θεοῦ; ὁ γὰρ ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν συγκείμενος μόνον ἐσήμανε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθὺς πέπαυται καὶ ἠφάνισται.

35. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὥςπερ [b]ἐπιλαθόμενοι τῶν προλεχθέντων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, τοιούτοις πάλιν ἑαυτοὺς δεσμοῖς ἀσεβείας περιπείροντες διαλογίζονται τοιαῦτα. ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος P. 503. ἐλέγχει τούτους [c]οὕτως· εἰ μὲν περὶ ἀνθρώπου τινὸς διαλογίζονται, ἀνθρωπίνως καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ [d]τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λογιζέσθωσαν, εἰ δὲ περὶ τοῦ θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώπους, μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἄλλως ὑπὲρ [e]τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν διανοείσθωσαν. ὁποῖος γὰρ ἂν ᾖ ὁ γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι, καὶ ὁποῖος ἂν ᾖ ὁ τοῦ λόγου πατήρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ. ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος [f]ἐν χρόνῳ γεννώμενος ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται καὶ οὐ μένει, ὁ δὲ θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπός ἐστι, τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ γραφή[1]), ἀλλ' ὤν ἐστι[2]) [g]καὶ ἀεί ἐστι· διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὤν ἐστι καὶ ἀϊδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ πατρός, ὡς ἀπαύγασμα φωτός. καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν ἐστι συγκείμενος, καὶ οὔτε ζῇ οὔτε [h]τι ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λαλοῦντος διανοίας, καὶ μόνον ἐξῆλθε καὶ παρῆλθε μηκέτι φαινόμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὅλως πρὶν λαληθῇ· διὸ οὔτε ζῇ οὔτε τι ἐνεργεῖ οὔτε ὅλως ἄνθρωπός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος, πάσχει δὲ τοῦτο, καθὰ προεῖπον, [i]ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦτον γεννῶν ἄνθρωπος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔχει τὴν φύσιν, ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος οὐχ ὡς ἄν τις εἴποι προφορικός ἐστιν, οὐδὲ ψόφος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξαι θεὸν [k]τοῦτό ἐστιν ὁ υἱός, ἀλλ' ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα οὕτως ἐστὶ γέννημα τέλειον ἐκ τελείου. διὸ καὶ θεός [l]ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ· καὶ θεὸς γὰρ ἦν, φησίν, ὁ λόγος[3]). καὶ οἱ μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδέν εἰσιν εἰς ἐνέργειαν, διὸ οὐδὲ διὰ λόγων ἀλλὰ διὰ χειρῶν

1) Iudith. 8, 16 [15. Vulg.]. 2) Exod. 3, 14. 3) Ioan. 1, 1.

a. Felckmanni 4. καὶ ὅλως πῶς. Mox Gobler. et Felckm. 1. πάλιν γε.

b. Segu. ἐπιλανθανόμενοι. Felckm. 4. λανθανόμενοι. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. περιπείραντες. Basil. et Anglic. περισπείραντες. Ceteri et editi περιπείροντες.

c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi ὄντως.

d. Gobler. et Felckm. 1. καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ. Iidem, Reg. ac Seguer. υἱοῦ αὐτοῦ. At αὐτοῦ ab aliis et editis abest. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. περὶ θεοῦ. Alii et editi περὶ τοῦ θεοῦ.

„fuerit? Namque apud homines post aliquod duntaxat tempus ex P. 502. „hominibus filii nascuntur, ita ut verbi gratia pater triginta sit anno- „rum, cum genitus filius ortum accipit, omninoque quivis hominis „filius non prius exstitit quam genitus est." Rursus vero ita mur- murant: „Qui fieri potest, ut Verbum sit Filius et imago Dei? Nam „hominum verbum ex syllabis compositum loquentis voluntatem so- „lummodo indicat, posteaque desinit et evanescit."

35. Sic illi, quasi iam argumentorum, quae adversus se supra allata sunt, obliti, iterum sese his impietatis constringunt vinculis. Verum ita eos ipsa confutat veritas. Si de aliquo homine sermo illis P. 503. est, humana etiam de eius verbo et filio cogitent, sed si de Deo hominum creatore disputant, nihil humani, sed potius nihil nisi supra hominum naturam concipiant. Nam qualis est genitor, talem et geni- tum esse necesse est, et qualis est Verbi Pater, tale quoque eius debet esse Verbum. Itaque homo quidem, qui in tempore gignitur, ipse quoque in tempore gignit filium, et quia ex nihilo est factus, idcirco eius verbum desinit nec permanet. Deus autem non ut homo est, quemadmodum testatur Scriptura, sed is est qui est, ac proinde vere pariter est eius Verbum, semperque est cum Patre, tanquam lucis splendor. Praeterea verbum hominum ex syllabis est composi- tum, nec vivit nec quid efficit, sed loquentis tantum mentem significat, statimque ut exiit evanescit, quippe cum nullum esset omnino, ante- quam proferretur; hinc nec vivit nec quid efficit, nec denique homo est hominum verbum. Cuius utique rei ea est ratio, quam diximus, quia scilicet hominis, qui illud gignit, natura est ex nihilo. At Dei Verbum non est aliquid, quod proferatur, ut forte dixerit aliquis, nec vocis sonus est, nec quod Deus praeceperit, hoc Filius est, sed ut lucis splendor, sic ille perfectus est ex perfecto fetus. Hinc item Deus est ipsa imago Dei. Nam *Deus*, inquit, *erat Verbum*. Insuper verba hominum nihil ad efficiendum valent, unde homo non verbis sed

e. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4 *τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν*. Mox iidem praeter Felckm. 4. *γὰρ ᾖ* ubi Angl. et Felckm. 4. *ἦν*. Paulo post Segnerian. et Felckm. 4. *ὁποῖος ἂν ᾖ*. Alii et editi *ὁποῖος ἂν εἴη*.

f. Seguer. Reg. Anglic. Felckm. 4. et 5. *ἐν χρόνῳ γεννώμενος* quae in aliis et editis desunt.

g. Sic Seguer. Reg. Anglic. Goblerian. Felckm. 1. et 5. Alii vero et editi *ἀλλ' ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως* omissis interiectis.

h. Felckm. 4. *οὔτε ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μό- νος*. Paulo post Seguer. *ἐπεὶ μηδὲ ᾖν*. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐπειδὴ μηδὲ ἦν*. Ceteri et editi *ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν*. Mox Se- guer. *οὔτε ἐνεργεῖ*.

i. Seguer. et Reg. *ἐπειδή*.

k. Reg. *τοῦτό ἐστιν υἱός*. Ibidem Se- guer. et Felckm. 4. *ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα*. Alii et editi *ὡς φῶς καὶ ἀπαύγασμα*. Item ibidem Seguer. et Reg. *οὕτως ἐστί*. Editi et alii *οὗτός ἐστι*.

l. Reg. Basil. Angl. et Felckm. 5. *ἐστὶν καὶ εἰκών*. Paulo post Segnerian. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. Felckm. 1. et 4. *οὐδέν εἰσιν*. Ceteri et editi *οὐδέν ἐστιν*. Ibidem Segnerian. *διὸ οὐδὲ διὰ λόγων*. Editi et alii *διὸ καὶ οὐδέ* etc.

P. 503. ἄνθρωπος ἐργάζεται, ὅτι αὗται μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ λόγος αὐτῶν οὐχ [a]ὑφίσταται, ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ζῶν ἐστιν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον καὶ δικνούμενος ἄχρι [b]μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας· καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος[1]). δημιουργὸς [c]οὖν ἐστι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, οὐδέ δυνατόν τι γίνεσθαι χωρὶς αὐτοῦ.

36. Οὐ δεῖ δὲ ζητεῖν, διατί μὴ τοιοῦτος ὁ τοῦ θεοῦ λόγος οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος, ἐπεὶ μὴ τοιοῦτος ὁ θεὸς οἷοι καὶ ἡμεῖς, [d]ὡς προείρηται· ἀλλ' οὐδὲ πρέπει ζητεῖν, πῶς ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ λόγος, ἢ πῶς ἀπαύγασμά ἐστι τοῦ θεοῦ, ἢ πῶς γεννᾷ ὁ θεός, καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς τοῦ θεοῦ γεννήσεως· μαίνοιτο γὰρ ἄν τις τοι-
P. 504. αὖτα τολμῶν, ὅτι πρᾶγμα ἄῤῥητον καὶ φύσεως ἴδιον θεοῦ, μόνῳ τε αὐτῷ καὶ τῷ υἱῷ γινωσκόμενον, ἀξιοῖ [e]λόγοις αὐτὸ ἑρμηνευθῆναι· ἶσον γάρ ἐστι τοὺς τοιούτους ζητεῖν, ποῦ ὁ θεός, καὶ πῶς ἐστιν ὁ θεός, καὶ [f]ποταπός ἐστιν ὁ πατήρ. ἀλλ' ὥσπερ τὸ τοιοῦτο ἐρωτᾷν ἀσεβές ἐστι καὶ ἀγνοούντων τὸν θεόν, οὕτως οὐ θέμις οὐδὲ περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γεννήσεως τοιαῦτα τολμᾷν, οὐδὲ τῇ ἑαυτῶν φύσει καὶ ἀσθενείᾳ συμμετρεῖν τὸν θεὸν καὶ τὴν τούτου σοφίαν· [g]ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν προσήκει, οὐδὲ εἰ ἀπορεῖ τις ζητῶν περὶ τούτων, ὀφείλει καὶ ἀπιστεῖν [h]τοῖς γεγραμμένοις· βέλτιον γὰρ ἀποροῦντας σιωπᾷν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν [i]διὰ τὸ ἀπορεῖν. διότι ὁ μὲν ἀπορῶν δύναταί πως καὶ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι ὅλως κἂν ζητήσας ἠρέμησεν, ὁ δὲ [k]διὰ τὸ ἀπορεῖν ἐπινοῶν ἑαυτῷ τὰ μὴ δέοντα καὶ τὰ μὴ ἄξια περὶ θεοῦ φθεγγόμενος ἀσύγγνωστον ἔχει τῆς τόλμης τὴν δίκην. δύναται γὰρ καὶ τῶν τοιούτων ἀποριῶν ἔχειν τινὰ παραμυθίαν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ὥστε λαμβάνειν μὲν καλῶς τὰ γεγραμμένα, νοεῖν δὲ ὡς ἐν παραδείγματι τὸν ἡμέτερον λόγον, ὅτι ὥσπερ οὗτος ἴδιος ἐξ ἡμῶν ἐστι καὶ οὐκ ἔξωθεν [l]ἡμῶν ἔργον, οὕτω καὶ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἴδιός ἐστιν ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐκ ἔστι ποίημα οὐδὲ ὡς ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· ἐπεὶ καὶ τὸν θεὸν ἀνάγκη νοεῖν ἄνθρωπον· ἰδοὺ γὰρ πάλιν τῶν μὲν ἀνθρώπων πολλοὶ καὶ διάφοροι

1) Hebr. 4, 12. 13.

a. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. ὑφέστηκεν. Editi aliique ὑφίσταται. Mox Reg. Felckm. 4. et 5. ζῶν ἐστι καὶ ἐνεργής omissis ὁ λόγος τοῦ θεοῦ.

b. Seguerian. μερισμῶν. Basil. paulo post pro μυελῶν habet μελῶν.

c. Seguer. et Felckm. 4 γοῦν. Iidem paulo post et Reg. οὐδὲ δυνατόν τι γενέσθαι. Felckm. 4. ibid. οὐδὲ ζητεῖν.

d. Seguer. et Felckm. 4 ὥσπερ εἴρηται Mox Seguer. καὶ πῶς ἀπαύγασμα.

manibus agit, quia hae quidem existunt, at verbum illorum nihil est P. 503. consistens. Verbum autem Dei, ut ait Apostolus, *vivens et efficax est Dei Verbum et penetrabilius omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et iudex est meditationum et cogitationum cordis, nec ulla res creata illi occulta est, sed omnia nuda et aperta sunt oculis eius, ad quod nobis est sermo.* Opifex igitur est, et sine ipso factum est nihil, nec aliquid absque illo potest fieri.

36. Nec vero quaerenda est ratio, cur Dei Verbum non tale sit quale nostrum, quandoquidem non talis est Deus quales nos, uti iam diximus. Nec etiam investigare convenit quomodo Verbum ex Deo est, quove modo splendor sit Dei, aut quomodo gignit Deus, quisve ille sit Dei gignendi modus. Insanus enim is est aestimandus, qui ista scrutari non verebitur, quippe qui existimet, rem inexplicabilem P. 504. divinaeque propriam naturae, soli Deo ac Filio cognitam, posse verbis exprimi. Idem enim est profecto ac si ipsi quaererent, ubinam quove modo sit Deus, et qualis sit Pater. Ut ergo de istis rebus sciscitari nonnisi impiorum et Deum ignorantium est, ita talia de Filii Dei generatione audere indagare, Deumque ac eius sapientiam nostra natura et infirmitate metiri, prorsus nefas est. Non idcirco tamen quid praeter veritatem cogitare licet, nec si quis in his exquirendis defecerit, debet etiam fidem Scripturae derogare. Siquidem praestat haesitantes silere et credere, quam nolle credere, quia haesitaverimus. Nam is, qui haesitat, veniam aliquo modo potest consequi, propterea quod, tametsi scrutatus est, tamen conquievit. Qui autem quia ipse haesitat, ea, quae minime decent, audet comminisci atque indigna Deo loquitur; nullam is profecto temeritatis suae veniam obtinebit. Namque in hisce difficultatibus potest solatium aliquod ex divinis haurire Scripturis, ita ut quae scripta sunt recte intelligat nostrumque verbum habeat instar exempli et imaginis. Ut enim verbum nostrum ex nobis est, nec aliquod est opus extra nos factum; ita et Dei Verbum proprium ex illo est, nec opus aliquod est, nec etiam velut hominum verbum. Alioquin Deum hominem esse omnino esset intelligendum. Etenim plurima et diversa hominum verba quotidie praetereunt, quia

e. Seguer. *λόγοις αὐτό.* Gobl. Felckm. 1. et 4 *λόγοις αὐτῷ.* Editi et alii *λόγῳ αὐτῷ.*

f. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ποδαπός.*

g. Seguer. *ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο.*

h. Felckm. 5. *τοῖς γενομένοις.*

i. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. *διὰ τὸ ἀπορεῖν.* Editi vero et alii *διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν.*

k. Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. *διὰ τὸ ἀπορεῖν.* Alii et editi *διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν.*

l. Gobl. et Felckm. 1. *ἔξωθεν ἐξ ἡμῶν.*

P. 504. λόγοι καθ' ἡμέραν παρέρχονται, διὰ τὸ τοὺς πρώτους μὴ μένειν ἀλλ' ἀφανίζεσθαι, γίνεται [a]δὲ πάλιν τοῦτο, ἐπεὶ καὶ οἱ τούτων πατέρες ἄνθρωποι ὄντες παρερχομένας μὲν ἔχουσι τὰς ἡλικίας, τὰ δὲ νοήματα ἐπερχόμενα, καὶ πρὸς ἃ λογίζονται [b]καὶ ἐπιλογίζονται, τοιαῦτα καὶ φθέγγονται, ὥςτε καὶ πολλοὺς λόγους ἔχειν, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς μηδένα τούτων ὅλως· πέπαυται γὰρ ὁ λαλῶν καὶ ὁ λόγος εὐθὺς ἀνήλωται· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος εἷς ἐστι καὶ ὁ αὐτός, καὶ ὡς γέγραπται· [c]ὁ λόγος τοῦ θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει[1]), μὴ ἀλλοιούμενος, μηδὲ πρῶτος ἢ δεύτερος ἑτέρου, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὑπάρχων ἀεί. ἔπρεπε γὰρ ἑνὸς ὄντος τοῦ θεοῦ μίαν εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα καὶ ἕνα τὸν τούτου λόγον καὶ μίαν τὴν τούτου σοφίαν.

37. Διὸ καὶ θαυμάζω, πῶς ἑνὸς ὄντος τοῦ θεοῦ οὗτοι κατὰ τὰς ἰδίας [d]ἐπινοίας πολλὰς εἰκόνας καὶ σοφίας καὶ λόγους εἰςάγουσι, καὶ ἄλλον μὲν εἶναι τὸν ἴδιον καὶ φύσει λόγον τοῦ πατρὸς λέγουσιν, ἐν ᾧ καὶ τὸν υἱὸν πεποίηκε, [e]τὸν δὲ ἀληθῶς υἱὸν κατ'
P. 505. ἐπίνοιαν μόνον λέγεσθαι λόγον, ὡς ἄμπελον καὶ ὁδὸν καὶ θύραν καὶ ξύλον ζωῆς. σοφίαν τε ὀνόματι λέγεσθαι αὐτόν φασιν, ἄλλην μέντοι εἶναι τὴν ἰδίαν καὶ ἀληθινὴν σοφίαν τοῦ πατρός, τὴν ἀγεννήτως συνυπάρχουσαν αὐτῷ, ἐν ᾗ καὶ τὸν υἱὸν ποιήσας ὠνόμασε κατὰ μετουσίαν ἐκείνης σοφίαν αὐτόν. ταῦτα δὲ οὐχ ἕως λόγων μόνον αὐτοῖς ἔφθασεν, [f]ἀλλ' Ἄρειος μὲν ἐν τῇ ἑαυτοῦ Θαλείᾳ συνέθηκεν, ὁ δὲ σοφιστὴς Ἀστέριος ἔγραψεν, ἅπερ καὶ ἐν τοῖς προτέροις εἴπομεν, οὕτως· οὐκ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος Χριστὸν κηρύσσειν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἢ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν[2]), [g]ἀλλὰ δίχα τῆς τοῦ ἄρθρου προςθήκης δύναμιν θεοῦ καὶ θεοῦ σοφίαν, ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ δύναμιν τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγεννήτως κηρύσσων, γεννητικὴν μὲν οὖσαν δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου, περὶ ἧς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ διδάσκων λέγει· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ [h]ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης[3])· ὥςπερ

1) Psal. 119 [118. LXX.], 89. 2) 1. Cor. 1, 24. 3) Rom. 1, 20.

a. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. *γίνεται δὲ πάλιν*. Ceteri et editi *γίνεται πάλιν*.

b. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi omittunt *καὶ ἐπιλογίζονται*.

c. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *ὁ λόγος τοῦ θεοῦ*. Iidem et Segu. ac Felckm. 4. *διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος*. Editi et alii *διαμένει, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος*. Mox *ἑτέρου* deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

d. Gobler. et Felckm. 1. *ἐννοίας*. Mox iidem et Seguer. *ἐπειςάγουσι*. Reg. et Felckmanni 5. *ἐπενόησαν*. Ceteri et editi *ἐπινοοῦσι*.

e. Seguer. Basil. Reg. Anglic. Gobler. Felckmanni 1. et 4. *τὸν δὲ ἀληθῶς υἱόν, κατ' ἐπίνοιαν*. Ibidem Seguer. Angl. et Felckm. 4. addunt *μόνον*. Alii et editi *τὸν δὲ ἀληθῶς κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι*.

f. Seguerian. *ἀλλ' Ἄρειος μὲν ἐν τῇ*

priora non manent, sed evanescunt. Cuius rei haec causa est, quod P. 504. illorum patres, cum homines sint, fluxas habent aetates aliasque aliis succedentes cogitationes, ac qualia ipsi cogitant et meditantur, talia et loquuntur; quo fit, ut multa habeant verba, nullumque tamen illorum postea supersit. Cum enim is, qui loquitur, siluerit, eorum statim deficit verbum. Dei autem Verbum unum et idem est, et ut scriptum est: *Verbum Dei in saeculum permanet*, nec mutatur, nec primum aut secundum est, sed idem semper existit. Nempe conveniebat unius Dei unam esse imaginem, unum Verbum, unam sapientiam.

37. Quocirca non possum non mirari, quomodo, cum unus sit Deus, illi pro suis commentis multas imagines, sapientias et verba inducant, aliudque velint esse proprium ac naturale Patris Verbum, in quo et Filium fecerit, quem Filium verum sola cogitatione Verbum putant appellari, ut vitem, viam, ianuam et lignum vitae. Sapientiam item P. 505. nomine tenus eum dici docent, aliamque propriam ac veram sapientiam Patris esse, una cum ipso existentem nec tamen genitam, in qua factum et ipsum Filium sapientiam quoque appellarit, ut qui sapientiae illius esset particeps. Haec porro non solum voce proferre ausi sunt, sed et Arius in sua edidit Thalia, et Sophista Asterius, ut etiam *supra attulimus, in hunc scripsit modum: ,,Non dixit beatus Paulus, ,,se Christum ipsam Dei virtutem vel ipsam Dei sapientiam praedicare, ,,sed sine pronomine virtutem Dei et Dei sapientiam, aliamque idem ,,ostendit esse virtutem Dei propriam et naturalem, quae non sit ,,genita, sed unà cum illo existat, quae et genitrix sit, Christi videlicet et totius mundi creatrix, de qua ad Romanos ita scribit: *Invi-,,sibilia enim ipsius ex creatione mundi per ea, quae facta sunt, ,,intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus et divinitas.*

* *Vide p.* 436. [*p.* 211. *huius ed.*] *num.* 32. *ubi pro* disiunctione *lege* adiunctione *videlicet articuli τήν, quem hic pronomine* ipsam *commode exprimimus.* [*Haec emendatio a nobis in textum recepta est. Antea legebatur lin.* 5. *a fine:* sed absque disiunctione Dei virtutem *etc.*]

ἑαυτοῦ. Reg. *αὐτοῦ.* Editi et alii *ἀλλὰ Ἄρειος ἐν τῇ αὐτοῦ.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ τὴν θεοῦ σοφίαν, ἄλλην μὲν εἶναι.* Mox Felckm. 5. *ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν.* Ibid. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 4. et 5. *τὴν ἔμφυτον.* Alii et editio Commel. *τὴν ἔκφυτον.* Item ibid. Seguer. *ἀγενήτως* et *γενητικήν.* Idem tamen paulo antea habet cum aliis mss. et editis *ἀγεννήτως.* Ceteri omnes mss. hic quoque habent *ἀγεννήτως* et *γεννητικήν*, ut legendum esse videtur, cum haec dictio opponatur sequenti dictioni *δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου* etc. Namque Ariani Filium quoque aiebant esse *γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν γεννημάτων.* Vide supra pag. 486. [p. 322. huius ed.] num. 19. et Praefationem generalem [p. XXII. 3.].

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi omittunt *ἀπὸ κτίσεως κόσμου.*

P. 505. γὰρ τὴν εἰρημένην ἐνταῦθα θειότητα οὐκ ἄν τις φαίη Χριστὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν ὑπάρχειν τὸν πατέρα, οὕτως οἶμαι καὶ ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης οὐχ ὁ μονογενὴς [a] υἱός, ἀλλ' ὁ γεννήσας ὑπάρχει πατήρ· ἄλλην δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν διδάσκει θεοῦ εἶναι διὰ Χριστοῦ δεικνυμένην. καὶ μετ' ὀλίγα ὁ αὐτὸς Ἀστέριός φησι· καίτοι γε ἡ μὲν ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις [b] καὶ σοφία, ἣν ἄναρχόν τε καὶ ἀγέννητον οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοί, μία ἂν εἴη [c] δήπουθεν καὶ ἡ αὐτή· πολλαὶ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι, ὧν πρωτότοκος καὶ μονογενὴς ὁ Χριστός· πᾶσαί γε μὴν ὁμοίως εἰς τὸν κεκτημένον ἀνήρτηνται, καὶ πᾶσαι δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κτίσαντος καὶ χρωμένου καλοῦνται δικαίως, οἷον ὁ μὲν προφήτης τὴν ἀκρίδα, δίκην τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων θεήλατον γινομένην, οὐ δύναμιν μόνον ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορεύεσθαι τοῦ θεοῦ [1]), ὁ δέ γε μακάριος Δαβὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν οὐκ ἀγγέλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται τὸν θεόν.

38. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον φθεγξάμενοι πῶς οὐκ ἄξιοι παντὸς μίσους [d] εἰσίν; εἰ γάρ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, οὐ διὰ τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας υἱός ἐστιν, ἀλλὰ διὰ τὰ λογικὰ λόγος καὶ διὰ τὰ σοφιζόμενα σοφία καὶ διὰ τὰ δυναμούμενα δύναμις
P. 506. λέγεται· πάντως που καὶ διὰ [e] τοὺς υἱοποιουμένους υἱὸς ἐκλήθη, καὶ τάχα διὰ τὰ ὄντα ἔχει καὶ τὸ εἶναι κατ' ἐπίνοιαν. τί οὖν ἄρα λοιπόν ἐστιν αὐτός; οὐδὲν γὰρ ἂν εἴη τούτων αὐτός, εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα, καὶ μόνην τοῦ εἶναι φαντασίαν ἔχει, δι' ἡμᾶς καὶ τοῖς ὀνόμασι τούτοις καλλωπιζόμενος. [f] ἀλλὰ καὶ τοῦτο διαβολικὴ μᾶλλόν ἐστιν ἀπόνοια, τάχα δὲ καὶ πλεῖον, ὅτι ἑαυτοὺς μὲν ἀληθῶς ὑφεστάναι θέλουσι, τὸν δὲ τοῦ θεοῦ λόγον ὀνόματι μόνον εἶναι νομίζουσιν. πῶς δὲ οὐ τερατολογία αὐτῶν καὶ ταῦτα, λέγειν μὲν σοφίαν συνυπάρχουσαν τῷ πατρί, μὴ λέγειν δὲ [g] ταύτην εἶναι τὸν Χριστόν, ἀλλὰ πολλὰς κτιστὰς δυνάμεις καὶ σοφίας εἶναι, τούτων δὲ μίαν εἶναι τὸν κύριον, τὸν καὶ τῇ κάμπῃ καὶ τῇ ἀκρίδι [1]) παραβαλλόμενον παρ' αὐτῶν; [h] πῶς δὲ καὶ οὐ πανοῦργοι, ὅτι παρ' ἡμῶν μὲν ἀκούοντες συνυπάρχειν τὸν λόγον τῷ πατρὶ

1) Ioel. 2, 25.

a. Seguerian. υἱός ut et Nannius legit. Ceteri et editi θεός. Paulo post Seguer. διδάσκει θεοῦ εἶναι διὰ χριστοῦ. In aliis et editis deest εἶναι.

b. Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. Alii vero et editi αὐτοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία. Mox Seguer. et editi ἀγένητον. Ceteri omnes mss. ἀγέννητον, quae vere hic lectio esse videtur.

c. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. δήπουθεν. Alii et editi δήπου. Ibidem mss. καὶ ἡ αὐτή. Editi καὶ αὐτή. Seguer. ibid. et Felckm. 4. πολλαὶ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον. In aliis et editis αἱ deest.

d. Sic mss. At εἰσιν abest ab editione

„Ut enim divinitatem, de qua hic sermo est, nemo Christum esse P. 505.
„dixerit, sed ipsum esse Patrem, ita, ut opinor, sempiterna eius virtus
„et divinitas non unigenitus est Filius, sed ipse est genitor Pater.
„Aliam autem virtutem et sapientiam Dei esse docet, quae per Chri-
„stum apparuit.“ Deinde paucis interiectis pergit idem Asterius:
„Quamquam sempiterna eius virtus et sapientia, quam principio carere
„nec genitam esse ratio vera declarat, una certe et ipsa est. Com-
„plures vero sunt sapientiae singulatim ab ipso creatae, quarum pri-
„mogenitus et unigenitus est Christus, quae omnes similiter ex domino
„pendent suo, eiusque virtutes, qui eas creavit et qui his utitur, iure
„merito appellantur. Hinc Propheta locustam ad hominum peccata
„ulciscenda divinitus immissam non virtutem tantum, sed magnam
„virtutem a Deo ipso testatur appellari. Beatus item David non tan-
„tum Angelos, sed etiam Virtutes ad Deum laudandum hortatur.“

38. Haec cum illi vel tantum oqui audent. nonne omnium odio
dignissimi sunt? Si enim, ut ipsi quidem putant, Filius est, non quia
ex Patre genitus est, nec propter naturae proprietatem, sed Verbum
dicitur sive Ratio ob res ratione praeditas, et sapientia propter illos,
qui sapientes fiunt, potentia seu virtus eorum causa, qui potentes
redduntur; denique filius eos propter, qui filii efficiuntur, fortassis P. 506.
quoque ob res, quae existunt, sola cogitatione existit. Quid ergo tan-
dem futurus ille est? Nihil enim illorum esse dici possit ipse, si haec
mera eius sunt nomina, solaque cogitatione dicendus est existere, cum
nostri tantum causa huiusmodi ornetur nominibus. Sane ipsi potius
censendi sunt diabolica aut etiam deteriore agitari insania, quippe qui
se quidem vere existere velint, Dei autem Verbum solo nomine putent
existere. An non vero monstra dicunt, cum affirmant sapientiam simul
cum Patre existere, eamque Christum esse negant, sed multas aiunt
virtutes creatas et sapientias esse, quarum una sit Dominus, quem
cum eruca et locusta conferre non dubitant? An non etiam dolose
agunt, qui cum a nobis audiunt Verbum unà cum Patre existere, con-

Commel. Ibid. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *εἰ γὰρ ὥς αὐτοί.* Alii et editi *εἰ γὰρ καὶ ὡς αὐτοί.* Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ τὸ ἴδιον.* Alii et editio Commel. *καὶ τὸ ἀΐδιον.*

e. Sic Seguer. At alii et editi *διὰ τοὺς ποιουμένους.*

f. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀλλὰ καὶ τοῦτο.* Ceteri et editi *ἀλλὰ τοῦτο.* Mox Basil. pro *ἀπόνοια* habet *ἐπίνοια.* Ibid. Seguer *πλέον, ὅτι αὐτούς.*

g. Seguer. *ταύτην εἶναι τὸν χριστόν.* In aliis et editis deest *εἶναι.*

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *πῶς δὲ καὶ πανοῦργοι.* Ibid. Seguer. Reg. et Felckman. 5. *παρ᾽ ἡμῶν μέν.* Ceteri et editi *παρ᾽ ἡμῶν εἰ μέν.*

P.506. γογγύζουσιν εὐθὺς φάσκοντες· οὐκοῦν δύο [a]ἀγένητα λέγετε, αὐτοὶ δὲ λέγοντες τὸ ἡ ἀγένητος αὐτοῦ σοφία οὐχ ὁρῶσι κατ' αὐτῶν φθάνουσαν ἣν αἰτιῶνται ματαίαν μέμψιν; καὶ γὰρ [b]κἀκείνη πάλιν αὐτῶν ἡ διάνοια πῶς οὐ πάνυ μωρά, λέγειν τὴν ἀγένητον συνυπάρχουσαν τῷ θεῷ σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν θεόν; τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐχ ἑαυτῷ, τινὶ δὲ συνυπάρχει, ὡς περὶ τοῦ κυρίου λέγουσιν οἱ εὐαγγελισταί, ὅτι συνῆν τοῖς μαθηταῖς· οὐ γὰρ ἑαυτῷ ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς συνῆν· [c]εἰ μὴ ἄρα σύνθετον εἴποιεν τὸν θεόν, ἔχοντα συμπεπλεγμένην ἢ συμπληρωτικὴν τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ σοφίαν, [d]ἀγένητον οὖσαν καὶ αὐτήν, ἥντινα καὶ δημιουργὸν αὐτοὶ ἀντεισάγουσι τοῦ κόσμου, ἵνα καὶ τοῦ δημιουργεῖν τὸν υἱὸν ἀφέλονται. πάντα γὰρ βιάζονται λέγειν, ἵνα μὴ περὶ τοῦ κυρίου φρονήσωσιν ἐν ἀληθείᾳ.

39. Ποῦ γὰρ ὅλως εὗρον παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ λεγόμενον, ἢ παρὰ τίνος ἤκουσαν, ὡς ὄντος ἄλλου λόγου καὶ ἄλλης σοφίας παρὰ τοῦτον τὸν υἱόν, ἵνα καὶ τοιαῦτα ἑαυτοῖς ἀναπλάσσωνται; γέγραπται μὲν γάρ· οὐχ οἱ λόγοι μου ὥσπερ πῦρ ἢ πέλυξ [e]κόπτων πέτραν[1]); καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις· διδάξω δὲ ὑμᾶς ἐμοὺς λόγους[2])· ἀλλὰ ταῦτα ἐντολαὶ καὶ προστάγματά εἰσιν, ἃ διὰ τοῦ ἰδίου καὶ μόνου ἀληθινοῦ λόγου τοῖς ἁγίοις λελάληκεν ὁ θεός, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ ψάλλων· ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκώλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου[3]). τὰ γοῦν τοιαῦτα σημαίνων ἄλλα παρ' ἑαυτὸν εἶναι ὁ σωτὴρ καὶ δι' ἑαυτοῦ [f]εἴρηκε· τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν[4]). οὐ γὰρ δὴ οἱ τοιοῦτοι λόγοι γεννήματα ἢ υἱοί εἰσιν, οὐδὲ τοσοῦτοι δημιουργοὶ λόγοι, οὐδὲ τοσαῦται
P.507. εἰκόνες [g]τοῦ ἑνὸς θεοῦ, οὐδὲ τοσοῦτοί εἰσιν οἱ γενόμενοι ἄνθρωποι ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδὲ ὡς ἐκ πολλῶν τοιούτων εἷς ἐστιν ὁ γενόμενος κατὰ τὸν Ἰωάννην σάρξ· ἀλλ' ὡς μόνος ὢν τοῦ θεοῦ λόγος εὐαγγελίσθη παρὰ τοῦ Ἰωάννου· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο[5]). διὸ καὶ περὶ [h]αὐτοῦ μόνου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητος αὐτοῦ γέγραπται καὶ δείκνυται τὰ μαρτύρια, τοῦ μὲν πατρὸς σημαίνοντος ἕνα εἶναι τὸν υἱόν, τῶν δὲ ἁγίων [i]μαθόντων τοῦτο καὶ λεγόντων ἕνα τὸν λόγον εἶναι καὶ τοῦτον εἶναι μονογενῆ, τά τε ἔργα τὰ δι'

1) Ierem. 23, 29. 2) Prov. 1, 23. 3) Psal. 119 [118. LXX.], 101. 4) Ioan. 6, 63. 5) Ioan. 1, 14. 3.

a. Seguer. Basil. et Anglic. *ἀγένητα* et mox *ἡ ἀγένητος*. Editi vero et alii *ἀγέννητα* et *ἀγέννητος*. Ibid. Seguerian. et Reg. *τὸ* addunt, quod in aliis et editis deest.

b. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *καὶ γὰρ κἀκείνη*. Editi et alii *καὶ γὰρ ἐκείνη*. Mox Seguer. et Reg. *λέγειν τὴν ἀγένητον*. Basil. Anglic. et Felckm. 2. *λέγειν καὶ ἀγένητον*. Gobler. Felckm. 1. et 5. *λέγειν τὴν ἀγέννητον*. Editi et alii *λέγειν μονογένητον*.

tinuo his obmurmurant verbis: Igitur duo *non-facta dicitis; cum P. 506.
autem ipsi aiunt non-factam eius esse sapientiam, non vident contra seipsos vanam hanc factitare accusationem? Enimvero an non etiam valde stulta est haec illorum sententia, nempe non-factam illam sapientiam simulque cum Deo existentem ipsum esse Deum? Nam quod simul existit, non secum, sed cum aliquo simul existit, ut de Domino narrant Evangelistae, eum nempe simul cum discipulis fuisse. Nec enim secum, sed cum discipulis simul erat. Nisi forte Deum velint dicere compositum, eumque permixtam habere sapientiam vel quae sit suae naturae complementum, quae ipsa quoque non-facta sit, quam et inducunt mundi creatricem, ut Filium rerum creatione spolient. Nihil enim non movent, ut ne de Domino secundum veritatem sentiant.

39. Quo enim in loco divinae Scripturae repererunt, vel a quonam audierunt, aliud verbum aliamve esse sapientiam praeter huncce Filium, ut ista sibi confingant? Scriptum quidem est: *Numquid non verba mea sunt quasi ignis et quasi securis incidens petram?* et in Proverbiis: *Docebo vos verba mea.* Verum haec praecepta et mandata sunt, quae per proprium ac solum verum Verbum Deus Sanctis edixit, de quibus sic loquitur Psalmista: *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua.* Quae quidem verba alia a se esse ipse Salvator his dictis docuit: *Verba, quae ego locutus sum vobis.* Nec enim huiusmodi verba fetus sunt aut filii, neque tot sunt creantia verba, neque tot Dei imagines, neque tot sunt pro nobis homines P. 507.
facti, neque quasi ex multis talibus unum est, quod secundum Ioannem caro factum est, sed de eo ut de solo Dei Verbo a Ioanne dictum est: *Verbum caro factum est* et *omnia per ipsum facta sunt.* Itaque de solo hoc Domino nostro Iesu Christo et de eius cum Patre unitate et scripta sunt et exhibentur testimonia. Ipse enim Pater unum esse Filium declarat, quod idem didicere viri sancti, qui unum Verbum esse ipsumque esse unigenitum affirmant; id ipsum quoque probant opera

* *Vel, si aliis magis arridet,* ingenita *et mox* ingenitam *ac deinceps.*

c. Felckm. 4. *εἰ μὲν ἄρα.*
d. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀγένητον.* Editi et alii *ἀγέννητον.* Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτοί.* Editio Commel. *αὐτήν.* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *συνειςάγουσι.*
e. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et edit. Commel. omittunt *ἢ πέλυξ κόπτων πέτραν.* Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *διδάξω δὲ ὑμᾶς.* In aliis et editis deest *δέ.*
f. Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἔλεγε.* Editi et alii *εἴρηκε.*
g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ ἑνὸς θεοῦ.* Alii et editi *τοῦ θεοῦ.*
h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At ceteri et editi *περὶ τούτου μόνου.*
i. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. 4. et 5. Alii autem et editi *μαθητῶν.* Mox Seguer. *τάτε ἔργα τὰ δι᾽ αὐτοῦ.* Alii et editi *τάτε ἔργα δι᾽ αὐτοῦ.*

P. 507. αὐτοῦ δείκνυται, πάντα γὰρ τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα δι᾿ αὐτοῦ
γέγονε καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[1]). περὶ δὲ [a] ἑτέρου ἢ ἄλ-
λου τινὸς οὐ φαντάζονται, καὶ ἀναπλάσσονται ἑαυτοῖς λόγους ἢ
σοφίας, ὧν οὔτε ὄνομα οὔτε ἔργον σημαίνεται ἀπὸ τῆς γραφῆς ἢ
παρὰ μόνων τούτων ὀνομάζεται. τούτων γάρ ἐστιν [b] ἐξεύρεμα καὶ
χριστομάχος ὑπόνοια, καὶ τῷ μὲν ὀνόματι τοῦ λόγου καὶ τῆς σο-
φίας καταχρῶνται, ἕτερα δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες [c] ἀρνοῦνται τὸν
ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ λόγον καὶ τὴν ὄντως καὶ μόνην σοφίαν [d] τοῦ
πατρὸς καὶ Μανιχαίους λοιπὸν ζηλοῦσιν οἱ ἄθλιοι. κἀκεῖνοι γὰρ
τὰ μὲν ἔργα τοῦ θεοῦ βλέποντες ἀρνοῦνται αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα
καὶ ἀληθινὸν θεόν, ἕτερον δὲ [e] ἑαυτοῖς ἀναπλάσσουσιν, οὗ μήτε
ἔργον μήτε τινὰ μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν θείων λογίων δεικνύειν δύνανται.

40. Οὐκοῦν εἰ μήτε [f] ἐν τοῖς θείοις λογίοις εὑρίσκεται ἄλλη
σοφία παρὰ τοῦτον τὸν υἱόν, μήτε παρὰ τῶν πατέρων ἠκούσαμέν
τι τοιοῦτον, [g] ὡμολόγηται δὲ καὶ γέγραπται παρὰ τούτων ἀγενήτως
ἡ σοφία συνυπάρχουσα τῷ πατρί, ἰδία [h] αὐτοῦ οὖσα καὶ κόσμου
δημιουργός· αὐτὸς ἂν εἴη ὁ υἱὸς ὁ καὶ κατ᾿ αὐτοὺς ἀϊδίως συνυ-
πάρχων τῷ πατρί. αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ δημιουργός, ὡς γέγραπται·
πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας[2]). καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀστέριος, ὥςπερ
ἐπιλαθόμενος ὧν πρότερον ἔγραψεν, ὕστερον κατὰ τὸν Καϊάφαν
ἄκων καὶ αὐτὸς πρὸς Ἕλληνας ἐνιστάμενος οὐκέτι μὲν πολλὰς σο-
φίας οὐδὲ τὴν κάμπην ὀνομάζει, μίαν δὲ λοιπὸν [i] ὁμολογεῖ, γράφων
οὕτως· εἷς μὲν [k] ὁ θεὸς λόγος, πολλὰ δὲ τὰ λογικά, καὶ μία μὲν
τῆς σοφίας οὐσία τε καὶ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ σοφὰ καὶ καλά. καὶ
μετ᾿ ὀλίγα πάλιν λέγει· τίνες ἂν εἶεν οὓς παῖδας θεοῦ προςαγο-
P. 508. ρεύειν ἀξιοῦσιν; [l] οὐ γὰρ δὴ λόγους τε καὶ τούτους ὑπάρχειν φή-
σουσιν, οὐδὲ σοφίας εἶναι πλείονας ἐροῦσιν. οὐ γὰρ δυνατόν, ἑνὸς
ὄντος τοῦ λόγου καὶ μιᾶς ἀποδειχθείσης τῆς σοφίας τῷ πλήθει
τῶν παίδων τοῦ λόγου τὴν οὐσίαν [m] ἐπινέμειν καὶ τῆς σοφίας χα-
ρίζεσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. θαυμαστὸν τοίνυν οὐδέν, εἰ πρὸς τὴν
ἀλήθειαν οἱ Ἀρειανοὶ μάχονται, ὅπουγε καὶ τοῖς ἑαυτῶν [n] προς-

1) Ioan. 1, 3. 2) Psal. 104 [103. LXX.], 24.

a. Sic Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et alii *ἑτέρων*. Ibid. Felckm. 4. et Seguer. *ἢ ἄλλου τινὸς φαντάζονται καὶ ἀναπλάττουσιν.* Idem ibidem et Reg. ac Felckm. 5. *λόγους*, ubi alii et editio Commel. *λόγου*. Item ibidem Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. 4. et 5. *ὧν οὔτε.* Alii et editi *ὧν* omittunt.

b. Sic Seguer Gobler. Felckm. 1. et 5. At alii et editi *ἐξεύρημα.*

c. Felckm. 5. *καὶ ἀρνοῦνται.*

d. Seguer. et Felckm. 4. *τοῦ πατρός.* Editi et alii *τοῦ θεοῦ.* Ibidem *λοιπόν* habent omnes mss., quod in editione Commel. deest.

e. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ἑαυτοῖς.* Ceteri et editi *αὐτοῖς.* Mox Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. 4. 5. et Reg. *τῶν θείων λογίων.* Alii et editio Commel. *τῶν λογίων.*

f. Anglic. et Felckm. 4. *ἐν τοῖς θείοις λογίοις.* Gobler. et Felckm. 1. *ἐν τοῖς*

per ipsum facta. Siquidem res prorsus omnes sive quae videntur sive P. 507.
quae non videntur per ipsum factae sunt, et sine illo factum est nihil. Nihil autem de altero aut de aliquo alio cogitant, nec alia sibi fingunt verba aliasve sapientias, quarum nec nomen nec opus ullum indicat Scriptura, sed illi tantum memorant. Hoc enim eorum commentum est et mentis Christo inimicae fetus. Scilicet Verbi et Sapientiae nomine abutuntur, aliaque verba aliasve comminiscuntur sapientias, ut verum Dei Verbum veramque ac unam Patris sapientiam negent; quo utique facto Manichaeos miseri imitantur. Illi enim Dei cernentes opera eum, qui solus et verus est Deus, negant aliumque sibi ipsi fingunt, cuius nec opus nec testimonium aliquod ex divinis Scripturis queunt proferre.

40. Igitur si in sacris litteris nulla alia praeter ipsum Filium reperitur sapientia, si nihil huiuscemodi a Patribus audivimus, si contra ipsi Patres confessi sunt ac scriptum reliquerunt, sapientiam simul cum Patre existere, nec factam esse, sed propriam eius esse, et mundi effectricem; sane nihil aliud esse potest nisi Filius, qui et ut iidem ipsi sentiunt ab aeternitate simul cum Patre existit. Siquidem ipse est opifex, uti scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti.* Namque ipse quoque Asterius, veluti eorum oblitus, quae prius scripserat, contra Gentiles postea disputans, non secus ac Caïphas, invitus non iam multas sapientias nec erucam commemorat, sed unam esse sapientiam his verbis scribit: „Unus quidem Deus Verbum sive Ratio est, sed „res multae ratione sunt praeditae; una item sapientiae substantia et „natura est, sed res multae sapientes et bonae sunt.“ Et paucis interiectis haec addit: „Quinam fuerint, quos Dei filios appellari dignos „arbitrantur? Nec enim verba quoque illos esse, nec multas conten- P. 508.
„dent existere sapientias. Nam fieri nequit, ut cum unum sit Verbum, „unamque ostensum sit esse Sapientiam, filiorum multitudini attri„buatur natura Verbi, nomenque Sapientiae concedatur.“ Nihil ergo mirum videri debet, si Ariani cum veritate pugnent, quandoquidem

λόγοις. Reg. et Basil. *ἐν θείοις λόγοις.* Alii et editi *ἐν τοῖς λογίοις.* Mox Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *παρ' αὐτὸν τὸν υἱὸν.* Editi et alii *παρὰ τοῦτον τὸν υἱόν.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὁμολογεῖται.* Editi et alii *ὡμολόγηται.* Mox Reg. et Felckman. 5. *ἀγεννήτως.* Ceteri cum editione Commel. *ἀγενήτως.*

h. Seguerian. Reg. et Felckm. 5. *ἰδία αὐτοῦ.* Alii et editi *ἰδία αὐτῷ.*

i. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. At ceteri et editio Commel. *ὁμολογεῖν,* male.

k. Seguer. *εἷς μὲν θεός.* Ibidem Reg. et Felckm. 5. *πολλὰ δὲ τὰ λόγια.* Item ibid. Seguer. *καὶ μία μὲν ἡ τῆς σοφίας.* Felckm. 4. ibid. *οὐσία καὶ φύσις.*

l. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. At editio Commel. *εἰ γὰρ δὴ λόγοις.* Paulo post Felckm. 2. et editi *οὐδὲ γὰρ δυνατόν.* Alii mss. *οὐ γὰρ δυνατόν.*

m. Seguer. et Reg. *ἐπινέμειν.* Editi et alii *ἐπινέμουν*; mendose.

n. Felckmanni 5. *προκόπτοντες.* Mox Felckm. 4. *πολλὰς μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι.*

P. 508. κόπτοντες ἀλλήλοις συμπίπτουσι, ποτὲ μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι σοφίας, ποτὲ δὲ μίαν ἀποφαινόμενοι, καὶ ποτὲ μὲν τῇ κάμπῃ [a] συνάπτουσι τὴν σοφίαν, ποτὲ δὲ συνυπάρχειν τῷ πατρὶ καὶ ἰδίαν αὐτοῦ λέγουσιν, καὶ ἄλλοτε μὲν ἀγένητον μόνον τὸν πατέρα, ἄλλοτε δὲ καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν [b] ἀγένητον, καὶ μάχονται μὲν ἡμῖν λέγουσιν ἀεὶ εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, αὐτοὶ δὲ λέγοντες [c] ἀγενήτως συνυπάρχειν τῷ θεῷ τὴν σοφίαν ἐπιλανθάνονται τῶν ἰδίων. οὕτως πρὸς πάντα σκοτοδινιῶσι, τὴν μὲν ἀληθινὴν σοφίαν ἀρνούμενοι καὶ τὴν μὴ οὖσαν ἐξευρίσκοντες, ὡς [d] οἱ Μανιχαῖοι πλάττοντες ἑαυτοῖς ἕτερον καὶ τὸν ὄντα θεὸν ἀρνούμενοι.

41. Ἀλλ' ἀκουέτωσαν μὲν αἱ ἄλλαι αἱρέσεις καὶ Μανιχαῖοι, [e] ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ μὲν Χριστοῦ πατήρ, τῆς δὲ κτίσεως δεσπότης καὶ ποιητὴς διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. ἀκουέτωσαν δὲ ἰδίᾳ καὶ Ἀρειομανῖται, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ μόνος ἴδιος καὶ γνήσιος ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὢν υἱὸς καὶ ἀχώριστον ἔχων [f] πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος, ὡς πολλάκις εἴπομεν, μαθόντες παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος. ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτως ἔχει, διατί δι' αὐτοῦ κτίζει ὁ πατὴρ καὶ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται οἷς ἐὰν θέλῃ καὶ φωτίζει τούτους; ἢ διατί καὶ ἐν [g] τῇ τελειώσει τοῦ βαπτίσματος συγκατονομάζεται τῷ πατρὶ ὁ υἱός; εἰ μὲν γὰρ αὐτάρκης οὐκ ἔστιν ὁ πατήρ, ἀσεβὴς ἡ φωνή· εἰ δὲ αὐτάρκης, τοῦτο γὰρ θέμις εἰπεῖν, τίς ἡ χρεία τοῦ υἱοῦ ἢ εἰς τὴν δημιουργίαν ἢ εἰς τὸ ἅγιον λουτρόν; ποία γὰρ κοινωνία τῷ κτίσματι [h] πρὸς τὸν κτίστην; ἢ διατί τὸ πεποιημένον συναριθμεῖται τῷ ποιήσαντι εἰς τὴν τῶν πάντων τελείωσιν; ἢ διατί καθ' ὑμᾶς ἡ πίστις [i] εἰς ἕνα κτίστην καὶ εἰς ἓν κτίσμα παραδίδοται; εἰ μὲν γὰρ ἵνα συναφθῶμεν τῇ θεότητι, τίς χρεία τοῦ κτίσματος; εἰ δὲ ἵνα ἑνωθῶμεν τῷ υἱῷ
P. 509. κτίσματι ὄντι, περιττὴ καθ' ὑμᾶς ἡ ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ υἱοῦ ὀνομασία. ὁ γὰρ αὐτὸν υἱοποιήσας θεὸς ἱκανός ἐστι καὶ ἡμᾶς υἱοποιῆσαι. ἄλλωστε εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ υἱός, μιᾶς οὔσης [k] τῆς φύσεως τῶν λογικῶν κτισμάτων, οὐδεμία παρὰ κτίσματος κτίσμασι βοήθεια

a. Seguer. et Felckm. 4. συγκρίνουσι. Alii et editi συνάπτουσι. Mox Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. καὶ ἄλλοτε. In aliis et editis deest καί. Ibidem Reg. et Felckmanni 5. ἀγέννητον. Alii et editi ἀγένητον. Item ibid. Seguer. Felckm. 1. et 5. omittunt καί ante μόνον, iidemque et Gobler. ac Felckm. 1. habent μόνον τὸν πατέρα. Ceteri et editi καὶ μόνον πατέρα. Mss. omnes ibid. ἄλλοτε δὲ καὶ etc. Editio Commel. ἄλλοτε καί.

b. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. δύναμιν ἀγένητον. Reg Felckm. 4 et 5. δύναμιν ἀγέννητον. Alii et edit. Commel. δύναμιν αὐτοῦ γενητήν. Ibid. Felckm. 4. καὶ μάχονται ἡμῖν. Item ibid. Seguer. Goblerian. Felckm. 1. 4. et 5. εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. Reg. εἶναι τοῦ θεοῦ λόγον. Editi et alii εἶναι τὸν θεοῦ λόγον.

c. Anglic. ἀγενήτῳ. Reg et Felckm. 5. ἀγεννήτως. Alii et editi ἀγενήτως.

d. Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. 4 et 5. At οἱ abest ab aliis et editione Commel.

e. Sic Seguer. Reg. Anglic. Goblerian. Felckm. 1. 4. et 5. Alii vero et editio

secum ipsi invicem confligunt. Modo enim complures esse sapientias P. 508. asseverant, modo unam declarant esse, modo cum eruca collocant sapientiam, modo eam simul cum Patre existere propriamque eius esse fatentur, modo solum Patrem docent non-factum esse, modo eiusdem sapientiam ac virtutem non-factam quoque esse concedunt. Nobis Dei Verbum semper esse affirmantibus repugnant illi quidem, sed iidem tamen propriae sententiae obliti Sapientiam simul cum Deo existere nec factam esse consentiunt. Ita illi in omnibus laborant vertigine, veraque reiecta Sapientia aliam, quae nulla est, excogitant, non secus ac Manichaei, qui Deum, qui vere est, negantes alium sibi ipsi fingunt.

41. Verum audiant cum Manichaei tum alii haeretici, unum esse Christi Patrem, qui rerum creatarum dominus est et effector per proprium Verbum. Audiant vero speciatim Ariani, unum esse Dei Verbum, ipsumque solum, proprium et genuinum ex eiusdem natura ortum Filium esse, atque individuam divinitatis cum suo Patre unitatem habere, uti saepe diximus, idque ab ipso didicimus Salvatore. Alioquin si non ita sit, quare per ipsum creat Pater, seque in ipso quibus voluerit patefacit, illosque illuminat? Vel quare in Baptismo unà cum Patre nominatur Filius? Nam si respondeant, Patrem minime sufficere, impia est responsio. Si vero sufficere dicatur, quod utique fas est dicere, quid quaeso opus est Filio sive in rerum creatione sive in sancto lavacro? Ecqua enim rei creatae cum Creatore communitas? Aut quare id, quod factum est, cum ipso effectore coniungitur in omnium initiatione? Vel cur tandem fides secundum vos in nomine unius Creatoris uniusque rei creatae traditur? Si enim id ita fit, ut cum divinitate coniungamur, quid re creata opus est? Si vero, ut cum Filio, qui res est creata, ineamus societatem, inutiliter secundum vos P. 509. Filii nomen adhibetur in Baptismo; siquidem Deus, qui Filium illum effecit, nos quoque similiter filios potest efficere. Quamquam si filius res creata est, cum rerum creatarum, quae ratione sunt praeditae,

Commel. ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ μόνος etc intermediis omissis.

f. Seguerian. ἔχων πρὸς τὸν πατέρα. Ceteri et editi ἔχων τὴν πρὸς τὸν πατέρα.

g. Sic Segner. Reg. et Felckm. 4. In aliis et editis ἐν deest. Ibid. Felckm. 4. et 5. τῷ πατρὶ καὶ ὁ υἱός.

h. Sic Seguer. Reg. Gobl. Felckm. 1. et 4. At editi et alii πρὸς κτίστην. Ibid. Segn. Basil. Reg. et Felckm. 4. ἢ διατί. At ἢ abest ab aliis et editione Commel. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. εἰς τὴν πάντων.

i. Felckm. 2. et editi εἰς κτίστην. Ceteri mss. εἰς ἕνα κτίστην. Ibid. Seguerian. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. καὶ εἰς ἓν κτίσμα. Editi καὶ ἓν κτίσμα. Mox Segner. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. συναφθῶμεν. Ceteri et editio Commel. συναφθῶσι. Ibid. Seguer. et Felckm. 4. τίς χρεία. Alii et editi τίς ἡ χρεία.

k. Seguer. οὔσης τῆς φύσεως. Gobler. Felckmanni 1. et 4. οὔσης τῆς κτίσεως. Editi et alii οὔσης φύσεως. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. γίνεται. Anglic. γένηται. Ceteri et editi γενήσεται.

p. 509. γενήσεται, διὰ τὸ πάντας δεῖσθαι τῆς [a] παρὰ τοῦ θεοῦ χάριτος. ὀλίγα μὲν οὖν προλαβόντες εἴπομεν ὡς ἀκολούθως δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος [b] ἡ ἀκολουθία πεποίηκεν ἡμᾶς μνημονεῦσαι, ἀναγκαῖον, ὥς γε νοῶ καὶ πεπίστευκα, λέγειν, οὐχ ὡς μὴ αὐτάρκους ὄντος τοῦ πατρὸς συνονομάζεται καὶ ὁ υἱός, οὐδὲ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἰδία σοφία, ἀπαύγασμά τε ὢν [c] αὐτοῦ ἀεί ἐστι μετὰ τοῦ πατρός, διὰ τοῦτο ἀδύνατον παρέχοντος τοῦ πατρὸς μὴ ἐν τῷ υἱῷ δίδοσθαι τὴν χάριν· ἐν τῷ πατρὶ γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς ὡς τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ φωτί. οὐ γὰρ ὡς ἐνδεὴς ὁ θεός, [d] ἀλλ' ὡς πατὴρ τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ τεθεμελίωκε τὴν γῆν [1]), καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκε, τό τε ἅγιον λουτρὸν ἐν τῷ υἱῷ βεβαιοῖ. ἔνθα γὰρ ὁ πατήρ, ἐκεῖ καὶ ὁ υἱός ἐστιν, ὡς ἔνθα τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ τὸ ἀπαύγασμα. καὶ ὥσπερ ἃ ὁ πατὴρ ἐργάζεται, διὰ τοῦ υἱοῦ ἐργάζεται, καὶ λέγει αὐτὸς ὁ κύριος· ἃ βλέπω τὸν πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ [2])· οὕτως [e] καὶ τοῦ βαπτίσματος διδομένου ὃν βαπτίζει ὁ πατήρ, τοῦτον ὁ υἱὸς βαπτίζει, καὶ ὃν ὁ υἱὸς βαπτίζει, οὗτος ἐν πνεύματι ἁγίῳ τελειοῦται. πάλιν τε ὥσπερ τοῦ ἡλίου φαίνοντος [f] λέγοι ἄν τις καὶ τὸ ἀπαύγασμα φωτίζειν, ἓν γάρ ἐστι τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν οὐδὲ ἀποσχίσαι· οὕτως ἔνθα πάλιν ὁ πατήρ ἐστιν ἢ ὀνομάζεται, ἐκεῖ πάντως καὶ ὁ υἱὸς ὑπάρχει· ὀνομάζεται δὲ ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ πατήρ, ἀνάγκη καὶ τὸν υἱὸν συγκατονομάζεσθαι.

42. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἁγίοις ἐπαγγελλόμενος οὕτως ἔλεγεν· ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ [g] ποιήσομεν [3]), καὶ πάλιν· ἵν' ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, κἀκεῖνοι ἓν ὦσιν ἐν ἡμῖν [4]), καὶ ἡ διδομένη δὲ χάρις μία ἐστὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐν υἱῷ διδομένη, ὡς ὁ Παῦλος [h] διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφει· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ [5]). δεῖ γὰρ τὸ φῶς εἶναι μετὰ τῆς αὐγῆς, καὶ τὸ ἀπαύγασμα [i] συνορᾶσθαι μετὰ τοῦ ἰδίου φωτός. ὅθεν Ἰουδαῖοι μετὰ τούτων ἀρνούμενοι τὸν υἱὸν οὐκ ἔχουσιν οὐδὲ τὸν πατέρα· [k] καταλείψαντες γὰρ τὴν πηγὴν
p. 510. τῆς σοφίας, ὡς ὀνειδίζων αὐτοὺς εἶπεν ὁ Βαρούχ [6]), ἀπέβαλον ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐκ ταύτης σοφίαν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν

1) Prov. 3, 19. 2) Ioan. 5, 19. 3) Ioan. 14, 23. 4) Ioan. 17, 21. 5) Rom. 1, 7. et 1. Cor. 1, 3. et Eph. 1, 2 etc. 6) Bar. 3, 12.

a. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *παρὰ τοῦ θεοῦ.* Alii et editi *παρὰ θεοῦ.*
b. Felckm. 2. et editi *ἡ ἀλήθεια.* Ceteri omnes mss. *ἡ ἀκολουθία.* Mox Felckmanni 2. et editio Commel. *ὥς γε νοῦν*; mendose. Alii et editi *ὥς γε νοῶ.*
c. Gobler. et Felckm. 1. *ὢν ἐξ αὐτοῦ.* Basil. idid. *ἀεί ἐστι μετὰ τοῦ πατρός, φαμὲν ἐν υἱῷ δίδοσθαι.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐν τῷ υἱῷ.* Alii et editi *ἐν υἱῷ.*
d. Felckmanni 4. *ἀλλ' ὥσπερ ὁ πατήρ.*

una sit natura, nullum auxilium rebus creatis ferre poterit res creata, P. 509.
quippe cum omnes gratia Dei indigeant. Paucis quidem antea explicavimus, quam congruenter omnia per ipsum facta fuerint; quando vero nostra Oratione incidimus in Baptismi mentionem, necesse est respondere, ut ego quidem sentio et credo, non idcirco Filium cum Patre nominari, quasi ipse non sufficeret Pater, neque id temere et fortuito fieri, sed quia Dei Verbum est propriaque eius sapientia, semperque est cum Patre, tanquam eius splendor, hinc fieri nequit ut Patre praebente non detur in Filio gratia. Namque in Patre est Filius, ut splendor in luce. Nec enim Deus quasi indigens, sed ut Pater sua ipsius sapientia terram fundavit, et omnia Verbo, quod ex se est, fecit, sanctumque lavacrum in Filio confirmat. Ubi enim Pater est, illic est et Filius, quemadmodum ubi lux est, ibi quoque est splendor. Ac sicut ea, quae Pater efficit, per Filium efficit, quod quidem ipse Dominus his verbis testatur: Quae video Patrem facientem, haec et ego facio; ita cum confertur Baptismus, quem Pater baptizat, hunc Filius baptizat, et quem Filius baptizat, idem in Spiritu sancto initiatur. Praeterea, quemadmodum lucente sole recte dici potest splendor illuminare, cum una et eadem sit lux, quae nec dividi nec discindi possit; ita ubi Pater est vel nominatur, ibi omnino est item Filius. Quocirca cum Pater in Baptismo nominetur, in eo etiam Filium necesse est nominari.

42. Ea propter cum ipse bona Sanctis promitteret, sic ait: *Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus,* et rursus: *Ut sicut ego et tu unum sumus, sic et illi unum sint in nobis.* Una similiter est gratia, quae a Patre in Filio datur, ut in omnibus epistolis scribit Paulus: *Gratia vobis et pax a Deo patre nostro et Domino Iesu Christo.* Necessum enim est lucem unà cum splendore esse, et splendorem cum propria luce videri. Qua de causa Iudaei, qui Filium cum istis negant, nec ipsi etiam Patrem habent. Nam cum fontem sapientiae, ut illis exprobrat Baruch, dereliquerint, sapientiam P. 510.
quoque ex fonte ipso promanantem, quae est Dominus noster Iesus

Paulo post mss. *ἐν τῷ υἱῷ βεβαιοῖ.* Editio Commel. *ἐν* omittit.

e. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At in aliis et editis deest *καί.*

f. Seguer. *λέγοιεν.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ποιησόμεθα. καὶ πάλιν· ἵνα ὅπου ἐγὼ καὶ σύ ἐσμεν. καὶ ἡ διδομένη χάρις.* Ibid. Seguer. *παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ.* Gobler. et Felckm. 1. *παρὰ τοῦ πατρὸς υἱῷ.* Basil. Anglic. Reg. Felckm. 4. et 5. *ἵνα ὥσπερ ἐγώ* etc. Editi et alii *ἵν' ὡς ἐγώ* etc.

h. *διὰ πάσης ἐπιστολῆς* abest a Gobler. et Felckm. 1.

i. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὁρᾶσθαι.* Ibid. Seguer. *μετὰ τοῦ ἀϊδίου φωτός.* Gobler. Felckm. 1. et 5. ibid. *ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι.*

k. Seguer. et Felckm. 5. *καταλείψαντές τε τήν.* Gobler. et Felckm. 1. *καταλείψαντες γὰρ τήν.* Ceteri et editio Commel. *καταλείψαντες καὶ τήν.*

P. 510. (*Χριστὸς γάρ, φησὶν ὁ ἀπόστολος, θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία*[1])), *λέγοντες· οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα*[2]). *Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἔχουσι τῆς ἀρνήσεως τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐπιτιμίας, ἀπώλεσαν γὰρ σὺν τῇ πόλει καὶ τὸν λογισμόν·* [a] *οὗτοι δὲ κινδυνεύουσι λοιπὸν καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πλήρωμα τοῦ μυστηρίου· φημὶ δὴ τὸ βάπτισμα.* [b] *εἰ γὰρ εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ δίδοται ἡ τελείωσις, οὐ λέγουσι δὲ πατέρα ἀληθινὸν διὰ τὸ ἀρνεῖσθαι* [c] *τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον τῆς οὐσίας, ἀρνοῦνται δὲ καὶ τὸν ἀληθινὸν υἱόν, καὶ ἄλλον ἑαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων κτιστὸν ἀναπλάττοντες ὀνομάζουσι· πῶς οὐ παντελῶς κενὸν καὶ ἀλυσιτελὲς τὸ παρ᾽ αὐτῶν διδόμενόν ἐστι, προσποίησιν μὲν ἔχον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲν ἔχον* [d] *πρὸς εὐσέβειαν βοήθημα; οὐ γὰρ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν διδόασιν οἱ Ἀρειανοί, ἀλλ᾽ εἰς κτίστην καὶ κτίσμα καὶ εἰς ποιητὴν καὶ ποίημα. ὥσπερ δὲ ἄλλο ἐστὶ κτίσμα παρὰ τὸν υἱόν, οὕτως ἄλλο* [e] *ἂν εἴη τῆς ἀληθείας τὸ παρ᾽ αὐτῶν νομιζόμενον δίδοσθαι, κἂν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ διὰ τὸ γεγραμμένον ὀνομάζειν προσποιῶνται. οὐ γὰρ ὁ λέγων ἁπλῶς κύριε*[3]) [f] *οὗτος καὶ δίδωσιν, ἀλλ᾽ ὁ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν πίστιν ἔχων ὀρθήν. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ σωτὴρ οὐχ ἁπλῶς ἐνετείλατο βαπτίζειν, ἀλλὰ πρῶτόν φησι· μαθητεύσατε, εἶθ᾽ οὕτως· βαπτίζετε* [g] *εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος*[4]), *ἵν᾽ ἐκ τῆς μαθήσεως* [h] *ἡ πίστις ὀρθὴ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις προστεθῇ.*

43. *Πολλαὶ γοῦν καὶ ἄλλαι αἱρέσεις λέγουσαι τὰ ὀνόματα μόνον μὴ φρονοῦσαι δὲ ὀρθῶς, ὡς εἴρηται, μηδὲ τὴν πίστιν ὑγιαίνουσαν ἔχουσαι ἀλυσιτελὲς ἔχουσι καὶ τὸ παρ᾽ αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείᾳ, ὥστε* [i] *καὶ τὸν ῥαντιζόμενον παρ᾽ αὐτῶν ῥυπαίνεσθαι μᾶλλον ἐν ἀσεβείᾳ ἢ λυτροῦσθαι. οὕτω καὶ Ἕλληνες καί τοι θεὸν διὰ χειλέων λέγοντες ἀθεότητος ἔχουσιν ἔγκλημα, ὅτι τὸν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινὸν θεὸν οὐ γινώσκουσι, τὸν πατέρα*

1) 1. Cor. 1, 24. 2) Ioan. 19, 15. 3) Matth. 7, 21. 4) Matth. 28, 19.

a. Ex hoc loco contendunt nonnulli fuisse S. Athanasii sententiam, Baptisma haereticorum plane irritum esse, iterumque esse baptizandos, qui ex haereticis ad Ecclesiam Catholicam convertuntur. Verum id clare non probant S. Doctoris verba, qui forte ea tantum ratione vacuum et inutile esse docet haereticorum Baptisma, quatenus nihil proficit ad pietatem sive verum Dei cultum, qui in sola Catholica exhibetur Ecclesia. Nec vero inepte ait eos, qui haereticorum adsperguntur aqua, foedari potius impietate, quam redimi, quippe cum ille Baptisma ab haereticis accipiendo in eorum adscribantur numerum, fiantque et ipsi hoc pacto haeretici, ac proinde veram extra Religionem et salutis viam. Similia passim habet Augustinus ipse contra Donatistas. Exempli gratia lib. de unico Baptismo contra Petilianum num 8. ait, Baptismum non solum nihil prodesse haereticis ad salutem, sed etiam obesse ad damnationem. Verba S. Augustini sunt: *Sicut nihil eis proderat ad salutem, qui verum Deum ignorantes eum tamen colebant, immo et oberat ad perniciem, quod falsos deos simul colentes eidem vero Deo sacrilegam iniuriam faciebant; sic nihil prodest haereticis ad salutem, quod extra Ecclesiam verum Baptismum per igno-*

Christus, a se tunc proiecerunt, cum dixerunt: *Non habemus regem* P. 510. *nisi Caesarem. Christus enim,* inquit Apostolus, *Dei virtus et Dei sapientia est.* Iudaei itaque dignas impiae negationis persolvunt poenas, rationem enim unà cum urbe sua amiserunt. Isti autem in periculum veniunt amittendae mysterii (de Baptismo loquor) integritatis. Nam si in Patris et Filii nomine initiamur, illi autem verum non pronunciant Patrem, utpote qui id, quod ex ipso est eiusque naturae est simile, negent, cum item verum iidem negant Filium, aliumque nominant, quem ex nihilo creatum esse comminiscuntur; qui fieri potest, ut prorsus vacuus ac inutilis non sit Baptismus, qui ab illis datur, in quo quidem insit religionis simulatio, sed revera nihil ad pietatem queat conferre? Nec enim Ariani in Patris et Filii nomine dant Baptismum, sed in nomine creatoris et rei creatae, effectoris et rei factae. Unde quemadmodum res creata alia est a Filio, ita Baptismus, quem illi dare putantur, a vero Baptismo alius est, etiamsi nomen Patris et Filii, ut praecipit Scriptura, proferre assimulent. Non enim qui dicit *Domine,* ille etiam dat, sed is tantum, qui cum nomine rectam quoque habet fidem. Ea de causa Salvator non solum baptizare iussit, sed primum ait: *Docete,* et deinde: *baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti,* ut ex doctrina oriretur recta fides, et cum fide Baptismo initiaremur.

43. Itaque multae quoque aliae haereses nomina tantum pronunciant; verum cum recte non sentiant, uti dictum est, nec sanam habeant fidem, inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas, ita ut quemcumque illi asperserint, impietate foedetur potius, quam redimatur. Sic et ipsi Gentiles, tametsi Deum in ore habent, Deum tamen convincuntur non colere, quia illum, qui verus et vere est Deus,

rantiam et tradunt et tenent; immo et obest ad damnationem, quod in sacrilega iniquitate erroris humani, etiam divini Sacramenti non per quam mundentur, sed per quam severius iudicentur, detinent veritatem. Haec ille. Vide Praefationem generalem [p. XXI.].

b. Segu. Reg. et Felckm. 4. *εἰ γὰρ εἰς ὄνομα.* Alii et editio Comm. *εἰς γὰρ ὄνομα.*

c. Seguer. *τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον,* ut et videtur Nannius legisse, qui nempe vertit *eo quod negent aliquid ex ipso existere, et simile esse illius substantiae.* Reg. *τὸ ἐξ αὐτοῦ ὁμοίωμα τῆς οὐσίας.* Alii et editi *τὸ ἐξ αὐτοῦ ὅμοιον τῆς οὐσίας.*

d. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. At alii et editio Commel. *πρὸς βοήθειαν εὐσέβημα.*

e. Seguerian. Reg. et Felckm. 5. *οὕτως ἄλλο ἂν εἴη.* Alii et editio Commel. *οὕτως ἄλλο εἴη.* Mox Seguerian. *κἂν τὸ ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ.*

f. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *οὗτος καὶ δίδωσιν.* Reg. *οὕτως καὶ δίδωσιν.* Alii et editi *οὗτος δίδωσιν.* Mox Seguer. *διὰ τοῦτο γοῦν ὁ σωτήρ.*

g. Felckm. 5. *εἰς τὸ ὄνομα.* Ceteri et editio Commel. *εἰς ὄνομα.* Ibid. Felckm. 4. et 5. *τοῦ πατρός, τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.*

h. Sic Seguer. Reg. Basil. Angl. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editio Commel. *ἡ πίστις ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις.*

i. Seguer. *καί* omittit. Ibid. Felckm. 5. *μᾶλλον ἀσεβείᾳ.*

P. 510. τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. οὕτω Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες καὶ οἱ τοῦ Σαμοσατέως μαθηταὶ τὰ ὀνόματα λέγοντες οὐδὲν ἧττόν εἰσιν
P. 511. αἱρετικοί, [a] οὕτω καθ' ἑξῆς λοιπὸν καὶ οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες, κἂν ἀναγινώσκωσι τὰ γεγραμμένα καὶ λέγωσι τὰ ὀνόματα, καὶ αὐτοὶ παίζουσι τοὺς λαμβάνοντας παρ' αὐτῶν, πλέον τῶν ἄλλων [b] αἱρέσεων ἀσεβέστεροι τυγχάνοντες, καὶ [c] κατ' ὀλίγον ὑπερκείμενοι ταύτας, καὶ δικαιοῦντες αὐτὰς ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀθυρογλωττίας. ἐκεῖναι μὲν γὰρ πλέον τι τῆς ἀληθείας καταψεύδονται, καὶ ἢ περὶ τὸ σῶμα [d] σφάλμα ἔχουσι, λέγοντες μὴ ἐκ Μαρίας ἐσχηκέναι σάρκα τὸν κύριον, ἢ ὅτι ὅλως οὐ γέγονε θάνατος, οὐδὲ ὅλως ἄνθρωπος γέγονεν, ἀλλὰ μόνον ἐφάνη καὶ οὐκ ἦν ἀληθῶς καὶ ἐδόκει σῶμα ἔχειν, μὴ ἔχων, καὶ ἐδόκει ἄνθρωπος φαίνεσθαι ὡς ἐν ὀνείρῳ φαντασίας· οὗτοι δὲ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φανερῶς ἀσεβοῦσι. τὴν γὰρ θεότητα αὐτοῦ εἰς τὸν υἱὸν ὡς ἐν εἰκόνι μαρτυρουμένην ἀκούοντες ἀπὸ [e] τῶν γραφῶν βλασφημοῦσι, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα, καὶ πανταχοῦ περὶ αὐτῆς τὸ οὐκ ἦν, ὡς ἐν πήρᾳ βόρβορον, τὸ λεξείδιον τοῦτο περιφέρουσι, καὶ [f] ὡς ὄφις τὸν ἰὸν τοῦτο προβάλλονται. εἶτα, ἐπειδὴ ναυσηρὸν παρὰ πᾶσι τὸ παρ' αὐτοῖς ἐστι δόγμα, εὐθὺς [g] ὥσπερ ἔρεισμα τῷ πτώματι τῆς αἱρέσεως τὴν ἀνθρωπίνην προστασίαν ὑποτιθέασι, ἵνα ταύτην βλέπων ὁ ἁπλούστερος ἢ καὶ δεδιὼς μὴ [h] κατανοῇ τὸ βλαβερὸν τῆς κακοφροσύνης αὐτῶν. πῶς οὖν οὐκ ἄξιον οἰκτείρειν τοὺς παρ' αὐτῶν ἀπατωμένους; ἢ πῶς οὐκ ἐπὶ τούτοις δακρῦσαι καλόν, ὅτι τῇ παραυτίκα διὰ [i] τὰς ἡδονὰς φαντασίᾳ προδιδόασι τὸ ἑαυτοῖς συμφέρον καὶ ἐκπίπτουσι τῆς μελλούσης ἐλπίδος; εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα δοκοῦντες λαμβάνειν οὐδὲν εἰληφότες ἔσονται, κτίσματί τε συντασσόμενοι οὐδεμίαν παρὰ τῆς κτίσεως ἕξουσι βοήθειαν, καὶ εἰς ἀνόμοιον δὲ καὶ ἀλλότριον κατ' οὐσίαν τοῦ πατρὸς πιστεύοντες οὐ συναφθήσονται τῷ πατρί, μὴ ἔχοντες τὸν ἴδιον καὶ ἐξ αὐτοῦ φύσει υἱόν, τὸν [k] ὄντα ἐν τῷ πατρί, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐστιν, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν [1]), ἀλλὰ πλανηθέντες παρὰ τούτων ἔρημοι καὶ γυμνοὶ λοιπὸν ἀπομένουσι τῆς θεότητος οἱ ἄθλιοι. οὐδὲ [l] γὰρ ἀκολουθήσει τούτοις ἀποθνήσκουσιν ἡ τῶν ἐπὶ γῆς φαντασία, οὐδ' ὅταν ἴδωσιν

1) Ioan. 14, 10.

a. Seguer. Anglic. et Felckm. 4. οὕτω καθ' ἑξῆς. Alii et editio Commel. οὕτω καὶ καθ' ἑξῆς.

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. et Reg. αἱρέσεων. Editi et alii αἱρετικῶν.

c. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editio Commel. κατὰ τὸ λογικόν. Ibid. Felckm. 5. ὑπερκείμενοι αὐτούς. Ceteri et editio Commelin. ὑπερκείμενοι ταύτας.

d. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. σφάλμα ἔχουσι. Alii et editi σφάλλονται. Mox σάρκα abest a Basil. Ibidem Felckm. 5. σάρκα τὸν χριστόν.

e. Felckm. 4. ἀπὸ τῶν γραφῶν μαρ-

Patrem scilicet Domini nostri Iesu Christi non agnoscunt. Sic Manichaei, Phryges et Samosatensis discipuli, quamvis proferunt nomina, nihilominus sunt haeretici. Sic etiam deinde hi, qui cum Ario sentiunt, licet quae scripta sunt recitent et nomina pronuncient, eos tamen, qui ab illis accipiunt Baptismum, decipiunt et eludunt, cum longe maior sit ipsorum impietas quam ceterorum haereticorum, quos sensim praetergrediuntur, ut etiam sua prae loquacitate culpa liberi illi videantur. Enimvero alii haeretici quiddam praeter veritatem sunt commenti, ita ut vel eorum error circa Domini corpus versetur, eumque ex Maria Virgine carnem negent habuisse, vel contendant mortem non subiisse, nec factum ullo modo esse hominem, sed solùm apparuisse, non autem revera fuisse, corpus similiter specie, non vere habuisse, denique hominem visum duntaxat fuisse, eo modo quo visa somniantibus occurrunt. Ariani autem aperte in ipsum Patrem impii sunt, cuius divinitatem, quam in Filio tanquam in imagine Scripturis testatam audiunt, blasphemiis audent impugnare, eam creatam esse affirmantes, et quocumque se contulerint, voculam hanc *non erat* veluti coenum in pera secum circumferunt, sicque ut serpens virus evomunt. Deinde vero quando illorum sententia nauseam parit omnibus, continuo humanum praesidium auctoritatemque labantis haeresis fulciendae causa substituunt et supponunt, ut eius aspectu aut metu quam noxia sit impia ipsorum doctrina non intelligant incautiores. An non igitur miseratione digni sunt, qui ita decipiuntur? An non eos aequum est deflere, qui praesenti mendacique voluptatum specie victi suum produnt commodum et futura spe cadunt? Qui enim in nomine eius, qui nullus est, Baptismum videntur accipere, nihil certe accipient, sed rei creatae coniuncti nullum ab ea consequentur auxilium. Cum item in rem naturâ a Patre alienam et dissimilem iidem credant, nullam quoque cum eo coniunctionem sunt habituri, quippe qui proprium et naturâ ex Patre genitum non habeant Filium, qui et ipse in Patre est et in quo est similiter Pater, ut idem testatur Filius; sed infelices illorum circumventi improbitate nudi plane et destituti divinitate permanent. Nec enim ipsos morientes sequentur fallacia terrae bona,

τυρoῦσιν, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα, καὶ βλασφημοῦσι, καὶ πανταχοῦ etc.

f. Reg. et Felckm. 5. *ὡς ὄφεις.* Iidem et Felckm. 4. *τοῦτον προβάλλονται.*

g. Felckm. 2. et editio Commel. *εὐθὺς ἔρεισμα.* Ceteri mss. *εὐθὺς ὥςπερ ἔρεισμα.*

h. Seguer. et Felckm. 1. *κατανοεῖ.*

i. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *διὰ τὰς ἡδονάς.* Editi et alii *διὰ τῆς ἡδονῆς.* Mox Anglic. *οἱ γὰρ τὸν οὐκ ὄντα,* ut et legit Nannius. Alii vero mss. et editio Commel. *εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα* etc.

k. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὄντα ἐν τῷ πατρί.* Alii et editio Commel. *ὄντα τῷ πατρί.* Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. *παρὰ τούτων.* Editi et alii *ἀπὸ τούτων.* Ibidem Basil. *λοιπὸν ἀπομένωσι.*

l. Segu. *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἀκολουθήσει.* Ibid. Felckm. 5. *τούτους.*

P. 511. ὃν ἠρνήσαντο κύριον καθήμενον ἐπὶ [a] τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς αὐ-
P. 512. τοῦ καὶ κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκρούς, δυνήσεταί τις εἰς βοήθειαν [b] ἐπικαλέσασθαί τινα τῶν νῦν ἀπατησάντων· κρινομένους γὰρ καὶ αὐτοὺς ὄψονται καὶ μεταμελομένους ἐφ᾽ οἷς ἠδίκησαν καὶ ἠσέβησαν.

44. Ταῦτα πρὸ τοῦ ῥητοῦ τῶν παροιμιῶν τέως διαλάβομεν, ἐνιστάμενοι πρὸς τὰς ἀλόγους ἐκ καρδίας αὐτῶν μυθοπλαστίας, ἵνα γνόντες ὡς οὐχ ἁρμόζει λέγειν κτίσμα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μάθωσι καλῶς ἀναγινώσκειν καὶ αὐτοὶ τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητόν, ὀρθὴν ἔχον καὶ αὐτὸ τὴν διάνοιαν. γέγραπται μὲν γάρ· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[1]· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσὶ καὶ παροιμιωδῶς ἐλέχθη, οὐ δεῖ τὴν πρόχειρον λέξιν ἁπλῶς οὕτως ἐκλαμβάνειν, [c] ἀλλὰ τὸ πρόςωπον ζητεῖν καὶ οὕτω μετ᾽ εὐσεβείας τὸν νοῦν ἐφαρμόζειν αὐτῷ. τὰ γὰρ ἐν παροιμίαις λεγόμενα οὐκ ἐκ φανεροῦ λέγεται, ἀλλὰ κεκρυμμένως ἀπαγγέλλεται, ὡς αὐτὸς [d] ὁ κύριος ἐδίδαξεν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ λέγων· ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ[2]). οὐκοῦν ἀποκαλύπτειν χρὴ τὸν νοῦν τοῦ ῥητοῦ, ὡς κεκρυμμένον τε τοῦτον ζητεῖν καὶ μὴ ὡς ἐν παῤῥησίᾳ εἰρημένον ἁπλῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρεξηγούμενοι πλανηθῶμεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. εἰ μὲν οὖν περὶ ἀγγέλου ἢ ἑτέρου τινὸς τῶν [e] γενητῶν ἐστι τὸ γεγραμμένον, ὡς περὶ ἑνὸς ἡμῶν τῶν ποιημάτων ἔστω λεγόμενον τὸ ἔκτισέ με· εἰ δὲ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἐν ᾗ πάντα τὰ γενητὰ δεδημιούργηται, ἡ [f] περὶ ἑαυτῆς λέγουσα, τί δεῖ νοεῖν ἢ ὅτι τὸ ἔκτισε φάσκουσα οὐκ ἐναντίον τῷ ἐγέννησε λέγει, οὐδὲ ὡς ἐπιλαθομένη, ὅτι κτίζουσά ἐστι καὶ δημιουργός, ἢ ἀγνοοῦσα τὴν διαφορὰν τοῦ κτίζοντος καὶ τῶν κτισμάτων ἐν τοῖς κτίσμασιν ἑαυτὴν συναριθμεῖ, ἀλλά τινα νοῦν, ὡς ἐν παροιμίαις, οὐ παῤῥησίᾳ, κεκρυμμένον δὲ σημαίνει, ὃν τοῖς μὲν ἁγίοις ἐνέπνεε προφητεύειν, [g] αὐτὴ δὲ μετ᾽ ὀλίγα ἐκ παραλλήλου τὸ ἔκτισεν ἐν ἑτέραις λέξεσι σημαίνουσά φησιν· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον[3]); δῆλον δέ ἐστιν οἶκον εἶναι τῆς σοφίας τὸ ἡμέτερον σῶμα, ὅπερ ἀναλαβὼν γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ εἰκότως παρὰ μὲν Ἰωάννου λέγεται· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[4]), διὰ δὲ [h] Σολομῶνος περὶ ἑαυτῆς ἡ σοφία μετὰ παρατηρή-

1) Prov. 8, 22. 2) Ioan. 16, 25. 3) Prov. 9, 1. 4) Ioan. 1, 14.

a. Reg. et Felckm. 5. *ἐπὶ τοῦ θρόνου.* Seguer. ibid. *πατρὸς ἑαυτοῦ.* Felckm. 4. *αὐτούς.* Alii et editi *αὐτοῦ.*

b. Seguer. et Felckm. 4. *ἐπικαλέσασθαι.* Ibidem Seguer. et Regius *τῶν νῦν ἀπατησάντων.* Basil. Angl. Gobler. Felckm. 1. et 5. *τῶν ἀπατησάντων.* Editi *ἐπικαλεῖσθαί τινα· κρινομένους γάρ* etc. Ibidem Gobler. Felckm. 1. et 4. *κρινομένους γὰρ αὐτούς.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλὰ πρόςωπον.*

d. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ κύριος ἔφη· ταῦτα ἐν παροιμίαις.* Ibid. Seguerian.

nec cum Dominum, quem negaverunt, in throno Patris sui sedentem P. 511.
viderint vivosque ac mortuos iudicantem, aliquem illorum, a quibus cir- P. 512.
cumventi sunt, in sui auxilium licebit eis advocare. Nam illos quoque iudicari et omnium, quae inique et impie egerint, videbunt poenitere.

44. Haec porro loci Proverbiorum explicandi gratia hactenus praemisimus, absurdisque illorum refellendis commentis institimus, ut perspectum habentes, Filium Dei dici creatum non debere, recte legere discant illum Proverbiorum locum, cuius sana utique est sententia. Itaque scriptum quidem est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*; verum quia proverbia illa sunt, idque instar proverbii est dictum, haec idcirco verba non, ut nude iacent, sunt explicanda, sed attendendum est ad personam, itáque congruenter pietati ea par est intelligere. Nam quae proverbiorum instar dicuntur, non clare et aperte, sed obscure enunciantur, ut ipse Dominus in Evangelio secundum Ioannem his verbis docet: *Haec in Proverbiis locutus sum vobis. Sed venit hora, cum iam non in proverbiis loquar vobis sed palam.* Itaque opus est, ut dicti illius evolvamus sensum et tanquam abditum investigemus, nec verba illa quasi perspicue enunciata, uti iacent, debemus excipere, ne a veritate falsa interpretatione aberremus. Igitur si de Angelo vel de aliqua alia re facta, uti nos sumus, scripta sunt, haec dictio *creavit* per me licet proprie usurpetur. Sed si sapientia Dei, in qua res factae omnes productae sunt, hic de seipsa loquitur, quid cogitare convenit quam eam, cum verbo *creavit* usa est, nihil contrarium vocabulo *genuit* dicere, neque oblitam se creatricem et effectricem esse, aut ignaram, quid inter creantem et creata intersit, seipsam inter res creatas annumerasse, sed sensum aliquem non apertum sed abstrusum proverbiorum more significare, secundum quem Sanctos ad vaticinandum excitarit, ipsaque paulo post eadem significatione vocem *creavit* hisce aliis denotarit verbis: *Sapientia aedificavit sibi ipsi domum?* Certum est autem, Sapientiae domum nostrum esse corpus, quo assumpto factus homo est; unde iure merito a Ioanne dicitur: *Verbum caro factum est*, et Sapientia ipsa de se per Salomonem haud inconsulte

εὐαγγελίῳ λέγων. Editi et alii omittunt *λέγων.* Mox Seguer. et Felckm. 4. *λελάληκα ὑμῖν· ἔρχεται.*

e. Felckm. 5 *γεννητῶν.* Mox Seguer. Reg. Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἡμῶν τῶν ποιημάτων.* Alii et editi *ἡμῶν ποιημάτων.* Ibidem in Seguer. et Reg. deest *με* post *ἔκτισε.*

f. Gobler. Felckm. 1. et 4. *περὶ αὐτῆς.* Paulo post Seguer. *οὐδὲ ἐπιλαθομένη.*

g. Seguer. Basil. et Anglic. *αὐτὴ δέ.* Editio Commel. *αὐτὴν δέ*; mendose. Mox Seguer. *ἐν* omittit ante *ἑτέραις.* Ibidem Felckm. 5. *ᾠκοδόμησεν αὐτῇ οἶκον.*

h. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *Σολομῶνος.* Ceteri et editi *Σολομῶντος.* Paulo post Seguerian. Reg. et Felckm. 4. *κτίσμα εἰμί.* Ibid. Seguer. *ἀλλὰ μόνον ὅτι κύριος.* Felckm. 4. *ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ κύριος.* Reg. *ἀλλ' ὅτι κύριος.*

P. 512. σεώς φησιν, οὐχ ὅτι κτίσμα εἰμί, ἀλλὰ μόνον ὅτι κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸ εἶναί με ἔκτισεν, οὐδὲ ὅτι κτίσματος ἀρχὴν καὶ γένεσιν ἔχω.

P. 513. 45. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος [a]αὐτοῦ οὐδὲ τὴν ἐκ πατρὸς ἀΐδιον ἑαυτοῦ καὶ γνησίαν γέννησιν ὁ λόγος σημαίνων διὰ [b]Σολομῶνος εἴρηκεν, ἀλλὰ πάλιν τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς οἰκονομίαν αὐτοῦ. διὸ [c]καί, καθὼς προεῖπον, οὐκ εἶπε κτίσμα εἰμὶ ἢ κτίσμα ἐγενόμην, ἀλλὰ μόνον ἔκτισε. τὰ μὲν γὰρ κτίσματα κτιστὴν ἔχοντα τὴν οὐσίαν τῶν [d]γενητῶν ἐστι καὶ λέγεται κτίζεσθαι, καὶ πάντως τὸ κτίσμα κτίζεται· ἡ δὲ τοῦ ἔκτισε μόνη λέξις λεγομένη οὐ πάντως τὴν οὐσίαν ἢ τὴν γέννησιν σημαίνει, ἀλλά τι ἕτερον δηλοῖ γίνεσθαι περὶ [e]ἐκεῖνον, περὶ οὗ λέγει, καὶ οὐ πάντως τὸ λεγόμενον κτίζεσθαι ἤδη καὶ τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστί. καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν οἶδεν ἡ θεία γραφὴ [f]περὶ μὲν τῶν κτισμάτων λέγουσα· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου[1]), καί· αὐτὴ ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει[2]), ἐν δὲ τῇ ἀποκαλύψει φησί· καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον μέρος τῶν κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς[3]), καθὼς [g]καὶ ὁ Παῦλος λέγει· πᾶν κτίσμα θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον[4]), [h]ἐν δὲ τῇ σοφίᾳ γέγραπται· καὶ τῇ σοφίᾳ σου κατεσκεύασας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δεσπόζῃ τῶν ὑπὸ σοῦ [i]γενομένων κτισμάτων[5]). καὶ ὅτι ταῦτα κτίσματα ὄντα λέγει κτίζεσθαι, οὕτως πάλιν ἐστὶν ἀκοῦσαι, [k]τοῦ μὲν κυρίου λέγοντος· ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς[6]), Μωσέως δὲ ἐν τῇ ᾠδῇ γράφοντος· ἐπερωτήσατε ἡμέρας τὰς γενομένας [l]προτέρας σου ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἧς ἔκτισεν ὁ θεὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ[7])· [m]ὁ δὲ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς φησιν· ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα [n]τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων[8]).

1) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 2) Rom. 8, 22. 3) Apoc. 8, 9. 4) 1. Tim. 4, 4. 5) Sap. 9, 2. 6) Marc. 10, 6. 7) Deuter. 4, 32. 8) Coloss. 1, 15—17.

a. Seguer. ἑαυτοῦ.

b. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. Σολομῶνος. Anglic. et Felckm. 4. Σαλομῶνος. Alii et editi Σολομῶντος. Ibid. Seguer. ἔλεγεν pro εἴρηκεν.

c. Seguer. et Reg. διὸ καθώς. Alii et editi διὸ καὶ καθώς.

d. Felckm. 5. γεννητῶν. Ibid. Basil. et Reg. λέγεται κτίζεσθαι. Anglic. Felckm. 4. et 5. λέγεται καὶ κτίζεσθαι. Ceteri et editio Commel. λέγεται καὶ κτίζεται.

e. Angl. ἐκεῖνο. Mox Seguer. ἤδη καὶ τῇ φύσει. Editi ἤδη τῇ φύσει.

f. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4.

ait, non: Ego sum creata, sed tantum: *Dominus creavit me initium* P. 512. *viarum suarum in opera sua,* non autem ut essem me creavit, neque quod simile habeam rerum creatarum principium aut originem.

45. Non enim Verbum hoc in loco naturam suae divinitatis vel P. 513. aeternum germanumque sui ipsius ex Patre ortum Salomonis verbis significavit, sed solam humanitatem et susceptam nostri gratia dispensationem intellexit. Hinc, ut iam monui, non dixit: Res sum creata vel Creatura facta sum, sed tantum *creavit.* Siquidem res creatae, quia creatam habent naturam, e numero rerum factarum sunt et creari dicuntur, omninoque creatura creatur. At sola dictio *creavit* non necessario naturam vel ortum significat, sed aliquid aliud circa rem, de qua loquitur, fieri innuit, nec proinde id, quod dicitur creari, etiam naturâ et substantiâ creatum est. Quod quidem discrimen non ignotum est divinae Scripturae, quae de creatis rebus ait: *Impleta est terra creaturâ tuâ,* et: *ipsa creatura congemit et condolescit.* In Apocalypsi quoque scribitur: *Et mortua est tertia pars creaturarum, quae erant in mari, animas habentium.* Ait item Paulus: *Omnis creatura Dei bona est, et nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Et in libro Sapientiae legitur: *Et Sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturis, quae a te factae sunt.* Quod autem res istae, quae creaturae sunt, creari dicantur, id rursus a Domino licet discere, cuius nempe haec sunt verba: *Qui autem ab initio* homines *creavit, masculum et feminam fecit eos.* Idem quoque confirmat Moyses, qui in Cantico ita loquitur: *Interrogate dies, quae priores te factae sunt, a die, qua Deus hominem creavit in terra, et ad summum caelum.* Et Paulus epistola ad Colossenses sic scribit: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae; quoniam in ipso creata sunt omnia, quae in caelis sunt et quae in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni sive Dominationes sive Principatus sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnia.*

περὶ μὲν τῶν. Editi et alii *περὶ τῶν.* Paulo post Seguer. et Reg. *συνωδίνει,* ut habet Scriptura. Alii et editi *συνωδύνει.*

g. Seguer. *καθὼς καὶ ὁ Παῦλος.* Alii et editi *καθὼς καὶ Παῦλος.*

h. Seguer. *καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ.* Ibidem idem et Felckm. 4. et 5. *κατεσκεύασας ἄνθρωπον.*

i. Seguer. et Felckm. 4. *γεγενημένων.* Mox Seguer. et Reg. *λέγει καὶ κτίζεσθαι.* Editi et alii *καί* omittunt.

k. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ κυρίου.* Iidem et Seguer. et Felckm. 4. *ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας.* Editi et alii *ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ὁ κτίσας.* Sic autem habetur Marci 10, 6. *ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως.* Vulgata *Ab initio autem creaturae.*

l. *προτέρας* deest in Gobler. Felckm. 1. et 4. At Reg. *προτέρας τὰς γενομένας προτέρας σου.*

m. Gobl. et Felckm. 1. *καὶ ὁ Παῦλος.* Iidem mox et Seguerian. Basil. Anglic. et Felckm. 4. *τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου.* Editi *τοῦ θεοῦ ἀοράτου.*

n. Seguer. *τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς.*

P. 513. 46. Ὅτι μὲν οὖν τὰ φύσει τὴν οὐσίαν ἔχοντα κτιστὴν κτί-
σματα λέγεται [a]καὶ κτίζεται, ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ὑπόμνησιν εἰρῆ-
σθαι, πλήρους οὔσης τῆς γραφῆς· ὅτι δὲ ἡ τοῦ ἔκτισε μόνη λέξις
λεγομένη οὐ πάντως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν σημαίνει, ὁ μὲν
Δαβὶδ ψάλλει· γραφήτω [b]αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτι-
P. 514. ζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον[1]), καὶ πάλιν· καρδίαν καθαρὰν κτίσον
ἐν ἐμοί, ὁ θεός[2]), [c]ὁ δὲ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους φησί· τὸν
νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν
ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον[3]), καὶ πάλιν· ἐνδύσασθε τὸν και-
νὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιό-
τητι τῆς ἀληθείας[4]). οὔτε γὰρ ὁ Δαβὶδ λαόν τινα κατ᾽ οὐσίαν
κτιζόμενον ἔλεγεν, οὔτε καρδίαν ἑτέραν ηὔχετο λαβεῖν παρ᾽ ἣν εἶ-
χεν, ἀλλὰ τὴν κατὰ θεὸν ἀνανέωσιν καὶ [d]ἀνακαίνισιν ἐσήμαινεν·
οὔτε δὲ ὁ Παῦλος κατ᾽ οὐσίαν κτιζομένους ἐν τῷ κυρίῳ δύο τινὰς
ἐδήλου, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἄλλον τινὰ ἐνδύσασθαι ἡμᾶς ἄνθρωπον [e]συνε-
βούλευεν, ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ θεὸν ἄνθρωπον τὸν κατ᾽ ἀρετὴν βίον
ἔλεγε, τοὺς δὲ κτιζομένους ἐν Χριστῷ τοὺς ἀνακαινιζομένους ἐν
αὐτῷ δύο λαοὺς ἐσήμαινε. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ
τῷ Ἱερεμίᾳ· [f]ἔκτισε κύριος σωτηρίαν καινὴν εἰς καταφύτευσιν, ἐν
ᾗ σωτηρίᾳ [g]περιελεύσονται ἄνθρωποι[5])· τοῦτο δὲ λέγων οὐκ οὐ-
σίαν τινὰ κτίσματος σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀνακαινι-
ζομένην σωτηρίαν προφητεύει τὴν γενομένην ἐν Χριστῷ πρὸς ἡμᾶς.
τοιαύτης [h]δὴ οὔσης καὶ τῆς διαφορᾶς περί τε τῶν κτισμάτων καὶ
τοῦ λεγομένου μόνον ἔκτισεν, εἰ μὲν [i]εὕρητέ που τὸν κύριον λεγό-
μενον ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κτίσμα, δείξατε καὶ μάχεσθε· εἰ δὲ μὴ
γέγραπταί που κτίσμα εἶναι αὐτόν, λέγει δὲ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐν
παροιμίαις· [k]κύριος ἔκτισέ με, ἐντράπητε ὑπὸ τῆς προειρημένης
διαφορᾶς καὶ τῶν παροιμιωδῶς εἰρημένων, καὶ λοιπὸν τὸ [l]ἔκτισε
μὴ κτίσμα ἀκούετε, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν γενόμενον ἀνθρώπινον·
τούτου γὰρ ἴδιόν ἐστι καὶ τὸ κτίζεσθαι. ἐπεὶ πῶς οὐκ ἀδικεῖτε,
ὅτι παρὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Παύλου ἀκούοντες τὸ ἔκτισεν οὐ
τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν νοεῖτε, ἀλλὰ τὴν ἀνανέωσιν, παρὰ δὲ
τοῦ κυρίου ἀκούοντες τὸ ἔκτισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῖς κτίσμασι
συναριθμεῖτε; πάλιν τε ἀκούοντες· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ

1) Psal. 102 [101. LXX.], 19. 2) Psal. 51 [50. LXX.], 12. 3) Ephes. 2, 15. 4) Ephes. 4, 24. 5) Ierem. 31 [38. LXX.], 22.

a. Seguer. et Felckm. 4. *καὶ κτίζεσθαι.* Mox Seguer. et Felckm. 5. *πλήρης οὔσης,* mendose.

b. Seguer. *αὐτῇ.*

c. Goblerian. et Felckm. 1. *καὶ πρὸς Ἐφεσίους Παῦλός φησιν.* Mox idem et Seguer. ac Reg. *εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον.* Editi et alii *εἰς ἕνα καὶ καινὸν ἄνθρωπον.* Ibid. haec verba *καὶ πάλιν, ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον* desunt in Basil. Gobler. et Felckm. 1.

d. Seguer. *ἀνακαίνωσιν.*

46. Itaque ea, quae ex natura sua substantiam habent creatam, P. 513. creaturas dici et vere creari, satis ex his patet, quae commonefaciendi gratia attulimus, cum alioquin huiusmodi testimoniis plena sit Scriptura. Quod vero sola dictio *creavit* non semper naturam significet vel originem, liquet ex Davide, qui in Psalmis ait: *Scribatur haec in generationem alteram, et populus, qui creabitur, laudabit Dominum,* et rursus: *Cor mundum crea in me, Deus.* Paulus item epistolâ ad P. 514. Ephesios scribit: *Legem mandatorum in decretis abrogans, ut duos in semetipso in unum novum hominem crearet,* et iterum: *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis.* Neque enim David de populo aliquo, qui secundum substantiam crearetur, sermonem habebat, nec orabat, ut cor acciperet aliud ab eo, quod iam haberet; sed eam quae secundum Deum est renovationem significabat et instaurationem. Nec item Paulus duos aliquos intelligebat, qui secundum substantiam in Domino crearentur, neque nos hortabatur, ut alium quendam indueremus hominem, verum per hominem, qui secundum Deum est, vitam virtute ornatam, et per eos, qui in Christo creantur, duos populos, qui in illo renovantur, indicabat. Nec ab hac loquendi forma alienum est istud Ieremiae: *Creavit Dominus salutem novam in plantationem, qua in salute circuibunt homines*; quibus verbis non significat substantiam aliquam creaturae, sed renovandam in hominibus salutem, quae nobis in Christo facta est, praedicit. Cum igitur tantum differat rem creatam esse, et dictionem *creavit* de aliquo tantummodo usurpari; si aliquo in loco divinae Scripturae Dominum creaturam appellari reperistis, exhibete et contendite. Sin vero nusquam scriptum est, illum esse creaturam, sed solum ipse de se in Proverbiis ait: *Dominus creavit me*; erubescite itaque cum ob huiusmodi differentiam, tum quod illa proverbiorum instar sint dicta, nec iam amplius ex hoc vocabulo *creavit* Dominum creatum esse colligite, sed id de eius humana natura interpretamini, cuius scilicet proprium est creari. Alioquin an non iniquissime agitis, qui cum hanc dictionem *creavit* a Davide vel a Paulo usurpari auditis, non naturam et originem intelligitis, sed renovationem, cum vero eodem vocabulo *creavit* utentem Dominum auditis, eius naturam inter res creatas audetis annumerare? Cum rursus haec

e. Sic Seguer. Reg. et Felckm. 4. Editi *συνεβούλευσεν.*

f. Vide supra pag. 101. nr. 4. [pag. 8. huius ed.]

g. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *περιελεύσονται ἄνθρωποι*, ut et legitur apud Ieremiam. Ceteri et editi *περιελεύσεται ἄνθρωπος.*

h. Reg. et Felckmanni 4. *τοιαύτης δέ.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1 *οὔσης καὶ τῆς.* Editi et alii *οὔσης τῆς.*

i. Seguer. et Felckm. 4. *εὕρατε.*

k. Seguer. *ὅτι κύριος.*

l. Felckm. 4. *ἔκτισέ με.*

P. 514. οἶκον καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτά[1]), [a]τὸν μὲν οἶκον ἀλληγορεῖτε,
τὸ δὲ ἔκτισεν οὕτω λαμβάνοντες μεταποιεῖτε αὐτὸ εἰς κτίσμα, καὶ
οὔτε τὸ εἶναι αὐτὸν δημιουργὸν ἐδυσώπησεν ὑμᾶς, οὔτε τὸ εἶναι
[b]αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα τοῦ πατρὸς ἐφοβήθητε, ἀλλὰ ἁπλῶς
P. 515. ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπογραψάμενοι μάχεσθε, ἐλάττονά τε περὶ αὐτοῦ
μᾶλλον ἢ περὶ ἀνθρώπων νοεῖτε.

47. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ῥητὸν δείκνυσιν [c]ὑμῶν μόνον εὕρημα εἶναι τὸ λέγειν κτίσμα τὸν κύριον. τὴν γὰρ οὐσίαν ἑαυτοῦ γινώσκων ὁ κύριος μονογενῆ σοφίαν καὶ γέννημα τοῦ πατρὸς καὶ ἄλλην [d]οὖσαν παρὰ τὰ γενητὰ καὶ τὰ φύσει κτίσματα, φιλανθρώπως νῦν λέγει· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἶσον τῷ εἰπεῖν· ὁ πατὴρ σῶμά μοι [e]κατηρτίσατο[2]), καὶ εἰς ἀνθρώπους με ἔκτισεν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας. καὶ γὰρ ὥσπερ Ἰωάννου ἀκούοντες· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[3]), οὐκ [f]αὐτὸν ὅλον σάρκα νοοῦμεν τὸν λόγον, ἀλλὰ σάρκα ἐνδυσάμενον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, ἀκούοντές [g]τε· Χριστὸς γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα[4]), καί· τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν[5]), οὐκ αὐτὸ τοῦτο ὅλον κατάραν καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν νοοῦμεν γεγενῆσθαι, ἀλλ᾽ ὅτι [h]τὴν μὲν καθ᾽ ἡμῶν κατάραν ἀνεδέξατο, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος· [i]ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας[6]), τὰς δὲ ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς μὲν ὁ Ἡσαΐας εἶπεν, [k]ἐβάστασεν[7]), ὡς δὲ ὁ Πέτρος ἔγραψεν· ἀνήνεγκεν αὐτὰς τῷ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον[8])· οὕτως ἐὰν [l]ἀκούωμεν ἐν ταῖς παροιμίαις τὸ ἔκτισεν, οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖν τὸν λόγον, ἀλλ᾽ ὅτι τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο σῶμα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἔκτισεν αὐτὸν [m]ὁ θεός, εἰς ἡμᾶς τὸ κτιστὸν αὐτῷ καταρτίσας, ὡς γέγραπται, σῶμα[9]), ἵν᾽ ἐν αὐτῷ ἀνακαινισθῆναι καὶ θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν. τί τοίνυν ὑμᾶς ἠπάτησεν, ὦ ἀνόητοι, εἰπεῖν τὸν κτίστην κτίσμα; [n]ἢ πόθεν ἠγοράσατε ἑαυτοῖς τὸ καινὸν φρόνημα τοῦτο, καὶ ἐν αὐτῷ πομπεύετε; αἱ γὰρ παροιμίαι λέγουσι [o]τὸ ἔκτισεν,

1) Prov. 9, 1. 2) Hebr. 10, 5. 3) Ioan. 1, 14. 4) Galat. 3, 13. 5) 2. Cor. 5, 21. 6) Galat. 3, 13. 7) Esa. 53, 4. 8) 1. Petr. 2, 24. 9) Hebr. 10, 5.

a. Sic Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *τὸ μὲν ἀλληγορεῖτε.* Mox Basil. *οὕτω ἀναλαμβάνοντες.*

b. Seguer. *εἶναι μόνον ἴδιον γέννημα,* ut et legit Nann. Felckm. 4. *εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα.* Editi et alii *εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον λόγον.* Ibid. Seguer. *ἀλλ᾽ ἁπλῶς ὡς πρὸς αὐτόν.* Alii et editi *ἀλλὰ ἁπλῶς πρὸς αὐτόν.* Ibid. Felckm. 4. *μάχεσθαι.* Item ibid. Segu. *ἐλάττονα περὶ αὐτοῦ.*

c. Seguer. *ὑμῖν.*

d. Seguerian. Reg. Basil. et Felckm. 4. *ἄλλην ουσαν.* Alii et editi *ἄλλην οὐσίαν.* Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 4. et 5. *φιλανθρώπως νῦν λέγει.* In aliis et editis deest *νῦν.*

e. Sic Seguerian. Reg. Felckm. 2. et 4. At Gobler. et Felckm. 1. *κατηρτήσατο.* Editi et alii *κατειργάσατο.*

auditis verba: *Sapientia aedificavit sibi ipsi domum et erexit columnas* P. 514. *septem,* domum quidem istam allegorice explicatis, vocem autem *creavit* uti iacet accipitis, atque ad significationem creaturae transferre nihil dubitatis. Nec aliquid vero apud vos valet, quod ille creator sit et opifex, nihilque formidinis vobis iniicit, quod idem solus proprius sit Patris fetus, sed temere veluti nomine contra illum dato pugnatis, P. 515. viliusque de eo quam de hominibus sentitis.

47. Namque hoc ex ipso loco convincitur merum vestrum commentum esse, quod Dominum creatum esse affirmatis. Quippe Dominus sciens, suam naturam esse unigenitam sapientiam Patrisque fetum et aliam a factis et ex natura creatis rebus, nunc perhumaniter dicit: *Dominus creavit me initium viarum suarum,* quasi scilicet diceret: „Pater corpus mihi perfecit, et me ad homines pro hominum salute „creavit." Quemadmodum enim, cum a Ioanne audimus: *Verbum caro factum est,* non totum Verbum carnem esse, sed carnem tantummodo induisse factumque esse hominem intelligimus, cum item audimus: *Christus pro nobis factus est maledictum,* et: *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit,* non etiam totum ipsum intelligimus maledictum et peccatum factum esse, sed nostram maledictionem duntaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet: *Redemit nos de maledictione,* nostraque portasse peccata, ut ait Isaias, atque ea, ut scribit Petrus, *corpore in lignum sustulisse,* similiter ergo si vocem *creavit* in Proverbiis audierimus, non totum Verbum creaturam esse, sed creatum induisse corpus intelligendum est, Deumque pro nobis ipsum creasse, et illi creatum corpus nostri causa, uti scriptum est, perfecisse, ut in ipso renovari diique effici possemus. Quid igitur vos, o insani, adeo fefellit, ut Creatorem creaturam diceretis? Aut unde novum hoc commentum vobis ipsis comparastis in eoque triumphatis? Proverbia quidem dictionem *creavit* habent, at

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ αὐτο.*

g. Seguer. *ἀκούοντες δὲ ὅτι χριστός.* Editi et alii *ἀκούοντές τε, χριστός.* Mox Anglic. *τὸν μὴ ὄντα ἁμαρτίαν.*

h. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. At alii et editi *τὴν καθ' ἡμῶν.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *ὥς φησὶν ὁ ἀπόστολος.*

i. Seguer. et Reg. *ἐξαγοράσας.*

k. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐβάσταξεν.* Editi et alii *ἐβάστασεν.* Ibid. Seguer. *ὁ Πέτρος ἔγραψεν.* Felckm. 4. *ὁ Πέτρος ἔγραφεν.* Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὁ Πέτρος φησίν.* Editi et alii *ὁ Πέτρος εἶπεν.*

l. Sic Segner. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *ἀκούσωμεν.* Goblerian. et Felckm. 1. ibid. *εἰ ἀκούομεν.* Mox Segu. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖν.* Alii et editio Commel. *οὐδεὶς κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖ.*

m. Sic Segner. ut et Nannius legit. At alii et editi *ὁ θεὸς εἰς ἡμᾶς, τὸ κτιστὸν αὐτῷ,* virgula post *ἡμᾶς.*

n. Seguer. *ἤ πότε.* Gobler. et Felckm. 1. *εἰ πότε.* Reg. *καὶ πόθεν.* Mox Segu. *καινὸν,* ut legit quoque Nannius. Alii et editio Commel. *κενόν.*

o. Segner. *λέγουσι μὲν ἔκτισεν.* Editi et alii *λέγουσι τὸ ἔκτισεν.*

P. 515. ἀλλ᾽ οὐ λέγουσι κτίσμα τὸν υἱόν, ἀλλὰ γέννημα, καὶ κατὰ τὴν προειρημένην δὲ ἐκ τῶν γραφῶν [a] διαστολήν, λέγω τοῦ ἔκτισε καὶ τοῦ κτίσματος, τὸ μὲν ἴδιον φύσει τοῦ υἱοῦ μονογενῆ σοφίαν αὐτὸν καὶ δημιουργὸν τῶν κτισμάτων γινώσκουσι, τὸ δὲ ἔκτισε λέγουσαι οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγουσιν, ἀλλὰ πολλῶν ὁδῶν ἀρχὴν αὐτὸν γίνεσθαι [b] σημαίνουσιν, ὡς εἶναι ἐναντίον τὸ μὲν ἔκτισε τῷ γεννήματι, τὸ λεγόμενον ἀρχὴν ὁδῶν τῷ εἶναι αὐτὸν μονογενῆ λόγον.

48. Εἰ γὰρ γέννημά ἐστι, πῶς κτίσμα λέγετε αὐτόν; οὐδεὶς
P. 516. γὰρ ἅπερ κτίζει λέγει γεννᾷν, οὐδὲ τὰ ἴδια γεννήματα καλεῖ κτίσματα. πάλιν τε εἰ μονογενής ἐστι, πῶς ἀρχὴ τῶν ὁδῶν [c] αὐτὸς γίνεται; ἀνάγκη γὰρ αὐτὸν ἀρχὴν τῶν πάντων κτισθέντα μηκέτι μόνον εἶναι, ἔχοντα τοὺς μετ᾽ αὐτὸν γενομένους. καὶ γὰρ καὶ Ῥουβὴμ ἀρχὴ τῶν τέκνων γενόμενος οὐκ ἦν μονογενής, ἀλλὰ τῷ μὲν χρόνῳ πρῶτος, τῇ δὲ φύσει καὶ τῇ συγγενείᾳ εἷς ὢν τῶν μετ᾽ αὐτὸν ἐτύγχανεν. οὐκοῦν εἰ καὶ ὁ λόγος ἀρχὴ τῶν ὁδῶν ἐστι, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη οἷαι καὶ αἱ ὁδοί, [d] αἵτε ὁδοὶ τοιαῦται ἂν εἶεν οἷός ἐστι καὶ ὁ λόγος, κἂν πρῶτος αὐτῶν τῷ χρόνῳ κτίζηται. καὶ γὰρ [e] καὶ πόλεως ἡ ἀρχὴ τοιαύτη ἐστίν, οἷα καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεώς ἐστι, αὐτά τε τὰ μέρη συναπτόμενα τῇ ἀρχῇ ὁλόκληρον καὶ μίαν τὴν πόλιν ἀποτελεῖ, [f] ὡς ἑνὸς σώματος πολλὰ μέλη, καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτῆς τῶν ποιούντων ἐστί, τὸ δὲ τῶν γινομένων καὶ ὑπόκειται τῷ ἑτέρῳ μέρει, ἀλλὰ πᾶσα παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐπίσης ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν καὶ συνέστηκεν. εἰ τοίνυν καὶ ὁ κύριος οὕτως ἀρχὴ [g] τῶν πάντων κτίζεται, ἀνάγκη μετὰ πάντων αὐτὸν μίαν τὴν κτίσιν ἀποτελεῖν, καὶ [h] μήτε διαφέρειν τῶν ἄλλων, κἂν ἀρχὴ τῶν πάντων γένηται, μήτε κύριον εἶναι τῶν ἄλλων μερῶν τῆς κτίσεως, κἂν τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος ὢν τυγχάνῃ· μετὰ πάντων γὰρ καὶ αὐτὸς ἕνα τὸν τῆς δημιουργίας ἔχει λόγον καὶ δεσπότην. πῶς δὲ ὅλως, [i] εἰ κτίσμα καθ᾽ ὑμᾶς ἐστι, δύναται μόνος καὶ πρῶτος κτίζεσθαι, ὥστε καὶ ἀρχὴν εἶναι πάντων, δήλου ὄντος ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι ἐν τοῖς κτίσμασιν [k] οὐδέν ἐστιν ἔμμονον καθ᾽ ἑαυτὸ καὶ πρῶτον γενόμενον, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἅμα τὴν γένεσιν ἔχει, κἂν τῇ δόξῃ διαφέρῃ τῶν ἄλλων; οὐ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀστέρων οὐδὲ τῶν μεγάλων φωστήρων ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος ἐφάνη,

a. Sic Seguer. Basil. Reg. Gobl. Felckm. 1. 4. et 5. At editi et alii *τὴν διαστολήν*.

b. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. In aliis et editis deest *σημαίνουσιν*.

c. Seguer. *αὐτοῦ*. Mox idem et Reg. *αὐτὸν πρῶτον τῶν πάντων*.

d. Seguer. *αἵ τε ὅλαι τοιαῦται*. Alii mss. *αἵ τε ὁδοὶ τοιαῦται*. Editi omittunt *αἵτε ὁδοί*. Ibidem Basil. *λόγος καὶ πρῶτος αὐτῶν*.

e. Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ καὶ πόλεως*, iidem et Felckm. 4. praeter Reg. *ἡ ἀρχή*. Editi et alii *καὶ γὰρ πόλεως ἀρχή*. Paulo post Seguer.

Filium non creatum sed genitum esse aiunt, et iuxta vocis *creavit* et P. 515. *creaturae* differentiam, quam paulo antea ex Scripturis explicavimus, illum agnoscunt sapientiam esse unigenitam et rerum creatarum opificem, quod quidem naturae Filii proprium est. Cum autem vocem *creavit* usurpant, non de eius loquuntur natura, sed eum multarum viarum principium fieri significant, ita ut vox *creavit* voci fetus opponatur, quod autem principium viarum dicitur, ipsi verbo opponitur quatenus est unigenitum.

48. Nam si genitus est, quare illum creatum dicitis? Nemo enim quae creat gignere dicit, nec proprios fetus vocat creaturas. Rursus, si unigenitus est, quomodo fit ipse viarum principium? Nam P. 516. si principium omnium ipse est creatus, necesse est non iam amplius unum esse, quippe qui alios post se habeat. Siquidem Ruben, qui principium fuit filiorum, non unigenitus erat, sed aetate quidem erat primus, natura autem et cognatione unus illorum erat, qui post ipsum nati fuere. Igitur si Verbum principium est viarum, tale profecto est quales sunt viae, et vicissim tales sunt viae quale ipsum est Verbum, licet tempore primum illarum creetur. Namque tale est alicuius urbis principium, quales sunt aliae urbis partes, quae partes cum ipso principio coniunctae integram et unam urbem perficiunt, non secus ac unius corporis membra; nec vero una eius pars inter res condentes est, alia inter conditas, alterique parti subiicitur, sed omnes simul aequali architecti cura reguntur et consistunt. Si ergo hoc etiam modo Dominus principium omnium creatur, necesse est ipsum simul cum omnibus unam perficere creatam naturam, neque ab aliis differre, etiamsi omnium sit principium, neque aliarum naturae creatae partium esse dominum, licet sit tempore antiquior; quippe cum ipse quoque cum aliis omnibus unam creationis rationem et dominum habeat. Porro si secundum vos creatus est, quî fieri potest, ut solus et primus creetur omniumque sit principium, cum ex his, quae dicta sunt, constet, nihil per se stabile esse et primum factum, sed unamquamque rem unà cum omnibus ortum habuisse, quamvis aliae aliis praestent? Nec enim singula astra nec maiorum luminarium aliud primum, aliud

Gobler. et Felckm. 1. *αὐτά τε τὰ μέρη*. Reg. Basil. et Anglican. *ταῦτα τὰ μέρη*. Editi et alii *αὐτά τε μέρη*.

f. Felckman. 2. et editi *ὡς ἄνθρωπος ἑνὸς σώματος* etc. In aliis vero mss. omnibus deest *ἄνθρωπος*.

g. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀρχὴ πάντων*. Editi aliique *ἀρχὴ τῶν πάντων*. Ibidem Seguer. *κτίζηται*.

h. Seguer. Gobler. Angl. Felckmanni 1. et 4. *μήτε*. Editi et alii *μή*. Paulo post Seguer. *γίνηται*.

i. Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Felckm. 4. et 5. At alii et edit. Commel. *πῶς δὲ ὅλως εἰς κτίσμα* etc. mendose. Mox Basil. *πρῶτος γίνεσθαι*.

k. Sic Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editio Commel. *οὐδέν ἐστιν ἓν μόνον καθ᾽ ἑαυτό* etc.

P. 516. ἀλλὰ μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι οἱ πάντες ἐκλήθησαν[1]) εἰς τὸ εἶναι. οὕτω καὶ τῶν τετραπόδων καὶ πετεινῶν καὶ νηκτῶν [a]καὶ κτηνῶν καὶ τῶν φυτῶν ἡ γένεσις ἐπλάσθη, οὕτω καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γένος γέγονε τῶν ἀνθρώπων· εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς μόνος ἐπλάσθη, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἦσαν οἱ λόγοι τῆς διαδοχῆς παντὸς τοῦ γένους.

49. Ἀπὸ δὲ τῆς φαινομένης κτίσεως τοῦ κόσμου τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορῶμεν[2]), ὅτι κἀκεῖ οὐ καθ' ἕνα ἕκαστον [b]ὁρῶμεν· οὐ δὲ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, ἀλλὰ ὁμοῦ πάντα κατὰ γένος συνέστη. οὐ γὰρ ἕκαστον ἠρίθμησεν ὁ ἀπόστολος, ὥςτε εἰπεῖν εἴτε ἄγγελος εἴτε θρόνος εἴτε κυριότης καὶ
P. 517. ἐξουσία, ἀλλ' ὁμοῦ πάντα κατὰ τὴν τάξιν [c]λέγει· εἴτε ἄγγελοι εἴτε ἀρχάγγελοι εἴτε ἀρχαί[3])· τῶν γὰρ κτισμάτων τοιαύτη [d]ἡ γένεσις. εἴπερ οὖν, καθὰ προεῖπον, κτίσμα ἦν ὁ λόγος, ἔδει μὴ πρῶτον αὐτῶν, ἀλλὰ [e]μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἅμα γίνεσθαι, κἂν τῇ δόξῃ πλέον τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὑρεῖν ἔστιν, ὅτι ἅμα μὲν γεγόνασι, καὶ οὐκ ἔστι πρῶτος ἢ δεύτερος, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων ἐν δόξῃ, καὶ οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν, οἱ δὲ κύκλῳ, καὶ ἄλλοι ἐξ ἀριστερῶν, καὶ πάντες ὑμνοῦσιν ἅμα καὶ παρεστήκασι λειτουργοῦντες τῷ κυρίῳ. οὐκοῦν εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, οὐ πρῶτος ἂν εἴη οὐδὲ ἀρχὴ τῶν ἄλλων· εἰ δὲ πρὸ πάντων ἐστίν, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστι, καὶ μόνος αὐτὸς πρῶτος [f]καὶ υἱός ἐστιν, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἀρχὴ τῶν πάντων τῇ οὐσίᾳ ἐστίν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων συναριθμεῖται, εἰ δὲ μὴ ἀρχή ἐστιν οὐδὲ κτίσμα ἐστίν, ἀλλ' εὔδηλον ἂν εἴη, ὡς τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ φύσει τῶν μὲν κτισμάτων διέστηκε καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτῶν· τοῦ δὲ μόνου καὶ ἀληθινοῦ θεοῦ ὁμοίωσις καὶ εἰκών ἐστι, μόνος καὶ αὐτὸς ὑπάρχων. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τοῖς κτίσμασιν αὐτὸν συντάττουσιν αἱ γραφαί, [g]ἀλλ' ὁ μὲν Δαβὶδ ἐπιπλήττει τοῖς τοιοῦτον αὐτὸν κἂν ἐνθυμεῖσθαι τολμῶσι, λέγων· τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, κύριε[4]); καί· τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ[5]); ὁ δὲ Βαρούχ· οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν[6]). ὁ μὲν γὰρ κτίζει, τὰ δὲ κτίζεται, καὶ ὁ μὲν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιός ἐστι λόγος καὶ σοφία, τὰ δὲ γενόμενα οὐκ ὄντα [h]πρότερον δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου πεποίηται.

1) Rom. 4, 17. 2) Rom. 1, 20. 3) Coloss. 1, 16. 4) Psal. 86 [85. LXX.], 8. 5) Psal. 89 [88. LXX.], 7. 6) Bar. 3, 36.

a. Seguer. omittit καὶ κτηνῶν.
b. ὁρῶμεν abest a Seguer.
c. Sic Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. In aliis et editis deest λέγει.
d. Seguer. τοιαύτη γένεσις.
e. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At alii et editi μετ' ἄλλων. Paulo post editi ἐπὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων. In Seguer. recte deest vox κτισμάτων, nec eam videtur legisse Nannius; vertit enim *Ita enim se rem habere etiam in aliis inveneris.* Porro τῶν ἄλλων re-

secundum apparuit: sed cuncta uno die eodemque imperio vocata P.516.
sunt ut essent. Talis etiam quadrupedum, avium et piscium et plantarum origo fuit, ut et generis hominum, qui ad imaginem Dei facti sunt. Nam tametsi Adam solus e terra est formatus, tamen in ipso inerant propagationis humani generis rationes et semina.

49. Ceterum ex his mundi rebus, quas videmus, perspicimus quoque eius invisibilia operibus intellecta nec singula seorsum existere. Non enim aliud primùm, sed simul omnia secundum suum genus exstitere. Nam non singulos recensuit Apostolus, ita ut diceret: sive Angelus sive Thronus sive Dominatio et Potestas, sed simul omnes ex ordine enumerat huiusmodi verbis: *sive Angeli sive Archangeli sive* P.517.
Principatus. Propria scilicet ea est rerum creatarum origo. Igitur si, ut dixi, Verbum creatum esset, non prius sed unà cum aliis Virtutibus factum fuisset, quantumvis iisdem gloria antecellat. Ita enim se res habet in ceteris, quae nempe simul factae fuerunt, nullaque inter illas prima est vel secunda, licet gloria inter se differant, ita ut aliae quidem a dextris, aliae circum, aliae a sinistris, sed tamen omnes simul Deum laudent et Domino ministrent. Quocirca si Verbum creatum est, nec primum nec principium aliorum esse potest. Si vero ante res omnes est, uti revera est, ipsumque solum primum est et Filius est; non igitur secundum naturam omnium est principium. Nam inter omnia etiam omnium principium numeratur. Quod si principium non est, nec etiam creatum est, sed patet ipsum substantiâ et naturâ a rebus quidem creatis differre aliudque ab illis esse, solius autem et veri Dei similitudinem esse et imaginem, solum denique et ipsum existere. Hinc ipsum inter res creatas non collocant Scripturae. Imo David eos, qui id vel agere cogitant, his verbis arguit: *Quis similis tui in diis, Domine?* et: *quis similis erit Domino in filiis Dei?* et Baruch: *Hic est Deus noster, non aestimabitur alius adversus eum.* Enimvero hic creat, illa autem creantur. Proprium ille est naturae Patris Verbum et Sapientia; res vero factae, cum antea non essent, per ipsum Verbum fuerunt productae.

ferendum esse ad vocem *δυνάμεων,* patet ex his quae ibidem sequuntur. Nec obstat quod masculinum genus ibi usurpetur: nam notum est saepe Athanasium rationem generis non habere, sed rerum duntaxat.

f. Goblerian. et Felckmanni 1. *καὶ υἱός ἐστιν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι* etc. male omissis intermediis.

g. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii et editi *ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Δαβίδ.* Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ τίς ὁμοιωθήσεται,* ut et Psalmista habet. Item Felckm. 5, anonym. *ὁμοιωθήσεται.* Editi et alii *ἢ τίς ὅμοιος.*

h. Reg. et Felckmanni 5. *πρῶτον.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *πολυθρύλητον.*

P.517. 50. Τὸ ἄρα πολυθρύλλητον παρ' ὑμῶν εἰρημένον κτίσμα ἐστὶν ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν ἀληθές, ἀλλ' ὑμῶν φαντασία μόνη, καὶ κατηγορεῖσθε παρὰ [a]τοῦ Σολομῶνος, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ κατεψεύσασθε. οὐ γὰρ εἴρηκεν αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα καὶ σοφίαν θεοῦ, λέγων· ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν[1]), καί· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον[2]). καὶ αὐτὸ δὲ [b]τὸ ῥητὸν ἐξεταζόμενον ἐλέγχει τὴν δυσσέβειαν ὑμῶν· γέγραπται γάρ· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· οὐκοῦν εἰ πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτός, λέγει δὲ ἔκτισέ με, οὐχ ἵνα ποιήσω τὰ ἔργα, ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα· ἢ δεύτερόν ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἔκτισεν, ἢ φανήσεται δεύτερος αὐτὸς τῶν ἔργων, εὑρίσκων αὐτὰ κτιζόμενος ἤδη πρὸ αὐτοῦ [c]ὑφεστῶτα,
P.518. ἐφ' ἃ καὶ γίνεται. εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔτι πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτός; πῶς δὲ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο[3]) καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν[4]); ἰδοὺ γὰρ καθ' ὑμᾶς καὶ πρὸ αὐτοῦ συνειστήκει τὰ ἔργα, εἰς ἃ κτίζεται καὶ ἀποστέλλεται. ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο· ψευδής ἐστι τῶν [d]αἱρετικῶν ἡ διάνοια. οὐ γὰρ κτίσμα ἐστίν, ἀλλὰ κτίστης μέν ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, τότε δὲ λέγει παροιμιωδῶς ἔκτισέ με, ὅτε τὴν κτιστὴν ἐνεδύσατο σάρκα. καὶ τοῦτο πάλιν δυνατόν ἐστι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ διανοεῖσθαι. υἱὸς γὰρ ὢν καὶ πατέρα τὸν θεὸν ἔχων, αὐτοῦ γὰρ ἴδιόν ἐστι γέννημα, ὅμως κύριον [e]νῦν ὀνομάζει τὸν πατέρα, οὐχ ὅτι δοῦλος ἦν, ἀλλ' ὅτι τὴν [f]τοῦ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν. ἔπρεπε γὰρ αὐτὸν ὥσπερ ὄντα λόγον ἐκ τοῦ πατρὸς πατέρα τὸν θεὸν καλεῖν, τοῦτο [g]γὰρ ἴδιον υἱοῦ πρὸς πατέρα, οὕτως ἐλθόντα τελειῶσαι τὸ ἔργον καὶ δούλου λαβόντα μορφὴν κύριον ὀνομάζειν τὸν πατέρα. καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ καλῆς τῆς διαστολῆς, λέγων ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, εἶτα· κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς[5]). ἑαυτοῦ μὲν γὰρ εἶναι πατέρα τὸν θεὸν λέγει, τῶν δὲ κτισμάτων αὐτὸν κύριον ὀνομάζει, ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι λευκῶς, ὅτι ἡνίκα [h]τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο, τότε τὸν πατέρα καλεῖ κύριον. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Δαβὶδ τὴν αὐτὴν διαφορὰν σημαίνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τῶν ψαλμῶν λέγον· δὸς τὸ κράτος σου τῷ παιδί σου, καὶ σῶσον τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης σου[6]). ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ φύσει καὶ ἀληθινὸς παῖς τοῦ θεοῦ, καὶ ἄλλα

1) Prov. 3, 19. 2) Prov. 9, 1. 3) Ioan. 1, 3. 4) Coloss. 1, 17. 5) Matth. 11, 25. 6) Psal. 86 [85. LXX.], 16.

a. τοῦ deest in Gobler. et Felckm. 1. Iidem et Seguer. Reg. Felckmanni 4. et 5. Σολομῶνος. Alii et editio Commel. Σαλομῶνος.

b. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. At alii et editio Commel. αὐτὸ δὲ ῥητόν.

c. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. συνεστῶτα.

d. Editi et Felckm. 2. τῶν γὰρ αἱρετικῶν. Alii mss. τῶν αἱρετικῶν.

50. Haec igitur quae tam crebro iactitatis verba, *Filius res est creata*, vera nullomodo sunt, sed merum vestrae mentis commentum est, vosque Salomon ipse increpat, quod saepe illius auctoritate false abusi fueritis. Neque enim docuit, Filium rem creatam esse, sed fetum et sapientiam Dei, ut ex his eius verbis clarum est: *Deus Sapientia fundavit terram*, et: *Sapientia aedificavit sibi ipsi domum.* Quin etiam locus, quem hic expendimus, vestram plane confutat impietatem. Nam scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Igitur si ipse est ante omnia, dicit autem *creavit me*, non ut opera faciam, sed *in opera*; vel id, quod ista voce *creavit* significatur, ipso est posterius, vel ipse operibus posterior videbitur, quippe qui illa, cum creatur ipse, iam ante se existentia reperiat, et quorum causa idem ipse creetur. Quae si vera sunt, qui potest fieri, ut ipse sit ante omnia? Quomodo porro omnia per ipsum facta sunt et in ipso constituta? Namque secundum vos ante eum exstiterunt opera, quorum causa ipse est creatus et ad quae missus fuit. Verum non ita se res habet; absit. Falsa haec est haereticorum sententia. Nec enim Dei Verbum res est creata, sed creator ipse est; tunc autem proverbii instar ait: *Dominus creavit me*, cum creatam induit carnem, ut etiam ex hoc ipso loco potest intelligi. Tametsi enim Filius est et Deum habet patrem, cum proprius eius sit fetus; tamen Patrem hoc in loco dominum appellavit, non quia servus esset, sed quia servi formam accepit. Quippe quemadmodum, quatenus Verbum est ex Patre, Deum convenienter patrem appellat, namque id proprium filii est erga patrem; ita cum opus venit absoluturus et servi formam accepit, Patrem dominum dicere eum omnino decuit. Huiusmodi porro discrimen suos ipse discipulos distincte admodum hisce Evangelii verbis docuit: *Confiteor tibi, Pater*, deinde: *Domine caeli et terrae.* Namque et Deum sui ipsius Patrem esse testatur, et eundem rerum creatarum dominum appellat; ita ut ex hoc loco perspicuum sit, eum cum naturam creatam accepit, tunc Patrem appellasse dominum. Quin etiam idem discrimen in Davidis oratione sanctus declarat Spiritus, sic in Psalmis loquens: *Da imperium tuum puero tuo, et salvum fac filium ancillae tuae.* Siquidem alius est naturalis et verus Dei Filius, et alii sunt ancillae liberi, qualis est videlicet

P. 517. P. 518.

e. Sic Seguer. Anglican. et Felckm. 4. At νῦν abest ab aliis et editis.

f. Seguer. τὴν δούλου μορφήν. Editi et alii τὴν τοῦ δούλου.

g. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Editi vero et alii τοῦτο γὰρ καὶ ἴδιον. Ibid. Felckm. 2. et editio Commel. ἴδιον υἱοῦ μορφὴν λαβόντα, κύριον ὀνομάζειν etc. Ceteri mss. ut in textu habetur.

h. Anglic. et Reg. τὸν κτιστόν. Mox Seguer. et Reg. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ. Editi et alii καὶ γὰρ ἐν τῇ. Ibidem Seguerian. Reg. Felckm. 4. et 5. τὴν αὐτὴν διαφοράν. Ceteri et editi αὐτὴν τὴν διαφοράν.

P.518. τὰ τῆς παιδίσκης τέκνα, ἥτις ἐστὶ τῶν γενητῶν [a]ἡ φύσις. διὸ καὶ ὁ μὲν ὡς υἱὸς ἔχει τὸ πατρικὸν κράτος, τὰ δὲ σωτηρίας ἐστὶ δεόμενα.

51. Εἰ δ' ὅτι παῖς ἐκλήθη φλυαροῦσι, γινωσκέτωσαν ὅτι καὶ Ἰσαὰκ παῖς ὠνομάσθη τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὁ υἱὸς τῆς [b]Σουμανίτιδος παιδάριον ἐκλήθη. εἰκότως ἄρα δούλων ἡμῶν ὄντων, ὅτε γέγονεν [c]ὡς ἡμεῖς, κύριον τὸν πατέρα καλεῖ καὶ αὐτός, ὡς ἡμεῖς· καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπευόμενος οὕτω πεποίηκεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς, δοῦλοι κατὰ φύσιν ὄντες καὶ δεξάμενοι τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, θαῤῥήσωμεν τὸν φύσει κύριον ἑαυτῶν τοῦτον τῇ χάριτι πατέρα καλεῖν. ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς τὸν κύριον πατέρα καλοῦντες οὐκ ἀρνούμεθα τὴν κατὰ φύσιν δουλείαν, αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ἔργα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ οὐχ ἡμεῖς[3])· οὕτως ὅταν [d]ὁ υἱὸς τὴν τοῦ δούλου μορφὴν λαμβάνων λέγῃ· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, μὴ ἀρνείσθωσαν
P.519. τὴν ἀϊδιότητα τῆς τούτου θεότητος, καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονε[4]), καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη[5]). τὸ δὲ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητόν, καθὰ προεῖπον, οὐ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ λόγου σημαίνει· εἰ γὰρ εἰς ἔργα φησὶν ἐκτίσθαι, φαίνεται μη τὴν οὐσίαν [e]ἑαυτοῦ σημᾶναι θέλων, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ οἰκονομίαν γενομένην, ὅπερ δεύτερόν ἐστι τοῦ εἶναι. τὰ γὰρ γινόμενα καὶ κτιζόμενα προηγουμένως ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ [f]τοῦ ὑπάρχειν πεποίηται, καὶ δεύτερον ἔχουσι τὸ ποιεῖν, περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ λόγος προστάττῃ, ὡς ἐπὶ πάντων ἐστὶν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτον. Ἀδὰμ γὰρ ἐκτίσθη οὐχ ἵνα ἐργάζηται, ἀλλ' ἵνα πρῶτον [g]ὑπάρχῃ ἄνθρωπος, μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι, Νῶε δὲ ἐκτίσθη οὐ διὰ τὴν κιβωτόν, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ καὶ ἄνθρωπος γένηται, μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβεν ἐντολὴν [h]κατασκευάσαι τὴν κιβωτόν· καὶ ἐφ' ἑκάστου δὲ ζητῶν ταῦτα εὕροι τις. καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς ὁ μέγας πρῶτον [i]ἄνθρωπος γέγονε, καὶ δεύτερον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ πεπίστευται. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν ἔξεστιν· ὁρᾷς γὰρ ὅτι οὐκ εἰς τὸ εἶναι κτίζεται, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος, μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τὰ ἔργα πέμπεται καὶ τὴν τούτων οἰκονομίαν. καὶ γὰρ [k]πρὶν γενέ-

1) Genes. 21, 8. 2) 2. Reg. [4. Reg. LXX.] 4, 18. 3) Psal. 100 [99. LXX.], 3. 4) Ioan. 1, 1. 3. 5) Col. 1, 16.

a. Seguer. *γενητῶν φύσις.* Ibid. idem, Reg. Goblerian. et Felckm. 1. *διὸ καὶ ὁ μὲν, ὡς υἱός.* Alii et editio Commel. *διὸ καὶ ὁ μὲν υἱός.*

b. Mss. omnes *Σουμανίτιδος.* Editi *Σουναμίτιδος.* Apud Scripturam legitur Reg. 4. *Σωμανίτις.* Vulgata habet *Sunamitis* iuxta Hebraeum textum.

c. Gobler. et Felckm. 1. *ὡς ἡμεῖς καὶ τοῦτο* omissis intermediis. Ibidem Seguer. Anglican. et Felckm. 4. *καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπευόμενος.* In aliis et editis *δέ* deest.

d. Seguer. *ὅταν υἱὸς τὴν δούλου.* Mox idem, Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἔκτισέ με, μὴ ἀρνείσθωσαν.*

rerum factarum natura. Hinc ille tanquam Filius paterno gaudet imperio, hae autem salute opus habent. P. 518.

51. Quod si idcirco, quod puer sit vocatus, nugari velint et rixari, discant Isaac puerum quoque Abrahae appellatum esse, et filium Sunamitidis puerulum fuisse dictum. Merito itaque cum nos servi simus, ille nostri factus similis Patrem quoque dominum, sicuti nos, vocat; quod profecto summae suae erga nos benignitatis argumentum voluit esse, ut scilicet nos, qui naturâ servi sumus, spiritu Filii accepto illum, qui naturâ noster est dominus, gratiâ patrem appellare auderemus. Verum quemadmodum nos, cum Dominum patrem appellamus, non tamen inficiamur servos nos naturâ esse, eius siquidem opera sumus, *ipseque fecit nos et non ipsi nos*; ita cum Filius forma servi accepta ait: *Dominus creavit me,* non idcirco eius divinitatis P. 519. aeternitatem negare debent, vel in principio Verbum fuisse, omniaque per ipsum esse facta, et in ipso creata omnia esse. Hac autem Proverbiorum sententia non Verbi natura, uti iam dixi, sed humanitas significatur. Nam si in opera se creatum esse dicit, manifestum est, eum hisce verbis nolle suam indicare naturam, sed suam tantummodo in opera administrationem, quod quidem posterius est quam esse. Res enim creatae primo ac praecipue ea de causa sunt factae, ut sint et existant, secundò vero habent, ut agant quaecumque imperaverit Verbum, ut in omnibus licet perspicere. Siquidem Adam creatus est, non ut ageret, sed ut primum esset homo, nam postea agendi praeceptum accepit. Noë similiter non propter arcam creatus est, sed ut primum esset et fieret homo, nam postea arcam iussus est fabricari; idemque in aliis singulis quisque potest animadvertere. Etenim magnus ille Moyses primus factus homo est, deinde populi imperium illi est concreditum. Idem ergo hic pariter licet intelligere. Vides enim Filium non creari ut sit; sed *in principio* quidem *erat Verbum,* postea vero in opera eorumque administrationem mittitur. Etenim antequam

e. Seguer. et Reg. *αὐτοῦ*. Mox iidem et Felckm. 5. *εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ*. Editi et alii *τὰ* et *αὐτοῦ* omittunt.

f. Seguer. *καὶ ὑπάρχειν*. Ibidem mss. *καὶ δεύτερον*. In aliis et editis *καί* deest. Mox Seguer. et Reg. *περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ λόγος προστάττῃ*. Ceteri mss. *περὶ ὧν ἂν ὁ λόγος αὐτῶν προστάττῃ*. Edit. Commel. *περὶ ὧν ὧν ὁ λόγος αὐτῶν προστάττῃ*.

g. Sic Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. sed Seguer. *ὑπάρχοι*. At editi *ὑπάρχῃ καὶ ἄνθρωπος γένηται*. Mox Segu. *Νῶε τέ*.

h. Gobler. et Felckm. 1. *ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι καὶ κὰτασκευάσαι*. Ibidem iidem *καὶ ἐφ᾽ ἑκάστου ζητῶν, τοῦτο εὕροι τίς ἄν· καὶ γάρ* etc. Felckm. 4. *ζητῶν τοῦτ᾽ ἂν εὕροι τίς ἄν· καὶ γάρ* etc.

i. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἄνθρωπος γέγονε*. Alii et editi *ἄνθρωπος γεγένηται*. Mox Seguer. Reg. Gobl. Felckm. 1. et 4. *ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ*, ut et Nannius legit. Editi et alii *ἡγεμονίαν τοῦ λόγου*. Ibidem mss. *τοῦτο νοεῖν*. Editio Commel. *τοῦτον νοεῖν*.

k. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et mox *οὔπω δὲ χρεία*. Ceteri et editi *καὶ γὰρ καὶ πρὶν γενέσθαι....οὕτω δὲ χρεία*. In Felckm. 4. deest *τὰ ἔργα*.

P. 519. σθαι τὰ ἔργα ἦν μὲν ἀεὶ ὁ υἱός, οὔπω δὲ χρεία ἦν αὐτὸν καὶ κτισθῆναι· ὅτε δὲ ἐκτίσθη τὰ [a]ἔργα, καὶ χρεία μετὰ ταῦτα γέγονε τῆς εἰς διόρθωσιν αὐτῶν οἰκονομίας, τότε δὴ καὶ ὁ λόγος δέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ συγκαταβῆναι καὶ ὁμοιωθῆναι τοῖς ἔργοις, ὅπερ διὰ μὲν τῆς ἔκτισε λέξεως ἡμῖν [b]δεδήλωκε, διὰ δὲ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου τὸ ὅμοιον σημᾶναι θέλων πάλιν λέγει· καὶ νῦν οὕτως λέγει κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον [c]ἑαυτῷ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακὼβ πρὸς αὐτὸν καὶ Ἰσραήλ· συναχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον κυρίου.[1])

52. Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἰς τὸ εἶναι πλάττεται, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ συναγαγεῖν τὰς φυλὰς τὰς καὶ πρὸ τοῦ πλασθῆναι τοῦτον ὑπάρχουσας. [d]ὥςπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ ἔκτισεν, οὕτως ᾧδε τὸ ἔπλασε, καὶ ὡς ἐκεῖ εἰς τὰ ἔργα, οὕτως ᾧδε εἰς τὸ συναγαγεῖν· ὥςτε πανταχόθεν φαίνεσθαι τοῦ εἶναι τὸν λόγον δεύτερον λέγεσθαι τὸ ἔκτισε καὶ τὸ [e]ἔπλασε. καὶ γὰρ ὥςπερ πρὸ τῆς πλάσεως ὑπῆρχον αἱ φυλαί, δι' ἃς καὶ ἐπλάσθη, οὕτως ὑπάρχειν καὶ τὰ ἔργα φαί-
P. 520. νεται, εἰς ἃ καὶ ἐκτίσθη. καὶ ὅτε μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, οὔπω ἦν τὰ ἔργα, καθὰ προεῖπον· ὅτε δὲ τὰ ἔργα γέγονε, καὶ ἡ χρεία ἀπήτησε, τότε τὸ ἔκτισεν εἴρηται. καὶ [f]ὥςπερ ἂν εἴ τις υἱός, παραπολομένων κτημάτων καὶ παρὰ πολεμίοις ὄντων ἐξ ἀμελείας αὐτῶν, [g]χρείας τε καταλαβούσης, εἰ πέμποιτο παρὰ τοῦ πατρὸς συλλαβέσθαι καὶ συναγαγεῖν αὐτά, καὶ οὗτος ἀπερχόμενος ἐπενδιδύσκοιτο τὴν ὁμοίαν ἐκείνων ἐσθῆτα καὶ σχηματίζοι ἑαυτὸν ὡς ἐκεῖνοι, ἵνα μὴ ὡς δεσπότην [h]αὐτὸν ἐπιγνόντες οἱ κατέχοντες φύγωσι, καὶ κωλυθῇ κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ γῆν κρυπτομένους παρ' ἐκείνων, εἶτα εἴ τις [i]πυνθάνοιτο τούτου διὰ τί οὕτως, ὁ τοιοῦτος [k]εἶπεν ἄν· ὁ πατὴρ οὕτω με ἔπλασε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, λέγων τε οὕτως οὔτε δοῦλον ἑαυτὸν οὔτε ἕνα τῶν ἔργων [l]εἶναι σημαίνει, οὔτε δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ τὴν ὕστερον αὐτῷ δοθεῖσαν εἰς τὰ ἔργα φροντίδα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κύριος [m]ἐπενδυσάμενος τὴν ἡμετέραν σάρκα καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος[2]), εἰ ἐρωτηθείη παρὰ τῶν οὕτως

1) Esa. 49, 5. 2) Philipp. 2, 8.

a. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ut et legendum esse monet Anglican. in margine. Alii et editi *τὰ πάντα*.

b. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *δέδωκε*, mendose. Paulo post Seguer. et Felckm. 4. *πάλιν ἔλεγε*.

c. Basil. *ἑαυτοῦ*. Mox Seguer. ut et Scriptura *πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραήλ*. Reg. vero et editio Commelin. *πρὸς Ἰσραήλ*. Ibid. Seguer. Felckm. 4. *ἐναντίον κυρίου*. Editi et alii *ἔναντι κυρίου*. Item ibid. Felckm. 2. et editio Commel. *ἰδοὺ ἐνταῦθα*.

d. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὥςπερ*. Iidemque et Regius ac Felckm. 4. *οὕτως ᾧδε*. Editi et alii *ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ ἔκτισεν, ᾧδε* etc.

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πεπλάσθαι*. Alii et editi *ἔπλασε*.

f. Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felckm.

facta essent opera, semper erat Filius, necdum tamen necesse erat P. 519. eum creari. Postquam autem creata sunt opera, ac deinde administratione ad illa restauranda opus fuit, tunc etiam seipsum obtulit Verbum, eoque sese demisit, ut operum simile fieret; quod utique per vocem *creavit* nobis voluit significare. Simile item aliquid per Isaiam Prophetam his verbis docet: *Et nunc haec dicit Dominus, qui me ex utero servum sibi formavit, ut Iacob et Israel ad ipsum congregarem, congregabor et glorificabor coram Domino.*

52. Ecce etiam hic non ut esset formatur, sed ut tribus congregaret, quae antequam ipse formaretur existebant. Nam ut illic scriptum est *creavit,* ita hic *formavit* dicitur, et ut illic additur *in opera,* ita hic sequitur *ut congregarem.* Quocirca clarissimum undelibet est, nonnisi posterius, quam fuerit Verbum, haec verba *creavit* et *formavit* de illo enunciari. Nam quemadmodum antequam Filius formaretur, tribus existebant, propter quas formatus ipse est, sic etiam opera, quorum causa creatus est, prius patet exstitisse. Praeterea P. 520. cum in principio esset Verbum, nondum, ut dixi, erant opera, cum autem facta sunt opera, et exegit necessitas, tunc dictum est *creavit.* Ac quemadmodum si aliquis filius, servis perditis et apud hostes ipsorum negligentia detentis, cogente necessitate a patre mitteretur, ut illos adiuvaret et reduceret, illeque in itinere similem illorum indueret vestem, eodemque ac illi se appellaret nomine, ne forte hi, qui servos retinerent, ipso ut domino agnito fugerent, ipseque hoc pacto prohiberetur ad servos subter terram ab illis occultatos accedere, si quis deinde ab eo sciscitaretur, quare ita egisset, recte responderet: „Sic me formavit et comparavit pater in opera sua," quibus quidem verbis neque se servum aut unum ex operibus esse significaret, nec etiam sui ortus indicaret principium, sed tantum commissam sibi postea operum curam; simili ratione, si Dominus nostra induta carne et figurâ inventus ut homo ab his interrogaretur, qui ipsum eo in

1. et 4. At editi et alii *ὥςπερ ἄν τις.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *παραπολλομένων.* Felckm. 4. *παραπολλυμένων.*

g. Seguerian. et Felckm. 4. *χρείας δέ.* Editi et alii *χρείας τε.* Ibid. mss. omnes *εἰ πέμποιτο.* Editio Commel. omittit *εἰ.*

h. Seguer. *αὐτὸν ἐπιγνόντες.* Ceteri et editi *ἑαυτῶν ἐπιγινώσκοντες.* Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὑπὸ γῆν.* Editi et alii *ἐπὶ γῆν.*

i. Seguer. *ἐπυνθάνετο.* Ibid. idem et Reg. *διατί οὕτως, ὁ τοιοῦτος* etc. In editis vero nulla interponitur distinctio. Editio Commel. mendose praeterea habet *διὰ τὸ οὕτως.*

k. Sic Seguer. Reg. Gobl. Felckm. 1. et 4. Editi *εἴποιεν.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κατήρτησεν.* Felckm. 4. *κατήγαγεν.*

l. *εἶναι* deest in Segueriano, qui mox *τῆς γενέσεως ἑαυτοῦ.*

m. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐπενδυσάμενος.*

P. 520. αὐτὸν ὁρώντων καὶ θαυμαζόντων, [a]εἴποι ἄν· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἔπλασέ με τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰσραήλ. τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸ πνεῦμα προσημαῖνον ἐν ψαλμοῖς ἔλεγε· κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου[1]), ὅπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων [b]αὐτὸς ὁ κύριός φησιν· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ[2]). ὥσπερ δὲ ὅτε ἐπέλαμψε σωματικῶς τῇ Σιών, οὐκ ἀρχὴν εἶχεν [c]εἶναι οὐδὲ τοῦ βασιλεύειν, ἀλλὰ ὢν λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἀΐδιος βασιλεὺς κατηξίωσεν ἀνθρωπίνως ἐπιλάμψαι τὴν βασιλείαν [d]ἑαυτοῦ καὶ ἐν τῇ Σιών, ἵνα ἀπὸ τῆς βασιλευούσης ἐν αὐτοῖς ἁμαρτίας λυτρωσάμενος αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς ποιήσῃ ὑπὸ τὴν πατρικὴν βασιλείαν ἑαυτοῦ· οὕτως καθιστάμενος εἰς τὰ ἔργα οὐκ εἰς τὰ μηδέπω ὄντα, ἀλλ' εἰς τὰ ἤδη ὄντα καὶ δεόμενα διορθώσεως καθίσταται.

53. Τὸ ἄρα ἔκτισε καὶ τὸ ἔπλασε [e]καὶ τὸ κατέστησε, τὴν αὐτὴν ἔχοντα διάνοιαν, οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν οὐδὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ κτιστὴν [f]δείκνυσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κατ' εὐεργεσίαν γενομένην ἀνανέωσιν. ταῦτα γοῦν λέγων ἐδίδασκεν [g]ὅμως καὶ πρὸ τούτων ὑπάρχειν ἑαυτόν, ὅτε ἔλεγε· πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι[3]), καί· ἡνίκα τὸν οὐρανὸν ἡτοίμαζε, συμπαρήμην
P. 521. αὐτῷ, καὶ ἤμην [h]παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα[4]). ὥσπερ δὲ ἦν αὐτὸς πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὁ δὲ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Ἀβραὰμ γέγονε, καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι προϋπάρχων ὕστερον πλάττεται, καὶ ἡ πλάσις οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὴν ἐνανθρώπησιν σημαίνει, ἐν ᾗ καὶ ἐπισυνάγει τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ· οὕτως [i]ἄρα ἀεὶ συνὼν τῷ πατρὶ αὐτὸς τῆς κτίσεως δημιουργός ἐστιν, καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι δεύτερά ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ τὸ ἔκτισεν οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτόν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα γενομένην οἰκονομίαν, ἣν ἐν τῇ σαρκὶ πεποίηκε, γνωρίζει. ἔπρεπε γὰρ ἄλλον αὐτὸν ὄντα τῶν ἔργων καὶ μᾶλλον δημιουργὸν αὐτῶν ὄντα αὐτὸν καὶ τὴν τούτων ἀνανέωσιν εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι, ἵνα αὐτοῦ κτιζομένου εἰς ἡμᾶς τὰ πάντα εἰς [k]ἑαυτὸν ἀνακτίσηται. καὶ γὰρ λέγων ἔκτισεν εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε, λέγων τὰ ἔργα, ἵνα τὸ εἰς ἔργα κτίζεσθαι τὸ γίνεσθαι ἄνθρωπον δηλώσῃ εἰς τὴν τούτων ἀνανέωσιν. καὶ τοῦτο ἔθος ἐστὶ τῇ θείᾳ γραφῇ· ὅταν μὲν γὰρ σημαίνῃ τὴν κατὰ σάρκα γένε-

1) Psal. 8, 7. 2) Psal. 2, 6. 3) Ioan. 8, 58. 4) Prov. 8, 27. 30.

a. Seguer. et Felckm. 4. εἴποιεν ἄν. Editi et alii εἴποι ἄν.
b. αὐτός abest a Seguer.
c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. qui ultimus ὢν ὁ λόγος. Alii et editio Commel. οὐκ ἀρχὴν εἶχεν, ἀλλὰ ὢν ὁ λόγος.
d. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἑαυτοῦ. Ceteri et editi αὐτοῦ. Ibid. Seguer. καὶ ἐν τῇ Σιών. Gobler. Felckm. 1. et 4. καὶ ἐν γῇ Σιών. Editi vero et alii αὐτοῦ καὶ τῇ Σιών.
e. Seguer. et Reg. καὶ τὸ κατέστησε. Editi et alii καὶ κατέστησε. Ibid. Seguer.

statu suspiciunt et admirantur, responderet: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, et *Formavit me ut congregarem Israël.* Idem autem ipse quoque Spiritus in Psalmis praenuncians aiebat: *Constituisti eum super opera manuum tuarum*, quod et Dominus de seipso his confirmat verbis: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius.* Porro quemadmodum cum monti Sion corpore illuxit, tunc non incoepit esse aut regnare, sed cum esset ipse Verbum et rex sempiternus, humaniter voluit suum regnum illucere quoque in Sion, ut scilicet et nos et illos a peccato, quod in eis regnabat, redimeret et in paternum sui imperium redigeret; qua utique ratione in opera est constitutus, non quae nondum essent, sed quae iam existerent et emendatione indigerent. p. 520.

53. Igitur hae dictiones *creavit, formavit* et *constituit* eandem habent significationem, nec ullo modo probant, vel eum incoepisse esse, vel creatam eius esse naturam, sed intelligendae sunt de renovatione, qua nos singulari beneficio refecit. Itaque licet haec eius sint verba, ipse nihilominus se ante res illas docuit existere cum ait: *Antequam Abraham fieret, ego sum*, et: *cum caelos praeparabat, aderam illi*, et *apud illum eram res apte componens.* Quemadmodum vero ipse erat, antequam fieret Abraham, Israël autem post Abraham p. 521.
factus est, certumque est ipsum, cum prius existeret, postea formatum esse, idque non eius existendi principium, sed humanam ab eo naturam assumtam significare, in qua videlicet tribus Israël congregat; ita cum ipse semper sit cum Patre, rerum creatarum est quoque opifex, palamque est opera ipso esse posteriora, et voce *creavit* non ostendi eum esse coepisse, sed operum administrationem, quam in carne gessit, suscepisse. Quippe decuit ipsum, qui alius ab operibus, immo qui creator illorum erat, eorum quoque in se suscipere renovationem, ut ipse nostri causa creatus omnia in seipso recrearet ac reficeret. Hinc ubi dixit *creavit*, statim causam nempe *opera* addidit, ut scilicet his verbis *in opera creari* significaretur, illum hominem fieri ad ipsa opera instauranda. Namque ea est consuetudo Scripturae divinae,

τὴν αὐτὴν ἔχον. Ceteri et editi τὴν αὐτὴν ἔχοντα.

f. Seguer. et Reg. δείκνυσιν. Alii et editi δεικνύουσιν.

g. Felckm. 4. ὅπως. Ibid. Anglic. πρὸ τούτου. Idemque cum Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. et 4. ὑπάρχειν ἑαυτόν. Editi et alii ὑπάρχειν αὐτόν.

h. Sic Seguer. Felckm. 4. et Scriptura. Alii et editi σὺν αὐτῷ. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. μετὰ τὸν Ἀβραάμ. Alii et editi τόν omittunt.

i. Basil. ἄρα σὺν τῷ πατρὶ συνών, αὐτός. Regius ἄρα ἀεὶ σὺν τῷ πατρὶ αὐτός. Mox Segu. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. addunt καὶ δῆλόν ἐστιν quae absunt ab aliis et editione Commel.

k. Seguer. εἰς αὐτόν. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. ἀνακτήσηται καὶ γὰρ καὶ λέγων. Mox Anglic. λέγων τὸ εἰς ἔργα.

P. 521. σιν τοῦ λόγου, τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος, ὅταν δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ [a] αὐτός τε λέγῃ καὶ οἱ τούτου θεράποντες ἐπαγγέλλωσι, πάντα ἁπλῇ τῇ λέξει ἀπολελυμένῃ τε τῇ διανοίᾳ, καὶ οὐδὲν μετὰ συμπεπλεγμένης αἰτίας λέγεται. τοῦ γὰρ πατρός ἐστιν ἀπαύγασμα· ὥςπερ δὲ ὁ πατὴρ οὐ διά τινα αἰτίαν ἐστίν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀπαυγάσματος [b] τούτου χρὴ ζητεῖν τὴν αἰτίαν. ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[1]), γέγραπται, καὶ οὐκ [c] ἔχει τὸ διατί· ὅτε δὲ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν γέγονε, λέγων· καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[2]). πάλιν τε ὁ ἀπόστολος λέγων· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, [d] οὐκ ἔθηκεν τὴν αἰτίαν εἰ μὴ ὅτε τὴν μορφὴν ἔλαβε τοῦ δούλου· [e] τότε γὰρ ἐπιφέρει λέγων· ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ[3])· διὰ ταῦτα γὰρ καὶ σὰρξ γέγονε καὶ μορφὴν ἔλαβε δούλου.

54. [f] Αὐτός τε ὁ κύριος πολλὰ μὲν ἐν παροιμίαις λελάληκεν, περὶ δὲ ἑαυτοῦ σημαίνων ἀπολελυμένως εἴρηκεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, καὶ ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[4]), οὐ τιθεὶς ἐφ' ἑκάστου τὴν αἰτίαν οὐδὲ τὸ διατί, ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων εἶναι φαίνηται, ὧν χάριν καὶ γέγονεν. ἀνάγκη γὰρ προηγεῖσθαι τὴν αἰτίαν τούτου, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἐγεγόνει. Παῦλος γοῦν ἀφωρισμένος ἀπόστολος εἰς
P. 522. εὐαγγέλιον, ὃ προεπηγγείλατο ὁ κύριος διὰ τῶν προφητῶν[5]), εἶχε πρὸ ἑαυτοῦ τὸ εὐαγγέλιον, οὗ καὶ γέγονε διάκονος· [g] καὶ ὁ Ἰωάννης μέν, προχειρισθεὶς εἰς τὸ προοδεῦσαι τοῦ κυρίου, πρὸ ἑαυτοῦ εἶχε τὸν κύριον, ὁ δὲ κύριος, οὐκ ἔχων [h] πρὸ ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦ εἶναι λόγος, ἢ μόνον ὅτι τοῦ πατρός ἐστι γέννημα καὶ σοφία μονογενής, [i] ὅταν ἄνθρωπος γίνηται, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν μέλλει σάρκα φορεῖν. προηγεῖται γὰρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον ἡ τῶν ἀνθρώπων χρεία, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν ἐνεδύσατο σάρκα. τίς δὲ ἡ χρεία, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος, αὐτὸς μὲν ὁ κύριος σημαίνων ταύτην ἔλεγε· καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οὐχ ἵνα [k] ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· τοῦτο δέ

1) Ioan. 1, 1. 2) Ioan. 1, 14. 3) Philipp. 2, 6—8. 4) Ioan. 14, 10; 10, 30; 14, 9; 8, 12; 14, 6. 5) Rom. 1, 2.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτός τε λέγῃ*. In aliis et editis deest *τε*. Mox Seguer. et Reg. *ἀπαγγέλλουσι*. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπαγγέλλουσι*. Alii *ἐπαγγέλλωσι*. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἁπλῇ τῇ λέξει*. Alii et editi *ἁπλῇ λέξει*. Item ibid. Seguer. *ἀπολελυμένῃ τε τῇ διανοίᾳ*. In edit. Comm. deest *τε*.

b. Sic Seguer. Reg. Basiliens. Gobler. Felckm. 1. et 4. Ceteri autem et editi *τούτου χρήζει τὴν αἰτίαν*. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐν ἀρχῇ, γοῦν φησι, ἦν ὁ λόγος*. Basiliens. et Reg. *ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ λόγος*. Ceteri et editi *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*.

c. Felckm. 2. et editio Commel. *ἔχοι*

quae quoties de Verbi ortu secundum carnem loquitur, causam sub- P. 521. iungit, propter quam homo factus est. Cum autem vel ipse vel eius famuli de eius divinitate verba faciunt, omnia simplici dictione absolutaque sententia et nulla implicita causa proferuntur. Nempe Patris est splendor; ut autem Pater non est ob aliquam causam, ita nec eius splendoris causa est inquirenda. Itaque scriptum est: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum,* cuius quidem rei nulla affertur causa. Cum autem *Verbum caro factum est,* tunc causa, propter quam factum est, his verbis indicatur: *et habitavit in nobis.* Similiter Apostolus cum ait: *Qui cum in forma Dei esset*, causam non protulit nisi post haec verba: *formam servi accepit*: tunc enim subiecit: *humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis.* Haec enim causa est, cur Verbum caro factum est et servi accepit formam.

54. Ipse etiam Dominus multa quidem in proverbiis elocutus est, sed cum de seipso loquitur, absolute dicit: *Ego in Patre et Pater in me est*, et *Ego et Pater unum sumus*, et *Qui vidit me, vidit Patrem,* et *Ego sum lux mundi,* et *Ego sum veritas;* quibus in locis nulla causa recensetur, nec affertur ratio cur ita sit, ne illis esse videretur posterior, quorum causa factus est. Siquidem necesse est causam illo priorem esse, sine qua nec etiam ipse factus fuisset. Paulus quidem segregatus Apostolus in Evangelium, quod ante promiserat Dominus per Prophetas, Evangelium, cuius administsr factus est, P. 522. prius se habuit. Ioannes autem, cui Domino praeeundi munus fuerat commissum, priorem quoque se habuit Dominum. At Dominus, qui nullam causam cur sit Verbum agnoscit, nisi tantum quod Patris et fetus et sapientia est unigenita, cum fit homo, tunc causam indicat, propter quam carnem gestare debeat. Illi enim facto homini antecedit hominum necessitas, sine qua carnem minime induisset. Quae autem illa sit necessitas, propter quam factus homo est, ipse Dominus his verbis exponit: *Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Haec est autem voluntas eius,*

et paulo post δι' ἧς γέγονε. Ceteri vero ἔχει et δι' ἣν γέγονε.

d. Basil. καὶ οὐκ ἔθηκεν. Ibidem τήν deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4.

e. Editio Commel. τόδε. Mss. τότε.

f. Seguer. et Reg. αὐτός τε ὁ κύριος. Alii et editi αὐτὸς δὲ ὁ κύριος. Mox Seguerian. et Felckm. 5. ἐν παροιμίαις ἐλάλησεν.

g. Seguer. καὶ Ἰωάννης δέ. Ibidem Felckm. 2. et editio Commel. προχειρισθεὶς οὗ καὶ γέγονεν, εἰς τὸ etc. In ceteris omittitur οὗ καὶ γέγονεν.

h. Mss. omnes πρὸ ἑαυτοῦ. Editi πρὸς ἑαυτοῦ. Ibidem Seguerian. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. τοῦ εἶναι λόγος ut et Nannius videtur legisse, qui nempe vertit *non habuit causam, ut esset Verbum.* Ceteri et editi τοῦ εἶναι αὐτόν.

i. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. ὅταν δὲ ἄνθρωπος. Alii et edit Commel. ὅταν ἄνθρωπος. Ibid. Seguer. γίνηται. Alii et editi γένηται.

k. Seguer. ποιῶ.

P. 522. ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶν, ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω [a] αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ[1]), καὶ πάλιν· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ[2]), καὶ [b] πάλιν φησίν· ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ[3])· ὁ δὲ Ἰωάννης [c] ἔγραψεν· εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου[4]).

55. Διὰ τὸ μαρτυρῆσαι ἄρα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν [d] ἀναδέξασθαι θάνατον καὶ διὰ τὸ ἀναστῆσαι τοὺς ἀνθρώπους καὶ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου ἐλήλυθεν ὁ σωτήρ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ. ἄλλως γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ θάνατος [e] ἐγεγόνει· θάνατος δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ τὸ ἀποθνῆσκον ἐσχήκει σῶμα; τοῦτο παρ' αὐτοῦ μαθὼν καὶ [f] ὁ ἀπόστολος ἔλεγεν· ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι [g] φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας[5]), καί· ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν[6]), καὶ πάλιν· τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα [h] τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν ἀλλὰ
P. 523. κατὰ πνεῦμα[7]). [i] καὶ ὁ δὲ Ἰωάννης φησίν· οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ[8])· πάλιν δὲ καὶ [k] ὁ σωτὴρ δι' ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰς κρῖμα ἐγὼ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται[9]). οὐ [l] δι'

1) Ioan. 6, 38—40. 2) Ioan. 12, 46. 3) Ioan. 18, 37. 4) 1. Ioan. 3, 8. 5) Hebr. 2, 14. 15. 6) 1. Cor. 15, 21. 7) Rom. 8, 3. 8) Ioan. 3, 17. 9) Ioan. 9, 39.

a. Seguerian. Reg. et Felckm. 4. *αὐτό.* Editi et alii *αὐτόν.* Ibid. Seguer. *αὐτὸ τῇ ἐχάτῃ.* Ibid. Seguer. *τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν ...... καὶ ἐγὼ ἀναστήσω* etc. Hunc item versum habent Reg. Basiliens. Anglic. Felckm. 4. et 5. Sed in Regio deest *ἐστὶ τὸ θέλημα*; in aliis deest tantum *ἐστι* et *ὁ.* Versum autem integrum omittunt ceteri et editio Commel.

b. Sic Seguer. At Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ πάλιν· ἐγὼ εἰς.* Alii et editi *καὶ πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην φησίν· ἐγὼ εἰς.* Ibidem Seguer. et Felckm. 5. *γεγένημαι.* Ceteri et editi *γεγέννημαι.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *φησίν.*

d. Basil. *δέξασθαι.*

e. Sic Seguer. et Reg. At alii et editi *ἐγέγονεν*; mendose. Ibid. Seguer. Gobler.

qui misit me, ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed re- P. 522.
suscitem illud in novissimo die. Haec est enim voluntas Patris mei, ut omnis, qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die, et rursus: *Ego lux in mundum veni, ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat*, et: *Ego in hoc natus sum et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Scribit quoque Ioannes: *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.*

55. Itaque idcirco venit Salvator, ut testimonium perhiberet, et mortem pro nobis susciperet, hominesque ad vitam revocaret, ac diaboli opera dissolveret. Haec causa est, cur carne assumta ad nos advenerit. Nec enim esse potuisset resurrectio, nisi mors antecessisset. Quomodo vero mors antecessisset, nisi mortale habuisset corpus? Id sane ab eo didicerat Paulus, cuius nempe haec sunt verba: *Quia ergo pueri sanguinis et carnis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorundem particeps fuit, ut per mortem diabolum, qui mortis imperium habet, destrueret, et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti*, et: *Quoniam enim per hominem mors; et per hominem resurrectio mortuorum*, et iterum: *Nam quod impossibile erat legi, in quo per carnem infirma erat, Deus sui ipsius misso Filio sub specie carnis peccati etiam de peccato condemnavit peccatum in carne, ut legis iustitia in nobis impleretur, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus.* Ioannes vero scribit: *Nec enim misit Deus Filium suum in* P. 523.
mundum, ut iudicet mundum, sed ut mundus per ipsum salvetur. Rursus quoque per seipsum ita locutus est Salvator: *Ego in iudicium in hunc mundum veni, ut qui non vident videant et qui vident caeci*

Felckm. 1. et 4. *πῶς ἂν ἐγεγόνει*. In aliis et editis *ἂν* omittitur.

f. Seguer. *καὶ ὁ Παῦλος*. Felckm. 4. *ὁ καὶ ὁ Παῦλος*. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ Παῦλος*. Editi et alii *καὶ ὁ ἀπόστολος*. Ibidem *οὖν* abest a Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. qui iidem mox omittunt *καὶ αὐτός*.

g. Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. *φόβῳ θανάτου*. Editi et alii *φόβῳ τοῦ θανάτου*. Mox *καί* deest in Felckm. 4. et 5. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐπειδὴ γάρ*. Alii et editi *γάρ* omittunt. Item ibid Seguer. et Felckm. 4. *ὁ θάνατος*. In aliis et editis *ὁ* deest. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀνάστασις νεκρῶν*. At alii et editi *νεκρῶν* omittunt.

h. *τοῦ νόμου* deest in Seguer.

i. Seguer. *καὶ ὁ Ἰωάννης δέ φησιν*. Gobler et Felckm. 1. *καὶ Ἰωάννης· οὐ γάρ*. Editi et alii *καὶ Ἰωάννης φησίν· οὐ γάρ* etc.

k. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At Basiliens. *ὁ σωτὴρ δι᾽ αὐτοῦ ἔλεγεν*. Alii et editi *ὁ σωτὴρ ἔλεγεν*. Mox Seguer. et Felckm. 4. addunt *τοῦτον* post *κόσμον*, alii et editi omittunt.

l. Felckm. 4. *οὐ δι᾽ αὐτὸν ἄρα, ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν*. Ibidem Seguer. *τὸν θάνατον καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν*. Sic etiam Gobler. et Felckm. 1. sed *διὰ τό* omittunt.

P. 523. ἑαυτὸν ἄρα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ διὰ τὸ καταργηθῆναι τὸν θάνατον καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν καὶ διὰ τὸ ἀναβλέψαι τυφλοὺς καὶ διὰ τὸ ἀναστῆναι πάντας ἐκ νεκρῶν ἐλήλυθεν. [a] εἰ δὲ μὴ δι᾽ ἑαυτὸν ἐλήλυθεν, ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς, οὐ δι᾽ ἑαυτὸν ἄρα ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς κτίζεται. εἰ δὲ οὐ δι᾽ ἑαυτὸν κτίζεται ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς κτίσμα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν ἐνδυσάμενος σάρκα ταῦτα λέγει. καὶ ὅτι ταύτην τὴν διάνοιαν ἔχουσιν αἱ γραφαί, ἐξὸν παρὰ τοῦ ἀποστόλου μαθεῖν· φησὶ γὰρ [b] ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν [c] ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην[1]). εἰ δὲ ἐν αὐτῷ κτίζονται οἱ δύο, καὶ οὗτοί εἰσιν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, εἰκότως ἄρα [d] φορῶν τοὺς δύο ἐν αὐτῷ ὡς αὐτός ἐστι κτισθείς· τοὺς γὰρ κτισθέντας ἐν ἑαυτῷ ἥνωσε, καὶ ἦν αὐτὸς ἐν αὐτοῖς ὡς ἐκεῖνοι. οὕτω [e] δὲ τῶν δύο κτισθέντων ἐν αὐτῷ, ἁρμοζόντως ἂν λέγοι· κύριος ἔκτισέ με. ὥςπερ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀσθενείας δεχόμενος λέγεται αὐτὸς ἀσθενεῖν, καίτοι μὴ ἀσθενῶν αὐτός, δύναμις γάρ ἐστι τοῦ θεοῦ, ἁμαρτία τε ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε καὶ κατάρα, καίτοι μὴ ἁμαρτήσας αὐτός, ἀλλ᾽ ὅτι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ τὴν κατάραν [f] ἐβάστασεν αὐτός· οὕτως ἡμᾶς ἐν αὐτῷ κτίζων λεγέτω ὅτι καὶ ἔκτισέ με εἰς ἔργα καίτοι κτίσμα μὴ ὢν αὐτός.

56. Ἐπεὶ εἰ κατ᾽ ἐκείνους ὡς κτιστῆς οὔσης τῆς οὐσίας τοῦ λόγου λέγει· κύριος ἔκτισέ με, κτίσμα ὢν οὐ δι᾽ ἡμᾶς ἐκτίσθη. δι᾽ ἡμᾶς δὲ μὴ κτισθέντος αὐτοῦ, οὐκ ἐκτίσθημεν ἐν αὐτῷ· μὴ κτισθέντες δὲ ἐν αὐτῷ οὐκ εἴχομεν αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ᾽ ἔξωθεν εἴχομεν, [g] εἰ ἄρα παρ᾽ αὐτοῦ τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου ἐδεξάμεθα. οὕτω δὲ ἡμῶν ὄντων, οὐδὲν ἧττον πάλιν ἡ ἁμαρτία τῆς σαρκὸς [h] ἐβασίλευσεν ἐμμένουσα καὶ μὴ ἐκβληθεῖσα ἐξ αὐτῆς.
P. 524. ἀλλὰ ὁ ἀπόστολος ἐναντιοῦται τούτοις πρὸ ὀλίγων τούτων φάσκων· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ[2]). εἰ δὲ ἐν [i] Χριστῷ ἡμεῖς ἐκτίσθημεν, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς ὁ κτιζόμενος, ἀλλ᾽

1) Ephes. 2, 14. 15. 2) Ephes. 2, 10.

Ceteri et editi *διὰ τὸ καταργηθῆναι τὴν ἁμαρτίαν* omissis intermediis. Felckm. 4. ibid. *καταργῆσαι*. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἀναβλέψαι*. Seguer. ibidem *ἀναβλέψαι τυφλούς, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆναι* etc. Editi et alii *ἀναβλέψαι τοὺς τυφλούς, καὶ ἀναστῆναι*.

a. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglican. et Felckm. 5. In Seguer. tamen omittitur *κτίζεται* ante *εἰ δὲ οὐ δι᾽ ἑαυτὸν κτίζεται*. Reg. sic item initio habet *κτίζεται ἄρα οὐ δι᾽ ἑαυτόν, ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς*. Ceteri et editi *ἐλήλυθεν· εἰ δὲ μὴ δι᾽ ἑαυτὸν κτίζεται, ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἄρα*.

b. Goblerian. et Felckm. 1. Anonymus omittunt *ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους*.

c. Seguer. *ἐν αὐτῷ*. Idem mox et Anglic. Goblerian. Felckm. 1. et 4. addunt *ποιῶν εἰρήνην*, quod in aliis et editione Commel. deest.

d. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1.

fiant. Non ergo propter seipsum venit, sed propter nostram salutem, P. 523.
nec non ut mortem destrueret, peccatum condemnaret, caeci viderent, omnesque e mortuis excitarentur. Quod si non propter seipsum sed propter nos venit, non igitur sui sed nostri causa creatur. Si porro non propter seipsum sed propter nos creatur, non ergo ipse est creatus, sed nostra assumta carne haec illa ait. Quod autem is sit Scripturarum sensus, licet ab Apostolo discere, qui epistola ad Ephesios ita scribit: *Qui medium septi parietem diruit, cum inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis, abrogavit, ut duos crearet in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.* Quod si duo in illo creantur, qui et sint in ipsius corpore, non immerito igitur duos in se ferens ipse quoque quasi creatus est. Namque creatos in seipso coniunxit, et ipse in illis erat, veluti illi. Sic porro duobus in illo creatis dicere maxime ei convenit: *Dominus creavit me.* Ut enim nostris infirmitatibus susceptis ipse infirmus esse dicitur, quamvis infirmus non sit, quippe qui sit Dei virtus, ut item peccatum et maledictio pro nobis factus est, licet ipse non peccaverit, sed quia ipse peccata nostra et maledictionem portavit; ita nos in seipso creans recte dixerit: *creavit me in opera,* licet ipse creatus non sit.

56. Nam si, ut illi sentiunt, quasi natura Verbi creata esset, dicit: *Dominus creavit me,* ut pote qui sit creatus, sane non propter nos creatus erit dicendus. Si vero ille propter nos non est creatus, in ipso non creati sumus; quod si in illo creati non sumus, eum igitur non in nobis sed extra nos haberemus, ut si nimirum doctrinam ab eo tanquam a magistro accepissemus. Quod si ita de nobis se res habet, procul dubio carnis peccatum nihilominus quam antea regnare perseverat, nec ex illa expulsum est. Verum his adversatur P. 524.
Apostolus, qui paulo ante ita ait: *Ipsius enim opus sumus creati in Christo Iesu.* Si ergo nos in Christo creati sumus, non igitur ille

et 5. At Basil. et Anglic. *ἄρα λέγεται φορῶν.* Omnes mss. ibidem habent *ὡς αὐτός ἐστι.* Editi *ἄρα λέγεται ὡς φορῶν τοὺς δύο ἐν αὐτῷ, αὐτός ἐστι κτισθείς.* Anglic. et Reg. ibid. *ἐν ἑαυτῷ.*

e. Sic Seguer. et Reg. At Felckm. 2. et editio Commel. *οὕτω δύο κτισθέντων.* Ceteri *οὕτω τῶν δύο* etc. Mox Seguer. Reg. Felckm. 1. et 4. *λέγοιτο, κύριος.*

f. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐβάσταξεν.* Ceteri et editi *ἐβάστασεν.* Ibid. Seguer. *ἐν ἑαυτῷ.* Item ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *λεγέτω.* Reg. *λέγει.* Editi et alii *λέγεται.* *ὅτι* ibidem deest in Regio et Felckm. 5. Seguer. item ibid. *εἰς ἔργα.*

g. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. 4. 5. et Reg. Sed Reg. et Felckm. 5. *εἰ ἄρα αὐτοῦ.* Editio Commelin. *εἴχομεν ἄρα αὐτῷ τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου. οὕτω δὴ ἡμῶν.* Seguer. et Felckm. 2. habent item *οὕτω δὴ ἡμῶν.* Ceteri mss. *οὕτω δὲ ἡμῶν.*

h. Seguer. *ἐβασίλευε μένουσα.* Ibidem iidem et Goblerian. Felckm. 1. et 4. *ἀπ' αὐτῆς.*

i. Seguer. *ἐν τῷ χριστῷ.*

P. 521. ἡμεῖς ἐσμεν ἐν αὐτῷ [a] κτιζόμενοι, καὶ δι' ἡμᾶς ἐστιν ἡ τοῦ ἔκτισε φωνή. διὰ γὰρ τὴν ἡμῶν χρείαν καί τοι κτίστης ὢν ὁ λόγος ὑπέμεινε καὶ τὴν τῶν κτιζομένων [b] φωνήν, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ᾗ λόγος ἐστίν, ἰδία ἡ φωνή, ἀλλ' ἡμῶν τῶν ἐν αὐτῷ κτιζομένων ἐστὶ τὸ ἔκτισε. καὶ ὥςπερ πατρὸς ὄντος ἀεὶ ἀεί ἐστι καὶ ὁ τούτου λόγος, καὶ ὢν ἀεὶ ἀεὶ λέγει· ἐγὼ ἤμην, ᾗ προςέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προςώπῳ αὐτοῦ[1]), καί· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[2])· οὕτως ὅτε διὰ τὴν ἡμῶν χρείαν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀκολούθως τὰ ἡμῶν ὡς ἡμεῖς [c] αὐτὸς λέγει· κύριος ἔκτισέ με, ἵνα αὐτοῦ ἐνοικήσαντος ἐν τῇ σαρκί, τελείως ἡ ἁμαρτία ἐξωσθῇ τῆς σαρκός, καὶ ἡμεῖς ἐλεύθερον ἔχωμεν τὸ φρόνημα. τί δὲ ἔδει γενόμενον αὐτὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν; ἐν ἀρχῇ ἤμην ἄνθρωπος; ἀλλ' οὔτε [d] γε ἥρμοζεν αὐτῷ τοῦτο οὔτε ἀληθὲς ἦν. ὥςπερ δὲ τοῦτο οὐκ ἔπρεπεν εἰπεῖν, οὕτως οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἐπ' ἀνθρώπου ἐστὶ [e] λέγειν τὸ ἔκτισε καὶ ἐποίησεν αὐτόν. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἡ αἰτία τοῦ ἔκτισε πρόςκειται, ἥτις ἐστὶ τῶν ἔργων ἡ χρεία. ἔνθα δὲ ἡ αἰτία πρόςκειται, αὐτὴ ἡ αἰτία πάντως διαλύει τὸ ἀνάγνωσμα καλῶς. καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἐν μὲν [f] τῷ ἔκτισε τὴν αἰτίαν τίθησι τὰ ἔργα, τὴν δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννησιν ἀπολελυμένως σημαίνων εὐθὺς ἐπήγαγε· πρὸ δὲ πάντων [g] βουνῶν γεννᾷ με[3]), οὐ διατί, ὥςπερ ἐπὶ τοῦ ἔκτισέ με προςέθηκε λέγων εἰς ἔργα, ἀλλὰ ἀπολελυμένως [h] γεννᾷ με, ὥςπερ τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. καὶ γὰρ καὶ εἰ μὴ τὰ ἔργα ἔκτιστο, ἀλλ' ἦν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ χρεία γέγονεν αἰτία. οὐκ ἔστιν ἄρα κτίσμα ὁ υἱός· εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐκ ἂν εἶπε γεννᾷ με, ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ἔξωθέν ἐστιν ἔργα τοῦ ποιοῦντος, τὸ δὲ γέννημα οὐκ ἔξωθεν ὡς ἔργον, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν ἴδιον τῆς οὐσίας. διόπερ τὰ μὲν κτίσματα, [i] ὁ δὲ λόγος τοῦ θεοῦ υἱὸς μονογενής.

57. Ἀμέλει ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως οὐκ εἴρηκε Μωσῆς· ἐν ἀρχῇ
P. 525. ἐγέννησεν οὐδὲ ἐν ἀρχῇ ἦν, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[4]), [k] οὐδὲ ὁ Δαβὶδ ἔψαλεν· αἱ χεῖρές σου ἐγέννη-

1) Prov. 8, 30. 2) Ioan. 14, 10. 3) Prov. 8, 25. 4) Genes. 1, 1.

a. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. οἱ κτιζόμενοι.

b. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi ἰδίαν φωνήν. Quae sequuntur ibidem exstant in Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At in aliis et editis sic legitur ἰδίαν φωνήν, τὸ ἔκτισεν, ὥςπερ δὲ τοῦ πατρὸς ὄντος ἀεί, ἔστι καὶ ὁ τούτου λόγος ὢν ἀεί, καὶ ὢν ἀεὶ λέγει. Seguer. ibidem habet λόγος καὶ ὢν ἀεὶ λέγει.

c. Basil. αὐτὰ λέγει. Ibidem Anglic. omittit κύριος ἔκτισέ με.

d. Seguer. οὔτε ἥρμοζεν.

e. Sic Seguer. et Felckm. 4. In aliis et editis deest ἐστί.

f. Seguerian. Regius et Felckm. 4. et 5. τῷ ἔκτισε. Goblerian. et Felckm. 1. τὸ

est, qui creatur, sed nos ipsi sumus, qui in illo creamur, nostrique P. 521. causa vox illa *creavit* scripta est. Nam nostram ob necessitatem Verbum, etiamsi sit creator, vocem tamen rerum creatarum non renuit, nec ista vox eius propria est quatenus est Verbum, sed nostrum est istud vocabulum *creavit,* qui nempe in eo creamur. Ac quemadmodum ut Pater est semper, ita etiam eius Verbum semper est, et quatenus est semper, dicit: *Ego eram qua delectabatur; ego vero per singulos dies ante faciem eius laetabar,* et: *Ego in Patre et Pater in me est,* sic cum nostrae necessitatis causa factus est homo, convenienter admodum, ut nos, quae nostra sunt usurpat ipse, nempe *Dominus creavit me,* ut eo in carne habitante peccatum ex carne penitus exterminaretur, et nos liberum sensum haberemus. Ecquid vero illum hominem factum loqui decebat? In principio eram homo? At minime hoc ei congruebat nec verum erat. Ut autem eum ita loqui dedecebat, sic proprium est et conveniens de homine dici *creavit* et *fecit ipsum.* Hinc etiam causa cur huiusmodi dictio *creavit* adhibeatur, adiuncta est, quae nempe operum est necessitas. Ubi porro adiecta causa est, ea lectionis difficultatem penitus tollit. Namque hic causam, cur vox *creavit* sit adhibita, *opera* assignat. At cum de eius ex Patre generatione sermo aperte habetur, mox subditur: *Ante omnes colles gignit me.* Causa utique hic non additur, ut in voce *creavit,* ubi subiungitur *in opera,* sed absolute dicitur *gignit me,* ut et illud: *In principio erat Verbum.* Nam etiamsi nulla fuissent creata opera, nihilominus Verbum Dei erat, et Deus erat Verbum. Ipsum autem Verbum nequaquam homo factus esset, nisi causa fuisset hominum necessitas. Itaque Filius res creata non est; nam si res creata esset, non dixisset *Gignit me,* cum res creatae externa sint effectoris opera, res autem genitae non sint quid externum ut opus, sed sunt ex patre, cuius naturae sunt quid proprium. Hinc illae res sunt creatae, hic vero Verbum Dei et Filius unigenitus est.

57. Sane Moyses de rebus creatis non dixit: In principio genuit neque In principio erat, sed *In principio fecit Deus caelum et terram.* P. 525. Nec item David canebat: *Manus tuae* genuerunt me, sed *fecerunt me*

ἔκτισε. Editi et alii τῷ κτίσαι. Mox Seguer. et Reg. ἐκ πατρός.

g. Sic Seguer. Reg. Anglic. Felckm. 4. et 5. ut et Scriptura. Ceteri et editi πάντων τῶν βουνῶν. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. εἰς ἔργα. Editi et alii εἰς τὰ ἔργα.

h. Felckm. 2. et editio Commel. γεννᾷ με· ὥςπερ τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον.

i. Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. ὁ δὲ λόγος. Basil. τὸ δὲ λόγος. Ceteri et editi τὰ δὲ λόγος. Mox Seguer. et Felckm. 4. οὐκ εἶπε Μωσῆς. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1. omittunt οὐδὲ ἐν ἀρχῇ ἦν.

k. Seguer. οὐδὲ Δαβὶδ δὲ ἔψαλλεν. Ibidem idem et Gobler. Felckm. 1. et 4. addunt καὶ ἔπλασάν με, quae in aliis et editis desunt. Item ibidem Seguer. et Reg. ἐποίησεν ἐπὶ τῶν etc. Alii et editi ἐποίησέ με ἐπὶ τῶν.

P.525. σάν με, ἀλλ᾽ ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με[1]), πανταχοῦ τὸ ἐποίη-
σεν ἐπὶ τῶν κτισμάτων λέγων· ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τὸ ἔμπαλιν· οὐ
γὰρ εἴρηκεν [a]ἐποίησα, ἀλλ᾽ ἐγέννησα[2]) καὶ γεννᾷ με[3]) καὶ ἐξηρεύ-
ξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν[4]), καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως· ἐν
ἀρχῇ ἐποίησεν[5]), ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[6]). διαφέρει
δὲ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ὑπὸ τὴν ἀρχὴν πεποίηται, καὶ δια-
στηματικὴν ἀρχὴν [b]τοῦ εἶναι ἔχει· διόπερ καὶ τὸ λεγόμενον ἐπ᾽
αὐτῶν ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ἶσόν ἐστι τῷ εἰπεῖν πάλιν ἐπ᾽ αὐτῶν τὸ
ἀπ᾽ ἀρχῆς ἐποίησεν, ὥςπερ ὁ κύριος, εἰδὼς ὅπερ ἐποίησεν, ἐδίδα-
ξεν ὅτε τοὺς Φαρισαίους ἐνέτρεπε λέγων· [c]ἀπ᾽ ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας
αὐτοὺς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς[7])· ἀπὸ γὰρ ἀρχῆς τινος
τοῦ μὴ εἶναί ποτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη τὰ [d]γενητά. τοῦτο καὶ τὸ
πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσήμαινεν, ἐν ψαλμοῖς λέγον· καὶ σὺ κατ᾽ ἀρχάς,
κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας[8]), καὶ [e]πάλιν· μνήσθητι τῆς συναγω-
γῆς σου, ἧς ἐκτήσω ἀπ᾽ ἀρχῆς[9]). δῆλον δέ ἐστιν, ὅτι τὸ κατ᾽ ἀρ-
χὰς γινόμενον ἀρχὴν ἔχει τοῦ κτίζεσθαι, καὶ ὅτι τὴν συναγωγὴν
ἀπό τινος ἀρχῆς [f]ἐκτήσατο ὁ θεός. ὅτι δὲ τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν
ἐκ τοῦ λέγειν ἐποίησεν τὸ ἤρξατο ποιεῖν ἐστιν, αὐτὸς Μωσῆς
τοῦτο δηλοῖ, μετὰ τὴν [g]τῶν πάντων τελεσιουργίαν λέγων· καὶ εὐ-
λόγησεν ὁ θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν, ὅτι
ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ
θεὸς ποιῆσαι[10]). οὐκοῦν τὰ μὲν κτίσματα [h]ἤρξατο γίνεσθαι, ὁ δὲ
τοῦ θεοῦ λόγος, οὐκ ἔχων ἀρχὴν τοῦ εἶναι, εἰκότως οὐκ ἤρξατο
τοῦ εἶναι οὐδὲ ἤρξατο γίνεσθαι, ἀλλ᾽ ἦν ἀεί. καὶ τὰ μὲν ἔργα
ἀρχὴν ἐν τῷ ποιεῖσθαι ἔχει, καὶ προάγει τῶν γινομένων ἡ ἀρχή,
ὁ δὲ λόγος, οὐκ ὢν τῶν γινομένων, μᾶλλον [i]τῶν ἀρχὴν ἐχόντων
αὐτὸς δημιουργὸς γίνεται. καὶ τῶν μὲν γενητῶν τὸ εἶναι ἐν τῷ
γίνεσθαι μετρεῖται, καὶ ἀπό τινος ἀρχῆς ἄρχεται ταῦτα [k]διὰ τοῦ
λόγου ποιεῖν ὁ θεός, ἵνα καὶ τὸ μὴ εἶναι πρὶν γενέσθαι ταῦτα
γινώσκηται· ὁ δὲ λόγος τὸ εἶναι οὐκ ἐν ἄλλῃ ἀρχῇ ἔχει, ἀλλ᾽ ἐν
P.526. τῷ πατρὶ [l]τῷ καὶ κατ᾽ ἐκείνους ἀνάρχῳ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνάρχως
ὑπάρχῃ ἐν τῷ πατρί, γέννημα καὶ οὐ κτίσμα τυγχάνων αὐτοῦ.

1) Psal. 119 [118. LXX.], 73. 2) Psal. 2, 7. 3) Prov. 8, 25. 4) Psal. 45 [44. LXX.], 2. 5) Genes. 1, 1. 6) Ioan. 1, 1. 7) Matth. 19, 4. 8) Psal. 102 [101. LXX.], 26. 9) Psal. 74 [73. LXX.], 2. 10) Genes. 2, 3.

a. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At Reg. ὅτι ἐποίησα. Editi et alii ὅτι καὶ ἐποίησα.

b. Seguer. et Basil. τοῦ εἶναι ἔχει, τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. ἶσον γάρ ἐστι τῷ εἰπεῖν. Gobler. et Felckm. 1. τοῦ εἶναι ἔχει, τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ, ἣν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἶσόν ἐστι τῷ εἰπειν. Ibid. Felckm. 4. τὸ λεγόμενον ἐπ᾽ αὐτοῖς. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ὥςπερ ὁ κύριος. Edit. Commel. ὅπερ.

c. Seguer. ἀπ᾽ ἀρχῆς ὁ κτίσας.

d. Felckm. 5. γεννητά. Ibid. Seguer. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσήμαινεν. Gobler. et Felckm. 1. πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἔφη, καὶ σὺ κατ᾽ ἀρχάς. Editi πνεῦμα ἐσήμανεν etc.

et formaverunt me, qui idem ubique de rebus creatis loquens verbo P. 525.
fecit utitur, non autem ubi de Filio illi est sermo. Nec enim dixit *feci,* sed *genui* et *gignit me* et *eructavit cor meum Verbum bonum.* Igitur de rebus creatis dicitur: *In principio fecit,* de Filio autem: *In principio erat Verbum.* Id porro est discriminis, quod res creatae sub principio sunt factae habentque existendi principium temporis distinctum intervallis, ita ut haec verba *in principio fecit* idem valeant ac si diceretur *a principio fecit,* quemadmodum Dominus, qui quod fecerat recte ipse noverat, docuit, cum Pharisaeos his confutavit verbis: *Qui illos a principio creavit, masculum et feminam fecit eos.* Res enim factae ab aliquo principio, cum aliquando non essent, et conditae sunt et creatae, quod ipse Spiritus sanctus ita in Psalmis declaravit: *Et tu secundum principia, Domine, terram fundasti,* et iterum: *Memor esto congregationis tuae, quam possedisti a principio.* Manifestum autem est, id, quod fit *secundum principia,* principium habere, ex quo creatur, et Deum congregationem ab aliquo possedisse principio. Iam quod haec verba *In principio fecit* ex eo, quod dicitur *fecit,* idem sint ac *coepit facere,* ipse docet Moyses, qui post absolutam rerum omnium creationem sic loquitur: *Et benedixit Deus diei septimo et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omnibus operibus suis, quae coepit Deus facere.* Itaque res creatae fieri coeperunt. At Dei Verbum cum principium, ex quo sit, nullum habeat, merito nec esse nec fieri coepit, sed semper fuit. Opera igitur principium, cum fiunt, habent, quod quidem principium rebus, quae fiunt, prius est; Verbum autem cum non sit ex numero rerum quae fiunt, ipse potius rerum principium habentium effector est. Deinde ipsum esse sive natura rerum factarum in eo ipso, quod fiunt, modum et mensuram habet, easque Deus ab aliquo principio per Verbum facere incoepit, ut nempe esset perspicuum, illas non fuisse priusquam fierent. At Verbum non in alio principio habet ut sit, quam solo in Patre, qui, ut illi etiam consentiunt, principii est expers, ut ipse quoque Filius sine principio existat in Patre, a quo genitus est, non P. 526.
autem creatus.

e. Gobl. et Felckm. 1. *πάλιν* omittunt. Idem ibidem, Anglican. et Felckm. 4. *ἧς ἐκτίσω.*

f. Anglic. Gobler. Felckmanni 1. et 5. *ἐκτίσατο.*

g. Sic Seguer. In aliis et editis *τῶν* deest.

h. Seguer. et Reg. *ἤρξατο.* Editi et alii *ἤρξαντο.* Paulo post Segu. *ἤρξατο εἶναι.* Felckm. 4. *ἤρξατο, οὐδέ* etc.

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τῶν ἀρχήν.* Editi et alii *τῶν τὴν ἀρχήν.*

k. Felckm. 2. et editio Commel. omittunt *διὰ τοῦ λόγου.* Ibid. Seguer. *ἵνα καὶ τὸ μὴ εἶναι.* In aliis et editis deest *καί.*

l. Seguer. *τῷ καὶ κατ' ἐκείνους.* Editi et alii *τῷ κατ' ἐκείνους.* Ibidem Seguer. et Reg. *αὐτὸς ἀνάρχως.* Ceteri et editi *αὐτὸς ἄναρχος.*

P. 526. 58. *Οὕτως ἄρα ἡ θεία γραφὴ τὴν διαφορὰν τοῦ γεννήματος οἶδε καὶ τῶν ποιημάτων, καὶ τὸ μὲν γέννημα υἱὸν οὐκ ἀπό τινος ἀρχῆς ἀρξάμενον ἀλλ' ἀΐδιον δείκνυσι, τὸ δὲ ποίημα ὡς ἔξωθεν ἔργον τοῦ πεποιηκότος τυγχάνον ἀρξάμενον τοῦ γίνεσθαι* [a] *σημαίνει. οὕτως γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης, περὶ τοῦ υἱοῦ θεολογῶν καὶ γινώσκων τὴν τῶν λέξεων διαφοράν, οὐκ εἶπεν· ἐν ἀρχῇ γέγονεν ἢ πεποίηται, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*[1]*, ἵνα* [b] *τὸ γέννημα τῷ ἦν συνεξακούηται, καὶ μὴ ἐν διαστάσει τις λογίσηται, ἀλλ' ἀεὶ καὶ ἀϊδίως ὑπάρχοντα τὸν υἱὸν πιστεύῃ. τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, πῶς,* [c] *ὦ Ἀρειανοί, μὴ νοήσαντες τὰ ἐν τῷ δευτερονομίῳ ῥητὰ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν ἀσεβεῖν εἰς τὸν κύριον* [d] *ἐτολμήσατε, λέγοντες ποίημα ἢ κτίσμα ἤτοι γέννημα εἶναι αὐτόν; ταὐτὸν γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα σημαίνειν φάσκετε. καὶ ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἧττον ἀπαίδευτοι καὶ ἀσεβεῖς γνωσθήσεσθε. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ῥητόν ἐστι τοῦτο· οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ* [e] *ἐκτήσατό σε καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἔκτισέ σε; καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῇ αὐτῇ ᾠδῇ φησι· θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες καὶ* [f] *ἐπελάθου θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε*[2]*. ἡ δὲ διάνοια πάνυ θαυμαστὴ τυγχάνει οὖσα. οὐ γὰρ εἴρηκε πρῶτον τὸ* [g] *ἐγέννησεν, ἵνα μὴ ἀδιάφορος ἡ λέξις ᾖ πρὸς τὸ ἐποίησε, καὶ πρόφασιν εὕρωσιν οὗτοι* [h] *λέγειν· Μωσῆς ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶπεν εἰρηκέναι τὸν θεόν· ποιήσωμεν ἄνθρωπον*[3]*, αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα ἔφησε· θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες, ὡς ἀδιαφόρων τῶν λέξεων οὐσῶν, ταὐτὸν γὰρ* [i] *τὸ γέννημα καὶ ποίημά ἐστιν· ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐκτήσατο καὶ ἐποίησε λοιπὸν ὕστερον τὸ ἐγέννησεν ἐπήγαγε, ἵνα καὶ ἑρμηνείαν ὁ λόγος ἔχων φανῇ. ἐν μὲν γὰρ τῷ ἐποίησεν ἀληθῶς σημαίνει τῶν ἀνθρώπων τὸ κατὰ φύσιν, ὅτι ἔργα τέ ἐστι καὶ ποιήματα, ἐν δὲ τῷ ἐγέννησε δηλοῖ τὴν τοῦ θεοῦ γενομένην εἰς ἀνθρώπους μετὰ τὸ κτίσαι αὐτοὺς φιλανθρωπίαν,* [k] *καὶ ἐπειδὴ ἀχάριστοι γεγόνασιν ἐπὶ ταύτῃ, λοιπὸν Μωσῆς ὀνειδίζων αὐτοὺς πρῶτον μέν φησι· ταῦτα* [l] *κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; εἶτα ἐπάγει· οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ ἐκτήσατό σε καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἔκτισέ σε; καὶ δεύτερον πάλιν λέγει· ἔθυ-*

1) Ioan. 1, 1. 2) Deuter. 32, 6. 18. 3) Genes. 1, 26.

a. Gobler. et Felckmanni 1. *γίνεσθαι τυγχάνειν σημαίνει.* Ibidem Seguer. *οὕτως γὰρ καί.* Alii et editi *οὕτως καί.*

b. Sic Seguer. et Felckm. 4. At editi et alii *ἵνα τῷ γεννήματι τὸ ἦν.*

c. Sic Seguer. At alii et editi *ὦ* omittunt. Mox Seguer. *ῥητά.* Ceteri et editi *ῥήματα.*

d. Reg. et Felckmanni 5. *ἐτόλμησαν.* Ibid. Seguer. et Felckmanni 4. *λέγοντες ποίημα.* Alii et editi *λέγοντες ἢ ποίημα.* Item ibidem Seguer. et Felckm. 4. *ἤτοι γέννημα,* quamquam iidem cum aliis mox habent *ταυτὸν γὰρ τὸ γέννημα.*

e. Reg. et Felckm. 5. *ἐκτίσατο* quod item vertit Nannius.

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At alii et editi *ἀπελάθου.* Mox Seguer. *τυγχάνουσά ἐστι.*

g. Seguer. Reg. et Felckm. 4. *ἐγέννησεν.* Editi et alii *ἐγέννησα.*

58. Id igitur inter eum, qui genitus est, et res factas discrimen P. 526.
novit divina Scriptura, quae et eum, qui genitus est, Filium esse nec ab aliquo coepisse principio sed aeternum esse declarat, rem autem factam, tanquam opus extra effectorem existens, fieri incoepisse docet. Hinc enim Ioannes de Filio disserens nec horum vocabulorum ignorans differentiam non dixit: In principio factus aut formatus est, sed *In principio erat Verbum*, ut per hanc vocem *erat* genitus esse agnosceretur, nullusque temporum fingeret intervalla, sed semper et ab aeternitate Filium extitisse crederemus. Quae cum ita esse probatum sit, quî fit, o Ariani, ut his, quae in Deuteronomio habentur, non intellectis, rursus impii in Dominum esse audeatis, cum dicitis illum factum vel creatum sive genitum esse? Contenditis enim, rem genitam et rem factam idem significare. At nihilo secius ex hoc ipso loco imperitiae et impietatis convincemini. Itaque hic est primus, de quo agitur, locus: *Numquid non hic ipse pater tuus possedit te et fecit te et creavit te?* et paulo post in eodem Cantico: *Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Dei te nutrientis.* Quorum quidem verborum sententia admirabilis plane est. Nec enim primùm dixit *genuit,* ne id vocabulum idem posset significare ac *fecit*, indeque ansam illi haberent ita loquendi: Moyses quidem narravit Deum a principio dixisse: *Faciamus hominem*; idem autem post haec dixit: *Deum qui te genuit dereliquisti,* ut pote cum hae voces utrumque promiscue significent, siquidem idem est res genita ac facta. Verum post verba *possedit* et *fecit* addidit verbum *genuit*, ut oratio suam secum interpretationem haberet. Nam dictione *fecit* vere id, quod naturae hominum proprium est, significat, eos nempe facta esse opera; at dictione *genuit* summam Dei erga homines benignitatem postquam illos creavit indicat, in quam quia se praebuerunt ingratos, eos merito obiurgat Moyses. Hinc primo ait: *Haeccine Domino rependitis?* deinde subiungit: *Numquid non hic ipse pater tuus possedit te, fecit te et creavit te?* Postea vero pergit: *Immolaverunt daemoniis et non Deo, diis quos ignorabant.*

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At editi et alii καὶ λέγωσι· Μωσῆς μὲν ἐξ ἀρχῆς οὕτως εἶπεν εἰρηκέναι. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα. Editi et alii αὐτὸς καὶ μετὰ ταῦτα. Seguer. ibidem πάλιν ἔφησε.

i. Seguer. τὸ γένημα. Gobler. Felckm. 1. et 4. τὸ γέννημα. In aliis et edit. Commel. deest τό. Mox pro ἐκτήσατο, ut habent editio Commel. et mss. aliquot, Seguer. Angl. Gobl. Felckm. 1. et 5 habent ἐκτίσατο. Ibid. Reg. ὕστερον ἐπάγει.

k. Felckm. 4. καὶ λοιπὸν ἐπειδή.

l. Reg. Basil. et Angl. ταῦτα τῷ κυρίῳ. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. et 4. εἶτα ἐπάγει· οὐκ αὐτός etc. At alii et editio Commel. omittunt εἶτα ἐπάγει. Item ibid. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἐκτίσατό σε. Ibid. Seguer. et Felckm. 4. καὶ ἐποίησέ σε· καὶ δεύτερον etc. Felckm. 5. ἐποίησέ σε· καὶ ἔπλασέ σε. καὶ μετ᾽ ὀλίγα ἐν τῇ αὐτῇ ᾠδῇ φησιν ἔθυον. Gobler. et Felckm. 1. ἐποίησέ σε. καὶ πάλιν· ἔθυον. Seguer. ibid. et Scriptura ἔθυσαν. Alii et editi ἔθυον.

P. 527. σαν δαιμονίοις καὶ οὐ θεῷ, θεοῖς οἷς οὐκ ᾔδεισαν· [a]καινοὶ πρόσφατοι ἥκασιν, οὓς οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες αὐτῶν· θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες[1]).

59. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς οὐ μόνον ἀνθρώπους αὐτοὺς ἔκτισεν, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς ἐκάλεσεν, ὡς γεννήσας αὐτούς. [b]τοῦ γὰρ υἱὸς καὶ ὧδε σημαντικόν ἐστι τὸ ἐγέννησεν, ὡς καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησίν· υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα[2]), καὶ ὅλως ὅτε ἡ γραφὴ υἱὸν σημᾶναι βούλεται, οὐ διὰ τῆς ἔκτισα ἀλλὰ πάντως διὰ τῆς ἐγέννησα λέξεως σημαίνει. καὶ τοῦτο πάλιν Ἰωάννης [c]φαίνεται λέγων· ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν[3]), πάνυ καλῶς ἐχούσης [d]καὶ ἐνταῦθα τῆς παρατηρήσεως. τὸ μὲν γὰρ γενέσθαι διὰ τὸ μὴ φύσει ἀλλὰ θέσει [e]αὐτοὺς λέγεσθαι υἱούς φησι, τὸ δὲ ἐγεννήθησαν διὰ τὸ ὅλως ὄνομα υἱοῦ καὶ αὐτοὺς εἰληφέναι εἴρηκεν. ἀλλ' ὁ λαός, ὡς ὁ προφήτης φησίν[4]), ἠθέτησαν τὸν εὐεργέτην. [f]αὕτη δὲ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία ἐστίν, ὅτι ὧν ἐστι ποιητής, τούτων καὶ πατὴρ κατὰ χάριν ὕστερον γίνεται· γίνεται δέ, ὅταν οἱ κτισθέντες ἄνθρωποι, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, λάβωσιν εἰς τὰς καρδίας ἑαυτῶν τὸ πνεῦμα [g]τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κρᾶζον Ἀββᾶ ὁ πατήρ[5]). οὗτοι δέ εἰσιν, ὅσοι δεξάμενοι τὸν λόγον ἔλαβον ἐξουσίαν παρ' αὐτοῦ τέκνα θεοῦ γενέσθαι· ἄλλως [h]γὰρ οὐκ ἂν γένοιντο υἱοί, ὄντες φύσει κτίσματα, εἰ μὴ τοῦ ὄντος φύσει καὶ ἀληθινοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑποδέξονται. διὸ ἵνα τοῦτο γένηται, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα [i]τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ. ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ παρὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου μαθεῖν ἔξεστι λέγοντος· οὐχὶ θεὸς εἷς ἔκτισεν ὑμᾶς; οὐχὶ πάντων ὑμῶν εἷς πατήρ[6]); καὶ ἐνταῦθα γὰρ πάλιν πρῶτον τὸ ἔκτισε καὶ δεύτερον τὸ πατὴρ ἔθηκεν, ἵνα δείξῃ [k]καὶ αὐτὸς ὅτι ἐξ ἀρχῆς μὲν κατὰ φύσιν ἐσμὲν κτίσματα, καὶ κτίστης ἡμῶν ἐστιν ὁ θεὸς διὰ τοῦ λόγου, ὕστερον δὲ υἱοποιούμεθα, καὶ λοιπὸν ὁ κτίστης θεὸς γίνεται καὶ πατὴρ ἡμῶν. οὐκοῦν τὸ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστιν [l]ἴδιον, καὶ οὐ τὸ κτίσμα ἀλλὰ τὸ

1) Deuter. 32, 6. 17. 18. 2) Esa. 1, 2. 3) Ioan. 1, 12. 13. 4) Esa. 1, 2. 3. 5) Galat. 4, 6. 6) Malach. 2, 10.

a. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Anglic. et Reg., quorum tres ultimi habent *καινοί* et *οὓς οὐκ ᾔδεισαν*, alii vero *κενοί* et *οἷς οὐκ ᾔδεισαν*. Sed alii et editi sic hunc locum habent: *θεοῖς οἷς οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες αὐτῶν* aliis omissis. Ibidem Felckm. 4. post *ἐγκατέλιπες* addit *καὶ ἐπελάθου τοῦ τρέφοντός σε.*

b. Reg. Gobl. et Felckm. 1. *τὸ γὰρ υἱός.*

c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii vero et editi *οἶδεν Ἰωάννης λέγων.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. addunt *τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ*, quae in aliis et editione Commel. desunt. Solus Seguerian. ibidem habet *οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός.*

d. Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Felckm. 4. et 5. At in aliis et editis deest

Novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum. Deum, qui te genuit, dereliquisti. P. 527.

59. Deus enim non tantum homines creavit, sed etiam filios vocavit, tanquam si illos genuisset. Nam vox *genuit* filium indicat, uti per Prophetam dicit: *Filios genui et exaltavi.* Quocirca quoties Scriptura de filio loquitur, non vocem *creavi* usurpat, sed vocem *genui.* Id videtur Ioannes his verbis significare: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen eius, qui non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt*; quae verba e re fuerit observare. Siquidem verbum *fieri* adhibet, quia non natura sed adoptione filii esse dicuntur, dictione autem *geniti sunt* usus postea est, quia illi quoque nomen filii acceperunt. Sed populus, ut ait Propheta, repulit benefactorem. Haec est autem Dei benignitas, quod quorum effector est, horum etiam pater gratiâ postea fiat, quod tunc contingit, cum creati homines, ut ait Apostolus, *Spiritum* Filii eius *clamantem Abba Pater* in suis cordibus suscipiunt. Hi porro sunt, qui suscepto Verbo *potestatem* ab eo accepere *filios Dei fieri.* Nec enim alio modo filii possunt fieri, cum ex natura sua sint creati, nisi Spiritum eius, qui naturalis et verus est Filius, acceperint. Quod ut fieret, Verbum caro factum est, ut hominem ad divinitatem recipiendam idoneum redderet. Eandem hanc sententiam licet discere ex Malachia Propheta ita loquente: *Numquid non Deus unus creavit vos? Numquid non pater unus omnium vestrum?* Hic enim primùm posuit *creavit,* deinde *pater,* ut nempe ostenderet, nos a principio naturâ creatos esse, Deumque creatorem nostrum esse per Verbum, postea vero nos filios adoptione effici, tumque Deum creatorem nostrum etiam fieri patrem. Itaque Pater proprius est Filii, nec aliquid creatum sed Filius est quoque Patris proprius. Quocirca inde

καί. Mox Seguer. et Felckm. 4. *τὸ μὲν γὰρ γενέσθαι.* Editio Commel. et alii mss. *τὸ μὲν γενέσθαι.*

e. Sic Seguer. Reg. Basil. et Felckm. 4. At alii et editio Commel. *αὐτοῦ.*

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. Editi vero et alii *αὐτὴ δέ.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *καὶ πατήρ.*

g. Sic Seguer. et Felckm. 4. At Basil. Anglic. et Reg. *τοῦ υἱοῦ κράζον.* Alii et editi *τοῦ θεοῦ κράζον.*

h. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *ἄλλως δὲ οὐκ ἄν.*

i. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Editi vero et alii *ἵνα τὸ ἀνθρώπινον δεκτικὸν θεότητος ποίησῃ, καὶ υἱὸν καλέσῃ.* Ibidem omnes mss. *ταύτην τὴν διάνοιαν.* Editi *ταύτην διάνοιαν.* Item ibid. Gobl. et Felckm. 1. *καὶ Μαλαχίας διδάσκει, οὐχί.* Iidem ibidem et Seguer. Reg. Basil. et Anglic. *εἷς* post *θεός* addunt, alii et editi omittunt. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 4. *ὑμᾶς.* Editi et alii *ἡμᾶς.* Gobler. et Felckm. 1. ibid. *ἡμῶν.* Ceteri et editi *ὑμῶν.* Mox *πάλιν* deest in Seguer. et Felckm. 4.

k. Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckmanni 4. et 5. At alii et editio Commel. *καὶ αὐτά.*

l. Basil. *ἀΐδιον.* Ibidem Seguer. Angl. et Felckm. 4. addunt *καὶ οὐ τὸ κτίσμα, ἀλλὰ τὸ υἱὸς τοῦ πατρός ἐστιν ἴδιον,* quae in aliis et editis desiderantur.

P. 527. υἱὸς τοῦ πατρός ἐστιν ἴδιον. ὥςτε καὶ ἐκ τούτου δείκνυσθαι μὴ εἶναι ἡμᾶς φύσει υἱούς, ἀλλὰ τὸν ἐν ἡμῖν υἱόν, καὶ μὴ εἶναι πάλιν [a]ἡμῶν φύσει πατέρα τὸν θεὸν, ἀλλὰ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, ἐν ᾧ καὶ δι' ὃν κράζομεν Ἀββᾶ ὁ πατήρ. ὥςπερ δὲ τοῦτο, οὕτως ὁ πατὴρ ἐν οἷς ἐὰν βλέπῃ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, τούτους καὶ αὐτὸς υἱοὺς καλεῖ,
P. 528. καὶ λέγει ἐγέννησα, ἐπειδήπερ τὸ μὲν γεννᾷ σημαντικόν [b]ἐστιν υἱοῦ, τὸ δὲ ποιεῖν δηλωτικόν ἐστι τῶν ἔργων. διὰ τοῦτο γοῦν ἡμεῖς οὐ πρῶτον γεννώμεθα, ἀλλὰ ποιούμεθα, γέγραπται γάρ· ποιήσωμεν ἄνθρωπον[1]), ὕστερον δὲ δεξάμενοι τὴν τοῦ πνεύματος χάριν λεγόμεθα τό τε λοιπὸν καὶ γεννᾶσθαι. ἀμέλει καὶ ἐν τῇ ᾠδῇ [c]Μωσῆς ὁ μέγας μετὰ διανοίας καλῆς πρῶτον τὸ ἐκτήσατο καὶ ὕστερον τὸ ἐγέννησεν εἴρηκεν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀκούσαντας τὸ ἐγέννησεν ἐπιλαθέσθαι αὐτοὺς τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑαυτῶν φύσεως, ἀλλ' ἵνα γινώσκωσιν ὅτι ἐξ ἀρχῆς μέν εἰσι κτίσματα, ὅταν δὲ κατὰ χάριν λέγωνται γεννᾶσθαι ὡς υἱοί, ἀλλ' οὐδὲν ἧττόν εἰσι πάλιν οἱ ἄνθρωποι ποιήματα κατὰ φύσιν.

60. Ὅτι δὲ οὐ ταὐτόν ἐστι κτίσμα καὶ γέννημα, ἀλλὰ διεστήκασιν ἀλλήλων τῇ τε φύσει καὶ τῇ ἐκ τῶν λέξεων σημασίᾳ, αὐτὸς ὁ κύριος ἐν αὐταῖς ταῖς παροιμίαις δείκνυσιν. εἰρηκὼς γὰρ [d]τὸ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ἐπήγαγε· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με[2]). εἰ μὲν οὖν ἦν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ὁ λόγος, καὶ μὴ διαφορὰ ἦν τοῦ γεννήματος πρὸς τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν ἐπήγαγε τὸ γεννᾷ με, ἀλλ' ἠρκεῖτο τῷ ἔκτισεν, ὡς τῆς λέξεως ταύτης σημαινούσης τὸ ἐγέννησε· νῦν δὲ εἰρηκώς· ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ ἐπήγαγεν οὐχ ἁπλῶς [e]τὸ γεννᾷ με, ἀλλὰ μετὰ συμπλοκῆς τοῦ δὲ συνδέσμου, ὡς ἀσφαλιζόμενος ἐν τούτῳ τὴν τοῦ ἔκτισε λέξιν, λέγων· πρὸ δὲ πάντων [f]βουνῶν γεννᾷ με. τὸ γὰρ γεννᾷ με τῷ ἔκτισε συμπεπλεγμένως ἐπιφερόμενον μίαν ποιεῖ τὴν διάνοιαν, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ μὲν ἔκτισε διά τι εἴρηται, τὸ δὲ γεννᾷ με πρὸ τοῦ ἔκτισέν ἐστιν. ὥςπερ γὰρ εἰ ἔμπαλιν εἰρήκει· κύριος γεννᾷ με, καὶ ἐπέφερε· πρὸ δὲ [g]πάντων βουνῶν ἔκτισέ με, πάντως προηγεῖτο τοῦ ἐγέννησε τὸ ἔκτισεν· οὕτως εἰρηκὼς πρῶτον ἔκτισεν, εἶτα ἐπαγαγών· πρὸ δὲ πάντων γεννᾷ με, ἐξ ἀνάγκης δείκνυσι προηγεῖσθαι [h]τὸ ἐγέννησε τοῦ ἔκτισε. καὶ γὰρ καὶ λέγων·

1) Gen. 1, 26. 2) Prov. 8, 22. 25.

a. Reg. ἡμᾶς mendose. Editio Comm. ὑμῶν. Ceteri omnes ἡμῶν.

b. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 4. et 5. ἐστιν υἱοῦ. Editi et alii ἐστι τοῦ υἱοῦ. Seguer. ibid. omittit δηλωτικόν ἐστι.

c. Seguer. πάλιν Μωσῆς. Gobler. et Felckm. 1. ἐν τῇ ᾠδῇ πρῶτον τὸ ἐκτίσατο. Ibid. Seguerian. Basil. Anglic. et Felckmanni 4. ἐκτήσατο. Editi et alii ἐκτίσατο.

d. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. In aliis et editis τό deest. Mox Seguer.

perspicuum etiam est, nos non naturâ filios esse, sed Filium, qui in nobis est, nec vicissim Deum patrem nostrum natura esse, sed Verbi, quod in nobis est, in quo et per quod clamamus *Abba Pater.* Similiter Pater illos, in quibus suum Filium viderit, filios vocat, et dicit *genui,* quandoquidem verbum *gignere* filium significat, ut verbum *facere* ad opera refertur. Hinc nos non primùm gignimur, sed fimus, unde scriptum est: *Faciamus hominem.* Postea vero gratia Spiritus accepta gigni dicimur. Certe magnus Moyses in Cantico optime priore in loco dixit *possedit,* deinde *genuit,* ne audientes *genuit* nostrae naturae, qualis ab initio fuit, obliivisceremur, sed ut disceremus, nos ab initio creatos esse, atque cum gigni gratiâ dicimur, nihilominus nos ex natura homines factos esse. P. 527. P. 528.

60. Quod autem non idem sit res creata et genita, sed inter se et naturâ et verborum significatione differant, ipse Dominus in iisdem Proverbiis declarat. Nam postquam dixit: *Dominus creavit me initium viarum suarum,* subdidit: *Ante omnes colles gignit me.* Quod si Verbum naturâ et substantiâ creatum esset, nihilque rem genitam inter et creatam differret, non subiunxisset *gignit me,* sed satis habuisset dictionem *creavit* usurpare, quippe quae idem ac *genuit* significaret. Verum ubi dixit: *Creavit me initium viarum suarum in opera sua,* non simpliciter addidit *genuit me,* sed cum coniunctione *vero,* ut hoc modo dictionem *creavit* confirmaret, cum dicit: *Ante omnes vero colles gignit me.* Nam verbum *creavit* cum vocabulo *gignit me* coniunctum unam perficit sententiam, indicatque aliquam ob causam dictum esse *creavit*; ut et *gignit me* esse ante *creavit.* Quemadmodum enim si rursus dixisset: *Dominus gignit me,* deindeque addidisset: *ante omnes vero colles creavit me*; profecto *creavit* prius esset quam *genuit*; ita quandoquidem primùm dixit *creavit,* deinde subiunxit: *ante omnes vero gignit me,* necessario ostendit, *genuit* prius esse quam *creavit.* Namque dicendo: *ante omnes vero gignit me,* se alium

Reg. et Felckm. 5. *πάντων βουνῶν.* Alii et editi *πάντων τῶν βουνῶν.*

e. Seguer. *ἁπλῶς, γεννᾷ με.*

f. Seguer. Reg. et Felckm. 5. *πάντων βουνῶν.* Editi et alii *πάντων τῶν βουνῶν.* Ibidem Seguer. *τῷ γὰρ γεννᾷ με τὸ ἔκτισε.* Felckm. 2. et editio Commel. *βουνῶν γεννᾷ με. τὸ ἔκτισε συμπεπλεγμένως.*

g. Seguer. *πάντων ἔκτισέ με.* Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 4. *πάντων βουνῶν ἔκτισέ με.* Alii et editi *πάντων τῶν βουνῶν ἔκτισέ με.* Ibid. Seguer. *τὸ ἔκτισε τοῦ ἐγέννησεν.* Editi *τὸ τοῦ ἐγέννησε* etc. Ceteri mss. ut in textu.

h. Seguer. *τό, ἐγέννησε.* Editi et alii *τὸ γέννημα.*

P. 528. πρὸ πάντων γεννᾷ με, ἄλλον ἑαυτὸν εἶναι τῶν πάντων σημαίνει, δειξάσης ἐν τοῖς πρὸ τούτων τῆς ἀληθείας, [a] ὅτι περ τῶν κτισμάτων οὐδὲν ἕτερον τοῦ ἑτέρου προγέγονεν, ἀλλ' ἀθρόως ἅμα πάντα [b] τὰ γενητὰ ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι ὑπέστη. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὰ ἐπὶ τοῦ ἔκτισε ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ γεννᾷ με κεῖται· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ ἔκτισε κεῖται ἀρχὴν ὁδῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ γεννᾷ με οὐκ εἶπεν· ἀρχὴν γεννᾷ με, ἀλλὰ πρὸ πάντων γεννᾷ με. [c] ὁ δὲ πρὸ πάντων ὢν οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τῶν πάντων, ἀλλ' ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων. εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων σημαίνεται, [d] δῆλον ὅτι ἄλλος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, καὶ συνί-
P. 529. σταται φανερῶς, ὅτι ἄλλος ὢν ὁ λόγος τῶν πάντων καὶ πρὸ πάντων ὢν ὕστερον κτίζεται ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἰς [e] ἔργα διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἵνα ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος· ὅς ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα [f] γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων[1]).

61. *Τοιαύτης τοίνυν οὔσης τῆς διαφορᾶς τοῦ ἔκτισε καὶ τοῦ γεννᾷ με καὶ τῆς ἀρχῆς ὁδῶν καὶ τοῦ πρὸ πάντων, τῶν μὲν ἀνθρώπων κτίστης ὢν ὁ θεὸς [g] οὕτως, ὥσπερ εἴρηται, γίνεται καὶ ὕστερον πατὴρ διὰ τὸν ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντα λόγον αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου τὸ ἔμπαλιν· πατὴρ γὰρ [h] ὢν αὐτοῦ φύσει ὁ θεὸς γίνεται μετὰ ταῦτα καὶ κτίστης αὐτοῦ καὶ ποιητής, ὅταν τὴν κτισθεῖσαν καὶ ποιηθεῖσαν ἐνδύσηται σάρκα ὁ λόγος καὶ γένηται ἄνθρωπος. ὥσπερ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λαμβάνοντες τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ γίνονται τέκνα δι' αὐτοῦ, οὕτως ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ὅτε καὶ αὐτὸς ἐνεδύσατο τῶν ἀνθρώπων τὴν σάρκα, τότε λέγεται καὶ κτίζεσθαι καὶ πεποιῆσθαι. εἰ μὲν οὖν ἡμεῖς κατὰ φύσιν υἱοί, δῆλον ὅτι κἀκεῖνος κατὰ φύσιν κτίσμα καὶ ποίημα· εἰ δὲ ἡμεῖς θέσει καὶ κατὰ χάριν γινόμεθα υἱοί, [i] δῆλον ὅτι καὶ ὁ λόγος διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς χάριν γενόμενος ἄνθρωπος εἴρηκε· κύριος ἔκτισέ με. εἶτα ἐπειδὴ τὸ κτιστὸν ἐνδυσάμενος γέγονεν ἡμῖν ὅμοιος κατὰ τὸ σῶμα, [k] διὰ τοῦτο εἰκότως καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ πρωτότοκος ἐκλήθη. εἰ γὰρ καὶ μεθ' ἡμᾶς [l] δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν διὰ τὴν τοῦ σώματος ὁμοίωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ [m] πρωτότοκος λέγεται καὶ ἔστιν ἡμῶν, ἐπειδὴ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀπολλυμένων κατὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ, πρώτη τῶν ἄλλων ἐσώθη καὶ ἠλευθερώθη ἡ ἐκείνου σάρξ, ὡς αὐτοῦ τοῦ λόγου σῶμα γενομένη, καὶ

1) Coloss. 1, 18.

a. Seguer. ὅτι τῶν.
b. Seguerian. Reg. et Felckm. 5. τὰ γενητά. Ceteri et editi τὰ γένη.
c. Seguer. omittit. ὁ δέ. Mox idem et Reg. Gobl. Felckm. 1. 4. et 5. addunt εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, quae in aliis et editis desiderantur. Gobler. et Felckm. 1. ἄλλως.
d. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi δηλονότι.
e. Seguerian. et Felckm. 1. εἰς ἔργα. Ceteri et editi εἰς τὰ ἔργα.

ab omnibus esse declarat, cum ex supra dictis constet, nullam e rebus P. 528. creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul extitisse. Hinc nec eadem adiuncta sunt dictionibus *creavit* et *gignit me*, sed post *creavit* additur *principium viarum*; at non dixit: principium gignit me, sed *ante omnes gignit me*. Atqui is, qui ante omnes est, non est omnium principium, sed alius est ab omnibus. Quod si alius est ab omnibus, inter quae ipsum quoque principium omnium comprehenditur, haud dubium est, quin alius sit a rebus creatis. Et proinde cum Verbum aliud sit ab omnibus atque P. 529. ante omnia existat, evidens est, ipsum postea humana assumta natura creari principium viarum in opera, ut, quemadmodum ait Apostolus, ille, qui principium et primogenitus est ex mortuis, idem ipse in omnibus primatum teneat.

61. Quapropter cum id discriminis intercedat inter *creavit* et *gignit me* atque *principium viarum* et *ante omnes*, concludendum est, Deum, qui hominum creator est, per suum Verbum, quod in illis habitat, eorundem patrem postea fieri. De Verbo autem contraria omnino est ratio. Siquidem Deus, qui Verbi Pater naturâ est, eius post haec creator et effector factus est, cum scilicet Verbum creatam et factam carnem induit et homo factus est. Nam sicut homines spiritu Filii accepto filii per ipsum efficiuntur; ita Dei Verbum cum humanam carnem induit, tunc et creari et factum esse dicitur. Itaque si nos naturâ filii sumus, fatendum quoque est, Verbum naturâ et creatum et factum esse. Sed si nos adoptione tantum et gratia filii efficimur, clarum pariter est, Verbum propter gratiam nobis donandam factum hominem dixisse: *Dominus creavit me*. Deinde quandoquidem creato corpore assumto nostri secundum corpus similis factus est, ideo non immerito et frater noster et primogenitus appellatus est. Nam tametsi post nos homo propter nos factus est, ac proinde frater noster ob corporis similitudinem; verum ea ratione dicitur et est noster primogenitus, quatenus omnibus hominibus Adae peccato perditis eius caro ut pote Verbi corpus facta prima omnium servata est et liberata, indeque nos, ut qui cum Verbo corpore sumus coniuncti, per idem eius corpus salvi efficimur. In illo siquidem nobis Dominus

f. Gobl. et Felckm. 1. *γένηται πᾶσιν πρωτεύων*. Mox Seguer. et Reg. *οὔσης διαφορᾶς*.

g. Sic mss. At editi *οὗτος*.

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii vero et editi *γάρ* omittunt.

i. Seguer. *φανερὸν ὅτι*.

k. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. Alii vero et editi *σῶμα τοῦτο, εἰκότως*.

l. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. At alii et editi omittunt *δι' ἡμᾶς*.

m. Seguer. Reg. et Felckm. 4. *πρωτότοκος*. Ceteri et editi *πρῶτος*.

P. 529. λοιπὸν ἡμεῖς ὡς σύσσωμοι τυγχάνοντες κατ᾽ ἐκεῖνο σωζόμεθα. ἐν ἐκείνῳ γὰρ ἡμῶν καὶ ὁδηγὸς ὁ κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα γίνεται, λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα[1]), καὶ δι᾽ ἐμοῦ δεῖ πάντας εἰςελθεῖν. ὅθεν καὶ πρωτότοκος λέγεται πάλιν ἐκ τῶν νεκρῶν, οὐχ ὅτι πρῶτος ἡμῶν ἀπέθανε, προετεθνήκειμεν γὰρ ἡμεῖς, ἀλλ᾽ ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενος θάνατον καὶ τοῦτον καταργήσας ἀνέστη [a]πρῶτος ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσας τὸ ἑαυτοῦ σῶμα· λοιπὸν γὰρ ἀναστάντος ἐκείνου, καθ᾽ ἑξῆς καὶ ἡμεῖς ἀπ᾽ ἐκείνου καὶ δι᾽ ἐκεῖνον ἐκ τῶν νεκρῶν ἐγειρόμεθα.

62. Εἰ δὲ [b]καὶ πρωτότοκος τῆς κτίσεως[2]) λέγεται, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς ἐξισούμενος τοῖς κτίσμασι καὶ πρῶτος αὐτῶν κατὰ χρόνον πρωτότοκος λέγεται (πῶς γάρ, ὅπουγε μονογενής ἐστιν αὐτός;), ἀλλὰ
P. 530. διὰ τὴν πρὸς τὰ κτίσματα συγκατάβασιν τοῦ λόγου, καθ᾽ ἣν καὶ πολλῶν γέγονεν ἀδελφός. ὁ γάρ τοι μονογενής, οὐκ ὄντων ἄλλων ἀδελφῶν, μονογενής ἐστιν, ὁ δὲ πρωτότοκος διὰ τοὺς [c]ἄλλους ἀδελφοὺς πρωτότοκος λέγεται. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδαμοῦ τῶν γραφῶν εἴρηται πρωτότοκος τοῦ θεοῦ οὐδὲ κτίσμα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὸ μονογενὴς καὶ τὸ υἱὸς καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ σοφία εἰς τὸν πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει καὶ τὴν [d]ἰδιότητα· ἐθεασάμεθα γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός[3]), καί· ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ[4]), καί· εἰς τὸν αἰῶνα, κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει[5]), [e]καί· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν[6]), καί· Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[7]), καί· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[8]), καί· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος[9]). τὸ δὲ πρωτότοκος εἰς τὴν κτίσιν ἔχει τὴν [f]συγκατάβασιν· αὐτῆς γὰρ καὶ πρωτότοκος ἐλέχθη. καὶ τὸ ἔκτισε δὲ εἰς τὰ ἔργα τὴν χάριν ἔχει· εἰς αὐτὰ γὰρ καὶ κτίζεται[10]). εἰ μὲν [g]οὖν μονογενής ἐστιν, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστιν, ἑρμηνευέσθω τὸ πρωτότοκος, εἰ δὲ πρωτότοκός ἐστι, μὴ ἔστω μονογενής. οὐ δύναται γὰρ ὁ αὐτὸς μονογενής τε καὶ πρωτότοκος εἶναι, εἰ μὴ ἄρα πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο, ἵνα μονογενὴς μὲν διὰ τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν, ὥςπερ εἴρηται, πρωτότοκος δὲ διὰ τὴν εἰς τὴν κτίσιν συγκατάβασιν [h]καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν. ἀμέλει τῶν δύο τούτων ῥητῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις, κρατεῖν ἄν τις εἴποι δικαίως ἐπὶ

1) Ioan. 14, 6; 10, 9. 2) Coloss. 1, 15. 3) Ioan. 1, 14. 4) 1. Ioan. 4, 9. 5) Psal. 119 [118. LXX.], 89. 6) Ioan. 1, 1. 7) 1. Cor. 1, 24. 8) Matth. 3, 17. et 17, 5. 9) Matth. 16, 16. 10) Prov. 8, 22.

a. Seguerian. πρῶτον. Alii et editi πρῶτος.
b. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. In aliis et editis καί deest.
c. Seguer. πολλούς. Paulo post idem τῶν γραφῶν λέγεται. Mox idem κτίσμα θεοῦ.
d. Basil. ἀϊδιότητα.

aliud est verbum, nulla alia sapientia, sed solus ipse verus est Patris P.530. Filius. Etenim, ut supra observavimus, nulla adiuncta causa, sed absolute de illo dictum est: *unigenitus Filius, qui est in sinu Patris.* At cum *primogenitus* dicitur, causa annectitur, creata nempe natura, ut Paulus ipse his indicat verbis: *quia in ipso creata sunt omnia.* Si porro universae res creatae in illo sunt creatae, alius certe est a rebus creatis, nec ipse res est creata, sed rerum creatarum creator.

63. Non ergo primogenitus vocatus est, quia ex Patre est genitus, sed quia in illo factae sunt res creatae. Quocirca quemadmodum ante res creatas ipse erat Filius, per quem res creatae factae sunt; ita antequam primogenitus omnium rerum creatarum dictus est, nihilominus ipsum Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Verum ea impii cum non intelligant, haec dictitando circumcursant: „Si omnium rerum creatarum primogenitus est, profecto ipse quoque una P.531. „est e rebus creatis.“ Stulti! nam contra, si omnium plane rerum creatarum primogenitus est, ergo alius est a rebus omnibus creatis. Nec enim dixit: primogenitus aliarum rerum creatarum, ne tanquam una e rebus creatis esse putaretur; sed scriptum est: *omnium rerum creatarum,* ut alius ab illis esse ostenderetur. Hinc Ruben non dictus est primogenitus omnium liberorum Iacob, sed ipsius Iacob et fratrum, ne alius a liberis Iacob esse existimaretur. Quin etiam de ipso Domino non dixit Apostolus: Ut fiat primogenitus omnium, ne aliud corpus a nostro habere crederetur, sed *in multis fratribus* ob suae carnis cum nostra similitudinem. Igitur si etiam Verbum una esset e rebus creatis, sane Scriptura dixisset, ipsum esse aliarum rerum creatarum primogenitum. Verum cum sancti dicant, primogenitum illum esse rerum omnium creatarum, evidens profecto est, Filium Dei alium esse ab omnibus creatis rebus, non autem creatum esse. Alioquin si creatus esset, ipse sui ipsius esset primogenitus. Qui ergo fieri potest, Ariani, ut idem ipse seipso prior et posterior sit? Insuper,

κτισμάτων εἶναι νομισθῇ. Editi *μὴ εἷς τῶν κτισμάτων νομισθῇ.*

g. Reg. Basil. et Felckm. 1. *Ῥουβίν.*

h. Felckm. 2. *παρὰ τέκνα.* Gobler. et Felckmanni 1. *παρὰ τὰ τέκνα νομισθῇ.* Seguer. *παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἰακὼβ νομισθῇ.*

i. Reg. et Felckm. 5. *ἄλλος.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *σῶμα φορεῖν νομισθῇ.* Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *σῶμα εἶναι νομισθῇ.* Editio Commel. *σῶμα εἶναι νομισθείη.* Paulo post Seguer. *εἰ τοίνυν καὶ ὁ λόγος εἷς* et mox *γραφὴ καὶ περὶ αὐτοῦ.* Editi et alii *εἰ τοίνυν εἷς* et *γραφὴ περὶ αὐτοῦ.*

k. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πάσης τῆς κτίσεως.* In ceteris et editis deest *τῆς.* Ibidem Seguer. Gobler. Reg. Anglic. Felckmanni 1. 4. et 5. addunt *ἄντικρυς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως,* quae in aliis et editione Commel. desunt. Anglic. ibidem *πάσης κτίσεως.*

l. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis deest *αὐτός.* Mox Gobl.

P. 531. τοῦ γέγονε καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε, πῶς δύναται καὶ κτίζειν τὴν κτίσιν καὶ [a] εἷς εἶναι τῶν ἐν αὐτῷ συνεστηκότων; ἀτόπου δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐπινοίας φαινομένης, ἐλέγχονται παρὰ τῆς ἀληθείας, ὅτι πρωτότοκος μὲν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς ἐκλήθη διὰ τὴν τῆς σαρκὸς συγγένειαν, πρωτότοκος δὲ ἐκ τῶν νεκρῶν διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ μετ᾽ αὐτὸν εἶναι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, πρωτότοκος δὲ πάσης κτίσεως διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ πατρός, δι᾽ ἣν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ οὐ μόνον τὰ πάντα [b] συνέστηκεν, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ἀπεκδεχομένη τὴν ἀποκάλυψιν τῶν [c] υἱῶν τοῦ θεοῦ ἐλευθερωθήσεταί ποτε ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ[1]). οὕτως δὲ αὐτῆς ἐλευθερωθείσης, ἔσται [d] καὶ αὐτῆς μετὰ καὶ πάντων τῶν τεκνοποιηθέντων πρωτότοκος ὁ κύριος, ἵν᾽ ἐν τῷ λέγεσθαι [e] πρῶτον αὐτὸν τὰ μετ᾽ αὐτὸν διαμείνῃ, ὥςπερ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦ λόγου συνημμένα.

P. 532. 64. Ἡγοῦμαι δὲ καὶ τοὺς ἀσεβεῖς αὐτοὺς ἐντραπήσασθαι ἐκ τῆς τοιαύτης διανοίας· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχοι, [f] ὥςπερ εἴπομεν, ἀλλ᾽ ὡς τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐν κτίσμασι πρωτότοκον αὐτὸν θελήσουσιν εἶναι πάσης τῆς κτίσεως, σκοπείτωσαν ὅτι καὶ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων [g] αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ ὅμοιον ὑπονοήσουσιν εἶναι. πάσης γὰρ τῆς κτίσεως καὶ ταῦτα μέρη τυγχάνει ὄντα· ἀνάγκη δὲ τὸν πρωτότοκον μόνῳ μὲν τῷ χρόνῳ πρῶτον εἶναι, τῷ δὲ γένει καὶ τῇ ὁμοιότητι τὸν αὐτὸν εἶναι πρὸς πάντας. πῶς οὖν καὶ τοῦτο λέγοντες οὐ πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλουσιν; ἢ τίς ἀνέξεται τούτων [h] ταῦτα λεγόντων; ἢ πῶς καὶ μόνον αὐτοὺς ἐνθυμουμένους τοιαῦτα οὐ μισήσειεν ἄν τις; πᾶσι γάρ ἐστι δῆλον, ὅτι [i] οὔτε δι᾽ ἑαυτὸν ὡς κτίσμα ὢν οὔτε διὰ τὸ συγγένειάν τινα κατ᾽ οὐσίαν πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἔχειν πρωτότοκος [k] αὐτῆς ἐκλήθη, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ κατ᾽ ἀρχὴν μὲν δημιουργῶν ὁ λόγος τὰ κτίσματα συγκαταβέβηκε τοῖς γενητοῖς, ἵνα γενέσθαι ταῦτα δυνηθῇ. οὐκ ἂν γὰρ [l] ἤνεγκεν αὐτοῦ τὴν φύσιν ἄκρατον καὶ πατρικὴν οὖσαν λαμπρότητα, εἰ μὴ φιλανθρωπίᾳ πατρικῇ συγκαταβὰς ἀντελάβετο καὶ κρατήσας

1) Rom. 8, 19. 21.

et Felckmanni 1. πῶς οὖν δύναται, ὦ οὗτοι.

a. εἷς abest a Felckm. 2. et 4. Ibidem Seguer. τῶν ἐν αὐτῷ. Alii et editi τῶν ἐν αὐτῇ.

b. Segu. Gobl. Felckm. 1. et 4. συνέστησεν.

c. Seguer. et Felckm. 4. τῶν υἱῶν, ut et habet Scriptura. Editi et alii τῶν τέκνων. Ibidem ποτε abest a Segueriano, Gobler. Felckm. 1. et 4.

d. Gobler. et Felckm. 1. ἔσται αὐτῆς μετὰ πάντων. Felckmanni 5. ἔσται καὶ αὐτῆς μετὰ δὲ πάντων.

e. Felckm. 5. πρωτότοκον. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. τὰ μετ᾽ αὐτὸν διαμείνῃ, ὥςπερ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦ λόγου συνημμένα. Felckm. 1. mendose τὰ μὴ ἐν αὐτόν pro τὰ μετ᾽ αὐτόν. Basiliens. vero τὰ μετ᾽ αὐτὸν ὥςπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου συνημ-

si creatus est, resque universae creatae per ipsum factae sunt et in ipso consistunt, quomodo et res creatas creare et una ex rebus, quae in ipso consistunt, potest esse? Quae illorum commenta cum absurda esse luculenter pateat, certe a veritate ipsa convincuntur, quae quidem nos docet, illum primogenitum in multis fratribus ob carnis cognationem vocatum fuisse, primogenitum vero ex mortuis, quia ex ipso et post ipsum mortuorum est resurrectio, denique primogenitum omnis creaturae propter Patris in homines benignitatem, per quam non solum omnia in ipsius Verbo constituta sunt, verum ipsa etiam creatura, quae, ut ait Apostolus, *revelationem filiorum Dei expectans, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.* Cuius hoc pacto liberatae nec non omnium, qui filii facti fuerint, Dominus primogenitus futurus est, ut cum ipse primus dicitur, ea quae post ipsum sunt, perseverent, ut pote quae ex Verbo tanquam ex aliquo principio pendeant. P.531.

64. Sane nec ego dubitem, quin ipsos etiam impios pudeat suae P.532. huiusmodi sententiae. Nisi enim ita se res habeat, uti supra diximus, sed eum naturâ creatum inter res creatas velint esse rerum omnium creatarum primogenitum, animadvertant se eo progressuros, ut illum brutarum animantium rerumque inanimatarum fratrem et similem esse opinentur. Siquidem hae quoque partes sunt rerum omnium creatarum. Necesse est autem primogenitum solo tempore primum esse, genere verò et similitudine eundem esse ac omnes, quorum est primogenitus. An non porro, cum haec dicunt, omnem praetergrediuntur impietatem? Quis vero haec illos dicentes ferat? aut potius quis vel talia cogitantes odio non prosequetur? Palam enim omnibus est, neque eum propter se, tanquam si creatus esset, neque ob aliquam cognationem, quam secundum naturam cum omnibus rebus creatis habeat, earum esse primogenitum appellatum; sed quatenus Verbum, cum res creatas initio effecit, se ad eas benigne accommodavit, ut fieri possent. Nec enim eius naturam, quae purus et paternus est splendor, ferre potuissent, nisi se ad illas paterna benignitate accommo-

μένα. Felckm. 5. *τὰ μετ᾽ αὐτὸν συνημμένα ὥςπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου διαμείνῃ.* Reg. *πρῶτον αὐτὸν, συνημμένα ὥςπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου διαμείνῃ.* Alii et editi *τὰ μετὰ ταῦτα διαμείνῃ, ὥςπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου συνημμένα.*

f. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ὡς προείπομεν.* Ceteri et editi *ὥςπερ εἴπομεν.* Paulo post Felckm. 4. *θέλουσιν* idemque et Seguer. ac Felckm. 5. *πάσης τῆς κτίσεως.* Editi et alii *πάσης κτίσεως.*

g. Felckm. 2. et editi *ἀψύχων αὐτῶν.* Ceteri mss. *ἀψύχων αὐτόν.* Ibid. Seguer. Reg. Basil. Angl. Felckm. 4. et 5. *ὑπονοήσουσιν.* Editi et alii *ὑπονοοῦσιν.*

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *τοιαῦτα.*

i. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *οὔτε δι᾽ ἑαυτόν.* Reg. et Felckmanni 5. *οὐ δι᾽ ἑαυτόν.* Basil. et Angl. *οὐδὲ δι᾽ αὐτόν.* Ceteri et editi *οὐδὲ δι᾽ ἑαυτόν.*

k. Segu. et Reg. *αὐτῆς.* Alii et editi *αὐτός.*

l. Seguer. *ἤνεγκαν.*

p. 532. αὐτὰ εἰς οὐσίαν ἤνεγκε. καὶ δεύτερον δὲ πάλιν, ὅτι [a]καὶ συγκα-
ταβάντος τοῦ λόγου υἱοποιεῖται καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ, ἵνα
καὶ αὐτῆς, καθάπερ εἴρηται, πρωτότοκος κατὰ πάντα γένηται, ἔν
τε τῷ κτίζειν καὶ ἐν τῷ εἰςάγεσθαι ὑπὲρ πάντων εἰς [b]αὐτὴν τὴν
οἰκουμένην. οὕτω γὰρ γέγραπται· ὅταν δὲ εἰςαγάγῃ τὸν πρωτό-
τοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· καὶ προςκυνησάτωσαν αὐτῷ πάν-
τες ἄγγελοι θεοῦ[1]). [c]ἀκουέτωσαν οἱ χριστομάχοι καὶ σπαραττέτω-
σαν ἑαυτούς, ὅτι τὸ εἰςελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἐποίησε
καὶ πρωτότοκον πάντων κληθῆναι, ὥςτε τοῦ μὲν πατρὸς εἶναι μο-
νογενῆ τὸν υἱὸν διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ μόνον [d]αὐτὸν εἶναι, τῆς δὲ κτί-
σεως πρωτότοκον διὰ τὴν τῶν πάντων υἱοποίησιν. ὡς δὲ ἐν ἀδελ-
φοῖς πρωτότοκος καὶ ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων[2]) ἀνέστη,
οὕτως ἐπειδήπερ ἔπρεπεν ἐν πᾶσιν αὐτὸν πρωτεύειν, διὰ τοῦτο
καὶ ἀρχὴ ὁδῶν κτίζεται, ἵνα [e]ταύτης ἐπιβάντες καὶ εἰςελθόντες δι'
αὐτοῦ λέγοντος· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα[3]), μεταλαβόντες τε
p. 533. τῆς περὶ τοῦ πατρὸς γνώσεως, ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς· μακάριοι οἱ
ἄμωμοι ἐν ὁδῷ[4]), [f]καί· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ
τὸν θεὸν ὄψονται[5]).

65. Τῆς ἀληθείας τοίνυν δειξάσης μὴ εἶναι κατὰ φύσιν κτίσμα τὸν λόγον, ἀκόλουθον λοιπὸν εἰπεῖν, πῶς καὶ ἀρχὴ τῶν ὁδῶν[6]) εἴρηται. ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ ὁδὸς ἀπώλετο, καὶ ἀντὶ τοῦ παραδείσου ἐξεκλίναμεν εἰς τὸν θάνατον, ἠκούσαμέν τε· γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ[7]), διὰ τοῦτο ὁ φιλάνθρωπος τοῦ θεοῦ λόγος βουλήσει τοῦ πατρὸς ἐνδιδύσκεται τὴν κτισθεῖσαν σάρκα, ἵνα ἣν ἐνέκρωσεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως, ταύτην αὐτὸς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἰδίου σώματος ζωοποιήσῃ, καὶ ἐγκαινίσῃ ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, [g]ὡς εἴρηκεν ὁ ἀπόστολος, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ[8]). ὅπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ σημαίνων φησίν· ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· [h]τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά[9]). εἰ δὲ καινὴ κτίσις γέγονεν, ἔδει ταύτης τῆς κτίσεως πρῶτόν τινα εἶναι· ἄνθρωπος μὲν οὖν ψιλὸς καὶ μόνον χοϊκός, οἷοι γεγόναμεν ἡμεῖς

1) Hebr. 1, 6. 2) 2. Cor. 15, 20. 3) Ioan. 10, 9. et 14, 6. 4) Psal. 119 [118. LXX.], 1. 5) Matth. 5, 8. 6) Prov. 8, 22. 7) Genes. 3, 19. 8) Hebr. 10, 20. 9) 2. Cor. 5, 17.

a. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὅτι καὶ συγκαταβάντος*. In aliis et editis *καί* deest. Ibidem Regius *υἱοποιεῖται ἡ κτίσις, ἵνα καί* etc. Mox Seguer. Gobl. Felckm. 1. *καθάπερ εἴρηται*. Felckm. 4. *καθὰ εἴρηται*. Editi et alii *καθὰ προείρηται*. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. *κατὰ πάντα γένηται*. Alii et editi *κατὰ πάντα γεγένηται*.

b. Felckmanni 2. et editi *εἰς τήν* etc. Ceteri mss. *εἰς αὐτὴν τήν* etc. Ibidem Felckm. 5. *οὕτω γέγραπται*. Item ibid. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὅταν εἰςαγάγῃ*.

dasset, iisdemque naturam ut essent dedisset. Alia autem ratio est, P. 532. quod eiusdem Verbi benignitate res creatae filiorum dignitatem per ipsum consequuntur, ut illarum, sicuti diximus, modis omnibus primogenitus fieret, tum cum eas creat, tum cum ipse in orbem terrarum omnium causa introducitur. Namque ita scriptum est: *Cum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Audiant Christi inimici seque ipsi discerpant, quod nimirum eius in orbem terrarum ingressus causa est cur omnium primogenitus sit appellatus. Quocirca Patris quidem unigenitus est Filius, quoniam solus ipse ex illo est; est autem rerum creatarum primogenitus, quia omnes adoptione filii efficiuntur. Ut porro inter fratres primogenitus est, idemque ex mortuis primitiae eorum, qui dormierunt, revixit; ita quia eum in omnibus primum locum decebat obtinere, ideo etiam principium viarum creatur, ut per illud incedentes et per Filium, qui ait: *Ego sum via et ianua,* ingressi, factique cognitionis Patris participes, nos etiam audiamus: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege* P. 533. *Domini,* et: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

65. Cum igitur ipsa declaret veritas, Verbum naturâ non esse creatum, consequens est ut iam explicemus, quare principium viarum appellatum fuerit. Nempe quoniam perierat prima per Adamum via, nec amplius in Paradisum tendebamus, sed ad mortem deflexeramus, audieramusque: *Terra es et in terram reverteris,* idcirco clementissimum Dei Verbum volente Patre creatam carnem induit, ut quam primus homo violata lege morte affecerat, eidem sui corporis sanguine vitam redderet, *nobisque viam novam et viventem per velamen,* ut ait Apostolus, *id est per carnem suam innovaret.* Quod idem alibi his verbis significat: *Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce omnia nova facta sunt.* Si porro nova creatura facta est, sane inter novas has res creatas primum aliquem esse oportuit; atqui merus homo et tantummodo terrestris, quales nos post violatam legem facti

c. Seguer. *ἀκουσάτωσαν.* Alii et editi *ἀκουέτωσαν.*

d. *αὐτόν* abest a Felckm. 4. Ibidem Felckm. 2. et editi *τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκος.* Ceteri mss. habent *πρωτότοκον.*

e. Basiliens. et Felckm. 5. *ταύτῃ.* Mox Felckm. 2. et editio Commel. *ἐγώ εἰμι ὁ λόγος* pro *ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός* ut habent alii mss. Ibidem Seguer. *μεταλαβόντες τῆς τοῦ πατρὸς* etc. Gobler. Felckm. 1. et 4. *μεταλαβόντες τῆς περὶ τοῦ πατρός* etc. Editi et alii *μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ πατρός* etc. Item ibid. Seguer. *ἀκούωμεν.* Gobler. Felckmanni 1. et 4. *ἀκούομεν.* Ibidem Reg. *ποτε καὶ ἡμεῖς.* Felckm. 5 *ποτε ἡμεῖς.*

f. Felckm. 5. addit *οἱ πορευόμενοι ἐν νομῷ κυρίου,* quae desunt in aliis et editione Commel. Ibidem Gobler. et Felckmanni 1. omittunt *ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται.* In Felckm. 4. deest tantum *τὸν θεόν.*

g. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *ὡς εἴρηκεν ὁ ἀπόστολος.* Mox idem et Seguer. habent *τουτέστι τῆς σαρκός.*

h. Sic mss. At editi *καὶ τά* etc. Mox *τὰ πάντα* deest in Seguer. Ibid. Felckm. 5. *εἰ δὲ καὶ καινή.*

p. 533. ἐκ τῆς παραβάσεως, οὐκ ἠδύνατο εἶναι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει ἄπιστοι γεγόνασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν ἀπώλετο ἡ πρώτη· χρεία δὲ ἦν ἄλλου τοῦ ἀνανεοῦντος καὶ τὴν πρώτην καὶ τὴν καινὴν γενομένην διατηροῦντος. οὐκοῦν [a]φιλανθρώπως οὐχ ἕτερός τις ἀλλ' ὁ κύριος ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως κτίζεται ὁδός, καὶ εἰκότως λέγει· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ [b]εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται, ἀλλ' ὡς ἀρχῆς οὔσης καινῆς κτίσεως καὶ τὸν Χριστὸν [c]ἔχοντες ταύτης ἀρχὴν ὁδῶν τούτῳ λοιπὸν ἀκολουθῶμεν λέγοντι· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός[1]). τοῦτο γὰρ διδάσκων [d]καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς ἔλεγεν· αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων[2]).

66. Εἰ γάρ, καθάπερ εἴρηται, διὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν [e]λέγεται καὶ διὰ ταύτην αὐτὸς ἀρχή, τότε δὲ γέγονεν ἀνάστασις ὅτε τὴν ἡμετέραν σάρκα φορῶν δέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ θανάτῳ· φανερὸν ἂν εἴη ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν [f]οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐνσωμάτου παρουσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι. τοῦ γὰρ σώματος [g]ἴδιον ἦν ὁ θάνατος· καὶ ὥσπερ τοῦ σώματος ἴδιός ἐστιν ὁ θάνατος, οὕτως τῆς σωματικῆς
p. 534. [h]παρουσίας ἴδιον ἂν εἴη τὸ λεγόμενον κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. τοῦ γὰρ σωτῆρος οὕτω κατὰ σάρκα κτισθέντος καὶ ἀρχῆς [i]γενομένου τῶν ἀνακτιζομένων καὶ ἔχοντος ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν ἣν προςέλαβεν ἀνθρωπίνην σάρκα, ἀκολούθως μετ' αὐτὸν καὶ ὁ μέλλων λαὸς κτίζεται, λέγοντος τοῦ Δαβίδ· γραφήτω [k]αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον[3]), καὶ πάλιν [l]ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· ἀναγγελήσεται τῷ κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος[4]). οὐκέτι γὰρ ἀκουσόμεθα· ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ [m]φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε[5]), ἀλλά· ὅπου εἰμὶ ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε[6])· ὥστε λέγειν ἡμᾶς· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, [n]κτισθέντες ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς[7]). πάλιν τε ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος τέλειος κτισθείς, ἐλλειπὴς

1) Ioan. 14, 6. 2) Coloss. 1, 18. 3) Psal. 102 [101. LXX.], 19. 4) Psal. 22 [21. LXX.], 31. 32. 5) Genes. 2, 17. 6) Ioan. 14, 3. 7) Ephes. 2, 10.

a. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At editi et alii *οὐκοῦν ὁ φιλάνθρωπος.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. addunt *εἰς ἔργα αὐτοῦ*, quae in aliis et editione Commel. desiderantur. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται.* In aliis et editis *ὁ* deest.

c. Seguer. et Reg. *ἔχοντες.* Editi mendose *ἔχοντος.*

d. Seguer. et Felckm. 4. *διδάσκων ὁ μακάριος.* Gobler. et Felckm. 1. *διδάσκων ὁ ἀπόστολος.* Alii vero et editi *διδάσκων καὶ ὁ μακάριος.*

e. Basil. *ἀνάστασιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν* omissis intermediis. Mox mss. *φανερὸν*

sumus, is esse non poterat. Namque in prima creatione infideles P. 533. facti sunt homines, ac per eos prima illa periit creatura, et proinde opus alio erat, qui et primam renovaret et novam factam conservaret. Itaque non aliquis alius, sed Dominus mira benignitate principium novae creaturae creatur via, unde iure merito ait: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua,* ut non iam secundum priorem illam vivat homo, sed ut existente iam principio novae creaturae, Christumque eius viarum principium habentes, ipsum deinceps sequamur dicentem: *Ego sum via.* Id ipse beatus Apostolus epistola ad Colossenses his verbis docet: *Ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.*

66. Namque si, uti dictum est, ob resurrectionem ex mortuis ipse principium appellatur, tunc autem facta est resurrectio, cum nostra indutus carne se ipse pro nobis morti tradidit; planum utique fuerit, his eius verbis: *Dominus creavit me initium viarum,* non ipsius naturam sed corporeum adventum significari. Mors enim eius fuit propria corporis, ac proinde quemadmodum mors est corporis propria, ita corporeae praesentiae propria sunt illa verba: *Dominus creavit me initium viarum suarum.* Cum enim Salvator hac ratione secundum P. 534. carnem creatus sit, eorumque, qui recreantur, factus fuerit principium, ac nostrûm habeat primitias, humanam scilicet carnem, quam assumsit; convenienter post ipsum futurus creatur populus, de quo ait David: *Scribatur haec in generationem alteram, et populus, qui creabitur, laudabit Dominum,* et rursus Psalmo vigesimo primo: *Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt iustitiam eius populo, qui nascetur, quem fecit Dominus.* Nec enim amplius audituri sumus: *Quacumque die comederitis ex eo, morte moriemini,* sed *ubi sum ego, et vos eritis,* adeo ut iam dicere liceat: *Ipsius enim factura sumus creati in operibus bonis.* Praeterea postquam opus Dei id est homo perfectus creatus praevaricatione inops effectus est et peccato mor-

ὅτι καί. Editio Comm. *φανερὸν καὶ ὅτι.*

f. Sic Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felckmanni 1. 4. et 5. Alii autem et editi *ὁδῶν αὐτοῦ.* Mox *αὐτοῦ* abest a Felckm. 5.

g. Seguer. *ἴδιος.* Editi *ἴδιον.* In Basil. haec desiderantur verba: *ἴδιος ἦν ὁ θάνατος, καὶ ὥςπερ τοῦ σώματος.*

h. Seguer. *παρουσίας.* Editi et alii *οὐσίας.* Mox *κύριος* deest in Segueriano et Felckm. 1.

i. Seguer. et Reg. *γενομένου.* Editi *γινομένου.*

k. Seguer. *αὐτή.*

l. Goblerian. et Felckm. 1. *καὶ πάλιν, ἀναγγελήσεται.*

m. Sic Seguer. et Basil. ut et habetur Genes. 2, 17. Reg. *φάγησθε.* Felckm. 4. *φάγηται* mendose. Editi et alii *φάγεσθε.*

n. Sic Seguer. At alii et editi *κτισθέντες ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπὶ ἔργοις.* Mox Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. et 4. *πάλιν τε.* Ceteri et editi *πάλιν δέ.* Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *παραβάσεως, γέγονε.*

P.534. γέγονε διὰ τῆς παραβάσεως, καὶ γέγονε τῇ ἁμαρτίᾳ νεκρός, ἀπρεπὲς δὲ ἦν μένειν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ἀτελές· διὸ καὶ ἐδέοντο πάντες οἱ ἅγιοι περὶ τούτου, [a]λέγοντες ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· κύριε, ἀνταποδώσεις ὑπὲρ ἐμοῦ· κύριε, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδῃς[1]). [b]διὰ τοῦτο ὁ τέλειος τοῦ θεοῦ λόγος τὸ ἀτελὲς περιτίθεται σῶμα καὶ λέγεται εἰς τὰ ἔργα κτίζεσθαι, ἵνα ἀνθ᾽ ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν [c]ἀποδιδοὺς τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι᾽ ἑαυτοῦ τελειώσῃ· ἔλειπε δὲ αὐτῷ ἡ ἀθανασία καὶ ἡ εἰς τὸν παράδεισον ὁδός. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ σωτῆρος· ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω[2]), καὶ [d]πάλιν· τὰ ἔργα, ἃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ ἵνα τελειώσω αὐτά, [e]αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ[3]). ἃ δὲ λέγει ἐνταῦθα ἔργα δεδωκέναι αὐτῷ τὸν πατέρα εἰς τελείωσιν, ταῦτά ἐστι, εἰς ἃ κτίζεται, λέγων ἐν ταῖς παροιμίαις· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ[4])· ἶσον γάρ ἐστι [f]τὸ εἰπεῖν· ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ τὰ ἔργα, καί· ἔκτισέ με [g]κύριος εἰς ἔργα.

67. Πότε οὖν ἔλαβε τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, ὦ θεομάχοι; ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ ἔκτισε γνωσθήσεται. κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ [h]ἐποίει, ἐὰν εἴπητε, ψεῦδός ἐστιν, οὔπω γὰρ ἦν γενόμενα· φαίνεται δὲ λέγων ὡς τὰ ἤδη ὄντα λαμβάνων. ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν πρὸ τοῦ γένηται ὁ λόγος σὰρξ χρόνον εἰπεῖν εὐαγές, ἵνα μὴ περιττὴ λοιπὸν αὐτοῦ ἡ ἐπιδημία
P.535. φανῇ, τούτων γὰρ χάριν καὶ ἡ ἐπιδημία [i]ἐγένετο. οὐκοῦν λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε ἔλαβε τὰ ἔργα· τότε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐτελείωσεν, ἰασάμενος τὰ τραύματα ἡμῶν καὶ χαρισάμενος [k]ἡμῖν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. εἰ δὲ ὅτε γέγονεν ὁ λόγος σάρξ, τότε ἐδόθη αὐτῷ τὰ ἔργα, [l]δῆλον ὅτι ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε καὶ εἰς τὰ ἔργα κτίζεται. οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι τὸ ἔκτισεν, ὥσπερ πολλάκις εἴρηται, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ γενέσεως. τότε γὰρ διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀπὸ τῆς παραβάσεως ἀτελῆ καὶ χωλὰ τὰ ἔργα λέγεται σωματικῶς ὅτι κτίζεται, ἵνα τελειώσας αὐτὰ καὶ ὁλόκληρα ποιήσας παραστήσῃ τῷ πατρὶ τὴν ἐκκλησίαν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ᾽ ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος[5]).

1) Psal. 138 [137. LXX.], 8. 2) Ioan. 17, 4. 3) Ioan. 5, 36. 4) Prov. 8, 22. 5) Ephes. 5, 27.

a. Sic Seguer. Reg. et Anglic. At Gobler. et Felckm. 1. *λέγοντος Δαβίδ*. Editi **λέγοντες Δαβίδ**. Ibidem mss. cum edit. Commel. et Parisiensi habent *ἑβδόμῳ*. Editio autem Coloniensis *ὀγδόῳ*, nulla auctoritate, quod et passim aliis in Psalmorum locis commisit, secuta videlicet distinctionem Psalmorum, quae hodie in Graecis Scripturae codicibus habetur. At Athanasius Psalmos solet numerare, prout in Vulgata notantur. Item ibid. Segu. Gobl. et Felckm. 1. *κύριε ἀνταποδώσεις*. Alii et editi **κύριος ἀνταποδώσει**.

tuus, cum item dedeceret Dei opus imperfectum remanere, unde fit, P. 534. ut omnes Sancti Psalmo centesimo trigesimo septimo Deum hac de re ita precentur: *Domine, retribues pro me; Domine, opera manuum tuarum ne despicias*; idcirco perfectum Dei Verbum corpus imperfectum induit atque in opera creari dicitur, ut pro nobis debito soluto ea, quae homini deerant, per seipsum expleret atque perficeret. Deerant autem homini immortalitas et via ad paradisum. Hoc ipsum Salvator his verbis indicat: *Ego te glorificavi in terra; opus perfeci quod faciendum mihi dedisti.* Et iterum: *Opera, quae Pater mihi perficienda dedit, ipsa opera, quae facio, testimonium perhibent de me.* Opera porro, quae sibi Patrem perficienda dedisse declarat, ipsa illa sunt, in quae creatur, ut in Proverbiis ait: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua.* Nam idem est dicere: dedit mihi Pater opera, et: creavit me Dominus in opera.

67. Quandonam igitur opera perficienda suscepit, o Dei hostes? Hinc enim quid dictio *creavit* significet, facile intelligetur. Si respondetis, principio suscepisse opera perficienda, cum illa e nihilo fecit ut essent; falsum id utique est, necdum enim facta erant. Atqui de his tanquam quae iam essent apparet eum loqui. Neque etiam fas est istud de tempore intelligere, quod prius fuit quam Verbum caro fieret, ne inutilis eius videatur adventus, cum huiusce rei causa advenerit. Itaque iam restat, ut fateamur, tunc accepisse opera, cum homo factus P. 535. est. Siquidem tunc illa perfecit, cum nostra sanavit vulnera nobisque ex mortuis resurgere concessit. Quod si cum Verbum caro factum est, tunc ei data sunt opera, liquet ipsum, cum homo factus est, tunc quoque in opera esse creatum. Non ergo hoc verbo *creavit* eius natura significatur, uti saepius dictum est, sed ortus ipsius corporeus. Tunc enim, quod opera imperfecta et mutila peccato facta fuerant, creari secundum corpus dicitur, ut illis perfectis atque in integrum statum restitutis, Ecclesiam Patri exhiberet *non habentem maculam,* ut ait Apostolus, *aut rugam aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta*

b. Seguer. *διάτοι τοῦτο.* Alii et editi *διὰ τοῦτο.*

c. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀποδιδούς* et paulo post *ἔλειπε.* Ceteri et editi *ἀποδούς* et *ἔλιπε.*

d. *πάλιν* deest in Gobler. et Felckm. 1.

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτὰ τὰ ἔργα.* Basil. Reg. et Anglic. *ταῦτα τὰ ἔργα.* Editi *ταῦτα ἔργα.* Mox Segu. Gobler. et Felckm. 1. *δεδωκέναι αὐτῷ.* In aliis et editis deest *αὐτῷ.*

f. Seguer. Basil. et Felckm. 4. *τῷ εἰπεῖν.* At in Seguer. *τό* supra *τῷ* adscriptum est. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ εἰπεῖν.* Felckm. 5. *εἰπεῖν* tantum. Editi vero et alii *εἰ εἶπεν.* Ibidem Basil. *τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, καὶ ἔκτισέ με.*

g. Felckm. 4. omittit *κύριος.*

h. Reg. et Felckm. 5. *ἐποίησεν.*

i. Seguer. *ἐγίνετο.*

k. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἡμῖν.* Editi et alii *πᾶσιν.*

l. Sic Seguer. Reg. Anglic. et Felckm. 4. At editio Commel. *δηλονότι ὅτε* etc.

P. 535. τετελείωται οὖν ἐν αὐτῷ καὶ ἀπεκατεστάθη, ὥςπερ ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν [a] γεγονός, τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ μείζονι μᾶλλον χάριτι. ἀναστάντες γὰρ ἐκ νεκρῶν οὐκέτι φοβούμεθα θάνατον, ἀλλ' ἐν Χριστῷ βασιλεύσομεν ἀεὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἴδιος καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὢν ἐνεδύσατο τὴν σάρκα καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. εἰ γὰρ κτίσμα ὢν ἐγεγόνει ἄνθρωπος, [b] ἔμενεν οὐδὲν ἧττον ὁ ἄνθρωπος, ὥςπερ καὶ ἦν, οὐ συναφθεὶς τῷ θεῷ. πῶς γὰρ ἂν ποίημα ὢν διὰ ποιήματος συνήπτετο [c] τῷ κτίστῃ; ἢ ποία βοήθεια παρὰ τῶν ὁμοίων τοῖς ὁμοίοις γένοιτ' ἄν, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς βοηθείας; πῶς δέ, εἴπερ κτίσμα [d] ἦν ὁ λόγος, τὴν ἀπόφασιν τοῦ θεοῦ λῦσαι δυνατὸς ἦν καὶ ἀφεῖναι τὴν ἁμαρτίαν, [e] γεγραμμένου παρὰ τοῖς προφήταις ὅτι τοῦτο θεοῦ ἐστι; τίς γὰρ θεὸς ὥςπερ σὺ ἐξαίρων ἁμαρτίας καὶ ὑπερβαίνων ἀνομίας1); ὁ μὲν γὰρ θεὸς εἶπε· γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ2), οἱ δὲ ἄνθρωποι γεγόνασι θνητοί. [f] πῶς τοίνυν οἷόν τε ἦν παρὰ τῶν γενητῶν λυθῆναι τὴν ἁμαρτίαν; ἀλλ' ἔλυσέ γε αὐτὸς ὁ κύριος, ὡς εἶπεν αὐτός· ἐὰν μὴ ὁ υἱὸς [g] ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ3), καὶ ἔδειξεν ἀληθῶς ὁ υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα οὐδὲ τῶν γενητῶν, ἀλλὰ ἴδιος λόγος καὶ εἰκὼν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, τοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποφηναμένου καὶ ἀφιέντος μόνου τὰς ἁμαρτίας. ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται ἐν τῷ λόγῳ· γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ἀκολούθως δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ [h] λύσις τῆς κατακρίσεως γεγένηται.

68. Ἀλλ' ἠδύνατο, φασί, καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ σωτῆρος μόνον εἰπεῖν ὁ θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. τὸ αὐτὸ δ' ἂν ἀκούP. 536. σαιεν καὶ αὐτοὶ παρ' ἑτέρου λέγοντος· ἠδύνατο καὶ μηδ' ὅλως ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ μόνον εἰπεῖν ὁ θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. ἀλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελοῦν, καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατὸν τοῦ θεοῦ λογίζεσθαι. [i] ἐπεὶ ἠδύνατο καὶ πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ τοὺς τότε παραβάντας ἀνθρώπους ἀπολέσαι, ἀλλὰ μετὰ τὴν κιβωτὸν πεποίηκεν. ἠδύνατο καὶ χωρὶς Μωσέως καὶ μόνον εἰπεῖν καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλὰ συνέφερε διὰ Μωσέως. ἠδύνατο καὶ χωρὶς τῶν κριτῶν σώζειν τὸν λαὸν ὁ θεός, ἀλλὰ συνέφερε τοῖς [k] λαοῖς κατὰ καιρὸν ἐγείρεσθαι κριτὴν αὐτοῖς. ἠδύνατο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ σωτὴρ ἐπιδημῆσαι, ἢ ἐλθὼν μὴ παραδο-

1) Mich. 7, 18. 2) Genes. 3, 19. 3) Ioann. 8, 36.

a. Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felckm. 2. 4. et 5. *γεγονός*. Gobler. et Felckm. 1. *γεγονώς*. Editi *γέγονε*.

b. Seguer. *ἔμενεν ἂν οὐδὲν ἧττον ἄνθρωπος* et mox *συναφθεὶς θεῷ*.

c. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τῷ κτίστῃ*. Anglic. *τῷ κτίσματι* mendose. Alii et editi *τῷ κτίσαντι*. Paulo post Seguerian. Gobler. Anglic. et Felckm. 1. *δεόμενα καὶ αὐτὰ τῆς αὐτῆς*. Editi et alii *δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς*.

et immaculata. In illo ergo perfectum est hominum genus, qualeque P. 535. initio factum fuerat vel potius ampliore cum gratia restitutum atque reparatum est. Siquidem ex mortuis excitati mortem non amplius pertimescimus, sed in Christo semper in caelis sumus regnaturi. Quod ideo consequimur, quod ipsum Dei Verbum proprium atque ex Patre genitum carnem induit factusque homo est. Nam si creatam cum haberet naturam, factus postea fuisset homo, idem profecto quod antea mansisset hominum genus, neque cum Deo coniunctum fuisset. Quî enim res facta per rem factam cum Creatore coniungi posset? Aut quid auxilii similibus posset dari a similibus, cum ipsa eodem auxilio indigeant? Quî vero, si Verbum res creata esset, posset Dei sententiam abrogare peccatumque dimittere, cum hoc Dei proprium esse scripserint Prophetae? Nam *Quis Deus similis tui, qui aufers peccata et transcendis iniquitates?* Siquidem Deus dixit: *Terra es et in terram reverteris*, eaque causa est, cur homines facti mortales fuerint. Quomodo igitur peccatum possent res factae solvere? Verum ipse solvit Dominus, ut idem ipse ait: *Nisi Filius vos liberaverit*, vereque ostendit Filius liberator se nec creatum nec factum esse, sed naturae Patris, qui sententiam illam initio tulerat solusque peccata condonat, proprium esse Verbnm et imaginem. Cum enim in Verbo dictum fuerit: *Terra es et in terram reverteris*, valde congruenter per idem ipsum Verbum atque in ipso libertas et solutio damnationis facta est.

68. Atqui, inquiunt, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo eius adventu poterat Deus P. 536. tantummodo dicere atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet, quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus. Namque etiam ante Noë arcam homines, qui peccaverant, poterat interimere; tamen id nonnisi post arcam fecit. Poterat quoque absque Moyse solummodo dicere populumque educere ex Aegypto; at id per Moysem fieri conveniebat. Poterat item Deus populum sine iudicibus conservare; verum e re populi erat iudices pro tempore habere. Quin etiam ipse Salvator poterat ab initio advenire, vel post-

d. Felckm. 2. et editio Commel. ἦν λόγος. Alii mss. ἦν ὁ λόγος.
e. Seguer. et Reg. γεγραμμένον.
f. Seguer. et Reg. πῶς τοίνυν. Editi πῶς γάρ.
g. Seguer. et Felckm. 4. ἡμᾶς. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. ἀληθῶς ὁ υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα. Alii et editi ἀληθῶς ὡς υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα. Ibid. Felckm. 5. γεννητῶν.
h. Seguer. et Felckm. 4. λύσις. Alii et editi λύτρωσις.
i. Seguerian. ἐπεί et ibidem πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ. Alii et editi ἐπειδή et πρὸ τῆς κιβωτοῦ.
k. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. τοῖς λαοῖς. Alii et editi τοῖς ἄλλοις.

P. 536. θῆναι Πιλάτῳ, [a]ἀλλὰ καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἦλθε, καὶ ζητούμενος εἶπεν· ἐγώ εἰμι[1]· ὃ γὰρ ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἄλλως οὐκ ἔπρεπε γενέσθαι, καὶ ὅπερ δὲ συμφέρει καὶ πρέπει, τούτου καὶ πρόνοιαν ποιεῖται· ἦλθε γοῦν, οὐχ ἵνα διακονηθῇ, ἀλλ' ἵνα διακονήσῃ[2]) καὶ τὴν ἡμῶν ἐργάσηται σωτηρίαν. [b]ἀμέλει δυνάμενος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ λαλῆσαι τὸν νόμον εἶδεν ὅτι λυσιτελεῖ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τοῦ Σινᾶ λαλῆσαι, καὶ τοῦτο πεποίηκεν, ἵνα καὶ Μωσῆς ἀναβῆναι δυνηθῇ, [c]κἀκεῖνοι τὸν λόγον ἔγγυθεν ἀκούοντες μᾶλλον πιστεῦσαι δυνηθῶσι. πλὴν καὶ τὸ εὔλογον τοῦ γενομένου θεωρεῖν ἔξεστιν ἐντεῦθεν. εἰ διὰ τὸ δυνατὸν εἰρήκει, καὶ [d]ἐλέλυτο ἡ κατάρα, τοῦ μὲν κελεύσαντος ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο, ὁ μέντοι ἄνθρωπος τοιοῦτος ἐγίνετο, [e]οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παραβάσεως, ἔξωθεν λαβὼν τὴν χάριν καὶ μὴ συνηρμοσμένην ἔχων αὐτὴν τῷ σώματι (τοιοῦτος γὰρ ὢν καὶ τότε τέθειτο ἐν τῷ παραδείσῳ), τάχα δὲ καὶ χείρων ἐγίνετο, [f]ὅτι καὶ παραβαίνειν μεμάθηκεν. ὢν τοίνυν τοιοῦτος, εἰ καὶ παραπέπειστο ὑπὸ τοῦ ὄφεως, ἐγίνετο πάλιν χρεία προστάξαι τὸν θεὸν καὶ λῦσαι τὴν κατάραν, καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον ἐγίνετο ἡ χρεία, καὶ οὐδὲν ἧττον οἱ ἄνθρωποι ἔμενον ὑπεύθυνοι, δουλεύοντες τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀεὶ δὲ ἁμαρτάνοντες ἀεὶ ἐδέοντο τοῦ συγχωροῦντος καὶ οὐδέποτε [g]ἠλευθεροῦντο, σάρκες ὄντες καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἀεὶ ἡττώμενοι τῷ νόμῳ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός.

69. Πάλιν τε εἰ κτίσμα ἦν ὁ υἱός, ἔμενεν ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἧττον θνητός, μὴ συναπτόμενος [h]τῷ θεῷ· οὐ γὰρ κτίσμα συνῆπτε τὰ κτίσματα τῷ θεῷ, ζητοῦν καὶ αὐτὸ τὸν συνάπτοντα, οὐδὲ
P. 537. τὸ μέρος τῆς κτίσεως σωτηρία τῆς κτίσεως ἂν εἴη, δεόμενον καὶ αὐτὸ σωτηρίας. [i]ἵνα οὖν μηδὲ τοῦτο γένηται, πέμπει τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, καὶ γίνεται υἱὸς ἀνθρώπου, τὴν κτιστὴν σάρκα λαβών, ἵν' ἐπειδὴ πάντες εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ θανάτῳ, ἄλλος ὢν τῶν πάντων αὐτὸς ὑπὲρ πάντων τὸ ἴδιον σῶμα τῷ θανάτῳ προσενέγκῃ, καὶ λοιπόν, ὡς πάντων δι' αὐτοῦ ἀποθανόντων, ὁ μὲν λόγος τῆς ἀποφάσεως πληρωθῇ (πάντες γὰρ ἀπέθανον [k]ἐν Χριστῷ), πάντες δὲ δι' αὐτοῦ γένωνται λοιπὸν ἐλεύθεροι μὲν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ

1) Ioan. 18, 5. 2) Matth. 20, 28.

a. Seguer. Reg. et Felckm. 4. ἀλλὰ καὶ ἐπί. Editi et alii ἀλλὰ ἐπί.

b. Felckm. 2. et editio Commel. ἀμέλει καὶ δυνάμενος. Alii mss. ἀμέλει δυνάμενος. Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. εἶδεν. Ceteri et editi οἶδεν.

c. Sic mss. At editio Commel. κἀκεῖνον.

d. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ἐλέλυτο. Alii et editi λέλυτο. Mox Seguer. Reg. Anglican. et Felckm. 2. ἐδείκνυτο. Ceteri et editi ἐπεδείκνυτο. Seguer. paulo post τοιοῦτος ἐγένετο.

e. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. οἷος ἦν καὶ Ἀδάμ. Reg. Basil. Anglican. et Felckm. 5. οἷς ἦν καὶ ὁ Ἀδάμ. Editio

liberi, vereque in perpetuum permanerent, immortalitate et incorruptione postquam resurrexissent induti. Namque postquam Verbum carnem induit, ut saepe dictum est, ab ea extinctus penitus est serpentis morsus, et quicquid mali exoriebatur ex carnis motibus, praecisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interemta, ut ipse Dominus huiusmodi verbis declarat: *Venit Princeps huius mundi et nihil in me invenit*, et: *In hoc enim apparuit*, uti scripsit Ioannes, *ut dissolvat opera diaboli.* His autem carne dissolutis, omnes propter carnis cognationem liberati sumus, iamque nos etiam cum Verbo copulati fuimus. Porro cum Deo coniuncti non amplius in terra remanebimus, sed ut ipse dixit, ubi ille erit, nos quoque erimus, nec serpentem amplius sumus formidaturi. Profligatus enim ille est a Salvatore eum in sua carne persequente ac dicente: *Vade post me, satana*, atque ita extra paradisum in ignem aeternum est deiectus. Nec etiam ullae mulieris illecebrae cavendae nobis erunt: *In resurrectione enim nec nubunt nec nubuntur, sed sunt sicut Angeli.* Et *in Christo Iesu nova creatura* erit, *neque masculus aut femina, sed omnia et in omnibus* erit *Christus.* Ubi autem Christus adest, quis timor vel quid periculi possit accidere? P. 537.

70. Id autem factum minime fuisset, si quid creatum esset Verbum. Nam diabolus, qui et ipse creatura est, perpetuum cum creatura gessisset bellum, et homo, quicumque fuisset intermedius, morti semper subiectus fuisset, quippe qui nihil haberet, in quo et per quod cum Deo coniunctus liber fieret ab omni metu. Quocirca ipsa veritas ostendit, Verbum non esse e factis rebus, sed illarum potius esse auctorem. Ita enim corpus factum et humanum assumsit, ut illud tanquam opifex reficeret et divinum in seipso redderet, atque hoc pacto nos omnes ad illius similitudinem in caelum introduceret. Atqui homo cum re creata coniunctus non potuisset divinus effici, nisi P. 538.
Filius verus Deus esset, neque homo se Patri sistere ausus esset, nisi is, qui corpus induit, naturale et verum eius esset Verbum. Ac quem-

g. Felckm. 5. ὡς οἱ ἄγγελοι.

h. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. addunt ἔσται, quod in aliis et editis deest.

i. Sic mss. At editio Commel. πρὸς γὰρ κτίσμα ὢν καὶ ὁ διάβολος.

k. Anglic. γενήσεται.

l. Seguer. Basil. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. αὐτοῦ λόγος. Ceteri et editi αὐτοῦ ὁ λόγος.

m. Theodoretus Dialogo 2., qui ἀσύγχυτος id est *inconfusus* inscribitur, hunc locum affert cum hoc titulo: τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγου δευτέρου. Extat quoque in Concilio Chalcedonensi parte 3. cap. 1. pag. 829. postremae editionis, ubi generatim inscribitur: τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ αἱρέσεων λόγου.

P. 538. ὥςπερ οὐκ ἂν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ [a] τῆς κατάρας, εἰ μὴ φύσει σὰρξ ἦν ἀνθρωπίνη, ἣν ἐνεδύσατο ὁ λόγος, οὐδὲν γὰρ κοινὸν ἦν ἡμῖν πρὸς τὸ ἀλλότριον· οὕτως οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ [b] ἴδιος αὐτοῦ ἦν ὁ λόγος ὁ γενόμενος σάρξ. διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη γέγονεν ἡ συναφή, ἵνα [c] τῷ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος συνάψῃ τὸν φύσει ἄνθρωπον, καὶ βεβαία [d] γένηται ἡ σωτηρία καὶ ἡ θεοποίησις αὐτοῦ. οὐκοῦν οἱ ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ἴδιον [e] αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸν υἱὸν ἀρνείσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην αὐτὸν εἰληφέναι ἐκ Μαρίας τῆς [f] ἀειπαρθένου. οὐδὲν γὰρ πλέον ἡμῖν κέρδος τοῖς ἀνθρώποις ἦν, εἰ μήτε ἀληθινὸς [g] καὶ φύσει ἦν υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, μήτε ἀληθινὴ σὰρξ ἦν, ἣν προςελάβετο. ἀλλ' ἔλαβέ γε ἀληθινὴν σάρκα, κἂν μαίνηται Οὐαλεντῖνος· ἦν γὰρ καὶ φύσει καὶ ἀληθινὸς θεὸς ὁ λόγος, κἂν μαίνωνται οἱ Ἀρειομανῖται, καὶ ἐν ἐκείνῃ γέγονεν [h] ἡμῶν ἡ ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως, κτισθεὶς ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν ἐκείνην [i] ἐγκαινίσας, ὥςπερ εἴρηται.

71. Οὔτε οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος οὔτε ἔργον, ταὐτὸν γάρ ἐστι κτίσμα καὶ ποίημα καὶ ἔργον, καὶ εἴπερ κτίσμα καὶ ποίημα ἦν, ἦν ἂν καὶ ἔργον. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ εἴρηκεν· ἔκτισέ με ἔργον, οὐδέ· σὺν τοῖς ἔργοις ἐποίησεν, ἵνα [k] μὴ τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα εἶναι δόξῃ, οὔτε ὅτι διὰ τὸ ποιῆσαί με ἔργα ἔκτισεν, ἵνα μὴ πάλιν κατὰ τὴν κακόνοιαν τῶν ἀσεβῶν ὡς ὄργανον δι' ἡμᾶς γενόμενος νομισθῇ, ἀλλ' οὐδ' ὅτι πρὸ τῶν ἔργων ἔκτισέ με ἀνήγγειλεν, ἵνα μή, ὥςπερ ἐστὶ γέννημα ὢν πρὸ πάντων, οὕτως καὶ κτιζόμενος πρὸ τῶν ἔργων ταὐτὸν [l] ποιήσῃ νομίζεσθαι τὸ γέννημα καὶ τὸ ἔκτισεν· ἀλλὰ μετὰ παρατηρήσεως ἀκριβοῦς εἰς ἔργα εἴρηκεν, ἶσον τῷ εἰπεῖν· [m] εἰς σάρκα με πεποίηκεν ὁ πατὴρ γενέσθαι ἄνθρωπον, ὥςτε καὶ ἐκ τούτου πάλιν δείκνυσθαι μὴ εἶναι ἔργον
P. 539. αὐτὸν ἀλλὰ γέννημα. ὡς γὰρ [n] ὁ εἰςερχόμενος εἰς οἰκίαν οὐκ ἔστι

a. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. et Theodoretus. At Concil. Chalced. omittit *τῆς κατάρας*. Alii et editi habent *καὶ ἀπὸ τῆς κατάρας*.

b. Felckm. 5. *ἀΐδιος*. Ibidem Seguer. Theodor. et Concil. Chalcedon. *αὐτοῦ ἦν ὁ λόγος*. Editi et alii *ἦν αὐτοῦ λόγος*.

c. Seguer. Felckm. 4. Theod. et Concil. Chalcedon. *τῷ κατὰ φύσιν*. Alii et editi *τὸ κατὰ φύσιν*. Sic autem hunc locum vertit vetus Interpres Concilii Chalcedon.: *Idcirco namque talis est facta connexio, ut ei, qui iuxta naturam divinitatis est, illum hominem, qui est humanae naturae, coniungeret*. Ibique desinit hic locus.

d. Seguer. Reg. et Theodor. *γένηται ἡ σωτηρία*. Alii et editi *γένηται σωτηρία*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκοῦν ἀρνούμενοι*. Idem ibidem et Theodoret. *ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ πατρός*. Alii et editi *ἀρνούμενοι μὴ ἐκ τοῦ πατρός*.

e. Sic Seguer. Reg. Theodor. Gobler. Felckmanni 1. et 5. At alii et editi *τῆς ἰδίας οὐσίας*. Ibidem Felckm. 4. *αὐτοῦ υἱόν*. Rursus ibid. Gobler. Felckm. 1. et Theodor. *ἀρνησάσθωσαν*. Item Theod. ibidem *ἀρνησάσθωσαν ἀληθινὴν σάρκα καὶ ἀνθρωπίνην*. Editio Commel. et alii mss. *ἀρνείσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην*.

admodum nunquam a peccato et a maledictione liberati fuissemus, P.538. nisi caro, quam induit Verbum, naturâ humana esset, nihil enim nobis cum aliena re commune posset esse; ita nunquam homo divinus effectus fuisset, nisi is, qui caro factus est, naturâ esset verum et proprium Patris Verbum. Namque idcirco huiusmodi copulatio facta est, ut eum, qui naturâ homo est, cum illo, qui naturâ Deus est, coniungeret, hocque pacto stabilis et firma esset eius salus et, ut ita loquar, deificatio. Qui ergo Filium naturâ esse ex Patre aut eius substantiae proprium esse inficiantur, negent quoque eum veram humanam carnem ex Maria semper virgine accepisse. Nihil enim nobis hominibus profuisset, si nec Verbum verus et naturalis Dei filius esset, nec vera esset caro, quam assumsit. Sed profecto veram accepit carnem, quantumvis furat Valentinus. Erat item et naturâ et verum Dei Verbum, insaniant licet Ariani, atque in ea carne nostrum novae creationis fuit principium, homo pro nobis creatus, qui et nobis viam illam, uti dictum est, renovavit.

71. Itaque Verbum nec res est creata nec opus. Nam idem est res creata et facta atque opus; unde si res creata et facta esset, esset quoque opus. Hinc non dixit: Creavit me opus, neque: cum operibus fecit, ne naturâ et substantiâ res creata esse videretur, neque: creavit me ad opera facienda, ne rursus eum tanquam organum nostri causa factum esse arbitraremur, quae prava est impiorum sententia, neque etiam dixit: Ante opera creavit me, ne quemadmodum est ante omnia genitus, ita quoque, si ante opera creatus diceretur, inte colligeretur idem significari vocabulis *genitus* et *creavit*; verum cautissime addidit: *in opera*, quod idem est ac si diceret: in carnem me fecit Pater, ut homo fierem. Unde ex hoc etiam loco evidens sit, illum non opus sed genitum esse. Nam ut qui domum ingreditur, non est pars do- P.539.

f. Theodor. *παρθένου.* Ibique locus desinit. Ibid. *κέρδος* abest a Felckm. 2. et editione Commel.

g. Seguer. *ἀληθινὸς ἦν καὶ φύσει ἦν υἱός* etc.

h. Sic Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. et 4. At ceteri et editi *ἡμῶν ἀρχή.*

i. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ac Reg. *ἐγκαινίσας.* Editi et alii *ἀνακαινίσας.* Sed Felckm. 5. sic habet: *ὑπὲρ ἡμῶν, ὥςπερ εἴρηται,* omissis intermediis. Idem ibidem *οὔτε κτίσμα.*

k. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *μὴ τῇ φύσει.* Alii et editi *μὴ φύσει.* Paulo post Reg. Basil. Anglican. et Felckm. 5. *ποιῆσαί με ἔργα.* Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. *ποιῆσαι μετὰ ἔργα,* mendose scilicet pro *ποιῆσαί με τὰ ἔργα.* Alii vero et editi *ποιῆσαι μὲν ἔργα.*

l. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ποιῆσαι.*

m. Seguer. *εἰς σάρκα με.* In aliis et editis *με* deest. Editio Commel. ibi mendose *εἰ σάρκα.* Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὥςτε καὶ ἐκ τούτου:* Alii et editi *ὥςτε καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου.*

n. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὁ εἰςερχόμενος.* Basiliens. *ὁ ἐργαζόμενος.* Alii et editi *ὁ ἐρχόμεννος.* Paulo post Felckm. 4. *ἀλλὰ ἄλλο.*

P. 539. μέρος τῆς οἰκίας, ἀλλὰ ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὴν οἰκίαν, οὕτως ὁ εἰς τὰ ἔργα κτιζόμενος ἄλλος ἂν εἴη τὴν φύσιν παρὰ τὰ ἔργα· ἐπεὶ εἰ καθ᾽ ὑμᾶς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἔργον ἐστίν, ὦ Ἀρειανοί, [a] ἐν ποίᾳ ἄρα χειρὶ καὶ σοφίᾳ γέγονε καὶ αὐτός; πάντα γὰρ τὰ γενόμενα ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ τοῦ θεοῦ γέγονε, λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· ἡ χείρ μου ἐποίησε [b] ταῦτα πάντα[1]), τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλλοντος· καὶ σὺ κατ᾽ ἀρχάς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί[2]), καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, [c] καὶ ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων[3]). οὐκοῦν εἰ ἐν [d] χειρὶ τοῦ θεοῦ τὰ ποιήματα εἰργάσθη, γέγραπται δὲ ὅτι πάντα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[4]), καὶ πάλιν· εἷς κύριος Ἰησοῦς, δι᾽ οὗ τὰ πάντα[5]), καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκεν[6])· εὔδηλον ὡς οὐκ ἂν εἴη ὁ υἱὸς ἔργον, ἀλλ᾽ αὐτός ἐστιν ἡ χεὶρ τοῦ θεοῦ καὶ ἡ σοφία. τοῦτο γινώσκοντες [e] καὶ οἱ ἐν Βαβυλῶνι γενόμενοι μάρτυρες Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαήλ, ἐλέγχουσι τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν. εἰπόντες [f] γάρ· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον[7]), τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ὡς ἔργα κατέλεξαν, τὸν δὲ υἱὸν οὐκ ὠνόμασαν, [g] οὐ γὰρ εἰρήκασιν· εὐλόγει λόγε καὶ ὕμνει σοφία· ἵνα δείξωσιν ὅτι τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὑμνοῦντά ἐστι καὶ ἔργα ἐστίν, ὁ δὲ λόγος οὐκ ἔστιν ἔργον οὐδὲ τῶν ὑμνούντων, ἀλλὰ σὺν τῷ πατρὶ ὑμνούμενος [h] καὶ προσκυνούμενός ἐστι καὶ θεολογούμενος, λόγος μὲν αὐτοῦ καὶ σοφία ὤν, τῶν δὲ ἔργων δημιουργός. τοῦτο καὶ τὸ πνεῦμα [i] ἐν ψαλμοῖς μετὰ καλλίστης διαστολῆς εἴρηκεν· ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει[8]), καθάπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ φησίν· ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας[9]).

72. Εἰ δὲ ἔργον ἦν ὁ λόγος, πάντως [k] ἂν καὶ αὐτὸς ἐν σοφίᾳ ἐγεγόνει, καὶ οὔτ᾽ ἂν διέστελλεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ γραφή, οὔτε τὰ μὲν ἔργα ὠνόμαζε, τὸν δὲ λόγον καὶ σοφίαν ἰδίαν τοῦ

1) Esa. 66, 2. 2) Psal. 102 [101. LXX.], 26. 3) Psal. 143 [142. LXX.], 5. 4) Ioan. 1, 3. 5) 1. Cor. 8, 6. 6) Coloss. 1, 17. 7) Hymn. III. puer. 34 [LXX. Dan. 3, 57. Vulg.]. 8) Psal. 33 [32. LXX.], 4. 9) Psal. 104 [103. LXX.], 24.

a. Sic Seguer. Felckm. 2. et editi. At in ceteris mss. ἐν deest. Mox Felckm. 2. et editi γέγονεν αὐτός. Alii mss. γέγονε καὶ αὐτός. Ibid. Seguer. et Basil. πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Anglic. πάντα ἃ γέγονε, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Reg. Gobl. Felckm. 1. 4. et 5. πάντα γὰρ τὰ γενόμενα ἔργα, ἐν χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Alii et editi πάντα γὰρ ἔργα ἃ γέγονε, τῇ χειρὶ καὶ σοφίᾳ.

b. Goblerian. et Felckm. 1. τὰ πάντα. Paulo post Seguer. καὶ ἔργα τῶν χειρῶν. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. καὶ αὖθις· ἐμνήσθην ἡμερῶν. Vox ψαλμῷ ibidem deest in Seguer. et Felckm. 4.

c. καί abest a Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4.

d. Seguer. χειρὶ θεοῦ. Mox idem et Gobler. Felckm. 1. et 4. γέγραπται δέ, ὅτι πάντα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο. Alii

mus, sed alius est a domo, ita qui in opera creatur, alius sane est ab operibus. Alioquin si, ut putatis, o Ariani, Dei Verbum opus est, quanam amabo in manu et sapientia factum est? Nam omnia, quae facta sunt, in manu et sapientia Dei facta sunt, ut Deus ipse ait: *Manus mea fecit haec omnia,* et David: *Et tu initio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli*, et rursus Psalmo centesimo quadragesimo secundo: *Memor fui dierum antiquorum, et meditatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum meditabar.* Itaque si in manu Dei facta sunt opera, scriptum autem est: *Omnia per Verbum facta sunt et sine ipso factum est nihil,* et rursus: *Unus Dominus Iesus, per quem omnia,* et: *In ipso omnia constituta sunt*: clarum utique est, Filium non esse opus sed Dei manum et sapientiam, Quod cum non ignorarent Babylonis martyres Ananias, Azarias et Misael, Arianam et ipsi impietatem redarguunt. Namque postquam dixissent: *Benedicite omnia opera Domini Domino,* ea quidem, quae cum in caelis tum in terra existunt, atque universas res creatas tanquam opera recensuerunt, at Filium praetermiserunt. Nec enim dixere: Benedic Verbum et lauda sapientia; nempe ut ostenderent, res alias omnes et laudantes et opera esse, Verbum autem nec opus nec e laudantium esse numero, sed unà cum Patre laudari, adorari et Deum agnosci, atque eius quidem Verbum et sapientiam esse, operum vero creatorem. Id etiam Spiritus in Psalmis dilucide admodum distinxit his verbis: *Rectum est Verbum Domini, et omnia opera eius in fide,* et alibi: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine; omnia in sapientia fecisti.* P. 539.

72. Atqui si Verbum opus esset, absque dubio in sapientia quoque fuisset factum, ne ipsum Scriptura ab operibus discriminasset, neque illa quidem opera, hoc autem Verbum et propriam Dei sapien-

et editi γέγραπται γὰρ ὅτι πάντα διὰ τοῦ λόγου γέγονε.

e. Seguer. et Reg. καὶ οἱ. In aliis et editis deest καί. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. γενόμενοι παῖδες ἐλέγχουσι.

f. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editio Commel. γάρ omittunt. Ibid. Seguer. Reg. et Felckm. 4. τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον. Alii vero et editi τὰ ἔργα τὸν κύριον. Item ibidem Seguer. et Felckm. 4. τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ. At μέν abest ab aliis et editione Commel. Ibidem Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. καὶ ἐπὶ γῆς.

g. Seguer. Anglic. et Felckm. 4. οὐ γὰρ εἰρήκασιν. Goblerian. et Felckm. 1. οὐ γὰρ εἴπασιν. Alii et editi utrumque omittunt.

h. καὶ προσκυνούμενος deest in Basil. Gobler. et Felckm. 1.

i. Seguer. Reg. et Felckm. 4. addunt ἐν ψαλμοῖς, quod in aliis et editis deest. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. μετὰ καλῆς τῆς. Basil. ibid. ὁ λόγος ὁ τοῦ κυρίου.

k. Felckm. 5. ἄν omittit. Mox Felckm. 4. καὶ οὐκ ἂν διέστελλεν.

P. 539. θεοῦ εὐηγγελίζετο. νῦν δὲ διαστέλλουσα τῶν ἔργων αὐτὸν ἡ γραφὴ δείκνυσιν ὅτι τῶν ἔργων δημιουργός ἐστιν ἡ σοφία καὶ οὐκ ἔργον. ταύτῃ τῇ διαστολῇ καὶ ὁ Παῦλος κέχρηται γράφων Ἑβραίοις· ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μά-
P. 540. χαιραν δίστομον καὶ διϊκνούμενος [a] ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος[1]). ἰδοὺ γὰρ [b] τὰ μὲν γενητὰ κτίσιν ὠνόμασε, τὸν δὲ υἱὸν λόγον οἶδεν ὄντα τοῦ θεοῦ ὡς ἄλλου ὄντος αὐτοῦ παρὰ τὰ κτίσματα. πάλιν δὲ λέγων· [c] πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος, ἄλλον αὐτὸν εἶναι σημαίνει τῶν πάντων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μὲν κρίνει, τῶν δὲ γενητῶν πάντων ἕκαστος ὑπεύθυνός ἐστιν αὐτῷ διδόναι λόγον. οὕτως ἄρα καὶ τῆς κτίσεως πάσης συστεναζούσης ἡμῖν εἰς τὸ ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς[2]), ἄλλος τῶν κτισμάτων δείκνυται [d] εἶναι ὁ υἱός. εἰ γὰρ ἦν κτίσμα, εἷς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν στεναζόντων καὶ δεόμενος τοῦ υἱοποιοῦντος καὶ ἐλευθεροῦντος καὶ αὐτὸν μετὰ πάντων. εἰ δὲ πᾶσα μὲν ἡ κτίσις συστενάζει ἐλευθερίας χάριν τῆς ἀπὸ τῆς φθορᾶς τῆς δουλείας, ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἔστι τῶν στεναζόντων οὐδὲ τῶν δεομένων ἐλευθερίας, ἀλλ' αὐτός [e] ἐστιν ὁ υἱοποιῶν καὶ ἐλευθερῶν τὰ πάντα, λέγων τοῖς τότε Ἰουδαίοις· ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ δὲ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε[3])· λευκότερον φωτὸς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τούτων, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' υἱὸς ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος τοῦ πατρός. περὶ μὲν οὖν τοῦ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν[4]), εἰ καὶ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἱκανά ἐστιν, ὥς γε νομίζω, πρόφασιν παρασχεῖν ταῦτα τοῖς λογιωτέροις πλείονα κατασκευάζειν εἰς ἀναίρεσιν τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· [f] ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸν ἑξῆς στίχον ἀναγινώσκοντες οἱ αἱρετικοὶ κακῶς καὶ περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι νομίζουσιν, ἐπειδὴ γέγραπται· πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με[5]), εἰς τὴν θεότητα τοῦ λόγου καὶ μὴ εἰς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν εἰρῆσθαι καὶ [g] ταῦτα, ἀναγκαῖον καὶ τοῦτον τὸν στίχον διαλύοντας δεῖξαι τὴν πλάνην ἐκείνων.

1) Hebr. 4, 12. 13. 2) Rom. 8, 21. 22. 3) Ioan. 8, 35. 36. 4) Prov. 8, 22. 5) Prov. 8, 23.

a. Seguer. et Felckm. 4. *μέχρι.* Basil. ibid. *μελῶν.* Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. omittunt *καὶ ἐννοιῶν καρδίας.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὰ γενητὰ κτίσιν ὀνομάζει.* Paulo post Felckm. 2. et editio Commel. *ὄντος τοῦ παρά.* Ceteri mss. *ὄντος αὐτοῦ παρά.*

tiam appellasset. Cum autem Scriptura ipsum ab operibus secernat, P. 539. docet profecto sapientiam esse operum effectricem, non vero opus. Eadem distinctione usus est Paulus Epistola ad Hebraeos, ubi haec scribit: *Vivum enim est Verbum Dei et efficax et acutius omni gladio ancipiti, et pertingit usque ad divisionem animae et spiritus, compagum quoque ac medullarum, et iudex cogitationum et meditationum* P. 540. *cordis, nec ulla est creatura invisibilis in conspectu eius; omnia autem nuda et aperta sunt oculis eius, ad quod nobis est sermo.* Ecce res quidem factas *creaturam* appellat, Filium vero Verbum Dei esse novit, ut pote qui alius sit a rebus creatis. Cum item addit: *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis eius, ad quod nobis est sermo,* alium certe eum ob omnibus esse significat. Hinc ille quidem iudicat, singulae vero res creatae ei rationem referre tenentur. Ex eo etiam loco, ubi universa creatura nobiscum unà dicitur congemere, ut liberetur a servitute corruptionis, Filium alium a rebus creatis esse ostenditur. Enimvero si creatus esset, unus et ipse esset gementium, qui alio pariter opus haberet, a quo simul ipse cum omnibus filius efficeretur et liberaretur. Si porro res omnis creata congemit, ut liberetur a corruptione servitutis, ipse autem Filius non unus est gementium nec indigentium libertate, sed ipse est, qui omnes et filios efficit et liberos reddit, ut olim Iudaeis aiebat ipse: *Servus non manet in domo in aeternum, filius autem manet in aeternum. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*; ex his profecto luce ipsa clarius est, Dei Verbum non creatum esse, sed verum et naturâ proprium Patris Filium. Haec, quae de loco illo Proverbiorum: *Dominus creavit me initium viarum* licet paucis disseruimus, tamen, ut equidem reor, ampliorem doctioribus dicendi copiam adversus Arianam haeresin queunt suppeditare. Quando vero haeretici etiam sequentem hunc versum male interpretantur: *Ante aevum fundavit me,* quae scilicet verba de divinitate, non de eius adventu corporeo dicta esse autumant; necesse omnino est, ut hunc etiam versum explicemus illorumque errorem patefaciamus.

c. Seguer. Reg. Angl. Gobler. Felckm. 1. 2. et 4. *πάντα δέ*. Editi *πάντα καί*. Basil. omittit *δέ* et *καί*. Ibid. Felckm. 2. et editio Commel. *τῷ ὀφθαλμῷ*. Alii mss. *τοῖς ὀφθαλμοῖς*. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *αὐτὸν εἶναι σημαίνει*. In aliis et editis deest *εἶναι*.

d. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii *εἶναι* omittunt.

e. Seguer. *ἐστιν ὁ υἱοποιῶν*. Ceteri et editi *ἐστιν υἱοποιῶν*. Basil. ibid. *δῆλον ὡς αὐτός ἐστιν υἱοποιῶν*. Mox Seguer. *ὁ δοῦλος*.

f. Anglic. *ἐπειδὴ καί*. Ibidem mss. *οἱ αἱρετικοί*. Editi vero omittunt articulum *οἱ*. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι*. Alii et editi *περὶ τούτου διανοούμενοι*.

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ ταῦτα*. Editi *καὶ ταύτην*. Ibid. Felckm. 4. *ἀναγκαῖον τοῦτον*.

P. 540. 73. *Γέγραπται· ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν*[1]. *εἰ τοίνυν τῇ σοφίᾳ* [a]*ἡ γῆ τεθεμελίωται, πῶς ὁ θεμελιῶν θεμελιοῦται; ἀλλὰ παροιμιωδῶς ἐστιν εἰρημένον καὶ τοῦτο, καὶ δεῖ καὶ* [b]*τούτου τὸν νοῦν ζητεῖν, ἵνα γινώσκωμεν ὅτι τῇ μὲν σοφίᾳ ὁ πατὴρ δημιουργεῖ καὶ θεμελιοῖ τὴν γῆν εἰς τὸ εἶναι ἑδραίαν καὶ διαμένειν αὐτήν, αὐτὴ δὲ ἡ σοφία* [c]*ἐθεμελιοῦτο εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἀρχὴ καὶ θεμέλιος τῆς καινῆς ἡμῶν κτίσεως καὶ ἀνακαινίσεως γένηται.*
P. 541. *οὐκ εἴρηκε γοῦν οὐδὲ* [d]*ἐν τούτοις· πρὸ τοῦ αἰῶνος λόγον ἢ υἱόν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὡς ἀρχὴν ἔχῃ τοῦ ποιεῖσθαι. τοῦτο γὰρ πρὸ πάντων δεῖ ζητεῖν, εἰ υἱός ἐστι, καὶ περὶ τούτου τὰς γραφὰς προηγουμένως ἐρευνᾶν·* [e]*τοῦτο γὰρ καὶ τῶν ἀποστόλων ἐρωτηθέντων ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο λέγων· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ* [f]*θεοῦ τοῦ ζῶντος*[2]*· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐν πρώτοις ἠρώτησεν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ*[3]*· ᾔδει γὰρ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ κύριον τῆς πίστεως ἡμῶν, καὶ ὅτι* [g]*ἐὰν μὲν αὐτὸς ᾖ ὁ υἱός, τέλος ἕξει ἡ διαβολικὴ τυραννίς; ἐὰν δὲ κτίσμα ᾖ, εἷς ἐστι καὶ αὐτὸς τῶν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τοῦ ἀπατηθέντος* [h]*παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ οὐδεμία φροντὶς ἦν αὐτῷ. διὰ τοῦτο καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι ἠγανάκτουν, ὅτι ὁ κύριος υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν* [i]*ἑαυτοῦ εἶναι τὸν θεόν. εἰ γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων εἰρηκὼς ἢ ὅτι ποίημά εἰμι, οὐκ ἐξενίζοντο ἀκούοντες οὐδὲ βλασφημίαν ἐνόμιζον τὰ τοιαῦτα ῥήματα, εἰδότες καὶ ἀγγέλων ἐπιδημίαν γενομένην πρὸς τοὺς πατέρας·* [k]*ἀλλ᾽ ἐπειδὴ υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἐθεώρουν μὴ κτίσματος εἶναι τὸ τοιοῦτον γνώρισμα,* [l]*ἀλλὰ θεότητος καὶ φύσεως πατρικῆς.*

74. *Ἔδει τοίνυν τοὺς Ἀρειανοὺς κἂν τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μιμουμένους περιεργάζεσθαι, καὶ εἰ μὲν* [m]*εἴρηκε· λόγον ἢ υἱόν με ἐθεμελίωσε, φρονεῖν ὡς φρονοῦσιν, εἰ δὲ μὴ οὕτως εἴρηκε, μὴ ἐπινοεῖν* [n]*ἑαυτοῖς τὰ μὴ ὄντα. οὐ γὰρ εἴρηκε· πρὸ τοῦ αἰῶνος λόγον ἢ υἱόν με ἐθεμελίωσεν, ἀλλ᾽ ἁπλῶς· ἐθεμελίωσέ με, ἵνα δείξῃ πάλιν, καθάπερ εἶπον, ὅτι οὐ δι᾽ ἑαυτόν, διὰ δὲ τοὺς* [o]*ἐποικοδομουμένους ἐπ᾽ αὐτὸν παροιμιωδῶς καὶ τοῦτο λέγει. τοῦτο*

1) Prov. 3, 19. 2) Matth. 16, 16. 3) Matth. 4, 6.

a. Seguer. *τὴν γῆν τεθεμελίωκε.*

b. Sic mss. At editio Commel. *τοῦτον τὸν νοῦν.*

c. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐθεμελιοῦτο.* Alii et editi *θεμελιοῦται.* Paulo post Seguer. Reg. Basil. Goblerian. Felckm. 1. et 4. *ἀνακαινίσεως.* Editi et alii *ἀνακαινώσεως.*

d. Felckm. 2. et editio Commel. omittunt *ἐν τούτοις.* At in aliis legitur. Mox Seguer. *υἱόν με πεποίηκεν.* In aliis et editis deest *με.*

e. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τοῦτο γάρ.* Alii et editi *τοῦτο δέ.*

f. Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. et 4. Alii vero et editi *θεοῦ ζῶντος.*

g. Reg. et Felckm. 5. *ἐὰν μὲν οὗτος ᾖ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.* Mox Seguer. *διαβολικὴ τυραννία· ἂν δὲ κτίσμα ᾖ, εἷς ἐστι καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ἀδάμ.*

h. Gobler. et Felckm. 1. *ὑπ᾽ αὐτοῦ.*

73. Scriptum est: *Dominus sapientia fundavit terram.* Si igitur sapientia terram fundavit, quî fieri potest, ut is, qui fundat, fundetur? Verum id etiam proverbii instar dictum est, eiusque nobis quaerenda significatio est, ut cognoscamus, Patrem sapientiâ creare et fundare terram, ut firma et stabilis permaneat, ipsam vero sapientiam nostri causa esse fundatam, ut videlicet nostrae novae creationis et renovationis principium fieret et fundamentum. Hinc nec eo in loco ait: Ante aevum Verbum vel Filium me fecit, ne quasi initium, quo fieri coepisset, habere crederetur. Namque id ante omnia quaerendum est, si nempe Filius ipse est, eaque de re Scripturae sunt praecipue scrutandae. Id enim cum interrogarentur et ipsi Apostoli, Petrus ita respondit: *Tu es Christus Filius Dei viventis.* Idem vero et ipse pater Arianae haeresis in primis percunctatus est: *Si Filius Dei es.* Hoc enim veritatem et praecipuum nostrae fidei fundamentum esse non ignorabat, et si ipse esset filius, finem habituram esse diabolicam tyrannidem, sin autem creatus esset, unum quoque eum esse ex Adae posteris, quem olim decepit, proindeque nihil hoc curandum esse. Ea similiter de causa Iudaei indignabantur, quod Dominus se Filium Dei et Deum sui proprium patrem diceret. Nam si se unam e creatis rebus vel factum esse dixisset, nihil illos perturbassent huiusmodi verba, nec impia esse iudicassent, ut pote quibus non latebat, Angelos olim ad suos patres accessisse. Verum quia se Filium dicebat, id non rei creatae sed divinitatis ac paternae naturae notam esse perspiciebant.

P. 540.

P. 541.

74. Par itaque erat, Arianos saltem suum imitari patrem quidque rei esset inquirere, ita ut, si dixisset quidem: Verbum vel Filium me fundavit, idem sentirent atque nunc sentiunt, at si non haec eius essent verba, ea quoque quae non essent non comminiscerentur. Nec enim dixit: Ante aevum Verbum vel Filium me fundavit, sed tantum *fundavit me,* ut nimirum indicaret, quemadmodum iam observavi, non propter se, sed propter illos, qui super ipsum aedificantur, haec pro-

i. Felckm. 4. *ἑαυτῷ.*

k. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀλλ᾽ ἐπειδὴ υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν.* Alii et editio Commel. *ἐπειδὴ οὖν υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ἔλεγεν.*

l. Seguer. *ἀλλὰ θεότητος.* Alii vero et editi *ἀλλὰ καὶ θεότητος.* Ibidem in Cod. Basiliensi haec exstat nota: *ὅτι τὴν φύσιν τοῦ υἱοῦ ἤτοι τὴν οὐσίαν οὐ λέγει υἱκὴν* [sic] *ἀλλὰ πατρικήν· καὶ ὧδε καὶ πρὸ τούτου ἐκάλεσεν αὐτὴν πατρικήν, ἵνα μὴ τρεῖς φύσεις ἢ οὐσίας τις τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον τριάδα νομίσῃ εἶναι ἢ τρεῖς θεότητας ὅλως.* Id est: *Filii naturam sive essentiam non dicit filialem sed paternam: ipsamque hic et antea paternam appellavit, ne quis tres naturas vel essentias sanctam et consubstantialem Trinitatem esse vel tres omnino divinitates existimet.*

m. Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *εἴρηκεν ὁ λόγος, υἱόν με* etc.

n. Mss. *ἑαυτοῖς* praeter Felckm. 2. qui ut et editi *αὐτοῖς.*

o. Sic Seguer. et Regius. Editi et alii *ἐποικοδομημένους.*

P. 541. γὰρ εἰδὼς καὶ ὁ ἀπόστολος [a] γράφει· θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς [b] ἐποικοδομεῖ[1]). ἀνάγκη δὲ τὸν θεμέλιον τοιοῦτον εἶναι, οἷα καὶ τὰ ἐποικοδομούμενά ἐστιν, ἵνα καὶ συναρμολογεῖσθαι δυνηθῇ. λόγος μὲν οὖν ὤν, ᾗ λόγος ἐστὶν οὐχ ἔχει τοιούτους, [c] οἷός ἐστι καὶ αὐτός, τοὺς συναρμολογουμένους αὐτῷ, μονογενὴς γάρ ἐστιν, ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔχει τοὺς ὁμοίους, ὧν καὶ τὴν ὁμοίαν [d] ἐνεδύσατο σάρκα. οὐκοῦν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον
P. 542. θεμελιοῦται, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐπ᾽ αὐτὸν ὡς λίθοι τίμιοι ἐποικοδομεῖσθαι δυνηθῶμεν, καὶ γενώμεθα ναὸς [e] τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος ἁγίου πνεύματος. ὥςπερ δὲ θεμέλιος αὐτός, ἡμεῖς δὲ λίθοι ἐποικοδομούμενοι ἐπ᾽ αὐτόν, οὕτως αὐτὸς πάλιν ἄμπελός ἐστιν, ἡμεῖς δὲ [f] ὡς κλήματα συνημμένα, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος, ἀδύνατον γὰρ τοῦτό γε, ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὅμοια γὰρ εἶναι δεῖ τὰ κλήματα τῇ ἀμπέλῳ, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι κατὰ τὴν σάρκα τυγχάνομεν [g] ὄντες αὐτοῦ. ἄλλωςτε ἀνθρώπινα φρονοῦντας τοὺς αἱρετικοὺς ἀνθρωπίνοις παραδείγμασι διελέγχειν προςήκει διὰ τῶν αὐτῶν λόγων. οὐκ εἴρηκε γοῦν [h] ὅτι θεμέλιόν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὡς ποιήματος καὶ ἀρχὴν ἔχοντος αὐτοῦ τοῦ γίνεσθαι κἂν ἐν τούτῳ πρόφασιν εὕρωσιν ἀναίσχυντον πρὸς ἀσέβειαν, ἀλλ᾽ ὅτι ἐθεμελίωσέ με. τὸ δὲ θεμελιούμενον θεμελιοῦται μὲν διὰ τοὺς ἐπιβαλλομένους [i] ἐπ᾽ αὐτὸ λίθους, γίνεται δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ὅταν ἐξ ὄρους μετενεχθῇ λίθος καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς κατατεθῇ. καὶ ἕως μὲν ἐν τῷ ὄρει λίθος ἐστίν, οὔπω τεθεμελίωται, ἐπειδὰν δὲ ἡ χρεία ἀπαιτῇ, [k] καὶ μετενεχθῇ καὶ περιβάληται τὸ βάθος τῆς γῆς, τότε λοιπόν, εἰ λάβοι φωνὴν ὁ λίθος, εἴποι ἄν· νῦν ἐθεμελίωσέ με [l] ὁ ἐξ ὄρους ὧδε μεταθείς. οὐκοῦν οὐχ ὁ κύριος καὶ ὅτε τεθεμελίωται ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου λόγος, ἀλλ᾽ ὅτε τὸ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα, ὅπερ ἐκ Μαρίας τμηθὲν ἔλαβε, τότε [m] φησίν· ἐθεμέλιωσέ με, ἴσον τῷ εἰπεῖν· λόγον ὄντα με περιέβαλε γηΐνῳ σώματι. οὕτω γὰρ δι᾽ ἡμᾶς θεμελιοῦται, τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, ἵνα ἡμεῖς ὡς σύσσωμοι συναρμολογούμενοι καὶ συνδεθέντες [n] ἐν αὐτῷ διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῆς

1) 1. Cor. 3, 11. 10.

a. Segu. *γράφει λέγων*. Gobl. et Felckm. 1. *φησιν*. Editi et alii *γράφει* tantum. Ibid. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *θεμέλιον ἄλλον*. Alii et editi *θεμέλιον γὰρ ἄλλον*.

b. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐποικοδομεῖ*, ut et habet Scriptura. Alii et editi *οἰκοδομεῖ*.

c. Basil. *οἷός ἐστι καὶ αὐτός*. Haec autem verba desunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. In editis et aliis *καί* deest. Ibid. Seguer. *συναρμοζομένους*. Alii et editi *συναρμολογουμένους*.

d. Seguerian. *ἀνεδέξατο*. Editi et alii *ἐνεδύσατο*.

e. Seguer. *ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν*.

f. Seguerian. *ὡς κλήματα*. In aliis et editis deest *ὡς*.

g. Sic Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. At

verbii instar locutum esse. Id optime intelligebat Apostolus, cum ita P. 541. scripsit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Iesus Christus. Unusquisque autem videat quomodo superaedificet.* Porro necesse est, ut tale sit fundamentum, qualia sunt quae super ipsum aedificantur, ut inter se possint apte congruere. Atqui ut Verbum tales, qualis et ipse est, qui secum conveniant, habere non potest, quippe cum sit unigenitus. At factus homo similes habet, quorum videlicet similem carnem assumsit. Itaque secundum naturam humanam fundatur, ut et nos tanquam lapides P. 542. pretiosi super ipsum aedificari possimus, et templum efficiamur sancti Spiritus in nobis habitantis. Ceterum ut ipse fundamentum est, nos autem sumus qui super ipsum aedificamur; ita etiam idem ipse vitis est, nos autem veluti palmites cohaerentes, non quidem secundum divinitatis naturam, nam hoc fieri nequit, sed secundum naturam humanam (necesse enim est vitis similes esse palmites), quia nos scilicet secundum carnem similes illius sumus. Quoniam vero haeretici nihil nisi humanum sapiunt, haud ab re fuerit eos humanis exemplis eodem ex loco depromtis confutare. Itaque non dixit: fundamentum me fecit, ne inde eum rem factam esse atque ortûs principium habuisse suspicati haeretici impietatis stabiliendae occasionem impudenter arriperent; sed dixit: *Fundavit me.* Porro quod fundatur, lapidibus super ipsum proiectis fundatur, quod quidem non quovis modo perficitur, sed quum lapis e monte translatus in imis terris collocatur. Nam quamdiu lapis est in monte, nondum positus est in fundamentum. Cum vero exigente causa translatus fuerit et terrae profundo coopertus, tunc si vox lapidi daretur, haec utique posset dicere: Qui me huc transtulit, nunc fundavit me. Igitur ipse quoque Dominus non tunc esse coepit, cum fundatus est (siquidem antea erat Verbum), sed postquam nostrum induit corpus, quod ex Maria desectum accepit, tunc dixit: *fundavit me,* quod idem est ac si diceret: Me, qui sum Verbum, terreno corpore cooperuit. Sic enim ille, qui nostra suscipit, nostri causa fundatnr, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis similitudine in illo

Basil. *τυγχάνομεν αὐτῷ.* Alii et editi *τυγχάνομεν αὐτοῦ.* Ibid. Segu. Gobl. Felckm. 1. et 4. *ἀνθρώπινα.* Alii et editi *ἀνθρωπίνως.* Mox Gobl. et Felckm. 1. *ἐλέγχειν.*

h. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At Reg. *οὐκ εἴρηκε, θεμέλιον.* Editi et alii *οὐκ εἴρηκε γοῦν, θεμέλιον.*

i. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἐπ' αὐτῷ.* Reg. Basil. Anglic. Felckm. 2. et 4. *ἐπ' αὐτό.* Alii et editi *ἐπ' αὐτόν.*

k. Seguer. omittit *καὶ μετενεχθῇ.*

l. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. In editis vero et aliis *ὁ* deest. Ibidem Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ οὖν καὶ ὁ κύριος οὐχ ὅτε τεθεμελίωται.* Felckm. 4. *οὐκοῦν ὁ κύριος οὐχ ὅτι τεθεμελίωται.* Ceteri et editi *οὐκοῦν οὔτε ὁ κύριος ὅτε θεμελιοῦται.*

m. Sic Segu. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1. 4. et 5. et mox *περιέβαλε.* Alii vero et editi *τότε λοιπὸν ἐθεμελίωσέ με* et *περιέβαλλε.*

n. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐν αὐτῷ.* In aliis et editis *ἐν* deest.

p. 542. σαρκὸς εἰς ἄνδρα τέλειον καταντήσαντες[1]) ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι διαμείνωμεν.

75. Τὸ δὲ πρὸ τοῦ αἰῶνος καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι[2]) μηδένα [a]ταραττέτω· πάνυ γὰρ καὶ τοῦτο καλῶς συνῆψε τῷ ἐθεμελίωσε καὶ τῷ ἔκτισε. τοῦτο γὰρ πάλιν τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἅπτεται. ἡ γὰρ παρὰ τοῦ σωτῆρος εἰς ἡμᾶς γενομένη χάρις ἄρτι μὲν ἐπεφάνη, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος[3]), καὶ γέγονεν ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ, προητοίμαστο δὲ αὕτη καὶ πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, [b]μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου.
p. 543. καὶ ἡ αἰτία χρηστὴ καὶ θαυμαστή πώς ἐστιν. οὐκ ἔπρεπε τὸν θεὸν ὕστερον περὶ ἡμῶν βουλεύεσθαι, ἵνα μὴ ὡς ἀγνοῶν τὰ καθ' ἡμᾶς φαίνηται. κτίζων τοίνυν ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου λόγου ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ εἰδὼς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, προγινώσκων τε ὅτι καλοὶ γενόμενοι ὕστερον παραβάται τῆς ἐντολῆς ἐσόμεθα καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβληθησόμεθα [c]διὰ τὴν παρακοήν, φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς ὢν προετοιμάζει [d]ἐν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, δι' οὗ καὶ ἔκτισεν ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν, ἵνα κἂν ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄφεως ἐκπέσωμεν, μὴ τέλεον ἀπομείνωμεν νεκροί, ἀλλ' ἔχοντες ἐν τῷ λόγῳ τὴν προητοιμασμένην ἡμῖν λύτρωσίν τε καὶ σωτηρίαν πάλιν ἀναστάντες ἀθάνατοι διαμείνωμεν, ὅταν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀρχὴ τῶν ὁδῶν κτισθῇ, καὶ ὁ πρωτότοκος τῆς κτίσεως γένηται πρωτότοκος ἀδελφῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαρχὴ τῶν νεκρῶν ἀναστῇ. τοῦτο Παῦλος [e]ὁ μακάριος ἀπόστολος γράφων διδάσκει. τὸ γὰρ ἐν ταῖς παροιμίαις πρὸ τοῦ αἰῶνος καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι διερμηνεύων οὕτω φησὶ πρὸς μὲν Τιμόθεον· συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ, κατὰ δύναμιν θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, [f]οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ [g]τὴν ζωήν[4]), πρὸς δὲ τοὺς Ἐφεσίους· εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ [h]Ἰησοῦ, καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν

1) Ephes. 4, 13. 2) Prov. 8, 23. 25. 3) Tit. 2, 11. 4) 2. Tim. 1, 8—10.

a. Anglic. μηδένα μηδὲν ταραττέτω. Paulo post Seguer. et Felckm. 4. καὶ τῷ ἔκτισε. Alii et editi καὶ ἔκτισε.

b. Regius μᾶλλον δὲ πρό etc. Editio Commelin. μᾶλλον καὶ πρό etc. Ceteri mss. μᾶλλον δὲ καὶ πρό etc. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. πρὸ καταβολῆς. Editi et alii πρὸ τῆς καταβολῆς.

c. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et edit. Commel. διὰ τῆς παρακοῆς.

aptati et colligati in virum perfectum occurramus, immortalesque et P. 542. incorrupti maneamus.

75. Nemo vero his etiam loquendi modis conturbetur: *Ante aevum* et *priusquam terram faceret* et *antequam montes collocarentur.* Recte enim ista coniunxit cum verbis *fundavit* et *creavit.* Namque haec eius secundum carnem dispensationem spectant. Etenim gratia, quae nobis a Salvatore donata est, modò quidem apparuit, ut ait Apostolus, exortaque est postquam ipse advenit, verum antequam nos nasceremur, vel potius ante mundi constitutionem praeparata fuit, cuius haec causa et recta est et admiranda. Deum de nobis posterius P. 543. deliberare minime decebat, ne res nostras ignorare videretur. Quocirca cum nos rerum universarum Deus per proprium Verbum crearet, et ea, quae ad nos pertinent, supra nos prospiceret, praenosceretque nos, postquam boni facti fuissemus, legem violaturos atque idcirco e paradiso expellendos; ille, qui perhumanus et benignus est, in proprio Verbo, per quod nos creavit, nostrae salutis dispensationem praeparavit, ut videlicet, etiamsi contingeret ut a Daemone circumventi caderemus, ne mortui penitus remaneremus, sed ut redemtionem et salutem in Verbo nobis praparatam habentes revivisceremus et immortales essemus, postquam ipse pro nobis principium viarum est creatus, et qui creaturae primogenitus est, fratrum factus fuit primogenitus, et ipse mortuorum primitiae revixit. Haec ipsa est beati Apostoli Pauli doctrina, qui illa Proverbiorum verba *ante aevum* et *antequam terra fieret* ita Epistolâ ad Timotheum interpretatur: *Collabora Evangelio secundum Dei virtutem, qui salvos nos fecit et vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum et gratiam, quae nobis data est in Christo Iesu ante aeterna tempora, et nunc apparuit per adventum Salvatoris nostri Iesu Christi, qui mortem quidem destruxit, vitam autem illuminavit.* Et ad Ephesios: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo Iesu, sicut elegit nos in ipso ante mundi constistutionem, ut*

d. Felckm. 5. *ἐν* omittit. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν.* Alii et editi *ἡμᾶς περὶ τῆς σωτηριώδους ἡμῶν οἰκονομίας.* Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄφεως.* Editi et alii *ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ ὄφεως.*

e. Gobler. et Felckmanni 1. omittunt *ὁ μακάριος ἀπόστολος.* Iidem mox *διερμηνεύων φησὶ Τιμοθεῷ.* Regius *φησὶ πρὸς τὸν Τιμόθεον.*

f. Reg. et Felckm. 5. omittunt *οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλά.* Ibidem pro *ἰδίαν* Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. habent *οἰκείαν.* Seguer. praeterea *τὴν* omittit.

g. In Seguer. *τὴν* deest et in Graeco Scripturae textu.

h. *Ἰησοῦ* abest a Seguer. et Scriptura. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. cum Scriptura *ἐν αὐτῷ.* Editi et alii *ἑαυτῷ.*

P. 543. ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς [a] αὐτόν [1]).

76. Πῶς οὖν ἐξελέξατο πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, εἰ μή, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ἐν αὐτῷ ἦμεν προτετυπωμένοι; πῶς δὲ ὅλως πρὶν ἀνθρώπους κτισθῆναι ἡμᾶς προώρισεν [b] εἰς υἱοθεσίαν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ υἱὸς πρὸ τοῦ αἰῶνος τεθεμελίωτο, ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν; ἢ πῶς, ὡς ἐπιφέρει λέγων ὁ ἀπόστολος, ἐκληρώθημεν προορισθέντες [2]), εἰ μὴ αὐτὸς ὁ κύριος πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν θεμελιωθείς, ὥςτε αὐτὸν πρόθεσιν ἔχειν ὑπὲρ ἡμῶν πάντα τὸν καθ' ἡμῶν κλῆρον τοῦ [c] κρίματος ἀναδέξασθαι διὰ τῆς σαρκός, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἐν αὐτῷ υἱοποιηθῆναι; πῶς δὲ καὶ πρὸ χρόνων αἰωνίων ἐλαμβάνομεν μήπω γεγονότες, [d] ἀλλ' ἐν χρόνῳ γεγονότες, εἰ μὴ ἐν τῷ [e] Χριστῷ ἦν ἀποκειμένη ἡ εἰς ἡμᾶς φθάνουσα χάρις;
P. 544. διὸ καὶ ἐν τῇ κρίσει, ὅταν ἕκαστος κατὰ τὴν [f] πρᾶξιν ἀπολαμβάνῃ, φησί· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου [3]). πῶς οὖν ἢ ἐν τίνι πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς ἡτοιμάσθη, εἰ μὴ ἐν τῷ κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνος εἰς τοῦτο θεμελιωθέντι, ἵν' ἡμεῖς ὡς ἐπ' αὐτὸν [g] ἐποικοδομούμενοι μεταλάβωμεν ὡς λίθοι εὐάρμοστοι τῆς παρ' αὐτοῦ ζωῆς τε καὶ χάριτος; τοῦτο δὲ γέγονεν, [h] ὥς γε μετρίως ἐπέρχεταί τινι νοεῖν εὐσεβῶς, ἵνα, καθὰ προεῖπον, ἀναστάντες ἀπὸ τοῦ πρὸς ὀλίγον θανάτου αἰωνίως [i] ζῆσαι δυνηθῶμεν, οὐκ ἂν δυνηθέντες ἄνθρωποι τυγχάνοντες ἀπὸ γῆς, εἰ μὴ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν προετοιμασθεῖσα ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἡ τῆς [k] ζωῆς καὶ σωτηρίας ἐλπίς. οὐκοῦν εἰκότως ἐπιβαίνων ὁ λόγος εἰς τὴν ἡμετέραν σάρκα καὶ ἐν αὐτῇ κτιζόμενος ἀρχὴ ὁδῶν εἰς ἔργα αὐτοῦ θεμελιοῦται οὕτως, ὥςπερ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ βούλημα τοῦ πατρός, [l] καθάπερ εἴρηται, πρὸ τοῦ αἰῶνος καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι καὶ πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προελθεῖν [4]), ἵνα κἂν ἡ γῆ καὶ τὰ ὄρη καὶ τὰ σχήματα τῶν φαινομένων παρέλθῃ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ [m] ἐνεστῶτος αἰῶνος, μὴ κατ' αὐτὰ παλαιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἀλλὰ δυνηθῶμεν καὶ μετὰ ταῦτα ζῆν, ἔχοντες τὴν πρὸ τούτων ἑτοιμασθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ κατ' ἐκλογὴν ζωήν τε καὶ εὐλογίαν πνευματικήν. οὕτω γὰρ δυνησόμεθα μὴ πρόςκαιρον ἔχειν [n] ζωήν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα διαμεῖναι ζῶντες ἐν Χριστῷ, ἐπειδὴ

1) Ephes. 1, 3—5. 2) Ephes. 1, 11. 3) Matth. 25, 34. 4) Prov. 8, 23—25.

a. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. cum Scriptura αὐτόν. Alii et editi ἑαυτόν.
b. Felckm. 2. et editio Commel. omittunt εἰς υἱοθεσίαν, quod habent alii mss. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. ἢ πῶς ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος.
c. Gobler. et Felckm. 1. πνεύματος Mox iidem et Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. ἐν αὐτῷ υἱοποιηθῆναι. Ceteri et editi ἐν αὐτῷ ζωοποιηθῆναι.
d. Haec verba ἀλλ' ἐν χρόνῳ γεγονότες desunt in Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4.

essemus sancti et immaculati in conspectu eius in caritate, qui praedestinavit nos in adoptionem per Iesum Christum in ipsum. P. 543.

76. Quomodo ergo nos elegit antequam essemus, nisi, ut ipse dixit, in ipso fuissemus praesignati? Quî vero fieri potuit, ut nos, priusquam homines crearentur, in adoptionem praedestinaverit, nisi ipse Filius ante aevum fundatus esset, suscepta nostri gratia dispensatione? Vel quomodo, ut subiicit Apostolus, *sorte sumus praedestinati,* nisi ipse Dominus ante aevum fundatus fuisset, ita ut ipsi propositum fuerit omnem iudicii adversum nos lati sortem carne suscipere, quo nos deinceps filii in ipso efficeremur? Quomodo item nos, qui nondum eramus, sed tempore exstitimus, ante aeterna tempora accepimus, nisi gratia, quae ad nos pervenit, in Domino fuisset reposita? Hinc ille in iudicio, cum unusquisque pro suis factis mercedem est P. 544.
accepturus, dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quomodo igitur vel in quo antequam essemus paratum est, nisi in Domino, qui ante aevum eam ob causam fundatus est, ut nos super ipsum tanquam aedificati vitae et gratiae, quae ab illo oritur, velut apti lapides participes essemus? Id autem eo factum est, quantum pie potest cogitari, ut, quemadmodum dixi, a morte temporaria excitati perpetuo vivere possimus, quod nobis nequaquam licuisset, qui terreni sumus homines, nisi ante aevum nobis spes vitae et salutis in Christo esset praeparata. Itaque iure merito Verbum in nostram veniens carnem in eaque principium viarum in opera sua creatum hac ratione, ut erat in ipso Patris voluntas, fundatur, sicuti commemoratum est, ante aevum et antequam terra fieret et montes collocarentur fontesque scaturirent, ne scilicet, cum terra, montes rerumque apparentium figurae in fine praesentis aevi praeterierint, nos similiter ut illa vetustate conficeremur, sed potius ut etiam postea vivere valeremus, utpote qui nobis ante res illas praeparatam in ipso Verbo habeamus secundum electionem vitam et benedictionem spiritalem. Sic enim vitam minime fluxam licebit

e. Segn. Gobler. Felckm. 1. et 4. *κυρίῳ*. Editi et alii *Χριστῷ*.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τάξιν*. Basil. *κρίσιν*. Alii et editi *πρᾶξιν*.

g. Seguer. et Reg. *ἐποικοδομούμενοι*. Alii et editi *οἰκοδομούμενοι*.

h. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ὥς γε μετρίως*. In aliis et editis *γε* deest. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ἐπέρχεσθαι*.

i. Sic mss. At editi *ζῶσαι*; mendose.

k. Seguer. Gobler. Felckmanni 1. et 4. omittunt *ζωῆς καί*. Ibidem Seguer. *εἰ οὕτως*.

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καθὰ προείρηται*. Alii et editi *καθάπερ εἴρηται*.

m. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At Reg. *ἑνὸς ἑστῶτος*. Alii et editio Commel. *συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος*. Seguer. ibid. *κατὰ ταῦτα*.

n. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At alii et editi *ἔχειν τὴν ζωήν*. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλὰ μετὰ* etc. Alii et editi *ἀλλὰ καὶ μετά* etc.

P.544. καὶ πρὸ τούτων ἡ ζωὴ ἡμῶν τεθεμελίωτο καὶ ἡτοίμαστο ἐν [a] Χριστῷ Ἰησοῦ.

77. Οὐ δὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλῳ θεμελιωθῆναι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἔπρεπεν, ἢ ἐν τῷ κυρίῳ τῷ πρὸ αἰώνων ὄντι, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν[1]), ἵν' ὡς ἐν αὐτῷ αὐτῆς οὔσης δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομῆσαι ζωήν. [b] ἀγαθὸς γὰρ ὁ θεός· ἀγαθὸς δὲ ὢν ἀεὶ τοῦτο βεβούληται, γινώσκων τὴν ἡμετέραν ἀσθενῆ φύσιν χρήζουσαν τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας τε καὶ σωτηρίας. καὶ ὥςπερ ἂν εἴ τις ἀρχιτέκτων σοφός, προθέμενος οἰκίαν οἰκοδομεῖν, βουλεύεται ἅμα, ἵνα ἐάν ποτε καὶ φθαρῇ μετὰ τὸ γενέσθαι [c] ταύτην, πάλιν ἀνανεώσηται, τοῦτο δὲ βουλευόμενος προετοιμάζει καὶ δίδωσι τῷ ἐργασαμένῳ [d] τὴν εἰς ἀνανέωσιν παρασκευήν, καὶ γίνεται πρὸ τῆς οἰκίας ἡ τῆς ἀνανεώσεως προπαρασκευή· τὸν αὐτὸν τρόπον πρὸ ἡμῶν ἡ [e] τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἀνανέωσις θεμελιοῦται ἐν τῷ
P.545. Χριστῷ, ἵν' ἐν αὐτῷ καὶ [f] ἀνακτισθῆναι δυνηθῶμεν. καὶ ἡ μὲν βουλὴ καὶ ἡ πρόθεσις πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡτοιμάσθη, τὸ δὲ ἔργον γέγονεν, ὅτε ἡ χρεία ἀπήτησε καὶ ἐπεδήμησεν ὁ σωτήρ· αὐτὸς γὰρ ὁ κύριος ἀντὶ πάντων ἡμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται, [g] προςλαμβάνων ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν. ἤρκει μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἀλλὰ καὶ ὀρθὴν εἶναι τὴν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν. ἐπειδὴ δὲ διερευνώμενον [h] τὸ ῥητὸν ὀρθὸν ἔχει πανταχόθεν τὸν νοῦν, ἀκόλουθον καὶ τοῦτον τὸν νοῦν εἰπεῖν· ἴσως ἐκ πολλῶν ἐντραπῶσιν οἱ ἀνόητοι. χρεία δὲ πάλιν τῶν προειρημένων· περὶ γὰρ τῆς αὐτῆς παροιμίας καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας ἐστὶ τὸ προκείμενον. οὐκ εἴρηκεν ἑαυτὸν εἶναι τῇ φύσει κτίσμα ὁ λόγος, ἀλλ' ἐν παροιμίαις εἴρηκε τὸ κύριος ἔκτισέ με, καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι νοῦν τινα οὐ παῤῥησίᾳ ἀλλὰ τοῦτον κεκρυμμένον σημαίνει, ὅντινα καὶ ἡμᾶς δυνατὸν εὑρεῖν, εἰ περιέλοιμεν τὸ κάλυμμα τῆς παροιμίας. τίς γὰρ ἀκούων τῆς δημιουργοῦ σοφίας, [i] κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ[2]) φασκούσης, οὐκ εὐθὺς ζητεῖ τὴν διάνοιαν, λογιζόμενος πῶς δύναται ἡ κτίζουσα κτίζεσθαι; τίς ἀκούσας τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ λέγοντος ἀρχὴν ὁδῶν ἑαυτὸν κτίζεσθαι οὐκ ἐρευνᾷ τὸν νοῦν, θαυμάζων πῶς δύ-

1) Hebr. 1, 2. 2) Prov. 8, 22.

a. Seguer. et Felckm. 4. *ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. In aliis et editis deest *Ἰησοῦ*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *οὐδὲ γὰρ ἐν ἄλλῳ*. Mox iidem et Seguer. ac Felckm. 4. *ἢ ἐν τῷ κυρίῳ*. Alii et editi *εἰ μὴ ἐν τῷ κυρίῳ*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *ἀγαθὸς γὰρ ὁ θεὸς ὢν ἀεί, τοῦτο*.

c. Felckm. 4. *τοιαύτην*. Mox idem et Seguer. Gobler. ac Felckm. 1. *τοῦτο δὲ βουλόμενος*. Editi et alii *τοῦτο δὲ βουλευόμενος*.

d. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὴν εἰς ἀνανέωσιν*. In aliis et editis *εἰς* deest. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *παρασκευήν*. Alii autem et editi *προπαρασκευήν*. Mox Seguer. *ἀνανεώσεως προπαρασκευή*. Gobler. Felckm. 1.

consequi, constanterque in Christo vivemus, quoniam ante illa omnia P.544. vita nostra in Christo Iesu fundata et parata fuerit.

77. Nec enim in alio quam in Domino, qui est ante saecula et per quem facta sunt saecula, vitam nostram fundari par erat, ut cum illa in ipso veluti esset, nos etiam aeternae vitae haeredes esse possemus. Bonus enim est Deus, proindeque cum sit semper bonus, id profecto voluit, quippe qui infirmam nostram naturam eius auxilio et salute opus habere cognosceret. At quemadmodum si quis sapiens architectus domum statueret aedificare, simulque in animo haberet eandem, si forte postea destruatur, reficere, ille utique prius praepararet daretque artifici ea, quae ad instaurationem essent necessaria, itáque fieret ante domum ipsam eius instaurationis praeparatio; haud aliter nostrae salutis renovatio in Christo ante nos fundata est, ut in ipso quoque refici possemus. Quapropter consilium et propositum P.545. ante aevum est paratum, tunc autem effectum opus est, cum exegit necessitas et Salvator advenit. Namque ipse Dominus instar omnium nobis in caelis erit, cum nos in aeternam vitam admittet. Haec profecto sufficere possint ad ostendendum, Dei Verbum creatum non esse rectamque Scripturae esse sententiam. Verum quandoquidem accurate expensa illa verba rectum quaqua ex parte sensum includere comperiuntur, e re esse videtur nec istum reticere; forte accidet, ut multis afferendis pudore afficiantur insani. His autem, quae iam tractata sunt, opus nobis est; hic enim de eodem proverbio de eademque sapientia agitur. Non dixit Verbum se natura esse creatum, sed in Proverbiis dixit: *Dominus creavit me.* Manifestum est autem, hic sensum aliquem non obvium sed latentem significari, quem quidem consequemur, si proverbii velum detrahamus. Ecquis enim opificem Sapientiam dicentem audiens: *Dominus creavit me principium viarum suarum,* non continuò sensum exquirat secumque cogitet quomodo creatrix creari possit? Quis unigenitum Dei Filium se viarum principium creari aientem audiens non qua ratione id dixerit investiget, admireturque, qui fieri queat, ut unigenitus Filius multorum aliorum

et 4. *ἀνακαινίσεως παρασκευή.* Basil. Reg. et Felckm. 5. habent item *ἀνακαινίσεως.* Editi et alii *ἀνακαίνωσεως προπαρασκευή.*

e. Seguer. *τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας.* Mox idem et Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐν τῷ Χριστῷ.* Editi et alii *ἐν Χριστῷ.*

f. Felckm. 4. *ἀνακαινισθῆναι.* Seguer. Gobler. Felckm. 1. *ἀνακριθῆναι.*

g. Seguer. *προλαμβάνων* et paulo post *μήτε εἶναι κτίσμα.*

h. Seguer. *τὸ ῥητόν.* Alii et editi *τὸ ῥῆμα.* Paulo post Felckm. 5. *ἵν᾽ ἴσως.*

i. Felckm. 4. *τὸ κύριος.* Ibidem idem et Seguer. *ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ.* Alii et editio Commel. *ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ.* Ibid. Seguer. et Felckm. 4. omittunt *φασκούσης.* Item mss. et edit. Commel. ibid. habent *οὐκ εὐθύς.* Editio Parisiensis *πὰρευθὺς οὐ ζητεῖ.* Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *ἡ κτίζουσα.* In aliis et editis *ἡ* deest.

P. 545. ναται ὁ μονογενὴς [a]υἱὸς ἄλλων πολλῶν ἀρχὴ γίνεσθαι; αἴνιγμα μέν ἐστιν· ὁ δὲ νοήμων, φησί, νοήσει παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα[1]).

78. Ἡ μὲν οὖν μονογενὴς καὶ αὐτοσοφία τοῦ θεοῦ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστι τῶν πάντων· πάντα γάρ, φησίν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, [b]καὶ ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου[2]). ἵνα δὲ μὴ μόνον ὑπάρχῃ τὰ γενόμενα, ἀλλὰ καὶ καλῶς ὑπάρχῃ, ηὐδόκησεν ὁ θεὸς συγκαταβῆναι τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν τοῖς κτίσμασιν, ὥςτε τύπον τινὰ καὶ φαντασίαν εἰκόνος [c]αὐτῆς ἐν πᾶσί τε κοινῇ καὶ ἑκάστῳ ἐνθεῖναι, ἵνα καὶ σοφὰ τὰ γενόμενα καὶ ἄξια τοῦ θεοῦ ἔργα δείκνυται. ὡς γὰρ λόγου ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ εἰκών ἐστιν ὁ ἡμέτερος λόγος, οὕτως ὄντος [d]αὐτοῦ σοφίας εἰκὼν πάλιν ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν γενομένη σοφία, ἐν ᾗ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ φρονεῖν ἔχοντες δεκτικοὶ γινόμεθα τῆς δημιουργοῦ σοφίας, καὶ δι᾽ αὐτῆς γινώσκειν δυνάμεθα τὸν αὐτῆς πατέρα. ὁ γὰρ ἔχων, φησί, τὸν υἱὸν ἔχει καὶ τὸν πατέρα, καὶ ὁ δεχόμενός [e]με δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με[3]). τοιούτου τοίνυν τύπου τῆς σοφίας κτισθέντος ἐν ἡμῖν τε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις ὄντος, εἰκότως ἡ ἀληθινὴ καὶ δημιουργὸς σοφία
P. 546. τὰ τοῦ τύπου ἑαυτῆς εἰς ἑαυτὴν ἀναλαμβάνουσά φησι τὸ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. ἃ γὰρ ἡ ἐν ἡμῖν σοφία εἶπε, ταῦτα αὐτὸς ὁ κύριος [f]ὡς ἴδια λέγει, καὶ οὐκ ἔστι μὲν αὐτὸς κτιζόμενος κτίστης ὤν, διὰ δὲ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις εἰκόνα κτισθεῖσαν αὐτοῦ ταῦτα αὐτὸς ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγει. καὶ ὥςπερ αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν· ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται[3]), [g]διὰ τὸ τὸν τύπον αὐτοῦ ἐν ἡμῖν εἶναι, οὕτως καίτοι μὴ ὢν τῶν κτιζομένων, ὅμως διὰ τὸ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ τύπον ἐν τοῖς ἔργοις κτίζεσθαι [h]ὡς αὐτὸς ὢν λέγει· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. οὕτω δὲ γέγονεν ὁ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σοφίας τύπος, ἵνα, καθὰ προεῖπον, ὁ κόσμος ἐν αὐτῇ γινώσκῃ τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν λόγον καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὸν πατέρα, καὶ τοῦτό ἐστιν, [i]ὃ ἔλεγεν ὁ Παῦλος· διότι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε, τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται[4]). ὥςτε οὐκ [k]ἔστι κτίσμα τῇ οὐσίᾳ

1) Prov. 1, 5. 6. 2) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 3) Matth. 10, 40. 4) Rom. 1, 19, 20.

a. Seguer. et Reg. *μονογενὴς ὡς ἄλλων*. Felckm. 5. ibidem *ἄλλως*. Mox Seguer. *ὁ γὰρ νοήμων*.
b. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. Editi vero et alii *καὶ* omittunt. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὰ γενόμενα*. In aliis et editis *τὰ* deest.
c. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *αὐτός*. Ceteri et editi *αὐτῆς*. Ibid. Seguer. *ἐν πάσῃ*.
d. Seguer. *ὄντος αὐτοῦ σοφίας*. Editi et alii *ὄντος τῆς σοφίας αὐτοῦ*. Paulo post Seguer. *καὶ τὸ φρονεῖν*. Editi et alii *καὶ φρονεῖν*. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *δεκτικοὶ γενόμεθα*.

sit principium? Aegnima sane illud est. Verum *vir intelligens,* inquit p. 545.
Scriptura, *intelliget parabolam et obscurum sermonem verbaque et aenigmata sapientum.*

78. Unigenita igitur ipsaque Dei sapientia omnium creatrix est et effectrix. *Omnia* enim, inquit, *in sapientia fecisti,* et *impleta est terra creatione tua.* Ut autem res factae non tantum existerent, sed etiam bene existerent, placuit Deo, ut sua Sapientia se ad res creatas accommodaret, ut formam speciemque aliquam ipsius imaginis cum in omnibus simul tum in singulis imprimeret, quo nimirum perspicuum fieret, et sapientia ornatas esse res factas, et digna Deo esse opera. Ut enim nostrum verbum Verbi, qui Dei est Filius, est imago; ita sapientia in nobis facta eiusdem Verbi, quae ipsa est Sapientia, imago quoque est, in qua cum vim sciendi et intelligendi habeamus, idonei efficimur, qui creatricem Sapientiam recipiamus, eiusdemque Patrem per ipsam possumus cognoscere. Nam *qui habet Filium,* inquit, *habet et Patrem, et qui me recipit, recipit eum, qui misit me.* Quoniam ergo huiusmodi Sapientiae forma creata in nobis et omnibus est, non immerito vera et opifex Sapientia ea, quae suae formae propria sunt, p. 546.
sibi ipsi adsciscens ait: *Dominus creavit me in opera sua.* Quippe ea, quae sapientia, quae in nobis est, loquitur, haec ipse Dominus tanquam propria usurpat. Quocirca non ille creatur, qui creator est, sed propter suam imaginem in ipsis operibus creatam ista velut de se ipse ait. Hinc quemadmodum ipse Dominus dixit: *Qui vos recipit, me recipit,* eo quod eius forma in nobis est; sic etiamsi inter res creatas non annumeretur, tamen quia eius forma et imago in operibus creatur, quasi ipse esset, ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Porro idcirco sapientiae forma in operibus facta est, ut, quemadmodum supra memini, mundus in ipsa Verbum suum opificem et Patrem per Verbum agnosceret. Enimvero hoc ipsum est quod Paulus docet: *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestum fecit. Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur.* Quapropter Verbum naturâ nequaquam est creatum, sed ille Proverbiorum locus

e. Seguer. *δεχόμενος ἐμέ.* Paulo post idem *τοιούτου τοίνυν τῆς σοφίας* omisso *τύπου.*

f. Felckm. 2. et editio Commel. *κύριος ἴδια λέγει.* Ceteri mss. *κύριος ὡς ἴδια λέγει.* Mox Seguer. *διὰ δὲ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις.*

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *διὰ τὸ τὸν τύπον.* Basiliens. *διὰ τὸ τύπον.* Ceteri et editi *διὰ τὸν τύπον.*

h. Gobler. et Felckm. 1. *ὡσαύτως ὤν.* Ceteri mss. et editio Commel. *ὡς αὐτὸς ὤν.* Mox mss. addunt *εἰς ἔργα αὐτοῦ,* quae ab editis absunt.

i. Sic Seguer. Reg. Basiliens. Anglic. Felckm. 4. et 5. At Gobl. et Felckm. 1. *ὃ λέγει* qui iidem ibidem *ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις.*

k. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ ἔτι.* Mox iidem *περὶ* omittunt.

P. 546. ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν οὔσης καὶ λεγομένης σοφίας ἐστὶ τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητόν.

79. Εἰ δὲ καὶ τούτοις ἀπιστοῦσι, λεγέτωσαν ἡμῖν αὐτοί, εἰ ἔστι τις σοφία ἐν τοῖς κτίσμασι ἢ οὐκ ἔστιν. εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστι, πῶς ὁ ἀπόστολος αἰτιᾶται λέγων· [a]ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν[1]); ἢ πῶς, εἰ μή ἐστι σοφία, πλῆθος σοφῶν[2]) ἐν τῇ γραφῇ εὑρίσκεται; [b]καὶ σοφὸς γὰρ φοβηθεὶς ἐξέκλινεν ἀπὸ κακοῦ[3]), καὶ μετὰ σοφίας οἰκοδομεῖται οἶκος[4]), ὁ δὲ ἐκκλησιαστὴς [c]λέγει· σοφία ἀνθρώπου φωτιεῖ πρόσωπον αὐτοῦ[5]), καὶ μέμφεται τοῖς προπετευομένοις λέγων· μὴ εἴπῃς· τί ἐγένετο ὅτι αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον [d]ἦσαν ἀγαθαὶ ὑπὲρ ταύτας; ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἠρώτησας περὶ τούτου.[6]). εἰ δέ ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ Σιράχ φησιν· ἐξέχεεν αὐτὴν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ μετὰ πάσης σαρκὸς κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ, καὶ ἐχορήγησεν αὐτὴν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν[7]), [e]ἡ δὲ τοιαύτη ἔκχυσις οὐ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοσοφίας καὶ μονογενοῦς ἐστι γνώρισμα, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐξεικονισθείσης· τί ἄπιστον εἰ αὐτὴ ἡ δημιουργὸς καὶ ἀληθινὴ σοφία, ἧς τύπος ἐστὶν ἡ ἐν κόσμῳ ἐκχυθεῖσα σοφία καὶ ἐπιστήμη, ὡς [f]περὶ ἑαυτῆς ἐστι, καθὰ προεῖπον, λέγουσα· κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ; οὐ γὰρ ἡ ἐν κόσμῳ σοφία κτίζουσά ἐστιν, ἀλλ' [g]ἡ ἐγκτιζομένη τοῖς ἔργοις, καθ' ἣν οἱ
P. 547. μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα[8]). οἱ δὲ ἄνθρωποι εἰ ταύτην ἐν ἑαυτοῖς φέροιεν, ἐπιγνώσονται τὴν ἀληθινὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν, καὶ γνωσθήσονται [h]ὅτι ὄντως κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγόνασι. καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις βασιλέως υἱός, θέλοντος πατρὸς οἰκοδομῆσαι πόλιν, καὶ ποιῶν ἐν ἑκάστῳ τῶν γινομένων [i]ἔργων ἐγγραφῆναι τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, ἀσφαλείας τε χάριν τοῦ διαμένειν τὰ ἔργα διὰ τὴν ἐν ἑκάστῳ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ φαντασίαν, καὶ ἵν' ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀναμιμνήσκεσθαι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δύνωνται, τελειώσας [k]δὲ εἰ ἐρωτηθείη περὶ τῆς πόλεως πῶς γέγονεν, εἴποι ἄν· ἀσφαλῶς γέγονε, κατὰ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς ἐν ἑκάστῳ ἔργῳ [l]ἐξεικονίσθην, τὸ γὰρ ἐμὸν ὄνομα ἐν τοῖς ἔργοις ἐνεκτίσθη, τοῦτο δὲ λέγων οὐ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν κτισθεῖσαν σημαίνει, ἀλλὰ τὸν ἑαυτοῦ τύπον

1) 1. Cor. 1, 21. 2) Sapient. 6, 26. 3) Prov. 14, 16. 4) Prov. 24, 3. 5) Eccles. 8, 1. 6) Eccles. 7, 10 [11. LXX.]. 7) Ecclesiast. 1, 9. 10. 8) Psal. 19 [18. LXX.], 2.

a. Seguer. et Felckm. 4. *ἐπειδὴ γάρ* ut et habet Scriptura. Alii et editi *ἐπειδήπερ.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ σόφος γάρ.* In aliis et editis deest *γάρ.*

c. *λέγει* abest a Gobler. et Felckm. 1. Mox iidem et Seguer. et Felckm. 4. *φωτιεῖ πρόσωπον.* Alii et editi *φωτιεῖ τὸ πρόσωπον.*

d. Seguer. *πρότερον οὐκ ἦσαν.* Paulo

de sapientia, quae in nobis et vere est et esse dicitur, est intelligendus. P. 546.

79. Verumtamen si his fidem habere noluerint, ipsi nobis respondeant, utrum in rebus creatis aliqua sit sapientia vel non. Si nulla sit, quare Apostolus his verbis conqueritur: *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum*? Vel si nulla est sapientia, cur *multitudo sapientum* in Scriptura memoratur? Namque *Sapiens perterritus declinat a malo*, et *Cum sapientia aedificatur domus*. Ecclesiastes quoque dicit: *Sapientia hominis illuminabit vultum eius*, idemque temerarios his verbis increpat: *Ne dixeris, quid factum est, quod priora tempora his praesentibus meliora fuerunt? Nec enim in sapientia istud sciscitatus es.* Quod si in rebus creatis est sapientia, ut hisce verbis testatur filius Sirachi: *Effudit illam in omnia opera sua cum omni carne secundum donationem suam, et praebuit illam diligentibus se*, quae quidem effusio minime significat naturam Sapientiae, quae per se ipsa est atque unigenita, sed illius, quae expressa in mundo est; quid ergo incredibile videtur, si ipsa opifex et vera Sapientia, cuius forma seu figura est sapientia ac scientia, quae in mundum effusa est, tanquam de seipsa dicat: *Dominus creavit me in opera sua*? Nec enim sapientia, quae in mundo est, creatrix est, sed in operibus est creata, secundum quam *Caeli enarrant gloriam* P. 547. *Dei, et opera manuum eius annunciat firmamentum.* Eam si homines in seipsis habuerint, veram Dei Sapientiam agnoscent, patebitque illos ad imaginem Dei factos esse. Quemadmodum enim si quis Imperatoris filius, patre urbem aliquam aedificare cupiente, suum nomen singulis aedificiis securitatis causa inscriberet, ut nempe aedificia sui ob nominis speciem singulis impressi possent persistere, eoque ex nomine cum sui ipsius tum patris meminisse, si is, inquam, urbe aedificata interrogaretur, quonam modo facta esset, recte responderet: Tute est aedificata, mea quippe imago, sicuti voluit pater, in singulis expressa est aedificiis, meum enim nomen creatum in illis est, his autem ille verbis non suam sane naturam, sed suam duntaxat figuram

post Gobler. et Felckm. 1. εἰ δέ ἐστιν ὡς καὶ Σιράχ φησιν.

e. Goblerian. Felckm. 1. et 4. εἰ δὲ ἡ τοιαύτη. Iidem paulo post ἐν κόσμῳ.

f. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. περὶ ἑαυτῆς. Alii et editi περὶ αὐτῆς.

g. ἡ deest in Seguer.

h. Sic Basil. Reg. et Felckmanni 5. In editis autem deest ὄντως. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. καὶ γνωσθήσονται ἀληθῶς ὅτι ὄντως τέκνα θεοῦ γεγόνασι.

i. Seguer. γινομένων ἐν γραφῇ τὸ αὐτοῦ ὄνομα.

k. Seguer. τελειώσας τε. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. ut et legit Nannius πῶς γέγονεν. Alii et editio Commel. εἰ γέγονεν. Ibid. Felckm. 4. ἀσφαλῶς γεγονέναι.

l. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi ἐξεικονίσθη.

P. 547. διὰ τοῦ ὀνόματος· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ παραδείγματος τοῖς θαυμάζουσι τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι σοφίαν ἀποκρίνεται ἡ ἀληθινὴ σοφία· κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, ἐμοῦ γὰρ τύπος ἐστὶν ὁ ἐν αὐτοῖς, κἀγὼ οὕτως συγκατέβην τῇ δημιουργίᾳ.

80. Οὐ δεῖ δὲ πάλιν ξενίζεσθαι, εἰ τὸν ἐν ἡμῖν τύπον ὄντα ὡς περὶ ἑαυτοῦ ἐστι λέγων ὁ υἱός, ὅπου γε ([a]τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον) καὶ Σαύλου τότε διώκοντος τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ τύπος ἦν αὐτοῦ καὶ εἰκών, ὡς αὐτὸς διωκόμενος ἔλεγε· Σαῦλε, τί με διώκεις[1]); οὐκοῦν ὥσπερ εἴρηται, εἰ ἔλεγεν αὐτὸς ὁ τύπος τῆς σοφίας ὁ ὢν ἐν τοῖς ἔργοις τὸ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, οὐκ ἄν τις ἐξενίσθη· οὕτως ἐὰν καὶ αὐτὴ ἡ ἀληθινὴ καὶ [b]δημιουργὸς σοφία, ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, λέγῃ τὰ τῆς εἰκόνος ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, μηδεὶς ἀφεὶς τὴν ἐν κόσμῳ καὶ τοῖς ἔργοις ἐγκτισθεῖσαν νομιζέτω περὶ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοσοφίας εἰρῆσθαι τὸ ἔκτισεν, ἵνα μὴ τὸν οἶνον ὕδατι μίσγων[2]) κλέπτειν δοκῇ τὴν ἀλήθειαν. [c]αὕτη μὲν γὰρ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστιν, ὁ δὲ ταύτης τύπος ἐγκτίζεται τοῖς ἔργοις, ὥσπερ καὶ τῆς εἰκόνος τὸ κατ' εἰκόνα· ἀρχὴν δὲ ὁδῶν λέγει, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη σοφία ἀρχή τις καὶ ὥσπερ στοιχείωσις τῆς ἐπὶ θεὸν γνώσεως γίνεται· ταύτῃ γὰρ [d]πρώτῃ ὥσπερ ἐπιβάς τις τῇ ὁδῷ καὶ ταύτην φυλάττων τῷ φόβῳ τοῦ θεοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Σολομῶν· ἀρχὴ σοφίας φόβος κυρίου[3]), εἶτα ἐπαναβαίνων τῇ διανοίᾳ καὶ νοήσας τὴν ἐν τῇ κτίσει δημιουργὸν σοφίαν, νοήσει [e]ἐν αὐτῇ καὶ τὸν αὐτῆς πα-
P. 548. τέρα, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν· ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[4]), καὶ ὡς [f]ὁ Ἰωάννης γράφει· ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει[5]). πρὸ τοῦ αἰῶνος δέ, φησίν, ἐθεμελίωσέ με, ἐπειδὴ ἐν τῷ [g]αὐτῆς τύπῳ ἑδραῖα καὶ ἀεὶ μένει τὰ ἔργα. [h]εἶτα ἵνα μή τις ἀκούων περὶ τῆς οὕτως ἐν τοῖς ἔργοις κτισθείσης σοφίας νομίσῃ τὴν ἀληθινὴν σοφίαν τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν εἶναι τῇ φύσει κτίσμα, ἀναγκαίως ἐπήγαγε· πρὸ τοῦ ὄρη καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν καὶ πρὸ τῶν ὑδάτων καὶ πρὸ [i]πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ἵνα ἐν μὲν τῷ λέγειν πρὸ πάσης κτίσεως (τὴν γὰρ πᾶσαν κτίσιν ἐν τούτοις ἐδήλωσε) δείξῃ ὅτι μὴ κατ' οὐσίαν συνεκτίσθη τοῖς ἔργοις. εἰ γὰρ εἰς τὰ ἔργα ἐκτίσθη, πρὸ δὲ τῶν ἔργων ἐστί, δῆλον ὅτι καὶ πρὸ

1) Actor. 9, 4. 2) Esa. 1, 22. 3) Prov. 1, 7. 4) Ioan. 14, 9. 5) 1. Ioan. 2, 23.

a. Seguer. τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. τὸ γὰρ αὐτὸ λέγειν. At in aliis et editis deest γάρ.

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. δημιουργὸς τοῦ θεοῦ σοφία ὁ μονογενὴς αὐτοῦ λόγος. Mox Seguer. Reg. Felckm. 4. et 5. ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, ἔκτισέ με. At Gobler. et Felckm. 1. αὐτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τό etc. Alii et editi εἰκόνος ἑαυτοῦ τό etc.

c. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. αὕτη. Alii autem et editi αὐτή.

d. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4.

suo nomine creatam esse significaret, eodem plane modo iuxta id P. 547. exempli his, qui sapientiam, quae in rebus creatis existit, admirantur, respondet vera Sapientia: *Dominus creavit me in opera.* Mea enim figura in illis est, et ego sic me ad res efficiendas accommodavi.

80. Nec vero mirum videatur, si Filius de sua quae in nobis est figura tanquam de seipso loquatur, cum (idem enim repetere nihil est reformidandum) Saulo Ecclesiam, in qua eius figura et imago erat, persequente, quasi ipse esset, quem ille persequeretur, dixerit: *Saule, quid me persequeris?* Ut ergo nemini mirum videretur, uti diximus, si sapientiae forma, quae in operibus est, diceret: *Dominus creavit me in opera*; ita si ipsa vera et creatrix Sapientia, quod et unigenitum Dei est Verbum, ea, quae suae propria sunt imaginis, usurpaverit, ac velut de se ipsa dixerit: *Creavit me in opera,* nemo dimissa sapientia, quae in mundo et operibus creata est, arbitretur verbum istud *creavit* de natura Sapientiae, quae per seipsa est, dictum esse, ne vinum cum aqua miscens veritatem surripere videatur. Namque illa creatrix et opifex est sapientia, eius autem forma in operibus creatur tanquam imaginis similitudo. Huiusmodi porro sapientia *principium viarum* esse dicitur, quia quoddam est principium et elementum cognitionis Dei. Eam enim quis primam veluti viam ingressus, et timore Dei custodiens, ut dixit Salomon: *principium sapientiae timor Domini,* deindeque mente progrediens et creatricis Sapientiae, quae in rebus creatis apparet, cognitionem assecutus, in ipsa eius quoque Patrem haud dubie contemplaturus est, ut ipse Dominus his verbis P. 548. testatur: *Qui vidit me, vidit Patrem.* Ioannes item scribit: *Qui confitetur Filium, Patrem quoque habet.* Ait autem: *ante aevum fundavit me,* quia in eius formâ sive figurâ constanter et semper manent opera. Praeterea ne quis his de sapientia hoc modo in operibus creata auditis Dei Filium, qui vera est Sapientia, creatum esse existimaret, necessario addidit: *antequam montes* et *antequam terram* et *ante aquas* et *ante colles gignit me,* ut cum dicit: ante res universas creatas (universam siquidem creatam naturam his verbis comprehendit), ostenderet se non naturâ unà cum operibus creatam esse. Namque si in opera creata est et ante opera est, patet utique, eam fuisse

At alii et editi *πρῶτον ὥςπερ καὶ ἐπιβάς.* Ibidem Seguer. *τις ὁδῷ.*

e. Anglican. *ἐν ἀρχῇ.* Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *τὸν ταύτης πατέρα.* Alii autem et editi *τὸν αὐτῆς πατέρα.*

f. Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. At Felckm. 5. *καὶ ὁ Ἰωάννης.* Alii et editi *καὶ ὡς Ἰωάννης.*

g. Seguer. *ἐν τῷ οὕτως τύπῳ.*

h Seguerion. *εἶτα ἵνα οὕτως ἀκούων.* Gobl. et Felckm. 1. *εἶτα οὕτως ἀκούων περὶ τῆς οὕτως τοῖς ἔργοις.* Iidem ibid. et Seguer. *ἐγκτισθείσης.* Alii et editi *κτισθείσης.* Seguer. item ibidem *ἀληθινὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν τὸν υἱόν.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πρὸ τῶν βουνῶν.* Paulo post Seguer. *πρὸ πάσης τῆς κτίσεως.*

P.548. τοῦ [a] ἐκτίσθαι ἐστίν. οὐκ ἄρα τῇ φύσει καὶ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστίν, ἀλλ', ὡς αὐτὸς ἐπήγαγε, γέννημά ἐστι· τί δὲ διαφέρει [b] ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν κτίσμα γεννήματος, δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

81. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει λέγουσα· ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ[1]), εἰδέναι χρὴ [c] ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν τοῦ πατρὸς ἢ τὰ ἄνω νέφη ταῦτά φησιν, οὐ γὰρ ἀμφίβολον, ὅτι πάντα ἐν σοφίᾳ [d] ἐκτίσθη, καὶ χωρὶς αὐτῆς ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει· πάντα μὲν ἐν ἐμοὶ καὶ δι' ἐμοῦ γέγονε, χρείας δὲ οὔσης [e] ἐγκτίζεσθαι σοφίαν τοῖς ἔργοις, τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ πατρί, τῇ δὲ πρὸς τὰ γενητὰ συγκαταβάσει ἤμην ἁρμόζουσα τὸν παρ' ἐμοὶ τύπον [f] τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἑνὶ σώματι πάντα τὸν κόσμον μὴ στασιάζειν, ἀλλ' ὁμονοεῖν πρὸς ἑαυτόν. ὅσοι μὲν οὖν ὀρθῇ τῇ διανοίᾳ κατὰ τὴν [g] ἑαυτοῖς δοθεῖσαν σοφίαν θεωροὶ τῶν κτισμάτων γίνονται, δύνανται λέγειν καὶ αὐτοί· τῇ διατάξει σου διαμένει[2]) τὰ πάντα, οἱ δὲ τούτου κατολιγωρήσαντες ἀκούσονται· [h] φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν· τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανέρωσε· τὰ [i] γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν, ἀλλ' ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν
P.549. κτίσαντα [k] τὰ πάντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν[3]), καὶ ἐντραπήσονταί γε ἀκούοντες· ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν προειρημένον τρόπον, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, [l] ηὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας[4]). οὐκέτι γὰρ ὡς ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις δι' εἰκόνος καὶ σκιᾶς τῆς σοφίας τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν οὔσης ἠθέλησε γινώσκεσθαι ὁ θεός, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀληθινὴν σοφίαν ἐποίησε σάρκα λαβεῖν καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, θάνατόν τε ὑπομεῖναι σταυροῦ, ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτῳ πίστεως πάντες λοιπὸν οἱ πιστεύοντες σώζεσθαι δύνωνται. ἡ αὐτὴ μέν τοι σοφία τοῦ

1) Prov. 8, 27. 2) Psal. 119 [118. LXX.], 91. 3) Rom. 1, 22. 19—21. 25. 4) 1. Cor. 1, 21.

a. Seguer. et Felckmanni 4. *ἐκτίσθαι.* Ceteri et editi *ἐκτίσθη.* Seguerian. mox *καὶ τῇ οὐσίᾳ.*

b. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *καὶ τί διέστηκε τῇ φύσει.* Alii et editi *ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν.* Mox Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἐπειδὴ ἐπάγει.*

c. Seguer. *χρὴ, ὡς μὴ δι' οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑδράζοντος τοῦ πατρός τὸν οὐρανόν.* Editi et alii *χρὴ, ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν τοῦ πατρός.* Ibidem Seguer. Gobl. Felckm. 1. et 4. *ἢ τὰ ἄνω νέφη.* Reg. et Felckm. 5. *ἢ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ νέφη.* Alii et editi *ἢ τὰ ἐν οὐρανῷ νέφη.*

d. Seguerian. *ἐκτίσθησαν καὶ χωρὶς αὐτοῦ.*

e. Seguer. Gobler. Felckmanni 1. et 4. *ἐγκτίζεσθαι.* Alii et editi *ἐκτίσθαι.* Mox Seguer. *τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ*

antequam creata est. Non ergo naturâ et substantiâ creata est, sed, P. 548. ut ibidem subiicitur, genita est. Quid porro differentiae et discriminis sit inter rem natura creatam et genitam, antea exposuimus.

81. Quia vero addidit: *Quando praeparabat caelos, cum illo aderam,* sciendum est, haec eam dicere, non quod Pater caelos et superiores nubes per ipsam non paraverit. Nec enim dubium est, quin omnia in Sapientia creata sint, nihilque sine ipsa factum sit. Verum haec sunt quae hisce verbis illa significat: „Omnia quidem in „me et per me facta sunt; quia autem opus erat ut sapientia in „operibus crearetur, ego quidem secundum naturam cum Patre ade„ram, me vero ad res factas benigne accommodans meam figuram in „illis apte imprimebam, ut universus mundus tanquam in uno corpore „non secum discordaret sed concordaret." Quotquot igitur recta mente pro data sibi sapientia res creatas contemplantur, ipsis quoque licet dicere: Dispositione tua permanent omnia. Qui vero ista negligunt et contemnunt, ad illos haec spectant verba: *Cum se sapientes esse dicerent, stulti facti sunt.* Nam *quod notum Dei est, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus et divinitas, adeo ut careant excusatione, quippe qui cum Deum cognoscerent, non ut Deum coluerunt, sed rebus creatis potius servierunt quam omnium creatori, qui est benedictus in saecula. Amen.* P. 549. Pudore quoque certe afficientur, haec audientes: *Nam quia in sapientia Dei,* prout explicavimus, *mundus Deum per sapientiam non cognovit, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes.* Nec enim iam amplius, ut superioribus temporibus, Deus per imaginem et umbram sapientiae, quae in rebus creatis est, cognosci voluit, sed placuit ipsi ut ipsa vera Sapientia carnem assumeret, homo fieret et crucis mortem pateretur, ut per fidem, quae in ea consistit, omnes deinceps credentes salvi esse possent. Ipsa ergo Sapientia Dei est, quae antea per suam imaginem in rebus creatis impressam (quam ob

πατρί. Editi et alii *τῇ μὲν οὐσίᾳ ἤμην ἐν τῷ πατρί.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πρὸς τὰ γενητά.* Felckm. 4. *πρὸς τὰ γεννητά.* Alii et editi *πρὸς τὰ γενόμενα.*

f. Seguer. Gobler. Felckmanni 1. et 4. *τύπον τοῖς ἔργοις, ὥςτε καὶ ὡς ἑνὶ σώματι.* Alii et editi *τύπον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥςτε καὶ ἑνὶ σώματι.*

g. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *ἐν αὐτοῖς δεδομένην.* Ceteri et editi *ἑαυτοῖς δοθεῖσαν.*

h. Felckm. 4. *καὶ φάσκοντες.*

i. Felckm. 2. et editio Commel. *γάρ* omittunt, quod ceteri habent.

k. Felckm. 5. omittit *τὰ πάντα.* Mox Seguer. *καὶ ἐντραπήσονταί γε ἀκούοντες.* Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἐντραπήσονται οἱ ἀκούοντες.* Felckm. 4. *καὶ ἐντραπήσονταί γε οἱ ἀκούοντες.* Ceteri et editi *καὶ ἐντραπήσονται καί γε οἱ ἀκούοντες.* Ibidem Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ.* In aliis et editis deest *γάρ.*

l. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At alii et editi *ἀλλ' ηὐδόκησεν.*

P. 549. θεοῦ ἐστιν, ἥτις πρότερον μὲν διὰ τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν εἰκόνος [a] ἑαυτῆς, δι' ἣν καὶ λέγεται κτίζεσθαι, ἐφανέρου ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτῆς τὸν ἑαυτῆς πατέρα, ὕστερον δὲ αὐτὴ οὖσα λόγος γέγονε σάρξ, ὡς [b] εἶπεν ὁ Ἰωάννης[1]), καὶ μετὰ τὸ καταργῆσαι τὸν θάνατον καὶ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν ἔτι καὶ πλέον ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, [c] λέγων· δὸς αὐτοῖς, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν[2]).

82. Ἐπληρώθη γοῦν πᾶσα ἡ γῆ τῆς γνώσεως αὐτοῦ· μία γὰρ γνῶσις πατρὸς δι' υἱοῦ ἐστι καὶ υἱοῦ παρὰ πατρός, καὶ χαίρει τούτῳ ὁ πατήρ, καὶ τῇ χαρᾷ ταύτῃ εὐφραίνεται ἐν τῷ πατρὶ ὁ υἱός, λέγων· ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ ηὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ[3]). ταῦτα δὲ δείκνυσι πάλιν μὴ εἶναι τὸν υἱὸν ἀλλότριον, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. ἰδοὺ γὰρ οὐ δι' ἡμᾶς, ὡς οἱ ἀσεβεῖς λέγουσι, γέγονεν, οὐδὲ ὅλως ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν, οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν ἑαυτῷ ὁ θεὸς περιεποιήσατο χαρᾶς ποιητικόν· ἀλλ' ἰδίου καὶ ὁμοίου γνώρισμά ἐστι τὸ λεγόμενον. πότε οὖν ἦν ὅτε οὐκ ἔχαιρεν ὁ πατήρ; εἰ δὲ ἀεὶ ἔχαιρεν, ἀεὶ ἦν [d] ἐν ᾧ ἔχαιρεν. ἐν τίνι δὲ ὁ πατὴρ χαίρει, ἢ βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ; εἰ δὲ καὶ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων ηὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, ὡς [e] ἐν αὐταῖς ταῖς παροιμίαις γέγραπται[4]), ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. [f] ηὐφραίνετο γὰρ καὶ οὕτως, οὐκ ἐπιγενομένης αὐτῷ χαρᾶς, ἀλλὰ πάλιν βλέπων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα γενόμενα τὰ ἔργα, ὥστε καὶ τὸ οὕτως χαίρειν τὸν [g] θεὸν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ τὴν πρόφασιν εἶναι. πῶς δὲ καὶ ὁ υἱὸς εὐφραίνεται, ἢ βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῷ πατρί; ἶσον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ λέγειν· ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα, [h] καί· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[5]). κενὸν ὑμῶν ἄρα τὸ καύχημα πανταχόθεν δέδεικται, [i] ὦ χριστομάχοι, καὶ μάτην ἐνεπομπεύσατε καὶ
P. 550. τεθρυλήκατε πανταχοῦ τὸ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ[6]), παρεξηγούμενοι τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μᾶλλον τὴν ἑαυτῶν ἐπίνοιαν ἢ τὸν νοῦν τοῦ [k] Σολομῶνος ἀπαγγέλλοντες. ἰδοὺ γὰρ τὸ μὲν ὑμῶν φρόνημα δέδεικται μόνον φαντασία, τὸ δὲ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητὸν καὶ πάντα τὰ προειρημένα δείκνυσι μὴ εἶναι τῇ φύσει καὶ

1) Ioan. 1, 14. 2) Ioan. 17, 3. 3) Prov. 8, 30. 4) Prov. 8, 31. 5) Ioan. 14, 9. 10. 6) Prov. 8, 22.

a. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *αὐτῆς*. Alii et editi *ἑαυτῆς*.

b. Gobler. et Felckmanni 1. *ὡς φησὶν Ἰωάννης*. Ibidem Seguer. *μετὰ τοῦ καταργῆσαι*. Mox idem et Gobler. Felckm. 1. et 4. *πλέον*. Reg. Basil. et Anglic. *πλεῖον*. Editi et alii *πλείονα*. Seguer. ibid. *αὐτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα*.

c. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. In aliis vero et editione Commel. deest *λέγων*.

d. Seguer. *ἐν ᾧ ἔχαιρεν*. Alii et editi *ἐν ᾧ καὶ ἔχαιρεν*.

e. Seguer. et Felckmanni 4. *ἐν αὐταῖς ταῖς*. Alii et editi *ἐν ταῖς*.

f. Seguer. et Felckm. 4. *ηὐφραίνετο*.

causam creari dicitur) et seipsam et per se suum Patrem notum red- P. 549. debat. Postea vero eadem ipsa, quae et Verbum est, caro facta est, ut ait Ioannes, destructaque morte ac nostro genere liberato et se et per se Patrem clarius patefecit; unde haec eius verba: *Da eis ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Iesum Christum.*

82. Itaque universa terra cognitione eius repleta est. Siquidem una est Patris per Filium et Filii ex Patre cognitio; ipso gaudet Pater, eodemque gaudio Filius in Patre delectatur dicens: *Ego eram, qua delectabatur, per singulos dies in conspectu eius delectabar.* Haec procul dubio rursus probant, Filium non alienum sed proprium naturae Patris esse. Ecce enim non propter nos, ut impii dictitant, factus est, neque omnino e nihilo est, neque Deus sibi auctorem gaudii comparavit extrinsecus; sed illae voces aliquid, quod proprium sit et simile, significant. Quando ergo contigit, ut Pater non gauderet? Quod si semper gavisus est, semper fuerit necesse est is, in quo gaudebat. In quo porro gaudet et laetatur Pater, quam cum se ipse cernit in propria imagine, quae Verbum suum est? Quod si etiam post perfectum mundum filiis hominum delectabatur, ut ibidem scriptum est, nec id utique alio modo intelligendum est. Ita enim delectabatur, non quasi gaudium ipsi accidisset, sed quatenus opera ad suam imaginem facta intuebatur. Illa proinde Dei oblectatio suam imaginem causam habet. Et ipse vero Filius an alio oblectatur modo, quam cum se ipse in Patre contemplatur? Idem enim hisce eius verbis declaratur: *Qui vidit me, vidit Patrem*, et: *Ego in Patre et Pater in me est.* Probatum itaque omni ex parte est, vanum et futile esse, quod tantopere iactitatis, o Christi hostes. Frustra illa undique circumfertis et pervulgatis verba: *Dominus creavit me principium viarum* P. 550. *suarum*, quae nimirum perverse interpretamini, vestraque vos ipsi potius commenta quam Salomonis mentem proponitis. Iam enim ostendimus, fictum totum esse quod ipsi quidem sentitis; at ille Proverbiorum locus et quaecumque supra disputata sunt probant profecto,

Editi et alii *εὐφραίνεται.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *γενόμενα τὰ ἔργα, ὥςτε καὶ τὸ οὕτως.* Reg. item habet *ὥςτε καὶ τὸ οὕτως.* Ceteri et editio Commel. *γενόμενα ἔργα, ὥςτε καὶ οὕτως.*

g. Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. At alii et editi *θεὸν ἐν τῷ τῆς εἰκόνος.*

h. Seguer. et Felckm. 4. *κἀγώ.*

i. Felckm. 5. *ὦ Ἀρειανοὶ καὶ χριστομάχοι.* Ibid. Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1. 4. et 5. *ἐνεπομπεύσατε.* Alii et editi *ἐπομπεύσατε.* Seguer. et Felckm. 4. ibid. *τεθρυλήκατε πανταχοῦ.* Alii et editi *τεθρυλλήκατε ἁπανταχοῦ.*

k. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Σολομῶντος.* Reg. et Felckm. 5. *Σαλομῶνος.* Alii et editi *Σολομῶνος.* Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 4. *μόνον φαντασία:* Reg. *πάσῃ φαντασία.* Ceteri et editi *μόνη φαντασία.*

P. 550. τῇ οὐσίᾳ κτίσμα τὸν υἱόν, ἀλλ' ἴδιον γέννημα [a] τοῦ πατρός, σοφίαν καὶ λόγον ἀληθινόν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[1]).

[b] ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ
ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

1. Οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέσθαι καὶ παραβάται τῆς ἀληθείας φιλονεικοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἑλκύσαι τὸ γεγραμμένον· ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ[2]). οὔτε γὰρ ἐλεγχόμενοι παύονται οὔτε ἀποροῦντες ἐντρέπονται, ἀλλ' ὡς πόρνης [c] ὄψις ἀπηναισχύνθησαν πρὸς πάντας[3]) ἐν ταῖς ἀσεβείαις. καὶ γὰρ ὧν προεφασίζοντο ῥητῶν, τοῦ κύριος ἔκτισέ με[4]) [d] καὶ τοῦ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων[5]) καὶ τοῦ πρωτότοκος[6]) καὶ τοῦ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν[7]), ὀρθὴν ἐχόντων τὴν διάνοιαν καὶ [e] δεικνύντων τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, οὐκ οἶδ' ὅπως πάλιν αὐτοί, ὡς περιχυθέντες τὸν τοῦ ὄφεως ἰὸν καὶ μὴ βλέποντες ἃ δεῖ βλέπειν, μηδὲ νοοῦντες ἃ ἀναγινώσκουσιν, ὥςπερ ἐκ βάθους τῆς ἀσεβοῦς αὐτῶν [f] καρδίας ἐρευγόμενοι ἤρξαντο λοιπὸν καὶ διασύρειν τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου λεγόμενον ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[8]), λέγοντες· πῶς δύναται οὗτος ἐν ἐκείνῳ κἀκεῖνος ἐν τούτῳ χωρεῖν; ἢ πῶς ὅλως δύναται ὁ πατὴρ μείζων ὢν ἐν τῷ υἱῷ ἐλάττονι ὄντι χωρεῖν; [g] ἢ τί θαυμαστόν, εἰ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ὅπουγε καὶ περὶ ἡμῶν γέγραπται· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν[9]); πάσχουσι δὲ τοῦτο ἀκολούθως τῇ κακονοίᾳ ἑαυτῶν, σῶμα νομίζοντες εἶναι τὸν θεόν, καὶ μὴ νοοῦντες [h] μήτε τί ἐστιν ἀληθινὸς πατὴρ καὶ ἀληθινὸς υἱός, μήτε τί ἐστι φῶς ἀόρατον καὶ ἀΐδιον καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ ἀόρατον, μήτε τί
P. 551. ἐστιν [i] ἀόρατος ὑπόστασις καὶ χαρακτὴρ ἀσώματος καὶ εἰκὼν ἀσώματος. εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς [k] δόξης μετὰ γέλωτος

1) Ioan. 1, 3. 2) Prov. 18, 3. 3) Ierem. 3, 3. 4) Prov. 8, 22. 5) Hebr. 1, 4. 6) Rom. 8, 29. et Coloss. 1, 15. 7) Hebr. 3, 2. 8) Ioan. 14, 10. 9) Actor. 17, 28.

a. Felckm. 5. *τοῦ ἀοράτου πατρός.*

b. Sic Regius codex, cuius hactenus meminimus in his adversus Arianos Orationibus. In alio item codice Regio optimae notae, ubi haec et sequens Oratio contra Arianos exstat, inscribitur similiter *λόγος τρίτος* in indice codicis. Nam ante ipsam Orationem nullus praefixus est titulus, sed initio tantum paginae haec legitur inscriptio: *βιβλίον δογματικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ Ἀρειανῶν*; id est: *Liber dogmaticus sancti Patris nostri, magni Athanasii, contra Arianos.* Hunc codicem, quia praestantior est, Reg. 1. appellabimus, alterum vero Reg. 2. In Basiliensi quoque codice haec Oratio inscribitur *λόγος τρίτος*, in aliis vero *λόγος τέταρτος.* Editi consuetum praeferunt titulum *τοῦ ἐν ἁγίοις* etc. *λόγος τέταρτος.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *ὄψιν.* Mox Reg. 1. et Seguer. *προεφασίζοντο.* Editi et alii *ἐπροφασίζοντο.*

d. Reg. 1. et Seguer. *καὶ τοσούτῳ.*

Filium non esse natura et substantia creatum, sed proprie ex Patre genitum, eiusque esse sapientiam et Verbum verum, per quod omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil. P. 550.

EIUSDEM CONTRA ARIANOS
ORATIO TERTIA.

1. Quandoquidem semel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere, in seipsos attrahere contendunt haec Scripturae verba: *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit.* Neque enim convicti quiescunt, nec haerentes erubescunt, sed veluti frontem gerentes meretricis omnem pudorem exuerunt, ut suam adversus omnes defendant impietatem. Postquam enim probatum a nobis est, illorum Scripturae locorum, nempe *Dominus creavit me* et *Tanto praestantior factus Angelis* et *primogenitus* et *Qui fidelis est ei qui fecit eum,* rectam esse significationem, iisdemque veram in Christum pietatem edoceri; nescio quonam pacto illi tanquam serpentis veneno perfusi, nec videntes quae videnda sunt, nec ea, quae legunt, intelligentes, sed tanquam ex impii sui cordis profundo ructantes, iam haec Domini verba: *Ego in Patre et Pater in me est,* exagitare coeperunt. „Quo„modo, inquiunt, iste in illo et ille in isto contineri potest? Vel qua „prorsus ratione Pater, qui maior est, in Filio, qui minor est, potest „comprehendi? Aut quid mirum est Filium in Patre esse, quando„quidem etiam de nobis scriptum est: *In ipso enim vivimus et mo„vemur et sumus?*" Sane hoc illis merito pro sua perversitate accidit, ut Deum corpus esse existiment, nec intelligant, quid sit verus Pater et verus Filius, quid lux invisibilis et aeterna eiusque invisibilis splendor, quid invisibilis item substantia, quid figura et imago non P. 551. corporea. Namque si cognoscerent, non profecto tam impie Dominum

Mox Seguer. *καὶ τὸ, πρωτότοκος· καὶ τὸ, πιστόν.*

e. Regius primus et Seguer. *δεικνυόντων.* Ibidem Seguer. *τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πάλιν αὐτοί.* Alii et editi *πάλιν οὗτοι.*

f. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καρδίας.* Alii et editi *κακίας.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *λοιπὸν καὶ διασύρειν.* In aliis et editis deest *καί.*

g. Regius primus et Seguer. *ἢ τί θαυμαστόν.* At alii et editi *καίτοι τί θαυμαστόν.*

h. Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. et Anglic. *μήτε τίς ἐστιν.* Alii vero et editi *καὶ μὴ νοοῦντες τίς ἐστιν* etc. Ibidem Regius primus et Seguer. *μήτε τί ἐστι φῶς.* Ceteri et editi *μήτε τίς ἐστι φῶς.* Mox Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἀΐδιον καὶ ἀπαύγασμα.* Edit. Commel. *ἴδιον ἀπαύγασμα.*

i. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. ut et legit Nannius. At alii et editio Commel. *ἀσώματος.* Mox Regius 1. et Seguer. *εἰκὼν ἀσώματος. εἰ γάρ* etc. Editi *εἰκὼν αὐτῆς. εἰ γάρ* etc. Gobler. vero et Felckm. 1. *χαρακτὴρ ἀσώματος. εἰ γάρ.*

k. Regius primus, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε.* Editi aliique *δόξης οὕτω μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὐδέ.*

P. 551. ἐδυσφήμουν, οὔτε τὰ ἀσώματα σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες τὰ καλῶς λεγόμενα παρεξηγοῦντο. ἤρκει μὲν οὖν καὶ μόνον [a] ἀκούοντας ταῦτα λέγοντος τοῦ κυρίου πιστεύειν, ἐπεὶ καὶ ἡ τῆς ἁπλότητος πίστις βελτίων ἐστὶ τῆς ἐκ περιεργίας πιθανολογίας. ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο βεβηλοῦν ἐπεχείρησαν πρὸς τὴν ἰδίαν αἵρεσιν, ἀναγκαῖον τὴν μὲν ἐκείνων κακόνοιαν διελέγξαι, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας διάνοιαν δεῖξαι, ἕνεκά γε τῆς τῶν πιστῶν ἀσφαλείας. οὐ γάρ, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν, ἀντεμβιβαζόμενοι εἰς ἀλλήλους εἰσὶν ἐν τῷ λέγεσθαι· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί 1), ὥςπερ ἐν ἀγγείοις κενοῖς ἐξ ἀλλήλων [b] πληρούμενοι, ὥςτε τὸν μὲν υἱὸν πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ πατρός, τὸν δὲ πατέρα πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ υἱοῦ, καὶ ἑκάτερον αὐτῶν μὴ εἶναι πλήρη καὶ τέλειον. σωμάτων μὲν ἴδιον τοῦτό γε· διὸ καὶ τὸ μόνον εἰπεῖν τοῦτο πλέον ἐστὶν ἀσεβείας· πλήρης γὰρ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ πατήρ, καὶ πλήρωμα θεότητός ἐστιν ὁ υἱός. οὐδ' αὖ πάλιν, ὥςπερ ἐν τοῖς ἁγίοις γινόμενος ὁ θεὸς [c] ἐνδυναμοῖ αὐτούς, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῷ υἱῷ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς δύναμις καὶ σοφία, καὶ τὰ μὲν γενητὰ μετοχῇ τούτου ἐν πνεύματι ἁγιάζεται, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς οὐ μετουσίᾳ υἱός ἐστιν, ἀλλὰ γέννημα τοῦ πατρὸς ἴδιόν ἐστιν. οὐκ ἔστι δὲ πάλιν οὕτως ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ὡς τὸ ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν 2). αὐτὸς γὰρ ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ πατρός [d] ἐστιν ἡ ζωή, ἐν ᾗ τὰ πάντα ζωογονεῖταί τε καὶ συνέστηκεν· οὐ γὰρ ἡ ζωὴ ἐν ζωῇ ζῇ, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ζωή, ἀλλ' αὐτὸς μᾶλλον ζωογονεῖ τὰ πάντα.

2. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ τοῦ συνηγόρου τῆς αἱρέσεως Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ. γέγραφε γὰρ καὶ αὐτός, εἰς τοῦτο ζηλώσας τοὺς Ἰουδαίους, ταῦτα· εὔδηλον γὰρ ὅτι [e] διὰ τοῦτο εἴρηκεν ἑαυτὸν μὲν ἐν τῷ πατρί, ἐν ἑαυτῷ δὲ πάλιν τὸν πατέρα, ἐπεὶ μήτε τὸν λόγον, ὃν διεξήρχετο, ἑαυτοῦ φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πατρός, μήτε οἰκεῖα τὰ ἔργα, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς δεδωκότος τὴν δύναμιν. τοῦτο δὲ εἰ καὶ παιδάριον [f] ἦν ἁπλῶς εἰρηκός, συγγνώμην εἶχεν ἐκ τῆς ἡλικίας· ἐπειδὴ δὲ ὁ καλούμενος σοφιστὴς καὶ πάντα γινώσκειν ἐπαγγελλόμενός ἐστιν ὁ γράψας, πόσης ἄξιος καταγνώσεως ὁ τοιοῦτος; πῶς δὲ καὶ οὐκ ἀλλότριον ἑαυτὸν τοῦ ἀποστόλου δείκνυσιν, ἐπαιρόμενος [g] ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις 3) καὶ νομίζων ἐν τούτοις ἐξα-

1) Ioan. 14, 10. 2) Actor. 17, 28. 3) 1. Cor. 2, 4.

a. Reg. 1. et Seguer. ἀκούοντας. Gobl. et Felckm. 1. ἀκούοντες. Ceteri et editi ἀκούσαντας. Paulo post Reg. 1. et Segu. ἐκ πριεργίας. Alii et editi ἐκ περιεργασίας.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. At editi et alii πληρουμένοις. Mox Reg. 1. et Seguer. τὸ κενὸν τοῦ πατρὸς.... τὸ κενὸν τοῦ υἱοῦ. Reg. 2. τὸ κενὸν τοῦ πατρὸς.... τὸ κοῖλον τοῦ υἱοῦ. Editi vero τὸ κοῖλον τοῦ πατρὸς.... τὸ κοῖλον τοῦ υἱοῦ.

c. Sic Regius 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editio Commel. ἐνεδυνάμου.

gloriae deriderent, neque res, quae corporeae non sunt, tanquam corporeas cogitantes ea, quae recte dicta sunt, ipsi prave interpretarentur. P. 551. Par erat utique, illos his vel solum auditis utpote Christi verbis credere, cum simplex fides curiosâ eloquentia sit praestantior. Verum quoniam hoc quoque Scripturae loco ad suam confirmandam haeresim profana temeritate abuti conantur, necessarium duximus et illorum convincere improbitatem, et quae vera sit huius loci interpretatio ad fidelium securitatem patefacere. Non enim, ut illi opinantur, his verbis: *Ego in Patre et Pater in me est* significatur, eos in se invicem immitti seseque veluti vacua quaedam vasa invicem implere, ita ut Pater Filii et Filius Patris vacuitatem repleat, neuterque illorum plenus et perfectus sit. Siquidem id proprium est corporum, nec absque summa impietatè vel etiam dici queat. Plenus enim et perfectus est Pater, et ipse Filius plenitudo est Patris. Nec verò eodem modo, quo Deus est in Sanctis ut eos corroboret, ita est et in Filio. Ipse enim virtus est sive robur et sapientia Patris, eiusque communione res factae in Spiritu sanctificantur; ipse autem Filius non alicuius communione filius est, sed proprius est Patris fetus. Nec item Filius est in Patre eadem ratione, quam indicant haec verba: *In ipso vivimus et movemur et sumus*. Nam ipse ex Patre existit tanquam ex fonte vita, in qua omnia cùm vitam accipiunt tum consistunt. Non enim vita in vita vivit, alioquin vita non esset, sed potius vitam ipse omnibus impertit.

2. Iam vero argutias quoque Asterii sophistae, haeresis patroni, si placet, dispiciamus. Hic enim Iudaeos aemulatus ea, quae sequuntur, scripsit. ,,Perspicuum enim est, inquit, illum idcirco dixisse, ,,seipsum in Patre et Patrem in seipso esse, quod nec ipsum quidem ,,sermonem, quem proferebat, sui esse diceret, sed Patris, a quo ,,videlicet agendi virtutem acceperat." Profecto si puerulus ista loqueretur, veniam ex aetate posset consequi. Cum autem haec ille scribat, qui Sophista vocatur et omnia se profitetur cognoscere, qua quaeso damnatione dignus esse censendus est? An non etiam seipsum ab Apostolo alienum probat, quippe qui persuasibilibus sapientiae sermonibus glorietur, quibus et alios se decipere posse confidit, cum tamen

d. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *ἔστι ζωὴ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ζωογονεῖται καὶ συνέστηκεν*. Regius 2. tamen habet *ζωογονεῖταί τε καὶ συνέστηκεν*.

e. Sic Regius primus et Seguer. At alii et editi *διὰ τοῦτο εἴρηκε μὲν ἑαυτόν*. Basil. mox *πάλιν* omittit. Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μήτε τὸν λόγον*. Alii et editi *μηδὲ τὸν λόγον*. Idem ibidem Reg. 1. et Seguer. *φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς, μήτε*. At alii et editi *φησιν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς εἶναι μηδέ*.

f. Felckm. 2. et editi *ᾗ*. Ceteri mss. *ἦν*.

g. Reg. 1. *ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις*, ut et habet Scriptura. Felckmanni 5. *ἐν πειθοῖ σοφίας λόγον*. Editi *ἐν πειθοῖ σοφίας λόγοις*.

P. 552. πατᾷν δύνασθαι, μὴ νοῶν αὐτὸς ἃ λέγει μήτε περὶ [a]τίνων διαβεβαιοῦται[1]). ἃ γὰρ ὁ υἱὸς ἴδια καὶ ἁρμόζοντα μόνῳ υἱῷ λόγῳ καὶ σοφίᾳ ὄντι καὶ εἰκόνι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας εἴρηκε, ταῦτα οὗτος εἰς πάντα τὰ κτίσματα καταφέρει, καὶ κοινὰ τῷ τε υἱῷ καὶ τούτοις ταῦτα ποιεῖ, [b]τὴν δὲ δύναμιν τοῦ πατρὸς λέγει λαμβάνειν δύναμιν ὁ παράνομος, ἵνα ἀκολουθήσῃ τῇ δυσσεβείᾳ αὐτοῦ εἰπεῖν ὅτι καὶ ὁ υἱὸς [c]ἐν υἱῷ υἱοποιήθη, καὶ ὁ λόγος ἔλαβε λόγου ἐξουσίαν. καὶ οὐκ ἔτι μὲν αὐτὸν ὡς υἱὸν θέλει εἰρηκέναι ταῦτα, ὡς δὲ μαθόντα καὶ αὐτὸν ὁμοίως συντάσσει πᾶσι τοῖς ποιήμασιν. εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰ ῥήματα τοῦ υἱοῦ, ἃ διεξήρχετο, ἀλλ' ὅτι τοῦ πατρὸς [d]ἦν, καὶ τὰ ἔργα, ἔλεγεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ λέγει· ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ [e]κύριος ὁ θεός[2]), ὁ δὲ Σολομῶν· οἱ ἐμοὶ λόγοι εἴρηνται ὑπὸ θεοῦ[3]), καὶ ὁ μὲν Μωσῆς τοὺς παρὰ τοῦ θεοῦ διηκόνει λόγους, [f]ἕκαστος δὲ τῶν προφητῶν οὐ τὰ ἴδια ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ ἔλεγε· τάδε λέγει κύριος, καὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐποίουν οἱ ἅγιοι, οὐκ ἴδια ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος τὴν [g]δύναμιν θεοῦ ἔλεγον εἶναι, ὡς ὁ μὲν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος ἐπικαλούμενοι τὸν θεόν, ἵνα τοὺς νεκροὺς αὐτὸς ἐγείρῃ, ὅτε καὶ τῷ Ναιεμᾶν λέγει ὁ Ἐλισσαῖος, καθαρίσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς λέπρας· ἵνα γνῷς ὅτι ἐστὶ θεὸς ἐν Ἰσραήλ[4]), ὁ δὲ Σαμουὴλ καὶ αὐτὸς ἐν ἡμέραις θερισμοῦ ηὔχετο τὸν θεὸν δοῦναι ὑετόν, οἵτε ἀπόστολοι ἔλεγον οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει ποιεῖν τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τῇ τοῦ κυρίου χάριτι· δῆλον ὅτι κατ' αὐτὸν κοινὴ ἂν εἴη πάντων καὶ ἡ τοιαύτη φωνή, ὥστε καὶ ἕκαστον λέγειν δύνασθαι· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ λοιπὸν μηκέτι ἕνα εἶναι [h]τοῦτον υἱὸν θεοῦ καὶ λόγον καὶ σοφίαν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἕνα καὶ τοῦτον τυγχάνειν.

3. Ἀλλ' εἴπερ [i]ἦν οὕτως ὁ κύριος εἰρηκώς, ἔδει μὴ εἰπεῖν αὐτόν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, ἀλλὰ μᾶλλον· κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ [k]δὲ καὶ ἐν ἐμοί ἐστι, ἵνα μηδὲ ἴδιον καὶ ἐξαίρετον ἔχῃ πρὸς τὸν πατέρα ὡς υἱός, κοινὴν δὲ μετὰ πάν-

1) 1. Tim. 1, 7. 2) Psal. 85 [84. LXX.], 9. 3) Prov. 31, 1 [post cap. 24. LXX.]. 4) 2. [4. LXX.] Reg. 5, 8. coll. 15.

a. Reg. 1. et Seguer. *τίνων* iidemque mox *ἴδια*. Alii et editi *τίνος* et *οἰκεῖα*.
b. Sic Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. *τήν τε δύναμιν*.
c. Sic Reg. 1. et Segu. At alii et editi *ἐν τῷ υἱῷ*. Mox Regius 1. et Seguer. *ἔλαβε λόγου ἐξουσίαν*. Editio Commel. et aliquot mss. *λόγον ἐξουσίαν*.
d. Sic Regius 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Reg. 2. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *ἦν τὰ ἔργα, καὶ τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν*. Alii et editi *ἦν τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν*.
e. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ὁ κύριος θεός*. Ibidem Reg. 1. Seguer. Basiliens. Gobler. et Felckm. 1. *Σολομῶν*. Alii et editi *Σαλομῶν*.
f. Reg. 1. *ἕκαστός τε*. Mox idem et

nec ipse ea, quae dicit, nec de quibus contendit intelligat. Ea enim, P. 552. quae Filius soli Filio, qui Verbum et sapientia ac Patris naturae imago est, convenire et propria esse docuit, iste rebus omnibus creatis attribuit, illisque cum Filio pugnat esse communia, quin etiam virtutem virtuti Patris impertiri impius asseverat, ut ex impia eius doctrina efficiatur, Filium in filio factum esse filium et Verbum potentiam verbi accepisse. Nec item eum ut filium ista vult dixisse, sed ipsum, ut qui ea quoque didicerit, unà cum aliis operibus collocat. Si enim propterea quod verba, quae proferebat Filius, non eius essent sed Patris, ut et opera, idcirco dicebat: *Ego in Patre, et Pater in me est,* cum ipse quoque David dicat: *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus,* et Salomon: *Sermones mei a Deo dicti sunt,* cum similiter Moyses sermonum Dei administer fuerit, singulique Prophetae non propria sed Dei verba annunciaverint, unde aiebant: *Haec dicit Dominus,* cum item opera ipsa, quae Sancti effecere, non sua esse sed Dei virtutem suppeditantis affirmarint, ut ex Elia et Elisaeo patet, qui Deum invocavere, ut mortuos ipse excitaret, unde idem Elisaeus postquam Naamani lepram sanasset, ei dixit: *Ut scias esse Deum in Israel,* Samuel quoque messis tempore Deum ut pluviam daret oravit, Apostoli denique se non propria virtute sed Dei gratia signa et prodigia facere fatebantur; ex his, inquam, dilucide secundum illum sequitur, vocem huiusmodi omnium quoque esse communem, singulosque posse dicere: *Ego in Patre, et Pater in me est,* nec proinde iam unum hunc esse Dei Filium et Verbum ac Sapientiam, sed eum unum quoque ex multis esse.

3. Atqui si haec esset verborum Domini sententia, non ita eum loqui oportuisset: *Ego in Patre et Pater in me est,* sed potius: Ego etiam sum in Patre et Pater in me etiam est, ut videlicet nihil se proprium et singulare apud Patrem tanquam Filium habere, sed com-

Reg. 2. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ.* In aliis et editione Commel. *τά* deest.

g. Sic Regius 1. et 2. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. At ceteri et editi *δύναμιν τοῦ θεοῦ.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Ναιεμᾶν λέγει.* Alii et editi *αὐτοῖς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Νεεμὰν ἔλεγεν.* Porro quae sequuntur Elisaei verba ad Naaman, non habentur in Scriptura; sed ipse Naaman sanatus et ad Elisaeum reversus ait: *ἰδοὺ ἔγνωκα ὅτι οὐκ ἔστι θεὸς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ὅτι ἀλλ᾽ ἢ ἐν τῷ Ἰσραήλ, Vere scio quod non sit alius Deus in universa terra, nisi tantum in Israel.*

h. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Editi autem et alii *εἶναι τὸν τοῦ πατρὸς υἱὸν καὶ λόγον.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλ εἴπερ.* Editi et alii *ἀλλ᾽ ἐπείπερ.*

i. Sic Regius 1. et Seguer. At alii et editi *ἦν οὗτος ὁ κύριος, ἔδει* etc.

k. Felckmanni 2. et editi *δὲ ἐν ἐμοί.* Ceteri mss. *δὲ καί ἐν ἐμοί.* Mox Reg. 1. et 2. et Seguer. *πρὸς τὸν πατέρα ὡς υἱός.* At alii et editi *πρὸς τὸν πατέρα ὁ υἱός.*

P. 552. των ἔχῃ τὴν αὐτὴν χάριν. ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὡς νομίζουσιν ἐκεῖνοι· μὴ φρονοῦντες γὰρ υἱὸν εἶναι γνήσιον ἐκ πατρὸς καταψεύδονται τοῦ γνησίου, ᾧ μόνῳ ἁρμόζει λέγειν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πα-
P. 553. τὴρ ἐν ἐμοί. ἔστι γὰρ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ὥς γε νοεῖν ἔξεστιν, ἐπειδὴ σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ τοῦτο τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστιν, ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα καὶ [a] ἐκ πηγῆς ποταμός, ὥςτε τὸν ὁρῶντα τὸν υἱὸν ὁρᾷν τὸ τοῦ πατρὸς ἴδιον, καὶ νοεῖν ὅτι τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς ὂν [b] οὕτως ἐν τῷ πατρί ἐστιν. ἔστι δὲ καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἴδιον τοῦτο ὁ υἱὸς τυγχάνει ὤν, ὡς ἐν τῷ ἀπαυγάσματι [c] ὁ ἥλιος καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὁ νοῦς καὶ ἐν τῷ ποταμῷ ἡ πηγή· οὕτως γὰρ ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν θεωρεῖ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸ ἴδιον, καὶ νοεῖ ὅτι ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ ἐστι. τοῦ γὰρ [d] εἴδους καὶ τῆς θεότητος τοῦ πατρὸς οὔσης τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, ἀκολούθως ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί ἐστι καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. διὰ τοῦτο [e] γὰρ καὶ εἰκότως εἰρηκὼς πρότερον· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1]) ἐπήγαγε τὸ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[2]), ἵνα τὴν μὲν ταυτότητα τῆς θεότητος [f] τὴν δὲ ἑνότητα τῆς οὐσίας δείξῃ.

4. Ἓν γάρ εἰσιν, οὐχ ὡς ἑνὸς πάλιν εἰς δύο μέρη διαιρεθέντος καὶ μηδὲν ὄντων πλὴν ἑνός, οὐδὲ ὡς τοῦ ἑνὸς δὶς ὀνομαζομένου, [g] ὥςτε τὸν αὐτὸν ἄλλοτε μὲν πατέρα ἄλλοτε δὲ υἱὸν ἑαυτοῦ γίνεσθαι, τοῦτο γὰρ Σαβέλλιος φρονήσας αἱρετικὸς ἐκρίθη· ἀλλὰ δύο μέν εἰσιν, ὅτι ὁ πατὴρ πατήρ ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς υἱός ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς υἱός ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς πατήρ ἐστι, μία δὲ ἡ φύσις· οὐ γὰρ ἀνόμοιον τὸ γέννημα τοῦ γεννήσαντος, εἰκὼν γάρ ἐστιν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστι. διὸ οὐδὲ ἄλλος [h] θεὸς ὁ υἱός, οὐ γὰρ ἔξωθεν ἐπενοήθη, ἐπεὶ πάντως καὶ πολλοί, ξένης παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπινοουμένης θεότητος· εἰ γὰρ καὶ ἕτερόν ἐστιν ὡς γέννημα ὁ υἱός, ἀλλὰ ταυτόν ἐστιν ὡς θεός; καὶ ἕν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ τῇ ἰδιότητι καὶ οἰκειότητι τῆς φύσεως καὶ τῇ ταυτότητι τῆς μιᾶς θεότητος, ὥςπερ εἴρηται. [i] καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀπαύγασμα φῶς ἐστιν, οὐ δεύτερον τοῦ ἡλίου οὐδὲ ἕτερον φῶς οὐδὲ κατὰ μετουσίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅλον ἴδιον αὐτοῦ γέννημα. τὸ δὲ

1) Ioan. 10, 30. 2) Ioan. 14, 10.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκ πηγῆς*. Alii et editio Commel. *ὡς πηγῆς*.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὕτως*. Ceteri et editi *οὗτος*.

c. Reg. 1. et Seguer. *ὁ ἥλιος*. In aliis et editis *ὁ* deest. Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ τῷ λόγῳ*. Alii et editi *καὶ ἐν τῷ λόγῳ*.

d. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εἴδους*. In Anglic. quoque margine notatur *γρ. εἴδους*. Ceteri et edit. Comm. *ἰδίου*.

e. Reg. 1. et Seguerian. *γὰρ εἰκότως*. Alii et editi *γὰρ καὶ εἰκότως*.

muni cum omnibus gratia gaudere significaret. Verum non ita se res P. 552. habet, ut opinantur illi, qui cum eum verum ex Patre Filium esse non sentiant, falsa de vero fingunt, cui soli dicere convenit: *Ego in Patre et Pater in me est.* Filius enim in Patre est, quantum licet P. 553. intelligere, quia totum, quod est Filius, hoc naturae Patris proprium est, eo modo quo ex luce splendor et ex fonte fluvius exoritur, adeo ut qui Filium videt, id quod proprium est Patris videat, intelligatque Filium idcirco in Patre esse, quia ex Patre habet ut sit, et vicissim Patrem in Filio esse, quia Filius est id, quod proprium est ex Patre, sicuti sol est in splendore, mens in verbo et fons in fluvio. Ita enim qui Filium contemplatur, id quod naturae Patris proprium est simul contemplatur, Patremque in Filio esse intelligit. Nam cum forma et divinitas Patris hoc ipsum sit, quod est Filius, omnino sequitur, ut Filius sit in Patre et Pater in Filio. Quocirca cum antea dixisset: *Ego et Pater unum sumus,* hic recte ait: *Ego in Patre et Pater in me est,* ut scilicet eandem amborum divinitatem unamque naturam esse doceret.

4. Unum enim illi sunt, non quod unum in duas partes sit divisum, quae nihil sint praeter unum, neque quod unum bis nominetur, ita ut idem aliquando Pater, aliquando sui Filius fiat, quae cum sentiret Sabellius, haereticus est iudicatus. Verum duo quidem sunt, quia Pater Pater est, nec ipse est Filius, et vicissim Filius est Filius, nec ipse Pater est. Una vero illorum natura est; nec enim genitoris genitus est dissimilis, cum imago eius sit, et omnia, quae Patris sunt, sint quoque Filii. Hinc Filius alius non est Deus, quia non extrinsecus effictus est; alioquin complures dii inducerentur, si extranea excogitaretur divinitas praeter Patris divinitatem. Tametsi enim *aliud est Filius ut genitus, attamen idem est ut Deus, atque adeo ipse et Pater unum sunt cum naturae proprietate tum eadem et una divinitate, quemadmodum dictum est. Enimvero ipse quoque splendor lux est, nec sole posterior neque alia lux neque quatenus eius fit particeps, sed totus proprius eius est fetus. Huiusmodi porro fetus ne-

* Ita vertimus textum Graecum secuti, licet vulgo doceant Theologi Filium non *aliud,* sed *alium* esse a Patre. Verum ista dictione *aliud* idem hic significat sanctus Athanasius, quod Theologi dictione *alius,* ut patet.

f. Seguer. *τὴν ἑνότητα.*

g. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *οὐδὲ ὥςτε.* Paulo post Felckm. 5. *Σαβέλιος.*

h. Reg. 1. et 2. Seguer. Basil. Anglic. Goblerian. Felckm. 1. et 5. *θεὸς ὁ υἱός.* Editi et alii *θεὸς υἱός.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ τό.* Alii et editi *καὶ γὰρ καὶ τό.* Paulo post Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλ' ὅλον ἴδιον.* Editi et alii *ἀλλ' ὂν ἴδιον.*

P. 553. τοιοῦτον γέννημα ἐξ ἀνάγκης [a]ἕν ἐστι φῶς, καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι δύο φῶτα εἶναι ταῦτα, ἀλλὰ δύο μὲν ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἓν δὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς ἐν τῷ ἀπαυγάσματι φωτίζον τὰ πανταχοῦ. οὕτω καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ θεότης τοῦ πατρός ἐστιν, ὅθεν καὶ ἀδιαίρετός ἐστι, καὶ οὕτως εἷς θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. οὕτω γοῦν ἓν αὐτῶν ὄντων καὶ [b]μιᾶς αὐτῆς οὔσης τῆς θεότητος, τὰ αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ υἱοῦ, ὅσα λέγεται καὶ περὶ τοῦ πατρός,
P. 554. χωρὶς τοῦ λέγεσθαι πατήρ, [c]οἷον τὸ θεός· καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[1]), τὸ παντοκράτωρ· τάδε λέγει ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ [d]ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ[2]), τὸ κύριος· εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός[3]), τὸ εἶναι φῶς· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς[4]), τὸ ἐξαλείφειν ἁμαρτίας· ἵνα δέ, φησίν, εἰδῆτε ὅτι ἔχει ἐξουσίαν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι [e]ἁμαρτίας[5]), καὶ ὅσα ἄλλα ἂν εὕροις. πάντα γάρ, φησὶν αὐτὸς ὁ υἱός, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ [f]ἐμά ἐστι[6]), καὶ πάλιν· τὰ ἐμὰ σά ἐστιν[7]).

5. Ὁ δὲ ἀκούων τὰ τοῦ πατρὸς λεγόμενα ἐφ᾽ υἱοῦ ὄψεται καὶ οὕτως τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ, θεωρήσει δὲ καὶ τὸν υἱὸν ἐν τῷ πατρί, ὅταν τὰ λεγόμενα ἐφ᾽ υἱοῦ [g]ταῦτα λέγηται καὶ ἐπὶ πατρός. διατί δὲ τὰ τοῦ πατρὸς ἐφ᾽ υἱοῦ λέγεται, ἢ ὅτι ἐξ αὐτοῦ [h]γέννημά ἐστιν ὁ υἱός; διατί δὲ καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ ἴδιά ἐστι τοῦ πατρός, ἢ ὅτι πάλιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιόν [i]ἐστι γέννημα ὁ υἱός; τῆς δὲ οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον ὢν γέννημα ὁ υἱὸς εἰκότως καὶ τὰ τοῦ πατρὸς λέγει ἑαυτοῦ εἶναι· ὅθεν πρεπόντως καὶ ἀκολούθως τῷ μὲν λέγειν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐπήγαγεν· ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[8]), [k]τούτῳ δὲ πάλιν προσείρηκεν· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[9]). καὶ ἔστιν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ῥητοῖς. ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκώς, ὅτι ἕν εἰσιν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατήρ, οἶδεν ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ πατρί ἐστι καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ· ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ θεότης τοῦ πατρός ἐστι καὶ [l]αὐτὴ ἐν τῷ υἱῷ ἐστι, καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν πέπεισται ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν ἑώρακε τὸν πατέρα, ἐν γὰρ τῷ

1) Ioan. 1, 1. 2) Apocal. 1, 8. 3) 1. Corinth. 8, 6. 4) Ioan. 8, 12. 5) Luc. 5, 24. 6) Ioan. 16, 15. 7) Ioan. 17, 10. 8) Ioan. 10, 30. 38. 9) Ioan. 14, 9.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. In editis vero et aliis ἓν deest.

b. Reg. 1. et Seguer. μιᾶς αὐτῆς οὔσης. Alii et editi μιᾶς οὔσης.

c. Seguer. Reg. 2. Gobler. et Felckm. 1. οἷον θεός· καὶ θεός etc. Sic etiam in Reg. 1. prima manu, sed altera manu scribitur οἷον τὸ θεός· καὶ θεός etc. Ceteri autem et editi οἷον θεός· τὸ, καὶ θεός etc.

d. Sic Reg. 1. et 2. et Seguer. In Reg. 2. tamen habetur τὸ κύριος εἷς· εἷς κύριος. At alii et editi ὁ ἐρχόμενος· τὸ κύριος εἷς· εἷς κύριος. Ibidem Χριστός abest a Reg. 1. et Seguer.

e. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. et Scriptura. Alii et editi τὰς ἁμαρτίας.

cessario lux una est, nec dici potest, duas illas esse luces, sed duo P. 553.
quidem esse solem et splendorem, unam vero ex sole ortam lucem esse, quae in splendore orbem illuminat universum. Ita similiter Filii divinitas est quoque ipsa Patris, quam quidem ob causam individua est, atque hoc pacto unus est Deus, nec alius est praeter illum. Quia ergo unum illi sunt, unaque ipsa est divinitas, idcirco eadem de Filio quae de Patre dicuntur, Patris excepto nomine. Sic ergo Filius dicitur
Deus: *Et Deus erat Verbum*, item omnipotens: *Haec dicit qui erat* P. 554.
et qui est et qui venturus est omnipotens, similiter Dominus: *unus Dominus Iesus Christus,* lux quoque esse dicitur: *Ego sum lux,* nec non peccata delere: *Ut autem sciatis,* inquit, *quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*, et quaecumque alia similia inveneris. Nam *omnia*, inquit ipse Filius, *quaecumque habet Pater, mea sunt,* et rursus: *mea tua sunt.*

5. Porro is, qui ea, quae Patris sunt, Filio attribui audierit, hac ratione Patrem in Filio videbit, Filiumque similiter intuebitur in Patre, cum illa, quae de Filio dicuntur, eadem quoque de Patre dicantur. Cur vero ea, quae Patris sunt, Filio attribuuntur, nisi quia Filius ex illo genitus est? Cur item quae Filii sunt, eadem propria sunt Patris, nisi quia Filius eius naturae proprius est fetus? Quare cum Filius proprius sit naturae Patris fetus, iure merito ea, quae Patris sunt, sui esse asseverat. Quapropter bene ac congruenter post haec verba: *Ego et Pater unum sumus*, subiecit: *Ut cognoscatis quia Pater in me est et ego in Patre,* post quae rursus addidit: *Qui vidit me, vidit Patrem*, quorum utique trium locorum una eademque est sententia. Qui enim ita scit, unum esse Filium et Patrem, novit certe, eum in Patre et Patrem in Filio esse. Divinitas enim Filii Patris quoque ipsa est, eademque est in Filio; quod qui comprehenderit, is persuasum facile habebit, eum, qui Filium vidit, Patrem

f. Sic Reg. 1. et Seguer. At Reg. 2. et edit. Comm. *ἐμά ἐστιν· ὁ δὲ ἀκούων* omissis intermediis. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *τὰ τοῦ πατρὸς, υἱοῦ λεγόμενα, ἐπόψεται οὕτω τὸν πατέρα.*

g. Reg. 1. et Seguer. *λέγῃ ταῦτα καὶ ἐπὶ πατρός*. Gobler. et Felckm. 1. *λέγηται καὶ ἐπὶ πατρός*. Alii et edit. Comm. *λέγηται ἐπὶ πατρός*.

h. Reg. 1. et Seguer. *ἔστι γέννημα· διατί.* Iidem ibidem et Reg. 2. Basil. Gobl. Felckm. 1. et 5. *τὰ τοῦ υἱοῦ* etc. In aliis vero et editione Commel. *τά* deest. Item ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ ὅτι πάλιν*. Alii et editio Commel. *ἢ* omittunt.

i. *ἐστι* deest in Seguer. et Reg. 1. qui ultimus habet *γέννημα ὁ υἱὸς, εἰκότως* omissis intermediis. Seguer. ibidem et Gobl. Felckm. 1. ac Ioannes Damascenus, qui hunc locum citat Oratione tertia de Imaginibus, *ἴδιον ὢν γέννημα.* Editi et alii *ἴδιον ὂν γέννημα.*

k. Reg. 1. et Seguer. *τούτῳ δὲ πάλιν προςείρηκεν*. Editi et alii *τούτου δὲ πάλιν προείρηκεν*. Mox Reg. 1. et Seguer. *εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς*. At alii et editi *εἷς ὁ αὐτὸς νοῦς*.

l. Reg. 1. et Seguer. *αὐτή*. Ceteri et editi *αὕτη*. Mox Reg. 1. et Seguer. *πέπεισται*. Damasc. *ἐπίσταται*. Ceteri et editi *πεπίστευκεν*.

P. 554. υἱῷ ἡ τοῦ πατρὸς θεότης θεωρεῖται. [a]τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοεῖν δυνήσεται. ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφὴ τοῦ βασιλέως ἐστί, καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὲ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδός ἐστιν· ἀπαράλλακτος γάρ ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης, ὥστε τὸν [b]ἐνορῶντα τῇ εἰκόνι ὁρᾶν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ τὸν πάλιν ὁρῶντα τὸν βασιλέα ἐπιγινώσκειν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοιότητα τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα [c]εἴποι ἂν ἡ εἰκών· ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἕν ἐσμεν, ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἰμὶ κἀκεῖνος ἐν ἐμοί, καὶ ὃ ὁρᾷς ἐν ἐμοί, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπεις, καὶ ὃ ἑώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο
P. 555. βλέπεις ἐν ἐμοί. [d]ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ καὶ τὸν βασιλέα, ἡ γὰρ ἐκείνου μορφὴ καὶ [e]τὸ εἶδός ἐστιν ἡ εἰκών. ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ υἱὸς εἰκών ἐστι τοῦ πατρός, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ νοεῖν ὅτι ἡ θεότης καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ πατρὸς τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἐστι. καὶ τοῦτό ἐστιν [f]ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων[1]) καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[2]).

6. Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἡ τῆς θεότητος μορφή, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ πατρὸς θεότητός ἐστι τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, καὶ [g]ὅλος θεός ἐστιν ὁ υἱός. διὰ τοῦτο καὶ ἶσα θεῷ ὢν οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἶσα θεῷ[1])· καὶ πάλιν ἐπειδὴ τοῦ υἱοῦ ἡ θεότης καὶ τὸ εἶδος οὐδενὸς ἄλλου ἢ τοῦ πατρός ἐστι, τοῦτό ἐστιν ὅπερ [h]εἶπε τὸ ἐγὼ ἐν τῷ πατρί[2]). οὕτως θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων[3]), τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν θεὸν κατηλλάσσετο. οὕτως ἃ [i]εἰργάζετο ὁ υἱὸς τοῦ πατρός ἐστιν ἔργα, τὸ γὰρ εἶδος τῆς τοῦ πατρὸς θεότητός ἐστιν ὁ υἱός, ἥτις εἰργάζετο τὰ ἔργα. οὕτως δὲ ὁ βλέπων τὸν υἱὸν ὁρᾷ τὸν πατέρα, ἐν γὰρ τῇ πατρῴᾳ θεότητί ἐστι καὶ θεωρεῖται ὁ υἱός, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πατρικὸν εἶδος δείκνυσιν [k]ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα. καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, καὶ ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς δὲ ἐν υἱῷ ἰδιότης καὶ θεότης δείκνυσι τὸν υἱὸν ἐν τῷ πατρὶ καὶ [l]τὸ ἀεὶ ἀδιαίρετον αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀκούων δὲ καὶ βλέπων τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ πατρὸς ταῦτα λεγόμενα περὶ τοῦ υἱοῦ, οὐ κατὰ χάριν ἢ μετοχὴν [m]ἐπιγενόμενα τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ

1) Philipp. 2, 6. 2) Ioan. 14, 10. 2) 2. Cor. 5, 19.

a. Sic mss. Damasc. et Concilium secundum Nicaenum act. 4. ubi hic locus affertur. Editio vero Commel. *τοῦτο καί.*

b. Concil. Nicaen. *ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα.* Damasc. *ὁρῶντα τὴν εἰκόνα.* Mox Gobl. Felckm. 1. et Concil. Nicaen. *καὶ πάλιν τὸν ὁρῶντα.*

c. Damasc. *εἴποι ἂν τούτῳ ἡ εἰκὼν, ἐγὼ καὶ βασιλεὺς ἕν τί ἐσμεν.*

d. Damasc. *ὁ γὰρ προσκυνῶν.* Mox Reg. 1. et Seguer. *προσκυνεῖ καὶ τόν.* In aliis et editis deest *καί.*

e. Damasc. *τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐστιν* etc.

vidisse, quippe cum Patris divinitas in Filio conspiciatur. Id autem P. 554. facilius imaginis Imperatoris exemplo poterit intelligi. Nempe in imagine species quidem et forma Imperatoris est, in Imperatore autem eadem species est, quae in imagine videtur. Perfecta enim similitudo est in Imperatoris imagine, ita ut et is, qui imaginem viderit, in ipsa Imperatorem intueatur, et vicissim qui Imperatorem viderit, agnoscat illum ipsum esse, qui in imagine conspicitur. Ex eo autem, quod nulla discrepent dissimilitudine, si quis post imaginem vellet Imperatorem videre, recte illi imago diceret: „Ego et Imperator unum sumus, P. 555. „ego enim in illo sum et ille in me: quodque in me vides, idem in „illo aspicis, et quod in illo vidisti, idem in me cernis.“ Itaque qui imaginem adorat, in ea quoque Imperatorem adorat, imago siquidem eius species et forma est. Cum igitur Filius imago quoque sit Patris, intelligere necesse est, divinitatem et proprietatem Patris hoc ipsum esse, quod est Filius. Hoc autem est, quod his verbis significatur: *Qui in forma Dei existens,* et: *Pater in me.*

6. Ceterum non ex parte tantum divinitatis forma est, sed hoc, quod est Filius, plenitudo est divinitatis Patris, ita ut Filius totus sit Deus. Hinc cum aequalis Deo esset, non rapinam arbitratus est Deo aequalem esse. Similiter quia Filii divinitas et species seu forma nullius alius quam Patris est, hoc ipsum est, quod dixit: *Ego in Patre.* Sic *Deus in Christo erat mundum reconcilians sibi.* Namque naturae Patris proprius est Filius, in quo natura creata cum Deo reconciliatur. Sic ea, quae Filius agebat, opera Patris erant, quia Filius species seu forma erat Patris divinitatis, quae ipsa opera efficiebat. Sic qui videt Filium, Patrem simul videt, quia in paterna divinitate et est et cernitur Filius, paternaque species, quae in illo est, Patrem in eodem exhibet, atque hoc modo Pater est in Filio. Proprietas autem et divinitas, quae ex Patre in Filio existit, Filium in Patre commonstrat, eundemque ab eo dividi nunquam posse ostendit. Quocirca qui audit et videt ea, quae de Patre dicuntur, de Filio quoque dici, non quod haec per gratiam eius accidant naturae, aut qua-

f. Sic Reg. 1. Seguer. et Anglic. ut et habet Scriptura. Alii autem et editi ὅ.

g. Anglic. ὅλως. Reg. 2. καὶ ὁ λόγος θεός ἐστιν ὁ υἱός. Felckm. 5. καὶ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ υἱός.

h. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εἴπομεν. Alii et editi εἶπε. Ibidem post πατρί Felckm. 5. addit καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί.

i. Reg. 1. et Seguerian. εἰργάζετο et paulo post ἥτις εἰργάζετο. Ceteri et editi ἐργάζεται et ὅςτις ἐργάζεται.

k. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi δείκνυσιν ἑαυτῷ.

l. Basiliens. et Anglic. καὶ τὸ ἀεί etc. Alii et editio Commel. καὶ ἀεί. Ibid. in codice Seguer. abscissum est folium integrum.

m. Reg. 1. ἐπιγενόμενα. Editi ἐπιγινόμενα. Mox mss. αὐτὸ τὸ εἶναι. Editio vero Commel. αὐτὸ εἶναι.

P. 555. τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἴδιον τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ γέννημα, νοήσει
καλῶς τὸ εἰρημένον, καθὰ προεῖπον· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πα-
τὴρ ἐν ἐμοί[1]), καί· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[2]). ἔστι γὰρ ὁ υἱὸς
οἷος ὁ πατὴρ τῷ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν, διὸ καὶ μετὰ τοῦ
πατρὸς σημαίνεται· πατέρα γὰρ οὐκ ἄν τις εἴποι μὴ ὑπάρχοντος
υἱοῦ. ὁ μέν τοι ποιητὴν λέγων τὸν θεὸν οὐ πάντως καὶ [a]τὰ γε-
νόμενα δηλοῖ, ἔστι γὰρ καὶ πρὸ τῶν ποιημάτων ποιητής, ὁ δὲ
πατέρα λέγων εὐθὺς [b]μετὰ τοῦ πατρὸς σημαίνει καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ
ὕπαρξιν. διὰ τοῦτο καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν εἰς τὸν πατέρα
πιστεύει, [c]εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πιστεύει, καὶ
οὕτως μία ἐστὶν ἡ πίστις εἰς ἕνα θεόν, καὶ ὁ προςκυνῶν δὲ καὶ
τιμῶν τὸν υἱὸν ἐν υἱῷ προςκυνεῖ καὶ τιμᾷ τὸν πατέρα, μία γάρ
ἐστιν ἡ θεότης, καὶ διὰ τοῦτο μία τιμὴ καὶ μία ἐστὶ προςκύνησις
[d]ἡ ἐν υἱῷ καὶ δἰ αὐτοῦ γινομένη τῷ πατρί, καὶ ὁ οὕτω προςκυ-
νῶν ἕνα θεὸν προςκυνεῖ, εἷς γὰρ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος
P. 556. πλὴν αὐτοῦ. ὅτε γοῦν μόνος λέγεται ὁ πατὴρ θεὸς καὶ ὅτι εἷς
θεός ἐστι καὶ τὸ ἐγώ εἰμι[3]) [e]καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεὸς καὶ τὸ
ἐγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα[4]), καλῶς λέγεται. εἷς γὰρ θεὸς
καὶ μόνος καὶ πρῶτός ἐστιν. οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ τοῦ υἱοῦ [f]λέ-
γεται, μὴ γένοιτο. ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ πρώτῳ καὶ
μόνῳ ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ πρώτου καὶ μόνος λόγος καὶ σο-
φία καὶ ἀπαύγασμα ὤν, [g]ἔστι δὲ καὶ πρῶτος καὶ αὐτός, πλήρωμα
τῆς τοῦ πρώτου καὶ μόνου θεότητος, ὅλος καὶ πλήρης ὢν θεός.
οὐκοῦν οὐ δἰ αὐτὸν εἴρηται, ἀλλ᾽ εἰς ἀναίρεσιν τοῦ μὴ εἶναι ἕτε-
ρον, οἷός ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ τούτου λόγος· καὶ ἔστι μὲν [h]αὐτὸς
ὁ νοῦς τοῦ προφήτου φανερὸς καὶ πᾶσι πρόδηλος.

7. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ταῦτα φέροντες δυςφημοῦσι μὲν τὸν κύριον, ὀνειδίζουσι δὲ ἡμῖν λέγοντες· ἰδοὺ εἷς καὶ μόνος καὶ πρῶτος λέγεται ὁ θεός, πῶς ὑμεῖς λέγετε τὸν [i]υἱὸν εἶναι θεόν; εἰ γὰρ ἦν θεός, οὐκ ἂν ἔλεγεν· ἐγὼ μόνος[5]), οὐδὲ ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεός[6])· ἀναγκαῖον [k]τὸν νοῦν καὶ τούτων τῶν ῥητῶν ὡς δυνατόν ἐστιν εἰπεῖν, ἵνα πάντες γνῶσι καὶ ἐκ τούτων ὅτι ὄντως εἰσὶν οἱ Ἀρειανοὶ θεομάχοι. εἰ μὲν οὖν ἅμιλλα τῷ υἱῷ ἐστι πρὸς τὸν πα-

1) Ioan. 14, 10. 2) Ioan. 10, 30. 3) Exod. 3, 14. 4) Deut. 32, 39. et Esa. 44. 6. 5) Deuter. 32, 39. [Vulg.] 6) Deuter. 6, 4.

a. Regius primus *τὰ λεγόμενα* ut et Nannius legit. Alii et editi *τὰ γενόμενα.*
b. Regius 1. *μετὰ τοῦ πατρός.* Editi *μετὰ πατρός.*
c. Haec verba *εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πιστεύει* desunt in Gobler. et Felckm. 1.
d. Reg. 1. *ἡ ἐν υἱῷ.* Editi *ἡ* omittunt. Paulo post Reg. 1. *ὅτε γοῦν μόνος λέγεται.* Editi *ὅτε γοῦν καὶ μόνος* etc.
e. Reg. 1. Gobler. Felckm. 1. *καί, πλὴν ἐμοῦ.* Editi *καὶ τὸ, πλὴν ἐμοῦ.* Ibid. Reg. 1. *οὐκ ἔστι θεός.* Editi *οὐκ ἔστιν ἄλλος θεός.* Item Regius 1. ibidem *καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα.* Editi *καὶ τὸ ἐγὼ μετὰ ταῦτα.*

tenus sit horum particeps, sed quia hoc ipsum, quod est Filius, proprius est naturae Patris fetus: ille procul dubio optime, ut iam dixi, haec verba intelliget: *Ego in Patre et Pater in me est*, et: *Ego et Pater unum sumus.* Talis siquidem est Filius qualis Pater, eo quod omnia habeat, quae Patris sunt; quo fit, ut et ipse unà cum Patre significetur. Nemo enim patrem appellaverit, nisi existat filius. Nec vero qui Deum effectorem dicit, idcirco res effectas necessario significat, siquidem opifex etiam est ante opera. Sed qui Patrem dicit, omnino cum Patre Filium quoque existere significat. Unde qui credit in Filium, in Patrem credit, quippe qui in eum credat, qui proprius est naturae Patris, atque hoc pacto una est fides in unum Deum, et ille vero, qui Filium adorat et honorat, in Filio adorat et honorat Patrem, quia una est amborum divinitas. Qua de causa unus est honor unaque adoratio, qua Pater in Filio et per Filium colitur, et qui ita adorat, unum Deum adorat, quia unus est Deus, nec alius est praeter eum. Cum ergo solus Pater dicitur Deus, cum item dicitur unus esse Deus, et *Ego sum*, et *Praeter me non est Deus*, et *Ego primus et ego post haec*; haec inquam omnia recte dicuntur, quia unus et solus et primus est Deus. Nec vero huiusmodi verbis excluditur Filius. Absit. Ipse enim est in uno, primo et solo, tanquam unius, solius et primi solum item Verbum, sapientia et splendor. Ipse item primus est, quippe qui divinitatis primi et solius plenitudo sit, totusque et plenus Deus. Itaque non eius causa illa dicta sunt, sed ad declarandum non esse alium qualis est Pater eiusque Verbum, eamque Prophetae mentem esse clarum manifestumque est omnibus.

P. 555 … P. 556.

7. Verum quandoquidem impii haec circumferentes impie de Domino loquuntur, nobisque huiusmodi verbis obtrectant: „Ecce unus „et solus et primus dicitur Deus, quare ergo vos Filium Deum quo„que esse contenditis? si enim esset Deus, non diceret: *Ego solus,* „neque quod *unus est Deus*;" eam ob rem operae pretium est etiam de huiusmodi dictis pro nostra facultate disserere, ut inde omnibus pateat, vere Arianos Dei hostes esse. Si igitur Filio contentio esset

f. Sic Reg. 1. At Reg. 2. *λέγει ταῦτα· μὴ γένοιτο. ἔστι δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ πρώτου μόνος λόγος* etc. Editi *λέγει ταῦτα· μὴ γένοιτο. ἔστι δὲ καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ πρώτου καὶ μόνου μόνος λόγος.*

g. Felckm. 2. et editi *ἔστι καὶ πρῶτος.* Celeri mss. *ἔστι δὲ καὶ πρῶτος.* Paulo post Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ὅλως καὶ πλήρης.* Sic etiam in Reg. 1. prima manu scriptum erat, sed altera emendatum est.

h. Sic Reg. 1. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *οὗτος ὁ νοῦς.*

i. Reg. 1. *τὸν Χριστόν.*

k. Reg. 1. *τὸν νοῦν καὶ τούτων.* Goblerian et Felckm. 1. *τὸν νοῦν καὶ περὶ τούτων.* Editi *τοίνυν καὶ περὶ τούτων.* Ibidem Reg. 1. *ὡς δυνατὸν, εἰπεῖν.*

P. 556. τέρα, τοιαύτας [a]ἀκουέτω φωνάς, καὶ εἰ ὥςπερ Δαβὶδ ἤκουσε περὶ τοῦ Ἀδωνίου καὶ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, οὕτως καὶ ὁ πατὴρ βλέπει τὸν υἱόν, πρὸς ἑαυτὸν λεγέτω καὶ προφερέτω τοιαῦτα ῥήματα, μήποτε ὁ υἱὸς λέγων ἑαυτὸν θεὸν ἀποστήσῃ τινὰς ἀπὸ τοῦ πατρός· εἰ δὲ ὁ γινώσκων τὸν υἱὸν γινώσκει μᾶλλον [b]τὸν πατέρα, ἀποκαλύπτοντος τοῦτον αὐτῷ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὄψεται μᾶλλον τὸν πατέρα, καθάπερ εἴρηται. ἐλθὼν δὲ ὁ υἱὸς οὐχ ἑαυτὸν ἀλλὰ τὸν πατέρα ἐδόξασεν, λέγων μὲν τῷ προςερχομένῳ· τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός[1]), [c]ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι, ποία ἐντολὴ ἐν τῷ νόμῳ μείζων, ὅτι ἄκουε Ἰσραήλ, κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστι[2]), καὶ τοῖς μὲν ὄχλοις λέγων· [d]ἐγὼ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με [e]πατρός[3]), τοὺς δὲ μαθητὰς διδάσκων, ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι[4]), καὶ ὁ ἐμὲ τιμῶν τιμᾷ τὸν πέμψαντά με[5])· καὶ εἰ τοιοῦτός ἐστιν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ποία ἐναντιότης, ἵνα καὶ τοιαύτην τις ὑπόνοιαν [f]λάβῃ περὶ τῶν τοιούτων ῥητῶν; ἄλλως τε εἰ λόγος ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός,
P. 557. τίς οὕτως ἐστὶν ἄφρων πλὴν τῶν χριστομάχων, ὡς νομίζειν ὅτι τὸν ἑαυτοῦ λόγον διαβάλλων καὶ ἀναιρῶν τὰ τοιαῦτα λελάληκεν ὁ θεός; οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ νοῦς Χριστιανῶν, μὴ γένοιτο. [g]οὐ γὰρ διὰ τὸν υἱὸν ταῦτα γέγραπται, ἀλλ᾽ εἰς ἀναίρεσιν τῶν πλασθέντων παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψευδωνύμων θεῶν, καὶ ἡ διάνοια τῶν τοιούτων ῥητῶν ἔχει τὴν αἰτίαν εὔλογον.

8. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προςκείμενοι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς ἀφίστανται τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ, διὰ τοῦτο ἀγαθὸς ὢν [h]καὶ κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ὁ θεὸς ἀνακαλούμενος τοὺς πλανηθέντας φησίν· ἐγὼ θεὸς μόνος[6]), καί· ἐγώ εἰμι, [i]καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός[7]), καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ῥητά, ἵνα τὰ μὲν μὴ ὄντα διαβάλῃ, ἐπιστρέψῃ δὲ πάντας εἰς ἑαυτόν. καὶ ὥςπερ ἂν εἴ τις ἡμέρας οὔσης καὶ ἡλίου φαίνοντος ζωγραφοίη ξύλον ἁπλῶς οὐδὲ κἂν φαντασίαν ἔχον φωτός, [k]καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι τοῦ φωτός, ὁ δὲ ἥλιος τοῦτο βλέπων εἰ λέγοι· ἐγὼ μόνος εἰμὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέ-

1) Marc. 10, 18. et Luc. 18, 19. 2) Marc. 12, 29. 3) Ioan. 6, 38. 4) Ioan. 14, 28. 5) Ioan. 5, 23. 6) [?] 7) Exod. 3, 6. et Deuter. 32, 39.

a. Regius 1. ἀκουέτω φωνάς· καὶ εἰ ὥςπερ ὁ Δαβίδ etc. Editi ἀκουέτωσαν φωνάς· καὶ εἰ ὡς Δαβίδ etc. Ibidem Reg. 1. Gobl. et Felckm. 1. Ἀβεσσαλώμ. Reg. 2. Basil. et Anglic. Ἀβεσαλώμ. Editi Ἀβσαλώμ. Item ibidem Reg. 1. Gobler. et Felckm. 1. οὕτως καὶ ὁ πατὴρ βλέπει. Editio Commel. καὶ ὁ πατὴρ οὕτως βλέπει. Reg. 1. ibid. πρὸς ἑαυτὸν λεγέτω. Editi πρὸς αὐτὸν λεγέτω.

b. Sic Reg. 1. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero μᾶλλον καὶ τόν.

c. Reg. 1. ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι, ποία etc. Editi ἀποκρινάμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι αὐτόν, ποία.

d. Sic Reg. 1. et Anglic. At Gobler. et Felckm. 1. λέγων ὅτι ἐγὼ ἐκ τοῦ. Editi λέγων, ἐκ τοῦ.

cum Patre, non immerito huiusmodi ille audiret voces, et si quem- P. 556.
admodum David de Adonia et Absalone audivit, ita Pater Filium videret, recte item haec verba sibi ipsi diceret et proferret, ne forte Filius seipsum Deum dicendo aliquos a Patre abduceret. Sed si contra se res habet, illeque, qui Filium cognoscit, Patrem melius cognoscit, quem nempe illi Filius ipse patefacit, si inquam melius quoque in Verbo, uti dictum est, videbit Patrem, si item postquam advenit Filius, non seipsum sed Patrem honoravit, unde cuidam ad se accedenti ait: *Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus,* et interroganti, quodnam maius mandatum esset in lege, respondit: *Audi Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est,* turbis similiter ait: *Ego de caelo descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me,* sic quoque docebat discipulos: *Pater meus maior me est,* et: *Qui me honorat, honorat eum qui misit me*; quod si Filius talem se erga Patrem praebet, quid illic est contrarium, ut quis illa Scripturae loca hoc modo velit intelligere? In primis vero, si Verbum Filius est Patris, quis praeter Dei hostes adeo demens sit, ut suspi- P. 557.
cetur Deum haec locutum esse, quo suum Verbum calumniaretur et tolleret? Non est haec Christianorum sententia, absit. Nec enim propter Filium ista scripta sunt, sed ad falsorum deorum, qui ab hominibus ficti sunt, eversionem, idque haud absque recta ratione.

8. Quia enim qui falsis diis sunt addicti a vero Deo recedunt, ideo Deus, qui bonus est curamque hominum habet, cum errantes revocat, ait: *Ego Deus solus* et *Ego sum* et *Praeter me non est Deus,* aliaque id genus, cum ut ea, quae nulla sunt, exploderet, tum ut omnes ad seipsum converteret. Ac quemadmodum si quis per diem et sole lucente lignum temere pingeret, in quo ne species quidem esset luminis, diceretque hanc imaginem causam esse lucis, quod sol animadvertens si diceret: Ego solus sum lux diei, nec est alia lux praeter me, nemo profecto haec a sole dicta esse arbitraretur, ut suum

e. Sic Reg. 1. et 2. Gobler. Felckm. 1. et 4. At in editione Commel. deest *πατρός*.

f. Reg. 1. Segu. et Basil. *λάβῃ*. Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ῥητῶν*. Alii et editi *λάβοι* et *ῥημάτων*.

g. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *οὐδὲ διά*.

h. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri autem et editi *ὢν κηδόμενος*.

i. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 5. In aliis vero et editis *καί* deest. Mox Reg. 1. et Seguer. *διαβάλῃ*. Alii et editi *διαβάλλῃ*. Ibidem Reg. 1. et 2. Seguer. *πάντας εἰς ἑαυτόν*. Editi *πάντα εἰς ἑαυτόν*. Item ibid. Reg. 1. et Seguer. *ὥςπερ ἂν εἴ τις ἡμέρας*. Alii et editi *ὥςπερ ἂν τῆς ἡμέρας*.

k. Haec verba *καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι τοῦ φωτός* desunt in Basil. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *βλέπων εἰ λέγοι*. Alii et editi *βλέπων λέγοι*. Paulo post Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. Felckm 1. et 5. *ἄλλο φῶς* et post pauca *τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα*. Alii et editi *ἄλλο τὸ φῶς* et *τὸ αὐτοῦ ἀπαύγασμα*.

P. 557. ρας, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο φῶς τῆς ἡμέρας πλὴν ἐμοῦ, οὐ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα βλέπων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πρὸς τὴν πλάνην διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ξύλου καὶ ἀνομοιότητα τῆς ματαίας φαντασίας· οὕτως ἐστὶ καὶ τὸ ἐγώ εἰμι [a]καὶ ἐγὼ μόνος θεὸς[1]) καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ[2]), ἵνα τῶν ψευδωνύμων ἀποστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάθωσιν αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἀληθινὸν θεόν. ἀμέλει ταῦτα λέγων ὁ θεὸς διὰ τοῦ λόγου ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰ μὴ ἄρα καὶ τοῦτο προςθῶσιν οἱ νῦν Ἰουδαῖοι, ὅτι μὴ διὰ τοῦ λόγου ταῦτα λελάληκεν· ἀλλ' οὕτως εἴρηται, κἂν μαίνονται οἱ διαβολικοί, [b]ἐγένετο γὰρ λόγος κυρίου πρὸς τὸν προφήτην, καὶ ταῦτα ἠκούετο. εἰ δὲ αὐτοῦ ἦν ὁ λόγος, καὶ [c]δι' αὐτοῦ ταῦτ' ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἔστι τι ὃ λέγει καὶ ποιεῖ ὁ θεός, ὃ μὴ ἐν τῷ λόγῳ λέγει καὶ ποιεῖ. οὐκ ἄρα δι' αὐτὸν εἴρηται, ὦ θεομάχοι, ἀλλὰ διὰ τὰ ἀλλότρια καὶ μὴ ὄντα παρ' αὐτοῦ. [d]καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὴν εἰρημένην εἰκόνα καὶ ὁ ἥλιος, εἰ τὰς φωνὰς ἔλεγεν ἐκείνας, οὐκ ἐκτὸς ἔχων τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐν τῷ ἀπαυγάσματι δεικνὺς ἑαυτοῦ τὸ φῶς [e]ἤλεγχε τὴν πλάνην, καὶ εἶπεν ἂν τοιαῦτα. οὐκοῦν οὐκ εἰς ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ οὐδὲ δι' αὐτόν ἐστι τὰ τοιαῦτα ῥητά, ἀλλ' εἰς ἀθέτησιν τοῦ ψεύδους. ἐξ ἀρχῆς γοῦν ὁ θεὸς οὐκ εἶπε τῷ Ἀδὰμ τὰς τοιαύτας φωνάς, καί τοι ὄντος τοῦ λόγου σὺν αὐτῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· οὐ γὰρ ἦν χρεία μήπω γενομένων εἰδώλων. ὅτε δὲ ἀντῆραν ἄνθρωποι κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ ὠνόμασαν ἑαυτοῖς
P. 558. οὓς ἤθελον θεούς, τότε δὴ καὶ τοιούτων χρεία γέγονεν ῥημάτων εἰς ἀναίρεσιν τῶν μὴ ὄντων θεῶν. ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι προςθεὶς ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῶν χριστομάχων ἀφροσύνην προείρηται τὰ τοιαῦτα [f]ῥητά, ἵνα γνῶσιν ὅτι ὃν ἂν ἔξωθεν τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἐπινοήσωσι θεόν, οὗτος οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς [g]οὐδὲ τοῦ μόνου καὶ πρώτου εἰκὼν καὶ υἱός.

9. Ἐὰν τοίνυν καὶ μόνος ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατὴρ λέγηται, οὐκ εἰς ἀθέτησιν τοῦ λέγοντος· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[3]) εἴρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν [h]πάλιν τῶν μὴ πεφυκότων εἶναι ἀληθινῶν, οἷός ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ τούτου λόγος. οὕτως γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος εὐθὺς συνῆψε· καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν[4]). [i]εἰ δὲ κτίσμα ἦν, οὐκ ἂν συνῆψε καὶ συνηρίθμησεν ἑαυτὸν τῷ κτίσαντι αὐτόν.

1) [?] 2) Esai. 45, 21. 3) Ioan. 14, 6. 4) Ioan. 17, 3.

a. Reg. 1. et Seguer. *καὶ, ἐγὼ μόνος.* Gobler. et Felckm. 1. *καὶ μόνος.* Editi et alii *καὶ τὸ, ἐγὼ μόνος.*

b. Reg. 1. *ἐγένετο λόγος.* Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐγένετο γὰρ λόγος.* Editi *ἐγένετο γὰρ ὁ λόγος.*

c. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. qui paulo post *λόγῳ λέγει.* Alii et editi *διὰ τοῦ λόγου* et *λόγῳ καὶ λέγει.*

d. Reg. 1. et Seguer. *καὶ γὰρ καὶ κατά.* Alii et editi *καὶ γὰρ κατά.* Mox Seguer. *εἰς τὰς φωνάς,* mendose. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ἔλεγεν ἐκείνας.* Editi et alii *εἰκόνας.* Gobler. et Felckm. 1. ibid. pro *ἔχων* habent *ἔσχον.*

excluderet splendorem, sed tantum illius erroris tollendi causa, qui in P. 557. lignea imagine inanisque figurae dissimilitudine obiiceretur; ita similiter dixit Deus: *Ego sum* et *Ego solus Deus* et *non est alius praeter me*, ut homines a falsis diis averteret, indeque discerent verum eum esse Deum. Ceterum cum haec Deus diceret, ea sine dubio per suum Verbum ipse dicebat, nisi forte hodierni Iudaei addant, ista Deum minime per suum Verbum locutum fuisse. Verum ita illa dicta sunt, quantumvis furant diabolici viri. Nam Verbum Domini factum est ad Prophetam, haecque audita sunt. Quod si eius erat Verbum, ac per ipsum haec dicebantur, nihilque est, quod vel dicat vel faciat Deus, nisi in Verbo; non igitur propter ipsum dicta ista sunt, o Dei hostes, sed propter aliena et quae ab ipso non sunt. Etenim, ut in eodem insistamus exemplo, si sol illa verba protulisset, non his utique dictis indicasset, se splendorem suum extra se habere, sed potius lumen suum in splendore esse ostendens errorem illum refellisset. Nec ergo pariter dicta illa sunt ad excludendum Filium, neque propter illum, sed ad confutandum mendacium. Hinc Deus initio mundi nusquam illis est usus vocibus, cùm Adamo loqueretur, quamvis Verbum, per quod omnia facta sunt, cum illo esset. Nec enim tum his opus erat, cum nondum idola fuerant inventa. Postea autem quam homines a veritate defecerunt sibique deos ad arbitrium confinxerunt, tunc ad P. 558. falsos deos exterminandos verba huiuscemodi fuere necessaria. Mihi vero liceat etiam addere, illa ante haereticorum insaniam dicta esse, ut inde exploratum haberent, eum, quem extra Patris naturam Deum fingunt, non esse verum Deum neque solius primique imaginem et filium.

9. Quocirca etsi Pater solus verus Deus dicitur, non profecto dicitur ad repudiandum eum, qui dicit: *Ego sum veritas*, sed ad illos reiiciendos, qui naturâ veri non sunt, qualis ipse est Pater eiusque Verbum. Sic enim Dominus ipse statim coniunxit: *Et quem misisti Iesum Christum.* Qui si res esset creata, non certe coniunxisset nec se cum suo creatore numerasset. Quae enim societas vero cum non

c. Gobler. et Felckm. 1. *ἔλεγε καὶ τὴν πλάνην.* Iidem ibidem et Reg. 1. ac Seguer. *ἂν τοιαῦτα.* Alii et editio Commel. *ἂν τὰ τοιαῦτα.*

f. Reg. 1. et Seguer. *ῥητά.* Editi et alii *ῥήματα.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *οὔτε δὲ τοῦ μόνου.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατήρ.* In aliis et editis deest *θεός.*

h. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *πάλιν* omittunt. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *οὕτω γὰρ αὐτός.* Alii et editi *οὕτως γὰρ καὶ αὐτός.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εἰ κτίσμα.* Editi et alii *εἰ δὲ κτίσμα.*

P. 558. ποία γὰρ κοινωνία τῷ ἀληθινῷ καὶ τῷ μὴ ἀληθινῷ; νῦν δὲ συνάψας ἑαυτὸν τῷ πατρὶ ἔδειξεν ὅτι τῆς φύσεως τοῦ πατρός ἐστι, καὶ [a]ἔδωκεν ἡμῖν γινώσκειν ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ πατρὸς ἀληθινόν ἐστι γέννημα. τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε γράφων ἐν τῇ ἐπιστολῇ· καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς [b]θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος[1]. καὶ τοῦ μὲν προφήτου περὶ τῆς κτίσεως λέγοντος· ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος[2], τοῦ δὲ θεοῦ· ἐγὼ μόνος τὸν οὐρανὸν ἐξέτεινα[3], παντὶ δῆλον γέγονεν ὅτι ἐν τῷ μόνῳ καὶ ὁ τοῦ μόνου σημαίνεται λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[4]. οὐκοῦν εἰ διὰ τοῦ λόγου γέγονε, φησὶ δέ· ἐγὼ μόνος[5], [c]νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ υἱός, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός· οὕτως ἄρα καὶ ἐὰν λέγηται· εἷς θεὸς[6] καὶ ἐγὼ μόνος καὶ ἐγὼ πρῶτος[7], [d]ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ συνὼν νοεῖται ὁ λόγος, ὥσπερ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. τοῦτο δὲ οὐκ ἂν [e]ἐπὶ ἄλλου νοηθείη εἰ μὴ ἐπὶ μόνου τοῦ λόγου. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ πολλὴν ἔχει τῇ φύσει τὴν διάστασιν, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός ἐστι φύσει καὶ ἀληθινὸν γέννημα· διὸ καὶ ὃ προφέρειν ἔδοξαν οἱ ἀνόητοι ῥητόν, τὸ ἐγὼ πρῶτος, εἰς ἀπολογίαν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακόνοιαν. φησὶν ὁ θεός· ἐγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα[7]. εἰ μὲν οὖν ὡς συναριθμούμενος τοῖς μετ' αὐτὸν λέγεται τούτων πρῶτος, ἵνα κἀκεῖνα δεύτερα [f]τούτου ᾖ, ἔσται καθ' ὑμᾶς τῶν ποιημάτων καὶ αὐτὸς μόνῳ τῷ χρόνῳ προάγων· ἀλλὰ τοῦτο μόνον πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλει· εἰ δὲ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἔκ τινος μηδὲ πρὸ αὐτοῦ τινα, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τῶν
P. 559. πάντων ἀρχὴν καὶ αἴτιον, καὶ εἰς ἀναίρεσιν τῶν παρ' Ἕλλησι μύθων εἴρηκεν· ἐγὼ πρῶτος, [g]δῆλον ὅτι καὶ τὸ λέγεσθαι τὸν υἱὸν πρωτότοκον οὐ διὰ τὸ συναριθμεῖσθαι αὐτὸν τῇ κτίσει λέγεται πρωτότοκος, ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργίας καὶ υἱοποιήσεως. καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ πατὴρ πρῶτός ἐστιν, οὕτως καὶ αὐτὸς πρῶτος μέν ἐστιν ὡς εἰκὼν τοῦ πρώτου καὶ ἐν αὐτῷ ὄντος τοῦ πρώτου, γέννημα δὲ ἐκ τοῦ πατρός, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἡ κτίσις κτίζεται καὶ υἱοποιεῖται.

1) 1. Ioan. 5, 20. 2) Iob. 9, 8. 3) Esai. 44, 24. 4) Ioan. 1, 3. 5) Deuter. 32, 39. [Vulg.] 6) Deuter. 6, 4. 7) Esai. 44, 6.

a. Reg. 1. et Seguerian. *δέδωκεν ἡμῖν.* Reg. 2. Basiliens. et Anglic. *ἔδωκεν ἡμῖν.* At alii cum editione Commel. *ἡμῖν* omittunt. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ὅτι ἀληθινοῦ.* Editi et alii *ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ.* Mox Reg. 1. et Seguer. *τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε.* Gobler. et Felckm. 1. *τοῦτο καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ.* Alii et editio Commel. *τοῦτο μαθὼν Ἰωάννης.*

b. Reg. 2. et Felckm. 5. *ἀληθινὸς Χριστός,* ut et in Basil. prima manu scri-

vero? Cum igitur se cum Patre coniunxerit, utique hoc facto declara- P. 558. vit se naturae Patris esse, nosque docuit vere se ex vero Patre esse genitum. Idem docuit Ioannes, ut et ipse quoque didicerat, sic in Epistola scribens: *Et sumus in vero, in Filio eius Iesu Christo; ipse est verus Deus et vita aeterna.* Cum item Propheta de creatione dicit: *Qui solus extendit caelos*, cumque Deus ipse ait: *Ego solus caelos extendi*, perspicuum sane omnibus est, in solo solius quoque Verbum, in quo omnia facta sunt et sine quo factum est nihil, significari. Igitur si per Verbum facti sunt caeli, dicit tamen Deus: *Ego solus*, sed cum solo intelligitur Filius, per quem facti sunt caeli; similiter ergo etiamsi dicatur: *Unus Deus* et *Ego solus* et *Ego primus*, in uno, solo et primo simul esse Verbum ut in luce splendorem haud dubie est intelligendum; quod quidem de nullo alio praeterquam de Verbo intelligi potest. Namque res ceterae omnes per Filium e nihilo sunt factae, multumque ab illo naturâ differunt, ipse autem Filius vere et naturaliter est ex Patre genitus. Haec proinde verba *Ego primus*, quae stultis adhibere visum est suae haeresis propugnandae causa, ipsorum impietatem magis redarguunt. *Ego*, inquit Deus, *primus et ego postea.* Quod si igitur velint eum inter res se posteriores numerari earumque primum dici, ut et illae ipso sint posteriores, inde certe efficietur, ut ipse opera solo tempore antecedat; quod quidem unum omnem superat impietatem. Sin autem haec verba *Ego primus* protulit, ut se non esse ex aliquo nec aliquem ante se fuisse, sed se omnium esse principium et causam ostenderet, atque ut Gentilium P. 559. exploderet fabulas; perspicuum quoque est Filium primogenitum appellari, non quod inter res creatas numeretur, sed ad indicandum omnium creationem et adoptionem per Filium esse effectam. Siquidem quemadmodum Pater primus est, ita et ipse primus est, quatenus nimirum imago primi est, et in eo est primus, ipseque ex Patre est genitus, in quo item omnis natura creata cum creatur tum adoptatur.

ptum fuerat. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *καὶ ζωὴ αἰώνιος.* Editi et alii *καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.* Mox Reg. 1. et 2. et Seguer. *περὶ τῆς κτίσεως.* Alii et editi *περὶ τῆς κτήσεως*, mendose.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ υἱὸς, δι᾽ οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός.* Alii et editi *νοεῖται σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ υἱὸς, δι᾽ οὗ γέγονε καὶ οὐρανός.*

d. Reg. 1. et Seguer. *καὶ ἐν τῷ.* In aliis et editis deest *καί.*

e. Seguerian. *ἐπ᾽ ἄλλον*, forte pro *ἐπ᾽ ἄλλων.*

f. Reg. 1. *τούτῳ.* Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τούτων.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἔστω καθ᾽ ὑμᾶς.* Mox Reg. 1. et Seguer. *μόνον τῷ Χριστῷ.* Iidem ibidem *ἀλλὰ τοῦτο πᾶσαν.*

g. Regius 1. et 2. et Felckm. 5. *δῆλον ὅτι.* Alii et editi *δηλονότι.* Seguer. ibid. *λέγεσθαι καὶ τόν.* In aliis et editis deest *καί.* Mox Reg. 1. et Seguer. *συναριθμεῖσθαι.* Editi et alii *συναριθμῆσαι.*

P. 559. 10. [a]*Ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα πάλιν ἐπιχειροῦσι φιλονεικεῖν ταῖς ἰδίαις μυθοπλαστίαις, λέγοντες μὴ οὕτως εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἓν μηδὲ ὅμοιον, [b]ὡς ἡ ἐκκλησία κηρύσσει, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ θέλουσι. φασὶ γάρ, ἐπεὶ ἃ θέλει ὁ πατήρ, ταῦτα θέλει καὶ ὁ υἱός, καὶ οὔτε τοῖς νοήμασιν οὔτε τοῖς κρίμασιν ἀντίκειται, ἀλλ' ἐν πᾶσίν ἐστι σύμφωνος αὐτῷ, τὴν ταυτότητα τῶν δογμάτων καὶ τὸν ἀκόλουθον καὶ [c]συνηρτημένον τῇ τοῦ πατρὸς διδασκαλίᾳ ἀποδιδοὺς λόγον· διὰ τοῦτο αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰσι. ταῦτα γὰρ οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τινὲς ἐξ αὐτῶν τετολμήκασι. τούτου δὲ τί ἄν τις ἀτοπώτερον ἢ ἀλογώτερον εἴποι; εἰ γὰρ διὰ ταῦτα [d]ἕν εἰσιν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατήρ, καὶ εἰ οὕτως ὅμοιός ἐστιν ὁ λόγος τῷ πατρί, ὥρα καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰ ἄλλα ἡμῶν τὰ ὑπερκείμενα, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας καὶ θρόνους καὶ κυριότητας, καὶ τὰ φαινόμενα, ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, εἶναι καὶ αὐτοὺς [e]ὡς τὸν υἱὸν υἱούς, λέγεσθαι δὲ καὶ περὶ τούτων ὅτι αὐτοὶ καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰσι, καὶ ἕκαστος εἰκὼν καὶ λόγος ἐστὶ [f]τοῦ θεοῦ. ἃ γὰρ θέλει ὁ θεός, ταῦτα θέλουσι καὶ αὐτοί, καὶ οὔτε τοῖς κρίμασιν οὔτε τοῖς δόγμασι [g]διαφωνοῦσιν, ἀλλ' ἐν πᾶσίν εἰσιν ὑπήκοοι τῷ πεποιηκότι. οὐκ ἂν γὰρ ἔμειναν ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ, εἰ μὴ ἅπερ ἤθελεν ὁ πατήρ, ταῦτα καὶ αὐτοὶ [h]ἠβούλοντο. ὁ γ' οὖν μὴ μείνας ἀλλὰ παραφρονήσας ἤκουσε· πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωὶ ἀνατέλλων[1]); πῶς οὖν τούτων οὕτως ὄντων μόνος οὗτος [i]υἱὸς μονογενὴς καὶ λόγος καὶ σοφία ἐστίν; ἢ πῶς τοσούτων ὄντων ὁμοίων τῷ πατρὶ μόνος οὗτος εἰκών ἐστι; καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις εὑρεθήσονται [k]πολλοὶ ὅμοιοι τῷ πατρί, πλεῖστοι μὲν μάρτυρες γενόμενοι, καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται, καὶ πάλιν πρὸ τούτων οἱ πατριάρχαι, πολλοί τε [l]καὶ νῦν ἐφύλαξαν τὴν τοῦ σωτῆρος ἐντολήν, γενόμενοι οἰκτίρμονες ὡς ὁ πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς[2]) καὶ τηρήσαντες τὸ γίνεσθε οὖν
P. 560. μιμηταὶ [m]τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς[3]), μιμηταὶ δὲ γεγόνασι καὶ τοῦ Παύλου πολλοὶ ὡς κἀκεῖνος τοῦ Χριστοῦ· καὶ ὅμως οὐδεὶς τούτων [n]οὔτε λόγος οὔτε σοφία οὔτε μονογενὴς υἱὸς οὔτε εἰκών*

1) Esai. 14, 12. 2) Luc. 6, 36. 3) Ephes. 5, 1. 2.

a. Reg. 1. et Seguer. *ἀλλὰ καὶ πρός.* Alii et editi *ἀλλὰ πρός.*
b. Reg. 1. et 2. Seguer. Basil. et Felckmanni 5. *ὡς ἡ ἐκκλησία.* Alii et editi *ὡς ἐκκλησία.*
c. Gobl. et Felckm. 1. *συνηρτισμένων.*
d. Sic Reg. 1. et Seguer. At editi *ἕν εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, καὶ οὕτως ὅμοιός ἐστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρί.*
e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Ceteri vero et editi *ὡς καὶ τὸν υἱόν.* Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι αὐτοί.* Regius 2. *ὅτι καὶ αὐτός.* Alii et editi *ὅτι καὶ αὐτοί.*
f Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ θεοῦ.* Alii et editi *τοῦ πατρός.*
g. Gobler. Felckm. 1. et Reg. 2. *δια-*

10. Verum ista illi propriis commentis conantur dissolvere. P. 559.
Aiunt itaque Filium et Patrem non ita unum et quid simile esse, ut Ecclesia praedicat, sed ut ipsi docent. „Quia enim, inquiunt, quae „vult Pater, eadem etiam vult Filius, eiusque cogitationibus et iudi„ciis non adversatur, sed in omnibus plane cum illo consentit, eaque „sermonibus suis docet, quae Patris dogmatis et doctrinae sunt ad„modum consentientia; idcirco ipse et Pater unum sunt.“ Haec illa sunt, quae nonnulli eorum non tantum dicere, sed etiam scribere ausi sunt, quibus quid quaeso absurdius et ineptius dici queat? Namque si propterea Pater et Filius unum sunt, hocque modo Patris simile est Verbum, sequitur profecto ut etiam Angeli aliique nobis superiores spiritus, Principatus, Potestates, Throni, Dominationes, res item aspectabiles, sol, lunaque et stellae sint filii uti Filius, ac de iisdem dicatur illos et Patrem unum esse singulosque Dei esse Verbum. Quae enim vult Deus, eadem et illi volunt, nec ab eius sententia et iudicio dissentiunt, sed in omnibus creatori obediunt. Siquidem in propria gloria non permansissent, nisi quae Pater voluit, illi quoque voluissent. Hinc ille, qui non permansit, sed mente depravatus est, haec audivit: *Quomodo cecidit e caelo Lucifer, ille qui mane oriebatur?* Cum igitur tales illi sint, quare solus iste Filius unigenitus, Verbum et Sapientia est? Vel cur si tot sunt Patris similes, solus iste imago est? Namque inter ipsos etiam homines multi reperientur, qui Patris sint similes, plurimi scilicet Martyres, et ante Martyres Apostoli et Prophetae, atque ante istos Patriarchae. Quin etiam complures quoque hodie Salvatoris mandatum servant fiuntque misericordes ut Pater caelestis, atque hisce monitis obsequuntur: *Estote itaque imitatores Dei sicut filii dilecti; et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos*; multi etiam P. 560.
Pauli imitatores effecti sunt ut et ille Christi. Atqui nemo tamen illorum vel Verbum aut Sapientia vel unigenitus Filius vel imago est,

φέρουσιν. Felckman. 5. *διαφθονοῦσιν.* Alii et editio Commelin. *διαφωνοῦσιν.* Paulo post uterque Reg. Seguer. Anglic. et Felckm. 5. *ἔμειναν.* Editio Commel. *ἔμεινεν,* male.

h. Sic Reg. 1. et Segu. At alii et editi *ἐβούλοντο· οὐκοῦν μὴ μείνας.*

i. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *οὗτος ὁ υἱός.* Ibid. Reg. uterque, Basil. Gobler. Felckm. 1. et 5. *μονογενὴς καὶ λόγος.* Alii et editio Commelin. *μόνον γέννημα καὶ λόγος.*

k. Sic Reg. 1. et Seguer. At Felckm. 2. et editio Commel. *ὅμοιοι τῷ πατρὶ, ἄριστοι μὲν μάρτυρες.* Alii *ὅμοιοι τῷ πατρὶ, πλεῖστοι μὲν μάρτυρες.* Mox Regius 1. et Seguer. *οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται.* Reg. 2. Felckm. 5. Basil. *οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι.* Editi *οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι.*

l. Sic uterque Reg. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. *πολλοί τε καὶ ἄλλοι ἐφύλαξαν.*

m. Sic Reg. 1. et 2. Segu. Basil. Gobl. et Felckm. 1. ut et Scriptura. Alii vero et edit. Commel. *μιμηταί μου ὡς τέκνα.* Mox uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Scriptura *ἠγάπησεν ἡμᾶς.* Alii et editi *ἠγάπησεν ὑμᾶς.*

n. Sic mss. At editio Commel. omittit *οὔτε λόγος.* Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *ἐπετόλμησεν.*

P. 560. ἐστιν, οὔτε τις τούτων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1]), ἤ· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[2]), ἀλλὰ [a]περὶ μὲν πάντων εἴρηται· τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, κύριε[3]); καί· τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ[4]); περὶ δὲ αὐτοῦ, ὅτι μόνος εἰκὼν ἀληθινὴ καὶ φύσει τοῦ πατρός ἐστιν. εἰ γὰρ καὶ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν καὶ εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ[5]) ἐχρηματίσαμεν, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτοὺς πάλιν, [b]ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν εἰκόνα καὶ ἀληθῆ δόξαν τοῦ θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ ὁ δι' ἡμᾶς ὕστερον γενόμενος σάρξ, ταύτην τῆς κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν.

11. Ἀπρεποῦς δὴ οὖν καὶ ἀλόγου καὶ τῆς τοιαύτης φρονήσεως ἐκείνων φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὴν ἑνότητα ἐπ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ φέρειν· εἰ γὰρ μὴ [c]οὕτω τις λάβοι, οὔτε πλέον τι τῶν γενητῶν ἔχων φανήσεται, ὥςπερ εἴρηται, οὔτε τοῦ πατρὸς ὅμοιος ἔσται, [d]ἀλλὰ τῶν τοῦ πατρὸς ὅμοιος ἔσται δογμάτων, καὶ τοῦ πατρὸς διαφέρει, ὅτι ὁ μὲν πατὴρ πατήρ ἐστι, τὰ δὲ δόγματα καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ πατρός ἐστιν. εἰ τοίνυν κατὰ τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν ὅμοιός ἐστιν ὁ υἱὸς [e]τῷ πατρί, ὁ μὲν πατὴρ κατ' αὐτοὺς ὀνόματι μόνον πατὴρ ἔσται, ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἀπαράλλακτος εἰκών, μᾶλλον οὐδὲ ὅλως ἰδιότητα ἢ ὁμοίωσίν τινα τοῦ πατρὸς ἔχων φανήσεται. ποία γὰρ ὁμοίωσις καὶ ἰδιότης τῷ παρεξηλλαγμένῳ [f]παρὰ τὸν πατέρα; καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ὅμοια τῷ σωτῆρι διδάσκων οὐκ ἦν κατ' οὐσίαν ὅμοιος αὐτῷ. ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα φρονοῦντες ψεύδονται· [g]ὁ δέ γε υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ οὕτως εἰσὶν ἕν, καθάπερ εἴρηται, καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ υἱὸς ὅμοιος καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρός, ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ νοεῖν υἱὸν πρὸς πατέρα, καὶ ὡς ἔστιν ἰδεῖν [h]τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἥλιον. διὰ γὰρ [i]τὸ οὕτως εἶναι τὸν υἱὸν ἐργαζομένου τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ ἐρχομένου τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους ὁ πατήρ ἐστιν ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ υἱῷ, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο λέγων· ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ [k]ποιήσομεν[6]). ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι θεωρεῖται ὁ πατήρ, καὶ ἐν τῷ ἀπαυγάσματί ἐστι τὸ φῶς. διὰ τοῦτο, καθάπερ μικρῷ πρόσθεν εἴπομεν, [l]καὶ διδόν-

1) Ioan. 10, 30. 2) Ioan. 14, 10. 3) Psal. 86 [85. LXX.], 8. 4) Psal. 89 [88. LXX.], 7. 5) 1. Cor. 11, 7. 6) Ioan. 14, 23.

a. Reg. 1. et Segner. *παρὰ μὲν πάντων.* Alii et editi *περὶ μὲν πάντων.* Mox Reg. 1. et Segner. *καὶ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς.* Ceteri et editi *ἢ τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ἐν υἱοῖς.*

b. Reg. 1. et Seguerian. *ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν.* Reg. 2. item *ἐν ἡμῖν.* Alii et editi *διὰ δὲ τὴν ἐνοικήσασαν ἡμῖν.* Mox Reg. 1. et Seguerian. *λόγος αὐτοῦ.* Alii et editi *λόγος τοῦ θεοῦ.* Ibid. mss. *δι' ἡμᾶς.* Editio Commel. *δι' ἡμῶν.*

c. Sic Reg. 1. et Seguer. At ceteri et editi *οὕτως τις λέγοι.* Ibid. Felckm. 5. *πλέον τι τῶν γεννητῶν.*

d. Reg. 1. et Seguer. *ἀλλὰ τῶν τοῦ πατρός. διαφέρει δέ τι ὅτι ὁ μέν* etc. Sic item Gobler. et Felckm. 1., sed omittunt *τι* post *δέ.* Felckm. 2. omittit ibid. *ἀλλὰ τῶν τοῦ πατρὸς ὅμοιος ἔσται.*

nec ausus est dicere: *Ego et Pater unum sumus*, vel: *Ego in Patre* P. 560.
et Pater in me est; sed omnium quidem nomine dictum est: *Quis similis tui in diis, Domine?* et: *Quis similis erit Domino in filiis Dei?* ille autem solus vera et naturalis imago Patris esse dicitur. Nam tametsi ad imaginem quoque Dei facti fuimus Deique imago et gloria appellamur, at non nostri causa huiusmodi nomen sumus consecuti, sed propter inhabitantem in nobis imaginem veramque Dei gloriam, quae eius Verbum est, quod propter nos caro postea est factum.

11. Cum igitur ex his dilucidum sit, adeo ineptam et absurdam esse illorum sententiam, certe similitudo illa et unitas ad Filii naturam est necessario referenda. Nisi enim ita intelligatur, nihil ille supra res factas habiturus est, uti diximus, neque Patris futurus est similis, sed Patris dogmatum duntaxat; imo ab ipso Patre differet, quandoquidem Pater est pater, dogmata autem et doctrina Patris sunt. Si igitur Filius secundum dogmata et doctrinam Patri est similis, profecto ex illorum sententia Pater solo nomine pater futurus est, nec Filius simillima eius imago erit; imo nullam plane proprietatem, nullam Patris similitudinem habere videbitur. Quae enim similitudo vel quae proprietas Patris in illo esse potest, qui diversus est a Patre? Namque Paulus ipse, qui doctrinae Salvatoris consimilia docebat, similis eidem naturâ non fuit. Errant igitur, qui ita sentiunt, vereque unum sunt Filius et Pater, quemadmodum supra dictum est, atque ita Filius Patris est similis et ex ipso Patre genitus, qualem videlicet intelligimus et cernimus filium se habere erga patrem et splendorem erga solem. Quia enim hoc modo se habet Filius, idcirco cum agit Filius, Pater similiter agit, et cum Filius ad Sanctos accedit, Pater quoque ad illos in Filio accedit, ut ipse hisce pollicitus est verbis: *Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus.* Siquidem pater in imagine cernitur, et in luce splendor existit. Hinc, ut paulo ante diximus,
cum Pater dat gratiam et pacem, eandem pariter dat Filius, uti Paulus P. 561.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *τοῦ πατρός*. Mox Reg. 1. et Seguerian. *ὀνόματι μόνον πατὴρ ἔσται*. Gobler. et Felckmanni 1. *ὀνόματι μόνον πατήρ ἐστι*. Alii et editio Commel. *ὀνόματι πατήρ ἐστι*. Ibidem Reg. 1. et Seguerian. *ἀπαραλλάκτως εἰκὼν, μᾶλλον δὲ ὅλως οὐδὲ ἰδιότητα*.

f. Sic Reg. 1. et Seguer. Editi vero *παρὰ τοῦ πατρός*. Felckm. 2. et editio Commelin. mendose habent *παρεξαλλαγμένῳ*. Ibid. Reg. 1. et Seguer. *καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος*. Alii et editi *καὶ γὰρ ὁ Παῦλος*.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *ὁ δὲ υἱός*.

h. Sic uterque Reg. et Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. Ceteri autem et editi *καὶ ἀπαύγασμα*.

i. Gobl. et Felckm. 1. *διὰ γὰρ τοῦτο εἶναι*. Mox Reg. 1. et Seguer. *ἔστιν ὁ ἐργαζόμενος*. Editi et alii *ἔστιν ἐργαζόμενος*.

k. Reg. 1 Seguer. et Scriptura *ποιήσομεν*. Alii et editi *ποιησόμεθα*.

l. Reg. 1. et Seguer. *καὶ διδόντος* et mox *αὐτὴν καὶ ὁ υἱός*. Alii et editi *διδόντος, ταύτην ὁ υἱός*. Ibidem Gobler.

P.561. τος τοῦ πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσιν, ὡς ὁ Παῦλος ἐπισημαίνεται διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφων· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ[1]). μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς ἔστιν [a] ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. οὕτω γοῦν πάλιν ἐπευχόμενος Θεσσαλονικεῦσι καὶ λέγων· αὐτὸς δὲ [b] ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς[2]), τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν. οὐ γὰρ εἶπε κατευθύνοιεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου καὶ τούτου διπλῆς χάριτος, ἀλλὰ κατευθύναι, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ δίδωσι ταύτην· ἐξ ὧν [c] κἂν ἐρυθριᾶν οἱ ἀσεβεῖς δυνάμενοι οὐ βούλονται.

12. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἑνότης καὶ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ λόγος, ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός, ἀλλὰ διειστήκει τῇ φύσει ὁ υἱὸς [d] τοῦ πατρός, ἤρκει τὸν πατέρα δοῦναι μόνον, οὐδενὸς τῶν γενητῶν ἐπικοινωνοῦντος πρὸς τὸν πεποιηκότα ἐν τοῖς διδομένοις· νῦν δὲ ἡ [e] τοιαύτη δόσις δείκνυσι τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. [f] οὐκ ἂν γοῦν εὔξαιτό τις λαβεῖν παρὰ τοῦ [g] θεοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων ἢ παρά τινος τῶν ἄλλων κτισμάτων, οὐδ' ἂν εἴποι τις· δῴη σοι ὁ θεὸς [h] καὶ ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ παρὰ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ διὰ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἑνοειδῆ δόσιν. διὰ γὰρ τοῦ υἱοῦ δίδοται τὰ διδόμενα· οὐδὲν δέ ἐστιν, ὃ μὴ δι' υἱοῦ ἐνεργεῖ ὁ πατήρ, οὕτω γὰρ καὶ ὁ λαβὼν ἀσφαλῆ τὴν χάριν ἔχει. εἰ δὲ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ εὐλογῶν τοὺς ἐγγόνους Ἐφραῒμ καὶ Μανασσῆ ἔλεγεν· ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ὁ ἄγγελος [i] ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, εὐλογήσαι τὰ παιδία ταῦτα[3]), οὐ τῶν κτισθέντων καὶ τὴν φύσιν ἀγγέλων ὄντων ἕνα [k] συνῆπτε τῷ κτίσαντι αὐτοὺς θεῷ, οὐδὲ ἀφεὶς τὸν τρέφοντα αὐτὸν θεὸν παρ' ἀγγέλου τὴν εὐλογίαν ᾔτει τοῖς ἐγγόνοις· ἀλλ' εἰρηκώς· ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, ἔδειξε μὴ τῶν κτισθέντων τινὰ ἀγγέλων, ἀλλὰ τὸν λόγον εἶναι τοῦ θεοῦ, ὃν τῷ πατρὶ συνάπτων ηὔχετο, δι' οὗ καὶ οὓς ἐὰν θέλῃ ῥύεται ὁ θεός.

1) Rom. 1, 7; 1. Cor. 1, 3; Ephes. 1, 2 al. 2) 1. Thess. 3, 11. 3) Genes. 48, 15. 16.

et Felckm. 1. ἐπισημαίνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφων.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At editi ἔν τοι φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται οὕτω. Ibidem Anglic. οὕτω δὲ πάλιν.

b. Reg. 1. et Seguer. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Alii et editi ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

c. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. sed duo ultimi pro κἂν habent καί. Anglic. καὶ ἐρυθριᾶν οἱ κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀσεβεῖς ὀφείλουσι, καὶ δυνάμενοι οὐ βούλονται. Sic item alii et editi sed omissis his verbis κατὰ

in omnibus suis Epistolis significat, dum ita scribit: ***Gratia vobis et Pax a Deo patre nostro et Domino Iesu Christo.*** P. 561. Una enim eademque est gratia, quae a Patre in Filio datur, quemadmodum una est lux solis et splendoris, et sol nonnisi per suam lucem illuminat. Sic item Thessalonicensibus precatur: ***Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos,*** quibus verbis Patris et Filii unitatem servavit. Nam non dixit ***dirigant,*** quasi duplex gratia a duobus nempe ab illo et illo daretur, sed ***dirigat,*** ut illam a Patre per Filium dari significaret; quae quidem impios cogerent saltem erubescere, nisi erubescere nollent.

12. Namque si non esset unitas, nec Verbum naturae Patris proprius esset fetus, ut lucis splendor, sed Filius a Patre naturâ differet, satis certe esset si solus Pater daret, cum nullam rem creatam in dandis gratiis sòciam habeat Creator. Quapropter hic dandi modus signum est unitatis Patris et Filii. Nemo igitur quid a Deo et ab Angelis aut aliqua alia re creata precatus fuerit, nemoque cuiquam dixerit: Det tibi Deus et Angelus; sed quae precamur, a Patre et Filio precamur ob eorum unitatem unicamque donationem. Quae enim dantur, per Filium dantur, nihilque omnino est quod non per Filium efficiat Pater; hincque certa et secura est gratia, quam accipimus. Quod si Patriarcha Iacob suis nepotibus Ephraïm et Manasse benedicens dixit: ***Deus, qui pascit me a iuventute mea usque in praesentem diem, Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis,*** nequaquam ex hisce verbis aliquem ex creatis et qui naturâ sunt Angeli cum Deo, a quo creati sunt, coniunxisse existimandus est, neque Deo altore suo dimisso benedictionem pro nepotibus ab Angelo poposcisse, sed his dictis ***Qui eruit me de cunctis malis*** ostendit, non aliquem ex creatis Angelis, sed Dei esse Verbum, quod cum Patre in oratione consociavit, quia per ipsum Deus quos voluerit libe-

Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *εἰ γὰρ μὴ ἦν.* Editi *εἰ γὰρ καὶ μὴ ἦν.*

d. Reg. 1. et Segu. *ἀπὸ τοῦ πατρός.* In aliis et editis deest *ἀπό.*

e. Reg. 1. et Seguer. *ἡ αὐτή.* Editi et alii *ἡ τοιαύτη.*

f. Nemo haec S. Athanasii verba putet officere Sanctorum invocationi. Namque cum Angelos aut Sanctos invocamus, non ab illis sed a Deo bonorum omnium auctore quae petimus ipsis intercedentibus obtenturos speramus,

g. Reg. 1. et Seguer. *τοῦ θεοῦ.* Editi et alii *τοῦ πατρός.*

h. Uterque Reg. et Seguer. *καὶ ὁ ἄγγελος.* Ceteri et editi *καὶ ἄγγελος.* Mox Reg. 1. et Seguer. *καὶ ἑνοειδῆ.* Editi et alii *καὶ τὴν ἑνοειδῆ.*

i. Reg. 1. Segu. et Graecus Scripturae textus *ὁ ῥυόμενός με.* Editi et alii *ὁ ῥυσάμενός με.*

k. Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi *συνῆπται,* mendose.

P. 561. τοῦτον γὰρ καὶ μεγάλης βουλῆς ἄγγελον[1]) τοῦ πατρὸς εἰδὼς καλούμενον οὐκ ἄλλον [a]ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν εὐλογοῦντα καὶ ῥυόμενον ἐκ τῶν κακῶν ἔλεγεν. οὐ γὰρ αὐτὸς μὲν παρὰ θεοῦ ἠξίου εὐλογεῖσθαι, P. 562. τοὺς δὲ ἐκγόνους ἤθελε παρ᾽ ἀγγέλου, ἀλλ᾽ ὃν αὐτὸς παρεκάλει λέγων· οὐ μή σε ἀποστείλω, ἐὰν μή με εὐλογήσῃς[2]), θεὸς δὲ ἦν οὗτος, ὥς αὐτός φησιν· εἶδον θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον[3]), τοῦτον εὐλογῆσαι καὶ τοὺς υἱοὺς [b]τοῦ Ἰωσὴφ ηὔχετο. ἀγγέλου μὲν οὖν ἴδιον τὸ διακονεῖν τῇ τοῦ θεοῦ προστάξει, πολλάκις δὲ καὶ προπορεύεται [c]ἐκβάλλειν τὸν Ἀμοῤῥαῖον[4]), καὶ πέμπεται φυλάξαι τὸν λαὸν ἐν τῇ ὁδῷ[5])· ἀλλὰ καὶ ταῦτα οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, τοῦ δὲ προστάξαντος καὶ ἀποστείλαντος αὐτὸν θεοῦ, οὗ καὶ τὸ ῥύεσθαί ἐστιν οὓς ἂν αὐτὸς [d]θελήσῃ ῥύεσθαι. διὰ τοῦτο οὐκ ἄλλος ἢ αὐτὸς κύριος ὁ θεὸς ὁ ὀφθεὶς εἶπεν αὐτῷ· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ, διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ οὗ ἂν πορευθῇς[6]), καὶ οὐκ ἄλλος ἀλλὰ πάλιν ὁ θεὸς ὁ ὀφθεὶς ἐπέσχε τοῦ Λάβαν τὴν ἐπιβουλήν, κελεύσας αὐτῷ μὴ λαλῆσαι πονηρὰ τῷ Ἰακώβ[7]), καὶ αὐτὸς δὲ οὐκ ἄλλον ἢ τὸν θεὸν παρεκάλει λέγων· ἐξελοῦ [e]με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἠσαῦ, ὅτι φοβοῦμαι αὐτόν[8]), καὶ γὰρ καὶ ταῖς γυναιξὶν ὁμιλῶν ἔλεγεν [f]ὅτι οὐκ ἔδωκεν ὁ θεὸς τῷ Λάβαν κακοποιῆσαί με[9]).

13. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ οὐκ ἄλλον ἢ αὐτὸν τὸν θεὸν παρεκάλει περὶ τοῦ ῥυσθῆναι· πρὸς σέ, κύριε, ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσάς μου· κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων καὶ ἀπὸ γλώσσης [g]δολίας[10])· τούτῳ καὶ τὴν χάριν ἀνατιθεὶς ἐλάλησε καὶ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐῤῥύσατο αὐτὸν ὁ κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ χειρὸς Σαούλ, καὶ εἶπεν· ἀγαπήσω σε, κύριε ἡ ἰσχύς μου· κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου [h]καὶ ῥύστης μου[11]). ὁ δὲ Παῦλος πολλοὺς διωγμοὺς ὑπομείνας οὐκ ἄλλῳ ἢ τῷ θεῷ ηὐχαρίστει λέγων· [i]ἐκ πάντων με ἐῤῥύσατο ὁ κύριος καὶ ῥύσεται, εἰς ὃν ἠλπίκαμεν[12]). καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ ὁ θεὸς ηὐλόγησε τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Ἰσαάκ· [k]καὶ ὁ Ἰσαὰκ δὲ ἐπευχόμε-

1) Esa. 9, 6. 2) Genes. 32, 26. 3) Genes. 32, 30. 4) Numer. 21, 21. et Deuter. 2, 26. [Sic Ben.] 5) Amos. 2, 9. 6) Genes. 28, 15. 7) Genes. 31, 24. 8) Genes. 32, 11. 9) Genes. 31, 7. 10) Psal. 120 [119. LXX.], 1. 2. 11) Psal. 18 [17. LXX.], 1. 12) 2. Cor. 1, 10.

a. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *ἄλλον ἀλλ᾽ ἢ αὐτόν*. Paulo post Reg. 1. et Seguerian. *παρὰ θεοῦ ἠξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους*. Ceteri et editi *ἠξίου παρὰ τοῦ θεοῦ εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐγγόνους*.

b. Reg. 1. et Seguerian. *τοῦ Ἰωσήφ*. Editi *τοῦ* omittunt. Ibidem uterque Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἀγγέλου μὲν οὖν*. In aliis et editis *οὖν* deest. Reg. 1. et Seguer. ibidem *τὸ διακονεῖν*. Ab aliis *τό* abest.

c. Reg. 1. et Seguer. *ἐκβάλλειν*. Alii et editi *ἐκβαλεῖν*.

rat. Nam cum nescius non esset, illum magni consilii Angelum Patris P. 561. vocari, non alium praeter ipsum esse significavit, qui et benediceret et de malis erueret. Nec enim arbitrandum est, eum voluisse, ut sibi quidem Deus, nepotibus vero Angelus benediceret; sed quem ipse ita P. 562. rogabat: *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris* (is porro Deus erat, ut idem testatur: *Vidi Deum facie ad faciem*), eundem precabatur ut filiis Ioseph benediceret. Proprium quidem Angeli est Deo imperanti ministrare, hincque multoties scribitur praeivisse ut Amorrhaeum expelleret, missusque fuisse ut populum in itinere tueretur. Verum nec ista eius sunt opera, sed Dei imperantis et mittentis, cuius est liberare quos voluerit; qua de causa non alius quam ipse Dominus Deus illi apparuit et ait: *Ecce ego tecum ero ad te custodiendum quocumque ieris.* Nec item alius quam ipse Deus apparuit Laban eiusque cohibuit insidias, cui et iussit, ut ne verbis asperis cum Iacob ageret. Ipse autem Iacob non alium sane quam Deum his verbis invocabat: *Erue me de manu fratris mei Esaü, quia eum timeo.* Haec etiam ad uxores dixit: *Deus non permisit Laban ut mihi noceret.*

13. Non alium quoque praeter Deum precabatur David ut se liberaret: *Ad te, Domine, cum affligerer, clamavi, et exaudisti me. Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa.* Eidem rursus gratias agens haec Psalmi decimi septimi verba cecinit, die qua Dominus eum de manu omnium inimicorum eruit: *Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum et liberator meus.* Paulus etiam multas passus vexationes non alii quam Deo gratias hoc modo agebat: *Ex omnibus eripuit me Dominus et erepturus est, in quem speravimus.* Nec item alius quam Deus Abrahae atque Isaac benedixit. Ipse autem Isaac Deum his verbis

d. Reg. 1. et Seguerian. *οὓς ἂν αὐτὸς θελήσῃ ῥύεσθαι.* Gobler. item et Felckm. 1. *ῥύεσθαι.* Editi et alii *οὓς ἂν θέλῃ ῥύσασθαι.* Mox ut et infra Reg. 1. et Seguer. *ὁ θεὸς ὁ ὀφθείς.* Editi et alii *ὁ θεὸς ὀφθείς.*

e. Sic mss. At editio Commel. *ἐξελοῦ μου,* mendose.

f. *ὅτι* deest in Reg. 1. et Seguer.

g. Gobler. et Felckm. 1. *δολίας· καὶ πάλιν, ἀγαπήσω σε* etc. omissis intermediis. Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἐλάλησε καὶ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐῤῥύσατο αὐτὸν κύριος.* Ceteri autem *ἐλάλησε τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐῤῥύσατο αὐτὸν ὁ κύριος.*

h. Sic mss. At editio Commel. *καί* omittit.

i. Reg. 1. et Seguer. *λέγων· ἐκ πάντων.* Alii et editi *λέγων· ἀλλ' ἐκ πάντων.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἠλπίκαμεν. καὶ οὐκ ἄλλος ἢ ὁ θεός.* Editi et alii *ἤλπισα. καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ θεός.*

k. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *καὶ τὸν Ἰακώβ,* quae alii et editi habent ante *καὶ ὁ Ἰσαὰκ δέ* etc. Mox Regius 1. et Seguer. ut et Scripturae Graecus textus *ὁ δὲ θεός μου.* Editi et

p. 562. νος τῷ Ἰακὼβ ἔλεγεν· ὁ θεός μου εὐλογήσαι σε καὶ αὐξήσαι σε
καὶ πληθυνεῖ σε, καὶ ἔσῃ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δῴη σοι τὴν
εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρός μου[1]). εἰ δὲ οὐκ ἄλλου τινός ἐστι
τὸ [a] εὐλογεῖν καὶ τὸ ῥύεσθαι ἢ τοῦ θεοῦ, καὶ οὐκ ἄλλος τις ἦν ὁ
ῥυόμενος τὸν Ἰακὼβ ἢ αὐτὸς ὁ κύριος, τὸν δὲ ῥυόμενον αὐτὸν ὁ
πατριάρχης ἐπεκαλεῖτο ἐπὶ τοὺς [b] ἐκγόνους· δῆλόν ἐστιν ὡς οὐκ
ἄλλον ἐν τῇ εὐχῇ συνῆπτε τῷ θεῷ ἢ τὸν τούτου λόγον, ὃν διὰ
τοῦτο καὶ ἄγγελον ἐκάλεσεν, ὅτι μόνος οὗτός ἐστιν ὁ ἀποκαλύπτων
τὸν πατέρα. ὅπερ καὶ ὁ ἀπόστολος ἐποίει λέγων· χάρις ὑμῖν καὶ
εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ[2]). οὕτω
γὰρ [c] καὶ ἀσφαλὴς ἦν ἡ εὐλογία διὰ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν
p. 563. πατέρα, καὶ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτή ἐστιν ἡ διδομένη χάρις. κἂν γὰρ
ὁ πατὴρ δῴη, διὰ τοῦ υἱοῦ [d] ἐστι τὸ διδόμενον· κἂν ὁ υἱὸς λέγη-
ται χαρίζεσθαι, ὁ πατήρ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐν τῷ υἱῷ πα-
ρέχων· εὐχαριστῶ γάρ, φησὶν ὁ ἀπόστολος γράφων Κορινθίοις,
τῷ θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῇ χάριτι [e] τοῦ θεοῦ τῇ δο-
θείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ[3]). τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ φωτὸς καὶ ἀπαυ-
γάσματος ἄν τις ἴδοι· καὶ γὰρ ὅπερ φωτίζει τὸ φῶς, τοῦτο τὸ
ἀπαύγασμα καταυγάζει, ὅπερ δὲ καταυγάζει τὸ ἀπαύγασμα, ἐκ τοῦ
φωτός ἐστιν ὁ φωτισμός. οὕτω καὶ βλεπομένου τοῦ υἱοῦ βλέπε-
ται ὁ πατήρ, τοῦ γὰρ πατρός ἐστι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οὕτως ὁ
πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἕν εἰσι.

14. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν [f] γενητῶν καὶ κτισμάτων οὐκ ἄν τις εἴποι. οὔτε γὰρ ἐργαζομένου τοῦ πατρὸς ἐργάζεταί τις αὐτὰ τῶν ἀγγέλων ἢ ἄλλος τις τῶν κτισμάτων (οὐδὲν γὰρ τούτων ποιητικὸν αἴτιόν ἐστι, ἀλλὰ τῶν γινομένων εἰσίν, ἄλλωστε καὶ κεχωρισμένοι καὶ [g] διεστηκότες τοῦ μόνου καὶ ἄλλο τὴν φύσιν ὄντες καὶ ἔργα τυγχάνοντες οὔτε ἅπερ ἐργάζεται ὁ θεὸς δύνανται ἐργάζεσθαι, οὔτε, καθὰ προεῖπον, χαριζομένου τοῦ θεοῦ συγχαρίζεσθαι), οὔτε βλεπομένου ἀγγέλου εἴποι ἄν τις ἑωρακέναι τὸν πατέρα· ἄγγελοι μὲν γάρ, ὡς γέγραπται, λειτουργικὰ πνεύματά εἰσιν εἰς διακονίαν [h] ἀποστελλόμενοι[4]), καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ λόγου δωρεὰς διδομένας ἀπαγγέλλοντές εἰσι τοῖς λαμβάνουσι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄγγελος ὁρώμενος ὁμολογεῖ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ δεσπότου, ὡς ἐπὶ Ζαχα-

1) Genes. 28, 3. 4. 2) Rom. 1, 7. 3) 1. Cor. 1, 4. 4) Hebr. 1, 14.

alii ὁ θεός μου. Ibidem post αὐξήσαι σε Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. addunt καὶ πληθυνεῖ σε, quae in aliis et editis desunt.

a. Reg. 1. et Seguer. ἐστιν εὐλογεῖν καὶ ῥύεσθαι.

b. Reg. 1. et Seguer. ἐκγόνους. Alii autem et editi ἐγγόνους.

c. Gobler. et Felckm. 1. γὰρ ἀσφαλής. Paulo post uterque Reg. et Seguer. μία καὶ ἡ αὐτή. Alii et editi μία καὶ αὐτή.

d. Regius uterque, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 5. ἐστι τὸ διδόμενον. In

pro Iacob orabat: *Deus autem meus benedicat tibi et crescere te fa-* P. 562.
ciat atque multiplicet, ut sis in turbas populorum, et det tibi bene-
dictionem Abrahae patris mei. Si porro nullius alius quam Dei est
benedicere et liberare, si nullus praeter ipsum Dominum Iacob libera-
vit, quem liberatorem ipse Patriarcha pro nepotibus invocabat; perspi-
cuum inde est, eum nullum alium cum Deo in sua oratione coniunxisse
praeter Verbum, quod idcirco Angelum appellavit, quod solum ipsum
Patris impertiat cognitionem. Simile item est, quod scribit Apostolus:
Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Iesu Christo.
Ita enim tuta erat benedictio, cum ob individuam Filii et Patris na-
turam, tum quia una et eadem erat data gratia. Nam licet dederit P. 563.
Pater, quod tamen datur, per Filium datur. Similiter licet Filius dare
dicatur, Pater est, qui per Filium et in Filio dat. Hinc Apostolus ad
Corinthios scribit: *Gratias ago Deo meo semper pro vobis pro Dei
gratia, quae vobis in Christo Iesu est data.* Quin etiam idem istud
in luce et splendore animadvertere est. Nam quod lux illuminat, idem
quoque splendor illuminat, et vicissim quod splendor illuminat, hoc
lux quoque illuminat. Sic Pater videtur, cum videtur Filius, quia ipse
Patris est splendor, atque hoc pacto Pater et Filius unum sunt.

14. Idem autem de factis et creatis rebus nequit dici. Neque enim Patre aliquid efficiente id etiam Angelus aliquis aut alia res creata efficit, cum nihil horum causa sit efficiens, sed omnes omnino sint res factae, ab eo, qui solus est, separatae et disiunctae, quae et aliam ab ipso naturam habent, et opera sunt, neque ea, quae Deus efficit, possunt efficere, neque, uti supra dixi, Deo gratiam impertiente eam cum illo impertire queunt; nec quis, si Angelum videret, se Patrem vidisse recte posset dicere. Nam Angeli, ut scriptum est, ministratores sunt spiritus ad ministrandum missi, qui dona, quae ab ipso per Verbum dantur, his annunciant, qui ea accipiunt. Hinc ipse apparens Angelus se a Domino missum esse fatetur, uti Gabriel Zacha-

aliis et editis deest τό. Mox Reg. 1. et Seguer. λέγηται χαρίζεσθαι. Ceteri et editi λέγῃ χαρίζεσθαι. Paulo post Reg. 1. et Seguer. ἐν τῷ υἱῷ. Ceteri et editi ἐν υἱῷ.

e. Sic mss. praeter Felckm. 2. qui ut et editio Commel. omittit τοῦ θεοῦ.

f. Felckm. 5. γεννητῶν κτισμάτων.

g. Seguer. διεστῶτες. Ibidem Reg. 1. et 2. Basil. Anglic. et Felckm. 5. τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο. Editi τοῦ μόνου, ἄλλο. Mox Gobler. et Felckm. 1. οὔτε ἃ ἐργάζεται. Reg. 1. οὔτε ὥςπερ ἐργάζεται. Ibidem post δύνανται ἐργάζεσθαι addunt editi et plerique mss. ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς ἐργάζεσθαι δόξωσιν. Seguer. et Reg. 2. δόξουσιν. Sed haec desunt in Reg. 1. et videntur prorsus inutilia.

h. Reg. 1. et Seguer. ἀποστελλόμενοι. Alii et editi ἀποστελλόμενα.

P. 563. ρίου ὁ Γαβριὴλ καὶ ἐπὶ τῆς θεοτόκου [a]Μαρίας ὁ αὐτὸς ὡμολόγησε,
καὶ ὁ βλέπων δὲ ἀγγέλων ὀπτασίαν οἶδεν ὅτι τὸν ἄγγελον εἶδε καὶ
οὐ τὸν θεόν. εἶδε γὰρ Ζαχαρίας ἄγγελον, εἶδε καὶ Ἡσαΐας τὸν
κύριον· εἶδε Μανωὲ ὁ πατὴρ [b]τοῦ Σαμψὼμ ἄγγελον, ἐθεώρησε δὲ
καὶ Μωσῆς τὸν θεόν· εἶδε Γεδεὼν ἄγγελον, ὤφθη δὲ καὶ τῷ Ἀβραὰμ
ὁ θεός· καὶ οὔτε ὁ τὸν θεὸν [c]ὁρῶν ἄγγελον ἔβλεπεν, οὔτε ὁ [d]τὸν
ἄγγελον ὁρῶν ἐνόμιζε τὸν θεὸν ὁρᾷν, πολὺ γάρ, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον
διέστηκε τῇ φύσει τὰ γενητὰ πρὸς τὸν κτίσαντα [e]θεόν. εἰ δὲ καί
ποτε ὀφθέντος ἀγγέλου ὁ ὁρῶν φωνῆς ἤκουε θεοῦ, ὡς ἐπὶ τῆς βά-
του γέγονεν, ὤφθη γὰρ ἄγγελος κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βά-
του, καὶ ἐκάλεσε κύριος Μωσῆν ἐκ τῆς βάτου λέγων· ἐγώ εἰμι ὁ
θεὸς τοῦ πατρός σου, [f]ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ
θεὸς Ἰακώβ[1]), ἀλλ' οὐκ ἦν ὁ ἄγγελος ὁ θεὸς Ἀβραάμ, ἐν δὲ ἀγ-
γέλῳ λαλῶν ἦν ὁ θεός, καὶ ὁ μὲν φαινόμενος ἦν ἄγγελος, ὁ δὲ
P. 564. θεὸς ἐν αὐτῷ ἐλάλει. ὡς γὰρ ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει τῷ Μωσῇ
ἐν τῇ σκηνῇ, οὕτως [g]καὶ ἐν ἀγγέλοις φαίνεται λαλῶν ὁ θεός, οὕ-
τω καὶ τῷ τοῦ Ναυὴ δι' ἀγγέλου ἐλάλει. ἃ δὲ λαλεῖ ὁ θεός, πρό-
δηλον ὅτι διὰ τοῦ λόγου λαλεῖ καὶ οὐ δι' ἄλλου. ὁ δὲ λόγος οὐ
κεχωρισμένος [h]τοῦ πατρὸς οὐδὲ ἀνόμοιος καὶ ξένος τῆς οὐσίας τοῦ
πατρὸς τυγχάνων ἃ ἐργάζεται, ταῦτα τοῦ πατρός ἐστιν ἔργα, [i]καὶ
μίαν ποιεῖ τὴν δημιουργίαν, καὶ ἃ δίδωσιν ὁ υἱός, ταῦτα τοῦ πα-
τρός ἐστιν ἡ δόσις. καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν οἶδεν ὅτι τοῦτον ἑω-
ρακὼς οὐκ ἄγγελον οὐδὲ μείζονά τινα τῶν ἀγγέλων οὐδὲ ὅλως τινὰ
[k]τῶν κτισμάτων, ἀλλ' αὐτὸν ἑώρακε τὸν πατέρα, καὶ ὁ τοῦ λόγου
ἀκούων οἶδεν ὅτι τοῦ πατρὸς ἀκούει, [l]ὥσπερ καὶ ὁ τῷ ἀπαυγά-
σματι καταυγαζόμενος οἶδεν ὅτι καὶ ὑπὸ ἡλίου φωτίζεται.

15. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς βουλομένη νοεῖν ἡ θεία γραφὴ τοιαῦτα [m]τὰ παραδείγματα δέδωκεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς προτέροις εἰρήκαμεν, ἐξ ὧν καὶ τοὺς προδότας Ἰουδαίους δυσωπεῖν δυνάμεθα καὶ τὴν Ἑλλήνων διαλύειν κατηγορίαν, φασκόντων καὶ νομιζόντων διὰ τὴν τριάδα λέγειν καὶ ἡμᾶς πολλοὺς θεούς. οὐδὲ γάρ, ὥσπερ καὶ τὸ παράδειγμα δείκνυσι, τρεῖς ἀρχὰς ἢ τρεῖς πατέρας εἰσάγομεν, ὡς

1) Exod. 3, 2. 4. 6.

a. Haec verba *Μαρίας ὁ αὐτός* desunt in Gobl. et Felckm. 1. Paulo post pro *εἶδε* Reg. 1. ubique habet *εἶδεν*, idemque habet *οὐ τὸν θεόν*. Editi *οὐ θεόν*.

b. Reg. 1. et Seguer. *τοῦ Σαμψὼν ἄγγελον· ἐθεώρησε καὶ Μωσῆς*. Felckm. 1. et Gobler. *Μανωὲ ἄγγελον· εἶδε δὲ καὶ Μωσῆς*. Iidemque mox post *ὤφθη* omittunt *δὲ καί*.

c. Reg. 1. et Seguer. *ὁρῶν*. Editi et alii *θεωρῶν*.

d. Sic uterque Regius, Basil. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis *ὁ* deest.

e. Reg. 1. et Seguer. *κτίσαντα θεόν. εἰ δὲ καί ποτε*. Alii vero et editi *κτίσαντα αὐτὰ θεόν. εἰ δέ ποτε*. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἤκουε*. Editi et alii *ἤκουσε*. Reg. 1. et Seguer. ibidem *ὡς ἐπί*. Editi aliique *ὥσπερ ἐπί*. Reg. 1. hic et mox habet *τοῦ βάτου*.

f. Reg. 1. et Seguer. *τοῦ πατρός σου Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεός*. Gobler. et Felckm.

riae et Deiparae Mariae confessus est. Hinc etiam qui Angelum vidit, P. 563. se Angelum non Deum vidisse novit. Vidit enim Angelum Zacharias, vidit vero Isaias Dominum; Angelum vidit Manue pater Samsonis, Deum autem Moyses intuitus est; Gedeon Angelum aspexit, at Abrahae Deus ipse apparuit; atque adeo nec qui Deum videbat, is cernebat Angelum, nec qui videbat Angelum, is se Deum videre existimabat. Multum siquidem, imo se totis a Deo creatore res factae naturâ differunt. Quod si aliquando apparente Angelo is, qui spectator erat, Dei audiit vocem, ut in rubo evenit, namque *Angelus Domini e rubo apparuit instar flammae ignis, et vocavit Dominus Moysem de rubo dicens: Ego sum Deus Patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Iacob.* Atqui non erat Angelus Deus Abraham, sed Deus erat, qui in Angelo loquebatur; unde quod quidem apparebat, Angelus erat, Deus autem in illo loquebatur. Ut enim in tabernaculo Moysi loquebatur P. 564. in columna nubis, ita etiam Deus in Angelis loquens apparet; qua quidem ratione cum Iesu filio Nave per Angelum loquebatur. Quae porro loquitur Deus, manifestum est ea illum per Verbum non vero per alium aliquem loqui. Verbum autem, quod a Patre nec separatum est nec Patris naturae dissimile est aut alienum, quicquid efficit, ea ipsa sunt Patris opera, ita ut idem et unum opus efficiat, et quae dat Filius, Patris sint quoque munera. Qui item vidit Filium, novit se, cum illum vidit, non Angelum neque aliquem Angelis maiorem neque prorsus rem aliquam creatam vidisse, sed Patrem. Similiter qui Verbum audit, se Patrem audire novit, non secus ac ille, qui splendore illuminatus a sole se illuminari non ignorat.

15. Idcirco enim divina Scriptura nobis huiusmodi exempla suppeditavit, ut rem ita intelligeremus, sicuti supra docuimus. Ex quibus certe cum proditores Iudaeos confutare tum Gentilium calumnias facile est refellere, qui quoniam Trinitatem colimus, multos a nobis deos agnosci aiunt et arbitrantur. Nec enim, ut etiam ex allato exemplo constat, tria principia vel tres patres inducimus, uti Marcio-

1. *τοῦ πατρός σου Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. ἀλλ᾽ οὐκ ἦν ἄγγελος θεὸς αὐτῶν.*

g. Sic mss. At editio Commel. *οὕτως δὲ ἐν ἀγγέλοις:* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *δι᾽ ἀγγέλου λαλεῖ.*

h. *τοῦ πατρός* abest a Gobler. et Felckmanni 1. qui mox iidem omittunt *τῆς οὐσίας τοῦ πατρός.* In Reg. 1. autem et Seguer. deest tantum *τοῦ πατρός.*

i. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ μιᾷ τῇ δημιουργίᾳ.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *καὶ ἃ δίδωσιν ὁ υἱὸς, τοῦ πατρός ἐστιν ἡ δόσις.* Ibidem editio Commel. *καὶ ἑωρακώς.* Mss. vero *καὶ ὁ ἑωρακώς.*

k. Reg. 1. et Seguer. *ὅλως τινὰ τῶν.* Alii et editi *τινά* omittunt.

l. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At ceteri et editi *ὡς καὶ τῷ ἀπαυγάσματι ὁ καταυγαζόμενος.* Gobl. et Felckm. 1. ibidem *οἶδεν ὅτι ὑπό.*

m. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *τοιαῦτα παραδείγματα ἔδωκεν· ὡς καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων.* Reg. 2. mendose *παρὰ τούτων.*

P. 564. οἱ περὶ Μαρκίωνα καὶ Μανιχαῖον, [a] ἐπεὶ μηδὲ τριῶν ἡλίων ὑποθέμεθα τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα καὶ ἓν τὸ ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαυγάσματι φῶς· οὕτω μίαν ἀρχὴν οἴδαμεν, τόν τε δημιουργὸν [b] λόγον φάσκομεν οὐχ ἕτερόν τινα τρόπον ἔχειν θεότητος ἢ τὴν τοῦ μόνου θεοῦ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι. μᾶλλον μὲν οὖν οἱ Ἀρειομανῖται δικαίως ἂν [c] σχοῖεν τὸ ἔγκλημα τῆς πολυθεότητος ἢ καὶ ἀθεότητος, ὅτι ἔξωθεν τὸν υἱὸν κτίσμα καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος βαττολογοῦσιν. [d] ἢ γὰρ οὐκ εἶναι θεὸν τὸν λόγον φήσουσιν, ἢ λέγοντες θεὸν μέν, διὰ τὸ γεγραμμένον, μὴ ἴδιον δὲ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, πολλοὺς ἂν εἰςάγοιεν διὰ τὸ ἑτεροειδὲς αὐτῶν, εἰ μὴ ἄρα κατὰ μετοχὴν ὥςπερ καὶ τὰ πάντα θεὸν λέγεσθαι καὶ αὐτὸν [e] λέγειν τολμήσουσιν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο νομίζοντες ὁμοίως ἀσεβοῦσιν, ἕνα τῶν πάντων λέγοντες εἶναι τὸν λόγον. ἡμῶν δὲ τοῦτο [f] μὴ δὲ εἰς τὸν νοῦν ποτε εἰςέλθοι.
P. 565. ἓν γὰρ εἶδος θεότητος, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ λόγῳ, καὶ εἷς θεὸς ὁ πατήρ, [g] ἐφ᾽ ἑαυτῷ ὢν κατὰ τὸ ἐπὶ πάντων εἶναι, καὶ ἐν τῷ υἱῷ δὲ φαινόμενος κατὰ τὸ διὰ πάντων διήκειν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι δὲ κατὰ τὸ [h] ἐν ἅπασι διὰ τοῦ λόγου ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖν. οὕτω γὰρ καὶ ἕνα διὰ τῆς τριάδος ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν θεόν, καὶ πολὺ μᾶλλον εὐσεβέστερον [i] λέγομεν τῆς πολυειδοῦς καὶ πολυμεροῦς τῶν αἱρετικῶν θεότητος, ὅτι τὴν μίαν ἐν τριάδι θεότητα φρονοῦμεν.

16. *Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, ἀλλ᾽ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ κτίσμα καὶ ποίημα ὁ λόγος, ἢ οὐκ ἔστι θεὸς ἀληθινός, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων, ἢ εἰ θεὸν αὐτὸν ὀνομάζουσιν ἐντρεπόμενοι παρὰ τῶν γραφῶν, ἀνάγκη λέγειν αὐτοὺς δύο θεούς, ἕνα μὲν κτίστην, τὸν δὲ ἕτερον κτιστόν, καὶ δύο κυρίοις λατρεύειν, ἑνὶ μὲν [k] ἀγενήτῳ, τῷ δὲ ἑτέρῳ γενητῷ καὶ κτίσματι, δύο τε πίστεις ἔχειν, μίαν μὲν εἰς τὸν ἀληθινὸν θεόν, ἑτέραν δὲ εἰς τὸν ποιηθέντα καὶ πλασθέντα [l] παρ᾽ αὐτῶν καὶ λεχθέντα θεόν. ἀνάγκη δὲ αὐτοὺς οὕτω τυφλωθέντας, ὅτε μὲν προςκυνοῦσι τῷ [m] ἀγενήτῳ, κατανωτίζεσθαι τὸν γενητόν, ὅτε δὲ προσέρχονται τῷ κτίσματι, ἀποστρέφεσθαι τὸν κτίστην. οὐ γάρ ἐστιν ἰδεῖν τοῦτον ἐν ἐκείνῳ διὰ τὸ ξένας καὶ διαφόρους [n] αὐτῶν εἶναι τάς τε φύσεις καὶ τὰς ἐνεργείας.*

a. Anglican. et Felckm. 5. *ἐπειδὴ οὐδὲ τριῶν*. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *ἐξ ἡλίου ἀπαυγάσματι φῶς*.

b. Reg. 1. et Seguer. *δημιουργὸν λόγον*. In aliis et editis deest *λόγον*.

c. Reg. 1. et Seguer. *σχοῖεν*. Ceteri et editi *ἔχοιεν*. Mox Reg. 1. et Seguer. *ἢ καὶ ἀθεότητος*. Ceteri et editi *ἢ* omittunt et praeterea Anglic. *καὶ ἀθεότητος*.

d. Reg. 1. et Seguer. *ἢ γάρ*. Editi et alii *εἰ γάρ*.

e. Reg. 1. omittit *λέγειν*. Mox idem et Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ὁμοίως ἀσεβοῦσιν*. Alii et editi *μειζόνως ἀσεβοῦσιν*. Ibid. Reg. 1. pro *ἕνα τῶν πάντων* habet *ἐκ τῶν πάντων*.

f. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *μὴ εἰς τὸν νοῦν*. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἔλθοι*. Ceteri et editi *εἰςέλθοι*.

g. Reg. 1. et Seguer. *ἐφ᾽ ἑαυτὸν ὤν*. Ceteri et editi *ἐφ᾽ ἑαυτῷ ὤν*.

nistae et Manichaei; quandoquidem nec tres soles in exemplum pro- P. 564.
posuerimus, sed solem et splendorem unamque lucem ex sole in
splendore existentem. Ita unum agnoscimus principium, nec opifici
Verbo diversum aliquem divinitatis modum, sed ipsam solius Dei di-
vinitatem attribuimus, eo quod ex ipso natum sit. Verum multo
aequius Ariani accusari possint multos vel etiam nullos deos admittere,
quippe qui inepte contendant, et Filium externum creatúmque esse et
Spiritum sanctum e nihilo esse. Vel enim Verbum non esse Deum
fateantur necesse est, vel si Deum esse, quia id scriptum est, inficiari
non audeant, ipsumque velint naturae Patris esse alienum; planum est
multos deos propter diversam illorum naturam ab illis induci, nisi
forte Deum illum nonnisi communicatione esse uti res alias omnes
dicere non vereantur. Verum si haec illorum est sententia, non minus
impii sunt habendi, qui nempe Verbum inter res ceteras collocent;
quod absit ut nobis unquam in mentem veniat. Siquidem una est
divinitatis forma, quae eadem est quoque in Verbo. Unus inquam est P. 565.
Deus Pater, in seipso existens, cum in omnibus est, in Filio autem
apparens, cum per res omnes pervadit, itemque in Spiritu, cum in
omnibus per Verbum in ipso Spiritu agit. Sic enim unum per Trini-
tatem Deum esse confitemur; quae quidem nostra sententia longe me-
lius cum pietate congruit, quam multiformis multiplexque haereticorum
divinitas, cum unam in Trinitate divinitatem propugnemus.

16. Namque si non ita se res habet, sed Verbum e nihilo factum et creatum est; vel ergo non est Deus verus, cum sit una e rebus creatis, vel si Scripturis refragari non audentes Deum illum appellant, igitur necesse est ut duos deos admittant, unum creatorem, creatum alium, ac duobus proinde dominis serviant, uni non-facto, alii facto et creato, hocque pacto duas habeant fides, unam in verum Deum, aliam in factum ab ipsisque fictum et dictum Deum. Necesse est autem eos adeo obcoecatos a facto recedere, cum non-factum adorant, et vicissim se a creatore avertere, cum ad creatum accedunt. Nec enim hic in illo videri potest, quippe cum alienae et diversae sint amborum cum naturae tum effectus. Si igitur haec illorum est

h. Reg. 1. et Segu. addunt *ἐν ἅπασιν* quod in aliis et editis deest. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὕτω γὰρ καὶ ἕνα.* Editi et alii *οὕτω καὶ ἕνα.*

i. Seguerian. *λεγόμενον.* Sic item in Reg. 1. scriptum erat, sed *ον* deletum est.

k. Regius 1. Seguerian. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἀγενήτῳ.* Ceteri et editi *ἀγεννήτῳ.* Mox Gobl. et Felckm. 1. *γενητῷ καὶ κτιστῷ.* Reg. 2. ibid. *γεννητῷ.*

l. Basil. *παρ᾽ αὐτοῦ.*

m. Reg. 1. Seguerian. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἀγενήτῳ.* Editi et alii *ἀγεννήτῳ.* Ibidem Reg. 1. Seguer. et Anglic. *κατανωτίζεσθαι τὸν γενητόν.* Felckm. 5. *κατανωτίζεσθαι τῷ γενητῷ.* Alii et edit. Commel. *κατανωτίζεσθαι τὸ γενητόν.*

n. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis et editis deest *αὐτῶν.*

p. 565. οὕτω δὲ φρονοῦντες πάντως καὶ πλείονας συνάψουσι θεούς· τοῦτο γὰρ τῶν ἐκπεσόντων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς θεοῦ τὸ ἐπιχείρημα. διατί οὖν οἱ [a] Ἀρειανοὶ τοιαῦτα λογιζόμενοι καὶ νοοῦντες οὐ συναριθμοῦσιν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν Ἑλλήνων; καὶ γὰρ κἀκεῖνοι ὥσπερ [b] καὶ οὗτοι τῇ κτίσει λατρεύουσι παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα θεόν. ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τὸ Ἑλληνικὸν φεύγουσι διὰ τὴν τῶν ἀνοήτων ἀπάτην, τὴν δὲ ὁμοίαν ἐκείνοις διάνοιαν ὑποκρίνονται. καὶ γὰρ καὶ τὸ σοφὸν αὐτῶν, ὅπερ εἰώθασι λέγειν· οὐ λέγομεν δύο [c] ἀγένητα, φαίνονται πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων λέγοντες· φάσκοντες γάρ· οὐ λέγομεν δύο ἀγένητα, λέγουσι δύο θεούς, καὶ τούτους διαφόρους ἔχοντας [d] τὰς φύσεις, τὸν μὲν γενητὴν, τὸν δὲ ἀγένητον. εἰ δὲ οἱ μὲν Ἕλληνες ἑνὶ ἀγενήτῳ καὶ πολλοῖς γενητοῖς λατρεύουσιν, οὗτοι δὲ [e] ἑνὶ ἀγενήτῳ καὶ ἑνὶ γενητῷ, οὐδ᾽ οὕτω διαφέρουσιν Ἑλλήνων. ὅ,τε γὰρ παρ᾽ αὐτῶν λεγόμενος γενητὸς εἷς ἐκ πολλῶν ἐστι, καὶ οἱ πολλοὶ δὲ πάλιν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τῷ ἑνὶ τούτῳ
p. 566. φύσιν ἔχουσι, καὶ [f] οὗτος γὰρ κἀκεῖνοι κτίσματά εἰσιν. ἄθλιοι, καὶ πλεῖον ὅσον ἐβλάβησαν κατὰ Χριστοῦ φρονήσαντες. ἐξέπεσαν γὰρ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων προδοσίαν ὑπερέβησαν ἀρνούμενοι τὸν Χριστόν, τοῖς δὲ Ἕλλησι συγκυλίονται [g] κτίσματι καὶ διαφόροις θεοῖς λατρεύοντες οἱ θεοστυγεῖς. εἷς γὰρ θεός ἐστι καὶ οὐ πολλοί, καὶ εἷς ὁ τούτου λόγος καὶ οὐ πολλοί· θεὸς γάρ ἐστιν ὁ λόγος[1]), καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει τὸ πατρικὸν εἶδος, ὅπερ ὢν αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐδυσώπει τοὺς Ἰουδαίους λέγων· ὁ πέμψας με πατὴρ ἐκεῖνος μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ, οὔτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος [h] αὐτοῦ ἑωράκατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε[2])· τὸν δὲ λόγον συνῆψε τῷ εἴδει καλῶς, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος αὐτὸς καὶ εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ [i] καὶ εἶδός ἐστι τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ, καὶ ὅτι οἱ τὸν λαλοῦντα μὴ δεξάμενοι Ἰουδαῖοι οὐκ ἐδέξαντο τὸν λόγον, [k] ὅσπερ ἐστὶ τὸ εἶδος τοῦ θεοῦ. τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ ἑωρακὼς ηὐλογήθη καὶ ἀντὶ Ἰακὼβ Ἰσραὴλ ἐκλήθη παρ᾽ αὐτοῦ, ὡς ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· ἀνέτειλε

1) Ioan. 1, 1. 2) Ioan. 5, 37. 38.

a. Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. Ἀρειανοί. Editi et alii Ἀρειομανῖται, sed Basil. et Reg. 2. acuunt penultimam, ut etiam solent aliis in locis Reg. 1. et Seguer. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. λογιζόμενοι καὶ φρονοῦντες.

b. Reg. 1. et Seguer. ὥσπερ καὶ οὗτοι. Alii et editi ὥσπερ οὗτοι.

c. Regius 2. et Felckm. 5. ἀγέννητα. Mox Reg. 1. Segu. Angl. Gobler. Felckm. 1. et 5. ἀγένητα. Alii et editio Commel. ἀγέννητα.

d. Reg. 1. et Seguer. ἔχοντας τὰς φύσεις, τὸν μὲν γενητὴν, τὸν δὲ ἀγένητον. Alii et editi ἔχοντας φύσεις, τὸν μὲν γενητὸν, τὸν δὲ ἀγένητον. Reg. 2. ἀγέννητον.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. At celeri mss. ἑνὶ γενητῷ καὶ ἑνὶ ἀγενήτῳ. Editi ἑνὶ γενητῷ καὶ ἀγενήτῳ. Mox Seguer.

sententia, complures profecto deos agnoscunt; huc enim devenit eorum P. 565.
impietas, qui ab uno Deo desciscunt. Cur ergo Ariani ita sentientes seipsos cum Gentilibus non annumerant, cum ipsi perinde ac Gentiles rei creatae potius serviant, quam Deo omnium creatori? Verum ut credulos et simplices possint circumvenire, nomen quidem Gentilis fugiunt, sed tamen similem occulte tuentur sententiam. Siquidem acutum illud dictum, quod usurpare solent: Non confitemur duo non-facta, nonnisi ad simplicium animos in errorem inducendos excogitavere. Nam cum dicunt: Non confitemur duo non-facta, duos utique confitentur deos, qui diversas habeant naturas, hic factam, ille non-factam. Quod si Gentiles uni non-facto et multis factis serviunt, illi autem non-facto et uni facto, non eos idcirco a Gentilibus credendum est dissidere. Enimvero hic, quem factum dicunt, unus est ex multis, et multi, quos Gentiles venerantur, eandem ac iste unus habent naturam, P. 566.
cum et iste et illi similiter sint creati. Miseri sane illi, eoque magis quod tam perverse de Christo sentiendo non leve sibi ipsi damnum intulerint, utpote qui a veritate desciverint, et Christum negantes ipsam Iudaeorum proditionem sua superarint impietate, ita ut Deo invisi iam cum Gentilibus volutentur, rei creatae diisque diversis servientes. Unus enim est Deus, non multi, unum item eius est Verbum, non multa; nam Deus est Verbum, quod et solum paternam speciem habet. Hinc cum talis esset Salvator, Iudaeos his verbis coarguebat: *Qui misit me Pater, ille testimonium perhibuit de me; neque vocem eius unquam audistis, neque speciem eius vidistis, et Verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.* Bene ille Verbum cum specie coniunxit, ut ostenderet Dei Verbum imaginem, figuram et speciem sui Patris esse, Iudaeosque Verbum ipsum, quod Dei species est, non recepisse, cum eum, qui illis loquebatur, recipere noluerunt. Hunc ipsum cum vidisset Iacob Patriarcha, benedictus est, et pro Iacob Israël ab eo est appellatus, quemadmodum divina Scriptura his verbis memorat: *Sol autem ipsi*

ὅ,τε γὰρ ὁ παρ᾽ αὐτῶν. Ibidem idem et Reg. 1. *λεγόμενος γενητὸς, εἷς ἐκ πολλῶν.* Basil. et Felckm. 1. omittunt *εἷς*. Alii et editi *λεγόμενος εἷς γενητὸς, ἐκ πολλῶν.* Item ibid. Gobler. Felckm. 1. et Reg. 2. *καὶ οἱ πολλοὶ πάλιν.*

f. Uterque Reg. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *οὗτος*. At alii et editi *οὕτως*. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πλεῖον*. Alii editique *πλέον*. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *φρονήσαντες*. Ceteri et editi *φρονοῦντες*.

g. Reg. 1. et Seguer. *κτίσματι*. Alii et editi *κτίσμασι*. Mox Reg. 1. et Seguer. *εἷς γὰρ θεός ἐστι* iidemque ibidem et Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. *καὶ εἷς ὁ τούτου λόγος.* Alii vero et edit. Comm. *εἷς γάρ ἐστι καὶ οὐ πολλοὶ, καὶ θεός ἐστιν ὁ λόγος μόνος γὰρ οὗτος ἔχει.* At Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *θεὸς γάρ ἐστιν ὁ λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει.*

h. *αὐτοῦ* deest in Reg. 1. et Seguer.

i. Reg. 1. et Seguer. omittunt *καὶ εἶδός ἐστι* iidemque et Reg. 2. Gobler. Felckm. 1. *τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ.* Editi et alii *τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.*

k. Reg. uterque et Seguerian. *ὅσπερ.*

P.566. δὲ ὁ ἥλιος αὐτῷ ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ θεοῦ[1]. τοῦτο δὲ ἦν ὁ λέγων· ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[2], καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν [a]ἐμοί ἐστι[3], κἀγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[3]· οὕτω γὰρ εἷς ἐστιν ὁ θεός, καὶ μία ἡ εἰς τὸν πατέρα καὶ υἱὸν πίστις· καὶ γὰρ τοῦ λόγου ὄντος θεοῦ πάλιν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος [b]εἷς ἐστι[4], τοῦ γὰρ ἑνὸς ἴδιος καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν ὁ υἱὸς κατὰ τὴν ἰδιότητα καὶ οἰκειότητα τῆς οὐσίας.

17. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἐντραπέντες οἱ Ἀρειανοί φασιν· οὐχ ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς θέλομεν· ἀνατρεπόντων [c]γὰρ ὑμῶν τὰς προτέρας ἡμῶν ἐπινοίας, ἐφεύρομεν καινοτέραν καὶ λέγομεν· οὕτως ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ ἕν, καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ [d]γενοίμεθα. τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ γέγραπται, ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἠξίου λέγων· πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου [e]ᾧ δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ
P.567. ἡμεῖς[5], καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν [f]ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. [g]κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ ἡμεῖς ἕν ἐσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, [h]καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας[6]. εἶτα ὥςπερ εὑρόντες πρόφασιν ἐπιλέγουσιν οἱ δόλιοι ταῦτα· εἰ ὥςπερ ἡμεῖς ἐν τῷ πατρὶ γινόμεθα ἕν, οὕτω καὶ αὐτὸς [i]καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐστιν, καὶ οὕτως ἐν τῷ πατρί ἐστι καὶ αὐτός, πῶς ὑμεῖς ἐκ τοῦ λέγειν αὐτόν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, ἴδιον καὶ ὅμοιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας αὐτὸν φάσκετε; ἀνάγκη γὰρ ἢ καὶ ἡμᾶς ἰδίους

1) Genes. 32, 32 [31. LXX.]. 2) Ioan. 14, 9. 10. 3) Ioan. 10, 30. 4) Deuter. 6, 4. 5) Ioan. 17, 11. 6) Ioan. 17, 20—23.

Editi et alii ὅπερ. Mox Reg. 1. et Segu. τοῦτο καί etc. Editi aliique τοῦτον καί etc.

a. Reg. 1. et Seguer. ἐμοί ἐστι. In aliis et editis ἐστι deest. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εἷς ἐστιν ὁ θεός. Editi et alii εἷς θεός ἐστι. Ibidem Reg. 1. et Seguer. καὶ εἰς υἱὸν πίστις.

b. Reg. 1. et Seguer. Gobler. et Felckm. 1. κύριος εἷς ἐστι. Ceteri et editi κύριός ἐστι.

c. Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest γάρ. Mox Seguer. ἐφεύρομεν καινότερον. Reg. 2. καινοτέραν. Editi et alii καινότερα.

d. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. γενοίμεθα. Reg. 2. γενώμεθα. Ceteri et editi γινόμεθα. Paulo post Reg. 1. et Seguer. ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστός. Editi ὃ περὶ ἡμῶν ὁ κύριος.

e. Sic Reg. 1. et 2. Seguerian. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 2. ut et in Oxoniensi editione novi Testamenti [(cur. I. Fell) Ox. 1675.] habent multi mss. ubi ms. Cantabrig. et versio Gothica ὃ habent. Editi vero et alii οὓς δέδωκας etc. Ibid. Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. καθὼς καὶ ἡμεῖς. Alii et editio Commel. καθὼς ἡμεῖς. Post ἡμεῖς editi et aliquot mss. addunt ἕν. At abest

exortus est, quando transivit **Speciem Dei.* Haec porro ille erat P.566.
qui dicebat: *Qui vidit me, vidit Patrem*, et *Ego in Patre et Pater in me est*, et *Ego et Pater unum sumus.* Ita enim Deus unus est, unaque est fides in Patrem et Filium. Quocirca cum Verbum sit Deus, rursus sequitur ut Dominus Deus noster Dominus unus sit, quippe qui secundum naturae proprietatem proprius et individuus sit unius Filius.

17. Verum nec his frangitur Arianorum impudentia, sed sic illi respondent: ,,Non uti vos dicitis, sed ut nos volumus. Nam etsi ea, ,,quae a nobis primo fuerant excogitata, evertistis; attamen recentius ,,aliquid invenimus, quod huiusmodi est. Ita scilicet Pater et Filius ,,unum sunt, et ita Pater est in Filio et Filius in Patre, quemadmodum ,,nos quoque in illo existimus. Hoc enim in Ioannis Evangelio scri- ,,ptum est, ubi Christus haec pro nobis postulare non est gravatus: ,,*Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quod dedisti mihi, ut sint* ,,*unum, sicut et nos.* Et rursus paulo post: *Non pro eis autem* P.567.
,,*rogo tantum, sed et pro eis, qui credunt per verbum eorum in me,* ,,*ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi* ,,*in nobis unum sint; ut mundns credat, quia tu me misisti, et ego* ,,*gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos* ,,*unum sumus, ego in eis et tu in me, ut sint perfecti in unum, et* ,,*ut cognoscat mundus, quia tu me misisti.*" Quibus illi innixi verbis sic subdole assumunt: ,,Si quemadmodum nos in Patre unum efficimur, ,,ita et ille et Pater unum sunt, hocque modo ipse est in Patre; cur ,,vos ex his eius verbis: *Ego et Pater unum sumus*, et *Ego in* ,,*Patre et Pater in me est*, eum proprium et similem naturae Patris

* Sic vertimus, non vero *Species Dei.* Nam nomen loci est quem pertransivit Iacob oriente sole. In Vulgata legitur *Phanuel*, et in Hebraeo פְּנוּאֵל et versu 30. [LXX.] פְּנִיאֵל, id est Facies sive Species Dei.

a Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. nec legit Nannius, nec exstat in Ioannis Evangelio. Item ibidem Reg. 1. et Segu. *καὶ πάλιν μετ᾿ ὀλίγα.* In aliis et editis deest *πάλιν.*

f. Regius 1. *ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος* omissis intermediis. Seguer. item Gobler. Felckm. 1. nec non Scriptura *ἵνα ὁ κόσμος.* Ceteri et editi *ἵνα καὶ ὁ κόσμος.* Item ibidem Anglic. post *ἐν ἡμῖν* omittit *ἕν* quod etiam abest a ms. Cantabrig.

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κἀγὼ τὴν δόξαν.* At alii et editio Commel. *καὶ τὴν δόξαν.* Sed haec verba et sequentia usque ad *ἀπέστειλας* desunt in Basil. Paulo post Reg. uterque, Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. *καθὼς καὶ ἡμεῖς.* Ceteri et editio Commel. *καθὼς ἡμεῖς.* Ibidem Reg. 1. 2. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. post *ἕν* omittunt *ἐσμεν* quod in aliis et editis habetur.

h. *καί* deest in utroque Reg. Seguer. et ms. Cantabrig. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *ἵνα ὥςπερ εὑρόντες.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἐπιλέγουσιν οἱ δόλιοι* ut et legit Nannius. Ceteri et editi *ἐπιλέγουσιν οἱ ἄθλιοι.*

i. Reg. 1. et Seguer. *καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ ἐστιν ἕν, καὶ οὕτως ἐν τῷ πατρί* atque ita legit Nannius. Alii et editi *καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἕν ἐστι, καὶ οὕτως ἓν ἐν τῷ πατρί.*

P. 567. εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, ἢ κἀκεῖνον ἀλλότριον εἶναι, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἀλλότριοι. ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι ληροῦντες φλυαροῦσιν, ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἕτερον [a] ἐν τῇ τοιαύτῃ αὐτῶν κακονοίᾳ βλέπω, ἢ ἀλόγιστον τόλμαν καὶ διαβολικὴν ἀπόνοιαν, λεγόντων καὶ αὐτῶν κατ᾽ ἐκεῖνον· εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβησόμεθα, ἐσόμεθα ὅμοιοι τῷ ὑψίστῳ[1]), τὰ γὰρ κατὰ χάριν διδόμενα τοῖς ἀνθρώποις, ταῦτα θέλουσιν ἴσα τῆς τοῦ διδόντος εἶναι θεότητος. ἀκούοντες γοῦν υἱοὺς [b] χρηματίζοντας τοὺς ἀνθρώπους ἐνόμισαν καὶ ἑαυτοὺς ἴσους εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ καὶ φύσει υἱοῦ, καὶ νῦν πάλιν ἀκούοντες τοῦ σωτῆρος· ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ ἡμεῖς, πλανῶσιν ἑαυτοὺς καὶ θρασυνόμενοι νομίζουσιν οὕτως ἔσεσθαι [c] ἑαυτούς, ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, οὐχ ὁρῶντες τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης οἰήσεως γενόμενον τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου πτῶμα.

18. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ὁ αὐτός ἐστιν ἡμῖν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει [d] ἢ χρόνῳ· ἔστω ἡμῖν ὅμοιος, καὶ τὴν αὐτὴν ἐχέτω χώραν παρὰ τῷ πατρί, ἣν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν, καὶ μήτε μονογενὴς μήτε μόνος λόγος [e] ἢ σοφία τοῦ πατρὸς λεγέσθω, ἀλλὰ κοινὸν ἔστω κατὰ πάντων ἡμῶν τῶν ὁμοίων τὸ αὐτὸ ὄνομα. δίκαιον γάρ, ὧν [f] ἐστι φύσις μία, τούτων εἶναι καὶ τὸ ὄνομα κοινόν, κἂν τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρωσιν. ἄνθρωπος γὰρ ὁ Ἀδάμ, ἄνθρωπος [g] δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ νῦν γεννώμενος, καὶ οὐχ ὁ χρόνος ἀλλοιοῖ τὴν φύσιν τοῦ γένους. εἰ τοίνυν καὶ ὁ λόγος χρόνῳ μόνον ἡμῶν διαφέρει, ἔδει καὶ ἡμᾶς
P. 568. ὡς ἐκεῖνον εἶναι. ἀλλ᾽ οὔτε ἡμεῖς λόγος ἢ σοφία, οὔτε ἐκεῖνος [h] κτίσμα ἢ ποίημα τυγχάνει ὤν· ἐπεὶ διατί οἱ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς γεγόναμεν, καὶ μόνος ἐστὶν αὐτὸς λόγος; ἀλλὰ γὰρ εἰ καὶ ἐκείνους [i] λέγειν τοιαῦτα πρέπει, ἀλλ᾽ ἡμῖν ἀπρεπὲς ἐνθυμεῖσθαι τὰς ἐκείνων βλασφημίας. [k] καὶ εἰ καὶ οὐδὲ περιεργάζεσθαί τι τῶν ῥητῶν ἐχρῆν πρὸς τὴν οὕτω φανερὰν καὶ εὐσεβῆ διάνοιαν καὶ τὴν ἐν ἡμῖν ὀρθὴν πίστιν· ὅμως ἵνα καὶ ἐντεῦθεν δειχθῶσιν ἀσεβεῖς, φέρε συντόμως, ὡς παρὰ τῶν πατέρων μεμαθήκαμεν, ἐκ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἑτεροδοξίαν ἐκείνων ἐλέγξωμεν. ἔθος τῇ θείᾳ [l] γραφῇ τὰ κατὰ φύ-

1) Esai. 14, 13. 14.

a. Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi ἐν τοιαύτῃ. Mox Reg. 1. et 2. Gobler. et Felckm. 1. ἢ ἀλόγιστον τόλμαν. Ceteri et editio Commel. ἢ ἀλόγιστον πόλεμον. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. λεγόντων καὶ αὐτῶν. Alii et editi λεγόντων αὐτῶν. Item ibidem Reg. 1. et Seguer. omittunt εἰς τὸν οὐρανόν.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. χρηματίζοντας. Editi χρηματίζειν.

c. Reg. 1. et Seguer. ἑαυτούς. Alii et editi αὐτούς.

d. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἢ χρόνῳ. Ceteri et editi ἢ μόνῳ χρόνῳ.

e. Felckm. 5. μήτε σοφία.

f. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐστι φύσις. Editi et alii ἐστιν ἡ φύσις. Mox Reg. 1. et Seguer. κἂν τοῖς

„esse concluditis? Siquidem necesse est, vel nos etiam naturae Patris P. 567. „proprios esse, vel illum alienum esse, sicuti nos alieni sumus.“ En quae illi effutiunt. Ego vero nihil aliud in tanta illorum perversitate perspicio praeter inconsideratissimam temeritatem diabolicamque dementiam. Videntur enim perinde ac diabolus dicere: In caelum ascendemus, similes altissimo erimus; quippe qui ea, quae gratis donantur hominibus, donantis divinitati velint esse aequalia. Quia enim homines filios appellari audierunt, se etiam vero et naturali filio aequales esse arbitrati sunt, qui iidem his Salvatoris verbis auditis: *ut sint unum sicut et nos*, se iterum decipiunt, sicque seipsos futuros esse arroganter existimant, ut Filius in Patre et Pater in Filio est, nec attendunt huiusmodi cogitationem causam casùs et ruinae sui patris diaboli fuisse.

18. Itaque, ut saepe diximus, si Dei Verbum idem ac nos est, nihilque a nobis differt nisi solo tempore; per me licet, esto nostri similis, eundemque locum apud Patrem occupet, quem nos obtinemus, nec unigenitus nec solum Verbum vel Patris Sapientia appelletur, sed idem quoque nobis omnibus ut pote similibus concedatur nomen. Par enim est horum commune esse nomen, quorum una est natura, etiamsi aetate inter se differant. Hinc homo est Adam, homo similiter Paulus, homo item qui modo gignitur, nec intervallis temporum immutari potest natura generis. Quocirca si etiam solo tempore a nobis differt Verbum, necesse omnino est nos similes eius esse. Verum neque P. 568. nos Verbum aut Sapientia sumus, neque Verbum creatum est aut factum. Alioquin si omnes ex uno facti sumus, quare ipsum solum est Verbum? Sed si talia eos loqui decet, nos certe illorum impietates vel solum cogitare dedecet. Etsi vero nihil opus est verba illa curiosius expendere, cum tam aperte nihil nisi pium significent, rectaque sit nostra fides; ut tamen inde etiam impios illos esse appareat, age ex hoc ipso loco breviter, ut a Patribus edocti sumus, eorum haeresim refutare ne gravemur. Mos est divinae Scripturae res naturales

χρόνοις iidemque et Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλήλων διαφέρωσιν*. Alii et editi *εἰ καὶ τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρουσιν*.

g. *δέ* hic et mox post *ἄνθρωπος* deest in Gobler. et Felckm. 1.

h. Reg. 1. et Segu. *κτίσμα ἢ ποίημα*. Editi et alii *κτίσμα καὶ ποίημα*. Ibidem uterque Reg. et Seguer. *ἐπεὶ διατί οἱ πάντες*. Felckm. 2. et editio Commel. *ἐπεὶ διατί οὐ πάντες*. Item ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἐκ τοῦ ἑνός*. Alii et editi *διὰ τοῦ ἑνός*.

i. Uterque Reg. et Felckm. 5. *ἀκούειν*. Alii et editi *λέγειν*.

k. Sic Reg. 1. et Seguer. At Reg. 2. *καὶ εἰ οὐδέ*. Alii et editi *βλασφημίας. οὐδέ περιεργάζεσθαι* etc.

l. Sic Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi omittunt *θείᾳ*. Mox ante *εἰκόνας* in editione Commel. *εἰς* deest. Eadem editio cum mss. Reg. secundo, Gobler. et Felckm. 1. et 2. *λαμβάνει*. Reg. 1. vero Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *λαμβάνειν*.

P. 568. σιν ὄντα πράγματα ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις εἰς εἰκόνας καὶ παραδείγματα λαμβάνειν. τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵν᾽ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐκείνων τὰ ἐκ προαιρέσεως φαίνηται τῶν ἀνθρώπων κινήματα, καὶ οὕτως ἢ φαῦλος ἢ δίκαιος ὁ τούτων δείκνυται τρόπος. ἐπὶ μὲν [a] οὖν τῶν φαύλων ὥς ἐὰν παραγγέλλῃ· μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις[1]), ἢ καὶ ὅταν μεμφόμενος τοὺς οὕτω γενομένους λέγῃ· ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς[2]), καὶ πάλιν· ἵπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν[3]), καὶ ὁ σωτὴρ δὲ τὸν [b] μὲν Ἡρώδην δεικνὺς ὁποῖός ἐστιν ἔλεγεν· εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ[4]), τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλεν· ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί[5])· ἔλεγε δὲ τοῦτο, οὐχ ἵνα τῇ φύσει [c] γενώμεθα κτήνη ἢ γενώμεθα ὄφεις καὶ περιστεραί, οὐ γὰρ οὕτως ἡμᾶς αὐτὸς πεποίηκεν, διὸ οὐδὲ τοῦτο οἶδεν ἡ φύσις, ἀλλ᾽ ἵν᾽ ἡμεῖς τῶν μὲν τὰς ἀλόγους ὁρμὰς φεύγωμεν, τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον [d] ἵνα γινώσκοντες μὴ ἀπατώμεθα παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ τῆς περιστερᾶς τὸ πρᾶον ἀναλάβωμεν.

19. Ἐπὶ δὲ τῶν θείων πάλιν εἰκόνας [e] τοῖς ἀνθρώποις λαμβάνων φησὶν ὁ σωτήρ· γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οἰκτίρμων ἐστί[6]), καί· ἔσεσθε ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν[7]). ἔλεγε δὲ καὶ τοῦτο, οὐχ ἵνα γινώμεθα πάλιν ὡς ὁ πατήρ (γενέσθαι γὰρ ἡμᾶς ὡς ὁ πατὴρ ἀδύνατον κτίσμα ὄντας καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος [f] εἰς τὸ εἶναι γενομένους), ἀλλ᾽ ὥσπερ οὐχ ἵνα μὴ γενώμεθα κτήνη παρήγγειλε· μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος, ἵνα δὲ μὴ τὸ ἄλογον ἐκείνων μιμησώμεθα, οὕτως οὐχ ἵνα γενώμεθα ὡς ὁ θεὸς ἔλεγε· γίνεσθε οἰκτίρμονες ὡς ὁ πατήρ, ἀλλ᾽ ἵνα πρὸς τὰς εὐεργεσίας ἐκείνου βλέποντες ἃ ποι-

P. 569. οῦμεν καλὰ μὴ δι᾽ ἀνθρώπους, ἀλλὰ [g] δι᾽ αὐτὸν ποιῶμεν, ὥστε παρ᾽ αὐτοῦ καὶ μὴ παρ᾽ ἀνθρώπων τὸν μισθὸν ἔχειν. ὡς γὰρ ἑνὸς ὄντος υἱοῦ φύσει καὶ ἀληθινοῦ καὶ μονογενοῦς, γινόμεθα καὶ ἡμεῖς υἱοί, οὐχ ὡς ἐκεῖνος φύσει καὶ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ καλέσαντος, καὶ ἄνθρωποι τυγχάνοντες ἀπὸ γῆς θεοὶ χρηματίζομεν, οὐχ ὡς ὁ ἀληθινὸς [h] θεὸς ἢ ὁ τούτου λόγος, ἀλλ᾽ ὡς ἠθέλησεν ὁ

1) Psal. 32 [31. LXX.], 9. 2) Psal. 49 [48. LXX.], 13. 3) Ierem. 5, 8. 4) Luc. 13, 32. 5) Matth. 10, 16. 6) Luc. 6, 36. 7) Matth. 5, 48.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis autem et editis deest *οὖν*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *μέν* omittunt. Mox Reg. 1. et Segu. *τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλεν*. Gobler. et Felckm. 1. *τοῖς δὲ μαθηταῖς ἔλεγεν*.

c. Sic Reg. 1. et Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. *γινόμεθα κτήνη ἢ ὄφεις*. Sic item Anglic., sed recte habet *γενώμεθα*. Alii et editi *γινώμεθα ὄφεις καὶ περιστεραί*.

d. Seguer. *τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον ἀναγινώσκοντες*.

e. Reg. 1. et Felckm. 5. *τοὺς ἀνθρώπους*. Paulo post Reg. 1. et Seguerian.

hominibus in similitudinem et exemplum proponere, ut nimirum ex illis motus hominum, qui ex voluntate oriuntur, fiant manifesti, atque hoc pacto eorum mores vel malos vel bonos esse ostendatur. Hinc malos mores perstringit cum ait: *Nolite fieri sicut equus et mulus quibus non est intellectus*, vel cum eos, qui tales iam sunt effecti, his obiurgat verbis: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est cum iumentis intellectu destitutis et similis factus est illis*, et rursus: *Equi salaces facti sunt.* Salvator quoque qualis esset Herodes hisce verbis indicavit: *Dicite vulpi illi.* Haec item ad discipulos aiebat: *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae*; quibus utique verbis non nos hortabatur, ut pecora, serpentes vel columbae natura efficeremur, cum ipse nos tales non fecerit, ac proinde id natura fieri non queat; sed ut ferinos illorum devitaremus impetus, et cognita serpentis prudentia nos ab ipso non sineremus decipi, ac denique ut columbae mansuetudinem amplecteremur. P.568.

19. Ex rebus similiter divinis exempla hominibus proponit Salvator. *Estote*, inquit, *misericordes, sicut Pater vester caelestis misericors est*, et: *Eritis vos perfecti, sicut pater vester caelestis perfectus est.* Haec autem dicebat, non ut nos tales efficeremur, qualis est Pater; nam id fieri nequit, cum et creati et ex nihilo facti simus. Verum quemadmodum cum ait: *Nolite fieri sicut equus*, non nos cavere iussit, ne iumenta efficeremur, sed ne eorum imitaremur feritatem; ita non ut Dei similes efficeremur dixit: *Estote misericordes sicut Pater*, sed ut ad eius beneficia attendentes quae agimus bona non propter homines sed propter ipsum agamus, atque ita ab ipso P.569.
non ab hominibus mercedem consequamur. Ut enim tametsi unus ipse est natura Filius verus et unigenitus, nos tamen filii quoque efficimur, non ut ille quidem re et natura, sed vocantis duntaxat gratiâ, ut item quamvis homines terreni simus, dii nihilominus appellamur, non quidem sicut verus Deus eiusque Verbum, sed ut Deo id donanti

πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων. Gobler. et Felckm. 1. ibidem οἰκτίρμων ἐστιν ἔλεγε δὲ τοῦτο omissis intermediis. Iidem ibidem et uterque Reg. et Seguer. οὐχ᾽ ἵνα γενώμεθα. Editi γινώμεθα.

f. Reg. 1. et Seguer. omittunt εἰς τὸ εἶναι. Iidem ibid. et Gobler. et Felckm. 1. ἀλλ᾽ ἵν᾽ ὥςπερ. Alii et editi ἀλλ᾽ ὥςπερ. Mox Seguer. et Reg. 2. μὴ γίνεσθαι. Ibid. Reg. 2. Gobler. et Felckm. 1. ἵνα μὴ τό. Anglic. ἀλλ᾽ ἵνα μὴ τό. Ceteri et editi ἵνα δὲ μὴ τό. Paulo post Reg. 1. et Seguer. γενώμεθα ὡς ὁ θεός. Alii et editi γινώμεθα ὡς ὁ θεός.

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. δι᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον. In aliis et editis deest ἐκεῖνον. Ibid. Seguer. ποιοῦμεν. Paulo post Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὄντος υἱοῦ. Alii et editi ὄντος τοῦ υἱοῦ. Mox editio Commel. γινώμεθα καὶ ἡμεῖς. Mss. vero γινόμεθα etc.

h. Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editis deest θεός.

P. 569. τοῦτο χαρισάμενος θεός· οὕτω καὶ ὡς ὁ θεὸς οἰκτίρμονες [a]γινόμεθα, οὐκ ἐξισούμενοι τῷ θεῷ οὐδὲ φύσει καὶ ἀληθινοὶ εὐεργέται γινόμενοι (οὐ γὰρ ἡμῶν εὕρεμα τὸ εὐεργετεῖν, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ), ἵνα δὲ τὰ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ κατὰ χάριν εἰς ἡμᾶς γενόμενα ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδῶμεν εἰς ἑτέρους, μὴ διακρινόμενοι, ἁπλῶς δὲ εἰς πάντας ἐκτείνοντες τὴν εὐποιΐαν· κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον δυνάμεθά πως αὐτοῦ μιμηταὶ [b]γενέσθαι, καὶ οὐκ ἄλλως, ὅτι τὰ παρ᾽ αὐτοῦ διακονοῦμεν ἀλλήλοις. ὥςπερ δὲ ταῦτα καλῶς καὶ ὀρθῶς διανοούμεθα, οὕτως καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀνάγνωσμα τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. οὐ γὰρ ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς [c]γενώμεθά φησι· πόθεν, ὅπου γε ὁ μὲν λόγος καὶ σοφία τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς ἐπλάσθημεν, καὶ ὁ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ λόγος καὶ θεὸς ἀληθινός ἐστιν (οὕτω γὰρ [d]καὶ ὁ Ἰωάννης φησίν· οἴδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἥκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν θεόν· καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος[1])), ἡμεῖς δὲ θέσει καὶ χάριτι υἱοποιούμεθα δι᾽ αὐτοῦ, μετέχοντες τοῦ πνεύματος αὐτοῦ; ὅσοι γάρ, φησίν, ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ[2]). διὸ καὶ αὐτὸς μέν ἐστιν ἡ ἀλήθεια, λέγων· ἐγώ εἰμι [e]ἡ ἀλήθεια[3]), ὅτε καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ προςομιλῶν ἔλεγεν· ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν[4]), ἡμεῖς δὲ κατὰ μίμησιν γινόμεθα ἐνάρετοι καὶ υἱοί.

20. Οὐκοῦν οὐχ ἵνα ὡς αὐτὸς [f]γινώμεθα ἔλεγεν· ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ ἡμεῖς, ἀλλ᾽ ἵνα ὥςπερ ἐκεῖνος λόγος ὢν ἔστιν ἐν τῷ ἰδίῳ πατρί, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς τύπον τινὰ λαβόντες καὶ εἰς ἐκεῖνον βλέποντες γενώμεθα ἓν πρὸς ἀλλήλους τῇ ὁμοψυχίᾳ καὶ τῇ τοῦ πνεύματος ἑνότητι, μὴ [g]διαφωνῶμέν τε ὡς οἱ Κορίνθιοι, τὸ αὐτὸ δὲ φρονῶμεν ὡς οἱ ἐν ταῖς πράξεσι πεντακιςχίλιοι, οἵτινες
P. 570. ὡς εἷς ἐτύγχανον ὄντες. ὡς γὰρ υἱοί, [h]οὐχ ὡς ὁ υἱός, καὶ θεοί, οὐχ ὡς αὐτός, καὶ οἰκτίρμονες ὡς ὁ πατήρ, οὐχ ὡς ὁ πατήρ. ἀλλ᾽ ὥςπερ εἴρηται, οὕτως γινόμενοι ἕν, καθὼς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός,

1) 1. Ioan. 5, 20. 2) Ioan. 1, 12. 3) Ioan. 14, 6. 4) Ioan. 17, 17.

a. Reg. 1. et Seguer. ἐγινόμεθα. Felckmanni 5. γινώμεθα. Ceteri et editi γινόμεθα. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εὕρεμα τὸ ευεργετεῖν etc. ut in contextu habetur. At alii et editio Commelin. εὕρημα τὸ εὐεργετεῖν, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν γινόμενον· ἵνα δὲ τὰ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδῶμεν etc. Ibid. Reg. 1. et Seguer. habent γινόμενα et καὶ εἰς ἑτέρους; alii et editi γενόμενα qui et καί omittunt.

b. Reg. 1. et Seguer. γίνεσθαι. Editi et alii γενέσθαι.

c. Goblerian. et Felckm. 1. οὕτως καὶ ἡμεῖς γενόμεθά φησι. Ibidem iidem et Reg. 1. ac Seguer. ὅπου γε ὁ μὲν λόγος. Reg. 2. ὅπου ὁ μὲν λόγος. Ceteri et editi

visum est; ita etiam, sicut Deus, misericordes efficimur, non quidem P. 569. ipsi Deo exaequati vel naturâ et revera benefici facti, cum non nostrum sed Dei sit benefacere, sed ut ea, quae Deus gratis nobis tribuit, aliis absque delectu impertiamur, in omnesque prorsus beneficentiam extendamus. Siquidem ea tantum ratione, non alia, possumus eius esse quodammodo imitatores, cum ipsius dona nobis invicem subministramus. Ut igitur ista hoc modo recte et bene intelliguntur, sic locus ex Ioanne allatus aliud nihil significat. Nec enim ait, ut Filius est in Patre, ita nos in illo esse. Quî enim id fieri queat, cum ille sit Verbum et sapientia Dei, nos autem ex terra formati simus, cum inquam ille naturâ et substantiâ sit Verbum et Deus verus, uti scribit Ioannes: *Scimus quoniam Filius Dei venit et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et sumus in vero, in Filio eius Iesu Christo; hic est verus Deus et vera vita,* nos autem nonnisi adoptione et gratia eiusdem Spiritus facti participes filii per ipsum efficiamur? *Quotquot* enim, inquit, *receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen eius.* Hinc ille quidem est veritas, ut testatur ipse: *Ego sum veritas,* qui idem Patrem alloquens ait: *Pater, sanctifica eos in veritate: Verbum tuum veritas est*; nos vero sola tantum imitatione cum praediti virtute tum filii efficimur.

20. Non ergo ut sui similes efficeremur ait: *Ut unum sint sicut et nos*, sed ut quemadmodum ille tanquam Verbum est in proprio Patre, ita et nos secundum aliquam similitudinem in ipsumque intuentes unum inter nos animorum concordia et consensu efficiamur, nec dissideamus ab invicem ut Corinthii, sed idem omnino sentiamus, ut in Actibus de quinque illis millibus legitur, qui omnes veluti unus erant. Hinc dicitur ut filii, non ut Filius, et dii, non ut ipse, miseri- P. 570. cordes ut Pater, non vero ut Pater. Verum ita unum, quemadmodum dictum est, sicut Pater et Filius effecti non eo modo erimus, quo

ὅπου ὁ μὲν ὁ λόγος.

d. Reg. 1. et Seguer. *οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης.* Alii et editi *οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης.* Paulo post Reg. 2. Basil. et Anglican. *καὶ δέδωκεν ἡμῖν.* Ibidem in Regio 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. post *ἀληθινόν* deest *θεόν* ut et quae mox sequuntur verba *οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.*

e. Sic uterque Reg. et Seguer. In aliis et editis *ἡ* deest. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *προσομιλῶν.* Alii et editi *συνομιλῶν.*

f. Reg. 1. et Seguer. *γινώμεθα* et mox *καθὼς καὶ ἡμεῖς.* At alii et editi *γενώμεθα* et *καθὼς ἡμεῖς.*

g. Anglic. et Felckm. 2. et 5. *διαφωνοῦμεν*, iidemque ibidem et Reg. 1. et Seguer. *ὡς Κορίνθιοι.*

h. Reg. 2. Gobler. et Felckm. 1. *οὐχ ὡς υἱός.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *οὐχ ὡς ὁ αὐτός.*

P. 570. οὐχ οὕτως ἐσόμεθα, ὡς ἔστι φύσει ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ἀλλ' ὡς ἔχομεν φύσεως καὶ δυνατὸν ἡμῖν ἐστιν ἐκεῖθεν τυπωθῆναι καὶ μαθεῖν πῶς ὀφείλομεν ἓν [a]γενέσθαι, ὥςπερ καὶ τὸ οἰκτείρειν ἐμάθομεν. τὰ γὰρ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια πέφυκε τὴν ἕνωσιν ἔχειν· ἐπειδὴ καὶ πᾶσα σὰρξ κατὰ γένος συνάγεται. ἡμῶν μὲν οὖν ἀνόμοιός ἐστιν ὁ λόγος, τοῦ δὲ πατρὸς ὅμοιος· διὰ τοῦτο [b]ἐκεῖνος μέν ἐστι φύσει καὶ ἀληθείᾳ ἓν μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός, ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων ὄντες ὁμογενεῖς (ἐκ γὰρ ἑνὸς οἱ πάντες γεγόναμεν, καὶ μία πάντων· [c]ἀνθρώπων ἡ φύσις) ἓν πρὸς ἀλλήλους τῇ διαθέσει γινόμεθα, ἔχοντες ὑπογραμμὸν τὴν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα φυσικὴν ἑνότητα. καθάπερ γὰρ τὴν πρᾳότητα [d]ἐξ ἑαυτοῦ ἐδίδασκε λέγων· μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ[1]), οὐχ ἵνα ἐξισωθῶμεν αὐτῷ, ἀδύνατον γάρ, ἀλλ' ἵνα βλέποντες εἰς ἐκεῖνον [e]διαμείνωμεν πρᾷοι διὰ παντός· οὕτω καὶ ἐνταῦθα θέλων ἡμᾶς ἀληθῆ καὶ βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον τὴν διάθεσιν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἑαυτοῦ λαμβάνει τὸ παράδειγμα καί φησιν· ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ ἡμεῖς, ἀδιαίρετος δέ [f]ἐστιν ἡ ἐν ἡμῖν ἑνότης· οὕτως ἵνα καὶ αὐτοὶ μαθόντες ἐξ ἡμῶν τὴν ἀδιαίρετον φύσιν οὕτω καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους συμφωνίαν διαφυλάττωσιν. ἀσφαλεστέρα δὲ ἡ μίμησις ἐκ τῶν κατὰ φύσιν λαμβάνεται τοῖς ἀνθρώποις, [g]ὥςπερ εἴρηται. ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα μὲν μένει καὶ οὔποτε μεταβάλλεται, ὁ δὲ τῶν ἀνθρώπων τρόπος εὐμετάβλητος τυγχάνει, δύναται πρὸς τὸ ἀμετάβλητον [h]τῇ φύσει βλέπων τὰ μὲν φαῦλα φεύγειν, ἐν δὲ τοῖς βελτίστοις ἑαυτὸν ἀνατυποῦν. [i]καὶ γὰρ οὕτως καὶ τὸ λεγόμενον· ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ὀρθὴν πάλιν ἔχει τὴν διάνοιαν.

21. Εἰ γοῦν δυνατὸν ἦν γενέσθαι [k]ἡμᾶς ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ἔδει λέγειν· ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν σοὶ ἓν ὦσιν, ὥςπερ ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἴρηκε, λέγων δὲ τὸ ἐν ἡμῖν ἔδειξε τὴν διάστασιν καὶ τὴν διαφοράν, ὅτι αὐτὸς μὲν μόνος ἐν μόνῳ τῷ πατρί ἐστιν ὡς μόνος λόγος καὶ σοφία, ἡμεῖς δὲ ἐν υἱῷ καὶ δι' αὐτοῦ τῷ πατρί. [l]τοῦτο δὲ λέγων οὐδὲν ἕτερον ἐσή-

1) Matth. 11, 29.

a. Felckm. 2. et editi ἔσεσθαι. Ceteri mss. γενέσθαι.

b. Reg. 1. et Seguer. καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔστω φύσει. Gobler. et Felckm. 1. κἀκεῖνος μέν ἐστι φύσει. Alii et editio Commel. ut in contextu.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. πάντων λογικῶν ἡ φύσις. Basil. πάντων ἡ φύσις. Ceteri et editi πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις.

d. Reg. 1. Seguer. Basil. et Anglic. ἐξ ἑαυτοῦ. Alii et editi ἐξ αὐτοῦ. Mox Reg. 2. Basil. et Anglic. ὅτι πραΰς εἰμι, iidemque et Felckm. 5. infra πραεῖς διὰ παντός.

e. Reg. 1. et Seguer. διαμείνωμεν iidemque mox ἡμᾶς ἀληθῆ. At alii et editi διαμένομεν et ἡμᾶς καὶ ἀληθῆ.

f. ἐστιν deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Reg. 1. et Seguer. ἡ ἐν ἡμῖν ἡ ἑνότης. Paulo post iidem οὕτως τὴν πρὸς

Pater est naturâ in Filio et Filius in Patre, sed quantum per naturam et vires nobis licet aliquam inde exprimere similitudinem, discereque quanam ratione unum esse debeamus, quemadmodum misericordes esse didicimus. Res enim similes cum similibus unitate quadam copulantur. Hinc universa caro genere coniungitur. At Verbum nostri est dissimile, Patris vero simile, proindeque natura et revera unum est cum suo Patre. Nos autem, qui eiusdem sumus generis, cum ex uno omnes facti fuerimus, unaque sit omnium hominum natura, unum inter nos caritate efficimur, qua in re Filii et Patris unitas nobis est exemplari. Ut enim, cum mansuetudinem doceret, se ipse in exemplum his verbis proposuit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde,* non quidem ut ei exaequaremur, cum id fieri nequeat, sed ut in illum intuentes semper mansueti permaneremus; ita quoque, cum hic vellet veram, firmam et indissolubilem caritatem inter nos esse, se ipse in exemplum proponit et ait: „*ut unum sint sicut et nos,* utque in nobis „individua est unitas, sic et illi individuam naturam ex nobis edi„scentes concordiam inter se servent.“ Tutior autem est illarum rerum imitatio, quae ad ipsam naturam pertinent, uti dictum est. Nam cum illae perseverent et nunquam mutentur, mores autem hominum facile sint mutabiles, sane possumus ad rem natura immutabilem contuentes perversa fugere atque in bonis sectandis nos ipsos optime conformare. Sic enim horum verborum: *Ut et ipsi in nobis unum sint,* recta omnino est sententia. P. 570.

21. Si igitur fieri posset, ut nos eo modo in Patre essemus, quo ipse est Filius, dicendum fuisset: „Ut et illi in te unum sint, „quemadmodum Filius est in Patre.“ Atqui hoc nequaquam dixit, sed cum ait *in nobis,* discrimen et differentiam rei indicavit, ipsum nempe in solo Patre ut solum Verbum et Sapientiam esse, nos vero in Filio et per ipsum in Patre esse. Quibus utique dictis nihil aliud voluit

ἀλλήλους. Ceteri et editi *οὕτω καὶ τήν* etc. Seguer. ibid. *διαφυλάττουσιν.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *ὥςπερ εἴρηται.* At alii et editi *καθάπερ εἴρηται.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ταῦτα μὲν μένει καί.* Goblerian. et Felckm. 1. *ταῦτα μένει μὲν καί.* In aliis et editis *μέν* deest. Mox mss. *τρόπος εὐμετάβλητος.* Edit. autem Commel. *τρόπος ἀμετάβλητος.*

h. Reg. 1. et Seguer. *τῇ φύσει.* Ceteri et editi *τῆς φύσεως.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ οὕτως.* Alii et editi *καὶ γὰρ καὶ οὕτως.* Mox uterque Reg. et Seguer. *αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν.* Ceteri et editi *αὐτοὶ ἓν ἐν ἡμῖν ὦσιν.*

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et ita legit Nannius. At alii et editio Comm. *γενέσθαι ἡμᾶς ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, νῦν δὲ τοῦτο* etc. omissis quae interposita sunt.

l. Uterque Regius *τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον λέγων ἐσήμανεν.* Segu. *ἐσήμαινεν.*

P. 571. μανεν, ἢ ὅτι τῇ ἡμῶν ἑνότητι γένοιντο καὶ αὐτοὶ ἓν πρὸς ἀλλήλους οὕτως ὡς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν φύσει καὶ ἀληθείᾳ· ἄλλως δὲ οὐκ ἂν γένοιντο ἕν, εἰ μὴ ἐν ἡμῖν μάθωσι τὴν ἑνότητα· καὶ ὅτι τὸ ἐν ἡμῖν ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν, ἀκοῦσαι Παύλου λέγοντός ἐστι· ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλώ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ἃ γέγραπται φυσιοῦσθαι[1]). τὸ ἄρα ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πατρί, ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ παράδειγμα καὶ εἰκὼν ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν· ἐξ ἡμῶν μαθέτωσαν. ὡς γὰρ ὁ Παῦλος τοῖς Κορινθίοις, οὕτως ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἑνότης τοῖς πᾶσιν ὑπογραμμὸς καὶ μάθησίς ἐστι, καθ' ἣν δύνανται [a] μανθάνειν, βλέποντες εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, πῶς καὶ αὐτοὶ ὀφείλουσιν ἓν πρὸς ἀλλήλους γίνεσθαι τῷ φρονήματι. εἰ δὲ δεῖ καὶ ἑτέρως ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ῥητοῦ, δύναται [b] πάλιν τὸ ἐν ἡμῖν ἶσον εἶναι τῷ λέγειν· τῇ δυνάμει τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἵνα ἓν γένωνται τὸ αὐτὸ λέγοντες[2]), ἄνευ γὰρ θεοῦ τοῦτο γενέσθαι [c] ἀδύνατον· καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν εὑρεῖν ἐν τοῖς θείοις λόγοις, ὡς τὸ ἐν τῷ θεῷ ποιήσομεν δύναμιν[3]), καὶ ἐν τῷ θεῷ ὑπερβήσομαι τεῖχος[4]), καὶ ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν[5]). οὐκοῦν δῆλον ὅτι ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ δυνάμεθα τὸ ἓν γενόμενοι βέβαιον ἔχειν τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον. πάλιν γὰρ τὴν αὐτὴν [d] διάνοιαν ἐπεκτείνων φησὶν ὁ κύριος· κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν [e] καθὼς ἡμεῖς ἕν[6]). καλῶς καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν· ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ ὡς κἀγώ εἰμι, ἀλλὰ καθὼς ἡμεῖς εἶπεν· ὁ δὲ λέγων καθὼς οὐ ταυτότητα δείκνυσιν, ἀλλ' εἰκόνα καὶ παράδειγμα τοῦ λεγομένου.

22. Ὁ μὲν οὖν λόγος τὴν ὄντως καὶ ἀληθῶς ταυτότητα τῆς φύσεως τῷ πατρὶ ἔχει, ἡμῖν δὲ [f] ἄρα τὸ μιμεῖσθαι πρόσεστιν, ὥσπερ εἴρηται· καὶ γὰρ εὐθὺς ἐπήγαγε λέγων· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν[7]). ἐνταῦθα [g] λοιπὸν μεῖζόν τι καὶ τελειότερον περὶ ἡμῶν ὁ κύριος αἰτεῖ· δῆλον γὰρ ὡς ἐν ἡμῖν γέγονεν ὁ λόγος, τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα. [h] καὶ σὺ δὲ ἐν ἐμοί, πάτερ· σοῦ γάρ εἰμι λόγος, καὶ ἐπειδὴ σὺ μὲν ἐν ἐμοί,

1) 1. Cor. 4, 6. 2) 1. Cor. 1, 10. 3) Psal. 60 [59. LXX.], 14. 4) Psal. 18 [17. LXX.], 30. 5) Psal. 44 [43. LXX.], 6. 6) Ioan. 17, 22. 7) Ioan. 17, 23.

Reg. 1. et Seguer. ibid. *γίνοιντο καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους*. Deest item *ἕν* in Gobleriano et Felckm. 1. ut et mox post *ἡμεῖς* itemque post *γένοιντο*. Reg. 1. et Seguer. omittunt quidem *ἕν* post *γένοιντο* et *ἡμεῖς* sed habent post *ἀληθείᾳ*.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μανθάνειν* iidemque paulo post *γίνεσθαι*. Ceteri et editi *μαθεῖν* et *γενέσθαι*.

b. Reg. 1. et Seguer. *δύναται τὸ, ἐν ἡμῖν, πάλιν ἶσον εἶναι τῇ δυνάμει τῷ λέγειν τοῦ πατρός* etc.

c. Reg. 1. et Seguerian. *οὐ δύναται*. Gobler. et Felckm. 1. *οὐ δυνατόν· καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν ἰδεῖν ἐν τοῖς*.- Ibid. Reg. 1. et Seguer. *λογίοις*. Ceteri et editi *λόγοις*. Item ibid. Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ὡς τὸ, ἐν τῷ* etc. Alii et

significare quam huiusmodi sententiam: „Ita illi nostra unitate unum P. 571 „sint inter se, ut nos naturâ et revera unum sumus; non possunt „autem unum inter se esse, nisi in nobis discant unitatem.“ Hanc porro nostram expositionem Paulus his verbis confirmat: *Haec autem transfiguravi in me et Apollo, ut in nobis discatis non supra quod scriptum est inflari.* Illa ergo dictione *in nobis* minime significatur, nos esse in Patre quemadmodum in ipso est Filius, sed exemplum et specimen proponitur, idemque est ac si diceretur: Ex nobis discant. Ut enim Paulus Corinthiis, sic Patris et Filii unitas norma est omnibus et regula, iuxta quam naturalem Patris et Filii unitatem contemplantes possunt discere, quonam et ipsi modo unum inter se esse animorum consensu debeant. Quod si etiam aliter hunc Scripturae locum defendere oporteat, hae voces *in nobis* idem valent ac si diceretur: virtute Patris et Filii ut unum fiant idipsum dicentes. Id enim sine Deo fieri nullo modo potest. Hanc autem interpretationem possumus aliis Scripturae locis comprobare, istis exempli causa: *In Deo faciemus virtutem,* et *In Deo transgrediar murum,* et *In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Clarum est igitur, nos in nomine Patris et Filii unum effectos firmum caritatis vinculum habere posse. Hinc Dominus eandem dilatans sententiam ait: *Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* Apposite hic quoque non dixit: ut sint in te sicuti ego sum, sed *sicut nos sumus*, quâ quidem particulâ *sicut* aperte ostendit, non identitatem, ut ita loquar, significari, sed imaginem et exemplar proponi.

22. Itaque Verbum quidem vere eandem naturam habet ac Pater; nobis autem id duntaxat licet imitari, sicuti dictum est; unde continuo subiunxit: *Ego in eis et tu in me, ut sint perfecti in unum.* Quibus verbis maius et perfectius aliquid pro nobis poscit. Constat enim Verbum in nobis factum esse, quippe cum nostrum induerit corpus. „*Et tu in me,* Pater; siquidem tuum ego sum Verbum, et proinde cum „tu in me sis, quia tuum sum Verbum, cum item sim in illis propter

editi *τό* omittunt. Anglic. ibid. *ποιήσωμεν.* Basiliens. et Felckm. 5. *ποιήσομαι.* Mss. ibid. *καὶ ἐν τῷ θεῷ.* In editis *καί* deest.

d. Goblerian. et Felckm. 1. *τὴν αὐτὴν αἰτίαν.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἐπεκτείνων.* Ceteri et editi *ἐκτείνων.*

e. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καθὼς ἡμεῖς.* Ceteri et editi *καθὼς καὶ ἡμεῖς.*

f. Uterque Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *εἰ ἄρα.*

g. *λοιπόν* abest a Felckm. 5. Mox Reg. 1. et Seguer. *καὶ θειότερον* pro *τελειότερον* iidemque et Gobler. et Felckm. 1. addunt *περὶ ἡμῶν,* quod in aliis et editione Commel. deest.

h. *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Regius 1. *ἐν ἐμοί. περὶ σοῦ γάρ εἰμι λόγος.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ διὰ σέ* etc. Alii et editi *καί* omittunt.

P. 571. ὅτι σοῦ λόγος εἰμί, ἐγὼ δὲ ἐν αὐτοῖς διὰ τὸ σῶμα, καὶ διὰ σὲ τετελείωται ἐν ἐμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, ἐρωτῶ ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται ἓν κατὰ τὸ ἐν ἐμοὶ σῶμα καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ τελείωσιν, [a] ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται τέλειοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτο τὴν
P. 572. ἑνότητα καὶ εἰς αὐτὸ ἓν γενόμενοι, ἵνα ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ πάντες ὦσιν ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον καταντήσωσιν[1]). οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ [b] μεταλαμβάνοντνς ἓν γινόμεθα σῶμα, τὸν ἕνα κύριον ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς. ταύτην ἔχοντος τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, μᾶλλον ἐλέγχεται ἡ ἀλλοδοξία τῶν χριστομάχων. πάλιν γὰρ ἐπαναλαμβάνων φημί· εἰ μὲν ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως εἴρηκεν· ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ ἕν, [c] ἢ ἵνα αὐτοὶ κἀγὼ ἐν σοὶ ἓν ὦμεν, εἶχον κἂν ἀναίσχυντον πρόφασιν οἱ θεομάχοι· νῦν δὲ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, λέγων δὲ πάλιν καθὼς πόῤῥωθεν δείκνυσι τοὺς γινομένους, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ πατρί (πόῤῥωθεν δέ [d] ἐστιν οὐ τόπῳ ἀλλὰ τῇ φύσει, οὐδὲν γὰρ τόπῳ μακρὰν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μόνῃ τῇ φύσει πάντα μακράν ἐστιν αὐτοῦ), καί, καθὰ προεῖπον, οὐ ταυτότητα οὐδὲ ἰσότητα δείκνυσιν ὁ λέγων τὸ καθὼς ἐπίῤῥημα, ἀλλὰ παράδειγμα τοῦ λεγομένου [e] κατά τι θεωρούμενον.

23. Καὶ τοῦτο πάλιν παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρός ἐστι μαθεῖν λέγοντος· καθὼς γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς[2]). οὔτε δὲ Ἰωνᾶς ἦν ὥςπερ ὁ σωτήρ, οὔτε Ἰωνᾶς εἰς τὸν ᾅδην κατῆλθεν, οὔτε τὸ κῆτος ἦν ὁ ᾅδης, ἀλλ' οὐδὲ καταποθεὶς ὁ Ἰωνᾶς ἀνήγαγε [f] τοὺς προκαταποθέντας ὑπὸ τοῦ κήτους, ἀλλὰ μόνος προσταχθέντος τοῦ κήτους ἐξῆλθεν. οὐκοῦν οὐδεμία ταυτότης οὐδὲ ἰσότης ἐν τῇ καθὼς λέξει σημαίνεται, ἀλλὰ ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο· ὁμοιότητα [g] δέ πως δείκνυσι τοῦ Ἰωνᾶ διὰ τὸ

1) Ephes. 4, 13. 2) Matth. 12, 40.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἵνα καὶ αὐτοί. Alii et editi ἵνα αὐτοί. Mox Reg. 1. et Seguer. εἰς αὐτό. Ceteri et editi εἰς αὐτόν. Ibidem Reg. 1. et Seguer. ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ. Editi ὡς πάντες φορεθέντες παρ' ἐμοί. Gobler. et Felckm. 1. habent item ἂν et παρ' ἐμοῦ.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. μεταλαμβάνοντες, ἓν etc. Alii vero et editi λαμβάνομεν καὶ ἓν etc.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἓν ἢ ἵνα. Ceteri et editio Commelin. ἢ omittunt. Mox Gobler. et Felckm. 1. εἶχον ἄν. Ceteri et editio Commel. εἶχον κἄν. Porro quod sequitur ἀναίσχυντον πρόφασιν significat causam, quae sit pudoris expers, sive quae absque pudore possit proferri, non autem quae sit impudens.

d. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi omittunt ἐστιν. Mox uterque Reg. Angl. Basil. Gobler. et Felckm. 1. μακρὰν τοῦ θεοῦ. Ceteri et editi μακρὰν ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

e. Reg. 1. et Seguer. καθότι.

f. Reg. 1. et Seguer. τοὺς προκαταποθέντας. Ceteri et editi τοὺς καταποθέντας. Mox uterque Reg. et Seguer. προςταχθέντος τοῦ κήτους. In aliis et editis τοῦ deest.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felck-

„corpus, cumque propter te in me hominum salus perfecta fuerit, rogo P. 571.
„ut et ipsi unum fiant, corporis scilicet quod in me est eiusque perfectionis communione, quo et ipsi unitatem cum eo habentes unumque „in ipso effecti perfecti reddantur, ut omnes a me veluti gestati unum P. 572.
„sint corpus et unus spiritus, occurantque in virum perfectum.“ Omnes enim ipsius facti participes unum efficimur corpus, qui nempe unum Dominum in nobis ipsis habemus. Cum igitur ea sit vera huiusce loci Scripturae interpretatio, magis profecto inde redarguitur haeretica Christi hostium sententia. Nam ut quae fuse a nobis sunt dicta, breviter repetam, si simpliciter et absolute dixisset: Ut sint in te unum, vel Ut ipsi et ego in te unum simus, aliquam saltem ex huiusmodi verbis causam habuissent, quam et absque pudore potuissent proferre. Verum non ita locutus est, sed haec sunt eius verba: *sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut omnes unum sint.* Qua particula *sicut* procul illos abesse significat a modo quo ipse est in Patre, procul inquam non loco, sed naturâ. Siquidem nihil loco procul est a Deo, sed solâ naturâ procul ab ipso sunt res universae. Quocirca, ut supra docui, particula *sicut* non identitatem vel aequalitatem significat, sed nota est alicuius similitudinis cum re, de qua agitur.

23. Quin etiam idem discere possumus ex his Salvatoris verbis: *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae.* Neque enim Ionas talis fuit qualis Salvator, neque Ionas in infernum descendit, neque cetus fuit infernus; praeterea neque absorptus Ionas eos, quos cetus absorpserat, reduxit, sed solus ex ceto Deo iubente egressus est. Non ergo identitatem aut aequalitatem, sed aliud et aliud particula *sicut* significat, similitudinemque duntaxat aliquam ob illud triduum denotat. Nec igitur ex hac Domini voce *sicut* intelligendum est, nos ita esse posse,

manni 1. At alii et editi *πως* omittunt. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *οὔτε ὡς ὁ υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί.* In editis et aliis *ὁ* et *τῷ* desunt. Ibidem in Basil. et Anglic. post *καθώς* haec addita sunt: *ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος τριάς. ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν κατὰ πάντα, ἀλλὰ διαιρούμεθα καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ ἐνεργείᾳ καὶ βουλήσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων.* Id est *Sancta et consubstantialis Trinitas. Nos vero tametsi sumus in omnibus consubstantiales, attamen dividimur loco, tempore, efficientia, voluntate, omnibusque aliis. Idem etiam de Angelis dicendum.* Sed haec ex margine in textum irrepsisse perspicuum est. Hinc in margine Felckm. 2. et 5. atque etiam Basil. haec ibidem exstat integrior observatio: *ὅτι φυσικὴ ἕνωσις τέλειος ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος μόνη ἐστίν. οὐ μόνον γὰρ μία φύσις ἡ τοιαύτη οὐσία ἡ ἁγία τριὰς, ἀλλὰ καὶ μία βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ θέλημα· διὰ τοῦτο καὶ εἷς θεὸς κυρίως ἁγία* (Felckm. 5. *κύριος καὶ ἁγία*) *καὶ ὁμοούσιος τριάς. ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα διαιρούμεθα καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ βουλήσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀγγέλων.* Id est *Naturalis unio perfecta sola est in sancta Trinitate. Nec enim tantum una natura est eiusmodi substantia sancta Trinitas, sed etiam una est voluntas, virtus, efficientia et arbitrium, unde unus Deus proprie est sancta et consubstantialis Trini-*

P. 572. τριήμερον. οὕτως ἄρα καὶ ἡμεῖς, λέγοντος τοῦ κυρίου καθώς, οὔτε
ὡς ὁ υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί, οὔτε ὡς ὁ πατήρ ἐστιν ἐν τῷ
υἱῷ, οὕτως γινόμεθα. [a]ἡμεῖς μὲν γὰρ καθὼς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς
οὕτως γινόμεθα ἓν τῷ φρονήματι καὶ τῇ τοῦ πνεύματος συμφω-
νίᾳ, ὁ δὲ σωτὴρ καθὼς Ἰωνᾶς [b]ἔσται ἐν τῇ γῇ· ὥςπερ δὲ οὐκ
ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ σωτήρ, οὐδὲ ὡς ἐκεῖνος κατεπόθη οὕτως καὶ ὁ κύ-
P. 573. ριος κατῆλθεν εἰς τὸν ᾅδην, ἀλλὰ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν· [c]οὕτως
ἐὰν καὶ ἡμεῖς γενώμεθα ἓν καθὼς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, οὐκ ἐσό-
μεθα ὥςπερ ὁ υἱὸς οὐδὲ ἶσοι αὐτῷ, ἄλλο γὰρ καὶ ἄλλο ἐσμέν.
διὰ τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῶν τὸ καθὼς πρόκειται, ἐπεὶ [d]τὰ μὴ κατὰ
φύσιν ὄντα πρὸς ἄλλο τι βλέποντα γίνεται ὥςπερ ἐκεῖνα. ὅθεν
αὐτὸς μὲν ὁ υἱὸς ἁπλῶς καὶ χωρὶς συμπλοκῆς τινός [e]ἐστιν ἐν τῷ
πατρί, φύσει γὰρ ὑπάρχει τοῦτ' αὐτῷ· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἔχοντες τὸ
κατὰ φύσιν δεόμεθα εἰκόνος καὶ [f]παραδείγματος, ἵνα περὶ ἡμῶν
εἴπῃ· καθὼς σὺ ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί[1])· ὅταν δέ, φησίν, [g]οὗτοι
τελειωθῶσιν οὕτως, τότε γινώσκει ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας,
εἰ γὰρ μὴ ἤμην ἐλθὼν καὶ φορέσας τὸ τούτων σῶμα, οὐδεὶς ἂν
αὐτῶν ἐτελειώθη, ἀλλ' ἔμενον οἱ πάντες φθαρτοί. ἐνέργησον τοί-
νυν ἐν αὐτοῖς, πάτερ· καὶ ὥςπερ δέδωκάς μοι τοῦτο φορέσαι, δὸς
[h]αὐτοῖς τὸ πνεῦμά σου, ἵνα καὶ οὗτοι ἐν τούτῳ ἓν γένωνται καὶ
τελειωθῶσιν ἐν ἐμοί. ἡ γὰρ τούτων τελείωσις δείκνυσιν ἐπιδη-
μίαν γεγενῆσθαι τοῦ σοῦ λόγου, καὶ ὁ κόσμος δὲ βλέπων τούτους
τελείους καὶ [i]θεοφορουμένους πιστεύσει πάντως ὅτι σύ με ἀπέ-
στειλας καὶ ἐπεδήμησα. πόθεν γὰρ τούτοις ἡ τελείωσις, εἰ μὴ ἐγὼ
ὁ σὸς λόγος τὸ σῶμα τούτων λαβὼν ἐγενόμην ἄνθρωπος καὶ ἐτε-
λείωσα τὸ ἔργον, ὃ δέδωκάς μοι, [k]πάτερ; τετελείωται δὲ τὸ ἔρ-
γον, ὅτι λυτρωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας οἱ ἄνθρωποι οὐκέτι μέ-
νουσι [l]νεκροί, ἀλλὰ καὶ θεοποιηθέντες ἔχουσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες
ἐν ἀλλήλοις τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης.

1) Ioan. 17, 21.

tas. Nos autem tametsi sumus consubstantiales, attamen in aliis omnibus dividimur loco, tempore, virtute, efficientia, voluntate, aliisque omnibus: quod idem de Angelis dicendum.

a. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in codice Regio 1. haec desunt verba *ἡμεῖς γὰρ καθὼς ὁ πατὴρ καὶ υἱὸς οὕτως γινόμεθα.* Ceteri et editi *μέν* tantum omittunt. Ibidem codex Regius 2. *ἓν τῷ φρονήματι*, recte. Alii et editi *ἐν τῷ φρονήματι.*

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi vero et alii *ἐγένετο ἐν τῇ γῇ· ὡς δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ σωτήρ.* Gobler. et Felckm. 1. habent ibidem *ὁ Ἰωνᾶς.* Mox Reg. 1. et 2. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *οὕτως ὁ κύριος.* Alii et editi *οὕτως καὶ ὁ κύριος.*

c. Sic Reg. 1. et Seguer. At Reg. 2. Goblerian. et Felckm. 1. *οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐάν.* Alii et editio Commel. *οὕτως ἡμεῖς ἐάν.* Mox Reg. 2. et Basil. *ὥςπερ υἱός.*

d. Reg. 1. et Seguerian. *ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν* et paulo post *ὥςπερ ἐκεῖνο.* Alii et editi *ἐπεὶ τὰ μὴ κατὰ φύσιν* et *ὥςπερ ἐκεῖνα.*

ut est Filius in Patre et Pater in Filio. Nos enim sicut Pater et P. 572
Filius unum efficimur sententiarum et animorum concordia, Salvator vero sicut Ionas erit in terra. Sed ut Ionas Salvator non fuit, sic nec Salvator, quemadmodum absorptus est Ionas, ita ad inferos descendit; sed res omnino diversa est. Sic etiam tametsi nos unum P. 573.
efficimur sicut Filius est in Patre, tamen non tales futuri sumus, qualis est Filius, neque pares illi erimus; aliud quippe et aliud sumus. Quocirca particulâ *sicut* hic, ubi de nobis sermo habetur, usus est, quia res natura diversae, cum ad aliquid aliud referuntur, fiunt sicut illud. Quamobrem ipse quidem Filius absolute nullaque addita coniunctione in Patre esse dicitur, quia hoc illi ex natura est; nos autem, qui id ex natura non habemus, imagine et exemplo indigemus, ut de nobis dicat: *Sicut tu in me et ego in te.* „Cum autem, inquit, illi „ita perfecti fuerint, tunc cognoscet mundus quia tu me misisti. Nisi „enim venissem et eorum corpus gestassem, nullus sane illorum per„fectus fuisset, sed omnes corrupti permansissent. Operare ergo in „illis, Pater, et sicut mihi hoc corpus gestandum dedisti, tuum illis „impertire Spiritum, ut in illo unum fiant et in me perfecti evadant. „Nam illorum perfectio argumento est Verbum tuum advenisse, ita ut „mundus eos perfectos Deoque plenos videns omnino crediturus sit, „me a te missum esse et advenisse. Unde enim illis perfectio acce„dere posset, nisi ego tuum Verbum ipsorum corpore assumto homo „essem factus et opus, quod mihi dedisti, Pater, perfecissem? Opus „autem perfectum est, quia homines a peccato redemti iam amplius „mortui non manent, sed divini effecti in nos intuentes vinculum „mutuae inter se caritatis in nobis habent.“

e. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐστιν. Editio Commel. ἔσται. Mox Felckmanni 2. et editio Commel. τοῦτο αὐτοῖς. Ceteri mss. τοῦτο αὐτῷ. Regius 1. et Seguer. τοῦτ᾽ αὐτῷ.

f. Reg. 2. Basil. et Felckm. 5. παραδειγμάτων.

g. Uterque Regius et Seguerian. addunt οὗτοι, quod in aliis et editis deest. Ibid. Reg. 1. et Seguer. γινώσκει ὁ κόσμος. Alii et editi γινώσκει καὶ ὁ κόσμος.

h. Reg. 1. et Seguer. δὸς αὐτοῖς. Alii δὸς καὶ αὐτοῖς. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. οὗτοι ἐν τούτῳ. Alii et editi αὐτοὶ ἐν τούτῳ.

i. Reg. 1. et Seguer. θεοφορουμένους ut et legit Nannius. Editi aliique διαφορουμένους.

k. Sic uterque Reg. Gobler. Felckm. 1. et 5. At alii et editio Commel. πατήρ. Ibidem haec verba τετελείωται δὲ τὸ ἔργον desunt in Gobler. et Felckm. 1. Editi cum Regio 2. mendose habent τελείωται. Paulo post uterque Reg. Gobler. et Felckm. 1. οἱ ἄνθρωποι. In aliis et editis οἱ deest.

l. νεκροί abest ab Anglic. Ibid. Reg. 1. et Seguer. θεοποιηθέντες ἔχουσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες ἐν ἀλλήλοις. Ceteri et editi θεοποιηθέντες, ἓν ὦσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες πρὸς ἀλλήλους.

P.573. 24. Ἡμεῖς μὲν οὖν ὅσον αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ ῥητοῦ δυνατὸν
ἦν ἁπλούστερον θεωρῆσαι, ταῦτα διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν, [a] ὁ δὲ
μακάριος Ἰωάννης ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἐν ὀλίγοις καὶ τελειότερον
μᾶλλον ἡμῶν δείξει τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, καὶ διελέγξει μὲν
τὴν τῶν ἀσεβῶν διάνοιαν, διδάξει δὲ [b] πῶς τε ἡμεῖς ἐν τῷ θεῷ
γινόμεθα καὶ ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν, καὶ πῶς πάλιν ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ
γινόμεθα ἕν, πόσον δὲ διέστηκε [c] τὴν φύσιν ὁ υἱὸς ἀφ᾽ ἡμῶν, καὶ
παύσει λοιπὸν τοὺς Ἀρειανοὺς μηκέτι νομίζειν ἑαυτοὺς ἔσεσθαι
ὡς τὸν υἱόν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀκούσωσι· σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος καὶ
οὐ θεός[1]), καί· μὴ συμπαρεκτείνου πένης ὢν πλουσίῳ[2]). γράφει
τοίνυν [d] ὁ Ἰωάννης οὕτω λέγων· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ
P.574. μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν
ἡμῖν[3]). οὐκοῦν διὰ τὴν δεδομένην ἡμῖν τοῦ πνεύματος χάριν ἡμεῖς
τε ἐν αὐτῷ γινόμεθα καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, καὶ ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα
τοῦ θεοῦ ἐστι, διὰ τούτου γινομένου ἐν ἡμῖν εἰκότως καὶ ἡμεῖς
ἔχοντες τὸ πνεῦμα νομιζόμεθα ἐν τῷ θεῷ [e] γενέσθαι, καὶ οὕτως
ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν. οὐκ ἄρα ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, [f] οὕ-
τως καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί· οὐ γὰρ καὶ ὁ υἱὸς μετέχων
ἐστὶ τοῦ πνεύματος, ἵνα διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πατρὶ γένηται, οὐδὲ
λαμβάνων ἐστὶ [g] τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο
χορηγεῖ, καὶ οὐ τὸ πνεῦμα τὸν λόγον συνάπτει τῷ πατρί, ἀλλὰ
μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου λαμβάνει, καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐν
τῷ πατρί ἐστιν ὡς λόγος ἴδιος καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ, ἡμεῖς δὲ
χωρὶς μὲν τοῦ πνεύματος ξένοι καὶ μακράν ἐσμεν τοῦ θεοῦ, τῇ δὲ
τοῦ πνεύματος μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ θεότητι, ὥςτε τὸ εἶναι
ἡμᾶς ἐν τῷ πατρὶ μὴ ἡμέτερον εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν
ἡμῖν ὄντος καὶ ἐν ἡμῖν μένοντος, ἕως αὐτὸ τῇ ὁμολογίᾳ φυλάττο-
μεν ἐν ἡμῖν, λέγοντος [h] πάλιν τοῦ Ἰωάννου· ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι
Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ μένει καὶ αὐτὸς ἐν
τῷ θεῷ[4]). ποία [i] τοίνυν ὁμοιότης καὶ ποία ἰσότης ἡμῶν πρὸς τὸν
υἱόν; ἢ πῶς οὐκ ἐλέγχονται πανταχόθεν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ μάλιστα
παρὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἄλλως μὲν ὁ υἱός ἐστιν ἐν τῷ πατρί, ἄλ-
λως δὲ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ γινόμεθα, καὶ οὔτε ἡμεῖς ὡς ἐκεῖνος ἐσό-
μεθά ποτε, οὔτε ὁ λόγος ὡς ἡμεῖς τυγχάνει ὤν; εἰ μὴ ἄρα [k] τολμή-

1) Ezech. 28, 2. 2) Prov. 23, 4. 3) 1. Ioan. 4, 13. 4) 1. Ioan. 4, 15.

a. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης.*

b. Sic uterque Reg. et Seguer. At Basil. Gobler. Felckm. 1. et 5. *διδάξει δὲ πῶς ἡμεῖς.* Ceteri et editio Commel. *διδάξει τε πῶς ἡμεῖς.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ.* In aliis et editis *μέν* deest.

c. Basil. *κατὰ φύσιν.* Anglican. *τῇ φύσει.*

d. Gobler. et Felckm. 1. *τοίνυν Ἰωάννης λέγων.*

24. Nos itaque, quatenus allata Scripturae verba licuit simplicius P. 573. perpendere, haec fuse disseruimus. Beatus autem Ioannes breviter et longe nobis accuratius, quae sit illius loci sententia, ex Epistola sua declaraturus est, quâ et pravam impiorum interpretationem refutabit, et simul docebit, quomodo nos in Deo esse possumus et Deus in nobis, quo item pacto nos unum in ipso efficimur, et quantum Filius natura a nobis differat, tandemque Arianos coercebit, quominus amplius sperent, se ut Filium futuros aliquando esse, ne ipsos quoque haec verba respiciant: *Tu autem homo es et non Deus*, et: *Ne tu, qui pauper es, te Diviti aequaveris.* Haec sunt ergo quae scribit Ioannes: *In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Itaque propter Spiritus P. 574. gratiam, quae nobis data est, et nos in illo sumus et ille est in nobis, ac proinde cum Dei ille Spiritus sit, idcirco quando ille in nobis adest, nos, qui eundem Spiritum habemus, iure merito in Deo esse existimamur, eaque ratione Deus est in nobis. Non igitur ut est Filius in Patre, ita et nos in Patre sumus. Namque Filius non fit Spiritus particeps ut sit in Patre, neque ipse Spiritum accipit, sed eum potius omnibus impertit. Nec item Spiritus Verbum cum Patre coniungit, sed potius Spiritus hoc a Verbo accipit. Denique Filius in Patre est tanquam proprium eius Verbum et splendor, nos autem, si quidem absit Spiritus, alieni et procul a Deo sumus, sed Spiritus participes effecti cum ipsa coniungimur divinitate, ac proinde non nostrum est nos esse in Patre, sed Spiritûs, qui in nobis est et in nobis manet, quamdiu scilicet eum in nobis confessione servabimus, ut idem Ioannes his verbis docet: *Quisquis confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo manet et ipse in Deo.* Quae ergo nobis similitudo vel aequalitas est cum Filio? Vel potius an non undique maximeque a Ioanne convincuntur Ariani, aliter Filium in Patre esse, et aliter nos in eodem esse, neque nos unquam sicut illum futuros, neque Verbum sicut nos esse, nisi forte, ut mos illis est, hic quoque temere con-

e. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. γεγενῆσθαι.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. atque ita legit Nannius. At in aliis et editione Commel. haec desunt verba *οὕτως καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *τό* omittunt. Ibid. haec quae sequuntur verba *ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ, καὶ οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρί* desunt in Gobleriano et Felckm. 1. Ibidem Reg. 2. Felckm. 5. et Anglic. *παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει.* In aliis et editis deest *τοῦτο.*

h. Reg. 1. et Seguer. *λέγοντος πάλιν.* Ceteri et editi *λέγοντος δὲ πάλιν.*

i. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis et editis deest *τοίνυν.* Mox Reg. 1. et Seguerian. *ἐλέγχονται παντόθεν* [sic].

k. Sic Reg. 1. et Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. *τολμῶσιν ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰπεῖν.* Ceteri et editio Commel. *τολμῶσιν ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰς τὸ εἰπεῖν.*

P. 574. σουσιν ὡς ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς μετοχῇ τοῦ πνεύματος καὶ βελτιώσει πράξεως γέγονε καὶ αὐτὸς ἐν τῷ πατρί. ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν ὑπερλίαν ἐστὶν ἀσεβὲς κἂν ὅλως εἰς ἐνθύμησιν λαβεῖν· αὐτὸς γάρ, ὥσπερ εἴρηται, [a]τῷ πνεύματι δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ λόγου ἔχει.

25. Οὐκοῦν ὁ σωτὴρ λέγων περὶ ἡμῶν τὸ καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, [b]οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς αὐτῷ μέλλοντας ἔχειν σημαίνει, ἐδείχθη γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματος καὶ τοῦτο· ἀλλὰ ἀξίωσίς ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, ὡς ὁ Ἰωάννης [c]ἔγραψεν1), ἵνα τὸ πνεῦμα χαρίσηται δι' αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσι, δι' οὗ καὶ δοκοῦμεν ἐν τῷ θεῷ γίνεσθαι καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι ἐν αὐτῷ. ἐπειδὴ γὰρ ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τῷ πατρί, τὸ δὲ πνεῦμα [d]ἐκ τοῦ λόγου δίδοται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ πνεῦμα, ἵνα ὅταν ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ πνεῦμα τοῦ λόγου τοῦ ὄντος ἐν τῷ πατρὶ δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ πνεῦμα ἓν [e]γίνεσθαι ἐν τῷ λόγῳ καὶ δι' αὐτοῦ τῷ πατρί. τὸ
P. 575. δὲ ὡς ἡμεῖς ἐὰν λέγῃ, οὐδὲν ἕτερον πάλιν ἐστίν, ἢ ἵνα ἡ γινομένη τοιαύτη τοῦ πνεύματος χάρις εἰς τοὺς μαθητὰς ἀδιάπτωτος καὶ [f]ἀμεταμέλητος γένηται. τὸ γὰρ κατὰ φύσιν, ὡς προεῖπον, ὑπάρχον τῷ λόγῳ ἐν τῷ πατρὶ τοῦτο ἡμῖν ἀμεταμελήτως διὰ τοῦ πνεύματος δοθῆναι βούλεται· ὅπερ ὁ ἀπόστολος γινώσκων ἔλεγε· τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ χάρις τῆς κλήσεως2). [g]τὸ ἄρα πνεῦμά ἐστι τὸ ἐν τῷ θεῷ τυγχάνον καὶ οὐχ ἡμεῖς καθ' ἑαυτούς, καὶ ὥσπερ υἱοὶ καὶ θεοὶ διὰ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὕτως ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθησόμεθα [h]ἐν υἱῷ καὶ ἐν πατρὶ ἓν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ πατρί. ὅτε γοῦν ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ πνεύματος διά τινα κακίαν, ἡ μὲν χάρις ἀμεταμέλητος [i]διαμένει τοῖς βουλομένοις, κἂν τις ἐκπεσὼν μετανοῇ, οὐκέτι δὲ ἐν τῷ θεῷ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πεσών, διὰ τὸ ἀποστῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ θεῷ ἅγιον καὶ παράκλητον πνεῦμα, [k]ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ ἔσται ᾧ ἑαυτὸν ὑπέταξεν ὁ ἁμαρτάνων, ὡς ἐπὶ τοῦ Σαοὺλ γέγονεν· ἀπέστη γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, καὶ ἔθλιβεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρόν3). ταῦτα

1) Ioan. 17, 20. 2) Rom. 8, 35; 11, 29. 3) 1. Sam. [1. Reg. LXX.] 16, 14.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τῷ πνεύματι. Alii et editi τὸ πνεῦμα.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii et editio Commel. οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς μένοντας (mss. μέλλοντας) ἐν αὐτῷ ἔχειν σημαίνει. Mox Reg. 1. et Seguer. ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν. Alii et editi τόν omittunt.

c. Gobler. et Felckm. 1. φησίν.

d. Felckm. 5. διὰ τοῦ λόγου. Ceteri et editi ἐκ τοῦ λόγου.

e. Reg. 1. et Seguer. γεγενῆσθαι. Iidem

tendant, etiam Filium ipsum nonnisi Spiritus participem effectum et P. 574. recte factis meruisse, ut in Patre esset, quod certe vel solum cogitari absque summa impietate non potest. Namque, ut dictum est, ipse dat Spiritui, et quaecumque Spiritus habet, haec a Verbo habet.

25. Cum igitur de nobis dixit Salvator: *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint,* non nos eosdem ac seipsum fore significavit, ut ex Ionae exemplo probavimus; sed est postulatio, qua Patrem precatur, uti scribit Ioannes, ut Spiritum per se impertiat credentibus, per quem videmur et in Deo esse et per eundem in ipso coniungi. Quia enim Verbum est in Patre, et Spiritus ex Verbo datur, nos idcirco Spiritum cupit accipere, ut cum eum acceperimus, tunc Spiritum Verbi in Patre existentis habentes etiam nos ipsi per Spiritum unum in Verbo et per Verbum in Patre effecti esse videamur. Id autem quod ait *ut nos,* nihil aliud indicat quam P. 575. ut huiusmodi Spiritus gratia in discipulos infusa stabilis et irrevocabilis reddatur. Nempe, ut supra explicavi, id quod Verbo in Patre naturâ inest, hoc nobis per Spiritum ita vult dari, ut sit irrevocabile. Quod cum non ignoraret Apostolus, ait: *Quis nos separabit a caritate Christi? Nam Dei dona et gratia vocationis *irrevocabilia sunt.* Itaque Spiritus est, qui in Deo existit, non autem nos secundum nos. Unde quemadmodum filii et dii efficimur ob Verbum, quod in nobis habemus, ita in Filio et in Patre erimus unumque in iisdem effecti esse existimabimur, propterea quod in nobis sit Spiritus, qui in Verbo est, quod ipsum Verbum est in Patre. Quocirca cum aliquis vitio aliquo a Spiritu defecerit, illa quidem gratia apud eos, qui voluerint, irrevocabilis permanet, si modo ipsos postquam ceciderint poeniteat; verumtamen ille qui cecidit, non amplius in Deo est, eo quod sanctus et paracletus Spiritus, qui in Deo est, ab ipso recesserit, sed huiusmodi peccator in illo erit, cui sese ipse subiecit, quod utique Saüli evenit, a quo nimirum discessit Dei Spiritus, quemque malus spiritus

* Ita commode vertimus. Vulgata habet: *Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei,* id est eiusmodi sunt, ut Deum non poeniteat illa dedisse, nec ea revocet, quod idem omnino est.

paulo post et alter Regius ἢ ἵνα ᾖ γινομένη. In aliis et editis deest ἤ. Ibidem Basil. et Felckm. 5. γενομένη.

f. Basil. hic et mox ἀμεταβλήτως.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editio Commel. τὸ γὰρ πνεῦμά ἐστι.

h. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. ut et legit Nannius. In aliis et editis desunt verba ἐν υἱῷ καὶ ἐν πατρί. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εἶναι πνεῦμα. Basil. Anglic. Reg. 2. et Felckm. 5. εἶναι τὸ πνεῦμα. Ceteri et editi εἶναι καὶ πνεῦμα.

i. Reg. 1. et Seguer. διαμένει. Alii et editi μένει.

k. Reg. 1. et Seguer. ἀλλ' ἐκείνῳ.

P.575. ἀκούοντας τοὺς θεομάχους ἔδει λοιπὸν ἐντρέπεσθαι καὶ μηκέτι ἑαυτοὺς ἀναπλάττειν ἶσα θεῷ· οὔτε δὲ νοοῦσιν, ὁ γὰρ ἀσεβής, φησίν, οὐ [a]νοεῖ γνῶσιν[1]), οὔτε λόγων εὐσεβῶν ἀνέχονται, βαρεῖς γὰρ αὐτοῖς εἰσι καὶ λεγόμενοι.

26. Ἰδοὺ γὰρ ὥςπερ οὐκ ἀποκάμνοντες ἐν ταῖς δυςσεβείαις, ἀλλὰ κατὰ τὸν Φαραὼ σκληρυνόμενοι, τὰ ἀνθρώπινα πάλιν τοῦ σωτῆρος ἀκούοντες καὶ βλέποντες ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἐπελάθοντο τέλεον κατὰ τὸν Σαμοσατέα τῆς πατρικῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ, καὶ τολμηρᾷ τῇ γλώσσῃ θρασυνόμενοι λέγουσι· πῶς δύναται [b]ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ὅμοιος αὐτῷ κατ᾿ οὐσίαν, ὁ λέγων· ἐδόθη μοι [c]πᾶσα ἐξουσία[2]), καί· ὁ πατὴρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, καὶ ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· [d]ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον[3]), καὶ πάλιν· πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἐὰν [e]θέλῃ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι[4]), καὶ πάλιν· πᾶν ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ πρὸς ἐμὲ ἥξει[5]); εἶτα ἐπιλέγουσιν· εἰ ἦν, ὡς λέγετε, [f]υἱὸς κατὰ φύσιν, οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ᾿ εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός.
P.576. ἢ πῶς δύναται δύναμις εἶναι φύσει καὶ ἀληθινὴ τοῦ πατρὸς ὁ [g]παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους λέγων· νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. πάτερ, δόξασόν σου [h]τὸ ὄνομα. ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω[6]); πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε· πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο[7]), καί· ταῦτα εἰπὼν ὁ [i]Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησε καὶ εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με[8]). [k]καὶ ἐπὶ τούτοις δέ φασιν οἱ κακόφρονες· εἰ δύναμις ἦν, οὐκ ἂν ἐδειλίασεν, ἀλλὰ μᾶλλον [l]καὶ ἑτέροις τὸ δύνασθαι παρεῖχεν. εἶτά φασιν· εἰ σοφία ἦν φύσει ἡ ἀληθινὴ καὶ ἰδία τοῦ πατρός, πῶς γέγραπται· [m]καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις[9]); καὶ ἐλθὼν [n]εἰς

1) Prov. 29, 7. 2) Matth. 28, 18. 3) Ioan. 5, 22; 3, 35. 36. 4) Matth. 11, 27. 5) Ioan. 6, 37. 6) Ioan. 12, 27. 28. 7) Matth. 26, 39. 8) Ioan. 13, 21. 9) Luc. 2, 52.

a. Reg. 1. Seguerian. et Scriptura *νοεῖ*. Ceteri et editi *νοήσει*. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *ὥςπερ οὐκ ἀποκαμόντες*. Alii et editi *ὥςπερ οὐκ ἀποκάμνοντες*.

b. Reg. 1. Seguer. *δύναται υἱός*.

c. Uterque Regius et Seguer. omittunt *πᾶσα*.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *καὶ ὁ πιστεύων*. Mox *πάλιν* abest a Gobler. et Felckm. 1.

e. Goblerian. et Felckm. 1. *βουληθῇ*. Paulo post Reg. 1. et Seguer. ut et Graecus Scripturae textus *πρὸς ἐμὲ ἥξει*. Editi et alii *πρός με ἥξει*.

f. Reg. 1. et Seguerian. *ὁ υἱός*. Iidem ibidem et Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *κατὰ φύσιν*. Item ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ᾿ εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός*. Anglic. *οὐ χρείαν εἶχε*

vexavit. Profecto his auditis erubescere deberent Dei hostes, nec se P.575. amplius Deo aequales fingere. Verum nec intelligunt, nam *Impius*, inquit, *scientiam non intelligit*, nec pios illi perferunt sermones, sed vel solo auditu ipsis sunt graves.

26. Ecce enim illi veluti impietatibus nusquam defessi, sed non secus ac Pharao indurati, humana Salvatoris acta in Evangeliis cernentes et audientes, Samosatensem imitati paternae Filii divinitatis penitus obliti sunt, temerariaque lingua fidentes haec rursus obiiciunt: „Qui fieri potest, inquiunt, ut Filius sit naturà ex Patre vel Patri „secundum naturam similis, cum ipse dicat: *Data est mihi omnis „potestas*, et: *Pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit Filio*, „et: *Pater diligit Filium et omnia tradidit in manu eius. Qui credit „in Filium, habet vitam aeternam*, et iterum: *Omnia mihi tradita „sunt a Patre meo; et nemo novit Patrem nisi Filius et cui voluerit „Filius revelare*, et rursus: *Omne quod dedit mihi Pater, ad me „veniet*?" Tum ita ratiocinantur: „Si talis naturâ esset Filius, qualem „vos affirmatis, nequaquam illi opus fuisset ista accipere, sed ea „naturâ ut filius habuisset. Quî item naturalis et vera Patris virtus P.576. „esse potest is, qui ubi patiendi tempus advenit, ait: *Nunc anima „mea turbata est; et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora; „sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica nomen tuum. „Venit ergo vox de caelo, Et glorificavi et iterum glorificabo*? Simi- „lia rursus alibi profert: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste*, „et: *Cum haec dixisset Iesus, turbatus est spiritu et contestatus est „et dixit: Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est.*" Ex quibus ita perversi concludunt: „Si virtus ille sive potentia fuisset, „non profecto timuisset, sed ipse potius aliis vim et potentiam prae- „buisset." Addunt item: „Si naturâ vera et propria Patris sapientia „erat, cur igitur scriptum est: *Et Iesus proficiebat sapientia et aetate „et gratia apud Deum et homines*? Idemque cum venisset in partes

λαβεῖν, ἀλλ' εἶχεν ὡς κατὰ φύσιν· οὐ χρείαν εἶχεν ὡς υἱός. Ceteri et editio Commel. *οὐ χρείαν εἶχεν ὡς υἱὸς ἢ πῶς* etc.

g. Goblerian. et Felckm. 1. *ὁ ἐπὶ τὸν καιρόν.*

h. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ ὄνομα.* Ceteri et editi *τὸν υἱόν*, ut et habet versio Coptica Novi Testamenti. Paulo post haec verba *πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε* absunt a Gobler. et Felckm. 1.

i. Sic uterque Reg. et Seguer. ut et habet Scriptura. Ceteri et editi *ὁ υἱός.* Mox Reg. 1. et Seguer. semel tantum habent *ἀμήν.*

k. *καί* abest a Gobler. et Felckm. 1. iidemque ibidem et Reg. 1. Seguerian. et Anglic. habent *ἐπὶ τούτοις.* Reg. 2. *ἐπὶ τοῦτο.* Alii et editi *ἐπὶ τούτῳ.* Pro *δέ* ibidem Gobler. et Felckm. 1. habent *οὖν.*

l. *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *φύσει ἡ ἀληθινή.* In aliis et editis *ἡ* deest.

m. Reg. 1. et Seguer. *καὶ Ἰησοῦς*, ut et Scriptura. Alii et editi *ὁ δὲ Ἰησοῦς.*

n. Reg. 1. et Seguer. *εἰς μὲν τὰ μέρη.* Ceteri et editi *μέν* omittunt. Mox Reg. 1. Seguer. *ἐπυνθανετο τῶν μαθητῶν.* Alii et editi *ἐπυνθάνετο παρὰ τῶν* etc.

P. 576. μὲν τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου ἐπυνθάνετο τῶν μαθητῶν, τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι αὐτὸν εἶναι[1]), εἰς δὲ τὴν Βηθανίαν παραγενόμενος [a]ἠρώτα, ποῦ Λάζαρος κεῖται[2]), ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς· πόσους ἄρτους ἔχετε[3]); πῶς οὖν, φασίν, οὗτος σοφία [b]ὁ ἐν σοφίᾳ προκόπτων καὶ ἀγνοῶν ἃ παρ' ἑτέρων μανθάνειν ἠξίου; ἔστι δὲ καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν λεγόμενον· πῶς δύναται [c]ὁ λόγος ἴδιος εἶναι τοῦ πατρός, οὗ ἄνευ οὐκ ἦν ὁ πατήρ ποτε, δι' οὗ τὰ πάντα [d]ποιεῖ, ὡς ὑμεῖς φρονεῖτε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ λέγων· θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες[4]); πρὸ δὲ τούτων εὐχόμενος· δόξασόν σου τὸ ὄνομα, καὶ δόξασόν με [e]σύ, πάτερ, τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί[5]), ηὔχετο δὲ ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ παρήγγελλε τοῖς μαθηταῖς προσεύχεσθαι μὴ εἰςελθεῖν εἰς πειρασμόν, καὶ τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἔλεγεν, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής[6]), καί· περὶ τῆς ἡμέρας [f]ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ ὁ υἱός[7]); εἶτα πάλιν φασὶν ἐπὶ τούτους οἱ δείλαιοι· εἰ ἦν κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν ἀϊδίως ὑπάρχων ὁ υἱὸς πρὸς τὸν θεόν, οὔτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς λόγος, οὔτ' ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων, οὔτε δόξαν ᾔτει λαβεῖν, ἔχων αὐτὴν ἐν τῷ πατρί, οὔτε
P. 577. ὅλως ηὔχετο, οὐδενὸς γὰρ [g]λόγος ὢν ἐδέετο· ἀλλ' ἐπειδὴ κτίσμα ἐστὶ καὶ εἷς τῶν γενητῶν, διὰ τοῦτο τοιαῦτα ἔλεγε, καὶ ἐδέετο ὧν οὐκ εἶχε, κτισμάτων γὰρ ἴδιον τὸ χρῄζειν καὶ δέεσθαι ὧν οὐκ ἔχουσι.

27. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ ἀσεβεῖς ἐξάγονται λαλοῦντες, ἔδει δὲ ταῦτα [h]διαλογιζομένους εἰπεῖν καὶ τολμηρότερον· διατί ὅλως ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο; καὶ πάλιν ἐπειπεῖν· πῶς γὰρ ἠδύνατο θεὸς ὢν γενέσθαι ἄνθρωπος; ἢ πῶς ἠδύνατο [i]ὁ ἀσώματος σῶμα φορέσαι; ἢ καὶ Ἰουδαϊκώτερον κατὰ τὸν Καϊάφαν εἰπεῖν· διατί ὅλως ἄνθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς θεὸν ἑαυτὸν [k]ἐποίει; ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια τότε μὲν Ἰουδαῖοι βλέποντες ἐγόγγυζον[8]), νῦν δὲ ἀναγινώσκοντες οἱ Ἀρειομανῖται ἀπιστοῦσι καὶ

1) Matth. 16, 13. 2) Ioan. 11, 34. 3) Marc. 6, 38. 4) Matth. 27, 46. 5) Ioan. 12, 28; 17, 5. 6) Matth. 26, 41. 7) Marc. 13, 32. 8) Ioan. 10, 33.

a. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi ἠρωτᾷ. Mox Reg. 1. Seguer. et Anglic. ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Gobler. et Felckm. 1. ἔλεγε δὲ τοὺς μαθητάς, forte πρὸς τοὺς μαθητάς. Ceteri et editi ἔλεγε δὲ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς.

b. Reg. 1. Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. ὁ ἐν σοφίᾳ. In aliis et editis ὁ deest. Mox Seguerian. ἃ παρ' ἑτέρου idemque et Reg. 1. μαθεῖν.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. δύναται ὁ λόγος. Ceteri et editi δύναται λόγος. Mox Reg. 1. et Seguer. ἦν ὁ πατήρ ποτε. Alii et editi ἦν ποτε πατήρ.

d. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ποιεῖ. Editi aliique ἐποίει. Ibid. Gobl. et Felckm. 1. ὡς ὑμεῖς φατε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ φάσκων. At μέν ibidem abest a Reg. 1. et Seguer. qui item habent ἐγκατέλιπας; πρὸ δὲ τούτου.

e. σύ abest a Reg. 1. et Seguer. qui iidem paulo post habent ηὔχετό τε et παρήγγελλε et προςεύχεσθαι. Ceteri et editi ηὔχετο δέ et παρήγγειλε. Reg. 2.

„Caesareae Philippi, interrogavit discipulos, quem se esse dicerent P. 576. „homines; cum item in Bethaniam advenisset, sciscitatus est ubinam „iaceret Lazarus; praeterea discipulis ait: *Quot panes habetis?* Quî „igitur, inquiunt, fieri potest, ut ille sit sapientia, qui in sapientia „proficit, et ea nescit, quae ab aliis optat discere?" Id etiam iidem dicunt: „Quî potest ille proprium Patris Verbum esse, sine quo non „fuit aliquando Pater, et per quod omnia efficit, ut vestra est senten- „tia, qui in cruce clamabat: *Deus meus, Deus meus, quare dereli- „quisti me?* Sic etiam precatus erat: *Glorifica nomen tuum,* et *Glo- „rifica me, Pater, gloria quam habui apud te, priusquam mundus „fieret.* Precatus item est in solitudine, discipulosque est hortatus ad „orandum, ne intrarent in tentationem. Et *Spiritus quidem,* aiebat, „*promtus est, caro autem infirma,* et: *De die et hora illa nemo „novit, neque Angeli neque Filius.*" Ex quibus locis ita improbi argumentantur: „Si, ut vos putatis, semper Filius apud Patrem exsti- „tisset, diem illum minime ignoraret, sed tanquam Verbum cogno- „sceret, nec item a Patre derelinqueretur, qui una cum ipso existeret, „nec gloriam postularet, quam in Patre haberet, nec denique prorsus „precaretur, quippe qui ut Verbum nulla omnino re indigeret. Verum P. 577. „quia et creatus erat et una e rebus factis, hinc ita loquebatur hisque „indigebat, quae non ipse habebat. Siquidem rerum creatarum pro- „prium est his indigere, quae non habent."

27. Haec igitur sunt, quae impii insaniendo proferunt. Qui quidem, cum res huiusmodi cogitent, possent etiam audacius interrogare, quare omnino Verbum caro factum sit, tumque subiungere: „Quomodo enim ille, qui Deus erat, homo potuit fieri? Vel quomodo „ille, qui corporis expers est, corpus potuit gestare?" Imo quin Iudaeos potius imitentur et cum Caipha clament: „Cur Christus, qui „homo est, seipsum Deum fecit?" his enim et similibus sermonibus

εὔχεσθαι. Gobler. et Felckm. 1. *προσεύχεσθε.* Alii et editi *εὔχεσθε.*

f. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri vero et editi *καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι, οὔτε.* Paulo post Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν,* ubi alii et editio Commelin. *ἡμετέραν* mendose. Ibid. Reg. 1. Seguerian. *ὑπάρχων ὁ υἱὸς πρὸς τὸν θεόν, οὔτ᾽ ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ᾽ ἐγίνωσκεν ὡς λόγος, οὔτ᾽ ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων.* Editi *διάνοιαν ὑπάρχων πρὸς τὸν θεὸν, οὔτε ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ᾽ ἐγίνωσκεν ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἐγκατελίπετο ὡς συνυπάρχων.* Reg. 2. habet *ὁ υἱός* post *διάνοιαν,* idemque et Goblerian. et Felckm. 1. habent *ἐγίνωσκεν ὡς λόγος.* Felckm. 5. *ἐγίνωσκεν ὡς ὁ λόγος.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γὰρ λόγος ὤν.* Editi et alii *γὰρ ὡς λόγος ὤν.* Ibidem Reg. 1. et Seguerian. *ἐπειδή.* Alii et editi *ἐπεί.*

h. Reg. 1. et Seguer. *διαλογιζομένους.* Ceteri et editi *λογιζομένους.* Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εἰπεῖν καί.* Alii et editi *εἰπεῖν αὐτοὺς καί.*

i. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *ὁ* omittunt.

k. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Alii autem et edit. Commel. *ποιεῖ.* Paulo post uterque Reg. Anglic. et Felckm. 5. *μὲν Ἰουδαῖοι.* Alii et editi *μὲν οἱ Ἰουδαῖοι.*

p. 577. εἰς βλασφημίας ἐκπεπτώκασιν. [a] εἴ τις οὖν ἐκ παραλλήλου τὰ τούτων κἀκείνων ἐξετάζοι ῥήματα, εὑρήσει πάντως εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς συναντῶντας ἀπιστίαν καὶ ἴσην αὐτῶν [b] τὴν τῆς ἀσεβείας τόλμαν καὶ κοινὴν αὐτῶν οὖσαν τὴν πρὸς ἡμᾶς μάχην. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἔλεγον· πῶς ἄνθρωπος ὢν δύναται θεὸς εἶναι; Ἀρειανοὶ δέ· εἰ θεὸς [c] ἦν ἀληθινὸς ἐκ τοῦ θεοῦ, πῶς ἠδύνατο ἄνθρωπος γενέσθαι; καὶ Ἰουδαῖοι μὲν ἐσκανδαλίζοντο καὶ ἐχλεύαζον, λέγοντες· οὐκ ἂν οὗτος, εἰ ἦν υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὑπέμεινε σταυρόν [1]), Ἀρειανοὶ δὲ εἰς τὸ κατ' ἀντικρὺ στήκοντες αὐτῶν φάσκουσιν ἡμῖν· πῶς τολμᾶτε [d] λέγειν λόγον ἴδιον εἶναι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸν ἔχοντα σῶμα, ὥστε τοῦτο ὑπομεῖναι; εἶτα τῶν Ἰουδαίων ζητούντων ἀποκτεῖναι τὸν κύριον, ὅτι [e] πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεὸν καὶ ἶσον ἑαυτὸν ἐποίει [2]), ἐργαζόμενος ἃ ἐργάζεται ὁ πατήρ, ἔμαθον οἱ Ἀρειανοὶ λέγειν καὶ αὐτοί, ὅτι οὔτε [f] ἶσος τῷ θεῷ ἐστιν, οὔτε πατὴρ ἴδιός ἐστι καὶ φύσει τοῦ λόγου ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ τοὺς ταῦτα φρονοῦντας ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι. πάλιν τε τῶν Ἰουδαίων λεγόντων· οὐχ οὗτός ἐστιν [g] ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα [3]); οἱ Ἀρειανοὶ [h] καὶ αὐτοὶ ἐπακούουσιν ἐξ ἴσου λέγοντες· πῶς δύναται λόγος εἶναι ἢ θεὸς ὁ κοιμώμενος ὡς ἄνθρωπος καὶ κλαίων καὶ πυνθανόμενος; ἀμφότεροι [i] γὰρ ἐκ
p. 578. τῶν ἀνθρωπίνων, ὧν ὑπέμεινεν ὁ σωτὴρ δι' ἣν εἶχε σάρκα, ἀρνοῦνται τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα τοῦ λόγου.

28. Ἰουδαϊκῆς τοίνυν οὔσης καὶ Ἰουδαϊκῆς [k] τῆς ἐκ τοῦ προδότου Ἰούδα τῆς τοιαύτης παρανοίας, ἢ ἐκ φανεροῦ πάλιν ὁμολογείτωσαν ἑαυτοὺς τοῦ Καϊάφα καὶ Ἡρώδου μαθητὰς εἶναι, μὴ σκέποντες τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῷ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀνόματι, καὶ ἀρνείσθωσαν τέλεον, [l] καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, τὴν τοῦ σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν, τοῦτο γὰρ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν οἰκεῖον τὸ φρόνημα, ἢ εἰ δεδοίκασιν Ἰουδαΐζειν ἐκ φανεροῦ καὶ περιτέμνεσθαι διὰ τὴν πρὸς Κωνστάντιον [m] ἀρέσκειαν καὶ τοὺς

1) Matth. 27, 40. 2) Ioan. 5, 18. 3) Ioan. 6, 42; 8, 58.

a. Reg. 1. et Seguer. ἄν τις. Gobler. Felckm. 1. ἐάν τις οὖν ἐκ παραλλήλου τούτων καὶ τὰ κἀκείνων ἐξετάζει. Reg. 2. εἴ τις οὖν ἐκ παραλλήλων τὰ τούτων τε κἀκείνων etc. Ibidem mss. εὑρήσει πάντως, ubi edit. Comm. πάντας, ut et videtur legisse Nannius, qui in editione Commel. vertit *omnes*.

b. Sic primus codex Regius et Seguer. In aliis et editis τήν deest.

c. Reg. 1. et Seguerian. ἦν omittunt, iidemque mox post Ἰουδαῖοι addunt μέν, quod in aliis et editis deest. Paulo post uterque Reg. Seguerian. Basil. Anglic. et Felckm. 5. habent οὐκ ἂν οὗτος εἰ ἦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὑπέμεινε etc. Gobler. et Felckm. 1. εἰ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν οὗτος, οὐκ ἂν ὑπέμεινε. Ceteri et edit. Comm. οὐκ ἂν οὗτος ἦν υἱὸς θεοῦ, ὑπέμεινε, mendose.

d. λέγειν abest a Reg. 1. et Seguer.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi πατέρα τὸν θεὸν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι.

f. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἶσα. Alii et editi ἶσος. Mox Reg. 1. et

Iudaei olim obstrepebant, cum haec viderent, quae nunc Ariani legentes P. 577.
nolunt credere, sed ad blasphemias delapsi sunt. Si quis igitur Iudaeorum et Arianorum verba inter se velit conferre, is facile perspiciet, illos in eandem omnino infidelitatem incurrere, paremque eorum impietatem et audaciam ac communem illis contra nos esse pugnam. Nam Iudai quidem aiebant: „Qui fieri potest ut ille, qui homo est, „Deus sit?" Ariani vero: „Si Deus verus est ex Deo, quo pacto po„tuit fieri homo?" Iudaei praeterea scandalum patiebantur huiusmodique cavillabantur verbis: „Si Filius Dei esset iste, crucem non tole„rasset." Ex adversa autem parte Ariani haec nos interrogant: „Quare asseverare audetis, illum proprium naturae Patris Verbum „esse, qui corpus, quod pati possit, habet?" Iudaei item Dominum necandum quaerebant, quod Deum suum esse patrem diceret eique se parem faceret, cum se ea agere, quae ille agit, testaretur. Eadem quoque est Arianorum doctrina, illum nempe neque parem esse Deo, neque Deum proprium ac naturalem Verbi patrem esse; quin etiam illos, qui ita sentiunt, ad necem perquirunt. Insuper is erat etiam Iudaeorum sermo: *Nonne hic est Filius Ioseph, cuius nos patrem et matrem novimus? Quomodo igitur dicit, priusquam Abraham fieret, ego sum, et de caelo descendi?* Iudaeis consentiunt Ariani, atque ista pariter decantant: „Quî fieri potest, ut ille sit Verbum vel Deus, qui „dormit ut homo, qui flet et interrogat?" Scilicet utrique humanas propter affectiones, quibus pro carnis, quam induit, conditione se P. 578.
subiecit Salvator, Verbi proprietatem et divinitatem reiiciunt.

28. Cum igitur stulta eiusmodi doctrina tota sit Iudaïca atque ex proditore Iuda exorta, vel ergo palam illi fateantur, se Caïphae et Herodis discipulos esse, nec Iudaïsmum Christianismi titulo occultent, sed corporeum Salvatoris adventum penitus, ut supra diximus, negent, ea enim est propria illorum haeresis sententia, vel si, tum ut Constantio non displiceant, tum illorum gratia, quos deceperunt, Iudaeorum ritus palam amplecti et circumcidi non audent, desinant ergo

Seguer. *καὶ τοὺς ταῦτα.* Ceteri et editi *καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. At Basil. Anglic. Felckm. 5. et Reg. 2. *ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ.* Alii et editi *ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ.* Paulo post Reg. 1. et Segu. *πῶς νῦν λέγει.* Ceteri et editi *πῶς οὖν λέγει.*

h. *καὶ αὐτοί* abest a Basil. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπακούουσιν.* Alii et editi *ἐπακολουθοῦσιν.*

i. Sic Reg. 1. et Seguerian. In aliis autem et editis deest *γάρ.* Paulo post Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *τὴν ἰδιότητα καὶ θεότητα.* Alii et editi *τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα.*

k. Reg. 2. et Felckmanni 2. cum editis *Ἰουδαϊκῆς ἐκ τοῦ.* Ceteri mss. *Ἰουδαϊκῆς τῆς ἐκ τοῦ.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *τοιαύτης παρανοίας* ubi Gobl. et Felckm. 1. *παροινίας,* alii et editi *παρανομίας.*

l. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *καθάπερ καὶ ἔμπροσθεν εἴπομεν.*

m. Goblerian. et Felckm. 1. *ἀσέβειαν,* male. Ibid. in margine Felckm. 2. haec habetur nota: *σκόπει πῶς ἀδέως τοῦ Κωνσταντίου μέμνηται ὁ πατήρ. Vide quam secure Constantii meminit Pater.*

P. 578. ἀπατηθέντας παρ᾽ αὐτῶν, μηδὲ λεγέτωσαν τὰ τῶν Ἰουδαίων. δί-
καιον γὰρ ὧν τὰ ὀνόματα παραιτοῦνται, τούτων ἀποστρέφεσθαι
καὶ τὸ φρόνημα. Χριστιανοὶ [a]γάρ ἐσμεν, ὦ Ἀρειανοί, Χριστιανοί
ἐσμεν ἡμεῖς, ἡμῶν τε ἴδιον καλῶς τὰ εὐαγγέλια νοεῖν περὶ τοῦ
σωτῆρος, καὶ μήτε μετὰ Ἰουδαίων λιθάζειν αὐτόν, ἐὰν περὶ τῆς
θεότητος καὶ τῆς ἀϊδιότητος ἀκούωμεν αὐτοῦ, μήτε μεθ᾽ ὑμῶν
σκανδαλίζεσθαι ἐφ᾽ οἷς [b]ἂν ὡς ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν ταπεινοῖς
φθέγγοιτο ῥήμασιν. εἰ θέλετε γοῦν καὶ ὑμεῖς γενέσθαι Χριστια-
νοί, ἀπόθεσθε τὴν Ἀρείου μανίαν, τήν τε ἀκοὴν ὑμῶν τὴν ῥυπω-
θεῖσαν ἀπὸ τῶν βλασφήμων ῥημάτων ἀπονίψασθε τοῖς τῆς [c]εὐ-
σεβείας λόγοις, γινώσκοντες ὡς παυόμενοι τοῦ εἶναι Ἀρειανοὶ παύ-
σεσθε καὶ τῆς τῶν νῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης, εὐθύς τε ὡς ἀπὸ
σκότους ἡ ἀλήθεια ὑμῖν λάμψει, καὶ οὐκέτι μὲν ἡμῖν ὀνειδίσετε
ὡς δύο ἀΐδια λέγουσιν, [d]ἐπιγνώσεσθε δὲ καὶ ὑμεῖς, ὅτι τε ἀληθι-
νὸς καὶ φύσει υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ ὁ κύριος, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀΐδιος,
ἀλλὰ τῇ τοῦ πατρὸς [e]ἀϊδιότητι συνὼν γινώσκεται. ἔστι γὰρ λεγό-
μενα ἀΐδια, ὧν αὐτὸς δημιουργός ἐστιν· ἐν γὰρ τῷ κγ΄. ψαλμῷ
γέγραπται· ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι
αἰώνιοι[1]). [f]δῆλον δέ ἐστιν, ὅτι δι᾽ αὐτοῦ καὶ ταῦτα γέγονεν· εἰ δὲ
καὶ τῶν αἰωνίων αὐτός ἐστι δημιουργός, τίς ἡμῶν ἔτι λοιπὸν ἀμ-
φιβάλλειν δυνήσεται, ὅτι καὶ τούτων τῶν ἀϊδίων ἀνώτερός ἐστι;
καὶ οὐ τοσοῦτον [g]ἐκ τοῦ ἀϊδίου γνωρίζεται κύριος, ὅσον ὅτι υἱός
ἐστι τοῦ θεοῦ· υἱὸς γὰρ ὢν ἀχώριστός ἐστι τοῦ πατρός, καὶ οὐκ
ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ᾽ ἀεὶ ἦν, καὶ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα ὢν τοῦ πα-
P. 579. τρὸς [h]ἔχει καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ πατρός. ὅπως μὲν οὖν ἠλέγχθη-
σαν κακῶς νοοῦντες ἃ προεφασίζοντο ῥητά, δυνατόν πως ἐκ τῶν
ἔμπροσθεν δι᾽ ὀλίγων εἰρημένων καταμαθεῖν· ὅτι δὲ καὶ ἐν οἷς
πάλιν προφασίζονται [i]νῦν ἐκ τῶν εὐαγγελίων γνωρίζονται σαθρὰν
ἔχοντες τὴν διάνοιαν, ῥᾴδιόν ἐστι συνιδεῖν, ἐὰν μάλιστα καὶ νῦν
τὸν σκοπὸν τῆς καθ᾽ ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς πίστεως λάβωμεν,
καὶ τούτῳ ὥσπερ κανόνι χρησάμενοι προσέχωμεν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπό-
στολος, τῇ ἀναγνώσει[2]) τῆς θεοπνεύστου γραφῆς. οἱ γὰρ χριστο-
μάχοι τοῦτον ἀγνοήσαντες ἐπλανήθησαν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀλη-

1) Psal. 24 [23. LXX.], 7. 2) 1. Tim. 4, 13.

a. Sic Reg. 2. et Seguer. At alii et editi *γάρ* omittunt. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *καὶ μήτε μετά* etc. Ceteri et editi *καὶ μὴ μετά* etc.

b. Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi *ἄν* omittunt.

c. Sic mss. atque ita legit Nannius. Editio Commel. *ἀσεβείας*, mendose. Paulo post Reg. 1. et Seguerian. *τῶν νῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης*. Ceteri et editi *τῶν Ἰουδαίων τῶν νῦν κακοφροσύνης*.

d. Reg. 1. et Seguer. *ἐπιγνώσεσθέ τε*. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπιγινώσκεσθέ τε*.

e. Goblerian. et Felckm. 1. *ἰδιότητι*. Ceteri et editio Commel. *ἀϊδιότητι*. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *αὐτὸς δημιουργός ἐστιν· ἐν γὰρ τῷ κγ΄. ψαλμῷ γέγραπται*. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτὸς*

eadem ac Iudaeos loqui. Convenit enim eos ab illorum mente disce- P. 578.
dere, quorum nomen refugiunt. Enimvero nos Christiani sumus, o Ariani, nos inquam Christiani sumus, propriumque nostrûm est Evangelia de Salvatore recte intelligere, non autem eum cum Iudaeis lapidibus percutere, si ipsum de sua divinitate et aeternitate loquentem audiamus, neque scandalum vobiscum pati ob humilia verba, quibus ut homo utitur. Quapropter si vos Christiani quoque esse optatis, Arii insaniam deponite, vestrasque aures impiis maledictis sordidatas piis abluite sermonibus, exploratumque sit vobis statim atque Ariani esse destiteritis, Iudaeorum quoque perversitatem dimissuros, foreque ut tenebris dissipatis lux veritatis vobis continuò affulgeat, nec nos iam amplius calumniaturi sitis, quasi duo aeterna agnoscamus; vos quippe ipsi intelligetis, Dominum verum et naturalem Dei Filium esse, nec tantummodo aeternum esse agnosci, sed etiam simul cum aeternitate Patris existere. Alia siquidem sunt, quae aeterna quoque dicuntur, quorum tamen ipse effector est; nam Psalmo vigesimo tertio scriptum est: *Tollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternae.* Verum est autem haec ab illo facta esse; quapropter si ille rerum aeternarum opifex est, quis nostrum iam in dubium vocaverit, ipsum esse ante res huiusmodi aeternas? At vero non tam ob aeternitatem cognoscitur Dominus, quam quod Dei Filius est. Quia enim est Filius, hinc a Patre separabilis non est, neque fuit unquam cum non esset, sed semper fuit, cumque sit imago et splendor Patris, aeternitatem quoque Patris possidet. Itaque qua quidem ratione con- P. 579.
victi fuerint male illa Scripturae loca intelligere, quae obtendebant, ex his, quae supra paucis disputata sunt, disci potest; quod autem etiam ea, quae nunc ex Evangeliis opponunt, futilia admodum ac levia sint, facile perspicere est, si in primis quis sit Christianae fidei scopus perceperimus, eoque tanquam regula utentes lectioni Scripturae divinitus inspiratae, ut monet Apostolus, attenderimus. Hunc enim cum

ὡς δημιουργὸς κύριός ἐστι. καὶ γὰρ Δαβὶδ φησιν. Alii et editi *αὐτὸς ὡς δημιουργὸς κύριός ἐστιν. ἐν γὰρ ψαλμοῖς γέγραπται.*

f. Reg. 1. et Seguer. *δῆλον δέ ἐστιν.* In aliis et editis deest *δέ.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *τίς ἡμῶν ἔτι λοιπόν* etc. Gobler. et Felckm. 1. *τίς ὑμῶν ἔτι λοιπόν* etc. Alii et editio Commel. *τίς ὑμῶν ἔτι ἀμφιβάλλειν.*

g. Sic Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *οὐ τοσοῦτον ἁπλῶς ἐκ τοῦ ἀϊδίου γνωρίζεται ὁ κύριος.* Anglic. ibidem *ἐκ τῶν ἀϊδίων.* Item ibidem Reg. 1. et Seguer. *ὅτι υἱός ἐστι.* Ceteri et editi *ὅτι ὁ υἱός ἐστι.*

h. Haec verba *ἔχει καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ πατρός* absunt a Gobler. et Felckm. 1. nec vertit Interpres in editione Commel. Ibidem Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ὅπως μὲν οὖν.* In aliis et editione Commel. *οὖν* deest. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *προεφασίζοντο.* Alii et editio Commel. *ἐπροφασίζοντο.*

i. Reg. 1. et Seguer. *προφασίζονται, ἐκ τῶν εὐαγγελίων δείκνυται.* Alii et editi *προφασίζονται νῦν, ἐκ τῶν εὐαγγελίων γνωρίζονται.* Mox Reg. 1. et Seguer. post *ῥᾴδιον* omittunt *ἐστι.*

P.579. θείας, καὶ [a]προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, φρονοῦντες
παρ᾽ ὃ δεῖ φρονεῖν[1]).

29. Σκοπὸς τοίνυν οὗτος καὶ χαρακτὴρ τῆς ἁγίας γραφῆς, ὡς
πολλάκις εἴπομεν διπλῆν εἶναι τὴν περὶ τοῦ σωτῆρος [b]ἐπαγγελίαν
ἐν αὐτῇ, ὅτι τε ἀεὶ θεὸς ἦν καὶ υἱός ἐστι, λόγος ὢν καὶ ἀπαύ-
γασμα καὶ σοφία τοῦ πατρός, καὶ ὅτι ὕστερον δι᾽ ἡμᾶς σάρκα λα-
βὼν ἐκ παρθένου [c]τῆς θεοτόκου Μαρίας ἄνθρωπος γέγονε. καὶ
ἔστι μὲν τοῦτον εὑρεῖν διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου γραφῆς σημαι-
νόμενον, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν· ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι
[d]αὐταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ[2]), ἵνα δὲ μὴ πάντα [e]τὰ
ῥητὰ συναγὼν πολὺς ἐν τῷ γράφειν γένωμαι, ἀρκεσθῶμεν ὡς πάν-
των μνημονεῦσαι τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος,
καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὗτος ἦν ἐν
ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ
ἐγένετο οὐδὲ ἕν[3]), [f]εἶτα· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν
ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς
παρὰ πατρός[4]), τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ
ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· ἀλλ᾽ ἑαυτὸν
ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, [g]ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-
νος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γε-
νόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ[5]). ἀπὸ τού-
των γὰρ τῇ αὐτῇ διανοίᾳ διερχόμενός τις πᾶσαν τὴν γραφὴν ὄψε-
P.580. ται, πῶς ἐν ἀρχῇ μὲν εἶπε τούτῳ ὁ πατήρ· γενηθήτω φῶς καὶ
γενηθήτω στερέωμα καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον[6]), ἐπὶ δὲ συντελείᾳ
τῶν αἰώνων ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, [h]οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν
κόσμον, ἀλλ᾽ ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι᾽ αὐτοῦ[7]), καὶ γέγραπται· ἰδοὺ
ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ

1) Rom. 9, 32; 12, 3. 2) Ioan. 5, 39. 3) Ioan. 1, 1—3. 4) Ioan. 1, 14.
5) Philipp. 2, 6—8. 6) Genes. 1, 3. 6. 26. 7) Ioan. 3, 17.

a. Seguer. *προσέχοντες.* Mox *σκοπὸς τοίνυν* etc. ad *ἄνθρωπος γέγονε* habetur in Concilior. tom 3. pag. 21. in Concil. Ephesino, Epistola Cyrilli Alexandrini ad Monachos Aegypti num 4. [Mansi Concil. Coll. Tom. IV. pag. 592.] itemque apud Cassianum lib. 7. de Incarnatione cap. 29. Haec sunt Cyrilli notanda verba: *ὁ τῆς ἀοιδίμου μνήμης πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ᾽ ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἓξ τὸν ἄριθμον, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν εὑρεσιλογίαις ἄμαχόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάττων σύνεσιν, καὶ οἷον εὐοσμοτάτῳ τινὶ μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν, καὶ ἐπ᾽ ὀρθότητι καὶ εὐσεβείᾳ δογμάτων παρὰ πάντων μαρτυρούμενος, τὸ περὶ τῆς ἁγίας ἡμῖν καὶ ὁμοουσίου τριάδος συντιθεὶς βιβλίον, ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ, ἄνω τε καὶ κάτω θεοτόκον ἀποκαλεῖ τὴν ἁγίαν παρθένον.* Id est: *Percelebris memoriae pater noster Athanasius, qui totos sex et quadraginta annos Ecclesiae Alexandrinae sedem ornavit, quique ineptis impiorum haereticorum commentis invictam planeque apostolicam opposuit sapientiam, ac suis libris, veluti unguento fragrantissimo, totum orbem recreavit, cuius tum rectam doctrinam, tum in dogmatis pietatem testantur omnes, de sancta et consubstantiali Trinitate librum nobis composuit, in cuius tertia Oratione supra infraque Deiparam appellat*

ignorarent Dei hostes, a via veritatis aberravere et in lapidem offen- P. 579. sionis offendere, ea sapientes, quae sapere non oportet.

29. Hic igitur scopus et character est sanctae Scripturae, uti saepe diximus, nempe ut duo de Salvatore demonstret, illum scilicet Deum semper fuisse et Filium esse, quippe cum sit Patris Verbum splendorque et sapientia, ipsumque postea propter nos carne ex Virgine Deipara Maria assumta hominem factum esse. Atque hunc quidem scopum per universam divinitus inspiratam Scripturam inculcari deprehendere est, quemadmodum testatur ipse Dominus his verbis: *Scrutamini Scripturas, quia illae sunt, quae testimonium perhibent de me.* Verum ne omnia loca adducendo multus hac in re probanda videar, ea, quae sequuntur, vice omnium afferre satis fuerit. Haec igitur sunt Ioannis verba: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Deinde: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Paulus autem ita scribit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit forma servi accepta, in similitudinem hominum factus et figura inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Ex his porro, si quis eadem ratione universam Scripturam perlustrare voluerit, clare percipiet, quare initio Pater illi dixit: *Fiat lux* et *Fiat* P. 580. *firmamentum* et *Faciamus hominem,* cur item eum in fine saeculorum in mundum miserit, non ut mundum iudicaret, sed ut mundus per ipsum salvus fieret, similiter cur scriptum sit: *Ecce Virgo concipiet*

sanctam Virginem. Haec ille, qui deinde Athanasii refert verba. Ibidem Reg. 1. Seguer. et Cyrillus *τῆς ἁγίας γραφῆς,* ut et legit Cassianus. In aliis et editis *ἁγίας* deest.

b. Reg. 1. Seguer. et Cyrillus *ἐπαγγελίαν.* Ceteri et editi *ἀπαγγελίαν.* Cassianus vero sic habet: *Duplicem esse in eodem Salvatore significationem.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *καὶ υἱός ἐστι λόγος ὢν καί* etc. Alii et editi ac Cyrillus *καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς λόγος ὢν καί* etc. Cassianus *et est Filius, Verbum, et lumen et sapientia Patris.*

c. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *τῆς θεοτόκου* nec vertit Nannius in editione Commel. At legitur in omnibus aliis mss. et editis, eamque tantum ob vocem hic locus adducitur a Cyrillo et Cassiano. Mox Reg. 1. *τοῦτο,* secunda manu *ν.* deleto. Ibidem in Reg. 1. et Seguer. deest *τῆς θεαπνεύστου.*

d. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. et 5. *αὗταί εἰσιν.* Graecus Scripturae textus *ἐκεῖναί εἰσιν.*

e. Reg. 1. et Seguer. *τὰ ῥητὰ συναγών* iidemque mox *ἀρκεσθῶμεν ὡς πάντων.* At alii et editi *τὰ ῥήματα συναγαγών* et *ἀρκεῖ νῦν ὡς πάντων.*

f. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. addunt, *ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ,* ut et legit Nannius. Angl. et Felckm. 5. *ὃ γέγονεν.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. haec habent *καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός* quae in aliis et in editione Commel. desunt. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *ἀπὸ τοῦ πατρός· ὁ δὲ Παῦλος· ὃς ἐν* etc.

g. Haec verba *ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος* absunt a Reg. 1. et Segueriano.

h. Gobler. et Felckm. 1. *εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σωθῇ.*

P. 580. ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ᾽ ἡμῶν ὁ θεός[1]).

30. Ὁ τοίνυν ἐντυγχάνων τῇ θείᾳ γραφῇ ἀπὸ μὲν τῶν παλαιῶν [a]τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω, ἀπὸ δὲ τῶν εὐαγγελίων θεωρείτω τὸν κύριον γενόμενον ἄνθρωπον· ὁ λόγος γάρ, φησί, σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[2]). ἄνθρωπος δὲ γέγονε, καὶ οὐκ εἰς ἄνθρωπον ἦλθε. καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον εἰδέναι, μήποτε καὶ εἰς τοῦτο πεσόντες οἱ ἀσεβεῖς ἀπατήσωσί τινας, κἀκεῖνοι [b]νομίσωσιν ὅτι ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγίνετο, οὕτω καὶ νῦν εἰς ἄνθρωπον ἐπεδήμησεν ὁ λόγος, ἁγιάζων καὶ τοῦτον καὶ φανερούμενος ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις. εἰ γὰρ οὕτως ἦν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ φανεὶς ἦν, οὐδὲν [c]ἦν παράδοξον, οὔτε οἱ ὁρῶντες ἐξενίζοντο λέγοντες· ποταπὸς ἄρα ἐστὶν οὗτος[3]); καὶ διατί σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν θεόν[4]); εἶχον γὰρ τὴν συνήθειαν ἀκούοντες· καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς ἕκαστον τῶν προφητῶν. νῦν δὲ ἐπειδὴ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, δι᾽ οὗ γέγονε τὰ πάντα, ὑπέμεινε καὶ υἱὸν ἀνθρώπου γενέσθαι, καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν λαβὼν δούλου μορφήν, διὰ τοῦτο Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρός, ἡμῖν δὲ Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[5]). ὁ λόγος γάρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, σὰρξ ἐγένετο[6]), τῆς γραφῆς ἔθος ἐχούσης λέγειν σάρκα τὸν ἄνθρωπον, ὡς διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου φησίν· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα[7]), καὶ [d]ὡς Δανιὴλ εἴρηκε τῷ Ἀστυάγῃ· οὐ σέβομαι εἴδωλα χειροποίητα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν[8])· σάρκα γὰρ καὶ οὗτος καὶ Ἰωὴλ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λέγουσι.

31. Πάλαι [e]μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγίνετο, καὶ ἡγίαζε μὲν τοὺς γνησίως δεχομένους αὐτόν, οὔτε δὲ γεννωμένων ἐκείνων εἴρηται ὅτι αὐτὸς γεγένηται ἄνθρωπος, οὔτε πασχόντων ἐκείνων εἴρηται· πέπονθεν αὐτός, [f]ὅτε δὲ ἐκ Μαρίας ἐπεδήμησεν ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, οὕτω γὰρ εὐδοκήσας ὁ πατὴρ ἔπεμψε τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν [g]γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον[9]), τότε εἴρηται ὅτι σάρκα προσλαβὼν γεγένηται ἄνθρωπος καὶ ἐν ταύτῃ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἶπεν

1) Matth. 1, 23. 2) Ioan. 1, 14. 3) Matth. 8, 27. 4) Ioan. 10, 33. 5) 1. Cor. 1, 23. 24. 6) Ioan. 1, 14. 7) Ioel. 3, 1 [2, 28. LXX.]. 8) Bel et Draco. 5 [Daniel. 14, 4. Vulg.]. 9) Galat. 4, 4.

a. Reg. 1. et Seguer. *τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω.* Ceteri et editi *τὰ ῥήματα μανθανέτω.*
b. Reg. 1. et Seguer. *νομίσουσιν.*
c. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. At in aliis et editis *ἦν* deest.
d. *ὡς* abest a Gobleriano et Felckm. 1. Ibid. uterque Reg. et Seguer. *Ἀστυάγῃ.* Alii et editi *Ἀστυάγει.* Porro non ad Astyagem, qui iam decesserat, sed ad Cyrum

et pariet Filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus. P. 580.

30. Qui igitur divinam Scripturam legerit, discat quidem verba ex vetere Testamento, sed ex Evangelio attendat Dominum hominem factum esse. Nam *Verbum*, inquit, *caro factum est et habitavit in nobis.* Homo inquam factus est, non autem in hominem venit. Id enim scire etiam necesse est, ne forte in huiusmodi sententiam deflectentes impii aliquos decipiant, illique existiment, quemadmodum olim Verbum in unumquemque Sanctorum descendit, ita etiam in hominem venisse, ut eum sanctum redderet et in ipso appareret, uti in aliis contigit. Si enim ita se res haberet, et in homine tantummodo apparuisset, nihil sane esset quod admirationem posset movere, nec qui eum videbant, obstupefacti dixissent: Undenam iste est? et Cur tu homo cum sis, teipsum facis Deum? Audire siquidem illi consueverant: Factum est Verbum Domini ad singulos Prophetas. Nunc autem postquam Dei Verbum, per quod omnia facta sunt, etiam filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit servi forma accepta; idcirco crux Christi Iudaeis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus et Dei sapientia est. Nam *Verbum,* ut ait Ioannes, *caro factum est.* Siquidem mos est Scripturae sacrae hominem carnem appellare. Hinc apud Ioelem Prophetam dicitur: *Effundam de spiritu meo in omnem carnem.* Item Daniel Astyagi dixit: *Ego idola manufacta non colo, sed Deum viventem, qui caelum et terram creavit et in omnem carnem dominatum habet.* Hic enim ut et Ioel hominum genus carnis nomine significat.

31. Olim igitur ad singulos Sanctos factum est Verbum, eosque, qui ipsum digne susceperunt, effecit sanctos, nec tamen cum illi nascerentur, dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur, passum esse. Cum autem in fine saeculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit (ita enim Patri visum est suum mittere Filium factum ex muliere, factum sub lege), tunc dictum est, ipsum carne assumta hominem factum esse atque pro nobis in ea esse passum,

eius successorem haec a Daniele dicta esse memorat Scriptura. Item ibidem Felckm. 2. et editi οὐ σέβομεν. At ceteri mss. et Scriptura οὐ σέβομαι.

e. Reg. 1. et Seguerian. μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον. Gobl. et Felckm. 1. μὲν οὖν εἰς ἕκαστον. Alii et editio Commel. μὲν εἰς ἕκαστον. Paulo post mss. γεννωμένων ἐκείνων. Editio autem Commel. γενωμένων ἐκείνων. Ibidem uterque Reg. et Seguer. γεγέννηται. Alii mss. γεγένηται. Editio Commel γένηται.

f. Basil. et Anglic. ὅτι. Ibid. Reg. 1. et Segu. ἐπεδήμησεν ἅπαξ. Alii et editi ἐπεδήμησεν ἄνθρωπος ἅπαξ. Nannius non legit quoque ἄνθρωπος. Mox Reg. 1. et Seguer. ἀθέτησιν ἁμαρτίας. Alii et editi ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας.

g. Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. γεννώμενον.

P. 581. ὁ Πέτρος· Χριστοῦ οὖν παθόντος [a] ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί[1]), ἵνα δειχθῇ καὶ πάντες πιστεύσωμεν, ὅτι ἀεὶ ὢν θεὸς καὶ ἁγιάζων πρὸς οὓς ἐγένετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς τὰ πάντα, ὕστερον [b] καὶ δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ σωματικῶς, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, κατῴκησεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκί[2]), ἶσον τῷ φάναι· θεὸς ὢν ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ γέγονεν ἄνθρωπος [c] δι' ἡμᾶς. καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν, οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ πάσχειν, τὸ κοπιᾶν, καὶ τὰ ὅμοια, ὧν ἐστιν ἡ σὰρξ δεκτική, τὰ δὲ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἴδια ἔργα, οἷά ἐστι τὸ ἐγείρειν νεκροὺς καὶ τυφλοὺς ποιεῖν ἀναβλέπειν καὶ τὴν αἱμοῤῥοοῦσαν [d] ἰᾶσθαι αὐτόν, διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτὸς ἐποίει, καὶ ὁ μὲν λόγος τὰς τῆς σαρκὸς ἐβάσταζεν ἀσθενείας[3]) ὡς ἰδίας, αὐτοῦ γὰρ ἦν [e] ἡ σάρξ, καὶ ἡ σὰρξ δὲ ὑπούργει τοῖς τῆς θεότητος ἔργοις, ὅτι ἐν αὐτῇ [f] ἐγένετο, θεοῦ γὰρ ἦν σῶμα. εὖ δὲ ὁ προφήτης εἴρηκεν· ἐβάσταξε, καὶ οὐκ εἴρηκε· τὰς ἀσθενείας ἡμῶν αὐτὸς ἐθεράπευσεν, ἵνα μὴ ὡς ἐκτὸς ὢν τοῦ σώματος καὶ μόνον [g] αὐτὸ ἰασάμενος, ὡς ἀεὶ πεποίηκεν, ὑπευθύνους πάλιν τοῦ θανάτου τοὺς ἀνθρώπους καταλείψῃ. τὰς δὲ ἀσθενείας ἡμῶν [h] βαστάζει καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς φέρει[3]), ἵνα δειχθῇ ὅτι τε ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς γέγονε, καὶ σῶμα τὸ ἐν αὐτῷ φέρον [i] αὐτὰς αὐτοῦ ἴδιόν ἐστι, καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐβλάπτετο ἀναφέρων τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῷ σώματι αὐτοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος[4]), ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ μὲν τῶν ἰδίων παθῶν ἐλυτρούμεθα, [k] τῆς δὲ τοῦ λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα.

32. Ὅθεν τῆς σαρκὸς πασχούσης οὐκ ἦν ἐκτὸς ταύτης ὁ λόγος, διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ λέγεται καὶ τὸ πάθος· καὶ θεϊκῶς δὲ ποιοῦντος αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς οὐκ ἦν ἔξωθεν αὐτοῦ ἡ σάρξ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ταῦτα πάλιν ὁ κύριος ἐποίει, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν· εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, [l] τοῖς ἔργοις πιστεύετε, ἵνα γινώσκητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ κἀγὼ

1) 1. Petri 4, 1. 2) Coloss. 2, 9. 3) Esa. 53, 4; Matth. 8, 17. 4) 1. Petri 2, 24.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *ὑπὲρ ἡμῶν*. Ibidem Reg. 1. et Seguerian. *πιστεύσομεν*. Mox uterque Reg. cum Segueriano *πρὸς οὓς ἐγίνετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα*, Reg. 2. *κατὰ βούλημα* ut alii et editi, qui item habent *πρὸς οὓς ἐγένετο*.

b. *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Hic locus exstat in Concilio Lateranensi sub Martino I. tom VI. Concilior. pag. 301. [Mansi Conc. Coll. Tom X. pag. 1101.], diciturque esse *ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανοὺς λόγου γ'. ex Oratione tertia contra Arianos*. Pro *ὕστερον καί* ibi habetur *ὕστερον γάρ*.

c. Reg. 1. et Seguerian. et Lateranense Concil. omittunt *δι' ἡμᾶς*.

d. Reg. 1. et Seguer. *ἰᾶσθαι*. Alii et editi *ἰάσασθαι*. Mox Reg. 1. Seguerian. Gobl. et Felckm. 1. *αὐτὸς ἐποίει*. Concil. Lateranense omittit *αὐτός* habetque item

ut ait Petrus: *Christo igitur pro nobis passo in carne,* ut scilicet P. 581. planum fieret omnesque crederemus, eum ipsum, qui semper Deus fuit, et eos, ad quos accessit, sanctos effecit, omniaque iuxta Patris voluntatem administrat, propter nos hominem postea factum fuisse, atque, ut loquitur Apostolus, divinitatem corporaliter in carne habitasse, quod idem est ac si diceret: cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut instrumento utens homo propter nos factus est. Hinc quae carnis sunt propria, illi attribuuntur, quia nempe in ea existebat; sic ergo dicitur esurire, sitire, pati, laborare et similia, quae ad carnem pertinent. At quae propria Verbi erant opera, ut mortuos ad vitam revocare, caecis visum restituere, haemorroissam sanare, per proprium praestabat corpus. Proinde Verbum proprias carnis infirmitates portabat, quia caro sua erat, et vicissim caro divinitatis operibus faciendis inserviebat, quia in illa erat, quippe quae Dei corpus esset. Apte autem Propheta voce *portavit* usus est, nec dixit: Infirmitates nostras sanavit, ne extra corpus esse illudque duntaxat sanare, uti semper fecit, videretur, atque iterum homines morti obnoxios relinqueret. Verum nostras infirmitates nostraque peccata ipse portat, ut omnibus evidens sit et hominem propter nos eum esse factum, et corpus, quod in illo nostra peccata portabat, proprium ipsius esse. Nihil autem ei nocuit peccata nostra suo corpore in lignum tulisse, ut ait Petrus; at nos homines propriis affectionibus liberati sumus et Verbi iustitia repleti.

32. Hinc cum caro pateretur, extra eam non erat Verbum, quae causa est cur eius esse passio dicatur. Cum item ipse Patris opera divine efficeret, extra ipsum non erat caro, sed in ipso corpore haec efficiebat Dominus. Idcirco enim factus homo aiebat: *Si Patris mei opera non facio, mihi credere nolite: sin autem facio, si mihi credere nolitis, operibus saltem credite, ut cognoscatis Patrem in me*

ἐποίει, ubi desinit locus. Alii et editi *ποιεῖ.* Paulo post Anglic. *ἐβάσταξεν.*

e. Gobler. et Felckm. 1. *ἡ σάρξ· ἡ δὲ σάρξ* etc.

f. Reg. 1. et Seguer. *ἐγίνετο.* Iidem mox et Reg. 2. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἐβάσταξε.* Scriptura *ἐβάστασεν.* Ceteri et editi *ἐβάσταζε.*

g. Reg. 1. Seguer. et Anglican. addunt *αὐτό,* quod in aliis et editis deest. Paulo post Basil. *πάλιν τῷ θανάτῳ.* Alii et editio Commel. *πάλιν τοῦ θανάτου.*

h. Reg. 1. et Seguer. *αὐτὸς βαστάζει.* Mox Felckm. 2. et editi *ὅτι καὶ ἄνθρωπος.* Ceteri mss. *ὅτι τε ἄνθρωπος.*

i. Felckm. 2. et editio Commel. *αὐτός.* Alii mss. *αὐτάς.*

k. Haec verba *τῆς δὲ τοῦ λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα* absunt a Gobl. et Felckm. 1. nec vertit Nannius in edit. Commel. At habentur in utroque Regio, Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2. 5. et in editis.

l. Sic Reg. 1. et Seguer. Gobler. et Felckm. 1. habent item *ἵνα γινώσκητε.* Ceteri et editi *τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε καὶ γινώσκετε.* At in Anglicano desunt verba *εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε.* Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ὅτε* omittunt

P. 581. ἐν αὐτῷ [1]). ἀμέλει ὅτε χρεία γέγονε τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου πυρέσσουσαν ἐγεῖραι, ἀνθρωπίνως μὲν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, θεϊκῶς δὲ ἦν παύων τὴν νόσον [2]). καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐκ [a] γενετῆς τυφλοῦ ἀνθρώπινον ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἠφίει τὸ πτύσμα, θεϊκῶς δὲ τοὺς ὀφθαλ- P. 582. μοὺς ἤνοιγε διὰ τοῦ πηλοῦ [3]), ἐπὶ δὲ τοῦ Λαζάρου φωνὴν μὲν ὡς ἄνθρωπος ἀνθρωπίνην ἠφίει, [b] θεϊκῶς δὲ ὡς θεὸς τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν [4]). ταῦτα δὲ οὕτως [c] ἐγίνετο, καὶ ἐδείκνυτο ὅτι μὴ φαντασίᾳ ἀλλὰ ἀληθῶς ἦν ἔχων σῶμα· ἔπρεπε δὲ τὸν κύριον, ἐνδιδυσκόμενον ἀνθρωπίνην σάρκα, ταύτην μετὰ τῶν ἰδίων [d] παθῶν αὐτῆς ὅλην ἐνδύσασθαι, ἵνα ὥςπερ ἴδιον αὐτοῦ λέγομεν εἶναι τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἴδια μόνον αὐτοῦ λέγηται, [e] εἰ καὶ μὴ ἥπτετο κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ. εἰ μὲν οὖν ἑτέρου ἦν τὸ σῶμα, ἐκείνου ἂν λέγοιτο καὶ τὰ πάθη, εἰ δὲ τοῦ λόγου [f] ἡ σάρξ, ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο [5]), ἀνάγκη καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη λέγεσθαι αὐτοῦ, οὗ καὶ ἡ σάρξ ἐστιν. οὗ δὲ λέγεται τὰ πάθη, οἷά ἐστι [g] μάλιστα τὸ κατακριθῆναι, τὸ μαστιγωθῆναι, τὸ διψᾶν καὶ ὁ σταυρὸς καὶ ὁ θάνατος καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ σώματος ἀσθένειαι, τούτου καὶ τὸ κατόρθωμα καὶ ἡ χάρις ἐστί. διὰ τοῦτο τοίνυν ἀκολούθως καὶ πρεπόντως οὐκ ἄλλου ἀλλὰ τοῦ κυρίου λέγεται τὰ τοιαῦτα πάθη, ἵνα καὶ ἡ χάρις παρ᾽ αὐτοῦ [h] ᾖ, καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γινώμεθα, ἀλλὰ ἀληθῶς θεοσεβεῖς, ὅτι μηδένα τῶν γενητῶν μηδὲ κοινόν τινα ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν [i] ἐκ τοῦ θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν υἱόν, τοῦτον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, οὐδὲν ἧττον κύριον αὐτὸν καὶ θεὸν καὶ σωτῆρα ἐπικαλούμεθα.

33. Τοῦτο δὲ τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; ἢ τίς οὐκ ἂν σύνθοιτο θεῖον ἀληθῶς εἶναι τὸ πρᾶγμα; εἰ γὰρ τὰ τῆς θεότητος τοῦ λόγου ἔργα μὴ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ἄνθρωπος, καὶ πάλιν, εἰ τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς οὐκ ἐλέγετο τοῦ λό-

1) Ioan. 10, 37. 38. 2) Matth. 8, 14 sqq. 3) Ioan. 9, 1 sqq. 4) Ioan. 11, 43. 44. 5) Ioan. 1, 14.

post *ἀμέλει,* et secunda manu est in Reg. 1. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *πενθερὰν Πέτρου.*

a. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκ γενητῆς.* Felckm. 5. *ἐκ γεννητῆς.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἠφίει πτύσμα.*

b. Vide pag. 249 [p. 108. med. hui. ed.].

c. Regius uterque et Seguer. *ἐγίνετο.* Ceteri et editi *ἐγένετο.* Quae sequuntur ibidem, citat Cyrillus in defensione XI. et XII. Anathematismi contra Orientales Episcopos, Concilii Ephesini pag. 879. et 886. [Mansi Conc. Coll. Tom. V. pag. 73.] aitque verba esse Athanasii *ἐν τῷ περὶ τῆς τριάδος λόγῳ.* Hinc in codicibus Basil. Felckm. 2. et 5. haec ad hunc locum exstat observatio: *ταῦτα προςήγαγεν ὁ μακάριος Κύριλλος κατὰ Ἀνδρέου ὑπὲρ τοῦ ιβ΄. κεφαλαίου. ἁρμόζει δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ Εὐτυχέως καὶ Ἰουλιανοῦ καὶ δοκητῶν.* Id est: *Haec adduxit B. Cyrillus contra Andream pro defensione* 12. *capitis. Optime autem conveniunt contra Nestorium, Eutychem, Iulianum et Docitas.* Ubi recte monet Felckmannus, Iulianum Halicarnassaeum hic indicari, cuius meminit Liberatus in Breviario cap. 19. Ibid. Reg. 1. et Cyrillus *ἀλλὰ ἀληθῶς.* Segu. *ἀλλ᾽ ἀληθῶς.* Alii et editi *ἀλλὰ ἀληθείᾳ.*

esse et me in illo. Certe cum opus fuit socrum Petri febri laboran- P. 581. tem curare, humano quidem more manum extendit, sed morbum divinitus repressit. Similiter cum caecum natum sanavit, humanum sputum e carne emisit, sed per lutum oculos eius divine aperuit. In P. 582. Lazaro quoque a mortuis excitando humanam quidem vocem ut homo edidit, sed divine ut Deus Lazarum ad vitam revocavit. Haec autem idcirco ita palam fiebant, quod non specie sed revera corpus haberet. Nempe decebat Dominum humanam carnem induentem, totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quemadmodum proprium eius esse corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones eiusdem solum propriae esse dicerentur, tametsi eius non attingebant divinitatem. Itaque si alterius esset corpus, illius etiam esse affectiones dicerentur; sed si Verbi caro est (*Verbum* enim *caro factum est*), necesse est carnis affectiones illius dici, cuius ipsa caro est. Cuius porro dicuntur affectiones, quales in primis sunt condemnari, flagellis caedi, sitire, cruci affigi, mori, aliaeque corporis infirmitates, eiusdem quoque sunt tum praeclare gesta tum gratia. Eam igitur ob rem congruenter et convenienter huiusmodi affectiones non alterius sed Domini esse dicuntur, ut et gratia ab illo sit, et nullius alius sed vere Dei cultores essemus, quippe qui nullam e rebus factis nec vulgarem aliquem hominem, sed verum et naturâ ex Deo genitum Filium invocemus, qui idem tametsi factus est homo, nihilominus et Dominus et Deus et Salvator est.

33. Cui porro id admirabile non videbitur, vel quis rem vere divinam esse non consenserit? Nisi enim divinitatis Verbi opera per corpus essent facta, nunquam homo divinus effectus fuisset; et vicissim nisi quae carnis propria sunt, Verbi esse dicerentur, ab his homo

d. Cyrillus in defensione Anathem. XII. *παθῶν ὅλην αὐτήν.* At altero in loco habet ut editi et mss. Ibidem uterque Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Cyrill. *ἴδιον αὐτοῦ.* Ceteri et editi *ἴδιον αὐτῷ.*

e. Felckm. 2. et editio Commel. *εἰ καὶ ἥπτετο.* At ceteri mss. et Cyrillus *εἰ καὶ μὴ ἥπτετο.* Ibidem post *αὐτοῦ* desinit hic locus in defens. Anathemat. XI. Ibid. omnes mss. et Cyrillus in defens. Anathemat. XII. *αὐτοῦ. εἰ μέν,* ut et Interpres legit. Editi vero *αὐτοῦ. οὐχ εἰ μέν* etc. Item ibidem *ἦν* post *ἑτέρου* deest in Reg. 1. Seguer. et Cyrillo.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et Cyrillus, ut et Interpres legit. Alii autem et editi *τοῦ λόγου ἡ σὰρξ ἐγένετο, ἀνάγκη.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Cyrillus addunt *μάλιστα,* quod in aliis et editis deest. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *τὸ διψᾶν, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος.*

h. Sic uterque Reg. et Seguer. Cyrillus vero *παρ᾽ αὐτοῦ εἴη, καὶ μὴ εἰδωλολάτραι γίνομεθα,* ubi Felckm. legit *γενώμεθα.* Alii et editi *παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γενώμεθα.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι δὲ μηδένα.* In aliis et editione Commel. *δέ* deest.

i. Uterque Reg. Seguer. Anglic. Gobl. et Felckmanni 1. et 5. *ἐκ τοῦ θεοῦ.* Iidem ibidem cum Cyrillo *καὶ ἀληθινὸν υἱόν.* Alii et editi *ἐκ θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν θεὸν υἱόν.* Mox post *ἐπικαλούμεθα* desinit hic locus apud Cyrillum.

p. 582. γου, οὐκ ἂν ἠλευθερώθη παντελῶς ἀπὸ τούτων [a] ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' εἰ ἄρα πρὸς ὀλίγον μὲν ἀνεπαύετο, ὡς προεῖπον, πάλιν δὲ [b] ἔμενεν ἡ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φθορά, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων γέγονε, καὶ τοῦτο δείκνυται. [c] πολλοὶ γοῦν ἅγιοι γεγό-
p. 583. νασι καὶ καθαροὶ πάσης ἁμαρτίας, Ἱερεμίας δὲ καὶ ἐκ κοιλίας ἡγιάσθη [1]), καὶ Ἰωάννης [d] ἔτι κυοφορούμενος ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς θεοτόκου Μαρίας· καὶ ὅμως ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ [3]), καὶ οὕτως ἔμενον οὐδὲν ἧττον οἱ ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ φθαρτοί, δεκτικοὶ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως παθῶν. νῦν δὲ τοῦ λόγου [e] γενομένου ἀνθρώπου καὶ ἰδιοποιουμένου τὰ τῆς σαρκός, οὐκέτι ταῦτα τοῦ σώματος ἅπτεται, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον λόγον, [f] ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται, λοιπὸν δὲ οἱ ἄνθρωποι οὐκέτι κατὰ τὰ ἴδια πάθη μένουσιν ἁμαρτωλοὶ καὶ νεκροί, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἀναστάντες ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι ἀεὶ διαμένουσιν. [g] ὅθεν καὶ γεννωμένης τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας, αὐτὸς λέγεται γεγεννῆσθαι ὁ τοῖς ἄλλοις γένεσιν εἰς τὸ εἶναι παρέχων, ἵνα τὴν ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν μεταθῇ [h] γένεσιν, καὶ μηκέτι ὡς γῆ μόνη ὄντες εἰς γῆν ἀπέλθωμεν, ἀλλ' ὡς τῷ ἐξ οὐρανοῦ λόγῳ συναφθέντες [i] εἰς οὐρανοὺς ἀναχθῶμεν παρ' αὐτοῦ. οὐκοῦν οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάθη τοῦ σώματος οὐκ ἀπεικότως εἰς ἑαυτὸν μετέθηκεν, ἵνα μηκέτι ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ὡς ἴδιοι τοῦ λόγου τῆς αἰωνίου ζωῆς μετάσχωμεν. οὐκέτι γὰρ κατὰ τὴν προτέραν γένεσιν ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκομεν, ἀλλὰ λοιπὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν καὶ πάσης τῆς σαρκικῆς ἀσθενείας μετατεθέντων εἰς τὸν λόγον, ἐγειρόμεθα ἀπὸ γῆς, λυθείσης τῆς [k] δι' ἁμαρτίαν κατάρας διὰ τὸν ἐν ἡμῖν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενον κατάραν. καὶ εἰκότως γε· ὥσπερ γὰρ ἐκ γῆς ὄντες πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννηθέντες ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα, οὐκέτι ὡς γηϊ-

1) Ierem. 1, 5. 2) Luc. 1, 44. 3) Rom. 5, 14.

a. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. In aliis autem et editis ὁ deest.

b. Felckm. 5. ἔμεινεν. Ceteri et editi ἔμενεν.

c. Hic locus citatur a Cyrillo Epistola ad Monachos Aegypti, Concilii Ephesini pag. 24. [Mansi Conc. Coll. Tom. IV. pag. 592.] itemque a Cassiano Lib. 7. de Incarnatione cap. 29., apud quem ut et apud Cyrillum desinit post *ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς θεοτόκου Μαρίας.* Habetur item Actione 1. Concilii Ephesini pag. 507. [Mansi ibid. pag. 1185.] cum hoc titulo: *Ἀθανασίου τοῦ ἁγιωτάτου γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου, Athanasii sanctissimi Episcopi Alexandriae ex Libro contra Arianos,* eademque omnino Latine habentur in Actione 1. Concilii Chalcedonensis p. 286. [Mansi Tom. VI. pag. 877.]. Ad hunc item locum haec exstat nota in Codicibus Basil. et Felckm. 2. *ταῦτα ἡ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη προσήγαγε κατὰ Νεστορίου καὶ τῶν αὐτοῦ, ἀποδεικνύουσα ὅτι θεός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία τεκοῦσα αὐτὸν κατὰ σάρκα.* Id est: *Sancta prima*

non penitus fuisset liberatus. Verum si ad aliquod tempus, ut supra P. 582. dixi, cessassent, rursus tamen in homine peccatum et corruptio remansisset, uti antea contigit hominibus; neque id probatu est difficile. Multi nempe sancti et ab omni peccato puri exstitere, quin etiam Iere- P. 583. mias ab utero sanctus est effectus, et Ioannes cum in matris utero adhuc gestaretur, ad Deiparae Mariae vocem laetitia exultavit. Verumtamen *regnavit mors ab Adam usque ad Moysem etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae*, atque ita homines nihilominus mortales et corrupti propriisque naturae affectionibus subiecti permansere. Iam vero postquam Verbum homo factus est, et quae carnis sunt propria sibi esse voluit, haec non amplius corpus attingunt, ob Verbum, quod in ipso factum est, sed consumta ab illo sunt, nec iam homines suas propter affectiones peccatores et mortui manent, sed Verbi virtute reviviscentes immortales atque incorrupti perpetuo durant. Quocirca cum caro ex Deipara Maria nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo donante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostrum ipse ortum in se transferat, hincque nos non iam ut terra sola in terram revertamur, sed tanquam cum caelesti Verbo coniuncti in caelos ab ipso perducamur. Similiter igitur haud absque ratione alias corporis affectiones in seipsum transtulit, ut videlicet non iam ut homines, sed ut proprie ad ipsum Verbum pertinentes aeternae vitae participes redderemur. Nec enim deinceps ut in priori origine in Adam morimur, sed nostra origine omnibusque carnis infirmitatibus in Verbum ipsum translatis e terra excitamur, soluta peccati maledictione eius merito, qui in nobis nostri gratiâ maledictio factus est, idque admodum convenienter. Nam quemadmodum nos omnes, ut qui ex terra sumus, in Adam morimur; ita ex aqua et spiritu sursum regenerati omnes in Christo vita donamur, quasi caro

Ephesina Synodus ista adduxit contrà Nestorium eiusque assectas, ostendens et Deum esse Christum et Deiparam sanctam Mariam, quae ipsum secundum carnem peperit. Ibid. *καί* ante *καθαροί* deest in utroque Reg. et Segu. Sed in aliis et in editis habetur ut et in Concil. Ephes. et Chalcedonensi, atque etiam apud Cyrillum et Cassianum.

d. Reg. 1. et Seguerian. *καὶ Ἰωάννης δὲ ἔτι.*

e. Reg. 1. et Seguer. *γινομένου.* Ibid. Basil. *ἰδιοποιησαμένου.*

f. Sic Reg. 1. Seguer. et Concil. Ephesinum. At Anglic. *ἀπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται.* Ceteri et editi *ἀλλὰ ὑπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωτο.*

g. Haec item exstant apud Cyrillum in defensione Anathematismi I. in Concilio Ephesino pag. 835. [Mansi Conc. Coll. Tom. V. pag. 28.]. Mox Reg. 1. et Concilium Ephes. *γεγεννῆσθαι.* Ceteri et editi *γεγενῆσθαι.*

h. Cyrillus et Concil. Ephesin. *γένησιν*, ibique apud Cyrillum desinit locus. Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et Concil. Ephesin. *γῆ μόνη.* Alii et editi *γῆ μόνον.* Paulo post Reg. 1. Seguer. Concil. Ephesin. *τῷ ἐξ οὐρανοῦ λόγῳ.* Ceteri editique *τῷ ἐξ οὐρανῶν λόγῳ.*

i. Reg. 1. et Seguerian. *εἰς οὐρανούς.* Alii et editi *εἰς οὐρανόν.* Ibidem Concilium Ephes. *ἀναχθῶμεν δι' αὐτοῦ.*

k. Sic Reg. 1. Seguerian. et Concilium Ephes. Alii vero cum editis *δι' ἁμαρτίας.* Mox post *γενόμενον κατάραν* desinit locus in Concil. Ephes. et Chalcedonensi.

p. 583. νης ἀλλὰ λοιπὸν λογωθείσης τῆς σαρκὸς [a] διὰ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον,
ὃς δι' ἡμᾶς ἐγένετο σάρξ.
34. Ἵνα δὲ καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς τοῦ λόγου φύσεως καὶ τὰς
διὰ τὴν σάρκα λεγομένας ἀσθενείας αὐτοῦ [b] γινώσκειν τις ἀκρι-
βέστερον ἔχῃ, καλὸν ἀκοῦσαι τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἀξιόπιστος
γὰρ οὗτος γένοιτ' ἂν μάρτυς [c] περὶ τοῦ σωτῆρος. γράφει τοίνυν ἐν
τῇ ἐπιστολῇ λέγων· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί 1).
οὐκοῦν καὶ ὅταν λέγηται πεινᾷν καὶ διψᾷν καὶ κάμνειν καὶ μὴ
εἰδέναι [d] καὶ καθεύδειν καὶ κλαίειν καὶ αἰτεῖν καὶ φεύγειν καὶ γεν-
νᾶσθαι καὶ παραιτεῖσθαι τὸ ποτήριον καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ τῆς
σαρκός, λεχθείη ἂν ἀκολούθως ἐφ' ἑκάστου· Χριστοῦ οὖν πεινῶν-
p. 584. τος καὶ διψῶντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, καὶ [e] μὴ εἰδέναι λέγοντος καὶ
ῥαπιζομένου καὶ κάμνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, καὶ ὑψουμένου πά-
λιν καὶ γεννωμένου καὶ αὐξάνοντος σαρκί, καὶ φοβουμένου καὶ κρυ-
πτομένου σαρκί, καὶ λέγοντος· εἰ δυνατὸν παρελθέτω [f] ἀπ' ἐμοῦ
τὸ ποτήριον τοῦτο 2) καὶ τυπτομένου καὶ λαμβάνοντος ὑπὲρ ἡμῶν
σαρκί, [g] καὶ ὅλως πάντα τὰ τοιαῦτα ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. καὶ γὰρ
καὶ αὐτὸς ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦτ' εἴρηκε· Χριστοῦ οὖν παθόντος
οὐ θεότητι, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, ἵνα μὴ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἴδια
κατὰ φύσιν, ἀλλ' αυτῆς τῆς σαρκὸς ἴδια φύσει τὰ πάθη ἐπιγνω-
σθῇ. μὴ τοίνυν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τις σκανδαλιζέσθω, ἀλλὰ
μᾶλλον γινωσκέτω, ὡς τὴν φύσιν αὐτὸς ὁ λόγος ἀπαθής ἐστι,
[h] καὶ ὅμως δι' ἣν ἐνεδύσατο σάρκα λέγεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπει-
δὴ τῆς μὲν σαρκὸς ἴδια ταῦτα, τοῦ δὲ σωτῆρος ἴδιον αὐτὸ τὸ σῶμα,
καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαθὴς τὴν φύσιν [i] ὡς ἔστι διαμένει, μὴ βλαπτό-
μενος ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαφανίζων καὶ ἀπολλύων αὐτά,
οἱ δὲ ἄνθρωποι, [k] ὡς εἰς τὸν ἀπαθῆ μεταβάντων αὐτῶν τῶν πα-
θῶν καὶ ἀπηλειμμένων, ἀπαθεῖς καὶ ἐλεύθεροι τούτων λοιπὸν καὶ
αὐτοὶ εἰς τοὺς αἰῶνας γίγνονται, καθὼς ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης λέγων·
καὶ οἴδατε ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα [l] τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ,
καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι 3). τούτου δὲ οὕτως ὄντος οὐκ ἐγκα-
λέσει τις αἱρετικός· διατί ἀνίσταται ἡ σάρξ, φύσει θνητὴ [m] τυγχά-
νουσα; εἰ δὲ καὶ ἀνίσταται, διατί μὴ πάλιν πεινᾷ καὶ διψᾷ καὶ
πάσχει καὶ μένει θνητή; ἐκ γὰρ τῆς γῆς γέγονε, καὶ τὸ κατὰ φύ-

1) 1. Petr. 4, 1. 2) Matth. 26, 39. 3) 1. Ioan. 3, 5.

a. Reg. 2. et Basiliens. διὰ τὸν θεὸν λόγον.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. γινώσκῃ τις ἀκριβέστερον ἔχειν.

c. Gobler. et Felckm. 1. περὶ τοῦ σωτῆρος γράφων οὕτως· Χριστοῦ etc.

d. καὶ καθεύδειν deest in Gobler. et Felckm. 1. iidemque ibid. et Reg. 1. ac Seguer. omittunt καὶ αἰτεῖν.

e. Haec verba μὴ εἰδέναι λέγοντος et mox ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί absunt a Gobler. et Felckm. 1. Mox Reg. 1. Seguer. et Anglican. αὐξάνοντος σαρκί. At σαρκὶ

non iam terrestris, sed Verbum et ipsa effecta esset ob ipsum Dei P. 583.
Verbum, quod nostri causa caro factum est.

34. Ut autem accuratius cognosci possit, naturam Verbi pati nihil posse, carnisque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud ab re erit beatum Petrum audire; dignus siquidem testis est, cui de Salvatore dicenti fides habeatur. Sic ergo in Epistola scribit: *Christo igitur pro nobis carne passo.* Proinde cum esurire dicitur et sitire, laborare, ignorare, dormire, flere, postulare, fugere, nasci, calicem deprecari, ac denique quaecumque carnis propria sunt, de singulis recte dici possit: Christo igitur carne pro nobis esuriente et sitiente, P. 584.
seque ignorare dicente, colaphis caeso et laborante pro nobis carne, exaltato item, nascente, crescente carne, timente et latente carne, ac dicente similiter: *Si fieri potest, transeat a me calix iste,* vapulante et accipiente pro nobis carne, in ceteris demum similibus rite addi queat: *pro nobis carne.* Idcirco enim et ipse Apostolus dicit: *Christo igitur passo* non divinitate, sed *pro nobis carne,* ut illae affectiones non propriae Verbi naturae, sed carnis naturâ propriae esse agnoscerentur. Nemini igitur haec humana sint scandalo, sed omnes potius agnoscamus, Verbum quidem pro naturae suae conditione nihil pati posse, sed propter carnem, quam induit, ista illi attribui, quia nempe haec carnis propria sunt, ipsumque corpus Salvatoris est proprium. Quocirca ille quidem nullis ex natura sua obnoxius affectionibus sicuti est permanet, nec ab his laeditur, sed eas potius delet et exterminat, homines autem, ipsis affectionibus in illum, qui earum expers est, veluti translatis et deletis, iis et ipsi liberi pariter in perpetuum fiunt, quemadmodum his verbis Ioannes docet: *Et scitis quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est.* Quae cum ita sint, nullus certe locus haeretico relinquitur hoc modo obtrectandi: ,,Quare caro, quae natura mortalis est, reviviscit? Quod si reviviscit, ,,cur non iterum esurit et sitit et patitur mortalisque manet, cum ex

deest in aliis et edit. Gobler. et Felckm. 1. omittunt item *σαρκί* post *κρυπτομένου.*

f. *ἀπ' ἐμοῦ* deest in Reg. 1. et Segu. Iidemque ibidem et Gobler. ac Felckm. 1. omittunt *τοῦτο, καὶ τυπτομένου.*

g. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et 2. omittunt *καὶ ὅλως πάντα τὰ τοιαῦτα.* At in utroque Reg. Basiliens. Anglican. et Felckmanni 5. praeter illa verba additur *ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί* quod in aliis et editis deest. Mox Reg. 1. et Seguer. *διὰ τοῦτ' εἴρηκε· Χριστοῦ οὖν παθόντος οὐ θεότητι.* Gobler. et Felckm. 1. *διὰ τοῦτο εἴρηκε· Χριστοῦ παθόντος οὐ θεότητι.* Alii et editio Commel. *διὰ τοῦτο οὐκ εἴρηκε· Χριστοῦ παθόντος θεότητι.*

h. Reg. 2. et editio Commel. *καὶ ὅλως.* Mox Basiliens. post *περὶ αὐτοῦ* omittit *ταῦτα.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. omittunt *ὡς ἔστι.*

k. Sic Reg. 1. et Seguer. At in aliis et editis deest *ὡς.* Mox Anglic. *καὶ ἀπολειμμένων*; mendose. At Reg. 1. Seguer. et editio Commel. *καὶ ἀπηλειμμένων.*

l. Felckm. 2. et editio Commel. *τῆς ἁμαρτίας,* mendose.

m. Sic primus codex Regius et Seguer. Alii autem et editi *ὑπάρχουσα.*

584. σιν πῶς ἂν ἀπ᾽ αὐτῆς παύσοιτο; δυναμένης τότε τῆς σαρκὸς [a]ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὸν οὕτως φιλόνεικον αἱρετικόν· εἰμὶ μὲν ἐκ γῆς κατὰ φύσιν θνητή, ἀλλ᾽ ὕστερον τοῦ λόγου γέγονα σάρξ, καὶ [b]αὐτὸς ἐβάσταξέ μου τὰ πάθη καί τοι ἀπαθὴς ὤν, ἐγὼ δὲ γέγονα τούτων ἐλευθέρα, οὐκ ἀφιεμένη δουλεύειν ἔτι τούτοις διὰ τὸν ἐλευθερώσαντά με κύριον ἀπὸ τούτων. εἰ γὰρ ἐγκαλεῖς ὅτι τῆς κατὰ φύσιν ἀπηλλάγην φθορᾶς, [c]ὅρα μὴ ἐγκαλέσῃς ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τὴν ἐμὴν τῆς δουλείας ἔλαβε μορφήν. [d]ὡς γὰρ ὁ κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ λόγου [e]τε θεοποιούμεθα, προςληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ζωὴν αἰώνιον κληρονομοῦμεν.

585. 35. [f]Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν, ἵνα ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι᾽ ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος θεϊκῶς πράττοντά τι ἢ λέγοντα, γινώσκωμεν ὅτι θεὸς ὢν ταῦτα ἐργάζεται, καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως λαλοῦντα ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν ὅτι σάρκα φορῶν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ οὕτω ταῦτα ποιεῖ καὶ λαλεῖ· ἑκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες καὶ ἀμφότερα ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες ὀρθῶς πιστεύομεν καὶ [g]οὐκ ἄν ποτε πλανηθησόμεθα. ἐὰν δέ τις θεϊκῶς τὰ παρὰ τοῦ λόγου γινόμενα βλέπων ἀρνήσηται τὸ σῶμα, ἢ καὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδια βλέπων ἀρνήσηται [h]τὴν τοῦ λόγου ἔνσαρκον παρουσίαν, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ταπεινὰ περὶ τοῦ λόγου [i]φρονήσῃ, ὁ τοιοῦτος ὡς μὲν Ἰουδαϊκὸς κάπηλος μίσγων τὸν οἶνον ὕδατι[1]) σκάνδαλον [k]νομίσει τὸν σταυρόν, ὡς δὲ Ἕλλην μωρίαν ἡγήσεται τὸ κήρυγμα[2]), οἷα δὴ καὶ οἱ θεομάχοι Ἀρειανοὶ πεπόνθασι. τὰ γὰρ ἀνθρώπινα βλέποντες τοῦ σωτῆρος ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι κτίσμα· οὐκοῦν ἔδει καὶ τὰ θεϊκὰ βλέποντας αὐτοὺς ἔργα [l]τοῦ λόγου ἀρνήσασθαι τοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν γένεσιν, καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαίοις ἑαυτοὺς συγκαταριθμεῖν. ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι [m]μὲν κἂν ὀψέποτε μανθανέτωσαν ὅτι ὁ λόγος

1) Esa. 1, 22. 2) 1. Cor. 1, 23.

a. Sic primus codex Reg. et Seguer. At ceteri et editi *ἀποκρίνασθαι*.

b. Sic primus codex Reg. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At Felckm. 5. et Reg. 2. *οὗτος ἐβάσταξε*. Ceteri et editi *οὗτος ἐβάσταζε*.

c. Felckm. 2. et editio Commel. *ὥρα*. Ceteri mss. *ὅρα*, ut et legit Nannius. Ibidem uterque Reg. et Seguer. *ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ*. In aliis et editis *ὁ* deest.

d. Hic locus citatur in Synodo VI. Oecumenica Actione IV. in Epistola Agathonis Papae pag. 655. [Mansi Concil. Coll. Tom XI. pag. 264.], ubi in Latino textu ita habetur: *Sanctus vero Athanasius adaeque Christi Confessor in Libro tertio adversus Arianos* etc. In Graeco autem *ὁ ἅγιος δὲ Ἀθανάσιος ὁμοίως ὁ ὁμολογητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ κατὰ Ἀρειανῶν* etc.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. At Reg. 2. et Synodus VI. *τεθεοποιήμεθα*. Alii et editi *θεόποιούμεθα*.

f. Haec citat Cyrillus in Defensione Anathematismi XI. in Concilio Ephesino pag. 879. habenturque Latine in Concilio Lateranensi sub Martino I. pag. 301 [Mansi Conc. Coll. X. p. 1101]. Ibidem uterque

„terrā sit facta? Quomodo vero quod illi naturale est ab ea discessit?“ P.584. Tunc enim caro ad huiusmodi nugacem haereticum posset respondere: „Ego quidem ex terra sum secundum naturam mortalis, sed postea „Verbi caro facta sum, quod meas affectiones tametsi earum expers „portavit, hisque ipsa libera effecta sum, nec iam deinceps illis servio „ob Dominum, qui me ab iisdem liberavit. Nam si me reprehendis, „quod a naturali corruptione fuerim liberata, vide ne etiam reprehendas, quod Dei Verbum meam servitutis formam acceperit. Ut enim „Dominus induto corpore homo est factus, ita nos homines per Verbi „carnem assumti divini ab eo efficimur aeternaeque vitae haeredes „in posterum sumus.“

35. Haec primum expendere necesse fuit, ut si Dominum vide- P.585. rimus sui corporis instrumento aliquid divine agentem aut dicentem, meminerimus, eum cum Deus sit ista efficere. Si vero rursus eundem viderimus humano more loqui et pati, non ignoremus, illum carne induta factum esse hominem, sicque illa et agere et loqui. Si enim quod utriusque proprium est perceperimus et utraque ab uno agi consideraverimus et intellexerimus, recta profecto erit fides nostra, nec unquam futurum est ut erremus. At si quis his, quae a Verbo divine fiunt, conspectis eius corpus negaverit, vel si ea, quae corporis propria sunt, intuitus corporeum Verbi adventum ausus fuerit inficiari, aut ex humanis gestis abiecte de Verbo senserit, isti non secus ac Iudaïco cauponi vinum cum aqua miscenti crux scandalum erit, idemque Gentili similis praedicationem stultitiam esse censebit; quod iam Dei hostibus Arianis accidit, qui nimirum ob humanos Salvatoris actus creatum eum esse arbitrati sunt. Quidni igitur etiam ob divina illius opera eius corporis procreationem negaverint, seseque deinceps Manichaeis adiunxerint? Verum vel saltem sero illi quidem discant Verbum carnem esse factum, nos autem fidei scopum retinentes agnoscamus,

Reg. et Seguer. προεξητάσαμεν, ut et legit Interpres apud Concil. Lateran. nam sic habet: *Haec antea necessario examinavimus.* Alii autem et editio Commel. προεξητήσαμεν. Item ibidem Cyrillus ὡς δι' ὀργάνου ...... πράττοντα ἢ λέγοντα. Concil. Lateran. legit quoque ὡς; habet enim *eum tanquam per organum proprium corpus* etc. Mox post ἐργάζεται desinit hic locus apud Cyrillum.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi καὶ οὔποτε. Ibidem post πλανηθησόμεθα desinit hic locus in Synodo VI. et in Concil. Lateran. Mox Reg. 1. et Seguer. γινόμενα βλέπων. Ceteri et editi γενόμενα βλέπων.

h. Reg. 1. et Seguer. ἢ τὴν τοῦ λόγου. In aliis et editis deest ἤ. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων. Alii et editi ἢ καὶ ἐκ τῶν etc.

i. Reg. 1. codex et Seguer. φρονήσει. Alii et editi φρονήσῃ.

k. Reg. 1. et Seguer. νομίσῃ. Ceteri et editi νομίσει. Ibidem Reg. 1. et Segu. ὡς δὲ Ἕλλην μωρίαν. Alii et editi ὡς δὲ Ἕλλην ὧν μωρίαν. Mox Reg. 1. et Seguer. Ἀρειομανίται πεπόνθασι.

l. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi omittunt τοῦ λόγου. Mox Regius 1. et Seguer. καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαίοις. Ceteri et editi καὶ λοιπὸν Μανιχαίοις.

m. Reg. 1. Segu. ἐκεῖνοι κἂν ὀψέποτε. Alii et editi ἐκεῖνοι μὲν καὶ ὀψέποτε.

P.585. σὰρξ ἐγένετο, ἡμεῖς δὲ τὸν σκοπὸν τῆς πίστεως ἔχοντες [a] ἐπιγινώσκωμεν ἃ διανοοῦνται οὗτοι κακῶς ὀρθὴν ἔχοντα τὴν διάνοιαν. τὸ γὰρ ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ[1]), καὶ τὸ πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου[2]), καὶ τὸ οὐ δύναμαι [b] ἐγὼ ποιεῖν ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐδέν· ἀλλὰ καθὼς ἀκούω κρίνω[3]), καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ῥητά, οὐ τὸ μὴ ἐσχηκέναι ποτὲ τὸν υἱὸν ταῦτα δείκνυσι· πῶς γὰρ ἃ ἔχει ὁ πατήρ, οὐκ εἶχεν ἀϊδίως ὁ μόνος κατ᾽ οὐσίαν τοῦ πατρὸς λόγος καὶ σοφία, [c] ὁ καὶ λέγων· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι[4]) καὶ τὰ ἐμὰ τοῦ πατρός ἐστιν[5]); εἰ γὰρ τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ πατήρ, [d] δῆλον ὅτι ἃ ἔχει ὁ υἱός, ταῦτα ὄντα τοῦ πατρὸς ἀεί ἐστιν ἐν αὐτῷ. οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὖν ποτε ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ᾽ [e] ὅτι ἔχων ἀϊδίως ὁ υἱὸς ἃ ἔχει παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει.

P.586. 36. Ἵνα γὰρ μή τις βλέπων τὸν υἱὸν ἔχοντα πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐκ τῆς ἀπαραλλάκτου ὁμοιότητος [f] καὶ ταυτότητος ὧν ἔχει πλανηθεὶς κατὰ Σαβέλλιον ἀσεβήσῃ, νομίσας αὐτὸν εἶναι τὸν πατέρα, διὰ τοῦτο τὸ ἐδόθη μοι[6]) καὶ τὸ ἔλαβον[7]) [g] καὶ τὸ παρεδόθη μοι[8]) εἴρηκεν, ὑπὲρ τοῦ μόνον δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ πατήρ, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ὁ λόγος καὶ ὁ ἀΐδιος υἱός ἐστιν, ὁ διὰ μὲν τὴν ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς ἔχων ἀϊδίως ἅπερ ἔχει παρ᾽ αὐτοῦ, διὰ δὲ τὸ εἶναι [h] αὐτὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ἅπερ ἀϊδίως ἔχει. ὅτι γὰρ τὸ ἐδόθη καὶ τὸ παρεδόθη καὶ τὰ ὅμοια τούτοις οὐκ ἐλαττοῖ τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δείκνυσιν αὐτὸν ἀληθῶς υἱόν, ἔξεστι καὶ ἀπ᾽ αὐτῶν [i] τῶν ῥητῶν καταμαθεῖν. εἰ γὰρ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, πρῶτον μὲν ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων ὧν παρέλαβεν, ἔπειτα πάντων ὢν [k] κληρονόμος μόνος ὁ υἱός ἐστι καὶ ἴδιος κατ᾽ οὐσίαν τοῦ πατρός. εἰ γὰρ εἷς ἦν τῶν πάντων, οὐ πάντων ἦν αὐτὸς κληρονόμος, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος ἐλάμβανεν, ὡς ἤθελε καὶ ἐδίδου ὁ πατήρ· νῦν δὲ πάντα λαμβάνων αὐτὸς ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων καὶ μόνος ἴδιος τοῦ πατρός. ὅτι δὲ πάλιν τὸ ἐδόθη [l] καὶ παρεδόθη οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν αὐτὸν δείκνυσι, δυνατὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου ῥητοῦ καὶ περὶ πάντων συνιδεῖν τὸ τοιοῦτον. φησὶ γὰρ

1) Ioan. 3, 35. 2) Matth. 11, 27. 3) Ioan. 5, 30. 4) Ioan. 16, 15. 5) Ioan. 17, 10. 6) Matth. 28, 18. 7) Ioan. 10, 18. 8) Matth. 11, 27.

a. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. ἐπιγινώσκομεν. Ceteri et editi ἐπιγινώσκωμεν. Mox Basil. Gobler. et Felckm. 1. ὀρθὴν ἔχοντες.

b. Sic Reg. 1. Seguer. et Graecus Scripturae textus. Alii vero et editi οὐ δύναμαι ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Paulo post Reg. 1. et Seguer. ταῦτα δείκνυσι. Ceteri et editi ταῦτα δεικνύουσι.

c. Sic Reg. 1. et Seguerian. Gobler. et Felckmanni 1. In aliis autem et editis deest ὁ.

d. Sic Basil. Reg. 2. Gobler. Felckm. 1. et 5. At alii et editio Commel. δηλονότι.

e. Gobler. et Felckm. 1. mendose ὅτι ἔχων ἀϊδίως ὁ θεὸς ἤτουν ὁ υἱὸς ἃ ἔχει,

eorum, quae male illi intelligunt, rectam esse significationem. Nam P. 585. haec dicta: *Pater diligit Filium et omnia dedit in manu eius*, et: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, et: *Non possum ego a me ipso facere quidquam, sed sicut audio, iudico*, aliaque id genus nequaquam demonstrant, Filium aliquando ista non habuisse. Quî enim fieri possit, ut ea, quae Pater habet, ille non semper habuerit, qui solus naturâ Verbum et Sapientia Patris est, cuius item haec sunt verba: *Omnia quae habet Pater, mea sunt*, et quae mea sunt, Patris etiam sunt? Si enim quae Patris sunt, sunt quoque Filii, haecque semper Pater habet, perspicuum sane est, ea, quae Filius habet, cum eadem sint Patris, semper in illo esse. Non igitur ista commemorabat, quasi ea aliquando non habuerit, sed quod Filius, qui ea, quae habet, semper habet, ipsa a Patrè habet.

36. Ne quis enim Filium omnia, quae habet Pater, habere in- P. 586. telligens ex summa illa similitudine, quae absque ulla est differentia, et ex identitate, ut hoc verbo utar, eorum, quae habet, eo impietatis cum Sabellio errans deveniret, ut ipsum esse Patrem arbitraretur, idcirco his est usus vocibus *data est mihi, accepi, tradita sunt mihi*, ut id solum ostenderet, se videlicet Patrem non esse, sed Patris Verbum aeternumque esse Filium, qui ob suam quidem cum Patre similitudinem semper habet, quae ab eo habet; quia vero Filius idem ipse est, idcirco ex Patre habet, quae semper habet. Quod enim haec verba *data est, tradita sunt*, aliaque similia Filii divinitatem non minuant, sed potius eum vere Filium esse argumento sint, ex iisdem illis vocabulis licet discere. Nam si omnia illi tradita sunt, primum sequitur, eum alium esse ab omnibus, quae accepit. Deinde cum omnium sit haeres, certe solus ipse quoque Filius et proprius est Patris secundum naturam. Si enim e numero omnium esset, non omnium profecto esset haeres, sed quilibet etiam accepisset, uti voluisset ac dedisset Pater. Quapropter cum omnia ipse accipiat, alius utique est ab omnibus, solusque est proprius Patris. Quod vero his verbis *data est* et *tradita sunt* non significetur, eum his aliquando caruisse, ex simili loco perspicere ceteraque inde licet intelligere. Ait

ut forte etiam legit Nannius, cuius haec est versio: *sed quae possidet ut Deus, ea postulat ut Filius.* Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἵνα γὰρ μή τις.* Ceteri et editi *ἵνα οὖν μή τις.*

f. Reg. 1. et Seguer. omittunt *καὶ ταυτότητος.*

g. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *καὶ παρεδόθη.*

h. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri vero et editi *εἶναι τὸν υἱόν.* Mox Reg. uterque, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἅπερ ἀϊδίως ἔχει.* Alii et editio Comm. *ἅπερ ἰδίως ἔχει.*

i. Basil. *τῶν ῥημάτων.*

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *κληρονόμος αὐτὸς ὁ υἱὸς, ἔστι καί* etc.

l. Basil. omittit *καὶ παρεδόθη.*

P. 586. αὐτὸς ὁ σωτήρ· ὥςπερ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, [a] οὕτως καὶ τῷ υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ [1]). ἐκ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν δέδωκε σημαίνει ἑαυτὸν μὴ εἶναι τὸν πατέρα, ἐν δὲ τῷ λέγειν οὕτως δείκνυσι τὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ φυσικὴν ὁμοιότητα καὶ ἰδιότητα. εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε ὅτε οὐκ εἶχεν ὁ πατήρ, δῆλον ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ἦν ὅτε οὐκ εἶχεν· [b] ὡς γὰρ ὁ πατήρ, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς ἔχει. εἰ δὲ ἀσεβὲς μὲν τοῦτο λέγειν, εὐσεβὲς δὲ μᾶλλόν ἐστιν εἰπεῖν ὅτι ἀεὶ ἔχει ὁ πατήρ, πῶς οὐκ ἄτοπον τοῦ υἱοῦ λέγοντος, ὅτι ὡς ὁ πατὴρ ἔχει, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς ἔχει, τούτους λέγειν μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ἄλλως ἔχειν; μᾶλλον οὖν ὁ λόγος πιστός ἐστι, καὶ πάντα, ἃ λέγει εἰληφέναι, ἀεὶ ἔχων [c] αὐτὰ ἔχει παρὰ τοῦ πατρός, καὶ ὁ μὲν πατὴρ οὐ παρά τινος, ὁ δὲ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει. ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, εἰ αὐτὸ τὸ ἀπαύγασμα λέγοι· πάντα τόπον δέδωκέ μοι τὸ φῶς φωτίζειν, καὶ οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ φωτίζω, ἀλλ' ὡς τὸ φῶς βούλεται, τοῦτο δὲ [d] λέγον οὐ
P. 587. τό ποτε μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦ φωτὸς ἴδιόν εἰμι, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα ἐμά ἐστιν· οὕτως [e] καὶ πλέον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ νοεῖν ἔξεστι. καὶ γὰρ πάντα δεδωκὼς ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ πάντα πάλιν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ ἔχει, [f] καὶ τοῦ υἱοῦ δὲ ἔχοντος πάλιν ὁ πατὴρ αὐτὰ ἔχει. ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ θεότης τοῦ πατρὸς θεότης ἐστί, καὶ οὕτως ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ τῶν πάντων τὴν πρόνοιαν ποιεῖται.

37. *Τῶν μὲν οὖν* τοιούτων ῥητῶν τοιοῦτος ὁ νοῦς, περὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνως λεγομένων [g] περὶ τοῦ σωτῆρος, καὶ ταῦτα πάλιν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχει. διὰ τοῦτο γὰρ [h] καὶ προεξητάσαμεν τὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐὰν ἀκούσωμεν ἐπερωτῶντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται [2]), καὶ [i] ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἐλθὼν πυνθάνεται· τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι [3]); καί· πόσους ἔχετε ἄρτους [4]); καί· τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν [5]); γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. πρῶτον μὲν [k] οὖν τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν. οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάν-

1) Ioan. 5, 26. 2) Ioan. 11, 34. 3) Matth. 16, 13. 4) Marc. 6, 38. 5) Matth. 20, 32.

a. Haec verba *οὕτως καὶ τῷ υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ* desunt in Reg. 1. et Seguer. Ibidem Basil. *ἐκ μὲν τοῦ λέγειν*. Item ibid. Reg. 1. et Seguer. *σημαίνει ἑαυτόν*. Alii et editi *σημαίνει αὐτόν*.

b. Basil. *ὥςπερ*. Ceteri et editio Commel. *ὡς*. Mox Reg. 1. et Seguer. *ἀσεβὲς τοῦτο λέγειν* omisso *μέν*. Ibid. Reg. 1. *ἀσεβὲς δὲ μᾶλλόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι μὴ ἀεὶ ἔχει*, sed *μή* habet secunda manu.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτὰ ἔχει*. Alii et editi *ταῦτα ἔχει*.

d. Reg. 1. *λέγον*. Ceteri et editi *λέγων*. Ibidem Seguer. Reg. 1. prima manu *μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσι*. Reg. 2. *μὴ ἔχειν ἑαυτοὺς δείκνυσι*. Alii et editi *μὴ ἔχειν ἑαυτῷ δείκνυσι*.

nempe Salvator ipse: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit* P. 586.
et Filio vitam habere in semetipso. Nam cum dicit *dedit*, se non esse Patrem declarat, particula autem *sic* utitur, ut naturalem Filii cum Patre similitudinem et proprietatem significet. Si igitur fuit aliquando cum Pater non haberet ea, quae habet, nullum dubium est, quin etiam fuerit aliquando Filius cum illa non haberet. Nam ut Pater habet, ita et Filius. Verum si id impium dictu est, e contrario autem pium est affirmare, semper Patrem habuisse, an non perabsurdum est, Filio asseverante, quemadmodum Pater habet ita et Filium habere, illos nihilominus contendere, non ita sed aliter habere? Utique Verbum magis fide dignum est, proindeque omnia, quae se a Patre accepisse testatur, ea semper habens a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur: Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex me ipso illumino, sed ut luci placet; sane hisce verbis non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea P. 587.
esset sententia: Ego lucis sum proprius, eiusque omnia mea sunt. Idem similiter et multo magis de Filio intelligendum est. Omnia enim Pater Filio dedit, et rursus idem Pater omnia in Filio habet. Filio item habente eadem quoque Pater habet. Siquidem Filii divinitas Patris est divinitas, atque ita Pater in Filio res omnes providentia gerit et administrat.

37. Haec igitur est illorum verborum sententia. Quae pariter de Salvatore humano more dicuntur, eorum quoque pia est significatio. Idcirco enim illa prius examinare visum est, ut si Dominum interrogantem audierimus, ubi Lazarus iaceat, et cum, ubi in partes Caesareae venit, percunctatur: *Quem me homines esse dicunt?* et: *Quot panes habetis?* et: *Quid vultis ut faciam vobis?* ex his, quae explicavimus, ista etiam recte possimus intelligere, minimeque ut Dei hostes Ariani scandalum patiamur. Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur. Nec enim eum,

e. *καὶ πλέον* deest in Basil. Mox Reg. 1. et Seguerian. *πάντα δέδωκεν.* Alii et editi *πάντα δεδωκώς.*

f. Sic Regius 1. et Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in editione Commel. et in Felckm. 2. desunt verba *καὶ τοῦ υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ πατὴρ αὐτὰ ἔχει.*

g. Felckm. 5. *παρὰ τοῦ* etc. Ibidem *καί* abest a Gobler. et Felckm. 1.

h. *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Reg. 1. et Seguer. *προεξητάσαμεν.* Ceteri et editi *προεζητήσαμεν.*

i. Sic uterque Reg. et Seguer. At Goblerian. et Felckm. 1. *ἐρωτῶντος αὐτοῦ ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πυνθανομένου.* Alii et editi *καὶ πυνθανομένου ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἔλθῃ.* Ibid. uterque Reg. Seguer. Anglic. et Basil. *τίνα με λέγουσιν.* Gobler. et Felckm. 1. *τίνα αὐτὸν λέγουσιν.* Ceteri et editio Commel. *τίνα λέγουσιν.*

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editione Commel. *οὖν* deest.

P. 587. τως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ, ἀλλ' ἔξεστι τὸν εἰδότα καὶ [a] ἐρωτᾷν περὶ ὧν ἐπίσταται. ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστόν· πόσους ἄρτους ἔχετε; οἶδε μὴ ἀγνοοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα, φησὶ γάρ· τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων τὸν Φίλιππον· αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἔμελλε ποιεῖν[1]). εἰ δὲ ᾔδει ὅπερ ἐποίει, οὐκ ἄρα ἀγνοῶν ἀλλὰ γινώσκων [b] ἐπερωτᾷ. ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἔξεστιν· ὅτι ὅταν ἐρωτᾷ [c] ὁ κύριος, οὐκ ἀγνοῶν ποῦ Λάζαρος κεῖται οὐδὲ τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι ἐπερωτᾷ, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, εἰδὼς τί μέλλει ποιεῖν· καὶ ταχέως μὲν αὐτῶν οὕτω τὸ σοφὸν ἐκβάλλεται. [d] ἂν δὲ φιλονεικῶσιν ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾷν, ἀκουέτωσαν ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἄγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἴρηται. καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ὅρα πῶς ὁ κύριος [e] ὁ πυνθανόμενος, ποῦ Λάζαρος κεῖται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρών, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν· Λάζαρος ἀπέθανε[2]), καὶ ποῦ ἀπέθανεν. ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς νομιζόμενος ἀγνοεῖν
P. 588. αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῇ ἑκάστου καρδίᾳ καὶ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τό γε μεῖζον αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν πατέρα καὶ λέγει· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ [f] ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[3]).

38. Οὐκοῦν παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῆς μὲν σαρκός ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, αὐτὸς δὲ ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστί, τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. [g] οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πέπαυται τοῦ εἶναι θεός, οὐδὲ ἐπειδὴ θεός ἐστι, φεύγει τὸ ἀνθρώπινον, μὴ γένοιτο· ἀλλὰ μᾶλλον θεὸς ὢν [h] προσελάμβανε τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα. καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν αὐτῇ ἐπυνθάνετο, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε, καὶ πᾶσιν ἔδειξεν, ὅτι [i] ὁ νεκροὺς ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος πολλῷ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει, καὶ ἐγίνωσκε ποῦ κεῖται Λάζαρος, ἀλλ' ἐπυνθάνετο· [k] ἐποίει γὰρ καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ θεοῦ λόγος ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν βαστάξας χαρίσηται γινώσκειν τὸν μόνον ἑαυτοῦ [l] ἀληθινὸν πατέρα καὶ ἑαυτὸν τὸν δι' ἡμᾶς ἐπὶ σωτηρίᾳ πάν-

1) Ioan. 6, 6. 2) Ioan. 11, 14. 3) Ioan. 14, 11.

a. Reg. 1. et Seguer. ἐπερωτᾷν. Alii et editi ἐρωτᾷν. Ibidem Reg. 1. et Segu. ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης. Basil. ἀμέλει ὁ Ἰωάννης. Gobler. et Felckm. 1. ἀμέλει καὶ Ἰωάννης. Alii et editi ἀμέλει Ἰωάννης. Ibidem Regius 1. ἐπερωτῶντα τὸν κύριον.

b. Reg. 1. et Seguer. ἐπερώτα. Ibidem Gobl. et Felckm. 1. ἀπὸ δὴ τούτου.

c. Reg. 1. et Seguerian. ἐρωτᾷ κύριος. Mox iidem λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Iidem ibid. et Gobler. et Felckm. 1. ἐπηρώτα. Alii et editi ἐπερωτᾷ. Ibid. verba ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός habent Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 5. Basil. Anglic. eaque legit Nannius. At in aliis et editione Commel. desiderantur. Gobler. et Felckm. 1. omittunt ibid. ὅπερ.

d. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii autem et editi ἂν δὲ καὶ φιλονεικῶσιν.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm.

qui interrogat, necesse est ignorare de quibus interrogat; verum licet P. 587. etiam scientem de his, quae cognoscit, sciscitari. Certe ipse Ioannes Christum interrogantem: *Quot panes habetis?* non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait: *Hoc autem dicebat tentans Philippum; ipse enim sciebat quid esset facturus.* Quod si noverat quid faceret, non igitur nesciens sed sciens interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam iaceret Lazarus, neque quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum, quod interrogabat, cognoscens sciensque quid esset facturus; atque ita facillime acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes, quo pacto Dominus, qui interrogavit, ubi iaceret Lazarus, ipse non praesens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse existimant, is est, qui cogitationes praenoscit discipulorum, et quae in singulorum P. 588. corde geruntur, quidque sit in homine, accurate novit, et quod maius est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: *Ego in Patre et Pater in me est.*

38. Itaque omnibus perspicuum est, ignorationem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum quatenus Verbum est omnia, prius etiam quam oriantur, cognoscere. Nec enim eo, quod homo factus sit, Deus esse desiit, neque quia Deus est, id, quod humanum est, fugit; absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumsit, et cum esset in carne, carnem ipsam divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat, ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit, eum, qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur, ubi iaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret,

1. In aliis et editis ὁ deest. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *Λάζαρος κεῖται, μακρὰν ὢν ἔφη.* Reg. 1. et Seguer. ibid. *ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν.* Alii et editi *ἀλλὰ μακρὰν ἀπών.* Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ κατ᾽ αὐτούς.* Ceteri et editio Comm. *ὁ δὲ κατὰ τούς.*

f. Sic uterque Reg. Seguer. Basiliens. Goblerian. et Felckm. 1. Alii et editio Commel. *καὶ πατήρ.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *παντί τῳ δῆλόν ἐστιν.* Ceteri et editi *παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν.*

g. Reg. 1. et Seguer. *οὐ γάρ.*

h. Reg. 1. et Seguer. *προςλαμβάνει.* Ibidem Felckm. 2. et editio Comm. omittunt *καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα.*

i. Seguer. *ὁ νεκρός,* mendose. Mox idem et Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *πάντων γινώσκει.* Alii et editi *πάντων ἐπιγινώσκει.*

k. Uterque Reg. et Seguer. *ἐποίει γάρ.* Alii et editi *ἐποίει δέ.*

l. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri vero

p. 588. των ἀποσταλέντα, ἧς μείζων οὐκ ἂν γένοιτο χάρις. ὅταν τοίνυν καὶ περὶ ὧν προφασίζονται ῥητῶν λέγῃ ὁ σωτήρ· ἐδόθη μοι ἐξουσία[1]), καί· δόξασόν σου τὸν υἱόν[2]), λέγῃ τε ὁ Πέτρος· ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία[3]), τῇ αὐτῇ διανοίᾳ ταῦτα πάντα [a]γινώσκομεν, ὅτι ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα ταῦτα πάντα λέγει. οὐ γὰρ χρείαν ἔχων ὅμως αὐτὸς ὡς εἰληφὼς [b]λέγεται ἅπερ ἐλάμβανεν ἀνθρωπίνως, ἵνα πάλιν ὡς τοῦ κυρίου λαβόντος καὶ ὡς εἰς αὐτὸν ἀναπαυομένης τῆς δόσεως βεβαία ἡ χάρις [c]διαμείνῃ. ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος λαμβάνων δυνατὸν ἔχει καὶ τὸ ἀφαιρεθῆναι, καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἐδείχθη, λαβὼν γὰρ ἀπώλεσεν. ἵνα δὲ ἀναφαίρετος ἡ χάρις γένηται καὶ βεβαία φυλαχθῇ τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰδιοποιεῖται τὴν δόσιν, καὶ λέγει ἐξουσίαν εἰληφέναι ὡς ἄνθρωπος, ἣν ἀεὶ ἔχει ὡς θεός, καὶ λέγει δόξασόν με ὁ ἄλλους δοξάζων, ἵνα δείξῃ ὅτι σάρκα χρῄζουσαν ἔχει τούτων. [d]διὸ κἀκείνης λαβούσης, ἐπειδὴ ἡ λαβοῦσα ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ προςλαβὼν αὐτὴν ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς αὐτὸς εἰληφὼς λέγεται.

39. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ γέγονεν ἄνθρωπος
p. 589. ὁ λόγος, ἔστω [e]τοῦ λόγου καθ᾽ ὑμᾶς τὸ λαβεῖν καὶ τὸ χρῄζειν δόξης καὶ τὸ ἀγνοεῖν. [f]εἰ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, γέγονε γάρ, ἀνθρώπου δέ ἐστι τὸ λαβεῖν καὶ τὸ χρῄζειν καὶ τὸ ἀγνοεῖν, διατί τὸν διδόντα ὡς λαμβάνοντα νομίζομεν, καὶ τὸν ἄλλοις χορηγοῦντα χρείαν ἔχειν ὑπονοοῦμεν, καὶ τὸν μὲν λόγον διαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ὡς ἀτελῆ καὶ χρείαν ἔχοντα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα τῆς χάριτος ἐρημοῦμεν; εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστί, δι᾽ ἑαυτόν ἐστι [g]λαβὼν καὶ δοξασθείς, καὶ εἰ ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθεὶς καὶ ἀναστάς, ποία τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐλπίς; μένουσι γάρ, ὥςπερ ἦσαν, γυμνοὶ καὶ δείλαιοι καὶ νεκροί, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες πρὸς τὰ δοθέντα τῷ υἱῷ. τί δὲ καὶ ἐπεδήμει καὶ [h]ἐγίνετο σὰρξ ὁ λόγος; εἰ μὲν ἵνα λάβῃ ταῦτα, ἅπερ λέγει εἰληφέναι, κενὸς ἦν τούτων πρὸ τούτου, ἐξ ἀνάγκης δὲ καὶ χάριν ὁμολογήσει μᾶλλον αὐτὸς τῷ σώματι, ὅτι ὅτε γέγονεν εἰς αὐτό, τότε λαμβάνει ταῦτα παρὰ τοῦ πατρός, ἃ μὴ εἶχε πρὸ τῆς εἰς τὴν σάρκα καθόδου, καὶ γὰρ ἐκ τούτου βελτιωθεὶς φαίνεται μᾶλλον

1) Matth. 28, 18. 2) Ioan. 17, 1. 3) 2. Petr. 1, 17 [? vd. infra p. 548. not. 1.].

et editi *ἀληθινὸν αὐτοῦ πατέρα, καὶ αὐτὸν δι᾽ ἡμᾶς*. Mox editio Commel. *πάντων ἀποσταλέντων*, mendose. Ibid. Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ἧς μείζων*. Alii et editi *ἧς τις μείζων*.

a. Reg. 1. et Seguerian. *γινώσκωμεν*. Iidem mox *διὰ τὸ σῶμα πάντα λαλεῖ*. Gobler. et Felckm. 1. habent item *λαλεῖ*.

b. Sic uterque Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At editio Commel. *λέγηται*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν*.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *διαμείνῃ*. Ibidem iidem et Seguer. *ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος*, ubi alii et editio Commel. *μόνον*.

tum ut nos doceret, seipsum propter nos ad omnium salutem missum P. 588. esse, quâ gratiâ nulla certe maior possit esse. Illa igitur Salvatoris verba, quae Ariani obiiciunt, *Data est mihi potestas*, et *Glorifica Filium tuum*, ut et hunc Petri locum: *Data est illi potestas*, eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe ista omnia propter corpus eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur, quae ut homo accepit, ut nimirum tanquam Domino accipiente et dono in ipso considente stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his, quae accipit, spoliari potest, ut ex Adamo clarum est, qui scilicet quae acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset, eamque constanter homines conservarent, proprium ille sibi vult esse collatum in nos beneficium, seque ut hominem potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, et ait *Glorifica me*, qui alios glorificat, ut nimirum carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illâ accipiente quandoquidem ipsa accipiens in eo est, qua assumta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, dicitur accipere.

39. Si igitur, ut saepius dictum est, Verbum homo non factum est, esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere et igno- P. 589. rare. Sed si Verbum factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere et ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum et egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum, quatenus Verbum est, per seipsum accepisset et glorificatum fuisset, si item secundum divinitatem sanctitatem esset adeptum ac revixisset, quae spes quaeso hominibus posset esse? Nudi enim profecto timidique et mortui, quales erant, remanerent, nullamque eorum, quae Filio data sunt, haberent communionem. Quid porro Verbum advenit et caro factum est? Si ut haec acciperet, quae accepisse dicit, vacuum igitur his antea erat, omninoque futurum est, ut potius ipsi corpori maximas habeat gratias, quo videlicet assumto ista a Patre acceperit, quae antequam in carnem advenisset non habuit, ac proinde Verbum potius videbitur melius propter corpus effectum esse, quam

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *διὰ τοῦτο.*

e. Basil. *καθ' ἡμᾶς,* mendose.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commelin. *καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διατί τὸν διδόντα* etc. omissis intermediis.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii et editi *ἔστι λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος* etc. At Gobler. et Felckm. 1. omittunt *ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθείς.*

h. Reg. 1. et Seguer. *ἐγίνετο.* Ceteri et editi *ἐγένετο.* Mox Reg. 1 Seguerian. *ἅπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν* etc. Gobler. item et Felckm. 1. *εἰληφέναι· κενὸς ἦν* etc. Alii et editi *ἃ λέγει εἰληφέναι, καὶ κενὸς ἦν.*

P. 589. αὐτὸς διὰ τὸ σῶμα, ἢ τὸ σῶμα βελτιωθὲν δι' αὐτόν, ἀλλὰ τοῦτο Ἰουδαϊκόν ἐστι [a]τὸ φρόνημα· εἰ δ' ἵνα λυτρώσηται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐπεδήμησεν ὁ λόγος, καὶ ἵνα αὐτοὺς ἁγιάσῃ καὶ θεοποιήσῃ γέγονεν ὁ λόγος σάρξ, τούτου [b]γὰρ χάριν καὶ γέγονε, τίνι λοιπὸν οὐκ ἔστι φανερόν, ὅτι ταῦθ' ἅπερ εἰληφέναι λέγει ὅτε γέγονε σάρξ, οὐ δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ διὰ τὴν σάρκα λέγει; ἐν ᾗ γὰρ ἦν λέγων, ταύτης ἦν καὶ τὰ διδόμενα χαρίσματα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρός. [c]τίνα δὲ ἦν ἃ ᾐτεῖτο ἴδωμεν, καὶ τίνα ἦν ὅλως ἃ ἔλεγεν εἰληφέναι, ἵνα κᾂν οὕτως αἰσθέσθαι δυνηθῶσιν ἐκεῖνοι. δόξαν τοίνυν ᾐτεῖτο[1]), καὶ ἔλεγε· πάντα μοι παρεδόθη[2]), καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐξουσίαν πᾶσάν φησιν εἰληφέναι[3]). ἀλλὰ καὶ πρὶν εἴπῃ· πάντα μοι παρεδόθη, πάντων ἦν κύριος, πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο[4]), καὶ εἷς κύριος ἦν, δι' οὗ τὰ πάντα[5]), καὶ δόξαν μὲν αἰτῶν κύριος τῆς δόξης ἦν καὶ ἔστιν, [d]ὡς Παῦλός φησιν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν[6]). εἶχε γὰρ ἣν ᾐτεῖτο λέγων· τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί[7]).

40. Καὶ τὴν ἐξουσίαν δέ, ἣν ἔλεγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰληφέναι, ταύτην εἶχε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως. αὐτὸς μὲν γὰρ ἐπετίμα δι' ἑαυτοῦ [e]τῷ Σατανᾷ λέγων· ὕπαγε ὀπίσω
P. 590. μου, Σατανᾶ[8]), τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐδίδου κατ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὅτε καὶ ὑποστρεψάντων αὐτῶν ἔλεγεν· ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ[9]). [f]ἀλλὰ καὶ πάλιν ὅπερ ἔλεγεν εἰληφέναι τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν ἔχων δείκνυται· τούς τε γὰρ δαίμονας ἀπήλαυνε, καὶ ἅπερ [g]ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ἔλυεν αὐτός, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀβραμιαίας θυγατρὸς ἐποίησε[10]), καὶ ἁμαρτίας ἠφίει, λέγων τῷ παραλυτικῷ καὶ τῇ τοὺς πόδας ἀλειψάσῃ [h]γυναικί· ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι[11]), καὶ νεκροὺς μὲν ἤγειρε, τοῦ δὲ τυφλοῦ τὴν γένεσιν ἀπεκαθίστα, χαριζόμενος αὐτῷ τὸ βλέπειν. καὶ ταῦτα ἐποίει [i]οὐ μέλλων ἕως λάβῃ, ἀλλ' ἐξουσιαστὴς ὤν, ὡς ἐκ τούτων δῆλον εἶναι, ὅτι ἃ εἶχε λόγος ὢν ταῦτα καὶ γενόμενος ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωπίνως εἰληφέναι [k]λέγει, ἵνα δι' αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ὡς κοινωνοὶ γενόμενοι θείας φύσεως λοιπὸν [l]ἐξουσίαν ἔχωσι κατὰ δαιμόνων, ἐν δὲ

1) Ioan. 17, 1. 2) Luc. 10, 22. 3) Matth. 28, 18. 4) Ioan. 1, 3. 5) 1. Cor. 8, 6. 6) 1. Cor. 2, 8. 7) Ioan. 17, 5. 8) Matth. 4, 10. 9) Luc. 10, 18. 19. 10) Luc. 13, 16. 11) Matth. 9, 5; Marc. 2, 5; Luc. 7, 48.

a. Reg. 1. et Seguer. τὸ φρόνημα. εἰ δ' ἵνα λυτρώσηται. Gobl. et Felckm. 1. ibid. λυτρώσηται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Alii et editi ἐστι φρόνημα. εἰ δὲ ἵνα λυτρωθῇ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis et editis deest γάρ. Mox Gobler. et Felckm. 1. ταῦτα, ἅπερ καὶ γέγονεν, εἰληφέναι λέγει.

c. Reg. 1. et Seguer. τίνα δὲ ἴδωμεν ἃ ᾐτεῖτο, ἢ τίνα ἦν etc. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. ἢ τίν' ἦν ὅλως ἔλεγεν.

corpus propter ipsum. Verum tota Iudaica est eiusmodi sententia. P. 589.
At si Verbum venit, ut hominum genus redimeret, atque ut sanctos illos et divinos redderet, caro factum est (huius enim gratia caro factum est), cui nondum exploratum est, ea, quae cum caro factum est, se accepisse testatur, non propter seipsum, sed propter carnem se accepisse significare? Siquidem gratiae per ipsum a Patre datae ad illam pertinebant carnem, in qua ille ipse erat, qui ista loquebatur. Videamus autem quaenam petebat, et quae tandem illa sunt, quae se accepisse dixit, ut saltem ita illi erubescant. Gloriam igitur petebat, aiebatque: *Omnia mihi tradita sunt,* post suam item resurrectionem se omnem accepisse potestatem affirmat. Atqui antequam dixit: *Omnia mihi tradita sunt,* omnium erat dominus; quippe cum omnia per ipsum facta sint, et unus esset dominus, per quem omnia. Similiter cum gloriam postularet, dominus utique gloriae et erat et est, uti Paulus testatur: *Si enim cognovissent, numquam dominum gloriae crucifixissent.* Habebat siquidem quam huiusmodi poscebat verbis: *Gloria quam habui, priusquam mundus esset, apud te.*

40. Potestatem pariter, quam post resurrectionem accepisse dicit, habuit etiam priusquam eam acciperet suamque ante resurrectionem. Etenim ipse per seipsum Satanam sic increpabat: *Recede a me, Satana*; suis item discipulis potestatem adversus illum dedit, cum illis P. 590.
reversis ait: *Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem.* Verum iterum ostenditur, illud, quod accepisse dicit, etiam habuisse priusquam acciperet. Siquidem daemones abigebat et quae ligaverat Satanas ipse solvebat, ut patet in illa Abrahae filia. Peccata item condonavit, cum Paralytico et mulieri, quae ipsius unxit pedes, dixit: *Remittuntur tibi peccata.* Mortuis praeterea vitam reddidit, visumque caeco nato restituit. Quae quidem omnia effecit, non praestolatus donec ea agendi acciperet potestatem, sed ut huiusmodi potestate iam praeditus. Ex quibus dilucidum est, quae ut Verbum habuit, eadem et factum hominem et postquam revixit se accepisse dicere; nempe ut homines in terris quidem tanquam divinae naturae participes per ipsum effecti

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi *καὶ ὥς ὁ Παῦλός φησιν.*

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editio Commelin. omittunt *τῷ Σατανᾷ.*

f. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλὰ πάλιν.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἅπερ ἔδησεν.* Alii vero et editi *ἅπερ ἦν δήσας.* Ibidem uterque Reg. et Seguer. *ἔλυεν.* Ceteri et editi *ἔλυσεν.*

h. Goblerian. et Felckm. 1. *ἀλειψάσῃ· γυνὴ, ἀφέωνται ὑμῖν.* Ibidem Reg. 1. Seguer. *σου αἱ ἁμαρτίαι.* Alii et editi *σοι αἱ* etc. Mox Gobler. et Felckm. 1. *τυφλοῦ τὴν ὅρασιν.* Ibidem Regius 2. Basil. et Felckm. 5. *ἀποκαθιστᾷ.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐ μέλλων.* Ceteri et editi *οὐ μένων.* Mox Reg. 1. et Seguerian. *ὡς ἐκ τούτου.* Alii editique *ὡς ἐκ τούτων.*

k. Reg. 1. et Seguer. *λέγει.* Ceteri et editi *λέγεται.*

l. Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Angl.

P. 590. τοῖς οὐρανοῖς ὡς ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς αἰωνίως βασιλεύσωσι. καθόλου γὰρ τοῦτο χρὴ γινώσκειν, ὅτι οὐδὲν ὧν λέγει εἰληφέναι ὡς μὴ ἔχων ἔλαβεν, εἶχε γὰρ αὐτὰ ἀεὶ θεὸς ὢν ὁ λόγος· λέγεται δὲ νῦν ἀνθρωπίνως ὅτι ἔλαβεν, ἵνα τῆς σαρκὸς ἐν αὐτῷ λαμβανούσης λοιπὸν ἐξ ἐκείνης καὶ [a] εἰς ἡμᾶς διαμείνῃ βεβαίως. καὶ γὰρ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον, ὅτι λαβὼν παρὰ θεοῦ τιμὴν καὶ δόξαν[1]), ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων[2]), τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. [b] ὡς γὰρ ἐπυνθάνετο ἀνθρωπίνως, ἤγειρε δὲ θεϊκῶς τὸν Λάζαρον, οὕτως τὸ μὲν ἔλαβεν ἀνθρωπίνως εἴρηται, ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴ τὴν θεότητα τοῦ λόγου δείκνυσι.

41. [c] Παύσασθε τοιγαροῦν, ὦ θεοστυγεῖς, καὶ μὴ ταπεινοῦτε τὸν λόγον, μὴ δὲ παραιρεῖσθε τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ τοῦ πατρός, ὡς δεομένου ἢ ἀγνοοῦντος, ἵνα μὴ τὰ ἑαυτῶν ἐπιῤῥίπτητε τῷ [d] Χριστῷ, ὡς οἱ τότε λιθάζοντες αὐτὸν ἐποίουν Ἰουδαῖοι[3]). οὐ γὰρ τοῦ λόγου, ᾗ λόγος ἐστί, ταῦτα τυγχάνει ὄντα, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια ταῦτα, καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ καὶ ἐκτείναντος [e] τὴν χεῖρα καὶ φωνήσαντος Λάζαρον οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, [f] ἀλλὰ θεοῦ, οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ σωτῆρος
P. 591. ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων [g] ἐνορῶντες καὶ ὡς ἀλλότρια ταῦτα θεοῦ τυγχάνει ὄντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ λόγου ταῦτα λογιζώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ. εἰ γὰρ καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη, καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεοφορεῖται ἐν τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμίς ἐστι τοῦ λόγου. τὰ γοῦν ἔργα τοῦ πατρὸς διὰ τῆς σαρκὸς ἐποίει, καὶ οὐδὲν ἧττον πάλιν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐδείκνυτο ἐν αὐτῷ, οἷον ἐπυνθάνετο καὶ ἤγειρε Λάζαρον, ἐπέπληττε τῇ μητρὶ λέγων· οὔπω [h] ἥκει ἡ ὥρα μου[4]), καὶ εὐθὺς τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίει. ἀληθινὸς γὰρ θεὸς ἦν ἐν τῇ σαρκί, καὶ ἀληθὴς σὰρξ ἦν ἐν τῷ λόγῳ. διὰ τοῦτο ἐκ μὲν τῶν ἔργων ἐγνώριζεν ἑαυτὸν [i] υἱόν τε τοῦ θεοῦ καὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἐκ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐδείκνυεν, ὅτι ἀληθὲς ἐφόρει σῶμα καὶ ἴδιον ἦν αὐτοῦ τοῦτο.

1) 2. Petr. 1, 17. 2) 1. Petr. 3, 22. 3) Ioan. 10, 31 sqq. 4) Ioan. 2, 4.

Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi ἐξουσίας. Ibid. Reg. 1. et Seguer. κατὰ δαιμόνων et mox βασιλεύσωσι. Ceteri et editi κατὰ τῶν δαιμόνων et βασιλεύωσι.
a. Reg. 1. et Seguer. εἰς ἡμᾶς. Alii et editi ἐφ' ἡμᾶς. Ibidem uterque Regius, Seguerian. Basil. et Felckm. 5. διαμείνῃ. Alii et editi διαμένῃ. Ibidem Reg. 1. et Seguer. καὶ γὰρ καὶ τό etc. Alii et editi καὶ γὰρ τό etc. Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. ὅτι λαβών. Reg. 1. et Seguer. παρὰ θεοῦ. Alii et editi ὅτι ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ θεοῦ. In Basil. deletum item est ὁ. Editio Commel. ibid. ὑποταγέντων ἀγγέλων. At mss. ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων.

potestatem adversus daemones consequerentur, in caelis vero tanquam corruptione liberati perpetuo regnare possint. Id enim generatim sciendum est, nihil eorum, quae accepisse dicit, quasi ea non haberet accepisse, nam Verbum ut pote Deus illa semper habuit. Verum secundum humanam naturam accepisse nunc dicitur, ut carne in ipso accipiente inde in nobis quae data sunt constanter permanerent. Nam et illud, quod a Petro dictum est: *Qui accepit a Deo gloriam et honorem, subiectis ipsi Angelis,* eodem modo est interpretandum. Quemadmodum enim ut homo sciscitabatur, et Lazarum ut Deus a mortuis excitabat, ita haec vox *accepit* de humana natura dicta est, Angelorum autem subiectio Verbi divinitatem demonstrat. P. 590.

41. Tandem ergo quiescite, o Deo invisi, Verbumque deprimere desinite, neve eius divinitatem, quae eadem est Patris, adimere velitis, ut pote quem indigentem esse et ignorantem existimatis, ne vestra commenta ut olim Iudaei lapides in Christum iaciatis. Nec enim ista ad Verbum quatenus Verbum est pertinent, sed hominum propria sunt. Enimvero quemadmodum illo conspuente, manum extendente et Lazarum vocante ipsa miracula, tametsi per corpus fierent, non hominis, sed Dei esse dicimus; ita cum humana in Evangelio de Salvatore narrantur, debemus ad naturam eorum, quae referuntur, attendere P. 591.
perspicereque, haec Dei aliena esse, nec proinde eius divinitati sed humanitati esse attribuenda. Nam etsi Verbum caro factum est, propriae nihilominus sunt carnis affectiones, et vicissim, quamvis caro in Verbo divine gestatur, gratia tamen et virtus Verbi est. Itaque Patris opera per carnem efficiebat, sed nihilominus carnis affectiones in illo exhibebantur, ut cum sciscitatus est, et Lazarum ad vitam revocavit, cum item matrem his verbis increpavit: *Nondum venit hora*, et tamen continuo aquam in vinum convertit. Siquidem verus Deus in carne et vera caro erat in Verbo. Idcirco ex operibus quidem se Filium Dei suumque ostendebat Patrem, sed ex carnis affectionibus se verum corpus habere illudque proprium sui esse probabat.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Alii et editio Commel. *ὥςπερ γὰρ πυνθανόμενος.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἤγειρε δέ.* Alii et editi *καὶ ἤγειρε.*

c. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *παύσασθε οὖν.* Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *μὴ δὲ παραιρεῖσθε.* Alii et editi *καὶ μὴ παραιρεῖσθε.*

d. Reg. 1. et Seguer. *τῷ Χριστῷ.* Ceteri et editi *τῷ κυρίῳ.*

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest *τήν.*

f. *ἀλλὰ θεοῦ* deleta sunt in Basil.

g. Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια τοῦ θεοῦ τυγχάνοντα μὴ τῇ.* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *λογιζόμεθα.*

h. Sic Reg. 1. et Seguer., ut et habetur in textu Graeco Scripturae. Alii et editi *ἦλθεν.* Mox uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀληθὴς σὰρξ ην ἐν τῷ λόγῳ.* Ceteri et editi *ἀληθὴς ἦν ἡ σὰρξ ἐν τῷ.*

i. Reg. 1. *υἱὸν τοῦ θεοῦ.*

P. 591. 42. Τούτων οὕτως ὄντων φέρε καὶ τὸ περὶ δὲ [a] τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ ὁ υἱός [1]), διερευνήσωμεν. τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα ἀγνοήσαντες καὶ ἐν τούτῳ σκοτοδινιῶντες μεγάλην νομίζουσιν ἔχειν ἐν τούτῳ πρόφασιν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, [b] ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασιζομένους αὐτοὺς καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους τοὺς αἱρετικούς, ὡς τοὺς γίγαντας, πάλιν θεομαχοῦντας αὐτοὺς ὁρῶ. ὁ γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος, δι᾽ οὗ τὰ πάντα γέγονε, κρίνεται παρ᾽ αὐτοῖς περὶ ἡμέρας καὶ ὥρας, [c] καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων λόγος κατηγορεῖται παρ᾽ αὐτῶν ὡς ἀγνοῶν περὶ ἡμέρας, καὶ ὁ γινώσκων υἱὸς τὸν πατέρα λέγεται ἀγνοεῖν ἡμέρας ὥραν· [d] ὧν τί ἂν τίς ἀφρονέστερον εἴποι, ἢ ποίαν τίς τούτοις ἐξισώσοι μανίαν; διὰ τοῦ λόγου γέγονε τὰ πάντα, καὶ χρόνοι καὶ καιροὶ καὶ νὺξ καὶ ἡμέρα καὶ πᾶσα ἡ κτίσις, καὶ ἀγνοεῖν ὁ δημιουργὸς τὸ ποίημα λέγεται; καὶ αὐτὸς μὲν οὖν ὁ εἱρμὸς τοῦ ἀναγνώσματος δείκνυσιν εἰδέναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὴν ὥραν καὶ τὴν ἡμέραν, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τῇ ἀγνοίᾳ καταπίπτωσιν. εἰρηκὼς γὰρ οὐδὲ ὁ υἱὸς διηγεῖται τοῖς μαθηταῖς τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, λέγων· τάδε ἔσται καὶ τάδε, εἶτα τὸ τέλος [2]), ὁ δὲ τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας λέγων οἶδε πάντως καὶ τὴν ἡμέραν, ἥτις μετὰ τὰ προειρημένα φανήσεται. εἰ δὲ μὴ ᾔδει [e] τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τὰ πρὸ αὐτῆς ἐσήμανεν, οὐκ εἰδὼς πότε ἔσται ἡ ὥρα. καὶ ὥσ-
P. 592. περ ἄν τις οἰκίαν ἢ πόλιν τοῖς ἀγνοοῦσι σημᾶναι θέλων τὰ μὲν πρὸ τῆς οἰκίας [f] ἢ τῆς πόλεως διεξίοι, ἐπειδὰν δὲ πάντα σημάνας λέγοι· εἶτ᾽ εὐθὺς ἡ πόλις ἢ ἡ οἰκία, οἶδε πάντως ὁ σημαίνων, [g] ποῦ τε ἡ οἰκία ἢ ἡ πόλις ἐστίν (οὐκ ἂν γάρ, εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ἐσήμανε τὰ πρὸ ἐκείνων, μή ποτε δι᾽ ἄγνοιαν ἢ μακρὰν ἀποστήσῃ τοὺς ἀκούοντας, ἢ αὐτὸς λέγων λάθῃ καὶ ὑπερβῇ τὸ σημαινόμενον)· οὕτως λέγων ὁ κύριος τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οἶδεν ἀκριβῶς καὶ οὐκ ἀγνοεῖ, πότε ἡ ὥρα [h] καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται.

43. Τίνος οὖν ἕνεκεν γινώσκων οὐκ εἶπε φανερῶς τότε τοῖς μαθηταῖς, οὐδενός ἐστι περιεργάσασθαι, ἃ σεσιώπηκεν αὐτός. τίς

1) Marc. 13, 32. 2) Matth. 24, 4 sqq.

a. Sic Reg. 1. et Seguer, ut et Nannius legit. Alii editique *περὶ δὲ τῆς ὥρας οὐδείς*. Mox Reg. 1. et Seguer. *τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα*. Alii et editi *τοῦτο γὰρ μάλιστα μεγάλως*.

b. Reg. 1. et Segu. *ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασιζομένους τοὺς αἱρετικούς* omissis intermediis. Anglican. autem *ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους* omissis item intermediis. Ceteri et editi *ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προφασιζομένους* etc.

c. Sic uterque Reg. et Seguer. Alii vero et editi *καὶ ὁ πάντα*.

d. Sic uterque Reg. et Seguer. At in Seguer. post *εἴποι* additur *τούτων*, quod in Regio 1. deletum est et in altero deest. Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἢ ποίαν τίς τούτοις ἐξισώσοι μανίαν*. Anglic. *ὅτι ἂν τις ἀφρονέστερον εἴποι τούτων; ποίαν τίς τουτοις ἐξισώσει μανίαν*. Gobler. et Felckm. 1. *ὧν τί ἂν τίς τούτοις ἐξισώσει μανίαν*. Alii et editi *ὢ τί ἄν τις ἀφρονέστερον εἴποι τούτων; ποίαν τις τούτοις ἐξισώσει μανίαν;*

42. Quae cum ita sint, iam, si placet, hunc locum expendamus: P. 591. *De die autem illo vel hora nemo scit, neque Angeli neque Filius.* Illi enim hisce in verbis, quamquam hic ignari admodum et caeci, certissimum suae haeresis argumentum consistere arbitrantur. Ego vero cum haereticos haec obtendere iisdemque sese instruere conspicio, Gigantes mihi videre videor, qui rursus bellum Deo inferre audeant. Nempe caeli et terrae Dominus, per quem omnia facta sunt, ab illis de die et hora illa iudicatur, et Verbum, cui omnia nota sunt, ab illis accusatur tanquam qui diem illum ignoret, Filius denique, qui Patrem ipsum cognoscit, diei horam nescire dicitur; quibus quid stultius dici, vel quae par insania possit esse? Per Verbum omnia facta sunt, tempora, tempestates, nox, dies, res omnes creatae, et tamen opifex opus dicitur ignorare? Certe ipsa lectionis series horam et diem illam a Filio Dei cognosci docet, quantumvis Arianos praecipites agat sua inscitia. Siquidem ille, qui dixit *neque Filius*, idem ipse discipulis quae diem illum antecedere debeant enarravit huiusmodi verbis: Haec et haec futura sunt, deinde sequetur finis. Atqui ille, qui ea, quae diei illi praecurrunt, novit, diem quoque ipsum, qui praedicta est secuturus, sine dubio cognitum habet. Namque si horam illam non nosset, neque ea, quae ipsam antecedunt, posset significare, utpote ignarus quandonam futura illa hora esset. Enimvero quemadmodum si quis domum vel urbem aliquam ignorantibus indicare volens P. 592.
ea, quae ante domum vel urbem occurrunt, referret, omnibusque enarratis diceret: Deinde statim urbs vel domus occurret; haud dubie nosset ille, ubinam domus vel urbs exstaret. Nisi enim cognosceret, nec illa, quae ante ipsas occurrunt, auderet indicare, ne videlicet locorum ignoratione audientibus procul divertendi causa foret, vel ipse in re significanda insciens erraret. Ita quandoquidem Dominus ea, quae diei illi et horae praecurrent, edicit, fatendum sane est, accurate illum nosse, nulloque modo ignorare, quandonam illa hora diesve immineat.

43. Cur autem quod probe sciebat, tunc non aperte dixerit discipulis, curiosius inquirere nemo debet, cum ille tacuerit. *Quis enim*

c. Sic Reg 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi ᾔδει τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τά etc. Ibidem Reg. 1. et Seguerian. ἐσήμαινεν. Ceteri et editi ἐσήμανεν

f. Reg. 1. et Seguer. ἢ τῆς πόλεως, iidemque ibidem et Gobler. ac Felckm. 1. διεξήοι. Alii et editi καὶ τῆς πόλεως διεξίοι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. λέγοι, εἶτ' εὐθὺς ἡ πόλις ἢ οἰκία. Reg. 1. ἢ ἡ οἰκία. Reg. 2. Basil. Anglic. et Felckm. 5. εὐθὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. At editio Commel. sic hunc locum habet: ἐπειδὰν δὲ πάντα σημάνας, καὶ ὅπως ἐγγὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. Est item ποῦ τε in Reg. 2. Ceteri et editi ὅπου τε ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία Paulo post uterque Reg. et Seguer. μακρὰν ἀποστήσῃ. Alii et editi μακρὰν ἀποστήσει.

h. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. omittunt καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται. Ibidem

P. 592. γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο[1]); τίνος δὲ χάριν γινώσκων ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδεν, οὐδένα τῶν [a] πιστῶν ἀγνοεῖν οἶμαι, ὅτι καὶ τοῦτο οὐδὲν ἧττον διὰ τὴν σάρκα ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν. [b] οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐλάττωμα τοῦ λόγου ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἧς ἐστιν ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν. καὶ τοῦτο πάλιν ἄν τις ἴδοι καλῶς, ἐὰν καὶ τὸν καιρὸν [c] ἐξετάζῃ μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, πότε καὶ τίσιν ἔλεγε ταῦτα ὁ σωτήρ. οὐ τοίνυν ὅτε ὁ οὐρανὸς δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ πατρὶ ὁ λόγος ἁρμόζων τὰ πάντα[2]), [d] οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος ἔλεγε ταῦτα, ἀλλ' ὅτε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. διὰ τοῦτο καὶ πάντα, ὅσα μετὰ τὸ γενέσθαι ἄνθρωπος [e] ἀνθρωπίνως λέγει, ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι δίκαιον ἀνατιθέναι. τοῦ μὲν γὰρ λόγου ἴδιόν ἐστιν εἰδέναι τὰ πεποιημένα, καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος μὴ ἀγνοεῖν, αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἔργα, καὶ οἶδεν ὁπόσα καὶ ἕως τίνος τὴν σύστασιν αὐτῶν εἰργάσατο· εἰδὼς δὲ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου καὶ τὸ τέλος οἶδε πάντως καὶ τὸ καθόλου καὶ [f] κοινὸν πάντων τέλος. ἀμέλει λέγων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ· πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν[3]), [g] δῆλός ἐστιν ὅτι καὶ τὴν περὶ τοῦ πάντων τέλους ὥραν
P. 593. ὡς μὲν λόγος γινώσκει, [h] ὡς δὲ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ, ἀνθρώπου γὰρ

1) Rom. 11, 34. 2) Prov. 8, 27. 30. 3) Ioan. 17, 1.

Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τίνος οὖν. Alii et editi τίνος μὲν οὖν.

a. Seguer. ἀπίστων, mendose.

b. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλάττωμά ἐστι τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ φύσεως ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν. In Basil. καί deest.

c. Reg. 1. ἐξετάζοι. Seguer. ἐξαγοράζοι. Gobler. et Felckm. 1. ἐξαγοράζει. Alii et editi ἐξετάζῃ. Paulo post Reg. 1. et Seguer. ταῦτα ὁ σωτήρ. In aliis et editis deest ὁ σωτήρ. Mox Reg. 1. Segu. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ πατρὶ ὁ λόγος ἁρμόζων. Ceteri et editio Commel. ἐγίνετο, οὐδὲ ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ ἁρμόζων.

d. Reg. 1. et Seguer. οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον. Gobler. et Felckm. 1. habent item ἄνθρωπον. Alii et editi οὐδὲ γὰρ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος.

e. Sic Gobler. et Felckm. 1. At Reg. 1. et Seguer. ἀνθρωπίνως λέγεται. Alii et editio Commel. ἄνθρωπος λέγει omissa voce ἀνθρωπίνως. Paulo post Reg. 1. et Seguerian. τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Alii et editi τούτων ἀρχὴν καὶ τέλος.

f. Reg. 1. et Seguer. κοινόν. Alii et editi κοινῇ. Paulo post Reg. 1. et Seguer. αὐτοῦ φησι· πάτερ. In aliis et editis deest φησι.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. ibidemque Reg. 1. et Seguerian. τὴν περὶ τοῦ πάντων. Gobl. et Felckm. 1. τὴν τοῦ πάντων. Ceteri autem et editi δῆλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὴν τοῦ παντὸς τέλους etc.

h. Multa in hanc rem possent disseri, sed satius duximus huc ea tantum adducere, quae habet Eulogius Patriarcha Alexandrinus contra Agnoëtas, quaeque magnopere laudat Gregorius magnus, epistolâ ad ipsum scriptâ. Sic igitur ille apud Photium Codice 230. [ed. Hoesch. pag. 466. ed. Roth. pag. 884. ed. Bekker. p. 284. b. sub f.] de his Scriptoribus, qui Christo ut homini ignorantiam tribuerunt, non indocte disputat: ἔνιοι δέ φασιν αὐτὸν (Χριστὸν) ἀγνοεῖν φάναι τὴν ἐσχάτην ἡμέραν, τὸ ἰδίως προσὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γνώρισμα δεικνύοντά τε καὶ ἐμφανίζοντα· οὐχ ὡς αὐτοῦ ἀγνοοῦντος· ἄπαγε· οὔτε γὰρ κατὰ τὴν θεότητα, οὔτε κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἄγνοιαν λέγειν ἐπ' αὐτοῦ, θράσους

cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Cur vero, P. 592.
cum sciret, dixerit nihilominus: *neque Filius novit,* neminem fidelium arbitror ignorare, eum propter carnem ut hominem ita esse locutum. Nec enim huiusmodi defectus ad Verbum pertinet, sed ad humanam naturam, cuius ignorantia propria est. Quod quidem facile intelligi poterit, si quis sincero animo, quandonam quibusve haec dixerit Salvator, velit perpendere. Non scilicet ista dixit, quando caeli per ipsum facti sunt, non quando Verbum apud ipsum Patrem omnia componebat, neque priusquam homo fieret, sed cum Verbum caro factum est. Quapropter omnia, quae ipse, postquam factus est homo, humano more loquitur, ea humanae naturae aequum est adscribere. Nimirum Verbi proprium est res factas cognoscere, earumque tum principium tum finem non ignorare, quippe cum eius sint opera. Novit proinde, quot quamque diuturna cuncta effecerit, cumque singulorum principium et finem noscat, novit omnino generalem et communem omnium finem. Certe cum in Evangelio de se ut homine ita loquitur: *Pater, venit hora, glorifica Filium tuum,* clare demonstrat, se ipsam quoque horam, qua omnium rerum finis est futurus ut Verbum cognoscere, P. 593.
sed ut hominem ignorare. Hominis enim proprium est ignorare,

ἐπισφαλοῦς ἠλευθέρωται· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς ὁ μακάριος Κύριλλός φησιν ἐν ἰσχναῖς διαιροῦντες ἐννοίαις ἤτοι νοῦ φαντασίαις, τῷ τρόπῳ τῆς θεωρίας, ἑκατέρας φύσεως ὁρῶμεν ἴδια καὶ καθ' ἑαυτὰ γνωρίσματα· ἢ καὶ, ὡς ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἥνικα αἱ φύσεις διΐστανται ταῖς ἐπινοίαις, συνδιαιρεῖται καὶ τά ὀνόματα· ἴδιον δὲ γνώρισμα ψιλῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἄγνοια· κατὰ τοῦτο ῥηθείη ἂν ἐπὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπότητος, ὡς ἁπλῶς ἀνθρωπότητος, θεωρεῖσθαι τὴν ἄγνοιαν. καὶ τοῦτο καὶ ὁ θεολόγος ἐτράνωσεν εἰπών· γινώσκει ὡς θεὸς, ἀγνοεῖ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρίσῃ τοῦ νοουμένου. ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει· ὡς εἰ καί τινες τῶν πατέρων τὴν ἄγνοιαν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν σωτῆρα παρεδέξαντο ἀνθρωπότητος· οὐχ ὡς δόγμα τοῦτο προήνεγκαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν Ἀρειανῶν μανίαν ἀντιφερόμενοι, οἳ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς μετέφερον, ὡς ἂν κτίσμα τὸν ἄκτιστον λόγον τοῦ θεοῦ παραστήσωσιν· οἰκονομικώτερον ἐδοκίμασαν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ταῦτα φέρειν, ἢ παραχωρεῖν ἐκείνους μεθέλκειν ταῦτα κατὰ τῆς θεότητος. Id est: *Nonnulli vero ipsum Christum aiunt dicere se diem ultimam ignorare, ut propriam naturae humanae notam ostenderet et indicaret, non autem quasi ipse ignoraret; absit: (nec enim absque periculosa temeritate adscribi illi ignorantia potest, sive secundum divinitatem, sive secundum humanitatem) sed quod, ut ait beatus Cyrillus, mera cogitatione mentisque perceptione, quodam contemplandi modo, utriusque naturae propria et singularia consideremus indicia; vel quod, ut docet Theologus Gregorius, cum naturae cogitatione discernuntur, distinguantur et nomina. Proprium autem purae humanitatis indicium est ignorantia. Hac, inquam, ratione potest ignorantia humanitati Christi attribui, ut est mera humanitas. Et certe id dilucide declaravit Theologus ipse cum ait:* Novit ut Deus, ignorat vero ut homo, si quis videlicet id quod apparet ab eo quod intelligitur discriminet. *His dictis Eulogius subdit: Quod si aliqui e Patribus ignorantiam in Salvatore ex parte humanitatis admiserunt, non id ut dogma protulerunt, sed ut Arianorum insaniam repellerent, qui nimirum humana omnia in divinitatem transferebant, ut increatum Dei Verbum probarent esse creatum: cautius nempe existimaverunt illi haec humanitati adscribere, quam sinere illos ea in ipsam divinitatem pertrahere.* Haec ille, ut exstant apud Photium. Addere fortassis liceat huiusmodi sententiam in nemine videri damnatam olim fuisse, nisi cum alio errore coniunctam.

P. 593. ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, καὶ μάλιστα ταῦτα. ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς φιλανθρωπίας ἴδιον τοῦ σωτῆρος. ἐπειδὴ γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ [a]ἐπαισχύνεται διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν εἰπεῖν οὐκ οἶδα, ἵνα δείξῃ ὅτι εἰδὼς ὡς θεὸς ἀγνοεῖ σαρκικῶς. [b]οὐκ εἴρηκε γοῦν· οὐδὲ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οἶδεν, ἵνα μὴ ἡ θεότης ἀγνοοῦσα φαίνηται, ἀλλ' ἁπλῶς· οὐδὲ ὁ υἱός, ἵνα τοῦ ἐξ ἀνθρώπων [c]γενομένου υἱοῦ ἡ ἄγνοια ᾖ.

44. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἀγγέλων λέγων οὐκ εἴρηκεν ἐπαναβαίνων, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐσιώπησε, δεικνὺς [d]κατὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἰ τὸ πνεῦμα οἶδεν, πολλῷ μᾶλλον ὁ λόγος ᾗ λόγος ἐστὶν οἶδε, παρ' οὗ καὶ τὸ πνεῦμα λαμβάνει, καὶ ὅτι περὶ τοῦ πνεύματος σιωπήσας φανερὸν πεποίηκεν, ὅτι περὶ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ λειτουργίας ἔλεγεν· οὐδὲ ὁ υἱός. καὶ [e]τούτου τεκμήριον, ὅτι ἀνθρωπίνως εἰρηκώς· οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε, δείκνυσιν ὅμως θεϊκῶς ἑαυτὸν τὰ πάντα εἰδότα. ὃν γὰρ [f]λέγει υἱὸν τὴν ἡμέραν μὴ εἰδέναι, τοῦτον εἰδέναι λέγει τὸν πατέρα· οὐδεὶς γάρ, φησί, γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός[1]). πᾶς δὲ πλὴν τῶν Ἀρειανῶν [g]συνομολογήσειεν, ὡς ὁ τὸν πατέρα γινώσκων πολλῷ μᾶλλον οἶδεν τῆς κτίσεως τὸ ὅλον, ἐν δὲ τῷ ὅλῳ καὶ τὸ τέλος [h]ἐστὶ ταύτης. καὶ εἰ ἤδη δὲ ὥρισται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα παρὰ τοῦ πατρός, δῆλόν ἐστιν ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ὥρισται, καὶ οἶδεν αὐτὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὁρισθέν. οὐδὲν γάρ ἐστιν, ὃ μὴ διὰ υἱοῦ γέγονέ τε καὶ ὥρισται. οὐκοῦν αὐτὸς δημιουργὸς ὢν τοῦ παντὸς οἶδεν, P. 591. ὁποῖον καὶ [i]ὁπόσον καὶ ἕως τίνος αὐτὸ γενέσθαι βεβούληται ὁ πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ καὶ μέχρι τίνος ἐστὶν ἡ τούτων ἀλλαγή. πάλιν τε εἰ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστι, τοῦτο γὰρ αὐτὸς εἴρηκε[2]), τοῦ δὲ πατρός ἐστι τὸ εἰδέναι τὴν ἡμέραν, [k]δῆλον ὅτι καὶ ὁ υἱὸς οἶδεν, ἴδιον ἔχων καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ πατρός. καὶ πάλιν εἰ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, οἶδεν δὲ ὁ πατὴρ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, φανερὸν ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ ὢν καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῷ πατρὶ οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. εἰ δὲ καὶ εἰκών ἐστιν ἀληθινὴ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, οἶδε δὲ ὁ πατὴρ [l]τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δῆλον ὅτι καὶ [m]τοῦ

1) Matth. 11, 27. 2) Ioan. 16, 15.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπαισχύνεται.* Ceteri et editi *ἐπῃσχύνετο.*
b. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ εἴρηκε δ' οὖν.* Ibidem Reg. 1. Seguer. et Anglic. *ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οἶδεν, ἵνα.* Gobler. et Felckm. 1. *ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οἶδε τοῦτο, ἵνα.* Ceteri et editi *ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα.*
c. Reg. 1. *γινομένου.* Mox Reg. 1. et Seguerian. post *ἀγγέλων* addunt *λέγων*, quod ab aliis et editis abest.
d. Uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κατὰ δύο ταῦτα.* Alii et editi *τὰ δύο ταῦτα.* Paulo post verba *ᾗ λόγος ἐστίν* desunt in Anglic.
e. Reg. 1. et Seguer. *τούτου.* Alii et editi *τοῦτο.* Mox Reg. 1. *εἰρηκώς· ὁ υἱὸς οὐκ οἶδε.*

maximeque res huiusmodi. Verum hoc ipsum singularis Salvatoris P. 593. benevolentiae et benignitatis est effectus. Quoniam enim homo factus est, idcirco propter carnem ignorantem dicere non erubescit Nescio, ut scilicet ostendat, se ut Deum scire, at secundum carnem ignorare. Itaque non dixit: Neque Filius Dei novit, ne divinitas ignorare videretur, sed tantummodo *neque Filius*, ut nimirum ignoratio Filii ex hominibus nati esse intelligeretur.

44. Hinc etiam cum idem de Angelis asseveraret, non ultra progressus dixit: neque Spiritus sanctus, sed id reticuit. Quo quidem facto duo significavit, primum, si Spiritus novit, multo magis Verbum quatenus Verbum est nosse, utpote a quo Spiritus ipse accipit, alterum, se de Spiritu tacendo aperte ostendisse, de humana sua administratione se dixisse *neque Filius.* Cuius quidem rei argumentum est, quod cum secundum humanam naturam dixisset *neque Filius,* se tamen secundum divinam naturam omnia cognoscere ostenderit. Namque ab hoc ipso Filio, cui diem illam ignotam esse ait, Patrem cognosci declarat. *Nemo* enim, inquit, *Patrem cognoscit nisi Filius.* Atqui nemo est praeter Arianos, qui non fateatur, eum, qui Patrem cognoscit, multo magis quicquid res creatas spectat, quod et earum finem comprehendit, compertum habere. Quod si dies illa et hora a Patre iam sit definita, perspicuum est, eam per Filium fuisse definitam, eumque proinde quod ipse definierit cognoscere. Nihil enim est, quod non per Filium factum sit et definitum. Ille igitur cum sit rerum omnium effector, novit profecto, quales et quotas quamque diuturnas esse vo- P. 594. luerit Pater. Atqui illarum et numero et diuturnitate comprehenditur futura ipsarum mutatio. Praeterea quaecumque Patris sunt, sunt etiam Filii, ut testatus ipse est, proindeque si Patris est diem illum cognitum habere, dubium non est, quin Filio quoque perspectus sit, idque etiam ex Patre proprium ille habeat. Insuper Filius est in Patre et Pater in Filio; unde si Pater diem et horam illam cognoscit, clarum est Filium, qui in Patre est et quae Patris sunt novit, hanc item et diem et horam non ignorare. Rursus si Filius vera est imago Patris,

f. Reg. 1. et Seguer. *λέγει.* Ceteri et editi *λέγουσιν.*

g. Sic uterque Regius, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In Felckm. 5. legitur quoque *συνομολογήσειεν.* Alii editique *συνομολογήσει ὡς τὸν πατέρα.* Mox *οἶδε* abest a Basil.

h. Reg. 1. *τέλος ἔσται ταύτης.* Seguer. *τέλος ἐστὶ ταύτης.* Ibidem iidem et Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ εἰ ἤδη δὲ ὥρισται.* Alii et editi *καὶ τὸ τέλος ταύτης· εἰ δὲ ἤδη ὥρισται.*

i. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii autem et editi *πόσον καὶ ἕως τίνος οὕτως αὐτὸ γενέσθαι βούληται ὁ πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ ἐστὶ καὶ μέχρι τινὸς ἡ τούτων ἀλλαγή.*

k. Sic uterque Reg. Seguerian. Basil. et Felckm. 5. At alii et editi *δηλονότι.*

l. Sic uterque Regius et Seguer. Alii autem et editi *καὶ τὴν ἡμέραν.*

m. Sic Reg. 1. et 2. Seguerian. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi *καὶ εἰδέναι.* Mox pro *δι᾽ οὗ* Gobler. et Felckm. 1. *δι᾽ υἱοῦ.*

P.594. εἰδέναι ταῦτα τὴν ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἔχει· καὶ οὐ θαυ-
μαστόν, εἰ δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε[1]) καὶ ἐν ᾧ συνέστηκε τὰ ὅλα[2]),
οἶδεν αὐτὸς τὰ γενόμενα καὶ πότε τούτων ἑκάστου καὶ κοινῇ τὸ
τέλος, ἀλλ' ὅτι καὶ [a]αὕτη ἡ προπέτεια, πρέπουσα τῇ μανίᾳ τῶν
Ἀρειομανιτῶν οὖσα, εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν ἠνάγκασεν ἐλ-
θεῖν. συναριθμοῦντες γὰρ τοῖς γενητοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν
ἀΐδιον λόγον κατ' ὀλίγον καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἐλάττονα τῆς κτί-
σεως [b]μελετῶσι λέγειν. εἰ γὰρ ὁ τὸν πατέρα γινώσκων οὐκ οἶδε
τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, φοβοῦμαι μὴ μείζων ἔσται, ὡς ἂν ἐκεῖ-
νοι μανέντες εἴποιεν, ἡ περὶ τῆς κτίσεως μᾶλλον δὲ ἡ περὶ τοῦ
ἐλάττονος μέρους τῆς κτίσεως γνῶσις τῆς περὶ τοῦ πατρὸς
γνώσεως.

45. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὕτως εἰς τὸ πνεῦμα βλασφημοῦντες
[c]προσδοκάτωσαν μὴ λαμβάνειν ποτὲ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἄφεσιν,
ὡς ὁ κύριος εἴρηκεν[3]), οἱ δὲ φιλόχριστοι καὶ χριστοφόροι [d]γινώ-
σκωμεν, ὡς οὐκ ἀγνοῶν ὁ λόγος ᾗ λόγος ἐστὶν ἔλεγεν· οὐκ οἶδα,
οἶδε γάρ, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον δεικνύς, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἴδιόν
ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καὶ [e]ὅτι σάρκα ἀγνοοῦσαν ἐνεδύσατο, ἐν ᾗ ὢν
σαρκικῶς ἔλεγεν· οὐκ οἶδα. τότε γοῦν εἰρηκώς, [f]ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς
οἶδε, καὶ τῶν κατὰ Νῶε ἀνθρώπων τὴν ἄγνοιαν παραθεὶς εὐθὺς
ἐπήγαγε· γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ ὑμεῖς, ποίᾳ [g]ὥρᾳ
ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται, καὶ πάλιν· ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἔρχεται[4]), δι' ὑμᾶς γὰρ κἀγὼ γενόμενος ὡς ὑμεῖς εἶπον
οὐδὲ ὁ υἱός. ἔδει δέ, εἴπερ ἦν ἀγνοῶν θεϊκῶς, εἰπεῖν· γρηγορεῖτε
P.595. οὖν, ὅτι οὐκ οἶδα, καὶ ᾗ οὐ δοκῶ ὥρᾳ· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἶ-
πεν, εἰρηκὼς δέ· [h]ὅτι οὐκ οἴδατε ὑμεῖς καὶ ᾗ οὐ δοκεῖτε, ἔδειξεν
ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν, δι' οὓς καὶ αὐτὸς τὴν ὁμοίαν
[i]αὐτῶν ἔχων σάρκα καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν· οὐδὲ ὁ υἱὸς
οἶδεν· οὐκ οἶδε γὰρ σαρκὶ καίπερ ὡς λόγος γινώσκων. καὶ τὸ
κατὰ Νῶε δὲ παράδειγμα πάλιν ἐλέγχει τὴν ἀναίδειαν τῶν χριστο-
μάχων, καὶ γὰρ κἀκεῖ οὐκ εἶπεν· οὐκ ἔγνων, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν ἕως
ἦλθεν ὁ κατακλυσμός[5]). οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι οὐκ ἐγίνωσκον, ὁ
δὲ τὸν κατακλυσμὸν [k]ἐπαγαγών, αὐτὸς δὲ ἦν ὁ σωτήρ, ἐγίνωσκε
τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, ἐν ᾗ [l]τοὺς καταῤῥάκτας τοῦ οὐρανοῦ

1) Ioan. 1, 3. 2) Coloss. 1, 17. 3) Matth. 12, 32. 4) Matth. 24, 42. 44.
5) Matth. 24, 39.

a. Sic omnes mss. praeter Felckm. 2. qui ut editi habet αὐτή. Ibidem Reg. 2. et editi ἡ προπέτεια πρέπουσα τῇ μανίᾳ. Alii mss. ἡ προπέτεια ἀπρεπεστάτη μανία. Mox Reg. 1. et Seguer. εἰς τοιαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Reg. 2. et editi habent εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Alii mss. εἰς τοσαύτην ἡμᾶς μανίαν.

b. Basil. τῆς κτίσεως οὑτωσὶ λέγειν. Mox Reg. 1. et Seguer. οὐδὲ τὴν ὥραν. Alii et editi καὶ τὴν ὥραν.

ipse autem Pater diem et horam illam novit, plane liquet Filium hac P. 594. quoque in re Patris esse similem. Nec vero mirum est, illum, per quem omnia facta sunt et in quo omnia constant, res factas earumque cum proprium tum communem finem cognoscere; sed mirum potius est, me huiusmodi illorum procacitate, quae quidem Arianorum insaniae admodum est consentanea, coactum hanc veritatis defensionem suscepisse. Cum enim Dei Filium, aeternum Verbum, inter res creatas numerant, parum certe abest, quin ipsum etiam Patrem rebus creatis inferiorem dicere meditentur. Nam si is, qui Patrem novit, diem et horam illam non novit, vereor ne (quod insani illi dixerint) rerum creatarum, imo minimae rerum creatarum partis cognitio maior sit ipsa Patris cognitione.

45. Verum illi quidem, qui adeo impia in Spiritum proferunt, tantae impietatis veniam exspectent nullam, uti praemonuit Dominus; nos autem, qui Christum et amamus et in nobis gerimus, agnoscamus, Verbum non quasi ignorans, quatenus est Verbum, dixisse Nescio, noverat quippe, sed id, quod humanum est, exhibens; quia scilicet et hominum proprium est ignorare, et ipse ignorantem induerat carnem, in qua cum esset, secundum eam dicebat Nescio. Itaque postquam dixerat: *neque Filius novit*, adduxeratque in exemplum ignorantiam hominum, qui Noë aetate degebant, continuo addidit: *Vigilate itaque, quia vos nescitis, qua die Dominus vester venturus sit*, et rursus: *Qua non putatis hora Filius hominis venturus est.* Ego enim similis vobis propter vos effectus dixi: *neque Filius.* Atqui si secundum divinam naturam ignorasset, dicendum illi erat: Vigilate itaque quia nescio, et qua non puto hora; quod cum non dixerit, sed *vos nescitis* P. 595. et *qua non putatis*, profecto demonstravit hominum esse ignorare, propter quos simili ipse carne assumta et factus homo dicebat: *neque Filius novit.* Nec enim carne noverat, licet ut Verbum cognosceret. Exemplum porro Noë Christi hostium impudentiam penitus confringit. Nec enim illic dixit: Non cognovi, sed *Non cognoverunt donec venit diluvium.* Enimvero homines quidem non cognoverunt, at ille, qui diluvium induxit, qui et ipse Salvator erat, diem et horam noverat,

c. Goblerian. et Felckm. 1. *προςδοκάσθωσαν.*

d. Sic Regius 1. et Seguer. At alii et editi *γινώσκομεν ὡς οὐκ ἀγνοῶν, ἢ λόγος ἐστὶν, ἔλεγεν.*

e. Reg. 1. et Seguer. *καὶ ὅτι σάρκα.* Ceteri et editi omittunt *ὅτι.*

f. Regius 1. et Seguer. *ὅτι οὐδέ.* In aliis et editis deest *ὅτι.*

g. Regius 1. et Seguer. *ποίᾳ ἡμέρᾳ.* Iidem ibidem omittunt sequentia verba *καὶ πάλιν ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.*

h. *ὅτι* abest a Reg. 1. et Seguer.

i. Sic Regius 1. Seguer. Felckm. 2. et editi. In aliis mss. deest *αὐτῶν.* Editio Commel. pro *αὐτός* mendose habent *αὐτούς.*

k. Sic primus codex Regius et Seguer. Ceteri et editi *ἐπάγων.*

l. Sic primus codex Regius et Seguer. At alii et editi *ἐν ᾗ καὶ τούς.*

P. 595. ἤνοιγε καὶ τὰς ἀβύσσους ἐῤῥήγνυε καὶ τῷ Νῶε εἴρηκεν· εἴσελθε σὺ καὶ οἱ υἱοί σου εἰς τὴν κιβωτόν[1]. [a]εἰ δὲ ἦν ἀγνοῶν, οὐκ ἂν προέλεγε τῷ Νῶε· ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ ἐγὼ ἐπάγω τὸν κατακλυσμὸν ἐπὶ τὴν γῆν[2]. εἰ δὲ ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς [b]κατὰ τὸν Νῶε σημαίνει τὴν ἡμέραν, ἔγνω δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ κατακλυσμοῦ, οἶδεν ἄρα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας.

46. Καὶ τὴν κατὰ τὰς παρθένους [c]δὲ ὁμοίωσιν εἰρηκὼς φανερώτερον πάλιν ἔδειξε, τίνες εἰσὶν οἱ ἀγνοοῦντες τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, λέγων· γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν [d]ἢ τὴν ὥραν[3]. ὁ πρὸ ὀλίγου λέγων· οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ υἱός[4], νῦν οὐκ εἶπεν· ὅτι ἐγὼ οὐκ οἶδα, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. οὕτως ἄρα πυνθανομένων τῶν μαθητῶν περὶ τοῦ τέλους, καλῶς εἶπε [e]τότε καὶ τὸ οὐδὲ ὁ υἱὸς σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα, ἵνα δείξῃ ὅτι ὡς ἄνθρωπος οὐκ οἶδεν, ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. εἰ μέντοι λόγος ἐστὶ καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος καὶ αὐτὸς κριτὴς καὶ [f]αὐτὸς ὁ νυμφίος, οἶδε πότε καὶ ποίᾳ ὥρᾳ ἔρχεται, καὶ πότε μέλλει λέγειν· [g]ἔγειραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός[5]. ὥςπερ γὰρ ἄνθρωπος γενόμενος μετὰ ἀνθρώπων πεινᾷ καὶ διψᾷ καὶ πάσχει, οὕτως μετὰ μὲν [h]τῶν ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος οὐκ οἶδε, θεϊκῶς δὲ ἐν τῷ πατρὶ ὢν λόγος καὶ σοφία οἶδε, καὶ οὐδέν ἐστιν ὃ ἀγνοεῖ. οὕτως καὶ περὶ Λαζάρου πάλιν ἀνθρωπίνως πυνθάνεται [i]ὁ ἀπελθὼν ἐγεῖραι αὐτὸν καὶ εἰδώς, πόθεν ἀνακαλέσηται τὴν Λαζάρου ψυχήν· μεῖζον δὲ τὸ εἰδέναι, [k]ποῦ ἦν ἡ ψυχή, τοῦ εἰδέναι, ποῦ ἔκειτο τὸ σῶμα· ἀλλὰ ἀνθρωπίνως [l]ἐπηρώτα, ἵνα θεϊκῶς ἀνεγείρῃ. οὕτω καὶ τῶν
P. 596. μαθητῶν πυνθάνεται, ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας, καίπερ εἰδὼς καὶ πρὶν ἀποκρίνασθαι τὸν Πέτρον. εἰ γὰρ ὁ πατὴρ ἀπεκάλυψε [m]τῷ Πέτρῳ περὶ ὧν ὁ κύριος ἐπυνθάνετο, δῆλόν ἐστιν ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονεν ἡ ἀποκάλυψις· οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν υἱόν, φησίν, εἰ μὴ ὁ πατήρ, καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ [n]ᾧ ἐὰν θέλῃ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι[6]. εἰ δὲ δι' υἱοῦ ἥ τε τοῦ πατρὸς καὶ

1) Genes. 7, 1. 2) Genes. 7, 4 3) Matth. 25, 13. 4) Matth. 24, 36. et Marc. 13, 32. 5) Ephes. 5, 14. 6) Matth. 11, 27.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii autem et editio Commel. *εἰ γὰρ ἦν.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ, ἐγὼ ἐπάγω τὸν κατακλυσμόν.* Editio vero Comm. *ἐπὶ γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ ἐγὼ ἐπάγω ὕετον.*

b. Sic uterque Reg. et Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editio Commel. *κατὰ Νῶε σημαίνει, ὅτι ᾔδει τὴν ἡμέραν κατακλυσμοῦ, οἶδεν ἄρα.*

c. *δέ* abest a Basil. Mox Regius 1. et Seguer. omittunt *πάλιν.*

d. Sic Reg. 1. et Seguer. At Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ τὴν ὥραν ὁ πρὸ ὀλίγων εἰπών.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.* Gobl. Felckm. 1. et Angl. omittunt *ὅτι.* Ceteri autem et editio Commel. sic totum hunc locum habent: *γρηγορεῖτε οὖν ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. οὕτως ἄρα πυνθανομένων* omissis inter-

qua caeli catarractas aperuit disrupitque abyssos et Noë dixit: *Ingredere tu et filii tui in arcam.* Quod si ignorasset, non antea Noë his verbis denunciasset: *Post septem dies ego adducam diluvium in terram.* Quocirca si in die illo significando Noë exemplo utitur ipseque diluvii noverat diem, certe sui quoque adventus non ignorat diem. P. 595.

46. Quin etiam in fine parabolae Virginum apertius declaravit, quinam sint, qui diem et horam illam ignorent, cum dixit: *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.* Is nempe, qui paulo ante dixerat: *nemo novit neque Filius,* nunc non ait: Ego nescio, sed Vos nescitis. Similiter igitur discipulis de fine sciscitantibus recte tunc secundum carnem propter corpus dixit *neque Filius*, ut nempe doceret, se ut hominem non nosse. Hominum quippe proprium est ignorare. Et vero si Verbum ille est, si idem ipse venturus est, si iudex et sponsus est, novit utique, quando et qua hora venturus et dicturus est: *Surge qui dormis et exurge a mortuis, et illucescet tibi Christus.* Nam quemadmodum factus homo cum hominibus esurit, sitit et patitur, ita pariter cum hominibus ut homo non novit; at cum sit in Patre Verbum et Sapientia, secundum divinitatem novit, nihilque prorsus est quod nesciat. Sic de Lazaro ut homo interrogat, cum tamen ipse, ut eum a mortuis excitaret, progrederetur, sciretque undenam animam eius revocaret: atqui maius aliquid est cognoscere, ubinam sit anima, quam ubi corpus iaceat. Verum quatenus homo percunctabatur, ut vitam Lazaro tamquam Deus redderet. Sic item cum in partes Cae- P. 596.
sareae venisset, interrogavit discipulos, tametsi id, de quo interrogabat, ante Petri responsum sciret. Etenim si Pater Petro ea, quae quaerebat Filius, patefecit, non dubium est quin per Filium fuerint patefacta. *Nemo enim, inquit, novit Filium nisi Pater, et Patrem nisi Filius et cui Filius voluerit revelare.* Proinde si Patris et Filii cognitio per

mediis. Ibidem mss. *περὶ τοῦ τέλους.* Editi *περὶ τέλους.*

e. Reg. 1. et Seguer. *τότε καὶ τὸ οὐδὲ υἱός* iidemque ibidem et Reg. 2. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα.* Ceteri et editi *τότε, οὐδὲ υἱὸς, διὰ τό σῶμα.*

f. Reg. 1. et Segu. *αὐτὸς ὁ νυμφίος.* Alii et editi *αὐτὸς νυμφίος.*

g. Seguer. *ἔγειρε,* mendose. Mox idem et Reg. 1. omittunt verba *καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.*

h. Reg. 1. et Seguer. *τῶν ἀνθρώπων.* In aliis et editis deest *τῶν.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *θεϊκῶς δὲ ἐν τῷ πατρὶ ὢν λόγος.* Alii et editi *θεϊκῶς δὲ ὢν ἐν τῷ πατρὶ, ὡς λόγος.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *ὁ.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἀνακαλέσηται.* Alii et editi *ἀνακαλέσεται.*

k. Felckm. 2. et editio Commel. *ποῦ ἡ ψυχή.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἔκειτο τὸ σῶμα.* At alii et editi *ἔκειτο σῶμα.*

l. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. At alii et editi *ἐπερωτᾷ.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἵνα καὶ θεϊκῶς.* Mox Goblerian. et Felckm. 1. *παρὰ τῶν μαθητῶν.*

m. Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi *τῷ* omittunt.

n. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.* Editi *ᾧ ἐὰν θέλῃ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.*

P.596. τοῦ υἱοῦ γνῶσις ἀποκαλύπτεται, οὐκ ἀμφίβολον ὡς αὐτὸς ὁ πυνθανόμενος κύριος πρότερον ἀποκαλύψας τῷ Πέτρῳ [a] παρὰ τοῦ πατρὸς ὕστερον ἀνθρωπίνως ἐπυνθάνετο, ἵνα καὶ τοῦτο δείξῃ, ὅτι σαρκικῶς πυνθανόμενος ᾔδει θεϊκῶς ἃ ἔμελλε λέγειν ὁ Πέτρος. [b] οἶδεν ἄρα ὁ υἱός, γινώσκων τὰ πάντα καὶ γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἧς γνώσεως οὔτε μεῖζον οὔτε τελειότερον ἄν τι γένοιτο.

47. Ἱκανὰ μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἔλεγχον αὐτῶν· ἐβουλόμην δὲ [c] ἐρωτῆσαι, ἵνα καὶ οὕτω ἐχθροὶ μᾶλλον τῆς ἀληθείας δεικνύωνται καὶ χριστομάχοι. ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ γράφων φησίν· οἶδα ἄνθρωπον [d] ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδε[1]). τί τοίνυν φατέ; οἶδεν ὁ ἀπόστολος ὃ πέπονθεν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ, κἂν λέγῃ οὐκ οἶδα, ἢ οὐκ οἶδεν; εἰ μὲν οὖν οὐκ οἶδε, σκοπεῖτε μὴ [e] μαθόντες πίπτειν πέσητε καὶ εἰς [f] τὴν τῶν Φρυγῶν παρανομίαν, τῶν λεγόντων μὴ εἰδέναι τοὺς προφήτας μηδὲ τοὺς ἄλλους τοὺς διακονήσαντας τὸν λόγον, μήτε ἃ ποιοῦσι μήτε περὶ τίνων ἀπαγγέλλουσιν· εἰ δὲ οἶδε, λέγων οὐκ οἶδα, εἶχε γὰρ ἐν [g] ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν ἀποκαλύπτοντα αὐτῷ τὰ πάντα, πῶς οὐκ ἀληθῶς ἐξεστραμμένη τῶν θεομάχων καὶ αὐτοκατάκριτός ἐστιν αὐτῶν ἡ καρδία; τὸν μὲν ἀπόστολον λέγοντα οὐκ οἶδα [h] λέγουσιν εἰδέναι, τὸν δὲ κύριον λέγοντα οὐκ οἶδα λέγουσι μὴ εἰδέναι; εἰ γὰρ [i] ἐπειδὴ Χριστὸς ἦν ἐν αὐτῷ, οἶδεν ὁ Παῦλος ἅπερ λέγει οὐκ οἶδα, πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Χριστὸς οἶδε, κἂν λέγῃ οὐκ οἶδα; ὁ μὲν οὖν ἀπόστολος ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ [k] τοῦ κυρίου οἶδεν ὃ πέπονθε, διὰ τοῦτο γὰρ καί φησιν· οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ, εἰδὼς δὲ τὸν ἄνθρωπον οἶδε [l] καὶ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἡρπάγη. ὁ γοῦν Ἐλισσαῖος βλέπων τὸν Ἠλίαν οἶδε καὶ πῶς ἀνελήφθη, ἀλλὰ καίπερ γινώσκων, ὅμως τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν νομιζόντων τὸν
P.597. Ἠλίαν εἰς ἓν τῶν ὀρέων ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐῤῥίφθαι, αὐτὸς [m] τὴν μὲν ἀρχὴν γινώσκων ὃ ἑώρακεν ἔπειθε τοὺς ἄνδρας, βιαζομένων δὲ ἐκείνων σεσιώπηκε καὶ συνεχώρησεν ἀπελθεῖν[2]). ἆρ' οὖν ἐπειδὴ σεσιώπηκεν, οὐκ ἐγίνωσκεν; ἐγίνωσκε μὲν οὖν, ἀλλ' ὡς οὐκ εἰδὼς συνεχώρησεν, ἵν' ἐκεῖνοι πεισθέντες μηκέτι [n] διστάζωσι περὶ τῆς

1) 2. Cor. 12, 2. 2) 2. Reg. [4. Reg. LXX.] 2, 16. 17.

a. Sic Regius 1. et Seguer. At alii et editi *τὰ παρὰ τοῦ.*

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. *οἶδεν ἄρα ὁ υἱὸς γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα.*

c. Sic Reg. 1. et Seguer. Editi autem et Felckm. 2. *δὲ αυ ἐρωτῆσαι.* Alii mss. *δὲ αὐτοὺς ἐρωτῆσαι.* Mox Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. *δεικνύωνται.* Felckm. 2. *δεικνύσωνται.* Felckmanni 5. *δειχθήτωσαν.* Alii et editi *δειχθήσονται.*

d. Regius 1. et Seguerian. omittunt *ἐν Χριστῷ.*

e. Reg. 1. et Seguer. *μαθόντες πίπτειν πεσεῖτε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν.* Ceteri et editi *μανθάνοντες πίπτειν, πέσητε καὶ εἰς τὴν Φρυγῶν.*

Filium habetur, nullus dubitandi locus est, quin ipse Dominus, qui P. 596. interrogabat, id prius Petro ex Patre revelaverit, deindeque ut homo interrogaverit, quo demonstraret, ea, de quibus secundum carnem sciscitabatur et quae Petrus erat dicturus, se secundum divinitatem cognita habere. Fatendum ergo est, illa cognovisse Filium, qui nempe omnia et suum Patrem novit, qua Patris cognitione nihil sane maius aut perfectius esse potest.

47. Et haec quidem sufficiunt ad illos plene refellendos. Liberet tamen haec ab illis requirere, quo evidentius sit, eos et veritatis et Christi nefarios hostes esse: scilicet Apostolus secunda ad Corinthios Epistola ita scribit: *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit.* Quid ergo hic dicitis? Novit Apostolus, quid sibi in visione contigerit, licet dicat *nescio*, vel non novit? Si non novisse respondetis, videte ne erroribus assueti in Phrygum quoque impietatem incidatis, quorum nempe sententia est, Prophetas et alios Verbi administros ignorare tum ea, quae agunt, tum quae annuntiant. Quod si nosset, cum dixit *nescio,* quippe qui Christum in seipso sibi omnia patefacientem haberet, an non revera perversus et damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus, qui Apostolum dicentem *nescio* scire aiunt, et Dominum similiter dicentem *nescio* nescire contendunt? Nam si eo, quod Christus in illo esset, scivit Paulus ea, quae se nescire ait, an non multo magis scit Christus, licet se nescire dicat? Itaque Christo patefaciente noverat Apostolus, quid sibi evenisset; siquidem idcirco ipse ait: *Scio hominem in Christo.* Nam qui hominem noverat, non sane ignorabat, quonam modo raptus fuisset ille homo. Elizaeus item, qui Eliam in caelum rapi vidit, noverat sane quomodo assumtus esset; attamen quamvis id non ignoraret, filiis Prophetarum arbitrantibus Eliam in aliquem montium a Spiritu proiectum fuisse; ille inquam, P. 597. qui initio noverat, quod viderat, eaque de re illos fecerat certiores, iisdem importune urgentibus et cogentibus conticuit et abire sivit. Num ergo, quia conticuit, nescivit? Certe scivit; sed eos quasi rem ipse nesciret dimisit, ut tandem persuasi non amplius de Eliae as-

f. Vide Epiphan. haer. 48.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi vero *ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν τὸν ἀποκαλύπτοντα.* Paulo post Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *θεομάχων.* Ceteri et editi *Χριστομάχων.*

h Reg. 1. Seguer. Gobler et Felckm. 1. *φάσκουσιν.* Alii et editi *λέγουσιν.*

i. Reg. 1. et Seguerian. *ἐπειδή* et mox *ἅπερ λέγει.* Alii et editi *ἐπεί* et *ὅπερ λέγει.* Paulo post Reg. 1. et Segu. *αὐτὸς ὁ Χριστός.* Alii et editi *αὐτὸ ὁ Χριστός.*

k. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm 1. *τοῦ κυρίου.* Ceteri et editi *τοῦ υἱοῦ.* Mox Reg. 1. et Seguer. *γὰρ καί φησιν.* Alii et editi *γάρ φησιν.*

l. Reg. 1. et Seguer. *οἶδε πῶς.*

m. *μέν* abest a Basil.

n. Basil. Anglic. et Felckm. 5. *διστάσωσι.* Paulo post uterque Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. et 5 *ὢν ὁ ἁρπαγείς.* In aliis et editis *ὁ* deest.

P. 597. ἀναλήψεως Ἡλίου. οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Παῦλος αὐτὸς ὢν ὁ ἁρπαγεὶς οἶδε καὶ πῶς ἡρπάγη. [a]καὶ γὰρ Ἡλίας ἐγίνωσκε, καὶ εἰ ἐπυνθάνετό τις, εἶπεν ἂν πῶς ἀνελήφθη. λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος οὐκ οἶδα δύο τούτων χάριν, ὥς γε νομίζω, ἑνὸς μέν, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων ἕτερόν τις αὐτὸν λογίσηται ὑπὲρ [b]ὃ βλέπει[1]), ἑτέρου δέ, ὅτι τοῦ σωτῆρος εἰπόντος οὐκ οἶδα· ἔπρεπε καὶ αὐτὸν εἰπεῖν οὐκ οἶδα, ἵνα μὴ φαίνηται δοῦλος ὢν ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ καὶ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον.

48. Οὐκοῦν ὁ τῷ Παύλῳ δεδωκὼς εἰδέναι πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οἶδε. [c]καὶ γὰρ καὶ λέγων τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας οἶδε, καθὰ προεῖπον, καὶ πότε ἡ ἡμέρα καὶ πότε ἡ ὥρα, καὶ ὅμως εἰδὼς λέγει· οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε. τίνος μὲν οὖν χάριν τότε εἶπε οὐκ οἶδα [d]ἃ αὐτὸς ὡς δεσπότης οἶδεν; ὡς διερευνῶντα στοχάζεσθαι χρή, τῆς ἡμῶν ἕνεκα λυσιτελείας, ὥς γε νομίζω, τοῦτο πεποίηκε· [e]παράσχοι δὲ αὐτὸς τῇ προθέσει τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας. ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν τὸ χρήσιμον ἐφύλαξεν ὁ σωτήρ. καὶ γὰρ τὰ μὲν πρὸ τοῦ τέλους ἀπαντῶντα δεδήλωκεν, ἵνα μή, ὡς εἶπεν αὐτός, ξενισθῶμεν [f]μηδὲ θροηθῶμεν γινομένων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων τὸ μετὰ ταῦτα τέλος προσδοκῶμεν, περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐκ ἠθέλησε [g]θεϊκῶς εἰπεῖν ὅτι οἶδα, ἀλλὰ σαρκικῶς διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν, καθὰ προεῖπον, εἶπεν ὅτι οὐκ οἶδα, ἵνα [h]μηκέτι ἐπερωτήσωσιν αὐτόν, καὶ λοιπὸν ἢ μὴ εἰρηκὼς λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς ἢ εἰρηκὼς παρὰ τὸ συμφέρον αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν ποιήσῃ. ὃ γὰρ ἂν [i]ποιῇ, τοῦτο πάντως ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. δι' ἡμᾶς τοίνυν εἶπε καὶ τὸ οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε, καὶ [k]οὔτε ἐψεύσατο τοῦτο εἰρηκώς, ἀνθρωπίνως γὰρ εἶπεν ὡς ἄνθρωπος οὐκ οἶδα, οὔτε ἀφῆκε τοὺς μαθητὰς αὐτὸν βιάσασθαι [l]εἰπεῖν, εἰρηκὼς γὰρ οὐκ οἶδα ἔστησε
P. 598. κἀκείνων τὴν ἐρώτησιν. ἐν γοῦν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐστὶ γεγραμμένον, ἡνίκα ἐπέβη τοῖς ἀγγέλοις, ἀναβαίνων ὡς ἄνθρωπος καὶ ἀναφέρων εἰς τὸν οὐρανὸν ἣν ἐφόρει σάρκα, ὅτε καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦτο βλέποντες πάλιν ἠρώτων· πότε τὸ τέλος ἔσται καὶ πότε

1) 2. Cor. 12, 6. 7.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ καὶ Ἠλίας*. Paulo post verba *ἂν πῶς ἀνελήφθη· λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος* desunt in Basil.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὑπὲρ ὅν*. Ibidem Reg. 1. et Seguerian. *βλέπῃ*.

c. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ λέγων*. Ibid. Anglic. *τὰ περὶ τῆς ἡμέρας*. Paulo post uterque Regius et Seguer. addunt *καὶ πότε ἡ ὥρα*, quae absunt ab aliis et editis. Mox item uterque Reg. et Seguer. *τίνος μὲν οὖν*. Alii et editi *οὖν* omittunt.

d. Sic Reg. 1. et Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Sed duo ultimi omittunt *αὐτός* et pro *διερευνῶντα* habent *διερευνῶντας*. Ceteri vero et editi *οὐκ οἶδα;*

sumtione ambigerent. Multo igitur magis Paulus ipse raptus noverat P. 597. etiam, quonam modo raptus fuisset. Namque id ipsi Eliae minime latuit, ita ut si quis eum hac de re interrogasset, potuisset utique narrare, quonam modo fuisset ipse assumtus. Sed tamen Paulus se nescire testatur, duas, ut ego quidem reor, ob causas. Primo, ut ipse dixit, ne quis visionum excellentiâ maiorem eum putaret esse, quam quod videret. Deinde quandoquidem Salvator se nescire dixerat, idem illum decebat dicere, ne servus supra Dominum et discipulus supra magistrum esse existimaretur.

48. Qui igitur Paulo dederat ut sciret, ipse multo magis sciebat. Qui enim ea, quae illi diei praecurrunt, enunciat, novit certe, quemadmodum dixi, quandonam illa dies et hora ventura sit; et tamen, licet cognosceret, dicit: *neque Filius novit.* Cuius ergo gratia tunc dixit *nescio* quae ipse ut Dominus noverat? Sane si coniectura uti licet, nostrae utilitatis causa, ut reor, id fecit. Faxit autem ipse, ut hoc, quod opinor, verum sit. Utrobique Salvator ad nostrum attendit commodum. Nam quae ante finem occurrent indicavit, ne, ut dixit ipse, stupore perculsi his accidentibus turbaremur, sed potius ex his secuturum finem praestolaremur. Noluit porro de illa die et hora secundum divinitatem dicere *novi;* sed, ut iam exposui, secundum carnem, quae nempe id ignorabat, ait *non novi*; ne rursus eum discipuli interrogarent, eosque ille si reticeret dolore afficeret, vel si diceret, praeter illorum et nostrum commodum ageret. Quicquid enim facit, id totum nostri gratia est, quandoquidem et ipsum Verbum propter nos caro factum est. Propter nos igitur dixit: *neque Filius novit.* Nec vero hoc mendacium fuit; siquidem pro humana conditione ut homo dixit *nescio,* nec permisit, ut discipuli se dicere cogerent, quippe cum huiusmodi verbo *nescio* illorum represserit percunctationes. Praeterea scriptum est in Actibus Apostolorum, cum Angelis P. 598. inveheretur, ut homo ascendens et carnem, quam gestabat, in cælum efferens, idque videntes discipuli haec iterum ab eo quaererent, quandonam finis futurus esset et quando tu venturus es, ipsum apertius

αὐτὸς ὡς δεσπότης οἶδεν· ὡς δὲ διερευνῶντας.

e. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *παράσχοι,* ut et Anglic. in margine. Ceteri et editi *παρέχει.* Paulo post Reg. 1. Segu. Gobl. et Felckm. 1. *ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν.* Alii et editi *ἐν ἀμφοτέροις δὲ ἡμῖν.*

f. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editio Commel. omittunt *μηδὲ θροηθῶμεν.*

g. Basil. et Felckm. 5. *θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι οὐκ οἶδα.*

h. Reg. 1. et Seguer. *μὴ κατερωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ λοιπὸν μὴ εἰρηκώς.* Haec autem quae sequuntur verba *λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς, ἢ εἰρηκώς* absunt a Basil.

i. Reg. 1. et Seguer. *ποιήσῃ.* Reg. 2. *ποιεῖ.* Editi *ποιῇ* quod verbum ut et *ὃ γὰρ ἂν* deest in Gobler. et Felckm. 1.

k. Reg. 1. et Seguer. *οὐκ.*

l. Reg. 1. et Seguerian. addunt *εἰπεῖν,* quod in aliis et editis deest.

P. 598. σὺ παραγίνῃ; [a]εἶπεν αὐτοῖς φανερώτερον· οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ[1]). [b]καὶ οὐκ εἶπε τότε· οὐδὲ ὁ υἱός, ὥςπερ εἶπεν πρὸ τούτου ἀνθρωπίνως, ἀλλ᾽ ὑμῶν οὐκ ἔστι γνῶναι. λοιπὸν γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἀναστᾶσα καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν καὶ θεοποιηθεῖσα, καὶ οὐκέτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανούς, ἀλλὰ λοιπὸν θεϊκῶς διδάξαι, ὅτι [c]οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, [d]ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν[2]). τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ πατρὸς ἢ ὁ υἱός; Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[3]).

49. Οἶδεν ἄρα ὁ υἱὸς λόγος ὤν· τοῦτο [e]γὰρ λέγων ἐσήμαινεν, ὅτι ἐγὼ οἶδα, ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν ὑμῶν γνῶναι, δι᾽ ὑμᾶς γὰρ καὶ ἐν τῷ ὄρει καθήμενος σαρκικῶς εἶπον· οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδεν, διὰ τὸ ὑμῶν καὶ πάντων συμφέρον· συμφέρει γὰρ ὑμῖν καὶ περὶ [f]τῶν ἀγγέλων καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ οὕτως ἀκοῦσαι διὰ τοὺς ἐσομένους μετὰ ταῦτα πλάνους, ἵνα κἂν ὡς ἄγγελοι [g]μετασχηματίσωνται δαίμονες[4]) καὶ περὶ τῆς συντελείας ἐπιχειρήσωσι λέγειν, μὴ πιστεύσητε ὡς ἀγνοούντων αὐτῶν· ἂν δὲ καὶ ὁ ἀντίχριστος μεταποιήσας [h]ἑαυτὸν λέγῃ· ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός, καὶ πειράσῃ καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἡμέρας καὶ συντελείας λέγειν πρὸς τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀκούοντας, ἔχοντες ὑμεῖς παρ᾽ ἐμοῦ τὴν φωνήν, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱός, μηδὲ ἐκείνῳ πιστεύσητε. ἄλλως τε οὐδὲ εἰδέναι πάλιν πότε τὸ τέλος ἢ πότε τοῦ τέλους ἡ ἡμέρα συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ γνόντες καταφρονηταὶ τοῦ μεταξὺ χρόνου γένωνται, περιμένοντες τὰς ἐγγὺς τοῦ τέλους ἡμέρας· τότε γὰρ μόνον ἑαυτῶν ἐπιμελεῖσθαι [i]προφασίσονται. διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἑκάστου τέλος τοῦ θανάτου σεσιώπηκεν, ἵνα μὴ προφάσει τῆς γνώσεως φυσιωθέντες οἱ ἄνθρωποι ἀμελεῖν ἑαυτῶν τὸ πλεῖστον ἄρξωνται τοῦ χρόνου. ἀμφότερα δὴ οὖν, καὶ τὸ καθόλου τέλος καὶ [k]τὸ ἑκάστου πέρας, ἔκρυψεν ἀφ᾽ ἡμῶν ὁ λόγος (καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ καθόλου τὸ ἑκάστου τέλος ἐστί, καὶ ἐν τῷ ἑκάστου τέλει τὸ καθόλου συνάγεται), ἵνα ἀδήλου [l]αὐτοῦ ὄντος καὶ ἀεὶ προσδοκωμένου καθ᾽ ἡμέραν ὡς καλούμενοι προκόπτωμεν, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τῶν δὲ ὄπισθεν ἐπιλανθανόμενοι[5]). τίς γὰρ γινώσκων μὲν τὴν ἡμέραν

1) Actor. 1, 7. 2) Actor. 1, 8. 3) 1. Cor. 1, 24. 4) 2. Cor. 11, 14. 5) Philipp. 3, 14.

a. Reg. 1. Seguer. et Felckm. 5. *καί* omittunt hic ante *εἶπεν*, quod in aliis et editis legitur.

b. Haec verba *καὶ οὐκ* etc. usque ad *ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ* inclusive desunt in Segueriano, Gobler. et Felckm. 1. Mox uterque Reg. Basil. et Anglic. *εἶπεν πρὸ τούτου*. Alii et editi *πρὸ τούτων*.

c. Anglic. *οὐχ ὑμῶν ἐπιγνῶναι χρόνους καὶ καιρούς*.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. ut et legit Nannius. At alii et editio

ita illis respondisse: *Non est vestrum nosse tempora et momenta, quae Pater posuit in sua potestate.* Non tunc ut antea tanquam homo dixit *neque Filius,* sed *vestrum non est scire.* Iam siquidem revixerat caro deposueratque mortalitatem et divina effecta erat, ac proinde eum in caelos ascendentem iam non decebat secundum carnem respondere, sed ut Deum docere et dicere: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate; sed accipietis virtutem.* Quae autem virtus Patris praeter Filium? *Christus* enim *Dei virtus et Dei Sapientia.* P. 598.

49. Noverat itaque Filius ut pote qui Verbum erat, unde mihi videtur illorum verborum is esse sensus: „Ego quidem novi, sed „vestrum non est nosse. Idcirco enim cum in monte sederem, secundum carnem dixi *neque Filius novit,* quia id vobis atque omnibus „utile erat. Haec siquidem et de Angelis et de Filio audire vobis „conducit propter futuros impostores, ut, si ipsi daemones Angeli „specie simulata de fine mundi disseruerint, eis non credatis, quippe „qui illum ignorent. Si item Antichristus se ipse ementitus dicat: „Ego sum Christus, atque de die illo et fine loqui aggrediatur, ut „audientes decipiat, vos meae huiusce vocis *neque Filius* memores „fidem illi denegetis." Praeterea valde hominibus utile est finem et diem finis ignorare, ne si eum cognoscerent, intermedium negligerent tempus diesque fini proximos expectarent, ut tunc solum sibi vacarent et vigilarent. Quocirca tempus mortis singulorum reticuit, ne huiusmodi cognitione inflati homines maximam temporis partem negligenter agerent. Utrumque ergo et omnium rerum et singulorum finem nos celavit Verbum (nam singulorum finis omnium quoque finis est, cum omnium finis in singulorum fine contineatur), ut quandoquidem incertus ille est et semper a nobis expectatur, quotidie velut vocati proficiamus, ad ea quae sunt priora nosmet ipsos extendentes et quae retro sunt obliviscentes. Quis enim die extremi finis cognito non intermedium

Comm. omittunt ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν. Mox Reg. 1 et Seguer. ἢ ὁ υἱός. Editi et alii η ὁ Χριστός.

e. γάρ abest a Reg. 2. et Felckm. 5. Ibidem Reg. 1. et Seguer. ἐσήμανεν.

f. Reg 1. et Seguer. περὶ ἀγγέλων καὶ περὶ υἱοῦ.

g. Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi μετασχηματίζωνται.

h. Uterque Reg. Seguer. Basil. et Anglic. ἑαυτόν. Ceteri et editi αὐτόν. Mox Reg. 1. περὶ τῆς ἡμέρας τῆς συντελείας. Seguer. περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς συντελείας. Ceteri et editi περὶ τῆς συντελείας.

i. Seguer. προφασίζονται. Mox idem et uterque Reg. τὸ ἑκάστου τέλος. Editi τὸ ἑκάστου τέλους, mendose.

k. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Alii autem et editio Commel. τὸ ἑκάστου ἀπέκρυψεν. Mox Reg. 1. et Seguer. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ. Alii et editi καὶ γὰρ ἐν τῷ.

l. Reg. 1. prima manu et Seguer. τοῦ ὄντος. Sed Reg. 1. secunda manu τούτου ὄντος.

p.598. τοῦ τέλους οὐχ ὑπερτίθεται τὸν μεταξὺ χρόνον, ἀγνοῶν δὲ οὐ καθ'
p.599. ἡμέραν ἕτοιμος γίνεται; διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ τούτοις ἐπέφερεν ὁ σωτὴρ λέγων· γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ ὑμεῖς ποίᾳ [a]ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται[1]), καί· ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται[2]). διὰ τὸ συμφέρον ἄρα [b]τὸ ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦτο εἴρηκε. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων βούλεται διὰ παντὸς [c]ἡμᾶς ἑτοίμους γενέσθαι· ὑμεῖς γάρ, φησίν, οὐκ οἴδατε, ἐγὼ δὲ ὁ κύριος οἶδα πότε ἔρχομαι, κἂν οἱ [d]Ἀρειανοί με μὴ προσδοκῶσι λόγον ὄντα τοῦ πατρός.

50. Ὁ μὲν οὖν κύριος τὸ ἡμῶν συμφέρον ὑπὲρ ἡμᾶς γινώσκων οὕτως ἠσφαλίσατο τοὺς μαθητάς, καὶ αὐτοὶ [e]ταῦτα μαθόντες διωρθώσαντο μέλλοντας ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ [f]Θεσσαλονίκης[3]). ἐπειδὴ δὲ οἱ χριστομάχοι οὐδ' οὕτως καταδύονται, βούλομαι καίπερ εἰδὼς σκληροτέραν ἔχοντας αὐτοὺς τοῦ [g]Φαραὼ τὴν καρδίαν ἐρωτῆσαι πάλιν καὶ περὶ τούτου. ἐν τῷ παραδείσῳ πυνθάνεται ὁ θεὸς λέγων· Ἀδάμ, ποῦ εἶ[4]); ἐξετάζει δὲ καὶ τὸν Καΐν· [h]ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου φατέ; εἰ γὰρ ἀγνοεῖν αὐτὸν νομίζετε καὶ διὰ τοῦτο [i]πυνθάνεσθαι, Μανιχαίοις μὲν ἤδη προσετέθητε, αὐτῶν γὰρ τὸ τοιοῦτον τόλμημα, εἰ δὲ φοβούμενοι φανερῶς ὀνομασθῆναι [k]Μανιχαῖοι βιάζεσθε ἑαυτοὺς εἰπεῖν ὅτι γινώσκων πυνθάνεται, τί ἄτοπον ἢ τί ξένον ὁρῶντες οὕτω πεπτώκατε, εἰ ὁ υἱός, ἐν ᾧ τότε ἐπυνθάνετο ὁ θεός, ὁ αὐτὸς υἱὸς καὶ νῦν σάρκα [l]περιβεβλημένος πυνθάνεται τῶν μαθητῶν ὡς ἄνθρωπος; εἰ μὴ ἄρα Μανιχαῖοι γενόμενοι μέμφεσθαι [m]θελήσητε καὶ τὴν τότε γενομένην πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἐρώτησιν, ἵνα μόνον καὶ ὑμεῖς νεανιεύησθε ἐν ταῖς κακονοίαις. καὶ γὰρ ἐν πᾶσιν ἐλεγχόμενοι [n]τονθορύζετε πάλιν διὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Λουκᾶ, ὃ καλῶς μὲν εἴρηται, κακῶς δὲ ὑμεῖς διανοεῖσθε. τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἀναγκαῖον παραθέσθαι, ἵνα καὶ οὕτως αὐτῶν ἡ διεφθαρμένη διάνοια δειχθῇ.

51. Φησὶ τοίνυν ὁ Λουκᾶς· καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις[6]). τὸ μὲν οὖν ῥητόν

1) Matth. 24, 42. 2) Luc. 12, 40. 3) 2. Thessal. 2, 1 sqq. 4) Genes. 3, 9. 5) Genes. 4, 9. 6) Luc. 2, 52.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii et editi *ποίᾳ ἡμέρᾳ*.

b. Reg. et Seguer. *τό* omittunt. Mox iidem et Gobler. et Felckm. 1. *καὶ γὰρ καὶ τοῦτο*. Ceteri et editio Commel. *καὶ γὰρ τοῦτο*.

c. Reg. 1. et Seguer. *διὰ παντὸς ἑτοίμους γίνεσθαι*.

d. Reg. 1. et Seguer. *Ἀρειομανίται*. Gobler. et Felckm. 1. *Ἀρειομανῖται*. Ceteri et editi *Ἀρειανοί*.

e. Sic Reg. 1. et Seguerian. In ceteris et editis deest *ταῦτα*.

f. Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi *ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης*.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Angl. et Felckm. 5. At alii et editi *Φαραῶ* circumflexa ultima. Mox uterque Regius et

differret tempus? E contrario autem quis illo ignorato non se quotidie debeat parare? Hinc subdidit Salvator: *Vigilate ergo, quia neque vos nostis, qua hora Dominus vester venturus sit*, et: *qua non putatis hora filius hominis veniet.* Itaque ob utilitatem, quae ex hac oritur ignorantia, ita est locutus. His enim verbis nos hortatur, ut semper parati simus. Vos enim, inquit, nescitis, ego vero Dominus novi quando venturus sum, quamvis Ariani me, qui Patris sum Verbum, non expectent. P. 598. P. 599.

50. Sic ergo Dominus, qui quid nobis expediret melius quam nos noverat, suos discipulos firmavit ac munivit, illique huiusmodi instructi admonitione emendaverunt Thessalonicenses ea in re alioquin erraturos. Quando vero neque his cedunt Christi hostes, tametsi non me fugit, durius illis cor esse quam Pharaoni, placet tamen illos iterum ea de re interrogare. Deus in Paradiso percunctatur: *Adam ubi es?* Caïnum quoque ipse interrogat: *Ubi est Abel frater tuus?* Quid hic itaque respondetis? Nam si eum nescire existimatis, et idcirco sciscitari, cum Manichaeis profecto consentitis, qui videlicet ista audent docere. Sin autem veriti, ne Manichaei palam audiatis, vel inviti conceditis eum scientem interrogare, quid quaeso absurdum aut quid mirum vobis videtur, si Filius, in quo tunc Deus interrogabat, idem inquam ipse Filius carne circumdatus discipulos tamquam homo interroget? nisi forte Manichaei iam facti illum Scripturae locum, ubi Deus Adamum interrogat, velitis reprehendere, idque eo tantum animo, ut nova improbe excogitetis et audeatis. Hinc enim in omnibus convicti Lucae verba iam insusurratis, quae quidem recte sunt dicta, sed a vobis perverse intelliguntur. Quaenam autem illa sint, afferre necesse est, ut hac etiam ratione pateat, quam corruptam illi habeant mentem.

51. Haec igitur sunt Lucae verba: *Et Iesus proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines.* Hic inquam ille locus

Seguer. *ἐν τῷ παραδείσῳ.* Ceteri et editi *ἐν δὲ τῷ παραδείσῳ.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *πυνθάνεται ὁ θεὸς λέγων.* Alii et editi *πυνθάνεται ὁ θεὸς τοῦ Ἀδὰμ λέγων.*

h. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi *λέγων ποῦ* etc.

i. Seguerian. et Reg. 2. *πυνθάνεσθε,* mendose.

k. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Ἰουδαῖοι.*

l. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii autem et editi *περιβαλλόμενος.* Ibidem Basil. et Felckm. 5. pro *τῶν μαθητῶν* habent *αὐτῶν.*

m. Sic Reg. 1., ut et emendatum est in Seguer. At alii et editi *θελήσετε.*

n. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Reg. 1. *τονθρύζετε.* Anglic. *ὑποτονθορύζετε.* Regius 2. *θορυβεῖτε.* Alii et editio Commel. *θορυβίζετε.* Ibid. *πάλιν* deest in Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Item ibidem Reg. 1. *παρὰ τῷ Λουκᾷ.* Felckm. 5. ibid. *ὅτι ὃ καλῶς.*

p. 599. ἐστι τοῦτο· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προςκόπτουσιν, ἀναγκαῖον πάλιν αὐτοὺς ὡς [a]τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς Σαδδουκαίους ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ φησιν ὁ Λουκᾶς. ἔστι δὲ οὕτως. Ἰησοῦς Χριστὸς ἄνθρωπός ἐστιν ὡς οἱ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἢ θεός ἐστι σάρκα φορῶν; εἰ μὲν οὖν κοινὸς ἄνθρωπος κατὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ αὐτός ἐστιν, ἔστω πάλιν ὡς ἄνθρωπος προκόπτων·
p. 600. [b]τοῦτο μέν τοι τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὃ τῇ μὲν δυνάμει καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε, τῷ δὲ ὀνόματι μόνον ἀρνεῖσθε διὰ τοὺς ἀνθρώπους· εἰ δὲ θεός ἐστι σάρκα φορῶν, ἐπειδὴ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ θεὸς ὢν ἐπὶ γῆς κατῆλθε, ποίαν [c]εἶχε προκοπὴν ὁ ἶσα θεῷ ὑπάρχων[1]); ἢ ποῦ εἶχεν αὐξάνειν ὁ υἱὸς [d]ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρί; εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρὶ προκόπτει, τί ἄρα ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ πατρός, ἵν᾽ ἀπὸ τούτου [e]καὶ προκόψῃ; ἔπειτα ὡς ἐπὶ τοῦ λαβεῖν καὶ δοξασθῆναι [f]τὰ αὐτὰ καλὸν εἰπεῖν, εἰ ἄνθρωπος γενόμενος προέκοπτε, δῆλόν ἐστιν ὡς πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος ἀτελὴς ἦν, καὶ μᾶλλον ἡ σὰρξ αἰτία τῆς τελειώσεως αὐτοῦ γέγονεν ἢ αὐτὸς τῆς σαρκός. πάλιν τε εἰ λόγος ὢν προκόπτει, τί μεῖζον [g]ἔχει γενέσθαι λόγου καὶ σοφίας καὶ υἱοῦ καὶ θεοῦ δυνάμεως; ταῦτα γάρ ἐστιν ὁ λόγος, [h]ὧν εἴ τις ὡς ἀκτῖνα μετασχεῖν πως δύναιτο, ὁ τοιοῦτος παντέλειος ἐν ἀνθρώποις καὶ ἶσος ἀγγέλοις γίνεται, καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι [i]καὶ ἀρχάγγελοι καὶ κυριότητες καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις καὶ θρόνοι τοῦ λόγου μετέχοντες βλέπουσι διαπαντὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. πῶς οὖν ὁ ἄλλοις τὴν τελειότητα [k]παρασχὼν αὐτὸς μετ᾽ ἐκείνους προκόπτει; ἄγγελοι γὰρ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν διηκόνησαν, καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Λουκᾶ μετὰ τὴν διακονίαν τῶν ἀγγέλων εἴρηται. πῶς οὖν ὅλως κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν ἀνθρώπου δύναται; ἢ πῶς ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ προέκοπτεν; ἢ πῶς ὁ ἄλλοις [l]χάριν διδούς, καθὼς ὁ Παῦλος διὰ πάσης ἐπιστολῆς δι᾽ αὐτοῦ δίδοσθαι τὴν χάριν γινώσκων φησίν· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν[2]), αὐτὸς ἐν χάριτι προέκοπτεν; ἢ γὰρ ψεύδεσθαι τὸν ἀπόστολον λεγέτωσαν,

1) Philipp. 2, 6. 2) 2. Thessal. 3, 18. et alibi.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. Legitur item *Σαδδουκαίους* in Reg. 2. Gobleriano et Felckm. 1. Alii et editio Commel. *τοὺς Σαδουκαίους καὶ Φαρισαίους*. Mox Reg. 1. et Seguer. *Ἰησοῦς ὁ Χριστός*.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ μέντοι Σαμοσατέως*.

c. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *ἔχει*.

d. Sic Reg. 1. et Seguer. At Reg. 2. Anglic. Basil. et Felckm. 5. *ὁ υἱὸς ὁ ἀεὶ ὢν* etc. Praeterea Reg. 2. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρὶ προκόπτει*. Ceteri et editi *ὁ υἱὸς ὁ ἀεὶ ἐν τῷ πατρί; ἀεὶ γὰρ ὢν ἐν τῷ πατρὶ οὐ προκόπτει*. Ibidem Basil. *τί γάρ ἐστιν*.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis *καί* deest.

est, ad quem quoniam offendunt, ab illis non secus ac a Sadducaeis P. 599.
et Pharisaeis sciscitandum est, quo de loquatur Lucas. Sic autem illos aggrediamur. Iesus Christus homone est ut alii omnes homines an vero Deus est carnem gestans? Si purus homo est, ut ceteri homines, utique ut homo proficiat; quae quidem est Samosatensis sententia, quam toto vos animo amplectimini, sed nomine tenus prae P. 600.
metu hominum negatis. Si vero Deus est carnem gestans, uti revera est, et Verbum caro factum est, isque, qui Deus erat, in terram descendit, quos progressus queat ille habere, qui aequalis Deo existit, aut quo modo crescere possit Filius, qui semper est in Patre? Nam si is, qui est in Patre, proficere potest, quid quaeso est ultra Patrem, ut inde possit proficere? Deinde e re fuerit eadem hic dicere, quae supra disseruimus, cum explicaremus quonam sensu aliquid accepisse et gloriam adeptus esse diceretur. Nimirum si homo factus profecit, ergo antequam fieret homo, perfectus non erat, ac proinde eius perfectionis causa fuit potius caro quam ipse carnis. Insuper si ille, qui Verbum est, proficit, quid maius potest fieri, quam Verbum, Sapientia, Filius et Dei virtus? haec siquidem sunt ipsum Verbum, quorum si quis veluti radium posset accipere, is sane summe perfectus inter homines esset, Angelisque fieret aequalis. Etenim Angeli ipsi atque Archangeli, Dominationes Virtutesque omnes et Throni Verbi participes effecti faciem Patris eius perpetuo vident. Qui ergo fieri potest, ut ille, qui aliis impertit perfectionem, ipse post illos proficiat? Angeli namque humanam eius administraverunt nativitatem, et Lucae verba post huiusmodi Angelorum administrationem prolata sunt. Quî igitur possit id vel in mentem hominis prorsus venire? Quomodo inquam Sapientia in sapientia profecit? Quomodo qui aliis dat gratiam (uti Paulus suis in omnibus epistolis hisce verbis agnoscit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis*), ipse in gratia profecit? Vel enim Apostolum mentiri contendant, vel Filium non esse sapientiam audeant affirmare. Vel si est sapientia, ut dixit Salomon et

f. Vide supra pag. 585 [pag. 538. hui. ed. nr. 35 sq.].

g. Seguer. Reg. 1. Gobler. et Felckm. 1. *εἶχε*. Felckm. 5. *ἔχειν*. Alii et editi *ἔχει*. Mox Reg. 1. et Seguer. *καὶ θεοῦ δυνάμεως*. Alii et editi omittunt *θεοῦ*.

h. Reg. 1. et Seguerian. *ὧν εἴ τις ὡς ἀκτῖνα μετασχεῖν πως δύναιτο*. At alii et editi *οὗ εἴ τις ὡς ἀκτῖνος μετασχεῖν δύναταί πως*, aliqui *πως δύναται*.

i. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At in Reg. 2. deest *καὶ ἀρχάγγελοι*. Ceteri item et editi *καί* omittunt. Mox uterque Reg. Seguer. Basil. Gobler. Felckmanni 1. et 5. *πᾶσαι αἱ δυνάμεις*. Alii et editi *πᾶσαι δυνάμεις*.

k. Reg. 1. et Seguer. *παρασχών*. Alii et editi *παρέχων*. Mox Reg. 1. et Seguer. *τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν*. Editi et alii *τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέσει αὐτοῦ*. Ibid. Reg. 1. Seguer. Basil. et Felckm. 5. *παρὰ τοῦ Λουκᾶ*. Alii et editi *παρὰ τῷ Λουκᾷ*.

l. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Ceteri et editi *ὁ ἄλλοις τὴν χάριν διδούς· ὁ γὰρ Παῦλος* etc.

P.600. ἢ μηδὲ σοφίαν εἶναι τὸν υἱὸν λέγειν τολμάτωσαν. ἢ εἰ σοφία ἐστίν,
ὡς εἶπεν [a] ὁ Σολομὼν καὶ ὁ Παῦλος ἔγραψε· Χριστὸς θεοῦ δύνα-
μις καὶ θεοῦ σοφία[1]), [b] ποίαν ἡ σοφία προκοπὴν ἐπεδέχετο;

52. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κτίσματα τυγχάνοντες ἐπεκτείνεσθαί
πως καὶ προκόπτειν ἐν ἀρετῇ δύνανται. Ἐνὼχ γοῦν οὕτω μετε-
τέθη, καὶ Μωσῆς αὐξάνων ἐτελειοῦτο, Ἰσαὰκ [c] δὲ προκόπτων ἐγί-
νετο μέγας, καὶ ὁ ἀπόστολος ἐπεκτείνεσθαι καθ' ἡμέραν τοῖς ἔμ-
προσθεν ἔλεγεν[2]). εἶχε γὰρ ἕκαστος ποῦ [d] προκόψει, βλέπων εἰς
P.601. τὸν ἔμπροσθεν αὐτοῦ βαθμόν. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ υἱὸς ὁ μόνος ὢν
ποῦ εἶχεν ἐπεκτείνεσθαι; πάντα γὰρ εἰς αὐτὸν βλέποντα προκό-
πτει, αὐτὸς δὲ μόνος ὢν ἐν τῷ μόνῳ πατρί ἐστιν, ἀφ' οὗ οὐδὲ
ἐπεκτείνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μένων ἐστὶν ἀεί. ἀνθρώπων μὲν οὖν
ἐστι τὸ προκόπτειν, ὁ δὲ τοῦ θεοῦ υἱός, ἐπεὶ προκόπτειν [e] οὐκ
εἶχε τέλειος ὢν ἐν τῷ πατρί, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα
ἐν τῷ ἐκείνου ταπεινῷ μᾶλλον ἡμεῖς αὐξῆσαι δυνηθῶμεν. ἡ δὲ
αὔξησις ἡμῶν οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν, ἢ τὸ ἀφίστασθαι μὲν τῶν αἰ-
σθητῶν, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν λόγον γενέσθαι, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκείνου
ταπεινὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν σάρκα.
οὐκ ἄρα ὁ λόγος [f] ἦν ἢ λόγος ἐστὶν ὁ προκόπτων, ὁ τέλειος ἐκ
τελείου ὢν τοῦ πατρός, ὁ μηδενὸς δεόμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλ-
λους εἰς προκοπὴν ἀνάγων· ἀλλὰ ἀνθρωπίνως εἴρηται καὶ ἐνταῦθα
[g] τὸ προκόπτειν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ πάλιν ἡ προκοπή.
καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς οὕτως μετὰ ἀκριβοῦς τῆς παρατηρή-
σεως λέγων τῇ προκοπῇ συνῆψε τὴν ἡλικίαν· λόγος δὲ καὶ θεὸς
ἡλικίᾳ οὐ [h] μετρεῖται, ἀλλὰ τῶν σωμάτων εἰσὶν αἱ ἡλικίαι. τοῦ
σώματος ἄρα ἐστὶν ἡ προκοπή· αὐτοῦ γὰρ προκόπτοντος προέ-
κοπτεν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς θεότητος τοῖς ὁρῶσιν. ὅσῳ
δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσούτῳ πλεῖον ἡ χάρις ηὔξανεν ὡς
[i] ἀνθρώπου παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. παιδίον μὲν γὰρ ἐβαστάζετο,
παῖς δὲ γενόμενος ἀπέμενεν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ τοὺς ἱερέας ἀνέκρινε
περὶ τοῦ νόμου, κατ' ὀλίγον δὲ τοῦ σώματος αὐξάνοντος καὶ τοῦ
λόγου φανεροῦντος [k] ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ, ὁμολογεῖται λοιπὸν παρὰ
μὲν Πέτρου πρῶτον, εἶτα καὶ παρὰ πάντων, ὅτι ἀληθῶς υἱὸς
θεοῦ ἐστιν οὗτος, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι οἵ τε παλαιοὶ [l] καὶ οἱ νέοι οὗτοι
θέλοντες καμμύουσι τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μὴ βλέπωσιν ὅτι τὸ ἐν

1) 1. Cor. 1, 24. 2) Philipp. 3, 14.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. At ὁ in editis deest. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *καὶ Παῦλος γράφει.*

b. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ut et Nannius legit Alii et editio Commel. omisso *ποίαν ἡ σοφία* habent *προκοπὴν οὐκ ἐπεδέχετο.*

c. Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *Ἰσαάκ τε.* Ibidem Felckm. 5. *ἐγένετο.*

Paulus scripsit: *Christus Dei virtus et Dei sapientia,* quem quaeso P. 600. progressum accepit Sapientia?

52. Homines quidem utpote creati in virtute progredi et proficere possunt. Hinc Enoch translatus est, Moysesque crescendo perficiebatur, et Isaac proficiendo magnus est effectus, Apostolus item ad ea quae priora sunt se testatur extendere. Singuli scilicet ulteriorem ante se gradum, quo progrederentur, habuere. At Dei Filius, qui quidem solus ipse est, quonam se potest extendere? Omnia siquidem P. 601. in eum contuendo proficiunt, ipse vero, cum solus sit, in solo est Patre, a quo non ultra progreditur, sed semper in eo manet. Itaque hominum est proficere, at Dei Filius, quia nihil quo progrederetur haberet, cum in Patre sit perfectus, seipsum pro nobis humiliavit, ut nos in eius humilitate magis crescere possemus. Aliud autem nihil est incrementum nostrum, quam ut a rebus, quae sensus movent, recedamus et ad ipsum accedamus Verbum; quandoquidem et eius humilitas nihil aliud est, quam quod carnem nostram accepit. Non ergo Verbum ut Verbum proficit, cum perfectum sit ex perfecto Patre nullaque omnino re egeat, sed potius aliis proficiendi sit causa. Verum hic etiam humano more dictus est proficere, quoniam hominum sit proficere. Hinc caute admodum Evangelista aetatem cum progressione coniunxit, siquidem nulla est Verbi et Dei aetas, sed aetates ad corpora pertinent. Ad corpus igitur spectat huiusmodi progressus, eo enim proficiente in ipso pariter cernentium oculis proficiebat patefactio divinitatis. Quanto porro manifestius divinitas se explicabat, tanto magis apud omnes homines gratia eius tanquam hominis crescebat. Nam infans quidem gestabatur, puer autem factus remansit in templo ipsosque sacerdotes de lege interrogavit. Sensim autem crescente corpore et Verbo seipsum in eo patefaciente, primo Petrus deindeque alii eum vere Filium Dei esse confitentur, quantumvis Iudaei cum veteres tum novi isti ultro claudant oculos, ne videant, quod hic in sapientia

d. Basil. *προκόψειν*. Regius 1. prima manu *προκόψῃ*, sed secunda *προκόψει*, ut ceteri et editi. Mox Reg. 1. et Seguer. *ἑαυτοῦ βαθμόν*. Reg. 2. *αὐτῶν βαθμόν*. Editi et alii *αὐτοῦ βαθμόν*.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *οὐκ εἶχεν, ἐπεὶ τέλειος*. Ibidem Reg. 2. Basil. et Felckm. 5. *ἦν ἐν τῷ πατρί*. Editi atque alii *ὢν ἐν τῷ πατρί*.

f. *ἦν* deletum est in Reg. 1.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis et editis *τό* deest. Mox Reg. 1. et Seguer. *καὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής*.

h. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μετρεῖται*. Editi aliique *μεμήτρηται*.

i. Sic uterque Reg. Seguer. Goblerian. Felckm. 1. et 5. At alii et editio Comm. *ἀνθρώπῳ*.

k. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ*. Felckm. 5. *αὐτὸν ἑαυτῷ*. Ceteri et editi *ἑαυτὸν ἑαυτῷ*.

l. Reg. 1. et Seguer. *καὶ οἱ νέοι οὗτοι*. Goblerian. et Felckm. 1. *καὶ νέοι οὗτοι*. Alii et editi *καὶ νέοι οὕτω*. Paulo post Reg. 1. *ὅτι ἐν σοφίᾳ προκόπτειν*. Mox idem et Seguer. *τὴν σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν*. In aliis et editis deest *αὐτήν*.

P.601. σοφίᾳ προκόπτειν οὐκ ἔστι τὴν σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον μᾶλλον ἐν αὐτῇ [a]προκόπτειν. καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι[1]· εἰ χρὴ δὲ καὶ πιθανῶς μετὰ τοῦ ἀληθοῦς εἰπεῖν, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ προέκοπτε· ἡ σοφία γὰρ ᾠκοδόμησεν [b]ἑαυτῇ οἶκον[2]) καὶ ἐν ἑαυτῇ τὸν οἶκον προκόπτειν ἐποίει.

53. Τίς δέ ἐστιν ἡ λεγομένη προκοπή, [c]ἤ, καθὰ προεῖπον, ἡ παρὰ τῆς σοφίας μεταδιδομένη τοῖς ἀνθρώποις θεοποίησις καὶ χάρις, ἐξαφανιζομένης ἐν αὐτοῖς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς φθορᾶς κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου; οὕτω γὰρ αὐξάνοντος ἐν ἡλικίᾳ τοῦ σώματος, [d]συνεπεδίδοτο ἐν αὐτῷ καὶ ἡ τῆς θεότητος φανέρωσις, καὶ ἐδείκνυτο παρὰ πᾶσιν ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστι καὶ θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι. ἐὰν δὲ φιλονει-

P.602. κῶσιν ὅτι [e]Ἰησοῦς ἐκλήθη ὁ λόγος γενόμενος σάρξ[3]), καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρουσι τὸ λεγόμενον προέκοπτεν, ἀκουέτωσαν ὅτι οὐδὲ τοῦτο μὲν ἐλαττοῖ τὸ πατρικὸν φῶς, τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ υἱός, δείκνυσι δὲ πάλιν [f]ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος ὁ λόγος καὶ ἀληθινὴν ἐφόρεσε σάρκα. καὶ ὥςπερ εἴπομεν ὅτι σαρκὶ πέπονθε [g]καὶ σαρκὶ ἐπείνα καὶ σαρκὶ ἐκοπίασεν, οὕτως καὶ εἰκότως ἂν λέγοιτο ὅτι σαρκὶ προέκοπτεν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν ὄντος τοῦ λόγου ἐγίνετο ἡ προκοπή, οἵα ἐστὶν ἣν εἰρήκαμεν. ἐν αὐτῷ γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἡ προκόπτουσα καὶ αὐτοῦ λέγεται, καὶ τοῦτο, ἵνα πάλιν ἡ τῶν ἀνθρώπων προκοπὴ ἄπτωτος διὰ τὸν συνόντα λόγον διαμείνῃ. οὔτ' οὖν τοῦ λόγου ἡ προκοπή, οὔτε ἡ σὰρξ ἦν ἡ σοφία, ἀλλὰ τῆς σοφίας σῶμα γέγονεν ἡ σάρξ. διὰ [h]τοῦτο, ὡς προείπομεν, οὐχ ἡ σοφία ᾗ σοφία ἐστὶν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προέκοπτεν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐν τῇ σοφίᾳ προέκοπτεν, ὑπεραναβαῖνον κατ' ὀλίγον [i]τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ θεοποιούμενον καὶ ὄργανον αὐτῆς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος καὶ τὴν ἔκλαμψιν αὐτῆς γινόμενον καὶ φαινόμενον πᾶσι. διὸ οὐδέ εἶπεν· ὁ λόγος προέκοπτεν, [k]ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς, ὅπερ ὄνομα γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐκλήθη, ὡς εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν προκοπὴν οὕτως [l]ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν.

1) Luc. 2, 52. 2) Prov. 9, 1. 3) Ioan. 1, 14.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. προκόπτειν. Alii et editi προκόπτει. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ. Editi καὶ γὰρ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ.

b. Gobler. et Felckm. 1. ἐν αὐτῇ. Iidem ibidem et Reg. ac Seguer. καὶ ἐν ἑαυτῇ. Alii et editi καὶ ἐν αὐτῇ.

c. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editio Commel. προκοπὴ, καθὰ προεῖπον, ἡ etc.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editio Commel. συνεπιδίδοται ἐν αὐτῷ ἡ τῆς.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ut et legit Nannius. Ceteri vero et editi Ἰησοῦς ἐκλήθη σὰρξ γενόμενος, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρωσιν. Basil. habet ὅτι ὁ Ἰησοῦς.

proficere non significet ipsam Sapientiam proficere, sed humanam P. 601. tantum naturam in ea proficere. Siquidem *Iesus proficiebat sapientia et gratia*, vel potius, ut apposite simul et vere loquamur, ipse in seipso proficiebat. Nam *Sapientia aedificavit sibi domum*, fecitque ut domus in seipsa proficeret.

53. Ceterum quaenam illa est progressio, quàm, uti supra dixi, gratia et divinitas hominibus a Sapientia impartita, destructo in illis peccato et corruptione propter ipsorum cum carne Verbi similitudinem et cognationem? Ita enim corpore aetate crescente in illo quoque crescebat maior divinitatis explicatio, omnibusque ostendebatur, templum Dei ipsum esse et Deum esse in corpore. Quod si rixari velint in eo, quod *Verbum caro factum* Iesus sit appellatus, ad eumque illud P. 602. dictum *proficiebat* referant, audiant neque ea re imminui paternam lucem, quae Filius ipse est. Verum id rursus ostendit, Verbum hominem esse factum veramque carnem habuisse. Unde, quemadmodum diximus eum carne passum esse, carne esuriisse, carne defatigatum esse, ita et merito quidem affirmare licet eum carne profecisse. Neque enim illa qualemcumque diximus progressio fiebat, quasi Verbum extrinsecus existeret, sed in illo erat et eius dicitur caro proficiens, ut scilicet hominum progressus propter ipsorum cum Verbo societatem stabilis posset perseverare. Nec ergo Verbum proficiebat, nec caro erat Sapientia, sed caro facta est Sapientiae corpus. Quocirca, uti docuimus, non Sapientia quatenus est Sapientia ipsa per seipsam proficiebat, sed sola humanitas in Sapientia proficiebat, humanam paulatim transcendens naturam, divina reddita ipsiusque Sapientiae facta et omnibus apparens instrumentum, quo ad agendum et elucendum ipsa uteretur divinitas. Hinc nequaquam dixit: Verbum proficiebat, sed Iesus, quod quidem nomen Dominus factus homo accepit; ita ut ad humanam naturam progressus ille pertineat eo quo supra explicavimus modo.

f. Sic mss. In editione autem Comm. deest *ὅτι*. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐφόρεσε σάρκα*. Alii et editio Commel. *ἐφόρει σάρκα*.

g. Uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. addunt *καί*, quod in aliis et editis deest. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἐπείνασε* et *ἐκοπία*. Item iidem et Goblerian. ac Felckm. 1. *καὶ τοῦτο εἰκότως ἂν λέγοιτο, σαρκὶ προέκοπτεν*. Ibidem uterque Reg. Seguer. et Basil. *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν*. Gobler. Felckm. 1. et 5. *οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν*. Editio Commel. *οὐ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν*.

h. Reg. 1. et Seguerian. *διὰ τοῦθ᾽ ὡς προεῖπον*.

i. Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest *τήν*. Mox post *ὄργανον αὐτῆς* Reg. 1. et Seguer. omittunt *γινόμενον*, quod hic alii et editi habent, sed infra transponunt post *ἔκλαμψιν αὐτῆς*, ibidemque habent *καὶ φαινόμενον πᾶσι*, ubi alii et editi *φαῖνον ἐν πᾶσι*.

k. Sic Reg. 1. Gobler. et Felckm. 1. At ceteri et editi *ἀλλὰ Ἰησοῦς*.

l. Reg. 1. et Seguer. *ὥςπερ καὶ ἐν*. Gobler. et Felckm. 1. *ὥςπερ ἐν*. Alii et editi *ὡς ἐν*.

P. 602. 54. Οὐκοῦν ὥςπερ προκοπτούσης τῆς σαρκὸς λέγεται αὐτὸς προκόπτειν διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἰδιότητα, οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου λεγόμενα, τὸ ταραχθῆναι, τὸ κλαῦσαι, χρὴ λαμβάνειν τῇ αὐτῇ διανοίᾳ. ἄνω γὰρ καὶ κάτω περιιόντες καὶ ὥςπερ ἐκ τούτων τὴν αἵρεσιν πάλιν [a]συνιστῶντες φάσκουσιν· ἰδοὺ ἔκλαυσε καὶ εἶπε· νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται[1]), καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον[2])· πῶς οὖν εἰ ταῦτα εἴρηκε, θεός ἐστι καὶ λόγος τοῦ πατρός; [b]ναὶ γέγραπται ὅτι ἔκλαυσεν, ὦ θεομάχοι, καὶ ὅτι εἶπεν ἐταράχθην, καὶ ἐπὶ σταυροῦ εἶπεν· Ἐλωὶ Ἐλωὶ λιμασαβαχθανί; ὅ ἐστι θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες[3]); καὶ παρεκάλεσε δὲ [c]τοῦ παρελθεῖν τὸ ποτήριον, γέγραπται γὰρ ταῦτα. ἀλλ᾽ ἠβουλόμην πάλιν ὑμᾶς ἀποκρίνασθαι, [d]τὸ αὐτὸ γὰρ ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν παρ᾽ ὑμῶν προτεινομένων ἀντικρούειν ἀνάγκη. εἰ μὲν ἄνθρωπος ψιλός ἐστιν ὁ λαλῶν, κλαιέτω καὶ φο-
P. 603. βείσθω τὸν θάνατον ὡς ἄνθρωπος, εἰ δὲ λόγος ἐστὶν ἐν σαρκί, τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν ἀεὶ οὐκ ὀκνητέον, τίνα θεὸς [e]ὢν εἶχε φοβεῖσθαι; ἢ διατί τὸν θάνατον ἐφοβεῖτο, ζωὴ ὢν αὐτὸς καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ θανάτου ῥυόμενος; ἢ πῶς λέγων· μὴ [f]φοβεῖσθε τὸν ἀποκτείνοντα τὸ σῶμα[4]), αὐτὸς ἐφοβεῖτο; πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραὰμ λέγων· μὴ φοβοῦ, ὅτι [g]μετὰ σοῦ εἰμι[5]), καὶ τὸν Μωσῆν παραθαρσύνων κατὰ τοῦ Φαραώ, καὶ [h]τῷ τοῦ Ναυῆ λέγων· ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου[6]), αὐτὸς ἐδειλία τὸν Ἡρώδην καὶ τὸν [i]Πιλάτον, εἶτα ἄλλοις γινόμενος βοηθὸς εἰς τὸ μὴ φοβεῖσθαι, κύριος γάρ, φησίν, ἐμοὶ βοηθός· [k]οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος[7]), αὐτὸς ἡγεμόνας θνητοὺς ἀνθρώπους ἐφοβεῖτο, [l]αὐτὸς ἐλθὼν κατὰ τοῦ θανάτου ἐδειλία τὸν θάνατον; πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον καὶ δυςσεβὲς λέγειν τοῦτον δειλιᾷν [m]τὸν θάνατον ἢ τὸν ᾅδην, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου βλέποντες ἔπτηξαν; εἰ δὲ καθ᾽ ὑμᾶς ἐδειλία ὁ λόγος, διατί πρὸ πολλοῦ λέγων περὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ [n]ἔφευγεν, ἀλλὰ καὶ ζητούμενος ἔλεγεν· ἐγώ εἰμι[8]); καὶ γὰρ ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν, ὡς ἔλεγεν· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυ-

1) Ioan. 12, 27. 2) Matth. 26, 39. 3) Marc. 15, 34. 4) Matth. 10, 28; Luc. 12, 4. 5) Genes. 26, 24. 6) Iosue 1, 6. 7) Psal. 118 [117. LXX.], 6. 8) Ioan. 18, 5.

a. Reg. 1. *συνιστάντες*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *ναί* omittunt. Reg. 2. et Basil. habent *καὶ γέγραπται*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὅτι ἐταράχθη, καὶ, θεέ μου* etc. omissis intermediis. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ .... λειμὰ σαβαχθανί*. Iidem ibidem et Reg. 2. Basil. et Anglic. *ἐγκατέλιπες*. Ceteri et editi *κατέλεπες*.

c. Reg. 1. et Seguer. *τοῦ* omittunt. At Gobler. et Felckm. 1. sic habent: *καὶ παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· γέγραπται*.

d. Reg. 1. et Seguer. *τὸ αὐτό*. Alii et editi *τοῦτο*.

e. Reg. 1. et Seguer. *θεὸς ὢν εἶχε*. In aliis et editis *ὢν* deest.

f. Uterque Reg. et Seguer. *μὴ φοβεῖ-*

54. Itaque quemadmodum carne proficiente ipse proficere dicitur P. 602. ob suam cum corpore coniunctionem, ita quae illi tempore mortis accidisse legimus, ut turbari, flere, eadem ratione interpretari oportet. Enimvero illi in omnes sese vertunt partes, suamque haeresim ex his veluti commendantes ac confirmantes hisce nos verbis adoriuntur. „Ecce, inquiunt, flevit et dixit: *Nunc anima mea turbata est,* rogavit „item ut calix transiret; quî ergo fieri potest, ut is, qui haec dixit, „Deus sit et Verbum Patris?" Ita sane, o Dei hostes; scriptum est eum flevisse, et dixisse: Turbatus sum, illa quoque verba in cruce pronunciasse: *Eloi, Eloi, lama sabacthani, id est Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me?* rogavit etiam, ut transiret calix; namque haec fatemur scripta esse. Verum vos similiter velim vicissim respondere; necesse enim est idem ad singula quae obiicitis retorquere. Si purus homo est qui loquitur, lacrymetur utique et mortem refor- P. 603. midet ut homo. Sed si Verbum est in carne (nam eadem semper dicere grave esse minime debet), quem ille, qui Deus est, timere potuit? Vel quare ille, qui vita est et alios ex morte eripit, mortem ipse pertimesceret? Vel qui fieri potuit, ut is, qui aiebat: Nolite timere eum, qui occidit corpus, timore ipse corriperetur? Quonam pacto ille, qui Abrahae dicebat: *Noli timere, quia ego tecum sum,* ille, qui Moysem adversus Pharaonem corroborabat, qui filio Nave aiebat: *Fortiter et viriliter age,* quomodo inquam ipse Herodem et Pilatum potuit metuere? Praeterea illene, qui alios ad non timendum adiuvat (nam *Dominus,* inquit, *mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo),* ipse praesides mortales homines metuebat? illene, qui contra mortem venit, mortem timuit? An non absurdum et impium est contendere, eum mortem et inferos extimuisse, quo conspecto inferorum ianitores tremuerunt? Enimvero si secundum vos Verbum timuit, cur cum longe ante Iudaeorum praedixisset insidias, non aufugit, sed quaesitus dixit: *Ego sum?* Siquidem poterat non mori, uti

σθαι. Mox Reg. 1. et Seguer. πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραάμ. Alii et editi ὁ omittunt.

g. Seguer. addit ὅτι, quod in aliis et editis deest. Genes. 26, 24. habetur μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γάρ εἰμι. Ibid. Reg. 1. et Seguer. καὶ τὸν μωσῆν ὅ, τε. In Reg. tamen τε deletum est et ὁ relictum.

h. Editio Commelin. τῷ Ἰησοῦ Νανή. Mss. τῷ τοῦ Νανῆ.

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Πιλάτον. Alii et editi Πόντιον.

k. Sic Reg. 1. prima manu, Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. οὐ μὴ φοβηθήσομαι. Editi et alii καὶ οὐ φοβηθήσομαι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. αὐτὸς ἡγεμόνας. Ceteri editique οὗτος ἡγεμόνας.

l. Reg. 1. et Seguer. ἀλλ' αὐτός.

m. Goblerian. et Felckm. 1. addunt τὸν θάνατον ἤ, quae item legit Nannius, alii et editio Commel. omittunt.

n. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔφευγεν. Ceteri et editi ἔφυγεν. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. ἀλλὰ ζητούμενος. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν. Alii et editi ἠδύνατο καὶ μὴ ἀποθανεῖν. Ibid. Reg. 1. et Seguer. ὡς ἔλεγεν, pro quo alii habent tantum λέγων.

P. 603. χήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω [a] πάλιν λαβεῖν αὐτήν, καὶ οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ [1]).

55. Ἀλλ' οὐκ ἦν ἴδια φύσει τοῦ λόγου ταῦτα, ᾗ λόγος ἦν, ἐν δὲ τῇ [b] τοιαῦτα πασχούσῃ σαρκὶ ἦν ὁ λόγος, ὦ χριστομάχοι καὶ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι. καὶ γὰρ οὐκ εἴρηται ταῦτα πρὸ τῆς σαρκός, ἀλλ' ὅτε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο [c] καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ τηνικαῦτα καὶ ἀνθρωπίνως εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα. ἀμέλει περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα, αὐτὸς ἤγειρε [d] τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον πεποίηκε, καὶ τῷ ἐκ γενετῆς τυφλῷ ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν, καὶ εἶπεν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν [2]). εἴπερ οὖν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων προφασίζονται ταπεινὰ νοεῖν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, μᾶλλον δὲ ἄνθρωπον αὐτὸν ὅλον ἐκ γῆς [e] καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ νομίζουσι, διατί [f] μὴ καὶ ἐκ τῶν θεϊκῶν ἔργων ἐπιγινώσκουσι τὸν ἐν τῷ πατρὶ λόγον καὶ λοιπὸν ἀρνοῦνται τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν; ἔξεστι γὰρ [g] αὐτοὺς ὁρᾶν, πῶς ὁ τὰ ἔργα ποιῶν ὁ αὐτός ἐστιν ὁ
P. 604. καὶ τὸ σῶμα παθητὸν δεικνὺς ἐν τῷ ἀφιέναι κλαίειν καὶ πεινᾷν [h] αὐτὸν καὶ τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἐν αὐτῷ φαίνεσθαι. ἐκ μὲν γὰρ τῶν τοιούτων ἐγνώριζεν [i] ὅτι θεὸς ὢν ἀπαθὴς σάρκα παθητὴν ἔλαβεν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων ἐδείκνυεν ἑαυτὸν λόγον ὄντα τοῦ θεοῦ καὶ ὕστερον γενόμενον ἄνθρωπον, λέγων· [k] κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, βλέποντες ἀνθρώπινόν με περιβεβλημένον σῶμα, ἀλλὰ κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί [3]). πάνυ δέ μοι δοκοῦσιν ἀναισχυντίαν ἐσχηκέναι καὶ βλασφημίαν οἱ χριστομάχοι. ἀκούοντες μὲν γάρ· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν [2]), βιάζονται τὴν διάνοιαν παρεξηγεῖσθαι καὶ διαιρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀκούοντες δὲ ὅτι ἔκλαυσεν, ἵδρωσε, πέπονθεν, οὐκ ἐνορῶσι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐκ τούτων τῇ κτίσει συναριθμοῦσι τὸν δι' οὗ γέγονεν ἡ κτίσις. τί οὖν ἔτι λοιπὸν καὶ οὗτοι τῶν Ἰουδαίων διαφέρουσιν; ὡς γὰρ ἐκεῖνοι τὰ τοῦ θεοῦ ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἐλογίζοντο βλασφημοῦντες [4]), οὕτως καὶ οὗτοι τὸν ταῦτα ἐργασάμενον κύριον τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦντες τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀσύγγνωστον [l] ὑποίσονται καταδίκην.

56. Ἔδει δὲ ἀκούοντας μὲν αὐτούς· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν,

1) Ioan. 10, 18. 2) Ioan. 10, 30. 3) Ioan. 10, 38. 4) Matth. 12, 24 al.

a. *πάλιν* deest in Reg. 1. et Seguer.
b. Sic Goblerian. Felckm. 1. et uterque Regius. Segu. autem *τοιαύτῃ πασχούσῃ*. Editio Commelin. *τοιαῦτα παρασχούσῃ*. Paulo post Basil. *καὶ γὰρ οὐκ εἴρηκε.*
c. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *καὶ ὅτε γέγονεν.* Mox Reg. 1. et Seguer. *εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα.* Gobler. et Felckm. 1. *γέγραπται ταῦτα εἰρῆσθαι.*
d. Reg. 1. et Seguer. *ἤγειρε καὶ Λάζαρον.* Iidem mox et Anglic. Basiliens. ac Felckm. 5. *ἐχαρίσατο.* Editio Commel. *ἐχειρίσατο.*
e. Uterque Reg. *καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ.* At alii et editi *οὐκ* omittunt.
f. Uterque Reg. et Seguer. *μὴ καὶ ἐκ.* In aliis et editis *καί* deest.

his verbis docet: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potesta-* P.603.
tem habeo iterum sumendi eam, et *nemo tollet eam a me.*

55. Verum haec non naturae Verbi, quatenus Verbum est, propria erant, sed Verbum, o Christi hostes et ingrati Iudaei, in carne haec patiente existebat. Hinc ista non ante carnem assumtam dicta sunt, sed postquam Verbum caro et homo est factum, haec de humana natura dicta esse scriptum est. Certe ille, de quo ista scripta sunt, Lazarum a mortuis excitavit, aquam convertit in vinum, caeco nato visum restituit, et dixit: *Ego et Pater unum sumus.* Quocirca si ex humanis eius gestis occasionem captant humiliter et abiecte de Dei Filio sentiendi, imo vero hominem eum totum e terra, non autem e caelo esse arbitrantur; cur non etiam ex divinis factis Verbum in Patre existens agnoscunt propriamque deponunt impietatem? Illis enim licet perspicere eundem omnino esse, qui illorum operum auctor est, et qui patibile corpus se habere ostendit, cum illud flere, esurire P.604.
et quae corporis propria sunt in eo apparere permisit. Huiusmodi quippe corporis affectionibus demonstrabat, se, cum Deus esset impassibilis, passibilem assumsisse carnem, at ex operibus palam faciebat, se, cum Dei Verbum esset, hominem postea factum esse, unde aiebat: Si mihi, ut pote quem humano corpore amictum cernitis, credere non vultis, saltem operibus credite, ut cognoscatis me in Patre et Patrem in me esse. Plane impudentes et impii admodum esse mihi videntur Christi adversarii, qui nimirum ubi audierint *Ego et Pater unum sumus,* sensum verborum adulterare et Patris ac Filii unitatem dividere totis conantur viribus, cum autem flevisse, sudasse, passum esse audiunt, non corpus adspectant, sed ex his inter res creatas eum, per quem factae illae sunt, audent annumerare. Quid ergo adhuc illos inter et Iudaeos interest? Ut enim illi Dei opera impie Beelzebuli adscribebant, ita isti, quia Dominum operum illorum auctorem inter res creatas collocant, easdem ac illi poenas pendent inexpiabiles.

56. Atqui aequum fuisset, illos ex his verbis *Ego et Pater unum*

g. Sic uterque Reg. et Seguer. At editi et alii *αὐτοῖς.* Utrumque autem abest a Felckm. 5. Quae ibidem sequuntur, sic exstant in Felckm. 2. et in editis. In aliis autem mss. ita legitur: *πῶς ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὰ ἔργα ποιῶν ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα.*

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτόν.* Sic item prima manu in Regio 1., at secunda manu *αὐτό,* ut in aliis et editis. Ibidem Felckm. 2. cum editis *καὶ ἴδια.* Ceteri mss. *καὶ τὰ ἴδια.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι τε θεός.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ἐδείκνυεν αὐτόν.*

k. Reg. 1. et Seguer. *κἂν ἐμοὶ, βλέποντες ἀνθρώπινον, περιβεβλημένῳ σῶμα μὴ πιστεύητε· ἀλλὰ κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύετε.*

l. Reg. 1. et Seguer. *ἀποίσονται.*

P. 604. μίαν ὁρᾷν τὴν θεότητα [a]καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, ἀκούοντας δὲ τὸ ἔκλαυσε[1]) καὶ τὰ ὅμοια ταῦτα τοῦ σώματος ἴδια λέγειν, μάλιστα ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τούτων ἔχουσι τὴν ἀφορμὴν εὔλογον, ὅτι [b]τὰ μὲν ὡς περὶ θεοῦ γέγραπται, τὰ δὲ διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σῶμα λέγεται. οὐδὲ γὰρ ἐν ἀσωμάτῳ τὰ τοῦ σώματος ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ σῶμα λαβὼν ἦν φθαρτὸν καὶ θνητόν· θνητὴ γὰρ [c]ἦν ἡ ἁγία Μαρία, ἐξ ἧς ἦν καὶ τὸ σῶμα. διὸ καὶ ἀνάγκη, ἐν πάσχοντι σώματι καὶ κλαίοντι καὶ κάμνοντι γενομένου αὐτοῦ, αὐτοῦ λέγεσθαι μετὰ τοῦ σώματος καὶ ταῦτα, ἅπερ ἐστὶν ἴδια τῆς σαρκός. [d]εἴ τε τοίνυν ἔκλαυσε καὶ ἐταράχθη, οὐκ ἦν ὁ λόγος ᾗ λόγος ἐστὶν ὁ κλαίων καὶ ταρασσόμενος, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδιον ἦν τοῦτο· εἰ δὲ καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον, οὐκ ἦν ἡ θεότης [e]ἡ δειλιῶσα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἦν ἴδιον καὶ τοῦτο τὸ πάθος καὶ τὸ λέγειν· ἱνατί με ἐγκατέλιπες[2]); ὡς αὐτοῦ μέντοι πάλιν κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα καί τοι μηδὲν πάσχοντος, ἀπαθὴς [f]γὰρ ἦν ὁ λόγος, εἰρήκασιν ὅμως οἱ εὐαγγελισταὶ
P. 605. ταῦτα, ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπος [g]γέγονεν ὁ κύριος, καὶ ὡς παρὰ ἀνθρώπου γίνεται καὶ λέγεται ταῦτα, ἵνα καὶ ταῦτα τὰ παθήματα τῆς σαρκὸς κουφίσας αὐτὸς ἐλευθέραν αὐτῶν ταύτην κατασκευάσῃ. ὅθεν οὐδὲ ἐγκαταλείπεσθαι δύναται παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ κύριος [h]ὁ ἐν αὐτῷ ὢν ἀεί, καὶ πρὸ τοῦ εἰπεῖν καὶ ὅτε ταύτην ἠφίει τὴν φωνήν, ἀλλ' οὐδὲ θέμις πάλιν εἰπεῖν δειλιᾶν τὸν κύριον, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου πτήξαντες ἐξαφῆκαν τὸν ᾅδην, καὶ τὰ μὲν μνήματα ἀνέῳγε, [i]πολλὰ δὲ σώματα τῶν ἁγίων ἀνέστησαν καὶ ἐνεφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις[3]). φιμούσθω τοίνυν πᾶς αἱρετικὸς καὶ φοβείσθω λέγειν δειλιᾶν τὸν κύριον, ὃν ὁ θάνατος ὡς δράκων φεύγει, ὃν τρέμουσι δαίμονες καὶ φοβεῖται θάλασσα, δι' ὃν οἱ οὐρανοὶ σχίζονται καὶ [k]πᾶσαι αἱ δυνάμεις σαλεύονται. ἰδοὺ γὰρ λέγοντος αὐτοῦ· ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; ἐδείκνυεν ὁ πατὴρ ὡς ἀεὶ καὶ τότε ἦν ἐν αὐτῷ. ἡ γὰρ γῆ γινώσκουσα τὸν λαλοῦντα δεσπότην εὐθὺς ἔτρεμε, καὶ τὸ καταπέτασμα ἐσχίζετο, [l]ὁ ἥλιός τε ἐκρύπτετο καὶ αἱ πέτραι διεῤῥήγνυντο, καὶ τὰ μὲν μνημεῖα, ὡς προεῖπον, ἠνοί-

1) Ioan. 11, 35. 2) Matth. 27, 46. 3) Matth. 27, 52. 53.

a. Reg. 1. et Seguerian. *καὶ τὸ ἴδιον*. Ceteri et editi *κατὰ τὸ ἴδιον*.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ μέν* et mox Reg. 1. et Seguer. *τὸ δὲ διὰ τό* etc. Iidem ibidem *αὐτοῦ σῶμα γέγραπται, οὐ γὰρ ἐν*.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἦν ἡ Μαρία*. Reg. 2. Basil. et Anglic. *ην ἡ ἁγία Μαρία*. Ibidem Regius 1. et Seguer. *διὸ καὶ ἀνάγκη*. In aliis et editis deest *καί*.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *εἰ τοίνυν*.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii autem et editi *ἡ* omittunt. Mox Regius 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἦν ἴδιον*. In ceteris et editis *ἦν* deest. Gobl. et Felckm. 1. omittunt ibidem *καὶ τοῦτο*.

f. Reg. 1. et Seguer. *ἀπαθὴς γὰρ ὁ λόγος*. Iidemque ibidem et Goblerian. ac Felckm. 1. *εἰρήκασιν ὁμοίως*.

g. Reg. 1. et Seguer. *γέγονεν ὁ κύριος*.

sumus unam divinitatem et naturae Patris proprietatem percipere, ex p. 604. hac autem voce *lacrymatus est* et similibus ea corporis propria esse agnoscere, maxime cum utrobique consentaneae rationes illis suppetant, quippe cum illa quidem de eo ut de Deo, haec autem propter humanum eiusdem corpus scripta sint. Nec enim in eo, qui corporis expers esset, corporis proprietates fuissent, nisi corpus corruptioni obnoxium ac mortale assumsisset. Mortalis siquidem fuit sancta Maria, ex qua eius productum corpus est, ac proinde, quoniam in corpore patiente, lacrymante et laborante esset, necesse fuit ut isthaec, quae carnis propria sunt, de eo una cum corpore dicerentur. Sive igitur flevit et perturbatus est, non Verbum ut Verbum flebat et perturbabatur, sed id pertinebat ad carnem, sive oravit ut transiret calix, non ipsa divinitas reformidabat, sed illa affectio erat humanitatis propria, ut et voces istae *Ut quid dereliquisti me?* quae eius esse eodem quo supra explicavimus modo sunt intelligenda. Nam tametsi nihil patiebatur, cum Verbum patibilem non habeat naturam, perinde tamen ac si vere pateretur haec ab Evangelistis scripta sunt, quia scilicet Dominus factus homo est, ac proinde ista tanquam ab homine et fiunt p. 605. et dicuntur, ut videlicet ipse levatis huiusmodi carnis affectionibus eam his redderet liberam. Quapropter nec a Patre derelinqui potuit Dominus, ut pote qui in illo semper exstiterit, tum antequam haec diceret, tum cum has emitteret voces. Neque etiam fas est dicere, Dominum timore perculsum fuisse, cuius metu perterriti inferorum ianitores captivos dimisere, hincque monumenta aperta sunt, et multa Sanctorum corpora revixere suisque apparuere. Taceant igitur omnes haeretici, nec affirmare audeant Dominum timuisse, quem mors ipsa ut draco fugit, quem daemones metuunt, quem mare veretur, cuius causa scinduntur caeli omnesque concutiuntur potestates. Ecce enim illo dicente: *Ut quid dereliquisti me?* demonstravit Pater, se et semper et tunc in eo fuisse. Terra enim Dominum loquentem agnoscens statim tremuit, velum scissum est, sese sol abscondit, diruptae petrae sunt, monumenta, ut iam dixi, sunt aperta, quique in illis iacebant

In aliis et editis deest ὁ κύριος. Ibidem pro γίνεται Basil. habet γέγονε. Mox Reg. 2. et Basil. κουφίσας αὐτοῖς. Felckmanni 5. κουφίσας αὐτῆς. Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐλευθερίαν αὐτὴν τούτων κατασκευάσῃ.

h. Reg. 1. et Seguer. ὁ κύριος ὁ ἐν αὐτῷ. At alii et editi ὁ κύριος ἐν αὐτῷ.

i. Reg. 1. et Seguer. πολλά τε. Iidem ibidem et Gobler. ac Felckm. 1. ἀνέστη, καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. Alii ἀνέστησαν καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἀνθρώποις.

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At ceteri et editi πᾶσα δύναμις σαλεύεται.

l. Seguer. καὶ ὁ ἥλιος δέ. Reg. habet item δέ. Alii autem et editi ὁ ἥλιός τε. Mox Gobler. et Felckm. 1. διεῤῥήγνυντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς νεκροί omissis intermediis. Reg. 1. ibid. et Seguerian. pro ἠνοίγετο habent ἠνοίγοντο.

P. 605. γετο, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεκροὶ ἠγείροντο, καὶ τόγε θαυμαστὸν οἱ τότε παρόντες [a]καὶ ἀρνούμενοι πρότερον αὐτὸν ὕστερον ταῦτα βλέποντες ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς τοῦτον εἶναι [b]τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν[1]).

57. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτόν· εἰ δυνατὸν παρελθέτω τὸ ποτήριον[2]), μάθετε πῶς ταῦτα εἰρηκὼς ἐπετίμα τῷ Πέτρῳ, λέγων· οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, [c]ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων[3]). ἤθελε γὰρ ὃ παρῃτεῖτο, καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἦν ἐλθών· ἀλλὰ τοῦ μὲν ἦν τὸ θέλειν, ἐπὶ τοῦτο γὰρ ἦλθε, τῆς δὲ σαρκὸς ἦν τὸ δειλιᾶν, διὸ καὶ ὡς ἄνθρωπος ἔλεγε τὴν τοιαύτην φωνήν. καὶ ἀμφότερα πάλιν παρὰ τοῦ αὐτοῦ [d]ἐλέγετο, ἵνα δείξῃ ὅτι θεὸς ἦν θέλων μὲν αὐτός, γενόμενος δὲ ἄνθρωπος εἶχε δειλιῶσαν τὴν σάρκα, δι᾽ ἣν συνεκέρασε τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἵνα καὶ τοῦτο πάλιν ἀφανίσας θαῤῥαλέον τὸν ἄνθρωπον [e]πάλιν πρὸς τὸν θάνατον κατασκευάσῃ. ἰδοὺ γ᾽ οὖν πρᾶγμα παράδοξον ἀληθῶς· ὃν ὡς κατὰ δειλίαν [f]λαλεῖν νομίζουσιν οἱ χριστομάχοι, οὗτος τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ θαῤῥαλέους καὶ ἀφόβους τοὺς ἀνθρώπους [g]κατεσκεύαζεν. οἱ γ᾽ οὖν μακάριοι ἀπόστολοι μετ᾽ αὐτὸν οὕτως ἐκ τῶν τοιούτων φωνῶν κατεφρόνουν τοῦ θανάτου, ὡς μηδὲ φροντίζειν τῶν ἀνα-
P. 606. κρινόντων αὐτούς, ἀλλὰ λέγειν· πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις[4]), [h]οἵ τε ἄλλοι ἅγιοι μάρτυρες οὕτως ἐθάῤῥουν, ὡς μᾶλλον νομίζειν αὐτοὺς εἰς ζωὴν μεταβαίνειν ἢ θάνατον ὑπομένειν. πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τῶν μὲν θεραπόντων τοῦ λόγου θαυμάζειν τὴν ἀνδρείαν, αὐτὸν δὲ τὸν λόγον λέγειν δειλιᾶν, δι᾽ ὃν κἀκεῖνοι [i]τοῦ θανάτου κατεφρόνησαν; ἐκ δὲ τῆς τῶν ἁγίων μαρτύρων καρτερικωτάτης προθέσεως καὶ ἀνδρείας δείκνυται, ὡς οὐκ ἦν ἡ θεότης δειλιῶσα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἦν ἀφαιρούμενος ὁ σωτήρ. ὡς γὰρ τὸν θάνατον θανάτῳ κατήργησε καὶ ἀνθρωπίνως πάντα τὰ ἀνθρώπινα, [k]οὕτως τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἀφῃρεῖτο, καὶ πεποίηκε μηκέτι φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους τὸν θάνατον. ἔλεγεν οὖν ταῦτα καὶ ἅμα ἐποίει. ἀνθρώπινα μὲν γὰρ ἦν τὸ λέγειν· παρελθέτω τὸ ποτήριον, καὶ ἱνατί με ἐγκατέλιπες; θεϊκῶς δὲ ὁ αὐτὸς ἐποίει τὸν ἥλιον ἐκλείπειν καὶ τοὺς νεκροὺς ἐγείρεσθαι, πάλιν τε λέγων ἀνθρωπίνως· νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται[5]), ἔλεγε [l]καὶ θεϊκῶς· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου,

1) Matth. 27, 45. 51—54; Marc. 15, 33. 38. 39; Luc. 23, 44. 45. 47. 48. 2) Matth. 26, 39. 3) Matth. 16, 23; Marc. 8, 33. 4) Actor. 5, 29. 5) Ioan. 12, 27.

a. Reg. 1. et Seguer. *καίτοι*, iidemque mox *ὕστερον ταῦτα λέγοντες.* Basiliens. ibidem addit *δέ* post *ὕστερον.*

b. Reg. 1. et Segu. *τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν* et mox *μάθετε πῶς.* Ceteri et editi *εἶναι θεοῦ υἱόν* et *μαθέτωσαν πῶς.*

c. Reg. 1. et Seguer. addunt *ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων*, quae in aliis et editis desunt. Quae mox sequuntur ita exstant in Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1., ubi Reg. 1. secunda manu *ἐπὶ τούτῳ*, non male. At in aliis et editione Commel.

mortui revixerunt, et quod inprimis mirum est, qui tum aderant eum- P. 605.
que prius negaverant, postea his conspectis vere eum Filium Dei esse sunt confessi.

57. Quod autem ad id spectat quod dixit: *Si fieri potest, transeat calix,* discite quomodo Petrum eadem dicentem his increpaverit verbis: *Non sapis quae Dei sunt, sed quae hominum.* Siquidem hoc ipsum volebat ille, quod deprecabatur et refugiebat, quippe cum eam ob rem venisset, verum eius quidem erat id velle, ad quod scilicet ipse venerat, sed carnis erat pavere. Unde ut homo has voces protulit, ipseque utrumque dixit, ut se ostenderet et Deum esse qui vellet, et factum hominem carnem paventem habuisse, cuius gratia suam ipse voluntatem humanae miscuit infirmitati, ut ea absumta fidentem et audacem hominem adversus mortem redderet. En igitur rem plane admirabilem; ille nimirum, quem Christi hostes prae timiditate loqui arbitrantur, huiusmodi ipse timiditate homines intrepidos et fortes reddidit. Hinc beati Apostoli hisce post eum animati vocibus mortem contemsere, ut etiam nihil de iudicibus curarent suis, sed audacter dicerent: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Alii item san- P. 606.
cti Martyres tanta fuere fidentia et fortitudine, ut se potius in vitam migrare quam mortem pati existimarent. Nonne igitur perquam absurdum est, servorum Verbi constantiam admirari, ipsi autem Verbo adscribere timiditatem, per quod mortem illi despexerunt? Proinde ex invicta sanctorum Martyrum animi magnitudine clarum est, non divinitatem ipsam timuisse, sed nostram timiditatem fuisse a Salvatore sublatam. Ut enim morte mortem et humanis factis humana omnia delevit, ita illa sua timiditate nostram prostravit timiditatem, fecitque ut homines mortem non amplius reformidarent. Itaque omnia illa simul et aiebat et efficiebat. Humanae enim naturae erant huiusmodi voces: *Transeat calix* et *Ut quid me dereliquisti?* Sed ipse divine efficiebat, ut sol deficeret et mortui reviviscerent. Si item ut homo aiebat: *Nunc anima mea turbata est,* dixit pariter ut Deus: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum su-*

sic legitur: *καὶ διὰ τοῦτο ἦν ἐλθὼν, ἀλλ' αὐτοῦ μὲν ἦν τὸ δειλιᾷν· διὸ καὶ ὡς ἄνθρωπος* etc.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri autem et editi *ἐλέγοντο.*

e. *πάλιν* abest à Regio 1. et Seguer., qui iidem paulo post habent *ἰδοὺ γοῦν πρᾶγμα,* ubi alii et editi *ἰδοὺ γὰρ πρᾶγμα.*

f. Reg. 1. et Seguer. *λαλεῖν.* Alii editique *λαλοῦντα.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κατεσκεύαζεν.* Alii et editi *κατασκευάζει.* Paulo post Regius 1. et Seguer. *ἐκ τῶν φωνῶν τούτων.*

h. Reg. 1. et Seguer. *οἵ τε ἄλλοι.* Alii et editi *οἱ δὲ ἄλλοι.* Mox Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. *νομίζειν αὐτούς.* Alii et editi *νομίζειν ἑαυτούς.*

i. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *τοῦ θανάτου.*

k. Reg. 1. et Seguer. *οὕτως τῇ.* Ceteri et editi *οὕτω καὶ τῇ.*

l. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis et editis *καί* deest.

P. 606. καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν[1]). τὸ μὲν γὰρ ταράττεσθαι τῆς σαρκὸς ἴδιον [a]ἦν, τὸ δὲ ἐξουσίαν ἔχειν θεῖναι καὶ λαβεῖν ὅτε βούλεται τὴν ψυχήν, οὐκέτι τοῦτο ἴδιον ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεώς ἐστιν· ἄνθρωπος γὰρ οὐ κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀνάγκῃ φύσεως καὶ μὴ θέλων ἀποθνήσκει, [b]ὁ δὲ κύριος ἀθάνατος αὐτὸς ὤν, σάρκα δὲ θνητὴν ἔχων, ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν ὡς θεὸς ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισθῆναι καὶ τοῦτο πάλιν ἀναλαβεῖν ὅτε βούλεται. περὶ τούτου καὶ Δαβὶδ ψάλλει· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου [c]εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν[2]). ἔπρεπε γὰρ φθαρτὴν οὖσαν τὴν σάρκα μηκέτι κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μένειν θνητήν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνδυσάμενον αὐτὴν λόγον ἄφθαρτον διαμένειν, ὡς γὰρ αὐτὸς γενόμενος [d]ἐν τῷ ἡμῶν σώματι τὰ ἡμῶν ἐμιμήσατο, οὕτως ἡμεῖς δεξάμενοι αὐτὸν τῆς παρ' ἐκείνου μεταλαμβάνομεν ἀθανασίας.

58. Μάτην τοίνυν σκανδαλίζεσθαι προσποιοῦνται καὶ μικρὰ νοοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται περὶ τοῦ λόγου, εἰ γέγραπται· ἐταράχθη καὶ ἔκλαυσεν. ἐοίκασι γὰρ μηδὲ ἀνθρωπίνην αἴσθησιν ἔχειν, ἀγνοοῦντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰ τούτων ἴδια, [e]δι' ἃ μᾶλλον ἔδει θαυμάζειν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ πασχούσῃ σαρκὶ ἦν ὁ λόγος, καὶ οὔτε ἐκώλυε τοὺς ἐπιβουλεύοντας οὔτε ἐξεδίκει κατὰ τῶν ἀναιρούντων καίπερ δυνάμενος ὁ ἄλλους κωλύσας ἀποθανεῖν καὶ ἀποθανόντας ἐγείρας ἐκ τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ἠνείχετο πάσχειν τὸ ἴδιον
P. 607. σῶμα. διὰ τοῦτο [f]γὰρ καὶ ἐλήλυθεν, ὡς προεῖπον, ἵνα σαρκὶ πάθῃ, καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος ἡ σὰρξ κατασκευασθῇ, καὶ ἵνα, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, ὡς εἰς αὐτὸν [g]τῆς ὕβρεως καὶ τῶν γινομένων φθανόντων, μηκέτι τῶν ἀνθρώπων ἅπτηται ταῦτα, ἀλλ' ἐξαφανισθῇ παντελῶς παρ' αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν δι' αἰῶνος [h]ἄφθαρτοι ὡς ναὸς τοῦ λόγου διαμείνωσι. ταῦτα εἰ οὕτως καὶ οἱ χριστομάχοι διενοοῦντο, [i]τόν τε σκοπὸν τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὡς ἄγκυραν τῆς πίστεως ἐπεγίνωσκον, οὔτ' ἂν ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν[3]), [k]οὔτε τοσοῦτον ἠναισχύντουν, ὡς ἀνθίστασθαι καὶ τοῖς βουλομένοις πεπτωκότας αὐτοὺς ἐγεῖραι, καὶ μᾶλλον ἐχθροὺς ἡγεῖσθαι τοὺς νουθετοῦντας αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν. ἀλλ' ὡς ἔοικε, [l]πονηρὸν ὁ αἱρετικὸς ἀληθῶς, καὶ πανταχόθεν ἐστὶν ἔχων διεφθαρμένην

1) Ioan. 10, 18. 2) Psal. 16 [15. LXX.], 10. 3) 1. Tim. 1, 19.

a. ἦν abest a Reg. 1. et Seguer.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. ut et videtur legisse Nannius, qui nempe habet *Dominus contra ipse quidem immortalis.* Alii autem et editi ὁ κύριος ἀθάνατος ὤν. — [In margine ad eadem ut videtur verba adnotatum est:] Vide admonitionem in Orationem contra Gentes [?].

c. Reg. 1. et Seguerian. εἰς τὸν ᾅδην. Ceteri et editi εἰς ᾅδην.

d. Reg. 1. et Seguerian. ἐν τῷ αὐτῷ σώματι. Iidem mox et Reg. 2. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 5. δεξάμενοι τοῦτον. Alii editique δεξάμενοι αὐτόν.

e. Reg. 1. et Seguerian. δι' ἃ μᾶλλον. Ceteri et editi διὸ καὶ μᾶλλον. Paulo

mendi eam. Perturbari enim carnis proprium est, sed potestatem habere animam suo arbitrio ponendi et sumendi id utique non hominum, sed potentiae Verbi proprium est. Nec enim homo sua potestate, sed naturae necessitate invitusque moritur. At Dominus, qui ipse quidem immortalis est, sed mortalem assumserat carnem, potestatem habuit ut Deus discedendi a corpore illudque iterum assumendi, cum voluerit. Qua de re ita cecinit David: *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Siquidem decebat carnem, quae corruptioni erat obnoxia, non amplius pro natura sua mortalem manere, sed propter Verbum, quod illam induerat, corruptionis expertem esse. Nam ut ipse nostro accepto corpore nostra est imitatus, ita nos suscepto Verbo immortalitatis eiusdem participes efficimur. P. 606.

58. Frustra ergo scandalum pati simulant et vilia de Verbo sentiunt Ariani, quod ipsum perturbatum fuisse et flevisse scriptum sit. Hinc enim ne humanum quidem sensum habere videntur, quippe qui hominum ignorent naturam et proprietates, ob quas certe eo magis admirationi esse debuit, quod Verbum in huiusmodi carne fuerit, nec prohibuerit insidiatores, nec interfectores ultum sit, quamvis id facile ille potuisset, qui ab aliis mortem prohibet et mortuos ad vitam revocat. Verum corpus suum pati permisit, quandoquidem, ut supra dixi, idcirco venerat, ut carne pateretur, eoque pacto caro in posterum impassibilis redderetur et immortalis, atque, quemadmodum saepe diximus, ut iniurias ceteraque velut illo patiente ea ad homines iam non amplius auderent accedere, sed ab ipso penitus delerentur, illique deinceps perpetuo incorrupti tanquam templum Verbi permanerent. Si haec secum Christi hostes cogitassent, Ecclesiasticumque scopum tanquam fidei anchoram agnovissent, neutiquam circa fidem fecissent naufragium, neque adeo essent impudentes, ut his resisterent, qui se lapsos conantur erigere, nec illos sibi infensos haberent, qui se ad veram pietatem amplectendam cohortantur. Sedenim, ut videtur, mala profecto res est haereticus, penitusque corruptum et ad impietatem P. 607.

post Reg. 1. et Seguerian. οὔτε ἐκώλυε. Alii et editi οὔτε ἐκώλυσε.

f. Reg. 1. et Seguer. διὰ τοῦτο γὰρ καί. In aliis et editis γάρ deest. Paulo post Reg. 1. et Seguer. καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθής. Alii et editi καὶ λοιπὸν ἀπαθής.

g. Reg. 1. et Seguer. εἰς αὐτὸν τῆς ὕβρεως. Ceteri et editi εἰς αὐτὸν καὶ τῆς.

h. ἄφθαρτοι abest a Basil. Reg. 2. et Felckm. 5. Ibid. Reg. 1. et Seguer. ὡς ναὸς τοῦ λόγου. Alii et editi ναὸς τοῦ θεοῦ. Mox Basil. οὕτως οἱ χριστομάχοι.

i. Uterque Reg. et Seguerian. τόν τε. Alii et editi τὸν δέ. Mox Reg. 1. et Seguerian. ἐπεγίνωσκον. Alii et editi ἐγίνωσκον.

k. Reg. 1. et Segu. οὔτε. Ceteri et editi οὐδέ.

l. Seguer. πονηράν.

P.607. τὴν καρδίαν εἰς ἀσέβειαν. ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχόμενοι καὶ δεικνύμενοι πάσης [a]συνέσεως ἔρημοι οὐκ αἰσχύνονται, ἀλλ' ὥςπερ ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς Ἑλλήνων μύθοις ὕδρα τὸ θηρίον ἀναιρουμένων τῶν προτέρων ὄφεων ὤδινεν ἑτέρους ὄφεις, φιλονεικοῦσα πρὸς τὸν ἀναιροῦντα τῇ τῶν ἑτέρων προβολῇ, τὸν αὐτὸν τρόπον [b]καὶ οἱ θεομάχοι καὶ οἱ θεοστυγεῖς ὥςπερ ὕδραι τὴν ψυχὴν πίπτοντες ἐφ' οἷς προβάλλονται ἄλλας ἐφευρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς καὶ μωρὰς ἑαυτοῖς ἐκζητήσεις, καὶ [c]ὥςπερ ἔχθραν τὴν ἀλήθειαν ἔχοντες ἐπινοοῦσι καινότερα, ὅπως μᾶλλον χριστομάχους ἑαυτοὺς διὰ πάντων ἐπιδείξωσι.

59. Μετὰ γὰρ τοὺς τοσούτους κατ' αὐτῶν ἐλέγχους, ἐφ' οἷς [d]καὶ ὁ διάβολος αὐτὸς ὁ τούτων πατὴρ ἐντραπεὶς ἂν ἀπῆλθεν ὀπίσω, πάλιν ὡς ἀπὸ στρεβλῆς τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπινοοῦντες γογγύζουσι, καὶ τοῖς μὲν ψιθυρίζουσι, τοῖς δὲ ὡς κώνωπες περιβομβοῦσι λέγοντες· ἔστω, ταῦτα οὕτως ἑρμηνεύετε καὶ νικᾶτέ τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῖς ἀποδείξεσίν, ἀλλὰ δεῖ λέγειν βουλήσει καὶ θελήσει [e]γεγενῆσθαι τὸν υἱὸν ὑπὸ τοῦ πατρός. καὶ ἐν τούτῳ γὰρ πολλοὺς ἀπατῶσι προβαλλόμενοι τὸ βούλημα καὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ εἰ μέν τις τῶν ὀρθῶς πιστευόντων ἁπλούστερον ἔλεγεν, οὐδὲν ἦν ὑποπτεῦσαι περὶ τοῦ λεγομένου, νικώσης [f]τῆς ὀρθοδόξου διανοίας τὴν ἁπλουστέραν τῶν ῥημάτων προφοράν, ἐπειδὴ δὲ παρ' αἱρετικῶν ἐστιν ἡ φωνή, ὕποπτα δὲ τῶν αἱρετικῶν τὰ ῥήματα, καὶ ὡς γέγραπται· [g]κυβερνῶσι δὲ ἀσεβεῖς δόλους, καὶ οἱ λόγοι αὐτῶν εἰσι δόλιοι[1]), κἂν μόνον νεύσωσι, διεφθαρμένην
P.608. γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν· φέρε καὶ [h]τοῦτο τὸ λεγόμενον ἐξετάσωμεν, μήπως ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχθέντες λοιπὸν ὡς ὕδραι καινότερον ἐπενόησαν λεξείδιον, [i]ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης κομψολογίας καὶ πιθανῆς ὑφαρπαγῆς τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν πάλιν ἄλλως ἐπισπείρωσι. ταυτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων· βουλήσει γέγονεν ὁ υἱός, καὶ ὁ λέγων· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων [k]γέγονεν ὁ υἱός, καὶ κτίσμα ἐστίν. ἀλλ' ἐπεὶ ταῦτα λέγοντες ᾐσχύνθησαν, ἑτέρως αὐτὰ πάλιν σημαίνειν ἐπεχείρησαν [l]οἱ δόλιοι, βούλησιν προβαλλό-

1) Prov. 12, 5. 6.

a. Reg. 1. et Seguerian. *συνειδήσεως.* Iidem paulo post *παρὰ τοῖς Ἑλλήνων μύθοις*, et Reg. 2. *παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὕδρα.* Alii et editi *παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν μύθοις* etc.

b. Reg. 1. et Seguer. omittunt *καὶ οἱ θεομάχοι.* Iidem paulo post habent *εὑρίσκουσιν Ἰουδαϊκάς* etc.

c. Uterque Reg. et Seguer. *ὥςπερ ἔχθραν.* Ceteri et editi *ὡς πρὸς ἔχθραν.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ὅπως μᾶλλον* etc. ut et Nannius legit. Editi et alii *ὅπως μόνον.* Ibidem *διὰ πάντων* abest a Gobler. et Felckm. 1.

d. Reg. 1. et Seguerian. *καὶ διάβολος.* Iidem mox addunt *πάλιν ὡς ἀπό* quae in aliis et editis desunt.

e. Anglic. et Reg. 2. *γεγεννῆσθαι*, ut et videtur Nannius legisse, nam vertit *genitum esse.* Alii et editi *γέγενῆσθαι.*

proclive cor habet. En namque tametsi illos quavis ex parte refelli- P. 607.
mus, ostendimusque omni prorsus intelligentia vacuos esse, tamen nullo modo erubescunt; sed quemadmodum hydra, Graecorum fabulis celebrata fera, novos dicitur serpentes occisis prioribus peperisse aliisque semper producendis cum interfectore contendisse, ita illi Deo infensi et invisi non secus ac hydrae animâ emorientes in his quae praetendunt argumentis Iudaicas alias stultasque sibi effingunt quaestiones, ac veluti inimicam ipsam habentes veritatem nova semper excogitant, ut eo magis se Christi hostes esse nullis non declarent modis.

59. Post tot enim contra ipsos allata argumenta, quae vel ipsum Diabolum eorum patrem cogerent erubescere et retro recedere, ecce nova iterum alia commenta tortuoso ex corde suo eructant, aliisque illi obstrepunt, aliis huiusmodi verba instar culicum insusurrant. „Per „nos licet, inquiunt, ita haec se habeant, uti vos interpretamini, ra„tionibus et argumentis vincite; sed tamen fatendum est, Filium a „Patre voluntate et arbitrio factum esse." Sic illi voluntatis et arbitrii nomine obiecto multos seducunt; quae quidem si quis e recte credentibus paulo simplicius diceret, nullus esset suspicionis locus, sed recta mente corrigerentur verba simplicius prolata. Quando vero haec vox haereticorum est, quorum verba merito suspecta sunt, et ut scriptum est: *Impii vero dolos administrant,* et *Sermones eorum dolosi,* etiamsi aliquid tantum innuerint, quippe cum corruptum cor habeant; age istud quoque, quod aiunt, dispiciamus, ne forte omni ex parte P. 608.
convicti vocabulum aliud recentius velut hydrae comminiscantur, ut subtili huiusmodi dicendi artificio et dolo suam alia iterum ratione disseminent impietatem. Siquidem ille idem omnino significat, qui ait: Voluntate factus est Filius, ac qui dicit: Fuit aliquando cum non esset, et ex nihilo factus est Filius, et res creata est. Verum quia haec dixisse illos iam pudet, aliis idem verbis significare subdole et versute conantur, nobisque voluntatis vocabulum non secus ac sepiae

f. Basil. *τῆς ὀρθῆς διανοίας.*

g. Reg. 1. et Seguer. *κυβερνῶσιν ἀσεβεῖς.* Iidem ibidem et Gobler. et Felckm. 1. *λόγοι τῶν ἀσεβῶν.* Ceteri et editi *λόγοι αὐτῶν.* Item Reg. 1. et Seguerian. *νεύωσι.* Gobler. et Felckm. 1. *νεύουσι.* Alii et editi *νεύσωσι.* Reg. 1. et Seguer. rursus ibidem *διεφθαρμένην ἔχουσι τὴν διάνοιαν.* Alii editique *διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν.*

h. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦτο ἐξετάσωμεν.* At Reg. 2. et Felckm. 5. *τοῦτο τὸ λεγόμενον* etc. Ceteri et editi *τοῦτο λεγόμενον.*

i. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et 5. At in aliis et editis deest *ἵνα.* Mox Reg. 1. Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. *πάλιν ἄλλως.* At editio Commel. omisso *πάλιν* habet *ἄλλοις.* Ibidem Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ταυτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων.* Alii autem et editi post *σημαίνει* addunt *πάλιν.*

k. Reg. 1. et Segu. *γέγονε, καὶ κτίσμα.*

l. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *οἱ δείλαιοι.*

P. 608. μένοι ὡς τὸ μέλαν αἱ σηπίαι, ἵν' ἐν τούτῳ τοὺς μὲν ἀκεραίους σκοτίζωσιν, αὐτοὶ δὲ τῆς ἰδίας αἱρέσεως μὴ [a] ἐπιλάθωνται. πόθεν γὰρ τὸ βουλήσει καὶ θελήσει, ἢ ἐκ ποίας γραφῆς τὰ τοιαῦτα πάλιν προφέρουσιν, εἰπάτωσαν οἱ τοῖς ῥήμασιν ὕποπτοι καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἀποκαλύπτων ἀπ' οὐρανοῦ τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἐδείκνυεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[1]), καὶ διὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ ἔλεγεν· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν[2]), [b] τῷ δὲ Ἰωάννῃ εἰπεῖν ἐνετείλατο· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[3]), καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ ψάλλων φησίν· ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς[4]), ὅ,τε ἀπόστολος γράφει· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης[5]), καὶ πάλιν· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων[6]), καὶ ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου[7]).

60. Πανταχοῦ τὸ εἶναι τοῦ λόγου πάντες καὶ οὐδαμοῦ ἐκ βουλήσεως αὐτὸν οὐδὲ ὅλως πεποιῆσθαι λέγουσιν· αὐτοὶ δὲ ποῦ ἄρα βούλησιν ἢ θέλησιν προηγουμένην εὗρον τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ ἄρα τὰς γραφὰς ἀφέντες ὑποκρίνονται καὶ τὴν Οὐαλεντίνου κακόνοιαν; [c] Πτολεμαῖος γὰρ [d] ὁ Οὐαλεντίνου ἔφη δύο ζυγοὺς ἔχειν τὸν ἀγένητον, ἔννοιαν καὶ θέλησιν, καὶ πρῶτον ἐνενόησεν, εἶτα ἠθέλησε, καὶ ἅπερ ἐνενόει οὐκ ἠδύνατο [e] προβάλλειν, εἰ μὴ ὅτε καὶ ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐπεγένετο. ἔνθεν οἱ Ἀρειανοὶ μαθόντες θέλημα καὶ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλουσι τοῦ λόγου. ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ Οὐαλεντίνου ζηλούτωσαν, ἡμεῖς δὲ [f] ἐντυχόντες τοῖς θείοις
P. 609. λόγοις ἐπὶ μὲν τοῦ υἱοῦ τὸ ἦν εὕρομεν, καὶ αὐτὸν μόνον ἠκούσαμεν ὄντα ἐν τῷ πατρὶ καὶ εἰκόνα τοῦ πατρός, ἐπὶ δὲ μόνων τῶν γενητῶν, ἐπεὶ καὶ τῇ φύσει οὐκ ἦν ποτε ταῦτα, ἀλλ' ἐπιγέγονε, προηγουμένην βούλησιν καὶ θέλησιν ἀνέγνωμεν, [g] τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ δεκάτῳ τρίτῳ ψαλμῷ οὕτως· ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ [h] πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν, ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ δεκάτῳ· μεγάλα τὰ ἔργα κυρίου, ἐξεζη-

1) Matth. 3, 17; 17, 5. 2) Psal. 45 [44. LXX.], 2. 3) Ioan. 1, 1. 4) Psal. 36 [35. LXX.], 10. 5) Hebr. 1, 3. 6) Philipp. 2, 6. 7) Coloss. 1, 15.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. In Gobl. et Felckm. 1. legitur quoque καὶ θελήσει. Ceteri et editi ἐπιλανθάνωνται. πόθεν γὰρ τὸ βουλήσει ἢ θελήσει· ἐκ ποίας.

b. Gobler. et Felckm. 1. διὰ δὲ Ἰωάννου· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. καὶ πάλιν Δαβὶδ ὅτι παρὰ σοί etc. Ibidem Reg. 1. et Seguerian. καὶ Δαβὶδ δέ. Alii et editi καὶ ὁ Δαβὶδ δέ. Mox Reg. 1. Seguer. Felckm. 2. et editio Commel. πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί. Ibidem uterque Reg. Segu. et Felckm. 5. ὅ,τε ἀπόστολος. Gobler. et Felckm. 1. καὶ Παῦλος· ὁ ὢν ἀπαύγασμα. Alii et editi ὅ, τε ὁ ἀπόστολος etc. Mox Gobler. et Felckm. 1. καὶ, ὃς ἐν μορφῇ.

c. Vide Irenaeum lib. I. contra haereses cap. 6. [ed. Feuardent.; cap. 12. ed. Massuet.] et Epiphanium haeresi 33.

d. Reg. 1. ὁ omittit. Ibidem pro ζυγούς Cotelerius in notis ad Patres primi saeculi pag. 311. suspicatur legendum συζύγους, ut habet Epiphanius haeresi 33. Verum integra stat sententia cum voce ζυγούς, ideoque retinenda, cum ita legatur in mss. omnibus. Item ibid. Reg. 1. Anglican. et Felckm. 5. τὸν ἀγένητον. Alii et editio Commelin. τὸν ἀγέννητον.

atramentum obiiciunt, ut et simplicium animis offundant tenebras, et P. 608. ne ipsos suae haeresis capiat oblivio. Nobis enim velim patefaciant, unde tandem illa voluntatis et arbitrii eruerint vocabula, vel quonam ex Scripturae loco ea expromserint impietatis inventores, quorum utique verba suspecta non absque causa habemus. Sane Pater nobis Verbum suum e caelo huiusmodi vocibus revelavit: *Hic est Filius meus dilectus.* Sic item per Davidem loquitur: *Eructavit cor meum Verbum bonum.* Ioanni quoque dicere praecepit: *In principio erat Verbum.* Ita etiam psallit David: *Apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen.* Denique Apostolus scribit: *Qui cum sit splendor gloriae,* et rursus: *qui cum in forma Dei esset,* et *qui est imago Dei invisibilis.*

60. Ubique omnes quid sit Verbum docent, nemoque prorsus ipsum vel ex voluntate esse vel omnino factum esse ait. Illi vero ubinam quaeso repererunt voluntatem et arbitrium Verbo Dei antecedere, nisi forte missis Scripturis Valentini impietatem amplexi simulatione utantur? Nam Ptolemaeus Valentini discipulus docuit, Nonfacto duo esse paria, cogitationem scilicet et voluntatem, primumque cogitasse, deinde voluisse, nec quae cogitaverit potuisse proferre, nisi cum voluntatis virtus accessisset. Hinc certe suam doctrinam mutuati Ariani voluntatem et arbitrium Verbo volunt antecedere. Verum illi quidem Valentini propugnent errores, nos autem, qui divina evolvimus oracula, dictionem *erat* de Filio scriptam invenimus, audivimusque, P. 609. solum eum in Patre esse et Patris imaginem esse. Didicimus vero, solis rebus factis voluntatem et arbitrium antecedere, quippe cum illae natura aliquando non essent. Haec nos docet David Psalmo centesimo decimo tertio, ubi ita canit: *Deus autem noster in caelo et in*

Ibidem rursus Reg. 1. sic habet: *ἔννοιαν καὶ θέλησιν νόει, οὐκ ἠδύνατο.*

e. Reg. 1. et Seguer. *προβάλλειν.* Gobler. Felckm. 1. et Anglic. *προβαλεῖν,* ut et emendatum est in Basil. Sic item habet Epiphanius haeresi 33. Irenaeus lib. I. contra haereses cap. 6. [12.] verbum *emittere* hic usurpat. Felckm. 2. et editio Commel. *παραβαλεῖν,* ut et prima manu legebatur in Basil. Regius 2. et Felckm. 5. *παραγαγεῖν.* Mox Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *δύναμις ἐπεγένετο,* ut et habet Epiphanius. Haec sunt item Irenaei verba: *cum autem voluntatis virtus advenit.* Editi aliique *δύναμις ἐγίνετο.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἔνθεν οἱ Ἀρειανοί.* Gobler. et Felckm. 1. *ἔνθεν καὶ οἱ.* Ceteri et editi *ὅθεν καὶ οἱ.*

f. Reg. 1. et Seguer. *ἐντυχόντες.* Alii et editi *ἐντυγχάνοντες.* Ibidem Reg. 1. *τοῖς θείοις λογίοις.* Mox post *ἠκούσαμεν* Felckm. 2. et editio Commel. omittunt *ὄντα,* quod in aliis mss. legitur.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi *τοῦ μὲν Δαβὶδ ψάλλοντος ἐν τῷ.* Ibid. Reg. 2 Basil. et Felckm. 5. *δεκάτῳ τρίτῳ.* Reg. 1. et Seguerian. *ριγ.* Editio Commel. et Paris. *τρισκαιδεκάτῳ.* Editio autem Coloniensis nulla ut solet auctoritate habet *πεντεκαιδεκάτῳ.* Ibidem pro *ψάλλοντος* Gobler. et Felckm. 1. habent *λέγοντος* iidemque *οὕτως* omittunt. Reg. 1. et Seguer. ibidem *ὁ δὲ θεός.* In aliis et editis *δέ* deest.

h. Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi omittunt *πάντα.* Mox *πάλιν* abest a Gobler. et Felckm. 1.

P. 609. τημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ· πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ [a] καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις[1]). εἰ μὲν οὖν ἔργον καὶ ποίημα καὶ εἷς τῶν πάντων ἐστί, λεγέσθω καὶ αὐτὸς βουλήσει [b] γενόμενος, οὕτω γὰρ ἔδειξεν ἡ γραφὴ τὰ ποιήματα γίγνεσθαι, καὶ Ἀστέριος δὲ ὁ συνήγορος τῆς αἱρέσεως τούτῳ συντιθέμενος οὕτως γράφει· εἴτε γὰρ ἀνάξιον τοῦ δημιουργοῦ τὸ θέλοντα ποιεῖν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἀνῃρήσθω τὸ θέλειν, [c] ἵνα ἀκέραιον αὐτῷ σώζηται τὸ ἀξίωμα, εἴτε προσῆκον τῷ θεῷ τὸ βούλεσθαι, καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου γεννήματος ὑπαρχέτω τὸ κρεῖττον. οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν ἑνί τε καὶ τῷ αὐτῷ θεῷ τὸ θέλειν ἐπὶ τῶν [d] ποιουμένων ἁρμόττειν καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι προσήκειν. πλείστην ὅσην ἀσέβειαν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἑαυτοῦ συνθεὶς ὁ σοφιστής, ὅτι τε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα ταυτόν ἐστι, καὶ εἷς ἐκ πάντων τῶν [e] ὄντων γεννημάτων ἐστὶν ὁ υἱός, εἰς τοῦτο συνέκλεισεν, ὅτι τὰ ποιήματα βουλήματι καὶ θελήματι προσήκει λέγειν.

61. Οὐκοῦν εἰ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὥσπερ [f] καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐδείχθη, καὶ μᾶλλον τὰ ἔργα δι' αὐτοῦ γέγονε, μὴ λεγέσθω βουλήσει, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς οὕτως γίνηται, ὥσπερ καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα συνέστη. καὶ γὰρ ὁ μὲν Παῦλος οὐκ ὢν πρότερον ὕστερον ὅμως διὰ θελήματος θεοῦ ἀπόστολος[2]) γέγονεν, ἡ δὲ κλῆσις ἡμῶν ὥς ποτε καὶ αὐτὴ μὴ οὖσα νῦν δὲ ἐπιγενομένη προηγουμένην ἔχει [g] τὴν βούλησιν, καὶ ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Παῦλός φησι, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ[3]) γέγονε, [h] τό,τε διὰ Μωσέως λεγόμενον· γενηθήτω φῶς καὶ ἐξαγαγέτω ἡ γῆ καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον[4]), [i] ἡγοῦμαι, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, τῆς βουλήσεως τοῦ ποιοῦντος εἶναι τοῦτο σημαντικόν. τὰ μὲν γὰρ μὴ ὄντα ποτὲ ἀλλ' ἔξωθεν ἐπιγινόμενα ὁ δημιουργὸς [k] βουλεύεται ποιῆσαι, τὸν δὲ ἴδιον λόγον ἐξ αὐτοῦ φύσει γεννώμενον οὐ προβουλεύεται· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ πατὴρ τὰ ἄλλα ὅσα βουλεύεται
P. 610. ποιεῖ, καὶ δημιουργεῖ ἐν τούτῳ, καθὼς καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγε· βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας[5]). οὐκοῦν ἡ περὶ πάντων [l] τῶν τε ἀναγεννωμένων καὶ τῶν ἅπαξ γινομένων τοῦ θεοῦ βούλησις ἐν τῷ λόγῳ ἐστίν, ἐν ᾧ καὶ τὰ δόξαντα

1) Psal. 115, 3 [113, 11. LXX. 113 II., 3. Vulg.]; Psal. 111 [110. LXX.], 2; Psal. 135 [134. LXX.], 6. 2) 1. Cor. 1, 1. 3) Ephes. 1, 5. 4) Genes. 1, 3. 24. 26. 5) Iacob. 1, 18.

a. *καί* abest a Reg. 1. et Seguer. qui iidem ibid. et Reg. 2. habent *καὶ ἐν πάσαις ταῖς*. Alii et editi *καὶ ἐν ταῖς*.
b. Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. *γενόμενος*. Alii et editi *γιγνόμενος*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *καί* omittunt ante *Ἀστέριος*.
c. Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. *ἵνα καὶ ῥᾶον*.
d. Felckm. 2. et editi *πραττομένων*.

terra omnia quaecunque voluit fecit, et centesimo decimo Psalmo: P. 609. *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius,* et Psalmo centesimo trigesimo quarto: *Omnia quaecunque voluit Dominus fecit in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssis.* Itaque si opus ille est et res facta atque unus ex omnibus, ipse quoque voluntate factus dicatur; ita enim opera fieri docet Scriptura. Ipse etiam Asterius haeresis patronus huic sententiae assentitur sic scribens: „Nam „si creatore indignum est eum volentem agere, eius ergo voluntas „ab omnibus similiter amoveatur, ut integra illi servetur dignitas. „Sin vero Deo velle convenit, sit igitur etiam in primogenito id, quod „praestantius est. Nec enim potest fieri, ut uni eidemque Deo con„veniat velle et nolle in rerum procreatione." Quibus Sophista verbis summam complexus impietatem, cum nempe rem factam et genitam confundit, Filiumque unam esse ex omnibus rebus genitis asseverat, postea concludit congruenter dici opera voluntate et arbitrio facta esse.

61. Itaque si Filius alius est a rebus omnibus, uti antea probatum est, potiusque opera per eum facta sunt, absit ut voluntate dicatur exstitisse, ne ipse eodem modo fiat, quo ea, quae per ipsum facta sunt, prodierunt. Namque Paulus per voluntatem Dei Apostolus postea factus est, cum id antea non esset. Vocatio item nostra, cum aliquando non fuerit, nunc autem facta sit, antecedentem habet Dei voluntatem, et, ut idem Paulus loquitur, secundum propositum eius voluntatis facta est. Praeterea quod per Moysem dicitur: *Fiat lux* et *Producat terra* et *Faciamus hominem,* signa reor esse, quemadmodum supra dictum est, voluntatis creatoris. Nam ea quidem, quae aliquando non erant, sed extrinsecus postea fiunt, facere creator deliberat, cum autem Verbum suum ex seipso naturâ gignit, praeviam nullam adhibet deliberationem. Siquidem in eo Pater alia, quaecunque producere statuit, facit et creat, uti nos etiam Iacobus Apostolus his verbis P. 610. docet: *Volens genuit nos Verbo voluntatis.* Itaque Dei voluntas, quae sive illos, qui regenerantur, sive ea, quae semel fiunt, spectat, in Verbo

Ceteri autem mss. *ποιουμένων.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *ῥήμασιν ἑαυτοῦ.* Alii editique *ῥήμασιν αὐτοῦ.*

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. In aliis autem et editis deest *ὄντων.* Anglic. ibid. *γενημάτων.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *εἰς τοῦτο.* Alii mss. *εἰς τοσοῦτον.* Mox Reg. 1. et Seguer. *βουλήσει καὶ θελήματι.*

f. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *ὥςπερ οὖν ἐν τοῖς.* Infra post *ὥςπερ* deest *καί* in Reg. 1. et Seguer.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest *τήν.*

h. Reg. 1. et Seguer. *τὸ δέ.*

i. Gobler. et Felckm. 1. *ἡγούμεθα.*

k. Sic Reg. 1. et Seguer. hic et paulo post, iidemque mox *γεννώμενον.* Alii autem et editi *βούλεται* et *γεννῶν.*

l. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τῶν ἀναγ.* Alii et editio Commel. *τῶν τε ἀναγ.*

p. 610. ποιεῖ καὶ ἀναγεννᾷ. καὶ τοῦτο [a] γὰρ πάλιν ὁ ἀπόστολος σημαίνει, γράφων εἰς Θεσσαλονίκην· τοῦτο γὰρ θέλημα θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς [b] ὑμᾶς [1]). εἰ δὲ ἐν ᾧ ποιεῖ ἐν αὐτῷ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι, καὶ ἐν Χριστῷ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρός, πῶς δύναται καὶ αὐτὸς ἐν [c] βουλήσει καὶ θελήματι γίνεσθαι; εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν βουλήσει καθ' ὑμᾶς γέγονεν, ἀνάγκη καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ βούλησιν ἐν ἑτέρῳ τινὶ λόγῳ συνίστασθαι, δι' οὗ καὶ αὐτὸς γίνεται· δέδεικται γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ βούλησις οὐκ ἐν τοῖς γινομένοις οὖσα, ἀλλ' ἐν τῷ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ γίνεται τὰ ποιήματα [d] πάντα. ἔπειτα ἐπειδὴ ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν βουλήσει καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀρκείσθωσαν τῷ λέγειν· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἵνα αἰσχυνόμενοι διὰ τὸ ἐκ [e] τούτου χρόνους σημαίνεσθαι γνῶσιν ὅτι καὶ βουλήσει λέγοντες χρόνους πρὸ υἱοῦ σημαίνουσι· τῶν γάρ ποτε μὴ ὄντων προηγεῖται τὸ [f] βουλεύεσθαι, ὡς ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων. εἰ δὲ ὁ λόγος τῶν μὲν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργός, αὐτὸς δὲ συνυπάρχει τῷ πατρί, πῶς δύναται τοῦ ἀϊδίως ὄντος ὡς μὴ ὄντος προηγεῖσθαι τὸ βουλεύεσθαι; εἰ γὰρ προηγεῖται βουλή, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα; μᾶλλον γὰρ εἷς τῶν [g] πάντων ἐστὶ βουλήσει καὶ αὐτὸς ἀποκυηθεὶς υἱός, ὥςπερ καὶ ἡμεῖς λόγῳ ἀληθείας γεγόναμεν υἱοί. καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἀνάγκη ζητεῖν, ὥςπερ εἴρηται, ἄλλον λόγον, δι' οὗ καὶ οὗτος γέγονε καὶ ἀπεκυήθη μετὰ πάντων ὧν ἠθέλησεν ὁ θεός.

62. *Εἰ μὲν οὖν ἐστιν ἕτερος τοῦ θεοῦ λόγος, ἔστω καὶ οὗτος λόγῳ γεγονώς, εἰ δὲ μή ἐστιν ἄλλος, οὐκ ἔστι γάρ, ἀλλὰ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἅπερ ὁ πατὴρ [h] βεβούληται, πῶς οὐ δείκνυται τούτων ἡ πολυκέφαλος πανουργία, ὅτι καταισχυνθέντες ἐπὶ τῷ λέγειν ποίημα καὶ κτίσμα καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἄλλως πάλιν κτίσμα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, βούλησιν προβαλλόμενοι καὶ λέγοντες· εἰ μὴ βουλήσει γέγονεν, οὐκοῦν ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων ἔσχεν ὁ θεὸς υἱόν; καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ, πονηρότατοι [i] καὶ πάντα πρὸς τὴν αἵρεσιν ἑαυτῶν ἕλ-
p. 611. κοντες; τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἑωράκασι, τὸ δὲ μεῖζον καὶ ὑπερκείμενον οὐκ ἐθεώρησαν. ὥςπερ γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ παρὰ γνώμην, οὕτως ὑπέρκειται καὶ προηγεῖται

1) 1. Thessal. 5, 18.

a. Reg. 1. et Seguer. *καὶ τοῦτο γὰρ πάλιν.* In aliis et editis deest *γάρ*.

b. Reg. 2. *εἰς ἡμᾶς.* Ceteri mss. et editio Commel. *εἰς ὑμᾶς.* Ibid. Felckm. 5. *εἰ οὖν ἐν ᾧ ποιεῖ.*

c. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. In Reg. 2. Basil. et Felckm. 5. habetur quoque *γίνεσθαι.* Alii et editi *ἐν θελήσει καὶ βουλήματι γενέσθαι.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἐν βουλήσει.* Editi aliique *ἐν βουλήματι.*

est, in quo res prout sibi placuerit facit et regenerat, ut Apostolus P. 610.
ad Thessalonicenses his verbis scribit: *Haec est enim voluntas Dei in Christo Iesu erga vos.* Porro si is, in quo res Deus facit, idem est, in quo eius voluntas est, si item in Christo voluntas Patris est; quî fieri potest, ut ipse voluntate et arbitrio factus sit? Nam si ipse secundum vos voluntate factus est, necesse est, ut voluntas eum creandi in alio quodam verbo, per quod et ipse fiat, constituatur. Siquidem ostendimus, Dei voluntatem non in rebus, quae fiunt, sed in illo esse, per quem et in quo res fiunt. Praeterea quandoquidem idem est, dicere voluntate aliquem factum esse, et fuisse aliquando cum non esset; satis illis sit affirmare, fuisse aliquando cum non esset, ut pudore suffusi, quod hujusmodi verbis tempora significentur, intelligant se, cum Filium voluntate factum esse dicunt, tempora similiter ante Filium exstitisse significare. His enim, quae aliquando non fuerunt, ut omnibus rebus creatis omnino antecedit deliberatio. Si vero Verbum rerum creatarum est opifex, atque una cum Patre existit, quî illi, qui ab aeternitate existit, quasi ipse antea non fuisset, queat deliberatio antecedere? Si enim antecedit deliberatio, quomodo per ipsum omnia facta sunt? Quin potius ipse quoque Filius inter res omnes numerandus erit, ut pote voluntate procreatus, quemadmodum et nos Verbo veritatis facti sumus filii; ac proinde necesse est, uti dictum est, aliud quaeramus verbum, per quod istud quoque sit factum et cum omnibus, quae Deus producere voluit, procreatum.

62. Si igitur est aliud Dei verbum, concedo Verbum verbo esse factum. At si aliud nullum est, uti se res habet, sed omnia per ipsum facta sunt, quae Pater fieri voluit, an non inde liquet multiformem esse illorum versutiam? Namque veriti Verbum Dei factum et creatum dicere vel non fuisse priusquam genitum est, ipsum alia ratione creatum esse conantur ostendere, cum voluntatis nomen praetendunt, et haec dictitant: „Si voluntate non factum est, ergo necessitate et „nolens Deus Filium habuit.“ Ecquis igitur necessitatem illi potest imponere, o sceleratissimi, qui omnia ad vestram haeresim attrahitis? Scilicet viderunt quidem, quod voluntati opponitur, at quod maius et P. 611.
superius est, minime intellexerunt. Ut enim voluntati opponitur id,

d. *πάντα* abest a Reg. 1. et Seguer. et *ἔπειτα* a Gobler. et Felckm. 1.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At Felckm. 5. *ἐκ τοῦ χρόνους.* Ceteri et editi *ἐκ τοῦ χρόνου.* Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι καὶ βουλήσει.* In aliis et editis *καί* deest.

f. Reg. 1. et Seguer. hic et paulo post *βουλεύεσθαι.* Alii et editi *βούλεσθαι.*

g. Reg. 1. Seguer. *τῶν πάντων* et mox *ἀποκυηθεὶς υἱός.* Alii et editi *τῶν ἁπάντων* et *ἀποκυηθεὶς ὁ υἱός.*

h. Gobler. et Felckm. 1. *βούληται.*

i. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καί* omittunt. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *οὐκ ἐθεώρησαν.* Alii et editi *οὐ τεθεωρήκασιν.*

P. 611. τοῦ [a] βουλεύεσθαι τὸ κατὰ φύσιν. οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος κατασκευάζει, υἱὸν δὲ γεννᾷ κατὰ φύσιν, καὶ τὸ μὲν βουλήσει κατασκευαζόμενον ἤρξατο γίνεσθαι καὶ ἔξωθέν ἐστι τοῦ ποιοῦντος, ὁ δὲ υἱὸς ἴδιόν ἐστι τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννημα καὶ οὐκ ἔστιν ἔξωθεν [b] αὐτοῦ· διὸ οὐδὲ βουλεύεται περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἑαυτοῦ δοκῇ βουλεύεσθαι. ὅσῳ οὖν τοῦ κτίσματος ὁ υἱὸς ὑπέρκειται, τοσούτῳ καὶ τῆς βουλήσεως τὸ κατὰ φύσιν· καὶ ἔδει αὐτοὺς ἀκούοντας οὐ βουλήσει λογίζεσθαι τὸ κατὰ φύσιν. οἱ δὲ [c] ἐπιλαθόμενοι ὅτι περὶ υἱοῦ θεοῦ ἀκούουσι τολμῶσιν ἀνθρωπίνας ἀντιθέσεις λέγειν ἐπὶ θεοῦ, [d] ἀνάγκην καὶ παρὰ γνώμην, ἵνα τὸ εἶναι υἱὸν ἀληθινὸν ἀρνήσωνται τοῦ θεοῦ. ἐπεὶ εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοί· τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ οἰκτίρμονα τὸν θεὸν ἐκ βουλήσεως πρόσεστιν αὐτῷ ἢ οὐ [e] βουλήσει; εἰ μὲν οὖν ἐκ βουλήσεως, σκοπεῖν δεῖ ὅτι ἤρξατο μὲν εἶναι ἀγαθός, καὶ τὸ μὴ εἶναι δὲ [f] αὐτὸν ἀγαθὸν ἐνδεχόμενόν ἐστι (τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ προαιρεῖσθαι εἰς ἑκάτερα τὴν ῥοπὴν ἔχει, καὶ λογικῆς φύσεώς ἐστι [g] τοῦτο πάθος), εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τούτων ἄτοπον οὐκ ἐκ βουλήσεως ἀγαθὸς καὶ οἰκτίρμων ἐστίν, ἀκουσάτωσαν ἅπερ εἰρήκασιν αὐτοί· οὐκοῦν ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων ἐστὶν ἀγαθός. καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ; εἰ δὲ [k] ἄτοπόν ἐστι λέγειν ἐπὶ θεοῦ ἀνάγκην, καὶ διὰ τοῦτο φύσει ἀγαθός ἐστιν, εἴη ἂν πολλῷ μᾶλλον καὶ ἀληθέστερον τοῦ υἱοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐκ βουλήσεως πατήρ.

63. *Εἰπάτωσαν* δὲ πάλιν ἡμῖν καὶ τοῦτο (πρὸς γὰρ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν ἐρώτησιν [i] αὐτοῖς ἐπαγαγεῖν ἔτι βούλομαι τολμηροτέραν μέν, βλέπουσαν δὲ ὅμως εἰς εὐσέβειαν· ἱλάσθητι δέσποτα), ὁ πατὴρ αὐτὸς βουλευσάμενος πρότερον, εἶτα θελήσας, οὕτως [k] ὑπάρχει, ἢ καὶ πρὸ τοῦ βουλεύσασθαι; χρὴ γὰρ καὶ περὶ τοῦ λόγου τοιαῦτα τολμῶντας αὐτοὺς τοιαῦτα καὶ ἀκούειν, ἵνα γνῶσιν ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῶν προπέτεια καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φθάνει. ἐὰν μὲν οὖν εἴπωσιν, ἅπαξ βουλευσάμενοι περὶ βουλήσεως, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ βουλήσεως, [l] τί οὖν ἦν πρὸ τοῦ βουλεύσα-
P. 612. σθαι, ἢ τί πλέον ἔσχεν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, μετὰ τὸ βουλεύσασθαι;

a. Regius 1. et Seguerian. *βουλεύεσθαι*. Ceteri et editi *βούλεσθαι*. Ibidem Reg. 1. et Segu. *οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος*. Gobl. et Felckm. 1. *οἰκίαν μὲν βουλόμενος οὗτος*. Alii et editi *οἰκίαν γοῦν τις βουλόμενος*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *ἔξωθεν περὶ αὐτοῦ*. Mox iidem et Reg. 1. ac Seguer. *ἵνα μὴ καὶ περὶ ἑαυτοῦ*. Alii autem et editio Commel. *ἵνα μηδὲ περὶ ἑαυτοῦ*.

c. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *ἐπιλανθανόμενοι*. Ibid. mss. *περὶ υἱοῦ θεοῦ*. In editione Commel. deest *θεοῦ*.

d. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *ἀνάγκῃ*.

e. Sic uterque Reg. Seguer. Anglican. Gobler. Felckm. 1. et 5. In aliis et editis deest *βουλήσει*.

f. *αὐτόν* abest a Reg. 1. et Seguer.

quod est praeter mentem, sic deliberationi antecellit et praeit id, quod P. 611. ex natura est. Itaque domum quisque deliberans aedificat, sed filium ex natura gignit; unde id quidem, quod voluntate aedificatur, fieri incipit, atque aliunde quam ab architecto est, at filius proprius est naturae patris fetus, neque aliunde quam ab ipso est; quapropter nec de illo deliberat, ne etiam de se ipse deliberare videatur. Quanto igitur filius re creata superior est, tanto etiam id, quod ex natura est, rei illi praestat, quae est ex voluntate. Certe aequum erat, eos his auditis id, quod ex natura est, voluntati non adscribere. Illi vero obliti, sermonem hic esse de Filio Dei, humanas oppositiones, necessitatem scilicet et quod praeter mentem est, in Deum inducunt, ut videlicet verum Dei Filium esse inficientur. Ceteroquin nobis ipsi respondeant: Deum bonum et misericordem esse num ipsi ex voluntate est vel non ex voluntate? Si ex voluntate, ergo coepit bonus esse, fierique potest ut bonus non sit? Siquidem deliberandi et eligendi facultas utramque in partem propendendi vim habet estque rationalis naturae affectio. Quod si, quia id absurdum sit, dici non potest Deus ex voluntate misericors et bonus esse, audiant quid ex ipsorum verbis sequatur: Ergo necessitate et nolens bonus est. Quis igitur necessitatem Deo imposuit? Quod si perabsurdum est necessitatem Deo attribuere, proindeque dicendus est natura esse bonus, multo magis et verius fatendum est, natura non voluntate patrem Filii esse.

63. Id praeterea nobis velim edisserant (nam ad illorum contundendam impudentiam eos rursus placet interrogare, audacius quidem, sed tamen tuendae piae fidei gratia; tu autem, Domine, mihi sis quaeso propitius): Num Pater prius deliberavit, deinde postea quam voluit ita existit, vel num antequam deliberaret? Par est enim, eos, qui talia de Filio non dubitant dicere, eadem de Patre audire, ut intelligant, se sua hac temeritate ipsum quoque Patrem impetere. Quod si hanc suam de voluntate sententiam propugnare ipsi deliberantes et statuentes Patrem ex voluntate exstitisse responderint, quid igitur erat antequam deliberaret, vel quid amplius habuit, uti vos dicitis, P. 612.

Mox iidem et Reg. 2. *τὸ γὰρ βουλεύεσθαι.* Ceteri et editi *τὸ γὰρ βούλεσθαι.*

g. Sic Reg. 1 et Seguer. Alii autem et editi *τὸ πάθος τοῦτο.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *ἀκουέτωσαν.* Ceteri et editi *ἀκουσάτωσαν.*

h. Reg. 1. et Seguer. *ἄτοπον.* Alii et editi *ἄλογον.*

i. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτὸς ἐπάγειν βούλομαι.* Reg. 1. et Seguer. ibid. *ἐπαγαγεῖν.* Alii et editi *ἐπάγειν.*

k. Sic mss. omnes. Editi vero *ὑπάρχειν.* Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πρὸ τοῦ βουλεύσηται.* Reg. 1. et Seguer. item ibidem *χρὴ γὰρ περὶ τοῦ.* Item Gobler. et Felckm. 1. ibidem *τολμᾷν αὐτούς.*

l. Sic Reg. 1. et Seguer. At Regius 2. Basil. Gobler. Felckm. 1. et 5 *τί οὖν πρὸ τοῦ.* Alii et editi *τί ἦν πρὸ τοῦ.* Ibidem Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. *βουλεύσηται.*

P. 612. εἰ δὲ ἄτοπος καὶ ἀσύστατός ἐστιν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ οὐ θέμις ὅλως τοιαῦτα λέγειν, ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς περὶ θεοῦ εἰδέναι καὶ νοεῖν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὤν, [a] πῶς οὐκ ἄλογον ἂν εἴη περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ τοιαῦτα ἐνθυμεῖσθαι καὶ βούλησιν καὶ θέλησιν προβάλλεσθαι; ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς καὶ περὶ τοῦ λόγου εἰδέναι καὶ νοεῖν, [b] ὅτι ὁ μὴ ἐκ βουλήσεως ὑπάρχων θεὸς οὐ βουλήσει ἀλλὰ φύσει τὸν ἴδιον ἔχει λόγον. πῶς δὲ οὐχ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν τὸ καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι αὐτὸς ὁ θεὸς [c] βουλεύεται καὶ σκέπτεται καὶ προαιρεῖται καὶ θέλειν ἑαυτὸν προτρέπεται, ἵνα μὴ ἄλογος καὶ ἄσοφος ᾖ, ἀλλὰ λόγον καὶ σοφίαν [d] ἔχῃ; περὶ ἑαυτοῦ γὰρ δοκεῖ σκέπτεσθαι ὁ περὶ τοῦ ἰδίου τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ βουλευόμενος. πολλῆς τοίνυν δυσφημίας οὔσης ἐν τῇ τοιαύτῃ φρονήσει, εὐσεβῶς ἂν λεχθείη ὅτι τὰ μὲν γενητὰ εὐδοκίᾳ καὶ βουλήσει γέγονεν, ὁ δὲ υἱὸς οὐ θελήματός ἐστι [e] δημιούργημα ἐπιγεγονώς, καθάπερ ἡ κτίσις, ἀλλὰ φύσει τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα. καὶ γὰρ ἴδιος [f] ὢν λόγος τοῦ πατρὸς οὐκ ἐᾷ πρὸ ἑαυτοῦ λογίσασθαί τινα βούλησιν, αὐτὸς ὢν βουλὴ ζῶσα τοῦ πατρὸς [g] καὶ δύναμις καὶ δημιουργὸς τῶν δοκούντων τῷ πατρί. καὶ ταῦτα αὐτὸς ἐν ταῖς παροιμίαις περὶ ἑαυτοῦ φησιν· ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς[1]). ὡς γὰρ αὐτὸς ὢν ἡ φρόνησις, ἐν ᾗ τοὺς οὐρανοὺς [h] ἡτοίμασε[2]), καὶ αὐτὸς ὢν ἰσχὺς καὶ δύναμις, Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[3]), νῦν παρακλίνων εἶπεν· ἐμὴ φρόνησις καὶ ἐμὴ ἰσχύς, οὕτω λέγων· ἐμὴ βουλὴ αὐτὸς ἂν εἴη τοῦ πατρὸς ἡ ζῶσα βουλή, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ προφήτου μεμαθήκαμεν, ὅτι αὐτὸς [i] τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος[4]) γίνεται, καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτὸς ἐκλήθη[5]). χρὴ γὰρ οὕτως διελέγχειν αὐτοὺς ἀνθρώπινα περὶ τοῦ θεοῦ διανοουμένους.

64. Οὐκοῦν εἰ τὰ ποιήματα βουλήσει καὶ εὐδοκίᾳ ὑπέστη, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα θελήματι [k] γέγονεν, ὅ, τε Παῦλος διὰ θελήματος θεοῦ ἀπόστολος ἐκλήθη[6]), καὶ ἡ κλῆσις ἡμῶν εὐδοκίᾳ καὶ θελήματι γέγονε[7]), πάντα δὲ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν· ἐκτός ἐστιν οὗτος τῶν βουλήσει γεγονότων, καὶ μᾶλλον αὐτός ἐστιν ἡ ζῶσα βουλὴ

1) Prov. 8, 14. 2) Prov. 3, 19. 3) 1. Cor. 1, 24. 4) Esa. 9, 6. 5) 1. Thessal. 5, 18. 6) 1. Cor. 1, 1. 7) Ephes. 1, 5.

a. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. πῶς οὐκ ἄλογον. Ibidem Reg. 1. et Seguer. ἂν εἴη περὶ τοῦ. Alii et editi πῶς οὖν οὐκ ἄλογον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ.

b. Reg. 1. et Seguer. ὅτι μὴ ἐκ.

c. Uterque Reg. et Seguer. βουλεύεται. Alii et editi βούλεται.

d. Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. ἔχῃ. Alii et editi σχῇ. Mss. ibid. περὶ ἑαυτοῦ. Editio Commelin. περὶ αὐτοῦ. Mox uterque Reg. et Seguer. οὐσίας αὐτοῦ. Ibidem Basil. βουλευσάμενος.

e. Uterque Reg. Seguer. Basil. et Felckmanni 5. ἐστι δημιούργημα. Ibidem uterque Regius et Seguerian. ἐπιγεγονώς.

postquam deliberavit? Quod si absurda et valde futilis est huiusmodi P.612. quaestio, nec ista fas est omnino dicere, cum satis sit vel solum nomen Dei audire, ut sciamus et intelligamus, eum esse qui est; an non pariter absurdum est, talia de Dei Verbo cogitare voluntatemque et arbitrium nobis obiectare? Siquidem satis est vel solum Verbi nomen audire ad sciendum et percipiendum, Deum, qui non ex voluntate existit, nec item voluntate sed natura proprium habere Verbum. An non porro omnem insaniam is superat, qui vel cogitet, Deum deliberare, consultare, eligere, seque ipsum ad volendum adhortari, ut non sine Verbo et Sapientia sit, sed ut Verbum et Sapientiam habeat? Namque de seipso consultare videtur, qui de eo, quod suae naturae proprium est, deliberat. Cum igitur valde impia sit huiusmodi sententia, congruenter pietati dicendum est, res quidem factas Dei proposito et voluntate esse procreatas, Filium vero non voluntatis opus esse ut res creatas, sed naturâ proprium esse substantiae fetum. Cum enim sit proprium Patris Verbum, non sinit aliquam ante se cogitari voluntatem, utpote cum ipse sit vivens Patris consilium et virtus eorumque effector, quae Patri placent, quemadmodum de se ipse in Proverbiis ait: *Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.* Ut enim quatenus est prudentia, in qua caelos praeparavit, et ut item, quatenus est fortitudo et virtus (nam *Christus Dei virtus* [et Dei sapientia]), nunc paulum variato loquendi modo dixit: *Mea est prudentia et mea est fortitudo*; ita cum dicit: *Meum est consilium,* se Patris vivens esse consilium significat, quemadmodum etiam a Propheta didicimus, eum magni consilii angelum fieri, et voluntatem Patris appellatum esse. Scilicet ita eos aequum est refellere, qui humana de Deo cogitant.

64. Itaque si res factae voluntate ac proposito conditae sunt, si universa creata natura voluntate facta est, si item Paulus per Dei voluntatem vocatus est Apostolus, si denique nostra vocatio proposito et voluntate est facta, omnia autem per Verbum facta sunt; haud dubie ipsum Verbum extra eorum numerum est, quae voluntate facta

Ceteri et editi *ἐστι τὸ δημιούργημα ἐπιγεγονός.*

f. Reg. 1. Seguerian. Basil. *ὢν λόγος.* Alii et editi *ὢν ὁ λόγος.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *πρὸ ἑαυτοῦ.* Ceteri et editi *πρὸ αὐτοῦ.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. In aliis et editione Commel. *καί* deest.

h. Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ἐποίησε.* Mox Reg. 1. et Seguer. omittunt *καὶ θεοῦ σοφία.*

i. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *αὐτὸς ὁ τῆς μεγάλης.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *διελέγχειν τοὺς ἀνθρώπινα.*

k. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ut et Nannius legit. Ceteri autem et editio Commel. *γέγονε· πάντα δὲ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν* omissis intermediis.

P.612. τοῦ πατρός, ἐν ᾗ ταῦτα πάντα γέγονεν, [a] ἐν ᾗ καὶ ὁ ἅγιος Δαβὶδ
P.613. εὐχαριστῶν ἔλεγεν ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με[1]). [b] πῶς οὖν δύναται βουλὴ καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς ὑπάρχων ὁ λόγος γίνεσθαι καὶ αὐτὸς θελήματι καὶ βουλήσει ὡς ἕκαστος; εἰ μή, καθὰ προεῖπον, μανέντες πάλιν εἴπωσιν αὐτὸν δι᾽ ἑαυτοῦ γεγονέναι ἢ δι᾽ ἑτέρου τινός. τίς οὖν ἐστι, δι᾽ οὗ γέγονε; πλασάσθωσαν ἕτερον λόγον καὶ τὰ [c] Οὐαλεντίνου ζηλώσαντες Χριστὸν ἕτερον ὀνομασάτωσαν, οὐ γὰρ γέγραπται. ἀλλὰ κἂν πλάσωνται, πάντως κἀκεῖνος διά τινος γίνεται, καὶ λοιπὸν οὕτως ἐπιλογιζομένων ἡμῶν καὶ ἀνακρινόντων [d] τὴν ἀκολουθίαν, εὑρίσκεται τῶν ἀθέων ἡ πολυκέφαλος αἵρεσις εἰς πολυθεότητα πίπτουσα καὶ ἄμετρον μανίαν, ἐν ᾗ κτίσμα καὶ ἐξ οὐκ ὄντων θέλοντες εἶναι τὸν υἱὸν ἑτέρως [e] τὰ αὐτὰ σημαίνουσι, βούλησιν καὶ θέλησιν προβαλλόμενοι, ἃ μάλιστα ἐπὶ τῶν [f] γενητῶν καὶ κτιστῶν ταῦτα εὐλόγως ἂν λέγοιτο. πῶς οὖν οὐκ ἀσεβὲς τὰ τῶν γενητῶν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν [g] ἀναφέρειν; ἢ πῶς οὐ βλάσφημον λέγειν βούλησιν πρὸ τοῦ λόγου εἶναι ἐν τῷ πατρί; εἰ γὰρ προηγεῖται βούλησις ἐν τῷ πατρί, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ υἱός· ἐγὼ ἐν τῷ πατρί[2]), [h] ἢ εἰ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ πατρί ἐστιν, ἀλλὰ δεύτερος λογισθήσεται, καὶ οὐκ ἔπρεπε λέγειν αὐτόν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, οὔσης βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ᾗ [i] τὰ πάντα γέγονε καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ᾽ ὑμᾶς. κἂν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττον εἷς ἐστιν τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων. ὡς δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, εἰ οὕτως ἐστί, πῶς ὁ μὲν κύριος, τὰ δὲ δοῦλα; [k] πάντων δὲ κύριος τυγχάνει οὗτος, ὅτι τῇ τοῦ πατρὸς κυριότητι ἥνωται, καὶ πάντως ἡ κτίσις δούλη, ἐπεὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ πατρὸς ἑνότητός ἐστι, καὶ οὐκ οὖσά ποτε [l] γέγονεν.

65. Ἔδει δὲ αὐτοὺς λέγοντας βουλήσει τὸν υἱὸν εἰπεῖν ὅτι καὶ φρονήσει γέγονε, ταυτὸν γὰρ ἡγοῦμαι [m] φρόνησιν καὶ βούλησιν

1) Psal. 73 [72. LXX.], 23. 24. 2) Ioan. 14, 10.

a. Gobler. et Felckm. 1. *ὡς Δαβὶδ εὐχαριστῶν φησί. ἐκράτησας.*

b. Sic Reg. 1. et Seguer. Habetur item in Gobler. et Felckm. 1. *ὡς ἕκαστος, εἰ μή.* Editi *πῶς οὖν βουλὴ καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς ὑπάρχων ὁ λόγος δύναται γίγνεσθαι καὶ αὐτὸς βουλήσει καὶ θελήσει; ἐκτὸς εἰ μή.*

c. Vide Irenaeum lib. I. adversus haereses cap. 1. et Epiphanium haeresi 31.

d. Reg. 1. et Seguer. *τὴν ἀκολουθίαν.* Alii et editi *τὴν ἀλήθειαν.*

e. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ταῦτα.*

f. Felckm. 5. hic et paulo post *γεννητῶν.* Mox Reg. 1. *λέγοιτο.* Seguer. *λέγοιντο.* Alii et editi *γένοιτο.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀναφέρειν.* Ceteri et editi *μεταφέρειν.* Paulo post uterque Reg. Seguer. Basil. et

sunt, vel potius vivens est Patris consilium, in quo omnia illa facta P. 612.
sunt, in quo et sanctus David Psalmo septuagesimo secundo gratias P. 613.
his verbis agebat: *Tenuisti manum dexteram meam, et in consilio tuo deduxisti me.* Quî igitur fieri potest, ut Verbum, quod consilium et voluntas Patris est, ipsum quoque voluntate et arbitrio sit productum, uti res aliae singulae? nisi forte, ut iam dixi, rursus insanientes contendant ipsum per seipsum vel per aliquid aliud esse factum. Quidnam ergo tandem illud est, per quod factum est? Aliud illi confingant verbum, et Valentini commenta amplexati Christum alium nominent. Nihil enim eiusmodi habent Scripturae. Verum si alium ipsi excogitaverint, certe ille quoque per aliquem fieri dicendus erit, atque adeo nobis ita ratiocinantibus quidque ex illorum sententia sequatur excutientibus multiformis esse deprehenditur impiorum haeresis, quae et deorum inducit multitudinem et in summam incidit insaniam, qua Filium et creatum et ex nihilo esse pugnantes hanc suam impietatem aliis verbis contegunt, cum voluntatis et arbitrii praetendunt nomina, quae quidem, cum de factis et creatis rebus sermo est, recte adhibentur. An non ergo impium est, ea, quae rerum factarum propria sunt, ipsi adscribere creatori? An non nefas dictu est, voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre praecedit, non ergo verum dicit Filius cum ait: *Ego in Patre*; aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec eum convenit dicere: *Ego in Patre,* cum voluntas, in qua omnia facta sunt et in qua ipse secundum vos fuit productus, prior eo sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his, quae voluntate efficiuntur. Porro, ut antea diximus, si ita se res habet, quare igitur ille dominus est, res autem aliae in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus, res autem creatae in servorum sunt numero, quia extra Patris unitatem existunt et factae sunt cum aliquando non essent.

65. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam idem esse arbitror volunta-

Anglic. *εἶναι ἐν τῷ πατρί.* Alii et editi *εἶναι ἐν θεῷ πατρί.*

h. Felckm. 2. et editi *ἢ εἰ μὴ αὐτός.* Alii mss. *ἢ εἰ καὶ αὐτός.* Mox Reg. 1. et Seguer. *λογισθήσεται.* Ceteri et editi *νομισθήσεται.*

i. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi *ἐν ᾗ πάντα.* Paulo post Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων*, ubi alii et editi *γενομένων.*

k. Sic Reg. 1. et Seguerian. In Anglic. habetur item *πάντων*, ut et Nannius legerat. Gobl. et Felckm. 1. *τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; οὗτος, ὅτι.* Ceteri autem et editi sic habent: *τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; πάντως δὲ κύριος οὗτος* etc.

l. Reg. 1. et Seguer. *γέγονεν.* Editi et alii *ἐπιγέγονεν.*

m. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *φρόνημα.* Iidem mox *τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ.* Alii et editi *τοῦτο καὶ φρονεῖ.*

P. 613. εἶναι. ὃ γὰρ βουλεύεταί τις, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ, καὶ ὃ φρονεῖ, τοῦτο καὶ βουλεύεται. αὐτὸς [a] γοῦν ὁ σωτὴρ ὡς ἀδελφὰ
P. 614. ταυτὰ τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν ἅμα λέγων· ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς[1]). ὡς γὰρ ἰσχὺς καὶ ἀσφάλεια ταυτόν ἐστιν, ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμίς ἐστιν, οὕτω ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν τὴν φρόνησιν καὶ τὴν [b] βουλὴν εἶναι, ὅπερ ἐστὶν ὁ κύριος. ἀλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν λόγον καὶ βουλὴν ζῶσαν εἶναι τὸν υἱόν, περὶ δὲ τὸν θεὸν φρόνησιν καὶ βουλὴν καὶ σοφίαν ὡς ἕξιν συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινοῦσι, καὶ τὴν Οὐαλεντίνου ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρός, καὶ μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ πατρὸς εἶναι λόγον, ἀλλὰ κτίσμα. ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἀκουέτωσαν, ὡς Σίμων ὁ μάγος ἤκουσεν[2])· ἡ ἀσέβεια Οὐαλεντίνου σὺν ὑμῖν εἴη εἰς ἀπώλειαν, ἕκαστος δὲ [c] Σολομῶνι μᾶλλον πειθέσθω, λέγοντι αὐτὸν εἶναι σοφίαν καὶ φρόνησιν τὸν λόγον. φησὶ γάρ· ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ [d] ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς [e] ἐν φρονήσει[3]). ὡς δὲ ὧδε ἐν φρονήσει, οὕτως ἐν ψαλμοῖς· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν[4]). [f] ὡς δὲ τῷ λόγῳ οἱ οὐρανοί, οὕτως πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε[5]), καὶ ὡς ὁ ἀπόστολος γράφει Θεσσαλονικεῦσι· τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐστιν[6]). ὁ ἄρα τοῦ θεοῦ υἱὸς αὐτός ἐστιν ὁ λόγος καὶ ἡ σοφία, αὐτὸς ἡ φρόνησις καὶ ἡ ζῶσα βουλή, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ θέλημα τοῦ πατρός ἐστιν, αὐτὸς ἀλήθεια καὶ φῶς καὶ δύναμις τοῦ πατρός ἐστιν. εἰ δὲ ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἡ φρόνησις, ὁ δὲ υἱός ἐστιν ἡ σοφία, [g] ὁ ἄρα λέγων βουλήσει τὸν υἱὸν ἶσον λέγει τὴν σοφίαν ἐν σοφίᾳ γεγονέναι καὶ τὸν υἱὸν ἐν υἱῷ πεποιῆσθαι καὶ διὰ τοῦ λόγου τὸν λόγον ἐκτίσθαι. τοῦτο δὲ καὶ τῷ θεῷ μάχεται καὶ ταῖς [h] παρ' αὐτοῦ γραφαῖς ἐναντιοῦται· καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος οὐ βουλήσεως, ἀλλὰ αὐτῆς [i] τῆς πατρικῆς οὐσίας ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν υἱὸν κηρύττει, λέγων· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ[7]). εἰ δέ, [k] ὡς προειρήκαμεν, ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν ἡ πατρικὴ οὐσία καὶ ὑπόστασις, εὔδηλον ὡς οὔτε τὸ ἴδιον

1) Prov. 8, 14. 2) Actor. 8, 20. 3) Prov. 3, 19. 4) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 5) Psal. 135 [134. LXX.], 6. 6) 1. Thessal. 5, 18. 7) Hebr. 1, 3.

a. Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. γοῦν et mox ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν. Alii et editi οὖν et ταῦτα συνῆψεν.
b. Reg. 1. et Seguer. hic et paulo post βουλήν. Ceteri et editi βούλησιν.
c. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et edit. Comm. Σαλομῶνι.
d. Goblerian. et Felckm. 1. τῇ σοφίᾳ ᾠκοδόμησεν ἤγουν ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.
e. Sic Reg. 1. Seguer. Anglican. atque ita legit Nannius. Gobler. et Felckm. 1. φρονήσει. καὶ Δαβὶδ, τῷ λόγῳ. Alii et editio Comm. φρονήσει. οὕτως ἐν ψαλμοῖς, τῷ λόγῳ.
f. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm.

tem et prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentiâ P. 613. perpendit, vicissimque quod quis prudentiâ perpendit, de hoc eodem consultat et deliberat. Hinc illa Salvator mutuâ inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: *Meum est consilium et secu-* P. 614. *ritas, mea est prudentia, mea est fortitudo.* Nam ut fortitudo et securitas idem est, cum eadem sit virtus et potentia, ita idem et prudentia et consilium, quae ipse Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum et vivens consilium esse, sed prudentiam, consilium et sapientiam velut habitum quendam Deo humano more modo adesse modo abesse fingunt, omnemque lapidem movent, ac Valentini praetendunt cogitationem et voluntatem, ea tantum mente, ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum, sed rem creatam esse fateantur. Haec itaque illos audire convenit similia his, quae olim ad Simonem Magum dicta sunt: Impietas Valentini vobiscum sit in interitum. Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam et prudentiam esse dicenti, cuius haec nimirum sunt verba: *Dominus sapientia fundavit terram, et caelos in prudentia paravit.* Ut vero hic caelos in prudentia, ita in Psalmis Verbo Domini firmatos esse dicitur. Ut porro Verbo caeli firmati sunt, sic quaecunque voluit fecit, et ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit: *Voluntas Dei in Christo Iesu est.* Igitur Dei Filius ipse est Verbum et sapientia, ipse prudentia et vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux et virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia et prudentia, si item Filius ipsa sit sapientia, igitur qui contendit Filium voluntate factum esse, idem omnino est ac si diceret, Sapientiam in sapientia factam esse, et Filium in filio esse effectum, ac Verbum per verbum creatum esse; quae utique Deo divinisque eius Scripturis maxime repugnant. Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternae naturae splendorem et figuram esse his verbis praedicat: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius.* Si ergo, ut supra diximus, paterna natura et substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternae substantiae proprium

1. At ceteri et editi ἐστερεώθησαν· οὕτω πάντα ὅσα. Ibidem post ἠθέλησεν Reg. 1. et Seguer. omittunt ὁ κύριος quod in aliis et editis legitur.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckmanni 1. atque ita legit Nannius. Alii et editio Commel. ὅρα μὴ ὁ λέγων.

h. Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. παρ' αὐτοῦ. Ceteri et editi παρ' αὐτῷ. Mox Reg. 1. et Seguer. καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος. Alii et editi καί posterius omittunt.

i. Sic Reg. 1. et Seguerian. At alii et editi τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς. Mox Reg. 1. et Seguer. τὸν υἱὸν κηρύττει. Ceteri et editi τὸν κύριον κηρύττει.

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi ὡς προεῖπον. Ibid. Reg. 1. et Seguer. ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν. Basil. Gobler. Felckm. 1. et Reg. 2. οὐκ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν. Alii et editi οὐ βουλήσεώς ἐστι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. ὡς οὔτε. Reg. 2. Basil. Anglic. Felckm. 1. et 5. ὡς οὐδέ. Ceteri et editi ὅτι οὐδέ.

P. 614. τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. [a]ὁποία γὰρ ᾖ καὶ ὡς ἐὰν ᾖ ἡ μακαρία ἐκείνη ὑπόστασις, τοιοῦτον καὶ οὕτως εἶναι καὶ τὸ ἴδιον ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. καὶ αὐτὸς γοῦν ὁ πατὴρ οὐκ εἶπεν· οὗτός ἐστιν ὁ βουλήσει μου γεγονὼς υἱός, οὐδὲ ὃν κατ' εὐδοκίαν ἔσχον υἱόν, ἀλλ' ἁπλῶς ὁ υἱός [b]μου, καὶ μᾶλλον ἐν ᾧ ηὐ-
P. 615. δόκησα[1]), δεικνὺς ἐκ τούτων, ὅτι φύσει μὲν οὗτός ἐστιν υἱός, ἐν αὐτῷ δὲ τῶν ἐμοὶ δοκούντων ἡ βούλησις ἀπόκειται.

66. Ἆρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν ὁ υἱός, ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ πατρί, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱός; οὔμεν οὖν, ἀλλὰ καὶ [c]θελόμενός ἐστιν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρός, καὶ ὡς αὐτός φησιν· ὁ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ[2]). ὡς γὰρ [d]τὸ εἶναι ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός, ὃ γάρ ἐστι, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν υἱὸν εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. ὥσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητής, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς ἴδιος ὢν αὐτοῦ τῆς οὐσίας οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. θελέσθω καὶ φιλείσθω τοίνυν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρός, καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τῇ θελήσει, ᾗ [e]θέλεται παρὰ τοῦ πατρός, ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει καὶ τιμᾷ τὸν πατέρα, καὶ ἕν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν υἱὸν ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ. μὴ μέν τοι κατὰ Οὐαλεντῖνον προηγουμένην [f]τις βούλησιν ἐπεισαγέτω, μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθείτω τοῦ μόνου πατρὸς πρὸς τὸν μόνον λόγον προφάσει τοῦ [g]βουλεύεσθαι. μαίνοιτο γὰρ ἄν τις μεταξὺ τιθεὶς πατρὸς καὶ υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν· βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δέ, ὅτι ἴδιον ὄντα φύσει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. τὸ μὲν γὰρ λέγειν· ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναί ποτε τοῦτον σημαίνει, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐπ' ἄμφω ῥοπὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται, ὥστε δύνασθαί τινα νοεῖν ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν υἱόν. ἐπὶ υἱοῦ δὲ λέγειν· ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα, [h]εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο μὴ

1) Matth. 3, 17; 17, 5. 2) Ioan. 5, 20.

a. Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Angl. Felckm. 2. et 5. At Gobler. et Felckm. 1. ὁποία γὰρ ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Ceteri et editi ὁποία γὰρ ῃ καὶ ἕως ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Mox Felckm. 2. et editio Commel. omittunt καί post οὕτως εἶναι.

b. Reg. 1. et Seguer. μου omittunt.

c. Uterque Reg. et Seguer. θελόμενός ἐστιν. Alii et editi στελλόμενός ἐστιν, ut et legit Nannius.

d. Reg. 1. et Seguer. τὸ εἶναι. Iidem ibidem et Reg. 2. οὐκ ἐκ βουλήσεως, ut item legit Nannius. Alii et editi τοῦ εἶναι ἀγαθὸς ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο.

est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cuiusve modi fuerit P. 614.
beata illa natura, talem et eiusmodi necesse est esse proprium ex ipsa ortum fetum. Hinc Pater non dixit: Hic est voluntate mea factus filius, neque quem meo arbitrio habui filium, sed simpliciter *Filius meus*, et potius *in quo mihi complacui*; quorum quidem verborum significatio eiusmodi est: „Hic est natura Filius, in quo omnium quae P. 615.
„mihi placent voluntas reposita est.“

66. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius, praeter voluntatem Patris et nolente Patre est Filius? Minime vero. Sed potius Pater vult Filium, atque ut ipse loquitur: *Pater diligit Filium et omnia ostendit illi.* Ut enim non ex voluntate bonus esse coepit, nec tamen contra mentem et sententiam est bonus, namque hoc ipse vult quod est; ita licet Filius ex voluntate esse non incoeperit, non tamen praeter voluntatem et mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit eius naturae, non praeter voluntatem eius est. Filium ergo velit et diligat Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius eadem voluntate, qua eum vult Pater, Patrem ipse amat, vult et honorat, unaque est voluntas, quae ex Patre in Filio existit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit, qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est, si dicas: Voluntate factus est, et aliud, si dixeris: Eum Pater diligit et vult, ut pote qui naturâ proprius sui sit Filius. Nam qui dixit: Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quae ipsam Patris naturam lacessat, si nimirum id, quod proprium eius est, potuerit non esse. Idem enim

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *θελεῖται.* Reg. 1. *τέληται.*

f. Basil. *τήν* pro *τις* habet. Mox post *μέσον* Reg. 1. et Seguerian. addunt *τις,* quod in aliis et editis deest.

g. Uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *βουλεύεσθαι.* Ceteri et editio Commel. *βούλεσθαι.*

h. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Sed Gobler. et Felckm. 1. habent *ὡς εἰ ἔλεγεν,* iidemque et Reg. 1. *ἐδύνατο.* At alii et editi sic hunc locum habent: *εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο, ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθός* etc. Paulo post Reg. 1. et Seguer. ut et legit Nannius *οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ πατήρ.* Reg. 2. *οὕτως καὶ ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ πατήρ.* Alii autem et editi *ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ πατήρ.* Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ δὲ λέγειν.* At in ceteris et editis deest *λέγειν.*

P.615. εἶναι· ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο· ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ πατήρ. ἀλλ' ὥςπερ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ πατήρ· τὸ δὲ λέγειν· ὁ πατὴρ θέλει τὸν υἱὸν καὶ ὁ λόγος θέλει τὸν πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα καὶ οὐσίας ἰδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. [a] ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος ἄν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτός, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί, ἔστι δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα, θελόμενον παρὰ τοῦ φω-
P.616. τὸς [b] τοῦ καὶ γεννήσαντος αὐτὸ οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὀρθῶς ἄν τις εἴποι, ὅτι ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν υἱόν, καὶ ὁ υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ υἱός, μηδὲ [c] τὰ Οὐαλεντίνου ἐπειςαγέσθω τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλὴ ζῶσα καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν πατὴρ εἴρηκεν· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν [1]), ὁ δὲ υἱὸς ἀκολούθως· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί [2]). εἰ δὲ [d] ὁ λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; καὶ εἰ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, ποῦ ἡ θέλησις; καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτός, πῶς ἐν βουλήσει ἡ βουλή; ἄτοπον γάρ· ἵνα μὴ καὶ ἐν λόγῳ ὁ λόγος καὶ ὁ υἱὸς ἐν υἱῷ καὶ ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ [e] γίνηται, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. πάντα γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, καὶ οὐδὲν ἐν τῷ πατρὶ πρὸ τοῦ λόγου. ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἡ βούλησις, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς ἔργον τελειοῦται, ὡς [f] ἔδειξαν αἱ θεῖαι γραφαί. ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τικτούσας [g] αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι πρότερον ἠρώτων λέγοντες· εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν γεννήσεις; ἀλλὰ τοὺς πατέρας καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως; ἢ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστιν ὅμοια τὰ τέκνα; ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ' ὧν τὸ λῆμμα τῆς γενέσεως ἀπήτησαν καὶ παρ' ὧν ἤλπισαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. ἀποκριθήσονται γὰρ αὐτοῖς, ὅτι [h] ἃ γεννῶμεν οὐ τοῦ θελήματος ἀλλ' ἡμῶν ἐστιν ὅμοια, οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἴδιόν ἐστι τὸ γεννᾷν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῶν

1) Psal. 45 [44. LXX.], 2. 2) Ioan. 14, 10.

a. Reg. 1. et Seguer. ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii et editi ὥσπερ ἐπὶ τοῦ.

b. Reg. 1. et Seguerian. τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii et editi καί omittunt. Paulo post uterque Reg. et Seguerian. ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ceteri et editi ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ. Ibid. Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. εἴποι ὅτι. Alii et editi εἴποι τοῦτο, ὅτι.

c. Reg. 1. et Seguer. τά. Alii et editi

est ac si diceretur, Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et naturâ bonus est Pater, ita semper naturâ est generans. Hic autem loquendi modus: Pater vult Filium et Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturae germanitatem essentiaeque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis eius fetus, quem vult lux, a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit: Pater amat et vult Filium, et Filius amat et vult Patrem.

P. 615.
P. 616.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur, sed vivens ille consilium verusque et naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus: *Eructavit cor meum Verbum bonum*; cui Filius his verbis concinit: *Ego in Patre et Pater in me est.* Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde si ipse est voluntas, quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est; ne scilicet Verbum in verbo, Filius in filio, et Sapientia in sapientia fieri existimetur, uti saepius dictum est. Namque Filius omnia ipse est, quae Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre, sed in Verbo etiam est voluntas, et per ipsum ea, quae voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero, ut impii, qui eo devenerunt amentiae et de voluntate disputant, vellem inquam, ut non iam interrogarent mulieres, quas ita prius percunctabantur: Habuistine filium priusquam genuisses? Verum patres potius hoc modo interrogent: „An deliberando patres efficimini, an vero secun„dum naturam vestrae etiam voluntatis? An liberi similes sunt ve„strae naturae et substantiae?" Haec igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, a quibus quae elicienda esset ex sua de nascendi modo quaestione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cognituros. Haec scilicet illi sunt respon-

τό. Mox Basil. *ἀλλὰ καὶ βουλή.*

d. Sic Regius 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis *ὅ* deest.

e. Sic Regius 1. et Seguerian. At editi *γένηται.*

f. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri autem et editi *ἐδίδαξαν.* Ibid. Reg. 1. et Seguerian. *ἐβουλόμην δὲ τούς.* Reg. 2 *ἐβουλόμην οὖν τούς.* Alii et editi *ἐβουλόμην τούς.*

g. Reg. 1. et Seguer. *ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί.* Ibidem *πότερον* abest a Gobler. et Felckm. 1. pro quo Anglic. *πρότερον.* Item ibid. Reg. 1. et Seguer. *βουλευόμενοι* et mox *καὶ τῆς ὑμῶν.* Alii editique *βουλόμενοι* iidemque *καί* omittunt.

h. Reg. 1. et Seguer. addunt *ὅτι* quod in aliis et editis deest. Ibidem Felckm. 2. et editio Commel. *οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστιν ὅμοια.*

P. 616. [a]τεκόντων ἐσμὲν εἰκόνες. ἢ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν καὶ πανέσθωσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἢ μανθανέτωσαν [b]παρ᾽ αὐτῶν, ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱός, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. πρέπων δὲ καὶ ἁρμόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος; ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακόφρονες. τί τοίνυν [c]ἔτι μαίνονται οἱ χριστομάχοι; καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἠλέγχθη φαντασία καὶ [d]μυθοπλαστία μόνον ὄντα, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέποτε θεωρήσαντες εἰς ὅσον ἀφρο-
P. 617. σύνης πεπτώκασι κρημνόν, ἀναδῦναι καὶ [e]φυγεῖν ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος νουθετούμενοι παρ᾽ ἡμῶν. φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντός· [f]εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολήν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[1]), [g]καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[2]), καὶ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[3]). ἀλλ᾽ ὁ μὲν κύριος συνήθως φιλανθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατεῤῥαγμένους, [h]ὡς ἡ αἴνεσις λέγει τοῦ Δαβίδ[4]), οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν κυριακῆς φωνῆς οὐδὲ φέροντες ὁρᾷν τὸν [i]κύριον ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενον θεὸν καὶ θεοῦ υἱὸν περιέρχονται, οἱ ἄθλιοι, [k]ὡς οἱ κάνθαροι, μετὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου προφάσεις εἰς ἀσέβειαν ζητοῦντες. ποίας οὖν ἄρα μετὰ ταῦτα [l]πάλιν ἢ πόθεν εὑρεῖν δυνήσονται, εἰ μὴ ἄρα [m]παρὰ μὲν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Καϊάφα δανείσωνται τὰς δυςφημίας, παρ᾽ Ἑλλήνων δὲ λάβωσι τὴν ἀθεότητα; αἱ γὰρ θεῖαι γραφαὶ τούτοις ἐκλείσθησαν, καὶ πανταχόθεν ἐξ αὐτῶν ἠλέγχθησαν ἄφρονες καὶ χριστομάχοι.

[n]ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

1. Ἐκ θεοῦ θεός ἐστιν ὁ λόγος, καὶ θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος[5]). καὶ πάλιν· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς ὁ ὢν ἐπὶ πάν-

1) Ioan. 10, 38. 2) Ioan. 10, 30. 3) Ioan. 14, 9. 4) Psal. 146 [145. LXX.], 8. 5) Ioan. 1, 1.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. τέκνων. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. πανέσθωσαν. Alii et editi πανσάσθωσαν.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi καὶ παρ᾽ αὐτῶν.

c. ἔτι et mox καί absunt a Reg. 1. et Seguer.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi μυθοπλασία.

e. Reg. 1. et Seguer. φυγεῖν. Ceteri et editi φευγειν.

f. Reg. 1. et Seguer. εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε et mox κἂν τοῖς ἔργοις. Gobl. et Felckmanni 1. item πιστεύετε. Alii et editi ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε et omittunt κἄν.

g. Reg. 1. et Seguer. κἀγώ.

h. Gobl. et Felckm. 1. ὡς αἰνεῖ Δαβίδ.

suri: „Ea, quae gignimus, non voluntatis sunt, sed nostri sunt similia, P.616.
„neque prius deliberando patres efficimur, sed gignere proprium est
„naturae, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines.“
Vel ergo seipsos condemnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare; vel certe ab ipsis discant, non voluntate sed naturâ et revera filium gigni. Aequum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant, in quantam insipientiae
voraginem sese praecipitaverint, ac nostris monitionibus excitati tandem P.617.
inde festinent emergere seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas, quae assidue clamat: Si mihi ob corporis amictum non creditis, *operibus saltem credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre et Pater in me est*, et *ego et Pater unum sumus*, et *qui vidit me, vidit Patrem.* Verum Dominus quidem pro more suo clementer agit et omnes elisos erigit, ut ait David, at impii dominicam vocem nolentes audire nec ferentes Dominum Deum et Dei Filium palam ab omnibus agnosci veluti scarabaei cum suo patre diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandae reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Iudaeis et Caïpha impia mutuentur maledicta et cum Gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausae illis sunt divinae Scripturae, ex quibus videlicet et stulti et Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.

EIUSDEM CONTRA ARIANOS
ORATIO QUARTA.

1. Ex Deo Deus est Verbum, namque *Deus erat Verbum.* Et rursus: *Quorum patres, et ex quibus Christus, qui est super omnia*

i. Reg. 1. et Seguer. *κύριον.* Alii et editi *Χριστόν.*

k. Sic Reg. 1. et Seguer. At in Gobler. et Felckm. 1. deest *ὥς*, in aliis autem et editis *οἱ.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *πατρὸς ἑαυτῶν.* Ceteri et editi *πατρὸς αὐτῶν.*

l. *πάλιν* abest a Reg. 1. et Seguer.

m. Sic Gobler. et Felckm. 1. At Reg. 1. *παρὰ μὲν Ἰουδαίων τοῦ Καϊάφα.* Seguer. *παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τῶν τοῦ.* Alii et editio Commel. *παρὰ Ἰουδαίων καὶ τοῦ.* Ibid. Seguer. *δανείσωνται.* Alii et editi *δανείσονται.*

n. Seguer. hunc habet titulum: *τοῦ αὐτοῦ λόγος έ.* Regius quem primum Oratione superiore appellabamus *τοῦ αὐτοῦ* tantum, sed idem in Indice addit *λόγος τέταρτος.* Haec autem Oratio in altero Regio deest. Gobler. et Felckm. 1. *κατὰ Ἀρειανῶν λόγος έ.* Basil. *κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ἕκτος.* Vide Admonitionem pag. 403. [pag. 141. hui. ed.] num. 2. Anglic. *κατὰ Ἀρειανῶν λόγος* nullo addito numero.

P. 617. των Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν[1]). [a]καὶ ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι καὶ τοῦ Θεοῦ λόγος, σοφία, υἱὸς καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο εἷς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς καταγγέλλεται. τοῦ ἑνὸς γὰρ Θεοῦ υἱὸς ὢν ὁ λόγος εἰς αὐτόν, οὗ καὶ ἔστιν, ἀναφέρεται, ὥστε δύο μὲν εἶναι πατέρα καὶ υἱόν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον. λεχθείη δ' ἂν [b]καὶ οὕτως μία ἀρχὴ θεότητος καὶ οὐ δύο ἀρχαί, ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστι φύσει υἱὸς ὁ λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς οὐδ' ἔξωθεν ταύτης γεγονώς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γένηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἴδιος [c]υἱός, ἰδία σοφία, ἴδιος λόγος ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν[2]), Θεὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. ὥσπερ δὲ μία ἀρχὴ καὶ κατὰ τοῦτο εἷς Θεός, οὕτως ἡ τῷ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὖσα οὐσία καὶ ὑπόστασις μία ἐστὶν ἡ λέγουσα· ἐγώ εἰμι ὁ ὤν[3]), καὶ οὐ δύο, ἵνα
P. 618. μὴ δύο ἀρχαί, ἐκ δὲ τῆς μιᾶς φύσει καὶ ἀληθῶς υἱός, ὁ λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις ἰδία ὑπάρχουσα αὐτῆς καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. ὥσπερ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί, οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς λόγος οὐ [d]διαλελυμένος ἢ ἁπλῶς φωνὴ σημαντική, ἀλλὰ οὐσιώδης λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱὸς ἀληθῶς. εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ Θεὸς λαλῶν εἰς ἀέρα καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. [e]ὥσπερ γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχή, οὕτως εἷς οὐσιώδης καὶ ὑφεστὼς ὁ ταύτης λόγος καὶ ἡ σοφία. ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία καὶ ἐκ λογικοῦ λόγος καὶ ἐκ πατρὸς υἱός, οὕτως ἐξ ὑποστάσεως [f]ὑπόστατος καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος καὶ ἐξ ὄντος ὤν.

2. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία καὶ ἐνούσιος λόγος καὶ ὢν υἱός, ἀλλὰ ἁπλῶς σοφία καὶ λόγος καὶ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, εἴη ἂν αὐτὸς ὁ πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ λόγου. εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ προειρημένα ἄτοπα, ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν καὶ γεννώμενος ὑφ' ἑαυτοῦ, ἢ ὄνομα μόνον ἐστὶ λόγος καὶ σοφία καὶ υἱός, οὐχ ὑφέστηκε δὲ καθ' οὗ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ ὅς ἐστι ταῦτα. εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀργὰ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἄν τις

1) Rom. 9, 5. 2) Ioan. 1, 1. 3) Exod. 3, 14.

a. Gobler. et Felckm. 1. καί omittunt.
b. καί abest ab Anglic.
c. Sic mss. At editio Commelin. υἱὸς ἴδιος υἱὸς, ἰδία etc.

Deus benedictus in saecula, amen. Quia porro ex Deo Deus est et P. 617. Dei Verbum, Sapientia, Filius et Virtus est Christus, idcirco unus Deus in divinis Scripturis annunciatur. Cum enim Verbum unius Dei sit filius, ad illum cuius est refertur, ita ut duo quidem sint Pater et Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis; ac proinde dicendum est, unum esse divinitatis principium, non duo principia; unde proprie et monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum filius naturâ existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, ne dyarchiam et polyarchiam id est duo vel plura principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia, propriumque Verbum ex eo existens. Nam, ut docet Ioannes, in isto principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, idcirco etiam *Deus erat Verbum.* Porro quemadmodum unum est principium et proinde unus Deus, ita quae verissime est essentia et substantia, una est quae dicit: *Ego sum qui sum,* non autem duae, ne scilicet duo sint principia. Ex una P. 618. autem illa substantia existit naturâ et vere filius, Verbum, sapientia, propriaque eius virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia, sic Verbum, quod ex una existit, nihil fluxum nec vox tantum significans est, sed essentiale Verbum et essentialis est sapientia, quae vere Filius est. Nam nisi essentiale Verbum esset, sequeretur Deum verba sua per aërem effundere, corpusque ut homines habere. Quoniam vero homo non est, nec item eius Verbum quicquam hominum infirmitati simile habet. Ut enim principium una est essentia, ita unum est essentiale et subsistens eius Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, et ex Patre Filius, ita ex substantia substantialis est, ex essentia essentialis, ac denique vere est, ut qui sit ab eo, qui est.

2. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Verbumque essentiale et Filius qui vere sit, sed simpliciter sapientia, Verbum et Filius in Patre, sane ipse Pater ex sapientia et Verbo esset compositus. Quod quidem si verum est, supra allata absurda sequentur necessario, ipse autem suimet pater et filius futurus est, ipse seipsum est geniturus, et a seipso gignetur, vel certe merum nomen erit Verbum, Sapientia et Filius, ille autem, de quo haec dicuntur vel potius qui haec omnia est, nihil erit subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur

d. Sic Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi διαλελυμένως.
e. Anglic. εἴπερ.
f. Reg. et Seguer. ὑποστατὸς ultima gravi.

P. 618. εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ αὐτολόγον τὸν θεόν. ἀλλ᾽ εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ πατὴρ καὶ υἱός, πατὴρ μέν, [a] ὅτε σοφός, υἱὸς δέ, ὅτε σοφία. ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ θεῷ· ἄπαγε, ἀπρεπὲς τοῦτο, εὑρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος, πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί. κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς ἀδιαίρετος οὖσα σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. πευστέον οὖν τῶν προπετῶν· ὁ υἱὸς σοφία καὶ λόγος ἐκηρύχθη τοῦ θεοῦ· πῶς τοίνυν ἐστίν; εἰ μὲν ὡς ποιότης, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον, εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ θεός, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἴρηται παρὰ Σαβελλίῳ. οὐκοῦν ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς κατὰ τὸ τοῦ φωτὸς παράδειγμα. ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς, οὕτως ἐκ θεοῦ λόγος [b] καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ καὶ ἐκ πατρὸς υἱός. ταύτῃ γὰρ καὶ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης υἱὸς λόγος οὐκ ἀνούσιος οὐδὲ οὐχ
P. 619. ὑφεστώς, ἀλλ᾽ οὐσιώδης ἀληθῶς. ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη ἂν πάντα, ἃ λέγεται, κατ᾽ ἐπίνοιαν καὶ ἁπλῶς λεγόμενα. εἰ δὲ φευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἄρα ἀληθὴς λόγος οὐσιώδης ἐστίν. ὥςπερ γὰρ ἀληθῶς πατήρ, οὕτως ἀληθῶς σοφία. κατὰ τοῦτο οὖν δύο μέν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ υἱός, ἀλλὰ ὁ πατὴρ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς υἱός, ἓν δέ, ὅτι υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστι φύσει, ἴδιος ὑπάρχων λόγος αὐτοῦ. τοῦτο ὁ κύριος ἔλεγεν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν 1). οὔτε γὰρ ὁ λόγος κεχώρισται τοῦ πατρός, οὔτε ὁ πατὴρ ἄλογος πώποτε ἦν ἤ ἐστι. καὶ ὁ λόγος οὖν θεός, καὶ ὁ πατὴρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ 2) εἴρηκε.

3. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς λόγος τοῦ θεοῦ ἐστι. πότερον οὖν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ὑπέστη καὶ ὑποστὰς προςκεκόλληται τῷ πατρί, ἢ ὁ θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ [c] ὠνόμασεν ἑαυτοῦ λόγον; εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δὴ τὸ ἑαυτῷ [d] ὑπέστη καὶ θεός ἐστι, δύο ἂν εἶεν ἀρχαί, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἴδιος διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἀλλ᾽ ἑαυτοῦ εἶναι· εἰ δὲ ἔξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. λείπεται δὴ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ λέγειν αὐτόν. εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἔκ τινος καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστι. κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοιτο,

1) Ioan. 10, 30. 2) Ioan. 14, 10.

a. Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ὅτε σόφος [sic], υἱὸς δὲ ὅτε σοφία. Alii et editi ὅτι σόφος [sic], υἱὸς δὲ ὅτι σοφία.

b. Sic mss. At editio Commel. καὶ σοφία ἐκ πατρὸς υἱός.

c. Reg. et Seguer. ὠνόμακεν.

d. Reg. Gobler. et Felckm. 1. ὑπέστη.

et inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis dicat, ipsum Deum sapien- p. 618.
tiam ipsam et Verbum ipsum esse. Quod si concedatur, vere ipse suimet pater et filius erit, pater videlicet, cum sapiens dicitur, filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt ut qualitas. Apage igitur, id indignum Deo. Ex his enim efficitur, Deum ex essentia et qualitate compositum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia est, ac proinde divina unitas, quae individua est, composita videbitur, ut pote in essentiam et accidens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines interrogemus: Filius sapientia et Verbum Dei esse praedicatus est; quonam igitur modo id ipse est? Si ut qualitas, id absurdum esse iam ostendimus. Si vero ipse Deus sapientia ipsa est, certe quod inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quamobrem fatendum est, eum tanquam fetum proprie ex ipso Patre esse iuxta lucis exemplum. Ut enim ab igne lux oritur, ita Verbum ex Deo est, Sapientia ex Sapiente et ex Patre Filius. Hac enim ratione unitas individua et integra manet, eiusque filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel non subsistens, sed vere essentiale est. Alioquin nisi haec ita esse concedatur, sane quicquid ipse dicitur cogitatione et verbo tenus p. 619.
existet; quae sententia si est repudianda, igitur verum Verbum essentiale est. Namque ut vere Pater est, ita vere est Sapientia. Unde efficitur, ut duo sint Pater et Filius, non vero idem, ut contendit Sabellius; sed Pater pater est, et Filius filius. Unum autem sunt, quia Filius essentiae Patris naturâ filius est propriumque eius Verbum existit. Id Dominus ipse aiebat: *Ego et Pater unum sumus.* Nec enim Verbum separatum a Patre est, nec unquam Pater sine Ratione sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est; unde dixit: ***Ego in Patre et Pater in me est.***

3. Praeterea Christus Verbum Dei est; num ergo ex se ipso exstitit, deindeque existens cum Patre est copulatus, an vero Deus ipsum fecit et sui ipsius Verbum appellavit? Si primum concedatur, id est si seipso exstitit et est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, et merito quidem, ut pote qui non ipsius Patris sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque, ut eum ex ipso Deo esse dicamus; quod si verum est, *aliud sane fuerit id, quod est ex aliquo, et aliud id, ex quo est, ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint,

* Sic hic et mox Graecum secuti reddimus, non *alius*, ut solent loqui in scholis Theologi. Vide supra pag. 553. [p. 467. hui. ed.] num. 4.

Seguer. Basil. et Anglic. *ὑφέστη*. Editi *ὑφέστηκε*. Paulo post Reg. Basil. et Anglic. *μὴ αὐτοῦ τοῦ πατρός*. In aliis et editione Commel. *τοῦ* deest.

P. 619. ἔσται [a] τὸ αὐτὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίου δέδεικται. εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μέν ἐστιν, οὐκ ἄλλο δέ, ἔσται καὶ γεννῶν καὶ μὴ γεννῶν, γεννῶν μέν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει, μὴ γέννῶν δέ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ᾽ ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ υἱός. εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως, εἴη ἂν δύο, πατὴρ καὶ υἱός, ἓν δέ, ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ θεοῦ [b] γεγέννηται. εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν λόγον σὺν τῷ θεῷ, φοβηθήτω ὁ τοιοῦτος μὴ φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς γραφῆς λεγόμενον ἐμπέσῃ εἰς ἀτοπίαν, διφυῆ τινα εἰσάγων τὸν θεόν. μὴ διδοὺς γὰρ ἐκ τῆς μονάδος εἶναι τὸν λόγον, ἀλλ᾽ ἁπλῶς κεκολλῆσθαι τῷ πατρὶ λόγον, δυάδα οὐσίας εἰσάγει μηδετέραν τῆς ἑτέρας πατέρα τυγχάνουσαν. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. φανερώτερον δ᾽ ἄν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ πατρὸς λάβοι· εἷς γὰρ πατὴρ καὶ οὐ δύο, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἑνὸς ὁ υἱός. ὥσπερ οὖν οὐ δύο πατέρες ἀλλ᾽ εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαὶ ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ υἱός.
P. 620. πρὸς Ἀρειανοὺς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανοὺς ἀπὸ τῆς περὶ πατρός.

4. *Λεκτέον* οὖν· ὁ θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τοὐναντίον ἄσοφος καὶ ἄλογος. εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτόθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν, εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον· πῶς ἐστι σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογος; πότερον ἔξωθεν ἐσχηκὼς τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν ἢ ἐξ ἑαυτοῦ; εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν, ἔσται τις ὁ [c] προδεδωκὼς αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος. εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, [d] δῆλον ὅτι οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων οὐδ᾽ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν, ἐπεὶ καὶ οὗ ἐστιν εἰκὼν ἀεὶ ὑπάρχει. ἐὰν δὲ λέγωσιν ὅτι σοφὸς μέν ἐστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἰδίαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δέ, ἀλλ᾽ ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησε· λεκτέον ὅτι εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ λόγῳ γέγονε, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης· πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο [1]), καὶ [e] ὁ ψαλμῳδὸς δέ· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας [2]), εὑρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος· ἐγὼ ἐν τῷ πατρί [3]), ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ πατρί, καί· ὁ λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο [4]) οὐκ ἀληθὲς κατ᾽ αὐτούς· εἰ γὰρ ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο αὐτὸς ἐγένετο σάρξ,

1) Ioan. 1, 3. 2) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 3) Ioan. 14, 10. 4) Ioan. 1, 14.

a. Reg. 1. et Segu. τὸ αὐτὸ αὐτοαίτιον.
b. Basil. γεγένηται.
c. Reg. προςδεδωκώς.
d. Reg. et Seguer. δηλονότι.
e. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi καὶ Δαβίδ· πάντα etc.

sed haec de eodem dicantur, idem igitur sui causa et effectus erit, P. 619.
idem quod gignitur et gignit; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est nec tamen aliud ab eo, sequitur ut idem sit et gignens et non gignens, gignens, quia ex se illud profert, non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eundem cogitatione tantum Patrem et Filium dici. Sed si id absurdum est, igitur duo erunt Pater et Filius. Unum item iidem erunt, quia Filius non extrinsecus sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum fetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo existere putet tantummodo dicendum, caveat ille ne nomine Scripturae usitato uti refugiens in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturae inducat. Si enim non concedit, Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum, duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo patres, sed unus, ita non duo principia sunt, sed unum, et ex uno essentialis existit Filius. Rursus vero Arianos interrogemus. Nam quod ad Sa- P. 620.
bellii sectatores attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt, Ariani vero ex Patris notione.

4. Sic igitur disserendum est: Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione, vel contra sine sapientia est et Verbo seu Ratione? Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet, si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens nec sine Verbo seu Ratione, extrinsecusne sapientiam et Verbum, an vero ex seipso habeat. Si extrinsecus habet, aliquis igitur prius illi dedit, ipseque antequam acciperet, sine sapientia et Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est, ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cuius imago est, semper existat. At si responderint, Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione, sed propriam in seipso habere sapientiam propriumque Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit; dicendum, quod si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud est Verbum, de quo Ioannes dicit: *Omnia per ipsum facta sunt,* et Psalmista: *Omnia in sapientia fecisti.* Quin et ipse Christus mentitus esse reperietur, cum ait: *Ego in Patre,* quandoquidem alius est in Patre. Falsum item ex illorum sententia erit, quod dicitur: *Verbum caro factum est.* Namque si

p. 620. ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πατρὶ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγέ-
νετο, [a]ἄρα ὁ Χριστὸς οὐ γέγονε σάρξ, ἀλλ' ἴσως ὠνομάσθη λόγος
ὁ Χριστός. καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ
ὄνομα, ἔπειτα οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν
ᾧ καὶ ὁ Χριστός. εἰ δὲ φήσαιεν ὡς ποιότητα εἶναι ἐν τῷ πατρὶ
τὴν σοφίαν ἢ αὐτοσοφίαν εἶναι, ἀκολουθήσει τὰ ἐν τοῖς ἔμπρο-
σθεν ἄτοπα εἰρημένα· ἔσται γὰρ σύνθετος καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ υἱὸς
καὶ πατὴρ [b]γινόμενος. πλὴν ἐλεγκτέον καὶ δυςωπητέον αὐτούς,
ὅτι ὁ ἐν τῷ θεῷ λόγος οὐκ ἂν εἴη κτίσμα οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος.
ὄντος δὲ ἅπαξ ἐν θεῷ λόγου, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς ὁ λέγων·
ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[1]), ὁ διὰ τοῦτο καὶ μονο-
γενὴς ὤν, ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. εἷς [c]οὗτος
υἱός, ὅς ἐστι λόγος, σοφία, δύναμις, οὐ γὰρ σύνθετος ἐκ τούτων
ὁ θεός, ἀλλὰ γεννητικός. ὥςπερ γὰρ τὰ κτίσματα λόγῳ δημιουρ-
γεῖ, οὕτως κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν λόγον,
δι' οὗ καὶ δημιουργεῖ καὶ κτίζει καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα· τῷ
p. 621. γὰρ λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ
διαμένει τὰ σύμπαντα[2]). τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ υἱοῦ· εἰ ἄγονος,
καὶ ἀνενέργητος ὁ θεός, γέννημα γὰρ αὐτοῦ [d]ὁ υἱός, δι' οὗ ἐργά-
ζεται, εἰ δὲ μή, αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα τοῖς ἀναι-
σχυντοῦσιν ἀκολουθήσει.

5. Ἐκ τοῦ δευτερονομίου· ὑμεῖς δὲ οἱ προςκείμενοι κυρίῳ τῷ θεῷ [e]ὑμῶν ζῆτε πάντες ἐν τῇ σήμερον[3]). ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφοράν, καὶ γνῶναι ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. [f]ὁ μὲν γὰρ υἱὸς λέγει· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[4]), καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[1]), τὰ δὲ γενητὰ ὅτ' ἂν προκόπτῃ πρόςκειται τῷ κυρίῳ. ὁ μὲν γὰρ λόγος ὡς ἴδιος ἐν τῷ πατρί ἐστι, τὰ δὲ γενητὰ ἔξωθεν ὄντα πρόςκειται ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προςκείμενα. [g]καὶ γὰρ καὶ υἱὸς μὲν ὁ φύσει ἕν ἐστι μετὰ τοῦ γεννῶντος, ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προςκείσεται τῷ γένει. διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει· ὅτι [h]ποῖον ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστιν αὐτῷ θεὸς ἐγγίζων[5]); καὶ ἀλλαχοῦ· θεὸς ἐγγίζων ἐγώ[6])· τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει ὡς ξένοις αὐτοῦ

1) Ioan. 14, 10. 2) Psal. 119 [118. LXX.], 91. 3) Deuter. 4, 4. 4) Ioan. 10, 30. 5) Deuter. 4, 7. 6) Ierem. 23, 23.

a. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At Gobler. ἄρ' ὁ Χριστός.

b. Gobler. et Felckm. 1. γενόμενος.

c. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. οὗτος υἱός. Alii et editi ουτος ὁ υἱός.

d. Gobler. et Felckm. 1. ὁ θεός. Mox Reg. et Seguer. αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις.

e. Sic Seguer., Basil., Anglic. ut et habetur Deuteron 4, 4. At alii et editi ἡμῶν. Ibidem mss. omnes ζῆτε. Editi ζητεῖτε, male. Totum autem hunc locum perperam intellexit Nannius, cuius haec est versio in editione Commel. *Quod si illud non admittes, eaedem controversiae similes-*

illud Verbum caro factum est, in quo omnia facta sunt, nec Christus P. 620.
est in Patre Verbum, per quod omnia facta sunt, igitur Christus non factus est caro, sed forte Christus Verbum appellatus est. Quod quidem si verum est, primo alius erit quam qui nomine significatur, deinde non per eum omnia facta erunt, sed in illo, in quo Christus quoque ipse factus est. Sin autem dixerint, sapientiam in Patre instar qualitatis esse, vel eum sapientiam ipsam esse, quae supra recensuimus absurda necessario consequentur, videlicet eum compositum esse, suique ipsius esse patrem et filium. Verum coarguendi illi sunt et confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo est, nec creatum nec ex nihilo potest esse. Si item Verbum in Deo est, ipse certe Christus fuerit, qui ait: *Ego in Patre et Pater in me est*; qui idem idcirco unigenitus est, quia nullus alius ex eo sit genitus. Unus hic est Filius, qui et Verbum, sapientia et virtus sive potentia est. Nec enim ex hic est compositus Deus, sed horum est genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita secundum propriae essentiae naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat et administrat. Siquidem omnia Verbo et sapientia facta sunt, eiusque im- P. 621.
perio universa perseverant. Idem autem de Filio dicendum; nimirum si nihil gignit Deus, nihil item agit sive efficit, nam eius fetus est Filius, per quem agit. Sin minus, ad easdem interrogationes eademque absurda impudentes hi homines revolventur.

5. Ex Deuteronomio: *Vos autem, qui adhaeretis domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die.* Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse. Enim vero Filius dicit: *Ego et Pater unum sumus*; et: *Ego in Patre et Pater in me est*, res autem factae cum proficiunt, Domino adhaerent. Nempe Verbum tanquam proprium est in Patre, at res factae, ut pote quae extrinsecus existunt, adhaerent; nimirum naturâ alienae sunt, voluntate autem adhaerent. Etenim Filius, qui naturâ est, unum est cum genitore, qui vero extrinsecus adoptatur, generi adiungitur sive adhaeret. Hinc statim subdit: *Quae natio magna, cui Deus appropinquat?* Et alibi: *Deus appropinquans ego.* Nam

que importunitates impudentibus illis occurrent. Nos autem, qui Deo appositi addictique sumus, quaeramus eum in hoc ipso die. In aliis item editionibus non minus male emendatum est hoc modo: *Quod si illud etc. impudentibus istis occurrent, ex illo Deuteronomii:* Vos autem qui Deo appositi addictique estis, quaerite eum in hoc ipso die.

f. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *μέν* omittunt.

g. Regius *καὶ γὰρ υἱός*. Seguer. *καὶ γὰρ καὶ υἱός*. Ceteri et editi *καὶ γὰρ καὶ ὁ υἱός*. Mox Felckm. 2. et editio Commel. *ὃ δὲ ἔξωθεν*, mendose.

h. Sic manuscripti codices. At editi *ποιῶν*, perperam. Nannius item vertit *Qui fecit gentem magnam, cui appropinquat Deus.*

P. 621. οὖσι, τῷ δὲ υἱῷ ὡς [a] ἰδίῳ οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς οὐ πρόςκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ πατρί, ὅθεν [b] καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ δευτερονομίῳ· τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε καὶ αὐτῷ προςτεθήσεσθε[1])· τὸ δὲ προςτιθέμενον ἔξωθεν προςτίθεται.

6. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν κύριον [c] ἐνδεᾶ, ὅταν λέγῃ· ἐδόθη μοι[2]) καὶ ἔλαβον[3]), καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος· διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτόν[4]), καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ[5]), καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν λόγος ὢν υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐφόρεσε σῶμα καὶ γέγονε [d] καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα μεσίτης γενόμενος θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὰ μὲν θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ θεῷ διακονῇ. ὅταν οὖν λέγηται πεινᾶν καὶ δακρύειν καὶ κοπιᾶν καὶ Ἐλωῒ Ἐλωΐ[6]), ἀνθρώπινα ὄντα καὶ ἡμέτερα [e] πάθη δέχεται παρ' ἡμῶν καὶ τῷ πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ, ὅταν δὲ ὅτι ἐδόθη μοι ἐξουσία καὶ ἔλαβον καὶ διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν [f] αὐτὸν
P. 622. ὁ θεός, τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. οὐ γὰρ ὁ λόγος ἐνδεὴς ἦν ἢ γέγονε πώποτε, οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα, διὰ δὲ τοῦ λόγου δίδοται ἡμῖν· διὰ τοῦτο ὡς αὐτῷ διδόμενα ἡμῖν [g] μεταδίδοται, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ὡς αὐτῷ διδόμενα εἰς ἡμᾶς διαβῇ. ἄνθρωπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων, λόγος δὲ πάλιν μόνος οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. συνήφθη οὖν ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ τότε [h] ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε καὶ ὑπερύψωσεν. ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ λόγος ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ λόγου ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. ἐπεὶ οὖν τοῦ λόγου ὄντος ἐν σαρκὶ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν, διὰ τοῦτο εἰς τὸν λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα, καὶ ὥςπερ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ λόγου εἴληφε. πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος [i] εἴληφεν ὁ λόγος λέγεται εἰληφέναι, ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἄξιος ὢν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν ὅσον ἧκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα λόγον εἴληφεν. ὅθεν ἐάν τι λέγηται δίδοσθαι τῷ κυρίῳ ἤ τι τοι-

1) Deuter. 13, 4. 2) Matth. 28, 18. 3) Ioan. 10, 18. 4) Philipp. 2, 9. 5) Ephes. 1, 20. 6) Marc. 15, 34.

a. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *οἰκείῳ*.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At Gobler. et Felckm. primus *καί φησιν ἐν δευτερονομίῳ*. Editio Commel. *καὶ ἔφη ἐν δευτερονομίῳ*.

c. Gobler. et Felckm. 1. *ἐνδεῆ*. Mox *διὰ τοῦτο* abest a Gobler. et Felckm. 1.

d. Sic Reg. Seguer. Basil. In aliis et editis *καί* deest.

e. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *τὰ πάθη*.

rebus factis appropinquat, quippe cum illae sint ipsi externae, at Filio (P. 621.) utpote proprio non appropinquat, sed in eo est, nec adhaeret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur: *Vocem eius audietis et ipsi vos adiungemini.* Quod autem adiungitur, extrinsecus adiungitur.

6. Iam quod pertinet ad levem et humanam Arianorum opinationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur: *Data est mihi, accepi,* ut et ex his Pauli locis: *Idcirco exaltavit illum,* et *Sedit a dextris*, aliisque similibus, respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus gestasse, et filium quoque hominis factum fuisse, ut medius Deum inter et homines effectus, quae Dei sunt, nobis subministraret, quae nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare *Eloï Eloï* dicitur, quae quidem humanae nostrae sunt affectiones et miseriae, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem Verbis: *Data est mihi potestas,* et *accepi,* et *idcirco exaltavit eum Deus*, munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat (P. 622.) Verbum vel unquam factum est, nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent; sed per Verbum nobis donata sunt, unde illa tanquam ipsi donata nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset, qui haec acciperet, nec item purum Verbum his posset indigere; coniunctum igitur nobis est Verbum, tuncque nos potestatis participes reddidit et exaltavit. Verbum siquidem in homine existens hominem exaltavit, et Verbo item in homine existente accepit homo. Quia ergo Verbo in carne existente exaltatus homo est potestatemque accepit, idcirco ista ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum data sunt. Haec enim dona propter Verbum in homine existens concessa sunt. Unde quemadmodum Verbum caro factum est, ita et homo quae accepit per Verbum accepit. Omnia enim, quae homo accepit, Verbum accepisse dicitur, ut videlicet ostenderetur, quoniam homo pro suae naturae conditione dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum ea illum accepisse. Quocirca si quid Domino datum esse vel aliquid huiusce-

f. Sic Reg. Seguer. et Basil. Ceteri autem et editi *ἑαυτόν.*

g. Sic mss. omnes. Editi vero *δίδοται.* Ibidem Reg. et Seguer. *καὶ ἐνηνθρώπησεν.* In aliis et editis *καί* deest.

h. Sic Reg. et Seguer. At Basil. *τότε ἐξουσίας.* Alii et editi *τότε ἡ τῆς ἐξουσίας,* mendose.

i. Sic Reg. et Seguer. Editi vero *εἴληφεν· ὅσα γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἴληφε, πάντα ὁ λόγος* etc.

P. 622. οὗτον, νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρήζοντι [a] δίδοσθαι, ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ λόγου. καὶ γὰρ πᾶς πρεσβεύων ὑπὲρ ἄλλου αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρήζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει.

7. Ὥςπερ γὰρ [b] τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαμβάνει[1]) οὐκ ἀσθενῶν καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι, οὕτως τὰς ἀντὶ τῶν [c] ἀσθενειῶν παρὰ θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεὶς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυνηθῇ. λέγει γοῦν ὁ κύριος· πάντα ὅσα δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, καὶ πάλιν· ὑπὲρ αὐτῶν ἐρωτῶ[2]). ἠρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν, τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ ἐδίδου ἃ ἐλάμβανεν. ἐπειδὴ οὖν συναφθέντος τοῦ λόγου τῷ ἀνθρώπῳ εἰς τὸν λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ ἔχειν πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ ὅσα τοιαῦτα, διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά ἐστιν ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν· ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν αὐτός, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ ὥσπερ δι' ἡμᾶς [d] ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, οὕτως καὶ δι' ἡμᾶς λέγεται ὑπερυψῶσθαι. ἐχαρίσατο οὖν αὐτῷ[3]) ἀντὶ τοῦ ἡμῖν δι' αὐτόν, καὶ ὑπερύψωσεν ἀντὶ τοῦ ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λόγος ἡμῶν ὑψουμένων καὶ λαμβανόντων καὶ βοηθουμένων ὡς αὐτὸς ὑψούμενος καὶ λαμβάνων καὶ βοηθούμενος
P. 623. εὐχαριστεῖ τῷ πατρί, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρων καὶ λέγων· πάντα ὅσα δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς[4]).

8. Οἱ περὶ Εὐσέβιον [e] οἱ Ἀρειομανῖται ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ υἱῷ διδόντες προςποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. ἔστι δὲ γελοῖον. ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ υἱῷ πρόδηλον ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ, ὥςτε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται τυφλώττουσι. καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι υἱοῦ, ἀνούσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τουτέστι τὸν λόγον τοῦ πατρός, [f] προςποιοῦνται ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον. οἱ γὰρ ὅλως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἂν χρόνῳ διδόντων. καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται διὰ τοῦ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις ὁμολογοῦσι. πάλιν τε οἱ περὶ Εὐσέβιον υἱὸν ὁμολογοῦντες ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι φύσει λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λόγον λέγεσθαι τὸν υἱὸν βούλονται, οἱ δὲ ἕτεροι λόγον

1) Matth. 8, 17. 2) Ioan. 17, 7—9. 3) Philipp. 2, 9. 4) Ioan. 17, 7. 8.

a. Sic Reg. Seguer. et editio Commel. At alii δεδόσθαι.
b. Anglic. τὴν ἀσθένειαν.
c. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi ἀσθενῶν.
d. In Regio et Segueriano desunt verba

modi dicitur, intelligendum est, non ei tanquam indigenti fuisse datum, P.622.
sed homini per ipsum Verbum. Etenim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit, non qua indigeat, sed propter illum, cuius causa intercedit.

7. Nimirum quemadmodum nostras infirmitates ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non esuriens, ut nostra Patri offerens deleret, ita pro infirmitatibus dona a Deo ipse accipit, ut homo ipsi coniunctus horum particeps esse queat. Hinc ipse ait: *Omnia quaecunque dedisti mihi dedi eis,* et iterum: *pro eis rogo.* Pro nobis nempe rogabat, his, quae nostra sunt, susceptis, et dabat quae ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo coniuncto cum homine Pater propter ipsum Verbum homini dabat, ut exaltaretur omnemque potestatem haberet et alia huiusmodi; idcirco omnia adscribuntur ipsi Verbo, cui et veluti dantur quaecunque nos per ipsum accipimus. Ut enim propter nos homo factus est, ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur absurdi est, si quemadmodum seipsum propter nos humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Itaque *donavit illi,* id est nobis propter ipsum, et *exaltavit,* id est nos in ipso. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus et adiuvamur, quasi ipsum exaltaretur, acciperet est adiuvaretur, gratias agit Patri, nostraque in se ipsum P.623.
transfert et ait: *Omnia quaecunque dedisti mihi dedi eis.*

8. Ariani Eusebii gregales cum Filio principium existendi tribuunt, simulant se nolle eum regni principium habere. Atqui istud ridiculum fuerit; siquidem qui Filio dat existendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat, ac proinde fatendo quod negant se caecos ipsi esse produnt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei id est Verbum Patris essentia et substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari, qui dicunt: Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Praeterea Eusebiani, qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi, alii vero, qui Verbum confitentur, negant ipsum

ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, οὕτως καὶ δι' ἡμᾶς.

e. Sic Reg. et Seguerian. At in aliis et editis *οἱ* deest. Ibid. Reg. Seguer. Basil. Anglic. *ἀρχὴν τοῦ εἶναι.* Alii et editi *ἀρχὴν εἶναι.* Paulo post Seguer. *μὴ βουλεύεσθαι ἀρχήν* etc.

f. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *προποιοῦνται.*

p. 623. ὁμολογοῦντες ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι υἱόν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν υἱὸν λέγεσθαι τὸν λόγον βούλονται, ἐξ ἴσου κενοβατοῦντες.

9. [a]Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[1]). τὰ δύο ἓν εἶναί φατε ἢ τὸ ἓν διώνυμον ἢ πάλιν τὸ ἓν εἰς δύο διῃρῆσθαι. εἰ μὲν οὖν τὸ ἓν εἰς δύο διῄρηται, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸ διαιρεθέν, καὶ [b]μηδέτερον τέλειον, μέρος γὰρ ἑκάτερον καὶ οὐχ ὅλον· εἰ δὲ τὸ ἓν διώνυμον, Σαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ πατέρα λέγοντος καὶ ἑκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν υἱός, τὸν πατέρα, ὅτε δὲ πατήρ, τὸν υἱόν· εἰ δὲ τὰ δύο ἕν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἓν [c]δὲ κατὰ τὴν θεότητα καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν λόγον, ὥςτε δύο μὲν εἶναι, ὅτι [d]πατήρ ἐστι καὶ υἱός, ὅ ἐστι λόγος, ἓν δέ, ὅτι εἷς θεός. εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστίν, ἔδει εἰπεῖν· ἐγώ εἰμι ὁ πατὴρ ἢ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ εἰμι· νῦν [e]δὲ ἐν τῷ ἐγὼ τὸν υἱὸν σημαίνει, ἐν δὲ τῷ καὶ ὁ πατὴρ τὸν γεννήσαντα, ἐν δὲ τῷ ἓν τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ. οὐ γὰρ καθ' Ἕλληνας ὁ αὐτὸς σοφὸς καὶ σοφία ἐστίν, ἢ ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ λόγος ἐστίν, ἀπρεπὲς γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα εἶναι· ἡ δὲ θεία διδασκαλία οἶδε πατέρα καὶ υἱὸν καὶ σοφὸν καὶ σοφίαν καὶ θεὸν καὶ λόγον· καθόλου μέντοι [f]φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα.

p. 624. 10. Ἐὰν δὲ ὅτι δύο ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἀκούων τις διαβάλλοι ὡς δύο θεῶν καταγγελλομένων, τοιαῦτα γάρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται, καὶ εὐθέως γελῶσιν, ὅτι δύο θεοὺς λέγετε, λεκτέον πρὸς τοὺς τοιούτους, εἰ ὁ πατέρα καὶ υἱὸν γινώσκων δύο θεοὺς [g]λέγει, ὥρα καὶ τὸν λέγοντα ἕνα ἀναιρεῖν τὸν υἱὸν καὶ Σαβελλίζειν. εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο Ἑλληνίζει, οὐκοῦν ὁ λέγων [h]ἓν Σαβελλίζει. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὥςπερ ὁ λέγων πατέρα καὶ υἱὸν δύο ἕνα θεὸν λέγει, οὕτως ὁ λέγων ἕνα θεὸν δύο [i]φρονείτω πατέρα καὶ υἱόν, ἓν ὄντας τῇ θεότητι καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον εἶναι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρός. ἔστω δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον τὸ πῦρ καὶ

1) Ioan. 10, 30.

a. Hic in Basil. et Anglic. interseritur huiusmodi titulus, et quidem miniatis literis in Basil.: τοὺς σαβελλίζοντας καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὄντας ἐρέσθαι οὕτως. Id est *Sabellizantes et alios, qui Gentiles sunt, si interrogare.* Quae item habentur ad marginem in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Mox Reg. et Seguer. ἢ πάλιν τὸ ἓν etc. Ceteri et editi εἰ πάλιν etc.

b. Basil. et Anglic. καὶ μὴ ἕτερον τέλειον.

c. Reg. δέ omittit.

d. Reg. ὅτι ὁ πατήρ.

e. Sic Reg. Seguer. Anglic. At alii et editi νῦν δὲ τὸ ἐγώ.

esse Filium, solaque cogitatione nomen Filii Verbo tribui volunt, vano utrique conatu. P. 623.

9. *Ego et Pater unum sumus.* Vel duo vos unum esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse, vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo divisum est, necesse est corpus esse id, quod divisum est, neutrumque esse perfectum, quippe cum utrumque pars sit, non vero totum. Sed si unum est duplici ornatum nomine, haec Sabellii sententia est, qui Patrem et Filium eundem esse docet, et utrumque tollit, Patrem quidem, cum Filius est, Filium vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, necesse est illos duos quidem esse, unum vero secundum divinitatem et quatenus Filius Patri est consubstantialis et ex ipso Patre Verbum est, ita ut duo quidem sint, quia Pater est, et Filius quod est Verbum, unum autem, quia Deus unus est. Nam nisi ita sit, dicendum certe illi erat: Ego sum Pater, vel Ego et Pater sum. Nunc vero ista voce *Ego* Filium significat; genitorem autem, cum subdit *et Pater*, denique dictione *unum* unam divinitatem suamque designat consubstantialitatem. Nec enim, ut Gentiles putant, idem est sapiens et sapientia, vel idem Pater et Verbum, absurdum enim est eundem sui ipsius patrem esse, verum divina doctrina Patrem et Filium novit, sapientem et sapientiam, Deum et Verbum, maxime autem cavet, ne quid dividuum, dissolubile vel separabile omnino in Deo admittat.

10. Ceterum si quis duos esse Patrem et Filium audiens nos P. 624. calumnietur, quasi qui duos Deos inducamus (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque nos his verbis irrident: Vos duos deos asseritis), huiusmodi hominibus sic respondendum est: Si is, qui Patrem et Filium agnoscit, duos deos dicit, necesse est igitur ut Filio repudiato a Sabellio stet, qui unum esse credit. Namque si is, qui duos dicit, Gentilis est, igitur ille, qui unum dicit, Sabellianus est. Verum non ita se res habet, absit; sed quemadmodum is, qui Patrem et Filium duos esse agnoscit, unum Deum esse confitetur, ita ille, qui Deum unum credit, Patrem et Filium duos credat esse, sed unum divinitate et quatenus ex Patre natum Verbum ab ipso Patre nec separari nec dividi nec seiungi potest. Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis et splendor ex eo ortus duo quidem sunt, quatenus existunt et cer-

f. Basil. et Anglic. φυλάττειν. Ibidem Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ ἀδιάστατον. Alii et editi καὶ ἀδιάσπαστον.

g. Reg. et Seguer. λέγων. Sed in Seguer. emendatum est λέγει, ut et alii et editi habent.

h. Anglic. ἕνα.

i. Sic Reg. et Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. φρονεῖ. τὸ πατέρα. Alii et editio Comm. φρονεῖ· τῷ πατέρα. Mox Reg. Gobler. et Felckm. 1. τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ceteri et editio Commel. τῷ ἐξ αὐτοῦ.

P.624. τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι, ἓν δὲ [a]τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ.

11. Εἰς τὴν αὐτὴν μὲν ἄνοιαν τοῖς Ἀρειανοῖς πίπτουσι· κἀκεῖνοι γάρ φασι δι' ἡμᾶς αὐτὸν [b]ἐκτίσθαι, ἵνα ἡμᾶς κτίσῃ, ὥςπερ τοῦ θεοῦ περιμένοντος τὴν ἡμετέραν κτίσιν, ἵνα ἢ προβάληται κατ' ἐκείνους ἢ κτίσῃ κατὰ τούτους. Ἀρειανοὶ μὲν οὖν πλέον ἡμῖν ἢ τῷ υἱῷ χαρίζονται· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' ἐκεῖνον, [c]φασίν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν, εἴγε διὰ τοῦτο ἐκτίσθη καὶ ὑπέστη, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ κτίσῃ ὁ θεός. οὗτοι δὲ ἐξ ἴσου ἢ καὶ μειζόνως ἀσεβοῦντες ἔλαττον τῷ θεῷ ἢ ἡμῖν διδόασιν. ἡμεῖς γὰρ πολλάκις [d]καὶ σιωπῶντες μὲν ἐνθυμούμενοι δὲ ἐνεργοῦμεν, ὥςτε τὰ ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως καὶ εἰδωλοποιεῖσθαι, τὸν δὲ θεὸν σιωπῶντα μὲν ἀνενέργητον, λαλοῦντα δὲ ἰσχύειν αὐτὸν βούλονται, εἴγε σιωπῶν μὲν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, λαλῶν δὲ κτίζειν ἤρξατο. [e]ἐρέσθαι γὰρ αὐτοὺς δίκαιον, εἰ ὁ λόγος ἐν τῷ θεῷ ὢν τέλειος ἦν, ὥςτε καὶ ποιεῖν δύνασθαι. εἰ μὲν [f]οὖν ἀτελὴς ἦν ἐν θεῷ ὤν, γεννηθεὶς δὲ τέλειος γέγονεν, ἡμεῖς αἴτιοι τῆς τελειότητος αὐτοῦ, εἴγε δι' ἡμᾶς γεγέννηται, δι' ἡμᾶς [g]γὰρ καὶ τὸ δύνασθαι ποιεῖν προςείληφεν· εἰ δὲ τέλειος ἦν ἐν θεῷ, ὥςτε καὶ ποιεῖν δύνασθαι, περιττὴ ἡ γέννησις αὐτοῦ, ἐδύνατο γὰρ καὶ ἐν πατρὶ ὢν δημιουργεῖν· ὥςτε ἢ οὐ γεγέννηται, ἢ γεγέννηται οὐ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ἀεὶ ἐκ τοῦ
P.625. πατρός ἐστιν, ἡ γὰρ γέννησις αὐτοῦ οὐ τὴν ἡμῶν κτίσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ τὸ ἐκ θεοῦ εἶναι, ἦν γὰρ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἡμῶν.

12. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς τολμῶντες φανήσονται. εἰ γὰρ σιωπῶν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, ἀνάγκη προςειληφέναι αὐτὸν δύναμιν γεννήσαντα, ὅ ἐστι λαλήσαντα. καὶ πόθεν προςείληφε; καὶ διατί; εἰ δὲ ἠδύνατο ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον ποιεῖν, περιττῶς γεννᾷ, δυνάμενος καὶ σιωπῶν ποιεῖν. ἔπειτα εἰ πρὸ τοῦ [h]γεννηθῆναι ἐν τῷ θεῷ ἦν ὁ λόγος, ἄρα γεννηθεὶς ἐκτὸς καὶ ἔξω τοῦ θεοῦ ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νῦν λέγει· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[1]); εἰ δὲ νῦν ἐν τῷ πατρί ἐστιν, [i]ἄρα ἀεὶ ἦν ἐν τῷ πατρί, ὥςπερ καὶ νῦν ἐστι, καὶ περιττὸν τὸ λέγειν· δι' ἡμᾶς γεγέννηται καὶ μεθ' ἡμᾶς ἀνατρέχει, ἵνα ᾖ ὥςπερ ἦν. οὐ γὰρ ἦν ὅπερ οὐκ ἔστι νῦν, οὐδέ ἐστιν ὅπερ οὐκ ἦν, [k]ἀλλ' ἔστιν ὥςπερ ἦν

1) Ioan. 14, 10.

a. Reg. et Seguer. τὸ ἐξ αὐτοῦ. Mox ante εἰς τὴν αὐτήν etc. Basil. et Angl. haec verba instar tituli interserunt: πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ἦν ὁ λόγος ἐν τῷ θεῷ σιωπώμενος· ὕστερον δὲ προβέβληται δι' ἡμᾶς ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν. Id est *Adversus eos qui dicunt Verbum in Deo fuisse tacite sive silentio, postea autem propter nos, ut scilicet crearemur, emissum seu prolatum fuisse.* Quae item exstant ad marginem Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1.

b. Anglic. κτίζεσθαι. Paulo post Reg. et Seguer. προβάληται. Alii et editi προ-

nuntur, unum vero sunt, quatenus splendor ab igne est nec ab eo di- P. 624. vidi potest.

11. Sane illi in eandem dementiam incidunt ac Ariani. Nam et ipsi Verbum aiunt propter nos creatum esse, ut nos videlicet crearet, quasi Deus nostram exspectasset creationem, ut vel secundum illos ipsum emitteret, vel secundum istos crearet. Plus igitur nobis tribuunt Ariani quam Filio. Nec enim nos propter illum, inquiunt, sed ille propter nos factus est, si nempe idcirco creatus est et exstitit, ut nos Deus per eum crearet. Hi autem pari vel etiam maiori impietate minus Deo quam nobis concedunt. Nos enim saepe vel silentes et solum cogitantes agimus, ita ut ea, quae cogitamus, etiam imaginibus et simulacris exprimantur, hi vero Deum silentem nihil agere, sed tantum loquentem vim habere volunt, si utique silens nihil potuerit efficere, sed loquens creare incoeperit. Enimvero aequum est nos ab illis quaerere, num Verbum, cum esset in Deo, perfectum fuerit, ita ut posset agere. Si imperfectum erat, cum in Deo esset, tuncque perfectum est, cum est genitum; nos ergo eius perfectionis causa sumus, si nempe propter nos genitum fuerit. Ita enim propter nos agendi potestatem acceperit. Si vero perfectum erat, cum in Patre esset, ita ut etiam potuerit agere, frustra certe genitum est, siquidem creare poterat, cum adhuc in Patre esset, ac proinde vel non genitum est, vel non propter nos genitum est, sed quia semper est ex Patre. Eius enim ortus non nostri creationem, sed ipsum ex Deo esse signi- P. 625. ficat, erat siquidem etiam antequam crearemur.

12. Quin etiam idem profecto audebunt de Patre ipso dicere. Namque si silens agere non potuit, necesse est ut gignendo id est loquendo virtutem acceperit. At unde et per quid accepit? Quod si Verbum in se habens potuit agere, inutiliter ergo gignit, cum silens possit agere. Deinde si Verbum, priusquam genitum est, in Deo erat, igitur genitum foris et extra Deum est. Quod si verum est, quare ergo nunc dicit: *Ego in Patre et Pater in me est*? Si porro nunc est in Patre, ergo semper fuit in Patre, uti nunc quoque est, futileque dictu est ipsum propter nos genitum fuisse, ac post nos recurrere, ut sit quemadmodum erat. Nec enim erat quod nunc non est, nec nunc est quod non erat; sed est quemadmodum erat semper, idem-

βάλληται.

c. Reg. *φησιν.* Paulo post Anglican. *ἐξ ἴσου καὶ μειζόνως.*

d. Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis deest *καί.*

e. Reg. et Seguer. *ἐρέσθαι*, acuta penultima. Alii et editi *ἔρεσθαι.*

f. *οὖν* abest a Basil. et Anglic.

g. Reg. et Seguer. *δι' ἡμᾶς γὰρ καί.* Alii et editi *δι' ἡμᾶς δὲ καί.* Paulo post Basil. et Anglic. *ἦν ἐν τῷ θεῷ.*

h. Reg. et Seguer. *γεννηθῇ.*

i. Reg. et Seguer. *ἄρα εἰ*, mendose pro *ἄρ' ἀεί.*

k. Sic mss. At editio Commel. omittit *ἔστιν.*

P. 625. ἀεὶ καὶ ὡςαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχων· ἐπεὶ ἀτελὴς καὶ τρεπτὸς φανήσεται. εἰ γὰρ ὅπερ ἦν, τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα ὡς νῦν οὐκ ὤν, [a] δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. λέγω δέ, εἰ ἐν θεῷ ἦν πρότερον καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ἐν τῷ θεῷ ὁ λόγος. ἀλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ κύριος λέγων· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[1]), οὕτω γάρ ἐστι νῦν ὥςπερ ἦν ἀεί. εἰ δὲ οὕτως νῦν ἐστιν ὥςπερ ἦν ἀεί, δῆλον ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὔ, οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐν θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει, ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ πατὴρ καὶ υἱὸς ὁ τούτου λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον λόγος οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν υἱὸς [b] ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ πατρί, οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθείς, ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκεῖνον γεγόναμεν. ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ [c] γεγεννῆσθαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν, καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δὲ ἵνα ᾖ ὅπερ πρότερον ἦν, πρῶτον μὲν ἔσται πάλιν μὴ γεννώμενος ὁ γεννηθείς. εἰ γὰρ ἡ πρόοδος αὐτοῦ γέννησίς ἐστιν, ἡ ἀναδρομὴ πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως, γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ θεῷ σιωπήσει πάλιν ὁ θεός. εἰ δὲ σιωπήσει, ἔσται ὅπερ ἦν σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία καὶ οὐ κτίσις, παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. ὥςπερ γὰρ προελθόντος τοῦ λόγου γέγονεν ἡ κτίσις καὶ ὑπῆρξεν, οὕτως παλινδρομοῦντος τοῦ λόγου οὐχ [d] ὑπάρξει ἡ κτίσις. τίς οὖν χρεία τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; ἢ τί καὶ ἐλάλει ὁ θεός, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; τί δὲ προεβάλλετο ὃν ἀνακαλεῖται; τί δὲ καὶ ἐγέννα οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἤθελε; τί δὲ
P. 626. πάλιν ἔσται ἄδηλον. ἢ γὰρ σιωπήσει ἀεί, ἢ πάλιν γεννήσει καὶ ἑτέραν κτίσιν ἐπινοήσει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει, [e] ἢ γὰρ ἂν διέμεινεν ἡ γενομένη, ἀλλ' ἑτέραν· ἀκολούθως δὲ καὶ ταύτην παύσει καὶ ἑτέραν ἐπινοήσει, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.

13. [f] Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαβε διαβεβαιουμένων συστέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτείνεσθαι τὸν θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως καὶ ἀπείρως παύεσθαι. τὸ γὰρ πλατυνόμενον ἀπὸ στενότητος πλατύνεται, καὶ τὸ ἐκτεινόμενον συνεσταλμένον ἐκτείνεται, καὶ αὐτὸ μέν ἐστι, πλέον δὲ οὐδὲν ἢ πάθος ὑπομένει. εἰ τοίνυν

1) Ioan. 14, 10.

a. Goblerian. et Felckm. 1. hic et infra δηλονότι.

b. Reg. et Seguer. addunt ὁ λόγος, quod in aliis et editis deest.

c. Sic mss. et editio Commel.

d. Gobler. et Felckm. primus ὑπῆρξεν. Ibid. Reg. Basil. Anglic. τίς οὖν ἡ χρεία. Alii et editio Commel. τίς οὖν χρεία. Item ibidem Gobler. et Felckm. 1. τούτου γενέσθαι.

e. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At ceteri et editi καὶ γάρ etc. Mox ad marginem Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. haec leguntur: τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς (Basil. τομῆς) ὧδε ἔκειντο. Id est *Tractatus de Sabbatis et Circumcisione hic exstabat.* De eo agemus

que ac eodem modo semper est. Alioquin imperfectum et mutabile P. 625.
esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id
ipsum esset; igitur nunc non est quod erat et erit. Rem clarius ex-
pono. Si in Deo antea erat et postea rursus erit, perspicuum est,
Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce:
Ego in Patre et Pater in me est. Sic enim nunc est, uti fuit sem-
per. Si porro nunc est uti fuit semper, non igitur aliquando gigne-
batur et aliquando non gignebatur, nec item aliquando in Deo silen-
tium et quies fuit, aliquando autem idem locutus est; sed semper est
Pater et Filius eius Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est,
nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis existit,
nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus.
Ceteroqui si propter nos genitus est, et nos tunc, cum est genitus,
creati sumus, eiusque ortu constitutae sunt res creatae, ac deinde re-
currit ipse ut sit quod prius erat, primum inde efficitur, ut genitus
rursus non generetur. Nam si cum procedere ipsum est gigni, igitur
cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum reverterit,
Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe
quies, non autem rerum creatio; quae proinde finem habebit. Nam ut
procedente Verbo factae sunt et extiterunt res creatae: ita recurrente
Verbo iam non amplius existent res creatae. Quid igitur eas fieri
opus fuit, si esse desinent? Vel quare locutus est Deus, ut post haec
sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit,
cuius generationem finem voluit habere? Incertum autem est, quid
iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus P. 626.
aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus,
quippe quas factas permansisse satius fuisset, sed alias producturus
est, quas delebit similiter aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

13. Forte autem huiusmodi opinio ex Stoicorum schola emanavit, qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur, et quod extenditur, contractum extenditur, atque idem quidem est, nihil autem aliud praeter affectionem quandam patitur. Itaque si Uni-

suo loco [Vd. Tom. II. p. 55. ed. Ben.]

f. Stoïcorum sententiam sic explicat Diogenes Laërtius in Zenone, prout legit Iustus Lipsius Physiologiae Stoicorum lib. II. dissertat. VI. *λέγουσι δὲ κόσμον τριχῶς· αὐτόν τε τὸν θεὸν τὸν τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδιοποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν.* Id est *Mundum vero tripliciter dicunt: primo ipsum Deum, universae essentiae proprium effectorem, qui sane corruptionis expers est et ingenitus, ordinis et dispositionis rerum opifex, per certas temporum periodos universam in seipsum absumens essentiam, iterumque ex seipso gignens.* Suidas habet *θεὸν, καὶ τὸν ἁπάσης* etc. In editione Henrici Stephani a. 1570. mendose habetur *τὸν ἐκ τῆς ἁπάσης οὐσίας ποιόν*, vel ut in notis emendatur *ἰδίως ποιόν*.

P.626. ἡ μονὰς πλατυνθεῖσα γέγονε τριάς, ἡ δὲ μονάς ἐστιν ὁ πατήρ, τριὰς δὲ πατήρ, υἱός, [a]ἅγιον πνεῦμα, πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ μονὰς πάθος ὑπέμεινε καὶ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν, ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὖσα πλατεῖα, ἔπειτα εἰ αὐτὴ ἡ μονὰς ἐπλατύνθη εἰς τριάδα, τριὰς δέ ἐστι πατὴρ [b]καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, ὁ αὐτὸς ἄρα πατὴρ γέγονεν καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον, ἐκτὸς εἰ μὴ ἡ λεγομένη [c]παρ' αὐτῷ μονὰς ἄλλο τί ἐστι παρὰ τὸν πατέρα. οὐκ ἔτι οὖν πλατύνεσθαι ἔδει [d]λέγειν, ἀλλ' ἡ μονὰς τριῶν ποιητική, ὥςτε εἶναι μονάδα, εἶτα καὶ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα. εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὕτη καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτήν, αὐτὴ ἂν εἴη ὅπερ ἐξετάθη, καὶ τριὰς μὲν πλατυνθεῖσα οὐκ ἔτι μονάς ἐστι, μονὰς δὲ οὖσα οὔπω ἦν τριάς, καὶ ὁ πατὴρ ἄρα ὢν οὔπω ἦν υἱὸς καὶ πνεῦμα, γενόμενος δὲ ταῦτα οὐκ ἔτι πατὴρ μόνον ἐστί. ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἄν τις εἴποι τοῦ θεοῦ σῶμα καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰςάγων· τί γάρ ἐστι πλατύνεσθαι ἢ πάθος τοῦ πλατυνομένου; ἢ τί ἐστι τὸ [e]πλατυνόμενον ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον ἀλλὰ στενὸν τυγχάνον; ταυτὸν γάρ ἐστι, χρόνῳ [f]μόνον διαφέρον ἑαυτοῦ.

14. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος γινώσκει ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων· μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, πλατύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς Κορίνθιοι[1]), τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. ὥςπερ δὲ [g]εἰ ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορίνθιοι καὶ στενοχωρούμενοι, οὐκ ἄλλοι ἐτύγχανον, ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορίνθιοι, οὕτως εἰ ὁ πατὴρ ἐπλατύνθη εἰς τριάδα, ἡ τριὰς
P.627. πάλιν ἐστὶν ὁ πατὴρ μόνος. τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησίν· ἡ καρδία [h]ἡμῶν πεπλάτυνται[2]), καὶ ὁ Νῶε λέγει· πλατύναι ὁ θεὸς τῷ Ἰάφεθ[3]), ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ. εἰ μὲν οὖν ἡ μονὰς ἐπλάτυνεν, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν· [i]εἰ δὲ αὐτὴ ἐπλάτυνεν, αὐτὴ ἂν εἴη ὅπερ ἐπλατύνθη· τί δέ ἐστιν ἢ ὁ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον; [k]ἐρέσθαι δὲ αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα καλόν· τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου πλατυσμοῦ; ἢ ὡς ἐπ' αὐτῆς

1) 2. Cor. 6, 12. 13. 2) 2. Cor. 6, 11. 3) Genes. 9, 27.

a. Sic Reg. et Segu. At alii et editi *καὶ ἅγιον.*

b. Reg. et Seguer. *καὶ υἱός.* In aliis et editis deest *καί.* Ibidem Reg. Seguer. Gobler. *ὁ αὐτὸς ἄρα.* Ceteri et editi *ὁ* omittunt.

c. Reg. et Seguer. *παρ' αὐτῷ.* Ceteri et editi *παρ' αὐτῶν.* Nannius videtur legisse *παρ' αὐτῷ,* nam vertit *apud Deum,* sed male; hic enim Sabellius indicatur.

d. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi *λόγον,* mendose. Paulo post Basil. et Anglican. *καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα.*

e. Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis deest *τό.* Ibidem ante *πρότερον* Basil. et Anglic. *τό* omittunt.

f. Reg. Seguer. Basil. Anglic. addunt *μόνον,* Gobler. *μόνῳ,* utramque autem abest ab aliis et editis. Ibidem Reg. et Seguer. *ἑαυτοῦ.* Gobler. *αὐτῷ.* Ceteri et editi *αὐτοῦ.* Quae ibidem sequuntur, ita extant in Reg. Seguer. Basil. Anglican. et Felckm. 1. ubi Seguer. *στενοχωρῆσθε.*

tas dilatata facta est Trinitas, si item Unitas est Pater, Trinitas vero P.626.
est Pater, Filius et Spiritus sanctus, primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat, siquidem dilatata est quae lata non erat. Deinde si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est et Filius et Spiritus sanctus; ipse ergo Pater factus est et Filius et Spiritus, ut sentit Sabellius, nisi forte Unitas, quam ille propugnat, aliquid sit aliud praeter Patrem. Igitur non iam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde et Pater et Filius et Spiritus. Nam si ipsa dilatata est seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id, quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas non amplius est Unitas, quae cum esset Unitas, nondum Trinitas erat; igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius et Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non iam tantum Pater est. Verum nemo haec dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eumque patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatari quam passio seu affectio rei dilatatae? Vel quid est res dilatata, quam quae antea non huiusmodi sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

14. Id non ignorabat divinus Apostolus, qui ita ad Corinthios scribit: *Non coangustamini in nobis, dilatamini vero et vos Corinthii.* Illos scilicet hortabatur, ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii dilatati postea essent, non alii sed Corinthii semper fuissent; ita si Pater in Trinitatem dilatatus est, certe Trinitas solus rursus est Pater. Idem iterum ait: *Cor nostrum dila-* P.627.
tatum est. Noë item dicit: *Dilatet Deus Japhet.* Siquidem idem cor idemque est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilatavit, res alias dilatavit, vel si ipsa se dilatavit, ea sane fuerit id ipsum, quod dilatatum est. Quid vero illud est praeter Filium et Spiritum sanctum? Non ab re autem erit, eum, qui ita sentit, interrogare, quinam sit huiusmodi dilatationis effectus, vel potius (ipsa veluti coram veritate),

Ceteri vero et editi sic habent: *τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔφη,* Gobler. *φησί.*

g. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *εἰ* omittunt.

h. Sic mss. et editio Commel. ut Scripturae textus. Editio autem Parisiens. et Colon. *ὑμῶν ἐπλατύνθη.* Mox Reg. et Seguer. *τῷ Ἰάφεθ,* ut et habet Versio Septuaginta Interpretum iuxta Hebraeum textum יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת. Ceteri vero mss. et editi *τὸν Ἰάφεθ.* Verum cum iidem mox habent *ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν,* non *ἄλλους,* legendum idcirco *τῷ Ἰάφεθ.* Recte tamen per accusativum redditur: hunc enim casum regit verbum *πλατύνω* et *dilato.* Ibidem Reg. et Seguer. *ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία.* Alii et editi *ἡ αὐτοῦ γὰρ καρδία.*

i. Basil. et Anglic. *εἰ δὲ αὐτήν.* Ceteri mss. et editio Commel. habent *αὐτή.* Sed *αὑτῇ* legendum, ut antea legitur *τῷ Ἰάφεθ* et *ἄλλοις.* Ibidem Basil. et Anglic. *αὕτη ἂν εἴη.* Forte aliter hunc locum legit Nannius, cuius haec est versio post *ἐν τῷ πλατυσμῷ*: *Ergo si unitas se dilatarit, eadem fuerit iam dilatata, quae ante dilatationem fuerat.*

k. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *ἔρεσθαι.* Infra Reg. *ἀνάγκη δεῖν.*

P. 627. ἀληθείας, διατί ὅλως ἐπλατύνθη; τὸ γὰρ μὴ μένον τὸ αὐτό, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. εἰ μὲν οὖν ἵνα λόγος καὶ πνεῦμα συνῇ αὐτῷ, περιττὸν τὸ λέγειν [a] μονάς, εἶτα ἐπλατύνθη. οὐ γὰρ ὕστερον λόγος καὶ πνεῦμα, ἀλλ' ἀεί, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. ὥςτε εἰ ἀεὶ ἦν λόγος καὶ πνεῦμα, ἀεὶ πλατεῖα καὶ οὐ πρῶτον μονάς, εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη, ὕστερον καὶ λόγος. εἰ δὲ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐπλατύνθη καὶ γέγονε τότε τριάς, ἄρα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὔπω ἦν τριάς, φανήσεται δὲ [b] ὁ πατὴρ καὶ γεγονὼς σάρξ, εἴγε αὐτὸς μονὰς ὢν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη, καὶ τάχα λοιπὸν μονὰς ἔσται καὶ σάρξ, καὶ τὸ τρίτον πνεῦμα, εἴγε αὐτὸς ἐπλατύνθη, ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον τριάς. εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. δυνατὸν γὰρ ἦν καὶ μονάδα [c] μένουσαν αὐτὴν πάντα ποιεῖν. οὐ γὰρ ἐνδεὴς ἦν πλατυσμοῦ ἡ μονάς, οὐδὲ ἀσθενὴς ἦν [d] πρὸ τοῦ πλατυνθῆναι. ἄτοπον γὰρ καὶ ἀσεβὲς τοῦτό γε ἐπὶ θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. εἰ [e] γὰρ διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ μονὰς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις, πάλιν [f] δὲ ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν μονὰς ἀπὸ πλατυσμοῦ, ἀναιρεθήσεται καὶ ἡ κτίσις. ὥςπερ γὰρ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, οὕτως παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ παύσεται καὶ ἡ κτίσις.

15. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς τριάδα τὴν μονάδα ἀπαντήσει. [g] ἐπειδὴ δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες τολ-
P. 628. μῶσι διαιρεῖν λόγον καὶ υἱόν, καὶ λέγειν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν λόγον, ἕτερον δὲ τὸν υἱόν, καὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν λόγον, εἶτα [h] τὸν υἱόν, φέρε καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. οἱ μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ σωτήρ, αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν λέγουσιν, οἱ δὲ τὸ συναμφότερον, τόντε ἄνθρωπον καὶ τὸν λόγον, υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν, ἄλλοι δέ εἰσιν οἱ λέγοντες αὐτὸν τὸν λόγον τότε υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηνθρώπησεν, ἀπὸ γὰρ λόγου, φασί, γέγονεν υἱός, οὐκ ὢν πρότερον υἱὸς ἀλλὰ λόγος μόνον. Στωϊκὰ μὲν οὖν ἀμφότερα, τό,τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν θεὸν καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν υἱόν. κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι ὀνομάζοντες λόγον ἀρνοῦνται αὐτὸν υἱὸν

a. Reg. et Seguer. *μονάς· εἶτα* etc. puncto inter *μονάς* et *εἶτα* interposito. Alii et editi *μονὰς εἶτα* etc. coniunctim. Paulo post Reg. Seguer. et Gobler. *ἄλογος ὁ θεός*. Alii et editi *ὁ* omittunt. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *ἦν λόγος*. Ceteri et editi *ἦν ὁ λόγος*.

b. Sic Reg. et Seguerian. At alii cum editis *δὲ καὶ ὁ πατήρ*.

c. Sic Basil. et Anglic. atque ita emendatum in Regio. At alii et editio Commel. *μὲν οὖσαν*.

cur omnino dilatata Unitas sit. Quod enim non idem manet, sed po- P. 627. stea dilatatur, causam habeat necesse est, per quam dilatetur. Si ut Verbum et Spiritus cum illo esset, praeposterum est dicere Unitatem, deinde dilatatam esse. Nec enim posterius est Verbum et Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu Ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca si semper fuit Verbum et Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanae naturae assumtionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas; igitur ante naturam humanam assumtam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur, ut Pater caro factus sit, si nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est; qui et idem fortassis Unitas postea erit, et caro, et quod tertium est Spiritus, si nempe ipse est, qui dilatatus est; ac proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicatur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat, ut ipsa manens Unitas omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum et impium est id de Deo sentire et dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creatarum gratiâ dilatata est, si quamdiu erat Unitas, nullae erant res creatae; cum post absolutam creationem rursus e dilatata fieri debeat Unitas, utique delebuntur quoque res creatae. Ut enim creandi causâ dilatata est; ita cum dilatata esse desinet, existere similiter desinent res creatae.

15. Haec itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatari dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum et Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum et alium Fi- P. 628. lium, prius Verbum esse, deinde Filium; age ista quoque si placet perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii enim hominem, quem Salvator assumsit, Filium esse volunt, alii utrumque, nempe hominem et Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur, ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est; siquidem ex Verbo, inquiunt, factus est Filius, qui antea non Filius, sed duntaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoïcorum est, quo et Deus dilatari dicitur et Filius negatur. Valde autem illud ineptum est, quod cum Verbum agnoscant et nominent, ipsum Filium esse inficiantur. Enimvero si Verbum ex

d. Sic mss. In editione autem Commel. πρό deest.

e. γάρ abest a Basil. et Anglic., qui Anglic. mox habet καὶ ὥς δὲ μονὰς ἦν.

f. Sic Reg. et Seguerian. aliique mss. praeter Felckmanni 1. In aliis et editis deest δέ.

g. Reg. Seguer. et Anglican. ἐπειδὴ δὲ οἱ. Ceteri et editi ἐπεὶ δὲ οἱ.

h. Basil. et Anglic. εἶτα δὲ τὸν υἱόν.

P. 628. εἶναι. εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι υἱόν, εἰ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι, διατί μὴ συνορῶσιν ὅτι τὸ ἔκ τινος ὑπάρχον υἱός ἐστιν ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν; εἶτα εἰ τοῦ λόγου πατήρ ἐστιν ὁ θεός, διατί μὴ καὶ ὁ λόγος υἱὸς ἂν εἴη τοῦ ἑαυτοῦ πατρός; πατὴρ γάρ τίς ἐστι καὶ λέγεται οὗ ἐστιν ὁ υἱός, καὶ υἱός τίς ἐστι καὶ λέγεται ἐκείνου, οὗ ἐστιν ὁ πατήρ. εἰ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι πατὴρ ὁ θεός, οὐδὲ ὁ λόγος υἱὸς ἂν εἴη, εἰ δὲ [a] πατὴρ ὁ θεός, εἰκότως ἂν εἴη καὶ ὁ λόγος υἱός. εἰ δὲ ὕστερον μὲν πατὴρ καὶ πρῶτον θεός, [b] Ἀρειανῶν μὲν τὸ φρόνημα· ἔπειτα ἄτοπον μεταβάλλεσθαι τὸν θεόν, σωματικὸν γάρ. εἰ δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὕστερον ποιητής, ἰστέον ὅτι τῶν [c] γινομένων ὕστερόν ἐστιν ἡ μεταβολή, οὐχὶ τοῦ θεοῦ.

16. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ [d] ὁ υἱός, καλῶς ἂν ὕστερον πατὴρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ, εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ υἱός, ἀεὶ ἄρα ὁ πατήρ, ἀεὶ καὶ ὁ υἱός. εἰ δὲ ἀεὶ [e] ὁ υἱός, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ λόγος. εἰ γὰρ μὴ υἱὸς εἴη ὁ λόγος, καὶ τοῦτό τις ἀποτολμῶν εἴποι, ἢ τὸν λόγον πατέρα λέγει ἢ τὸν υἱὸν κρείττονα τοῦ λόγου. τοῦ γὰρ υἱοῦ ἐν κόλποις ὄντος τοῦ πατρός[1]), ἀνάγκη ἢ μὴ εἶναι πρὸ [f] υἱοῦ τὸν λόγον, οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος ἐν τῷ πατρί, ἢ εἰ ὁ λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν υἱόν, ὁ λόγος ἂν εἴη ὁ πατήρ, ἐν ᾧ ἐστιν ὁ υἱός. εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ λόγος πατήρ, ἀλλὰ λόγος, ἐκτὸς ἂν εἴη ὁ λόγος τοῦ πατρός, ὄντος τοῦ υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ἀμφότερα, ὅ,τε λόγος καὶ ὁ υἱός, ἐν τοῖς κόλποις, ἀλλ' ἕνα εἶναι δεῖ καὶ τοῦτον τὸν υἱόν, ὅς ἐστι μονογενής. καὶ πάλιν εἰ ἄλλος [g] ἐστὶν ὁ λόγος καὶ ἄλλος ὁ υἱός, κρείττων εὑρεθήσεται ὁ υἱὸς τοῦ λόγου, οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός[2]), οὐχ ὁ λόγος. ἢ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος, ἢ εἰ οἶδεν, ψεῦδος τὸ

P. 629. οὐδεὶς γινώσκει. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[3]), καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[4]), υἱοῦ γάρ εἰσι φωναί, καὶ οὐ λόγου κατ' αὐτούς· δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων. [h] κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην λέγοντος τοῦ κυρίου· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐβάστασαν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πολλὰ ἔργα καλὰ ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός, διὰ ποῖον [i] αὐτῶν ἔργον ἐμὲ λιθάζετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας [k] καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. ἀπεκρίθη

1) Ioan. 1, 18. 2) Matth. 11, 27. 3) Ioan. 14, 9. 4) Ioan. 10, 30.

a. Reg. εἰ δὲ ὁ πατὴρ ὁ θεός.
b. Basil. et Anglic. Ἀρειανὸν μέν etc.
c. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. γινομένων. Alii vero et editi γενομένων.
d. Sic Reg. Seguer. et Gobler. In aliis et editis ὁ deest.
e. Reg. et Seguer. ἀεὶ υἱός. Ceteri et editi ἀεὶ ὁ υἱός.

Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspiciunt, id, quod ex aliquo existit, filium eius esse, ex quo est? Deinde si Verbi Deus pater est, quidni Verbum sui patris filius fuerit? siquidem pater ille est et dicitur eius, qui suus est filius, et similiter filius ille est et dicitur eius, qui suus est pater. Quapropter si Deus non est Christi pater, nec Verbum filius esse potest. Sed si pater est Deus, vere et Verbum filius est. Quod si postea pater esse dicatur, cum primum Deus esset, haec ipsa est Arianorum doctrina. Sed praeterea absurdum est Deum mutari, nam id corporeum est. Si vero respondeant, patrem Filii factum esse, uti postea rerum creatarum factus est opifex, scire operae pretium est, mutationem non ad Deum, sed ad ea, quae postea fiunt, pertinere. P. 628.

16. Quapropter si Filius esset opus, recte quoque Pater eius postea efficeretur. Sed si Filius non est opus, semper ergo Pater, semper et Filius est. Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Verbum. Nisi enim Verbum Filius fuerit, qui id audebit negare, fateri eum necesse est, vel Verbum Patrem esse, vel Filium Verbo esse praestantiorem. Nam cum Filius sit in sinu Patris, necesse est vel Verbum ante Filium non esse, nihil enim est ante eum, qui in Patre est, vel si Verbum aliud est praeter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater, in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater, sed Verbum, igitur Verbum est extra Patrem, quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim ambo, nempe Verbum et Filius, in sinu Patris sunt, sed unum esse oportet eumque Filium, qui est unigenitus. Rursus si aliud est Verbum et alius Filius, Filius Verbo praestantior erit. Nemo enim Patrem cognoscit nisi Filius, non autem Verbum. Vel igitur Patrem non novit Verbum, vel si novit, false dicitur *nemo novit.* Quod idem urgendum est de hisce verbis: *Qui vidit me, vidit Patrem,* P. 629.
et *Ego et Pater unum sumus.* Namque hae voces Filii sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Evangeliis dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Ioannes, dicente: *Ego et Pater unum sumus, sustulerunt lapides Iudaei, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa opera bona ostendi vobis ex Patre, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis facis te ipsum Deum. Respon-*

f. Basil. et Anglic. *πρὸ τοῦ υἱοῦ.*

g. Reg. et Seguer. *ἐστίν* omittunt. Iidem ibidem et Basil. et Angl. *καὶ ἄλλος υἱός.*

h. Reg. Seguer. Basil. Anglican. addunt *κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην,* quae absunt ab aliis et editis. Mox Reg. Seguer. Basil. Anglic. *ἐβάστασαν λίθους.* Ceteri et editi *ἐβάστασαν γὰρ λίθους.*

i. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. In aliis et editis deest *αὐτῶν.*

k. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *καί* omittunt. Quae ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seguer. Basil. et Anglic., sed in Anglic. et Basil. abest *ὅτι* ante *ἐγὼ εἶπα.* Ceteri et editi sic habent: *ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. καὶ*

P. 629. αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε; εἰ ἐκείνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον· υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι; εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ [a] πατρός, μὴ πιστεύετέ μοι, εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ γινώσκητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ κἀγὼ ἐν τῷ πατρί[1]). καί τοι ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὐδ' ὅτι θεός εἰμι οὐδ' ὅτι υἱὸς θεοῦ εἰμι εἶπεν, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.

17. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκοῦσαι ἓν ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκέναι εἶναι τὸν πατέρα, ὁ δέ γε σωτὴρ ἡμῶν συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἁμαρτίαν, ὅτι εἰ καὶ θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἰδέναι τὸ γεγραμμένον [b] ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, εἶτα τὸ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν σαφηνίζων ἐν τῷ υἱῷ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητα ἀποδέδωκε, λέγων· ὅτι εἶπον· υἱός εἰμι [c] τοῦ θεοῦ. εἰ γὰρ τῇ λέξει οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ ἕν ἐσμεν ἀποδέδωκε [d] τῷ υἱῷ. οὐδὲν γὰρ ἓν πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ὁ υἱός; ἐπιφέρει γ' οὖν· ἵνα γινώσκητε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. τὸ γὰρ ἓν ἐπεξηγούμενος οὐκ ἐν τῷ [e] αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἕν ἐστιν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτὸν ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν οὐχ ὁ πατήρ εἰμι, ἀλλὰ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ Ἄρειον ἐν τῷ εἰπεῖν ἕν ἐσμεν. εἰ τοίνυν ὁ υἱὸς ἄλλο καὶ ὁ λόγος ἄλλο, οὐχ ὁ λόγος ἕν ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, ἀλλ' ὁ υἱός, οὐδὲ ὁ τὸν λόγον ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν υἱόν.
P. 630. τούτων δὲ δεικνυμένων ἢ μείζων ὁ υἱὸς τοῦ λόγου, ἢ πλεῖον οὐδὲν ὁ λόγος τοῦ υἱοῦ ἔχει. τί γὰρ μεῖζον ἢ τελειότερον τοῦ [f] ἓν[2]) καὶ τοῦ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ καὶ τοῦ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[3]); καὶ γὰρ [g] καὶ αὗται αἱ φωναὶ τοῦ υἱοῦ εἰσι. φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πέμψαντά με[4]), καί· ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με[5]), καί· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων

1) Ioan. 10, 30—38. 2) Ioan. 10, 30. 3) Ioan. 14, 10. 9. 4) Ioan. 12, 45. 5) Matth. 10, 40.

ὁ Ἰησοῦς λέγει, ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν γέγραπται, ἐγὼ εἶπα.

a. Basil. et Anglic. τοῦ πατρός μου. Ibidem Reg. et Seguer. hic et mox μὴ πιστεύετε et γινώσκετε. Alii et editi μὴ πιστεύητε et γινώσκητε.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi ὅτι ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ, εἶτα etc.

c. Reg. Seguer. Basil. et Anglican. τοῦ θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ. Ibid. Reg. εἰ γὰρ καὶ τῇ.

dit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi Dii estis? Si illos dixit Deos, ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi: Filius Dei sum? Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut sciatis et cognoscatis quia Pater in me est et ego in Patre. Atqui, prout sonant ipsa verba, non dixit: Deus sum, vel Filius Dei sum, sed *Ego et Pater unum sumus.* P. 629.

17. Iudaei quidem hac dictione *unum* eum se esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit Sabellius; at Salvator noster peccatum illorum coarguit huiusmodi ratiocinio: Etiamsi me Deum dixissem, vos tamen scriptum meminisse oportebat: *Ego dixi Dii estis.* Deinde haec verba *Ego et Pater unum sumus* explanans mutuam Filii et Patris unitatem eisdem indicari docet, cum ait: *Quia dixi: Filius Dei sum.* Nam tametsi verbis id non expressit, tamen quod his vocibus *unum sumus* significatur, ad ipsum retulit Filium. Nihil enim unum est cum Patre, nisi quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso Patre fuerit praeter Filium? Itaque concludit: *Ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me est.* Nec enim quid *unum* istud esset explicans dixit in eo esse, quod idem illud sit, quocum unum est; sed in eo, quod ipse sit in Patre et Pater in Filio, qua videlicet ratione inter se sunt coniuncti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sabellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit: Ego sum Pater, sed *Filius Dei sum.* Arium pariter profligat cum ait: *Unum sumus.* Quocirca si aliud est Filius, et aliud est Verbum, non Verbum unum est cum Patre, sed Filius, neque qui Verbum vidit, vidit Patrem, sed qui Filium vidit. Praeterea vel Filius maior est Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius. Ecquid enim P. 630. maius vel perfectius esse possit, quam quod significatur hisce dictionibus, *Unum, Ego in Patre et Pater in me est, Qui vidit me, vidit Patrem?* Hae enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Ioannes: *Qui vidit me, vidit eum, qui misit me.* Et: *Qui me recipit, recipit eum, qui misit me.* Et: *Ego lux in mundum veni, ut omnis, qui credit in*

d. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *ἀποδέδωκε τῷ θεῷ ἤτοι τῷ υἱῷ.*

e. Reg. et Seguer. *ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι.* Ceteri et editi *ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.*

f. Sic mss. et editio Commel. At edit. Paris. et Colon. *ἕν ἐσμεν.*

g. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis *καί* deest. Ibidem Reg. Seguerian. Basil. Anglican. *φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης,* pro quo alii et editi habent *καὶ πάλιν.* Ibidem post *ἑώρακε* editi addunt *τὸν πατέρα,* quod abest a Reg. et Seguer.

P. 630. εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ· καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν λόγων καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. ὁ λόγος δέ, ὃν [a] ἀκούει, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ[1]), ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι[2]). τὸ κήρυγμα δέ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν· εἰ γάρ, φησί, μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐχ ἕξουσιν[3]), φησί, ἀκηκοότες μου τῶν ῥημάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες.

18. Ἴσως μὲν οὖν ἂν εἴποιεν ἀναιδῶς μὴ υἱοῦ ἀλλὰ λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην. ἀλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον [b] ἐγένετο ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λέγων. ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα· οὐκ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον ἀλλὰ σῶσαι[4]), δείκνυται οὐκ ἄλλος εἶναι ἢ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ. [c] φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν [d] ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥςτε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα[5]). εἰ ὁ λέγων· [e] οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω αὐτόν, αὐτός ἐστιν ὁ λέγων· ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με[6]), [f] ὁ δὲ ἐλθὼν σῶσαι τὸν κόσμον καὶ μὴ κρῖναι αὐτὸν ὁ μονογενής ἐστιν υἱὸς τοῦ θεοῦ· δῆλον ὅτι ὁ αὐτὸς υἱός ἐστιν ὁ λέγων· ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. καὶ γὰρ ὁ λέγων· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καὶ ἐάν τίς μου [g] ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν[7]), αὐτός ἐστιν ὁ υἱός, περὶ οὗ [h] ταῦτά φησιν· ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ πάλιν· [i] καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν υἱόν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον[8]), καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι [k] τῷ
P. 631. υἱῷ. αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον[9]), καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ [l] γῆς ὑπῆρχε κατὰ

1) Ioan. 12, 46—48. 2) Ioan. 14, 12 al. 3) Ioan. 15, 22. 4) Ioan. 12, 47. 5) Ioan. 3, 16—19. 6) Ioan. 12, 47. 45. 7) Ioan. 12, 44. 47. 8) Ioan. 3, 18. 19. 9) Ioan. 1, 9.

a. Basil. et Anglic. *ἀκούεις*.
b. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *γενήσεται*. Ceteri et editi *ἐγένετο*.
c. Sic Regius et Seguer. Alii vero et editi *ἔφη*.
d. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. addunt

me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, et non P. 630.
custodierit, ego non iudico eum. Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvum faciam mundum: sed sermo, quem audit, ille iudicabit eum in novissimo die: quia ego ad Patrem vado. Eum, qui mandatum non servaverit, praedicatione iudicandum esse declarat. *Nisi* enim, inquit, *venissem et locutus fuissem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habebunt,* cum verba mea audierint, quibus salutem percipiunt qui ea custodiunt.

18. Verum fortassis eo impudentiae devenient, ut contendant, has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est, ea Filii esse verba. Qui enim hîc dicit: *Non veni ut iudicem, sed ut salvum faciam mundum,* alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Ioannes: *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus Filium in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem; erant enim eorum mala opera.* Itaque si ille, qui dicit: *Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvum faciam* eum, ipse est, qui etiam dicit: *Qui videt me, videt eum, qui misit me,* si item ille, qui venit ut mundum salvum faciat, non iudicet, unigenitus est Dei Filius; utique manifestum est, ipsum esse Filium qui dicit: *Qui videt me, videt eum, qui misit me.* Etenim is, qui dicit: *Qui credit in me,* et *si quis audierit verba mea, ego non iudico eum,* ipse est Filius, de quo haec dicit: *Qui credit in eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei,* et rursus: *hoc est iudicium* eius, qui non credit in Filium, *quia lux venit in mundum,* nec crediderunt ei, nempe Filio. Lux enim certe ipse est, quae illuminat P. 631.
omnem hominem venientem in mundum; qui quidem quamdiu secun-

ὁ αὐτός, quod abest ab aliis et editis.

e. Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis deest γάρ.

f. Haec verba ὁ δὲ ἐλθὼν etc. ad πέμψαντά με inclusive desunt in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. pro ὁ μονογενής ἐστιν Basil. Anglic. et editio Commel. habent ὁμογενής ἐστιν. Mox Seguer. δηλονότι.

g. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. ἀκούσῃ. Ceteri et editi ἀκούσηται.

h. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. ταῦτά φησιν. Alii et editi ταῦτα ἔφη.

i. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. In aliis et editis καί deest. Ibid. Basil. αὐτή.

k. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. ὁ υἱός. Ibidem Basil. et Anglic. δῆλον ὅτι. Mox Reg. et Seguer. τὸν ἐρχόμενον. In aliis et editis τόν deest.

l. Basil. et Anglic. ἐπὶ τῆς γῆς. Mox iidem et Reg. ac Seguer. ὡς φησίν. Ibid. Reg. et Seguer. ὡς τὸ φῶς ἔχετε. Item ibidem iidem Reg. Seguer. Basil. Anglic. πιστεύετε εἰς τὸ φῶς. Editi et alii πιστεύετε εἰς αὐτό.

P.631. τὴν ἐνανθρώπησιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς ἔφη αὐτός· ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. ἐγὼ γὰρ φῶς, [a] φησίν, εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα[1]).

19. Καὶ τούτου τοίνυν δειχθέντος δῆλον ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λόγος. εἰ δὲ ὁ υἱός ἐστι τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθός, ἀναντιῤῥήτως διὰ τοῦ υἱοῦ ὁ κόσμος ἐγένετο. [b] ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου περὶ τοῦ βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου ὁ εὐαγγελιστής φησιν· οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός[2]). ἦν γάρ, ὡς προέφημεν, τὸ φῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὸ ἀληθινὸν τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον [c] τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. εἰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀνάγκη οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, περὶ οὗ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἔφησεν. ἢ γὰρ δύο κόσμους ἀναγκασθήσονται λέγειν, ἵν' ὁ μὲν δι' υἱοῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ λόγου εἴη γεγονώς, ἢ εἰ εἷς ἐστιν ὁ κόσμος καὶ μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον [d] καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ λόγον πρὸ πάσης κτίσεως, δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. οὐκοῦν εἰ [e] ὡς διὰ τοῦ λόγου, οὕτως καὶ διὰ υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον φανήσεται, ἀλλὰ καὶ ταὐτὸν εἴη ἂν εἰπεῖν, ὡς ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[3]), ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός. εἰ δὲ ὅτι μὴ εἶπεν ὁ Ἰωάννης· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός, οὐχ ἁρμόζειν φήσουσι τῷ υἱῷ τὰ τοῦ λόγου, ὥρα καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ μὴ ἁρμόζειν τῷ λόγῳ. τοῦ δὲ υἱοῦ ἐδείχθη τὸ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[4]), καὶ [f] τὸ ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς[5]) ὑπάρχειν αὐτόν, καὶ τὸ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με[6]), κοινὸν μέν τοι πρός τε τὸν λόγον καὶ τὸν υἱὸν τὸ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι τὸν υἱόν. ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν πρὸ τῶν [g] γινομένων εἶναι. καὶ τὸ πρὸς Φίλιππον δὲ λεγόμενον οὐ τοῦ λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ. [h] εἶπε γάρ, φησίν, ὁ Ἰησοῦς· τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. [i] καὶ πῶς σὺ λέγεις· δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυ-
P.632. τοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ [k] ὁ ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα.

1) Ioan. 12, 36. 46. 2) Ioan. 1, 8. 3) Ioan. 1, 1. 4) Ioan. 10, 30. 5) Ioan. 1, 18. 6) Ioan. 12, 45.

a. Reg. et Seguer. *φησίν* addunt; alii et editi omittunt. Paulo post Seguer. et Basil. *δειχθέντος ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λέγων.* Anglic. omittit quoque *δῆλον.*

b. Sic Reg. et Seguer. Basil. et Anglic., sed duo ultimi *Ἰωάννης* pro *Ἰωάννου* habent. At ceteri et editi *ὡς ὁ Ἰωάννης ἔφη περὶ βαπτιστοῦ, οὐκ ἦν* etc.

c. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis *τόν* deest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. *κόσμον· ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ* etc. Sic item Gobler. sed *γάρ* omisso.

d. Gobler. et Felckm. 1. *καί* omittunt.

e. *ὡς* abest ab Anglic.

dum humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait: *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Ego enim, lux,* inquit, *in mundum veni.* P. 631.

19. Quibus ita probatis perspicuum sane est, Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quae venit in mundum, sine ulla controversia sequitur, ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim Evangelista initio Evangelii de Ioanne Baptista loquitur: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Nempe, ut antea diximus, ipse Christus lux vera est, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum. Namque si in mundo ipse erat, et mundus per eum factus est, necesse igitur est ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisse idem testatur. Vel enim duos mundos admittere cogentur, ut unus per Filium et alius per Verbum factus sit, vel si unus est mundus et una creata natura, sequitur et unum et eundem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam exstitisse, quippe quae per ipsum facta fuerit. Quocirca si quemadmodum per Verbum, ita et per Filium omnia facta sunt, nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere: *In principio erat Verbum,* et In principio erat Filius. Sed si, eo quod non dixerit Ioannes: In principio erat Filius, negant Filio convenire quae Verbi propria sunt, similiter igitur Verbo non conveniunt quae propria sunt Filii. Atqui demonstratum est, ad Filium haec pertinere verba: *Ego et Pater unum sumus*, ipsumque esse, *qui est in sinu Patris*, has similiter voces eius esse: *Qui videt me, videt eum, qui misit me*, Verbo item et Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse; ex quibus evidens sit Filium ante mundum exstitisse; siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur, id, quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum sed ad Filium pertinere. Nam, ut narrat Evangelista, dixit Jesus: *Tanto tempore vobiscum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre et Pater in me est? Verba, quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor; Pater autem, qui in me manet,*

f. *τό* abest ab Anglic. Mox Reg. Seguer. et Basil. addunt *ὑπάρχειν αὐτόν*, quae alii et editi omittunt.

g. Reg. Seguer. et Gobler. *γινομένων*. Ceteri et editi *γενομένων*.

h. Sic Reg. Segu. Bas. et Angl., sed duo ultimi pro *Ἰησοῦς* habent *Ἰωάννης*. Ceteri et editi *τοσοῦτον γὰρ, ἔφη, χρόνον*.

i. Editio Commel. et aliquot mss. *τὸν πατέρα, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον* etc. omissis intermediis, quae in Reg. Seguer. Basil. et Anglic. exstant. Sed in Seguer. post *ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ* desunt quae sequuntur ante *εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον*.

k. Basil. et Anglic. *ὁ* et *αὐτός* omittunt, ut et *αὐτά* infra post *τὰ ἔργα*.

P. 632. πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι. καὶ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ[1]). οὐκοῦν εἰ ὁ πατὴρ δοξάζεται ἐν τῷ υἱῷ, ὁ υἱὸς ἂν εἴη ὁ λέγων· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, αὐτὸς καὶ τὸ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα. αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λέγων υἱὸν ἑαυτὸν δείκνυσιν, ἐπάγων· ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ.

20. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρεσεν ὁ λόγος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, καὶ μὴ τὸν λόγον υἱόν, ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ἀκολούθως ὁ ἐν τῷ πατρί, [a]ἐν ᾧ καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ὁ ἓν ὢν αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐλθόντα μὴ κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν, αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι. [b]Ἰησοῦς γάρ, φησίν, εἶπεν αὐτοῖς· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι[2]). καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα γενεὰς [c]γενόμενον λέγειν πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ὑπάρχειν; πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, [d]εἰ ἡ σάρξ, ἣν ἐφόρεσεν ὁ λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ υἱός, λέγειν τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐγένετο; πῶς δὲ σώσουσι καὶ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν[3]); τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ υἱοῦ σημαίνων ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπήγαγε λέγων· ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. πῶς δὲ εἰ μὴ ὁ λόγος υἱός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος υἱός, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἷς ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; εἰ δὲ αἰσχυντοῖεν ἐπὶ τούτοις, ποῦ ἔσται ὁ λόγος, τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ πατρί; [e]πόστος δὲ ἔσται ὁ λόγος πρὸς τὸν πατέρα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πατρὸς ἓν ὄντων; εἰ δὲ ὁ ἄνθρωπος μονογενής ἐστι, πόστος ἔσται ὁ λόγος; ἢ γὰρ δεύτερον εἶναι αὐτὸν λέξειέ τις, ἢ εἰ [f]ὑπὲρ τὸ μονογενές ἐστιν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πατήρ. ὥσπερ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ πατήρ, οὕτως ἓν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ μονογενές. τί δὲ καὶ πλέον ὁ λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου, εἴγε οὐχ ὁ λόγος υἱός ἐστι; διὰ μὲν γὰρ υἱοῦ καὶ τοῦ λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοινόν ἐστι τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ υἱῷ τὸ δημιουργεῖν τὸν κόσμον, τὸ δὲ ὁρᾶν τὸν πατέρα οὐκ ἔτι ἐν τῷ

1) Ioan. 14, 9—13. 2) Ioan. 8, 58. 3) Ioan. 1, 10.

a. Sic mss. omnes. Editio autem Commelin. ὁ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi ἀμὴν γάρ, ἔφη ὁ Ἰησοῦς, λέγω etc.

ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in Patre sum et Pater in P. 632.
me. Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quae ego facio, et ipse faciet, et maiora his faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio fuerit, qui ait: *Ego in Patre et Pater in me est,* et *Qui me vidit, vidit Patrem.* Qui enim haec loquitur, seipsum Filium esse probat, cum addit *ut glorificetur Pater in Filio.*

20. Si igitur contendunt, hominem, quem gestavit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non autem Verbum, sequitur ut homo sit ille, qui in Patre est et in quo Pater est, homo item ille fuerit, qui unum ipse et Pater est, quique in sinu est Patris, et lux vera est. Hinc fateri cogentur, mundum per hominem factum esse, et hominem eum esse, qui venit non ut iudicaret, sed ut mundum salvum faceret, ipsum denique esse priusquam Abraham fieret. *Iesus* enim, inquit, *dixit illis: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.* An non vero perabsurdum dictu est, eum existere antequam fieret Abraham, quem ex semine Abrahae post quadraginta duas aetates natum esse volunt? Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est, an non vehementer repugnat contendere, hanc ipsam carnem, quam ex Maria accepit, esse per quam mundus factus est. Quid vero de his verbis dicturi sunt: *In mundo erat?* Namque Evangelista, ut significaret exstitisse Filium priusquam secundum carnem nasceretur, haec subiecit verba: *In mundo erat.* Porro si non Verbum est Filius, sed homo est Filius, quomodo mundum possit servare, cum ipse quoque sit ex mundo? Quod si nec his rationibus eorum comprimetur impudentia, respondeant, ubinam futurum sit Verbum, si homo est in Patre? Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo et Pater unum sint? Quod si homo unigenitus est, quotum quaeso erit Verbum? Vel enim secundum esse respondebit aliquis, vel si supra unigenitum est, ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim unus est Pater, ita unigenitus ex eo natus unus est. Quid praeterea Verbum homine amplius habet, si Verbum Filius non sit? Mundum quidem per Filium et Verbum factum esse scriptum est, communeque est Verbo et Filio mundum creare, at Patrem non a Verbo, sed a Filio

c. Basil. et Anglic. *γενόμενον*. Regius et Segu. *λεγόμενον*. Alii editique utrumque omittunt.

d. Sic Reg. et Seguer. ut et Nannius legit. Alii et editi *εἴη*, mendose.

e. Gobler. hic et mox *πόσος*.

f. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At in aliis et editis deest *εἰ*.

P. 632. λόγῳ γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ υἱῷ, καὶ τὸ σώζειν τὸν κόσμον οὐκέτι διὰ τοῦ λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ. εἶπε γάρ, φησίν, ὁ Ἰησοῦς· τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνω-
P. 633. κάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[1]), καὶ τὸν πατέρα δὲ οὐχ ὁ λόγος γέγραπται γινώσκειν, ἀλλ' ὁ υἱός[2]), [a] ὁρᾶν δὲ τὸν πατέρα οὐχ ὁ λόγος εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός[3]).

21. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ λόγος συμβάλλεται μᾶλλον τοῦ υἱοῦ, εἴγε κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ ἄλλος ὁ λόγος; πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν υἱὸν πρόσταξίς ἐστι. φησὶ γὰρ [b] ὁ Ἰωάννης· ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ οὐκ ὄψεται ζωήν[4]). καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ᾧ πάσης πίστεως ἡμῶν ἡ σύστασις ὁρμεῖ, οὐκ εἰς λόγον, ἀλλ' εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα δίδοται. εἴπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ λόγος καὶ ἄλλος ὁ υἱός, καὶ οὐκ ἔστιν υἱὸς ὁ λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον τὸ βάπτισμα. πῶς οὖν σύνεστιν ὁ λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ πατρί, οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει; ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν· ἐν τῷ τοῦ πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ λόγος. [c] διατί οὖν οὐχὶ καὶ τὸ πνεῦμα; ἢ ἐκτὸς τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα; καὶ ἄνθρωπος μέν, εἴπερ οὐκ ἔστιν υἱὸς ὁ λόγος, μετὰ τὸν πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἔτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἡ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα, πατέρα [d] καὶ λόγον καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον. ἐν τούτοις δὴ αἰσχυνόμενοι εἰς ἕτερον καταφεύγουσι, καί φασι μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτόν, ὃν ἐφόρεσεν ὁ κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, τόν τε λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι υἱόν, συνημμένα γὰρ ἀμφότερα υἱός, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. τί τοίνυν τίνος αἴτιον, καὶ πότερος πότερον υἱὸν κατεσκεύασεν; ἢ ἵνα λευκότερον εἴποιμι, [e] ἆρα διὰ τὴν σάρκα ὁ λόγος υἱός, ἢ διὰ τὸν λόγον ἡ σὰρξ υἱὸς λέγεται; ἢ οὐδ' ὁπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ [f] ἀμφοῖν σύνοδος; εἰ μὲν οὖν ὁ λόγος διὰ τὴν σάρκα, ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι υἱόν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ ἄτοπα, ὅσα προείρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον υἱόν· εἰ δὲ διὰ τὸν λόγον ἡ σὰρξ υἱὸς λέγεται, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντως ὁ λόγος ὢν υἱὸς ἦν. πῶς γὰρ οἷόν τε υἱοποιεῖν τινα ἑτέρους μὴ ὄντα αὐτὸν υἱόν, ὄντος μάλιστα πατρός; εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, πατὴρ αὐτὸς ἂν εἴη, εἰ δὲ τῷ πατρί,

1) Ioan. 14, 9. 2) Matth. 11, 27. 3) Ioan. 1, 18. 4) Ioan. 3, 36.

a. Basil. et Anglic. καὶ ὁρᾶν.
b. Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii autem et editi ὁ omittunt.
c. Sic Reg. Seguer. Basil. Anglican. et Gobler. At editio Commel. διότι.
d. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. recte

videri declarat Scriptura, nec item mundus per Verbum, sed per unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque, inquit, dixit Iesus: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem.* Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cognosci legimus: uti nec Verbum videre Patrem dicitur, sed unigenitus Filius, qui est in sinu Patris. P. 632. P. 633.

21. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem amplius possit conferre, quam Filius, si nempe, ut arbitrantur, alius est Filius et aliud Verbum? Nos enim non in Verbum, sed in Filium credere iubemur, ut Ioannes his Verbis declarat: *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam; qui autem Filio non credit, non videbit vitam.* Insuper sanctum Baptisma, in quo totius nostrae fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem et Filium et sanctum Spiritum datur. Quapropter si secundum illos aliud est Verbum et alius Filius, nec Verbum est Filius; nihil sane ad Verbum Baptisma pertinet. Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre, cum in Baptismi donatione una cum eo non sit? At forte responsuri sunt, Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo et Spiritus? An vero extra Patrem existit Spiritus? Deinde si Verbum non est Filius, homo igitur post Patrem nominandus erit, et Spiritus post hominem, nec iam Unitas ex illorum sententia in Trinitatem dilatabitur, sed in quaternitatem, nempe in Patrem, Verbum, Filium et Spiritum sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere diverticulum. Aiunt igitur, non hominem seorsum, quem gestavit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet et hominem, esse Filium; ambo enim simul coniuncti, ut inquiunt, Filius appellatur. Quis igitur amborum causa alterius est? Uter utrum effecit Filium? Vel ut planius loquar, num Verbum Filius est propter carnem, an vero caro propter Verbum Filius dicitur? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus? Quod si Verbum propter carnem Filium esse responderint, certe carnem Filium esse necesse est; quo ex responso omnia illa absurda consequentur, quae ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum caro Filius dicitur, igitur Verbum etiam ante carnem Filius erat. Nam qui fieri potest, ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, praesertim Patre existente? Profecto si sibi ipse filios efficit, Pater dicendus est, si Patri, ipse sit

addunt καὶ λόγον, quod alii et editi omittunt.
e. Basil. et Gobler. ἄρα. Ceteri et editio Commel. ἄρα.
f. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis ἡ deest.

P. 633. ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι υἱόν, [a] μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱόν, δι᾽ ὃν καὶ οἱ ἄλλοι υἱοποιοῦνται.

22. Ἐπεὶ εἰ μὴ ὄντος αὐτοῦ υἱοῦ ἡμεῖς υἱοί ἐσμεν, ἡμῶν ἂν
P. 634. εἴη ὁ θεὸς πατὴρ καὶ οὐκ αὐτοῦ. πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων· ὁ πατήρ μου, καὶ ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρός[1]); εἰ γὰρ κοινὸς πάντων πατήρ, οὐ μόνου αὐτοῦ πατήρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ πατρός. λέγει δέ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι πατέρα διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ λόγος σάρξ, ἵν᾽ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐστὶν υἱός, διὰ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν ἡμῖν υἱὸν [b] λέγηται καὶ ἡμῶν πατήρ· ἀπέστειλε γάρ, φησί, τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον Ἀββᾶ ὁ πατήρ[2]). οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν υἱὸς τὸν ἴδιον πατέρα ἐπικαλούμενος καὶ ἡμῶν αὐτῶν ποιεῖ πατέρα λέγεσθαι. ἀμέλει ὧν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ υἱός, τούτων οὐδὲ πατὴρ ὁ θεὸς ἂν λεχθείη. εἴπερ οὖν διὰ τὸν λόγον ὁ ἄνθρωπος λέγεται υἱός, ἀνάγκη πᾶσα, λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν υἱῶν, εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν λόγον υἱόν· υἱοὺς γάρ, [c] φησίν, ἐγέννησα[3]), καὶ ἐπὶ Νῶε· ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ[4]), καὶ ἐν τῇ ᾠδῇ· οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατήρ[5]); οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθῶς υἱός, δι᾽ ὃν κἀκεῖνοι υἱοί. εἰ δὲ κατ᾽ ἐκείνους πάλιν οὐδ᾽ ὁπότερον τούτων υἱός, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφοῖν σύνοδον, ἀνάγκη μηδ᾽ ὁπότερον εἶναι υἱόν, φημὶ δὴ μήτε τὸν λόγον μήτε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλά τινα αἰτίαν, δι᾽ ἣν καὶ συνήφθησαν, καὶ οὕτως [d] δὲ προηγήσεται ἡ αἰτία τῆς συνάψεως, ἥτις υἱὸν ποιεῖ. οὐκοῦν [e] καὶ κατὰ τοῦτο πρὸ τῆς σαρκὸς προῆν ὁ υἱός. τούτων δὴ λεγομένων εἰς ἕτερον καταφεύξονται, λέγοντες μὴ τὸν ἄνθρωπον εἶναι υἱὸν μηδὲ τὸ συναμφότερον, ἀλλὰ τὸν λόγον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι λόγον ἁπλῶς, ὅτε δὲ ἐνηνθρώπησε, τότε ὠνομάσθαι υἱόν, πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι υἱόν, ἀλλὰ λόγον μόνον. καὶ ὥσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ὢν πρότερον σάρξ, οὕτως ὁ λόγος υἱὸς γέγονεν, οὐκ ὢν πρότερον υἱός. ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ φλυαρήματα· ἔχει δὲ τὸν ἔλεγχον [f] ἐναργῆ.

23. Εἰ γὰρ ὅλως ἐνανθρωπήσας γέγονεν υἱός, ἡ ἐνανθρώπησις αἰτία. καὶ εἰ ὁ ἄνθρωπος αἴτιος τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱόν, [g] ἢ τὸ συναμφότερον, [h] καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσει. ἔπειτα εἰ πρῶτον λόγος καὶ ὕστερον υἱός, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκὼς τὸν πατέρα

1) Ioan. 5, 17; 16, 28. 2) Galat. 4, 6. 3) Esa. 1, 2. 4) Genes. 6, 2. 5) Deuter. 32, 6.

a. Reg. et Seguer. addunt *μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱόν*, quae ceteri et editi omittunt.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *λέγεται*.

c. *φησίν* abest a Reg. et Seguer. Basil.

quoque filius, vel potius ipse verus sit Filius necesse omnino est, P. 633.
propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

22. Ceteroquin si ille non sit filius, et nos filii sumus, utique non illius sed nostri pater erit Deus. Cur ergo id sibi tanquam pro- P. 634.
prium his verbis vendicat: *Pater meus* et *Ego ex Patre*? Si enim communis omnium pater est, non eius solius est pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem. Ideo enim Verbum caro factum est, ut quoniam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque pater appellaretur. Nam, inquit, *misit Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba Pater.* Itaque Filius, qui in nobis est, proprium suum Patrem invocans nostrûm etiam patrem a nobis appellari concedit. Verumtamen in quorum cordibus Filius non est, nec etiam Deus eorum pater dici potest. Igitur si homo propter Verbum Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum humanam assumsisset naturam, filii sint appellati, omnino necesse est Verbum etiam ante suum adventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturae verba: *Filios genui*, et in historia Noë: *Videntes filii Dei*, et in Cantico: *Numquid non ipse est pater tuus?* Erat ergo et verus Filius, propter quem illi filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum horum est Filius, sed amborum congressu constituitur, necesse omnino est neutrum esse Filium, id est nec Verbum nec hominem Filium esse, sed quandam causam propter quam copulati sunt; ac proinde causa illa, quae Filium efficit, copulatione prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur, Filium ante carnem exstitisse. Verum his ita demonstratis aliud quaerunt effugium; nempe aiunt, „non hominem Filium esse, neque utrumque simul, sed Verbum, quod quidem in principio fuit duntaxat Verbum, cum autem homo factus est, „tunc Filius est nominatus. Nam antequam advenisset, inquiunt, non „erat Filius, sed tantummodo Verbum; ac proinde ut Verbum caro „factum est, cum antea caro non esset, ita Verbum Filius factus est, „cum prius Filius non esset.“ Hae illorum sunt ineptiae, quas refutare haud est difficile.

23. Nam si Verbum humana accepta natura Filius est factus, igitur naturae humanae assumtio causa eius rei est. Quapropter si homo causa est cur Verbum sit Filius, vel utrumque, eadem certe absurda occurrent. Deinde, si prius Verbum est, et posterius Filius,

et Anglic.

d. Regius et Seguer. δέ addunt, quod alii et editi omittunt.

e. Regius et Seguerian. καὶ κατά. In aliis et editis καί deest.

f. Anglic. ἐν ἀρχῇ.

g. Id est: vel si Verbum simul et homo, sive coniunctio Verbi cum homine, causa est cur Verbum sit Filius.

h. Basil. et Anglic. καί omittunt.

P. 634. καὶ οὐ πρότερον· οὐ γὰρ [a]ἧ λόγος γινώσκει, ἀλλ' ἧ υἱός, οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός[1]). ἀπαντήσει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ πατρὸς γέγονε, καὶ ὕστερον αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἓν γεγόνασι, καὶ ὕστερον τὸ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν
P. 635. πατέρα[2])· ταῦτα γὰρ πάντα ἐπὶ υἱοῦ ἐλέχθη. ἐκ δὴ τούτων ἀναγκασθήσονται εἰπεῖν· οὐδὲν ἦν ὁ λόγος, ἀλλ' ὄνομα μόνον. οὔτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ πατρός, οὔτε [b]ὁ τὸν λόγον ἑωρακὼς ἔβλεπε τὸν πατέρα, οὔτε ὅλως τινὶ ἐγνώσθη ὁ πατήρ· διὰ γὰρ υἱοῦ γινώσκεται ὁ πατήρ, οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται· καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ[3]), μήπω δὲ ὄντος τοῦ λόγου υἱοῦ, οὐδέπω τις ἐγίνωσκε τὸν πατέρα. πῶς οὖν Μωσεῖ, πῶς τοῖς πατράσιν ὤφθη; αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς βασιλείαις φησίν· ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθην πρὸς πάντας τοὺς πατέρας ὑμῶν[4]). εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη θεός, [c]δῆλον ὅτι ἦν ὁ ἀποκαλύπτων υἱός, ὡς αὐτός φησι· καὶ ᾧ ἐὰν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. ἀσεβὲς μὲν οὖν καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν ἄλλον εἶναι τὸν λόγον καὶ ἄλλον [d]εἶναι τὸν υἱόν, πόθεν δὲ ἄρα τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἐσχήκασιν ἐρέσθαι καλόν. φασὶ δὴ διὰ τὸ μὴ εἰρῆσθαι ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ υἱοῦ, ἀλλὰ περὶ λόγου, [e]καὶ διὰ τοῦτο νεώτερον ὑπονοεῖν τοῦ λόγου τὸν υἱὸν διαβεβαιοῦνται, ὅτι μὴ ἐν τῇ παλαιᾷ, ἀλλ' ἐν τῇ καινῇ μόνῃ [f]περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη. ταῦτ' ἐκεῖνοι ἀσεβῶς φθέγγονται. πρῶτον μὲν γὰρ διαιρεῖν τὰς διαθήκας καὶ μὴ τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας [g]ἔχεσθαι Μανιχαίων καὶ Ἰουδαίων τὸ ἐπιτήδευμα, τῶν μὲν τῇ παλαιᾷ, τῶν δὲ τῇ νέᾳ ἀντιλεγόντων. ἔπειτα κατ' αὐτούς, εἰ τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ κείμενα προάγει τῷ χρόνῳ, τὰ δὲ ἐν τῇ νέᾳ νεώτερά ἐστι, καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων οἱ χρόνοι κρίνονται, ἀνάγκη πάλιν νεώτερα εἶναι τὸ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[5]), τό,τε μονογενὴς[6]) καὶ τὸ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[7])· οὐ γὰρ ἐκ τῆς παλαιᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς καινῆς ταῦτα μαρτυρεῖται.

24. Οὐμὴν δέ, ἀλλ' ἀληθῶς [h]καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ υἱοῦ πολλὰ λέγεται, οἷον ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ [i]τὸ υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε[8]), καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφή· εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ ψαλμὸς τῷ Δαβίδ[9]), καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ· εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν, ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ[10]), καὶ ἐν

1) Matth. 11, 27. 2) Ioan. 14, 9. 3) Matth. 11, 27. 4) 1. Sam. [1. Reg. LXX.] 2, 27. 5) Ioan. 10, 30. 6) Ioan. 1, 18. 7) Ioan. 14, 9. 8) Psal. 2, 7. 9) Psal. 9, 1. 10) Psal. 45 [44. LXX.], 1.

a. Reg. et Seguer. hic et mox ἤ pro ἧ.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. et Goblerian. At alii et editi ὁ omittunt.

c. Gobler. δηλονότι. Mox Anglic. ᾧ ἂν ὁ υἱός.

d. Reg. et Seguer. addunt εἶναι, quod

sequitur ut Patrem posterius, non prius cognoverit. Nec enim eum P.634.
novit quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. *Nemo* enim *novit Patrem nisi Filius.* Sequetur item, nonnisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit, ipseque et Pater unum facti sint, eveneritque id, quod dixit: *Qui vidit me, vidit Patrem.* Nam haec omnia de Filio P.635.
dicta sunt. Insuper ex his cogentur fateri, Verbum nihil fuisse praeter merum nomen. Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Verbum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino notus erat Pater, quippe qui per Filium cognoscatur; sic enim scriptum est: *Et cui Filius revelaverit.* Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur Moysi et Patribus apparuit? Ipse enim in libris Regnorum ita loquitur: *Revelatus sum omnibus patribus vestris.* Proinde si revelatus est Deus, certe Filius revelavit, ut ipse testatur: *et cui Filius revelaverit.* Itaque impium et stultum dictu est, aliud esse Verbum et alium esse Filium. Nec vero ab re erit inquirere, undenam huiusmodi hauserint opinionem. Aiunt igitur, cum in vetere Testamento nulla Filii sed solius Verbi fiat mentio, idcirco se opinari Filium Verbo iuniorem esse, quippe cum nihil de ipso dictum sit in vetere Testamento, sed tantum in novo. Haec sunt, quae illi proferunt, sed impie. Nam primo Testamenta dividere, ita ut unum cum alio non cohaereat, Manichaeorum atque Iudaeorum est, quorum nimirum alii veteri, alii novo Testamento adversantur. Deinde si, ut putant, ea, quae in veteri exstant Testamento, tempore antecedunt, ea autem, quae in novo Testamento continentur, recentiora sunt, velintque ex divinis litteris tempora aestimari, necesse sane est ista esse recentiora, nempe: *Ego et Pater unum sumus, Unigenitus, Qui vidit me, vidit Patrem.* Non enim ex vetere Testamento, sed ex novo haec testimonia proferuntur.

24. Atqui non ita est, sed etiam revera in vetere Testamento multa de Filio occurrunt, ut in Psalmo secundo: *Filius meus es tu, ego hodie genui te,* et in nono inscriptio: *In finem pro occultis Filii Psalmus David,* et in quadragesimo quarto: *In finem pro iis, qui commutabuntur, filiis Core ad intellectum, Canticum pro dilecto,* et

abest ab aliis et editis. Mox Reg. et Seguer. ἐρέσθαι. Ceteri et editi ἔρεσθαι.

e. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. In aliis et editis deest καί.

f. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi omittunt περὶ αὐτοῦ. Mox Gobler. ἐκεῖνοι οἱ ἀσεβεῖς. Anglic. ibid. διαιρεῖν τὴν διαθήκην.

g. Sic in Reg. emendatum est. Alii et editi δέχεσθαι, ut et prius exstabat in Regio.

h. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm.

1. At alii et editi ἀλλ' ἀληθῶς δὲ ἐν τῇ.

i. Reg. et Seguer. τὸ, υἱός μου. In aliis et editis deest τό. Mox Reg. Seguer. Basil. et Anglican. καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφή. Ceteri et editi καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐννάτου ψαλμοῦ.

P.635. τῷ Ἡσαΐᾳ· ᾄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ ᾆσμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνί μου. ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ[1]) (τὸ δὲ ἀγαπητὸς τίς ἂν εἴη ἢ υἱὸς μονογενής;), ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε[2]), περὶ οὗ ὕστερον λεχθήσεται, [a]καὶ ἐν παροιμίαις δέ· πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με[3]), καὶ ἐν τῷ Δανιήλ· [b]καὶ ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ θεοῦ[4]), καὶ ἄλλα πλείονα. εἰ τοίνυν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἡ ἀρχαιότης, ἀρχαῖος
P.636. ἂν εἴη καὶ ὁ υἱὸς [c]ὁ ἐν τῇ παλαιᾷ ἐν πολλοῖς σαφηνιζόμενος. ἀλλὰ ναί, φασί, κεῖται μέν, προφητικῶς δὲ ἔστω. οὐκοῦν καὶ περὶ τοῦ λόγου προφητικῶς εἰρῆσθαι λεχθείη ἄν, οὐ γὰρ τὸ μέν, [d]τὸ δέ. εἰ γὰρ τὸ υἱός μου εἶ σὺ ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν[5]), οὐ γὰρ εἶπεν ἐγένοντο οὐδὲ ἐποίησεν, ὅτι δὲ τὸ ἐστερέωσεν ἐπὶ μέλλοντος, φησίν· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εἶτα· καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται[6]). καὶ [e]εἰ τὸ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐπιφερόμενον, τὸ ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν[7]). καὶ εἰ τὸ ἐκ γαστρὸς[8]) ἐπὶ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τὸ ἐκ καρδίας, εἰ γὰρ ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινον, [f]καὶ ἡ καρδία σωματικόν, εἰ δὲ τὸ ἐκ καρδίας ἀΐδιον, καὶ τὸ ἐκ γαστρὸς ἀΐδιον. καὶ εἰ ὁ μονογενὴς ἐν κόλποις, καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἐν κόλποις· ταὐτὸν γάρ ἐστι τό τε μονογενὲς καὶ τὸ ἀγαπητόν, ὡς τὸ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[9]). οὐ γὰρ δὴ [g]τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην σημᾶναι θέλων εἶπε τὸ ἀγαπητός, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ, ἀλλὰ τὸ μονογενὲς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν δείξῃ. καὶ τῷ Ἀβραὰμ [h]γοῦν σημᾶναι θέλων ὁ λόγος τὸ μονογενές φησι· προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν[10])· παντὶ δὲ δῆλον ἐκ τῆς Σάῤῥας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. ἔστιν ἄρα ὁ λόγος υἱός, οὐκ ἄρτι γεγονὼς ἢ ὀνομασθεὶς υἱός, ἀλλ' ἀεὶ υἱός. εἰ γὰρ μὴ υἱός, οὐδὲ λόγος, καὶ εἰ μὴ λόγος, οὐδὲ υἱός. τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς υἱός ἐστι. τί δέ ἐστιν ἐκ τοῦ πατρός, [i]εἰ μὴ λόγος ὁ ἐκ καρδίας προελθὼν καὶ ἐκ γαστρὸς γεννηθείς; οὐ γὰρ ὁ πατὴρ λόγος ἐστίν, οὐδὲ ὁ λόγος πατήρ ἐστιν, ἀλλ' ὁ μὲν πατήρ, ὁ δὲ υἱός, καὶ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται.

1) Esa. 5, 1. 2) Psal. 110 [109. LXX.], 3. 3) Prov. 8, 25. 4) Daniel 3, 25 [92. Vulg.]. 5) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 6) Psal. 93 [92. LXX.], 1. 7) Psal. 45 [44. LXX.], 1. 2. 8) Psal. 110 [109. LXX.], 3. 9) Matth. 3, 17; 17, 5. 10) Genes. 22, 2.

a. Reg. Seguerian. Basil. et Anglic. addunt *καί*, quod ab aliis et editis abest. Ibid. Reg. et Seguer. *δέ* omittunt habentque *πάντων βουνῶν*.

b. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis deest *καί*.

c. Reg. et Seguer. *ὁ υἱός, ἐν τῇ*.

d. *οὐ* post *τὸ δέ* subintelligendum. Id est: *Nec enim istud prophetice est dictum; illud autem non prophetice. Nam si etc.*

e. Regius *εἰ ἐν τῷ*. Mox idem et Seguer. Basil. et Angl. *τὸ ἐπιφερόμενον*

apud Esaïam: *Cantabo dilecto canticum dilecti vineae meae. Vinea facta est dilecto* (quis autem dilectus est praeter Filium unigenitum?), ut in Psalmo centesimo nono habetur: *Ex utero ante Luciferum genui te,* de quo postea dicendi locus erit, et in Proverbiis: *Ante omnes colles gignit me,* et apud Danielem: *Et species quarti similis Filio Dei,* pluraque alia. Si ergo ex veteri Testamento petitur antiquitas, fatendum utique est antiquum Filium esse, cum multis in locis veteris Testamenti commemoretur. „Ita est, inquiunt, sed ista prophetice dicta „sunt;" ergo et illa pariter de Verbo prophetice memorata sunt. Nec enim unum prophetice est dictum, aliud vero non prophetice. Nam si haec verba: *Filius meus es tu,* futurum aliquid significent, idem etiam de illis verbis dicendum est: *Verbo Domini caeli firmati sunt.* Nec enim dixit facti sunt vel fecit. Quod autem vocabulum *firmavit* de futuro intelligendum sit, coniicere licet ex his verbis: *Dominus regnavit,* deinde: *Etenim firmavit orbem terrae, qui non commovebitur.* Si item ea, quae in Psalmo quadragesimo quarto *pro Dilecto* narrantur, ad futurum tempus pertinent, idem quoque erit dicendum de his, quae sequuntur: *Eructavit cor meum Verbum bonum.* Similiter si haec verba: *Ex utero,* hominem denotant, ergo et quod ex corde eructari dicitur. Namque si uterus humanum quid est, cor etiam corporea res est. Sed si quod ex corde profunditur aeternum est, illud etiam, quod ex utero nascitur, aeternum esse intelligendum est. Similiter si Unigenitus est in sinu, Dilectus quoque in sinu est. Idem enim est Unigenitus et Dilectus, ut ex his liquet verbis: *Hic est Filius meus Dilectus.* Nec enim ut suam in eum caritatem significaret, Dilectum ipsum appellavit, ne alios odio habere videatur, sed Unigenitum indicabat esse, ut solum eum ex seipso esse doceret. Hinc Verbum ipsum, cum unigenitum Abrahae filium vellet designare, ait: *Offer filium tuum dilectum.* Nemini autem dubium est solum Isaac ex Sara genitum hîc intelligi. Itaque Verbum est Filius, non recens factus vel nominatus Filius, sed semper Filius. Nam si Filius non est, nec Verbum esse potest. Et vicissim si Verbum non est, nec Filius potest esse. Siquidem quod ex Patre est, Filius utique est. Quid porro est ex Patre, nisi Verbum, quod ex corde progressum est et ex utero genitum? Nec enim Pater Verbum est, aut Verbum Pater est, sed ille Pater, hic Filius est, ille gignit, hic gignitur.

τὸ, ἐξηρεύξατο. Alii et editi *τὸ ἐπιφερόμενον, ἐξηρεύξατο.*

f. Reg. Seguer. Gobler. Basil. et Anglic. *καὶ ἡ καρδία.* Ceteri et editi *καὶ καρδία.* Ibidem Gobler. *σωματική.*

g. Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Gobler. *τὴν εἰς αὐτόν.* Alii et editi *τῷ εἰς αὐτόν.*

h. Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Basil. *φησί* et mox *Σάῤῥας.* Ceteri et editi *ἔφη* et *Σάρας.*

i. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *εἰ μὴ λόγος.* Ceteri et editi *εἰ μὴ ὁ λόγος.*

P.636. 25. *Μαίνεται μὲν οὖν Ἄρειος, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγων τὸν
υἱὸν καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, μαίνεται δὲ καὶ Σαβέλλιος, λέγων
τὸν πατέρα εἶναι υἱὸν καὶ ἔμπαλιν τὸν υἱὸν εἶναι πατέρα, ὑπο-
στάσει μὲν ἕν, ὀνόματι δὲ δύο, μαίνεται δὲ [a]καὶ παραδείγματι
χρώμενος τῇ τοῦ πνεύματος χάριτι· [b]φησὶ γάρ· ὥςπερ διαιρέσεις
χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα[1]), οὕτω καὶ ὁ πατὴρ ὁ αὐτὸς
P.637. μέν ἐστι, πλατύνεται δὲ εἰς υἱὸν καὶ πνεῦμα. ἔστι δὲ τοῦτο με-
στὸν ἀτοπίας. εἰ γὰρ ὡς ἐπὶ τοῦ πνεύματος, οὕτως καὶ ἐπὶ [c]τοῦ
θεοῦ ἐστιν, ἔσται ὁ πατὴρ λόγος καὶ πνεῦμα ἅγιον, ᾧ μὲν [d]γινό-
μενος πατήρ, ᾧ δὲ λόγος, ᾧ δὲ πνεῦμα, πρὸς τὴν χρείαν ἑκάστου
ἁρμοζόμενος, καὶ ὀνόματι μὲν υἱὸς καὶ πνεῦμα, τῷ δὲ ὄντι πατὴρ
μόνον, ἀρχὴν μὲν ἔχων τὸ γίνεσθαι υἱός, παυόμενος δὲ τοῦ λέγε-
σθαι πατήρ, [e]καὶ ἐνανθρωπήσας μὲν ὀνόματι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲ
ἐπιδημήσας, καὶ ψευδόμενος μὲν [f]τῷ λέγειν· ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ[2]),
τῷ δὲ ὄντι αὐτὸς ὢν ὁ πατήρ, καὶ ὅσα ἄλλα ἐπὶ Σαβελλίου ἄτοπα
[g]ἀπαντᾷ. ἀνάγκη δὲ καὶ παυθήσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ
πνεύματος, τῆς χρείας πληρωθείσης, καὶ ἔσται λοιπὸν ἄχρι παι-
διᾶς τὰ γινόμενα, ὅτι μὴ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὀνόματι ἐπεδείχθη. παυ-
ομένου δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ κατ' αὐτούς, παύσεται καὶ τοῦ
βαπτίσματος ἡ χάρις, εἰς γὰρ υἱὸν ἐδόθη. καὶ τί ἀκολουθήσει ἢ
ἀφανισμὸς τῆς κτίσεως; εἰ γὰρ ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν προῆλθεν ὁ
λόγος, καὶ προελθόντος αὐτοῦ ἐσμέν, [h]δῆλον ὅτι ἀναχωροῦντος
αὐτοῦ εἰς τὸν πατέρα, ὥς φασιν, οὐκ ἔτι ἐσόμεθα. οὕτω γὰρ
ἔσται, ὥςπερ ἦν· οὕτως οὐκ ἔτ' ἐσόμεθα, ὥςπερ [i]οὖν οὐκ ἦμεν,
οὐκ ἔτι γὰρ προελθόντος οὐκ ἔτι ἡ κτίσις ἔσται.*

26. *Ἄτοπα μὲν οὖν ταῦτα· ὅτι δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως παρὰ τῷ πατρί ἐστι, [k]δηλοῖ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ λέγων οὕτως· ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν[3]). ἐνταῦθα λέγων, ὅτι ἡ ζωὴ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν πρὸς τὸν πατέρα, ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς τὸν υἱὸν εἶναί [l]φησι τὴν ζωήν· γράφει δ' οὖν· καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ*

1) 1. Cor. 12, 4. 2) Ioan. 10, 30. 3) 1. Ioan. 1, 1. 2.

a. Reg. et Seguer. addunt *καί,* quod in aliis et editis deest.

b. Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. *φησὶ γάρ* etc. Alii et editi *ἔφη γάρ.*

c. Reg. et Seguer. *ἐπὶ θεοῦ.*

d. Anglic. *γενόμενος.*

e. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *καί* omittunt.

25. Quocirca insanit profecto Arius, cum ait Verbum ex nihilo esse, fuisseque aliquando cum non esset. Insanit pariter Sabellius, cum Patrem Filium esse et Filium Patrem esse docet, unum quidem hypostasi, sed nomine duos; quem ut suum confirmet errorem, dementer et perperam exemplo gratiae Spiritus utitur. Ait enim: ,,Quemadmodum *divisiones sunt gratiarum, idem autem Spiritus*, ita et ,,Pater idem quidem est, sed in Filium et Spiritum dilâtatur.“ Sane id perabsurdum est. Si enim eadem est ratio Dei et Spiritus, sequitur ut Pater Verbum sit et Spiritus sanctus, ita ut sese ad cuiusque necessitatem accommodans modo sit Pater, modo Verbum, modo Spiritus, atque adeo nomine tenus Filius erit et Spiritus, re autem vera tantummodo Pater, qui quatenus est Filius principium habeat ac Pater appellari desinat, qui solo nomine homo factus sit, vere autem ne advenerit quidem, qui denique false dixerit: *Ego et Pater*, cum revera ipse sit Pater; ceteraque absurda, quae Sabellii errorem subsequuntur. Necessario item evanescet Filii et Spiritns nomen eius expleto usu, ac proinde nihil nisi ludus erit quae acta sunt, cum non vere sed nomine tenus extiterint. Deleto autem ex illorum sententia Filii nomine evanescet quoque Baptismi gratia, quippe qui in Filium datus sit. Quid vero inde sequetur, nisi rerum creatarum interitus? Nam si ut nos crearemur Verbum prodiit, eoque prodeunte existimus, certe ipso in Patrem, uti aiunt, redeunte existere desinemus. Sic enim ille erit, ut antea erat, sic item nos nihil iam erimus, quemadmodum nihil prius eramus. Eo quippe non amplius prodeunte nulla futura est res creata.

P. 636.

P. 637.

26. Verum haec quidem absurdissima sunt. Quod autem Filius principium existendi nullum habuerit, sed semper et ante humanam naturam assumtam apud Patrem exstiterit, patet ex his verbis primae Ioannis Epistolae: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae contrectaverunt de Verbo vitae: et vita manifestata est, et vidimus et testamur et annunciamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem, et apparuit nobis.* Hic cum dicat Ioannes, vitam non factam esse, sed fuisse apud Patrem, idem in fine eius Epistolae Filium vitam ipsam esse his declarat verbis: *Et sumus in vero, in Filio eius Iesu Chri-*

f. Reg. et Seguer. τῷ λέγειν. Ceteri et editi τὸ λέγειν. Paulo post Reg. et Seguer. ὢν ὁ πατὴρ, καὶ ὅσα. In aliis et editis ὁ deest.

g. Basil. ἁπαντᾷ. Ceteri ἅπαντα.

h. Reg. Seguer. et Gobler. δηλονότι.

i. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm.

1. At Anglic. οὖν omittit. Ceteri et editi οὐκ οὖν ἦμεν.

k. Reg. et Segu. δηλοῖ ὁ Ἰωάννης. At ὁ abest ab aliis et editis. Mox Regius, Seguer. Basil. et Anglican. οὕτως ὃ ἦν. Alii et editi οὕτως omittunt.

l. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi ἔφη.

P.637. αἰώνιος[1]). εἰ δὲ ὁ υἱός ἐστιν ἡ ζωή, καὶ αὕτη πρὸς τὸν πατέρα, καὶ εἰ ὁ υἱὸς ἦν πρὸς τὸν πατέρα, λέγει δὲ ὁ αὐτός· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν[2])· ὁ υἱὸς ἂν εἴη ὁ λόγος ὁ ἀεὶ ὢν πρὸς τὸν πατέρα. ὥςπερ δὲ ὁ υἱὸς λόγος ἐστίν, οὕτως ὁ θεὸς ὁ αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πατήρ. ὁ μέν τοι υἱὸς [a]κατὰ τὸν Ἰωάννην θεὸς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἀληθινὸς θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[2]), ἔλεγέ τε ὁ υἱός· ἐγώ εἰμι [b]ἡ ζωή[3]). οὐκοῦν ὁ υἱὸς
P.638. λόγος ἐστὶ καὶ ζωὴ ἡ οὖσα παρὰ τῷ πατρί. πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον· ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός[4]), δείκνυσι τὸν υἱὸν ἀεὶ εἶναι. ὃν γὰρ [c]λέγει ὁ Ἰωάννης υἱόν, τοῦτον χεῖρα ὁ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· ἵνα τί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου[5]); οὐκοῦν εἰ ἡ χεὶρ ἐν τῷ κόλπῳ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν κόλπῳ, ὁ υἱὸς ἂν εἴη ἡ χείρ, καὶ ἡ χεὶρ ἂν εἴη ὁ υἱός, δι' οὗ ἐποίησε τὰ πάντα ὁ πατήρ. ἡ χείρ σου γάρ, φησίν, ἐποίησε ταῦτα πάντα[6]), καὶ τῇ χειρὶ [d]ἐξήγαγε τὸν λαόν[7]), οὐκοῦν διὰ τοῦ υἱοῦ. εἰ δὲ καὶ αὕτη [e]ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου[8]), καὶ πάλιν· εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ[9]), ὁ ἀγαπητὸς ἄρα ἐστὶν ἡ χεὶρ ἡ ἀλλοιωθεῖσα, περὶ οὗ καὶ λέγει ἡ θεία φωνή· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός[10])· ἴσον ἄρα ἐστὶν αὕτη ἡ χείρ μου [f]τῷ οὗτος ὁ υἱός μου.

27. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν ἀπαιδεύτων ἀναιροῦντες τὸ εἶναι υἱὸν εὐτελίζουσι τὸ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωςφόρου ἐγέννησά σε[11]), ὡς ἂν ἐπὶ τῆς Μαρίας ἁρμόζοντος τούτου, φάσκοντες πρὸ τοῦ ἑωθινοῦ ἀστέρος [g]γεγεννῆσθαι αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας, μὴ γὰρ ἂν ἐπὶ θεοῦ ἁρμόζειν γαστέρα λέγειν· ὀλίγα εἰπεῖν ἀνάγκη. εἰ μὲν οὖν ὅτι ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινόν ἐστι, διὰ τοῦτο ἀλλότριον θεοῦ, [h]δῆλον ὅτι καὶ ἡ καρδία ἀνθρώπινον ἔχει τὸ σημαινόμενον, ἀκολουθεῖ γὰρ [i]τὸν καρδίαν ἔχοντα ἔχειν καὶ γαστέρα. ἀμφοτέρων δὴ ἀνθρωπίνων ὄντων ἢ ἀναιρεῖν ἑκάτερον ἀνάγκη, ἢ ἀμφοτέρων τὴν διάνοιαν ζητεῖν χρή. ὡς γὰρ ἐκ καρδίας λόγος, οὕτως ἐκ γαστρὸς γέννημα. καὶ ὥςπερ καρδίας θεοῦ λεγομένης οὐκ ἀνθρωπίνην νοοῦμεν αὐτήν, οὕτως ἐὰν ἐκ γαστρὸς ἡ γραφὴ [k]λέγῃ, οὐ σωματικὴν δεῖ ταύ-

1) 1. Ioan. 5, 20. 2) Ioan. 1, 1. 3) Ioan. 14, 6. 4) Ioan. 1, 18. 5) Psal. 74 [73. LXX.], 11. 6) Esa. 66, 2. 7) Deut. 7, 8. 8) Psal. 77 [76. LXX.], 11. 9) Psal. 45 [44. LXX.], 1. 10) Matth. 3, 17; 17, 5. 11) Psal. 110 [109. LXX.], 3.

a. Reg. et Seguer. καὶ κατά. Ceteri et editi καί omittunt. Mox Anglic. οὐχ ἁπλῶς, ἀληθινός. Ibid. Reg. et Seguer. θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον. Basiliens. θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦτον. Anglic. θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτόν. Alii et editi ἐστι κατὰ τὸν αὐτόν.

b. Anglic. ἡ ζωή. καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον ὁ υἱὸς λόγος ἐστί etc. Ibid. Reg.

sto. Hic est verus Deus et vita aeterna. Itaque si Filius est vita, p.637. quae sit apud Patrem, cum idem Ioannes dicat: *Et Verbum erat apud Deum,* sequitur ut Filius revera sit Verbum, quod semper apud Patrem est. Ut autem Filius Verbum est, ita Deus ipse est Pater. Ceterum Filius secundum Ioannem non solum Deus, sed Deus verus est. Nam ut idem Ioannes ait: *Et Deus erat Verbum,* Filius item dicit: *Ego sum vita.* Itaque Filius Verbum et vita est apud Patrem existens. Praeterea quod apud eundem Ioannem legitur: *Unigenitus* p.638. *Filius qui est in sinu Patris,* argumento est Filium semper fuisse. Quem enim Ioannes Filium appellat, eundem David manum vocat his Psalmi verbis: *Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo?* Quamobrem si manus sit in sinu, et Filius similiter sit in sinu, ipse igitur Filius est manus, et manus vicissim est Filius, per quem Pater omnia fecit. Nam *manus tua,* inquit, *fecit haec omnia,* et *manu eduxit populum,* nempe per Filium. Rursus si *haec mutatio dexterae excelsi,* et *in finem pro iis, qui commutabuntur, canticum pro Dilecto;* vere ergo ipse Dilectus manus est, quae mutata est, de quo divina quoque vox ait: *Hic est Filius meus dilectus.* Idem igitur est *manus mea* et *hic est Filius meus.*

27. Porro quia nonnulli imperiti Filium esse negantes parvipendunt ista verba: *Ex utero ante Luciferum genui te,* quae nimirum de Maria volunt intelligi, aiuntque eum ex Maria ante matutinum sidus esse genitum, nec Deo attribui posse uterum; pauca de his dicere visum est necessarium. Itaque si eo quod uterus humanum quiddam est, Dei alienum esse volunt, haud dubie cor item aliquid humanum significat. Qui enim cor habet, uterum quoque sive ventrem habeat necesse est, quae duo utique hominum membra sunt; ac proinde vel utrumque est tollendum, vel quinam sit utriusque sensus investigandum est. Ut enim ex corde prodit Verbum, ita ex utero fetus oritur. Quapropter quemadmodum cum cor Deo attribuitur, nihil humanum cogitamus, ita si Scriptura hac dictione *ex utero* utitur, ni-

et Seguerian. *καὶ ζωὴ ἡ οὖσα.* In aliis autem et editis ἡ deest. Item ibid. Reg. et Seguerian. *πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον.* Sic etiam Basil. et Anglic., sed omisso *πάλιν.* Alii et editi *καὶ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης πάλιν.*

c. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Alii vero et editi *λέγει Ἰωάννης.* Ibidem Reg. et Seguer. *ψάλλει λέγων.* Ceteri editique *λέγει.*

d. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *ἐξήγαγες.*

e. ἡ abest ab Anglic.

f. Reg. *τὸ, οὗτος.*

g. Basil. et Anglic. *γεννῆσθαι,* mendose. Alii et editio Comm. *γεγενῆσθαι.*

h. Reg. Seguer. et Gobler. *δηλονότι.*

i. Reg. et Segu. *τὸν καρδίαν ἔχοντα.* Alii et editi *τὴν καρδίαν ἔχοντα.*

k. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Ceteri autem et editi *λέγει.*

P.638. την ἐκδέχεσθαι. ἔθος γὰρ τῇ θείᾳ γραφῇ ἀνθρωπίνως τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον λαλεῖν καὶ σημαίνειν. ἀμέλει περὶ τῆς κτίσεως διηγούμενός φησιν· αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με[1]), καὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα[2]), καὶ αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν[3]). ἁρμοζόντως ἄρα περὶ ἑκάστου σημαίνει τοῦ μὲν υἱοῦ τὸ ἴδιον καὶ τὸ γνήσιον, τῆς δὲ κτίσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. τὰ μὲν γὰρ ποιεῖ καὶ κτίζει, τὸν δὲ γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ, λόγον, σοφίαν. γαστὴρ γὰρ καὶ καρδία τὸ ἴδιον καὶ γνήσιον δηλοῦσι. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸ μὲν γνήσιον ἐκ γαστρὸς ἔχομεν, τὰ δὲ ἔργα διὰ χειρὸς ποιοῦμεν.

28. Τί οὖν, φασί, καὶ τὸ [a]πρὸ τοῦ ἑωςφόρου; ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι, εἰ τὸ πρὸ τοῦ ἑωςφόρου τούτου θαυμαστὴν δείκνυσι τὴν ἐκ Μαρίας γέννησιν, πολλοὶ καὶ ἄλλοι [b]πρὸ τῆς τοῦ ἀστέρος ἀνα-
P.639. τολῆς ἐγεννήθησαν. τί οὖν θαυμαστὸν ἐπὶ τούτου εἴρηται, ὅτι ὡς ἐξαιρέτου τινὸς αὐτοῦ μνημονεύει, κοινοῦ ὄντος καὶ ἐπὶ πολλῶν; ἔπειτα διαφέρει τὸ γεννῆσαι τοῦ ἐξαγαγεῖν. τὸ μὲν γὰρ γεννῆσαι ἀρχὴν ἔχει καταβολῆς, τὸ δὲ ἐξαγαγεῖν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ὑπάρχον προαγαγεῖν. εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ἁρμόζει ἡ φωνή, ἰστέον ὅτι οὐ τότε ἀρχὴν γενέσεως εἴληφεν, ὅτε τοῖς ποιμέσιν εὐηγγελίσθη νυκτός, ἀλλ' ὅτε ὁ ἄγγελος ἐλάλησε πρὸς τὴν παρθένον. οὐκ ἦν δὲ τότε νύξ, οὐ γὰρ εἴρηται· νὺξ δὲ ἦν, [c]ὅτε ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς γαστρός. ταύτην τὴν διαφορὰν τίθησιν ἡ γραφή, καὶ τὸ μὲν [d]γεγεννῆσθαι πρὸ ἑωςφόρου φησί, τὸ δὲ ἐκ γαστρὸς πρόοδον ὀνομάζει, ὡς ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· σὺ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστρός[4]). ἄλλως τε οὐκ εἶπε· πρὸ ἀνατολῆς ἑωςφόρου, ἀλλ' ἁπλῶς [e]πρὸ ἑωςφόρου. εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ληπτέον τὸ ῥητόν, ἀνάγκη ἢ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι τὸ σῶμα, πρὸ τοῦ Ἀδὰμ γὰρ [f]τὰ ἄστρα, ἢ ζητεῖν τὸν νοῦν τοῦ γράμματος, ὃ παρὰ Ἰωάννου ἐκλαβεῖν δυνατόν. ἐν γὰρ τῇ Ἀποκαλύψει φησίν· ἐγὼ τὸ Α καὶ τὸ Ω [g]καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος· μακάριοι οἱ πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ [h]τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰςέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. ἔξω οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ πᾶς ποιῶν καὶ φιλῶν ψεῦδος.

1) Psal. 119 [118. LXX.], 73. 2) Esa. 66, 2. 3) Psal. 148, 5. 4) Psal. 22 [21. LXX.], 10.

a. *πρό* abest a Reg. Seguer. Basil. et Anglicano.
b. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *περὶ τῆς*. Mox Reg. et Seguer. *τί οὖν τὸ θαυμαστόν*.
c. Anglic. *ὅταν*.
d. Reg. Seguer. et Gobl. *γεγεννῆσθαι*. Ceteri et editi *γεγενῆσθαι*.
e. Sic Reg. et Seguer. In aliis autem et editis deest *πρό*. Paulo post Basil. et Anglic. *ἀνάγκη ἢ πρὸ τοῦ* etc. Ceteri et editi *ἀνάγκη ἦν πρὸ τοῦ*.

hil hic corporeum intelligendum est. Nempe mos est divinae Scri- P. 638.
pturae, ea, quae supra hominem sunt, humano more efferre et significare. Hinc de creatione sic loquitur: *Manus tuae fecerunt me et formaverunt me*, et *Manus mea fecit haec omnia*, et *Ipse mandavit et creata sunt*. Scilicet aptissime singula denotat, cum et id, quod Filii proprium et germanum est, exprimit, et res creatas indicat esse incoepisse. Nam has quidem facit et creat, Filium autem ex seipso Verbum et sapientiam gignit. Uterus enim et cor proprium et verum fetum significant. Siquidem nos verum fetum producimus ex utero, opera autem manu efficimus.

28. Quid velint igitur, inquiunt, huiusmodi verba *ante luciferum*? Quibus ego quidem responderim, si hisce verbis *ante luciferum* eius mirabilem ex Maria ortum significari putent, complures alios ante sideris ortum fuisse genitos. Quid igitur hic admiratione dignum P. 639.
occurrit, ubi tamen veluti singularis et insignis alicuius rei fit mentio, cum id plurimis sit commune? Deinde aliud est gignere, aliud educere. Nam gignere incipere est aliquid procreare, educere autem nihil aliud est, quam quod iam existit producere. Quocirca si haec dictio ad corpus refertur, sciendum est eum non tunc gigni incoepisse, cum nocte pastoribus annunciatus est, sed cum Angelus ad Virginem est locutus. Tunc autem temporis nox non erat, cum id non dictum sit, at nox erat, cum ex utero prodiit. Id discriminis ipsa observat Scriptura, quae primum quidem significat, cum eum ante Luciferum genitum dicit, alterum vero indicat, cum exitum ex utero nominat, uti Psalmo vigesimo primo habetur: *Tu es qui extraxisti me ex utero.* Praeterea observandum est dictum non esse: ante ortum Luciferi, sed tantum *ante Luciferum*. Unde si de corpore locus hic intelligendus est, necesse est corpus ante Adamum fuisse, cum ante Adamum sidera exstiterint. Vel certe quidnam haec significet dictio indagandum nobis est. Id sane possumus a Ioanne discere, ita in Apocalypsi loquente: *Ego sum Alpha et Omega et primus ac novissimus et principium ac finis. Beati, qui dilatant vestes suas, ut sit potestas eorum in ligno vitae et per portas intrent in civitatem. Foris canes et venefici, scortatores et homicidae et idololatrae et omnis qui facit*

f. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *οἱ ἀστέρες*.

g. Reg. et Seguer. hic et ante *ἡ ἀρχή* addunt *καί*, quod alii et editi omittunt. Mox mss. omnes cum editione Commel. *οἱ πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν*. Editio Paris. et Colon. *οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν*, *qui lavant stolas suas*. Sic etiam habet ms. codex Alexandrinus novi Testamenti, qui et addit, ut Vulgata, *ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου*, *in sanguine Agni*. Alii vero Graeci codices novi Testamenti mss. et editi habent *οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ*, *qui faciunt praecepta eius*. Ibidem Reg. et Seguer. *ἵνα ἔσται*. Alii *ἵν᾽ ἔσται*.

h. Sic mss. cum editione Commel. At editio Paris. et Colon. *ἐπὶ τὸ ξύλον*.

P. 639. ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβίδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός. καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσι ἔρχου· καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω ἔρχου· καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω, ὁ θέλων λαβέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν[1]). εἰ τοίνυν τὸ γένος Δαβίδ ἐστιν ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός, δῆλόν ἐστι τὸ κατὰ σάρκα τοῦ σωτῆρος ἑωςφόρον εἰρῆσθαι, οὗ προϋπῆρχε τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γέννημα, ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ· ἐξ ἐμαυτοῦ σε γεγέννηκα πρὸ τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας. τὸ γὰρ πρὸ ἑωςφόρου ἴσον ἐστὶ τῷ πρὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ λόγου.

29. [a]Ἔστιν ἄρα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ φανερῶς περὶ υἱοῦ κείμενα, εἰ καὶ περιττόν ἐστι περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν. εἰ γὰρ τὰ μὴ κείμενα ἐν τῇ παλαιᾷ νεώτερά ἐστι, λεγέτωσαν οἱ οὕτως φιλονεικοῦντες, ποῦ τῆς παλαιᾶς περὶ τοῦ παρακλήτου [b]πνεύματος εἴρηται. περὶ πνεύματος μὲν γὰρ ἁγίου ἐλέχθη, περὶ παρακλήτου δὲ
P. 640. οὐδαμῶς. [c]ἆρ' οὖν ἕτερόν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἕτερος ὁ παράκλητος, καὶ νεώτερος [d]ὁ παράκλητος, ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ παλαιᾷ κεῖται; ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ πνεῦμα, ἢ διελεῖν καὶ ἕτερον εἰπεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἕτερον τὸν παράκλητον. ἓν γὰρ καὶ ταυτόν ἐστι τὸ πνεῦμα, καὶ τότε καὶ νῦν ἁγιάζον καὶ παρακαλοῦν τοὺς δεκτικοὺς αὐτοῦ, ὡς εἷς καὶ αὐτὸς λόγος υἱός, εἰς υἱοθεσίαν ἄγων καὶ τότε τοὺς ἀξίους. ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ υἱοί, οὐ δι' ἄλλου ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ τεκνοποιούμενοι. εἰ γὰρ μὴ ἦν καὶ πρὸ τῆς Μαρίας υἱὸς ὁ τοῦ θεοῦ, πῶς πρὸ πάντων ἐστίν, ὄντων πρὸ αὐτοῦ υἱῶν; πῶς δὲ καὶ πρωτότοκος, δεύτερος μετὰ πολλοὺς εὑρισκόμενος; ἀλλ' οὔτε δεύτερος ὁ παράκλητος, πρὸ πάντων γὰρ ἦν, οὔτε νεώτερος ὁ υἱός, ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος[2]), καὶ ὡς ταυτὸν τὸ πνεῦμα καὶ παράκλητος, οὕτως ταυτὸν [e]ὁ υἱὸς καὶ λόγος, καὶ ὥς φησιν ὁ σωτὴρ περὶ τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου[3]), ταυτὸν λέγων καὶ οὐ διαιρῶν, οὕτως ὁ Ἰωάννης τὸ ὅμοιον διηγούμενος λέγει· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός[4]). [f]καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ διεῖλεν, ἀλλὰ τὴν ταυτότητα

1) Apoc. 22, 13—17. 2) Ioan. 1, 1. 3) Ioan. 14, 26. 4) Ioan. 1, 14.

a. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi ἔστι δὲ ἄρα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ φανερῶς καὶ περὶ υἱοῦ.

b. Sic Reg. et Seguer. Ceteri vero et editi τοῦ πνεύματος. Mox Reg. et Segu. μὲν γὰρ ἁγίου. In aliis et editis deest γάρ.

c. Reg. Seguer. Basil. et Gobler. ἆρ' οὖν. Alii et editio Commel. ἄρα οὖν.

d. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. addunt ὁ παράκλητος et mox ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ πνεῦμα, quae absunt ab aliis et editis. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. εἰπεῖν τὸ ἅγιον

et amat mendacium. Ego Iesus misi Angelum meum, ut haec vobis P. 639.
in Ecclesiis testificaretur. Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina. Et spiritus et sponsa dicunt Veni. Et qui audit, dicat Veni; et qui sitit, veniat; qui vult, accipiat aquam vitae gratis. Itaque si genus David est stella illa splendida et matutina, liquet profecto Salvatorem ipsum quatenus caro est Luciferum appellari, ante quem scilicet extiterit, quatenus ex Deo est genitus; ut is Psalmi sit sensus: Ex me ipso te genui antequam in carne appareres. Siquidem haec verba *ante Luciferum* idem valent ac ante Verbi incarnationem.

29. Aperte igitur vetus quoque Testamentum Filii meminit. Verum de his contendere supervacaneum omnino est. Namque si ea, quae in veteri Testamento non habentur, recentiora velint esse, respondeant illi adeo pertinaces homines, quonam in loco veteris Testamenti facta fuerit mentio de Paraclito Spiritu. Meminit quidem P. 640.
Spiritus sancti: at nusquam Parakliti. Num ergo alius est Spiritus sanctus et alius Paraclitus, isque iunior, quandoquidem nihil de illo exstet in veteri Testamento? Verum absit ut vel Spiritus iunior dicatur vel dividatur, ita ut alius sit Spiritus sanctus et alius Paraclitus. Unus enim idemque est Spiritus, qui ut tunc sic et nunc eos, qui ipsum recipiunt, sanctificat et consolatur; quemadmodum unus et idem Verbum Filius etiam tunc eos, qui digni erant, ad filiorum provehebat conditionem. Nam erant quoque filii in veteri Testamento, qui quidem non per alium quam per Filium dignitatem huiusmodi consequebantur. Si enim Dei Filius ante Mariam non exstitit, quomodo quaeso ante omnes est, cum ante eum sint filii? Quomodo item primogenitus est, cum multis posterior reperiatur? Verum neque Paraclitus posterior est, quippe qui ante omnes sit, neque iunior est Filius, nam *In principio erat Verbum,* atque ut Spiritus et Paraclitus idem est, ita idem est Filius et Verbum. Praeterea ut Salvator de Spiritu haec ait: *Paraclitus Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo,* quibus quidem verbis eundem illum esse declarat nec ipsum dividit; sic Ioannes pariter dicit: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti a Patre.* Nec enim Ioannes hic ipsum divisit, sed eundem esse

etc. Ceteri et editi *εἰπεῖν δεῖ τὸ ἅγιον* etc.

e. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *ὁ* omittunt. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *καὶ λόγος. καὶ ὥς φησιν ὁ σωτὴρ περὶ τοῦ πνεύματος.* Gobl. habet item *φησιν.* Ceteri et editi *καὶ λόγος· ὡς ἔφη ὁ σωτήρ. ὁ δέ* etc. Item ibid. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,* ut et habet Scriptura. Alii vero cum editis *τὸ πνεῦμα ἀληθείας.*

f. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *καὶ ἐνταῦθα.* In aliis et editis *καί* deest.

p. 640. ἀπήγγειλε, καὶ οὐχ ὡς [a] ἄλλος παράκλητος καὶ ἄλλο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἓν καὶ ταυτόν, οὕτως οὐκ ἄλλος λόγος καὶ ἄλλος υἱός, ἀλλ' ὁ λόγος μονογενής ἐστι, δόξαν γὰρ οὐκ αὐτῆς εἶπε τῆς σαρκός, [b] ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου. ὁ τοίνυν τολμῶν διαιρεῖν λόγον καὶ υἱὸν διαιρείτω καὶ πνεῦμα καὶ παράκλητον. εἰ δὲ ἀδιαίρετον τὸ πνεῦμα, ἀδιαίρετος καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτὸς ὢν υἱὸς καὶ σοφία καὶ δύναμις. τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἕλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἶσόν ἐστι [c] τῷ εἰπεῖν μονογενής· φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου τοῦ υἱοῦ Ὀδυσσέως μονογενοῦς ὄντος ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς Ὀδυσσείας·

> Τίπτε δέ τοι, [d] φίλε τέκνον, ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα
> Ἔπλετο; πῇ δὲ θέλεις ἰέναι πολλὴν ἐπὶ γαῖαν,
> Μοῦνος ἐὼν ἀγαπητός; ὁ δ' ὤλετο τηλόθι πάτρης
> Διογενὴς [e] Ὀδυσεὺς ἀλλογνώτων ἐνὶ δήμῳ[1]).

ὁ ἄρα μόνος ὢν τῷ πατρὶ ἀγαπητὸς λέγεται.

30. Τινὲς τῶν ἀπὸ τοῦ Σαμοσατέως διαιροῦντες τὸν λόγον
p. 641. ἀπὸ τοῦ υἱοῦ φάσκουσι τὸν μὲν υἱὸν εἶναι τὸν Χριστόν, τὸν δὲ λόγον ἄλλον εἶναι, καὶ τούτου πρόφασιν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῶν πράξεων, ὃ καλῶς μὲν ὁ Πέτρος εἶπεν, αὐτοὶ δὲ κακῶς ἐκδέχονται. ἔστι δὲ τοῦτο· τὸν λόγον ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι πάντων κύριος[2]). φασὶ γὰρ ὡς τοῦ λόγου διὰ Χριστοῦ λαλήσαντος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν· τάδε λέγει κύριος, ἄλλος μὲν ἦν ὁ προφήτης, ἄλλος δὲ ὁ κύριος. ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὅμοιόν ἐστιν [f] ἀντιτιθέναι τὸ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους· [g] ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κύριου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ[3]). ὡς γὰρ οὐκ ἄλλος Χριστὸς ἑτέρου Χριστοῦ τὴν ἡμέραν βεβαιοῖ, ἀλλ' [h] αὐτὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἡμέρᾳ βεβαιοῖ τοὺς ἀπεκδεχομένους, οὕτως τὸν λόγον ἀπέστειλεν ὁ πατὴρ σάρκα γενόμενον, ἵνα δι' ἑαυτοῦ ἄνθρωπος γενόμενος κηρύξῃ. εὐθέως [i] γοῦν ἐπάγει· οὗτός ἐστι πάντων κύριος[2])· κύριος δὲ πάντων ὁ λόγος ἐστί.

31. [k] Καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρών· πρόσελθε πρὸς τὸ θυ-

1) Hom. Od. II. 363—6. 2) Actor. 10, 36. 3) 1. Cor. 1, 7. 8.

a. Sic mss. et editio Commel. At editio Paris. et Colon. ἄλλο.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi ἀλλὰ τοῦ λόγου.

c. Reg. et Seguer. τῷ εἰπεῖν et φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου τοῦ υἱοῦ. Ceteri et editi τὸ εἰπεῖν et φησὶ γοῦν ὁ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου υἱοῦ. Mox Reg. ταῦτα ἐν τῇ. Seguer. ταῦτα μὲν τῇ. Alii editique ταῦτα μὲν ἐν τῇ.

d. Reg et Gobler. φίλον τέκνον. Seguer. φίλον τέκος.

e. Basil. Anglic. et Gobler. Ὀδυσσεύς. Ibidem in Homeri editis legitur ἀλλογνώτῳ.

est testatus. Atque ut non alius est Paraclitus et alius Spiritus sanctus, sed unus idemque, sic nec aliud est Verbum et alius Filius, sed Verbum est Unigenitus. Nec enim carnis sed Verbi *gloriam* dixit. Quapropter qui Verbum et Filium audet separare, Spiritum quoque et Paraclitum separet. Sin autem individuus est Spiritus, individuum pariter Verbum esse fatendum est, qui idem Filius est et sapientia et virtus. Ceterum norunt ipsi Gentiles literarum periti dilectum idem esse ac unigenitum. Nam Homerus de Telemacho Ulyssis filio unigenito ita secunda Odyssea loquitur: P. 640.

Quid tu care tuo volvis sub pectore fili?
Quid multas terrae partes peragrare peroptas,
Qui solus dilectus es? at divinus Ulysses
Ignotas inter gentes patriisque remotus
Sedibus interiit.

Igitur qui solus est patri, is dilectus appellatur.

30. Quidam ex Samosatensis sectatoribus Verbum a Filio separant, aiuntque Filium esse Christum, aliud autem esse Verbum. His P. 641. autem errandi occasio fuere illa Actuum verba, quae quidem recte protulit Petrus, sed perverse ipsi interpretantur; sunt autem huiusmodi: *Verbum misit Deus filiis Israël, annuncians pacem per Iesum Christum. Hic est omnium Dominus.* Nempe aiunt Verbum ita per Christum locutum esse, ac per Prophetas aientes: *Haec dicit Dominus*; alium enim fuisse Prophetam et alium Dominum. Verum ad id possumus reponere haec verba primae Epistolae ad Corinthios: *Exspectantes revelationem Domini nostri Iesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die Domini nostri Iesu Christi.* Ut enim non alius Christus alterius Christi diem confirmat, sed ipse in sui ipsius die exspectantes confirmat, ita Pater misit Verbum carnem factum, ut homo factus per seipsum praedicaret. Hinc subdit: *hic est omnium Dominus*; atqui omnium Dominus Verbum est.

31. *Et dixit Moyses ad Aaron: Accede ad altare, et fac sacri-*

f. Sic mss. At editi *ἀντιθέναι*, mendose.

g. Ita Reg. Seguer. et Scriptura. Alii autem et editi *ἀπεκδεχόμενοι*.

h. Reg. Seguer. Basil. et Anglic. *αὐτός*. Ceteri et editi *αὐτούς*. Ibidem Reg. et Seguer. *ἐν τῇ ἑαυτοῦ*. Alii cum editis *ἐν τῇ αὐτοῦ*.

i. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editi *οὖν*.

k. Hic ad marginem Regii, Seguerian. Gobl. et Felckm. 1. haec leguntur: *ἀπόδειξις ἀπὸ τοῦ Λευιτικοῦ περὶ τῆς ἐφ' ἑνὶ πράγματι διαφόρου ὀνομασίας*. Id est: *Probatur ex Levitico rem eandem diverse appellari;* quae verba in Basiliensi et Anglicano ante *καὶ εἶπε* in ipso contextu habentur.

P. 641. σιαστήριον, καὶ ποίησον τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας σου καὶ τὸ ὁλοκαύτωμά σου, καὶ [a] ἐξίλασαι περὶ σεαυτοῦ καὶ τοῦ οἴκου σου, καὶ ποίησον τὰ δῶρα τοῦ λαοῦ, καὶ ἐξίλασαι περὶ αὐτῶν, καθάπερ ἐνετείλατο κύριος τῷ Μωσεῖ[1]). ἰδοὺ τοίνυν ἐνταῦθα, καίπερ ἑνὸς ὄντος τοῦ Μωσέως, ὡς περὶ ἑτέρου Μωσέως αὐτὸς Μωσῆς λέγων ἐστί· καθάπερ ἐνετείλατο κύριος τῷ Μωσεῖ. οὕτω τοίνυν καὶ περὶ τοῦ θείου λόγου ἐὰν λέγῃ [b] ὁ μακάριος Πέτρος ἀποσταλέντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ[2]), οὐ χρὴ ἕτερον μὲν τὸν λόγον, ἕτερον δὲ Χριστὸν νοεῖν, ἀλλ᾽ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν διὰ τὴν ἕνωσιν τὴν πρὸς τὴν θείαν αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπον συγκατάβασίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν. εἰ δὲ καὶ νοοῖτο διχῶς, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς τοῦ λόγου κεχωρισμένου, κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο εἰρηκότα καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[3]). τὸ ἄρα καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένον πρὸς τοῦ μακαρίου Πέτρου κακῶς καὶ στρεβλῶς νοοῦντες οἱ τοῦ Σαμοσατέως ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἵστανται[4]). Χριστὸς γὰρ τὸ συναμφότερον νοεῖται [c] παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ὡς ὅταν λέγῃ· Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[5]). εἰ τοίνυν λέγει [d] ὁ Πέτρος τὸν λόγον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, τοῦτο σημαίνων νοείσθω, τὸν λόγον σαρκωθέντα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ πεφανερῶσθαι, ἵν᾽ ᾖ συνᾴδων τῷ καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. εἰ δὲ ἑτέρως ἐκεῖνο νοοῦσι, καὶ τὸν λόγον μὲν καθὼς καὶ ἔστι θεῖον ὁμολογοῦντες τὸν πρὸς αὐτοῦ ληφθέντα ᾧ καὶ ἡνῶσθαι πι-
P. 642. στεύεται ἄνθρωπον ἀπ᾽ αὐτοῦ χωρίζουσι, λέγοντες διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ [e] αὐτὸν ἀπεστάλθαι, ἑαυτοῖς ἐναντία φθεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. [f] οἱ γὰρ ἐνταῦθα χωρίζοντες τῆς θείας σαρκώσεως θεῖον νοοῦσι, σμικρύνουσιν ἄρα ἀκούοντες αὐτὸν σάρκα γεγενῆσθαι, καὶ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦσιν, ὥςπερ οὖν καὶ φρονοῦσι, τροπὴν τοῦ λόγου τὴν σάρκωσιν τὴν θείαν ὑπολαμβάνοντες.

32. Ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο. ὃν τρόπον γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀνέκφραστον [g] ἕνωσιν ὁ Ἰωάννης κηρύσσει[6]), καταποθέντος τοῦ θνητοῦ ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ αὐτοζωῆς ὄντος, καθὰ [h] πρὸς τὴν Μάρθαν ὁ κύριος ἔφη· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή[7])· οὕτω καὶ ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος τὸ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τὸν λόγον[8]), τὴν θείαν ἕνωσιν σημαίνει. ὡς γὰρ ἀκούων τις τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο οὐκ ἂν [i] νομίσοι μηκέτι οὖν εἶναι λόγον, ὅπερ ἄτοπον, ὡς

1) Levit. 9, 7. 2) Act. 10, 36. 3) Ioan. 1, 14. 4) Ioan. 8, 44. 5) 1. Cor. 1, 24. 6) Ioan. 1, 14. 7) Ioan. 11, 25. 8) Act. 10, 36.

a. Reg. et Seguer. hic et mox ἐξίλασαι, ut exstat Levit. 9, 7. [Editi ἐξίλασον.]
b. Gobl. et Felckm. 1. omittunt ὁ μακάριος.
c. Regius et Seguer. addunt παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, quod abest ab aliis et editis.
d. Reg. et Seguer. ὁ Πέτρος. In aliis et editis ὁ deest.
e. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi

ficium pro peccato tuo, et offer holocaustum tuum, et deprecare pro P.641.
te et pro domo tua, et fac dona populi, et deprecare pro illis, sicut praecepit Dominus Moysi. Ecce hîc quamvis unus sit Moyses, tamen ipse Moyses velut de alio Moyse dicit: *sicut praecepit Dominus Moysi.* Sic ergo etiamsi beatus Petrus divinum Verbum filiis Israël per Iesum Christum missum esse dicat, non idcirco existimandum est, aliud esse Verbum et alium esse Christum, sed unum eundemque esse, propter suam nempe cum humana natura, quam divina plane benignitate et clementia assumsit, coniunctionem; qui si etiam dupliciter intelligatur, non ita tamen, ut Verbum separatum concipiatur, sicuti docet divinus Ioannes cum ait: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis.* Itaque quandoquidem id, quod praeclare ac recte a beato Petro dictum est, male ac perverse intelligunt Samosatensis discipuli, patet illos in veritate non stare. Namque Christus in Scriptura sacra utrumque esse significatur, ut cum dicitur: *Christus Dei virtus et Dei sapientia.* Quocirca cum Petrus ait Verbum per Iesum Christum missum esse ad filios Israël, hoc indicare intelligatur, nempe Verbum carnem factum filiis Israël apparuisse, ut Ioanni consonet dicenti: *Et Verbum caro factum est.* Si vero dictum illud aliter exponant, Verbumque divinum esse uti revera est confitentes assumtum ab ipso hominem, cui coniunctum esse creditur, ab eo velint separare, ipsum P.642.
aientes per Iesum Christum missum esse, sane se pugnantia loqui non attendunt. Qui enim hoc in loco divinum Verbum a divina incarnatione seiungunt, idem ipsum imminutum putant, cum audiunt carnem factum esse, proindeque idem omnino sentiunt ac Gentiles, uti sane sentiunt, cum divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur.

32. Verum non ita est; absit. Quemadmodum enim inexplicabilem unionem hîc praedicat Ioannes, absorpto videlicet mortali a vita et ab eo, qui ipsa per se est vita, ut ipse ad Martham ait: *Ego sum vita*; ita cum beatus Petrus Verbum per Iesum Christum missum esse dixit, divinam eius significavit unionem. Nam ut is, qui audit: *Verbum caro factum est,* non idcirco arbitratur Verbum amplius non esse, quod certe perabsurdum est, uti diximus; ita qui Verbum cum

omittunt *αὐτόν.* Mox Reg. et Seguerian. *φθεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. οἱ γάρ* etc. Alii et editi *οὐ* omittunt ante *νοοῦσιν.* Gobler. autem et Felckm. 1. habent ibid. *οἱ γάρ* etc. Basil. et Angl. *ὃν γάρ* etc. Ceteri et editi *οὐ γάρ* etc.

f. Forte *οἳ γάρ.*

g. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *τὴν ἀνέκφραστον γέννησιν ἐνταῦθα Ἰωάννης.*

h. Reg. et Seguer. *πρὸς τὴν Μάρθαν αὐτὸς, ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, λέγων.*

i. Gobl. *νομίσῃ.* Mox Seguer. *ὥςπερ ἄτοπον.*

p. 642. προείρηται, οὕτως καὶ λόγον ἀκούων τὸν συναφθέντα τῇ σαρκὶ τὸ θεῖον ἓν καὶ ἁπλοῦν [a]νοείτω μυστήριον. σαφέστερον δὲ καὶ ἀναμφισβήτητον παντὸς λογισμοῦ τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν [b]θεοτόκον πρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου ῥηθὲν τὴν ἑνότητα τοῦ θείου λόγου καὶ ἀνθρώπου δείξειε, [c]φησὶ γάρ· πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, διὸ καὶ τὸ [d]γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ[1]). ἀφρόνως οὖν οἱ τοῦ Σαμοσατέως τὸν λόγον χωρίζουσι σαφῶς ἀποδειχθέντα ἡνῶσθαι τῷ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπῳ. οὐκ ἄρα ἀπεστάλη δι' αὐτοῦ, [e]ἀπέστελλε δὲ ἐν αὐτῷ, λέγων· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη[2]).

33. Ἔθος δὲ τοῦτο τῇ γραφῇ ἀπεριέργως καὶ ἁπλῶς τὰς λέξεις ἐκφράζειν. οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς τις εὑρήσει. εἶπε γάρ, φησί, Μωσῆς τῷ Ῥαγουὴλ τῷ Μαδιανίτῃ γαμβρῷ [f]Μωσῆ[3]). οὐ γὰρ ἄλλος Μωσῆς ὁ λέγων, καὶ ἄλλος, οὗ ἦν γαμβρὸς ὁ Ῥαγουήλ, ἀλλὰ εἷς ἦν [g]ὁ Μωσῆς. εἰ γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ σοφία ὁμοίως χρηματίζει καὶ δύναμις καὶ δεξιὰ καὶ βραχίων καὶ ὅσα τοιαῦτα, [h]ἥνωται δὲ φιλανθρώπως ἡμῖν, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν περιθέμενος καὶ ταύτῃ ἀνακραθείς· ἄρα αὐτὸς ὁ λόγος καὶ τὰ λοιπὰ εἰκότως εἴληχεν ὀνόματα. τὸ γὰρ εἰρηκέναι [i]τὸν Ἰωάννην, ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι τὸν λόγον καὶ τοῦτον πρὸς τὸν θεὸν καὶ αὐτὸν θεόν, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτοῦ [k]γεγενῆσθαι μηδέν[4]), πλάσμα τοῦ θεοῦ λόγου σαφῶς καὶ [l]τὸν ἄνθρωπον δείκνυσιν
p. 643. ὑπάρχειν. εἰ τοίνυν τοῦτον σαθρωθέντα εἰς ἑαυτὸν λαβόμενος πάλιν ἀνακαινίζει διὰ τῆς βεβαίας αὐτοῦ ἀνανεώσεως πρὸς διαμονὴν ἀτελεύτητον, καὶ διὰ τοῦτο ἑνοῦται εἰς θειοτέραν [m]ἀνάγων αὐτὸν λῆξιν, πῶς οἷόν τε λέγειν διὰ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου τὸν λόγον ἀπεστάλθαι, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, λέγω [n]δὴ προφήταις ἀποσταλεῖσι παρ' αὐτοῦ, συναριθμεῖν τὸν τῶν ἀποστόλων κύριον; πῶς δὲ [o]καὶ κληθείη Χριστὸς ψιλὸς ἄνθρωπος; ἡνωμένος δὲ τῷ λόγῳ εἰκότως χρηματίζοι Χριστὸς καὶ υἱὸς θεοῦ, ἄνωθεν [p]τοῦ προφήτου σαφῶς ἐκβοήσαντος τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν περὶ αὐτοῦ καὶ εἰπόντος· καὶ ἀποστελῶ τὸν υἱόν μου τὸν Χριστόν[5]), καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπη-

1) Luc. 1, 35. 2) Matth. 28, 19. 3) Numer. 10, 29. 4) Ioan. 1, 1. 3. 5) [?].

a. Reg. et Seguer. *νοείσθω.*
b. Regius codex et Seguer. *θεοτόκον.* Editi *θεοτόκου,* mendose.
c. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii cum editis *ἔφη.*
d. Regius *γενόμενον.*
e. Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Gobler. *ἀπέστελλε.* Alii et editi *ἀπέστειλε.*
f. Seguer. *Μωσεῖ.* Ali et editi *Μωσῆ.* Scriptura *Μωυσῆ.*
g. Reg. codex, Seguer. et Basil. addunt *ὁ Μωσῆς,* quod omittunt alii editique.

carne coniunctum esse audit, divinum unum simplexque intelligat mysterium. Verum luculentius certiusque quovis ratiocinio ea, quae ab Archangelo ad ipsam Deiparam dicta sunt, divini Verbi et hominis unitatem demonstraverint: eius haec sunt verba: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.* Stulte igitur Samosatenses Verbum dividunt, cum his ex verbis clarum sit, ipsum unitum fuisse homini ex Maria assumto. Non ergo Verbum per Christum est missum, sed potius in Christo misit, cum ait: *Ite, docete omnes gentes.* P. 642.

33. Scilicet is est mos Scripturae, simpliciter et sine exornatione verba efferre. Sic exempli gratia in libro Numerorum haec legimus: *Dixit Moyses Ragueli Madianitae genero Moysis.* Nec enim alius erat Moyses, qui loquebatur, et alius, cuius gener erat Raguel, sed unus erat Moyses. Quapropter si pariter Verbum Dei, sapientia, virtus, dextera, brachium similiaque appellatur, si item sese nobis clementer coniunxit nostrasque induit primitias, quibuscum sese commiscuit; ergo etiam idem Verbum cetera nomina iure merito sortitum est. Haec enim Ioannis verba, quibus Verbum in principio fuisse, et apud Deum ac Deum fuisse, omniaque per ipsum facta esse, nihilque sine ipso esse factum dicitur, aperte profecto ostendunt, ipsum quoque hominem Dei Verbi opus esse. Itaque si eum, postquam corruptus est, in se suscepit, ut ipsum stabili et firma sui renovatione P. 643. perpetuo permansurum reficeret, quam quidem ob causam eidem se coniunxit, ut illum in sortem conditionemve diviniorem proveheret; qui fieri potest ut Verbum per hominem, qui ex Maria assumtus sit, missum esse dicatur, ipseque Apostolorum Dominus inter ceteros Apostolos, nempe Prophetas, ab eodem missos numeretur? An vero purus homo possit vocari Christus? Minime certe; at Verbo coniunctus iure merito Christus et Filius Dei potest appellari, teste Propheta, qui iam olim paternam substantiam manifeste illi attribuit, cum ait: *Et mittam Filium meum Christum.* Apud Iordanem audita item haec vox

Mox Reg. et Seguer. χρηματίζοι. Ceteri et editi χρηματίζει.

h. Basil. et Anglic. ἥνωτο.

i. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi omittunt τὸν Ἰωάννην. Ibidem Basil. et Anglic. μὲν ἓν εἶναι.

k. Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Gobl. γεγενῆσθαι. Ceteri cum editione Comm. γεγεννῆσθαι.

l. Ita Reg. Seguer. Basil. et Anglican. In aliis et editis καί deest. Mox mss. omnes τοῦτον σαθρωθέντα. Editi τοῦτον σαρκωθέντα, mendose.

m. Anglican. ἀνάγοι.

n. Anglic. δέ.

o. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis deest καί.

p. τοῦ abest a Reg. et Seguer.

P. 643. τός[1]). ἐκπληρώσας γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν εἰκότως ὑπέδειξεν, ὡς οὗτός ἐστιν ὃν [a]εἶπεν ἀποστεῖλαι.

34. Τὸ τοίνυν συναμφότερον νοῶμεν Χριστόν, λόγον τὸν θεῖον ἡνωμένον τῷ ἐκ Μαρίας ἐν τῇ Μαρίᾳ. ἐν γὰρ τῇ ταύτης νηδύϊ ὁ λόγος ἑαυτῷ τὸν οἶκον διεπλάσατο, ὃν τρόπον ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς γῆς, μᾶλλον δὲ θειοτέρως, περὶ οὗ καὶ Σολομῶν [b]φησι, τὸν λόγον εἰδὼς καὶ σοφίαν χρηματίζουσαν φανερῶς· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον[2]), ὃν καὶ ὁ ἀπόστολος ἑρμηνεύων λέγει· [c]οὗ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς[3]), καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ναὸν προσαγορεύει[4]), καθότι πρέπον θεῷ ἐν ναῷ κατοικεῖν, οὗ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ λίθων τοῖς παλαιοῖς κτίζειν διὰ Σολομῶντος [d]προσέταξεν, ὅθεν τῆς ἀληθείας φανείσης πέπαυται ἡ εἰκών. βουληθεῖσι γὰρ τοῖς ἀγνώμοσι τὴν εἰκόνα δεῖξαι ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀληθῆ οἴκησιν, ἣν καὶ ἕνωσιν σαφῶς πιστεύομεν, καθελεῖν, οὐκ ἠπείλησεν, ἀλλ' εἰδὼς ὡς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τολμῶσι, [e]φησὶν αὐτοῖς· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν[5]), σαφῶς δεικνὺς ὁ ἡμέτερος σωτήρ, ὡς τὰ πρὸς ἀνθρώπων σπουδαζόμενα αὐτόθεν ἔχει τὴν διάλυσιν. ἐὰν γὰρ μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες καὶ ἠγρύπνησαν οἱ φυλάσσοντες[6]). τὰ τοίνυν [f]τῶν Ἰουδαίων λέλυται, σκιὰ γὰρ ἦν, τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἥδρασται, τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς[7]). ἐκείνων ἦν τὸ λέγειν· πῶς σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν θεόν[8]); τούτων μαθητὴς ὁ Σαμοσατεὺς ὑπάρχει, ὅθεν εἰκότως τὰ παρ' αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ ἀπαγγέλλει. ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐμάθομεν τὸν Χριστόν, εἴγε αὐτὸν ἠκούσαμεν καὶ παρ' αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν, ἀποθέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνα-
P. 644. λαβόντες δὲ τὸν νέον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι [g]τῆς ἀληθείας[9]). Χριστὸς τοιγαροῦν τὸ συναμφότερον εὐσεβῶς νοείσθω.

35. Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καλεῖ πολλαχοῦ ἡ γραφὴ Χριστόν, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος [h]πρὸς Κορνήλιον διδάσκων Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ[10]), καὶ πάλιν πρὸς Ἰουδαίους· Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς[11]), καὶ [i]πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος

1) Matth. 3, 17. 2) Prov. 9, 1. 3) Hebr. 3, 6. 4) 1. Cor. 3, 16. 5) Ioan. 2, 19. 6) Psal. 127 [126. LXX.], 1. 7) Matth. 16, 18. 8) Ioan. 10, 33. 9) Ephes. 4, 20—24. 10) Actor. 10, 38. 11) Actor. 2, 22.

a. Reg. et Seguer. ὃν εἶπον.
b. Ita Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Alii autem cum editis ἔφη. Ibid. Angl. omittit καί post εἰδώς.
c. Basil. et Angl. ὅς. Paulo post idem Anglic. καθόπερ πρέπον.
d. Reg. et Seguer. προσέταττεν.

est: *Hic Filius est meus dilectus.* Siquidem impletis promissis recte P. 643. his verbis indicavit, illum esse quem se misisse dixerat.

34. Utrumque ergo Christum esse intelligamus, Verbum scilicet divinum homini ex Maria assumto in Maria coniunctum. Verbum enim sibi ipsi domum in eius utero fabricavit, quemadmodum olim Adamum ex terra formaverat, imo diviniore certe modo, quo de Salomon, qui Verbum optime noverat sapientiam appellari, sic loquitur: *Sapientia aedificavit sibi domum,* quam interpretans Apostolus ait: *cuius nos Domus sumus,* alibique templum appellat, quatenus nempe Deo decet in templo habitare, cuius figuram antiquis patribus per Salomonem iusserat ex lapidibus aedificandam, unde exorta veritate figura evanuit. Namque cum perfidi Iudaei figuram vellent veritatem ipsam esse verumque evertere aedificium, quod nos Verbi cum natura humana coniunctionem esse fidenter credimus, nihil illis minatus est Dominus; sed cum probe sciret, illorum temeritatem in ipsos recidere, haec ad eos dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Quibus verbis clare ostendit Salvator sponte et ex se dissolvi hominum opera. *Nisi enim Dominus aedificaverit domum et custodierit civitatem,* frustra laborant aedificantes et vigilant custodientes. Itaque quae quidem Iudaeorum erant, penitus sunt dissoluta, quippe cum nonnisi umbra essent, firmata autem est Ecclesia, utpote quae in petra fundata est, neque *portae inferi adversus eam praevalebunt.* Illorum erat dicere: *Quare homo tu cum sis, facis teipsum Deum?* horum discipulus est Samosatensis, unde non immerito sua suos docet; nos autem non ista de Christo didicimus, si tamen eum audivimus et ab ipso edocti sumus, ut vetere homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris, deposito induamus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis. Christus igitur P. 644. utrumque esse pie intelligatur.

35. Ceterum si saepe Scriptura Christum appellet ipsius corpus, ut cum beatus Petrus ad Cornelium ait: *Iesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto,* et ad Iudaeos: *Iesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis,* beatus item Paulus haec ad Athenienses

e. Reg. et Seguer. *φησὶν αὐτοῖς.* Alii et editi *ἔφη αὐτοῖς.*

f. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis *τῶν* deest.

g. Reg. Seguer. et Scriptura *τῆς ἀληθείας.* Alii et editi *τῆς* omittunt.

h. Ita Regius codex, Seguer. Basil. et Anglican. At Gobler. *Πέτρος Κορνηλίῳ.* Alii et editio Comm. *Πέτρος Κορνήλιον.*

i. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *πάλιν ὁ μακάριος.* Ibid. Reg. et Seguer. *πρὸς Ἀθηναίους.* Ceteri et editi *Ἀθηναίοις.* Item ibid. post *ἐν ἀνδρί* deficit Anglican. codex.

P. 644. πρὸς Ἀθηναίους· ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν[1])· ταυτὸν δὲ τῇ χρίσει πολλαχόσε τὴν ἀνάδειξιν καὶ τὴν [a]ἀποστολὴν εὑρίσκομεν. ἐξ ὧν μανθάνειν ἔξεστι τῷ βουλομένῳ, ὡς οὐ διαφωνία τις ἐν τοῖς ῥήμασι τῶν ἁγίων, ἀλλὰ διαφόρως τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον τοῦ [b]θεοῦ λόγου ἕνωσιν γενομένην ὀνομάζουσι, ποτὲ μὲν χρῖσιν, ποτὲ δὲ ἀποστολήν, ἄλλοτε [c]δὲ ἀνάδειξιν. τὸ τοίνυν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου [d]ὀρθόν, καὶ εἰλικρινῆ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς κηρύσσει, οὐ τὴν ὑπόστασιν χωρίζων τοῦ θεοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου· μὴ γένοιτο. πῶς γὰρ ὁ ἀκούσας πολλαχῶς τὸ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[2]) καὶ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[3]), δι' οὗ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸ αὐτὸ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰςερχόμενον πρὸς πᾶσαν τῶν ἀποστόλων [e]τὴν ξυνωρίδα[4]), καὶ εἴ τι παρῆν ἐκ τούτου δυςπειθὲς διαλύσαντα τῷ εἰπεῖν· ψηλαφήσατέ με καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ [f]ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα[5]); καὶ οὐκ εἶπε· τόνδε ἢ τὸν ἄνθρωπόν μου, ὃν ἀνείληφα, ἀλλ' ἐμέ. ὅθεν οὐδεμίαν συγγνώμην εὑρεῖν δυνήσεται ὁ Σαμοσατεύς, ἐκ τοσούτων τὴν ἕνωσιν τοῦ θεοῦ λόγου διελεγχθείς, καὶ ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ θεοῦ λόγου ἄρτι μὲν πρὸς πάντας τὴν πεῦσιν προςάγοντος, καὶ πληροφορῶν ἀπό τε τοῦ φαγεῖν καὶ τὴν ψηλάφησιν ἐπιτρέψαι, ἣ δὴ καὶ γεγένηται. πάντως γὰρ ὁ διδοὺς τὴν τροφὴν ἢ οἱ διδόντες ἥψαντο τῶν χειρῶν, ἐπέδωκαν γάρ, φησίν, αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος καὶ ἀπὸ μελισσίου [g]κηρίου, καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς[6]). ἰδοὺ τοίνυν, εἰ καὶ οὐχ ὡς ὁ Θωμᾶς, ἀλλ' ὅμως δι' ἑτέρας μεθόδου τὴν πληροφορίαν αὐτοῖς παρέσχε ψηλαφηθείς. εἰ δὲ καὶ τοὺς μώλωπας ἰδεῖν [h]θέλοις, παρὰ Θωμᾶ μάθε. φέρε γάρ σου, φησί, τὴν χεῖρα καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, [i]καὶ φέρε τὸν δάκτυλόν σου καὶ βλέπε τὰς χεῖράς μου[7]), πλευρὰν
P. 645. ἰδίαν καὶ χεῖρας ὀνομάζων ὁ θεὸς λόγος καὶ ὅλον αὐτὸν ἄνθρωπόν [k]τε καὶ θεὸν ὁμοῦ, ἄρτι μὲν τοῦ λόγου καὶ τὴν αἴσθησιν τοῖς ἁγίοις διὰ σώματος, ὡς ἔστι νοεῖν, παρέχοντος τῷ εἰςελθεῖν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων[8]), παρευθὺ δὲ σὺν τῷ σώματι παρεστὼς καὶ τὴν πληροφορίαν παρέχων. ταῦτα τοῖς πιστοῖς εἰς βεβαίωσιν καὶ τοῖς ἀπίστοις εἰς διόρθωσιν εἰρήσθω συμμέτρως.

1) Act. 17, 31. 2) Ioan. 10, 30. 3) Ioan. 14, 9. 4) Ioan. 20, 19. 5) Luc. 24, 39. 6) Luc. 24, 42. 7) Ioan. 20, 27. 8) Ioan. 20, 19.

a. Reg. et Seguer. *ἀποστολήν.* Alii et editi *ἀποστόλων,* mendose.

b. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis *θεοῦ* deest.

c. Ita Reg. et Seguer. At alii et editi *δέ* omittunt.

d. Reg. *ὀρθόν,* recte. Ceteri et editi *ὀρθήν.*

e. Reg. Seguer. et Gobler. *τὴν ξυνωρίδα, καὶ εἴ τι.* Gobler. habet item *καὶ*

loquitur: *In viro, quem destinarat, fide omnibus impertita, eo a mortuis excitato*; ita saepe quoque ostensionem et missionem idem esse ac unctionem reperimus. Ex quibus cuivis licet discere, nihil in verbis Sanctorum esse dissonum, sed variis tantum nominibus coniunctionem Dei Verbi cum homine ex Maria assumto illos designare, cum eam modo unctionem appellant, modo missionem, modo ostensionem. Rectum est igitur, quod ait beatus Petrus, qui veram Unigeniti praedicat divinitatem, nec Dei Verbi hypostasim disiungit ab homine ex Maria assumto; quod omnino absit. Quî enim id ille auderet, qui frequenter audiit: *Ego et Pater unum sumus*, et *Qui vidit me, vidit Patrem*? Hinc etiam post resurrectionem idem corpus ianuis clausis ad universum Apostolorum coetum ingressum est; quod ne cui incredibile videretur, ipse difficultatem removit, cum ait: *Contrectate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Ubi advertendum est, eum non dixisse: Hunc vel hominem meum, quem assumsi, contrectate, sed *contrectate me.* Nulla proinde venia Samosatensi speranda est, quippe qui tot convictus argumentis negare non possit Verbi Dei coniunctionem, quam nimirum ipsum Dei Verbum asseruit, cum, ut modo vidimus, omnes est allocutum, quibus et se resurrexisse confirmavit tum comedendo tum se ipsum contrectandum permittendo, uti factum est. Nam sive cum ipse illis cibum impertiret, sive cum illi ipsi, omnino manus eius contrectaverunt. Siquidem *illi*, inquit, *obtulerunt partem piscis assi et favum mellis, et cum manducasset coram eis, acceptas reliquias dedit eis.* En igitur, si non ut se erga Thomam gessit, certe alia ratione fecit eos de sui resurrectione certiores, cum se illis contrectandum praebuit. Quod si ipsas etiam cicatrices cupis cernere, disce a Thoma, cui videlicet ait Dominus: *Infer manum tuam et mitte in latus meum, et infer digitum tuum, et vide manus meas.* Suum latus suasque manus Deus Verbum appellat, seque totum hominem simul et Deum esse ostendit; quod quidem ipso etiam sensu, ut intelligere est, voluit Verbum sanctos experiri, cum suum corpus ianuis clausis ingressum est in cubiculum, ac repente adstans cum corpore eos de rei veritate persuasos reddidit. Haec autem fidelibus quidem ad confirmationem, infidelibus vero ad emendationem satis dicta sint.

P. 644. P. 645.

εἴ τι. In aliis et editis deest *τήν* et *καί*.

f. Reg. et Seguer. *ὀστᾶ.*

g. Reg. et Seguer. *κηρίον.* Iidem ibid. et Basiliens. addunt *καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς,* quae alii et editi omittunt.

h. Reg. Seguer. et Basil. *θέλοις.* Ceteri et editi *θέλεις.*

i. Sic Reg. codex, Seguer. et Basil., sed Basil. habet *βλέπε εἰς χεῖράς μου* Alii editique *καὶ τὸν δάκτυλόν σου βάλε εἰς τὰς χεῖράς μου.* Mox Regius et Seguer. *ὁ θεὸς λόγος.* Ceteri cum editis *ὁ θεὸς λέγει.*

k. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis deest *τε.*

p. 645. 36. Διορθούσθω τοιγαροῦν [a]καὶ Παῦλος Σαμοσατεύς, τῆς θείας κατήκοος γεγενημένος φωνῆς, τὸ σῶμά μου[1]) λέγοντος, καὶ οὐχὶ τὸν Χριστὸν [b]ἕτερον παρ᾽ ἐμὲ τὸν λόγον, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ αὐτὸν καὶ ἐμὲ σὺν αὐτῷ. τὸ γὰρ χρῖσμα ἐγὼ ὁ λόγος, τὸ δὲ χρισθὲν ὑπ᾽ ἐμοῦ ὁ ἄνθρωπος· οὐ χωρὶς οὖν ἐμοῦ Χριστὸς [c]κληθείη ἄν, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ ὢν καὶ ἐμοῦ ἐν αὐτῷ. τὸ τοίνυν ἀποστολὴν τοῦ λόγου σημαίνεσθαι[2]) ἕνωσιν δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦν, ὃς ἑρμηνεύεται σωτήρ, οὐ δι᾽ ἕτερόν τι ἀλλ᾽ ἢ διὰ τὸ [d]τῷ θεῷ λόγῳ ἡνῶσθαι. ταυτὸν σημαίνεται τὸ ῥητὸν τοῦτο τῷ ὁ πέμψας με πατήρ[3]), καὶ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ με ἀπέστειλε[4]), τὴν γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἕνωσιν, σὺν ᾧ γνωρισθῆναι ἀνθρώποις ἦν δυνατὸν τὴν ἀόρατον φύσιν διὰ τῆς ὁρωμένης, ἀποστολὴν ὠνόμασεν. οὐ γὰρ δὴ θεὸς τόπους [e]ἀμείβει καθ᾽ ἡμᾶς τοὺς ἐν τόποις κρυπτομένους, τῷ τῆς μικρότητος ἡμῶν σχήματι τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν σαρκὶ [f]ἐπιδεικνύμενος (πῶς γὰρ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν;), ἀλλὰ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας ἕνεκα τὴν ἀποστολὴν οἱ δίκαιοι ὠνόμασαν. [g]εἶτα οὖν καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος, Χριστὸς οὖν ὁ ἐκ Μαρίας θεὸς ἄνθρωπος, οὐχ ἕτερός τις Χριστός, ἀλλ᾽ εἷς καὶ ὁ αὐτός, οὗτος πρὸ αἰώνων ἐκ πατρός, οὗτος ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐκ τῆς παρθένου, ἀόρατος [h]τὸ πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν ἁγίαις, ὁρατὸς νυνὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον ἕνωσιν, ὁρώμενος δέ, φημί, οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ, διὰ τοῦ [i]ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισε τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν. αὐτῷ τὸ σέβας καὶ ἡ προσκύνησις, [k]ὃς ἦν πρώην καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

1) Matth. 26, 26. 2) Act. 10, 36. 3) Ioan. 8, 10. 4) Ioan. 8, 42.

a. Reg. et Seguer. addunt *καὶ Παῦλος*, quod alii et editi omittunt.

b. Ita Reg. codex et Seguer. In aliis vero et editis deest *ἕτερον*.

c. Reg. Seguer. Gobler. et Basil. *κληθείη ἄν*. At alii et editi *ἄν* omittunt. Ibidem Reg. Seguer. et Gobler. *καὶ ἐμοῦ*. In aliis et editis *καί* deest.

d. *τῷ* abest a codice Regio et Seguer. Iidem ibidem *ταυτὸν σημαίνεσθαι*. Item ibidem Gobler. et Felckm. 1. *τὸ ῥητὸν τοῦτο τό*.

36. Suum itaque errorem etiam corrigat Paulus Samosatensis, P. 645. divina Salvatoris voce audita dicentis: *Corpus meum,* non autem „Christum, qui alius est a me, qui sum Verbum, sed qui idem mecum „est, et ego cum eo. Ego enim Verbum sum unguentum, quod autem a me unctum est, homo est; quapropter Unctus sive Christus „sine me minime dicatur, sed qui mecum est et in quo ego sum." Itaque missio illa Verbi significata eius indicat coniunctionem cum Iesu ex Maria assumto, qui Salvator dicitur, non aliam sane ob rationem, quam quod cum Deo Verbo sit coniunctus. Idem proinde locus ille significat atque haec verba: *Qui misit me Pater,* et *A me ipso non veni, sed Pater me misit.* Scilicet suam cum homine coniunctionem, quocum invisibilis natura per visibilem nota hominibus esse poterat, missionem appellavit. Nec enim loca mutavit Deus (uti nos qui locis abscondimur), cum nostrae parvitatis accepta figura in carne exstitit et apparuit. Quomodo enim id illi posset accidere, qui caelum et terram implet? Verum iusti propter eius in carne praesentiam missionis vocem usurpavere. Ipse igitur est Deus Verbum; igitur Christus est Deus homo ex Maria natus. Non alius inquam aliquis est Christus, sed unus et idem est, qui ante saecula ex Patre et in ultimis diebus ex Virgine exortus est, qui idem antea ipsis etiam sanctis virtutibus in caelis erat invisibilis, nunc autem ob suam cum visibili homine coniunctionem visibilis est effectus, visibilis inquam non invisibili divinitate, sed ipsa divinitate per humanum corpus totumque hominem agente, quem totum hominem eiusdem secum coniunctione renovavit. Ipsi honor et adoratio, qui antea et nunc et semper est in saecula. Amen.

e. Reg. et Seguer. ἀμείβει. Alii et editi ἀμοίβει.

f. Gobler. ἐπιδεικνυμένοις.

g. Reg. Seguer. et Basil. εἶτ᾽ οὖν. Alii cum editis εἶτα οὖν.

h. τό abest a Gobler. et Felckm. 1.

i. Regius codex, Seguer. et Basil. ἀνθρωπείου. Celeri et editi ἀνθρωπίνου. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. omittunt καὶ ὅλου ἀνθρώπου.

k. Basil. ὡς ἦν. Ibidem Seguer. πρὸ ἦν. Reg. προῆν. In fine Reg. et Segu. addunt ἀμήν, quod abest ab aliis et editis.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
EPISTOLAE
AD SERAPIONEM.

MONITUM.

P. 645. I. *Quae sequuntur S. Athanasii ad Serapionem Thmuitanum Episcopum Epistolae, invitante et flagitante ipso Serapione a sancto Doctore in eremo conscriptae sunt, ut ex prima patet Epistola num. 1. et 33., et quidem post Orationes contra Arianos, ut coniicere est ex his primae Epistolae verbis num.* 2.: τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα, ἅπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δυςφημοῦσι· διὸ καὶ οὐ χρὴ πλέον τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸ τούτων εἰρημένα κατ᾽ αὐτῶν. Itaque Arianorum quidem nequaquam aliena est huiusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem quoque de eius Spiritu impie mentiuntur. Quocirca nec plura adversus illos necesse est dicere: nam satis esse debent, quae antea contra ipsos dicta sunt. *In his itaque Epistolis contra quosdam disputat S. Athanasius, qui ab Arianis quidem discesserant fatebanturque Filium vere Deum esse, sed iidem de Spiritu sancto impie sentiebant, quem nimirum rem creatam esse vellent et unum ex administris spiritibus, soloque gradu ab Angelis differre, ut numero* 1. *primae Epistolae habetur. Unde optime ait Athanasius fictam illorum esse cum Arianis pugnam, at revera eos piae fidei adversari. Utrumque enim errorem propugnabant Ariani, et Filium videlicet et Spiritum rem creatam esse, uti modo vidimus passimque alibi declarat S. Doctor, verbi gratiâ Oratione III. contra Arianos pag.* 564. [*p.* 492. *huius ed.*] *num.* 15. *Inde autem effectum est, ut illi et ab Arianis odio habiti sint, quod Filium nollent rem creatam esse, quemadmodum num.* 32. *eiusdem primae Epistolae narratur, nec ab Orthodoxis fuerint admissi, quod Spiritum*

sanctum negarent Deum vere esse. Tropici porro dicti iidem sunt, P. 645.
uti saepe eos vocat S. Athanasius, ut num. 10. *et* 32. *primae Epistolae, quod nempe sacrae Scripturae loca, quibus in vindicanda S. Spiritus divinitate utebantur Orthodoxi, metaphoris et tropis vellent esse interpretanda. Caeterum hi non iidem videntur esse qui Macedoniani. Illos enim recte de Filio sentire numero* 1. *et alibi indicatur; at Macedoniani nolebant Filium Patri esse consubstantialem, sed similem duntaxat, ut refert Theodoretus haereticar. fabular. lib.* 4. *num.* 5. *et historiae Ecclesiasticae lib.* 2. *cap.* 6.

II. *Perturbato admodum et praepostero ordine exstant illae Epistolae in editis antea Operibus S. Athanasii. Nam quae prima esse debet, secunda est; quae contra secunda debet esse, primum occupat locum. Imo pars secundae Epistolae posterior in secundo exstat Tomo, cum pars eiusdem prior sit in primo Tomo. Similiter pars ultimae Epistolae posterior in primo collocata est Tomo, pars autem prior in secundo. Sed Codicum manuscriptorum ope singulas in proprium restituimus ordinem, prout sequitur. Prima nempe ea est, quae incipit* τὰ γράμματα τῆς σῆς *etc., quam cum nonnulli fratrum cuperent in epitomen redigi, petiit ab Athanasio Serapion, ut id efficere non gravaretur. Haecque causa fuit sancto Doctori secundam ad eundem scribendi Epistolam, cuius initium* ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον *etc. Huius in priori parte breviter contra Arianos Verbi divinitatem tuetur, in altera autem parte, quam his verbis exorditur:* ἴσως θαυμάσεις *etc., primam contrahit Epistolam. Videtur enim omnino non diversas esse Epistolas, sed duas duntaxat eiusdem Epistolae partes, quas postmodum distinctas veluti Epistolas divisere Amanuenses. Nec enim posteriorem partem quasi aliam Epistolam exorditur, sed se excusat, quod rogatus, ut primam de Spiritu sancto Epistolam contraheret, prius de Filii divinitate disseruerit. Praeterea secundae Epistolae initio se in ea praestitisse scribit quod postularat Serapion, ut scilicet primam, quae paulo fusior videbatur, verbis paucioribus vellet comprehendere; quod cum nonnisi in hac quam dicimus secunda parte praestiterit, clarum est ipsam non novam esse Epistolam, sed partem tantum secundae Epistolae posteriorem. Hinc etiam in plerisque et praestantioribus manuscriptis Codicibus secundae Epistolae initio eam primae esse epitomen adnotatur, quod sane* P. 646.
veri esset alienum, si pars eius altera distincta esset Epistola.

III. *Nec vero soli secundae accidit Epistolae, ut in duas disiungeretur, sed idem quoque in ultima contigit, quae videlicet in codicibus Gobleriano et Felckmanni primo in duas pariter distracta est Epistolas. Verum etiamsi exploratum nobis videatur ita se rem ha-*

P. 646. *bere, tamen cum in omnibus quos vidimus manuscriptis codicibus secunda Epistola in duas veluti Epistolas distincta sit, non ausi sumus simul coniungere, sed eam, prout in ipsis mss. habetur, divisimus.*

IV. *Felckmannus secundam Epistolam sive primam eius partem, quae de Filio disserit, synopsin esse Orationum contra Arianos est arbitratus*[1]). *At huic opinioni refragantur cum manuscripti Codices, qui eam epitomen esse primae ad Serapionem Epistolae observant, tum vero ipsum eiusdem exordium, ubi primae tantum meminit S. Athanasius, quam se ait in secunda ista rogatu Serapionis nonnullisque optantibus fratribus contraxisse. Non diffitemur tamen, praecipua quae in Orationibus contra Arianos fusius exponuntur argumenta strictim hic presseque tractari, at contendimus, illud Opus, quod secundae Epistolae principio ait se in epitomen redegisse, aliud nullum esse quam Epistolam primam ad Serapionem.*

V. *Ultima denique Epistola ita orditur:* ἐνέτυχον καὶ τῇ *etc. Huius autem pars postrema sive veluti appendix* [*num.* 8. *sqq.*] *est Tractatus in Matthaei verba* Quicumque dixerit etc.[2]), *qui male in hactenus editis ab illa est divulsus. Siquidem non solum in omnibus manuscriptis codicibus hanc statim subsequitur Epistolam, sed etiam in optimae notae Regio et Segueriano recte cum ipsa absque ullo titulo coniungitur, tantumque in margine verba ipsa Matthaei afferuntur, uti fit et aliis in locis. In Gobleriano autem et Felckmanni primo haec novae quasi Epistolae praeponitur inscriptio:* πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα. *Nempe cum in prima Epistola num.* 3. *et in fine partis posterioris secundae* [*Ep. III. num.* 7.] *haec Evangelii verba contra adversarios adduxisset S. Athanasius, ipsum rogavit Serapion, ut locum illum interpretaretur, explicaretque cur qui in Spiritum sanctum peccaverit, gravius puniendus sit, quam qui in Filium; cui postulationi, multum licet, ut scribit, reluctans, in fine ultimae huius Epistolae satisfecit.*

VI. *Non multum immorabimur in refellendo praecipiti et iniquo admodum Erasmi de prima ad Serapionem Epistola iudicio.* Salvo, *inquit ille,* et integro doctorum iudicio, ego censeo hoc Opus esse hominis otiosi nulloque ingenio praediti, qui voluerit imitari divi Athanasii libellos ad Serapionem. Hic mira congeries locorum, et rationum confusio molestissimaque semel dictorum iteratio[3]). *Eidem sen-*

1) Vide item Admonit. in Epist. ad Serap. de morte Arii. Tom. I. pag. 337. n. 3.

2) Matth. 12, 32.

3) Ioannis Chrysostomi et Athanasii lucubrationes aliquot primum versae et in lucem aeditae per Des. Erasmum. Basil. 1527. p. 410 (Opp. ed. Cler. Tom. VIII. p. 405.).

tentiae temere subscribunt Scultetus[1]) *et Rivetus*[2]), *nullis aliis addu-* P. 646.
ctis argumentis, nisi quod addat Rivetus citari ea Epistola [*num.* 5.] *locum Michaeae qui nusquam reperitur, nimirum:* Domus Iacob exacerbavit Spiritum Domini. *Verum valde ille hallucinatur; nam is est versus septimus capitis secundi Michaeae iuxta Graecam versionem.*

VII. *Quam vana et temeraria sit huiusmodi illorum opinatio, ex omnibus omnino manuscriptis codicibus convincitur, in quibus videlicet magno consensu S. Athanasio attribuitur. Praeterea qui in lectione S. Athanasii vel paulum versatus fuerit, ea in Epistola methodum, dictiones verbaque ipsa S. Doctoris facile agnoscet. Nec enim aliter hîc disserit, quam aliis in Operibus, verbi gratiâ in Orationibus contra Arianos, in quibus Scripturae testimonia undique accumulat, ut Filii divinitatem tueatur. Cum enim et Ariani et Tropici easdem admitterent Scripturas ac Orthodoxi, undenam quaeso validiora posset proferre argumenta, quam ex divinis his libris? Nec etiam crebrius hîc eadem repetit quam alibi, quod quidem molestum nemini esse debere ipse solet praemonere. Denique cum iidem illi secundae Epistolae partem posteriorem, quae primae est epitome, Athanasii esse consentiant, permirum sane est, quod hanc audeant repudiare. Sed de his satis superque. Ita enim perspicuum est vere Athanasii esse primam hanc Epistolam, ut nemini rem serio examinanti ulla possit oboriri suspicio id in dubium revocandi.*

VIII. *Cardinalis Perronius lib.* 2. *de Eucharistia aliique nonnulli postremam quoque partem sive appendicem Epistolae ultimae, nempe Tractatum in verba Matthaei* Quicumque dixerat etc., *negarunt verum esse S. Athanasii opus. At germanum eius fetum esse, ea, quae paulo ante num. III. et V. dicta sunt, apertissime ostendunt. Adde in Concilio Lateranensi sub Martino I.* [*Tom. VI.*] *pag.* 304.[3]) *tres locos ex hoc Tractatu tamquam ex vero S. Athanasii opere adduci.*

1) Medulla theologiae Patrum. P. II. cap. 41.
2) Criticus sacer. Lib. III. cap. 5 (Opp. theol. Tom. II. p. 1104.).
3) Mansi Conc. Coll. Tom. X. p. 1104.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

[a] *ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ*

ΘΜΟΥΕΩΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ

κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

---

p. 647. 1. *Τα γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθέσεως [b] ἀπεδόθη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ εἰ καὶ πικρός τις ἦν ὁ καθ᾽ ἡμῶν διωγμὸς ἐπικείμενος καὶ πολλὴ ἔρευνα τῶν ζητούντων ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἀλλ᾽ ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως παρεκάλεσεν ἡμᾶς*[1]) *καὶ ἐν τοῖς γράμμασί σου. ἀναμιμνησκόμενος γὰρ τῆς σῆς διαθέσεως καὶ πάντων τῶν γνησίων ἔδοξα τούτους σὺν ἐμοὶ τότε παρεῖναι. ἐπιπολὺ μὲν οὖν ἔχαιρον κατέχων τὰ γράμματα· ὡς δὲ τούτοις ἐνέτυχον, ἠρξάμην πάλιν ἀθυμεῖν διὰ τοὺς ἅπαξ μελετή-*
p. 648. *σαντας μάχεσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. ἔγραφες γάρ, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε, λυπούμενος καὶ αὐτός, ὡς ἐξελθόντων μέν τινων [c] ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν διὰ τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ βλας-*

1) 2. Cor. 1, 3.

a. Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1., sed duo postremi habent *Σεραπίωνα.* In Reg. 2., in quo haec una ad Serapionem exstat epistola, is est titulus: *Τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.* In codice manuscripto Eminentissimi D. Cardinalis Ottoboni ac in Basiliensi, Anglicano et Felckm. 2. *ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.* Sed in Felckm. 2. deest *ἐπίσκοπον.* In titulum Commelinianae editionis, quo Parisina item editio utitur, sic habentem: *ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον, κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα ἐστίν*, haec notat Felckmannus: *Titulus porro in G. et I. ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον Θμούεως κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Unde Interpres reddidit* Epistola ad Serapionem Episcopum Thmueos, contra eos qui dicunt Sp. S. etc. *Verum cum ineptus nescio quis emendator in Codice II. quem operae secutae sunt, haec solummodo inveniret, quae etiam in Basiliensi et Anglicano totidem verbis habentur: ἐπιστολὴ πρὸς Σαραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ipse satis audacter eum qui nunc*

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

EPISTOLA AD SERAPIONEM

THMUITANUM EPISCOPUM

contra illos qui blasphemant et dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.

---

1. Litteras sacrae tuae caritatis in eremo accepi. Nam tametsi P. 647. acerba adversum nos persecutio instabat, et multa perquisitio eorum, qui necem nobis moliebantur, tamen *Pater misericordiarum et Deus totius consolationis* tuis nos litteris est consolatus. Tuae enim et omnium sincere amicorum benevolentiae recordatus illos tunc mecum praesentes videre mihi videbar. Itaque acceptis tuis litteris valde gavisus sum, sed vixdum illas perlegeram, cum rursus vehementer dolere incoepi, eorum pervicacia motus, qui contra veritatem pugnare semel in animum induxerunt. Siquidem tute ipse, dilecte vereque P. 648. optatissime, non sine dolore mihi significasti, quosdam impiam Arianorum in Dei Filium haeresin detestantes ab illis quidem discessisse,

praefixus legitur ex suo cerebro titulum excudit et praeposuit.

b. Eminent. Cardin. Ottob. codex *ἀπεδόθησάν μοι.* Ibidem uterque Reg. *καὶ εἰ καί.* Ceteri et editi *καὶ εἰ* tantum. Ibidem Ottobon. *ὁ καθ' ἡμᾶς διωγμός.* Paulo post manuscripti omnes nostri *ἀλλ' ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν* etc. Manuscrr. vero Felckmanni *ἀλλ ὁ πατὴρ τῆς παρακλήσεως* omissis intermediis. Mox *καί* ante *ἐν τοῖς* deest in Gobler. et Felckmanni 1.

c. Anglic. *ἐκ τῶν Ἀρειανῶν.* Macedonianos et Pneumatomachos ab Arianis ortum duxisse vulgaris et trita omnium sententia est Macedoniumque esse Pneumatomachorum antesignanum. Quamobrem miretur fortasse quispiam nullam in hisce disputationibus Macedonii mentionem occurrere. Verum ut quid hac de re sentiam paucis efferam, non videtur de Macedonio hic agi. Etenim ille inter Arianorum primipilares annumerabatur, atque ut videtur Filium semper pro re creata habuit. Contra vero isti, quos oppugnat Athanasius, Arianos quidem impugnabant, verum sanam de Filio doctrinam vindicantes in Spiritum sanctum debacchabantur, unde coniectandum relinquitur, hanc Pneumatomachorum familiam disparem a Macedoniana esse, quod tamen augurando dicitur; nam lucifugarum huiusmodi initia obscuriora sunt, quam ut possit de iis certa et indubitata ferri sententia. Et alio-

p. 648. φημίαν, φρονούντων δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ τῶν [a]λειτουργικῶν πνευμάτων[1]) ἓν αὐτὸ εἶναι, καὶ βαθμῷ μόνον αὐτὸ διαφέρειν τῶν ἀγγέλων. τοῦτο δέ ἐστι πρὸς μὲν τοὺς Ἀρειανοὺς προςποιητὸς μάχη, ἀληθὴς δὲ ἀντιλογία πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι ἀρνούμενοι τὸν υἱὸν ἀρνοῦνται [b]καὶ τὸν πατέρα, οὕτως καὶ οὗτοι δυςφημοῦντες εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δυςφημοῦσι καὶ εἰς τὸν υἱόν, καὶ ἀμφότερα τὰ μέρη διείλοντο τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀντίστασιν, ἵν᾽ οἱ μὲν κατὰ τοῦ λόγου, οἱ δὲ κατὰ τοῦ πνεύματος φρονοῦντες τὴν αὐτὴν ἔχωσιν εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα βλαςφημίαν. ταῦτ᾽ οὖν συνορῶν καὶ πολλὰ λογιζόμενος ἐν ἀθυμίᾳ γέγονα, ὅτι πάλιν εὗρε παίζειν ὁ διάβολος ἐν τοῖς ὑποκρινομένοις τὴν μανίαν αὐτοῦ· καὶ κρίνας μὲν ἤμην [c]σιωπᾶν ἐν τοιούτῳ καιρῷ, διὰ δὲ τὴν προτροπὴν τῆς σῆς ὁσιότητος, ἕνεκά τε τῆς ἐκείνων ἀλλοδοξίας καὶ σατανικῆς προπετείας δι᾽ ὀλίγων ἔγραψα τὴν ἐπιστολήν, μόγις καὶ ταῦτα δυνηθείς, ἵνα μόνον καὶ σὺ πρόφασιν ἐκ τούτων λαβὼν
p. 649. κατὰ τὴν προςοῦσάν σοι σύνεσιν τὰ [d]λείποντα προςθῇς, καὶ πλήρης ὁ κατὰ τῆς δυςσεβοῦς αἱρέσεως ἔλεγχος γένηται.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα, ἅπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δυςφημοῦσι· διὸ καὶ οὐ χρὴ πλέον τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸ τούτων εἰρημένα κατ᾽ αὐτῶν· πρὸς δὲ τοὺς περὶ τοῦ πνεύματος ἀπατηθέντας τρόπῳ τινί, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, [e]προςήκει διερευνῶντας εἰπεῖν. τούτων γὰρ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τὴν ἄνοιαν, ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μὴ θέλοντες κτίσμα εἶναι καὶ καλῶς γε [f]κατὰ τοῦτο φρονοῦντες πῶς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ κτίσμα κἂν ἀκοῦσαι ἠνέσχοντο· καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ λόγου ἑνότητα οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν υἱόν, ἀλλ᾽ ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς δημιουργὸν [g]αὐτὸν

1) Hebr. 1, 14.

quin mirum quanta varietas sententiarum in haeresum initiis suboriatur, aliis aliud apprehendentibus atque ex iisdem principiis diversa colligentibus. Nimirum solenne haereticis est, ut amisso semel veritatis tramite hac illac oberrent, ac ne secum quidem ipsi consistere possint. Scilicet

Πάντη μαινόμενος καὶ ἀμήχανος ἀμφαλάληται.

[Oppian. Cyneg. III, 423.]

Ibidem Regii ambo codices manuscripti, Seguer. et Basil. *κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ.* Ceteri autem cum editis *κατὰ τοῦ θεοῦ* solum; prior lectio praestat ut ex consequentibus propalam est. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *δυςφημίαν,* alii cum editis *βλαςφημίαν.*

a. Ita Regii ambo manuscripti, Seguer. item, Basil. Gobler. et Felckm. 2., atque eodem modo legitur in epistola divi Pauli ad Hebraeos 1, 14. Alii et editi *λειτουργῶν. Βαθμῷ μόνῳ.* Paulo post Anglic. codex solus *προςποιητὸς ἡ μάχη.*

b. Hic et infra post *δυςφημοῦσι* particula *καί* in manuscripto Reg. 1. et Seguer. omnium optimis Codicibus legitur, in aliis omittitur. Iidem mox *διείλαντο.*

sed eosdem de Spiritu sancto prave sentire, contendereque illum non P. 648. tantum rem creatam, sed etiam unum ex administris spiritibus esse soloque gradu ab Angelis differre. Et haec simulata quidem pugna cum Arianis, sed vera est cum pia fide certatio. Nam ut illi Filium negantes negant et Patrem, ita et isti indigna de Spiritu sancto loquentes indigna quoque de Filio loquantur necesse est. Ita ambae illae sectae bellum veritati indictum divisere, ut illi contra Filium et isti contra Spiritum sanctum perversa sentientes eiusdem in sanctam Trinitatem blasphemiae simul rei sint. Cum igitur haec perspicerem multaque mecum cogitarem, in gravem incidi luctum, quod iterum Diabolus ludificandi ansam apud illos nactus esset, qui eius insaniam et furorem imitari nihil verentur. Hinc ego hoc temporis silere decreveram. Verumtamen cum ut tuae Sanctitatis cohortationi cederem, tum ut pravam illorum opinionem et satanicam audaciam propulsarem, vix tandem paucis hanc potui scribere Epistolam, ut tu occasione inde accepta pro tua qua polles prudentia ea, quae desunt, suppleas, atque P. 649. adeo plene refellatur impia haeresis.

2. Itaque Arianorum quidem nequaquam aliena est huiusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem de eius Spiritu impie mentiuntur. Quocirca nec plura adversus illos dicere necesse est, sed satis esse debent quae antea contra ipsos dicta sunt. Quod autem ad illos spectat, qui falsa de Spiritu sancto errantes opinantur, ipsis quodam modo sive *tropo, ut iidem loquuntur, convenit respondere. Mira enim profecto videatur ipsorum amentia, quod scilicet ii, qui Filium Dei rem creatam esse nolunt (qua quidem in re recte sentiunt), Spiritum Filii rem creatam esse vel etiam audire patiantur. Si enim propter Verbi cum Patre unitatem nolunt Filium esse e rebus factis, sed, quod quidem verum est,

* Tropis nimirum illi et metaphoris depravabant ea sacrae Scripturae loca, quibus Orthodoxi Spiritum sanctum probabant Deum esse, hincque Tropici dicti sunt. Vide infra num. 10.

Editi *διείλοντο*. Ibid. Basil. codex manuscriptus solus *πρὸς τῆς ἀληθείας*.

c. In editis et in quibusdam manuscriptis hic perperam legebatur *σιωπῶν*. Verum Regii ambo codices, Anglic. item et Basil. *σιωπᾷν* recte habent. Mox aliqui codices cum editis habent *ὁσιότητος, ἕνεκά τε*. Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. habent *γνησιότητος ἕνεκά γε*. Nannius quoque *γνησιότητος* legit, nam vertit *sinceritatis*; tantilli momenti res est.

d. Reg. 1. et Seguer. *λειπόμενα*.

e. Reg. [?] et Seguer. *ὀλίγα προσήκει διερωτῶντας αὐτοὺς εἰπεῖν*. Iidem mox *εὐθύς* post *ἄν τις* addunt.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi *κατά* omittunt. Mox Ottob. *τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ*.

g. Reg. 2. *αὐτὸν εἶναι*. Ceteri et editi *εἶναι* omittunt. Ibidem Reg. 1. Seguer. Anglic. *φρονοῦσι*. Alii vero et editi *φρονοῦντες*.

P. 649. εἶναι τῶν ποιημάτων φρονοῦσι, διατί τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἑνότητα πρὸς τὸν υἱόν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, κτίσμα λέγουσι, καὶ ἠγνόησαν, ὅτι ὥςπερ μὴ διαιροῦντες τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς σώζουσι [a] τὸ ἕνα θεὸν εἶναι, οὕτω διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα οὐκέτι μίαν τὴν ἐν τριάδι θεότητα σώζουσι, σχίζοντες αὐτὴν καὶ ἐπιμίσγοντες αὐτῇ ἀλλοτρίαν καὶ ἑτεροειδῆ φύσιν καὶ τοῖς κτίσμασι συνεξισοῦντες αὐτήν; τοῦτο δὲ πάλιν οὐκέτι ἓν εἶναι δείκνυσιν τὴν τριάδα, ἀλλὰ ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων συγκειμένην αὐτήν, διὰ τὸ ἑτεροούσιον τοῦ πνεύματος, ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς [b] ἀνεπλάσαντο. ποία οὖν αὕτη θεολογία ἐκ δημιουργοῦ καὶ κτίσματος συγκειμένη; ἢ γὰρ οὐ τριάς ἐστιν, ἀλλὰ δυὰς καὶ λοιπὸν ἡ κτίσις, [c] ἢ εἰ τριάς ἐστιν, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστι, πῶς τοῖς μετὰ τὴν τριάδα κτίσμασι συντάττουσι τὸ τῆς τριάδος πνεῦμα; τοῦτο γάρ ἐστι πάλιν διαιρεῖν καὶ διαλύειν τὴν τριάδα. οὐκ οὖν κακῶς [d] φρονοῦντες περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐδὲ περὶ τοῦ υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν. [e] εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ λόγου, ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ τοῦ υἱοῦ ἴδιον [f] ὂν παρ᾽ αὐτοῦ δίδοται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. οὕτω δὲ πλανώμενοι οὐ δὲ περὶ τοῦ πατρὸς ὑγιῆ τὴν πίστιν ἔχουσιν. οἱ γὰρ ἀντικείμενοι τῷ πνεύματι, ὡς εἶπεν ὁ μέγας μάρτυς Στέφανος[1]), οὗτοι καὶ τὸν υἱὸν ἀρνοῦνται, τὸν δὲ υἱὸν ἀρνούμενοι οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχουσι[2]).

3. Πόθεν τοίνυν ὑμῖν, ὦ οὗτοι, τῆς [g] τοσαύτης τόλμης ἡ πρό-
P. 650. φασις, ὥςτε μὴ φοβηθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου εἰρημένον· ὃς δ᾽ ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε [h] ἐν τῷ

1) Act. 7, 51. 2) 1. Ioan. 2, 23.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Alii vero et editi *τόν*.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. et mox *δημιουργοῦ*. Ceteri et editi *ἐπλάσαντο* et *δημιουργίου*.

c. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In Reg. 2. tamen *εἰ* deest. Alii et editi *ἡ κτίσις, εἰς τριάδα ἐστὶν, ὅπερ οὐκ ἔστι, καὶ πῶς* etc.

d. Haec verba usque ad *καλῶς* inclusive desunt in Reg. 2.

e. [Huc pertinent quae in ed. Bened. p. 648. col. 2. notae e., apud nos 673. n. d., subiecta sunt:] Quia hic spatium offertur nobis, ne pigeat annotare, in verba paginae sequentis *Εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ λόγου, ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ πνεύματος* haec observari a Felckmanno. *Est in Bibliotheca Archipalatina codex manuscriptus Graecus, in quo praeter illos V. Dialogos Athanasii, quos supra Tom. II. habes* (iam vero infra Tom. II.) *tum Maximi illius magni Monotheletarum adversarii, tum D. Augustini Soliloquia et Damasceni quaedam: tum denique nescio cuius alterius Monachi complura opuscula, qui circa annum Dom.* 1170. *vixit. Siquidem fol.* 214. *col.* 3. *extat eius quoddam opusculum ad Manuelem Comnenum Imperatorem de Astrologia, ubi fol.* 2. *col.* 2. *Iudaeos refutans inquit.* **λέγε λοιπὸν, ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἡ αἰτία δι᾽ ἣν νῦν ἐν αἰχμαλωσίᾳ διατρίβεις τοσοῦτον καιρόν; ἰδοὺ γὰρ ὡςεὶ χίλια πρὸς τοὺς ἑκατὸν ἔτη διήλθοσαν, καὶ ὁ νῶτος ὑμῶν κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ πρόῤῥησιν ἔτι συγκάμπτεται.** *Hoc est:* Dic igitur, o Iudaee, quae causa est quod nunc in captivitate

ipsum rerum factarum opificem esse sentiunt; quare Spiritum sanctum, P. 649. qui eandem habet cum Filio unitatem quam Filius cum Patre, rem creatam esse audent dicere? Cur ignorant, quod quemadmodum Filium a Patre non dividendo Dei unitatem servant, ita dividendo Spiritum a Verbo non amplius unam in Trinitate servant divinitatem, quam nempe diffindunt, et cui alienam ac diversam naturam admiscent, quam denique inter res creatas collocant? Id sane probat, non iam rem unam esse Trinitatem, sed ipsam ex duabus ac diversis naturis constare, ob diversam videlicet Spiritus substantiam, quam illi sibi ipsis commenti sunt. Quaenam ergo ista tandem est theologia ex creatore et re creata conflata? Vel enim non est Trinitas, sed dualitas ac deinde res creata, vel si Trinitas est, uti vere est, quomodo cum rebus creatis, quae post Trinitatem existunt, Trinitatis Spiritum audent collocare? Id enim rursus est dividere ac dissolvere Trinitatem. Itaque si male de Spiritu sancto sentiant, bene de Filio sentire non queunt. Nam si recte de Verbo sentirent, recte quoque de Spiritu sancto, qui a Patre procedit, sentirent, qui cum Filii sit proprius, ab illo discipulis omnibusque in eum credentibus datur. Quin etiam qui in huiusmodi errore versantur, neque in Patrem sanam fidem habere possint. Nam qui Spiritui resistunt, uti insignis martyr Stephanus dixit, iidem et Filium negant. Filium autem negantes neque Patrem profecto habuerint.

3. Undenam ergo tantae vobis temeritatis causa, ut nec illud a Salvatore dictum vereamini: *Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum,* P. 650. *non habebit remissionem neque in hoc saeculo neque in futuro?*

verseris et quidem a tam diuturno tempore? Enimvero ab annis circiter centum supra mille qui praeterierunt, dorsum vestrum, iuxta Davidis prophetiam, adhuc incurvatur. *Hic ergo quisquis est in opusculo*, Quod Spiritus sanctus a solo Patre procedat, *ad Maximum Smeniotam scribens, et fol.* 179. *col.* 3. *praesentem hunc locum citans, sic praefatur: αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὅθεν τε τὴν ὕπαρξιν κέκτηται, καὶ τίνα τρόπον ἐκλάμπει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὅπως τοῖς ἀξίας* (sic Mss. forte *ἀξίοις*) *αὐτοῦ διαδίδοται, ἐν τῇ πρὸς Σαραπίωνα ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ σαφῶς οὕτω διείληφεν· εἰ καλῶς ἐφρόνουν περὶ τοῦ λόγου, ὑγιῶς ἂν ἐφρόνουν καὶ περὶ τοῦ πνεύματος ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Hoc est:* Enimvero magnus ille Athanasius opportune in Epistola ad Serapionem episcopum, ac disertis verbis edisserit, undenam Spiritus sanctus exsistentiam mutuetur, et qua ratione illucescat, necnon quo pacto detur iis qui digni sunt; his verbis: Si recte de Verbo sentirent, sanam quoque doctrinam tenerent de Spiritu sancto qui ex Patre procedit. Haec Felckmannus.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. Felckm. 1. Ottob. et incertus auctor qui hunc locum citat epistola ad Maximum Smeniotam ex ms. Graec. Biblioth. Archipal. ut testatur Felckm. Alii et editi *ὃ παρ' αὐτοῦ*. Mox Reg. 2. *πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ*. Mox item omnes mss. *περὶ τοῦ πατρός* habent, editi male *περὶ τοῦ πνεύματος*.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. Ceteri autem et editi *τοιαύτης*. Reg. 1. et Segu. mox pro *κυρίου* habent *σωτῆρος*.

h. Reg. 2. *ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. pro *μέλλοντι* ha-

P. 650. *αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι*[1]); *οἱ μὲν γὰρ Ἀρειανοὶ καίτοι τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ λόγου καὶ τὰ δι' αὐτὴν εἰρημένα μὴ νοήσαντες, ὅμως ἐξ αὐτῶν πρόφασιν λαβόντες εἰς τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν θεομάχοι καὶ ὡς ἀληθῶς ἀπὸ γῆς*[2]) [a]*κενολογοῦντες, ὑμεῖς δὲ πόθεν ἠπατήθητε, παρὰ τίνων ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὑμῶν πλάνης; ἀνέγνωμεν, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ἀμὼς λέγοντος τοῦ θεοῦ· ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ* [b]*ὑψηλὰ τῆς γῆς, κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ*[3]), *καὶ ἔνθεν ἐπείσθημεν τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι κτίσμα εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἶτα τὸ μὲν* [c]*παρὰ τῷ Ἀμὼς ἀνέγνωτε, τὸ δὲ ἐν ταῖς παροιμίαις λεγόμενον· κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*[4]), *οὐκ ἀνέγνωτε; ἢ ἀνέγνωτε,* [d]*καὶ τοῦτο μὲν ὡς ἔχει ἀληθείας ἑρμηνεύετε, ἵνα μὴ εἴπητε κτίσμα τὸν λόγον, τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ οὐχ ἑρμηνεύετε, ἀλλὰ ἁπλῶς ἀκούοντες πνεῦμα ἐνομίσατε λέγεσθαι κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; καίτοι ἐν μὲν ταῖς παροιμίαις* [e]*φανερῶς ἡ σοφία λέγουσά ἐστι τὸ ἔκτισέ με, καὶ ὅμως καλῶς γε ποιοῦντες ἑρμηνεύετε τὸ ῥητόν, ἵνα μὴ τὴν δημιουργὸν σοφίαν* [f]*ἐν τοῖς κτίσμασι συναριθμῆτε, τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ ῥητὸν οὐκ ἔχει γνώρισμα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ἁπλῶς εἴρηται περὶ πνεύματος. πῶς οὖν καίτοι πλείστης οὔσης διαφορᾶς ἐν ταῖς γραφαῖς περὶ* [g]*πνευμάτων, καὶ δυναμένου τοῦ ῥητοῦ τὴν ἰδίαν διάνοιαν ἔχειν ὀρθήν, ὑμεῖς ὡς φιλονεικοῦντες ἢ ὡς ὑπὸ δήγματος τοῦ Ἀρειανοῦ ὄφεως βλαβέντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρῆσθαι παρὰ τοῦ Ἀμὼς νομίζετε, ἵνα μόνον τοῦ φρονεῖν κτίσμα μὴ ἐπιλάθησθε;*

4. *Εἴπατε γ' οὖν, εἴ που τῆς θείας γραφῆς* [h]*εὑρίσκετε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλῶς εἰρημένον πνεῦμα χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ θεοῦ ἢ τοῦ πατρὸς ἢ ὅτι ἐμοῦ* [i]*ἢ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ ἢ παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἵνα μὴ ἁπλῶς λέγηται πνεῦμα,* [k]*ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ἢ αὐτὸ*

1) Marc. 3, 29; Matth. 12, 32. 2) Ioan. 3, 31. 3) Amos. 4, 13. 4) Prov. 8, 22.

bent *ἐρχομένῳ*. Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *Ἀρειανοὶ καίτοι*. Ceteri et editi *καίτοι* omittunt. Mox item Reg. 1. et Segu. *ὅμως ἐξ αὐτῶν* et paulo post *καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν*. Alii et editi *ὅμως* et *καὶ οὕτως* omittunt.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. *κενοφωνοῦντες*. Ceteri et editi *καινολογοῦντες*. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. sic habent: *ἠπάθητε παρ' αὐτῶν; τί ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὑμῶν πλάνης; ἀλλ' ὡς γραφεῖσαν αὐτὴν φασὶν ἐν τῷ* etc. Reg. et Segu. *αὐτήν* omittunt. Ibidem iidem habent *διότι ἐγώ*.

b. Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. *τὰ ὕψη*. Quae sequuntur *καὶ ἔνθεν* us-

Ariani quidem etsi corpoream Verbi praesentiam et quae eius causâ dicta sunt non intelligerent, ex his tamen occasionem suae comminiscendae haeresis improbissime nacti Dei hostes esse et vere de terra inania loqui convicti sunt. Vos vero undenam quaeso in errorem inducti estis? Quis vos ita docuit, vel quis tandem modus vestri erroris? „Legimus, inquiunt, in Propheta Amos haec Dei verba: *Quia* „*ecce ego firmans tonitru et creans spiritum et annuncians ad ho*-„*mines Christum eius, faciens diluculum et nebulam et gradiens su*-„*per excelsa terrae, Dominus Deus omnipotens nomen ipsi.* Inde „adducti fuimus, ut Arianis, qui Spiritum sanctum rem creatam esse „docent, assentiremur.“ An ergo quod apud Amos exstat legistis, quod autem in Proverbiis dicitur: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, an legistis nec ne? Ergone istud Proverbiorum ex veritate interpretamini, ne videlicet Verbum rem creatam dicatis, illud autem Prophetae nulla interpretatione explicatis, sed voce *spiritus* tantummodo audita Spiritum sanctum rem creatam dici existimatis? Atqui in Proverbiis Sapientia aperte dicit *creavit me.* Verumtamen recte vos dictum illud ita excipitis, ut non creatricem Sapientiam rebus creatis annumeretis. Sic igitur vox illa Prophetae non Spiritum sanctum denotat, sed tantum de spiritu dicitur. Cum ergo multa sit in Scripturis spirituum differentia, rectumque sensum habere possit iste Scripturae locus, cur vos velut litigiosi aut serpentis Ariani morsu ulcerati de Spiritu sancto prophetam Amos loqui arbitramini, ne scilicet credere desistatis, Spiritum sanctum rem creatam esse? P. 650.

4. Dicite amabo, an in aliquo divinae Scripturae loco Spiritum sanctum simpliciter spiritum dici reperiatis, sine addita voce vel Dei vel Patris vel mei vel ipsius Christi et Filii, vel a me, quod est a Deo, vel nisi cum articulo, ita ut non spiritus solum dicatur, sed vel ille Spiritus vel Spiritus sanctus vel Paraclitus vel veritatis, id est

que ad τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, desunt in ms. Basil.

c. Reg. 2. παρὰ τοῦ Ἀμώς. Mox Seguer. ὁ κύριος ἔκτισε etc.

d. Sic Reg. 1. Ceteri vero et editi τὸ δὲ ἐν ταῖς παροιμίαις λεγόμενον, τοῦτο μέν. Item mox Reg. 1. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ὡς ἔχει ἀληθείας. Alii et editi ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια.

e. Sic Regius primus et secundus, Seguer. Basil. Anglic. et Ottobon. Ceteri et editi φανερόν. Mox Reg. 2. ἔκτισέ με Alii et editi με omittunt.

f. ἐν abest a Gobler. et Felckm. 1.

g. Sic Reg. 1. Ceteri et editi πνεύματος.

h. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Alii et editi εὑρίσκεται.

i. Reg. 1. et Segu. ἢ τοῦ χριστοῦ etc.

k. Reg. secundus omittit ἀλλὰ τὸ πνεῦμα. Ibidem τό bis mox sequ. deest in Reg. 1. et Seguer.

P. 650. τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ παράκλητον ἢ ἀληθείας, ὅ ἐστι τοῦ υἱοῦ [a]τοῦ λέγοντος· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[1]), ἵνα ἀκούσαντες ἁπλῶς πνεῦμα ὑπονοήσητε εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐξηρήσθωσαν δὲ τοῦ λόγου νῦν οἵ τινες ἤδη λαβόντες πάλιν ὀνομάζονται, καὶ ὅσοι
P. 651. προμαθόντες περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὕστερον ὡς ἐν [b]ἐπαναλήψει καὶ ὑπομνήσει καὶ μόνον λεγομένου τοῦ πνεύματος οὐκ ἀγνοοῦσι περὶ τίνος ἀκούουσι, καὶ μάλιστα ὅτι καὶ οὕτω μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγεται. καὶ ὅλως ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἢ τῆς προειρημένης προσθήκης οὐκ ἂν εἴη [c]σημαινόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷά ἐστιν ἃ γράφει Παῦλος τοῖς Γαλάταις· τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως[2]); ποῖον δὲ ἦσαν λαβόντες ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διδόμενον τοῖς πιστεύουσι καὶ ἀναγεννωμένοις διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας; [d]καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ γράφων· τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε[3]), εἰδόσι καὶ αὐτοῖς ὅπερ ἔλαβον ἔλεγεν, ἵνα μὴ σβέσωσιν ἐξ ἀμελείας τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναφθεῖσαν τοῦ πνεύματος χάριν. ἐν δὲ τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τοῦ σωτῆρος ἀνθρωπίνως διὰ τὴν σάρκα, ἣν [e]προσέλαβεν, ἐὰν λέγωσιν οἱ εὐαγγελισταί· [f]Ἰησοῦς δὲ πλήρης πνεύματος ὢν ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου[4]), καὶ τὸ τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον[5]), τὸν αὐτὸν ἔχει νοῦν, προείρητο γὰρ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ· ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν, καὶ καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει [g]ὡσεὶ περιστερὰν ἐπ' αὐτόν[6]), καὶ δῆλον ἦν ὅτι λεγομένου τοῦ πνεύματος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σημαινόμενον. οὕτω μὲν οὖν παρ' οἷς ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, [h]κἂν μόνον τὸ πνεῦμα λέγηται χωρὶς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσθήκης, οὐκ ἀμφίβολον ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σημαίνεται, ἔχον μάλιστα τὸ ἄρθρον.

5. Ὑμεῖς δὲ εἴπατε τὸ [i]προταθὲν ὑμῖν, εἰ εὑρήκατέ που τῆς θείας γραφῆς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον ἁπλῶς πνεῦμα χωρὶς τῆς προειρημένης ἐπ' αὐτῷ προσθήκης καὶ πλὴν τῆς παρατηρήσεως, ἧς γε ἐμνημονεύσαμεν. ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποιτε, οὐ γὰρ εὑρή-

1) Ioan. 14, 6. 2) Galat. 3, 2. 3) 1. Thessal. 5, 19. 4) Luc. 4, 1. 5) Matth. 4, 1. 6) Luc. 3, 21. 22.

a. Regii et Seguer. τοῦ λέγοντος. Ceteri et editi τοῦ omittunt. Mox Ottobon. ὑπονοῆτε τὸ πνεῦμα.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri et editi ἀναλήψει.

c. Sic Regii et Seguer. Ceteri vero et editi σημαῖνον. Mox Reg. 2. et Segu. ὁ Παῦλος. Ibidem τοῖς abest a Gobler. et Felckm. 1.

d. Sic Regii et Seguer. Ceteri et editi καί omittunt. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. δὲ πάλιν γράφων.

e. Gobler. et Felckm. 1. προσέλαβεν, λέγουσιν εὐαγγελισταί.

f. Luc. 4, 1. ex omnibus etiam mss. edit. Oxon. an 1675. legitur Ἰησοῦς δὲ πνεύματος ἁγίου πλήρης. At vocem ἁγίου non legisse Athanasium ex hoc loco

Filii, dicentis scilicet: *Ego sum veritas*, ut vos nuda voce *spiritus* P. 650.
audita sanctum Spiritum esse suspicaremini? Ex hac tamen regula eos velim excipi, qui cum Spiritum sanctum iam accepissent, de iisdem fit postea iterum mentio, vel qui cum prius quid de Spiritu sancto P. 651.
credendum sit didicerint, deinde repetitionis et commonitionis ergo mera voce *spiritus* prolata quis ille intelligendus sit non ignorant, maxime quia sic etiam cum articulo exprimatur. Denique sine articulo vel praedicto additamento nunquam Spiritum sanctum significari inveneritis. Huiusmodi sunt ea, quae Paulus ad Galatas scribit: *Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis an ex auditu fidei?* Quem vero alium acceperant, quam Spiritum sanctum, qui credentibus et per regenerationis lavacrum renascentibus datur? Ad Thessalonicenses autem scribit: *Spiritum nolite extinguere.* Nempe eos, qui utique noverant quem acceperant Spiritum, admonebat, ne accensam in ipsis Spiritus gratiam ex negligentia extinguerent. Quod si Evangelistae in Evangeliis de Salvatore humano more propter carnem ab eo assumtam haec habent: *Iesus autem plenus Spiritu regressus a Iordane,* et *Tunc Iesus ductus est in desertum a Spiritu,* idem quoque sensus hic observandus est. Siquidem prius a Luca dictum fuerat: *Factum est autem, cum baptizaretur omnis populus, et Iesu baptizato et orante, apertum est caelum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum.* Quocirca patet, ipsum Spiritum sanctum Spiritus vocabulo illic significari. Similiter apud quos est Spiritus sanctus, licet sine additamento Spiritus tantum dicatur, non dubitandum tamen est quin Spiritus sanctus denotetur, praesertim si adsit articulus.

5. Vos autem ostendite, quod vobis proposuimus, si nempe alicubi in Scriptura divina Spiritum sanctum invenistis tantummodo Spiritum appellari sine praedicto additamento et observatione, cuius meminimus. Id certe nunquam praestare potueritis. Siquidem nunquam

patet. Mox ibid. Regii et Seguer. habent τὸ τότε. Gobler. et Felckm. 1. καὶ ὁ Ἰησοῦς. Alii et editi καὶ τό, τε. Mox item Regii et Seguer. habent προσείρητο, ut et Anglic. Goblerian. et Felckm. 1. et Ottob. Alii vero προσείρηται. Item ibid. Reg. 1. et Seguer. ὅτι ἐγένετο δὲ etc.

g. Reg. 1. et Segu. ὡς. Ibid. quae sequuntur verba καὶ δῆλον usque ad σημαινόμενον absunt a Reg. 2. Gobler. et Felckm. 1. Anglic. ἦν item deest in Reg. 1.

h. Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. et Felckm. primus. Ceteri et editi κἂν ὅταν. Mox Reg. 1. et Seguer. τῆς ἐν αὐτῷ προσθήκης. Paulo post Anglic. et Basil. ἔχον. Ceteri et editi ἔχων.

i. Seguerian. προταθέν. Reg. 1. προσταθέν. Reg. 2. προτεθέν. Alii et editi προστεθέν. Mox Reg. 1. et Seguer. ηὕρετε. Reg. 2. γὰρ ηὕρατε, item Anglic. et Basil. sed sine partic. γάρ. Paulo post ἐπ' deest in Reg. 2. πλήν a Gobler. et Felckm. 1. et γε a Reg. 1. et Seguer.

P. 651. σετε γεγραμμένον, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ γενέσει γέγραπται· καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος[1]), καὶ μετ' ὀλίγα· οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις [a]τούτοις διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας[2]), ἐν δὲ τοῖς ἀριθμοῖς λέγει Μωϋσῆς πρὸς τὸν [b]τοῦ Ναυῆ· μὴ ζηλοῖς σὺ ἐμέ; καὶ τίς ἂν δῴη τὸν λαὸν κυρίου προφήτας, ὅταν δῷ κύριος τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς[3]); [c]καὶ ἐν τοῖς κριταῖς ἐπὶ μὲν Γοθονιήλ· καὶ ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα κυρίου καὶ ἔκρινε τὸν Ἰσραήλ[4]), καὶ πάλιν· καὶ ἐγένετο ἐπὶ Ἰεφθάε πνεῦμα
P. 652. κυρίου[5]), [d]περὶ δὲ Σαμψών· ἡδρύνθη, φησί, τὸ παιδάριον καὶ ηὐλόγησεν αὐτὸ κύριος, καὶ ἤρξατο πνεῦμα κυρίου συνεκπορεύεσθαι αὐτῷ, καὶ ἥλατο ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα κυρίου[6]), [e]καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ[7]), καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου κύριε ζήσεις με[8]), ἐν δὲ τῷ Ἡσαΐᾳ [f]γέγραπται· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με[9]), ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου· οὐαὶ τέκνα ἀποστάται. τάδε λέγει κύριος· ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι [g]ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις[10]), καὶ πάλιν· ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην, καὶ νῦν κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ[11]), [h]μετ' ὀλίγα δὲ οὕτως φησί· καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε κύριος, τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί[12]), καὶ αὖθις ἐν τοῖς ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων· οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φείδεσθαι αὐτῶν. αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς [i]καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς, καὶ ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος· αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν[13]), [k]Ἰεζεχιὴλ δὲ οὕτως

1) Genes. 1, 2. 2) Genes. 6, 3. 3) Num. 11, 29. 4) Iudic. 3, 10. 5) Iudic. 11, 29. 6) Iudic. 13, 24. 25; 15, 14. 7) Psal. 51 [50. LXX.], 13. 8) Psal. 143 [142. LXX.], 10. 9) Esa. 61, 1. 10) Esa. 30, 1. 11) Esa. 48, 16. 12) Esa. 59, 21. 13) Esa. 63, 9. 10.

a. *τούτοις* omittit Reg.

b. *τοῦ* deest in Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Seguerian. *σύ με.* Item ibid. Gobler. et Felckm. 1. *μὴ ζηλοῦ.* Mox *ἂν* abest a Reg. 1. et Seguer. nec legitur Num. 11, 29. Iidem et Gobler. et Felckm. 1. *δῴη.* Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ibidem *τῷ λαῷ.* Artic. *τόν,* quem Regii habent, ab aliis et editis abest. Ibidem mox *αὐτοῦ* Reg. 2. omittit.

c. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ἐν τοῖς κριταῖς, ἐγένετο πνεῦμα κυρίου ἐπὶ Γοθονιὴλ, καὶ ἔκρινε* etc. Ibid. pro *ἐπ' αὐτὸν* Reg. 2. habet *ἐπὶ Γοθονιήλ.* In Seguer. et Regiis deest *ἐπ' αὐτὸν* et *καί* ante *ἐγένετο* in Segu. et Reg. 1. ut et mox sequ. *καὶ πάλιν.* Ibid. mox Goblerian. et Felckm. 1. *Ἰέφθ.*

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπί.* Et paulo post iidem et Reg. 1. *ηὐλόγησεν αὐτό,* ut legitur quoque Iud. 13, 24. Alii et editi *αὐτόν.* Ibid. Goblerian. et Felckm. 1. *συμπορεύεσθαι.*

e. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ Δαβίδ· τὸ πνεῦμα* etc. et mox *καὶ πάλιν, τὸ πνεῦμά σου* etc. Vox *ψαλμῷ* deest in

ita scriptum vobis occurret. Sed contra in Genesi scriptum est: *Et* P.651.
Spiritus Dei ferebatur super aquas, et paulo post: *Non permanebit*
Spiritus meus in hominibus his, quia carnes sunt. Et in Numeris
dicit Moyses ad filium Nave: *Ne mihi aemuleris. Quis tribuerit Po-*
pulum Domini esse Prophetas, cum dederit Dominus Spiritum suum
super eos? Et in Iudicum libris de Othoniel dicitur: *Et factus est*
super eum Spiritus Domini, et iudicavit Israël, et *factus est super*
Iephte Spiritus Domini. Et de Samsone: *Crevit*, inquit, *puer, et be-* P.652.
nedixit ei Dominus, coepitque Spiritus Domini ire cum illo, et *Irruit*
in eum Spiritus Domini. David item psallit: *Spiritum sanctum tuum*
ne auferas a me. Et rursus in Psalmo centesimo quadragesimo se-
cundo: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, propter*
nomen tuum, Domine, vivificabis me. In Esaïa quoque scriptum le-
gimus: *Spiritus Domini super me, propterea unxit me.* Ante quae
verba dictum erat: *Vae filii desertores. Haec dicit Dominus: Fecistis*
consilium non per me, et pacta, sed non per Spiritum meum, ad
peccata peccatis addenda. Et iterum: *Audite haec: Non a principio*
in abscondito locutus sum. Cum fieret, illic eram, et nunc Dominus
misit me et Spiritus eius. Deinde paucis interiectis addit: *Hoc foe-*
dus meum cum ipsis, dixit Dominus; Spiritus meus, qui est in te.
Et in his, quae sequuntur, rursus ait: *Non legatus nec Angelus, sed*
ipse Dominus servavit eos, quia illos diligebat et ipsis parcebat; ipse
redemit eos et assumsit eos, et elevavit eos cunctis diebus saeculi.
Ipsi vero repugnaverunt et ad iracundiam provocaverunt Spiritum
sanctum eius, et conversum est eis in inimicitiam. Haec sunt etiam
Ezechielis verba: *Et levavit me Spiritus adduxitque in terram Chal-*

Reg. 2. Editi post vocem *ψαλμῷ* addunt *λέγει, καί*, quod a Regiis mss. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. abest. Ibidem omnes mss. *γῇ εὐθείᾳ*, ubi editi *τῇ εὐθείᾳ* ut apud LXX. legitur. Sequentia verba usque ad *ζήσεις με* desunt in Gobleriano et Felckm. 1. Haec ultima *ζήσεις με* exstant tantum in Reg. 1. et Seguer.

f. *γέγραπται* deest in Gobleriano et Felckm. 1. Iid. omittunt *ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου*, cuius loco part. *καί* habent. Mox *καί* ante *οὐ δι᾽ ἐμοῦ* et *οὐ διὰ πνεύματός μου* addunt Anglic. Basil. Felckm. 2. et editi. Ibid. Reg. 2. *δι᾽ ἐμέ.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. et Graecus Scripturae textus. Editi *ἁμαρτίαν*. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. Ottob. et textus Scripturae Graecus *ἀκούσατε ταῦτα.* Ceteri et editi *ἀκούσατε πάντα ταῦτα.* Mox item *ὑμῖν* post *λελάληκα* addunt editi, sed abest a mss. Regiis et Segu. ut et a Graeco Scripturae textu, in quo item mox et in Reg. 1. et Seguer. legitur *ἀπέστειλε.* In aliis vero et editis *ἀπέσταλκε.*

h. Reg. 2. *καί* hic addit. Idem mox habet *αὕτη ἐστὶν ἡ παρ᾽ ἐμοῦ.* etc. Paulo post Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et Graecus Scripturae textus *τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί* etc. Ceteri et editi *ὅ* omittunt. Ibid. Gobler. *καὶ πάλιν· οὐ πρεσβύς* etc.

i. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Graecus Scripturae textus. Alii et editi omittunt *καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς.* Paulo post iidem *τὸ ἅγιον αὐτοῦ.* Ab aliis et editis vox *αὐτοῦ* abest. Ibidem Reg. 2. *ἀνεστράφη.*

k. Sic Reg. 1. et Seguer. In Gobler. autem et Felckm. 1. *καὶ Ἰεζεχιήλ. καὶ ἀνέλαβε* etc. Alii et editi *καὶ ὁ ἐζεχιὴλ οὕτω λέγει* etc. Mox Gobler. et Felckm. 1. *ἀνήγαγε.* Mox item Regii mss. et Se-

p. 652. λέγει· καὶ ἀνέλαβέ με πνεῦμα καὶ ἤγαγέ με εἰς γῆν Χαλδαίων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν ὁράσει ἐν πνεύματι θεοῦ[1]), ἐν δὲ τῷ Δανιήλ· ἐξήγειρεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ, καὶ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος [a]ταύτης[2]), καὶ ὁ μὲν Μιχαίας φησίν· οἶκος Ἰακὼβ παρώξυνε πνεῦμα κυρίου[3]), καὶ διὰ τοῦ Ἰωὴλ ὁ θεός φησι· καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα[4]), [b]καὶ διὰ τοῦ Ζαχαρίου δὲ πάλιν θεοῦ φωνή ἐστι λέγοντος· πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις[5]), ὅτε καὶ αἰτιώμενος ὁ προφήτης τὸν λαὸν μετ᾽ ὀλίγα ἔλεγε· καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰςακούειν τοῦ νόμου μου καὶ τοὺς λόγους, [c]οὓς ἐξαπέστειλε κύριος παντοκράτωρ ἐν πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν[6]). καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀναλέξαντες εἰρήκαμεν ὀλίγα,

p. 653. 6. ἐρωτήσατε δὲ καὶ ὑμεῖς περὶ [d]τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις καὶ ὧν ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀκούσεσθε πῶς κἀκεῖ πλείστης οὔσης διαφορᾶς πνευμάτων κατ᾽ ἐξαίρετον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἁπλῶς πνεῦμα, ἀλλὰ μετὰ προςθήκης ἧς εἴπομεν ὀνομάζεται. ὁ μὲν οὖν κύριος ἡνίκα, καθὰ προεῖπον, ἀνθρωπίνως ἐβαπτίζετο, δι᾽ ἣν ἐφόρει σάρκα λέγεται καταβεβηκέναι ἐπ᾽ αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τοῦτο διδοὺς [e]μὲν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· λάβετε πνεῦμα ἅγιον[7]), ἐδίδασκε δὲ αὐτούς· ὁ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα[8]), καὶ μετ᾽ ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ [f]ἔλεγεν· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ[9]), καὶ πάλιν· [g]οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν[10]), καὶ μετ᾽ ὀλίγα· εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ᾽ [h]ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ[11]), καὶ τὴν μὲν πᾶσαν θεολογίαν καὶ

1) Ezech. 11, 24. 2) Susanna 45, 46 [Dan. 13, 45. 46. Vulg.]. 3) Mich. 2, 7. 4) Ioël. 3, 1 [2, 28. LXX.]. 5) Zach. 1, 6. 6) Zach. 7, 12. 7) Ioan. 20, 22. 8) Ioan. 14, 26. 9) Ioan. 15, 26. 10) Matth. 10, 20. 11) Matth. 12, 28.

guer. edit. Commel. nec non Graecus Scripturae textus γῆν χαλδαίων. Alii τήν pro γῆν. Iidem Regii, Seguer. et Graecus Script. textus εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, quae omittunt Reg. 2. Ottob. et ed. Commel. Ab aliis solus art. τήν abest.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. et Graecus Script. textus, ceteri et editi αὐτῆς. Mox Reg. 1. μέν omittit, Goblerian. et Felckm. 1. ὁ μέν. Ibid. Graecus Script. textus παρώργισε. Paulo post Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. Graecus Scripturae textus καὶ ἐκχεῶ. Alii et editi καί omittunt.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. δέ omittunt, et Reg. 2. τοῦ. Alii autem et editi διὰ δὲ τοῦ Ζαχαρίου πάλιν. Paulo post has voces ἐν πνεύ-

daeorum in captivitatem in visione in Spiritu Dei. Et apud Danie- P. 652.
lem: *Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueri iunioris, cuius nomen Daniel; et exclamavit voce magna: Mundus ego sum a sanguine huius.* Michaeas item dicit: *Domus Iacob irritavit Spiritum Domini.* Et per Ioëlem Deus dicit: *Et erit post ea, effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Per Zachariam similiter ita loquitur Deus: *Verumtamen verba mea et legitima mea suscipite, quaecumque ego praecipio in Spiritu meo servis meis Prophetis.* Cum item Propheta populum increparet, paulo post ait: *Et cor suum obstinatum constituerunt, ne audirent legem meam et verba, quae misit Dominus omnipotens in Spiritu suo per manum Prophetarum priorum.* Haec pauca ex vetere Testamento collegimus.

6. Iam vos Evangelia et quae Apostoli conscripserunt, si lubet, P. 653.
consulite, atque illic etiam audituri estis, cum plurima sit spirituum differentia, speciatim tamen Spiritum sanctum non simpliciter Spiritum, sed cum memorato additamento nominari. Itaque cum Dominus, ut supra dixi, humanitus baptizaretur, propter assumtam carnem dicitur super eum descendisse Spiritus sanctus, quem ipse cum discipulis daret dicebat: *Accipite Spiritum sanctum.* Eos item docebat: *Paraclitus, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia.* Et post pauca de eodem subiicit: *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Et iterum: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Et paulo post: *Si autem ego in Spiritu Dei eiicio daemonia, igitur pervenit in vos regnum Dei.* Universam item theologiam

ματί μου habent Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Graecus Script. textus, alii et editi omittunt. Ibid. *ὅτε* et mox *μετ' ὀλίγα* desunt in Gobler. et Felckm. 1.

c. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Goblerian. Felckm. 1. Graecus Script. textus. Ceteri et editi *σου*.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. At Reg. 2. *καὶ τῶν εὐαγγελίων καὶ ὧν* etc. Ottob. *ἐκ τῶν εὐαγγελίων καὶ ὧν*. Alii et editi *περὶ τῶν εὐαγγελίων, ὧν* etc.

e. *μέν* abest a Gobler. et Felckm. 1. qui idem paulo post *ἐδίδασκε δὲ λέγων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐκεῖνο* etc.

f. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii et editi *ἔλεγεν* omittunt. Ibidem pro *μετ' ὀλίγα* Gobler. et Felckm. 1 habent *πάλιν*. Item haec verba *ὅταν ἔλθη* etc. usque ad *παρὰ τοῦ πατρός* habent Reg. 1. Seguer. Goblerian. Felckm. 1. Anglic., omittunt vero alii et ed. Commel. Ibid. Anglican. addit *καί* ante *τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας*.

g. Reg. 1. et Seguer. *οὐχ ὑμεῖς*. Haec autem verba *καὶ πάλιν· οὐ γὰρ ὑμεῖς* etc. usque ad sequentia *ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ* in mss. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. exstant post ista, quae infra sequuntur, *καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος*.

h. Sic Reg. Seguer. Ottob. Editi autem et alii *ἡμᾶς*.

P. 653. τὴν ἡμῶν τελείωσιν, ἐν ᾗ συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῷ καὶ δι᾽ ἑαυτοῦ τῷ πατρί, ἐν τούτῳ συμπληρῶν παρήγγειλε τοῖς μαθηταῖς· [a] πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος [1]), ἐπαγγειλάμενος δὲ [b] αὐτοῖς αὐτὸ πέμψειν παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι [2]), καὶ μεθ᾽ ἡμέρας ὀλίγας ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς ἦσαν πάντες [c] ὁμοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥςπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι. καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς καὶ [d] ἐκάθισαν ἐφ᾽ ἕνα ἕκαστον αὐτῶν; καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς [3]). [e] ἔνθεν οὖν καὶ διὰ μὲν τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐδίδοτο τοῖς ἀναγεννωμένοις τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον [4]), Ἄγαβος δέ τις προεφήτευσεν ἐν τούτῳ λέγων· τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον [5]), ὁ δὲ Παῦλος· [f] ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ [g] θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος [6]), τοῦ τε εὐνούχου βαπτισθέντος ἥρπασε πνεῦμα [h] κυρίου τὸν Φίλιππον [7]), καὶ Πέτρος ἔγραψε· κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως σωτηρίαν ψυχῶν, περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται οἱ περὶ τῆς εἰς [i] ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν [k] ἐδη-
P. 654. λοῦτο ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας [8]). καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἐπέστειλεν· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν [9]), ὁ δὲ Παῦλος γράφει Ῥωμαίοις μέν· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ [l] οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι᾽ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ [m] ἐγείραντος Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν [10]), Κορινθίοις δέ·

1) Matth. 28, 19. 2) Act. 1, 4. 3) Act. 2, 1—4. 4) Act. 8, 17. 5) Act. 21, 11. 6) Act. 20, 28. 7) Act. 8, 39. 8) 1. Petr. 1, 9—11. 9) 1. Ioan. 4, 13. 10) Rom. 8, 9—11.

a. Regii et Seguer. *μαθηταῖς τά· πορευθέντες* etc.

b. Reg. 1. et Seguerian. *τοῖς μαθηταῖς.* Haec autem verba *ἐπαγγειλάμενος* usque ad *μεθ᾽ ἡμέρας ὀλίγας* omittunt Gobler. et Felckm. 1, quorum loco solam partic. *καί* hoc modo habent: *καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι* etc.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὁμοθυμαδόν.*

d. Reg. 1. et Segu. *ἐκάθισεν,* qui iidem mox *πάντες.*

e. Reg. 1. et Seguer. *ἔνθεν λοιπὸν μὲν διὰ τῆς* etc.

nostrique initiationem, in qua scilicet nos sibi ipsi et per seipsum P. 653. Patri coniunxit, in eodem complens discipulis haec praecipiebat: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Praeterea cum se illis eum missurum promisit, *praecepit ab Ierosolymis ne discederent,* ac paucis diebus interiectis, *cum compleretnr dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco; et factus est repente de caelo sonus tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes; et apparuerunt illis dispertitae linguae tanquam ignis, sederuntque supra singulos eorum; et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Hinc postea impositione manuum Apostolorum Spiritus sanctus renascentibus dabatur. Quidam insuper Agabus in eodem vaticinatus est, aiens: *Haec dicit Spiritus sanctus.* Et Paulus: *In quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit proprio sanguine.* Et Eunucho baptizato *Spiritus Domini rapuit Philippum.* Scripsit quoque Petrus: *Reportantes finem fidei salutem animarum. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetae, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaretur in eis Spiritus Christi, praenuncians eas quae* P. 654. *in Christo sunt passiones et posteriores glorias.* Ioannes item scribit: *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Paulus similiter haec ad Romanos scribit: *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita est propter iustitiam. Quod si Spiritus eius, qui suscitat Christum Iesum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.* Et ad Corinthios: *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam*

f. *ἐν ᾧ ὑμᾶς* omittunt Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

g. Reg. 1. *κυρίου.* At Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *Χριστοῦ.*

h. *κυρίου* abest a Reg. 2. Mox idem et Reg. 1. et Seguer. *ἔγραφε.*

i. Regii et Seguer. *ἡμᾶς.*

k. Sic omnes mss. praeter Felckm. 2. et Regium 2., qui ut Graecus Scripturae textus *ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς.* Mox Regii, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *προμαρτυρούμενον.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *παθήματα. καὶ Ἰωάννης· ἐν τούτῳ* etc. Item ibid. Basil. *ἐπέστελλεν.*

l. Basil. et Angl. *ἐνοικεῖ.* Quae ibidem sequuntur usque ad *Χριστὸς ἐν ὑμῖν* habent Regii, Seguer. Angl. Gobler. et Felckmanni 1., et vertit Nannius, ceteri et editi omittunt. Ibidem mox Regii et Seguer. nec non Graecus Scripturae textus *δι᾽ ἁμαρτίαν.* Alii et editi *διὰ τὴν ἁμαρτίαν.*

m. Sic Regii, Seguer. Basil. Anglic. nec non Graecus Scripturae textus, alii et editio Commel. *ἐγείροντος.* Ibid. Basil. *ἐνοικεῖ.* Mox *Ἰησοῦν* abest a Reg. 1. et Seguer.

P. 654. τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. [a]τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα [b]τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν[1]), καὶ μετ' ὀλίγα· [c]οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν[2]); καὶ πάλιν· ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ [d]πνεύματι θεοῦ ἡμῶν[3]), καὶ [e]πάλιν· ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται[4]), [f]καὶ πάλιν· ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία[5]). ὅρα δὲ πῶς καὶ Γαλάταις ἐπιστέλλει λέγων· ἵνα ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως[6]), [g]καὶ πάλιν· ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας [h]ὑμῶν, κρᾶζον ἀββᾶ ὁ πατήρ. ὥςτε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός, εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ Χριστοῦ[7]). τοῖς δὲ Ἐφεσίοις οὕτως ἔλεγε· καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως[8]), καὶ πάλιν· σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης[9]). [i]πρὸς δὲ Φιλιππησίους ἐπαῤῥησιάζετο γράφων· τί γάρ; πλὴν ὅτι παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω. ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν [k]ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι[10]), καὶ πάλιν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περι-
P. 655. τομή, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ[11]). καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ διαμαρτυρεῖται· τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν θεὸν τὸν διδόντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς ὑμᾶς[12]). καὶ πρὸς Ἑβραίους δὲ [l]οὕτω· δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων

1) 1. Cor. 2, 10—12. 2) 1. Cor. 3, 16. 3) 1. Cor. 6, 11. 4) 1. Cor. 12, 11. 5) 2. Cor. 3, 17. 6) Galat. 3, 14. 7) Galat. 4, 6. 8) Ephes. 4, 30. 9) Ephes. 4, 3. 10) Philipp. 1, 18. 19. 11) Philipp. 3, 3. 12) 1. Thess. 4, 8.

a. Reg. 1. et Seguerian. *τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ* etc. Haec autem ad *ἐν αὐτῷ* absunt a Gobler. et Felckm. 1.
b. *τὸ ἐκ* deest in Reg. 1. et Seguer.
c. Haec quae sequuntur *οὐκ οἴδατε* usque ad *θεοῦ ἡμῶν. καὶ πάλιν* omittunt Reg. 2. Ottob. Felckm. 2. Basil. et editio Commel., sed ea habent Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Leguntur quoque in Anglic. usque ad *οἰκεῖ ἐν ὑμῖν*.
d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὀνόματι*, ut etiam habet Reg. 1. sed emendatum est *πνεύματι*.
e. Reg. 1. *μετ' ὀλίγα*.
f. *καὶ πάλιν* etc. ad *ὅρα δὲ πῶς* absunt a Gobler. et Felckm. 1. qui ibidem

profunda Dei. Quis enim scit quae sunt hominis nisi Spiritus ho- P. 654.
minis, qui in ipso est? ita et quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis. Et post pauca: *Nescitis, quia templum Dei estis et Spiritus Dei habitat in vobis?* Et: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri.* Et rursus: *Haec autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens proprie singulis, prout vult.* Et: *Dominus autem Spiritus est, ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas.* Vide etiam quomódo ad Galatas his verbis scribat: *Ut benedictio Abrahae fieret in Christo Iesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.* Et iterum: *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater. Itaque iam non es servus, sed filius. Quod si filius, et heres Dei per Christum.* Haec quoque eius sunt ad Ephesios verba: *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemtionis.* Et rursus: *Soliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis.* Ad Philippenses vero haec confidentissime scribit: *Quid enim? dum omni modo sive per occasionem sive per veritatem Christus annuncietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Scio enim, quia hoc mihi proveniet ad salutem per vestram orationem et subministrationem Spiritus Iesu Christi, secundum exspectationem et spem meam, quia in nullo confundar.* Et: *Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritui Dei servimus et gloriamur in Christo* P. 655.
Iesu. Et ad Thessalonicenses: *Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui dat Spiritum sanctum suum in vobis.* Haec item ad Hebraeos scribit: *Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum.*

habent *καὶ γαλάταις πάλιν· ἵνα* etc. Ibidem pro his verbis *οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου*, Reg. 2. habet *οὗ δὲ κύριος*. Item ibid. Reg. 1. et Segu. *ἐκεῖ* omittunt. Mox iidem *ὅρα δὲ πῶς*. Alii et editi, *ὁρᾶτε πῶς*.

g. *καὶ πάλιν* abest a Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Regius 2. *ἔστε νήπιοι*.

h. Reg. 2. *ἡμῶν*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ὁ πατήρ. καὶ πάλιν ἐφεσίοις· μὴ λυπῆτε* etc. Ibid. *εἰ* abest ab Anglic. Mox Reg. 2. et Angl. *διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *λυπῆτε*.

i. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ Φιλιππησίοις· τί* etc. Ibidem iidem et Reg. 1. et Seguer. *τί γάρ; πλὴν ὅτι* ut et Graecus Scripturae textus. Ottobon. *τί γὰρ ὅτι*. Alii et editi *τί δὲ ὅτι* etc. Mox Goblerian. Felckm. 1. et Seguer. *ἀληθείᾳ· Χριστὸς γὰρ καταγγέλλεται*.

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. Felckm. 1. et Anglic. At Reg. 2. Basil. Felckm. 2. *χαραδοκίαν*. Editi *παραδοκίαν*. Mox verba *ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι* desunt in Gobler. et Felckm. 1. qui iidem infra habent: *καὶ Θεσσαλονικεῦσι· ὁ δὲ ἀθετῶν* etc. Ottob. mox *οἱ ἐν πνεύματι θεοῦ*. Ibidem *δέ* ante *διαμαρτυρεῖται* et post *τοιγαροῦν* abest a Reg. 1. et Seguer.

l. Reg. 1. et Seguer. *τοῦτο*. Paulo post pro *ἔτι* Reg. 2. et Basil. *ἐπί*. Item paulo post Reg. 1. et Seguer. *ἀξιωθήσεσθαι*.

P. 655. ὁδὸν ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν[1]), καὶ πάλιν· πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας[2]); καὶ πάλιν· εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ θεῷ, [a]καθαρίσει τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων[3]), καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δέ· καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος Ἰησοῦς [b]ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ[4]).

7. Ἰδοὺ πῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ γραφῇ γνωρίζεται. τί τοίνυν ὑμεῖς τοιοῦτον ἐν τῷ προφήτῃ ἐθεωρήσατε; οὐδὲ γὰρ [c]οὐδὲ κἂν τὸ ἄρθρον ἔχει τὸ παρὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον νῦν πνεῦμα, ἵνα κἂν πρόφασιν ἔχητε. ἀλλ' ἁπλῶς ἐτολμήσατε τρόπους ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν καὶ εἰπεῖν τὸ λεγόμενον κτίζεσθαι πνεῦμα αὐτὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καίτοι δυνάμενοι μαθεῖν καὶ παρὰ φιλολόγων ἀνδρῶν περὶ διαφορᾶς πνευμάτων. λέγεται γὰρ καὶ ἀνθρώπου πνεῦμα, ὡς ψάλλει Δαβίδ· νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου[5]), ὁ δὲ Βαροὺχ ἐπευχόμενός φησι· ψυχὴ ἐν στενοῖς καὶ πνεῦμα ἀκηδιῶν κέκραγε πρὸς σέ[6]), καὶ [d]ἐν μὲν τῇ ᾠδῇ τῶν τριῶν παίδων· εὐλογεῖτε πνεύματα καὶ ψυχαὶ δικαίων τὸν κύριον[7]), ὁ δὲ ἀπόστολος γράφει· αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα θεοῦ. εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι[8]), καὶ πάλιν· οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ[9]), ἐν δὲ τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ ἐπευχόμενος λέγει· ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου [e]ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη[10]). λέ-

1) Hebr. 9, 8. 2) Hebr. 10, 29. 3) Hebr. 9, 13. 14. 4) 2. Thess. 2, 8. 5) Psal. 77 [76. LXX.], 7. 6) Baruch. 3, 1. 7) Hymn. III. puer. 63 [Dan. 3, 86. Vulg.]. 8) Rom. 8, 16. 17. 9) 1. Cor. 2, 11. 10) 1. Thess. 5, 23.

a. Reg. 1. et Seguer. *καθαρίσει τὴν συνείδησιν ὑμῶν.*

b. Sic Regii mss. et Ottob. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Ita etiam legitur in cod. ms. Alexandr. novi Testamenti ex edit. Oxon. 1675. Alii et editi *ἀποκτενεῖ.* Ceteri autem mss. novi Testamenti ed. Oxon. *ἀναλώσει,* qui et vocem *Ἰησοῦς* omittunt. Basil. *Ἰησοῦς Χριστὸς ἀποκτενεῖ,* ad quem locum *Δοξαπατρῆς* haec notat: *Σημ. ὅτι τὸ ῥητὸν οὐ κεῖται νῦν οὕτως ἐν τῷ ἀποστόλῳ, ἀλλ', ὁ κύριος ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. ἔοικε δὲ ὑπό τινων τό, Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐκβεβλῆσθαι οὐκ οἶδ' ὅ,τε βουλομένων. τοῦ δ' οὕτως ἐξ ἀρχῆς παρὰ τοῦ ἀποστόλου γεγράφθαι σημεῖόν ἐστιν ἐναργὲς τά, τε ἐνταῦθα παρὰ τοῦ ἁγίου τούτου πατρὸς εἰρημένα, καὶ τὸ ὁμοίως προσενεγκεῖν τὸ ῥητὸν τοῦτο τόν τε θεῖον Χρυσόστομον ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ, καὶ τὸν μέγαν Βα-*

Et rursus: *Quanto, putatis, deteriori afficietur supplicio, qui Filium* P. 655.
Dei conculcaverit et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiae contumeliam fecerit? Et iterum: *Si enim sanguis taurorum et hircorum et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sempiternum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis?* Et ad Thessalonicenses: *Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui et destruet adventu praesentiae suae.*

7. Ecce quo pacto Spiritus sanctus per omnes divinae Scripturae paginas indicatur. Quid ergo vos his simile in Propheta animadvertistis? Nec enim vel etiam articulum adiunctum habet *spiritus,* de quo ille loquitur, ut saltem aliqua vobis ratio subesset. Vos vero perperam vobis ipsis tropos fingere audetis, nec veremini asserere, *spiritum,* qui creari dicitur, ipsum esse Spiritum sanctum, quamvis a peritis viris spirituum differentiam vobis discere liceret. Nam et ipsius quoque hominis spiritus dicitur, uti canit David: *Nocte cum corde meo meditabar, et tristis erat spiritus meus.* Baruch item his verbis precatur: *Anima in angustiis et spiritus anxius clamat ad te.* Et in hymno trium puerorum: *Benedicite spiritus et animae iustorum Domino.* Ita etiam scribit Apostolus: *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et haeredes.* Et rursus: *Nemo scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est.* Et Epistola ad Thessalonicenses haec precatur: *Integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Iesu Christi servetur.* Dicitur etiam ventorum spiritus, sicuti

σίλειον ἐν τῷ ᾱ λόγῳ τῶν ἀσκητικῶν· ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις οὕτω κεῖται τὸ ῥητὸν ἐν τῷ ὕφει τῆς θείας γραφῆς. ὅρα δὲ ὅτι καὶ ἐφ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ ῥητὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐδέξατο, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπί τινος τῶν ἄλλων πνευμάτων. *Nota hunc locum ita nunc non exstare apud Apostolum, sed,* Dominus interficiet Spiritu oris sui. *Videtur vero has voces,* Iesus Christus, *nescio qua ratione, ab aliquibus reiectas esse. Quod autem ita ab initio scripserit Apostolus, argumento sunt tum quae hic a sancto isto Patre sunt dicta, tum quod hunc locum similiter proferant divus Chrysostomus in Epist. ad Thessalonicenses, et magnus Basilius libro primo Asceticorum. Verum etiam apud Latinos sic exstat hic locus in contextu divinae Scripturae. Attende porro magnum Athanasium hunc locum intellexisse de ipso sancto Spiritu, non autem de aliquo aliorum spirituum.*

c. Sic Regii, Ottob. et Seguer. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. haec verba *παρὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον νῦν* omittunt. Alii et editi *οὐκ ἂν τὸ ἄρθρον ἔχῃ.*

d. Reg. 1. *ἐν τῷ Δανιὴλ γέγραπται.* Gobl. et Felckm. 1. *καὶ Δανιήλ.* Iidem mox *ὁ δὲ ἀπόστολος· αὐτό* etc. Ibidem Regii et Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτὸ τὸ πνεῦμα.* Ceteri et editi *τό* omittunt.

e. Sic Reg. 1. Seguer. et Graecus Scripturae textus in omnibus mss. edit. Oxon.

P. 656. γεται δὲ καὶ ἀνέμων πνεύματα. οὕτως ἐν μὲν τῇ γενέσει· καὶ ἐπήγαγεν ὁ θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ[1]), ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωνᾶ· καὶ κύριος ἐξήγειρε πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευε [a]τοῦ συντριβῆναι[2]), καὶ ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ γέγραπται· εἶπε καὶ ἔστη πνεῦμα καταιγίδος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς[3]), ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ· αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ[4]), καὶ ἐν τῷ Ἰεζεχιὴλ ἐπὶ τοῦ [b]θρήνου Σόρ· ἐν καρδίᾳ θαλάσσης, ἐν ὕδατι πολλῷ ἦγόν σε οἱ κωπηλάται σου· τὸ πνεῦμα τοῦ νότου συνέτριψέ σε[5]).

8. Ἐντυγχάνοντες δὲ καὶ ὑμεῖς ταῖς [c]ἁγίαις γραφαῖς εὑρήσετε λεγόμενον πνεῦμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῖς θείοις λόγοις νοῦν, γράφοντος τοῦ Παύλου· [d]ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ[6]). τὸ μὲν γὰρ ῥητὸν γράμματι κεχάρακται, ὁ δὲ νοῦς ὁ ἐν αὐτῷ πνεῦμα λέγεται. οὕτως καὶ ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, [e]ἵν᾽ ὡς πάλιν εἴρηκε, μὴ δουλεύωμεν ἐν παλαιότητι γράμματος, ἀλλ᾽ ἐν καινότητι πνεύματος[7]). καὶ αὐτὸς μὲν εὐχαριστῶν ἔλεγεν· ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. οὐδὲν [f]νῦν ἄρα κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας[8]), ὁ δὲ Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἀπὸ τοῦ γράμματος εἰς τὸ πνεῦμα θέλων ἐπιστρέφειν ἔλεγεν· ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις[9]); τοιοῦτον ἐσχηκὼς μαρτυρεῖται [g]καὶ ὁ Χάλεβ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, τοῦ θεοῦ λέγοντος· ὁ δὲ παῖς μου Χάλεβ, ὅτι ἐγενήθη ἕτερον πνεῦμα ἐν αὐτῷ καὶ ἐπηκολούθησέ μοι, εἰσάξω αὐτὸν εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν [h]εἰσῆλθεν ἐκεῖ[10]), ἄλλῃ γὰρ διανοίᾳ παρὰ τὴν ἐκείνων αὐτὸς λαλήσας εὐάρεστος τῷ θεῷ γέγονε. τοιαύτην ἔχειν προέτρεψεν ὁ θεὸς τὸν λαὸν καρδίαν, διὰ Ἰεζεκιὴλ λέγων· ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν[10]). τούτων τοίνυν οὕτως ὄντων καὶ τοσαύτης διαφορᾶς περὶ τῶν πνευμάτων δεικνυμένης, βελτίους ἂν

1) Genes. 8, 1. 2) Ion. 1, 4. 3) Psal. 107 [106. LXX.], 25. 4) Psal. 148, 7. 8. 5) Ezech. 27, 25. 26. 6) 2. Cor. 3, 6. 7) Rom. 7, 14. 6. 8) Rom. 7, 25—8, 2. 9) Act. 8, 30. 10) Num. 14, 24. 11) Ezech. 18, 31.

Alii et editi ὑμῶν. Ibidem Seguer. omittit Ἰησοῦ Χριστοῦ. Mox idem Seguer. pro πνεύματα habet πνεῦμα. Paulo post Reg. 2. τὸ πνεῦμα.

a. τοῦ deest in mss. Regiis et Seguer. Ibidem Reg. 1. ἐκινδύνευσε. Paulo post Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Graecus Scripturae textus ἔστη. Ceteri et editi ἦλθε.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. At alii et editi

in Genesi scriptum est: *Et adduxit Deus spiritum super terram, et* P.656. *imminutae sunt aquae.* De Iona item: *Et excitavit Dominus spiritum in mare, et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri.* Et in centesimo sexto Psalmo: *Dixit et venit spiritus procellae, et exaltati sunt fluctus eius.* Et in centesimo quadragesimo octavo Psalmo: *Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quae faciunt Verbum eius.* Et apud Ezechielem in lamento Tyri: *In corde maris, in aquis multis adduxerunt te remiges tui; spiritus austri contrivit te.*

8. Quin etiam si vobis sanctas litteras legere lubeat, ipsum divinorum verborum sensum spiritum quoque appellari reperietis. Sic enim Paulus scribit: *Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non litterae, sed spiritus. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat.* Siquidem dictum littera exaratum est, sensus vero, quem continet, spiritus dicitur. Ita et *lex spiritualis est,* ut quemadmodum idem dixit, non serviamus *in vetustate litterae,* sed *in novitate spiritus.* Idem quoque gratias agens dicebat: *Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu. Lex enim spiritus vitae in Christo Iesu liberavit me a lege peccati.* Philippus etiam Eunuchum a littera ad spiritum convertere volens aiebat: *Intelligis quae legis?* Talem quoque spiritum Caleb habuisse ex Numeris constat, Deo dicente: *Servus meus Caleb, quia factus est alius spiritus in eo, et secutus est me, inducam ipsum in terram, in quam illic ingressus est.* Nempe quia ille alia ab illis mente locutus sit, Deo fuit acceptus. Tale item cor populum habere iussit Deus per Ezechielem: *Facite vobis cor novum et spiritum novum.* Quae cum ita sint, et tanta sit, ut ostendimus, spirituum differentia, aequius profecto ageretis, si ubi de creato

male *θρόνου σου.* Ibid. Reg. 1. *καρδίαις θαλασσῶν.*

c. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri vero et editi *θείαις.* Mox Reg. 2. *πνεῦμα καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς.*

d. *ὅς* abest a Gobl. et Felckm. 1. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *ἀποκτένει* forte pro *ἀποκτενεῖ* ut habet Reg. 2. Ibidem *γάρ* deest in Gobl. et Felckm. 1.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii vero et editi *ὡς* solum habent. Mox iidem *ἐν παλαιότητι* habent, ceteri et editi *ἐν* omittunt.

f. Seguerian. pro *νῦν ἄρα* habet *οὖν.* Paulo post Regius 2. *τῆς ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Editi *ὁ δὲ παῖς χαλέβ, ὅτι* etc. aliis omissis.

h. Sic Reg. 1. Seguer. et LXX. Ceteri et editi *ἐκκλήθη.*

P. 656. [a] ἦτε, εἰ περὶ κτιζομένου πνεύματος ἀκούοντες περὶ ἑνὸς τῶν προειρημένων ἐφρονεῖτε, οἷον ἦν περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐᾳ γέγραπται· συνεφώνησεν Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον [b] ἐν δρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ [1]). τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ ὃ ἐξήγειρε κύριος πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν [2]) διὰ τὸν Ἰωνάν· ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ βροντῇ καὶ
P. 657. τὰ τῶν ἀνέμων πνεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ ὑετοῦ [c] τοῦ κατὰ τὸν Ἀχαάβ, ὡς γέγραπται· καὶ ἐγένετο ὧδε καὶ ἕως ὧδε, καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότασε νεφέλαις καὶ πνεύματι [3]).

9. [d] Ἀλλ' ἐπείπερ Χριστοῦ, φησί, μνημονεύει τὸ λόγιον [4]), ἀκολούθως καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον [e] χρὴ νοεῖν. εἶτα τὸ μὲν συνονομάζεσθαι τῷ Χριστῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐθεωρήσατε, τὸ δὲ διαιρεῖν αὐτὸ τῇ φύσει καὶ ἀποξενίζειν [f] ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ποῦ κατενοήσατε, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν λέγετε μὴ εἶναι κτίσμα, τὸ δὲ [g] ἅγιον πνεῦμα κτίσμα λέγετε; καὶ ἄτοπόν ἐστι τὰ ἀνόμοια τῇ φύσει συνονομάζειν καὶ συνδοξάζειν. ποία γὰρ κοινωνία ἢ ποία ὁμοιότης τῷ κτίσματι πρὸς τὸν κτίστην; ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καὶ τῷ υἱῷ συναριθμεῖν καὶ συνάπτειν τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα κτίσματα. ἤρκει μὲν οὖν [h] περὶ πνεύματος ἀνέμων νοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὥσπερ εἴρηται, ἐπειδὴ δὲ προφασίζεσθε τὴν ἐν τῷ ῥητῷ περὶ τοῦ Χριστοῦ μνήμην, ἀναγκαῖον ἰδεῖν ἀκριβῶς τὸ λεγόμενον, μὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ λεγομένου κτίζεσθαι πνεύματος οἰκειοτέραν εὕρωμεν τὴν διάνοιαν. τί τοίνυν ἐστὶ τὸ ἀπαγγέλλειν εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ [4]), ἢ τὸ γίνεσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ ἶσον εἶναι [i] τοῦτο τῷ φάναι· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ [5]), καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ γέγραπται; τῆς δὲ ἐνσάρκου παρουσίας ἀπαγγελλομένης περὶ τοῦ λόγου, ποῖον χρὴ πνεῦμα κτιζόμενον νοεῖν, [k] εἰ μὴ τὸ ἀνακτιζόμενον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνακαινιζόμενον πνεῦμα; τοῦτο γὰρ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς λέγων· καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινήν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν, καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην·

1) Esa. 7, 2. 2) Ion. 1, 4. 3) 1. Reg. [3. Reg. LXX.] 18, 45. 4) Amos. 4, 13. 5) Matth. 1, 23.

a. Sic Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi εἴητε. Paulo post iid. οἷον ἦν, περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐᾳ. Ceteri et editi οἷον ἦν ὅπερ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ.

b. Reg. 1. et Seguer. hic addunt ὅταν. Mox Regius 1. et 2. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ ὃ etc. Alii et editi τοιοῦτο δὲ ἦν καὶ τό etc.

c. Sic Reg. 1. et Seguerian. Ceteri et editi τοῦ omittunt. Mox iidem et Gobler. et Felckm. 1. nec non Graecus Scripturae textus habent ἕως ωδε καὶ ἕως ὧδε. Alii et editi semel tantum ἕως ὧδε. Ibidem Reg. 1. Seguerian. et Graecus Scripturae textus συνεσκότασε νεφέλαις. Alii et editi συνεσκότασεν ἐν νεφέλαις.

spiritu mentio facta fuerit, id de aliquo praedictorum spirituum intelligeretis. Huiusmodi ille est, de quo apud Esaïam legitur: *Consensit Aram cum Ephraïm, et obstupuit anima eius et anima populi eius, quemadmodum in silva arbor a spiritu concutitur.* Idem item his verbis indicatur: *Excitavit Dominus spiritum in mare* propter Ionam. Tonitru siquidem sequuntur spiritus ventorum, uti contigit in pluvia, quae contra Achab cecidit, quemadmodum scriptum est: *Et factus est usque huc et usque huc, et caeli obscurati sunt nubibus et spiritu.* P. 656. P. 657.

9. „Verum quia Christi, inquiunt, meminit Scriptura, hinc fit ut „spiritus, de quo hic est quaestio, nullus alius intelligendus sit prae„ter Spiritum sanctum." Itane ergo Spiritum sanctum una quidem cum Christo nominari attendistis? At ubinam illum natura a Filio dividi et separari intellexistis, qui Christum quidem rem creatam non esse, sed Spiritum sanctum rem creatam esse audetis dicere? Absurdum sane fuerit, ea, quae naturâ dissimilia sunt, simul nominare eâdemque gloriâ celebrare. Quae enim communio vel quae similitudo rei creatae cum creatore? Profecto si ita est, nihil aliud superest quam ut Filio res, quas ipse creavit, annumeretis et coniungatis. Itaque satis quidem esse videbatur, quod apud Prophetam scriptum est, de spiritu ventorum, ut iam dictum est, intelligere. Verum quandoquidem factam ibidem de Christo mentionem obiicitis, accurate res est nobis explicanda, si forte quid melius de illo spiritu, qui creari dicitur, ostendere possimus. Quid est igitur annunciare inter homines Christum eius, quam ipsum hominem fieri, idemque esse ac illud: *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel*, et alia, quae de eius adventu scripta sunt? Cum igitur eo loci Verbi in carnem adventus annuncietur, qualem creatum spiritum intelligere debemus praeter hominum spiritum, qui reficitur et renovatur, quemadmodum Deus per Ezechielem pollicitus est dicens: *Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis, et*

d. Reg. 1. et Seguer. *ἐπεὶ περὶ, φασί* etc.

e. Quae sequuntur *χρὴ νοεῖν* etc. ad *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον* habent Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. desunt vero in aliis et editis.

f. *αὐτό* post *ἀποξενίζειν* abiiciunt Regii, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi habent. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐ κατενοήσατε, ὅτι* etc.

g. *ἅγιον* et mox *λέγετε* desunt in Reg. 1. et Seguer. Paulo post iidem, Gobler. Felckm. 1. Anglic. Reg. 2. *συνδοξάζειν* addunt. Alii et editio Commel. abiiciunt.

h. Post *οὖν* Reg. 1. et Seguerian. *καί* addunt.

i. Sic Reg. 1. et Seguer. At Gobl. et Felckm. 1. *τοῦτο τὸ* (forte pro *τῷ*) *φάναι· ἰδού* etc. Anglican. *τοίτῳ φάναι τὸ, ἰδού* etc. Edit. Commel. et Reg. 2. *τούτῳ φάναι· ἰδού* etc. Paulo post pro *ἐπιδημίας* Felckm. 2. et editio Commel. *δημιουργίας*.

k. Reg. 1. et Seguer. *ἢ τό* etc.

P. 657. καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν[1]). [a]πότε δὴ τοῦτο πεπλήρωται, εἰ μὴ ὅτε παραγενόμενος ὁ κύριος ἀνεκαίνισε τὰ πάντα τῇ χάριτι; ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ ἡ διαφορὰ τῶν πνευμάτων δείκνυται, καὶ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἡμῶν ἀνακαινιζόμενόν ἐστι, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἁπλῶς πνεῦμα, ἀλλ᾽ [b]ἑαυτοῦ φησιν αὐτὸ εἶναι ὁ θεός, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἡμῶν ἀνακαινίζεται· ὡς καὶ ὁ ψάλλων ἐν τῷ ἑκατοστῷ καὶ τρίτῳ ψαλμῷ λέγει· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς[2]). εἰ δὲ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἀνακαινιζό-
P. 658. μεθα, οὐκ ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ νῦν λεγόμενον πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον, καὶ εἴπερ διὰ τὸ πάντα [c]γενέσθαι διὰ τοῦ λόγου φρονεῖτε καλῶς μὴ εἶναι κτίσμα τὸν υἱόν, πῶς οὐ βλάσφημόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς κτίσμα τὸ πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου τελειοῖ καὶ ἀνακαινίζει; καὶ εἰ διὰ τὸ γεγράφθαι ἁπλῶς πνεῦμα κτίζεσθαι ἀνεπλάσαντο ἑαυτοῖς εἶναι τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, [d]πεισθῆναι λοιπὸν ὀφείλουσιν, ὅτι μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ κτιζόμενον, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερόν ἐστι τὸ ἐν αὐτῷ ἀνακαινιζόμενον, περὶ οὗ καὶ [e]ὁ Δαβὶδ ηὔχετο ψάλλων· καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, [f]ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου[3]). ὧδε μὲν γὰρ λέγεται κτίζειν, πρότερον δὲ ἔπλασεν, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησίν· ἐκτείνων τὸν οὐρανόν, καὶ θεμελιῶν τὴν γῆν, καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ[4])· ὃ γὰρ πρότερον ἔπλασε, τοῦτο πεπτωκὸς [g]ἀνέκτισε, γενόμενος αὐτὸς ἐν τῷ κτίσματι, ὅτε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα, ὡς ὁ ἀπόστολος εἶπε, τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας[5]). οὐ γὰρ ὡς ἑτέρου δημιουργηθέντος παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς κατ᾽ εἰκόνα γενόμενον ἄνθρωπον [h]ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸν ἐν Χριστῷ κτισθέντα καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν συνεβούλευεν ἀναλαβεῖν, ὅπερ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ πάλιν δηλοῦται, λέγοντος αὐτοῦ· ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν. καὶ ἱνατί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραήλ; διότι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει Ἀδωναῒ κύριος[6]).

10. Οὐκοῦν τοῦ κτιζομένου πνεύματος τοιαύτην ἔχοντος τὴν διάνοιαν, πρεπόντως ἂν νοηθείη καὶ ἡ στερεουμένη βροντὴ[7]) ὁ

1) Ezech. 36, 26. 27. 2) Psal. 104 [103. LXX.], 29. 30. 3) Psal. 50 [51. LXX.], 12. 4) Zachar. 12, 1. 5) Ephes. 2, 15; 4, 24. 6) Ezech. 18, 31. 32. 7) Amos. 4, 13.

a. Anglic. *πότε δὲ τοῦτο.* Paulo post Reg. 1. et 2. Seguer. Basil. Goblerian. et Felckm. 1. *ὁ κύριος . . . ἡ διαφορά.* Alii et editi omittunt *ὁ*, iidemque cum Basil. *ἡ*. Ibid. ante *ἐν τῷ ῥητῷ* abest *καί* a Basil.

b. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii *αὐτοῦ*. Ibid. Reg. 1. et

auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vobis. Quando ergo id impletum est, nisi cum advenit Dominus et sua gratia omnia renovavit? Porro hoc etiam in loco spirituum differentia ostenditur. Nam spiritus noster is est, qui renovatur, sed Spiritum sanctum non simpliciter spiritum, sed suum esse spiritum Deus declarat, in quo scilicet spiritu noster renovatur, uti Psalmista Psalmo centesimo tertio luculenter docet: *Auferes spiritum eorum et deficient et in pulverem suum revertentur: Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Quod si in Spiritu Dei renovamur, non ergo Spiritus sanctus is est, qui creari dicitur, sed noster spiritus. Si item quia omnia per Verbum facta sunt, recte sentitis Filium non esse rem creatam, an non itidem impium est vos Spiritum sanctum, in quo Pater per Verbum omnia perficit et renovat, contendere rem esse creatam? Si igitur, quod simpliciter scriptum sit spiritum creari, illum idcirco Spiritum sanctum esse sibi ipsis finxere, iam persuasum illis esse debet, non Spiritum sanctum illum esse, qui creatur, sed nostrum esse, qui in eo renovatur; qua de re et ipse David hoc modo precabatur: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* Etenim hoc in loco spiritum creare dicitur, quem antea finxerat, ut ait Zacharias: *Extendens caelum et fundans terram et fingens spiritum hominis in ipso.* Quem enim antea finxerat, eundem postea lapsum denuo creavit, factus ipse in re creata, nempe cum Verbum caro factum est, *ut,* quemadmodum Apostolus ait, *duos condat in unum novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis.* Id enim non dixit, tanquam creatus sit alius ab illo homine, qui initio ad imaginem factus fuit, sed ad creatam et renovatam in Christo mentem suscipiendam fideles hortabatur, quod idem his verbis praestat Ezechiel: *Facite vobis cor novum et spiritum novum; et quare morimini domus Israël? Quia nolo mortem morientis, dicit Adonaï dominus.*

P. 657 P. 658.

10. Cum igitur ita sentiendum sit de illo spiritu, qui creatur, congruenter quoque intelligi potest tonitru, quod firmari ibidem dici-

2. et Seguer. *αὐτὸ εἶναι.* Ceteri et editi *αὐτό* omittunt.

c. Reg. 1. et Seguer. *γεγενῆσθαι.*

d. Sic Reg. 1. et Angl. At alii et edit. Commel. *γνώτωσαν ὅτι* etc. Ibid. quae sequuntur ita exstant in Regio 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At ceteri et editi *τὸ ἅγιον πνεῦμα οὐκ ἔστι κτιζόμενον.*

e. Gobler. Felckm. 1. Reg. 1. Seguer. *ὁ* omittunt. Gobler. et Felckm. 1. ibidem *ηὔχετο λέγων.*

f. Reg. 1. et 2. et Seguerian. addunt *ὁ θεός,* alii et editi omittunt.

g. Reg. 1. et Seguer. *ἀνέστησε.*

h. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri et editi omittunt *ἔλεγεν.* Ibidem quae sequuntur ita iacent in Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editio Commel.

P.658. πιστὸς λόγος καὶ ἀσάλευτος τοῦ πνεύματος ὁ νόμος, τούτου γὰρ
ὑπηρέτας εἶναι θέλων τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἰωάννην ἐκάλεσεν ὁ κύ-
ριος βοανεργές, ὅ ἐστιν υἱοὶ βροντῆς[1]). ὁ γ᾽ οὖν Ἰωάννης ἀληθῶς
ἀπ᾽ οὐρανοῦ βοᾷ· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν
θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[2]). πρότερον μὲν γὰρ σκιὰν εἶχεν ὁ νό-
μος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἀπηγγέλη τοῖς ἀν-
θρώποις καὶ παρεγένετο λέγων· αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι[3]), τότε,
ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος, ἡ τούτου φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσεν, ἐπαγγει-
λαμένου πρότερον ἔτι ἅπαξ ἐγὼ [a] σείσω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ
καὶ τὸν οὐρανόν. τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν με-
τάθεσιν, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα. διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον
παραλαμβάνοντες ἔχομεν χάριν, δι᾽ ἧς λατρεύομεν [b] εὐαρέστως τῷ
θεῷ[4]). ἣν δὲ λέγει βασιλείαν οὗτος ἀσάλευτον, ταύτην στερεω-
θεῖσαν ψάλλει Δαβίδ· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο·
ἐνεδύσατο κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο, καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν
οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται[5]). τὸ ἄρα παρὰ τῷ προφήτῃ ῥη-
P.659. τὸν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ σωτῆρος σημαίνει, ἐν ᾗ καὶ ἡμεῖς ἀνεκαι-
νίσθημεν καὶ ὁ νόμος τοῦ [c] πνεύματος ἀσάλευτος διαμένει. ἀλλ᾽ οἱ
τῷ ὄντι [d] Τροπικοὶ συνθέμενοι τοῖς Ἀρειανοῖς καὶ μερισάμενοι
μετ᾽ αὐτῶν τὴν εἰς τὴν θεότητα βλασφημίαν, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν τὸν
υἱόν, οὗτοι δὲ τὸ πνεῦμα κτίσμα λέγωσιν, ἐτόλμησαν, ὡς αὐτοί
φασι, τρόπους πάλιν ἑαυτοῖς ἐφευρεῖν καὶ παρεξηγεῖσθαι καὶ τὸ
τοῦ ἀποστόλου ῥητόν, ὃ καλῶς μὲν [e] αὐτὸς ἔγραφε Τιμοθέῳ λέγων·
διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ [f] θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν
ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν
ποιῶν κατὰ [g] πρόσκλησιν[6]), ἐκεῖνοι δὲ φάσκουσιν· ἐπειδὴ τὸν θεὸν
καὶ τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν, εἶτα τοὺς ἀγγέλους, ἀνάγκη τοῖς ἀγγέ-
λοις συναριθμεῖσθαι τὸ πνεῦμα, τῆς τε αὐτῶν εἶναι συστοιχίας
[h] καὶ αὐτὸ καὶ ἄγγελον εἶναι μείζονα τῶν ἄλλων. πρῶτον μὲν οὖν
τῆς ἀσεβείας ἐστὶν Οὐαλεντίνου τοῦτο τὸ εὕρημα, καὶ οὐκ ἔλαθον
οὗτοι τὰ [i] ἐκείνου φθεγγόμενοι, ἐκεῖνος γὰρ ἔφησεν, ὅτι πεμφθέν-
τος τοῦ παρακλήτου συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιῶται αὐτοῦ
ἄγγελοι· ἔπειτα δὲ τὸ πνεῦμα [k] κατάγοντες εἰς τοὺς ἀγγέλους ἠγνό-

1) Marc. 3, 17. 2) Ioan. 1, 1. 3) Ioan. 4, 26. 4) Hebr. 12, 26—28. cll. Agg. 2, 6. 5) Psal. 93 [92. LXX.], 1. 6) 1. Tim. 5, 21.

omittunt *καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν*. Vox *συνεβούλευεν* abest a Gobler. et Felckm. 1. At Ottob. habet *συνεβούλευσεν*.

a. Reg. 1. et Seguer. *σείω*.

b. Reg. 2. *εὐαρεστοῦντες*. Mox Reg. 1. Seguer. Basil. *ἀσάλευτον* et Reg. 1. et Seguer. *οὗτος*. Alii et editi *αὐτὸς ἀτελεύτητον*. Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *στερεωθεῖσαν*. Ceteri et editi *ἑτερώθι οὖσαν*.

c. Sic Regii et Seguer. ut et legit Nannius. At alii et editi *πατρός*.

d. Ad hanc vocem *Τροπικοί* in Cod. ms. Basil. *Δοξοπατρῆς* haec non inepte notat: *Σμείωσαι ὅτι διὰ τὸ λέγειν ἑαυτοὺς τρόπους ἐφευρίσκειν παρεξηγή-*

tur, fidelis sermo et immobilis lex spiritus; cuius cum Iacobum et P. 658. Ioannem ministros esse vellet Dominus, illos Boanerges nominavit, quod est filii tonitrui. Hinc Ioannes vere e caelis clamat: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Lex quippe prius umbram futurorum bonorum habuit. Cum autem Christus hominibus annunciatus est, et ipse adfuit dicens: *Ipse qui loquor adsum; tunc,* ut dixit Paulus, *eius vox terram concussit, cum id prius pollicitus esset: Adhuc semel ego movebo non solum terram, sed et caelum. Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, ut maneant ea, quae sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam, per quam servimus placentes Deo.* Quod autem hic immobile regnum dicit, idem firmatum canit David: *Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem et ea praecinxit se. Etenim firmavit orbem terrae, qui non commovebitur.* Itaque quod a Propheta dictum est, Salvatoris adventum P. 659. significat, in quo et nos renovati sumus et lex spiritus immobilis perseverat. Sed illi vere Tropici seu versatiles foedere cum Arianis inito ac inter se impietate adversus Divinitatem divisa, ut videlicet illi Filium, ipsi Spiritum rem creatam esse pugnent, tropos, ut iidem loquuntur, effingere, atque illud etiam, quod recte ad Timotheum scripsit Apostolus, male interpretari ausi sunt. *Testor,* inquit Paulus, *coram Deo et Christo Iesu et electis angelis, ut haec custodias sine praeiudicio, nihil faciens ex invitatione.* Ex quibus illi concludunt, quod cum Deum et Christum nominaverit deindeque angelos, necesse est Spiritum inter angelos annumerari, eumque ex illorum esse ordine atque angelum aliis maiorem esse. Primo hoc impii Valentini inventum est, neque latet ipsos eadem ac illum loqui. Ille siquidem dixit, quod misso Paraclito una cum illo coaevi eius angeli missi fuerint. Deinde dum Spiritum ad angelorum naturam deducunt, non advertunt

σεων, ἐκλήθησαν οἱ πνευματομάχοι, Τροπικοὶ ἐν ἀρχῇ· ὕστερον δὲ ἀπὸ Μακεδονίου, Μακεδονιανοί. Id est *Nota S. Spiritus hostes, quia varios tropos in pravis suis interpretationibus se excogitare dicerent, initio vocatos fuisse Tropicos: postea vero a Macedonio Macedonianos.* Vide pag. 645 [pag. 667. hui. ed.].

e. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi αὐτός omittunt et habent ἔγραψε. Reg. 2. tamen ἔγραφε quoque habet.

f. Sic Reg. 1. et Seguer. In Gobler. et Felckm. 1. ita legitur: τοῦ θεοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. In Anglic. τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Editio Commel. et Reg. 2. τοῦ θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

g. Sic omnes mss. et edit. Commel. uti etiam habent 4. mss. codices novi Testamenti edit. Oxon. 1675. At alii πρόσκλισιν quemadmodum quoque legit interpres Latinus *in alteram partem declinando.* Ibidem Regii, Ottob. Seguer. Basil. Anglic. φάσκουσιν. Alii et editi φάσκωσιν.

h. Sic Regii, Seguer. Ottob. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii καί ante αὐτό omittunt.

i. Gobler. Felckm. 1. Seguer. et Ottob. τὰ ἐκείνων. Paulo post Reg. 1. et 2. Basil. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔφησεν. Alii et editi φησίν.

k. Sic Regii et Seguerian. Editi et alii καταγαγόντες.

P. 659. ησαν τοὺς ἀγγέλους εἰς τὴν τριάδα συντάσσοντες. εἰ γὰρ μετὰ
πατέρα καὶ υἱὸν κατ' αὐτοὺς οἱ ἄγγελοι, δηλονότι τῆς τριάδος εἰ-
σὶν [a]οἱ ἄγγελοι καὶ οὐκ ἔτι λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν
ἀποστελλόμενοι[1]), οὐδὲ ἁγιαζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον ἁγιάζοντες
ἄλλους ἂν εἶεν.

11. Τίς οὖν ἡ τοσαύτη τούτων ἀπόνοια; [b]ποῦ τῶν γραφῶν
πάλιν εὗρον ἄγγελον τὸ πνεῦμα λεγόμενον; τὰ αὐτὰ δέ μοι τοῖς
προειρημένοις εἰπεῖν ἀνάγκη. παράκλητος ἐλέχθη καὶ πνεῦμα υἱο-
θεσίας[2]) καὶ πνεῦμα ἁγιασμοῦ καὶ πνεῦμα θεοῦ καὶ πνεῦμα Χρι-
στοῦ ἐλέχθη, οὐδαμοῦ δὲ ἄγγελος οὐδὲ ἀρχάγγελος οὐδὲ πνεῦμα
διακονίας, [c]οἷοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῷ υἱῷ καὶ
αὐτὸ διακονεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Μαρίᾳ· πνεῦμα
ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι[3]).
τῶν δὲ γραφῶν μὴ λεγουσῶν ἄγγελον τὸ πνεῦμα, ποία τούτοις
ἀπολογία γένοιτ' ἂν τῆς τοσαύτης ἀλογίστου τόλμης, ὅπου γε καὶ
ὁ τὴν τοιαύτην αὐτοῖς κακόνοιαν ἐπισπείρας Οὐαλεντῖνος [d]τὸ μὲν
παράκλητον, τοὺς δὲ ἀγγέλους ὠνόμασεν, εἰ καὶ ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ
ἡλικιώτην τοῖς ἀγγέλοις συντάσσει καὶ αὐτὸς τὸ πνεῦμα ὁ ἀφρο-
νέστατος; ἀλλ' ἰδού, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ γέγραπται·
P. 660. τάδε λέγει ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί[4]), καὶ [e]δῆλόν ἐστιν ὅτι ἄγ-
γελον εἶναι τὸ πνεῦμα σημαίνει τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα. τοῦτο δὲ
οὐκ ἂν εἶπον, εἰ τῇ ἀναγνώσει προσέχοντες ἦσαν. αὐτὸς γὰρ ὁ
Ζαχαρίας ἡνίκα τὴν ὀπτασίαν περὶ τῆς λυχνίας ἑώρακε, φησίν·
καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ καὶ εἶπεν· οὐ γινώσκεις
τί ἐστι ταῦτα; καὶ [f]εἶπον· οὐχὶ κύριε. καὶ ἀπεκρίθη καὶ εἶπε πρὸς
μὲ λέγων· οὗτος ὁ λόγος κυρίου πρὸς Ζοροβάβελ λέγων· οὐκ ἐν
δυνάμει μεγάλῃ οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, [g]ἀλλ' ἐν πνεύματί μου, λέγει κύ-
ριος παντοκράτωρ[5]). [h]εὔδηλον οὖν ὡς ὁ λαλῶν ἄγγελος τῷ προ-
φήτῃ οὐκ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄγγελος, [i]τὸ δὲ
τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐστι τοῦ παντοκράτορος, καὶ διακονεῖται μὲν
παρ' ἀγγέλου, ἀδιαίρετον δὲ τῆς θεότητός ἐστι καὶ [k]ἴδιον τοῦ λό-
γου. ἐπεὶ εἰ τὸ ἀποστολικὸν προφασίζονται ῥητὸν διὰ τὸ εἰρῆσθαι
μετὰ τὸν Χριστὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους[6]), εἰπάτωσαν τίς ἐκ
πάντων τούτων ἐστὶν ὁ [l]τῇ τριάδι συντασσόμενος. οὐ γὰρ δὴ

1) Hebr. 1, 14. 2) Rom. 8, 15. 3) Luc. 1, 35. 4) Zach. 4, 1. 5) Zach. 4, 5. 6. 6) 1. Tim. 5, 21.

a. Regius 2. *οἱ* omittit, qui idem infra habet *ἀποστελλόμενα* ut et Ottobon. ac *ἁγιαζόμενα.*

b. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Anglican. Gobl. et Felckm. 1., sed Anglic. *ἄγγελος* habet. Alii et editi *ποῦ τῶν γραφῶν ηὗρον λεγόμενον κτίσμα τὸ πνεῦμα.*

c. Sic omnes mss. Editi vero *οἵ.*

d. Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. *τὸ μέν, παράκλητον.* Alii et editi *τὸν μέν* etc. Mox Reg. 1. et Seguer. *εἰ καί* etc. Ceteri autem et editi *εἰ* omittunt. Paulo post Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *συντάσσει καὶ αὐτός* etc. At alii et editi

se angelos in Trinitate collocare. Nam si secundum illos post Patrem P. 659. et Filium sequuntur angeli, certe e Trinitate sunt angeli, nec iam sunt *administratores spiritus in ministerium missi,* nec ipsi sancti efficiuntur, sed potius alios sanctos efficiunt.

11. Quaenam tandem haec tam absurda illorum dementia est? Quo in loco rursus Scripturae sacrae invenerunt Spiritum angelum dici? Eadem enim, quae iam dixi, mihi repetere necesse est. Paraclitus dictus est et spiritus adoptionis, spiritus sanctimoniae et Christi spiritus. At nunquam vel angelus aut archangelus aut spiritus ministerii, quales sunt angeli, appellatus est. Quin imo eidem et Filio ministrat Gabriel, cum Mariae ait: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Cum igitur Scripturae Spiritum angelum non appellent, quid excusationis habere possint in tanta tamque absurda temeritate, maxime cum ipse Valentinus, qui impiam hanc mentem illis inseruit, illum quidem Paraclitum, hos vero Angelos nominaverit, licet idem stultissimus Spiritum angelis coaetaneum eodemque duntaxat tempore ac illos exstitisse senserit? „Sed ecce, inquiunt, apud Prophetam Zachariam scriptum est: *Haec dicit angelus, qui loquitur in me.* Atqui perspicuum est, hic spiritus nomine ange- P. 660. lum in ipso loquentem significari.“ Verum id minime dicerent, si quod legunt vellent attendere. Nam Zacharias in candelabri visione ait: *Et respondit angelus, qui loquebatur in me, et dixit: Numquid nescis quid sunt haec? Et dixi: Non domine. Et respondit et ait ad me dicens: Hoc est verbum domini ad Zorobabel dicens: Non in virtute magna nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens.* Ex quibus liquet angelum, qui Prophetae loquebatur, non fuisse Spiritum sanctum, sed illum quidem esse angelum, hunc autem esse Spiritum Dei omnipotentis, cui et angelus ministrat, quique a divinitate dividi nequit, ac Verbi proprius est. Quod si Apostoli verba nobis opposuerint, qui scilicet post Christum electos angelos nominavit, dicant, quinam ex illis omnibus Trinitati adiungendus sit. Nec

καὶ αὐτός non habent.

e. Gobler. et Felckm. 1. *φασὶν, παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ.* Iidem mox et Reg. 1. et Seguer. *δῆλόν ἐστιν, ὅτι.* Anglican. et Regius 2. *δῆλον ὅτι.* Ceteri et editi *δηλονότι.*

f. Reg. 1. et Seguer. *εἶπα.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλ' ἢ ἐν* etc.

h. Sic mss. omnes. Editio Commelin. male *ἄδηλον.* Ibidem Reg. 1. et Seguer. *οὖν* omittunt.

i. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. Anglic. et Felckm. 1. Attamen Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ* omittunt. Alii et editi *τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ τὸ πνεῦμα τοῦ παντοκράτορος.*

k. Sic Reg. 1. Segu. Gobl. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi *ἰσχύος τοῦ λόγου.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἐπεὶ εἰ τό* etc. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπειδὴ εἰ τό* etc. Alii et editi *ἐπειδὴ δὲ τό* etc.

l. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri autem et editi *ἐν τῇ* etc.

P. 660. πάντες εἷς εἰσι τῷ ἀριθμῷ. ἢ τίς αὐτῶν ἐστιν ὁ κατελθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐν εἴδει περιστερᾶς; χίλιαι γὰρ χιλιάδες εἰσὶ καὶ μύριαι μυριάδες οἱ λειτουργοῦντες[1]). ἢ διατί ἀνοιγομένων τῶν οὐρανῶν οὐκ εἴρηται· καὶ κατῆλθεν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἢ διατί αὐτὸς ὁ κύριος περὶ μὲν τῆς συντελείας διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς διαστέλλων μὲν ἔλεγεν· ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ πρὸ τούτων εἴρητο· οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ, καὶ πάλιν αὐτὸς λέγει· ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι[2]), τοῖς δὲ μαθηταῖς διδοὺς ἔλεγε· λάβετε πνεῦμα ἅγιον[3]), [a] ἀποστέλλων τε αὐτοὺς ἔλεγε· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος[4]); οὐ γὰρ ἄγγελον συνέτασσε τῇ θεότητι, οὐδὲ ἐν κτίσματι συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῷ τε καὶ τῷ πατρί, ἀλλ᾽ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτὸς [b] ἐπαγγελλόμενος οὐκ εἴρηκεν ἄγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει καὶ δίδοται[5]).

12. Καὶ Μωσῆς γ᾽ οὖν γινώσκων τοὺς μὲν ἀγγέλους κτίσματα, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡνωμένον τῷ υἱῷ καὶ τῷ πατρί, λέγοντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ· πορεύου ἀνάβηθι [c] ἐντεῦθεν σὺ καὶ ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσα τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακὼβ λέγων· τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν· καὶ συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐκβαλεῖ τὸν Χαναναῖον, [d] παραιτεῖται λέγων· εἰ μὴ αὐτὸς συμπο-
P. 661. ρεύῃ μεθ᾽ ἡμῶν, μή με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν[6]). οὐκ ἐβούλετο γὰρ [e] κτίσμα προηγεῖσθαι τοῦ λαοῦ, ἵνα μὴ μάθωσι λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα[7]) τὰ πάντα θεόν. ἀμέλει τὸν ἄγγελον παραιτησάμενος παρεκάλει αὐτὸν τὸν θεὸν καθηγεῖσθαι αὐτῶν. τοῦ δὲ θεοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ εἰπόντος πρὸς [f] αὐτόν· καὶ τοῦτόν σου τὸν λόγον, ὃν εἴρηκας, ποιήσω· εὕρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας[8]), γέγραπται ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ· ὁ ἀναβιβάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· ποῦ ἐστιν ὁ θεὶς ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ [g] ἀναγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωσῆν; καὶ μετ᾽ ὀλίγα φησί· κατέβη πνεῦμα παρὰ κυρίου καὶ ὡδήγησεν

1) Dan. 7, 10. 2) Matth. 13, 41; 4, 11; 13, 49. 3) Ioan. 20, 22. 4) Matth. 28, 19. 5) Ioan. 15, 26; 16, 15. 6) Exod. 33, 1. 2. 15. 7) Rom. 1, 25. 8) Exod. 33, 17.

a. Gobl. et Felckm. 1. *πνεῦμα ἅγιον. καὶ, πορευθέντες μαθητεύσατε* etc.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii et editi *ἐπαγγειλάμενος*. Ibid. Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. Felckm. 1. Anglic. Basil. Ottob. *οὐκ εἴρηκεν ἄγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα* etc. ubi tamen Basil. *ἐπιστέλλειν*. Ceteri et editi mendose *οὐκ εἴρηκε πνεῦμα ἀποστέχειν*. Mox ibidem Gobler. Felckm. 1. Reg. 1.

enim omnes unus sunt numero. Aut quis illorum in columbae specie P. 660. in Iordanem descendit? Nam millia millium et decies millies dena millia ministrant ei. Vel quare caelis apertis non dictum est: Et descendit aliquis ex electis angelis, sed Spiritus sanctus? Vel quare ipse Dominus de fine temporum cum discipulis disserens distincte ait: *Mittet filius hominis angelos suos*? Item et antea dictum fuerat: *Angeli ministrabant ei.* Iterum quoque dixit: *Exibunt angeli.* Cum vero discipulis sanctum Spiritum daret, ait: *Accipite Spiritum sanctum.* Rursus et cum eosdem ad praedicandum misit: *Euntes,* inquit, *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Nec enim angelum cum divinitate copulavit, neque nos sibi ipsi et Patri in re creata coniunxit, sed in Spiritu sancto, quem cum promitteret, non ait se angelum mittere, sed *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit,* qui idem ex ipso accipit et datur.

12. Moyses quoque, qui angelos quidem res creatas esse, Spiritum autem sanctum Filio et Patri coniunctum noverat, Deo ipsi dicente: *Vade, ascende de loco isto tu et populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti in terram, quam iuravi Abraham, Isaac et Iacob dicens: semini vestro dabo eam; et mittam ante faciem tuam angelum meum, et eiiciet Chananaeum;* id recusavit, ita respondens: *Nisi ipse proficiscaris nobiscum, ne me ex isto loco educas.* Nolebat nempe P. 661. populum a re creata duci, ne rei creatae potius quam Deo omnium creatori servire discerent. Certe idem ille, qui angelum ducem habere renuerat, Deum ipsum ut sui dux esset rogavit. Quod cum Deus pollicitus ipsi responderit: *Et istud verbum tuum, quod locutus es, faciam; invenisti enim gratiam coram me, et novi te prae omnibus,* cum item inde in Esaia scriptum legamus: *Qui e terra eduxit pastorem ovium, ubi est, qui posuit in ipsis Spiritum sanctum, qui Moysem dextera deduxit?* et paulo post: *Descendit Spiritus a Domino et*

Seguer. *ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει* etc. In Gobler. et Felckm. 1. *καί* deest post *δίδοται.* Angl. *ἐκπορεύεται. καὶ Μωϋσῆς γ᾽ οὖν γινώσκων.* Ceteri et editi *ἐκπορεύεται. καὶ γινώσκων* etc. Ibidem Reg. 1. et 2. et Seguerian. *κτίσματα.* Alii et editi *κτίσμα.*

c. Seguer. *ἐνταῦθα σύ* etc. Mox Ottob. *ἐκ τῆς Αἰγύπτου.*

d. Reg. 1. et Seguerian. *παραιτεῖται.* Gobler. Felckm. 1. et Ottob. *παραιτεῖτο.* Editi et alii *παρῃτήσατο.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *συμπορεύῃ* ut et LXX. Alii et editi *συμπορεύσῃ.*

e. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. et Ottobon. Ceteri et editi *κτίσματα.*

f. Regius 2. et Felckm. 2. cum editis *πρὸς αὐτούς.*

g. Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ἀγαγών.*

P.661. αὐτούς· οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου [a]ποιήσας σεαυτῷ ὄνομα δό-
ξης[1]). τίς ἐκ τούτων οὐ συνορᾷ τὴν ἀλήθειαν; τοῦ γὰρ θεοῦ ἐπαγ-
γειλαμένου καθηγεῖσθαι, ἰδοὺ οὐκ ἔτι ἄγγελον ἐπαγγέλλεται πέμ-
πειν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὸ
καθηγούμενόν ἐστι τοῦ λαοῦ, καὶ δείκνυται ὅτι οὐ τῶν κτισμάτων
οὐδὲ ἄγγελός ἐστι τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἄνω τῆς [b]κτίσεώς ἐστιν, ἡνω-
μένον τῇ θεότητι τοῦ πατρός, αὐτὸς γὰρ ὁ θεὸς διὰ τοῦ λόγου ἐν
πνεύματι καθηγεῖτο τοῦ λαοῦ. [c]ὅθεν καὶ διὰ πάσης τῆς γραφῆς
φησιν· ἐγὼ ἀνήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου[2]), μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε,
εἰ θεὸς ἦν ἀλλότριος ἐν ὑμῖν πλὴν ἐμοῦ[3]), καὶ οἱ ἅγιοι δὲ προς-
φωνοῦσι τῷ θεῷ· ὡδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου, καὶ ὡδή-
γησεν αὐτοὺς [d]κύριος ἐπ' ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐδειλίασαν[4]). τούτῳ καὶ
τὸν ὕμνον ἀνατιθέασι λέγοντες· τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν
τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ[5]). ὁ δὲ μέγας Μωσῆς
[e]συνεχῶς διηγεῖται· κύριος ὁ θεὸς ὁ προπορευόμενος πρὸ προς-
ώπου ὑμῶν[6]). τὸ ἄρα τοῦ θεοῦ πνεῦμα οὐκ ἂν εἴη ἄγγελος οὐδὲ
κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ, τοῦ γὰρ πνεύματος ὄντος
ἐν τῷ λαῷ ὁ θεὸς δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι ἦν ἐν αὐτοῖς.

13. Ἀλλ' ἔστω ταῦτα, φασὶ καὶ αὐτοί· διατί οὖν ὁ ἀπόστο-
λος μετὰ τὸν Χριστὸν οὐκ ὠνόμασε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ
τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους[7]); τὸ αὐτὸ δ' ἄν τις αὐτοὺς ἐρωτήσειε·
διατί μὴ ἀρχαγγέλους [f]μηδὲ χερουβὶμ μηδὲ σεραφὶμ μηδὲ κυριότη-
τας μηδὲ θρόνους μηδὲ ἕτερόν τι, ἀλλ' ἐκλεκτοὺς μόνους ἀγγέλους
ὠνόμασεν ὁ Παῦλος; ἆρ' οὖν, ἐπεὶ μὴ οὕτως ὠνόμασεν, οἱ ἄγγε-
λοι ἀρχάγγελοί εἰσιν, ἢ μόνοι ἄγγελοί εἰσι, καὶ οὔτε σεραφὶμ ἢ
χερουβίμ, οὐκ ἀρχάγγελοι οὐδὲ κυριότητες, οὐ θρόνοι, οὐκ ἀρχαί,
οὐχ ἕτερόν τί ἐστιν; ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἀνάγκην μὲν ἐπιβάλλειν
τῷ ἀποστόλῳ, διατί μὴ οὕτως ἀλλ' οὕτως ἔγραψεν, ἀγνοεῖν δὲ
τὰς θείας γραφάς, καὶ διὰ τοῦτο πλανᾶσθαι [g]περὶ τὴν ἀλήθειαν.
ἰδοὺ γὰρ παρὰ μὲν τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπται· προςαγάγετε πρὸς μὲ
P.662. καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἡνίκα ἐγέ-
νετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐ-
τοῦ[8]), [h]παρὰ δὲ τῷ Ἀγγαίῳ· καὶ νῦν κατίσχυε Ζοροβάβελ, λέγει

1) Esa. 63, 11. 14. 2) Amos. 2, 10. al. 3) Esa. 43, 12; 45, 21. al. 4) Psal. 77 [76. LXX.], 21; 78 [77. LXX.], 53. 5) Psal. 136 [135. LXX.], 16. 6) Deuter. 1, 30. 7) 1. Tim. 5, 21. 8) Esa. 48, 16.

a. Reg. 1. et Seguer. ποιῆσαι. Ibidem iidem et Gobler. et Felckm. 1. σεαυτῷ. Alii et editi ἑαυτῷ.

b. Sic Reg. 1. et 2. et Seguer. Ceteri et editi ἐστίν omittunt.

c. Gobler. et Felckm. 1. ὅθεν καὶ φησίν· ἐγὼ ἀνήγαγον etc. Ibidem iidem et Reg. 1. Seguerian. Basil. ὑμᾶς addunt, quae vox ab aliis et editis abest.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi vocem κύριος omittunt habentque ἐν ἐλπίδι. Paulo post pro λέγοντες Reg. 1. et Seguer. habent ψάλλοντες. Ottob. λέγοντα.

ductor illorum fuit. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae: quis ex his veritatem non perspicit? Nam cum Deus se ducem populi fore esset pollicitus, ecce non iam angelum, sed suum Spiritum, qui angelis superior est, ductorem populi se missurum promittit. Quare patet, Spiritum non ex rebus creatis neque angelum esse, sed rebus omnibus creatis superiorem et Patris divinitati coniunctum esse. Namque ipse Deus per Verbum in Spiritu populum ducebat; unde per totam Scripturam testatur: *Ego eduxi vos de terra Aegypti; testes vos estis, si Deus alienus erat in vobis praeter me.* Sancti quoque ita Deo loquuntur: *Deduxisti sicut oves populum tuum.* Et *deduxit eos Dominus in spe, et non timuerunt.* Huic eidem hymnum offerunt, qui aiunt: *Qui traduxit populum suum per desertum, quoniam in saeculum misericordia eius.* Magnus vero Moyses identidem repetit: *Dominus Deus, qui praeit ante faciem vestram.* Itaque Dei Spiritus non est angelus neque res creata, sed eius divinitatis est proprius. Nam cum Spiritus in populo esset, Deus per Filium in Spiritu in iisdem erat.

P. 661.

13. „Verum haec ita sint, inquiunt illi, cur igitur Apostolus post „Christum non Spiritum sanctum, sed electos Angelos nominavit?" Atqui idem ab illis merito quis sciscitetur: Quare non Archangelos neque Cherubim neque Seraphim neque Dominationes neque Thronos neque quid aliud, sed solos electos Angelos Paulus nominavit? Num ergo, quia non ita nominavit, Angeli sunt Archangeli, aut soli Angeli exsistunt, nullique sunt Seraphim aut Cherubim, nulli Archangeli et Dominationes, nulli Throni et Principatus, nihil denique aliud existit? Verum id inquirere nihil aliud est, quam Apostolo necessitatem hoc vel illo modo scribendi imponere, nec non divinas Scripturas ignorare, ac proinde a veritate aberrare. Ecce enim apud Esaiam scriptum legimus: *Accedite ad me et audite haec: Non ab initio in abscondito locutus sum; quum fieret, ibi eram; et nunc Dominus misit me et Spiritus eius.* Et apud Aggaeum: *Et nunc confortare Zorobabel, dicit*

P. 662.

e. *συνεχῶς διηγεῖται* omittunt Gobler. et Felckm. 1. Mox ibidem iidem et Reg. 1. et 2. et Seguer. *ὑμῶν*. Alii et editi *ἡμῶν*. Item paulo post Reg. 1. et Seguer. habent *ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος* etc. At ceteri et editi *ἀλλὰ μᾶλλον τῆς θεότητος* etc.

f. Pro *μηδέ* et in sequentibus Gobler. et Felckm. 1. *ἤ* habent. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *ἐκλεκτοὺς μόνους ἀγγέλους*. Editi vero et alii vocem *μόνους* omittunt. Mox vox *Παῦλος* deest in Gobl. et Felckm. 1., qui iidem paulo post *ἄγγελοί εἰσι, καὶ οὔτε αἱ προειρημέναι δυνάμεις εἰσὶ, ἀλλὰ τοῦτό ἐστι* etc.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii autem et editi *παρά*. Paulo post iidem Reg. et Seguer. *προσάγαγε*.

h. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ Ἀγγαῖος· καὶ νῦν* etc. Mox *καί* seqq. habent Regius 1. et 2. et Seguer., editi et alii omittunt. Item abest a Reg. 1. et Seguer. *λέγει κύριος*.

P. 662. κύριος, καὶ κατίσχυε Ἰησοῦ ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, λέγει κύριος, καὶ κατισχυέτω πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῆς, λέγει κύριος· καὶ ποιεῖτε, διότι μεθ' ὑμῶν ἐγώ εἰμι, λέγει κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν[1]), καὶ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς προφήταις περὶ μόνου τοῦ κυρίου καὶ τοῦ πνεύματος μνήμη γέγονε. τί τοίνυν καὶ [a]περὶ τούτου φήσουσιν; εἰ γὰρ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ὁ Παῦλος περὶ μὲν τοῦ πνεύματος ἐσιώπησε, τῶν δὲ ἐκλεκτῶν ἀγγέλων ἐμνημόνευσε, διὰ τοῦτο ἐν ἀγγέλοις τὸ πνεῦμα συντάττουσιν, ὥρα καὶ τοῖς προφητικοῖς τούτοις [b]ἐντυγχάνοντας τολμηρότερον αὐτοὺς διαλογίζεσθαι καὶ περὶ τοῦ σεσιωπημένου. ἄν τε γὰρ τὸν κύριον εἶναι φήσουσιν εἶναι τὸν υἱόν, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ πατρός; ἄν τε τὸν πατέρα εἴπωσι, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ υἱοῦ; τὴν γὰρ ἀκολουθοῦσαν κατ' ἐκείνους δυσφημίαν μηδὲ λογίσασθαί τινα γένοιτο, ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς εἰπεῖν ἢ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἢ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖν τὸ σεσιωπημένον.

14. [c]Τί δ' ἂν εἴποιεν, ἐὰν ἀκούσουσι καὶ τοῦ κυρίου λέγοντος· κριτής τις ἦν ἔν τινι χώρᾳ τὸν θεὸν μὴ φοβούμενος καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος[2]); ἆρα ἐπειδὴ μετὰ τὸν θεὸν ὠνόμασεν [d]ἄνθρωπον, ὁ υἱός ἐστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃν οὐκ ἐνετράπη ὁ ἄδικος κριτής; ἢ ἐπειδὴ μετὰ τὸν θεὸν ὠνόμασε τὸν ἄνθρωπον, τρίτος ἐστὶν ὁ υἱὸς μετὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τέταρτον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; τί δὲ ἄρα, ἐὰν καὶ τοῦ ἀποστόλου ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ πάλιν λέγοντος ἀκούσωσι· παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον ἀνεπίληπτον[3]); ἆρα οὖν ἐπειδὴ σεσιώπηκε νῦν περὶ ἀγγέλων καὶ πνεύματος, ἀμφιβάλλουσι περὶ πνεύματος [e]εἰ ἔστι καὶ περὶ ἀγγέλων εἰ εἰσί; ναὶ ἀμφιβάλλουσιν ἕως τοιαῦτα δυσφημεῖν περὶ τοῦ πνεύματος μεμελετήκασιν. ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τῆς γραφῆς [f]λεγούσης ἐν τῇ ἐξόδῳ· ἐφοβήθη δὲ ὁ λαὸς τὸν κύριον, καὶ ἐπίστευσαν τῷ θεῷ καὶ Μωσῇ τῷ θεράποντι αὐτοῦ[4]), ἆρα συναριθμήσουσι τῷ θεῷ τὸν Μωσῆν, καὶ μετὰ τὸν θεὸν οὐ νοήσουσι τὸν υἱόν, ἀλλὰ μόνον τὸν Μωσῆν; τί δέ, ἐὰν ἀκούσωσι καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ εὐλογοῦντος τὸν Ἰωσὴφ καὶ λέγοντος·

1) Agg. 2, 4. 5. 2) Luc. 18, 2. 3) 1. Tim. 6, 13. 14. 4) Exod. 14, 31.

a. Reg. 1. et Seguer. περὶ τούτων.
b. Sic Reg. 1. et 2. et Seguer. Alii et editi mendose ἐντυγχάνοντες. Paulo post Reg. 1. et Seguer. habent τὸν κύριον εἶναι φήσουσιν εἶναι τὸν υἱόν. Alii et editi τὸν κύριον φήσωσιν εἶναι τὸν υἱόν. Reg. 2. Gobler. et Felckm. 1. habent tamen φήσουσιν. Quae mox sequuntur τί ἂν εἴποιεν usque ad περὶ τοῦ υἱοῦ desunt in Seguer. Ibid. mox Reg. 1. Segu. Goblerian. et Felckm. 1. κατ' ἐκείνους et λογίσασθαι. Alii et editi κατ' ἐκείνου et λογίζεσθαι. ὅτι sequens abest a Reg. 1. et Seguer.

Dominus, et confortare Iesu fili Iosedec, sacerdos magne, et confortetur omnis populus terrae, dicit Dominus, et facite, quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus omnipotens, et Spiritus meus stetit in medio vestri. Hîc apud utrumque Prophetam solius Domini et Spiritus fit mentio; quid igitur ad id dicturi sunt? Nam si eo, quod Paulus Christi mentionem faciens de Spiritu tacuerit et electorum angelorum meminerit, si inquam eam ob causam Spiritum inter angelos collocare nihil verentur; restat ut ex his propheticis verbis iidem de illo, qui ibi silentio omittitur, audacius disputent. Nam si dicant, Dominum esse idem esse ac Filium esse, quid de Patre dicturi sunt? Si vero illud de Patre intelligant, quid dicturi sunt de Filio? Procul autem absit vel a sola cogitatione ea quae ex illorum sententia consequitur impietas. Nempe illos respondere necesse est, vel nullum illum esse, vel quod silentio praetermissus sit, eum inter res creatas annumerare. P. 662.

14. Quid item dicturi sunt, si ipsum etiam Dominum dicentem audierint: *Iudex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat et hominem non reverebatur*? Numquid quia post Deum hominem nominavit, ille homo est Filius, quem iniustus iudex non reveretur? An forte quia post Deum hominem subdiderit, tertius est Filius post hominem, et quartus Spiritus sanctus? Quid, si Apostolum eâdem epistolâ rursus dicentem audiant: *Praecipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula irreprehensibile*? Num quia hîc de angelis et Spiritu siluit, de Spiritu et de angelis utrum sint dubitant? Ita sane dubitaverint, quamdiu haec adeo impia contra Spiritum meditabuntur. Si praeterea ad haec libri Exodi verba attendant: *Timuit autem populus Dominum, et crediderunt Deo et Moysi servo eius*, an Moysem Deo annumeraturi sunt, neque post Deum Filium, sed solum Moysem sunt intellecturi? Quid si etiam Patriarcham Iacob Iosepho his verbis benedicere me-

c. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1., ubi tamen Seguer. *ἀκούσωσι*. Ceteri et editi *τί δ᾽ ἂν εἴποιεν οἱ κατ᾽ ἐκείνους· κριτής τις ἦν ἔν τινι πόλει.*

d. Verbum *ὠνόμασεν* habent Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Ottob., omittunt vero alii et editi. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. addunt *καὶ τέταρτον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*, quae in aliis et editis deficiunt. Paulo post iidem post *πάλιν* addunt *λέγοντος*, quam vocem alii et editi omittunt.

e. Sic Reg. 1. et Segu. Ceteri et editi omittunt *εἰ ἔστι*. Mox iidem, Gobler. et Felckm. 1. post *ἀμφιβάλλουσιν* habent ut hîc sequitur. Anglic. vero et Ottobon. *τοιαῦτα γὰρ δυςφημεῖν περὶ τοῦ πνεύματος μεμελετήκασιν.* Alii et editi *τοιαῦτα γὰρ μεμελετήκασιν.* Goblerian. et Felckm. 1. pro *ναί* habent *καί*.

f. Reg. 1. *λεγούσης καί.* Gobler. et Felckm. 1. *ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τὸ ἐν ἐξόδῳ· ἐφοβήθη* etc. Paulo post iidem Gobl. et Felckm. 1. *τί δὲ ἐὰν ἀκούσωσι τοῦ Ἰακώβ* etc.

P. 662. ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ὁ
P. 663. ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, [a] εὐλογήσαι τὰ παιδία ταῦτα[1]); ἆρα ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄγγελον, πρῶτός [b] ἐστιν ὁ ἄγγελος τοῦ υἱοῦ, ἢ ἀγγέλοις συναριθμεῖται ὁ υἱός; ναὶ πάλιν οὕτως νοήσουσι διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν. ἀλλ' οὐχ ἡ ἀποστολικὴ πίστις ἐστὶ τοιαύτη, οὐδ' ὅλως Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο ἂν τούτων. ἡ γὰρ ἁγία καὶ μακαρία τριὰς ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι, καὶ λεγομένου τοῦ πατρὸς [c] πρόσεστι καὶ ὁ τούτου λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ υἱῷ πνεῦμα. ἐὰν δὲ καὶ ὁ υἱὸς ὀνομάζηται, ἐν τῷ υἱῷ ἐστιν ὁ πατήρ, καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ λόγου. μία γάρ ἐστιν ἐκ τοῦ πατρὸς χάρις δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι ἁγίῳ πληρουμένη, καὶ μία Θεότης ἐστί, καὶ εἷς Θεός [d] ἐστιν ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν[2]). οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος εἰρηκώς· διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ[3]), ἐγίνωσκεν ὅτι οὐ διῃρεῖτο τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἦν καὶ αὐτό, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, τοὺς δὲ ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους συνεπήγαγεν εἰκότως, ἵνα ἐπειδὴ διαμαρτυρία ἦν τῷ μαθητῇ λεγομένη, [e] γινώσκων ὡς τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν πνεύματι λελάληται, οἱ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι τὰ παρ' ἡμῶν, ἐπισκοποῦντες τὰς ἑκάστου πράξεις, φυλάξῃ τὰς τοῦ διδασκάλου [f] παραινέσεις, ὡς ἔχων τοὺς ἐφορῶντας τῶν λεγομένων μάρτυρας, ἢ τάχα καὶ διὰ τοὺς διαπαντὸς Θεωροῦντας τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς[4]) [g] διαμαρτύρεται νῦν ἀγγέλους ἕνεκά γε τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μικρῶν, ἵνα γινώσκων ὁ μαθητὴς τοὺς κηδεμόνας τῶν λαῶν μὴ ἀμελήσῃ τῶν παραινέσεων τοῦ ἀποστόλου.

15. Τῶν μὲν οὖν Θείων λογίων τοιοῦτος ὁ νοῦς ἐμοὶ φαίνεται, διελέγχων τὴν τῶν ἀλόγων κατὰ τοῦ πνεύματος δυςφημίαν, αὐτοὶ δὲ τὴν φιλονεικίαν ἔμμονον ἔχοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡς γράφεις, οὐκέτι μὲν ἀπὸ τῶν γραφῶν, οὐχ εὑρίσκουσι γάρ, ἀπὸ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τῆς ἰδίας ἐρευγόμενοι πάλιν φάσκουσιν· εἰ μὴ κτίσμα ἐστὶ μηδὲ τῶν ἀγγέλων εἷς ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐκοῦν υἱός ἐστι καὶ [h] αὐτό, καὶ δύο

1) Genes. 48, 15. 16. 2) Ephes. 4, 6. 3) 2. Tim. 4, 1. 4) Matth. 18, 10.

a. Sic Reg. 1. Seguerian. et LXX. Editi vero et alii εὐλογήσει. Porro supra Oratione tertia contra Arianos p. 561. [pag. 484. huius ed.] num. 12. hoc in Scripturae loco Angeli nomine Verbum Dei indicari docet. At cum ea observatio nihil hic ad rem pertineat, ad sola attendit Scripturae verba.

b. Reg. 1. et Seguerian. ἐστιν addunt; alii et editi omittunt. Mox Goblerian. et Felckm. 1. συναριθμεῖται ὁ Θεὸς καὶ υἱός. Ibidem pro ναί Reg. 1. et Seguer. habent καί et Reg. 1. praeterea νοήσωσι et paulo post διάνοιαν pro καρδίαν.

c. Seguer. συνέστη. Reg. 1. et Angl. σύνεστι.

minerint: *Deus, qui pascit me ab adolescentia mea usque in praesen-* P.662.
tem diem, angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris P.663.
istis. Num quia post Deum angelum nominavit, prior est angelus Filio, aut Filius inter angelos annumeratur? Ita profecto senserint, quippe quibus cor corruptum sit. Verum non haec est Apostolica fides, neque ea ferre licet Christiano. Nam sancta et beata Trinitas individua atque ipsa secum unita est, ita ut ubi Patris mentio fiat, eiusdem statim Verbum, ac in Filio Spiritus debeat intelligi. Quod si Filius nominetur, similiter in Filio est Pater, nec extra Verbum est Spiritus sanctus. Siquidem una est Patris gratia, quae per Filium in Spiritu sancto completur. Una pariter divinitas et unus Deus est, qui est super omnia et per omnia atque in omnibus. Namque ipse etiam Paulus, cuius haec sunt verba: *Testificor coram Deo et Iesu Christo,* Spiritum a Filio neutiquam dividi, sed ipsum in Christo esse, quemadmodum Filius in Patre est, optime noverat. Convenienter tamen electos angelos una adiunxit, ut quoniam haec ad discipulum scribebat, ille, cui minime latebat, ea, quae a Deo dicta sunt, per Christum in Spiritu dicta esse, et angelos res nostras administrare, singulorumque actus speculari, magistri exhortationes custodiret, ut cui persuasum esset omnium quae diceret ipsos angelos speculatores testes habere. An forte angelos, qui semper vident faciem Patris, qui in caelis est, propter Ecclesiae pusillos, testes appellat, ut discipulus cognitis populorum curatoribus Apostoli admonitiones non negligeret.

15. Itaque is mihi videtur esse sensus Scripturae sacrae, quo plane illorum adversus Spiritum impietas validissime refutatur. Verum iidem illi veritati adversari pergunt, ut scribis, non iam ex Scripturis, quippe qui nihil ibi inveniant, sed ex proprii cordis redundantiâ haec rursus eructant: „Si Spiritus res creata non est, neque unus ex Ange- „lis, sed ex Patre procedit, igitur filius quoque ipse dicendus est, „proindeque duo sunt fratres, ipse scilicet et Verbum. Quod si frater

d. *ἐστιν* deest in Reg. 1. et Seguer.

e. Felckm. 2. et editi *γινώσκοντι ὅτι.* | Reg. 2. et Ottobon. habent *γινώσκων ὅτι.* Alii ut hic exstat. |

f. Basil. *παρατηρήσεις.* Paulo post *διά* post *τάχα. καί* omittunt Reg. 1. et 2. et Seguer. Ibid. pro *θεωροῦντας* Basil. *ἐφορῶντας.*

g. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editi *νῦν* omittunt habentque art. *τούς.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἕνεκά γε.* Part. *γε* in aliis et editis deest. Paulo post Reg. 1. Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. *κηδομένοις.*

h. Sic Reg. 1. Goblerian. et Felckm. 1. Mox iidem et Seguer. *αὐτό* similiter habeut. Editi et alii in utroque loco et Seguer. in priori *αὐτός.*

P. 663. ἀδελφοί εἰσιν, αὐτό τε καὶ ὁ λόγος. καὶ εἰ ἀδελφός ἐστι, πῶς μονογενὴς ὁ λόγος, ἢ πῶς οὐκ ἴσοι, [a] ἀλλ᾽ ὁ μὲν μετὰ τὸν πατέρα, τὸ δὲ μετὰ τὸν υἱὸν ὀνομάζεται; πῶς δὲ εἰ ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν, οὐ λέγεται καὶ αὐτὸ γεγεννῆσθαι ἢ ὅτι υἱός ἐστιν, ἀλλ᾽ ἁπλῶς πνεῦμα ἅγιον; εἰ δὲ τοῦ υἱοῦ ἐστι [b] τὸ πνεῦμα, οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ πατὴρ τοῦ πνεύματος. τοιαῦτα παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, περιεργαζόμενοι καὶ θέλοντες ἐρευνᾷν τὰ βάθη τοῦ θεοῦ, ἃ μηδεὶς
P. 664. οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ[1]) τὸ δυςφημούμενον [c] ὑπ᾽ αὐτῶν. ἔδει μὲν οὖν μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ δὲ τὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν μετὰ τὴν ἐκ τῶν προειρημένων νουθεσίαν ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς παραιτεῖσθαι[2]), ἢ ἄξια ὧν ἐρωτῶσιν ἐρωτᾷν αὐτούς, καὶ ἀπαιτεῖν παρ᾽ αὐτῶν ἀπόκρισιν, [d] οἵαν αὐτοὶ παρ᾽ ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν. εἰπάτωσαν τοίνυν, εἰ ὁ πατὴρ ἐκ πατρός ἐστι, καὶ εἰ ἄλλος σὺν αὐτῷ γεγέννηται, καί εἰσιν ἀδελφοὶ ἐξ ἑνός, καὶ τί ὄνομα [e] αὐτοῖς, καὶ τίς ὁ καὶ τούτων πατὴρ καὶ πάππος κᾀκείνων οἱ πρόγονοι. ἀλλ᾽ οὐκ εἶναι φήσουσι. πῶς οὖν πατήρ, λεγέτωσαν, αὐτὸς μὴ [f] γενόμενος ἐκ πατρός; ἢ πῶς ἠδυνήθη υἱὸν ἔχειν, μὴ πρότερον αὐτὸς υἱὸς γεννηθείς; οἶδα ὅτι ἀσεβὴς ἡ ἐρώτησις, ἀλλὰ τοιαῦτα παίζοντας αὐτοὺς παίζειν δίκαιον, ἵνα κᾂν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀτοπίας καὶ ἀσεβοῦς ἐρωτήσεως αἰσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ἀφροσύνης δύνωνται· οὐκ ἔστι γὰρ ταῦτα, μὴ γένοιτο, οὐδ᾽ οὕτως ἐρωτᾷν περὶ τῆς θεότητος πρέπει. οὐκ ἔστι γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός[3]), ἵνα καὶ ἀνθρώπινα περὶ αὐτοῦ τις τολμήσῃ ἐρωτᾷν.

16. Σιωπᾷν μὲν οὖν, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τούτοις καὶ μὴ προςποιεῖσθαι τοὺς τοιούτους ἔδει, ἵνα δὲ μὴ ἡ ἡμῶν σιωπὴ πρόφασιν ἀναισχυντίας αὐτοῖς ἐμποιήσῃ, ἀκουέτωσαν. ὥςπερ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ πατρὸς εἰπεῖν πατέρα, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ εἰπεῖν ἀδελφόν. τοῦ μὲν γὰρ πατρός, ὡς γέγραπται ἔμπροσθεν, ἄλλος θεὸς οὐ γέγονεν, υἱὸς δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλος, μονογενὴς γάρ ἐστι· διὸ καὶ μόνος καὶ εἷς [g] ὁ πατὴρ μόνου καὶ ἑνὸς υἱοῦ πατήρ ἐστι, καὶ ἐπὶ μόνης τῆς θεότητος τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱὸς ἕστηκεν ἀεὶ καὶ ἔστι. τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων εἰ πατὴρ λέγεταί τις, ἀλλ᾽ ἑτέρου γέγονεν υἱός, καὶ εἰ υἱὸς λέγεται, ἀλλ᾽ ἑτέρου [h] γέ-

1) 1. Cor. 2, 10. 11. 2) Tit. 3, 10. 3) Numer. 23, 19.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. At Anglican. ἀλλ᾽ ὁ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς γεγέννηται, ut et vertit Nannius. Alii vero et editi ἀλλ᾽ ὁ μὲν μετὰ τὸν πατέρα γεγέννηται.

b. Reg. 1. et Seguer. τὸ πνεῦμα. Articulum τό alii et editi omittunt.

c. Sic Reg. 1. Seguerian. Basil. Gobler. Felckm. 1. Editi et alii ὑπὸ ταύτων. Reg. 2. ibid. omissis ἃ μηδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ habet τὸ δυσφημούμενον ὑπὸ τούτων οἶδεν αὐτά.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. et Anglic. Editi et alii ὥς ἄν. Goblerian. vero et Felckm. 1. haec usque ad ἀπαιτοῦσιν omittunt. Mox Reg. 1. Seguer. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1. ἐκ πατρός ἐστι. Ceteri et editi ἐκ τοῦ πατρός omisso

„est, qui fieri potest ut unigenitum sit Verbum, vel ut aequales non P.663.
„sint, sed hic post Patrem, ille post Filium nominetur? Si item ex „Patre est, cur non et ipse genitus aut filius esse, sed simpliciter „Spiritus sanctus dicitur? Denique si filii dicatur esse spiritus, Pater „ergo avus est Spiritus sancti.“ Haec turpissimi homines cavillando effutiunt, qui curiosius profunda Dei scrutari conantur, quae nemo no- P.664.
vit nisi Spiritus Dei, de quo illi tam impie sentiunt, quibus nihil amplius respondere aequum sane esset, sed secundum Apostoli praeceptum post praedictam admonitionem tanquam haeretici vitandi essent; vel certe ut nos interrogant, sic eos a nobis interrogari operae pretium fuerit, idemque nos ab illis responsum efflagitare, quod illi a nobis exigunt. Respondeant igitur, utrum Pater ex patre sit, et num alius cum illo genitus fuerit, sintque ex uno fratres, qualeque nomen illis sit; quis item eorum Pater et avus, qui proavi. Atqui nullos esse respondebunt. Quare ergo Pater ab illis dicitur, qui idem ex patre non sit ortus? Vel quî filium habere potuit, qui ipse prius filius non fuit genitus? Equidem non me fugit, ista inquirere nefas omnino esse. Verum haud ab re fuerit ita illudentibus vicissim illudere, ut saltem ex huiusmodi absurda et impia interrogatione propriam insipientiam percipere valeant. Nec enim illa ullo modo sunt; absit; neque haec de divinitate sciscitari decet. Siquidem non est Deus similis hominum, ut ista humana de illo percunctari quis audeat.

16. Itaque, ut iam monui, silentium in his quaestionibus servare et huiusmodi illorum argutias dissimulare satius certe fuerit. Verumtamen ne nostrum silentium maioris ipsis fiat impudentiae occasio, haec illis reponere non gravabor. Nempe quemadmodum Patris patrem dicere non possumus, ita nec Filii fratrem. Namque Patris, ut antea dictum est, alius deus nullus fuit, nec ullus similiter alius est filius, unigenitus enim est. Proinde et solus et unus Pater solius et unius Filii est pater, atque adeo in sola divinitate semper et est et fuit pater ac filius. Nam tametsi inter homines pater aliquis dicitur, tamen idem alterius filius fuit. Tametsi similiter filius quis dicitur,

verbo *ἐστί*. Ibidem Ottobon. *καὶ εἰ ἄλλος ἐξ αὐτοῦ, καί εἰσιν.*

e. Reg. 1. Seguerian. Basil. et Anglic. *τούτοις* et mox *τούτου*. Editi et alii *αὐτοῖς* et *τούτων*.

f. Reg. 1. et Seguer. *γεννώμενος*. Mox iidem et Basil. Anglic. Ottobon. *πρότερον*. Alii et editi *πρότερος*. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *τοιαῦτα* habent, alii et editi *τοσαῦτα*.

g. Sic Reg. 1. et Seguer. et paulo post *μόνης τῆς θεότητος*. Ceteri et editi art. *ὁ* et *τῆς* abiiciunt. Mox Anglic. *ἕστηκεν ἀεὶ καὶ ἔστιν ἀεί*. *τις* sequ. abest a Reg. 1. et Seguer.

h. Reg. 1. et Seguer. *γέγονε*. Editi et alii *λέγεται*. Quae sequuntur *ὥστε* etc. ad *υἱοῦ ὄνομα*, desunt in Ottobon. Reg. 2. et Felckm. 2. Ibid. Reg. 1. et Seguer. habent *υἱοῦ ὄνομα*. Editi et alii *κυρίου ὄνομα*. Mox ibidem Anglic. *τοῦ Θάῤῥα*. Gobl. et Felckm. 1. et Reg. 1. *τοῦ Ναχώρ*.

P. 664. γονε πατήρ, ὥστε ἐπ' ἀνθρώπων μὴ σώζεσθαι κυρίως τὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὄνομα. Ἀβραὰμ γ' οὖν υἱὸς ὢν τοῦ Θάῤῥου πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ, καὶ Ἰσαὰκ υἱὸς ὢν τοῦ Ἀβραὰμ πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἔχει, μέρη γάρ εἰσιν ἀλλήλων, καὶ ἕκαστος γεννώμενος ἔχει τοῦ πατρὸς μέρος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἑτέρου γένηται πατήρ. ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως. οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεὸς[1]) [a] οὐδὲ μεριζομένην ἔχει φύσιν· διὸ οὐδὲ γεννᾷ υἱὸν μεριζόμενος, ἵνα καὶ αὐτὸς γένηται πατὴρ ἑτέρου, ἐπεὶ μηδ' αὐτός ἐστιν ἐκ πατρός· οὔτε ὁ υἱὸς δὲ
P. 665. μέρος ἐστὶ τοῦ πατρός· διὸ [b] καὶ οὐδὲ γεννᾷ, ὥσπερ γεγέννηται αὐτός, ἀλλὰ ὅλος ἐστὶν ὅλου εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα. καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ πατὴρ κυρίως ἐστὶ πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς κυρίως υἱός ἐστιν, καὶ ἐπὶ τούτων [c] ἕστηκεν τὸ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ καὶ τὸ υἱὸς ἀεὶ υἱός, καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν εἴη ποτὲ ὁ πατὴρ υἱός, οὕτως οὐκ ἄν ποτε γένοιτο ὁ υἱὸς πατήρ, καὶ ὥσπερ οὐ παύσεταί ποτε ὁ πατὴρ μόνος ὢν πατήρ, οὕτως οὐ παύσεταί ποτε ὁ υἱὸς μόνος ὢν υἱός. μανία ἄρα κἂν ὅλως ἐνθυμεῖσθαι καὶ λέγειν ἐπὶ μὲν υἱοῦ ἀδελφόν, ἐπὶ δὲ πατρὸς τὸ [d] πάππου ὄνομα. οὐδὲ γὰρ ὠνομάσθη ἐν ταῖς γραφαῖς υἱὸς τὸ πνεῦμα, ἵνα μὴ ἀδελφὸς νομισθῇ, οὐδὲ υἱὸς τοῦ υἱοῦ, ἵνα μὴ πάππος [e] νοοῖτο ὁ πατήρ, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς πνεῦμα εἴρηται· καὶ οὕτως τῆς ἁγίας τριάδος μία ἡ θεότης καὶ πίστις ἐστίν.

17. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο μανία τὸ λέγειν αὐτὸ κτίσμα. εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐ συνετάσσετο τῇ τριάδι, ὅλη γὰρ εἷς θεός ἐστι. καὶ ἀρκεῖ γινώσκειν, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ πνεῦμα μηδὲ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖται· οὐ γὰρ ἀλλότριον ἐπιμίγνυται τῇ τριάδι, ἀλλ' ἀδιαίρετός ἐστι καὶ [f] ὁμοία ἑαυτῇ. ἀρκεῖ ταῦτα τοῖς πιστοῖς, μέχρι τούτων ἐν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις φθάνει, ἕως τούτων τὰ χερουβὶμ καλύπτει ταῖς πτέρυξιν. ὁ δὲ περιττὰ τούτων ζητῶν καὶ θέλων ἐρευνᾶν παρακούει τοῦ λέγοντος· μὴ σοφίζου [g] περισσά, ἵνα μὴ ἐκπλαγῇς[2]). τὰ γὰρ πίστει παραδοθέντα, ταῦτα οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀκοῇ πίστεως διανοεῖσθαι πρέπει. ποῖος γὰρ λόγος ἐπαξίως διερμηνεῦσαι δυνήσεται τὰ ὑπὲρ τὴν γενητὴν ὄντα φύσιν; ἢ ποία τις ὅλως ἀκοὴ [h] συνιέναι δύναται ἃ μὴ ἔξεστιν

1) Num. 23, 19. 2) Eccles. 7, 16 [17. LXX.].

a. Haec verba *οὐδὲ μεριζομένην ἔχει φύσιν, διό* desunt in editione Commel.

b. *καί* abest a Regio 1., Segueriano et Basil. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *ὅλως.* Ottobon. *ὁ λόγος.* Paulo post Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *τῆς θεότητος μόνης.* Ceteri et editi *μόνης* omittunt. Ibidem Reg. 2. *θείας φύσεως* pro *θεότητος.*

c. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ἕστηκεν ὁ πατὴρ ἀεὶ πατήρ, καὶ ὁ υἱός* etc. Mox Reg. 1. et Seguer. post *εἴη* et *παύσεται* addunt *ποτέ*, alii et editi omittunt.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editi *πάππος.*

tamen idem alterius est pater. Unde non proprie in hominibus patris et filii nomen servatur. P.664. Sic Abraham, qui fuit filius Tharae, idem fuit pater Isaac. Similiter Isaac, qui filius erat Abrahae, fuit pater Iacob, eaque est humanae naturae conditio. Nam sibi invicem sunt partes, et quisquis gignitur patris partem habet, ut et ipse alterius fiat pater. At non ita se res habet in divinitate. Nec enim hominum similis est Deus, nec divisam habet naturam. Quapropter neque sui divisione Filium generat, ut et ipse alterius pater fiat, cum neque ipse sit ex patre, neque Filius pars sit patris. Itaque Filius non generat, P.665. ut ipse genitus est, sed totus est totius imago et splendor; atque in sola divinitate Pater proprie est pater, et Filius proprie est filius, qui Pater semper fuit pater, et Filius pariter semper fuit filius. Quemadmodum item nunquam Pater futurus est filius, sic nunquam Filius futurus est pater. Et ut nunquam Pater desinet solus esse pater, ita Filius nunquam desinet esse solus filius. Nemo igitur nisi mente captus dixerit vel cogitaverit, fratrem esse Filio, et nomen avi Patri convenire. Hinc enim nusquam in Scripturis sacris Spiritus filius dictus est, ne frater esse existimaretur, uti nec filius Filii, ne Pater avus crederetur. Sed Filius Patris est filius, et Spiritus Patris spiritus dictus est, atque ita una Trinitatis divinitas et fides est.

17. Quocirca eam quoque ob rationem insania sine dubio fuerit contendere, rem creatam illum esse. Nam si res creata esset, Trinitati non adiungeretur. Nam tota unus Deus est. Satis ergo fuerit cognoscere, Spiritum rem creatam non esse nec rebus creatis annumerari. Siquidem nihil alienum Trinitati admiscetur, sed individua et sibi ipsi similis est. Haec inquam fidelibus satis esse debent, huc usque humana cognitio pervenire potest, hic Cherubim alis faciem velant. Qui autem his plura quaerit et investigare cupit, refragatur dicenti: *Ne plus sapias quam necesse est, ne obstupescas.* Quae enim fide tradita sunt, haec non humana sapientia expendere, sed fidei auditu excipere convenit. Quae enim oratio ea, quae creatam naturam transcendunt, digne possit explicare? Vel quaenam quaeso aures ca-

e. *νοοῖτο* abest a Reg. 1. Seguerian. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Reg. 1. et Seguer. *ἀλλ' ὁ υἱὸς, τοῦ πατρὸς υἱός.* Goblerian. et Felckm. 1. art. ὁ omittunt. Editi et alii *ἀλλ' υἱὸς τοῦ πατρὸς ὁ υἱός.* Et mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. *καὶ τὸ πνεῦμα, τοῦ πατρὸς πνεῦμα εἴρηται.* Ceteri et editi *καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ πνεῦμα εἴρηται.* Ibid. Reg. 1. et Segu. *μία* post *οὕτως* habent et vocem *ἁγίας* omittunt.

f. Reg. 1. *ὁμοουσία.* Mox Reg. 1. et Segu. *ἀπίστοις.* Alii et editi *πιστοῖς.* Mox Gobl. et Felckm. 1. omittunt *ἐν ἀνθρώποις.*

g. Sic Reg. 1. et Graecus Scripturae textus. Ceteri et editi *πολλά.*

h. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *συνεῖναι.*

P.665. ἀνθρώποις μήτε ἀκούειν μήτε λαλεῖν; περὶ μὲν οὖν ὧν ἤκουσεν ὁ Παῦλος οὕτως εἴρηκε[1]), περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· ὡς ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο[2]); ὁ γοῦν Ἀβραὰμ οὔτε περιεργάσαιτο οὐδὲ ἀνέκρινε τὸν λαλοῦντα, ἀλλ' ἐπίστευσε, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην[3]). οὕτω Μωσῆς πιστὸς ἐκλήθη θεράπων[4]). [a]εἰ δὲ οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες, ἐπεὶ εἰς τὴν κακότεχνον αὐτῶν ψυχὴν οὐκ εἰςελεύσεται σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὐδὲ πιστεύειν περὶ τῆς ἀδιαιρέτου καὶ ἁγίας τριάδος, μὴ διὰ τοῦτο καὶ τὴν [b]ἀλήθειαν παρεξηγείσθωσαν, μηδὲ ἅπερ αὐτοὶ μὴ δύνανται νοεῖν, ταῦτα λεγέτωσαν μηδὲ εἶναι δύνασθαι. πρᾶγμα γὰρ πάσχουσιν ἀτοπώτατον, ὅτι μὴ δυ-
P.666. νάμενοι νοεῖν, πῶς ἀδιαίρετός ἐστιν ἡ ἁγία τριάς, ποιοῦσιν οἱ μὲν Ἀρειανοὶ [c]ἓν τὸν υἱὸν μετὰ τῆς κτίσεως, οἱ δὲ Τροπικοὶ τὸ πνεῦμα καὶ αὐτοὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦσιν. ἔδει δὲ αὐτοὺς ἢ καθόλου μὴ νοοῦντας σιωπᾶν, καὶ μὴ συντάσσειν μήτε ἐκείνους τὸν υἱὸν μήτε τούτους τὸ πνεῦμα τοῖς κτίσμασιν, ἢ τὸ γεγραμμένον ἐπιγινώσκειν, καὶ τῷ πατρὶ συνάπτειν τὸν υἱόν, καὶ τὸ πνεῦμα μὴ διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ ὁμοφυὲς ἀληθῶς τῆς ἁγίας τριάδος διαμείνῃ. ταῦτα μαθόντας αὐτοὺς ἔδει μὴ τολμᾶν, μηδ' ἀμφιβάλλοντας ἐρωτᾶν πῶς ταῦτα γένοιτο, ἵνα κἂν ὁ ἐρωτώμενος ἀπορῇ λέγειν, μὴ ἐπινοῶσιν αὐτοὶ κακονοίας ἑαυτοῖς. ἔστι μὲν γὰρ πᾶσι τοῖς γενητοῖς, μάλιστα δὲ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις ἀδύνατον ἐπαξίως εἰπεῖν περὶ τῶν [d]ἀποῤῥήτων, τολμηρότερον δὲ πάλιν μὴ δυναμένους λέγειν ἐπινοεῖν ἐπὶ τούτων καινοτέρας λέξεις παρὰ τὰς τῶν γραφῶν. ἄλλως τε καὶ μανιώδης ἡ τοιαύτη ἐπιχείρησις τοῦ τε ἐρωτῶντος [e]καὶ τοῦ κἂν ὅλως ἐνθυμουμένου ἀποκρίνασθαι· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ περὶ τῶν γενητῶν οὕτω τις ἐρωτῶν νομισθείη νοῦν ἔχειν ὀρθόν.

18. Ἢ τολμησάτωσαν ἀποκρίνασθαι οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, πῶς ὁ οὐρανὸς συνέστη καὶ ἐκ ποίας ὕλης, [f]καὶ τίς ἡ τούτου μίξις, ἢ πῶς ὁ ἥλιος καὶ ἕκαστος τῶν ἀστέρων. τί δὲ θαυμαστὸν ἐκ τῶν ὑπερκειμένων αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν ἀφροσύνην, ὅπου γε οὐδὲ πῶς τῶν ὧδε κάτω ξύλων ἡ φύσις καὶ τῶν ὑδάτων τὰ συστήματα, πῶς τε τῶν ζώων ἡ πλάσις καὶ ἡ σύστασις γινώσκεται; [g]ἀλλ' οὐκ

1) 2. Cor. 12, 4. 2) Rom. 11, 33. 34. 3) Genes. 15, 6; Rom. 4, 3. 4) Hebr. 3, 5.

a. Sic Reg. 1. Alii vero et editi οἱ δὲ τά etc. omissa part. εἰ. Ibid. Reg. 1. paulo post ut et Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὐδὲ πιστεύειν περὶ τῆς etc. Editi vero et alii σοφία, οὐδὲ πιστεύουσιν περὶ τῆς etc.

b. Reg. 2. ἀληθινὴν ὁδόν. Ibid. Reg. 1. Seguer. Basil. μηδέ, alii et editi μήτε. Mox post λεγέτωσαν Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. μηδέ, ubi alii et editi μή.

pere possint, quae hominibus nec audire nec loqui licet? Sic enim P. 665. Paulus de his, quae ipse audivit, testatus est, de Deo autem haec dicit: *Quam investigabiles viae eius! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius eius fuit?* Hinc Abraham nihil curiose inquisivit nec loquentis verba discussit, sed *credidit Deo, et reputatum est ei ad iustitiam.* Sic Moyses fidelis famulus appellatus est. Quod si Ariani, quia in malevolam ipsorum animam non ingredietur sapientia, individuam et sanctam Trinitatem nec intelligere nec credere queunt, ne idcirco veritatem adulterent, nec quae ipsi percipere non possunt, haec non posse esse contendant. Perabsurda enim res est, quod cum concipere non valeant, quî fieri possit ut individua sit sancta P. 666. Trinitas, Ariani idcirco Filium et Tropici Spiritum sanctum inter res creatas numerent. Nempe aequum erat, vel ista non intelligentes prorsus silere, nec illos Filium nec istos Spiritum sanctum inter res creatas collocare, vel certe quod scriptum est agnoscere, Filiumque cum Patre coniungere, nec Spiritum a Filio dividere, ut scilicet individua ac eiusdem vere particeps naturae permaneret sancta Trinitas. Quibus utique cognitis non eo audaciae prorumpere debebant, ut dubitantes inquirerent, quonam pacto haec se habeant, ne si interrogatus in respondendo haereret, ipsi pravos sibi ipsis sensus comminiscerentur. Haec enim est rerum omnium factarum inprimisque hominum conditio, ut de rebus, quae verbis exprimi non queunt, digne loqui non possimus. Maior autem sane temeritas fuerit, si ad haec eadem explicanda nova vocabula aliaque a Scripturis excogitemus. Imo vero insanus admodum ille censendus sit, qui hisce de rebus interroganti vel tantum cogitet respondere, quandoquidem nec is mentis compos esse aestimabitur, qui haec eadem de rebus factis fuerit percunctatus.

18. Nam vel tandem illi, qui de re nulla dubitant, respondere audeant, quomodo et ex qua materia caeli constituti sint, vel quaenam illorum sit admixtio, quove modo sol et singula astra composita fuerint. Verum quid mirum, si ex superioribus sive caelestibus rebus illorum amentiam convincamus, cum neque ipsis pateat quaenam sit rerum inferiorum, verbi causa lignorum, natura, quomodo consistant aquae, quaenam sit animalium conformatio ac compositio? Haec enim

c. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi et alii ἕνα. Paulo post Goblerian. et Felckm. 1. μετὰ τοῖς κτίσμασι.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Basil., sed Basil. habet ἀῤῥήτων. Alii et editi habent ἀῤῥήτων et τολμηρόν.

e. Reg. 2. et Felckm. 1. τοῦ τε ὅλως etc.

f. Reg. 1. et Seguer. ἤ.

g. ἀλλ' οὐκ ἄν deest in Reg. 2. et Felckmanni 2. et ed. Commel.

p. 666. ἂν εἴποιεν, ὅπου γε καὶ Σολομῶν ὁ περισσότερον πάντων σοφίας μετασχὼν ὁρῶν ἀδύνατον ἀνθρώποις περὶ τούτων εὑρεῖν ἔλεγε· καί γε σύμπαντα τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὕρῃ ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ θεὸς ἀπ᾽ ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους[1]). ἆρ᾽ οὖν ἐπεὶ μὴ δύνανται [a] εὑρεῖν, οὐδὲ εἶναι αὐτὰ ὁμολογοῦσι; καὶ ὁμολογήσουσιν ἐφθαρμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν. οὐκοῦν εἰκότως ἄν τις αὐτοῖς εἴποι· ὦ ἀνόητοι καὶ πάντα τολμηροί, διὰ τί μὴ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος παύεσθε περιεργαζόμενοι, καὶ μόνον [b] πιστεύετε ὅτι ἐστίν, ἔχοντες εἰς τοῦτο διδάσκαλον τὸν ἀπόστολον λέγοντα· πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρῶτον θεῷ ὅτι ἔστι καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται[2]); οὐ γὰρ πῶς ἐστιν εἴρηκεν, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἐστίν. εἰ δὲ μηδὲ οὕτω
p. 667. καταδύονται, εἰπάτωσαν πῶς ἐστιν ὁ πατήρ, ἵν᾽ οὕτως μάθωσι πῶς ἐστι καὶ ὁ τούτου λόγος. ἀλλ᾽ ἄτοπον, φήσουσι, περὶ τοῦ πατρὸς οὕτως ἐρωτᾷν. ἄτοπον [c] οὖν ἀκουέτωσαν καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ οὕτως ἐρωτᾷν.

19. Περιττῆς τοιγαροῦν καὶ πλέον μανίας οὔσης τῆς τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, μηκέτι τοιαῦτά τις ἐρωτάτω, ἢ μόνον τὰ ἐν ταῖς γραφαῖς μανθανέτω, αὐτάρκη γὰρ καὶ ἱκανὰ τὰ ἐν [d] ταύταις κείμενα περὶ τούτου παραδείγματα. πηγὴ τοίνυν καὶ φῶς λέγεται ὁ πατήρ· ἐμὲ γάρ, φησίν, ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος[3]), καὶ πάλιν ἐν τῷ Βαρούχ· τί ἐστιν Ἰσραήλ, ὅτι ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν [e] εἶ; ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας[4]), καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην· ὁ θεὸς ἡμῶν φῶς ἐστι[5]). λέγεται δὲ καὶ ὁ υἱὸς ὡς μὲν πρὸς τὴν πηγὴν ποταμός, ὁ ποταμὸς γὰρ τοῦ θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων[6]), πρὸς δὲ τὸ φῶς ἀπαύγασμα, λέγοντος τοῦ Παύλου· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ[7]). τοῦ τοίνυν πατρὸς φωτὸς [f] ὄντος, τοῦ δὲ υἱοῦ ἀπαυγάσματος αὐτοῦ, τὰ αὐτὰ γὰρ περὶ τούτων μάλιστα οὐκ ὀκνητέον λέγειν πολλάκις, ἔξεστιν ὁρᾶν καὶ ἐν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα, ἐν ᾧ φωτιζόμεθα· ἵνα γάρ, φησί, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας[8])· τῷ δὲ [g] πνεύματι φωτιζομένων ἡμῶν ὁ Χριστός ἐστιν ὁ ἐν αὐτῷ φωτίζων· ἦν γάρ, φησί, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον[9]). πάλιν τε τοῦ πατρὸς ὄντος πηγῆς, τοῦ δὲ υἱοῦ ποταμοῦ λεγομένου, πίνειν λεγόμεθα τὸ πνεῦμα, γέγραπται γάρ, ὅτι ἡμεῖς πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν[10]). τὸ δὲ

1) Eccles. 3, 11. 2) Hebr. 11, 6. 3) Ierem. 2, 13. 4) Bar. 3, 10. 12. 5) 1. Ioan. 1, 5. 6) Psal. 65 [64. LXX.], 10. 7) Hebr. 1, 3. 8) Ephes. 1, 17. 9) Ioan. 1, 9. 10) 1. Cor. 12, 13.

a. Reg. 1. et Anglic. λέγειν. b. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et

profecto nunquam illi explicaverint, quando ipse Salomon, qui sapientiae cumulatius fuit particeps quam alii omnes, ista ab homine inveniri non posse perspiciens ait: *Et quidem universum seculum dedit in corde eorum, ut non inveniat homo opus, quod fecit Deus ab initio et usque in finem.* An ergo quia haec omnia nosse nequeunt, idcirco contendent non existere? Nullus utique dubito quin id contenderint, quippe qui mentem penitus corruptam habeant. Iure igitur merito eos ita alloqui liceat: O stulti atque ad omnia audaces et praecipites, quare non potius sanctam Trinitatem curiose scrutari desinitis, eamque esse duntaxat creditis, magistrum Apostolum hac in re imitati, cuius haec sunt verba: *Credere enim oportet primum Deo, quia est et inquirentibus se remunerator sit.* Nec enim dixit: quomodo est, sed tantum *quia est.* Quod si nec sic quidem erubescunt, dicant ergo, quomodo sit Pater, ut hoc pacto discant, quomodo quoque eius sit Verbum. „Sed absurdum est, inquient, haec de Patre inquirere.“ Audiant igitur, absurdum quoque esse idem de eius Verbo sciscitari.

P. 666.

P. 667.

19. Itaque cum inutilis et stultus sit huiusmodi conatus, nemo iam amplius de his percunctari audeat, sed ea tantum, quae Scripturis continentur, discere satis habeant. Siquidem omnino sufficiunt quae in hanc rem profert exempla. Nempe fons et lux Pater dicitur. *Me enim,* inquit, *dereliquerunt fontem aquae viventis.* Et iterum apud Baruch: *Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? dereliquisti fontem sapientiae.* Et secundum Ioannem *Deus noster lux est.* Filius vero, cum refertur ad fontem, dicitur fluvius: Namque *flumen Dei repletum est aquis.* Cum autem idem ad lucem refertur, splendor appellatur, dicente Paulo: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius.* Cum ergo Pater sit lux, et Filius eius sit splendor (nam eadem saepe, praesertim de huiusmodi rebus, dicere nemini grave videri debet), licet quoque in Filio perspicere Spiritum sanctum, in quo nempe illuminamur. Hinc enim Apostolus: *Ut det vobis,* inquit, *Spiritum sapientiae et revelationis in agnitione eius, illuminatos oculos cordis.* Porro cum Spiritu illuminamur, Christus ipse est, qui nos in illo illuminat, ut haec verba testantur: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Similiter ut Pater est fons et Filius fluvius appellatur, ita Spiritum bibere dicimur. Nam scriptum est: *Omnes unum Spiritum bibimus.* Rursus cum Spiritum

Felckm. 1. Ceteri πιστεύοντες.

c. οὖν abest a Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Basil.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii autem et editi αὐταῖς. Ibid. Reg. 1. περὶ τούτου τοῦ παραδείγματος.

e. Sic Anglican. et Graecus Scripturae textus. Editi et ceteri εἶ omittunt. Reg. 2. verò habet εἶναι, εἰ ἐγκατέλιπες etc..

f. ὄντος deest in Anglicano et edit. Commel.

g. Reg. 1. πατρί.

P.667. πνεῦμα ποτιζόμενοι τὸν Χριστὸν πίνομεν· ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός[1]). καὶ πάλιν τοῦ Χριστοῦ ὄντος ἀληθινοῦ υἱοῦ ἡμεῖς τὸ πνεῦμα λαμβάνοντες υἱοποιούμεθα· οὐ γὰρ ἐλάβετε, φησί, πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας[2]), υἱοποιούμενοι δὲ τῷ πνεύματι [a] δῆλον ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ χρηματίζομεν τέκνα θεοῦ· ὅσοι γὰρ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι[3]). εἶτα τοῦ πατρός, ὡς ὁ Παῦλος εἶπε[4]), μόνου σοφοῦ ὄντος [b] ὁ υἱός ἐστιν ἡ σοφία αὐτοῦ· Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[5]). τοῦ δὲ υἱοῦ ὄντος τῆς σοφίας ἡμεῖς πνεῦμα σοφίας λαμβάνοντες τὸν υἱὸν ἔχομεν, καὶ ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινόμεθα, οὕτω γὰρ [c] καὶ γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· κύριος λύει πεπεδημένους· κύριος σοφοῖ τυφλούς[6]), καὶ τοῦ πνεύματος [d] δὲ διδομένου εἰς ἡμᾶς, λάβετε γὰρ πνεῦμα ἅγιον[7]), ἔλεγεν ὁ σωτήρ, ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστιν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. ἐν τούτῳ
P.668. γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν[8]). τοῦ δὲ θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν ἐστι καὶ ὁ υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ· ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν[9]). ἔπειτα ζωῆς οὔσης τοῦ υἱοῦ, ἐγὼ γάρ, φησίν, εἰμὶ ἡ ζωή[10]), ζωοποιεῖσθαι λεγόμεθα ἐν τῷ πνεύματι· ὁ γὰρ ἐγείρας, φησί, Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν[11]). ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ πνεύματι ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται· Χριστῷ γάρ, φησί, [e] συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός[12]). καὶ πάλιν ὥσπερ ὁ υἱὸς ἅπερ ἐποίει ἔργα ἔλεγε τὸν πατέρα ἐργάζεσθαι· ὁ πατὴρ γάρ, φησίν, ὁ μένων ἐν ἐμοὶ αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα· πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα [f] αὐτὰ πιστεύετέ μοι[13]), οὕτως ἅπερ ἐν δυνάμει πνεύματος εἰργάζετο ὁ Παῦλος ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα· οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλεῖν ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, [g] ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου[14]).

20. Τοιαύτης δὲ συστοιχίας καὶ ἑνότητος τῆς ἐν [h] τῇ ἁγίᾳ

1) 1. Cor. 10, 4. 2) Rom. 8, 15. 3) Ioan. 1, 12. 4) Rom. 16, 27. 5) 1. Cor. 1, 24. 6) Psal. 146 [145. LXX.], 7. 8. 7) Ioan. 20, 22. 8) 1. Ioan. 4, 12. 13. 9) Ioan. 14, 23. 10) Ioan. 14, 6. 11) Rom. 8, 11. 12) Gal. 2, 19. 20. 13) Ioan. 14, 10. 11. 14) Rom. 15, 18.

a. Sic Reg. 1. Seguer. et Anglic. Alii et editi δηλονότι.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri et editi hic vocem Θεοῦ addunt. Mox Seguerian. omittit δύναμις καὶ Θεοῦ.

c. Sic Reg. 1. et 2. Seguerian. Basil.

bibimus, Christum una bibimus. Namque *bibebant de spiritali consequente petra. Petra autem erat Christus.* Praeterea ut Christus verus est Filius, ita nos Spiritum accipientes filii efficimur. *Non enim,* inquit, *accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis.* Cum autem Spiritu filii Dei efficimur, manifestum est nos in Christo filios Dei appellari. Nam *quotquot receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri.* Deinde quemadmodum Pater, uti docet Paulus, solus est sapiens, sic eius Filius est sapientia. *Christus* enim *Dei virtus et Dei sapientia.* Ut item Filius est sapientia, ita nos Spiritu sapientiae accepto Filium habemus et in eodem sapientes efficimur. Sic enim scriptum est in Psalmo centesimo quadragesimo quinto: *Dominus solvit compeditos, Dominus caecos sapientes efficit.* Cum insuper Spiritus nobis datur, *Accipite* enim *Spiritum sanctum,* inquiebat Salvator, Deus ita in nobis est; sic enim scripsit Ioannes: *Si diligamus invicem, Deus in nobis manet. In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Cumque Deus in nobis est, Filius certe itidem in nobis est, ipso Filio dicente: *Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus.* Similiter ut Filius est vita eodem testante: *Ego sum vita,* sic etiam in Spiritu vivificari dicimur, quemadmodum Paulus ait: *Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* Nobis porro in Spiritu vitam accipientibus ipse Christus in nobis vivere dicitur, ut ex his verbis patet: *Christo confixus sum cruci. Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus.* Et rursus, quemadmodum Filius quae faciebat opera Patrem suum facere ita testabatur: *Pater in me manens ipse facit opera. Credite mihi, quia ego in Patre et Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite mihi,* sic quae in virtute Spiritus Paulus efficiebat Christi opera esse docebat: *Non enim audebo,* inquit, *aliquid loqui eorum, quae per me non efficit Christus in obedientiam Gentium, verbo et opere, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.*

P. 667. P. 668.

20. Cum igitur ea sit in sancta Trinitate coniunctio et unitas,

Anglic. Editi et alii *καί* abiiciunt. Ibid. sic habent Gobler. et Felckm. 1. *οὕτω γάρ φησι Δαβίδ· κύριος* etc.

d. *δέ* hic habent Reg. 1. et Seguerian. Alii et editi omittunt. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *οὕτω γὰρ καὶ Ἰοάννης γράφει· ἐὰν γὰρ ἀγαπῶμεν* etc.

e. Reg. 2. *συσταυροῦμαι.*

f. Sic Reg. 2. et Graecus Scripturae textus. Reg. 1. Seguer. et editi *αὐτοῦ.* Ibid. Reg. 1. et Seguer. paulo ante post *ἔργα* addunt item *αὐτοῦ.*

g. *ἐν* abest a Reg. 1. et Seguer.

h. Reg. 1. et Seguerian. habent *ἐν τῇ ἁγίᾳ τριάδι.* Alii et editi vocem *ἁγίᾳ* omittunt. Mox ibidem Reg. 1. Seguerian.

P. 668. τριάδι οὔσης τίς ἂν διέλοι ἢ τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἢ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἢ αὐτοῦ τοῦ πατρός; ἢ τίς οὕτω τολμηρός, ὡς εἰπεῖν ἀνόμοιον καὶ ἑτεροφυῆ τὴν τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἢ ἀλλοτριοούσιον τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἢ ξένον τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ; πῶς δὲ ταῦτά ἐστιν, ἄν τις πάλιν ἐρωτήσειε ζητῶν, πῶς τοῦ πνεύματος ὄντος ἐν ἡμῖν λέγεται ὁ υἱὸς εἶναι ἐν ἡμῖν, τοῦ τε υἱοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν λέγεται ὁ πατὴρ εἶναι ἐν ἡμῖν, ἢ πῶς [a] ὅλως τριάδος οὔσης ἐν ἑνὶ σημαίνεται ἡ τριάς, ἢ πῶς τοῦ ἑνὸς ὄντος ἐν ἡμῖν [b] ἡ τριὰς ἐν ἡμῖν λέγεται· διελέτω πρῶτον αὐτὸς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς ἢ τὴν σοφίαν τοῦ σοφοῦ, ἢ εἰπάτω πῶς ἐστι ταῦτα. εἰ δὲ μὴ τοῦτο δύναται, πολλῷ πλέον περὶ θεοῦ τοιαῦτα ζητεῖν μαινομένων ἐστὶ τὸ τόλμημα· ἡ γὰρ θεότης οὐκ ἐν ἀποδείξει λόγων, ὥσπερ εἴρηται, παραδίδοται, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ εὐσεβεῖ λογισμῷ μετ' εὐλαβείας. εἰ γὰρ καὶ τὰ περὶ τοῦ σωτηριώδους σταυροῦ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως ἐκήρυττεν ὁ Παῦλος[1]), καὶ [c] ἀῤῥήτων δὲ ῥημάτων ἤκουσεν ἐν τῷ παραδείσῳ,
P. 669. ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι[2]), περὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας τριάδος τίς ἐξειπεῖν δύναται; ὅμως δ' οὖν τὴν τοιαύτην ἀπορίαν δυνήσεταί τις θεραπεύειν προηγουμένως μὲν τῇ πίστει, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τῶν προειρημένων, [d] φημὶ δὴ τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ πηγῆς καὶ ποταμοῦ, καὶ ὑποστάσεως καὶ χαρακτῆρος. ὥσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰκόνι ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐν τῷ [e] πνεύματι, οὕτω καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. καὶ γὰρ τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ λόγων ἑρμηνείας καὶ τοῦ καταλαβεῖν τὰ τοιαῦτα παραμυθουμένη ἡ θεία γραφὴ τοιαῦτα [f] καὶ τὰ παραδείγματα δέδωκεν ἡμῖν, ἵν' οὕτως διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν τολμηρῶν λέγειν ἁπλούστερον καὶ λέγειν ἀκινδύνως καὶ μετὰ συγγνώμης νοεῖν [g] ἐξῇ καὶ πιστεύειν ἕνα εἶναι τὸν ἁγιασμὸν τὸν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι ἁγίῳ γινόμενον. καὶ γὰρ ὥσπερ μονογενὴς ὁ υἱός ἐστιν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον καὶ αὐτὸ ἕν [h] ἐστι καὶ οὐ πολλά, οὐδὲ

1) 1. Cor. 1, 17; 2, 4. 2) 2. Cor. 12, 4.

Gobler. et Felckm. 1. habent ut hic exstat. Basil. *τίς ἂν διελοίη λοιπὸν τὸν υἱόν* etc. Anglic. *τίς ἂν διελ*, cum spacio vacuo, *ἢ τὸν υἱόν* etc. Alii et editi *τίς ἂν εἴη λοιπὸν τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ υἱοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς χωρίζων;* Gobler. et Felckm. 1. ibid. *ἢ ἀπὸ τοῦ πατρός.*

a. Sic Reg. 1. Seguer. et Basil. Editi et alii *οὕτως*. Sed utrumque abest a Reg. 2.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckman. 1. et Basil., qui et infra habent *εἰπάτω* et *δύναται.* Editi vero et alii sic habent: *ἡ τριὰς λέγεται; ἢ διελέτωσαν πρῶτον αὐτοὶ τοῦ ἀπαυγάσματος τὸ φῶς* et infra *εἰπάτωσαν* et *δύνανται.* Tamen Basil. Gobler. et Felckm. 1. pro *αὐτός* habent *αὐτό* et Seguer. pro *τοῦτο* ante *δύναται* habet *ταῦτα.*

c. Anglic. *ἄῤῥητα δὲ ῥήματα.* Hic item Gobler. et Felckm. 1. *δέ* omittunt. Paulo post Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. habent *περὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας τριάδος τίς ἐξειπεῖν δύναται;* Ceteri et editi *πῶς περὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας*

quis iam vel Filium a Patre vel Spiritum a Filio aut ab ipso Patre P. 668. separare audeat? vel quis eo temeritatis deveniet, ut dissimilis et diversae naturae Trinitatem esse, aliamque a Patre substantiam Filium habere, ac denique Spiritum Filio externum esse contendat? Si quis vero rursus sciscitetur, quonammodo haec esse possint, ut scilicet cum Spiritus in nobis est, Filius in nobis esse dicatur, et similiter cum Filius in nobis est, Pater in nobis esse itidem dicatur, vel quomodo, cum sit Trinitas, in uno tamen significetur Trinitas, quomodo item cum unus in nobis est, Trinitas in nobis esse dici queat, quisquis inquam ita interrogaverit, vel prius ipse splendorem a luce et sapientiam a sapiente dividat, vel quomodo haec sint edisserat. Quod si praestare non valeat, multo magis haec de Deo inquirere summae temeritatis et insaniae esse fatendum est. Siquidem divinitas, uti dictum est, non argumentis traditur, sed fide nec non ratione cum pietate coniuncta. Nam si quae ad salutarem crucem pertinent, *non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus et virtutis* praedicavit Paulus, *et audivit arcana verba* in paradiso, *quae non licet homini loqui,* quis de sancta Trinitate disserere poterit? Verumtamen huiusmodi P. 669. haesitatio cum praesertim fide sanari poterit, tum etiam praedictis exemplis imaginis, splendoris, fontis, fluvii, substantiae et figurae. Quemadmodum enim Filius in Spiritu tanquam in propria imagine est, ita et Pater in Filio. Scilicet divina Scriptura ut nostram infirmitatem levaret, per quam nobis res tantas haud licet comprehendere et sermone explicare, nobis ista exempla subministravit, ut hoc modo propter petulantium hominum infidelitatem simplicius et extra periculum de his loqui possemus, liceretque sine culpa res ita arduas intelligere, ac denique credere unam esse sanctificationem ex Patre per Filium in Spiritu sancto productam. Nam quemadmodum unigenitus est Filius, sic et Spiritus, qui a Filio datur et mittitur, unus item

τριάδος τις ἐξειπεῖν δυνήσεται; In Gobler. Felckm. 1. et Basil. vox *ἁγίας* deest. Item Goblerian. et Felckm. 1. *δυνήσεται.* Anglic. autem cum Regio 1. Seguer. Basil. *δύναται.* Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *θεραπεύειν.* Alii et editi *θεραπεῦσαι.*

d. Reg. 1. et Seguer. *φημὶ δέ* etc.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii vero et editi *πατρί,* sed mendose ut evidens est. Nec enim Pater sed Spiritus sanctus imago est Filii, ut ipse Filius imago est Patris, idque passim docet S. Athanasius.

f. Sic Reg. 1. Seguer. et Anglic. Iidem Reg. 1. et Seguer. ibid. *δέδωκεν.* Item iidem et Basil. mox *ἵν' οὕτως.* Alii et editi art. *τά* et *ἵν'* omittunt habentque *ἔδωκεν.*

g. Sic Reg. 1. et Anglic. At Basil. et Felckmanni 2. *ἐξ ἧς.* Utrumque abest a Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *ἑξῆς.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. habent *ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ.* Editi et alii *ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ.* Item iid. et Basil. ibid. *γινόμενον.* Alii et editi *γενόμενον.* Mox item Seguer. Gobl. et Felckm. 1. habent *μονογενὴς ὁ υἱός.* Alii et editi *γέννημα μονογενὲς ὁ υἱός.*

h. Verbum *ἐστι* restituimus ex Reg. 1. et Seguer. Ibid. iidem, Reg. 2. et Basil. *αὐτὸ πνεῦμα.* Alii et editi *αὐτὸ τὸ πνεῦμα.*

P. 669. ἐκ πολλῶν ἕν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ πνεῦμα. ἑνὸς γὰρ ὄντος [a] τοῦ υἱοῦ, τοῦ ζῶντος λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζῶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις ἐκ πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ λόγου τοῦ ἐκ πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται. ἀμέλει ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεται, οὕτω γάρ, φησίν, ὁ θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥςτε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ [b] ἀπέστειλεν[1]), ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει· ἐὰν γάρ, φησίν, ἐγὼ ἀπέλθω, ἀποστελῶ τὸν παράκλητον[2]), καὶ ὁ μὲν υἱὸς τὸν πατέρα δοξάζει λέγων· πάτερ, ἐγώ σε ἐδόξασα[3]), τὸ δὲ πνεῦμα δοξάζει τὸν υἱόν, ἐκεῖνος γάρ, φησίν, ἐμὲ δοξάσει[4])· καὶ ὁ μὲν υἱός φησιν· ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον[5]), τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, [c] ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, φησί[6]). καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθε, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν [d] ὁ υἱός, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου[7]).

21. Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ [e] πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν, οἵαν ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; εἰ γάρ ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ κτίσμα, ἀκόλουθον ἂν [f] εἴη λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν λόγον τοῦ πατρὸς εἶναι κτίσμα. τοιαῦτα γὰρ οἱ Ἀρειανοὶ φαντασθέντες εἰς τὸν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαϊσμὸν πεπτώ-
P. 670. κασιν. [g] εἰ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ προςποιοῦνται φρονεῖν οἱ περὶ τοῦ πνεύματος τοιαῦτα λέγοντες, φευγέτωσαν καὶ τὰ ἐκείνου ῥήματα, καὶ μὴ ἀσεβείτωσαν εἰς τὸ πνεῦμα. ὥςπερ γὰρ ὁ υἱὸς [h] ὁ ἐν τῷ πατρὶ ὤν, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιος τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, τοῦτο γὰρ καὶ ὑμεῖς προςποιεῖσθε λέγειν, οὕτως καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ υἱῷ, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱός ἐστιν, οὐ θέμις τοῖς κτίσμασι συντάσσειν οὐδὲ διαιρεῖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ ἀτελῆ τὴν τριάδα κατασκευάζειν. τῶν μὲν οὖν ῥητῶν τοῦ τε προφητικοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ χάριν, ὧν τὴν διάνοιαν παραποιοῦντες ἠπάτησαν ἑαυτούς, ἀρκεῖ διὰ τούτων διελέγξαι τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας [i] τῶν Τροπικῶν δυςφημίαν, ἴδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ αὐτα

1) Ioan. 3, 16. 2) Ioan. 16, 7. 3) Ioan. 17, 4. 4) Ioan. 16, 14. 5) Ioan. 8, 26. 6) Ioan. 16, 14. 7) Ioan. 14, 26.

a. τοῦ υἱοῦ deest in Reg. 1. et Seguer. Paulo post iidem et Basil. Goblerian. et Felckm. 1. habent ζῶσαν. Editi et alii ζωὴν, οὖσαν. γε item part. post ἥτις ab aliis et editis addita ab iisdem abest.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Editi et alii ἔδωκεν.

c. Reg. 1. et Seguer. omittunt ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, qui iid. ibid. ἀναγγελεῖ γάρ, φησιν, ὑμῖν.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editi ὁ υἱός omittunt.

e. Reg. 2. πατρός et mox πρὸς τὸ πνεῦμα.

f. Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. εἴη habent, alii et editi omittunt.

est, non multi, neque ex multis unus, sed solus ipse Spiritus est. P. 669.
Quia enim unus est Filius, qui et vivens est Verbum, unam quoque esse necesse est perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem, viventem eius efficaciam et donum, quod ex Patre procedere dicitur, quia ex Verbo, quod ex Patre esse conceditur, effulget et ab eodem mittitur ac datur. Filium quidem a Patre mitti verissimum est, ut ipse his verbis testatur: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum mitteret.* Sic etiam Filius Spiritum mittit. *Si* enim, inquit, *ego abiero, mittam Paraclitum.* Filius similiter Patrem honorat, ut ipse ait: *Ego te clarificavi.* Spiritus item Filium honorat, ut idem Filius dixit: *Ille me clarificabit.* Filius praeterea dicit: *Quae audivi a Patre, haec loquor in mundo.* Spiritus autem ex Filio quoque accipit. *De meo,* inquit, *accipiet et annuntiabit vobis.* Rursus Filius in nomine Patris venit. Ita etiam *Spiritus sanctus,* inquit Filius, *quem mittet Pater in nomine meo.*

21. Cum igitur eundem ordinem eandemque naturam habeat Spiritus erga Filium, qualem Filius erga Patrem, qua quaeso ratione is, qui Spiritum sanctum rem creatam esse contendit, non idem necessario de Filio sentiet? Nam si Filii Spiritus res est creata, consequens est ut et Verbum Patris rem creatam esse fateantur. Haec nempe opinati Ariani in Caiphae Iudaïsmum delapsi sunt. Si porro hi, qui de Spiritu haec audent dicere, Arii sententiam tueri nolint, P. 670.
eius ergo verba quoque fugiant, nec impii sint in Spiritum sanctum. Nam ut Filius, qui in Patre est, in quo etiam est Pater, non est res creata, sed Patris substantiae proprius est, quod et vos asseveratis; ita et Spiritum sanctum, qui in Filio est et in quo Filius est, inter res creatas collocare aut a Verbo dividere atque ita imperfectam Trinitatem reddere nefas omnino fuerit. Sed satis sit hactenus Tropicorum impietatem ex ignorantia ortam coarguisse, quo videlicet Prophetae et Apostoli verba explicaremus, quorum illi sensum adulterantes seipsos in errorem induxerunt. Iam vero seorsim inspiciamus, quaenam in divinis Scripturis de Spiritu sancto dicta fuerint, ac velut

g. Sic Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1., qui tamen Gobler. et Felckmanni 1. *φωνεῖν* pro *φρονεῖν* habent. Alii vero et editi sic habent: *οἱ μὲν τὰ Ἀρείου μὲν προςποιούμενοι μὴ φρονεῖν, περὶ δὲ τοῦ πατρὸς τὰ αὐτὰ λέγοντες* etc. Reg. 2. pro *πατρός* bene habet *πνεύματος*. Anglic. item et Reg. 2. pro *τὰ αὐτά* habeut *τοιαῦτα*. Ibid. Reg. 1. et Seguer. et infra *ῥημάτια*.

h. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis autem et editis art. *ὁ* deest.

i. Reg. 1. *τροπικὴν δυςφημίαν*. Mox Reg. 1. Seguer. Basil *αὑτὰ καθ' αὑτὰ τὰ ἐν ταῖς* etc. Anglic. Reg. 2. et Ottob. *τὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τά* etc. Editi et ceteri *αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς*. Paulo post Gobler. et Felckmanni 1. *διακρινόμενοι* pro *διακρίνωμεν*. [De verbis *δόκιμοι τραπεζῖται* vd. p. 109. not. e.]

P. 670. καθ' αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου λεγόμενα, καὶ ὡς δόκιμοι τραπεζῖται διακρίνωμεν, εἰ ἴδιόν τι πρὸς τὰ κτίσματα ἔχει τὸ πνεῦμα ἢ ἴδιον τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἵνα ἢ κτίσμα αὐτὸ εἴπωμεν, ἢ ἄλλο μὲν τῶν κτισμάτων, ἴδιον δὲ καὶ [a] ἓν τῆς ἐν τριάδι θεότητος. τάχα κἂν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες ὅσον ἀπᾴδει τῶν θείων λογίων τὰ ἐφευρηθέντα παρ' αὐτῶν τῆς βλασφημίας ῥήματα.

22. Τὰ κτίσματα τοίνυν ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἀρχὴν ἔχοντα τοῦ γίνεσθαι· ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[1]) καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. ἐκ δὲ τοῦ θεοῦ λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐδεὶς γάρ, φησίν, οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα [b] τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ[2]). ποία τοίνυν ἐκ τῶν προειρημένων συγγένεια τῷ πνεύματι πρὸς τὰ κτίσματα; τὰ μὲν γὰρ κτίσματα οὐκ ἦν, ὁ δὲ θεὸς ὢν ἐστιν, ἐξ οὗ καὶ τὸ πνεῦμα. τὸ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἂν εἴη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲ κτίσμα, ἵνα μὴ κατ' ἐκείνους καὶ [c] ὁ ἐξ οὗ ἐστι τὸ πνεῦμα κτίσμα εἶναι νομισθῇ. τίς οὖν τῶν τοιούτων ἀφρόνων ἀνέξεται, λεγόντων καὶ αὐτῶν ἐν καρδίᾳ μὴ εἶναι θεόν[3]); καὶ γὰρ [d] εἰ ὥσπερ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ τὰ τοῦ θεοῦ εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα, πῶς οὐ δύσφημον ἂν εἴη λέγειν κτίσμα τὸ ἐν τῷ θεῷ πνεῦμα τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ ἐρευνῶν[4]); μαθήσεται γὰρ ἐκ τούτων εἰπεῖν ὁ τοιοῦτος τὸ μὲν τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα ἔξωθεν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, τὸν δὲ
P. 671. ἐν τῷ πατρὶ λόγον [e] εἶναι κτίσμα. πάλιν τε πνεῦμα ἁγιωσύνης καὶ [f] ἀνακαινώσεως ἔστι τε καὶ λέγεται τὸ πνεῦμα· γράφει γὰρ ὁ Παῦλος· τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν[5]), καὶ πάλιν φησίν· ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν[6]), ὅτε καὶ πρὸς Τίτον γράφων ἔλεγεν· ὅτε δὲ ἡ χρη-

1) Genes. 1, 1. 2) 1. Cor. 2, 11. 12. 3) Psal. 14 [13. LXX.], 1. 4) 1. Cor. 2, 10. 5) Rom. 1, 4. 6) 1. Cor. 6, 11.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. ἕν item legitur in Basil. Ceteri vero et editi ἴδιον καὶ ἐν τῇ ἀγεννήτῳ (Reg. 2. ἀγενήτῳ) τριάδι τῆς θεότητος.

b. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Gobl. et Felckm. 1., sed Gobler. et Felckm. 1. art. τοῦ omittunt. In aliis et editione Comm. non habetur ἐκ τοῦ. Ibid. Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. ποία νῦν. Paulo post Regius 2. sic habet: ὁ δὲ θεὸς ὢν ἐστιν, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα παραγαγών. ὢν ἐστι, φημὶ, ἐξ οὗ καί etc.

c. ὁ abest a Regio 1. et Seguer.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckmanni 1. Ceteri et editi εἰ abiiciunt. Mox iidem et Reg. 2. et Basil. habent ut hic exstat. Alii et editi omittunt οὕτως

probi mensarii discernamus, num proprium aliquid habeat Spiritus P.670. cum rebus creatis, vel an proprius sit Dei, ut eum vel rem creatam vel alium a rebus creatis propriumque divinitatis Trinitatis et unum ex ea esse dicamus. Forsan enim hoc pacto erubescent illi, ubi didicerint, quantum impietatis verba, quae commenti sunt, a divinis oraculis discrepent.

22. Itaque res creatae ex nulla re factae sunt habentque existendi principium. Siquidem *in principio fecit Deus caelum et terram* et omnia, quae in eis sunt. At Spiritus sanctus ex Deo esse dicitur. *Nemo* enim, inquit, *scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quae Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est.* Quaenam igitur cognatio Spiritus cum rebus creatis ex his esse videtur? Etenim res creatae non erant, at Deus is est, qui est, ex quo et ipse Spiritus est. Quod autem ex Deo est, non potest esse ex nihilo neque res creata, ne secundum eos ille quoque, ex quo Spiritus sanctus est, res creata esse putetur. Quis ergo huiusmodi insipientes ferre possit, qui et ipsi in corde suo dicunt non esse Deum? Nam si quemadmodum nemo novit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est, ita et quae sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus, qui in ipso est; an non summae impietatis fuerit dicere rem creatam esse Spiritum, qui in Deo est et qui profunda Dei scrutatur? Nam qui ea mente est, fateri utique cogetur, spiritum hominis extra hominem esse, et Verbum, quod est in Patre, rem item creatam esse. Praeterea Spiritus et est et dicitur spiritus sanctitatis P.671. et renovationis. Scribit siquidem Paulus: *Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctitatis ex resurrectione mortuorum *Iesus Christus Dominus noster.* Et iterum dicit: *Sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri.* Haec quoque ad Titum scribit: *Cum*

* In vulgata habetur *Iesu Christi Domini nostri*, quae quo referenda sint, varia est auctorum sententia. Plerique tamen haec verba Ἰησοῦ Χριστοῦ etc. ad illa referri volunt v. 3. περὶ τοῦ υἱοῦ. Sed hic non posse commode referri nisi ad verba τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ cuivis perspicuum est.

καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα. Ibidem Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. particulam οὖν abiiciunt, quam alii et editi post vocem πῶς addunt. Item ibid. pro οὐ δύςφημον Reg. 1. οὐκ ἄνουν. Abest quoque ab Anglic. ἂν εἴη.

e. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii autem et editi hic post λόγον addunt καὶ τὸ πνεῦμα. Iidem Reg. 1. Seguer. et Reg. 2. mox κτίσμα. Alii autem et editi κτίσματα.

f. Gobler. Felckm. 1. et Seguer. hic et infra ἀνακαινίσεως.

P. 671. στότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων [a]τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι [b]κληρονόμοι κατ' ἐλπίδα γενηθῶμεν ζωῆς αἰωνίου[1])· τὰ δὲ κτίσματα ἁγιαζόμενά εἰσι καὶ ἀνακαινιζόμενα· ἐξαποστελεῖς γὰρ τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς[2]), καὶ ὁ Παῦλος δέ φησιν· ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου[3]).

23. Τὸ τοίνυν μὴ ἁγιαζόμενον παρ' ἑτέρου μηδὲ [c]μετέχον ἁγιασμοῦ, ἀλλ' αὐτὸ μεθεκτὸν ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὰ κτίσματα πάντα ἁγιάζεται, πῶς ἂν εἴη ἓν τῶν πάντων, ἴδιον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ; ἀνάγκη γὰρ τοῖς τοῦτο λέγουσιν εἰπεῖν καὶ τὸν υἱόν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἕνα τῶν πάντων εἶναι. πνεῦμα [d]ζωοποιὸν λέγεται· ὁ ἐγείρας γάρ, φησίν, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν[4])· καὶ ὁ μὲν κύριός ἐστιν ἡ αὐτοζωὴ καὶ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος[5]), ἔλεγε δὲ [e]αὐτὸς ὁ κύριος· τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν[6])· τὰ δὲ κτίσματα, [f]ὡς εἴρηται, ζωοποιούμενά ἐστι δι' αὐτοῦ. τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιοῦν τὰ κτίσματα, ποίαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὰ γενητά; ἢ πῶς ὅλως ἂν εἴη τῶν κτισμάτων, ἅπερ ἐν ἐκείνῳ παρὰ τοῦ λόγου ζωοποιεῖται; χρῖσμα λέγεται τὸ πνεῦμα καὶ ἔστι σφραγίς· ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει· καὶ ὑμεῖς τὸ χρῖσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ, μένει ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τις
P. 672. διδάσκῃ ὑμᾶς, [g]ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρῖσμα, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων[7]), ἐν δὲ τῷ προφήτῃ Ἡσαΐᾳ γέγραπται· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με[8]), ὁ δὲ Παῦλός φησιν· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως[9])· [h]τὰ δὲ κτίσματα τούτῳ σφραγίζεται καὶ χρίεται καὶ περὶ πάντων

1) Tit. 3, 4—7. 2) Psal. 104 [103. LXX.], 30. 3) Hebr. 6, 4. 4) Rom. 8, 11. 5) Act. 3, 15. 6) Ioan. 4, 14; 7, 39. 7) 1. Ioan. 2, 27. 8) Esa. 61, 1. 9) Ephes. 1, 13; 4, 30.

a. Reg. 1. Seguer. Basil. Goblerian. et Felckm. 1. *ἐξ ἔργων ἐν δικαιοσύνῃ ὧν* etc. Anglic. *ἐξ ἔργων τῶν ἐκ δικαιοσύνης ὧν* etc. Editi vero et ceteri *ἐξ ἔργων δικαιοσύνης ἃ ἐποιήσαμεν.*

b. Vox *κληρονόμοι* abest a Reg. 1. et Seguer. Ibid. Seguer. *γεννηθῶμεν.* Item mox Reg. 1. *τὰ ἁγιαζόμενα.* Ceteri et editi *τά* omittunt. Mox item haec verba *καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς* desunt in Regio 2. Felckm. 2. et editione Commel.

autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non P. 671. *ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Salvatorem nostrum, ut iustificati gratia ipsius heredes simus secundum spem vitae aeternae.* At quod res creatas spectat, ipsae sanctae efficiuntur et renovantur: *Emittes* enim *Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Et Paulus: *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti.*

23. Itaque qui non ab alio sanctus efficitur neque sanctimoniae fit particeps, sed ipse alios participes reddit, in quo et res universae creatae sanctae efficiuntur, qui inquam fieri potest ut is locum inter res omnes habeat, vel proprius illorum sit, qui ipsius fiunt participes? Nam qui haec ita esse pugnaverint, eos etiam concedere necesse sit, Filium, per quem res omnes factae sunt, unam tamen illarum esse. Spiritus item vivificus dicitur: *Qui suscitavit,* inquit, *Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* Et Dominus quidem ipsa est vita et *auctor vitae,* ut ait Petrus. Idem tamen Dominus ait: *Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Res autem creatae, uti dictum est, vitam per ipsum accipiunt. Qui igitur vitae non fit particeps, sed ipse alios participes facit, et vitam rebus creatis impertit, qualem quaeso cognationem cum rebus factis habere potest? Aut qua tandem ratione inter res creatas censendus sit, cum ipsae in illo vitam a Verbo accipiant? Unctio quoque Spiritus dicitur, et est item sigillum; unde Ioannes scribit: *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio eius,* nempe eius Spiritus, *docet vos de* P. 672. *omnibus.* Et apud Esaïam Prophetam legitur: *Spiritus Domini super me, cuius causa unxit me.* Paulus etiam ait: *In quo et credentes signati estis in diem redemtionis.* At res creatae illo signantur et

c. Sic Reg. 1. et Anglic. At Gobler. et Felckm. 1. *μετέχων*. Alii vero et editi *μέτοχον*. Reg. 1. et Seguer. mox *ἁγιάζονται*.

d. Reg. 2. Felckm. 2. et editi *ζωοποιοῦν*. Mox Reg. 1. et Seguer. vocem *Ἰησοῦν* omittunt.

e. Sic Reg. 1. Seguer. et Basil. Alii et editi *αὐτοῖς*.

f. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὥσπερ*. Item Reg. 1. et Seguer. post *εἴρηται* addunt *καί*.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. et Anglic. In aliis autem et editis haec *ἀλλ' ὡς* usque ad *περὶ πάντων* desunt. Basil. ib. habet *ἀλλὰ τὸ αὐτοῦ* etc.

h. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editi *εἰ δὲ τὰ μὲν*

p. 672. διδάσκεται. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα χρῖσμα καὶ σφραγίς ἐστιν, ἐν ᾧ χρίει καὶ σφραγίζει πάντα ὁ λόγος, ποία ὁμοιότης ἢ ἰδιότης τοῦ χρίσματος καὶ τῆς σφραγίδος πρὸς τὰ χριόμενα καὶ σφραγιζόμενα; οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη τῶν πάντων [a] αὐτό. οὐ γὰρ ἂν εἴη ἡ σφραγὶς ἐκ τῶν σφραγιζομένων οὐδὲ τὸ χρῖσμα ἐκ τῶν χριομένων, ἀλλ' ἴδιόν ἐστι τοῦτο τοῦ χρίοντος καὶ σφραγίζοντος λόγου. τὸ μὲν γὰρ χρῖσμα τὴν εὐωδίαν καὶ πνοὴν τοῦ χρίοντος ἔχει, καὶ οἱ χριόμενοι τούτου μεταλαμβάνοντες λέγουσι· Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν[1]), ἡ δὲ σφραγὶς τὴν [b] μορφὴν Χριστοῦ τοῦ σφραγίζοντος ἔχει, καὶ ταύτης οἱ σφραγιζόμενοι μετέχουσι, μορφούμενοι κατ' αὐτήν, λέγοντος τοῦ ἀποστόλου· τεκνία μου, οὓς πάλιν [c] ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν[2]). οὕτω δὲ σφραγιζόμενοι εἰκότως καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως γινόμεθα, ὥς εἶπεν ὁ Πέτρος[3]), καὶ οὕτω μετέχει πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι.

24. Καὶ διὰ τοῦ πνεύματος λεγόμεθα πάντες μέτοχοι τοῦ θεοῦ· οὐκ οἴδατε γάρ, φησίν, ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστὲ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ; εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός. ὁ γὰρ ναὸς τοῦ θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς[4]). εἰ κτίσμα δὲ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἄν τις ἐν αὐτῷ [d] μετουσία τοῦ θεοῦ γένοιτο ἡμῖν, ἀλλ' ἢ ἄρα κτίσματι μὲν συνηπτόμεθα, ἀλλότριοι δὲ τῆς θείας φύσεως ἐγινόμεθα, ὡς κατὰ μηδὲν [e] αὐτῆς μετέχοντες. νῦν δὲ ὅτε λεγόμεθα μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι θεοῦ, δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν χρῖσμα καὶ ἡ σφραγὶς μὴ οὖσα τῆς τῶν γενητῶν φύσεως, ἀλλὰ [f] τῆς τοῦ υἱοῦ διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος συνάπτοντος ἡμᾶς τῷ πατρί. τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, διδάσκων ἔγραψεν· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν τῷ θεῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ αὐτὸς ἔδωκεν ἡμῖν[5]). εἰ δὲ τῇ τοῦ πνεύματος μετουσίᾳ γινόμεθα κοινωνοὶ θείας φύσεως, μαίνοιτ' ἄν τις λέγων τὸ πνεῦμα τῆς κτιστῆς φύσεως καὶ μὴ τῆς τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ [g] καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεοποιοῦνται, εἰ δὲ θεοποιεῖ, οὐκ

1) 2. Cor. 2, 15. 2) Galat. 4, 19. 3) 2. Petr. 1, 4. 4) 1. Cor. 3, 16. 17. 5) 1. Ioan. 4, 13.

κτίσματα etc. Paulo post Reg. 1. Segu. Gobler. Felckm. 1. et Ottobon. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα χρίσμα καί etc. Alii et editi τὸ δὲ πνεῦμα καὶ χρίσμα καί etc. Reg. 2. tamen et Anglic. καί ante χρῖσμα omittunt. Mox Reg. 1. et Seguerian. πάντα ὁ λόγος. Editi et alii ὁ λόγος τὰ πάντα.

a. Reg. 2. et Felckm. 2. et editi αὐτός. Mox Reg. 1. et Seguer. ἡ σφραγίς etc. ut hic exstat. In aliis ἡ ante σφραγίς et ἐκ post χρῖσμα deest, praeterea Reg. 2. Felckm. 2. Ottob. et editio Commelin. omittunt οὐδὲ τὸ χρῖσμα ἐκ τῶν χριομένων.

b. Felckm. 2. vocem μορφήν omittit et pro ἔχει habet ἐστί.

c. Regius. 2. ὤδινον. Ibidem Reg. 1. Seguer. Basil. μέχρις οὗ.

d. Regius 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. μετουσία τοῦ υἱοῦ ἐγίνετο ἐν ὑμῖν.

unguntur ac de omnibus docentur. Si igitur Spiritus unctio sive unguentum et sigillum est, in quo omnia ungit et signat Verbum, quaenam similitudo et convenientia unguenti et sigilli esse potest cum his rebus, quae unguntur et signantur? Nequit proinde fieri ut ipse inter res omnes numeretur. Nec enim aliquis ex his, qui signantur, sigillum ipse dicendus sit, nec similiter aliquis ex his, qui unguntur, unguentum idem erit. Sed id proprium est ungentis et signantis Verbi. Unguentum quidem ungentis suavitatem et odorem retinet, cuius participes facti qui unguntur dicunt: *Christi bonus odor sumus.* Sigillum vero signantis Christi effigiem servat, cuius qui signantur participes effecti ad eam conformantur, ut ait Apostolus: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Hoc autem modo signati convenienter divinae naturae consortes reddimur, uti docet Petrus, atque ita universae res creatae Verbi in Spiritu fiunt participes. P.672.

24. Omnes similiter per Spiritum Dei participes dicimur. *Nescitis*, inquit, *quia templum Dei estis et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Sed si Spiritus sanctus res creata esset, nulla sane Dei communicatio nobis in ipso esset, sed rei creatae coniungeremur, et divinae naturae alieni essemus, utpote nulla in parte eius facti participes. Nunc vero cum Christi et Dei participes dicamur, utique constat, unguentum et sigillum, quod in nobis est, non ad rerum factarum sed ad Filii naturam pertinere, qui nos per Spiritum, qui in ipso est, Patri coniungit. Id ipsum nos Ioannes, uti supra dictum est, his verbis docet: *In hoc cognoscimus, quia in Deo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Si porro Spiritus communicatione divinae naturae consortes efficimur, nemo certe nisi insanus dixerit, Spiritum non Dei, sed creatae esse naturae. Nec enim alia de causa hi, in quibus ille est, Dii efficiuntur. Quod si deos efficit, dubium non est, quin eius natura

Goblerian. et Felckm. 1. ἡμῖν. Mox μέν sequ. deest in Seguer. Ibid. Anglic. ἀλλ' ἢ ἄρα etc. Alii et editi ἀλλ' εἰ ἄρα.

e. Reg. 1. et Seguer. αὐτοῦ. Mox Reg. 1. Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. 1. ὅτε. Ceteri et editi ὁπότε.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. et Anglic. Alii et editi artic. τῆς omittunt. Ibidem Reg. 1. Seguerian. et Basil. pro ἐν αὐτῷ habent ἐν αὐτῇ. Item Reg. 1. et Seguer. vocem πνεύματος abiiciunt. Mox iidem et Reg. 2. Basil. et Anglic. ἡμᾶς τῷ πατρί. Ottob. τῷ πνεύματι. Alii et editi ἡμᾶς πατρί. Iidem Anglicano excepto art. ὁ ante Ἰωάννης habent. Reg. 1. et Segu. εἴρηται omittunt et habent ἔγραφε. Gobler. et Felckm. 1. sic habent: Ἰωάννης γράφει· ἐν τούτῳ etc. Paulo post Regius 1. et 2. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. αὐτὸς ἐν ἡμῖν. Editi et alii ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν.

g. Ita Regius 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Sic autem Anglic. habet: καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνεται, καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεοποιοῦνται. Ceteri et editio Commel. καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνεται, καὶ δι' αὐτοῦ θεοποιοῦνται.

p. 673. ἀμφίβολον ὅτι ἡ τούτου φύσις θεοῦ ἐστι. καὶ ἔτι [a]δὲ φανερώτερον εἰς ἀναίρεσιν τῆς αἱρέσεως ταύτης ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ᾄδεται, ὡς ἔμπροσθεν εἴπομεν· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς[1]), ὁ δὲ Παῦλος [b]γράφει Τίτῳ· διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ[2]). εἰ δὲ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου ἐν πνεύματι [c]ἁγίῳ κτίζει τὰ πάντα καὶ ἀνακαινίζει, ποία ὁμοιότης ἢ συγγένεια τῷ κτίζοντι πρὸς τὰ κτίσματα; ἢ ὅλως πῶς ἂν εἴη ἐν ᾧ κτίζεται τὰ πάντα κτίσμα; ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ τοιαύτῃ δυςφημίᾳ καὶ ἡ [d]εἰς τὸν υἱὸν βλαςφημία, ὥςτε τοὺς λέγοντας τὸ πνεῦμα κτίσμα εἰπεῖν ὅτι καὶ ὁ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα κτίζεται, κτίσμα ἐστίν. εἰκὼν τοῦ υἱοῦ λέγεται καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα· οὓς γὰρ [e]προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ[3]). οὐκοῦν τοῦ υἱοῦ καὶ κατ' ἐκείνους ὁμολογουμένου μὴ εἶναι κτίσματος, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ἡ τούτου εἰκὼν κτίσμα, ὁποία γὰρ ἂν εἴη ἡ εἰκών, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸν οὗ ἐστιν ἡ εἰκὼν εἶναι· ὅθεν εἰκότως καὶ πρεπόντως ὁ λόγος ὁμολογεῖται μὴ ὢν κτίσμα, εἰκὼν τοῦ πατρὸς ὑπάρχων. [f]ὁ ἄρα τοῖς κτίσμασι συναριθμῶν τὸ πνεῦμα πάντως που καὶ τὸν υἱὸν ἐν τούτοις συναριθμήσει, δυςφημῶν ἐν τούτῳ καὶ τὸν πατέρα διὰ τὴν εἰς τὴν εἰκόνα [g]τούτου δυςφημίαν.

25. Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων ἐστὶ τὸ πνεῦμα, καὶ δέδεικται μᾶλλον ἴδιον εἶναι τοῦ υἱοῦ καὶ οὐ ξένον τοῦ θεοῦ. καὶ γὰρ κἀκεῖνο τὸ σοφὸν αὐτῶν ἐρώτημα· εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, διὰ τί μὴ λέγεται καὶ [h]αὐτὸ υἱός; δέδεικται μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη προπετὲς καὶ τολμηρόν, δείκνυται δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἧττον. εἰ γὰρ καὶ μὴ υἱὸς ἐλέχθη ἐν ταῖς γραφαῖς, ἀλλὰ πνεῦμα [i]τοῦ θεοῦ, ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ εἴρηται, ὡς ὁ ἀπόστολος ἔγραψεν[4]). εἰ δὲ ὁ υἱός, ἐπειδὴ [k]ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν, ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστιν, ἀνάγκη καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ θεοῦ λεγόμενον ἴδιον εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ υἱοῦ. ἀμέλει τοῦ κυρίου ὄντος υἱοῦ αὐτὸ [l]τὸ πνεῦμα εἴρηται πνεῦμα υἱοθεσίας[5]), καὶ πά-

1) Psal. 104 [103. LXX.], 29. 30. 2) Tit. 3, 5. 6. 3) Rom. 8, 29. 4) 1. Cor. 2, 12. 8) Rom. 8, 15.

a. δέ deest in Reg. 2. et Felckm. 2. et edit. Commel. Mox Gobler. et Felckm. 1. ἐν τῷ ψαλμῷ ᾄδεται· ἀνατελεῖς etc.
b. Reg. 1. et Seguer. ἔγραφε. Gobler. et Felckm. 1. καὶ Παῦλος τίτῳ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀνακαινίσεως. Paulo post πλουσίως abest a Gobler. et Felckm. 1.
c. Reg. 1. et Seguer. ἁγίῳ omittunt.
d. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii et editi ἡ tollunt. Reg. 2. ἡ τοιαύτη δυςφημία καὶ εἰς τὸν υἱόν.
e. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editio Commel. ἔγνω. Paulo post καί ante κατ' ἐκείνους habent Reg. 1. et Segu., omittunt vero alii et editi.

Dei sit. Quod item centesimo tertio Psalmo habetur, clarius adhuc P. 673. argumentum ad hancce haeresim evertendam nobis suppeditat, ut iam monuimus: *Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Et Paulus haec Tito scribit: *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum.* Si igitur Pater omnia per Verbum in Spiritu creat et renovat, quae similitudo aut cognatio creantis cum rebus creatis? Vel quî omnino fieri queat ut ille res sit creata, in quo omnia creantur? Sane cum impia hac sententia illa alia cohaeret, quae Filii divinitatem impugnat, ita ut qui Spiritum rem creatam esse contenderint, eosdem fateri necesse sit Verbum, per quod omnia creantur, rem quoque creatam esse. Addam Spiritum imaginem Filii et dici et esse. Nam *Quos praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Itaque cum ipsi fateantur Filium rem creatam non esse, nec etiam eius imago res creata censenda est. Qualis enim fuerit imago, talem necesse est eum esse, cuius imago fuerit. Unde quemadmodum iure merito ac convenienter Verbum res creata esse negatur, quia est imago Patris, ita qui Spiritum inter res creatas collocare non dubitaverit, non potest quin Filium cum iisdem annumeret; ac proinde ad ipsum Patrem refertur quidquid impie de huius imagine senserit dixeritve.

25. Itaque manifestum est Spiritum alium omnino esse a rebus creatis, eumque ostendimus proprium Filii esse, non autem a Deo alienum. Namque quod ad hancce acutam illorum interrogationem spectat: Si Spiritus ex Deo est, quare non ipse quoque filius dicitur? hanc inquam quaestiunculam audacem et temerariam esse supra iam ostensum est, sed idem nihilominus rursus ostendere non gravabimur. Tametsi enim Spiritus in Scripturis filius non dicitur, sed spiritus Dei, tamen in ipso Deo et ex ipso Deo esse dictus est, uti scripsit Apostolus. Porro si Filius, quia est ex Patre, proprius idcirco eiusdem substantiae est, necesse est similiter Spiritum, qui ex Deo esse dicitur, proprium quoque Filii esse secundum substantiam. Certe quemadmodum Dominus est filius, ita ipse Spiritus spiritus adoptionis

f. ὁ post κτίσμασιν habent Regius 2. Felckm. 1. et ed. Commel.

g. Reg. 1. Seguerian. et Basil. τούτου. Alii vero et editi αὐτοῦ. Mox Regius 1. Seguer. Basiliens. Gobler. et Felckm. 1. ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων. Ceteri et editi ἄρα οὖν οὐ τῶν κτισμάτων.

h. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii et editi αὐτός.

i. Sic Reg. 1. et Seguer. In aliis et editis τοῦ deest.

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Basil. At Anglic. ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν. Ottob. ὁ δὲ υἱὸς ἐπειδὴ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν. Ceteri et ed. Comm. ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν.

l. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Ceteri et editi τό abiiciunt.

P. 673. λιν τοῦ υἱοῦ ὄντος σοφίας καὶ ἀληθείας γέγραπται τὸ πνεῦμα
εἶναι πνεῦμα σοφίας[1]) καὶ ἀληθείας[2]). πάλιν τε ὁ μὲν υἱός ἐστι
P. 674. δύναμις θεοῦ[3]) καὶ κύριος τῆς δόξης, τὸ δὲ πνεῦμα λέγεται πνεῦμα
[a] δυνάμεως καὶ πνεῦμα τῆς δόξης, οὕτως ἐφ' ἑκάστου τῆς γραφῆς λεγούσης, τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος Κορινθίοις· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν[4]), καὶ ἐν ἑτέροις· οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας[5]), καὶ αὖθις· ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας [b] ὑμῶν, κρᾶζον Ἀββᾶ ὁ πατήρ[6]), ὁ δὲ Πέτρος ἔγραφεν· εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέπαυται[7]). ὁ δὲ κύριος εἴρηκε πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ παράκλητον εἶναι τὸ πνεῦμα[8]), ἐξ οὗ δείκνυται τελείαν εἶναι [c] ἐν τούτῳ τὴν τριάδα. ἐν τούτῳ γ' οὖν ὁ λόγος τὴν κτίσιν δοξάζει, θεοποιῶν δὲ καὶ υἱοποιῶν προσάγει τῷ πατρί. τὸ δὲ συνάπτον τῷ λόγῳ τὴν κτίσιν οὐκ ἂν εἴη αὐτὸ τῶν κτισμάτων, καὶ τὸ υἱοποιοῦν δὲ τὴν κτίσιν οὐκ ἂν εἴη ξένον τοῦ υἱοῦ· ἐπεὶ ζητεῖν ἕτερον ἀνάγκη πνεῦμα, ἵνα καὶ τοῦτο [d] ἐν ἐκείνῳ συναφθῇ τῷ λόγῳ. ἀλλ' ἄτοπον τοῦτο. οὐκ ἄρα τῶν γενητῶν ἐστι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος, ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ λόγος θεοποιεῖ. ἐν ᾧ δὲ θεοποιεῖται ἡ κτίσις, οὐκ ἂν εἴη ἐκτὸς αὐτὸ τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος.

26. Ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστι τὸ πνεῦμα, καὶ ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι καὶ ἐκ [e] τούτου πάλιν συνιδεῖν. ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτόν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἅγιον γάρ, φησί, πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων[9]), καὶ ὁ μὲν Πέτρος φησίν· ἐν τῷ ἀφθάρτῳ [f] τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος[10]), καὶ πάλιν ἐν τῇ σοφίᾳ· τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι[11]). καὶ [g] εἰ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ θεοῦ εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ[12]), οὐκ ἔνι δὲ παρὰ τῷ θεῷ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα[13]), ἐν τῷ θεῷ ὂν τὸ πνεῦμα

1) Esa. 11, 2. 2) Ioan. 15, 26. 3) 1. Cor. 1, 24. 4) 1. Cor. 2, 8. 5) Rom. 8, 15. 6) Galat. 4, 6. 7) 1. Petr. 4, 14. 8) Ioan. 14, 16. 9) Sap. 1, 5. 10) 1. Petr. 3, 4. 11) Sap. 12, 1. 12) 1. Cor. 2, 11. 13) Iac. 1, 17.

a. In editione Comm. et Felckm. 2. pro *δυνάμεως* legitur *θεοῦ*.

b. Regii mss. et Seguer. *ἡμῶν*. Paulo post Reg. 1. Seguer. Basil. habent *ὀνειδίζεσθε* ut et in Graeco Scripturae textu legitur. Editi et alii *ὀνειδιζόμεθα*. Ibid. post *δυνάμεως* Reg. 1. et Seguer. addunt *καὶ τὸ τοῦ θεοῦ*, quae verba ab aliis et editis absunt. Item iidem ibidem habent *ὑμᾶς*, alii et editi *ἡμᾶς*.

c. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Anglican. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii omittunt *ἐν τούτῳ*. Mox Reg. 2. *δοξάζων*. Idem et Seguer. *δέ* squ. omittunt. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. sic habent: *δοξάζει θεοποιῶν· καὶ υἱο-*

dictus est. Ut item Filius est sapientia et veritas, sic etiam scriptum P. 673.
est, Spiritum esse spiritum sapientiae et veritatis. Filius est etiam virtus Dei et dominus gloriae. Similiter Spiritus dicitur spiritus vir- P. 674.
tutis et spiritus gloriae, de quibus singulis sic loquitur Scriptura, nempe ubi Paulus ad Corinthios scribit: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.* Et alibi: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis.* Et iterum: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba pater.* Petrus item scribit: *Si exprobramini in nomine Christi, beati, quoniam gloriae et virtutis et Dei Spiritus super vos requievit.* Ipse autem Dominus Spiritum et veritatis spiritum et paracletum esse aperte testatur. Ex quibus patet perfectam in illo esse Trinitatem. In illo itaque Verbum res creatas glorificat hominesque deos et filios efficiens Patri adducit. Atqui is, qui res creatas cum Verbo coniungit, ipse certe res creata esse non potest. Qui item res creatas filios efficit, non potest a Filio alienus esse. Alioquin alium spiritum quaerere necesse esset, ut iste in illo cum Verbo coniungi posset. Verum id perabsurdum est. Quapropter fatendum est, non ex rebus factis esse Spiritum, sed divinitatis Patris proprium esse, in quo et ipsum Verbum res factas divinae naturae consortes reddit. Atqui is, in quo natura creata divinitatis fit particeps, extra Patris divinitatem ipse esse non potest.

26. Ceterum ex his quoque percipere licet, Spiritum rebus creatis superiorem aliumque a rebus factis esse. Nempe immutabilis et varietatis expers est Spiritus sanctus: *Spiritus sanctus*, inquit, *disciplinae fugiet dolum, et auferet se a cogitationibus, quae sunt sine intellectu.* Et Petrus ait: *In incorruptibilitate quieti et modesti Spiritus.* Et iterum in Sapientia legitur: *Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus.* Item si *Nemo cognovit quae sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso,* non est autem apud Deum, ut docet Iacobus, *Transmutatio nec vicissitudinis obumbratio:* iure ac merito

ποιῶν δέ etc. Ibidem pro *συνάπτον* in Anglic. Reg. 1. Felckm. 2. et Ottob. legitur *συνδοξάζον*. Reg. 2. mendose habet *συνδοξάζων*.

d. Reg. 2. et Ottob. *ἐν χριστῷ συνάψῃ τῷ θεῷ*. Mox ante *τῶν γενητῶν* Angl. Felckm. 2. et editi *ἕν* addunt, Regius 2. post *γενητῶν*. Paulo post haec sequentia desunt in Regio 2. et Felckm. 2. et editis: *ἐν ᾧ τὰ γενητὰ ὁ λόγος θεοποιεῖ*.

e. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi *ἐκ τούτων*. Paulo post iidem mss. Reg. 1. Seguerian. Basil. Gobl. et Felckm. 1. ut et Graecus Scripturae textus habent *παιδείας*. Alii et editi *σοφίας*.

f. Anglic. Basil. Reg. 2. Felckm. 2. et editi hic addunt *καὶ ἡσυχίῳ*, quod ab aliis et Seguer. ac Scripturae textu abest; sequ. *πάλιν* deest in Gobler. et Felckm. 1.

g. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Alii vero et editi *εἰ* omittunt. Paulo post pro *τροπῆς* Seguer. habet *τροπικῶς*. Ottob. *προτροπῆς*. Mox Reg. 1. et Segu. post *ἐν τῷ θεῷ* omittunt *τοίνυν*, quod in aliis et editis legitur.

P.674. τὸ ἅγιον εἰκότως ἂν εἴη ἄτρεπτον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἄφθαρτον· ἡ δὲ τῶν γενητῶν καὶ τῶν κτιστῶν φύσις ἐστὶ τρεπτή, [a] ἅτε δὴ ἔξωθεν οὖσα τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα. πᾶς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, φησί, ψεύστης [1]), καὶ πάντες ἥμαρτον καὶ
P.675. ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ [2]), ἀγγέλους [b] δὲ τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλ᾽ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν [3]). ἐν δὲ τῷ Ἰώβ· εἰ κατὰ ἁγίων [c] ἀγγέλων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν. ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ [4]). ὁ δὲ Παῦλος γράφει· οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτιγε βιωτικά [5]); ἀλλὰ γὰρ [d] καὶ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ διάβολος ἐν μέσῳ τῶν χερουβὶμ ὢν καὶ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως [6]) γενόμενος ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπή [7]). εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα [e] τοιαύτην ἔχει φύσιν, καὶ γέγραπται περὶ ἀγγέλων τοιαῦτα, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ αὐτό ἐστι καὶ ἀναλλοίωτον καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ ἀτρεψίας ἐστί, μένον ἀεὶ σὺν αὐτῷ ἄτρεπτον, ποία ὁμοιότης τῷ ἀτρέπτῳ πρὸς τὰ τρεπόμενα; δῆλον γὰρ εἴη ὡς οὔτε κτίσμα ἐστὶν οὔτε ὅλως τῆς τῶν ἀγγέλων οὐσίας ἐστὶ διὰ τὸ ἐκείνους εἶναι τρεπτούς, ἀλλ᾽ εἰκὼν τοῦ λόγου καὶ τοῦ πατρὸς ἴδιόν ἐστι. πάλιν τε τὸ μὲν πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου [8]); καὶ πάλιν ἐν τῇ σοφίᾳ γέγραπται· τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι [9])· τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν μεμερισμένοις τόποις εἰσίν, ἥλιος μὲν καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες ἐν τῷ στερεώματι, νεφέλαι δὲ ἐν τῷ ἀέρι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν [10]), οἵ τε ἄγγελοι ἀποστέλλονται εἰς διακονίας· καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι παραστῆναι ἐνώπιον τοῦ κυρίου, ὡς ἐν τῷ Ἰὼβ γέγραπται [11])· καὶ ἐνυπνιάσθη δὲ Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης, καὶ ἰδοὺ κλῖμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ᾽ αὐτῆς [12]). εἰ δὲ τὸ μὲν πνεῦμα πάντα πληροῖ καὶ ἐν τῷ λόγῳ [f] πάρεστιν ἐν μέσῳ πάντων, οἱ δὲ ἄγγελοι ἐλαττοῦνται τούτῳ, καὶ ἔνθα ἀποστέλλονται, ἐκεῖ πάρεισιν· οὐκ ἀμφίβολον οὖν ὅτι οὔτε τῶν γενητῶν οὔτε ὅλως ἄγγελός ἐστιν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, τὸ πνεῦμα, ἀλλ᾽ ἄνω τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεώς ἐστι.

1) Psal. 116, 11 [115, 2. LXX. 11. Vulg.]. 2) Rom. 3, 23. 3) Iud. 6. 4) Iob. 4, 18; 25, 5. 5) 1. Cor. 6, 3. 6) Ezech. 28, 12. 7) Luc. 10, 18. 8) Psal. 139 [138. LXX.], 7. 9) Sap. 12, 1. 10) Act. 17, 26. 11) Iob. 1, 6. 12) Genes. 28, 12.

a. Felckm. 2. et editio Commel. mendose *οὐδὲ δὴ ἔξωθεν.*

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii vero et editi *ἀγγέλους τε.* Mox pro *ἑαυτῶν* Felckm. 2. et editi habent *ἰδίαν.*

c. Reg. 2. *ἀγγέλων* omittit, Basil. post *πιστεύει* habet. Felckm. 2. et ed. Comm.

Spiritus sanctus, qui in Deo est, immutabilis et incorruptus omnisque P. 674.
vicissitudinis expers esse censendus est. At rerum factarum et creatarum natura mutabilis est, utpote quae sit extra Dei substantiam et e nihilo exstiterit. Siquidem *Omnis homo,* inquit, *mendax,* et *Omnes peccaverunt et egent gloria Dei. Angelos vero, qui non servaverunt* P. 675.
suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit. Et apud Iob: *Si sanctis Angelis suis non fidit, sed contra Angelos pravum quid cogitavit. Stellae vero non sunt mundae in conspectu eius.* Paulus autem scribit: *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quanto magis secularia?* Quin etiam audivimus, diabolum, qui in medio Cherubim stabat et signaculum similitudinis erat, e caelo quasi fulgur cecidisse. Si porro ea est rerum creatarum natura et haec de Angelis scripta sunt, si contra Spiritus idem semper et omnis mutationis expers est, qui et Filii immutabilitatis particeps cum ipso semper immutabilis manet; quaenam amabo similitudo immutabilis cum mutabilibus? Hinc enim perspicuum est, neque rem creatam esse neque ad Angelorum, utpote qui mutabiles sint, naturam pertinere, sed Verbi imaginem et Patris proprium esse. Praeterea Spiritus Domini universum orbem replevit. Ita enim David cecinit: *Quo ibo a Spiritu tuo?* Et in Sapientia scriptum est: *Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus.* Atqui universae res factae in divisis locis existunt, verbi gratia sol, luna et astra in firmamento, et nubes in aëre. In hominibus quoque nationum terminos constituit. Angeli similiter in ministeria mittuntur: *Et venerunt Angeli Dei, ut assisterent coram Domino,* uti in Iob legimus. Et *Somniavit Iacob Patriarcha. Et ecce scala innixa in terra, cuius cacumen ad caelum perveniebat, et Angeli Dei ascendebant et descendebant per ipsam.* Si igitur Spiritus omnia implet et in Verbo praesens est in medio omnium, si contra Angeli hac in re illi cedunt, atque illic tantum adsunt quo mittuntur, dubium utique non est, quin Spiritus nec res facta nec Angelus sit, uti contendere audetis, sed Angelorum naturâ superior certe censendus est.

sic habet: *εἰ κατὰ ἁγίων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, ἄστρα δέ* etc. intermediis omissis.

d. Sic Reg. 1. Seguerian. et Basil. At Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος.* Anglic. et Reg. 2. *ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ διάβολος.* Alii et editi *ἀλλὰ γὰρ ὁ διάβολος.* Paulo post iidem, Reg. 1. Seguer. et Basil. habent *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.* Ceteri et editi *ἐκ τῶν οὐρανῶν.*

e. Reg. 1. et Seguer. *τρεπτὴν ἔχει τὴν φύσιν.* Mox iidem et Basil. ac Anglican. *τὸ δὲ πνεῦμα τὸ αὐτό ἐστι καί* etc. Gobler. et Felckm. 1. anonymus *τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτό ἐστι καί* etc. Alii et editi *τὸ δὲ πνεῦμα ἕν ἐστι καί* etc.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri et editi *ἐστίν.* Mox iidem mss. habent *ἐλαττοῦνται τούτῳ.* Ceteri et editi *ἐλάττους ὄντες ἐν τόπῳ εἰσί.* Iidem item manuscripti codices particulam *οὖν,* quam alii et editi habent post *ἀμφίβολον,* omittunt, iidemque post *οὔτε* sequens addunt *ὅλως,* quae vox ab aliis et editis abest.

P.675. 27. *Πάλιν γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἄν τις ἴδοι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς μεθεκτόν ἐστι καὶ οὐ μετέχον, τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον· ἀδύνατον γάρ, [a]φησί, τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου καὶ μετόχους πνεύματος ἁγίου [b]γενομένους καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα[1]). οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ τοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο* P.676. *γὰρ ταῦτα μὲν [c]καὶ ἐκπίπτειν οὗ μετέσχον δύναται, τὸ δὲ πνεῦμα ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστιν, [d]οὐ γὰρ τῶν μετεχόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα μετέχει. εἰ δὲ τοῦτο μὲν ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστι καὶ μεθεκτόν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ, οὐκ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἄγγελος οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τοῦ λόγου, παρ' οὗ διδόμενον μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ ὥρα λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν υἱὸν κτίσμα, οὗ πάντες ἐν τῷ πνεύματι μέτοχοι γεγόναμεν. καὶ πάλιν ἕν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὰ δὲ κτίσματα πολλά. ἄγγελοι μὲν γὰρ χίλιαι χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες[2]), φωστῆρες δὲ πολλοί, [e]καὶ θρόνοι καὶ κυριότητες καὶ οὐρανοὶ καὶ χερουβὶμ καὶ σεραφὶμ καὶ ἀρχάγγελοι πολλοί, καὶ ἁπλῶς οὐκ ἔστι τὰ κτίσματα ἕν, ἀλλὰ πάντα πολλὰ καὶ διάφορα. εἰ δὲ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕν ἐστι, τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ καὶ ἄγγελοι πολλοί, ποία ὁμοιότης τῷ πνεύματι πρὸς τὰ γενητά; καὶ οὐκ ἄδηλον ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' ἓν [f]ὄν, μᾶλλον δὲ τοῦ λόγου ἑνὸς ὄντος ἴδιον καὶ τοῦ θεοῦ ἑνὸς ὄντος ἴδιον καὶ ὁμοούσιόν ἐστι. ταῦτα μὲν οὖν καὶ μόνα καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος δείκνυσιν αὐτὸ μηδὲν κοινὸν μηδὲ ἴδιον ἔχειν τι τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ πρὸς τὰ κτίσματα, ἀλλ' ἄλλο μὲν εἶναι τῶν γενητῶν, ἴδιον δὲ καὶ οὐ ξένον τῆς τοῦ υἱοῦ οὐσίας καὶ θεότητος, δι' ἣν καὶ τῆς ἁγίας τριάδος ὂν καταισχύνει τὴν ἐκείνων ἀναισθησίαν.*

28. *Ἴδωμεν δὲ ὅμως [g]καὶ πρὸς τούτοις καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ πατέρες ἐφύλαξαν. ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ ἐκκλησία τεθεμελίωται, καὶ ὁ*

1) Hebr. 6, 4. 5. 2) Dan. 7, 10.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. In Gobler. et Felckm. 1. deest part. *γάρ*. Alii et editi pro *φησι* habent *ἐστι*. Reg. 2. *ἐστι* et *φησι* omittit.

b. Sic omnes manuscripti codices praeter Regium 2. et Felckm. 2., qui habent *γενηθέντας*. Mox Reg. 1. et 2. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. habent *οἱ δὲ ἄγγελοι*. Alii vero et editi *εἰ δὲ οἱ ἄγγελοι*.

c. Sic omnes mss., quorum tamen tres nempe Reg. 2. Seguer. et Felckm. 2. anon. *οὐ* sic mendose scribunt. Editi habent

27. Enimvero rursus ex his quae subiicimus Scripturae verbis P. 675
evidens fuerit, Spiritum sanctum alios sui participes facere, non vero participem aliorum fieri (nam eadem repetere ne sit molestum). Nempe *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque bonum Dei verbum.* At Angeli et ceterae res creatae ipsius Spiritus fiunt participes. Haec enim ipsa est ratio, cur ab eo, cuius P. 676.
sunt participes, possint excidere. Spiritus vero idem profecto semper est, quippe qui non ex illis rebus sit, quae participes redduntur, sed potius cuius res omnes fiant participes. Iam vero si Spiritus idem semper est aliosque sui participes facit, si contra res creatae eius fiunt participes, sane Spiritus sanctus neque Angelus neque alia res creata, sed proprius Verbi esse existimandus est, cuius ab ipso Verbo dati res creatae fiunt participes. Ceteroquin Filium quoque rem creatam dicere iisdem necesse esset, cuius nempe omnes in Spiritu participes facti sumus. Insuper unus est Spiritus sanctus, multae autem sunt res creatae. Nam millia millium et decies dena millia sunt Angelorum, multa pariter sunt luminaria, multi Throni, multae Dominationes, multi caeli, multi Cherubim, Seraphim et Archangeli, ac denique res creatae non sunt quid unum, sed omnes multae et diversae sunt. Quod si igitur Spiritus sanctus unus est, si contra res creatae multae et multi sunt Angeli; quaenam similitudo Spiritus cum rebus factis? Constat proinde Spiritum non esse ex multis neque etiam Angelum, sed unum esse, vel potius Verbi, quod unum est, et Dei, qui item unus est, proprium et consubstantialem esse. Haec certe vel sola, quae de Spiritu sancto dicimus, si seorsim etiam considerentur, palam faciunt, nihil illum commune aut proprium naturâ et substantià cum rebus creatis habere, sed vere alium eum esse a rebus factis, propriumque nec alienum Filii substantiae et divinitatis esse, propter quam cum sit sanctae Trinitatis, illos vel invitos pudore suffundit.

28. Verumtamen haud ab re fuerit veterem insuper traditionem doctrinamque ac fidem Catholicae Ecclesiae investigare, quam scilicet Dominus tradidit, Apostoli praedicavere et Patres servavere. In ea enim Ecclesia fundata est, a qua si quis exciderit, is nec esse nec

ταῦτα μὲν ἐκπίπτειν μετέχοντα δύναται. Reg. quoque 2. *μετέχοντα* habet.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. quae etiam vertit Nannius. Alii et editio Commel. omittunt *οὐ γάρ* etc. usque ad *τὸ αὐτό ἐστι.*

e. Part. *καί* hic et in sequent. deest in Gobler. et Felckm. 1. anon. *ἁπλῶς* ibid. abest a Reg. 2. et Felckm. 2. anon.

f. Sic Reg. Seguer. Basil. Goblerian. et Felckm. 1. Iidem mox et Anglic. habent ut hic exstat. Alii et editi *ὄν* omittunt et *τοῦ θεοῦ ἑνὸς ὄντος ἴδιον καί.*

g. *καὶ πρὸς τούτοις* desunt in Reg. 2., *καί* in Reg. 1. et Seguer.

P.676. ταύτης ἐκπίπτων οὔτ' ἂν εἴη [a]οὔτ' ἂν ἔτι λέγοιτο χριστιανός.
τριὰς τοίνυν ἁγία καὶ τελεία ἐστίν, ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ
πνεύματι θεολογουμένη, οὐδὲν ἀλλότριον ἢ ἔξωθεν [b]ἐπιμιγνύμενον
ἔχουσα, οὐδὲ ἐκ δημιουργοῦ καὶ γενητοῦ συνισταμένη, ἀλλ' ὅλη τοῦ
κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὖσα, ὁμοία δὲ ἑαυτῇ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι
τῇ φύσει, καὶ μία ταύτης ἡ ἐνέργεια, ὁ γὰρ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου
ἐν πνεύματι ἁγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ. καὶ οὕτως ἡ ἑνότης τῆς ἁγίας
τριάδος σώζεται, καὶ οὕτως εἷς θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κηρύττεται ὁ
P.677. ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν[1]), ἐπὶ πάντων μὲν ὡς
πατήρ, ὡς ἀρχὴ καὶ πηγή, διὰ πάντων δὲ διὰ τοῦ λόγου, ἐν πᾶσι
δὲ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. τριὰς δέ ἐστιν [c]οὐχ ἕως ὀνόματος
μόνον καὶ φαντασίας λέξεως, ἀλλὰ ἀληθείᾳ καὶ ὑπάρξει τριάς.
ὥςπερ γὰρ ὁ ὢν ἐστιν ὁ πατήρ, οὕτως ὁ [d]ὢν ἐστι καὶ ἐπὶ πάντων θεὸς[2]) ὁ τούτου λόγος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀνύπαρκτόν ἐστιν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ὑφέστηκεν ἀληθῶς. [e]καὶ οὔτε ἔλαττον τούτων φρονεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἵνα μὴ εἰς τοὺς νῦν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαίους καὶ εἰς Σαβέλλιον [f]ἐμπέσῃ, οὔτε πλεῖον ἐπινοεῖ, ἵνα μὴ εἰς τὴν Ἑλλήνων πολυθεότητα κυλισθῇ. καὶ ὅτι αὕτη ἡ πίστις τῆς ἐκκλησίας ἐστί, μαθέτωσαν πῶς ὁ μὲν κύριος ἀποστέλλων τοὺς ἀποστόλους παρήγγειλε τοῦτον θεμέλιον τιθέναι τῇ ἐκκλησίᾳ λέγων· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς [g]τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος[3]), οἱ δὲ ἀπόστολοι πορευθέντες οὕτως ἐδίδαξαν. καὶ τοῦτό ἐστιν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐκκλησίαν τὸ κήρυγμα.

29. Οὐκοῦν τοῦτον ἐχούσης τῆς ἐκκλησίας τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως εἰπάτωσαν πάλιν ἡμῖν ἐκεῖνοι καὶ ἀποκρινάσθωσαν· τριάς ἐστιν ἢ δυάς; εἰ μὲν οὖν δυάς ἐστι, συναριθμείσθω [h]παρ' ὑμῶν τοῖς κτίσμασι τὸ πνεῦμα. οὐκ ἔστι μὲν τὸ τοιοῦτον ὑμῶν φρόνημα εἰς ἕνα θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι[4]), τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν οὐκ ἔχετε, διαιροῦντες καὶ [i]ἀποξενοῦντες ἀπὸ τῆς θεότητος τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ τελείωσις δὲ ὑμῶν, ἣν νομίζετε ποιεῖν οὕτω φρονοῦντες, οὐκ ἔστιν ὁλόκληρος εἰς θεότητα γινομένη. ἐπιμίγνυται γὰρ [k]ταύτῃ κτίσμα, καὶ θεολογεῖτε καὶ ὑμεῖς ὡς οἱ Ἀρειανοὶ καὶ Ἕλληνες τὴν κτίσιν μετὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν

1) Ephes. 4, 6. 2) Rom. 9, 5. 3) Matth. 28, 19. 4) Ephes. 4, 6.

a. Sic Reg. 1. et Seguer. Ceteri et editi ἔτι omittunt.
b. Reg. 2. et Ottob. ἐπισυνηγμένον.
c. Sic Reg. 1. et 2. Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. 1. Basil. tamen et Segu. habent *μόνου*. Alii et editi habent et *μόνου* et *φαντασίᾳ*.
d. Sic Reg. 1. et Seguer., qui ibid. ὁ ante ὢν omittunt. Ab aliis et editis *καί* abest.
e. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Alii cum editis *καί* omittunt. Ibidem Reg. 1. et 2. Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. habent *τούτων*. Ottob. *του-*

amplius dici Christianus ulla ratione poterit. Itaque Trinitas sancta P. 676. et perfecta est, quae in Patre et Filio et Spiritu sancto agnoscitur, nihilque alienum vel extrinsecus admixtum habet, neque ex creatore et re creata constat, sed tota creandi et efficiendi vi praedita est, sibi quoque similis et individua est naturâ, unaque eius est efficacia et actio. Nam Pater per Verbum in Spiritu sancto omnia facit, eoque modo sanctae Trinitatis unitas servatur. Ita unus Deus in Ecclesia praedicatur, qui est *super omnia, et per omnia et in omnibus. Super omnia* quidem ut Pater, ut principium et fons, *per omnia* vero, nempe P. 677. per Verbum, *in omnibus* denique in Spiritu sancto. Porro Trinitas non nomine tenus et sola verborum specie est Trinitas, sed vere et reipsa existit Trinitas. Nam sicuti vere est Pater, ita et vere est eius Verbum, quod et ipsum super omnia est Deus. Nec item Spiritus sanctus non existit, sed utique vere est et existit. Nec his minus aliquid sentit Catholica Ecclesia, ne hodiernos Iudaeos Caïphae haud absimiles et Sabellium sequatur, nec his item plus aliquid comminiscitur, ne in multitudinem deorum Gentilium devolvatur. Sed ut hanc esse fidem Ecclesiae intelligant, eos discere operae pretium est, quonam modo Dominus mittens Apostolos iisdem praeceperit, ut istud fundamentum in Ecclesia iacerent: *Euntes*, inquit, *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Profecti vero Apostoli ita sine dubio docuerunt, atque haec ipsa praedicatio in universam Ecclesiam, quae sub caelo est, permanavit.

29. Cum igitur istud fidei fundamentum habeat Ecclesia, nobis iterum illi respondere ne graventur: Trinitasne est an dualitas? Si dualitas est, per me licet Spiritum rebus creatis adiungite. At si ita est, fides vestra iam non est in Deum unum, qui sit *super omnia, per omnia* et *in omnibus*. Nec enim *in omnibus* habebitis, si Spiritum a divinitate separetis et ab ea alienum faciatis. Vestra item initiatio, quam peragere arbitramini, si ita sentitis, non tota et integra fiet in divinitatis nomen, quippe cum rem creatam ipsi admisceatis, et velut Ariani ac Gentiles rem creatam una cum Deo, qui eam per pro-

του. Alii vero et editi habent *τι*.

f. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1., qui iidem infra habent *κυλισθῇ*. Editi et alii *περιπέσῃ* et infra *κατακυλισθῇ*. Ibidem Reg. 1. et Seguer. *πλέον* habent, alii et editi *πλεῖον*. Reg. 2. pro *πολυθεότητα* habet *πολυθείαν*.

g. Articulos *τό* et *τοῦ* ter sequentes omittunt Reg. et Seguer.

h. Basil. *παρ᾽ ὑμῖν*. Mox idem et Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. habent *τὸ τοιοῦτον ὑμῶν* etc. Alii autem et editi *τοι οὕτω τὸ ὑμῶν* etc. Reg. 2. *ὑμέτερον* pro *ὑμῶν*.

i. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ἀποξενίζοντες*. Paulo post iidem *ὁλόκληρος* habent, alii et editi *ὁλόκληρως*.

k. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii autem et editi *αὐτῇ*.

P. 677. θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. οὕτω δὲ διακείμενοι ποίας ἐλπίδος ἐστέ; ἢ τίς ὑμᾶς συνάψει [a]τῷ θεῷ μὴ ἔχοντας τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς κτίσεως; ποία δὲ ὑμῶν τόλμα καὶ ἀπροςεξία, ὅτι τὸν πατέρα καὶ τὸν τούτου λόγον εἰς τὰ κτίσματα [b]κατάγετε, καὶ πάλιν τὸ κτίσμα συνεξισοῦτε τῷ θεῷ; τοῦτο γὰρ ποιεῖτε φανταζόμενοι περὶ τοῦ πνεύματος ὡς κτίσματος καὶ συντάσσοντες αὐτὸ εἰς τριάδα. τί δὲ καὶ τὸ μανιῶδες ὑμῶν, ὥςτε φρονεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι μὴ πάντες ἄγγελοι ἢ πάντα τὰ κτίσμα-
P. 678. τα, ἀλλ' εἷς ἐκ τούτων συναριθμεῖται τῷ θεῷ καὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ; ἔδει γὰρ καθ' ὑμᾶς, ἅπαξ ἀγγέλου καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ πνεύματος καὶ συντασσομένου εἰς τριάδα, μὴ ἕνα ἀλλὰ [c]καὶ πάντας τοὺς κτισθέντας ἀγγέλους συντάσσεσθαι ταύτῃ, καὶ μηκέτι τριάδα ἀλλὰ πληθύν τινα θεότητος ἀναρίθμητον εἶναι, ἵνα καὶ ἡ ἐν τούτῳ πάλιν δοκοῦσα τελείωσις ὑμῶν γίνεσθαι διαιρουμένη ὧδε κἀκεῖσε ἀβέβαιος τῇ ποικιλίᾳ γένηται. τοιαῦτα γὰρ τὰ τέλη [d]ὑμῶν τε καὶ τῶν Ἀρειανῶν, λογιζομένων κατὰ τῆς θεότητος καὶ τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ τὸν κτίσαντα[1]) τὰ πάντα θεόν.

30. Τοιαῦτα μὲν οὖν [e]ὑμῖν ἄτοπα ἐκ τοῦ δυάδα λέγειν ἀπαντᾷ. εἰ δὲ τριάς ἐστιν, ὥςπερ οὖν καὶ ἔστι, δέδεικται δὲ ἀδιαίρετος οὖσα καὶ οὐκ ἀνόμοιος, ἀνάγκη μίαν ταύτης εἶναι τὴν ἁγιότητα καὶ μίαν ταύτης τὴν ἀϊδιότητα καὶ τὴν τῆς ἀτρεψίας φύσιν. ὥςπερ γὰρ [f]ἡ εἰς αὐτὴν παραδεδομένη πίστις μία ἐστί, καὶ αὕτη συνάπτει τῷ θεῷ, ὁ δὲ ὑπεξαιρούμενός τι τῆς τριάδος καὶ ἐν μόνῳ τῷ τοῦ πατρὸς ὀνόματι βαπτιζόμενος ἢ ἐν μόνῳ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ ἢ χωρίς γε τοῦ πνεύματος ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ [g]οὐδὲν λαμβάνει, ἀλλὰ κενὸς καὶ ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ὁ δοκῶν διδόναι διαμένει, ἐν τῇ τριάδι γὰρ ἡ τελείωσίς ἐστιν· οὕτως ὁ διαιρῶν τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἢ τὸ πνεῦμα κατάγων εἰς τὰ κτίσματα οὔτε τὸν υἱὸν ἔχει οὔτε τὸν πατέρα, ἀλλ' ἔστιν ἄθεος καὶ ἀπίστου χείρων καὶ πάντα μᾶλλον ἢ χριστιανός· καὶ [h]δικαίως γε. καθάπερ γὰρ ἕν ἐστι τὸ βάπτισμα ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι διδόμενον, καὶ μία πίστις ἐστὶν εἰς αὐτήν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος[2]), οὕτως ἡ ἁγία τριὰς [i]ἡ αὐτὴ οὖσα ἑαυτῇ καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτὴν οὐδὲν

1) Rom. 1, 25. 2) Ephes. 4, 5.

a. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et alii art. *τῷ* omittunt, qui et iidem mox habent *αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ*. At Reg. 1. Segu. Gobler. et Felckm. 1. habent ut hic exstat.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero cum editis *κατηγάγετε*. Mox Reg. 2. *συνεξισοῦται*.

c. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. anon. particulam *καί* hic addunt et paulo post *ταύτῃ* habent, alii vero et editi part. *καί* omittunt et pro *ταύτῃ* habent *τῇ θεότητι*.

d. Sic Reg. 1. et Seguer. Editi vero et alii part. *τε* omittunt.

e. In Seguer. Gobler. et Felckm. 1. vox

prium Verbum creavit, coniungatis. Quae autem vobis ita sentientibus P. 677. spes esse possit? Vel quis vos cum Deo coniunget, qui non ipsius Dei, sed rei creatae spiritum habetis? Quae tandem vestra est temeritas et inconsiderantia, qui Patrem et eius Verbum ad res usque creatas deprimitis, rursusque rem creatam Deo exaequatis? Id siquidem agitis, cum de Spiritu non secus ac de re creata cogitatis, et illum nihilominus in Trinitate collocare non veremini. Quis tantus ille vester furor, ut tam iniqua de Deo sentiatis, qui scilicet non omnes res creatas vel omnes Angelos, sed unum duntaxat ex illis Deo eiusque Verbo annumeretis? Postquam enim semel Spiritum rem creatam esse P. 678. censuistis eique locum in Trinitate assignastis, non unum certe sed omnes creatos Angelos in illa quoque collocare oportuit, nec amplius Trinitatem esse, sed innumerabilem quandam divinitatis multitudinem, ut et vestra initiatio, quae in eâ fieri videtur, huc et illuc distracta instabilis tantâ diversitate redderetur. Namque eiusmodi sunt vestra et Arianorum mysteria, qui tam impia adversus divinitatem comminiscimini, et rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servitis.

30. En ergo quae vobis absurda ex dualitate occurrunt. Quod si Trinitas sit, uti reipsa est, quae quidem, ut ostendimus, individua nec dissimilis est, necesse est unam eius esse sanctitatem, unam aeternitatem immutabilemque naturam. Ut enim fides, quam eius nomine accepimus, una est, et nos cum Deo coniungit, ut item qui aliquid de Trinitate detrahit et in solo Patris vel Filii nomine baptizatur, aut sine Spiritu in Patre et Filio, nihil accipit, sed vacuus nec initiatus ipse et is, qui dare videtur, manet, siquidem initiatio nonnisi in Trinitate sita est; ita qui Filium a Patre dividit vel Spiritum ad res usque creatas deprimit, nec Filium nec Patrem habet, sed est impius et infideli deterior, quidvisque potius quam Christianus merito ac iure putandus est. Quemadmodum enim unum est Baptisma, quod in Patre et Filio et Spiritu sancto datur, ut una similiter fides est in eandem Trinitatem, quemadmodum docet Apostolus; ita sancta Trinitas, quae eadem in seipsa est et secum ipsa coniuncta est, nihil in se rerum factarum habet, haecque Trinitatis unitas individua est, unaque in ean-

ὑμῖν abest. Iidem et Reg. 1. post τοιαῦτα particulam μέν addunt, quae ab aliis et editis abest.

f. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἡ εἰς ταύτην (Gobler. et Felckm. 1. αὐτήν) παραδιδομένη φύσις. Reg. 2. et Ottob. sic habent: ἡ εἰς αὐτὴν παραδεδομένη πίστις συνάπτει τῷ θεῷ. Ibid. Reg. 1. Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. anon. habent ὑπεξαιρούμενος. Alii vero et editi ὑφαιρούμενος. Mox pro καί Reg. 2. ἤ habet.

g. Gobl. et Felckm. 1. οὐδέν omittunt.

h. Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εἰκότως. Paulo post pro διδόμενον Basil. habet διαδιδόμενον et Reg. 2. τελειούμενον.

i. Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Ceteri vero et editi ἡ ἁγία τριὰς ἐν αὐτῇ οὖσα, καί etc.

P. 678. ἔχει ἐν ἑαυτῇ τῶν γενητῶν, καὶ αὕτη τῆς τριάδος ἡ ἀδιαίρετος [a] ἑνότης καὶ μία ἡ εἰς ταύτην πίστις ἐστίν. εἰ δὲ κατὰ τὴν ὑμῶν τῶν Τροπικῶν ἐπεξεύρεσιν οὐχ οὕτως ἐστίν, ἀλλ' ἐνυπνιάσθητε [b] κτίσμα λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκέτι μία πίστις ἐστὶν ὑμῶν οὐδὲ ἓν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο, ἓν μὲν εἰς πατέρα καὶ υἱόν, ἕτερον δὲ εἰς ἄγγελον κτίσμα ὄντα, καὶ οὐδὲν λοιπὸν ὑμῶν ἀσφαλὲς οὐδὲ ἀληθές. ποία γὰρ κοινωνία γενητῷ καὶ δημιουργῷ; ἢ ποία ἑνότης τοῖς κάτω κτίσμασι καὶ τῷ ταῦτα δημιουργήσαντι λόγῳ; τοῦτο εἰδὼς ὁ μακάριος Παῦλος οὐ διαιρεῖ τὴν τριάδα ὥςπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὴν ἑνότητα ταύτης διδάσκων ἔγραψε Κορινθίοις περὶ τῶν πνευ-
P. 679. ματικῶν, καὶ τὰ πάντα εἰς ἕνα θεὸν τὸν πατέρα ἀνακεφαλαιοῖ, λέγων· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα, καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, [c] ὁ δὲ αὐτὸς κύριος, καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν[1]). ἃ γὰρ τὸ πνεῦμα ἑκάστῳ διαιρεῖ, ταῦτα παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ λόγου χορηγεῖται· πάντα γὰρ τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστι. διὸ καὶ τὰ παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐν πνεύματι διδόμενα τοῦ πατρός ἐστι χαρίσματα, καὶ τοῦ πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν [d] καὶ ὁ λόγος ὁ τοῦτο διδοὺς ἔστιν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἐστὶν ὁ πατήρ· καὶ οὕτως ἐστὶ τὸ ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν[2]), καθάπερ εἴρηται. ἔνθα γὰρ τὸ φῶς, ἐκεῖ [e] καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ἔνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἐκεῖ καὶ ἡ τούτου ἐνέργεια καὶ αὐγοειδὴς χάρις. καὶ τοῦτο πάλιν [f] διδάσκων ὁ Παῦλος ἔγραφεν αὖθις Κορινθίοις καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ, λέγων· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν[3]). ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν τριάδι δίδοται παρὰ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ὥςπερ γὰρ ἐκ τοῦ πατρός [g] ἐστι δι' υἱοῦ ἡ διδομένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν εἰ μὴ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. τούτου γὰρ μετέχοντες ἔχομεν τοῦ πατρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τοῦ υἱοῦ τὴν χάριν καὶ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τὴν κοινωνίαν.

31. Μία ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς τριάδος ἐνέργεια δείκνυται. οὐ γὰρ ὡς παρ' ἑκάστου διάφορα καὶ διῃρημένα τὰ διδόμενα σημαίνει ὁ ἀπόστολος, ἀλλ' ὅτι [h] τὰ διδόμενα ἐν τριάδι δίδοται

1) 1. Cor. 12, 4—6. 2) Ioan. 14, 23. 3) 2. Cor. 13, 13.

a. Gobler. et Felckm. 1. *ἕνωσις.* Mox Reg. 1. et Seguer. *ταύτην.* Alii et editi *αὐτήν.*

b. Ex mss. Reg. 1. et 2. nec non Segu. vocem *κτίσμα* in aliis et editis omissam restituimus.

c. Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὁ αὐτὸς κύριος.*

d. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi autem et alii *καὶ τοῦ πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ ἐστιν ὁ πατήρ,* omissis quae

dem fides est. Quod si uti vos, Tropici, commenti estis, non ita se P. 678. res habet, sed, ut somniastis, Spiritus sanctus res creata a vobis dicitur, iam non una est fides vestra, non unum Baptisma, sed duo, unum scilicet in Patrem et Filium, aliud in Angelum, qui res creata est, nihilque iam vobis firmum, nihil verum superfuerit. Quae enim communio inter rem factam et eius effectorem? Vel quae societas inter res inferiores creatas et Verbum, a quo productae sunt? Certe beatus Paulus, qui ista minime ignorabat, non ut vos Trinitatem dividit, sed eius unitatem luculenter docet, cum de spiritualibus rebus ad Corinthios scribit et omnia ad unum Deum Patrem tanquam ad caput P. 679. hoc pacto reducit: *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus, et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus, et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Quae enim Spiritus singulis distribuit, ea a Patre per Verbum dantur. Nam omnia, quae Patris sunt, sunt item Filii, unde ea, quae a Filio in Spiritu dantur, vera sunt Patris munera. Similiter cum Spiritus in nobis est, Verbum, a quo illum accipimus, in nobis etiam est, et in Verbo est quoque Pater, atque ita fit istud: *Veniemus ego et Pater et mansionem apud eum faciemus*, uti iam dictum est. Ubi enim lux est, illic et splendor quoque est, ubi item splendor est, ibi similiter et eius efficientia et splendida est gratia. Quod idem Paulus in secunda epistola Corinthios bis verbis docet: *Gratia Domini nostri Iesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.* Gratia enim et donum, quod in Trinitate datur, datur a Patre per Filium in Spiritu sancto. Nam quemadmodum ex Patre per Filium datur gratia, ita in nobis fieri non potest doni communicatio nisi in Spiritu sancto. Huius siquidem participes effecti Patris caritatem, Filii gratiam et ipsius Spiritus communicationem habemus.

31. Ex his igitur una Trinitatis efficientia esse ostenditur. Nec enim diversa et divisa dari a singulis significat Apostolus, sed ea, quae dantur, in Trinitate dari, omniaque ex uno Deo esse. Ille igi-

intermedia sunt. Ibid. art. ὁ ante πατήρ Basil. ms. et editi omittunt.

e. Sic Reg. et Seguer. Editi vero et alii καί omittunt.

f. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Attamen hi duo ultimi omittunt πάλιν, αὖθις et καί. Alii et editi ἀπόστολος διδάσκων ἔγραψεν. Regius secundus ἔγραφεν. Ibidem Basil. Felckm. 2. et edit. Commel. vocem ἡμῶν omittunt. Gobler. et Felckm 1. anon. post θεοῦ addunt καὶ πατρός et post πνεύματος item εἴη.

g. Sic Reg. 1. et 2. Bas. Gobl. et Felckm. 1. anon. Alii autem et editi ἐπὶ δὲ υἱοῦ.

h. Reg. 1. Seguer. et Anglic. τὸ διδόμενον. Mox Reg. 1. et Seguer. habent θεοῦ ἐστι. Alii et editi θεοῦ εἰσι.

P.679. καὶ τὰ πάντα ἐξ ἑνὸς θεοῦ ἐστι. τὸ τοίνυν μὴ ὂν κτίσμα, ἀλλ' ἡνωμένον τῷ υἱῷ, ὡς ὁ υἱὸς ἥνωται τῷ πατρί, τὸ συνδοξαζόμενον πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ θεολογούμενον μετὰ τοῦ λόγου, ἐνεργοῦν τε ἅπερ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐργάζεται, πῶς ὁ λέγων κτίσμα οὐκ ἄντικρυς εἰς αὐτὸν τὸν υἱὸν ἀσεβεῖ; οὐδὲν γάρ ἐστιν ὃ μὴ διὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι γίνεται καὶ ἐνεργεῖται. τοῦτο καὶ ἐν ψαλμοῖς ᾄδεται· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν[1]), [a]καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· ἀποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ῥυήσεται ὕδατα[2]). καὶ ἐδικαιώθημεν δέ, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν[3])· ἀδιαίρετον γάρ ἐστι τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα. ἀμέλει λέγοντος [b]τοῦ κυρίου· ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ, συνεισέρχεται τὸ πνεῦμα οὐκ
P.680. ἄλλως ἢ ὡς [c]ὁ υἱὸς ἐν ἡμῖν οἰκήσων, γράφοντος Ἐφεσίοις τοῦ Παύλου· ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν[4]). τοῦ δὲ υἱοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος ἔστι καὶ ὁ πατήρ, λέγοντος τοῦ υἱοῦ· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[5])· διὸ καὶ γινομένου τοῦ λόγου ἐν τοῖς προφήταις ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ προφητεύουσι. τῆς γοῦν γραφῆς λεγούσης· [d]καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς τόνδε τὸν προφήτην, δείκνυται προφητεύων ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. ἐν μὲν γὰρ [e]τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται· πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις[6]), ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα αἰτιώμενος τὸν λαὸν ἔλεγε· καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰςακούειν [f]τοὺς νόμους μου καὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐξαπέστειλε κύριος παντοκράτωρ ἐν πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν [g]αὐτοῦ τῶν ἔμπροσθεν[7]), ὁ δὲ Πέτρος ἐν ταῖς πράξεσιν ἔλεγεν· ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφήν, ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον[8]), καὶ κοινῇ δὲ οἱ ἀπόστολοι ἐβόων οὕτως· δέσποτα ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, [h]ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ πνεύ-

1) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 2) Psal. 147, 18 [7. LXX.]. 3) 1. Cor. 6, 11. 4) Ephes. 3, 16. 5) Ioan. 14, 10. 6) Zach. 1, 6. 7) Zach. 7, 12. 8) Act. 1, 16.

a. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ αὖθις· ἀποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ* etc. Regius item 1. et 2. Seguer. Basil. et Anglican. habent *ἀποστελεῖ*. Ceteri et editi *ἐξαποστελεῖ*. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ῥυήσεται*, ubi alii et editi *ῥυήσονται*. Mox item Reg. 2. et editio Commel. omittunt *Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *τοῦ Χριστοῦ*.

c Art. *ὁ* ante *υἱός* deest in Segueriano Ibidem Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et

tur, qui res creata non est, sed cum Filio non secus coniunctus est, P. 679.
ac ipse Filius cum Patre, qui item cum Patre et Filio honoratur, et cum Verbo Deus agnoscitur, nec non ea ipsa agit, quae per Verbum Pater efficit, qui res creata dici possit, nisi ab eo plane, qui in Filium ipsum impius fuerit? Siquidem nihil prorsus est, quod non per Verbum fiat et agatur in Spiritu, quemadmodum etiam in Psalmis canitur: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et in centesimo quadragesimo septimo Psalmo: *Emittet Verbum suum et liquefaciet ea, flabit Spiritus eius et fluent aquae.* Et, ut ait Apostolus, iustificati sumus *in nomine Domini nostri Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri.* Namque Spiritus a Verbo nequit dividi. Profecto cum Christus ait: *Veniemus ego et Pater*, una quo-
que intrat Spiritus non alio modo, quam Filius in nobis habitaturus, P. 680.
ut Paulus ad Ephesios scribit: *Ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem, Christum habitare.* Porro cum Filius in nobis est, Pater quoque simul est, ut Filius ipse ita testatur: *Ego in Patre et Pater in me.* Hinc cum Verbum in Prophetis adest, illi in ipso Spiritu sancto vaticinantur. Unde cum Scriptura dicit: Et factum est Verbum ad talem Prophetam, illum in Spiritu sancto vaticinari significat. Nam in Zacharia scriptum est: *Verumtamen Verba mea et legitima mea suscipite, quae ego mando in Spiritu meo servis meis Prophetis.* Paulo post etiam populum his verbis obiurgat: *Et cor suum obstinatum statuerunt, ne audirent legem meam et verba, quae misit Dominus omnipotens in Spiritu suo in manibus Prophetarum eius priorum.* Petrus item in Actis ita loquitur: *Viri fratres, oportebat impleri Scripturam, quam praedixit Spiritus.* Simul vero sic clamabant Apostoli: *Domine, qui fecisti caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, qui Spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti.* Paulus

Felckm. 1. nec non catena ms. in Lucam, cuius meminit Felckmannus, habent *οἰκήσει.* Videtur tamen legendum *οἰκήσων*, ut in aliis et editis exstat. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et catena ms. habent *δῷ*, Reg. 2. *δώσῃ*, editi vero et alii *δῴη* ut et legitur in Graeco Scripturae textu. Ibidem Anglican. et Basil. habent *κατὰ τὸ πλοῦτος*, ut et legitur in ms. Alexandrino novi Testam. Edit. Oxon. 1675. Basil. praeterea pro *τῆς δόξης* habet *τῆς χάριτος.*

d. *καί* abest a Gobler. et Felckm. 1.

e. Reg. 1. et Seguerian. *γάρ* hic addunt, alii et editi omittunt. Iidem Reg. 1. et Segu. paulo post omittunt *τοῖς δούλοις μου.*

f. Reg. 1. et Seguer. ut et Graecus Scripturae textus *τοῦ νόμου.*

g. *αὐτοῦ τῶν* deest in Reg. 2. Basil. et Felckm. 2. anon. Mox *ἄνδρες ἀδελφοί* omittunt Gobler. et Felckm. 1. anon.

h. Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. quibus consonant mss. codices novi Testamenti Alexandrinus et Oxoniensis unus. Videtur tamen corruptus esse locus transpositaque verba ac omissa praepositio *διά*, forteque possit ita restitui: *ὁ διὰ πνεύματος ἁγίου διὰ στόματος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ* etc. Mira autem hoc in loco est varietas mss. codicum novi Testamenti, ut patet ex editione Oxoniensi 1675. Alii enim sic ha-

p. 680. ματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών[1]), καὶ ὁ Παῦλος ἐν [a]μὲν τῇ Ῥώμῃ γενόμενος ἐπαῤῥησιάζετο τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτὸν Ἰουδαίοις· καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν[2]), Τιμοθέῳ δὲ [b]ἔγραφε· τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι [c]πλάνης[3]). διὸ καὶ ὅταν λέγηται ἔν τισι τὸ πνεῦμα γενέσθαι, νοεῖται ὁ λόγος ἐν αὐτῷ διδοὺς τὸ πνεῦμα. τῆς γοῦν προφητείας πληρουμένης· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα[4]), [d]ὁ Παῦλος ἔλεγε· κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ[5]), καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν· ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ[6]); εἰ δὲ Χριστὸς ἦν ὁ λαλῶν ἐν αὐτῷ, [e]δῆλον ὅτι Χριστοῦ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν αὐτῷ. καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν αὐτῷ ἐν ταῖς πράξεσιν ἔλεγε πάλιν· καὶ νῦν
p. 681. ἰδοὺ δεδεμένος [f]ἐγὼ τῷ πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ [g]συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς, πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεταί μοι λέγον ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις μένουσί με[7]). ὅθεν ἐὰν οἱ ἅγιοι λέγωσι· τάδε λέγει κύριος, οὐκ ἄλλως ἢ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλοῦσι, καὶ ἐν τῷ πνεύματι λαλοῦντες ἐν Χριστῷ [h]ταῦτα λέγουσιν. ἐὰν δὲ καὶ ὁ Ἄγαβος ἐν ταῖς πράξεσι λέγῃ· τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον[8]), οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν τὸ πνεῦμα [i]ἐχορήγει λαλεῖν ἐν αὐτῷ καὶ διαμαρτύρασθαι τὰ μένοντα τὸν Παῦλον εἰς Ἱερουσαλήμ. ἀμέλει τοῦ πνεύματος πάλιν διαμαρτυρουμένου τῷ Παύλῳ ὁ αὐτὸς Χριστὸς [k]ἐλάλει ἐν αὐτῷ[9]), ὡς εἶναι τοῦ λόγου τὴν ἐκ τοῦ πνεύματος γινομένην διαμαρτυρίαν. οὕτως καὶ ἐπὶ τὴν ἁγίαν παρθένον Μαρίαν ἐπιδημοῦντος τοῦ λόγου συνεισήρχετο τὸ πνεῦμα, καὶ λόγος ἐν τῷ πνεύματι ἔπλαττε καὶ ἥρμοζεν ἑαυτῷ τὸ σῶμα, συνάψαι θέλων καὶ προσενεγκεῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν κτίσιν τῷ πατρὶ καὶ ἀποκα-

1) Act. 4, 24. 2) Act. 28, 25. 3) 1. Tim. 4, 1. 4) Ioël. 3, 1 [2, 28. LXX.]. 5) Phil. 1, 19. 6) 2. Cor. 13, 3. 7) Act. 20, 22. 23. 8) Act. 21, 11. 9) 2. Cor. 13, 3.

bent: ὁ πνεύματι ἁγίῳ διὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ etc. Alii ὁ ἐν πνεύματι ἁγίῳ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου etc. Alii post παιδός σου habent ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Cantabrigiensis ὁ διὰ πνεύματος ἁγίου διὰ τοῦ στόματος λαλήσας Δαβὶδ τοῦ παιδός σου. Vulgata versio habet ut hic vertimus. Ottob. sic habet: ἐν αὐτοῖς, ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ, παιδός σου. Ceterum alii mss. et editi hunc S. Athanasii locum sic exhibent: ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ παιδός σου εἰπών. Aliam autem lectionem, licet paulum corrupta videatur, selegimus, cum quia plures et melioris notae mss. codices eam habent, tum quia constat S. Athanasium nomen *S. Spiritus* hic non omisisse, cum hunc ipsum locum afferat ad probandum Deum in Prophetis per Spiritum S. locutum fuisse. Reg. 1. Seguer. et Basil. ante παιδός art. τοῦ omittunt.

a. Reg. 1. et Seguer. μέν post ἐν habent, alii et editi minus bene post ὁ. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. anon. προσελθοῦσι Ἰουδαίος λέγων.

quoque cum Romae versaretur, Iudaeis ad se venientibus fidenter aie- P. 680.
bat: *Bene Spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres vestros.* Et ad Timotheum haec scribit: *Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris.* Quocirca cum Spiritus dicitur in aliquo esse, Verbum in ipso dans Spiritum intelligitur. Hinc cum impleretur prophetia, quae dicit: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem,* Paulus ait: *Secundum subministrationem Spiritus Iesu Christi in me.* Et ad Corinthios idem scribit: *An experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur Christus?* Si porro Christus erat, qui in eo loquebatur, manifestum est, Christi fuisse Spiritum, qui in illo loquebatur. Etenim cum Christus in Actis in ipso loqueretur, rursus ille dicebat: *Et nunc ecce alligatus ego Spiritu vado in Ierusalem,* P. 681.
quae in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per civitates protestatur mihi dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent. Unde cum Sancti dicunt: *Haec dicit Dominus,* non aliter sane quam in Spiritu sancto loquuntur, et in Spiritu loquentes in Christo haec eadem loquuntur. Quod si Agabus in Actis dicat: *Haec dicit Spiritus sanctus,* non aliter item intelligendus est quam quod, cum ad ipsum factum fuisset Verbum, Spiritus suggerebat quae in eo loqueretur, ut et quae Paulo Ierosolymis ventura erant denunciaret. Profecto cum Spiritus Paulo iterum protestaretur, ipse Christus in eo loquebatur, ita ut Spiritus testimonium sit quoque Verbi testimonium. Sic etiam cum Verbum in sanctam Virginem Mariam advenit, simul quoque adfuit Spiritus et Verbum in Spiritu sibi ipsi corpus formavit et aptavit, res creatas per seipsum Patri coniungere et offerre omnia-

b. Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Alii vero et editi *γράφων.* Ibidem Reg. 2. *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.*

c. Reg. 1. et Seguer. *πλάνοις.*

d. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. et quidem recte. Alii autem et editi *καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε Κορινθίοις.* Ibidem Reg. 2. *χορηγίαν.* Mox iidem illi sex mss. sic habent: *καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν.* Editi vero et alii *καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ὁ αὐτὸς ἔγραφεν.* Ibid. Regius 1. et Seguer. babent *ἢ δοκιμήν,* ut et legisse videtur vulgatae novi Testamenti versionis auctor. Alii et editi *εἰ δοκιμήν.* Graecus vero novi Testamenti textus *ἐπεὶ δοκιμήν* sine ulla mss edit. Oxon. discrepantia.

e. Sic Reg. 2. Seguer. et Auglicanus. Ceteri et editi *δηλονότι.*

f. Sic Reg 1. Seguerian. Anglican. et Felckm. 1. At Reg. 2. et Basil. *ἐγώ* omittunt. Alii et editi habent *δεδεμένος ἐν τῷ πνεύματι.*

g. Reg. 1. et Seguerian. *συμβησόμενά μοι.* Mox Reg. 2. *ὅτι* omittit. Paulo post Reg. 1. et Seguer. *διεμαρτύρατό μοι,* ut et legitur in ms. codice Alexandr. novi Testamenti edit. Oxoniensis. Mox iidem Reg. 1. et Seguerian. *ἐάν* habent, alii et editi *ἄν.*

h. Reg. 1. Goblerian. et Felckm. 1. *τὰ αὐτοῦ.*

i. Sic Seguerian. Anglic. Goblerian. et Felckm. 1. At Reg. 1. *ἐχορήγει λαλεῖν αὐτῷ.* Reg. 2. *ἐπιχορηγεῖ καὶ λαλεῖ αὐτῷ.* Basil. *ἀποχορηγεῖν καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ.* Alii et editi *ἀποχορηγεῖ καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ.* Paulo post Reg. 1. et Seguer. *διαμαρτυρομένου τῷ Παύλῳ.*

k. Sic Reg. 1. et Seguer. qui et infra habent *συνεισήρχετο.* Alii et editi *λαλεῖ* et infra *συνήρχετο.*

P.681. ταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς[1]).

32. Συμφώνως ἄρα ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν δείκνυται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἴδιον τοῦ λόγου καὶ τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος· οὕτω γὰρ τῶν μὲν ἁγίων ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον τριάδα συνάγεται, καὶ μία πίστις αὕτη τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας [a]ἐστί· τῶν δὲ Τροπικῶν ἡ ἀλόγιστος μυθοπλαστία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς γραφάς, συμφωνεῖ δὲ τῇ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀλογίᾳ, καὶ [b]εἰκὸς αὐτοὺς οὕτως ὑποκρίνασθαι ἀπάτης ἕνεκεν τῶν ἀκεραίων. ἀλλὰ χάρις τῷ κυρίῳ ὅτι, ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέποντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς προςποιήτῳ ἀντιλογίᾳ· καὶ γὰρ καὶ παρ᾿ ἐκείνων ἐμισήθησαν, [c]ὅτι μόνον τὸ πνεῦμα καὶ οὐχὶ καὶ τὸν λόγον κτίσμα λέγουσι, καὶ παρὰ πάντων δὲ κατεγνώσθησαν ὡς τῷ ὄντι πνευματομαχοῦντες καὶ μετ᾿ ὀλίγον [d]γινόμενοι νεκροί, ἔρημοι καὶ κενοὶ τοῦ πνεύματος ὄντες. κατὰ γὰρ τὸν μακάριον ἀπόστολον ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἠδυνήθησαν δέξασθαι τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀνεκρίνοντο, οἱ δὲ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες ἀνακρίνουσι μὲν τὰ πάντα, αὐτοὶ δὲ ὑπ᾿ οὐδενὸς ἀνακρίνονται[2]), ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ πνεύματι ἑαυτόν τε καὶ δι᾿ ἑαυτοῦ τὸν πατέρα.

P.682. 33. Ἐγὼ μὲν οὖν καίπερ ἐν ἐρήμῳ διάγων, διά γ᾿ οὖν τὴν ἀναίδειαν τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας οὐ φροντίσας τῶν γελᾶν ἐθελόντων διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ταπεινὸν τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως δι᾿ ὀλίγων γράψας ἀπέστειλα [e]τῇ σῇ εὐλαβείᾳ, πολλὰ παρακαλῶν, ἵνα ἐντυγχάνων τούτοις τὰ μὲν διορθώσῃ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀσθενῶς εἰρημένοις συγγινώσκῃς. κατὰ γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν πατέρων ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα, μηδὲν ἔξωθεν [f]ἐπινοήσας, ἀλλ᾿ ὅπερ ἔμαθον ἐνεχάραξα συμφώνως ταῖς ἁγίαις γραφαῖς. σύμφωνον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς προαποπεφασμένοις πρὸς βεβαίωσιν ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν, καὶ οὐκ ἔξωθεν ἐπινενόηται, ἀλλ᾿ αὐτὸς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι᾿ ἑαυτοῦ ἐδίδασκε τὴν Σαμαρεῖτιν καὶ δι᾿ αὐτῆς ἡμᾶς τὴν τῆς ἁγίας τριάδος τελειότητα ἀδιαίρετον ὑπάρχουσαν καὶ [g]μίαν θεότητα. αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ, ὥς φησι τῇ Σαμαρείτιδι· πίστευέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προςκυνηταὶ προςκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι

1) Col. 1, 20. 2) 1. Cor. 2, 14.

a. Reg. 1. et Seguer. ἐστι addunt, alii cum editis omittunt. Mox iidem Reg. 1. et Seguer. nec non Gobler. et Felckm. 1. habent ἀλόγιστος. Ceteri vero et editi ἀλλόπιστος.

b. Sic Reg. 1. et Seguer. Alii vero et editi εἰκότως.

c. Hunc locum ita restituimus ex mss.

que in illo reconciliare cupiens, *pacificans sive quae in caelis sive quae in terris sunt.* P. 681.

32. Itaque ex divinarum Scripturarum consensu evidens est Spiritum sanctum rem creatam non esse, sed proprium esse Verbi et Patris divinitatis. Sic enim Sanctorum doctrina ad sanctam et individuam Trinitatem adstruendam conspirat, eaque una est Catholicae Ecclesiae fides. At absurdae Tropicorum fabulae a Scripturis valde dissentiunt consentiuntque omnino cum Arianorum haeresi; unde verisimile sit, illos non alia de causa ita dissimulare nisi ut facilius simplices deciperent. Sed gratiae domino habendae, quod, ut scribis, fictam suam cum Arianis contentionem obtegere non potuerint. Siquidem et illorum odium in se ipsos concitaverunt, ut qui solum Spiritum non autem Verbum rem creatam esse dicant, et ab aliis omnibus reprobantur, quod liqueat vere eos bellum contra sanctum Spiritum gerere ac proinde brevi fore mortuos, utpote Spiritu vacuos et destitutos. Nempe quia sunt animales homines, non potuerunt, ut docet beatus Apostolus, percipere quae sunt Spiritus Dei, utpote qui spiritualiter diiudicarentur. At qui ea, quae sunt veritatis, sapiunt, omnia quidem diiudicant, ipsi vero a nemine diiudicantur, quandoquidem Dominum in seipsis habent, qui illis et seipsum et per seipsum Patrem in Spiritu patefacit.

33. Ego itaque tametsi in solitudine degens, tamen propter eo- P. 682.
rum impudentiam, qui a veritate deflexerunt, nihil omnino de illis curans, quibus forte meae ratiocinationes infirmae et humiles atque adeo irridendae videbuntur, haec pauca, quae scripsi, ad tuam pietatem placuit mittere, teque vehementer rogo, ut in his legendis alia quidem emendes, alia vero, quae infirma occurrent, mihi condones. Siquidem nihil ipse tradidi nisi secundum Apostolicam fidem, prout ea nobis a patribus tradita est, nihilque externum sum commentus, sed quod didici, iuxta mentem sanctarum Scripturarum his litteris exaravi. Id enim optime cum his congruit, quae ad veritatis confirmationem ex sanctis Scripturis adduximus. Non ergo extrinsecus accersita est haec nostra doctrina, sed ipse Dominus Iesus Christus per seipsum quidem Samaritanam ac nos per illam deinde docuit, quam perfecta et absoluta sit sancta Trinitas, eamque individuam ac unam divinitatem existere. Id inquam ipsa testatur veritas, ubi Samaritanae ait: *Crede mihi, mulier, quia venit hora et nunc est, cum veri adoratores ado-*

Reg. 1. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis desunt ὅτι μόνον usque ad κατεγνώσθησαν.

d. Seguer. Basil. et Anglic. γενόμενοι.

e. Sic Reg. 1. Ottobon. et Seguer. nec non Reg. 2., qui tamen τῇ σου habet. Ceteri et editi τῇ σῇ et τῇ σου et πολλά omittunt.

f. Reg 1. et Segu. ἐπινοῶν et mox ἅπερ.

g. Reg. 2. τῇ μιᾷ θεότητι.

P. 682. καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. [a]πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν[1]). δέδεικται τοίνυν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ἀλήθεια μὲν αὐτὸς ὁ υἱός ἐστιν, ὡς αὐτός φησιν· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια[2]), [b]περὶ οὗ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐπεκαλεῖτο λέγων· ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου[3]). οἱ ἀληθινοὶ τοίνυν προσκυνηταὶ προσκυνοῦσι μὲν τῷ πατρί, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ὁμολογοῦντες υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα· ἀχώριστον γὰρ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὡς ἀχώριστος ὁ υἱὸς τοῦ πατρός. αὐτὴ ἡ ἀλήθεια [c]μαρτυρεῖ ἡ λέγουσα· πέμψω ὑμῖν τὸν παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν[4]), [d]τουτέστιν οἱ ἀρνούμενοι αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ υἱῷ. χρὴ τοίνυν κατὰ μίμησιν τῶν ἀληθινῶν ὁμολογεῖν καὶ προσδραμεῖν τῇ ἀληθείᾳ. ἂν δ' ἄρα καὶ μετὰ ταῦτα μή τε μαθεῖν θέλωσι μήτε νοεῖν δύνωνται, κἂν τῶν δυσφημιῶν παυέσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείτωσαν τὴν τριάδα, ἵνα μὴ [e]διαιρεθῶσι ἀπὸ τῆς ζωῆς, μηδὲ τοῖς κτίσμασι συναριθμείτωσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι τῷ Βεελζεβοὺλ τὰ τοῦ πνεύματος ἀνετίθεσαν, οὕτως καὶ οὗτοι τὰ ἴσα τολμῶντες ἀσύγγνωστον καὶ ὧδε καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τιμωρίαν [f]μετ' ἐκείνων ὑπομείνωσιν.

P. 683.

[g]ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ

κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν υἱόν.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον [h]καὶ οὕτως ὀλίγα γεγραφέναι, καὶ κατηγόρουν ἐμαυτοῦ πολλῆς ἀσθενείας ὡς μὴ δυνηθέντος τοσοῦτον γράψαι, ὅσον ἀνθρώποις ἔξεστι λέγειν κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δέ, ὡς γράφεις, τινὲς τῶν ἀδελφῶν ἠξίωσαν καὶ ταῦτα ἐπιτεμεῖν, ἵνα ἔχωσιν ἐξ ἑτοίμου καὶ δι' ὀλίγων

1) Ioan. 4, 21. 23. 24. 2) Ioan. 14, 6. 3) Psal. 43 [42. LXX.], 5. 4) Ioan. 15, 26; 14, 17.

a. Reg. 2. et Felckm. 2. addit ὅτι. At haec verba ὅτι πνεῦμα ὁ θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν desunt in Anglic. Basil. et edit. Commel.

b. Gobler. et Felckm. 1. περὶ οὗ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγων etc. Mox post οἱ ἀληθινοί particula τοίνυν additur a Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1., sed ab aliis et editis omittitur. Ibidem Reg. 1. Gobler. et Felckm. 1. προσκυνήσουσι.

c. Verbum μαρτυρεῖ abest a Reg. 1. Gobler. et Felckm. 1. anonymo.

d. Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At Ottobon. ὅ ἐστι. Alii vero et edit. Commel. ὅς ἐστιν, sed mendose. Ibidem Reg. 1. et Seguerian. αὐτό habent, alii et editi αὐτόν. Item pro ἐν τῷ υἱῷ, ut legitur in Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1., alii cum editis habent ἐν τῷ Χριστῷ.

e. Seguerian. αἱρέθωσιν. Gobler. et Felckm. 1. διαιρείσθωσαν. Paulo post Reg. 1. et Seguer. habent οἱ τότε. Editi et alii οἵ ποτε.

f. Editi et Felckm. 2. omittunt μετ' ἐκείνων.

rabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quaerit, P. 682. *qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Inde enim perspicuum est, veritatem ipsum esse Filium, ut ipse ait: *Ego sum veritas,* quem et Propheta David his verbis invocabat: *Emitte lucem tuam et veritatem tuam.* Veri igitur adoratores Patrem quidem adorabunt, sed in Spiritu et veritate, Filium videlicet et in Filio Spiritum confitendo. Nam a Filio separari non potest Spiritus, uti nec a Patre Filius, quemadmodum ipsa veritas his verbis docet: *Mittam vobis Paraclitum, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere,* hoc est qui eum ex Patre in Filio esse negant. Qui igitur voluerint veros imitari adoratores, eos veritatem confiteri et amplecti necesse omnino est. Quocirca illi, quos hic refellendos suscepi, si nec post haec velint quod verum est discere, nec intelligere possint, saltem impia proferre desinant, nec Trinitatem audeant separare, ne ipsi a vita separentur, nec Spiritum sanctum inter res creatas numerent, ne quemadmodum sancti Spiritus opera Pharisaei olim Beelzebuli attribuebant, sic et illi paris audaciae rei hic et in futura vita aeterno supplicio sine ulla spe veniae cum illis afficiantur.

EIUSDEM P. 683.

AD EUNDEM EPISCOPUM SERAPIONEM

adversus eos qui filium rem creatam esse contendunt.

1. Ego quidem pauca me ita scripsisse existimabam, atque adeo me ipse maximae imbecillitatis accusabam, qui nec tantum scribere potuissem, quantum adversus eos, qui in Spiritum sanctum impii sunt, licet hominibus dicere. Quando vero, ut scribis, quidam ex fratribus postulaverunt, ut haec in compendium redigerentur, quo paratiores ac

g. Sic Ottob. In Basil. et Anglic. inscribitur item *ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν υἱόν* et ad marginem *ἐπιστολὴ δευτέρα.* Regius autem, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. pro titulo haec habent verba: *ταῦτα ἐκ τῶν προειρημένων κατ᾽ ἐπιτομὴν ἐγράφη κατ᾽ αὐτῶν πάλιν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.* Id est *Haec ex praedictis compendio scripta sunt contra eosdem qui dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.* Quae item exstant in margine codicis Basiliensis. In omnibus porro mss. etiam in Felckm. 2. est numero secunda sive sequitur praecedentem. In editis autem primo loco sive ante praecedentem ponitur, cum huiusmodi titulo: *τοῦ ἐν ἁγίοις* etc. *ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον κατὰ τῶν λεγόντων ὅτι ὁ υἱὸς κτίσμα ἐστίν.* *Sancti Patris* etc. *Epistola ad Serapionem Episcopum, contra eos qui dicunt Filium esse rem creatam.* Vide admonitionem p. 645. [p. 667. huius ed.] num. 2.

h. Felckm. 2. *καί* omittit. Mox Basil. Anglic. et Felckm. 2. et editi *γεγραφηκέναι.* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκατηγόρουν.* Item ibidem Anglic. *πολλὴν ἀσθένειαν.* Paulo post Reg. et Seguer. *γράψαι.* Alii et editi *γράφειν.*

p.683. ἀπολογεῖσθαι μὲν τοῖς ἐρωτῶσι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, διελέγχειν δὲ τοὺς ἀσεβοῦντας, ἐποίησα καὶ τοῦτο, θαῤῥῶν ὅτι συνείδησιν ἔχων ἀγαθήν, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις παραλέλειπται, ἀναπληρώσεις. οἱ Ἀρειανοὶ εἰς ἑαυτοὺς στραφέντες καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔξωθεν ἑαυτῶν νοοῦντες κατὰ τοὺς Σαδδουκαίους ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς [a] ἐξεδέξαντο τὴν θεόπνευστον γραφήν. ἀκούοντες γ' οὖν σοφίαν καὶ ἀπαύγασμα καὶ λόγον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἰώθασιν [b] ἐπιλέγειν· πῶς δύναται τοῦτο εἶναι; ὥςπερ οὐ δυναμένου εἶναι ὃ μὴ δύνανται αὐτοὶ νοεῖν· ὥρα γὰρ αὐτοὺς καὶ περὶ τοῦ παντὸς τοιαῦτα διανοεῖσθαι· πῶς δύναται ἡ κτίσις μὴ οὖσά ποτε γενέσθαι; ἢ πῶς δύναται χοῦς γῆς πλασθῆναι λογικὸς ἄνθρωπος, ἢ πῶς τὸ φθαρτὸν ἄφθαρτον γενέσθαι; ἢ πῶς ἡ γῆ ἐπὶ θαλασσῶν τεθεμελίωται, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτὴν ὁ θεός[1]); καὶ λοιπὸν ἐπιλέγειν αὐτοὺς ἑαυτοῖς· φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ [c] ἀποθνήσκομεν[2]), ἵνα δηλονότι φθειρομένων αὐτῶν συμφθαρῇ καὶ ἡ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν μανία.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν θνητὸν καὶ φθαρτὸν τὸ τοιοῦτον φρόνημα, ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος, ὅνπερ ἔπρεπε καὶ αὐτοὺς διανοεῖσθαι, τοιοῦτός ἐστιν· εἰ πηγὴ καὶ φῶς καὶ πατήρ ἐστιν ὁ θεός, οὐ θέμις εἰπεῖν οὔτε τὴν πηγὴν ξηρὰν οὔτε τὸ φῶς χωρὶς αὐγῆς οὔτε τὸν θεὸν χωρὶς λόγου, ἵνα μὴ ἄσοφος καὶ ἄλογος καὶ [d] ἀφεγγὴς ᾖ ὁ θεός. ἀϊδίου τοιγαροῦν ὄντος τοῦ πατρὸς ἀνάγκη καὶ τὸν υἱὸν ἀΐδιον εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ πατρὶ νοήσωμεν, ταῦτα καὶ ἐν τῷ υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ κυρίου· πάντα,
p.684. ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστι, [e] καὶ τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ πατρός ἐστιν[3]). αἰώνιος γ' οὖν ἐστιν ὁ πατήρ, αἰώνιός ἐστι καὶ ὁ υἱός, δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν[4]). [f] ὢν ἐστιν ὁ πατήρ, ἀνάγκη καὶ ὁ υἱὸς ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν[5]), ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. οὐ θέμις εἰπεῖν ἐπὶ πατρός· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ υἱοῦ· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ πατήρ, παντοκράτωρ ἐστὶ [g] καὶ ὁ υἱός, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· ὁ ὤν,

1) Psal. 24 [23. LXX.], 2. 2) 1. Cor. 15, 32. 3) Ioan. 16, 15; 17, 10. 4) Hebr. 1, 2. 5) Rom. 9, 5.

a. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *διεδέξαντο.*

b. Gobler. et Felckm. 1. *λέγειν.* Mox verba *ὥςπερ οὐ δυναμένου εἶναι* absunt ab Anglic. et Ottobon.

c. Reg. *ἀποθνήσκωμεν.* Item ibidem Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δῆλονότι.* Ceteri et editi *δῆλον ἂν εἴη ὅτι.* Mox Reg. *συμφθαρῇ.* Alii editique *συμφθαρήσεται.*

d. Basil. Felckm. 2. et editio Commel. *ἀφεγγής* omittunt. Ibid. *ᾖ* abest a Reg. et Seguer.

e. Haec verba *καὶ τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ πατρός ἐστι,* quae habent Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ac legit Nannius, desunt in aliis et editis. Paulo post *καί* abest a Reg. et Seguer.

promtiores esse possint cum ad breviter respondendum his, qui ipsos P. 683. de fide nostra interrogant, tum ad impios refutandos; id ego eo maiore fiducia suscepi, quod cum recta sis praeditus conscientia, si quid omissum fuerit, tu ipse non aegre supplebis. Ariani toti ad seipsos conversi, nihilque aliud atque quod extra ipsos positum est more Sadducaeorum cogitantes, divinam Scripturam humanis ratiociniis expendunt. Cum igitur Filium Patris sapientiam, splendorém et Verbum esse audiunt, percunctari solent, quî istud possit esse, quasi id esse non possit, quod ipsi intelligere non queunt. Certe idem peraeque possumus de universo mundo inquirere: Quomodo res, quae aliquando non erat, potuit fieri? Quomodo pulvis terrae potuit effici homo ratione praeditus? Quomodo quod corruptioni subiectum est, incorruptum fieri potest? Quomodo terra super maria fundata est, et super flumina praeparavit eam Deus? Denique nihil aliud superest, quam ut ipsi sibi dicant: *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur,* ut videlicet corruptis illis simul corrumpatur insana eorum haeresis.

2. Nihil igitur nisi mortale et corruptum est in hac Arianorum sententia. At veritatis sermo, quem utique illos meditari decebat, huiusmodi est: Si fons, si lux, si pater est Deus, nefas certe dictu est, vel fontem aridum vel lucem sine splendore vel Deum sine Verbo sive ratione esse, ne videlicet sapientiae, rationis et splendoris expers credatur Deus. Itaque quia aeternus est Pater, necesse est Filium esse quoque aeternum. Quaecunque enim in Patre esse intellexerimus, non est dubitandum quin haec eadem sint in Filio, cum ipse Dominus dicat: *Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt,* et mea omnia Patris P. 684. sunt. Itaque aeternus est Pater; aeternus item est Filius, siquidem per illum facta sunt saecula. Vere est Pater; vere quoque necessario est Filius, *qui est super omnia Deus benedictus in saecula, amen,* ut ait Paulus. Non licet de Patre dicere: fuit aliquando cum non esset; nefas similiter est de Filio dicere: fuit aliquando cum non esset. Omnipotens est Pater; omnipotens etiam est Filius, Ioanne dicente: *Qui*

f. Haec verba *ὁ πατὴρ, ἀνάγκη καὶ ὁ υἱὸς, ὁ ὢν* desunt in Reg. et Seguer. Ibidem in Reg. Seguer. ac editis scribitur *ὢν ἐστι,* sed mendum est, ut videtur, scribendumque *ὤν ἐστιν ὁ πατήρ,* ut exigit sensus. [Praeterea ad vocem *ἀνάγκη* in margine adnotatum est: forte *ἀνάγκῃ.*] Mox Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. habent *ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος.* Alii et editi *ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος.* Ibidem post *θέμις* Reg. Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *οὖν* omittunt, at alii et editi addunt. Mox item Reg. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. omittunt verba *οὐδὲ ἐπὶ υἱοῦ,* quae in aliis et editis habentur post *ἐπὶ πατρός.* Quae sequuntur ibidem *ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ υἱοῦ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν* ex mss. Regio restituimus.

g. *καί* deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, ὁ ὢν* etc. Alii mss. *λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τάδε λέγει, ὁ ὢν* etc. Editi *λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τόδε λέγει, ὁ ὢν* etc.

P. 684. ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ[1]). φῶς ἐστιν ὁ πατήρ, ἀπαύγασμα ὁ υἱὸς καὶ φῶς ἀληθινόν. ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατήρ, ἀληθινὸς θεὸς ὁ υἱός, οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ [a]ἡ αἰώνιος[2]). καὶ ὅλως οὐδέν ἐστιν ὧν ἔχει ὁ πατήρ, ὃ μὴ τοῦ υἱοῦ ἐστι. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ[3]), ἐπειδὴ τὰ τοῦ πατρὸς ταῦτα ἐν τῷ υἱῷ ἐστι, καὶ πάλιν ταῦτα ἐν τῷ πατρὶ νοεῖται. οὕτω νοεῖται [b]καὶ τὸ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[4]), ἐπειδὴ οὐκ ἄλλα ἐν τούτῳ καὶ ἄλλα ἐν τῷ υἱῷ, ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ πατρὶ ταῦτα ἐν τῷ υἱῷ ἐστι, καὶ ἃ βλέπεις [c]δὲ ἐν τῷ πατρί, ἐπειδὴ βλέπεις ἐν τῷ υἱῷ, νοεῖται καλῶς τὸ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα[5]).

3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων ἀσεβής ἐστιν ὁ λέγων κτίσμα [d]εἶναι τὸν υἱόν. ἀναγκασθήσεται γὰρ εἰπεῖν κτίσμα καὶ τὴν πηγὴν βρύουσαν, κτίσμα τὴν σοφίαν, τὸν λόγον, ἐν ᾧ ἐστι πάντα τὰ τοῦ πατρός. ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τούτων [e]ἄν τις ἴδοι τὸ σαθρὸν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν. ὧν ἐσμεν ὅμοιοι, καὶ τὴν ταυτότητα ἔχομεν τούτων καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν. ἄνθρωποι γ' οὖν ὅμοιοι καὶ [f]ταυτότητα ἔχοντες ὁμοούσιοί ἐσμεν ἀλλήλων, τὸ αὐτὸ γὰρ πᾶσι, τὸ θνητόν, τὸ φθαρτόν, τὸ τρεπτόν, τὸ ἐκ μὴ ὄντων. καὶ [g]ἄγγελοι δὲ πρὸς ἑαυτούς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως ὁμοφυῆ ἐστιν ἀλλήλων. οὐκοῦν ἐρευνάτωσαν οἱ περίεργοι, εἰ ἔστι τις ὁμοιότης πρὸς τὸν υἱὸν τοῖς κτίσμασιν, ἢ τὰ ἐν τῷ υἱῷ δύνανται εὑρεῖν ἐν τοῖς γενητοῖς, ἵνα καὶ κτίσμα τολμήσωσιν εἰπεῖν τὸν τοῦ [h]θεοῦ λόγον. ἀλλ' οὐκ ἂν εὕροιεν οἱ πάντα προπετεῖς καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν

P. 685. εὐσέβειαν. ἐν μὲν γὰρ τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστι παντοκράτωρ καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦ ἑτέρου κρατεῖται, ἕκαστον γὰρ [i]αὐτοῦ ἐστι τοῦ θεοῦ· οἱ μὲν γὰρ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ[6]), ἡ δὲ γῆ τοῦ κυρίου ἐστί, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς[7]), ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε[8]), καὶ τὰ πάντα δοῦλα[9]) τοῦ πεποιηκότος ἐστί, ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ὑπακούοντα τῷ προστάγματι αὐτοῦ· ὁ δὲ υἱὸς παντοκράτωρ ἐστὶν ὡς ὁ πατήρ. καὶ τοῦτο γέγραπται καὶ δέδεικται. [k]πάλιν τε ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστιν ἄτρεπτον τῇ φύσει. τῶν γὰρ ἀγγέλων τινὲς οὐκ ἐτήρησαν τὴν ἰδίαν τάξιν[1]), καὶ ἄστρα οὐ

1) Apocal. 1, 8. 2) 1. Ioan. 5, 20. 3) Ioan. 14, 10. 4) Ioan. 10, 30. 5) Ioan. 14, 9. 6) Psal. 19 [18. LXX.], 2. 7) Psal. 24 [23. LXX.], 1. 8) Psal. 113 [112. LXX.], 3. 9) Psal. 119 [118. LXX.], 91. 10) Iud. 6.

a. ἡ deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

b. Basil. Felckm. 2. anonymus et editio Commel. *καί* omittunt.

c. Sic Reg. et Seguer. At alii et editi *δέ* et *ἐπειδή* omittunt. Ibidem *καί* ante *νοεῖται* deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

d. *εἶναι* abest a Reg. Seguer. Gobler.

est, qui erat et qui venturus est, omnipotens. Lux est Pater; splendor et lux vera est Filius. Deus verus est Pater; Deus verus est quoque Filius. Ita enim scripsit Ioannes: *Sumus in vero, in Filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus et vita aeterna.* Denique nihil habet Pater, quod non sit Filii. Idcirco enim Filius in Patre et Pater in Filio est, quia quae sunt Patris, haec in Filio sunt, et rursus eadem in Patre intelliguntur. Ita sane istud intelligi debet: *Ego et Pater unum sumus,* quia non alia sunt in Patre et alia in Filio, sed quae in Patre sunt, eadem sunt in Filio. Unde quia quae in Patre vides vides quoque in Filio, recte illud intelligitur: *Qui videt me, videt Patrem.* P. 684.

3. His ergo ita confirmatis impius sine dubio ille habendus est, qui Filium rem creatam esse contendit. Hinc enim fateri cogetur, rem creatam ipsum quoque esse fontem, unde emanat creata sapientia et Verbum, in quo omnia, quae Patris sunt, existunt. Praeterea vel ex his comprehendi potest, quam futilis sit Arianorum haeresis. Nempe quorum sumus similes, eandem quoque quam illi naturam habemus, atque adeo consubstantiales sumus. Quia igitur homines similes sumus et eadem nobis est natura, sumus idcirco invicem consubstantiales. Eadem enim omnibus est mortalitas, corruptio, mutabilitas et origo ex nihilo. Angeli pariter inter se aliaque omnia naturae similitudine secum conveniunt. Scrutentur ergo homines plus aequo curiosi, si inter Filium et res creatas intersit aliqua similitudo, vel si ea, quae in Filio sunt, in rebus factis reperire possint, quo illis liceat Verbum Dei rem creatam appellare. Verum id nunquam invenient viri perquam temerarii atque a vera pietate aberrantes. Nam in rebus P. 685.
creatis nihil est omnipotens, nullaque in alterius sed solius Dei est potestate. Siquidem *caeli enarrant gloriam Dei,* et *Domini est terra et plenitudo eius. Mare vidit et fugit.* Omnia denique creatori famulantur faciuntque verbum eius et eius mandato obediunt. At Filius omnipotens est ut Pater, quod utique et scriptum et ostensum est. Item nihil inter res creatas naturâ immutabile est. Siquidem quidam ex Angelis ordinem suum non servaverunt, et *stellae non sunt mun-*

et Felckm. 1. Mox post *εἰπεῖν* Reg. et Seguer. omittunt *κτίσμα.*

e. Sic Reg. et Seguer. At Ottob. *ἀπὸ τούτων ἴδοι τις.* Ceteri et editi *ἀπὸ τούτων μάλιστα ἴδοι τό* etc. Ibidem Reg. et Seguer. *αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν.*

f. Felckm. 2. et editi *τὴν ταυτότητα.* Mox *τὸ φθαρτόν* abest a Gobler. Felckm. 1. Reg. et Seguer.

g. Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ἀγγέλοις.* Ibid. Reg. et Seguerian. *τὰ ἄλλα πάντα.* Ceteri et editi *τὰ ἄλλα δὲ πάντα.*

h. Reg. et Seguer. *θεοῦ υἱόν.*

i. Reg. Segu. Angl. Gobl. Felckm. 1. *ἑαυτοῦ.* Iidem (praeter Angl.) omitt. *τοῦ θεοῦ.*

k. Sic Reg. et Seguer. In aliis vero et editis deest *τε.*

P. 685. καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ[1]), καὶ ὁ μὲν διάβολος ἔπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ, ὁ δὲ Ἀδὰμ παρέβη, καὶ πάντα ἀλλοιούμενά ἐστιν. ὁ δὲ υἱὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ἀναλλοίωτος ὡς ὁ πατήρ· καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ὑπέμνησεν [a]ἐκ τοῦ ἑκατοστοῦ καὶ πρώτου ψαλμοῦ λέγων· καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί. αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι[2]), [b]καὶ πάλιν λέγει· Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας[3]).

4. Καὶ πάλιν τὰ γενητὰ πάντα οὐκ ἦν καὶ γέγονε, τὴν γὰρ γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησε, καὶ ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα[4])· [c]καὶ ποιήματα δέ ἐστι καὶ κτίσματα, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι. ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[5]) καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ [d]πάλιν· ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα[6]). ὁ δὲ υἱὸς ὤν ἐστι καὶ ἐπὶ πάντων θεὸς ὡς ὁ πατήρ, καὶ [e]τοῦτο οὕτω δέδεικται· καὶ οὐ ποιούμενός ἐστιν, ἀλλὰ ποιῶν, καὶ οὐ κτιζόμενος, ἀλλὰ κτίζων καὶ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ πατρός. δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες γεγόνασι[7]), καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[8])· [f]ὡς δὲ ἀπόστολος ἐδίδαξε τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ· αὐτὸς κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμελίωσε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοί[9]). καὶ πάλιν τῶν κτισμάτων οὐδέν ἐστι τῇ φύσει θεός, ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων [g]ὃ καὶ γέγονε τοῦτο καὶ ἐκλήθη, τὸ μὲν οὐρανός, [h]ἄλλο δὲ γῆ, καὶ οἱ μὲν φωστῆρες, τὰ δὲ ἄστρα, καὶ ἄλλα θάλασσα καὶ ἄβυσσοι καὶ τετράποδα, καὶ λοιπὸν ἄνθρωπος, καὶ πρὸ τούτων ἄγγελοι [i]καὶ ἀρχάγγελοι, χερουβίμ, σεραφὶμ καὶ δυνάμεις, ἀρχαί, ἐξουσίαι, κυριότητες, παράδεισος, καὶ οὕτως ἕκαστον διαμένει. [k]εἰ δὲ καὶ θεοί τινες ἐκλήθησαν, ἀλλ' οὐ
P. 686. τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ μετουσίᾳ τοῦ υἱοῦ. οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς εἶπεν· εἰ ἐκείνους εἶπεν θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος [l]τοῦ θεοῦ ἐγένετο[10]). διὸ

1) Iob. 25, 5. 2) Hebr. 1, 10—12. cll. Psal. 102 [101. LXX.], 26—28. 3) Hebr. 13, 8. 4) Rom. 4, 17. 5) Genes. 1, 1. 6) Esa. 66, 2. 7) Hebr. 1, 2. 8) Ioan. 1, 3. 9) Hebr. 1, 10. cll. Psal. 102 [101. LXX.], 26. 10) Ioan. 10, 35.

a. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκ τοῦ Δαβὶδ λαβὼν τὴν χρῆσιν*. Paulo post Reg. et Seguer. *διαμενεῖς* et infra *ἀλλάξεις*, ubi alii et editi *διαμένεις* et *ἑλίξεις*.

b. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *καὶ πάλιν λέγει*. Mox pro *καὶ πάλιν* Reg. et Seguer. habent *πάλιν τε*.

c. Sic Reg. et Seguer. In Anglic. *καί* deest, alii et editi *δέ* omittunt. Mox ibid. Reg. et Seguer. *τοῦ γίνεσθαι*.

d. *πάλιν* deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Basil. *ἐποίησε τὰ πάντα*. Mox Reg. et Seguer. *ὤν ἐστιν ἐπὶ πάντων θεὸς, ὡς πατήρ*.

e. Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis deest *τοῦτο*. Ibid. Reg. et Seguer. *καὶ οὐ ποιούμενος*, alii et editi *ὡς οὐ* etc.

f. Ita Reg. et Seguer. At Gobler. et Felckm. 1. *ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος ἔδειξε·*

dae in conspectu eius, Diabolus e caelis cecidit, Adam praevaricatus P. 685. est; postremo cunctae res mutantur. Filius vero immutabilis est ut Pater, idque Paulus ex centesimo primo Psalmo his verbis docet: *Et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli; ipsi peribunt, tu autem permanebis; et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Et iterum: *Iesus Christus heri et hodie ipse et in saecula.*

4. Praeterea quicquid est factum, factum est cum antea nihil esset. Nam terram, quae antea nihil erat, fecit. Et qui *vocat ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt.* Atqui res factae sunt item creatae. Idcirco enim initium existendi habent. Nam *in principio fecit Deus caelum et terram* nec non omnia, quae in eis sunt. Et iterum: *Manus mea fecit haec omnia.* Filius autem, ut Pater, Deus est super omnia, quod quidem probatum est, nec est res, quae fit, sed ipse res facit, nec denique creatur, sed ipse Patris opera creat et facit. Nam per ipsum et saecula et omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil, atque, ut Apostolus ex Psalmo ostendit, ipse initio terram fundavit, et opera manuum eius sunt caeli. Insuper nulla res creata naturâ Deus est, sed singulae quod factae sunt idipsum appellatae sunt; hinc alia caelum, alia terra dicta est, aliae luminaria, aliae astra, aliae maria, abyssi et quadrupedes, aliaque homo, ut et ante res illas Angeli, Archangeli, Cherubim, Seraphim, Virtutes, Principatus, Potestates, Dominationes, Paradisus; atque ita res illae singulae perseverant. Quod si nonnulli dii appellati sunt, certe non ex naturâ, sed quod Filii participes facti sint, id nomen sunt consecuti. Sic enim ipse ait: *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est.* Unde P. 686.

αὐτὸς κατ' ἀρχὰς, κύριε. Alii et editi pro *δέ* habent *καί* et *τά* pro *τό* et *κύριε* post *αὐτός*, iidemque cum Gobleriano et Felckm. 1. habent *ἐθεμελίωσας* et *χειρῶν σου.*

g. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καί* omittunt.

h. Sic Reg. et Seguer. Alii vero et editi *τὸ δὲ γῆ, οἱ δὲ φωστῆρες.* Mox Reg. et Seguer. *θάλασσαι καὶ ἄβυσσος.* Gobler. et Felckm. 1. *ἄστρα καὶ θάλασσαι.*

i. Reg. et Seguer. omittunt *καί* et *σεραφὶμ καί.* In Ottobon. autem deest *ἀρχάγγελοι* et *σεραφίμ.*

k. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. ut et legit Nannius. Alii vero et editi *καὶ θεοὶ δέ τινες.* Mox Reg. et Seguer. *τῇ μετουσίᾳ.* At alii et editi *τῇ* omittunt. Ibidem in Reg. et Seguer. *καί* deest ante *αὐτός.*

l. Ita Reg. et Seguer., ut et legitur Ioan. 10, 35. Ceteri et editi *τοῦ* omittunt. Mox post *διό* Reg. et Seguer. *καί* addunt. Ibidem paulo post sic habent Basil. Anglic. Reg. et Ottob.: *ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται ἀκούοντες.* Gobler. vero et Felckm. 1. *ἔστιν ὅτε τινὲς τρέποντες ἀκούοντες.* Sic item Seguer., sed *ὅτι* additum est secunda manu pro *ὅτε*, quod aberat. Editi *ἔστιν ὅτε τρέπονται ἀκούοντες.*

P. 686. μὴ ὄντες τῇ φύσει θεοὶ ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται, ἀκούοντες· ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε[1]). τοιοῦτος ἦν ὁ ἀκούσας· σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος καὶ οὐ θεός[2]). ὁ δὲ υἱὸς θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὡς ὁ πατήρ. ἐν αὐτῷ γάρ [a] ἐστιν καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ· καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἔγραψεν[3]), ὡς δέδεικται, ὁ δὲ Δαβὶδ ψάλλει· ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς [b] αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου[4]), καὶ [c] ὁ προφήτης δὲ Ἡσαΐας βοᾷ· ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων· καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται. καὶ ἀκολουθήσουσιν οἱ ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός. σὺ γὰρ εἶ ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, καὶ οὐκ ᾔδειμεν[5]). τίς δή ἐστιν ὁ θεός, ἐν ᾧ ὁ θεός, εἰ μὴ ὁ υἱὸς ὁ λέγων· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί [d] ἐστιν[6]);

5. Τίς τούτων ὄντων καὶ γεγραμμένων οὐ συνορᾷ, [e] ἐπεὶ τῶν μὲν κτισμάτων οὐδὲν ὅμοιον ὁ υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ὅτι ὁμοούσιος ἂν εἴη ὁ υἱὸς τῷ πατρί; ὥςπερ γὰρ εἰ τῶν κτισμάτων τινὰ εἶχεν ὁμοιότητα καὶ πρὸς αὐτά τινα εἶχε συγγένειαν, ὁμοούσιος ἂν αὐτοῖς ἦν, οὕτως ἀλλότριος μὲν ὢν κατ᾽ οὐσίαν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ πατρὸς λόγος, καὶ [f] οὐκ ἄλλος ὢν οὗτος ἐκείνου, ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἴδια πάντα τὰ τοῦ πατρός, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ πατρί. οὕτω γὰρ καὶ οἱ πατέρες νοήσαντες ὡμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ὁμοούσιον καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. συνεῖδον γὰρ καλῶς, ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναται [g] ἄν ποτε εἰπεῖν· πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστιν[7]), ἀρχὴν γὰρ ἔχουσα τοῦ γίνεσθαι οὐκ ἔχει τὸ ὢν καὶ τὸ ἦν ἀϊδίως. [h] καὶ διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ταῦτ᾽ ἔχει ὁ υἱός, καὶ πάντα δὲ τὰ προειρημένα τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ἀνάγκη [i] μὴ κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ, ἀλλ᾽ ὁμοούσιον τῷ πατρί· ἄλλως τε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη κτιστὴ οὐσία, δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ θεοῦ· ἴδια δὲ αὐτοῦ ἐστιν ἐξ ὧν γινώσκεται [k] ὁ θεός, οἷον τὸ παντοκράτωρ, τὸ ὤν, τὸ ἀναλλοίωτον καὶ τὰ ἕτερα τὰ προειρημένα,

1) Psal. 82 [81. LXX.], 6. 7. 2) Ezech. 28, 2. 9. 3) Ioan. 14, 10. 4) Psal. 45 [44. LXX.], 7. 5) Esai. 45, 14. 15. 6) Ioan. 14, 10. 7) Ioan. 16, 15.

a. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. At alii et editi *γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ πατήρ* etc.

b. Ita Reg. Seguer. et Graecus Scripturae textus. Ceteri et editi *τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.*

c. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὁ Ἡσαΐας· ἐκοπίασεν.* Ibid. Basil. et Anglican. *ἐμπορίαι.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *Σαβαείμ,* ut et habet Graecus Scripturae textus. Reg. et Seguer. *Σαβαείν.* Alii et editi *Σαβαίν.* Item mox Reg. et Seguer. *ἀκολουθήσουσί σοι ὀπίσω.*

d. *ἐστιν* deest in Reg. et Seguer.

e. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν* etc.

f. Ita Reg. et Seguer. At alii et editi *οὐκ* omittunt. Ibidem Gobler. Felckm. 1. Anglic. Reg. et Seguer. *οὗτος ἐκείνου.* Ceteri et editi *οὗτος ἐκείνων.* Mox Reg.

quia naturâ non sunt dii, fit aliquando ut quidam mutentur haecque P. 686. audiant: *Ego dixi: dii estis et filii Excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriminí.* Talis ille erat, cui dictum est: *Tu vero homo es et non Deus.* At Filius Deus verus est non secus ac Pater. In ipso siquidem est et Pater in Filio, quemadmodum Ioannes scripsit, uti ostensum est. David autem psallit: *Sedes tua, Deus, in saecula saeculi. Virga aequitatis virga regni tui.* Et Propheta Esaias clamat: *Laboravit Aegyptus et negotiatio Aethiopiae, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et te sequentur vincti manicis et adorabunt te, quia in te Deus est. Tu enim es Deus Israël, et nesciebamus.* Quis vero Deus est, in quo est Deus, nisi Filius, qui dicit: *Ego in Patre et Pater in me est?*

5. Quae cum ita se habeant ac conscripta sint, quis non videt, Filium Patri esse consubstantialem, quandoquidem nihil simile habet cum rebus creatis, sed quaecunque sunt Patris, sunt etiam Filii? Quemadmodum enim si quam cum rebus creatis similitudinem et cognationem haberet, illis consubstantialis esset, ita quia ab iisdem secundum substantiam alius est, propriumque Patris est Verbum, nec alius ab illo est; cum item omnia, quae Patris sunt, eiusdem propria sint, verum sane est eum Patri consubstantialem esse. Haec siquidem fuit mens et sententia Patrum, cum in Nicaena Synodo Filium consubstantialem et ex substantia Patris esse confessi sunt. Recte enim perspexerunt, nullam creatam substantiam posse unquam dicere: *Omnia, quaecumque habet Pater, mea sunt.* Nam cum existendi initium habeat, eam et proprie esse et semper fuisse dici nequit. Ac proinde quia haec Filio conveniunt, et omnia, quae Patris esse dictum est, Filii quoque sunt, necesse est Filii substantiam non esse creatam, sed Patri consubstantialem. Unde cum alias ob causas tum certe idcirco creata dici non potest substantia, quod proprietatum Dei capax sit. Proprietates autem eius appello, ex quibus Deus cognoscitur, ut quod sit omnipotens, quod proprie sit, quod sit immutabilis, aliaque superius dicta, ne videlicet ipse Deus rebus creatis, uti volunt insipientes,

et Seguer. *πάντα τὰ τοῦ πατρός.* Alii et editi *τά* omittunt.

g. Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis *ἄν* deest. Paulo post Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Anglic. habent *τοῦ γίνεσθαι.* Ceteri et editi *τοῦ γενέσθαι.*

h. Ita Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. anonymus. At alii et editio Commel. *ἀϊδίως· ὁ δὲ υἱὸς διὰ τοῦτο ἀΐδιος. ἐπειδή* etc. Mox Gobler. Felckmanni 1. anonymus et Anglic. *δέ* omittunt post *πάντα.* Ibidem Reg. et Seguer. *προειρημένα τοῦ πατρός.* Alii et editi *προειρημένα περὶ τοῦ πατρός.*

i. Sic Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. anonymus et Anglican. At alii *οὖν μή.* Paulo post Anglic. *ἄλλως τε δὲ καί* etc.

k. Ita Reg. et Seguer. In aliis et editis *ὁ* deest.

P. 687. ἵνα μὴ ὁμοούσιος [a] τῶν κτισμάτων αὐτὸς ὁ θεὸς φαίνηται κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἔχων ἅπερ καὶ τὰ κτίσματα ἔχειν δύναται.

6. Καὶ [b] οὕτως δ' ἄν τις διελέγξειεν τὴν ἀσέβειαν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. ἡ πίστις ἡμῶν εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον [c] πνεῦμά ἐστι, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τοῖς ἀποστόλοις· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος [1]). εἶπε δὲ οὕτως, ἵνα ἐξ ὧν οἴδαμεν, ἀπὸ τούτων νοῶμεν καὶ περὶ τῶν [d] προειρημένων. ὥςπερ οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν τοὺς πατέρας ποιητὰς ἀλλὰ γεννήτορας, καὶ αὐτοὺς δὲ ἡμᾶς οὐκ ἂν εἴποι τις κτίσμα πατέρων, ἀλλὰ υἱοὺς φύσει καὶ ὁμοουσίους τῶν πατέρων, οὕτως εἰ πατὴρ ὁ θεός, πάντως υἱοῦ φύσει καὶ ὁμοουσίου ἐστὶ πατήρ. Ἀβραὰμ γ' οὖν οὐκ ἔκτισε τὸν [e] Ἰσαὰκ ἀλλ' ἐγέννησε· Βεσελεὴλ δὲ καὶ Ἐλιὰβ οὐκ ἐγέννησαν, ἀλλ' ἐποίησαν πάντα τὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ [2]), καὶ ναυπηγὸς δὲ καὶ οἰκοδόμος οὐ γεννῶσιν ἃ ποιοῦσιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐργάζεται, ὁ μὲν τὸ σκάφος, ὁ δὲ τὴν οἰκίαν. ὁ μέν τοι Ἰσαὰκ οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ γεννᾷ φύσει [f] καὶ ὁμοούσιον τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακὼβ δὲ οὕτως τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. ὥςπερ οὖν μαίνοιτ' ἄν τις λέγων τὴν οἰκίαν ὁμοούσιον τοῦ οἰκοδόμου καὶ τὸ σκάφος τοῦ ναυπηγοῦ, οὕτως πρεπόντως ἄν τις εἴποι πάντα υἱὸν ὁμοούσιον εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ πατρός. εἰ τοίνυν πατήρ ἐστι καὶ υἱός, ἀνάγκη τὸν υἱὸν φύσει καὶ ἀληθείᾳ εἶναι [g] υἱόν, τοῦτο δέ ἐστι τὸ ὁμοούσιον εἶναι τῷ πατρί, ὡς ἐκ πολλῶν ἐδείχθη. ἀμέλει περὶ μὲν τῶν ποιημάτων· αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν [3]), περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν [4]), ὁ δὲ Δανιὴλ οἶδεν υἱὸν τοῦ θεοῦ, οἶδε καὶ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν μὲν υἱὸν εἶδε [h] δροσίζοντα τὴν κάμινον, περὶ δὲ τῶν ἔργων εἰρηκώς· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον [5]), ἕκαστον μὲν τῶν κτισμάτων κατέλεξε, τὸν δὲ υἱὸν οὐ συνηρίθμησε τούτοις, εἰδὼς ὅτι οὐκ ἔστιν [i] ἔργον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ γέγονε μὲν τὰ ἔργα, ἐν πατρὶ δὲ ὑμνούμενος καὶ ὑπερυψούμενός ἐστιν. [k] ὥςπερ οὖν δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ θεὸς τοῖς γινώσκουσιν, οὕτως δι' αὐτοῦ ἡ εὐλογία καὶ ὁ ὕμνος, καὶ ἡ

1) Matth. 28, 19. 2) Exod. 36, 1. 3) Psal. 148, 5. 4) Psal. 45 [44. LXX.], 2. 5) Hymn. III. puer. 25. 34 [Dan. 3, 49. 57. Vulg.].

a. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi *αὐτῶν τῶν κτισμάτων.*

b. Ita Reg. et Seguer. At alii et editi *δέ* omittunt. Mox Basil. *τὸν τούτου λόγον.*

c. Sic Reg. et Seguer. Ceteri vero et editi omittunt *ἐστι.* Mox verba *τοῖς ἀποστόλοις, πορευθέντες* habentur in Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1., et legit Nannius, sed desunt in aliis et editis. Ibidem Reg. et Seguer. *εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου* etc.

d. Reg. et Seguer. *εἰρημένων*, iidemque mox et Gobler. ac Felckm. 1. anonymus *εἴποιμεν*, ubi alii et editi *εἴπωμεν.*

consubstantialis esse videretur, ea nempe habens, quae illae habere P. 687. possent.

6. Sic autem etiam refutari potest eorum impietas, qui Dei Filium rem creatam esse pugnant. Nempe fides nostra est in Patrem, Filium et Spiritum sanctum, ipso Filio ad apostolos dicente: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Quibus sane verbis usus est, ut ex his, quae novimus, ea, quae dicta sunt, intelligeremus. Quemadmodum ergo patres non opifices sed genitores appellamus, ac proinde nemo nos a patribus creatos, sed patrum esse naturâ filios et consubstantiales dicere possit; ita si Pater est Deus, profecto Pater est Filii, qui sit naturâ filius ipsique proinde consubstantialis. Hinc Abraham non creavit sed genuit Isaac, Beseleel autem et Eliab non genuerunt, sed fecerunt omnia opera, quae in tabernaculo erant. Similiter navium et aedificiorum fabricatores non gignunt quae faciunt, sed illi quidem navem, hi domum construunt. Sic item Isaac non fecit, sed genuit sibi naturâ consubstantialem Iacob, ut et Iacob Iudam ac fratres eius. Quocirca ut is sana mente non esset, qui domum vel navem opifici esse consubstantialem diceret; ita profecto fateri convenit, omnem filium suo patri esse consubstantialem. Qua propter si vere et Pater et Filius est, necesse omnino est Filium naturâ et veritate filium hoc est Patri consubstantialem esse, quod quidem multis demonstratum est. Certe de operibus dicitur: *Ipse dixit et facta sunt; ipse mandavit et creata sunt,* de Filio autem: *Eructavit cor meum Verbum bonum.* Daniel quoque Filium Dei optime noverat; noverat et Dei opera. Itaque Filium quidem flammas fornacis rore irrigantem vidit; at cum de operibus dixisset: *Benedicite omnia opera Domini Domino,* singulas quidem res creatas enumeravit, sed inter eas Filium minime collocavit, quippe qui non esset nescius, illum opus non esse, sed per ipsum facta esse opera, eumque in Patre laudari et superexaltari. Igitur quemadmodum Dei cognitio per ipsum Verbum habetur, ita per ipsum et in ipso benedictio, laus, gloria et potentia Patri concinitur, quo

Ibidem post *πατέρας* Reg. et Seguer. addunt *ἑαυτῶν*. Ibidem Gobler. et Felckmanni 1. *οὐκ ἂν εἴποι κτίσμα.*

e. Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ut et legit Nannius, at alii et editi *υἱόν*. Mox Reg. et Seguer. *καὶ Βεσελεὴλ δέ* etc.

f. Sic Reg. Seguer. et Anglic. At Ottobon. *φύσει τὸν Ἰακὼβ υἱόν.* Ceteri et editio Commel. *καὶ τὸν Ἰακώβ.* Mox ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ τὸν Ἰούδα. ὥςπερ οὖν* etc. Reg. habet quoque *τὸν Ἰούδα.*

g. Sic Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Anglic., sed a tribus postremis abest *ἐστι.* Ceteri et editi *υἱὸν, τουτέστιν ὁμοούσιον.*

h. Ita Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Ottobon. Ceteri autem cum edit. Commel. *δροσίσαντα.* Ibid. Reg. et Seguer. *εἶδε.* Alii et editi *οἶδε.*

i. Felckm. 2. et editi *οὐκ ἔστι μέν* et mox *γέγονε μὲν πάντα τὰ ἔργα.*

k. Felckm. 2. et editio Commel. *ὥςπερ γάρ.*

P. 687. δόξα καὶ τὸ κράτος ὁμολογεῖται τῷ πατρὶ δι' αὐτοῦ [a]καὶ ἐν αὐτῷ,
ἵνα καὶ εὐπρόςδεκτος ἡ τοιαύτη ὁμολογία γένηται, ὡς αἱ γραφαὶ
λέγουσιν. ἐκ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων δέδεικται [b]καὶ δείκνυ-
P. 688. ται ἀσεβὴς ὁ λέγων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον.

7. Ἀλλ' ἐπειδὴ προφασίζονται τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις γεγραμμένον, τὸ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ [1]), καὶ [c]ἐπιλέγουσιν ἑαυτοῖς· ἰδοὺ ἔκτισε καὶ κτίσμα ἐστίν· ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἐκ τούτου δεῖξαι ὅσον πλανῶνται, μὴ εἰδότες τὸν σκοπὸν τῆς θείας γραφῆς. εἰ μὲν οὖν υἱός ἐστι, μὴ λεγέσθω κτίσμα, εἰ δὲ κτίσμα, μὴ λεγέσθω υἱός. δέδεικται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅση διαφορά ἐστι κτίσματος καὶ υἱοῦ. καὶ ἐπειδὴ ἡ τελείωσις οὐκ εἰς [d]κτίστην καὶ κτίσμα, ἀλλ' εἰς πατέρα καὶ υἱὸν κρατεῖ, ἀνάγκη μὴ λέγεσθαι κτίσμα ἀλλ' υἱὸν τὸν κύριον. οὐ γέγραπται οὖν; φησί. ναὶ γέγραπται καὶ ἀναγκαίως εἴρηται, ἀλλὰ κακῶς νοοῦσι τὸ καλῶς εἰρημένον οἱ αἱρετικοί. εἰ γὰρ ἐνόουν καὶ ἐγίνωσκον τὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἔλεγον κτίσμα εἶναι, οὐδὲ προσέκοπτον τῷ γεγραμμένῳ καλῶς. ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν, διὰ τοῦτο, ὡς γέγραπται, ἐν σκότῳ διαπορεύονται [2]), ἡμᾶς δὲ ὅμως ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ἐκεῖνοι μὲν καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσιν ἄφρονες, ἡμεῖς δὲ μὴ παραλίπωμεν τὸν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἔλεγχον, ἴσως καὶ αὐτοὶ μεταγνῶσιν. ὁ χαρακτὴρ τοίνυν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν οὗτος, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λόγον ὄντα θεόν, ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος [3]), σοφίαν ὄντα καὶ δύναμιν τοῦ πατρός, Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία [4]), τοῦτον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἄνθρωπον [e]γεγενῆσθαι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰρηκώς· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, μετ' ὀλίγα εἶπε· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο [5]), ἴσον τῷ εἰπεῖν· ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ὁ [f]μὲν κύριος περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε· τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα [6]); [g]ὁ δὲ Παῦλος παρ' αὐτοῦ μαθὼν ἔλεγεν· εἷς θεός, εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς [7]), ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ οἰκονομήσας τὰ ἀνθρώπινα, τροπώσας τε καὶ καταργήσας [h]τὸν καθ' ἡμῶν θάνατον κάθηται νῦν ἐν δεξιᾷ

1) Prov. 8, 22. 2) Psal. 82 [81. LXX.], 5. 3) Ioan. 1, 1. 4) 1. Cor. 1, 24. 5) Ioan. 1, 14. 6) Ioan. 7, 19; 8, 40. 7) 1. Tim. 2, 5.

a. Editio Commel. et Felckm. 2. *καί* omittunt. Mox Seguer. *ἵνα εὐπρόςδεκτος.*
b. Ita Reg. Seguer. et Basil. et Anglic. At alii et editi omittunt *καὶ δείκνυται.*
c. Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Ceteri vero et editio Commel. *ἐπεὶ λέγουσιν.* Mox Regius et Seguer. *ἔκτισε.* Alii et editio Commel. *ἐκτίσθη,* editio autem Paris. et Colon. *κτίστης.* Ibidem post *ἀναγκαῖον* Reg. et Seguer. omittunt *ἐστι.*
d. Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Ottobon. *ἐκτίσθη καί* etc. Alii et editio Commel. *κτίσιν καὶ κτίσμα,* male.
e. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editio Commel. *γενέσθαι.* Mox

grata et accepta sit huiusmodi confessio, sicuti Scripturae testantur. P. 687. Itaque cum ex multis rationibus tum ex istis perspicuum et evidens est, impium eum esse, quicumque Dei Verbum rem creatam esse con- P. 688. tendit.

7. Verum cum maxime his Proverbiorum verbis niti videantur: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, atque ad hunc modum concludant: „Ecce igitur creavit, ac proinde res est cre- „ata;“ e re sane fuerit ex hoc etiam loco ostendere, quantum illi hallucinentur et a scopo divinae Scripturae aberrent. Enimvero si Filius est, res creata ne dicatur; sed si res est creata, Filius non appelletur. Namque supra probatum est, quantum esset rei creatae et Filii discrimen. Deinde cum initiatio sive Baptismus non in nomine creatoris et rei creatae, sed in nomine Patris et Filii perficitur, necesse est Dominum non rem creatam sed Filium vocari. „At, inqui- „unt, an non id scriptum est?“ Ita sane scriptum est et necessario dictum; sed haeretici quod bene dictum est male profecto intelligunt. Si enim Christianismi formam et characterem intelligerent cognoscerentve, Dominum gloriae rem creatam esse nequaquam dicerent, neque quod recte scriptum est illis instar scopuli esset. Hi igitur *nescierunt neque intellexerunt,* quam ob rem, uti scriptum est, *in tenebris ambulant.* Verumtamen rem explicare necesse est, cum ut illi etiam hoc in loco desipere convincantur, tum ne nos ipsi refutationem illorum impietatis praetermisisse videamur, ac denique fortasse ut iidem ipsi quoque resipiscant. Is est itaque Christianae fidei character, Filium Dei, qui Verbum Deus est (nam *in principio erat Verbum et Deus erat Verbum*), qui sapientia et virtus Patris est (Christus enim *Dei virtus et Dei sapientia*), in fine saeculorum hominem propter nostram salutem factum esse. Ioannes enim, qui dixit: *In principio erat Verbum,* mox subiecit: *et Verbum caro factum est,* quod idem est ac si diceret: homo factus est. Quin etiam ipse Dominus de seipso aiebat: *Quid me quaeritis interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum?* Paulus vero ab eodem doctus scribit: *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus,* homo inquam factus, qui rebus humanis optime administratis et morte, cuius rei eramus,

post *σωτηρίαν* Reg. et Seguer. omittunt *ἐδέησεν*, quae vox ibi in aliis et editis habetur. Ibidem iidem Reg. et Seguer. *αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰρηκὼς, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, μετ᾽ ὀλίγα* etc. Gobler. et Felckm. 1. *Ἰωάννης γάρ φησι . . . . . καὶ μετ᾽ ὀλίγα.* Alii et editi *οὕτως γὰρ Ἰωάννης εἴρηκεν . . . . καὶ μετ᾽ ὀλίγα.*

f. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μέν* omittunt. Mox in Seguer. *τήν* deest ante *ἀλήθειαν.*

g. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ Παῦλός φησιν· εἷς θεός* etc. Ibid. *καί* abest ab editione Commel.

h. Ottobon. *τὸν καθ᾽ ἡμᾶς.* Ibidem Reg. et Seguer. *κάθηται νῦν* etc. Alii et editio Commel. *νῦν* omittunt.

P. 688. τοῦ πατρός, ἐν αὐτῷ ὢν καὶ τοῦ πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ, ὥςπερ ἦν ἀεὶ καὶ ἔστι διαπαντός.

8. Ὁ μὲν χαρακτὴρ οὗτος ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ τῶν πατέρων· δεῖ δὲ λοιπὸν ἐντυγχάνοντα τῇ γραφῇ δοκιμάζειν καὶ δια-
P. 689. κρίνειν, πότε μὲν περὶ τῆς θεότητος τοῦ λόγου λέγει, πότε δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων νοοῦντες [a]παραπαίωμεν, οἷα πεπόνθασιν οἱ Ἀρειανοί. ὥςπερ τοίνυν λόγον αὐτὸν εἰδότες οἴδαμεν ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[1]), καὶ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν[2]), καὶ [b]ἀποστέλλει τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰᾶται τὰ πάντα[3]), καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν εἰδότες οἴδαμεν ὅτι ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν[4]) καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν ὁ πατήρ[5]), καὶ θεὸν [c]δὲ αὐτὸν εἰδότες πεπιστεύκαμεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὁ θρόνος σου γάρ, ὁ θεός, ᾄδει Δαβίδ, εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου[6]), καὶ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐᾳ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με[7]), ὁ δὲ Πέτρος ὡμολόγησεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος[8])· οὕτως εἰδότες αὐτὸν ἄνθρωπον γενόμενον οὐκ ἀρνούμεθα τὰ περὶ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως λεγόμενα, οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν, τὸ διψᾶν, τὸ ῥαπισθῆναι, τὸ δακρῦσαι, τὸ κοιμηθῆναι καὶ τέλος [d]τῷ σταυρῷ ἀναδέξασθαι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· ταῦτα γὰρ πάντα περὶ αὐτοῦ γέγραπται. οὕτως καὶ τὸ ἔκτισεν ἀνθρώποις ἁρμόζον οὐκ ἀπέκρυψεν ἡ γραφή, ἀλλ' εἴρηκεν, ἐκτίσθημεν γὰρ καὶ πεποιήμεθα [e]οἱ ἄνθρωποι. ἀλλ' ὥςπερ ἀκούοντες ἐπείνασεν, ἐκοιμήθη, ἐῤῥαπίσθη, οὐκ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν θεότητα, οὕτως ἀκούοντας τὸ ἔκτισεν ἀκόλουθον ἂν εἴη μνημονεύειν, ὅτι θεὸς ὢν ἐκτίσθη ἄνθρωπος. ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ κτίζεσθαι, ὥςπερ καὶ τὰ προειρημένα, τὸ πεινᾶν καὶ τὰ ὅμοια.

9. Καὶ γὰρ κᾀκεῖνο πάλιν τὸ [f]καλῶς μὲν εἰρημένον, κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς, φημὶ δὴ τὸ περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ ὁ υἱός[9]), καλὸν [g]ἔχει τὸν

1) Ioan. 1, 3. 2) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 3) Psal. 107 [106. LXX.], 20. 4) Prov. 3, 19. 5) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 6) Psal. 45 [44. LXX.], 7, 8. 7) Esai. 61, 1. 8) Matth. 16, 16. 9) Marc. 13, 32.

a. Ita Reg. et Seguer. Ceteri autem et editi *παραπταίωμεν*. Ibidem Reg. Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *Ἀρειανοί*. Alii et editi *αἱρετικοί*.

b. Reg. et Seguer. *ἀποστελεῖ* iidemque mox cum Gobler. et Felckm. 1. *ἰάσεται* et *σοφίαν δὲ αὐτόν*. Alii et editi *ἀποστέλλει, ἰᾶται* et *σοφίαν αὐτήν*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι* omisso habent *ὁ θεὸς γάρ* etc.

c. Gobler. et Felckm. 1. *δέ* omittunt, iidemque paulo post habent *ὁ γὰρ θρόνος σου, φησὶ Δαβίδ, εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ Ἡσαίας·*

fugata ac destructa iam ad dextram Patris sedet, in quo et ipse est, P. 688. et Pater in ipso sicuti fuit et est semper.

8. Haec ergo vera est Christianae fidei forma ex Apostolis per patres derivata. Ceterum qui Scripturae lectioni vacat, perpendere et discernere debet, quandonam de divinitate Verbi loquatur, quando vero P. 689. de humanis eius actis, ne alia pro aliis intelligendo hallucinemur, quod utique Arianis accidit. Quemadmodum igitur nos, qui Verbum agnoscimus, novimus quoque quod *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, et *Verbo Domini caeli firmati sunt*, et *mittit Verbum suum et sanat omnia:* similiter illum sapientiam esse agnoscentes Deum sapientià fundasse terram et Patrem omnia in sapientia fecisse certum habemus. Ipsum itidem Deum confitentes Christum esse credimus. Nam *sedes tua, Deus,* canit David, *in saeculum saeculi. Virga aequitatis virga regni tui. Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Ipse vero in Esaia de seipso dicit: *Spiritus Domini super me, cuius causa unxit me.* Petrus autem confessus est, quia *tu es Christus Filius Dei viventis.* Ita eum hominem factum esse scientes non negamus, quae de illo humanitus sunt dicta, qualia sunt esurire, sitire, alapis percuti, lacrymari, dormire ac demum mortem pro nobis in cruce suscipere. Haec enim omnia de illo scripta sunt. Illud quoque verbum *creavit,* quod quidem hominibus convenit, non reticuit Scriptura, sed expressit. Nos enim homines creati et facti sumus. Sed quemadmodum cum audimus esurivit, dormivit, alapis percussus est, eius divinitatem non negamus; sic cum hanc vocem *creavit* audimus, meminisse aequum est, eum, qui Deus erat, hominem creatum esse. Siquidem hominum proprium est creari, ut et caetera supra allata, esurire et similia.

9. Istud quoque recte dictum est, quod male ab illis intelligitur, nempe *De die autem illo vel hora nemo scit, neque Angeli neque Filius.* Haec inquam rectam continent sententiam. At illi ex his ver-

πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ. Ibidem *σου* deest in Seguer., idemque et Regius *ψάλλει* habet pro *ᾄδει.* Regius addit quoque *φησί* post *γάρ.* Item ibidem Reg. et Seguer. *βασιλείας αὐτοῦ .... καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.*

d. Gobler. et Felckm. 1. *τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι καὶ τόν* etc. Paulo post Reg. et Seguer. *ἔκρυψεν* et *ἐκτίσμεθα.*

e. Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis deest *οἱ.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *ἐπείνασε καὶ τὰ λοιπὰ οὐκ ἀρνούμεθα.* Paulo post Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Anglic. *οὕτως ἀκούοντες.* Alii cum editis *οὕτως ἀκούοντας.*

f. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *μέν* omittunt. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *εἴρηται.* Item ibidem Reg. et Seguer. *ἐκείνης* habent post *ἡμέρας,* non post *ὥρας.*

g. Ita Reg. Seguer. Basil. et Anglican. At alii et editio Commel. *ἔχειν.* Ibidem

P. 689. νοῦν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν· οὐδὲ ὁ υἱός, ὅτι ἀγνοῶν δηλοῖ ὅτι κτίσμα ἐστίν. οὐκ ἔστι δὲ οὕτως, μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ [a] ὥςπερ λέγων· ἔκτισέ με, ἀνθρωπίνως εἴρηκεν, οὕτως λέγων· οὐδὲ ὁ υἱός, ἀνθρωπίνως εἴρηκε. καὶ τὸ αἴτιον τοῦ οὕτως P. 690. εἰρηκέναι ἔχει τὸ εὔλογον. ἐπειδὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς γέγραπται, ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, ὥςπερ καὶ τὸ πεινᾶν καὶ τὰ ἄλλα, οὐ γὰρ γινώσκουσιν ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος γεγονὼς ἐπιδείκνυται, πρῶτον μὲν ἵνα δείξῃ ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα, ἔπειτα δὲ ἵνα καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων ἀπὸ πάντων λυτρωσάμενος καὶ καθαρίσας [b] τελείαν καὶ ἁγίαν παραστήσῃ τῷ πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα. ποίαν ἔτι πρόφασιν εὑρήσουσιν οἱ Ἀρειανοί; τί λοιπὸν ἐπινοήσαντες γογγύσουσι; κατεγνώσθησαν μὴ εἰδότες τὸ κύριος ἔκτισέ με [c] εἰς ἔργα αὐτοῦ [1]), καὶ ἐδείχθησαν μὴ νοοῦντες τὸ περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ ὁ υἱός. καὶ γὰρ ὥςπερ λέγων μὲν τὸ ἔκτισε τὸ ἀνθρώπινον σημαίνει, ὅτι ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἐκτίσθη, λέγων δέ· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν [2]), καὶ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί [3]), τὴν ἀϊδιότητα καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ὁμοούσιον σημαίνει· οὕτως λέγων· οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ υἱός, ὡς ἄνθρωπος πάλιν λέγει, ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. λέγων δέ· οὐδεὶς οἶδε τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ [4]), οἶδε πολλῷ πλέον τὰ [d] γενητά. οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἔλεγον τῷ κυρίῳ· νῦν οἴδαμεν ὅτι πάντα οἶδας [5]). [e] εὔδηλον οὖν ὅτι οὐδέν ἐστιν ὃ ἀγνοεῖ, λόγος ὤν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. τῶν δὲ πάντων οὖσα καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη πάντως δι' αὐτοῦ γενήσεται, κἂν διαῤῥαγῶσι μυριάκις [f] τῇ ἑαυτῶν ἀγνοίᾳ οἱ Ἀρειανοί.

1) Prov. 8, 22. 2) Ioan. 10, 30. 3) Ioan. 14, 9. 10. 4) Matth. 11, 27. 5) Ioan. 16, 30.

post *μέν* Reg. et Seguer. *γάρ* addunt, alii et editi omittunt. Mox pro *δηλοῖ ὅτι* Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Anglic. habent *δηλονότι*.

a. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi *ὡς*. Mox verba *οὕτως λέγων, οὐδὲ υἱὸς, ἀνθρωπίνως εἴρηκε* desunt in Basil. Felckm. 2. et editione Commel., ut et ea quae paulo post sequuntur *οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι.* Vox autem *ἀκούσωσι* abest a Gobler. Felckm. 1. et Anglic. Haec item verba *ὡς ἄνθρωπος γεγονὼς ἐπιδείκνυται* etc. usque ad *ἐν τῷ σώματι ἔχων* exclusive desunt in Gobler. et Felckmanni 1. Mox Regius et Seguerian. *καθαρίσας*. Ceteri et editi *καθάρας*.

b. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel. *τέλειον καὶ ἅγιον παραστήσῃ τῷ πατρὶ τὸν ἄνθρωπον.*

bis *neque Filius* putant, cum ille se ignorare asseverat, rem creatam P. 689. se esse significare. Verum non ita est, absit. Etenim quemadmodum cum dixit: *creavit me,* humanam naturam designabat, ita cum ait: *neque Filius,* eandem humanam naturam denotabat. Et quidem causa, cur ita locutus sit, valde consentanea est. Quia enim homo factus P. 690. est, uti scriptum est, et hominum proprium sit ignorare, ut et esurire ceteraque id genus (namque nihil homines cognoscunt nisi audierint et didicerint), idcirco hominum ignorantiam quatenus homo factus prae se ferre voluit, primum quidem ut ostenderet, se vere corpus humanum habere, deinde ut hominum ignorantiam in corpore gerens naturam humanam ab omnibus liberaret et purgaret, perfectamque ac sanctam Patri exhiberet. Quid igitur Arianis superest, quod possint opponere? Quid novi ad obganniendum excogitabunt? Siquidem dilucide ostendimus, eos has voces non intelligere: *Dominus creavit me in opera sua,* et *De die autem illo nemo scit, neque Angeli neque Filius.* Etenim ut hoc verbo *creavit* humanam naturam significat, quia vere homo factus et creatus est, ut item cum ait: *Ego et Pater unum sumus,* et *Qui videt me, videt et Patrem,* et *Ego in Patre et Pater in me,* suam aeternitatem et consubstantialitatem cum Patre denotat; ita haec verba: *Nemo scit neque Filius,* tanquam homo usurpat, quia nempe proprium hominum sit ignorare. Enimvero ille, qui dicit: *Nemo novit Patrem nisi Filius neque Filium nisi Pater,* multo magis res creatas idem noverit. Hinc Discipuli apud Ioannem Domino aiebant: *Nunc scimus quia scis omnia.* Itaque manifestum est, nihil plane esse, quod Christus ignoret, cum ipse sit Verbum, per quod omnia facta sunt. Quocirca quia dies illa aliquid est ex omnibus, non dubium est quin per ipsum ipsa quoque futura sit, etiamsi Ariani prae sua ignorantia sexcenties dirumpantur.

c. Reg. et Seguer. omittunt *εἰς ἔργα αὐτοῦ,* nec ea vertit Nannius. Mox iidem Reg. et Seguer. *περὶ δὲ τῆς.* In aliis et editis *δέ* deest. Ibidem Basil. et Anglic. *τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας.* Gobler. et Felckm. 1. ibidem *οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε.* Item ibidem Reg. Seguer. Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. et Ottob. *ὥσπερ.* Ceteri et editi *ὡς.* Rursus ibidem Seguer. *λέγον μέν,* Reg. *λέγομεν,* male pro *λέγων μέν,* ut habent Goblerian. et Felckm. 1., qui iidem ut et Anglican. et Basil. habent quoque *ἔκτισέ με.* Alii et editi *λέγων τὸ ἔκτισε, τό* etc.

d. Basil. *γεννητά.* Ibidem Anglic. *ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ,* quae omnia desunt in Gobler. et Felckm. 1.

e. Sic manuscripti omnes. Editio Commel. male *ἄδηλον.* Ibidem *οὖν* deest in Reg. et Seguer. Mox Ottob. *λόγος γάρ ἐστι δι' οὗ* etc.

f. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐν τῇ.* Ceteri et editi *ἐν* omittunt. Ibidem Reg. et Seguer. *αὑτῶν.*

P. 690. [a] ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

1. Ἴσως θαυμάσεις, πῶς ἐντειλάμενον τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος γραφεῖσαν ἐπιστολὴν [b] ἐπιτεμεῖν καὶ δι' ὀλίγων δηλῶσαι ὁρᾷς ὥςπερ ἀφέντα με τὸν περὶ τούτου λόγον καὶ γράφοντα κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ λεγόντων αὐτὸν κτίσμα·
P. 691. ἀλλ' οὐ μέμψῃ εὖ οἶδ' ὅτι, εἰ [c] μάθοις τὸ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἀποδέξεταί σου ἡ εὐλάβεια ὁρῶσα τὸ εὔλογον. ἐπειδὴ γάρ, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἶπεν· οὐ λαλήσει παρ' ἑαυτοῦ ὁ παράκλητος, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν [1]), καὶ [d] ἐμφυσήσας δέδωκεν ἐξ αὐτοῦ τοῦτο τοῖς μαθηταῖς [2]), καὶ οὕτως ἐξέχεεν αὐτὸ ὁ πατὴρ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα κατὰ τὸ γεγραμμένον [3])· διάτοι τοῦτο [e] εἰκότως περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ πρῶτον εἴρηταί τε καὶ γέγραπται, ἵν' ἐκ τῆς περὶ τοῦ υἱοῦ γνώσεως ἔχειν καὶ τὴν περὶ τοῦ πνεύματος γνῶσιν καλῶς δυνηθῶμεν. οἵαν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, ταύτην ἔχειν τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν εὑρήσομεν. καὶ ὥςπερ ὁ υἱὸς λέγει· πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστιν [4]), οὕτως ταῦτα πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ εὑρήσομεν ὄντα καὶ ἐν τῷ πνεύματι. καὶ ὡς ὁ πατὴρ ἔδειξε τὸν υἱὸν λέγων· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα [5]), οὕτως τοῦ υἱοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα· ἐξαπέστειλε γάρ, φησὶν ὁ ἀπόστολος, τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, κρᾶζον ἀββᾶ ὁ πατήρ [6]). καὶ τὸ παράδοξον, ὥςπερ ὁ υἱὸς [f] λέγει· τὰ ἐμὰ τοῦ πατρός ἐστιν [7]), οὕτως τοῦ πατρός ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ τοῦ υἱοῦ εἴρηται. αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ υἱὸς λέγει· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ [8]), [g] ὁ δὲ Παῦλος γράφει· οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς

1) Ioan. 16, 13. 14. 2) Ioan. 20, 22. 3) Ioel. 3, 1 [2, 28. LXX.]. 4) Ioan. 16, 15. 5) Matth. 3, 17; 17, 5. 6) Galat. 4, 6. 7) Ioan. 17, 10. 8) Ioan. 15, 26.

a. Hanc Epistolam, ut monuimus supra, verisimile est esse praecedentis partem, esseque ambas unam ab amanuensibus divisam. Titulus in Reg. et Seguer. *Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Σαραπίωνα, περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.* Basil. et Gobler. item *Σαραπίωνα.* Vox *Σέραπις*, unde deductum nomen, scribitur etiam *Σάραπις* apud Clement. Strom. 1. pag. 322. [ed. Sylb. — pag. 383. ed. Potter.], item apud Origen. contra Celsum lib. 5. pag. 254. [ed. Spencer. — Opp. edd. Ruaei. Tom. I. p. 603.] et alibi passim apud scriptores. In Gobler. et Felckm. 1. ut et in Reg. et Seguer. *ἐπίσκοπον* deest. Ad marginem Regii hic versus legitur, non quidem prima manu scriptus, sed paulo recentiore: *τὴν πίστιν ἡμῶν ἀκριβῶς ὧδ' ἂν* (sic) *μάθοις.* *Fidem nostram hic accurate didiceris.*

EPISTOLA EIUSDEM P.690.

AD EUNDEM SERAPIONEM EPISCOPUM

de spiritu sancto.

1. Admirabere forsitan, quare cum iussus sim Epistolam de Sancto Spiritu in compendium redigere remque paucis explicare, me videas tamen eam pertractare supersedentem adversus eos scribere, qui de Filio Dei impie sentiunt dicuntque rem creatam illum esse. At perspectum est mihi, te nequaquam reprehensurum, ubi causam didi- P.691. ceris, imo potius rem probatam fore pietati tuae, cum viderit quam consentanea ratione ductus sim. Enimvero quia ut ait ipse Dominus: *Paracletus non loquetur a semetipso; sed quaecumque audiet loquetur, quia de meo accipiet et annunciabit vobis*, quia item cum insufflasset, ex seipso dedit illum Discipulis, eoque pacto illum Pater effudit super omnem carnem, sicut scriptum est; idcirco iure ac merito ante a me de Filio Dei actum scriptumque est, ut ex cognitione Filii valeamus et Spiritus sancti rectam assequi notitiam. Qualem enim scimus proprietatem esse Filii ad Patrem, eandem ad Filium habere Spiritum sanctum comperiemus. Et quemadmodum Filius dicit: *Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt,* ita haec omnia per Filium in Spiritu esse deprehendemus. Ac sicut Pater Filium his verbis indicat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, ita quoque Filii est Spiritus: *Misit enim,* ait Apostolus, *Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba Pater.* Et quod mirabile est, quemad modum Filius dicit: Quae mea sunt, Patris sunt, sic Patris est Spiritus sanctus, qui dictus est esse Filii. Siquidem ipse Filius ait: *Cum venerit Paracle'us, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Paulus autem scribit: *Nemo scit, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quae Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso. Nos autem non spiritum huius mundi accepi-*

b. Sic editio Commel. et omnes manuscripti. Editio Parisiensis ἐπιτομεῖν.

c. Gobler. et Felckm. 1. μάθῃς. Paulo post iidem ἐπεὶ γὰρ ὡς ὁ κύριος. Ibidem Reg. et Seguerian. εἶπεν. Ceteri et editi ἔφη

d. Sic Reg. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Basil. ἐνφυσήσας. Editi εὐφυσήσας.

e. Edit. Paris. εἰκότος, male. τε post εἴρηται deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox Reg. et Seguer. ἵνα ἐκ τῆς. Ibid. τοῦ ante υἱοῦ deest in Gobler. et Felckmanni 1.

f. Reg. et Seguer. ἔλεγε. Paulo post ὅπερ omnes editi et mss. Erasmus legit ὥςπερ.

g. Haec ὁ δὲ Παῦλος γράφει absunt a Gobler. et Felckm. 1., post quae verba particula καί legebatur in editis et quibusdam mss., sed cum desit in Regio, Seguer. et Basil., omissa est. Mox Gobler. et Felckm 1. τὸ πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ. Editi τὸ πνεῦμα [τοῦ ἀνθρώπου] τὸ [κατοικοῦν] ἐν αὐτῷ. Reg. vero, Seguer. et Basil., quos sequimur, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν.

P. 691. οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ [a]τοῦ θεοῦ, ἵν' εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν[1]). καὶ ἐν πάσῃ δὲ τῇ θείᾳ γραφῇ εὑρήσεις, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον τοῦ υἱοῦ τοῦτο λέγεται τοῦ θεοῦ εἶναι, [b]καὶ τοῦτο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγράψαμεν. οὐκ οὖν εἰ ὁ υἱὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰδιότητα καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ὁμοούσιος τοῦ πατρός, οὕτως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ ἀσεβὴς ὁ λέγων τοῦτο διὰ τὴν πρὸς τὸν υἱὸν ἰδιότητα αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ δίδοται πᾶσι, καὶ ἃ ἔχει τοῦ υἱοῦ ἐστιν.

2. Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πεῖσαι καὶ πάντα [c]ὁντινοῦν φιλόνεικον μηκέτι λέγειν κτίσμα τοῦ θεοῦ τὸ ἐν τῷ θεῷ καὶ τὰ βάθη
P. 692. ἐρευνῶν τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διδόμενον, ἵνα μὴ ἐκ τούτων ἀναγκασθῇ καὶ τὸν υἱὸν εἰπεῖν κτίσμα, τὸν λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὸ ἀπαύγασμα, ὃν ὁρῶν τις ὁρᾷ τὸν πατέρα, καὶ λοιπὸν [d]ἀκούσῃ· ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱὸν οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει[2]), λέξει γὰρ κατ' ὀλίγον ὁ τοιοῦτος ὡς ὁ ἄφρων· οὐκ ἔστι θεός[3])· ὅμως δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκ πλειόνων δειχθῆναι τὸν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἔλεγχον καλὸν ἐξ ὧν ὁ υἱὸς δείκνυται μὴ ὢν κτίσμα, ἐκ τούτων δεῖξαι καὶ τὸ πνεῦμα μὴ εἶναι κτίσμα. ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ τὰ κτίσματα καὶ [e]ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[4]) καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ λέγεται, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος[5]). εἰ δὲ ὁ υἱός, [f]ἐπειδὴ ἐξ οὐκ ὄντων οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ, εἰκότως οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, ἀνάγκη μὴ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι κτίσμα, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ θεοῦ ὡμολόγηται. τὰ γὰρ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστί.

3. *Καὶ* πάλιν χρῖσμα καὶ σφραγὶς λέγεται καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα· ὁ [g]μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει· καὶ ὑμεῖς τὸ χρῖσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ, μένει ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ [h]ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρῖσμα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων[6]), ἐν δὲ τῷ [i]προφήτῃ Ἡσαΐᾳ γέγραπται· πνεῦμα κυ-

1) 1. Cor. 2, 11. 12. 2) 1. Ioan. 2, 23. 3) Psal. 14 [13. LXX.], 1. 4) Gen. 1, 1. 5) 1. Cor. 2, 12. 6) 1. Ioan. 2, 27.

a. τοῦ deest in Seguer. Gobleriano et Felckm. 1. Mox Reg. et Seguer. ἵνα εἴδωμεν. Paulo post καί ante ἐν πάσῃ deerat in editis et in quibusdam mss., sed legitur in Reg. et Seguer.

b. Sic Reg. Seguer. Basil. In quo tamen postremo deest ἐν τοῖς. Editi εἶναι. ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Mox Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. οὐκ οὖν εἰ ὁ υἱός. Editi οὐκ οὖν ὥσπερ ὁ υἱός.

c. Seguer. ὁντιναοῦν. Reg. mendose ὅτι οὖν. Mox post κτίσμα legebatur in editis τὸ πνεῦμα, quod cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et alioqui supervacaneum sit, omissum est. Ibidem editi καὶ τὰ μὲν βάθη, sed in Reg. Seguer. et Basil. μέν deest. Mox Reg. διὰ υἱοῦ.

mus, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata P. 691.
sunt nobis. Quin et in tota divina Scriptura reperies, Spiritum sanctum, qui dicitur Filii, eundem dici esse Dei, quod in superioribus scriptum a nobis est. Proinde si Filius propter suam proprietatem ad Patrem, et quod sit eius substantiae proprius fetus, non est creatura, sed Patri consubstantialis; sic nec Spiritus sanctus fuerit creatura, quin etiam qui hoc dicit impius est, ob proprietatem scilicet eius ad Filium, et quia ex ipso datur omnibus, et quae habet ille Filii sunt.

2. Sat quidem haec fuissent ad persuadendum vel cuivis contentioso, ne post haec diceret creaturam esse Dei eum, qui est in Deo quique profunda Dei scrutatur et ex Patre per Filium datur, ne P. 692.
hinc adigeretur, ut Filium quoque diceret creaturam, qui est Verbum, sapientia, figura, splendor, quem qui videt, videt et Patrem, ac ne deinceps audiret: *Qui negat Filium, neque Patrem habet.* Eiusmodi quippe homo paulatim progrediens dicturus est ut ille insipiens: *Non est Deus.* Attamen ut pluribus argumentis impii convincantur, operae pretium fuerit, ex quibus Filius demonstratur non esse creata res, ex iisdem probare nec Spiritum sanctum esse rem creatam. Ex non exstantibus sunt res creatae, et initium habent existendi, nam *In principio fecit Deus caelum et terram* et quae in illis sunt. At Spiritus sanctus ex Deo est diciturque, ut ait Apostolus. Quod si Filius, quia non est ex non exstantibus, sed ex Deo, non potest esse creatura, ergo nec Spiritus sanctus est creatura, quandoquidem in confesso est, eum ex Deo esse. Nam creaturae sunt ex non exstantibus.

3. Rursum unctio et signaculum dicitur et est Spiritus sanctus. Scribit enim Ioannes: *Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio eius, spiritus eius docet vos de omnibus.* In Esaïa vero Propheta scriptum est: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit*

d. Seguer. et Basil. ἀκούσει.

e. γάρ deest in Reg. Seguer. et Basil. Mox editi post εἶναι habent γέγραπται γὰρ ἐν ἀρχῇ. Reg. Seguer. et Basil. ἐν ἀρχῇ γάρ omisso γέγραπται.

f. Gobler. et Felckm. 1. ἐπεί. Iidem paulo post δέ pro μηδέ.

g. μέν deest in Gobler. et Felckm. 1. Paulo post ὅ ante ἐλάβετε deest in Basil.

h. Sic Reg. et Seguer. Editi διδάσκει. Ibidem editi διδάσκει ὑμᾶς τὸ πνεῦμα. Reg. et Seguer. τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς.

i. In Gobler. et Felckm. 1. deest vox προφήτῃ. Mox Regius et Seguer. οὗ εἵνεκεν. Editi οὗ ἕνεκεν. Ibidem post ὁ Παῦλος desunt δὲ γράφει in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Reg. et Seguer. Ibidem καί ante πιστεύσαντες deest in Gobl. et Felckm. 1. Paulo post Seguer. λυπῆτε.

p. 692. ρίου ἐπ᾽ ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με[1]), καὶ ὁ Παῦλος δὲ γράφει· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε, καὶ πάλιν· μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως[2])· τὰ δὲ [a]κτίσματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται. εἰ δὲ τὰ κτίσματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα τὸ πνεῦμα, οὐ γὰρ ὅμοιον τὸ χρῖον [b]τῶν χριομένων. καὶ γὰρ τὸ χρῖσμα τοῦτο πνοή ἐστι τοῦ υἱοῦ, ὥςτε τὸν ἔχοντα τὸ πνεῦμα λέγειν· Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν[3]). [c]καὶ ἡ σφραγὶς δὲ τὸν υἱὸν ἐκτυποῖ, ὡς τὸν σφραγιζόμενον ἔχειν τὴν τοῦ Χριστοῦ μορφήν, λέγοντος τοῦ ἀποστόλου· τεκνία μου, οὓς πάλιν [d]ὠδίνω, μέχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν[4]). εἰ δὲ τὸ πνεῦμα εὐωδία καὶ μορφὴ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, εὔδηλον ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα κτίσμα, ἐπειδὴ καὶ ὁ υἱὸς ἐν μορφῇ τοῦ πατρὸς ὑπάρχων οὐκ ἔστι κτίσμα. καὶ γὰρ ὥςπερ ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν ὁρᾷ τὸν πατέρα, οὕτως ὁ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχων ἔχει τὸν υἱόν, καὶ [e]ἔχων αὐτὸν ναὸς τοῦ θεοῦ ἐστι, γράφοντος τοῦ μὲν Παύλου· οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς τοῦ θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν[5]); [f]ὁ δὲ Ἰωάννης φησίν· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν τῷ θεῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν,
p. 693. ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν[6]). εἰ δὲ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ ὤν, ἐν ᾧ ἐστι καὶ ὁ πατήρ, ὡμολογήθη μὴ εἶναι κτίσμα, ἀνάγκη πᾶσα μηδὲ τὸ πνεῦμα εἶναι κτίσμα, ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ υἱῷ. διὸ καὶ ὁ τὸ πνεῦμα λαμβάνων ναὸς τοῦ θεοῦ χρηματίζει. πάλιν δὲ [g]κἀκ τούτου συνιδεῖν καλόν, εἰ ἔστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ λόγος, ὡς πατὴρ εἷς ἐστιν· εἷς γὰρ θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός[7]). διὸ καὶ μονογενὴς υἱὸς εἴρηται καὶ γέγραπται. τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ καὶ διάφορα, ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, χερουβίμ, ἀρχαί, ἐξουσίαι καὶ τὰ ἄλλα, ὥςπερ εἴρηται. εἰ δὲ ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν ὁ υἱός, ἀλλ᾽ εἷς ἐστιν, ὡς πατὴρ εἷς ἐστι, καὶ [h]οὐκ ἔστι κτίσμα, πάντως καὶ τὸ πνεῦμα (χρὴ γὰρ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν καὶ τὴν περὶ τοῦ πνεύματος γνῶσιν) οὐκ ἂν εἴη κτίσμα· οὐ γὰρ τῶν πολλῶν ἐστιν, ἀλλ᾽ ἕν ἐστι καὶ αὐτό.

4. Καὶ τοῦτο οἶδεν ὁ ἀπόστολος λέγων· ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς

1) Esa. 61, 1. 2) Ephes. 1, 13; 4, 30. 3) 2. Cor. 2, 15. 4) Galat. 4, 19. 5) 1. Cor. 3, 16. 6) 1. Ioan. 4, 13. 7) 1. Cor. 8, 6.

a. Basil. *χρίσματα* et sic mox.
b. Sic Reg. Seguer. Basil. Editi vero et ceteri *τοῦ χριομένου*.
c. *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox edit. Paris. mendose *σφράγη*, at edit. Commel. et omnes mss. *σφραγίς*.
d. Basil. *ὤδινα*.
e. Sic Reg. Seguer. Basil. At editi et alii *καὶ ὁ ἔχων* cum aliquo sententiae discrimine. Mox *μέν* ante *Παύλου* legitur in Reg. et Seguer., in ceteris et editis desideratur.

me, Paulus autem sic scribit: *In quo et credentes signati estis,* et ite- P.692.
rum: *Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis in*
diem redemtionis. Creatae autem res in hoc unguntur et signantur;
quod si creatae res in hoc unguntur et signantur, nequaquam crea-
tura fuerit Spiritus; neque enim simile est quod ungit iis, quae un-
guntur. Etenim haec unctio flatus est Filii, ut qui habet Spiritum
dicat: *Christi bonus odor sumus.* Porro signaculum Filium exprimit,
ita ut quod signatur Christi formam habeat, dicente Apostolo: *Filioli*
mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Quod
si Spiritus bonus odor et forma Filii est, palam est Spiritum non esse
creaturam, quandoquidem nec Filius, cum in forma Patris sit, est
creatura. Sicut enim qui videt Filium videt Patrem, sic qui habet
Spiritum sanctum, habet et Filium, et si habet illum, templum est
Dei, ut Paulus scribit: *Nescitis quia templum Dei estis et Spiritus*
Dei habitat in vobis? Ioannes autem ait: *In hoc cognoscimus, quo-*
niam in Deo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo de-
dit nobis. Quod si Filium, quia in Patre est et Pater in ipso, confi- P.693.
teamur non esse creaturam, prorsus necesse est nec Spiritum esse
creaturam; in ipso namque Filius est, et ipse in Filio. Quapropter
qui Spiritum accipit, templum Dei est. Rursum hinc rem animadver-
tere licet, si Filius Dei Verbum est, unus est sicuti Pater. *Unus*
enim Deus ex quo omnia, et unus Dominus Iesus Christus: ideoque
unigenitus Filius dictus scriptusque est: creaturae autem multae ac
variae sunt, Angeli, Archangeli, Cherubim, Principatus, et caetera, uti
dictum est. Quod si quia Filius non est multorum, sed unus est,
sicuti Pater est unus, non est creatura; ergo nec Spiritus sanctus
(oportet enim ex Filio Spiritus sancti assequi notitiam) creatura fuerit.
Non enim multorum est, sed unus est et ipse.

4. Et hoc probe norat Apostolus, qui ait: *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult,* et

f. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ κύριος.*

g. Reg. et Segu. *καὶ ἐκ τούτου.* Ibid. *εἰ ἔστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ λόγος ὡς πατήρ, εἷς ἐστιν.* Sic Reg. Seguer. et alii. Editi vero *λόγου* habent mendose. Hunc locum probe intellexit Erasmus, qui hoc modo vertit: *Si Filius est Dei Verbum, unus est sicuti Pater.* Felckm. vero putavit legendum esse *εἰ εἷς ἐστιν ὁ υἱός.* Sed locus bene habet, atque prout liquet ex serie ut superius vertendus est. Infra Reg. *Χερουβείμ.* Ibidem haec *ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, χερουβίμ, ἀρχαί, ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὥσπερ εἴρηται* desunt in Gobler. et Felckm. 1.

h. Sic Reg. et Seguer. Editi perperam *οὐκ ἔτι.*

P.693. βούλεται, καὶ μετ᾽ ὀλίγα· ἐν ἑνὶ [a] πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, καὶ πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν[1]). καὶ πάλιν ἐπειδὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ δεῖ λαμβάνειν τὴν περὶ τοῦ πνεύματος γνῶσιν, πρέπον ἂν εἴη ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰς ἀποδείξεις προφέρειν. πανταχοῦ τοίνυν ἐστὶν ὁ υἱός, ἐν πατρὶ γὰρ ὤν, καὶ τοῦ πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ. πάντα γὰρ κρατεῖ καὶ συνέχει, [b] καὶ γέγραπται ὅτι ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα, εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων[2]). τὰ δὲ κτίσματα ἐν μεμερισμένοις τόποις [c] ἐστίν, ἥλιος μὲν καὶ σελήνη καὶ οἱ ἄλλοι φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι, ἐν οὐρανῷ δὲ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς. εἰ δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ὢν ἐν μεμερισμένοις τόποις ἀλλ᾽ ἐν πατρὶ ὢν πανταχοῦ ἐστι, καὶ ἔξω [d] τῶν πάντων ὢν οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀκολούθως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ πνεῦμα κτίσμα, μὴ ὂν ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλὰ πάντα πληροῦν καὶ ἔξω τῶν πάντων ὄν. οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται· πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην[3]), καὶ Δαβὶδ ψάλλει· ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου[4]); ὡς μὴ ὄντος αὐτοῦ ἐν τόπῳ, ἀλλ᾽ ἔξω μὲν τῶν πάντων, ἐν δὲ τῷ υἱῷ ὄντος, ὡς ἔστι καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί. διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ᾽ αὐτὸ κτίσμα ἐστίν, ὥσπερ δέδεικται. πρὸς πᾶσι δὲ τούτοις ἔτι μᾶλλον ἐκ τούτου καταγνωσθήσεται μὲν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις, ἐπιγνωσθήσεται δὲ πάλιν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἡ περὶ τοῦ πνεύματος γνῶσις. κτίστης τοίνυν ἐστὶν ὁ υἱὸς ὡς ὁ πατήρ· ἃ γὰρ βλέπω, φησί, τὸν πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ[5]). πάντα γ᾽ οὖν δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[6]). εἰ δὲ κτίστης ὢν ὡς ὁ πατὴρ ὁ υἱὸς [e] οὐκ ἔστι
P.694. κτίσμα, καὶ εἰ ὅτι δι᾽ αὐτοῦ κτίζεται τὰ πάντα οὐκ ἔστι τῶν κτιζομένων, δηλονότι οὐδὲ τὸ πνεῦμα κτίσμα ἐστίν, ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς[7]).

5. Τούτου δὲ οὕτως γεγραμμένου δῆλόν ἐστιν ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ πνεῦμα, ἀλλ᾽ ἐν τῷ κτίζειν ἐστίν, ὁ γὰρ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι κτίζει τὰ πάντα, ἐπεὶ ἔνθα ὁ λόγος, ἐκεῖ καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὰ διὰ τοῦ λόγου κτιζόμενα ἔχει [f] ἐκ τοῦ πνεύ-

1) 1. Cor. 12, 11. 13. 2) Coloss. 1, 16. 17. 3) Sap. 1, 7. 4) Psal. 139 [138. LXX.], 7. 5) Ioan. 5, 19. 6) Ioan. 1, 3. 7) Psal. 104 [103. LXX.], 29. 30.

a. Seguerian. *πν.̄ τι* mendose. Mox haec *καὶ πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν* desunt in Reg. solo. Paulo post Reg. et Seguer. *λαμβάνειν.*

b. Sic omnes mss. et editio Commel., edit. vero Paris. *ὡς καὶ γέγραπται.*

c. Sic Reg. et Seguer. Editi vero *εἰσίν.*

d. *τῶν* deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox haec verba absunt ab iisdem: *ἀκολούθως οὐκ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα κτίσμα.*

paulo post: *In uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati* P. 693. *sumus, et omnes uno Spiritu potati sumus.* Ac rursum, quoniam ex Filio Spiritus cognitio accipienda est, convenit etiam ex ipso demonstrationes proferre. Igitur ubique Filius est, cum in Patre sit et Pater in ipso. Nam omnia tenet et complectitur, scriptumque est: *In ipso omnia constant* cum visibilia tum invisibilia, *et ipse est ante omnes.* Creaturae autem in divisis sunt locis, sol quidem et luna ceteraque luminaria in firmamento, in caelo Angeli, et homines in terra. Quod si Filius, cum non in divisis locis sed in Patre sit, ubique est, et cum extra omnia sit, non est creatura, consequenter nec Spiritus sanctus creatura fuerit, cum non sit in divisis locis, sed omnia impleat ac extra omnia sit. Ita enim scriptum est: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum,* Davidque canit: *Quo ibo a Spiritu tuo?* quasi non sit ipse in loco, sed extra omnia, atque in Filio sit, sicut Filius est in Patre; ideo enim nec ipse creatura est, ut demonstratum fuit. Ad haec omnia hinc validius confutabitur Ariana haeresis, ac rursum ex Filio perspicua fiet Spiritus sancti cognitio. Creator itaque est Filius sicuti Pater: *Quae enim,* inquit, *video Patrem facientem, haec et ego facio. Omnia* igitur *per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Si vero Filius, creator cum sit quemadmodum Pater, non est creatura, et si quia omnia per ipsum creantur, non est ipse ex rebus creatis, ergo nec Spiritus sanctus creatura est. Quan- P. 694. doquidem de illo scriptum est Psalmo centesimo tertio: *Auferes Spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae.*

5. Cum hoc igitur ita scriptum sit, manifestum est, Spiritum non esse creaturam, sed in creando adesse. Pater enim per Verbum in Spiritu creat omnia, quandoquidem ubi Verbum, illic et Spiritus, et quae per Verbum creantur, habent ex Spiritu per Filium vim existendi.

Eodem loco in iisdem et in Seguer. *ἐν* desideratur. In ipsis item Gobleriano et Felckm. 1. mox *τῶν* ante *πάντων,* part. *καί* ante *γέγραπται* et paulo post vox *ψάλλει* desunt incuria amanuensium omissa.

e. Sic Reg. et Seguer. Editi vero *οὐκέτι.* Pauld post Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπειδὴ καί.* Editi *ἐπεὶ καί.* Mox Goblerian. et Felckm. 1. non habent haec: *ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ.* Mox Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ πνεῦμα αὐτῶν.*

f. Goblerian. et Felckm. 1. *παρὰ τοῦ πατρός,* minus recte. Mox Reg. Seguer. Basil. *οὕτω καὶ γέγραπται.* Editi et ceteri *οὕτω γὰρ γέγραπται.* Mox haec *ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ* absunt a Gobler. et Felckm. 1.

P. 694. ματος παρὰ τοῦ λόγου τὴν τοῦ εἶναι ἰσχύν. οὕτω γὰρ γέγραπται ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν[1]). ἀμέλει οὕτως ἐστὶ τὸ πνεῦμα ἀδιαίρετον πρὸς τὸν υἱόν, ὡς μὴ ἀμφιβάλλειν ἐκ τοῦ λεγομένου· [a]ὅτε γὰρ ὁ λόγος ἐγίγνετο πρὸς τὸν προφήτην, τὰ παρὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι ἐλάλει ὁ προφήτης. οὕτω καὶ γέγραπται ἐν μὲν ταῖς πράξεσι τοῦ Πέτρου λέγοντος· ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφήν, ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον[2]), ἐν δὲ τῷ Ζαχαρίᾳ [b]τοῦ λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν γέγραπται· πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου [c]τοῖς προφήταις, καὶ μετ᾽ ὀλίγα αἰτιώμενος τὸν λαὸν ἔλεγε· τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰςακούειν τοὺς νόμους μου καὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐξαπέστειλε κύριος παντοκράτωρ ἐν πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν[3]). [d]καὶ τοῦ Χριστοῦ δὲ λαλοῦντος ἐν τῷ Παύλῳ, ὡς αὐτὸς εἶπεν· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ[4]); οὐδὲν ἧττον τὸ πνεῦμα εἶχεν ἐπιχορηγοῦν αὐτῷ τὸ λαλεῖν, οὕτω γὰρ αὐτὸς γράφει· κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ [e]εἰς ἐμέ[5]), πάλιν τε τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος ἔλεγε· πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτυρεῖταί μοι, [f]λέγον ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις με μένουσιν[6]). οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἐν τῷ λόγῳ ὂν ἐν τῷ θεῷ δι᾽ αὐτοῦ ἐστιν, ὥςτε τὰ χαρίσματα ἐν τῇ τριάδι δίδοσθαι. ἐν γὰρ τῇ τούτων διαιρέσει, ὡς Κορινθίοις γράφει, τὸ αὐτὸ πνεῦμά [g]ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν[7]). αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι ἐνεργεῖ καὶ δίδωσι [h]τὰ πάντα.

6. Ἀμέλει ἐπευχόμενος Κορινθίοις ἐν τῇ τριάδι ηὔχετο λέγων· ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν[8]). τοῦ
P. 695. γὰρ πνεύματος μετέχοντες ἔχομεν τὴν τοῦ λόγου χάριν καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ πατρὸς ἀγάπην. ὡς δὲ μία τῆς τριάδος ἡ χάρις, οὔ-

1) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 2) Act. 1, 16. 3) Zach. 1, 6; 7, 12. 4) 2. Cor. 13, 3. 5) Phil. 1, 19. 6) Act. 20, 23. 7) 1. Cor. 12, 4—6. 8) 2. Cor. 13, 13.

a. Sic edit. Commelin. et omnes mss., edit. vero Paris. *ὅτι*. Mox Regius quem sequi visum est *ἐγίγνετο*, alii et editi *ἐγένετο*. Paulo post *καὶ γέγραπται* abest a Gobleriano et Felckm. 1. et mox ab iisdem *μέν*.

b Haec *τοῦ λόγου γενομένου πρὸς αὐτόν* desunt in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. *γέγραπται* deest in editis, sed habetur in Reg. et Seguer.

c. Gobler. et Felckm. 2. *τοῖς προφήταις καὶ τὴν καρδίαν* omissis intermediis. Ibid. Reg. et Seguer. *ὅτε καὶ μετ᾽*

Ita enim scriptum est trigesimo secundo Psalmo: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Nimirum ita Spiritus indivisus est a Filio, ut ex supra dictis nullus supersit dubitandi locus. Quando namque Verbum factum est ad Prophetam, quae a Verbo prodibant, in Spiritu loquebatur Propheta. Sic enim scriptum est, in Actibus Petro dicente: *Viri fratres, oportebat impleri scripturam, quam praedixit Spiritus sanctus*; apud Zachariam vero, cum Verbum ad illum factum esset, scriptum est: *Veruntamen verba mea et legitima mea suscipite, quaecunque ego praecipio in Spiritu meo Prophetis.* Et paulo post populum coarguendo haec ait: *Cor suum posuerunt inobsequens, ne audirent legem meam et verba, quae misit Dominus omnipotens in Spiritu suo per manus Prophetarum priorum.* Item Christo loquente in Paulo, ut ipse ait: *An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christi?* Nihilominus Spiritum sanctum habebat ille, qui sibi verba suppeditaret; sic enim ipse scribit: *Secundum subministrationem Spiritus Iesu Christi in me.* Rursumque Christo in se loquente ait: *Nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent.* Non enim extra Verbum est Spiritus, sed cum sit in Verbo, per ipsum in Deo est, ita ut dona in Trinitate tribuantur. Nam in horum divisione, ut ad Corinthios scribit, idem Spiritus est et idem Dominus idemque Deus, qui operatur omnia in omnibus. Ipse namque Pater per Filium in Spiritu operatur et dat omnia.

P. 694.

6. Sane cum Corinthiis bene precaretur, in Trinitate precabatur his verbis: *Gratia Domini Iesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.* Nam cum participes simus Spiritus, Verbi gratiam habemus et in ipso Patris caritatem. P. 695.
Porro ut una est Trinitatis gratia, sic indivisa est Trinitas; quod

ὀλίγα. Paulo post Reg. et Seguer. *τοῦ νόμου,* ceteri et editi *τοὺς νόμους.*

d. Gobler. et Felckm. 1. sic: *καὶ Παῦλος· εἰ δοκιμήν* intermediis omissis. Ibidem *δέ* post *Χριστοῦ* deerat in editis, sed legitur in Reg. et Seguer.

e. Goblerian. et Felckm. 1. *εἰς ἐμὲ καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα* omissis interpositis.

f. Ita Reg. et Seguerian. recte. Editi *λέγων.*

g. Sic Reg. Seguer. Basil. Editi vero *ἐστὶν μὲν καί,* at in Gobler. et Felckm. 1. *ἐστί* deest. Basil. ibidem *καὶ ὁ αὐτὸς θεός.*

h. Gobl. et Felckm. 1. *τὰ πάντα. καὶ πάλιν Κορινθίοις γράφει η χάρις* etc. multis de more omissis. Ibid. post *κυρίου* editi *ἡμῶν* et post *τοῦ θεοῦ* haec *καὶ πατρός* habent; at desunt ea in Reg. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Statim post *μετὰ πάντων* editi habent *ἡμῶν,* sed Reg. et Seguer. *ὑμῶν* rectius.

P. 695. τως ἀδιαίρετος ἡ τριάς. τοῦτο δ' ἄν τις ἴδοι [a]καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας Μαρίας. ὁ γὰρ ἄγγελος Γαβριὴλ ἀποσταλεὶς ἀπαγγεῖλαι τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐσομένην τοῦ λόγου κάθοδον· πνεῦμα ἅγιον, εἴρηκεν, ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, εἰδὼς ὅτι ἐν τῷ λόγῳ ἦν τὸ πνεῦμα· εὐθὺς γοῦν συνῆψε· καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι[1]). Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[2]). τοῦ δὲ πνεύματος ὄντος ἐν τῷ λόγῳ δῆλον ἂν εἴη ὡς καὶ ἐν τῷ θεῷ ἦν διὰ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα. οὕτω δὲ καὶ τοῦ πνεύματος γενομένου ἐν ἡμῖν ἐλεύσεται ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ καὶ μονὴν ποιήσουσιν [b]ἐν ἡμῖν[3]). ἀδιαίρετος γὰρ ἡ τριάς, καὶ μία ταύτης ἡ θεότης, καὶ εἷς θεὸς ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν[4]). αὕτη τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἡ πίστις, ἐν τριάδι γὰρ αὐτὴν ἐθεμελίωσε καὶ ἐῤῥίζωσεν ὁ κύριος, εἰρηκὼς τοῖς μαθηταῖς· [c]πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς [d]εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος[5]). κτίσμα δὲ εἰ ἦν τὸ πνεῦμα, οὐκ ἂν συνέταξεν αὐτὸ τῷ πατρί, ἵνα μὴ ᾖ ἀνόμοιος ἑαυτῇ ἡ τριάς, ξένου τινὸς καὶ ἀλλοτρίου συντασσομένου αὐτῇ. τί γὰρ [e]ἔλειπε τῷ θεῷ, ἵνα ἀλλοτριοούσιον προσλάβηται καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζηται; μὴ γένοιτο, οὐκ ἔστιν οὕτως. πλήρης, αὐτὸς εἶπεν, εἰμί[6]). διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ κύριος τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς [f]αὐτὸ συνέταξεν, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἐκ διαφόρων τουτέστιν ἐκ κτίστου καὶ κτίσματος συνέστηκεν ἡ ἁγία τριάς, ἀλλὰ μία ταύτης ἡ θεότης ἐστί. τοῦτο μαθὼν ὁ Παῦλος ἐδίδασκε μίαν εἶναι τὴν ἐν αὐτῇ διδομένην χάριν, λέγων· εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα[7]). ὥςπερ δὲ ἓν βάπτισμα, οὕτως καὶ μία πίστις· ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν πατέρα οἶδεν ἐν τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει [g]καὶ εἰς τὸν υἱὸν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειδὴ καὶ μία τῆς τριάδος ἡ θεότης, ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς γινωσκομένη.

7. Τῆς μὲν [h]οὖν καθολικῆς πίστεως ὁ χαρακτὴρ οὗτος· οἱ δὲ δυςφημοῦντες εἰς τὸ πνεῦμα καὶ λέγοντες αὐτὸ κτίσμα εἰ μὴ ἐκ τῶν εἰρημένων μεταγινώσκουσι, κἂν ἐκ τῶν λεχθησομένων αἰσχυνόμενοι καταδυέτωσαν. εἰ τριάς ἐστι καὶ ἐν τριάδι ἐστὶν ἡ πίστις, εἰπάτωσαν, εἰ ἀεὶ τριάς ἐστιν, ἢ ἦν ὅτι οὐκ ἦν τριάς. εἰ μὲν οὖν ἀΐδιός ἐστιν ἡ τριάς, οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ πνεῦμα, ἀϊδίως συνὸν

1) Luc. 1, 35. 2) 1. Cor. 1, 24. 3) Ioan. 14, 23. 4) Ephes. 4, 6. 5) Matth. 28, 19. 6) Esa. 1, 11. 7) Ephes. 4, 5.

a. Ita Reg. Seguer. Basil. et ita legit Erasmus, quorum tamen primus habet ἀρχάγγελος (ut legit Erasmus) Γαβριήλ, postremus vero ἐπὶ τῆς ἁγίας Μαρίας. Editi sic: παρὰ τοῦ Γαβριὴλ τῇ θεοτόκῳ λέγοντος· πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται etc. Mox Reg. et Seguer. γοῦν. Editi οὖν, quae particula penitus abest a Gobl. et Felckm. 1.

b. Sic Reg. et Seguerian. Editi et alii παρ' ἡμῖν.

c. Haec πορευθέντες μαθητεύσατε

etiam videre est in ipsa sancta Maria. Angelus enim Gabriel missus, P. 695. ut annunciaret illi Verbi descensum in illam fore: *Spiritus sanctus,* ait, *superveniet in te,* sciens in Verbo esse Spiritum, proindeque statim addidit: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est.* Cum autem Spiritus sit in Verbo, palam est etiam in Deo per Verbum esse Spiritum. Et ita Spiritu ad nos veniente venient Filius et Pater et mansionem apud nos facient. Indivisa namque est Trinitas, et una eius Divinitas, et unus Deus super omnia, per omnia et in omnibus. Haec est Catholicae Ecclesiae fides. In Trinitate enim ipsam fundavit et radicavit Dominus, qui ait Discipulis: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Quod si Spiritus creatura esset, non eum cum Patre copulasset, ne Trinitas sibi ipsi dissimilis esset, si extraneum quidpiam et alienum ipsi adiungeretur. Quid enim Deo deerat, ut quicquam diversae substantiae assumeret et cum illo glorificaretur? Absit. Non ita se res habet. *Plenus sum,* ait ipse. Idcirco ipse Dominus cum nomine Patris sui illum copulavit, ut ostenderet, non ex diversis id est ex creatore et creatura sanctam Trinitatem constare, sed unam eius divinitatem esse. Hoc cum didicisset Paulus, docebat unam esse quae in ipsa (Trinitate) daretur gratiam, dicens: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Ut autem unum baptisma, sic et una fides. Qui enim credit in Patrem, novit in Patre Filium et Spiritum non extra Filium, et ideo credit et in Filium et in Spiritum sanctum; quandoquidem una est Trinitatis divinitas, quae ex uno Patre cognoscitur.

7. Haec est catholicae fidei forma. Qui autem blasphemant in Spiritum et dicunt ipsum esse creaturam, si ex iis, quae dicta sunt, non resipiscunt, vel ex iis, quae dicenda sunt, pudore afficiantur. Si Trinitas est et in Trinitate sita est fides, dicant num semper Trinitas fuerit, vel an fuerit cum non esset Trinitas. Si itaque sempiterna est Trinitas, non ergo creata res est Spiritus, qui semper Verbo coexistit

πάντα τὰ ἔθνη desunt in Gobleriano et Felckm. 1.

d. Reg. et Seguer. *εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος.*

e. Reg. et Seguer. *ἔλειπε.* Editi *ἔλιπε.*

f. Ita Reg. Seguer. et Basiliens. recte. Editi vero *αὐτοῦ.* Paulo post editi cum quibusdam mss. habent *τοῦ* ante *κτίστου,* sed articulus deest in Regio, Seguer. et Basil. Ibidem *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1.

g. Sic Reg. et Segu. In editis et aliis *καί* deest. Mox Reg. et Seguer. *ἐπειδή,* editi et alii *ἐπεί.*

h. *οὖν* deest in Basil. et mox articulus *ὁ* in Reg.

P. 695. τῷ λόγῳ καὶ ἐν αὐτῷ ὄν. τὰ γὰρ κτίσματα ἦν ὅτε οὐκ ἦν. εἰ δὲ κτίσμα ἐστί, τὰ δὲ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστί, δῆλον ὅτι ἦν ὅτε οὐκ ἦν [a] τριάς, ἀλλὰ δυάς. καὶ τί τούτου ἀσεβέστερον ἄν τις εἴποι; ἐκ μεταβολῆς καὶ προκοπῆς λέγουσι συνίστασθαι τὴν τριάδα, καὶ
P. 696. δυάδα μὲν εἶναι, ἐκδέχεσθαι δὲ κτίσματος γένεσιν, ἵνα μετὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ συνταχθῇ καὶ γένηται ἡ τριάς. μὴ γένοιτο κἂν εἰς νοῦν ποτε ἐλθεῖν χριστιανῶν τὸ τοιοῦτον. ὥσπερ γὰρ ἀεὶ ὢν ὁ υἱὸς οὐκ ἔστι κτίσμα, οὕτως ἀεὶ οὔσης τῆς τριάδος οὐδέν ἐστιν ἐν αὐτῇ κτίσμα· διὸ οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ πνεῦμα. ὡς γὰρ ἀεὶ ἦν, οὕτως ἐστὶ καὶ νῦν, καὶ ὡς νῦν ἐστιν, οὕτως ἀεὶ ἦν καὶ ἔστιν ἡ τριὰς καὶ ἐν αὐτῇ πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον, καὶ εἷς [b] θεὸς ὁ πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι[1]), ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. ἐγὼ μὲν οὖν, ὡς ἐδήλωσας, δι' ὀλίγων καὶ ταῦτα [c] καταγράψας ἀπέστειλα, σὺ δὲ ὡς συνετὸς εἴ τι καὶ ἐν τούτοις λείπει θέλησον πληρῶσαι, καὶ τοῖς μὲν οἰκείοις τῆς πίστεως ἀνάγνωθι, τοὺς δὲ φιλονεικοῦντας δυσφημεῖν ἔλεγχε· τάχα κἂν ὀψέ ποτε μεταγνόντες ἀπονίψωσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἑαυτῶν [d] τὴν προγενομένην ἐν αὐτοῖς κακόνοιαν. καλὸν γὰρ αὐτοὺς κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀποπηδῆσαι καὶ μὴ ἐγχρονίσαι[2]), ἵνα μὴ ἐπιμένοντες ἀκούσωσι τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ κυρίου· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι [e] τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι[3]).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ [f] ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ
ὁμοίως περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

1. Ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφείσῃ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας ἐπιστολῇ, καὶ πάνυ θαυμάσας τὴν ἀναίδειαν τῶν αἱρετικῶν συνεῖδον ὡς οὐδὲν οὕτως ἁρμόζει περὶ αὐτῶν εἰπεῖν ἢ τὸ τοῦ ἀποστόλου παράγγελμα· αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραίτου, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος[4]). διεστραμμένην [g] γὰρ ἔχων τὴν διάνοιαν οὐχ ἵν' ἀκούσας πεισθῇ οὐδ' ἵνα μαθὼν μεταγνῷ πυνθάνεται, ἀλλ' ἕνεκά γε τῶν ἀπατηθέντων παρ' αὐτοῦ μὴ ἄρα σιωπήσας καταγνωσθῇ καὶ παρ' αὐτῶν. ἤρκει οὖν τὰ προειρημένα, ἤρκει τοσαύτας ἀποδείξεις λαβόντας αὐτοὺς παύσασθαι τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου

1) Ephes. 4, 6. 2) [?] 3) Matth. 12, 32. 4) Tit. 3, 10.

a. In editis art. ἡ ante τριάς legitur. Sed deest in Reg.
b. Sic Gobler. et Felckm. 1. In editis et ceteris mss. εἷς ὁ θεός. Mox ὁ ante ἐπὶ πάντων desideratur in editis, sed habetur in Reg. et Seguer.

in ipsoque est. Nam erat cum creaturae non essent. Quod si crea- P. 695.
tura est, cum creaturae sint ex non extantibus, palam est fuisse cum non esset Trinitas, sed dualitas; quo quid magis impium quis dixerit? Ex mutatione et profectu dicunt constare Trinitatem, ac dualitatem P. 696.
quidem esse, sed exspectare creaturae productionem, ut cum Patre et Filio copuletur et fiat Trinitas. Absit ut quid huiusmodi vel in mentem unquam Christianorum cadat. Quemadmodum enim Filius, cum semper sit, non est creatura; sic quoniam semper est Trinitas, in ea nulla est creatura, atque adeo non est creatura Spiritus. Sicut enim semper fuit, ita et nunc est, et sicut nunc est, ita semper fuit estque Trinitas et in ipsa Pater, Filius et Spiritus sanctus. Et unus est Deus Pater, qui est super omnia et per omnia et in omnibus, qui est benedictus in saecula. Amen. Ego quidem, ut significasti, haec paucis conscripta ad te misi. Tu vero prudens cum sis, si quid in his deerit, id quaeso suppleas et domesticis fidei legas; eos autem, qui per contentionem blasphemant, redarguito. Fortasse vel sero tandem resipiscentes ante insitum errorem abstergent ab anima sua. E re enim fuerit eorum, ut scriptum est, resilire nec comperendinare, ne si permaneant, audiant quod dictum est a Domino: *Quicumque dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro.*

EIUSDEM AD EUNDEM SERAPIONEM
EPISTOLA
item de sancto Spiritu.

1. Legi Epistolam a tua pietate modo scriptam, vehementerque admiratus haereticorum impudentiam animadverti nihil aeque illis convenire ac Apostoli praeceptum: *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est, qui eiusmodi est, et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.* Perversam enim mentem cum habeat, non ideo sciscitatur, ut cum audierit obtemperet, neque ut cum didicerit resipiscat, sed eorum causa, quos ipse decepit, ne scilicet, si taceat, ab ipsis quoque damnetur. Erant sane quae prius dicta sunt satis, sufficiebant illa tot tantaque argumenta sibi opposita, ut finem facerent blasphemandi in Spiritum san-

c. Gobler. et Felckm. 1. γράψας.
d. Sic Reg. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero αὐτῶν.
e. τούτῳ deest in Basil.
f. In titulo Reg. et Segu. Σαραπίωνα. Ibidem ὁμοίως abest a Basil.
g. Sic Reg. et Basil., sed in editis γάρ deest.

P. 696. πνεύματος δυςφημίας· ἀλλ' οὐκ [a]ἠρκέσθησαν, πάλιν δὲ ἀναιδεύονται, ἵνα δείξωσιν ὅτι λογομαχεῖν μελετήσαντες καὶ λοιπὸν πνευματομαχοῦντες ἔσονται μετ' ὀλίγον νεκροὶ τῇ ἀλογίᾳ. ἀμέλει κἂν ἀποκρίνηταί τις καὶ πρὸς τὰς νῦν αὐτῶν ἐρωτήσεις, οὐδὲν ἧττον ἐφευρεταὶ κακῶν ἔσονται, μόνον ἵνα ζητοῦντες μὴ εὕρωσιν ἢ [b]ἀκου-
P. 697. σαντες μὴ νοήσωσιν. οἷαι δὲ αὐτῶν αἱ σοφαὶ ἐρωτήσεις; εἰ οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ ἅγιον πνεῦμα, οὐκοῦν, φασίν, υἱός ἐστι, καὶ ἀδελφοὶ δύο ὁ λόγος [c]καὶ αὐτός; εἶτα ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις· εἰ ἐκ τοῦ υἱοῦ λήψεται τὸ πνεῦμα, καὶ παρ' αὐτοῦ δίδοται, οὕτως γὰρ γέγραπται[1])· εὐθὺς ἐπάγουσιν· οὐκοῦν πάππος ὁ πατὴρ καὶ [d]ἔκγονόν ἐστιν αὐτοῦ τὸ πνεῦμα;

2. Τίς τούτων ἀκούων ἔτι χριστιανοὺς καὶ οὐ μᾶλλον Ἕλληνας αὐτοὺς νομίσει; τοιαῦτα γὰρ Ἕλληνες καθ' ἡμῶν ὁμιλοῦσιν ἑαυτοῖς. τίς ἀποκρίνασθαι θελήσει πρὸς τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην αὐτῶν; ἐγὼ γ' οὖν πολλὰ λογισάμενος καὶ ζητῶν ἁρμόζουσαν πρὸς αὐτοὺς ἀπόκρισιν οὐδὲ μίαν εὗρον ἢ τὴν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τότε γενομένην[2]). ὡς γὰρ ἐκείνους κακοήθως ἐρωτήσαντας ἀντηρώτησεν ὁ σωτήρ, ἵν' αἴσθωνται τῆς ἰδίας κακονοίας, οὕτως ἐπειδὴ καὶ [e]οὗτοι τοιαῦτα ἐρωτῶσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοί, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν ἐρωτώμενοι [f]ὡς ἐρωτῶσιν. ἐπειδὴ γὰρ λέγοντες τὰς παρ' αὐτῶν ἐφευρέσεις οὐ νοοῦσι, τάχα κἂν ἀκούοντες ἐπιγνῶσι τὴν ἑαυτῶν ἀφροσύνην. εἰ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, ἀλλ' ἐν τῷ θεῷ ἐστι καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ δίδοται, [g]οὐκοῦν υἱός ἐστι καὶ αὐτό, καὶ δύο ἀδελφοὶ αὐτό τε καὶ ὁ υἱός; καὶ εἰ τοῦ υἱοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ πάντα δέχεται τὸ πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἴρηκε[1]), καὶ ἐμφυσήσας δέδωκεν [h]αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς[3]), ὁμολογεῖτε γὰρ ταῦτα καὶ ὑμεῖς· οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ἔκγονον αὐτοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα; ἅπερ γὰρ ἐρωτῶντες ἀπαιτεῖτε παρ' ἡμῶν, τὰ αὐτὰ καὶ ὑμᾶς ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτᾶσθαι δίκαιον. εἰ μὲν οὖν ἀρνεῖσθε τὰ γεγραμμένα, οὐκ ἔτι [i]μὲν ὑμεῖς χριστιανοὶ λεχθείητε ἄν, δίκαιον δὲ ἡμᾶς τοὺς χριστιανοὺς ἐρωτᾶσθαι παρ' ὑμῶν. εἰ δὲ τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἀναγινώσκετε, ἀνάγκη καὶ ὑμᾶς περὶ τῶν αὐτῶν οὕτως ἐρωτᾶσθαι παρ' ἡμῶν. [k]εἴπατε τοίνυν καὶ μὴ μέλλετε, εἰ υἱός ἐστι τὸ πνεῦμα καὶ πάππος ὁ πατήρ. ἂν δὲ διαλογιζόμενοι, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι

1) Ioan. 16, 14. 15; 20, 22. 2) Matth. 21, 23 sqq.; Marc. 11, 27 sqq.; Luc. 20, 1 seqq. 3) Ioan. 20, 22.

a. Ita Reg. Seguer. Basil. et Goblerian. Editi vero mendose ἠρκίσθησαν.

b. Basil. ἀκούοντες. Paulo post Reg. et Seguer. τὸ ἅγιον πνεῦμα. Editi τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

c. Reg. Seguer. Basil. καὶ αὐτός. Editi vero καὶ τὸ πνεῦμα.

d. Ita Regius et editi. Seguer. ἔγγονον. Gobler. et Felckm. 1. ἔγγονος.

e. οὗτοι deest in Gobler. et Felckm. 1.

ctum. Verum non sat illis fuit, sed rursum impudenter sese gerunt, P. 696. ut hinc palam faciant, se exercitatos ad pugnandum cum Verbo tandemque Spiritum sanctum oppugnantes brevi fore insipientia sua mortuos. Profecto etiam si quis ad huiusmodi eorum interrogationes respondeat, nihilo minus malis excogitandis incumbent, eo solum ut quaerentes non inveniant, vel audientes non intelligant. Cuiusmodi porro sunt callidae ipsorum interrogationes? „Si Spiritus sanctus P. 697. „non sit creatura, ergo, aiunt, filius est, et fratres duo sunt Verbum „atque ipse.“ Postea subsumunt, ut scribis: „Si Spiritus sanctus a „Filio accipiet, et ab ipso datur (ita enim scriptum est);“ et protinus inferunt: „ergo avus est Pater, et nepos eius est Spiritus.“

2. Quis haec audiens Christianos et non potius paganos illos existimabit? Nam talia pagani adversum nos inter se colloquuntur. Quis volet ad eiusmodi illorum insaniam respondere? Mihi sane multa mecum reputanti ac quaerenti congruentem illis responsionem nulla occurrit praeter illam, quae tunc Pharisaeis data est. Quemadmodum enim eos malo animo sciscitatos vicissim Servator interrogavit, ut mentis suae perversitatem ipsi sentirent, sic quoniam et isti talia percunctantur, dicant nobis ipsi, vel potius respondeant interrogati, quemadmodum ipsi interrogant. Quandoquidem enim dum loquuntur, inventa non intelligunt sua, fortasse vel audientes insaniam suam agnoscent. Si Spiritus sanctus non est creatura, ut in superioribus demonstratum est, sed in Deo est et ex Deo datur, ergo filius est ipse, et duo sunt fratres ipse et Filius; et si Filii est Spiritus atque a Filio omnia accipit Spiritus, ut ait ipse, et *cum insufflasset dedit illum Discipulis,* nam et vos haec fatemini, ergo avus est Pater et nepos eius est Spiritus. Quae enim sciscitantes a nobis quaeritis, de iisdem vos et ex iisdem interrogari aequum est. Quod si quae scripta sunt negatis, non ultra Christiani dicendi estis, et par est ut nos utpote Christianos interrogetis. Sin eadem quae nos legitis, necesse est vos quoque de iisdem sic a nobis interrogari. Dicite igitur et ne cunctemini, an Filius est Spiritus et avus Pater? Quod si ratiocinantes ut Pharisaei

Mox ante *αὐτοί* in editis *οἱ* legebatur, sed deest in Reg. Seguer. Gobleriano et Felckm. 1.

f. Sic Regius et Seguer. In editis vero et ceteris haec *ὡς ἐρωτῶσιν* desiderantur. Mox Reg. Segu. Basil. *τὰς παρ᾽ αὐτῶν*. Editi *τὰς ἑαυτῶν*. Infra Seguer. quem sequimur *οὐκοῦν*. Editi vero et alii sic *οὐκ οὖν* et ita inferius aliquoties.

g. Haec confer cum superioribus Epist. I. n. 15 [p. 706 extr. huius ed.].

h. *αὐτό* abest a Gobler. et Felckm. 1. Mox Reg. et Seguer. *ὑμεῖς* recte. Editi *ἡμεῖς*. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *ἔγγονον*. Ibidem a Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐστι* abest.

i. *μέν* deest in Gobl. et Felckm. 1.

k. *εἴπατε πρὸς αὐτούς· ἐὰν εἴπ.* Sic Gobler. et Felckm. 1. omissis intermediis. Mox in Reg. *ὅτι* deest. Ibidem Seguer. *ὁ υἱός ἐστιν*.

P. 697. πεποιήκασιν[1]), εἴπητε καὶ ὑμεῖς πρὸς ἑαυτούς· ἐὰν εἴπωμεν ὅτι υἱός ἐστιν, ἀκουσόμεθα· ποῦ γέγραπται; ἐὰν δὲ εἴπωμεν· οὐκ ἔστιν υἱός, φοβούμεθα μὴ εἴπωσιν ἡμῖν· πῶς οὖν γέγραπται· ἡμεῖς οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ [a] τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ[2]); τοιαῦτα δὲ διαμαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς ἐὰν εἴπητε καὶ ὑμεῖς· οὐκ οἴδαμεν· ἀνάγκη καὶ τὸν ἐρωτώμενον τοιαῦτα παρ' ὑμῶν σιωπᾶν πειθόμενον τῷ λέγοντι· μὴ ἀποκρίνου ἄφρονι πρὸς τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην, ἵνα μὴ ὅμοιος γένῃ [b] αὐτῷ· ἀλλ' ἀποκρίνου ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ, ἵνα μὴ φαίνηται σοφὸς παρ' ἑαυτῷ[3]). ἀπόκρισις δὲ [c] ὑμῖν ἁρμόζουσα μάλιστα ἡ σιωπή, ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἄγνοιαν ἐπιγνῶτε.

P. 698. 3. Πάλιν οὖν ἐκ τῶν ὑμῶν δίκαιον ὑμᾶς οὕτως ἐρωτᾶσθαι. ἐπειδὴ οἱ προφῆται ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ λαλοῦσι, καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητεύει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, οὐκοῦν καὶ τὸ πνεῦμα λόγος ἐστὶ [d] τοῦ θεοῦ, καὶ δύο εἰσὶ λόγοι, τό τε πνεῦμα καὶ ὁ υἱός; καὶ γὰρ οἱ προφῆται τότε ἐπροφήτευον, ὅτε ἐγίνετο ὁ λόγος τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτούς. καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, [e] ἐπειδὴ πάντα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν[4]), καὶ ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν[5]), καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε, γέγραπται δέ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται· ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται[6])· οὐκοῦν ἢ τὸ πνεῦμα ὁ λόγος ἐστίν, ἢ ἐν δυσὶ πεποίηκεν ὁ θεὸς τὰ πάντα, ἔν τε τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι; καὶ πῶς ὁ Παῦλός φησιν· εἷς θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα[7]); καὶ πάλιν, ἐπειδὴ ὁ υἱὸς εἰκών ἐστι τοῦ πατρὸς τοῦ ἀοράτου[8]), ἔστι δὲ τὸ πνεῦμα εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, γέγραπται γάρ· οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ[9])· οὐκοῦν κατὰ τοῦτο πάππος ὁ πατήρ; καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθε, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ὁ υἱός, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου[10]), οὐκοῦν καὶ [f] οὕτω πάππος ὁ πατήρ; τί πρὸς ταῦτα καί τοι πάντα λέγοντες εὐχερῶς, τί διαλογίζεσθε πρὸς ἑαυτούς; ἢ ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἀποροῦντας [g] μέμφεσθε τὰς τοιαύτας ἐρωτήσεις; ἀλλὰ πρότερον ἑαυτῶν κατάγνωτε, ὑμεῖς γὰρ τοιαῦτα ἐρωτᾷν εἰώθατε, καὶ πείθεσθε ταῖς γραφαῖς, καὶ ἀποροῦντες εἰπεῖν μάθετε λοιπόν· υἱὸς μὲν ἐν ταῖς γραφαῖς τὸ πνεῦμα οὐκ ὠνομάσθη, ἀλλὰ πνεῦμα ἅγιον καὶ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. ὥσπερ δὲ οὐκ ὠνομάσθη υἱὸς τὸ πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ περὶ τοῦ υἱοῦ γέγραπται, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἆρ' οὖν

1) Matth. 21, 25. et par. 2) 1. Cor. 2, 12. 3) Prov. 26, 4. 5. 4) Ioan. 1, 3. 5) Prov. 3, 19. 6) Psal. 104 [103. LXX.], 24. 30. 7) 1. Cor. 8, 6. 8) Coloss. 1, 15. 9) Rom. 8, 29. 10) Ioan. 14, 26.

illi dixeritis apud vosmetipsos: „Si dicamus Filius est, audiemus: Ubi- P. 697.
„nam id scriptum est? Sin dixerimus non est Filius, timemus ne „dicant nobis: Cur ergo scriptum est: *Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est?*" Sin autem apud vos ipsos decertantes vos quoque dicatis Nescimus, consentaneum est et eum, quem de re eiusmodi interrogastis, silere obtemperantem ei, qui dicit: *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis, sed responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.* Responsio autem, quae vobis maxime convenit, est silentium, ut vestram ignorantiam deprehendatis.

3. Rursum igitur aequum est ex iis, quae vos affertis, vos sic interrogare. Quandoquidem Prophetae in Spiritu Dei loquuntur, et in P. 698.
Esaïa Spiritus sanctus prophetat, ut in superioribus demonstratum est; ergo Spiritus est Verbum Dei, duoque Verba sunt, Spiritus videlicet et Filius. Etenim Prophetae tunc prophetabant, quando Verbum Dei ad illos fiebat. Ad haec, quandoquidem omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, et *Deus sapientia fundavit terram*, et omnia in sapientia fecit, scriptumque est (ut in superioribus declaratum est): *Emittes Spiritum tuum et creabuntur*; ergo aut Spiritus Verbum est, aut in duobus fecit Deus omnia, in Sapientia et in Spiritu; et cur, quaeso, Paulus ait: *Unus Deus, ex quo omnia, et unus Dominus, per quem omnia?* Iterumque cum Filius sit *imago Patris invisibilis*, est autem Spiritus imago Filii, scriptum est enim: *Quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui*; igitur hac ratione avus est Pater. Et quoniam Filius quidem in nomine Patris venit, *Spiritus autem sanctus*, ait Filius, *quem mittet Pater in nomine meo*; ergo et hoc quoque modo avus est Pater. Quid ad haec responsuri estis, licet omnia temere dicatis? Quid ratiocinamini apud vosmetipsos? An cum advertatis vos haesitare, eiusmodi quaestiones reprehenditis? Sed prius vos ipsos coarguite (nam talia quaerere consuevistis) Scripturisque obtemperate, et cum non suppetant quae respondeatis, discite post hac, Spiritum in Scripturis numquam vocatum esse filium, sed Spiritum sanctum et Spiritum Dei. Quemadmodum autem Spiritus non vocatus est filius, sic neque de Filio scriptum est: Ipse est Spiritus sanctus. Num igitur quia Spiri-

a. *τὸ πνεῦμα* deest in Gobleriano et Felckm. 1.

b. Sic Reg. et Seguer. Editi vero *αὐτοῦ*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ἀλλ' ἀποκρίνου πρὸς τήν*.

c. Reg. et Seguer. *ὑμῖν* recte. Editi vero *ὑμῶν*.

d. *τοῦ θεοῦ* abest a Gobler. et Felckmanni 1.

e. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπεί*.

f. Ita Reg. et Segu. Editi vero *οὕτως*.

g. Gobl. et Felckm. 1. *μὴ μέμφεσθε*.

P. 698. [a]ἐπειδὴ οὐκ ὠνομάσθη υἱὸς τὸ πνεῦμα οὐδ' ὅτι υἱός ἐστι τὸ
πνεῦμα, διαφωνεῖ τῆς ἀληθείας ἡ πίστις; μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ
μᾶλλον ἕκαστον τῶν σημαινομένων ἔχει τὴν ἰδίαν γνῶσιν. καὶ γὰρ
ὁ υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ πατρός ἐστι γέννημα,
καὶ τοῦτο ἔχει τὸ σημαινόμενον. [b]καὶ τὸ πνεῦμα δὲ λεγόμενον
τοῦ θεοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ὂν οὐ ξένον ἐστὶ τῆς τοῦ υἱοῦ φύσεως οὔτε
τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος. διὰ τοῦτο γὰρ ἐν τριάδι, ἐν πατρὶ καὶ
[c]ἐν υἱῷ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι, μία θεότης ἐστί, καὶ ἐν αὐτῇ
τῇ τριάδι ἕν ἐστι τὸ βάπτισμα καὶ μία ἡ πίστις. ἀμέλει τοῦ πα-
τρὸς πέμποντος τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς
μαθηταῖς[1]), ἐπειδὴ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστι[2]), [d]καὶ
τοῦ λόγου γινομένου ἐν τοῖς προφήταις αὐτοὶ τῷ πνεύματι ἐπρο-
φήτευον, ὡς γέγραπται καὶ δέδεικται· καὶ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐ-
ρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα
ἡ δύναμις αὐτῶν[3]).

4. Οὕτως οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ
λόγου οὐσίας, ἴδιον καὶ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι. πά-
P. 699. λιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητέον. εἰ καὶ υἱὸς οὐκ ὠνομάσθη
τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ, πνεῦμα γὰρ
υἱοθεσίας εἴρηται[4]), καὶ ἐπειδὴ Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ
σοφία[5]), ἀκολούθως εἴρηται περὶ τοῦ πνεύματος πνεῦμα σοφίας[6]),
καὶ πνεῦμα δυνάμεώς ἐστι. τοῦ γὰρ πνεύματος μετέχοντες ἔχομεν
τὸν υἱόν, καὶ τὸν υἱὸν ἔχοντες ἔχομεν τὸ πνεῦμα κρᾶζον ἐν ταῖς
καρδίαις ἡμῶν ἀββᾶ ὁ πατήρ[7]), [e]ὡς ὁ Παῦλος εἴρηκεν. εἰ δ' ὅτι
τὸ πνεῦμά ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι γέγραπται· τὰ τοῦ
θεοῦ γὰρ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ[8]),
καὶ ὁ υἱὸς δὲ εἴρηκεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[9])·
διατί τὸ αὐτὸ ὄνομα οὐκ ἔστι [f]τούτῳ καὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁ μὲν υἱός,
τὸ δὲ πνεῦμα; ἄν τις οὕτως ἐρωτᾷ, μαίνοιτο ἂν ὁ τοιοῦτος, ἐρευ-
νῶν τὰ ἀνερεύνητα καὶ παρακούων τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· τίς
[g]γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο[10]); ἄλλως
τε ἃ ὁ θεὸς ὠνόμασε τίς μετονομάσαι τολμήσει; ἐπεὶ εἰς τὰ τῆς
κτίσεως ἐπιχορηγείτω. εἰπάτωσαν, ἐπειδὴ ἡ κτίσις τῷ αὐτῷ νεύ-
ματι γέγονε, διατί ὁ μὲν ἥλιος, [h]ὁ δὲ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ
θάλασσα καὶ ἀήρ; εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτό γε τοῖς ἄφροσιν, μένει
γὰρ ἕκαστον ὡς γέγονε, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄνω τῆς κτίσεως ἀΐδιον

1) Ioan. 20, 22. 2) Ioan. 16, 15. 3) Psal. 33 [32. LXX.], 6. 4) Rom. 8, 15. 5) 1. Cor. 1, 24. 6) Esa. 11, 2. 7) Galat. 4, 6. 8) 1. Cor. 2, 11. 9) Ioan. 14, 10. 10) Rom. 11, 34.

a. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπεί.*
b. In Gobler. et Felckm. 1. *καί* deest.
c. *ἐν* deest in Gobler. et Felckm. 1. et inferius *ἐν αὐτῷ.*

tus non vocatus est filius et Filius non est Spiritus, ideo dissentit a veritate fides? Absit. Quin potius unumquodque eorum, quae indicantur, habet propriam significationem. Etenim Filius substantiae ac naturae Patris propria est proles, et hoc revera significat; item Spiritus, qui Dei dicitur et in ipso est, non alienus est a Filii natura nec a Patris divinitate. Ideo enim in Trinitate, scilicet in Patre et in Filio et in ipso Spiritu sancto, una est divinitas, et in ipsa Trinitate unum est baptisma et una fides. Nimirum Patre mittente Spiritum Filius insufflans dat illum Discipulis, quoniam *omnia, quaecumque habet Pater, Filii sunt.* Et cum Verbum in Prophetis fieret, ipsi in Spiritu prophetabant, ut scriptum ac demonstratum est: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris eius omnis virtus eorum.* P. 698.

4. Itaque non creata res est Spiritus, sed Verbi substantiae proprius, Dei item proprius, et in ipso esse dicitur. Rursum eadem ipsa dicere non pigeat. Tametsi Spiritus sanctus non vocatus est Filius, non tamen est extra Filium, Spiritus namque adoptionis dictus est, et quia *Christus Dei virtus et Dei sapientia est,* congruenter de Spiritu sancto dictum est *Spiritus sapientiae,* et Spiritus virtutis est. Cum enim participes sumus Spiritus, Filium habemus, et Filium habentes habemus et Spiritum clamantem in cordibus nostris *Abba Pater,* ut loquitur Paulus. Quod si quia Spiritus est Dei, et in ipso esse scriptum est, nam *quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei, qui in ipso est,* Filius item dixit: *Ego in Patre et Pater in me*; quare non huic atque illi idem nomen est, sed hic quidem filius, ille spiritus dicitur? si quis hoc modo sciscitetur, is profecto insanierit, cum inscrutabilia scrutetur et Apostolo non obtemperet, qui ait: *Quis enim novit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?* Alioqui quibus Deus nomen indidit, quis nomen mutare audebit? Alias rebus ille quoque creatis vocabula adtribuat. Dicant, quandoquidem creatura eodem nutu facta est, cur hic sol, illud caelum, illud terra, mare et aër? Sin insanis illis hoc impossibile videatur, singula enim manent ut facta sunt, multo magis quae sunt supra creatas res aeternam ha- P. 699.

d. *καί* deest in edit. Paris. sed habetur in edit. Commel. et in omnibus codicibus. Infra *καί* ante *τῷ λόγῳ* deest in Gobler. et Felckm. 1.

e. Haec *ὡς ὁ Παῦλος εἴρηκεν* desunt in Gobler. et Felckm. 1.

f. Sic Reg. Seguer. Basil. et ita legerat Nannius. Editi vero *οὐκ ἔστιν ἀμφοτέροις.*

g. *γάρ* deest in Gobler. et Felckm. 1.

h. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ οὐρανὸς γῆ, θάλασσα, ἀήρ.* Mox Reg. et Segu. *τοῖς ἄφροσιν.* Editi *ἔμφροσιν.* Paulo post *ἀΐδιον* deest in Gobler. et Felckm. 1.

P. 699. ἔχει τὴν διαμονήν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως, ἢ ὡς ἔστιν ὁ πατὴρ πατὴρ καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ υἱὸς υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ οὐ πατὴρ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα ἅγιον καὶ οὐκ [a] ἔκγονον τοῦ πατρὸς οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ υἱοῦ.

5. Τούτων οὕτω δεικνυμένων μαίνοιτ' ἄν τις ἐρωτῶν· υἱὸς οὖν ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα; μὴ δὲ ἐπειδὴ μὴ γέγραπται οὕτως, διὰ τοῦτο ἐξαιρείτω τις αὐτὸ τῆς τοῦ θεοῦ φύσεως καὶ ἰδιότητος, ἀλλ' ὡς γέγραπται πιστευέτω, καὶ [b] μὴ λεγέτω· διατί οὕτως καὶ μὴ οὕτως; ἵνα μὴ τοιαῦτα διαλογιζόμενος ἄρξηται μελετᾷν καὶ λέγειν· ποῦ οὖν ἐστιν ὁ θεὸς καὶ πῶς ἐστι; καὶ λοιπὸν ἀκούσει· εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι θεός[1]). τὰ γὰρ τῇ πίστει παραδιδόμενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνῶσιν. [c] οἱ γοῦν μαθηταὶ ἀκούσαντες· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος[2]), οὐ περιειργάσαντο, διατί δεύτερον ὁ υἱὸς καὶ τρίτον τὸ πνεῦμα, ἢ διατί ὅλως τριάς, ἀλλ' ὡς ἤκουσαν ἐπίστευσαν, καὶ οὐχ ὥςπερ ὑμεῖς ἠρώτησαν· υἱὸς οὖν ἐστι τὸ πνεῦμα; οὐδὲ εἰπόντος τοῦ κυρίου μετὰ τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα ἠρώτησαν· πάππος οὖν ὁ πατήρ; οὐ γὰρ ἤκουσαν εἰς ὄνομα πάππου, ἀλλ' εἰς ὄνομα [d] πατρός, καὶ ταύτην τὴν πίστιν ἐκήρυξαν πανταχοῦ λογισάμενοι ὀρθῶς. οὐ γὰρ ἦν ἄλλως εἰπεῖν ἢ ὡς εἴρηκεν ὁ
P. 700. σωτήρ, ἑαυτὸν μὲν υἱόν, τὸ δὲ πνεῦμα ἅγιον, [e] οὐδ' ἐναλλάξαι θέμις ἢ ὡς συντέτακται, ὥςπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πατρός. ὡς γὰρ οὐκ ἔξεστιν ἄλλως εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ ἢ ὅτι πατήρ, οὕτως ἀσεβὲς ἐρωτᾷν, [f] εἰ υἱός ἐστι τὸ πνεῦμα ἢ τὸ πνεῦμα υἱός. διὰ τοῦτο Σαβέλλιος ἀλλότριος τῆς ἐκκλησίας ἐκρίθη, τολμήσας εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ πατρὸς τὸ υἱὸς καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὸ τοῦ [g] πατρὸς ὄνομα. ἆρ' οὖν ἔτι μετὰ ταῦτα τολμήσει τις ἀκούων υἱὸν καὶ πνεῦμα εἰπεῖν· πάππος οὖν ὁ πατὴρ ἢ υἱὸς [h] οὖν τὸ πνεῦμα; ναὶ τολμήσουσιν Εὐνόμιοι καὶ Εὐδόξιοι καὶ Εὐσέβιοι. ἅπαξ γὰρ ὑποκρινόμενοι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν οὐ μὴ παύσουσι τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν ἀπὸ ἀσεβείας. τίς γὰρ αὐτοῖς παρέδωκε ταῦτα; τίς ὁ διδάξας; ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας αὐτῶν ἐξῆλθεν ἡ τοιαύτη παραφροσύνη.

6. Εἰ γὰρ ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ πνεῦμα, τοῦτο γὰρ ἐδείχθη, ἐρωτᾶτε· υἱὸς οὖν ἐστι τὸ πνεῦμα; ὥρα μαθόντας ὑμᾶς ὅτι μὴ

1) Psal. 14 [13. LXX.], 1. 2) Matth. 28, 19.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔγγονον, alii ἔκγονον.
b. μή deest in Basil.
c. Sic Reg. et Seguer. Editi εἰ γοῦν, male.
d. Sic Reg. Seguer. Basil. Editi vero τοῦ πατρός.
e. Ita Reg. et Seguer. Editi autem οὐδὲν ἀλλάξαι. Paulo post Reg. et Seguer. οὐκ ἔξεστιν. Editi οὐκ ἔστιν.

bent perseverantiam, nec aliter sunt, quam ut Pater est Pater et non P.699.
avus, et Filius est Dei Filius et non Pater Spiritus, et Spiritus sanctus est Spiritus sanctus et non Patris nepos nec Filii frater.

5. His ita commonstratis is sane insanierit, qui interrogarit, num Spiritus quoque sit filius. Ne tamen quia ita scriptum non est, ideo quis eum ex Dei natura et proprietate eximat, sed uti scriptum est credat, et ne dicat: quare sic et non sic? ne talia cogitans incipiat meditari ac dicere: Ubinam est ergo Deus et quomodo est? ac postea audiat: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* Nam quae fide traduntur, cognitionem habent non curiose perscrutandam. Certe cum Discipuli audissent: *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti,* non curiose inquirebant, cur secundo Filius et tertio Spiritus aut cur omnino Trinitas, sed prout audierant crediderunt. Neque sciscitabantur sicuti vos: Ergone Spiritus est Filius? neque cum Dominus post Filium nominaret Spiritum, interrogabant: Ergo avus est Pater? Non enim audierant in nomine avi, sed in nomine Patris, hancque fidem probe ratiocinati praedicaverunt ubique. Non enim aliter loquendum fuit, quam dixerat Salvator, se quidem Filium, illum P.700.
vero Spiritum sanctum. Neque immutandi erant secus quam ordine iuncti fuerant, ut neque Pater. Quemadmodum enim non licet aliter de illo loqui, quam quod Pater sit, ita impium fuerit interrogare, an Filius sit Spiritus aut Spiritus Filius. Hac de causa Sabellius alienus ab Ecclesia iudicatus est, ausus tribuere Patri nomen Filii ac Filio nomen Patris. An itaque post haec ausit quispiam audiens Filium et Spiritum dicere: Avus ergo est Pater aut Filius est Spiritus? Imo audebunt Eunomii, Eudoxii et Eusebii. Cum enim semel Arianae haeresis histriones effecti sint, nunquam cohibebunt linguam suam ab impietate. Quis enim haec ipsis tradidit? Quis docuit? Nemo sane ex divinis Scripturis. Sed ex abundantia cordis eorum huiusmodi stultitia prodiit.

6. Si enim quoniam creatura non est Filius (illud enim commonstratum est), interrogatis: ergone Filius est Spiritus? restat vos,

f. Sic Reg. Seguer. et Basil. Editi vero ἢ υἱός.

g. Regius et Seguerian. πατρός. Editi πνεύματος. Mox ἔτι deest in Gobler. et Felckm. 1.

h. οὖν deest in Seguer. solo. Ibidem Reg. et Seguer. ναὶ τολμήσουσιν recte. Editi καὶ τολμήσουσιν. Mox καί ante Εὐδόξιοι deest in Gobler. et Felckm. 1. Infra Regius et Seguer παύσουσι. Editi παύσωσι. Ibid. Reg. et Segu. γλῶτταν.

P.700. κτίσμα ἐστὶν ὁ υἱός, διὰ [a] τούτου γὰρ τὰ γενητὰ ἐκτίσθη, ἐρωτᾶν· πατὴρ οὖν ἐστιν ὁ υἱός; ἢ καὶ οὕτως· τὸ πνεῦμα οὖν ἐστιν ὁ υἱός, καὶ ὁ υἱὸς αὐτός ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; τοιαῦτα δὲ λογιζόμενοι ἔξω μὲν τῆς ἁγίας τριάδος ἔσονται, ἄθεοι δὲ [b] κριθήσονται, ἀλλάσσοντες τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, μεταφέροντές τε αὐτὸ ὡς θέλουσιν ἐν ὁμοιώματι γενέσεως ἀνθρωπίνης, [c] ἔκγονα καὶ πάππους ὀνομάζοντες καὶ τὴν Ἑλλήνων θεογονίαν ἑαυτοῖς ἀναπλασσόμενοι. οὐκ ἔστι δὲ αὕτη τῆς ἐκκλησίας ἡ πίστις, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ σωτὴρ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, πατέρα μέν τοι οὐ δυνάμενον λέγεσθαι πάππον, καὶ υἱὸν οὐ δυνάμενον λέγεσθαι πατέρα, καὶ πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ὀνομαζόμενον. ἐπὶ ταύτης τῆς πίστεως οὐκ ἔστιν ἐναλλὰξ εἰπεῖν, ἀλλ' ἀεὶ ὁ πατὴρ πατήρ ἐστι, καὶ [d] ὁ υἱὸς ἀεὶ υἱός, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀεὶ πνεῦμα ἅγιόν ἐστι καὶ λέγεται. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων οὐκ ἔστιν οὕτως, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τοιαῦτα [e] φαντάζωνται. ὡς γὰρ γέγραπται· οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός[1]), οὕτως ἄν τις εἴποι· οὐχ ὡς θεὸς οἱ ἄνθρωποι. ἐπὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔστιν ὁ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ οὐδὲ ὁ υἱὸς ἀεὶ υἱός. ὁ γὰρ αὐτὸς πατὴρ μὲν υἱοῦ γίνεται, αὐτὸς δὲ ἑτέρου γέγονεν υἱός, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς ὢν υἱὸς [f] ἄλλου γίνεται πατήρ. Ἀβραὰμ γοῦν υἱὸς ὢν τοῦ Ναχὼρ πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ, καὶ Ἰσαὰκ δὲ υἱὸς ὢν τοῦ Ἀβραὰμ πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ. ἕκαστος γὰρ μέρος ὢν τοῦ γονέως γεννᾶται μὲν υἱός, γίνεται δὲ καὶ αὐτὸς
P.701. ἑτέρου πατήρ. ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐχ οὕτως, ἐπεὶ μὴ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός. ὁ γοῦν πατὴρ οὐκ ἐκ πατρός ἐστι, διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸν γενησόμενον ἑτέρου πατέρα. οὐδὲ ὁ υἱὸς μέρος ἐστὶ τοῦ πατρός, διὸ οὐδὲ γέννημά ἐστιν εἰς τὸ γεννᾶν υἱόν. ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ πατὴρ [g] κυρίως καὶ μόνος πατὴρ ὤν ἐστι καὶ ἦν καὶ ἀεί ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς κυρίως καὶ μόνος υἱός ἐστι. καὶ ἐπὶ τούτων ἕστηκε τὸ ὁ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ καὶ τὸ υἱὸς ἀεὶ υἱὸς εἶναί τε καὶ λέγεσθαι. καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀεὶ πνεῦμα ἅγιόν ἐστι, καὶ τοῦτο τοῦ θεοῦ εἶναι καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ δίδοσθαι πεπιστεύκαμεν. οὕτω γὰρ ἡ ἁγία τριὰς ἀναλλοίωτος διαμένει ἐν μιᾷ θεότητι γινωσκομένη. οὐκοῦν ὁ ἐρωτῶν· υἱὸς οὖν ἐστι τὸ πνεῦμα; ὡς δυναμένου τοῦ ὀνόματος ἀλλάσσεσθαι φαντάζεται καὶ μανίαν ἑαυτῷ περιποιεῖται, καὶ ὁ ἐρωτῶν δέ· πάππος οὖν ἐστιν ὁ πατήρ; ἐπινοῶν ὄνομα τῷ πατρὶ πλανᾶται τῇ καρδίᾳ. ἀποκρίνασθαι μὲν οὖν ἔτι πρὸς τὴν ἀναίδειαν τῶν αἱρετικῶν οὐκ

1) Num. 23, 19.

qui didicistis Filium non esse creaturam (per eum namque creaturae P. 700.
conditae sunt), interrogare: Pater ergo est Filius? Aut sic: Spiritus ergo est Filius, et Filius ipse est Spiritus sanctus? Cum autem talia cogitent, et extra sanctam Trinitatem erunt et athei iudicabuntur, quod immutent nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, transferantque illud suo arbitratu in similitudinem generationis humanae, quod nepotes avosque nominent, ac deorum generationem quemadmodum gentiles effingant. Non est autem haec Ecclesiae fides, sed, ut ait Salvator, in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, Patrem scilicet, qui non possit avus vocari, Filium, qui non possit dici pater, et Spiritum sanctum non alio quam hoc nomine appellatum. De hac fide non licet varie loqui, sed semper Pater pater est, et Filius semper filius, et Spiritus sanctus semper est diciturque Spiritus sanctus. In rebus enim humanis non ita se res habet, quamvis Ariani talia comminiscantur. Nam quemadmodum scriptum est: Non ut homo Deus, ita dixerit aliquis: non ut Deus homines. Apud homines enim pater non semper pater est, neque filius semper filius. Nam ipse quidem filii pater efficitur, sed alterius ipse filius extitit. Et filius cum sit patris filius, alterius pater efficitur. Abraham igitur filius cum esset Nachoris, pater factus est Isaac, et Isaac cum esset filius Abrahae, pater fuit Iacob. Unusquisque enim cum sit pars parentis, nascitur quidem filius, efficitur autem et ipse alterius pater. In divi- P. 701.
nitate vero non sic, quoniam non sicut homo Deus. Pater itaque non ex patre est, ideoque non gignit eum, qui futurus sit alterius pater, neque Filius pars est Patris, quapropter non est fetus ad generandum filium. Unde in deitate sola Pater proprie solusque pater cum sit, est et fuit et semper erit. Et Filius proprie et solus Filius est. In his enim constat illud, Patrem semper Patrem et Filium semper Filium esse ac dici, Spiritum sanctum semper Spiritum sanctum esse, et hunc Dei esse et a Patre per Filium dari credimus. Sic enim sancta Trinitas invariabilis permanet, in una deitate cognita. Itaque qui interrogat: Ergone Filius est Spiritus? ita ille comminiscitur quasi nomen mutari possit, atque sua sponte insanit. Et qui interrogat: Ergone avus est Pater? nomen Patri excogitans errat corde. Ceterum posthac ad haereticorum impudentiam respondere non est tutum,

a. Seguerian. διὰ τοῦτο. Mox idem et Reg. τὰ γενητά. Editi τὰ γεννητά.

b. Gobler. et Felckm. 1. κριθοῖεν.

c. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔγγονα. Editi ἔκγονα.

d. ὁ abest a Gobler. et Felckm. 1.

e. Sic Reg. Seguerian. et Basil. Editi φαντάζονται.

f. Sic Reg. et Seguer. Editi vero ἀλλ' οὐ, male. Mox Reg. et Seguerian. γοῦν. Editi οὖν. [In margine: Memoriae lapsu ponitur pro Thare Nachor.] Paulo post δὲ post Ἰσαὰκ deest in editis, sed legitur in Reg. et Seguer.

g. κυρίως deest in Gobleriano et Felckmanni 1.

P. 701. ἀσφαλές, μάχεσθαι γάρ [a] ἐστι τῇ ἀποστολικῇ παραινέσει [1]) · συμβουλεύειν δὲ μᾶλλον ὡς παρήγγειλεν αὐτὸς καλόν.

7. Ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ἔλεγχον τῆς μωρολογίας ὑμῶν. μηκέτι παίζετε εἰς τὴν θεότητα. παιζόντων γὰρ ἴδιον ἐρωτᾷν τὰ μὴ γεγραμμένα καὶ λέγειν· οὐκοῦν υἱός ἐστι τὸ πνεῦμα καὶ πάππος ὁ πατήρ; οὕτως γελῶσιν [b] ὁ ἐν Καισαρείᾳ καὶ ὁ ἐν τῇ Σκυθοπόλει. ἀρκεῖ πιστεύειν ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ τριάς, πατὴρ [c] καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὔτε τὸ πατὴρ ὄνομα ἐπὶ υἱοῦ ὀνομάζειν χρή, οὔτε τὸ πνεῦμα λέγειν ἔξεστιν αὐτὸ εἶναι τὸν υἱὸν οὔτε τὸν υἱὸν αὐτὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' οὕτως ἐστὶν ὡς εἴρηται, καὶ μία ἡ ἐν ταύτῃ τῇ τριάδι θεότης ἐστί, καὶ μία πίστις καὶ ἓν βάπτισμά ἐστιν ἐν αὐτῇ διδόμενον, καὶ ἡ τελείωσις μία ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, [d] δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

8. [e] Περὶ δὲ οὗ γράφων ἐδήλωσας εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ συγγίνωσκε, ἀγαπητὲ συνείδησιν ἔχων ἀγαθήν. [f] δέδια γὰρ κἂν ὅλως προσελθεῖν αὐτῷ, μὴ καὶ δύνας εἰς αὐτὸ τῷ λογισμῷ καὶ ἀρξάμενος ἐρευνᾷν ἀτονήσω τὴν ἐν αὐτῷ βαθεῖαν διάνοιαν ἑλκύσαι. σιωπῆσαι γ' οὖν περὶ τούτου τέλεον ἐβουλόμην καὶ μόνον ἀρκεσθῆναι [g] τούτοις τοῖς ἔμπροσθεν γράμμασι, στοχαζόμενος δὲ μὴ ἄρα
P. 702. καὶ δεύτερον περὶ τούτου γράψαι φιλονεικήσῃς ἐβιασάμην ἐμαυτόν, ἣν ἔχω [h] μαθὼν περὶ αὐτοῦ μετρίαν διάνοιαν γράψαι, θαῤῥῶν ὡς τυχόντας μὲν ἡμᾶς τοῦ σκοποῦ ἀποδέξῃ διὰ τὸν διδάξαντα, μὴ τυχόντας δὲ οὐ μέμψῃ, γινώσκων τὴν ἡμετέραν [i] προθυμίαν τε καὶ ἀσθένειαν. τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστιν, ὅτε τοσούτων σημείων γινομένων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἔλεγον· οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· [k] ὁ δὲ κύριος εἰδὼς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν εἶπεν αὐτοῖς·

1) Tit. 3, 10.

a. ἐστι deest in Gobler. et Felckm 1. Infra post ἀρκεῖ in editis γάρ legitur, sed cum desit in Reg. Seguer. et Basil. optimis scilicet mss. omissum est.

b. Scilicet Acacius et Patrophilus. Reg. et Seguer. [ad marg.] περὶ Εὐσεβίου καὶ Πατροφίλου, male de Eusebio qui iamdiu obierat.

c. Sic Regius et Seguer. recte. Editi ὁ υἱός. Infra iidem cum Basil. αὐτὸ εἶναι τὸν υἱόν. Editi αὐτόν etc.

d. Haec δι' οὗ etc. ad finem usque absunt a Gobler. et Felckm. 1. Paulo post Reg. εἰς τοὺς αἰῶνας omisso σύμπαντας.

e. Haec Περὶ δέ etc. consequenter adnecti debent, ut et codices Reg. et Segu. habent, et particula adversativa δέ suadetur. In editis primo tomo quasi peculiaris tractatus posita erant sub hoc titulo τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου· ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε

id enim est pugnare adversus Apostolicam admonitionem; sed potius, P. 701.
ut praecepit ipse, consulere par est.

7. Haec sint ad vestram confutandam stultiloquentiam satis. Ne amplius illudatis deitati. Illudentibus enim mos est ea sciscitari, quae scripta non sunt, ac dicere: Ergone filius est Spiritus et avus est Pater? Ita irrident Episcopi Caesareae et Scythopolis. Sufficit vos credere, Spiritum non esse creaturam, sed Spiritum esse Dei et in ipso Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Neque Patris nomine Filius vocandus est, neque licet dicere Spiritum sanctum esse ipsum Filium, neque Filium esse ipsum Spiritum sanctum. Sed ita se res habet quemadmodum dictum est, et una est in hac Trinitate divinitas, et una fides et unum Baptisma est, quod in illa datur, et initiatio una in Christo Iesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri gloria et imperium cum sancto Spiritu in omnia saecula saeculorum. Amen.

8. De quo autem scripsisti mihi Evangelico dicto, veniam habe, dilecte, probo affectus animo. Vereor enim id vel ullatenus aggredi, ne si in dictum illud mentem quasi demersero scrutarique coepero, non valeam profundum eius intellectum exhaurire. Tacere igitur de illo omnino statueram, his prioribus contentus scriptis. At veritus ne iterum hac de re scribere contendas, vim mihi ipse intuli, ut vel medio- P. 702.
crem quam de illo didici sententiam perscriberem; quod sperem, si scopum attingamus, docentis gratiâ rem tibi probatam fore, sin aberremus, non reprehensurum te, cui cum affectus noster tum nostra infirmitas non ignota est. Dictum igitur eiusmodi est. Cum post tot signa in Evangelio narrata haec Pharisaei loquerentur: *Hic non eiicit daemonia nisi in Beelzebul principe daemoniorum, Dominus sciens cogitationes eorum dixit eis: Omne regnum divisum contra se deso-*

ἐν τῷ μέλλοντι, qui titulus iisdem verbis habetur in Basil. et Anglic. Gobler. et Felckm. 1. sic ad modum tituli habent *πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα.* In Felckm. 2. nihil pro titulo habetur. Regius autem ad marginem habet *Περὶ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ.* Seguer. ad marginem item *τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, ἤτοι τῆς εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίας.* Porro haec subtexuit Athanasius, ut Serapioni morem gereret, qui postularat, ut dictum illud Evangelicum, quo clauserat Epistolam Tertiam ad se scriptam, explanaret sibi.

f. Sic edit. Commel. Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Felckm. 2. Edit. vero Paris. Goblerian. et Felckm. 1. *δέδοικα.* Paulo post edit. Commel. *μὴ καὶ ἐνδύνάς,* edit. Paris. *μὴ ἐνδύνας,* Reg. et Seguer. *μὴ καὶ δύνας.* Gobl. et Felckm. 1. *μὴ δύνας.* Ibid. Reg. et Seguer. soli *εἰς αὐτά.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *τῷ λογικῷ.* Mox Reg. et Seguer. *τὴν ἐν αὐτῷ διάνοιαν ἀνελκῦσαι.* Gobler. et Felckm. 1. *τὴν ἑαυτῷ διάνοιαν ἀνελκῦσαι.*

g. Reg. et Seguer. *τούτοις τοῖς.* Gobler. *τούτους τοῖς.* In editis *τοῖς* solum.

h. In Reg. et Seguer. *μαθών* deest.

i. Sic Reg. et Seguer. Editi vero minus recte *ῥαθυμίαν.*

k. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ δὲ κύριος εἶπεν· πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καὶ τὰ ἑξῆς. διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν* omissis intermediis.

P. 702. πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται. καὶ εἰρηκώς· εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, λοιπὸν ἐπιφέρει· διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ [a] εἰς τὸ πνεῦμα βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι[1]). σὺ δὲ ἐζήτεις, τί δήποτε ἡ μὲν εἰς τὸν υἱὸν βλασφημία ἀφίεται, ἡ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον [b] οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

9. Παλαιοὶ μὲν οὖν ἄνδρες, Ὠριγένης ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος καὶ Θεόγνωστος ὁ θαυμάσιος καὶ σπουδαῖος (τούτων γὰρ τοῖς [c] περὶ τούτων συνταγματίοις ἐνέτυχον, ὅτε τὴν ἐπιστολὴν ἔγραψας), ἀμφότεροι γὰρ περὶ τούτου γράφουσι, [d] ταύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημίαν λέγοντες, ὅταν οἱ καταξιωθέντες ἐν τῷ βαπτίσματι [e] τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύματος παλινδρομήσωσιν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν. διὰ τοῦτο γὰρ μηδὲ ἄφεσιν αὐτοὺς λήψεσθαί φασι, καθὰ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγει· ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου [f] καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν[2]). [g] ταῦτα δὲ κοινῇ μὲν λέγουσι, καὶ ἰδίαν δὲ ἕκαστος προστίθησι διάνοιαν.

10. Ὁ μὲν γὰρ Ὠριγένης καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κατὰ τῶν τοιούτων κρίσεως οὕτω λέγει· ὁ μὲν θεὸς καὶ πατὴρ εἰς πάντα [h] διήκει καὶ πάντα συνέχει, ἄψυχά τε καὶ ἔμψυχα, λογικά τε καὶ ἄλογα, τοῦ δὲ υἱοῦ ἡ δύναμις εἰς τὰ λογικὰ μόνα διατείνει, ἐν οἷς εἰσι κατηχούμενοι καὶ Ἕλληνες οἱ μηδέπω πιστεύσαντες, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς μόνους ἐστὶ τοὺς [i] μεταλαβόντας αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ βα-
P. 703. πτίσματος δόσει. ὅταν τοίνυν κατηχούμενοι καὶ Ἕλληνες ἁμαρτάνωσιν, εἰς μὲν τὸν υἱὸν ἁμαρτάνουσιν, ἐπεὶ ἐν αὐτοῖς ἐστιν, ὥσπερ εἴρηται, δύνανται δὲ ὅμως λαμβάνειν ἄφεσιν, [k] ὅταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς παλιγγενεσίας. ὅταν δὲ οἱ βαπτισθέντες ἁμαρτάνωσι,

1) Matth. 12, 24. 25. 28. 31. 32. 2) Hebr. 6, 4—6.

a. Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *ἡ δὲ τοῦ πνεύματος*. Gobler. et Felckm. 1. ibidem *οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ* etc. omissis intermediis.

b. *οὐκ ἔχει ἄφεσιν. παλαιοὶ μέν.* Sic Gobler. et Felckm. 1. multis omissis. Ibidem Felckm. 2. *Ὡριγένης* cum denso spiritu. Mox Reg. Seguer. Gobler. Felckmanni 1. *Θεόγνωστος*. Editi et alii *Θεώγνωστος*.

c. Sic Reg. Seguer. Basil. Alii vero codices mss. *περὶ τούτων συγγράμμασιν* Editi *περὶ τούτοις συγγράμμασιν*.

labitur. Et cum dixisset: *Si autem ego in Spiritù Dei eiicio daemonia, igitur pervenit in vos regnum Dei,* deinde infert: *Ideo dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, blasphemia autem in Spiritum non remittetur. Et quicumque dixerit Verbum contra Filium hominis, remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro.* Tu autem percunctabaris, cur blasphemia in Filium dimittitur, blasphemia autem in Spiritum sanctum veniam non obtinet neque in praesenti saeculo neque in futuro? P. 702.

9. Prisci certe viri, Origenes eruditissimus et laboriosus scriptor et Theognostus admirandus ille et studiosus homo (horum enim opera legebam, cum Epistolam accepi tuam), ambo quippe eam rem pertractant, aiunt illam esse in Spiritum sanctum blasphemiam, cum ii, quibus in baptismate donum Spiritus sancti tribuitur, ad peccata recidunt. Ideoque illos remissionem non consequuturos aiunt, quemadmodum et Paulus in Epistola ad Hebraeos ait: *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, et gustaverunt bonum Dei Verbum virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam.* Et idipsum quidem ambo dicunt; sed suam singuli sententiam adiiciunt.

10. Nam Origenes quidem causam iudicii contra eiusmodi homines lati sic explicat: ,,Deus et Pater in omnia penetrat et omnia ,,continet, animata et inanimata, rationalia et irrationalia; Filii autem ,,potestas ad sola rationalia sese extendit, in quibus continentur Catechumeni et Ethnici, qui nondum crediderunt. Spiritus vero sanctus in iis solis est, qui sui participes effecti sunt in Baptismatis ,,collatione. Cum igitur Catechumeni et Ethnici peccant, in Filium ,,peccant, quoniam is est in illis, ut dictum est; possunt tamen veniam consequi, ubi acceperint donum regenerationis. Cum autem P. 703.

d. Sic Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *τοιαύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.*

e. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τῆς θείας δωρεᾶς.* In aliis *θείας* deest. Mox Reg. et Seguer. *παλινδρομήσωσιν* una voce, rectius quam editi *πάλιν δρομήσωσιν.*

f. Sic Reg. et Segu.; *καί* deerat in editis.

g. Ita Reg. Seguer. et Anglic. At Gobler. et Felckm. 1. *ταῦτα μὲν κοινῇ λέγουσι.* In Basil. haec desunt usque ad vocem *διάνοιαν.* Infra Reg. et Felckm. 2. *ὡριγένης* cum denso. Paulo post in Basil. *τοιούτων* deest.

h. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *διήκει.* Editi *ἥκει.*

i. Reg. et Seguer. *μεταλαμβάνοντας.* Alii et editi *μεταλαβόντας.*

k. Haec *ὅταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς παλιγγενεσίας* desunt in Gobler. et Felckm. 1. Infra iidem *ἁμαρτάνουσιν.*

P.703. τὴν τοιαύτην παρανομίαν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φθάνειν φησίν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ γενόμενος ἥμαρτε· καὶ διὰ τοῦτο ἀσύγγνωστον εἶναι τὴν κατ᾽ αὐτοῦ τιμωρίαν.

11. [a]Ὁ δὲ Θεόγνωστος καὶ αὐτὸς προστιθεὶς φησὶ ταῦτα· ὁ πρῶτον παραβεβηκὼς ὅρον καὶ δεύτερον ἐλάττονος ἂν ἀξιοῖτο τιμωρίας, ὁ δὲ καὶ τὸν τρίτον ὑπεριδὼν οὐκέτι ἂν συγγνώμης [b]τυγχάνοι. πρῶτον δὲ ὅρον καὶ δεύτερόν φησι τὴν [c]περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ κατήχησιν, τὸν δὲ τρίτον [d]τὸν ἐπὶ τῇ τελειώσει καὶ τῇ τοῦ πνεύματος μετοχῇ παραδιδόμενον λόγον· καὶ τοῦτο βεβαιῶσαι θέλων ἐπάγει τὸ παρὰ τοῦ σωτῆρος εἰρημένον τοῖς μαθηταῖς· [e]ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ᾽ οὔπω δύνασθε χωρεῖν. ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἅγιον πνεῦμα[1]), διδάξει ὑμᾶς. εἶτά φησιν· ὥσπερ τοῖς μηδέπω χωρεῖν δυναμένοις τὰ τέλεια διαλέγεται ὁ σωτήρ, συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ σμικρότητι, τοῖς δὲ τελειουμένοις [f]συγγίνεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδήπου τις ἐκ τούτων ἂν φαίη τὴν τοῦ πνεύματος διδασκαλίαν ὑπερβάλλειν τῆς τοῦ υἱοῦ διδαχῆς, ἀλλ᾽ ὅτι ὁ μὲν υἱὸς συγκαταβαίνει τοῖς ἀτελέσι, τὸ δὲ πνεῦμα σφραγίς ἐστι τῶν τελειουμένων· οὕτως οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν ἄφυκτός ἐστι καὶ ἀσύγγνωστος ἡ εἰς τὸ πνεῦμα βλασφημία, ἀλλ᾽ ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς ἀτελέσιν ἐστὶ συγγνώμη, ἐπὶ δὲ τοῖς γευσαμένοις τῆς [g]οὐρανίου δωρεᾶς καὶ τελειωθεῖσιν οὐδεμία περιλείπεται συγγνώμης ἀπολογία καὶ παραίτησις. ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα·

12. ἐγὼ δὲ ἀφ᾽ ὧν ἔμαθον νομίζω τὴν ἑκατέρου διάνοιαν μετρίας τινὸς δοκιμασίας ἐπιδεῖσθαι καὶ κατανοήσεως, μὴ ἄρα [h]κεκρυμμένος ἐστί τις ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπ᾽ αὐτῶν εἰρημένοις βαθύτερος νοῦς. δῆλον γὰρ ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ ὢν ἐν τούτοις ἐστίν, ἐν οἷς καὶ ὁ πατήρ ἐστι, καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἄπεστιν. ἀδιαίρετος γάρ ἐστιν ἡ ἁγία καὶ μακαρία καὶ τελεία τριάς. [i]ἔτι δ᾽ οὖν εἰ πάντα διὰ υἱοῦ γέγονε καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκε, πῶς ἂν ἐκτὸς εἴη τῶν δι᾽ αὐτοῦ γενομένων; μὴ ὄντων δὲ ἐκείνων αὐτοῦ μακράν, ἐν πᾶσιν ἂν καὶ αὐτὸς εἰκότως εἴη, ὡς ἐξ ἀνάγκης τὸν εἰς τὸν υἱὸν ἁμαρτάνοντα καὶ βλασφημοῦντα ἁμαρτάνειν καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ τὸ ἅγιον δὲ λουτρὸν εἰ μὲν εἰς [k]τὸ ἅγιον πνεῦμα μόνον ἐδίδοτο, εἰκότως ἂν ἐλέγετο τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὸ πνεῦμα μόνον ἁμαρτάνειν· ἐπειδὴ [l]δὲ
P.704. εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα δίδοται, καὶ οὕτω τελειοῦται

1) Ioan. 16, 12. 13.

a. [Vd. supra p. 64. not. b.]
b. Sic Reg. et Seguer. Basil. vero τυγχάνῃ. Editi τύχοι.
c. Reg. et Seguer. περὶ τοῦ πατρός.
d. τόν deest in Reg. et Seguer. Mox Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. καὶ τῇ τοῦ πνεύματος. Editi καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος.

„baptizati peccant, hanc iniquitatem in Spiritum sanctum recurrere ait, P. 703. „quia tum peccavit homo, cum in illo esset Spiritus. Ideoque remitti „non posse supplicium ipsi debitum."

11. Theognostus autem haec adiicit: Qui primum et secundum terminum transgressus est, minori supplicio dignus videri possit, qui autem tertium contemserit, non ulterius veniam consequetur. Primum autem terminum et secundum terminum ait doctrinam de Patre et Filio acceptam, tertium vero Verbum in initiatione et in participatione Spiritus traditum; quod confirmare volens adducit illud Discipulis a Salvatore dictum: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit Spiritus sanctus docebit vos.* Deinde ait: „Sicut eos, qui perfecta nondum capere possunt, alloquitur „Salvator ad illorum sese parvitatem demittens, cum perfectis autem „Spiritus sanctus versatur, neque tamen quis ideo dixerit, Spiritus „sancti doctrinam Filii doctrinam superare, sed quod Filius quidem „sese demittat ad imperfectos, Spiritus vero sanctus sigillum sit per-„fectorum; sic non propter excellentiam Spiritus sancti prae Filio in-„expiabilis et citra veniam est blasphemia in Spiritum, sed quia im-„perfectis datur venia, iis vero, qui donum caeleste gustaverunt et „initiati sunt, nulla veniae relinquitur excusatio vel deprecatio." Haec itaque illi.

12. Ego autem ex iis, quae didici, arbitror utriusque sententiam mediocri quadam inquisitione et observatione indigere, ne forte profundior quaedam in ipsis illorum dictis mens lateat. Manifestum enim est, Filium, cum sit in Patre, in illis etiam esse, in quibus est Pater, nec abesse Spiritum. Indivisa namque est sancta, perfecta et beata Trinitas. Insuper si omnia per Filium facta sunt et in ipso omnia consistunt, quomodo extra illa ipse fuerit, quae per ipsum facta sunt? Sin autem illa ab ipso non longe fuerint, in omnibus igitur et ipse fuerit, ut necessario qui in Filium peccat et blasphemat, in Patrem quoque et in Spiritum sanctum peccet. Quod si sanctum lavacrum in nomine Spiritus sancti tantum daretur, iure diceretur baptizatos in Spiritum sanctum duntaxat peccare. Cum autem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti detur, sicque singuli, qui baptizantur, initien- P. 704.

e. Reg. et Seguer. *ἐπεί.* Paulo post in iisdem *δέ* deest post *ὅταν.* Ibidem Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ ἅγιον πνεῦμα.* Editi *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.* Hic autem Scripturae locus quoad sententiam tantum, non ad verbum ab Athanasio affertur.

f. Reg. et Seguer. *συγγίγνεται.*

g. Reg. et Seguer. *ἐπουρανίου.*

h. Reg. et Seguer. *καὶ κεκρυμμένος.*

i. Sic Reg. et Seguer. Editi vero *ἔτι δ᾽ αὖ.*

k. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.*

l. Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In editis *δὲ καὶ εἰς πατέρα.*

P.704 τῶν βαπτιζομένων ἕκαστος, [a] ἀνάγκη πάλιν τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα παραβαίνοντας εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον τριάδα τὴν βλασφημίαν ποιεῖσθαι. καὶ τοῦτο δὲ δίκαιον ἂν εἴη λογίζεσθαι καὶ νοεῖν. εἰ μὲν πρὸς λαβόντας τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, τοὺς [b] Φαρισαίους λέγω, καὶ μετασχόντας αὐτοὺς ἤδη τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύματος διελέγετο ὁ κύριος, πιθανή τις ἦν ἡ τοιαύτη διάνοια, ὡς παλινδρομήσαντας καὶ πλημμελήσαντας εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα· εἰ δὲ μήτε τὸ λουτρὸν εἰλήφασιν, ἀλλὰ καὶ [c] τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα ἐξουθενήσαντες ἦσαν, πῶς ᾐτιᾶτο τούτους ὡς βλασφημήσαντας εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ μηδέπω μέτοχοι [d] γεγόνεισαν; καὶ γὰρ οὐ διδάσκων ἁπλῶς ὁ κύριος ἐλάλει ταῦτα, οὐδὲ ἐπὶ μέλλουσι τὴν τιμωρίαν ἠπείλει, ἀλλ᾽ εὐθὺς αἰτιώμενος ἀληθῶς τοὺς Φαρισαίους ὡς ἤδη γενομένους ὑπευθύνους τῆς τηλικαύτης βλασφημίας εἴρηκε τοῦτο τὸ ῥητὸν ὁ κύριος. τῶν δὲ Φαρισαίων οὕτω κατηγορουμένων καὶ πρὶν λαβεῖν αὐτοὺς τὸ βάπτισμα, οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ῥητὸν ἐπὶ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν παραβαίνοντας, καὶ μάλιστα ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἐπὶ ἁμαρτίαις, ἀλλ᾽ ἐπὶ βλασφημίᾳ αὐτοὺς ᾐτιᾶτο. διαφέρει δὲ ὅτι ὁ μὲν ἁμαρτάνων παραβαίνει νόμον, ὁ δὲ βλασφημῶν εἰς αὐτὴν ἀσεβεῖ τὴν θεότητα. ἐπὶ πολλαῖς δ᾽ οὖν πρότερον πλημμελείαις αἰτιώμενος αὐτοὺς ὁ σωτήρ, [e] ὅτι τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ τὴν περὶ τῶν γονέων διὰ ἀργύριον παρέβαινον καὶ τὰ τῶν προφητῶν παρεκρούοντο καὶ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ ἐποίουν οἶκον ἐμπορίου, ὅμως παρῄνει καὶ μετανοεῖν [f] αὐτοῖς. ἐπὶ δὲ τῷ λέγειν αὐτούς· ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, οὐκ ἔτι ταύτην ἁμαρτίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ βλασφημίαν εἴρηκεν εἶναι τηλικαύτην, ὥστε ἄφυκτον καὶ ἀσύγγνωστον εἶναι τὴν τιμωρίαν τοῖς τοιαῦτα τολμῶσιν.

13. Ἄλλως τε εἰ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτανόντων χάριν εἴρηται τοῦτο τὸ ῥητόν, καὶ τούτοις ἀσύγγνωστός ἐστιν [g] ἡ τῶν πλημμελημάτων δίκη, πῶς τῷ μὲν ἐν Κορίνθῳ μετανοοῦντι κυροῖ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ὁ ἀπόστολος[1]), τοὺς δὲ Γαλάτας παλινδρομήσαντας ὠδίνει ἄχρις οὗ πάλιν μορφωθῇ Χριστὸς ἐν αὐτοῖς[2]); ἐν δὲ τῷ λέγειν πάλιν δείκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν προτέραν ἐν τῷ πνεύματι τελειότητα. τί δὲ καὶ [h] Νουάτῳ μεμφόμεθα ἀναιροῦντι με-

1) 2. Cor. 2, 8. 2) Gal. 4, 19.

a. Reg. et Seguer. ἐξ ἀνάγκης πάλιν.

b. Seguerian. Φαρισσαίους et infra sic idem. Paulo post Regius et Seguer. ὡς προσπαλινδρομήσαντας καὶ πλημμελήσαντας. Anglic. ὡς παλινδρομήσαντας καὶ πλημμ. Editi ὡς παλινδρομήσαντας αὐτοὺς καὶ πλημμ.

c. Reg. τὸ Ἰωάννου.

d. Ita Reg. et Seguerian. rectius quam editi γεγόνασι. Infra Seguer. τιμωρίαν ἐλάλει.

e. Reg. et Seguer. et edit. Comm. ὅτε. Editi vero Paris. et Basil. ὅτι. Infra iidem δι᾽ ἀργυρίου.

tur; consectaneum prorsus est, ut qui post Baptisma praevaricantur, P. 704. in sanctam et indivisam Trinitatem blasphement. Et hoc aequum est ita cogitare et intelligere. Certe si ii, quos ille alloquebatur, Pharisaei nempe, lavacrum regenerationis accepissent et doni sancti Spiritus iam participes fuissent, verisimilis esset eiusmodi interpretatio, illi quippe a iustitia descivissent et in Spiritum sanctum deliquissent; sed cum lavacrum non acceperint, sed etiam baptisma Ioannis vilipenderint, cur illos accusabat, ut qui blasphemassent in Spiritum sanctum, cuius nondum participes effecti fuerant? Non enim simpliciter docendo Dominus haec loquebatur, neque iis, qui futuri erant, supplicium interminabatur; sed in praesentia vere Pharisaeos incusans utpote tantae blasphemiae iam reos illud dicebat Dominus. Pharisaeis igitur ita accusatis, priusquam baptisma percepissent, hoc certe dictum eos minime spectat, qui post lavacrum praevaricantur. Et praesertim quia eos non de quibuslibet peccatis, sed de blasphemia accusabat. Haec autem inter se differunt, quod qui peccat, legem transgrediatur, qui vero blasphemat, in ipsam deitatem impie agat. Cum autem illos de multis criminibus prius accusaret Salvator, quod scilicet legem de parentibus latam propter pecuniam transgrederentur, et Prophetarum dicta respuerent, ac domum Dei domum facerent negotiationis, attamen hortabatur eos ut poenitentiam agerent. Verum ubi ipsum dicerent in Beelzebule eiicere daemonia, non hoc ultra peccatum simpliciter, sed blasphemiam dixit esse tantam, ut qui talia proferre ausi essent, nec poenam effugere nec veniam obtinere possent.

13. Alioqui si eorum causa, qui post lavacrum peccant, id dictum fuisset, et illi veniam peccatorum obtinere non possent, cur hominem apud Corinthios poenitentem, in caritate confirmat Paulus, Galatas vero retrorsum abeuntes parturit, *donec formetur iterum* in eis *Christus*? Cum autem dicit *iterum*, pristinam eorum in Spiritu perfectionem declarat. Cur vero Novatum culpamus poenitentiam tollen-

f. Reg. et Seguer. *αὐτούς*. Mox Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκβάλλει*. Editi *ἐκβάλλειν*. Paulo post editi habent *καί* ante *βλασφημίαν*, quae particula deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

g. *ἢ* deest in Basil. Paulo post *αὐτήν* abest a Basil.

h. Regius, Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. *Ναυάτῳ*. Editi et alii *Νουάτῳ*. Basil. ad marginem habet *Νοουάτῳ*. Reg. et Seguer. haec ad marginem habent: *περὶ Ναυάτου πρεσβυτέρου, Κορνηλίου τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου.* Similis habetur locus in Testimoniis Scripturae sacrae [Tom. II. p. 25 C.] et in Quaestion. ad Antiochum [Tom. II. p. 284 E] infra edendis. Mox editi ante *μετάνοιαν* articulum habent *τήν*, qui deest in Reg. Seguerian. Gobler. Anglic. et Felckm. 1. et 2. Paulo post Reg. et Seguer. *συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι.* (Reg. *ἁμαρτάνοντας*) *εἴρηται τὸ ῥητόν.*

P.704. τάνοιαν καὶ φάσκοντι μηδεμίαν συγγνώμην ἔχειν τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας, εἰ διὰ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας
P.705. εἴρηται τὸ ῥητόν; καὶ γὰρ [a]τὸ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους εἰρημένον[1]) οὐκ ἐκκλεῖόν ἐστι τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ δεικνύον ἓν εἶναι τὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας βάπτισμα καὶ μὴ δεύτερον. Ἑβραίοις γὰρ ἔγραφε· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι κατὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ συνήθειαν προφάσει μετανοίας εἶναι [b]πολλὰ καὶ καθ' ἡμέραν βαπτίσματα, διὰ τοῦτο μετανοεῖν μὲν παραινεῖ, μίαν δὲ εἶναι τὴν ἀνακαίνισιν διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ μὴ δευτέραν ἀποφαίνεται, ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ φησι· μία πίστις, ἓν βάπτισμα[2]). οὐδὲ γὰρ εἶπεν· ἀδύνατον μετανοεῖν, ἀλλ' [c]ἀδύνατον προφάσει μετανοίας ἀνακαινίζειν ἡμᾶς. ἔχει δὲ πολλὴν τὴν διαφοράν· ὁ μὲν γὰρ μετανοῶν παύεται μὲν τοῦ ἁμαρτάνειν, ἔχει δὲ τῶν τραυμάτων τὰς οὐλάς, ὁ δὲ βαπτιζόμενος [d]τὸν μὲν παλαιὸν ἀπεκδιδύσκεται, ἀνακαινίζεται δὲ ἄνωθεν γεννηθεὶς τῇ τοῦ πνεύματος χάριτι.

14. Τοιαῦτα δὴ οὖν μοι λογιζομένῳ [e]μεῖζον ἀπαντᾷ τὸ βάθος τῆς ἐν τῷ ῥητῷ διανοίας, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ πρότερον παρακαλέσας τὸν ἐπὶ τὸ φρέαρ καθεσθέντα καὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατήσαντα κύριον ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν λοιπὸν τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέρχομαι. τάχα πως ἐξ αὐτῆς τὸν ἐν τῷ ἀναγνώσματι νοῦν λαβεῖν δυνηθῶ. πᾶσα τοίνυν ἡ θεία γραφὴ ταύτην εὐαγγελίζεται καὶ κηρύττει, μάλιστα δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λέγων· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[3]), ὁ δὲ Παῦλος γράφων· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου [f]λαβὼν καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ[4]). [g]διὰ τοῦτο γὰρ θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ὡς μὲν θεὸς ἤγειρε νεκροὺς καὶ λόγῳ πάντας θεραπεύων μετέβαλε καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ταῦτα [h]ἔργα, ὡς δὲ σῶμα φορῶν ἐδίψα καὶ ἐκοπία καὶ ἔπασχεν, οὐ γὰρ ἦν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. καὶ ὡς μὲν θεὸς ἔλεγεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[5]), ὡς δὲ σῶμα φορῶν ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους· τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον,

1) Hebr. 6, 4—6. 2) Ephes. 4, 5. 3) Ioan. 1, 14. 4) Philipp. 2, 6—8. 5) Ioan. 14, 11.

Gobler. et Felckm. 1. *συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι. καὶ γὰρ τό* omissis mediis. Editi et alii recte habent ut in contextu.

a. Reg. et Seguer. soli post *γάρ* habent *καί*. Mox editi *ῥητὸν εἰρημένον*. Sed *ῥητόν* cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et alioqui supereffluat, expunctum est. Paulo post *τήν* ante *μετάνοιαν* desunt in Gobler. et Felckm. 1. et 2.

b. Reg. et Seguerian. *πολλὰ καὶ καθ' ἡμέραν*. Goblerian. et Felckm. 1. *πολλὰ μεθ' ἡμέραν*. Editi et alii *πολλὰ καθ' ἡμέραν*.

c. Ita Reg. et Seguer. Editi *οὐ δύνατον*. Mox post *ἡμᾶς* in editis legebatur

tem ac dicentem nullam superesse iis veniam, qui post lavacrum pec- P. 704.
caverint, si haec verba de illis, qui post lavacrum peccaverint, dicta fuere? Etenim quod in Epistola ad Hebraeos dictum est, non exclu- P. 705.
dit a poenitentia peccatores, sed ostendit unicum et non duplex esse Ecclesiae Catholicae Baptisma. Hebraeis enim haec scripsit, et ne illi poenitentiae obtentu existimarent, iuxta legis consuetudinem multa esse et quotidie baptismata, ideo eos ad poenitentiam hortatur, unamque esse per Baptisma renovationem nec secundam superesse affirmat, ut et in alia dicit epistola: *Una fides, unum baptisma.* Neque enim ait: impossibile est poenitere, sed impossibile est obtentu poenitentiae nos renovare. Est autem ingens inter haec dicta discrimen. Is enim, quem poenitet, peccare quidem desinit, retinet tamen vulnerum cicatrices. Qui autem baptizatur, veterem exuit hominem et renovatur, superne genitus Spiritus gratia.

14. Haec igitur cogitanti mihi maior in hoc dicto occurrit sententiae profunditas. Quapropter multis antea Dominum precatus, qui supra puteum sedit et super mare deambulavit, ad dispensationem redeo in illo pro nobis exhibitam. Fortassis ex illa lectionis assequar intellectum. Omnis itaque divina Scriptura hanc annunciat et praedicat, maximeque Ioannes, qui ait: *Verbum caro factum est et habitavit in nobis,* et Paulus his verbis: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Ideo enim Deus cum esset atque homo factus esset, ut Deus excitabat mortuos, verbo sanabat universos, mutavit etiam aquam in vinum, non enim hominis haec erant opera; prout autem gestabat corpus, sitiebat, laborabat et patiebatur, non enim haec erant deitati propria. Et ut Deus quidem aiebat: *Ego in Patre et Pater in me*, ut autem corpus gestabat, Iudaeos arguebat: *Quid me quaeritis interfi-*

τινας, quae vox cum desit in Reg. Segu. Gobler. et Felckm. 1.. expuncta est.

d. Reg. et Seguer. soli *τὸ μὲν παλαιόν*, non male. Paulo post editi *ὡς ἄνωθεν.* Sed in Reg. Segu. Gobler. et Felckm. 1. *ὡς* deest.

e. Sic Basil. Anglic. et editi. Reg. vero Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *μείζονα πάντα τῆς ἐν τῷ ῥητῷ.* Mox Gobler. et Felckm. 1. *παρακαλέσας τὸν κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν.* Ibidem Anglic. *καθισθέντα.*

f. Gobler. et Felckm. 1. *λαβὼν ὑπήκοος γεν.* omissis intermediis.

g. *διὰ τοῦτο* etc. leguntur in Concil. Lateranensi tom. 6. Conciliorum pag. 304 [Mansi Conc. Coll. Tom. X. pag. 1103.]. Ibidem legitur in Lateran. *ἄνθρωπος γεγονώς, ὡς μὲν θεὸς· ὢν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλλεν, ὡς δὲ σῶμα φορῶν ἐδίψα, καὶ ἐκοπία, καὶ ἔπασχεν· οὐ γὰρ ἦν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος.* Mox Reg. et Seguer. *πάντα θεραπεύων.*

h. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ταῦτα τὰ ἔργα.*

P. 705. ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός[1]); [a]ἐγίνετο δὲ ταῦτα οὐ διῃρημένως κατὰ τὴν τῶν γινομένων ποιότητα, ὥςτε τὰ μὲν τοῦ σώματος χωρὶς τῆς θεότητος, τὰ δὲ τῆς θεότητος χωρὶς τοῦ σώματος δείκνυσθαι, συνημμένως δὲ πάντα ἐγίνετο, καὶ εἷς ἦν ὁ ταῦτα ποιῶν κύριος παραδόξως τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. ἔπτυε γὰρ ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ πτύσμα ἦν ἔνθεον, ἐν αὐτῷ γὰρ ἐποίει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ [b]γενετῆς τυφλοῦ ἀναβλέπειν·
P. 706. καὶ δεικνύναι δὲ θέλων ἑαυτὸν θεὸν ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ τοῦτο σημαίνων ἔλεγεν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[2]). καὶ μόνον δὲ θέλων [c]ἐθεράπευε, τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ἐκτείνων χεῖρα ἤγειρε τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρέσσουσαν, καὶ τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα ἤδη τελευτήσασαν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνήγειρεν.

15. *Αἱρετικοὶ* μὲν οὖν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδευσίαν ἐμάνησαν, καὶ οἱ μὲν τὰ σωματικὰ βλέποντες τοῦ σωτῆρος ἠρνήσαντο τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[3]), οἱ δὲ τὰ τῆς θεότητος θεωροῦντες ἠγνόησαν τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[4])· ὁ δὲ πιστὸς καὶ ἀποστολικὸς ἀνὴρ εἰδὼς τὴν τοῦ κυρίου φιλανθρωπίαν βλέπων μὲν τὰ τῆς θεότητος σημεῖα θαυμάζει τὸν ἐν τῷ σώματι κύριον, θεωρῶν δὲ πάλιν καὶ [d]τὰ τοῦ σώματος ἴδια ὑπερεκπλήσσεται, κατανοῶν τὴν ἐν αὐτοῖς τῆς θεότητος ἐνέργειαν. τοιαύτης δὲ οὔσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὅταν τινὲς εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες [e]ἴδωσι τὸν κύριον διψῶντα ἢ κοπιῶντα ἢ πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσωσιν ὡς κατὰ ἀνθρώπου τοῦ σωτῆρος, ἁμαρτάνουσι μὲν μεγάλως, δύνανται δὲ ὅμως ταχέως μεταγινώσκοντες λαμβάνειν συγγνώμην, ἔχοντες πρόφασιν τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν. [[f]ἔχουσι γὰρ καὶ τὸν ἀπόστολον συγγνώμην αὐτοῖς νέμοντα, καὶ οἱονεὶ χεῖρα αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν ἐκτείνοντα, ὅτι καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί[5]).] ὅταν δὲ πάλιν τὰ τῆς θεότητος ἔργα θεωροῦντές τινες [g]διστάζωσι περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως, καὶ αὐτοὶ μὲν ἁμαρτάνουσι τὰ μέγιστα, ὅτι καίτοι βλέποντες ἐσθίοντα καὶ πάσχοντα φαντάζονται φαντασίαν, συγγινώσκειν δὲ ὅμως καὶ τούτοις ταχέως μεταγινώσκουσιν ὁ Χριστὸς δύναται διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς ἔχειν πρόφασιν τὴν ἐκ τῶν ἔργων ὑπὲρ ἄνθρωπον μεγαλειότητα. ἐπειδὰν δὲ τὴν ἀμφοτέρων τούτων

1) Ioan. 8, 40. 2) Ioan. 10, 30. 3) Ioan. 1, 1. 4) Ioan. 1, 14. 5) 1. Tim. 3, 16.

a. Reg. et Seguer. *παρὰ τοῦ πατρός μου*. Ibidem *ἐγίνετο δὲ ταῦτα* etc. usque ad *ποιῶν κύριος* inclusive habentur in Concil. Lateran. eodem loco.

b. Reg. Seguer. Anglican. et Felckm. 2. *γεννητῆς*. Editi et alii *γενετῆς*.

c. Reg. et Seguer. *ἐθεράπευσε*. Mox *δέ* deest in Gobler. et Felckm. 1. Iidem mox *πυρέσσουσαν*. *αἱρετικοὶ μέν* omissis intermediis. Haec autem *αἱρετικοὶ μέν* cum sequentibus bene multis habentur in Concilio Lateranensi loco supra citato. Mox Lateran. *κατὰ τὴν οἰκείαν ἀπαιδευσίαν*. Reg. et Seguer. *κατὰ τὴν ἰδίαν*

cere, hominem, qui veritatem vobis loquutus sum, quam audivi a Patre? Haec autem nequaquam divisim facta sunt iuxta gestarum rerum rationem, ita ut quae a corpore fierent, sine divinitate, quae autem a divinitate, sine corpore exhiberentur; sed coniunctim omnia agebantur, et unus erat Dominus, qui ea mirabiliter per suam efficiebat gratiam. Spuebat enim ut homo, sputum tamen divinum erat, per ipsum quippe caeco a nativitate visum restituit. Et cum vellet sese Deum exhibere, humana lingua idipsum significans aiebat: *Ego et Pater unum sumus,* solaque voluntate sua sanabat. Humanam item manum extendens socrum Petri febricitantem erexit, et Archisynagogi filiam iam defunctam a mortuis suscitavit. P. 705. P. 706.

15. Haeretici igitur ignorantia sua insaniunt, quorum alii corporea Salvatoris respicientes negarunt illud: *In principio erat Verbum,* alii quae divinitatis sunt spectantes ignoraverunt illud: *Verbum caro factum est.* Vir autem fidelis et Apostolicus, gnarus Dominicae benignitatis, ubi conspicit divinitatis signa, miratur eum qui in corpore est Dominum. Rursus cum ea, quae corpori sunt propria, intuetur, obstupescit animadversa in illis divinitatis efficacia. Eiusmodi cum sit Ecclesiastica fides, ubi quidam humana spectantes Dominum vident sitientem vel laborantem vel patientem, et Salvatori velut homini obtrectant, magnopere quidem peccant, possunt tamen celeriter poenitentiam agendo veniam consequi, cum habeant pro excusatione imbecillitatem corporis. [Cum maxime Apostolus veniam eis concedat, et quasi manum illis porrigat haec dicendo: *Revera magnum est pietatis mysterium, Deus manifestatus est in carne.*] Cum autem rursus quidam divinitatis opera considerantes dubitaverint de corporis natura, ipsi quoque maxime peccant, quod licet eum videant comedentem et patientem, phantasma nihilominus ipsum arbitrentur; verum illis item cito resipiscentibus veniam Christus donare potest, quod et ipsi pro excusatione habeant magnitudinem operum hominis potestatem excedentium. Verum posteaquam utrorumque inscitiam et caecitatem su-

ἀπαιδευσίαν. Editi et ceteri minus recte *κατὰ τὴν ἰδίαν παίδευσιν.* Ibid. edit. Commel. et Felckm. 2. *ἐμάνισαν* mendose.

d. *τά* deest in Seguer.

e. Gobler. et Felckm. 1. *ἴδωσι τὸν κύριον τὰ τοῦ σώματος πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσουσιν ὡς* etc.

f. Haec, quae uncinis includuntur usque ad *ἐν σαρκί,* in nullis codicibus leguntur praeterquam in Felckm. 2. ubi ad marginem sunt scripta; unde videntur potius glossema cuiusdam alius esse, quam Athanasii verba. Placuit tamen ea retinere, cum exploratum omnino non sit, sintne adiectitia, an cum in aliis codicibus vitio scribarum omissa fuissent, ad huius codicis marginem restituta sint; quod non semel vidimus. In omnibus editis haec eadem habentur.

g. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *διστάσωσι.* Anglic. et Felckm. 2. *διστάξωσι.* Basil. et edit. Paris. *διστάζωσι.* Edit. Commel. *διστάξουσι.*

P.706. ἄγνοιαν καὶ πήρωσιν ὑπερβάντες οἱ δοκοῦντες ἔχειν τοῦ νόμου τὴν
γνῶσιν, [a]οἷοι ἦσαν οἱ τότε Φαρισαῖοι, εἰς μανίαν τραπῶσι, καὶ
αὐτὸν τὸν ἐν τῷ σώματι [b]ὄντα λόγον τέλεον ἀρνήσωνται, ἢ καὶ
τὰ τῆς θεότητος ἔργα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς τούτου δαίμοσιν ἀνα-
φέρωσιν, εἰκότως ἀσύγγνωστον ἔχουσι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας
ἐπιτιμίαν. τόν τε γὰρ διάβολον εἰς θεὸν ἐλογίσαντο, καὶ τὸν ἀλη-
θινὸν καὶ ὄντως ὄντα θεὸν οὐδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν τῶν
δαιμόνων ἡγήσαντο.

16. Εἰς τοιαύτην τοίνυν ἀσέβειαν πεπτωκότες ἦσαν οἱ τότε
Ἰουδαῖοι καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι. τοῦ γὰρ σωτῆρος [c]δει-
P.707. κνύοντος τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα (νεκροὺς γὰρ ἤγειρε, τυφλοῖς ἐχαρί-
ζετο τὸ βλέπειν, χωλοὺς ἐποίει περιπατεῖν, κωφῶν ἤνοιγε τὴν
ἀκοήν, ἀλάλους ἐποίει λαλεῖν, καὶ τὴν κτίσιν ὑποτεταγμένην ἐδεί-
κνυεν, ἐπιτάσσων τοῖς ἀνέμοις καὶ περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς [d]θα-
λάττης), οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐδόξαζον τὸν θεόν, οἱ δὲ
θαυμαστοὶ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῦ Βεελζεβοὺλ εἶναι τὰ τοιαῦτα
ἔργα, καὶ οὐκ ᾐσχύνοντο οἱ ἄφρονες τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἐπὶ τὸν
διάβολον μεταφέροντες. ὅθεν ἀκολούθως ὁ σωτὴρ ἀσύγγνωστα καὶ
ἄφυκτα βλασφημεῖν αὐτοὺς ἀπεφήνατο. ἕως μὲν γὰρ εἰς τὰ ἀν-
θρώπινα βλέποντες ἐχώλευον τῇ διανοίᾳ λέγοντες· οὐχ οὗτός ἐστιν
[e]ὁ τοῦ τέκτονος υἱός[1]); καὶ πῶς οὗτος οἶδε γράμματα μὴ μεμα-
θηκώς[2]); καὶ τί σὺ ποιεῖς περὶ σεαυτοῦ σημεῖον[3]); καὶ καταβήτω
νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ[4]), ἔφερεν αὐτούς, καὶ
ὡς εἰς υἱὸν ἀνθρώπου ἁμαρτανόντων αὐτῶν λυπούμενος ἐπὶ τῇ
πωρώσει αὐτῶν ἔλεγεν· εἰ ἔγνωτε καὶ ὑμεῖς τὰ εἰς εἰρήνην[5]), καὶ
γὰρ καὶ τῷ [f]μεγάλῳ Πέτρῳ ὡς περὶ ἀνθρώπου λαλησάσης τῆς
θυρωροῦ καὶ οὕτως ἀποκρινομένῳ συνέγνω κλαύσαντι ὁ κύριος·
ὅτε δὲ πεσόντες ἐπιπεπτώκασι καὶ πλέον ἐμάνησαν, ὥστε τὰ τοῦ
θεοῦ ἔργα λέγειν εἶναι [g]τοῦ Βεελζεβούλ, οὐκέτι λοιπὸν αὐτοὺς
ἤνεγκεν, εἰς γὰρ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐβλασφήμουν, λέγοντες τὸν ταῦτα
ποιοῦντα μὴ εἶναι θεὸν ἀλλὰ Βεελζεβούλ, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀφό-
ρητα τολμῶντας αἰωνίως ἐτιμωρήσατο. ἶσον γὰρ ἦν αὐτοὺς τολ-
μᾶν [h]καὶ εἰπεῖν ὁρῶντας τὴν τοῦ κόσμου τάξιν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν

1) Matth. 13, 55. 2) Ioan. 7, 15. 3) Ioan. 6, 30. 4) Matth. 27, 42. 5) Luc. 19, 42.

a. Seguer. οἷοι ἦσαν recte. Reg. οἳ ἦσαν. Editi οἷον ἦσαν. Mox φαρισαῖοι deest in Felckm. 2. In Seguer. scribitur φαρισσαῖοι, et vulgo alias. Post eam vocem sequebantur in editis καὶ οἱ νῦν Ἀρειανοί, quae cum desint in Reg. Segu Basil. Anglic. Goblerian. et Felckm. 1. et alioqui superflua videantur, omissa sunt.

b. ὄντα deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. sed legitur in ceteris et editis. Mox Reg. Seguer. et Basil. ἀρνήσωνται recte, editi ἀρνήσονται. Infra item Reg. et Seguer. αναφέρωσιν, rectius quam editi ἀναφέρουσιν. Mox edit. Commel. cum quibusdam codicibus τὴν ἐπὶ τῆς τοιαύτης. Edit. Paris. et Reg. Seguer.

pergressi, qui videntur habere legis scientiam (quales tum erant Pharisaei), in insaniam versi fuerint, et quod in corpore est Verbum omnino negaverint, aut divinitatis opera diabolo eiusque daemonibus attribuerint, merito pro tali impietate indeprecabili sunt supplicio obnoxii. Nam et diabolum pro Deo habuerunt, eumque, qui vere et reipsa Deus est, existimarunt nihilo plus in operibus posse quam daemones. P. 706.

16. In eiusmodi igitur impietatem prolapsi erant illius temporis Iudaei et inter Iudaeos Pharisaei. Salvatore enim exhibente opera Patris (nam mortuos excitabat, caecis visum donabat, claudos ambulare faciebat, surdis auditum aperiebat, mutis loquelam praestabat, declarabatque sibi subditam creaturam esse, imperans ventis, in ipso mari deambulans), turbae quidem obstupescebant et glorificabant Deum, at contra admirandi illi Pharisaei aiebant Beelzebulis esse eiusmodi opera, nec erubescebant insipientes illi Dei potestatem in diabolum transferre. Unde iure merito Salvator declaravit blasphemiam proferre homines, quae nec veniam nec remissionem haberet. Nam dum humana respicientes claudicarent animo dicentes: *Nonne hic est ille fabri filius?* et *Quomodo hic literas scit, cum non didicerit?* et *Quod tu facis signum de teipso?* et *Descendat nunc de cruce, et credemus ei*; patienter tulit homines, utpote qui in Filium hominis peccarent, dolensque super illorum caecitate dicebat: *Si cognovissetis et vos quae ad pacem.* Etenim et magno Petro, quod ut de homine loquenti ostiariae eodem ille modo respondisset, ploranti ignovit Dominus. Verum ubi illi iam antea lapsi iterum prolapsi sunt et ad maiorem insaniam devenerunt, ita ut Dei opera Beelzebulis esse dicerent, non ulterius illos tulit; in suum enim Spiritum blasphemabant dicentes, eum, qui haec faceret, non esse Deum sed Beelzebulem. Quapropter eos utpote non ferenda ausos aeternis addixit suppliciis. Perinde enim erat illud, ac si, dum cernerent mundi ordinem et providentiam haec gu- P. 707.

Gobler. et Felckm. 1. *τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης.*

c. Seguer. *δεικνύντος.* Ibid. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ πατρὸς ἔργα τὰ θαύματα, οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλ.* omissis multis. Ibidem Reg. et Seguer. *ἐχαρίσατο.* Editi *ἐχαρίζετο.*

d. Seguer. *θαλάσσης.* Mox Reg. *ἐξεπλήττοντο.* Paulo post *θαυμαστοί* deest in Gobler. et Felckm. 1.

e. *τοῦ* deest in editis. Sed legitur in Reg. et Seguer. et habetur in Evangelio. Mox *σύ* legitur in Felckm. 2. et in editis habeturque in Evangelio, sed deest in ceteris omnibus manuscriptis. Paulo post Reg. et Seguer. *ἀπὸ τοῦ σταυροῦ* recte. Editi *ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.*

f. *μεγάλῳ* abest a Gobler. et Felckm. 1. Mox Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *λαλησάσῃ τῇ θυρωρῷ.* Editi et alii *λαλησάσης τῆς θυρωροῦ.* Gobler. Anglic. et Felckm. 1. mox habent *ἀποκριναμένῳ.*

g. Reg. *τόν* male. Mox Seguer. et alii quidam codices cum editis habent *τὸ κατὰ πνεῦμα.* Sed *κατά* deest in Anglic. et in Reg. deletum est.

h. *καί* deest in Felckm. 2.

P. 707. πρόνοιαν, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὑπὸ τοῦ Βεελζεβοὺλ γέγονε, καὶ ὁ ἥλιος ὑπακούων τῷ διαβόλῳ ἀνατέλλει, καὶ δι᾽ αὐτὸν περιπολεῖ τὰ ἄστρα ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ γὰρ ὥςπερ ταῦτα τοῦ θεοῦ, οὕτω κἀκεῖνα τοῦ πατρὸς ἦν ἔργα, καὶ εἰ ἐκεῖνα [a]τοῦ Βεελζεβούλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ. καὶ ποῦ λοιπὸν αὐτοῖς τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν[1]); ἀλλ᾽ οὐδὲν ξένον τῆς τοιαύτης αὐτῶν μανίας, ἐπεὶ καὶ οἱ τῆς τοιαύτης αὐτῶν γνώμης πατέρες ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸ ὀλίγου ἐξελθόντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μόσχον πλάσαντες αὐτῷ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας παρὰ [b]θεοῦ γενομένας ἀνατιθέντες ἔλεγον· οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραήλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου[2]). διὰ γ᾽ οὖν ταύτην τὴν βλαςφημίαν καὶ τότε τῶν τοιαῦτα τολμησάντων τὴν μὲν ἀρχὴν οὐκ ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἀνῃρέθησαν, ἐπηγγείλατο δὲ ὁ θεὸς λέγων· ᾗ δ᾽ ἂν ἡμέρᾳ [c]ἐπισκέψωμαι, ἐπάξω ἐπ᾽ αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν[3]). καὶ γὰρ ἕως μὲν κἀκεῖνοι δι᾽ ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς [d]οὕτως ἔφερεν, ὡς εἴ τις τροφὸς τροφοφορήσειε τὸν
P. 708. ἑαυτῆς υἱόν, ὅτε δὲ πλέον ἐμάνησαν, καὶ ὡς ψάλλει κατ᾽ αὐτῶν τὸ πνεῦμα, ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθίοντος χόρτον[4]), [e]τὸ τηνικαῦτα λοιπὸν ἀσύγγνωστα τολμήσαντες ἐπατάχθησαν, ὥς φησιν ἡ γραφή, περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόσχου οὗ ἐποίησεν Ἀαρών[5]).

17. Τοιαῦτα καὶ νῦν τολμῶντες οἱ Φαρισαῖοι τοιαύτην ἐσχήκασι παρὰ τοῦ σωτῆρος [f]τὴν ἀπόφασιν, οἵαν καὶ ὁ παρ᾽ αὐτῶν ὑπονοηθεὶς Βεελζεβοὺλ ἔσχεν ἤδη καὶ ἔχει, ὥςτε αὐτοὺς εἰς τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ ἐκείνῳ αἰωνίως συγκατεσθιέσθαι μετ᾽ αὐτοῦ. οὐ γὰρ δὴ σύγκρισίν τινα ποιούμενος τῆς [g]εἰς ἑαυτὸν καὶ τῆς εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγομένης [h]βλαςφημίας, καὶ ὡς μείζονος ὄντος τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα τὴν αἰτίαν ἐχούσης τῆς εἰς τὸ πνεῦμα γινομένης, ταῦτ᾽ εἴρηκεν· μὴ γένοιτο. φθάσας γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λήψεται καὶ αὐτὸ δοξάσει τὸν υἱόν, καὶ οὐχὶ τὸ πνεῦμα τὸν υἱὸν δίδωσιν, ἀλλ᾽ ὁ υἱὸς παρέχει τὸ πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς καὶ δι᾽ αὐτῶν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. οὐχ οὕτως οὖν εἴρηκεν ὁ σωτήρ, ἀλλ᾽ ὡς εἰς αὐτὸν ἐπ᾽ ἀμφοτέροις γινομένης τῆς

1) Gen. 1, 1. 2) Exod. 32, 4. 3) Exod. 32, 34. 4) Psal. 106 [105. LXX.], 20. 5) Exod. 32, 35.

a. τοῦ ante Βεελζεβούλ deest in editis. Sed habetur in Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Mox in iisdem desunt ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ βεελζεβούλ propter ὁμοιοτέλευτον. In iisdem mox τό deest.

b. Reg. et Seguer. παρὰ τοῦ θεοῦ.

c. Gobler. et Felckm. 1. ἐπισκέψομαι.

d. Sic Reg. et Seguer. recte. Editi οὗτος. Mox Gobler. et Felckm. 1. τροφοφορήσεις mendose. Paulo post editio Commel. et Felckm. 2. male ἐμάνισαν.

bernantem, ausi essent dicere, rerum naturam a Beelzebule fuisse conditam, aut solem, ut diabolo obsequeretur, oriri, et eius causa astra in caelo circumagi. Nam quemadmodum haec Dei sunt, ita et illa Patris erant opera, et si illa Beelzebulis, necessario et ista Beelzebulis fuerint; et quorsum postea haec referent: *In principio fecit Deus caelum et terram*? Verum non insolens est isthaec eorum insania. Siquidem horum Patres eadem mente praediti in eremo, cum nuper ex Aegypto egressi essent, vitulo a se conflato Dei erga se beneficia referentes dicebant: *Hi sunt dii tui, Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti.* Ob hanc itaque blasphemiam protinus ex iis, qui talia ausi fuerant, initio non pauci sed plurimi occisi sunt, denuntiavit quoque Deus dicens: *Qua die visitabo, inducam super eos peccatum eorum.* Nam quamdiu illi ob panis et aquae penuriam obmurmurabant, homines tolerabat, haud secus quam nutrix alumnum suum, ubi autem ad maiorem insaniam progressi, ut psallit contra eos Spiritus, *Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis foenum;* iam cum rem indeprecabilem ausi essent, percussi sunt, ut ait Scriptura, ob fabricatum vitulum, quem fecerat Aaron.

P. 707. P. 708.

17. Eadem et nunc ausi Pharisaei talem a Domino retulerunt damnationem, qualem Beelzebul, quem illi eorum auctorem suspicati sunt, iam tum habuit et habet; ita ut ipsi quoque in igne ab aeternitate illi praeparato cum ipso absumendi sint. Non enim haec ideo loquutus est, ut blasphemiam in se prolatam cum blasphemia in Spiritum sanctum conferret, quasi Spiritus sanctus se maior esset, ideoque maius crimen esset blasphemia in Spiritum sanctum; absit. Nam ante docuerat, omnia, quae Pater habet, Filii esse, et ex Filio Spiritum esse accepturum, ipsumque Spiritum glorificaturum esse Filium. Neque Spiritus Filium dat, sed Filius Spiritum praebet Discipulis, ac per illos iis, qui in se credunt. Non eo itaque animo loquutus est

Infra Reg. Seguer. et Graecus Scripturae textus δόξαν αὐτῶν. Editi δόξαν αὐτοῦ. Gobl. et Felckm. 1. δόξαν τοῦ θεοῦ.

e. τό deest in Goblerian. et Felckm. 1. Mox pro ἐπατάχθησαν Anglic. ἐμαστίχθησαν. Felckm. 2. ἐπεστάχθησαν. Edit. Commel. ἐπετάχθησαν.

f. Sic Reg. et Seguer. In editis τήν deest. Mox Reg. et Seguer. οἵαν recte. Editi οἷα. Infra post πῦρ in Felckm. 2. et in editis ἐκείνῳ. In aliis omnibus ἐκεῖνο. Utraque lectio quadrare potest, sed praestare videtur prior. Mox post μετ' αὐτοῦ Reg. et Seguer. ὑπ' αὐτοῦ.

g. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi εἰς ἑαυτόν.

h. Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. et edit. Paris., in qua tamen deest βλασφημίας post γινομένης, edit. Commelin. λεγομένης βλασφημίας ταῦτ' εἴρηκεν omissis intermediis propter repetitam βλασφημίας vocem. Ibidem Basil. τοιαῦτα εἴρηκεν.

P.708. βλασφημίας, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος, τῆς δὲ ὑπερβαλλούσης, ταῦτα λελάληκεν ὁ κύριος. καὶ γὰρ [a]καὶ αὐτοὶ οἱ Φαρισαῖοι ἀμφότερα ἦσαν λέγοντες, καὶ ἄνθρωπον βλέποντες αὐτὸν ἐλοιδόρουν· πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη[1]); καὶ πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας[2]); καὶ τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα θεωροῦντες οὐ μόνον [b]ἠρνοῦντο τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ ταύτης ἔλεγον ἐν αὐτῷ εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ καὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ ἔργα. διὰ τοῦτο ὡς εἰς αὐτὸν ἀμφοτέρων λεγομένων, καὶ τῆς μὲν [c]ἐλάττονος βλασφημίας οὔσης διὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα, ἐπὶ τῇ μείζονι κατ᾽ αὐτῶν τὸ ἄφυκτον τῆς τιμωρίας ἔλεγεν. ἀμέλει τοὺς μαθητὰς παραθαρσύνων καὶ λέγων, [d]ὅτι εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν[3]), ἑαυτὸν εἶναι τὸν οἰκοδεσπότην ἔλεγε τὸν καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων οὕτως βλασφημούμενον.

18. [e]Εἰ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες ἐν Βεελζεβοὺλ οὐδένα ἕτερον ἢ τὸν κύριον ἐλοιδόρουν, δῆλον τοίνυν ἐστὶν ὡς τὸ λεγόμενον· ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία, εἰς αὐτόν ἐστι τὸν κύριον λεγομένη, καὶ τὸ ῥητὸν ὅλον περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων ἔλεγεν ὁ σωτήρ. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς οἰκοδεσπότης. πάλιν γὰρ ἀσφαλείας ἕνεκα τὸ αὐτὸ εἰπεῖν οὐκ ὀκνητέον. τὸ [f]διψᾶν, τὸ κοπιᾶν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ ῥαπίζεσθαι, τὸ ἐσθίειν ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια, τὰ δὲ ἔργα, ἃ
P.709. ἐποίει ὁ κύριος, [g]οὐκ ἔτι ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεοῦ ἦν αὐτὰ ποιεῖν. ὅταν οὖν τινες, καθὰ πρότερον εἶπον, ταῦτα βλέποντες ὡς ἀνθρώπῳ λοιδορῶνται τῷ κυρίῳ, ἐλάττονος [h]ἂν ἀξιοῖντο τιμωρίας τῶν τὰ τοῦ θεοῦ ἔργα μεταφερόντων εἰς τὸν διάβολον. οἱ γὰρ τοιοῦτοι [i]οὐ μόνον τὰ ἅγια τοῖς κυσὶν ῥίπτουσι, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν τῷ διαβόλῳ συγκρίνουσι καὶ τὸ φῶς λέγουσιν εἶναι σκότος. ταύτην [k]γ᾽ οὖν εἶναι τῶν Φαρισαίων τὴν ἀσύγγνωστον βλασφημίαν ὁ Μάρκος παρετηρήσατο λέγων· ὃς δ᾽ ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἀλλ᾽ ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτίας. ὅτι ἔλεγον· πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει[4]). καὶ ὁ μὲν ἐκ [l]γενετῆς τυφλὸς ἀναβλέψας ἐμαρτύρει· ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν[5]), οἵ τε ὄχλοι θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς

1) Matth. 13, 54. 2) Ioan. 8, 57. 3) Matth. 10, 25. 4) Marc. 3, 29. 30. 5) Ioan. 9, 32. 33.

a. In Reg. et Seguer. deest *καί* secundum. Paulo post Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *ἀμφότεροι*. Alii et editi *ἀμφότερα*.

b. Sic omnes mss. praeter Felckm. 2., qui cum editis habet *ἠρνήσαντο*.

c. Reg. et Seguer. *τῆς μὲν ἀνθρωπίνης βλασφημίας*, male. Paulo post *τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα* desunt in Felckm. 2. Edit. Commel. *διὰ τῆς θεότητος*.

d. *ὅτι* deest in Gobler. et Felckm. 1. *καί* sequens deest in iisdem, et ibidem *τῶν* deest in iisdem et in Basil.

Salvator; sed quasi blasphemia in utrumque prolata in seipsum recurreret, et illa minor, alia maior esset, haec loquutus est Dominus. Etenim utramque proferebant Pharisaei; cum enim hominem cernerent, ipsi convitiabantur: *Unde huic sapientia isthaec?* et *Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti?* Et Patris opera cum conspicerent, non solum eius divinitatem negaverunt, verum etiam contra illam loquuti aiebant in ipso Domino esse Beelzebulem et Beelzebulis esse eiusmodi opera. Quapropter quasi utraque blasphemia in se diceretur, et alia quidem minor esset, quod humanitatem, alia maior, quod divinitatem spectaret, de maiori dixit eius vindictam indeprecabilem illis esse. Certe cum Discipulis suis firmitatem fiduciamque praeberet his verbis: *Si patremfamilias Beelzebulem vocaverunt*, se patremfamilias esse declaravit, qui sic a Iudaeis maledictis incesseretur.

P. 708.

18. Quod si Iudaei, dum dicerent *in Beelzebulem*, nulli nisi Domino convitiabantur, perspicuum sane est, illud *Blasphemia vero in Spiritum* de ipso Domino dictum esse totamque sententiam ad seipsum Salvatorem retulisse. Ipse namque universi paterfamilias est; idipsum quippe confirmationis causa iam repetere subterfugiendum non est. Sitire, laborare, dormire, colaphis caedi, comedere hominum propria sunt; opera autem, quae faciebat Dominus, non hominum sed Dei erant. Cum igitur quidam, uti superius dixi, his conspectis Domino ut homini convitiarentur, minus supplicium merebantur, quam ii, qui Dei opera diabolo adscriberent. Hi enim non solum sancta canibus proiiciunt; sed et Deum diabolo comparant et lucem tenebras esse dicunt. Hanc certe esse Pharisaeorum nunquam remittendam blasphemiam Marcus observavit his verbis: *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem, sed reus est aeterni delicti; quoniam dicebant: spiritum immundum habet.* Et is, qui a nativitate caecus fuerat, visu recepto testificabatur: *A saeculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos caeci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.* Turbae autem admirantes super iis, quae

P. 709.

e. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. οἱ δὲ ἰουδαῖοι omisso εἰ. Infra in iisdem deest τοίνυν. Editi et alii ut in contextu.

f. Reg. et Seguer. διψῆν. Gobler. et Felckm. 1. διψεῖν mendose.

g. Reg. οὐκ ἔτι ἀνθρώπου. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου. Editi et alii οὐκέτι ἀνθρώπων. Mox καθὰ πρότερον εἶπον desunt in Gobleriano et Felckm. 1.

h. ἂν deest in Reg. et Seguer.

i. οὐ deest in Reg.

k. Goblerian. et Felckm. 1. οὖν. Mox Seguer. φαρισσαίων. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. ἀσύγγνωστον τιμωρίαν καὶ βλασφημίαν. Paulo post παρετηρήσατο in edit. Paris. Reg. Seguer. Gobleriano et Anglic. At Basil. Felckm. 1. et 2. παρητήσατο. Editio Commel. παρετήρσατο, mendose.

l. Gobler. et Felckm. 1. γενητῆς. Infra Reg. Seguer. Basil. et Anglic. γεγεννημένου. Editi γεγενημένου. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. οἱ δὲ ὄχλοι.

P.709. [a]γινομένοις ὑπὸ τοῦ κυρίου ἔλεγον· ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν[1]); οἱ δὲ νομιζόμενοι ἁδροὶ τοῦ νόμου οἱ Φαρισαῖοι οἱ τὰ κράσπεδα πλατύνοντες καὶ κομπάζοντες ὡς πλέον τι τῶν ἄλλων γινώσκοντες οὐδ᾽ οὕτως ᾐσχύνοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον ἔθυον οἱ τάλανες δαιμονίῳ καὶ οὐ θεῷ[2]), λέγοντες δαιμόνιον ἔχειν τὸν κύριον καὶ δαιμόνων εἶναι τὰ τοῦ θεοῦ ἔργα. ἔπασχον δὲ τοῦτο δι᾽ οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα μόνον ἀρνήσωνται·τὸν ταῦτα ποιοῦντα θεὸν εἶναι καὶ τοῦ θεοῦ υἱόν. εἰ γὰρ τὸ ἐσθίειν καὶ τοῦ σώματος ἡ ὄψις ἐδείκνυεν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον, διατί μὴ ἐκ τῶν ἔργων ἐθεώρουν αὐτὸν εἶναι ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἐν αὐτῷ; ἀλλ᾽ οὐκ ἤθελον, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν Βεελζεβοὺλ εἶχον [b]ἐν ἑαυτοῖς φθεγγόμενον, ὡς ἐκ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄνθρωπον αὐτὸν μόνον ὀνομάζειν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων, ἃ ἦν ἴδια θεοῦ, μηκέτι θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς Βεελζεβοὺλ ἀντ᾽ ἐκείνου θεοποιεῖν, ἵνα σὺν αὐτῷ λοιπὸν [c]αἰωνίως ἐν τῷ πυρὶ κολάζωνται.

19. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις τοιαύτην ἔμφασίν [d]τινα παρέχειν μοι δοκεῖ καὶ δεικνύειν εἰς αὐτὸν φθάνειν ἀμφοτέρας τὰς βλασφημίας καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκέναι τὸ υἱὸς ἀνθρώπου καὶ τὸ πνεῦμα, ἵν᾽ ἐκ τούτου μὲν τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ δείξῃ, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν πνευματικὴν ἑαυτοῦ καὶ νοητὴν καὶ [e]ἀληθεστάτην θεότητα δηλώσῃ. καὶ γὰρ τὸ μὲν λαβεῖν δυνάμενον συγγνώμην ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνέταξεν, ἵνα τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ σημάνῃ, τὴν δὲ ἀσύγγνωστον βλασφημίαν εἰς τὸ πνεῦμα φθάνειν δεδήλωκεν, ἵνα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σωματι-
P.710. κοῦ [f]τοῦτο λέγων τὴν ἑαυτοῦ θεότητα δείξῃ. τοῦτον δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ ἑώρακα, ὁπηνίκα περὶ τῆς τοῦ σώματος βρώσεως διαλεγόμενος καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἑωρακὼς τοὺς σκανδαλισθέντας φησὶν ὁ κύριος· τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; ἐὰν οὖν [g]θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή[3]). καὶ ἐνταῦθα γὰρ ἀμφότερα περὶ ἑαυτοῦ εἴρηκε, [h]σάρκα καὶ πνεῦμα, καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ κατὰ σάρκα διέστειλεν, ἵνα μὴ μόνον τὸ φαινόμενον ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ πιστεύσαντες [i]μάθωσιν, ὅτι καὶ ἃ λέγει οὐκ ἔστι σαρκικὰ ἀλλὰ πνευματικά.

1) Ioan. 10, 21. 2) Deut. 32, 17. 3) Ioan. 6, 61—63.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. γενομένοις. Ibidem Regius et Goblerianus παρὰ τοῦ κυρίου.
b. Sic Regius quem sequimur. Seguer. ἑαυτοῖς omisso ἐν. Editi et alii ἐν αὐτοῖς. Ibidem Reg. Seguerian. Basil. ὥς. Editi et ceteri ὡς. Infra Reg. et Seguer. ἴδια θεοῦ. Editi et alii ἴδια τοῦ θεοῦ.

a Domino facta fuerant, aiebant: *Haec verba non sunt daemonium habentis; numquid daemonium potest caecorum oculos aperire?* Pharisaei autem, qui legis peritissimi putabantur, qui fimbrias dilatabant et gloriabantur quasi plus aliquid caeteris scirent, ne ita quidem erubuere, sed ut scriptum est, *Immolabant* miseri *daemonio et non Deo,* dicentes Dominum habere daemonium et Dei opera daemonum esse. Et hoc nulla alia de causa, quam ut negarent Deum ésse et Dei Filium qui haec ageret. Si enim comestio speciesque corporis eum etiam hominem esse declarabat, quare non ex operibus perspiciebant, ipsum in Patre esse et Patrem in ipso? Atqui id nolebant illi, imo potius ipsum Beelzebulem habebant in se loquentem, ut ex humanis eum hominem duntaxat vocarent, ex operibus autem, quae Dei propria erant, non itidem illum esse Deum confiterentur, sed pro eo Beelzebulem in seipsis habitantem Deum facerent, ut cum illo tandem aeternum igne cruciarentur. P. 709

19. Quin et ipsa lectionis observatio videtur mihi talem quandam sententiam exhibere et indicare, utramque blasphemiam ad ipsum pertingere, et de seipso illum dixisse *Filius hominis* et *Spiritus,* ut ex illo quae corpus suum spectarent, ex spiritu vero spiritualem suam et intelligibilem verissimamque divinitatem declararet. Siquidem id, de quo venia obtineri potest, ad Filium hominis retulit, ut corporea sua significaret, blasphemiam autem non remittendam ad spiritum pertingere declaravit, ut dum ad differentiam sui corporis haec diceret, suam divinitatem commonstraret. Hanc autem loquendi formam etiam P. 710.
in Evangelio secundum Ioannem animadverti, ubi de corporis esu disserens ac propterea multos scandalizatos videns ait Dominus: *Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est, qui vivificat, caro non prodest quidquam. Verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.* Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum, et spiritum a carne distinxit, ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile eius est credentes discerent, ea, quae ipse loqueretur, non esse carnalia sed

c. Basil. *αἰωνίων πυρί.* Anglic. *αἰωνίας τῷ πυρί.*

d. In Gobler. et Felckm. 1. *τινα* deest. Iidem mox *ἀμφοτέρας ἑαυτὸν φθάνειν* omisso *εἰς.* Mox Regius et Seguer. *περὶ αὐτοῦ.* Ibid. iidem cum Gobler. et Felckmanni 1. *τὸ υἱὸς ἀνθρώπου* recte. In Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ* legitur ante *ἀνθρώπου.*

e. Reg. Seguer. et Felckm. 2. *ἀληθῆ.*

f. Sic Reg. et Seguer. Editi *τούτου.*

g. Sic Reg. et Seguer. Gobl. autem et Felckm. 1. *θεωρεῖτε.* Mox *ἀναβαίνοντα* deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1.

h. Iidem *σὰρξ καὶ πνεῦμα.*

i. Reg. et Seguer. *μάθωμεν.* Ibidem *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Hoc loco abutuntur Heterodoxi, qui ex Athanasii verbis confici pugnant, Corpus et Sanguinem Christi non reipsa, sed *spiritualiter* tantum in Sacramento haberi. Sed

P. 710. πόσοις γὰρ ἤρκει τὸ σῶμα πρὸς βρῶσιν, ἵνα καὶ τοῦ κόσμου παντὸς τοῦτο τροφὴ γένηται; ἀλλὰ διὰ τοῦτο τῆς εἰς [a]οὐρανοὺς ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἀφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἄνωθεν οὐράνιον καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ᾽ αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν· ἃ γὰρ λελάληκα, φησίν, ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή[1]), ἶσον τῷ εἰπεῖν· τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον [b]ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σάρξ, ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ᾽ αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ᾽ ἐμοῦ [c]πνευματικῶς δοθήσεται τροφή, ὥστε πνευματικῶς ἐν ἑκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. οὕτως καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν [d]ἀφέλκων ὁ κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν πνεῦμα εἴρηκε τὸν θεόν[2]) ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτὴν ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ θεοῦ. οὕτως καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν λόγον [e]τὸν γενόμενον σάρκα εἴρηκε· πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος[3]), ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίσῃ τις ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν κύριον, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ἀκούων γινώσκῃ θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

P. 711. 20. [f]Ἑκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἴη λοιπόν, ὅτι ὁ τὸν κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕ-

1) Ioan. 6, 63. 2) Ioan. 4, 24. 3) Thren. 4, 20.

si expendantur Athanasii verba, hic eius esse scopus deprehendetur, ut ex Ioannis loco supra citato probet, Christum humanitatem iuxta ac divinitatem suam Iudaeis indicasse et magnum inter utramque posuisse discrimen. Unde post allatum Ioannis locum subsumit S. Doctor: *Nam hic etiam utrumque de se dixit, Carnem et Spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem) *et Spiritum a carne distinxit, ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile eius est credentes discerent, ea, quae ipse loqueretur, non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas velim, hic Athanasium de Eucharistia loquentem agnoscere corpus Christi cum divinitate in Eucharistia esse, atque id quod invisibile est (divinitatem nempe) aeque credendum esse, atque illud, quod apparet, id est quod ex sua natura apparet, nempe corpus, licet ex divina virtute in Sacramento invisibile sit.

Quod autem subiungit, verba Christi de Eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia,* et inferius, *carnem Christi esse cibum e supernis caelestem et spiritualem* atque *spiritualiter dari,* verissima sane sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo. Duo enim hisce verbis intelligit. 1°. Non alimenti carnalis more dividi carnem Christi, ut hominibus detur: *Quot enim,* ait, *hominibus corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum?* Quibus verbis planum est non excludi praesentiam ut vocant realem, sed divisionem partium. 2°. Vult S. Doctor carnem Christi in Eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem, quae datur, *ut fiat,* inquit, *tutamen in resurrectionem vitae aeternae.* Quod utique nemo eat inficias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse vel spiritualiter tantum esse in Eucharistia; quae tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos quaestio. Possemus plurima adferre Cyrilli Alexandrini et Isidori Pelusiotae loca, quibus dilucide commonstratur vera existentia Corporis Christi in Eucharistia. Enimvero cum 70. circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam pariter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque enim a tempore Atha-

spiritualia. Quot enim hominibus corpus satis esset ad esum, ut illud P. 710. totius mundi fieret alimentum? Sed ideo meminit ascensionis Filii hominis in caelum, ut a corporali cogitatione ipsos retraheret, atque hinc ediscerent, carnem de qua loquutus fuerat, cibum e supernis caelestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam *quae loquutus sum vobis,* inquit, *spiritus et vita sunt.* Quod perinde est ac si diceret: „quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est, quam ego gesto; sed haec vobis cum eius sanguine a me spiritualiter esca dabitur, ita ut haec spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitae aeternae." Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem Propheta cum Deum carnem factum contemplaretur, ait: *Spiritus faciei nostrae Christus Dominus,* ne quis ex eo, quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret, sed dum Spiritum audiret, Deum agnosceret esse eum, qui in corpore esset.

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum, qui Dominum videt de P. 711. se disserentem, si tantum corporalia eius spectet et non credens dicat: *Unde huic ista sapientia?* peccare quidem et tanquam in Filium

nasii ad suum aevum Aegyptiacae Ecclesiae immutata fides est. Verum cum id notarum harumce brevitas non ferat, et alioqui saepissime res agitata fuerit, unum alterumve sufficiat ex Isidoro apponere. Primum ex lib. 1. Epist. 109. *καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν, σῶμα ἰδικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαῖνον. Et in Mystica mensa communem panem proprium Incarnationis corpus reddat* (Spiritus S.) Et lib. 1. Ep. 123. *ἡμεῖς ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν. Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius?

Porro minus recte Card. Perronius hunc Tractatum Athanasio abiudicavit: ex his enim, quae in Monito diximus, constat eius esse germanum fetum. Qua de re eruditus nemo iam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine divinitatem Christi saepe intelligit sanctus Doctor. Quod ab Hilario itemque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri in Praefatione ad Hilarii novam Editionem [Hil. Pictav. Opp. Paris. 1693.] num. 57. et sequentibus.

a. Reg. et Seguer. *εἰς οὐρανόν.*

b. Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή* omissis multis.

c. Gobler. et Felckm. 1. *πνευματικῶς.* Reg. et Seguer. *πνευματικῶν,* minus recte ni fallor. Ibid. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὥςτε.* Editi et ceteri *ὡς.*

d. Gobler. et Felckm. 1. *ἐφέλκων.*

e. Sic Reg. et Seguer. *τόν* deest in editis et aliis. Paulo post Reg. et Seguer. *πνεῦμα πρὸ προςώπου.* Felckmanni 2. *πνεῦμα προςώπων.* Editi et alii *πνεῦμα προςώπου* et sic Graecus Hieremiae textus.

f. Sic editi et quidam codd. recte, Reg. vero Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκ δὴ τούτου δῆλον ἂν εἴη· λοιπὸν* (*λοιπὸν* deest in Gobler. et Felckm. 1.) *τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν κύριον ὁρῶν ἢ καὶ περὶ* (Gobler. et Felckm. 1. *ἢ τὰ περὶ*) *ἑαυτοῦ διαλεγόμενος.* Mox Reg. et Seguer. *εἰς τὰ σωματικά.* Ibid. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μόνον ἀποβλέπων, καὶ μὴ* (*μή* deest in Reg. et Segu.) *προπετευόμενος λαλήσῃ· πόθεν.*

P. 711. τη[1]); ἁμαρτάνει μὲν καὶ ὡς εἰς υἱὸν ἀνθρώπου [a]βλασφημεῖ, ἀλλ' ὁ ὁρῶν αὐτοῦ τὰ ἔργα τὰ πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι θεὸν καὶ τοῦ θεοῦ υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερῶς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ[2]), [b]καθὰ πολλάκις εἴρηται, λέγων υἱὸν ἀνθρώπου τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν, ἵνα τὸ πνεῦμα λέγων δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[3]), μέλλων δὲ [c]ἑαυτὸν σωματικῶς προςφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁπηνίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλήμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν[4]). τὰ μὲν γὰρ ἔργα θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι, ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. διὸ εἰκότως υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον, ὁ λόγος γὰρ ἀθάνατος καὶ ἄψαυστός ἐστι καὶ αὐτοζωὴ [d]τυγχάνει ὤν. ἀλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοὶ βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἠρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ κύριος ἐλέγχει λέγων· εἰ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται. εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ[5]). [e]καὶ ὧδε δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ πνεύματος οὐδὲ ὡς τοῦ πνεύματος [f]αὐτὰ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς λόγος ὢν τοῦ θεοῦ αὐτὸς διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ [g]διδάξῃ τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασι, [h]τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα τὸ πνεῦμα δυςφημοῦσι. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων δείκνυσιν ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες ἀλλ' ἑκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπείρουσι, καὶ οὐκ [i]αἰσχύνονται, καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα [k]ὄντα τοῦ θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

1) Matth. 13, 54. 2) Matth. 12, 32. 3) Ioan. 10, 38. 4) Matth. 26, 45. 5) Matth. 12, 27. 28.

a. *βλαςφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ.* Sic Gobler. et Felckm. 1. omissis multis ob repetitam vocem *βλαςφημεῖ.* Ibid. Reg. et Seguer. *ἂν δὲ ὁρῶν.* Basil. *ἀλλ' ὁρῶν,* alii et editi *ἀλλ' ὁ ὁρῶν.* Mox Reg. et Seguerian. *γινόμενα λέγῃ τὸν ταῦτα* et paulo post iidem *καὶ υἱὸν θεοῦ.* Mox ii ipsi *ἐπιγράφει.*

b. Reg. et Seguer. soli *καθώς.* Mox in iisdem post *ἀνθρώπου* deest *εἶναι,* quae vox in editis legebatur. Paulo post Basil. *ἑαυτοῦ δείκνυσι.* Ibid. in editis legitur *ἵνα δέ*, sed particula *δέ* deest in Reg. et Seguer. et superflua est. Infra

hominis blasphemare, si quis vero eius opera videat in Spiritu sancto P. 711. facta dicatque, eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli adscribat, manifesto blasphemare negando eius divinitatem. Etenim in Evangelico dicto, uti saepe dictum est, cum dicit Filium hominis, carnalem et humanam suam naturam indicat, ut cum Spiritum dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum, in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat: *Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite; ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me.* Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Ierosolymam, Discipulis suis aiebat: *Dormite iam et requiescite; ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum.* Nam opera quidem effecere, ut verus Deus crederetur, mors autem eius palam fecit, eum revera corpus habere, ideoque iure Filium hominis dicebat eum esse, qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile et ipsissima vita est. Verum nec iis Pharisaei credebant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre; quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis: *Si ego in Beelzebulem eiicio daemonia, Filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei eiicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.* Hîc autem dixit *in Spiritu Dei*, non quod minor esset ipse Spiritu, nec quasi Spiritus ea in se operaretur, sed ut rursum declararet, se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque doceret, se, cum Spiritus opera Beelzebuli adscriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim haec cum dicit, ostendit, eos non ex ignorantia sed sponte sua se in hanc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quae vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli adscripsissent atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

Reg. et Seguer. quos sequimur εἰργάζετο. Editi et alii εἰργάσατο. Paulo post Reg. πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deerat in editis, sed habetur in Reg. et Seguer. Ibidem Seguer. πιστεύητε.

c. Anglic. αὐτοῦ. Id. mox post ὁπηνίκα habet καί. Paulo post Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔλεγε κατιδίαν τοῖς μαθηταῖς omisso αὐτοῦ. Ibidem Reg. Seguer. edit. Commel. et alii quidam codices καθεύδετε, et ita legitur in Graeco Evangelii textu. Edit. Paris. Gobler. et Felckm. 1. καθεύδεσθε. Ibid. τό deest in Reg. Seguer. et Basil. In aliis et in editis legitur.

d. Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis ὤν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seguer. et Anglic. οἱ Φαρισαῖοι (sed Seguer. de more Φαρισσαῖοι) et ita legit Nannius. Edit. Commel. οἱ ἰουδαῖοι. Mox Reg. et Seguerian., quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi οἱ λαοί.

e. καί deest in Reg. et Seguer. In aliis et editis legitur.

f. Reg. et Seguer. soli αὐτῷ ἐνεργοῦντος omisso ἐν αὐτῷ.

g. Anglic. διδάξει.

h. Haec τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα δυςφημοῦσι desunt in Basil. Mox Reg. et Seguer. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καί postremum deest.

i. Reg. αἰσχύνοντο, perperam.

k. ὄντα deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1., in editis et aliis legitur.

P. 712. 21. *Πῶς οὖν* [a] *ταῦτα τολμῶντες ἔτι δύνανται τοὺς Ἕλληνας αἰτιᾶσθαι πλάττοντας εἴδωλα καὶ θεοὺς ὀνομάζοντας αὐτά; ὅμοια γὰρ καὶ τὰ αὐτῶν τῆς ἐκείνων μανίας, ἢ τάχα καὶ μείζονα τὰ τούτων τολμήματα τυγχάνει ὄντα, ὅτι καίπερ νόμον περὶ τούτου λαβόντες διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἠτίμασαν. τί δὲ τοιαῦτα βλασφημοῦντες ποιήσουσιν, ὅταν ἀναγινώσκωσι τὸν προφήτην Ἡσαΐαν*[1]*), καὶ ἀκούσωσι τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἶναι τυφλῶν ἀνάβλεψιν, χωλῶν περίπατον, ἀλάλων λαλίαν, νεκρῶν* [b] *ἀνάστασιν, λεπρῶν θεράπειαν καὶ κωφῶν ἀκοῆς ἄνοιξιν; ἆρα γὰρ καὶ τούτων τίνα θελήσουσιν εἶναι τὸν ποιητήν; τὸν μὲν γὰρ θεὸν λέγοντες ἑαυτοὺς διελέγξουσιν ἀσεβήσαντας εἰς τὸν κύριον, ἃ γὰρ ὁ προφήτης* [c] *προβλέπων εἴρηκε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ὁ κύριος πεποίηκεν· ἐὰν δὲ ὡς προπετείᾳ προληφθέντες τολμήσωσιν εἰπεῖν κἀκεῖνα ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ* [d] *γίνεσθαι, φοβοῦμαι μὴ κατ᾽ ὀλίγον ἐν ἀσεβείᾳ προκόπτοντες καὶ ἀναγινώσκοντες· τίς ἔδωκε στόμα ἀνθρώπῳ; καὶ τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφόν,* [e] *βλέποντα καὶ τυφλόν*[2]*); καὶ τὰ ὅμοια τούτοις μανέντες πάλιν εἴπωσι τοῦ Βεελζεβοὺλ εἶναι καὶ ταύτας τὰς φωνάς. ᾧ γὰρ τὴν τοῦ ἀναβλέπειν χάριν διδόασι, τούτῳ καὶ τὴν τοῦ μὴ βλέπειν αἰτίαν αὐτοὺς ἀνάγκη διδόναι, ἀμφότερα γὰρ τὸν αὐτὸν ποιεῖν εἴρηκεν ὁ λόγος. πάντως δὲ τοῦτο λέγοντες φρονήσουσί ποτε καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως,* [f] *τοῦ γὰρ ποιοῦντός ἐστιν ἔχειν καὶ τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν (τοῦ γὰρ Μωσέως εἰρηκότος· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον*[3]*), καὶ Δανιὴλ παῤῥησιάζεται τῷ Δαρείῳ* [g] *λέγων· οὐ σέβομαι εἴδωλα χειροποίητα, ἀλλὰ ζῶντα θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς* [h] *κυρείαν*[4]*))· εἰ μὴ ἄρα πάλιν μεταβαλλόμενοι λέγοιεν τὸ μὲν μὴ βλέπειν καὶ χωλεύειν καὶ τὰ ἄλλα πάθη ἐξ ἐπιτιμίας τοῦ δημιουργοῦ γίνεσθαι, τὴν δὲ λύσιν τούτων καὶ τὴν εἰς τοὺς πάσχοντας εὐεργεσίαν τὸν Βεελζεβοὺλ ἐργάζεσθαι. ἀλλὰ τοῦτο κἂν ἐξετάζειν λίαν* [i] *εὐηθές ἐστι· μαινομένων γὰρ καὶ πλέον παρεξεστηκότων ἐστὶν ἡ τοιαύτη μετὰ ἀσεβείας μωρολογία, ὅτι μηδὲ τὰ κρείττονα κατὰ σύγκρισιν τῷ θεῷ ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ διδόασιν οἱ παράφρονες. καὶ γὰρ οὐ μέλει τούτοις λυμαίνεσθαι τῶν θείων γραφῶν τὰ δόγματα, ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν.*

1) Esa. 35, 5; 29, 18. 2) Exod. 4, 11. 3) Gen. 1, 1: 27. 4) Bel et Draco. 5 [Dan. 14, 4. Vulg.].

Mox Reg. *ἀνετίθεσαν αὐτά*, Seguer. *ἀνετίθεσαν αὐτῷ*. Editi et reliqui *ἀνατιθέασιν αὐτά*.

a. Reg. Seguer. Basil. et Felckm. 2. *τοιαῦτα*. Alii et editi *ταῦτα*. Mox Reg. et Seguer. *πλάττοντες*. Sed in postremo correctum est *πλάττοντας*. Paulo post Segu. *ὀνομάζοντες*, sed correctum *ὀνομάζοντας*.

21. Quo pacto igitur qui talia audent possunt adhuc Gentiles incusare, quod idola a se conflata deos nuncupent? Paria sunt enim horum gesta illorum insaniae, imo forte graviora sunt horum facinora, qui licet de hoc legem acceperint, per legis transgressionem Deum affecerunt contumelia. Quid autem qui talia blasphemant acturi sunt, cum Esaïam Prophetam legerint, et audierint Christi adventus signa haec esse, ut caecis visus, claudis gressus, mutis loquela, mortuis resurrectio, leprosis curatio tribuatur, surdis aures aperiantur? Quemnam horum auctorem esse volent? Si enim Deum dicant, sese impietatis in Dominum coarguent, nam quae futura prospiciens Propheta dixit, haec ipsa praesens ipse Dominus operatus est; sin petulantia praeoccupati dicere ausint, ipsa quoque in Beelzebule facta esse, metuo ne paulatim in impietatem progressi, ubi legerint: *Quis dedit os homini? Et quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et caecum?* et his similia, insanientes rursum dicant, has quoque voces Beelzebulis esse. Nam cui gratiam restituti visus tribuunt, huic et non videndi causam adscribant oportet; utrumque enim ab eodem factum esse declaratum est. Qui si profecto haec dicere ausint, tandem censebunt humanae naturae conditorem esse Beelzebulem. Conditoris quippe est, ut res conditas habeat in sua potestate. Ut enim Moyses dixit: *In principio fecit Deus caelum et terram,* et *ad imaginem Dei fecit Deus hominem,* ita quoque Daniel libere Darium affatus est: *Non veneror idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit caelum et terram et habet potestatem omnis carnis*; nisi rursus mutata sententia dixerint, caecitatem, claudicationem ac caetera corporis vitia a conditoris correptione proficisci, at horum curationem et erga hos qui affliguntur beneficentiam a Beelzebule praestari. Verum haec vel disquirere valde insanum est; furentium enim et plusquam mente captorum est impiissima eiusmodi stultiloquentia. In ea siquidem comparatione potiora non Deo, sed Beelzebuli adscribunt insani. Nihil enim curant divinarum Scripturarum dogmata labefactare, modo negent Christi adventum.

P. 711.
P. 712.

b. Gobler. et Felckm. 1. *ἀνάστασιν, καὶ τὰ λοιπά; ἆρα γὰρ καί.* Ibid. post *θεραπείαν* deest *καί* in Reg. et Seguer.

c. Reg. et Seguer. soli *βλέπων.* Mox Reg. Seguer. et Felckm. 1. et 2. post *πεποίηκε* habent *ἄν* pro *ἐάν,*

d. Reg. et Seguer. *λέγεσθαι.* Gobler. et Felckm. 1. *γίνεσθαι λέγεσθαι.* Editi et alii rectius *γίνεσθαι* tantum.

e. *καὶ βλέποντα* Reg. et Seguer.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦτο γάρ,* minus recte. Mox Reg. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *γενομένων.* Editi et ceteri *γινομένων.*

g. Goblerian. et Felckm. 1. *φησίν* pro *λέγων.*

h. Reg. et Seguer. *κυρία.* Paulo post Seguer. non habet *μέν.*

i. Gobler. et Felckm. 1. sic habent hunc locum: *εὔηθές ἐστιν ἡ τοιαύτη γὰρ μετὰ ἀσεβείας μωρολογία μαινομένων καὶ παρεξεστηκότων ἐστὶν, ὅτι μὴ δὲ τά,* multis omissis. Post *παρεξεστηκότων* edit. Paris. habet *ἔτι* pro *ἐστίν.*

P. 712. 22. Ἔδει δὲ τοὺς πονηροὺς ἢ μηδὲ ἐκ τῶν σωματικῶν [a] ἐξουθενεῖν αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπον τὸν κύριον ἢ δηλονότι καὶ ἐκ τῶν ἔργων θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀληθινόν· ἀλλὰ πάντα διεστραμμένως ἔπραττον, ἄνθρωπον μὲν βλέποντες ὡς ἀνθρώπῳ ἐλοιδοροῦντο, ἔργα δὲ θεϊκὰ θεωροῦντες ἠρνοῦντο τὴν θεότητα καὶ προσέτρεχον
P. 713. τῷ διαβόλῳ, οἰόμενοι ὅτι ταῦτα τολμῶντες διαδρᾶναι δυνήσονται, ὥστε μὴ κριθῆναι παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρ᾽ αὐτῶν λόγου. οἱ μὲν οὖν ἐπαοιδοὶ καὶ μάγοι καὶ φαρμακοὶ τοῦ Φαραὼ καίτοι πλεῖστα ἐπιχειρήσαντες ὅμως βλέποντες τὰ διὰ [b] Μωσέως σημεῖα καθυφῆκαν καὶ νῶτα δεδώκασι, λέγοντες δάκτυλον εἶναι θεοῦ τὸν ταῦτα ποιοῦντα[1])· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς ὅλην τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ βλέποντες ἐργαζομένην καὶ πλείονα καὶ μείζονα θεωροῦντες ἐκείνων τὰ δι᾽ [c] αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος γινόμενα τὸν Βεελζεβοὺλ ἔλεγον ταῦτα ποιεῖν, ὃν καὶ οἱ μάγοι καίτοι ἴδιον αὐτῶν ὄντα ὅμως ὡμολόγουν [d] μὴ δύνασθαι μηδὲ τα τούτων ἐλάττονα ποιεῖν. τίς οὖν ὑπερβολὴ τῆς τούτων μανίας εἰπεῖν; ἢ τίς, ὡς εἴρηκεν ὁ προφήτης[2]), ὁμοιῶσαί τι ταῖς τούτων ἀσεβείαις δυνήσεται; ἐδικαίωσαν γὰρ [e] ἐξ ἑαυτῶν καὶ Σοδομίτας, καὶ νενικήκασι μὲν τὴν Ἑλλήνων ἀγνωσίαν, ὑπερβάλλουσι δὲ καὶ τῶν μάγων τοῦ Φαραὼ τὴν ἀλογίαν, καὶ πρὸς [f] μόνους τοὺς Ἀρειομανίτας ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, ἀλλήλοις εἰς τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν συμπίπτοντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ βλέποντες διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ [g] ἀνατιθέασιν αὐτά, Ἀρειανοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες ἔργα τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦσι τὸν ταῦτα ποιοῦντα κύριον, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται. καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι θεωροῦντες τὸν κύριον ἐν σώματι διεγόγγυζον λέγοντες· διατί σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς [h] σεαυτὸν θεόν[3]); οἱ δὲ χριστομάχοι βλέποντες αὐτὸν πάσχοντα καὶ κοιμώμενον βλασφημοῦσι λέγοντες· ὁ ταῦτα ὑπομένων οὐ δύναται [i] θεὸς ἀληθινὸς καὶ ὁμοούσιος εἶναι τοῦ πατρός. καὶ ὅλως ἄν τις ἐξετάζειν ἐκ παραλλήλου βούλοιτο τὰς ἀμφοτέρων κακονοίας, εὑρήσει, καθὰ προεῖπον, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς ἁλυκῆς [k] παροινίας συμπίπτοντας αὐτοὺς ἀλλήλοις[4]).

23. Διὰ τοῦτο γὰρ [l] κἀκείνοις καὶ τούτοις ἀσύγγνωστον ἔσε-

1) Exod. 8, 19. 2) [?] 3) Ioan. 10, 33. 4) Genes. 14, 10.

a. Sic edit. Paris. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1., edit. vero Commel. mendose ἐξασθενεῖν. Paulo post Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. δηλονότι. Editi vero δῆλον ὅτι. Mox αὐτόν abest ab Anglic. solo.

b. Edit. Commel. Μωϋσέως.

c. Editi αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος. Sed Χριστοῦ deest in omnibus mss. excepto Basil. Mox τόν deest in Reg.

d. Sic Reg. Seguer. et Basil. Editi vero μηδὲ τὰ τούτων ἐλάττονα δύνασθαι ποιεῖν. Infra Reg. et Seguer. ἤτις. Mox in iisdem τι deest post ὁμοιῶσαι.

e. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

22. Verum par erat, improbos illos aut Dominum ex corporalibus non vilipendere quasi hominem, aut ex operibus verum Deum illum confiteri. Sed omnia praepostere faciebant. Cum enim hominem cernerent, ipsi ut homini convitiabantur, ac vicissim opera divina spectantes negabant divinitatem et ad diabolum confugiebant, rati se P. 713. si haec auderent effugere posse, ne ab ipso Verbo, quod contumelia affecerant, iudicarentur. At incantatores, magi et venefici Pharaonis, licet plurima tentassent, tamen a Moyse edita signa cum cernerent, cessere tandem tergaque dedere dicentes digitum Dei esse, qui haec ederet. Pharisaei autem et Scribae, cum integram Dei manum viderent operantem, cernerentque ea, quae per Christum Salvatorem agebantur, sane illis prioribus plura maioraque, horum auctorem aiebant Beelzebulem, quem ipsi Magi licet suum ne quidem his minora posse confitebantur. Quidnam de tam ingenti stultitia dici possit? Aut, ut ait Propheta, quis quid cum illis impietatibus comparare poterit? Iustiores enim se Sodomitas exhibuerunt, vicerunt Gentium ignorantiam Magorumque Pharaonis stultitiam superant, atque cum solis Ariomanitis conferri possunt, quod in eandem impietatem sint collapsi. Iudaei enim Patris opera per Filium videntes Beelzebuli ea adscripsere, Ariani vero haec ipsa cum cernunt opera, Dominum ea edentem creatis rebus annumerant, aiuntque ex non exstantibus ipsum esse et non fuisse antequam fieret. Ac Pharisaei quidem, cum viderent Dominum in corpore, obmurmurantes aiebant: *Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum?* Hi autem Christi hostes, cum vident illum patientem ac dormientem, blasphemant his verbis: „Qui haec patitur, non potest „Deus verus esse, nec consubstantialis esse Patri.“ Demum si quis velit utrorumque errores inter se collatos expendere, comperiet, uti supra dixi, ipsos in vallem amarae stultitiae confertim collapsos esse.

P. 712. (margin, beside line 1)

23. Quapropter tam illis quam istis nullam fore supplicii huic

ἐξ αὐτῶν: Editi et alii *ἐξ ἑαυτῶν*. Mox *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1.

f. Reg. et Seguer. *μοναχούς* perperam. Mox Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εἰς τὴν αὐτήν* rectius quam editi *εἰς τὴν τοιαύτην*.

g. Reg. et Seguer. *ἀνετίθεσαν*. Reliqui et editi *ἀνατιθέασιν*. Mox Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *αὐτοὶ τοιαῦτα βλέποντες*. Editi et alii *αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες*. Paulo post Reg. et Seguer. soli *τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα*.

h. Sic Reg. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et edit. Paris. Edit. Commel. et alii *ἑαυτόν*.

i. Sic Seguer. solus, quem tamen sequi visum est. Alii omnes et editi *υἱὸς ἀληθινός*. Mox editi *καὶ υἱὸς ὁμοούσιος*. Sed vox *υἱός* deest in Reg. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. et 2. Mox Reg. et Seguer. *ὅμως* pro *ὅλως* minus recte.

k. Reg. et Seguer. soli *παρανοίας*.

l. Gobler. et Felckm. 1. mendose *κἀκείνους, καὶ τούτους*.

P. 713. σθαι τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τιμωρίαν ὁ κύριος ἀπεφήνατο λέγων· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε [a] ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι[1]). καὶ εἰκότως γε, ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸν υἱὸν τίνα παρακαλῶν ἱλασμὸν δυνήσεται ἔχειν; ἢ ποίαν ζωὴν ἢ ἀνάπαυσιν προσδοκήσει ὁ ἀπωσάμενος τὸν λέγοντα· ἐγώ εἰμι ἡ ζωή[2]), καὶ δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς[3]); τούτων δὲ οὕτως διδόντων δίκας, δῆλον ἂν εἴη ὡς [b] οἱ εὐσεβοῦντες εἰς τὸν
P. 714. Χριστὸν καὶ τὸ κατὰ σάρκα καὶ τὸ κατὰ πνεῦμα προσκυνοῦντες αὐτοῦ καὶ μήτε υἱὸν θεοῦ αὐτὸν ἀγνοοῦντες μήτε ὅτι καὶ [c] υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν ἀρνούμενοι, ἀλλὰ καὶ πιστεύοντες ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[4]), βασιλεύσουσιν αἰωνίως ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατὰ τὰς ἁγίας ἐπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν [d] Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντος· ἀπελεύσονται μὲν ἐκεῖνοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον[5]). ταῦτά σοι συντόμως ἐξ ὧν ἔμαθον ἔγραψα· σὺ δὲ μὴ ὡς τελείαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνην ἀφορμὴν ταῦτα παρ' ἐμοῦ λάμβανε, καὶ λοιπὸν σαυτῷ τὴν [e] ἀκριβεστέραν διάνοιαν ἔκ τε τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν ψαλμῶν ἀναλαμβάνων δέσμευε τὰ τῆς ἀληθείας δράγματα, ἵνα καὶ σοῦ ταῦτα φέροντος εἴπωσιν οἱ λέγοντες· ἐρχόμενοι δὲ ἥξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν[6]), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, [f] δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

1) Matth. 12, 32. 2) Ioan. 14, 6. 3) Matth. 11, 28. 4) Ioan. 1, 1. 14. 5) Matth. 25, 46. 6) Psal. 126 [125. LXX.], 6.

a. Goblerian. et Felckm. 1. *ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*. Mox Reg. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *ὁ γὰρ ἀρνούμενος*. In editis *γάρ* deest.

b. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *οἱ ἀσεβοῦντες* male. Mox Reg. et Seguer. *καὶ πνεῦμα* omisso *τὸ κατά*.

c. Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican.

flagitio debiti remissionem Dominus declaravit his verbis: *Qui vero* P. 713. *dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro.* Et merito quidem, qui enim negat Filium, quem rogans obtinere poterit propitiationem? aut quae vita vel requies ei expectanda, qui repulit eum, qui dicit: *Ego sum vita,* et *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos?* Cum igitur isti hoc modo poenas luant, perspicuum fuerit, eos, qui pii sunt erga Christum et qui tam secundum carnem quam secundum spiritum P. 714. eum adorant nec eum Filium Dei ignorant esse nec Filium hominis factum esse negant, verum etiam credunt illud: *In principio erat Verbum,* et *Verbum caro factum est,* regnaturos aeternum in caelis esse secundum sanctas ipsius Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi pollicitationes, qui ait: *Ibunt quidem illi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam.* Haec paucis tibi ex iis, quae didiceram, scripsi. Tu vero non ut perfectam doctrinam, sed tantum ut occasionem a me tibi datam accipe. Restat tibi ut accuratiorem sententiam ex Evangelico dicto et ex Psalmis decerpens veritatis manipulos alliges, ut tibi quoque illa ferenti dicatur: *Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos,* in Christo Iesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri et una Spiritui sancto gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

Editi vero *ὁ υἱός* minus recte. Mox *καί* post *ἀλλά* deest in Anglic. Paulo post Reg. et Seguer. *βασιλεύσουσι.* Editi et alii *βασιλεύουσιν.* Ibidem Reg. et Seguer. *καί* ante *κατά* male. Ibidem Seguer. solus *ἀπαγγελίας.*

d. Haec *Ἰησοῦ Χριστοῦ* non sunt in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Reg. et Segueriano. Ibidem Gobler. et Felckmanni 1. *ἐπαγγελίας τοῦ σωτῆρος,* omissis aliis.

e. Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀκριβεστέραν.* Editi et alii *ἀκριβεστάτην.*

f. Sic Reg. et Seguer. In editis et aliis deest *δι' οὗ καί.* Mox pro *ἅμα* Reg. et Seguer. *σύν* habent.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
EPISTOLA
AD EPICTETUM.

ADMONITIO.

p. 900. I. *Celeberrima apud antiquos Scriptores exstitit haec Epistola; eam quippe integram adfert Epiphanius Haeresi 77., huius item meminit Cyrillus in Epistola ad Ioannem Antiochenum*[1]) *et aliis in locis, aitque iam olim ipsam ab haereticis fuisse vitiatam, quod in illa cernerent errores convelli suos, a se tamen collatis exemplaribus pristinae integritati restitutam. Verum depravata eiusmodi exempla ad nostram usque aetatem non pervenere; est enim ea, quae iam in Athanasianis exstat editis, et plane orthodoxa et ei, quae apud Epiphanium legitur, consimillima. Cyrilli autem locum citat Rusticus Diaconus contra Acephalos cap. 2*[2]). *Epistolam ad Epictetum memorant item et loca inde excerpta adferunt Synodi Ephesina et Chalcedonensis, Leo Papa, Theodoretus, Gelasius libro de duabus in Christo Naturis, infra suis omnes notandi locis. Item apud Leontium Byzantinum multa hinc adferuntur loca lib. 2. sub finem, ipseque Apollinarius, vaferrimus sane homo, in Fragmento Epistolae ad Serapionem apud Leontium Byzantinum*[3]) *ait, se Epistolam Domini sui (scilicet Athanasii) Corinthum missam summopere adprobare et eorum, qui dicunt carnem Deo consubstantialem, magnam insaniam damnare. Nimirum id sedulo curavit haeresiarcha ille, ut omnem pravae sententiae suspicionem a se cum Athanasio agens amoveret, quod sane ad tempus saltem ex voto illi cessisse videtur; etenim in hac Epistola et in subsequentibus contra Apollinarium libris nulla Apollinarii mentio. Vide item supra p. 774.*

II. *Occasione autem ductus Commentariorum, quae sibi transmiserat Epictetus Corinthi Episcopus, hanc ad illum rescripsit Epi-*

1) Opp. ed. Aubert. Tom. V. P. II. Epistt. p. 109.
2) Gallandi Bibl. vett. patr. Tom. XII. p. 61. col. 1.
3) Adv. fraudes Apollinaristarum. Gallandi Bibl. Tom. XII. p. 701.

stolam. Erant quippe Corinthi referente Epicteto quidam homines, P. 900. *qui sententias de fide impiissimas proposuissent agitassentque. Aiebant scilicet:* 1°. *Corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati.* 2°. *Verbum in carnem, ossa et capillôs et in totum corpus mutatum fuisse. Quae sententia Marcionitis adscribitur in Dialogo, qui Origenis nomine circumfertur*[1]. 3°. *Dominum fictione non natura gestasse corpus. Qui sane error antiquissimus fuit, ab Ignatio namque memoratur Epistola ad Trallianos cap.* 10. *et ab omnibus deinde Patribus.* 4°. *Ipsam deitatem circumcisam et Cruci adfixam fuisse.* 5°. *Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse.* 6°. *Qui ait Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitátem admittere. Maximam harumce sententiarum partem Apollinario adscribit Gregorius Nazianzenus Orat.* 46. *pag.* 722[2]. *Nec tamen hîc comparet ille Apollinaristarum error, quo negabant mentem humanam inesse Christo, quae videtur fuisse sectae illius quasi tessera; sed ea duntaxat hîc tangit Athanasius, quae Corinthi in controversiam venerant. Nec leviter obiurgat Epictetum, quod talia vel proponi concesserit. Iisque omnibus sententiis brevissime confutatis claudens Epistolam sese multum gaudere testatur, quod eo demum res cesserit, ut quisque disputantium in Catholica consisteret fide.*

III. *Dimoeritarum porro nomine Apollinaristas insectatur Epiphanius Haeresi* 77., *cuius appellationis causam aperit Gregorius Nazianz., cum ait Orat.* 46. *pag.* 722[2]. *Corpus et animam esse in Christo τὸ τριτημόριον,* tertiam partem. *Apollinaristae quippe aiebant, in Christo partem unam hominis, νοῦν scilicet seu mentem, a Verbo suppleri, solumque Verbum iunctum corpori et animae (nempe sensitivae, ut dictitabant illi) totum constituere Christum. Quamobrem cum ex Catholicorum sententia tribus constaret Christus, Verbo scilicet, mente humana et corpore animato, qui unam ex illis demerent partem, mentem scilicet, a duabus aliis διμοιρῖται audiebant; nam δίμοιρον Graecis est duae tertiae partes, cuius significationis exempla saepius advertere est in Analectis nostris Graecis*[3] *p.* 319. *et seqq. Caeterum hanc Epistolam in annum conferri posse putamus circiter* 371., *ut fusius in vita Athanasii* [*p. LXXXXIII.*].

P. 901. (at line "sensitivae, ut dictitabant illi) totum constituere Christum. Quam-")

1) Opp. edd. Ruaei. Tom. I. p. 851.
2) Opp. ed. Morell. — ed. Bened. Tom. II. p. 167. sq.
3) Analecta Graeca s. varia opuscula Graeca hactenus inedita etc. (edd. Ant. Poujet, Jac. Lopin et Bern. de Montfaucon.) Tom. I. Par. 1688.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

[a] *ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.*

---

[b] *Κυρίῳ μου ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Ἐπικτήτῳ Ἀθανάσιος ἐν κυρίῳ χαίρειν.*

P. 901. 1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ματαιολογίαν πάντων, ὅσοι δή ποτ᾽ οὖν εἰσιν αἱρετικοί, πεπαῦσθαι ἐκ τῆς γενομένης ἐν Νικαίᾳ συνόδου. ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ παρὰ τῶν πατέρων κατὰ τὰς θείας γραφὰς ὁμολογηθεῖσα πίστις αὐτάρκης ἐστὶ πρὸς ἀνατροπὴν μὲν πάσης ἀσεβείας, [c] πρὸς σύστασιν δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πίστεως. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νῦν διαφόρων γενομένων συνόδων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ Σπανίᾳ καὶ τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, πάντες οἱ συνελθόντες τοὺς μὲν ἔτι κρυπτομένους καὶ φρονοῦντας τὰ Ἀρείου, Αὐξέντιον δὴ λέγω τὸν ἐν Μεδιολάνῳ καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα καὶ Γάϊον ἀπὸ τῆς [d] Παννονίας, παμψηφεὶ ὡς ἀφ᾽ ἑνὸς πνεύματος κινούμενοι ἀνεθεμάτισαν, ἔγραψάν τε πανταχοῦ διὰ τὸ τοὺς τοιούτους ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς ὀνόματα συνόδων, μηδεμίαν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ σύνοδον ὀνομάζεσθαι, εἰ μὴ μόνην τὴν ἐν Νικαίᾳ [e] σύνοδον γενομένην, τρόπαιον οὖσαν πάσης μὲν αἱρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς, δι᾽ ἣν μάλιστα καὶ ἡ σύνοδος τότε συνήχθη. [f] πῶς τοι-

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα* (*γραφεῖσα* deest in Gobler. et Felckm. 1.) *πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν.* Ibid. Gobler. *λόγος κατὰ αἱρετικῶν.* Basil. et Anglic. ***τοῦ αὐτοῦ, πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν.*** Felckm. 2. nullum habet titulum, codex Iesuit. Latinus habet *ad Epictitum,* et inferius *Epictito.*

b. Ita Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Basil. in quo tamen *μου* deest. Editi habent *τῷ ἀγαπητῷ ... συλλειτουργῷ καὶ συμμύστῃ Ἀθανάσιος* etc. quae ex aliquone depromta sint codice ignoratur. In Anglic. et Felckm. 2. horum nihil. In appendice ad Divi Leonis opera Tom. 2. pag. 198. [ed. Quesn. — Tom. III. p. 1546. edd. Ballerin.] sic titulus: *Epistola Athanasii Episcopi ad Epictetum Corinthi Episcopum, contra eos qui de Domini Incarnatione spiritu blasphemiae diversa senserunt.*

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

AD EPICTETUM EPISCOPUM CORINTHI

CONTRA HAERETICOS EPISTOLA.

Domino meo dilecto Fratri et optatissimo Comministro Epicteto Athanasius in Domino salutem.

1. Arbitrabar equidem omnium qui unquam fuere haereticorum P. 901. vanam loquacitatem a Nicaena Synodo compressam fuisse. Nam quae illic a Patribus ex divinis Scripturis promulgata fides est, tum ad impietatem omnem evertendam, tum ad piam in Christo fidem asserendam sufficit. Quamobrem cum hoc tempore variae Synodi per Galliam, Hispanias et magnae Romae celebratae sint, quotquot eo convenere, eos, qui etiam nunc latenter haeresin sapiunt Arianam, Auxentium nempe Mediolanensem, Ursacium, Valentem et Gaïum ex Pannonia, communi calculo quasi uno eodemque concitante Spiritu anathemate damnarunt. Litteras autem ubique miserunt (quod varia isti Synodorum nomina comminiscerentur), nulla ut deinceps in Ecclesia Catholica nominaretur Synodus praeter unam Nicaenam, quae omnis haeresis trophaeum est, atque in primis Arianae, cuius potissimum causa tunc coacta fuit. His tot tantisque gestis rebus quid est, quod

Deinde: *Dilectissimo Fratri et amabili consacerdoti Epicteto, Athanasius in Domino salutem.*

c. Sic Epiph. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1., in editis vero et in aliis manuscriptis *πρός* deest. | Infra Seguer. secunda manu *Ισπανίᾳ*. Gobler. et Felckm. 1. *τῇ Ισπανίᾳ καὶ Ῥώμῃ*. Mox *ἔτι* deest in Epiph. qui habet *ἐπικρυπτομένους*.

d. Seguer. Basil. et Gobler. *Πανονίας*. Nannius male verterat *Gaium Pannonem,* cum vertendum fuisset *ex Pannonia*. Nam illud *ἀπὸ Πανονίας* intelligitur de Ursacio, Valente et Gaio. Ibid. Epiph. *παμψηφί*, Seguer. *παμψήφως*, in quo ibidem *ὥς* deest. Goblerian. et Felckm. 1. *παμψήφους*. Mox Epiph. *ἔγραψαν δέ*.

e. *σύνοδον* deest in Seguer. Gobleriano, Felckm. 1. et Epiph.

f. Sic Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et Epiph. Editi *πῶς οὖν μετά*. Infra Epiph. *καθ' ἑαυτῶν γραφέντα*. Mox Seguer. *ὥσπερ καί*.

P. 901. νυν ἔτι μετὰ τοσαῦτα ἀμφισβητεῖν ἢ ζητεῖν τινες ἐπιχειροῦσιν;
εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν, οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ τὰ κατ᾽
αὐτῶν γραφέντα διαβάλλουσιν, ὥςπερ Ἕλληνες ἀκούοντες· τὰ εἴ-
δωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων[1]),
P. 902. μωρίαν ἡγοῦνται τὴν [a] περὶ τοῦ θείου σταυροῦ διδασκαλίαν· εἰ δὲ
τῶν δοκούντων ὀρθῶς πιστεύειν καὶ ἀγαπᾷν τὰ δηλωθέντα παρὰ
τῶν πατέρων εἰσὶν οἱ διὰ τοῦ ζητεῖν ἀνασκευάζειν θέλοντες, οὐ-
δέν ἕτερον ποιοῦσιν, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον τὸν μὲν πλησίον
[b] ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολεράν[2]), λογομαχοῦσι δὲ ἐπ᾽ οὐδενὶ χρη-
σίμῳ ἢ ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκεραίων.

2. Ταῦτα δὲ οὕτως γράφω ἐντυχὼν τοῖς παρὰ τῇ σῇ θεοσεβείᾳ προςαχθεῖσιν ὑπομνήμασιν, ἃ μηδὲ γραφῆναι ὄφελον, ἵνα μηδὲ μνήμη τις τούτων τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται. τίς γὰρ ἤκουσε τοιαῦτα πώποτε; [c] τίς ὁ διδάξας ἢ μαθών; ἐκ μὲν γὰρ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος θεοῦ καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ[3]), ταῦτα δὲ πόθεν ἐξῆλθε; ποῖος ᾅδης ἠρεύξατο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῇ τοῦ λόγου θεότητι, ἢ ὅτι ὁ λόγος [d] εἰς σάρκα καὶ ὀστέα καὶ τρίχας καὶ ὅλον σῶμα μεταβέβληται καὶ ἠλλάγη τῆς ἰδίας φύσεως; τίς δὲ ἤκουσεν ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ὅλως παρὰ Χριστιανῶν, ὅτι θέσει καὶ οὐ φύσει σῶμα πεφόρεκεν ὁ κύριος; [e] ἢ τίς τοσοῦτον ἠσέβησεν, ὥςτε εἰπεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι ἡ θεότης αὐτὴ ἡ ὁμοούσιος τῷ πατρὶ περιετμήθη καὶ ἀτελὴς ἐκ τελείου γέγονεν, καὶ ὅτι τὸ ἐν ξύλῳ καθηλούμενον οὐκ ἦν τὸ σῶμα, ἀλλ᾽ αὐτὴ ἡ [f] δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας; τίς δὲ ἀκούων, ὅτι οὐκ ἐκ Μαρίας ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας μετεποίησεν ἑαυτῷ σῶμα παθητὸν ὁ λόγος, εἴποι ἂν Χριστιανὸν τὸν [g] λέγοντα ταῦτα; τίς δὲ τὴν ἀθέμιτον ταύτην ἐπενόησεν ἀσέβειαν, ὥςτε κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ λέγων ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ κυριακὸν σῶμα οὐκέτι τριάδα ἀλλὰ τετράδα ἐν τῇ θεότητι φρονεῖ, ὡς διὰ τοῦτο τοὺς οὕτως διακειμένους τῆς οὐσίας τῆς τριάδος λέγειν εἶναι τὴν σάρκα, ἣν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ σωτήρ; πόθεν δὲ πάλιν ἠρεύξαντό τινες ἴσην ἀσέβειαν τοῖς προειρημένοις, ὥςτε εἰπεῖν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ λόγου θεότητος, ἀλλὰ συναΐδιον αὐτῷ διαπαντὸς γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας

1) Psal. 115, 4 [113, 12. LXX. 113. B., 4. Vulg.]. 2) Habac. 2, 15. 3) Esa. 2, 3.

a. Epiphanius solus *περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος*, minus recte. Nam respicit Athanasius illud Pauli 1. Cor. 1, 23. *ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἕλλησι δὲ μωρίαν.*

b. *ποτίζουσιν ἀνατρ.* In haec verba haec Fronto Duc.: *Locus exstat Habacuc* 2, 15. *Docet Hieronymus veterem editionem Graecam reddidisse, ἔκστασιν ὀχλουμένην, amentiam turbidam.*

c. Sic Seguer. et Theodoret. [p. 39.], apud quem haec leguntur Dial. 1. Editi vero et alii *ἢ τίς ὁ.* Paulo post Epiph.

nonnulli disceptare ac quaestiones movere ausint? Qui si ex Arianis P. 901.
quidem sint, nihil mirum, eos quae contra se scripta sunt criminari, quemadmodum et Ethnici, dum illud audiunt: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum,* doctrinam de divina Cruce stultitiam arbitrantur. Sin autem ii, qui eiusmodi quaestionibus rem P. 902.
de integro tractare peroptant, ex eorum numero sunt, qui recte sentire et iis, quae a Patribus promulgata sunt, favere videntur, nihil aliud praestant, quam quod, ut scriptum est, proximo quidem suo eversionem lutosam propinant, verbis autem decertant non ad aliquam utilitatem, sed ad simpliciorum perniciem.

2. Haec ita scribo, postquam legi commentarios a tua pietate mihi oblatos, qui utinam scripti nunquam fuissent, ut ne minima quidem horum memoria transmitteretur ad posteros. Quis enim talia unquam audivit? quis docuit didicitve? *De Sion* quidem *exibit lex Dei et Verbum Domini de Ierusalem,* haec autem unde prodierunt? Quisnam infernus illud eructavit, corpus ex Maria genitum esse Verbi divinitati consubstantiale? aut Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse, et a natura descivisse sua? Quis autem in Ecclesia aut a Christianis unquam audivit, Dominum fictione non naturâ gestasse corpus? Aut quis eo processit impietatis, ut diceret sentiretque, ipsam Deitatem Patri consubstantialem circumcisam et imperfectam ex perfecta factam fuisse, et quod Cruci affixum erat, non fuisse corpus, sed ipsam sapientiae substantiam rerum opificem? Quis haec audiens: Non ex Maria, sed ex sua ipsius substantia Verbum sibi passibile corpus efformavit, haec loquentem Christianum dixerit? Quis nefariam illam commentus est impietatem, aut cui hoc in mentem venerit dixeritque: Qui ait ex Maria esse Dominicum corpus, is non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in Deitate sentit? Quasi vero qui ita censent dicant, carnem, quam ex Maria Salvator induit, ex substantia esse Trinitatis. Iam vero undenam aequalem supra dictis impietatem nonnulli evomuere, non minoris aientes aetatis esse corpus, quam Verbi Divinitas, sed omnino coaeternum illi fuisse,

νόμος κυρίου καὶ λόγος θεοῦ. Editi *νόμος καὶ λόγος θεοῦ.* Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ut in textu.

d. Sic omnes pene mss. In editis *εἰς* deest. Mox post *τρίχας* Seguer. solus addit *καὶ νεῦρα.* Paulo post *ἐν ἐκκλησίᾳ* deest in Epiph. Ibidem Theod. *παρὰ Χριστιανοῖς.* Goblerian. et Felckm. 1. *ἢ παρὰ Χριστιανῶν.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *ὁ θεὸς λόγος.* Epiphan. *ὁ υἱός.*

e. Haec apud Theod. Dial. 3. p. 159. Mox *θεότης αὐτή.* Epiph. *αὐτοῦ.* In editis et in quibusdam mss. *περιετμήθη τραπεῖσα καὶ ἀτελής.* Sed vocem *τραπεῖσα* Epiph. Theodor. et Seguer. secuti expunximus. Infra Theod. Goblerian. et Felckm. 1. *καθηλώμενον.*

f. Epiph. solus *δημιουργὸς οὐσία τῆς φύσεως.* Quae sequuntur autem *τίς δὲ ἀκούων* a Theodoreto citantur Dialog. 1. p. 39.

g. Theod. et Seguerian. *εἰπόντα ἢ λέγοντα.*

P. 902. συνέστη; [a] πῶς δὲ καὶ ἀμφιβάλλειν ἐτόλμησαν οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας προελθὼν κύριος υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ θεοῦ ἐστι, τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματός ἐστι Δαβίδ, σαρκὸς δὲ τῆς ἁγίας Μαρίας; τίνες δὲ ἄρα οὕτως τολμηροὶ γεγόνασιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τὸν σαρκὶ παθόντα καὶ ἐσταυρω-
P. 903. μένον μὴ εἶναι κύριον καὶ σωτῆρα καὶ θεὸν καὶ υἱὸν τοῦ πατρός; ἢ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσιν ὀνομάζεσθαι οἱ λέγοντες εἰς [b] ἄνθρωπον ἅγιον ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναι τὸν λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν ἄνθρωπον γεγονέναι λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕτερον εἶναι τὸν Χριστὸν καὶ ἕτερον τὸν τοῦ θεοῦ [c] λόγον τὸν πρὸ Μαρίας καὶ πρὸ αἰώνων υἱὸν ὄντα τοῦ πατρός; ἢ πῶς εἶναι Χριστιανοὶ δύνανται οἱ λέγοντες ἄλλον εἶναι τὸν [d] υἱὸν καὶ ἄλλον τὸν τοῦ θεοῦ λόγον;

3. Ταῦτα ἦν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι, διαφόρως μὲν εἰρημένα, μίαν δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πρὸς ἀσέβειαν [e] βλέπουσαν δύναμιν. διὰ ταῦτα διεκρίνοντο καὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ αὐχοῦντες ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν πατέρων τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ. ἐγὼ δὲ τὴν σὴν ἐθαύμασα θεοσέβειαν ἀνασχομένην, καὶ ὅτι μὴ τούτους ἔπαυσε μὲν ταῦτα λέγοντας, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παρέθηκεν αὐτοῖς, ἵνα ἢ ἀκούσαντες ἠρεμήσωσιν ἢ ἀντιλέγοντες ὡς αἱρετικοὶ [f] νομισθῶσι. τὰ γὰρ εἰρημένα οὔτε λεκτὰ οὔτε ἀκουστὰ παρὰ Χριστιανοῖς, ἀλλὰ ἀλλότρια κατὰ πάντα τρόπον τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας. διὰ τοῦτο γοῦν κἀγὼ τὰ παρ' ἐκείνων, [g] ὡς προείρηται, ἐγγραφῆναι γυμνῶς πεποίηκα τῇ ἐπιστολῇ, ἵνα καὶ μόνον ὁ ἀκούων θεωρῇ τὴν ἐν αὐτοῖς αἰσχύνην καὶ ἀσέβειαν. καὶ εἰ καὶ ἔδει διὰ πλειόνων [h] κατηγορεῖν καὶ διελέγχειν τὴν ἀφροσύνην τῶν τὰ τοιαῦτα νοησάντων, ἀλλὰ καλὸν ἕως τούτων εἶναι τὴν ἐπιστολὴν καὶ μηδὲν πλεῖον γράφειν. τὰ γὰρ οὕτω φανερῶς δεικνύμενα φαῦλα γυμνάζειν ἐπὶ πλεῖον καὶ περιεργάζεσθαι οὐ δεῖ, ἵνα μὴ τοῖς φιλονεικοῦσιν ὡς ἀμφίβολα νομισθῇ, ἢ τοῦτο μόνον ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα καὶ εἰπεῖν· ἀρκεῖ ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, οὐδὲ ταῦτα οἱ πατέρες ἐφρόνησαν. ἵνα δὲ μὴ ἐκ τῆς τέλεον σιωπῆς πρόφασιν [i] ἀναισχυντίας ἑαυτοῖς οἱ τῶν κακῶν ἐφευρεταὶ πορίσωνται, καλὸν ἐκ τῶν θείων γραφῶν

a. Locus frequentissime citatus, nempe in Synodo Ephesina Act. 1. [Mansi Coll. Conc. Tom. IV. p. 1185.] et alibi. Item apud Cyrillum defens. Anathem. 2. Synod. Calchedon. Act. 1. [Mansi. Tom. V. p. 27.], Leonis Papae Epistola ad Leonem Imperatorem [ep. 134. ed. Quesn. — ep. 165. edd. Ballerin. Tom. I. p. 1388.], item apud Mercatorem Erud. Baluzii p. 177. et 226. et apud Gelasium [de duabus in Christo naturis. — Magna Bibl. vett. patr. Colon. Tom. V. P. III, p. 667 sqq.]. Ibidem λεγόμενοι in editis deerat, in omnibus pene manuscriptis legitur. Ibidem Anglic. ὅτι εἰ ὁ ἐκ Μαρίας. Mox Seguer. solus θεὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει υἱὸς τοῦ θεοῦ. Alii et editi υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ· καὶ φύσει τοῦ θεοῦ, ubi Epiphanius καὶ τῇ

quia ex sapientiae substantia constat? Quo pacto viri, qui dicuntur P. 902.
Christiani, vel ambigere ausi sunt, sitne Dominus, qui ex Maria natus est, substantia et natura sua Filius Dei, secundum carnem vero ex semine David et ex carne Sanctae Mariae ortus? Quinam vero ea temeritate fuerunt, ut dicerent, Christum, qui carne passus et crucifixus
est, non esse Dominum et Salvatorem ac Deum Filiumque Patris? Aut P. 903.
quomodo Christiani volunt nuncupari, qui dicunt in Sanctum hominem perinde atque in unum ex Prophetis venisse Verbum, nec ipsum hominem factum fuisse ex Maria corpus assumendo, sed alium esse Christum, et alium Dei Verbum, quod ante Mariam et ante saecula Filius erat Patris? Aut qua quaeso ratione Christiani fuerint, qui dicunt alium esse Filium et alium Dei Verbum?

3. Haec in Commentariis erant, diversis quidem verbis, sed quibus una eademque sententia visque impietatem spectans inerat. Propter illa mutuo disceptabant concertabantque, qui de confessione Patrum Nicaena gloriantur. Ego vero tuam miratus sum pietatem, quae res ferat eiusmodi, et quod non illis quidem talia dictitantibus silentium indixerit, nec piam fidem illis proposuerit, ut vel obtemperantes acquiescerent, vel si repugnarent, pro haereticis haberentur. Etenim quae iam memorata sunt, neque dictu neque auditu sunt Christianis tolerabilia, sed ab Apostolica doctrina penitus abhorrent. Quocirca eorum dicta, ut iam memorata sunt, ipsis verbis in Epistola conscribenda curavi, ut quisquis audierit, eorum turpitudinem et impietatem animadvertat. Et tametsi oportebat illorum, qui haec commenti sunt, stultitiam pluribus arguere et confutare, attamen satius fuisset Epistolam huc desinere et nihil ultra scribere; quae enim ita manifeste prava commonstrantur, exagitare et curiosius indagare non expedit, ne a contentiosis hominibus ambigua existimentur, sed sufficit his duntaxat verbis ad illa respondere: Haec Catholicae Ecclesiae non sunt, neque ea est Patrum sententia. Caeterum ne ex perpetuo silentio impudentiae occasionem malarum illi rerum artifices arripiant, e re fuerit ex

φύσει τοῦ θεοῦ.

b. ἄνθρωπον in editis deerat, ex praedictis auctoribus et ex Segueriano restituimus.

c. Mss. alii λόγον, alii υἱόν habent. Mox πρὸ αἰώνων. Sic mss. fere omnes, in editis ἀπὸ αἰώνων.

d. υἱόν restituimus ex mss. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. et ex praedictis auctoribus, uno excepto Epiph. qui habet θεόν. Editi Χριστόν.

e. Sic Seguer. Felckm. 1. et Epiph., sed δύναμιν deest in quibusdam. Editi ῥέπουσαν δύναμιν.

f. Seguer. et Epiph. ὀνομασθῶσι. τὰ γὰρ προειρημένα.

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis εἴρηται.

h. Quidam mss. κατηγορῆσαι καὶ ἐλέγχειν. Mox τῶν ταῦτα διανοηθέντων. Gobler. Felckm. 1. Seguer. et Epiph. τὴν τῶν ταῦτα διανοηθέντων αἰσχύνην. Mox Epiph. Seguerian. Basil. Gobler. et Felckm. 1. πλέον. Editi et alii πλεῖον. Infra Seguer. solus ἀποκρίνεσθαι.

i. Seguer. solus ἀναισχυντίας. Alii ἀναίσχυντον.

P. 903. ὀλίγα μνημονεῦσαι, τάχα κἂν οὕτως αἰδεσθέντες παύσωνται ἀπὸ τῶν ῥυπαρῶν τούτων ἐπινοιῶν.

4. [a] Πόθεν ὑμῖν ἐπῆλθεν εἰπεῖν, ὦ οὗτοι, ὁμοούσιον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ λόγου θεότητος; ἀπὸ γὰρ τούτου καλόν ἐστιν ἄρξασθαι, ἵνα τούτου δεικνυμένου σαθροῦ καὶ πάντα τὰ ἄλλα τοιαῦτα δειχθῇ. ἀπὸ μὲν οὖν τῶν θείων γραφῶν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν, θεὸν γὰρ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι λέγουσι γεγονέναι. [b] ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ πατέρες οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὸν τὸν υἱὸν ὁμοούσιον εἰρήκασιν τοῦ πατρός, καὶ τοῦτον μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, τὸ δὲ σῶμα ἐκ Μαρίας ὡμολόγησαν εἶναι πάλιν
P. 904. κατὰ τὰς [c] γραφάς. ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, καὶ ὡς αἱρετικοὶ παρεισφέρετε ταῦτα, ἢ εἰ βούλεσθε τέκνα τῶν πατέρων εἶναι, μὴ φρονεῖτε παρ' ἐκεῖνα, ἅπερ ἔγραψαν αὐτοί. [d] καὶ γὰρ καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτοπον θεωρεῖν ὑμᾶς ἔξεστιν· [e] εἰ ὁμοούσιος ὁ λόγος τῷ σώματι ἐκ γῆς ἔχοντι τὴν φύσιν, ὁμοούσιος δὲ ὁ λόγος τῷ πατρὶ κατὰ τὴν τῶν πατέρων ὁμολογίαν, ὁμοούσιος ἔσται καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τῷ σώματι τῷ ἐκ γῆς γενομένῳ. καὶ τί ἔτι μέμφεσθε τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι τὸν υἱὸν κτίσμα, λέγοντες αὐτοὶ [f] καὶ τὸν πατέρα ὁμοούσιον τοῖς κτίσμασι, καὶ εἰς ἑτέραν ἀσέβειαν μετερχόμενοι, φάσκοντες εἰς σάρκα καὶ ὀστέα καὶ τρίχας καὶ νεῦρα καὶ ὅλον τὸ σῶμα μεταβεβλῆσθαι τὸν λόγον καὶ ἠλλάχθαι τῆς ἰδίας φύσεως; ὥρα γὰρ ὑμᾶς φανερῶς εἰπεῖν ἐκ γῆς αὐτὸν γεγενῆσθαι, [g] ἐκ γῆς γὰρ τῶν ὀστέων καὶ ὅλου τοῦ σώματος φύσις. τίς οὖν ἡ τοσαύτη παραφροσύνη, ἵνα καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διαμάχησθε; ὁμοούσιον μὲν γὰρ λέγοντες τὸν λόγον τῷ [h] σώματι ἕτερον πρὸς ἕτερον σημαίνετε, τὸ δὲ εἰς σάρκα μεταβεβλῆσθαι αὐτοῦ τοῦ λόγου τροπὴν φαντάζεσθε. καὶ τίς ἔτι λοιπὸν ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα καὶ μόνον φθεγγομένων; πάσης γὰρ αἱρέσεως πλέον εἰς ἀσέβειαν ἐξεκλίνατε. εἰ γὰρ ὁμοούσιος ὁ λόγος τῷ σώματι, περιττὴ τῆς Μαρίας ἡ μνήμη [i] καὶ ἡ χρεία, δυναμένου τοῦ σώματος εἶναι καὶ πρὸ Μαρίας ἀϊδίως, ὥσπερ οὖν ἐστι καὶ αὐτὸς ὁ λόγος, εἴ γε καθ' ὑμᾶς ὁμοούσιός ἐστι τῷ σώματι. τίς δὲ καὶ ἡ χρεία τῆς ἐπιδημίας τοῦ λόγου, ἵνα ἢ τὸ ἑαυτοῦ ὁμοούσιον ἐνδύσηται ἢ [k] τραπεὶς ἀπὸ τῆς ἰδίας φύσεως σῶμα γένηται; οὐ γὰρ ἑαυτῆς ἡ θεότης ἐπιλαμβάνεται, ἵνα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἑαυτῆς ἐνδύσηται, ἀλλ' οὐδὲ ἥμαρτεν ὁ τὰς ἄλλων ἁμαρτίας λυτρούμενος

a. Seguer. *πόθεν ὑμῖν ὦ οὗτοι εἰπεῖν*. In eodem infra post *καλόν* non legitur *ἐστιν*.

b. *γάρ* deest in editis. Ex mss. Seguer. Basil. et Anglic. restituimus.

c. *θείας γραφάς* in Segueriano, Basil. Gobler. et Felckm. 1.

d. Locus citatus in Dial. Theoriani adv. Armenos Tom. I. Bibl. Graec. PP. p. 447 [ed. Sambuc. p. 32.]. Epiph. *καὶ γὰρ ἐκ τούτου*.

divinis Scripturis pauca memorare; fortasse vel hoc modo pudore affecti P. 903.
turpissimas opiniones excogitandi finem facient.

4. Heus vos, qui eo animum appulistis ut corpus diceretis esse Verbi divinitati consubstantiale? Hinc enim ordiri operae pretium fuerit, ut cum eius sententiae foeditas palam fuerit, neque caetera maioris esse pretii conspicuum sit. In divinis certe Scripturis nihil comparet huiusmodi, nam ipsae Deum in humano fuisse corpore adfirmant; sed etiam Patres, qui Nicaeae convenerunt, non corpus, sed ipsum Filium dixerunt esse Patri consubstantialem, et hunc quidem ex substantia Patris, corpus vero ex Maria esse ex Scripturis item declararunt. Quamobrem aut Nicaenam repudiate Synodum, et utpote hae- P. 904.
retici haec aliena inducite, aut si vultis Patrum illorum Filii esse, ne diversam ab eorum scriptis sententiam consectemini. Hac quoque ratione illud quantae sit absurditatis advertite; si Verbum corpori, quod ex terra naturam tenet suam, est consubstantiale, et aliunde Verbum itidem iuxta Patrum confessionem est Patri consubstantiale; ipse Pater corpori ex terra facto consubstantialis erit. Ecquid ultra Arianos insectemini, quod dicant Filium esse creaturam, cum ipsi Patrem rebus creatis esse consubstantialem affirmetis, et in aliam impietatem transeuntes dicatis, in carnem, ossa, capillos, nervos et in totum corpus conversum esse Verbum et a propria mutatum esse natura? Restat enim, ut aperte dicatis, ipsum ex terra factum fuisse; ex terra enim ossium totiusque corporis natura originem ducit. Quaenam igitur haec tanta dementia, ut vobiscum ipsi pugnetis? dum enim dicitis Verbum corpori esse consubstantiale, alterum cum altero conferri significatis, cum vero in carnem mutatum esse affirmatis, ipsi Verbo mutationem affingitis. Ecquis vos ultra ferat haec vel proferre ausos? Haeresim quippe omnem impietate superastis. Si enim Verbum est corpori consubstantiale, superflua fuerit Mariae mentio et ministerium, cum corpus ante Mariam ab aeterno esse possit, ut est ipsum Verbum; si tamen, ut vos dicitis, consubstantiale est corpori. Quaenam item necessitas Verbi adventus, ut vel illud, quod sibi consubstantiale erat, indueret, vel mutatum a propria natura corpus efficeretur? Non enim seipsam Deitas assumit, ut quod sibi consubstantiale est induat. Sed neque peccavit Verbum, quod aliorum peccata redemit, ut muta-

e. Gobler. et Felckm. 1. εἰ ὁμοούσιον τῷ λόγῳ τὸ σῶμα.

f. καί deest in Basil.

g. ἐκ γῆς γάρ Gobl. Felckm. 1. Segu. et Epiph. Editi ἐκ τῆς γὰρ γῆς πρὸς αὐτοὺς διαμάχησθε, ὁμοούσιον γάρ. Ibidem γάρ deest in Epiph.

h. Sic Anglic. Basil. Seguer. et Epiph. In editis σώματι ἕτερον σημαίν. Quae sequuntur autem τὸ δὲ εἰς σάρκα a Gelasio citantur in libro de duabus naturis [p. 673. col. 2.], sed paulo diverse.

i. Sic Seguer. et Epiph. atque ita legit Nannius. Alii et editi καὶ τίς ἡ.

k. Ita Seguer. Anglic. Gobl. Felckm. 1. et Epiph. Editi male τραπεῖσα πρό.

P. 904. λόγος, ἵνα τραπεὶς [a] εἰς σῶμα ἑαυτὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς θυσίαν προσενέγκῃ καὶ ἑαυτὸν λυτρώσηται.

5. Ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο· σπέρματος γὰρ Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, ὥς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι[1]) καὶ λαβεῖν ὅμοιον ἡμῖν σῶμα. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὑπόκειται ἀληθῶς ἡ Μαρία, ἵν᾽ ἐξ αὐτῆς τοῦτο λάβῃ καὶ ὡς ἴδιον ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸ προσενέγκῃ, καὶ ταύτην ὁ μὲν Ἡσαΐας προφητεύων ἐδείκνυε, λέγων· ἰδοὺ ἡ παρθένος[2]), ὁ δὲ Γαβριὴλ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτήν, οὐχ ἁπλῶς [b] πρὸς παρθένον, ἀλλὰ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρί[3]), ἵν᾽ ἐκ τοῦ [c] μνηστῆρος δείξῃ τὴν Μαρίαν ἀληθῶς ἄνθρωπον οὖσαν. διὸ καὶ τοῦ τίκτειν μνημονεύει ἡ γραφὴ καί φησιν· ἐσπαργάνωσε[4]), καὶ ἐμακαρίζοντο μαστοί, οὓς ἐθήλασε[5]), καὶ προσενέχθη θυσία ὡς διανοίξαν-
P. 905. τος τοῦ τεχθέντος τὴν μήτραν[6]). ταῦτα δὲ πάντα τικτούσης ἦν παρθένου γνωρίσματα. καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ ἀσφαλῶς εὐηγγελίζετο αὐτῇ, λέγων οὐχ ἁπλῶς· τὸ γεννώμενον ἐν σοί, ἵνα μὴ ἔξωθεν ἐπεισαγόμενον αὐτῇ σῶμα νομισθῇ, ἀλλ᾽ ἐκ σοῦ[7]), ἵν᾽ ἐξ αὐτῆς φύσει τὸ γεννώμενον εἶναι πιστευθῇ, φανερῶς καὶ τοῦτο τῆς φύσεως δεικνυούσης, ὡς ἀδύνατον παρθένον φέρειν γάλα μὴ τεκοῦσαν, καὶ ἀδύνατον γάλακτι τραφῆναι σῶμα καὶ σπαργανωθῆναι μὴ πρότερον φύσει τεχθέν. τοῦτό ἐστι τὸ περιτμηθὲν ὀκταήμερον, τοῦτο Συμεὼν εἰς τὰς ἀγκάλας ἐδέξατο, τοῦτο γέγονε παιδίον καὶ ηὔξησε, [d] δωδεκαετὲς γενόμενον, καὶ εἰς τὸν τριακοστὸν ἐνιαυτὸν ἦλθεν[8]). οὐ γάρ, ὥς τινες ὑπενόησαν, ἡ οὐσία αὕτη τοῦ λόγου τραπεῖσα περιετμήθη, ἀναλλοίωτος οὖσα καὶ ἄτρεπτος, λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος· [e] ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι[9]), τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας[10])· ἀλλ᾽ ἐν τῷ περιτμηθέντι σώματι καὶ βασταχθέντι καὶ φαγόντι [f] καὶ πιόντι καὶ καμόντι καὶ ἐν ξύλῳ καθηλωθέντι καὶ παθόντι ἦν ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀσώματος τοῦ θεοῦ λόγος. τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθέν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη, [g] μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ, κηρύξαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος[11]).

6. Ὃ μάλιστα δείκνυσι τὴν ἄνοιαν τῶν λεγόντων εἰς ὀστέα καὶ σάρκα τετράφθαι τὸν λόγον. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἦν χρεία

1) Hebr. 2, 16. 17. 2) Esa. 7, 14. 3) Luc. 1, 27. 4) Luc. 2, 7. 5) Luc. 11, 27. 6) Luc. 2, 23. 24. 7) Luc. 1, 35. 8) Luc. 2, 21. 28. 40. 42; 3, 23. 9) Deut. 32, 39; Malach. 3, 6. 10) Hebr. 13, 8. 11) 1. Petr. 3, 19.

a. Sic Seguer. Epiph. et ita legit Nannius. Editi *εἰς σάρκα*. Mox Seguer. *εἰς θυσίαν*. In aliis *εἰς* deest. Infra *κατὰ πάντα* deest in Seguer.

b. Epiph. et Seguer. *πρός*, sed deest in Editis.

c. Gobler. Felckm. 1. Segu. *μνήστορος*. Editi et alii *μνηστῆρος*. Mox editi *διὸ*

tum in corpus seipsum pro seipso in sacrificium offerret ac seipsum P. 904. redimeret.

5. Sed non ita se res habet, absit; nam *semen Abrahae apprehendit,* ut ait Apostolus, *unde debuit per omnia fratribus similari* et corpus assumere nobis simile. Propterea igitur adest vere Maria, ut ab ea illud assumat et tanquam proprium pro nobis illud offerat. Illamque Esaïas quidem indicavit dicens: *Ecce virgo,* Gabriel vero ad eam mittitur, nec simpliciter ad virginem, sed *ad virginem desponsatam viro,* ut ex sponsi mentione indicaret Mariam vere hominem esse. Partumque memorat Scriptura et ait: *Pannis eum involvit,* ac beata praedicabantur ubera, quibus ipse lactatus est, et quasi partu vulvam adaperiente oblatum est sacrificium; haec autem omnia parientis Vir- P. 905. ginis erant indicia. Et Gabriel quidem caute ac prudenter annuntiabat illi dicendo, non simpliciter quod *in te* nascetur, ne extrinsecus corpus ipsi inductum putaretur, sed *ex te,* ut quod gignebatur ortum ex illa duxisse crederetur, liquido hoc ipsum naturâ demonstrante, nempe impossibile esse Virginem citra partum lac habere, impossibile item esse lacte nutriri et pannis involvi corpus, quod nondum naturali partu sit editum. Illud ipsum corpus octavo die circumcisum est, idem a Symeone in ulnas susceptum, idipsum puer evasit, crevit, duodecimque annorum factum est, et ad trigesimum usque pervenit annum. Non enim, ut nonnulli suspicati sunt, ipsa Verbi substantia mutata circumcisa est, cum sit invariabilis et immutabilis, ipso quidem Salvatore dicente: *Videte, videte, quia ego sum et non mutor,* Paulo autem scribente: *Iesus Christus heri et hodie ipse et in saecula*; sed in corpore circumciso, gestato, edente, bibente, laborante, cruci affixo et patiente erat impassibile et incorporeum Dei Verbum. Illud ipsum corpus in sepulcro positum erat, cum Verbum abiit (licet a corpore minime segregaretur), ut praedicaret *his qui in carcere erant spiritibus,* ut ait Petrus.

6. Quod potissimum eorum stultitiam arguit, qui dicunt, Verbum in ossa et carnem mutatum fuisse; si enim hoc esset, monu-

καὶ τοῦ τίκτειν. In Epiph. et in Seguer. *διό* deest. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. *οἱ μαστοί.*

d. Seguer *τρισκαιδεκαετὴς γενόμενος.* Epiph. *δεκαετὴς γενόμενος.* In Nannii versione haec deerant, ut in veteribus editis cernere est.

e. Epiph. et Seguer. semel tantum habent *ἴδετε* addito *με.*

f. In editis post *φαγόντι* legitur *καὶ πιόντι,* quod abest ab Epiphanio, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et a Nannii versione.

g. *μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ.* Haec verba absunt a Seguer. Gobl. Felckm. 1. Epiph., sed in quibusdam mss. cum reperiantur, ea retinuimus.

P. 905. μνημείου, αὐτὸ γὰρ ἂν ἐπορεύθη δι᾽ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα κηρύξαι τοῖς ἐν τῷ ᾅδῃ πνεύμασι. νῦν δὲ αὐτὸς μὲν ἐπορεύθη κηρύξαι, τὸ δὲ σῶμα [a] εἱλίξας ὁ Ἰωσὴφ σινδόνι ἀπέθετο[1]) ἐν τῷ Γολγοθᾷ, καὶ δέδεικται πᾶσιν ὅτι μὴ τὸ σῶμα ἦν ὁ λόγος, ἀλλὰ σῶμα ἦν τοῦ λόγου. καὶ τοῦτο Θωμᾶς ἀναστὰν ἐκ νεκρῶν ἐψηλάφησε, καὶ εἶδεν ἐν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἥλων[2]), οὓς ὑπέμεινεν αὐτὸς ὁ λόγος, ὁρῶν [b] καθηλουμένους ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι, καὶ δυνάμενος κωλύειν οὐκ ἐκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιοποιεῖτο τὰ τοῦ σώματος ἴδια ὡς ἑαυτοῦ ὁ λόγος ὁ ἀσώματος. ἀμέλει τοῦ σώματος τυπτομένου παρὰ τοῦ ὑπηρέτου, ὡς αὐτὸς πάσχων ἔλεγε· τί με δέρεις[3]); καὶ ἄψαυστος [c] ὢν ὁ λόγος τῇ φύσει ὅμως ἔλεγε· τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, καὶ τὸ πρόςωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα [d] ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων[4]). ἃ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἔπασχε σῶμα τοῦ λόγου, ταῦτα συνὼν αὐτῷ ὁ λόγος εἰς ἑαυτὸν ἀνέφερεν, ἵνα τῆς τοῦ λόγου θεότητος μετασχεῖν δυνηθῶμεν. καὶ ἦν παράδοξον ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ πάσχων [e] καὶ μὴ πάσχων, πάσχων μέν, ὅτι τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔπασχε σῶμα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἦν, μὴ πάσχων δέ, ὅτι τῇ φύσει θεὸς ὢν ὁ λόγος ἀπαθής ἐστι. καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἀσώματος ἦν ἐν τῷ παθητῷ σώματι, τὸ δὲ σῶμα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπαθῆ λόγον [f] ἀφανίζοντα αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς ἀσθενείας. ἐποίει δὲ τοῦτο καὶ ἐγένετο οὕτως, ἵνα τὰ ἡμῶν αὐτὸς δεχόμενος καὶ προςενεγκὼν εἰς θυσίαν ἐξαφανίσῃ, καὶ λοιπὸν τοῖς ἑαυτοῦ περιβαλὼν ἡμᾶς ποιήσῃ τὸν ἀπόστολον εἰπεῖν· δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν[5]).

(The margin mark P. 906. stands beside the line beginning "θῶμεν.")

7. [g] Οὐ θέσει δὲ ταῦτα ἐγίνετο, μὴ γένοιτο, ὥς τινες πάλιν ὑπέλαβον, ἀλλ᾽ ὄντως ἀληθείᾳ ἀνθρώπου γενομένου τοῦ σωτῆρος ὅλου τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία ἐγίνετο. εἰ γὰρ θέσει ἦν ἐν τῷ σώματι ὁ λόγος κατ᾽ ἐκείνους, τὸ δὲ θέσει λεγόμενον φαντασία ἐστίν, δοκήσει εὑρίσκεται καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων λεγομένη κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον. [h] ἀλλὰ μὴν οὐ φαν-

1) Marc. 15, 46. 2) Ioan. 20, 25. 27. 3) Ioan. 18, 23. 4) Esa. 50, 6. 5) 1. Cor. 15, 53.

a. Anglic. ἑλίξας. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἑλίξας cum aspero.

b. Sic Seguer. Editi vero et alii καθηλωμένους. Paulo post Seguer. οὐχ ἐκώλυεν. Infra in edit. ὁ λόγος ὁ ἀσώματος. Sed ὁ λόγος abest ab Epiph. Gobl. Felckm. 1. Seguer. Mox ἀμέλει τοῦ σώματος. Epiph. Basil. Gobler. Felckm. 1. Seguer. Nann. At in editis διὰ τοῦτο τοῦ σώματος.

c. Segu. τῇ φύσει ὁ λόγος ὅμως ἔλεγεν. In Epiph. deest ὁ λόγος. Editi ὢν τῇ φύσει, ἔλεγε. Mox Seguer. δέδωκα. Paulo post idem τὸ δὲ πρόςωπον.

d. αἰσχύνης. deest in Epiph. Mox ἃ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον. Haec citantur a Theodor. Dial. 3. p. 159. Postea Seguer. ἔπασχε σῶμα ταῦτα συν. Theod. vero ταῦτα συνομολόγος εἰς ἑαυτὸν ὁ λόγος.

mento sane opus non fuisset, ipsum enim corpus per seipsum abiisset, quo spiritibus in inferno detentis praedicaret. Iam vero ipsum Verbum praedicandi gratiâ profectum est, corpus vero Ioseph sindone involutum in Golgotha deposuit, omnibusque propalam factum est, corpus non fuisse Verbum, sed Verbi corpus fuisse. Hoc ipsum, cum a mortuis resurrexisset, Thomas contrectavit, fixurasque clavorum in illo conspexit, quos Verbum ipsum sustinuerat, dum illos corpori suo vidit affigi, neque id prohibuit, cum prohibere posset, sed quae corporis erant propria sibi ipsi incorporeo exsistenti propria effecit. Quocirca cum a ministro corpus caederetur, quasi ipsummet pateretur, aiebat: *Quid me caedis?* Et cum Verbum naturâ sua intactile esset, dicebat tamen: *Dorsum meum dedi ad flagella, maxillas autem meas ad alapas, faciemque meam non averti a probro sputorum.* Nam quae humanum Verbi corpus patiebatur, haec ipsa Verbum, quod corpori coniunctum erat, ad se referebat, ut nos Verbi Deitatis participes fieri possemus. Ac illud perquam mirabile fuit, idem fuisse pa- P. 906.
tiens et non patiens, patiens quidem, quatenus proprium ipsius corpus patiebatur et quatenus in ipso patiente erat, non patiens autem, quia Verbum, cum naturâ suâ Deus sit, impassibile est. Et ipsum quidem incorporeum in passibili corpore erat, corpus vero in seipso habuit Verbum impassibile, quod ipsius corporis infirmitates absumeret. Caeterum hoc ideo agebat, et ita se res habebat, ut nostra Verbum suscipiens offerensque in Sacrificium penitus absumeret, ac deinceps suis nos induens Apostolo haec dicendi occasionem daret: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem et mortale hoc induere immortalitatem.*

7. Haec autem non fictione facta sunt, quemadmodum nonnulli existimarunt, absit; sed Salvatore vere homine facto hinc totius hominis salus consequuta est. Nam si fictione duntaxat Verbum in corpore fuit, ut illi autumant, et si quod dicitur fictione esse phantasia est, sequitur ut secundum impiissimum Manichaeum specie tantum tenus salus et resurrectio hominum fieri dicatur. Verum nequaquam

Infra Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. Theod. ἵνα ἡμεῖς.

e. Sic Seguer. et Theodor. quos secuti sumus. Editi ἦν ὁ πάσχων μὲν, ὅτι etc. Infra Seguer. Gobler. et Felckm. 1. θεὸς ὢν λόγος.

f. Gobler. et Felckm. 1. ἀφανίζοντα μὲν τὰς ἑαυτοῦ ἀσθενείας. Seguer. et Theod. ἀφανίζοντα μὲν τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ τοῦ σώματος. Editi ἀφανίζοντα αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς ἀσθενείας.

g. Haec in Synodo Ephes. Act. I. [Mansi Coll. Conc. Tom. IV. p. 1185.], item Synodo Chalcedon. [Mansi Tom. VI. pag. 878.] et apud Mercatorem p. 177. θέσει; Synod. Chalcedon. habet *appositive*, Mercator *putatione*, alii *adoptione*, nos cum Petavio *fictione*, et sic vertendum esse patet. Mox Basil. ὑπέβαλον. Mox ὄντως ἀληθῆ Gobler. Felckm. 1. Segu. Paulo post Gobl. et Felckm. 1. ὅλως τοῦ ἀνθρώπου, Ibid. ἐγένετο Ephes. Infra Ephes. φαντασίας.

h. Haec a Gelasio citantur libro de duabus naturis [p. 672. col. 1.].

P.906. τασία ἡ σωτηρία ἡμῶν, οὐδὲ σώματος μόνου, ἀλλ' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος, ἀληθῶς ἡ σωτηρία γέγονεν ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ. [a]ἀνθρώπινον ἄρα φύσει τὸ ἐκ τῆς Μαρίας κατὰ τὰς θείας γραφὰς καὶ ἀληθινὸν ἦν [b]τὸ σῶμα τοῦ κυρίου. ἀληθινὸν δὲ ἦν, ἐπεὶ ταὐτὸν ἦν τῷ ἡμετέρῳ· ἀδελφὴ γὰρ ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καὶ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν. καὶ τοῦτο οὐκ ἄν τις ἀμφιβάλοι, μνησθεὶς ὧν ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς. μετὰ γὰρ τὸ ἀναστῆναι ἐκ τῶν νεκρῶν, δοκούντων τινῶν μὴ ἐν τῷ ἐκ Μαρίας σώματι βλέπειν τὸν κύριον, ἀλλὰ ἀντὶ τούτου πνεῦμα θεωρεῖν, ἔλεγεν· ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου καὶ τοὺς τύπους τῶν ἥλων, ὅτι ἐγώ εἰμι αὐτός. ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. καὶ τοῦτο εἰπὼν [c]ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας 1). ἐξ ὧν καὶ ἐλέγχεσθαι δύνανται πάλιν οἱ τολμήσαντες εἰπεῖν εἰς σάρκα καὶ ὀστέα ἠλλοιῶσθαι τὸν κύριον. οὐ γὰρ εἶπε· καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε σάρκα καὶ ὀστᾶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα, ἵνα μὴ αὐτὸς ὁ λόγος εἰς ταῦτα τραπεὶς νομισθῇ, ἀλλ' αὐτὸς [d]ἔχων αὐτὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶναι πιστευθῇ.

8. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων τὴν ἀπόδειξιν περιττὸν ἔτι τῶν
P.907. ἄλλων ἅπτεσθαι καὶ γυμνάζειν τι περὶ αὐτῶν, τοῦ [e]σώματος, ἐν ᾧ ἦν ὁ λόγος, μὴ ὄντος ὁμοουσίου τῇ θεότητι, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἀληθῶς τεχθέντος, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ λόγου μὴ τραπέντος εἰς ὀστέα καὶ σάρκα, ἀλλ' ἐν σαρκὶ γενομένου. [f]τὸ γὰρ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ λεγόμενον· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο 2), ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου [g]τοῦτο δυνατὸν εὑρεῖν, γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ· Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε κατάρα 3), [h]καὶ ὥςπερ οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρα, ἀλλ' ὅτι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο κατάραν εἴρηται κατάρα γεγονέναι, οὕτω καὶ σὰρξ γέγονεν οὐ τραπεὶς εἰς σάρκα, ἀλλ' ὅτι σάρκα [i]ζῶσαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβε καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἶσον πάλιν ἐστὶν εἰπεῖν· ὁ λόγος ἄνθρωπος γέγονεν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἰωήλ· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα 4)· οὐ γὰρ ἕως τῶν ἀλόγων ζώων ἦν ἡ ἐπαγγελία, ἀλλ' εἰς ἀνθρώπους

1) Luc. 24, 39. 40. cll. Ioan. 20, 20. 2) Ioan. 1, 14. 3) Gal. 3, 13. 4) Ioël 3, 1 [2, 28. LXX.].

a. Haec a Theodoreto citantur Dialogo primo p. 40. Ephes. *ἀνθρώπινον γὰρ φύσει.* Ibidem Theod. *τὸ ἐκ τῆς Μαρίας σῶμα, κατά.*

b. Sic Gobler. Felckm. 1. et Seguerian. Editi et alii *τοῦ σωτῆρος.* Theod. *καὶ ἀληθινὸν τὸ σῶμα τοῦ σωτ.* Mox Seguer. Theod. Gobl. et Felckm. 1. *ἐπειδή.* Editi vero et alii *ἐπεί.* Paulo post Segu. solus *ἐπειδή.*

c. Gobler. Felckm. 1. Seguer. *ἔδειξεν.* Editi et alii *ἐπέδειξεν.* Epiph. *ὑπέδειξεν.* Mox *ἐλέγχεσθαι* Gobl. Felckm. 1. Seguer. et Epiph. Editi *διελέγχεσθαι.*

d. Sic Epiph. Nann. et editi. Sed Gobler. et Felckm. 1. *εἰς ταῦτα,* minus bene.

fictitia res est salus nostra, neque solius corporis, sed vere totius ho- P. 906.
minis, animae scilicet et corporis, salus in ipso Verbo facta est. Hu-
manum itaque naturâ erat, quod ex Maria prodiit secundum divinas
Scripturas, verumque erat Domini corpus; verum inquam fuit, cum
idem atque nostrum extiterit. Soror etenim nostra est Maria, omnes
quippe ex Adamo orti sumus. Nec quisquam hac de re dubitabit, si
quidem eorum meminerit, quae Lucas scripsit. Nam postquam a mor-
tuis surrexisset, cum quidam existimarent, se non in corpore ex Ma-
ria genito Dominum adspicere, sed illius loco spiritum videre, dixit
ille: *Videte manus meas et pedes meos, et fixuras clavorum, quia
ego ipse sum. Palpate me et videte, quia Spiritus carnem et ossa
non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis
manus et pedes.* Ex quibus iure coarguantur, qui dicere ausi sunt,
Dominum in carnem et ossa mutatum fuisse. Non enim dixit: ut me
videtis carnem et ossa esse, sed habere, ne ipsummet Verbum in res
illas transformatum fuisse censeretur, sed illas et ante mortem et post
resurrectionem habere crederetur.

8. His igitur ita commonstratis supervacaneum est alia adtingere
aut haec ultra agitare, cum et corpus, in quo Verbum erat, non con- P. 907.
substantiale Deitati, sed ex Maria vere genitum sit, et cum ipsum
Verbum in carnem et ossa conversum non fuerit, sed in carne exsti-
terit. Nam quod a Ioanne dicitur: *Verbum caro factum est,* eadem est
significatione, ut ex simili loquendi modo deprehendere licet; apud
Paulum quippe scriptum est: *Christus factus est pro nobis maledi-
ctum.* Et sicut non ipse factus est maledictum, sed quia maledictum
pro nobis suscepit, idcirco dictum est ipsum factum fuisse maledi-
ctum; sic et Verbum caro factum est, non quod in carnem mutatum
fuerit, sed quod carnem viventem pro nobis assumserit et homo fa-
ctum sit. Nam dicere: *Verbum caro factum est,* idem est ac dicere:
Verbum homo factum est, prout in Ioële dicitur: *Effundam de Spiritu
meo super omnem carnem*; non enim bruta animantia ista promissio
spectabat, sed homines duntaxat, quorum gratia Dominus homo factus

Mox Seguer. *περιττόν ἐστι.* Idem *γυμνάζεσθαι.*

e. Epiph. Gobler. Felckm. 1. Seguer. *τοῦ γὰρ σώματος,* sed male, ut ex serie liquet.

f. Haec apud Theod. Dial. I. [p. 30.].

g. Gobler. et Felckm. 1. *τούτου δυνατὸν εὑρεῖν, ὡς Παῦλος φησί. χρ.* etc.

h. *καί* deest in Seguer. Mox Epiphan. *οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρα.* Theod. *οὐχ ὅτι αὐτὸς γέγονε.* Editi autem *οὐκ αὐτὸ τοῦτο γέγονε κατάρα.* Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐκ αὐτῷ τούτῳ αὐτὸς κατ.* Mox Theodor. *ἐδέξατο.* In eodem mox *κατάρα* deest. Ibidem Seguer. *κατάρα γέγονεν· οὕτως καὶ σὰρξ ἐγένετο.* Theod. *οὕτω καὶ τὸ, σάρξ.* Mox omnes fere mss. *ἀλλ' ὅτι.* Editi *ἀλλ' ἔτι.*

i. *ζῶσαν* deest in Epiph. Theodor. et Seguer. In Seguerian. *καί* sequens deest. Paulo post *πάλιν* deest in Gobleriano et Felckm. 1. Ibidem *ὁ λόγος* deest in Seguer. Infra Seguer. *ἀλόγων ζώων.* In aliis *ζώων* deest.

P. 907. ἐστίν, ὧν ἕνεκα καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος. [a]τούτου δὲ τοῦ ῥητοῦ ταύτην ἔχοντος τὴν ἔννοιαν, εἰκότως καταγνώσονται ἑαυτῶν πάντες οἱ νομίσαντες πρὸ τῆς Μαρίας εἶναι τὴν ἐξ αὐτῆς σάρκα καὶ πρὸ ταύτης τινὰ ἐσχηκέναι ψυχὴν ἀνθρωπίνην τὸν [b] λόγον καὶ ἐν αὐτῇ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἀεὶ γεγενῆσθαι. παύσονται δὲ καὶ οἱ εἰπόντες μὴ εἶναι δεκτικὴν θανάτου τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀθανάτου φύσεως εἶναι ταύτην. εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανε, πῶς ὁ Παῦλος παρεδίδου Κορινθίοις, ὃ καὶ παρέλαβεν· ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς[1]); πῶς δὲ ὅλως καὶ ἀνέστη, εἰ μὴ καὶ ἀπέθανεν; [c]ἐρυθριάσουσι δὲ μεγάλως οἱ ὅλως ἐνθυμηθέντες δύνασθαι ἀντὶ τῆς τριάδος γενέσθαι τετράδα, εἰ λέγοιτο ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ σῶμα· ὁμοούσιον γὰρ ἐὰν εἴπωμεν, φασί, τὸ σῶμα τῷ λόγῳ, μένει ἡ [d]τριὰς τριάς, οὐδὲν ξένον εἰς αὐτὴν ἐπιφερομένου τοῦ λόγου· ἐὰν δὲ ἀνθρώπινον εἴπωμεν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα, ἀνάγκη ξένου ὄντος κατ᾽ οὐσίαν τοῦ σώματος καὶ ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ λόγου τετρὰς ἀντὶ τριάδος γίνεται διὰ τὴν τοῦ σώματος προςθήκην.

9. Ταῦτα οὕτως λέγοντες οὐ νοοῦσιν ὅπως ἑαυτοῖς περιπίπτουσι. καὶ γὰρ κἂν μὴ ἐκ Μαρίας λέγωσι τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὁμοούσιον αὐτὸ τῷ λόγῳ, οὐδὲν ἧττον ([e]ὅπερ ὑποκρίνονται, μὴ ἄρα ὥςπερ φρονοῦντες νομισθῶσι) τοῦτο κατὰ τὴν αὐτῶν ἔννοιαν δειχθήσονται λέγοντες τετράδα. ὡς γὰρ ὁ υἱὸς κατὰ τοὺς πατέρας ὁμοούσιος ὢν τῷ πατρὶ οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ πατήρ, ἀλλὰ υἱὸς πρὸς
P. 908. πατέρα λέγεται ὁμοούσιος, οὕτως τὸ ὁμοούσιον σῶμα τοῦ λόγου οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ λόγος, ἀλλ᾽ ἕτερον πρὸς τὸν λόγον, ἑτέρου δὲ ὄντος [f]κατ᾽ αὐτοὺς ἔσται ἡ αὐτῶν τριὰς τετράς· οὐ γὰρ ἡ ἀληθινὴ καὶ ὄντως τελεία καὶ ἀδιαίρετος τριὰς δέχεται προςθήκην, ἀλλ᾽ ἡ παρὰ τούτων ἐπινενοημένη. καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοὶ [g] οἱ ἕτερον παρὰ τὸν ὄντα θεὸν ἐπινοοῦντες; πάλιν γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ αὐτῶν σοφίσματι [h]πολλὴν τὴν ἀφροσύνην ἔξεστιν ὁρᾶν. εἰ διὰ τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐν ταῖς γραφαῖς ἐκ Μαρίας εἶναι καὶ ἀνθρώπινον τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος νομίζουσιν ἀντὶ τριάδος τετράδα λέγεσθαι [i]ὡς προςθήκης γινομένης διὰ τὸ σῶμα, πολὺ πλανῶνται τὸ ποίημα συνεξισοῦντες τῷ ποιητῇ καὶ ὑπονοοῦντες

1) 1. Cor. 15, 3.

a. Haec citantur Tom. 5. Conc. p. 653 [Mansi Coll. Conc. Tom. IX. p. 505.]. Mox Gobl. Felckm. 1. Segu. Epiph. διανοιαν. Ibidem Seguer. πάντες. Alii πάντως. Ibidem νομίζοντες Epiph. Gobler. Felckmanni 1. Seguer.

b. Seguer. θεὸν λόγον.

c. Epiph. ἐρυθριῶσι. Gobler. Felckm. 1. et editi ἐρυθριάσωσι. Seguer. ἐρυθριάσουσι quae lectio sane praeferenda. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. κἂν ὅλως. Editi et alii καὶ ὅλως. Ibid. Seguer. Goblerian. Felckm. 1. γίγνεσθαι. Epiph. γίνεσθαι. Editi γενέσθαι. Infra

est. Cum igitur dictum illud ea sit significatione, merito sese coarguent quicumque existimant, ante Mariam fuisse carnem ex ea assumtam et ante ipsam Mariam Verbum humanam habuisse animam, in qua ante suum adventum semper exstiterit. Silebunt etiam qui dicunt carnem non esse mortis capacem, sed immortalis esse naturae. Si enim mortuus non est, quomodo Paulus Corinthiis tradidit quod et accepit: *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas*? Aut quî tandem resurrexerit, si mortuus non est? Multum autem erubescent, qui vel semel cogitaverint posse pro Trinitate fieri quaternitatem, si corpus ex Maria esse dicatur. „Nam si, aiunt, corpus Verbo consubstantiale dicamus, Trinitas manet Trinitas, nihil in „ipsam extraneum inducente Verbo; sin corpus humanum ex Maria „genitum dicamus, necesse est ut cum corpus sit extraneum secun„dum substantiam et in ipso sit Verbum, quaternitas pro Trinitate „propter corporis accessionem efficiatur.“ P. 907.

9. Haec cum ita loquuntur, non cogitant quo pacto secum ipsi pugnent. Etenim licet ex Maria corpus esse negarint, sed ipsi Verbo consubstantiale dixerint; nihilominus (licet ipsi dissimulent, ne ita sentire existimentur) eo ipso iuxta eorum mentem quaternitatem illos dicere demonstrabitur. Quemadmodum enim Filius iuxta Patrum doctrinam, quamvis sit Patri consubstantialis, non est ipse Pater, sed Filius Patri dicitur consubstantialis, sic corpus Verbo consubstantiale P. 908.
non est ipsum Verbum, sed aliud a Verbo distinctum; cumque aliud sit, Trinitas ex ipsorum sententia quaternitas erit. Neque enim vera ac vere perfecta et indivisibilis Trinitas accessionem admittit, sed illa duntaxat, quam ipsi commenti sunt. Et qui amabo Christiani sunt, qui alium Deum praeter eum, qui revera est, comminiscuntur? Iterum in altero illorum sophismate ingentem stultitiam deprehendere licet, si quod Scripturae dicant, corpus Salvatoris ex Maria et humanum esse, ideo pro Trinitate quaternitatem dici existimant, quasi accessio quaedam ex corpore facta sit; multum hallucinantur, dum rem factam

Seguer. *ὁμοούσιον μὲν γάρ φησιν, ἐὰν εἴπωμεν.*

d. Sic Epiph. et Seguer. In editis semel *Τριάς*. Mox Epiph. *ἐπεισφερομένου.* Seguer. *εἰς ἑαυτὴν εἰσφερομένου.*

e. Sic Epiph. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi *ἢ ὅπερ ὑπεκρίναντο μὴ ὥρα οὕτω φρον.* Mox Epiph. *αὐτῶν ἄνοιαν.* Paulo post Seguer. *ὥσπερ γὰρ ὁ υἱός.* Infra idem cum Gobl. et Felckm. 1. *ἀλλὰ ὁ υἱός.* Paulo post iidem *οὐκ ἔστιν αὐτό.*

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἔσται κατ᾽ αὐτοὺς ἡ ἁγία τριὰς τετράς.*

g. Sic maxima pars mss. In aliis vero et editis *οἱ* deest.

h. *πολλήν* deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Mox Gobler. et Felckm. 1. 5. *καθορᾶν ἢ διά.* Epiphan. *εἰ δὲ διά.* Porro haec a Theodoreto citantur. Dial. 2. pag. 92.

i. Epiphan. *ὡς προσθήκης λεγομένης τὸ σῶμα.*

P. 908. δύνασθαι τὴν θεότητα προςθήκην λαμβάνειν, καὶ ἠγνόησαν ὅτι οὐ διὰ προςθήκην θεότητος γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ἀναστῇ, οὐδὲ ἵνα βελτιωθῇ ὁ λόγος προῆλθεν ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἵνα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λυτρώσηται. πῶς οὖν οἴονται τὸ διὰ τοῦ λόγου [a]λυτρωθὲν σῶμα καὶ ζωοποιηθὲν προςθήκην εἰς θεότητα τῷ λόγῳ τῷ ζωοποιήσαντι ποιεῖν; μᾶλλον γὰρ αὐτῷ τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι προςθήκη μεγάλη γέγονεν ἐκ τῆς τοῦ λόγου πρὸς αὐτὸ κοινωνίας τε καὶ ἑνώσεως· ἀπὸ γὰρ θνητοῦ γέγονεν ἀθάνατον, καὶ ψυχικὸν ὂν γέγονε πνευματικόν, καὶ ἐκ γῆς γενόμενον τὰς οὐρανίους [b]διέβη πύλας. ἡ μέντοι τριὰς καὶ λαβόντος ἐκ Μαρίας σῶμα τοῦ λόγου τριάς ἐστιν, οὐ δεχομένη προςθήκην οὐδὲ ἀφαίρεσιν, ἀλλ' ἀεὶ τελεία ἐστί, καὶ ἐν τριάδι μία θεότης γινώσκεται, καὶ οὕτως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἷς θεὸς κηρύσσεται, ὁ τοῦ λόγου πατήρ.

10. Ἐκ δὴ τούτου σιωπήσουσι λοιπὸν καὶ οἵ ποτε εἰπόντες τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα μὴ εἶναι αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ κύριον καὶ θεόν. εἰ γὰρ μὴ θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι, πῶς εὐθὺς προελθὼν ἐκ Μαρίας ἐκλήθη Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός[1]); πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ ὁ λόγος ἦν ἐν σαρκί, Ῥωμαίοις ἔγραφεν· ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὢν [c]ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν[2]); οὐκοῦν ὁμολογείτωσαν καὶ οἱ πρότερον ἀρνούμενοι τὸν ἐσταυρωμένον εἶναι θεὸν ἐσφάλθαι, πειθόμενοι ταῖς θείαις γραφαῖς, μάλιστα δὲ τῷ Θωμᾷ, ὃς μετὰ τὸ ἰδεῖν ἐν αὐτῷ τοὺς τῶν ἥλων τύπους ἀνεβόησεν· ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου[3]). [d]θεὸς γὰρ καὶ κύριος τῆς δόξης ὢν ὁ υἱὸς ἦν ἐν τῷ ἀδόξως καθηλουμένῳ καὶ ἀτιμαζομένῳ σώματι, [e]τὸ δὲ σῶμα ἔπασχε μὲν νυττόμενον ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ ἔῤῥεεν ἀπὸ τῆς τούτου πλευρᾶς αἷμα καὶ ὕδωρ, ναὸς δὲ τοῦ λόγου
P. 909. τυγχάνον πεπληρωμένον ἦν τῆς θεότητος. διὰ τοῦτο γοῦν ὁ μὲν ἥλιος ὁρῶν τὸν δημιουργὸν [f]ἑαυτοῦ ἐν τῷ ὑβριζομένῳ σώματι ἀνεχόμενον τὰς ἀκτῖνας συνέστειλε καὶ ἐσκότισε τὴν γῆν, αὐτὸ δὲ τὸ σῶμα φύσιν ἔχον θνητὴν ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀνέστη διὰ τὸν ἐν αὐτῷ λόγον, καὶ πέπαυται μὲν τῆς κατὰ φύσιν [g]φθορᾶς, ἐνδυσάμενον δὲ τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον λόγον γέγονεν ἄφθαρτον.

11. *Περὶ δὲ τοῦ φαντάζεσθαί τινας καὶ λέγειν, ὅτι ὥςπερ*

1) Matth. 1, 25. 2) Rom. 9, 5. 3) Ioan. 20, 28.

a. Sic Epiph. Theod. Anglic. et Seguer. Editi λυτρούμενον. Mox τῷ ζωοποιήσαντι in Segu. deest. Theod. τῷ ζωοποιήσαντι λόγῳ. Infra σώματι deest in Epiph. et Seguer. Paulo post Basil. πρὸς αὐτόν.

b. Goblerian. Felckm. 1. et Seguerian. ὑπερέβη.

c. Sic omnes fere mss. Editi vero ἐπὶ πάντα. Infra Goblerian. Felckm. 1. Seguer. τὸν ἐν σταυρῷ. Mox πάσαις

factori exaequant, et arbitrantur posse Deitatem accessionem admittere, P. 908.
ignorantque non propter augmentum Deitatis Verbum carnem factum esse, sed ut caro resurgeret, neque ut praestantius redderetur Verbum ex Maria prodiisse, sed ut humanum genus redimeret. Cur ergo existimant, corpus a Verbo redemtum et vivificatum Verbo vivificanti ad Deitatem incrementum aliquod addere? Nam potius humano corpori ex Verbi communione et coniunctione ingens facta est accessio, ex mortali enim factum est immortale, et cum animale esset, factum est spirituale, cumque ex terra factum esset, caelestes portas penetravit. Porro Trinitas etiam Verbo ex Maria corpus sumente Trinitas semper est, neque accessionem admittens neque diminutionem, sed perfecta semper est, et in Trinitate una Deitas agnoscitur, et sic unus Deus Verbi Pater in Ecclesia praedicatur.

10. Eadem autem ratione ii quoque iam silebunt, qui aliquando dixere, eum, qui ex Maria prodiit, nec Christum nec Dominum vel Deum esse. Si enim Deus in corpore non erat, quomodo statim atque ex Maria prodiit vocatus est *Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus*? Cur item Paulus, si Verbum in carne non erat, Romanis scripsit: *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula, amen*? Quapropter qui prius negabant, eum, qui crucifixus est, esse Deum, se errasse fateantur, ac divinis omnibus Scripturis fidem habeant, Thomae potissimum, qui cum in illo clavorum vestigia conspexisset, exclamavit: *Dominus meus et Deus meus*. Filius enim Deus et Dominus gloriae cum esset, erat tamen in corpore ignominiose clavis affixo et contumeliis affecto. Corpus autem in ligno quidem vulneribus confossum patiebatur, et ab eius latere sanguis et aqua manabat. Cum autem Dei Templum esset, Deitate repletum erat. Quocirca sol quidem, cum P. 909.
creatorem suum in corpore contumeliis affecto tolerantem videret, radios contraxit terramque tenebris offudit. Ipsum vero corpus naturâ praeditum mortali supra suam naturam propter Verbum, quod in ipso erat, resurrexit, et amisit quidem naturalem suam corruptibilitatem, induto autem quod supra hominem erat Verbo incorruptibile factum est.

11. Quod vero nonnulli comminiscuntur et dicunt, quemadmo-

ταῖς θ. Gobler. Felckm. 1. Seguerian. et Nicephor.

d. Exstat hic locus apud Theodoretum Dial. III. p. 160.

e. Sic Epiph. Theod. Gobl. Felckm. 1. et Seguer. Editi *τὸ δὲ σῶμα τοῦ θεοῦ*. Infra Seguer. *τυγχάνον, πεπληρωμένον*, recté. Alii *τυγχάνων, πεπληρωμένος*.

f. Theod. *αὐτοῦ*. Infra Seguer. *συνέστελλε*. Ibid. Theod. *ἐσκότασε*. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1. Epiph. et Theod. *θνητήν*. Editi *γενητήν*.

g. Epiph. *φθορᾶς. ἔνδυμα δὲ γέγονε τοῦ λόγου*.

P. 909. [a]ἐφ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐγίνετο, οὕτω καὶ ἐπὶ ἕνα τινὰ ἄνθρωπον ἐκ Μαρίας ἦλθεν ὁ λόγος, περιττόν ἐστι γυμνάζειν, φανερὰν ἐχούσης τῆς [b]μανίας αὐτῶν τὴν κατάγνωσιν. εἰ γὰρ οὕτως ἦλθε, διατί οὗτος ἐκ παρθένου καὶ μὴ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός; οὕτως γὰρ καὶ ἕκαστος τῶν ἁγίων ἐγεννήθη. ἢ διατί οὕτως ἐλθόντος τοῦ λόγου οὐχ ὁ ἑκάστου θάνατος λέγεται ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὁ τούτου μόνος; διατί δὲ καθ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐπιδημοῦντος τοῦ λόγου λέγεται ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας ὡς ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντος[1]); [c]ἢ διατί ἐλθόντος αὐτοῦ ὡς ἦλθεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἁγίοις οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀποθανόντες οὔπω ἀνέστησαν, ὁ δὲ ἐκ Μαρίας [d]μόνος τριήμερος ἀνέστη; ἢ διατί ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐλθόντος τοῦ λόγου λέγεται μόνος ὁ ἐκ Μαρίας Ἐμμανουὴλ ὡς σώματος πεπληρωμένου θεότητος τεχθέντος ἐξ αὐτῆς; τὸ γὰρ Ἐμμανουὴλ ἑρμηνεύεται μεθ' ἡμῶν ὁ θεός[2]). ἢ διατί εἴπερ οὕτως ἦλθεν, ἐσθίοντος ἑκάστου τῶν [e]ἁγίων καὶ πίνοντος καὶ κοπιῶντος καὶ ἀποθνήσκοντος οὐ λέγεται ὡς αὐτὸς ἐσθίων καὶ πίνων καὶ κοπιῶν καὶ ἀποθνήσκων, ἀλλ' ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας; ἃ γὰρ ἔπασχε τοῦτο τὸ σῶμα, ταῦτα ὡς αὐτοῦ πάσχοντος εἴρηται, καὶ τῶν ἄλλων [f]δὲ πάντων λεγομένων μόνον ὅτι ἐτέχθησαν καὶ ἐγεννήθησαν, ἐπὶ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνου εἴρηται· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[3]).

12. Ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ἅπαντας γέγονεν ὁ λόγος τοῦ προφητεύειν χάριν, ἐκ δὲ Μαρίας αὐτὸς [g]ὁ λόγος σάρκα λαβὼν προῆλθεν ἄνθρωπος, τῇ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ λόγος ὢν τοῦ θεοῦ, κατὰ δὲ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ τῆς σαρκὸς Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος[4]). [h]τοῦτον ὁ πατὴρ ἐδείκνυε, καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ καὶ ἐν τῷ ὄρει λέγων· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα[5]). τοῦτον οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἠρνήσαντο, ἡμεῖς δὲ ἐπιγινώσκοντες προσκυνοῦμεν,
P. 910. οὐ διαιροῦντες τὸν υἱὸν καὶ τὸν λόγον, ἀλλ' αὐτὸν [i]τὸν λόγον εἰδότες εἶναι τὸν υἱόν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε καὶ ἡμεῖς ἐλυτρώθημεν. διὸ καὶ ἐθαυμάσαμεν, πῶς ὅλως [k]ἐν ὑμῖν περὶ τῶν οὕτω φανερῶν γέγονε φιλονεικία. ἀλλὰ χάρις τῷ κυρίῳ, ὅτι ὅσον ἐλυπήθημεν [l]ἐντυχόντες τοῖς ὑπομνήμασι, τοσοῦτον ἐχάρημεν ἐπὶ τῷ

1) Hebr. 9, 26. 2) Matth. 1, 23. 3) Ioan. 1, 14. 4) Rom. 1, 3. 5) Matth. 3, 17; 17, 5.

a. Seguer. εἰς ἕκαστον. Infra Seguer. τὸν ἐκ Μαρίας. In editis τόν deest. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. περιττόν ἐστι καὶ γυμνάζειν.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τῆς ἀνοίας. Mox Seguer. οὗτος ἐκ παρθ. Editi et alii οὕτως ἐκ παρθ. Mox Angl. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ μὴ καὶ αὐτός. In Seguer. καί deest ante αὐτός. Editi vero καὶ μὴ καὶ οὕτως.

c. Seguer. ἢ διατί οὕτως.

d. μόνος deest in Basil. Ibidem τριήμερος deest in Epiphanio. Infra Anglic.

dum in singulos Prophetas Verbum advenit, ita quoque in quendam P. 909.
hominem Mariae Filium venisse; inutile est agitare; cum eorum insania manifestam sui confutationem prae se ferat. Si namque Verbum ita advenit, cur hic homo ex Virgine et non ex viro et muliere ipse quoque prodiit? sic enim quisque Sanctorum genitus est. Aut cur, si Verbum ita venerit, cuiusque mors non dicitur pro nobis tolerata, sed illius tantum? Quare item cum ad singulos Prophetas Verbum advenerit, dicitur tamen ad solum Mariae Filium semel in consummatione saeculorum advenisse? Aut cur Verbo ita veniente, ut venerat in Sanctos illos, qui prius exstiterant, alii quidem omnes mortui cum sint nondum resurrexerunt, solus vero Mariae Filius post triduum resurrexit? Aut quare cum simili modo ad alios Verbum venerit, solus Mariae Filius dicitur *Emmanuel*, quasi corpus eius Deitate repletum et ex illa genitum sit? Nam illud *Emmanuel* significat *Nobiscum Deus.* Vel quare si ita venerit, quolibet Sanctorum comedente et bibente, laborante et moriente, non dicitur ipsum Verbum comedere et bibere, laborare et mori, sed de solo Mariae Filio ita dicitur? Quaecunque enim corpus istud passum est, haec quasi ipso patiente Verbo dicta sunt. Et cum de aliis omnibus dictum sit duntaxat, quod geniti et nati sint, de solo Mariae Filio dictum est: *Et Verbum caro factum est.*

12. Ex quibus ostenditur, ad reliquos quidem Sanctos Verbum factum esse, ut prophetarent, ex Maria autem Verbum carne assumta hominem prodiisse, qui naturâ quidem et substantia Verbum Dei erat, secundum carnem autem ex semine David et ex carne Mariae homo factus est, ut ait Paulus. Hunc Pater in Iordane et in monte manifestavit dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hunc Ariani quidem abnegarunt, nos vero agnoscentes adoramus, nec Filium a Verbo dividimus, sed agnoscimus ipsum Verbum esse Filium, P. 910.
per quem omnia facta sunt et per quem nos redemti sumus. Quapropter mirati sumus, quod in rebus ita manifestis apud vos contentio oborta sit. Sed gratia sit Domino, quia quantum ex commentariorum lectione contristati sumus, tantum sumus rerum istarum exitu

post *ἐκ Μαρίας ἐμμανουήλ* addit *καὶ ἑρμηνεύεται μεθ᾽ ἡμῶν θεός.*

e. Sic Epiph. Gobler. Felckm. 1. Segu. In edit. *προφητῶν.* Infra Seguer. Gobl. Felckm 1. et Epiph. *ὡς αὐτός.* Editi vero et alii *ὡσαύτως.* Mox *ἀποθνήσκων* Anglic. Gobler. Felckm. 1. Seguer. Editi et Epiphan. *ἀποθανών.*

f. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et in editis *δέ* deest. Mox *ὅτι* deest in plurimis mss. sed retinendum videtur. Mox Seguer. solus *ἐπὶ δὲ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνον.* Infra Epiph. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πάντας.* Editi et alii *ἅπαντας.*

g. Seguer. *ὁ λόγος ἑαυτῷ σάρκα.*

h. Segu. Gobl. et Felckm. 1. *ὃν ὁ πατήρ.*

i. *τὸν λόγον* deest in Seguer.

k. Seguer. *ἐν ἡμῖν.* Infra *ὅτι* deest in edit. Col.

l. Sic Epiphanius et Fronto Ducaeus.

P. 910. τέλει τούτων. μετὰ γὰρ συμφωνίας ἀνεχώρησαν καὶ εἰρήνευσαν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. τοῦτο γοῦν κἀμὲ πολλὰ πρότερον σκεψάμενον [a] πέπεικε γράψαι τὰ ὀλίγα ταῦτα, λογισάμενον μὴ ἄρα ταῦτα ἐκ τῆς σιωπῆς ἀντὶ χαρᾶς λύπη γένηται τοῖς ἐκ τῆς συμφωνίας πρόφασιν τοῦ χαίρειν παρασχοῦσιν ἡμῖν. ἀξιῶ τοίνυν προηγουμένως τὴν σὴν εὐλάβειαν καὶ δεύτερον τοὺς ἀκούοντας μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ταῦτα δέξασθαι, καὶ εἰ μέν τι πρὸς εὐσέβειαν λείπει, τοῦτο διορθώσασθαι καὶ δηλῶσαί μοι, εἰ δὲ ὡς παρὰ ἰδιώτου τῷ λόγῳ[1]) μὴ κατ' ἀξίαν μηδὲ τελείως γέγραπται, [b] συγγνῶναι πάντας τῇ ἡμετέρᾳ περὶ τὸ λέγειν ἀσθενείᾳ. προσαγόρευε πάντας τοὺς μετὰ σοῦ ἀδελφούς. σὲ οἱ σὺν ἡμῖν πάντες προσαγορεύουσιν. ἐῤῥωμένως ἐν κυρίῳ διάγοις, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε.

1) 2. Cor. 11, 6.

Editi ἐντυχόντες. In Seguer., Gobleriano et Felckm. 1. ἐντυχόντες τοῖς ὑπομνήμασι desunt.

a. Epiph. Gobler. Felckm. 1. Seguer. πεποίηκε. Mox ταῦτα deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

laetati. Cum concordia enim discesserunt, piae et orthodoxae fidei P. 910.
confessione inter se conciliata pace. Ea certe res me multum prius deliberantem ad haec pauca scribenda compulit; verebar enim ne forte ex taciturnitate pro gaudio tristitia illis oboriretur, qui ex concordia nobis causam laetitiae suppeditarunt. Rogo igitur tuam pietatem primum, secundo auditores, ut haec cum bona conscientia recipiatis, et si quid a pietate deficiunt, illud corrigatis mihique indicetis. Quod si utpote ab homine imperito non pro dignitate rei nec satis accurate ista conscripta sint, veniam detis omnes nostrae in dicendo imbecillitati. Saluta omnes qui tecum sunt Fratres. Te omnes qui nobiscum sunt salutant. Salvus in Domino vivas, dilecte et vere optatissime.

b. Epiph. Gobler. Ies. Seguer. *συγγωμὴν* [sic] *ἔχειν πάντας* [Epiph. tamen habet ut supra in contextu *συγγνῶναι πάντας*]. Ibidem ipsi omittunt *προςαγόρευε* etc., quorum loco Epiph. habet *ἔῤῥωσθε* tantum.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
EPISTOLA
AD ADELPHIUM.

ADMONITIO.

P.910. I. *Adelphius iste Tomo ad Antiochenos pag.* 776. *Episcopus Onupheos Lychnorum memoratur, quem ab Arianis in exsilium Psinablam Thebaïdis missum legimus Historia Arianorum ad Monachos p.* 387. *num.* 72. *et Apologia de fuga pag.* 324. *num.* 7., *hincque est, quod idem in Epistolae titulo* ὁμολογητής Confessor *dicitur. In fine Hieracis Presbyteri, cui et haec recitanda cupit, meminit Athanasius; is autem videtur esse, qui et ipse vi Arianorum eodem exsulasse tempore locis modo laudatis fertur. Scripta autem videtur Epistola circiter annum* 371., *quo nempe pullulante Apollinarii haeresi varii exoriebantur de Christi Incarnatione errores. Nam Ariani hic memorati impietati suae pristinae aliam ex Apollinaristis forte mutuati adiecere.*

II. *In quosdam igitur Arianos scripta est, ut fert inscriptio, qui, ut numero* 1. *testatur Athanasius passimque alibi, primum Verbi divinitatem negare satis habuerunt simulaveruntque eius in carnem adventum se rite agnoscere, postmodum vero impie quoque de Incarnatione Domini senserunt. Homines itaque, quos hîc oppugnat Sanctus Doctor, Christi corpus negabant esse adorandum; vel potius, ut videtur, negabant a Catholicis rite posse adorari, qui nimirum crederent Verbum perfectam assumsisse humanam naturam, corpus scilicet mentemque humanam. Contra Apollinaristarum duces prave opinabantur, solam humanam carnem a Verbo assumtam esse, ipsum autem Verbum instar animae fuisse humano corpori, quam ob causam passionem ceteraque humana omnia in eius transferebant divinitatem. Ita plane docet S. Athanasius orationibus contra Apollinarium. Idem similiter diserte scribit Gregorius Nazianzenus Epist.* 1.

ad Cledonium[1]) *his verbis: εἰ μὲν γὰρ ἄψυχος ἄνθρωπος· τοῦτο καὶ* P. 910.
Ἀρειανοὶ λέγουσιν, ἵν᾽ ἐπὶ τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινοῦντος τὸ σῶμα καὶ τούτου πάσχοντος. Nam si ipse (Christus) inanimatus homo est: hoc etiam Ariani aiunt, ut passionem in P. 911.
divinitatem transferant, utpote cum id, quod movet corpus, idem quoque patiatur.

III. *Idcirco autem hi Lucifugae se Verbum hominem factum recte adorare arbitrabantur, quod, ut vane putabant, animae locum Verbum ipsum obtineret. Nam etiamsi Verbum rem creatam vellent esse, ipsum nihilominus adorabant; unde passim illis exprobrat Athanasius, quod rem creatam adorent eique serviant, ut hîc numero 1. At Christum ut hominem negabant iidem adorandum esse, si, ut erat Catholicorum sententia, perfectus homo esset; atque ita intelligendum est, quod numero 7. ait S. Doctor, Arianos Dominum in carne tanquam in templo existentem nolle adorare.*

IV. *Hoc ex errore ille alius videtur emanasse, eorum nempe, qui carnem Domini coniunctione cum Verbo increatam factam fuisse existimabant. Quippe illi ad sui defensionem dictitabant: ἡμεῖς οὐ κτίσματα προςκυνοῦμεν,* Nos rem creatam non adoramus, *iidemque Catholicos appellabant ἀνθρωπολάτρας, duosque ab eis agnosci Filios calumniabantur, quod Verbum factum hominem perfectum adorarent. Cuius quidem erroris fundamentum hac in Epistola diruit S. Athanasius, in qua docet, et adorandum esse Christi corpus sive Christum hominem, nec ita a nobis adorari rem creatam, sed Verbum hominem factum; nec enim humanam naturam a Verbo separandam esse, ut Verbum adoretur; sed Verbum forma servi, quam accepit, indutum debere adorari. Qua sane doctrina et Nestorium et Eutychem longe ante ortas ipsorum haereses luculenter condemnavit, Nestorium quidem, cum Christum negat in duo esse dividendum, Eutychem vero, cum integras ac distinctas tuetur Christi naturas.*

1) ed. Morell. Tom. I. p. 740. — ep. 101. ed. Bened. Tom. II. p. 87.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

[a]ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΝ

κατὰ Ἀρειανῶν.

P.911. 1. *Ἐντυχόντες τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας γραφεῖσι τὴν μὲν σὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἀληθῶς ἀπεδεξάμεθα, καὶ τὸν μὲν θεὸν προηγουμένως ἐδοξάσαμεν δεδωκότα σοι τὴν τοιαύτην χάριν, ὥστε καὶ τὴν φρόνησιν ἔχειν ὀρθὴν καὶ μὴ ἀγνοεῖν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, τὴν δὲ τῶν αἱρετικῶν κακόνοιαν ἐθαυμάσαμεν, θεωροῦντες πῶς τοσοῦτον εἰς ἀσεβείας βάραθρον πεπτώκασιν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰς αἰσθήσεις σώζειν, ἀλλὰ πανταχόθεν διεφθαρμένην ἔχειν τὴν διάνοιαν. τοῦτο δὲ τὸ ἐπιχείρημα διαβόλου μέν ἐστιν ὑποβολή, τῶν δὲ παρανόμων Ἰουδαίων μίμησις. ὥςπερ γὰρ ἐκεῖνοι πανταχόθεν ἐλεγχόμενοι προφάσεις ἐπενόουν καθ᾿ ἑαυτῶν, ἵνα μόνον τὸν κύριον ἀρνήσωνται καὶ τὰ προφητευθέντα καθ᾿ ἑαυτῶν ἐπισπάσωνται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι θεωροῦντες ἑαυτοὺς πανταχόθεν στηλιτευομένους καὶ βλέποντες [b]γενομένην βδελυκτὴν παρὰ πᾶσι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐφευρεταὶ γίνονται κακῶν, ἵνα μὴ παυόμενοι [c]ταῖς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχαις ἀληθῶς χριστομάχοι διαμείνωσι. πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἀνέδυ καὶ τοῦτο τὸ κακόν; πῶς ὅλως τετολμήκασι τὴν καινὴν ταύτην δυςφημίαν φθέγξασθαι κατὰ τοῦ σωτῆρος; ἀλλ᾿ ὡς ἔοικε [d]πονηρὸν*

P.912. *ὁ ἀσεβὴς καὶ ἀδόκιμος ὄντως περὶ τὴν πίστιν*[1]). *πρότερον γὰρ ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ ὑπεκρίνοντο κἂν τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιγινώσκειν, νῦν δὲ κατ᾿ ὀλίγον ὑποκαταβαίνοντες ἐξέπεσαν καὶ ταύτης αὐτῶν τῆς οἰήσεως καὶ πανταχόθεν ἄθεοι γεγόνασιν, ὥστε μήτε θεὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκειν μήθ᾿ ὅτι ἄνθρωπος γέγονε πιστεύειν. εἰ γὰρ ἐπίστευον,*

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

EPISTOLA AD ADELPHIUM

EPISCOPUM ET CONFESSOREM

contra Arianos.

---

1. Perlectis his, quae a tua religione scripta sunt, tuam quidem P. 911. in Christum pietatem vere approbavimus, laudesque Deo in primis persolvimus, qui tibi huiusmodi est largitus gratiam, ut et recte sentires nec diaboli fraudes quantum scire licet ignorares; non potuimus vero non admirari perversum haereticorum animum, qui adeo in profundum impietatis demersi sunt, ut nullum iam sensum conservent, sed corruptam omni ex parte habeant mentem. Certe huiusmodi facinus diabolum auctorem habet estque ad improborum imitationem Iudaeorum. Nam ut illi undique convicti rationes adversus seipsos excogitabant, eo tantum ut Dominum negarent et quae praedicta sunt in seipsos attraherent; sic et isti cum se undique notari suamque haeresim omnibus execrandam esse vident, sese scelerum auctores non verentur facere, ut contra veritatem pugnare non desistentes vere Christi hostes permaneant. Unde enim illis id exortum malum est? Quî omnino novam hanc calumniam contra Salvatorem proferre ausi sunt? Sed, ut planum est, mala res est impius ac revera reprobus circa fidem. Primum enim negata unigeniti Filii Dei divinitatè eius P. 912. saltem corporeum adventum agnoscere simulaverunt, nunc autem paulatim delapsi hanc quoque repudiarunt sententiam atque omni ex parte athei facti sunt, ut ipsum neque agnoscant Deum neque hominem fa-

1) 2. Tim. 3, 8.

a. Segner. τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα πρός. Basil. et Angl. addunt quoque γραφεῖσα.

b. Seguer. γινομένην.

c. Forte τῆς ... μάχης.

d. Anglic. ἀδόκιμον.

P. 912. οὐκ ἂν τοιαῦτα ἐφθέγξαντο, οἷα ἔγραψεν ἡ σὴ θεοσέβεια κατ' αὐτῶν.

2. Σὺ μὲν οὖν, ἀγαπητὲ [a] καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε, πρέποντα τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τῇ εἰς τὸν κύριον εὐσεβείᾳ πεποίηκας, ἐλέγξας καὶ παραινέσας καὶ ἐπιτιμήσας τοῖς τοιούτοις· ἐπειδὴ δὲ παροξυνόμενοι παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν κατὰ τὸ γεγραμμένον[1]), ἀλλὰ ἐν σκότει διαπορεύονται, μανθανέτωσαν παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, ὡς ἡ τοιαύτη αὐτῶν κακόνοια Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ [b] Μανιχαίου ἐστίν, ὧν οἱ μὲν ἀντὶ ἀληθείας δόκησιν εἰσηγήσαντο, οἱ δὲ διαιροῦντες τὰ ἀδιαίρετα ἠρνήσαντο τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[2]). διατί οὖν τὰ τούτων φρονοῦντες οὐχὶ καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γίνονται κληρονόμοι; εὔλογον γὰρ ὧν τὴν κακοδοξίαν ἔχουσι, τούτων ἔχειν καὶ [c] τὰ ὀνόματα, ἵνα λοιπὸν Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Μαρκιωνισταὶ καὶ Μανιχαῖοι καλῶνται. τάχα κἂν οὕτως διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων δυςωδίαν αἰσχυνόμενοι κατανοῆσαι δυνηθῶσιν, εἰς ὅσον βάθος ἀσεβείας πεπτώκασι. καὶ ἦν μὲν δίκαιον μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι κατὰ τὴν παραίνεσιν τὴν ἀποστολικήν· [d] αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος[3]), μάλιστα [e] ὅτι καὶ ὁ προφήτης περὶ τῶν τοιούτων φησίν· ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει[4]). ἐπειδὴ [f] δὲ κατὰ τὸν ἡγούμενον αὐτῶν περιέρχονται καὶ αὐτοὶ ὡς λέοντες ζητοῦντες τίνα καταπίωσι[5]) τῶν ἀκεραίων, τούτου ἕνεκεν ἀναγκαῖον γέγονεν ἡμῖν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ ἀντιγράψαι, ἵνα πάλιν διὰ τῆς [g] σῆς νουθεσίας μαθόντες οἱ ἀδελφοὶ καταγινώσκωσιν ἐπὶ πλεῖον τῆς ἐκείνων ματαιολογίας.

3. Οὐ κτίσμα προςκυνοῦμεν, μὴ γένοιτο, ἐθνικῶν γὰρ καὶ Ἀρειανῶν ἡ τοιαύτη πλάνη, ἀλλὰ τὸν κύριον τῆς κτίσεως σαρκωθέντα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον προςκυνοῦμεν. [h] εἰ γὰρ καὶ ἡ σὰρξ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μέρος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ θεοῦ γέγονε σῶμα. καὶ οὔτε τὸ τοιοῦτον σῶμα καθ' ἑαυτὸ διαιροῦντες ἀπὸ [i] τοῦ λόγου προςκυνοῦμεν, οὔτε τὸν λόγον προςκυνῆσαι θέλοντες μακρύνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός· ἀλλ' εἰδότες, καθὰ προείπομεν, τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[2]) τοῦτον καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενον ἐπιγινώσκομεν θεόν. P. 913. τίς τοιγαροῦν οὕτως ἄφρων ἐστὶν [k] ὡς λέγειν τῷ κυρίῳ·

1) Psal. 82 [81. LXX.], 5. 2) Ioan. 1, 14. 3) Tit. 3, 10. 4) Esa. 32, 6. 5) 1. Petr. 5, 8.

a. Sic Seguer. Alii et editi particulam *καί* omittunt. In Gobler. et Felckm. 1. *ἀληθῶς ποθεινότατε* desunt.

b. Seguer. Basil. et Angl. *Μανιχαίων.*

c. Seguer. *τὸ ὄνομα.* Mox *Μανιχαῖοι* deest in edit. Commel. et Felckm. 1.

ctum esse credant. Nam si crederent, ea sane locuti non fuissent, P. 912. quae tua pietas adversus ipsos scripsit.

2. Tu igitur, dilecte et vere optatissime, rem ecclesiasticae traditioni et Christi religioni valde consentaneam peregisti, cum huiusmodi homines refutasti, invitasti, obiurgasti. Quando vero diabolo ipsorum patre impellente *nescierunt neque intellexerunt,* uti scriptum est, sed *in tenebris ambulant,* discant a tua pietate pravam eam illorum sententiam Valentini, Marcionis et Manichaei esse, quorum alii pro veritate meram speciem induxere, alii individua dividentes illud Scripturae negavere: *Verbum caro factum est et habitavit in nobis.* Quare igitur cum eadem quae illi sentiant, eorundem nominum haeredes non fiunt? Siquidem aequum est illos ipsorum vocari nomine, quorum perversam sequuntur sententiam, ut iam deinceps Valentiniani, Marcionistae et Manichaei vocitentur. Forte enim ob illorum nominum infamiam erubescentes animadvertere poterunt, in quantum impietatis profundum ceciderint. Par sane fuisset nihil amplius illis respondere, uti Apostolus his verbis monet: *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est, qui eiusmodi est, et delinquit, cum sit eo ipso condemnatus,* maxime cum etiam Propheta de iisdem dicat: *Stultus stulta loquetur, et cor eius vana cogitabit.* Verum quum illi ducis sui exemplo velut leones circumeant quaerentes quem e simplicioribus devorent, idcirco necessarium nobis fuit, tuae pietati rescribere, ut fratres tua iterum instructi admonitione eorum futilitatem magis magisque deprehendant.

3. Itaque rem creatam non adoramus; absit. Ethnicorum enim et Arianorum est huiusmodi error. Sed rerum creatarum Dominum carnem factum, Dei Verbum adoramus. Et si enim ipsa caro seorsum spectata pars sit rerum creatarum, attamen Dei facta est corpus. Neque vero huiusmodi corpus a Verbo dividentes adoramus, neque cum Verbum volumus adorare, ipsum a carne removemus, sed, ut superius diximus, haec: *Verbum caro factum est,* non ignorantes idem Verbum in carne existens Deum agnoscimus. Quis ergo adeo demens sit, ut P. 913.

d. Seguer. addit τὴν λέγουσαν.

e. Seguer. καὶ ὅτι καί etc.

f. Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii et edit. Commel. δέ omittunt.

g. Seguer. συνέσεως. Ex eodem ibid. vocem σῆς, quae in aliis et editis deest, restituimus. Mox Seguer. et Basil. ἔτι habent pro ἐπί.

h. Sic Seguer. Basil. et Anglic. Editio vero Commel. Gobl. et Felckm. 1. ἢ γάρ.

i. Sic Seguer. Alii et editi διά.

k. Sic Seguer. Basil. Anglic. Goblerian. Ceteri et edit. Comm. ὡς λέγων. Paulo post vocem ἀφρόνων Seguer. Basil. Angl. habent, alii et editi omittunt. Ibid. διὰ τὸ σῶμα Seguer. Gobler Felckm. 1. ad-

P. 913. ἀπόστα ἀπὸ τοῦ σώματος, ἵνα σε προσκυνήσω; ἢ τίς οὕτως ἀσεβὴς ἐστιν ὡς μετὰ τῶν ἀφρόνων Ἰουδαίων διὰ τὸ σῶμα λέγειν αὐτῷ· διὰ τί σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν θεόν[1]); ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ λεπρός· προσεκύνει γὰρ [a] τὸν θεὸν ἐν σώματι ὄντα καὶ ἐγίνωσκεν ὅτι θεὸς ἦν, λέγων· κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι[2]), καὶ οὔτε διὰ τὴν σάρκα ἐνόμισε κτίσμα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, οὔτε διὰ τὸ εἶναι τὸν λόγον δημιουργὸν [b] πάσης κτίσεως ἐξουθένει τὴν σάρκα, ἣν ἐνδεδυμένος ἦν, ἀλλ' ὡς ἐν κτιστῷ ναῷ τὸν κτίστην τοῦ παντὸς προσεκύνει καὶ ἐκαθαρίζετο. οὕτως καὶ ἡ αἱμοῤῥοοῦσα γυνὴ πιστεύσασα καὶ μόνον ἁψαμένη τοῦ κρασπέδου ἰάθη[3]), καὶ ἡ μὲν θάλαττα ἐπαφρίζουσα τοῖς κύμασιν ἤκουσε τοῦ σαρκωθέντος λόγου καὶ πέπαυται τοῦ χειμῶνος[4]), ὁ δὲ ἐκ [c] γενετῆς τυφλὸς πτύσματι τῆς σαρκὸς τεθεράπευται παρὰ τοῦ λόγου[5]). καὶ τόγε μεῖζον καὶ παραδοξότερον, ἴσως γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀσεβεστάτους ἐσκανδάλισε, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμαμένου τοῦ κυρίου, αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ λόγος, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ [d] ἐτρόμασεν, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἀνέστη[6]).

4. Ταῦτα δὲ γέγονε, καὶ οὐδεὶς ὥσπερ νῦν οἱ Ἀρειανοὶ τολμῶσι διελογίσατο, εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ λόγῳ πείθεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν αὐτῶν, καὶ ἀνθρωπίνης [e] φωνῆς ἀκούοντες οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον ὅτι ὁ λόγος κτίσμα ἐστίν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἧττον ἐγίνωσκον ἢ ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο. πῶς τοίνυν οἱ ἀσεβεῖς οὐ φοβοῦνται, μὴ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν [f] τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παραδοθῶσιν εἰς ἀδόκιμον νοῦν ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα[7]); οὐ γὰρ κτίσματι ἡ κτίσις προσκυνεῖ, οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα παρῃτεῖτο τὸν κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν σώματι, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ [g] ἔκαμπτε καὶ κάμψει δὲ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός[8]). οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ λόγῳ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ μᾶλλον αὕτη δεδόξασται παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων υἱός[9]), ἠλαττώθη τῆς θεότητος,

1) Ioan. 10, 33. 2) Matth. 8, 2. 3) Matth. 9, 20 sqq. 4) Matth. 8, 26. 5) Ioan. 9, 1 sqq. 6) Luc. 23, 45; Matth. 27, 51. 52. 7) Rom. 1, 28. 8) Phil. 2, 10. 11. 9) Phil. 2, 6. 7.

dunt, quae ab aliis et editione Commelin. absunt.

a. τόν hic addit Seguer. Alii vero et editi omittunt.

Domino dicat: Recede a corpore, ut te adorem? Vel quis eo devenit P. 913. impietatis, ut cum insanis Iudaeis eidem propter corpus dicat: *Quare tu homo cum sis facis teipsum Deum?* Atqui talis non fuit leprosus ille; Deum enim in corpore existentem adoravit, eumque Deum esse his agnovit verbis: *Domine, si vis, potes me mundare.* Nec vero ille Dei Verbum arbitratus est propter carnem rem creatam esse, nec quia Verbum rerum omnium creatarum opifex est, carnem, qua indutum erat, vilipendit, sed universi creatorem tanquam in creato templo adoravit effectusque mundus ipse est. Sic etiam mulier, quae sanguinis fluxum patiebatur, credidit, tactisque tantummodo eius vestis fimbriis sanata est; mare similiter agitatum fluctibus audivit Verbum carnem factum, ac sedata tempestas est; caecus item natus sputo carnis sanatus a Verbo est. Quod autem maius est et admirabilius (fortassis enim id impiissimis illis scandalum fuit), etiam in ipsa cruce pendente Domino (nam eius erat corpus in eoque erat Verbum) sol obscuratus est, terra tremuit, petrae scissae sunt ut et Templi velum, et multa Sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt.

4. Haec quidem ita contigere, nemoque uti nunc audent Ariani secum dubitavit, utrum incarnato Verbo credendum et parendum esset, sed illi hominem intuentes eundem opificem esse suum intelligebant, humanamque audientes vocem nequaquam propter humanam naturam Verbum rem creatam aiebant esse, sed magis etiam contremiscebant, eumque nihilo secius suspiciebant ac si e Templo sancto loqueretur. Cur igitur non verentur impii homines, ne, *sicut non probaverunt Deum habere in notitia*, tradantur *in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt*? Nec enim rem creatam adorat res creata neque rursus ob carnem Dominum suum refugit adorare, sed vidit in corpore creatorem suum, atque *in nomine Iesu omne genu* flexum est et flectetur *caelestium, terrestrium et infernorum*, et *omnis lingua* confitebitur, tametsi Arianis non placet, *quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.* Neque enim dedecus Verbo caro attulit, absit, sed ipsa potius ab illo gloriam accepit. Nec item quia formam

b. *πάσης* deest in Anglic.

c. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *γεννητῆς*.

d. Sic Seguer. At Basil. Anglic. Gobl. *ἐτρόμαξεν*. Edit. Commel. et alii *ἐτρόμαζεν*. Paulo post Seguer. habet *προκεκοιμημένων* sine voce *ἁγίων*. In eodem *νῦν* post *ὥςπερ* legitur, in ceteris post *Ἀρειανοί*. Idem pro *δεῖ* habet *δή*, et pro *πείθεσθαι* male *πείθεσθε*.

e. Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii autem et editi *φύσεως*. Paulo post manuscripti *ἤ ὅτι ἐκ ναοῦ* habent, editi *ἤ ὅτε ἐκ ναοῦ*.

f. Basil. et Anglic. *τὸν χριστόν*.

g. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii *ἐκάμπτετο*.

P. 913. ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐλευθερωτὴς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως
P. 914. γέγονε. καὶ εἰ ὁ θεὸς δὲ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ γεννώμενον ἐκ γυναικός, οὐκ αἰσχύνην ἡμῖν ἐπάγει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐδοξίαν καὶ μεγάλην χάριν. γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵν᾽ ἡμᾶς ἐν ἑαυτῷ θεοποιήσῃ, καὶ γέγονε ἐκ γυναικὸς καὶ γεγέννηται ἐκ παρθένου, ἵνα τὴν ἡμῶν πλανηθεῖσαν γέννησιν εἰς ἑαυτὸν μετενέγκῃ, καὶ γενώμεθα λοιπὸν γένος ἅγιον καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Πέτρος[1]), καὶ τὸ ἀδύνατον δὲ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί[2]).

5. Τὴν τοίνυν προσληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ λόγου σάρκα ἐπὶ τῷ πάντας ἀνθρώπους ἐλευθερῶσαι καὶ πάντας ἐκ νεκρῶν ἀναστῆσαι [a]καὶ ἁμαρτίας λυτρώσασθαι, πῶς οἱ ταύτην ἐξουδενοῦντες ἢ οἱ διὰ ταύτην κατηγοροῦντες τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ὡς [b]ποιήματος ἢ κτίσματος οὐκ ἀχάριστοι φαίνονται καὶ παντός εἰσι μίσους ἄξιοι; μόνον γὰρ οὐχὶ βοῶσι τῷ θεῷ λέγοντες· μὴ πέμψῃς σου τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ ἐν σαρκί, μὴ ποιήσῃς αὐτὸν ἐκ παρθένου σάρκα λαβεῖν, ἵνα μὴ λυτρώσηται ἡμᾶς τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας. οὐ θέλομεν αὐτὸν ἐν σώματι γενέσθαι, ἵνα μὴ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξηται θάνατον, οὐ βουλόμεθα τὸν λόγον σάρκα γενέσθαι, ἵνα μὴ [c]ἐν ταύτῃ μεσίτης ἡμῶν γένηται τῆς πρός σε προσόδου καὶ τὰς ἐν οὐρανοῖς οἰκήσωμεν μονάς. κλειθήτωσαν αἱ πύλαι τῶν οὐρανῶν, ἵνα μὴ διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἡμῖν ὁδὸν ἐγκαινίσῃ ὁ σὸς [d]λόγος. αὗται μὲν αἱ ἐκείνων φωναὶ μετὰ διαβολικῆς τόλμης εἰσὶ προφερόμεναι δι᾽ ἧς ἐπενόησαν ἑαυτοῖς κακονοίας. οἱ γὰρ μὴ θέλοντες σάρκα γενόμενον τὸν λόγον προσκυνεῖν ἀχαριστοῦσι τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ, καὶ οἱ διαιροῦντες τὸν λόγον ἀπὸ τῆς σαρκὸς οὐδὲ μίαν λύτρωσιν τῆς ἁμαρτίας γενέσθαι οὐδὲ κατάλυσιν τοῦ θανάτου νομίζουσι. ποῦ δὲ ὅλως οἱ ἀσεβεῖς καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν εὑρήσουσι τὴν σάρκα, ἣν ἔλαβεν ὁ σωτήρ, ἵνα καὶ τολμῶσι λέγειν· [e]οὐ προσκυνοῦμεν ἡμεῖς τὸν κύριον μετὰ τῆς σαρκός, ἀλλὰ διαιροῦμεν τὸ σῶμα καὶ μόνῳ τούτῳ λατρεύομεν; ὁ μὲν οὖν μακάριος Στέφανος ἐν οὐρανοῖς εἶδε τὸν κύριον ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα, οἱ δὲ ἄγγελοι ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς· οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν[3]), καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κύριος εἴρηκε προσφωνῶν τῷ πατρί· θέλω ὅπου εἰμὶ ἐγὼ ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντοτε μετ᾽ ἐμοῦ ὦσι[4]). καὶ ὅλως εἰ ἀδιαίρετός ἐστιν ἡ σὰρξ ἀπὸ τοῦ λόγου, πῶς οὐκ ἀνάγκη

1) 1. Petr. 2, 9; 2. Petr. 1, 4. 2) Rom. 8, 3. 3) Act. 7, 55; 1, 11. 4) Ioan. 17, 24.

servi accepit Filius, qui in forma Dei est, diminutus divinitate est, P. 913.
sed contra universae carnis rerumque omnium creatarum liberator ipse fuit. Et vero si Deus Filium suum misit ex muliere genitum, nihil sane dedecoris, sed potius gloriam et gratiam magnam nobis res P. 914.
illa comparavit. Siquidem factus homo est, ut nos in seipso Deos efficeret, factus est ex muliere et genitus est ex virgine, ut errantem nostri ortum transferret in seipsum, atque iam nos genus sanctum et divinae consortes naturae efficeremur, quemadmodum scripsit Beatus Petrus. Unde *quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in similitudinem carnis peccati et de peccato damnavit peccatum in carne.*

5. An non igitur illi, qui assumtam a Verbo carnem, quo omnes homines liberaret, ex mortuis exsuscitaret a peccatisque redimeret, vilipendunt, vel eius causa Filium Dei tanquam rem factam creatamve calumniantur, ingrati omnique odio digni videri debent? Tantum enim non ita clamant ad Deum: „Ne mittas Filium tuum unigenitum in „carnem, noli ipsum carnem ex Virgine accipere, ne nos a morte et „peccato liberet. Nolumus hunc nasci in corpore, ne mortem pro „nobis suscipiat, nolumus Verbum carnem fieri, ne nostri ad te pro„gressus mediator in ea fiat caelestesque domos incolamus. Claudan„tur caelorum ianuae, ne tuum Verbum per carnis suae velamen no„bis iter ad caelos renovet." En quas illi voces diabolica cum audacia proferunt, qua eadem instigante prava sibi ipsi excogitavere commenta. Nam qui Verbum carnem factum adorare recusant, hi ingratos in eius benignitatem sese exhibent, qua humanam assumsit naturam. Qui autem Verbum a carne dirimunt, hi profecto nullam peccati redemtionem nullamve mortis solutionem autumant fieri. Ubinam vero carnem, quam Salvator accepit, seorsum positam reperient impii, ut et dicere audeant: Nos non adoramus Dominum cum carne, sed corpus separamus et soli Domino servimus? Sane beatus Stephanus Dominum a dextris stantem vidit, Angeli quoque Discipulis aiebant: *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in caelum.* Quin et ipse Dominus Patrem alloquens dixit: *Volo ut ubi sum ego et illi semper sint mecum.* Si igitur caro a Verbo nequit dividi, an non necesse est illos aut errore deposito iam Patrem in nomine Do-

a. Seguer. Basil. et Anglic. *καὶ πάντας ἁμαρτ.*

b. Sic Seguer. atque ita legit Nannius. Alii et editi omittunt *ἢ κτίσματος.*

c. Sic omnes mss. Editi vero *ἐνταῦθα.* Mox Seguer. *προόδου.*

d. Sic Seguer. Basil. et Anglican. Alii vero et editi *σός* omittunt.

e. Sic omnes mss. Male autem editio Commel. *οὐ* omittit.

P. 914. τούτους ἀποθέσθαι τὴν πλάνην καὶ προςκυνεῖν λοιπὸν τὸν πατέρα
ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ μὴ προςκυνοῦν-
τας μηδὲ λατρεύοντας τῷ ἐν σαρκὶ γενομένῳ λόγῳ πανταχόθεν ἐκ-
βάλλεσθαι, καὶ μηκέτι Χριστιανούς, ἀλλ' ἢ ἐθνικοὺς ἢ μετὰ τῶν
Ἰουδαίων συναριθμεῖσθαι;

6. Ἐκείνων μὲν οὖν, καθὰ προείπομεν, ἡ τοιαύτη μανία καὶ
τόλμα· ἡμῶν δὲ ἡ πίστις ἐστὶν [a] ὀρθὴ καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀπο-
στολικῆς ὁρμωμένη καὶ παραδόσεως τῶν πατέρων, βεβαιουμένη ἔκ
P. 915. τε νέας καὶ παλαιᾶς διαθήκης, τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων· ἀπό-
στειλον τὸν λόγον σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου[1]), καί· ἰδοὺ ἡ παρ-
θένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός[2])· τί
δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ θεὸν ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι; ἡ δὲ ἀποστολικὴ
παράδοσις διδάσκει, τοῦ μὲν [b] μακαρίου Πέτρου λέγοντος· Χριστοῦ
οὖν ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος σαρκί[3]), τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος·
προςδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ
μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυ-
τὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας καὶ
καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον καὶ ζηλωτὴν καλῶν ἔργων[4]). πῶς
οὖν δέδωκεν [c] αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, εἰ μὴ σάρκα φορέσας ἦν; ταύτην
γὰρ [d] προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν δέδωκεν, ἵν' ἐν ἐκείνῃ τὸν
C θάνατον ἀναδεξάμενος καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θα-
νάτου διάβολον[5]). διὸ καὶ πάντοτε εὐχαριστοῦμεν ἐν τῷ ὀνόματι
Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἀθετοῦμεν τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην χάριν
εἰς ἡμᾶς, ἡ γὰρ ἔνσαρκος παρουσία τοῦ σωτῆρος θανάτου λύτρον
καὶ κτίσεως πάσης σωτηρία γέγονεν. ὥςτε, ἀγαπητὲ [e] καὶ ποθει-
νότατε, οἱ μὲν ἀγαπῶντες τὸν κύριον ὑπομιμνησκέσθωσαν ἐκ τού-
των, οἱ δὲ τὸν Ἰούδα τρόπον μιμησάμενοι καὶ καταλιπόντες τὸν
κύριον, ἵνα μετὰ τοῦ [f] Καϊάφα γένωνται, μεταπαιδευέσθωσαν ἐν
τούτοις, ἐὰν ἄρα θελήσωσιν, ἐὰν ἄρα αἰσχυνθῶσι, καὶ γινωσκέτω-
σαν ὅτι τὸν κύριον ἐν σαρκὶ προςκυνοῦντες οὐ κτίσματι προςκυ-
νοῦμεν, ἀλλὰ τὸν κτίστην ἐνδυσάμενον τὸ κτιστὸν σῶμα, καθὰ
προείπομεν.

7. Ἐβουλόμεθα δὲ τὴν σὴν εὐλάβειαν πυθέσθαι παρ' αὐτῶν
τοῦτο· ἡνίκα ὁ Ἰσραὴλ ἐκελεύετο ἀνέρχεσθαι εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ
προςκυνεῖν ἐν τῷ ναῷ κυρίου, ἔνθα ἡ κιβωτὸς καὶ ὑπεράνω ταύ-
της τὰ Χερουβὶμ τῆς δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, καλῶς

1) Psal. 43 [42. LXX.], 3. 2) Esa. 7, 14; Matth. 1, 23. 3) 1. Petr. 4, 1. 4) Tit. 2, 13. 14. 5) Hebr. 2, 14.

a. Ita Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi ἡ addunt ante ὀρθή. Iidem Seguer. Basil. et Anglic. mox ἀποστολικῆς et infra ἀποστολική, ubi alii et editi

mini nostri Iesu Christi adorare, aut si Verbum carnem factum adorare illique servire noluerint, ab omnibus reiici, nec amplius censeri Christianos, sed vel inter Ethnicos vel inter Iudaeos annumerari? P. 914.

6. Haec ergo, ut supra diximus, insania et temeritas illorum est. Nostra autem fides recta est, atque ex doctrina Apostolica deducta, et Patrum traditione nec non cum novi tum veteris Testamenti auctoritate confirmata. Haec enim sunt Prophetarum verba: *Emitte Verbum* P. 915. *tuum et veritatem tuam;* et *Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.* Quid porro illud est quam Deum in carne factum esse? Idem quoque Apostolica docet traditio, tum Beato Petro dicente: *Christo igitur pro nobis carne passo,* tum Paulo scribente: *Exspectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni peccato, et mundaret sibi populum peculiarem et sectatorem bonorum operum.* Quomodo ergo seipsum pro nobis dedisset, nisi carnem gestasset? hanc enim offerens semetipsum pro nobis dedit, ut mortem in illa subeundo diabolum mortis imperium habentem profligaret. Hinc gratias semper agimus in nomine Iesu Christi, neque gratiam nobis per ipsum praestitam repudiamus. Corporea enim Salvatoris praesentia mortis fuit pretium et rerum omnium creatarum salus. Quocirca, carissime et optatissime, hi quidem, qui diligunt Dominum, ex dictis commonefiant, qui vero imitantur Iudam et Dominum deserunt, ut Caïpham sequantur, ex iisdem dedoceantur, si modo velint, tandemque erubescant. Noverint igitur nos, cum Dominum in carne adoramus, non rem creatam adorare, sed creatorem creato indutum corpore, quemadmodum supra explicavimus.

7. Vellem vero, ut tua pietas hoc ab illis sciscitaretur. Nempe cum Israëlitae Ierosolymam iubebantur ascendere, ut adorarent in templo Domini, ubi videlicet arca erat, supra quam Cherubim gloriae obtegebant propitiatorium, benene agebant an male? Si male agebant,

ἀποστόλων.

b. Sic Seguer. Basil. et Anglican. Alii vero et editi vocem μακαρίου omittunt.

c. Forte ἑαυτόν.

d. Seguer. προςενεγκών.

e. καὶ ποθεινότατε omittunt Gobler. et Felckm. 1.

f. Seguer. Καΐφα.

P.915. ἐποίουν ἢ τοὐναντίον; εἰ μὲν οὖν φαύλως ἔπραττον, πῶς οἱ τοῦ νόμου τούτου κατολιγωροῦντες ὑπὸ ἐπιτιμίαν ἐγίνοντο; γέγραπται γάρ· ὃς ἐὰν ἐξουθενήσῃ καὶ μὴ ἀναβῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ[1]· εἰ δὲ καλῶς ἔπραττον καὶ ἐν τούτῳ [a]εὐάρεστοι τῷ θεῷ ἐγίνοντο, πῶς οὐκ ἀπολωλέναι πολλάκις εἰσὶν ἄξιοι οἱ μιαροὶ καὶ πάσης αἱρέσεως αἴσχιστοι Ἀρειανοί, ὅτι τὸν πάλαι λαὸν ἀποδεχόμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τιμὴν οὐ βούλονται τὸν κύριον ἐν σαρκὶ ὡς ἐν ναῷ ὄντα προςκυνεῖν; καίτοι ὁ πάλαι ναὸς ἐκ λίθων ἦν καὶ χρυσοῦ κατασκευασθεὶς ὡς σκιά, ἐλθούσης δὲ τῆς ἀληθείας πέπαυται λοιπὸν ὁ τύπος, καὶ οὐκ ἔμεινε κατὰ τὴν κυριακὴν φωνὴν[2] λίθος ἐπὶ λίθον ἐν αὐτῷ, ὃς οὐ κατελύθη. καὶ οὔτε τὸν ναὸν βλέποντες ἐκ λίθων ἐνόμιζον καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ναῷ λαλοῦντα κύριον εἶναι κτίσμα, οὔτε τὸν ναὸν ἐξουθενοῦντες ἀπερχόμενοι μακρὰν προςεκύνουν, ἀλλ᾽ εἰς αὐτὸν ἐρχόμενοι νομίμως ἐλάτρευον τῷ θεῷ ἀπὸ τοῦ ναοῦ χρηματίζοντι. τούτου δὲ οὕτως γενομένου, πῶς τὸ σῶμα τοῦ κυρίου [b]τὸ πανάγιον καὶ πάνσεπτον ἀληθῶς,
P.916. ὑπὸ μὲν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ εὐαγγελισθέν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος [c]πλασθὲν καὶ τοῦ λόγου γεγονὸς ἔνδυμα, οὐ προςκυνητόν; χεῖρα γοῦν σωματικὴν ἐκτείνας ὁ λόγος ἤγειρε τὴν πυρέσσουσαν[3], καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἀφεὶς ἤγειρε τὸν Λάζαρον [d]ἐκ νεκρῶν[4], καὶ πάλιν τὰς χεῖρας ἐκτείνας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν μὲν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας[5] κατέβαλε, τὴν δὲ ὁδὸν ἡμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καθαρὰν ἐποίει.

8. Οὐκ οὖν [e]ὁ τὸν ναὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν ἐν τῷ ναῷ κύριον, καὶ ὁ διαιρῶν τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος ἀθετεῖ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ. καὶ ἀσεβέστατοι δὲ Ἀρειομανῖται μὴ ἐπειδὴ τὸ σῶμα κτιστόν ἐστι νομιζέτωσαν καὶ τὸν λόγον εἶναι κτίσμα, μηδὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν λόγον κτίσμα διαβαλλέτωσαν τὸ σῶμα αὐτοῦ. θαυμάσαι γάρ ἐστιν αὐτῶν τὴν κακόνοιαν, ὅτι καὶ πάντα κυκῶσι καὶ φύρουσι, καὶ προφάσεις ἐφευρίσκουσιν, ἵνα μόνον τὸν κτίστην τοῖς κτίσμασι συναριθμήσωσιν. [f]ἀλλ᾽ ἀκουέτωσαν· εἰ κτίσμα ἦν ὁ λόγος, οὐ προσελάμβανε τὸ κτιστὸν σῶμα, ἵνα αὐτὸ ζωοποιήσῃ. ποία γὰρ τοῖς κτίσμασι παρὰ κτίσματος ἔσται βοήθεια δεομένου καὶ αὐτοῦ σωτηρίας; ἀλλ᾽ ἐπειδὴ [g]κτίστης ὢν

1) [?] 2) Matth. 24, 2. 3) Matth. 8, 14. 15. 4) Ioan. 11, 1 sqq. 5) Ephes. 2, 2.

a. Goblerian. et Felckm. 1. *εὐαρέστουν τῷ θεῷ.*

b. Sic editi, sed mss. pro *τό* habent *οὐ*, quam particulam Seguer. infra ante *προςκυνητόν* omittit.

c. Basil. et Anglic. *ἐπλάσθη καὶ τοῦ λόγου γέγονεν.*

d. Seguer. addit *ἐκ νεκρῶν*, omittunt alii et editi. Ibidem idem et Basil. cum Anglic. *καὶ πάλιν τὰς χεῖρας*, alii vero et

cur hi, qui legem istam negligerent, multabantur? Scriptum enim est: P. 915. *Qui contemserit nec ascenderit, peribit de populo.* Sin autem recte agebant eaque in re accepti erant Deo, annon sexcenties mori digni sunt scelerati turpissimique omnium haereticorum Ariani, qui veteris populi erga Templum reverentiam laudant, et Dominum in carne tanquam in templo existentem adorare renuunt? Atqui vetus Templum et lapidibus et auro velut umbra constructum erat; postquam autem advenit veritas, iam evanuit figura, nec lapis super lapidem secundum Dominicam vocem in eo mansit, qui non fuerit eversus. Nec vero illi Templum ex lapidibus aedificatum contuentes ipsum etiam Dominum, qui in eo loquebatur, rem creatam putabant esse, neque Templum despicientes procul inde adoraturi recedebant, sed in illud ingressi Deo oracula e Templo edenti rite serviebant. Quae cum ita sint, an non adorari dignum est sanctissimum vereque venerandum Domini corpus, quod quidem ab Archangelo Gabriele annunciatum, a Spiritu P. 916. sancto formatum ac Verbi factum est indumentum? Huius corporis Verbum manu extenta mulierem febri laborantem sanavit, et voce humana emissa Lazarum revocavit ad vitam, idemque manibus rursus in cruce extensis principem potestatis aëris, qui nunc operatur in filiis diffidentiae, prostravit, puramque ad caelos nobis viam paravit.

8. Quapropter qui contemnit templum, Dominum, qui in templo est, contemnit, et qui Verbum dividit a corpore, gratiam nobis in ipso datam reiicit. Nec vero impiissimi Ariani, eo quod creatum corpus est, Verbum quoque creatum esse debent existimare, nec item, quia creatum non est Verbum, de eius corpore detrahere sibi licere putent. Siquidem permira est mentis illorum perversitas, qua et omnia conturbant permiscentque, et causas excogitant, quo solum creatorem inter res creatas possint collocare. Verum audiant quae sumus dicturi: Si Verbum res creata esset, creatum non assumsisset corpus, ut illi vitam impertiret. Ecquid enim auxilii res creata rei creatae ferre possit, cum ipsa salute indigeat? Sed quia Verbum, cum crea-

editi τὰς δὲ χεῖρας. Item Seguer. ibid. habet ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν μὲν ἄρχοντα, et mox idem et Basil. cum Anglicano τὴν δὲ ὁδόν etc. Alii vero et editi τοῦ et μέν omittunt, ut et Basil. et Anglic., habentque καὶ τὴν ὁδόν.

e. Sic Seguer. Alii et editi artic. ὁ omittunt.

f. Haec verba usque ad ἀνακτῆσαι δυνηθῇ citantur a Theodoreto Dialogo II. [p. 92.], sed velut ex Epistola ad Epictetum, nisi forte pro ἐκ τῆς αὐτῆς legendum sit ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς, ut observat Felckmannus. Ibid. Theodor. προςελάμβανεν ἄν. Et mox τοῦτο ζωοποιῇ.

g. Basil. et Anglic. κτίστης ἦν.

P. 916. ὁ λόγος αὐτὸς δημιουργὸς γέγονε τῶν κτισμάτων, διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων τὸ κτιστὸν αὐτὸς [a] ἐνεδύσατο, ἵνα πάλιν αὐτὸς ὡς κτίστης ἀνακαινίσῃ καὶ ἀνακτῆσαι τοῦτο δυνηθῇ. κτίσμα δὲ ὑπὸ κτίσματος οὐκ ἄν ποτε σωθῇ, ὥςπερ οὐδὲ ὑπὸ κτίσματος ἐκτίσθησαν τὰ κτίσματα, εἰ μὴ κτίστης ἦν ὁ λόγος. ὅθεν μὴ καταψευδέσθωσαν τῶν θείων γραφῶν, μηδὲ σκανδαλιζέτωσαν τοὺς ἀκεραίους τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' εἰ μὲν [b] βούλωνται, μεταγινωσκέτωσαν καὶ αὐτοί, καὶ μηκέτι τῇ κτίσει λατρευέτωσαν παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα θεόν[1]). ἐὰν δὲ ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν ἐμμένειν ἐθέλωσι, μόνοι τούτων ἐμφορείσθωσαν, καὶ τριζέτωσαν τοὺς ὀδόντας κατὰ τὸν πατέρα αὐτῶν [c] τὸν διάβολον, ὅτι ἡ πίστις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κτίστην οἶδε τὸν τοῦ θεοῦ λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων, καὶ οἴδαμεν ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν[2]), γενόμενον δὲ αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν προςκυνοῦμεν, οὐχ ὡς ἶσον ἐν ἴσῳ γενόμενον τῷ σώματι, ἀλλ' ὡς δεσπότην προςλαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν καὶ δημιουργὸν καὶ κτίστην ἐν κτίσματι γινόμενον, ἵν' ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐλευθερώσας τὸν κόσμον προςαγάγῃ τῷ πατρί, καὶ εἰρηνοποιήσῃ τὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς[3]). οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκομεν, καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν προςκυνοῦμεν, κἂν Ἀρειομανῖται διαῤῥη-
P. 917. γνύωσιν ἑαυτούς. προςαγόρευε πάντας τοὺς ἀγαπῶντας τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. ἐῤῥῶσθαί σε καὶ μνημονεύειν ἡμῶν τῷ κυρίῳ εὐχόμεθα, ἀγαπητὲ καὶ ὡς ἀληθῶς ποθεινότατε, [d] ἐὰν χρεία ᾖ ἀναγνωσθῆναι ταῦτα Ἱερακᾷ τῷ πρεσβυτέρῳ.

1) Rom. 1, 25. 2) Ioan. 1, 1. 3) Coloss. 1, 20.

a. Theodor. *συνεστήσατο*. Mox Basil. et Anglic. *αὐτὸς ὁ κτίστης*. Ibidem mox Theodor. *ἀνακτίσαι*.

b. Seguer. Basil. Anglic. *βούλονται* et infra *θέλωσι* pro *ἐθέλωσι*.

c. Seguer. Basil. et Anglic. *τὸν διάβο-*

tor sit, rerum creatarum fuit opifex, ideo in fine saeculorum rem P. 916.
creatam induit, ut eam tanquam creator resarciret et repararet. Nec enim res creata rem creatam posset salvam facere, quemadmodum nec res creatae a re creata potuissent creari, nisi Verbum creator fuisset. Desinant igitur deinceps Scripturas divinas false interpretari, neque sint scandalo simplicioribus fratrum; sed si quidem velint sententiam mutent et ipsi, nec iam rebus creatis potius quam Deo omnium creatori serviant. Sin vero in sua perseverare impietate malunt, se solos ea infici satis habeant, dentibusque non secus ac ipsorum Pater diabolus strideant, quando quidem fides Catholicae Ecclesiae Dei Verbum rerum omnium creatorem et opificem esse agnoscit, scimusque quod *in principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum*, ipsum item propter nostram salutem factum adoramus hominem, non quidem ut aequale in aequali factum corpore, sed ut Dominum, qui servi accepit formam, necnon ut opificem et creatorem, qui in re creata fieri voluit, ut omnia in ipsa liberans mundum offerret Patri cunctaque pacificaret, sive quae in caelis sive quae in terris sunt. Sic enim et paternam eius agnoscimus divinitatem et praesentiam corpoream adoramus, disrumpantur licet Ariani. Saluta omnes, qui Dominum nostrum P. 917.
Iesum Christum diligunt. Valere te et memorem nostri apud Dominum esse precamur, carissime vereque optatissime. Haec etiam, si opus fuerit, Hieracae presbytero recitari cupimus.

λον. Iidem mox et Gobler. τῆς καθολικῆς. Alii et editi habent τῆς καθόλου.

d. Haec ad finem desunt in Anglicano. Ibidem Seguer. ἱερακῆ habet, Editi ἱερακῷ, Gobler. et Felckm. 1. ἱέρακα. Forte ἱέρακι scribendum. Hic enim ille est Hierax, quem Ariani una cum Adelphio et multis aliis in exilium proiecerunt, ut narrat Athanas. Hist. ad Monachos pag. 387. num. 72. et Apologia de fuga sua p. 324. num. 7.

S. ATHANASII ARCHIEPISCOPI
CONTRA APOLLINARIUM
LIBRI DUO.

ADMONITIO.

p. 921. I. *Libros adversus Apollinarium ab Athanasio conscriptos memorat Proclus Oratione sua in Synodo secunda Constantinopolitana, cuius insignem locum hîc adferendum censuimus.* Et Athanasius, *ait,* diversas epistolas ad Apollinarium scribit tanquam eadem in fide sapientem, et tamen postea libros integros etiam post mortem Apollinarii scripsit adversus eum cognitis illius in scripto blasphemiis. Et nihil Apollinario profuerunt, quae ante ad illum tanquam eadem in fide sapientem scripta sunt[1]). *Leontius item Libro tertio contra Nestorium et Eutychen* Gloriatum esse *ait* Apollinarium, innumerabiles epistolas ad eum scriptas esse Athanasii magni, Serapionis et aliorum, quicunque fuerunt tunc fulgentia sidera et veritatis propugnatores[2]). *Quarum tamen epistolarum nulla iam superest. Idem Leontius lib. I. duo adfert loca ex primo Athanasii adversus Apollinarium libro et alium ex libro secundo, ubi secundum vocat eum, qui revera in editis secundus est*[3]). *Quem item Synodus VI. Oecumenica δεύτερον λόγον nuncupat. Ioannes quoque Maxentius, qui sub initium scripsit sexti saeculi, ex primo libro locum adfert Athanasii nomine, necnon Ioannes Damascenus et alii, quorum testimonia suis inferius notantur locis. In omnibus etiam mss. hi duo libri eodem locantur ordine.*

II. *Tot veterum testimonia necnon antiquorum codicum auctoritas maioris apud nos sunt momenti, quam ut recentiores quosdam audiamus, quorum alii primum, alii secundum contra Apollinarium librum in suspicionem vocant, quia potissimum ambo tam Athanasii stylum referunt quam qui maxime. Libet sane quaedam Athanasianae dictionis exempla, ut omnem ea de re scrupulum levemus, apponere. Primum enim lib. I. num. 6. errorem eorum, qui Christi corpus adorandum negabant nisi caeleste increatumque esset, iisdem confutat argumentis ac nonnunquam iisdem verbis, quibus supra in epistola ad Adelphium, et num. 10. illud τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς etc. iisdem fere verbis reperies supra in Epist. ad Epictetum.*

1) Tom. V. p. 489. Mansi Conc. Coll. Tom. IX. p. 272.
2) Gallandi Bibl. Patr. Tom. XII. p. 689.
3) Gallandi p. 669.

Item num. 12. *quod de quaternitate legitur, quam a Catholicis pro Trinitate induci criminabantur Apollinaristae, eadem sententia habetur Epist. ad Epictetum. Ne multa, si cui libeat duos adversus Apollinarium libros conferre cum aliis Athanasii operibus maximeque cum Epistolis ad Epictetum, ad Adelphium et ad Maximum, tot ille loca deprehendet inter se affinia, ut ab eodem profecta scriptore nihil ambigat. Secundi libri quam primi γνησιότης minus in suspicionem venit, sed neuter revera dubius.* P. 921.

III. *Sane permixtis pridem Athanasii libris nec suo loco positis difficilius fuit germanos a spuriis internoscere. Iam vero ubi quaecunque Apollinarii spectant haeresin consequenter locantur, minoris res est negotii. Contingit enim semper, cum nova exoritur haeresis, nova item verba novasque sententias inter disceptantes usu venire. Quare nil mirum, si in postremis hisce contra Apollinarium tractatibus quaedam insolenter dicta reperiantur. Quae tamen haud ita multa sunt. Et si initio primi contra Apollinarium libri occurrunt nonnulla, quae Athanasii fortasse dictionem minus referant, nulla hinc νοθείας coniectura. Advertendum enim ad amicum hic responderi, qui suas cum Apollinaristis disputationes Athanasio recensuerat; quare rescribens eadem de re Athanasius non suas modo sibique familiares, sed amici quoque et Apollinaristarum voces sententiasque usurpat, quod fere fit inter disputantes. Id autem sub initium tantum comparet; in subsequentibus enim nemo, cui stylus Athanasii notus sit, non loquentem Athanasium advertat.*

IV. *Ceterum quam varie circa Christi personam errarent Apollinaristae, quamque parum sibi mutuo constarent, haud semel his in libris enarrat Athanasius. Alii enim Verbum putabant sola specie carnem assumsisse, alii carnem caelestem et increatam sibique consubstantialem Verbum induisse. Mentem vero humanam utpote peccatis malisque cogitationibus obnoxiam a Verbo assumtam minime fuisse pugnabant; quae fuit Apollinaristarum haereseos quasi tessera. Apollinarius tamen, Vitalis et si qui alii huius sectae homines, cum sese a Catholicis urgeri cernerent, carnem Christi nostrae similem esse atque ex Maria assumtam fatebantur, imo animam quoque, sed* P. 922. *tantum sensitivam, vel ut ait Suidas animam vitalem in Christo admittebant. Hactenus de libris contra Apollinarium, quos postremis Athanasii vitae annis conscriptos putamus, anno circiter* 372., *atque, ut patet, post Epistolam ad Epictetum, in qua errores eiusmodi quasi hactenus inauditos recenset Athanasius. Hac de re fusius in vita Athanasii [p. LXXXVIII. col. 2.].*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

[a] *ΠΕΡΙ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ*

ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ.

P. 922. 1. *Ὁ μὲν [b] τρόπος τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἄκοπος τὸ σιωπῇ σέβειν τὸ πᾶν, ἀγαπητέ, καὶ εὐχαρίστοις βοαῖς ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργέτην θεὸν κατὰ τὴν ῥῆσιν τῆς γραφῆς τὴν λέγουσαν· καθήσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσεται, καὶ ἡσυχάσει [1]) καὶ πράξει τὰ ἴδια· τὸ δὲ κατὰ μόνας καὶ τὰ ἴδια, τουτέστι τὴν ἰδίαν ἀναστροφὴν ἐκ κρίσει τίθεσθαι καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ ἐν φροντίδι. ἀλλ' ἐπειδὴ κόπωσιν βαρυτάτην [c] συνειδὼς ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ λέγειν δοκοῦσιν ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ τίς ἡ αἰτίασις τῶν ὀρθῶς φρονεῖν νομιζόντων, οἵ τινες ἀμετρίᾳ πολλῇ [d] τὰ ἄθεσμα φθεγγόμενοι οὐ δεδοίκασιν, οἷς ἀπαχθέντες οἱ ἀστήρικτοι τῇ πίστει πλανώμενοι οὐ συνίασιν· εἰ γὰρ ἐστηριγμένοι ἐν τῇ πίστει ἐτύγχανον, οὐκ ἂν τοιούτοις ῥήμασι συνεπείσθησαν. σχολαζούσης δὲ αὐτῶν τῆς διανοίας δεκτικοὶ γεγόνασι τῶν τοιούτων παραδόσεων, ἐξ ὧν [e] ἀναβλαστάνει ἀμετρίας τῦφος καὶ κακίας πλῆθος. ἀβλεπτοῦντες δὲ ἐκ τοῦ μίσους παροδεύουσι τῶν προφητῶν τὰ μηνύματα καὶ τῶν ἀποστόλων τὰ διδάγματα καὶ τῶν πατέρων τὰ παραγγέλματα [f] καὶ αὐτὰς δὴ τὰς ἐναποδείκτους τοῦ δεσπότου φωνάς. οἷς ἐπάγειν κατὰ δύναμιν τὸν ἔλεγχον ἐπάναγκες, [g] ἵνα ἤ τινες αὐτῶν*

1) Thren. 3, 28. 26.

a. Synodus VI. oecumenica hunc librum citans Act. 8. [tom. 6.] pag. 762. item Act. decima [p. 811 extr. — Mansi Conc. Coll. Tom. XI. p. 367. et 421.] vocat eum *περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγος, καὶ κατὰ ἀπολιναρίου.* Damascenus vero lib. 3. de Orth. fide cap. 6. *λόγος κατὰ ἀπολιναρίου.* Variant autem mss. Basil. et Anglic. quos sequimur habent *περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ χριστοῦ, καὶ κατὰ ἀπολιναρίου,* sed in Basil. deest *καί.* At in Gobler. Felckm. 1. et Seguer. desunt *καὶ κατὰ ἀπολιναρίου*, et ita legit Nannius. Patet esse contra Apollinarium.

b. Sic mss. fere omnes et edit. Comm. necnon Synodus VI. oecumenica. At Basil.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE
DE INCARNATIONE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI
CONTRA APOLLINARIUM.

LIBER PRIMUS.

1. Hic pii viri mos est indefessus, dilecte mi, ut silentio veneretur τὸ πᾶν (id est universum), et cum gratiarum actione Deum benefactorem alta voce concelebret, iuxta Scripturae sententiam, qua dicit: *Sedebit solitarius et tacebit et requiescet et quae propria sibi sunt faciet.* Illud autem *solitarius* et illud *propria*, id est proprium vitae institutum considerate et cum iudicio disponere et Dei mandatum curare. Sed quia ingentem apud eos defatigationem conspicatus, qui haec ipsa dicere non dubitant, de nostra me fide percunctatus es, et quae sit culpa rogasti eorum, qui se probe sentire rati nihil verentur tamen pro suprema animi sui intemperantia impia proferre verba, quibus seducti qui instabiles sunt in fide se errare non intelligunt; nam si stabiles in fide essent, dictis huiusmodi nunquam obtemperassent. Dum autem mens eorum otio torperet, eiusmodi traditionibus suscipiendis idonei fuere, ex quibus ingens arrogantia et multa malitia exoritur. Prae odio autem caecutientes Prophetarum testimonia, Apostolorum documenta, Patrum praecepta ipsasque manifestas Domini voces in pravum sensum detorquent. Quos pro viribus confutare operae pretium fuerit, ut ita quidam saltem eorum vel resi- P. 922.

et edit. Par. σκοπός. Infra Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καθήσεται. Editi vero et alii καθίσεται. Ibidem in edit. Paris. legitur πράσσει, in Commel. ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν, utraque male. Gobler. Felckm. 1. et Seguer. πράξει.

c. Seguerian. συνιδῶν ἐν τοῖς ταῦτα. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. περὶ τῶν ὀρθῶς etc. In editis περί deest.

d. Basil. solus habet τὰ ἄτοπα φθ. Mox Seguer. solus ὑπαχθέντες.

e. Gobler. Felckm. 1. Seguer. ἀναβλαστᾷ, iidem κακίας μῖσος.

f. Seguer. omisso καί habet αὐτάς τε τάς. Mox ἐναποδείκτους omnes mss. et edit. Commel. In Parisiensi mendose irrepserat ἀναποδείκτους.

g. Seguer. habet εἴ τινες omisso ἵνα,

p. 922. ἀνανήψαντες διαβλέψωσιν ἢ ἄλλους ἀπατᾷν μὴ δύνωνται, κατάληψιν εὐκρινεστάτην περὶ Χριστοῦ ὑπισχνούμενοι, μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται[1]).

2. Οἱ μὲν γὰρ πατέρες εἰρήκασιν ὁμοούσιον τὸν υἱὸν τῷ πα-
p. 923. τρὶ καὶ θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ καὶ τέλειον ἐκ τελείου, ἔπειτα κατελθόντα διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, εἶθ᾽ οὕτως παθόντα καὶ ἀναστάντα, ἵνα δὲ μή τις πάθος καὶ ἀνάστασιν ἀκούων ἠλλοιῶσθαι τὸν θεὸν λόγον ἐννοοῖτο, τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ υἱοῦ μετὰ κρίματος διορίζονται· οὗτοι δὲ ἢ ἀλλοίωσιν τοῦ λόγου φαντάζονται, ἢ δόκησιν τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους ὑπολαμβάνουσι, ποτὲ μὲν ἄκτιστον καὶ ἐπουράνιον λέγοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ σάρκα, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῆς θεότητος. εἶτά φασιν· ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ, [a]ὡς γὰρ ὀργανικῷ κέχρηται σχήματι τῷ περιέχοντι, οὐ γὰρ οἷόν τε ἦν τέλειον ἄνθρωπον αὐτὸν γενέσθαι, ὅπου γὰρ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία, καὶ ὅτι δύο τέλεια ἓν γενέσθαι οὐ δύναται· ἐπεὶ ἔσται καὶ ἐν Χριστῷ ἡ ἐν ἡμῖν μάχη τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἔσται αὐτῷ χρεία τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς καθαρισμοῦ, εἰ τὸ φρονοῦν καὶ [b]τὸ ἄγον ἐν ἡμῖν τὴν σάρκα Χριστὸς ἐν ἑαυτῷ ἐπιδέδεικται γενόμενος ἄνθρωπος. ἀλλὰ ἔλαβε, φασί, τὸ ἀνόητον, ἵν᾽ αὐτὸς ᾖ νοῦς ἐν αὐτῷ, καὶ ἄγευστος ᾖ πάντη τῆς ἁμαρτίας κατά γε τὸ θεϊκὸν [c]καὶ τὸ ἀνόητον τῆς σαρκός. οὔτε γὰρ ἁμάρτοι ἂν ἡ σάρξ, τοῦ ἄγοντος τὴν σάρκα τουτέστι τοῦ φρονοῦντος μὴ προενθυμηθέντος τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐνεργήσαντος διὰ τοῦ σώματος εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἁμαρτίας. ὅθεν σαρκὸς μὲν καινότητα Χριστὸς ἐπιδέδεικται καθ᾽ ὁμοίωσιν, τοῦ δὲ φρονοῦντος ἐν ἡμῖν τὴν καινότητα διὰ μιμήσεως καὶ ὁμοιώσεως καὶ ἀποχῆς τῆς ἁμαρτίας [d]ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. καὶ οὕτως νοεῖται Χριστὸς χωρὶς ἁμαρτίας.

3. Ταῦτά ἐστιν αὐτῶν τὰ σοφίσματα καὶ τῆς παρατροπῆς τὰ νοήματα, καὶ οὐκ ἔστιν εἷς ὁ λόγος αὐτῶν, πολλαὶ γὰρ τῆς ἀπιστίας αἱ παρατροπαὶ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐπινενοημέναι. προθῶμεν τοίνυν [e]τούτοις τῆς τοῦ θεοῦ εὐδοκίας τὴν θέλησιν, ὤμοσε γάρ, φησί, κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται[2]), καὶ τῆς ἀληθεστάτης οἰκονομίας τὴν συμπλήρωσιν καὶ τῆς τελειοτάτης εὐεργεσίας τὴν χάριν, ἀντερωρήσαντες τούτων τὰ νοήματα, [f]εἰ τοῖς

1) 1. Tim. 1, 7. 2) Psal. 110 [109. LXX.], 4.

quae lectio non spernanda. Mox idem διαβλέψουσιν . . . δύνονται. Paulo post idem μή τε ἃ λέγουσι recte. In editis μή τε deest.

a. ὡς γάρ etc. Sic Gobler. Felckm. 1. et Seguer. At editi τῷ γάρ, et sic Angl.

b. Gobler. Felckm. 1. et Seguer. τὸ ἐνάγον. Paulo post Seguer. solus ἀλλὰ φησὶ τὸ ἀνόητον. Mox Gobler. Felckm. 1. et Seguer. ἐν αὐτῷ melius quam editi ἐν

piscentes rem animadvertant vel alios decipere non valeant, dum apertissimam Christi comprehensionem pollicentur: *Non intelligentes neque quae loquuntur neque de quibus affirmant.* P. 922.

2. Nam Patres quidem dixere, consubstantialem esse Patri Filium ac Deum verum ex Deo vero et perfectum ex perfecto, qui deinde descendit propter nostram salutem, incarnatus et homo factus est, ac postmodum passus est et resurrexit. Sed ne quis audita passione et resurrectione Deum Verbum mutatum esse cogitaret, immutabilem et invariabilem esse Filium damnatione adhibita definiunt. Isti vero aut mutationem Verbi comminiscuntur, aut Passionis dispensationem meram esse phantasiam suspicantur, atque interdum increatam caelestemque Christi carnem, aliquando Deitati aiunt esse consubstantialem. Deinde inquiunt vice interioris qui in nobis est hominis mentem caelestem inesse Christo. Nam figurâ illa dicunt, qua induebatur, instar organi usus est, neque enim possibile erat perfectum hominem illum fieri. „Ubi enim perfectus homo ibi et peccatum, itemque duo „perfecta unum fieri non possunt. Alioqui in Christo erit ea quae in „nobis est pugna peccati, opusque erit ei illâ apud nos fieri solitâ „purgatione, si Christus homo factus quod in nobis cogitat et carnem „movet in seipso suscepisse exhibeatur. Sed assumsit, inquiunt, cor„pus absque mente, ut ipse mens in illo esset, expers omnino peccati, „cum ratione divinitatis tum ratione carnis, quae absque mente sit. „Neque enim peccat caro eius, qui carnem movet id est qui cogitat, „si is prius peccati actum non mente conceperit, et si per corpus ad „peccati consummationem operatus non fuerit. Unde carnis quidem „novitatem Christus commonstravit pro ratione similitudinis, novitatem „autem eius, qui in nobis cogitat, per imitationem et similitudinem et „abstinentiam a peccato unusquisque in seipso exhibet. Et sic Chri„stus sine peccato intelligitur." P. 923.

3. Haec sunt illorum sophismata et ad res detorquendas consilia; neque unus est illorum sermo, multa enim incredulitatis diverticula humanis ratiocinationibus excogitata. Proponamus igitur illis divini placiti voluntatem (nam *iuravit,* inquit, *Dominus et non poenitebit eum*) ac verissimae oeconomiae consummationem et absolutissimi beneficii gratiam, mutuoque sciscitemur, ut eorum exploremus mentem, num propheticis praedictionibus consonent, num Apostolica documenta

ἑαυτῷ. Iidem manuscripti *ἄγνωστος ἢ πάντη.*

c. Seguer. *καὶ κατὰ τὸ ἄν.* Mox idem cum Gobler. et Felckm. 1. *ἁμαρτάνει σὰρξ τοῦ ἄγοντος.*

d. Edit. Commel. et quidam mss. *ἣν ἕκαστος.* In aliis et in editione Paris. *ἣν* deest, rectius.

e. *τούτοις* deest in Seguer.

f. Anglic. *ἐν τοῖς προφ.* et infra item *ἐν τοῖς ἀποστ.*

P. 923. προφητικοῖς μηνύμασι συνᾴδουσιν, εἰ τοῖς ἀποστολικοῖς διδάγμα-
σιν ἀκολουθοῦσιν, εἰ τοῖς τῶν πατέρων παραγγέλμασι στοιχοῦσιν,
εἰ τὰς ἐναποδείκτους τοῦ [a] δεσπότου φωνὰς οὐκ ἀθετοῦσιν, ἵν᾽ ἐκ
τῶν προφητικῶν μηνυμάτων καὶ τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων καὶ
[b] τῶν ὑπὸ τοῦ κυρίου πληρωθέντων πραγμάτων γίγνηται τῆς ἀλη-
θείας ἡ ὁμολογία καὶ τῆς πλάνης ἡ ἔλεγξις. εἴπατε τοίνυν, οἱ
P. 924. ἐφευρεταὶ τοῦ καινοῦ καθ᾽ ὑμᾶς εὐαγγελίου, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο[1]),
πόθεν ὑμῖν [c] κατηγγέλθη σάρκα ἄκτιστον λέγειν, ὥστε ἢ τὴν θεό-
τητα τοῦ λόγου εἰς μετάπτωσιν σαρκὸς φαντάζεσθαι, ἢ τὴν οἰκο-
νομίαν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως ὡς δό-
κησιν νομίζειν; ἄκτιστος μὲν γὰρ πέφηνε μόνη ἡ ἁγία τριὰς τῆς
θεότητος, ἀΐδιός τε καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος· Χριστοῦ δὲ
[d] κατὰ σάρκα ἐξ ἀνθρώπων ἀνισταμένου ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν,
ὡς γέγραπται, καὶ παθητοῦ καὶ [e] πρωτοτόκου ἐξ ἀναστάσεως νε-
κρῶν, προκαταγγείλαντος τοῦ νόμου, πῶς τὸ ἄκτιστον παθητὸν
λέγετε; ἢ πῶς τὸ παθητὸν ἄκτιστον ὀνομάζετε; καὶ γὰρ καὶ τὴν
ἄκτιστον οὐσίαν τοῦ λόγου παθητὴν λέγοντες εἰς τὴν θεότητα
βλασφημεῖτε, καὶ τὴν παθητὴν σάρκα ὀστέοις [f] τε καὶ αἵματι καὶ
ψυχῇ καὶ ὅλου τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς σώματος ἁρμοσθεῖσαν, ψηλαφητήν
τε καὶ ὁρατὴν γενομένην, ἄκτιστον λέγοντες δυσὶ περιπίπτετε
πτώμασιν, ἢ φαντασίαν τὴν δεῖξιν καὶ τὴν ἀνοχὴν τοῦ πάθους
[g] ὑπολαμβάνοντες κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν, ἢ τοιαύτην
ὑποτίθεσθε τῆς ἀκτίστου θεότητος τὴν οὐσίαν. καὶ τί ἔτι μέμ-
φεσθε τοῖς ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ τῇ κατὰ σάρκα τὸν θεὸν φαν-
ταζομένοις;

4. Ἀλλὰ λέγετε [h] ὅτι ἄκτιστος γέγονε τῇ ἑνώσει τῇ πρὸς τὸν ἄκτιστον· ἐντεῦθεν δὲ ὑμῶν ἡ πλάνη δειχθήσεται αὐτέλεγκτος· ἡ γὰρ τῆς σαρκὸς ἕνωσις πρὸς τὴν τοῦ λόγου θεότητα ἐκ μήτρας γέγονεν· ἐντεῦθεν γὰρ αὐτὴν ἀνεστήσατο ὁ λόγος ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας, οὐ προϋπάρξασαν τῆς τοῦ λόγου ἐπιδημίας ἢ τῆς [i] θεοτόκου Μαρίας, μόνης ἐκ τοῦ Ἀδὰμ καταγομένης καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἐκ τοῦ Δαβὶδ γενεαλογουμένης σὺν τῷ Ἰωσὴφ τῷ μεμνηστευμένῳ αὐτήν[2]), ὄντων ἑκατέρων εἰς σάρκα μίαν, καθὼς γέγραπται[3]), οὐ τῇ πρὸς ἀλλήλους συναφείᾳ, ἀλλὰ τῇ ἐξ ἑνὸς ὑπάρξει· ὅτι γὰρ

1) Gal. 1, 7. 2) Matth. 1, 1 sqq.; Luc. 3, 23 sqq. 3) Gen. 2, 24.

a. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi τοῦ θεοῦ.

b. Basil. habet τῶν τοῦ θεοῦ πληρωθ. Paulo post Seguer. γένηται, Basil. γίνηται. Gobler. Felckm. 1. et editi γίγνηται.

c. Gobler. et Felckm. 1. κατηγγέλθη. Anglic. vero et Seguer. κατηγγέλη. Editi κατηγγέλλη. Paulo post φαντάζεσθε Gobler. Seguer. et Felckm. 1., et infra iidem νομίζητε, Seguer. νομίζετε. Mox δόκησιν, sic Basil. Anglic. Seguerian.; in edit. ὡς δόκησιν. Statim Anglic. solus πέφυκε μόνη.

d. Seguer. et Anglic. τὸ κατὰ σάρκα. In editis et aliis τό deest. Mox Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. ἐξ ἀνθρώπων,

sequantur, num in Patrum praeceptis incedant, num manifestas Dei P. 923.
voces non despiciant, ut ex propheticis testimoniis, ex Apostolicis documentis et ex operibus a Domino designatis veritatis confessio et erroris confutatio subsequatur. Respondete igitur, auctores novi secundum vos Evangelii, cum aliud nusquam sit Evangelium: Undenam vobis praedicatum est, carnem increatam esse dicendam, ita ut aut P. 924.
Deitatem Verbi in carnem dilapsam et mutatam fuisse comminiscamini, aut oeconomiam passionis, mortis et resurrectionis meram phantasiam existimetis? Sola enim sancta Trinitas Deitatis est increata et aeterna, immutabilis et invariabilis. Cum autem Christus secundum carnem ex hominibus duxerit ortum, scilicet ex fratribus nostris, ut scriptum est, ac passibilis sit et primogenitus ex resurrectione mortuorum, lege idipsum praenunciante, quomodo quod increatum est passibile dicitis? aut quomodo quod passibile est increatum vocatis? Etenim cum increatam Verbi substantiam passibilem dicitis, in Divinitatem blasphematis. Et dum passibilem carnem, quae ossibus, sanguini, animae et universo nostro corpori adaptata est, quaeque palpabilis et visibilis est, increatam dicitis, duplici lapsu conciditis; aut enim exhibitionem et tolerantíam passionis phantasiam existimatis iuxta Manichaeorum impietatem, aut talem esse statuitis increatae Deitatis substantiam. Ecquid adhuc reprehenditis eos, qui in humana forma secundum carnem Deum comminiscuntur?

4. Sed dicitis increatum factum esse, quod unitum sit cum increato. Hinc autem vestrum errorem sese falsi arguere ostendetur. Nam carnis cum Verbi Divinitate coniunctio ex utero facta est, inde enim ipsi Verbum, cum e caelo advenisset, originem dedit, quippe quae non erat antequam Verbum adveniret, aut ante Deiparam Mariam, cuius solius origo ex Adamo et genus ex Abraham et Davide ortum narratur, et una sponsi sui Ioseph, qui erant duo in carne una, sicut scriptum est, non mutua inter se copulatione, sed quod ex uno eodemque originem ducerent; nam quod illibati remanserint, testatum est.

Editi vero et alii ἐξ ἀνθρώπου. Mox iidem ὡς ἐκ τῶν. In editis et aliis ὡς deest.

e. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis πρώτου.

f. τε deest in Seguer.

g. Basil. ὑπολαμβάνοντες καὶ τὴν τῶν.

h. ὅτι deest in Segueriano, Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Anglic. solus habet ἄκτιστον, recte. Alii ἄκτιστος. Ibidem Anglic. Segner. Gobler. et Felckm. 1. τῇ ἑνώσει, omissa praepositione ἐν, quae in editis legebatur.

i. θεοτόκου deest in edit. Commel., sed legitur in maxima parte manuscriptorum. Infra ἐκ ante τοῦ Δαβίδ habetur in solo Seguer.

P. 924. ἀθιγεῖς διέμειναν μεμαρτύρηται[1]). γεννᾶται οὖν ὁ Χριστὸς ἐν Βεθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἰωσὴφ πατέρα καλῶν ταὐτὸν τῇ Μαρίᾳ τυγχάνοντα [a]τοῦ Δαβίδ, ἐν σπαργάνοις ἀνακλιθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος ἐν τῷ ἱερῷ βασταχθεὶς καὶ περιτομὴν σαρκὸς προςαγόμενος κατὰ τὸν νόμον καὶ αὔξησιν ἡλικίας ποιούμενος. εἰ τοίνυν ἄκτιστος τῇ ἑνώσει γέγονεν, πῶς οὐκ αὐτοτελὴς ὤφθη, ἀλλὰ θελήσαντος τοῦ λόγου ἡ τοῦ σώματος αὔξησις ἐγίνετο; ἀκτίστῳ δὲ προςάγειν αὔξησιν ἀσεβές ἐστι. τὸ γὰρ ἄκτιστον τῇ φύσει ἄκτιστον λέγεται, μήτε αὔξησιν μήτε ἐλάττωσιν ἐπιδεχόμενον. [b]τὸ
P. 925. δὲ τῷ ἀκτίστῳ κοινωνῆσαν ἢ ἑνωθὲν ἴδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται, οὐ μὴν αὐτὸ ἄκτιστον, ἵνα μὴ ἐπιλησθῇ τῆς ἑνώσεως [c]ἡ εὐεργεσία, καὶ καταργηθῇ τῆς εὐεργεσίας ἡ ὀφειλή, καὶ εἰς ἀνελπιστίαν καταπέσῃ ἡ ἐν ἀσθενείᾳ ἔτι τυγχάνουσα ἀνθρωπότης, διδασκομένη καθ' ὑμᾶς μὴ ἔχειν πρὸς θεὸν οἰκειότητα, καὶ ἀμαυρωθῇ ἡ χάρις. τίς γὰρ ἄκτιστον ἀκούων τὸ τοῦ κυρίου σῶμα, ἑαυτὸν δὲ ποιηθέντα καὶ κτισθέντα εἰδὼς οὐκ ἐννοηθήσεται, ψευδεῖς μὲν εἶναι τὰς ἁγίας γραφάς, ἑαυτὸν δὲ μὴ ἔχειν πρὸς τὸν Χριστὸν κοινωνίαν; εἰ ὁ ἄκτιστος ἄκτιστον σῶμα ἀνελάβετο, κατήργηται τοίνυν ἡ πρώτη πλάσις, ἀπόλωλεν ὁ ἀρχέτυπος Ἀδάμ, οὗ ἡμεῖς μέχρι σήμερον ἀπόγονοι τυγχάνομεν κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς διαδοχήν. πῶς οὖν Χριστὸς ἡμᾶς μετόχους [d]ἑαυτοῦ κατεστήσατο; πῶς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει· ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες[2]);

5. *Μή* τις δὲ τολμάτω περὶ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ ἐννοῆσαι, ὅτι ὥςπερ αὐτὸς ἐκ τοῦ θεοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, καθάπερ οἱ ἀσεβέστατοι Ἀρειανοὶ λέγειν τολμῶσιν, ἢ πάντως κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐπίδειξιν καὶ κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, τουτέστι τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδάμ, ἣν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων θεός. ὅλως μὲν οὖν ἐν τοῖς ποιήμασι τὸ λεγόμενον ἄκτιστον τὸ μηδέπω ὑπάρξαν λέγεται, ὅτι μὴ γέγονεν. [e]μή τι οὖν ἄρα μήθ' ὅλως γεγονέναι ἐν τῷ λόγῳ σάρκα ὑπολαμβάνοντες εὐφήμῳ λέξει ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄρνησιν εὐθὺς ἐννοεῖτε, ἵνα μηδὲν ἐν τῷ ἀκτίστῳ ὁμολογήσητε. ἄκτιστος γὰρ ὕπαρξις μόνη ἡ τῆς θεότητος νοεῖται, ὥςτε καὶ τὴν ἄκτιστον παθητὴν λέγειν ἀσεβὲς καὶ τὴν παθητὴν ἄκτιστον ὀνομάζειν. τὴν γὰρ ποιηθεῖσαν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν [f]μὴ τῇ ἑνώσει τοῦ λόγου εἶναι ἰδίαν, ἀλλὰ συναΐδιον καὶ τῇ τοῦ

1) Matth. 1, 18. 25. 2) Hebr. 2, 11.

a. Seguer. ἐκ τοῦ Ἀδάμ, et ita legit Nannius; sed omnes alii mss. et editi Graeci melius τοῦ Δαβίδ. Mox Seguer. et Felckm. 1. ἀνακληθείς. Ibidem Basil. et Seguer. Συμεών. Editi Σιμεῶνος. Nos cum mss. Gobler. Felckm. 1. et Textu Gr. Συμεῶνος. [In margine:] Haec vide supra ad Epict. p. 904 sq. [p. 830. hui. ed.].

b. Ita Seguer., et sic legendum est. Editi τῷ δὲ ἀκτ.

Nascitur ergo Christus in Bethleem Iudaeae, Iosephque Patrem suum P. 924. vocat, qui eandem quam Maria ex Davide originem ducebat, in pannis repositus, a Simeone in Templo gestatus et ad circumcisionem carnis secundum legem adductus est, augmentumque accepit aetatis atque staturae. Si itaque increatus illa unione factus est, quomodo non statim perfectus apparuit, sed pro voluntate Verbi corpus augmentum accipiebat? Increato autem incrementum adscribere impium est. Nam quod increatum est, natura sua increatum dicitur, nec accessionem vel diminutionem admittit. Quod autem cum increato quidpiam commune P. 925. habet aut ipsi unitur, proprium quidem increato, non tamen ipsum increatum esse dicitur; ne unionis beneficium in oblivionem veniat et beneficii debitum aboleatur, neve humanum genus, quod adhuc in infirmitate degit, in desperationem cadat, si discat (quod vos dicitis) nullam esse sibi cum Deo cognationem, neve gratia evanescat. Quis enim increatum si audiat Domini corpus, seque factum creatumque agnoscat, non intelligat, falsas quidem esse Scripturas sibique nullam esse cum Christo communionem? Si increatus increatum corpus assumsit, periit ergo prima formatio, periit archetypus Adam, quo nos usque in hodiernum diem per carnis successionem oriundi sumus. Quomodo igitur Christus nos sui participes constituit? quid est, quod Apostolus ait: *Qui enim sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes*?

5. Ne quis vero de Divinitate Filii sic cogitare audeat, quod eodem ille modo ex Deo sit, quo nos sumus, ut impiissimi Ariani dicere audent, aut certe illum ex Deo esse secundum carnis speciem et secundum formam servi, hoc est protoplasti Adam, quam accepit qui in forma Dei Deus existit. Profecto inter res creatas illud dicitur increatum, quod nunquam extitit, quia nunquam factum est. Ne igitur dum in Verbo carnem nunquam fuisse existimatis, specioso vocabulo rem ipsam negare in animum inducatis, ut nihil in increato confiteamini. Nam sola Deitatis subsistentia increata intelligitur, ita ut impium sit vel increatam passibilem vel passibilem increatam appellare. Conditam enim hominis naturam non unione Verbo propriam, sed ei coaeternam esse Deique naturae exaequatam per naturae identitatem

c. Gobler. et Felckm. 1. habent ἡ εὐλογία, καὶ καταργ. Atque ita legit Nannius. Infra iidem, ut et legit Nannius διδασκομένη καθ' ἡμᾶς.

d. Sic Seguerian. rectius quam editi et alii, qui habent αὐτοῦ. Paulo post idem ὁ ἁγιάζων.

e. μή τι ἄρα μηδόλως, sic Goblerian. Seguer. et Felckm. 1. In editis μή τι οὖν ἄρα μηθ' ὅλως. Mox Anglic. Gobler. Seguer. et Felckm. 1. καὶ τὴν ἄρνησιν εὐθύς. In editis deest καί et εὐθύς. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. paulo post ὁμολογήσητε, in editis ὁμολογῆται.

f. μὴ τῇ ἑνώσει, sic Seguer. et sic legendum videtur. Editi μήτε ἑνώσει.

P. 925. θεοῦ φύσει ἐξισουμένην τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως ἐννοεῖν ἀσεβές. σαρκὸς γὰρ καὶ αἵματος καὶ ὀστέων ἐπίδειξιν ἐποιήσατο κύριος καὶ ψυχῆς λυπουμένης καὶ ταραττομένης καὶ ἀδημονούσης, ταῦτα δὲ οὐκ ἄν τις εἴποι φύσιν εἶναι θεότητος, [a] ἴδια δὲ θεοῦ κατὰ φύσιν γέγονεν, εὐδοκήσαντος τοῦ λόγου ἀνασχέσθαι γεννήσεως ἀνθρωπίνης καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν τὴν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ διαχυθεῖσαν ἐν ἑαυτῷ συστήσασθαι ἐν εἰκόνι καινότητος. διὸ τῆς μὲν ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν ἐπὶ γῆς ἐποιήσατο, τῆς δὲ κατάρας τὴν [b] καθαίρεσιν ἐπὶ ξύλου, τῆς τε φθορᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ τάφῳ καὶ τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν ἐν τῷ ᾅδῃ, παντὶ ἐπιβὰς τόπῳ, ἵνα τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται, μορφὴν τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἐν ἑαυτῷ [c] ἐπιδεικνύμενος.
P. 926. ἐπεὶ τίς ἦν χρεία θεῷ γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς ἀνασχέσθαι, αὐξήσεώς τε ἡλικίας καὶ ἐτῶν ἀριθμήσεως τῷ ποιητῇ τῶν αἰώνων, ἢ πάλιν σταυροῦ ἢ τάφου ἢ ᾅδου, οἷς ἡμεῖς ὑποπεπτώκαμεν, εἰ μὴ ἡμᾶς ἐζήτει, διὰ τῆς καθ' ἡμᾶς μορφῆς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν καὶ μίμησιν τελείας εἰκόνος προςκαλούμενος; μίμησις δὲ πῶς ἂν γένοιτο πρὸς τελειότητα, μὴ προϋπαρξάσης τῆς ἀνενδεοῦς τελειότητος, κατὰ τὸν λέγοντα ἀπόστολον· ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νεὸν[1]) τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τῆς ἀληθείας[2]);

6. Πόθεν οὖν διδαχθέντες λέγετε ἄκτιστον; εἰ τοίνυν φύσις ἐκ μεταποιήσεως ἄκτιστος γίνεται, ἄρα καὶ ἀόρατος καὶ ἀθάνατος οὐκ ἐκ θανάτου, ἀλλ' ἀνεπίδεκτος θανάτου. πῶς οὖν ἀπέθανεν ὁ κύριος, εἰ ὁ ἄκτιστος [d] ἀκτίστως ἐπεδήμησεν ἐπὶ γῆς; ἢ πῶς ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονεν, ὡς γέγραπται· ὃ ἑωράκαμεν καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν[3]); πῶς οὖν λέγετε ἃ μὴ γέγραπται μήτε θέμις ἐννοεῖν; δώσετε γὰρ πᾶσιν αἱρετικοῖς κατὰ τὴν τοῦ ποτε λεγομένου Ῥητορίου ἔννοιαν ἀσεβεστάτην, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐξειπεῖν φοβερόν. ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὰς θείας γραφάς, ἢ ταύτας ὁμολογοῦντες μὴ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐπινοεῖτε λαλεῖν ῥήματα ἀπάτης ἀνιάτου. ἀλλὰ πάλιν λέγετε [e] ὅτι ἡμεῖς κτίσματι οὐ προςκυνοῦμεν. ὦ ἀνόητοι, διατί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα τοῦ κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προςκύνησιν; τοῦ

1) Coloss. 3, 9. 10. 2) Ephes. 4, 24. 3) 1. Ioan. 1, 1.

a. Angl. ἴδια δὲ τοῦ θεοῦ. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. γεννήσεως. Editi vero et alii γενέσεως. Mox Seguer. καὶ τὴν αὐτῆς. Gobler. et Felckm. 1. καὶ τὴν αὐτοῦ. Alii et editi καὶ τὴν ἑαυτοῦ. Infra Seguer. ἐν ἑαυτῷ. Alii ἐν αὐτῷ.

b. Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felckmanni 1. atque sic legit Nannius. Editi ἀφαίρεσιν. Mox iidem ἀπολύτρωσιν, ubi editi καθαίρεσιν. Infra Basil. τοῦ σύμπαντος τόπου.

c. Gobler. et Felckm. 1. ἐνδυσάμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος. Mox Seguer. Anglic.

impium est cogitare. Carnis enim et sanguinis ossiumque specimen P. 925.
exhibuit Dominus, necnon animi dolentis, perturbati, anxii. Haec nemo dixerit naturam Deitatis esse, propria autem Deo secundum naturam facta sunt, cum Verbo placuit humanam subire generationem, suumque ipsius opus in peccato, corruptione et morte dissolutum in seipso in novitatis imaginem instaurare. Quapropter peccati quidem condemnationem in terra, maledictionis abolitionem in ligno, a corruptione immunitatem in sepulcro, mortisque solutionem in inferno peregit, omnemque locum permeavit, ut totius hominis salutem perficeret, cum formam nostrae imaginis in seipso exhibuit. Nam quid erat opus Deo P. 926.
ut ex foemina nasci dignaretur? quid factori saeculorum opus, ut statura et annorum numero cresceret? aut rursus quid opus illi cruce, sepulcro aut inferno, quibus nos obnoxii facti sumus, nisi nos quaereret, ut per formam, quae nostrae similis est, nos vivificaret atque ad similitudinem imitationemque perfectae imaginis provocaret? Imitatio autem perfectionis quomodo esse potuerit, nisi prius exstiterit absoluta perfectio? iuxta illud Apostoli: *Exspoliantes vos veterem hominem, et induentes novum, qui secundum Deum creatus est in sanctitate et iustitia veritatis.*

6. A quo ergo edocti increatum illum dicitis? Si igitur natura ex mutatione fit increata, ergo et invisibilis fiet et immortalis, non postquam ex morte resurrexerit, sed mortis prorsus incapax erit. Qua ergo ratione mortuus est Dominus, si increatus increato modo advenerit in terram? aut quomodo visibilis, et palpabilis factus est, sicut scriptum est: *Quod vidimus et manus nostrae contrectaverunt*? Cur itaque ea dicitis, quae nec scripta sint nec fas sit cogitare? Omnibus enim haereticis sententiam suppeditabitis impiissimam, quam tenuit olim is, qui Rhetorius vocabatur, cuius impietatem referre horret animus. Aut igitur Divinas negate Scripturas, aut si eas admittitis, ne praeter ea, quae scripta sunt, alia proferre excogitetis insanabilis fallaciae verba. Sed rursum dicitis: Nos creaturam non adoramus. O stulti! cur non cogitatis, corpus Domini, quod factum est, adorationem

Goblerian. et Felckm. 1. *γεννήσεως*, editi *γενέσεως*. Ibidem in Seguer. solo deest *ἀνασχέσθαι*. Infra Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. *ἐζήτει*. Editi vero et alii *ἀνεζήτει*.

d. Seguer. et Anglic. *ἀκτίστως*. Editi et alii *ἀκτίστῳ*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γεγονὼς, καθώς*. Rhetorius porro infra memoratus Aegyptius erat, qui eo usque insaniae processit, ut diceret omnes omnino haereticos recte sentire et nullum errare; quod ita absurdum Augustino videtur, ut vix eum ita sensisse credere possit. Vide Philastrium haeresi 44. et August. haeresi 72.

e. Editi *ὅτι ἡμεῖς κτ.* In Seguer. Gobler. et Felckm. 1. deest *ὅτι*. Ibid. editi *κτίσματα*, at Seguer. *κτίσματι*.

P. 926. γὰρ ἀκτίστου λόγου γέγονε σῶμα. οὗ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ [a]προσάγετε καὶ τὴν προςκύνησιν. ἆρ᾽ οὖν καὶ προςκυνεῖται ὀφειλομένως καὶ θεϊκῶς προςκυνεῖται, θεὸς γὰρ ὁ λόγος ἐστίν, οὗ τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει· ἐπεὶ καὶ ὅτε προςῄεσαν αἱ γυναῖκες τῷ κυρίῳ, διακωλύων ἔλεγε· μή μου ἅπτου, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου[1]), σημαίνων ὅτι χρεία ἀναβάσεως καὶ ὅτι μία [b]ἔσται ἡ ἀνάβασις. ὅμως προςελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ προςεκύνησαν. πόδας ἐκράτησαν, θεὸν προςεκύνησαν, πόδας ὀστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ θεοῦ ὄντας, προςεκύνησαν θεόν. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ κύριος ἔλεγε· ψηλαφήσατέ με καὶ γνῶτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα[2]), καί τοι πνεῦμα ὢν αὐτός, πνεῦμα γὰρ ὁ θεός[3]). καὶ λέγων ἔχειν καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος [c]πῶς ἔλεγεν· ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμέ, φησίν, [d]οὐχὶ ὄντα ἀλλ᾽ ἔχοντα θεωρεῖτε, ἢ τοῦτο διδάσκων, ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις
P. 927. [e]ἄῤῥητός ἐστιν, αὕτη δὲ ἡ ψηλάφησις σώματος τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς ἐστιν, ὅπερ ἑαυτῷ περιεποιήσατο ἐκ παρθένου οὐκ ἐνεργείας τρόπῳ, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει, [f]ἵνα καὶ κατὰ φύσιν ᾖ τὸ σῶμα, καὶ ἀδιαίρετον ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ λόγου θεότητος; οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονεν, τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊεμένου, ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀναστῇ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν, [g]καὶ ὅλη τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρῆται.

7. Ταῦτα δὲ οὕτως ἐχόντων καὶ ὁμολογουμένων ἐν τῇ τοῦ θεοῦ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, πῶς ὑμεῖς πάλιν λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα; καὶ διατί τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστός; εἴπατε. ἵνα ἐξ οὐρανῶν [h]ἐπὶ γῆς κατενέγκῃ σῶμα, καὶ τὸ ἀόρατον ὁρατὸν ποιήσῃ καὶ τὸ ἀνύβριστον ὕβρεως δεκτικὸν καὶ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον θνητὸν καὶ παθητόν; καὶ τίς ἦν ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὦ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ γεγονέναι λέγετε, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ, εἰ μὴ τὸ τοῦ Ἀδὰμ σύμπτωμα εἰς ἀσύγκριτον ἀνάστημα Χριστὸς ἀνεστήσατο, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ὀφθεὶς καὶ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί[4]), [i]ὥστε καὶ σαρκὶ ἐπὶ

1) Ioan. 20, 17. 2) Luc. 24, 39. 3) Ioan. 4, 24. 4) Rom. 8, 3.

a. Sic Anglic. Goblerian. Felckm. 1. et Seguer. In editis προςάγεται ἡ προςκύνησις. Mox iidem mss. καὶ θεϊκῇ προςκυνήσει προςκυνεῖται. Editi καὶ θεϊκῶς προςκυνεῖται.

b. Seguer. ἔστιν ἡ ἀναβ. Gobler. et Felckm. 1. ἀναβάσεως, ὅμως, omissis mediis.

c. Seguerian. πῶς οὖν ἔλεγε πνεῦμα ὀστέα καὶ σάρκα etc.

d. Ep. ad Epict. p. 906 [p. 834. med. hui. ed.].

non exigere, quae rei creatae debeatur? Nam increati Verbi corpus P.926. factum est, ac ipsi, cuius corpus factum est, adorationem adfertis vestram. Debita ergo et divina adoratione colitur; Deus enim est Verbum, cuius corpus est proprium, quippe cum accesserunt mulieres ad Dominum, illas his prohibet verbis: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum,* indicans opus esse Ascensione et unam fore Ascensionem. Attamen accedentes illae tenuerunt pedes eius et adoraverunt. Pedes tenuerunt, Deum adoraverunt. Pedes quidem carnis et ossium contactum praeferebant, sed cum Dei essent, Deum illae adoraverunt. Et alibi quoque aiebat Dominus: *Palpate me et cognoscite; quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere,* quamquam ipse Spiritus sit: *Spiritus enim est Deus.* Et cum dicit ea se habere simulque ostendit ipsa, cur ait: *Spiritus carnem et ossa non habet, ut me,* inquit, quem non illa esse, sed illa habere videtis? an ut doceret, Spiritum natura inenarrabilem esse, ipsum au- P.927. tem contactum ad corpus nostro simile pertinere, quod sibi ex Virgine non quadam operandi ratione, sed naturali generatione comparaverat; ut et secundum naturam esset corpus, ac rursus secundum naturam indivisibile esset a Verbi Deitate? Sic enim et mors eius contigit, corpore quidem secundum naturam suscipiente, Verbo autem per voluntatem eam admittente et per potestatem suam proprium corpus ad mortem tradente, quo et naturaliter pro nobis pateretur et divinitus pro nobis resurgeret. Totumque generationis mortisque negotium nostram perquisitionem recuperationemque spectat.

7. Haec cum ita se habeant et in confesso sint in Ecclesia Dei Catholica, cur vos rursum dicitis corpus e caelo esse? cur Christus illud effecit? Respondete: Anne ut ex caelo in terram corpus deferret et invisibile redderet visibile, contumeliae incapacem contumeliae capacem, impassibile et immortale mortale et passibile faceret? Ecquidnam in illis beneficii, o inepti, si ea in Christo facta dicatis, quae in Protoplasto Adam facta sunt? Nisi Adae lapsum in incomparabilem reparationem Christus in similitudine carnis peccati apparens peccatumque in carne condemnans restituisset, ita ut carne indutus in terra

e. Seguer. *ἄῤῥητός τις ἐστίν.* Infra idem *ἣν ἐν ἑαυτῷ περιεπ.*

f. Seguer. *ἵνα καί,* quem secuti sumus. *καί* deerat in editis. Mox *ᾗ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ λόγου,* sic idem et Nannius. Editi *ᾗ τῆς τοῦ λόγου,* omissis mediis.

g. Ita Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Editi *καὶ ὅλης τῆς γενέσεως.* Infra editi *ἐν τῇ τοῦ θεοῦ καθολικῇ.* Sed *τοῦ θεοῦ* deest in Nann. et Seguer.

h. Gobler. Felckm. 1. et Seguerian. *ἐπὶ γῆν.* Infra Seguer., quem sequimur, *καὶ τίς ἦν ἐν τούτ.* Editi et alii *καὶ τίς ἡ ἐν τούτ.* Paulo post Seguer. *γεγονέναι λέγετε ἅ.* Editi *οὐ γέγονεν, ἃ γέγ.* Mox *εἰ μὴ τῷ Ἀδάμ* desunt in Seguer. Gobl. et Felckm. 1.

i. Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis *καί* deest. Mox Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *πολιτεύσασθαι.*

P.927. γῆς πολιτεύσασθαι καὶ ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας δεῖξαι τὴν σάρκα,
ἣν ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως ὁ Ἀδὰμ ἀναμάρτητον ἐσχηκὼς ἐκ πα-
βάσεως δεκτικὴν ἁμαρτίας [a] πεποίηκε καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ θά-
νατον καταπέπτωκε; ταύτην ἀνίστησι κατὰ φύσιν ἀναμάρτητον,
ἵνα δείξῃ τὸν δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατὰ τὴν
ἀρχέτυπον πλάσιν τῆς ἰδίας φύσεως κατεστήσατο, ἵνα αὐτὸς ᾖ
τῆς [b] ἀναμαρτησίας ἡ ἐπίδειξις. μάτην οὖν φαντάζονται οἱ ἀλώ-
μενοι καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγοντες τὸ τοῦ κυρίου σῶμα, [c] καίτοι ὁ Ἀδὰμ
ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατενήνοχε, Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρα-
νοὺς ἀνενήνοχε, καὶ ὅπερ Ἀδὰμ ἀναμάρτητον καὶ ἀκαταδίκαστον
εἰς φθορὰν καὶ καταδίκην θανάτου κατενήνοχε, Χριστὸς τοῦτο
ἄφθαρτον καὶ λυτήριον θανάτου ἀνέδειξεν· ὥςτε ἔχειν ἐξουσίαν
ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἐκ δὲ τάφου τὴν ἀφθαρσίαν ἐπι-
δείκνυσθαι καὶ ἐν ἐπιβάσει ᾅδου λύειν θάνατον καὶ εὐαγγελίσασθαι
πᾶσι τὴν ἀνάστασιν. ὅτι ἔκτισεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον [d] ἐπὶ
ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν, φθόνῳ
δὲ διαβόλου θάνατος εἰςῆλθεν εἰς τὸν κόσμον [1]), βασιλευόμενον δὲ
ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς διαφθορὰν οὐχ ὑπερεῖδεν αὐτός, γενόμενος
P.928. ἄνθρωπος, οὐ τραπεὶς εἰς ἀνθρώπου μορφήν, οὐδὲ παριδὼν τὴν
τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξιν σκιώδη τὴν δεῖξιν ἐποιεῖτο, ἀλλ᾽ ὁ ὢν
φύσει θεὸς γεννᾶται ἄνθρωπος, ἵν᾽ εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ
πάντα, φυσικὴν καὶ ἀληθεστάτην [e] τὴν γέννησιν ἐπιδειξάμενος. διὸ
εἴρηται· καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα [2]), βασι-
λεύειν οὐρανῶν καὶ ἐξουσίαν ἔχειν κρίσιν ποιεῖν.

8. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς [f] λόγος ὤφθη υἱὸς ἀνθρώ-
που, οὐχ ἕτερός τις γενόμενος, ἀλλὰ δεύτερος Ἀδάμ, ἵνα καὶ ἐκ
τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν τὴν ἀλήθειαν. καὶ προγενέστερον δεί-
κνυσι τὸν πρωτόπλαστον ὁ ἀπόστολος [3]), πρῶτον τὸ ψυχικὸν δει-
κνύς, ἔπειτα τὸ πνευματικόν, ψυχικὸν δὲ καὶ πνευματικὸν λέγων
οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον δείκνυσι σῶμα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα, τὸ μὲν
πρῶτον [g] ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει ψυχῆς, διὸ ψυχικόν, τὸ δὲ δεύτερον
ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει πνεύματος, διὸ πνευματικόν, πνεῦμα γὰρ ὁ
θεὸς λόγος. οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐφ᾽ ἡμῖν εἰρημένον ἐστὶ συνιδεῖν ἐν
τῷ λέγειν· ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει [h] τὰ πάντα, ψυχικὸς δὲ ἄν-
θρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος [4]), καίτοι ἑνὸς ὄντος ἑκατέ-

1) Sap. 2, 24. 2) Philipp. 2, 9. 3) 1. Cor. 15, 44—46. 4) 1. Cor. 2, 14.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐποίησε*. Mox Gobl. et Felckm. 1. *διαφοράν*.

b. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi *ἁμαρτίας*, male.

c. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. sicque legit Nannius. Anglic. *καίτοι χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε. καὶ ὅπερ Ἀδάμ.* Editi *καίτοι ὁ Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς κατενήνοχε ἀναμ.* Infra *κατενήνοχε* ante *χριστός* legitur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felck-

versaretur et carnem peccati incapacem exhiberet, quam cum ex prima P. 927. formatione Adam peccati expertem habuisset, ex praevaricatione illam peccati capacem fecit, ac in corruptionem et mortem delapsus est. Hanc Christus suscitat naturâ impeccabilem, ut ostendat creatorem non esse causam peccati, et ad primariam illam formationem propriae naturae eam restituit, ut ipse esset impeccabilitatis specimen. Frustra igitur erronei illi comminiscuntur atque dicunt ex caelo Christi corpus esse. Atqui quod Adam ex caelo in terram detulit, illud Christus e terra in caelum evexit, et quod Adam, cum prius peccati expers et nulli damnationi obnoxius esset, in corruptionem et damnationem mortis deiecit, id ipsum Christus incorruptibile esse, imo a morte liberare ostendit; ita ut potestatem habeat in terra peccata dimittendi, ex sepulcro incorruptionem exhibendi, in ascensu ex inferno mortem solvendi et resurrectionem omnibus annuntiandi. Quia Deus hominem creavit in incorruptionem, et imaginem aeternitatis suae illum fecit. *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum*; quem mortis imperio oppressum in corruptionem non neglexit ipse, factus homo, non versus in hominis formam, neque despiciens hominis substantiam P. 928. quasi per umbram et speciem tantum sese ostendit, sed qui natura Deus est homo nascitur, ut haec ambo sint unus, in omnibus perfectus, qui naturalem et verissimam nativitatem exhibet. Ideo dictum est: *Et dedit illi nomen, quod est super omne nomen,* ut regnaret in caelis et potestatem haberet reddendi iudicii.

8. Nam Verbum, quod omnia creavit, filius hominis apparuit, non alienus, sed secundus factus Adam, ut ex ipso nomine agnoscamus veritatem. Ipsumque priorem esse Protoplastum Apostolus ostendit, ubi primum animale memorat, dehinc spirituale. Cum autem animale et spirituale dicit, non alterum et alterum corpus ostendit, sed idem ipsum corpus, primum quidem in potentia et natura animae et propterea animale, secundo autem in potentia et natura Spiritus, idcirco spirituale. Spiritus enim est Deus Verbum. Ita enim et quod de nobis dicitur intelligendum est, cum ait Scriptura: *Spiritualis iudicat omnia; animalis autem non percipit ea, quae sunt Spiritus.*

manni 1. deestque in aliis et in editis. Infra Seguer. *ἔκ τε τάφου.*

d. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Anglic. *ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ.* Editi vero *ἐπὶ ἀφθαρσίαν.* Ibid. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ εἰκόνι,* male.

e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm 1. Editi vero *γένεσιν* omisso artic. Paulo post in editis *αὐτῷ ὁ θεὸς ὄνομα.* Sed in Seguer. et Textu Graeco deest *ὁ θεός,* et sic legit Nannius.

f. In editis deest *λόγος,* sed habetur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

g. In Felckm. 1. Gobler. et Seguer. *ἐν* deest, sed male, ut videre est in sequenti.

h. In Seguer. deest *τά.* Mox editi *ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος,* sed *ἄνθρωπος* in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. non legitur.

P. 928. ρων τοῦ σώματος τὸ μὲν τοῦ πνεύματος μέτοχον νοεῖσθαι πνευματικὸν δείκνυσι, τὸν δὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῆς ψυχῆς [a] μόνῃ ἐμμείναντα δείκνυσθαι ψυχικόν. διατί δὲ ὅλως, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐστιν, οὐχὶ ἄνθρωπος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινός τις ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας, ἀλλὰ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν; εἰ μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καίτοι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ [b] πνεύματος ἁγίου γεννηθείς, ἑνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ υἱὸς νοηθήσεται. οὐ γὰρ ἕτερός τις ἀναγέγραπται ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ ὑπάρξας παρὰ τὸν [c] ἐκ γῆς Ἀδάμ, ἵνα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἔχῃ τὸ σῶμα καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ᾖ παρὰ τὸν Ἀδάμ. διὸ ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ ἀναγράφει τὸ κατὰ σάρκα, ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν [d] αὐτὸν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ θεοῦ γενεαλογεῖ. εἰ τοίνυν μαθηταί ἐστε τῶν εὐαγγελίων, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ θεοῦ ἀδικίαν, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς γεγραμμένοις [e] καὶ γενομένοις· εἰ δὲ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα λαλεῖν βούλεσθε, τί πρὸς ἡμᾶς διαμάχεσθε τοὺς μήτε ἀκούειν [f] μήτε λέγειν παρὰ τὰ γεγραμμένα πειθομένους, λέγοντος τοῦ κυρίου ὅτι ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε[1]);

9. Πῶς οὖν ἔτι πιστοὶ ἢ Χριστιανοὶ νομισθείητε, [g] οἱ μήτε τοῖς ῥήμασι τοῖς γεγραμμένοις στοιχοῦντες μήτε τοῖς γενομένοις
P. 929. πειθόμενοι, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὁρίζειν τολμῶντες; ἢ μικρὸν ὑμῖν ἀνθρώποις παρέχειν ἀγῶνα, καὶ πῶς παρέχετε ἀγῶνα κυρίῳ[2]); εἰ γὰρ οἱ προφήταις ἀπιστήσαντες κατεκρίθησαν, πόσῳ μᾶλλον οἱ μὴ πειθόμενοι [h] αὐτῷ τῷ δεσπότῃ; ἃ γὰρ αὐτὸς ἠθέλησε καὶ εὐδόκησεν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, πῶς ὑμεῖς ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων λέγειν ἢ φρονεῖν τολμᾶτε; εἰ ὁμολογοῦμεν, κἀκεῖνος ὁμολογήσει ἡμᾶς, εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς, εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι γὰρ [i] ἑαυτὸν οὐ δύναται[3]). τίς οὖν ὑμῶν ἡ τοσαύτη ἀπόνοια τῆς ἀμετρίας λαλεῖν τὰ μὴ γεγραμμένα καὶ φρονεῖν ἀλλότρια τῆς εὐσεβείας; καὶ γὰρ καὶ ὁμοούσιον τὴν σάρκα τῆς θεότητος λέγειν ἐπιχειρεῖτε, οὐ συνορῶντες διπλῆν ὑμῖν [k] γενομένην τὴν ἀπάντησιν τῆς ἀσεβείας. ταῦτα γὰρ ὑμῖν ἐπινενόηται λέγειν, ἵνα ἢ τὴν σάρκα ἀρνήσησθε ἢ τὴν θεότητα βλασφημήσητε, [l] λέγοντες, φησίν, ἡμεῖς

1) Ioan. 8, 31. 36. 2) Esa. 7, 13. 3) 2. Tim. 2, 12. 13.

a. *μόνῃ ἐμμείναντα δείκνυσθαι*, sic mss. quidam, in editis *ἐμμείναντα δείκνυσι* omisso *μόνῃ*. Mox *ὅλως* deest in Seguer. Paulo post editi habent *μόνος*, sed male. Gobler. Seguer. et Felckm. 1. *μόνον*.

b. Omnes mss. *πνεύμ.* Editi *σπέρματος*.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ*. In editis deest *ἐκ γῆς*.

d. *αὐτόν* Basil. et sic Nann. sicque legendum videtur. Editi et quidam mss. habent *αὐτοῦ*.

e. *καὶ γενομένοις* deest in Seguer. nec lectum est a Nannio.

Quamquam unum sit corpus amborum, quod quatenus Spiritus est P. 928. particeps spirituale intelligi ostendit, quatenus autem in potentia duntaxat animae immanet, animale illud declarat. Cur autem, si ita se res habet ut vos dicitis, non homo tantum dicitur Christus, quasi novus quidam homo, qui de caelis advenerit, sed et filius hominis factus est? Si igitur in terra factus est filius hominis, licet non ex semine viri, sed ex Spiritu sancto natus sit, Protoplasti qui unus est Adam filius intelligetur. Neque enim praeter Adamum, qui ex terra est, alius quispiam descriptus est homo, qui in caelo fuerit, ut et ex caelis corpus habeat Christus, et filius hominis sit ex alio ab Adamo. Quapropter Matthaeus quidem filium Abraham et David illum describit secundum carnem, Lucas vero eum Adae et Dei Filium enarrat. Si itaque Evangeliorum discipuli estis, ne loquamini adversus Deum iniquitatem, sed Scripturas resque gestas sectamini. Quod si praeter ea, quae scripta sunt, alia loqui in animo sit, cur adversum nos decertatis, qui nulla audire vel eloqui sustinemus praeter ea, quae scripta sunt? cum Dominus dicat: *Si manseritis in sermone meo, vere liberi eritis.*

9. Quo pacto igitur aut Fideles aut Christiani habeamini, qui neque secundum verba Scripturae inceditis, neque rebus gestis fidem habetis, sed audetis ea, quae supra naturam sunt, definire? *Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, et cur molesti estis Domino?* P. 929. Nam si qui Prophetis non crediderunt condemnati sunt, quanto magis qui non crediderint ipsi Domino? Etenim quae ipse voluit et quae ipse arbitratu suo egit ad abrogationem peccati et mortis, cur alio et diverso modo enarrare aut cogitare audetis? Si confitemur eum, et ipse confitebitur nos, si negamus, et ipse nos negabit, si fidem illi non habemus, ille fidelis manet, seipsum enim negare nequit. Quaenam igitur huiusmodi vestra immensa stultitia, ut loquamini quae scripta non sunt, et illa sentiatis, quae aliena sunt a pietate? Etenim carnem Divinitati consubstantialem dicere audetis, non advertentes in duplicem vos incidisse impietatem. Idcirco enim in hanc sententiam animum appulistis, ut vel carnem negetis vel in Deitatem

f. Ita Seguerianus, quem secuti sumus. Editi λέγειν. Paulo post Goblerianus et Felckm. 1. ὅτι εἰ ὑμεῖς. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1. et Graecus Script. textus ἔσεσθε. Editi ἔστε.

g. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero οἱ μήτε τοῖς γεγραμμένοις πειθόμενοι, μήτε τοῖς γενομένοις στοιχοῦντες.

h. Sic omnes mss. praeter Felckm. 2., in quo ut et in editis αὐτῷ deest. Infra Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἑτέρων ἢ λέγειν ἤ.

i. Gobler. et Felckm. 1. αὐτόν.

k. Seguer. γινομένην. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Angl. τὴν ἀπάτησιν. Editi vero et alii τὴν ἀπάντησιν, dubia lectio.

l. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. λέγοντες δὴ ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας ὁμοούσιον.

P. 929. τὸν ἐκ Μαρίας λέγομεν ὁμοούσιον τοῦ πατρός. αὕτη δὲ ὑμῶν ἡ νομιζομένη εὐφημία δειχθήσεται ἢ περίεργος ἢ ἀνόητος. ἐπεὶ τίς τῶν πιστῶν οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν, ὅτι ὁ ἐπιδημήσας θεὸς λόγος καὶ ἐκ παρθένου τῆς ἁγίας Μαρίας προελθὼν ἄνθρωπος ὁμοούσιος ὢν τοῦ πατρὸς ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ γέγονεν ἄνθρωπος, οὗ καὶ υἱὸς ἀναγέγραπται, καὶ ὅτι ὁ ὁμοούσιος τοῦ θεοῦ λόγος γέγονε κατὰ σάρκα υἱὸς τοῦ Δαβίδ; διὸ καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ προφῆται καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα. πῶς οὖν ταῦτα λέγοντες οὐκ ἐρυθριᾶτε, τὴν σάρκα τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γενεαλογουμένην ὁμοούσιον τοῦ λόγου ἀποφαινόμενοι; ἢ πάλιν, ὡς ἔφαμεν, ἀνοήτως ταῦτα λέγετε, οὐ νοοῦντες ὅτι τὸ ὁμοούσιον τὴν μὲν ταυτότητα τῆς φύσεως [a]ἔχει, τὴν δὲ ἰδίαν τελειότητα ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. ὥςπερ γὰρ ὁ υἱὸς ὁμοούσιος πρὸς τὸν πατέρα [b]ὁμολογούμενος τέλειος πρὸς τέλειον ὁμολογεῖται, καθὰ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὁμοούσιος γὰρ ἡ τριάς. δώσετε οὖν καὶ [c]τῇ ὁμοουσίῳ σαρκὶ τὴν τελειότητα πρὸς τῇ τοῦ λόγου τελειότητι, ἔσται δὲ καθ' ὑμᾶς τετρὰς ἀντὶ τριάδος καταγγελλομένη. καὶ τίς ἡ τοσαύτη ἐπίνοια τῆς ἀσεβείας;

10. Ἀλλὰ λέγετε· [d]ὁμοούσιος γέγονε τοῦ λόγου ἡ σάρξ. πῶς γέγονεν ὁμοούσιος; εἴπατε. λόγος γέγονεν, ἀλλὰ πνεῦμα γέγονεν. εἰ δὲ ὅλως γίνεται θεότης ἐκ μεταποιήσεως ἡ μὴ φύσει οὖσα θεότης, [e]τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς ταύτην περὶ τοῦ λόγου προ-
P. 930. βαλλομένοις τὴν ἔννοιαν; καίτοι τῆς γραφῆς λεγούσης· [f]ὁ λόγος σὰρξ γέγονεν[1]), οὐχὶ ἡ σὰρξ λόγος [g]γέγονεν, ὁ λόγος δὲ σὰρξ γέγονεν εἴρηται, ὅτι τοῦ λόγου γέγονεν ἡ σὰρξ καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός, τουτέστιν ὁ θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, καὶ λέγεται· σὰρξ γέγονεν, ἵνα μὴ παραδράμητε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα. εἰ τοίνυν μὴ ἀρκεῖσθε τῇ [h]ἀσυγχύτῳ φυσικῇ ἑνώσει τοῦ λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα, καὶ ὅτι ὁ θεὸς ἄνθρωπος γέγονε νῦν οὔτε ἀκούετε οὔτε πιστεύειν βούλεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν εὐφημίας σῶμα θεοῦ ἀκούοντες κατὰ τὸν λέγοντα· ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ [i]γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ[2]), ἥτις ἐστὶ σημασία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ ἔτι λέγεται σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ,

1) Ioan. 1, 14. 2) Philipp. 3, 21.

a. Editi *τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ἔχει.* Sed in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. deest *ἀδιαίρετον.*

b. Seguer. *θεολογούμενος.*

c. Seguer. *τῇ ὁμοουσίῳ σαρκί,* et ita legit Nannius. At in editis legitur *τῇ τοῦ ὁμοουσίου σαρκί,* minus recte.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὁμοούσιον γεγονέναι* (Seguer. *γέγονε*) *πῶς ἐγίνετο ὁμοούσιος; εἴπατε,* et ita legit Nannius.

e. [Vd. Epist. ad Epictet. p. 828. hui. ed.]

f. Haec refert Ioannes Maxentius in sua de Christo professione sub initium [Bibl. Patr. Colon. Tom. VI. P. I. p. 371.] his verbis: *Beatissimo simul atque doctissimo*

blasphemetis, dicentes: Certe nos eum, qui ex Maria natus est, con- P. 929.
substantialem Patri dicimus. Porro haec vestra quam praeclaram existimatis loquendi ratio aut superflua aut stulta comprobabitur. Etenim quis e fidelibus non confiteatur, Deum Verbum, qui advenit et ex sancta Virgine Maria homo prodiit Patrique consubstantialis est, ex semine Abrahae, cuius filius recensetur, hominem esse factum, aut Verbum Deo consubstantiale secundum carnem filium David factum esse? Ideo Prophetae, Apostoli et Evangelistae Christum ex semine David secundum carnem ortum duxisse narrant. Quomodo igitur, cum haec dicatis, non erubescitis, carnem, quae ex semine David orta narratur, consubstantialem Patri asseverare? Vel rursum, ut aiebamus, haec stulte dicitis, non intelligentes, quod est consubstantiale eandem quidem naturam habere, propriam tamen perfectionem in seipso exhibere. Sicut enim Filius, qui consubstantialis Patri declaratur, perfectus in perfecto agnoscitur, sic et Spiritus sanctus; consubstantialis enim est Trinitas. Dabitis ergo consubstantiali carni perfectionem praeter Filii perfectionem, et secundum vos quaternitas pro Trinitate praedicabitur. Ecquodnam illud tantum impietatis commentum?

10. Sed dicitis: „Caro facta est Verbo consubstantialis.“ Qua ratione facta est consubstantialis? Respondete. Verbum facta est, sed et Spiritus facta est. Sane si ea, quae natura sua Divinitas non est, per mutationem Divinitas efficiatur, cur igitur Arianos arguitis, qui hanc de Verbo sententiam in medium adferunt? Licet Scriptura P. 930.
dicat: *Verbum caro factum est.* Non dictum est: Caro Verbum facta est, sed Verbum caro factum est, quia Verbi facta est caro et non hominis cuiusdam; id est Deus homo factus est, et dicitur: caro factus est, ne carnis nomen praetermitteretis. Si itaque vobis non sufficit naturalis illa sine confusione Verbi cum propria carne unio, et quod Deus homo factus sit certe iam neque audire neque credere vultis, nec satis vobis est, cum id, quod omnem commendationem superat, corpus scilicet Dei, audiatis, ubi dicitur: *Qui transformabit corpus humilitatis nostrae, ut sit configuratum corpori gloriae suae,* quae est futuri saeculi significatio. Et praeterea dicitur: Corpus gloriae

Athanasio dicente: Verbum caro, non caro Verbum factum est. Verbum autem caro factum dicitur, quia Verbi facta est caro, et non alicuius hominis: hoc est, Deus homo factus est, et dicitur caro, ne praetereatis carnis nomen. Cur ergo non sufficit nobis naturalis unitio Verbi ad propriam carnem, et quia Deus homo factus est. Nota *nobis* irrepsisse pro *vobis.*

g. *ἡ σὰρξ λόγος εἴρηται.* Sic editi omissis interpositis, quae ex Seguer. mutuati sumus.

h. In Segueriano, Gobler. et Felckm. 1. *ἀσυγχύτῳ* deest. Mox *αὐτοῦ γενομένην* deest in Seguer. In Gobler. autem et Felckmanni 1. deest tantum *γενομένην.* Paulo post Seguer. *ἀκούειν.*

i. *εἰς τὸ γενέσθαι* deest in Gobler. Felckm. 1. Seguer. Post *μέλλοντος αἰῶνος* quaedam deerant in editis, quae mutuati sumus ex Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. usque ad *καὶ ὁ κύριος.*

P.930. καὶ ὁ κύριος δὲ λέγει· ὅταν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου[1]) (τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον [a]λέγει, κριτήν τε ὄντα ζώντων καὶ νεκρῶν καὶ βασιλέα καὶ δεσπότην καὶ θεὸν ἀληθινόν), ἀλλὰ ἀναιρεῖν βούλεσθε τὸ τοῦ σώματος ὄνομα ἢ τὸ ἔτι λέγεσθαι ἄνθρωπον τὸν Χριστόν· πῶς ἔτι τὰς θείας γραφὰς ἀναγινώσκειν δύνασθε, τοῦ μὲν Ματθαίου γράφοντος· βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ[2]), τοῦ δὲ Ἰωάννου· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[3]); [b]λόγον δὲ καὶ θεὸν καὶ υἱὸν Δαβὶδ εἰ κατὰ διαίρεσιν βούλεσθε θεωρεῖν, δύο καθ' ὑμᾶς ἂν λέγοιντο· εἰ δὲ πιστεύοιτε διδασκόμενοι ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ὅτι θεὸς ὢν ὁ λόγος υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, γνώσεσθε ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, ἵνα τὸ διπλοῦν κήρυγμα τῆς αὐτοῦ [c]ἐπιδημίας εὐαπόδεικτον ἔχῃ τὴν πεισμονὴν τοῦ τε πάθους καὶ τῆς ἀπαθείας, ὡς ὅταν λέγει ὁ ἀπόστολος· ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ δοὺς ἑαυτὸν [d]ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν[4]), ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν[5]), καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε· μνημόνευε Χριστὸν Ἰησοῦν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβίδ[6]), καὶ ὁ αὐτὸς δὲ [e]πάλιν· τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλομεν, ἄχρις οὗ ἔλθῃ[7]).

11. Εἰ οὖν ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ ὁμοουσίου ἀναιρεῖτε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἄνθρωπον λέγεσθαι τὸν Χριστόν, ἢ οὐκέτι τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ, ἀναιροῦντες τὰς γραφάς, ἢ τὸν θάνατον [f]καταγγέλλοντες καθ' ὑμᾶς τοῦ ὁμοουσίου τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, μὴ ὁμολογοῦντες
P.931. σαρκὶ πεπονθέναι τὸν Χριστόν, καὶ αὐτὴν τοῦ πατρὸς τὴν θεότητα καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐρεῖτε δεκτικὴν εἶναι θανάτου, καὶ [g]γεγόνατε ἀσεβέστεροι πάντων τῶν αἱρετικῶν. ὁ γὰρ θάνατος τῆς σαρκὸς γέγονε τοῦ ὁμοουσίου λόγου, οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ σάρκα ἐφόρεσεν οὐδὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὡς οἱ κατὰ Οὐαλεντῖνον ἀσεβοῦντες φαντάζονται, ἀλλ' ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο[8]). διὸ ἡμεῖς ὁμολογοῦντες θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν οὐ διαιρέσεως ἕνεκεν ταῦτα λέγομεν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὰς γραφάς, ἵνα πάθους καὶ θανάτου γενομένου καὶ καταγγελλομένου, [h]ἄχρις οὗ ἔλθῃ, ἐπὶ

1) Matth. 25, 31. 2) Matth. 1, 1. 3) Ioan. 1, 1. 4) 1. Tim. 2, 5. 6. 5) Rom. 9, 5. 6) 2. Tim. 2, 8. 7) 1. Cor. 11, 26. 8) Ioan. 1, 14.

a. λέγει deest in Seguer. Mox idem habet καί ante ζώντων. In eodem mox καί deest ante θεὸν ἀληθ. Infra editi καὶ πῶς. Sed καί abest a Seguer. Gobl. et Felckm. 1. nec lectum est a Nannio.

b. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero λόγον δὲ θεόν. Infra Seguer. πιστεύοιτε ... ἀπό. Alii cum editis πιστεύετε ... ὑπό.

c. Sic omnes fere mss. Editi vero ἀποδημίας. Ibidem Segu. Gobler. et Felckm. 1. εὐαπόδεικτον. Editi εὐαπόδεκτον. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1. πεισμονήν. Editi vero πίστιν μόνην, mendose.

illius. Ipse quoque Dominus ait: *Cum venerit filius hominis.* Filium P. 930.
Dei filium hominis factum dicit, iudicem quoque vivorum et mortuorum ac Regem Dominum et Deum verum. Sed corporis nomen e medio tollere vultis atque id assequi, ut ne ultra dicatur Christum esse hominem. Quo potestis animo divinas Scripturas adhuc legere? Cum Matthaeus quidem scribat: *Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham,* Ioannes vero: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Verbum autem et Deum et filium David si divisim considerare volueritis, duo ex mente vestra dicta fuerint; sin a divinis edocti Scripturis credideritis, Verbum cum Deus esset filium hominis factum esse; agnoscetis, quoniam unus est Christus et Deus, qui et ipse homo est, ut duplex praedicatio eius adventus facile persuadere posset eius passionem et impassibilitatem. Ut cum dicit Apostolus: *Homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemtionem pro nobis, qui est super omnia Deus benedictus in saecula, Amen.* Et ad Timotheum scribens ait: *Memor esto Dominum Iesum Christum ex semine David resurrexisse a mortuis.* Et ipse iterum inquit: *Mortem eius annunciamus donec veniat.*

11. Si igitur ex confessione consubstantialis carnis nomen de medio tollitis et sententiam, quae dicit Christum esse hominem; aut non amplius mortem eius annunciatis donec veniat, atque in hoc Scripturas abrogatis, aut licet mortem Consubstantialis Patri et Spiritui sancto annuncietis, si non confiteamini eum carne passum esse, P. 931.
ipsam Patris et Spiritus sancti Deitatem capacem mortis esse dicetis, ac omnium haereticorum impiissimi evasistis. Mors quippe carnis consubstantialis Verbi mors fuit. Neque enim Pater carnem gestavit, neque Spiritus sanctus, ut impie somniarunt Valentiniani, sed *Verbum caro factum est.* Ideo nos dum confitemur Deum et hominem Christum esse, nequaquam divisionis causa haec dicimus, absit, sed quo Scripturis obtemperemus, ut passione eius vere acta et annunciata donec veniat in carne quidem Verbi passionem et mortem confiteamur,

Mox Seguerianus *ὅταν λέγῃ μόνην*, mendose.

d. *ἀντίλυτρον* deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1., sed habetur in aliis in editisque et in Graeco Scripturae textu. *δέ* post *Τιμοθέῳ* deest in iisdem.

e. Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Editi et alii *πάλιν, φησί.* Mox omnes fere manuscripti *καταγγέλλομεν*, editi *καταγγελλόμενος.* Mox editi et quidam manuscripti ut in textu. Anglic. vero, Segu. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ οὖν τῇ ὁμολογίᾳ.* Paulo post Seguer. *ἢ τό* pro *καὶ τό.*

f. Basiliens. *καταγγέλλοντος κατὰ τοῦ ὁμοουσίου.* Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καταγγέλλοντες τοῦ ὁμοουσίου, μὴ ὁμολογ.* In eodem mox *τὸν χριστόν* deest.

g. Ita [?] Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi *γεγόνατε.*

h. Basil. *ἄχρις ἂν ἔλθῃ.* Segu. paulo post *ὁμολογοῦμεν* et mox *πιστεύομεν.* Ibidem Basil. Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

P. 931. μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ὁμολογῶμεν, αὐτὸν δὲ τὸν λόγον ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον πιστεύωμεν. διὸ αὐτός ἐστιν ὁ παθὼν καὶ μὴ παθών, τῇ μὲν θεϊκῇ φύσει ἀπαθὴς καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ὤν, τῇ δὲ σαρκὶ παθών, ὡς εἶπεν [a] ὁ Πέτρος[1]), καὶ θανάτου γεύσασθαι θελήσας, ὅτι γέγονε μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν[2]), καὶ πάλιν ὅτι γέγονε μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, [b] ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστι[3]).

12. Διὸ πλανῶνται καὶ οἱ λέγοντες ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ παθὼν υἱὸς καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθών. οὐ γὰρ ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν [c] λόγον ὁ τὸν θάνατον καὶ τὸ πάθος ἀναδεδεγμένος, ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ ἀπαθὴς [d] καὶ ἀσώματος λόγος γενέσεως σαρκὸς ἀνθρωπίνης ἀνασχόμενος τὰ πάντα πεπλήρωκεν, ἵνα ἔχῃ τι, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν. καὶ λέγεται κρείττων [e] γενόμενος τῶν ἀγγέλων[4]). οὐκ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων λόγος κρείττων γέγονεν ὡς ἥττων ὤν ποτε, ἀλλὰ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου, ἣν αὐτὸς ὁ λόγος ἰδιοποιήσατο φυσικῇ γεννήσει, κρείττων ἀνατείλασα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου γενέσεως, καὶ ἡμᾶς προσοικειοῦται, [f] ὡς εἴρηται, συμπολίτας τῶν ἁγίων καὶ οἰκείους θεοῦ[5]) γενομένους, καὶ κατὰ φύσιν θεοῦ γέγονεν ἰδία, οὐχ ὁμοούσιος οὖσα ἡ σὰρξ τῆς τοῦ λόγου θεότητος ὡς συναΐδιος, ἀλλὰ ἰδία κατὰ φύσιν γενομένη καὶ ἀδιαίρετος κατὰ ἕνωσιν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ [g] καὶ τοῦ Ἀδάμ, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς γεγεννήμεθα. εἰ δὲ ὁμοούσιος τοῦ λόγου ἡ σὰρξ καὶ συναΐδιος, ἐκ τούτου ἐρεῖτε καὶ τὰ πάντα κτίσματα συναΐδια τῷ τὰ πάντα κτίσαντι θεῷ. καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοὶ οἱ τοιαύταις συμπλεκόμενοι στραγγαλίαις; τὸ γὰρ ὁμοούσιον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀνεπίδεκτον θανάτου [h] πρὸς τὸ ὁμοούσιον ἕνωσιν καθ᾽ ὑπόστασιν οὐκ ἐπιδεχόμενόν ἐστι, ἀλλὰ κατὰ φύσιν, καθ᾽ ὑπόστασιν δὲ τὴν ἰδίαν
P. 932. τελειότητα [i] ἐκδεικνύμενον. ὥστε τῇ νομιζομένῃ ὑμῶν εὐφήμῳ ἐφευρέσει ἢ τὴν ἐκ τῆς παρθένου τῆς θεοτόκου σάρκα ἀρνεῖσθε ἢ τὴν θεότητα βλασφημεῖτε. εἰ δὲ οὕτως καὶ τὸν υἱὸν ὁμολογεῖτε ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς [k] τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν, καὶ τί ἔτι ἡμᾶς μέμφεσθε ὡς τετράδα ἀντὶ τριάδος λέγοντας, αὐτοὶ τετράδα ἀντὶ τριάδος καὶ ἄκοντες ὁμολογοῦντες, λέ-

1) 1. Petr. 4, 1. 2) 1. Tim. 2, 5. 3) Galat. 3, 20. 4) Hebr. 1, 4. 5) Ephes. 2, 19.

διό, editi et alii *διότι*. Mox *ἀπαθὴς καί* desunt in Seguer. solo.

a. Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Editi vero *ὁ πέτρος, χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσαμένου σαρκί. ὅτι γέγ.*, quae cum sequentibus cohaerere nequeunt; ideo superiorem lectionem praetulimus. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὅτι γέγονε μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. ὁ δὲ μεσίτης*, omissis mediis.

b. Sic Seguer. et Graec. Script. textus. Editi vero *ὁ δὲ υἱός*. Infra post *παθών* legitur *υἱός* in editis, sed deest in Segu.

ipsum tamen Verbum immutabile et invariabile credamus; quod idem ipsum passum est et non passum, quodque divina quidem natura impassibile, immutabile et invariabile est, carne tamen passum est, ut dixit Petrus, et mortem gustare voluit, quia factus est *mediator Dei et hominum homo Christus, qui dedit semetipsum redemtionem pro nobis*, et rursum: *Quia factus est mediator Dei et hominum. Mediator vero unius non est, Deus autem unus est.* P. 931.

12. Quapropter errant qui dicunt alium esse qui passus est Filius, et alium qui passus non est. Non enim alius est quam ipsum Verbum, quod passionem et mortem susceperit. Sed illud ipsum incorporeum et impassibile Verbum, cum generationem carnis subire dignatum esset, omnia implevit, ut haberet quod pro nobis offerret. Et dicitur melius Angelis factum, non quod Verbum factor Angelorum melius factum sit, quasi aliquando minus illis fuerit, sed forma servi, quam ipsum Verbum propriam sibi naturali generatione reddidit, melior ex Protoplasti generatione exorta est, nosque illi affines reddidit, ut dictum est, cives Sanctorum et familiares Deo effectos. Caro secundum naturam propria Deo facta est, nec tamen consubstantialis est Verbi Deitati, quasi illi coaeterna esset, sed propria illi secundum naturam facta, et indivisibilis propter unionem ex semine David, Abrahae et Adae, ex quo et nos progeniti sumus. Quod si Verbo consubstantialis est caro et coaeterna, iam hinc dicetis omnes creaturas omnium creatori Deo coaeternas esse. At qui quaeso adhuc Christiani eritis, qui talibus vos laqueis implicatis? Nam quod consubstantiale, impassibile et mortis incapax est, unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasin, sed secundum naturam; porro secundum hypostasin propriam perfectionem exhibet. Itaque per religiosum ut aestimatis vestrum commentum aut carnem ex Virgine et Deipara P. 932.
assumtam negatis aut in deitatem blasphematis. Si autem eo modo Filium necnon Spiritum sanctum Patri consubstantialem confiteamini, quo carnem, quae passa est, ecquid ergo nos adhuc accusatis, ut qui quaternitatem pro Trinitate dicamus, cum ipsi quaternitatem pro Tri-

c. Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Editi vero *παρὰ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ.*

d. *καί* deest in Segueriano. Et in eodem infra *ἀνθρωπίνης* deest. Mox idem *ἔχῃ τι προσενέγκῃ.*

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γενόμενος ἀγγέλων, οὐ πάντως ὁ ποιητής.*

f. Seguer. et Gobler. *ὡς εἴρηται πρὸς τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι* (Gobler. *καὶ οἰκείους*) *τοῦ θεοῦ καὶ θεοῦ κατὰ φύσιν γέγονεν ἴδια.*

g. Haec *καὶ τοῦ Ἀδὰμ* desunt in Segu. Gobler. et Felckm. 1. Paulo post in iisdem *τοῦ λόγου* deest. Mox iidem *ἐκ τούτου ἐρεῖτε.*

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt *πρός.*

i. Seguer. *ἐπιδεχόμενον.*

k. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν,* multis omissis, ut et Nannius.

P. 932. γοντες ὁμοουσίαν εἶναι τῇ τριάδι τὴν σάρκα; τοίνυν ματαία ἡ πίστις ὑμῶν ἐστιν, ἴσα γὰρ φρονεῖτε τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν, κακῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ [a] ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. ὁ λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο οὐχ ἵνα ὁ λόγος μηκέτι ᾖ λόγος, ἀλλ' ἵνα ἐν σαρκὶ ᾖ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ λόγος ἀεὶ ᾖ λόγος, καὶ σάρκα ἔχῃ ὁ λόγος, ἐν ᾗ τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο ἐν μορφῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, μέχρι τάφου καὶ ᾅδου ἐπιβάς, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν πεποίηται, σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ ψυχῆς τὴν ἐπίδειξιν ποιησάμενος ὁ θεὸς λόγος διὰ ἰδίας καὶ ἀδιαιρέτου σαρκός, ὡς γέγραπται, ἐκ σπέρματος Δαβίδ. τί γὰρ ἕτερον παρ' ὑμᾶς εἴρηκε Μαρκίων; οὐχὶ οὐρανοφανὲς τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει [b] ἀνθρωπίνῃ καὶ οὐκ ἀληθείᾳ; τί δὲ ἄλλο εἴρηκε Μανιχαῖος; οὐ θεοειδὲς τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ, ἀλλότριον δὲ σαρκὸς ἀνθρωπίνης, ἧς τὴν φύσιν ἁμαρτίαν λέγει ἀσεβῶν καὶ οὐ τὴν πρᾶξιν; τοιαύτη τούτων ἡ ἀσέβεια.

13. Διὸ οὐ δεῖ τὸν εὐσεβοῦντα τοιαύταις χρῆσθαι ἐπινοίαις, ἀλλ' ὅτι ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ὁμοούσιος ὢν λόγος τῷ πατρὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου [c] παρθένου τὴν τοῦ Ἀδὰμ πλάσιν καὶ ποίησιν καινὴν ἀνεστήσατο, ἰδιοποιησάμενος καθ' ἕνωσιν, καὶ οὕτως ὤφθη ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς ὁ πρὸ αἰώνων θεός, καί ἐσμεν ἡμεῖς μέλη Χριστοῦ, ὡς γέγραπται[1]), ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. τίς οὖν ἡ τοσαύτη ὑμῶν φιλονεικία τῶν ἐφευρέσεων, ὥςτε ἀνθρωπίνῃ φρονήσει ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν ὁρίζεσθαι, λέγοντες· ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν [d] ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; ὢ τῆς ἀθέσμου γνώμης καὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀπρεπῶν ῥημάτων τῶν μὴ νοούντων πρῶτον τοῦτο, ὅτι Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἑνὶ ὄντι ἑκατέρων τῶν πραγμάτων δείκνυται σημασία, θεότητός [e] τε καὶ ἀνθρωπότητος. διὸ καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Χριστὸς καὶ θεὸς λέγεται ὁ Χριστός, καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα ἐπιχειρούντων ἕτερόν τι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ θεωρεῖν.
P. 933. οἱ μὲν γὰρ καταχρηστικῶς λεγόμενοι Χριστοὶ ἴσως καθ' ὑμᾶς ἂν θεωροῖντο, ὁ δὲ κατὰ φύσιν μόνος ἀληθινὸς Χριστὸς οὐχ ὑπὸ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ διαγραφήσεται, ὥςπερ ὑμεῖς [f] τολμᾶτε καὶ

1) 1. Cor. 6, 15.

a. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ἡ σὰρξ μηκέτι ᾖ λόγος* (Gobl. et Felckm. 1. *λόγου*) *ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ᾖ λόγος. ἀλλ' ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο ἵνα καὶ ὁ λόγ.* Paulo post *ἐν* ante *μορφῇ* deest in Seguer.

b. Prius editi habent *ἀνθρωπίνῃ μόνῃ*, sed *μόνῃ* abest et quidem recte a Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Paulo post editi habent *ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ*, at *τῇ καθ' ἡμᾶς* desunt in Seguer. Gobl. et Felckm. 1.

nitate vel inviti confiteamini, dum dicitis consubstantialem Trinitati P. 932.
carnem esse? Itaque vana est fides vestra, paria enim sentitis cum impiis Arianis, male accipientes illud: *Verbum caro factum est.* Porro Verbum caro factum est, non ut Verbum non amplius Verbum esset, sed Verbum ut in carne esset caro factum est, ut et Verbum semper Verbum esset, et Verbum carnem haberet, in qua passionem et mortem sub humana forma susciperet ac usque ad sepulcrum et infernum descenderet, in qua et resurrectionem ex mortuis perfecit, carnisque et sanguinis atque animae indicia praebuit Deus Verbum, per propriam et inseparabilem, ut scriptum est, carnem ex semine David. Quid enim aliud dixit Marcion quam quae vos profertis? Nonne corpus, quod ex caelo apparuit in similitudine humana et non in veritate? Quid item aliud loquutus est Manichaeus? Nonne divina specie corpus, sola similitudine corpus, ab humana carne alienum, cuius naturam et non operationem peccatum esse impie affirmat? Huiusmodi est illorum impietas.

13. Quamobrem nefas est pium hominem huiusmodi verborum commentis uti; sed dicendum est, Verbum, quod ante saecula consubstantiale est Patri, in extremis temporibus ex sancta et deipara Virgine Adae plasma et opificium novum restituisse, cum illud sibi per unionem proprium effecit, atque ita visus est homo Christus, qui ante saecula Deus erat. Et nos membra Christi sumus, ut scriptum est, ex carne et ex ossibus eius. Quorsum igitur haec vestrarum inventionum contentio, ut per humanam sapientiam ea, quae humanam intelligentiam superant, definiatis, dum dicitis vice interioris nostri hominis mentem caelestem in Christo fuisse? O nefariam sententiam et infirma indecoraque verba! Hominum sane, qui non prius animadvertere, Christum non singulariter dici, sed in illo ipso nomine, quod unicum est, rem utramque significari, Divinitatem nempe et humanitatem. Ideoque homo dicitur Christus, Deus quoque dicitur Christus, ac Deus et homo est Christus, et unus est Christus. Vanum itaque est vestrum sophisma, quo aliud in Christo praeter ipsum Christum conspicere nitimini. Illi quidem, qui abusive dicuntur Christi, P. 933.
forte iuxta sententiam vestram spectari possent, qui vero per naturam solus verus est Christus, non ab humana ratione describetur, quod

c. *παρθένου* deest in Gobler. et Felckmanni 1. Paulo post Seguer. pro *καθ' ἕνωσιν* habet *κατὰ φύσιν*, atque ita legit Nannius.

d. Sic omnes fere mss. In editis autem *ἐν* deest.

e. In Seguer. *τε* deest. Infra Gobler. et Felckm. 1. *λέγεται ὁ χριστὸς καὶ θεὸς, καὶ εἷς ἐστιν ὁ χριστός.* Basil. omittit *καὶ εἷς ἐστιν ὁ χριστός.*

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τολμᾶτε.* Editi minus recte *τολμηταί.* Mox iidem *οὔτε γὰρ προφ. . . . οὔτε ἀπόστ. . . . οὐδέ τις.*

P. 933. αὐτάδεις γεγόνατε. οὐδὲ γὰρ προφήτης οὐδὲ ἀπόστολος οὔτε τις τῶν εὐαγγελιστῶν ταῦτα ἐφθέγξατο, ἃ ὑμεῖς λαλεῖν ἐπιχειρεῖτε, ἀναιδεῖς [a] τὴν ψυχὴν γεγονότες. εἰ γὰρ ἕτερός ἐστιν ὁ Χριστὸς παρὰ τὸν ἐπουράνιον νοῦν τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον, τέλειος δὲ καὶ ὁ νοῦς, δύο ἄρα καθ' ὑμᾶς, καὶ ὅπερ [b] δυςφημεῖν δοκεῖτε, τοῦτο ἐλέγχεσθε φρονοῦντες. νοῦν δὲ ἐπουράνιον καὶ οἱ προφῆται ἐσχήκασιν οἱ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα λαλήσαντες. διατί δὲ ὅλως ταῦτα λέγειν ἐπινοεῖτε ὡς τοῦ [c] ἔσωθεν ἡμῶν ἀνθρώπου οὐχ ὁμολογουμένου ἐν Χριστῷ; τί οὖν περὶ τῆς ψυχῆς ἐρεῖτε, [d] ὅτι καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ὁ ἔξωθέν ἐστιν ἄνθρωπος, ὡς ἂν εἴποι τις τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα; ἀλλ' ὥςπερ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα οὐ διαφεύγουσι τὴν ψηλάφησιν καὶ τὴν τρῶσιν ὁρατὰ ὄντα, δείξατε ἡμῖν καὶ τὴν ψυχὴν μὴ διαφεύγουσαν ταῦτα καὶ ὁρατὴν οὖσαν, ἢ εἰ μὴ δύνασθε δεῖξαι, φανερός ἐστιν ὁ λόγος, ὅτι οὔτε ὁρᾶται ψυχὴ οὔτε ἀποκτείνεται ὑπὸ ἀνθρώπου ὥςπερ τὸ σῶμα, καθὼς [e] εἴρηκεν ὁ κύριος[1]). πείσθητε οὖν, ὅτι ὁ ἔσωθεν ἡμῶν ἄνθρωπός ἐστιν ἡ ψυχή, τοῦτο καὶ τῆς πρώτης πλάσεως δεικνυούσης καὶ τῆς δευτέρας διαλύσεως δηλούσης, οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν τούτων δεικνυμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἐδείκνυτο, τὸ μέντοι μέχρι τάφου φθάσαν, ἡ δὲ μέχρι ᾅδου διαβᾶσα, διαιρετῶν δὲ ὄντων τῶν τόπων πολλῷ τῷ μέτρῳ, καὶ τοῦ μὲν τάφου σωματικὴν ἐπιδεχομένου τὴν ἐπίβασιν (ἐκεῖσε παρῆν τὸ σῶμα), τοῦ δὲ ᾅδου ἀσώματον.

14. Πῶς ἐκεῖ παρὼν ὁ κύριος ἀσωμάτως ὡς ἄνθρωπος ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, [f] ἵνα ψυχαῖς ταῖς ἐν δεσμοῖς κατεχομέναις μορφὴν ἰδίας ψυχῆς ἀνεπίδεκτον ὡς δεκτικὴν τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου παραστήσας, παροῦσαν παρούσαις, διαῤῥήξῃ τὰ δεσμὰ ψυχῶν τῶν ἐν ᾅδῃ κατεχομένων, τὸν τῆς ἀναστάσεως διαπηξάμενος ὅρον, ἵνα ὁ πλάστης καὶ ποιητὴς τοῦ ἀνθρώπου καὶ καταδίκῃ τοῦτον ὑποβαλὼν αὐτὸς παρὼν ἐλευθερώσῃ δι' ἑαυτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ἄνθρωπον ἐν μορφῇ τῇ ἑαυτοῦ; οὔτε γὰρ θάνατος ὑπερισχύσας ὑπηγάγετο ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ λόγου [g] ψυχὴν εἰς δεσμῶν κατοχήν, οὔτε πάλιν ἡ φθορὰ τυραννικῶς διαρπάσασα τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς διαφθορὰν ὡς ἀπρονοήτων ὄντων τῶν πραγμά-

1) Matth. 10, 28.

a. Seguer. τῇ ψυχῇ. In eodem mox ἐστιν deest.

b. Editi δύςφημον. Nos Seguer. sequuti sumus, qui habet δυςφημεῖν, et ita legit Naunius. Infra Seguer. τὰ οὐράνια καὶ τὰ μέλλοντα. Mox Gobler. et Felckmanni 1. λαλοῦντες.

c. Seguer. ἔσω. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τί οὖν καὶ περί.

d. Aiebant Apollinaristae corpus et animam esse exteriorem hominem, et haec fatebantur inesse Christo, sed mentem humanam Christo negabant.

e. Seguer. προείρηκεν. Mox Anglican.

vos temere tentatis, homines sane arrogantia plenissimi. Neque enim P. 933. Propheta neque Apostolus neque Evangelistarum quispiam illa protulit, quae vos impudenti plane animo loqui audetis. Si enim alter est Christus a caelesti mente in eo sita, perfectaque est mens illa, duo ergo secundum vos erunt, et sic in eam reciditis sententiam, quam videmini maledictis insectare. Caelestem vero mentem Prophetae quoque habuere, qui caelestia et futura quasi praesentia fuissent eloquebantur. Quid igitur haec omnino dicere in animum induxistis, quasi vero in confesso non esset interiorem nostrum hominem in Christo esse? Cur hoc de anima quoque loquimini, nempe corpus et animam esse exteriorem hominem, ut de sanguine et carne quis dixerit? Sed sicut corpus et sanguis contactum et vulnera non effugiunt, cum sint visibilia; ostendite nobis animam quoque illa non effugere et visibilem esse. Aut si ostendere non potestis, manifestum est neque videri animam neque ab homine sicut corpus occidi posse, ut dixit Dominus. Credite igitur interiorem nostrum hominem esse animam, quod sane et prima formatio comprobat et sequens dissolutio propalam facit, atque non solum in nobis, sed et in ipsa Christi morte idipsum commonstratur, quando corpus quidem usque ad sepulcrum tantum pervenit, anima vero ad infernum usque transmeavit, locisque multo spatio distantibus sepulcrum quidem corporalem adventum excepit, ac ibi corpus adfuit, infernus vero incorporeum admisit.

14. Qua ratione igitur, cum Dominus illic incorporaliter adesset, homo tamen a morte existimatus est, ut animabus in vinculis detentis propriae animae formam incapacem vinculorum mortis quasi capacem exhibens, praesentibus praesentem, vincula animarum in inferno detentarum disrumperet, resurrectionisque terminum designaret, ut conditor et factor hominis, et qui hominem damnationi subiecerat, ipse praesens per seipsum hominem plane in sua ipsius forma liberaret? Nequaquam enim tanta mortis vis fuit, ut subiiceret sibi humanam Verbi animam ac eam in vinculis detineret, neque rursum corruptio tyrannicam in corpus eius vim sibi arrogavit, ut putrefaceret ipsum, quasi res nullâ providentiâ gererentur. Ita enim ea de re

Seguer. Gobl. et Felckm. 1. ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος.

f. Seguerian Gobler. et Felckm. 1. ἵνα (Seguer. ὅπως) ψυχῇ τῇ ἐν δεσμοῖς κατεχομένῃ τούτῳ τοῦ Ἀδὰμ μορφήν, sed mendose, ut videtur. Mox ὡς δεκτικήν in editis deerat, ex iisdem mss. restituimus, et sic legerat Nannius. Paulo post παροῦσα παρουσῶν iidem mss. perperam. Mox Seguer. ᾅδου.

g. τοῦ λόγου deest in editis Graecis, sed exprimitur in Latinis et in Seguer. habetur. Mox idem cum Gobleriano et Felckm. 1. ἢ πάλιν ἡ φθορά. Mox Seguer. αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ibidem omnes mss. διαφθοράν. Editi διαφοράν, male.

P.934. των. οὕτως γὰρ ἐννοεῖν τὸ τοιοῦτον ἀσεβές, ἀλλ' ὁ τὴν ἐξέτασιν τῆς παρακοῆς ποιησάμενος καὶ κρίσιν [a] ἐπαγαγὼν διπλῆν τῆς τιμωρίας τὴν ἀπόφασιν δέδωκε, τῷ μὲν γηΐνῳ εἰρηκώς· γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ[1]), καὶ οὕτως ὑποδέχεται φθορὰ τὸ σῶμα δεσπότου ἀποφηναμένου, τῇ δὲ ψυχῇ· θανάτῳ ἀποθανῇ[2])· καὶ οὕτως διχῇ διαιρεῖται ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐν δυσὶ τόποις οἴχεσθαι [b] καταδικάζεται. διὰ τοῦτο χρεία γέγονε τοῦ ἀποφηναμένου, ἵνα αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ λύσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, ἐν μορφῇ τοῦ καταδικασθέντος ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ ὀφθείς, ἵνα καὶ ἡ καταλλαγὴ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον γένηται, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ παντὸς ἀνθρώπου [c] δι' ἀνθρώπου ὑπάρξῃ ἐν τῇ καινότητι τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. εἰ δὲ καὶ ἕτερον τόπον καταδίκης δεῖξαι δύνασθε, εἰκότως ἂν [d] λέγοιτε τριχῇ διαιρεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκ μὲν τῶν δύο τόπων τὴν ἀνάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδεμένον. εἰ δὲ μὴ ἔχετε δεῖξαι ἕτερον τόπον παρὰ τὸν τάφον καὶ τὸν ᾅδην, ἐξ ὧν ἠλευθέρωται τελείως ὁ ἄνθρωπος, Χριστοῦ ἐλευθερώσαντος ἡμᾶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ καθ' ἡμᾶς μορφῇ τελείᾳ καὶ ἀληθεστάτῃ, πῶς ἔτι ταῦτα λέγετε ὡς οὐδέπω καταλλαγέντος [e] τῇ ἀνθρωπότητι τοῦ θεοῦ; πῶς οὖν ἐπεδήμησεν ὁ σωτήρ; ἢ ὡς ἀδύνατος τὸν σύμπαντα λῦσαι ἄνθρωπον, ἢ ὡς βδελυξάμενος τὸν ἅπαξ ἁμαρτήσαντα νοῦν, ἢ ὡς δεδοικὼς μὴ καὶ αὐτὸς μέτοχος γένηται τῆς ἁμαρτίας, εἰ τέλειος γένηται ἄνθρωπος θεὸς ὤν; ἀλλ' ἀσεβείας ἔμπλεοι οἱ ταῦτα οὕτως ἐννοοῦντες. τί γὰρ περὶ τῆς ἁμαρτίας ὁριζόμενοι ταῦτα λαλεῖτε, φυσικὴν εἶναι τὴν ἁμαρτίαν λέγοντες κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον;

15. Ταῦτα οὕτως φρονεῖτε κατήγοροι γινόμενοι τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως. [f] ὅτε τὸν Ἀδὰμ ἀρχῆθεν ἔπλασεν ὁ θεός, μήτοιγε σύμφυτον αὐτῷ δέδωκε τὴν ἁμαρτίαν; τίς οὖν ἔτι χρεία ἦν τῆς ἐντολῆς; πῶς δὲ αὐτὸν κατεδίκασεν ἁμαρτήσαντα; πῶς δὲ καὶ πρὸ τῆς παρακοῆς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρὸν ὁ Ἀδάμ; ὃν ἔπλασεν ὁ θεὸς ἐπὶ [g] ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνι τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος, ἐποίησεν αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰςῆλθεν εἰς τὸν κόσμον[3]) εὑραμένου τῆς

1) Gen. 3, 19. 2) Gen. 2, 17. 3) Sap. 2, 24.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐναγαγών. Infra editi ὑποδέχεται φθορά, sed vox φθορά abest in Seguer. nec expressa est a Nannio.

b. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii ἐκαταδικάσθη. Infra Anglic. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. ἀκαταδικάστως καὶ ἀναμαρτήτως. Editi et alii ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ. Utraque lectio quadrare videtur.

c. Haec δι' ἀνθρώπου desunt in Segu. Gobler. et Felckm. 1. Mox omnes fere mss. τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ. Editi τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ.

cogitare, impium fuerit; sed qui de hominis inobsequentia quaestionem habuit, iudicium dedit, quo duplicem poenae sententiam protulit, terreno corpori dicens: *Terra es et in terram reverteris,* atque ita Domino sententiam ferente corruptio corpus excipit, animae autem: *Morte morieris*; et sic in duas dividitur partes homo damnaturque ad duo secedere loca. Quocirca opus fuit iudicante, ut ipse per sese suum solveret decretum, dum in forma damnati indemnata et peccati experte visus est, ut et reconciliatio Dei cum homine fieret, et libertas totius hominis per hominem oriretur in novitate imaginis Filii eius Iesu Christi Domini nostri. Quod si mihi alium damnationis locum praeter hos duos indicare valetis, merito dixeritis in tres partes dividi hominem et ex duobus quidem locis revocationem factam esse, in tertio vero tertiam partem manere vinculis colligatam. Si vero nullum alium locum ostendere potestis praeter sepulcrum et infernum, ex quibus homo perfecte ereptus sit (Christo per suam perfectam et verissimam formam nostrae similem nos liberante), cur adhuc talia profertis, quasi Deus humano generi nondum reconciliatus sit? Quomodo igitur Salvator advenit? an quod non posset totum solvere hominem? an quod mentem, quae semel peccaverit, sit exsecratus? an quasi timeret, ne et ipse peccati particeps esset, si cum Deus sit perfectus homo fieret? Sed impietatis pleni sunt, qui haec ita cogitant. Quam enim peccato definitionem tribuitis, qui haec loquimini, peccatum aientes ex natura esse, ut dixit impiissimus Manichaeus? P.934.

15. Haec dum ita sentitis, Creatoris naturae criminatores estis. Cum ab initio Deus Adam efformavit, num innatum ipsi peccatum effecit? Quid igitur praecepto opus fuit? cur illum damnavit, quod peccasset? quo pacto Adam ante inobedientiam non cognoverit bonum et malum? Quem scilicet Deus creavit in incorruptionem et ad imaginem suae aeternitatis, eundem naturâ peccati experte et voluntate libera donavit, *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum,* cum

d. Sic Seguer., cui consentit Nannius; in editis ~*λέγοιτο*. Mox idem Seguerian. *τὴν ἀνάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδ.* Paulo secus in editis, qui habent *τὴν ἀνακλ. γενομένην .... μένει* etc.

e. *τῇ ἀνθρωπότητι* deest in Seguer. solo. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ ὡς ἀδυνάτου ὄντος λῦσαι τὸν σύμπαντα ἄνθρωπον, ἢ ὡς βδελυξαμένου τὸν ἁμαρτήσαντα, ἢ ὡς δεδοικότος μὴ καὶ αὐτός.*

f. Haec adferuntur in Synodo Constantinop. III. tom. 6. Concil. p. 762. et 811 [Mansi Conc. Coll. Tom. XI. pag. 367. et 421.].

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et Synod. Constant. in editis *ἀφθαρσίαν καὶ εἰκόνα.*

P. 934. παραβάσεως τὴν ἐπίνοιαν, καὶ οὕτως ἐκ παρακοῆς ἐντολῆς Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος δεκτικὸς τῆς ἐπισπορᾶς τοῦ ἐχθροῦ, καὶ [a] ἐνήργει λοιπὸν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ἐπιθυμίαν, οὐ φύσιν ἐν αὐτῷ ἐργασαμένου τοῦ διαβόλου, μὴ γένοιτο. οὐδὲ γὰρ φύσεως ἂν εἴη δημιουργὸς ὁ διάβολος κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν, ἀλλὰ [b] φύσεως παρατροπὴν ἐκ παραβά-
P. 935. σεως εἰργάσατο, καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος πάντων ἀνθρώπων. διὰ τοῦτο οὖν, φησίν, ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα [c] τοῦ διαβόλου[1]). ποῖα ἔργα τοῦ διαβόλου ἔλυσε ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ὅτι φύσιν, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀναμάρτητον, παρέτρεψεν ὁ διάβολος εἰς παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ καὶ εὕρεσιν ἁμαρτίας θανάτου, ταύτην ἑαυτῷ ἀνεστήσατο ὁ Θεὸς λόγος ἀνεπίδεκτον τῆς τοῦ διαβόλου παρατροπῆς καὶ εὑρέσεως [d] ἁμαρτίας. καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ κύριος· ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν[2]). εἰ δὲ ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου οὐδὲν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων ηὕρισκεν ἐν τῷ Χριστῷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς οὐδὲν τῆς ἰδίας ποιήσεως προςκατέλιπε τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου. ἢ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ηὕρισκεν ἐν [e] αὐτῷ, τελείαν τὴν καινότητα ἐπιδειξαμένου τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τελείαν τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος. ἵνα τελεία ᾖ καὶ ἡ ἀνάστασις. μάτην οὖν Ἀρειανοὶ σοφίζονται, σάρκα μόνην ὑποτιθέμενοι ἀνειληφέναι τὸν σωτῆρα, τὴν δὲ τοῦ πάθους νόησιν ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ θεότητα ἀναφέροντες ἀσεβῶς. μάτην δὴ καὶ ὑμεῖς καθ' ἑτέραν [f] ἐπίνοιαν τὰ ἶσα τούτοις φρονοῦντες λέγετε τῷ περιέχοντι σχήματι. τουτέστι τῷ ὀργανικῷ προςκεχρῆσθαι, ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. καὶ πῶς ἦν λυπούμενος καὶ ἀδημονῶν καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐταράχθη δὲ τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς[3]) γέγραπται; ταῦτα δὲ οὔτε σαρκὸς ἀνοήτου ἂν εἴη οὔτε θεότητος ἀτρέπτου, ἀλλὰ ψυχῆς νόησιν ἐχούσης, [g] λυπουμένης καὶ ταραττομένης καὶ ἀδημονούσης καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένης τοῦ πάθους.

16. Εἰ δὲ τοίνυν ταῦτα οὕτως νοεῖν οὐ βούλεσθε, τριῶν προςκειμένων νοημάτων, φαντασίας καὶ βλασφημίας καὶ ἀληθείας, ποίαν ἕλοισθε ἄν; τῷ γὰρ ὑπονοεῖν δοκήσει εἰρῆσθαι τὰ εἰρημένα

1) 1. Ioan. 3, 8. 2) Ioan. 14, 30. 3) Ioan. 13, 21.

a. Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero ἐνεργεῖ. Mox ἐν τῇ φύσει habent Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Editi ἐν τῇ προθέσει.

b. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. consequenter ad superiorem lectionem. Editi προθέσεως.

c. Gobler. et Felckm. 1. τοῦ διαβόλου, ποῖα ταῦτα, ὅτι φύσιν.

d. Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felckmanni 1. In editis deest ἁμαρτίας. Mox τούτου post κόσμου deest in Seguer. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εὑρήσει.

is transgressionis artifex auctorque fuit. Et sic ex transgressione P. 934. praecepti Dei factus est homo capax inducti ab inimico seminis. Ac deinceps peccatum in hominis natura ad omnem concupiscentiam movebat, non quod diabolus eam in illo naturam efformasset; absit. Neque enim diabolus naturae creator fuerit, ut Manichaeorum fert impietas, sed ex praevaricatione naturae perversionem effecit, sicque re- P. 935. gnavit mors in omnibus hominibus. *In hoc,* inquit, *venit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* Quaenam opera diaboli dissolvit Filius Dei? Quam fecit Deus naturam sine peccato, eam ipsam ad transgressionem mandati Dei pervertit diabolus, et ad inventionem peccati mortis eandem sibi ipsi restauravit Deus Verbum incapacem diabolicae perversionis et inventionis peccati. Ideoque aiebat Dominus: *Venit Princeps mundi huius, et in me non invenit quicquam.* Quod si Princeps mundi huius nihil operum suorum in Christo invenit, multo magis Christus nihil ex suis opificiis reliquit Principi mundi huius. Aut etiam ea de causa nihil invenit in ipso, perfectam novitatem exhibente Christo, ut perfectam salutem totius hominis, animae nempe et corporis, operaretur, quo perfecta quoque foret resurrectio. Frustra igitur Ariani argutiis utuntur, dum Salvatorem carnem solam assumsisse statuunt, ac passionis sensum ad impassibilem Deitatem impie referunt. Frustra quoque vos alio commento usi paria cum illis sentitis, dicentes ipsum quâ circumdabatur formâ id est organicâ usum fuisse, vice autem interioris nostri hominis caelestem mentem in Christo fuisse. Quo pacto igitur dolebat, anxius erat, precebatur? Scriptum est enim: *Et conturbatus est spiritu Iesus.* Haec autem neque carnis mente carentis neque immutabilis Deitatis fuerint, sed animae intelligentia praeditae, dolentis, conturbatae, anxiae, et quae cum intelligentia passionem senserit.

16. Quod si haec sententia non placet, cum tria in promtu sint ea de re iudicia, phantasiae, blasphemiae et veritatis, quodnam elegeritis? Nam si suspicemini illa de sola et mera specie dicta fuisse,

* e. Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *ἑαυτῷ.* Infra in Seguer. *λογικῆς* deest. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *σοφίζονται.* Editi *φαντάζονται.* Mox *ἀνειληφέναι τὸν σωτῆρα* desunt in iisdem codicibus.

f. Editi *ἀπόνοιαν,* at Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπίνοιαν,* et ita legit Nannius.

g. Sic Seguer. Gobl. et Felckm. 1. In editis *λυπουμένην καὶ ταραττομένην καὶ ἀδημονοῦσαν, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένην.* Ibidem iidem codices omittunt *εἰ δέ,* cuius loco habent *κἂν.* Iidem mox *τριῶν τοίνυν προκειμένων νοημάτων.* In editis deest *τοίνυν* et *νοημάτων.* Mox iidem cod. *ἕλοισθε ἄν.* Editi vero *ἂν ἕλεσθε.*

P. 935. φαντασία ἂν νομισθείη καὶ τὰ γενόμενα. [a] εἰ δὲ ἐπ᾽ ἀληθείας εἴρηται, ἀλλοτρία δὲ καθόλου ἡ ψυχὴ τοῦ κυρίου ἐγεγόνει τῆς ἰδίας νοήσεως, θεὸν τὸν λόγον ἔχουσα νοῦν, τετράφθαι τὸ ἄτρεπτον εἰς λύπην καὶ ἀδημονίαν καὶ [b] ταραχὴν τὸ ἐννοεῖν ἀσεβές ἐστι. κἂν λέγῃ τὰ εὐαγγέλια, ὅτι ἐταράχθη Ἰησοῦς τῷ πνεύματι[1]), ἀλλὰ δείκνυσι [c] τὸν νοῦν ὁ κύριος εἰρηκώς· ἡ ψυχή μου τετάρακται[2]). εἰ δὴ ψυχῆς ἰδίας νόησιν ὁ κύριος ἐπιδείκνυται, εἰς συμπάθειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἵνα οὕτω καὶ αὐτοῦ νοήσωμεν [d] εἶναι τὸ πάθος καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ ὁμολογῶμεν. ὥςπερ γὰρ τῷ αἵματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, οὕτω καὶ τῇ νοήσει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν νίκην ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιδείκνυται, λέγων· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον[3]),
P. 936. καὶ ἀλλαχοῦ δέ· [e] διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος[4]). ἀλλ᾽ ὥςπερ τὸ αἷμα οὐκ ἂν κοινὸν τοῖς εὐσεβέσιν νοηθείη ὥςπερ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ σωτήριον, οὕτως καὶ ἡ νόησις λεγομένη οὐκ [f] ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ περικειμένη, ἀλλὰ θεοῦ φύσιν ἐπιδεικνυμένη. καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Χριστός, οὐχ ὡς τῆς θεϊκῆς τελειότητος εἰς ἀνθρωπίνην τελειότητα μεταποιηθείσης, ὅ ἐστιν ἀσεβές, οὔτε μὴν ὡς δύο τελειοτήτων κατὰ διαίρεσιν ὁμολογουμένων, ὅ ἐστιν ἀλλότριον εὐσεβείας, οὔτε δὲ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς καὶ πρόςληψιν δικαιοσύνης, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καθ᾽ ὕπαρξιν ἀνελλιπῆ, ἵνα εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. [g] διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ κύριος ἔλεγε· νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται[2]) καὶ κατώδυνός ἐστι. τὸ δὲ νῦν, τουτέστιν ὅτι ἠθέλησεν. ὅμως μέντοι τὸ ὂν ἐπεδείκνυτο· οὐ γὰρ τὸ μὴ ὂν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν [h] ὡς δοκήσει λεγομένων τῶν γινομένων, φύσει γὰρ καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγένετο.

17. Φύσει οὖν καὶ οὐ θέσει τοῦ κυρίου ἀνθρώπου γενομένου οὔτε κατὰ φύσιν οὔτε κατὰ πρᾶξιν ἀνθυποφέρειν [i] ὑμᾶς δυνατὸν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῷ δημιουργῷ. ἐν μὲν γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει καὶ τῆς εὑρέσεως ἡ μάχη ἔτι γίνεται καὶ τῆς ἐπισπορᾶς ἡ [k] προσχώρησις διὰ τὸ ἡμῶν ἀσθενές, ἡ δὲ τοῦ λόγου σάρκωσις κατὰ φύσιν θεοῦ γενομένη ἀνεπίδεκτος γέγονε τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς παλαιότητος ἔτι πολιτευομένων πραγμάτων, καὶ διὰ τοῦτο διδασκόμεθα ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν καὶ [l] ἐπενδύσασθαι τὸν νέον[5]). καὶ ἐν τούτῳ τὸ θαυ-

1) Ioan. 13, 21. 2) Ioan. 12, 27. 3) Ioan. 16, 33. 4) 1. Cor. 15, 57. 5) Col. 3, 9. 10.

a. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero cum aliis εἰ δὲ ἐν ἀληθείᾳ εἴρηνται καὶ γεγόνασιν, ἀλλότρια δέ.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ταράττεσθαι. At editi et alii mss. ταραχήν melius, et ita Nannius legit. Mox Basil. καὶ εἰ λέγει τά. Ibid. Gobler. et Felckm. 1. τὸ εὐαγγέλιον, et ita legit Nannius.

c. τὸν νοῦν deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

d. εἶναι deest in Seguer.

e. Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. τῷ δόντι. Text. Graec. Script. τῷ διδόντι.

ea, quae gesta sunt, phantasia quoque existimari debent; sin autem in p. 935.
veritate dicta sint, alienaque omnino facta est anima Domini a proprio cogitandi modo, cum vice mentis Deum Verbum habeat, immutabilem versum fuisse in dolorem, anxietatem et perturbationem impium est cogitare. Et si Evangelia dicant: *Turbatus est Iesus Spiritu*, id tamen declarat Dominus de anima intelligendum esse, dum ait: *Anima mea turbata est.* Quod si suae Dominus animae cogitationem manifestat, id agit ut animae nostrae sese adtemperet, quo sic et eius intelligamus passionem et eum impassibilem confiteamur. Sicut enim sanguine carnis suae nos redemit, sic cogitatione mentis suae quam pro nobis reportavit victoriam his declarat verbis: *Ego vici mundum,*
et alibi: *Qui dedit nobis victoriam.* Sed sicut sanguis ille pro vul- p. 936.
gari a piis hominibus nunquam habitus fuerit, quod tamen infideles autumant, sed pro salutari sanguine; sic mens illa non humana infirmitate induitur, sed Dei naturam exhibet. Sicque dicendus fuerit Christus perfectus Deus et perfectus homo, non quod divina perfectio in humanam perfectionem mutata sit, quod impium est dicere, nec etiam quod duae perfectiones a se invicem divisae dicantur, quod a pietate alienum est, neque per incrementum virtutis et accessione iustitiae, absit; sed ratione existentiae indeficientis, ut utraque unus sint, omnino perfectus, idem Deus et homo. Nam idcirco Dominus dicebat: *Nunc anima mea turbata est.* Illud autem *nunc*, id est cum ipse voluit. At certe quod erat significabat, rem enim non existentem quasi praesentem nunquam nominasset, nec quasi de rebus, quae sola specie existerent, sermo habebatur; haec enim omnia naturaliter et revera gesta sunt.

17. Cum igitur naturâ et non fictione Dominus homo factus sit, neque secundum naturam neque secundum operationem peccatum in creatorem referre possumus. Nam in nostra quidem natura et inventionis pugna etiam nunc committitur, et inducti seminis propter nostram imbecillitatem fit accessio, Verbi autem incarnatio secundum naturam Dei facta incapax fuit rerum, quae in nobis ex vetustate adhuc gerebantur; quapropter docemur exuere veterem et induere novum. Et res mira sane, quod Deus homo factus sit et absque pec-

Vulgata *qui dedit.* Mox Seguer. *οὐ κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι.* Ibidem Anglic. *νομισθείη* pro *νοηθείη.*

f. Segu. *οὐκ ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν.* Infra *καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος* etc. habentur apud Leontium Byzant. lib. I. contra Nestorium et Eutychen [Gallandi Bibl. Patr. Tom. XII. p. 669.].

g. Haec adferuntur a Damasceno lib. IV. de orthod. fide cap. 23. Ibidem *γὰρ καί* deest apud Damasc. *καί* tantum in Seguer. deest. Mox *καὶ κατώδυνός ἐστι* absunt a Seguer. Basil. Anglic. et Damasc.; in aliis et in editis leguntur.

h. Seguer. *ἢ ὡς δοκ.* Damasc. ibidem *γενομένων τῶν λεγομ.*

i. Seguer. *ἡμᾶς.* Editi *ὑμᾶς.*

k. Seguer. Basil. et Angl. *προχώρησις.*

l. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἐνδύσασθαι.* Editi et alii *ἐπενδύσασθαι.*

P. 936. μαστόν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος καὶ χωρὶς ἁμαρτίας, ὅτι καινότης ὅλη γέγονεν, ἵνα ἐνδείξηται τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, καὶ ὅσα μὲν αὐτὸς συνέταξε θελήσας τῇ φύσει, εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο ὅσα ἠθέλησε, τουτέστι [a]γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικός, αὐξήσεώς τε ἡλικίας, ἐτῶν ἀριθμήσεως, κόπου καὶ πείνης καὶ δίψης καὶ ὕπνου καὶ λύπης καὶ θανάτου καὶ ἀναστάσεως. διὰ τοῦτο καὶ ὅπου διεφθάρη τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα, ἐκεῖ προΐεται Ἰησοῦς τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ ὅπου [b]κεκράτητο ἡ ψυχὴ ἡ ἀνθρωπίνη ἐν θανάτῳ, ἐκεῖ ἐπιδείκνυται ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἰδίαν οὖσαν, ἵνα καὶ παρῇ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἀκράτητος ἐν θανάτῳ καὶ λύσῃ τὴν [c]κράτησιν τοῦ θανάτου ὡς θεός, ἵνα ὅπου ἐσπάρη ἡ φθορά, ἐκεῖ ἀνατείλῃ ἡ ἀφθαρσία, καὶ ὅπου ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἐν μορφῇ ψυχῆς ἀνθρωπίνης παρὼν ὁ ἀθάνατος ἐπιδείξηται τὴν ἀθανασίαν καὶ οὕτως ἡμᾶς μετόχους καταστήσῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀφθαρσίας καὶ
P. 937. ἀθανασίας ἐν ἐλπίδι ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, ὅπως ἂν καὶ τὸ φθαρτὸν [d]τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, ὡς γέγραπται[1]), ἵν' ὥςπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰςῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, οὕτως καὶ [e]δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, καθὼς γέγραπται[2]). πῶς οὖν λέγετε· ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; μή τι γε διχῇ μερίσας τὸ ἔξωθεν [f]καὶ τὸ ἔσωθεν καὶ ἐν τάφῳ ἐπεδείκνυτο καὶ ἐν ᾅδῃ; ἀλλ' οὐχ οἷόν τε [g]ἦν ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντιδοῦναι λύτρον, ἀλλὰ σῶμα ἀντὶ σώματος καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς δέδωκε καὶ τελείαν ὕπαρξιν ὑπὲρ ὅλου ἀνθρώπου. τουτέστι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ ὠνείδισαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οἱ ἐχθροὶ [h]τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι παραπορευόμενοι καὶ κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. οὔτε γὰρ ὁ ᾅδης ἤνεγκεν ἀπαρακαλύπτου θεότητος ἐπίβασιν· τοῦτο καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι μαρτυροῦσιν.

18. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας συνιδεῖν τὸ λεγόμενον, ὅπως ὁ κύριος τῇ μὲν προβολῇ τοῦ αἵματος τὴν βεβαιότητα τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυτο, τῇ δὲ προςθήκῃ τοῦ ὕδατος τὴν ἄχραντον καθαρότητα ἐδήλου καὶ ὅτι τοῦ θεοῦ τὸ σῶμα, κράξας δὲ καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν καὶ παραδοὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἔσωθεν

1) 1. Cor. 15, 54. 2) Rom. 5, 12. 15. 21.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. γεννήσεως. Editi γενέσεως. τε post αὐξήσεως deest in iisdem codicibus. Mox Seguer. ἀπαριθμήσεως. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. κόπου, πείνης, δίψης, ὕπνου, λύπης, θανάτου καὶ ἀναστάσεως.

b. Seguerian. ἐκρατεῖτο ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή.

c. Ita Seguer. ut et legit Nannius, et sic legendum videtur ex his sequentis paginae verbis: πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου. Editi κατάκρισιν. Mox ἐσπάρη

cato, quodque omnia nova facta sint, ut hinc potestas eius explorata P. 936.
esset. Et quidem quaecunque ipse sua voluntate in natura ordinavit, ea quantum voluit in se suscepit, nativitatem ex muliere, augmentum staturae, annorum numerum, laborem, esuriem et sitim, somnum, dolorem, mortem et resurrectionem. Ideoque ubi corruptum fuerat hominis corpus, eo Iesus corpus suum immittit, et ubi anima humana in morte detinebatur, ibi Christus animam humanam sibi propriam ostendit, ut tanquam homo adesset, qui in morte detineri non poterat, mortisque imperium solveret utpote Deus, ut ubi seminata erat corruptio, illic oriretur incorruptio, et ubi regnaverat mors in forma animae humanae, ibi immortalis ille praesens immortalitatem exhiberet, sicque nos suae incorruptionis et immortalitatis participes constitueret, in spe resurrectionis ex mortuis, ut et corruptibile hoc indueret P. 937.
incorruptionem et mortale hoc indueret immortalitatem, quemadmodum scriptum est, ut *Sicut per unum hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors*, sic et per unum hominem Iesum Christum *gratia regnaret per iustitiam in vitam aeternam*, ut scriptum est. Cur ergo dicitis pro interiore nostro homine mentem caelestem in Christo esse? num quia bifariam diviso exteriore et interiore homine et in sepulcro et in inferno apparuit? At non poterat alterum pro altero in redemtionem dari; sed corpus pro corpore et animam pro anima dedit ac perfectam subsistentiam pro toto homine. Haec est Christi commutatio, quam in Cruce probris affecere vitae inimici Iudaei praetereuntes et moventes capita sua. Neque enim nudae Deitatis accessum infernus sustinuisset; hoc et Prophetae et Apostoli testantur.

18. Quod autem dictum est, in Crucis oeconomia animadvertere licet, quo pacto scilicet Dominus emissione sanguinis carnis veram existentiam commonstrarit, et aquae additione incontaminatam puritatem ac verum esse corpus Dei ostenderit, clamando autem et inclinando caput spiritumque reddendo quod intra proprium corpus erat

manuscripti omnes et edit. Commel.; in edit. Paris. σπάρη, mendose.

d. τοῦτο ἐνδύσηται desunt in Gobler. et Felckm. 1.

e. Seguer. δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. In editis deest ἀνθρώπου.

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν, in editis τὸν ἔξωθεν καὶ ἐν τάφῳ omissis mediis.

g. ἦν deest in Seguer. Idem paulo post ἀντὶ σώματος, et sic legendum videtur. Editi ὑπὲρ σώματος.

h. τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι in editis omissum ex mss. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. supplevimus. Paulo post Segu. ἤνεγκεν ἄν.

P.937. τοῦ ἰδίου σώματος τουτέστι τὴν ψυχὴν ἐσήμανε, περὶ ἧς καὶ εἴρηκεν ὅτι τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν[1]), ὥςτε τὴν ἔκπνευσιν οὐκ ἄν τις εἴποι θεότητος μετάστασιν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποχώρησιν. εἰ γὰρ κατὰ μετάστασιν θεότητος ὁ θάνατος γέγονε καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις, ἴδιον ἄρα θάνατον ἀπέθανε καὶ [a] οὐ τὸν ἡμέτερον. καὶ πῶς εἰς ᾅδου κατῆλθεν ἀπαρακαλύπτῳ τῇ θεότητι; ποῦ οὖν ἡ ψυχή, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ κύριος τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων, περὶ ἧς καὶ προφῆται προμηνύουσιν; εἰ δὲ ψυχῆς ἀποχώρησις γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι τὸν ἡμέτερον ἀνεδέξατο θάνατον, τουτέστι τῆς καθ' ἡμᾶς διαλύσεως ἀνασχόμενος ὥςπερ καὶ [b] γεννήσεως.

19. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα· ἐπεὶ πῶς ἂν ὁ θάνατος ἐγεγόνει, εἰ μὴ καὶ τὸν ἔσωθεν καὶ τὸν ἔξωθεν συνεστήσατο [c] ἑαυτῷ ὁ λόγος, τουτέστι σῶμα καὶ ψυχήν; πῶς δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀντέδωκεν ἀντίλυτρον, ἢ πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου τελείαν ἐλάμβανε τὴν λύσιν, εἰ τὸ κατὰ φρόνησιν ἁμαρτῆσαν, [d] τὴν ψυχήν, Χριστὸς ἀναμάρτητον οὐ συνεστήσατο ἐν ἑαυτῷ; ἔτι οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου· τίνος γὰρ ἄλλου καὶ
P.938. ἐβασίλευσέ ποτε οὐχὶ ψυχῆς τῆς ἐν φρονήσει ἁμαρτησάσης, καθὼς εἴρηται· [e] ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὕτη καὶ ἀποθανεῖται[2]), ὑπὲρ ἧς τὴν ἰδίαν ψυχὴν [f] τέθεικεν ὁ Χριστὸς λύτρον ἀντιδιδούς; τίνος δὲ καὶ ἀρχῆθεν κατέγνω ὁ θεός, τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος ἢ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος; εἰ τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος κατέγνω θεός, ἑαυτοῦ κατέγνω καὶ ἔσται ὡς οἱ ἄνθρωποι. εἰ δὲ ἀσεβὲς τοῦτο περὶ θεοῦ ἐννοεῖν, κατέγνω δὲ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος, [g] περιαιρεῖ τοίνυν τὴν πρᾶξιν καὶ καινοποιεῖ τὴν πλάσιν· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς[3]).

20. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· ἡμεῖς θεὸν λέγομεν τὸν ἐκ Μαρίας. πῶς τοίνυν [h] λέγετε ὡς Μαρκίων θεὸν ἐπιδημήσαντα καὶ θεὸν ἀθιγῶς προσεληλυθότα, φύσιν ἔχοντα ἀνεπίδεκτον σαρκὸς ἀνθρωπίνης; ἢ πῶς λέγετε θεὸν ὡς Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς; τοῦτο γὰρ τῆς ἐκείνου ἀσεβείας [i] τὸ πρόσχημα θεὸν ὁμολογεῖν τὸν ἐκ Μαρίας, πρὸ αἰώνων μὲν προορισθέντα, ἐκ δὲ Μαρίας τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως ἐσχηκότα. λόγον δὲ ἐνεργῆ ἐξ οὐρανοῦ καὶ σοφίαν ἐν αὐ-

1) Ioan. 10, 15. 2) Ezech. 18, 4. 3) Ephes. 2, 10.

a. Sic Gobler. et Felckm. 1. Editi vero καὶ οὐχί. Mox edit. Paris. mendose παρακαλύπτῳ. Edit. vero Commel. et omnes mss. ἀπαρακαλύπτῳ.

b. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et quidam mss. γενέσεως.

c. Ita Anglic. Segu. Gobler. et Felckm. 1. In editis desunt ἑαυτῷ ὁ λόγος. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1. δέδωκεν pro ἀντέδωκεν.

d. τὴν ψυχήν deest in Seguer. Paulo post Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ἐν ἑαυτῷ. Editi ἑαυτῷ, omissa praep. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἔτι

id est animam significarit, de qua et dixerat: *Pono eam pro ovibus meis,* ita ut exspirationem nemo dixerit Deitatis transmigrationem, sed animae discessum. Nam si per transmigrationem Deitatis mors et corporis exstinctio contigisset, propria morte obiisset et non nostra. Et quî amabo non obtecta Deitate in infernum descendisset? Ubinam igitur illa anima, quam promiserat Dominus se pro ovibus suis positurum, de qua et Prophetae praefati sunt? Si vero animae discessus fuit, ideo dictum est eum nostram mortem suscepisse, hoc est nostram dissolutionem sustinuisse, ut et nostram nascendi rationem. P. 937.

19. Vanum igitur est vestrum sophisma; nam quî quaeso mors advenisset, nisi et interiorem et exteriorem hominem Verbum in se constituisset, id est corpus et animam? Quî pro toto homine redemtionis pretium dederit, aut quomodo mortis imperium plene abrogatum fuerit, si illud, quod per intelligentiam peccarat, animam nempe Christus in sese impeccabilem non constituisset? Ergo mors etiam nunc in interiore homine dominatur; in quonam enim alio unquam regnaverat nisi in anima, quae intelligendo peccaverat, ut dictum est: *Anima, quae peccaverit, ipsa morietur,* pro qua propriam animam Christus in pretium redemtionis posuit? Quemnam autem ab initio condemnavit Deus, opus opificis an actionem opificii? Si opus opificis condemnavit, seipsum condemnavit Deus eritque hominibus similis. Quod si impium sit hoc de Deo cogitare, et si ipse actionem opificii damnavit, aufert igitur actionem et innovat opificium; nam eius opus sumus creati ad bene operandum. P. 938.

20. Sed rursum dicitis: „Nos Deum dicimus eum, qui ex Maria natus est." Cur itaque dicitis veluti Marcion, Deum advenisse ac Deum intactili modo accessisse, quod naturam habeat carnis humanae non capacem? Aut cur Deum illum dicitis sicuti Paulus Samosatensis? Ea enim est illius impietatis ratio, ut Deum confiteatur eum, qui ex Maria natus est, qui ante saecula quidem praefinitus sit, qui tamen ex Maria initium existendi habuerit. Verbum autem efficax e

οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος. Editi vero et alii *τί οὖν καθ' ὑμᾶς βασιλεύει ὁ θάν.*

e. Seguer. solus *ὅτι ψυχή.*

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀντέθηκεν ὁ Χριστὸς λύτρον* (Seguer. *ἀντίλυτρον*) *ἀντιδούς.*

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *περιαίρει τοίνυν τήν.*

h. Sic Seguer. Editi vero *λέγετε θεὸν, ὡς Μαρκίων.* Mox Seguer. *προεληλυθότα.* Infra *λέγετε* deest in eodem.

i. Basil. *τὸ πρόβλημα.* Ibid. Seguer. solus *ὁμολογεῖν,* ubi editi et alii *ὁμολογεῖ.* Mox *μέν* post *αἰώνων* deest in editis, ex Seguer. supplevimus.

P. 938. τῷ ὁμολογεῖ, πλεῖον παρ' ὑμᾶς χαριζόμενος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀσέβειαν, ὥςπερ ὑμεῖς λέγετε νοῦν ἐπουράνιον ἐν σώματι ἐμψύχῳ. οὔτε δὲ σῶμα ἔμψυχον ἤδη ἄνθρωπος [a] τέλειος, οὔτε νοῦς ἐπουράνιος ἤδη θεός. σῶμα γὰρ ἔμψυχον λέγεται, ἐφ' ᾧ ἐνυποστάτως τὸ τῆς ψυχῆς φέρεται ὄνομα. [b] σῶμα δὲ ἀνθρώπου σῶμα λέγεται καὶ οὐ ψυχή, καὶ ψυχὴ ἀνθρώπου λέγεται καὶ οὐ σῶμα, ἕτερον πρὸς ἕτερον ὄν, τουτέστι πνεῦμα πρὸς σῶμα. τίς δέ, φησίν, ἔγνω νοῦν κυρίου[1]); νοῦς κυρίου οὔπω κύριος, ἀλλὰ κυρίου θέλησις ἢ βουλὴ ἢ ἐνέργεια πρός τι. πῶς οὖν ταῦτα [c] λαλεῖν ἐπινοεῖτε, πλαστοῖς λόγοις καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ; ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ ἐκκλησία οὔτε οὕτως παρείληφεν οὔτε οὕτως [d] παρέδωκεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, τὸν θεὸν καὶ λόγον τὸν ὄντα πρὸς τὸν θεὸν πρὸ αἰώνων ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντα καὶ ἐξ ἁγίας παρθένου καὶ ἐκ πνεύματος ἁγίου γεννηθέντα υἱὸν ἀνθρώπου, ὡς γέγραπται· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον[2]), ἵνα γένηται πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς αὐτὸς ὢν θεὸς ἀληθινός, ἵνα καὶ πάθῃ ὑπὲρ ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος καὶ λυτρώσηται ἡμᾶς ἐκ πάθους καὶ θανάτου ὡς θεός. μάτην οὖν [e] φαντάζεσθε, τοῦ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι τὴν καινότητα κατεργάζεσθαι οἰόμενοι διὰ μιμήσεως, οὐ νοοῦντες ὅτι μίμησις
P. 939. προαγούσης πραγματείας [f] γίνεται μίμησις, ἐπεὶ οὐκ ἂν λέγοιτο μίμησις. ἐν δὲ Χριστῷ σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες πλανώμενοι βλασφημεῖτε. εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος τὴν σάρκα δυνατὸν ἦν ἀνθρώποις τὴν καινότητα [g] κατεργάσασθαι ἑαυτοῖς χωρὶς Χριστοῦ, ἕπεται δὲ τῷ ἄγοντι τὸ ἀγόμενον, τίς ἦν χρεία τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας;

21. Μάταιοι δὲ καὶ οἱ λέγοντες [h] ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐπιδεδημηκέναι τὸν λόγον. τίς γὰρ τῶν προφητῶν θεὸς ὢν ἄνθρωπος γέγονε; διατί δὲ ὁ νόμος οὐδὲν ἐτελείωσε[3]); διατί δὲ καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐν τῷ ὁμοιώματι [i] τῶν πρωτοπλάστων[4]); διατί δὲ καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν· ἐὰν ὑμᾶς ὁ υἱὸς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε[5]); οὐχὶ κατὰ τὴν καινότητα τὴν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν τελειότητα, δι' ἧς καὶ [k] οἱ πιστεύ-

1) Rom. 11, 34. 2) Matth. 1, 25. 3) Hebr. 7, 19. 4) Rom. 5, 14. 5) Ioan. 8, 36.

a. τέλειος deest in Seguer.
b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. σῶμα δὲ ἀνθρώπου λέγεται, καὶ ψυχὴ, ἕτερον πρὸς ἕτερον, τουτέστι.
c. Sic Seguer. Editi vero καλεῖν.
d. Basil. παραδέδωκεν. Mox καὶ λόγον desunt in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.
e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. φαντάζεσθε τοῦ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι, et sic legendum esse ex contextu apparet. Per illud autem τοῦ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα animam intelligit. Editi φαντάζεσθε φρονοῦντες τὴν σάρκα ἑαυτῇ δύνασθαι, longe dissimili sententia.
f. Seguer. Gobl. et Felckm 1. γίνεται

caelo et sapientiam in illo confitetur (ac plus quam vos ille per suam P. 938. impietatem attribuit), ut vos dicitis mentem caelestem in corpore animato. Verum nec corpus animatum eo ipso homo perfectus est, neque mens caelestis eo ipso Deus est. Nam corpus animatum dicitur, in quantum nomen animae per modum subsistentis in illo exprimitur. Corpus autem hominis corpus dicitur et non anima, et anima hominis anima dicitur et non corpus, alterum ad alterum, id est spiritus ad corpus. *Quis autem,* ait Scriptura, *novit mentem Domini?* Mens Domini nondum Dominus, sed Domini voluntas, consilium aut efficacia ad aliquid. Quo igitur animo haec profertis verba verbisque commentitiis Verbum Dei adulteratis? Atqui Dei Ecclesia neque ita accepit neque ita tradidit; sed, ut scriptum est, Deum Verbum, qui erat apud Deum ante saecula, in consummatione saeculorum advenisse ac ex Maria Virgine et ex Spiritu Sancto genitum esse filium hominis, ut scriptum est: *Donec peperit Filium suum primogenitum,* ut fieret primogenitus in multis fratribus, cum tamen Deus verus esset, ut et quatenus homo pro nobis pateretur, et quatenus Deus ex morte et passione nos redimeret. Incassum igitur imaginamini, vos posse eius, qui intelligit et carnem agit, novitatem in vobis ipsis efficere, existimantes per imitationem id fieri posse, nec advertitis imitationem praemissi operis esse imitationem, alioquin non diceretur imitatio. Dum P. 939. autem in Christo solius carnis novitatem confitemini, errantes blasphematis. Si enim possibile fuisset hominibus, eius, qui carnem agit, novitatem absque Christi ope sibi ipsis efficere, et si quod agitur agentem sequitur, quid opus erat Christi adventu?

21. Vani quoque sunt, qui dicunt Verbum advenisse ut in unum ex Prophetis. Quis enim Prophetarum Deus cum esset homo factus est? Cur autem *lex nihil ad perfectum adduxit?* Cur mors regnavit etiam in illos, qui non peccaverant ad similitudinem Protoplastorum? Quare Dominus dixit: *Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis?* Nonne secundum eam quae in ipso est novitatem et perfectionem, per quam nos, qui credimus, renovamur secundum imi-

μίμησις, ἔν τε Χριστῷ, σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες, εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος, multis omissis.

g. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. *κατεργάζεσθαι.* In iisdem mox *καί* ante *τῷ ἄγοντι* deest, cuius loco Seguer. *δέ* habet. Iidem *τίς ἡ χρεία.*

h. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. et quidem recte ut apparet ex p. 590 [? — vd. p. 909. vel p. 840. hui. ed. nr. 11. in.]. Editi *ὡς ἕνα τῶν προφητῶν ἐπιδεδημηκέναι τὸν Χριστόν.* Mox editi *καὶ ἄνθρωπος,* sed *καί* deest in Seguer.. Mox Gobler. et Felckm. 1. *διατί δὲ ὄνομα,* et ita legit Nannius; male.

i. *τῶν πρωτοπλάστων* deest in editis, sed legitur in plurimis mss. Ibid. Basil. habet *ἐν τῷ ὀνόματι, διατί.* Mox Segu. *ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἔσεσθε.* Editi et alii *ἔστε.*

k. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οἱ πι-*

p. 939. σαντες ἀνακαινιζόμεθα κατὰ μίμησιν καὶ μετοχὴν τῆς τελείας καινότητος τοῦ Χριστοῦ; ἀλλ' ὑμῖν πάντα ἐπινενόηται, ἵνα μίαν τῆς ἀρνήσεως κατασκευάσητε γνώμην. καὶ τὴν μὲν ψυχὴν κατὰ μετάφρασίν [a]ποτε μὲν νοῦν παράφρονα ὀνομάζοντες, ποτὲ δὲ ἁμαρτίαν ἐνυπόστατον, ποτὲ δὲ ὡς ἐργάτιν τῆς ἁμαρτίας ἐξωθεῖτε, καὶ τὴν σάρκα ποτὲ μὲν ἄκτιστον, ποτὲ δὲ ἐπουράνιον, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον [b]τῷ λόγῳ, ἵνα τελείαν ἑαυτοῖς τὴν ἄρνησιν βεβαιώσητε. ὥςπερ δὲ Ἄρειος ἀπολισθήσας ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀῤῥήτῳ καὶ ἀληθεστάτῃ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς [c]γεννήσει πάθος καὶ τομὴν καὶ ῥεῦσιν προεξηῦρεν, ἵνα διὰ τῶν ἀσεβῶν ῥημάτων καταβάλῃ τοὺς ἀστηρίκτους εἰς τὸν τῆς παρανομίας βόθρον. βόθρος γὰρ βαθὺς στόμα παρανόμου[1]), οὕτω δ' αὖ πάλιν Σαβέλλιος ἀνυπόστατον τὸν υἱὸν ἐννοήσας καὶ ἀνύπαρκτον τὸ ἅγιον πνεῦμα διαίρεσιν θεότητος καὶ ἀρχῶν καὶ θεῶν ἀρίθμησιν καταιτιώμενος τῇ Ἰουδαϊκῇ στηρίζεται γνώμῃ. οὕτω [d]δὴ Μανιχαῖος ἀπιστήσας τῇ σαρκώσει καὶ ἐνανθρωπήσει τοῦ κυρίου ἀσεβὴς κατὰ πάντα γέγονε, λέγων δυσὶν ὑποκεῖσθαι δημιουργοῖς τὸν ἄνθρωπον, πονηρῷ τε καὶ ἀγαθῷ. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς [e]συκοφαντοῦντες λέγετε ἡμᾶς δύο λέγειν υἱοὺς καὶ ἀνθρωπολάτρας [f]ἡμᾶς ὀνομάζετε, ἢ τὴν ἁμαρτίαν ἀνθυποφέρετε, οὐχ ἵνα εὐσεβήσητε, ἀλλ' ἵνα τὴν πλάνην ὑμῶν ταῖς [f]κακαῖς ἐφευρέσεσιν εὐπροχώρητον δείξητε καὶ ἐκκλίνητε τοὺς ἀστηρίκτους ἀπὸ τῆς πίστεως τοῖς ἀσεβέσιν ὑμῶν ῥήμασιν. ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην.

22. Ταῦτα ἔγραψα, [g]ἀγαπητέ, κἂν ὅτι μάλιστα οὐδὲν πλέον ἔδει γράφειν, αὐτάρκης γὰρ ἡ εὐαγγελικὴ παράδοσις, ἀλλ' ἐπειδὴ ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ ἕνεκά γε τῶν ἐρεσχελεῖν
p. 940. βουλομένων ταῖς ἐφευρέσεσι καὶ οὐ λογιζομένων ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἰδίων λαλῶν τὸ ψεῦδος λαλεῖ. οὔτε γὰρ κάλλος [h]οὔτε δόξαν σώματος Χριστοῦ ἐφικτὸν διανοίᾳ ἀνθρώπου ἐξειπεῖν, ἀλλά γε καὶ τὰ γενόμενα ὡς γέγραπται ὁμολογεῖν καὶ τὸν ὄντα θεὸν προςκυνεῖν εἰς δόξαν καὶ ἐξομολόγησιν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἡμῶν [i]ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ἀμήν.

1) Prov. 22, 14.

στεύοντες. Mox τοῦ Χριστοῦ legitur in solo Seguer.

a. Seguer. solus ποτὲ μὲν νοῦν. Editi vero et alii ποτὲ μὲν οὖν. Paulo post idem ms. ὡς ἐργάτιν. Editi ἐργάτην. Mox idem τήν τε σάρκα.

b. τῷ λόγῳ deest in Seguer. Gobl. et Felckm. 1.

c. Seguer. γεννήσει ἀπώλετο, πάθος. Mox Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ῥεῦσιν προςεξεράσας. Antiquam malumus lectionem.

d. Ita Seguer. In editis autem δή deest. Mox omnes mss. ἐνανθρωπήσει. Editi ἀνθρωπήσει.

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἢ δύο συκοφαντοῦντες λέγετε, ἢ ἀνθρωπίνην τὴν λατρείαν ὀνομάζετε, καὶ τὴν ἁμαρ-

tationem et participationem perfectae novitatis Christi? Sed nihil non P. 939. commenti estis, ut unam negandi sententiam adornetis. Et quidem animam definientes eam modo insipientem nominatis, modo peccatum in homine subsistens, eandem aliquando ut peccati auctorem eliminatis, et carnem nunc quidem increatam, nunc caelestem, modo consubstantialem Verbo, ut perfectam vobis negationem firmetis. Ut autem Arius lapsus a fide in ineffabilem et verissimam Filii ex Patre generationem passionem et sectionem et effluxum commentus est, ut per impia verba eos, qui minime firmi erant, in foveam iniquitatis praecipitaret, nam *os scelerati fovea profunda*; sic rursum Sabellius, qui finxit Filium sine hypostasi esse et Spiritum sanctum sine existentia, alioqui divisionem Deitatis ac principiorum eorumque enumerationem induci criminatus, Iudaïca sententia firmatur. Sic quoque Manichaeus incarnationi et humanitati a Domino assumtae fidem negans impius omnino evasit, aiens hominem duobus subiacere opificibus, malo et bono. Ita quoque vos vel ut sycophantae duos filios nos admittere dicitis, vel nos hominis cultores vocatis nosque peccati insimulatis, idque non ex pietate agitis, sed ut errori vestro per improba commenta felicem progressum paretis et ut impiis vestris verbis infirmos avertatis a fide. Sed tamen Dei fundamentum immotum permanet huiusmodi sigillo obsignatum.

22. Haec ad te scripsi, dilecte (tametsi nihil amplius scribere opus erat; sufficit namque Evangelica traditio), tum quia de nostra fide interrogasti, tum eorum causa, qui commentis suis nugantur neque cogitant eum, qui ex proprio loquitur animo, mendacia loqui. P. 940. Neque enim vel pulcritudinem vel gloriam corporis Christi humanus intellectus exprimere potest, sed quae gesta sunt prout scripta habentur confiteri valet, necnon verum Deum qui est adorare in gloriam et confessionem mansuetudinis eius et in spem salutis nostrae in Christo Iesu Domino nostro. Amen.

τίαν, sed huic lectioni antiquam praeferendam duximus. Porro orthodoxos *ἀνθρωπολάτρας* vocatos fuisse ab Apollinaristis testatur Greg. Nazianz. Epist. ad Cledonium [ed. Morell. Tom. I. pag. 742. — ed. Bened. Tom. II. p. 89. E.].

f. Seguer. habet *κακαῖς*. Editi *καλαῖς*, quae lectio eodem redit si ironice accipiatur. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *εὐπροχώρητον*. Editi et alii *εὐπροχείρητον*.

g. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀγαπητοί*. Editi vero et alii *ἀγαπητέ*, rectius ut videtur.

h. Sic Basil. Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi *οὐ δόξαν*. Mox Segu. *σώματος θεοῦ*. Goblerian. et Felckm. 1. *θεοῦ σώματος*. Paulo post Seguer. Gobl. et Felckmanni 1. *ἀλλά γε καὶ τά*. Editi *ἀλλὰ γὰρ καὶ τά*.

i. Haec ad finem usque habentur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1., qui tamen non habent *ἀμήν*, quae tantum vox legitur in editis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

[a] *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΩΔΟΥΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ*

ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ.

P. 940. 1. *Οἱ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ ἐκ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἕνα ὁμολογοῦντες, ὡς γέγραπται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· τοῦ Ἀδάμ, τοῦ θεοῦ*[1]*), λεγέτωσαν πῶς τὸν ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχοντα* [b] *θεὸν καὶ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν*[2]*) ὑπειλήφασιν, ἢ τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*[3]*) νενοήκασιν (ὁ γὰρ εἰρηκώς, ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, εἴρηκεν,* [c] *ὅτι αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν*[4]*)), ἆρα ὡς τοῦ λόγου τροπὴν ὑπομείναντος εἰς σαρκὸς μεταποίησιν ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν, ἢ ὡς φανταστικὴν τὴν δεῖξιν ποιησαμένου τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, ὥςπερ οἱ ἄλλοι τῶν αἱρετικῶν πλανώμενοι λέγουσιν, ἀλλ'* [d] *οὐ συγχωρεῖ ὁ ἀπόστολος, σαφῶς εἰρηκὼς ὅτι τίς ὢν τί ἔλαβεν. ὥςπερ γὰρ ἡ μορφὴ τοῦ θεοῦ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ λόγου θεότητος νοεῖται, οὕτως καὶ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου ἡ νοερὰ τῆς ἀνθρώπων συστάσεως φύσις σὺν τῇ ὀργανικῇ καταστάσει ὁμολογεῖται, ἵνα τὸ μὲν ἦν*[5]*) ὁ λόγος νοῆται, τὸ δὲ ἐγένετο*[3]*) ἡ σὰρξ ὁμολογῆται σὺν τῇ ψυχῇ, ἥτις λέγεται μορφὴ δούλου, νοερά τις σύστασις* [e] *νοουμένη. διὰ τοῦτο νεκρωθεὶς ἄνθρωπος ἄμορφος λέγεται, καὶ λύεται ὅλος τῆς ψυχῆς τῆς ἄλυτον ἐχούσης τὴν φύσιν ἀποχωρησάσης ἀπὸ τοῦ σώματος. ὅθεν ὁ μὲν Παῦλος τῆς νοερᾶς φύσεως τὴν μαρτυρίαν ποιεῖται, ὁ δὲ*

1) Luc. 3, 38. cll. 1. Ioan. 3, 16. 2) Philipp. 2, 6. 7. 3) Ioan. 1, 14. 4) Ioan. 10, 15. 5) Ioan. 1, 1.

a. Haec in VI. Synodo Act. 8. vocatur *δεύτερος λόγος κατὰ Ἀπολιναρίου* tom. 6. pag. 754. [Mansi Coll. Conc. Tom. XI. p. 360.]. Damasc. lib. 3. de Orth. fide c. 23. *λόγος περὶ σαρκώσεως*, idem l. 4. c. 6. appellat *λόγον περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας*. At qui titulus est in editis (ut annotavit Felckm.), videtur esse a Praefecto praeli Commel. Nam cum codex 2., quo usi sunt Commel., titulum

SANCTI PATRIS NOSTRI
ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE
DE SALUTARI ADVENTU IESU CHRISTI
ET ADVERSUS APOLLINARIUM.

LIBER SECUNDUS.

1. Qui Dominum nostrum Iesum Christum non ex Deo et homine unum confitentur, ut scriptum est in Evangelio: *Qui fuit Adam, qui fuit Dei*; dicant, quid de eo, qui in forma Dei erat et qui formam servi accepit, existiment, aut quomodo illud: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis*, intelligant (qui enim dixit: *Verbum caro factum est*, idem ait ipsum pro nobis animam posuisse suam), num ita ut Verbum mutationem passum et in carnem transformatum vel animae simile factum sit, an quod imaginariam speciem humanae formae prae se ferret, ut alii haeretici errantes dicunt. Sed hoc non concedet Apostolus, qui liquido dixit, Quisnam cum esset quid acceperit. Sicut enim forma Dei plenitudo divinitatis Verbi intelligitur, sic forma servi humanae substantiae intelligens natura cum organica compositione agnoscitur, ut illa quidem dictione *erat* Verbum intelligeretur, illa autem *factum est* caro cum anima agnosceretur, quae forma servi dicitur ac intellectualis quaedam substantia esse intelligitur. Hincque fit ut homo mortuus informis dicatur, et anima, quae indissolubilem naturam habet, e corpore recedente totus solvatur. Unde Pau- P. 940.

nullum haberet, ne oratio esset ἀνεπί-
γραφος, eum, qui est in editis, quomo-
documque ex Latina interpretatione ex-
pressit. Nos Seguer. sequimur, cui con-
sonant Gobler. et Felckm. 1. omisso τοῦ
Χριστοῦ, et Anglic. his additis: τοῦ Χρι-
στοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν. Basil. habet sim-
pliciter λόγος κατὰ Ἀπολιναρίου.

b. Ita Anglic. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi et alii λαβόντα δοῦλον.

c. In Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὅτι deest. Mox iidem ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν.

d. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. οὐ συγχωρήσει.

e. Ita omnes manuscripti. Editi νοου-
μένου. Infra Seguer. Gobler. et Felck-
manni 1. ἐχούσης τὴν φύσιν. Editi ἐχού-
σης τὴν μορφήν. Mox in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀπό deest.

P. 940. Ἰωάννης τῆς ὀργανικῆς τοῦ σώματος ἐπιδείξεως, ἵνα ἑκάτεροι τὸ P. 941. πᾶν τῆς οἰκονομίας μυστήριον [a] καταγγέλλωσιν. δῆλον γὰρ ὅτι ὁ προϋπάρχων θεὸς λόγος πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἀλλὰ θεὸς ἦν πρὸς τὸν θεὸν ἀόρατος καὶ [b] ἀπαθὴς ὤν.

2. Οὔτε οὖν τὸ Χριστὸς ὄνομα δίχα τῆς σαρκὸς προσάγεται, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος [c] καὶ ὁ θάνατος, τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος· εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως [d] νεκρῶν [1]), καὶ ἀλλαχοῦ λέγοντος· τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός [2]), καὶ ὅτι ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν [3]), οὐχ ὅτι οὐ θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστός. [e] διὸ μνημόνευε, φησίν, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα [4]). καὶ διὰ τοῦτο ἡ γραφὴ ἑκατέρων τῶν ὀνομάτων ποιεῖται τὴν προσαγωγὴν ἐν ἐπιδείξει ὑπάρξεως, ἀοράτως μὲν θεοῦ νοουμένου καὶ ὄντος ἀληθῶς, ὁρατῶς δὲ ἀνθρώπου ψηλαφωμένου καὶ ὑπάρχοντος ἀληθῶς, οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων [f] ἢ ὀνομάτων, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει καὶ ἀλύτῳ ἑνώσει, ἵνα ἐν αὐτῷ τοῦ πάθους ὁμολογουμένου ἀληθῶς ὁ αὐτὸς καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς εἶναι συνομολογῆται ἀληθινῶς. πῶς οὖν γέγονε Χριστὸς ὁ λόγος, θεὸς ὢν πρὶν γένηται ἄνθρωπος; εἰ μὲν γὰρ θεότητος ἴδιον τὸ Χριστὸς ὄνομα δίχα σαρκός, προσακτέον ἄρα καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἔσται δὲ καὶ τὸ πάθος κοινόν, ὥς τινες πεπλανημένοι λέγουσιν, ἢ καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον θεὸν λόγον καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐρεῖτε δεκτικὸν εἶναι πάθους καὶ θανάτου. καὶ πῶς ὁ τῷ πατρὶ ὁμοούσιος υἱὸς καὶ ἀδιαίρετος κατὰ τὴν θείαν φύσιν παθητὸς ἂν λέγοιτο, ἄτρεπτος ὢν καὶ ἀναλλοίωτος, εἰ μὴ λαβὼν ἐκ μήτρας παρθένου τὸ σύμπαν τῆς ἀνθρώπου συστάσεως εἶδος [g] ἐν ἑαυτῷ ἐγένετο ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ἄνθρωπος ᾖ ἐν τῷ πάθει καὶ ἄτρεπτος ᾖ θεὸς ὤν;

1) Act. 26, 23. 2) 1. Cor. 5, 7. 3) 1. Tim. 2, 5. 6. 4) 2. Tim. 2, 8.; Rom. 1, 3.

a. Haec in Synodo VI. Oecum. [vd. p. 902. not. a.] et apud Damascenum lib. 4. de Orthod. fide cap. 4 Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καταγγείλωσι.

b. Haec ita referuntur a Damasceno ibidem: ἀπαθὴς ὤν. ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ· χριστὸς, ὄνομα etc.

c. καὶ ὁ θάνατος omnes mss., sed desunt in editis. Mox τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος Seguer. Gobler. et Felckm. 1. μωσέως γράφ. male. Synodus VI. τοῦ μὲν λουκᾶ γράφ.

d. Gobler. Seguer. Felckm. 1. et Synodus Constant. νεκρῶν τοῦ δὴ Παύλου λέγοντες. Editi mox τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, sed cum ὑπὲρ ἡμῶν nec in Textu Graeco Scripturae nec in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 legatur, expunctum est. Mox Ἰησοῦς Χριστός deest in editis, sed legitur in Seguer. et in Synodo Constant. Ibid. Basil. λύτρον ὑπὲρ πάντων.

lus quidem de intellectuali natura testimonium perhibet, Ioannes vero P. 940. de organica corporis ostensione, ut ambo totum incarnationis mysterium praedicent. Manifestum enim est, Deum Verbum, qui ante ad- P. 941. ventum in carne existebat, non tunc hominem, sed Deum fuisse apud Deum, invisibilem et impassibilem.

2. Nequaquam igitur vox *Christus* carne seclusa profertur, quandoquidem nomen illud passio et mors consequuntur, cum Paulus scribat: *Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum,* et alibi ipse dicat: *Pascha nostrum immolatus est Christus,* et *Homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemtionem pro nobis.* Non quod Deus non sit, sed quod et homo Christus sit. Quare *Memor esto*, ait, *Iesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David secundum carnem.* Idcirco Scriptura de utroque nomine mentionem facit, quo eius subsistentiam declaret, ipsum nempe invisibiliter quidem ut Deum intellectu tantum percipi et revera esse, ut hominem autem visibiliter attrectari et revera existere, non divisione personarum aut cogitationum, sed naturali generatione et indissolubili unione, ut eius passione in confesso vere habita ipse passibilis et impassibilis revera esse concedatur. Quomodo igitur Verbum Deus cum esset factum est Christus, priusquam homo fieret? Nam si hoc nomen *Christus* Divinitati a carne separatae proprium sit, ergo Patri Spirituique sancto adtribuendum est; passio quoque communis erit, ut quidam errantes arbitrantur. An et ipsum impassibile et incorporeum Deum Verbum etiam ante incarnationem et humanam naturam assumtam passionis et mortis capacem esse dicetis? At quî quaeso Filius, qui Patri consubstantialis et ab eo secundum divinam naturam indivisus est, passibilis dicatur, cum sit immutabilis et invariabilis, nisi sumta in seipso ex Virginis utero tota humanae structurae specie homo factus sit, ut et mutabilis homo esset in passione et una immutabilis esset quatenus Deus?

e. Gobler. Felckm. 1. et Seguer. *διὸ μνημονεύειν Ἰησοῦν Χριστόν . . . Δαβὶδ γράφει. διὰ τοῦτο* etc.

f. Editi habent *ἢ ὀνομάτων*. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἢ νοημάτων*. Mox Seguer *ἵνα αὐτοῦ τοῦ πάθους*. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. *τοῦ πάθους ὁμολογουμένου. πῶς οὖν*, quibusdam omissis. Ibidem Seguer. et Synod. Constant. *καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς νοοῖτο ἀληθινῶς*, Synod. Constant. *ἀληθῶς*. Paulo post Seguer. *πρὶν ἢ γένηται ἄνθρωπος; εἰ γὰρ θεός.*

g. Gobler. Seguer. et Felckm. 1. *ἐν ἑαυτῷ*. Editi *ἐν αὐτῷ*. Mox Seguer. solus habet *ἵνα καὶ ἄτρεπτος ᾖ ἐν τῷ πάθει*, pro quo Interpres legisse videtur *ἵνα καὶ τρεπτός*, habet enim *convertibilis*, et quidem melius. Editi *ἵνα καὶ ἄνθρωπος* etc. Mox Gobler. Felckm. 1. et Seguer. habent *καὶ ἀθάνατος ὢν ᾖ θεός*. Nos in tanta lectionum varietate veterem lectionem sequuti sumus, quippe quae et congrua videatur et quorumdam mss. auctoritate firmetur. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *διὰ τοῦτο καί*. Editi *διὰ τοῦτο γὰρ καί*. Infra Seguer. *γινομένης· ἀλλά.*

P. 941. 3. *Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ χρῖσις ἐγένετο οὐχ ὡς θεοῦ χρίσεως δεομένου οὐδ᾽ αὖ πάλιν τῆς χρίσεως δίχα θεοῦ γενομένης, ἀλλὰ θεοῦ μὲν τὴν χρῖσιν προσαγομένου, ἐν δὲ τῷ δεκτικῷ τῆς χρίσεως σώματι δεχομένου. πρόδηλον οὖν ὅτι οὐ δίχα σαρκὸς ἀνθρωπίνης* [a]*ὁ λόγος Χριστὸς γέγονεν, ἑαυτὸν καταμερίσας εἰς σαρκὸς ἐπίδειξιν ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν, ἀλλὰ μένων ὃ ἦν ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν, οὐ λειπομένην ὑπάρξεως τῆς ἐν ἐπιδείξει* [b]*φανερουμένης,*
P. 942. *διά τε πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας, ὡς γέγραπται καὶ δεδήλωται. εἴπατε τοίνυν, πῶς θεὸν ἐν Ναζαρὲτ γεγενῆσθαι ὑπειλήφατε; ἐπειδὴ καὶ πάντες αἱρετικοὶ τοῦτο λέγειν εἰώθασιν, ὡς Παῦλος* [c]*ὁ Σαμοσατεὺς θεὸν ἐκ τῆς παρθένου ὁμολογεῖ, θεὸν ἐκ Ναζαρὲτ ὀφθέντα καὶ ἐντεῦθεν τῆς ὑπάρξεως τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότα* [d]*καὶ ἀρχὴν βασιλείας παρειληφότα, λόγον δὲ ἐνεργὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ σοφίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ, τῷ μὲν προορισμῷ πρὸ αἰώνων ὄντα, τῇ δὲ ὑπάρξει ἐκ Ναζαρὲτ ἀναδειχθέντα,* [e]*ἵνα εἷς εἴη, φησίν, ὁ ἐπὶ πάντα θεὸς ὁ πατήρ. τοιαύτη τούτου ἡ ἀσέβεια, Μαρκίων δὲ καὶ Μανιχαῖος θεὸν ἐπιδημήσαντα ἐν παρθένῳ* [f]*καὶ ἀθιγῶς προεληλυθότα καὶ ἀνεπιδέκτως ἔχοντα κοινωνῆσαι φύσει ἀνθρωπίνῃ τῇ* [g]*ὑποπεπτωκυίᾳ τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ὑποκειμένῃ τῷ ἄρχοντι τῆς κακίας, εἰ γὰρ ταύτην προσηγάγετο, καὶ τῷ ἄρχοντι τῆς κακίας ὑποκείσεται καὶ οὐκ ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ Χριστός,* [h]*ἀλλ᾽ ἰδίαν σάρκα ἐπιδεδεῖχθαι ἐξ ἑαυτοῦ καθ᾽ ὁμοίωσιν, ὡς ἠθέλησεν, ἐξ οὐρανοῦ ὀφθεῖσαν καὶ εἰς οὐρανοὺς χωρήσασαν καὶ θεότητα ὅλην οὖσαν. Οὐαλεντῖνος δὲ πάλιν κοινὸν τῆς τριάδος τὸ πάθος λέγει, τῆς θεότητος μέρος τὴν σάρκα φανταζόμενος. Ἄρειος δὲ σάρκα μόνην πρὸς ἀποκρυφὴν τῆς θεότητος ὁμολογεῖ, ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν* [i]*ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου τουτέστι τῆς ψυχῆς τὸν λόγον ἐν τῇ σαρκὶ λέγει γεγονέναι, τὴν τοῦ πάθους νόησιν καὶ τὴν ἐξ ᾅδου ἀνάστασιν τῇ θεότητι προσάγειν τολμῶν. Σαβέλλιος δὲ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὸν ἐπιδέδεικται τὴν γνώμην, δεδοικὼς γὰρ τὴν ἐξ Ἀρείου διαίρεσιν τῇ ἀναιρετικῇ καταπέπτωκε πλάνῃ. ὑμεῖς δὲ τίνι πρόσκεισθε ἢ τίνι βοηθεῖν βούλεσθε; ἢ τὸ λεγόμενον* [k]*πάμφυλοι γεγόνατε; πᾶσι γὰρ τοῖς προειρημένοις αἱρετικοῖς συνηνέχθητε ἀπιστήσαντες τῇ ἑνώσει, καὶ ἀντιλέγοντες τῇ πληρώσει εἰς ἀναίρεσιν κεχωρήκατε,* [l]*διαιρέσεως δειλίαν προφασιζόμενοι. ὥσπερ δὲ οἱ διαιροῦντες μεμή-*

a. Seguer. *ὁ λόγος τοῦ θεοῦ γέγονεν.* Gobler. et Felckm. 1. *ὁ λόγος γέγονεν,* male.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *θεωρουμένης, διά τε.*

c. Seguer. *ὁ τῆς Σαμοσατέων*

d. Basil. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὡς ἀρχήν.*

e. Seguer. *ἵνα θεὸς ᾖ, φησὶν ὁ ἐπὶ πάντα.* Gobler. et Felckm. 1. *ἵνα θεὸς ᾖ ὁ ἐπὶ πάντα.*

3. Quapropter unctio facta est non quod Deus unctione indigeret nec quod absque Deo unctio fieret, sed Deo unctionem applicante ipsamque in corpore unctionis capace recipiente. Manifestum igitur est, Verbum non absque humana carne Christum factum fuisse nec sese dividendo in carnis speciem et animae similitudinem, sed manens quod erat formam servi accepisse, non destitutam existentia, quippe quae per passionem, resurrectionem et universam oeconomiam sese proderet, ut scriptum et comprobatum est. Dicite igitur, cur Deum in Nazaret factum esse existimatis; quod omnes solent haeretici proferre? Ut Paulus Samosatensis Deum ex Virgine confitetur, Deum ex Nazaret visum, ac qui inde cum existendi tum regnandi initium duxerit, Verbumque esse ex caelo efficax, in quo sapientiam esse confitetur, quod praefinitione quidem ante saecula sit, existentia vero ex Nazaret sit editum, „ut Deus, inquit, unus ille sit, qui super omnia Deus est Pater.“ Talis est huius impietas. Marcion autem et Manichaeus dicunt, Deum in Virginem advenisse ac intactili modo prodiisse, nec capacem fuisse communicandi cum natura humana in peccatum lapsa ac Principi nequitiae subiecta. „Si enim, ait, hanc assumsit, et Principi nequitiae Christus subditus erit et peccati expers non erit, sed propriam carnem exhibuisse inquiunt ex sese ea qua libuit similitudine, ex caelo scilicet exhibita et in caelum regressa, demum quae tota sit divinitas.“ Valentinus contra carnem Deitatis partem esse commentus passionem Trinitati communem fuisse contendit. Arius vero carnem solam ad occultationem divinitatis confitetur, vice autem interioris nostri hominis id est animae Verbum ait in carne extitisse, passionem et ab inferis resurrectionem divinitati adscribere ausus. Sabellius autem Pauli Samosatensis eiusque sequacium sententiam probat, veritus enim Arii divisionem in errorem, qui [personas] de medio tollit, delapsus est. Vos autem cuinam adhaeretis vel cuinam opitulari vultis? Num quod proverbio fertur cuiuslibet tribus estis? Nam dum unioni fidem negatis, dum plenitudini repugnatis, cum omnibus supra memoratis haereticis consentitis, metuque divisionis, ut causificamini, ad [personas] auferendas animum adpulistis. Verum ut qui dividunt insaniunt et qui detrahunt errant, sic qui de

P. 941. P. 942.

f. Seguer. καὶ θεὸν ἀθιγῶς. In eodem infra καί deest ante πάντα ἀνεπιδέκτως.

g. Seguer. ὑποπεπτωκυίᾳ ἁμαρτίᾳ τῆς κακίας καὶ ὑποκ. Seguerian. et Gobler. ὑποπεπτωκυίᾳ τῇ ἁμαρτίᾳ τῆς κακίας, ὑποκ. Mox Seguer. post ταύτην habet φησί. Paulo post Basil. καὶ οὐκ ἔστι.

h. Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1., quos sequimur. Editi vero ἀλλ' ὁμοίαν. Mox iidem mss. ἐξ αὐτοῦ.

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἡμῶν ἀνθρώπου.

k. πάμφυλοι γεγόνατε omnes fere manuscripti. Editi vero πάμφιλοι γεγόνατε.

l. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. διαιρέσεως διάνοιαν, minus recte.

P. 942. νασι καὶ οἱ παραιροῦντες πεπλάνηνται, οὕτως οἱ ἀναιροῦντες ἀπόλλυνται, ἀληθινῆς τῆς οἰκονομίας [a] γεγενημένης καὶ τῆς ἀληθείας φανερωθείσης καὶ τῆς χάριτος μαρτυρουμένης.

4. Τί τοίνυν προφασιζόμενοι σοφίζεσθε; τί ὑποκρινόμενοι [b] ὑποκαλύπτετε, καὶ οὐ φανερῶς λέγετε ὅτι οὐχὶ λαβὼν δούλου μορφὴν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι ὤφθη ὡς ἄνθρωπος; [c] ταύτην παρέχει τὴν πεῦσιν ὑμῶν ὁ λόγος προφάσει λεγόντων ὁ αὐτὸς καὶ ὁ αὐτός. διὰ τοῦτο καταλέγειν τῆς ἀληθοῦς οἰκονομίας ἐπιχειρεῖτε
P. 943. συκοφαντοῦντες καὶ λέγοντες· ἄνθρωπον λέγουσι τὸν Χριστὸν θεοποιηθέντα. [d] καὶ ποῦ τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[1]), καὶ ὅτι λαβὼν μορφὴν δούλου ἐγένετο ἄνθρωπος; ἢ ἄνθρωπόν φησι μετὰ θεοῦ ὄντα, [e] ἢ ἄνθρωπόν φησι θεῷ συμπλακέντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὲρ κόσμου ἀποθανόντα καὶ μέρος τοῦ κόσμου ὄντα, ἢ ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας οὐ χωρισθέντα, ἢ ἄνθρωπον ἀγγέλων δεσπόζοντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὸ τῆς κτίσεως προςκυνούμενον, ἢ ἄνθρωπον κύριον ὄντα, τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ[2]), ἢ ἄνθρωπον σταυρωθέντα καὶ κύριον τῆς δόξης ὄντα, ἢ ἄνθρωπον ἀκούοντα· κάθου ἐκ δεξιῶν μου[3]), ἢ ἄνθρωπον ἐρχόμενον κρίσιν κρῖναι. αὕτη ἐστὶν ὑμῶν ἡ θολερὰ ἀνατροπή, ἣν ποτίζετε τοὺς ἀνθρώπους καὶ μεθύσκετε[4]). ἐρωτήσατε τοίνυν Ἰουδαίους, ἵνα ταῦτα παρ' αὐτῶν ἀκούσαντες τὰ ῥήματα κατὰ Χριστοῦ λεγόμενα καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἐρυθριάσητε, μάθετε δὲ καὶ [f] παρὰ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν τὰ αὐτὰ λαλούντων καὶ φρονούντων. προκείσθω τοίνυν τῶν αἱρετικῶν τὰ δόγματα καὶ τῆς ὑμετέρας φρονήσεως ἡ γνώμη καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως ὁ λόγος καὶ τοῦ εὐαγγελίου ὁ ὅρος καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα καὶ τῶν προφητῶν ἡ μαρτυρία καὶ τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ κατανόησις.

5. Εἴπατε τοίνυν, πῶς λέγετε θεὸν [g] ἐκ Ναζαρὲτ γεγενῆσθαι, τῆς θεότητος ὡς ἀρχὴν γενέσεως ἀπαγγέλλοντες κατὰ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ἢ τῆς σαρκὸς τὴν [h] γέννησιν ἀρνούμενοι κατὰ Μαρκίωνα καὶ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς, οὐ τῷ εὐαγγελικῷ στοιχοῦντες ὅρῳ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖν θέλοντες; διὰ τοῦτο γὰρ λέγετε θεὸν γεγενῆσθαι ἐκ παρθένου καὶ οὐχὶ θεὸν [i] καὶ ἄνθρωπον κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν ὅρον, ἵνα μή ποτε γέννησιν σαρκὸς ὁμολογήσαντες

1) Ioan. 1, 1. 2) Rom. 1, 1. 3) Psal. 110 [109. LXX.], 1. 4) Habac. 2, 15.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γενομένης*.

b. Basil. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπικαλύπτετε*. Mox in verba *ὅτι οὐχὶ λαβὼν δούλου μορφήν*, ὁ *δοξαπατρῆς* aliusque Scholiastes in Felckm. 2.: *ὅρα καὶ τοῦτο* (quod scilicet quasi homo esset ὁ *λόγος* apparuerit) *οἶμαι τὸν θεόλογον δέχεσθαι*. Ibid. Seguer. *ἐγένετο ἄνθρωπος*.

c. *ταύτην γὰρ ἔχει τὴν πεῦσιν ὁ λόγος ὑμῶν*, Seguerian. Item Gobler. et Felckm. 1. habent *πεῦσιν*. Editi *ταύτην παρέχει τὴν πεῦσιν*.

medio tollunt in perniciem eunt, cum et vera incarnatio facta et veritas visa, gratia quoque testimonio comprobata fuerit. P. 942.

4. Cur itaque argutiis sophismatibusque contenditis? Qua de causa simulatione utimini, et quare palam non dicitis, eum non assumta servi forma hominem factum fuisse, sed quasi hominem apparuisse? Ea quippe est interrogationis vestrae significatio, qua fraudulenter ipse et ipse iterato dicitis. Ideoque verae incarnationi adversari studetis nosque calumniis oppugnatis, dicitisque: Homines illi P. 943. dicunt Christum esse hominem, qui Deus factus sit. Ecquid sibi vult illud: *In principio erat Verbum,* et *Formam servi accipiens* factus est homo, quam aut hominem, aiunt, cum Deo existentem, aut hominem Deo complicatum, aut hominem pro mundo mortuum et qui pars mundi sit, aut hominem peccati non expertem, aut hominem Angelis imperantem, aut hominem, qui a creaturis adoretur, aut hominem, qui Dominus sit, dicente Apostolo; *Paulus servus Iesu Christi,* aut hominem crucifixum, qui Dominus sit gloriae, aut hominem, qui haec audiat: *Sede a dextris meis*, aut hominem, qui venturus sit, ut mundum iudicet? Haec est *lutosa* vestra *subversio,* qua homines potatis et inebriatis. Interrogate ergo Iudaeos, ut cum haec ipsa verba contra Christum et contra Christi fideles ab illis prolata audieritis, erubescatis. Discite quoque ab aliis haereticis, qui eadem quae vos loquuntur et sentiunt. In medium adducantur itaque haereticorum dogmata, vestra sententia, fidei nostrae ratio, Evangelii definitio, Apostolorum praedicatio, Prophetarum testimonium et peractae oeconomiae verus modus veraque ratio.

5. Respondete igitur, qua ratione dicitis Deum ex Nazaret factum fuisse, Deitatique initium existendi iuxta Paulum Samosatensem adscribitis, aut carnis generationem negatis iuxta Marcionem et alios haereticos, nec in statutis Evangelicis inceditis, sed vultis ex propria loqui sententia? Ideo enim dicitis Deum ex Virgine natum esse ac non Deum et hominem iuxta Evangelicam definitionem, ne si carnis generationem confiteamini, ipsam naturalem admittere cogamini, qua sane

d. Seguer. *καὶ πάλιν τὸ ἐν ἀρχῇ.*
e. *ἢ ἄνθρωπον θεῷ,* Seguer.
f. Gobler. et Felckm. 1. *παρὰ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν τὰ δόγματα.* Mox Seguer. *τὰ αὐτὰ ὑμῖν.*
g. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἐκ Ναζαρέτ.* Editi *ἐν Ναζ.* Mox *ὡς* ante *ἀρχήν* deest in Seguer.

h. Ita Anglic. Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi vero *γένεσιν.* Mox Basil. *τοὺς ἄλλους τῶν αἱρετικῶν.*
i. *καί* deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γέννησιν σαρκός.* Editi et alii *γένεσιν σαρκός.*

P. 943. φυσικὴν αὐτὴν εἴπητε, ἐπαληθεύοντες τῷ λόγῳ, ἀλλὰ θεὸν γεννηθέντα, [a] ἰδίαν δὲ σάρκα δείξαντα ὡς ἐν δοκήσει. οὐ γὰρ ἀρχὴν γεννήσεως ἐκ Ναζαρὲτ ὁ θεὸς ἐπιδείκνυται, ἀλλ᾽ ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων λόγος θεὸς ἐκ Ναζαρὲτ ἄνθρωπος ὤφθη, γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου [b] καὶ πνεύματος ἁγίου ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἀδάμ, ὡς γέγραπται, [c] πάντα λαβὼν ἐκ παρθένου, ὅσα ἀρχῆθεν ὁ θεὸς εἰς σύστασιν ἀνθρώπου ἔπλασε καὶ ἐποίησε χωρὶς ἁμαρτίας, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει· καθ᾽ ὁμοιότητα [d] κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας[1]), οὐ τῆς θεότητος μεταποίησιν ἐπιδειξάμενος, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος καινοποίησιν ἐργασάμενος, κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα, ὥςτε εἶναι τὰ ἔθνη σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος γράφει[2]), [e] ἵνα καὶ ὁ ἄνθρωπος ᾖ θεὸς ἀληθῶς καὶ ὁ θεὸς ᾖ ἄνθρωπος ἀληθῶς, ἵνα ᾖ καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς καὶ θεὸς ἀληθῶς,
P. 944. οὐχὶ ἀνθρώπου πρὸς τὸν θεὸν ὄντος, ὡς ὑμεῖς συκοφαντοῦντες λέγετε, διασύροντες τὸ τῶν χριστιανῶν μυστήριον, ἀλλὰ θεοῦ τοῦ μονογενοῦς εὐδοκήσαντος τῷ πληρώματι τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν τοῦ ἀρχετύπου πλάσιν ἀνθρώπου καὶ ποίησιν καινὴν ἐκ μήτρας παρθένου ἀναστήσασθαι ἑαυτῷ φυσικῇ γεννήσει [f] καὶ ἀλύτῳ ἑνώσει, ἵνα τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων σωτήριον πραγματείαν ποιήσηται, ἐν πάθει καὶ θανάτῳ καὶ ἀναστάσει τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων κατεργαζόμενος.

6. Ἀλλὰ λέγετε ὅτι εἰ πάντα ἔλαβε, πάντως δή που καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς εἶχεν· ἀδύνατον [g] δέ ἐστιν ἐν λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ἁμαρτίαν μὴ εἶναι· καὶ πῶς ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ Χριστός; εἴπατε τοίνυν· εἰ τῶν ἁμαρτητικῶν λογισμῶν δημιουργὸς ὁ θεός, προςακτέον τῷ θεῷ τὴν ἰδίαν [h] δημιουργίαν, ἦλθε γὰρ προςάγεσθαι τὴν ἰδίαν ποίησιν. ἀλλὰ ἄδικος ἔσται πάλιν ἡ κρίσις καταδικάζουσα τὸν ἁμαρτήσαντα, εἰ γὰρ ἁμαρτητικοὺς λογισμοὺς ἐδημιούργησεν ὁ θεός, πῶς καταδικάζει τὸν ἁμαρτήσαντα; καὶ πῶς οἷόν τε παρὰ θεοῦ τοιαύτην κρίσιν γενέσθαι; εἰ δὲ καὶ ὁ Ἀδὰμ ὑπέκειτο τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς πρὶν ἢ παρακούσῃ τῆς τοῦ θεοῦ ἐντολῆς, καὶ πῶς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρόν, λογικὸς μὲν ὢν τὴν φύσιν, ἐλεύθερος δὲ τὸν λογισμόν, πεῖραν κακοῦ οὐκ εἰδώς, μόνον δὲ τὸ καλὸν γινώσκων καὶ ὥςπερ τις μονότροπος[3]) ὤν; παρακούσας δὲ τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ ὑποπέπτωκε τοῖς

1) Hebr. 4, 15. 2) Ephes. 3, 6. 3) Psal. 68 [67. LXX.], 7.

a. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἰδίαν τε σάρκα*. Editi et alii *ἰδίαν δὲ σάρκα*. Mox idem cum Anglic. *γεννήσεως*. Editi *γενέσεως*.

b. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ σπέρματος ἁγίου*. Seguer. *ἐκ πνεύματος ἁγίου.*

c. Seguer. *πάντα ἔλαβεν*.

d. *κατὰ πάντα* deest in Seguer.

in re vere diceretis, sed Deum genitum adfirmatis, qui propriam carnem specie tantum exhibuerit. Non enim Deus initium nascendi ex Nazaret sortitus est, sed qui existit ante saecula Verbum Deus ex Nazaret homo visus est, natus ex Maria Virgine et Spiritu sancto in Bethlehem Iudaeae ex semine David, Abrahae et Adae, uti scriptum est, omniaque assumsit ex Virgine, quaecumque ab initio Deus ad constitutionem hominis efformavit et condidit excepto peccato, ut Apostolus quoque ait: *Pro similitudine per omnia praeter peccatum*, nec divinitatis mutationem, sed humanitatis innovationem arbitrio suo effecit, quo *gentes* Christo *concorporales et comparticipes* fierent, quemadmodum scribit Apostolus, utque homo revera Deus et Deus revera homo foret, essetque ille vere homo et vere Deus, non quod homo apud Deum esset, ut vos calumniantes Christianorumque mysterio obtrectantes dicitis, sed quod Deo unigenito placuerit, plenitudine suae divinitatis archetypi hominis naturam novumque opificium ex utero Virginis in seipso per naturalem generationem et indissolubilem unionem restaurare, ut et pro hominibus salutare negotium perficeret, inque passione, morte et resurrectione hominum redemtionem absolveret.

(I.943 at line 1; P.944 at line 12 in right margin)

6. Sed obiicitis: „Si omnia accepit, sane et humanas cogitationes habuit; impossibile autem est humanis cogitationibus non inesse „peccatum; quomodo igitur Christus absque peccato erit?“ Imo respondete vos ipsi: Si vitiosarum cogitationum Deus creator fuerit, adiungendum Deo est proprium opificium, venit enim ut proprium opus sibi adiungeret. Sed eo pacto iniusto sane iudicio peccator damnatur. Nam si vitiosas cogitationes creavit Deus, quid est quod peccantem condemnet, aut quî potest a Deo huiusmodi iudicium proficisci? Quod si Adam antequam Dei mandatum transgrederetur eiusmodi cogitationibus obnoxius fuit, quî fieri potuit ut bonum et malum non cognosceret? Certe naturâ quidem rationalis, cogitatione vero liber mali experientiam non habebat, soliusque boni notitia praeditus quasi *unius*

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἵνα καὶ ὁ ἄνθρωπος ᾖ θεὸς ἀληθῶς. οὐχὶ ἀνθρώπου,* omissis intermediis.

f. Basil. *καὶ ἀναλύτῳ.* Mox *σωτήριον* deest in editis, sed legitur in Segueriano, Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ἀνθρώπων.* Editi vero et alii *τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.* Mox *ἀλλὰ λέγετε* habentur in Synod. VI. Act. 8. [Mansi Conc. Coll. Tom. XI. pag. 361.].

g. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. atque ita legit Nannius. Editi *ἀδύνατον δὲ ἦν λογισμοῖς.*

h. Anglic. *δημιουργίαν. ἡ κρίσις καταδικάζουσα.* Ibidem Seguer. *προσαγαγέσθαι τήν.* Mox Basil. *ἄδικός ἐστι.*

P. 944. [a] ἁμαρτητικοῖς λογισμοῖς, οὐ τοῦ θεοῦ δημιουργήσαντος τοὺς αἰχμαλωτίζοντας λογισμούς, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ἐξ ἀπάτης ἐπισπείραντος τῇ λογικῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐν παραβάσει γενομένῃ καὶ ἀπωσθείσῃ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὥστε τὸν διάβολον καὶ νόμον ἁμαρτίας καταστήσασθαι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ θάνατον βασιλεύοντα διὰ τοῦ ἔργου τῆς ἁμαρτίας. διὰ τοῦτο οὖν ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. ἀλλὰ λέγετε· ἔλυσε μὴ ἁμαρτήσας. ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὕτη λύσις τῆς ἁμαρτίας· [b] οὐ γὰρ ἐν ἐκείνῳ ἀρχῆθεν εἰργάσατο ὁ διάβολος τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ μὴ ἁμαρτήσαντος λυθῇ ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ἐν τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ φύσει τοῦ ἀνθρώπου [c] ἐπισπείρας εἰργάσατο διάβολος τὴν ἁμαρτίαν. διὰ τοῦτο ἀδύνατον γέγονε τῇ φύσει λογικῇ οὔσῃ καὶ ἑκουσίως ἁμαρτησάσῃ καὶ ὑπὸ καταδίκην θανάτου γενομένῃ ἑαυτὴν ἀνακαλέσασθαι εἰς ἐλευθερίαν, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος· τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει [d] διὰ τῆς σαρκός[1]). διὰ τοῦτο δι' ἑαυτοῦ ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ταύτην ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει καταστήσασθαι ἐκ νέας ἀρχῆς καὶ γενέσεως θαυμαστῆς,
P. 945. οὐ τὴν ἀρχῆθεν σύστασιν καταμερίσας, ἀλλὰ τὴν ἐπισπαρεῖσαν ἀθέτησιν ἀθετήσας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης λέγων· πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον [e] ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν[2]). εἰ δὲ μὴ ἐν τῇ ἁμαρτησάσῃ φύσει ἡ ἀναμαρτησία ὤφθη, πῶς κατεκρίθη ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ σαρκί[3]), μήτε τῆς σαρκὸς τὸ πρακτικὸν ἐχούσης μήτε τῆς θεότητος [f] ἁμαρτίαν γινωσκούσης; πῶς δὲ ὁ ἀπόστολος λέγει· ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις[4]); οὐ τόπον διαγράφων, ἀλλὰ φύσιν ὑποτιθέμενος· ἵνα ὥσπερ, φησί, δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον[5]), ἵνα δι' ἧς φύσεως ἡ προχώρησις τῆς ἁμαρτίας γέγονε, [g] δι' αὐτῆς καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς δικαιοσύνης γένηται, καὶ οὕτως λυθῇ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρώπων φύσεως ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ δοξασθῇ ὁ θεός.

7. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· εἰ ἄνθρωπος ὁ Χριστός, μέρος ἔσται τοῦ κόσμου, μέρος δὲ κόσμου κόσμον σῶσαι οὐ δύναται. ὢ ἐπί-

1) Rom. 8, 3. 2) Esa. 7, 16. 3) Rom. 8, 3. 4) Rom. 5, 20. 5) Rom. 5, 12. 21.

a. τοῖς ἁμαρτητικοῖς λογισμοῖς. Ita Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς. Infra Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐπισπείραντος. Editi vero et alii ἐπισπείροντος.

b. Anglic. Gobler. Felckm. 1. Nann. et Seguer. οὐδὲ γὰρ ἐν ἐκείνῳ πλασθέντι. (Anglic. πλασθὲν) διὰ τοῦ λόγου εἰργάσατο... ἵνα ἐλθόντος τοῦ (Angl. αὐτοῦ τοῦ) λόγου etc. Sed nos editorum nec non quorumdam mss. lectionem sequi malumus.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐπισπείρας εἰργάσατο, in editis ἀρχῆθεν εἰργάσατο, male.

moris erat. Postquam autem Dei mandatum transgressus est, in vi- P. 944. tiosas lapsus est cogitationes, non quod Deus illas cogitationes, quae nos in captivitatem redigunt, condiderit, sed quod diabolus fraude illas in rationali hominum natura in praevaricatione constituta et a Deo expulsa quasi alienum semen induxerit, ita ut diabolus legem peccati in natura hominis constituerit unaque mortem, quae per opus peccati in illa dominatum exerceat. Quocirca venit Filius Dei, ut solvat opera diaboli. Sed instatis: „Iam solvit, cum non peccaverit.“ At nequaquam est illud peccatum solvere. Neque enim ab initio peccatum in illo operatus est diabolus, ut veniente Verbo in mundum et non peccante solveretur peccatum, sed in rationali et intellectuali natura hominis per inductum semen diabolus peccatum est operatus. Quapropter impossibile fuit naturae rationali, quae sua sponte peccaverat ac mortis damnationi subiecta erat, sese in libertatem revocare, ut ait Apostolus: *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem.* Quapropter venit ipse Dei Filius, ut eam in natura sua per novam originem et mirabilem generationem restauraret. Non quo eam P. 945. quae ab initio facta erat constitutionem divideret, sed quo super-seminatam abrogationem abrogaret, ut testatur Propheta dicens: *Priusquam cognoscat parvulus bonum vel malum, reprobat malitiam ad eligendum bonum.* Quod si in natura, quae peccaverat, impeccabilitas non apparuisset, cur peccatum in carne damnatum esset, cum neque caro peccati actum habeat, neque in divinitatem peccatum cadat? Quare Apostolus dicit: *Ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit et gratia,* non locum indicans, sed naturam significans? *Ut sicut*, inquit, *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, ita per unum hominem Iesum Christum gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam*, ut per quam naturam peccatum processit, per eandem iustitiae specimen daretur, et sic humana natura a peccato liberata diaboli opera solverentur Deoque gloria daretur.

7. At rursum dicitis: „Si homo est Christus, pars erit mundi; „pars autem mundi mundum salvum facere nequit.“ O fallaciae com-

d. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi autem *διὰ σαρκὸς, διὰ τοῦτο ἦλθεν.* Infra Gobler. et Felckm. 1. et 5. *νεαρᾶς ἀρχῆς.*

e. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm 1. Editi vero *καλὸν, ἢ κακόν.*

f. Sic Seguer. Editi et alii *ἁμαρτίας.* Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ὑπερεπερίσσευσεν.* Editi vero et alii *ὑπεπερίσσευσεν.* Mox Seguer. Gobler. Anglic. et Felckm. 1. *οὐ τόπον ὑπογράφων.*

g. Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *διὰ ταύτης.* Ibidem *καί* deest in Basil. Paulo post Seguer. *ἐλευθερουμένης τῆς ἀνθρώπου.* Gobler. et Felckm. 1. *ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρωπίνης.*

P. 945. νοια ἀπάτης καὶ ἀπόνοια βλασφημίας. λεγέτωσαν γὰρ ποίας γρα-
φῆς οὗτος ὁ ὅρος ἢ τοῦ διαβόλου σόφισμα, καί τοι τοῦ προφήτου
λέγοντος· ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος[1]), καὶ ἀλ-
λαχοῦ· καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν
αὐτὴν ὁ ὕψιστος[2]). πῶς οὖν [a] Χριστὸς οὐ σώζει κόσμον, γενόμενος
ἄνθρωπος, ὁπότε δὴ πρόδηλον ὅτι ἐν ᾗ φύσει ἐπράχθη ἡ ἁμαρτία,
ἐν αὐτῇ γέγονεν ἡ περίσσεια τῆς χάριτος; τίς δὲ περίσσεια τῆς
χάριτος; ὅτι [b] ὁ λόγος ἄνθρωπος γέγονε, μένων θεός, ἵνα καὶ ἄν-
θρωπος γενόμενος θεὸς πιστευθῇ, ὡς καὶ ἄνθρωπος ὢν ὁ Χρι-
στὸς θεός ἐστιν, ὅτι θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ σώζει τοὺς
πιστεύοντας ἐν ἀνθρώπου μορφῇ. ἐὰν γὰρ ὁμολογήσῃς κύριον Ἰη-
σοῦν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ
θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. νέκρωσιν [c] δὲ θεὸς οὐκ
ἐπιδέχεται οὔτε ἀναστάσεως δέεται, ἀλλὰ ἐκ νεκρῶν ἀνίστησιν.
ὅθεν χρεία γέγονεν ἔχειν τι τὸν θεόν, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν
εἴτε ἐν θανάτῳ εἴτε ἐν ζωῇ, ὥστε [d] τούτῳ μᾶλλον σώζει ὁ λόγος,
ὅτι ἄνθρωπος γέγονεν.

8. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· καὶ πῶς δύναται ἡ ἐν συνηθείᾳ τῆς
ἁμαρτίας γενομένη φύσις καὶ τὴν διαδοχὴν τῆς ἁμαρτίας [e] διαδε-
ξαμένη χωρὶς ἁμαρτίας εἶναι; ὅ ἐστιν ἀδύνατον· ἔσται δὲ καὶ ὁ
Χριστὸς ὡς εἷς τῶν ἀνθρώπων. ταῦτα δὲ καὶ Μαρκίων ἐφρόνησε,
ταύτην καὶ Μανιχαῖος [f] εἰσηγήσατο τὴν γνώμην, τοῦ ἀνθρώπου τὴν
P. 946. σάρκα καὶ αὐτὴν τὴν γέννησιν ὑπὸ τὸν ἄρχοντα τῆς κακίας τάσσων
καὶ ἐξουσιαστὴν τοῦτον ἐπιγραφόμενος, ἐπειδὴ ᾧ τις ἥττηται,
[g] τούτῳ καὶ δεδούλωται. τούτων καὶ ὑμεῖς ἀνανεοῦσθε τὴν γνώ-
μην καθ' ἕτερον τρόπον, τὴν νοερὰν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἥτις
νοεῖται ψυχή, προσεπιδιδόντες καὶ ἄφευκτον ταύτην τῆς ἁμαρτίας
διοριζόμενοι, κἂν ὅτι μάλιστα καὶ ψυχὴν σαρκικὴν γεγράφατε, πό-
θεν μαθόντες οὐ συνεπίσταμαι. οὔτε γὰρ ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν
ἐστιν εὑρεῖν τοῦτο οὔτε ἐν τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων λογισμῷ, τοῦ
κυρίου λέγοντος· μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν [h] ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα,
τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι[3]). καὶ πῶς εἰ σαρκικὴ ἡ
ψυχὴ καθ' ὑμᾶς, οὐ συνθνήσκει τῷ σώματι καὶ συμφθείρεται; πῶς
δὲ καὶ ὁ Πέτρος τὰς [i] ἐν ᾅδῃ κατεχομένας ψυχὰς πνεύματα ὀνο-
μάσας ἔλεγεν· ἐπορεύθη τοῖς ἐν φυλακῇ κατακεκλεισμένοις πνεύ-

1) Psal. 49 [48. LXX.], 8. 2) Psal. 87 [86. LXX.], 5. 3) Matth. 10, 28.

a. λόγος οὐ σώσει. Sic Seguer. Editi Χριστὸς οὐ σώζει. Anglic. Χριστὸς ὁ λόγος οὐ σώσει. Mox in Anglic. δή deest, ut et in Seguer. Ibidem Gobler. et Felckmanni 1. ὅτε δὴ πρόδ.

b. Sic Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. Editi vero et alii ὁ θεός.

c. Seguer. δὲ θεότης. Gobler. et Felckmanni 1. δὲ θεότητος.

d. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. τοῦτο.

mentum! o insana blasphemia! Dicant ex quanam Scriptura depromta P. 945.
sit ista definitio aut potius hoc diaboli sophisma. Quandoquidem Propheta dicit: *Frater non redimit, redimet homo,* et alibi: *Et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus.* Quî fieri potest igitur ut Verbum homo factum mundum non redimat, cum manifestum sit, in qua natura commissum est peccatum, in ea quoque extitisse gratiae exuberantiam? Quaenam autem gratiae exuberantia? quod Verbum factum sit homo, manens tamen Deus, ut et homo factum Deus crederetur, quemadmodum et Christus homo cum sit Deus tamen est, quia cum Deus esset factus est homo, et in hominis forma credentibus salutem impertit. Si enim Dominum Iesum ore tuo confessus fueris, et in corde tuo credideris, quod Deus illum ex mortuis excitarit, salvus eris. Nex autem in Deum non cadit, qui nec resurrectione opus habet, sed ipse a mortuis excitat. Unde necesse fuit, ut aliquid Deus haberet, quod pro nobis offerret sive in morte sive in vita; quapropter Verbum, quod homo factum sit, eo magis salutem operatur.

8. Sed iterum obiicitis: „Ecqua ratione potest natura, quae in „consuetudine peccati edita est et quae peccati successionem excepit, abs„que peccato esse? quod impossibile cum sit, erit igitur Christus ut unus „ex hominibus.“ Haec et Marcion sensit, hanc et Manichaeus induxit sententiam, qui carnem hominis ipsamque generationem sub malitiae prin- P. 946.
cipe constituit, ipsique Dominatoris titulum adscripsit, cum a quo quis victus est, eiusdem et servus reddatur. Horum sententiam vos quoque renovatis, dum diversa ratione spiritualem hominis naturam, quae anima esse intelligitur, una illi subiicitis, quam non posse peccatum vitare statuitis, quantumcumque tandem animam carnalem esse scribatis. Unde autem haec didiceritis ignoro, cum neque in sacris Scripturis neque in vulgata hominum sententia id admittatur, Domino dicente: *Ne timeatis ab iis, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* Atqui si carnalis est anima, ut vestra fert opinio, cur non una cum corpore moritur et perit? Et cur Petrus animas in inferno detentas spiritus vocans ait: *Abiit, ut iis qui in carcere inclusi erant spiriti-*

Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *σώζει ὁ λόγος.* Editi vero et alii *σώζει ὁ χριστός.*

e. Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δεξαμένη.* Mox Seguer. *ἔσται οὖν.* Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὁ Χριστός.* Editi et alii mss. *καὶ ὁ υἱός.*

f. Seguer. *εἰςηγάγετο.* Editi vero et alii *εἰςηγήσατο.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὴν γέννησιν.* Editi et alii *τὴν γένεσιν.*

g. Gobler. et Felckm. 1. *τούτῳ δεδούλωται.*

h. Basil. *ἀποκτενώντων.* Gobler. et Felckm. 1. *ἀποκτενόντων.* Ad quem locum notat *Δοξαπατρής: τοῦτο Ἀριστοτέλης ληρεῖ, ἐνδελεχῶς σωματοποιῶν τὰς ψυχάς.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *πῶς ἡ σαρκικὴ ψυχή.* Mox Basil. *οὐ θνήσκει.*

i. Seguer. *ἐν ᾅδου.* Ibid. Basil. *καταδεχομένας ψυχάς.*

P.946. μασιν εὐαγγελίσασθαι τὴν ἀνάστασιν[1]); ἀλλὰ ὑμεῖς πάντα παρὰ φύσιν λέγετε καὶ ὀνομάζετε, ἵνα μή ποτε κατὰ φύσιν διηγούμενοι τὴν οἰκονομίαν ἐπαληθεύσητε τῷ λόγῳ, ὅτι [a] καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς ὁ λόγος. εἰρήκατε γὰρ ὅτι φωνὴ θεοῦ ἐστιν ἡ λέγουσα· ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐπιμελῶς ἐκ νεότητος[2]), οὐ νοοῦντες ὅτι ἐκ νεότητος εἰρηκὼς τὸ ἐξ ἐπισπορᾶς καὶ [b] ἐπίκηρον ἐδήλωσε. διὰ τοῦτο ὤμοσε κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας[3]) αὐτοῦ ἀναστῆσαι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα, οὐχὶ ἄνδρα ἐκ μεταποιήσεως θεότητος ὀφθησόμενον (ἐπεὶ τίς ἦν χρεία τοῦ ὀμόσαι τῷ Δαβὶδ τὸν κύριον;), ἀλλὰ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐν ἀνοχῇ τῆς [c] γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς καὶ αὐξήσεως ἡλικίας τῆς καθ' ἡμᾶς, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος· ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς [d] παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν[4]), [e] παραπλησίως μέν, ὅτι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀλλ' ἐκ πνεύματος, τῶν δὲ αὐτῶν, ὅτι οὐχ ἑτέρωθεν ἀλλ' ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἀδάμ, ὡς γέγραπται.

9. Πῶς οὖν παρελθόντες τὰς ἁγίας γραφὰς καὶ τῆς ἀληθείας τὴν φανέρωσιν λέγετε, ὅτι εἰ μὴ [f] ἐξ ἑαυτοῦ ἀνὴρ ὤφθη, ἀλλὰ λαβὼν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν ἐγένετο ἄνθρωπος, πρὸς ἄνδρα ἄρα συνήφθη, ἔσται δὲ καὶ ὁ σταυρωθεὶς κύριος τῆς δόξης ἄνθρωπος; ἐὰν οὖν ἀκούσητε τοῦ Πέτρου λέγοντος· τοῦτον καὶ Χριστὸν καὶ κύριον ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε[5]), ἐπὶ τίνος τὴν ποίησιν [g] λαμβάνετε; εἰ μὲν ἐπὶ τῆς τοῦ λόγου θεότητος, τί ἔτι Ἀρειανοῖς μέμφεσθε τὰ ἴσα ἐκείνοις φρονοῦντες; εἰ δὲ ἐπὶ
P.947. τῆς ἐν τῷ λόγῳ τοῦ δούλου [h] μορφῆς, τί ἔτι ἑαυτοῖς μάχεσθε; ἀλλ' οὐχ οὕτως ὑμεῖς πεπιστεύκατε· πάλιν γὰρ λέγετε· εἰ ἡ ἁμαρτήσασα φύσις ἐν θεῷ γέγονεν ἁμαρτίαν μὴ ποιήσασα, ἀνάγκῃ τοίνυν κατέχεται, τὸ δὲ ἀνάγκῃ κατεχόμενον βίαιόν ἐστιν. εἴπατε τοίνυν, εἰ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ ἀνάγκην γίνεται, τὸ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν ἔσται· δώσετε οὖν τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἐνεργόν. εἰ δὲ [i] βλασφημία ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, κατὰ ἀνάγκην δὲ τὸ ἁμαρτάνειν συμβέβηκεν, πρόδηλον ὅτι τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν γέγονε. [k] διὰ τοῦτο ἐν τῇ τοῦ λόγου θεότητι ὀφθεῖσα ἡ τοῦ

1) 1. Petr. 3, 19. 2) Gen. 8, 21. 3) Psal. 132 [131. LXX.], 11. 4) Hebr. 2, 14. 5) Act. 2, 36.

a. *καί* deest in Seguer. Mox Seguer. et Anglic. *ἀληθῶς ὁ λόγος*. Editi vero et alii *ἀληθῶς ὁ Χριστός*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *φωνὴ κυρίου*. Ibid. Seguer. *ἡ διδάσκουσα, ὅτι*.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπικήρως*. Anglic. *ἐπίκαιρον*. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα*. Editi vero et caeteri mss. *ἀναστῆσαι τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα*.

c. Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *γενέσεως*.

d. *παραπλησίως* hic non *similiter*

bus resurrectionem annunciaret? Sed vos omnia praeter naturam dicitis et appellatis, ne iuxta naturalem sensum oeconomiam enarrantes vera proferatis, nempe Verbum vere hominem factum esse. Dixistis enim ipsa Domini voce testatum illud esse: *Sensus et cogitatio hominis in malum prona est ab adolescentia sua,* non intelligentes, cum dixit *ab adolescentia,* illud, quod ab inimico insitum et letale est, indicasse. Ideoque iuràvit Dominus David veritatem, de fructu ventris eius se Christum secundum carnem excitaturum, non qui ex Divinitatis mutatione homo specie tenus videndus esset (alioquin quid opus fuisset ut iuraret Dominus David?), sed qui formam servi assumturus esset, ex Virgine nasci ac aetatis staturaeque augmentum nostro more accipere dignaretur, ut ait Apostolus: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem; similiter* quidem, quia non ex semine, sed ex Spiritu, *eisdem* vero, quia non aliis participavit, sed ex semine David et Abrahae et Adae prodiit, ut scriptum est. P.946.

9. Cur itaque sacras Scripturas apertamque veritatem praetermittentes dicitis: „Si non ex se ipse vir apparuit, sed humanam assumendo substantiam homo factus est; ergo viro coniunctus est, „eritque Dominus gloriae, qui crucifixus est, homo?" Si igitur audieritis Petrum dicentem: *Hunc Christum et Dominum fecit Deus Iesum, quem vos crucifixistis,* quidnam factum intelligetis? Si Verbi Deitatem, ecquid adhuc Arianos reprehenditis, cum eadem quae illi sentiatis? Si vero eam quae in Verbo est servi formam, cur adhuc vobiscum pugnatis? Verum nequaquam ita creditis, nam iterum instatis: P.947.
„Si natura, quae peccavit, in Deo existens peccatum non fecerit, vi ergo „detinetur, quod autem vi detinetur, in statu est violento." At dicite, si non peccare ex necessitate fit, peccare secundum naturam erit; et si ita se res habet, concedatis oportet naturae creatorem peccati esse opificem. Quod si blasphemum illud est, et si necesse est ex accidenti peccatum esse, liquidum est non peccare secundum naturam fuisse, atque adeo forma servi, quae in Verbi Deitate apparuit, non vi adacta, sed suapte na-

omnino, sed proxime ad similitudinem significat.

e. Sic Seguer. recte. Editi vero παραπλησίως δέ. Infra Seguer. solus ὅτι οὐχ ἑτέρων.

f. Ita Seguer. Editi vero ἐξ αὐτοῦ.

g. Seguer. Gobl. et Felckm. 1. λαμβάνητε ἐπὶ τῆς τοῦ λόγου θεότητος, καὶ τί ἔτι, mále. Mox iidem τὰ ἴσα ἐκείνων.

h. Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1., quos sequimur. Editi vero cum caeteris mss. μορφῆς. καὶ πάλιν ἑαυτοῖς. Paulo post Gobler. et Felckm. 1. ὅτι ἡ ἁμαρτήσασα. Infra Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. τὸ δὲ ἐν ἀνάγκῃ.

i. Seguer. βλαςφημίας.

k. Haec in Synodo VI. Act. 8 [Mansi Conc. Coll. Tom. XI. p. 364.].

P. 947. δούλου μορφὴ οὐκ ἀνάγκῃ ὑποκειμένη, ἀλλὰ φύσει καὶ δυνάμει τὴν ἀναμαρτησίαν ἐπιδείκνυται, διαλύσασα τὸν τῆς ἀνάγκης ὅρον καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας νόμον, καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας τύραννον [a] αἰχμαλωτεύσασα, ὥς φησιν ὁ προφήτης· ἀνέβης εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν[1]), τὴν γὰρ μορφὴν τοῦ δούλου κατὰ τοῦ ἐχθροῦ προβαλλόμενος ὁ λόγος τὴν νίκην πεποίηται διὰ τοῦ ποτε ἡττηθέντος. διὰ τοῦτο καὶ πάντα τὸν πειρασμὸν συνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἔλαβε τὰ πειρασμοῦ πεῖραν ἐσχηκότα, δι' ὧν [b] τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων νίκην πεποίηται, λέγων· θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον[2]). οὐ γὰρ πρὸς θεότητα ἤρατο τὸν πόλεμον ὁ διάβολος, ἣν ἠγνόησεν, οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα, [c] διὰ τοῦτο ἔλεγεν· εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ[3]), ἀλλὰ πρὸς ἄνθρωπον, ὃν πάλαι πλανῆσαι ἴσχυσε καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς πάντας ἀνθρώπους [d] ἐξέτεινε τῆς κακίας αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. τῆς δὲ τοῦ Ἀδὰμ ψυχῆς ἐν καταδίκῃ θανάτου κατεχομένης καὶ βοώσης πρὸς τὸν ἑαυτῆς [e] δεσπότην διαπαντός, καὶ τῶν εὐαρεστησάντων τῷ θεῷ καὶ δικαιωθέντων ἐν τῷ φυσικῷ νόμῳ συγκατεχομένων τῷ Ἀδάμ, συμπενθούντων τε [f] καὶ συμβοώντων ἐλεήσας ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησεν, ηὐδόκησε διὰ μυστηρίου φανερώσεως καινότητος σωτηρίαν κατεργάσασθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, καὶ καθαίρεσιν μὲν ποιήσασθαι τοῦ [g] διὰ φθόνον ἀπατήσαντος ἐχθροῦ, ὕψωσιν δὲ ἀσυλλόγιστον ἀναδεῖξαι τοῦ ἀνθρώπου τῇ πρὸς τὸν ὕψιστον ἑνώσει καὶ κοινωνίᾳ φύσει καὶ ἀληθείᾳ.

10. Διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ λόγος, θεὸς ὢν καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δημιουργός, γενέσθαι ἄνθρωπος εἰς ζωοποίησιν μὲν τοῦ ἀνθρώπου, καθαίρεσιν δὲ τοῦ ἀδίκου ἐχθροῦ, καὶ ἐγεννήθη ἐκ γυναικός, ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως τὴν ἀνθρώπου μορφὴν [h] ἐν ἑαυτῷ ἀναστησάμενος, ἐν ἐπιδείξει σαρκὸς δίχα σαρκικῶν θελημάτων καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἐν εἰκόνι καινότητος. ἡ γὰρ θέλησις [i] θεότητος μόνης, ἐπειδὴ καὶ φύσις ὅλη τοῦ λόγου ἐν ἐπιδείξει μορφῆς
P. 948. τῆς ἀνθρωπίνης [k] καὶ σαρκὸς τῆς ὁρωμένης τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. διὰ τοῦτο γὰρ [l] προσῄει ὁ διάβολος τῷ Ἰησοῦ ὡς ἀν-

1) Psal. 68 [67. LXX.], 19. 2) Ioan. 16, 33. 3) Matth. 4, 3. 6.

a. Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felckmanni 1. Editi vero et caeteri mss. αἰχμαλωτεύσας. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἀνέβη. Editi et alii ἀνέβης, recte. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. ᾐχμαλώτευσεν. Ibidem Gobler. et Felckm. 1. τὴν μορφήν omisso γάρ. Mox Seguer. προβαλόμενος.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. τὴν ὑπὲρ ἡμῶν νίκην. Basil. ὑπὲρ ἀνθρωπίνην νίκην. Editi vero et alii τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων νίκην.

c. Basil. διὰ ταῦτα.

d. Gobler. et Felckm. 1. ἐξέτεινε τὴν κακίαν αὐτοῦ. τῆς δὲ τοῦ Ἀδάμ.

e. Anglic. δεσπότην διηνεκῶς.

tura et virtute se peccati expertem exhibet, postquam necessitatis con- P. 947. ditionem et peccati legem dissolvit, et captivitatis Tyrannum in captivitatem adduxit, ut ait Propheta: *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem.* Nam cum formam servi inimico Verbum obiecerit, per eum, qui olim victus fuerat, victoriam consequutus est. Quocirca per omne tentationis genus pertransivit Iesus, quia omnia sumsit, in quae tentationis experimentum cadere possit, quibus victoriam pro hominibus reportavit, dicitque: *Confidite, ego vici mundum.* Neque enim contra Deitatem, quam in illo non norat, bellum suscepit diabolus, nequaquam enim id ausus esset, ideoque aiebat: *Si Filius Dei es*; sed contra hominem, quem olim in errorem deducere valuit, ex quo in omnes homines malitiae suae efficaciam propagavit. Cum autem Adae anima in mortis condemnatione detineretur ac perpetuo ad Dominum suum clamaret, item cum ii, qui Deo placuerant et qui in lege naturali iustitiam assequuti fuerant, una cum Adamo detinerentur ac simul cum illo lugerent clamarentque, Dominus quem condiderat hominem miseratus voluit per mysterium, quod manifestavit, novam salutem humano generi conciliare, inimicumque, qui per invidiam hominem deceperat, profligare, exaltationem autem hominis unione illa et communicatione cum Altissimo (natura et rei veritate) maiorem quam quae intelligi possit exhibere dignatus est.

10. Propterea venit Verbum, quod Deus erat et primi hominis creator, ut homo fieret, quo homo quidem revivisceret, iniquus autem hostis profligaretur; quod natum ex muliere ex prima efformatione formam hominis in seipso restituit, carnem vero suam absque carnalibus cupiditatibus et absque humanis cogitationibus in imagine novitatis exhibuit. Voluntas enim solius Divinitatis erat, siquidem natura tota Verbi aderat sub specimine humanae formae necnon visibilis secundi Adam carnis, non in divi- P. 948. sione personarum, sed in existentia divinitatis et humanitatis. Quapropter

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ βοώντων.*

g. Seguer. *διὰ φθόνου.* Paulo post Basil. *ἀνθρώπου καὶ πρὸς τόν.*

h. Ita Seguer. In editis *ἐν* deest.

i. Seguer. *θεότητος μόνη*, sed praestat antiqua lectio, estque Athanasii sententia, voluntatem in Christo ita solius divinitatis esse, ut ex divini Verbi voluntate omnes in Christo cogitationes actusque prodirent, ita ut nulla in eo carnalis cupiditas, nulla humana cogitatio, vitiosa scilicet, oriretur. Nec humanam tamen inesse Christo voluntatem negat, quam diserte admittit S. Doctor. superius pag. 887 [de incarn. et contra Arianos nr. 21.: *ὅταν λέγῃ· πάτερ, εἰ δυνατὸν τὸ ποτ. τοῦτο παρελθ. ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γένηται, ἀλλὰ τὸ σόν, καὶ τὸ μὲν πνεῦμα ... ἀσθενής* (Matth. 26, 39. 41.), *δύο θελήματα ἐνταῦθα δείκνυσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ θεϊκὸν, ὅπερ θεοῦ.* etc.].

k. Ita Seguer. In editis *καί* deest.

l. Seguer. *προσήει.* Gobler. et Felckmanni 1. *προσείη.* Editi *πρόσεισι.*

P. 948. θρώπῳ, μὴ εὑρίσκων δὲ ἐν αὐτῷ τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ ἐπισπορᾶς [a]γνώρισμα μηδὲ τῆς πρὸς τὸ παρὸν ἐπιχειρήσεως προχώρησιν ἡττᾶτο αἰσχυνόμενος καὶ νικώμενος, καὶ ἀτονῶν ἔλεγε· τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ, τουτέστιν [b]ἐκ γῆς ἀνθρώπων, διαβαίνων βίᾳ μετὰ ἰσχύος[1]); διὸ καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν· ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν[2]), καίτοι καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα [c]καὶ ὅλον τὸν πρῶτον μεμαθήκαμεν ἔχειν τὸν δεύτερον Ἀδάμ. εἰ γὰρ περὶ ὑπάρξεως ἀνθρώπου ἦν τὸ οὐδέν, πῶς τὸ σῶμα εὗρε τὸ ὁρώμενον εἰρηκότος οὐδέν; ἀλλ᾽ οὐχ εὗρεν ἐν αὐτῷ ὧν αὐτὸς εἰργάσατο ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδάμ, καὶ οὕτως κατελύθη ἡ ἁμαρτία ἐν Χριστῷ. διὰ τοῦτο καὶ ἡ γραφὴ μαρτυρεῖ· ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, [d]οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ[3]).

11. Πῶς οὖν λέγετε ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἀναιχμαλώτιστον γενέσθαι τὸν ἅπαξ αἰχμαλωτισθέντα ἄνθρωπον; ἵνα τὸ μὲν ἀδύνατον τῷ θεῷ [e]προσάγητε, τὸ δὲ δυνατὸν τῷ διαβόλῳ, ἀκατάλυτον αὐτοῦ λέγοντες τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι αἱρετικοί, καὶ διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι τὴν θεότητα τὴν μὴ αἰχμαλωτιζομένην [f]ἐν ὁμοιώσει σαρκὸς καὶ ψυχῆς, ἵνα αὐτὴ ἀναιχμαλώτιστος μείνῃ, καὶ οὕτως ὀφθῇ καθαρὰ δικαιοσύνη. [g]πότε γοῦν οὐκ ἦν τῆς θεότητος καθαρὰ ἡ δικαιοσύνη; τίς δὲ ἐν τούτοις ἀνθρώπων εὐεργεσία, εἰ μὴ ταυτότητι ὑπάρξεως καὶ φύσεως καινότητι ὤφθη ὁ κύριος, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος· ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν[4]), λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια[5]); ἀλλὰ λέγετε τῇ ὁμοιώσει καὶ τῇ μιμήσει σώζεσθαι τοὺς πιστεύοντας, καὶ οὐ τῇ [h]ἀνακαινίσει καὶ τῇ ἀπαρχῇ. καὶ πῶς πρωτότοκος γέγονεν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς[6]) καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων[7]) Χριστός, ὅς ἐστι κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας[8]); οὔτε γὰρ πίστις [i]κατὰ δήλου φαινομένη πίστις ἂν λέγοιτο, ἀλλ᾽ ἔστι πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ
P. 949. εἰς τὴν ἐκκλησίαν[9]). οὐ γὰρ ἦλθεν ἡ θεότης ἑαυτὴν δικαιῶσαι,

1) Esai. 63, 1. 2) Ioan. 14, 30. 3) 1. Petr. 2, 22. 4) Hebr. 10, 20. 5) Ioan. 14, 6. 6) Rom. 8, 29. 7) 1. Cor. 15, 20. 8) Col. 1, 18. 9) Ephes. 5, 32.

a. Seguer. *γνωρίσματα*. Editi vero et alii *γνώρισμα*. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μήτε*. Editi *μηδέ*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *προσχώρησιν*. Editi vero et alii *προχώρησιν*. Vide supra num. 6. Ibid. Seguer. *ἡττᾶται*.

b. Seguer. *τῶν ἐκ γῆς ἀνθρ.* minus recte. Mox idem et Graecus Script. textus *διαβαίων βίᾳ μετὰ ἰσχύος*. In editis et in caeteris *βίᾳ* deest. Ibid. Seguer. *διὸ καὶ ὁ Χριστός*. Paulo post Basil. et Anglic. *εὑρήσει οὐδέν*.

diabolus ad Iesum ut ad hominem accedebat, sed cum in eo antiqui P. 948.
superinducti seminis vestigia non reperiret neque ullum in praesenti tentatione progressum, superatus cum pudore cessit debilitatusque ait: *Quis est iste, qui venit de Edom,* hoc est ex terra hominum, *incedens violenter cum fortitudine?* Idcirco aiebat Dominus: *Venit Princeps mundi huius et in me nihil invenit,* quamquam et animam et corpus totumque primum Adamum didicimus secundum Adamum habuisse. Nam si illud *nihil* de substantia hominis diceretur, quomodo visibile corpus invenit eius, qui dixerat *nihil?* Sed nihil invenit in illo diabolus ex iis, quae in primo homine operatus ipse fuerat, atque ita destructum est in Christo peccatum, quamobrem Scriptura testatur: *Qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore eius.*

11. Cur itaque dicitis: „Impossibile est hominem a captivitate „liberum esse, qui semel in captivitatem actus sit?“ ut impotentiam quidem Deo, potentiam vero diabolo adtribuatis, dum dicitis peccatum ab ipso inductum nunquam in hominum natura destrui posse (ut et caeteri aiunt haeretici), ac ea de causa venisse divinitatem, quae captiva nunquam fuerat, in similitudine carnis et animae, ut ipsa captivitate libera semper maneret et sic iustitia pura appareret. Quandonam igitur divinitatis iustitia pura non fuit? Et quodnam in istis erga homines beneficium, nisi cum eadem existentia et in naturae novitate apparuisset Dominus, ut ait Apostolus: *Quam innovavit nobis viam novam et viventem,* dicens: *Ego sum via, veritas et vita?* Sed dicitis similitudine et imitatione salutem consequi eos, qui credunt, non renovatione ac ipsis primitiis. Quo pacto ergo primogenitus in multis fratribus et primitiae dormientium Christus esse potuit, *qui est caput corporis Ecclesiae?* Neque enim fides evidenter apparens fides dici potuerit; verum fides est, quae quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod passibile in impassibilitate, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit. *Mysterium hoc magnum est,* ut ait Apostolus, *ego autem dico in Christo et in*
Ecclesia. Non enim venit divinitas, ut sese iustificaret, neque enim P. 949.

c. Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et caeteri mss. *καὶ ὅλον εἶχε τὸν πρῶτον ὁ δεύτερος Ἀδάμ.*

d. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ οὐχ εὑρέθη δόλος.* Mox iidem *πῶς οὖν ἔλεγε.*

e. Seguer. *προςαγάγητε.* Paulo post Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων.* Editi vero et caeteri mss. *ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου.*

f. Seguer. Gobler. Anglic. et Felckm. 1. *ἐν ὁμοιώματι.* Editi vero et alii *ἐν ὁμοιώσει.*

g. Seguer. Anglic. Basil. Felckm. 3. et 5. *πότε.* Mox Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. *καὶ τίς ἐν τρύτοις.*

h. Seguer. *ἀνακαινώσει.*

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *κατὰ ἀδήλου φερομένη.* Anglic. *κατὰ ἀδήλου φαινομένη.* Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. *πιστεύουσα.* Editi et alii *πιστεύσασα.*

P. 949. [a] οὔτε γὰρ ἥμαρτεν, ἀλλ' ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν[1]). πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ θεός; ὅτι τὴν πτωχεύσασαν φύσιν ἐν ἑαυτῷ ἀνελάβετο, ἐν ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ ταύτην [b] προβαλλόμενος ὑπὲρ ἀνθρώπων πάσχουσαν καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπους οὖσαν καὶ ἐξ ἀνθρώπων φανερωθεῖσαν καὶ θεοῦ ὅλην γενομένην. εἰ γὰρ μὴ πρωτότοκος ἐγεγόνει ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, [c] πῶς ἂν πρωτότοκος ὤφθη ἐκ τῶν νεκρῶν[2]); πῶς οὖν λέγετε· ὁ θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς; φεῦ τῆς ἀτοπίας καὶ τῆς βλασφημίας. Ἀρειανῶν τὰ τοιαῦτα τολμήματα. ἐκεῖνοι γὰρ τὴν τοιαύτην βλασφημίαν προβάλλονται ἀδεῶς, [d] προςποιητῶς ὀνομάζειν θεὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μεμαθηκότες, καίτοι τῆς γραφῆς διδασκούσης, ὅτι διὰ θεοῦ ἐν σαρκὶ αὐτοῦ τὸ πάθος γέγονε, καὶ οὐχὶ θεὸς διὰ σαρκὸς ἔπαθεν.

12. Οἱ τοίνυν τῆς ὁμοουσιότητος τὴν ὁμολογίαν προϋπισχνούμενοι, πῶς εἰς πάθος καθέλκετε τὸ ἀδιαίρετον ὄνομα, τὴν ἀμέριστον φύσιν, τὴν ἄφραστον θεότητα, τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον ὁμοουσιότητα εἰς πάθος καθέλκοντες καὶ ἐξ ἀναστάσεως ὁμολογοῦντες; εἰ μὲν γὰρ [e] ἐξ ἑαυτοῦ μεταποιήσας σάρκα ὁ λόγος μέχρι πάθους κεχώρηκε, μηδὲν παθητικὸν ἢ ἀνάστασιν ἐπιδεχόμενον ἐν ἑαυτῷ προςλαβόμενος, αὐτὸς [f] ἂν εἴη ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἔσται δὲ κοινὸν τῆς τριάδος τὸ πάθος κατὰ Οὐαλεντῖνον, ἀδιαιρέτου ἐκ πατρὸς τοῦ λόγου τυγχάνοντος [g] κατὰ τὴν θείαν φύσιν. εἰ δὲ ταῦτα οὕτω νοεῖν βούλεσθε, τίς ἡ διὰ τῶν προφητῶν ἐπαγγελία ἢ τῶν εὐαγγελιστῶν ἡ γενεαλογία ἢ τῶν ἀποστόλων ἡ μαρτυρία ἢ τῆς μητρὸς Μαρίας ἡ παράστασις ἢ τῆς ἡλικίας ἡ αὔξησις ἢ τῆς βρώσεως ἡ ἐπίδειξις ἢ τῆς κατὰ πάντα συμπαθείας [h] ἡ ἔνδειξις ἢ τοῦ ὀνόματος ἡ προσαγωγή, ἢ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν, ἢ ὅτι ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν[3]), ἢ ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι[4]); εἰ δὲ μὴ πιστεύετε ὅτι παθητὸς ὁ Χριστὸς [i] ἐπειδὴ ἄνθρωπος, ἀπαθὴς δὲ ἐπειδὴ θεός, ἀλλὰ στενοχωρούμενοι λογίζεσθε, ὅτι ἐὰν ὁμολογήσητε θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν

1) 2. Cor. 8, 9. 2) Col. 1, 18. 3) 1. Tim. 2, 5. 6. 4) Matth. 16, 21.; Marc. 8, 31.

a. Seguer. οὐδέ. Mox Basil. ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν. Ibidem Seguer. πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ λόγος. Editi et alii πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ θεός.

b. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. προβαλόμενος. Editi et alii προβαλλόμενος. Mox omnes fere mss. ὑπὲρ ἀνθρώπους. Editi cum quibusdam ὑπὲρ ἄνθρωπον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ θεὸς ὅλην γενομένην. Lectio dubia.

c. In Seguer. ἂν deest. Gobler. autem et Felckm. 2. πῶς οὖν. Paulo post Seguer. ὅτι θεὸς διὰ σαρκός.

peccavit. *Sed egenus factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia divites essemus.* Quomodo autem egenus factus est Deus? Quia egenam naturam in seipso assumsit eamque, dum ipsa in iustitia degeret, pro hominibus supliciis obiecit, quae hominibus superior ex hominibus apparuerat Deique tota facta fuerat. Si enim primogenitus factus non esset in multis fratribus, quomodonam primogenitus ex mortuis visus esset? Cur itaque dicitis: „Deus, qui per carnem pas„sus est et resurrexit?" O absurditatem et blasphemiam! Tales sunt Arianorum ausus. Illi enim eiusmodi blasphemiam impudenter proferunt, qui Dei Filium simulate Deum nuncupare didicerunt, docente licet Scriptura, per Deum in carne eius passionem contigisse, neque tamen Deum in carne passum esse. P. 949.

12. Qui igitur consubstantialitatis confessionem vos profiteri prius declarastis, quomodo indivisum nomen ad passionem trahitis, eademque opera indivisibilem naturam, ineffabilem Deitatem, immutabilem et invariabilem consubstantialitatem ad passionem deducitis et resurrexisse confitemini? Si enim Verbum, cum carnem ex seipso transmutasset, ad passionem usque perrexit, cum nihil passibile aut resurrectionis capax in se assumsisset, ipsum certe Verbum fuerit, quod passum est et ex mortuis resurrexit, eritque iuxta Valentinum passio Trinitati communis, quandoquidem Verbum secundum divinam naturam a Patre non est distinctum. Quod si haec ita intelligere in animum inducitis, quaenam illa quaeso Prophetarum promissio aut Evangelistarum generis descriptio et Apostolorum testificatio? Cur Maria mater istic adhibita? Quorsum illud aetatis staturaeque augmentum aut comestionis specimen aut illa in omnibus commiserationis exhibitio vel nominis impositio? Aut quorsum illud: Filius Dei filius hominis factus est, vel illud: *Homo Christus Iesus, qui dedit seipsum redemtionem pro nobis*, illudve: *Oportet filium hominis multum pati et interfici et tertia die ex mortuis resurgere*? Quod si Christum quatenus homo est passibilem, quatenus vero Deus est impassibilem non creditis, sed ad angustias redacti cogitatis, si confiteamini Chri-

d. Seguer. habet *καί* ante *προςποιητῶς*.
e. Seguer. *ἐξ αὐτοῦ*.
f. Ita omnes mss. Editi vero *αὐτὸς ὢν εἴη*.
g. Sic omnes mss. In editis vero *τήν* deest. Mox multum variant mss.; nam Gobler. Seguer. et Felckm. 1. *ταῖτα οὕτω νοεῖν πείθεσθε*. Anglic. *ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ πείθεσθε*. Basil. *ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ βούλεσθε*. Editi et alii *ταῦτα οὕτω νοεῖν βούλεσθε*.
h. Gobler. et Felckm. 1. *ἡ ἐπίδειξις ἡ τοῦ ὀνόματος*. Infra omnes fere mss. *καὶ ὅτι ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς*. Editi et alii *ἢ ὅτι* etc. Mox *ἀντίλυτρον* deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1., pro quo Anglic. habet *λύτρον*.
i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἐπειδὴ καὶ ἄνθρωπος*.

P. 949. Χριστόν, οὐκ ἔτι ἕνα ἀλλὰ δύο λέγετε· ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως δόκησιν λέγειν κατὰ Μαρκίωνα καὶ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς, ἢ τὴν θεότητα τοῦ λόγου παθητὴν ὀνομάζειν κατὰ Ἄρειον [a] καὶ τοὺς κατ' αὐτόν.

P. 950. 13. Εἰ γὰρ ἀναγινώσκοντες τὰς θείας γραφὰς κατενοήσατε, ὅπως ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, εὐαγγελίοις τε καὶ ἀποστόλοις πανταχοῦ πρῶτον ἄνθρωπον προσαγορεύουσι τὸν κύριον καὶ τότε τὸ πάθος [b] προσάγουσιν, ἵνα μήποτε κατὰ τῆς θεότητος βλάσφημον πρόωνται ῥῆμα, διὸ οὔτε γέννησιν τῆς τοῦ λόγου θεότητος εἰρήκασιν, ἀλλὰ πατέρα ὁμολογοῦσι καὶ τὸν υἱὸν κηρύττουσιν, ἐκ δὲ Μαρίας υἱὸν Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἰωσὴφ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα τῇ προσλήψει τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἵνα τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων πιστευθῇ καὶ ἐκ πατρὸς θεοῦ θεὸς λόγος ὁμολογηθῇ, φέρων τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων πάθη τῷ ἐξ ἀνθρώπων παθητικῷ μορφώματι, ἐν τῷ πάσχοντι σώματι τὴν ἀπάθειαν ἐπιδεικνύμενος καὶ ἐν τῷ θνήσκοντι τὴν ἀθανασίαν καὶ ἐν τῷ θαπτομένῳ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ἐν τῷ πειρασθέντι τὴν νίκην καὶ ἐν τῷ παλαιωθέντι τὴν καινότητα, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, αὕτη γάρ ἐστιν ἡ χάρις. οὐδαμοῦ δὲ [c] θεότης πάθος προσίεται δίχα πάσχοντος σώματος, οὔτε ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται δίχα ψυχῆς λυπουμένης καὶ ταραττομένης, οὔτε ἀδημονεῖ καὶ προσεύχεται δίχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης. ἀλλὰ γὰρ κἂν μὴ [d] ἡττήματι φύσεως συνέβαινε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐπράττετο τὰ γινόμενα. πῶς οὖν γεγράφατε, ὅτι θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς; εἰ γὰρ θεὸς [e] ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς, παθητὸν ἐρεῖτε καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν παράκλητον, ἑνὸς ὄντος τοῦ ὀνόματος καὶ μιᾶς τῆς θείας φύσεως.

14. Ἐκ δὲ τῆς ῥήσεως ταύτης ἐστὶ συνιδεῖν ὑμῶν τὴν διάνοιαν [f] οἵαν ὡς μὴ φοβουμένων τὸν θεὸν μήτε πειθομένων ταῖς θείας γραφαῖς, τοῦ μὲν Μωσέως περὶ θεοῦ γράφοντος, ὅτι [g] ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον [1]), περὶ δὲ τῆς ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἐπιδημίας προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν λέγει ἀναστησόμενον τὸν

1) Deut. 4, 24.

a. Gobler. et Felckm. 1. *τοὺς κατ' αὐτὸν αἱρετικούς.* Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τὰς θείας γραφάς.* Editi vero et alii *τὰς ἁγίας γραφάς.* Mox Seguer. *πῶς ἐν νόμῳ.*

b. *προσάγουσιν,* sic Seguer. et ita legendum nobis videtur. Editi *προσαγορεύουσιν.* Mox Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. *γέννησιν.* Editi et caeteri mss. *γένεσιν.* Infra *τό* ante *κατὰ σάρκα* deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Infra alii *θεὸς λόγος,* alii *λόγος θεός* habent.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *οὐδαμοῦ δὲ θεότης.* At Damasc., apud quem haec referuntur lib. 3. de Orth. fide cap. 23., cum editis habet *θεότητος.* Ibidem alii *οὐδαμοῦ*, alii *οὐδαμῶς.* Ibidem *δέ* deest in Seguer.

stum Deum et hominem esse, non unum sed duos vos dicere; necesse igitur est vos aut passionis, mortis et resurrectionis oeconomiam meram speciem adfirmare iuxta Marcionem et alios haereticos, aut divinitatem passibilem secundum Arium eiusque sequaces nominare. P. 949.

13. Si enim divinas Scripturas legendo animadvertistis, in Lege P. 950. et Prophetis, in Evangeliis quoque et Apostolorum libris ubique Dominus primum homo praedicatur ac deinde passio enarratur, ut ne blasphemiae verba contra divinitatem unquam proferantur. Quapropter neque generationem deitatis Verbi enarrarunt, sed Patrem confitentur et Filium praedicant, ex Maria autem Dominum filium David et Ioseph secundum carnem ortum referunt, qui servi formam assumsit, ut humanitas eius ex hominibus esse crederetur, et ex Patre suo Deo Verbum Deus agnosceretur, qui pro hominibus cruciatus toleraret per formam passibilem, quam ex hominibus acceperat, in patiente corpore impassibilitatem ostenderet, in moriente immortalitatem et in sepulto incorruptibilitatem, in tentato victoriam et in veterascente novitatem. Quia vetus noster homo cum illo crucifixus est, in hoc enim sita est gratia. Deitas autem nec absque corpore patiente passionem unquam admittit, nec absque anima dolente et perturbata perturbationem et dolorem exhibet, neque absque mente anxia et orante anxia est aut orat. Enimvero licet quae dicta sunt non naturae defectu contigerint, attamen ad existentiae indicium haec ita gerebantur. Cur ergo scripsistis, Deum esse qui in carne passus est et resurrexit? Si enim Deus sit qui per carnem passus sit ac resurrexerit, passibilem ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen et una divina natura.

14. Ex hac autem sententia mentem vestram agnoscere licet, quae sane non est timentium Deum neque divinis Scripturis obtemperantium, Moyse quidem de Deo scribente: *Deus noster ignis consumens est*, de carnali autem eius adventu Prophetam ait ex fratribus vestris a Domino excitandum, et vitam in ligno suspensam, quasi cor-

d. Ita Seguer. Basil. Anglic. et Damasc. Editi vero et alii *ἡττήμασι*. Mox Damasc. *συνέβαινε τὰ γινόμενα*. Ibidem Seguer. Gobler. Felckm. 1. et Damascen. *ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐγίνετο τά*. Ibidem Seguer. *γενόμενα*.

e. Seguer. *ὁ διὰ σαρκὸς πάσχει*, male. Haec autem *εἰ γὰρ θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς πάσχων καὶ ἀναστάς* desunt in Gobler. et Felckm. 1. nec lecta sunt a Nannio.

f. Ita Seguer., Gobler. vero et Felckm. 2. *διάνοιαν, οἷον ὡς μὴ φοβ.* Editi *διάνοιαν, μὴ φοβ.* Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *μήτε πειθομένων ταῖς θείαις γρ.* Editi et alii *οὔτε πειθομένων ταῖς ἁγίαις*.

g. Seguer. *ὁ θεὸς ὑμῶν*. Mox Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. *τῆς ἐνσάρκου*. Editi et caeteri mss. *τῆς ἐν σαρκί*.

P. 950. κύριον[1]), καὶ τὴν ζωὴν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην[2]), ὡσανεὶ τοῦ σώματος τοῦ κυρίου εἰς ζωὴν ἡμῖν [a]γινομένου· καὶ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ περὶ μὲν θεοῦ λέγων· θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει [b]οὐδὲ κοπιάσει[3]), καὶ τὰ ἑξῆς, περὶ δὲ τοῦ πάθους· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν[4]). τί δέ ἐστι τὸ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν; ὅτι ἐκ τοῦ πεπονθότος τὸ παθητικὸν ἐπεδείκνυτο. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γράψον, φησί, γραφίδι ἀνθρώπου ἐν τῷ καινῷ [c]τόμῳ[5]) καὶ οὐ σαρκὸς ἀμόρφου. καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ λέγει· ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ δοὺς ἑαυ-
P. 951. τὸν ὑπὲρ ἡμῶν[6]). διὸ καὶ τῷ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ προσάγει τὴν ἀνάστασιν, τὸ κατὰ σάρκα λέγων[7]), περὶ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον[8]). καὶ ὁ κύριος δὲ τὸ πάθος ἐπὶ υἱοῦ ἀνθρώπου ἵστησι[9]), δεικνὺς τὸ κατὰ σάρκα, περὶ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν[10]), καὶ οὐδεὶς οἶδε [d]τὸν υἱὸν τίς ἐστιν εἰ μὴ μόνος ὁ πατήρ[11]). οὐδαμοῦ δὲ αἷμα θεοῦ δίχα σαρκὸς παραδεδώκασιν αἱ γραφαὶ ἢ θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα καὶ ἀναστάντα. Ἀρειανῶν τὰ τοιαῦτα τολμήματα, ἐπειδὴ μήτε θεὸν ἀληθινὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ὁμολογοῦσιν. αἱ δὲ ἅγιαι γραφαὶ ἐν σαρκὶ θεοῦ καὶ σαρκὸς θεοῦ ἀνθρώπου γενομένου αἷμα καὶ πάθος καὶ ἀνάστασιν κηρύττουσι, σώματος θεοῦ [e]ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν γενομένην. ὑμεῖς δὲ τὸ ἔμπαλιν λέγετε ὡς σοφώτεροι τῶν ἀποστόλων καὶ μυστικώτεροι τῶν προφητῶν καὶ ἐξουσιαστικώτεροι τῶν εὐαγγελιστῶν ἢ καὶ αὐθεντικώτεροι τοῦ κυρίου, [f]ἐψευσμένῃ ὑμῶν εὐφημίᾳ ἀπαρνούμενοι μὲν τὴν ἀλήθειαν, κατὰ δὲ τῆς θεότητος φθεγγόμενοι, τῆς οἰκονομίας σαφῶς καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δεικνυμένης, ἐν μὲν προβολῇ αἵματος σαρκὸς βεβαιουμένης, [g]φωνῆς δὲ γενομένης καὶ ψυχῆς σημαινομένης, οὐ χωρισμὸν θεότητος δηλούσης, ἀλλὰ νέκρωσιν σώματος σημαινούσης, μήτε τῆς θεότητος τοῦ σώματος ἐν τῷ τάφῳ [h]ἀπολιμπανομένης, μήτε τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ᾅδῃ χωριζομένης. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν

1) Deut. 18, 18. 2) Deut. 28, 66. 3) Esai. 40, 28. 4) Esai. 53, 3. 5) Esai. 8, 1. 6) 1. Tim. 2, 5. 6. 7) Rom. 1, 3. 8) Hebr. 4, 12. 9) Marc. 8, 31. 10) Ioan. 10, 30. 11) Matth. 11, 27.; Luc. 10, 22.

a. Seguer. *γενομένου*. Ibid. Seguer. *καὶ Ἡσαΐας μὲν βοᾷ περὶ θεοῦ*. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ περὶ θεοῦ*. Praestat vetus lectio, quam sequimur. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckmanni 1. *ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος*. In LXX. *ὁ μέγας* deest.

b. Ita Seguer. et LXX. Infra Seguer. *τί δέ ἐστιν, εἰδώς*.

c. Gobler. et Felckm. 1. *τόμῳ τοῦτο*. Mox in iisdem *δὲ λέγει* deest.

d. Goblerian. Felckm. 1. et edit. Paris. *τὸν υἱὸν αὐτοῦ*, sed *αὐτοῦ* deest in edit. Commel. et in aliis mss. recte. Mox Se-

pus Domini ad vitam nobis datum sit. Et Esaïas de Deo quidem clamat dicens: *Deus magnus, aeternus, qui construxit summitates terrae, non esuriet neque fatigabitur* etc. De passione autem: *Homo, qui in plagis est, et sciens tolerare infirmitatem.* Quid sibi vult illud: *Sciens tolerare infirmitatem?* id est, ex eo, qui passus est, passibilitas commonstratur. Propterea enim ait: *Scribe stylo hominis* in novo codice et non carnis forma carentis. Et Apostolus dicit: *Homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum pro nobis.* Ideoque ei, qui ex semine David ortum duxit, resurrectionem adiicit *secundum carnem* loquendo, de divinitate autem eius: *Vivum est enim,* ait, *Verbum Dei et efficax et penetrabilius omni gladio ancipiti.* Quin et Dominus passionem in filio hominis statuit, quod secundum carnem agi indicat, de divinitate autem sua dicit: *Ego et Pater unum sumus,* et *Nemo novit Filium quis sit nisi solus Pater.* Nusquam autem sanguinem Dei absque carne tradiderunt Scripturae, vel Deum per carnem passum esse et resurrexisse. Arianorum sunt huiusmodi ausus, quandoquidem neque verum Deum Filium Dei esse confitentur. Sacrae vero Scripturae in carne Dei et carnis Dei hominis facti sanguinem et passionem esse praedicant necnon resurrectionem corporis Dei, nempe resurrectionem ex mortuis factam. Vos vero oppositum dicitis, quasi sapientiores Apostolis, in mysteriis doctiores Prophetis, praestantiores Evangelistis ipsoque Domino auctoritate graviores, ementitaque illa verborum specie abnegatis quidem veritatem, contra deitatis vero oeconomiam loquimini, quae in Cruce ipsa liquido apparet, cum in effusione quidem sanguinis carnem adesse confirmetur, cumque vox edita et anima indicata non deitatis separationem manifestet, sed corporis mortem significet, cum deitas neque corpus in sepulcro desereret neque ab anima in inferis separaretur. Illud enim est, quod dictum est per Prophetas: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum*

P. 950.
P. 951.

guer. *αἷμα θεοῦ δίχα σαρκός.* Editi *αἷμα θεοῦ διὰ σαρκός*, minus recte. Mox Nannius legit *ἢ θεὸν δίχα σαρκὸς παθόντα,* vertit enim *vel Deum citra carnem patientem*, quae lectio germana fortasse. Potest tamen ea quae iam extat retineri, atque recte ad scopum Athanasii, eam enim sententiam *θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα* improbat paulo antea, non quo neget ipsum Verbum seu personam Verbi passam esse, sed quo Apollinaristarum errori, qui ipsam putabant deitatem esse passam, officiat.

e. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀναστάσεως γενομένης ἐκ νεκρῶν.* Editi et alii *ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν γενομένην.*

f. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *τῇ ἐψευσμένῃ ὑμῶν εὐφημίᾳ ἀρνούμενοι.* Editi vero et ceteri mss. *κεκρωσμένῃ* [*κεχρ.* Edd.] *ἐπιπλαίᾳ* [*ἐπιπολαίῳ* Comm.] *εὐφημίᾳ, ἀπαρνούμενοι.*

g. *φωνῆς δὲ γενομένης καὶ ψυχῆς σημαινομένης οὐ χωρ.* Sic Anglic. et Seguer. Editi vero et quidam mss. omittunt *καὶ ψυχῆς σημαινομένης.* Ibidem Gobler. et Felckm. 1 *βεβαιουμένης καὶ χωρισμόν,* omissis mediis.

h. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *ἀπολειπομένης.* Mox omnes mss. *γάρ ἐστι.* Editi *γὰρ ἔτι.*

P. 951. ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν[1]). διὸ καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν· οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ τίθημι αὐτήν[2]), τουτέστι [a]παρὼν ἐπιδείκνυμι.

15. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν ψυχῇ θεοῦ ἡ κράτησις τοῦ θανάτου ἐλύετο καὶ ἡ ἐξ ᾅδου ἀνάστασις ἐγίνετο καὶ ταῖς ψυχαῖς εὐηγγελίζετο, ἐν δὲ σώματι [b]Χριστοῦ ἡ φθορὰ κατηργεῖτο καὶ ἡ ἀφθαρσία ἐκ τάφου ἐδείκνυτο. ὥςτε οὐκ ἄνθρωπος θεοῦ ἐχωρίζετο οὔτε θεὸς πρὸς ἄνθρωπον ἐγκατάλειψιν διηγεῖτο, [c]οὔτε ἡ νέκρωσις καὶ τοῦ πνεύματος ἀποχώρησις θεοῦ ἀπὸ σώματος ἦν μετάστασις, ἀλλὰ ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμός, ὁ γὰρ ἡμέτερος ἐκεῖ διεγράφετο θάνατος. εἰ δὲ ὁ θεὸς ἐχωρίσθη τοῦ σώματος καὶ [d]οὕτως ἡ νέκρωσις ἐδείκνυτο, πῶς τὸ σῶμα χωρισθὲν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ
P. 952. τὴν ἀφθαρσίαν ἐπεδείκνυτο; πῶς δὲ καὶ ὁ λόγος τὴν εἰς ᾅδου ἐπίβασιν ἐποιήσατο; ἢ πῶς τὴν ἐξ ᾅδου ἀνάστασιν ἐπεδείκνυτο; μή τί γε αὐτὸς ἀντὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς [e]ἀνίστατο, ἵνα τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως τὴν εἰκόνα ἁρμόσηται; καὶ πῶς οἷόν τε περὶ θεοῦ ταῦτα ἐννοεῖν; ἀσύμφωνος τοίνυν ταῖς ἁγίαις γραφαῖς ὁ ὅρος ὑμῶν, καὶ ἀνάρμοστος τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ γνώμη ὑμῶν. καὶ τὸ κάθου ἐξ δεξιῶν μου[3]) οὐκ ἀνθρώπου μὲν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ θεοῦ. ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τοῦ θεοῦ ἀξίωμα ἀνθρώπου ἀξίωμα γέγονεν, ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα [f]θεοῦ ἀξίωμα πιστευθῇ, εἴρηται· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ δόξασόν με, πάτερ, τῇ ἀϊδίῳ δόξῃ[4]). οὐ χωρισθεὶς τῆς δόξης τοῦτο λέγει, ἀλλ' ἐν ἀδόξῳ σώματι γεγονώς, ἵνα δείξῃ οὐ χωριζομένην τῆς θεϊκῆς δόξης τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἀλλὰ ταύτην ἐπιδεικνυμένην. διὸ λέγει· καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω[5]), μίαν τὴν πρὸ σώματος καὶ ἐν σώματι δόξαν δεικνύς, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος· [g]τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσον διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· κάθου ἐκ δεξιῶν μου[6]); οὐ πάντως ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων λόγος κρείττων [h]γέγονεν ὡς ἥττων ὤν, ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνατείλασαν τοῦ δούλου μορφὴν κρείττονα τῶν ἀγγέλων ἢ καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐπιδειξάμενος, ἐπειδήπερ εἰκὼν ὢν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως γέγονεν, ὡς γέγραπται καὶ ἐν εὐαγγελίοις· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότο-

1) Psal. 16 [15. LXX.], 10. 2) Ioan. 10, 18. 3) Psal. 110 [109. LXX.], 1. 4) Ioan. 17, 5. 5) Ioan. 12, 28. 6) Hebr. 1, 4. 5. 13.

a. Sic Seguer. recte, et ita legit Nannius. Editi παρ' ὧν. Ibid. ἐπιδείκνυμι Gobler. Seguer. et Felckm. 1. At Basil. et Anglic. ἐπιδείκνυμαι. Editi autem ἐπιδείκνυται, dubia lectio.

b. Seguer. Anglic. et Felckm. 1. θεοῦ. Editi vero etc. Χριστοῦ. Infra Seguer., ut et legit Nannius, πρὸς ἄνθρωπον, et ita legendum videtur. Editi et alii πρὸς θεόν.

tuum videre corruptionem. Ideo et Dominus aiebat: *Nemo tollit eam* P. 951.
a me, sed ego pono eam a meipso, id est praesens illud declaro.

15. Idcirco in anima quidem Christi mortis imperium destructum, resurrectio facta ex inferno et animabus praedicatum est, in corpore autem Christi corruptio abolita est et incorruptio ex ipso sepulcro emicuit. Itaque nec homo a Deo segregabatur, nec Deus homini se eum deserturum annunciabat, neque obitus spiritusque discessio transitus erat Dei a corpore, sed animae a corpore separatio, nostra enim ibi mors descripta fuit. Quod si Deus a corpore separatus est eoque modo mors contigit, quomodo corpus ab incorruptibili Deo segregatum incorruptibile apparuit? Quomodo etiam Verbum descensum suum ad P. 952.
inferos peregit? aut quo pacto ab inferis resurrectionem exhibuit? Numquid ipse vice animae nostrae resurrexit, ut nostrae resurrectionis imaginem concinnaret? At qui fieri potest, ut talia de Deo cogitemus? Vestra igitur definitio a sacris Scripturis aliena est, vestraque sententia cum peracta in Christo oeconomia non consentit. Et illud: *Sede a dextris meis,* non hominis dignitas est, sed Dei. At quandoquidem Dei dignitas hominis dignitas facta est, ut hominis dignitas Dei dignitas crederetur, dictum est: *Sede a dextris meis,* et *Glorifica me, Pater, aeterna gloria.* Nec hoc dicit, quod gloria privatus sit, sed quod in inglorio corpore degeret, ut palam faceret non separatam a divina gloria esse servi formam, sed eandem gloriam prae se ferre. Quapropter ait: *Et glorificavi et rursum glorificabo.* Sicque unam eandemque et ante corpus assumtum et in corpore gloriam fuisse ostendit, ut ait Apostolus: *Tanto melior Angelis effectus, quanto excellentius prae illis nomen haereditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Sede a dextris meis?* Nec sane Angelorum opifex Verbum melius factum est, quasi inferius ante fuisset, sed in se ortam servi formam Angelis seu potius omni creatura praestantiorem exhibuit, quandoquidem cum imago esset Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae factum est, ut scriptum est in Evangeliis: *Donec peperit Filium suum primogenitum.* Ideo *in ipso creata sunt omnia,* in ipso

c. *οὔτε ἡ νέκρωσις καὶ τοῦ πνεύματος ἀποχώρησις, θεοῦ ἀπὸ σώματος* etc. Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero *οὔτε ἡ νέκρωσις, ἀποχώρησις θεοῦ, ἢ ἀπό* etc. Basil. ibidem *ἀποχώρισις.*

d. Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felckmanni 1. In editis et caeteris mss. *οὕτως* deest.

e. Seguer. *ἀνίσταται.*

f. Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felckmanni 1. Editi et caeteri mss. *ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα πιστωθῇ.*

g. Gobler. et Felckm. 1. *τοσοῦτον.* Mox Seguer. cum Graeco Scripturae textu *ὅσῳ* (Seguer. addit *καὶ*) *διαφορώτερον.* Editi *ὅσον διαφορώτερον.*

h. Seguer. *κρείττων γέγονεν ὡς ηττων ὤν,* et sic legit Nannius. Editi *κρείττων γεγονὼς ἡττόνων,* mendose.

p. 952. κον[1]). διὸ καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα[2]), καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος γέγονε, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε[3]), καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστι πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἵνα γένηται, φησίν, ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων[4]).

16. Πῶς οὖν τὸν δημιουργὸν τῶν λογικῶν φύσεων λόγον λέγετε σάρκα ἑαυτῷ συγκεράσαντα λογικὸν ἄνθρωπον γεγονέναι; καὶ πῶς ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος καὶ οὐχὶ [a]λογικὴν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν συστησάμενος γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ὁ λόγος ἄτρεπτος ᾖ, μένων ὃ ἦν, καὶ λογικὸς ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς ὁραθῇ θεὸς ὤν; ἐπουράνιος γὰρ ἄνθρωπος ὁ κύριος, οὐχὶ ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα ἐπιδειξάμενος, ἀλλὰ τὴν ἐκ γῆς ἐπουράνιον συστησάμενος. διὸ καὶ οἷος ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι[5]) κατὰ [b]τὴν αὐτοῦ μετοχὴν τῆς ἁγιότητος, διὸ καὶ οἰκείωται τὰ τοῦ σώματος. ἀλλὰ πάλιν λέγετε· πῶς τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν[6]), ἀλλ' οὐ τὸν λόγον ἐσταύρωσαν [c]καθ' ὑμᾶς; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τὸν λόγον ἠθέτησαν τὸ σῶμα τοῦ λόγου σταυρῷ προσηλώσαντες. θεὸς γὰρ
p. 953. ὁ ἀθετηθείς, σαρκὸς δὲ θεοῦ καὶ ψυχῆς τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις γέγονε. διὰ τοῦτο ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις ὁ κύριος· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν[7]), ὥς φησιν ὁ προφήτης· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ[8]), καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ λόγος, [d]καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγει· αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν[9]). πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι ναὸν θεοῦ καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴ γε καθ' ὑμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις; οὔτε γὰρ [e]ἂν ἐνεκρώθη τὸ σῶμα, εἰ μή τινος ἐχωρίσθη. εἰ γὰρ μὴ λύσις γέγονεν, οὔτε θάνατος, εἰ δὲ θάνατος οὐ γέγονεν, οὔτε ἀνάστασις γέγονε. δότε οὖν τὴν λύσιν καὶ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ σώματος γενόμενον, ὡς γέγραπται ἐν εὐαγγελίοις, ὅτι ἐξέπνευσε[10]) καὶ [f]ὅτι κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα[11]), ἵνα ἴδωμεν, ποῖον πνεῦμα ὑπειλήφατε ἀποκεχωρηκέναι τοῦ σώματος καὶ τὴν νέκρωσιν γεγονέναι. εἰρήκατε γὰρ ὅτι σάρκα τὴν [g]ἀνυπόστατον συγκεράσας ἑαυτῷ ὁ λόγος ἔδειξε τὸν ὄντως λογικὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον. εἰ τοίνυν ὁ λόγος ἀπεχώρησε τοῦ σώματος καὶ οὕτως ἡ νέκρωσις γέγονε, κατὰ θεοῦ ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λύσαντες τὴν ἄλυτον σύγκρασιν. οὔτε οὖν ὁ ἡμέτερος ἐκεῖ

1) Matth. 1, 25. 2) Col. 1, 16. 3) Ioan. 1, 3. 4) Col. 1, 18. 5) 1. Cor. 15, 48. 6) 1. Cor. 2, 8. 7) Ioan. 2, 19. 8) Esai. 53, 12. 9) 1. Ioan. 3, 16. 10) Luc. 23, 46. 11) Ioan. 19, 30.

a. Seguer. δουλικὴν τὴν τοῦ δούλου. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. συστησάμενος γεγονέναι ἄνθρωπον. Alii omnes mss. συστησάμενον γεγονέναι ἄν-

passio locum habuit, ipseque est qui a passione et morte liberat. p. 952.
Omnia per ipsum facta sunt, et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est Primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus, inquit, *ipse primatum tenens.*

16. Cur itaque rationalium naturarum Creatorem Verbum dicitis carnem sibi ipsi commiscuisse et rationalem hominem factum esse? et quomodo immutabile et invariabile manens homo factum est, si rationalem servi formam non concinnaverit, ut et Verbum immutabile esset, manens quod erat, et rationalis homo in terra videretur, licet tamen Deus esset? Nam caelestis homo erat Dominus, non quod carnem ex caelo sumtam exhibuerit, sed quod eam, quam ex terra sumsit, caelestem constituerit. Idcirco qualis est caelestis ille, tales et caelestes illi, qui per sanctitatis eius participationem caelestes facti sunt. Quocirca ipsi quae corporea sunt propria fuere. Sed rursum obiicitis: „Quomodo Dominum gloriae crucifixerunt, quin tamen se-„cundum vos Verbum crucifixerint?" Absit ut hoc dicamus, sed Verbum ignominia affecerunt, dum corpus Verbi cruci affixere. Nam Deus quidem est, qui ignominia affectus est, passio autem et mors ac p. 953.
resurrectio tum carnis tum animae Dei fuit. Propterea Iudaeis Dominus ait: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud,* ut ait Propheta: *Pro quibus tradita est in mortem anima eius,* sed non ipsum Verbum. Ioannes autem ait: *Ille animam suam pro nobis posuit.* Quomodo igitur potuerunt Iudaei templum Dei solvere et indissolubilem carnis cum Verbo coniunctionem dirimere, si ut vos dicitis corporis mors tali modo contigit? Neque enim occisum est corpus, si a nullo separatum est. Si enim dissolutio facta non est, neque mors contigit; si mors non fuit, neque resurrectio fuit. Concedite igitur dissolutionem et separationem a corpore factam esse, ut scriptum est in Evangeliis: *Exspiravit,* et *Inclinato capite tradidit spiritum,* ut sciamus, qualem spiritum existimatis a corpore excessisse sicque mortem obvenisse. Dixistis enim, cum carnem non subsistentem sibi commiscuisset Verbum, vere rationalem et perfectum hominem exhibuisse. Si igitur Verbum excessit a corpore atque ita mors obvenit, adversus Deum Iudaei invaluerunt, cum indissolubilem com-

θρωπον, praeter Felckm. 2., qui cum editis habet *συστησάμενος γέγονεν ἄνθρωπος*.

b. Seguer. *τὴν ἐξ αὐτοῦ*. Alii vero cum editis *τὴν αὐτοῦ*. Mox *διὸ καὶ οἰκείωται τὰ τοῦ σώματος* desunt in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

c. *καθ' ὑμᾶς* deest in Seguer.

d. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ ὁ Ἰωάννης αὐτός* etc.

e. *ἄν* deest in Seguer.

f. *ὅτι* deest in Seguer. Mox Gobler. et Felckm. 1. *εἴδωμεν*.

g. Seguer. *ἀνυπόταχτον*.

P. 953. γέγονε θάνατος, εἰ θεοῦ χωρισθέντος ἡ νέκρωσις τοῦ σώματος γέγονε. πῶς δὲ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ χωρισθὲν ἐν ἀφθαρσίᾳ διέμεινεν; ἔσται δὲ ἡ μὲν τρῶσις τοῦ σώματος, τὸ δὲ πάθος τοῦ λόγου. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θεὸν παθόντα λέγετε, ἀκολούθως ἑαυτοῖς φθεγγόμενοι, μᾶλλον δὲ συμφώνως τοῖς Ἀρειανοῖς· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνοι δογματίζουσιν. ἔσται δὲ καὶ ἐξ ἀναστάσεως ἐγειρόμενος ὁ λόγος καθ' ὑμᾶς. ἀνάγκη [a]γάρ τινα ἐξ ᾅδου τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως εἰληφέναι, ἵνα τελεία ᾖ ἡ ἀνάστασις καὶ τοῦ θανάτου ἡ λύσις καὶ τῶν ἐκεῖσε πνευμάτων ἡ ἀπόλυσις.

17. Εἰ δὲ ταῦτα ὁ λόγος πέπονθε, [b]καὶ ποῦ τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ λόγου; πῶς δὲ καὶ ἀπαρακαλύπτως ὀφθεὶς ὁ λόγος ἐν τῷ ᾅδῃ ἐνομίσθη ἐν τῷ θανάτῳ ὡς ἄνθρωπος; πῶς δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὁ κύριος· ἐγὼ ἐγερῶ αὐτόν[1]), καὶ οὐχί· ἐγὼ ἐξ ᾅδου ἀνίσταμαι; εἰ γὰρ ὁ λόγος ἐν θανάτῳ γεγονὼς [c]χρείαν εἶχε τοῦ ἐγείροντος αὐτὸν ἐκ θανάτου, οὐκ αὐτοῦ ἔσται ἡ νίκη, ἀλλὰ τοῦ ἐγείροντος αὐτόν. πῶς δὲ καὶ διὰ τῶν προφητῶν προεσημαίνετο περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; πῶς παρὼν ὁ κύριος ἔλεγε πληρῶν τὴν ἐπαγγελίαν· τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν[2]); ἥν τινα ψυχὴν πνεῦμα οὖσαν σαφῶς αἱ ἅγιαι γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ ὁ κύριος δέ, εἰρηκὼς τὸ μὲν σῶμα ὑπὸ ἀνθρώπων ἀποκτενόμενον, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι[3]) ἅτε δὴ
P. 954. πνεῦμα οὖσαν. τούτῳ τῷ πνεύματι ἐταράχθη ὁ Ἰησοῦς[4]), τούτου τοῦ πνεύματος [d]ἡ ἀποχώρησις γέγονεν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ οὕτως ἐνεκροῦτο τὸ σῶμα καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ λύσις, θεοῦ τοῦ λόγου ἀμεταθέτως ἔχοντος πρός τε τὸ σῶμα, πρός τε τὴν ψυχήν, πρός τε ἑαυτὸν [e]ὄντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐν ἐπιδείξει ἀτρεπτότητος. ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς γενομένῃ ἐν αὐτῷ μορφῇ τὸν ἡμέτερον ἐκεῖ διέγραφε θάνατον, ἵνα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἁρμόσηται ἀνάστασιν, ἐξ ᾅδου μὲν τὴν ψυχήν, ἐκ τάφου δὲ τὸ σῶμα ἐπιδεικνύμενος, ὅπως ἐν θανάτῳ [f]καταλύσῃ τὸν θάνατον ἐν ἐπιδείξει ψυχῆς, ἐν δὲ τῷ τάφῳ καταργήσῃ τὴν φθορὰν ἐν ταφῇ σώματος, ἐξ ᾅδου [g]καὶ ἐκ τάφου τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδεικνύμενος, ἐν μορφῇ τῇ καθ' ἡμᾶς τὴν ἡμετέραν ὁδεύσας ὁδὸν καὶ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατοχὴν λύσας.

1) Ioan. 2, 19. 2) Ioan. 10, 15. 3) Matth. 10, 28. 4) Ioan. 13, 21.

a. Seguer. *γάρ τινας*. Mox Gobler. et Felckm. 1. *τελεία γένηται ἡ ἀνάστασις*. Editi vero et caeteri mss. *τελεία ᾖ ἡ ἀνάστασις*.
b. Seguer. *καὶ ποῦ*. In editis *καί* deest.
c. Seguer. *ἔσχε*. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. et 5. *ἐγείραντος*. Editi et caeteri mss. *ἐγείροντος*. Ibidem *αὐτόν* deest in Anglic. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *προεσήμανε τό*. Editi vero et caeteri mss. *προεσημαίνετο*, dubia lectio. Mox Anglic. Seguer. Gobler. et

mixtionem solverint. Nec igitur mors nostra illic locum habuit, si ex Dei separatione corporis exstinctio obtigerit. Quomodo autem corpus ab incorruptibili Deo separatum in incorruptibilitate remanere potuit? Eo autem modo vulneratio quidem corporis, passio autem Verbi fuerit. Eadem enim de causa et Deum passum esse ex consequenti loquentes asseveratis, quin et cum Arianis idipsum docentibus consentitis. Verbum autem, ut vestra fert opinio, ex resurrectione excitatum fuerit. Necesse est enim ipsum aliquod resurrectionis ab inferis initium accepisse, ut perfecta foret resurrectio et mortis solutio spirituumque, qui ibi detenti erant, dimissio. P. 953.

17. Quod si haec ipsa Verbum sustinuit, ubinam quaeso Verbi immutabilitas et invariabilitas? Et quomodo Verbum palam in inferno visum in morte sua homo reputatum est? Cur Iudaeis dicebat Dominus: *Ego suscitabo eum*, et non: Ego ex inferno resurgo? Si enim Verbum postquam mortuum est suscitante se a morte opus habuit; non Verbi victoria erit, sed eius, qui ipsum suscitavit. Cur autem per Prophetas illud de anima eius praenunciatum est? Cur ipse Dominus, cum iam praesens promissum impleret, aiebat: *Animam meam pono pro ovibus meis?* quam animam spiritum esse sacrae Scripturae aperte docent, et Dominus ipse, qui dixit corpus quidem ab hominibus occidi, qui animam tamen non possunt occidere, quippe quae spiritus sit. Hoc ipso Spiritu turbatus est Iesus, huius Spiritus discessio a corpore in Cruce facta est. Et sic exstinctum est corpus, atque ita contigit dissolutio, Deo Verbo immutato remanente tam in corpore, quam in anima, atque in seipso, qui in sinu Patris existebat ad specimen immutabilitatis. Et in sua ad nostri similitudinem forma nostram illic descripsit mortem, ut in illa resurrectionem pro nobis concinnaret, ex inferno quidem animam, ex sepulcro autem corpus reducens, ut in morte per exhibitionem animae mortem destrueret, in sepulcro per sepulturam corporis corruptionem aboleret, sicque ex inferno et ex sepulcro immortalitatem et incorruptibilitatem exhiberet, cum in forma nobis consimili nostram viam emensus esset nostramque detentionem solvisset. Quod sane admiratione dignum exstitit; P. 954.

Felckm. 1. ὅπερ ὡς παρών. Ubi editi et caeteri mss. πῶς παρών.

d. Basil. ἡ ἀποχώρισις. Infra Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. καὶ αὕτη γέγονεν ἡ λύσις (Seguer. λῦσις). Alii cum editis καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ λύσις.

e. Haec ὄντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός desunt in editis, sed habentur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1., sed in Anglic. ὄντα deest. Seguer. vero et Gobler. habent ὄντα καί. Mox ἐν δὲ τῇ καθ' a Leontio Byzantino adferuntur in libro 2. contra Nestorium et Eutychen [Gallandi Bibl. vett. Patr. Tom. XII. pag. 683. col. 1.] cum nulla discrepantia; ibidem hic liber vocatur secundus contra Apollinarium. Ibidem Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. ἔν τε τῇ καθ'. Paulo post iidem ἐκεῖ διέγραψε.

f. Gobler. et Felckm. 1. λύσῃ.

g. Ita Seguer. Editi vero καὶ τάφου cum caeteris mss.

P.954. καὶ τοῦτο ἦν τὸ θαυμαστόν, αὕτη γὰρ γέγονεν ἡ χάρις. ὑμεῖς δὲ
σάρκα μόνην [a]προσομολογοῦντες οὔτε τῆς ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν
δεῖξαι δύνασθε οὔτε τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν οὔτε τῆς ἀνα-
στάσεως τὴν τελείωσιν οὔτε τοῦ λόγου τὴν ἀτρεπτότητα, ἐπειδὴ
ἔξω τῶν ἁγίων γραφῶν βεβήκατε, [b]λαλοῦντες ἃ Ἀρειανοὶ σοφίζον-
ται, φανεροῦ ὄντος τοῦ περὶ ψυχῆς λόγου ἐν γραφαῖς ἁγίαις καὶ
πληρωθείσης τῆς οἰκονομίας ἐν ἐπιδείξει πάσης πληρώσεώς τε καὶ
[c]τελειώσεως.

18. Ἀλλ' οἱ μὲν τῶν αἱρετικῶν τὸν ὁραθέντα ὁμολογοῦντες
ἀπιστοῦσιν αὐτοῦ τῇ θεότητι, οἱ δὲ ὁμολογοῦντες θεὸν ἀρνοῦνται
αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τὴν γέννησιν, οἱ δὲ σάρκα προσομολογοῦντες ἀρ-
νοῦνται αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπίδειξιν καὶ γεγόνασι κατὰ τοὺς
μανικοὺς [d]παῖδας τῶν Ἀρειανῶν τῶν συμπλεκόντων τὰς στραγγα-
λιώδεις καὶ σκολιὰς προτάσεις, ἵνα ταύταις ἐπαποροῦντες εὑρί-
σκωσι τοὺς ἀκεραίους αὐτοὶ ἄποροι ὄντες τῆς πίστεως. ὁμοίως
καὶ αὐτοὶ λέγειν μεμαθήκασι· τί ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας, θεὸς ἢ
ἄνθρωπος; [e]εἶτα ἐὰν μὲν εἴπῃ· ἄνθρωπος, ἀπιστήσει αὐτοῦ τῇ
θεότητι, σύμφωνος γινόμενος τοῖς ταύτῃ ἀπιστήσασιν αἱρετικοῖς,
[f]ἐὰν δὲ εἴπῃ· θεός, ἀρνήσεται αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τὴν γέννησιν καὶ
συνεχθήσεται τοῖς ταύτην ἀπαρνουμένοις αἱρετικοῖς. εἶτα δ' αὖ
πάλιν· τίς ὁ παθών, τίς ὁ σταυρωθείς, θεὸς ἢ ἄνθρωπος; [g]ἵνα
ἐὰν μὲν εἴπῃ· θεός, βλάσφημον πρόηται ῥῆμα κατὰ τοὺς ἀσεβοῦν-
τας Ἀρειανούς, ἐὰν δὲ εἴπῃ· ἄνθρωπος, Ἰουδαϊκῇ πάλιν φθέγξη-
ται ὑπολήψει. διὰ τοῦτο αἱ ἅγιαι γραφαὶ θεὸν ἀφράστως ἐκ πα-
P.955. τρὸς κηρύττουσι τὸν λόγον [h]καὶ τοῦτον ἐπ' ἐσχάτων ἐκ παρθένου
ἄνθρωπον γεννηθέντα, ἵνα μήτε θεὸς ἀπιστηθῇ μήτε σαρκὸς γέν-
νησις ἀρνηθῇ. ὅπου δὲ σαρκὸς τὸ ὄνομα, ἐκεῖ πάσης τῆς συστά-
σεως ἡ ἁρμονία χωρὶς ἁμαρτίας. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ὀνόματος τοῦ
ἀνθρώπου τὸ πάθος ἱστῶσι καὶ οὐχ ὑπερβαίνουσιν, ὡς γέγραπται
[i]ἐν ταῖς ἁγίαις γραφαῖς, περὶ δὲ τῆς θεότητος τοῦ λόγου τὴν ἀτρε-
πτότητα καὶ τὴν ἀφραστότητα ὁμολογοῦσι. διὰ τοῦτο θεολογεῖται
μὲν ὁ λόγος, γενεαλογεῖται δὲ [k]ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς ἑκάτερα ᾖ ὁ
αὐτὸς φυσικῶς καὶ ἀληθινῶς, θεὸς μὲν πρὸς τῇ ἀϊδιότητι τῆς θεό-
τητος καὶ τῇ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως, ἄνθρωπος δὲ πρὸς τῇ γεν-

a. Gobler. et Felckm. 1. ὁμολογοῦντες.
b. Anglic. λέγοντος.
c. Ita Seguer., quem sequi visum est. Editi vero et caeteri *τελειότητος*.
d. *παῖδας* deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Paulo post omnes manuscripti et editio Commel. *σκολιὰς προτάσεις*. Edit. vero Parisiensis *σκολιὰς προφάσεις* nullius manuscripti auctoritate.

e. Seguer. *ἵνα ἐὰν μὲν εἴπῃ*. Gobler. et Felckm. 1. *ἵν' εἰ εἴπῃ*. Editi vero et caeteri *εἶτα ἐὰν μὲν εἴπῃ*, quae peraeque quadrant omnia. Mox Seguer. *ἀπιστήσῃ*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *γενόμενος*.
f. Gobler. et Felckm 1. *εἰ δὲ εἴπῃ*. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *καὶ συνενεχθήσεται τοῖς ταύτην ἀρνου-*

nam in hoc gratia sita fuit. Vos vero dum carnem solam confitemini, P. 954. neque peccati damnationem neque mortis dissolutionem neque resurrectionis consummationem neque Verbi immutabilitatem demonstrare valetis, eo quod extra sacras Scripturas evagamini, ea loquentes, quae Ariani cavillantur, cum tamen de anima aperte in sacris Scripturis sermo habeatur, et oeconomia consummata sit exhibitis omnibus consummationis indiciis.

18. Porro haereticorum alii eum, qui visus est, confitentes eius divinitati non credunt, alii vero, qui Deum confitentur, carnis eius generationem negant, alii, qui carnem cum divinitate confitentur, negant animam eius extitisse similesque furiosis Arianis evadunt, qui connectunt tortuosas et obliquas propositiones, ut de illis quaestiones agitando simpliciores in dubitationem iniiciant, dum ipsi interim in fide haesitant. Itidem et ipsi ita loqui didicere: „Ecquisnam ille, qui na„tus est ex Maria? Deusne, an homo?“ ut si quidem dixeris Homo, eius divinitati fidem non habeat, in hoc consentiens haereticis, qui eidem fidem non habuere, quod si dixeris Deus, eius carnis generationem neget et cum haereticis, qui illam negant, abducatur. Hinc rursum: „Quis est, qui passus est? quisnam crucifixus est? Deusne, an „homo?“ ut si quidem dicas Deus, blasphemum quid proferat ex sententia impiorum Arianorum, sin autem dicas Homo, ex Iudaïca sententia loquatur. Ea de causa sanctae Scripturae Verbum ineffabiliter ex Patre Deum esse et ipsum extremis temporibus ex Virgine homi- P. 955. nem genitum esse praedicant, ut neque Deus non crederetur neque carnis generatio negaretur. Ubi autem est carnis nomen, ibidem totius adest compositi compago excepto peccato. Et ad nomen quidem hominis passionem applicant, nec ultra progrediuntur, ut ubique scriptum est in sacris Litteris. De divinitate autem Verbi immutabilitatem et ineffabilitatem confitentur. Ideoque de Verbo quidem ut de Deo loquuntur, eiusdem vero ut hominis generationem enarrant, ut idem ipse naturaliter et vere utrumque sit, Deus quidem quoad aeter-

μένοις. Mox Gobl. et Felckm. 1. εἶτά αὖ.

g. Seguer. ἵνα ἐὰν μὲν εἴπῃ. Gobler. et Felckm. 1. ἵνα εἰ μὲν εἴπῃ. Editi et caeteri mss. ἵνα ἐὰν μὲν εἴπωσι. Mox Seguer. πρόηται. Gobler. et Felckm. 1. προεῖται. Editi vero et caeteri mss. πρόωνται. Mox Seguer. iterum ἐὰν δὲ εἴπῃ. Gobler. et Felckm. 1. εἰ δ' εἴπῃ. Caeteri cum editis ἐὰν δὲ εἴπωσιν. Ibidem Seguer. φθέγξηται. Gobler. et Felckm. 1. φθέγξεται. Editi et caeteri φθέγξωνται.

h. Seguer. καὶ τοῦτον. Editi καὶ τόν. Ibid. Anglic. ἐπ' ἐσχάτου. Ibid. ἐκ παρθένου deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. μηδὲ θεὸς ἀπιστηθῇ, μηδέ. Editi μήτε θεὸς ἀπιστηθῇ μήτε.

i. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐν πάσαις ταῖς ἁγίας γραφαῖς.

k. Seguer. δὲ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος. Mox Basil. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ ἀληθινῶς. Editi καὶ ἀληθινός. Iidem mss. infra τῇ γεννήσει τῆς γυναικός.

P. 955. νήσει τῇ ἐκ γυναικὸς καὶ τῇ αὐξήσει τῆς ἡλικίας, καὶ θεὸς μὲν πρὸς ταῖς ζωτικαῖς εὐεργεσίαις καὶ δυνατὸς ταῖς θαυματουργίαις, ἄνθρωπος δὲ πρὸς ταῖς ὁμοιοτρόποις συμπαθείαις καὶ ταῖς καθ' ἡμᾶς ἀσθενείαις, καὶ [a] θεὸς μὲν λόγος ἐν ἐπιδείξει τῆς ἀθανασίας καὶ ἀφθαρσίας καὶ ἀτρεπτότητος, ἄνθρωπος δὲ τῇ προσηλώσει τοῦ σταυροῦ καὶ αἵματος ῥύσει καὶ ταφῇ σώματος καὶ καταβάσει εἰς ᾅδου καὶ ἀναστάσει τῇ ἐκ νεκρῶν. οὕτως ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται καὶ θεὸς ὢν ἐγείρει τοὺς νεκρούς.

19. Μάταιοι οὖν οἱ τῇ θεότητι αὐτοῦ πάθος προσάγοντες, ἢ [b] τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ ἀπιστοῦντες, ἢ τὸν ἕνα δύο λέγοντες, ἢ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὴν διαμέτρησιν ποιεῖσθαι ἐπιχειροῦντες καὶ τὸ πόσον ἢ πῶς παρὰ τὰς γραφὰς λέγειν τολμῶντες. τοιαύταις γὰρ ὑπονοίαις ὠλίσθησε τῶν αἱρετικῶν ἡ διάνοια, Μαρκίωνος μὲν [c] δι' ὑπερβολὴν βλασφημίας ἐκκλίναντος, Μανιχαίου δὲ δι' ὑπόνοιαν ἁμαρτίας ἐκτραπέντος, Οὐαλεντίνου δὲ διὰ πρόφασιν [d] γνώσεως πλανηθέντος, τοῦ δὲ Σαμοσατέως Παύλου καὶ τοῦ λεγομένου Φωτεινοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς δι' ἀπιστίαν θεότητος ἐκπεσόντων, Ἀρείου δὲ διὰ μανίαν βλασφημήσαντος, καὶ ὑμεῖς ταῖς ὁμοίαις χρώμενοι παρατριβαῖς λαλεῖτε τὰ μὴ γεγραμμένα, ἐκτρέποντες τοὺς ἀστηρίκτους. ἀρκεῖ δὲ πιστεῦσαι τοῖς γεγραμμένοις καὶ γενομένοις, ὥς φησιν ὁ Παῦλος· καθ' ὁμοιότητα κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας [1]), καὶ ὁ Πέτρος δέ· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε [2]), καὶ μὴ [e] περαιτέρω ἐκτεινομένους ἀθετεῖν ἀλήθειαν.

1) Hebr. 4, 15. 2) 1. Petr. 4, 1.

a. Seguer. θεὸς μὲν πρὸς τῇ ἐπιδείξει. Paulo post idem πρὸς τῇ προσηλώσει. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ῥεύσει. Editi ῥύσει. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. εἰς ᾅδου. In editis εἰς deest.

nitatem Deitatis et rerum creationem, homo autem quoad generationem ex muliere et incrementum staturae atque aetatis, Deus quoque pro beneficiis vitam tribuentibus et potens in miraculis perpetrandis, homo vero quoad passiones nostrum similis et quoad nostras infirmitates. Ac Deus item est Verbum, si spectetur quidem immortalitas, incorruptibilitas et immutabilitas, et homo, si consideretur in cruce suspensio et sanguinis effluxus ac corporis sepultura, necnon descensus ad inferos atque resurrectio a mortuis. Sic Christus ex mortuis excitatus est, et Deus cum sit mortuos excitat. P. 955.

19. Vani igitur sunt, qui aut divinitati eius passionem adscribunt aut humanitati eius fidem non habent, aut qui unum duos esse dicunt, sive qui carnis eius dimensionem facere conantur, et qui quantum et quomodo praeter Scripturarum auctoritatem proferre audent. Huiusmodi enim opinionibus haereticorum mens prolapsa est, Marcione propter immoderatam blasphemiam a veritate declinante, Manichaeo ob peccati opinionem seducto, Valentino a scientia, uti causabatur, seducto, Paulo Samosatensi cum eo, qui Photinus vocatur, ac eorum sequacibus ob incredulitatem a Deitate deficientibus, Ario pro furore suo blasphemante. Vos autem similibus usi cavillationibus quae scripta non sunt loquimini, eoque modo imbecillos evertitis. Sufficit enim iis, quae scripta et gesta sunt, credere, ut ait Paulus: *Pro similitudine per omnia absque peccato*, Petrus autem: *Christo igitur pro nobis passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini*, et ne ulterius inquirentes veritatem respuatis.

b. Seguer. *τῇ ἀνθρωπότητι*. Alii cum editis *τῇ ἐνανθρωπήσει*.

c. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δι' ὑπερβολὴν εὐφημίας ἐκκλίνοντος*.

d. Seguer. male *πρόφασιν ἑνώσεως*. Infra idem *καὶ τοῦ δὴ λεγομένου φωτείνου*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. *δι' ἀπιστίαν πεσόντων θεότητος*. Iidem *διὰ μανίαν ἰδίαν*.

e. Ita Seguer. Basil. Anglic. Editi vero cum aliis *παραιτέρω*.

INDICES.

I.

INDEX SCRIPTURARUM.

EX GENESI.

I.
1. p. 40. 306. 404. 406. 722. 754. 768. 804. 814.
2. p. 680.
3. p. 350. 524. 588.
6. p. 524.
9. p. 350.
11. p. 350.
14. p. 342.
16—18. p. 342.
24. p. 588.
26. p. 350. 408. 412. 524. 588.
27. p. 814.

II.
3. p. 406.
5. p. 170.
17. p. 424. 888.
24. p. 866.

III.
9. p. 566.
19. p. 422. 428. 888.

IV.
1. p. 290.
9. p. 566.

V.
3. p. 56.

VI.
2. p. 640.
3. p. 680.

VII.
1. 4. p. 558.

VIII.
1. p. 690.
21. p. 916.

IX.
27. p. 624.

XIV.
10. p. 816.
16. p. 280.

XV.
6. p. 712.
8. p. 350.

XVIII.
2. p. 224.

XIX.
3. p. 280.
24. p. 308.

XXI.
5. p. 264.
8. p. 392.

XXII.
2. p. 644.

XXVI.
24. p. 574.

XXVII.
29. p. 318.
37. p. 318.

XXVIII.
3. 4. p. 488.
12. p. 732.
15. p. 486.

XXXI.
7. p. 486.
24. p. 486.

XXXII.
11. p. 486.
26. p. 486.
30. p. 486.
32. p. 496.

XXXV.
23. p. 418.

XLVIII.
5. p. 292.
15. 16. p. 484. 706.

EX EXODO.

III.
2. 4. 6. p. 490.
6. p. 474.
13. p. 350.
14. p. 358. 472. 606.

IV.
11. p. 814.
13. p. 350.

VII.
1. p. 226.

VIII.
19. p. 816.

XII.
41. p. 54.

XIV.
31. p. 704.

XXXII.
4. p. 804.
34. p. 804.
35. p. 804.

XXXIII.
1. 2. 15. p. 700.
17. p. 700.
20. p. 330.

XXXVI.
1. p. 758.

EX LEVITICO.

IX.
7. p. 654. sq.

EX NUMERIS.

X.
29. p. 658.

XI.
16. p. 246.
25. p. 340.
29. p. 680.

XIV.
24. p. 690.

XXI.
21. p. 486.

XXIII.
19. p. 36. in. (add.) 308. (not. 1.) 708. 710. 788.

EX DEUTERONOMIO.

I.
30. p. 702.
II.
26. p. 486.
IV.
4. 7. p. 612.
24. p, 924.
32. p. 380.
VI.
4. p. 472. 478. 496.
VII.
8. p. 648.
XIII.
4. p. 614.
19. p. 28.
XIV.
1. p. 28.
XVIII.
15. p. 260.
18. p. 924.
XXVIII.
66. p. 314. 316. 924.
XXXII.
4. p. 294.
6. p. 68. 408—412. 640.
8. p. 170.
17. p. 410. 808.
18. p. 408—412.
20. p. 302.
39. p. 220. 302. 472. 474. 478. 830.

EX LIBRO JOSUAE.

I.
6. p. 574.

EX LIBRO JUDICUM.

III.
10. p. 680.
XI.
29. p. 680.
XIII.
16. p. 332.
24. p. 25, 680.
XV.
14. p. 680.

EX LIBRO SAMUELIS I.

(Regum I. sec, LXX. et Vulg.)
II.
27. p. 642.
XVI.
14, p. 514.

EX LIBRO SAMUELIS. II.

(Regum II. sec. LXX. et Vulg.)
V.
21. p. 234.

EX LIBRO REGUM I.

(Reg. III. sec. LXX. et Vulg.)
I.
19. 26. p. 288.
XVIII.
4. p. 280.
45. p. 692.

EX LIBRO REGUM II.

(Reg. IV. sec. LXX. et Vulg.)
II.
16. 17. p. 560.
IV.
18. p. 392.
V.
8. 15. p. 464.
XX.
18. p. 290.

EX LIBRO PARALIPOMENON I.

XIV.
12. p. 234.

EX LIBRO ESDRAE I.

(sec. LXX. — Esdrae III. sec. Vers. lat.)
IV.
36. p. 326.
40. p. 132.

EX LIBRO JUDITH.

VIII.
16. (15. Vulg.) vd. Num. XXIII, 19.

EX LIBRO IOBI.

I.
2. p. 264. 292.
6. p. 732.
IV.
18. p. 732.
IX.
8. p. 478.
XVIII.
5. p. 164.
XXV.
5. p. 732. 752.
XXIX.
15. p. 280.
XLI.
5. p. 146.

EX PSALMIS.

(numeri lunulis inclusi Psalmorum numeris subjecti ordinem LXX. et Vulgatae indicant.)
II.
1. p. 16. 166.
2. p. 94. 166.
6. p. 396.
7. p. 40. 332. 406. 642.
V.
6 (7. Vulg.). p. 254.
VIII.
7. p. 396.
IX.
1. p. 642.
10. p. 278. 310.
XI (X.).
7 (8. Vulg.). p. 254.
XIV (XIII.).
1. p. 722. 768. 786.
XVI (XV.).
8. p. 274.
10. p. 314. 316. 582. 926.
XVIII (XVII.).
1. p. 486.
10. 14. p. 226.
30. p. 506.
XIX (XVIII.).
2. p. 326. 452. 752.
5. p. 112.
8. p. 272.
XX (XIX.).
8. p. 230.
XXII (XXI.).
10. p. 650.
23. p. 110.
31. 32. p. 424.
XXIV (XXIII.).
1. p. 752.
2. p. 750.
7. p. 232. 522.
10. p. 154. 334.
XXXI (XXX.).
3. p. 278. 310.
XXXII (XXXI.).
9. p. 500.
XXXIII (XXXII.).
4. p. 436.
6. p. 350. 598. 644. 742. 762. 774. 784.
9. p. 34. 350.
XXXVI (XXXV.).
10. p. 38. 170. 352. 586.
XLIII (XLII.).
3. p. 854.
5. p. 748.
XLIV (XLIII.).
6. p. 506.
XLV (XLIV.).
1. p. 642. 644. 648.
2. p. 58. 96. 130. 406. 586. 602. 644. 758.
7. p. 240. 250. 756. 762.
8. p. 222. 248. 250, 252. 310. 762.
9. p. 246.

XLVI (XLV).
8. p. 54.
XLVIII (XLVII.).
9. p. 334.
XLIX (XLVIII.),
8. p. 914.
13. p. 500.
LI (L.).
12. p. 382. 694.
13. p. 246. 680.
LIV (LIII.).
3. p. 228.
LVII (LVI.).
5. p. 352.
LX (LIX.).
14. p. 506.
LXV (LXIV.).
10. p. 714.
LXVIII (LXVII.).
7. p. 910.
19. p. 918.
LXXII (LXXI.).
5. 17. p. 230.
LXXIII (LXXII.).
23. 24. p. 596.
LXXIV (LXXIII.).
2. p. 406.
11. p. 648.
LXXVII (LXXVI.).
7. p. 688.
11. p. 648.
21. p. 702.
LXXVIII (LXXVII.).
53. p. 702.
LXXXII (LXXXI.).
1. p. 226.
5. p. 760. 848.
6. p. 160. 754.
7. p. 754.
LXXXIV (LXXXIII.).
11. p. 262.
LXXXV (LXXXIV.).
9. p. 464.
LXXXVI (LXXXV.).
8. p. 266. 388. 482.
16. p. 390.
LXXXVII (LXXXVI.).
2. p. 254,
5. p. 914.
LXXXIX (LXXXVIII.).
7. p. 266. 388. 482.
17. 18. p. 232.
XC (LXXXIX.).
1. 2. p. 172.
17. p. 170.
XCIII (XCII.).
1. p. 644. 696.
XCVII (XCVI.).
7. p. 230. 332.
C (XCIX.).
3. p. 30. 392.
CII (CI.).
19. p. 382. 424.
26—28. p. 220. 754.
26. p. 406. 436.
CIV (CIII.).
24. p. 48. 184. 264. 292. 340. 350. 352. 368. 380. 436. 450. 610. 762. 782.
29. 30. p. 694. 728. 772.
30. p. 724. 782.
CVI (CV.).
20. p. 804.
CVII (CVI.).
20. p. 352. 762.
25. p. 690.
CX (CIX.).
1. p. 308. 312. 314. 908. 928.
3. p. 40. 58. 68. 644. 648.
4. p. 864.
CXI (CX.).
2. p. 586.
CXIII (CXII.).
3. p. 752.
CXV.
3 (CXIII, 11. LXX.; CXIII. B., 3. Vulg.). p. 346. 586.
4 (CXIII, 12. LXX.; CXIII. B., 4. Vulg.). p. 824.
CXVI.
11 (CXV, 2. LXX.; CXV, 11. Vulg.). p. 732.
16 (CXV, 7. LXX.; CXV, 16. Vulg.). p. 288.
CXVIII (CXVII.).
6. p. 574.
CXIX (CXVIII.).
1. p. 422.
73. p. 32. 404. 650.
89. p. 362. 416.
91. p. 456. 612. 752.
101. p. 366.
CXX (CXIX.).
1. 2. p. 486.
CXXVI (CXXV.).
6. p. 818.
CXXVII (CXXVI.).
1. p. 660.
CXXXII (CXXXI.).
11. p. 916.
CXXXV (CXXXIV.).
6. p. 588. 598.
CXXXVI (CXXXV.).
16. p. 702.
CXXXVIII (CXXXVII.).
8. p. 426.
CXXXIX (CXXXVIII.).
7. p. 732. 772.
CXLIII (CXLII.).
5. p. 436.
10. p. 680.
CXLV (CXLIV.).
13. p. 170. 310.
14 (13. Vulg.). p. 294.
CXLVI (CXLV.).
7. 8. p. 716.
8. p. 604.
CXLVII.
18 (7. LXX.). p. 742.
CXLVIII.
5. p. 650. 758.
7. 8. p. 690.

EX PROVERBIIS.

I.
5. 6. p, 450.
7. p. 454.
23. p. 366.
III.
19. p. 48. 184. 372. 390. 440. 594. 598. 762. 782.
VIII.
9. p. 114.
10. 11. p. 262.
12. p. 184.
14. p. 594. 598.
22. p. 6. 10. 40. 42. 68. 108. 110. 256. 282. 284. 304. 320. 378 (416. 422. 426.)—438. 448—458. 460. 676. 760. 764.
23—25. p. 172. 446.
23. p. 438—444.
25. p. 40. 68. 352. 404. 406. 412. 444. 644.
27. p. 396. 456. 552.
30. 31. p. 458.
30. p. 6. 70. 118. 132. 188. 224. 326. 396. 404. 552.
IX.
1. p. 378. 384. 390. 572. 660.
XII.
5. 6. p. 584.
7. p. 126.
20. p. 54.
XIV.
16. p. 452.
XVIII.
1. p. 174.
3. p. 460.
XX.
23. p. 290.
XXII.
14. p. 900.
XXIII.
4. p. 512.

XXIV.
3. p. 452.
69 (sec. LXX.). vd. XXXI, 1.
XXVI.
45. p. 782.
XXIX.
7. p. 516.
XXXI.
1. p. 464.

EX ECCLESIASTE.

III.
11. p. 714.
VII.
10 (11. LXX. et Vulg.). p. 464.
16 (17. LXX. et Vulg.). p. 710.
VIII.
1. p. 452.
XII.
14. p. 294.

EX LIBRO SAPIENTIAE.

I.
5. p. 730.
7. p. 772.
II.
24. p. 874. 888.
VI.
26. p. 452.
VII.
25. p. 118.
IX.
2. p. 380.
XII.
1. p. 730. 732.
XIII.
5. p. 352.

EX ECCLESIASTICO.

I.
9. 10. p. 452.

EX ESAIA.

I.
2. 3. p. 410.
2. p. 34. 222. 640.
11. p. 344. 776.
22. p. 36. 454. 536.
II.
3. p. 824.
IV.
13. 14. p. 498.
13. p. 48.
V.
1. p. 644.
7. p. 126.
20. p. 24. 146.
VII.
2. p. 692.
13. p. 876.
14. p. 260. 830. 854.
16. p. 912.
VIII.
1. p. 926.
IX.
6. p. 350. 486. 594.
XI.
2. p. 730. 784.
XIV.
12. p. 480.
XXV.
8. p. 316.
XXVI.
13. p. 310.
XXX.
1. p. 680.
XXXII.
6. p. 848.
XXXV.
5. p. 814.
XXXVIII.
19. 20. p. 290.
XXXIX.
7. p. 290.
XL.
8. p. 246.
28. p. 28. 168. 336.
48. p. 926.
XLIII.
12. p. 702.
XLIV.
6. p. 472. 478.
24. p. 32. 478.
XLV.
14. 15. p. 756.
14. p. 332.
21, p. 476. 702.
XLVIII.
16. p. 608. 702.
XLIX.
5. p. 32. 394.
L.
6. p. 832.
LI.
16. p. 48.
LIII.
3. p. 926.
4. p. 384. 528.
7. p. 260. 316.
8. p. 6.
12. p. 930.
LIV.
13. p. 272.
LVI.
4. 5. p. 262.
LVIII.
9. p. 280.
11. p. 184.
LIX.
21. p. 680.
LXI.
1. p. 252. 680. 724. 762. 768.
8. p. 256.
LXIII.
1. p. 920.
9. 10, p. 680.
11. 14. p. 700.
LXVI.
2. p. 30. 32. 436. 648. 650. 754.

EX IEREMIA.

I.
5. p. 32. 172. 532.
II.
1. p. 352.
13. p. 38. 182. 714.
III.
3. p. 460.
V.
8. p. 500.
IX.
2 (3. LXX.). p. 302.
XIII.
23. p. 80.
XV.
18. p. 302.
XVII.
12. 13. p. 184.
XXIII.
23. p. 612.
29. p. 366.
XXXI (XXXVIII. LXX.).
22. p. 8. 382.

EX THRENIS.

III.
26. 28. p. 862.
IV.
20. p. 810.

EX LIBRO BARUCH.

III.
1. p, 688.
10. 12. p. 714.
12. p. 38. 44. 184. 372.
36. p. 388.
IV.
20. 22. p. 170.

EX EZECHIELE.

XI.
24. p. 682.
XVIII.
4. p. 896.
31. 32. p. 694.
31. p. 690.
XXVII.
25. 26. p. 690.

XXVIII.
2. p. 512. 756.
9. p. 756.
12. p. 732.
XXXVI.
26. 27. p. 692.
XXXVII.
27. p. 312.

EX DANIELE.

III.
25. p. 644.
(sec. Vulgatam)
49. p. 758.
57. p. 436. 758.
86. p. 688.
92. vd. v. 25.
VII.
10. p. 224. 340. 700. 734.
(sec. Vulgatam)
XIII.
42. p. 168. 172.
45. 46. p. 682.
XIV.
4. p. 526. 814.
(sec. LXX.)
SUSANNA.
42. vd. XIII, 42.
45. 46. vd. XIII, 45. 46.
HYMNUS III. PUER.
25. vd. III, 49.
34. vd. III, 57.
63. vd. III, 86.
BEL ET DRACO.
5. vd. XIV, 4.

EX OSEA.

VII.
13. 15. p. 156.

EX JOELE.

II.
25. p. 54. 154. 364.
28 (LXX. et Vulg.). vd. III, 1.
III.
1. p. 526. 682. 744. 766. 834.

EX AMOSO.

II.
9. p. 486.
10. p. 702.
IV.
13. p. 676—694.

EX JONA.

I.
4. p. 690. 692.

EX MICHAEA.

II.
7. p. 682.
VII.
18. p. 428.

EX HABACUC.

II.
15. p. 824. 908.

EX AGGAEO.

II.
4. 5. p. 702.
6. p. 696.

EX ZACHARIA.

I.
6. p. 682. 742. 774.
12. p. 350.
17. p. 350.
II.
10 (LXX. et Vulg.). vd. 14.
14. p. 258.
IV.
1. p. 698.
5. 6. p. 698.
VII.
12. p. 682. 742. 774.
XII.
1. p. 694.

EX MALACHIA.

I.
2. 3. p. 254.
II.
10. p. 410.
III.
6. p. 220. 302. 830.

EX MATTHAEO.

I.
1 sqq. p. 866.
1. p. 880.
18. p. 868.
23. p. 108. 260. 524. 692. 840. 854.
25. p. 838. 868. 898. 928.
III.
9. p. 98.
17. p. 38. 96. 164. 176. 332. 352. 416. 586. 600. 644. 648. 658. 766. 840.
IV.
1. p. 678.
3. p. 918.
6. p. 440. 918.
10. p. 432. 546.
11. p. 332. 700.
V.
8. p. 422.
48. p. 500.
VI.
9. p. 78. 216.
25—30. p. 336.
VII.
21. p. 374.
VIII.
2. p. 850.
14 sqq. p. 530.
17. p. 528. 661.
26. p. 850.
27. p. 526.
IX.
5. p. 546.
20 sqq. p. 850.
X.
16. p. 500.
20. p. 682.
25. p. 806.
28. p. 574. 886. 914. 932.
29. p. 336.
40. p. 450. 630.
XI.
25. p. 390.
27. p. 38. 168. 226. 330. 516. 538. 554. 558. 628. 638. 642. 764. 926.
28. p. 278. 818.
29. p. 504.
XII.
24. p. 250. 576. 790.
25. p. 790.
27. 28. p. 812.
28. p. 250. 682. 792.
31. 32. p. 792.
32. p. 250. 556. 674. 778. 812. 818.
40. p. 508.
XIII.
25. p. 356.
41. p. 700.
49. p. 700.
54. p. 806. 812.
55. p. 250. 802.
XVI.
13. p. 518. 540.
16. p. 106. 416. 440. 762.
18. p. 320. 660.
21. p. 922.
23. p. 580.
XVII.
5. p. 38 (ad 1.). 96. 164. 176. 332. 352. 416. 586. 600. 644. 648. 766. 840.
XVIII.
10. p. 706.
14. 15. p. 856.
29. p. 776.

XIX.
4. p. 406.
28. p. 34.
XX.
28. p. 430.
32. p. 540.
XXI.
23 sqq. p. 780.
XXII.
21. p. 256.
29. p. 256.
30. p. 432.
XXIV.
2. p. 856.
3. p. 260.
4. sqq. p. 550.
36. p. 558.
39. p. 556.
42. p. 556. 566.
44. p. 556.
XXV.
13. p. 558.
23. 24. p. 34.
31. p. 880.
34. p. 446.
46. p. 818.
XXVI.
26. p. 664.
39. p. 516. 534. 574. 580.
41. p. 518.
45. p. 812.
XXVII.
40. p. 520.
42. p. 802.
45. p. 578.
46. p. 518. 578.
51—54. p. 578.
51. p. 850.
52. 53. p. 578.
58. p. 850.
XXVIII.
18. p. 516. 538. 544. 546. 614.
19. p. 84. 216. 374. 658. 684. 700 736. 758. 786.

EX MARCO.

II.
5. p. 546.
III.
17. p. 696.
29. 30. p. 806.
29. p. 250. 674.
VI.
38. p. 518. 540.
VIII.
31. p. 922. 926.
33. p. 580.
X.
6. p. 380.
18. p. 474.
XI.
27 sqq. p. 780.
XII.
29. p. 474.
XIII.
12. p. 518.
32. p. 550. 558. 762.
XV.
33. p. 578.
34. p. 574. 614.
38. 39. p. 578.
46. p. 832.

EX LUCA.

I.
2. p. 352.
27. p. 830.
35. p. 658. 698. 776. 830.
44. p. 532.
II.
7. p. 830.
21. p. 830.
23. 24. p. 830.
28. p. 830.
40. p. 830.
42. p. 830.
52. p. 516. 566—572.
III.
8. p. 98.
21. 22. p. 678.
23 sqq. p. 866.
23. p. 830.
38. p. 902.
IV.
1. p. 678.
V.
24. p. 468.
VI.
36. p. 480. 500.
45. p. 192.
VII.
48. p. 546.
X.
18. 19. p. 546.
18. p. 732.
22. p. 546. 926.
XI.
2. p. 216.
23. p. 144.
27. p. 830.
XII.
4. p. 574.
10. p. 250.
40. p. 566.
XIII.
16. p. 546.
32. p. 500.
XVIII.
2. p. 704.
19. p. 474.
XIX.
17. 19. p. 34.
42. p. 802.
XX.
1 sqq. p. 780.
XXIII.
43. p. 6.
44. p. 578.
45. p. 578. 850.
46. p. 930.
47. 48. p. 578.
XXIV.
1. p. 246.
26. p. 314.
39. 40. p. 834.
39. p. 662. 872.

EX JOANNE.

I.
1—3. p. 48. 524.
1. p. 96. 108. 132. 162. 166. 196. 230. 284. 298. 352. 358. 392. 398. 406. 408. 416. 418. 468. 494. 586. 604. 606. 634. 648. 652. 658. 696. 760. 800. 818. 858. 880. 902. 908.
3. p. 40. 96. 172. 184. 226. 264. 292. 334. 340. 366. 368. 390. 392. 436. 460. 478. 546. 556. 610. 658. 754. 762. 772. 782. 930.
8. p. 634.
9. p. 236. 632. 714.
10. p. 636.
12. 13. p. 410.
12. p. 28. 234. 502. 716.
14. p. 42. 44. 64. 108. 136. 198. 238. 258. 280. 284. 378. 384. 398. 416. 458. 524. 526. 530. 572. 610. 652. 654. 760. 798. 800. 818. 834. 840. 848. 878. 880. 902.
16. p. 252.
17. p. 112. 274.
18. p. 42. 58. 418. 628. 634. 638. 642. 648.
II.
4. p. 548.
12. p. 156.
19. p. 660. 930. 932.

III.
16—19. p. 632.
16. p. 720.
17. p. 274. 400. 524.
31. p. 34. 676.
35. 36. p. 516.
35. p. 538.
36. p. 638.
IV.
14. p. 724.
21. p. 746.
23. 24. p. 746.
24. p. 118. 810. 872.
26. p. 696.
V.
16. p. 308.
17. p. 326. 344. 640.
18. p. 308. 520.
19. p. 372. 772.
20. p. 600.
22. p. 516.
23. p. 4. 214. 474.
26. p. 540.
30. p. 538.
36. p. 426.
37. 38. p. 494.
39. p. 524.
VI.
6. p. 542.
30. p. 18. 802.
37. p. 516.
38—40. p. 398.
38. p. 474.
42. p. 520.
44. p. 110.
45. p. 272.
46. p. 58. 330.
61—63. p. 808.
63. p. 366. 810.
VII.
15. p. 802.
19. p. 760.
39. p. 724.
VIII.
10. p. 664.
12. p. 170. 398. 468.
26. p. 720.
31. p. 876.
35. 36. p. 438.
36. p. 428. 876. 898.
39. p. 98.
40. p. 98. 760. 800.
42. p. 58. 664.
44. p. 656.
54. p. 176.
57. p. 806.
58. p. 172. 396. 520. 636.
IX.
1 sqq. p. 530. 850.
32. 33. p. 806.
39. p. 400.
X.
9. p. 416. 422.
14. p. 170.
15. p. 896. 902. 932.
18. p. 6. 538. 576. 580. 614. 928.
21. p. 808.
30—38. p. 628.
30. p. 46. 56. 58. 62. 70. 78. 96. 134. 152. 216. 354. 398. 466. 468. 472. 482. 496. 576. 604. 608. 612. 618. 628. 630. 634. 642. 646. 662. 752. 764. 800. 926.
31 sqq. p. 548.
33. p. 18. 152. 518. 526. 660. 816. 850.
35. 36. p. 314.
35. p. 226. 754.
37. 38. p. 528.
38. p. 308. 348. 350. 468. 812.
XI.
1 sqq. p. 856.
14. p. 542.
25. p. 656.
34. p. 518. 540.
55. p. 578.
43. 44. p. 530.
47. p. 18.
XII.
27. 28. p. 516.
27. p. 574. 580. 892.
28. p. 518. 928.
34. p. 314.
36. p. 634.
44. p. 632.
45. p. 630. 632. 634.
46—48. p. 630.
46. p. 400. 634.
XIII.
13. p. 170. 332.
21. p. 516. 890. 892. 932.
XIV.
3. p. 424. 432.
6. p. 38. 170. 184. 186. 222. 326. 398. 416. 422. 424. 476. 502. 648. 678. 716. 748. 818. 920.
8. 9. p. 168.
9—13. p. 634.
9. 10. p. 216. 276. 328. 458. 496. 630. 764.
9. p. 4. 8. 40. 46. 78. 108. 134. 160. 178. 188. 218. 318. 398. 454. 468. 604. 628. 638. 642. 662. 752.
10. 11. p. 716.
10. p. 58. 70. 78. 108. 354. 376. 398. 404. 460—472. 482. 596. 602. 608. 610. 612. 620. 622. 742. 752. 756. 784.
11. p. 68. 96. 542. 798.
12. p. 354. 632.
16. p. 730.
17. p. 748.
23. p. 372. 482. 716. 740. 776.
26. p. 652. 682. 720. 782.
28. 29. p. 172.
28. p. 268. 474.
30. p. 432. 890. 920.
XV.
1. p. 108. 110.
5. p. 110.
20. p. 130.
22. p. 632.
26. p. 246. 250. 682. 700. 730. 748. 766.
XVI.
7. p. 720.
12. 13. p. 794.
13. 14. p. 250. 766.
14. 15. p. 780.
14. p. 176. 720.
15. p. 274. 320. 334. 468. 538. 554. 700. 750. 756. 766. 784.
25. p. 378.
28. p. 6. 640.
30. p. 764.
33. p. 892. 918.
XVII.
1. p. 544. 546. 552.
3. p. 458. 476.
4. p. 426. 720.
5. p. 224. 518. 546. 928.
7—9. p. 616.
10. p. 468. 538. 750. 766.
11. p. 496.
17. p. 242. 502.
18. 19. p. 242.
19. p. 232.
20—23. p. 496.
20. p. 514.
21. p. 372. 510.
22. p. 248. 506.
23. p. 506.
24. p. 852.
XVIII.
5. p. 430. 574.

23. p. 832.
37. p. 400.
XIX.
15. p. 160. 374.
30. p. 930.
39. p. 246.
XX.
17. p. 872.
19. p. 662.
20. p. 834.
22. p. 246. 250. 682. 700. 716. 766. 780. 784.
25. p. 832.
27. p. 662. 832.
28. p. 334. 838.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

I.
4. p. 684.
7. p. 564.
8. p. 564.
11. p. 852.
16. p. 742. 774.
II.
1—4. p. 684.
17. p. 320.
22—24. p. 104.
22. p. 238. 308. 660.
24. p. 238.
36. p. 256. 284. 306. 312. 318. 916.
37. p. 318.
III.
15. p. 106. 724.
IV.
10. p. 104.
24. p. 742.
V.
29. p. 580.
VII.
51. p. 674.
55. p. 852.
56 (55. Vulg.). p. 104.
VIII.
17. p. 684.
20. p. 598.
30. p. 690.
34. p. 258.
39. p. 684.
IX.
4. p. 454.
X.
26. p. 332.
36. p. 654. 656. 664.
38. p. 660.
XIII.
22. 23. p. 104.
XVII.
26. p. 732.
28. p. 54. 460. 462.
30. p. 104.
31. p. 662.
XX.
22. 23. p. 744.
23. p. 774.
28. p. 684.
XXI.
11. p. 684. 744.
XXVI.
23. p. 904.
XXVIII.
25. p. 744.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

I.
1. p. 908.
2. p. 398.
3. p. 840. 904. 926.
4. p. 722.
7. p. 372. 484. 488.
19—21. p. 456.
19. 20. p. 450.
20. p. 166. 168. 324. 362. 388.
22. p. 456.
23. p. 146. 192.
25. p. 310. 314. 456. 700. 738. 858.
28. p. 850.
II.
13. p. 126.
III.
23. p. 732.
IV.
3. p. 742.
17. p. 36. 388. 754.
V.
12. p. 252. 894. 912.
14. p. 272. 532. 898.
15. p. 894.
20. p. 912.
21. p. 894. 912.
VII.
6. p. 690.
14. p. 690.
25. p. 690.
VIII.
1. 2. p. 690.
3. p. 254. 274. 400. 852. 872. 912.
4. p. 274.
9—11. p. 684.
9. p. 254.
11. p. 716. 724.
15. p. 698. 716. 728. 730. 784.
16. 17. p. 688.
19. p. 420.
21. 22. p. 438.
21. p. 420.
22. p. 380.
26. p. 310.
29. p. 418. 460. 728. 782. 920.
35. p. 54. 514.
IX.
5. p. 164. 166. 196. 606. 736. 760. 838. 880.
19. p. 346.
20. p. 206.
32. p. 50. 524.
X.
18. p. 272.
XI.
29. p. 514.
32. p. 284.
33. 34. p. 712.
34. p. 206. 552. 784. 898.
XII.
3. p. 524.
XV.
18. p. 716.
XVI.
27. p. 716.

EX EPISTOLA I. AD CORINTHIOS.

I.
1. p. 588. 594.
3. p. 372. 484.
4. p. 488.
7. 8. p. 654.
10. p. 506.
17. p. 718.
21. p. 318. 452. 456.
23. 24. p. 526.
23. p. 536.
24. p. 44. 132. 166. 210. 352. 362. 374. 416. 564. 570. 594. 656. 716. 730. 760. 776. 784.
30. p. 10.
II.
4. p. 462. 718.
8. p. 546. 730. 930.
10—12. p. 686.
10. 11. p. 708.
10. p. 6. 722.
11. 12. p. 722. 768.
11. p. 688. 730. 784.
12. p. 728. 768. 782.
14. p. 746. 874.
15. p. 770.
III.
10. 11. p. 442.

16. 17. p. 726.
16. p. 178. 660. 686. 770.
IV.
6. p. 506.
V.
7. p. 904.
VI.
3. p. 732.
11. p. 686. 722. 742.
15. p. 884.
VIII.
6. p. 30. 48. 52. 96. 184. 350. 436. 468. 546. 770. 782.
X.
4. p. 716.
13. p. 294.
XI.
7. p. 54. 346. 482.
9. p. 346.
26. p. 880.
XII.
4—6. p. 740. 774.
4. p. 646.
11. p. 686. 772.
13. p. 714. 772.
XIV.
25. p. 234.
XV.
3. p. 836.
20. p. 920.
21. p. 400.
32. p. 750.
41. p. 266. 326.
44—46. p. 874.
47. p. 238.
48. 49. p. 238.
48. p. 930.
53. p. 832.
54. p. 894.
57. p. 892.

EX EPISTOLA II. AD CORINTHIOS.

I.
10. p. 486.
II.
8. p. 796.
11. p. 254.
15. p. 726.
III.
6. p. 690.
17. p. 168.
IV.
4. p. 242.
11. p. 54.
V.
17. 18. p. 52.
17. p. 178. 422.
19. p. 470.
21. p. 384.
VI.
11. 12. 13. p. 624.
16. p. 178.
VIII.
9. p. 110. 922.
XI.
6. p. 842.
14. p. 564.
XII.
2. p. 560.
4. p. 712. 718.
6. 7. p. 562.
XIII.
3. p. 744. 774.
13. p. 740. 774.
XV.
20. p. 422.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

I.
7. p. 866.
8. 9. p. 24.
II.
19. 20. p. 716.
III.
2. p. 678.
13. p. 384. 834.
14. p. 686.
20. p. 882.
28. p. 432.
IV.
4. p. 526.
6. p. 80. 410. 640. 730. 686. 766. 784.
19. p. 726. 770. 796.
VI.
15. p. 432.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

I.
2. p. 372. 484.
3—5. p. 444.
5. p. 588. 594.
11. p. 446.
13. p. 724. 770.
17. p. 714.
20. p. 614.
II.
2. p. 856.
10. p. 402. 424. 896.
14. 15. p. 402.
15. p. 382. 694.
18. p. 10.
19. p. 882.
III.
6. p. 910.
15. p. 194.
16. p. 742.
IV.
3. p. 686.
5. p. 738. 776. 798.
6. p. 706. 736. 776. 778.
9. p. 238.
10. p. 236.
13. p. 444. 508.
20—24. p. 660.
24. p. 382. 694. 870.
30. p. 686. 724. 770.
V.
1. 2. p. 480.
14. p. 558.
27. p. 426.
32. p. 920.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

I.
18. 19. p. 686.
19. p. 744. 774.
II.
5—11. p. 228.
6—8. p. 398. 524. 798.
6. 7. p. 110. 246. 252. 850. 902.
6. p. 106. 470. 568. 586.
7. p. 224. 284.
8. p. 224. 394.
9. 10. p. 222.
9. p. 614. 616. 874.
10. 11. p. 850.
10. p. 224.
III.
3. p. 686.
14. p. 564. 570.
21. p. 878.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

I.
12—17. p. 48.
15—17. p. 380.
15. p. 8. 68. 226. 242. 416. 460. 586. 782.
16. 17. p. 226. 772.
16. p. 8. 96. 348. 388. 392. 418. 930.
17. p. 390. 436. 556.
18. p. 160. 414. 424. 920. 922. 930.
20. p. 746. 858.
II.
9. p. 528.
III.
9. 10. p. 870. 892.
11. p. 432.

EX EPISTOLA I. AD THESSALONICENSES.

III.
11. p. 484.
IV.
8. p. 686.
V.
18. p. 590. 594. 598.
19. p. 678.
23. p. 688.
24. p. 302.

EX EPISTOLA II. AD THESSALONICENSES.

II.
1 sqq. p. 566.
8. p. 688.
III.
18. p. 568.

EX EPISTOLA I. AD TIMOTHEUM.

I.
7. p. 464. 864.
19. p. 582.
20. p. 146.
II.
5. 6. p. 880. 904. 922. 926.
5. p. 760. 882.
III.
1. p. 294.
8. p. 24.
16. p. 800.
IV.
1. 2. p. 160.
1. p. 744.
4. p. 380.
13. p. 36. 522.
V.
16. p. 294.
21. p. 696—702.
IV.
13. 14. p. 704.

EX EPISTOLA II. AD TIMOTHEUM.

I.
8—10. p. 444.
II.
8. p. 880. 904.
12. 13. p. 876.
13. p. 302.
17. 18. p. 260.
III.
8. p. 846.
IV.
1. p. 706.

EX EPISTOLA AD TITUM.

I.
14. p. 160.
II.
11. p. 444.
13. 14. p. 854.
III.
4—7. p. 724.
5. 6. p. 728.
10. p. 708. 778. 848.

EX EPISTOLA AD HEBRAEOS.

I.
1. 2. p. 48.
1. p. 260.
2. p. 448. 750. 754.
3. p. 38. 70. 106. 160. 170. 196. 260. 352. 586. 598. 714.
4. p. 108. 110. 256. 258. 260. 284. 322. 460. 882. 928.
5. p. 266. 276. 928.
6. p. 230. 276. 332. 422.
7. p. 268.
8. 9. p. 240.
8. p. 268. 354.
10—12. p. 754.
10. 11. p. 268.
10. p. 266. 754.
13. p. 928.
14. p. 264. 276. 488. 672. 698.
II.
1—3. p. 270.
2. p. 112.
11. p. 868.
14—III, 2. p. 300.
14. 15. p. 400.
14. p. 854. 916.
15. p. 42.
16. 17. p. 830.
III.
1. 2. p. 256. 284. 296. 300.
2. p. 108. 110. 282. 294. 460.
5. 6. p. 304.
5. p. 712.
6. p. 660.
12. 13. p. 360. 438.
12. p. 926.
15. p. 910. 936.
VI.
4—6. p. 792. 798.
4. 5. p. 734.
4. p. 724.
20. p. 230.
VII.
19. p. 270. 272. 898.
22. p. 272.
24. p. 302.
VIII.
6. p. 272.
IX.
8. p. 686.
13. 14. p. 688.
23. p. 272.
24. p. 230.
26. p. 840.
X.
5. p. 384.
20. p. 422. 920.
29. p. 688.
XI.
3. p. 50.
6. p. 714.
XII.
26—28. p. 696.
XIII.
8. p. 218. 246. 754. 830.

EX EPISTOLA JACOBI.

I.
8. p. 22.
17. p. 730.
18. p. 588.
IV.
11. p. 126.

EX EPISTOLA I. PETRI.

I.
3. p. 106.
9—11. p. 684.
II.
9. p. 852.
22. p. 920.
24. p. 384. 528.
25. p. 106.
III.
4. p. 730.
19. p. 830. 914.
22. p. 106. 548.
IV.
1. p. 528. 534. 854. 882. 936.
14. p. 730.
19. p. 302.
V.
8. p. 848.

EX EPISTOLA II. PETRI.

I.
4. p. 178. 726. 852.
17. p. 544. 548.
II.
22. p. 22.

EX EPISTOLA I. JOANNIS.

I.
1. 2. p. 646.
1. p. 870.
5. p. 70. 714.

II.
7. p. 24.
19. p. 144.
23. p. 454. 674. 768.
27. p. 724. 768.

III.
5. p. 534.
8. p. 400. 432. 890.
16. p. 902. 930.
24. p. 234.

IV.
9. p. 416.
12. 13. p. 716.
13. p. 512. 684. 726. 770.
15. p. 512.

V.
20. p. 4. 478. 502. 646. 752.

EX EPISTOLA JUDAE.

6. p. 732. 752.

EX APOCALYPSI.

I.
4. p. 166.
8. p. 468. 750.

VIII.
9. p. 380.

XXII.
9. p. 332.
13—17. p. 650.

APPENDIX.

I.

LOCA
QUAE IN SCRIPTURIS SACRIS NON LEGUNTUR.

ἀπὸ ἐξόδου λόγου ἐπιγνωσθήσεται ἀνήρ. p. 152 in.
πάντα τὰ ἔθνη τὰ εἴδωλα ἑαυτῶν καταλιμπάνουσι. p. 234 md.
ἐγὼ θεὸς μόνος. p. 474 s. f. 476 in.
καὶ ἀποστελῶ τὸν υἱόν μου τὸν χριστόν. p. 658 extr.
ἀποπηδῆσαι καὶ μὴ ἐγχρονίσαι. p. 778 md.
τίς ὁμοιῶσαί τι .... δυνήσεται; p. 816 md.
ὃς ἐὰν ἐξουθενήσῃ καὶ μὴ ἀναβῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. p. 856 in.

II.

LOCA
QUAE EX ALIIS LIBRIS AFFERUNTUR.

Arii. p. 46 in. 152 md. 362 md.
Asterii. p. 208 md. 210 s. f. 362. s. f. 368 md. 462 md. 488 in.
Dionysii Alexandrini. p. 66 in. 116 extr.
Dionysii Romani. p. 66 md. — 70.
Eusebii Caesareensis. p. 82—90.
Hermae. p. 22 extr. 50 md.
Homeri. p. 654.
Origenis. p. 70 v. md. 792 md. sq.
Symbolum Nicaenum. p. 84 extr. sq.
Theognosti. p. 64 md. 792 md. 794 in.

II.

INDEX VOCUM GRAECARUM.

Ἀβραάμ cum spiritu aspero, 24 v. md.
ἀγαθόν, τό, 72 md.
ἀγαθότης, 36 md.
ἀγαπητός, vd. Dilectus.
ἀγένητος, vd. Non-factus. — ὁ ἀγένητος (Valent.), 586 md.
ἀγέννητος, vd. Non-genitus.
ἀγεννήτως, 88 extr.
ἁγιαστικός, 720 in.
ἄγονος, 118 in. 122 extr. 174 extr. 184 md.
ἄγραφος, 16 md. 50 s. f. 56 extr. 74 in. 78 md. 80 md. 88 md.
ἀγράφως, 72 s. f.
ἀδελφοποίησις, 416 extr.
ἀδελφότης, 174 in.
ἀδημονεῖν, vd. Anxietas.
ἀδιαίρετος, 10 md. 58 md. et saepius. — Vd. Individuus. — ἀδιαίρετος τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, 56 in. 132 v. md. τὸ ἀδιαίρετον, 48 in.
ἀδιαιρέτως, 6 s. f. 54 s. md. 134 in.
ἀδιάφθορος, 74 in.
ἀειγενής, 118 md. 120 in. 128 md.
ἀειπάρθενος, 434 v. md.
ἀθέλητος, 600 v. md.
ἄθεος, 44 md. 788 in. 846 extr.
ἀθιγῶς, 896 extr. 906 md.
ἀΐδιος. — τὸ ἀΐδιον, 60 s. f. 124 s. f. 168 s. f. 170 md.
ἀϊδίως, 62 md. 76 in. 134 in. — ἀϊδ. συνεῖναι, 70 v. md. 174 in. 180 md. — ἀϊδ. ὑπάρχων παρὰ τῷ πατρί, 54 v. md.
αἵρεσις. — πολυκέφαλος αἵρ., 569 md. χριστομάχος αἵρ., 354 s. f. αἵρ. τῶν χριστομάχων, 356 extr.
αἴτιον ποιητικόν, 326 s. f. 328 in. 488 s. f.
αἰχμαλωτίζειν, 912 in.
αἰῶνες, vd. Saecula.
αἰώνιον, τό, 168 extr.
ἀκατάληπτος, 58 md. extr.
ἀκατονόμαστος, 70 md.
ἀκραιφνέστατος, 338 md.
ἄκρατος, 30 md. 32 in. 336 in. 420 extr.
ἀληθινόν, τό, 178 md.
ἀλληγορεῖν, 384 in.
ἀλλοδοξία, 508 v. md.
ἀλλοίωσις, 64 md. 88 in.
ἀλλοτριοούσιος, 186 v. md. 718 in.
ἀλλότριος, 64 md. 156 in. 172 md. et saep. — ἀλλ. τῆς οὐσίας, 38 extr. 110 md. 124 in. 128 s. f. 154 s. f. et saep.
ἄλογος, 44 md. 130 md. 186 in. 194 s. f. extr. 626 in.
ἁμαρτητικός, 910 s. f. sq.
ἁμαρτία ἐνυπόστατος, 900 in.
ἀμείωτος, 120 md. 124 in.
ἀμερής, 36 extr. τὸ ἀμερές, 38 in.
ἀμέριστος, 922 md.
ἀμερίστως, 36 extr.
ἀμεταθέτως, 932 s. f.
ἀμέτοχος, 156 in. v. md.
ἀμυδρός, 38 s. f.
ἀμφισβητεῖν, 24 in.
ἀνάδειξις, vd. Ostensio.

ἀναδρομή, 622 md.
ἀναιρετικός, '56 md.
ἀνακαινίζειν, 658 md. 692 extr. 694 saep.
ἀνακεράννυσθαι, 658 s. f.
ἀνακτίζειν, 692 extr.
ἀναλλοίωτος, 60 md. 218 md. 930 v. md. τὸ ἀναλλοίωτον, 932 v. md.
ἀναμαρτησία, 912 md. 918 in.
ἀναμφισβήτητος, 658 in.
ἀνανέωσις, 658 s. f.
ἄναρχος, 118 md. 120 in. 128 md. τὸ ἄναρχον, 170 md.
ἀνάρχως, 4 md.
ἀνατρέχειν, 620 extr.
ἀναχωρεῖν, 646 md.
ἀνέκφραστος, 86 extr.
ἀνεκφράστως, 4 extr.
ἀνεμπόδιστος, 200 md.
ἀνεξέταστος, 194 in.
ἀνεπιλόγιστος, 86 extr.
ἀνθρώπινος. — τὸ ἀνθρώπινον, vd. Humanitas. τὰ ἀνθρώπινα vd. Humanus.
ἀνθρωπολάτραι, 318 in. 845 md. 900 md.
ἀνθρωποπαθής, 34 extr.
ἄνθρωπος ἀρχέτυπος, 910 md. — κυριακός, 2 md. 6 v. md. 10 md. — ψιλός, 104 extr. 314 v. md. 316 md. 318 in. 422 extr. 658 extr.
ἀνθρωπότης, 312 md. 548 md. 552 md. 868 md. extr. 884 s. f. 888 md. 910 v. md. 918 extr.
ἀνόμοιος, 40 md. 60 s. f. 62 md. 154 md. 156 in. 180 v. md. — ἀνόμοιος κατ' οὐσίαν, 26 md. 162 s. f.
ἄνους, 130 md.
ἀνούσιος, 608 md. 610 s f.
ἀντάλλαγμα, 894 s. f.
ἀντεμβιβάζεσθαι, 462 v. md.
ἀντίλυτρον, 396 md.
ἀντίχριστος, 144 md. 158 in. 564 md.
ἀνύπαρκτος, 184 in. 186 in. 900 md.
ἀνυπόστατος, 616 s. f. 900 md. 930 extr.
ἀξίωμα, 928 md.
ἀπαθές, τό, 38 in.
ἀπαλλοτριοῦσθαι, 120 md.
ἀπαρακάλυπτος, 894 s. f. 896 in.
ἀπαρακαλύπτως, 932 v. md.
ἀπαράλλακτος, 54 v. md. 62 in.
ἀπαύγασμα, vd. Splendor.
ἀπερίδρακτον, τό, 124 md.
ἀπερινοήτως, 4 extr.
ἁπλοῦς, 36 s. f. extr. ἁπλοῦν τι, 58 md.
ἀπόδειξις, vd. Ostensio.
ἀποκτένειν, 932 md.
ἀπολελυμένως, 264 md. 418 in.
ἀποξενίζειν, 692 v. md.
ἀποξενοῦν, 132 v. md. md. 136 in. 156 in.
ἀποῤῥεῖν, 36 s. f.
ἀπόῤῥοια, 4 md. 64 md. 130 in. ἀπόῤῥοιαι, 188 extr. — ἐξ ἀποῤῥοίας, 190 v. md.
ἀποστασία, 70 extr.
ἀποστολή, vd. Missio.
ἀποσυμβαίνειν, 598 v. md.
ἀποσχοινίζειν, 124 in. 156 in.
ἀποτομή, 84 md. 88 in.
ἀποχώρησις, 896 in. 928 v. md.
ἄραρε, 30 extr.
Ἀρειομανῖται, 94 md. 116 in. 136 md. extr. 150 md. 318 md. 370 md. 434 md. 460 v. md. 518 extr. 536 in. 582 md. 616 md. 746 v. md. 752 md. 856 s. f. 858 s. f.
ἀρειανόφρων, 82 b.
ἀρίθμησις ἀρχῶν καὶ θεῶν, 900 md.
ἀριθμὸς ἄρτιος, 208 md. περιττός, ib.
ἁρμονία, 286 s. f. — ἁρμ. πάσης τῆς συστάσεως, 934 s. f.
ἁρμόττειν, 8 v. md.
ἀῤῥεύστως, 6 s. f.
ἄῤῥητος, 70 md.
ἄρτιος, 208 md.
ἀρχέτυπος, 910 md.
ἀρχὴ διαστηματική, 406 in. — ἀρχαί, τρεῖς, 68 in.
ἀρχιδιδασκαλία, 308 in.
ἄρχων τῆς κακίας, 914 md.
ἄσοφος, 44 md.
ἀσύγκριτος, 266 md.
ἀσώματος, 36 in. extr. 62 v. md. 84 md.
ἀτελής, 174 md.
ἀτμίς, vd. Vapor.
ἄτομα, 52 md.
ἄτρεπτος, 8 md. 54 v. md. md. 162 md. 218 s. f. extr. 890 s. f. 904 extr. 930 in. τὸ ἄτρεπτον, 60 md. 222 in. 228 in.
ἀτρεπτότης, 932 s. f. 934 in. extr. 936 in.

ἀτρεψία, 54 extr. 218 md.
αὐθεντικώτεροι τοῦ κυρίου, 926 s. f.
ἄϋλος, 36 in. 84 md.
αὔξησις, vd. Incrementum.
αὐτάρκης, 32 in.
αὐτέλεγκτος, 866 s. f.
αὐτεξούσιος, 192 in. 216 extr. 888 extr. — τὸ αὐτεξούσιον, 154 md. 216 extr.
αὐτοζωή, 656 extr. 724 md.
αὐτολόγος, 608 in.
αὐτομολεῖν, 208 in.
αὐτόπτης, 72 in.
αὐτός. — ταὐτὸν τῇ ὁμοιώσει τοῦ πατρός, 54 extr.
αὐτοσοφία, 450 in. 452 md. 454 md. 608 in. v. md. 612 in.
αὐτοτελής, 4 md. 868 in.
αὐτουργεῖν, 28 s. f. 30 in. 32 in.
αὐτουργία, 326 md.
ἀφ' οὗ, τό, 162 s. f.
ἀφανισμός, 646 md.
ἄφθεγκτος, 70 md.
ἄφραστος, 922 md.
ἀφραστότης, 934 extr.
ἀφράστως, 934 s. f.
ἀχανής, 20 extr.
ἄχραντος, 6 in. 894 extr.
ἀχώριστος, 120 in.

βασιλεὺς θεοφιλέστατος, 82 md. 84 md. 88 md. extr. σοφώτατος καὶ εὐσεβέστατος, 84 s. f.
βαττολογεῖν, 158 md. 492 v. md.
βλαστός, 10 md. 128 md.
βούλησις, vd. Voluntas.

γελοιολογία, 150 s. f.
γενεαλογεῖσθαι, 934 extr.
γένεσις ἔνθεος, 88 extr. — γ. κατὰ σάρκα, 22 md.
γενητός, vd. Facere. τὰ γενητά, vd. Res.
γεννᾶν, vd. Generare. — γεννηθεὶς καὶ οὐ ποιηθείς, 86 md.
γέννημα, vd. Fetus. — γένν. ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, 322 md. sqq. — γ. ἴδιον, 38 v. md. 96 md., ἴδιον ἐκ τοῦ πατρός, 52 in. 64 in., ἴδιον καὶ φύσει, 58 in., ἴδιον τῆς οὐσίας, 134 in. 186 in. md., ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, 60 md. 66 md. 160 md. 176 in. — γένν. ὁμοούσιον, 62 md.
γέννησις, 68 v. md. extr. 70 in. 160 in. — vd. Generatio.
γεννητός. — τὸ γεννητόν, vd. Generare.
γεννήτωρ, 174 v. md.
γεωργός, vd. agricola.
γίγαντες, 80 md. 352 in.
γνήσιος, vd. Germanus. — τὸ γνήσιον, 62 in. 178 md. 650 in.
γνησιότης, 602 in. vd. Germanitas.
γραφὴ θεόπνευστος, 750 in.
γυμνάσία. — ἐν γυμν. 64 s. f. 70 v. md.

δαιμονιώδης, 26 md.
δεῖξις φανταστική, 902 md.
δεισιδαιμονία εἰδώλων, 150 md.
δημιουργεῖν, 36 md. 50 s. f. 60 in. 64 in. 152 extr. 180 md.
δημιούργημα, 40 s. f.
δημιουργία, 46 md. 52 extr.
δημιουργικός, 180 v. md.
δημιουργός, 52 md. 192 extr. 900 md. al. vd. Creator, Opifex.
διαβολικοί, 138. 476 v. md.
διαδοχή, — κατὰ δ. 32 md.
διάθεσις (titulus), 20 in. 94 in.
διαιρεῖν, 66 md. extr. 120 in. 124 in. 132 md. 156 v. md.
διαίρεσις, 68 in. 84 md. 86 extr. — δ. προςώπων, 904 md. 918 extr. — διαιρέσεις τῆς θεότητος, 62 v. md.
διακαθαίρειν, 60 in.
διαμέτρησις, 936 md.
διάστημα, 170 md. 174 extr.
διαστηματικός, 406 in.
διασυνιστάναι, 32 md.
δίμοιρον, 821 extr.
διορατικός, 36 in.
δόγμα, 376 md. δόγματα, 480 in.
δοκεῖν, 376 v. md.
δόκησις, 832 extr. 864 v. md. 866 v. md. 890 extr. 892 s. f. 924 in.
δυαρχία, 606 v. md.
δυάς, 610 md. 736 s. f. 738 md. 778 in.
δύναμις, vd. Virtus. — δυνάμεις, 54 md. 154 in. 234 v. md. δυνάμει ἦν ἐν τῷ πατρί, 88 extr.

δυφυής, 610 v. md.
δωροδόκος, 160 v. md.

ἔγγραφος, 56 s. f. 78 md.
ἐγκεῖσθαι, 130 md.
ἐγκυκλεῖν, 130 md.
ἐθνικοί, 848 s. f. 854 in.
ἔθος, vd. Mos.
εἴδωλα, 150 md.
εἰδωλοποιεῖσθαι, 620 v. md.
εἰκῇ, 52 md.
εἰκών, vd. Imago.
εἱλίσσειν, 832 in.
εἶναι. — οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱός, 116 s. f. 152 s. f. 162 in. — οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, 116 s. f. extr. 152 s. f. 162 in. — οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν, 70 md. — ἦν ὅτε ὁ θεὸς μόνος ἦν, 152 s. f. — ἦν ὅτε οὐκ ἦν, 68 v. md. ἦν — ὁ χριστός, 44 md. — ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, 50 md. 70 s. f. 74 md. 88 md. 116 s. f. 118 extr. 122 extr. 152 extr. 166 in. md. 170 v. md. md. 172 extr. 174 md. s. f. 180 md. 182 in. 184 in. 186 in. 212 md. 356 s. f. 584 extr. 590 v. md. 610 v. md. 616 s. f. 646 in. 750 extr. — ἦν — τριάς, 180 md. — οὐκ ἦν ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατήρ. 128 md. οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, 522 md. — οὐκ ἦν πρὶν γένηται, 100 in. 152 extr. 194 md. 816 s. f. — πρὶν γεννηθῇ, 26 md. 38 extr. 50 md. 56 md. 74 md. 96 in. md. 116 s. f. 118 extr. 122 extr. 162 in. 166 md. 172 extr. 176 md. 178 extr. 180 md. 186 saep. 192 v. md. 206 v. md. extr. 210 in. 212 md. 268 md. 282 extr. 330 s. f. 590 s. f. — πρὶν γεννηθῆναι, 22 md. — πρὶν ποιηθῇ, 164 extr. — οὐδέποτε οὐκ ἦν, 54 v. md. 160 extr. — πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, 44 md. 170 v. md. — πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι δυνάμει ἦν, 88 extr. — πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, 88 s. f.
ἐκ τῆς οὐσίας, 22 in. 54 in. 56 md. 60 in. s. f. 64 v. md. 72 extr. 93 in. 132 in. — ἐκ τῆς οὐσ. τοῦ πατρός, 52 md. extr. 86 v. md. — ἐκ τοῦ θεοῦ 52 saep. 60 in. ἐκ τοῦ πατρός, 58 md. 82 extr. τὸ ἐκ τοῦ πατρός, 64 in. 134 in. — ἐξ ἑτέρας οὐσίας, 56 md. 132 md. ἐξ ἑτ. ὑποστάσεώς τε καὶ οὐσ., 88 in. — ἐξ οὐκ ὄντων, 26 md. 34 s. f. 38 extr. 44 s. f. 50 md. 52 in. 56 md. 64 in. 74 md. 88 md. 96 v. md. md. 122 extr. 152 s. f. 162 in. 170—180. 186 md. 202 v. md. 206 v. md. 210 in. 212 md. 240 extr. 248 s. f. 282 s. f. 326 extr. 328 extr. 458 md. 492 md. 584 extr. 596 md. 610 v. md. 646 in. 768 md. 778 in. 816 s. f. — ἐξ οὐσίας, 16 md.
ἐκκλησία, 26 extr. 66 md. 144 extr. — ἐκκλ. ἁγία καὶ καθολική, 56 v. md., καθολική, 72 in. 102 md. 114 in. 150 md. 746 in. 776 v. md. — οἱ ἀπὸ τῆς ἐκκλ., 218 in.
ἐκκλησιαστικός, vd. πίστις, σκόπος.
ἐκλάμπειν, 720 in.
ἔκλαμψις, 572 extr.
ἐκπόρευμα, 10 md.
ἐκτείνεσθαι, 622 extr.
ἐλευθερωτής, 930 in.
Ἕλληνες, vd. Graeci.
ἑλληνίζειν, 618 s. f.
ἐμβρόντητος, 198 in.
ἐμποδίζειν, 200 saep. 202 in.
ἐμφέρεια, 188 md. 210 md.
ἐμφιλοχωρεῖν, 66 extr.
ἐνανθρωπεῖν, 614 md. 616 md. 626 extr. 640 s. f. 646 md.
ἐνανθρώπησις, 108 v. md. 282 in. 302 extr. 414 md. 626 v. md. 634 in. 640 md. 646 s. f. 656 v. md. 904 s. f. 936 md. — cfr. Incarnatio.
ἐνδεής, 46 extr. 232 md. 614 in.
ἐνδιάθετος, 4 md.
ἐνδιαιτᾶσθαι, 66 extr.
ἐνέργεια ἁγιαστικὴ καὶ φωτιστική, 720 in. — ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι, 88 extr.
ἔνθεος, 88 extr.
ἐνιδρύεσθαι, 130 md.
ἔννοια (Valent.), 586 md.
ἑνοειδής, 484 md.
ἑνότης, 60 md. 62 md. 182 s. f. 366 extr. 482 v. md. 736 v. md. 740 in.
ἑνούσιος, 606 s. f.
ἔνσαρκος, vd. ἐπιδημία. παρουσία.
ἐνσώματος, 258 md.

ἐνυπόστατος, 900 in.
ἐνυποστάτως, 898 in.
ἕνωσις, 866 s. f. 868 in. 882 md. s. f. 910 md.
ἐξαπλοῦν, 306 md.
ἐξεικονίζειν, 452 md.
ἕξις, 220 s. f. — ἕξις συμβαίνουσα καὶ ἀποσυμβαίνουσα, 598 v. md.
ἐξορχεῖσθαι, 192 v. md.
ἐξότε, τό, 162 s. f.
ἐξουσιαστής, 334 v. md. 546 s. f. 914 md.
ἐξουσιαστικώτεραι τῶν εὐαγγελιστῶν, 926 s. f.
ἐξοχετεύεσθαι, 130 in.
ἐπιγίγνεσθαι, 116 s. f. 152 s. f.
ἐπιδημεῖν, 448 md. 646 md. 888 md. 896 extr. 898 md. s. f.
ἐπιδημία, 272 in. 692 s. f. — ἐπιδημία ἔνσαρκος, 270 in.
ἐπίνοια. — κατ' ἐπ., 96 v. md. 128 s. f. 132 in. 162 s. f.
ἐπιῤῥεῖν, 36 s. f.
ἐπιῤῥοή, 36 extr.
ἐπίῤῥοια, 188 extr.
ἐπισκοπή (munus), 82 md. 98 md.
ἐπισυμβαίνειν, 38 md. 174 md. 186 md.
ἐπιφάνεια, 640 s. f.
ἐργάτις τῆς ἁμαρτίας, 900 in.
ἐρεσχελεῖν, 900 s. f.
ἐρεύγεσθαι, 130 v. md.
ἑτεροδοξία, 74 md.
ἑτεροειδής, 60 s. f. 674 in.
ἑτεροούσιος, 60 s. f. extr. 62 in. 132 md.
ἑτεροφυής, 60 in. s. f.
εὖ οἶδ' ὅτι, 766 in.
ἐνεργεσίαι ζωτικαί, 936 in.
εὐλάβεια (titulus) 746 md. 766 in. 778 s. f. 844 v. md. 854 extr.
εὐφημία ἐψευσμένη, 926 s. f. — εὐφημίαι, 158 md.
εὔφημος, 868 s. f. 882 s. f.
ἐφεύρεσις εὔφημος, 882 s. f.

ζυγός, 586 md.
ζωή, 70 s. f. 184 in. vd. Vita. — ζωὴ ἐκ ζωῆς, 82 s. f.
ζωοποιεῖν, 856 extr. 870 md.
ζωτικός, 936 in.

ἡλικιώτης, 696 extr. 698 md.
ἡσυχία, 622 v. md.

θαῤῥαλέος, 580 md.
θαυματουργίαι, 936 in.
θέαμα σωματικόν, 10 v. md.
θέλησις (Valent.), 586 md.
θελητής, 600 md.
θελητός, 600 md.
θεμελιοῦσθαι, 48 v. md.
θεογονία Ἑλλήνων, 788 in.
θεοειδής, 884 md.
θεολογεῖν, 164 in. 736 extr. — θεολογεῖσθαι, 934 extr. — θεολογούμενος, 436 s. f. 736 in. 742 in.
θεολογία, 180 md. 182 v. md. md. 674 v. md. 682 extr.
θεομαχεῖν, 56 extr. 80 md. 550 in.
θεομάχοι, 74 in. 112 md. 115 h. 172 md. 188 s. f. 292 md. 426 md. 472 extr. 476 md. 516 in. 536 s. f. 560 md. 584 in. 676 in.
θεοπλανησία, 312 in.
θεόπνευστος, 44 md. 88 md. 750 in.
θεοποιεῖν, 226 saep. 232 extr. 240 md. 432 extr. 434 in. 730 md. 852 in. 880 md. — θεοποιεῖσθαι, 42 extr. 44 in. 162 in. s. f. 384 extr. 510 extr. 530 extr. 536 v. md. 542 s. f. 546 in. 564 in. 572 extr. 726 extr.
θεοποίησις, 226 md. 434 in. 572 md.
θεός. — θεοί, 900 md. τρεῖς θεοί 66 extr. 68 in.
θεοσέβεια, 180 s. f. — (tit.) 826 md. 846 in. 848 in.
θεότης, vd. Deitas. Divinitas.
θεοτόκος, 490 in. 524 in. 532 in. md. 858 in. 866 extr. 882 s. f. 884 md.
θεοφάνεια, 280 in.
θεοφιλέστατος, 82 md. 84 md. 88 md. ertr.
θεοφορεῖσθαι, 510 s. f. 548 s. f.
θέσις — θέσει, 162 s. f. 824 md. 834 extr. 892 s. f. — κατὰ θέσιν, 128 s. f.

ἰδιοποιεῖν, 640 in. — ἰδιοποιεῖσθαι, 882 md. 884 md.
ἴδιος, 132 v. md. 162 s. f. 184 in. — ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, 112 md. 160

md. 162 in. 184 extr. 458 v. md. — κατὰ φύσιν ἴδιος, 136 in. — φύσει ἴδιος, 100 in. — ἴδιον τό, 174 md. 186 v. md. — ἴδιον, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, 60 md. 178 in. — ἴδιον τῆς οὐσίας, 178 extr. τὰ ἴδια τῆς σαρκός, 42 s. f. 136 in. 528 v. md. 534 md. — ἴδιον γέννημα, 38 v. md. 96 md. ἴδ. ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γ., 178 saep. 180 md. ἴδ. ἐκ τοῦ πτρ. γ., 52 in. 64 in. ἴδιον καὶ φύσει γ., 58 in. ἴδ. τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γ., 60 md. 66 md. 134 in. 160 md. 176 in. 186 in. md.

ἰδιότης, 78 in. 154 s. f. — πατρικὴ 232 s. f. — φυσικὴ ἰδ., 26 md. ἰδ. τοῦ λόγου πρὸς τὸν θεόν, 62 in.

ἱλάσθητι δέσποτα, 592 s. f.

ἰουδαΐζειν, 258 in. 520 extr.

ἰουδαϊκώτερον, 518 extr.

Ἰουδαϊσμός, 520 extr.

ἰσόδοξος, 4 md.

ἴσος, 10 md. 112 in. 218 s. f.

ἰσότιμος, 4 md.

καθολικός, vd. ἐκκλησία.

καθώς, vd. Sicut.

καινολογεῖν, 676 a.

καινοποίησις, 910 v. md.

καιρὸς τοῦ γεγραμμένου, 42 v. md. 330 in.

κακοδοξία πολυχρόνιος, 52 v. md.

κακοτεχνία, 52 md.

καλλωπίζειν, 332 md. 364 s. f.

κανών, 50 md.

κατὰ μετουσίαν, φύσιν et al. vd. substantiva.

καταλιθοῦν, 74 md.

καταμερίζειν, 70 in.

κατάστασις ὀργανική, 902 s. f.

κατατέμνειν, 66 md.

καταφανῶς, 68 s. f.

καταχρηστικῶς, 26 s. f. 884 extr.

κατηχεῖν, 160 v. md. 536 md.

κατήχησις, 82 md.

κατόρθωμα, 548 md.

κενοβατεῖν, 618 in.

κενολογεῖν, 16 md. 34 in. 56 s. f. 676 in.

κεφάλαιον τῆς πίστεως, 78 extr.

κηδεμόνες τῶν λαῶν, 706 s. f.

κινεῖσθαι, 216 extr.

κλαίειν, vd. Flere.

κλήματα, 110 saep. 112 s. f.

κόλπος, vd. Sinus.

κομψολογία, 584 extr.

κοπιᾶν, vd. Laborare.

κορυφή, 66 extr.

κουφίζω, 578 md.

κουφολογία, 152 md.

κρείττων, 262 md. sq. al. 268 extr.

κροτεῖν, 152 md.

κρότος, 150 s. f.

κτίζειν, vd. Creare.

κτίσμα, vd. Creatura. — κτίσμα ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, 322 md. sqq.

κτίστης, 76 md. 180 in.

κτιστός, vd. Creare.

κυλίεσθαι ἐν βορβόρῳ, 34 md.

κυριακός, vd. ἄνθρωπος, σῶμα.

λάκκος, 44 s. f.

λάμψις, 50 in.

λαός, 148 in.

λέξις ἄγραφος, 50 s. f. 74 in. 80 md. εὔφημος, 868 s. f. — λέξεις ἔγγραφοι, 56 s. f. ξενίζουσαι, 50 extr. τῆς ἀσεβείας, 52 in.

λῆμμα, 284 s. f.

λογισμὸς σωματικός, 62 in. — λογισμοὶ αἰχμαλωτίζοντες, 912 in. ἁμαρτητικοί, 910 s. f. sq.

λογομαχεῖν, 780 in. 824 v. md.

λόγος, vd. Verbum. — λόγος ἄνους, 130 md. λ. ἀπόῤῥοια νοῦ, 130 in. λ. ἐγκείμενος, 130 md. — ἰδιότης τοῦ λόγου πρὸς τὸν θεόν, 62 in. — λόγοι, 46 md. s. f. — λόγοι τῆς διαδοχῆς παντὸς τοῦ γένους, 388 in.

λογοῦσθαι. 534 in.

λυσιτελεῖν, λυσιτελής, 206 md.

λύτρον, 894 s. f. 896 md.

μακρύνειν, 120 in.

μανία χριστομάχος, 98 md.

μανικός, vd. παῖς.

μεθεκτός, 724 md. 734 in. cfr. Spiritus.

μείζων, 268 extr.

μέλος. — μέλη ἔκλυτα καὶ παρειμένα, 152 in.

μερίζειν, 120 in. 132 md. 156 in.
μερισμός, 64 md. 178 md. — *μερισμοὶ τῆς θεότητος*, 62 v. md.
μεσίτης, 30 s. f. 614 s. md.
μεταβολή, 778 in.
μεταποίησις, 870 md. 902 md.
μετάπτωσις, 866 v. md.
μεταῤῥυθμίζειν, 326 md.
μετέχειν, 176 md. sq. saep.
μετουσία. — *κατὰ μετ*, 176 md.
μετοχετεύεσθαι, 6 s. f.
μετοχή. — *μετοχῇ ἐθεοποιήθη*, 162 in. s. f.
μίμησις, vd. Imitatio.
μοναρχία, 66 s. f. 68 in. 70 v. md. 606 in.
μονάς, 120 md. 124 in. 180 md. 608 in. md. 610 v. md. 624. 626 saep. 638 md. — *ἁγία μ.*, 66 extr. *θεία μ.*, 70 in.
μονογενής. — *τὸ μονογενές*, 178 md.
μονοούσιος, 6 md.
μονοτρόπως, 884 s. f.
μορφή, vd. Forma.
μυθολογεῖν, 46 in. 50 md.
μυθοπλαστία, 282 extr. 604 md. 746 v. md. — *μυθοπλαστίαι*, 738 in. 480 in.
μυστήριον, 104 extr. 904 in. 910 md. — *μ. φανερώσεως*, 918 md.
μυστικώτεροι τῶν προφητῶν, 926 s. f.
μωρολογεῖν, 18 s. f.
μωρολογία, 790 in. 814 s. f.

ναυπηγός, 100 in. md. 120 extr. 130 extr.
νεανιεύειν, 50 in. 566 s. f.
νέκρωσις, 912 md. 930 md. extr.
νοερός, 84 md. 902 md. 914 s. f.
νόμος φυσικός, 918 md.
νοῦς, vd. Mens. — *νοῦς ἄλογος*, 130 md. *ἐπουράνιος*, 884 s. f. sq. *μεθίσταται εἰς τὸν λόγον*, 130 md. *παράφρων*, 900 in. *προπηδῶν* 130 md. *διὰ γλώσσης προπηδῶν*, 130 in.

ξένος, 60 s. f. 62 md. s. f. 66 extr. 124 s. f. 128 s. f. 132 md. 136 in. 154 md. 180 v. md. 186 v. md. — *ξένος κατ' οὐσίαν*, 26 md. 100 in. — *ξένος τῆς οὐσίας*, 184 in.
ξυνωρίς, 662 md.

οἰκονομεῖν, 760 extr.
οἰκονομία, 18 md. 64 s. f. 106 extr. 262 in. 300 s. f. 306 s. f.. 798 md. 904 in. 908 in. 916 in. 926 s. f. 928 md. 934 v. md. — *ἀνθρωπίνη οἰκ.*, 306 md. — *κατ' οἰκονομίαν*, 102 s. f. 132 in. 134 md. *ἡ κατὰ σάρκα οἰκ.*, 444 in. *ἡ περὶ τῆς σωτηρίας οἰκ.*, 444 in. — *οἰκ. τοῦ πάθους*, 864 v. md. 866 v. md. *τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου*, 924 in. *τοῦ σταυροῦ*, 894 extr.
οἰκονόμοι μυστηρίων τοῦ θεοῦ 104 s. f.
οἰκουμενικός, 72 in.
ὁμογενής, 110 md. 122 in.
ὁμόδοξος, 94 s. f. 128 extr.
ὁμοιομερής, 52 md.
ὅμοιος, vd. Similis.
ὁμοιότης, 70 md. 76 md. — *ἀπαράλλακτος ὁμ.*, 62 in.
ὁμοιότροπος, 936 in.
ὁμοίωσις, 54 extr. 78 in. 884 v. md.
ὁμολογητής, 846 in.
ὁμοούσιος, vd. Consubstantialis.
ὁμοουσιότης, 922 md. — vd. Consubstantialitas.
ὁμόφρων, 94 s. f.
ὁμοφυής, 66 md. 102 md. 268 extr. 712 md.
ὄν, τό. — *ἐξ οὐκ ὄντων*, vd. *εἶναι*.
ὄνειρος φαντασίας, 376 v. md.
ὄνομα ἀδιαίρετον, 922 md. — *δύο ὀνόματα*, 6 md.
ὄργανον, vd. Instrumentum. — *ὄργ. ἑτεροφυὲς καὶ ἑτεροούσιον*, 62 in.
ὅρος, 908 extr. 928 md.
ὀρχήσασθαι κατὰ τοῦ σωτῆρος, 152 in.
ὁσιότης (titulus), 672 md.
οὐ, οὐκ. — *οὐκ ἀεὶ πατήρ, οὐκ ἀεὶ υἱός*, 26 md. — *οὐκ ἀεὶ ἦν* etc. *οὐκ ἔστιν* etc. *οὐκ ἦν* etc. vd. *εἶναι*. — *ἐξ οὐκ ὄντων*, vd. *ἐκ*.
οὐδέποτε οὐκ ἦν, vd. *εἶναι*.
οὐθένεια, ἡ ἐμή, 314 in.
οὐρανοφανής, 884 v. md.
οὐσία, vd. Essentia. *ἴδιος*. Natura Substantia. — (philos.) 58 md. 608 in. — *οὐσία ἰδιάζουσα*, 220 s. f. *πάση λογικὴ καὶ νοερὰ οὐσία*, 8 v. md. — *οὐσίαι*, 156 in.

οὐσιώδης, 344 v. md. 606 saep. 608 md.
ὄφις Ἀρειανός, 676 s. f.

παθητός, v. Passibilis.
πάθος, 178 md. 900 md. — κατά τι πάθος, 88 in. — vd. Passio.
παιδάριον, 392 in.
παιδοποιεῖσθαι, 118 in.
παῖς, 392 in. — μανικοὶ παῖδες τῶν Ἀρειανῶν, 934 v. md.
παλινδρομεῖν, 622 md. 796 in.
παμβασιλεύς, 320 md.
πάμφιλος, 907 k.
πάμφυλος, 906 extr.
πανάγιος, 542 extr. 856 md.
πάνσεπτος, 856 md.
παντοκράτωρ, 4 md. 66 extr. 70 in. 76 md. 78 in. 82 s. f. 752 md.
πάππος, vd. Avus.
παράδεισος τῆς ἐκκλησίας, 144 extr.
παράλληλος. — ἐκ παραλλήλου 60 in.
παραπλησίως, 916 d.
παρατροπή, 890 in. v. md.
παρθένος, vd. Maria.
παροιμία. — ἐν παροιμίαις, 448 extr.
παροιμιωδῶς, 440 in. extr.
παρουσία ἀνθρωπίνη, 110 md. ἔνσαρκος, 108 in. md. 110 in. 160 in. 258 md. 536 md. 692 s. f. 854 s. f. ἐνσώματος, 258 md.
πᾶς. — τὸ πᾶν. 862 in.
πάσχειν, vd. Passio. Pati.
παύεσθαι, 622.
παῦλα, 622 md.
περιβολὴ τοῦ σώματος, 44 in.
περιττός, 208 md.
πίστις ἐκκλησιαστική, 20 extr. 82 s. md. ὑγιαίνουσα, 20 extr.
πιστός, 294 s. f.
πλάσις, 68 v. md. 884 md. 896 md. 910 md. 918 s. f.
πλάσμα, 896 md.
πλατύνειν, 120 md. 624 extr. — πλατύνεσθαι, 622 extr. sqq. 646 md.
πλατυσμός, 624 extr. 626 saep.
πλατύτης, 126 v. md.
πλήρης. — τὸ πλῆρες τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, 186 md.
πνεῦμα, vd. Spiritus. Spiritus Sanctus.
πνευματομαχεῖν, 746 md. 780 in.
πνευματόφορος, 68 md.
ποιεῖν, vd. Facere.
ποίημα, vd. Opus. — ποίημα ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, 322 md. sqq.
ποίησις, 68 v. md. 70 in.
ποιητής, 76 md. 78 v. md. 82 s. f. 126 saep. 128 in. — π. τῶν ἀγγέλων, 882 md. 928 extr. τῶν αἰώνων, 870 md.
ποιητικὸν αἴτιον, 326 s. f. 328 in. 488 in.
ποιότης, 608 in. 612 in.
πολυαρχία, 606 v. md.
πολυθεΐα, 6 md.
πολυθεότης, 492 in. 596 md. 736 md.
πολυκέφαλος, 569 md. 590 s. f.
πολυχρόνιος, 50 v. md.
πόσον, τό. 936 md.
πρᾶγμα ἀσύγκριτον, 266 md. — τὰ ἐν ἡμῖν...πολιτευόμενα πράγματα, 892 extr.
πρᾶξις, 896 s. f.
πρεσβυτέριον, 82 md.
πρὶν γεννηθῆναι etc. vd. εἶναι.
πρὸ τοῦ γεννηθῆναι vd. εἶναι.
προβάλλειν, 620 in.
πρόβλημα, 258 md. et d.
προβολεύς, 5 c.
προβολή, 4 in.
πρόδρομος, 6 v. md. — πρ. τοῦ ἀντιχρίστου, 158 in.
προέρχεσθαι, 622 md.
προκοπή, 44 extr. 244 md. 246 v. md. 344 v. md. 778 in. — cfr. Incrementum. Proficere.
πρόοδος, 622 md.
προπηδᾶν, 130 in. md.
προσθήκη, v. Accessio.
προστάτης. — προστάται τῆς ἀσεβείας, 130 extr.
πρόσωπον, 42 md. 300 in. — πρόσωπα, 41 v. md. 904 md. 918 extr.
προϋπάρχειν, 50 md.
προφορικός, 4 md.
πρωτόπλαστος, 32 md. 868 s. f. 872 extr. 876 in.
πρῶτος, — τὸ πρῶτον, 72 md.

πτωχεύειν, 922 in. — vd. Egenus.
πῶς, τό, 936 md.

ῥέπειν, 216 extr.
ῥεῦσις, 900 v. md.
ῥευστός, 36 s. f.
ῥιψοκίνδυνος, 68 s. f.
ῥοπὴ ἐπὶ θάτερα, 254 md. 256 in.

Σαβελλίζειν, 64 extr. 610 md. 618 s. f.
σαθροῦσθαι, 658 md.
σαρκοῦσθαι, 656 md. 850 md.
σάρκωσις, 652 md. 656 s. f. 892 extr. 904 s. f. — cfr. Incarnatio.
σάρξ. — ἀνυπόστατος σάρξ, 930 extr. — τὰ ἴδια τῆς σαρκός, 136 in. 534 md.
σατανικός, 672 md.
σιωπᾶν, 622 md.
σκάφος, 100 in. 120 extr. 130 extr.
σκέπειν, 74 s. f.
σκιαλογεῖν, 198 v. md.
σκιογράφειν, 298 v. md.
σκιογραφία, 354 v. md.
σκιολογεῖν, 198 d.
σκοπὸς ὁ ἐκκλησιαστικός, 582 s. f. τῆς γραφῆς, 524 in. 760 v. md. τῆς πίστεως, 522 extr. 538 in.
σκοτοδινιᾶν, 50 in. 370 v. md.
σκώμματα, 150 s. f. 152 md.
σοφία. — δύο σοφίαι, 154 in.
σταυρός, vd. Crucifigere. Crux.
στραγγαλία, 882 md.
στραγγαλιώδης, 934 v. md.
συγγένεια σωματική, 112 s. f.
συγκατάβασις, 416 extr. 656 v. md.
συγκεραννύναι, 930 in. extr.
συγκεφαλαιοῦν, 68 in. 120 md. 124 in.
σύγκρασις ἄλυτος, 930 md. extr.
συμβαίνειν, 38 md. 220 s. f. 598 v. md. 916 extr. — τὸ συμβεβηκός, 58 md. 220 s. f. 608 in.
σύμπας, 870 v. md. 904 extr. — τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον αὐτοῦ σύμπαν. 178 in.
συμπλέκεσθαι, 908 v. md.
συμπλοκὴ ἀτόμων καὶ ὁμοιομερῶν, 52 md.
συνάγεσθαι, 68 in.
συνάναρχος, 82 in.
συναπογεννᾶσθαι, 8 in.
συνάφεια, 120 md. 866 extr.
συνειδέναι. — τὸ συνειδός, 20 md.
συνθεολογεῖν, 180 md.
σύνθετος, 58 md.
σύσσωμος, 234 v. md.
σύστασις ἀνθρώπου, 904 extr. ἀνθρώπων, 902 md. ἡ ἀρχῆθεν σύστ., 912 md. νοερά, 902 extr. τῶν πάντων, 52 s. f. πάση, 934 s. f. τῆς τριάδος, 180 s. f.
συστέλλεσθαι, 622 extr.
σχήματα, 6 md.
σῶμα, vd. Corpus. — σῶμα ἔμψυχον, 898 in. κυριακόν, 8 extr. κυρίου πανάγιον καὶ πάνσεπτον, 856 md.
σωματοφυῶς, 6 md.
Σωτάδειος, 152 md.

ταυτόματον. — ἐκ ταυτομάτου, 52 md.
ταυτότης, 60 md. 62 md. 190 md. 752 md. 870 in. 920 md.
τεκνοποιεῖσθαι, 652 md.
τελείωσις, 738 md. 760 v. md. 934 in.
τελεσιουργία, 406 md.
τέλος. — τὰ τέλη, vd. Sacramenta.
τέμνω. — τμηθέν, 442 extr.
τερατολογία, 364 s. f.
τετράγωνον, 208 md.
τετράς, 638 md. 824 s. f. 836 saep. 878 md. 882 extr.
τμῆσις, 4 md.
τομή, 68 in. 900 v. md. — τομαί, 188 s. f.
τραπεζίτης ἐπιστήμων καὶ δόκιμος, 108 md. — τραπεζῖται δόκιμοι, 722 in.
τρεῖς ἀρχαί, 68 in. — θεοί, 66 extr. 68 in. — θεότητες, 70 in. — ὑποστάσεις, 6 md. 66 extr.
τρεπτός, 56 md. 154 md. 162 md. — τὸ τρεπτόν, 162 md.
τρίγωνον, 208 md.
τριτημόριον, 821 s. f.
τροπή, 88 in.
τρόπος, 672 s. f. cfr. Tropici.
τύραννος τῆς αἰχμαλωσίας, 918 in.
τῦφος, vd. Superbia.
τύχη. — κατὰ τύχην, 52 md.

υἱοθεσία, 226 md. 446 in. 562 md.
υἱοπάτωρ, 6 md.
υἱοποιεῖν, 226 in. extr. 370 extr. 422 in.

438 md. 446 v. md. 638 extr. 640 in. 716 in. 730 md. — *υἱοποιεῖσθαι*, 410 extr. 464 in. 478 extr. 502 md.

υἱοποίησις, 478 extr.
ὕλη, 36 in. md. 192 extr. 328 md.
ὕπαρξις ἀνελλιπής, 892 md. *ἀνθρωπίνη*, 916 md. *τελεία*, 894 s. f.

ὑπογραμμός, 504 v. md. 506 v. md.
ὑποκρίνεσθαι, 786 s. f.
ὑπόστασις, vd. Hypostasis. Substantia. — *ὑποστάσεις*, 6 md. 66 s. f. extr.

ὑπόστατος, 606 s. f.
ὑπουργός, 28 s. f. 30 md. 344 md.
ὕστερον γίγνεσθαι, 612 in. — *ὕστ. ἐπιγίγνεσθαι*, 116 s. f. 152 s. f.

φανέρωσις, 918 md.
φαντασία, 376 v. md. s. f. 866 md. 832 extr. 892 in. — *φαντασίᾳ*, 530 v. md.

φθορά, vd. Corruptio.
φιλανθρωπεύεσθαι, 62 s. f.
φιλανθρωπία, vd. Benignitas.
φιλοσοφεῖν, 84 s. f.
φιλόχριστος, 16 in. 556 md.
φρενοβλάβεια, 32 in.

φύσις ἀγένητος, 88 in. *ἀμέριστος*, 922 md. *ἀπαθής*, 4 md. *ἀτελής*, 174 md. *ἄϋλος καὶ νοερὰ καὶ ἀσώματος*, 84 md. *νοερά*, 902 md. extr. 914 s. f. *πατρική*, 228 v. md.

φῶς, vd. Lux. *φῶς ἐκ φωτός*, 82 s. f. 118 md. 122 s. f. extr. 160 extr.
φωτιστικός, 720 in.

χαμαίζηλος, 52 in.
χαρακτήρ, 136 md. 178 s. f. 186 saep. 724 in. 808 s. f. — *τῆς καθολικῆς πίστεως*, 776 extr. *τοῦ χριστιανισμοῦ*, 760 md.
χασμᾶσθαι, 96 extr.
χείρ, 46 extr. 48 saep. — *ἄκρατος*, 30 md. 32 in. 336 in.
χορηγία τοῦ πνεύματος, 112 in.
χρεία, 42 v. md.
χρήσιμον, τό, 42 extr.
χριστιανισμός, 146 v. md. 284 in. 520 extr. 760 md.
χριστομάχος, 44 md. 52 in. 60 md. 64 v. md. 80 s. f. extr. 94 in. 98 md. 112 v. md. 114 s. f. extr. 128 md. 130 s. f. 138. 158 in. 188 md. 260 md. 310 v. md. 368 in. 422 in. 458 s. f. 474 md. 476 s. f. 508 v. md. 522 extr. 540 extr. 556 extr. 560 in. 566 md. 576 in. s. f. 580 md. 582 s. f. 584 v. md. 604 in. s. f. 816 s. f. 846 s. f.
χριστοφόρος, 556 md.
χωρίζεσθαι, 66 extr.
χωρισμός, vd. Separari.

ψιλός, vd. *ἄνθρωπος*.
ψυχή, vd. Anima.

III.

INDEX RERUM.

Aaron non genitus est pontifex maximus, sed postea factus, 296 s. f.; in lege adumbrabat quod Salvator post adventum peregit, 298 v. md.

Abel ab Adamo didicerat eadem, quae Noë et Enoch perspecta habuerunt, 24 md.

Abraham custodivit quae Moses docuit, 24 v. md.; non curiose inquisivit, sed credidit, 712 in.; Lot opem tulit, 280 md.

Abusive. — Verbum ex Eusebianorum sententia non nisi abusive Verbum et Sapientia dicitur, 26 s. f.

Acacius Caesareensis Spiritum S. filium et Patrem avum dicendum esse argumentatur, 790 in.; cfr. etiam 15 md. 22 md.

Accessio, 180 saep. 836 md. extr. 838 saep.; ex accessione, 180 md. 182 md.; accessiones, ib. s. f.

Accidere, vd. συμβαίνειν.

Accipere, 232 s. f. 234 s. f. 240 s. md. 534 md. 538 md. 544 in. md. 546. 568 md. 614 in.

Adam solus a Deo per Verbum factus et manu Dei dignus habitus est, 32 v. md. md., praeter eum nullus homo descriptus, qui in caelis fuerit, 876 v. md.; unus protoplastus, ib.; in incorruptionem et ad divinae aeternitatis imaginem creatus naturam peccati expertem et voluntatem liberam accepit, 888 extr.; gratiam initio acceperat, 28 md., sed non nisi extrinsecus nec corpori connexam, 431 md.; in eo inerant propagationis humani generis rationes et semina, 388 in.; ab ipso Domino quae credidit didicerat, 24 md.; simul atque natus est in paradiso collocatus nihil differebat ab Enocho, 28 md.; ante lapsum vitiosas cogitationes non habuit, 910 extr.; corpus e caelo in terram detulit et corrupit, 874 v. md.; quae acceperat perdidit, 544 v. md.; e paradiso eiectus, 6 v. md.; eius anima in mortis condemnatione detenta perpetuo ad Dominum suum clamavit, 918 md.; in paradisum rursus per latronem ingressus est, 6 v. md. — Archetypus Adam, 868 md. — Adam secundus, 874 s. f. 918 extr.; habuit totum primum Adam, 920 v. md.

Adelphius episcopus Onupheos Lychnorum, 844 in.

Adiutorem in creatione intermedium Deo fuisse absurdum cogitare, 30 s. f. 338 s. f. 344 md.

Adoptio. — Filius secundum Arium non nisi adoptione Filius, 128 s. f.; sine vero Filio fieri non potest, 226 md.; homines non nisi adoptione filii Dei facti sunt, 422 v. md. 502 md. 410 md.; 478 extr. — cfr. Homo s. f. υἱοθεσία. υἱοποίησις.

Adorare. Adoratio. — Adoratio Deo soli competit, 332 md.; res creatas adorare ethnicorum et Arianorum est, 848 s. f. — Verbum adoratur, quia adorandi Patris Filius est, 38 in.; semper suo nomine fuit adoratum, 228 extr. 232 md. extr.; Dominus ab angelis et gentibus adoratur, 332 in. s. f.; Christus etiam assumto corpore adoratur, 234 v. md.; quo sensu a catholicis adoretur, 848 s. f. extr. sq. 854 s. f.; adoratio corporis Verbi, 848 extr. 870 extr. sq. cfr. Corpus. — Apollinaristae se creaturam non adorare profitentur, 870 extr.; Verbum homo factum ab Arianis adoratur, quia animae locum Verbum ipsum obtineat, 845 v. md.; Ariani negant corpus Christi a catholicis rite

posse adorari, 844 s. f.; quidam eorum non adorant Dominum cum carne, sed separant corpus, 852 s. f. 854 in. — vd. Angelus.
Adventus. — Homines inde ab adventu Verbi homines Dei et in Christo homines appellari inceperunt, 42 extr.; adv. Filii ad iudicium ipsi non incognitus, 550—566.
Aeternitas Dei, 188 v. md. 196 s. f. 278 extr.; Filii, 4. 8 in. md, 54 in. 68 v. md. 82 extr. 118 in. extr. 168 s. f. 174 md. 182 extr. 206 md. 646 s. f.; ne minimum quidem intervallum cogitari potest, in quo Verbum non extiterit, 170 v. md.; probatur, 168 s. f. — 174. — Ariani Filii aeternitatem negant, cfr. Ariani. p. 966. col. 1. s. f.; orthodoxos calumniantur quasi duo aeterna statuant, 522 md.; aeternitatem homines cum Filio ex Eusebianorum sententia communem habent, 54 md.—cfr. Splendor.
Affectio substantiae Patris, 88 in; affectiones 84 md. 530 v. md. 548 extr.; aff. corporis a Christo assumti ipsius Christi propriae dicendae sunt, 530 md. 534 md. cfr. Caro. Corpus. Humanus.
Agnoetae, 552 h.
Agricola, 100 in. 110 saep. 112 md. s. f. 120 extr. 124 s. f. 130 extr. 136 in.; Pater agricola dicitur, quoniam vitem, quae est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, 110 md.
Alexander. — Eius erronea de resurrectione sententia, 260 v. md.
Alexander Alexandriae episcopus Arium eiecit, et qui cum ipso remanserunt Christiani ut ante dicti sunt, 148 s. f.; quid ei Ariani scripserint, 322 md.
Alienus, vd. ξένος.
Aliquando non fuit Filius, vd. ἦν ποτε s. v. εἶναι; refellitur, 166 in.
Aliud idem quod alius, 467 *.
Altissimus est Deus, 228 md.; Verbum, 228 md. 232 in. 236 in. md. 918 md.
Ammonius. — Dionysii Alexandrini ad eum et Euphranorem epistola, 102 md. 108 in. md. 112 md. s. f. 114 v. md.
Anaxagorae de creatione sententia, 52 md.
Angelophania, 490 in.
Angelus. — Angelus Patris est Filius, 130 md.; Angeli ex Valentini sententia eiusdem ac Christus generis, 266 in.; Angelis nulla cognatio cum Filio, 262 extr.; Angeli creaturae sunt, 700 md. sq., a Verbo creati, 928 extr., et inter se similes, 752 md.; Filio ante incarnationem neque superiores neque pares, 112 in., sed ei subiecti, 548 v. md.; participes Verbi faciem Patris semper vident, 568 md.; Spiritus S. non eorum naturae, sed iis superior, 732 md. extr. 734 extr.; in Scriptura nusquam vocatur Angelus, 698 in.; ex Tropicorum sententia non nisi Angelus ceteris major, 672 v. md. 696 s. f. sqq.; ex Valentini sententia Angeli paracleto coaevi una cum eo missi, 696 extr. 698 md.; sciunt sibi adorationem non competere, 332 md.; peccaverunt, 248 md.; Angeli quidam ex quorundam haereticorum sententia creatores sunt, 52 md. 328 v. md. (vd. etiam Carpocrates); non possunt creare, 328 v. md.; ministrant, mittuntur et Dei praecepta exequuntur, 276 in.; humanam Christi nativitatem administrarunt, 568 s. f.; res nostras administrant singulorumque actus speculantur, 706 md.; populorum sunt curatores, 706 s. f.
Anima a Graecis e mente et non-facta esse dicitur, 72 md.; secundum Apollinaristas peccandi necessitati subiecta et carnalis, 914 s. f. extr.; eam Christus in se impeccabilem constituit, 896 md. — Anima Christi, 884 s. f. sqq.; anima Verbi humana, 886 extr.; animâ Christi opus fuit ad redemtionis integritatem, 896 md.; animam Christi spiritum fuisse Scriptura aperte docet, 932 md.; anima et Spiritus in Christo non differunt, 928 v. md. 892 in.; animam in Christo fuisse probat passio, 894 extr. sq.; ubi anima in morte detinebatur, ibi Christus animam humanam sibi propriam ostendit, 894 v. md.; anima Christi pro anima data, 894 s. f.; ad infernum usque transmeavit, 886 md.; in ea mortis imperium destructum, resurrectio ex inferno facta et animabus praedicatum est, 928 in. — Apollinaristae Christi animam tanquam mentem Verbum habuisse dicunt, 892 in.; Arius animae loco in Christo Verbum fuisse putat, 906 s. f.
Anthropolatrae. — Sic ab Apollinaristis orthodoxi vocantur, 900 md. — cfr. ἀνθρωπολάτραι.
Anxietas Christi, 890 s. f. 892 in. 924 md.
Apollinaristae vocantur Dimoeritae, 821 md.; solam carnem confitentur, 934 in.; se creaturam non adorare profitentur, 870 extr.; quae scripta non sunt loquuntur, 936 s. f.; loquuntur quae Ariani cavillantur, 934 in.; eorum sermo non unus, 864 s. f.; eorum captiosae quaestiones, 934 md.; quae demonstrare non valeant, 934 in.; eorum errores: hominem semel in captivitatem actum

liberari non posse, 920 md.; naturam in consuetudine peccati editam successionemque ejus excipientem secundum Gen. 8, 21 (916 in.) absque peccato esse non posse, 914 md., animam esse vel mentem insipientem vel peccatum in homine subsistens vel peccati auctorem, 900 in.; se non unum sed duos dicere si Christum Deum et hominem confiteantur, 922 extr.; Christum, si humanam assumendo substantiam homo factus sit, viro coniunctum esse, et Dominum gloriae, qui crucifixus sit (cfr. 909 md. 930 md.), hominem esse, 916 md.; Verbum carnem non subsistentem sibi ipsi commiscuisse et rationalem hominem factum esse eamque commixtionem indissolubilem esse, 930 in. md. extr.; corporis nomen tollendum atque Christum non amplius hominem dicendum, 880 in.; carnem Christi increatam, coelestem (872 s. f.) et Divinitati Verboque consubstantialem (864 v. md. 876 extr. sq. 878 md.) et unione propriam (868 extr.) esse, 864 v. md. 900 in.; vice interioris hominis mentem coelestem Christo inesse, 864 v. m. 884 s. f. 890 s. f. 894 md. 898 in., sive eius animam tanquam mentem Deum Verbum habuisse, 892 in. cll. 821 s. f., perfectum enim hominem eum non potuisse fieri, quia ubi perfectus homo, ibi et peccatum (cum Christus si omnia accepit, humanas etiam cogitationes habuit ideoque non absque peccato fuit, 910 md. cll. 914 md.), itemque duo perfecta unum fieri non possunt, 864 md., Christus vero si homo esset, pars mundi esset (909 v. md.), pars vero mundi mundum salvare non posset, 912 extr., et natura, quae peccavit, si in Deo existens peccatum non fecerit, vi detinetur, in statu igitur violento est, 916 s. f.; Deum in Nazareth factum esse, 906 v. md. 908 s. f.; Deum genitum ex Virgine (non Deum et hominem), qui corpus coeleste habuerit, 864 md. 874 s. f., et propriam carnem specie tantum exhibuerit, 908 extr.; Christum quasi hominem apparuisse, 908 v. md.; hominem apud Deum fuisse, 909 v. md. 910 md.; Deum vel Verbum ipsum passum esse, 932 in. 922 md.; aut Verbi divinitatem in carnem mutatam esse aut passionem non nisi phantasiam esse, 864 v. md. 866 v. md.; Deum per carnem passum esse et resurrexisse, 922 v. md. 924 s. f.; Filium Dei opera diaboli non peccando solvisse, 912 v. md.; similitudine et imitatione fideles salutem consequi, 920 s. f.; nequeunt rite mortem Christi annunciare, 880 md. — Apollinaristae orthodoxis exprobrant, quod Christum dicant esse hominem, qui Deus factus sit, 908 v. md., et duos filios admittant vel hominis cultores sint, 900 md., iisque peccatum obiiciunt, ib.; Arianos iniuria reprehendunt, cum in eodem quo illi errore impliciti sint, 916 s. f.; Marcionis et Pauli Samosatensis similes sunt, 896 s. f.

Apollinarius, 820. 821. cfr. Haeretici Corinthii.

Apostolus. — Apostolus factus est Christus, cum ut nos carnis atque sanguinis particeps esset, 300 md. — Apostolus absolute vocatur Paulus, 28 md. 44 in. 48 md. et saepius. — Apostoli Dei similes, 480 s. f.; non accusandi propter verba de Domini humanitate prolata, 106 extr.; eos κατ᾽ οἰκονομίαν docuisse probatur, 104—106.; eos cum ipso Ario sensisse forte dixerint Ariani, 104 s. f.

Aquila. — Ex eius versione V. Ti. Athanasius argumentatur, 8 md.

Arbitrium, vd. Voluntas.

Archetypus. — Archetypus Adam, 868 md.; archetypi hominis natura a Deo unigenito ... restaurata, 910 md.

Architectus non idem atque aedificia ab eo constructa, 50 s. f.; operibus eius non adnumeratur filius ab eo genitus, 76 v. md.; propter opera creator et effector, propter filium pater vocatur, ib.

Argumenta veritatis, quae e Scriptura eruuntur, aptissima sunt, 80 v. md.

Ariani sunt appellati, qui cum Ario reiecto recesserunt, 148 extr., vel qui ad eos transeunt, 150 md.; quid initio haeresis suae Alexandro Alexandrino tradiderint, 322 md.; ne per voces quidem dolose adhibitas damnationem effugere potuerunt, 80 md.; Concilium Nicaenum calumniantur, quia ibi damnati sunt, 72 in., et propter vocabulorum ἀγράφων usum, 208 in.; Ariani latentes a pluribus conciliis uno ore damnati, 822.; omnium haereticorum maxime impii et turpissimi, 376 in. md. 856 in.; omni ex parte athei, ita ut Verbum neque agnoscant Deum neque hominem factum credant, 846 extr.; pravi (80 md.) et toti ad se ipsos conversi, 750 in., creaturae magis quam Deo serviunt, 312 extr. 494 md.; lucem tenebrasque commutant, 114 in.; polytheismi (cfr. 494 md.) vel atheismi (846 extr. 604 s. f.) suspicionem incurrere possent, 492 in.; uni non-facto et uni facto serviunt, qui tamen posterior non

nisi unus ex multis est, et Iudaeorum proditionem Christum negando superarunt, 494 md.; ut Constantio placeant, dignitates famamque conservent et simplices fallant, sibi temperant, 520 extr. 258 md. 494 in.; haeresis adulatores muneribus corrupti, 160 v. md.; vim minantur atque externam auctoritatem in subsidium vocant, 20 in. 164 md. 376 md.; quomodo opiniones suas probare conentur, 320 extr. sq.; divinam Scripturam humanis ratiociniis expendunt, 750 in.; pro Mose Sotadem Herodiadisque filiam et pro Christo Arium habent, 146 md. s. f.; Scriptura relicta Arii Thaliam novam sapientiam appellant, 150 md.; Hermae pastorem citant, 50 md.; eorum libri, 154 v. md.; Patres calumniantur inprimisque Dionysium Alexandrinum (98 md. 104 in.) cum Ario et ipsis consentire criminantur, 94 md.; vanas rationes sibi commenti sunt, 82 in.; semper eadem variis modis proferunt, 322 in.; simplicibus, mulieribus ac pueris captiosas quaestiones proponunt, 320 extr. 602 s. f. 604 in. 190 s. f. 192. 194 v. md.; Christianos ab eorum magistris volunt appellari, 148 in.; sibi ipsi repugnant, 368 extr.; non confidunt iis, quae propugnant, 212 md.; non sunt Christiani, 166 in., neque ita appellandi, 146 v. md. 150 md. (sicut suum nomen nominis Christianorum loco accepere, 146 extr.), sed sunt Christi hostes, 82 in. (cfr. χριστομάχος) et diabolici (138) vel Valentiniani, Marcionitae et Manichaei vocandi, 848 md.; comparantur sepiis (586 in.), hydrae (584 in. s. f.), gigantibus (80 md. 352 in.) et Iudaeis (70 extr. 284 in. 518 extr. 520 [comparatio prolixior] et saepius), Caïphae, Pharisaeis et Sadducaeis, 18 s. f. 98 in. 476 v. md. 522 md. 604 s. f. 750 in. et saepius; refellendi sunt ex Patris notione (610 md.) et ex iis, quae Verbi divinitatem indicant, 136 md.; refelluntur ex parte ab ipso Asterio Sophista, 210 md. 212 in.; impiis et futilibus vocabulis utuntur, 52 in. 80 md.; primi voces ἀγράφους (ne a Graecis quidem vel barbaris repetitas, 164 s. f.) excogitarunt (56 s. f.) easque ipsi usurpant, 208 in. — Eorum d o c t r i n a e brevis summa, 152 s. f.; Patris et Filii unitatem in dubium vocantes (460 md. sqq.) ad voluntatis et doctrinae unitatem restringunt, 480 in., et ita utrumque unum et Patrem in Filio et Filium in Patre esse dicunt, quemadmodum nos quoque in illo existamus, 496 v. md. sqq.; ita de Patre docent, ut in eo excisiones, effluentias influxionesque fingant, 188 s. f., et ipse aliquando rationis et sapientiae expers fuisse videatur, 44 md. 116 s. f. 186 in. 626 in.; multa Deum verba loqui opinantes multorum eum Patrem faciunt, 46 md.; multas Virtutes seu Potentias esse statuunt, 154 v. md.; censent Patrem sibi ex nihilo Filium tanquam instrumentum, quo omnia efficeret, comparasse, 198 md. (plus igitur hominibus tribuunt quam Filio, qui illorum gratia factus sit, 620 in.), Deum semper esse effectorem, neque vero propterea ejus opera aeterna esse, 204 s. f., Deum etiam per Salvatorem creatum potuisse maledictionem solvere, 428 md., etiam per Mosen Deum magna fecisse, ideoque similia per simile posse fieri, 340 in., Deum per carnem passum esse et resurrexisse, 922 v. md. 926 md. 932 in.; Pauli Samosateni sententiam nunc astute tuentur, 62 extr.; vocibus de Filio utuntur, quae a Scripturis de creaturis dicuntur, 170 s. f. 172 md.; non distinxerunt, ubi Scriptura de Verbi divinitate et ubi de humanitate loquatur, 762 in.; deberent diabolum imitantes accuratius de Christi natura inquirere, 440 s. f.; Verbum quidem Dei esse concedunt, neque vero id Dei Filium esse volunt, 46 md., imo factum esse dicunt sicut caetera omnia per Verbum, quod in Patre sit, 26 in.; sibi ipsi contradicunt, cum Filium quidem Deo esse negent, Deum vero creatorem esse audientes humana non opponant, 192 s. f.; multos filios eosque fratres et multa Verba inducunt, 322 extr. 362 v. md.; ad perfectam Filii Patrisque similitudinem necessarium dicunt, ut et Filius filium alium generet, 188 md.; Filii divinitatem unitati Dei repugnare contendunt, 472 extr.; Filii quidem nomen admittunt, eum tamen solo nomine et gratia Filium, Verbum et Sapientiam vocari (44 extr. 152 extr. 154 in. 162 md. 164 md. 176 in.) et Filii nomen non nisi ob virtutem in sua procreatione obtinuisse contendunt, 32 extr.; vocem *non-facti* excogitarunt etc., vd. n o n - f a c t u s, se non duo non-facta confiteri dicunt, 494 v. md.; Filius secundum eos creatus et factus, 282 md., 720 md. 828 md. et saep., licet non ut una ex creaturis et operibus, et fetus, sed non ut unus ex fetibus, 322 md. sqq., creatus, conditus, factus et mutabilis, 56 md., opus (ἔργον), 434 md. sqq., non proprius naturae Patris neque verum et unicum eius Verbum, 162

v. md.; factus est quidem solus a solo Deo, 28 s. f., sed creatus ex nihilo, 26 md. 34. 44 s. f. 162 in., et quidem, ut ea, quae post illum existunt, produceret, 344 s. f. 152 extr.; ita Filium unum cum creatura faciunt, 712 md.; creaturae magis quam Deo creatori serviunt, 312 extr.; dicunt sicut Christus ex Deo sit nos etiam esse (868 s. f.) et se ut Filium futuros esse sperant, 512 v. md.; voces *ποίημα* vel *κτίσμα* voci *γέννημα* synonymas dicunt, 408 md. sqq.; provocant, ut Verbum *κτίσμα* et *ποίημα* esse demonstrent, ad Scripturae loca, ubi de Filio verba proprie ad res creatas pertinentia usurpantur (sed perperam et frustra, 286 extr. — 292.), e. gr. ad Deut. 32, 6. 18. (408 md.), Prov. 8, 22. (256 s. f. 282 md. 378—438. 760 in.), et 23. (438 extr. — 448 md.), Marc. 13, 32. (762 extr. sq.), Act. 2, 36. (256 s. f. 306 in. 916 s f.), Hebr. 1, 4. et 3, 1. 2. (ib. et 282 md.); sedulo observant, sicubi scriptum sit *fecit* et *factus est*, 306 v. md., sed frustra ex vocabulo *factus* disputant, 264 extr.; argumentantur exinde, quod Christus *παῖς* (392 in.) et primogenitus omnis creaturae dicatur (418 md.), quod Christus ipse multa de se dixerit, quae eius divinitatem infringant (516 sq.), quod sapientia etc. profecisse dicatur (566—72), quod mortis metum prodiderit (574—82.); ob humanos Christi actus eum creatum esse opinantur, 536 extr.; Dominum accepisse, egenum fuisse et ignorasse dicunt, 544 md. 614 in.; Filium a Patre voluntate et arbitrio factum esse contendunt, 584 md., quod a Valentino repetierunt, 586 md., alioquin Deo necessitate et nolenti Filius esset, 590 extr.; quae naturâ non fuerit mutatione divinitatem factam esse (878 md.), Verbum enim mutabile, 154 md. 216 s. f. 252 md.; callide temporis mentionem evitant cum de Filio loquuntur, 172 s. f.; Filium, si aeternus sit, Patris non Filium sed fratrem dicendum esse contendunt, 172 extr. sq.; dicunt Filium ante tempora extitisse, 174 extr., et non fuisse eum antequam genitus esset, 26 md. 34 s. f. 44 md. (cfr. *οὐκ ἦν* sub *εἶναι*), sed fuisse aliquando cum non esset Verbum, 44 md. al. (vd. *ἦν ποτε* s. *εἶναι*); accusantur negare Filium antequam in carne nasceretur extitisse, 22 md.; Christum non veram Dei Virtutem dicunt, sed unam ex multis virtutibus, 154 v. md.; Salvatorem carnem solam assumsisse statuunt ac passionis sensum ad impassibilem Deitatem referunt, 890 md.; carnem Domini coniunctione cum Verbo increatam factam esse existimant, 845 md.; Verbum incarnatum adorare nolunt, 854 in., quamvis res creatas adorent, 848 s. f.; alii Verbum hominem factum adorant, quod animae locum Verbum ipsum obtineat, 845 v. md.; non adorant Dominum cum carne (vel Christum ut hominem, si perfectus homo esset, 845 md.), sed carnem separant, 852 s. f.; Filium ad iudicium rediturum non exspectant, 566 v. md.; Filio maiorem rerum minimarum quam Patris cognitionem tribuerint, 556 v. md.; soli Pharisaeis in Spiritum S. blasphemantibus comparari possunt, 816 md.; Spiritum S. *κτίσμα* (676 v. md. cll. 672 md.) et ex nihilo esse dicunt, 492 in.; eos, qui ab iis baptismum accipiunt, turpiter fallunt (376 in. et s. f.), quia baptismi integritatem amiserunt (374 in.) eorumque baptismus instabilis est (738 md.), cum creaturam cum Deo creatore coniungentes (736 extr.) in nomine creatoris et creaturae, effectoris et operis baptizent, 374 md.; orthodoxos duo aeterna statuere calumniantur, 522 md.; T r o p i c o s oderunt, quod non Filium quoque *κτίσμα* dicunt, 746 md. — Praeterea vd. 12 md. 13 s. f. 15 md. 16. 32 s. f. 64 v. md. 116 in. 124 md. 128 v. md. 188 v. md. 194 v. md. 204 s. f. 218 md. 228 s. f. 236 in. 246 s. f. 256 md. 264 v. md. 282 md. 298 s. f. 300 md. 334 in. 370 md. 418 extr. 512 extr. 522 in. 540 extr. 550 md. 554 md. 610 md. 620 in. 628 v. md. 670 extr. 676 in. 712 in. 764 md. extr. 788 md. 824 in. 934 v. md. md., et cfr. *Ἀρειομανῖται.* A r i u s. E u s e b i a n i. H a e r e s i s A r i a n a. S e r p e n s.

A r i s t o t e l e s, 915 h.

A r i u s novae haeresis inventor, 112 md.; maximam partem aliarum haeresium furatus est, 150 extr.; temeritatis diaboli haeres, 154 s. f.; Arianis pro Christo est, 146 md.; pro furore suo blasphemavit, 936 s. f.; callide egit, ut suam haeresin induceret, sed ausis excidit, 158 extr.; propter impietatem a concilio oecumenico ex ecclesia eiectus et excommunicatus est, 158 in.; pravae suae doctrinae exponendae causa Thaliam (46 in. et c. 152 md. 154 extr. 164 s. f., ridiculum volumen et carmen, 156 md., licet aliquot Scripturae voces contineat, 158 md.), conscripsit (cuius argumentum paucis exponitur, 162 in.), effeminatis ac ridiculis modis Aegyptium

Sotadem (unde Sotadeus, 152 v. md.) et filiae Herodiadis saltationem imitatus, 102 md. 146 s. f. 150 extr., ubi quasi in scena de rebus gravissimis iocatur 156 md., quae ne apud graviores quidem gentilium auctores reperitur, sed tantum inter pocula et ludos adhibetur, 150 s. f., quamvis eam Ariani Scriptura relicta novam sapientiam appellent, 150 md.; e Dionysii Alexandrini (qui ab eo maxime discrepat, 102 md., et ea oppugnat, propter quae ille ab ecclesia eiectus est, 114 md.) scriptis praetextum non habet, 112 md.; simulat quidem se de Deo loqui, nihilominus tamen atheus et impius esse undique convincitur, 152 v. md.; dicit substantias Patris et Filii et Spiritus S. naturâ a se diversas penitusque dissimiles, 156 in., Filium non secundum naturam et verum sed per adoptionem tantummodo Dei Filium esse et secundum cogitationem Verbum dici, 128 s. f., non esse verum et unicum Patris Verbum, sed solo nomine dici Verbum et Sapientiam, gratiâ Filium et Virtutem, 162 v. md. 154 in., sola cogitatione Verbum et Sapientiam, 362 md., multa Deum verba loqui, 46 in., Deum ideo Verbum (i. e. unum quendam, quem Verbum, Sapientiam et Filium vocavit, 152 extr.) creasse, quia naturam creandam merae Patris manus participem fieri non posse viderit, 336 v. md., Deum, quoniam Christum bonum fore praescierit, ei gloriam, quam homo postea ex virtute consecutus est, praeveniendo donasse, 154 md., Verbum non esse verum Deum, 154 md., sed alienum et dissimile naturae proprietatisque Patris, 154 s. f. (in quo a Christo refutatur se et Patrem unum esse dicente, 630 md.), et duntaxat secundum cogitandi modum Patrique extraneum, 132 in., a Patre et Spiritu quoad naturae et gloriae similitudinem alienum, 156 in.; neque proprium Patri, sed aliud in Deo esse Verbum, 128 s. f. 132 s. f. 154 in., proprium ac naturale Patris Verbum aliud esse a Filio, 362 md., duas esse Sapientias, 132 s. f. 154 in., Verbum ex nihilo esse, 646 in., in Filii ex Patre generatione passionem et sectionem et effluxum fuisse, 900 v. md., Christum non esse verum Deum, sed non nisi participatione Deum effectum, 162 in., divinitatem Verbi passibilem esse, 924 in., Filium non semper fuisse, quum non fuerit antequam gigneretur, 162 in., Filium mutabilem esse (162 v. md.); quia exaltatus et unctus fuerit, 222 md., Patrem Filio invisibilem esse, Verbumque Patrem perfecte videre, intueri vel cognoscere non posse et ne suam ipsius quidem naturam cognitam habere, 162 v. md. 154 extr., ipsique deesse quod ad comprehensionem veramque Patris cognitionem requiratur, 162 v. md.; carnem solam ad occultationem divinitatis confitetur, vice autem animae Verbum ait in carne extitisse, passionem et ab inferis resurrectionem divinitati adscribere ausus, 906 s. f.; libentissime persequetur qui quae Christi sunt sentiunt, 130 s. f.; suadente diabolo temeritatisque eius haeres (154 s. f.) in alias haereses invectus est, 158 s. f. — Praeterea vd. 13 s. f. 30 md. 54 s. f. 56 md. 104 s. f. 118 extr. 122 s. f. 132 md. extr. 156 s. f. 330 md. 522 v. md. et cfr. Ariani.

Ascensio, 6 in. v. md. 82 extr. 86 in. 230 extr. 562 extr.

Aseitas, cfr. Deus in.

Asterius, sophista et haeresis patronus, 208 md; sacrificatus, 30 md.; ab Eusebianis didicit, 54 s. f.; locum Io. 14, 10. ita explicat, quasi Christus ipsum quem proferebat sermonem non sui, sed Patris esse dixerit, 462 s. f.; non-factum dicit id, quod semper est, 208 md.; Arianis contradicit duo non-facta esse dicens, 210 md. extr. 212 in.; Patrem voluntate Verbum produxisse affirmat, 588 in.; duas Sapientias esse existimavit, 210 extr. sq. 362 s. f. sq., alibi tamen unam tantum agnovit, 368 md.; scripsit Deum ideo Verbum creasse, quia naturam creandam merae manus Patris participem fieri non posse viderit, 336 v. md.; solum Filium a solo Deo factum, res alias per Filium tanquam ministrum et adiutorem factas esse, 30 md., Verbum artem creandi ab ipso Deo didicisse, 344 in.

Athanasius Alexandri successor, et qui cum eo communicant et quibuscum ipse communicat, Christiani vocantur, 148 extr.; in solitudine, 746 md., et acerba persecutione perquisitus ab eis, qui necem ei moliebantur, 670 in.; eius doctrina de Filio, 160 md.; eius quaestiones Arianis oppositae, 196 v. md. 198 md.; eius adminitiones, quibus in verbis simplicique doctrina Scripturae acquiescere suadet, 78 md. 214 extr.; eius sententia de baptismate haereticorum, 374 a., et de blasphemia in Spiritum S., 794 md. sqq.

Atheismus Arianorum, 152 v. md. 492 v. md. 604 s. f., Graecorum, 374 extr. 604 s. f., Tropicorum 788 in.

Atoma, 52 md.

Attributa Patris, 188 v. md.; attributa Filii eadem quae Patris excepto nomine, 468 in. 756 extr.
Augmentum staturae, vid. Incrementum.
Auxentius Mediolanensis, 822 md.
Avus Spiritus Sancti est Pater e mente Tropicorum, si Spiritus est Filii, 708 in. 786. — cfr. Acacius. Patrophilus.

Baptisma Christi homines spectabat, 244 in.; quale baptisma imperfectum, 738 s. f.; perfectum non nisi id, quod in Trinitate datur, ib.; eius gratia a Patre et Filio simul datur, 372. 760 v. md.; baptisma dat non nisi qui cum nomine Domini rectam etiam fidem habet, 374 md. — Baptisma haereticorum an ab Athanasio pro irrito habitum, 374 a.; vacuum et inutile est, 374; baptisma Arianorum instabile, 738 md., et qui ab iis baptizantur miserrimi, 376 s. f.; baptisma Tropicorum imperfectum et mancum, 736 extr. — vd. Initiatio. Lavacrum.
Baptizati cum peccant, ex Origenis sententia in Spiritum S. peccant etc. 792 extr. sq., ex Novati sententia veniam non accipiunt, 796 extr.
Barbarus quem confitetur Deum κτίσμα non dixerit, 96 md. 164 s. f.
Barrabas prae salvatore petitus, 146 md.
Basilides, 148 md.; angelos creare posse docuit, 328 v. md.
Basilidiani, 148 md.
Bathseba Salomonem filium vocavit servum, 288 md.
Beneficentia Dei, 280 in. 282 v. md. 864 extr.
Beneficia, vd. Dona.
Benignitas Dei, 282 in. 410 md. 420 in. extr.
Bersabee, vd. Bathseba.
Bibere, 830 s. f. 840 md.
Blasphemare quomodo differat a peccando, 796 md.
Blasphemia in Trinitatem, 672 v. md.; eorum est, qui post baptismum praevaricantur, 796 in. — Blasphemia in Patrem, 178 extr. — Blasphemia in Filium, 802 md. 806 md. 808 md.; duo eius gradus, uterque remissibilis, 800 md., quod non nisi humanitatem Filii spectat, 806 v. md. — Blasphemia in Spiritum Sanctum irremissibilis, 250 s. f. 792 v. md. sqq; Origenis et Theognosti de ea sententiae, 792 md. sq.; Athanasii sententia, 794 md. sqq.; est eius, qui quod in corpore est Verbum omnino negaverit aut divinitatis opera diabolo eiusque daemonibus attribuerit, 802 in. 812 in.; non irremissibilis declaratur quasi Filio major sit Spiritus (vd. etiam 794 md.), sed quia divinitatem Filii spectat, 804 s. f. sq., utraque enim blasphemia ad Christum pertingit, qui et *Filius hominis* et *Spiritus* de se ipso dixit, ut ex illo quae corpus suum spectarent, ex spiritu vero spiritualem suam divinitatem declararet, 808 md.
Bonitas Dei, 18 md. 36 md. 234 extr.
Bonus est Deus, 592 md. 600 v. md. 602 in.; Deus est fons omnium bonorum, 128 extr. — Melior, vd. Christus p. 969. col. 2 md.
Brachium dicitur Verbum, 658 md.
Bruchus, vd. Locusta.

Caesarea, 790 in. vd. Acacius.
Caïphas Christianus appellandus, si Ariani sunt Christiani, 146 md. — Ei Ariani comparantur, 18 s. f. 98 in. 720 md. et saep. — Cfr. Ariani.
Canon. — Hermae Pastor non est ex eo, 50 md. — Ex locis 682 md. sqq. allatis ordo librorum sacrorum in Athanasii codice apparet.
Caput fidei spectat ad Deum Patrem, Filium et Spiritum S., 78 extr.
Carnalia, vd. τὰ ἴδια τῆς σαρκός. Humanus.
Caro in Scriptura homo vocatur, 526 md.; hominis caro et ipsa generatio a Manichaeo sub malitiae principe constituta, 914 md.; carnis humanae natura ex Manichaei sententia peccatum est, 884 md.; caro non peccat nisi qui eam movet i. e. cogitat prius peccati actum mente conceperit et per corpus consummaverit, 864 md.; non Verbum facta est, sed Verbum caro, 878 s. f.; Christus carnem meliorem reddidit, 224 v. md.; caro propter Verbum, quod nostri causa caro factum, et ipsa quasi Verbum effecta, 534 in.; recipiendo Verbo idonea reddita, 274 in.; propter Verbum corruptionis expers et impassibilis immortalisque reddita, 582 md. s. f. — Caro Christi. — Caro ipsius Verbi est, 42 s. f.; a Verbo inseparabilis, 852 extr.; ubi carnis nomen in Scriptura, ibi totius adest compositi compago excepto peccato, 934 s. f.; non consubstantialis neque coaeterna, sed secundum naturam propria Deo facta et indivisibilis propter unionem (868 extr.) ex semine David, Abrahae et Adae, 882 md.; quamvis seorsim spectata pars sit rerum creatarum, tamen Dei corpus facta est, 848 extr.; absque carnalibus cupiditatibus humanisque cogitationibus in imagine

novitatis exhibita est, 918 extr.; carnis coniunctio cum Verbi divinitate ex utero facta est, 866 s. f.; carnis veritas aeque ad redemtionem necessaria ac divinitatis, 434 v. md.; caro Verbo non dedecus attulit, sed ab eo gloriam accepit, 850 extr.; caro Christi prima omnium servata et liberata est, 414 extr.; carnis propria, vd. ἴδια τῆς σαρκός. Humanus. — Haereticorum opiniones, 376 v. md., et vide Apollinaristae. Ariani p. 965. col. 2 extr. Haeretici. Manichaeus Marcion. Praeterea cfr. Corpus.

Carpocrates Angelos mundi fabricatores esse dixit, 266 in.

Cataphryges, 148 md. — vd. Montanistae.

Catechumeni ex Origenis sententia continentur in rationalibus, et quando peccant, possunt accepto regenerationis dono veniam consequi. 792 s. f. extr.

Catholici. — Ariani negant eos Christi corpus rite adorare posse, 844 s. f. — cfr. Fides catholica.

Character, vd. Figura. χαρακτήρ.

Charismata, vd. Dona.

Cherubim, 710 s. f. 854 extr.

Christiani non ab apostolis, sed a Christo dicti, 148 v. md.; Christianorum nomen semper iis mansit, qui in ecclesia et communione cum episcopis permanserunt, 148 md. extr.; Ariani Christianos ab eorum magistris volunt appellari, 148 in.; Ariani si sunt Christiani, etiam Caïphas ita appellandus, 146 md.; eorum quid sit, 522 in.; eorum fides circa Trinitatem, 182 s. f.; Christianus non est qui traditione ecclesiastica excidit, 734 extr.; Christiani baptizati ex Origenis sententia peccatorum veniam non consequuntur, 792 extr. 794 in.

Christus. — Usus huius vocis in Scriptura, 904 v. md.; significat utrumque, divinitatem et humanitatem, 884 s. f.; nunquam carne seclusa profertur neque divinitati a carne separatae propria est, 904 v. md. md.; etiam de Christi corpore in Scriptura dicitur, 660 extr.; nominum Christi et Iesu usus apud Athanasium apparet 894 v. md.; Christi natura ac persona describitur, 904 md. 924 v. md. sqq. 934 s. f. sq.; tribus partibus constabat, Verbo, mente humana et corpore animato, 821 extr.; est Verbum, Sapientia et Virtus Dei, 68 md.; semper fuit ac Verbum, Sapientia et Virtus extitit, 118 in.; fuit semper, si utique sit in Patre, 68 v. md.; cum vere sit Filius, in verbis proprie ad res creatas pertinentibus, quibus interdum promiscue de eius generatione utitur Scriptura, non offendendum, 286 extr. 292; si non Filius, sed opus dicitur, multa absurda sequuntur, 284 s. f. sqq.; est Verbum divinum homini ex Maria assumto in Maria coniunctum, 660 in., Verbum, quod cum Deus sit Filius hominis factum est, unus Christus, idem Deus et homo, 880 md., perfectus Deus et perfectus homo, 892 md.; non cum homo esset postea factus est Deus, sed cum Deus esset postea est factus homo, 226 in.; homo cum sit, Deus tamen est, 44 in. 914 v. md.; in eo solius carnis novitatem confiteri blasphemia, 898 md.; Dominus in carne tanquam in templo est, 856 v. md.; Christus nostram mortem destructurus sibi ipsi corpus ex virgine Maria sumsit, ut id pro nobis victimam Patri offerret, 42 md.; humanam carnem totam induit, 530 md., interiorem et exteriorem hominem in se constituit, 896 v. md., et naturâ, non fictione homo factus est, 892 s. f.; ad redemtionem perficiendam vera carne opus habuit, 434 v. md.; gigni incepit, quum Angelus Virginem alloqueretur, 650 md.; ante matutinum sidus natus esse dicitur, 648 s. f.; est qui exspectabatur Christus, 284 extr.; per opera se Filium Dei suumque ostendebat Patrem, per carnis affectiones (vd. Humanus) se verum corpus habere idque proprium suum esse probabat, 548 extr.; humanas infirmitates in se suscipit (894 in.) et Patri offert, ut penitus deleantur, 614 v. md. 616 in.; sine peccato fuit, 892 s. f. sq.; non melior factus per incarnationem, 44 in. 236 in. 246 md. extr. (id putare insania, 46 in.), ne suapte quidem virtute, 224 s. f., sed carnem meliorem reddidit, 224 v. md. (quo sensu Angelis praestantior factus esse dicatur, 112 in. 258 s. f. — 282. 928 extr.), et ad se tanquam accepta refert quae nobis dantur, 544 v. md. 614 s. f.; est secundus Adam (vd. Adam), Apostolus (vd. hoc), Dominus, fidelis, pontifex, rex (vd. haec); se ipsum sanctificat, ut nos sanctificemur, 242 md. 232 in.; Spiritum dat ut Verbum, accipit ut homo, 246 extr.; in baptismate Spiritum accepit, ut nos sanctificaremur, 242 extr. sq.; se ipsum Spiritu, cui alibi se esse aequalem significat (250 extr.), inferiorem dicit propter humanam naturam, 250 v. md.; est veritas et via (vd. haec et Lucifer. Lux. Splendor. Vapor. Vitis); pro toto homine redemtionis pretium dedit animam in se impecca-

bilem constituens, 896 md.; corpus pro corpore et animam pro anima dedit, ac perfectam subsistentiam pro toto homine, 894 s. f.; sanguine suo nos redemit et cogitatione mentis pro nobis victoriam reportavit, 892 v. md.; animam humanam sibi propriam ostendit, ubi anima humana in morte detinebatur, 894 v. md.; resurrectionem pro nobis concinnavit, ex inferno animam, e sepulcro corpus reducens, 932 s. f.; pro nobis in caelum ingressus est, 232 v. md. — Haereticorum varii de Christo errores, 376 v. md. 906 v. md. 934 v. md. 936 md., vd. Apollinaristae. Ariani. Arius. Haeretici. Manichaeus. Marcion. Marcionitae. Sabelliani. Samosateniani. Valentinus. — Christi abusive sic dicti, 884 extr. — Cfr. Adoratio. Aeternitas. Anima. Caro. Corpus. Exaltatio. Filius. Unctio. Verbum.

Circumcisio, 830 s. f. 868 in. — Ex haereticorum Corinthiorum sententia ipsa Deitas circumcisa est, 824 md. 830 md.

Coaeternitas Filii exemplis splendoris et fluvii probatur, 202 in.; caro Christi non coaeterna, 882 md. s. f. — Secundum Apollinaristas Christi caro coaeterna, 868 extr.; Haeretici Corinthii Christi corpus Verbi divinitati coaeternum dixerunt, 824 extr.

Coena sacra, vd. Eucharistia.

Coetus nunquam a propriis Episcopis nomen accepit, sed a Domino, 148 v. md.

Coexistere, 128 md. 206 v. md. 210 extr. 362 md. extr. 364 extr. 366 in. 368 md. 590 md.

Cogitatio. — Cogitatione mentis Christus pro nobis victoriam reportavit, 892 v. md. — Cogitatione vel secundum cogitandi modum, 96 v. md. 128 s. f. 162 s. f. 362 md. 616 extr. — Cogitationes vitiosae fraude a diabolo in rationali hominis natura inductae, 912 in.; Deus earum auctor non est, 910 s. f. — Cogitatio ex Ptolemaei opinione unus ex Ageneti Syzygis, 586 md.

Cognitio. — Sapientia, quae in mundo est, est principium quoddam et elementum cognitionis Dei, 454 md.; cognitio et comprehensio Filii est agnitio Patris, 178 md. 218 extr.; cognitio Patris per Filium et Filii ex Patre una est, 458 v. md.; cognitionis terminus, 710 s. f. — Ariani et Arius Verbum Patrem perfecte cognoscere negant, 154 extr. 162 in. 556 v. m.

Colaphizari, 534 md. 762 md. 806 md.

Comedere, 800 extr. 806 md. 808 v. md. 830 s. f. 840 md. 922 s. f.

Commentarii plurimi in V. et N. T. a multis conscripti, 150 s. f.

Commiscere vd. Commixtio.

Commiserationis exhibitio, 922 s. f.

Commixtio. — Ex Apollinaristarum opinione Verbum carnem non subsistentem sibi commiscuit, quae commixtio indissolubilis, 930.

Communicatio Spiritus nos divinae naturae consortes efficit, 726 md.

Comparatio instituitur inter ea, quae eiusdem constat esse generis, non inter ea, quae diversam habent naturam, 266 v. md.

Compositor et compositione et rebus compositis prior, 286 s. f.

Compositus Deus non est, 58 md.

Concilium. — Concilia per Galliam, Hispaniam et Romae habita Arianos damnarunt etc., 822. — Nicaenum, 12. 58 md. 70 v. md. 80 s. f. 828 v. md.; eius zelus in tuenda veritate et in explicanda sententia accuratio, 80 extr.; solum deinceps concilium dicendum, 822; Arium eiecit, 158 in.; quae ibi erga Eusebianos (20 s. f.) et circa Eusebii formulam acta fuerint, 82 in. 84 md. 86 sqq.; ab Arianis obtrectatum, quia ibi damnati sunt, 72 in.; definivit, quae ab initio testes oculati atque ministri Verbi tradiderunt, quaeque sunt ipsa fides catholicae ecclesiae, 72 in.; voluit ad abroganda impia Arianorum vocabula certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, 52 in., sed vocibus non scriptis usum est, 12 md. 16 md. 208 in; ad id coactum fuit, 52 in. md., neque vero ipsum illas excogitavit, sed ab antiquioribus acceptas habuit, 64 in.; ab Arianis propterea reprehensum, 208 in.; recte scripsit et cogitavit, nisi ostendatur Filium non ex Deo esse, 60 extr.; cur et quo sensu *ex substantia* et *consubstantialis* scripserit, 56 in. md. s. f. 72 extr. 756 md.; in specie *consubstantiale* (ab Arianis reprehensum, 124 in.) 54 in. extr. 56 v. md., *ex substantia*, 54 in. 60 in.; Filium ipsum, non corpus, consubstantialem dixit, 828 v. md.

Condemnari, 530 md.

Condemnatio peccati, vd. Peccatum.

Condere, vd. Creare.

Condescensio Dei exemplis probatur, 30 in. — cond. Christi, 416 extr. 420 extr. 422 in. 656 v. md.

Consilium vivens, 286 md. 594 saep. 598 md. 602 v. md.

Constantinus Magnus quae in con-

cilio Nicaeno gesserit, 82 md. 84 md. 88 extr.
Constantius, 164 md. 520 extr.
Consubstantialis non legitur in Scriptura, 12 md. 13 in. 16 md. 56 md. 66 in. 122 in. 124 extr.; a veteribus quibusdam eruditis ac illustribus scriptoribus et episcopis dictum, 88 v. md.; a synodo Nicaena propter Arianos certitudinis causa scriptum, 54 in. extr. 56 saep. 72 extr. 756 md. (vd. Concilium), et iubente Constantino formulae Eusebianae insertum, 84 md., et ab Eusebio approbatum, 86 md. 88 v. md.; sanum continet sensum et ratione confirmatur, 60 md.; non secundum corporis affectiones intelligendum, 84 md. 86 extr.; excludit divinitatis partitiones aut divisiones, 62 in.; Filius ex mente Concilii Nicaeni consubstantialis est neque divisione substantiae aut praecisione neque aliqua affectione aut mutatione substantiae et virtutis Patris, sed quatenus soli Patri, qui ipsum genuit, omni modo similis neque ex alia quam ex Patris hypostasi et substantia est, 88 in.; Filius Patri consubstantialis, non eius corpus, 828 v. md. — Caro Christi non consubstantialis, 882 md.; consubstantiale unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostatin, sed secundum naturam, 882 s. f. — Caro Christi consubstantialis, vd. Apollinaristae, p. 964 col. 1. et Caro. — Ariani concilium Nicaenum reprehendunt quod ita scripserit, 124 in. — cfr. Ariani p. 965 col. 2 md. sqq.
Consubstantialitas, 922 md. 132 in.; loci praecipui: 62. 66. 756.; ex Eusebii mente: 88 in.; ex traditione demonstratur, 64—70 extr. — cfr. Consubstantialis. Delectatio.
Contrahere, v. Stoici. Unitas in.
Cor Deo attribuitur, 648 s. f.
Corinthiorum haeresis, vd. Haereticus.
Corporalia, vd. Humanus.
Corporeus. — Deum quendam corporeum inducunt qui Deum compositum existimant, 58 md.
Corpus animatum non est eo ipso homo perfectus, 898 in.; corpus humanum ex Verbi communione et coniunctione ingentem accepit accessionem, 838 v. md., divinum et immortale est redditum, 44 in. 232 s. f.; corpus, quod Adam e caelo in terram detulerat et corruperat, a Christo de terra in caelum evectum atque restitutum, 874 v. md. — Corpus Christi in Scriptura saepe Christus vocatur, 660 extr.; corpore Deo opus fuit, quia Deus neque mortem subit neque resurrectione eget, 914 md.; dominicum corpus est novum in femina creatum, 8 extr., a Spiritu S. formatum, 856 md.; Maria mater eius rudis instar terrae, 298 in.; ex Maria desectum, 442 extr., non phantasticum, sed verum, 530 v. md., humanum naturâ et verum, 834 in., creatum (κτίσμα), 8 md. 10., passibile, 576 md. 832 md., corruptibile ac mortale, 578 in., non alterius, sed Christi proprium, 136 v. md. 530 v. md., Verbi, non Verbum, 832 in., et in eo fuit Verbum, 106 md.; affectiones eius Christi propriae dicendae, 530 md. 534 md.; eius et Verbi mutua ratio, 528 md.; eius cooperatio in miraculis efficiendis, 528 extr. sq.; corpus Christi pro corpore datum, 894 s. f., usque ad sepulcrum tantum pervenit, 886 md., humanum in sepulcro non putrefactum (886 extr.) iacet, sed suscitatur a Verbo ut Dei corpus, 108 md.; incorruptibile factum est, 838 extr.; nobis radix ad resurrectionem et salutem, 110 md.; in eo corruptio abolita est et incorruptio ex ipso sepulcro emicuit, 928 in.; corpus Domini sanctissimum vereque venerandum adoratione dignum, 856 md.; non adorandum secundum Arianos, 844 s. f. 852 s. f.; adoratio corporis Verbi ad ipsum Verbum spectat, 870 extr. sq. — De corpore Christi errores haereticorum, 376 v. md., Apollinaristarum, p. 864 v. md. 872 s. f. sq. 880 in., haereticorum Corinthiorum, v. Haeret., Manichaei et Marcionis, 884 v. md. md. — cfr. Caro. Christus.
Corruptio in corpus Domini tyrannicam vim sibi non arrogavit, 886 extr. 838 extr., sed in eo abolita est, 928 in. 932 extr. 312 in.
Creare et facere differunt, 68 s. f.; creandi (condendi) et generandi notiones non confundendae, 40 md.; creare non unam habet significationem, 68 md.; non ubique necessario naturam vel ortum significat, ita ut id, quod creatum dicitur, natura et substantia creatum sit, 380 v. md. 382 in.; Deus potuit semper creare, 206 v. md.; impium dicere Deum prae lassitudine satis habuisse solum Filium producere vel se putasse indignum cetera producere, 28 extr.; Deus quomodo creet, 36 v. md.; Trinitas est creans, 182 in.; Pater per Verbum in Spiritu creat omnia, 772 extr.; Christus dicitur creatus esse quo tempore corpus assumsit, 110 extr. coll. 378—448. 760 in. sq. — Verbum

ex Asterii sententia creandi artem a Patre didicit, 344 in. — Res creata. vd. Creatura.

Creatio. — Diversae de mundi creatione sententiae, 52 md.; creatio divina generatione posterior, 286 s. f.; creationem dividere, ita ut alia a Patre, alia a Filio creata dicantur, nefas, 30 in.; in prima creatione infideles facti sunt homines, 424 in. — vd. Deus. Verbum.

Creator. — Deus creator omnium visibilium et invisibilium, 4 md. 82 s. f. 84 extr. 188 v. md.; ex voluntate creator, 286 in.; Dionysius Alexandrinus Deum putatur creatorem Christi dixisse, 126 in.; creator Verbi factus est Deus, cum Verbum carne induta homo factum est, 414 md.; Verbum omnium creator (δημιουργός) 874 s. f., creator naturarum rationalium, 930 in. — Cfr. Angelus. Deus. Diabolus. Manichaeus. Marcionitae. Opifex.

Creatura. — Creaturae ex Deo esse dicuntur, quia ab eo factae sunt, 60 in.; iis proprium dici ex nihilo esse nec non fuisse antequam gignerentur, 282 s. f.; extra effectorem sunt, 40 md.; initium habuerunt temporis intervallis distinctum, 406 in.; in divisis locis sunt, 722 v. md.; sibi ad unam omnes consubstantiales, 752 md. sqq.; inter se quidem diversae, 324 in., nulla tamen ceteris superior vel inferior, 326 in., neque causa efficiens, 328 in.; creatura aliquid aequale vel simile sibi ipsi non creavit, 10 md.; prima creatura periit, 424 in.; creatura ceteras salvare et redemtionem efficere non potuit, 856 extr. 858 in. 428 v. md. 430 s. f. 432 s. f.; per Christum nova rursus creatura perfecta est, 178 extr.; creaturae a Spiritu S. sanctificantur, 320 md., et cum Filio coniunguntur, 730 md.; creatura creaturam non adorat, 332 v. md.; corpus, quod Filius portavit, creatura est, 8 md. 10 md., et creatura de Filio secundum corpus dicitur, 10 in., ipse vero nusquam in Scriptura creatura vocatur, 382 s. f. 386 in. — Ariani Filium creaturam esse dicunt (vd. Ariani p. 965 col. 2. extr.), sed non ut unam ex creaturis, 322 md. sqq., et in baptismate creaturam cum creatore coniungunt, 736 extr.; creaturae ex Arii et Asterii sententia actionem merae non-facti manus ferre non potuissent, 30 md. s. f. 32 in. 336 in.

Crescere, vd. Incrementum.

Crucifigere, 530 md. 762 md. 830 s. f. 936 in. — Verbum ignominia affecerunt, dum corpus Verbi cruci affixere, 930 md.; ex haereticorum Corinthiorum opinione ipsa Deitas crucifixa, 824 md. 830 md.

Crux. — Quod per crucem stultitia Dei esse videbatur, omnibus factum est honoratius, 234 md.; Deitatis oeconomia in cruce ipsa liquido apparet, 927 s. f. 894 extr.

Cyrillus Alexandrinus de Athanasio, 524 a.

Daemones. — Per Christi mortem daemonum praestigiae dissolutae, 234 md.; daemones Christum metuunt, 578 s. f.

Damnatio. — Eius loci duo, infernus et sepulcrum, 888 md. cll. 932 s. f. extr.

Dare. — *Data mihi est* quomodo salva Christi divinitate intelligendum, 538 md. 544 in. 614 in.

David ipse testatur vaticinia Messiana non ad se spectare, 314 extr.

Debitum pro nobis Verbum solvit, 426 in.

Decretum divinum de salute hominibus impertienda ante mundi constitutionem vel aevum factum. 444 in. 448 v. md.

Deitas. — (Ita *θεότης* saepissime vertitur, e. gr.) 516 v. md. 824 md. 830 md. 832 md. 838 saep. 866 v. md. md. 866 extr. 890 md. extr. 894 s. f. 896 in. 900 md. 918 saep. 924 v. md. 936 s. f.

Delectatio Patris in Filio (70 s. f.) et Filii in Patre probat Filii consubstantialitatem, 548 v. md.

Demiurgus, vd. Creator.

Deprecari calicem, 534 v. md. 574 in. 578 md. 580 in. s. f.

Derelinquere. — Christus non potuit a Deo derelinqui, 578 md.; praeterea 574 v. md. 580 extr. 614 v. md.

Descensus ad inferos, 886 md. s. f. 928 v. md. 936 in.

Deus. — Deo et hominibus interdum in Scriptura S. eadem attribuuntur, 36 in.; eius attributa, 188 v. md.; Deus significat substantiam eius, qui est, 60 in.; Deus cum nulla re comparari potest, 266 md.; non eodem modo est ut homines, 36 v. md.; eius natura semper perfectissima, 174 md., et beata, 178 md. 286 s. f. 600 in.; non est ex aliquo, 478 s. f., sed per se est, 36 md.; habet a se ipso ut sit, 4 md.; ex deliberatione existit, et quidquid est vult, 592 s. f. sq. 600 md.; est unus, solus ac primus, 472 md. 478., aeternus, 196 s. f., semper et idem, 278 extr., non-genitus, non-factus, simplex (vd. haec singg.), non compositus, 58 md., individuus, 36 s. f.; ei accidisse nequit quod ex eo est, 38 v. md.; non

sunt circa eum quaedam, quae eius substantiam compleant, 58 md., nec aliquem extrinsecus amictum habet, quo contegatur, 58 md.; est materiae et corporis expers, 36 in. 58 md., invisibilis et creaturis inaccessibilis, 278 extr. 280 in., passionis expers, (vd. Impassibilis); omnia continet et a nulla re continetur, 36 md.; in omnibus est sua bonitate atque potentia, et extra omnia est propria natura, 36 md.; est Pater omnipotens, principium, aeterna lux, fons omnium bonorum, sapientiae et vitae (vd. haec. singg.); est fidelis, 302 md.; semper delectatur, 70 s. f,; semper et nunc efficax est, 30 md. 204 s. f.; iubendo non defatigatur, 334 s. f., et quae vult absque ulla mora fiunt, 334 extr.; post Verbi generationem non impar fuit ad universum creandum, 336 md., et impium est dicere, eum prae lassitudine non nisi Filium potuisse producere, 28 s. f., vel seipso indignum putasse reliqua creare, 28 extr. 336 md. 338 in.; Deus est creator (vd. Creator) per proprium Verbum, 36 md., et Filium, 286 in., quo tanquam manu utitur, 30 v. md., non vero ita, ut hoc a Patre, illud a Filio creatum sit, 30 in., creator Verbi (vd. Creator), et hominum, 414 md.; ex voluntate creator, 286 in.; semper potuit creare, 206 v. md.; non creat ut homines, sed ut Deus, 194 in.; a Graecis ex materia producere et componere dicitur, 328 md.; creat, quae non erant vocans ut sint, 36 md.; non est auctor cogitationum vitiosarum, 910 s. f.; eius providentia et condescensio (vd. haec). — Vd. Manichaeus. — Christus Deus, vd. Christus. Divinitas. Filius. Verbum. — Haereticorum de Deo opiniones. vd. Ariani p. 965 col. 1. extr. Arius. p. 966. col. 1. Asterius. Sabellius. — Dei tres, 66 extr. 68 in.; Dii gentilium neque quoad naturam neque quoad promissa fideles, 302 md.; dii falsi, 474 s. f. — Homines sunt dii, vd. Homo.

Dextra Dei, 658 md. — cfr. Sessio.

Diabolus pro arrogantia (498 in. md.) e caelis cecidit, 754 in.; ex Manichaei opinione naturae humanae creator, 890 in. 914 md.; peccati inventor, 888 extr. 890 v. md. md.; cogitationes vitiosas fraude in hominis natura induxit et in ea peccatum operatus est, 912 in. v. md.; Evam fefellit, 158 s. f.; mors ab eo constituta, 912 in.; tyrannus captivitatis est, 918 in.; bene novit quid sibi timendum a Christo, si vere Filius Dei esset, 440 md.; Deitatem in Iesu non novit, 918 v. md.; Iesum tentans bellum incepit contra hominem, 918 v. md. extr.; eius opera quomodo a Filio Dei soluta, 912; est pater haeresium (etiam Scripturae verba usurpans, 158 md.), 848 in., in specie Arianae, 70 extr. 74 s. f. 138. 144 md. 166 in. 440 md. s. f. 498 md. 584 md. 604 md. 858 v. md. — cfr. Arius p. 966. col. 2. Serpens.

Dignitas Dei dignitas hominis facta, 928 md.

Dilatatio Unitatis in Trinitatem, 120 md. 124 in. 624 in. sqq. 638 md. 646 in.

Dilectus idem quod unigenitus, 654 in.

Dimoeritarum nomen Apollinaristis datum, 821 md.

Dionysius Alexandrinus catholicae ecclesiae magister, 102 md., conscripsit libros quosdam et Apologiam, 92 s. f.; eius epistola ad Ammonium et Euphranorem adversus Sabellium eiusque in Pentapoli sectatores, 64 md. 66 md. 100 extr. 108. 112 md. 114 v. md. 134 md.; aliae epistolae, 66 in. 100 in. 102 md. 106 s. f. 108 extr. 112 md. extr. 114 v. md.; ob illam a fratribus quibusdam apud Dionysium Romanum accusatus, 114 md.; iniectas suspiciones levare conatur per literas ad illum datas, 64 extr. 66 in. 102 md. 114 md.; eius Elenchus et Apologia, 114 s. f. 116. 118. 134 md. (lib. I. 120 s. f. 128 extr. 120 in. 126 in. III. 122 s. f. IV. 130 in.); accusatur Filii consubstantialitatem negasse eumque creatum et factum dixisse, 64 extr. 66 in. 120 in. 126 in.; ab Arianis ad suas partes trahitur, 94 md. 98 md. 128 s. f., sed tantum abest, ut Arianas opiniones foveat, 102 md. 104 in. 108 in. 112 md. 114 extr. 116 v. md. 132 in., ut Arianam aeque ac Sabellianam haeresin non solum oppugnaverit, 66 md. 114 md., sed refutaverit, 122 s. f. 132 extr. 134 md. 136 md., et ex scriptis suis pius demonstretur, 136; licet enim revera Filium opus et rem factam etc. dixerit, 100 in., tamen non solum apostolorum instar (106 md.) κατ' οἰκονομίαν disputavit, 102 s. f. 106 md. sq. 134 md., et temporis ac personae ratione (100 s. md.) et consilio (vd. supra) excusandus est, sed alibi recte Filii naturam exposuit, 13 in. md. 66 in. 106 s. f. 108 extr. 112. 120 md. 124 in. 126 md. 128 in. md. 132 v. md.; nunquam ab aliis episcopis damnatus episcopatuque eiectus neque ex ecclesia egressus, 98 md. — praeterea vd. 118 extr. 120 in. 122 s. f. 124 in. 128 md. 130 extr. 132 md.

Dionysius Romanus scripsit adversus

Sabellianos et eos, qui tum quae postea docuit Arius senserunt, 66 md. 114 md.; apud eum Dionysius Alexandrinus accusatur, 64 extr. 114 md.; indicat ei per epistolam qua de re accusatus sit, 114 md.; eius doctrina de Trinitate, 13 md.

Disputatio adversus Christi hostes, 94 in. 218 in.

Dissimilis, vd. ἀνόμοιος.

Divinitas. — In ea sola Pater proprie pater et Filius proprie filius, 190 v. md. 708 extr. 788 s. f.; divinitas et proprietas Patris est id, quod Filius est, 470 md.; eius partitiones aut divisiones cum consubstantialitate non coniungendae, 62 in.; Unitas non in tres divinitates separanda, 70 in. — Divinitas Filii paterna, 516 v. md.; 606—613; Filius est Deus verus ex Deo vero, 4. 86 in. 164 in. 606 s. f.; eius divinitas Dei unitate non tollitur, 472 md.; ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur, 6 s. f.; ad eam non referendum, si quando creari dicitur de Verbo, 10 in.; divinitas Christi cum corpore proficiente magis magisque se patefecit, 570 s. f. 572 v. md.; ad redemtionem necessaria, 248 md. 434 v. md.; cfr. Deitas. Verbum — Dionysius Alexandr. eam docuit, 106 s. f. 108 extr. 112 md. extr. — Divinitas haereticorum multiformis et multiplex, 492 md.; Arianorum et Arii de ea errores, vd. haec nomm. p. 965 col. 2 et p. 967 col. 1. — Caro Christi divinitati consubstantialis, vd. Apollinaristae. Haeretici.

Divisio divinae naturae per generationem Filii non fit, 6 s. f. 84 md. 178 md.; Verbum sine divisione in Patre est, 54 in.; divisiones divinitatis cum notione consubstantialitatis non coniungendae, 62 in. 88 in.; divisio personarum non fuit in Christo, 918 extr. — vd. etiam 36 s. f. 38 in. 60 md. 88 in. 202 s. f. 900 md.

Docetae, 530 c. — cfr. 376 v. md. 824 md. 832 extr. 864 v. md. 866 v. md. 902 md. 908 extr. sq.

Doctrina. — Ariani Patris et Filii unitatem ad voluntatis et doctrinae unitatem restringunt, 480 in.

Dolere. Dolor, 892 in. 894 in. 924 md.

Dominator secundum doctrinam Manichaei, 914 md.

Dominicus, vd. Corpus. Homo.

Dominus cur Pater dicatur, 212 extr.; cur Dominus Virtutum, 76 s. f. 212 s. f.; Verbum omnium Dominus, 54 in. 76 s. f.; Dom. aeternus erat Christus ante incarnationem, (76 md.) 308 md. 310 in. md. 312 md. 318 md. 468 in., et cum mitteretur etiam secundum carnem factus est, 312 s. f.; miracula Christi eum dominum mortis esse ostendunt, 316 md. — vd. Christus. Filius.

Dona Spiritus Sancti in Trinitate tribuuntur, 774 s. f.; dona divinitus hominibus communicata a Patre et Filio una dantur, 484 sqq.; dona per Christum a Deo in homines collata tanquam ipsi donata nobis impertiuntur, 614 md. sq.

Dormire, 534 in. 762 md. 806 md. 816 s. f. 894 in.

Dualitas, vd. δυαρχία. δυάς.

Dubitatio diaboli filia, 23 g.

Ecclesia catholica a Domino in Trinitate fundata et radicata est, 776 md. — cfr. ἐκκλησία.

Effector est Pater, 188 v. md. — cfr. Creator. Opifex.

Efficax. Efficiens. Efficientia. 286 md. 896 extr. 350 in.

Effluentia. Effluvium. Effluxus, 4 md. 36 extr. 188 s. f. 190 v. md. 900 v. md.

Egenus. — Verbum nunquam egenum fuit, 614 md. cll. 236 in.; egenus fuit Dominus ex Arianorum sententia, 544 md. 614 in.; egenus factus est Deus, quia egenam naturam assumsit, 922 in.; non multa sunt Verba, ne singula egena sint, 46 s. f.; egena sunt verba, quibus de carnali Christi adventu Dionysius Alex. utitur, 110 in.

Egere, 544 md. 548 md. 614 in.

Elementum. — Sapientia, quae in mundo est, elementum quoddam cognitionis Dei est, 454 md.; elementa, 52 md.

Elisaeus, 560 s. f.

Emanatio, vd. Effluentia etc.

Enoch perspecta habuit quae Abraham custodivit, 24 md.; translatus est, 28 md.

Enumeratio principiorum et deorum, 900 md.

Epicuri de creatione sententia, 52 md.

Episcopi Nicaeni, vd. Concilium; Pentapolitani quidam Sabellii sectatores, 100 extr.

Eruca magna Dei virtus, 54 md. 154 v. md.; ab Arianis Filio coordinatur, 364 extr. 368 md. 370 in.

Esaias. — De eo Iudaei Es. 53, 7. intelligunt, 260 md.

Esse. — Deus non eodem modo est quo homines, 36 v. md.; Deus in omnibus est sua bonitate et potentia, at extra omnia est propria natura, 36 md.; Filius esse a Patre habet, 118 in.; ex Deo esse non commune Filii et rerum factarum, 52 md.; creaturae ex Deo dicuntur, quia ab eo factae sunt, 60 in.;

in Deo esse ex Eusebianorum sententia hominibus cum Filio commune, 54 md.; in Filio et in Patre esse quo sensu de hominibus dicatur, 514 s. f.

Essentia, 606 md. s. f. 608 in. md. 610 md.; essentia verissime existens una est, 606 md.; ess. (τὸ εἶναι) Filii est Patris divinitas et proprietas, 470 md. — vd. Natura. Substantia.

Essentialis, 606 md. s. f. 608 md. 610 md.

Esurire, 42 md. 108 md. 134 s. f. 528 v. md. 534 in. 558 md. 572 md. 576 md. 614 v. md. 616 in. 762 md. 764 in. 894 in.

Ethnici, vd. ἐθνικοί. Graeci.

Eucharistia. — Dictum Io. 6, 61—63. explicatur, 808 s. f. sq.; Athanasii sententia de reali praesentia corporis Christi exponitur, 809 i.

Eudoxius. — cfr. Eunomius.

Eunomius. — Eunomii, Eudoxii et Eusebii audebunt dicere Patrem avum aut Spiritum filium, 786 s. f.

Euphranor, cfr. Ammonius.

Eusebiani quomodo in concilio Nicaeno se gesserint, 20 s. f. 54 v. md. etc.; eorum impietate et simulatione patres Nicaeni coacti, ut verbis ἀγράφοις uterentur, 80 md., et *consubstantiale* scriberent, 54 in. extr.; propter hoc verbum fidei Nicaenae subscribere nolunt, 4 c.; subscripserunt tamen se ipsos condemnantes (50 in.) quae posthac reprehenderunt, 20 extr.; postea ad impietatem revertuntur, 22 md., alia quam quibus subscripserunt docent, 24 md., et concilium calumniantur, 50 in. 72 in.; voces neque Scripturae neque patrum auctoritate probandas primi excogitarunt et adhibent, 56 extr. 50 md. s. f.; Hermae Pastorem citant, 50 md.; dicunt Filium unigenitum, quia solus ipse Patris particeps sit, 34 in., *ex Deo* et *semper* hominibus cum Filio commune esse, 52 v. md. 54 md., et Filium naturâ Verbum non esse, sed ei non nisi cogitatione hoc nomen convenire, 616 extr., Verbum ut creaturam et opus substantiâ Patri dissimile ac externum neque solam et veram Patris sapientiam esse, sed non nisi abusione Verbum et Sapientiam dici, per Verbum enim, quod in Patre sit, et ipsum factum esse, 26 md. s. f.; simulant se nolle Filium regni principium habere, 616 md.; obiiciunt Prov. 8, 22., 40 in.; ad eos etiam referenda, quae de Arianis narrantur 72 md. 74 md. s. f. 80 md. — Ab eis didicit Asterius, 54 s. f.; Pauli Samosateni sententiam astute tuentur, 62 extr.; eorum et Sabellianorum diversae opiniones comparantur, 616 s. f. — praeterea vd. 12 s. f. 16 in. 28 in. 46 in. et cfr. Ariani. Eusebius Caes.

Eusebius Caesareensis. — Eius ad dioecesin suam epistola, 82—90.; formula ab eo Nicaeae proposita, 82 nr. 2. 3.; vocibus *non erat antequam genitus est* anathema dixit, 88 s. f.; symbolo Nicaeno subscripsit, postquam pridie restiterat, 22 in.; Arianos nolens quasi accusavit, 22 v. md.; Dionysii Alexandrini epistolam ad Dionysium Romanum et apologiam consulto ac callide in Historia sua praetermisit, 93 s. f.; scripsit Deum ideo creasse Verbum, quia naturam creandam merae suae manus participem fieri non posse viderit, 336 v. md., et Filium mutabilem esse, quia exaltatus et unctus sit, 222 md. — praeterea vd. 15 md. 190 s. f. et cfr. Ariani. Arius. Concilium. Eunomius. Eusebiani.

Eusebius Nicomediensis, 15 md.

Eutyches, 530 c. 845 extr.

Eva, 146 in. 158 s. f.

Exaltatio Christi, 228 md.—240. 534 md. 614 v. md.; non est defectus vel passio naturae Verbi, 238 md.; humanam eius naturam spectat, non divinam, 230 md. sqq.; est idem quod resurrectio, 236 md. 238 md. extr.; Christus non exaltatus est ideo quod virtute sua melior factus est, 224 s. f., sed nostri causa, qui in eo exaltati sumus, 232 in. 616 md.

Excisiones, 188 s. f.

Exempla in Scriptura proposita ad Filii generationem illustrandam, 38 s. f. sq., ad trium personarum naturam cognoscendam sufficiunt, 714 md. 718 extr.

Expiatio Verbum factum est, 282 in.

Faber navalis, vd. ναυπηγός.

Facere a *creare* differt, 68 s. f.; in Scriptura haud raro pro *generare* vel *parere* et de veris filiis dicitur, 290 md. 292 md.; significat id, quod Verbi corporeum est, 306 extr. — Fieri in Scripturis non ubique de conversione naturae intelligendum, 500.; de Deo dictum non significat principium existendi, 278 in. — 280 md. — Factus, γενητός, 74 — 78 saep. 100 in. 114 s. f. 124 md. s. f. 136 in. 180 s. f. 188 in. v. md. 210 v. md. 212 md. 216 md. 220 md. 264 v. md. 710 extr. 736 in. et saep., cfr. Res factae; γενόμενος, 264 v. md. sqq. saepiss.; ποιηθείς, ποιούμενος, 86 in. 290 md. s. f. 292 in. extr. 304 md.; Filium nunquam Scripturae absolute dicunt *factum* esse, 68

extr. 306 in., sed quo tempore corpus assumsit, 110 extr., et simili occasione et sensu, 272 s. f. 276 md. 280 s. f. sq.; genita res interdum etiam facta vel effecta dici potest, 264 md.; cfr. Generare.

Factio Christo a Scriptura non attribuitur, 68 v. md.; errant qui eius generationem dicunt factionem, 70 in.

Factor vario sensu dicitur, 126 in.—128.; Verbum factor angelorum, 928 extr., saeculorum, 170 md. 870 md., hominis, 886 s. f.; Dionysius Alex. accusatus Deum Christi factorem vocasse, 126 s. f., Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi demonstrat, 126 md.; cfr. ποιητής.

Fames, vd. Esurire.

Fetus. — In factis et corporeis rebus reperiuntur fetus quidam, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint etc., 356 v. md.; fetus hominum partes quodammodo sunt gignentium, 36 md.; fetus Dei non alius esse potest praeter Verbum, Sapientiam et Virtutem, 62 md.; fetus nisi semper simul esset cum Patre, perfectio naturae eius imminueretur, 206 md.; fetu suo omnia fecit Pater et omnibus providet, 62 s. f. — vd. Filius.

Fictio. — Dominus non fictione homo factus est, 892 s. f. cll. 832 s. f.; haeretici Corinthii Dominum fictione corpus gestasse putarunt, 824 md.

Fidelis significat et eum, qui credit, et eum, qui dignus est cui credatur, 294 md. 300 extr.; fidelis est Pater et Filius, 302 md.; fidelis ei, qui fecit eum, dicitur Christus non nisi post incarnationem, 296 md.; Moses fidelis est factus, 304 v. md.; sacrificia legis nihil fidele habebant, 302 in.

Fides quae sit, 920 extr.; habenda iis, quae intellectum transcendunt, 710 s. f. sqq.; sufficit iis credere, quae scripta et gesta sunt, 936 extr.; fides simplex curiosa eloquentia praestantior, 462 in. cll. 786 v. md. — Fides quo sensu una dicatur, 776 s. f.; quae habeat fundamenta, 854 v. md. — Fides Sanctorum verorumque veritatis praeconum concors est, 24 md.; fides Christiana, 760 md., ecclesiae catholicae, 72 in., 788 v. md. 826 extr. 858 md.

Figura substantiae Patris, 38 md. 178 s. f. 186 md. sq. 598 extr. 718 s. f.; figura verae Sapientiae in creaturis est, 454 in.

Filia Herodiadis, 146 s. f.

Filio-Pater unius substantiae neque vero consubstantialis, quo Sabelliani Filium prorsus tollunt, 6 md.

Filius. — Filii notio in Scriptura duplex, 26 extr. sq.; filii alii sunt naturâ, alii gratiâ, 222 s. f., vel adoptione (θέσει) 410 md.; filius proprie et secundum naturam significat eum, qui ex aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, 34 s. f.; filius nibil aliud est quam quod ex patre gignitur, 174 s. f.; filii non extrinsecus nascuntur, sed ex parentibus, 200 in., generantur, non creantur, 758 v. md. (Scriptura tamen etiam de veris filiis *fecit* usurpat, 292 md.); ideo semper patribus consubstantiales, naturâ similes et proprii, 200 in. 758 v. md.; filiorum nomen et servis datum, 288 md.; filios vocavit Deus etiam priscos populos, 226 v. md., et homines, tanquam eos genuisset, 410 in. md., et eos, qui ob virtutem hoc nomine digni habentur, 28 in. — Filius Dei in universum, 4 sq. 160 md. 178 md.—f. 356 md. 750 md. 760 md. 864 in.; etiam in V. To commemoratur, 642 extr.; non eo sensu filius, quo filii nomen virtute comparatur, 28 v. md. 60 in.; in sola divinitate proprie est et manet filius, 190 v. md. 708 extr., ita ut sit semper Filius, nec unquam alterius pater, 190 v. md. md. 710 v. md. 788 v. md., neque frater (vd. hoc); Filio eadem quae Patri attribuuntur excepto Patris nomine, 468 in. 756 extr.; eius divinitas, vd. hoc. Esse. Essentia; eius identitas, vd. hoc; non est pars Dei, 202 md., 710 v. md. 788 s. f., sed Filius et Pater unum sunt, 62 s. f. 466 md. cll. Io. 10, 30., quod ex eo probatur, quod in baptismo una nominantur, 370 md.; Filius a Patre separari et ab eius substantia dividi nequit, 120 md., 56 in., sed est in sinu Patris (vd. hoc) et in Patre (Io. 14, 10), quomodo non, 462 md., quomodo, 466 in., ita ut qui Deum nominet Patrem, statim in eo Filium quoque intelligat et significet et vicissim, 78 md. 120 md. 214 in. 216 md. 706 v. md., et per eum et in eo Pater baptismatis gratiam et caetera dona communicet, 372. 484 sqq. 488 md.; Patri coexistit (vd. hoc); esse non a se ipso sed a Patre habet, 118 in., ex eo est, 40 md. 52 in. md. 60 md., Deus verus ex Deo vero, 4. 82 s. f., ex existente existens, 8 in., et quidem ex substantia (vd. Substantia) vel natura Patris (594 md. 286 in. 784 in.), igitur ei consubstantialis (vd. hoc), neque aliunde vel extrinsecus (40 md. 58 md. 202 in.) vel ex alia substantia (56 md.) vel ex nihilo, vd. hoc; genitus (vd. Generatio), igitur proprius Patris fetus, 8. 52 in. 60 md. 64 in. 66 md.

160 md. 174 md. 178 saep. 180 md. (cfr. γέννημα, Fluvius) non non-factus (vd. hoc), diversus ab omnibus creaturis, 50 md. 52 extr. 86 s. f. 332 in. 752 md. sqq. cll. 34 md., etiam Angelis, a quibus adoratur, 112 in. 262 extr. 332 in., non creatus et creatura (vd. haec), neque factus et opus (vd. haec); non est praeter voluntatem Patris, sicut eadem voluntate, qua eum Pater vult, Patrem ipse amat, vult et honorat, 600 s. md. md.; est similis Patri, 4., aeternus (vd. Aeternitas), i. e. est ante omnia, 8 in.; principium existendi non habuit, 74 md. 646 s. f. sq., neque non fuit antequam genitus est (vd. οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ et sim. sub εἶναι) vel aliquando non fuit (vd. Aliquando); est perfectus, immutabilis, unigenitus, Patris Angelus, brachium, dextra, figura substantiae, imago, interpres, manus, omnipotens, per se perfectus, Sapientia, splendor, totus, Verbum, Virtus, vita (vd. haec); solus Patrem cognovit et revelat, 330 in. 134 in., omnia ei nota sunt, 550 v. md.; ubique est, 772 in. v. md.; omnium rerum creator est, 6 extr., et quae ex Deo facta sunt, per eum et in eo facta et creata sunt, 52 extr. 58 in. 62 md. 114 md. 134 in. 286 in., ita ut non hoc a Patre aliud a Filio creatum dici possit, 30 in.; per eum Pater omnia gubernat et omnibus providet, 134 in. 62 md.; eius potestas secundum Origenem ad sola rationalia sese extendit, 792 s. f.; est iustus iudex, 254 s. f. cll. 252 md.; eius et Spiritus Sancti mutua ratio, 512 md.; mittit Spiritum, 718 extr. 720 in.; est Dei Filius et non Pater Spiritus, 786 in.; Spiritus ab eo accipit, 176 md.; opera diaboli dissolvit, 890 v. md.; Filius, qui passus est, non alius fuit ac qui non passus est, 882 md.; Filius, qui Deus et Dominus gloriae est, fuit in corpore contumeliis affecto, 838 s. f. — Filius Dei etiam Filius hominis factus est et in fine saeculorum assumsit nostrum hominem Iesum Christum, 42 md. 240 v. md. 6 in. (cfr. Incarnatio); Filius hominis est filius protoplasti Adam, 876 v. md.; a Patre mittitur, 720 in.; Filius ut homo dicit se missum esse et venisse, 838 s. f.; quam gratiam Patre donante ut Verbum aliis impertit, ipse dicitur ut Filius hominis accipere, 240 v. md. — Filii Dei, vd. Homo. — Filius a Graecis non agnoscitur, 214 md. — Sententias Dionysii Alex., Origenis, Apollinaristarum, Arianorum, Arii, Asterii, Eusebianorum, Eusebii, Macedonianorum vd. sub his singg. et cfr. Christus. Deus. Fetus. Generare. Iesus. Pater. Spiritus Sanctus. Trinitas. Verbum.

Flagellari, 530 md.

Flere, 108 md. 534 v. md. 574 in. 576 md. 578 v. md. 582 md. 614 v. md. 762 md.

Fluvius, 6 md. s. f. 10 md. 66 md. 122 saep. 128 md. extr. 132 saep. 714 md. extr. 718 md. — cfr. Fons.

Fluxio, 6 s. f.

Foetus, vd. Fetus.

Fons, 6 s. f. 38 extr. 44 s. f. 66 md. 122 saep. 128 md. 132 saep. 174 extr. 184 saep. 714 md. extr. 718 md. cfr. Fluvius. — Deus est fons omnium bonorum, 128 extr., sapientiae, 44 md. 182 extr. 184 md., vitae, 182 extr. — Arianos oportet dicere fontem non ex se ipso sed extrinsecus sapientiam habuisse, 44 md.

Forma Dei (s. Patris, 771 md.) est plenitudo divinitatis Verbi, 902 md. — Forma servi i. e. protoplasti Adam (868 s. f.) est assumtio carnis, 312 md., humanae substantiae intelligens natura cum organica compositione, 902 s. f.; non separata a divina gloria, 928 md.; suapte natura et virtute se peccati expertem exhibet, 918 in.; ea accepta Filius non diminutus neque servus effectus, sed universae carnis et creaturae liberator ac Dominus omnium Christusque factus, 312 md. 850 extr. — Spiritus S. est forma Filii, 771 v. md.; quod signatur Christi formam habet, ib.

Formatio Christo a Scriptura non attribuitur, 68 v. md.; formatio prima, 868 md. 874 in. 886 md. 918 s. f.

Frater Filio attribui nequit, 708 s. f.; Filius filius est, non frater, 174 md.; Spiritus S. non est Filii frater, 786 in.; frater noster Verbum dicitur, cum homo factum esset, 414 s. f. — Fratres habuit Filius, cum carnem nostri similem induit, 300 s. f. 416 extr. — Ariani Filium, si aeternus sit, Patris non filium, sed fratrem dicendum esse concludunt, 172 extr. sq.; multos filios eosque fratres inducunt, 322 extr.

Fugere, 534 v. md.

Fuit aliquando cum non esset, vd. Aliquando.

Gaius ex Pannonia crypto-Arianus damnatur, 822 md.

Galatae post tempus circumcisionem amplexi sunt, 260 md.

Gallia. — Concilia in Gallia habita, 822 md.

Generare. Generatio. Gignere. — Generare nihil aliud significat quam filium, 178 in.; notiones generandi et creandi efficiendique in hominibus non confundendae, 40 md.; facere et similia in Scriptura haud raro pro *generare* vel *parere* dicuntur, 290 md.; res factae nequeunt genitae dici, res genita vero interdum etiam facta vel effecta vocari potest, 264 md., et Scriptura loco vocis generare utitur vocibus proprie ad res factas pertinentibus, 286 extr. — 292 md., quae tamen circumspecte explicandae, v. c. 434 s. f. 440 extr. sq.; Christus nusquam factus, in multis vero locis genitus dicitur, 68 extr., eique generatio attribuitur, 68 v. md.; *genitus et non factus* in symbolo Nicaeno quid sibi velit, 86 s. f. — Deum participari idem est ac Deum generare, 178 in. md. — Filius ex Patre gignente existit, 40 md., sine initio et ab aeternitate genitus, 4., ante omnia saecula (secundum Constantinum Magnum), 88 extr.; Deus ab aeterna Filii generatione nulla re probibetur, 201 extr. 202 in.; generatio Deitatis Verbi nusquam a Scriptura enarrata, 924 v. md., a Sanctis exemplis e rerum visibilium similitudine depromtis illustrata, 38 md., inexplicabilis et incomprehensibilis, 4. 86 extr. 360 v. md., hominum cogitationes transcendens, 38 md., humano modo non intelligenda, 34 extr., est enim diversa ab humana, 36 md. 38 s. f. 56 in., cum Deus non gignat ut homines, sed ut Deus, 198 extr., 202 md., et Filius non ut homo ex homine genitus sit, 174 md., generatio Verbi divini cum origine verbi humani et generatione liberorum hominum non comparanda, 358 v. md.; absque discissione, divisione, fluxione et passione divinae naturae cogitanda, 6 s. f. 36 s. f. 38 in. 84 md. 178 md. 202 md. — 204.; creatio generatione divina posterior, 286 s. f.; Deus post Verbi generationem non impar fuit universo creando, 336 md. — Cfr. Ariani p. 965. col. 2 extr. sqq. Arius. p. 967. col. 1. extr. Creare etc. Christus. Deus. Factio. Filius. Formatio. Pater. Sinus.

Gentiles, vd. Graeci.

Genuinus, vd. Germanus.

Genus humanum. — In Adamo inerant propagationis universi generis rationes et semina, 388 in.; genus hum. in Christo perfectum et in priscam conditionem cum maiori gratia restitutum, 428 in., et munifice locupletatum, 232 extr.; Deus generi humano reconciliatus, 888 md.

Germanitas Filii, 62 in. 274 md. 650 in.; naturae, 288 md. 602 in.

Germanus Filius, 60 v. md. 134 in. 160 md. 292 md.; germana et vera Filii ex Patre generatio, 160 in.; quod germanum est Dei, 178 md., Filii, 62 in. 650 in.

Germen, 10 extr. 128 md.

Gestari, 830 s. f. 868 in.

Gignere, vd. Generare.

Gloria Trinitatis una, 182 in.; gloria Patris est factum et postea perditum reperiri hominem, 234 in.; gloria par Filio simul ab aeternitate ingenita, 8 in.; Filius gloriâ par, 4 md.; gloria Verbo semper eadem, etiam post corpus assumtum, 928 s. f.; forma servi non separata a divina gloria, 928 md.; Christus cum gloriam postularet, dominus utique gloriae et erat et est, 546 v. md.; caro a Verbo gloriam accepit, 850 extr. — Arius Deum Christo gloriam, quam homo postea ex virtute consecutus est, praeveniendo donasse, 154 md., et Verbum a Patre et Spiritu quoad gloriae similitudinem alienum esse putat, 156 in.; Ariani gloria Christum egere dicunt, 544 md.

Glorificari, 544 in. md. 568 md.

Graecus quem confitetur Deum creaturam non dixerit, 96 md. 164 s. f. — Graeci nondum credentes ex Origenis sententia ad rationalia pertinent, ad quae sola Filii potestas se extendit, 792 s. f.; inter se non consentientes sed dissidentes doctrinam non veram habent, 24 in.; eorum religio atheismus, quoniam etiamsi Deum in ore habeant, verum Deum non cognoscunt, 604 s. f. 374 extr.; eorum polytheismus, 736 md.; idola sibi fingunt eaque deos appellant, 814 in.; creaturam cum Deo creatore coniungunt, 736 extr.; creaturis potius quam Deo creatori serviunt, 314 in.; uni non-facto et multis factis serviunt, 494 md.; per Trinitatis doctrinam plures deos poni opinantur, 490 extr.; Deum ex materia producere et componere dicunt, 328 md.; Filium non agnoscunt, 214 md.; Iesum a Iudaeis in errorem inducti non nisi hominem neque vero Deum Verbumque carnem factum crediderunt, 104 extr.; naturam rerum contemplantes nihil de Verbo eius opifice cogitant, 168 md.; eorum est absurda de Verbo dicere, 344 md.; sapientem et sapientiam idem putant, 618 md.; eorum instar sentiunt qui factam inducunt Trinitatem, 182 md., et divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur, 656 s. f.; mentem et animam

non-factas dicunt, 72 md. — Praeterea cfr. 72 md. 150 s. f. 780 md. 824 in.

Gratia est praestantior quam lex, 274 md.; in Trinitate datur a Patre per Filium in Spiritus S., 740 s. f.; gratia Patris una est, quae per Filium in Spiritu S. completur, 706 md.; gratiam, quam Filius Patre donante ut Verbum aliis impertit, ipse ut filius hominis dicitur accipere, 240 v. md., eamque non Verbum quatenus Verbum, sed homines acceperunt, 234 md. cll. 232 s. f.; gratiae exuberantia in eadem natura extitit, in qua peccatum commissum est, 914 in.; gratia in eo sita est, quod vetus homo cum Christo crucificus est, 924 md.; hominum gratia est, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur, 234 v. md.; res factae gratiâ conditae, 186 v. md.; homines gratiâ adoptantur, 502 md. — Ex Arii Arianorumque sententia Filius non nisi gratiâ ita et Verbum et Virtus dicitur, 32 extr. 154 in. s. f. 162 v. md.

Gubernatio. — Per Verbum et Filium Pater omnia gubernat, agit et regit, 76 md. 134 v. md. 212 s. f.

Haeresis. — Haereses omnes sibi insanas opiniones excogitarunt, 144 in.; earum auctor et pater diabolus, 158 md. 848 in. — Haeresis Ariana; eius pater diabolus, vd. hoc; Dionysio Alexandrino imputari non potest, 102 md., neque eum habet praecursorem, 114 extr., sed potius eversorem, 118 s. f.; olim, nunc et ubique ab omnibus et Scripturae testimoniis damnata, 80 md. 114 extr. 138. 352 md.; est absurda, 186 md., Antichristi praevia, 144 md. 158 in., minime bona, 146 v. md.; aliam superseminat doctrinam ab ea, quae ab initio seminata, 356 md.; amplius quid ceteris haeresibus continere credita est, 158 in.; adeo a suis occultatur ut timida, ita ut eius sordes ab eis, qui accedunt, non animadvertantur, 164 md.; verborum fuco sese exornare nititur, 322 md. cfr. Ariani. — Praeterea cfr. 20 v. md. 22 md. 26 in. 44 in. 72 in. 180 in. 436 md. 438 s. f. 440 md. 772 md. 786 s. f.

Haereticus. — Haeretici nil nisi humanum sapiunt, 442 md.; iis ne humana quidem ratio, quae pietatem sapiat, ad defensionem relinquitur, 96 md.; eorum doctrina neque est neque fuit unquam cum ecclesia, 144 in.; ad catholicam ecclesiam non pertinent, sed semper eius nomine, qui haereseos inventor fuit, appellantur et appellandi sunt, 150 md. in.; gigantum instar Deo bellum inferunt, 550 in.; eorum divinitas multiformis et multiplex, 492 md.; eorum sententiae de creatione, 52 md., de Christi natura ac persona, 376 v. md. 800 md.; omnes Deum in Nazareth factum esse existimant, 906 v. md.; omnes dicunt peccatum a diabolo inductum nunquam in hominum natura destrui posse, 920 md.; eorum baptisma, vd. hoc. — Haereticorum Corinthiorum errores, 821. 824 md. — 826 md., in specie: corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati, 828 in. 834 md., Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse, 828 md. 830 extr. 834 md., Dominum fictione non natura gestasse corpus, 832 extr., ipsam deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse, Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse, corpus igitur ante Mariam fuisse, eum qui Domini corpus ex Maria esse affirmet, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere, 836 v. md., Verbum in hominem sanctum perinde atque in Prophetarum quendam venisse, ita ut non ipsum homo factum sit ex Maria corpus assumendo, sed alius sit Christus et aliud Verbum Filius Patris, 838 extr. md.; nonnulli corpus Christi non minoris aetatis quam Verbi divinitatem dixerunt, 824 extr.; de confessione Patrum Nicaena gloriati sunt, 826 md.; ad fidem ecclesiasticam reversi sunt, 842 in.

Hellenes, vd. Graeci.

Henoch, vd. Enoch.

Hermas. — Eius Pastor ab Arianis et Eusebianis citatur, licet non sit in canone, 50 md.

Hermeneutica Athanasii, vd. Scriptura S.

Herodias, vd. Filia.

Hieracas s. Hierax Presbyter, 844 in. 858 extr.

Hieronymus locum quendam Athanasii abrasisse ac deinde rescripsisse accusatur, 1 extr.

Hispania. — Concilia in Hispania habita, 822.

Homo. — De hominibus interdum eaedem voces ac de Deo in Scriptura adhibentur, 36 in.; homo per poenae sententiam in duas partes dividitur, 888 in.; homo interior est anima, exterior corpus, 886 md.; homo totus est anima rationalis et corpus, 890 md.; homines alio modo sunt quam Deus, per se ipsi esse non possunt atque in Verbo consistunt, 36 md.; homines ut omnia

ex Deo sunt, 52 v. md. md.; quando Patri placuit per Verbum facti sunt, 278 extr.; eorum proprium est fieri et creari, 298 s. f.; quoad corpus eiusdem generis ac Dominus, 110 md., eiusque secundum carnem similes, 442 md.; loco circumscripti sunt, 36 md.; et condunt et generant, 40 md.; creare dicuntur subiecta utentes materia, 36 md.; non voluntate deliberandove sed natura fiunt Patres, 602 extr.; in tempore gignunt et patres fiunt, quoniam cum antea non fuerint postea facti sunt, 174 md. 38 md.; filios suos nisi pro naturae imbecillitate semper secum existentes haberent, 200 md.; propter Deum solum verum Patrem patres quoque suorum liberorum appellati sunt, 194 in.; eorum fetus partes quodammodo gignentium sunt, 36 md.; eorum verbum, vd. Verbum; homo perfectus creatus est, sed peccando inops effectus amisit immortalitatem et viam ad paradisum, 424 extr. 426 in.; eius post lapsum status, 422 md. 424 extr.; hominum mores mutabiles, 504 s. f.; homines etiam multi fuerunt sancti et a peccato puri, 532 in.; similitudinem Dei imitatione, virtute, obedientia, misericordia consequuntur, 54 extr. 500 s. f. sq.; homo suapte vi peccatum solvere seque in libertatem revocare non potuit, 912 v. md.; quo sensu homines in Filio et Patre esse dicantur, (498 extr.—)502 md. sqq. 514 s. f.; homines inde ab adventu Verbi homines Dei et homines in Christo appellari coeperunt, 42 extr.; cum Filii participes efficiuntur, Dei participes esse dicuntur, 178 in.; propter cognationem cum Verbi corpore templum Dei effecti, 234 md.; dii appellantur, 42 extr. 160 s. f. 500 extr. 514 s. f. 754 extr.; filii Dei (non Filii, 34 md.) appellantur et sunt, 498 v. md. 500 extr.; quo sensu, 410 sqq., gratiâ, adoptione, participes Spiritus facti, 60 v. md. 502 md. 514 s. f. 716 in., per Filium, qui ipsis tanquam Verbum caro factum inhabitat, 640 v. md. (propter quem etiam ante incarnationem veteres vocati sunt filii, 640 md.), et suum Patrem etiam nostrum vocari voluit, 80 in., baptismate, 78 extr.; Spiritu accepto non amittunt propriam naturam, 42 extr. — Homo archetypus, vd. hoc, caelestis erat Dominus, quod carnem, quam e terra sumsit, caelestem constituit, 930 v. md., dominicus, 1—3. 6 md. 10 md. — Homines ex Eusebianorum sententia similitudinem Patris, aeternitatem, potestatem et esse in Deo aeque atque Filius habent, 54 md.; ex haereticorum Corinthiorum sententia Verbum in hominem sanctum perinde atque in Prophetarum quendam venit, 826 v. md. 838 extr. cll. 526 v. md. — cfr. Christus. Genus.

Humana, vd. Humanus.

Humanitas. — Humana non divinitati, sed humanitati Christi attribuenda, 548 md.; quae post incarnationem Christus humano more dicit, humanitati adscribenda, 552 md.; humanitas Christi quomodo in cruce et morte appareat, 926 s. f.; vitis est humanitas Salvatoris, 110 s. f. — Dionysius Alexandrinus in epistola ad Euphranorem multa secundum humanitatem dixit, 108 s.f.—112. — Manichaeus humanitati fidem negat, 900 md. — cfr. Christus. Humanus. Iesus. Incarnatio.

Humanus. — Humana Christi prudenter ab Apostolis primum Iudaeis enarrata, 106 in.; non divinitati, sed humanitati eius attribuenda, 548 md.; quanto humiliora sunt, tanto liquidius demonstratur Patrem non esse hominem factum, 134 s. f.; apta sunt ad Sabellium refutandum, 136 md.; a Dionysio Alexandrino exposita, ut Sabellianos refutaret, 102 in. 108 s. f. 112 v. md. — Ariani ob humana Salvatoris eum creatum esse opinati sunt, 536 extr. — Ad humana pertinet anxietas, baptisma, bibere, circumcidi, colaphizari, comedere, commiseratio, condemnari, creari, crucifigi, deprecari calicem, descensus ad inferos, dolere, dormire, egenum esse et egere, esurire, exaltatio, flagellari, flere, fugere, γενεαλογεῖσθαι, gestari, glorificari, humiliatio, ignorare, incrementum, interrogare, labor, latere, metus mortis, mors, nativitas ex muliere, nominis impositio, pati, perturbari, petere, precari, resurrectio, sentire, sepeliri, servus, sessio ad dextram, sitire, spuere, sudare, tentari, timere, vapulare, vitis; vd. haec singg.

Humiliatio Christi ad humanam eius naturam spectat, 230 md. sqq.; ad redemtionem necessaria fuit, 230 md. 236 md.; Verbum humana conditione non est humiliatum, 316 extr.

Humilis. — Quanto humiliora sunt quae humano more de Salvatore dicuntur, tanto liquidius Patrem non esse factum hominem demonstratur, 134 extr. cll. 110 in.

Humilitas, vd. Condescensio.

Hymenaeus, 146 md. 260 v. md.

Hypostasis. — Hypostases tres per se

ipsas divisas in Deo cogitare nefas, 6 md.; qui sanctam Trinitatem in tres diversas hypostases inter se separatas dividunt, Deos quasi tres praedicant, 66 extr.; Sabellius Patrem et Filium unum quidem hypostasi, sed nomine duos esse docet, 646 in.; beata Patris hypostasis, 600 in.; realissime et verissime existens essentia et hypostasis, 606 md.; ineffabilis Patris hypostasis, 70 md.; paterna hypostasis non est ex voluntate, 598 extr. sq.; Pater propriam hypostasin vult, 600 md.; Filius non est ex alia hypostasi quam Patris, 88 v. md. cll. 86 v. md., ex substantia (hypostasi) substantialis, 606 s. f.; consubstantiale ... unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasin, 882 s. f. — cfr. Substantia. Trinitas.

Idem. — Deus semper et idem est, 278 extr.; Filius alius ut genitus, idem ut Deus, 466 s. f.; Filius idem similitudine ex Patre, 54 extr. — Apollinaristae fraudulenter *idem et idem* dicunt, 908 in.

Identitas. — Quorum similes sumus, eorum identitatem habemus, 752 md.; identitas lucis, 62 v. md. md.; identitas Filii cum Patre, 60 md.; Filius identitatem ex Patre habet, 190 md.; identitas naturae, 870 in.; identitas existentiae, 920 md. — cfr. Sicut.

Idololatria, 150 md. 312 v. md. 814 in. — cfr. Dii s. Deus.

Iesaïas, vd. Esaïas.

Iesus redditur mox *Salus* mox *Salvator*, 8 s. f.; a Petro dicitur Dominus et Christus factus esse, 306 in. — 320; omne tentationis genus pertransivit, 918 md.; immittit corpus suum, ubi hominum corpus corruptum fuerat, 894 v. md. — Ariani offendunt in eo, quod Iesus sapientia etc. profecisse dicitur, 566—572; Iudaei Iesum hominem duntaxat ex semine David oriundum crediderunt, 104 extr. — cfr. Diabolus.

Iesus Christus. — Usus harum vocum in Scriptura, 904 md., apparet etiam 894 v. md.; Iesus Christus a Scriptura dicitur, ut eius subsistentiam declaret, 904 md.; ex Deo et homine unus, 902 in.; homo noster, quem Filius ex virgine Maria assumsit, 6 in.; praecursor pro nobis in caelum intravit, 6 md.

Ignis. — Verbum se non habet ad Deum instar ignis, 60 md.

Ignorantia. Ignorare. — Filius horam diemque reditus sui non nisi secundum humanam naturam (550—62) et ad nostram utilitatem (562 md. 564 md. sq.) se ignorare dicit, 550—566. 762 extr. sq. Praeterea cfr. 534 v. md. 540 extr. sqq. 548 md. — Manichaei audent dicere ipsum Patrem ignorare, 566 md.

Imago ad Filii generationem describendam a sanctis data, 38 md. 40 in.; habet proprietatem et similitudinem eius, cuius est, 78 in.; imago Dei non extrinsecus depicta est, sed ipse Deus eius genitor, 186 extr.; Filius imago Patris est manendo quod est, 190 md.; Filius est vera Patris imago, 4. 46 extr. 48 in. s. f. 50 in. 54 v. md. 60 extr. 64 md. 70 md. 76 extr. 78 in. 160 extr. 172 md. 178 s. f. 186 md. saep. 218 extr.; non nisi una imago, 46 extr. 362 v. md.; imago genita est, 210 v. md.; Pater semper seipsum intuetur in sui ipsius imagine, 188 in.; imago talis esse debet, qualis est eius pater, ib. sq.; multae imagines, 362 v. md.; Verbi iustitia hominibus imago ad virtutem, 252 extr. — Spiritus S. est imago Filii, 724 s. f. sq. 728 md. 732 md. 782 md. 718 s. f. — Sapientia, quae in mundo est, divinae Sapientiae imago est, 450 v. md.; Adam ad divinae aeternitatis imaginem creatus, 888 extr. cll. 248 md.; imago novitatis, 918 extr.; secundum Arianorum sententiam nos Dei imago essemus Filiusque nostra, 346 md.

Imitatio. — Similitudo et immutabilitas Filii alia ab ea imitatione, quae in nobis esse dicitur, 54 extr.; imitatione mens et voluntas renovari non potest, 898 md.; imitatio perfectae imaginis, 870 md.; imitatione ex Apollinaristarum opinione salus comparatur, 920 s. f. cll. 864 s. f.

Immaterialis Deus, 36 in. 84 md.

Immortalis est Pater, 188 v. md.; Verbum immortale, 230 md. 246 v. md.; corpus per Christum immortale redditum, 44 in. 838 v. md.

Immortalitas homini deerat, 426 v. md.; a Christo hominibus parta, 230 md. 532 md. 582 md. s. f. 894 v. md. 932 extr.; Dominus in moriente corpore immortalitatem ostendit, 924 md. cll. 894 md. 936 in.

Immutabilitas Patris, 8 md. 218 md.; Filii, 8 md. 54 extr. 56 md. 60 md. 190 md. 216 s. f. sqq. 228 in. 246 md. 252 md.—256 s. f. 302 s. f. 882 in. 934 extr.; probatur, 218 md.—222 in., in specie contra rationes ex eius exaltatione et unctione derivatas, 222 v. md. et ex Phil. 2, 5—11., 228 md.; immutabili natura ad redemtionem opus fuit, 252 s. f.—254 md.; Ariani et Eusebiani eam

negant, 162 v. md. 216 s. f. 222 md.; Eusebiani eam hominibus cum Filio communem dicunt, 54 md.; immutabilitas Spiritus S., 730 s. f.—732 md.
Impassibilis est Pater, 4 in. 36 extr. 202 s. f.; Deitas Filii s. Verbum s. Christus qua Deus impassibilis, 534 in. md. 832 md. 890 md. 922 extr.; caro impassibilis reddita, 582 s. f.
Impassibilitas Patris in eo apparet, quod Deus absque ulla passione Filii Pater est, 36 s. f. 38 in. 178 md. 202 s. f.; in Filio perspicienda, 38 in., qui in corpore patiente impassibilitatem ostendit, 924 md.
Impeccabilitas Christi, 892 s. f. 894 in. 918 in. 934 s. f. — Apollinaristae quid de ea statuant, 864 md. 910 md. 914 md.; Marcionis sententia, 914 md.
Imperator, vd. βασιλεύς; imperator omnium summus, 320 md.
Inaccessibilis est Deus, 278 extr.
Incarnatio. — Mysterium incarnationis totum a Paulo et Ioanne praedicatum, 904 in.; fides catholica circa eam ex doctrina apostolica deducta, Patrum traditione et novi veterisque Testamenti auctoritate confirmata, 854 v. md.; doctrina ecclesiastica de ea, 898 v. md.; praeterea exponitur, 312 in. 858 md. 910 in.; incarnatione concessa voces, quibus exponitur, parvi momenti sunt, 304 extr. cll. 292 in.; incarnatio Filii nostri causa facta, 852 in. 870 md. 872 s. f.; facta est, ut homines ad divinitatem recipiendam idonei redderentur, 410 s. f., mortis fuit pretium et omnis creaturae salus, 854 s. f.; necessaria fuit ad redemtionem, 248 md. 532 md.; non est mutatio Verbi, 656 s. f. 834 s. f.; caro non Verbum facta est, sed Verbum caro, 878 s. f.; Filius corpus induit, non Pater, 124 md.; Christus homo factus est neque vero in hominem venit, 526 in. — Haeretici incarnationem negant, 376 v. md.; vd. Apollinaristae. Ariani p. 966 col. 1. extr. — cfr. praeterea Caro. Christus. ἐνανθρώπησις. ἐνσάρκωσις. ἐπιδημία. Filius. Humanitas. Iesus Christus. Manichaeus. Verbum.
Incomparabilis est Deus, 266 md.
Incomprehensibilis Dei natura, 58 md. extr.
Incorporeus. — Nihil ex incorporeo effluere vel in id influere potest, 36 extr.; incorporeus Deus, 36 in. 84 md. 176 v. md., Verbum, 838 v. md. md. 832.
Incorruptibilitas a Christo exhibita, 924 md. 932 extr.
Incorruptio. — Spiritus S. incorruptus, 732 in.; Adam in incorruptionem creatus, 888 extr.; incorruptio per Christum corpori comparata, 582 md. 838 extr. 870 in. 928 in.
Increatus. — Quaestiones de significatione et natura increati, 866 sqq.; sola Trinitas increata, 866 v. md.; sola Deitatis substantia increata, 868 extr.; Verbum increatum, 872 in. — Caro Christi secundum Apollinaristas et Arianos per unionem cum Verbo increata facta, 864 v. md. 866 v. md. 845 md.
Incredulitas Pauli Samosateni et Photini, 936 s. f.
Incrementum aetatis et corporis, 534 md. 868 in. 894 in. 922 s. f. 936 in.; incrementum in virtute (44 extr. 218 v. md. md. 222 md. 224 in. cll. 344 v. md.) Christo propter exaltationem, unctionem et sanctificationem attribui nequit, 244 md. sqq. — Ariani offendunt in eo, quod Iesus sapientia etc. profecisse dicitur, 566 extr.—572.
Individuitas Trinitatis, 712 md., Patris, 38 in. 48 in., naturae Filii, 60 md.
Individuus vel Indivisibilis vel Indivisus (ἀδιαίρετος. ἀμέριστος). — Individua etc. Trinitas, 124 in. 182 s. f. 706 v. md. 710 s. f. 712 v. md. 736 in. 746 in. 776 in. et saepius, nomina trium personarum, 120 v. md., Unitas, 120 md. 182 s. f. 740 in., Deus, 36 extr., Verbum a Patre, 106 md. 116 md. 132 v. md. 136 in., Patris substantiae fetus, 66 md., Verbi nomen et natura, 922 md., Verbi caro, 852 extr. 882 md., Spiritus S., 698 extr. 774 in. — Marcion et Manichaeus individua dividunt, 848 v. md.
Ineffabilitas Dei, 70 md., Divinitatis Verbi, 922 md. 934 s. f. extr., Spiritus, 872 md.
Inexplicabilitas Verbi et generationis eius, 360 v. md. 86 extr.
Infernus damnationis locus, 888 md. 932 s. f. extr.; non sustinuisset nudae Deitatis accessionem, 894 s. f. 896 in.; inferorum ianitores metu Christi captivos dimiserunt, 578 s. f.
Influxio, 36 extr. 188 s. f.
Ingenitus, vd. Non-genitus.
Initiatio, 216 md. 684 in. 736 extr. 738 md. s. f. 760 v. md. 790 md.
Inseparabilis. — Nomina trium personarum inseparabilia, 120 v. md.; Verbum quoniam Filius est, a Patre inseparabile, 522 s. f.
Inspiratio, 526 v. md. s. f. 742 md. 774 in. 840 in. sq.
Instrumentum. — Ariani Patrem sibi Filium ex nihilo tanquam creationis instrumentum comparasse dicunt, 198 md.

cil. 62 in. 346 md. extr.; secundum Apollinaristas Christus figura, qua indutus erat, ut instrumento usus est, 864 md.
Intactilis. — Apollinaristae, Manichaei et Marcion Deum intactili modo prodiisse dicunt, 896 extr. 906 md.
Intellectus humanus ne res quidem naturales, communes atque minimas perspicere atque explicare potest, 712 extr. 750 v. md. 784 s. f. — Intellectus Scripturae, vd. Scriptura.
Interpres. — Filius est interpres Patris, 130 md.
Interpretatio Scripturae, vd. Scriptura.
Interrogare, 42 md. 540 s. f. 558 s. f.
Invariabilis est Pater, 218 md., Filius, 60 md. 882 in. 930 v. md., Spiritus S., 730 s. f. 732 md. — cfr. Immutabilitas.
Invisibilis. — Deus invisibilis, 58 md. 70 md.; rebus factis invisibilis, 278 extr.; Deus invis. orantibus se praesentem beneficio suo exhibet, 280 in.; Filius imago invisibilis, 70 md. — Arius Patrem Filio invisibilem dicit Verbumque Patrem perfecte intueri negat, 154 extr.
Ioannes Baptista priorem se habuit Dominum, 398 md.
Ioannes Evangelista de organica corporis ostensione testimonium perhibet, 904 in.
Iobus indigentes sublevavit, 280 md.
Ionas. — Quo sensu Christus ei comparetur, 508 extr. sq.
Israelitae, 854 extr. 856 in. md. — vd. Iudaei.
Iudaei templum contuentes non ipsum qui in eo loquebatur Dominum, creaturam esse putarunt, 856 md.; iussi sunt Hierosolymam ascendere, ut in templo adorarent, 854 extr.; eorum erga templum reverentia ab Arianis laudata, 856 in.; opinati sunt Christum se dicere Patrem, 630 v. md.; plerique per Petri orationem conversi, 318 in.; Filium negantes non habent Patrem, 372 extr., et omnibus privati sunt, 160 in., amissa cum urbe etiam ratione, 374 in.; errant etiamnum in persona, oracula de Christo divina perperam interpretantes, 260 md.; Messiam non passurum nilque nisi merum hominem futurum opinantur, 314 v. md. 104 extr.; eorum est Testamenta dividere, 642 md.; eis Ariani comparantur, vd. Ariani p. 965. col. 1 s. f.
Iudas proditor, 146 md. 854 s. f.
Iudex iustus est Filius, 254 s. f. 256 v. md.; Filius universorum operum iudex, 294 md.; ad redemtionem ipso hominis inobsequentis iudice opus fuit, 888 in.
Iudicium. — Verbum iudicium in se suscepit, 274 v. md.; iudicium de homine lapso, 888 in.; iudicium extremum, 294 in.
Iulianus Halicarnassaeus, 530 c.
Iunior Verbo est Filius secundum Sabellianos, quoniam eius in V. To mentio non fit, 642 md.
Iustificare. — Divinitas non venit, ut sese iustificaret, 920 extr.
Iustitia Dei, 254 s. f. 920 md. 922 in.; iustitiae specimen per eandem quae peccaverat naturam datum, 912 extr.; Filius pro nobis iustitia fit, in qua nos exaltamur, 232 in. md.; immutabilitas iustitiae Verbi hominibus imago et exemplar virtutis, 252 extr.
Iustus Deus et Verbum, 254. — Iusti una cum Adamo in mortis condemnatione detenti simul cum eo ad Dominum suum clamarunt, 918 md.

Labor. Laborare, 134 s. f. 528 v. md. 534 in. 572 in. 578 v. md. 798 extr. 800 md. 806 md. 830 s. f. 840 md. 894 in.
Lacrymari, vd. Flere.
Lacus aquam veluti extrinsecus accipiens ex Arianorum sententia Deus esset, 44 s. f.
Latere, 534 md.
Latro, 6 v. md. 28 md.
Lavacrum. — Sanctum lavacrum, 370 s. f. 794 extr.; lavacrum regenerationis, 678 md.
Lazarus. — Dominus interrogavit ubi Lazarus iaceret, saepissime, vd. Interrogare, excitat Lazarum ut Deus, 108 md.
Lectio Scripturae, vd. Scriptura.
Levi in lumbis proavi erat, 200 md.
Lex naturalis, 918 md., Mosaica eiusque sacrificia et sacerdotium, 270 sqq. 302 in.; lex Spiritus immobilis, 696 in. md.
Locusta ab Arianis, quoniam magna virtus est, 54 md. 154 v. md., cum Filio comparatur, 364 md. extr.
Loqui. — Quidam (Sabelliani) Deum non nisi loquentem dicunt vim habere, 620 v. md. s. f.
Lot Angelos refecit, 280 md.
Lucifer humanitas Salvatoris dicitur, 652 in.
Lux et splendor, 60 md. 70 md.; lux et splendor unum, 62 md.; Deus aeterna lux est, 118 md. 120 in. 128 md. 188 v. md. 714 md.; Filius est lux de luce, 82 s. f. 118 md. 122 extr. 160 extr., lux Patris, 598 md.; lucis, quae ex Patre est, particeps, 62 extr. — Verbi sub-

stantiam et lucem, quae ex Patre in illo est, diversas dicere Paulum Samosatenum sapit, 62 s. f.

Macedoniani nolebant Filium Patri esse consubstantialem, sed similem duntaxat, 667 in. 671 c.
Magi Pharaonis, 816 in. md.
Maior. — Cur Filius Patrem maiorem dixerit, 268 extr.
Maledictio. — Deus Filium suum misit, ut ... omnes a maledictione liberi fierent, 430 extr.; Christus quo sensu maledictio pro nobis factus, 384 md. 834 s. f.; peccati maledictio soluta per eum, qui in nobis nostri gratia maledictio factus est, 532 extr.; Ariani dicunt Deum etiam per creaturam potuisse solvere maledictionem, 428 md. sq.
Mandata Dei ad Verbum dirigi oportet, 34 in.; nonnunquam verba dicuntur, 366 md.
Manichaeus ait hominem duobus subiacere opificibus, malo et bono, 900 md., peccatum ex natura, 888 s. f., sive carnis humanae naturam esse et non operationem, 884 md.; hominis carnem ipsamque generationem sub malitiae principe constituit eique Dominatoris titulum adscripsit, 914 md.; per peccati opinionem seductus (936 md.) et individua dividens incarnationi et humanitati Domini fidem negat, 900 md. 848 s. f.; corpus Christi specie divina solaque similitudine corpus dixit et alienum ab humana carne, 884 md.; ex eius et Marcionis sententia Deus in virginem advenit ac intacte prodiit, incapax communicandi cum natura humana principi nequitiae subiecta, quam ob rem Christus propriam carnem exhibuit ex sese ea qua libuit similitudine ex caelo scilicet exhibita et in caelum regressa et quae tota sit Divinitas, 906 md. 896 extr., ita ut specie tantum hominum salus et resurrectio facta sit, 832 extr. — cfr. etiam 148 md. — Manichaei veteri Testamento adversantur, 642 md.; eis pro Christo est Manichaeus, 146 md.; quasdam evangelii particulas recitant, 158 md.; solum et verum Deum negant aliumque fingunt, 368 v. md. 370 v. md.; tria principia vel tres Patres esse statuunt, 492 in.; sunt haeretici, quamvis nomina (Patris et Filii) proferant, 376 in.; Deum creatorem esse negant et alium creatorem fingunt, 192 extr. 52 md.; audent dicere ipsum Patrem ignorare, 566 md.; diabolum naturae (humanae) creatorem dicunt, 890 in.; Verbum carnem factum esse negant, 258 v. md.; passionem phantasiam esse opinantur, 866 md. — Ariani digni qui Manichaei vocentur, 848 md. — Praeterea cfr. 148 md. 536 extr.
Manus. — Mera Non-facti manus, vd. χεὶρ ἄκρατος; manus, quae Adamum formavit, et nunc et semper eius posteros format, 32 md.; Filius est manus Patris, 30 v. md. 32 s. f. 46 extr. 48 saep. 648 v. md. — Spiritus S. semper est in manibus Patris et Filii, 10 md. 120 md.
Marcion propter immoderatam blasphemiam a veritate declinavit, 936 md.; eiectus, 148 md.; Trinitatem in tria principia secat et dividit, 68 in.; Angelos creare posse docuit, 328 v. md.; negat carnis Christi veritatem (vd. Manichaeus) et generationem, 908 extr.; corpus Christi in similitudine humana neque vero in veritate ex caelo apparuisse dixit, 884 v. md., ita ut pro veritate et passionis, mortis resurrectionisque oeconomia meram speciem induceret, 848 v. md. 924 in.; Christum a peccato non alienum, sed ut unum ex hominibus esse putavit, 914 md. — cfr. Marcionitae.
Marcionitae dicti sunt qui Marcionem secuti sunt, 148 md.; tria principia vel tres Patres esse statuunt, 492 in.; alium creatorem fingunt, 52 md.; Verbum in totum corpus mutatum esse statuunt, 821 v. md. — Ariani digni sunt qui Marcionitae vocentur, 848 md. — cfr. Marcion.
Maria. — Sancta Maria, 578 in. 776 in. 826 in. 878 in., virgo, 6 in. 8 extr. 42 md. 110 extr.; virgo inviolata, 6 in.; semper-virgo, 434 v. md.; sancta virgo, 898 md.; soror nostra, 834 in.; mortalis, 578 in.; rudis instar terrae mater corporis Verbi, 298 in.; vere adest, et vere homo et virgo esse per sponsi mentionem aliaque indicatur, 830 in. v. md.; eius filius (ὁ ἐκ Μαρίας), 838 md. 840 saep. 878 in. — Praeterea vd. 442 s. f. 490 in. 524 in. 526 extr. 532 md. 636 md. 648 s. f. 650 v. md. 652 md. 658 s. f. 660 in. 662 in. v. md. 664 in. s. f. 824 saep. 826 in. 828 saep. 834 in. 836 saep. 838 saep. 840 saep. 866 extr. 878 in. 896 extr. 910 in. 922 s. f. 924 v. md. — cfr. θεοτόκος.
Martyres Patris similes, 480 s. f.; se potius in vitam migrare quam mortem pati existimarunt, 580 md.
Materia, vd. ὕλη.
Mediator. — Christus mediator inter Deum et homines, 614 v. md.; mediator imo infinitus mediatorum mediorumque

numerus statuendus esset, si Verbum ex nihilo creatumque esset, 30 s. f. 338 s. f. — cfr. Series.
Medius, 336 v md. 338 s. f.; medium quiddam inter Patrem et Filium statuendum, si Filius non verus filius esset, 176 extr.
Meletiani et
Meletius, 148 s. f.
Melior, vd. Christus p. 969. col. 2. md.
Menander. — Eius de creatione sententia, 52 md.
Mens a Graecis ex bono et non-facta esse dicitur, 72 md.; mens non sine verbo est, verbum facit, quasi pater verbi est, et per linguam prosiliens diversa est a verbo, quod in corde existit, 130 in. md.; mens et voluntas imitatione renovari non potest, 898 md.; Pater maxima et universalis mens, 130 md.; mens Domini nondum Dominus, sed Domini voluntas, consilium aut efficacia, 898 v. md.; mens Christi non humana infirmitate est induta, sed Dei naturam exhibet, 892 md. — Apollinaristae mentem Christo infuisse negant, vd. Apollinaristae.
Merces praemiumque Christo non fuit exaltatio, unctio et sanctificatio, 244 md. sqq.
Messias a Scripturis annunciatus a Iudaeis non nisi merus homo creditur, 314 md.; Christus est qui exspectabatur Christus, 248 s. f.; per miracula Messias esse ostendebatur, 308 v. md. — Quidam aliquando dixerunt Mariae filium non esse Messiam, 838 md.
Metus mortis in Christo non nisi ad humanitatem pertinet, 574 md. sqq.; eum Christo attribuere nefas, 578 s. f.; a Christo sublatus, 580 md.; Christus dixit: cur me dereliquisti? 574 v. md. 578 md. 580 extr. 614 md. — Ariani in iis offendunt, quibus Christus metum mortis prodiderit, 574—582.
Ministri, quibus Deus ad exequendam voluntatem uti potest vel usus est, multi, 340 md. — cfr. Montanistae.
Miracula Christi eum non simpliciter hominem, sed Deum in corpore et ipsum Dominum, qui Messias esset, vitam dominumque mortis esse ostendunt, 308 v. md. 316 md.; Verbi et corporis eius in miraculis efficiendis cooperatio, 528 extr. sq.; miracula tametsi per corpus fierent, non hominis sed Dei dicimus, 548 md. — Cfr. Opera.
Misericors, 500 md. sqq. 592 md.
Missio significat unionem Verbi cum homine, 662 in. 664 in. md.
Mittere. — Filius ut homo dicit se missum esse ad opus perficiendum et administrandum, 276 in.; Filius a Patre mittitur et mittit Spiritum, 720 in.; Spiritus S. a Patre mittitur, 10 md. 120 md.
Modestia in iudicandis iis, quae humanum intellectum transcendunt, commendatur, 710 s. f. sqq.
Montanistae quamvis proferunt nomina Patris et Filii in baptismo, nihilo minus haeretici sunt, 376 in.; dicunt neque Prophetas neque ceteros Verbi ministros scire quae agant et annuncient, 560 md.
Mors a diabolo constituta, 912 in.; Christum ut draco fugit, 578 s. f.; Dominum hominem existimavit, 886 md.; non praevaluit sibi subiicere humanam Verbi animam eamque in vinculis detinere, 886 extr.; Christi morte destructa est, 240 in. 416 in. 932 extr.; Christus dominus mortis, 316 md. — Mors Christi demonstravit Christum vere corpus habentem, 812 md., quo ei opus fuit, quoniam Deus mortem non subit, 914 md.; deitas et humanitas Christi quomodo in morte appareat, 926 extr.; mors Christi non fuit Dei et hominis segregatio, sed animae a corpore separatio, 928 v. md.; dissolutione et separatione spiritus a corpore facta est, 930 s. f., Deo Verbo immutato remanente tam in corpore quam in animo atque in se ipso, 930 s. f.; mors carnis fuit mors consubstantialis Verbi, 880 s. f.; mors tum carnis tum animae Dei fuit, 930 md.; eius finis et effectus, 932 s. f.; est peccati hominum pretium et mortis destructio, 240 in. 932 extr. — Mors et resurrectio Domini ex Apollinaristarum, Manichaei, Manichaeorum Marcionisque sententia mera phantasia fuit, 866 md. 832 extr. 924 in. — Praeterea vd. 530 md. 762 md. 840 md. 912 md. 924 md. 930 md. extr.
Mos est Scripturae, 498 extr. 650 in. 658 v. md.; mores hominum mutabiles, 504 s. f.
Moses primum homo factus est, deinde populi imperium ei concreditum, 392 extr.; fidelis est factus cum Deo crederet, 304 v. md. 712 in.; cum eo tametsi homine Deus os ad os loquebatur, 30 in.; non missus est ad creandum etc., 340 v. md.; montem Sina ascendit, 431 v. md.; noluit angelum i. e. creaturam populo praeire, ne creaturae potius quam Deo servire discerent, 700 s. f. — Ariani pro Mose Sotadem repererunt, 146 s. f.; dicunt etiam per Mosen Deum magna fecisse, 340 v. md.
Mundus tanquam reus a lege iudicaba-

tur, 274 v. md. — Mundus ex Carpocratis sententia ab angelis creatus, 266 in.

Mutabilis. — Homines sunt mutabiles, 504 s. f. — Arius, Ariani et Eusebiani Filium mutabilem esse dicunt, 50 md. 56 md. 154 md. 162 v. md. 216 s. f. sqq. 252 md., praesertim quia exaltatus, gratia donatus et unctus sit, 222 v. md. sqq., eumque meliorem factum esse putant, vd. Christus p. 969. col. 2 md. — Cfr. Immutabilitas.

Mutari. Mutatio. — Res naturales perseverant nec unquam mutantur, 504 md.; mutatio divinae substantiae Patris, 88 in.; incarnatio non mutatio in carnem, 834 s. f. — Ariani quae naturâ non fuerit Divinitas mutatione Divinitatem factam esse putant, 878 md.; Apollinaristae et alii Graecorum instar divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur, 656 s. f. 864 v. md. 866 v. md.; haeretici Corinthii et Marcionitae Verbum in totum corpus mutatum fuisse dixerunt, 824 md. 828 md. 830 extr. 832 extr. 834 md. 821 in.

Mysterium de baptismate, 374 in.; mysteria, 738 md., vd. Sacramenta. — Mysterium incarnationis totum a Paulo et Ioanne praedicatum, 904 in.

Nathan Salomonem patris sui servum dixit, 288 md.

Nativitas Christi ex muliere, 894 in. 934 extr. cll. 534 v. md. 868 in. — Christus gigni incepit quum Angelus Virginem alloqueretur, 650 md.; imperiti Christum e Maria ante matutinum sidus natum esse dicunt, 648 s. f.

Natura. — Naturae vocibus priores, 288 in.; natura rerum ad Dei existentiam et providentiam cognoscendam sufficit, 352 extr. 168 v. md.; natura intelligens et incorporea materiaeque expers corporeae affectioni subiecta esse nequit, 84 md.; natura hominis rationalis, 912 saep.; in ea peccati lex a diabolo constituta, cfr. Peccare in. et extr.; non potuit se in libertatem revocare, 912 md.; natura divina, 160 extr. 162 in. 174 md. 178 saep. 180 md. 184 in. extr. 186 v. md. 458 v. md. et saep.; nunquam imperfecta, 174 md., beata et sempiterna, 178 md. 286 s. f. 600 in., nonfacta, 88 in.; Verbum ex natura Patris est, 594 md. 286 in. 784 in., et naturae Patris proprium, vd. hoc; eius natura purus et paternus splendor, 420 extr.; natura Christi divina, 922 md.; bene distinguendum, quando Scriptura de divina et quando de humana Christi natura loquatur, quod Ariani non fecerunt, 762 in.; Dionysius Alexandrinus utramque naturam et agnovit et recte distinxit, 108 v. md. md.; Spiritus eandem naturam habet erga Filium, qualem Filius erga Patrem, 720 md. — Vd. Caro. Christus. Deitas. Divinitas. Filius. Humanitas.

Navis, vd. σκάφος.

Nazareth. — Deus ex haereticorum omnium opinione in Nazareth factus vel ex Nazareth visus, 906 v. md. sqq. saep.

Necessitas. — Necessitatem de Deo dicere absurdum, 592 md. — Ariani dicunt Deo necessitate esse filium, nisi Filius voluntate factus esset, 590 extr.

Nepos. — Spiritus S. non est Patris nepos, 786 in.; cfr. Avus.

Nescire, vd. Ignorare.

Nestorius, 530 c. 845 extr.

Nihil. — Res factae et creatae ex nihilo sunt, 74 md. 206 v. md. 282 s. f. et saepius. — Filius secundum Arianos ex nihilo factus est vel creatus est vel extitit, saepissime, vd. ἐξ οὐκ ὄντων sub ἐκ.

Noë perspecta habuit quae Abraham custodivit, 24 md.; non propter arcam creatus est, sed ut primum esset et fieret homo, 392 s. f.

Nomen. — Nominis impositio (probat Christi humanitatem), 922 s. f.; nomine solum ab Arianis Christus dicitur Verbum et Filius, 162 v. md. 160 in., ita ut Verbum et Sapientia mera eius nomina sint, 44 extr. 154 in., et ipse nominis Filii gratiam non nisi ob virtutem obtinuerit, 32 extr.; nomina Patris et Filii in baptismo pronunciare haereticis nihil prodest, 374 v. md. — 376; Sabellius Patrem et Filium non nisi nomine duos esse docet, 646 in. et saep.

Non-factus (ἀγένητος) in Scriptura non extat, 72 s. f. 78 md. 216 in.; a Graecis, qui uni non-facto et multis factis serviunt, 494 md., inventum et ab iis repetitum, 72 md. et b. 78 md. 208 v. md. 216 in.; quomodo Graeci eo utantur, 72 md.; Graeci mentem et animam non-factas dicunt, 72 md.; quid significet, 13 s. f. sq. 78 md. 208 v. md. 216 in.; tres habet significationes, 74 in.; per se rectum sensum habet et pie potest proferri, 80 md. 214 in., ita ut Dei Verbum modo tertiae significationi contrario se habere absque impietate dici nequeat, 74 md.; Deus appellatur nonfactus, quatenus τοῖς γενητοῖς opponitur, 13 extr. 212 s. f., et eorum auctor est, 76 md. extr., neque vero ut natura Filii destruatur et Verbum rebus factis annumerandum esse significetur, 76 in.

extr.; Deum Patrem appellare et non-factum differt tantum, quantum discriminis est Verbum inter et res factas, 78 md.; non-facta Dei natura, 88 in.; Deus etiamsi sit non-factus, non idcirco eius imago facta est, 210 v. md.; Filius quo sensu non-factus dici possit, 208 extr., quo non, 210 in. — Ariani et Eusebiani vocem ἀγενήτου a Graecis mutuati sunt, 72 md., ut priores fabularum voculas rursus ingerant, 74 md.; ea in contumeliam Salvatoris et ut Verbum quoque factum significent impie abutuntur, 78 in. v. md. 80 md. 214 v. md.; quomodo eam intelligant, 74 s. f. extr.; dicunt se non duo non-facta confiteri, 494 in., sed uni non-facto et uni facto serviunt, 494 md.; sapientiam Dei non-factam dicunt, 366 in. v. md.; Asterius non-factum dicit id, quod non est factum, sed semper est, 208 md.; Arianis contradicens duo non-facta esse contendit, 210 md. extr. 212 in.; Non-factus Ptolemaei, 586 md. — Adverbialiter 368 md. 370 v. md.

Non-genitus (Ingenitus, 89 m. 367 *), quid sit, 14 in.; Deus Pater non-genitus, 4 in.; sempiterna eius virtus et Sapientia non-genita, 364 in. 366 a. et d. — Adverbialiter 88 extr.

Novatiani, 148 s. f.

Novatus, 148 md.; poenitentiam aufert nullamque iis, qui post lavacrum peccaverint, veniam superesse dicit, 796 extr.

Novitas eius, qui carnem agit, 898 md. s. f.; imaginis Filii, 888 v. md.; carnis, 898 md.; naturae, 920 md.; imago novitatis, 918 extr.; novitatem in corpore veterascente Christus ostendit, 924 md.

Novus. — Novum in femina creatum est corpus dominicum, 8 extr.

Numerus par impar, 208 md.

Oeconomia, vd. οἰκονομία. — Secundum oeconomiam Apostoli docuerunt, 104 extr. 106 extr.; quae ita scripta et facta sunt, non oportet maligne interpretari, 102 s. f.; Dionysius Alexandrinus ita scripsit ea, quae Arianismi suspecta videntur, 102 s. f. 132 in. 134 md.

Offere. — Christus corpus assumsit, ut id pro nobis Patri offeret, 42 md.; Verbum caro factum est, ut eam pro omnibus offerret, 42 s. f.; carnem redemit Patrique obtulit, 136 v. md.; Christus se ipsum obtulit, 298 in. 312 in.; humanas affectiones in se suscepit et Patri offert, 614 v. md..

Omnia ex Deo sunt, 52 md.; Deus est in omnibus sua bonitate atqne potentia, extra omnia propriâ naturâ, 36 md.; Verbum non unum ex omnibus, sed omnium Dominus et opifex, 54 in.; omnia per ipsum et in eo et in Spiritu facta, 76 md. 58 in. 550 v. md. 772 extr. et saep.

Omnipotens. — Trinitas in unum tanquam verticem, Deum omnipotentem, reducenda, 66 extr., Pater omnipotens, 4 in. 70 in. 82 s. f. 84 extr. 188 v. md.; ita dicitur Pater propter res per Filium factas, quibus per Verbum imperat et dominatur, 76 md. 212 s. f.; Verbum Deo omnipotenti unitum, 70 in.; Filius omnipotens ex omnipotente, 4 extr. 334 v. md. cll. 212 extr.

Omnipraesentia Filii et Spiritus, 772 in. sq.

Omniscientia. — Verbum omnia cognoscit, 550 v. md., prius etiam quam oriantur, 542 md.

Onesimus servus cum Philemone hero a Paulo tanquam frater coniunctus, 288 md.

Operatio. — Peccatum est operatio non natura carnis, 884 md.

Opifex non adnumeratur his, quae per ipsum facta sunt, 50 s. f.; Trinitas est opifex, 182 in.; Verbum est opifex, 168 md. 170 v. md. 180 v. md. 230 extr. 286 md. 304 v. md. 350 in. et saepius; duobus opificibus, bono et malo, homo subiectus esse a Manichaeo dicitur, 900 md.

Opus. — Opera creantur vel efficiuntur, 758 v. md.; opera omnia per Verbum et Sapientiam facta sunt, 292 extr.; operum proprium est dici ex nihilo esse nec non fuisse antequam gignerentur, 282 s. f.; Ariani dicunt Deum esse semper effectorem, neque vero propterea eius opera aeterna esse, 204 s. f. — Opus, ποίημα (interdum ἔργον, 326 s. f. 434 md. sqq. 758 extr.), dicitur Filius ab Arianis, 282 md. sqq., sed non ut unum ex operibus, 322 md. sqq.; item a Dionysio Alexandrino, 100 in.; hoc negatur a Concilio Nicaeno, 52 v. md. 86 in., et ab Athanasio 282—320 extr., multa enim inde absurda sequuntur, 284 s. f. sqq. 322 md. sq., loca Scripturae, ubi de Filio voces adhibentur, quae proprie ad creaturas et opera pertinent, de humana eius natura intelligenda sunt, 282 md. sq. 286 extr. sqq. 306 sqq., et nusquam in Scriptura Filius directe opus vocatur, 306 v. md. 434 md.; cfr. Christus. Creatura. — Opus Dei i. e. homo perfectus creatus 424 extr.; Deus

non condemnavit opus opificis, sed actionem opificii, 896 md. — Opus (276 in.) et opera Christi, 426; Christus per opera se Filium Dei suumque ostendebat Patrem, 548 extr.; opera divina Christum Verbum esse probant, 576 md.; opera Patris Verbum per carnem efficiebat, 548 s. f.; cfr. Miracula. — Opera diaboli a Filio Dei dissoluta, 890 v. md. 912.

Organicus, 864 md. 902 s. f. 904 in.

Organon, vd. Instrumentum.

Origenes laboriosus et eruditissimus, 70 v. md. 792 md., quaedam velut inquirens et disputans scripsit, quae ex eorum mente accipienda sunt, quibuscum disputat, 70 v. md.; eius sententia de Verbo, 70 md., de blasphemia in Spiritum S., 792 md. sq. — cfr. 13 md.

Orthodoxi nunquam a magistris, sed a Christo nomen habent, 150 in.; Apollinaristae orthodoxos duos filios confiteri dicunt eosque anthropolatras vocant, 900 md., iisque exprobrant, quod Christum esse dicant hominem, qui Deus factus sit, 908 v. md.; Ariani orthodoxos duo aeterna statuere dicunt, 522 md.

Ostensio significat unionem Verbi cum homine, 662 in.

Palmes. — Quo sensu Dionysius Alexandrinus de palmitibus locutus fuerit, 110. 112 s. f.

Paracletus in V. To. non commemoratur, 652 md.; a Spiritu S. non diversus, ib.; passibilis diceretur, si Deus per carnem passus esset, 924 s. f.; una cum eo ex Valentini opinione coaevi eius angeli missi, 696 extr. 698 md.

Paradisus. — Adam ex eo eiectus, sed per latronem reversus, 6 v. md.; paradisi porta nobis occlusa, 232 v. md.; homini deerat via ad paradisum, 426 v. md.; prima per Adamum via perdita loco paradisi ad mortem deflexeramus, 422 md.; Christus nobis paravit ingressum in paradisum, 6 v. md., in quem etiam Paulus et latro introierunt, 6 v. md. 28 md.

Pars. — Fetus hominum partes quodammodo sunt gignentium, 36 md. 710 in.; Filius non est pars Patris, 86 md. 202 md. 710 v. md. 788 s. f.; Christus secundum Apollinaristas pars mundi, 908 md. 912 extr.; partium suspicio, 176 in.

Particeps, Participare. — Participem Dei fieri non est divinae naturae passio et divisio, 178 md. — Filius nullius est particeps, sed ex Patre alios sui participes facit, 178 in.; universa creatura Verbi in Spiritu fit particeps, 726 md. 178 md.; cum Filii participes efficimur (832 md.), Dei participes esse dicimur, 178 in.; cfr. etiam Passio Christi; Spiritus S. est participatus, non particeps, 724 md. 734 in.; homines participes reddit Verbi et Dei, 726 md.; eius res omnes sunt participes, 176 md.; baptizati eius participes, 792 extr.; sapientiae Dei participes, 204 md.; Deum participari idem est ac Deum generare, 178 in. md.; participatum a Filio ex ipsius Patris substantia esse oportet, 176 extr. — Eusebiani Dei Filium unigenitum dicunt, quia solus ipse Patris est particeps, 34 v. md.

Participatio. — Arius Christum non nisi participatione Deum effectum esse dicit, 162 in. 176 md.

Partitio. — *Consubstantialis* excludit divinitatis partitiones, 62 in.

Passibilis. — Petrus Christum virum passibilem dixit, 106 s. md; Christus qua homo passibilis, qua Deus impassibilis, 922 extr.; Arius divinitatem passibilem appellat, 924 in.

Passio. — Ne verbum quidem hominum cum passione producitur, nedum Dei, 38 in.; Deum generare passionem non significat, 178 md. 202 md. sq.; participem Dei fieri non est divinae naturae passio, 178 md. — Arius in Filii ex Patre generatione passionem commentus est, 900 v. md. — Passio Christi ad hominis nomen a Scripturis applicatur, 934 s. f.; passionem per Deum in carne eius contigisse Scriptura docet, 922 v. md. 926 md.; passio tum carnis tum animae Dei fuit, 930 md.; passionem corporis sui humani Verbum ad se referebat, ut nos deitatis Verbi participes fieri possemus, 832 md.; exaltatio Christi non est passio naturae Verbi, 238 md. — Passio etiam Patri Spirituique a quibusdam errantibus attributa, 904 s. f.; e Valentini sententia Trinitati communis, 922 md.; Ariani passionis sensum ad impassibilem Deitatem referunt, 890 md.; Apollinaristae, Manichaei et Marcion passionem meram speciem et phantasiam opinantur, 864 v. md. 866 v. md. md. 924 in.

Pastor, vd. Hermas.

Pater latae significationis est, 126 in.; pater non est eorum pater, quorum factor est, 126 in.; patres non opifices sed genitores vocantur, 758 v. md.; homines propter Deum, qui solus est vere Pater, patres quoque suorum liberorum sunt appellati, 194 in.; ho-

mines non voluntate sed naturâ fiunt patres, 602 extr.; patris est generare, 10 md.; Filius nunquam pater esse potest, 190 md. 710 v. md. 788 v. md. — Deus Pater. — Patris nomen ab ipso Domino agnitum, probatum et concessum, 78 md. 216 in.; patris notio ac natura in sola Divinitate semper propria ac firma fuit, 190 v. md. 708 extr. 788 s. f.; Pater continet esse ex se ipso, 10 extr.; non-genitus est, 4 md., non ex patre, 190 v. md., 708 s. f. 788 s. f., nullius unquam filius, 174 md. 190 md., non-factus, 78 in. s. f., ex natura Pater, 286 in., ita ut Patrem esse ei non postea acciderit, 204 md., naturâ generans, 602 in., principium et genitor Filii, 118 in. 174 v. md., quem vult, 600 v. md. 602 in., Verbi Pater, postea creator, 414 md., (cfr. Divisio. Generatio. Passio), neque avus vocari potest, 786 in. 788 v. md.; semper generans, 602 in., ergo semper Pater, 38 md. 88 extr. 118 extr. 190 md.; non cum antea sine prole fuit postea Filium genuit, 118 in.; nunquam sine Verbo fuit, 196 s. f.; Filius semper apud Patrem extitit, 646 s. f. sq.; natura Dei non aliquando imperfecta fuit, ut quod illius proprium esset ei postea accederet, 174 md.; Filius nisi semper simul esset cum Patre, perfectio naturae eius imminueretur, 206 md.; Deus cum maxima et universalis mens sit, ante omnia Filium habet Verbum, Interpretem et Angelum suum, 130 md.; si Filius creatura est, non semper fuit pater, 34 s. f. (cfr. Filius), Pater et Filius unum sunt, vd. Unus; Pater est in Filio et Filius in Patre, vd. Filius p. 976. col. 2 md.; Pater non est filius, 110 md.; Pater non factus est caro, 240 in., sed in fine saeculorum Filium fecit filium hominis, 198 md., et a Verbo incarnato remotus esse dicitur, 136 in.; Pater est semper et natura bonus (vd. Bonitas), Dominus, fidelis, immutabilis, impassibilis, individuus, invisibilis, omnipotens (vd. haec singg.); comparatur agricolae, vd. hoc; est omnium rerum creator (vd. Deus) et gubernator (vd. Gubernatio); etiamsi existat Filius, nihilominus operatur et agit, 344 extr.; solus peccata condonat, 428 md. — Patrem suum Filius etiam nostrum vocari voluit, 80 in.; Deus naturâ non hominum pater est, sed Verbi, quod in nobis est, 412 in., Deus hominum creator postea eorum pater factus est, 414 md.; Deus noster etiam pater est ob Filium nobis tanquam Verbum incarnatum inhabitantem, 640 v. md. 80 in., et non diceretur pater eorum, in quorum corde Filius non est, 640 md.; esse in Patre et Filio quo sensu de hominibus dicitur, 514 s. f. — Ex Arii sententia Pater non semper fuit pater, sed fuit cum Pater solus esset et nondum esset pater, postea vero factus est pater, 162 in. 152 s. f.; Iudaei opinati sunt Christum se dicere Patrem, 630 v. md.; Manichaei et Marcionitae tres Patres esse statuunt, 492 in.; Manichaei audent dicere ipsum Patrem ignorare, 566 md.; Tropici Patrem dicunt Spiritus Sancti avum, 708 v. md.; passio a quibusdam errantibus etiam Patri attributa, 904 s. f. Vd. etiam Apollinaristae. Ariani. Asterius. Eusebiani. Frater. — Patres ante concilium Nicaenum vocibus *ex substantia* et *consubstantialis* usi, 72 extr. — Patres Nicaeni, vd. Concilium.

Pati. — Scriptura non docet Deum per carnem passum esse, 922 v. md.; errant qui dicunt, alium esse qui passus est Filius, et alium qui passus non est, 822 v. md.; Apollinaristae et Ariani Deum per carnem passum esse docent, 922 v. md. 924 s. f. 926 md. 932 in. — Praeterea vd. 42 md. 134 s. f. 528 v. md. 558 md. 572 md. 572 s. f. 578 v. md. 798 extr. 800 md. 816 s. f. 830 s. f. 924 md.

Patriarchae. — Eorum fides consona, 24 md.

Patrophilus Scythopolitanus Spiritum S. esse filium et Patrem avum argumentatur, 790 in.

Paulus Apostolus simpliciter apostolus vocatur, vd. hoc; evangelio propagando praedestinatus, 398 md.; introivit in paradisum, 6 v. md. 28 md.; de intellectuali Christi natura testimonium perhibens cum Ioanne totum incarnationis mysterium praedicavit, 902 extr. 904 in.; cur se nescire etc. dixerit, 562 in.; noluit episcopos esse bilingues, 24 md.; eius calumniatores, 116 md.

Paulus Samosatensis Iudaeorum discipulus, 660 md.; cum sequacibus ob incredulitatem a Deitate defecit, 936 s. f.; eius doctrina ab ecclesia damnata, 62 s. f.; nulla ei venia speranda, 262 md.; paternae Filii deitatis plane oblitus, 516 v. md., Filium non prius fuisse dicit quam homo fieret, 198 md.; Deum confitetur Mariae filium, qui ante saecula quidem praefinitus sit, ex Maria vero initium existendi habuerit, Verbum autem efficax e caelo et sapientiam in illo confitetur, 896 extr.; Deum ex Vir-

gine confitetur ex Nazareth visum ac qui inde cum existendi tum regnandi initium duxerit, 906 md. 908 s. f. Praeterea cf. 34 s. f. 62 s. f. 224 md. 308 s. f. 568 in. — Ariani et Eusebiani sententiam Pauli Samos. nunc astute tuentur, 62 extr.

Peccare. Peccatum. — Peccare quomodo differat a blasphemando, 796 md.; peccatum necessario ex accidenti est, 916 extr.; non peccare secundum naturam est, 916 extr.; caro non peccat, si qui eam movet i. e. qui cogitat prius peccati actum non mente conceperit et per corpus consummaverit, 864 md.; peccati origo, 888 extr.; diabolus peccati inventor, 888 extr. 890 v. md. md.; peccati lex in natura hominis a diabolo constituta, qui vitiosis cogitationibus (vd. hoc) in natura hominis inductis peccatum in ea operatus est, 912 in. v. md.; caro peccato mancipata, 236 in.; peccatum etiam nunc in nobis, 892 s. f.; homines etiam multi fuerunt ab omni peccato puri, 532 in.; homo suapte vi peccatum solvere non potuit, 912 v. md.; peccati maledictio soluta per eum, qui in nobis nostri gratia maledictio facta est, 532 extr.; gratiae exuberantia in eadem natura extitit, in qua peccatum commissum est, 914 in.; Christus sine peccato, 892 s. f. sq. 934 s. f.; forma servi suapte natura et virtute se peccati expertem exhibet, 918 in.; mors Christi est peccati hominum pretium, 240 in. — Peccatum in Filium secundum Origenem, 792 extr., secundum Theognostum, 794 v. md., secundum Athanasium, 794 md. sqq. Peccatum in Spiritum S., vd. Blasphemia. — Christiani baptizati ex Origenis et Novati sententia peccatorum veniam non consequuntur, 792 extr. sq. 796 extr. — Haeretici omnes dicunt peccatum a diabolo inductum nunquam in hominum natura destrui posse, 920 md.; Apollinaristae animam peccatum in homine subsistens nominant, 900 in., naturam, quae peccaverit, si in Deo existens peccatum non fecerit, vi detineri atque in statu violento esse dicunt, 916 s. f., et Christum, ne omnibus acceptis humanas etiam cogitationes haberet ideoque absque peccato non esset (910 md.), corpus absque mente assumsisse, ut ipse mens in eo esset expers omnis peccati, 864 md.; Manichaeus per peccati opinionem seductus (936 md.) peccatum dixit carnis humanae naturam et non solum operationem, 884 md. 888 s. f.; Marcionis sententia, 914 md.

Pentapolis superioris Libyae, 100 extr. 114 md.

Perfectio. Perfectus. — Trinitas perfecta, 182 s. f. 794 s. f.; perfectio Dei, 8 v. md. 174 md.; fetus nisi semper esset cum Patre, perfectio naturae eius imminueretur, 206 md.; perfectio Verbi, 46 md. extr. 224 s. f. 620 md.; Filius per se perfectus, vivens et agens, 4 md., fetus perfectus ex perfecto, 8 v. md., perfectus in perfecto, 878 md.; quomodo non perfectus qui Deo aequalis est? 218 s. f.; Christus perfectus Deus et perfectus homo, 892 md.; Spiritus S. perfectus, 878 md., et sigillum perfectorum, 794 md.; homo perfectus creatus est, 424 extr.

Persona, 42 md. 258 extr. 300 in.; Iudaei errant etiam nunc in persona, 260 md.; personae, 42 v. md.; personae in Trinitate semper eaedem, 788 v. md. sq.; divisio personarum in Christo non fuit, 918 extr. 904 md.

Perturbari. Perturbatio, 574 in. 578 v. md. 580 extr. 582 md. 870 in. 890 s. f. 892 in. 924 md.

Petere, 534 v. md. 546 v. md.

Petrus Apostolus certus de Salvatore testis, 534 in.; eius oratio ad Iudaeos quomodo intelligenda, 314 md. sqq.

Petrus Episcopus et Martyr Meletium eiecit, 148 s. f.

Phantasia, 234 md. 364 s. f. — vd. etiam Passio extr.

Pharisaei Spiritum S. blasphemantes Sodomitas se iustiores exhibuerunt, Graecorum ignorantiam vicerunt, Magorum Pharaonis stultitiam superant, atque cum solis Arianis conferri possunt, 816 md. — cfr. Ariani p. 965. col. 1. s. f.

Philemon, vd. Onesimus.

Philosophi. — Philosophorum Graecorum sententiae de creatione, 52 md.

Photinus cum sequacibus ob incredulitatem a Deitate defecit, 936 s. f.

Phryges a Phrygia dicti, 148 s. f.; vd. Montanistae.

Planta, 66 md. 120 extr. 122 v. md. 124 s. f.

Plenitudo. Plenus. — Plenitudo (complementum) theologiae, 182 md.; Trinitas .. plena, 180 md., plenitudo divinitatis Patris, 910 md.; naturae Patris, 186 md.; Verbum est plenum et perfectum, 236 in.; essentia (τὸ εἶναι) Filii est plenitudo divinitatis Patris, 470 md.; Filius est plenitudo divinitatis unius et solius, totus et plenus Deus, 472 s. f.; cfr. Forma Dei.

Pneumatomachi Thmuitani, vd. Tropici.
Poena lapsus duplex, altera ad corpus altera ad animam spectans, 888 in.
Poenitentia, 222 extr. 798 in.; a Novato sublata, 796 extr.
Polytheismus. — Graeci uni nonfacto et multis factis serviunt, 494 md.; polytheismus a doctrina sana de Trinitate abest, sed Arianis obiici posset, 490 extr. 492 in. — Praeterea vd. πολυθεΐα, πολυθεότης.
Pontifex Christus factus est, cum homo factus est, 298 md. extr. 300 md.; eius pontificatus perennis neque successione egens, 302 in.
Populi prisci a Deo filii sunt vocati, 226 v. md. 640 md.
Potens est Deus, 188 v. md. 936 in.
Potentia. Potestas. — Filius ex Constantini sententia priusquam effectu fuit genitus potentiâ fuit in Patre, 88 extr. — vd. Virtus.
Praecisio, 88 in.
Praecursor Domini Ioannes, 398 md.; praecursor pro nobis in caelum intravit Dominicus homo, 6 v. md.
Praemium Christo non fuit exaltatio etc. 244 md. sqq.
Praesentia, vd. παρουσία.
Praestans. — Praestantior quomodo a synonymis differat, 262 md.; praestantiora sunt omnia, quorum auctor Christus est, iis, quae in lege Mosaica fuerunt, 270 s. f. 272 md.; Christus dicitur tanto praestantior factus Angelis, ut oeconomia eius servorum administratione praestantior demonstretur, 258 s. f. — 282.
Precari, 890 s. f. 924 md.
Pretium mortis est corporea Salvatoris praesentia, 854 s. f.; pretium peccati est mors Christi, 240 in.; pretium redemtionis pro toto homine a Christo datum, 896 md.
Primitiae, 920 s. f.
Primogenitus relative dicitur, 418 in.; dicitur is, cui sunt fratres, 416 md.; primogenitus Dei nunquam dicitur, 416 md.; Filius primogenitus omnis creaturae, 8 md.; non potest primogenitus vocari, quia ex Patre est genitus, 418 v. md., vel naturâ creatus, quia sic brutorum etiam rerumque inanimatarum frater diceretur, 420 md., sed propter Patris in homines benignitatem, 420 in., benevolam suam ad creaturam condescensionem, 416 extr., et quia eius caro utpote Verbi corpus facta omnium prima servata est, 414 extr., omnesque adoptione Filii efficiuntur, 422 v. md.; primogenitus ex multis fratribus ob carnis cognationem, 420 in.; primogenitus in multis fratribus, 922 in.; primogenitus ex mortuis, quoniam morte pro nobis suscepta eaque destructa primus ut homo resurrexit, 416 in., et ex ipso post ipsum resurrectio mortuorum est, 420 in. — Ariani dicunt: si Christus omnis creaturae primogenitus est, profecto ipse etiam est e rebus creatis, 418 md.; Asterius Verbum complurium sapientiarum primogenitum dicit, 364 md.
Primus est Pater nec non Filius, 472 md. 478 s. f.
Princeps malitiae, 906 md. 914 md.
Principium Divinitatis unum, non duo, 606 in.; Deus est principium, 606 md.; Pater et Filius non ex aliquo principio prius existente geniti sunt, sed Pater principium et genitor Filii est, 174 v. md.; Filius principium existendi non habet, 646 s. f. sq., alioquin non fuisset antequam genitus est, 74 md.; Filius principium viarum nobis creatus est, 6 in. (378 —) 422 md. — 438. 448 — 458.; sapientia, quae in mundo est, principium quoddam cognitionis Dei est, 454 md. — Manichaei, Marcion et Marcionitae Trinitatem in tria principia dividunt, 68 in. 492 in.
Procedere. — Verbum procedit, vd. Prodire, Spiritus S., vd. hoc.
Processio, vd. Spiritus et cfr. Proiectio.
Prodire, 134 in. 646 md.
Proficere Verbum non potest, sed hoc de humana Christi natura dicitur, 568 —572. — Cfr. Christus. Incrementum.
Proiectio apud auctores mediae et infimae graecitatis de processione Spiritus S. dicitur, 4 c.
Prophetae. — In iis Verbum erat et propterea in ipso Spiritu S. vaticinantur, 742 md.; mentem caelestem habuerunt, 886 in.; eorum et Verbi incarnati differentia, 840 in.; eorum doctrina de Filio, 76 md. — Haeretici Corinthii dicunt Verbum in hominem sanctum ut in Prophetarum quendam venisse, 826 v. md. 838 extr. 898 s. f.; Montanistae neque Prophetas neque ceteros Verbi ministros quae agant et annuncient scire dicunt, 560 md.
Prophetice dicta sunt secundum Sabellianos V. Ti de Filio effata, 644 v. md.
Proprietas Patris, 154 s. f. 470 md.; naturalis Filii proprietas, 62 md.; proprietas Filii ex Patre, 288 extr.; pr. Verbi ad Patrem, 62 in. 766 md. 768

in.; proprietas Spiritus ad Filium, 766 md.; proprietates Dei, 756 extr.

Proprius. — Filius natura proprius, 100 in., proprius Patris, 264 v. md., proprius naturae vel substantiae Patris, 112 md. 160 md. 162 in. 184 extr. 268 extr. 458 v. md., proprius Patris fetus, 52 in. 176 in., proprius naturae vel substantiae Patris fetus, 60 md. 134 in. 768 in. 784 in., pr. ex nat. vel subst. P. fetus, 178 saep. 180 md., proprium Patris Verbum, 756 md., naturae vel subst. Patris proprium, 174 md. 178 extr. 190 s. f., ex natura vel subst. Patris proprium, 60 md. 178 in. 286 s. f.; Spiritus S. proprius Dei et divinitatis Trinitatis, 722 in., divinitatis Patris, 730 md., Verbi et Patris divinitatis, 746 in., unius Filii et unius Dei, 734 s. f., substantiae Verbi et proprius Dei, 784 md., Filii et secundum substantiam vel naturam Filii, 728 s. f. extr.; anima Christo propria, 894 v. md.; caro Verbo propria, 868 extr. 882 md.; corpus Christi proprium, 136 v. md. 530 v. md. 548 extr.; affectiones corporis Christi propriae, 530 md. 534 md.; omnia Patris Verbi propria, 756 md. extr.; propria carnis, vd. Humanus.

Proselyti non ab iis, a quibus instruuntur, sed a Christo nomen accipiunt, 150 v. md.

Proverbium. — Quae proverbiis dicuntur, non clare et aperte, sed obscure enunciantur, 378 md. cll. 440 in. extr. 448 extr.

Providentia. — Creatura ad Dei providentiam cognoscendam sufficit, 352 extr.; Pater per Filium rebus omnibus providet, 62 md. 134 v. md., et ne minimarum quidem cura eo indigna est, 338 in.; providentia Dei semper quod hominibus expediat spectat, 430 in.

Ptolemaeus Valentini discipulus Nonfacto duo esse paria docuit, Cogitationem et Voluntatem etc., 586 md.

Pugna inventionis, 892 extr., peccati, 864 md.

Purgatio peccatorum, 262 in. 864 md.

Putredo. — Corruptio non potuit corpus Domini abripere in putredinem, 886 extr.

Qualitas et essentia, 608 in.

Quaternitas. — Unitas in quaternitatem dilataretur, si homo (neque vero Verbum) esset Filius, 638 md.; quaternitas loco Trinitatis esset, etiamsi Christi corpus cum haereticis Corinthiis consubstantiale diceretur, 836 md.; quat. loco Trinitatis praedicatur ab Apollinaristis carnem Christi Divinitati consubstantialem dicentibus, 878 md. 882 extr.; haeretici Corinthii eum, qui corpus Domini ex Maria esse aiat, quaternitatem admittere censent, 824 s. f. 836 v. md.

Quies Dei ex mente Sabellianorum, 622 v. md., ex mente Stoicorum, 622 extr.

Radix, 10 extr. 66 md. 122 md. extr. 128 md.; corpus Domini nobis radix ad resurrectionem et salutem, 110 md.

Rationalia, 364 md.; ea sola secundum Origenem sub potestate Filii sunt, 792 s. f.

Reconciliatio, 888 in. sq.

Redemtio. — Eius desiderium, vd. Adam. Iustus. Sanctus; cur sic ut facta est neque vero immediate vel per creaturam facta sit, 430 md.; per merum hominem fieri non decuit, 318 in., neque potuit, 422 extr. 424 in.; homo suapte vi peccatum solvere seque in libertatem revocare non potuit, 912 v. md.; creatura eam efficere non potuit, 428 v. md. 430 s. f. 432 s. f.; creatura creaturae nihil auxilii ferre potest, 856 extr. 858 in.; redemtio absque vera Christi deitate et humanitate fieri non potuit, 434 v. md. 530 extr. sq.; ad eam opus fuit Deo, 248 md., immutabili natura, 252 s. f. — 254 md., eo ipso qui de hominis inobsequentia quaestionem habuit sententiamque tulit iudice, 888 v. md., et eo, qui natura Dominus erat, 312 extr.; incarnationis et humiliationis Christi ad eam perficiendam necessitas, 230 md. 236 md. 238 md. 248 md. 532 md.; corpus Domini nobis radix ad resurrectionem et salutem, 110 md.; redemtio ante mundi constitutionem et ante aevum decreta et praeparata, 444 in. 448 v. md.; describitur, 430 s. f. sq. 870 v. md. 918 md.; in Christo omnia redemta sunt et nova rursus creatura perfecta est, 178 md. — f.; corporea Salvatoris praesentia mortis fuit pretium et totius creaturae salus, 854 s. f.; Christus sanguine suo nos redemit et cogitatione mentis pro nobis victoriam reportavit, 892 v. md., corpus pro corpore et animam pro anima dedit ac perfectam subsistentiam pro toto homine, 894 s. f.; pro toto homine redemtionis pretium dedit, animam in se impeccabilem constituens, 896 md., et diaboli opera dissolvit, 890 v. md. 912. — cfr. Mors.

Reditus. — Filius tempus reditus sui non ignorat, 550—566.; Ariani Filii reditum non exspectant, 566 md.

Regeneratio ex aqua et Spiritu, 532 extr.
Regnum Christi secundum Eusebianos principium non habet, 616 s, f.
Renovare. Renovatio, 692 extr. 694 saep. 722 extr. sq. 920 s. f.
Res. — Res brutae et inanimatae, 420 md. — Res facta, γενητόν, 56 md., ποίημα, vd. Opus; res factae, τὰ γενητά, 54 in. 74 md. et saep.; res factae non sunt ex Deo, 52 md., sed ex nihilo, 74 md. 206 v. md. et saep., gratia et voluntate conditae, 186 v. md., et secundum naturam a Deo alienae, 136 in.; nequeunt ob propriam naturam genitae dici, 264 md.; aeternae esse non possunt, 206 v. md.; nequeunt de rebus ineffabilibus digne loqui, 712 md; Dionysius Alexandrinus Filium inter res factas computasse accusatur, 120 s. f. — Res naturales perseverant nec unquam mutantur, 504 md.; a Scriptura hominibus in exemplum proponuntur, 498 extr. — Res omnes fiunt Filii participes secundum Spiritus gratiam, quae ab eo datur, 178 in.; Spiritus sunt participes, 176 md.
Resurrectio ad humana Christi pertinet, 42 md. 894 in. 922 md. 936 in.; resurrectionem corporis Dei Scriptura praedicat, neque vero per carnem Deum resurrexisse, 926 md.; resurrectio tum carnis tum animae Dei fuit, 930 md.; Deus resurrectione non eget, 914 md.; resurrectio idem est quod exaltatio, 236 md. 238 md. extr.; demonstrat oracula Messiana ipsum spectare, 316 md.; corpus Domini humanum in sepulcro iacet, sed resuscitatur a Verbo ut Dei corpus, 108 md., et nobis radix est ad resurrectionem et salutem, 110 md.; Christus resurrectionem pro nobis concinnavit, ex inferno animam, e sepulcro autem corpus reducens, 932 s. f.; Christus est primogenitus ex mortuis, quia ex ipso et per ipsum resurrectio mortuorum est, 420 in.; Verbum factum est resurrectio, 282 in. — Resurrectio ex Apollinaristarum sententia mera phantasia, 866 v. md.; ex Manichaei sententia specie tantum facta est, 832 extr.
Revelatio. — Pater per Dominum solum se revelat, 134 in. 178 s. f. 64 in; Filius solus Patrem cognovit et revelat, 330 in. — cfr. Matth. 11, 27.
Rex aeternus est Christus ante incarnationem, 308 md. 310 in. md. 312 md. 318 md. cll. 242 in. 244 md. 248 extr., sed factus etiam est, cum Pater eum corpus humanum induere faceret, 312 in.; Verbum omnium saeculorum rex, 170 v. md.
Rhetorius haereticus, 870 s. f. 871 d.
Roma, 114 md. 822.

Sabelliani ex Filii notione refutandi, 610 md.; confutati a Dionysio Alexandrino, 64 extr.; eorum sententia de dilatatione Unitatis in Trinitatem discutitur, 622 extr.—638 md.; Patrem hominem esse factum dicunt, 112 md.; Filio-Patris nomine Filium penitus tollunt, 6 md.; oracula V. Ti de Filio prophetice dicta esse volunt, 644 v. md.; Verbum et Filium dividunt contenduntque aliud esse Verbum et alium Filium, et quidem illud prius, hunc serius, 626 s. f.—636 v. md., aliis dicentibus, non Verbum, sed hominem, quem gestavit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, 636 v. md., aliis, non hominem seorsim, quem gestavit Dominus, sed Verbum et hominem una esse Filium, 638 md., aliis, non hominem Filium esse neque hominem Verbumque simul, sed Verbum, cum homo factum esset, ex Verbo Filium factum esse, postquam in principio non Filius sed duntaxat Verbum fuerit, 640 s. f.; pro discissione Verbi et Filii afferunt, in V. To. nullam Filii sed solius Verbi mentionem fieri, et propterea Filium Verbo iuniorem esse, 642 md.; Deus ex eorum opinione silens nihil potuit efficere, sed non nisi loquens vim habet, 620 v. md. sq. — Eorum et Eusebianorum diversae opiniones sibi opponuntur, 616 s. f. — Praeterea vd. 13 md. 134 extr. et cfr. σαβελλίζειν. Sabellius.
Sabellius alienus ab ecclesia et haereticus iudicatus est, 466 md. 786 md.; eius opiniones Pentapolin superioris Libyae intrarunt, 100 extr. 106 md.; praeter alios (13 md.) Dionysius Alexandrinus adversus eum epistolam ad Euphranorem et Ammonium scripsit, 64 md. 114 md., eumque humanis Salvatoris expositis (102 in. 134 md.) refutavit, 132 extr. 136 md.; eius haeresis per ea refutanda, quae humano more de Christo dicta sunt, 134 md. 136 md.; docet, quemadmodum divisiones gratiarum sint, idem vero Spiritus, ita Patrem eundem esse, sed in Filium et Spiritum dilatari, 646 in. (quae inde absurda sequantur, 646 v. md.), ita ut idem factus sit Pater et Filius et Spiritus S., 624 in.; Filium sine hypostasi esse et Spiritum S. sine existentia finxit, alioqui divisionem Deitatis ac principiorum eorumque enumerationem induci criminatus, 900 md.; Patrem Filium et Filium Patrem esse docet,

unum quidem hypostasi, sed nomine duos, 646 in. 66 s. f. 608 md. 618 in.; eundem alias Patrem alias sui Filium fieri opinatur, 466 md.; Patri nomen Filii et Filio nomen Patris tribuere ausus est, 786 md.; utrumque ita tollit, 618 in.; Filium esse ipsum Patrem opinatus est, 538 md., sed ab ipso Christo se non esse Patrem dicente refutatur, 630 md.; dixit absurda, quae ex opinione Deum ipsum ipsam sapientiam esse sequuntur, 608 v. md.; a Dionysio convincitur, non esse Patrem qui caro factus sit, sed eius Verbum, 136 md. — Dionysii Alex. et Rom. demonstrarunt, Sabellii haeresin licet ex diametro oppositam eorum tamen blasphemiae, qui Verbum dicunt creaturam, opificium et rem factam, aequalem et eiusdem ac Arianam impietatis esse, 114 md. 132 extr.; Sabellius cum Paulo Samosateno consentit, 906 s. f. — Praeterea vd. 108 s. f. 116 md. 610 in. 630 v. md. 736 md.

Sacerdotium legis non stabile fuit, 302 in.

Sacramenta, vd. Baptisma. Eucharistia. — Sacramenta Arianorum et Tropicorum imperfecta sunt, 738 md.

Sacrificatus, 30 md.

Sacrificium Christi semel peractum omnia perfecit, 302 in.; Verbum corpus induit, ut nostra suscipiens et in sacrificium offerens absumeret, 833 s. f.; sacrificia legis nihil fidele habebant, cum singulis diebus praeterirent, 302 in.

Sadducaei, 34 extr. et alibi; vd. Ariani p. 965. col. 1 s. f.

Saeculum. — Per Verbum saecula facta sunt, 50 md.; Verbum omnium saeculorum rex et opifex, 170 v. md.; Verbum ante saecula existit et ei nihil commune cum saeculis, 50 md.; ante saecula Patri consubstantiale, 884 md.; generatio Filii divina ante omnia saecula, 88 extr. 82 extr.; in fine saeculorum Pater Filium fecit filium hominis, 198 md., Filius assumsit hominem nostrum Iesum Christum, 6 in., Dominus homo factus est, 42 md. — Mariae filius secundum Paulum Samosatenum ante saecula praefinitus, 896 extr.

Salomon a matre et Nathane servus vocatur, 288 md.

Salus. — Iesus vertitur salus, 8 s. f.; corpus Domini nobis radix ad salutem, 110 md.; salus nostra non nisi per coniunctionem duarum naturarum in Christo stabilis et firma fieri potuit, 434 v. md.; Salvatore vere homine facto totius hominis salus consecuta est, 832 extr.; corporea Salvatoris praesentia fuit universae creaturae salus, 854 s. f.; Christus perfectam novitatem exhibuit, ut perfectam salutem totius hominis operaretur, 890 md. — Ex Manichaei sententia specie tantum hominum salus facta est, 832 extr.

Salvator. — Iesus vertitur Salvator, 8 s. f. — Ceterum hac voce saepissime utitur Athanasius, plerumque in iis locis, ubi de opere Christi salutari disputat, v. c. 42 md. 432 v. md. 562 md. 832 extr. 854 s. f. 880 md. al. — Salvator ex Arianorum sententia carnem solam assumsit, 890 md.

Samosateniani. — Eorum quidam Graecorum instar sentientes (656 s. f.) Verbum a Filio separant, Filium esse Christum, aliud autem Verbum dicentes, 654 md. sqq.; Samosateniani quamvis Patris et Filii nomina in baptismo proferant, haeretici sunt, 376 in.

Sanctificare. Sanctificatio. — Christus pro nobis se sanctificat Patri, 232 in.; se ipsum sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur, 242 md.; sanctificari dicitur, quia factus homo est eiusque corpus propter nos sanctificatur, 244 md.; incrementum in melius ei propter sanctificationem attribui nequit, 244 md. sqq.; Verbum homo factum est, ut carnem sanctam redderet, 304 md.; creaturae sanctificantur a Spiritu S., 320 md.

Sanctus. — Verbum in priscos sanctos venit, 840 v. md.; sancti (V. Ti) inter se concordant, 24 v. md.; pro homine lapso deprecati sunt, 426 in.; homines multi fuerunt sancti, 532 in.

Sanguis Dei nusquam absque carne a Scriptura traditur, sed in carne Dei et carnis Dei hominis facti sanguis praedicatur, 926 md.; sanguis Christi pro vulgari a piis nunquam habitus, 892 md.; sanguine carnis suae Christus nos redemit, 892 v. md.; sanguinis effluxus, 936 in., emissio, 894 extr.

Sapiens. — Graeci sapientem et sapientiam idem putant, 618 md.; sapientes appellantur qui sapientiae Dei participes fiunt, 204 md.; sapientes a Graecis suorum librorum factores vocantur, 126 in. 128 in.

Sapientia. — Patres confitentur, sapientiam simul cum Patre existere, nec factam esse, sed propriam eius esse mundique effectricem, 368 md.; Deus fons est Sapientiae, 44 md. 182 extr. 184 md.; Sapientia non ab alia Sapientia producta, 132 extr.; non nisi una, 362 v. md. sqq.; Filius (Verbum, Dominus) est Patris Sapientia, 4. 10 md. 44

in. 46 extr. 48 in. 368 md. et sapissime, neque ab alia Sapientia secundus, 134 in., neque praeter eum alia, 366 md.; Patrem qui non-factum et omnipotentem dicit, is in non-facto et omnipotenti huius etiam Verbum et Sapientiam intelligat; Fetus Dei non alius esse potest praeter Verbum, Sapientiam et Virtutem, 62 md.; Sapientia, quae per se ipsa est, vd. αὐτοσοφία; Sapientiam Patri externam et non semper apud eum fuisse nefas dicere, 62 md.; Filius si ex nihilo est, sequitur ut ipse quoque non nisi participatione Sapientia sit appellatus, 176 md.; Sapientia aliquando non fuisse nequit, si Dei creatoris opifex est, 180 in., alioquin fuisset cum sine ea esset Deus, 68 md.; in ea et per eam omnia facta sunt, 44 md. 292 extr.; Sapientia vera carnem assumsit, 456 s. f.; sapientia, quae in mundo est, divinae Sapientiae imago, 450 sq., et figura, 454 in., sapientia in mundo expressa, 452 md., Sapientiae forma, quae in operibus est, 454 md.; sapientia, quae in mundo est, principium quoddam et elementum cognitionis Dei est, 454 md. — Secundum Arium duae sapientiae sunt, una Deo propria, altera, quae Filius sit in illa factus et non nisi nomine Sapientia appellatus, 154 in. 162 v. md. cll. 362 md., et Deus cum creare vellet unum quendam fecit, quem Verbum, Sapientiam etc. vocavit, per quem nos crearet, 152 extr.; Ariani docent Filium nomine tenus sapientiam dici (propter illos, qui sapientes fiant, 364 md.) aliamque propriam ac veram sapientiam Patris esse, 44 extr. 362 md., quae non facta (386 in. v. md. 370 in.) et ipse Deus sit, 366 in.; multas sapientias inducunt, 362 v. md.; Asterius duas vel plures sapientias esse existimavit, 210 s. f. sq. 362 s. f. sq., alibi tamen ipse unam tantum sapientiam agnovit, 368 md.; Eusebiani dicunt, Verbum non esse solam veramque Patris sapientiam et non nisi abusive Sapientiam vocari, 26 s. f.; Paulus Samosatenus Verbum efficax e caelo et Sapientiam in illo confitetur, 896 extr.

Sara Abrahamum Dominum dicit, 288 md.

Saturnini de creatione sententia, 52 md.

Scapha, vd. σκάφος.

Scopus, vd. σκοπός.

Scriptura. — Scripturae partes, 924 in. cll. 908 s. f. 926 s. f. 878 v. md.; Scripturae verba afflatu divino scripta, 44 md.; Scripturae scopus et character, 524 in. 760 v. md.; Scripturae mos, 498 extr. 526 md. 650 in. 658 v. md.; Scriptura simpliciter et sine exornatione verba effert, 658 v. md., res naturales hominibus in similitudinem et exemplum proponit, 498 extr.; quae supra hominem sunt humano more effert et significat, 650 in.; eius modus naturam Christi exponendi constans, 396 extr. 398 in. 924 v. md.; intellectus et recta interpretatio Scripturae eo nititur, ut tempus (occasio), personae et rerum scriptarum causae investigentur, 42 v. md. 258 extr. sq. cll. 300 in. 552 in.; quid praeterea in Scripturae lectione semper attendendum, 36 in. 526 in. 762 in.

Scythopolis, 790., vd. Patrophilus.

Sectio. — Arius in Filii generatione sectionem commentus est, 900 v. md.

Semen, 66 md. 122 md.

Sentire passionem cum intelligentia, 890 extr.

Separari. Separatio animae a corpore, 928 v. md., spiritus a corpore, 930 s. f. 932 s. f.; homo non a Deo separabatur, 928 v. md.

Sepeliri, 830 s. f. 924 md. 936 in.

Sepulcrum damnationis locus, 888 md.; corpus Domini humanum in sepulcro iacet, 108 md.; Christus e sepulcro corpus reduxit, 932 s. f.; in eo per sepulturam corporis Verbum corruptionem aboluit, sicque ex inferno et e sepulcro immortalitatem et incorruptibilitatem exhibuit, 932 extr.

Sepultura, cfr. Sepeliri. Sepulcrum.

Serapion Episcopus Thmuitanus Athanasio epistolam scripsit, 670 in.

Series infinita adiutorum intermediorum vel filiorum cogitanda, si Filius creatus est, 30 s. f. 338 s. f. 180 s. f. 188 s. f.

Serpens. — Eius fraudibus immutabilis natura opponenda fuit, 254 in.; profligatus est a Salvatore cum in sua carne persequente, atque in aeternum ignem deiectus, 432 v. md. 918 s. f., serpens Arianus, 676 s. f.

Servus, 42 s. f. — Servi interdum appellantur filii et vicissim, 288 md. — Forma servi, vd. Forma. — Ariani sententiam suam Filium esse creaturam eo confirmare student quod servus appelletur, 392 in.

Sessio ad dextram Dei, 38 in. 274 md. 614 v. md. 760 extr.; Filius a dextris Patris sedens sinistrum non reddit Patrem, et videt ipse similiter Patrem a dextris sedentem, 274 md. s. f.

Seth Adamo similis secundum speciem, 56 in.

Severus adversus Ioannem a Grammaticis, 140 extr.

Sicut qui dicit, non identitatem significat, sed imaginem et exemplar proponi ostendit, 506 s. f. 508 md. sq.

Sigillum. Signaculum. — Spiritus S. est sigillum, 724 s. f. sq. 768 extr., sigillum perfectorum, 794 md.

Silentium in Deo ex Sabellianorum sententia inefficacia et quies est, 620 v. md. sq.

Similis. Similitudo. — Res factae nihil natura simile habent cum auctore suo, 186 v. md.; similia corpora possunt distare et longe a se invicem abesse, 56 in.; homines similitudinem Dei per virtutem et obedientiam sibi comparant, 54 extr.; Verbum Patri sine ulla prorsus varietate simillimum, 54 v. md.; Filius similis Patri, 4 extr. 54 v. md. 56 in., non tantum similis, sed eadem res similitudine ex Patre, 54 extr.; non extrinsecus duntaxat similis, 60 s. f.; eius similitudo diversa ab imitatione, quae in hominibus esse dicitur, ib.; ob suam cum Patre similitudinem omnium Dominus, 76 md.; similitudo perfectissima splendoris cum luce, 62 in. — Ex Apollinaristarum sententia similitudine salus comparatur, 920 s. f.; Ariani similitudinem Filii ad voluntatis et doctrinae unitatem restringunt, 480 sq., dicunt etiam per Mosem Deum magna fecisse ideoque similia per simile posse fieri, 340 in., et ad perfectam Filii Patrisque similitudinem necessarium esse dicunt, ut et Filius Filium alium generet, 188 md.; Eusebiani Filio similitudinem Patris cum hominibus communem esse dicunt, 54 md.; Eusebius nullam Filio cum factis et creatis rebus esse similitudinem, sed eum soli Patri omni modo similem esse censet, 88 in.; Manichaeus corpus Christi in similitudine humana ex caelo apparuisse dixit, 884 v. md. 906 md.

Simon Magus, 148 md. 598 md.; eius de creatione sententia, 52 md.

Simoniani, 148 md.

Simplex est Deus, 36 extr. 58 s. f. 202 s. f., non compositus, 58 md.; Scriptura verba simpliciter effert, 658 v. md. cll. 398 in.

Sinus Patris. — Filius in sinu Patris est, 6 extr. 42 md 648 v. md. 932 s. f., et quidem solus, 38 in.; hoc significat veram eius ex Patre generationem, 58 md.

Sitire. Sitis, 42 md. 528 v. md. 530 md. 534 in. 558 md. 762 md. 798 extr. 800 md. 806 md. 894 in.

Socrates quaedam ex Eusebii epistola omisit, ne eius causam aperte proderet, 891.

Sodomitas Pharisaei se iustiores exhibuerunt, 816 md.

Sol, 60 md. 62 md. 64 md. 118 v. md.; non tres soles in exemplum propositi, 492 in. — Solem unum esse Ariani obiiciunt, 342 in.

Solus. — Deus est unus et solus et primus... Filius est in uno, primo et solo tanquam unius, solius et primi solum item Verbum.. et solius plenitudo est, 472 md.; Pater nunquam desinet solus esse Pater, Filius nunquam desinet esse solus filius, 710 md. cll. 194 in. 60 md. 226 in.; Filius ex solo solus, 8 in. — Secundum Arianos Filius solus a solo Deo factus, 28 s. f. 30 md. 336 in.; Manichaei solum et verum Deum negant, 368 v. md.

Sotades Aegyptius, 46 b.; ab ipsis Graecis ludibrio habitus, 146 s. f.; Arius eius carmina imitatus est, 102 md. 150 extr.; Arianis pro Mose est, 146 s. f.

Species. — Ex Manichaei sententia specie tantum salus et resurrectio facta, 832 extr.

Spiritualis. — Corpus humanum spirituale factum est, 838 v. md.; spiritualis Christi divinitas, 808 md.

Spiritus. — Variae huius vocis significationes, 676 s. f. 688 md. 694 in. — Spiritus et anima in Christo non differunt, 928 v. md. 892 in. — Spiritus Sanctus in Scriptura nunquam simpliciter et absque appositione vocum quarundam spiritus dicitur, exceptis iis locis, ubi sensus e nexu apparet, 676 extr. sq., quod probatur e V. To., 680 sq., e Novo, 682 md.; Sp. S. et Paracletus non diversi sunt, 652 md.; Sp. S. nequit alio nomine vocari, 788 v. md.; eius recta notitia e cognitione Filii comparatur, 766 md. 770 extr. 772 in. md.; Spiritus S. est unus sicut Filius, 770 extr. 734 md., unus, non multi, et solus, non unus ex multis, 718 extr.; eum in Deo manere et habitare oportet, 66 extr.; licet non sit Filius, non tamen ex Dei natura et proprietate eximendus, 786 in.; Sp. S., qui Dei dicitur et in ipso est, non alienus est a Filii natura nec a Patris divinitate, 784 in., proprius Filii neque a Deo alienus, 728 md. sqq.; quia Filii dicitur, dicitur et Dei, 766 s. f. sq.; est in Verbo et per ipsum in Deo, 774 s. f. 776 v. md.; eundem ordinem, eandem naturam, eandem proprietatem habet erga Filium, qualem Filius erga Patrem, 720 md. 766 md. — Filii et Spiritus S. mutua

ratio, 512 md.; Spiritus est Verbi substantiae proprius, cfr. Proprietas. Proprius; a Filio indivisus, cfr. Individuus; Spiritus cum dicitur in aliquo esse, Verbum in ipso dans Spiritum intelligitur, et vicissim, 744; Filius non est pater Spiritus, 786 in.; Christus Spiritum dat ut Verbum, accipit ut homo, 246 extr.; in baptismo Spiritum accepit, ut nos, quorum corpus gestabat, sanctificaremur, 242 extr. sq.; se ipsum Spiritu inferiorem propter humanam naturam dixit, 250 v. md., alibi se ei aequalem esse significans, 250 extr.; de se dixit Spiritum, ut divinitatem suam spiritualem commonstraret, 808 md. sq.; etiam in incarnatione Spiritus adfuit et Verbum in eo sibi ipsi corpus formavit, 744 extr. — Spiritus S. a Patre procedit, 10 md. 706 extr. (cfr. Proiectio); e Patre procedere dicitur, quia ex Verbo, quod ex Patre est, effulget et ab eo mittitur et datur, 720 in.; semper est in manibus Patris mittentis et Filii ferentis, a quibus separari nequit, 10 md. 120 md.; in Scriptura non vocatur Filius (ne frater cogitetur, neque filius Filii, ne Pater avus cogitetur, 710 md), 782 extr. 784 md.; est Spiritus S. neque vero Patris nepos nec Filii frater, 786 in.; est imago Filii, vd. Imago; a Filio datur et mittitur, 718 extr. sq., et accipit, 176 md.; per eum omnia replevit, 10 s. f.; sicut Filius non est in diversis locis, sed omnia implet ac extra omnia est, et in creando adest, 772 md. extr.; est creaturis superior, quoniam immutabilis et varietatis expers est, 730 s. f.; non est creatura, 710 md. 720 extr. sqq., haec est Scripturae doctrina et ecclesiae catholicae fides, 746 in.; Spiritus, qui Amosi 4, 13. creari dicitur, non Spiritus S., sed noster est, 694 v. md.; Spiritus S. creatura esse non potest, quia in baptismo cum Patre copulatur, 776 md., et quia Trinitas aeterna est, alioquin aliquando Dualitas fuisset, 776 extr.; Spiritum S. qui creaturam dicit, dicit et Filium et mox negabit Patrem, 720 md. 728 md. 768 md.; Spiritus S. non naturae angelorum est, 732 md. 734 md., sed iis superior, 732 extr., et nusquam in Scriptura vocatur Angelus, sed multis aliis modis, 698 in.; Spiritus S. est immutabilis, 730 s. f.—732 md., spiritus sanctitatis et renovationis, 722 s. f. (ex eo regeneramur, 532 extr.), vivificus, 724 md., unctio et sigillum (vd. haec), bonus odor et forma Filii, 770 v. md.; Spiritus S. est participatus, non particeps, 724 md. 734 in.; eius omnes res sunt participes, 176 md.; Spiritus S. creaturas participes reddit Verbi et Dei, 726 md.; Spiritus S. secundum Origenem in iis solis est, qui eius participes effecti sunt in baptismo, 792 extr.; creaturam cum Filio coniungit, 730 md.; ab eo creaturae sanctificantur, 320 md.; inspirat sicut Verbum, 774 v. md.; Prophetae cum Verbum in iis sit in ipso Spiritu S. vaticinantur, 742 md.; homines Spiritu accepto non amittunt propriam naturam, 42 extr.; Spiritus Verbi, qui in nobis est, per nos suum Patrem nostrum appellat, 80 in. — Passio etiam Patri Spirituique a quibusdam errantibus attributa, 904 s. f.; Spiritus S. humiliatio ab Arianis nequaquam aliena, 672 md.; ab Arianis creatura, 676 v. md., et ex nihilo esse dicitur, 492 in.; ex Arii sententia substantia Spiritus S. a substantia Patris et Filii diversa, 156 in. — cfr. etiam *πνευματομαχεῖν*. Sabellius. Tropici. — Spirituum superiorum s. caelestium (Virtutum) diversae classes, 568 md. 734 md. 754 extr. et saepius.

Splendor Patris est Filius, 10 extr. 186 md. 598 extr. 714 s. f.; splendor gloriae Patris, 38 md.; natura Filii est purus et paternus splendor, 420 extr.; Sancti omnes Filium splendorem esse dixere, ut eum proprie et sine divisione ex substantia esse eiusque cum Patre unitatem significarent, 60 md. sq.; splendor semper penes lucem, 56 v. md.; splendor semper existit, cum lux semper existat ac fieri nequeat ut lux non luceat, 118 in.; Filius aeternus est, quia aeternus est Pater Filiusque ei ut splendor luci coexistit, 118 extr.; Filius est splendor lucis aeternae, 118 in. 120 in.; Deus aeterna lux est, aeternus ergo splendor ipsi praelucet et coexistit, 120 in. 128 md.; Deus aeternus est, igitur et eius splendor aeternus, 196 s. f. — cfr. *ἀπαύγασμα*.

Spuere, 530 in. 548 md. 800 in.

Status originalis, 910 extr.

Stoici ipsum Deum in omnia extendunt, 306 md.; eorum doctrina de Deo sese contrahente ac dilatante, 622 extr. 626 extr.

Substantia, 58 md. (phil.); eius natura exponitur et variis exemplis illustratur, 60 sf.; substantia verissime existens una est, 606 md.; substantia Dei invisibilis et incomprehensibilis, 58 md.—f.; non sunt circa Deum quae eius substantiam compleant, 58 md. (cfr. Simplex); cum Deum dicimus et Patrem nomina-

mus, ipsam eius substantiam significamus, 58 s. f.; Divinitatis substantia sola est increata, 868 extr.; Filius substantiâ est Filius, non virtute, 60 v. md.; substantia Verbi non alia, 62 s. f.; substantia Filii non extrinsecus inventa (Theogn.), 54 md.; Filius est proprie et vere ex beata ac sempiterna Dei substantia, 286 s. f.; proprie ac sine divisione ex Patris substantia, 60 md.; ex substantia Dei vel Patris, vd. ἐκ; Theognostus non refugit voces ex substantia, 64 md.; est vocabulum peregrinum, 56 md., neque in Scriptura legitur, 56 extr.; cur a Patribus Nicaenis ita scriptum sit, 52 in. 54 in. 56 md. 72 extr.; hoc ex eorum mente significat: Verbum quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est ex Patre, 52 s. f., et Filium esse quidem ex Patre, neque tamen velut partem Patris existere, 86 md.; Deus in hac formula significat substantiam eius, qui est, 60 in., et substantia Dei veram et aeternam substantiam, 60 s. f.; dicentes ex alia substantia Filium esse damnantur in Symbolo Nicaeno, 56 md. 86 v. md.; Dionysius Alexandrinus accusatur eum alienum a Patre secundum substantiam dixisse, 100 in. — Arius substantias Patris et Filii et Spiritus S. naturâ divisas, disiunctas, alienas nec invicem participes dicit, 156 in.; Eusebiani Verbum Patri substantia dissimile ac externum dicunt, 26 md.; Eusebius in concilio Nicaeno approbat verba ex substantia, 86 md. — cfr. Consubstantialis. Individuus etc. Natura. Proprius.

Sudare, 576 s. f.

Superbia in Deo non est, 30 in. 336 md.

Symbolum Nicaenum, 84 extr. sq.; tum ad impietatem omnem evertendam tum ad piam in Christo fidem asserendam sufficit, 822 in.

Synodus, vd. Concilium.

Tacere, vd. Silentium.

Templum vetus typus corporis Christi, 856 v. md.; Dominus in carne tanquam in templo est, 856 v. md.; homines propter cognationem cum Verbi corpore templum Dei effecti, 234 md. — cfr. Iudaei.

Tempus. — In tempore homines gignunt et suorum filiorum patres efficiuntur, 38 md. 174 md.; tempus reditus sui Filio non incognitum, 550—566.; tempus dicti alicuius biblici, 42 v. md. 258 extr. 260 in. sq. 300 in. 552 in. — Ariani callide temporis mentionem evitant cum de Filio loquuntur, 172 s. f. 174 extr.; Filium ante tempora extitisse dicunt, 174 extr., adeoque cum Filium voluntate factum esse dicunt, tempora ante eum significant, 590 v. md.

Tentare. Tentatio, 924 md.; Iesus omne tentationis genus pertransivit, 918 md.; diabolus Iesum tentans bellum incepit contra hominem, 918 v. md. extr.

Terra. — Ariani dicunt terram unam esse, 342 in.

Testamenta dividere, ita ut unum cum altero non cohaereat, Manichaeorum et Iudaeorum est, quorum alii Veteri, alii Novo To. adversantur, 642 md.

Thalia, vd. Arius, p. 966. col. 2. extr.

Theodori Episcopi Pharan Dialogus adversus Agnoetas, 141 in.

Theognostus, 13 in.; vir eruditus, 64 md., admirandus et studiosus, 792 md.; non refugit a vocibus ex substantia, 64 md.; eius de blasphemia in Spiritum S. sententia, 792 md. 794 in.

Theogoniam Graecorum fingunt qui ad generationis humanae modum nepotum et avorum in Trinitate nominibus utuntur, 788 in.

Theologia, vd. θεολογία.

Theophania, 280 in. 490 in.

Thessalonicenses de reditu Christi errantes, 566 v. md.

Timere, 534 md. 574 md. 578 s. f. 580 s. f.; cfr. Metus.

Totus ex toto, 4 extr.; totus et plenus Deus, 472 s. f.; totus totius imago et splendor, 710 v. md.

Traditio ecclesiastica, 70 extr. 734 extr. 736 in. 826 extr. 848 in. 854 v. md. 864 in. 898 v. md.; quod a Patribus traditum non est, sed novissime est excogitatum, non verum, 160 md.; Christianus non est, qui traditione ecclesiastica exciderit, 734 extr. — Traditio evangelica per se sufficit, 900 s. f.

Triangulus quadrangulus, 208 md.

Trinitas. — Graeci per Trinitatis doctrinam plures deos poni arbitrantur, 490 extr.; discipuli Christi non ignorant Trinitatem in divina Scriptura praedicari, 68 in.; in Trinitate ecclesia catholica fundata et radicata est, 776 md.; nunc perfecta est in Trinitate theologia, 182 v. md.; traditio ecclesiastica et catholica fides circa Trinitatem, 736 in. 776 in. 788 v. md. 790 v. md.; Trinitatis fidem ita profitetur ecclesia catholica, ut neque hodiernos Iudaeos Sabelliumque sequatur neque in Graecorum polytheismum devolvatur, 736 md. 490 extr., neque quaternitatem doceat, 836 md.

sq.; caput fidei spectat ad Deum Patrem et Filium et Spiritum S., 78 extr.; Trinitatis natura inexplicabilis, 712 md.; exempla in Scriptura proposita ad eam noscendam sufficiunt, 714 md. 718 md.; Christianorum fides Trinitati nihil addit nec eam unquam defecisse cogitat, individuamque eius unitatem servat, 182 s. f.; Sancta, beata et perfecta Trinitas individua atque ipsa secum unita est, 706 v. md. 712 v. md. 794 s. f.; tota unus Deus est, 710 s. f.; Trinitas eadem in se ipsa et secum ipsa coniuncta nihil in se rerum factarum habet, haecque Trinitatis unitas individua est, 738 extr.; indivisa est Trinitas et una eius Divinitas, 776 v. md.; Deos quasi tres praedicant qui sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se separatas dividunt, 66 extr.; hypostases tres per se ipsas divisas in Deo cogitare nefas, 6 md.; Trinitatem in unum quasi in quendam verticem (Deum omnipotentem) reduci et colligi oportet, 66 extr.; Dionysius Romanus docet tres S. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, 13 md.; Dionysius Alexandrinus indivisibilem Unitatem in Trinitatem dilatat et Trinitatem iterum, quae imminui nequit, in unitatem contrahit, 120 md. 124 in.; Patris ubi mentio fit, una intelligitur etiam Verbum eius et in Filio Spiritus, Filius ubi nominatur, in Filio est Pater, neque extra Verbum est Spiritus S., 706 v. md.; in Trinitate nepotum et avorum nomina non adhibenda, 788 in.; Trinitas non est facta, sed aeterna atque una est in ea Divinitas, 180 extr., immutabilis ac perfecta suique semper similis, 182 md.; sola Trinitas Deitatis est increata et aeterna, immutabilis et invariabilis, 866 v. md.; Trinitas semper Trinitas, neque accessionem admittens neque diminutionem, 838 v. md.; quid de ea statuendum, si Verbum aliquando non fuisset vel ex nihilo factum esset, 180 md. sq.; si Spiritus creatura esset, Trinitas, quae aeterna est, ex mutatione et profectu constaret et aliquando dualitas fuisset, 776 extr. sq.; Trinitas creatrix est et opifex, 182 in.; gratia in Trinitate datur a Patre per Filium in Spiritu S., 740 s. f.; charismata in Trinitate tribuuntur, 774 s. f.; blasphemia in Trinitatem, 672 v. md. 796 in. — Loco Trinitatis quaternitas praedicatur ab Apollinaristis carnem Christi Divinitati consubstantialem dicentibus, 878 md. 882 extr.; Arianis in doctrina de Trinitate Polytheismus sive etiam atheismus obiici posset, 492 v. md.; secundum Arium substantiae Patris et Filii et Spiritus S. naturâ divisae, diversae, disiunctae, alienae nec invicem participes sunt, 156 in.; haeretici Corinthii eum, qui corpus Domini ex Maria esse aiat, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere censebant, 824 s. f. 836 v. md., sed vice versa revera quaternitas Trinitatis loco esset, si cum ipsis corpus Divinitati consubstantiale diceretur, 836 md.; Manichaei tria principia vel tres Patres esse statuunt, 492 in.; Marcion Trinitatem in tria principia secat et dividit, 68 in.; Marcionitae ut Manichaei, 492 in.; Sabellianorum sententia de dilatatione Unitatis in Tritatem discutitur, 622 extr. — 638 md.; Tropici Trinitatem diffindunt et sic negant, 674 in. md.; Trinitati secundum Valentini sententiam passio communis, 922 md.

T r i t h e i s m u s per Trinitatis dogma non docetur, 490 extr.

T r o p i c i, 696 md, 712 md. 720 extr. 740 in. 746 in.; a tropis dicti, quibus dicta Scripturae ab orthodoxis pro Spiritus S. divinitate allata depravabant, 672 s. f. 673 *. 688 md. 696 md.; discesserunt propter Filii blasphemiam ab Arianis, 670 extr.; Arianis invisi, quod non etiam Verbum creaturam dicerent, a ceteris omnibus reprobati ut vere Pneumatomachi, 746 md.; Filii divinitatem agnoscunt, 672 extr.; nihilominus Trinitatem diffindunt et sic negant, 674 in.; Spiritum S. creaturam atque unum ex ministris spiritibus dicebant, 670 extr. 692 md. 694 md. 696 md. 712 md. 740 in.; Arianis Spiritum creaturam dicentibus propter Amosi 4, 13 assentiunt, 676 v. md.—694; ex 1. Tim. 5, 21 argumentantur Spiritum esse Angelum ceteris maiorem, 696 s. f. sqq., quod si non et si ex Patre procedat, et ipsum esse Filium, ac propterea duos esse fratres, ipsum et Verbum, ipsumque genitum et Filium dicendum, si vero Filii sit, Patrem potius avum esse Spiritumque nepotem, 706 extr. sq. 728 s. f. 780 in. md.; Spiritus S. si a Filio accipiet, ex eorum (?) sententia et ab ipso datur, 780 v. md.; eorum baptismus imperfectus et mancus, 736 extr. sqq. Pugna iis cum Arianis non nisi simulata, cum Trinitatis blasphemiam communem habeant, 672 in. v. md. 746 v. md.; Arianis adnumerantur, 712 md.; si Arii sententiam nolint, fugiant etiam eius verba, 720 s. f.; eorum absurdae fabulae consentiunt cum Arianis, 746 v. md.; a Macedonianis diversi, 671 c.

Turbari, vd. Perturbari.

Typus quidam atque umbra Sapientiae divinae tum universo mundo tum singulis impressus, 450 v. md. sq. 456 s. f.

Ubiquitas, vd. Omnipraesentia.

Umbra, 456 s. f. 274 md. 696 in.

Unctio Christi, 240 md. sqq. 248 v. md.; unctio significat unionem Verbi et hominis, 662 in. 664 in., unctio facta est non quod Deus unctione indigeret nec quod absque Deo unctio fieret, sed Deo unctionem applicante eamque in corpore unctionis capace recipiente, 906 in.; Christus ungi dicitur, ut nos homines etiam habitationem Spiritus amicosque efficeret, 242 md. 248 md.; unctus est oleo laetitiae i. e. Spiritu S., 244 in. 250 v. md.; Spiritus S. est unctio, 724 s. f. 768 extr.; unctio est flatus Filii, 770 in. — Ex Arii Eusebiique sententia Christus unctionem tanquam virtutis mercedem accepit, 222 md. sqq.

Unigenitus, 4 md. 44 md. 70 s. f. 82 s. f. 366 extr. 770 s. f. al.; unigenitus absolute dicitur, 418 in.; unigenitus est cui non sunt fratres, 416 md.; unigenitus est Filius, quia Deus naturâ simplex non nisi unius ac solius Filii pater est, 36 extr.; Christus unigenitus vocatur ob generationem ex Patre, 416 extr.; Filius unigenitus, qui Patris naturae est proprius, alius ab omnibus est, 184 extr.; Sapientia unigenita, 160 s. f. — Secundum Asterium unigenitus Filius non est sempiterna Dei virtus et divinitas, sed primogenitus et unigenitus sapientiarum singulatim a Deo creatarum, 364 in. v. md.; Eusebiani Filium unigenitum dicunt, quia solus ipse a solo Deo factus, 28 md., et solus ipse Patris particeps sit, 34 in.; Sabelliani hominem, quem Verbum gestavit, unigenitum esse dicunt, 636 v. md. — Cfr. Solus.

Unio Dei Verbi cum homine ex Maria assumto a scriptoribus sacris variis nominibus designatur, 662 in.; vocatur Missio, 662 in. 664 in. md., Ostensio, 662 in., Unctio, 662 in. 664 in.; fides ecclesiastica de unione duarum in Christo naturarum, 798 md. sq.; unio carnis cum Verbi divinitate ex utero facta est, 866 extr.; unio Verbi cum propria carne naturalis eaque confusionis expers, 878 s. f. 882 md. s. f. 884 md.; unio indissolubilis utriusque in Christo naturae, 904 md. 910 md.; Iesus Christus ex Deo et homine unus, 902 in.; unio duarum in Christo naturarum ad redemtionem necessaria, 530 extr. — Consubstantiale ... unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasin, sed secundum naturam, 882 s. f. — cfr. Caro Christi. Unus. — Vani sunt qui unum duos esse dicunt, 936 md.; Apollinaristae creatam Christi carnem per unionem eum increato increatam factam esse dicunt, 866 s. f.

Unitas (μονάς, μοναρχία [vd. hoc], εἷς θεός), 472 md. sqq. 606 in. sq.; Dionysius Alexandrinus indivisibilem Unitatem in Trinitatem dilatat et Trinitatem iterum, quae diminui nequit, in Unitatem contrahit, 120 md. 124 in.; Unitas non in tres Divinitates separanda, 70 in. cll. 66 extr.; si Verbum non ab omni aeternitate cum Patre est, Unitas primo fuit et postea ex accessione Trinitas facta est, 180 md.; duo quidem Pater et Filius, Unitas vero divinitatis individua, 606 in. 608 in. md.; Verbum ex Unitate est, 610 v. md.; Sabellianorum sententia de dilatatione Unitatis in Trinitatem, 622 extr. — 638 md. — Unitas (ἑνότης) Trinitatis, 182 in. s. f. 706 v. md. 736 in. 740 in.; cfr. Trinitas; Patris et Filii: unitas divinitatis non dividenda, 62 in.; unitas Filii cum Patre a Sanctis splendoris (vd. hoc) comparatione significatur, 60 md.; Verbum Deo unitum esse oportet, 66 extr.; Pater in Filio et Filius in Patre est, 462 md. 466 in. v. md. 620 s. f. cll. Io. 14, 10, et qui Filium vidit, vidit et Patrem, 218 md. cll. Io. 14, 9.; Pater semper in Verbo, 56 v. md.; Pater qua Pater est a Filio alienari nequit neque Filius a Patre separari, 120 md.; unitas Filii cum Patre ad Filii naturam necessario referenda, 482 v. md.; Patris proprietas et divinitas est id, quod est Filius, 470 md.; Patris vocabulum communionem (Patris et Filii) indicat, 120 md.; Patris nomine et in Patre simul Filius comprehenditur et significatur, 78 md. extr. 120 md. 126 in. md. 214 in. 216 md. 472 in.; Filii nomine Pater comprehenditur et significatur, 78 md. 120 md. 214 md.; Dionysius Alexandrinus Filium a Patre dividere, amovere et separare accusatur, quoniam Patrem dicat absque Filii mentione et Filium absque Patris, 120 in.; Filio eadem attribuuntur, quae Patri, excepto nomine, 468 in.; dona hominibus concessa ab utroque una dantur, 484 sqq., inprimis baptismi gratia, 370 md. 372 saep. (vd. Baptisma); Pater quae dat et facit, per Filium facit et praebet, 240 v. md. 488 md.; Filius si dare dicitur, per eum et in eo dat Pater, 488 md. cll. 240 v. md.; Filius ex Patre alios sui partici-

pes facit, 178 in.; virtus non efficit unitatem cum Patre, quali Filius gaudet, 480 md. sqq. — Unitas personae Christi, vd. Unus. — Ariani Filii divinitatem Dei unitati repugnare contendunt, 472 extr., offendunt in Christi dicto: ego in Patre etc., 410 md., et Patris Filiique unitatem ad voluntatis et doctrinae unitatem restringunt, 480 in.

Universum, 862 in. — cfr. Mundus. Omnia.

Unus. — Unus deus, 46 extr. 472 md. 478 s. f. 494 md. 734 s. f. 736 v. md.; essentia verissime existens una est, 606 md.; una Trinitatis divinitas, 182 in. 710 md. 736 in. 776 v. md.; una Trinitatis gloria et fides, 182 in. 710 md.; unus Dei fetus, 46 extr.; unus Filius, 366 extr. 472 md. 478 s. f.; unum Verbum, 46 extr. 362 v. md. 494 md. 734 md., idque unigenitum, 366 extr., una imago, 46 extr. 362 v. md., una sapientia, 362 v. md.; Iesus Christus ex Deo et homine unus, 902 in. 884 extr.; in eo utraque unus sunt, 892 md.; Spiritus S. unus, 770 extr., vel potius Verbi, quod unum est, et Dei, qui item unus est, proprius et consubstantialis, 734 s. f.; fides quo sensu una dicatur, 776 s. f.; una ascensio, 872 in.; Pater et Filius unum sunt, 62 s. f. 466 sqq. 618 in. cll. Io. 10, 30.; Pater et Filius duo quidem sunt, quia Pater Pater est nec ipse Filius, et Filius Filius est nec ipse Pater, una vero eorum natura est, 466 md.; Pater et Filius duo sunt, sed unus Deus et unum divinitate, 618 extr.; cur *ut unum sint sicut et nos* dictum, 502 s. f. sqq.; unum fieri in Deo et Christo quo sensu de hominibus dicatur, 514 v. md. — Apollinaristae unum duos esse dicunt, 880 v. md. 886 in. 924 in. 936 md.; Ariani Filium unum faciunt cum creatura, 712 md., et Patrem et Filium ita unum et utrumque in altero ita esse dicunt, quemadmodum nos quoque in illo existamus, 496 md. sqq. — cfr. Unitas.

Ursacius crypto-Arianus damnatus, 822 md.

Uterus quo sensu Deo attribui possit, 648 s. f. sq.; carnis coniunctio cum Verbi divinitate ex utero facta est, 866 s. f.; hominis archetypi natura a Deo unigenito ex utero Virginis ... restaurata, 910 md.

Valens crypto-Arianus damnatus, 822 md.

Valentiniani, 148 md.; etiam Patrem et Spiritum S. carnem gestasse somniantur, 880 s. f.; eorum nomen Arianis conveniret, 848 md.

Valentinus cognitionis praetextu erravit, 936 md.; pro veritate meram speciem induxit, 848 v. md.; eius impietas, 586 md. 598 md.; proprium nomen suis asseclis impertivit, 148 md., eius ἔννοια et θέλησις, 598 v. md. cll. 600 md. (vd. etiam Ptolemaeus); Angelos creare posse censuit, 328 v. md.; misso Paracleto una cum eo coaevos eius Angelos missos esse dicit, 696 extr. 698 md.; Christum eiusdem generis atque Angelos esse docet, 266 in.; carnem Christi partem Deitatis esse commentus passionem Trinitati communem fuisse contendit, 906 md. 922 md. — vd. praeterea 434 md. 596 v. md. 602 md.

Vapor, 64 md. 106 s. f. 128 md.; vapor congruenter dicitur Christus, quia Deus Spiritus est, 118 md.

Vapulare, 534 md.

Variari. Variatio, 218 sq. saepius; cfr. Invariabilis.

Velle Patrem ut Filius sit quomodo pie dicatur, 600 md. 602 in.; Filius eadem voluntate, qua eum Pater vult, Patrem ipse amat, vult et honorat, 600 md. 602 in.; Deus quae vult absque ulla mora fiunt, 334 extr.

Venia peccatorum, vd. Peccatum; quibus errantibus venia speranda, 800 s. f. extr.; Paulo Samosateno nulla venia speranda, 262 md.

Verbum. — Verbum hominum quid et quale sit et quomodo ad mentem se habeat exponitur, 130 in. md.; homines verbum suum citra divisionem ac nihil patiendo producunt, 38 in.; comparatio verbi hominum cum Verbo Dei, 358—362 in. — Verba (ῥήματα) Scripturae afflatu divino scripta, 44 md., verba (λόγοι) in Scriptura dicitur de praeceptis et mandatis, quae per proprium ac solum verum Verbum Deus edixit, 366 md. — Verbum Dei quomodo a verbo hominum differat et quomodo ei congruat, 358—362 in.; non ita vocatur, ut Ariani putant, ob res ratione praeditas, 364 md. cll. 606 s. f.; in Scripturae lectione attendendum, quando de divinitate Verbi loquatur, quando de humanitate, 762 in.; Scriptura quoties de Verbi ortu secundum carnem loquitur, causam subiungit, propter quam homo factum est, quoties vero de eius divinitate sermo est, omnia simplicissime dicuntur, 396 extr. sq.; Scripturae Verbum ineffabiliter ex Patre Deum esse et ipsum extremis temporibus ex

Virgine hominem genitum esse praedicant ... et ad nomen quidem hominis passionem applicant ... de divinitate autem Verbi immutabilitatem et ineffabilitatem confitentur, 934 s. f.; Iudaei Iesum hominem duntaxat ... neque vero Deum Verbumque carnem factum crediderunt, 104 extr.; Iudaei postquam Verbum negaverunt omnibus privati sunt, 160 in.; Dionysius Alexandrinus ab Arianis fertur Verbum non esse proprium Patri dixisse, sed aliud in Deo statuere, 128 s. f., sed Verbum vere et natura sua Verbum Dei et proprium et indivisibile a Patris substantia esse docet, 132 v. md. (cfr. Dion. Al.); Origenis auctoritate probatur, Verbum ab aeternitate cum Patre esse nec alterius quam Patris substantiae vel hypostasis proprium esse, 70 md. sq. — Ubi Patris mentio fit, eiusdem statim Verbum ac in Filio Spiritus debet intelligi; quod si Filius nominetur, similiter in Filio est Pater, nec extra Verbum est Spiritus S., 706 v. md. — Pater maxima et universalis mens ante omnia Filium habet Verbum, Interpretem et Angelum suum, 130 md.; Verbum ex unitate est, 610 v. md., ex Patre, 52 md. 58 in., ex Patre et cum eo semper una existit, 202 v. md., ex Dei corde 96 s. f.; Verbum Deus habet ex se ipso neque postea ei adnatum est, 196 s. f.; Verbum si non est ex Deo, ut verus ex Patre natura sit Filius, neque ex substantia Patris est neque substantiâ est Filius, 60 in.; est proprius et individuus Patris substantiae fetus, proprius Patris et naturâ fetus (vd. haec); dicitur et est Filius et fetus non hominum more, sed ut Deum decet, 62 in.; est ex substantia Patris, 52 s. f 60 md. 84 extr., eique consubstantiale, 56. 86 in. (quo sensu in symbolo Nicaeno ita scriptum sit, 56. 60 in. s. f. 756 md. cfr. Consubstantialis. Substantia.); ergo non ex omnibus, 54 in. 60 v. md. 76 md. 538 s. f., sed aliud a natura rerum factarum ab iisque diversum, 54 in. 76 in. md. 78 md., genitum, 10 md. 84 extr. 86 in., cfr. Generatio, non non-factum, 72 md. sq. (vd. hoc), non prolatum vel internum, non aliquid ex perfecto effluens aut ex impatibili natura sectum vel proiectum, 4 md. 358 extr., non creatum nec factum, 10 md. 86 in. 66 md. (nusquam enim in Scriptura dicitur Deum sibi Filium fecisse vel Verbum creasse vel Filium esse opus et creaturam, 306 v. md., si quando de Verbo creari dicitur, hoc non ad divinitatem Verbi referendum, 10 in., sed ad Verbum hominem factum, 42 md., cuius cum carne induta homo factum esset creator Pater factus est, 414 md., et si creatum est, potuit non ex ipsa Dei substantia fieri, sed mediator, per quem crearetur, necessarius fuit, 338 md. s. f., non propter nos est factum, sed potius nos propter ipsum, 346 md., et opus esse nequit, quia omnia opera in iudicium adductum iri dicitur, 294 in.); Verbum non ex deliberatione vel voluntate, sed ex natura Patris est, 584 md. sqq., si enim voluntate existeret, necesse esset voluntatem circa ipsum in alio Verbo esse, 590 in. cll. 596 v. md.; Verbum non ab alio Verbo prolatum, 132 extr.; non una est ex multis virtutibus, 76 s. f., non unum ex multis verbis (46 md. s. f.), sed solus Patris Filius verus et natura genuinus, 134 in., et unum modo Verbum est, vd. Unigenitus, ut ipsum solum sit perfectum et quia cum Deus unus sit una quoque eius imago debet esse, vd. Unus, solum vere ex Deo, 54 in., et ipsum quod est in Deo Verbum, non aliud, 132 s. f., neque nomine solum Verbum, 44 extr.; Verbum nunquam non fuit, 54 in., ne minimum quidem intervallum cogitari potest, in quo non extiterit, 170 v. md., ante saecula extitit et nihil ei commune cum saeculis, 50 md., ab aeterno est cum Patre, 70 in., Pater nunquam sine Verbo fuit, 186 in. 196 s. f., Christus semper fuit ac Verbum, Sapientia et Virtus extitit, 118 in., Filius aeternus est ut Pater, cuius est Verbum aeternum, 182 md. (nefas dicere, Verbum, Sapientiam et Virtutem non semper apud Patrem fuisse, 62 md.; si Christus est Verbum, Sapientia et Virtus Dei, et fuit aliquando cum non esset, fuit etiam cum sine his esset Deus, 68 md.; Verbum et Sapientia aliquando non fuisse nequit, si Dei creatoris opifex est, 180 in.). — Verbum non est Pater, 134 in., sed eius Verbum, ut ipsum significat, 538 md. (630 s. f.), sine divisione et semper in Patre est et Pater in eo, 54 in. 56 in. v. md., Deo unitum est, 66 extr. 70 in., eius unitas cum Patre semper eadem, 620 s. f., Patrem qui non-factum et omnipotentem dicit, in non-facto et omnipotenti huius etiam Verbum intelligat, 78 in. (cfr. Unitas), Verbum est ubi Pater est, 38 in., Patri in omnibus sine ulla prorsus varietate simillimum, 54 in., eius imago, 46 extr. 48 in. 54 in. 76 extr. (vd. Imago), se non ad

Deum habet instar ignis, 60 md., sed tanquam splendor, 54 in. (vd. Splendor), est Sapientia, manus, dextera, brachium, Virtus Patris (vd. haec singula); Verbum vult Patrem, 602 in. — Verbum et Filius non diversi, 628 md. sqq. 652 s. f., Verbum est unigenitum, 4., et unigenitus Filius, 44 md., Dei Filius quis esse possit praeter eius Verbum? 46 md., fetus Dei non alius esse potest praeter Verbum, Sapientiam et Virtutem, 62 md., Filius Dei est Verbum et Sapientia, splendor ac imago Patris, 44 in. 52 in. 58 in. 178 s. f. — Spiritus S. est Verbi substantiae proprius, 784 md., est in Verbo et per ipsum in Deo, 774 s. f. 776 md., ex Verbo... effulget et ab eo mittitur et datur, 720 in; Verbum dans Spiritum intelligitur, cum dicitur Spiritus in aliquo esse, 744.; Christus Spiritum dat ut Verbum, 246 extr.; Spiritus S. inspirat sicut Verbum, 774 v. md.; Prophetae, cum Verbum in iis sit, in ipso Spiritu S. vaticinantur, 742 md. — Deus Verbo tanquam manu utitur, 30 v. md.; omnipotens et Dominus dicitur Pater propter res per Filium factas, quibus per Verbum et imperat et dominatur, 212 extr.; Verbum esse oportet, cui Deus mandat et in quo opera creantur, 34 in.; Verbum est opifex (vd. hoc) et efficiens, 286 md. 350 in.; unum Verbum prolatum a Deo sufficit ad omnia creanda, 46 md.; Deus omnia per proprium Verbum creavit, 36 md. 50 in. 76 md. 186 md. 292 extr.; in Verbo et Sapientia omnia facta sunt, 44 md. 50 in. 58 in. 292 extr.; Verbum omnium creator, 874 s. f., naturalium creaturarum, 930 in., angelorum, 882 md. 928 extr., et hominum, 278 extr. 886 s. f.; per Verbum saecula facta sunt, 50 md. 170 v. md. 870 md.; Deus orantibus se praesentem beneficio suo exhibet, quod per proprium Verbum exsequitur, 280 in.; Deus quae (in Scriptura) dixit et praecepta ac mandata sua per Verbum edixit, 476 in. 366 md.; Verbum olim ad singulos Sanctos factum est, 526 extr.; vd. Gubernatio. — Verbum adoratur, quia adorandi Patris est Filius, 38 in., et semper suo nomine fuit adoratum, 228 extr. 232 md. extr.; est altissimum, 228 md., igitur altius extolli non potuit, ib.—232 md.; vivens consilium s. voluntas et substantialis efficientia, 286 md.; omnium Dominus (vd. hoc); gloria ei semper eadem, etiam post corpus assumtum, 928 s. f.; ad Patris immutabilis similitudinem ipsum quoque immutabile, 228 in. 54 in. 216 sq. 882 in., neque mutabile dicendum, quoniam iustitiam amet et iniquitatem odio habeat, 252 md. - 256 md.; Verbum naturâ impassibile, 534 in. md. 38 in. 882 in.; omnisciens, 542 md.; Sapientia et Virtus, vd. supra et haec singg. — Verbum accipere dicitur humanitus quae dat ut Filius hominis, 240 md., vd. Accipere; nunquam egenum fuit, 614 md.; proficere non potest, 568—72; dicitur primogenitus, principium viarum et vitis (vd. haec). — Verbum caro factum est, non quod in carnem mutatum fuerit, sed quod carnem viventem pro nobis assumsit et homo factum est, 834 s. f.; Christus est Verbum divinum homini ex Maria assumto in Maria coniunctum, 660 in.; in Spiritu sibi corpus formavit, 744 extr.; Verbum Deus ex Nazareth homo visus est, 910 in.; Verbum factum est salus et vita et expiatio, via et resurrectio, 280 extr. 282 in.; praeterea, 42 s. f. 80 in. 136 v. md. 298 in. 304 md. 884 in.; divina incarnatio non est mutatio Verbi, ... sed inexplicabilis unio, 656 s. f. 834 md. s. f.; in corpore Christi fuit Verbum, 106 md.; corpus erat Verbi, non Verbum, 832 in.; Verbum homo factum est manens tamen Deus, 914 v. md.; Verbi natura tota aderat sub specimine humanae formae, 918 extr.; Verbum non advenit, ut in unum ex Prophetis, 898 s. f., sed prorsus hi a Verbo incarnato differunt, 840; Verbum assumta carne non diminutum humiliatumque, 232 extr. 316 c. f.; exaltatio Christi non est defectus vel passio naturae Verbi, 238 md.; Verbum in corpore fuit, non Pater, 112 s. f.; Pater a Verbo incarnato remotus esse dicitur, 136 in.; unio Verbi cum homine, vd. Unio; carnis coniunctio cum Verbi divinitate ex utero facta est, 866 s. f.; Verbi et carnis eius mutua ratio, 528 md.; cooperatio Verbi et carnis eius in miraculis efficiendis, 528 extr. sq.; caro Verbi absque carnalibus cupiditatibus humanisque cogitationibus in imagine novitatis exhibita, 918 extr.; adoratio corporis Verbi ad ipsum Verbum spectat, 870 extr. sq.; corpus humanum ex Verbi communione et coniunctione ingentem accepit accessionem, 838 v. md.; caro Verbo non dedecus attulit, sed ab eo gloriam accepit, 850 extr.; corpus humanum per ipsum divinum ac immortale redditum, 44 in. 232 s. f.; caro

propter Verbum incarnatum et ipsa quasi Verbum effecta, 534 in., cfr. Homo col. 2. s. f. Pater s. f.; frater noster Verbum dicitur cum homo factum esset, 414 s. f.; opera divina Christum Verbum esse probabant, 576 md.; Verbum iudicium in se suscepit et corpore pro omnibus patiendo salutem omnibus donavit, 274 v. md.; passionem corporis sui humani Verbum ad se referebat, ut nos deitatis Verbi participes fieri possemus, 832 md.; Verbum fuit patiens et non patiens, 832 md. 882 in.; Verbum ignominia affectum est, dum corpus Verbi cruci affixere, 930 md.; mors carnis Christi fuit mors consubstantialis Verbi, 880 s. f., Deo Verbo immutato remanente tam in corpore quam in anima atque in se ipso, 930 s. f.; in sepulcro per sepulturam corporis Verbum corruptionem abolevit etc., 932 extr. — cfr. Incarnatio. — Haereticarum opinionum de Verbo brevis conspectus, 800 md. 902 md.; singulorum haereticorum opiniones vd. s. Apollinaristae. Ariani, p. 965. col. 2. md. Arius p. 967 col. 1 md. Asterius. Eusebiani. Haeretici. Manichaei. Marcionitae. Paulus Samos. Sabellius. Sabelliani. Samosateniani.

Veritas est praestantior quam umbra, 274 md.; Filius est Veritas, 132 extr. 134 in. 186 s. f. extr. 598 md. cll. Io. 14, 6; Christus se ipsum sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur, 242 md.

Vertex. — Trinitatem in unum quasi in quendam verticem (Deum omnipotentem) colligi oportet, 66 extr.

Verus, 162 s. f. 224 in.; verus Deus, 302 md. 368 md. 374 extr.; vera Trinitas, 836 s. f.; verus Pater, 374 in.; Pater est Deus verus, 752 in.; verus Dei Filius, 34 s. f. 128 s. f. 134 in. 160 md. 226 md. 320 md. 374 v. md. 410 s. f. 418 in. 530 extr.; Filius (non) est Deus verus, 26 s. f. 432 extr. 752 in., Deus verus ex Deo vero, 4 md. 226 extr. 648 in. 864 in.; verum Verbum, 26 md. 134 v. md., 218 in. 286 s. f. 292 s. f. 366 md. 432 extr.; verus fetus, 202 extr.; verus Christus, 884 extr.; verus Deus erat in carne, 548 extr.; Christus non verus Deus, 162 v. md.; vera imago, 54 v. md. 188 v. md.; vera sapientia, 26 md. 220 extr. 362 md.; vera Virtus, 54 v. md.; vera caro, 434 v. md. 548 extr.; verum corpus, 834 in.; vera generatio, 160 in.

Via. — Prima per Adamum via periit, 422 md.; via ad Paradisum homini deerat, 426 v. md.; Christus est via, quae nos ad Patrem ducit, 10 v. md.; Verbum quum caro factum esset factum est via, 280 extr. sq., et principium viarum, vd. Principium; via non nisi cogitatione Verbum appellatur, 362 md.

Victima. — Christus sibi ipsi corpus ex virgine Maria sumsit, ut id pro nobis victimam Patri offerret, 42 md.; cfr. Offerre. Pontifex.

Victoria. — Christus cogitatione mentis victoriam pro nobis reportavit, 892 v. md., victoriam in corpore tentato ostendit, 924 md.; victoria est Verbi, 932 md.

Virgo, vd. Maria. Nativitas.

Virtus. — (ἀρετή): Homines similitudinem Dei virtute consequuntur, 54 extr. 60 v. md.; Verbum si non est ex Deo, ut verus ex Patre naturâ sit Filius, est solum ex virtute Filius, 60 v. md., et non nisi ob virtutem huius nominis gratiam in sui procreatione obtinuit, 32 extr.; virtus Filio attribui non potest, quia immutabilis est, 220 s. f., licet virtutem amet vel potius det, 254 s. f.; iustitia Verbi hominibus imago et forma ad virtutem, 252 extr.; virtus non efficit unitatem cum Patre, quali Filius gaudet, 480 s. f. — Arius Deum, quoniam Christum bonum fore praescivit, ei gloriam, quam postea homo ex virtute consecutus est, praeveniendo donasse opinatur, 154 md.; idem, Eusebius et Ariani docent, Christum exaltationem, gratiam et unctionem accepisse ut mercedem suae voluntatis, 223 md.. i. e. suae virtutis (paulo post, 224 md. 226 extr. 228 md. 236 v. md. s. f.). — (δύναμις): Deum uno Verbo uti signum atque argumentum virtutis [potestatis] eius, 46 md.; Deus in omnibus est sua bonitate atque potentia. 36 md.; Filio par gloria et virtus [potestas] simul ab aeternitate ingenita, 8 in.; Verbum homo factum moriens vitam omnibus virtute sua reddidit, 238 md.; secundum Eusebianos virtus [potestas] hominibus cum Filio communis, 54 md. — Verbum vel Filius vel Christus est Virtus Patris, 46 extr. 48 in. 54 in. 62 md. 118 in. 168 v. md. 598 s. f. 658 md., et semper fuit, 62 md. 118 in., ergo aeterna est, 166 extr.; si Christus est Verbum et Virtus Dei, et fuit aliquando cum non esset, fuit etiam cum sine his esset Deus, 68 md.; Sapientiam et Virtutem Patri externam dicere nefas, 62 md.; forma servi suapte virtute impeccabilitatem exhibet, 918 in. — Ariani dicunt Filium Virtutem (potentiam) dici eorum causa, quae potentia reddantur, 364 md., et multas virtutes seu potentias

esse, quarum una quidem naturâ Dei propria sit atque aeterna, Christum autem non esse veram Dei virtutem, sed unam ex multis etc., 154 v. md., cfr. Locusta; Asterius propriam ipsius Dei virtutem aliam a Christo esse et praeter eum multas alias virtutes statuit, 210 extr. 362 md. sq. cll. 54 s. f.; secundum Eusebianos virtutis nomen etiam aliis rebus tribuitur, 54 md. — Virtutes, 54 md. 234 in. al.; vd. Dominus; virtutes per Filium factae sunt, 76 s. f.; cfr. Spiritus extr.

Vita. — Filius est vita, 184 in. 646 extr. sq. 656 s. f. 70 s. f., ipsa per se vita (αὐτοζωή) 656 s. f. 724 md., vita ex vita, 82 s. f. 122 s. f. 124 in.; vita non quid alienum sed proprium naturae fontis, qui est Deus, neque aliquando non extitit, sed semper fuit, 184 in.; Verbum factum est vita, 280 extr.; miracula Christi eum Deum in corpore, vitam dominumque mortis esse ostendunt, 316 md.; vita aeterna, 532 s. f.

Vitalis, 861 s. f.

Vitis, 100 in. 110 saep. 112 saep. 130 extr. 134 s. f. 136 in.; vitis est humanitas Salvatoris, 110 md.; Verbum vitis vocatum est ob corporalem cum palmitibus i. e. nobis cognationem, 112 s. f.; Filius non nisi cogitatione vitis vocatur, 362 md.

Vivificus est Spiritus S., 724 md.

Vocabulum, vd. Vox.

Voluntas. — Voluntas in utramque partem propendendi vim habet, 600 extr.; Deus Adamum voluntate libera donavit, 888 extr.; voluntas imitatione renovari non potest, 898 md.; homines non voluntate deliberandove, sed natura fiunt patres, 602 extr. — Voluntas Dei, 286 v.md. md. — Patrem ipsum ex voluntate extitisse et voluntatem ante Verbum in Patre fuisse nefas dicere, 592 s. f. sq. 598 md.; Pater vult suam ipse substantiam, 600 md.; Verbum non ex deliberatione et voluntate, sed ex natura Patris est, 584 md. sqq. 286 in.; Filium voluntate factum esse dicere idem est ac dicere eum aliquando non fuisse et ex nihilo factum creaturamque esse, 584 extr. 590 v. md.; si voluntate existeret, necesse esset voluntatem circa ipsum in alio Verbo esse, 590 in. cll. 596 v. md.; sed non existit praeter voluntatem Patris, 600 v. md.; voluntas Dei in Verbo est, 588 extr. 598 md. 602 md., et Verbum est Patris ipsa voluntas, 594 md.; voluntas Dei sufficit ad creationem, 344 extr. sq. 350 s. f., solis rebus factis antecedit, 586 s. f. sq; res factae gratia et voluntate conditae, 186 v. md. — Filius eadem voluntate, qua eum Pater vult, Patrem ipse amat, vult et honorat, 600 md.; pro immutabilitate sua non est in alterutram partem flexibilis, 254 md. cll. 256 in.; quomodo in Patre esse possit qui ambigua est voluntate? 218 md.; voluntas (Christi) solius divinitatis erat, 918 extr.; mens Domini nondum Dominus, sed Domini voluntas, consilium aut efficacia, 898 v. md. — Ariani Filium a Patre voluntate et arbitrio factum esse contendunt, quod a Valentino repetierunt, 50 md. 584 md. 586; quod si non, Deo necessitate et nolenti esse Filium, 590 extr.; Patris et Filii unitatem ad voluntatis et doctrinae unitatem restringunt, 480 in.; Filii mutabilitatem probaturi captiosis quaestionibus eum arbitrio ac libera voluntate praeditum esse significant, 192 in. 216 extr.; Asterius Sophista Patrem voluntate Verbum produxisse affirmat, 588 in.; Ptolemaeus duorum Non-facti parium unum Voluntatem vocavit, 586 md.

Vox. — Voces non naturam ad se trahunt, sed natura voces sibi accommodat atque convertit, 288 in.; vocibus novis ac peregrinis uti licet, dummodo e pietate proficiscantur, 50 extr.; voces non scriptae, vd. Ariani p. 694 col. 1 s. f. 695 col. 1 s. f.

Zygi, v. Ptolemaeus.

CORRIGENDA.

p. 22. nota c. col. 2. l. 2. γεννηθέναι leg. γεννηθῆναι.
p. 32. l. 18. προτοπλάστῳ leg. πρωτοπλ.
p. 36. l. 10 a f. πῶς leg. πως.
p. 41. l. ult. illa leg. illae.
p. 64. l. 4. γεννητὰ leg. γενητά.
p. 70. l. 13. Ὠριγενοῦς leg. Ὠριγένους.
p. 71. l. 1. leg.: magnitudo est diminuenda, sed credendum est in Deum etc.
p. 75. l. 1. Patris leg. Patres.
p. 80. l. 19. διάνοιον leg. διάνοιαν.
p. 93. l. 13. 12 a f. leg. clausulas integras praetermissas.
p. 105. l. 2. mutantur leg. mutuantur.
p. 124. l. 4. a f. οὐκ leg. οὐχ.
p. 158. nr. 8. l. 3. ποῦ leg. που.
p. 178. l. 17. ταῦτον leg. ταὐτὸν.
p. 210. l. 10. ἀποδείξης leg. ἀποδείξεις.
p. 242. l. 5. οὐκ leg. οὐχ.
p. 292. n. 3) leg. Ps. 104 [103.
p. 358. n. 1) Iud. etc. leg. Num. 23, 19.
p. 372. l. 17. βαπτίξει leg. βαπτίζει.
p. 532. l. 7. post Μαρίας add. 2).
p. 694. n. 3). leg. Ps. 51 [50.
p. 784. l. 5 a f. ὰ leg. ἃ.
p. 900. l. 11. βόθρον. leg. βόθρον,
p. 912. l. 11. a f. ὑπερπερίσσευσεν leg. ὑπερεπερίσσευσεν.

Lipsiae typi I. B. Hirschfeldii.

214.14 Athanasius, St.
A86 Opera Dogmatica Selecta

DATE	ISSUED TO

214.14
A86

Property of
CBF
Please return to
Graduate Theological
Union Library